ZITTING 1895 — 1896. — **5.**

Koloniaal Verslag van 1895.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

II. SURINAME.

III. CURAÇAO.

GELEIDENDE BRIEF.

N°. 1.

'S GRAVENHAGE, *den 17den September* 1895.

Ik heb de eer dezen ten geleide te doen strekken van het Koloniaal Verslag van 1895, tot welks aanbieding, overeenkomstig art. 62, 1ste lid, der Grondwet, door de Koningin-Weduwe, Regentes, machtiging is verleend. Afgedrukt of ter perse zijn de hoofdstukken **A** tot en met **J** (en bijlagen) van het Oost-Indisch Verslag. De overige gedeelten zullen, op de tot dusver gebruikelijke wijze, zoo spoedig doenlijk aan de leden der Kamer worden toegezonden. Binnenkort volgt ook het Verslag betreffende West-Indië.

De Minister van Koloniën,
BERGSMA.

Aan
den Heer Voorzitter van de Tweede Kamer
der Staten-Generaal.

ZITTING 1895 — 1896. — **5**.

Koloniaal verslag van 1895.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

VERSLAG.

N°. 2.

A. Grondgebied en Bevolking.

Bij de op 16 Mei jl. te 's-Gravenhage tusschen Groot-Britannië en Nederland gesloten overeenkomst, bekrachtigd bij de wet van 12 Juli d. a. v. (Nederlandsch Staatsblad 1895 n°. 96) heeft het grondgebied van Nederlandsch Nieuw-Guinea, welks oostelijke grens van de noord- tot de zuidkust van het eiland tot dusver in haar geheel gevormd werd door den 141sten graad Oosterlengte, eenige wijziging ondergaan, doordien voor een deel van het aan Britsch Nieuw-Guinea grenzend gebied, tengevolge van afstand over en weer van eenig grondgebied van nagenoeg gelijke oppervlakte, de verbeterde grensregeling is aangenomen zooals die in 1893 (zie het verslag van dat jaar, blz 29/30) door wederzijds aangewezen autoriteiten plaatselijk in onderling overleg was ontworpen.

De laatst verzamelde jaaropgaven betreffende de bevolkingsstatistiek van Nederlandsch-Indië, afgesloten op ult. 1893, worden aangetroffen in bijlage A n°. 1—IX hierachter. Wat betreft den meerderen of minderen graad van nauwkeurigheid der in de tabellen opgenomen cijfers zij herinnerd aan hetgeen te dien opzichte in vorige verslagen is opgemerkt.

B. Opperbeheer.

In de samenstelling van den Raad van Nederlandsch-Indië kwam eenige wijziging, doordat bij Koninklijk besluit dd. 13 April jl. n°. 31 aan den vice-president, den heer W. P. Groeneveldt, op zijn verzoek, met ingang van 5 Juli 1895 een eervol ontslag uit 's lands dienst werd verleend, terwijl bij Koninklijk besluit dd. 5 Juni 1895 n°. 51 tot het ambt van vice-president werd geroepen het oudste lid in benoeming, de heer W. O. Gallois. Tevens werd bij laatstgemeld besluit het college aangevuld door de benoeming tot lid van den heer G. A. Scherer, tot dusver directeur van binnenlandsch bestuur.

Het lid, de heer J. Mullemeister, bleef nog belast met de bijzondere opdracht, hem laatstelijk — in Juli 1894 — gedaan (verg. vorig verslag, blz. 72), ten doel hebbende in de verschillende gouvernementsresidentiën van Java en Madura een plaatselijk onderzoek in te stellen in het belang van eene te ontwerpen reorganisatie van het binnenlandsch bestuur. Te dien einde bezocht de heer Mullemeister in het laatst van 1894 en de eerste maanden van 1895 verschillende gewesten. In het begin van December 1894 zag genoemd raadslid zich door den Landvoogd gemachtigd om, waar zulks mocht blijken noodig te zijn, de residenten van twee of meer aangrenzende gewesten, met uitzondering van de Vorstenlanden, bijeen te roepen ter gemeenschappelijke bespreking van de door hem te ontwerpen regeling.

Sedert het te dezer zake medegedeelde in 't vorig verslag (blz. 3 en 72) werd weder herhaaldelijk gelegenheid gevonden om de bevoegdheid tot afdoening van minder belangrijke aangelegenheden over te dragen aan de hoofden der departementen van algemeen bestuur of aan andere autoriteiten. Verg. overigens hoofdstuk **M**.

C. Mededeelingen van staatkundigen en algemeenen aard.

§ 1. *Betrekkingen met het buitenland.*

De gouverneur der Straits-Settlements en die van Laboean (Britsch Noord-Borneo) deden weder van dezelfde welwillendheid als vroeger blijken door het verlengen, op verzoek onzerzijds, van de in die koloniën tijdelijk werkende verbodsbepalingen tegen den uitvoer naar Nederlandsch-Indië van buskruit en vuurwapenen.

Tusschen onze autoriteiten in de Westerafdeeling van Borneo en die van Serawak hadden in Dajaksche aangelegenheden af en toe officieele aanrakingen plaats, welke geen afzonderlijke melding verdienen, doch steeds het karakter van goede nabuurschap droegen (verg. ook lager § 13).

Van de Engelsch-Australische parelduikers, die zich af en toe in het oostelijk deel van den Nederlandsch-Indischen Archipel ophielden, werd, sedert het verleden jaar medegedeelde, binnen ons territoriaal zeegebied geen overlast meer ondervonden. Vermoedelijk naar aanleiding van het onzerzijds te Londen ingebracht vertoog (zie vorig verslag, blz. 4) kwam in Juli 1894 het Engelsche oorlogsschip *Lizard* in de wateren der residentie Amboina, welks commandant, ingevolge bekomen opdracht, zich met den resident in betrekking stelde ten einde te vernemen of van den kant der bewuste parelvisschers geen reden tot klachten meer werd gegeven.

Ter zake van de van Britsche zijde bij de Nederlandsche Regeering ingestelde, doch onzerzijds betwiste vordering uithoofde van de gevangenneming en voorloopige gevangenhouding in Nederlandsch-Indië van een Britschen onderdaan, den gezagvoerder van de Sydneysche bark *Costa Rica Packet* (zie vorig verslag, blz. 4), is ten laatste van Nederlandsche zijde het voorstel gedaan om het geschil langs arbitralen weg te beëindigen. De over dit denkbeeld en over de van Britsche zijde voorgestelde uitbreiding der arbitrage gevoerde onderhandelingen hebben geleid tot eene overeenkomst met Groot-Britannië, dd. 's-Gravenhage 16 Mei 1895, waarbij bepaald is dat het geschil aan de uitspraak van een scheidsrechter zal worden onderworpen en tevens de daarbij te volgen regelen zijn vastgesteld. De overeenkomst is goedgekeurd bij de wet van 12 Juli 1895 (Nederlandsch Staatsblad n°. 95).

In het najaar van 1894 werd door den Gouverneur van Britsch Noord-Borneo, aan de hand van een bij hem ingekomen adres van belanghebbenden bij tabaksondernemingen in het district Kinabatangan, gewezen op den sedert 1891 verbeterden gezondheidstoestand onder het werkvolk in Britsch Noord-Borneo en uit dien hoofde ondersteund het verzoek der bedoelde planters dat de bezwaren, die tot dusver bestonden tegen het toestaan van het werven in Nederlandsch-Indië van inlanders voor die bestemming (zie laatstelijk het verslag van 1892, blz. 68), als opgeheven mochten worden beschouwd. De verstrekte opgaven kwamen der Indische Regeering echter niet voldoende voor om op grond daarvan tot eene verandering van gedragslijn te besluiten. Daartoe zou onzerzijds moeten worden beschikt over officieele sterfte- en ziektecijfers onder de in Britsch Noord-Borneo te werk gestelde vreemde arbeiders gedurende de laatste jaren, terwijl ook inlichtingen gewenscht werden omtrent de thans in bedoeld gebied geldende regelingen betreffende de rechten en verplichtingen van werkgevers en werknemers. De Indische Regeering verklaarde zich mitsdien bereid de aangelegenheid nader in overweging te nemen, nadat zij de bedoelde gegevens, enz. alsnog van het Bestuur van Britsch Noord-Borneo mocht ontvangen hebben.

Ten einde door persoonlijk onderzoek zich te vergewissen van het lot der in Duitsch Nieuw-Guinea als arbeiders gebezigde Nederlandsch-Indische inboorlingen was, blijkens het vorig verslag (blz. 4 en 76/77), op verzoek der » Neu Guinea Compagnie " naar haar gebied een Nederlandsch-Indisch ambtenaar afgevaardigd. Deze ambtenaar heeft van de autoriteiten aldaar alle gewenschte inlichtingen ontvangen. Zijne bevindingen luidden in verschillende opzichten alleszins voldoende, terwijl hij gelegenheid vond om nog sommige wenschelijke verbeteringen aan te geven, tot welker verwezenlijking de werkgevers zich bereid verklaarden. Toen kort

daarop de consul-generaal van het Duitsche Rijk te Batavia weder vergunning vroeg om op Java een zeker getal inlanders voor Duitsch Nieuw-Guinea in dienst te nemen, vond de Indische Regeering geen aanleiding meer om zoodanige werving langer opgeschort te doen blijven, doch werden aan de vergunning al aanstonds eenige door het onderzoek wenschelijk gebleken nieuwe voorwaarden verbonden.

In den laatsten tijd heeft zich de vraag voorgedaan, of en in hoever voor de Indische Regeering aanleiding kon bestaan om wijziging te brengen in de tot dusver geldende criteria (zie het verslag van 1877, blz. 75) ter beoordeeling of vreemde oosterlingen, die uit Nederlandsch-Indië in Siam aankomen, al of niet behooren tot de » Nederlandsche onderdanen " in den zin van het met Siam bestaande tractaat van 1863. Toen het voornemen om een Indisch hoofdambtenaar naar Bangkok af te vaardigen, ten einde die quaestie in overleg met onzen consul-generaal aldaar te behandelen, in de uitvoering op moeielijkheden stuitte, vond de Regeering hier te lande een Nederlandsch oud-staatsdienaar, die op het punt stond eene reis naar het Oosten te ondernemen, bereid om de bedoelde opdracht te aanvaarden. Deze, de oud-Minister van Koloniën mr. W. K. baron VAN DEDEM, heeft zich echter niet van die taak mogen kwijten, daar hij, op zijne reis naar Siam te Calcutta vertoevende, ter laatstgemelde plaatse overleed. De Regeering hoopt een hoofdambtenaar te vinden, geschikt om de onafgedane taak te volvoeren.

Na de ontvangst van het bericht van het uitbreken van een oorlog tusschen China en Japan werd in de Javasche Courant van 7 Augustus 1894 n°. 63 aan de ingezetenen van Nederlandsch-Indië bekend gemaakt dat de Nederlandsche Regeering besloten had in dien oorlog de stiptste onzijdigheid tegenover de krijgvoerende Mogendheden in acht te nemen, en dat de Nederlandsch-Indische ingezetenen zich mitsdien behoorden te onthouden van elke handeling, die, in strijd met de wettelijke bepalingen van het moederland of van Nederlandsch-Indië, dan wel in strijd met het volkenrecht gepleegd, zou kunnen worden geacht vijandig te zijn aan eene der oorlogvoerende Mogendheden of met strenge onzijdigheid niet te strooken.

Aangaande de in 't vorig verslag (blz. 4) bedoelde klachten van op Portugeesch Timor ten handel gekomen Nederlandsch-Indische inboorlingen over onheusche bejegening die zij (in 1893) van de zijde der Portugeesche autoriteiten zouden hebben ondervonden, en wederkeerig van deze laatsten over beweerde pogingen van bedoelde inlanders tot invoer van wapenen en kruit zonder vergunning, hebben de over en weder ingewonnen nadere inlichtingen geen gegevens opgeleverd om de klachten, voor zooverre nog mogelijk, tot haar recht te doen komen. Intusschen is na 1893 van dergelijke kleine botsingen niet meer gehoord.

Van de in den laatsten tijd tusschen Nederland en andere Mogendheden tot stand gekomen verdragen tot wederzijdsche uitlevering van misdadigers, voor zooveel die verdragen ook op de koloniën van toepassing zijn, hebben, door afkondiging in het Indisch Staatsblad van 1895 n°. 82 en 112, in Nederlandsch-Indië reeds verbindende kracht gekregen dat met Spanje dd. 29 October 1894, zoomede de overeenkomsten met België nopens het onderwerp gesloten, zijnde het uitleveringsverdrag dd. 31 Mei 1889 en het additioneel verdrag dd. 14 Februari 1895, bij welk laatste dat van 1889 alsnog is uitgestrekt tot de Nederlandsche koloniën en bezittingen.

§ 2. *Java en Madura.*

Belangrijke gebeurtenissen op politiek gebied hadden in het afgeloopen jaar op Java en Madura niet plaats en de rust en orde werden er niet verstoord.

In de afdeeling Lebak der residentie Bantam legde het bestuur de hand op den bewerker der in 't vorig verslag (blz. 5) bedoelde geestdrijverij, zekeren hadji MOHAMAD SALEH, geboortig van Ploembon (residentie Cheribon), die door allerlei kunstgrepen, enkel gericht op stoffelijk voordeel, onder de minst ontwikkelde bestanddeelen der bevolking van genoemde afdeeling, waar hij al sedert eenige jaren vertoefde, zich een zekeren roep van wondermacht had weten te bezorgen. Aan zijne reeds vrij talrijke volgelingen (moerids) nam hij een eed af en reikte hij herkenningsteekens uit; voorts hield hij druk bezochte bijeenkomsten en zinspeelde dan, in een aan de » kafirs " (niet-Mohammedanen) vijandigen zin, op de politieke toekomst van Bantam, waarbij hij zich zelven eene groote rol toedacht. Daar er geen voldoende zekerheid bestond, gelet op de geringe kans om bezwarende getuigenissen tegen hem te verkrijgen, dat op eene strafrechtelijke vervolging van MOHAMAD SALEH — hoewel zijne handelingen daartoe termen opleverden — eene veroordeeling zou volgen, terwijl het toch, wegens het gevaar dat op den langen duur uit dergelijke de lichtgeloovigen in de inlandsche maatschappij opwindende praktijken kon voortspruiten, raadzaam was den bewusten hadji, die ook buiten Bantam reeds eenigen naam had gekregen, onschadelijk te maken, werd hij bij gouvernementsbesluit dd. 18 Juni 1894 n°. 89, met toepassing van art. 47 Regeeringsreglement, naar de hoofdplaats Amboina geïnterneerd.

Eenige vroeger, wegens medeplichtigheid aan de Tjilegonsche onlusten van 1888, uit Bantam verwijderde inlanders kregen in 1894 vergunning om naar dat gewest terug te keeren. De Indische Regeering vond daartoe vrijheid in navolging van eenige dergelijke beschikkingen van 1893. Niet op alle verzoeken om in die gunst te deelen, werd echter gunstig beschikt.

Dezelfde persoon, die zich blijkens het vorig verslag (blz. 5) in de afdeeling Limbangan der residentie Preanger Regentschappen als godsdienstleeraar uitgaf, zonder door het inlandsch bestuur als zoodanig te zijn erkend, wilde in het laatst van 1894 in genoemde streek weder zijne leer prediken, doch de regent wees hem bijtijds terecht. In de afdeeling Bandong van hetzelfde gewest werden een paar personen om eene dergelijke reden door den politierechter gestraft.

In den aanvang van 1894 trachtte zekere MOHALIE, alias DJOENDJOENG, afkomstig uit Leuwiliang (afdeeling Buitenzorg der residentie Batavia), in de kampong Djati (district Tanah Abang van hetzelfde gewest) propaganda te maken voor den » heiligen oorlog ". De politie was echter spoedig op de hoogte van hetgeen op de gehouden bijeenkomsten verhandeld werd, zoodat deze beweging in hare geboorte gesmoord werd. Op het particuliere land Tjampea in dezelfde afdeeling Buitenzorg gaven de leeringen van zekeren goeroe AMAN in Februari jl. aanleiding tot geestdrijverij onder diens moerids, één van wie zoover ging van genoemden AMAN als de belichaming te beschouwen van een vroegeren vorst van Java, en daarom een 25- à 30-tal personen tot eene nachtelijke vergadering had opgeroepen, ten einde den goeroe als vorst te erkennen. Zoodanige bijeenkomst moet werkelijk hebben plaats gehad, maar tot eenige voor de rust nadeelige gevolgen leidde zij niet, te minder toen reeds een paar dagen later de drie belhamels zich in handen van het gerecht bevonden.

Overigens werden geene bewegingen op Mohammedaansch godsdienstig gebied waargenomen en werd omtrent nieuwe sekten of ijveraars niets bekend. De deelneming aan de bedevaart naar Mekka was over 't geheel in 1894 weder even aanzienlijk als in 1893, niettegenstaande uit verscheidene gewesten het aantal van hen, die de vrij kostbare reis aanvaardden, kleiner was. De toeneming was daarentegen zooveel te grooter in Soerabaija, Pasoeroean en op Madura.

Met de inlandsche hoven op Java bleef eene goede verstandhouding bestaan. Zoowel de soesoehoenan van Soerakarta als de sultan van Djokjokarta gaven steeds blijken van hunne goede gezindheid. Zoo riepen zij de tusschenkomst van de betrokken residenten in om aan den Gouverneur-Generaal, en door diens bemiddeling ook aan de Kroon, hunne oprechte gelukwenschen over te brengen met het aanvankelijk succes van ons optreden op Lombok. De Landvoogd liet hun voor hunne gelukwenschen dank zeggen, terwijl later vanwege het Opperbestuur de ontvangen mededeeling beantwoord werd met de verzekering dat de geuite gevoelens van verknochtheid aan de Kroon met waardeering waren aanvaard. De zelfstandige prins PAKOE ALAM van Djokjokarta gaf mede blijk van zijne belangstelling in den gang van zaken op Lombok; op zijnen last werd eene wajang-voorstelling gegeven, waarvan de opbrengst strekte ten voordeele van de verminkten en de nagelaten betrekkingen der gesneuvelden op Lombok. Ook deze handeling werd van regeeringswege met waardeering bejegend.

De soesoehoenan van Soerakarta kwam de bij zijne verheffing (in Maart 1893) jegens het Gouvernement op zich genomen verplichtingen getrouw na. Omtrent verschillende punten heeft de vorst zich toen bij voorbaat tot medewerking verbonden, voor het geval het Gouvernement vroeger of later ter zake vaste of betere regelingen wenschte tot stand te zien gebracht. [1]) Dienaangaande is in dit verslag nader het volgende te melden. Eene regeling, volgens welke ter hoofdplaats Soerakarta, zoomede op de afdeelingshoofdplaatsen, stukken grond ter bewoning in altijddurend recht van opstal zullen worden uitgegeven, is reeds in werking getreden, nadat een ter zake door de Indische Regeering goed-

[1]) Ten opzichte van een 12-tal punten werd te dien aanzien door den vorst, weinige dagen vóór zijne verheffing, en tevens door den rijksbestierder, eene verklaring onderteekend, welke ook aan de Staten-Generaal is medegedeeld. Zie de gedrukte stukken der zitting 1893-1894-**127**, n°. 2.

gekaard ontwerp ook de instemming van den soesoehoenan verkregen had. Ten einde na te gaan, welke schadeloosstelling eventueel aan den soesoehoenan zou behooren te worden uitbetaald als de Solosche enclaves in Samarang tot gouvernementsgebied werden gemaakt, is eene commissie benoemd, die volgens het gewestelijk verslag binnenkort met haren arbeid een aanvang zou maken. Voorts is de resident gemachtigd om met de betrokken inlandsche bestuurders onderhandelingen te openen om ook te geraken tot eene uitwisseling van de Solosche enclaves in de Mangkoe Negaran en van de Mangkoe Negorosche enclaves in het gebied van den soesoehoenan. Over eene herziening van het rechtswezen in Soerakarta (en overzeer in Djokjokarta) zijn bij de Indische autoriteiten voorstellen in behandeling. De met 1 October 1893 ingevoerde reorganisatie der politie in het gebied des soesoehoenans (zie het vorig verslag, blz. 5 en 223/224) bleef goed voldoen; wel is waar bleek dat de daarmede verband houdende belasting op de onbebouwde eigendommen — die over het algemeen geregeld werd betaald — minder opbracht dan aanvankelijk geraamd was, zoodat het inlandsch bestuur spoedig voor een tekort zou hebben gestaan, maar door eene betaling der politieambtenaren gedeeltelijk in grond en door het intrekken van overbodige ambten is het evenwicht tusschen inkomsten en uitgaven hersteld. De rijksbestierder bleef bij voortduring zijne taak op loffelijke wijze vervullen. Onder de nieuwe door hem, na raadpleging van en goedkeuring door den resident, uitgevaardigde verordeningen voor de onderdanen van den soesoehoenan zijn te noemen: een rooireglement, eene regeling betreffende het kosteloos procedeeren voor des soesoehoenans rechtbanken door onvermogenden, bepalingen omtrent het bezitten, vervoeren, verkoopen en koopen van uit Djokjokarta afkomstig zout, enz.

Terwijl op verzoek van den soesoehoenan aan drie zijner broeders militaire rangen werden verleend (een kreeg den rang van majoor bij den generalen staf van het Indische leger, twee dien van kapitein bij bedoelden staf), werd aan een vierden broeder, die wegens het desbewust gebruik maken van valsche bankbiljetten en uithoofde van zijn ergerlijken, onverbeterlijken levenswandel door hem uit het gebied van Soerakarta was verbannen, gedurende den tijd dier verbanning de hoofdplaats Ternate als verblijf aangewezen.

De toestand van het Mangkoe Negorosche gebied liet, uit een financieel oogpunt beschouwd, nog steeds te wenschen over. Het afgeloopen jaar was voor de ondernemingen van het hoofd van het Mangkoe Negorosche Huis echter gunstig en er bestaat hoop op verbetering, nu bij de vanwege dien prins gedreven suiker-, koffie- en indigo-cultures vele verbeteringen en bezuinigingen zijn ingevoerd.

Als een blijk van erkenning van zijne goedediensten is aan den rijksbestierder van Djokjokarta de groote gouden ster voor trouw en verdienste toegekend.

Van het gemediatiseerde sultanshuis van Cheribon was 't laatst sprake in het verslag van 1886 (blz. 2), toen namelijk gewag viel te maken van het overlijden in October 1885 van pangeran radja Nata Ningrat, die door de Indische Regeering in 1880 als hoofd der Kasepoehan (een der drie takken van bedoeld sultansgeslacht) was erkend. Gedurende de minderjarigheid van den in 1877 geboren eenigen wettigen zoon des overledene, raden mas Aloeda, werd sedert — en wordt ook thans nog — met goedkeuring van de Indische Regeering (gouvernementsbesluit dd. 10 Mei 1889 n°. 19) het beheer der Kasepoehan, onder het toezicht van den resident en den regent van Cheribon, gevoerd door raden aijoe mas Adima, de wettige echtgenoote van wijlen pangeran radja Nata Ningrat voornoemd. In 1894 nu vond het Gouvernement aanleiding om, als blijk van waardeering voor de verdienstelijke wijze waarop de weduwe, met medewerking van haren vader, zich van hare taak kwijt, en uit erkenning van het prijzenswaardig gedrag van de leden der Kasepoehan-familie, aan genoemde raden aijoe den titel van »ratoe", aan haren vader dien van »pangeran" en aan haren zoon dien van »pangeran adipati" te verleenen.

Werd in het vorig verslag (blz. 6) reeds medegedeeld dat in het eerste kwartaal van 1894 het hoogste inlandsch gezag in de regentschappen Serang (Bantam) en Sidaijoe (Soerabaija) in andere handen was overgegaan, in den loop van dat jaar vielen op Java en Madura nog zeven regentsplaatsen open. De regenten van Trenggalek (Kediri), Madjalengka (Cheribon), Modjokerto (Soerabaija) en Sampang (Madura) kwamen te overlijden, en werden opgevolgd: de eerste en de laatste, onder wier zonen of nabestaanden, deels wegens jeugdigen leeftijd, deels om andere redenen geene keuze kon worden gedaan, respectievelijk door den regent van Probolinggo (Mei 1894) en door den patih van Pamakasan (Februari 1895); de tweede (in Juli 1894) door een halfbroeder, tot dusver adjunct-hoofddjaksa, en de derde (in October) door zijn oudsten zoon, tot dusver districtshoofd. De naar Trenggalek overgeplaatste regent van Probolinggo had mede geen zonen of nabestaanden, geschikt om hem op te volgen; als regent van Probolinggo werd daarop benoemd (October 1894) de regent van Banjoewangi (Bezoeki), die deze verplaatsing had aangevraagd. Daar ook hij geen zonen of nabestaanden had om in het regentschap dat hij verliet zijne plaats in te nemen, viel voor het bestuur over Banjoewangi de keus op den patih der afdeeling Djember (Bezoeki). Als regent van Blitar (Kediri), in de plaats van den hoogbejaarden titularis, die, na bekomen eervol ontslag op verzoek, zijne waardigheid nederlegde, werd in November 1894 benoemd diens oudste zoon, tot dusver districtshoofd.

Nadat bij gelegenheid der pensionneering in April 1893 van den regent van Salatiga (Samarang) diens betrekking, om de in 't verslag van 1893 (blz. 3) vermelde redenen, voorloopig onvervuld was gelaten, is in Februari 1895 (Indisch Staatsblad n°. 35) tot opheffing van dien regentszetel besloten. Toen in Januari jl. de regent van Bezoeki kwam te overlijden, is besloten ook deze vacature voorloopig niet aan te vullen, en zulks in verband met de, bij een voorloopig ingesteld onderzoek, veronderstelde mogelijkheid om de afdeelingen Bezoeki en Panaroekan te vereenigen, waarmede de intrekking van een der beide gelijknamige regentschappen gepaard zou moeten gaan.

Weinige maanden vóór zijn overlijden was aan den regent van Bezoeki, als een blijk van waardeering van zijne ijverige plichtsbetrachting en langdurige goede diensten, het praedicaat »adipati" toegekend, eene onderscheiding die ook ten deel viel aan de regenten van Sidoardjo (Soerabaija) en Pamalang (Tagal), terwijl de hooger bedoelde regent van Blitar, bij gelegenheid van zijne aftreding, begiftigd werd met de groote gouden ster van trouw en verdienste, en de regent van Tagal met de kleine gouden ster. Deze laatste onderscheiding werd ook verleend aan den patih van Pamakasan, sedert — zooals hiervóór is gezegd — benoemd tot regent van Sampang. Belooningen van verschillenden aard werden voorts toegekend aan tal van tot het inlandsch bestuur behoorende verdienstelijke personen van lageren rang. Daarentegen moesten weder eenigen van hunne ambtgenooten wegens ongeoorloofde handelingen of plichtverzuim ontslagen of gerechtelijk vervolgd worden.

Ten aanzien van de veiligheid van personen en goederen is het volgende gemeld. Gevallen van moord en doodslag kwamen het meest voor in de residentiën Madura (112), Probolinggo (40), Soerabaija (38), Rembang (35) en Bezoeki (29). Het aantal gedurende 1894 gerapporteerde ketjopartijen (roof in gewapende bende) bedroeg in Soerakarta 16 [1]), in Soerabaija 5, in Rembang 4, in Kediri 3 en in Samarang 1. In Djokjokarta kwam er geen enkele voor, waarop waarschijnlijk niet zonder invloed zal zijn geweest de in 't vorig verslag (blz. 6) vermelde opvatting van twee roofbenden: één, op welke in haar geheel de hand was gelegd (op hetzelfde oogenblik dat zij — in April 1893 — haar slag dacht te slaan), en één waarvan al de leden, op den aanvoerder na, in handen der politie waren gevallen (achtereenvolgens in November en December 1893). Bleken sommigen der laatstbedoelden, tegen wie de bewijzen het zwakst waren, weder uit de voorloopige hechtenis te kunnen worden ontslagen, hetgeen niet wegnam dat de politie hen in het oog bleef houden, ten aanzien van al de overige gearresteerden, ten getale van 30 (daaronder één die in 1894 was gevat en afzonderlijk aan het rooven was geweest), brachten de onderzoekingen aan het licht dat zij ongunstig bekend stonden en ook bij een grooter of kleiner getal vroeger gepleegde roofpartijen betrokken waren, zoodat het belang der openbare rust en orde dringend vorderde dat hun belet werd hun bedrijf voort te zetten. Vermits het juridisch bewijs van hunne schuld slechts tegen een klein getal hunner zou kunnen geleverd worden en de billijkheid scheen mede te brengen hen allen op gelijken voet te behandelen, besloot de Indische Regeering hen bij politieken maatregel onschadelijk te maken (art. 47 Regeeringsreglement). Bij gouvernementsbesluit dd. 26 Juli 1894 n°. 3 werden al de toen nog in leven zijnde 17 leden der eerste bende (één was inmiddels overleden) naar verschillende plaatsen buiten Java gerelegeerd, terwijl tot een gelijken maatregel ten aanzien van 10 der overigen (wat de 2 anderen betreft bestond er reden eene beslissing nog op te schorten) werd overgegaan bij gouvernementsbesluit dd. 21 Juni 1895 n°. 5. In de gewestelijke verslagen betreffende Soerakarta en Kediri wordt voorts gewag gemaakt van verschillende gevallen van roof op den publieken weg. De resident van laatstgenoemd gewest noemt het aantal niet, doch die van Soerakarta rapporteert er 8. Een

[1]) Het bericht in het vorig verslag (blz. 6), volgens hetwelk uit Soerakarta ontvangen mededeelingen deden vermoeden dat in de toeneming van het aantal ketjopartijen aldaar meer dan anders lieden uit Djokjokarta, en wel o. a. gewezen manschappen van het ontbonden Pakoe Alamsche legioen, de hand zouden hebben gehad, is gebleken onjuist te zijn en te berusten op een door niets gestaafd vermoeden van den regent van Klatten. Bedoelde manschappen toch hebben steeds op eerlijke manier in hun onderhoud voorzien

enkel geval deed zich voor, zoover vernomen werd, in elk der gewesten Japara, Banjoemas, Djokjokarta en Kadoe, terwijl in Rembang van 2 gevallen werd gehoord. In Soerabaja en op Madura kwamen respectievelijk 5 en 3 gevallen van aanranding van prauwen ter kennis van het bestuur. Dit laatste gaf aanleiding om prauwen, bemand met verkleede gewapende politieoppassers uit te zenden, ten einde deze aanrandingen tegen te gaan. Diefstal van vee kwam als gewoonlijk veelvuldig voor. Dat er o. a. in Soerakarta in 1894 meer gevallen van dezen aard aan het licht kwamen dan in 1893, schrijft de resident toe aan de betere werking der politie als gevolg van de reorganisatie waarvan hiervóór sprake was. [1]) Vaak wordt veediefstal door de bedrijvers gekozen als een middel om zich een losprijs te laten betalen (het zoogenaamde teboesan).

De staat der volksgezondheid gedurende 1894 kon over het algemeen gunstig genoemd worden, zij het ook dat in verschillende gewesten weder in meer of min uitgebreide mate koortsen voorkwamen, en dat de pokziekte, hoewel niet epidemisch, zich vertoonde in de residentiën Batavia en Djokjokarta, zoomede in de afdeelingen Demak en Grobogan (Samarang), Japara (residentie van dien naam) en Blora (Rembang). Ten aanzien van den gezondheidstoestand ter hoofdplaats Soerabaija waren de berichten al zeer gunstig; wederom werden daar eenige poelen en moerassen gedempt.

Onder den veestapel kwam in vele gewesten het mond- en klauwzeer voor, waaraan echter slechts weinig dieren stierven; andere onder het vee geconstateerde ziekten vereischen geen afzonderlijke vermelding.

De uitkomsten van den rijstoogst waren bijna overal bevredigend, in sommige streken zelfs zeer gunstig. Mislukkingen op groote schaal hadden niet plaats. Uit Bagelen is gemeld dat de ophrengst der padivelden geringer was dan in 1893, en uit Krawang dat de oogst niet meer dan middelmatig was te noemen; in beide gewesten moesten wegens gebrek aan water vele velden onbeplant blijven, terwijl in Krawang om dezelfde reden ook misgewas ontstond. Andere voedingsgewassen dan rijst slaagden over het algemeen eveneens goed, niet het minst de djagong in Bezoeki en Rembang. Ook de tabakscultuur viel voordeelig uit; in Bezoeki bleef echter de quantiteit beneden de verwachting, doch was de qualiteit uitstekend, terwijl in de afdeeling Ledok (Bagelen) een goed beschot verkregen werd, maar wegens de vele regens op de qualiteit viel af te dingen. In de afdeeling Malang (Pasoeroean) zagen vele inlanders, die anders tabak verbouwden, meer voordeel in de teelt van plantriet voor suikerfabrieken. Dientengevolge was aldaar de met tabak beplante uitgestrektheid tot de helft ingekrompen. In de afdeelingen Soemedang en Limbangan der residentie Preanger Regentschappen werden proeven genomen met het aankweeken van Kanoe-tabak, in de afdeeling Tjiandjoer van hetzelfde gewest met de cultuur van Deli-tabak; beide soorten slaagden goed. Van de koffieplantsoenen werd over het algemeen een bevredigend product verkregen; in de meeste gewesten stak de ophrengst gunstig af bij die van 1893, en in de afdeeling Malang (Pasoeroean) leverde de koffiecultuur zeer goede uitkomsten op. Voor de suikerindustrie gaf de buitengewone daling, welke de suikerprijzen op de wereldmarkt ondergingen, groote teleurstelling. [2])

Over het algemeen werd, luidens de ontvangen bestuursberichten, in den toestand van den handel gedurende 1894 weinig verschil met het voorafgegane jaar opgemerkt. Door den achteruitgang van de prijzen van enkele landbouwproducten, vooral van rijst, kreeg de inlandsche bevolking in verschillende streken minder geld in handen, hetgeen drukte op den afzet van import-artikelen, waarvan de val van eenige handelaren het gevolg was. Uit Soerabaija wordt gemeld dat de minder goede qualiteit van vele ingevoerde artikelen op minder gezonde toestanden wijst. In Pasoeroean was de tokohandel levendig, dank zij de ruime koffieproductie, die, inzonderheid in het Malangsche, heel wat geld onder de bevolking bracht. Te Tjilatjap (Java's zuidkust) werd aan uitvoerrechten viermaal zooveel als in 1893 ontvangen, en men verwacht dat de invoerrechten aldaar, die in 1894 slechts weinig toenamen, in 't vervolg mede zullen stijgen, nu, door de in het najaar van 1894 gereed gekomen aansluiting van Tjilatjap aan den Preanger-spoorweg, in de Preanger Regentschappen directe invoer via Tjilatjap kan plaats hebben in concurrentie met de havenplaatsen Batavia en Cheribon op Java's noordkust.

Buitengewone bewegingen onder de bevolking werden niet waargenomen. Uit verschillende streken had weder emigratie plaats naar sommige buitenbezittingen (Deli, Koetei, de Lampongsche Districten, enz.), zoomede naar de Straits-Settlements en Suriname. In de afdeeling Malang (Pasoeroean) vormen zich meer en meer nederzettingen van uit andere gewesten, vooral uit de Vorstenlanden en Madioen, afkomstige lieden, die, na eenigen tijd als koelie op de ondernemingen gewerkt te hebben, aangelokt door den rijken bodem, zich daar voorgoed vestigen. Een gedeelte der bevolking van Madura verhuist op vaste tijden van het jaar, samenvallende met den padi-oogst, den koffiepluk en den maal-tijd der suikerfabrieken, naar Oost-Java om na korteren of langeren tijd terug te keeren; tegenwoordig blijven echter velen in de afdeeling Djember (Bezoeki) om daar gronden te ontginnen. Ook gaan tal van lieden van Madura tijdelijk naar Java met handelswaren, welke daar verkocht of tegen padi of djagong verruild worden, terwijl velen uit de dicht bevolkte streken van Bagelen gewoon zijn om gedurende 5 à 6 maanden van het jaar in andere gewesten werk te zoeken. Ten vervolge van hetgeen in het vorig verslag (blz. 6/7) met betrekking tot de Javaansche nederzetting in Zuid-Soekapoera (Preanger Regentschappen) werd aangeteekend, wordt thans bericht dat in 1894 nog 42 nieuwelingen uit Bagelen zich daar kwamen vestigen en 15 geboorten onder de immigranten plaats vonden, terwijl daarentegen 69 lieden naar hunne oude woonsteden terugkeerden en 16 sterfgevallen voorvielen, zoodat het aantal kolonisten van 428 tot 400 daalde.

Als gewoonlijk hadden in verschillende streken overstroomingen plaats, die schade aan wegen, bruggen en plantsoenen toebrachten. De Merapi gaf nog altijd teekenen van verhoogde werking, waardoor eenige aanplantingen op de hellingen van dien vulkaan in het Solosche werden verwoest, terwijl vier dessa's in Djokjokarta, behoorende tot de indigo-onderneming Bandjar-ardjo, geheel vernield werden. Aan de daardoor van have en goed beroofde bevolking werd van bestuurswege hulp verleend. Op den 18den en 19den October 1894 had in de Preanger Regentschappen eene uitbarsting van den Galoenggoeng plaats, die sedert 1822 in rust was geweest. De uitbarsting, die veel van het bergbosch heeft vernield, doch geen menschenlevens kostte, deed in den omtrek eene ware paniek ontstaan, daar duizenden hunne woonplaatsen verlieten om elders een goed heenkomen te zoeken. Ook hier werd aan de vluchtelingen, waar noodig, van bestuurswege voeding en huisvesting verstrekt. Eenige dagen later, toen de ingevallen regens de ontzaglijk groote hoeveelheden asch, die in de nabijheid der kraters zich hadden opgehoopt, plotseling afvoerden, ontstond op verschillende plaatsen een moddervloed, die aanzienlijke schade aanrichtte. Van een geologisch standpunt werden de kraters ongeveer een maand na het gebeurde in oogenschouw genomen door een hoofdingenieur van het mijnwezen, die nopens zijne bevindingen een voorloopig rapport uitbracht, dat gepubliceerd is als bijvoegsel tot de Javasche Courant van 22 Februari 1895 n°. 15.

§ 3. *Atjeh en onderhoorigheden.*

Over het algemeen kon de politieke toestand in Groot-Atjeh gedurende het tijdperk, waarover dit verslag loopt, bevredigend genoemd worden.

In de eerste maanden van 1894 waren de sagi der XXVI Moekim (met uitzondering van de III Moekim Kerkoen) en de sagi der XXV Moekim (behalve de zuidwestelijke hoek der IX Moekim) van kwaadwilligen gezuiverd, terwijl dezen zich in de sagi der XXII Moekim hoofdzakelijk ophielden in de V Moekim Montassik.

Reeds in het vorig verslag (blz. 9) werd medegedeeld dat Toekoe Djohan Pahalawan (voortaan hier kortheidshalve enkel te noemen T. Djohan), in vereeniging met T. Nja Bantah, panglima sagi der XXVI Moekim, en T. Tjoet, hoeloebalang van de XIII Moekim Toengkoep aldaar, den 28sten Januari 1894 te velde was getrokken in de V Moekim Montassik en de III Moekim Kerkoen, de stellingen van den vijand te Lamsoet (sagi XXVI Moekim) en te Senelop (sagi XXII Moekim) genomen had en dat deze stellingen eerst door onze bondgenooten, maar weldra (tijdelijk) door onze troepen bezet waren geworden. De insgelijks in die streek (tijdelijk) door militairen bezette posten Kroeng Gloempang en Anagaloeng en het daartusschen gelegen Senelop werden door eene keten van wachtposten met elkander verbonden, welker bewaking werd toevertrouwd gedeeltelijk aan het in 't vorig verslag (blz. 9) bedoelde korps geregelde hulptroepen van T. Djohan, gedeeltelijk aan twee hoofden uit de V Moekim Montassik, Wakil Joesoef van Hoho en Panglima Nja In van Tjot Djamboe, daar de hoeloebalang der V Moekim Montassik, wegens zijn geringen invloed op de bevolking, daartoe niet in staat was. Toen hierdoor een einde was gemaakt aan de belemmering van onze communicatie met

[1]) De overleggingen in Indië betreffende het ontwerpen van eene betere inrichting der politie in de gouvernementslanden van Java en Madura waren, tijdens de afsluiting van dit hoofdstuk, nog niet zoover gevorderd dat ter zake reeds voorstellen aan het Opperbestuur konden worden aangeboden.

[2]) Van welke aanzienlijke beteekenis de voordeelen zijn, die de inlander aan het bestaan van suikerondernemingen ontleent, kan o. a. blijken uit het verslag van 1892, blz. 200, noot 1.

Anagaloong van de zijde van den rechteroever der Atjeh-rivier, wendden de kwaadwilligen zich tot den linkeroever. Zoolang Lamsoet niet bezet was, werd die communicatie verzekerd door een op eenigen afstand westwaarts van den weg naar Anagaloong gelegen en door militairen bezet wachthuis te Blang Tjoet (sagi XXII Moekim), doch na de intrekking van dit wachthuis werd de beveiliging van den weg aan deze zijde opgedragen aan Toekoe Moeda Baïn, hoofd der VII Moekim Baïd (sagi XXII Moekim), die daartoe een wachtpost oprichtte te Tjoebada, in de nabijheid van de vroegere mesdjid Anak Bateh. Den 3den Mei, enkele oogenblikken nadat een onzer officieren zich overtuigd had van de aanwezigheid der bezetting en den toestand van wapening en munitie, waaraan niets ontbrak, viel die post op voor T. Baïn zeer compromitteerende wijze in handen van den vijand, die echter, toen T. Baïn ondanks zijne beloften werkeloos bleef, den 9den dier maand door onze troepen weder verdreven werd, terwijl ter zijde van den weg, ter hoogte van Blang Tjoet, een (tijdelijk) door militairen bezet wachthuis werd opgericht. Sedert werd de zorg voor de bewaking van de in de VII Moekim Baïd noodig geoordeelde Atjehsche wachtposten niet meer opgedragen aan T. Baïn, maar aan zijn halfbroeder T. Tjoet Machmoan van Lamtengah.

De ons vijandig gezinde imam der III Moekim Daroe (sagi XXV Moekim) T. Rajoet (zie vorig verslag, blz 7) beschoot aanhoudend onze stelling te Boekit Daroe van de nabijgelegen berghellingen, zonder dat daartegen onzerzijds iets afdoende kon worden gedaan. Om hieraan een einde te maken, werd gevolg gegeven aan een reeds bij herhaling door T. Nja Mohaman, den waarnemenden hoeloebalang der tot dezelfde sagi behoorende IX Moekim, gedaan en door andere hoofden ondersteund verzoek om Biloel te bezetten en werd besloten de bezetting van Boekit Daroe daarheen te verleggen. In den nacht van 20 op 21 Mei werd aan dit plan uitvoering gegeven door eene kleine troepenafdeeling, aan welke de weg werd gewezen door T. Nja Mohaman en T. Hoesin Lonngattah, wiens moeder te Biloel woonde; het bedehuis te dier plaatse viel zonder slag of stoot in onze handen en werd, hoewel het werk herhaaldelijk door den vijand werd bemoeielijkt, tot een tijdelijken, door militairen bezetten, post ingericht. Den 9den Juni werd de tijdelijke post te Boekit Daroe, waar sedert het bezetten van Biloel geen schot meer gevallen was, opgeheven, en de bezetting van den wachtpost te Boekit Terin, die van uit Boekit Daroe geschiedde, aan den hoeloebalang der III Moekim Daroe toevertrouwd, in welk district de rust niet meer verstoord werd. Zonder dat de arbeiders eenigen overlast ondervonden werd vervolgens van Lamperoet over Tjot Goeë een karreweg naar Biloel aangelegd, maar in het laatst van Juni begonnen kwaadwilligen het onzen transporten naar laatstgenoemden post lastig te maken, zoodat het noodig geoordeeld werd T. Djohan met zijne hulptroepen tegen hen te doen optreden, waardoor zij van lieverlede gedwongen werden af te trekken. Eindelijk werd nog den 4den Juli een tijdelijke post te Lamkoonjit, mede in de sagi der XXV Moekim, opgericht, vermits T. Rajoet steeds gelegenheid vond om uit de aan den voet van het gebergte gelegen kampong-randen onze transporten naar Biloel te blijven bestoken.

Den 17den Juli deed de vijand weder een inval in de oostelijke kampongs der IX Moekim, waarvan de bevolking achter onze versterking te Biloel vluchtte. De bende werd echter door eene onmiddellijk van Kotta Radja uitgerukte militaire macht met een niet onbelangrijk verlies teruggedreven. Niettemin bleven aanhoudend geruchten in omloop dat nieuwe invallen in de IX Moekim ophanden waren. Daarom werd die streek van 25 Juli tot 4 Augustus weder door T. Djohan en de zijnen bezet, terwijl door het met het geschut van Biloel onder vuur nemen van Lamkrak, een broeinest van verzet bij uitnemendheid, het verblijf van den vijand aldaar bemoeielijkt werd. Sedert werd de rust binnen de IX Moekim nog slechts eene enkele maal verstoord, en wel op den 18den Januari 1895, toen de vijand er in slaagde de door lieden van T. Nja Mohaman bezette, bij Biloel gelegen inlandsche versterking Lamsot te nemen en er eenige wapenen buit te maken, wat echter voor den toestand in genoemd district geene gevolgen had. In den regel vertoonde de vijand zich slechts dan, wanneer de bezettingen van Lamkoenjit en Biloel afgelost moesten worden, terwijl op den 2den en 4den Februari 1895 evengenoemde plaatsen eenig kanonvuur te doorstaan hadden, dat ons echter geen verliezen berokkende.

Onze versterkingen te Senalop, Kroeng Gloempang en Anagaloeng, benevens de door de hulptroepen van T. Djohan bezette wachthuizen, werden nog menigmaal uit de tegenover liggende kampong-randen beschoten en den 19den Januari 1895 werd Senelop, echter zonder voor ons nadeelige gevolgen, door 's vijands geschutvuur bestookt. Voorts werden den 22sten d. n. v. de Atjehsche wachtposten Knijoeleb en Mon Pandjang overrompeld, doch den volgenden dag door T. Tjoet Machmoen, met behulp van ons artillerievuur, heroverd. Zoowel in deze overrompeling als in het gebeurde bij Lamsot (zie hiervóór) schijnt T. Baïn eene dubbelzinnige rol gespeeld te hebben.

Behalve door de straks genoemde hoofden der V Moekim Montassik en de binnen onze tijdelijke postenlinie gelegen moekim Lamdjampoe werd door hoofden en bevolking van dit district weinig of geen aanraking met het bestuur gezocht. Ook in de VII Moekim Baïd was de toenadering van hoofden en bevolking gering. In de IV en VI Moekim (sagi XXV Moekim) bleef de rust gehandhaafd en in de geheele sagi der XXVI Moekim was dit evenzeer het geval, uitgezonderd enkele onbeduidende beschietingen van onzen tijdelijken post Tjot Rang en eene bestoking op 8 Mei 1894 van het vivres-transport derwaarts.

Gaven, zooals uit het voorafgaande blijkt, de bezettingen der door de bevolking buiten onze geconcentreerde linie betrokken wachtposten nu en dan teleurstelling, de houding van het door T. Djohan opgerichte korps geregelde hulptroepen, waarover hij drie zijner bloedverwanten tot onderbevelhebbers heeft aangesteld, en dat overigens 40 panglima's en 200 minderen telt, gaf over het algemeen stof tot tevredenheid. Aan de hem gedane oproepingen om te velde te trekken gaf T. Djohan steeds prompt en spoedig gehoor, en de hem telkens ten gebruike afgestane wapenen werden met de niet verbruikte munitie geregeld ingeleverd. De voor hem op gouvernementskosten te Pakan Badak nabij Lamdjamoe gebouwde woning kwam gereed en bovendien liet hij zich te Lampisang en te Anak Paija (Lepong) eene Atjehsche woning zetten, waaraan veel geld is ten koste gelegd. Over het algemeen kon over de hoofden der verschillende binnen den kring onzer tijdelijke versterkingen gelegen streken in Groot-Atjeh een gunstig getuigenis worden afgelegd. De moekimhoofden, de eigenlijke volkshoofden, komen op het eind van iedere maand ter hoofdplaats zoowel om het hun toegekende traktement te ontvangen als om de hangende zaken te bespreken [1]. De band tusschen hoofden en ambtenaren wordt zoodoende versterkt en het gezag der hoeloebalangs over de mindere hoofden neemt dientengevolge eveneens toe.

De hoeloebalang der IV Moekim Ateuh (XXVI Moekim), die tot dusver steeds getrouw de zijde van T. Nja Bantah gehouden had, verdween met een deel zijner bevolking uit zijn gebied, de hem door dit sagihoofd ten gebruike afgestane geweren medenemende. De bevolking keerde echter spoedig terug, onder aanvoering van T. Radja, een jongeren broeder van den gevluchten hoeloebalang, doch deze laatste bleef, evenals de tegelijkertijd met hem verdwenen hoeloebalang der III Moekim Kerkoen, zich bij de partij van verzet ophouden. In plaats van T. Ateuh, een onbeduidend, aan opium verslaafd persoon, voerde sedert diens broeder T. Tjoet het bestuur; de hoeloebalang der III Moekim Kerkoen, zoo mogelijk nog onbeduidender, wiens gezag door geen zijner imams erkend werd, is niet vervangen. Ook de imam van Pango (mede behoorende tot de XXVI Moekim) week uit, doch keerde op 13 Januari 1895 binnen de linie terug, nadat hij zich van de toestemming van T. Nja Bantah verzekerd had. Onbeteekenende geschillen met het sagihoofd moeten tot het uitwijken aanleiding hebben gegeven.

Uitgenomen de onderwerping in April 1895 van den laatstelijk uit de Tamiangsche gebeurtenissen (zie o. a. vorig verslag, blz. 20, noot 2) bekenden T. Nja Makam van Lamnga (XXVI Moekim), viel in het verslagjaar in Groot-Atjeh van toenadering der ons vijandige bendehoofden weinig te bespeuren. Dat Nja Makam thans onze zijde koos, was te danken aan den invloed van T. Djohan, die daartoe reeds sedert ruim een jaar pogingen bij hem had aangewend, zonder dat het echter tot hiertoe tusschen hen beiden tot eene persoonlijke ontmoeting gekomen was. Deze vond eerst plaats te Lamnga in de eerste dagen van April. Den 18den dier maand maakte T. Nja Makam, vergezeld van T. Djohan, zijne opwachting bij den assistent-resident te Kotta Radja, die hem, namens den gewestelijken gouverneur, tegemoetkomend bejegende. T. Nja Makam was daarop weder naar Lamnga teruggekeerd om zijne vrouw en kinderen te halen en zich, daar hij lijdende was, te Kotta Radja onder geneeskundige behandeling te stellen.

De politieke mededeelingen betreffende de onderhoorigheden vinden lager eene plaats. Eerst laat men hier nog volgen wat omtrent den algemeenen toestand van het geheele gewest over 1894 is gemeld.

[1]) Ten dienste van de hoofden, die ter bespreking van aangelegenheden te Kotta Radja moeten vertoeven, wordt van gouvernementswege eene pasanggrahan gebouwd, welk gebouw in April jl. zijne voltooiing naderde.

Binnen de geconcentreerde linie en in de streken tusschen die linie en de tijdelijke posten liet de veiligheid van personen en goederen bijna niets te wenschen over; het eenige misdrijf, dat nu en dan gepleegd werd, was veediefstal, waarvan de aanleiding gezocht wordt in de omstandigheid dat de veestapel in de bovenstreken der VII Moekim Baïd en der V Moekim Indrapoeri (sagi XXII Moekim) door ziekten geteisterd werd, zoodat het gestolene vee daar gemakkelijk en tegen goeden prijs van de hand kon worden gezet. Het vervoer van de voor onze tijdelijke posten bestemde dagelijksche vivres vond, vooral in de laatste maanden, allerwegen door Atjehers plaats, die slechts een paar maal door kwaadwilligen lastig gevallen werden, en de Chineezen, die deze posten van verschillende andere voor den soldaat benoodigde zaken voorzagen, konden in den regel zonder eenig geleide heen en weer trekken. Minder gunstig was het met de veiligheid op de zeeposten gesteld. Af en toe toch werden onze etablissementen te Edi, Telok Semawé en Segli beschoten, terwijl buiten onze vestigingen, vooral in de Edische streken, diefstal, moord en doodslag niet zeldzaam waren.

Desertie van dwangarbeiders uit het door ons bezet gebied in Groot-Atjeh had meermalen plaats. Ook deserteerden aldaar drie inlandsche militairen; één van hen meldde zich echter weldra weder aan, en een ander werd door de bevolking der VI Moekim gevat en teruggebracht. Van de zeeposten deserteerden twee Europeesche militairen, namelijk te Telok Semawé (zie daarover lager).

Buitengewone verhuizingen onder de bevolking hadden niet plaats. Binnen de geconcentreerde linie nam het zielental door den terugkeer van enkele vroeger uitgewekenen in geringe mate toe, doch in het gebied daarbuiten en het meest in de XIII Moekim Toengkoep keerden ettelijken terug, vooral van de Oostkust van Atjeh. Het trekken van Atjehers naar de peper produceerende landschappen, inzonderheid die ter Oostkust van Sumatra, om aldaar bij de pepercultuur werkzaam te zijn, was belangrijk minder dan in vorige jaren, eensdeels ten gevolge van de handhaving der beperkende bepalingen op het reizen van Atjehers over zee (verg. vorig verslag, blz. 9), anderdeels omdat in vele streken rust en orde terugkeerden en daar genoeg eigen werk te verrichten viel. Het gevolg daarvan was dat tijdens den peperoogst overal groot gebrek aan plukkers bestond en veel peper verloren ging.

De gezondheidstoestand liet in het geheele gewest weinig te wenschen over. In de maanden September, October en November deden zich echter meer gevallen van koorts en buikziekten voor dan gewoonlijk. De pokziekte kwam hier en daar sporadisch voor. In Tampat Toean (Atjeh's Westkust) werd op verzoek der bevolking de vaccine ingevoerd.

Onder het vee heerschte herhaaldelijk het mond- en klauwzeer, meestal ingesleept door van buiten het gewest aangevoerd slachtvee. Ook werd runderpest geconstateerd, ten gevolge waarvan de veestapel in de IV Moekim bijna geheel uitgestorven moet zijn.

De veranderde politieke toestand in Groot-Atjeh kwam den handel in ruime mate ten goede; de toeneming der welvaart, welke daarvan het gevolg was, bleek uit het aantal nieuwe woningen dat te Kotta Radja verrees en nog steeds vermeerdert, uit de vernieuwing en verbetering welke Europeesche firma's hunne toko-lokalen deden ondergaan, en uit de aanvragen om bouwterrein. In de onderhoorigheden leed de handelsbeweging ten zeerste door den lagen dollarkoers en de minder gunstige uitkomsten van den peperoogst. In Juli 1894 werd te Segli (Noordkust), bij wijze van tijdelijken maatregel (zie blz. 7), een licentiestelsel met buitengewone hassilheffing op den uitvoer van producten ingevoerd, waarvan het gevolg was dat men in het gebied van de Pedir-streek, dat voor de kustvaart gesloten was, niet meer zijne toevlucht behoefde te nemen tot clandestien handelsvervoer over land naar Merdoe en van daar over zee naar Telok Semawé. Kon blijkens het vorig verslag (blz. 9) in de ter Westkust gelegen landschappen Kloewang, Patih, Lagen, Telok Gloempang, Rigas en Tjellang destijds de scheepvaartregeling nog niet worden ingevoerd, omdat met de radja's geen overeenstemming was te verkrijgen omtrent de hun toekomende aandeelen in de hassil-radja, waarvan ook T. Djohan een aandeel vorderde, eindelijk werd in Januari 1895 die overeenstemming verkregen (zie ook lager onder *Westkust*) en als gevolg daarvan kon in Februari in de genoemde landschappen de kustvaart worden toegestaan, zoodat sedert op de geheele Westkust de scheepvaartregeling in haar vollen omvang in werking is. Poeloe Raijo, de stapelplaats van het noordelijk deel van Atjeh's Westkust, waar verschillende cultures weder beginnen te ontluiken, nam in bloei toe en er verrees eene flinke passar, die nog steeds uitgebreid wordt. In Simpang Olim (Oostkust), dat tot dusver voor de prauwvaart gesloten was gehouden (zie het vorig verslag, blz. 11), voldeed men in Mei 1894 aan den gestelden eisch tot uitlevering van de nog gevangen gehouden vrouwelijke passagiers van het stoomschip *Raja Kongsi Atjeh*, en toen de aanstaande radja van dat landschap Toekoe Moeda Oesoep (zie lager) in Juni d. a. v. te Edi zijne opwachting kwam maken en zijn verlangen te kennen gaf om zich aan ons gezag te onderwerpen, werd ook dat landschap op den 5den dier maand voor de scheepvaartregeling geopend. Met de Gajoe-landen nam het verkeer niet onbelangrijk toe; te Telok Semawé werden herhaaldelijk paarden en vee van daar aangebracht, terwijl ook de handel in ivoor er toenam. Een der drie voorname radja's van de Gajoe-landen, de kedjoeroean Boekit, maakte in Augustus zijne opwachting bij het bestuur te Telok Semawé en bleef daar eenige dagen voor handelsbelangen. Met uitzondering van eene geringe hoeveelheid goederen, die van Atjeh's Westkust, namelijk van Soesoeh en Tampat Toean, naar Padang (Sumatra's Westkust) werd uitgevoerd, bleef Pinang uitsluitend de haven van in- en uitvoer voor de Atjehsche onderhoorigheden.

Nog steeds schijnt contrabande in belangrijke hoeveelheden ter Atjeh's Oostkust en in het daarbij aansluitend gedeelte van het kustgebied der residentie Oostkust van Sumatra ingevoerd en verder over land naar de Atjehsche binnenlanden te worden vervoerd. In December 1894 is besloten een door inlanders bemand recherchevaartuig (stoomjacht) in dienst te stellen, ter controleering van de scheepvaart langs bedoelde kuststreken. Dit vaartuig, dat te Singapore in aanbouw was gegeven, rekende men omstreeks medio 1895 in gebruik te kunnen nemen. Verder is in December 1894 de gouverneur van Atjeh gemachtigd om voor het tegengaan van den verboden invoer van oorlogsbehoeften ter Oostkust van zijn gewest ook te bezigen Atjehsche vaartuigen, daartoe, zoo dikwijls hij het noodig mocht achten, te huren en uit te rusten tot een aantal van ten hoogste drie tegelijk.

Behalve in Merdoe (Atjeh's Noordkust), waar ten gevolge van heerschende onlusten weinig werk was gemaakt van de bearbeiding der sawahvelden, en in Tjoenda en Bajoe ter Oostkust, waar het gewas van veldmuizen te lijden had, konden de uitkomsten van den rijstoogst zoowel in Groot-Atjeh als in de onderhoorigheden bevredigend genoemd worden. Toch moesten aanzienlijke hoeveelheden rijst worden ingevoerd. In Groot-Atjeh nam het aantal bebouwde velden binnen en buiten de linie toe. Gelijk hooger reeds vermeld is, bleven de uitkomsten van de pepercultuur minder gunstig; wel werd ter Noord- en ter Westkust meer peper uitgevoerd dan in 1893, doch hoogstwaarschijnlijk was onder het uitgevoerd product eene groote hoeveelheid begrepen, die er in de laatste jaren opgeschuurd was en thans door de opheffing der kustsluiting kon worden verscheept. Reeds werden vele peperaanplantingen verwaarloosd, omdat de cultuur wegens de lage marktprijzen van het product niet meer loonend is. Ten gevolge van het sedert Juli 1894 te Segli geldend licentiestelsel (zie hooger) is de uitvoer van pinangnoten in 1894 weder toegenomen. De klapperoogst slaagde goed, vooral ter Noordkust, waar 9000 pikol copra werd uitgevoerd, tegen 800 in 1893.

Op het eiland Weh is in April 1895 een aanvang gemaakt met de werkzaamheden tot oprichting van het aan de Sabang-baai te vestigen particuliere kolenstation (zie vorig verslag, blz. 9 en 255/256). De nieuwe versterking te Sabang, tot welker bouw in October 1893 machtiging werd verleend, werd in Februari 1895 betrokken.

Omtrent het voorgevallene in de verschillende onderhoorigheden kan nog het volgende worden vermeld.

Noordkust. T. Radja Pakeh en andere voorname hoofden der Pedir-federatie boden onder zekere voorwaarden aan om, door een optreden hunnerzijds tegen de kwaadwilligen der vele wakf-kampongs in de aan zee gelegen moekim Pekan Baroe- Pekan Sot, te trachten aan de vijandelijkheden tegen onze vestiging te Segli een einde te maken. De door bedoelde Pedirsche hoofden gestelde voorwaarden kwamen hierop neder, dat onzerzijds wapenen en munitie verstrekt en de oorlogskosten voorgeschoten zouden worden, en dat het te veroveren gebied hun gezamenlijk zou worden toegewezen. Voor de teruggave van de te verstrekken oorlogsbehoeften en gelden zou T. Radja Pakeh zich persoonlijk borg stellen. Na eenige onderhandeling werd het voorstel aangenomen, onder het voorbehoud echter dat het gezag in de moekim Pakan Baroe-Pekan Sot zou worden opgedragen aan een, in overleg met het bestuur, te kiezen hoofd, zoodat onzerzijds altijd nog een meer of min directe invloed op den gang van zaken zou kunnen worden uitgeoefend. Ten einde op alle gebeurlijkheden voorbereid te zijn, werd de bezetting te Segli in April 1894 met eenige infanterie en artillerie versterkt. Na lange beraadslagingen werd besloten dat de operatiën op 5 Mei een aanvang zouden nemen, doch te elfder ure lieten de verbondenen weten, dat zij

de taak, die zij op zich genomen hadden, liever alléén zouden volvoeren, waarmede genoegen genomen werd, mits zij niet langer dan acht dagen zouden dralen. In waarheid echter waren zij huiverig het plan tot uitvoering te brengen, omdat zij vreesden [1]) dat de federatie Gighen zich met de bende der geestelijke partij zou verbinden om te verhoeden dat het eenige haar nog overgebleven zeegebied in handen zou komen van de Pedir-federatie, welke door het verbond met den pretendent-sultan Toeankoe Mohamad Daoed in de Pedir-streek reeds overwicht gekregen had. Daar T. Radja Pakeh en zijne bondgenooten, ondanks de aanmaningen van het bestuur, werkeloos bleven, werden ten slotte in Juli 1894 alle onderhandelingen afgebroken en keerde nu ook het laatste deel der overigens reeds in Mei teruggezonden tijdelijke troepenversterking naar Groot-Atjeh terug, terwijl, om de gemaakte kosten te dekken, de hooger vermelde maatregel genomen werd om — tijdelijk — den uitvoer van producten toe te staan op door het bestuur af te geven licentiën met buitengewone hassil-heffing. Eindelijk op 24 September 1894 beproefde T. Radja Pakeh, in vereeniging met T. Bintara Tjoembok, een ander hoofd der Pedir-federatie, en met T. Bintara Paleuh, welke laatste zich sedert eenige jaren van de Gighen-federatie heeft afgescheiden, om de bende der geestelijke partij uit den omtrek van Segli te verdrijven. Wel gelukte het aan T. Bintara Tjoembok de voorwerken van Kotta Soekoem te nemen, doch daar T. Bintara Paleuh zich op het laatste oogenblik afscheidde en aan de vijandelijke benden vrijen doortocht door zijn land verleende, terwijl T. Radja Pakeh de noodige hulp onthield, was T. Bintara Tjoembok, voor de overmacht zwichtende, genoodzaakt het door hem veroverd terrein prijs te geven.

De hoeloebalangs der Gighen-federatie hadden intusschen hunne aanvallende beweging tegen den pretendent-sultan voortgezet en begonnen meer en meer veld te winnen in het gebied van T. Bintara Kemala, zoodat de pretendent Toeankoe Mohamad Daoed, nochtans met weinig succes, naar alle kustlandschappen ter Noordkust zond om ondersteuning in volk en geld te vragen. Eindelijk sloot T. Lampoesoe, een der met de Gighen-federatie verbondenen, den pretendent-sultan in zijne kotta te Kemala in, en maakte het hem aldaar zoo onhoudbaar dat Toeankoe Mohamad Daoed in den nacht van 14 op 15 December 1894 met zijne familie en verder gevolg Kotta Kemala verliet, na zijne woning aan de vlammen te hebben prijs gegeven. In strijd met de adat werd hij door de verbondenen der Gighen-federatie vervolgd, zoodat zijn aftocht in eene wilde vlucht oversloeg, totdat hij eindelijk Kwala Batoe aan de kust van Pedir bereikte en den 30sten van genoemde maand in de woning van T. Radja Pakeh werd opgenomen.

De pretendent-sultan tracht thans van de hoeloebalangs der kustlandschappen hulp te verkrijgen tot het bestraffen van de Gighen-federatie. Twee zijner raadgevers, die als onruststokers bekend staan en in de Pedir-streek reeds veel kwaad stichtten, zouden daarvoor op reis gaan, doch werden te Segli in verzekerde bewaring gesteld. Wel trachtte Panglima Polim van de XXII Moekim eene verzoening tot stand te brengen, doch de door hem gestelde, zelfs zeer aanlokkelijke voorwaarden hebben den pretendent-sultan niet van zijne wraakzuchtige plannen kunnen terugbrengen.

Onze versterking en het civiel etablissement te Segli werden van tijd tot tijd door de kwaadwilligen verontrust, doch verliezen leden wij daardoor niet.

In Endjoeng ontstond twist tusschen T. Polim, die blijkens het verslag van 1893 (blz. 6) zijn vader T. Laksamana als radja was opgevolgd, en zijne beide stiefbroeders. Daar T. Polim de geestelijke partij steeds van geld en oorlogsbehoeften voorzien had en nimmer in persoonlijke aanraking met onze ambtenaren was geweest, zoodat hij ook nog niet als laksamana was erkend, bestond er geen aanleiding om van bestuurswege verzoenend tusschen beide te treden. Aanvankelijk werd T. Polim uit Endjoeng verdreven, doch, gesteund door eenige andere hoofden, o. a. T. Ismail Aljer Laboh, keerde hij terug en wist hij er zich staande te houden. De beide stiefbroeders wachten nu slechts eene goede gelegenheid af om op T. Ismail Aljer Laboh wraak te nemen en hebben geenszins er van afgezien om T. Polim opnieuw te verdrijven.

In Merdoe, waar de oorlogstoestand bleef voortduren, was de radja Toekoe Moeda Tjihik feitelijk van alle gezag verstoken; hij hield zich meestal buiten zijn land op, doch ging niettemin voort met het afgeven van passen voor den uitvoer van producten, met het doel zich voor het verlies van zijne inkomsten schadeloos te stellen. Hieraan werd in Juli 1894 een einde gemaakt door de bepaling dat alle door hem afgegeven passen als ongeldig beschouwd en de van die passen voorziene vaartuigen naar Segli of Telok Semawé opgebracht zouden worden, zoolang Toekoe Moeda Tjihik niet in zijn land zou zijn teruggekeerd. In September deed hij daarop eene poging om zich van zijn verloren gezag weder meester te maken. Hij bleef in zijn land en in November kwam tusschen hem en T. Bin Sech een vergelijk tot stand. In December kreeg Toekoe Moeda Tjihik weder vergunning om passen af te geven, en kort daarop slaagde het bestuur er in eene regeling te treffen, waarbij hij erkend werd als radja van Merdoe, en bepaald werd dat T. Bin Sech als opvolger, en T. Bin Pekan als panglima prang zou optreden, terwijl de hassilbelasting voortaan zal worden geïnd door het bestuur en uitgekeerd voor de helft aan den radja, voor de andere helft aan de twee laatstgenoemde grooten. Door deze overeenkomst zijn tevens alle bezwaren komen te vervallen, die tot nogtoe tegen de erkenning en bevestiging van Toekoe Moeda Tjihik door het Gouvernement bestonden.

In de bovenlanden van Samalanga werden twee volgelingen van T. Tjihik vermoord door een volgeling van zijn tegenstander T. Sech Koeat. Toen de controleur te Telok Semawé daarvan bericht kreeg, spoedde hij zich derwaarts om de zaak te onderzoeken en te bewerken dat T. Sech Koeat aan T. Tjihik voldoening verschafte. Wegens ziekte van den eerste konden de onderhandelingen niet beëindigd worden, doch in Februari 1895 verscheen T. Sech Koeat te Telok Semawé, waar hij aan het bestuur verklaarde dat hij aan de adat tegenover T. Tjihik had voldaan en dat hij zou trachten om de bij gelegenheid van den moord geroofde goederen op te sporen en terug te geven. De naderende Mohammedaansche vasten belette voorshands de verdere afdoening dezer zaak.

Over de gezindheid van T. Tjihik Semaoen van Pasangan viel over het algemeen niet te klagen; ten aanzien van de scheepvaartregeling schikte hij zich geheel naar de wenschen van het bestuur.

De hoeloebalangs van Kloempang Doea, Sawang en Nisam dienden herhaaldelijk klachten bij het bestuur in tegen T. Tjihik van Pasangan, doch deze bleken ongegrond te zijn. In Kloempang Doea trachtte zich als Sech Pasangan (een sedert 20 jaren naar de Gajoe-landen uitgeweken familielid van den radja van Kloempang Doea) te doen doorgaan een van diens volgelingen, die indertijd met hem uitgeweken was. Deze pseudo-Sech Pasangan gaf voor den heiligen oorlog te willen voeren, waartoe hij zich een zwaard van bijzondere afmetingen had laten vervaardigen. Zijne identiteit werd echter ontdekt, waarop hij de vlucht nam, met achterlating van het zwaard, dat aan het bestuur werd uitgeleverd.

De maharadja van Telok Semawé werd, wegens door hem herhaaldelijk aan den lande bewezen diensten, met de kleine gouden ster voor trouw en verdienste begiftigd.

Van onzen post aldaar deserteerden in den nacht van 25 op 26 Juli 1894 twee Europeesche onderofficieren, medenemende 3 geweren en 110 patronen, nadat zij een gearresteerden Atjeher hadden bevrijd. Zij ontvluchtten naar Blang Ara, één der vier landschappen van het aan Tjoenda onderhoorige Boelooh, waar zoowel door ons bestuur als door T. Tjihik Tjoenda op hunne uitlevering werd aangedrongen. Een van de geweren kwam in September weder in onze handen.

De krachtige hulp, door T. Tjihik van Tjoenda aan ons bestuur verleend om de bedoelde geweren weder in handen te krijgen, wikkelde hem in moeielijkheden met de kedjoeroeans van Boelooh, wier volk zelfs twee Tjoendasche kampongs verbrandde. Het bestuur mocht er echter in slagen eene overeenkomst tot regeling van de onderlinge verhoudingen te treffen, waartoe drie van de vier kedjoeroeans reeds toetraden. De vierde, die van Blang Ara, schijnt van toetreding weerhouden te worden door zijnen zoon Nja Kedjoeroean, die het er op toelegt zijn ouden vader te vervangen met voorbijgang van den wettigen opvolger. T. Tjihik van Tjoenda werd op 4 Februari 1895 op plechtige wijze te Kotta Radja, onder nadere (sedert verleende) goedkeuring der Indische Regeering, erkend en bevestigd als radja van dat landschap.

In Kerti is men het nog niet eens, wie den in December 1893 overleden radja zal opvolgen. Het bestuur over dat landschap wordt intusschen gevoerd door Tjoet Nja, weduwe van den voorlaatsten radja, die volkomen in staat is het land rustig te houden.

In Blang Mangat maakte T. Moeda Dalam zich van het bewind meester, na het hoofd van het landschap vermoord te hebben. De broeder van den vermoorde, de eerste rechthebbende, vluchtte naar Telok Semawé, uit vrees hetzelfde lot te zullen ondergaan.

[1]) Die vrees bleek niet ongegrond. De radja van Gighen T. Bintara Kemangan en de zijnen toch verleenden steun aan T. Bintara Sama Indra bij de herovering van diens gebied, dat blijkens het verslag van 1892 (blz. 6) door den pretendent-sultan was geannexeerd geworden.

Met de hoofden der overige landschappen in de Pasei-streek werd zoo goed als geen aanraking verkregen.

Oostkust. Tegelijk met de komst te Edi (zie hiervóór) van Toekoe Moeda Oesoef, zoon van den vroeger door ons verdreven radja van Simpang Olim, herhaalde Toekoe Moeda Lamkota, de door ons erkende radja van Simpang Olim, het reeds meermalen door hem gedaan verzoek om het bestuur over zijn land te mogen nederleggen en door Toekoe Moeda Oesoef te worden vervangen. Nadat hiertoe machtiging verleend was, vond de installatie van laatstgenoemde op 4 Februari 1895 te Kotta Radja plaats, met Toekoe Moeda Lamkota 's gelijktijdige ontheffing van het bestuur over Simpang Olim.

De bestuurder van Tandjong Semantoh vertoefde gedurende een groot gedeelte van 1894 in Deli en te Pinang en liet zich weinig aan de belangen van zijn land gelegen liggen.

De radja van Djolok-Besar, Tongkoe Bintara Peken, tevens opperheer van Djolok-Ketjil, Boeging, Bagoh en Edi-Tjoet, was meestentijds te Edi, waar hij het bestuur goede diensten bewees bij de berechting van verschillende zaken. De hoogbejaarde radja van Edi-Tjoet overleed in October 1894 en zijn zoon Radja Nagoer werd den laten November d. a. v. door Tongkoe Bintara Peken en de hoofden en oudsten van Edi-Tjoet, in tegenwoordigheid van den besturenden ambtenaar te Edi, als bestuurder van het landschap erkend en bevestigd. De verhouding van Radja Nagoer tot Tongkoe Bintara Peken, met wiens zuster hij gehuwd is, is zeer goed. De sedert 1893 bestaande minder vriendschappelijke verhouding tusschen Bagoh en Edi-Tjoet dreigde tot vijandelijkheden over te slaan. Aan beide zijden werden versterkingen aangelegd, terwijl het verkeer over land tusschen de beide landschappen verbroken werd. Ons bestuur is er echter na langdurige besprekingen in geslaagd om de bestaande geschillen op te lossen en de hoofden met elkander te verzoenen. Tongkoe Bintara Peken en Radja Nagoer verkeeren beiden in niet gunstige geldelijke omstandigheden, en daar hunne schulden ten laste van de onderhoorige bevolking komen, vindt deze geen voldoend bestaan in de pepercultuur, die er verloopt. Het bestuur is nu bezig in de zaken dier beide hoofden orde te brengen.

In het landschap Edi-Besar dreigde de rust verstoord te worden door het bendehoofd Nja Mohamad van Perlak, die in Juli 1894 het Tamiangsch gebied, waar hij de onrust had gaande gehouden, verliet, volgens sommigen omdat hij geroepen was door het volk van Simpang Anas, eene onderhoorigheid van Perlak, dat hem steun beloofd had, ingeval hij tot den heiligen oorlog wilde overgaan, — volgens anderen omdat tusschen hem en het Tamiangsche hoofd Radja Silang twist was ontstaan. Nadat zijn aanhang in Perlak zeer vermeerderd was, gaf hij aan de op onze hand zijnde Edische hoofden schriftelijk van zijn voornemen kennis om tegen onze versterking te Edi op te rukken en verzocht hij uit de Edische bovenlanden, waar hij inmiddels zijn verblijf had opgeslagen, vrijen doortocht, hetgeen echter eenparig geweigerd werd. Hierdoor, zoomede door gebrek aan levensmiddelen en geld, verliep de bende allengs, en nadat eene laatste vruchtelooze poging door hem in September gedaan was om zich in Simpang Olim van het noodige te voorzien, verliet Nja Mohamad het Edisch gebied om zich weder te vestigen in de bovenstreken van Perlak.

Werd in het vorig verslag (blz. 11) reeds melding gemaakt van den overval op 1 Februari 1894 van de naar de versterking te Edi terugkeerende wacht van het blokhuis op den Boekit Roembia (sedert bewaakt door de mata-mata's van den radja), gedurende den loop des jaars deed de vijand nog meer kleine overvallingen. Zoo had in Maart een aanslag plaats op de kazerne der gewapende politiedienaren aan de Kwala te Edi, waarschijnlijk met het doel om Beaumont-geweren machtig te worden. De ongeveer 20 man sterke bende werd echter tijdig ontdekt en sloeg, met achterlating van twee dooden, vier donderbussen en eenige blanke wapenen, op de vlucht. In April werden vijf mata-mata's van den radja van Edi, die bij hem op wacht zouden trekken, door een achttal met klewangs gewapende Atjehers aangevallen, welke laatsten echter met achterlating van één doode en drie zwaar gewonden, waarvan er twee den volgenden dag overleden, werden teruggeslagen; van de mata-mata's werden er twee gewond. In Mei werd de Europeesche klerk voor de scheepvaartregeling, op weg naar de visitatieloods, overvallen en verwond door een Atjeher, die evenwel door een te hulp snellenden inlander werd afgemaakt. Een van de wacht komende mata-mata werd in Januari 1895 door twee Atjehers gedood, terwijl een andere mata-mata en een inlandsch fuselier gewond werden. De daders, die tevens een geweer buit maakten, waren nog onbekend, evenals de bedrijvers van den aanslag (in Maart jl.) op het schilderhuis voor de controleurswoning, toen drie mata-mata's verwond en twee geweren met munitie geroofd werden. Enkele dagen later werden weder eenige kwaadwilligen nabij het etablissement gezien, doch met een paar geweerschoten verjaagd.

De voogden van den jeugdigen radja van Edi-Besar drongen er herhaaldelijk op aan om hunne voogdijschap te mogen nederleggen, daar de radja den mannelijken leeftijd bereikt had en alle Edische hoofden zich met hunne geschillen reeds tot hem wendden. Hij werd daarom den 4den Februari 1895, gelijktijdig met de erkenning en bevestiging van de bestuurders van Simpang Olim en Tjoenda, te Kotta Radja plechtig geïnstalleerd. De inkomsten van den radja van Edi-Besar zijn, ten gevolge van den achteruitgang van de peperproductie, zeer verminderd. Daar dit geweten wordt aan het verloop van werkvolk, dat sedert den dood van den ouden radja geen voorschotten meer bekwam, is, in overleg met den besturenden ambtenaar, besloten om weder een begin te maken met het geven van voorschotten en wel in den vorm van rijst en van landbouwgereedschappen.

Aan den radja van Pedawa-Besar, Habib Mohamad, een flinke persoonlijkheid, die door verschillende bewijzen van aanhankelijkheid eene onderscheiding verdiende, werd de kleine gouden ster voor trouw en verdienste verleend. Intusschen schijnen zijne verkwistende levenswijze en de uitspattingen zijner familieleden een nadeeligen invloed uit te oefenen op den oeconomischen toestand van zijn landschap, dat allengs door een goed deel der bevolking verlaten wordt, waardoor de peperproductie er merkbaar afneemt.

In Perlak heerschte eene hoogst ontevreden stemming onder de hoofden, wien radja T. Tjihia sedert jaren hun aandeel in de hassil-radja, de zoogenaamde hassil-petoeah, niet had uitgekeerd, en onder de naaste familieleden van den radja wegens het hun niet toekennen van eene jaarlijksche som voor levensonderhoud, waarop zij als erfgenamen van den ouden radja aanspraak maakten. Om aan deze oneenigheden een einde te maken, werden van bestuurswege de betrokken hoofden naar Edi opgeroepen, waar allen verschenen. Na een langdurig en moeielijk onderzoek kwam eene regeling tot stand, waarmede algemeen ingestemd werd en volgens welke de hassil-radja voortaan door den controleur te Edi zal worden geïnd en aan de rechthebbenden uitbetaald, terwijl jaarlijksche toelagen werden toegekend aan T. Tjihia's naaste familieleden, die hem in het bestuur van zijn land ter zijde staan, zooals aan den in het vorig verslag (blz. 11) genoemden panglima prang Bintara Brahim. De hoofden van de Perlaksche onderhoorigheden Simpang Anas en Aloer Niri kwamen ook met oude vorderingen voor den dag, maar het bleek ten aanzien daarvan, dat in de meeste gevallen de uitbetaling niet had plaats gehad, omdat de hoofden en bevolking dier streken zich hadden schuldig gemaakt aan berooving van Chineesche tongkangs en deelneming aan de Tamiangsche onlusten, ter zake waarvan door het bestuur boeten aan den radja waren opgelegd. T. Tjihia zal ten gevolge van de zooeven bedoelde regeling voortaan jaarlijks van zijne vroegere inkomsten een bedrag van ongeveer $ 12 000 moeten derven, waarbij hij zich evenwel nederlegde. Het mede aan Perlak onderhoorige Soengei Raija verkeert in een zorgelijken toestand wegens het wanbestuur van Said Djafar, die vermoedelijk aan verstandsverbijstering lijdt, en zich weder aan vele afzetterijen schuldig maakte. Hij vertoefde gewoonlijk te Edi of te Telok Semawé.

Het landschap Langsar werd bedreigd door een inval uit Simpang Anas, waar men nog steeds op wraak zint over eene nu acht jaren geleden, op aanwijzing van T. Tjhik van Langsar, plaats gehad hebbende aanhaling van oorlogscontrabande. De bestuurder zelf vond in eene hem opgelegde boete wegens gepleegden zeeroof op eene Chineesche tongkang in de Kwala Langsar aanleiding om een onbehoorlijken brief tot het bestuur te richten, waarvoor hem tot straf eene nieuwe boete werd opgelegd.

Habib Rajoet, radja van Madjapahit, werd door het bestuur van het aangrenzende gewest Oostkust van Sumatra steeds verdacht met Kedjoeroean Karang en Radja Silang te heulen. Dat tusschen hen eene goede verstandhouding bestond, blijkt uit de mededeeling van Habib Rajoet dat de genoemde Tamiangsche hoofden, over wie nader gehandeld wordt in § 9 van dit hoofdstuk, hem na hunne onderwerping hun land zouden hebben afgestaan. Door het bestuur is hem echter te kennen gegeven, dat van eenige rechten op bedoelde streek nimmer sprake kan zijn, met welke beslissing hij verklaarde genoegen te nemen.

Westkust. In Januari 1895 had, zooals reeds in 't voorbijgaan werd aangeteekend op blz. 6 hiervóór, eene verzoening plaats tusschen T. Djohan en de hoofden der kustlandschappen noordwaarts van en met Tenom, met wie hij jaren lang in vijandschap geleefd had. T. Djohan stond al zijne tot dusver genoten inkomsten ter Westkust, voortspruitende uit de hasilheffing, af, beloofde

plechtig zich niet meer te zullen mengen in de bestuursaangelegenheden aldaar, en gaf aan de tegenpartij al het haar vroeger door wapengeweld door hem ontnomene terug, terwijl deze zich verbond geen bloedwraak te nemen wegens de vroeger gepleegde vijandelijkheden. Deze verzoening had een merkbaren invloed op den goeden gang van zaken in deze streken.

Na de beëindiging, in Maart 1894, van de onlusten in Melaboeh (zie vorig verslag, blz. 12) trachtte het bestuur eene regeling te treffen ten aanzien van de bezetting en de bewaking der veroverde streken, hetgeen wel met vele moeielijkheden gepaard ging, maar welke regeling toch in Juli d. a. v. in dier voege tot stand kwam dat aan T. Panoek de bewaking van Kotta Hassan en het wester-zeestrand tot en met Oedjoeng Kala, aan Said Oetjoet die van het eigenlijke Roending, en aan Panglima Dalem die van Kotta Mangis, Kampong Darat en Semboek werd opgedragen. Said Oetjoet maakte echter bezwaar geheel Roending te bezetten, en gaf voor wegens gebrek aan inkomsten hiertoe niet in staat te zijn, waardoor hij hoopte van het bestuur vergunning te krijgen tot het heffen van nog meer belasting dan reeds geheven werd. Daarom werd aan T. Panoek opgedragen ook Roending gedeeltelijk te bezetten, doch toen hij daarmede zou beginnen en tot beveiliging zijner positie nog twee bentings liet opwerpen, werd Said Oetjoet naijverig en liet o. a. deze twee bentings heimelijk slechten. Ook had hij de hand in een aanslag op de passar te Melaboeh, op 1 Februari jl., waarbij twee personen gedood werden, en in het beschieten in den nacht van 9 op 10 Februari jl. van onze versterking ter genoemde plaatse. Eerst nadat het bestuur aan Said Oetjoet had duidelijk gemaakt dat zijn dubbelzinnig gedrag ten gevolge zou hebben dat hem de bewaking van Roending en daarmede ook zijne inkomsten werden ontnomen, werd de rust hersteld.

Behalve door het zooeven medegedeelde deden in Melaboeh de kwaadwilligen nog van zich hooren in September 1894, toen zij in de bovenlanden aldaar eenige vijandelijkheden pleegden tegen Panglima Dalem en T. Bin Paroembei, die hen nochtans wisten te verjagen. Ook drongen zij in den nacht van 26 op 27 October binnen het door onze bondgenooten bezette Kotta Hassan (niet ver van Melaboeh), vanwaar zij echter verdreven werden nog vóórdat eenig kwaad was bedreven. Een en ander heeft echter geen invloed uitgeoefend op den politieken toestand, die goed genoemd kan worden. De opvolger in het bestuur over Melaboeh, Radja Nagoer, laat in de nabijheid van de passar aldaar eenige woningen voor zich en zijne familie bouwen.

De rust in de landschappen ten zuiden van Melaboeh werd slechts verstoord in Tampat Toean, waar te Rasian eenige vijandelijkheden werden gepleegd door de aanhangers van het bendehoofd Tengkoe Joesoef (zie o. a. het verslag van 1893, blz. 8), waartoe ook behoorden de sinds 1887 verdreven familieleden van den radja van Troemon (gouvernement Sumatra's Westkust), die zich reeds geruimen tijd aan allerlei afpersingen en knevelarijen schuldig maakten, zonder dat de bevolking er zich tegen durfde verzetten. Zij kozen namelijk partij in eene sawah-quaestie tusschen Ketjik Oemar en Nga Moesa, beiden te Rasian woonachtig, die zoo hoog liep dat men een 300-tal karbouwen van den eerstgenoemde roofde en wegvoerde. Wel ontving Ketjik Oemar van de bestuurders van Tampat Toean hulp in volk en munitie, doch Tengkoe Joesoef bleef de onrust gaande houden, ondanks de verliezen die hij nu en dan in kleine gevechten leed. Ook trachtte hij de bevolking ten zuiden van Tampat Toean te dwingen hare peper en andere producten naar Troemon, in stede van naar Tampat Toean, te brengen, waardoor de hoofden ter laatstgenoemde plaats in hunne inkomsten benadeeld zouden worden en de gouvernements-hassil zou kunnen worden ontdoken. Deze pogingen werden intusschen door het zenden van een oorlogsschip naar deze kuststreek verijdeld, en mede als gevolg van dezen maatregel trok Tengkoe Joesoef met 40 gewapende volgelingen naar de Battaklanden, met het voornemen, naar men vermoedde, om, in vereeniging met zekeren Tengkoe Doerachman, neef van den radja van Bakoengan, onrust te verwekken te Singkel of te Baros (verg. lager § 5).

In het landschap Senagan trad een betere toestand in door de toenadering tot het bestuur van het invloedrijkste hoofd aldaar, T. Marah Poetih, die de eerste candidaat is om met het bewind te worden belast. Sedert den dood van den laatsten bestuurder in 1878 was daarin nog niet op wettige wijze voorzien.

In Februari 1894 overleed in hoogen ouderdom Kedjoeroean Tjoet Tih Toekoe di Blang, bestuurder van Wailah; zijn zoon T. Nja Marah, de wettige opvolger, zou over eenigen tijd in de plaats zijns vaders erkend en bevestigd worden.

Op het eiland Si Maloer hadden nog verscheidene botsingen plaats tusschen de Atjehers en de inheemsche bevolking, waarbij aan beide zijden verliezen werden geleden. In Juli 1894 ging een der besturende ambtenaren er heen om de wederzijdsche grieven te onderzoeken. De hoofden beweerden dat de Atjehers geen dzakat wilden opbrengen, geweren zonder hunne voorkennis invoerden, de hassil trachtten te ontduiken en te hoogen interest berekenden voor uitgeleende gelden, terwijl de Atjehers aan de hoofden en de bevolking ten laste legden dat zij hunne schulden niet of niet tijdig betaalden, en aan de hoofden bovendien dat zij eene buitensporige hassil eischten. Pogingen om de zaak bij te leggen hadden, niettegenstaande de medewerking van den Atjeher Toekoe Nja Mamat, geen gunstig gevolg, daar de handelaars niet wilden afzien van bloedwraak over een paar in een der laatste gevechten gedoode landgenooten. Toen zijne pogingen niet slaagden, vroeg T. Nja Mamat vergunning om terug te keeren, gezamenlijk met den controleur, die vóór zijn vertrek aan de Si Maloersche hoofden eenig kruit en munitie verstrekte, waardoor zij in staat werden gesteld aan de Atjehers het hoofd te bieden. In Januari 1895 werd Si Maloer bezocht door den gewestelijken gouverneur, die er in slaagde eene verzoening tusschen partijen tot stand te brengen. Het bleek dat geene vijandelijkheden meer hadden plaats gehad en dat van lieverlede eene vredelievende stemming was ontstaan, waarvan partij werd getrokken om aan hooger gemelde grieven een einde te maken. Den Atjehers werd echter duidelijk gemaakt dat zij van het eiland zouden worden verjaagd, als zij zich nogmaals aan wanordelijkheden schuldig maakten en de bevelen van het bestuur niet stipt opvolgden.

§ 4. *Midden-Sumatra.*

Over onze verhouding tot de Gajoe-stammen, die het Atjehsche binnenland bewonen achter Tamiang (noordelijk deel der residentie Oostkust van Sumatra), vindt men in noot 1 op blz. 18 het een en ander opgeteekend (zie ook blz. 6 hiervóór). Ten aanzien van de zuidelijker gelegen Allas-streken, grenzende aan de bovenlanden van Langkat en Deli, is in de ontvangen berichten niets bijzonders aangetroffen. Met de benoorden het Toba-meer gevestigde onafhankelijke Battaks waren, vooral aan de zijde der Oostkust, onze aanrakingen niet minder menigvuldig dan gewoonlijk, en dit weder hoofdzakelijk doordien de hoofden er meer en meer toe overgingen de tusschenkomst van ons bestuur in te roepen tot het beslechten van de tusschen hen onderling telkens rijzende geschillen. Onze politiek bleef om die bemiddeling slechts dan te verleenen wanneer de twistende partijen van beide zijden daarom vroegen, en de voldoening werd menigwerf verkregen dat de twist dientengevolge beëindigd werd. Nochtans liepen de onderlinge oneenigheden niet altijd vreedzaam af. In het noordwesten der Battaksche hoogvlakte ontstond een twist tusschen den sibajak van Perbesi en den panghoeloe van Batoe Karang, waarin de eerstgenoemde, die eene door twee panglima's aangevoerde bende Gajoe's en Alassers te hulp riep, de overhand behield. Een deel dier bende sloot zich daarna aan bij den panghoeloe van Koehoe, die wegens een veediefstal met den sibajak van Soeka in oneenigheid geraakt was; in dit geschil trok de blijkens vorige verslagen ons niet gunstig gestemde sibajak van Kebon Djahé, Pa Melgah, partij voor Koehoe, doch een ander hoofd uit Kebon Djahé, de ons goedgezinde Pa Palita, schaarde zich aan de zijde van Soeka. Van Maart tot November 1894 bestreden partijen elkaar met afwisselend geluk, totdat het op het einde van laatstgenoemde maand aan Pa Palita gelukte aan zijne tegenstanders eene nederlaag toe te brengen, waarbij, volgens ingekomen bericht, aan Pa Melgah's zijde 28, aan de andere zijde 3 man gesneuveld zouden zijn; Pa Melgah was bovendien genoodzaakt te vluchten. Door de geringe samenwerking der betrokken Battakhoofden leden de met behulp van eenige Maleiers in 't werk gestelde pogingen om Pa Melgah op te sporen, schipbreuk. Daar echter bij vele hoofden de overtuiging bestaat dat Pa Melgah's aanwezen eene voortdurende bedreiging voor de goedgezinden oplevert, is er veel kans dat hij nog gevat wordt.

Toonde het Battaksche hoofd Toean Dolok Pematang blijkens het vorig verslag (blz. 12) zich minder toeschietelijk om in zijn gebied terreinopnemingen toe te laten ten behoeve van den aanleg van een weg ter verbinding van Serdang met de Battaksche hoogvlakte, door tusschenkomst van den pangeran van Bedagei had in Juli 1894 eene samenkomst van een onzer bestuursambtenaren met dat hoofd te Negri Dolok plaats, en werd vergunning verkregen tot den aanleg van dien weg. Het tracé, leidende door den Soengei Boewaja-pas, werd geheel in kaart gebracht.

In December 1894 kwam de vorst der Raja-Battaks Toean Kapoeltahan, vergezeld van een gemachtigde van den bestuurder

van Poerba, bij den controleur te Dama Djamboe (Boven-Serdang) zijne opwachting maken en de bemiddeling van ons bestuur inroepen in zijne oneenigheden met de verschillende hoofden, die vroeger gedwongen waren geweest het oppergezag van wijlen zijn vader, TORAN RONDAHAIN, te erkennen, en nu trachtten niet alleen om hunne zelfstandigheid te herwinnen, maar ook om het rijk van TORAN KAPOELTAHAN geheel te vernietigen. Daar deze door zijne tegenstanders in het nauw was gedreven en volgens berichten de bemiddeling van het bestuur niet algemeen door de Raija-hoofden gewenscht werd, zelfs niet door KAPOELTAHAN's broeder SI POBSI, werd als uitdrukkelijke voorwaarde gesteld dat deze laatste mede te Dama Djamboe moest komen om den controleur naar Poerba en naar het Raija-gebied te geleiden. SI POBSI was evenwel einde Maart jl. nog niet verschenen. Inmiddels hadden de tegenstanders op ons verzoek de vijandelijkheden gestaakt.

In Pedembanan toonde men zich weinig ingenomen met pogingen, die van de zijde van het Assahausch bestuur schenen te worden aangewend om aldaar invloed te krijgen. Ook de hoofden van Silau Djawa verzochten ons bestuur niet gerekend te mogen worden als tot Assahan te behooren. Hun werd geantwoord dat zij niet gedwongen zouden worden een ander oppergezag te erkennen als het zelf door hen gekozene.

Aangaande de onafhankelijke streken bezuiden het Toba-meer komen de voor dit verslag ontvangen berichten op het volgende neer.

De aanrakingen met de onafhankelijke westelijke binnenlanden, grenzende aan de afdeeling Siboga (residentie Tapanoli), waren over 't geheel menigvuldiger en vriendschappelijker dan in 1893; verscheidene hoofden kwamen bij de besturende ambtenaren hunne opwachting maken, zoo o. a. zekere GORAOE MANOAMBAT, de zoon van den machtigen pertah van Penanggalen, een uitgestrekt gebied tusschen de Tjinendang en de Soelampi.

In de streek Hoerlang Tonga Tonga (gouvernementsgebied tusschen Siboga en Silindong) werd een vijandelijke inval gedaan door lieden uit het onafhankelijk landschap Hatariparan (Nai Pospos). Liet het zich in den beginne aanzien dat tusschen partijen eene schikking zou tot stand komen, later bleek het dat Hatariparan slechts genegen was het geschil bij te leggen zonder voldoening te geven wegens den vijandelijken inval. Eene militaire excursie om dat landschap, waarvan ook reeds in 1892 overlast was ondervonden (zie het verslag van 1893 blz. 9), tot rede te brengen, werd niet raadzaam geacht, omdat tijdens of kort na het gebeurde geruchten liepen dat onze oude tegenstander in Toba, het bekende Battaksche priesterhoofd SINGA MANGARADJA, in de buurt van Nai Pospos rondzwierf en voornemens zou zijn weder eene rol te gaan spelen. Trouwens liet het zich aanzien dat de quaestie met Hatariparan wel zonder machtsvertoon zou kunnen beëindigd worden, evenals eene andere, voortspruitende uit een inval in de afdeeling Siboga, gepleegd door lieden uit het mede tot Nai Pospos behoorende landschap Aik Bontar, welks hoofd OMPOE BISARA, wien te dier zake door ons bestuur eene boete van 100 pilaarmatten was opgelegd, aanvankelijk die genoegdoening weigerde, doch volgens nadere berichten alsnog tot betaling zou overgaan.

SINGA MANGARADJA's optreden bleek van weinig beteekenis te zijn. Toen zich in Augustus 1894 kwaad volk uit Atjehsche streken, in de bovenlanden van Singkel en Barus (afdeeling Siboga) vertoonde (zie de volgende paragraaf), riep dit Battaksche priesterhoofd deze gelukzoekers tot zich, ten einde, aldus gesteund, de hoofden van verschillende landschappen, die geweigerd hadden zich bij hem aan te sluiten, vrees aan te jagen en op brandschatting te stellen, doch het gelukte hem niet lang eene bende bijeen te houden. SINGA MANGARADJA is toen weder naar zijne schuilplaats in Dairi (in het binnenland achter Singkel) teruggekeerd. In October scheen hij zich met eene bende op het schiereiland Samosir (Toba-meer) op te houden, en ofschoon de bewoners van eene nabij zijne verblijfplaats aldaar gelegen kampong aanboden zich tegen zijne komst te verzetten, mits wij hen steunden, werd echter gewapend optreden in deze streken vooralsnog niet raadzaam geacht. Ook werd vernomen dat SINGA MANGARADJA niet ongeneigd zou zijn om weder met ons bestuur in onderhandeling te treden nopens zijne onderwerping. Daar hij echter gezegd werd hij dezelfde buitensporige eischen van vroeger te willen blijven, besloot de gewestelijke gouverneur voorloopig geen pogingen te doen om direct of indirect met hem in aanraking te komen. In verband met de verschijning van SINGA MANGARADJA op Samosir had de zendeling-leeraar het veiliger geacht zijne standplaats Nainggolan aldaar tijdelijk te verwisselen voor Baligé (gouvernementsgebied aan den zuidelijken oever van het meer), de zorg voor de gebouwen van het zendingstation overlatende aan de hoofden.

Door een 10-tal in 't vorig verslag (blz. 13) genoemde, feitelijk sedert lang reeds ons gezag erkennende, Battaksche landschappen, gelegen aan de westzijde der onderafdeelingen Toba en Silindong en oostelijk door het Randgebergte gescheiden van het meerendeels onafhankelijk gebied achter Barus, was in 1893 met aandrang teruggekomen op hunne telkens herhaalde verzoeken om, evenals andere met hen bevriende of verwante Battaksche stammen, onder 's Gouvernements rechtstreeksch bestuur te worden geplaatst. Daar de inwilliging dezer verzoeken tot geene uitbreiding onzer bestuursmiddelen behoefde te leiden en de gouvernementsafdeeling Toba en Silindong aan hare westelijke grens dientengevolge beter zou worden afgerond, terwijl de betrokkenen, daarop aandachtig gemaakt, verklaard hadden dat eene mogelijk later in Toba en Silindong in te voeren belasting hen niet van hun verlangen terughield, verleende de Indische Regeering in Augustus 1894 (Indisch Staatsblad n°. 172) machtiging tot de inlijving, waartoe door den resident van Tapanoli, vergezeld van een detachement van 1 officier en 50 bajonetten uit het garnizoen van Taroetoeng, op 16 t/m 26 October 1894 werd overgegaan. De bij die gelegenheid gegeven feesten, door duizenden Battaks, ook uit onafhankelijke streken, bijgewoond, liepen zonder eenige stoornis af. Het nieuwe rechtstreeksch gebied bestaat eigenlijk uit 6 hoofdlandschappen, in 't geheel tellende 157 kampongs, bewoond door p. m. 8200 à 8300 zielen, waarvan alleen tot Moeara (met Adé Adé en het eiland Pardapoer in het Tobameer) behooren 75 kampongs met p. m. 4000 zielen. Dit landschap, zoomede Bakara, Loeboe Tala (met Si Leang) en Narambean (met Si Poeltak) werden ingedeeld bij de onderafdeeling Toba, de twee zuidelijkste, met namen Si Mamora na Bolak en Hoeta Tinggi, bij de onderafdeeling Silindong. Evenals in reeds vroeger ingelijfde Battaksche streken komt ook in de genoemde landschappen pandelingschap en slavernij voor. Pandelingen zijn er velen, slaven slechts in betrekkelijk zeer gering getal en alleen in de oeverlandschappen. Vrijkoop van deze laatsten is echter niet noodig geacht, daar de toestand van slavernij onder het gouvernementsbestuur gaandeweg van zelf zal ophouden te bestaan.

Aan de noordoostelijke grens onzer Toba-landen werd, toen in eene der eerste maanden van 1894 de resident van Tapanoli zich in de buurt ophield, van de zijde der hoofden van Oeloean en Si Gaoel benoorden de uitwatering van het Toba-meer, mede de wensch geuit om onder ons bestuur te komen, maar het werd raadzaam geoordeeld aan die aanzoeken voorshands geen gevolg te geven. In Oeloean werd in 1894 een zendingstation opgericht (verg. vorig verslag blz. 122).

Sommige der bezuiden genoemde uitwatering gelegen Tobasche landschappen, die sedert Februari 1893 (zie het verslag van dat jaar blz. 10) deel van 's Gouvernements rechtstreeksch gebied uitmaken, zijn in de jongste maanden in onrust gebracht door invallen van onafhankelijke naburen onder zekeren ONGKOE. Over ons militair optreden tot verjaging van die kwaadwilligen wordt gehandeld in de volgende paragraaf.

Omtrent onze aanrakingen met de zuidelijker gelegen onafhankelijke of niet onder geregeld bestuur gebrachte streken is aan de hand der ontvangen berichten nog het volgende aan te stippen.

Met het gebied aan gene zijde van Zuid-Padang Lawas en van het noordelijk deel der Padangsche Benedenlanden, dat oostelijk aan de Siaksche bovenlanden paalt, werden vriendschappelijke betrekkingen onderhouden. De radja van Ramba verzocht zijn land onder het rechtstreeksch bestuur van het Gouvernement te brengen, vermoedelijk — zoo wordt gemeld — doordien hij meer en meer in de verdrukking geraakt en zijne ondergeschikte hoofden (de zoogenaamde » toedjoeh boewah kampong ") hem de verdere gehoorzaamheid hebben opgezegd. De radja's van Rantau Kaoe, Mondang Koemango en Daloe Daloe hebben denzelfden wensch te kennen gegeven. Volgens bericht van den resident der Oostkust van Sumatra werd tusschen de landschappen Kotta Intan, Ramba en Loeboe Bandhara voortdurend oorlog gevoerd, voornamelijk op aanstoken van Loeboe Bandhara. Daar de radja van dit landschap overleden is — naar men zegt werd hij met eenige zijner familieleden vergiftigd — en men in de andere landschappen het voortdurend twisten moede is, bestaat er kans dat de geschillen worden bijgelegd en de rust wordt hersteld.

Herhaaldelijk liepen in 1894 geruchten dat de hoofden der V Kotta (Boven-Kampar Kanan) weder, evenals in het najaar van 1893 (zie vorig verslag blz. 13/14), Trats Boeloe en Pekan Baroe (Boven-Siak) zouden willen aanvallen, waarvoor men bezig zou zijn groote prauwen in gereedheid te brengen. Ten einde eenige zekerheid omtrent de stemming der V Kotta ten opzichte van Siak en het Gouvernement te verkrijgen, werden twee ingezetenen van Bengkalis, waaronder een priester, die in de V Kotta in hoog aanzien staat, naar dit landschap gezonden. Hoewel het

Siaksch zelfbestuur van die zending niet veel heil verwachtte, werden de zendelingen in de V Kotta goed ontvangen en kregen zij van de hoofden de verzekering dat zij, daartoe door het Gouvernement opgeroepen, te Pekan Baroe zouden komen om hunne grieven kenbaar te maken. Zij beweerden dat Trata Boeloe tot hun gebied behoorde en dat zij door het Siaksch bestuur in hun handel belemmerd werden. De hoofden zijn uitgenoodigd om na de poeasa bij den resident te Bengkalis hunne bezwaren te komen inbrengen. Blijkens mededeelingen van onze ambtenaren ter Westkust werden goederen en prauwen van gouvernements-onderdanen in de V Kotta, volgens de in die streken geldende » adat tarik ", weder herhaaldelijk aangehouden tot betaling van schulden en werd hierdoor de handel dikwijls bemoeielijkt. De nabij de residentie Padangsche Bovenlanden gelegen negri Koewo, een der vijf voornaamste negorijen van de federatie der V Kotta, moet ons wel is waar niet kwaad gezind zijn, maar durft van haren geeden wil geen blijk geven uit vrees voor de andere negri's; om vexatiën te ontgaan, worden de handelsgoederen van de grens van ons gebied tot Koewo in den regel met Koewosche prauwen op- en afgevoerd.

Zeer vriendschappelijk was de verhouding tot ons bestuur van de zijde van het aan Sidjoendjoeng (onderafdeeling VII Kotta der afdeeling Tanah Datar van de residentie Padangsche Bovenlanden) grenzende onafhankelijk gebied der V Kotta Kwantan, oostelijk palende aan Rantau Kwantan, m. a. w. aan de zoogenaamde Kwantan-districten. Toen namelijk in September 1894 de resident der Padangsche Bovenlanden zich te Doerian Gedang bevond, kwamen de hoofden der V Kotta Kwantan hem ontmoeten. Zij gaven hun wensch te kennen om onder ons rechtstreeksch bestuur te komen; hun werd te kennen gegeven dat, wanneer na verloop van eenige jaren hun verlangen daartoe nog bleek te bestaan, de noodige stappen bij de Regeering zouden worden gedaan tot inlijving van hun gebied.

Tusschen de zooeven bedoelde onafhankelijke Kwantan-districten en de onder onze suprematie staande streken van Boven-Indragiri bleven, volgens mededeelingen van den controleur der afdeeling Indragiri (residentie Riouw en onderhoorigheden), insgelijks betrekkingen van goede nabuurschap bestaan. Aan de Kwantansche hoofden en bevolking werden weder, evenals in 1893, zaden van Liberia-koffie verstrekt.

De radja van Poelou Poendjoeng (Batang Hari-Districten) bleef met ons bestuur op goeden voet en gaf in December zijn voornemen te kennen te Sidjoendjoeng aan drie larashoofden uit de straks genoemde onderafdeeling VII Kotta een bezoek te brengen. Volgens in November ontvangen berichten was hij in onmin geraakt met eenige negri's, behoorende tot het meer benedenwaarts aan de Batang Hari gelegen landschap Padang Lawas, doch van een oorlog, die daardoor zou uitbreken, werd niets naders vernomen.

In 't vorig verslag (blz. 14) werd gewag gemaakt van bemoeiingen onzerzijds met het hoofd van Soengei Koenik of Soengei Koenjit, o. a. ten einde quaestiën van heerlijkheidsrechten tot oplossing te brengen tusschen gemeld landschap en een paar onzer grenskampongs in XII Kotta (onderafdeeling Moeara Laboe der afdeeling XIII en IX Kotta, residentie Padangsche Bovenlanden). In verband met de onderwerping van dit hoofd was toen de vraag gerezen of het landschap bij ons bestuursgebied zou behooren getrokken te worden. Ten aanzien van dit denkbeeld is nog geen beslissing genomen, daar het noodig werd geacht de toestanden aldaar eerst beter te leeren kennen. Er bestaat namelijk geen zekerheid dat de radja van Soengei Koenik en zijn » orang gedang " eigenmachtig over hun land kunnen beschikken, wordende dit recht hun door den radja van Kotta Besar betwist.

Met de aan de Djambische bovenlanden grenzende onafhankelijke landschappen Koriutji, Serampei en Soengei Tenang hadden geen bestuursaanrakingen plaats. De handelsbetrekkingen bleven echter vrij druk. Terwijl de producten van laatstgenoemde twee landschappen, hoofdzakelijk koffie, tabak en uien, hun weg naar Mokko Mokko vonden, bleven de handelaren uit Korintji de voorkeur geven aan uitvoer naar Tapan (Indrapoera) in de afdeeling Painan der residentie Padangsche Benedenlanden, hetgeen, blijkens het vorig verslag (blz. 234), hieraan wordt toegeschreven dat de Korintji-koffie te Tapan betere prijzen bedingt dan te Mokko Mokko. In 1894 werd naar Indrapoera o. a. 4700 pikol Korintji-koffie afgevoerd. Volgens bij het bestuur van Benkoelen ingekomen berichten zou in Korintji tweemaal een strijd van weinig beteekenis tusschen eenige doesoens gevoerd, doch de vrede daar weder hersteld zijn.

§ 5. *Sumatra's Westkust.*

Rustverstoringen van ernstigen aard vonden in 1894 in dit gouvernement niet plaats. Slechts werd in het noordelijk deel der residentie Tapanoli een paar malen eenige onrust verwekt door het verschijnen van vreemd, slecht volk, voor het meerendeel Atjehers. Dit geschiedde o. a. in Mei 1894, toen een troep Atjehers, waaronder lieden uit Bakoengan (Atjeh's Westkust), geleid door een drietal bendehoofden, zich ophield in de streken tusschen Kajoe Menang en Oedjoeng Pasikala (onderafdeeling Singkel der afdeeling Sibogha) en het voornamelijk op Kwola Bohroe schoen gemunt te hebben. Door eene bevolkingspatrouille werden de indringers echter verdreven, die daarop aftrokken naar Boeloe Sama (een kustlandschap tusschen Troemon en de Simpangstreken); sedert werd niets meer van hen vernomen.

In Augustus 1894 werd de bevolking van Singkel weder in opschudding gebracht door het uit Troemon ontvangen bericht dat eene prauw met 24 Atjehers van Bakoengan vertrokken was met het doel om Singkel en ook het zuidelijker gelegen Baros te verontrusten, terwijl een paar dagen later ook gehoord werd dat een grooter getal Atjehers, die over land naar Singkel trokken, zich reeds in Simpang Kiri ophielden. De uit Troemon ontvangen berichten werden in zoover bevestigd dat de bewuste prauw, na te Singkel eene lading peper verhandeld te hebben, naar Baros koers had gezet en den 10den Augustus ten noorden van die plaats 17 man aan land had gezet, wier eerste werk was geweest de telegraafverbinding tusschen Baros en Singkel te verbreken. Baros zelf lieten de kwaadwilligen ongemoeid, doch met nog 3 geruimen tijd in deze streken vertoefd hebbende uit Bakoengan afkomstige lieden, die zich bij hen hadden aangesloten, trok de bende naar Pangkalan Tapoes, waar 3 Battaks vermoord en 3 anderen gevankelijk medegevoerd werden om als gidsen te dienen, en vervolgens naar Si Laboehan (halverweg Baros en Singkel). De vrouwelijke bevolking dezer kampong was intusschen naar Gossong Telaga dichter bij Singkel gevlucht, van waar eenige met geweren gewapenden naar Si Laboehan trokken ter beveiliging van het telegraaf-personeel te dier plaatse. Toen echter de Atjehers aldaar aankwamen, gaven de gewapenden, door vrees overmand, hunne geweren af, waarna de vijand, met medeneming van de telegraafwerktuigen en van de vischnetten der bevolking, aftrok naar Si Para Para. Hier gelukte het den gevangenen te ontvluchten en naar Si Laboehan terug te keeren. Op een gerucht dat de kwaadwilligen weder te dier plaatse zouden komen, vluchtte de geheele bevolking, gedeeltelijk naar de bij de kust gelegen eilandjes, doch voor het grootste deel naar Gossong Telaga.

Ondertusschen was een der oorlogsbodems van de scheepsmacht in Atjeh (het flottieljevaartuig *Madura*) den 14den Augustus, op telegraphisch verzoek van den resident van Tapanoli, ter reede van Singkel aangekomen en waren per kustboot van uit Padang de garnizoenen te Baros en Singkel elk met één officier en 50 minderen versterkt.

Met gewapende sloepen werd eene verkenning op de Singkel-rivier gemaakt, aan welken tocht werd deelgenomen door den controleur van Singkel en den militairen postcommandant. De rivier werd opgevaren tot Panoeka; overal heerschte rust en had men niets van Atjehers gehoord. Aan verschillende hoofden (datoe's), wonende aan de Simpang Kanan en Simpang Kiri (linker- en rechter-zijtak der Singkel-rivier), werden geweren en ammunitie verstrekt. Door een deel der bezetting van Baros werden verkenningen gedaan tot nabij Tapoes. Den 18den zou van uit het reede genoemde Gossong Telaga, werwaarts de *Madura*, waarbij zich ook het gouvernementsstoomschip *Valk* gevoegd had, eene colonne van Singkel, sterk 70 man, had overgevoerd, getracht worden eene zich te Si Laboehan bevindende bende te verrassen. De troep betrok het bivouak in de kampong Gossong met het voornemen om des avonds op te rukken. De berichten omtrent 's vijands getalsterkte waren echter van dien aard — men sprak van 450 à 500 kwaadwilligen — dat besloten werd den troep weder in te schepen en door te stoomen naar de monding der soengei Si Laboehan om daar te landen, versterkt met eene uit 3 officieren en 41 minderen bestaande landingsdivisie van de *Madura*. De kampong Si Laboehan werd, na de landing in den morgen van den 20sten, spoedig bereikt, doch geen vijand was te zien. De kampong, waar slechts 4 woningen van telegraaf-personeel werden aangetroffen, was geheel verlaten; er bleek echter geroofd te zijn en ook eenige Battaksche dreigbrieven werden gevonden. De colonne keerde nog denzelfden dag met de *Valk* naar Singkel terug, terwijl de *Madura* bleef om na te gaan of des nachts wellicht de aanwezigheid van vijanden viel te bemerken, waartoe gewapende sloepen onder den wal werden gezonden. Geen spoor van vijanden werd gezien. Den 21sten was de colonne in het garnizoen te Singkel terug, waar vernomen werd dat de Atjehers over Oeloe Troemon naar Bakoengan waren teruggekeerd. Op een

bericht dat een 20-tal Atjehers de Simpang Kanan zou zijn overgestoken, ging den 24sten eene sloepenflottielje van de *Madura*, waarbij zich ook nu de controleur van Singkel had gevoegd, weder de Singkel-rivier op, en vervolgens de Simpang Kanan tot Sama Doewa. De ontvangst op die plaats, waar nog nimmer een Europeaan zou geweest zijn, was hartelijk, en ten huize van den datoe werd overnacht. Van de rustverstoorders werd op dezen tocht niets gezien. Slechts vernam men van den datoe dat eene p. m. 30 man sterke bende zich zou ophouden in de Toba-landen, terwijl kort daarna het bericht kwam dat SINGA MANGARADJA (zie blz. 10 hiervóór) eene bende ten noordwesten van het Toba-meer zou hebben verzameld. In verband met een en ander werd omstreeks medio September de naar Singkel gezonden tijdelijke troepenversterking per *Valk* naar Siboga overgevoerd, van waar het detachement naar Taroetoeng (Toba) marcheerde om aldaar voor zoolang noodig het garnizoen te versterken. Het naar Baros gezonden detachement keerde, daar van kwaadwilligen in den omtrek van dien post niet meer was gehoord, naar Padang terug. De *Madura* verliet mede, na nog eerst de Banjak-eilanden te hebben aangedaan, de residentie Tapanoli en hervatte haren dienst ter Atjeh's Westkust. Had men bij geen der tochten ontmoetingen met de rustverstoorders gehad, het militair vertoon had toch dit gevolg dat de in onrust gebrachte bevolking tot kalmte kwam.

De Troemoosche zaken, waarover in 't vorig verslag (blz. 14) het een en ander te zeggen viel, gaven in 1894 tot geen moeielijkheden aanleiding. De waarnemende bestuurder van dat landschap, TOEANKOE DJAFAR, werd nog niet als zoodanig bevestigd, daar volgens bericht van den gewestelijken gouverneur de door dien inlandschen bestuurder af te leggen akte van verband eenige wijzigingen behoefde.

Geruchten, in de eerste helft van Augustus 1894 via Pinang ter hoofdplaats Padang vernomen, volgens welke een paar geestdrijvers uit Lintau en Boea in de afdeeling Tanah Datar der residentie Padangsche Bovenlanden (één van wie sedert 1884 voortvluchtig was wegens zijn aandeel in den destijds beraamden aanslag op Fort van der Capellen) voornemens zouden zijn om, met behulp van eenige hadji's uit Kwantan, onlusten te verwekken in de aan dit onafhankelijk gebied grenzende streken van Tanah Datar, gaven aanleiding tot verscherpte waakzaamheid van de zijde der besturende ambtenaren. Voor de uitvoering van het plan werd in die berichten zelfs een bepaalde datum (12 September) genoemd. De aangewezen dag ging echter rustig voorbij en niets wees — ook later niet — op eenige onrust noch bij de bevolking der Padangsche Bovenlanden, noch bij die der onafhankelijke streken.

In Maart/April jl. moest echter gewapenderhand worden opgetreden aan de noordoostelijke grens der onderafdeeling Toba (residentie Tapanoli). Op de oostelijke hoogvlakte, in algemeenen zin bekend onder den naam Habinsaran, hadden zich lieden uit de onafhankelijke Battaksche landschappen Oeloe Kwaloe, Loembang Pinasa, Loembang Rao en Djandji (tegen sommige van welke, blijkens het verslag van 1891, blz. 9, onzerzijds reeds vroeger — in November 1890 — was geageerd) vereenigd om tegen het Gouvernement op te trekken. Zij werden aangevoerd door zekeren ONGKOR, die zich voor het Battaksche priesterhoofd SINGA MANGARADJA uitgaf. Eene militaire patrouille van 22 bajonetten onder den postcommandant van Lagoeboti, vergezeld van den controleur van Toba, trok den 8sten Maart naar Parsambilan (gouvernementsgebied), doch vernam daar dat de bende, volgens berichten 200 à 300 man sterk, zich te Hitenano ophield en niet verder zou oprukken, vóórdat de militairen naar Lagoeboti teruggekeerd zouden zijn. Aan de ons welgezinde bevolking werden wapenen en ammunitie verstrekt om de bende te verdrijven, terwijl de garnizoenssterkte te Lagoeboti zoo noodig op 100 man gebracht zou worden. Op het bericht dat ONGKOR met zijne bende naar Si Torang (gouvernementsgebied noordelijk van Parsambilan) was afgekomen, werd weder van Lagoeboti uitgerukt, thans met 50 bajonetten. De bende, door de onzen aangetast in kampong Aroean, vluchtte naar het gebergte met achterlating van twee dooden, waarna de colonne naar Lagoeboti terugkeerde, uitgenomen een klein detachement onder een onderofficier, dat voorloopig te Si Torang verbleef (23 Maart). Daar de resident van Tapanoli en de assistent-resident van Toba en Silindong van oordeel waren dat het noodig was de door ONGKOR tegen ons opgewekte beweging met kracht te onderdrukken, om te voorkomen dat die beweging zich naar de noordelijke streken zou uitbreiden, werd den 19den April met eene aan de garnizoenen van Taroetoeng en Lagoeboti ontleende colonne van uit Paloemboan eene excursie naar de hoogvlakte Habinsaran ondernomen. De opmarsch had plaats zonder tegenstand te ontmoeten, doch des nachts werd het bivouak beschoten, waardoor een inlandsch kanonnier licht gewond werd. Den 20sten werd opgerukt naar Lintoeng, waar alle kampongs verlaten werden bevonden. Pogingen tot onderwerping der hoofden bleven vruchteloos. Den 22sten werd de tocht verder voortgezet naar Loembang Rao, doch niet dan na hevigen tegenstand te hebben ondervonden bij het ravijn Kwaloe, waar de vijand aan de overzijde twee versterkingen had aangelegd, bezet door ongeveer 80 gewapenden. In weerwil van ons artillerievuur bleef de vijand, aangevoerd door ONGKOR, in zijne stelling, welke eerst na twee uren ageeren werd genomen, waarbij onzerzijds een inlandsch fuselier gewond werd, doch den gevluchten vijand, blijkens de vele aangetroffen bloedsporen, meer nadeel was toegebracht. Een doode en een gewonde lagen nog in de versterking. Dat de kwaadwilligen zich in de buurt bleven ophouden, bleek des nachts uit beschietingen op het bivouak, waardoor 3 der onzen (een inlandsch fuselier en twee koelies) licht gewond werden. Van Loembang Rao begaf zich de colonne naar Loembang Pinasa. Ook bij den opmarsch daarheen, den 24sten, trachtte de vijand de colonne te bemoeielijken, waardoor een koelie zwaar gewond werd. De tijdens de afsluiting van deze paragraaf te Batavia ontvangen telegraphische berichten uit Padang dd. 27 April jl. melden dat de hoofden van Loembang Pinasa zich hadden onderworpen en pogingen deden om ONGKOR op te vatten, in afwachting waarvan de colonne nog te Loembang Pinasa verbleef, terwijl luidens een telegram, den 4den Mei te Batavia ontvangen, de excursie was afgeloopen, zonder dat het evenwel gelukt was ONGKOR in handen te krijgen, die naar het gebergte was gevlucht.

Op godsdienstig-politiek gebied bevat het gewestelijk jaarverslag het volgende.

Ofschoon het aantal van hen die de bedevaart naar Mekka ondernemen nog altijd vrij aanzienlijk is, bedroeg het aantal in 1894 toch ruim 20 pct. minder dan in 1893, welk verschijnsel hoofdzakelijk hieraan wordt toegeschreven dat het geringer worden van de koffieoogsten en het beëindigen van den aanleg der spoorwegwerken minder geld in handen der bevolking deden komen. Als naar gewoonte brachten velen van de teruggekeerde Mekkagangers boeken van godsdienstige strekking mede, waarvan er één over het gewest zeer verspreid schijnt te zijn. Dat boek is getiteld »al man hadj djal masjroe" en geschreven door zekeren AHMAD CHATIB, een Maleier geboortig uit Kotta Gedang, die sedert vele jaren te Mekka woont. De schrijver vermaant zijne landgenooten om hunne »adat kamanakan" af te schaffen, als strijdig met de wet Gods, en wijst op den zwaren arbeid die door het Gouvernement van de bevolking heette gevorderd te worden. Hij voorspelt dat alles verbeteren zal als de voorschriften van den Islam worden opgevolgd. Vooralsnog stuiten deze pogingen tot omverwerping van het oude Maleische erfrecht, die te allen tijde door de leerstellige Mohammedanen zijn gesteund, af op den hardnekkigen tegenstand der vrouwen.

Wat meer bijzonder de residentie Tapanoli betreft, blijkt nog het volgende. In Padang Lawas verspreidde zich het gerucht dat van Mekka via Atjeh het bevel gekomen was dat de bevolking zich in het »mantjak" (schermen of zwaarddans) moest oefenen. Van Angkola en Mandheling en vooral van Sipirok kwamen verscheidene daarin bedreven personen naar genoemde landstreek om hunne kunst aan de jeugdige mannen te leeren; het duurde echter niet lang of het kwam tot eene botsing tusschen meesters en leerlingen en tot eene groote vechtpartij te Poerba Si Nomba. De aanleggers werden gestraft en daarmede eindigde de beweging. De in 't vorig verslag (blz. 15) bedoelde Mohammedaan SI AMEIT, geboortig van Hoeta Galoeng (Silindong), die zich den titel van »pakih" had gegeven, en in zijne geboorteplaats begonnen was met de oprichting van een Mohammedaansch bedehuis, voltooide dien bouw. Hij noch zijne enkele geloofsgenooten wendden echter in het oog loopende pogingen aan om propaganda voor hun godsdienst te maken en hielden zich rustig. De Christenhoofden en de oudsten der bevolking van Silindong, die in 1893 de verwijdering van den »pakih" uit hun land hadden gevraagd, volgden den hun door het bestuur gegeven raad op om geen notitie van die Mohammedanen te nemen, waardoor conflicten werden voorkomen.

In vele streken der residentie Tapanoli, waar Christen-zendelingen werkzaam zijn, maar vooral in de afdeeling Toba en Silindong, breidde het Christendom zich weder uit. In de afdeeling Padang Lawas van dezelfde residentie werd te Sipiongot het eerste kerkgebouw opgericht. In die afdeeling worden de zendingsscholen, reeds ten getale van 6 (met 83 leerlingen), ook door kinderen van Mohammedaansche ouders bezocht (in 't geheel door 12). Onder de streken waar de voortgang der evangelisatie den invloed van den Islam ondervindt, worden genoemd het tot de onderafdeeling Sipirok (afdeeling Mandheling en Angkola) behoorende landschap

Si Mengoemban, waar desniettemin onder de heidensche bewoners de zending niet zonder vrucht arbeidt, zoomede de onderafdeeling Siboga en Ommelanden (afdeeling Siboga), waar van de p. m. 1000 Christenen jaarlijks velen hun geloof afvallig worden.

De veiligheid van personen en goederen was, hoewel niet onbevredigend, er niet op verbeterd. Gebrek aan activiteit der betrokken inlandsche hoofden zou daarvan de oorzaak zijn. Negen gevallen van moord werden geconstateerd en in de Padangsche Bovenlanden drie ketjoepartijen (één daarvan gepaard met moord). Een der ketjoepartijen vond plaats op eene landbouwonderneming nabij Manindjoe (afdeeling Agam) door Javaansche contractkoelies aldaar in dienst, terwijl de twee andere werden toegeschreven aan van de gouvernements-kolenontginning te Sawah Loento (afdeeling Tanah Datar) gedroste dwangarbeiders (bij het eind van 1894 was het aantal der van daar ontvluchte veroordeelden tot circa 50 geklommen). Ook werden deze lieden verdacht van de vrij talrijke diefstallen, die vooral te Solok, Padang Pandjang en Padang gepleegd werden. Omstreeks medio 1894 zijn tegen dit euvel maatregelen genomen, o. a. door versterking van politiemiddelen te Sawah Loento (zie vorig verslag blz. 66). Veediefstallen kwamen vrij veelvuldig voor, inzonderheid in de streken grenzende aan de onafhankelijke landen, waar de daders zich dadelijk buiten het bereik der politie kunnen stellen.

Ten gevolge van verminderde inkomsten der bevolking, in 1894 in het bijzonder wegens de uiterst geringe koffieproductie, was de algemeene omzet gedrukt. Volgens het gewestelijk verslag had Padang's handel zelden een zoo ongunstig jaar als 1894 doorgemaakt, daar de vraag voor alle artikelen ver beneden de aanvoeren bleef. De gedruktheid van zaken openbaarde zich ook in de prijzen die ter hoofdplaats en elders in het gewest konden bedongen worden bij verkoop van vaste goederen. Vergeleken met de waarde eenige jaren geleden, beliep de daling meer dan de helft.

Gelukkig was het voor de bevolking dat over het algemeen de rijstoogst bevredigend uitviel en dat, bij een vrij algemeen gunstigen staat der volksgezondheid, ook de veestapel weinig van ziekten te lijden had. Onder de bewoners der Toba-streken (Tapanoli) en die der afdeeling Priaman (Padangsche Benedenlanden) kwamen evenwel nogal gevallen van pokziekte voor; in Toba vertoonde die ziekte zich epidemisch; zij was bij het einde des jaars aldaar nog niet geheel geweken, doch wel in Priaman.

Emigratie voornamelijk van Mandhelingers en lieden uit Loeboe Sikaping en Rau (noordelijk deel der Padangsche Benedenlanden), zoomede uit Palembaijan en Pangkalan (Padangsche Bovenlanden) naar de Oostkust van Sumatra, om daar als dagloonera of in den handel hun fortuin te zoeken, had in 1894 in belangrijke mate plaats. Hierdoor en ook door verhuizing naar Mandheling zijn in Rau geheele kampongs ontvolkt. Velen der vroeger naar de Oostkust vertrokkenen keerden echter naar hunne geboorteplaatsen terug.

Ten aanzien van de tot dit gewest behoorende eilanden wordt het volgende medegedeeld.

De controleur der Ommelanden van Padang bezocht de Mentawei-eilanden; aan de hoofden van de strandkampongs werden vlaggen uitgereikt om die bij aankomst van schepen te vertoonen. Met wetenschappelijke doeleinden hield zich op deze eilanden tijdelijk een Italiaansche natuuronderzoeker (dr. MODIGLIANI) op.

In Maart/April 1894 werd door den resident van Tapanoli met het gouvernementsstoomschip *Valk*, en tegelijk ook door de pantserdekkorvet *Sumatra*, eene reis langs de kusten van het eiland Nias gemaakt. Te Goenoeng Sitoli werd de controleur afgehaald, waarna de beide ambtenaren naar Telok Dalem en vervolgens naar Telok Lagoendi stoomden. Op genoemde plaatsen kwamen verschillende hoofden bij den resident hunne opwachting maken en bij die gelegenheden werden eenige geschillen in der minne geschikt. De opgekomen hoofden werden in de gelegenheid gesteld om de *Sumatra* te bezichtigen. Het aantal zendingsstations op Nias werd vermeerderd met een zesde, te Lahagoe, gelegen in het midden des eilands en de schakel vormende tusschen de vier zendingsposten op de Oostkust en dien op de Westkust. Op al deze posten maakte de evangelisatie toenemende vorderingen en van tegenwerking van Mohammedaansche zijde werd niets vernomen.

Op Poeloe Tello (Batoe-eilanden) heerschten koortsen en berri-berri, ter bestrijding waarvan de dokter-djawa van Padang zich derwaarts begaf. De op Tello gevestigde zendeling-leeraar bracht enkele Niassers tot het Christendom. In 1894 werd hem een ambtgenoot ter zijde gesteld, die zich vooralsnog hoofdzakelijk bezig hield met de beoefening der Niassche taal.

§ 6. *Benkoelen.*

Storing van de gevestigde orde van zaken kwam nergens voor en op Mohammedaansch godsdienstig gebied trok niets bijzonders de aandacht. Van uitbreiding van den Islam was niet veel te bespeuren. Uitgenomen de inheemsche bevolking van het eiland Engano (waar de resident in de eerste dagen van Juli 1894 per gouvernementsstoomschip *Valk* een kort bezoek bracht) en de bewoners der afdeeling Manna, zoomede van een gedeelte der afdeeling Seloema, is de bevolking in het geheele gewest Mohammedaansch, doch in verschillende streken, vooral in de bovenlanden, worden de meeste Koranische voorschriften niet of zeer slecht opgevolgd. Het aantal bedevaartgangers was in 1894 grooter dan in voorgaande jaren; de afdeeling Kroë leverde het grootste contingent, hetgeen moet worden toegeschreven aan de welvaart die aldaar ten gevolge van de koffiecultuur heerscht, in verband met den godsdienstigen aard der bevolking. In de Semendo-Oeloe-Loeas (afdeeling Kauer), waar de koffiecultuur ook goede winsten oplevert, besteedt de Mohammedaansche bevolking wat zij van die winsten missen kan liever voor het bouwen van goede, met snijwerk versierde planken huizen.

De volksgezondheid in het gewest was in 1894 over het algemeen gunstig: epidemieën kwamen in het geheel niet, gevallen van koorts en buikziekten in mindere mate dan gewoonlijk voor.

De reeds in vroegere jaren door epizoötieën geduunde veestapel had gedurende een gedeelte van het jaar weder van veepest te lijden en wel ter hoofdplaats Benkoelen en in de afdeeling Ommelanden van Benkoelen. Tot beteugeling van de ziekte werd het mogelijke gedaan. In October kon zij als geweken worden beschouwd, zonder groote uitbreiding te hebben erlangd. De Indische Regeering tracht het hare te doen om ten nutte van landbouw en transportwezen den veestapel weder in beteren toestand te brengen (verg. vorig verslag, blz. 244).

Met de verbetering van den weg van Benkoelen naar Kepahiang werd voortgegaan, terwijl voor de verharding van een gedeelte van den weg van Benkoelen naar Seloema fondsen beschikbaar zijn gesteld.

In de verschillende afdeelingen van het gewest viel de rijstoogst zeer ongelijk uit, doch het tekort in sommige streken werd, buiten tusschenkomst van het bestuur, aangevuld door invoeren ook van buiten het gewest. Door eene ziekte onder de kruidnagelboomen wierpen deze hier en daar minder af dan verwacht was, terwijl de pepercultuur over 't algemeen niet meer loonend was ten gevolge van de sterk gedaalde prijzen. Hoewel de inzameling van boschproducten hoe langer zoo moeielijker wordt, en goede rottansoorten nog slechts op verre afstanden van de doesoens te vinden zijn, was in Mokko Mokko een vermeerderde uitvoer op te merken ten gevolge van de hoogere prijzen door Chineesche opkoopers voor deze producten besteed. In algemeenen zin was echter de handel in het gewest gedurende 1894 zeer gedrukt.

Voor zooveel men op de van bestuurswege ten deze verzamelde opgaven kan afgaan, zouden in gemeld jaar de invoeren in het gewest eene waarde vertegenwoordigd hebben van f 1 043 200 en de uitvoeren eene waarde van f 572 700, terwijl volgens de gelijksoortige gegevens over 1893 de totalen toen zouden zijn geweest f 1 193 000 en f 793 000.

§ 7. *Lampongsche Districten.*

Terwijl de veiligheid van personen en goederen zeer voldoende mocht heeten, werden ook geen voor ons gezag schadelijke bewegingen waargenomen.

Voor ernstige volksziekten bleef het gewest gespaard. Onder den veestapel kwamen betrekkelijk veel gevallen van mond- en klauwzeer voor, echter niet in die mate dat bijzondere, het verkeer stremmende maatregelen noodig waren.

Van den rijstbouw zoowel op sawahs als op droge velden werden in de eerste maanden van 1894 zeer goede uitkomsten verkregen, zoodat overal in het gewest de voorraad rijst toereikend werd geacht om den nieuwen oogst (in de eerste maanden van 1895) te kunnen afwachten. Ook de pepercultuur gaf een overvloedig product. Ten gevolge van de ongekend lage marktprijzen bracht deze cultuur der bevolking echter weinig voordeel op, hetgeen zich afspiegelde in geringere deelneming aan de bedevaart naar Mekka en in eene vermindering van den importhandel, terwijl weder velen hunne pepertuinen gingen beplanten met Liberia-koffie, die bijna overal in dit gewest bijzonder goed slaagt. De uitkomsten van de teelt van tweede gewassen, vooral djagong, waren zeer bevredigend.

§ 8. *Palembang.*

In 's Gouvernements rechtstreeksch gebied deed zich uit een

politiek oogpunt iets ongunstigs voor. In de doesoen Babatan (onderafdeeling Ampat Lawang der afdeeling Tebing Tinggi) heerschte eene ontevreden stemming, doordien de bevolking bezwaar had tegen het aan den pasirah van de marga Moeara Danau voorloopig over de marga Babatan opgedragen bestuur. In Februari 1895 is daarop een definitief margahoofd gekozen.

Onze verhouding met het Djambisch bestuur bleef naar wensch. Tusschen de leden van het sultansbestuur scheen meer onderlinge aaneensluiting te ontstaan, hetgeen o. a. viel af te leiden uit de met veel plechtigheid gesloten huwelijken van een paar landsgrooten met dochters van den ex sultan TAHA. Het is echter zaak waakzaamheid tegenover Djambi te blijven betrachten met het oog op het weder verkregen bewijs dat er in dat sultanaat nog altijd fanatieke of om andere redenen aan onzen invloed vijandige elementen schuilen. Zoo mislukte op 7 April jl. binnen het gouvernements-etablissement ter hoofdplaats Djambi een door een onbekend gebleven Djambiër, onder het uiten van den heiligen oorlogskreet, beproefde sluipmoord op onze autoriteiten, en wel op het voorerf van de woning van den kapitein-postcommandant, ter gelegenheid dat in den vooravond bij dezen op bezoek waren de controleur-politiek agent en de ontvanger der in- en uitvoerrechten. De aanvaller (wiens identiteit niet bewezen is kunnen worden, maar die door het sultansbestuur verondersteld werd te behooren tot de partij van zekeren RADEN ANOM, een Djambische groote van minder goede gezindheid, die het er op zou toeleggen den sultan en den ex-sultan TAHA in ongelegenheid te brengen) boette er zijn leven bij in, daar hij binnen weinige uren aan de bij de worsteling bekomen wonden overleed; ook de militaire commandant werd ernstig, hoewel niet levensgevaarlijk, verwond en de controleur kwam er met eene kleine kwetsuur af. In de nabijheid der plaats van het voorgevallene waren in denzelfden vooravond twee andere Djambiërs gezien, die op het hooren van het alarm zich spoedig verwijderd hadden, terwijl toen de avond gevallen was aan de noordwestzijde van ons etablissement zich korten tijd zou vertoond hebben eene prauw met in het wit gekleede personen. Evenals reeds aanstonds na het gebeurde gaven, ook toen de resident weinige dagen later te Djambi kwam, zoowel de rijksgrooten als de op het sultansgebied ter hoofdplaats gevestigde bevolking alle blijken over den moordaanslag ontdaan te zijn, terwijl het sultansbestuur schriftelijk zijn leedwezen liet betuigen met de verzekering dat alles zou worden in het werk gesteld om de aanleggers en medeplichtigen op het spoor te komen.

In verband met dit incident werd door het sultansbestuur voorgesteld om, in stede van in April 1895, zooals aanvankelijk het voornemen was geweest, alsnu op 19 Juni d. a. v. te doen plaats hebben de plechtigheid der voorstelling aan den resident van den jeugdigen pangeran ratoe (rijksbestierder, tevens aangewezen opvolger des sultans), met welke waardigheid, ingevolge eene reeds in 1866, nog tijdens de minderjarigheid van den titularis, getroffen regeling, bekleed was TAHA's derde zoon ANOM KESOEMO YOEDO [1]. De resident had hiermede genoegen genomen, onder mededeeling dat op zijn bijzijn zou kunnen gerekend worden, nadat hij van den politieken agent het bericht zou hebben ontvangen dat al de betrokken personen ter hoofdplaats Djambi vergaderd en gereed waren om hem af te wachten.

Ook in Augustus 1894 was de resident te Djambi geweest en had toen met de landsgrooten besprekingen gehouden en verschillende zaken geregeld. De sultan had zich toen wegens ongesteldheid doen verontschuldigen om ter hoofdplaats te verschijnen, terwijl de lage waterstand voor den resident een beletsel was om naar het verblijf van den sultan te Moeara Ketalo te gaan.

In October 1894 was door den met het bestuur over de Maringiestreek belasten PANGERAN TOEMENGGOENG (POESPA ALI) te Moeara Masoemai eene vergadering van hoofden bijeengeroepen, van welke bijeenkomst sommige berichtgevers wisten te verhalen dat er tegen ons gezag vijandige plannen zouden worden gesmeed, doch, naar hetgeen de controleur-politiek agent had kunnen te weten komen, zou alleen gehandeld zijn geworden over eene sedert jaren tusschen genoemden pangeran en het sultansbestuur hangende veete, die haar ontstaan vond in ongestraft gebleven wanbedrijven, indertijd nabij de monding van de Maringin bedreven door verre familieleden des sultans en waarbij POESPA ALI persoonlijk schade had geleden, doordien hem van dezelfde zijde twee vaartuigen met handelsgoederen waren ontroofd. Omtrent de bewuste bijeenkomst werd sedert niets nadere vernomen.

Het in 't vorig verslag (blz. 16) bedoelde tolhuis te Moeara Tembesi, waar zekere pangeran DIPO de handelsgoederen eigenmachtig aan rechtenheffing onderwierp, werd in den aanvang van 1894 door het sultansbestuur opgeruimd. Aan dergelijke onwettige heffingen van de zijde van een anderen pangeran te Moeara Tabo (mede in de Djambische bovenlanden) was in 1893 van diezelfde zijde een einde gemaakt.

De veiligheid van personen en goederen liet in de gouvernementslanden over het algemeen weinig te wenschen over; in het Djambisch gebied was het daarmede minder bevredigend gesteld, doch moorden op Chineesche handelaren, zooals in 1893 waren voorgekomen, hadden in 1894 niet plaats.

Hoewel langzaam, blijft de Islam in dit gewest zich gaandeweg uitbreiden. Meer en meer worden de Mohammedaansche gebruiken gevolgd, ook in de streken waar heidenen wonen. In de afdeeling Iliran en Banjoeasin trachtte een Palembangsch godsdienstleeraar van een geschil tusschen den lebeh-panghoeloe en diens gemeente omtrent de betaling van de dzakat gebruik te maken om voor zijne leerstellingen propaganda te maken, hetgeen hem echter niet gelukte. (Of deze persoon dezelfde was van wien in 't vorig verslag, blz. 17, sprake is, valt uit de Indische mededeelingen niet op te maken.) De door een aantal Mohammedaansche bewoners der hoofdplaats Palembang ingebrachte bezwaren tegen de in 't vorig verslag vermelde beslissing, dat de Vrijdagsdienst aldaar alleen in de groote missigit mag worden gehouden, bleken niet als gegrond te kunnen gelden.

Van epidemische ziekten bleef de bevolking verschoond en ook onder het vee deden zich geen ziekten van belang voor. Eenige nabij de hoofdplaats Djambi gevestigde Djambische grooten gingen er voor 't eerst toe over om hunne kinderen te doen vaccineeren.

Op handelsgebied gaat er in dit gewest steeds vrij veel om; de omzet tusschen Palembang en Singapore was evenwel in 1894 geringer dan het jaar te voren, waartoe ook de geringe koffieoogst bijdroeg.

De rijstoogst viel in de gouvernements-afdeelingen over het algemeen zeer bevredigend uit. (Ook in Djambi verkreeg men een redelijken oogst, maar moesten toch nog groote hoeveelheden rijst worden ingevoerd.) In de bergstreken breidt de teelt van koffie zich gestadig uit. Van de toekomst der particuliere (Europeesche) koffieondernemingen kan nog niets met zekerheid worden gezegd. De aanplantingen zijn nog te jong. Ten gevolge van overstroomingen is de kapas-cultuur op verschillende plaatsen grootendeels mislukt. Benzoë, dat in belangrijke hoeveelheid werd uitgevoerd, wordt in uitgestrekte aanplantingen in de afdeeling Moesi Ilir aangetroffen. Wegens de lage marktprijzen wordt echter aan het onderhoud der tuinen en aan eene geregelde en goede inzameling van het product steeds minder zorg ten koste gelegd. De gambierteelt in de onderafdeeling Rawas (afdeeling Tebing Tinggi) leverde een bevredigend product op; de prijzen waren echter gedrukt. Hoewel de inzameling van boschproducten afneemt, verschafte zij aan velen een goed middel van bestaan.

§ 9. *Oostkust van Sumatra.*

Aangaande den politieken toestand van de voornaamste onderdeelen van dit gewest valt aan de voor dit verslag ontvangen berichten het volgende te ontleenen.

De overeenkomstig het verzoek der landsgrooten door den Gouverneur-Generaal definitief als bestuurder van Pelalawan aangewezen waarnemende toengkoe besar (zie vorig verslag, blz. 17) werd den 29sten Mei 1894 te Bengkalis door den resident beëedigd en geïnstalleerd. Bij die gelegenheid werd met het landsbestuur van Pelalawan tevens een nieuw politiek contract gesloten, ter vervanging van dat van 4 Februari 1879. Behalve eene nieuwe gebiedsomschrijving, ook in verband met de grensregeling met Indragiri (residentie Riouw) zooals die nader in 1889 is vastgesteld (verg. het verslag van dat jaar, blz. 83), zijn bij bedoeld contract nog enkele andere nieuwe onderwerpen geregeld, o. a. de overneming, tegen eene jaarlijksche schadeloosstelling, van het tot dusver nog aan het Pelalawansch bestuur verbleven recht om van de houtbosschen op den vasten wal van het landschap belasting te heffen. Daar op die schadeloosstelling eerst bij de Indische begrooting voor 1895 gerekend is (verg. vorig verslag, blz. 241, noot), en ook vermits het gesloten contract nog in enkele opzichten verbetering bleek te behoeven, verstreek het jaar 1894 zonder dat de Indische Regeering nog tot de bekrachtiging er van had kunnen overgaan.

De sultan van Siak bleef ons bestuur zeer genegen en heeft de beste bedoelingen met zijn land en volk. Zijne halfbroeders TONGKOE MOEDA en TONGKOE BAGOES, die zich buiten Siak op-

[1] Diens voorstelling aan den controleur-politiek agent had reeds in Februari 1894 plaats gehad tijdens genoemde ambtenaar zich te Moeara Ketalo in de bovenlanden ophield (verg. vorig verslag, blz. 16).

houden, sedert hun in 1889 het verblijf aldaar is ontzegd, willen hem niet als sultan erkennen en blijven weigerachtig den onderstand, dien hij hun heeft toegelegd, in ontvangst te nemen; beiden zijn, voor zoover kan worden nagegaan, bij de Siaksche bevolking veeleer gehaat dan gezien. Ook des sultans volle oudere broeder TONGKOE SOALOANG MOANA (zie het verslag van 1893, blz. 12/13), hoewel zeer stil levende, weet het hem op allerlei wijzen lastig te maken en wordt steeds veeleischender. De tusschen hen bestaande geschillen worden onderzocht; tot dusver hadden de pogingen om hen te verzoenen geen resultaat. In de Tapong-streken (Siaksche bovenlanden) kwam in Februari 1894 te overlijden de bandahara van Petapahan (Tapong-Kiri), die als algemeen hoofd der Tapongs beschouwd wordt. Een der panghoeloes van Aijer-Tiris uit het aangrenzende onafhankelijk landschap V Kotta maakte zich meester van het zegel en de waardigheidsteekenen van den overledene, met het doel om diens plaats in te nemen. Het Siaksch bestuur wist hem echter langs minnelijken weg te nopen die waardigheidsteekenen weder af te staan en naar zijn land terug te keeren. Door het optreden van de zijde van Siak is de invloed der V Kotta in de Tapong-streken afgenomen. Het kostte nogal moeite en beleid de keuze van een opvolger op een persoon te doen vallen, waarmede zoowel de sultan als de Tapongsche hoofden konden genoegen nemen. Dit is evenwel gelukt en de nieuwe bandahara is door den sultan bevestigd. Ook aan de aanmatigingen van den panghoeloe dagang der zoogenaamde III Loerah (eene landstreek bewoond door lieden van vreemden oorsprong), die aan de bewoners van de III Kampong, behoorende tot de inheemsche bevolking van Siak, overlast bezorgde, werd door het Siaksch bestuur een einde gemaakt. Als zijn gemachtigde voor de Beneden-Rokkanstreek te Tanah Poetih is door den sultan, nadat zijn hooger genoemde oudste broeder dit wakilschap niet meer begeerde, aangesteld een zoon van wijlen den mangkoeboemi van Siak. Sedert ingevolge Indisch Staatsblad 1894 n°. 93 ook in de tot die streek behoorende landschappen Bangka en Koeboe de heffing van in- en uitvoerrechten in onze handen gekomen is en bij die gelegenheid de standplaats van den controleur verlegd is van Tanah Poetih naar Bagan Api Api, hebben de zaken aldaar en in de overige Chineesche nederzettingen langs de kust een veel geregelder loop.

Hoewel de verhouding tusschen den soetan van Panei en zijn radja moeda nog te wenschen overliet, gaf dit geen aanleiding tot moeielijkheden.

De soetan van Bila nam door verschillende uitspraken, in strijd met de adat van zijn land, doch, naar hij ten onrechte meende, in overeenstemming met onze rechtsbegrippen, zijne ondergeschikte hoofden tegen zich in. Van bestuurswege werd hem de raad gegeven zich voortaan aan de adat te houden. Om zijne minder goede gezondheid heeft hij verzocht dat zijn oudste wettige zoon TONGKOE ANIL tot zijn opvolger mocht worden aangewezen.

In Kotta Pinang werd de bemiddeling van het Europeesch bestuur ingeroepen in een tusschen den jang di pertoean en het hoofd van Kampong Radja gerezen geschil. De laatste werd op grond van oude overeenkomsten in het gelijk gesteld.

In het veelal als gouvernementsdistrict aangemerkte landschap Laboean Batoe, gelegen tusschen Panei en Kotta Pinang, heeft het Gouvernement eigenlijk nooit meer terrein in bezit genomen dan een stuk grond van circa een vierkanten paal oppervlakte voor woning van den met het toezicht over Bila, Panei en Kotta Pinang belasten controleur, voor eene nederzetting van Chineezen en voor eene passar (verg. o. a. de verslagen over 1864, blz. 13, noot 1, en 1865, blz. 15). De vroegere verwachtingen omtrent de ontwikkeling dier streek hebben zich niet verwezenlijkt. Tusschen de bewoners van het zoogenaamde gouvernementsdistrict en die der naburige landschappen bestaat geen ander onderscheid dan dat eerstgenoemden een samenraapsel zijn van lieden uit allerlei andere streken, die, voor een deel althans, redenen van onaangenamen aard hadden om hunne vroegere woonplaatsen te verlaten. De bij ons etablissement aangelegde passar is nimmer tot bloei gekomen. Toen nu in 1893 bleek dat de te Laboean Batoe gebouwde controleurswoning geheel vernieuwd moest worden, is op voorstel van den resident bepaald (gouvernementsbesluit dd. 23 Januari 1894 n°. 22) dat het gouvernements-etablissement naar Laboean Bilik (Panei) zal worden overgebracht. Eene nieuwe regeling van zaken betreffende de neutrale strook Laboean Batoe werd voorbereid.

De in 't vorig verslag (blz. 17) bedoelde vertrouwde raadsman van den jang di pertoean van Koealoe, met name DATOE AMARA, was door voortdurende ziekte genoodzaakt ontslag te nemen. Een geschikt vervanger werd nog niet gevonden, zoodat de jeugdige bestuurder weder alleen staat tegenover de aanmatigingen van de leden van den karapatan. Den controleur van Assahan is daarom opgedragen Koealoe zooveel mogelijk te bezoeken en den jang di pertoean te leiden en te steunen tegenover den karapatan.

Met betrekking tot Assahan kan worden gemeld dat de sultan zijn gebied goed bestuurt en dat over 't algemeen de hoofden met hem samenwerkten ter bevordering van welvaart en orde. In Bontopanei evenwel, waar het bewind tijdelijk in handen van een bloedverwant van den overleden bestuurder was overgegaan, in afwachting dat de door dezen nagelaten oudste wettige nog minderjarige zoon als opvolger zou kunnen optreden, had de sultan te klagen over het niet nakomen van zijne bevelen en over pogingen van de Bontopaneische hoofden om zich aan zijn gezag te onttrekken. In de bovenstreken van Assahan kwam het in Juni 1894 te Tangga tot eene botsing tusschen hoofden van het zelfstandige Battaksche landschap Toetoepan (Toba-landen) en den radja van Bombongan, die sedert eenigen tijd zijn hoofdzakelijk door uit Toetoepan afkomstige lieden bewoond gebied onder suprematie van den sultan van Assahan had gesteld. Dit geschil vond zijn rechtstreeksch ontstaan in de heffing door Bombongan van doorvoerrechten op zout, rijst en andere benoodigdheden, doch de indirecte aanleiding scheen te moeten worden gezocht in vrees der Toetoepansche hoofden dat de sultan van Assahan er op uit zou zijn ook hen onder zijn gezag te brengen. In afwachting van nader onderzoek bewerkte ons bestuur bij den sultan dat de gewraakte tolheffing voorloopig werd gestaakt. In Maart 1895 vond de resident, tijdens zijn aanwezen te Batoe Bara, waarheen partijen waren opgeroepen, gelegenheid de zaak te beslechten. Voor de te Tangga op Assahansch gebied gepleegde vijandelijkheden (waarbij twee volgelingen van den radja van Bombongan het leven hadden gelaten) werd aan Toetoepan eene geldboete opgelegd, zoomede de verplichting om op een te Bandar Poelo te geven verzoeningsfeest den sultan van Assahan vergiffenis te vragen, terwijl aan Assahan elke bemoeienis met de zaken van Toetoepan werd ontzegd en aan Bombongan het heffen van tolrechten voorgoed verboden werd.

In de tot de afdeeling Batoe Bara behoorende Maleische landschappen was de toestand gunstig te noemen, ook in Pagoerawan, waar sinds het optreden van den nieuwen bestuurder (zie vorig verslag, blz. 17) geen knevelarijen waren voorgekomen. De welvaart der bevolking nam in deze streken zichtbaar toe, nu zij zich meer dan vroeger op landbouw, handel en vischvangst toelegt. De verhouding der Maleische datoe's onderling en tusschen dezen en de hoofden der onafhankelijke Battaklanden liet niets te wenschen over.

In het onder ons gezag staand Battaksch gebied der genoemde afdeeling, waarmede bedoeld worden de landschappen Tanah Djawa, Siantar en Tandjong Kasau, werden rust en orde niet verstoord. In laatstgenoemd landschap werd de bestuurder wegens hoogen ouderdom en ziekte op verzoek eervol van zijne waardigheid ontheven en door zijn oudsten zoon opgevolgd. De bevolking van Tanah Djawa wordt gezegd nog niet geheel op haar verhaal te zijn gekomen van den in 't laatst van 1892 gevoerden strijd tegen SI RAIMBANG van Dolok Periboean, een der onderhoofden van Tanah Djawa, door wiens toedoen destijds een gewapende aanval was gepleegd op eene commissie van bestuursambtenaren (verg. het verslag van 1893, blz. 13). In de plaats van wijlen SI RAIMBANG (nog vóór zijne verbanning in de gevangenis te Medan overleden) werd tot hoofd van Dolok Periboean bestemd zijn minderjarige zoon, met bepaling dat inmiddels twee der naaste familieleden het bestuur zouden voeren. Deze tijdelijke bestuurders geven geen stof tot klagen.

Van de Delische onderhoorigheden Padang en Bedagei valt niets bijzonders te vermelden. De pangeran van laatstgenoemd landschap, HADJI ISMAEL PANGERAN SOENDEI LAOET, werd op zijn herhaald verzoek wegens ziekte eervol ontslagen en door zijn oudsten wettigen zoon TONGKOE RACHMAT opgevolgd.

Tusschen den jeugdigen sultan van Serdang en zijn karapatan bestond gebrek aan samenwerking, omdat de sultan niet voldoende in het oog hield, welke positie aan zijne landsgrooten toekomt. Des sultans wakil voor Denai, een landschap dat vroeger tot Deli heeft behoord, doch in 1882 aan Serdang is afgestaan, bracht in November 1894 bij het bestuur te Medan tal van bezwaren in tegen de grensregeling tusschen Denai en eigenlijk Serdang. Deze zaak is nog in onderzoek. In de Battaksche doesoen van Serdang viel niets van eenig aanbelang voor; waar noodig wist de te Dama Djamboe gevestigde controleur voor de Battaksche aangelegenheden voor de belangen der Battaks op te komen, zonder het Serdangsch zelfbestuur te kwetsen.

In het rijk Deli was de belangrijkste gebeurtenis van 1894 de opzending naar Batavia in April van dat jaar van twee reeds sedert lang minder gunstig befaamde inlandsche grooten, den datoe van Soenggal SRI DI RADJA en zijn jongeren broeder DATOE

Alang, die onder meer verdacht werden van medeplichtigheid (door lastgeving) aan het in brand steken van droogschuren van tabaksondernemingen. Na het vertrek der beide datoe's verkreeg men voldoende aanwijzingen om de overtuiging te vestigen, ook gedeeld door den sultan, dat zij, zoo niet in alle, althans in het meerendeel dier schuurbranden de hand gehad hadden. Zij toch exploiteerden dit misdrijf, dat in Soenggal opmerkelijk veelvuldiger voorkwam dan ergens elders in het gewest, opdat de ondernemers ter beveiliging van hunne bezittingen zich genoopt zouden zien hen datoe's tot vriend te houden, hetgeen aan dezen een middel opleverde om hunne dikwijls onbillijke wenschen van de zijde der ondernemers gemakkelijker ingewilligd te krijgen. Daar de resident van oordeel was dat de terugkeer dier inlandsche grooten voor de orde en rust in Deli gevaar zou opleveren, vermits zij niet zouden nalaten zich te wreken op de personen, die bezwarende getuigenissen tegen hen hadden afgelegd, terwijl bovendien te verwachten was dat zij van hun invloed gebruik zouden maken om de Battaks van de hoogvlakte tegen het Gouvernement op te zetten, werd aan beide Delische grooten, met toepassing van art. 47 Regeeringsreglement, de hoofdplaats der residentie Banjoemas op Java als verblijf aangewezen (gouvernementsbesluit dd. 20 Januari 1895 n°. 3). Met het bestuur van Soenggal is tijdelijk belast datoe Hadji, een broeder der twee verbannen personen, terwijl aan den tot dusver te Medan gevestigden controleur voor de Delische Battak-zaken tijdelijk Soenggal als standplaats is aangewezen ter verkrijging van eene betere politie en van meer contrôle op de handelingen van de leden der datoe-familie aldaar. Sedert het vertrek dezer datoe's kwam in Soenggal geen enkel geval van schuurbrand meer voor. [1]) Ook in andere streken van Deli trad het Europeesch bestuur, in samenwerking met den sultan, met kracht tegen dit misdrijf op; enkele gevallen werden door den sultan zelven onderzocht. In December 1894 en Januari jl. kwamen eenige schuurbranden voor op de onderneming Patoembah (Delisch Senembah). Een der daders, die in hechtenis genomen werd, beweerde den brand gesticht te hebben op last van het hoofd der kampong Sigaragara, Oewan Soeloeng Mamat, een der voogden van den minderjarigen kedjoeroean van Senembah. Het tegen dit kamponghoofd ingesteld gerechtelijk onderzoek leverde geen voldoend wettig bewijs op, hoewel het de overtuiging vestigde dat hij wel degelijk tot de bedoelde brandstichtingen last had gegeven. Het inlandsch bestuur van Deli, en in het bijzonder de sultan zelf, had echter reeds lang op andere gronden reden om tegen bedoeld Senembahsch hoofd op te treden; Oewan Soeloeng Mamat ruide namelijk de mindere hoofden van Senembah tegen den sultan op, matigde zich een titel aan, die hem niet toekwam, en gedroeg zich als heer en meester in Senembah, zoodat hij door den karapatan te Medan ter zake van opruiing en verzet tegen de gevestigde macht verbannen werd naar eene plaats door den Gouverneur-Generaal aan te wijzen. Bij gouvernementsbesluit dd. 2 Mei jl. n°. 37 is als zoodanig Soerabaija aangewezen.

De toestand in de Delische Battak-Doesoen, met andere woorden in de door Battaks bewoonde streken ressorteerende onder het rijk Deli, wordt bevredigend genoemd. Blijkens het vorig verslag (blz. 18) zou onderzocht worden in hoever, ter tegemoetkoming aan de wenschen des sultans, onze inmenging in de zaken zijner Battaks zou kunnen beperkt worden, zonder onzen in de Doesoen verkregen invloed prijs te geven. De besprekingen, te dier zake door den resident met den sultan gevoerd, hebben geleid tot eene regeling, ook geldende voor de onderhoorigheden Padang en Bedagei, eenvoudig hierop nederkomende dat de dagelijksche zaken in de Battak-Doesoen worden afgedaan door de datoe's in overleg met den controleur voor de Battaksche aangelegenheden, de meer belangrijke door den sultan en zijn karapatan in overleg met den resident, zullende voortaan nieuwe regelingen met betrekking tot de Delische Battaks, welk onderwerp ook betreffende, eerst worden ingevoerd na overleg en verkregen overeenstemming tusschen den sultan en den resident. Deze regeling, die naar gebleken behoefte allengs meer uitgewerkt kan worden, leverde, ook volgens de door den sultan reeds opgedane ervaring, in de toepassing geenerlei bezwaar op. In overleg met de sultansbesturen van Serdang en Langkat is zij op de Battaksche streken van die landschappen mede van toepassing verklaard.

Over den gang van zaken in Langkat, waarvan de leiding in Mei 1893 aan nieuwe handen werd toevertrouwd, namelijk aan den jongsten zoon van den toen afgetreden bejaarden sultan, bijgestaan, voor zoolang de Gouverneur-Generaal dit noodig zou oordeelen, door zijne twee oudste halfbroeders (verg. het verslag van 1893, blz. 13), viel niet te klagen. Kuiperijen of oneenigheden kwamen niet voor. Ofschoon dit voor een deel is toe te schrijven aan den ouden sultan, die de tucht onder zijne familieleden weet te handhaven, moet van den jongen sultan worden getuigd dat hij zich op verstandige wijze doet gelden en weet samen te werken met het Europeesch bestuur en de landsgrooten. Vermits op de in Mei 1893 gepasseerde akte van verband en akte van bevestiging te Batavia eenige bemerkingen waren gevallen die het noodig maakten bedoelde stukken verbetering te doen ondergaan, heeft de goedkeuring en bekrachtiging van een en ander eerst plaats gehad bij gouvernementsbesluit dd. 23 Mei 1894 n°. 11. Het landschap bleef gedurende 1894 bevrijd van invallen van Atjehsche rooverbenden. Veiligheidshalve bleef Hadji Moestapha met zijne bevolkingspatrouille (zie vorig verslag, blz. 18/19) te Poeloe Kompei om een waakzaam oog te houden op de Aijer Masin- en Serang Djaija-streken. Van de gunstiger omstandigheden, als gevolg van de nederlagen, den vijand in Tamiang toegebracht (zie lager), wist hij gebruik te maken om in deze streken betrekkingen aan te knoopen met de hoofden der pepertuinen (verg. het verslag van 1892, blz. 13) en deed hij zich eenige malen in hunne onderlinge geschillen gelden, zoodat hij allengs voor de Atjehers dezer streken een man van gewicht werd. In het eind van Januari 1895 bracht de controleur van Beneden-Langkat, vergezeld van eenige inlandsche grooten, met het gewestelijk stoomjacht *Anna* een bezoek aan de voornaamste pepertuinen van de Serang Djaija- en Aijer Masin-streken; overal was de ontvangst vriendschappelijk; hoofden en bevolking beijverden zich den controleur kleine diensten te bewijzen. Vele hoofden noodigden hem uit om in hunne woningen te komen, waarvan gebruik gemaakt werd om inlichtingen in te winnen nopens het zielental en de bestaanmiddelen. Voortaan zullen deze streken geregeld door den controleur bezocht worden om de aangeknoopte betrekkingen te versterken en onze kennis van dit gebied uit te breiden.

Wat den in de beide vorige verslagen besproken onrustigen toestand in de vier Tamiangsche landschappen betreft, kon er in het voorjaar van 1894 (zie vorig verslag, blz 22) reeds op gewezen worden dat ons volhardend optreden tegen de Atjehsche strooprbenden en andere kwaadwilligen ten gevolge had dat alleen nog het gebied van Karang (een der twee landschappen van Boven-Tamiang), waar in November Toengkoe bin Radja door ons als bestuurder (kedjoeroean) afgezet en aan zijne afstammelingen de opvolging ontzegd was, voor de ons goedgezinde bevolking onder het waarnemend hoofd Kedjoeroean Tandil onveilig bleef. Meer bepaaldelijk hielden onze tegenstanders zich op in het voor onze troepen niet dan met groote moeite en inspanning te bereiken noordelijk deel van het landschap tegen de grenzen van de Atjehsche landschappen Langsar en Madjapahit. Het verzet ging aldaar uit van Radja Silang, den oudsten zoon en pretendent-opvolger van den afgezetten Kedjoeroean Karang, zijne familieleden en wellicht een 100-tal volgelingen, bij welke partij zich ook een schier dagelijks wisselend getal Atjehers uit de noordelijke grensstaatjes bevond, onder eenige aanvoerders, van wie de voornaamste was Nja Mohamad, een bekend rooverhoofdman uit Parlak.

Omtrent de bewegingen des vijands eindigden de mededeelingen in 't vorig verslag met de vermelding van den strooptocht, door hem in 't laatst van Februari 1894 ondernomen naar de Simpang Kiri in het gebied van den vermoorden Kedjoeroean Moeda (het zuidelijke landschap van Boven-Tamiang, waar in November 1893 door ons als waarnemend bestuurder Radja Hoesin was aangewezen), vanwaar de kwaadwilligen echter door de te wapen geloopen bevolking dier streek onder Nja Mond (het in November aan Radja Hoesin als mangkoeboemi toegevoegde hoofd) waren verdreven. Deze tocht van Radja Silang c. s. was blijkbaar eene wraakoefening wegens het terugkeeren van de hoofden en bevolking in het gebied van wijlen Kedjoeroean Moeda onder 's Gouvernements gezag. In het Karangsch gebied, namelijk aan de Simpang Kanan, teruggekomen, dwongen Radja Silang en Nja Mohamad de bevolking om hooger stroomopwaarts te gaan wonen, ten einde haar buiten aanraking met ons bestuur te stellen en, naar vermeend werd, ook buiten het bereik van onze militaire patrouilles. Nadat de Karangsche kwaadwilligen te Rantau Bintang aan de Boven-Simpang Kanan eene benting hadden gebouwd, trokken de hoofden van het verzet naar Boekit, eene heuvelstreek aan den overkant der Radja Toewa-rivier (Langsar). Zij sloegen aldaar hun hoofdkwartier op, het bestuur over de Simpang Kanan overlatende aan den door ons afgezetten Kedjoeroean Karang en diens

---

[1]) Voor zooveel het bestuur dienaangaande opgaven had kunnen verzamelen, kwamen in 1894 in de geheele afdeeling Deli, dus ook in de Delische onderhoorigheden Padang en Bedagei en in de rijken Langkat en Serdang, 22 schuurbranden voor (waarvan — in de eerste vier maanden van het jaar — 5 in Soenggal), tegen 28 in 1893 (waarvan niet minder dan 17 in Soenggal).

jongeren zoon Radja Osmas, doch onder contrôle van zekeren Njag Berman, gewezen petoeah van Proepoeh (de voorlaatste Maleische kampong aan de Simpang Kanan), die tot »datoe hakim" was verheven. Onze tegenstanders begingen echter eene groote fout door te Rantau Bintang tol te heffen van alle goederen, welke langs de rivier uit de naburige Gajoe-landen werden vervoerd. Dit had ten gevolge dat de Gajoe-hoofden, die aanvankelijk de Karangsche partij gesteund en daarna, bij monde van Radja Patiamoang (zie vorig verslag, blz. 21, noot 1), verklaard hadden dat zij onzijdig zouden blijven, in hunne geldelijke belangen werden benadeeld en de Karangsche partij kwalijk gezind werden.

Ofschoon van uit de Boekit-streek, waar de vijand gelegenheid had tot druk verkeer met Langsar en Madjapahit, nu en dan kleine benden op roof uitgingen en niet nalieten van uit schuilhoeken of hinderlagen in de wildernis, ook zelfs benedenwaarts onzen militairen post te Kwala Simpang, de langs de rivier staande huizen, voorbijvarende sampans en eens ook eene stoombarkas der marine te beschieten, was nergens meer sprake van een eigenlijk agressief optreden der Karangsche partij. De omstandigheid dat de kwaadwilligen, waar onze militaire of bevolkingspatrouilles hen dachten te overvallen, nimmer stand hielden, was oorzaak dat hun over 't geheel geen belangrijke afbreuk kon worden gedaan. Hoogstens waagden zij zich nu en dan aan een vuurgevecht, zooals bijv. op 22 April 1894, toen eene sterke militaire patrouille, van Seroewaij met twee gewestelijke stoomvaartuigen naar Tandjong Semantoh overgebracht, op haren marsch overland naar Peije Aweh op die wijze eene ontmoeting had met eene bende, die uiteengedreven werd met het gevolg dat 6 der vluchtenden werden gedood. Op haren terugtocht werd de patrouille meer dan eens beschoten. Weder aan de rivier teruggekeerd, werd stelling genomen en hadden de onzen gelegenheid nog 2 kwaadwilligen neer te schieten, waarna het vuren langzamerhand ophield, en zoowel het embarkement als het terugstoomen naar Seroewaij ongehinderd plaats vonden. In 't geheel zou den vijand dien dag een verlies van 10 gesneuvelden en eenige gewonden zijn toegebracht, terwijl de onzen vier gekwetsten kregen (1 officier, 1 Europeesch en 1 inlandsch fuselier en 1 dwangarbeider).

Sedert vertoonde de vijand zich zeldzamer. Zijne strooptochten leverden dan ook hoe langer zoo minder op, omdat de ons goedgezinde bevolking in het gebied van wijlen Kedjoeroean Moeda van Boven-Tamiang en in dat van Soetan Moeda en Radja Bandahara (de hoofden der twee landschappen van Beneden-Tamiang) een aantal bentings had gebouwd om den vijand het hoofd te bieden. De lust der Atjehers om in Tamiang ten strijde te trekken scheen daarenboven verminderd door de gedurige verliezen, welke zij vroeger en later bij ontmoetingen met de onzen hadden geleden. Hun steun in menschappen, ammunitie en geld bleef uit, zoodat zich in het vijandelijk kamp gebrek aan alles, ook aan levensmiddelen, begon te openbaren, terwijl tusschen de aanvoerders, die elkaar gebrek aan samenwerking en steun begonnen te verwijten, geschillen ontstonden. Een twist tusschen Radja Silang en Nja Mohamad liep eindelijk zoo hoog, dat laatstgenoemde op 10 Juli aftrok, na de palissadeering van Radja Silang's benting te Boekit Nja Mengga vernield te hebben. (Volgens berichten van April jl. was Nja Mohamad sedert Juli 1894 niet meer in het Tamiangsche teruggekeerd.)

Toen de resident in de eerste dagen van Augustus 1894 den stand van zaken in Tamiang kwam opnemen, waren de Atjehers en hunne aanvoerders voor het meerendeel naar Perlak, Langsar, Madjapahit of Edi afgetrokken; slechts eenige Atjehsche kwaadwilligen, beter gezegd roovers, waaronder Pang Djaring en Amat Kapol, hielden zich nog nabij de grenzen op. De Karangers waren allen bezig met het aanleggen van ladangs en hadden, volgens ingekomen berichten, gebrek aan het hoogst noodige, zoodat zij niets liever wenschten dan met rust gelaten te worden. De gevluchte bevolking uit het Tamiangsch gebied, niet tot Karang behoorende, was, op weinigen na, teruggekeerd en woonde grootendeels in of nabij de bentings, ten getale van 16, welke, op last der hoofden, aan de Tamiang- en Simpang Kiri-rivieren en nabij onze posten te Seroewaij en Kwala Simpang gebouwd of in aanbouw waren, terwijl zij overal met den veldarbeid bezig was. De hoofden van Telaga Moekoe, die vroeger zich niet aan Radja Bandahara (van Noordelijk Beneden-Tamiang) onderworpen hadden getoond, hadden dadelijk na het vertrek van Nja Mohamad aan de oproeping van den eerste om te Seroewaij te komen voldaan en beloofd, als blijk van goede gezindheid, hun landschap door een weg of breed pad met Soengei Ijoe te verbinden. [1] Het hoofd van dit landschap, Toenkoe Moeda Tjihik, toonde zich mede een vriend van het Gouvernement. In het Karangsche waren alle kampongs verlaten, met uitzondering van de benting van het waarnemend hoofd Kedjoeroean Tandil en verder van de plaatsen waar de hoofden van het verzet zich ophielden.

De resident en de gewestelijke militaire commandant achtten het wenschelijk der Karang-partij geen tijd te laten om op haar verhaal te komen, derhalve haar den ladang-arbeid, althans het oogsten, onmogelijk te maken, haar te verjagen en te vervolgen en op die wijze te dwingen tot onderwerping te komen of naar elders te verhuizen. Daar dit voorts medebracht de noodzakelijkheid om de ons goedgezinde bevolking te beschermen tegen roof en brandstichting door kleine benden Karangers, al of niet geholpen door Atjehers, terwijl bovendien het gebied der Simpang Kanan, waar Toenkoe Sin Radja en zijn zoon Radja Osmas het bestuur nog steeds in handen hadden, het best van Kwala Simpang uit kon worden bestookt, werd besloten onzen post aldaar, die trouwens uit een strategisch oogpunt ook van gewicht is voor het beletten van invallen in Langkat, bezet te houden. [2]

Door onze bezettingen te Seroewaij en Kwala Simpang werd nu andermaal eene reeks van excursies gemaakt, waarbij de gewestelijke stoomjachten *Aena* en *Tjaetik* goede diensten bewezen. Indien slechts bericht ontvangen werd dat zich hier of daar eene vijandelijke bende ophield om te rooven of ladangs aan te leggen, trok eene colonne uit om haar te verjagen, hetgeen altijd gelukte, in den regel zonder dat het noodig was de wapens te gebruiken. Daarenboven werden vele tochten ondernomen om de plaatselijke gesteldheid en de communicatiemiddelen te land en te water te verkennen. Geen der tochten verdient eene afzonderlijke beschrijving, doch het geheel leidde volkomen tot het beoogde doel. De Karangsche hoofden, geheel van Atjehschen steun verstoken, voelden zich in Tamiang zoo weinig veilig dat zij meestal op Atjehsch gebied bleven en zich slechts enkele malen in het Tamiangsche waagden. Aan den rechteroever der Tamiang-rivier en aan de Simpang Kiri vertoonde zich geen vijand meer en de bevolking kon er zich rustig aan den landbouw wijden. Ook aan den linker Tamiang-oever werden geen vijandelijkheden meer gepleegd; alleen in November/December gaven eenige Atjehers, vermoedelijk volgelingen van Pang Djaring, blijk van hun aanwezen aldaar door af en toe schoten te lossen op de onder ons gezag teruggekeerde Karangers, die te Rantau (aan den rechteroever) bezig waren met het bouwen van eene benting. Dit vuur, dat ons geene verliezen berokkende, werd door de benting-bewoners beantwoord met het gevolg dat de aanvallers aftrokken.

---

[1] Blijkens het vorig verslag (blz. 22) was in het voorjaar van 1894 de bevolking van Soengei Ijoe begonnen aan het aanleggen van een weg naar Seroewaij. Uit berichten van Mei jl. blijkt dat dit werk, waarmede aanvankelijk niet veel voortgang was gemaakt, toen grootendeels gereed was.

[2] Tot inkrimping of wellicht opheffing van dezen tijdelijken militairen post zal eerst zijn over te gaan als beschikt zal kunnen worden over het door de Indische autoriteiten (zie vorig verslag, blz. 22, noot) gewenschte weinig diepgaande (hekwiel-) stoomschip, welk vaartuig zoo moeten ingericht zijn om, met eene vrij sterke militaire colonne aan boord, tochten van eenigen duur op de Tamiang-rivier — en zoo noodig op andere rivieren ter Oostkust van Sumatra — te kunnen volbrengen tot diep in het binnenland. Zoodanig vaartuig is thans in aanbouw. Omtrent dien aanbouw valt nog het volgende aan te teekenen.

Reeds in 1894 werden van verschillende scheepsbouwinrichtingen hier te lande, en ook van eene Engelsche firma, voor de levering van een platboomsvaartuig als het verlangde prijsopgaven gevraagd, doch niet allen schreven in, terwijl eene der aanbiedingen voorwaardelijk geschiedde, dat is als het door den fabrikant aanbevolen type gekozen werd. Toen bij de Indische begrooting van 1895 op de kosten van aanschaffing van het vaartuig met toebehooren was gerekend, is tusschen twee der daarvoor 't meest in aanmerking komende Nederlandsche inschrijvers en de bedoelde Engelsche firma eene nadere mededinging uitgelokt volgens eenigszins gewijzigde eischen, van welke mededinging zich echter de buitenlandsche firma onthield. De laagste inschrijver der twee Nederlandsche inrichtingen was die van de machinefabriek en scheepswerf „De Industrie" te Rotterdam, aan welke dienovereenkomstig in Mei jl. de levering van het bewuste vaartuig met reservegoederen en inventaris (echter zonder het geschut) is toegewezen voor eene som van f 32 200, daaronder begrepen de kosten voor het weder uit elkander nemen van het vaartuig na de beproeving en het vrachtvrij afleveren langs boord van het zeeschip te Rotterdam of te Amsterdam van de samenstellende deelen (pontons, enz.), afgepakt voor de zeereis en behoorlijk gemerkt voor de definitieve ineenzetting van het vaartuig in Indië. Vóór of uiterlijk op 16 September 1895 moet het bestelde vaartuig voor den proeftocht en de eindkeuring gereed zijn. De hoofdafmetingen, wat betreft lengte over alles, grootste breedte, en holte in het midden van het opperdek, zullen zijn 34.6 M. × 7.32 M. × 1.35 M., terwijl de diepgang — geheel toegeladen en uitgerust — niet meer zal mogen bedragen dan 0.9 M. en eene vaartsnelheid zal moeten bereikt worden van 8 Engelsche mijlen per uur. Het vaartuig zal 4 kanonnen voeren: 2 van 3.7 c.M., op te stellen in de geschutmars, en 2 revolverkanonnen van 3.7 c.M. vóór en achter op het tentdek. De vaste bemanning zal bestaan uit 18 man. Voorts zal het vaartuig eene colonne van hoogstens 114 militairen (5 officieren en 109 onderofficieren en minderen) en 48 koelies (dwangarbeiders) kunnen bergen.

Toengkoe bin Radja, door onze troepen en door bevolkingspatrouilles telkens verontrust, moest in het gebied der Simpang Kanan steeds hoogerop verhuizen, totdat hij eindelijk te Pangidam kwam. Veel verder kon hij niet gaan, omdat de Gajoe's hem minder goed gezind waren geworden. [1]) Op instigatie van den militairen commandant van Kwala Simpang vertrok den 29sten October eene bevolkingspatrouille, slechts 27 man sterk, om te trachten Toengkoe bin Radja te Pangidam gevangen te nemen. Daar aangekomen, vernam men echter dat hij door Panglima Bakar, een Gajoesch hoofd, gewaarschuwd en met Radja Oemar en eenige vrouwen, kinderen en volgelingen in sampans stroomopwaarts gevlucht was. Geleid door Nja Aboe, gewezen patoeha van Loeboe Sidoep, die reeds lang betrekkingen met het nieuwe (voorloopig) Karangsch bestuur onder Kedjoeroean Tandil had aangeknoopt, slaagde de patrouille er evenwel in, door het volgen van een zijpad, de vluchtelingen in te halen, op wie een salvo van 15 schoten gelost werd. Dit deed de vrouwen en kinderen uit de sampans springen, aan wie het gelukte den oever te bereiken en te ontkomen; Toengkoe bin Radja, Radja Oemar en Panglima Bakar bleven echter in hunne sampan en gaven zich zonder verzet over. Aan de beide laatsten werd vergund de vrouwen en kinderen te gaan halen, van welke vergunning zij echter gebruik maakten om naar de bovenstreken te vluchten. Een 6-tal aanhangers van de partij van verzet, waaronder 2 door Radja Silang aangestelde datoe's, sloten zich op den terugweg der patrouille bij haar aan en boden te Kwala Simpang allen hunne onderwerping aan, welke voorwaardelijk werd aangenomen. Toengkoe bin Radja gaf te Kwala Simpang zijne wapens af. Met eenige leden zijner familie werd hij naar Seroewaij en verder naar de gewestelijke hoofdplaats Medan gebracht, waar hij onder goede bewaking gehuisvest is. Bij zijn verhoor verklaarde hij nooit iets tegen het Gouvernement te hebben gehad en door de Atjehers te zijn gedwongen om te handelen zooals hij gedaan heeft, en voorts niet te zijn gevangen genomen, maar, geen anderen uitweg wetende, zich naar Kwala Simpang te hebben laten brengen om zich op genade of ongenade aan ons bestuur over te geven.

Radja Oemar had zijne moeder en zusters naar Pantei Kerah (Gajoe-landen) gebracht en zelf eene schuilplaats gezocht bij een oom van moederszijde te Tampoer. Toen hem echter bleek dat de Gajoesche hoofden weinig op zijne komst gesteld waren en reeds over zijne uitlevering begonnen te raadplegen, besloot hij om met zijne moeder en zusters den hooger genoemden Nja Aboe te volgen, die gekomen was om hem namens zijn vader aan te raden zich over te geven. Den 17den November bood hij den militairen commandant van Kwala Simpang zijne onderwerping aan en werd vervolgens onder geleide via Seroewaij mede naar Medan overgebracht, waar hij in dezelfde woning als zijn vader gehuisvest werd. Ook hij verklaarde door de Atjehers te zijn gedwongen om tegen het Gouvernement te vechten.

Sedert Toengkoe bin Radja en Radja Oemar zich hebben overgegeven, is het aan de Simpang Kanan volkomen rustig en hebben alle hoofden dier streek zich bij Kedjoeroean Tandil aangesloten, wien het geleidelijk gelukt het vertrouwen dier hoofden en van de Karangsche bevolking te winnen.

Het heffen van rechten aan de Simpang Kanan is thans verboden, van welken maatregel eene toeneming van het handelsverkeer tusschen Seroewaij en de Gajoe-landen te verwachten is.

Eindelijk deed Toengkoe Moeda Tjhik van Soengei Ijoe, zoo goed als ongevraagd, het aanbod om Radja Silang te gaan halen en naar Medan te brengen. Dit werd aangenomen en den 13den December verscheuen beiden te Seroewaij, van waar Radja Silang en degenen die hem vergezelden, waaronder, nevens zijne vrouwen en kinderen, ook een zijner jongere broeders, met name Radja Tandjoeng, den volgenden dag insgelijks naar Medan werden opgezonden om aldaar, evenals de overige in onderwerping gekomen familieleden van het vroegere Karangsche bestuur, onzerzijds onder toezicht te worden gesteld, in afwachting van hetgeen de Indische Regeering te hunnen aanzien zou beslissen. Hoe dikwijls ook gehoord, bleef hij volhouden niets tegen het Gouvernement te hebben gehad en slechts met de Atjehers te hebben medegedaan, omdat hij daartoe door hen gedwongen was. Eerst nadat zijn vader van het bestuur over Karang vervallen was verklaard en diens afstammelingen van de opvolging uitgesloten waren, zou hij zich vrijwillig bij de Atjehers hebben aangesloten ter handhaving van zijne rechten.

Van de Karangers, die tijdens de Tamiangsche troebelen eene voorname rol gespeeld hebben, zijn Datoe Laksamana, die het Gouvernement altijd slecht gezind en de kwade geest van Radja Silang geweest is, en Toean Kadli, mede een der getrouwen van laatstgenoemde, nog weerspannig. Toengkoe Moeda Tjhik bood zich in Januari jl. aan om ook deze beide opstandelingen naar Medan te brengen, doch voor zoover de sedert ontvangen berichten loopen (t/m Maart 1895) bleven zijne pogingen om hen tot onderwerping te brengen tot nog toe vruchteloos.

Toen bericht werd ontvangen dat Datoe Laksamana zich weder zou bevinden te Paija Kloebi, ongeveer halverweg de grens van Madjapahit en het in vorige verslagen meermalen genoemde Oepah gelegen, waar hij bezig zou wezen zijne padi te oogsten, trok den 7den Februari 1895 eene militaire colonne uit Seroewaij daarheen om te beproeven hem aldaar op te lichten. De patrouille werd bij het doortrekken van een moeras door een 20-tal lieden onder Datoe Laksamana en Pang Djaring hevig beschoten, doch beantwoordde dit vuur, waarna de vijand op de vlucht sloeg, achtervolgd door onze manschappen. De vijand liet één doode achter, in wien Pang Djaring werd herkend, terwijl uit bloedsporen viel op te maken dat nog anderen gewond moesten zijn [2]) Wij leden geen verlies. Op den terugtocht werd de colonne eenige malen beschoten, zonder dat echter iemand geraakt werd. Volgens de laatste berichten zouden Datoe Laksamana en Toean Kadli Tamiang verlaten hebben en naar de Gajoe-landen boven Bajan zijn vertrokken.

Bij het afsluiten van dit verslag — zoo wordt in de nopens Tamiang ontvangen Indische mededeelingen geconstateerd — was het in al de vier landschappen rustig en liet de veiligheid van personen en goederen er niet meer te wenschen over dan elders in het gewest. De bevolking is tot hare gewone werkzaamheden teruggekeerd en, dank zij den ruimen oogst verkregen van de door haar op aanraden van het bestuur aangelegde ladangs, ruim van levensmiddelen voorzien. De handel te Seroewaij was herlevend. Invallen van rooverbenden zijn echter steeds te verwachten, omdat in de aangrenzende Atjehsche landschappen tal van lieden zijn, die van het »main prang" een beroep maken, en enkele Tamiangers, die niets te verliezen hebben, te allen tijde er voor te vinden zullen zijn om met de Atjehers gemeene zaak te maken.

Ter kenschetsing eenigermate van den oeconomischen toestand gedurende 1894 in de verschillende streken van het gewest buiten Tamiang kan het volgende dienen.

Over het algemeen was de rijstoogst zeer bevredigend, echter niet voldoende voor de behoefte, zoodat nog veel rijst van Siam, Voor-Indië en Java werd ingevoerd.

Over de Europeesche tabaksindustrie, de levensader van dit gewest, is voor dit gedeelte van het verslag (cijfers vindt men in

---

[1]) De Gajoe's stonden vroeger wegens hun doorvoerhandel, die hoofdzakelijk langs de Simpang Kanan plaats vond, in eene zekere betrekking van afhankelijkheid tot Karang. De kedjoeroeans van dit landschap hebben zelfs wel eens beweerd dat de Gajoe's hunne onderhoorigen waren. Hoewel dit onjuist schijnt te zijn, is het zeker dat de Gajoe's, ter wille van hun handel, vriendschapsbetrekkingen met Karang hebben onderhouden en in den vorm van geschenken, ook wel hassil genoemd, den kedjoeroeans hulde hebben bewezen. Omgekeerd hebben dezen altijd getracht met de Gajoe's op goeden voet te blijven, o. a. door het sluiten van huwelijken met dochters van Gajoe-hoofden (de moeder van Radja Oemar bijv. is eene Gajoesche vrouw).

Sedert de Tamiangsche troebelen brachten de Gajoe's hunne producten naar Langsar en Perlak, volgens hun beweren uit vrees van berooving door de ons vijandige benden, doch waarschijnlijk omdat, vooral in den aanvang, vele Gajoe's de zijde onzer vijanden kozen en zij dus bang waren in hun handel te worden bemoeielijkt. Toen echter — zooals straks werd gezegd — op last van Radja Silang te Rantau Bintang een zware tol werd geheven van alle goederen, die af- en opgevoerd werden en enkele Gajoe's ondervonden hadden dat zij van ons bestuur niets te vreezen hadden, werd de verhouding der Gajoe's tot de Karangers minder goed en trachtten zij op goeden voet met ons te komen. Vandaar de komst van Radja Patiambang te Seroewaij, waarvan sprake is in het vorig verslag (blz. 21, noot 1), terwijl onzerzijds beloofd werd dat de Gajoe's hunne producten vrij ter markt konden brengen te Kwala Simpang en Seroewaij. Op deze wijze verbeterden onze betrekkingen met de Gajoe's in gelijke mate als hunne verhouding tot de Karang-partij vijandiger werd. Het gevolg hiervan was dat de nabijheid der Gajoe-landen voor Toengkoe bin Radja gevaarlijk werd en hij in geen geval rekenen kon op eene vriendschappelijke ontvangst, als hij genoodzaakt werd daarheen te vluchten. De excursies onzer colonnes steeds hooger de Simpang Kanan op, dus dichter naar de grens der Gajoe-landen, zijn zonder twijfel mede van gunstigen invloed geweest op de stemming der Gajoe's jegens ons bestuur.

[2]) Bij een vorigen tocht naar Paija Kloebi, op 23 September 1894, toen zich aldaar ook Radja Silang had opgehouden, werd het doel mede niet geheel bereikt, deels omdat het omliggend terrein onder water stond. Doordien de troep eene p. m. 80 M. breede „paija" moest doorwaden, werd de vijand gealarmeerd en wist zich tijdig uit de voeten te maken. Door de salvo's, den vluchtenden achterna gezonden, werden evenwel een drietal hunner neergeschoten, waaronder de vader van Datoe Laksamana, behuwdvader van Radja Silang. Een tweetal volgelingen vielen levend in onze handen.

hoofdstuk C) aan te teekenen dat in de afdeeling Deli de quantiteit van het gewas gunstig uitviel en dat ook de hoedanigheid van het product door de planters werd geroemd. De ziekte in de bibit vertoonde zich minder dan in 1892 en 1893, dank zij de betere zorg, door de planters aan de zaadbedden besteed. In het loopende jaar zullen de aanplantingen in totaal weder eene grootere uitgestrektheid beslaan dan in 1894, niettegenstaande er 3 ondernemingen minder in exploitatie zullen zijn (110, tegen 113 in 1894). In Assahan en Batoe Bara waren, volgens het gewestelijk verslag, de door de ondernemers in 1894 verkregen uitkomsten weder ongunstig. In Bila werd de laatste onderneming gesloten. Daarentegen zullen in Serdang eenige vroeger gesloten ondernemingen weder in exploitatie worden gebracht.

Hier en daar wordt door inlanders en Chineezen werk gemaakt van de noteucultuur, doch niet in toenemende mate. In Batoe Bara en Assahan legt de bevolking zich meer en meer op de klapperteelt toe. Terwijl in de Lepau-, Serang Djaja- en Ajer Masin-streken, evenals in Tamiang, de pepercultuur achteruitgaat, viel uitbreiding daarvan op te merken in Assahan, Batoe Bara, Padang en Bedagei, doch wegens de lage marktprijzen besteedde de bevolking niet de noodige zorg aan hare aanplantingen. Bij wijze van proef werden door enkele Europeesche ondernemers pepertuinen aangelegd. (Ook de teelt van Liberia-koffie wordt hier en daar op tabaksondernemingen beproefd.) Ten gevolge van de hooge marktprijzen werden, voornamelijk door de Battaks, meer boschproducten aan de markt gebracht dan vroeger; de balam- en soentei-pitten, waarvan de oogst in de afdeeling Bengkalis overvloedig was, waren te Singapore zeer gewild.

Zoowel de in- als de uitvoerhandel was, wegens de groote tabaksproductie en de hooge prijzen, welke voor tabak, zoomede voor rottan, dammar en getah betaald werden, levendiger dan in 1893. Vooral met de Straits-Settlements had een drukker verkeer plaats, terwijl voor het eerst ladingen petroleum direct naar China en Saigon verscheept werden; daarentegen verminderde de handel met Java ten gevolge van den lagen dollarkoers.

Met het verbeteren van bestaande en het aanleggen van nieuwe wegen en bruggen werd geleidelijk voortgegaan; zoo werd door de Battaksche bevolking van den geprojecteerden rijweg van Lahoean Roekoe (Batoe Bara) over Hateran Djawa naar het Toba-meer een groot gedeelte (ongeveer 81 van de 167 K.M.) voltooid.

Ten aanzien van de volksgezondheid wordt bericht dat, zooals gewoonlijk, vele gevallen van malaria-koortsen, buikaandoeningen en ook mazelen voorkwamen, dat de berriberri in de gevangenis te Medan vele offers eischte, en dat hier en daar, het meest in de afdeelingen Batoe Bara en Assahan (waar de Maleische bevolking zich nog verzet tegen de toepassing der vaccine), gevallen van pokziekte werden waargenomen, terwijl in de onderafdeelingen Medan en Beneden-Langkat (afdeeling Deli) enkele cholera-gevallen zich voordeden. Voor de geneeskundige verpleging der werklieden op de ondernemingen werd behoorlijk zorg gedragen.

Dank zij de quarantaine-maatregelen bij invoer van vee, had de veestapel in 1894 weinig van ziekte te lijden. In de quarantainestations werd nu en dan veetyphus, veelvuldig mond- en klauwzeer geconstateerd; de laatste ziekte heerschte ook, evenwel zonder noemenswaardige sterfte te veroorzaken, op eenige ondernemingen in Deli en Langkat, doch bij het afsluiten van dit verslag had zij zoo goed als opgehouden. In de afdeeling Bengkalis kwam eene ziekte onder de varkens voor, die zich eens in de drie jaren schijnt te vertoonen; nadat de buik der aangetaste dieren opgezwollen was, vielen zij plotseling dood neer.

Mohammedaansche propaganda openbaart zich in dit gewest weinig. De invloed der hadji's is er gering. Enkele malen, meestal om bijzondere redenen, ging deze of gene Battak tot den Islam over.

In September 1894 overleed de te Boeloeh Hawar onder de Delische Battaks arbeidende zendeling-leeraar. Zijne sedert eenigen tijd uit de Minahassa overgekomen inlandsche helpers bleven echter op de plaatsen in den omtrek, waar zij scholen geopend hadden (zie vorig verslag, blz. 23), hunne taak voortzetten, in afwachting dat een reeds in Deli aangekomen nieuwe zendeling-leeraar de vereischte bijzondere toelating zou hebben verkregen (sedert verleend bij gouvernementsbesluit dd. 9 Februari 1895 n°. 13). In den loop van 1894 gingen volgens het gewestelijk jaarverslag drie Battaks tot het Christendom over.

In aansluiting aan eene soortgelijke statistiek, in 't vorig verslag medegedeeld, is ten slotte nog aan te teekenen dat in 1894 ter kennis van het bestuur kwamen 48 gevallen van moord en doodslag, 46 van meer of min ernstige verwonding en 74 van diefstal onder verzwarende omstandigheden, waarvan 4 in gewapende bende. In de meeste gevallen werden de daders gevat en gerechtelijk vervolgd. Op 8 tabaksondernemingen kwamen rustverstoringen voor, die door gewapende politiedienaren bedwongen werden, zonder dat dezen van hunne wapens gebruik behoefden te maken. Over het uit kwaadwilligheid aanrichten van schuurbranden op tabaksondernemingen is reeds op blz. 16 hiervóór het een en ander gezegd.

§ 10. *Riouw en onderhoorigheden.*

De nopens dit gewest ontvangen berichten bevatten weinig of niets van politiek belang. Ook in 1894 hoorde men in den Lingga-Riouw Archipel, inzonderheid in de afgelegen Chineesche nederzettingen in de afdeelingen Karimon, Battam, Tandjong Pinang en Poeloe Toedjoe, weder veel van moorden, diefstallen en ketjoepartijen, en enkele malen ook van zeeroof. Ofschoon onzerzijds niet nagelaten werd bij den sultan en den onderkoning aan te dringen op betere zorg voor de algemeene veiligheid, schiet het inlandsch zelfbestuur in die taak veelal tekort, en waar het Europeesch bestuur, binnen de perken van het politiek contract, ten deze optreedt, valt zelfs op daadwerkelijke medewerking van de Lingga- Riouwsche bestuurders weinig te rekenen. Op maatregelen om onzerzijds de politie in de verschillende afdeelingen van Lingga-Riouw met meer klem te kunnen uitoefenen, is het Europeesch bestuur bedacht. Het ligt namelijk in de bedoeling om, wanneer de Indische begrooting voor 1896 daartoe de gelegenheid zal geopend hebben, het gouvernements-politiepersoneel, buiten dat in de afdeeling Indragiri, op beteren en sterkeren voet te organiseeren, en om, wanneer zich daartoe eene passende gelegenheid voordoet, met het inlandsch zelfbestuur van Lingga-Riouw overeen te komen omtrent eene wijziging der in het politiek contract voorkomende bepalingen op het stuk der opsporing van overtredingen en misdrijven.

Een geval van gewapend verzet tegen onze politie deed zich voor (September 1894) in de afdeeling Lingga, toen met de gouvernements-zeilboot onderzoek werd gedaan naar het voorhanden zijn van smokkel-opium in eene door 26 Chineesche houtkappers bewoonde panglong op het eiland Tjampa. De politiedienaren, bedreigd door eene op hen afkomende met drietanden, pieken en stokken gewapende bende, zagen zich genoopt om in de sloep, waaruit zij gedebarqueerd waren, te vluchten, en terwijl hun eenige schoten werden nagezonden, maakten de Chineezen aanstalten om hen in sampans na te zetten. Eenige schoten van de zeilboot deden de bende evenwel aftrekken, en zeven der Chineezen werden den volgenden dag door den waarnemend assistent-resident met eene versterkte politiemacht gearresteerd. Vier hunner moesten wegens gebrek aan bewijs op vrije voeten worden gesteld, twee stierven gedurende het voorloopig onderzoek, terwijl de zevende door den landraad veroordeeld, maar in hooger instantie vrijgesproken werd.

In den oeconomischen toestand van Lingga-Riouw vielen niet veel lichtpunten aan te wijzen. Van de inheemsche bevolking wordt gezegd dat zij in ontwikkeling en welvaart steeds op denzelfden lagen trap blijft, terwijl de door Chineezen gedreven gambier- en pepercultures, de hoofdbron van bestaan op vele eilanden, weder achteruitgingen, derwijze dat in de afdeeling Battam en in het noordelijk deel der afdeeling Lingga het zielental der Chineezen door verhuizing geleidelijk afnam. Vele Chineesche landbouwondernemers klaagden over den clandestienen opkoop van gambier en peper (verg. vorig verslag, blz. 237). Niet algemeen luidden echter de berichten minder gunstig. Op het eiland Singkep nam het aantal Chineezen weder toe (vermoedelijk in verband met de zich ontwikkelende Europeesche tinontginning aldaar). Uit de afdeeling Poeloe Toedjoe werden groote hoeveelheden copra naar Singapore uitgevoerd, en in de afdeeling Karimon begon die uitvoer ook van meer beteekenis te worden. Van de noordkust van Battam en de tegenover Singapore gelegene eilandjes werden in aanzienlijke hoeveelheid klappers naar laatstgenoemde plaats verscheept. In de afdeelingen Battam en Karimon werd weder een goede ananas-oogst verkregen. De zeevisscherij gaf over het algemeen bevredigende uitkomsten.

Aangaande de tot dit gewest behoorende gedeelten op den vasten wal van Sumatra is het volgende aan te teekenen.

De in 1893 door eene inlandsche macht in 't nauw gedreven en gevluchte Djambiër Si Nonnggoong, die zich in de talangs Eko en Aerpoetih van het sultanaat Indragiri tot radja had opgeworpen, vertoonde zich in het begin van 1894 opnieuw en maakte vooral de bovenstreken van de Tjinako onveilig; in een treffen met eenige door het Indragirisch bestuur tegen hem uitgezonden personen werd hij neergeschoten. Sedert werden de rust en orde in Indragiri niet meer verstoord. Tusschen den soetan

van het landschap, het bestuur der bovenlanden en de voornaamste leden der soetansfamilie eenerzijds en de sedert 1890 (zie het verslag van 1891, blz. 13) in hunne aangematigde rechten zeer besnoeide rijksgrooten der benedenlanden anderzijds heerschte eensgezindheid over de aanwijzing van een opvolger van den hoogbejaarden rijksbestierder; in overleg met het Europeesch bestuur werd besloten de drie in aanmerking komende zoons van den titularis om de beurt, te beginnen met den oudsten zoon, bij wijze van proef, voor den tijd van ten hoogste zes maanden aan hun vader toe te voegen, ten einde dezen in de uitoefening zijner functiën ter zijde te staan.

In het aan Lingga-Riouw onderhoorige Sumatrasche kustlandschap Retah verzette de penghoeloe van Mampat, eene kampong aan de Gangsal omstreeks één uur stoomens stroomopwaarts van de hoofdplaats Kotta Baroe, zich tegen de veroordeeling van een zijner onderhoorigen door den wakil van den rijksbestierder van Riouw. Toen de wakil aanvankelijk weigerde daarin verandering te brengen, liet de penghoeloe rottantouwen over de rivier spannen en daarbij wakers plaatsen, die den last hadden om, desnoods met geweld, het op- en afvoeren van prauwen en het vervoeren van handelsgoederen te verbieden. Weldra voldeed de wakil toen aan het verlangen van den penghoeloe, die in zijn recht was, en sedert is de gemeenschap op de Gangsal weder hersteld.

De rijstoogst in de afdeeling Indragiri viel gunstig uit en de sago-uitvoeren van daar naar Singapore namen belangrijk toe. Uit de Indragirische bovenlanden en vooral van Ringat verhuisden vele gezinnen naar de streken beneden Kwala Tjinake om zich daar met den rijstbouw bezig te houden. Ook Javanen, Bandjareezen en vreemde oosterlingen vestigden zich in Indragiri, waar zij als arbeiders op de daar geopende tabaks-onderneming Djapoera of als landbouwer een bestaan vonden.

Onder de Mohammedaansche bevolking in de afdeeling Indragiri viel een meer opgewekt godsdienstig leven waar te nemen; de bedehuizen werden drukker bezocht en de dagelijksche gebeden meer algemeen verricht. Op Padjamaban nabij onzen recherchepost aan de Indragiri-rivier werd eene nieuwe moskee opgericht ten behoeve van de aldaar woonachtige Bandjareezen, en vele moskeeën in de binnenlanden werden vernieuwd of vergroot. Daarentegen werd van eenige propaganda voor den Islam onder de heidensche bevolking van het binnenland in Indragiri weinig bemerkt.

De gezondheidstoestand in het gewest was gedurende 1894 niet onverdeeld gunstig te noemen. Gevallen van koorts, borst- en buikaandoeningen kwamen overal voor, terwijl op Penjingat, op Singkep, te Dai (op Lingga) en in het op den vasten wal van Sumatra gelegen landschap Kateman de pokziekte zich vertoonde, echter niet epidemisch; door vaccinatie — welke bij de Maleische bevolking meer en meer ingang vindt — werd deze ziekte gaandeweg bedwongen. Onder de mijnwerkers op Singkep kwam nog steeds veel berriberri voor, en deze ziekte vertoonde zich ook onder de gevangenen, voornamelijk te Tandjong Boeton, Ringat en Tandjong Pinang en in het landschap Kateman.

§ 11. *Banka.*

Uit dit gewest valt op politiek gebied niets bijzonders te melden. Orde en rust bleven gehandhaafd. De veiligheid van personen en goederen was als gewoonlijk zeer bevredigend. Liet de algemeene gezondheidstoestand onder de Europeanen en inlanders gedurende 1894 weinig te wenschen over, niet alzoo was dit met dien van het Chineesche deel der bevolking; behalve dat onder de Chineesche mijnwerkers de berriberri weder in vrij hevige mate heerschte en tal van offers eischte, kwamen gedurende Mei tot en met Augustus buikziekten, koortsen en beenwonden onder hen veelvuldiger dan gewoonlijk voor.

Op het gebied van handel en landbouw (welke laatste echter op Banka niet van groote beteekenis is) luidden de berichten over 1894 bevredigend.

§ 12. *Billiton.*

De gang van zaken op Billiton kenmerkte zich in 1894 door niets bijzonders. Rust en orde werden niet verstoord en de veiligheid van personen en goederen liet niets te wenschen over.

Voortdurende waakzaamheid tegen den clandestienen invoer van opium, waarin, behalve op het eiland tehuis behoorende inlanders, ook lieden van de Westkust van Borneo en de groep der Karimata-eilanden de hand hadden, bleef dringend noodig. Drie tot tegengang van den opiumsluikhandel in de vaart zijnde zoogenaamde gobang-prauwen bewezen goede diensten.

De algemeene staat van de volksgezondheid was vrij gunstig. Gevallen van berriberri bleven zich echter voordoen, inzonderheid onder de veroordeelden en de militaire bezettingen te Tandjong Pandan en Manggar; onder de mijnwerkers der Billiton-Maatschappij kwam die ziekte sporadisch voor. Tijdens het heerschen van de pest te Hongkong en Canton werd streng toezicht gehouden op den gezondheidstoestand van uit China komende personen.

De handel, in het bijzonder die met Singapore, bleef levendig. De omzet in het gewest zelf was niet grooter dan vroeger, maar toch werd door handelaren, die speculeerden op den lagen dollarkoers, meer ingevoerd dan in 1893; hunne goederen vonden bovendien meer en meer aftrek op Banka en in Palembang.

Over 't algemeen zijn de rijstbouw en de andere op Billiton gedreven cultures niet van veel aanbelang. Echter viel in sommige opzichten op vooruitgang te wijzen. De aanplantingen van klapper- en sagopalmen ondergingen eene merkbare uitbreiding, en op verschillende plaatsen, ook op het eiland Mendanau, werden proeven met de gambiercultuur genomen. Nu de door Chineezen begonnen aanplantingen van Liberia-koffie een goed aanzien behouden, is er van bestuurswege toe overgegaan om, door verstrekking van zaden aan de bevolking, ook deze in staat te stellen die cultuur te beproeven. Wat de rijstteelt betreft, die enkel op droge velden gedreven wordt, tracht het bestuur in de laatste twee jaren de bevolking het voordeel er van te doen inzien waar mogelijk terreinen te bezigen, die gedurende den regenmoesson onder water geraken en gedurende drie à vier jaren achtereen vrij goede oogsten kunnen afwerpen, terwijl ladangs slechts voor één rijstoogst zijn te bezigen.

§ 13. *Westerafdeeling van Borneo.*

De politieke toestand, zoowel in de onder ons rechtstreeksch bestuur staande streken van dit gewest als in de zelfbesturende landschappen, wordt over het algemeen gunstig genoemd.

Enkele malen kwam het voor dat veeten ontstonden of dreigden te ontstaan tusschen Dajaks van ons gebied en Serawak-Dajaks. In zoodanige gevallen werd over en weder van de zijde der beide betrokken besturen er naar gestreefd de gerezen moeielijkheden op de geschiktste wijze uit den weg te ruimen.

Meer en meer dringt zich de wenschelijkheid op om in de aan Serawak grenzende streken benoorden de Kapoeas-rivier, welke voor het meerendeel tot het zoogenaamd rechtstreeksch gouvernementsgebied behooren, ons gezag te versterken door de aldaar gevestigde niet onder vorstenbestuur staande Dajak-stammen (volgens de laatste telling ten getale van p. m. 15 000 zielen, waaronder 4700 volwassen mannen) wat meer onder werkelijk bestuur te brengen, wat tevens te zijner tijd zal kunnen leiden tot de invoering van eene matige belastingheffing, op de billijkheid waarvan de betrokken Dajaksche hoofden reeds door den resident gewezen zijn. Tot nog toe worden als schakel in onze aanrakingen met de bedoelde gouvernements-Dajaks zoogenaamde „gemachtigden” gebezigd, zooals die te Poetoes Sibau en op nog een paar andere plaatsen (in de Mandei en in het Sebroeang-gebied), doch met dergelijke tusschenpersonen, die geen wettige inkomsten genieten, zal op den duur niet kunnen worden volstaan.

Met de oostwaarts gelegen streken, o. a. met de voornaamste hoofden der Boven-Mahakkam, Kwing Irang en Bon Lare — zie ook de mededeelingen betreffende Koetei in de volgende paragraaf — werd van de zijde van ons bestuur in de Westerafdeeling van Borneo geen nauwere aanraking verkregen, ook niet bij gelegenheid van den door den controleur der Boven-Kapoeas medegemaakten wetenschappelijken tocht naar de Oeloe Mahakkam, die, wegens eene in die streken uitgebroken (echter spoedig daarop bedaarde) paniek, slechts tot Penanei, even buiten de grens der Westerafdeeling van Borneo, kon worden volbracht (verg. vorig verslag blz 116), welke paniek, gevoegd bij een sterfgeval in de familie van Kwing Irang, wellicht als oorzaak moet worden beschouwd dat dit hoofd der Kajan-Dajaks geen gehoor gaf aan de uitnoodiging van den controleur om hem te Penanei (Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo) te ontmoeten.

Dat in andere eveneens verwijderde streken van dit gewest de politieke toestand bevredigend was, werd bewezen door den goeden afloop van de door een der deelnemers aan den tocht naar Penanei kort daarna, mede met een wetenschappelijk doel, ondernomen reis van Boenoet aan de Kapoeas-rivier over het Madei-gebergte naar de Boven-Melawi, vanwaar de bedoelde natuuronderzoeker (professor dr. G. A. F. Molengraaff), na eene bestijging van den 2278 M. hoogen Boekit Raja (een der hoogste bergen, zoo niet de hoogste, van het thans bereisde gedeelte van Borneo), gelegen in een nagenoeg ontoegankelijk en dan ook nog nimmer door een Europeaan betreden bergland, de grens van het gewest overschreed en, de Katingan (afdeeling Sampit der residentie Zuider-

en Oosterafdeeling van Borneo) tot hare uitmonding in de Javazee afzakkende, verder over zee Bandjermasin bereikte.

Het in 't vorig verslag (bls. 25) besproken stroomgebied der Boven-Pinoeh-rivier, waarover de vorst van het onder dezelfde afdeeling Sampit ressorteerende landschap Kotta Waringin zijne feitelijk weinig uitgeoefende rechten in October 1893 aan het Gouvernement had overgedragen, is, in overeenstemming met de wenschen der in het voorjaar van 1894 te Pontianak verschenen Pinoehsche hoofden (zie mede vorig verslag), bij gouvernementsbesluit dd. 6 September 1894 n°. 1 (Indisch Staatsblad n°. 187) in rechtstreeksche verhouding tot het Gouvernement gebracht en — als onderdeel der afdeeling Sintang — administratief ingedeeld bij de residentie Westerafdeeling van Borneo. De toevoeging aan dit gewest strookt geheel met de in 1849 (Indisch Staatsblad n°. 40) tot stand gebrachte verdeeling van het Nederlandsch gebied op Borneo, waarbij o. m. is bepaald dat het geheele stroomgebied der Kapoeas-rivier, en derhalve ook dat der soengei Pinoeh (die uitmondt in de Melawi, welke laatste rivier zich vervolgens in de Kapoeas stort), deel uitmaakt van de Westerafdeeling. Trouwens moest ook de slechte gemeenschap tusschen de Pinoehstreek en de afdeeling Sampit, waarheen slechts moeielijk begaanbare bergpaden leiden, aan de gewijzigde indeeling de voorkeur doen geven. De resident is aangeschreven om bij de van hem verwachte voorstellen omtrent de ordening van het bestuur in het nieuwe rechtstreeksch gebied en omtrent hetgeen verder te regelen valt (o. a. wat betreft de bevoegdheden der hoofden en hunne verhouding tot de Dajaksche stammen) voor onze bemoeienis zoodanigen vorm te kiezen dat daaruit onzerzijds geen vermeerdering van bestuursmiddelen of van bestuursuitgaven behoeft voort te vloeien. De Boven-Pinoeh-streek bestaat uit acht weinig beduidende landschappen, welke volgens de bestaande, in 1857 verzamelde, opgaven (latere gegevens waren voorshands niet beschikbaar) gezamenlijk omstreeks 20 000 zielen telden (p. m. 5400 Maleiers en p. m. 14 600 Dajaks). Toen de controleur der onderafdeeling Melawi, tot wiens ressort bedoeld gebied is gebracht, kort na zijne terugkomst van Toembang Anoei (zie lager), het Pinoehgebied bereisde, ondervond hij op dezen tocht van alle hoofden de meeste voorkomendheid en medewerking.

Zijn ambtgenoot van Sanggau en Sekadau bezocht, behalve de Djonngkong-, Moealang-, Sekadjang- en Soeroeh-Dajaks, het gebied der Kembajan en der Boven-Menkiang, waar te voren nooit een besturend ambtenaar geweest was.

Met de gouvernementsstoomschepen werd de vlag vertoond langs de Kapoeas, van de monding tot Poetoes Sibau, en langs de zeekust van Sambas tot Matan en Djelei.

Over ons optreden of onze bemiddeling, waar Dajaksche moordzaken of veeten zulks noodig maakten, kan over 1894 het volgende gemeld worden.

Door de Songkong-Dajaks, die blijkens het verslag van 1892 (blz. 17/18) met het door hen bewoond gebied vroeger tot Sanggau gerekend werden, maar tegenwoordig tot Sambas behooren, werden in Mei 1893 twee Dajaks uit de Boven-Sekajam vermoord. Door den sultan van Sambas werd hun, namens den resident, eene boete opgelegd, deels om te worden uitgekeerd aan de familieleden der verslagenen, deels om als onderpand te dienen dat de rust door hen gedurende vijf jaren niet zou worden verstoord. De Songkongs wilden zich aan die straf echter niet onderwerpen en de door den sultan gezonden gemachtigde werd zelfs op onbehoorlijke wijze door hen bejegend. Nadat een tijdlang alle gemeenschap met de Songkongs afgebroken was geweest, werden de controleur van Landak en die van Sanggau en Sekadau, zoomede de ter vervanging van den eerste aangewezen controleur, ondersteund door eene gewapende politiemacht, naar de grenzen der Songkong-streek gezonden om de wegen daarheen te verkennen, te trachten met de Songkongs aanraking te verkrijgen en hen te overreden om zich aan de opgelegde straf te onderwerpen. Deze zending liep bevredigend af; na eene moeielijke reis gelukte het aan genoemde ambtenaren tot in het hart van het gebied der Songkongs door te dringen en van hen het smartegeld op vredelievende wijze te verkrijgen, terwijl, instede van met de gevorderde waarborgsom, naar Dajaksch gebruik genoegen werd genomen met eene oude tempajan (aarden pot) van hooge waarde.

Een geschil omtrent het bezit van djarame's (vroeger ontgonnen boschgronden) tusschen de Menjoekai- en de Behe-Dajaks van Landak werd door den aldaar geplaatsten controleur ten genoegen van beide partijen beslecht.

Op de groote bijeenkomst van Maleische en Dajaksche hoofden te Toembang Anoei (Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo), waarvan sprake was in het vorig verslag (blz. 25), heeft, zooals blijkt uit de volgende paragraaf, eene algemeene verzoening plaats gehad tusschen verschillende elkander vijandig gezinde partijen uit een vrij uitgestrekt deel der binnenlanden van ons gebied op Borneo.

Ter voorkoming van rustverstoring werd aan een twintigtal Batang Loepar-sche gezinnen, uit Serawak afkomstig, welke zich zonder vergunning van ons bestuur in de Oeloe Kentoe nabij de grenzen met Serawak hadden nedergezet om ladangs aan te leggen, het verblijf aldaar verboden, daar ook aan onze Batang Loepar-Dajaks niet vergund wordt in die streek zich te vestigen. Twee Batang Redjeng-Dajaks uit Serawak, die getracht hadden onder onze Batang Loepar-Dajaks onrust te verwekken, werden door onzen gemachtigde te Poetoes Sibau in hechtenis genomen.

Wat de Maleische vorstenbesturen betreft, is aan de ontvangen berichten het volgende te ontleenen.

In Pontianak is in Maart 1895 het bewind opengevallen door overlijden van den sultan.

De panembahan van Sanggau moest wegens verregaande nalatigheid naar Pontianak opgeroepen worden, alwaar hij door den resident ernstig werd terechtgewezen.

De rijksbestierder van Sekadau werd, wegens zijne onbehoorlijke houding tegenover den panembahan van dat landschap, te Pontianak aangehouden

In het landschap Silat rezen geschillen tusschen den radja en zijne familieleden over de verdeeling van de hassil; door het bestuur werd gewaakt dat de hassilplichtige Dajaks niet het slachtoffer daarvan werden.

De in 1889 opgetreden panembahan van Sintang toont weinig volgzaamheid. Dit, gevoegd bij het ontbreken van flinke mantri's in zijne omgeving, is oorzaak dat de vooruitgang van het landschap gering blijft. Tegen twee zijner invloedrijkste mantri's werden klachten wegens knevelarij ingebracht, welke in het begin van 1895 nog in onderzoek waren.

De Islam won onder de heidensche bevolking weinig veld. Slechts enkele Dajaks gingen er toe over, de vrouwen veelal om met Maleiers te kunnen huwen. Over de Christelijke (Roomsch-katholieke) propaganda (van uit Nanga Sedjiram) viel nog weinig te zeggen.

Over het algemeen gaf de gezondheidstoestand geen reden tot klagen; koortsen en buikziekten deden zich gedurende het geheele jaar in meerdere of mindere mate voor, doch namen nergens een kwaadaardig karakter aan, en van epidemieën bleef het gewest verschoond.

De algemeene toestand van den handel was vrij gunstig; volgens de van bestuurswege gehouden aanteekeningen zou gedurende 1894 voor eene waarde van f 180 000 meer in- en voor een bedrag van f 200 000 meer uitgevoerd zijn dan in 1893.

Met uitzondering van enkele streken van de afdeelingen Tajan en Landak en van de onderafdeeling Sanggau en Sekadau der afdeeling Sintang, waar de bevolking den gunstigen tijd voor het schoonbranden van de velden en het uitplanten van de zaadpadi ongebruikt had laten voorbijgaan, slaagde het rijstgewas goed. Ook de oogst van gambier, indigo, klappers, peper en sago was over 't geheel vrij bevredigend.

§ 14. *Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.*

In geen der onder ons rechtstreeksch bestuur staande gedeelten van dit gewest werd de rust verstoord.

De in 't vorig verslag (blz. 25) aangekondigde groote bijeenkomst te Toembang Anoei aan de Boven-Kahajan (in het noorden der afdeeling Dajaklanden), waar een verschillende Dajaksche stammen (van de Kahajan, Kapoeas, Boven-Barito en Katingan, en ook van de Melawi onder Sintang in de Westerafdeeling van Borneo) gelegenheid zou worden gegeven om al hunne geschillen, zoowel die zij onderling als met naburen hadden, door eene commissie van twee Europeesche ambtenaren, gesteund door inlandsche ambtenaren (de twee districtshoofden der afdeeling Dajaklanden en twee gedelegeerden van den panembahan van Sintang), te doen onderzoeken en naar 's lands gebruiken berecht te zien, kan gezegd worden aan het doel te hebben beantwoord, niet alleen wat de opkomst der geschilvoerende partijen, maar ook wat de verkregen uitkomsten betreft. Onder de Dajaks der Boven-Barito scheen echter eenig wantrouwen tegen de samenkomst te hebben bestaan, dat zich uitte in onrustige bewegingen en het zich wapenen tegen mogelijke sneltochten die zij vermoedden dat van uit Toembang Anoei ondernomen zouden worden. Hun hoofd, TOMMONGGONG SILAM, verscheen dan ook niet. Wel werd omstreeks het voor de sluiting der samenkomst bepaalde tijdstip een schrijven van hem ontvangen, waarin hij alsnog zijne komst aankondigde, doch in deze kennisge-

ving kon geen aanleiding worden gevonden om de sluiting, door het opraken van den voorraad levensmiddelen noodzakelijk geworden, te verdagen. Het samenzijn duurde van 22 Mei tot 24 Juli 1894, gedurende welk tijdsverloop, dank zij de met lof volbrachte hulp van commissiën van hoofden voor de instructie der geschillen, in 't geheel van 233 zaken werd kennis genomen, waarvan er 152 werden berecht en 81, hetzij als verjaard, hetzij door gebrek aan bewijs, voor behandeling niet in aanmerking konden komen. Behalve de personen die als geschilvoerende partijen zich naar Toembang Anoei begeven hadden, waren ook vele kooplieden opgekomen; volgens de ontvangen mededeelingen schenen hiervan goede gevolgen te mogen worden verwacht voor een toenemend verkeer tusschen de boven- en de benedenstreken in dit deel van Borneo. Ook kan de bijeenkomst wellicht een kiem gelegd hebben voor het ontstaan van meer beschaving. In dit opzicht valt er o. a op te wijzen dat, toen de in de Boven-Kahajan (te Kwala Koeroen) gevestigde zendeling-leeraar te Toembang Anoei eene druk bezochte godsdienstoefening had gehouden, een der Maleische hoofden den zendeling het verzoek deed om van hem onderwijs te mogen ontvangen (een ander aanzienlijk Dajaksch hoofd, behoorende tot den stam der Ot Danom's, wordt reeds in de Christelijke leer onderwezen), en dat een der opgekomen hoofden, ten blijke van zijne zucht om het bestuur behulpzaam te zijn in het doen ophouden van sneltochten, vrijwillig afstand deed van al de door hem gesnelde koppen, tot dusver als zoovele zegeteekenen bewaard. Gedurende de tweede maand van het samenzijn te Toembang Anoei [1]) steeg het cijfer der bijeengekomenen (ongerekend de eigenlijke kamponghewoners) tot ruim 800, ten slotte zelfs tot ruim 1000 personen. Het samenzijn werd ten slotte dienstbaar gemaakt aan het doen aannemen door de wettige vertegenwoordigers van al de stammen en kampongs, die aan de oproeping om naar Toembang Anoei te komen hadden gehoor gegeven, van eenige besluiten van algemeene strekking, o. a. dat het voortaan aan ieder verboden zou wezen zijn eigen rechter te wezen, doch dat alle zaken zullen worden berecht volgens de wetten van het Gouvernement wat de gouvernementslanden betreft, en volgens de instellingen van den panembahan van Sintang wat betreft de tot diens gebied behoorende streken. Ter verzekering van de mogelijkheid der uitvoering van de genomen besluiten werd door de tot 't laatst toe te Toembang Anoei verbleven hoofden en aanzienlijken, voor zooveel zij gerechtigd waren om als vertegenwoordigers der verschillende partijen op te treden, op het algemeen verzoeningsfeest, waarmede de samenkomst besloten werd, voor zich en hunne onderhoorigen bij eede gezworen volkomen genoegen te nemen met de gevallen uitspreken en voorts met alle hun ten dienste staande middelen het bestuur behulpzaam te zullen zijn in zijne taak om vrede en voorspoed te bevorderen.

Viel reeds in de laatste jaren eene rustigere stemming in de Dajaklanden, ook door het aanmerkelijk afnemen van sneltochten, niet te miskennen, het laat zich verwachten dat de groote samenkomst te Toembang Anoei, waar vele veeten zijn uit den weg geruimd en waardoor onze aanrakingen met de Dajaks zijn vermeerderd, in hare gevolgen nog tot verdere verbetering zal leiden.

De toestand in de overige rechtstreeks bestuurde gedeelten van het gewest, behalve in de Tanah Boemboe, waarover lager, gaf stof tot de volgende opmerkingen.

De veiligheid van personen en goederen was aldaar overal bevredigend. De bevolking erkent ons gezag, zooals blijkt uit de vlotte betaling der belastingen en uit de opvolging van bestuursbevelen. Wel is het niet twijfelachtig dat er nog enkele elementen zijn die, als zij er kans toe zagen, niet afkeerig zouden zijn van het verwekken van beroeringen, doch het gros der bevolking denkt niet aan verzet.

Als blijk van erkenning voor langdurige trouwe en goede diensten werd het districtshoofd van Amoenthai met de kleine gouden, en werden eenige kamponghoofden der afdeelingen Amoenthai en Martapoera met de zilveren ster voor trouw en verdienste begiftigd. Drie districtshoofden, die zich verdienstelijk gemaakt hadden ter gelegenheid van de hooger bedoelde samenkomst te Toembang Anoei, werden met de bronzen ster vereerd: het waren de beide districtshoofden der afdeeling Dajaklanden en het districtshoofd van Mendawe (afdeeling Sampit). Niet altijd is er voldoende stof te vinden om minder geschikte districtshoofden door betere te vervangen; voor de vervulling van deze en andere aanzienlijke betrekkingen is men doorgaans genoopt de keuze te doen uit personen van gewone afkomst. Onder de leden van aanzienlijke familiën toch zijn er zeer weinigen, die aan de noodige kennis ook voldoende vertrouwbaarheid paren.

Goesti Mohamad Seman, de pretendent-sultan, hield zich met de meesten zijner familieleden en aanhangers doorgaans in de Boemban-streek der Boven-Barito (afdeeling Doesoenlanden) op, doch zijn invloed is tot een laag peil gedaald, en waar hij actieve medewerking zoekt, stuiten die pogingen steeds af op de vrij algemeen doorgedrongen overtuiging dat zijne zaak niet meer te winnen is. Intusschen wordt het er door den resident voor gehouden dat Mohamad Seman niet in onderwerping zal komen zoolang hij onder den invloed blijft van zijn mede in de Boven-Barito zich ophoudenden hardnekkigen medestander Tommonggong Djidan (Raden Adipati) en zoolang hij zich gebonden acht door het zoogenaamde testament zijns vaders, dat hem de onderwerping zou verbieden. Zijn neef en behuwdzoon Goesti Mohamad Arsat deed in Mei 1894 wel er stappen betreffende eene eventueele onderwerping van zijn schoonvader, en wel bij den assistent-resident van Amoenthai, die hem echter tot zijn ambtgenoot der afdeeling Doesoenlanden verwees, onder mededeeling overigens dat het Gouvernement in elk geval eene onvoorwaardelijke onderwerping eischte. Onder vertrouwd geleide was Arsat daarop naar Moeara Teweh vertrokken, waar de assistent-resident hem echter geen ander bescheid kon geven, te minder daar hij niet kon aantoonen eene machtiging van Mohamad Seman te bezitten. Alvorens Moeara Teweh te verlaten, gaf Arsat bij eede de verzekering dat hij persoonlijk afzag van elk toekomstig gewapend verzet tegen het Gouvernement, tegen 's Gouvernements dienaren of tegen de onder ons bestuur staande bevolking. Later werd vernomen dat de reis buiten voorkennis van den pretendent-sultan zou zijn geschied en dat Arsat, bij zijn schoonvader te Boemban teruggekeerd, met dezen geschil had gekregen en nu in de soengei Menawing zich bezig hield met het zoeken naar diamant. Wat hiervan zij, een feit is het dat twee aanhangers (zoons van wijlen Pangeran Tommonggong, ook wel genaamd Goesti Djenal), die Arsat op zijne reis naar Amoenthai vergezeld hadden, in Augustus 1894 het bestuur verzochten zich met hunne naaste bloedverwanten (hunne moeder en vier harer jongere kinderen) te Moeara Teweh te mogen vestigen, daar zij, het armoedig bestaan in de omgeving van Mohamad Seman moede, verklaarden zich van hem en de partij af te scheiden. Daar deze personen niet behooren tot degenen die uitgesloten zijn van de algemeene amnestie, uitgevaardigd bij Indisch Staatsblad 1862 nº. 119, en, voor zoover bekend, zich feitelijk nimmer tegen het bestuur verzet hebben, werd hunne onderwerping aangenomen en hun toegestaan zich te Moeara Teweh te vestigen, waar zij zich sedert met den kleinhandel bezig houden.

De aan inlandsche hoofden, krachtens eene gouvernements-instructie, ter besturing gegeven weinig beduidende landschappen, gezamenlijk met het zelfbesturend landschap Pegatan-Koesan bekend onder den gemeenschappelijken naam van Tanah Boemboe, worden niettemin gerekend te behooren tot ons rechtstreeksch gebied [2]). Toch werken er onze belastingen niet, maar wordt door de bedoelde hoofden, niettegenstaande zij slechts lasthebbers zijn van het Gouvernement, het recht van belastingheffing zelfstandig uitgeoefend. De vraag of in de positie dier hoofden geen verandering dient te worden gebracht, is in Indië aan de orde gesteld (verg. vorig verslag blz. 96). In Sampanahan en Sebamban, waar respectievelijk in 1890 en 1894 de bestuurder overleden is, blijft intusschen de definitieve vervulling der opengevallen betrekking achterwege, terwijl in elk dier landschappen een zoon van het overleden hoofd met de waarneming der betrekking belast is.

Omtrent het zoeven genoemde leenrijk Pegatan-Koesan valt aan te teekenen dat de wegens meerderjarigheid in 1893 zelf aan het bewind gekomen radja niet die gunstige eigenschappen aan den dag legt, waardoor zijn gewezen voogd, laatstelijk waarnemend radja, zich had onderscheiden. Intusschen schijnen de van den resident ontvangen terechtwijzing (zie vorig verslag blz. 26) en de invloed van laatstbedoeld familielid, die in 1894 wegens ziekte van den radja geruimen tijd voor hem de landsaangelegenheden behandelde, niet geheel zonder gewenschte uitwerking te zijn gebleven.

In het leenrijk Pasir wordt het gezag des sultans steeds ondermijnd door de aanmatiging van den radja moeda, zijn vermoeda-

[1]) De controleur der Dajaklanden had Toembang Anoei van uit zijne standplaats Kwala Kapoeas langs de Kahajan-rivier in 18 dagen bereikt, deels per gouvernementsstoomschip *Sam* (tot Toejoen), deels per roeivaartuig. Van uit Nanga Pinoh (standplaats van den controleur der Melawi) kon echter de reis, ten gevolge van op de Melawi- en Ambaloh-rivieren ondervonden groote moeielijkheden in verband met den waterstand, in geen korteren tijd dan 27 dagen worden volbracht, zijnde 6 dagen langer dan verwacht was.

[2]) Bedoelde landschappen, zes in getal, tellen in 't geheel nog geen 14000 zielen, namelijk (in ronde cijfers) het eiland Laut 4200, het gebied bekend onder de namen Tjengal, Menoenggoel en Bangkalaän 2500, het landschap Sampanahan 500; voorts Tjantong 4000, Batoe Litjin 2000 en Sebamban 250.

lijken opvolger, en diens aanhangers. De te Kotta Baroe op Poeloe Laut gevestigde controleur der afdeeling Pasir en Tanah Boemboe begaf er zich in Maart 1894 heen met het oorlogsstoomschip *Soembing* en vond den toestand zeer gespannen. Zooveel mogelijk werden de zaken door den controleur geregeld. Eenige slaven werden uitgeleverd en een paar Chineezen, die geen vergunning hadden zich in Pasir op te houden, aan boord gebracht om te Kotta Baroe terecht te staan. Later bleek dat in den inwendigen toestand in Pasir nog geen verbetering was gekomen. De radja moeda zou zich, met behulp o. a. van den in 1893 als rijksbestierder opgetreden landsgroote Pangeran Mangkoe en met zekeren Pangeran Sjarif, die in de bovenlanden de macht in handen heeft, geheel van het bewind hebben meester gemaakt en den sultan buiten alle bemoeienis laten. Aan eene oproeping om naar Bandjermasin te komen voldeed alleen de sultan en later ook de rijksbestierder, doch de radja moeda verontschuldigde zich wegens bestuursaangelegenheden en gebrek aan geld. Bij onderzoek bleek dat beide partijen schuld hadden. Den resident gelukte het eene verzoening tot stand te brengen tusschen den sultan en Pangeran Mangkoe, die grooten invloed uitoefent op den radja moeda en Pangeran Sjarif, en met welke laatsten de bestaande geschillen dus vermoedelijk wel zullen worden bijgelegd, te meer daar de resident met den sultan was overeengekomen om, bij een aanstaand bezoek aan Pasir, dat in het voorjaar van 1895 zou plaats vinden, eene regeling te treffen aangaande eene behoorlijke verdeeling van de landsinkomsten tusschen den vorst en de landsgrooten. Ook zou dan het met het Gouvernement bestaande politiek contract op sommige punten worden aangevuld.

In het aan de residentie Westerafdeeling van Borneo grenzende en dus ver van de hoofdplaats Bandjermasin verwijderde leenrijk Kotta Waringin schijnt de algemeene toestand doorgaans vrij bevredigend. De radja, die als een verdienstelijk hoofd bekend staat, zag zich in het najaar van 1894, bij gelegenheid van de formeele regeling van zaken met betrekking tot het gebied der Boven-Pinoeh (zie de voorgaande paragraaf), de groote gouden ster voor trouw en verdienste toegekend. Gedurende een deel van 1894/95 was hij uit zijn rijk afwezig wegens eene reis naar Java, waar hij den Gouverneur-Generaal hulde kwam brengen. Tijdens 's vorsten afwezigheid overleed zijne oudste dochter, die hij, bij gemis aan zoons, gaarne als zijne opvolgster had zien aangewezen. Tot nog toe was de bestuursopvolging in Kotta Waringin niet geregeld.

Met betrekking tot het rijk van Koetei en de noordelijker op Borneo's Oostkust gelegen zelfbesturende landschappen in dit gewest valt het volgende mede te deelen.

In Koetei heeft het Europeesch bestuur aan invloed gewonnen sedert het persoonlijk optreden van den resident, waartoe blijkens het vorig verslag (blz. 26) het plan bestond en waaraan in Juni/Juli 1894 gevolg werd gegeven. Aan het ter zake van die reis ingediend rapport, door ziekte van den resident eerst in Januari 1895 bij de Indische Regeering ontvangen, zijn hoofdzakelijk de volgende mededeelingen ontleend (geformuleerde voorstellen, waartoe 's residents onderhandelingen met het Koeteisch bestuur zullen dienen aanleiding te geven, hadden echter in April jl. de Indische Regeering nog niet bereikt).

Te Samarinda vond de resident de Bandjareezen en Chineezen in groote opschudding, ten gevolge van het gewelddadig optreden van het bij den sultan in gunst staande hoofd der boven Tenggarong gelegen groote kampong Kotta Bangoen, welk hoofd aan alle Bandjareezen, onverschillig of zij sultans- of gouvernements-onderdanen waren, wraak zou gezworen hebben over het feit dat zijn zoon in een uit minnenijd ontstanen twist met opvarenden van twee ter reede liggende Bandjareesche handelsprauwen was gedood geworden, en aan zijn voornemen reeds een begin van uitvoering gegeven had door het doen plunderen en beschieten van de bewuste handelsvaartuigen, gepaard met moord op gouvernements-onderdanen, en door met 40 zwaar gewapenden naar Tenggarong af te zakken, op weg naar Samarinda, waar hij, zooals het gerucht liep, een aanslag zou willen ondernemen tegen de door Bandjareezen bewoonde kampong. Niettegenstaande de assistent-resident zich reeds de zaak had aangetrokken, hadden diens stappen bij den sultan om het hoofd van Kotta Bangoen tot rede te brengen nog weinig uitwerking gehad. De resident wist echter te bewerken dat de sultan, tot bedaring der gemoederen, openlijk tegen het schuldige, doch inmiddels gevluchte hoofd optrad, door zich met den resident naar Kotta Bangoen te begeven en aldaar aan de verzamelde bewoners mede te deelen dat hun hoofd Marta Soeta zich aan hem, sultan, en aan het Gouvernement vergrepen had, en daarom door hem als kamponghoofd werd ontslagen, terwijl ieder verplicht zou zijn Marta Soeta op te sporen en, hetzij dood of levend, uit te leveren. Aan de rechthebbenden werd bovendien de geleden schade door den sultan vergoed. Tal van klachten, bij den resident ingebracht, schenen er op te wijzen dat vertegenwoordigers of familieleden des sultans, hetzij al dan niet met diens medeweten, vaak vrij spel hadden om inzamelaars en opkoopers van boschproducten, of hen die handel in hout dreven, uit geldbejag allerlei moeielijkheden in den weg te leggen, dan wel den afzet daarvan te monopoliseeren. Gedeeltelijk slaagde de resident er in den klagers alsnog recht te doen wedervaren. Over 't algemeen werd de indruk verkregen dat bij de inlandsche bestuurders in Koetei een geest heerschte van exploitatie van den kleinen man, welke op diens materieelen toestand nadeelig terugwerkte. De resident liet niet na, in zijne besprekingen met den sultan en de landsgrooten, hen er op te wijzen dat in vele opzichten gebleken was van tekortkomingen hunnerzijds in de naleving der uit het politiek contract voor hen voortvloeiende verplichtingen, en dat al dadelijk hunnerzijds maatregelen dienden genomen te worden om wat onwettigs was ingeslopen te doen ophouden. 's Residents bezadigde, doch ernstige vertoogen bleken ten laatste den gewenschten indruk te maken. Inderdaad moesten dientengevolge eenige onwettige heffingen door het Koeteisch bestuur zijn afgeschaft en de meeste soengei's in de benedenstreken, die sedert langeren of korteren tijd voor het inzamelen en uitvoeren van boschproducten anders dan ten voordeele van den sultan en zijne familie gesloten waren, voor den vrijen handel weder geopend zijn geworden. Ook werden de sultan en landsgrooten genegen bevonden om tegen schadeloosstelling (over het bedrag waarvan in beginsel overeenstemming werd verkregen) aan het Gouvernement af te staan de heffing van in- en uitvoerrechten, het zoutmonopolie en de opiumpacht, terwijl van hen tevens de afstand verkregen werd van een uitgestrekt terrein te Samarinda, ter grootte van 6 à 7 vierkante paal, dat voortaan rechtstreeksch gouvernementsgebied zal uitmaken. Aan de bezitters van grootere of kleinere perceelen aldaar werd door den resident vrijgelaten hetzij hunne rechten naar goedvinden te vervreemden, hetzij die te behouden, mits in het laatste geval de lusten en lasten van gouvernements-onderdanen aanvaardende, aan welk laatste eenparig de voorkeur gegeven werd. In verband hiermede werd reeds aanstonds door iederen binnen het afgestaan terrein gevestigden stam een hoofd verkozen, en werden de gekozen personen in die hoedanigheid door den resident bevestigd.

Met de verre bovenstreken van Koetei (de Oeloe Mahakkam) onderhoudt de sultan aanrakingen door middel van zekeren Sining te Kampong Ana, een tijdens zijne opvoeding aan het Koeteische hof tot den Islam overgegane Dajak, die, naar het schijnt, door de Dajaksche stammen beneden de watervallen als hoofd wordt erkend. De vader van dezen Sining, wijlen Lanto Bang, zou een Dajaksch hoofd van groot aanzien zijn geweest, die echter wegens koppensnellerij (waarvan de sultan steeds een verklaarde tegenstander is geweest en nog is) gedurende eenige jaren te Tenggarong in ballingschap was gehouden en kort na zijne invrijheidstelling (in 1890) overleden is. Sedert die bestraffing moet, naar de resident vernam, geen Dajaksch hoofd van de Boven-Mahakkam meer naar Tenggarong zijn afgekomen, doch wel is dit voor handelsdoeleinden het geval met gewone Dajaks. De handel met de bedoelde verre bovenstreken is voornamelijk in handen van den sultan en zijne familieleden; met hunne stoomscheepjes (gezamenlijk 13 in getal) laten zij levensbehoeften, manufacturen, enz. naar de bovenrivier brengen om als retourvracht boschproducten te doen inladen. Intusschen moet het een feit zijn dat ook Boegineezen en Bandjareezen aan den handel met de Dajakstammen der Oeloe-Mahakkam deelnemen [1]). Sedert in 1890 Lanto Bang en nog enkele andere invloedrijke personen door de in Boven-Koetei toen hevig geheerscht hebbende cholera van het tooneel verdwenen waren, zou als oudste en voornaamste hoofd der Dajaks aldaar zijn overgebleven Kwa Ngising, hoofd der Kajan-Dajaks, ook wel genaamd — zie blz. 25 van het vorig verslag — Kwing Irang. Omtrent de ontstane onrustige beweging in de Boven-Mahakkam, welke de leden der wetenschappelijke expeditie naar Midden-Borneo deed afzien van hun plan om van uit de Westerafdeeling van Borneo naar Boven-Koetei door te dringen (zie vorig verslag blz. 116), vernam de resident nog tijdens zijne aanwezigheid te Samarinda dat de gemoederen weder tot bedaren waren gekomen, daar de gemeenschappelijk met Boh Labe (hoofd der

[1]) In Mei 1894 deed de assistent-resident van Koetei en de Noordoostkust van Borneo met het stationschip *Soembing* eene reis naar de Oeloe Mahakkam, echter niet verder dan tot Kampong Ana, van welke plaats, evenals van het meer benedenwaarts gelegen Kotta Bangoen, toen de geographische ligging werd bepaald.

Penihin-Dajaks) genomen maatregelen tot keering van gevreesde vijandelijkheden van de zijde der Hiban- (Batang Loepar-) Dajaks uit Serawak gebleken waren geen reden van bestaan te hebben gehad. De bedoelde Serawak-Dajaks toch schenen zonder kwade bedoelingen in de Mahakkam-streek te zijn gekomen, waar zij zich bezig hielden met het aanleggen van rijstvelden en het inzamelen van boschproducten; zij hadden evenwel verzuimd vooraf van hunne komst en van hunne voornemens kennis te geven. Nadat dan ook bij monde van den hooger bedoelden Kwe Ngirinn aan boodschappers der Hiban-Dajaks was te verstaan gegeven dat de door hunne makkers begane onvoorzichtigheid de geheele Mahakkam-streek in rep en roer had gebracht, hadden de Hiban-Dajaks zich gehaast de Oeloe Mahakkam weder te verlaten en waren op Serawaksch gebied teruggekeerd.

Ook de noordelijker gelegen rijkjes ter Oostkust, onder het toezicht staande van een te Boeloengan gevestigden controleur [1], met namen de Berouwsche landschappen Goenoeng Taboer en Sambalioeng en het grenslandschap Boeloengan, werden in Juli 1894 door den resident bezocht.

De verstandhouding tusschen den jongen sultan van Goenoeng Taboer, Si Atas, en zijn oom, den afgetreden waarnemenden sultan, Hadji Adji Koeninn, bleek nog altijd zeer gespannen; alle pogingen van den sultan tot toenadering worden door Hadji Adji Koening beslist afgewezen; hij en zijne partij willen Si Atas alleen dan als bestuurder erkennen, wanneer Koeninn's oudste zoon tot radja moeda (bestuursopvolger) wordt uitgeroepen. De resident heeft den afgetreden waarnemenden bestuurder onder het oog gebracht dat zijne vijandige houding tegen den sultan een einde moest nemen. Onder die gespannen verhouding laat de toestand van het land veel te wenschen over. Des sultans positie is echter sterker geworden sinds in 't laatst van Juli 1894 het machtige hoofd der Segai-Dajaks Sikatmio naar Goenoeng Taboer was afgekomen om hem als zijn vorst te erkennen en te huldigen [2]. Voornamelijk met het oog op de versterking van des sultans invloed op de Dajaks van zijn gebied had de resident bij den vorst (die eenigen tijd te voren zijne echtgenoote, eene Boeloengansche prinses, verstooten had) zeer ondersteund het denkbeeld van een huwelijk met de nicht en vermoedelijke opvolgster van bedoelden Sikatmio, de Dajaksche vorstin Si Mandjing, dochter van den radja der Malina-Dajaks. Met den sultan en zijne landsgrooten werden besprekingen geopend betreffende de registratie der slaven en hunne conversie in pandelingen in navolging van de in 1892 (verg. het verslag van dat jaar, blz 65) door het inlandsch bestuur van Boeloengan ingevoerde regeling; zij verklaarden daartoe te willen medewerken, evenals tot het afstaan van een terrein om aan het Gouvernement een eigen grondgebied in het landschap te verschaffen. Ook in Sambalioeng bleek tegen dit laatste geen bezwaar te bestaan Deze zaak kon echter door den resident niet aanstonds worden afgedaan, omdat op het beoogde terrein zich te veel eigendommen van sultansonderdanen bevonden en het wenschelijk was die perceelen zooveel mogelijk buiten het eventueele gouvernementsgrondgebied te doen vallen. Van den te Boeloengan gevestigden controleur wordt een rapport ingewacht omtrent de te kiezen begrenzingen van het af te staan terrein.

De sultan van Sambalioeng vertoeft nagenoeg altijd in de bovenlanden bij zijne Dajaks en bemoeit zich weinig of niet om het bestuur van zijn land, dat hij aan eenige landsgrooten overlaat, voornamelijk aan zijn vervanger en gemachtigde Maharadja Alam. De aangewende pogingen, om ook hier tot de registratie der slaven over te gaan, vonden weinig bijval bij den sultan en de aanwezige landsgrooten, doch van het denkbeeld eener overdracht aan het Gouvernement van de heffing der in- en uitvoerrechten (welker opbrengst in de laatste jaren door den sultan met dien van Goenoeng Taboer wordt gedeeld) waren zij niet afkeerig. Eene beslissing ter zake zou echter eerst genomen kunnen worden nadat alle „wadjirs" des rijks waren gehoord, terwijl er twee afwezig waren. (Later is den resident het bericht geworden dat door allen in eene eventueele overgave en overneming der tolrechten was toegestemd.)

De besprekingen over deze aangelegenheid met het Boeloengansch bestuur gevoerd konden zich reeds aanstonds oplossen in een suppletoir contract dd. 11 Juli 1894 (sedert bekrachtigd bij gouvernementsbesluit dd. 15 Maart 1895 n°. 5), waarbij de sultan en landsgrooten in eene eventueele overneming van de in- en uitvoerrechten en pachten toestemden tegen nader overeen te komen schadevergoeding (voor het al dadelijk bepalen van eene som bleken de voorhanden gegevens niet toereikend). De vereeniging der gouvernementsonderdanen in Boeloengan op het in 1892 daartoe door het zelfbestuur afgestaan terrein werd door de verschillende aldaar gevestigde nationaliteiten zeer gewaardeerd. Tijdens 's residents aanwezen werden door bedoelde opgezetenen hunne hoofden gekozen, en deze vervolgens door den resident geïnstalleerd. Men was over het algemeen zeer tevreden, doch de groothandelaren klaagden over achteruitgang van den handel in boschproducten, ten gevolge van het gebrek aan pandelingen en het weinige gezag dat de vorst over de Dajaksche bevolking uitoefende, die zich niet meer het bosch liet inzenden om voor den vorst boschproducten te zoeken. De in Boeloengan ingevoerde regeling, strekkende tot registratie en geleidelijke emancipatie der slaven, bleef gunstig werken. Verschillende niet geregistreerde slaven vluchtten naar het noordelijk gedeelte der Lucia-baai (Britsch Noord-Borneo).

Het gewestelijk verslag van 1894 bevat nog het volgende van algemeene strekking.

Over het geheel was de volksgezondheidstoestand gunstiger dan in vorige jaren; in verschillende deelen van het gewest kwamen echter nu en dan berriberri, mazelen en pokken voor. Onder het vee in de afdeeling Martapoera brak in Juli 1894 het mond- en klauwzeer uit en was bij het einde des jaars nog niet geheel geweken.

Terwijl het rijstgewas een zeer voordeelig beschot gaf in de afdeeling Amoenthai, viel in de afdeelingen Doesoenlanden en Dajaklanden ten gevolge van ongunstige weers- en andere invloeden, en in de verre binnenlanden wegens het niet tijdig aanleggen en bewerken van de velden, de oogst slecht uit. Van de cultuur van Liberia-koffie wordt meer en meer werk gemaakt (de aanplantingen van den sultan van Koetei en zijne familieleden staan zeer goed en wierpen reeds een vrij goed product af). De door de bevolking voor binnenlandsch gebruik geteelde tabak slaagde bevredigend en behaalde vrij goede prijzen; in de laatste jaren gaat zij hier en daar ook tabak voor de Europeesche markt verbouwen. Enkele Europeesche tabaksondernemingen staakten hare werkzaamheden; in het district Amandit (afdeeling Amoenthai) verrezen daarentegen twee nieuwe. Pepercultuur wordt in dit gewest bijna niet meer gedreven als een gevolg van de lage marktprijzen van het product. Ook de handel in boschproducten verminderde door dezelfde oorzaak, waarbij nog komt het schaarscher worden van de bedoelde voortbrengselen, waardoor in menige streek de inzamelaars zich ver van de gewone vindplaatsen moeten gaan ophouden.

In den handel ging niet meer om dan in 1893.

Viel over de veiligheid van personen en goederen in de onder ons rechtstreeksch bestuur staande gedeelten niet te klagen, in de zelfbesturende landschappen, vooral in Pasir en de Berouwsche landen, liet die veel te wenschen over.

De Islam breidde zich onder de heidensche Dajaks weder een weinig uit; zelfs gingen eenige tot het Christendom bekeerden tot het Mohammedanisme over. De zendelingen van het Rijnsche genootschap te Barmen zijn begonnen hun werkkring uit te breiden over de Doesoen- en Lawanga-Dajaks, onder welke stammen respectievelijk 16 en 39 personen gedoopt werden. Ook werd er van die zijde over gedacht om, naar aanleiding van de indrukken door den te Kwala Koeroen gevestigden zendeling verkregen tijdens zijne aanwezigheid te Toembang Anoei (zie hooger), in den loop van 1895 de Miri-streek (Boven-Kahajan) aan het arbeidsveld toe te voegen.

§ 15. *Celebes en onderhoorigheden.*

In geen der onder ons rechtstreeksch bestuur staande gedeelten van dit gewest hadden gebeurtenissen plaats, die op den algemeenen politieken toestand van invloed waren. In de onderafdeeling Segeri (afdeeling Noorderdistricten) zetten de glarang van Kaloekoea en diens vader, de oud-glarang, eene gewapende demonstratie op het getouw tegen den regent (Augustus 1894), hetgeen echter voor de algemeene rust en orde geen verdere gevolgen had. Te Segeri zelf, waar de controleur zijne standplaats heeft, werd op 12

[1] Ook in verband met de meer actieve politiek, die in den laatsten tijd onzerzijds ter Oostkust van Borneo wordt gevolgd — reeds zijn er onze politiemiddelen met onaanzienlijk uitgebreid (zie het verslag van 1893, blz. 72) en is te Samarinda in Koetei een landraad opgericht (zie vorig verslag blz. 60) — ligt het in de bedoeling den controleur van Boeloengan, ter vervanging van het te zijner beschikking gesteld stoomjacht, een grooter en zeewaardiger stoomvaartuig te verschaffen, terwijl dan bedoeld jacht in dienst gesteld zal worden bij den assistent-resident te Samarinda voor zijne reizen op de Mahakkam-rivier.

[2] Toen in September te Goenoeng Taboer het bericht kwam dat Sikatmio was overleden, heeft de sultan niet nagelaten, met herinnering aan de door dit Dajaksch hoofd te Goenoeng Taboer afgelegde belofte, diens familieleden en verdere onderhoorigen aan te schrijven om het ter gelegenheid van zoodanig sterfgeval gebruikelijk koppensnellen alsnu achterwege te doen blijven.

Mei 1894 een bloedig drama afgespeeld. Een ter plaatse bekend Bimanees (bij een der voorgangers van den controleur was hij huisbeliende geweest) drong onverhoeds het kantoor binnen, waar eene woordenwisseling met den controleur ontstond over de weigering der afgifte van een gevraagden zeepas naar Makasser. Plotseling haalde de Bimanees een verborgen gehouden wapen te voorschijn, waarmede hij den controleur en eenige oogenblikken later ook diens echtgenoote doodelijk verwondde, vervolgens in zijne vlucht nog aan een paar ter hulp gesnelde personen minder gevaarlijke wonden toebrengende. De dader is niet verhoord kunnen worden, daar een der minder zwaar verwonden bij zijne zelfverdediging den Bimanees met een pistoolschot neervelde. Een door den van Maros ontboden assistent-resident den volgenden dag ter plaatse ingesteld onderzoek bracht aan het licht dat de algemeene stemming te Segeri niets te wenschen overliet en dat het geval geheel van persoonlijken aard moet zijn geweest. In Lebakkang (onderafdeeling Pangkadjene der Noorderdistricten) scheen de partij van den vorigen verbannen regent haar lijdelijk verzet tegen diens opvolger te hebben laten varen; althans werd daarvan niets meer vernomen. De in 't vorig verslag (blz. 27) vermelde poging van een gedeelte der bevolking van het voormalig regentschap Kaba, mede in de afdeeling Noorderdistricten, om een gevangene van aanzien tijdens diens transport gewapenderhand te ontzetten, is bij het sedert ingesteld onderzoek gebleken uitsluitend het werk te zijn geweest van familieleden van dien gevangene met hunne volgelingen, terwijl het grootste gedeelte der Kaba'sche bevolking er zich niet in gemengd had. De hoofdaanleggers van den aanval zijn bij gouvernementsbesluit dd. 26 Juni 1894 n°. 18, in het belang der openbare rust en orde op Zuid-Celebes, naar Java, en wel naar de hoofdplaats Poerworedjo der residentie Bagelen, geïnterneerd.

Eene aangelegenheid van politiek belang, welke in 1894 met betrekking tot de vorstenrijken van dit gewest op den voorgrond trad, waren de onderhandelingen over eene nieuwe regeling van onze contractueele verhouding tot Gowa, welke nog altijd berustte op het in 1824 vernieuwd tractaat van vrede, vriendschap en bondgenootschap (het zoogenaamd vernieuwd Bongaaisch tractaat), terwijl het Gouvernement van de in 1893 plaats gehad hebbende bestuurswisseling in Gowa (als gevolg van het overlijden van den in 1852 aan het bewind gekomen vorst) wenschte gebruik te maken om die verhouding meer in overeenstemming te brengen met de elders en ook in alle overige landschappen van Zuid-Celebes te dien aanzien bestaande regelingen. Van Gowasche zijde ontmoette echter de voldoening aan dit verlangen aanvankelijk tegenkanting. Bij herhaling verklaarde de nieuwe radja, ofschoon daarbij steeds de verzekering voegende van zijne voortdurende trouw en gehoorzaamheid, er bezwaar tegen te hebben om een ander contract dan dat van 1824 te sluiten. Na veel overreding onzerzijds en waarschijnlijk onder den indruk van het bij ons eerste optreden op Lombok behaald succes, berichtte in Juli 1894 de radja dat hij zijn bezwaar opgaf en bereid was te onderhandelen over de sluiting van een nieuw politiek contract in den onzerzijds gewenschten geest, behoudens eenige door hem, in overleg met zijne landsgrooten, aangegeven wijzigingen. Ook in verband met de tijdens die nadere onderhandelingen nog noodig gebleken gedachtenwisseling tusschen den gewestelijken gouverneur en de Indische Regeering kreeg de zaak eerst in October haar beslag. Den 26sten dier maand werd namelijk te Makasser een nieuw politiek contract met Gowa verleden, dat, ofschoon in verschillende opzichten afwijkende van het in Januari 1894 voor de inlandsche staten op Zuid-Celebes aangenomen model (verg. vorig verslag blz. 27), voldoende aan 's Gouvernements belangen tegemoetkomt en dan ook sedert bij gouvernementsbesluit dd. 28 Januari 1895 n°. 2 door de Indische Regeering is goedgekeurd en bekrachtigd, evenals de mede op 26 October te voren gepasseerde akte, waarbij de nieuwe bestuurder van Gowa, onder die nadere goedkeuring, in naam en vanwege het Nederlandsch-Indisch Gouvernement in zijne waardigheid bevestigd werd. In November werd door de kiesgerechtigden in Gowa des radja's oudste zoon tot zijn eventueelen opvolger gekozen, waarvan later door middel van een Gowasch gezantschap te Makasser werd kennis gegeven. In verband met het overlijden in Mei jl. van den eerst sedert kort bevestigden radja van Gowa is het bewind thans op bedoelden opvolger overgegaan.

Dat de goede verstandhouding met Gowa gedurende het geheele beloop der onderhandelingen ongeschokt was gebleven, kan hieruit blijken dat de radja, toen hem ter oore was gekomen dat een zich noemende Gowarees in het Sassaksch gebied op Lombok eene rol wenschte te spelen (Juli 1894), met goedvinden van den gewestelijken gouverneur zijn geheimschrijver naar Lombok deed vertrekken met de opdracht om den bedoelden inlander, die zich onder den naam van Daeng Ginoro uitgaf als familielid van het Gowasche vorstenhuis, als zoodanig te ontmaskeren en, bijaldien hij inderdaad uit Gowa afkomstig mocht zijn, hem namens den Gowaschen gebieder aan te zeggen onmiddellijk naar Celebes terug te keeren. En toen de ramp bekend werd, die in het laatst van Augustus onze troepen op Lombok getroffen had, begaf de radja zich naar Makasser om den gewestelijken gouverneur daarover zijn leedwezen te betuigen en tevens ons zijne hulp tegen de Baliërs aan te bieden. Inderdaad verzamelde de radja ruim 2000 strijdbare mannen en hield die een tijdlang in de nabijheid van Makasser ten behoeve van het Gouvernement beschikbaar. Ook de radja van Sidenreng en de leenvorstin van Boni hadden hulptroepen bijeengebracht en aangeboden om het Gouvernement op Lombok bij te staan. Na overleg met den opperbevelhebber der expeditie tegen Lombok werd echter te Batavia beslist dat er geen aanleiding bestond om van de gedane aanbiedingen gebruik te maken. De gewestelijke gouverneur kreeg in last om van deze beslissing aan de drie betrokken vorstenbesturen kennis te geven, onder bijvoeging van de mededeeling, die hun nog later namens de Kroon herhaald werd, dat van hunne aanbiedingen en het daarin gelegen blijk van trouw aan het Gouvernement met waardeering was kennis genomen. Hoewel van de leenvorstin van Tanette geen bepaald aanbod werd ontvangen, had ook zij toch een voor dit rijkje niet onaanzienlijk contingent voor den strijd tegen Lombok bijeengebracht. [1])

Tijdens de prins-gemaal van Boni Kraeng Popo in de eerste dagen van December zich in Gowa bevond om het inhuldigingsfeest van (nu wijlen) zijn vader bij te wonen (hij is de tweede zoon van den radja), gewerd hem de tijding dat zijne gemalin, de in 1872 aan het bewind gekomen leenvorstin van Boni, door eene ernstige ziekte was overvallen, waaraan zij sedert (op 17 Februari jl.) overleden is. Reeds weinige dagen na dit overlijden begaf de gewestelijke gouverneur zich naar Boni, daar het voor de belangen van dat landschap en voor die van het Gouvernement volstrekt niet onverschillig was of de verkiezing nopens de opvolging der leenvorstin, welke ingevolge de landsgewoonten moet plaats hebben vóórdat het lijk van den overleden bestuurder (of bestuurster) ter aarde wordt besteld, ten gunste van den broeder der leenvorstin, tot dusver rijksbestierder, dan wel ten gunste van hare 13-jarige dochter zou uitvallen, in welk laatste geval in de toekomst moeielijkheden werden voorzien in verband met het zich af en toe reeds geopenbaard hebbende en bij de Boniërs niet zonder aanstoot gebleven streven van den gemaal der leenvorstin om Boni onder Gowa's invloed te brengen, althans op Gowasche wijze, d. i. meer autocratisch, te doen besturen. Toen de gouverneur in Boni kwam, hadden de leden van den hadat, om de pogingen van Kraeng Popo, die voor zijne eigene candidatuur propaganda had trachten te maken, te breken, reeds bij wijze van voorloopige verkiezing de minderjarige dochter tot opvolgster uitgeroepen, onder voorbehoud echter dat aan het Gouvernement de eindbeslissing zou verblijven en dat de hadat zich daaraan zou onderwerpen, in welken zin die beslissing ook mocht uitvallen. Het bleek den gouverneur dat de overgroote meerderheid der leden van den hadat opzettelijk dien middenweg gekozen had, daar de stemming nagenoeg algemeen ten gunste was van den rijksbestierder, waaromtrent echter de meeste hadatsleden zich niet openlijk hadden willen verklaren. De besprekingen, door den gewestelijken gouverneur gehouden, hadden ten gevolge dat de hadat tot eene definitieve verkiezing overging, waarbij, met herroeping van de voorloopig gedane keuze, de rijksbestierder, zoon van den in 1871 overleden leenvorst, als opvolger van wijlen zijne zuster werd uitgeroepen. Den 15den April werd de nieuwe bestuurder, onder nadere goedkeuring van den Gouverneur-Generaal, door den gewestelijken gouverneur als leenvorst van Boni erkend en legde hij eene schriftelijke verklaring af dat hij zich verbond tot de getrouwe nakoming van het bestaande politiek contract en tot het sluiten van eene nieuwe overeenkomst, omtrent welker inhoud de Indische Regeering nog met den gewestelijken gouverneur in overleg is in verband met den gerezen twijfel of het in 1894 aangenomen modelcontract, waarop reeds hiervóór gedoeld is, o. a. voor de leenstaten op Zuid-Celebes niet nog in sommige opzichten aanvulling behoeft. Daar het wenschelijk was dat in de plaats van den tot leenvorst verheven titularis aanstonds een nieuwe rijksbestierder optrad, voor welk ambt de leenvorst zijn oudsten zoon voordroeg, en

[1]) De strijdmacht, welke Gowa en Sidenreng in oorlogstijd kunnen op de been brengen, wordt voor elk dier rijken geschat op p. m. 5000 man, terwijl voor Boni dit aantal 2000 à 3000 zou bedragen. Onder deze getallen tellen respectievelijk 700 à 800, 2500 en 500 man „pabarisi" (zoogenaamde geregelde troepen), ten deele met geweren bewapend en af en toe geoefend wordende. Tanette kan hoogstens over p. m. 300 met geweren bewapenden beschikken.

daar tegen diens candidatuur geen bezwaar bestond, ging de gewestelijke gouverneur er gelijktijdig toe over ook dezen, onder nadere goedkeuring van den Gouverneur-Generaal, te benoemen en te beëedigen. De wijze waarop de quaestie der bestuursopvolging thans is opgelost moet, naar vernomen werd, algemeen in Boni met bijval zijn begroet. Kraeng Popo, wien door den gewestelijken gouverneur, op verzoek van den nieuwen leenvorst en van den hadat, het verder verblijf in Boni was ontzegd (ook omdat hij zich aan verduistering van eenige belangrijke rijkssieraden had schuldig gemaakt), was naar Gowa vertrokken, doch had zijne dochter in Boni achtergelaten.

Door den vorst en den hadat van Loewoe werd in Februari 1894 een der prinsen als toekomstige opvolger in het bestuur verkozen, onder toekenning van den titel van „tjannieng", welke keuze, aan de Indische Regeering ter bekrachtiging voorgedragen, door haar werd goedgekeurd bij gouvernementsbesluit dd. 4 Juli 1894 nº. 17. Blijkens het vorig verslag (blz. 27) gaf zekere Aroe Penekie (een neef van den vorst van Sidenreng) in Loewoe aanleiding tot moeielijkheden. Deze bleef zich ook in den verderen loop van 1894 nog aldaar ophouden en wel in het district Larompong, waar bij eene onwettige dochter van den vorst zonder diens toestemming tot vrouw nam. Ofschoon hij geen vijandelijkheden meer pleegde, waren toch bij den vorst van Sidenreng stappen gedaan om, in het belang van de rust en orde in Loewoe, zijn neef van daar terug te roepen. Een Europeesch ambtenaar van het inlandsch bureau te Makasser, zoomede een Loewoesche prins, vergezelden in Januari/Februari jl. twee vreemde natuuronderzoekers op dezer doortocht door Loewoe. Van de Loewoesche kustplaats Boraoe (in het noordelijk deel der golf van Boni) werd, zonder daarbij van de zijde der bevolking moeielijkheden te ondervinden, het veel noordelijker gelegen meer van Posso bereikt, vanwaar de bedoelde vreemdelingen zich naar de zuidkust van de bocht van Tomini (residentie Menado) begaven. Volgens mededeelingen van den gewestelijken gouverneur is bij de reis door Loewoe gebleken dat het gezag van den radja zich nog iets ten noorden van het Posso-meer uitstrekt.

In den toestand van de Mandharsche landschappen kwam geen merkbare verbetering. De onderlinge twisten en kuiperijen tusschen de vorsten en hunne landsgrooten en tusschen deze laatsten zoo onderling als in betrekking tot de mindere hoofden laten vrij spel voor allerlei willekeur en onrecht, te meer daar de wettige bestuurders vaak te zwak zijn om de aanmatiging van de talrijke vorstentelgen te breidelen. De verdrukte bevolking heeft dan ook, bij elke gelegenheid dat deze landschappen door gouvernementsambtenaren werden bezocht, onbewimpeld den wensch te kennen gegeven om onder 's Gouvernements rechtstreeksch bestuur geplaatst te worden.

Werd in het vorig verslag vermeld dat de bestuurders der Kaïlische landschappen Palos en Donggala hunne verplichtingen tegenover het Gouvernement in menig opzicht niet nakomen, gedurende 1894 werden van den postbouder te Donggala over hen geen klachten meer ontvangen.

De bestuurder van Tontoli kwam in den loop van Augustus weder te Makasser ter bespreking van eenige aangelegenheden. Het tusschen dit landschap en Bwool (residentie Menado) hangend grensgeschil was door bijkomende omstandigheden nog niet beëindigd kunnen worden.

Als gewoonlijk wordt de veiligheid van personen en goederen in de gouvernementslanden voldoende genoemd; daarentegen liet zij in de vorstenrijken, waar de bevolking nog in meerdere of mindere mate is overgeleverd aan de willekeur van hare gebieders en andere aanzienlijken, veel te wenschen over. Verhuizing van vorsten-onderdanen naar het gouvernementsgebied was dan ook weder niet zeldzaam.

Ter erkenning van zijne langdurige, trouwe en ijverige plichtsbetrachting werd de regent van Galesong (afdeeling Takalar) begiftigd met de kleine gouden ster voor trouw en verdienste, terwijl aan eenige tot het inlandsch bestuur behoorende verdienstelijke personen van lageren rang dit onderscheidingsteeken in zilver werd toegekend.

De gezondheidstoestand liet over het algemeen vrij veel te wenschen over. Gedurende het geheele jaar deden zich zoowel in de gouvernements- als in de meeste vorstenlanden gevallen van pokziekte voor, vaak met doodelijken afloop; te betreuren is het dat de bevolking niet de minste voorzorgen tegen besmetting in acht neemt. Ook koorts- en buiklijders waren er velen, doch deze ziekten droegen een goedaardig karakter.

Viel de padioogst over 't algemeen genomen niet gunstig uit, allerminst in de voor de teelt van dit voedingsmiddel belangrijkste afdeeling Noorderdistricten, de koffiepluk slaagde beter, althans in de afdeelingen Zuider- en Oosterdistricten. In de Noorderdistricten evenwel, met name in de onderafdeeling Bergregentschappen, is deze cultuur zóó achteruitgegaan dat van een oogst geen sprake meer is. Wat de tabakscultuur betreft verkreeg men in de Oosterdistricten ditmaal betere uitkomsten dan in de Noorderdistricten. De overige landbouwproducten slaagden over het algemeen bevredigend.

Voornamelijk ten gevolge van de grootere koffieproductie en de betere koffieprijzen was de handel levendiger dan in 1893. De uitvoer van boschproducten uit verschillende vorstenrijken naar Makasser en Singapore bleef belangrijk.

Op Mohammedaansch gebied deed zich niets bijzonders voor. De daaromtrent ontvangen berichten komen overeen met die, welke in vorige verslagen zijn opgenomen.

§ 16. *Menado.*

In de gedeelten van dit gewest, waar ons rechtstreeksch bestuur werkt, deed zich in den algemeenen stand van zaken geen verandering van belang voor. Nergens werd aldaar de politieke rust verstoord. Slechts openbaarde zich, echter zonder nadeelige gevolgen, in het district Attinggola der afdeeling Gorontalo gedurende eene korte poos eenige spanning, welke was gaande gemaakt door een doorgaans in het rijkje Buntoena zich ophoudenden kleinzoon van den voormaligen radja van Attinggola, die zich tot marsaoleh van dat district trachtte te doen benoemen.

Van de meeste districtshoofden in de Minahassa werd, nadat aldaar bekend was geworden de verraderlijke overval onzer troepen op Lombok in het laatst van Augustus 1894, het aanbod ontvangen om het Gouvernement tegen de Baliërs bij te staan. Door tusschenkomst van den resident werd hun medegedeeld dat de Gouverneur-Generaal, ofschoon hun aanbod zeer waardeerende, daarvan geen gebruik meende te behoeven te maken. Eenige inlandsche hoofden, die zich tijdens hun langdurigen dienst door trouw en ijver hadden onderscheiden, werden begiftigd met de ster voor trouw en verdienste, en wel het districtshoofd van Kakas-Rembokken met de zilveren, en een 13-tal negorijhoofden in dat en andere districten der Minahassa met de bronzen ster.

Ten einde door persoonlijke aanschouwing kennis te erlangen van den toestand van den landbouw op Java en daarbij nuttige leering ter toepassing in de Minahassa op te doen, zouden in het voorjaar van 1895 het districtshoofd van Kakaskassen en dat van Tondano-Toulimambot in de gelegenheid worden gesteld om zich gedurende een viertal maanden te Buitenzorg en elders op Java op te houden.

In eenige districten der afdeeling Gorontalo en ook ter hoofdplaats van dien naam richtten op 31 Juli 1894 en eenige der volgende dagen overstroomingen en vooral aardstortingen, een en ander veroorzaakt door hevige stortregens, groote schade aan, niet alleen aan bruggen en wegen, maar ook door vernieling van plantsoenen, levende have en andere bezittingen. Voor zooveel bekend, waren bij deze onheilen 16 menschenlevens te betreuren.

De veiligheid van personen en goederen in ons direct gebied kon bevredigend genoemd worden.

De algemeene gezondheidstoestand was gunstig; epidemieën, noch epizoötieën kwamen voor.

Over den oogst der voornaamste voedingsmiddelen, zijnde miloe (of djagong) en rijst, kon men over 't algemeen tevreden zijn, zij het ook dat in de afdeeling Gorontalo de uitkomsten niet zoo gunstig waren als in de Minahassa. Voor de bezitters van koffieplantsoenen was 1894 een bijzonder slecht jaar. Meer heil wordt van Liberia-koffie verwacht, waarvan de aanplantingen toenemen. De door de Minahassa-bevolking gedreven teelt van tabak leverde bevredigende uitkomsten op, maar de cultuur wordt gezegd achteruit te gaan wegens de invoeren van Java- en Bali-tabak. Ter vervanging van de muskaatnotenteelt, die in de Minahassa ten gevolge van eene zich uitbreidende ziekte in de notenboomen meer en meer achteruitgaat, ziet men naar eene andere cultuur om en meent die gevonden te hebben in het aankweeken van klapperboomen, waarvoor bodem en klimaat gunstig schijnen te zijn.

Zoowel in de Minahassa als in Gorontalo had men over gedruktheid in den handel te klagen, waartoe voor eerstgenoemde streek de uiterst geringe koffieoogst bijdroeg.

Wat betreft de Sangi- en de Talaut-eilanden, zoomede de landschappen ter noordkust van Celebes (westwaarts van de Minahassa) en die aan de Tomini-bocht gelegen, een en ander uitmakende de gedeelten der residentie Menado waar ons bestuur niet rechtstreeks gevoerd wordt, valt het volgende mede te deelen.

Van de inlandsche zelfbesturen zoowel op de Sangi-eilanden als in de zooeven bedoelde staatjes ter noordkust van Celebes (uitgenomen vooralsnog het landschap Bolang Mongondo, welks radja, uithoofde van afwezigheid in het binnenland, de resident niet had ontmoet), werden, bij wijze van aanvulling der be-

staande politieke contracten, verklaringen verkregen betreffende de erkenning van 's Gouvernements bevoegdheid om te eeniger tijd in hun gebied (waartoe voor de Sangische radja's ook de Talaut-eilanden behooren) tot de heffing van in- en uitvoerrechten over te gaan, en zulks tegen billijke schadeloosstelling voor zoover dergelijke tolheffing in de plaats mocht treden van een tot dusver ten bate van het inlandsch bestuur uitgeoefend recht. (Op de Sangi- en Talaut-eilanden was dit laatste bepaaldelijk niet het geval en in de noordkust-staatjes alleen voor zooveel betreft de heffing van uitvoerrechten.) Deze verklaringen waren gewenscht opdat het Gouvernement, bijaldien mocht worden overgegaan tot eene in overweging genomen opheffing van Menado als vrijhaven, met betrekking tot deze onderhoorigheden de vrije hand verkreeg om ze mede bij het gouvernements-tolgebied in te lijven. De met de zes Sangische radja's ter zake gesloten suppletoire overeenkomsten d.d. Taroena 28 September 1894 zijn bekrachtigd bij gouvernementsbesluit dd. 18 Februari 1895 n°. 27, doch de bekrachtiging van die, gesloten met de bestuurders der landschappen op de noordkust van Celebes, meende de Indische Regeering nog te moeten aanhouden, omdat zij het wenschelijk achtte dat bij de eerst zich voordoende gelegenheid met die bestuurders — en dan ook met die van Bolang Mongondo (zie hooger) — zou worden onderhandeld over de sluiting van geheel nieuwe politieke contracten, geschoeid op de leest van het in Januari 1894 (zie vorig verslag blz. 27) aangenomen model-contract, en verder met inachtneming van hetgeen het onderwerp der niet-bekrachtigde suppletoire overeenkomsten uitmaakte, die alsdan als vervallen zouden kunnen worden beschouwd.

Verwikkelingen van aanbelang deden zich in 1894 op de Sangi- en Talaut-eilanden niet voor. Slechts werden door bewoners der landschappen Manganitoe en Taboekan (op Groot-Sangi), bij gelegenheid van het aanleggen van nieuwe tuinen, eenige sinds geruimen tijd hangende grensgeschillen weder opgerakeld. Ten einde aan de zaak een einde te maken, werd eene commissie benoemd, die de geschillen plaatselijk onderzocht en daarover een rapport uitbracht. Volgens het gewestelijk verslag hoopte men binnenkort de grenzen voorgoed te kunnen vaststellen. Overigens werd in Manganitoe eenige onrust gaande gemaakt door den in October 1892 eervol ontslagen president-radja van het landschap, L. Ponto, die zich door ongeoorloofde middelen weder invloed trachtte te verwerven, en wel door ondergeschikte hoofden en anderen aan te zetten tot het inbrengen van klachten tegen zijn opvolger en diens bestuur over beweerde onrechtmatige handelingen, welke aanklachten, bij onderzoek door den controleur, ongegrond bleken te zijn. Daar het, ook naar het oordeel van het Manganitoesch bestuur, voor den goeden gang van zaken in het landschap dringend noodig was dat aan Ponto, die zich tijdelijk ter hoofdplaats Menado ophield, vooreerst belet werd om weder op Groot-Sangi te komen, werd bij gouvernementsbesluit dd. 14 Januari 1895 n°. 9, in het belang van de openbare rust en orde in Manganitoe, aan den genoemden gewezen president-radja, met toepassing van art. 47 Regeeringsreglement, de hoofdplaats Menado tot verblijf aangewezen. Zoolang Ponto's interneering gehandhaafd zou blijven (omtrent het voortduren van welken maatregel de resident na verloop van vijf jaren, of zooveel eerder als hem raadzaam mocht voorkomen, zal hebben te rapporteeren), komt de hem toegelegde onderstand ten laste van het zelfbestuur van Manganitoe. In het landschap Kandhar, mede op Groot-Sangi, viel door overlijden van den radja het bewind open. Voorloopig werd de djoegoegoe met de waarneming van het bestuur belast. Op den staat van zaken op de Talaut-eilanden, wat orde en rust betreft, was blijkbaar nog van invloed de in 1893 aan de weerspannige kampong Arangkeä (eiland Karakelang) toegebrachte tuchtiging, waarover in 't vorig verslag (blz. 28/29) uitvoerig is gehandeld.

De padi- en de miloe-aanplantingen op de Sangi-eilanden hadden in 1894 veel van de muizenplaag te lijden, in die mate zelfs dat voor de padi-aanplantingen ten behoeve van den oogst van 1895 zaadpadi uit de Minahassa moest worden ontboden. De oogst van bataten was er voldoende en de klapperboomen waren goed vruchtdragend. De handel in copra, die ten gevolge van de uitbarsting in Juni 1892 van den Goenoeng Awoe op Groot-Sangi zeer achteruit gegaan was, begon dan ook langzamerhand te herleven. Opmerkelijk is het dat de Sangirees, sinds ruilhandel verboden is en alles in geld betaald moet worden (verg. het verslag van 1890, blz. 18), spaarzaam wordt; hij verkoopt gaarne veel copra, maar slaat daarentegen slechts weinig artikelen in; de binnenlandsche handel op deze eilanden was dan ook gedrukt.

De plaatsing — vooralsnog bij wijze van voorloopigen maatregel — van een controleur te Bwool voor de aanrakingen met de staatjes der noordkust van Celebes, en van een controleur te Posso voor de aanrakingen met de landschappen aan de Tomini-bocht, tot welk een en ander in den loop van 1893 besloten werd (verg. vorig verslag, blz. 29/30), was bij het einde van 1894 nog tekort van duur om over de uitwerking te kunnen oordeelen. Daarbij kwam dat door verschillende omstandigheden de vervulling van laatstbedoelde controleursplaats vertraging ondervond, en dat, toen eindelijk een der successievelijk aangewezen titularissen zijne taak had aanvaard, deze door ziekte verhinderd werd om door persoonlijke aanrakingen zich op de hoogte der toestanden te stellen en in gewenschte mate zijne leiding te doen gevoelen. In afwachting dat te Posso in het landschap van dien naam een geschikt onderkomen voor hem zou zijn in gereedheid gebracht, had hij tot standplaats gekozen de iets noordelijker gelegen kustplaats Mapane in het landschap Saoesoe. Intusschen heeft zich de wenschelijkheid reeds doen gevoelen om onze gezagsuitoefening aan de Tomini-bocht door eenige gewapende politiemacht te steunen, opdat de controleur de middelen bij de hand hebbe om daadwerkelijke bescherming te verleenen waar deze mocht vereischt worden. Te dien einde is in October 1894 besloten den controleur, insgelijks nog op voorloopigen voet, de beschikking te geven over een korps van 33 gewapende inlandsche politiedienaren. Tevens is de Indische Regeering er op bedacht om door middel van de contractueele paketvaart eene geregelde stoomgemeenschap met Posso in het leven te roepen. Den controleur voor de noordkust-staatjes werd bij gouvernementsbesluit dd. 25 Januari 1895 n°. 5, in plaats van Bwool, tot standplaats aangewezen de oostelijker en dus meer in de nabijheid der overige tot zijn ressort behoorende landschappen gelegen kustplaats Kwandang; wel behoort het district Kwandang, dat met eene vrij uitgestrekte kustlijn Bwool van de overige noordkust-staatjes scheidt, tot het rechtstreeksch bestuurde gebied der afdeeling Gorontalo, maar uit den aard der zaak zal de te Kwandang gevestigde en rechtstreeks aan den resident ondergeschikte controleur voor de zelfbesturende landschappen ter noordkust van Celebes zich van elke bemoeiing met bestuursaangelegenheden, het Gorontalosche district Kwandang betreffende, hebben te onthouden. In het voordeel der nieuwe standplaats kwam ook, dat de inlandsche bestuurders der oostwaarts van Kwandang gelegen noordkust-staatjes zich tot het voorbrengen van zaken bij den controleur liever naar het neutrale gouvernementsgebied dan naar Bwool zullen begeven, en dat de onderdanen uit de betrokken zelfbesturende landschappen minder bevreesd zullen zijn te Kwandang hunne grieven bloot te leggen dan in de nabijheid van hunne grooten. Overigens staat Kwandang in betere stoomgemeenschap met Menado, namelijk zoowel door den gesubsidieerden paketvaartdienst als door een niet-contractueelen dienst. Sedert medio 1894 is voorts zoowel te Posso als te Bwool (thans te Kwandang) een zeilvaartuig (adviesboot) der gouvernementsmarine gestationneerd.

De matoea van de reeds genoemde landstreek Mapane overleed in Juli 1894 en werd voorloopig vervangen door zijn zoon Padoawaij, in afwachting dat de opvolging definitief geregeld zou zijn door het Kaïlische landschap Sigi, dat, blijkens het verslag van 1893 (blz. 22), over de streek Mapane zekere suprematie uitoefent.

De in 1893 in het binnenland achter Posso en Mapane tusschen Alfoersche stammen uitgebroken onlusten, waarbij eenige koppen werden gesneld en de kahoesena Bangka van Posso (een hoofd der Toëendae-Alfoeren) sneuvelde, gaven aanleiding dat door bemiddeling van Mapane een der naburige vorsten (de bestuurder van het tot het gouvernement Celebes en onderhoorigheden behoorende landschap Loewoe) als scheidsrechter werd ingeroepen, en deze herstelde den vrede. Een broeder van den gesneuvelden kahoesena, hiermede niet tevreden, riep de tusschenkomst in van de op avonturen belust zijnde machthebbenden in Parigi, welk landschap van al de Tomini-staatjes het minst gunstig staat aangeschreven. Van Parigische zijde werd hierin een voorwendsel gevonden om een gewapenden inval in Mapane en Posso te doen, waarbij twee strandkampongs werden geplunderd, terwijl in het binnenland op ergerlijke wijze werd huis gehouden, totdat de Parigiërs eene gevoelige nederlaag leden bij Koekoe en, na een onbeslist gevecht tegen de vereenigde Alfoeren aan de monding der Posso-rivier geleverd, naar hun land terugkeerden (Maart 1894). Ook in Parigi zelf heerschte een wanordelijke toestand. Was na den dood in December 1893 van den ouden magaoe (vorst) diens zoon, de in 't vorig verslag reeds genoemde Bapai Henta (of Hainta), door de bevolking tot waarnemend bestuurder verkozen, later maakte de broeder van den overledene, de door den vorigen resident wegens rooverijen ontslagen djoegoegoe (rijksbestierder) Bapai La Tjado, zich meester van het gezag en nam in persoon deel aan den hooger bedoelden inval in Mapane en Posso.

De in October 1893 aangestelde waarnemende radja van Maoeton beijverde zich om verbetering te brengen in den zeer achterlijken

toestand van zijn land. In April 1894 kwam hij met zijn gevolg den assistent-resident van Gorontalo zijne opwachting maken en keerde nog in dezelfde maand naar zijn land terug. Het hoofd van Kasimbar, een der tot Maoeton in bondgenootschappelijke verhouding staande landschappen (zie het verslag van 1893 blz. 25), verscheen in September 1894 met eene gewapende bende in het gebied van Maoetou met het doel om schatting te innen, doch het gelukte der bevolking om de indringers te verjagen.

Mocht het den sedert kort te Posso gevestigden zendeling-leeraar in 1894 nog niet gelukken Alfoeren of andere inboorlingen voor het Christendom te winnen, blijkbaar begon hij in zijne omgeving en op zijne bezoekreizen meer en meer vertrouwen te winnen. Onder leiding van daartoe uit de Minahassa ontboden inlandsche onderwijzers waren reeds een paar schooltjes door hem opgericht. Ook in het Gorontalosche district Limbotto is een zendeling-leeraar gevestigd. Hoewel diens werk weder de belangstelling trok van vele der daar gevestigde Mohammedanen, van wie er sommigen de Christelijke godsdienstoefeningen bijwoonden, was hij er nog niet in geslaagd om bekeerlingen te maken. Op de Sangi- en Talaut-eilanden maakt de Christelijke propaganda steeds vorderingen; de hoofden gaan er den kleinen man voor in het omhelzen van het Christendom. Omtrent de evangelisatie onder het nog heidensche deel der Minahassa-bevolking, vooral in het district Bantik, viel mede op eenigen vooruitgang te wijzen.

§ 17. *Amboina.*

Op de eigenlijke Ambonsche- en Banda-eilanden, zoomede op Boeroe, gaf de politieke toestand gedurende 1894 geen of weinig reden tot klagen. Van het in 't vorig verslag (blz. 31) medegedeelde plan der berg-Alfoeren op Ceram om de op het schiereiland Hoamohel gelegen kampongs Lokki en Loehoe (afdeeling Kairatoe) af te loopen, werd niets meer vernomen; de aan de inwoners van deze kampongs verstrekte vuurwapenen en ammunitie werden in behoorlijken staat weder bij het bestuur ingeleverd. Echter werd (in April 1894) door de berg-Alfoeren een aanval gedaan op de mede in de afdeeling Kairatoe gelegen kampong Sereeawan, waarbij één der inwoners het leven verloor. In eene »saniri"-vergadering werd deze zaak door den posthouder van meergenoemde afdeeling volgens 's lands gebruik beëindigd.

Op de Aroe-eilanden werd ditmaal de rust niet in het minst verstoord. Van Engelsch-Australische parelvisschers werd geen overlast meer ondervonden; in de tweede helft des jaars, toen het maritiem toezicht, in verband met de expeditie tegen Lombok, niet door een oorlogsschip, maar af en toe door het in dit gewest gestationneerde gouvernements-stoomschip werd uitgeoefend, werden zij in de tot deze eilanden behoorende zeeën niet meer gezien. Een gedeelte hunner vloot hield zich het laatst op bij de Blackwood-riffen ten zuiden der Tenimber-eilanden en keerde over Sejra naar Australië terug. In Januari 1895 is de taak der bekruising van het terrein der parelvisscherij weder op een oorlogsbodem overgegaan. Intusschen was in de laatste dagen van December door den gezaghebber van het gouvernements-stoomschip binnen onze territoriale wateren een kotter aangetroffen, waarvan de bemanning zonder vergunning bezig was te duiken naar parels. De aan boord aanwezige duikertoestellen en parelschelpen werden in beslag genomen en tegen den gezagvoerder proces-verbaal opgemaakt. Hij verklaarde te behooren bij den onder Nederlandsche vlag varenden schoener *Harriet*. De zaak werd in handen van den officier van justitie te Makasser gesteld.

Op de Key-eilanden begint onder het rechtstreeksch bestuur van den controleur te Toeal allengs een betere toestand te heerschen; twisten en oorlogen tusschen de negorijen onderling hadden minder plaats dan vroeger.

Op Sejra (Tenimber-eilanden) vielen in November 1894, wegens eene nietige aanleiding, ongeregeldheden voor tusschen de negorijen Temin en Oeratan aan de eene en de negorijen Oeloetoe en Roemasaloet aan de andere zijde, met dat gevolg dat drie personen gedood en drie gewond werden. Pogingen door den resident in het werk gesteld, om door bemiddeling van de hoofden van Adaoet eene verzoening te bewerken, hadden wel niet dadelijk het gewenschte gevolg, maar vijandelijkheden werden, ook na het vertrek van den resident, niet meer gepleegd en volgens het gewestelijk verslag bestond er geen gevaar dat de posthouder, als gevolg van het voorgevallene, in moeielijkheid zou geraken.

Door het hoofd van gewestelijk bestuur werden per gouvernements-stoomschip weder verschillende reizen gedaan, meerendeels naar plaatsen op Ceram en naar de Zuidooster- en Zuidwester-eilanden, om voeling te houden met de verschillende deelen van het gewest en ter contrôle van de besturende ambtenaren. Plaatselijk werden den hangende geschillen onderzocht en afgedaan. Omtrent de Aroe-eilanden is op hydrographisch gebied veel licht opgegaan door de in 1894 vanwege de marine voltooide opneming van de geheele oostkust (den zoogenaamden achterwal) dier groep.

Terwijl op de eigenlijke Ambonsche eilanden de veiligheid van personen en goederen niets te wenschen overliet, kwam onder de perkarbeiders op de Banda-groep weder menig geval van diefstal, moord en doodslag voor, en werden op Ceram weder enkele malen koppen gesneld. In de zoogenaamde Zuid-Molukken hadden slechts weinig gevallen van moord en doodslag plaats. Eenige lieden, afkomstig van Groot-Key en van Oost-Ceram, vonden een gewelddadigen dood op de zuidwestkust van Nieuw-Guinea in de buurt van de handelsplaats Skroë. Uit het ter zake door den resident van Ternate ingesteld onderzoek moet afgeleid worden dat de verslagenen zelven tot die euveldaad aanleiding hebben gegeven door zich niet te houden aan de voorwaarden eener met de Papoea's aangegane overeenkomst.

Te Kajeli op Boeroe, waarheen in 1886 zekere Ranoe di Kromo, ook wel genaamd Malang Yoeda, geréleggeerd was wegens zijne de gemoederen opwindende en tot onwil jegens het wettig gezag leidende leeringen (verg. het verslag van 1887, bla. 2), maakte deze gevaarlijke geestdrijver zich opnieuw aan dergelijke feiten schuldig, en daar de bevolking van Kajeli voor een groot deel uit Mohammedanen bestaat, achtte de Indische Regeering het raadzaam hem onder politiegeleide te doen overbrengen naar een oord waar hij minder gevaar voor de orde en rust opleverde. Bij gouvernementsbesluit dd. 15 October 1894 n°. 14 werd hij namelijk nader geïnterneerd te Tepa op het eiland Babber (Zuidwester-eilanden).

Afgescheiden hiervan wisten een paar Mohammedaansche geestelijken, geprikkeld door het aanvankelijk succes dat een in het binnenland van Boeroe werkzame inlandsche hulpzendeling op de prediking van het Christendom ondervond, eenige Alfoeren aldaar tot den Islam te bekeeren. Op de handelingen van deze Moslimsche geestelijken wordt van bestuurswege toezicht gehouden; het is echter niet gebleken dat door hen onwettige middelen zijn te baat genomen en de bekeerden verklaarden eenstemmig op eigen verlangen tot het Mohammedaansche geloof te zijn overgegaan. Overigens was van uitbreiding van den Islam in dit gewest nagenoeg in het geheel geen sprake. Tegen de vestiging van Arabieren buiten de voor hen aangewezen wijken werd steeds streng gewaakt.

De twee in West-Boeroe arbeidende Europeesche zendeling-leeraren waren, evenals hunne inlandsche helpers, niet zonder vrucht werkzaam. Te Waipoeti, eene negorij op de noordkust van het eiland, waar reeds 26 gedoopten waren, werd een inlandsch Christenleeraar geplaatst. Behalve op Boeroe maakte de evangelisatie bij voortduring ook goede vorderingen op Ceram, zoomede op de Zuidwester-eilanden, waar verschillende nieuwe Christelijke gemeenten gesticht werden. Wat de Aroe-eilanden betreft, kan vermeld worden dat te Maikor eene nieuwe, zeer nette kerk verrees, terwijl de bewoners van Watoelei verzochten dat een inlandsche Christenleeraar onder hen mocht worden werkzaam gesteld.

Van den in de onderhoorigheden der afdeeling Banda respectievelijk in 1892 en 1894 aangevangen Roomsch-katholieken zendingsarbeid te Bomphia op Oost-Ceram (onderafdeeling Waroe) en te Kessewoei (onderafdeeling Ceramlaut- en Goram-eilanden) is vooralsnog weinig vernomen (alleen is gemeld dat de onderafdeeling Waroe op ult. 1894 reeds 145 Christenen telde). Te Langgoer (op Klein-Key) werkte de Roomsch-katholieke missie met vrucht; het aantal bekeerlingen steeg er van 157 tot p. m. 200.

Als een blijk van erkenning van zijne langdurige diensten en bijzonder ijverige plichtsbetrachting werd aan den regent van Allang op het eiland Amboina de kleine gouden ster voor trouw en verdienste toegekend.

De gezondheidstoestand in dit gewest was in 1894 over het algemeen minder gunstig dan in vorige jaren. In December 1893 en Januari 1894 heerschte de cholera in vrij hevige mate op de eilanden Letti en Kisser; zij eischte er ongeveer 200 offers. Aan de pokziekte in de afdeeling Banda (zie vorig verslag blz. 31) kwam in April een einde. Met de intrede van den ongekend hevigen regenmoesson in Mei begon de berriberri weder het hoofd op te steken en hield als het ware met de toeneming van de vochtigheid gelijken tred. Op de hoofdplaatsen Ambon en Banda, en vooral op Zuid-Ceram, kwamen in de maanden Juni, Juli en Augustus vele gevallen met doodelijken afloop voor; in de negorijen Latoe en Toemaleboo op Zuid-Ceram was de toestand zoo droevig, dat het bestuur met levensmiddelen moest tegemoetkomen, daar bijna niemand meer werken kon en de besmette negorijen tijdelijk moesten worden verlaten. In September begon de ziekte geleidelijk af te nemen,

zoodat zij tegen het eind van het jaar zich nog slechts voordeed in de gevangenis ter hoofdplaats Ambon.

Evenals in 1893 bleef de handel in noten en kruidnagelen, ten gevolge van de lage marktprijzen, gedrukt. Bovendien wierpen de nagelboomen weder een gering product af. Door den buitengewoon grooten regenval was ook de vruchtdracht der klapperboomen gering, zoodat niet veel copra kon worden bereid.

De scherpe concurrentie, den Arabieren door Klingaleesche handelaren aangedaan, bleef onverzwakt voortduren, zoodat uit den kleinhandel in manufacturen ter hoofdplaats Ambon de eerstgenoemden nagenoeg geheel verdrongen zijn. Voor de inlandsche bevolking is dit geen nadeel, vermits de Klingaleezen deugdzamer waar verkoopen. Te oordeelen naar de opgaven ter zake in het gewestelijk verslag voorkomende, bleef de waarde der in- en uitvoeren te Amboina vrij wel stationnair, namelijk respectievelijk f 973 100 en f 564 000, tegen f 1 023 100 en f 573 900 in 1893. Voor Banda evenwel waren de cijfers uegal beduidend lager dan in 1893. Zou toen, volgens de bestuursopgaven, aldaar zijn ingevoerd voor eene waarde van f 453 600 en uitgevoerd voor eene waarde van f 1 725 600, de opgaven over 1894 kwamen voor Banda slechts te staan op respectievelijk f 380 000 en f 1 555 000.

§ 18. *Ternate.*

In den algemeenen gang van zaken in dit gewest, dat hoofdzakelijk de drie sultanaten Ternate, Tidore en Batjan met hunne onderhoorigheden omvat, deed zich gedurende 1894 weinig verandering voor.

In laatstgenoemd rijk bleef de in 1889 door overlijden opengevallen waardigheid van sultan nog onvervuld en berustte de leiding der zaken bij eene commissie van landsgrooten, voorgezeten door den controleur. De Indische Regeering heeft echter in beginsel er toe besloten om in de waardigheid van sultan van Batjan opnieuw te voorzien, doch onder zoodanige voorwaarden dat 's Gouvernements toezicht op het bestuur van het landschap behoorlijk verzekerd zij.

In het rijk Tidore en onderhoorigheden werd de in de beide vorige verslagen reeds genoemde prins Sahadjoean, die als oudste wettige zoon van den in Mei 1892 overleden sultan, reeds spoedig na dit overlijden, in overeenstemming met de landsinstellingen als opvolger gekozen was, op 30 Juni 1894, onder nadere en sedert verleende goedkeuring van den Gouverneur-Generaal, door den resident in de waardigheid van sultan bevestigd, nadat de nieuwe bestuurder de noodige verklaringen had afgelegd betreffende de erkenning en naleving zijner contractueele verhouding tot het Gouvernement, met bereidverklaring om toe te treden tot eene herziening van de vigeerende contractueele bepalingen meer in overeenstemming met de tegenwoordige eischen. Zoodanige herziening had plaats op 22 October 1894, toen het bestaande contract met Tidore van 1872, zooals het bij drie verschillende suppletoire akten van 1879 en 1889 was aangevuld, werd vervangen door eene nieuwe overeenkomst, sedert op het stuk der rechtspraak nog aangevuld bij akte dd. 10 December 1894. In den aanvang van 1895 zijn beide stukken door den resident aan de Indische Regeering ter bekrachtiging aangeboden.

In het Ternataansch gebied op en bij de Oostkust van Celebes namelijk in Tomboekoe en Banggaai, viel bij de radja's een streven waar te nemen om zich aan de gehoorzaamheid jegens den sultan te onttrekken, hetgeen door de geïsoleerde ligging dier landschappen en de weinige communicatie met Ternate in de hand wordt gewerkt. Intusschen was in 't laatst van 1894, naar aanleiding van eenige in die streken — te Gita — voorgevallen ongeregeldheden (welke echter niet van politieke beteekenis waren), het Ternataansch bestuur te rade geworden zijn toezichthoudend personeel aldaar eenigermate te versterken. Het Gouvernement is in de bedoelde onderhoorigheden vertegenwoordigd door een Europeeschen posthouder, die zijne standplaats in Banggaai heeft, maar volgens berichten van den aanvang van 1895 bij wijze van proef naar Tomboekoe zou worden verplaatst, waar zijn doorgaand toezicht meer noodig wordt geacht, niet alleen omdat Tomboekoe gezegd wordt tot schuilplaats te dienen voor allerlei slecht volk, meestal afkomstig van Boeton (Celebes en onderhoorigheden), dat de kleine nederzettingen in den Banggaai-archipel van tijd tot tijd komt verontrusten, maar ook in verband met het meerdere vertier te Tomboekoe ontstaan door de vestiging van opkoopers van boschproducten, nu de Paketvaart-Maatschappij sedert eenigen tijd die plaats geregeld door een harer stoomschepen laat aandoen. Blijkt het dat de verplaatsing van den posthouder geen te nadeelige gevolgen heeft voor het toezicht in Banggaai (enkele malen in het jaar komen daar Chineesche stoomschepen onder Britsche vlag tot het inladen van rottan), dan zal tot den maatregel voorgoed zijn te besluiten.

Op het eiland Halmaheira, waarvan een deel tot het rijk van Ternate en het overige deel tot het rijk van Tidore behoort, werkt het toezicht onzer respectievelijk te Galela (Noord-Halmaheira) en te Patani (Zuid-Halmaheira) geplaatste posthouders gunstig. De contrôle dier ambtenaren strekt zich zoowel over de volks- als over de sultanshoofden uit. Over 't geheel kan gezegd worden dat sedert onze inmenging aldaar, na het bedwingen in 1877 van den opstand van Danoe Baba Hassan, de toestand op Halmaheira verbeterd is. Het opbrengen van belasting in geld, in plaats van in producten, tot welke conversie in 1877 onderscheidene strandkampongs zijn overgegaan, geeft goede uitkomsten, ook doordien de posthouders bij den aanslag en de inning hunne bemiddeling verleenen. In de opbrengst valt eene langzame maar gestadige stijging op te merken. Ontvingen bijv. de sultansbesturen ter zake van die heffing (bedragende f 4 's jaars voor een gehuwd en de helft voor een ongehuwd man) in 1879 uit Ternataansch Halmaheira f 4200 en uit Tidoreesch Halmaheira f 2095, over 1892 beliep de aanslag (dus zonder aftrekking van de 8 pct. collecteloon ten behoeve van de hoofden) respectievelijk f 11 758 en f 6922. Tegen willekeur en afpersing wordt zooveel mogelijk gewaakt en de rust is dan ook sedert jaren niet verstoord. Patani, Gani, Maba en Weda in Zuidelijk- en evenzeer Galela en Kaoe in Noordelijk Halmaheira zijn voor den handel plaatsen van beteekenis geworden (de beide eerstgenoemde zijn sedert 1891 in de gesubsidieerde paketvaart opgenomen). De teelt van rijst op droge velden en vooral de muskaatnotencultuur, voor welke laatste de bodem zich uitstekend leent, zijn merkbaar vooruitgegaan. Het aantal groote misdrijven is afgenomen en de zich voordoende zaken worden behoorlijk berecht. Op de vroegere zeeroovers van beroep, die zich in de laatste jaren op vischvangst en parelduikerij zijn gaan toeleggen en deels op de eilanden Gebeh en Morotai, deels te Tobello (Noord-Halmaheira) gevestigd zijn, wordt een nauwlettend oog gehouden. De heerendiensten, schoon nog niet onder vaste regelen gebracht, worden minder veelvuldig geëischt dan in den tijd toen zij verricht moesten worden naar de luimen der hoofden zonder eenig toezicht van het Europeesch bestuur. Uit het vorenstaande mag intusschen niet de gevolgtrekking worden gemaakt dat de toestand op Halmaheira reeds geheel ten gunste zou zijn veranderd. Nog altijd, — zoo luidt het verder in een nog van den vorigen resident afkomstig rapport, — zwerft een deel der Alfoeren in de bosschen en hoogvlakten rond, levende van sago, een voedingsmiddel dat het eiland in groote hoeveelheid oplevert, schuw voor elkeen die nader met hen in aanraking tracht te komen en slechts in zoover ontzag koesterende voor de sultans-ambtenaren dat zij wel de verschuldigde belasting in natura opbrengen, doch zich dan ook van alle andere plichten ontslagen rekenen.

Aangaande de Papoeasche onderhoorigheden van Tidore meldt het gewestelijk jaarverslag dat op de zoogenaamde Radja-ampat eilanden (Waigeoe, Salawatti, enz) de invloed van het Tidoreesch bestuur gaandeweg vermindert en op Nieuw-Guinea van geen beteekenis meer is. Toch werd bij de onzerzijds aan die onderhoorigheden gebrachte bezoeken, zooals bijv. in Juli/Augustus 1894, toen de nieuw opgetreden resident, vergezeld o. a. van een der prinsen van Tidore [1]), op eene inspectiereis per gouvernementsstoomschip *Zeemeeuw* naar de noord- en zuidwestkust van Nieuw-Guinea ook de genoemde eilanden Salawatti en Waigeoe aandeed, geen gelegenheid verzuimd om, waar dit te pas kwam, den hoofden hunne onderhoorigheid aan het Tidoreesch gezag onder het oog te brengen. De op deze reis nopens den algemeenen toestand verkregen indrukken, vergeleken bij 's residents bevindingen in 1881, toen hij (destijds als controleur) deze streken 't laatst had bezocht, waren niet veel bemoedigender. Wel waren sporen van vooruitgang merkbaar, welke z. i. het gevolg waren van de geregelde bezoeken door een stoomschip van den paketvaartdienst en gedeeltelijk ook de vrucht van het zendingswerk, maar bij dien vagen en tragen vooruitgang mocht ook, zoo rapporteerde de resident, de schaduwzijde der aan de Papoea's gebrachte beschaving niet onopgemerkt blijven, waartoe o. a. behooren: botsingen tusschen de handelaren of hunne ondergeschikten en de inboorlingen, en clandestine handel in vuurwapenen, kruit, enz. Eene botsing van dien aard had nog kort vóór 's residents bezoek plaats gehad in de kampong Naoeri (Humboldtsbaai), waar een ontstane twist tusschen de bewoners en een Alfoerschen vogeljager, die met nog andere Tobello-Alfoeren in

[1]) Vermits alle eilanden aan de noordkust van Nieuw-Guinea worden beschouwd als tot het gebied van den radja van Waigeoe te behooren, scheepte, op uitnoodiging van den resident, ook dit hoofd zich op de *Zeemeeuw* in. Ten dienste van den generalen staf maakte verder een officier uit het garnizoen van Amboina de reis mede.

dienst was van twee zich mede tijdelijk in die baai ophoudende Europeesche handelaren van Ternate, zoo hoog was geloopen dat de lieden van Naoeri naar hunne wapenen grepen en den Alfoer verwoudden. Deze was zich daarop bij zijne meesters gaan beklagen. Een dezer Europeanen was den volgenden dag met zijne Alfoeren, en gevolgd door Papoea's van Auoes en Torafia, die tegen zijn wil medegingen, naar Naoeri getrokken om te trachten de zaak bij te leggen. Bij hunne komst waren zij echter met pijlschoten ontvangen. De Europeesche handelaar en zijne jagers hadden toen uit zelfverdediging gevuurd, met het gevolg dat eenige dooden vielen, waarop zij ijlings waren teruggegaan. Daar ook de lieden van Naoeri op de vlucht sloegen, zouden toen de Papoea's van Auoes en Torafia aan het rooven en brandstichten zijn gegaan. Na het gebeurde waren de beide Europeanen, zooals reeds tijdens hun vertrek van Ternate in het plan had gelegen, met hun personeel naar Duitsch-Nieuw-Guinea ten handel gegaan, zoodat de resident hen eerst eenige maanden later te Ternate in verhoor had kunnen nemen, op grond van welke verhooren, gevoegd bij de ter plaatse ingewonnen inlichtingen, schijnt aangenomen te mogen worden dat de zaak zich als hiervóór is vermeld zal hebben toegedragen. In de gezindheid der overige bewoners van de Humboldtsbaai had het gebeurde geen ongunstige verandering teweeggebracht, ook niet ten opzichte van de aldaar ten handel komende vreemdelingen. De bewoners van Naoeri (die tijdens 's residents aanwezigheid zich nog altijd in het gebergte terughielden) worden dan ook gezegd te behooren tot den ongunstig bekend staanden stam Waf of Wah, waarmede de Jotafa-Papoea's, die aan de Humboldtsbaai het meerendeel der overige bewoners uitmaken, geregeld in onmin leven. Uit de verhooren te Ternate is overigens gebleken dat de bevolking van Naoeri inmiddels naar hare kampong was teruggekeerd en dat door tusschenkomst van een Chineeschen handelaar onderhandelingen waren aangeknoopt, welke tot het resultaat hadden geleid dat, tegen in ontvangstneming van eene hun aangeboden hoeveelheid goederen, de bedoelde Papoea's hunne betrekkingen met de handelaren hadden hervat, zoodat de zaak als afgedaan kon worden beschouwd. Ofschoon het Alfoersche personeel der beide Europeanen in het gebeurde geen zoo groot aandeel blijkt te hebben gehad als aanvankelijk was vermeend, acht de resident het, met het oog op den veelal woesten aard der Halmaheira-Alfoeren, toch wenschelijk — en daarmede is door de Indische Regeering ingestemd — deze lieden zooveel mogelijk op Nieuw-Guinea te weren. In overeenstemming met de sultansbesturen van Tidore en Ternate is besloten de Tobelloreesche Alfoeren niet meer als vogeljagers op Nieuw-Guinea toe te laten. Overigens blijkt nog uit 's residents berichten aangaande zijne inspectie dat op onderscheidene plaatsen door hoofden en anderen ter noordkust geklaagd werd over de gedrukte prijzen der uitvoerartikelen (tripang, karet, massooi, enz.), en over het menigvuldiger worden van zoogenaamde »raaktochten", hoofdzakelijk ten doel hebbende het rooven van menschen om die als slaaf te verkoopen, welk bedrijf, nu de gewone verdiensten der Papoea's zooveel geringer waren, meer voordeel aanbood dan het verzamelen van handelsproducten. Soms ook geschiedt het rooven van menschen uit wraakneming, bijv. door bergbewoners wanneer tegen hun zin de strandbevolking dammar uit het binnenland komt weghalen.

Op de zuidwestkust, meer bepaaldelijk in en om de Mac-Cluer-golf, vond de resident den inwendigen toestand beter dan hij had durven hopen. Op het zuidelijkste schiereiland dier kust wordt een levendige handel gedreven, waarvan Sekar en Skroë de centra zijn. Reeds houdt zich daar eene zeer gemengde bevolking op; niet alleen vindt men er Arabieren, ook van Java, maar ook lieden van Ceram, Goram, Key, Banda en andere plaatsen in de Molukken. (Naar schatting is de jaarlijksche in- en uitvoer van dit gedeelte van Nieuw-Guinea wel op f 350 000 te stellen.) Eenige hier gepleegde misdrijven, waarvan de resident door tusschenkomst van zijn ambtgenoot te Amboina had kennis gekregen (verg. de voorgaande paragraaf) konden voor het oogenblik niet tot klaarheid worden gebracht. De handelaren klaagden niet, en wel erkenden de hoofden dat er misdrijven gepleegd waren, doch dat daartoe door provocatie was aanleiding gegeven. De resident moest er zich toe bepalen de hoofden ten ernstigste op hunne verplichtingen te wijzen en er op aan te dringen, dat de hoofdaanleggers der euveldaden opgespoord en per paketboot naar Amboina opgezonden zouden worden. Daar de tijd voor het opkoopen van wilde noten enz. voorbij was, lagen te Skroë noch te Sekar handelsvaartuigen ter reede. Van pogingen tot invoer van vuurwapenen en andere verboden waar kon thans niets ontdekt worden. Te oordeelen naar hetgeen de resident zag, waren wapenen niet in ruime mate voorhanden.

Zooals reeds elders meer uitvoerig is vermeld [1]), heeft het flottieljevaartuig *Borneo*, toen het in het voorjaar van 1894 naar Nieuw-Guinea's zuidkust werd gedirigeerd, ten gevolge van minder gunstig weer, zijne taak om de kuststrook tusschen Straat Marianne en Selerika globaal op te nemen, niet geheel kunnen volbrengen, namelijk slechts tot de monding van de op 40 Engelsche mijlen bewesten Selerika aangetroffen Dewinka-rivier. Ofschoon de met groote kracht ingetreden oostmoesson het niet toeliet de opneming van die naar schatting p. m. 1500 M. breede monding te voltooien, kon, naar de meening van den commandant, uit het reeds in kaart gebrachte met voldoende zekerheid worden afgeleid dat de Dewinka-rivier een groote, diepe stroom is, te allen tijde toegankelijk voor stoomsloepen en kleine vaartuigen, terwijl er z. i. alle waarschijnlijkheid bestaat dat ook groote schepen dagelijks de geul dier rivier zullen kunnen passeeren, wanneer de monding nauwkeurig opgenomen en in kaart gebracht zal zijn. Toen de opneming gestaakt moest worden, bestond er geen mogelijkheid meer om den bovenloop der rivier nog verder te verkennen. Wel zou het geen bezwaar hebben opgeleverd dagelijks des morgens vóór het doorkomen van den zeewind de rivier met de stoomsloep op te gaan, maar er bestond geen zekerheid dat men niet verplicht zou zijn op de rivier te overnachten, hetgeen minder gewenscht was, omdat, hoe vriendschappelijk de inboorlingen zich op verschillende plaatsen ook voordeden, vooral tijdens zij aan boord vertoefden of met hunne prauwen ter zijde van de *Borneo* kwamen, het toch onzeker mocht heeten of op die goede gezindheid wel steeds te vertrouwen zou zijn zoodra deze Papoea's zich meester zouden gevoelen op eigen terrein. Bij gemis van een tolk werd door de onzen (de reeds vroeger de zuidkust bezocht hebbende posthouder van Patani op Halmaheira nam ook thans aan den tocht deel) niet geheel zonder vrucht gebruik gemaakt van de woordenlijst, in den aanvang van 1892 verkregen van den zich noemenden dr. MONTANUS, over wien wordt gehandeld op blz. 24 van het verslag van genoemd jaar. Moeite werd ook gedaan om één of meer inboorlingen over te halen om naar Ternate mede te gaan ten einde hen, wanneer zij het Maleisch zouden hebben aangeleerd, als tolken te kunnen bezigen, hetgeen voor de latere vermeerdering van onze kennis der zuidkust (verg. vorig verslag, blz. 116) van veel belang kon zijn. Met dit doel werden op hun verzoek twee Papoeasche mannen en twee vrouwen geëmbarqueerd, die zich aanvankelijk zeer goed schenen te kunnen schikken, doch den vierden dag, bijna allen zeeziek geworden, verzochten van boord gelaten te worden om hunne kinderen te halen. Geen dezer Papoea's kwam echter terug, ofschoon het stoomschip nog drie dagen ter plaatse verbleef. Ook werd omgezien naar de beste gelegenheid voor eene gouvernementsvestiging aan de zuidkust, wanneer daarvan weder sprake mocht zijn. Als hiertoe 't meest geschikt werden aanbevolen óf Vleermuizen-eiland, iets beoosten Straat Marianne, óf een niet te ver van de monding gelegen oevergedeelte der nieuw ontdekte Dewinka-rivier. Gedurende het verblijf ter zuidkust werden onder de inlandsche schepelingen velen door berriberri aangetast.

Tweemalen werd door de *Borneo*, zoo dicht onder den wal als mogelijk was, een tocht gemaakt langs het gedeelte der kust beoosten Selerika tot den 141sten lengtegraad, ten einde te onderzoeken of zich aldaar wellicht stroopende Tugere-Papoea's ophielden (zie het vorig verslag, blz. 32), doch geen enkele prauw werd gezien.

De bewoners der verschillende plaatsen bewesten Selerika langs de kust gelegen schenen met elkander op goeden voet te staan, wijl geen enkele maal vijandelijkheid werd opgemerkt tusschen de opvarenden der talrijke vaartuigen die van verschillende richtingen langs zijde van het stoomschip waren gekomen en welke niettegenstaande, door toevallige omstandigheden, enkelen rijkelijk, anderen kariger met geschenken werden bedeeld. Van handel met stammen meer in het binnenland of aan de noordkust wonende werden geen sporen aangetroffen. Dit scheen het vermoeden te wettigen dat de voortbrengselen van het binnenland vrij wel dezelfde zijn als die van de landstreken op de zuidkust en dat de inwoners aldaar op geen hoogeren trap van beschaving staan.

Omtrent een in November 1894 door den resident aan Zuid-Nieuw-Guinea gebracht bezoek waren, bij de afsluiting van deze paragraaf, hier te lande nog geen bijzonderheden bekend.

Op Mohammedaansch godsdienstig gebied bleef alles kalm. De

[1]) Zie den jaargang 1893/94 van het Jaarboek van de Koninklijke Nederlandsche Zeemacht, blz. 429/450, zoomede het als Bijvoegsel tot de Javasche Courant van 19 October 1894 verschenen Verslag van de verrichtingen en bewegingen der in Indië aanwezige zeemacht over het tweede kwartaal van 1894, blz. 16/21.

invloed, dien de sultansbesturen vroeger uitoefenden op het geregeld bezoek der moskeeën, wordt gezegd veel te zijn verminderd. Uitbreiding van den Islam viel waar te nemen op de Zuidwestkust van Nieuw-Guinea, insonderheid te Sekar, Skroë en Roembati, waar de talrijke daar voor den handel vertoevende Arabieren bij hun bekeeringswerk veel succes hadden.

De evangelisatie maakte onder de Alfoeren op Noord-Halmaheira en onder de Papoea's in de Geelvinksbaai (Noordkust van Nieuw-Guinea) slechts geringe vorderingen; de bekeerde Papoea's waren voor het meerendeel vrijgekochte slaven. Toch hebben zich langzamerhand op de verschillende zendingsposten kleine Christengemeenten gevormd, waarvan de leden zich over het algemeen onderscheiden door goed gedrag, arbeidzaamheid en vooral door gehechtheid aan ons gezag.

Op eene door den Roomsch-katholieken missionaris voor Oost-Ceram (residentie Amboina) in de eerste helft van 1894 gedane reis naar de zuidwestkust van Nieuw-Guinea had deze geestelijke zich gedurende een tiental dagen opgehouden te Kapaur aan den zuidelijken ingang der Mac-Cluer-golf, waar hij door de bewoners welwillend was bejegend en onder geleide van een hoofd verschillende plaatsen in den omtrek en, meer landwaarts in, ook het gebergte van Sekartemoo had bezocht. De bevolking liet 73 kinderen doopen en verzocht den geestelijke spoedig terug te keeren en dan voorgoed te blijven. Met het oog op deze bevindingen is het Vicariaat te Batavia te rade geworden aan het in 1891 van regeeringswege reeds goedgekeurde plan om in het zuidwestelijk deel van Nieuw-Guinea eene missie te beproeven een begin van uitvoering te geven door de plaatsing van een missionaris voorloopig te Kapaur, van waaruit, wanneer het zendingswerk slagen mocht, waarschijnlijk aanraking zal kunnen worden verkregen met de bevolking ter zuidkust van Nederlandsch Nieuw-Guinea. In deze wijziging is door de Indische Regeering in December 1894 bewilligd, met bepaling dat als noordelijke grens van het missieveld zal zijn aan te merken Hoek Selee (bezuiden Salawatti). Tegen het denkbeeld om het ressort van den missionaris ook Salawatti en de overige eilanden van den Waigeoe-archipel te doen omvatten, moest de Indische Regeering bedenking maken, op grond van de te verwachten tegenwerking aldaar van de zijde der inlandsche hoofden, onder wie het Islamisme reeds wortel heeft geschoten.

De gezondheidstoestand was over het algemeen gunstig; epidemieën kwamen niet voor. De veestapel bleef van ziekten verschoond.

In den toestand van den handel kwam gedurende 1894 geen verandering; de prijzen der verschillende uitvoerartikelen, inzonderheid van muskaatnoten, vogelhuiden, tripang en dammar, liepen gedurende het grootste gedeelte des jaars nog verder terug, doch in November trad eenige beterschap in. Van schaarschte aan voedingsmiddelen werd niet gehoord. Sago kon in voldoende mate worden ingezameld en de aangeplante voedingsmiddelen slaagden bevredigend. Bovendien werd rijst rechtstreeks van Singapore aangevoerd met onder Britsche vlag varende stoomschepen, en deze graansoort begint meer en meer de sago te verdringen. Op Noord-Halmaheira neemt de teelt van tabak voor de inlandsche markt toe; zelfs vond het product voor een deel zijn weg naar nabijgelegen residentiën. Omgekeerd kwam in dit gewest ook Java-tabak ter markt. Ter Noordkust van Nieuw-Guinea maakt men meer en meer werk van de teelt van klappers; in het afgeloopen jaar werd reeds eene kleine hoeveelheid tot copra verwerkt. Ook in den Banggaai-archipel breidt de klapperteelt zich uit. De omzet in boschproducten was, ten gevolge van de lage marktprijzen, geringer dan in vorige jaren, uitgenomen in Batjan; van daar toch werd in 1894 aan gom-copal uitgevoerd voor eene waarde van f 160 000, zijnde bijna het dubbele van hetgeen over 1893 was opgegeven.

§ 19. *Timor en onderhoorigheden.*

In de onder ons onmiddellijk gezag staande streken bleven rust en orde gehandhaafd.

In het zelfbesturend gebied op Timor bleven als altijd geschillen aan de orde tusschen de hoofden onderling, meestal hun oorsprong vindende in schending van grenzen of in diefstal van vee. Van dergelijke geschillen, waartegen onze invloed in den regel weinig vermag, bleek ook bij gelegenheid van eene reis, in Juli 1894 door den ter hoofdplaats Koepang gevestigden controleur door het binnenland ondernomen naar Atapoepoe (Beloe) op de noordkust van Midden-Timor, daarbij vergezeld, niet alleen van de posthouders van Babauw en Amfoeang, maar ook van de radja's van Amarassi, Toenai en Klein-Sonnebait. In de nabij ons onmiddellijk gebied gelegen landschappen was de ontvangst geheel naar wensch, doch waar de onzen meer afgelegen streken doorreisden waar sinds geruimen tijd zich geen Europeesch ambtenaar vertoond had, schenen de bewoners bevreesd en met de komst van den controleur niet zeer ingenomen, terwijl in de Beloesche landschappen het bezoek niet veel belangstelling trok. In Amanoebang had echter het verblijf der onzen uitgewerkt, dat weinige maanden later een der bestuurders uit dit landschap naar Koepang afkwam om den resident hulde te brengen (hetgeen te voren nog nimmer had plaats gehad). Na een tweedaagsch verblijf ter hoofdplaats en het wisselen van geschenken keerde dit hoofd (Fisail van Boimanoe) met zijne volgelingen weder naar zijn land terug.

Aan de bestaande twisten met de onder het Portugeesch gebied ressorteerende landschappen kwam voor een deel een einde.

De bemoeiingen van den op Rotti geplaatsten ambtenaar (civielen gezaghebber) hadden o. a. ten gevolge dat eenige ook daar niet zeldzame grensgeschillen werden bijgelegd.

In de meerendeels door vreemdelingen, voornamelijk Boegineezen, bewoonde kampong M'borong op de zuidkust van Flores vonden in Augustus 1894 bloedige ongeregeldheden plaats naar aanleiding van het feit dat een Boegineesch handelaar aldaar, die sedert twee jaren eene schuld had in te vorderen van een berghoofd in de buurt (Bo van de kampong Koetno), wegens de niet-betaling daarvan eenige naar M'borong afgekomen onderdanen van laatstgenoemde in gijzeling had gehouden, waartoe de schuldeischer krachtens een bij de transactie gemaakt beding het recht had. Het berghoofd, hiermede door den Boeginees in kennis gesteld, liet eenige dagen later weten dat hij ter afdoening van de zaak naar M'borong zou komen, maar, in stede van toen zijne schuld te voldoen, liet hij door een 500-tal volgelingen de kampong aan de zeezijde afzetten en eischte de uitlevering der aangehoudenen. Dit optreden had zich spoedig tot een gevecht ontwikkeld, waarbij aan weerszijden dooden vielen en daaronder ook de Boeginees, waarna de bergbewoners weren afgetrokken met buitmaking nog van handelsgoederen en contanten. Toen de resident op het einde van Augustus met het gouvernements-stoomschip *Flamingo* de baai van M'borong binnenliep om die plaats te bezoeken, beloofden de bewoners zich van wraakneming op de bergbevolking te zullen onthouden. Dat op Flores dergelijke botsingen tusschen vreemde handelaren en de inboorlingen niet zeldzaam zijn, kan o. a. blijken uit het in 't vorig verslag (blz. 32) medegedeelde omtrent het gebeurde tusschen het berghoofd Amawaka en een Chinees.

Op de Solor- en Allor-eilanden liggen de verschillende stammen vaak met elkander overhoop. Zelfs zijn voor die oorlogen bepaalde terreinen aangewezen (prang tikar bantal). Niettegenstaande daarop door de besturende ambtenaren herhaaldelijk wordt aangedrongen, schijnen de radja's niet bij machte hierin verandering te brengen.

Uit de verschillende staatjes op Soemba kwamen ons bestuur geen berichten van aanbelang ter oore; de inwendige toestand blijft er echter verre van gunstig. In Lewa is nog geen radja verkozen; de beide in 't vorig verslag (blz. 33) genoemde pretendenten voor de bedoelde waardigheid, ieder gesteund door de hem genegen kabisoe's, voeren er gezag zonder dat dit tot botsingen schijnt te hebben geleid.

In den loop van 1894 werden eenige nieuw opgetreden radja's zoowel op Rotti en Savoe als op Flores en Adonara (een der Solor-eilanden), na beëediging, onder nadere en sedert verleende goedkeuring van den Gouverneur-Generaal, door den resident in hunne waardigheid erkend. Politieke contracten worden met de zelfbesturende hoofden in dit gewest niet aangegaan (verg. het verslag van 1869, blz. 15).

De veiligheid van personen en goederen liet daar, waar het Europeesch bestuur vertegenwoordigd is, weinig, in de meeste zelfbesturende landschappen daarentegen veel te wenschen over.

De volksgezondheid was aanmerkelijk gunstiger dan in vorige jaren en ziekten onder het vee kwamen niet voor.

De uitkomsten van den landbouw waren in algemeenen zin niet ongunstig. Djagong, gierst en rijst, zoomede aard- en peulvruchten leverden in vele streken een bevredigend beschot op. Uitzondering maakte op Timor en Rotti de op sawah's geteelde padi, waarvan de oogst, deels door groote droogte, deels door de muizenplaag, minder voordeelig uitviel; voorts slaagde op Timor ook de djagong niet overal. Van gebrek aan voedingsmiddelen werd echter nergens gehoord. Aangaande andere dan voedingsgewassen is voor dit hoofdstuk alleen bericht dat in de onderafdeeling Noord-Flores (afdeeling Larantoeka en onderhoorigheden) de teelt van tabak voor de inlandsche markt zich jaarlijks uitbreidt.

De handel te Koepang en op het eiland Rotti bleef stationnair, doch ten aanzien van Flores kon worden gemeld dat in 1894 te Larantoeka, Maumeri en Endeh het vertier levendiger was dan in vorige jaren.

§ 20. *Bali en Lombok.*

Sedert de afsluiting van de mededeelingen, die onder deze paragraaf in 't vorig verslag voorkwamen met betrekking tot de gebeurtenissen op Lombok, zijn vervolg-mededeelingen (hoofdzakelijk over de maanden Juni, Juli en Augustus 1894) opgenomen in de twee Nota's, welke, bij gelegenheid van de schriftelijke behandeling van de Indische begrooting voor 1895, aan de Staten-Generaal zijn aangeboden, achtereenvolgens onder dagteekening van 7 November en 24 December 1894 [1]).

Om echter het verband tusschen dit en het vorig verslag, wat het aaneengeschakeld verhaal van den loop van zaken op Lombok betreft, niet te verbreken, zal men — alvorens hier gebruik te maken van de, als vervolg op de bedoelde Nota's, in Indië opgestelde bijdrage voor deze paragraaf — de reeds afzonderlijk aan de Staten-Generaal verstrekte Lombok-mededeelingen herhalen, evenwel aangevuld en verbeterd aan de hand van de eerst na 24 December hier te lande beschikbaar gekomen gegevens, en gewijzigd voor zooveel het nuttig voorkwam om mededeelingen, die eigenaardig tot het militair relaas schenen te behooren, eene op zich zelf staande bijdrage te doen uitmaken voor hoofdstuk D, § 4, en hoofdstuk E, § 6.

Nadat, zooals op blz. 36 van het vorig verslag vermeld is, de resident den 13den Juni 1894 onverrichter zake van zijne zending naar Lombok was teruggekeerd en dientengevolge het noodige werd voorbereid tot het zenden van de expeditie, werd den 16den daaraanvolgende de controleur J. H. LIEFRINCK, overeenkomstig het terzelfde plaatse gemelde voornemen van den Gouverneur-Generaal, met het gouvernements-stoomschip *Sperwer* naar de Oostkust van Lombok gezonden, ten einde door eene kostelooze verstrekking van 1000 pikol rijst eenigszins in den nood der Sassaksche bevolking te voorzien en tevens de voornaamste Sassaksche hoofden met de bedoelingen der Indische Regeering in kennis te stellen.

In eene vergadering, die den 24sten Juni in de dessa Dasan Lekong plaats had en waarin nevens de voorname ook een groot aantal ondergeschikte hoofden tegenwoordig waren, kweet de controleur zich van het laatste gedeelte zijner opdracht, en deelde hij mede, dat binnen weinige dagen eene sterke land- en zeemacht naar Ampenan zou gezonden worden, met het doel om, wanneer eene laatste poging om door onderhandelingen met het Balische vorstenbestuur aan den bestaanden treurigen toestand der Sassaksche bevolking een einde te maken mocht falen, met kracht van wapenen tusschenbeide te komen. Overeenkomstig de hem gegeven instructiën gelastte de controleur den hoofden tevens om, wanneer het tot een gewelddadig handelen komen mocht, zich, zoolang hun geen nadere bevelen gegeven zouden worden, te bepalen tot het bewaken van het door hen bezette gebied en er zorg voor te dragen dat de Baliërs niet derwaarts konden uitwijken. Deze mededeelingen werden door de hoofden met groote belangstelling aangehoord, terwijl zij het verzoek deden om van de krijgsverrichtingen der troepen op de hoogte te worden gehouden en tevens den wensch te kennen gaven (waaraan echter voorshands niet werd voldaan) [2]) om een aantal geweren en eene goede hoeveelheid kruit en lood te bekomen, daar men hieraan nog steeds gebrek had.

De controleur had intusschen, ook bij dit bezoek aan de Oostkust, weder gelegenheid om op te merken, dat de aansluiting tusschen de verschillende Sassaksche hoofden zeer veel te wenschen overliet. Zij waren — vooral die van Sakra en Mas Bagei — in zoo hooge mate naijverig op elkander, dat het naar veler meening niet lang zou duren of zij zouden eene vijandige houding tegen elkander aannemen.

Aan de bestuurders der staatjes op Bali werd door den resident van de voornemens der Indische Regeering mededeeling gedaan (verg. vorig verslag, blz. 37), hetgeen de vorsten van Bangli, Badoeng en Tabanan, als blijk van hunne goede gezindheid, beantwoordden door de aanbieding van geschenken in geld en levensbehoeften ten dienste van de expeditionaire troepen (de eerste bood eene som van f 1000 aan), terwijl de vorsten van Kloengkoeng en Gianjar schriftelijk hunne trouw aan het Gouvernement betuigden. De mededeeling, aan de bestuurders van het aan de vorsten van Lombok onderhoorige Balische landschap Karang Asem gedaan, werd door den op Lombok vertoevenden medebestuurder van dit landschap, den lager meermalen te noemen GOESTI G'DÉ DJILANTIK, mondeling aldaar aan den opperbevelhebber der expeditie beantwoord.

Den 30sten Juni vereenigde zich de voor de expeditie aangewezen scheepsmacht op de reede van Ampenan, waar den 5den Juli ook de transportvloot met de expeditionaire troepen aankwam.

Ten einde zooveel doenlijk tegen te gaan den toevoer van hulptroepen, wapenen en munitie, zoomede de ontvluchting van 's vorsten oudsten (onwettigen) zoon ANAK AGOENG MANÉ, aan wien de gespannen toestand te wijten was en wiens uitlevering door ons was geëischt, werden aanstonds na de aankomst van den opperbevelhebber, den generaal-majoor (thans luitenant-generaal) J. A. VETTER, twee bodems van de expeditionaire scheepsmacht afgezonderd en met de bekruising van de kust belast, terwijl den 5den Juli het schriftelijk ultimatum, waarvan in noot 1 op blz. 37 van het vorig verslag melding is gemaakt, aan de vorsten van Lombok werd verzonden en tot de te Ampenan verblijf houdende Europeanen een schrijven werd gericht, om hen aan te sporen zich aan boord in veiligheid te stellen, waaraan echter geen gevolg werd gegeven. Twee hunner toch gaven er de voorkeur aan om te Ampenan te blijven, terwijl de derde Ampenan verliet. Voorts werden door zendelingen, waaronder het hoofd van Tandjong Karang, onder de bevolking proclamaties verspreid, waarin haar werd aanbevolen zich van het plegen van vijandelijke handelingen te onthouden.

In den vroegen morgen van den volgenden dag kwam een gezantschap van den vorst, uit drie hoofden bestaande, aan boord, om mede te deelen dat de vorst over drie dagen te Mataram zou zijn, waar hij den resident wenschte te spreken.

Daar mitsdien niet werd voldaan aan den bij de toezending van het ultimatum gestelden eisch, dat dit den 6den Juli vóór zonsopgang moest worden aangenomen, ving, nadat aan land- en zeemacht de per telegraaf overgebrachte voorspoedswenschen van H. M. de Koningin en H. M. de Koningin-Weduwe, Regentes, waren kenbaar gemaakt, in den ochtend van den 6den om 6 uur het debarkement aan, hetwelk zonder tegenstand plaats vond en waarbij de op het strand verzamelde bevolking van Ampenan hulp verleende door de sloepen tegen den wal op te trekken. Te 7 uur rees de Nederlandsche vlag aan den vlaggestok te Ampenan, en toen in den namiddag het debarkement der troepen was afgeloopen, liet de opperbevelhebber in drie verschillende richtingen verkenningen doen, waarbij op geenerlei tegenstand werd gestuit en de bevolking overal rustig in hare kampongs werd gevonden.

Des namiddags meldde zich opnieuw een gezantschap van den vorst bij den opperbevelhebber aan, om dezen mede te deelen dat de landing veel onrust onder de bevolking had veroorzaakt, waarom de vorst verzocht dat de troepen weder aan boord zouden gaan, waar dan verder onderhandeld zou kunnen worden. Den gezanten werd echter geantwoord dat voortaan alleen de vorst zou worden toegelaten, dat brieven van zijnentwege aan de voorposten in ontvangst zouden worden genomen en dat bij avond en nacht niemand, ook de vorst niet, in het bivouak zou worden toegelaten.

Daar de troepen, ten gevolge van een te Ampenan ontstanen brand, die eenige bamboehuizen vernielde, een deel van den nacht onder de wapens hadden doorgebracht, werd eene voorgenomen groote verkenning tot den 8sten uitgesteld, en het was bij deze verkenning, die door den toenmaligen tweeden bevelhebber, wijlen den generaal-majoor P. P. H. VAN HAM, werd geleid, dat het eerst aanraking werd verkregen met GOESTI G'DÉ DJILANTIK, stedehouder van Karang Asem op Bali, die zich sedert November 1891 (zie het verslag van 1892, blz. 27) op Lombok bevond om zijnen leenheer in den strijd tegen de Sassaksche opstandelingen bij te staan. Hij vervoegde zich bij dezen bevelhebber, verklaarde van Batoe Djai te zijn gekomen om den resident zijne verontschuldigingen aan te bieden over het nog onbeantwoord laten van de aan de bestuurders van Karang Asem gerichte kennisgeving betreffende de expeditie en gaf zijn voornemen te kennen om den volgenden dag zijne opwachting bij den opperbevelhebber te komen maken. Zoowel bij deze als bij volgende verkenningen werd bij de bevolking eene zeer goede gezindheid waargenomen, terwijl de bevolking van Ampenan in het bijzonder daarvan blijk gaf door de levering van materialen en koelies voor het oprichten van tijdelijke loodsen en bergplaatsen en van gras voor de paarden.

GOESTI DJILANTIK meldde zich inderdaad reeds den volgenden ochtend aan het bivouak aan, betuigde den opperbevelhebber zijne trouw aan het Gouvernement en verklaarde dat hij zich van de zaak der Lomboksche vorsten wenschte af te scheiden, terwijl hij verzocht met zijn volk, ongeveer 1200 man, naar Karang Asem te mogen terugkeeren. Kon zijn volk zonder hem terugkeeren, dan stelde hij zich beschikbaar om bij den opperbevelhebber te blijven. Daar in deze handeling niets vreemds was gelegen (reeds in 1893 werd aan ons bestuur gerapporteerd dat tusschen DJILANTIK en MANÉ eene gespannen verhouding bestond en dat de eerste bij den ouden vorst van Lombok vergeefsche pogingen had aan-

[1]) Gedrukte stukken der zitting 1894—1895 — 4; Tweede Kamer n°. 40; Eerste Kamer, bijlage van n°. 23 *b*.

[2]) Eerst later werd hiertoe overgegaan, zooals uit het vervolg dezer mededeelingen blijken zal.

gewend om naar Karang Asem te mogen terugkeeren; verg. ook vorig verslag, blz. 34), en bovendien ook de overtuiging werd gevestigd dat van DJILANTIK's diensten met vrucht zou kunnen worden gebruik gemaakt voor de nadere aanrakingen met het vorstenbestuur en de regeling van den verwarden stand van zaken op het eiland, werd dit laatste voorstel aangenomen en aan DJILANTIK vergunning verleend zijne manschappen op gouvernementskosten met een stoomschip naar Bali te laten terugkeeren, nadat hunne geweren, ten getale van ongeveer 200, zouden zijn ingeleverd, en onder voorwaarde dat de blanke wapenen gedurende den overtocht in bewaring zouden worden gegeven. Ofschoon aanvankelijk bepaald was dat deze overtocht binnen weinige dagen zou plaats hebben, werd later [1]), in overleg met DJILANTIK, besloten om zijn volk op Lombok te laten blijven totdat de zaken met de Sassaksche bevolking zouden geregeld zijn.

Den 10den Juli ontving de opperbevelhebber een schrijven van de Lombboksche bestuurders [2]), waarbij zes van de bij het ultimatum gestelde eischen aangenomen werden, doch bezwaar werd gemaakt om ANAK AGOENG MADÉ uit te leveren, onder voorgeven dat, wanneer zij den hierop betrekking hebbenden eisch mede inwilligden, zij ook MADÉ en zijne aanhangers tegen zich zouden krijgen. Zij wenschten uitstel om, wanneer de rust in het land teruggekeerd zou zijn, gezamenlijk met het Gouvernement MADÉ's schuld te overwegen.

Toen echter de opperbevelhebber, in zijn antwoord dat denzelfden dag verzonden werd, ook dezen eisch handhaafde en mededeelde, dat hij gereed stond om met zijne troepen naar Mataram te trekken om er door wapengeweld uitvoering aan te geven, volgde den 11den Juli, in den vroegen ochtend, toen de troepenmacht — de marine-landingsdivisie zou Ampenan intusschen bezetten — zich reeds in beweging had gesteld om naar Mataram op te rukken, een nader schrijven van de vorsten, waarin zij verklaarden zich ook bij den eisch ten opzichte van ANAK AGOENG MADÉ neder te leggen, doch voorstelden dat zij zelf hem naar Tjoelik of Tiaujar op Bali zouden overbrengen, daar, indien anderen dan zij zelf dien maatregel tegen hem ten uitvoer legden, hij zich nog dienzelfden dag van het leven zou berooven. De overbrengers van den brief brachten echter tegelijkertijd, namens den ouden vorst en GOESTI DJILANTIK, de mondelinge tijding mede, dat, na het schrijven van den brief, ANAK AGOENG MADÉ zich reeds gekrist had, en dat verzocht werd eene commissie naar Tjakra Negara te zenden, ten einde de identiteit van het lijk te constateeren.

In overleg met den resident werd hierop de controleur LIEFRINCK, met een paar volgelingen die ANAK AGOENG MADÉ mede gekend hadden, naar 's vorsten verblijf te Tjakra Negara vooruit gezonden, terwijl de troep, onder de noodige veiligheidsmaatregelen, den opmarsch derwaarts voortzette, maar nergens den minsten tegenstand ondervond.

Toen de opperbevelhebber vóór de poeri te Tjakra Negara aankwam, deelde de controleur hem mede, dat bij diens aankomst ter plaatse ANAK AGOENG MADÉ zich nog niet van het leven had beroofd, doch dit kort daarop, blijkbaar op aandringen van DJILANTIK, gedaan had, en dat het lijk door hem en de anderen als dat van MADÉ was herkend. Aan GOESTI DJILANTIK werd op zijn verzoek toegestaan het lijk, met dat van eene van MADÉ's onwettige vrouwen, naar Ampenan te vervoeren, om aldaar in zee geworpen te worden.

De opperbevelhebber nam nu de noodige beschikkingen omtrent de legering der troepen in te Mataram en Tjakra Negara in te richten bivouaks, bij welker gereedmaking, door bemiddeling van G. DJILANTIK, van de bevolking veel hulp werd ondervonden.

Nog op den dag van aankomst te Tjakra Negara had eene samenkomst plaats van den opperbevelhebber met den ouden vorst, met wien echter geen gesprek was te voeren, zoodat de generaal den 12den Juli een schrijven aan den troonopvolger ANAK AGOENG K'TOET te Kotta Radja zond, om dezen bericht te geven van het bezetten van Tjakra Negara en hem op te roepen derwaarts te komen, ten einde de verdere regeling der zaken te bespreken.

Nadat de troonopvolger ANAK AGOENG K'TOET den 16den, des avonds, te Tjakra Negara was aangekomen, had, na de wisseling van ceremonieele bezoeken, den 18den Juli in het hoofdkwartier eene conferentie plaats, die ook door GOESTI DJILANTIK werd bijgewoond, en waarin bleek, dat de troonopvolger door zijn broeder ANAK AGOENG MADÉ geheel buiten de zaken was gehouden, en dat het toegeven door den ouden vorst aan de in het ultimatum gestelde eischen geschied was op aandrang van GOESTI DJILANTIK, terwijl de troonopvolger zich te Kotta Radja bevond. Het werd dan ook noodig geacht ook den laatste alle grieven en eischen duidelijk voor te houden, waarop hij uitdrukkelijk en plechtig verklaarde ook zijnerzijds aan de gestelde eischen te zullen voldoen. ANAK AGOENG K'TOET gaf den indruk een weinig ontwikkeld persoon te zijn, van wien echter, mits onder goede leiding, veel tot verbetering van de slechte toestanden zou kunnen worden verkregen.

Was de politiek der Indische Regeering reeds van den aanvang af op de handhaving van het wettig inlandsch bestuur gericht, al moest het uit den aard der zaak geheel van het verloop van de expeditie afhankelijk blijven welke gedragslijn bij de regeling van de binnenlandsche toestanden tegenover het Balische vorstenbestuur zou zijn aan te nemen, door de onvoorwaardelijke en onmiddellijke onderwerping van dat bestuur was elke aanleiding om van de voorgenomen politiek van handhaving van het Balisch bestuur af te wijken vervallen, zij het ook dat afdoende waarborgen noodig bleven tegen eene herhaling van de toestanden, die ten slotte tot ingrijpen van de zijde der Regeering hadden genoopt.

Tot het vestigen van den nieuwen staat van zaken was echter vóór alles de medewerking der Sassaksche hoofden noodig. Daarom werd den controleur LIEFRINCK opgedragen om, vergezeld van den kapitein van den generalen staf, H. P. WILLEMSTIJN, met het pantserschip *Prins Hendrik der Nederlanden* den 13den Juli naar de Oostkust van Lombok te vertrekken, ten einde de voornaamste hoofden der Sassaks met de plaats gehad hebbende gebeurtenissen in kennis te stellen en hen uit te noodigen zich met bedoeld oorlogschip onder zijn geleide naar Ampenan te begeven, ten einde in het hoofdkwartier te Tjakra Negara aan de besprekingen van de te nemen maatregelen voor den opperbevelhebber deel te nemen.

Den 21sten Juli keerde de controleur met de *Prins Hendrik* van Oost-Lombok terug [3]), doch werd slechts door drie minder invloedrijke Sassaksche hoofden vergezeld, aangezien de overigen verklaard hadden bevreesd te zijn om over zee te gaan en vooral zekerheid wenschten te hebben om veilig overland naar Tjakra Negara te kunnen komen. Intusschen was door den controleur met de op Oost-Lombok ontmoete Sassaksche hoofden afgesproken dat allen uiterlijk den 23sten Juli aanwezig zouden zijn in de op de grenzen van hun gebied gelegen dessa Praja om nader bericht omtrent hunne verdere reis naar Tjakra Negara af te wachten. Hoewel de opperbevelhebber daarop in een schrijven aan de hoofden, die zich volgens afspraak te Praja zouden bevinden, de uitdrukkelijke verzekering gaf, dat hun door niemand eenig letsel zou worden aangedaan, en zij later weder ongehinderd naar hunne dessa's zouden kunnen terugkeeren (hun zou desverlangd een militair geleide worden gegeven), waren op den bepaalden datum te Praja slechts twee der voorname Sassaksche hoofden aanwezig, welke den controleur, die zich thans overland derwaarts begeven had, mededeelden, dat de overigen hunne standplaatsen niet durfden verlaten, omdat zij bevreesd waren dat de Baliërs dan een inval in hun gebied zouden doen. Echter weigerden ook deze twee hoofden den controleur naar Tjakra Negara te volgen, omdat hunne komst aldaar, naar zij zeiden, toch nutteloos zou zijn, daar zij ongezind waren om hunne opwachting bij de Balische vorsten te maken. Toen nu de controleur, onder weerlegging van de geopperde bezwaren, op hun medegaan bleef aandringen, werd een brief vertoond, welke door GOESTI DJILANTIK aan een der Sassaksche hoofden, MAMY ANUM, was gezonden en die hen allen, naar hun zeggen, beangst had gemaakt, daar zij, wat er ook gebeuren mocht, zich nimmer weder onder het Balisch bestuur wilden stellen. In dien brief namelijk had GOESTI DJILANTIK zich

[1]) Namelijk nadat de Lombboksche bestuurders alle eischen van het ultimatum hadden aangenomen en dus geen verdere moeielijkheden met dit bestuur voorzien werden, terwijl het bovendien wenschelijk werd geacht de door de Karang Asemsche hulptroepen in de Sassak-landen bezette posten Batoe Djai, Soekarara en Kaoe niet te doen ontruimen, zoolang geen zekerheid zoude zijn verkregen dat de Sassaks, onder onze waarborgen, onder het Balisch gezag zouden willen terugkeeren.

[2]) De inhoud van dit schrijven is door den Minister van Koloniën medegedeeld in de vergadering van de Tweede Kamer der Staten-Generaal van 19 September 1894 (Handelingen 1894/95 blz. 9).

[3]) Het was op deze reis naar de Oostkust dat de controleur berichten kreeg over eenen in de dessa Sakra vertoevenden inlander, die zich DAENG GINONO noemde en voorgaf een familielid van den vorst van Gowa (Zuid-Celebes) te zijn. Naar hij beweerde, was hij op Lombok gekomen om de Sassaks in hunnen strijd tegen de Baliërs bij te staan, en door het voortdurend houden van aanspraken tot de bevolking van het district Sakra had hij zich eenigen aanhang verworven. Daar van den gouverneur van Celebes hoogst ongunstige inlichtingen over dien persoon werden ontvangen, en zijne gevankelijke opzending daarheen werd verzocht, besloot de opperbevelhebber, ook met het oog op de rol die hij in het Sassaksch gebied scheen te willen spelen, zijne inhechtenisneming te gelasten. Bij de pogingen om hem gevangen te nemen, werd hij door de Sassaks afgemaakt.

beroepende op vroegere betuigingen van genegenheid te zijnen aanzien, aan Mamy Anom mededeeling gedaan van de voorgenomen verheffing van Anak Agoeng K'toet tot radja van geheel Lombok en er op gewezen dat, nu de door hen gehate Anak Agoeng Made dood was, er voor de hoofden en radhens in het Sassaksche gebied geen reden meer bestond om zich niet weder als vroeger onder het Balisch bestuur te stellen. Waren er echter onder hen die weigerden tot den vroegeren staat van zaken terug te keeren, dan zoude de generaal die onwilligen met zijne soldaten daartoo dwingen en zoóver moesten zij het niet laten komen. Goesti Djilantik ried hen daarom aan ten spoedigste naar Tjakra Negara te komen en beloofde hun zijne bescherming. Volgens de meening van den controleur, die nu opnieuw onverrichter zake moest terugkeeren, waren echter ook de invloed der godsdienstleeraars en de verlochtingen van eenige Arabieren, die bij het voortduren van den ongeregelden staat van zaken belang hadden, aan de weigering der hoofden, om naar Tjakra Negara te gaan, niet vreemd.

De opperbevelhebber, die aan Goesti Djilantik en Anak Agoeng K'toet ernstig under het oog bracht, dat voortaan nóch door, nóch namens hen, zonder zijne voorkennis en goedkeuring, stappen mochten gedaan worden om de Sassaksche bevolking tot onderwerping aan te manen, besloot nu, ingevolge van den Gouverneur-Generaal verkregen machtiging, om zelf naar de Oostkust te gaan, ten einde aldus, door eene persoonlijke samenkomst met de Sassaksche hoofden, tot eene bevredigende oplossing te geraken. Hij kwam, vergezeld van den resident en den controleur Lieftinck (zoomede van de drie hooger bedoelde mindere Sassaksche hoofden die nu naar de Oostkust terugkeerden, na inmiddels te Ampenan gehuisvest te zijn geweest), den 4den Augustus in de havenplaats Laboean Hadji aan, waar, overeenkomstig de tot hen gerichte oproeping, alle voorname Sassaksche hoofden aanwezig waren.

In eene conferentie, die denzelfden dag aanving en de twee volgende dagen voortgezet moest worden, deed de opperbevelhebber den hoofden de voornemens van het Gouvernement ten opzichte van de regeling van het bestuur over Lombok kennen en droeg hun vervolgens op om hunne grieven tegen het Balisch vorstenbestuur nogmaals nauwkeurig mede te deelen, en tevens uiteen te zetten de directe aanleiding van hun jongste verzet tegen dat bestuur.

De buitensporig hooge en willekeurige belastingen; de drukkende heerendiensten; de toepassing van het recht van beschikking door den vorst over de vrouw en dochters en de bezittingen van hem die zonder mannelijken nakomeling overleed; de verplichte afstand aan den vorst van alle tweelingen van hetzelfde geslacht; het verbod van huwelijk tusschen Sassaksche jongelingen en Balische vrouwen, hoewel het omgekeerde gedoogd moest worden; de afpersingen ten behoeve van de talrijke feesten die de vorst gewoon was te geven; het verbod, op straffe des doods, aan de hoofden om hun district te verlaten; de willekeurige beschikking over leven en dood bij gemis van elke rechtspraak, en de drukkende pachten, dit alles werd breedvoerig besproken en toegelicht, waarbij de volstrekte ongeneigdheid om weder onder het Balisch bestuur terug te keeren opnieuw aan het licht trad.

De opperbevelhebber zag dan ook in, dat de toetreding der hoofden tot wat in de gegeven omstandigheden de meest gewenschte oplossing geacht moest worden, alleen door het beloven van zeer afdoende waarborgen verkregen zou kunnen worden en deelde daarom in de volgende vergadering mede, dat door hem aan den Gouverneur-Generaal zou worden voorgesteld zoowel op de Oostkust van Lombok als te Mataram een Europeesch besturend ambtenaar te plaatsen, die tegen machtsoverschrijding door den Balischen vorst zoude waken, terwijl de bevolking van iederen landaard op Lombok, en derhalve ook de Sassaksche bevolking, onder het oppergezag van den vorst, zoude worden bestuurd door haar eigen hoofden, die als zoodanig door het Gouvernement erkend en niet willekeurig door het Balisch bestuur ontslagen zouden mogen worden. Voorts zouden — zooals trouwens steeds de bedoeling der Indische Regeering was — naar de bepalingen van het met den nieuwen vorst te sluiten contract de belastingen en heerendiensten en alle verdere wederzijdsche rechten en verplichtingen der Balische bestuurders en der bevolking nauwkeurig worden geregeld, elke willekeurige beschikking van den vorst over personen en eigendommen worden verboden en voorzieningen worden getroffen om de eerbiediging van de godsdienstige wetten en instellingen der bevolking te verzekeren.

Nadat dit alles aan de vergaderde hoofden duidelijk was toegelicht, verklaarden dezen dat zij tegen terugkeer onder het Balisch bestuur op dezen voet geen bezwaar meer zouden hebben, als zij niet door een eed gebonden waren, die hun belette zich ooit weder aan de Baliërs te onderwerpen. Zij erkenden echter dat de omstandigheden, waaronder zij dien eed hadden afgelegd, thans waren veranderd, maar wilden, alvorens eene beslissing te nemen, daarover met hunne geestelijken te rade gaan. In de volgende samenkomst waren dan ook een pangboeloe en een hadji aanwezig, die, na langdurige besprekingen, tot de conclusie kwamen, dat de gedane eed thans als waardeloos kon worden beschouwd en de hoofden dus geen bezwaar meer behoefden te maken om aan de hun gedane voorstellen gevolg te geven.

In eene laatste vergadering werd dit besluit door eene schriftelijke verklaring bevestigd en werden tevens een drietal hoofden aangewezen, die met den opperbevelhebber naar Tjakra Negara zouden gaan, om als gemachtigden van allen aan de besprekingen over het te sluiten contract deel te nemen.

Van hen vergezeld, kwam de opperbevelhebber den 8sten Augustus te Ampenan terug, en het was naar aanleiding van den uitslag der gehouden besprekingen, dat de Gouverneur-Generaal den 13den Augustus bij telegram de bij art. 63 van het Regeeringsreglement voorgeschreven Koninklijke machtiging vroeg voor eene gouvernements-vestiging op Lombok, welke machtiging, langs denzelfden weg, den 16den Augustus werd verleend.

De onderhandelingen, die vervolgens over het te sluiten contract plaats vonden, hadden aanvankelijk een bevredigend verloop. Anak Agoeng K'toet en zijne landsgrooten maakten geen bezwaren en aanvaardden o. a. ook de verplichting om jaarlijks in de bestuurskosten eene som van f 25 000 bij te dragen.

De opperbevelhebber achtte dan ook al spoedig den tijd gekomen om de uitvoering der besproken regelingen voor te bereiden, waartoe den 17den Augustus eene militaire colonne, onder bevel van den luitenant-kolonel H. F. C. van Bijlevelt, van Tjakra Negara werd uitgezonden, met last om gedurende eenige dagen een bivouak te betrekken te Soekarara of te Praja, ten einde van daar uit in verschillende richtingen patrouilles uit te zenden om toe te zien, dat de gegeven bevelen tot slechting van de versterkingen werden uitgevoerd en de uitgeweken bevolking ongehinderd naar de verlaten dessa's kon terugkeeren. Eene tweede dergelijke colonne werd den volgenden dag, onder bevel van den luitenant-kolonel P. van Lawick van Pabst, van Ampenan naar Batoe Kliang gezonden.

Verder werd, in overeenstemming met het vroeger genomen besluit (zie hiervóór), bepaald dat de Karang Asemsche benden met de paketboot *Maetsuijcker*, die weldra van Soerabaja te Ampenan werd terugverwacht, naar Bali zouden worden teruggevoerd.

Nadat de besprekingen over het contract met den troonopvolger en de landsgrooten geheel ten einde waren gebracht en hun, op hun verzoek, een afschrift daarvan was uitgereikt, scheen in de stemming der Balische bestuurders eene ongunstige verandering te zijn ontstaan, welke door den opperbevelhebber, die daarvan den 24sten Augustus aan den Gouverneur-Generaal kennis gaf, evenals door den resident, werd toegeschreven aan den licht verklaarbaren tegenzin der Balische poenggawa's in de bepalingen van het contract, die de plaatsing van ambtenaren op Lombok en de bescherming van de Sassaksche bevolking tegen nieuwe onderdrukking bedoelden. Zoo was bijv. door de daarbij betrokken poenggawa's niet tijdig voldaan aan den last om een 70-tal draagpaarden bijeen te brengen voor het opvoeren van vivres naar Soekarara, ten gevolge waarvan het vivres-transport drie of vier uren later vertrok dan aanvankelijk bevolen was. Ook eenige andere verschijnselen, die op eene lijdelijke tegenwerking der Lombokscha bestuurders schenen te wijzen, hadden zich voorgedaan. Gezochte bezwaren werden gemaakt om de Karang Asemsche benden uit het Sassaksche gebied terug te trekken en, toen zij den 23sten eindelijk te Tjakra Negara waren vereenigd, tegen hun onverwijld vertrek naar Bali; voor het verder betalen van de oorlogsschatting werd den 24sten, nadat in een tiental dagen verscheidene stortingen hadden plaats gehad tot een gezamenlijk bedrag van f 450 000, uitstel gevraagd, op grond dat geen geld meer beschikbaar zou zijn (toen het uitstel geweigerd was, werd in den voormiddag van den 25sten weder f 250 000 betaald); en eindelijk werden de besprekingen, die nog over de regeling der belastingen en heerendiensten moesten gehouden worden, uitgesteld op grond van beweerde ziekte van Anak Agoeng K'toet. Hoewel het zich nog niet liet aanzien dat uit de weinige ingenomenheid der Balische grooten ernstige moeielijkheden zouden voortspruiten, gaven zij den opperbevelhebber toch aanleiding om de stemming der poenggawa's en der bevolking zoo nauwkeurig mogelijk te doen gadeslaan.

Ten einde omtrent de veronderstelde lijdelijke tegenwerking der Lombeksche bestuurders, en c. q. omtrent de oorzaak waardoor zij mocht zijn teweeggebracht, licht te krijgen, begaven op den 24sten, in den vooravond, de generaal van Ham en de resident

zich, op uitnoodiging van den opperbevelhebber, tot G. DJILANTIK. Diens antwoord was geheel geruststellend.

Mocht daardoor de indruk al niet geheel zijn weggenomen, dat de Lomboksche bestuurders de voldoening aan de eischen van het door hen aangenomen ultimatum op de lange baan zochten te schuiven, er bestond geen grond voor argwaan dat vijandelijkheden zouden te duchten zijn. Ook de houding der bevolking gaf daartoe geen aanleiding. Wat overal elders in den Archipel als een bewijs geldt dat de stemming der bevolking te wenschen overlaat en omzichtigheid geboden is, zooals een minder druk bezoek aan de passars en het terugblijven van vrouwen en kinderen, viel op Lombok — ook op den dag zelf (25 Augustus), in welks laten avond de verraderlijke overval der Baliërs plaats vond, — niet waar te nemen. Noch te Tjakra Negara, noch te Mataram was dien dag eenige beweging onder het volk te bespeuren; de vrouwen kwamen als altijd op de passars en op de wegen vertoonde zich niet meer volk dan gewoonlijk [1]).

De eerste eenigszins bepaalde aanwijzing, dat onder de Baliërs iets gaande scheen te zijn, was de op den 25sten des namiddags omstreeks $5\frac{1}{2}$ uur in het hoofdkwartier te Tjakra Negara door een officier uit Ampenan (den kapitein der infanterie P. G. SCHMIDHAMER) opzettelijk gebrachte mededeeling, dat hem door een Sassak was gezegd, dat de Baliërs een aanval in den zin hadden. De generaal VAN HAM en de resident werden nu andermaal door den opperbevelhebber uitgenoodigd te trachten te weten te komen wat er gaande was en zich daartoe eerst naar DJILANTIK en vervolgens naar ANAK AGOENG K'TOET te begeven. Na de plechtige verklaring van eerstgenoemde vernomen te hebben »dat hij van niets wist", werd, na overleg met generaal VAN HAM, besloten geen gevolg te geven aan het aanvankelijk bij den opperbevelhebber gerezen voornemen om het bivouak te Tjakra Negara op te breken en op dat te Mataram terug te trekken. De overwegingen, die tot dat besluit leidden, waren: dat van eene vijandelijke houding der Baliërs tot dusver niets was gebleken; dat integendeel door het afdragen op denzelfden dag van f 250 000 het bewijs werd geleverd dat het Lombooksch bestuur, hoewel trachtende de zaken slepende te houden, ten slotte toch deed wat bevolen werd; dat het afdragen van zulk eene belangrijke som zeker niet zou geschied zijn, indien werkelijk een aanval beoogd werd; dat een Sassaksch kamponghoofd de eenige zegsman was, iemand dien de onzen te Tjakra Negara toen niet kenden, en die, hoewel voormelde kapitein hem een vertrouwd persoon noemde, wellicht niet te goeder trouw was, en immers kon beoogen het Lomboksch bestuur bij ons in verdenking te brengen; dat zelfs genoemde kapitein verklaarde huiverig te zijn geweest om het bericht van dien Sassak over te brengen, doch na rijp beraad toch daartoe besloten had; en eindelijk dat, als het voornemen tot een vijandelijken aanval niet bestond — zooals toen het meest waarschijnlijk werd geacht — ons terugtrekken op Mataram een indruk zou maken, die ons prestige ernstig zou benadeelen, daar zulk een overhaaste aftocht door de Baliërs als een bewijs van vrees kon worden beschouwd. Echter werd besloten het hoofdkwartier te Tjakra Negara niet gevestigd te doen blijven in de poeri van DJILANTIK, maar dit over te brengen naar het bivouak.

Nadat de generaal VAN HAM en de resident van DJILANTIK waren teruggekeerd, begaven zij zich naar ANAK AGOENG K'TOET (die tijdelijk in de poeri van den ouden vorst te Tjakra Negara verblijf hield). Deze liet echter door een der poenggawa's weten, dat hij dermate ongesteld was dat hij de beide heeren met geen mogelijkheid kon ontvangen. Daarop werd een brief geschreven aan de beide vorsten (den ouden vorst en gemelden ANAK AGOENG K'TOET), waarin hun het ontvangen bericht medegedeeld, opheldering gevraagd en verzocht werd om, zoo er van het gerucht niets waar was, een onderzoek in te stellen naar de verspreiders daarvan en den volgenden morgen daarvan bericht te zenden. Toen het hoofdkwartier omstreeks 9 uur des avonds in het bivouak te Tjakra Negara was aangekomen, werd deze brief door een tot het gevolg van den resident behoorend Boelelengsch hoofd in de vorstelijke poeri bezorgd en aldaar door een zoon van K'TOET in ontvangst genomen. [2])

Tevens echter zond de opperbevelhebber aan de commandanten der te Batoe Klian en Soekarara vertoevende colonnes eene schriftelijke lastgeving om onverwijld de een op Ampenan, de andere op Mataram terug te trekken en gedurende den marsch de noodige veiligheidsmaatregelen in acht te nemen.

De toedracht van den verraderlijken overval in den nacht van 25 op 26 Augustus, en de daarop gevolgde krachtige militaire maatregelen om de Lombok-Baliërs en in de eerste plaats het vorstenbestuur voor het gepleegd verraad te doen boeten, vinden, zooals hooger gezegd, in algemeene trekken bespreking in de militaire hoofdstukken van dit verslag.

Evenwel zij hier nog het een en ander aangeteekend met betrekking tot 's vorsten neef, zijn stedehouder van Karang Asem, den meergenoemden DJILANTIK, diens houding meer bijzonder beschouwende in het licht der gebeurtenissen van 25/26 Augustus [3]).

Hooger (zie de voorgaande blz.) werd reeds gewezen op de gezochte bezwaren die van Lombóksche zijde gemaakt werden om de Karang Asemsche (DJILANTIK's) hulptroepen uit de Sassak-landen terug te trekken en op de niet-voldoening aan den last, toen deze benden eindelijk den 23sten Augustus te Tjakra Negara waren vereenigd, om ze naar Bali te doen scheepgaan (waartoe tegen den 24sten aan DJILANTIK de beschikking was aangeboden over de ter reede Ampenan liggende paketboot *Maetsuijcker*). Op blz. 15 der in den aanhef dezer paragraaf aangehaalde Nota aan de Tweede Kamer dd. 7 November 1894 werd omtrent DJILANTIK's houding nog het volgende gezegd. »Wil men ook al aannemen dat in het talmen met het terugtrekken der over het eiland verspreide hulpbenden, het ongeregeld karakter van zulke troepen in aanmerking nemende, geen boos opzet behoeft gezocht te worden, en al houdt men ook rekening met het feit dat waarschuwing van onze bevelhebbers in de oogen van DJILANTIK's eigen onderdanen een verraad zou zijn geweest aan stamverwante geloofsgenooten gepleegd, dan blijft toch het niet voldoen aan den last tot vertrek, toen de hulpbenden den 23sten eindelijk te Tjakra Negara waren vereenigd, een hoogst verdacht, tot dusver niet opgehelderd feit, al schijnt op grond van de gaandeweg ingewonnen berichten en de mededeelingen der voorname Sassaksche hoofden te moeten worden aangenomen, dat GOESTI DJILANTIK niet aan den aanval heeft deelgenomen. Hij zou, volgens die berichten, na eene heftige woordenwisseling met ANAK AGOENG K'TOET, in den nacht van 25 op 26 Augustus Tjakra Negara hebben verlaten en naar Telok Komba zijn afgetrokken."

Ter aanvulling van deze opmerkingen kan nog worden medegedeeld, dat de verhooren die na den val van het Lombóksche vorstenhuis aan tal van voorname Baliërs zijn afgenomen het boven twijfel hebben gesteld dat GOESTI DJILANTIK tot het laatste toe zijne stem verheven heeft tegen het drijven van sommige invloedrijke poenggawa's in de omgeving van den vorst om het nieuwe contract niet te onderteekenen en zich gewapenderhand te verzetten. Toen de eerste schoten in den nacht van 25 op 26 Augustus het bewijs leverden dat de tot verzet drijvende partij haar pleit gewonnen had, heeft hij terstond met een deel zijner volgelingen Tjakra Negara verlaten en is, na te Goenoeng Sari de overigen te hebben afgewacht, met zijne geheele macht [4]) afgetrokken naar Telok Komba (noordelijk deel van Lombok's Westkust). Van daar stak hij naar Bali over, weigerende om gevolg te geven aan den last van den ouden vorst, die hem verschillende zendelingen nazond, om naar Tjakra Negara terug te keeren.

Omtrent den politieken loop van zaken op Lombok gedurende het tijdvak September 1894 – Mei 1895, en omtrent den terugslag die op het eiland Bali van de gebeurtenissen viel waar te nemen, laat men thans eenige mededeelingen volgen aan de hand der Indische bijdrage voor dit gedeelte van het Koloniaal Verslag. Daaruit zal o. a. blijken hoe groote werkzaamheid er op Lombok ontwikkeld wordt, nu ons bestuur in de plaats van het vorstenbestuur is getreden, om zooveel mogelijk orde en regel te brengen in de sterk gedesorganiseerde toestanden zoowel in de Balische streken van het eiland als en vooral in de sedert 1890 (toen de opstand der Sassaks tegen het vorstenbestuur uitbrak) zoo geteisterde Sassak-landen.

De gedragslijn, welke de Regeering zich had voorgesteld in de Lombóksche aangelegenheden te volgen, moest uit den aard der

---

1) Nog den 25sten brachten een paar zeeofficieren, zonder eenig geleide en ongewapend, een bezoek aan Narmada (oostwaarts van Tjakra Negara), waar zij goed werden ontvangen, en ook onderweg leden zij nergens eenigen overlast.

2) Na de gevangenneming van den ouden vorst werd bij een daartoe strekkend onderzoek door een der poenggawa's verklaard dat de brief niet dadelijk aan den ouden vorst was ter hand gesteld, doch eerst later, zoodat hij nog aan het lezen was toen buiten de eerste schoten vielen.

3) Over de verhoudingen in Karang Asem sedert DJILANTIK's terugkeer aldaar wordt lager gehandeld.

4) Nader is gebleken dat DJILANTIK niet, zooals in de aan de Tweede Kamer ingediende Nota op grond van de toen voorhanden gegevens werd medegedeeld, met een deel slechts van zijne volgelingen naar Bali is overgestoken.

zaak ten gevolge van het gepleegd verraad wijziging ondergaan. Nadat het Lomboksche vorstenbestuur openlijk als vijand was opgetreden, kon de Sassaksche bevolking daadwerkelijk als bondgenoote ter bestrijding van den gemeenschappelijken vijand worden aangenomen. In verband daarmede werd aan den opperbevelhebber medegedeeld dat van een weder onder het Balisch gezag komen van de Sassaks thans geen sprake meer kon zijn en dat hij als vervallen kon beschouwen de in art. 7 zijner instructie [1]) voorkomende clausule, waarin op het minder wenschelijke werd gewezen van het gebruik maken van Sassaksche hulptroepen voor de eigenlijke krijgsverrichtingen. Den vijand moest ook door de Sassaks zooveel mogelijk afbreuk gedaan worden, en ten einde aan de bereiking van dat doel bevorderlijk te zijn, begaf zich de resident den 8sten September naar de Oostkust van Lombok, waar hij eene samenkomst had met de hoofden. Hunne stemming was gunstig en ook op de Noordkust, waar de resident op zijne terugreis een aantal plaatsen bezocht, was de ontvangst zeer goed.

Maar ofschoon de bevolking van Praja en andere Sassaksche districten in grooten getale westwaarts oprukte, bewezen de Sassaks ons in den oorlog weinig diensten, daar zij in zoodanige mate aan orde en tucht ontwend waren dat hunne eigene hoofden geen gezag over hen konden doen gelden. [2])

Toch werden verschillende bewijzen van hunne goede gezindheid ontvangen en de pogingen van de zijde der ons vijandige Baliërs aangewend, om de Sassaks door geld en beloften over te halen zich bij hen aan te sluiten, leden schipbreuk op den haat, dien zij tegen hunne vroegere overheerschers koesterden. Vier voorname Balische hoofden, die, kort na het verraad, van den vorst eene opdracht in bedoelden geest ontvangen hadden, werden op hunne reis naar Praja, op last van twee Sassaksche hoofden, met al hunne volgelingen gedood, waarna hunne hoofden aan den opperbevelhebber werden toegezonden.

Als eene poging om de Sassaks van ons afvallig te maken moet, naar alle waarschijnlijkheid, ook worden aangemerkt het feit, dat in het begin van September de Mohammedaansche zoon van ANAK AGOENG K'TOET, genaamd DATOE PANGERAN, zich met een 15-tal volgelingen naar Praja begaf en aan het hoofd van dit landschap, GOEROE BANGKOL, lijfsbehoud verzocht, voorgevende uit het Balisch gebied naar zijne geloofsgenooten gevlucht te zijn. Onzerzijds werden stappen gedaan om DATOE PANGERAN in handen te krijgen: eerst werd schriftelijk aan GOEROE BANGKOL opgedragen hem onder goede bewaking naar Ampenan te zenden en daarna werd aan den op Lombok werkzamen controleur ENGELENBERG, die naar Praja was gegaan om te trachten GOEROE BANGKOL zelf naar Ampenan te brengen, de opdracht gedaan om te beproeven ook DATOE PANGERAN mede te nemen. Noch het een, noch het ander gelukte echter. GOEROE BANGKOL beweerde Praja niet te kunnen verlaten, omdat hij bij de leiding der zaken niet kon worden gemist en ten aanzien van DATOE PANGERAN verklaarde hij eerst dat hij hem te Praja wilde houden, omdat DATOE PANGERAN bevreesd was te Ampenan gedood te zullen worden, en later dat hij niet genegen was hem uit te leveren. De controleur keerde nochtans niet geheel onverrichter zake terug, daar hij naar Ampenan vergezeld werd door den medebestuurder van Praja, tevens neef van GOEROE BANGKOL, met name MAMY SAPIAN.

Over het algemeen viel op te merken dat, hoewel de stemming der Sassaks gunstig was, zij eene min of meer gereserveerde houding aannamen in afwachting van het in den strijd tegen de Baliërs door ons te behalen succes. Leiding en aansporing waren noodig, en evenzeer was het, met het oog op de toekomst, van groot belang om op de hoogte te komen èn van hetgeen er in de Sassak-landen omging èn van de aldaar heerschende toestanden. Vandaar dat de zoneven genoemde controleur naar de Oostkust van Lombok werd gedirigeerd, waar hij zich te Teros vestigde (23 September). Hij had tevens in opdracht om te waken tegen den invoer van rijst ten behoeve van de Baliërs, welke gezegd werd ter Oostkust nu en dan plaats te hebben. Ter Westkust werd, in verband hiermede, het aldaar tijdelijk werkzaam civiel personeel met een Europeeschen ambtenaar versterkt.

Na de inneming van Mataram (29 September) — bij die gelegenheid sneuvelde o. a. 's vorsten zoon en medebestuurder ANAK AGOENG K'TOET — werd met alle beschikbare krachten aan het werk getogen om het uitgestrekt terrein dat deze plaats besloeg, na het van vijanden te hebben gezuiverd, waar noodig te raseeren en de tallooze zich daarop bevindende kleimuren omver te halen. Ten einde deze werkzaamheden vlugger te doen vorderen, werden, daar herhaaldelijk gebleken was dat voor geregeld werk in spoedeischende gevallen op de Sassaks niet veel te rekenen, op verzoek van den opperbevelhebber 500 vrije koelies naar Lombok gezonden; zij waren op Madura aangeworven en werden onder de bevelen gesteld van een aanzienlijken Madurees. Doch ook met deze hulp vorderde het werk slechts langzaam, en het duurde tot in de eerste helft van November eer het doel was bereikt. Inmiddels was op twee plaatsen in Oost-Mataram stelling genomen en werd Tjakra Negara van daar uit door de artillerie krachtig beschoten, terwijl hetzelfde geschiedde van boord der ter reede Ampenan aanwezige oorlogsschepen. Het vroeg invallen van den regentijd leverde echter bij de operatiën niet weinig belemmering op, want reeds half October werden de eerste nadeelen van den westmoesson ondervonden. De hevige regens veroorzaakten een bandjir in de soengei Djangkok bij Ampenan, welke de passage over die rivier tijdelijk geheel stremde en weinig later deed de westmoesson zich zoo krachtig gevoelen, dat het bivouak te Ampenan meer landwaarts in verplaatst moest worden.

De gezondheidstoestand begon in meer dan één opzicht te wenschen over te laten en Oost-Lombok werd door eene ernstige pokken-epidemie geteisterd. In verband daarmede werd aan den inspecteur van den civiel geneeskundigen dienst op Java en Madura opgedragen zich naar Lombok te begeven, ten einde aldaar de vaccine persoonlijk in te leiden en in het belang der volksgezondheid de noodige aanwijzingen te doen. Toen later de pokken zich in westelijke richting bleken voort te planten, werden maatregelen genomen om de bevolking ten zuiden van Ampenan en Mataram te vaccineeren, opdat de ziekte onze troepen niet zoude bereiken. Een viertal vaccinateurs van Madura werden daartoe naar Lombok gedirigeerd, waar zij in het begin van November aankwamen.

Tegenover deze minder gewenschte omstandigheden deden zich intusschen ook gunstiger verschijnselen voor.

Als gevolg van de vermeestering van Mataram kwamen eenige aldaar woonachtige voorname Baliërs met hunne familieleden en volgelingen in onderwerping. [3]) Zij werden, na uitlevering van hunne wapenen, voorloopig geïnterneerd in de nagenoeg geheel verlaten dessa Tahcon, gelegen op de zuidwestelijke landtong van het eiland Lombok, $1\frac{1}{2}$ à 2 K.M. westelijk van den ingang der baai Laboean Tring. De bewaking van de geïnterneerden werd opgedragen aan een vroeger Sassaksch hoofd der dessa Tandjong Karang, GOEROK ALIMIN, bijgestaan door een 20-tal Sassaks. Van veel beteekenis was deze onderwerping intusschen niet, ook omdat het aantal ingeleverde wapenen gering was. In het algemeen werd nu en later het in onderwerping komen van Baliërs, op last van den ouden vorst, in Tjakra Negara streng tegengegaan.

De houding der ons niet vijandige bevolking, met uitzondering van die van Praja, gaf over het algemeen stof tot tevredenheid. De hoofden van Tanambat, eene noordwestelijk van Ampenan gelegen nederzetting van Kloengkoengsche Baliërs, kwamen den 1sten October hunne opwachting maken te Ampenan en leverden als blijk van hunne goede gezindheid hunne wapenen in.

Ook van de gezindheid der Boegineesche en Sassaksche bevolking ter Noord- en Noordwestkust van Lombok, welke streek de resident op eene reis naar de Oostkust bezocht, verkreeg deze een gunstigen indruk.

Van de Sassaks werd langzamerhand meer hulp verkregen voor het verrichten van verschillende werkzaamheden, vooral ten behoeve van de genie, maar daarentegen liet hunne activiteit in het optreden tegen de Baliërs bij voortduring te wenschen over [4]),

[1]) Gedrukt als bijlage bij de aan de Tweede Kamer overgelegde Nota, van welke sprake is in den aanhef dezer paragraaf.

[2]) Aan een aantal vertrouwde Sassaksche hoofden werden uit het oorlogsmagazijn te Ampenan voorlaadgeweren en ammunitie verstrekt, welke na den afloop der operatiën weder werden ingenomen.

[3]) Reeds vroeger waren van Balische zijde inlichtingen ingewonnen of zij, die in onderwerping kwamen, op lijfsbehoud konden rekenen. In antwoord daarop was, met het oog op de wenschelijkheid om den vijand zooveel mogelijk te verzwakken, te kennen gegeven dat ieder, die niet bleek te behooren tot de aanleggers of raddraaiers van het verraad, op lijfsbehoud kon rekenen, mits voldoende aan alle door ons te stellen voorwaarden, als: uitlevering van wapens en munitie, vestiging op eene door het bestuur aan te wijzen plaats, enz. Later (medio October) werd, na bekomen machtiging van de Regeering, de verzekering gegeven dat lijfsbehoud zou geschonken worden, indien onderwerping en bloc of partieel werd aangeboden. Dit werd door den opperbevelhebber noodzakelijk geacht, omdat de poenggawa's vermoedelijk in de overtuiging verkeerden dat zij door ons in ieder geval zouden worden om het leven gebracht en hierdoor zich van onderwerping zouden laten terughouden.

[4]) Hunne hulp ten deze bepaalde zich voornamelijk tot het bezetten van eenige posten aan de zuid- en oostzijde van Mataram en Tjakra Negara gelegen, waardoor het uitwijken der Baliërs naar die zijden kon worden tegengegaan.

terwijl geklaagd werd dat zij, inzonderheid de Sassaks van Praja, zich schuldig maakten aan tal van rooverijen, waarbij zij zelfs hunnen rasgenooten van West-Lombok overlast aandeden. Daarbij kwam dat het hoofd van Praja, GOEROK BANGKOL, van wien gezegd werd dat hij onder Arabischen invloed stond, voortdurend weigerachtig bleef zoowel om te voldoen aan de oproeping om naar Ampenan te komen, als om gevolg te geven aan het verzoek tot uitlevering van DATOE PANGERAN. Gaf dit reeds aanleiding om nauwkeurig het oog gevestigd te houden op hetgeen er in Praja omging, de noodzakelijkheid daarvan bleek nog duidelijker toen in het laatst van October door het flottieljevaartuig *Borneo* tot tweemaal toe in Straat Lombok een inlandsch vaartuig werd aangehouden, aan boord hebbende lontar-brieven uit Karang Asem en waarvan er één afkomstig was van GOESTI G'DÉ DJILANTIK en bestemd voor DATOE PANGERAN. Eerstgenoemde vroeg daarin naar de stemming der Sassaks en deelde mede dat hij naar Bali was teruggekeerd ter wille van zijne volgelingen, die hem niet alleen op Lombok wilden achterlaten, maar dat hij bereid was alléén over te komen als hij DATOE PANGERAN van dienst kon zijn.

Hoewel uit de verklaringen, afgelegd door de met het overbrengen van dezen brief belaste Sassaks, bleek dat DJILANTIK geen verkeerde bedoelingen koesterde, toonde het zenden van den brief toch aan, dat hij nog steeds verlangde op Lombok eene politieke rol te spelen, en dit, in verband met de zonderlinge en min of meer onafhankelijke houding, welke GOEROK BANGKOL bij voortduring bleef aannemen, was aanleiding dat aan den waarnemenden assistent-resident op Lombok (als hoelang in September 1894 was opgetreden de hooger reeds genoemde controleur LIEFRINCK) eene zending naar Praja werd opgedragen (11 November), om den stand van zaken aldaar op te nemen en de plannen van GOEROK BANGKOL uit te vorschen, ook met betrekking tot DATOE PANGERAN en de verstandhouding tusschen dezen en zijne Balische familieleden. Den 16den November keerde genoemde ambtenaar van zijne zending terug: zijne ontvangst had niets te wenschen overgelaten en van GOEROK BANGKOL had hij een gunstigen indruk gekregen. Dezen had hij, na hem inzage te hebben gegeven van den lontar-brief van DJILANTIK, ernstig gewaarschuwd voor het gevaar van eventueele verstandhouding van DATOE PANGERAN met de Baliërs. De heer LIEFRINCK had evenwel van eene dergelijke verstandhouding niets kunnen ontdekken, en GOEROK BANGKOL verklaarde plechtig niets met de Baliërs uitstaande te willen hebben.

De zeer ongunstige weersgesteldheid in de tweede helft van October en de dientengevolge ondervonden tegenspoeden dreigden in verband met het voornitzicht van den westmoesson een ernstig beletsel te worden voor het ondernemen van den aanval op Tjakra Negara, maar gelukkigerwijze bleken de vroegtijdige regens nog slechts de voorloopers te zijn van den eigenlijken regentijd en verbeterde het weder zich daarna alsnog zoodanig dat de operatiën met kracht konden worden voortgezet.

Daartoe werd versterking van de expeditionaire macht met twee bataljons infanterie noodig geacht. Binnen Tjakra Negara toch bevond zich een zeer talrijke, goed gewapende vijand; aldaar was geconcentreerd alles wat de vlucht had moeten nemen uit de reeds door onze troepen genomen plaatsen en aan de daar samengetrokken massa stond geen andere veilige schuilplaats meer open. Daartegenover konden van onze zijde, voor den eigenlijken aanval, hoogstens drie bataljons gesteld worden, en voor deze macht zoude de vermeestering van Tjakra Negara met hare tallooze kleimuren eene te zware taak zijn geweest, te meer daar de aanval niet anders zou kunnen worden geleid dan stelselmatig in dien zin dat — al voortrukkende — sterke troepengedeelten zouden moeten worden achtergelaten tot dekking van rug en flanken, zoodat de aanvalscolonne gaandeweg niet weinig moest worden verzwakt.

Toen nu het weder zich ten goede keerde, terwijl alleen in de maand November nog kans bestond op goed weder, deelde generaal VETTER bij telegram van 7 November mede, dat hij het oogenblik gekomen achtte om de zooeven bedoelde twee bataljons te zenden. Het bevel daartoe werd den 11den dier maand gegeven en reeds den 16den en 17den d. a. v. debarqueerden te Ampenan het 5de bataljon van Samarang en het 11de van Meester-Cornelis.

Terstond, d. i. den volgenden dag (18 November), werd de aanval op de hoofdplaats Tjakra Negara ondernomen en, ondanks den hevigen tegenstand des vijands, slaagden de onzen er in tot de poeri — het vorstelijk verblijf — door te dringen en deze tot op een zeer klein gedeelte na te vermeesteren. Dit gedeelte, waarin zich, zooals later bleek, 's vorsten geldkamer bevond [1]), werd den volgenden dag verlaten gevonden en ook in het overig nog niet genomen gedeelte van Tjakra Negara werd bij de voortgezette operatiën geen tegenstand meer geboden.

Het eigenlijk verzet was hiermede gebroken en er bleef nu nog slechts over te trachten de hoofdpersonen in handen te krijgen. Daartoe werd den 20sten November uitgerukt naar het op den weg naar Lingsar gelegen Sasari, waar zich toen de oude vorst bevond, die bij de inneming van Tjakra Negara licht gewond was geraakt (zijn zoon en medebestuurder, ANAK AGOENG K'TOET, was, zooals reeds gezegd, bij de vermeestering van Mataram gesneuveld). Nadat de dessa Sasari omsingeld was, werd de vorst gesommeerd zich over te geven, waaraan hij voldeed, evenals zijn zoon ANAK AGOENG MADÉ DJILANTIK en een kleinzoon (zoon van genoemden K'TOET), genaamd ANAK AGOENG G'DÉ OKA. Inmiddels hadden zich ook te Tjakra Negara een groot aantal Balische hoofden overgegeven, waaronder een achterneef van den vorst, ANAK AGOENG K'TOET DJILANTIK KANJINAN. Den volgenden dag liet de vorst door twee zijner volgelingen een brief overbrengen aan zijne nog te Sasari vertoevende familieleden, de opdracht bevattende om naar Ampenan te komen. Den 22sten keerden die volgelingen terug met een brief van een der verwanten, ANAK AGOENG NGENGAH KARANG, waarin deze zich verontschuldigde wegens ziekte, terwijl zij het mondeling bericht medebrachten dat twee andere familieleden afwezig waren. Daarop werd eene tweede excursie naar Sasari ondernomen, bij welke gelegenheid een zoon van wijlen MADÉ, met name ANAK AGOENG K'TOET DJILANTIK WEDA [2]), sneuvelde, terwijl ook een vijfjarige zoon van den in de noot hieronder bedoelden POEROKH (dus een achterkleinzoon van den ouden vorst) het leven verloor. De reeds genoemde ANAK AGOENG NGENGAH KARANG, en een zoon van wijlen K'TOET, ANAK AGOENG G'DÉ RAI geheeten, namen de vlucht, eerstgemelde naar Topati, laatstgemelde naar de in het gebergte gelegen dessa Awang Madin. Nadat den 25sten nog een achtjarig zoontje van den ouden vorst, ANAK AGOENG K'TOET OKA, te Ampenan was binnengebracht, werd den 26sten uitgerukt naar Topati om te trachten ANAK AGOENG NGENGAH KARANG in handen te krijgen, die evenwel bij de daartoe aangewende pogingen sneuvelde. ANAK AGOENG G'DÉ (of MADÉ) RAI werd uit zijne schuilplaats gehaald door twee poenggawa's, vergezeld door een Balisch hoofd van Boeleleng, en den 29sten te Ampenan gebracht.

Inmiddels was de oude vorst, wiens voortgezet verblijf te Ampenan uit den aard der zaak minder wenschelijk was te achten, met zijne hiervóór in de eerste plaats genoemde drie familieleden aan boord van het partserschip *Prins Hendrik* naar Batavia opgezonden, terwijl den 30sten ook de bovengenoemde G'DÉ RAI en K'TOET OKA dezelfde bestemming volgden.

Alle gezagvoerende poenggawa's, pedanda's en de geheele Balische bevolking onderwierpen zich successievelijk; met den tegenstand was het voorgoed uit. Achtereenvolgens werden excursiën gemaakt naar Narmada, Lingsar en Goenoeng Sari, en overal werd alles rustig en de stemming der bevolking gunstig bevonden.

Thans, nu de oorlog beëindigd was en deze ons meester op Lombok gemaakt had, moest er naar gestreefd worden om orde te brengen in de op het eiland ontstane gedesorganiseerde toestanden. Daarin werd de opperbevelhebber in de eerste plaats bijgestaan door den (toenmaligen) directeur van binnenlandsch bestuur, den heer G. A. SCHERER, die, met het oog op de omstandigheid dat na de inneming van Tjakra Negara de politiek vermoedelijk op den voorgrond zoude treden en dan op dit gebied beslissende handelingen verricht en voorstellen gedaan zouden moeten worden, ingevolge opdracht van de Indische Regeering, den 17den November andermaal [3]) naar Lombok was vertrokken, dat hij den 10den December

---

[1]) Volgens opgaven van Juni jl. zou de waarde der van Lombok afkomstige gelden en kostbaarheden (waarop de kosten van den oorlog voor een deel zijn te verhalen) gesteld kunnen worden op 17 ton, daaronder $4\frac{1}{2}$ ton als oorlogsschatting ons in handen gekomen. Voor het overige is deze raming van den directeur van financiën zeer onzeker, vooral wat de vermoedelijke waarde der preciosa betreft, aangezien eene aan billijke eischen beantwoordende deskundige taxatie in Indië niet uitvoerbaar is. Het ligt in de bedoeling der Indische Regeering alle preciosa herwaarts te zenden, met uitzondering van een klein aantal ter bewaring aan het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen af te stane voorwerpen, en om van de geldswaarden in Indië alleen aan te houden de voor de circulatie geschikte geldstukken en eenige eveneens voor het museum van genoemd Genootschap bestemde munten. De definitieve afdoening van deze aangelegenheid, bij de behandeling waarvan ook met de belangen der Nederlandsche musea wordt rekening gehouden, wachtte op de beëindiging van een met de directie van het Bataviaasch Genootschap gevoerd wordend overleg.

[2]) Een andere zoon van wijlen MADÉ, met name ANAK AGOENG G'DÉ POEROKH, was op 17 September bij Pagasangan gesneuveld.

[3]) Vermits na den overval, uit den aard der zaak, op Lombok noch de opperbevelhebber, noch de resident konden worden gemist en de Gouverneur-Generaal er prijs op stelde om toch zoo spoedig mogelijk persoonlijk nopens het gebeurde ingelicht te worden, had genoemde directeur reeds eenige weken te voren (van 2 September tot 7 October) zich met dat doel van eene zending naar Lombok gekweten.

weder verliet, nadat door hem en den opperbevelhebber voorstellen betreffende de toekomstige organisatie van het bestuur over het eiland waren ingediend. In het belang der te doene voorstellen gaf de opperbevelhebber o. a. aan de voornaamste Sassaksche hoofden de gelegenheid om hunne belangen met hem te komen bespreken. Aan de oproeping om daartoe naar de Westkust ter vergadering bijeen te komen voldeden ook Gorroe Bangkol en Mamy Safian van Praja, die nu ook Dator Pangeran medebrachten. Laatstgenoemde werd den 9den December met het fregat *Tromp* naar Batavia overgevoerd. Wel had Gorroe Bangkol daartegen aanvankelijk veel bezwaar en verzocht hij dat het vertrek van Dator Pangeran mocht worden uitgesteld, doch hij legde zich er bij neder nadat de opperbevelhebber hem had te kennen gegeven dat de Gouverneur-Generaal het aldus verlangde.

In de Sassak-streken, waar vooral in het meer oostelijk gedeelte, ten gevolge van den langdurigen krijg tegen de Balische overheerschers, het geringe gezag van de hoofden over hun volk en den naijver tusschen de hoofden onderling, een toestand van wanorde en regeeringloosheid viel waar te nemen, ging de ter Oostkust gevestigde controleur voort met te trachten verbetering aan te brengen door te beproeven de Sassaksche hoofden te overtuigen van de urgentie om maatregelen te nemen tot het doen terugkeeren van orde en veiligheid.

Terwijl reeds in het begin van December een gedeelte der op Lombok aanwezige expeditionaire macht, waaronder het 9de en het 7de bataljon infanterie, naar Java was teruggezonden, had bij gouvernementsbesluit van 24 December 1894 nº. 12 de eigenlijke ontbinding der expeditie plaats, waarna alles wat niet werd aangewezen voor de voorloopige bezetting van Lombok het eiland verliet. De opperbevelhebber zelf vertrok in het laatst van December. De gemobiliseerde barissan en de Madureesche vrije koelies keerden den 27sten dier maand op Madura terug.

Als voorloopige bezetting van Lombok werden aangewezen het 2de en het 11de bataljon infanterie met het noodige van andere wapens en diensten (verg. bijlage C hierachter). De infanterie werd zoo gelegerd, dat de hoofdbezetting te Ampenan bleef, terwijl één compagnie eene versterking bezette op het terrein van het vroegere Mataram en eene halve compagnie verdeeld werd over twee blokhuizen: één halfweg Mataram–Ampenan en één bij de ijzeren brug over de soengei Djangkok, terwijl voorts te Mataram ook een detachement vesting-artillerie geplaatst werd. Nog werd bepaald dat voorshands twee oorlogschepen in de wateren van Lombok zouden blijven, alsmede een der beide vaartuigen van den dienst der bestrijding van den opiumsluikhandel ter zee. De taak, welke door de marine moest vervuld worden, was, behalve het handhaven van de beperkende bepalingen op den in-, uit- en doorvoer (Indisch Staatsblad 1894 nº. 121, 191 en 210), het verleenen, waar noodig, van medewerking aan de maatregelen, die door het plaatselijk civiel en het militair gezag zouden worden noodig geacht, ten einde een geregelden gang van zaken in het leven te roepen en te bestendigen, waarbij onderling overleg tusschen de civiele, maritieme en militaire autoriteiten op den voorgrond moest staan.

Na het vertrek van den opperbevelhebber der expeditie bleef de resident op Lombok achter en wijdde er sedert, met het onder hem dienende personeel, zijne krachten aan het treffen van voorloopige regelingen in zake het bestuur en de rechtspraak onder de inheemsche bevolking en aan de bevordering van orde en rust en van de veiligheid van personen en goederen. Ter Oostkust rustte deze taak hoofdzakelijk op den controleur Engelenberg, die nog daarenboven had te waken tegen menschenhandel en pandelingschap. Ook de verbetering van de wegen en van het irrigatiestelsel eischte ter Oostkust veel zorg.

Intusschen moest dit een en ander uit den aard der zaak een zeer voorloopig karakter dragen, in afwachting van hetgeen omtrent de toekomst van Lombok zoude worden beslist en van de eventueel aldaar tot stand te brengen bestuursorganisatie. Daaromtrent moge worden verwezen naar hetgeen ter zake is medegedeeld in de met de Staten-Generaal gewisselde bescheiden (zitting 1894—1895 — **177**) betreffende het wetsvoorstel — sedert onder dagteekening van 20 Juli 1895 (Nederlandsch Staatsblad nº. 131) tot wet verheven — tot invoering van een rechtstreeksch bestuur op Lombok. [1])

Omtrent den tegenwoordigen algemeenen toestand van Lombok kan gezegd worden dat deze bevredigend is. Zoowel de hoofden als de bevolking schijnen zich aan de nieuwe orde van zaken langzamerhand te gewennen. Tegen enkele personen, die trachtten bij de Sassaks de bedoelingen van het Gouvernement verdacht te maken, werd met kracht opgetreden.

De naar Batavia overgebrachte oude vorst van Lombok overleed den 20sten Mei jl., onder verschijnselen van hartverlamming. Een der van Lombok medegekomen volgelingen stierf aan berriberri.

Omtrent de leden van het Lomboksche vorstengeslacht is in beginsel beslist dat, vermits het belang der openbare rust en orde hun terugkeer naar Lombok in geen geval gedoogt, hun met toepassing van art. 47 van het Regeeringsreglement eene bepaalde plaats elders in Nederlandsch-Indië tot verblijf zal worden aangewezen. Ook ten aanzien van Dator Pangeran zal bedoelde maatregel moeten worden toegepast, daar overtuigend is gebleken dat hij, evenzeer als zijne Balische verwanten, aan het verzet tegen het Gouvernement heeft deelgenomen.

Na het overlijden van den vorst zijn de van Lombok medegekomen poenggawa's met het grootste deel der volgelingen weder naar hun land teruggezonden. Een deel der volgelingen was reeds in het begin van Februari, ingevolge machtiging der Indische Regeering, naar Lombok teruggegaan. Daarentegen is het aantal der te Batavia aanwezige Lomboksche personen vermeerderd door de komst, omstreeks medio Mei, van een drietal vorstentelgen met eenige aanverwanten en volgelingen.

In vele opzichten samenhangend met de geschiedenis van het rijk Lombok is die van het op Bali gelegen landschap Karang Asem, sedert 1849 eveneens onder het bestuur van den radja van eerstgenoemd rijk. [2])

Na den verraderlijken overval van onze troepen op Lombok verspreidde zich op Bali het gerucht dat uit Karang Asem een aanval zoude gedaan worden op de gouvernements-afdeeling Boeleleng. Inderdaad schijnt een dergelijk optreden in de bedoeling van enkele poenggawa's te hebben gelegen, en onder dezen werd in de eerste plaats genoemd een zoon van den bekenden vroegeren rijksbestierder van Boeleleng, Goesti Djilantik, genaamd Goesti K'toet Djilantik, die, op Lombok vertoefd hebbende, met eene opdracht in dien geest van den ouden vorst naar Karang Asem zoude zijn teruggekeerd. Verschillende teekenen van onrust deden zich voor. Een gezantschap, bestaande uit de poenggawa's van de onder Karang Asem ressorteerende districten Rendang en Selat, met een gevolg van p. m. 150 personen, gedeeltelijk met geweren gewapend, trok naar Bangli en Gianjar om zich van de gezindheid der bestuurders van die landschappen te overtuigen. Aan het volk van Karang Asem was verboden het gouvernementsgebied te bezoeken, en omgekeerd verzochten de in Boeleleng gevestigde, uit Karang Asem afkomstige lieden om passen ten einde tijdelijk naar hun land terug te keeren, waar zij verklaarden godsdienstige feesten te moeten bijwonen. De handel met Boeleleng verminderde, terwijl in Karang Asem de hassil op den uitvoer van runderen naar Boeleleng verdubbeld was.

Aldus was de stand van zaken bij den terugkeer van Goesti G'de Djilantik in Karang Asem, waarheen hij den 9den September 1894 heimelijk was overgestoken, nadat een verzoek zijnerzijds om van gouvernementswege derwaarts te worden overgevoerd, zooals reeds vermeld werd op de laatste blz. der meerbedoelde Nota aan de Tweede Kamer, voorshands buiten beschikking was gelaten.

De te dezer zake in de Nota opgenomen mededeelingen vereischen nog (zie ook noot 4 op blz. 35 hiervóór) in zoover rectificatie dat Djilantik niet naar Karang Asem is overgestoken »in weerwil van het toezicht der marine". Wel meende de Indische Regeering dat de opperbevelhebber der expeditie besloten had om Djilantik voorloopig te laten waar hij zich bevond, namelijk te Telok Komba, en hem het oversteken naar Karang Asem zoo mogelijk door de marine te doen beletten, maar later bleek dat de opdracht daartoe niet aan den commandant der expeditionaire scheepsmacht is gedaan, omdat voor eene effectieve contrôle toenmaals geen voldoende maritieme middelen beschikbaar waren. Een bepaald vijandig optreden tegen Djilantik werd door den opperbevelhebber, in overleg met den toen voor de eerste maal op Lombok in commissie zijnden directeur van binnenlandsch bestuur (verg. noot 3 op de voorgaande blz.) en met den resident, niet raadzaam geacht, omdat dit vooreerst ten gevolge zoude hebben dat Djilantik met zijne 1200 gewapenden naar Mataram en Tjakra Negara terugkeerde, den vijand zoodoende eene aanzienlijke versterking van troepen en in zijn persoon een energiek leider bezorgende, en ten andere er bovendien allicht toe zou kunnen leiden dat

1) Inmiddels werd op 1 Mei jl. — zie Indisch Staatsblad 1895 nº. 60 — te Ampenan een postkantoor geopend, een maatregel die geen uitstel gedoogde.

2) Het contract, den 21 Juli 1849 door het Gouvernement met den toenmaligen vorst van Lombok over Karang Asem gesloten, is te vinden in nº 6 van de hooger aangehaalde voor de Staten-Generaal gedrukte stukken der sitting 1894 — 1895 — **177**.

bij aan de poenggawa's van Karang Asem den last zoude geven om tegen het gouvernementsgebied op Bali op te trekken en daardoor de rust op dit eiland te verstoren.

De mogelijkheid mocht intusschen niet geheel worden voorbijgezien dat juist uit den terugkeer van Djilantik in Karang Asem moeielijkheden op Bali zouden voortvloeien, weshalve den gewestelijken secretaris, die gedurende het verblijf van den resident op Lombok met de behandeling der bestuursaangelegenheden op Bali was belast, werd opgedragen om een Europeesch ambtenaar of inlandsch groote naar Karang Asem te zenden ten einde Djilantik persoonlijk over het gebeurde te hooren en hem over zijne houding inlichtingen te doen geven. Tevens machtigde de Indische Regeering den secretaris om, bijaldien hem uit vertrouwbare berichten afdoende mocht blijken dat Karang Asem vijandige bedoelingen koesterde, alsdan Djilantik te dreigen met het zenden van een oorlogsschip (13 September).

De poenggawa van Boeleleng, aan wien werd opgedragen zich naar Karang Asem te begeven ten einde Djilantik den brief over te brengen, waarin hem o. a. ophelderingen omtrent de toedracht van de overvalling en de door hem daarbij aangenomen houding werden gevraagd, was nog niet derwaarts vertrokken, toen zich (19 September) bij den gewestelijken secretaris een poenggawa uit Karang Asem aanmeldde, die dien ambtenaar, namens Djilantik, mondeling mededeelde, dat deze met zijn volk geen vijandelijkheden tegen het Gouvernement wilde ondernemen en van Lombok was overgestoken juist uit vrees van te worden verdacht van vijandelijke bedoelingen.

In overeenstemming met de strekking dezer mededeelingen waren de berichten, welke der Indische Regeering omtrent den politieken toestand op Bali gewerden. Er waren geen teekenen waar te nemen, zoo rapporteerde de inspecteur Liefrinck [1]) onder dagteekening van 20 September, waaruit zou kunnen worden afgeleid dat er voor Boeleleng gevaar dreigde. De uitingen van vijandelijke gezindheid, welke aanvankelijk omtrent de poenggawa's en de bevolking van Karang Asem waren vernomen, hadden na Djilantik's terugkeer opgehouden. Gaandeweg nam het verkeer tusschen Karang Asem en Boeleleng weder toe, doch de bevolking van Karang Asem moest nog steeds de wapenen gereed houden en de in Boeleleng gevestigde uit Karang Asem afkomstige personen waren nog niet van daar teruggekeerd. In de grensdistricten was het rustig (23 September).

Het antwoord van Djilantik op den hem inmiddels door den poenggawa van Boeleleng overgebrachten brief van den gewestelijken secretaris werd den 29sten September ontvangen. Daarin verklaarde hij dat hem van het voornemen tot de overrompeling niets bekend was geweest; toen hij op den avond der gebeurtenis het geweervuur vernam, was hij aanstonds met zijn volk naar het gebergte getrokken en had den resident daarvan kennis gegeven; zoodra hij scheepsgelegenheid kon verkrijgen, was hij naar Karang Asem teruggekeerd; jegens het Gouvernement was hij niet vijandig gezind; de naar enkele der Balische rijkjes gezonden gezanten waren buiten hem om en vóór zijn terugkeer vertrokken, doch hij had hen onmiddellijk teruggeroepen.

Gelijktijdig zond Djilantik een brief voor den resident om dezen kennis te geven van zijn terugkeer in Karang Asem. Ook dit schrijven bevatte de verzekering dat hij nimmer iets kwaads tegen het Gouvernement in den zin had gehad en daarenboven de belofte om geheel den wil van het Gouvernement te zullen blijven volgen.

De Boelelengsche poenggawa was in Karang Asem naar behooren ontvangen, doch hij had er geconstateerd dat onder de bevolking der hoofdplaats algemeen de meening bestond dat, wanneer Lombok mocht komen te vallen, Karang Asem aanstonds de afdeeling Boeleleng zoude aanvallen.

In de tweede helft van October werden andermaal uit Karang Asem berichten ontvangen, welke vijandelijkheden van die zijde niet geheel onwaarschijnlijk maakten. Een deel der poenggawa's zoude namelijk het voornemen koesteren om van Djilantik afvallig te worden en daarna de afdeeling Boeleleng aan te vallen. Hoewel dit plan nog niet tot een begin van uitvoering scheen te zijn gekomen en de berichten omtrent het tijdstip der uitvoering uiteenliepen, achtte de Indische Regeering het niettemin raadzaam nadere voorzieningen te treffen om op de eerste aanvraag het te Boeleleng gelegerde observatiekorps (waarvoor te Malang op Java eene reserve werd bijeengehouden) onverwijld, ook met artillerie en cavalerie, te kunnen versterken. Eveneens werden maatregelen van voorzorg genomen van de zijde der autoriteiten op Lombok. De rust bleef evenwel bewaard.

Toen, nadat bevel gegeven was om de expeditionnaire macht op Lombok met nog twee bataljons infanterie te versterken (zie blz. 37 hiervóór), de val van Tjakra Negara aanstaande mocht worden geacht, terwijl het te voorzien was dat deze gebeurtenis groote beroering in de Balische maatschappij en niet het minst in Karang Asem zoude teweegbrengen, verzocht de hooger bedoelde inspecteur Liefrinck machtiging (12 November) om zich naar Karang Asem te begeven, ten einde aan Djilantik en de landsgrooten voor te houden wat van hen verlangd werd en hen, zonder bedreigingen, waartoe geen bepaalde aanleiding bestond, indachtig te maken wat hun en hun land zoude te wachten staan, wanneer zij zich 's Gouvernements misnoegen op den hals haalden. De inspecteur Liefrinck, wien de gevraagde machtiging verleend werd, genoot te Karang Asem eene behoorlijke ontvangst en hield er eenige malen besprekingen met Djilantik en de landsgrooten. Hij beval hen aan zich te onthouden van elke bemoeienis met de aangelegenheden van Lombok en geen lieden van daar te ontvangen. Zij beloofden hieraan te zullen voldoen en betuigden ook overigens hunne gezindheid om de bevelen van het Gouvernement op te volgen (19 November).

De vermeestering van Tjakra Negara en de daarop gevolgde gevangenneming en opzending naar Batavia van den vorst van Lombok en een groot deel zijner familieleden werden aan de bestuurders der Balische landschappen, en daaronder Karang Asem, bij brief van den resident medegedeeld. Aan Djilantik werd daarbij tevens te kennen gegeven dat, daar de radja van Lombok voorheen ook gezag voerde over Karang Asem, dit landschap nu evenzeer als Lombok aan het Gouvernement was vervallen, en dat vertrouwd werd dat, zoolang de Gouverneur-Generaal niet zoude hebben beslist wie Karang Asem zou besturen, Djilantik voor alle aangelegenheden van dat landschap zoude waken, opdat de rust bewaard mocht blijven.

Aanvankelijk schijnt de inhoud van dit schrijven in Karang Asem voor een goed deel te zijn geheim gehouden; de onderwerping van den vorst werd aan de poenggawa's bekend gemaakt, doch zijne opzending naar Batavia en het vervallen van Lombok en Karang Asem aan het Gouvernement werden verzwegen. De reden daarvan was vermoedelijk dat men aan de juistheid der berichten twijfelde, ook omdat enkele dagen vóór de ontvangst van 's residents brief twee personen, voorgevende gezanten van den vorst van Lombok te zijn, te Karang Asem waren gekomen om aan te sporen tot een aanval op Boeleleng.

In zijn antwoord op bedoelden brief betuigde Djilantik zijne vriendschappelijke gezindheid en verklaarde hij den wil van het Gouvernement te zullen volgen. Tevens gaf hij de verzekering dat hij voor alle aangelegenheden van Karang Asem instond.

De nakoming van deze laatste belofte was niet in alle opzichten gemakkelijk, aangezien er in Karang Asem geenszins eene ongestoorde rust heerschte. Er was eene partij, die Djilantik verantwoordelijk stelde voor den dood van Anak Agoeng Made en hem verweet de belangen van het Gouvernement te behartigen ten einde zelf op den voorgrond te kunnen treden. Zelfs was er eenigen tijd te voren eene samenzwering op het getouw gezet, ten doel hebbende Djilantik van het leven te berooven en, hoewel deze den toeleg tijdig ontdekt en maatregelen genomen had tegen de vermoedelijk schuldigen, had hij zich ter wille van zijne veiligheid genoodzaakt gezien de hoofdplaats Karang Asem te verlaten en zich gedurende eenigen tijd in eene daarbuiten gelegen dessa te vestigen. (Zijn terugkeer in de poeri had plaats in het begin van December.) Ten andere bestond er nog steeds eene partij in Karang Asem, welke er naar haakte gewapenderhand tegen het gouvernementsgebied op te treden, en hoezeer Djilantik er naar streefde om van dat plan te doen afzien, de tegenstand dien hij ontmoette en de vrees voor vernieuwde aanslagen op zijn leven, beletten hem om tegen die partij van verzet metterdaad krachtig op te treden. Intusschen slaagde hij er wel in om de verwezenlijking van de vijandelijke voornemens op de lange baan te doen schuiven, en wist hij te bewerken dat in elk geval niets zoude worden ondernomen vóórdat had plaats gehad het ophanden zijnde verbrandingsfeest van den in 1893 (zie vorig verslag, blz. 34) overleden medebestuurder van Karang Asem, Anak Agoeng Gdé Poetoe, en het vijlen van de tanden van twee andere leden der vorstelijke familie.

[1]) Hoewel niet verwacht werd, dat de aanwezigheid van Djilantik op Bali, in verband met de hem vijandige stemming in andere rijkjes (wat Kloengkoeng betreft zie vorig verslag, blz. 34) en de gebleken goede gezindheid der zelfbesturende vorsten op Bali, tot voor ons gezag nadeelige gevolgen leiden zou, had de Indische Regeering voorzichtigheidshalve den inspecteur der cultures F. A. Liefrinck, die door vroeger langdurig verblijf op Bali met de toestanden op het eiland vertrouwd en met de Balische vorsten bekend was, naar Boeleleng gezonden om den gewestelijken secretaris (die nog niet lang op Bali geplaatst was) in de behandeling der bestuursaangelegenheden op Bali ter zijde te staan.

In afwachting van deze feesten liepen zich nu en dan geruchten vernemen over vijandelijke plannen, doch het verbrandingsfeest vond den 22sten Maart jl. plaats en de plechtigheid van het tandenvijlen den 27sten en 28sten d. a. v., zonder dat daarna de rust op eenige wijze werd verstoord.

De Indische Regeering heeft ten slotte, in Mei jl., het besluit genomen om het bestuur over Karang Asem voorloopig aan DJILANTIK te laten. Bij de verkregen zekerheid dat DJILANTIK aan het verraad geen deel heeft gehad en dat hij integendeel tot het laatste toe getracht heeft het gewelddadig verzet tegen de uitvoering van de onzerzijds gestelde eischen tegen te houden, was in het niet wantrouwen van onze bevelhebbers, in aanmerking genomen de redenen die daartoe geleid kunnen hebben, op zich zelf geen voldoende grond meer aanwezig om DJILANTIK door ontzetting uit het bestuur over Karang Asem eene straf op te leggen, die, kwalijk gemotiveerd tegenover de bewijzen van goede gezindheid door hem na zijn terugkeer in Karang Asem gegeven [1]), hem als het ware met geweld gedreven zou hebben in de armen der aan ons gezag vijandige elementen in genoemd landschap en dus onvermijdelijk ernstige moeielijkheden in het leven geroepen zou hebben. Het bestuur over Karang Asem zal door DJILANTIK gevoerd worden als stedehouder namens het Gouvernement, en hij zal daarbij, behoudens nadere bevelen van het Gouvernement, als leiddraad hebben te volgen het in 1849 met het Lomboksch vorstenbestuur voor Karang Asem gesloten contract, bedoeld in noot 2 op blz. 38 hiervóór. Schriftelijk zal hij moeten verklaren dat hij in het bestuur over Karang Asem zich als een goed en getrouw regent zal gedragen. Overigens is het geheel aan het beleid van den resident overgelaten om naar gelang van omstandigheden te beoordeelen, welke de beste weg zal zijn om eerst bij DJILANTIK het wantrouwen weg te nemen dat hij mogelijk nog omtrent onze bedoelingen koestert en daarna de gelegenheid te zoeken om de te treffen regeling met hem te bespreken, en verder te beslissen hoe en waar zijne officieele bevestiging als stedehouder van het Gouvernement zal plaats vinden.

In verband met den onzekeren toestand in Karang Asem heeft de Indische Regeering voorshands geen vrijheid kunnen vinden de, behoudens eene korte tusschenpoos, sedert Juni 1894 op Bali gelegerde observatietroepen van daar weg te nemen, maar wel is in het begin van April jl. machtiging verleend tot ontbinding van de te Malang gereed gehouden reserve, waarvan hiervóór sprake was. Nu de expeditionnaire troepen grootendeels op Java teruggekeerd zijn, kunnen versterkingen, als het onverhoopt noodig mocht zijn, ook zonder dat er eene speciale reserve is, binnen zeer korten tijd naar Boeleleng worden gezonden.

De overige Balische landschappen zijn in de Lomboksche verwikkelingen niet in belangrijke mate betrokken geweest.

Hunne bestuurders werden van onzentwege schriftelijk in kennis gesteld met de ware toedracht van het op Lombok gepleegd verraad, nadat gebleken was dat daaromtrent uit Karang Asem valsche geruchten waren verspreid.

Aan de radja's van Bangli en Gianjar werden ophelderingen gevraagd naar aanleiding van de ontvangst der hooger bedoelde gezanten uit Karang Asem. De daarop ontvangen antwoorden luidden bevredigend. Eerstbedoelde bestuurder toonde zich zeer gouvernementsgezind en deelde o. a. in het begin van October door tusschenkomst van een zijner poenggawa's aan het bestuur mede, dat hij de versterkingen in zijn land, langs de wegen die van Karang Asem en Gianjar naar Boeleleng leiden, had laten in orde brengen en genegen was geheel overeenkomstig de inzichten van het Gouvernement tegen Karang Asem op te treden. Hoewel de goede bedoeling van deze mededeeling werd op prijs gesteld, moest hem uit den aard der zaak worden aanbevolen geen vijandelijkheden te plegen. Toen in November de inspecteur LIEFRINCK zich in Karang Asem bevond, kwam de radja van Gianjar bij dien ambtenaar op de zaak der ontvangst van de Karang Asemsche gezanten terug en gaf schriftelijk de verzekering van zijne vredelievende gezindheid. Tegelijkertijd zonden ook de bestuurders van Badoeng en Tabanan brieven, waarin zij opkwamen tegen het verspreide gerucht dat ook tot hen gezanten van Karang Asem gezonden waren, en verzekerden dat zij, met stipte nakoming van het contract, in vrede en vriendschap met het Gouvernement wenschten te leven. Het door ons op Lombok behaald succes was vermoedelijk niet vreemd aan deze betuigingen.

Door den vorst (dewa agoeng) van Kloengkoeng werden in den loop der maand September tot tweemalen toe brieven aan het bestuur gezonden, de strekking hebbende om, zoo mogelijk met onze hulp, af te rekenen met het hem vanouds vijandige Karang Asem. Uit den aard der zaak werd aan dit streven geen voet gegeven.

Overigens waren de aanrakingen met de Balische zelfbesturen niet belangrijk. Van Tabanan, Badoeng en Bangli werd door het bestuur nogal medewerking ondervonden ten aanzien van verzoeken tot opsporing van vluchtelingen en gestolen vee en tot afdoening van schulden van naar het vorstengebied vertrokken personen. Toch laat de afdoening van zaken vaak te wenschen over, daar de vorsten zich zoo weinig mogelijk met de bestuurszaken inlaten en de regeling daarvan aan familieleden en ondergeschikte hoofden overdragen.

De mededeelingen van het gewestelijk bestuur over 1894 ontvangen ten aanzien van het rechtstreeksch gouvernementsgebied op Bali (de afdeelingen Boeleleng en Djembrana) stemmen in vele opzichten overeen met die over het voorafgegane jaar. Belangrijke gebeurtenissen kwamen niet voor en de politieke toestand was er zonder voorbehoud gunstig. De belastingen werden ook in 1894 op tijd betaald en bij de inning werden geen moeielijkheden ondervonden, terwijl evenals in 1893 de bevelen en beslissingen van het bestuur naar behooren werden opgevolgd en uitgevoerd. Het vertrouwen op het bestuur neemt toe en de bevolking waardeert de grootere rechtszekerheid en de rust, waardoor zij zich geheel aan den landbouw en andere bedrijven kan wijden. De veiligheid van personen en goederen liet weinig te wenschen over. De gezondheidstoestand was naar wensch; epidemieën noch epizootieën kwamen voor. De rijstoogst viel zeer bevredigend uit. (Dit was evenzeer het geval in het vorstengebied op Bali, zoodat van Badoeng veel van dit voedingsmiddel werd uitgevoerd naar Oost-Java.) Aanzienlijker dan in 1893 was ook de uitvoer van koffie, namelijk ruim 34 000 pikol, tegen p. m. 21 000 pikol in 1893. Overigens stak in 1894 zoowel de in- als de uitvoer op de hoofdplaatsen der beide afdeelingen ongunstig af bij de cijfers van 1893.

D. Landmacht.

Bij Koninklijk besluit dd. 26 April 1895 n°. 3 werd aan den commandant van het leger in Nederlandsch-Indië, tevens chef van het departement van oorlog aldaar, den luitenant-generaal A. R. W. GEIJ VAN PITTIUS, adjudant in buitengewonen dienst van H. M. de Koningin, op verzoek eervol ontslag uit den militairen dienst verleend, met ingang van 2 Mei daaraanvolgende. Ingevolge de daartoe door den Gouverneur-Generaal verleende machtiging droeg genoemde opperofficier, die om gezondheidsredenen onverwijld moest vertrekken, op laatstgemelden datum het legercommando tijdelijk, in afwachting van zijne definitieve vervanging, over op den generaal-majoor M. SEGOV. Sedert werd bij Koninklijk besluit dd. 19 Juni 1895 n°. 49 tot luitenant-generaal, commandant van het leger en chef van het departement van oorlog in Nederlandsch-Indië benoemd de hier te lande aanwezige en bij datzelfde besluit in activiteit herstelde luitenant-generaal titulair J. A. VETTER, die den 15den Maart te voren, ingevolge Koninklijk besluit dd. 22 Februari 1895 n°. 20, den militairen dienst met behoud van recht op pensioen had verlaten. Het vertrek van den nieuwen titularis naar Batavia is bepaald tegen het einde van September aanstaande.

Met terugzicht op het medegedeelde in 't vorig verslag (noot 1 op blz. 3) betreffende de afschaffing van een vast daggeld voor in commissie reizende leden van den Raad van Indië, is te dezer plaatse aan te teekenen dat in September 1894 (Indisch Staatsblad n°. 203) bedoelde regeling is nagevolgd ten aanzien van inspectiereizen van den commandant van het leger (en, in verband met n°. 688 van het Bijblad op het Indisch Staatsblad, ook ten aanzien van die van den commandant der zeemacht in Indië).

§ 1. *Levende strijdkrachten.*

Samenstelling en sterkte van het leger. Bijlage B hierachter geeft het gebruikelijke uitgewerkte overzicht van de formatie en van

[1]) Als zoodanig kan o. a. gewezen worden op het feit, dat DJILANTIK uit eigen beweging het verzoek deed om eene belangrijke partij vuurwapenen en ammunitie, afkomstig van eene in 1894 door eenige vreemdelingen gedane poging tot clandestienen invoer van die artikelen op Bali, en achtergebleven op het gebied van Karang Asem, van daar te doen weghalen, welk verzoek inderdaad door de uitlevering van een en ander gevolgd werd.

Met betrekking tot bedoelde smokkelarij kan hier nog worden vermeld, dat de hoofdpersoon, W. P. MALLOIS, zich noemende Russisch onderdaan, in Augustus 1894 van Karang Asem naar Lombok zich heeft begeven en daar het vorstenbestuur in het verzet tegen ons heeft bijgestaan. Hij werd medio Januari 1895 door een der Sassaksche hoofden van de Oostkust aan het bestuur uitgeleverd en wordt thans vervolgd voor den raad van justitie te Soerabaja, die rechtsingang tegen hem verleend heeft.

de sterkte des legers bij het einde van het jongst verloopen jaar; het volgende verkorte overzicht is daaraan ontleend.

OMSCHRIJVING.	OFFICIEREN (allen Europeanen of met dezen gelijkgestelden). a)	ONDEROFFICIEREN EN MINDEREN (allen militairen; zie de noten c en f). Europeanen.	Afrikanen.	Amboineezen.	Inlanders.	Totaal.	Bovendien behoorden tot het leger, maar telden niet in de formatie (en zijn daarom in de voorgaande kolommen van dit overzicht niet begrepen) eenige in bijlage B nader gespecificeerde categorieën van officieren en militairen beneden dien rang, wier aantal bedroeg: Officieren.	Onderofficieren en minderen.
Ult. 1893 telde de „normale" formatie	1414	13 827	„	2257	17 643	33 727	. . . .	. . . .
Ult. 1893 telde de „tegenwoordige" (feitelijk geldende) formatie	1430	14 105	„	2371	17 882	34 358	. . . .	. . . .
Ult. 1893 telde de sterkte	b) 1358	13 883	55	2481	16 854	c) 33 273	d) 276	d) 415
Ult. 1894 telde de „normale" formatie	1413	13 797	„	2257	17 616	33 870	. . . .	. . . .
Ult. 1894 telde de „tegenwoordige" (feitelijk geldende) formatie	1458	14 363	„	2344	17 867	34 574	. . . .	. . . .
Ult. 1894 telde de sterkte	e) 1402	15 812	55	2593	18 145	f) 36 605	d) 296	d) 434
Ult. 1894 alzoo méér of minder: „normale" formatie	— 1	— 30	„	„	— 27	— 57	. . . .	. . . .
Ult. 1894 alzoo méér of minder: „tegenwoordige" (feitelijk geldende) formatie	+ 28	+ 258	„	— 27	— 15	+ 216	. . . .	. . . .
Ult. 1894 alzoo méér of minder: sterkte	g) + 44	+ 1929	„	+ 112	+ 1291	+ 3332	+ 20	+ 19

a) Onder de officieren zijn in deze kolom ook medegeteld de *tegevolge de formatie*, dus doorloopend, als tweede-luitenant (bij de artillerie) dienstdoende adjudant-onderofficieren, wier aantal volgens de „normale" formatie 17, doch volgens de „tegenwoordige" formatie op ult. 1893 en ult. 1894 achtereenvolgens 18 en 16 beliep. Op elk dier tijdstippen telde de sterkte 20 dienstdoende tweede-luitenants als de hierbedoelde.

b) Namelijk 1331 officieren (waaronder 39 gedetacheerd van het leger in Nederland) en 27 adjudant-onderofficieren dienstdoend officier (waaronder 7 — 1 bij de cavalerie en 6 bij de artillerie — die slechts tot wederopzeggens ontbrekende tweede-luitenants vervingen).

c) Bovendien werden op ult. 1893 528 plaatsen van in de formatie begrepen *militairen* door burgerpersonen vervuld. Dit was het geval bij den hospitaal- en den topographischen dienst en bij de militaire bureaux.

(Met het verder nog gebezigde civiel personeel ter vervulling van in de legerformatie opgenomen en daarbij bepaaldelijk voor *niet-militairen* bestemde emploaien wordt te dezer plaatse geen rekening gehouden. Behalve dit burgerpersoneel — gespecificeerd op blz. 7 van bijlage B — behooren overigens nog een aantal burgerpersonen tot het leger — uitsluitend inlanders — als werklieden, handlangers, magazijnsknechts, enz. De samenstelling van dit laatste, niet in de legerformatie geregeld, inlandsch burgerpersoneel is laatstelijk vastgesteld bij het in de Javasche Courant van den 12den Mei 1893 opgenomen gouvernementsbesluit van den 2den dier maand n°. 9, sedert gewijzigd bij gouvernementsbesluiten dd. 3 Januari en 9 Augustus 1894 n°. 18 en 1.

d) Hier worden bedoeld, wat de officieren betreft: zij, die zich met verlof buiten Nederlandsch-Indië bevonden; die, welke non-actief waren of voor memorie werden gevoerd, en de gedetacheerden in Nederland (deze laatsten op ult. 1893 en ult. 1894 achtereenvolgens ten getale van 65 en 62), — en wat de onderofficieren en minderen aangaat, de voor memorie gevoerden, de gedetineerden, de gestraften bij de strafdetachementen en de militairen die bij de subsistentenkaders op scheepsgelegenheid naar Nederland wachtende waren.

e) Namelijk 1360 officieren (waaronder 88 gedetacheerd van het leger in Nederland) en 42 adjudant-onderofficieren dienstdoend officier (waaronder 22 — 15 bij de infanterie, 1 bij de cavalerie en 6 bij de artillerie — die slechts tot wederopzeggens ontbrekende tweede-luitenants vervingen).

f) Bovendien 588 burgerpersonen, in dienst ter vervanging van ontbrekende *militairen* (verg. noot c).

g) Het getal officieren vermeerderde met 29, en (bij de infanterie) het getal adjudant-onderofficieren dienstdoend officier met 15.

Bij de beoordeeling van deze cijfers moet allereerst rekening gehouden worden met het feit, dat de reorganisatie der infanterie (verg. blz. 38 van het vorige verslag) slechts geleidelijk haar beslag krijgt; natuurlijk zijn de gebeurtenissen op het eiland Lombok niet bevorderlijk geweest om de invoering der nieuwe organisatie te bespoedigen, en op 1 April 1895 waren dan ook nog eerst vijf veldbataljons (n°. 1, 4, 9, 10 en 18) en het 3de depôtbataljon op de nieuwe sterkte geformeerd. Uit dien hoofde heeft de vergelijking van formatie- en sterktecijfers ook ditmaal slechts eene zeer betrekkelijke waarde, te minder doordien de gebeurtenissen op Lombok eene *tijdelijke* vermeerdering vorderden van het aantal hoofdofficieren en kapiteins, welke plaatsen eerlang weer geleidelijk zullen moeten insmelten. [1]) Hieronder wordt derhalve verder alleen nader stilgestaan bij de *sterkte*cijfers van het leger, die, in vergelijking met den toestand op ult. 1893, op het einde van 1894 een zeer belangrijken vooruitgang aanwezen. Op 31 December 1894 telde het leger méér dan een jaar te voren: 44 officieren en 3332 militairen beneden dien rang (1929 Europeanen, 112 Amboineezen en 1291 inlanders), onder welke cijfers begrepen waren p. m. 600 Europeanen, behoorende tot de Koloniale Reserve [2]). Deze zeer aanzienlijke toeneming van de legersterkte is een natuurlijk gevolg van de maatregelen, die zoowel hier te lande als in Indië genomen werden tot aanvulling van het leger, toen dit plotseling door den loop van zaken op Lombok tot buitengewone krachtsinspanning geroepen werd. Daar echter het meerendeel der geworvenen ongeoefend was — althans (voor zooveel de Europeanen aangaat), door de nog bestaande verschillen tusschen de recruten-opleiding in Nederland en in Indië, als ongeoefend waren te beschouwen — werden in Indië, boven de formatie van het leger, twee recruten-bataljons opgericht [3]), welker officieren, uitgenomen de 2 majoors en 8 kapiteins, uit de normale formatie van het leger gevonden werden; zij telden te zamen op 31 December 1894 22 officieren, 863 Europeanen, 78 Amboineezen en 439 inlanders. Op den genoemden datum was hierdoor en ten gevolge van het zooveel grooter aantal zieken, althans onder de Europeanen [4]) — het gewone gevolg van elke expeditie van eenige beteekenis — ondanks het groote overcompleet, de sterkte van het aantal voor werkelijken dienst geschikte en beschikbare onderofficieren en minderen bij het wapen der infanterie niet merkbaar grooter dan een jaar te voren, zooals het volgende overzicht doet zien.

Onderdeelen der infanterie.	Ult Dec. 1892.	Ult Juni 1893.	Ult. Dec. 1893.	Ult. Juni 1894.	Ult. Dec. 1894.
1°. Veldbataljons.					
Europeanen en Afrikanen	4 136	3 926	4 020	4 259	4 100
Amboineezen	1 504	1 529	1 661	1 624	1 542
Inlanders	4 476	3 963	4 116	4 182	4 110
Totaal	10 116	9 418	9 797	10 065	9 752

[1]) Bij de infanterie: 1 luitenant-kolonel, 2 majoors en 6 kapiteins (gouvernementsbesluit dd. 2 November 1894 n°. 20) en bovendien, in verband met de oprichting van twee (tijdelijke) recruten-bataljons, 2 majoors en 8 kapiteins (gouvernementsbesluiten dd. 17 October en 27 November 1894 n°. 3 en 2a); bij de militaire administratie (gouvernementsbesluiten dd. 10 October en 7 September 1894 n°. 2 en 22) 1 kapitein-kwartiermeester (en 3 tweede luitenant-kwartiermeesters). Deze tijdelijke uitbreiding der formatie is, voor zooveel de eerstgenoemde 3 hoofdofficieren en 6 kapiteins betreft, reeds weder ingetrokken bij gouvernementsbesluit dd. 13 Juni 1895 n°. 4.

[2]) Bij het einde van 1893 waren van de Koloniale Reserve in Indië aanwezig of derwaarts onderweg 311 Nederlanders en 42 vreemdelingen. Op 30 Juni 1894 waren die cijfers 309 Nederlanders en 45 vreemdelingen, en op 31 December 1894 585 en 46.

[3]) Het wapen der infanterie telde

	ult. 1893	ult. 1894
Europeesche recruten	498	1261
Amboineesche „	115	165
Inlandsche „	1192	2195
Samen	1805	3621

[4]) Bij het wapen der infanterie waren op ult. 1894 door ziekte aan den dienst onttrokken 2168 verpleegden in de zieken-inrichtingen en kwartierzieken en 1288 geëvacueerden (daaronder respectievelijk 1197 en 819 Europeanen), tegen op ult. 1893 1787 zieken en 481 geëvacueerden (daaronder respectievelijk 839 en 237 Europeanen).

Onderdeelen der infanterie.	Ult. Dec. 1892.	Ult. Juni 1893.	Ult. Dec. 1893.	Ult. Juni 1894.	Ult. Dec. 1894.
2°. Depôtbataljons.					
Europeanen en Afrikanen .	603	707	612	509	754
Amboneezen.	37	55	47	49	88
Inlanders	1 062	896	658	583	728
Totaal. . .	1 702	1 658	1 317	1 141	a) 1 570
3°. Garnizoens-infanterie en overige infanterie-afdeelingen.					
Europeanen en Afrikanen .	2 523	2 709	2 615	2 715	2 580
Amboneezen	59	67	6	6	36
Inlanders	6 617	6 749	6 411	6 605	6 729
Totaal . .	9 199	9 525	9 032	9 326	b) 9 351
4°. Op reis ter bereiking van hunne bestemming.					
Europeanen en Afrikanen .	149	91	212	211	2
Amboneezen	87	88	147	68	11
Inlanders	89	207	603	301	515
Totaal. . .	325	386	962	580	528
Totalen der voor werkelijken dienst beschikbaren bij de infanterie.					
Europeanen en Afrikanen .	7 501	7 433	7 459	7 694	7 445
Amboneezen	1 687	1 739	1 861	1 747	1 677
Inlanders	12 244	11 815	11 788	11 671	12 084
Totaal-generaal (ongerekend de officieren) . . .	21 432	20 987	21 108	21 112	21 206

a) Hieronder zijn niet begrepen de cijfers betreffende de twee tijdelijke recruten-bataljons, die in de uit Indië ontvangen opgaven, hier overgenomen, ten onrechte zijn vermeld sub 3°. Men mist hier te lande de gegevens om deze cijfers te splitsen.

b) Zie de voorgaande noot

De in de noten 3 en 4 op de voorgaande blz. vermelde cijfers omtrent recruten en zieken doen nu verwachten, dat in den loop van 1895 het aantal voor werkelijken dienst geschikte en beschikbare onderofficieren en minderen geleidelijk zal toenemen. Aanteekening verdient nog, dat op 1 Januari 1895 op weg waren naar Indië 331 man suppletietroepen, en dat in het eerste halfjaar 1895 in Indië zijn aangebracht 1118 man suppletietroepen.

Ook de totaalsterkte in Indië van het officierskorps nam in den loop van 1894 eenigermate toe; zij steeg van 1331 tot 1360 hoofden, en zulks niettegenstaande het aantal der met verlof naar Europa vertrokken officieren, onder de werking der nieuwe verlofsbepalingen (Indisch Staatsblad 1893 n°. 237), tevens gestegen was, namelijk van 193 tot 224; maar deze klimming van het aantal actief dienende officieren kon alleen verkregen worden door ruime uitzending van officieren van het leger hier te lande, die voor den tijd van vijf jaren gedetacheerd werden bij het Indische leger (zie de noten *b* en *e* onder het staatje op blz. 41 hiervóór). Bij de infanterie, de cavalerie en de artillerie was het incompleet aan officieren bovendien aangevuld (bij infanterie en cavalerie ten deele) door de aanstelling van respectievelijk 15, 1 en 6 adjudant-onderofficieren dienstdoende officieren; bij genie en topographischen dienst ontbraken respectievelijk 8 en 4 officieren. Bij de infanterie zal tot aanvulling van het incompleet aan officieren eerlang kunnen medewerken de bij Koninklijk besluit van 29 Mei 1895 n°. 13 (Recueil Militair blz 692) nader geregelde gelegenheid om verdienstelijke onderofficieren, die door practische geschiktheid uitmunten, te benoemen tot onderluitenant (zie § 59 der legerformatie, zooals die paragraaf luidt ingevolge Indisch Staatsblad 1893 n°. 91). [1]) Bij den dienst der militaire administratie waren op ult. 1894 2 officieren overcompleet en bij het korps officieren van gezondheid 14 (zie bijlage B) Daarentegen beliep het aantal militaire apothekers bij het einde des jaars 12 minder dan de formatie eischte, maar dit incompleet hield verband met de beslissing van 1884 (zie het verslag van dat jaar, blz. 30), dat een deel der apothekersplaatsen gaandeweg wordt ingenomen door apothekersbedienden, die op ult. 1894 ten getale van 14 aanwezig waren.

Beschikbaar ter uitzending in Nederland, of op reis naar Java, waren op genoemden datum slechts 41 officieren (23 tweede-luitenants der infanterie, 4 tweede-luitenant-kwartiermeesters en 14 nieuw benoemde officieren van gezondheid), ongerekend 5 tweede-luitenants der artillerie en 2 der genie, die de lessen aan de 1ste afdeeling der krijgsschool volgden ter voltooiing van hunne opleiding.

Plaatselijke indeeling. De eenige verandering van aanbelang in de plaatsen waar militairen gelegerd waren, was in 1894 deze, dat na afloop van de krijgsverrichtingen op het eiland Lombok eene voorloopige bezetting aldaar achterbleef, samengesteld zooals in bijzonderheden is aangegeven in bijlage C hierachter, en dat de, in verband met bedoelde expeditie in Juni 1894 naar de gouvernementsafdeeling Boeleleng op het eiland Bali gezonden observatie-colonne (eene compagnie infanterie met eenige artillerie enz., een en ander ontleend aan de korpsen der 2de militaire afdeeling van Java), na gedurende eenige weken op Java te zijn teruggekeerd geweest, in September 1894 weder naar Boeleleng gedetacheerd werd en aldaar bij het einde des jaars nog verblijf hield.

De twee hooger bedoelde tijdelijk opgerichte recruten-bataljons waren gelegerd te Meester-Cornelis en Magelang, en wel in de kampementen die aldaar, door vertrek naar Lombok van het IIde en 2de veldbataljon, waren beschikbaar gekomen.

De op ult. 1893 en ult. 1894 in Indië in de formatie tellende officieren, onderofficieren en minderen, achtereenvolgens ten getale van 34 631 en 38 007 militairen, waren op elk der genoemde tijdstippen over de verschillende eilanden van den Archipel verdeeld als volgt:

	Ult. 1893.			Ult. 1894.		
	Offic. en dd. offic.	Onderofficieren en minderen.		Offic. en dd offic.	Onderofficieren en minderen.	
Java	594	15 704 a)	(7 035)	625	17 197 a)	(8 863)
Atjeh en onderh. . . .	328	5 513	(2 260)	226	5 396	(2 249)
Kusten op Sumatra . .	252	7 244	(2 628)	229	7 472	(2 466)
Banka, Billiton en Riouw	17	592	(171)	15	583	(146)
Borneo.	76	1 798	(536)	70	1 270	(551)
Celebes, Molukken, Timor	88	1 970	(832)	79	1 824	(565)
Bali en Lombok . . .	»	»	»	98	1 902	(968)
Op reis ter bereiking van hunne bestemming (ongerekend die binnen hun commandement op reis).	3	378	(74)	60	344	(37)
Totalen	1358	33 273	(13 936)	1402	36 605	(15 867)

a) De cijfers tusschen ( ) geplaatst wijzen aan hoeveel Europeanen (en Afrikanen) onder het totaal der onderofficieren en minderen begrepen zijn.

In voldoening aan een van de zijde der Tweede Kamer van de Staten-Generaal uitgedrukt verlangen [2]) zal men hierachter aantreffen eene emplacementkaart van het Indische leger, o. a. aangevende de verschillende standplaatsen der korpsen en der militaire inrichtingen op ult. 1894, ter toelichting waarvan kan strekken de als bijlage D hierachter afgedrukte dislocatietabel.

Aanvulling van het korps officieren. De veranderingen, hetzij definitief, hetzij tijdelijk gedurende 1894 in de actieve sterkte van het korps officieren voorgekomen, wijzen in totaal op een verlies van 257, tegenover eene aanwinst van 286 (hiervan 39 door detacheering uit het leger hier te lande), dus op eene vermeerdering met 29 officieren. Eene specificatie van deze verliezen [3]) en winsten is opgenomen in bijlage E (tabel III), waar men tevens vermeld vindt de overeenkomstige cijfers over de vier voorafgegane jaren (die gemiddeld per jaar een verlies van p. m. 194 en eene winst van p. m. 195 officieren aanwezen).

Onder de 286 officieren, die in 1894 voor het eerst of opnieuw in de sterkte werden gebracht, waren 118 nieuw benoemden en 5, die van het Nederlandsche leger of van het korps mariniers bij het Indische leger werden overgeplaatst.

Deze 123 nieuw verkregen Indische officieren waren over de verschillende wapens en diensten verdeeld als volgt:

[1]) Verschillende andere §§ der legerformatie zijn sedert nog gewijzigd bij de Koninklijke besluiten dd. 11 Januari 1894 n°. 41 (Indisch Staatsblad n°. 88) en 6 en 28 Februari 1895 n°. 19 en 14 (Indisch Staatsblad n°. 87 en 128).

[2]) Zie blz. 20 van het Voorloopig Verslag der Tweede Kamer betreffende de Indische begrooting voor 1895 (zitting 1894–1895 — 4 — n°. 33).

[3]) Van de met verlof buiten Nederlandsch-Indië aanwezige, dus niet tot de actieve sterkte behoorende officieren ontvielen er — voor zooveel de mutatiën gedurende 1894 in Indië bekend werden — 15, namelijk 4 door overlijden en 11 door pensionneering.

WAPEN OF DIENSTVAK.	Aantal officieren gedurende 1894:					
	In Indië benoemd.		In Nederland benoemd en in Indië in dienst gesteld.			
	Afkomstig van de Militaire school te Meester-Cornelis.	Opgeleid bij de korpsen of elders.	Speciaal opgeleid. a)	Opgeleid bij de korpsen of bij het instructie-bataljon.	Overgeplaatst van het leger in Nederland of van het korps marin	Totaal.
Infanterie	12	„	35	17	b) 3	67
Cavalerie	„	„	7	„	„	7
Artillerie	„	1	7	„	c) 1	10
Genie	„	„	4	„	„	4
Geneeskundige dienst: officieren van gezondheid	„	„	21	„	„	21
Geneeskundige dienst: apothekers	„	1	2	„	„	3
Geneeskundige dienst: paardenartsen	„	„	„	„	„	„
Militaire administratie (kwartiermeesters)	2	„	„	9	„	11
Totalen	14	2	76	26	5	123

a) Van de in deze kolom vermelde officieren waren die van de infanterie, cavalerie, artillerie en genie opgeleid aan de Koninklijke Militaire Academie, die van den geneeskundigen dienst aan eene Nederlandsche universiteit.

b) 2 afkomstig van het korps mariniers en 1 van de Koninklijke Militaire Academie.

c) Afkomstig van de Koninklijke Militaire Academie.

Het aantal cadetten, die zich bij de Koninklijke Militaire Academie te Breda voor den officiersrang bij het Indische leger bekwaamden, bedroeg op ult. 1894 86, namelijk voor de infanterie 56 (waarvan 23 reeds in het vierde studiejaar), voor de cavalerie 4, voor de artillerie 20 en voor de genie 0 (waarvan respectievelijk 3, 12 en 3 in het vierde studiejaar).

Aan de op 1 October 1893 in werking getreden cadettenschool te Alkmaar werden bij het einde van 1894 47 jongelieden (22 meer dan op ult. 1893) voor den Indischen militairen dienst opgeleid, namelijk 20 in het tweede en 27 in het eerste studiejaar (zie verder hierachter onder » *Militair onderwijs* ").

Voor den Indischen militairen geneeskundigen dienst bevonden zich op ult. 1894 in opleiding 20 medische en 6 pharmaceutische studenten, deze laatsten (waarvan 2 in het derde, 2 in het tweede en 2 in het eerste studiejaar) te Utrecht, terwijl van de 20 aanstaande officieren van gezondheid (onder wie er 10 waren die toen reeds het radicaal bezaten om het laatste gedeelte van het artsexamen af te leggen) studeerden te Leiden 5, Utrecht 6, Groningen 6 en Amsterdam 3. Vermits reeds sedert 1892 het korps officieren van gezondheid bij het leger in Indië ruim voltallig is, kon het aantal voor die bestemming in opleiding te nemen studenten jaarlijks kleiner worden gesteld, zoodat in 1894/1895 naar niet meer dan 2 plaatsen viel te dingen (waarvoor zich ruim 40 sollicitanten aanmeldden). Ook in 1895/1896 worden niet meer dan 2 studenten in de medicijnen in de gelegenheid gesteld zich als aanstaand militair arts voor het Indisch leger te verbinden; doch door hen zal, ingevolge het in de Staatscourant van 21 Mei 1895 bekend gemaakte Koninklijk besluit van den 8sten dier maand n°. 21, als subsidie in het geheel niet meer genoten worden dan f 4000 (in 1889 was het bedrag reeds van f 7000 tot f 5600 verlaagd), terwijl tevens het voornemen is kenbaar gemaakt om, na ult. Juli 1896, de aanvulling van het korps officieren van gezondheid bij het leger in Indië zooveel mogelijk te doen plaats vinden door oproeping van gediplomeerde artsen, op nader te bepalen voorwaarden. Ter opleiding tot aanstaand militair apotheker bij gemeld leger worden dit jaar mede 2 candidaten aangenomen.

Voorziening in de behoefte aan militairen beneden den rang van officier. In geen der voorafgegane 20 jaren, zelfs niet in de voor de werving — door het destijds aannemen van een zeer groot aantal vreemdelingen — zoo bij uitstek gunstige jaren 1875 en 1876, was — zooals hieronder nader zal worden aangetoond — de verhouding tusschen *winsten* en *verliezen* bij het Europeesche gedeelte des legers zoo gunstig als in 1894. Dit resultaat was te danken, deels aan de aankomst in Indië van een drietal detachementen der Koloniale Reserve, maar vooral aan den onder den invloed der gebeurtenissen op Lombok zoo in als buiten het leger hier te lande opgewekten lust [1]) tot dienstneming voor Indië, waartoe, voor zooveel betreft den overgang van het Nederlandsche bij het Indische leger, ook bijdroegen de gedurende de maanden September t/m December 1894 van kracht geweest zijnde maatregelen tot aanmoediging van de detacheering van miliciens. De aan zoodanige detacheering verbonden premie werd namelijk met 1 September 1894 aanvankelijk voor twee maanden en vervolgens nogmaals voor twee maanden van f 200 op f 300 gebracht, terwijl van 1 September 1894 af voor elken op dien voet zich aanmeldenden milicien een aanbrenggeld wordt uitgekeerd van f 10.

Uit de volgende statistiek betreffende de bij het Koloniaal Werfdepôt te Harderwijk aangegane verbintenissen voor den Indischen dienst kan worden gezien, dat de bedoelde maatregel zijne werking niet heeft gemist; de cijfers toonen tevens nader aan in welke mate — zelfs zonder eenige verbetering van de wervingsvoorwaarden — ook in de burgermaatschappij hier te lande de gebeurtenissen op Lombok tijdelijk een zeer te waardeeren verlangen deden ontstaan om zich ter dienstneming bij het Indische leger aan te melden.

MAANDEN.	Nederlanders: overgenomen van het leger hier te lande	Nederlanders: buiten het leger geworven.	Vreemdelingen.	Totaal.	MAANDEN.	Nederlanders: overgenomen van het leger hier te lande.	Nederlanders: buiten het leger geworven.	Vreemdelingen.	Totaal.
1894.					1895.				
Jan.	32	95	35	162	Jan.	48	82	50	180
Febr.	34	37	33	104	Febr.	41	76	46	163
Maart	32	105	30	105	Maart	77	94	49	220
April.	30	91	42	170	April	99	84	42	005
Mei	77	88	20	191	Mei	01	74	31	216
Juni	65	83	09	174	Juni	94	47	37	170
	a) 330	559				b) 448	137		
	898		180	1078		885		077	1162
Juli	57	72	25	154					
Aug.	48	102	34	182					
Sept.	277	227	31	535					
Oct.	188	202	47	737					
Nov.	140	150	66	382					
Dec.	57	133	46	036					
	a) 1025	892							
	1917		219	2166					

a) Onder de 1364 man, in 1894 uit het leger hier te lande verkregen, telde men 969 man (in het 1ste halfjaar 165 en in het 2de halfjaar 804) die bij het Indisch leger niet voorgoed overgingen, maar daarbij slechts gedetacheerd werden, en wel 89 onderofficieren en 880 miliciens (352 in werkelijken dienst en 528 met groot verlof). Van de miliciens 131 in het 1ste semester, 749 in het 2de semester.

b) Hieronder 303 gedetacheerden als voren, namelijk 38 onderofficieren en 265 miliciens (157 in werkelijken dienst en 108 met groot verlof).

Reeds in het verslag van 1892 (blz. 31) werd er op gewezen hoezeer de uitkomsten der werving hier te lande sedert den aanvang van 1891 beter werden, en nog onlangs (blz. 12/13 der Memorie van Antwoord op het Voorloopig Verslag der Eerste Kamer omtrent de Indische begrooting voor 1895) kon worden medegedeeld, dat die gunstige resultaten bleven aanhouden. Ook

[1]) Het is hier de plaats om in herinnering te brengen hoe de Regeering, al dadelijk na de berichten omtrent de overrompeling van onze troepen te Tjakra Negara en Mataram op 25/26 Augustus 1894, van personen van zeer uiteenloopenden rang en stand het aanbod kreeg tijdelijk, zonder handgeld, als vrijwilliger naar Indië te gaan om de krijgsmacht aldaar te versterken, een aanbod waarvan erkentelijk akte werd genomen, afschoon daarvan bezwaarlijk gebruik gemaakt kon worden op de wijze, zooals het meerendeel der adressanten dit bedoelde, die onmiddellijk naar het oorlogsterrein op Lombok wenschten te worden gezonden, zoo noodig na een korten tijd van oefening hier te lande. De spoedige wending ten goede, die de gebeurtenissen op Lombok namen, onthief de Regeering van de taak om nader te overwegen hoe het best partij zou zijn te trekken van de zich aldus aanmeldende vrijwilligers.

Dezelfde reden leidde er toe dat de Regeering niet nader inging op het aanbod van eenige dames om zich in Indië te wijden aan de verpleging der zieken en gewonden, een denkbeeld, aan welks verwezenlijking de eigenaardige eischen van het Indisch klimaat intusschen niet geringe bezwaren in den weg legden.

Over de op andere wijze betoonde belangstelling in het lot onzer militairen in Indië zij verwezen naar blz. 53.

in het eerste halfjaar 1895 zijn de uitkomsten der werving hier te lande zeer bevredigend te noemen, want, met inbegrip van de 105 Nederlanders, die gedurende dit tijdsverloop eene vrijwillige verbintenis voor zes jaren aangingen bij het valide gedeelte der Koloniale Reserve, werden in genoemd *semester* verkregen niet minder dan 1267 man, waaronder 990 Nederlanders, cijfers die vooral opmerkelijk zijn als men in aanmerking neemt — zooals hiervóór werd gezegd — dat geen enkele verbetering werd gebracht in de wervingsvoorwaarden, en dat in vroeger jaren, toen (in 1873) door plotselinge verhooging der handgelden, met verkorting van den verbandstijd, het cijfer der geworvenen was opgevoerd tot 3250 Nederlanders, in het *geheele* volgende jaar, bij handhaving van het aldus verhoogde handgeld, niet meer dan 1196 Nederlanders werden verkregen. [1])

De Koloniale Reserve blijft zich geleidelijk uitbreiden. In 1894 besloot het legerbestuur de daar te lande als zelfstandige gedeelten van het korps aanwezige detachementen (zie vorig verslag, blz. 40), enkel uit Nederlanders bestaande, op te lossen en over het leger te verspreiden en onder den drang der omstandigheden werd in September van dat jaar een detachement nog ongeoefende militairen dier reserve, ter sterkte van 4 onderofficieren en 100 korporaals en soldaten (Nederlanders), als gewoon suppletie voor het leger uitgezonden, nadat eenige weken vroeger eene georganiseerde compagnie, ter sterkte van 4 officieren en 193 militairen beneden dien rang, van hier was vertrokken, welk detachement — ten einde de proef met uitzending van zulke detachementen te nemen geregeld te kunnen voortzetten — in Indië weder bijeengehouden werd en op 1 Januari jl. nog in haar geheel te Willem I gelegerd was. Op 1 Juli 1895 dienden van de Koloniale Reserve in Indië, met inbegrip van de zooeven genoemde compagnie, 611 man, waaronder 42 vreemdelingen. In Nederland telde het korps op dien datum:

	Officieren.	Onderoff. en minderen.
1°. bij de reconvalescenten-compagnie.	5	226
2°. bij het valide gedeelte	13	435
Te zamen. . .	18	660
Komt bij: in Indië	4	611
Totaal. . .	22	1271

onder welke laatsten 34 man vast personeel der reconvalescenten-compagnie.

Vooral door den terugkeer van tijdelijk voor den dienst in Indië ongeschikt geworden militairen neemt de sterkte der reconvalescenten-compagnie sterk toe, zooals uit de volgende opgaaf blijkt, die tevens eenige gegevens bevat betreffende de tot dusver met de verpleging te Zutphen verkregen uitkomsten.

Ingedeeld bij de reconvalescenten-compagnie, als wegens tijdelijke ongeschiktheid voor den dienst in Indië herwaarts gezonden, werden:

	A. Militairen, verbonden om te dienen zoowel in als buiten Europa, *niet* afkomstig van de Koloniale Reserve. *a*)	B. Militairen, afkomstig van de Koloniale Reserve.	
		reeds vroeger verpleegd bij de reconvalescenten-compagnie.	hier te lande nog alleen gediend hebbende bij het valide gedeelte van het korps.
in 1893	3	2	"
in 1894	53	1	10
in 1895 (1ste halfjaar)	77	7	19
Samen. . .	133	10	29

[1]) De volgende cijfers geven eene vergelijking van de jaren 1873/74 en 1894/95, wat de werving van *Nederlanders* aangaat:

	in 1873	in 1874 (gedurende het *geheele* jaar)		in 1894		in 1895 (in een *half*jaar).
overgegaan uit het leger hier te lande	1667	516		1364		448
			te Harderwijk 1451		437	
			„ Nijmegen. . 386		105	
vrij geworven . . .	1583	680		1837		542
Totalen	3250	1196		3201		990

	A. Militairen verbonden om te dienen zoowel in als buiten Europa, *niet* afkomstig van de Koloniale Reserve. *a*)	B. Militairen afkomstig van de Koloniale Reserve,	
		reeds vroeger verpleegd bij de reconvalescenten-compagnie.	hier te lande nog alleen gediend hebbende bij het valide gedeelte van het korps.
Per transport	133	10	29
op 1 Juli 1895 nog bij de reconvalescenten-compagnie aanwezig	104	10	12
dus minder . .	29	0	17
waarvan:			
overleden.	1	"	2
in het genot gesteld van voortdurend gagement wegens nader gebleken voortdurende ongeschiktheid voor alle militaire diensten	25	5	1
gedeserteerd.	1	"	"
gepasporteerd wegens diensteindiging .	1	"	"
weder overgegaan bij het valide gedeelte	1	1	14
	29	6	17

a) Zie vorig verslag, blz. 40. Overgangsbepalingen tot regeling van hunne opneming bij de Koloniale Reserve zijn vastgesteld bij de Koninklijke besluiten van 6 Maart 1894 n°. 17 (Recueil Militair blz. 130) en van 19 Januari 1895 n°. 38 (Recueil Militair blz. 149). Bepalingen omtrent het aangaan van reëngagementen bij de reconvalescenten-compagnie zijn vastgesteld bij Koninklijk besluit van 19 Februari 1895 n°. 17 (Recueil Militair blz. 151).

Hooger is er reeds op gewezen dat in geen der jaren 1874 t/m 1893, zelfs niet in de jaren 1875 en 1876, toen een zoo buitengewoon groot aantal vreemdelingen werd geworven, de verhouding tusschen winsten en verliezen bij het *Europeesch* gedeelte des legers zoo gunstig was als in 1894. Ten opzichte van *Aziaten* (Amboineezen en inlanders) waren in 1894 de winsten insgelijks veel aanzienlijker dan de verliezen, maar gedurende het besproken 20-jarig tijdvak waren er toch drie jaren (1875, 1876 en 1887), welke voor dit gedeelte des legers een nog gunstiger surplus der winsten boven de verliezen aanwezen.

Uit het volgende staatje kan blijken hoe de cijfers der evengenoemde jaren 1875 en 1876, en — ter wille van het toen verkregen surplus aan Aziaten — ook die van 1887 zich voordoen tegenover de uitkomsten van 1893 en 1894.

Jaren	Winsten.			Verliezen.			Meer aan winsten dan aan verliezen.		
	Europeanen (hieronder ook enkele Afrikanen).	Amboineezen en inlanders.	Totaal	Europeanen (hieronder ook enkele Afrikanen).	Amboineezen en inlanders	Totaal.	Europeanen (hieronder ook enkele Afrikanen)	Amboineezen en inlanders.	Totaal.
1875. .	4542	5206	9748	3102	2453	5555	+ 1440	+2753	+4193
1876. .	3957	6021	9978	2957	3071	6028	+ 1000	+2950	+3950
1887. . .	2246	3991	6237	1489	2266	3755	+ 757	+1725	+2482
1893. . .	1875	2197	4072	1816	2309	4125	+ 59	— 112	— 53
1894. . .	4513	3952	7965	2087	2533	4620	+ 2426	+1419	+3345

Hoe de winsten en verliezen zich in 1894 en in de vier daaraan onmiddellijk voorafgegane jaren verhielden, vindt men voor Europeanen en Aziaten beiden op de gewone wijze gespecificeerd vermeld in tabel III van bijlage E hierachter.

Onder de in 1894 in de sterkte gebrachte 4010 Europeanen en 3 Afrikanen waren begrepen 187 man die in Indië werden aangeworven [1]), zijnde niet noemenswaard meer dan in 1893. Daarentegen bereikten de uit Nederland aangebrachte contingenten (503 man der Koloniale Reserve en 3281 man suppletietroepen afkomstig van het Koloniaal Werfdepôt te Harderwijk) een totaal van 3784 man (3283 Nederlanders en 501 vreemdelingen), terwijl in 1893 in Indië slechts aankwamen 130 man der Koloniale Reserve en 1526 man gewone suppletietroepen, te zamen 1656 (1334 Nederlanders en 322 vreemdelingen).

Dat in 1894 de verliezen aan Europeanen 271 man meer dan in 1893 bedroegen — zie het voorafgaande staatje — was het gevolg deels van grootere verliezen op het oorlogsterrein (er

[1]) In het eerste kwartaal 1895 leverde de werving van Europeanen (en Afrikanen) in Indië in 't geheel 59 man op.

sneuvelden of stierven aan hunne op het slagveld bekomen wonden 134 Europeesche onderofficieren en minderen, zijnde 120 man meer dan in 1893), deels en voornamelijk door terugkeer naar Nederland van een grooter aantal dergenen die van het Nederlandsche leger bij het Indische gedetacheerd waren. Het aantal der Europeesche militairen die met gagement of met paspoort het leger verlieten leverde tegenover het cijfer van 1893 slechts luttel verschil op.

Wat de in het leger dienende Aziaten betreft, doet het hiervóór opgenomen staatje zien dat de winsten in 1893 bedroegen 2197, doch in 1894 3952 Amboineezen en inlanders, waaronder in beide jaren p. m. een 90-tal die niet tot de pas aangeworvenen behoorden, maar als van desertie of van „voor memorie" terug, enz. weder in de sterkte werden gebracht. Geworven werden in 1894 305 Amboineezen, 3445 Javanen en Soendaneezen en 112 andere inlanders, totaal 3862 (tegen in 1893 respectievelijk 294, 1701 en 114, totaal 2109), en wel in het 1ste kwartaal van 1894 1125, in het 2de kwartaal 1020, in het 3de kwartaal (in verband met den bijzonder overvloedigen rijstoogst in Midden-Java) slechts 653, doch in het 4de kwartaal weder meer, namelijk 1064, ten deele als gevolg der opheffing van het bezwaar dat in residentiën, waar geen garnizoenen zijn gelegerd, de zich ter dienstneming aanmeldenden, alvorens aangenomen te kunnen worden, ter keuring moesten worden opgezonden naar het naastbij zijnde garnizoen. Ingevolge gouvernementsbesluit dd. 7 September 1894 nº. 21 worden nu in bedoelde gewesten inlanders ten behoeve van het leger aangenomen door derwaarts uit de naaste garnizoenen uitgezonden detachementen militairen, gecommandeerd door een officier en vergezeld van een officier van gezondheid. In het 1ste kwartaal van 1895 werden (volgens voorloopige opgaven) geworven 73 Amboineezen [1]) en 1218 Javanen en andere inlanders. Tegenover de toeneming der werving van Amboineezen en inlanders gedurende 1894 met 1753 man, waren de verliezen aan deze landaarden slechts 224 man grooter dan in 1893, en dit hoofdzakelijk door meer pasporteeringen en overigens o. a. doordien het aantal gesneuvelden en aan hunne voor den vijand bekomen wonden overledenen (gezamenlijk 95) 81 man méér bedroeg dan in 1893.

Het volgende staatje geeft een vijfjarig overzicht van het aantal onderofficieren en minderen, wier eerste of volgende dienstverbintenis in het opgegeven jaar kwam te verstrijken, en wel verdeeld naar het aantal van hen die zich reëngageerden en naar het aantal van hen die niet bleven doordienen, deze laatsten met aanduiding of zij al dan niet aanspraak op gagement konden doen gelden.

JAREN.	Europeanen en Afrikanen.					Amboineezen en inlanders.					Totalen.				
	Aantal wier verbintenis kwam te verstrijken. a)	van de in de voorgaande kolom bedoelden werden:				Aantal wier verbintenis kwam te verstrijken	van de in de voorgaande kolom bedoelden werden:				Aantal wier verbintenis kwam te verstrijken.	van de in de voorgaande kolom bedoelden werden:			
		tot een reëngagement toegelaten. b)	gegageerd.	gepasporteerd.	Te zamen als voren.		tot een reëngagement toegelaten.	gegageerd.	gepasporteerd.	Te zamen als voren.		tot een reëngagement toegelaten.	gegageerd.	gepasporteerd.	Te zamen als voren.
		b) Pct.					b) Pct.					b) Pct.			
1890	2317	1525 = 64.9	503	359	2317	2102	2335 = 93.7	90	87	2122	4828	3850 = 70.7	653	326	4829
1891	2338	1617 = 69.1	473	248	2338	2025	1935 = 95.6	41	49	2025	4363	3552 = 81.4	514	297	4363
1892	2501	1750 = 70.3	455	290	2505	2171	2258 = 94.5	39	74	2171	4975	4117 = 82.0	594	364	4975
1893	2610	1788 = 66.3	437	331	2616	3444	3257 = 91.8	63	124	3444	6060	5045 = 83.3	500	455	6060
1894	2535	1815 = 71.6	500	219	2534	3361	3177 = 94.5	67	117	3361	5895	4992 = 84.7	567	356	5895

a) Hieronder achtereenvolgens 21, 12, 5, 6 en 16 Afrikanen, van wie er zich reëngageerden 13, 6, 3, 7 en 3, en gegageerd werden 3, 1, 2, 1 en 1.

b) Verhouding tot het aantal in de voorgaande kolom vermeld.

Over het algemeen leeren de vorenstaande cijferopgaven dat het met de reëngagementen gunstig blijft gesteld.

Toen in het najaar van 1894, in verband met de plotselinge groote aanvulling die aan het Indische leger werd toegezonden, dubbele reden bestond om het verlies van geschikt kader zooveel mogelijk te beperken, meende de Gouverneur-Generaal, bij wijze van tijdelijken maatregel, er toe te moeten overgaan om, onder nadere en sedert verleende goedkeuring van de Regeering hier te lande, aan de in Indië gedetacheerde onderofficieren van het Nederlandsche leger de gelegenheid te openen om hunne detacheering te doen verlengen, hetzij onbepaald (zonder premie), hetzij telkens voor minstens een half jaar, in het laatste geval met toekenning van f 25 premie voor elk zoodanig tijdvak. Deze maatregel, waartoe werd overgegaan bij gouvernementsbesluit dd. 1 November 1894 nº. 1 a, is sedert — bij dat van 27 Mei jl. nº. 21 — ingetrokken.

Naar hun duur waren de in 1894 aangegane reëngagementen verdeeld als volgt:

Gereëngageerden.	Voor ½ jaar	Voor 1 jaar.	Voor 2 jaren.	Voor 4 jaren.	Voor 6 jaren.	Totaal.
Europeanen	6	861	773	490	560	1866
Afrikanen	„	„	3	„	3	6
Aziaten	„	561	1478	262	875	3177
	6	722	2254	461	1647	4992

Kadervoorziening. Zooals het volgende overzicht aanwijst, overtroffen gedurende 1894 bij de infanterie de winsten aan kader verreweg de verliezen, terwijl bij de overige wapens de sterkte aan kader vrijwel stationnair bleef, behoudens dat bij de artillerie het aantal korporaals belangrijk toenam. (De winsten en verliezen blijken gespecificeerd uit tabel IV van de meergenoemde bijlage E.)

		Sterkte op ult. 1893.	Verliezen.	Winsten.	Sterkte op ult. 1894.
Infanterie. a)					
Europeanen.	Onderoffic.	1334	380	558	1506
	Korporaals	1015	171	627	1171
Afrikanen.	Onderoffic.	13	1	1	13
	Korporaals	6	2	1	3
Amboineezen.	Onderoffic.	78	10	16	82
	Korporaals	106	21	35	120
Inlanders.	Onderoffic.	556	10	29	570
	Korporaals	673	114	156	715
Cavalerie.					
Europeanen.	Onderoffic.	63	23	19	59
	Korporaals	b) 56	20	21	59
Inlanders	Onderoffic.	14	4	5	14
	Korporaals	37	6	6	37
Artillerie.					
Europeanen.	Onderoffic.	332	60	63	336
	Korporaals	160	36	70	192
Inlanders.	Onderoffic.	48	7	7	48
	Korporaals	56	11	10	54
Genie.					
Europeanen.	Onderoffic.	132	19	22	133
	Korporaals	60	22	20	58
Inlanders.	Onderoffic.	22	6	„	19
	Korporaals	25	5	6	26

a) Ongerekend het kader bij het militair huis van arrest en bij het korps pupillen.

b) Verbeterde opgave.

Militair onderwijs. De militaire school te Meester-Cornelis leverde in 1894 14 officieren op (12 der infanterie en 2 der militaire administratie) en telde bij het einde van dat jaar nog 29 élèves,

[1]) Het hiervóór opgegeven getal van 305 Amboineezen, in 1894 geworven, was kwartaalsgewijze verdeeld aldus 142, 72, 42 en 49.

d. i. 19 minder dan op ult. 1893.

Op beide tijdstippen waren de élèves verdeeld als volgt:

CATEGORIEËN VAN ONDEROFFICIEREN.	Ult. 1893 1ste studiejaar.	Ult. 1893 2de studiejaar	Ult. 1893 Te zamen.	Ult. 1894. 1ste studiejaar.	Ult. 1894. 2de studiejaar.	Ult. 1894. Te zamen.
Adspirant-officieren a)	3	4	7	"	2	2
Andere onderofficieren	31	10	41	"	27	27
Te zamen	34	14	48	"	29	29
Hiervan bekwaamden zich:						
voor den offic.-rang bij de infanterie	33	12	45	"	29	28
voor den offic.-rang " " militaire administratie.	1	2	3	"	"	"
Te zamen als boven	34	14	48	"	29	29

a) Deze categorie van élèves komt eerlang te vervallen; verg. de aanteekening onder het gelijksoortig staatje op blz. 41 van 't vorig verslag.

Van de 34 élèves, die zich blijkens bovenstaande opgaaf op ult. 1893 in het 1ste studiejaar bevonden, slaagden er in 1894 29 in het overgangsexamen voor het 2de studiejaar, en moesten er 5 worden afgewezen. Aangezien deze 5 niet verkeerden in het geval, bedoeld bij art. 18 van het reglement op de militaire school (Indisch Staatsblad 1883 n°. 166), werden zij, in verband met de bij Indisch Staatsblad 1894 n°. 143 geregelde hervorming der school, ingevolge gouvernementsbesluit dd. 17 September 1894 n°. 19 geplaatst bij het 1ste depôtbataljon, om, als gedetacheerden van dat korps, door het aan de militaire school verbonden leeraarspersoneel, aan die inrichting verder voor den officiersrang te worden opgeleid. Op gelijke wijze geschiedt de opleiding van de 2 adspirant-officieren, welke in 1893 tot den op blz. 41 van het vorig verslag besproken, aan de oude militaire school geopenden neveneursus werden toegelaten, en den wensch hadden te kennen gegeven zich verder in Indië voor het officiersexamen te bekwamen. Onder de op deze wijze gedetacheerden bevonden zich op ult. 1894 3 adspirant-officieren en 4 andere onderofficieren, van welk 7-tal er 6 voor den officiersrang bij de infanterie werden opgeleid en 1 voor tweede-luitenant-kwartiermeester.

Aan evenbedoelden neveneursus werd op ult. 1894 deelgenomen door 11 leerlingen, zijnde 8 minder dan bij het einde van het jaar 1893.

Naar graad en studiejaar waren de leerlingen van bedoelden neveneursus op beide tijdstippen als volgt verdeeld:

a. volgens hunne graden:

CATEGORIEËN VAN LEERLINGEN.	Ult. 1893 Sergeanten	Ult. 1893 Korporaals	Ult. 1893 Te zamen	Ult. 1894. Sergeanten.	Ult. 1894. Korporaals.	Ult. 1894. Te zamen.
Adspirant-officieren	1	1	2	"	"	"
Andere militairen	17	"	17	11	"	11
Te zamen	18	1	19	11	"	11

b. volgens hunne studiejaren:

CATEGORIEËN VAN LEERLINGEN.	Ult. 1893. 1ste studiejaar.	Ult. 1893. 2de studiejaar.	Ult. 1893. Te zamen	Ult. 1894. 1ste studiejaar	Ult. 1894. 2de studiejaar.	Ult. 1894. Te zamen
Adspirant-officieren	"	2	2	"	"	"
Andere militairen	5	12	17	4	7	11
Te zamen	5	14	19	4	7	11
Hiervan bekwaamden zich:						
voor den offic.-rang bij de infanterie	2	13	15	3	6	9
voor den offic.-rang " " militaire administratie	3	1	4	1	1	2
Te zamen als boven	5	14	19	4	7	11

Van deze leerlingen hebben er 8 in April/Mei jl. deelgenomen aan het in Indië gehouden admissie-examen voor den hoofdeursus te Kampen; 5 hunner hebben aan de eischen van het examen voldaan (4 voor de infanterie, 1 voor de militaire administratie).

Bij het einde van 1894 waren te Kampen voor den officiersrang bij het Indisch leger in opleiding 52 onderofficieren, daaronder de 6, die blijkens 't vorig verslag (blz. 41) uit Indië herwaarts werden verwacht, als behoorende tot de in het voorjaar van 1894 aldaar geslaagden. Van de bedoelde 52 onderofficieren werden er opgeleid voor tweede-luitenant der infanterie 42 (19 in het 2de studiejaar en 23 in het 1ste, onder welke laatsten 5 uit Indië) en voor tweede-luitenant-kwartiermeester 10 (7 in het 2de studiejaar en 3 in het 1ste, onder welke laatsten 1 uit Indië).

Tot het afleggen in Indië — in Juni jl. — van het toelatingsexamen voor de cadettenschool te Alkmaar (zie vorig verslag, blz. 41, zoomede Indisch Staatsblad 1894 n°. 141, en de ter uitvoering daarvan bij Indisch Staatsblad 1894 n°. 274 en 1895 n°. 57 vastgestelde bepalingen) meldden zich 4 adspiranten aan, die allen slaagden.

Inmiddels is bij Koninklijk besluit van 6 April 1895 (Nederlandsch Staatsblad n°. 40) een nieuw reglement vastgesteld voor de Koninklijke Militaire Academie, en in art. 1 van dat reglement is bepaald dat jaarlijks ook eenige, in den regel 6, plaatsen aan die inrichting van onderwijs kunnen worden ingenomen — doch alleen voor het wapen der infanterie in Nederlandsch-Indië — door jongelieden, die aan een in Indië af te nemen toelatingsexamen hebben voldaan. Vermits ook gerekend mag worden op de jaarlijksche beschikbaarstelling van in den regel 6 plaatsen, zoowel voor de cadettenschool te Alkmaar als voor den hoofdeursus te Kampen, zal dus in Indië jaarlijks de gelegenheid bestaan voor minstens 18 jongelieden om, door een daar te lande af te leggen admissie-examen, en met overtocht herwaarts voor gouvernementsrekening, verder in Nederland te worden opgeleid tot officier bij het Indisch leger.

Omtrent de opleiding aan de kaderscholen in Indië vindt men opgaven over 1894 in het volgende overzicht.

KADERSCHOLEN.		aanwezig op ult. 1893. Sergeant-majoors.	Fouriers.	Sergeanten.	Korporaals.	Minderen	Te zamen.	in den loop van 1894 bijgekomen Sergeant-majoors.	Fouriers.	Sergeanten.	Korporaals.	Minderen	Te zamen	afgeschreven na met gunstig gevolg het examen te hebben afgelegd Sergeant-majoors.	Fouriers.	Sergeanten.	Korporaals	Minderen	Te zamen.	afgeschreven om andere redenen Sergeant-majoors	Fouriers	Sergeanten	Korporaals	Minderen	Te zamen	derhalve aanwezig op ult. 1894. Sergeant-majoors	Fouriers.	Sergeanten	Korporaals.	Minderen.	Te zamen
Infanterie (4 scholen)	Europeanen.	"	3	2	24	31	83	4	17	58	298	418	783	4	13	31	220	[illegible]	511	..	1	18	50	117	181	"	3	19	42	80	154
	Afrikanen.	"	"	"	"	"	"	"	"	"	2	"	2	"	"	"	2	"	2	..	..	"	..	"	"	"	"	"	"	"	"
	Amboin.	"	"	"	"	4	4	"	"	1	22	84	47	"	"	"	14	36	50	..	"	1	3	14	18	"	"	"	5	18	23
	Inlanders.	"	"	"	12	72	89	..	..	"	91	182	276	"	..	"	74	92	161	..	..	..	15	76	91	"	"	"	17	86	103
	Totaal.	"	3	2	31	112	148	4	17	59	406	683	1149	4	13	31	308	371	727	"	4	11	68	207	290	"	3	19	64	184	290
Vesting- en garnizoens-artillerie (1 school).	Europeanen.	"	"	"	7	23	30	"	"	"	12	39	51	"	"	"	8	37	45	"	"	"	7	17	24	"	"	"	4	8	12
	Inlanders.	"	"	"	2	5	7	"	"	"	2	7	9	"	"	"	2	7	9	"	"	"	1	2	3	"	"	"	1	3	4
	Totaal.	"	..	"	9	28	37	..	"	"	14	46	60	..	..	"	10	44	54	..	..	..	8	19	27	..	..	..	5	11	16

AANTAL LEERLINGEN

KADERSCHOLEN.		Aanwezig op ult. 1893: Sergeant-majoors	Fouriers	Sergeanten. Korporaals.	Minderen.	Te zamen	In den loop van 1894 bijgekomen: Sergeant-majoors	Fouriers	Sergeanten. Korporaals	Minderen.	Te zamen	In den loop van 1894 afgeschreven: na met gunstig gevolg het examen te hebben afgelegd: Sergeant-majoors	Fouriers	Sergeanten. Korporaals	Minderen.	Te zamen	om andere redenen: Sergeant-majoors	Fouriers	Sergeanten. Korporaals	Minderen.	Te zamen	Derhalve aanwezig op ult. 1894: Sergeant-majoors	Fouriers	Sergeanten. Korporaals	Minderen	Te zamen.
Veld- en bergartillerie (1 school).	European.	»	»	1	1	2	»	»	4	47	51	»	»	3	20	23	»	»	2	19	21	»	»	»	9	9
	Inlanders.	»	»	»	1	1	»	»	6	5	11	»	»	2	4	6	»	»	2	1	3	»	»	2	1	3
	Totaal.	»	»	1	2	3	»	»	10	52	62	»	»	5	24	29	»	»	4	20	24	»	»	2	10	12
Cavalerie (1 school).	European.	»	»	»	»	»	»	»	14	32	46	»	»	12	24	36	»	»	2	3	5	»	»	»	5	5
	Inlanders.	»	»	»	5	5	»	»	2	7	9	»	»	2	8	10	»	»	»	1	1	»	»	»	3	3
	Totaal.	»	»	»	5	5	»	»	16	39	55	»	»	14	32	46	»	»	2	4	6	»	»	»	8	8
Genie (1 school).	European.	»	»	10	6	16	»	»	3	4	7	»	»	7	3	10	»	»	3	3	6	»	»	3	4	7
	Inlanders.	»	»	»	7	7	»	»	3	3	6	»	»	1	5	6	»	»	»	2	2	»	»	2	3	5
	Totaal.	»	»	10	13	23	»	»	6	7	13	»	»	8	8	16	»	»	3	5	8	»	»	5	7	12

Het gebruik, dat bij het einde van elk der jaren 1893 en 1894 van de 35 korpsscholen werd gemaakt, blijkt uit den volgenden staat.

KORPSSCHOLEN.		Aantal leerlingen. Ult. 1893: Onderofficieren en korporaals.	Minderen	Te zamen	Ult. 1894: Onderofficieren en korporaals.	Minderen.	Te zamen.
Infanterie (34 scholen).	Europeanen	58	377	435	53	431	484
	Afrikanen.	»	7	7	»	3	3
	Amboineezen	6	a) 68	74	1	b) 75	76
	Inlanders.	31	558	589	34	421	455
	Totaal.	95	1010	1105	88	930	1018
Cavalerie (1 school).	Europeanen	3	4	7	4	3	7
	Inlanders.	»	10	10	»	7	7
	Totaal.	3	14	17	4	10	14
Artillerie (6 scholen)	Europeanen	»	7	7	c)	c)	c)
	Inlanders.	»	15	15	c)	c)	c)
	Totaal.	»	22	22			
Genie (1 school).	Europeanen	2	11	13	5	3	8
	Inlanders.	3	21	26	2	17	19
	Totaal.	5	31	39	7	20	d) 27

a) Hieronder 67 zoons van inlandsche militairen.

b) Hieronder 14 zoons van inlandsche militairen.

c) Ten gevolge van de expeditie naar Lombok moesten beide scholen in September 1894 worden gesloten en konden zij eerst na ult. 1894 weder worden geopend.

d) Dit gering aantal leerlingen is een gevolg van het verblijf van een betrekkelijk groot aantal militairen van het korps op Lombok.

Het korps pupillen te Gombong leverde in 1894 36 man aan het leger af, tegen 43 in 1893. Overigens werden 7 pupillen om andere redenen uit de sterkte van het korps afgevoerd. En daar in 1894 51 knapen als pupil werden aangenomen, waren bij het einde van 1894 bij het korps in opleiding 337 pupillen, zijnde 8 meer dan op ult. 1893. Onder hen waren 85 betalenden. Naar den stand der ouders waren de 337 pupillen verdeeld als volgt: 4 waren zoons van officieren, 250 van onderofficieren en soldaten (Europeanen), [1]) 16 van ambtenaren en 67 van particulieren. Op 1 na, waren allen in Indië geboren.

Een plan tot reorganisatie van het korps was in het voorjaar van 1895 bij het legerbestuur in bewerking. Dezerzijds is de Gouverneur-Generaal in den aanvang dezes jaars nader gewezen op de wenschelijkheid dat de spoedige afdoening van deze aangelegenheid zooveel mogelijk bevorderd worde.

De lessen aan de hoogere krijgsschool in Nederland werden bij het einde van 1894 gevolgd door 25 officieren van het Indische leger (4 kapiteins en 21 eerste-luitenants), van wie er 4 het toelatingsexamen hier te lande hadden afgelegd. Van deze 25 officieren volgden er 18 den cursus voor algemeene krijgskundige studiën (6 in elk der drie studiejaren) en wel 13 (waaronder 2 kapiteins) der infanterie, 3 der cavalerie en 2 (waaronder 1 kapitein) der artillerie, terwijl aan de intendance-studiën deelnamen 7 officieren (2 in het 3de, 3 in het 2de en 2 in het 1ste studiejaar), namelijk 1 kapitein der infanterie en 6 eerste-luitenant-kwartiermeesters. [2])

Ter voltooiing van hunne vakstudiën namen op ult. 1894 te Breda aan de lessen bij de 1ste afdeeling der krijgsschool deel 7 reeds tot officier bij het Indische leger benoemde gewezen cadetten (5 der artillerie en 2 der genie).

Bewapening. Omtrent de achterlaadgeweren (stelsel de Beaumont) en de achterlaadkarabijnen (stelsel Remmington), welke de tegenwoordige bewapening van infanterie en cavalerie uitmaken, valt aan te teekenen dat gedurende 1894 het aantal der bedoelde geweren, voor zooveel nog onder militaire verantwoording (dus ongerekend die vanwege het departement van oorlog aan andere departementen, enz., verstrekt), verminderde van 47 860 tot 46 544 stuks (35 763 in gebruik bij leger, schutterijen, barissans en Mangkoe Negorosch legioen of bij de wapenmagazijnen voorhanden, en 10 781 opgelegd als reservevoorraad), terwijl het getal der bedoelde karabijnen (door aanmaak van eene kleine partij bij de geweermakersschool te Meester-Cornelis tot oefening van de élèves-geweermaker) vermeerderde van 1193 tot 1206 stuks (926 in gebruik en 280 voorhanden in de magazijnen van oorlog). De vermindering der zich onder militaire verantwoording bevindende achterlaadgeweren met 1316 stuks was voor 157 stuks het gevolg van verstrekking aan andere departementen, enz., doch voor het overige toe te schrijven aan afkeuring en vermissing (respectievelijk 616 en 543 stuks).

Ten vervolge op hetgeen ter zake van het in beproeving nemen van een nieuw geweer werd medegedeeld op blz. 42/43 van het vorig verslag, en op blz. 31/32 van de Memorie van Antwoord op

[1]) Voor de zoons van Afrikaansche, Amboineesche en inlandsche militairen bestaat bij de gewone korpsen van het leger gelegenheid om als pupil te worden opgeleid. Op ult. 1894 werd hiervan gebruik gemaakt door 15 jongelingen. In aansluiting aan vroegere opgaven teekent men hier nog aan, dat het aantal kinderen van op ult. 1894 bij het leger dienende Europeesche militairen op dat tijdstip beliep 1238, waaronder 634 jongens (502 beneden den leeftijd van 8 jaren, 125 tusschen 8 en 15 jaren, en 7 van 15 tot 17 jaren).

[2]) Bij Koninklijk besluit dd. 8 September 1894 n°. 40 (Indisch Staatsblad n°. 231) werd eene nadere bepaling in het leven geroepen omtrent de wijze van aanvulling van het korps militaire intendance, voor zooveel den laagsten (kapiteins-) rang betreft. In verband met de toenemende eischen aan dit dienstvak gesteld, is nu bepaald dat de openvallende plaatsen van kapitein-intendant bij voorkeur worden ingenomen door van de krijgsschool afkomstige en voor den intendance-dienst volkomen geschikt geoordeelde officieren.

het Voorloopig Verslag der Tweede Kamer omtrent de Indische begrooting voor 1895, moge het volgende dienen. Het nieuwe infanteriegeweer (kaliber 6.5 mill.) is, blijkens de sedert bij het Departement van Koloniën ingekomen rapporten, ook in handen van den inlandschen militair, bevonden een uitstekend wapen te zijn. Omtrent de resultaten, met bedoeld geweer in Atjeh verkregen, zijn nog geen berichten ingekomen, maar uit een gevechtsrapport, dat het Departement onlangs bereikte, blijkt, dat de naar hetzelfde stelsel vervaardigde cavalerie-karabijn met voordeel gebruikt werd tegen den Atjehschen vijand, in die mate, dat een tiental cavaleristen het vijandelijk vuur tot zwijgen brachten, wat de infanterie-scherpschutters (met de Beaumont-geweren bewapend) te vergeefs beproefd hadden. »Later" — zoo luidt het rapport verder — »bleek dat de boomen, waarachter de vijand was opgesteld geweest, geheel doorschoten waren".

Noch omtrent de in Maart 1893 uitgezonden 130 000 patronen, noch omtrent de 40 000 stuks, die in September d. a. v. met de karabijnen werden verpakt, is tot dusver eenig ongunstig bericht ingekomen. Aangaande de laatstvermelde partij is gerapporteerd, dat de patronen op ult. December jl. nog volkomen bekwaam waren en dat het kruit ballistisch uitmuntend voldeed. Wel werd daarbij nog eenige twijfel geopperd omtrent de chemische stabiliteit van het kruit, maar ze waren op den zooeven genoemden datum reeds meer dan 12 maanden blootgesteld aan den invloed van het tropische klimaat, en de omstandigheid dat de commandant der cavalerie op 10 Maart jl. rapporteerde, dat bij de beproeving van de meerbedoelde patronen noch nabranders noch weigeringen waren voorgekomen en dat zij »uitmuntend hadden voldaan", geeft vrijheid voor de meening, dat het buskruitvraagstuk ten aanzien van het gebruik der repeteergeweren in Indië als opgelost is te beschouwen. Eerlang worden nu 60 000 patronen uitgezonden, gevuld met rookzwak kruit uit de fabriek »de Krijgsman" te Muiden.

Bij het korps marechaussee in Atjeh waren op ult. 1894 in gebruik 287 dusgenaamde marechaussee-karabijnen.

Ofschoon van de nieuw modelrevolvers, bedoeld in het verslag van 1892 (blz. 34), de voor eerste Indienststelling benoodigde hoeveelheid van 2254 stuks reeds in 1893/1894 in Indië ontvangen werd, kon eerst bij het einde van 1894, toen de vereischte verwisselstukken voorhanden waren, een aanvang worden gemaakt met het geleidelijk in gebruik stellen van dit wapen.

Ten vervolge op hetgeen in vorige verslagen nopens proeven ter verbetering van het bestaande kamerschietmaterieel is gezegd, is aan te teekenen dat, door vertraging in de ontvangst van eenige nog ontbrekende benoodigdheden, het jaar 1894 grootendeels verliep alvorens het aangeschafte materieel van het stelsel »de Gaupillat" kon worden in dienst gesteld. De nadere proeven, die bij de depôtbataljons alsnog met het Nederlandsche kamerschietmaterieel zouden genomen worden, konden eerst na de expeditie tegen Lombok een aanvang nemen. Tot dusver is omtrent den uitslag dier nadere proeven hier te lande geen bericht ontvangen.

Aan munitie voor achterlaadgeweren en achterlaadkarabijnen leverde de patroonfabriek te Soerabaija in 1894 5 millioen stuks scherpe patronen af (eene hoeveelheid, overeenkomende met die in normale jaren, doch belangrijk minder dan in 1893, toen bij uitzondering de productie tot circa 12 millioen was opgevoerd), doch daarentegen 6 838 000 stuks hulzen, zijnde ruim 2 500 000 meer dan in 1893 en ruim 1 519 000 meer dan in 1892. Voorts leverde de inrichting in 1894 231 948 stuks scherpe patronen tot revolvers, tegen achtereenvolgens 214 812 en 167 688 stuks in 1892 en 1893.

Tegen 18 121 881 geweer- en karabijn-patronen (scherpe) op ult. 1893, waren bij het einde van 1894 bij de korpsen en in de oorlogsmagazijnen voorhanden 18 035 249 stuks.

Kleeding en uitrusting. Bij Koninklijk besluit van 3 April 1895 n°. 23 is voor de officieren, de adjudant-onderofficieren en de met deze laatsten in graad gelijkgestelden van het Indisch leger een nieuw model zijdgeweer vastgesteld, en wel, opdat dit wapen zoowel tot houw- als tot steekwapen kunne dienen, de sabel, thans in den instructie-inventaris van het leger hier te lande aangegeven als »lange artilleriesabel n°. 1," zijnde echter voor den kapelmeester en den hulp-kapelmeester der stafmuziek, den graad van adjudant-onderofficier bekleedende, een degen voorgeschreven van gelijk model als voor de stafmuzikanten der Infanterie van het Nederlandsche leger is vastgesteld. Behoudens de voor sommige gevallen gemaakte uitzonderingen zijn de nieuwe bepalingen ten deze eerst bindend van 1 Januari 1897 af; zie de bekendmaking in de Nederlandsche Staatscourant van 14/16 April jl. n°. 88.

In verband met deze wijziging is een nieuw model vastgesteld voor de Eeresabel, die sedert 1855 in sommige gevallen wordt uitgereikt als belooning voor schitterende daden te velde verricht.

Huisvesting. Zooveel mogelijk werd voortgegaan met de werkzaamheden tot verkrijging van de voor de verdere invoering der nieuwe infanterie-formatie (zie vorig verslag, blz. 43) gevorderde grootere logiesruimte op sommige troepenstandplaatsen. Zoo kwamen in 1894 de daartoe noodige verbouwingen gereed te Weltevreden, Buitenzorg en Malang, zoomede eene redistributie van het permanente troepenkampement te Padang. Voor Magelang, Kedongkebo en Soerabaija moesten, om de verleden jaar opgegeven reden, de verbouwingsplannen nog uitgesteld blijven, doch voor Meester-Cornelis en Samarang konden de projecten nader in bewerking worden genomen. Intusschen werd te Meester-Cornelis een gebouw in temporairen trant opgericht voor logies en leerzalen ten behoeve van de kaderschool bij het 1ste depôtbataljon.

Te Weltevreden, waar een sedert jaren ten dienste van het hospitaal in gebruik genomen lokaal binnen het militair kampement weder voor troepenlogies moest gebezigd worden, werd in de voor het hospitaal ontstane behoefte voorzien door het bouwen van eene ook reeds gereed gekomen nieuwe ziekenzaal.

Omtrent den in 1894 onderhanden genomen kampementsbouw in West-Java — te Tjimahi in de Preanger Regentschappen — valt aan te teekenen dat, na de verkrijging van het benoodigde terrain, begonnen is met den bouw (in eigen beheer) van een eerste onderdeel, en wel van een semi-permanent kampement voor een half bataljon infanterie, zoomede van de te Tjimahi, ter vervanging van het te zijner tijd om gezondheidsredenen te ontruimen militair huis van arrest te Samarang, te stichten militaire strafgevangenis voor 150 Europeesche en 100 inlandsche gedetineerden. De kosten van een en ander zijn geraamd op f 262 491. Het voor den bouw van een hospitaal benoodigde terrein werd onteigend, terwijl voorbereidende maatregelen werden genomen voor de onteigening van terreinen voor schietoefeningen van het infanterie-garnizoen en voor den bouw van woningen voor officieren, voor zooveel die niet op het kampementsterrein kunnen worden geplaatst. Wat het officierslogies aangaat, is in beginsel aangenomen om in de eerste behoefte te voorzien door het bouwen van een tiental gouvernementswoningen, waaronder twee voor de directie der strafgevangenis, en verder te trachten om later in het ontbrekende officierslogies te doen voorzien door de particuliere industrie. In verband daarmede is Tjimahi gerangschikt onder de garnizoenen 2de klasse, wat betreft de huishuur-indemniteit voor officieren (Indisch Staatsblad 1894 n°. 235). [1]

De in 1893 onderhanden genomen restauratie van het militaire etablissement te Padang Sidempoean (Tapanoli) werd in 1894 gestaakt in verband met plannen tot inkrimping van de bezetting aldaar. Bij de mogelijkheid dat daarentegen Padang Pandjang eenige vermeerdering van garnizoen krijgt, is het gewijzigde plan betreffende de verbetering van het kampement aldaar, waarop in 't vorig verslag werd gedoeld, slechts in uitvoering genomen voor zooveel betreft de geen uitstel gedoogende vernieuwing van eenige bestaande gebouwen (garnizoens-kleedingmagazijn en genieloods).

Te Pelantoengan (Samarang), zoomede, evenals in 1893, te Sintang (Westerafdeeling van Borneo) en te Panteh Perak (Atjeh) werden nieuwe officierswoningen opgeleverd. Te Batoe Djadjar en Weltevreden (West-Java) werden bestaande officierswoningen verbeterd.

Verder werd in 1894 voltooid het in 1893 in aanbouw genomen tijdelijke kampement te Bonthain (Celebes), terwijl te Oleleh (Atjeh) de defensie van het zeestrand tot stand kwam.

In verband met de definitieve regeling van het gymnastiekonderwijs werden in verschillende garnizoenen (Djokjokarta, Padang, Lahat, Djembi, Amoenthai, Barabai en Amboina) nieuwe gymnastiek- en schermloodsen opgericht en te Weltevreden en Bandjermasin bestaande loodsen gewijzigd en verbeterd.

Vernieuwingen werden voorts aangebracht aan het militair hospitaal te Fort de Kock (Padangsche Bovenlanden), terwijl te Sibogа (Tapanoli) de bouw van een nieuw etablissement werd onderhanden genomen.

Te Djokjokarta werd, ter verbetering van den hygiënischen toestand in het fort Vredenburg, begonnen met het wijzigen van de grachten, privaten en riolen, welk werk, na eenigen tijd te zijn gestaakt in verband met van de zijde van het gewestelijk

---

[1] De garnizoenen op Lombok zijn, bij wijze van tijdelijken maatregel, in dit opzicht gerangschikt onder de garnizoenen der 1ste klasse (gouvernementsbesluit dd. 31 Januari 1895, n°. 9).

bestuur daartegen gerezen bezwaren, volgens een gewijzigd plan weder is ter hand genomen.

Voor de verbetering van de watervoorziening der kampementen of militaire etablissementen werd vanwege de genie het een en ander gedaan of voorbereid te Kotta Radja (Atjeh), Telok Betong (Lampongsche Districten), Padang en Fort de Kock (Sumatra's Westkust), zoomede te Makasser (Celebes). Daartoe behoorden ter laatstgenoemde plants en te Fort de Kock artesische boringen, welke te Makasser echter niet aan de verwachting hebben voldaan, terwijl te Fort de Kock het resultaat nog onzeker was. Te Telok Betong kon benuttigd worden een door het mijnwezen geboorde put.

Voeding. De voor de voeding der troepen in Atjeh geldende bijzondere regelingen bleven gehandhaafd, terwijl de bijslag op de soldij, die bij wijze van uitzondering tijdelijk voor de beide garnizoenen op Billiton werd toegestaan (verg. het verslag van 1893, blz. 41), ook voor 1895 werd bestendigd.

Ten behoeve van de voorloopige bezetting van Lombok werd, hoewel die ingevolge gouvernementsbesluit dd. 31 Januari 1895 n°. 6 op voet van vrede wordt verpleegd, bij datzelfde besluit bepaald dat, bij wijze van tijdelijken maatregel, alle officieren, zoomede de adjudant-onderofficieren, als tegemoetkoming in de duurte der levensmiddelen, eene toelage zullen genieten van f 1,50 per dag, en dat de militairen beneden laatstbedoelden graad, behoudens enkele wijzigingen, zullen worden gevoed volgens de afdeelingen A en C van het militair tarief n°. 20 betreffende vivres te velde (Indisch Staatsblad 1890 n°. 100).

Algemeene gezondheidstoestand en ziekenverpleging. Zooals uit het volgende overzicht, dat men meer uitgewerkt terugvindt in bijlage F hierachter, blijken kan, levert de statistiek der in de militaire ziekeninrichtingen behandelde tot het leger behoorende militairen (dus ongerekend de kwartierzieken en ook ongerekend de geëvacueerden als bedoeld in noot 4 op blz. 41 hiervóór) over het *geheele* jaar 1894 geen noemenswaardig verschil op met de cijfers over 1892 en 1893, niettegenstaande de gemiddelde legersterkte veel hooger was dan in een dier beide jaren. Het aantal dergenen, die bij het verlaten van de ziekeninrichting voor verderen dienst ongeschikt bleken en dus werden afgekeurd, was evenwel iets grooter dan in de twee genoemde jaren, doch het cijfer der in de ziekeninrichtingen overledenen hield het midden tusschen de uitkomsten der jaren 1892 en 1893.

Onderscheiding. (Het overzicht omvat ook de officieren.)	Behandelden a) (zonder de kwartierzieke militairen beneden den rang van officier).			Voor verderen dienst afgekeurden (namelijk zij die als zoodanig de militaire ziekeninrichtingen verlieten).			In de militaire ziekeninrichtingen (of tijdens de evacuatie van Atjeh naar Padang en Batavia) overledenen.		
	1892.	1893.	1894.	1892.	1893.	1894.	1892.	1893.	1894.
Voornaamste ziektevormen b)	pct.	pct.	pct.	pct.	pct.	pct.	pct.	pct.	pct.
Malaria-ziekten	13 491 = 23.52	13 358 = 24.51	11 651 = 21.01	102 = 8.20	148 = 7.28	152 = 2.09	133 = 10.62	95 = 17.15	116 = 17.96
Cholera	112 = 0.22	68 = 0.12	2 = „	„ „	1 = 0.05	„ „	90 = 13.36	41 = 7.4	1 = 0.16
Berriberri	5 152 = 9.71	6 170 = 11.26	4 008 = 8.12	396 = 21.46	578 = 29.75	796 = 36.46	196 = 29.01	216 = 32.85	201 = 36.90
Syphilis	650 = 1.36	766 = 1.40	790 = 1.47	28 = 1.51	19 = 0.99	27 = 1.21	2 = 2.69	3 = 2.54	1 = 2.16
Venerische ziekten	6 812 = 18.47	6 076 = 10.39	10 131 = 18.83	64 = 3.91	36 = 1.86	68 = 0.70	10 = 0.60	7 = 1.06	11 = 1.76
Ziekten der spijsverteringsorganen		5 817 = 10.62	5 381 = 12.00		100 = 5.16	112 = 5.15		36 = 12.11	99 = 15.84
Ziekten der huid	34 721 = 46.50	4 271 = 7.80	4 555 = 8.46	1 172 = 64.05	23 = 1.20	29 = 1.29	238 = 35.10	2 = 2.86	6 = 2.24
Overige ziekten		13 576 = 28.07	16 419 = 30.51		1 261 = 58.50	980 = 45.17		132 = 20.85	166 = 20.50
Totaal	53 117 = 100	54 775 = 100	53 619 = 100	1 828 = 100	1 987 = 100	2 188 = 100	678 = 100	554 = 100	625 = 100
Verdeeling van het totaal zieken naar den landaard	pct.	pct.	pct.	pct.	pct.	pct.	pct.	pct.	pct.
Europeanen	26 751 = 50.37	27 080 = 51.06	27 122 = 50.62	699 = 62.86	528 = 31.63	678 = 31.06	267 = 34.96	170 = 30.66	161 = 30.56
Afrikanen	107 = 0.20	108 = 0.6	112 = 0.21	2 = 0.11	„ „	1 = 0.05	1 = 0.15	1 = 2.18	1 = 0.16
Amboineezen en inlanders	26 229 = 40.87	26 067 = 48.72	26 385 = 42.49	1 121 = 21.35	1 329 = 66.27	1 324 = 68.69	440 = 64.60	383 = 62.13	456 = 66.22
Totaal	53 117 = 100	54 775 = 100	53 619 = 100	1 822 = 100c)	1 027 = 100c)	2 180 = 100c)	676 = 100d)	554 = 100d)	625 = 100d)

a) Het getal der van het voorafgegane jaar in behandeling gebleven lijders (onder de hier uitgetrokken cijfers begrepen) bedroeg als volgt:

	1 Jan. 1892.	1 Jan. 1893.	1 Jan. 1894.	1 Jan. 1895.
Europeanen	1537	1620	1658	2020
Afrikanen	23	6	10	4
Aziaten	1512	1777	1500	1044
Totaal	3072	3395	3168	4046

De *gemiddelde* legersterkte (wat betreft 1892 zonder de garnizoenen waar geen officier van gezondheid bescheiden was) beliep:
over 1892: 33 497 man (14 751 Europeanen, 61 Afrikanen en 18 815 Aziaten).
„ 1893: 34 192 „ (15 186 „ 67 „ „ 16 902 „).
„ 1894: 37 332 „ (16 031 „ 69 „ „ 20 232 „).

b) Zoowel de behandelden als de afgekeurden en de overledenen zijn in dit overzicht verantwoord naar gelang van de ziekte, waarvoor zij in behandeling waren genomen, onverschillig of eene andere ziekte de oorzaak van hunne afkeuring of van hun overlijden is geweest.

c) In verhouding tot de behandelden zijn in 1892, 1893 en 1894 afgekeurd 3.48 pct., 3.58 pct. en 4.20 pct., en tot de gemiddelde legersterkte 5.45 pct., 5.04 pct. en 5.82 pct.

d) In verhouding tot de behandelden zijn in 1892, 1893 en 1894 overleden 1.28 pct., 1.01 pct. en 1.16 pct., en tot de gemiddelde legersterkte 2.03 pct., 1.62 pct. en 1.66 pct.

Malaria ziekten en berriberri leverden in 1894 een kleiner contingent lijders dan in de twee voorafgegane jaren, doch het verloop dier ziekten was over 't algemeen minder gunstig; inzonderheid werden, althans onder de inlandsche militairen, een grooter aantal berriberri-lijders voor verderen dienst afgekeurd dan in de laatste jaren.

In veel mindere mate dan in de laatste jaren deed zich laatstgenoemde ziekte voor onder de krijgsmacht in Atjeh en onderhoorigheden, zooals uit de volgende opgaven blijken kan. (In vorige verslagen is reeds herhaaldelijk opgemerkt dat en waarom deze speciale opgaven eenigermate verschillen met die in het voorafgegane algemeen overzicht.)

		1892.	1893.	1894.
Aantal nieuw bijgekomen lijders aan berriberri.	Java en Madura (met Billiton, Bali en Lombok) e)	725	1018	1107
	Atjeh en onderhoorigheden	3746	3270	1843
	Sumatra's Westkust	162	330	205
	Overige commandementen in de buitenbezittingen	556	1451	1084
	Te zamen	5186	5872	4462
Van het voorafgegane jaar in behandeling gebleven		334	371	655
	Totalen	5063	2440	5084

		1892.	1893.	1894.
Aan berriberri stierven	Europeanen	28	24	b) 14
	Aziaten	202	213	238
	In 't geheel	230	237	b) 252
en wegens die ziekte werden afgekeurd	Europeanen	72	63	76
	Aziaten	496	569	768
	In 't geheel	568	632	844

a) Bali en Lombok tellen alleen in de opgaven over 1894, als een gevolg van de in Juni 1894 bevolen expeditie tegen Lombok en de legering in verband daarmede van eenige observatie-troepen op Bali. Tot uit 1894 hadden zich onder deze expeditionnaire- en observatie-troepen (allen afkomstig van de op Java en Madura aanwezige krijgsmacht) 60 berriberri-lijders voorgedaan.

b) Hieronder 1 Afrikaan.

De proef met praeparaten van de plant »vitis nili" ter bestrijding van berriberri (zie vorig verslag, blz. 44) heeft geen afdoende resultaten opgeleverd, waarom een nieuwe voorraad van die geneesmiddelen uit Brazilië is aangevraagd, die echter in het voorjaar van 1895 nog niet in Indië was ontvangen.

Tegen verwezenlijking van het denkbeeld, om alle aan berriberri lijdende Europeesche militairen, bij wie de verschijnselen stellig waarneembaar zijn, ter genezing naar Nederland op te zenden, rees bij de Indische Regeering bezwaar met het oog op de groote daaraan verbonden kosten en ook omdat de opzending der van Atjeh afkomstige berriberri-lijders naar de reconvalescenten-inrichting te Oeloe Limau Manis nabij Padang bevredigend werkt, terwijl het niet onaannemelijk wordt geacht dat voor het herstel op Java van Europeesche berriberri-lijders ook partij kan worden getrokken van het koele klimaat van Tosari aan de helling van het Tenggergebergte (residentie Pasoeroean). Reeds in 1891 (toen het te Tosari bestaande particuliere herstellingsoord zich in andere handen bevond) is sprake geweest van het doen verplegen aldaar van militaire lijders 2de en 3de klasse, doch dit plan is niet tot uitvoering gekomen (verg. het verslag van 1893, blz. 42, noot 1), omdat de nieuwe eigenaar de gestelde voorwaarden onaannemelijk achtte [1]. Thans wordt nagegaan op welke wijze hetzij langs dezen, hetzij langs anderen weg het denkbeeld omtrent eene empirische beproeving van Tosari als herstellingsoord speciaal voor berriberri lijders alsnog te verwezenlijken is.

Manoeuvres. Evenals in vorige jaren werden ook weder in 1894 zoowel op Java als in het gouvernement Sumatra's Westkust door de beschikbare veldbataljons, in vereeniging met de andere plaatselijk aanwezige wapens, veldoefeningen op kleine schaal gehouden.

Remonte. Mocht men, zooals uit het vorig verslag blijken kan, er in 1893 nog niet in slagen het geheele toen benoodigde aantal troepenpaarden aan te schaffen, de aankoop in 1894 leverde betere en zelfs ruim voldoende uitkomsten op. Tegen 142 stuks in 1893, konden namelijk in 1894 275 paarden worden aangeschaft (161 ten behoeve van de cavalerie en 114 ten behoeve van de artillerie). Vooral de rechtstreeksche aankoop op Soemba (residentie Timor), door bemiddeling van den aldaar gevestigden deskundigen civielen gezaghebber, droeg hiertoe bij [2], terwijl ook aankoop in de omstreken van Makasser naar wensch slaagde, en in de Preanger-Regentschappen de aanschaffing van aldaar inheemsche trekpaarden voor een goed deel gelukte. Bovendien leverde de aankoop op vendutie over het algemeen meer op dan in 1893. Bij de Samarangsche firma, met welke, krachtens eene regeeringsmachtiging van Maart 1893, het legerbestuur zich voor de jaren 1893 en 1894 te dezer zake had in aanraking gesteld, konden daarentegen slechts weinig paarden worden aangeschaft, zoodat voor 1895 de met haar gesloten overeenkomst niet is vernieuwd.

Ter opkweeking bij het remonte-depôt nabij Poerabaija (Preanger-Regentschappen) werden in 1894 aangekocht 38 jonge paarden, tegen 22 in 1892 en 42 in 1893. De van Poerabaija verkregen remonte bleef stationnair; in genoemde drie jaren beliep zij achtereenvolgens 39, 41 en 43 paarden. De voedingstoestand dezer dieren was ook nu niet zoo gunstig als men mocht eischen. Intusschen wordt bericht dat de in 't vorig verslag bedoelde pogingen tot aankweeking van voedzamer grassoorten de gewenschte uitwerking beloven. De hoeveelheid gras, die — o. a. des nachts — moet worden bijgevoederd, kon sedert eenigen tijd tot nagenoeg de helft worden verminderd. Daarentegen bleek de noodzakelijkheid om aan de jonge paarden ook gedurende den eersten tijd van hun verblijf bij het depôt eene zwaardere graanvoedering toe te dienen dan zij tot nu toe ontvingen.

De proeven, die ter onderkenning van kwade droes (welke ziekte gedurende 1894 slechts sporadisch onder de troepenpaarden voorkwam) vanwege den militairen veeartsenijkundigen dienst genomen worden met de zoogenaamde »malleïne", leverden nog niet de gewenschte uitkomsten op. Omtrent enkele zaken werd het noodig geacht het oordeel te vernemen van eene specialiteit op dit gebied, professor NOCARD, docent aan de veeartsenijschool te Alfort (Frankrijk). Bij de afsluiting te Batavia van dit gedeelte van het verslag waren de gevraagde inlichtingen nog niet verkregen.

Postduiven. Daar het africhten van postduiven ook in 1894 weinig vorderingen bleek te maken, werd er in Indië over gedacht om de proeven, die sedert 't laatst van 1892 beperkt waren geworden tot den dienst ter Atjeh's noordkust tusschen Olehleh en Segli (90 K.M.), geheel te staken. De dressuur van de duiven te Malang (Java), welk station nog aangehouden werd zoowel voor de africhting van personeel als voor aanvulling e. q. van de tillen in Atjeh en voor verschillende proeven in het belang der zaak, geschiedde wegens de gemakkelijke communicatie gewoonlijk in de richting Soerabaija.

Dienstreglementen, enz. Ten behoeve van het wapen der Infanterie werden bij Algemeene Orders nos. 13 en 32 van 1894 achtereenvolgens ingevoerd het »Voorschrift voor het onderwijs in de gymnastiek" en het »Voorschrift voor de schermoefeningen", terwijl in het Maleisch werden vertaald, mede betrekking hebbende tot de infanterie, het »Voorschrift voor de schietoefeningen met het achterlaadgeweer klein kaliber" met »Bijvoegsel", zoomede het »Voorschrift betreffende de wapening en de munitie" en het »Reglement op den inwendigen dienst".

Voor het wapen der artillerie werden in 1894 o. a. van de pers ontvangen het »Reglement op de exercitiën der veldartillerie; scholen te paard, stukrijderschool 1ste gedeelte" (Algemeene Order 1894 n°. 17), eene herziene uitgave van de »Aanwijzing omtrent de inrichting en het onderhoud van het st. getr. kanon van 7 c.M. A. berg", zoomede het »Reglement op de exercitiën der vestingartillerie in Nederlandsch Oost-Indië; batterijgeschut" (Algemeene Order 1894 n°. 44).

Voorts werd bij Algemeene Order 1894 n° 19 ingevoerd eene »Instructie voor de telegraaf-afdeeling van het korps genietroepen", terwijl in verband met de indienststelling van de nieuw-model revolver (zie blz. 48 hiervóór) een algemeen »Voorschrift betreffende de revolver en de daarmede te houden schietoefeningen" in werking werd gebracht (Algemeene Order 1894 n°. 48).

De omwerking van de administratieve voorschriften voor den dienst bij het wapen der genie (zie vorig verslag, blz. 45) werd voltooid, zoodat met het drukken daarvan een aanvang kon worden gemaakt.

Belooningen en straffen. In het tijdvak waarover dit verslag loopt hadden krijgsbedrijven op groote schaal enkel op Lombok plaats, en de zeer moeielijke omstandigheden, waaronder leger en vloot zich aldaar zoo voorbeeldig hebben gekweten van hun plicht, gaven der Regeering aanleiding om deze schitterende episode uit de Indische krijgsgeschiedenis te herdenken door de instelling bij Koninklijk besluit dd. 13 April 1895 n°. 37 (Nederlandsche Staatscourant van den 18den dier maand en Indisch Staatsblad 1895 n°. 134) van een speciaal eereteeken (te vervaardigen uit het op Lombok gedurende de expeditie veroverde bronzen geschut), bestemd ter uitreiking aan allen, zonder onderscheid van rang of graad, die tusschen 26 Juni en 24 December 1894 deel hebben uitgemaakt van de naar Lombok gezonden expeditionaire troepen of zeemacht, of die bij die expeditie in eenig burgerlijk ambt of bediening plaatselijk zijn werkzaam geweest. Dit herinneringsteeken, waarvan de vorm en de wijze van dragen bij het aangehaald Koninklijk besluit in bijzonderheden zijn omschreven, wordt vervaardigd bij 's Rijks Munt te Utrecht.

[1] Dezen nieuwen eigenaar is echter in December 1892, aanvankelijk voor twee jaren, eene gouvernementssubsidie van f 750 's maands in uitzicht gesteld, indien hij aan zijne inrichting te Tosari en ook aan die op het lager gelegene overgangsstation Poespo eene gewenschte uitbreiding geeft voor de huisvesting en verpleging van respectievelijk 5 en 2 gouvernementslijders 1ste klasse. Deze toezegging — welke de Indische Regeering zich bereid verklaarde (October 1894) onder zekere voorwaarden uit te strekken tot een tijdvak van vijf jaren — had echter bij het einde van 1894 nog tot niets geleid, omdat de oprichting van de vereischte gebouwen zich steeds liet wachten. Komen deze niet vóór 1 November 1895 tot stand, dan wenscht de Indische Regeering zich, wat de onderwerpelijke toezegging betreft, jegens den betrokken ondernemer niet langer gebonden te achten.

[2] Aangezien de langs dezen weg verkregen paarden gemiddeld iets duurder zijn dan de elders aangekochte, is de prijs, daarvoor aan officieren in rekening te brengen, op f 290 bepaald, dat is f 30 meer dan voor andere paarden (verg. het verslag van 1892, blz. 36).

Aan hen, die individueel bij die expeditie of bij wapenfeiten elders in Nederlandsch-Indië zich hadden onderscheiden, of ter gelegenheid van een en ander buitengewone diensten hadden bewezen, werden overigens afzonderlijke eerbelooningen toegekend.

Waar zee- en landmacht in den loop van 1894 geroepen werden tot buitengewone krachtsontwikkeling, was natuurlijk ook het aantal dier afzonderlijke eerbelooningen veel grooter dan gewoonlijk. Het volgend staatje geeft daarvan een overzicht, alleen voor zooveel het militairen geldt. (De opsomming betreft de toekenningen gedurende het tijdvak 1 Juli 1894 t/m 30 Juni 1895.)

Ter zake of ter gelegenheid van krijgsverrichtingen op Sumatra, Lombok en Celebes werden gedurende het zooeven genoemde tijdvak aan zee- en landmacht het hiernevens vermelde aantal belooningen toegekend.	Militaire Willemsorde. Commandeurskruizen.	Militaire Willemsorde. Ridderkruizen 3de klasse	Militaire Willemsorde. Ridderkruizen 4de klasse.	Orde van den Nederlandschen Leeuw. — Ridderkruizen.	Orde van Oranje-Nassau. Ridderkruizen 4de klasse.	Orde van Oranje-Nassau. Ridderkruizen 5de klasse	Eeresabel.	Medaille voor moed en trouw. — Bronzen.	Eervolle melding.
I. Atjeh en onderhoorigheden a).									
ZEEMACHT.									
Officieren	„	„	„	„	„	„	„	. . . .	1
LANDMACHT.									
Officieren	„	1	5	„	„	„	6	. . . .	b) 18
Militairen beneden den rang { Europeanen	„	„	5	„	„	„	. . . .	. . . .	11
Militairen beneden den rang { Inlanders	„	„	„	„	„	„	. . . .	c) 3	c) 3
II. Lombok d)									
ZEEMACHT.									
Officieren	„	1	8	„	1	2	„	. . . .	
LANDMACHT.									
Officieren	6	4	e) 46	3	f) 1	g) 3	1	. . . .	h) 21
Militairen beneden den rang { Europeanen	„	„	i) 40	„	„	„	. . . .	. . . .	j) 45
Militairen beneden den rang { Inlanders	„	„	k) 8	„	„	„	. . . .	l) 4	m) 8
III. Tamiang (Sumatra's Oostkust) n).									
ZEEMACHT.									
Schepelingen (Europeesche)	„	„	„	„	„	„	. . . .	. . . .	2
LANDMACHT.									
Militair beneden den rang van offic. (Eur.)	„	„	„	„	„	„	. . . .	. . . .	1
IV. Celebes o).									
LANDMACHT.									
Militairen beneden den rang van offic. (Eur.)		„	1	„	„	„	. . . .	. . . .	1

a) Koninklijke besluiten van 1894 dd. 30 Juli nº. 29, 30 Juli nº. 35, 16 Augustus nº. 32, 29 September nº. 38, 30 October nos 37 en 38 en 1 November nº 57, en van 1895 dd. 21 Maart nº. 19 en 16 April nº. 34, mitsgaders Indische besluiten van 1894 dd 17 Juli nº. 20, 23 Augustus nº. 12 en 6 December nº. 18, en van 1895 dd. 25 Maart nº. 2. De toekenningen betroffen voor het meerendeel krijgsverrichtingen gedurende het tweede halfjaar 1893 en het eerste halfjaar 1894, terwijl enkele belooningen alsnog verleend werden ter zake van verrichtingen in 1886 en 1892.

b) Hieronder één officier behoorende tot het leger hier te lande, maar bij het Indische gedetacheerd. Onder de 9 overige officieren was er 1, die zich tweemalen eene eervolle melding verwierf, en wel wegens zijne verrichtingen in de tweede helft van 1893 in Groot-Atjeh en in Maart 1894 in Melaboeh (Atjeh's Westkust).

c) Allen inlanders (niet-Amboineezen).

d) Koninklijke besluiten van 1895 dd. 15 Februari nº. 6, 6 April nos. 32, 34 en 36 en 19 Juni nos. 67 en 69, mitsgaders Indisch besluit dd. 10 April 1895 nº. 1.

e) Hieronder 6 officieren (en daaronder 1 gedetacheerde van het Nederlandsche leger), die gesneuveld of aan hunne voor den vijand bekomen wonden of aan ziekten overleden waren en wier namen alsnog in de registers van de Kanselarij der Nederlandsche Orden werden ingeschreven. Onder de 40 overige officieren was mede 1 gedetacheerde van het leger hier te lande begrepen.

f) Luitenant-kolonel, commandant der barissan (Madureesch).

g) Kapiteins der barissan (Madureezen)

h) Hieronder één officier, gedetacheerd van het leger hier te lande.

i) Hieronder 5 gesneuvelden of overledenen als bedoeld in noot e, zoomede 1 militair, reeds begrepen onder de hiervóór opgegeven 11 eervol vermelden ter zake van krijgsverrichtingen in Atjeh (aldaar had deze geniesoldaat zich in 1892 onderscheiden).

j) Hieronder 4 gesneuvelden of overledenen als bedoeld in noot e.

k) 3 Amboineezen en 5 inlanders.

l) 3 Amboineezen en 1 inlander.

m) 5 Amboineezen en 3 inlanders.

n) Koninklijke besluiten dd. 6 Januari en 19 Juni 1895 nº. 65 en 71 (suppletoire toekenning van eerbelooningen ter zake van de krijgsverrichtingen in Tamiang in het voorjaar van 1893).

o) Koninklijk besluit dd. 2 Juli 1894 nº. 45. De beide militairen hadden zich (in December 1893) onderscheiden bij het afslaan van een aanval van kwaadwilligen op een detachement ten geleide van gevangenen.

Niet onvermeld mag hier blijven, dat H. M. de Koningin-Weduwe, Regentes, in deze ruime toekenning van eerbelooningen ter zake van Indische krijgsbedrijven aanleiding vond om van H. D. verlangen te doen blijken de te dier zake verdiende eereteekenen op buitengewoon plechtige wijze te doen uitreiken, en dat wel, voor zooveel de hier te lande aanwezige begiftigden betrof, door H. M. de Koningin zelve.

Tot dit einde werd op 6 Juli 1895 te 's-Gravenhage eene groote parade gehouden door de troepen van het garnizoen der residentie, bij welke gelegenheid de Koningin-Weduwe, Regentes, zee- en landmacht als volgt toesprak:

„Officieren, onderofficieren, korporaals en soldaten!

Het was de wensch van de Koningin zelve de eereteekenen te mogen uitreiken aan de dapperen, die in onze overzeesche bezittingen streden voor de handhaving van Ons gezag.

Ik wensch u allen, aan wie eene onderscheiding ten deel viel, daarmede van harte geluk. Gij hebt die onderscheiding verdiend. In moeielijke oogenblikken hebt gij bloed en leven veil gehad voor Koningin en Vaderland, en met uwe kameraden van leger en vloot nieuwe glorievolle bladen toegevoegd aan de geschiedenis van het Nederlandsch-Indische leger.

Mede uit naam uwer jonge Koningin breng ik hulde aan dat leger, dat in Atjeh, op Lombok, en waar ook vroeger in Indië zijne diensten

werden gevraagd, zoovele schitterende bewijzen gaf van plichtbesef, zelfverloochening en doodsverachting.

Het lezen van de heldendaden onzer troepen in Indië vervult Ons met rechtmatigen trots, en Ik acht het een voorrecht daarvoor aan leger en vloot openlijk den dank te kunnen brengen van de Koningin en van het Vaderland.

Eene dankbare hulde brengen Wij ook in dit oogenblik aan de nagedachtenis van hen, die ginds hun leven lieten in den strijd.

Eere aan de mannen, in den dienst van het vaderland vergrijsd, die een eervol leven kroonden door een eervollen dood; aan zoovele jeugdige helden, wier moed Wij niet konden beloonen, omdat zij, getrouw tot in den dood, hun leven gaven, en ginds rusten in vreemden bodem.

Officieren, onderofficieren, korporaals en soldaten van het Indisch leger hier tegenwoordig, zegt het uwen kameraden in Indië, dat Koningin en Volk van Nederland de krijgsmansdeugden van uw leger hoogschatten, en dankbaar erkennen dat het Nederlandsch-Indische leger zijne roeping met eere vervult.

Moge ook in de toekomst voorspoed rusten op uwe wapenen, tot zegen van onze schoone Koloniën en tot geluk van ons dierbaar Vaderland!"

Na deze toespraak werd het volkslied gespeeld door de aanwezige muziekkorpsen, waarop H. M. de Koningin naar voren trad en uitriep: »Leve het Indische leger!", een kreet die door alle aanwezigen met daverend gejubel werd beantwoord.

Eindelijk zij hier nog aangeteekend, dat de flinke houding van zee- en landmacht op Lombok en het aldaar verkregen succes in de openbare zitting van de Tweede Kamer der Staten-Generaal van 21 November 1894 en in die der Eerste Kamer van 3 December gehuldigd werden, door een, onder instemming van de vergadering, aangehoord woord des Voorzitters, tevens ter nagedachtenis strekkende van hen die het leven hadden gelaten voor het Vaderland.

Het aantal militairen beneden den rang van officier, die in 1894 aanspraak verkregen op de gouden, zilveren of bronzen medaille voor langdurigen trouwen dienst, beliep 1995, tegen 2108 in 1893.

De gebruikelijke opgaven omtrent het aantal onderofficieren en minderen, die om niet-eervolle redenen uit het leger of tijdelijk uit hun korps werden afgevoerd, vindt men over de drie laatstverloopen jaren in het volgende staatje

JAREN.	Aantal militairen beneden den rang van officier,											
	die in den loop van het jaar, op grond van het tegen hen geslagen vonnis, uit het leger verwijderd werden.		die in den loop van het jaar met een briefje van ontslag uit het leger werden weggezonden.		die op 31 December gedetineerd waren in het militair huis van arrest te Semarang (nog tot het leger behoorende). a)		die op 31 December als gestraften bij het strafdetachement (in 1892 bij de strafdetachementen) waren geplaatst.		die in den loop van het jaar als vermist of als gedeserteerd uit de sterkte werden afgevoerd b)		die zich op 31 December als arrestanten in de provoosthuizen bevonden. c)	
	Europeanen.	Amb. en inlanders.	Europeanen.	Amb. en inlanders.	Europeanen.	Amb. en inlanders.	Europeanen.	Amb. en inlanders.	Europeanen.	Amb. en inlanders.	Europeanen.	Amb. en inlanders.
1892	»	12	23	12	92	59	50	46	12	222	64	51
	12		35		151		96		234		115	
1893	10	25	15	17	108	66	59	29	14	203	64	39
	35		32		174		88		217		103	
1894	6	14	26	16	131	82	34	29	24	231	61	42
	20		42		213		63		255		103	

a) Overigens bevonden zich in gemeld arresthuis enkele van den militairen stand vervallen verklaarde veroordeelden (allen Europeanen), en wel bij het einde der behandelde drie jaren achtereenvolgens 5, 4 en 3.

b) Van de vroeger of later gedeserteerde of vermiste militairen werden weder in de sterkte teruggebracht, als vrijwillig of gedwongen teruggekeerd: in 1892 5 Europeanen en 89 inlanders, in 1893 respectievelijk 6 en 82 en in 1894 3 en 37. Als van de bezetting in Atjeh gedeserteerd, zijn onder de in het staatje opgegeven getallen begrepen: over 1892 geene, over 1893 1 Europeesch kanonnier en over 1894 (verg. blz. 6 hiervóór) 2 Europeesche sergeanten en 1 inlandsch fuselier.

c) Meerendeels waren deze militairen in preventief arrest. Slechts telde men onder hen: in 1892 20 veroordeelden (18 Europeanen en 11 inlanders), in 1893 27 veroordeelden (15 Europeanen en 12 inlanders) en in 1894 20 veroordeelden (16 Europeanen en 4 inlanders).

In de 2de klasse van militaire discipline waren bij het einde van 1894 geplaatst 303 militairen, en wel 190 Europeanen, 1 Afrikaan, 13 Amboineezen en 99 inlanders, tegen 383 (248 Europeanen, 1 Afrikaan, 4 Amboineezen en 130 inlanders) op ult. 1893.

Gedegradeerd of teruggesteld werden in 1894 22 onderofficieren (allen Europeanen) en 36 korporaals (daaronder 2 Amboineezen en 7 inlanders). In 1893 was zulks het geval geweest met 12 Europeesche en 3 inlandsche onderofficieren en met 41 Europeesche en 10 inlandsche korporaals.

Maatregelen en instellingen in het belang van het zedelijk en stoffelijk welzijn van den soldaat. In onderscheidene garnizoenen zijn sedert 1890 de voor ontspanning beschikbare gedeelten der militaire kwartieren, de zoogenaamde dagverblijven, op 's lands kosten van betere meubileering en verlichting voorzien en aldus, ook door aanschaffing van eenig servies en van middelen tot tijdverdrijf, voor bezoek zoowel overdag als des avonds gezelliger gemaakt, wat niet weinig geschikt is te achten om den Europeeschen soldaat gedurende zijn vrijen tijd indirect van uitspattingen terug te houden waartoe het eentonig garnizoensleven anders zoo licht verleidt. Bij het einde van 1894 was het aantal der aldus ingerichte ontspanningslokalen tot 29 geklommen, dat is 2 meer dan het jaar te voren.

Hier en daar, naarmate de daartoe noodige verbouwingen gereed kwamen, kon weder verdere toepassing gegeven worden aan het beginsel om voor de gehuwden onder de Europeesche militairen beneden den rang van officier afzonderlijk logies met daarbij behoorende accessoires te bestemmen.

Over de op blz. 47 van het vorig verslag bedoelde proef om, tot vermindering van het verbruik van sterken drank onder de militairen, slechts op bepaalde uren van den dag spiritualiën in de cantines [1]) verkrijgbaar te doen zijn, kon uit den aard der zaak nog geen afdoend oordeel worden uitgesproken. Bij de voortgezette proef werden, met behoud van den beperkten tijd gedurende welken sterke drank mag worden verstrekt, de uren zoodanig gesteld, dat vóór $9\frac{1}{2}$ uur 's morgens en gedurende de warme middaguren geen spiritualiën in de cantines te verkrijgen zijn. Daarenboven werd, om ook het clandestien gebruik van sterken drank, althans vóór de morgenoefeningen, te voorkomen, de bepaling in het leven geroepen dat de militairen vóór den aanvang dier oefeningen het kwartier niet mogen verlaten anders dan om redenen van dienst. Hiertoe is men vooral gekomen omdat in het afgeloopen jaar opnieuw is gebleken dat, ondanks de ruimste medewerking van het civiel bestuur, slechts op zeer enkele plaatsen de clandestiene verkoop van sterken drank kan worden belet. Deze ervaring inzonderheid noopt om zeer omzichtig en vooral geleidelijk te werk te gaan met de beperking van den drankverkoop in de cantines, wil men het welslagen van de proef niet al dadelijk in gevaar brengen, en alléén veroorzaken dat de soldaat, in plaats van goede waar in de cantine, spiritualiën van mindere hoedanigheid elders zal gebruiken.

Afgescheiden van het bovenstaande bleef de aandacht van het legerbestuur gevestigd op andere middelen, welke tot beperking

[1]) De laatstbekende verantwoordingen der cantine-administratiën (over 1893) wijzen in totaal een voordeelig saldo aan van f 117 404, tegen f 119 109 over 1892. De waarde aan gebouwen, meubilair en bibliotheken der cantines werd op ult. 1893 getaxeerd op f 610 107.

van het gebruik van sterken drank kunnen leiden en werd nogmaals in het bijzonder aanbevolen (zie vorig verslag, blz. 47) om, waar het particulier initiatief in die richting werkzaam was, deze pogingen vanwege de militaire autoriteit zooveel doenlijk te steunen.

Over de in de Tweede Kamer der Staten-Generaal ter sprake gebrachte vraag [1], of het ook nuttig kon zijn om, in navolging van eene dergelijke instelling bij het Britsch-Indische leger, door het beschikbaar stellen van eenvoudige werkloodsen de manschappen gelegenheid te geven in hun vrijen tijd het door hen vroeger beoefende handwerk te onderhouden, waardoor de zoodanigen zich nog eenige extra-verdiensten zouden kunnen verschaffen en in elk geval ledigganq en de schadelijke gevolgen van dien zouden kunnen worden geweerd, heeft het legerbestuur de chefs van verschillende wapens en diensten gehoord, doch algemeen is men, gelet ook op hetgeen de ondervinding, indertijd in een drietal groote garnizoensplaatsen op Java opgedaan, ten deze geleerd heeft, tot eene negatieve conclusie gekomen. Reeds vroeger toch is het bewuste denkbeeld ten uitvoer gebracht door bij den bouw van kampementen te Magelang en Malang loodsen in te richten, alwaar de manschappen in hun vrijen tijd zouden kunnen werken. De gunstige verwachting, welke tot den bouw dier werkplaatsen aanleiding gaf, werd evenwel in geenen deele verwezenlijkt, terwijl eene te Salatiga bij het wapen der cavalerie genomen proef met aansporing tot tuinarbeid in de vrije uren al even weinig opleverde.

Van het militair spaarfonds werd gedurende 1893 (het laatste jaar, waarover de tot nog toe ingekomen verantwoordingen loopen,) een toenemend gebruik gemaakt. In gemeld jaar steeg namelijk het aantal deelhebbers van 3710 (met een tegoed van f 242 973) tot 4069 (met een tegoed van f 259 340).

Met groote waardeering is aan het einde van deze paragraaf nog te herinneren aan de ter gelegenheid van de expeditie naar Lombok van zoo verschillende zijden, niet enkel in Indië zelf, maar ook uit het moederland, en van landgenooten in den vreemde, ontvangen stoffelijke blijken van belangstelling in het lot van de op het oorlogsterrein vertoevende of wegens ziekte of verwonding van daar geëvacueerde militairen. Van de hier te lande voor dat doel bij het Departement van Koloniën ingekomen en door zijne tusschenkomst naar Indië overgemaakte giften in geld of in natura is geregeld mededeeling gedaan door middel van de Staatscourant. Genoeg zij het daarom te dezer plaatse aan te teekenen dat dien ten gevolge gedurende de maanden September 1894 t/m Maart 1895 ten behoeve van het Indische »Roode Kruis" door het Departement van Koloniën kon overgemaakt worden, alleen aan giften in geld, het belangrijke bedrag van f 10 616. [2]

Het Indische »Roode Kruis" ontwikkelde in 1894/95 eene groote werkzaamheid, waartoe die Vereeniging zich in staat zag gesteld door ruim vloeiende bijdragen, vooral in Indië zelf, en door de ijverige medewerking van hare comité's, inzonderheid te Soerabaija en Magelang, en van hare gedelegeerden op het oorlogsterrein. Was de hoofdtaak der Vereeniging om door extra-verstrekkingen (versnaperingen en geriefelijkheden) als anderszins zooveel mogelijk het lot van gewonden en zieken te verzachten, ook de te velde zijnde valide militairen en zelfs de dwangarbeiders werden niet vergeten. Toen door de tot medio Augustus 1894 gedane ruime verstrekkingen, bestemd voor de naar Lombok gezonden expeditionaire troepen en voor de bezetting van Atjeh, zoomede voor de van daar geëvacueerden, het kapitaal der Vereeniging, dat op 1 Januari 1894 nog bijna f 17 500 bedroeg, tot op bijna de helft was ingesmolten, achtte het Centraal Comité te Batavia — op de tijding van de overrompeling op Lombok — den tijd gekomen om een beroep te doen op de algemeene hulpvaardigheid der Indische ingezetenen, met het gevolg dat sedert — gerekend tot ult. 1894 — uit verschillende gedeelten van Nederlandsch-Indië bij het Centraal Comité inkwam (afgescheiden nog van hetgeen door enkele plaatselijke comité's rechtstreeks ontvangen werd) de kapitale som van f 33 479, terwijl gedurende hetzelfde tijdsverloop aan geldelijke bijdragen uit Nederland in de kas der Vereeniging vloeide f 18 972 (zijnde hoofdzakelijk het bedrag van hetgeen *tot ult.* 1894 reeds was overgemaakt èn door het Departement van Koloniën èn door het Hoofdcomité te 's-Gravenhage van het Roode Kruis). Gedurende 1894 besteedde het Centraal Comité zelf f 14 420, terwijl de bedragen, die het ter beschikking stelde van het comité te Soerabaija beliepen f 21 000; voorts werd aan den gedelegeerde in Atjeh overgemaakt f 500 en als bijdrage voor het »Roode Kruis" in Japan afgezonderd f 1000, zoodat in 't geheel gedurende 1894 door het Centraal Comité werd beschikt over f 36 920. Bij het eind van het jaar beliepen de belegde en in kas zijnde gelden nog f 34 143.

Ook het lot van de voor ondersteuning in aanmerking komende achtergebleven betrekkingen van op het slagveld gevallenen, en van hen die wegens bekomen wonden ondersteuning behoefden, werd van particuliere zijde ter harte genomen [3]. Te Soerabaija werd met dat doel in September 1894 opgericht »Het Lombok-fonds", welke vereeniging, blijkens hare in de Javasche Courant van den 25sten van genoemde maand opgenomen statuten, zich ten doel stelt »leniging van den nood van de in den huidigen oorlog met Lombok gekwetsten en der achtergelaten betrekkingen der in dien oorlog gesneuvelden, van welken rang of landaard ook", terwijl zij hare taak, indien de geldmiddelen het toelaten, ook kan uitstrekken »tot andere noodlijdenden ten gevolge van oorlogen in onze koloniën gevoerd." Te 's-Gravenhage constitueerde zich in November 1894 eene vereeniging als »Nationaal fonds tot ondersteuning van de nagelaten betrekkingen der in Nederlandsch-Indië gevallen militairen". Blijkens art. 2 der bij Koninklijk besluit dd. 30 Januari 1895 n°. 23 (Nederlandsche Staatscourant van 24/25 Februari jl.) goedgekeurde statuten is het doel dezer vereeniging: »het ondersteunen van nagelaten of na te laten betrekkingen van militairen, behoord hebbende tot leger of vloot, die in of door den strijd tegen den vijand in Indië, of door ziekte en vermoeienis, als gevolg van den dienst in de tropen, gevallen zijn." Verder bepaalt gemeld art. 2: »Wanneer de toestand van het fonds het toelaat, wordt ook ondersteuning verleend aan die militairen, die, na een eervollen dienst bij land- of zeemacht, door ziekte of verwondingen onbekwaam zijn te blijven dienen en niet in staat zijn in het onderhoud van hun gezin te voorzien". Een jaarverslag is uit den aard der zaak nog door geen der beide vereenigingen uitgebracht.

§ 2. *Fortificatiën.*

Met het doen van opnemingen en andere werkzaamheden ter voorbereiding van de uitvoering van defensiewerken bij Batavia werd voortgegaan.

In het gouvernement Atjeh en onderhoorigheden kwamen in 1894 gereed de ten behoeve van de scheepvaartregeling opgerichte etablissementen te Telok Semawé en Poeloe Raija, alsmede de civiele etablissementen te Edi, Segli en Melaboeh. De bouw van het etablissement op Poeloe Weh werd met kracht voortgezet. (Op blz. 6 hiervóór is reeds gezegd dat de nieuwe versterking aldaar in Februari jl. betrokken is.) Op een aantal posten onzer geconcentreerde linie in Groot-Atjeh, met namen te Lamtih, Lamdjamoe, Ketapan Doea, Lambaroo, Roempit en Lamjong, vonden kapitale vernieuwingen van de palissadeeringen plaats. Met door de zorg van de genie verstrekte materialen werden voorts, ten behoeve van de excursiën buiten de linie, verschillende posten van zeer tijdelijken aard opgericht.

Te Solok (Padangsche Bovenlanden) onderging de redoute belangrijke verbeteringen.

Nieuwe etablissementen waren te Lahat in Palembang en te Bengkaijang in de Westerafdeeling van Borneo onderhanden. Voor zooveel de plaatselijke middelen zulks toelieten, werd daaraan met kracht voortgewerkt.

Te Moeara Teweh (Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo) werd de verbetering van de watervoorziening der voor het overige in 1893 gereed gekomen nieuwe versterking ter hand genomen. Van eene artesische boring is echter wegens de weinige kans van slagen, op advies van den hoofdingenieur van het mijnwezen, belast met de leiding van den dienst der grondpeilingen, afgezien.

Ten einde, zooveel de militaire eischen dit toelieten, tegemoet te komen aan de bezwaren die het emplacement van het fort ter hoofdplaats Menado in de residentie van dien naam meer en meer bleek op te leveren met betrekking tot de belangen van den handel en de ingezetenen te dier plaatse, doordien de verboden kring van 250 M. om die permanente versterking van den 3den rang

[1] Zie de stukken over de Indische begrooting voor 1895. Zitting 1894—1895 — 4 — n°. 33 (blz. 20) en n°. 37 (blz. 33), zoomede de Handelingen der Staten-Generaal 1894—1895 II, blz. 223.

[2] De giften, in verband hoofdzakelijk met de Lombok-expeditie, overigens ingekomen bij het hier te lande gevestigde Hoofdcomité van het „Roode Kruis", bereikten, blijkens de door gemeld Hoofdcomité tot ult. Maart 1895 gepubliceerde lijsten, bovendien een totaal van f 17 527.

[3] De taak van de Regeering ten deze wordt bepaald èn door het reglement op het toekennen van landswege van pensioen of onderstand aan de weduwen of kinderen van officieren en militairen beneden dien rang (Indisch Staatsblad 1889 n°. 214), èn door het Voorschrift omtrent de toekenning van onderstand aan de nagelaten betrekkingen van in en door den dienst gesneuvelde, omgekomen of overleden Europeesche landsdienaren (Indisch Staatsblad 1875 n°. 92). Voor zooveel de in de termen van deze bepalingen vallende betrekkingen zich hier te lande bevonden, werd gedurende het tijdvak 1 Juli 1894 t/m 30 Juni 1895 aan de weduwen van een 8-tal sedert 1 Juli 1894 in Indië door of ten gevolge van den strijd overleden opper-, hoofd- en verdere officieren landspensioen toegekend tot een gezamenlijk bedrag van f 5050 's jaars, en aan onderstanden, als bedoeld bij het in de tweede plaats bedoelde Voorschrift, uitbetaald f 13 332, alles — op f 900 na — aan betrekkingen van militaire landsdienaren.

de gelegenheid tot vestiging van nieuwe nederzettingen al te zeer belemmerde, is in Juni 1894 (Indisch Staatsblad nº. 130) aan bedoeld verdedigingewerk (het in de vorige eeuw gebouwde fort Nieuw-Amsterdam) het karakter gegeven van een defensief kampement, en als zoodanig teruggebracht tot eene permanente versterking van den 4den rang, met beperking van den verboden kring, en zulks in afwijking van het bepaalde bij Indisch Staatsblad 1853 nº. 26, tot 50 M.

Onder de permanente versterkingen van den 4den rang, echter met een verboden kring van 200 M., werd bij Indisch Staatsblad 1895 nº. 26 nieoog gerangschikt de in 1888 gebouwde versterking te Boekit Koehoe in Langkat (residentie Oostkust van Sumatra).

§ 3. *Topographische dienst.*

De topographische opneming van Sumatra's Westkust had zich bij het einde van 1894 uitgestrekt over 18 487 K.M². Gedurende dat jaar werden namelijk opgemeten en in kaart gebracht, deels op de normale schaal van 1 : 20 000, deels op kleinere schaal (1 : 40 000 of 1 : 80 000) respectievelijk 674, 1938 en 792 of gezamenlijk 3404 K.M². Het triangulatie-net werd uitgebreid met 1 primair, 8 secundaire en 131 tertiaire punten, zoodat het aantal door pilaren verzekerde punten bij het einde van 1894 geklommen was tot 1521. Op dat tijdstip waren voor 1126 triangulatie-punten, d. i. voor 115 meer dan op ult. 1893, de berekeningen afgeloopen, namelijk voor 7 punten van het basis-net, 49 primaire, 78 secundaire en 992 tertiaire punten (op ult. 1893 waren deze getallen 7, 47, 67 en 890, voor welk laatste in 't vorig verslag, ten gevolge van eene drukfeil, 800 staat vermeld). Het jaar 1895 zal nog gemoeid zijn met verkenningen en pilaarbouw in de residentie Tapanoli, zoodat de voorgenomen overbrenging van den triangulatie-arbeid naar Zuid-Sumatra (zie vorig verslag, blz. 48) eerst in 1896 zal plaats hebben.

In de Westerafdeeling van Borneo, waar in 1893 het net van astronomisch bepaalde punten was voltooid, schreed de topographische opneming (schaal 1 : 200 000) in 1894 voort van 111 802 tot 137 227 K.M².

De topographische werkzaamheden elders waren, zooals uit het volgende blijken zal, meer van partieelen aard.

In het gouvernement Atjeh en onderhoorigheden werden nog opnemingen verricht ten behoeve van eene nieuwe kaart van Groot-Atjeh (schaal 1 : 20 000), terwijl de opmeting van het eiland Weh voltooid werd.

Nadat men in Maart 1894 op het aanvankelijk plan, om het triangulatie-net van Sumatra's Westkust in de richting naar de Oostkust te vervolgen, had moeten terugkomen, weshalve — zooals gezegd — die triangulatie-arbeid zuidwaarts zal worden voortgezet, bestond er geen aanleiding meer om de in het najaar van 1891 bij wijze van proef aangevangen vluchtige meting en verkenning der residentie Benkoelen te doen voortzetten. In het tweede kwartaal 1894 werd daarom die opdracht, waarmede een officier der infanterie belast was, ingetrokken. Deze had toen 12 133 K.M². opgemeten en in kaart gebracht, omvattende de geheele residentie, uitgenomen de afdeeling Kroë.

Op Zuid-Celebes bleef de met topographische werkzaamheden belaste infanterie-officier dien arbeid voortzetten, namelijk het opmeten van de grenzen tusschen het rechtstreeksch gouvernementsgebied en het rijk Gowa, en verder van eenige hoofdwegen. Voorts werden enkele gedeelten van de bestaande kaart van Zuid-Celebes, die veranderd of minder nauwkeurig bleken, hermeten.

Aan de expeditionnaire troepenmacht naar Lombok werden één officier en twee mindere militairen van den topographischen dienst toegevoegd. Het operatieterrein, omvattende grootendeels het Balische gedeelte van Lombok, werd opgemeten en in kaart gebracht op de schaal 1 : 20 000. Door bedoeld personeel werd een overzichtskaartje van het eiland samengesteld op de schaal van 1 : 200 000, tevens aanwijzende de buiten het operatieterrein gemeten voornaamste wegen. De bijwerking van dit kaartje is thans overgelaten aan het civiel bestuur en den militairen commandant van Lombok.

De bij het topographisch bureau te Batavia bewerkte kaarten, welke aldaar in 1894 het licht zagen, waren — behalve eenige herdrukken of verbeterde herdrukken — de volgende:

A. in photo-lithographie: 1°. 34 detailbladen van de topographische kaart van Sumatra's Westkust (schaal 1 : 20 000); 2°. 12 detailbladen van dezelfde kaart (schaal 1 : 40 000); 3°. de bladen I t/m VIII van de verkenningskaart van Benkoelen (schaal 1 : 160 000); 4°. 14 bladen weg- en rivierkaarten (schaal 1 : 50 000), behoorende bij een viertal bladen der topographische kaart van de Westerafdeeling van Borneo; 5°. eene kaart van Makasser en omstreken (schaal 1 : 20 000); 6°. eene kaart van Gombeng en omstreken (schaal 1 : 50 000); 7°. drie kaarten van terreinen op Lombok (schaal 1 : 20 000 en 1 : 40 000); en 8°. eene taalkaart van Celebes (schaal 1 : 2 000 000).

B. in chromo-lithographie: 1°. de graadafdeelingsbladen III en V van de kaart van Sumatra's Westkust (schaal 1 : 80 000); en 2°. de bladen Boengen en Boven-Mandai van de kaart der Westerafdeeling van Borneo (schaal 1 : 200 000).

Voor verkochte kaarten werd in 1894 in Indië ontvangen f 4623,10, terwijl de kosteloos of tegen regularisatie verstrekte kaarten eene verkoopwaarde vertegenwoordigden van f 9639,45⁵. In 1893 waren die sommen f 3710,33 en f 11 768,98.

Aan retributie voor het nemen van kopieën van kaarten werd f 216,57 geïnd.

Uit de residentiën Palembang, Sumatra's Oostkust, Banka en Amboina kwamen bij het topographisch bureau eenige bijdragen in tot vermeerdering van de topographische kennis dier streken. Wat Banka en Amboina betreft, bestonden die bijdragen in eene respectievelijk door den militairen commandant en door den resident samengestelde kaart van die gewesten.

De hier te lande — bij de Topographische Inrichting van het Ministerie van Oorlog — onderhanden zijnde reproductie der residentiekaarten van Java bepaalt zich, na de aflevering in October 1894 van de kaart betreffende de Preanger Regentschappen, nog enkel tot die van Bantam. Van de kaarten betreffende de residentiën Japara, Soerakarta en Cheribon zagen inmiddels bij gemelde inrichting bijgewerkte herdrukken het licht.

Nopens de indertijd uitgevoerde triangulatie van Java zijn de hier te lande uitgegeven wordende laatste gedeelten van het uitvoerig verslag betreffende dien arbeid nog in bewerking. De samensteller, de hoogleeraar dr. J. A. C. Oudemans te Utrecht, wijdt zich aan dien arbeid, voor zooveel zijne overige werkzaamheden zulks toelaten. Bestond aanvankelijk het plan de laatste gedeelten volledig licht te doen zien als » 4de Abtheilung " van het werk (ook de overige stukken van het triangulatie-verslag zijn in het Duitsch opgesteld), bij nader inzien is het dr. Oudemans doelmatiger voorgekomen bedoeld 4de deel, dat in Juni jl. verschenen is, enkel te doen handelen over het primaire of hoofdnet der triangulatie, benevens over het critisch onderzoek der gebezigde instrumenten. In de eerstvolgende twee of drie jaren hoopt de hoogleeraar met de twee laatste deelen te zullen gereed komen, waarvan het 5de gewijd zal zijn aan het secundaire net, terwijl in het 6de het overige behandeld zal kunnen worden, namelijk de astronomische breedte- en azimuthbepalingen, het verslag over de plaatsen der » gebruikte " sterren, en dat over het bepalen van de hoogten boven de zee.

§ 4. *Krijgsverrichtingen.*

Atjeh en onderhoorigheden.

Alvorens het voorgevallene op militair gebied in dit gewest te bespreken, mogen hier eenige algemeene mededeelingen betreffende onze aldaar gebezigde krijgsmacht voorafgaan, met verwijzing, voor zooveel betreft het maritieme gedeelte, naar het aangeteekende in hoofdstuk **E**.

Behalve de garnizoens-infanterie en het korps marechaussee te voet, bleven in Atjeh en onderhoorigheden gelegerd: 3³/₄ veldbataljons (het geheele 3de, 12de en 14de, zoomede de staf en drie compagnieën van het 15de); — 4 compagnieën artillerie, namelijk de 6de en de 22ste compagnie, behoorende tot de » artillerie der buitenbezittingen ", zoomede tijdelijk de 17de compagnie (7de compagnie vestingartillerie van Tjilatjap), en de 4de compagnie (4de bergbatterij van Tjilatjap); — een half escadron cavalerie (het rechterhalf 4de); — een detachement genietroepen — en eindelijk het noodige personeel der militaire administratie en van den geneeskundigen dienst. Deze troepenmacht, waarover het commando verbleef in handen van den generaal-majoor der infanterie C. Deijkerhoff, gewestelijk civiel en militair gouverneur, had op ult. 1894 eene sterkte van 220 officieren en 5402 onderofficieren en minderen, tegen 223 en 5548 bij het einde van 1893.

Daarvan waren gelegerd:

in Groot-Atjeh, met inbegrip van p. m. 700 man voor eenige tijdelijk door onze troepen bezette posten buiten de geconcentreerde linie	191	offic.	en	4694	mind.
op Poeloe Bras en Poeloe Weh	7	„	„	154	„
en in de onderhoorigheden:					
ter Noord- en Oostkust (Segli, Telok Semawé en Edi)	15	„	„	393	„
en ter Westkust (Poeloe Raja en Malaboeh)	7	„	„	161	„
Totaal als voren	220	„	„	5402	„

De uit 15 posten bestaande geconcentreerde linie in Groot-Atjeh (verg. de bij het vorig verslag behoorende kaart) vorderde, volgens de formatie, eene gezamenlijke infanterie-macht van 39 officieren en 1454 man beneden dien rang, waaronder ook gerekend de naar een 6-tal blok- of wachthuizen uit sommige dier posten te detacheeren bezettingen.

Buiten de geconcentreerde linie waren op ult. 1894 tijdelijk door onze troepen bezet: nog 5 van de 8 posten, die blijkens het vorig verslag (blz. 48/49, noot 5) in 1893 tijdelijk door militairen waren betrokken (de 3 anderen, met den bij één daarvan behoorenden wachtpost, werden in de eerste helft van 1894 door onze troepen weder ontruimd), en voorts 6 (waaronder 1 blokhuis), waarheen achtereenvolgens in Februari t/m Juli 1894 tijdelijk militairen werden gedetacheerd. [1]) In de XXV Moekim waren het de volgende posten (de daarachter vermelde datum geeft aan sedert wanneer zij eene militaire bezetting hadden): Tjot Goeë (8 Augustus 1893), Lamkoenjit (4 Juli 1894) en Biloel (23 Mei 1894); — in de XXII Moekim: Anagaloeng (6 December 1893), blokhuis Blang Tjoet, dat uit Anagaloeng bezet wordt (14 Mei 1894), Lambarih (30 November 1893) en Senelop (4 Maart 1894), — en in de XXVI Moekim: Lamsoet (8 Februari 1894), Kroeng Gloempang (22 Februari 1894), Tjot Reng (9 November 1893) en Toengkoep (27 September 1893).

Verder waren buiten de geconcentreerde linie nog een grooter aantal posten door Atjehsche bondgenooten bezet. [2])

De mutatiën onder de troepenmacht in Atjeh en onderhoorigheden, ten gevolge van evacuatie, pasporteering, gageering, overplaatsing, overlijden als anderszins, waren over 't geheel minder aanzienlijk dan in de laatste jaren. Moesten in 1893 nog 4470 man (1775 Europeanen — onder wie 104 officieren — en 2695 niet-Europeanen) tot aanvulling van aldus opengevallen plaatsen naar Atjeh worden gezonden, in 1894 kon de toevoer zich bepalen tot 3883 militairen (1494 Europeanen — onder wie 125 officieren — en 2389 niet-Europeanen).

Toch waren de verliezen voor den vijand hooger dan in 1893. Zij beliepen gedurende 1894, voor zooveel de landmacht aangaat, 17 gesneuvelden (9 Europeanen, onder wie 1 officier, en 8 inlanders) en 146 gewonden (90 Europeanen, onder wie 12 officieren, en 56 inlanders), terwijl die totalen in 1893 geweest waren: 11 gesneuvelden (6 Europeanen, onder wie 1 officier, en 5 inlanders) en 102 gewonden (67 Europeanen, onder wie 12 officieren, en 35 inlanders). Van de 146 gewonden in 1894 stierven er aan bekomen kwetsuren 11 (3 Europeanen beneden den rang van officier en 8 inlanders); van de 102 gewonden in 1893 2 (1 Europeaan beneden den rang van officier en 1 inlander).

Omtrent de militaire feiten in Atjeh en onderhoorigheden valt, volgens de in Maart 1895 afgesloten berichten en in aansluiting aan het aangeteekende in hoofdstuk **C** van het vorig verslag, dat reeds over de eerste twee of drie maanden van 1894 liep, thans het volgende te melden. In de Onderhoorigheden vielen, na de reeds in 't vorig verslag (blz 12) besproken beëindiging van de onlusten in Melaboeh (Atjeh's Westkust), in het thans te behandelen tijdvak geen militaire feiten van aanbelang voor, zoodat de mededeelingen zich uitsluitend tot Groot-Atjeh kunnen bepalen.

Nadat op 1 Maart 1894 de vijandelijke positie te Senelop door Toekoe Djohan, gesteund door eene compagnie infanterie en eene sectie artillerie, was vermeesterd en drie dagen later aldaar door onze troepen een tijdelijke post was bezet (zie vorig verslag, blz. 9) kon het doel, met de operatiën buiten de geconcentreerde stelling beoogd, namelijk het omringen van die stelling door eene zooveel doenlijk van kwaadwilligen gezuiverde strook, als bereikt worden beschouwd.

De vijand bleef niettemin ook in de sedert verloopen twaalf maanden voortgaan met bewijzen van werkzaamheid te geven, niet alleen door het beschieten van de tijdelijke posten en het bemoeielijken van de tusschen die posten marcheerende patrouilles en transporten, doch ook door pogingen om de gemeenschap te stremmen. Enkele malen moest daarom van onze zijde handelend worden opgetreden.

Zoo werd in het begin van Mei de transportweg van Lambaroe naar Anagaloeng (XXII Moekim) bedreigd, doordien kwaadwilligen zich genesteld hadden in de nabij dien weg gelegen kampong Anak Bateh en de door onzen bondgenoot Toekoe Moeda Baïn bezette benting Tjoebada in gemelde kampong hadden bemachtigd. Met behulp van onze troepen werd de vijand echter den 9den Mei uit zijne stelling verdreven, ten koste onzerzijds van 5 gewonden, zijnde 1 officier, 3 Europeesche fuseliers en 1 Amboineesche fuselier. De benting Tjoebada werd daarop geslecht.

Ten einde herhalingen van het gebeurde te voorkomen, werd ter zijde van bedoelden weg, ongeveer tusschen Lambarih en Anagaloeng, het wachthuis Blang Tjoet opgericht, dat bezet werd door een 15-tal bajonetten. De werkzaamheden werden door den vijand niet verontrust. Slechts bij den terugmarsch van de dekkingstroepen vielen eenige schoten waardoor één inlandsch militair doodelijk getroffen werd.

Den 16den Mei drong de vijand door naar den transportweg van Ketapan Doea naar Boekit Daroe (XXV Moekim), zoodat een detachement moest uitrukken om hem vandaar te verdrijven.

Om de kwaadwilligen beter buiten de sagi der XXV Moekim te houden en hun de communicatie van de XXII Moekim met die sagi te beletten of althans voor hen te bemoeielijken, besloot de gewestelijke gouverneur een tijdelijken post op te richten te Biloel (XXV Moekim), gelegen dicht bij de grens der XXII Moekim, derwijze dat van daar de toegangsweg van de XXII naar de XXV Moekim beheerscht wordt. Den 21sten Mei en de beide volgende dagen werd daartoe uitgerukt met eene uit de vier wapens bestaande colonne. Zoowel de werkers als de dekkingstroepen werden uit de omliggende kampongs hevig beschoten, welk vuur door de onzen krachtig werd beantwoord. Daarbij sneuvelden 1 Europeesch sergeant en 1 inlandsch fuselier, terwijl gewond werden 1 officier en 11 militairen beneden dien rang (9 Europeanen en 2 inlanders). Van de Europeanen overleed er één aan de bekomen wonden.

Nadat de post Biloel den 23sten Mei door een detachement, sterk 3 officieren en 150 onderofficieren en manschappen, was bezet, werden de tijdelijke versterking Boekit Daroe en de wachtpost op den Boekit Terin den 9den Juni opgeheven.

Ook de tijdelijke post te Missigit Ateuh (XXVI Moekim), die niet meer noodig werd geacht, was inmiddels ingetrokken.

De tijdelijke posten, die het meest te lijden hadden van het vuur des vijands, waren Kroeng Gloempang, Senelop, Anagaloeng en Biloel. Inzonderheid de laatste had daarvan veel overlast. Den 24sten Juni moest zelfs een detachement worden uitgezonden om de kwaadwilligen te verjagen uit Toeram, waar zij zich hadden genesteld in loopgraven. Bij die gelegenheid werd één Europeesch fuselier gewond.

Twee dagen later wist de vijand zich weder in de nabijheid van Biloel op te stellen en bedreigde hij de gemeenschap met Tjot Goeë, zoodat het noodig was eene vrij sterke colonne uit Kotta Radja te zenden om hem uit zijne stellingen te verjagen. Een hevig vuurgevecht, dat wegens het ver gevorderde uur moest worden afgebroken, kostte aan de colonne 2 dooden (Europeesche minderen) en 10 gewonden (1 officier, 5 Europeesche en 4 inlandsche minderen), van welke laatsten 2 Europeanen en 1 inlander later aan de bekomen wonden overleden. Den volgenden dag werd het doel bereikt. De vijand trok af, na door zijn vuur nog een inlandschen stukrijder licht gewond te hebben.

De gouverneur achtte het nu noodig den weg Tjot Goeë - Biloel meer afdoende te beveiligen en deed daartoe den 4den Juli een tijdelijken post oprichten in Lamkoenjit, waardoor men zich voorstelde den vijand te kunnen beletten zich te nestelen in de kampong-reeks langs den ouden weg Biloel-Boekit Daroe en van daar oostwaarts op te dringen.

Toch gelukte het dezen zich den 16den Juli wederom te nestelen in de aan den weg Tjot Goeë-Biloel gelegen kampongs.

Ten einde hem van daar te verdrijven, werd aan het detachement, dat bestemd was om den volgenden dag de bezetting van Biloel af te lossen, opgedragen niet langs den weg, doch door de bovenbedoelde kampongs te marcheeren. Hier ontspon zich een vuurgevecht, waarbij de commandant (kapitein T. J. Anken, gedetacheerd van het leger hier te lande) doodelijk en een Europeesch fuselier licht gewond werden. Eerst nadat eene colonne ter hulp van het detachement gezonden was, gelukte het om den vijand te verdrijven. Van de evenbedoelde colonne sneuvelde ook nog 1 Europeesch kanonnier en werden 3 Europeesche militairen beneden den rang van officier gewond. De vijand liet 3 dooden in onze handen.

Den 20sten Augustus geraakte een van Biloel op verkenning gezonden detachement op ongeveer 1000 M. oostwaarts van dien post met den vijand in vuurgevecht en bekwam daarbij 1 doode (Europeesch fuselier) en 2 gewonden (een Europeesch en een Amboineesch fuselier).

[1]) Volgens eene opgaaf van Februari jl. waren toen die 11 posten bezet door 25 officieren en 694 man beneden dien rang (267 Europeanen, 51 Amboineezen en 376 inlanders). Hiervan leverden toen de garnizoenstroepen (uit posten in de geconcentreerde linie) 10 officieren en 235 minderen (88 Europeanen en 147 inlanders) en de veldbataljons 15 officieren en 459 minderen (170 Europeanen, 51 Amboineezen en 229 inlanders).

[2]) In Februari 1895 beliep dit aantal 22 (4 in de XXV Moekim, 12 in de XXII Moekim en 6 in de XXVI Moekim). Een daarvan was bezet door 2 panglima's en 40 Atjehers; de andere elk door 1 panglima en 11 à 25 Atjehers.

Den 17den September hadden de kwaadwilligen zich nabij Lamsoet in hinderlaag gelegd om het transport, dat brood en vleesch voor de bezetting overbracht, te overvallen. De commandant van het transport, op die hinderlaag stootende, deed een salvo afgeven en onmiddellijk daarna tot den aanval overgaan, waarop de vijand met een verlies van 7 dooden en 4 gewonden en met achterlating van vele wapenen op de vlucht sloeg. Onzerzijds sneuvelde 1 Europeesch fuselier en werden 1 Europeesch sergeant en 3 inlandsche fuseliers gewond.

Van Senelop werd den 17den October eene patrouille uitgezonden om eene door den vijand oostwaarts van dien post aangelegde, maar op dat oogenblik niet bezette versterking te slechten. Na ongeveer een half uur daarmede bezig te zijn geweest, kreeg men vuur uit eene naburige kampong, waarop het werk werd gestaakt. Door eenzelfden kogel werden 2 Europeesche fuseliers licht gewond.

Ten einde de goedgezinde bevolking vertrouwen op onze strijdmacht in te boezemen en de kwaadwilligen te beletten zich in het nieuw bezette gebied te vestelen, werden meermalen buiten de geconcentreerde stelling oorlogsmarschen gedaan door troepenafdeelingen van minstens eene voltallige compagnie infanterie. Slechts eenmaal werd de troep op zijn marsch door den vijand verontrust, namelijk den 21sten Augustus, toen eene compagnie, langs Lamsoet en Senelop naar Kroeng Gluempang marcheerende, ter hoogte van Senelop beschoten werd, door welk vuur 1 Europeesch fuselier werd gewond.

De door onze troepen ten gevolge van het beschieten van posten en transporten na de oprichting (in Maart 1894) van den tijdelijken post Senelop tot ult. 1894 geleden verliezen bedroegen: aan dooden 4 militairen beneden den rang van officier (daaronder 2 Europeanen) en aan gewonden 1 officier en 44 militairen beneden dien rang (onder deze laatsten 24 Europeanen), waarbij in Januari en Februari 1895 nog kwamen, ten gevolge van vijandelijk geweervuur op onze posten en detachementen (aflossingen en transporten), 4 gewonden, mede allen militairen beneden den rang van officier (daaronder 1 Europeaan). Enkele malen werd door den vijand ook gebruik gemaakt van schietwerktuigen van eigen maaksel (uitgeholde klapperstammen, ter versterking omwonden met banden van zoogenaamd petroleum-blik), welke somtijds bij het vuren uiteensloegen en de gebruikers zelven troffen. Als munitie dienden vroeger door onze artillerie verschoten, doch niet gesprongen granaten. In berichten over de eerste twee maanden van 1895 vindt men gemeld dat de vijand den 19den Januari 9 van deze projectielen schoot op Senelop, den 2den Februari op Lamkoenjit 13 en den 4den Februari op Biloel 8, van welke er respectievelijk 6, 10 en 5 sprongen. Dit kanonvuur bracht echter noch aan onze posten zelve, noch aan hunne bezettingen schade toe.

De door onze bondgenooten bezette wachthuizen bleven mede niet gespaard voor ondernemingen van 's vijands zijde. Den 18den Januari 1895 werd het wachthuis Lamsot door kwaadwilligen genomen en in brand gestoken, terwijl vier dagen later eene versterking en een wachthuis bij Kajoeleh door hen genomen werden. Gesteund door ons artillerievuur wisten de bondgenooten zich echter den volgenden dag weder van laatstbedoelde versterking en van het wachthuis meester te maken. Den 17den Februari loste de vijand 15 kanonschoten op de wachthuizen Aloer Oe en Mata Aijer. Twee der projectielen troffen eerstgenoemd wachthuis, sprongen en vernielden de planken omwanding. Vier dagen later werden eenige kanonschoten gelost op Mata Aijer; de projectielen deden echter geen letsel.

Sumatra's Westkust.

In de noordelijke kuststreek van dit gewest werden in Augustus 1894 door detachementen uit de garnizoenen van Singkel en Baros, daartoe tijdelijk uit Padang versterkt, tochten in de omstreken gemaakt ter opsporing van kwaadwilligen uit de naburige Atjehsche landschappen, wier verschijning de bevolking in opschudding had gebracht, doch die, in verband wellicht met ons snel optreden, niet veel kwaads uitrichtten en dan ook spoedig aftrokken. Tot ontmoetingen met de bedoelde gelukzoekers kwam het echter niet, ook niet bij een paar verkenningstochten, door gewapende sloepen van het flottieljevaartuig *Madura* op de Singkel-rivier ondernomen.

De bezettingen van onze posten Taroetoeng en Lagoeboti (Tobalanden) zagen zich in Maart en April 1895 geroepen om actief op te treden tegen eenige Battaksche kampongs buiten ons gebied, op de oostelijke hoogvlakte Habinsaran, gelegen. Eenige malen kwam het hier tot een treffen met den vijand, hetgeen ons eenige gewonden kostte.

Over een en ander vindt men nader gehandeld in hoofdstuk C § 5 van dit verslag.

Oostkust van Sumatra.

Nadat in November 1893 de hoofden en bevolking van Tamiang voor het meerendeel de zijde van onze Atjehsche bestokers aldaar verlaten hadden, bleven de te Seroeway en te Kwala Simpang gelegerde militaire bezettingen in 1894 nog gedurig in de weer, wat soms veel inspanning en vermoeienis vorderde, om de in verzet gebleven aanhangers van den afgezetten kedjoeroean van Karang en de Atjehsche vrijbuiters, die zich af en toe bij hen aansloten dan wel op eigen gelegenheid hun slag trachtten te slaan, in handen te krijgen of althans te verjagen. Van agressief handelen tegenover onze militaire- of bevolkingspatrouilles, zooals in 1892/1893 het geval was geweest, onthielden zich echter de kwaadwilligen. De wildernissen, waarin zij zich wisten te verschuilen of waarheen zij bij de nadering van de onzen wisten te ontkomen, waren oorzaak, dat wij er slechts zelden in slaagden hun groote afbreuk te doen. De met volharding voortgezette vervolging onzerzijds had evenwel ten laatste dit gunstig gevolg, dat tegen het einde van 1894 reeds eenige van onze voornaamste tegenstanders, o. a. Radja Silang en zijn vader (de afgezette kedjoeroean van Karang), door den nood gedrongen, zich in onze handen stelden. Voor meer bijzonderheden nopens een en ander zij verwezen naar hoofdstuk C § 9 hiervóór.

Bali en Lombok.

Zooals ook herinnerd is in hoofdstuk C hiervóór (zie blz. 32), zijn omtrent de politieke en militaire gebeurtenissen op Lombok gedurende de maanden Juni, Juli en Augustus 1894 reeds uitvoerige mededeelingen aan de Staten-Generaal gedaan bij gelegenheid van de schriftelijke behandeling van de Indische begrooting voor 1895, en wel door middel van de dezerzijdsche Nota's dd. 7 November en 24 December 1894.[1] Het schijnt nochtans wenschelijk in deze paragraaf beknoptelijk te behandelen het geheel der gebeurtenissen op militair gebied, en daarom wordt hier, met verwijzing overigens naar hoofdstuk E, § 6, voor zooveel betreft de medewerking der marine, voor het relaas over genoemde drie maanden gebruik gemaakt van den inhoud der bedoelde Nota's, hier en daar aangevuld en verbeterd aan de hand van eerst na 24 December hier te lande ingekomen gegevens.

Bij het besluit van den Gouverneur-Generaal dd. 26 Juni 1894 n°. 19, waarbij bepaald werd dat eene militaire expeditie naar Lombok zou vertrekken, werd het algemeen bevel daarover opgedragen aan den generaal-majoor der infanterie (thans luitenant-generaal) J. A. Vetter, aan wien werd toegevoegd de resident van Bali en Lombok M. C. Dannenbargh[2], terwijl tot tweeden bevelhebber der expeditie — om ingeval van ernstige ziekte of ontstentenis van den opperbevelhebber het algemeen bevel op zich te nemen — werd benoemd de generaal-majoor der infanterie P. P. H. van Ham. Als chef van den staf der expeditie trad de majoor (thans luitenant-kolonel) van den generalen staf A. J. Hamerster op.

Voor zooveel de landmacht betreft, werd de expeditie samengesteld als volgt:

Hoofdkwartier.

Bevel	4	officieren.			
Algemeene staf	4 a)	"	7	minderen	(5 Europeanen en 2 inlanders).
Topographische dienst. .	1	"	2	"	(Europeanen).
Artillerie.	2	"	1	"	(Europeaan).
Intendance	4	"	2	"	(Europeanen).
Geneeskundige dienst. .	2	"	2	"	(1 Europeaan en 1 inlander).

Troepenmacht.

Infanterie.

het 6de bataljon	18	offic.,	589	minderen	(332	Europeanen	en	257	inlanders).
" 7de "	19	"	575	"	(333	"	"	242	" [illegible]
" 8ste "	18	"	575	"	(333	"	"	242	" [illegible]

Cavalerie.

½ veldeskadron (het 3de) . . . . 3 offic., 79 minderen (42 Europeanen en 30 inlanders).

[1] Bij de eerste dezer Nota's (Gedrukte stukken Tweede Kamer zitting 1894—1895 — 4 — n°. 40) is tevens gevoegd eene kaart van Ampenan, Mataram en Tjakra Negara met aangrenzend terrein (schaal 1 : 20 000), volgens opnemingen van het personeel van den topographischen dienst.

[2] Zie de instructie voor den opperbevelhebber in n°. 41 der in de voorgaande noot bedoelde gedrukte stukken.

Artillerie.

2 sectiën veldartillerie met 4 kanons van 7 c.M. A.	11 officieren en 213 minderen.	33 Europeanen en 12 inland.
2 sectiën bergartillerie met 4 kanons van 7 c.M. A.		37 " " 26 "
1 detachement vesting-artillerie met 4 Coehoorn-mortieren		13 " " 14 "
park- en reserve-artillerie met 2 kanons van 12 c.M. A. en 2 mortieren van 20 c.M. A.		40 " " 46 "

Genie.

1 detachement	3 officieren, 63 minderen	(30 Europeanen en 30 inlanders).
mijnbrigade en park		(26 " " 3 ").

Verschillende diensten.

Militaire administratie	6 offic.,	19	minderen	(allen Europeanen).	
Geneeskundige dienst	12 "	77	"	(47 "	en 30 inlanders).
Militaire auditie	1 *b*) "	1	"	(Europeaan).	
Veldpost	" "	1	"	(").	
Trein	3 "	29	"	(24 Europeanen en 5 inlanders).	

a) Hieronder 1 kapitein der infanterie, bestemd om aan den commandant der marine-landingsdivisie te worden toegevoegd.

b) Auditeur-militair (rechterlijk ambtenaar).

In 't geheel voor de landmacht (zie de voorgaande aanmerkingen *a* en *b*) 108 officieren en 2270 man beneden dien rang, namelijk 1322 Europeanen en 948 inlanders.

Aan het hoofdkwartier werden nog toegevoegd, behalve de auditeur-militair, 1 postcommies 2de klasse als chef van het op te richten veldpostkantoor en verder 4 civiele personen voor de godsdienstige belangen der bij de expeditie ingedeelden, namelijk 1 predikant, 1 Roomsch-katholieke geestelijke (aalmoezenier), 1 zendeling-evangelist en 1 panghoeloe (Mohammedaansch geestelijke).

De expeditie werd gevolgd door 1782 dwangarbeiders.

Den 6den Juli landden de troepen aan het strand te Ampenan (zie daarover meer in hoofdstuk **E**, § 6), waar een bivouak werd ingericht en vanwaar gedurende de eerste dagen in verschillende richtingen verkenningen werden gedaan, alles zonder eenigen tegenstand te ondervinden. In de kampongs, die de onzen bij deze verkenningen aandeden, vond men de bevolking overal rustig.

Aan het plan om in den ochtend van den 11den met de geheele troepenmacht op te rukken naar de verblijfplaatsen der Lomboksche bestuurders: Mataram en het iets oostelijker gelegene Tjakra Negara, teneinde verder met hen te onderhandelen, daar de eischen van het ultimatum waren aangenomen [1]), werd gevolg gegeven, en het bivouak te Ampenan zoolang onder bewaking gesteld van de gedebarqueerde landingsdivisiën der oorlogsschepen. Omstreeks $10^1/_2$ uur des voormiddags waren de troepen opgesteld op een plein vóór de poeri te Tjakra Negara.

Mataram noch Tjakra Negara waren versterkt of voor verdediging ingericht, en verloop van de bewoners viel niet op te merken. Daar alles er op scheen te wijzen dat het verder beloop der expeditie nagenoeg uitsluitend zou beperkt blijven tot het voeren van politieke onderhandelingen, achtte de opperbevelhebber het noodig, ten einde voortdurend met de vorsten de noodige besprekingen te kunnen houden, in de onmiddellijke nabijheid van de poeri gevestigd te zijn. In verband daarmede werd het 6de bataljon infanterie met de bergartillerie en eene sectie genietroepen aangewezen om voorloopig te Tjakra Negara te worden gebivouakeerd op een plein, gelegen ten zuiden en nabij de poeri van den ouden vorst, terwijl in een gebouw westwaarts van die poeri het hoofdkwartier werd gevestigd; voorts betrok het 7de bataljon, met de veldartillerie, een bivouak op de sawah aan de oostelijke grens van Mataram, tusschen die plaats en Tjakra Negara, en keerde het 9de bataljon met de cavalerie en eene sectie genietroepen nog denzelfden dag naar Ampenan terug, om die plaats te bezetten tot bewaking van het hospitaal, de magazijnen, enz.

De zaken bleven haar vreedzaam beloop behouden, zoodat de troepenmacht zich kon bepalen tot veelvuldige militaire marschen in den omtrek van Mataram en Tjakra Negara, die dienstbaar werden gemaakt aan de vermeerdering van onze topographische kennis van die streek. Het zware belegeringsgeschut was inmiddels naar Soerabaija teruggezonden, terwijl, in overeenstemming met het gevoelen van den opperbevelhebber en van den resident, door den Gouverneur-Generaal besloten werd om ook het op Bali (te Boeleleng) geplaatste observatiekorps (verg. vorig verslag, blz. 37) naar Java terug te roepen.

Ten einde de pacificatie tusschen Baliërs en Sassaks te bevorderen, waren door den opperbevelhebber aan de betrokken hoofden bevelen gegeven om de wederzijdsche versterkingen onverwijld te doen slechten, de daarin verblijfhoudende weerbare mannen naar hunne dessa's te doen terugkeeren en de uit hare dessa's verdreven bevolking in de gelegenheid te stellen weder bezit te nemen van hare woonerven, rijstvelden, tuinen, enz.

Om toe te zien dat deze bevelen behoorlijk werden nageleefd, zou gedurende eenige dagen het binnenland in verschillende richtingen door militaire patrouilles worden doorkruist, tot het leveren waarvan aan de troepenmacht te Tjakra Negara en aan die te Ampenan twee colonnes werden onttrokken, elke ter sterkte van twee compagnieën infanterie, eene sectie bergartillerie en eene sectie genietroepen. De eene colonne, die den 17den Augustus werd uitgezonden, onder bevel van den commandant van het 6de bataljon, den luitenant-kolonel H. F. C. VAN BIJLEVELT, zou daartoe te Soekarora of te Praja een bivouak betrekken; de andere colonne, welke den volgenden dag, onder aanvoering van den commandant van het 9de bataljon, den luitenant-kolonel P. VAN LAWICK VAN PABST, Ampenan verliet, zou zich voor de bewuste taak tijdelijk gaan ophouden te Botoe Kliau.

In verband met de zending van de zoeven bedoelde twee sterke colonnes naar de Sassak-landen bleef te Tjakra Negara slechts een half bataljon infanterie over. Daarom werden den 24sten Augustus, toen door een kapitein der bezetting van Ampenan bij den opperbevelhebber de tijding was gebracht, dat, volgens het zeggen van een Sassaksch kamponghoofd, de Baliërs iets kwaads in den zin zouden hebben (verg. hoofdst. **C**, blz. 35 hiervóór), nog dienzelfden avond één compagnie infanterie en eene sectie artillerie (2 veldstukken) uit Mataram naar Tjakra Negara verplaatst, terwijl tevens het hoofdkwartier uit de poeri naar het bivouak werd overgebracht. Dientengevolge bevonden zich toen in elk der beide bivouaks 3 compagnieën infanterie en 2 veldstukken. Overigens werden aan de beide afwezige colonnes schriftelijke bevelen gezonden om, met inachtneming van goede veiligheidsmaatregelen, respectievelijk naar Mataram en Ampenan terug te keeren.

Het bivouak te Tjakra Negara bestond uit eene met $2^1/_2$ M. hooge steenen muren omringde ruimte, waartoe twee openingen, een aan de west- en een aan de oostzijde, toegang gaven en waarbij was aangetrokken een gedeelte van het aangrenzende plein, aan de zuidzijde afgesloten door een kleimuur, terwijl aan de west- en noordzijde zich eene ijzerdraadafsluiting bevond. Het kettingkwartier, de keukens en de privaten waren aangebracht tegen den hoogen muur van den tuin oostwaarts van de tegenover het bivouak gelegen poeri van den ouden vorst. Westwaarts van het bivouak lag eene passer met lage hutjes op p. m. 2 d.M. hooge van leem opgetrokken voetstukken.

Te Mataram had het bivouak, dat op de sawah tusschen die plaats en Tjakra Negara gelegen was, den vorm van een driehoek, waarvan één der zijden aan den grooten weg leunde, de noordzijde een met weinig boomen beplanten klappertuin en de oostzijde sawah-terrein vóór zich had. In dat bivouak bevond zich een magazijn met een voorraad vivres van minstens vier dagen voor de gezamenlijke troepen te Mataram en te Tjakra Negara, en van hieruit werden de laatsten dagelijks van het noodige voorzien.

Nadat de opperbevelhebber de straks vermelde versterking uit Mataram had ontvangen, werden de beide veldstukken zoodanig in het bivouak te Tjakra Negara opgesteld, dat de groote weg zoowel in oostelijke als in westelijke richting bestreken werd. De standplaatsen in geval van alarm werden den nieuw-aangekomenen aangewezen, de wachten versterkt en het geschut werd met kartetsen geladen.

De avond ging echter rustig voorbij en aan niets was te bemerken dat de Baliërs iets in den zin hadden, toen plotseling tegen kwartier over elven uit westelijke en zuidwestelijke richting eenige geweerschoten op het bivouak gelost werden, waardoor reeds aanstonds een onderofficier doodelijk gewond werd. Gaandeweg nam dit vuur, dat onzerzijds terstond krachtig beantwoord werd, in hevigheid toe, en weldra werden ook het gejoel en geschreeuw vernomen van eene groote menigte, die uit westelijke richting langs den grooten weg op het bivouak aanrukte. Een paar salvo's der infanterie en een kartetschot waren echter voldoende om deze aanvallers uiteen te doen stuiven, terwijl eene andere bende, die zich tegen twaalf uur in oostelijke richting vertoonde, zich even gemakkelijk uiteen liet slaan.

Toch werden door onze troepen zware verliezen geleden, want toen bij het aanbreken van den dag de toestand in zijn geheel kon worden overzien, bleek het dat wij door het nachtelijk geweervuur 8 dooden en 72 gewonden gekregen hadden.

Het liet zich nu aanzien dat het gedeelte der troepen, dat in het straks beschreven aangetrokken gedeelte van het bivouak ge-

[1]) De — wel is waar slechts voorwaardelijk aangenomen — eisch tot uitlevering van 's vorsten onechten zoon ANAK AGOENG MADE kwam te vervallen, doordien MADE, op het in aantocht zijn van de troepen, zelfmoord pleegde.

legerd was, te veel van het vijandelijk vuur te lijden zou hebben en de opperbevelhebber gaf daarom last deze troepen in het ommuurde gedeelte terug te trekken en tevens de in oostelijke richting daaraan grenzende dewa te bezetten. Het geschut, de vivres, de munitiën en al het voorhanden water werden binnen de ommuurde ruimte gebracht en 's ochtends te 7 uur was alles daarbinnen vereenigd. De toestand was echter zorgelijk, want slechts voor één dag waren vivres aanwezig, binnen de enceinte waar men zich nu bevond waren geen putten en de pogingen om deze te graven bleven zonder resultaat, en eindelijk nog bleken de munitiën bij den gevechtstrein uitgeput en die bij de manschappen reeds ten deele verschoten te zijn.

Dat het onder die omstandigheden te Tjakra Negara niet lang te houden zou zijn als men geen hulp kreeg, was lichtelijk te voorzien; maar de bevelhebbers waren eenparig van oordeel dat men voorloopig in de stelling blijven moest, omdat de colonnes van Batoe Klian en Soekarara, waarvan de eene den 27sten en de andere den 26sten kon terug zijn en die haren weg waarschijnlijk over Tjakra Negara zouden nemen, niet aan haar lot overgelaten mochten worden. Men vleide zich bovendien van Mataram munitiën en vivres te zullen krijgen, daar in die richting des morgens wel geschut- en geweervuur was vernomen, maar uit het spoedig ophouden daarvan scheen afgeleid te mogen worden dat de aanval op het bivouak aldaar was afgeslagen. Toen echter die verwachting niet vervuld werd en de naar Mataram gezonden berichten onbeantwoord bleven — zij bereikten geen van allen hun bestemming — werd de toestand, al werden door het vijandelijk vuur ook oogenblikkelijk weinig verliezen meer geleden, den 26sten geheel onhoudbaar, zoodat de opperbevelhebber besloot om, zoo vóór 's namiddags 3 uur geen hulp verkregen was, op Mataram terug te trekken, langs een weg die, evenwijdig met den grooten weg loopende, van den zuidwesthoek van het oude bivouak uit bereikt kon worden. Vooraf echter werd nog aan alle dwangarbeiders afgevraagd, wie hunner tegen geheele kwijtschelding van straf genegen waren om berichten over te brengen naar de colonnes van Batoe Klian en Soekarara, aan wier commandanten de opperbevelhebber van den aftocht kennis wilde geven, met opdracht aan den eersten om naar de Oostkust af te trekken en aan den anderen om, met vermijding van Tjakra Negara en Mataram, rechtstreeks naar Ampenan voort te rukken. Daar echter niemand te bewegen was deze opdracht uit te voeren, moest van het voornemen worden afgezien.

De geweren van de gewonden en gesneuvelden werden nu aan de draagstokken van de tandoes vastgemaakt; alle officieren namen een geweer mede en van de enkele geweren, die niet medegevoerd konden worden, werden de grendels afgenomen en medegevoerd. Van de gelden der krijgskas werd aan ieder een gedeelte toevertrouwd, en zoo werd de terugtocht, waarvan de leiding aan den chef van den staf, den majoor HAMERSTER, werd opgedragen, op den bepaalden tijd aanvaard. Nauwelijks echter waren de voorste afdeelingen buiten het bivouak gekomen, of zij werden van alle zijden door een overstelpend vuur begroet, dat ons al aanstonds vele gewonden bezorgde, onder wie ook den generaal-majoor VAN HAM.

De voorste compagnie, die uit Amboineezen bestond, rukte toen, spoedig gevolgd door de sectie veldartillerie en een gedeelte van de compagnie Madureezen, al vurende, in den looppas vooruit, onderwijl waar het kon het stroo der muren in brand stekende om zoodoende de vijanden daarachter te verdrijven. Door dezen opmarsch ging echter de samenhang der colonne verloren, en ofschoon de opperbevelhebber, die zich bij de voorste compagnie had aangesloten, den troep tot tweemaal toe stand deed houden, ten einde het andere deel der colonne af te wachten, werd dit weldra, door het hevige vuur uit de doorboorde muren, het toenemend aantal dooden en gewonden, en de verwarring die de wild geworden paarden der veldartillerie veroorzaakten, geheel onmogelijk.

Eene sectie infanterie, die de opperbevelhebber nog afzond om de afgesneden achterhoede, waarbij zich de p. m. 40 tandoes met de zwaarst gekwetsten bevonden, te hulp te komen, moest, door de zware verliezen daartoe genoodzaakt, onverrichter zake terugkeeren, gevolgd door het thans aaneengesloten overige deel der compagnie Madureezen, en men besloot toen naar Mataram voort te rukken, en vandaar eene compagnie ter ondersteuning te zenden.

Nadat men onder een hevig vuur van den vijand nog een pagger had moeten vernielen, die blijkbaar inderhaast was opgeworpen om den toegang tot den hoofdweg van Tjakra Negara naar Mataram te versperren, werd deze weg bereikt, doch men verloor de beide veldstukken, waarvan de paarden in de richting van het hun bekende bivouak Mataram op hol sloegen, de voorwagens en vuurmonden met de daarop gelegde gewonden in wilde vaart medesleurende.

Men bereikte weldra den westelijken rand van Tjakra Negara, doch bemerkte tevens dat het bivouak te Mataram, dat men nu naderde, eveneens verlaten was, en dat de bezetting zich teruggetrokken had in eenen links van den grooten weg staanden dewa-tempel. Steeds vurende, en gesteund door het vuur van de zich in dien tempel bevindende troepen, trok de opperbevelhebber met de hem vergezellende troepen tegen 5 uur daarbinnen.

Toen men in den nacht van den 25sten op den 26sten in het bivouak te Mataram het vuren in Tjakra Negara had vernomen, was door de bezetting aanstonds de alarmstelling ingenomen, en alles gedaan om een mogelijken aanval zoo krachtig mogelijk af te weren.

De nacht ging echter voorbij zonder dat het bivouak verontrust werd, en zoodra de dag was aangebroken gaf de bivouakcommandant aan eene compagnie den last om eene verkenning te doen naar Tjakra Negara.

Nauwelijks echter was deze compagnie op den grooten weg gekomen, of zij werd uit den oostelijken rand van Mataram zoo hevig beschoten, dat zij met een verlies van 3 dooden en 4 gewonden in het bivouak moest terugkeeren, en nu richtte zich het vijandelijke vuur, twee uren later uit den westelijken rand van Tjakra Negara ondersteund, tegen het bivouak, waar men weldra 7 dooden en 17 gewonden telde.

Toen de toestand ook hier meer en meer onhoudbaar werd, en er gevaar begon te bestaan dat de van bamboe opgetrokken en met stroo gedekte barakken in brand zouden geraken, werd des namiddags te 2½ uur krijgsraad gehouden, en besloten naar den op p. m. 600 meter zuidoostwaarts van het bivouak gelegen dewa-tempel terug te trekken, aan welk besluit een uur later uitvoering werd gegeven. Eene compagnie infanterie nam, om den uittocht te dekken, stelling ten zuiden van den grooten weg met het front naar Mataram, en een twintigtal vrijwilligers van eene andere compagnie, die als achterhoede optrad, bestormde, om den opdringenden vijand tegen te houden, eene door de artillerie in den muur van Mataram geschoten bres, — drong, den vijand terugwerpende, de plaats binnen, en gaf daardoor aan het gevecht eene afleiding, die het mogelijk maakte niet slechts de gewonden behouden in den dewa-tempel over te brengen, maar ook een der beide veldstukken derwaarts te vervoeren, wat, daar de paarden niet te regeeren waren, door de kanonniers zelf moest geschieden. Het andere veldstuk, dat men geslaagd was te bespannen, ging echter verloren, daar de bespanning op hol sloeg en in woeste vaart Tjakra Negara binnenrende.

In de dewa aangekomen, werden aanstonds alle handen aan het werk gezet om met kapmes en bajonet schietgaten in de muren te maken en te doen wat verder noodig was om de nieuwe stelling in verdedigbaren staat te brengen.

De gewonden, weldra vermeerderd met de velen die, van de troepen uit Tjakra Negara, onderweg waren gekwetst, werden zoogoed mogelijk verzorgd; maar daar de dewa, waarin men zich bevond, voor de daar samengebrachte troepen, die des avonds nog vermeerderd werden met de van Soekarara terugkeerende colonne VAN BIJLEVELT, slechts eene beperkte ruimte bood, en daar, door de noodzakelijkheid om alle beschikbare krachten tot dekking van het overbrengen der gewonden te bezigen, slechts een geringe voorraad levensmiddelen en munitie uit het verlaten bivouak te Mataram was medegevoerd kunnen worden, was het gemakkelijk te voorzien dat de toestand ook daar niet lang houdbaar zou zijn.

Het stoffelijk overschot van den generaal-majoor VAN HAM, die kort na zijne aankomst in de dewa aan zijne wonden bezweek, werd daar ter aarde besteld.

Bij de colonne VAN BIJLEVELT, die zich te Soekarara (op p. m. 15 paal afstand van Tjakra Negara) bevond, was in den nacht van 25 op 26 Augustus de hooger gemelde schriftelijke last van den opperbevelhebber ontvangen, om onder goede veiligheidsmaatregelen onmiddellijk op Mataram terug te trekken, en de troepen hadden zich daarop tegen 9 uur in den morgen op marsch begeven. Daar de manschappen door de vermoeienissen der vorige dagen zeer afgemat waren, bereikte men eerst omstreeks 1 uur Kediri, waar men geschut- en geweervuur uit de richting van Tjakra Negara vernam en van eenige Sassaks bericht kreeg, dat het sedert den afgeloopen nacht aldaar en te Mataram »prang besar" was, dat de onzen vele dooden en gewonden hadden bekomen, en dat zij de poeri van Tjakra Negara hadden bezet. De

colonne commandant gaf daarop last naar Tjakra Negara op te rukken. Tegen half drie in de kampong Glodor, op den linkeroever der Babak-rivier gekomen, kreeg de colonne vuur uit een door hooge steenen muren omgeven mesdjid en werd de overste VAN BIJLEVELT gewond, waardoor het commando op den kapitein W. J. C. CREUTZ LECHLEITNER overging. Nadat de mesdjid geforceerd was, werd de vijand er — met achterlating van eenige dooden — uit verdraven, waarbij onzerzijds één officier sneuvelde en één mindere militair gewond werd. Nadat de kampong verder van vijanden gezuiverd was, werd de p. m. 60 meter breede Babak-rivier overgetrokken en de tocht voortgezet, totdat men, herhaaldelijk van verschillende zijden vuur krijgende, tegen half vijf kampong Leboe Api bereikte, waar opnieuw van eenige Sassaks vernomen werd dat de onzen de poeri te Tjakra Negara bezet hadden. Tjakra Negara, waar men ongehinderd een half uur later aankwam, rukte men door den zuidelijken ingang binnen, totdat men, ongeveer 300 meter geverderd, door een hevig vuur uit de doorboorde muren werd begroet. Door zich langs de muren te bewegen en door de schietgaten naar binnen te vuren, de artillerie bij herhaling in batterij te stellen om schuin voorwaarts granaten of granaatkartetsen door de muren te schieten, en voorts door herhaaldelijk voor-, achter- en zijwaarts infanterie-vuur af te geven, was het mogelijk voorwaarts te gaan, ofschoon alle treingoederen en genie-gereedschappen moesten worden weggeworpen om de gewonden te kunnen opnemen. Omstreeks 7¼ uur kwam de colonne zoodoende op p. m. 400 meter afstands van de poeri te Tjakra aan, maar daar ook nu nog niets van de aanwezigheid van troepen aldaar bleek, besloot de waarnemende colonne-commandant niet verder voort te rukken, doch te trachten langs den eersten linkerzijweg buiten Tjakra te komen en langs een omweg zoo snel mogelijk Mataram te bereiken, waar de colonne weldra door hoornsignalen kennis kreeg van de aanwezigheid der troepen in den dewa-tempel, dien zij met behoud van geschut, wapenen, munitie en gewonden binnentrok.

De verliezen bij deze colonne waren: 16 gesneuvelden (1 officier, 7 militairen beneden dien rang en 8 dwangarbeiders) en 35 gewonden (2 officieren, 27 militairen beneden dien rang en 6 dwangarbeiders).

De onhoudbare toestand, waarin men zich in de dewa bevond, had den opperbevelhebber reeds spoedig tot het besluit gebracht om daar niet langer dan dien eenen nacht te blijven, en den volgenden ochtend vroegtijdig te beproeven zich door den vijand heen te slaan en Ampenan te bereiken. Daar een terugtocht langs den grooten weg door Mataram, tusschen de aldaar staande kleimuren door, de troepen echter opnieuw aan zware verliezen zou blootstellen, werd bepaald dat hij in zuidelijke richting zou geschieden over de sawah en verder in westelijke richting naar Tandjong Karang.

Nadat het nog aanwezige veldkanon, dat wegens gebrek aan transportmiddelen en de moeielijkheden van het terrein niet kon worden medegevoerd, door wegneming van het sluitstuk onbruikbaar was gemaakt, werd den 27sten 's morgens te 6 uur de aftocht aanvaard.

Gedekt door het vuur der twee in batterij gestelde bergkanonnen, dat den opdringenden vijand deed terugwijken, konden de gewonden ongehinderd den tempel verlaten, waarna de colonne, met voor- en achterhoede en behoorlijke flankdekkingen, oprukte, en — de gewonden en één compagnie tot hunne onmiddellijke dekking in het midden nemende — onder hevig vuur van den vijand in zuidelijke richting aftrok langs den Oost-rand van Pagesangan, van welke kampong het noordelijk gedeelte door de voorhoede moest worden bestormd om zich een doortocht te verschaffen. Een tweede stormaanval moest tot hetzelfde doel door de rechter-flankdekking op Pasingahan worden gedaan.

De Baliërs staakten hunne vervolging eerst nabij de Sassaksche dessa Batoe Ringit, waar de troepen vriendschappelijk ontvangen en van gidsen voor den verderen tocht voorzien werden. De troepen kwamen nu ook weldra in verbinding met de van Ampenan uitgezonden colonne, met welke zij omstreeks half één Ampenan bereikten.

Te Ampenan was, toen daar het schieten in het binnenland werd gehoord, terstond de landingsdivisie der marine met eenig geschut aan wal gezet, ter versterking van de bezetting van het bivouak, en voorts, toen de dag aanbrak, de cavalerie op verkenning uitgezonden, die echter, op een dichten drom der overal in den omtrek aanwezige vijanden stuitende, moest terugtrekken. Men kon niet anders verwachten dan dat ook dit bivouak spoedig zou worden aangevallen en moest daarom voorshands van verdere pogingen om de gemeenschap met Mataram te herkrijgen afzien. Een aanval bleef echter uit, en toen den 27sten 's achtends, door drie dwangarbeiders, die den vorigen avond door den opperbevelhebber langs verschillende wegen met een gelijkluidend briefje waren afgezonden, bericht van den voorgenomen terugtocht was ontvangen, rukte de waarnemende bivouak-commandant, nadat de landingsdivisie nog zooveel mogelijk versterkt was, met de infanterie uit, om bijstand te verleenen. Spoedig slaags geraakt, gelukte het hem den vijand voor zich uit te drijven en zich te vereenigen met de van Mataram komende troepen, die, zonder verder groote verliezen te hebben geleden — na een marsch van 7½ uur — ten zuiden van Ampenan het strand bereikten, waarheen, zoodra de militairen in 't gezicht der oorlogsschepen waren gekomen, sloepen hun werden tegemoet gezonden met geneeskundige hulp, zoodat een aantal gewonden reeds daar konden worden opgenomen om te worden overgevoerd, deels naar het hospitaal, deels naar het ziekentransportschip.

In den nacht van 27 op 28 Augustus kwam te Ampenan een gedeelte aan van de colonne VAN LAWICK VAN PABST, die te Batoe Klian was gelegerd geweest. In den namiddag van den 26sten had de colonne-commandant het ook aan hem gezonden bevel ontvangen om onder goede veiligheidsmaatregelen naar zijn bivouak terug te keeren. Hoewel aanvankelijk een oogenblik twijfel bestond of het bivouak te Ampenan dan wel dat te Batoe Klian werd bedoeld, begreep men toch weldra dat alleen het eerste kon bedoeld zijn, en onmiddellijk werd toen opgebroken om vóór het invallen van de duisternis nog een gedeelte van den weg te kunnen afleggen. Men maakte gedurende den nacht halt en rukte den volgenden morgen verder, aanvankelijk zonder iets van vijanden te bespeuren. Eerst bij het overtrekken van de Babak-rivier werd de colonne uit eene van aarde opgeworpen versterking beschoten en vertoonden zich eenige met lansen gewapende Baliërs, die de colonne uitdagend toeschreeuwden. Een paar goed gerichte salvo's waren echter voldoende om hen overhaast op de vlucht te doen gaan, terwijl zij de versterking in onze handen lieten. Ook bij het overtrekken van de rivier Narmada werden de troepen herhaaldelijk uit de plaats van dien naam en later uit de verder liggende kampongs beschoten, waaraan echter door geweer- en geschutsalvo's spoedig een einde kon worden gemaakt. Den 27sten Augustus tegen 4 uur 's namiddags werd Tjakra Negara door den oostelijken ingang ongehinderd binnengerukt, doch nauwelijks 200 passen verder gekomen kreeg de voorhoede van alle zijden uit de doorboorde muren een allerhevigst vuur, wat den colonne-commandant aan de voorste sectiën bevel deed geven zoo snel mogelijk voort te rukken, waaraan zonder aarzelen werd voldaan. Wel werd het vuur steeds heviger en werd menig verlies geleden, maar men slaagde er toch in om nabij het bivouak te komen, dat men echter verlaten zag. Daar onder die omstandigheden verder voortgaan den ondergang zijner gansche compagnie ten gevolge zou gehad hebben, en teruggaan evenzeer slechts met groote verliezen mogelijk was, besloot de compagnie's-commandant zoolang mogelijk achter een paar muren, die eenige dekking tegen het vijandelijk vuur aanboden, stand te houden, in de hoop zich met de achterhoede onder bevel van den kapitein J. C. LINDGREEN te kunnen vereenigen, en dan met de gezamenlijke macht verder te ageeren. Slechts een gedeelte dier compagnie en de artillerie der colonne voegden zich echter bij hem, tegelijkertijd de tijding medebrengende, dat de luitenant-kolonel VAN LAWICK VAN PABST gesneuveld was, waardoor het commando van de colonne op den commandant der compagnie, den kapitein W. G. A. C. CHRISTAN, overging. Ofschoon aanvankelijk de artillerie door haar kalm vuren het standhouden op de plaats waar men zich bevond mogelijk maakte, werd de toestand onhoudbaar, toen hooger liggende muren doorboord werden en ook van daar het vuur op de troepen werd gericht. Ook de munitie begon sterk te verminderen, zoodat men besloot eene poging te doen om door het noordelijk deel van Tjakra de sawah te bereiken en zich in het open veld, desnoods met de bajonet, een weg door den vijand te banen. Nadat de dooden begraven waren, werden de 28 gewonden opgenomen en daarop werd de hoogst moeielijke tocht aanvaard. Bij den noordelijken uitgang van Tjakra, waar het sawahterrein buitengewoon steil is, moesten de vuurmonden worden achtergelaten, doch niet dan nadat zij door het afnemen van de sluitstukken onbruikbaar waren gemaakt. Ofschoon de vervolging en de beschieting niet ophielden, bleven de troepen, op de vlakte gekomen, nog een groot half uur in stelling, en werd aanhoudend het signaal van verzamelen voor de 2de compagnie onder bevel van kapitein LINDGREEN geblazen, totdat de vijanden zich in grooten getale in den rug begonnen te vertoonen en er gevaar ontstond dat zij de colonne zouden omtrekken. De afmarsch werd toen in noordoostelijke richting hernomen en verder, in de

duisternis, eerst noordwaarts en toen westwaarts voortgezet, dwars door sawahs, ravijnen, rivieren en andere hindernissen, telkens nog door den vijand verontrust, totdat tegen 11 uur 's avonds, ongeveer 1000 M. benoorden Ampenan, het strand en kort daarna het bivouak aldaar bereikt werd.

De achterhoede der colonne VAN LAWICK VAN PABST, waarover kapitein LINDGREEN het bevel voerde, was, met de gewonden en eenige dwangarbeiders, bij eene kromming van den weg binnen Tjakra Negara, ten gevolge van het hevige vuur van de rest dier colonne afgeraakt. Zij nam, ten einde de gewonden tegen de vijandelijke kogels te kunnen dekken, ter zijde van den grooten weg in eene ommuurde ruimte stelling, van waaruit nog te vergeefs beproefd werd de verbroken verbinding met het voorste deel der colonne te herstellen. De bezette ruimte werd zoo goed mogelijk in staat van verdediging gebracht, en men slaagde er den volgenden dag in om, zij het ook onder het aanhoudend vuur van den vijand, nevens eenige vivres en de reserve-munitie, ook een aantal gewonden en dooden, die op den weg waren blijven liggen, naar binnen te halen. Onder de laatsten was ook de luitenant-kolonel VAN LAWICK VAN PABST, wiens lijk met die van 8 anderen binnen de enceinte begraven werd.

Vier dagen lang, gedurende welke tot tweemaal toe een briefje van radja ANAK AGOENG K'TOET ontvangen werd, waarin vrije aftocht tegen overgave van de wapenen werd aangeboden, bleef men binnen de ommuurde ruimte stand houden, hopende dat van buiten hulp zou worden verleend; maar de toestand werd onhoudbaar, toen de aanwezige waterput opdroogde, de levensmiddelen gingen ontbreken, en de lucht verpest werd door de op den grooten weg liggende doode paarden en muildieren, en door de branden die de vijand in de onmiddellijke nabijheid der muren stichtte. Herhaalde verkenningen, dikwerf door den commandant zelf ondernomen, om een uitweg naar de sawah te vinden, bleven zonder resultaat, totdat de commandant in den nacht van 31 Augustus op 1 September in noordelijke richting eene andere ommuurde ruimte ontdekte, die van een waterput voorzien was en waarop een voetpad uitkwam, dat naar de sawah scheen te leiden. In de hoop van hieruit buiten Tjakra Negara te zullen kunnen komen, werd onverwijld deze nieuwe wijkplaats in alle stilte bezet en eene verkenning ondernomen, die echter door de Baliërs ontdekt werd, en aan den eerste-luitenant E. DE GRAAF het leven kostte. De nieuwe wijkplaats, waarheen inmiddels ook de gewonden waren overgebracht, bleek echter, toen het daglicht gelegenheid gaf haar nauwkeurig op te nemen, slechts weinig bescherming tegen het vuur en de steenworpen des vijands aan te bieden, en hoewel hierin zooveel mogelijk verbetering werd gebracht, was het toch duidelijk, vooral toen de Baliërs ook brandende stoffen naar binnen begonnen te werpen, dat de tegenstand niet lang meer kon worden volgehouden. Het pad, waarop men als een uitweg naar buiten zijne hoop had gevestigd, bleek bovendien niet in de gewenschte richting voort te loopen, en aan vivres waren nog slechts 8 blikken gehakt voor de omstreeks 100 monden beschikbaar.

Men besloot daarom onderhandelingen met de Baliërs aan te knoopen, en den 1sten September, 's namiddags om één uur, had de capitulatie op de vroeger aangeboden voorwaarden plaats. De bezetting zou de wapenen en patronen afgeven en daarna onmiddellijk naar Ampenan mogen vertrekken.

De laatste voorwaarde werd echter niet nagekomen. Nadat de wapenen en patronen in handen van de Baliërs waren overgegaan, werd de geheele colonne naar de poeri geleid, waar rijst en vruchten werden uitgedeeld en kapitein LINDGREEN met den officier van gezondheid S. UJLAKI voor den ouden vorst moest verschijnen. Hier werden hun verschillende vragen gesteld, die zij zoo goed mogelijk beantwoordden, waarna allen naar eene ommuurde ruimte werden overgebracht, waar zij, bijkans onbeschut en zonder eten of drinkwater, den nacht doorbrachten.

Den volgenden morgen werden de beide officieren opnieuw in de poeri ontboden, waar zij echter den vorst niet weder te zien kregen. Het beklag, dat kapitein LINDGREEN daar inbracht over de schandelijke behandeling hem en den zijnen aangedaan, had echter ten gevolge, dat men in een der lusthoven van den vorst een beter verblijf kreeg en behoorlijk van levensmiddelen werd voorzien. Aan het verzoek, dat zoowel te Tjakra Negara als te Mataram (waarheen allen voor enkele uren werden overgebracht) tot hem gericht werd, om op een brief dien de vorst voor den opperbevelhebber gereed had gemaakt, te schrijven dat deze aan de gevangenen het leven had geschonken, weigerde kapitein LINDGREEN beslist te voldoen, er bijvoegende, dat zeer zeker geen brief aan het hoofdkwartier in ontvangst genomen zou worden, als niet allen medegingen om dien over te brengen.

In een goed verblijf in de poeri, waar men geregeld het noodige voedsel ontving en verschillende hoofden herhaaldelijk bezoeken kwamen brengen, bleef men gevangen tot den 6den September, toen in den namiddag aan kapitein LINDGREEN een brief van den vorst, voor den resident bestemd, werd ter hand gesteld, en hem vergund werd met al de zijnen af te trekken.

Door een aantal gewapende Baliërs tot voorbij Sekar Bela geleid, bereikte men, de gewonden in eenige primitieve tandoe's medevoerende, tegen 4 uur onzen post te Kaleb, waar de gewonden werden achtergelaten, terwijl de overigen zich nog denzelfden avond naar Ampenan begaven.

In den brief, waarvan zij de overbrengers waren, werd de aanval in den nacht van 25 op 26 Augustus voorgesteld als van onze zijde begonnen, terwijl verder de loslating van het detachement als eene vrijwillige daad werd voorgesteld, die 's vorsten wensch naar staking van de vijandelijkheden bewijzen moest.

Zooals hooger vermeld is, werd een deel der colonne, waarmede de opperbevelhebber den 26sten Augustus den terugtocht van Tjakra Negara naar Mataram had aangenomen, ten gevolge van het hevige vuur van den vijand, dat den afmarsch van de voorhoede verhaastte, met de gewonden van deze afgesneden.

De chef van den staf, majoor HAMERSTER, die, met de regeling van den aftocht belast, voorloopig bij de achterhoede was gebleven, deed, zoodra hij bespeurde dat het verband met het voorste gedeelte verloren was, dit gedeelte nog, tot dekking, door eene sectie infanterie volgen, welke sectie er ook in slaagde zich met de colonne te vereenigen. Hij zelf echter trok zich, daar aan een afmarsch, dwars door het vijandelijk vuur, met de vele gewonden niet te denken viel, met deze, de drie andere sectiën der achterhoede en eenige vrouwen en bedienden, in de aan het bivouak grenzende dewa terug.

Een paar uren had men daar doorgebracht, toen een hevig geschut- en geweervuur in zuidelijke richting, dat meer en meer het bivouak naderde, den terugkeer van de colonne VAN BIJLEVELT aankondigde; doch de hoornsignalen, waarmede men de aandacht dier colonne poogde te trekken, werden blijkbaar niet gehoord, en het langzamerhand verflauwen van het vuur bewees weldra dat de verwachting, om zich met deze colonne te vereenigen, niet zou worden vervuld.

Het vuur, dat uit de schietgaten in de muren der poeri gedurende den geheelen nacht op het verlaten bivouak werd onderhouden, veroorzaakte aan de in de dewa verschanste troepen geen belangrijke verliezen; maar volslagen gebrek aan water maakte den toestand niettemin zorgelijk. Wel gelukte het — door met levensgevaar, onder het vuur des vijands, over de muren der dewa in eene nabijgelegen verlaten kampong te klimmen — eene kleine hoeveelheid brak water en eenige klappers machtig te worden, maar meer dan eene kortstondige verbetering van den toestand werd daardoor niet verkregen. Men bleef echter in de bezette ruimte stand houden, in de hoop dat men óf uit Mataram hulp zou zien opdagen, óf zich bij de uit Batoe Klian terugkeerende colonne zou kunnen aansluiten.

Inderdaad verkondigde een hevig vuur in oostelijke richting, in den namiddag van den 27sten Augustus, dat de colonne VAN LAWICK VAN PABST in aantocht moest zijn; maar het voorbijhollen van artillerie- en draagpaarden bewees tevens al spoedig dat ook deze colonne in den strijd tegen den welverschansten vijand niet in het voordeel was. Daar nu, om de dewa te bereiken, de poeri moest worden gepasseerd, waar een overstelpend vuur der talrijke daarbinnen geposteerde schutters de colonne decimeeren zou, en haar eenige kans op redding juist in andere richting, namelijk in een terugtocht uit Tjakra, gelegen was, besloot de majoor HAMERSTER zijne aanwezigheid in de dewa niet door signalen aan de colonne kenbaar te maken.

Aan zich zelven overgelaten, en in onzekerheid verkeerende omtrent den toestand te Mataram, besloot men nu echter de dewa te verlaten en te trachten in zuidelijke richting langs een omweg Ampenan te bereiken.

Nadat de gewonden opnieuw verbonden waren, de aanwezige munitie zooveel mogelijk gelijkelijk verdeeld was, en van die geweren, welke niet konden medegevoerd worden, de grendels waren afgenomen, werd de aftocht, des avonds omstreeks 9 uur, in diepe stilte door een smal achterpoortje van de dewa ondernomen, met een Javaanschen bediende van den aan de expeditie toegevoegden pangheloe, die met de wegen in Tjakra Negara bekend was, als gids.

Reeds was de voorste sectie, waarbij zich de majoor HAMERSTER en de gids bevonden, het nauwe en in de diepste duisternis gehulde pad, waar het voortgaan door tal van gaten en omgehakte

boomstammen uiterst bezwarend was, doorgetrokken en op eenen beteren sijweg gekomen, toen, door het struikelen van de dragers van eenige tandoe's, bij den hoofdtroep verwarring ontstond, die ten gevolge had dat deze afdeeling, door de duisternie misleid, op een ander pad geraakte, en de achterhoede, t en zij sich verlaten vond, naar de dewa terugkeerde.

Na te vergeefs getracht te hebben door eene patrouille weder verbinding met het andere deel der colonne te verkrijgen, hervatte de voorhoede na eenig wachten haren tocht, en hoewel de verschillende wegen, die tot de sawah voerden, door zware paggers afgesloten waren, gelukte het toch, met de hulp van den reeds vermelden gids der colonne en van den Javaanschen bediende van een der officieren, deze versperringen — zonder door de Baliërs opgemerkt te worden — te passeeren, en een uur later ongedeerd op de sawah ten zuiden van Mataram te komen. Na eene korte rust werd, terwijl men bewoonde buurten zooveel mogelijk vermeed, de tocht in zuidelijke richting voortgezet en in den ochtand van den 28sten om 5 uur het strand bereikt, waar het gelukte door geweerschoten de aandacht der op de reede liggende schepen te trekken, door wier sloepen allen verder naar Ampenan werden vervoerd.

De hoofdtroep, die onder bevel van den kapitein A. E. Kamerman stond, was — na, ten gevolge van de verwarring die het struikelen van de tandoe-dragers veroorzaakte, op een ander pad te zijn geraakt — met het meerendeel der gewonden en met de vrouwen en enkele bedienden voortgetrekken, uithoofde van de diepe duisternis niet bespeurende dat de achterhoede niet volgde. Toen later bemerkt werd dat de verbinding zoowel met de voorste sectie als met de achterhoede verbroken was, viel aan pogingen om sich weder te vereenigen niet meer te denken en schoot er niets anders over dan te trachten de sawah ten zuiden van Tjakra te bereiken, wat na het omtrekken van tal van versperringen eindelijk gelukte. In zuidwestelijke richting over de sawah voorttrekkende, bereikte men den 28sten Augustus, 's ochtends om 11 uur, het strand, waar de gewonden door de sloepen der marine werden opgenomen, terwijl de overigen door eene compagnie, die tot het opsporen van de nog vermist wordende detachementen was uitgezonden, naar Ampenan werden gebracht.

Ook aan de achterhoede der colonne, die, na van den hoofdtroep afgeraakt te sijn, onder bevel van den eerste-luitenant A. C. C. Musch aanvankelijk naar de dewa teruggekeerd was, doch deze na een half uur toevens weder verlaten had, mocht het gelukken in suidwestelijke richting buiten Tjakra Negara te komen en met de gewonden den 28sten Augustus Ampenan te bereiken.

De verraderlijke overval der Baliërs kostte aan het Indische leger:

97 gesneuvelden (9 officieren [1]), 50 Europeesche en 38 Amboineesche en inlandsche mindere militairen);

272 gewonden (17 officieren [2]), 103 Europeesche en 152 Amboineesche en inlandsche mindere militairen), van wie er 9 overleden (1 officier, 3 Europeesche en 5 Amboineesche en inlandsche mindere militairen);

terwijl (vooreerst) vermist bleven 10 Europeesche en 16 Amboineesche en inlandsche mindere militairen [3]).

Nadat de Gouverneur-Generaal in den ochtend van den 28sten Augustus omtrent het gebeurde bericht had ontvangen van den opperbevelhebber, waardoor de vermoedens, die de commandant der maritieme middelen den 26sten geseind had (verg. in hoofdstuk E noot 1 op blz. 76), maar al te zeer bevestigd werden, riep de Landvoogd denzelfden dag eene door hem voorgezeten buitengewone vergadering van den Raad van Indië bijeen, die door de commandanten van land- en zeemacht bijgewoond werd.

Naar aanleiding van de in die vergadering gehouden besprekingen werd nog denzelfden dag per telegraaf aan den opperbevelhebber bericht dat uiterlijk binnen vier dagen het (te Magelang gelegerde) 2de bataljon infanterie naar Lombok zou scheep gaan en binnen den kortst mogelijken tijd eene sterke artillerie zou volgen, met alles wat noodig was om de geleden verliezen te herstellen en de krijgsmacht te reconstrueeren; terwijl de inmiddels per telegraaf tot generaal-majoor voorgedragen kolonel der infanterie M. Segov werd aangewezen om als tweede bevelhebber de plaats van den gesneuvelden generaal-majoor van Ham in te nemen en de juist tot kolonel bevorderde waarnemende chef van den generalen staf J. J. K. de Moulin, in verband met het bericht dat de chef van den staf der expeditie vermist was, naar Lombok vertrok om de functiën van chef van den staf aldaar te aanvaarden [4]).

Voorts werd besloten de observatie-colonne, die aanvankelijk gedurende eenige weken (Juni/Juli) op Bali was gelegerd geweest (verg. blz. 57 hiervóór), onverwijld weder derwaarts te zenden.

Aldus van eene spoedige aanvulling en versterking zijner troepenmacht verzekerd, kon de opperbevelhebber reeds den 30sten Augustus aan den Gouverneur-Generaal mededeeling doen van zijne plannen voor de hervatting van de operatiën, waaraan inmiddels reeds een begin van uitvoering gegeven was door de beschieting van Mataram door de nog ter reede Ampenan aanwezige schepen der marine.

Den 30sten en den 31sten Augustus hadden voorts, vooral ook met het doel om de troepen zoodra mogelijk weer actief te doen optreden, verkenningen plaats, waarbij bleek dat de vijand bezig was den westelijken rand van Mataram te versterken, eene borstwering had opgeworpen nabij den tempel ten oosten van de dessa Aroeng Aroeng en verhakkingen had aangebracht op verschillende punten van den weg Mataram—Ampenan. De aan de borstweringen voor Mataram werkende Baliërs werden den 30sten door een paar geweersalvo's verdreven, terwijl den 31sten door de artillerie eener verkennings-colonne eenig granaatvuur op Mataram werd afgegeven.

Op laatstgenoemden datum (den verjaardag van H. M. de Koningin) werd aan de troepen door den opperbevelhebber mededeeling gedaan van de door H. M. de Koningin-Weduwe, Regentes, betuigde hartelijke deelneming in de geleden verliezen, en daarna voorlezing gedaan van de volgende dagorder van den Gouverneur-Generaal:

„Officieren en minderen!

Het is met groote droefenis dat ik heb vernomen het sneuvelen en verwonden van zoovele dapperen, gevallen niet in een eerlijken strijd, maar het slachtoffer geworden van in het duister gepleegd verraad.

Reeds zijn de versterkingen onderweg, voor een hernieuwd krachtig optreden noodig, en ik houd mij er van overtuigd, dat het leger, bijgestaan door onze dappere marine, op schitterende wijze zijn roemvollen naam niet alleen zal handhaven, maar dien nader zal weten te bevestigen.

Dat de velen, die thans treuren over het verlies van echtgenoot, kind of broeder, opbeuring vinden in de schoone bladzijde, die gij gaat toevoegen aan 's lands geschiedenis.

Beide Koninginnen en het Vaderland hebben het oog op U gevestigd en bouwen op U.

Ik had behoefte U dit op dezen dag mede te deelen en stel U voor met mij te roepen:

Leve de Koningin!"

Nadat de versterkingen en aanvullingen van personeel en materieel ontscheept [5]) en het bivouak te Ampenan behoorlijk voor de grootere troepenmacht ingericht was, werd den 4den September eene verkenning in noordwestelijke richting gedaan en eene aaneengeschakelde linie van verschansingen waargenomen, die de vijand, van de dessa Aroeng Aroeng uit, in zuidelijke richting had aangelegd. Hiertegen werd den 6den ten aanval opgerukt, nadat Aroeng Aroeng vooraf onder geschutvuur was genomen uit twee den vorigen dag bezette en versterkte artillerie-stellingen in de dessa's Kapitan en Kaloh. De verschansingen bleken door den vijand, met achterlating van een groot aantal wapenen, verlaten

[1]) De generaal-majoor P. P. H. van Ham, de luitenant-kolonel P. van Lawick van Pabst, de eerste-luitenants H. Kotting, J. W. Abbleven en E. de Graaf, en de tweede-luitenants Jhr. P. A. Alting von Geusau, L. G. Musquetier en F. Kalff, allen van de infanterie, zoomede de eerste-luitenant der genie F. W. C. van der Staaij.

[2]) De luitenant-kolonel H. F. C. van Bijlevelt, de kapiteins F. F. F. Fuhracop en H. 's Gravewee, de eerste-luitenants J. Th. ter Bruggen Hugenholtz, D. Doorenmaes (later aan zijne wonden overleden), G. J. Velds, J. P. C. Hardie (gedetacheerd van het Nederlandsche leger), H. J. de Jong en A. C. C. Musch, en de tweede-luitenants J. L. E. Franssen, H. J. W. G. Aukeems en J. A. Janske, allen van de infanterie; verder: van de artillerie, de kapiteins J. J. Temminck en G. C. Manders, de eerste-luitenants A. van der Plank en H. U. S. Borsma, en de tweede-luitenant J. E. Tiemer.

[3]) Volgens later verkregen opgaven (verg. blz. 64 hierna) zijn ten slotte 14 militairen beneden den rang van officier, en daaronder 5 Europeanen, vermist gebleven.

[4]) De groote uitbreiding van het expeditiekorps heeft er toe geleid den kolonel (thans generaal-majoor) de Moulin tijdens het verder beloop der expeditie als chef van den staf op Lombok te handhaven, ook nadat de majoor Hamerster te Ampenan was teruggekeerd. Deze bleef aan den chef van den staf toegevoegd.

[5]) Den 1sten September kwamen tot aanvulling van de geleden verliezen te Ampenan aan: 13 officieren en 361 man infanterie (155 Europeanen en 206 Inlanders), met 2 kanonnen van 12 c.M. A. en 2 mortieren van 20 c.M., terwijl den 2den September volgden het 2de bataljon infanterie, sterk 18 officieren en 589 onderofficieren en minderen (333 Europeanen en 256 Amboineezen), benevens de aanvullingstroepen der andere wapens en de veld en bergartillerie.

te zijn. Zij werden door onze troepen bezet en in de volgende dagen geschikt gemaakt tot opneming van belegeringsgeschut ten behoeve van de verdere operatiën.

Deze hadden nu in de eerste plaats ten doel de bemachtiging van 's vijands stelling in Mataram, waartoe het noodig was ook zuidwest- en zuidwaarts van die plaats geschut in batterij te brengen en dus eerst de aldaar gelegen dessa's Pasingahan en Pagasangan, die geheel of gedeeltelijk door den vijand bezet waren, te vermeesteren.

Nadat die dessa's onder een overstelpend artillerievuur waren genomen en tevens in noordoostelijke richting eene demonstratie gemaakt was, werd den 13den September, terwijl Mataram dien dag inmiddels hevig beschoten werd door de oorlogsschepen (verg. hoofdstuk E § 6), Pagasangan-West aangevallen en bezet. De aanval kostte ons een verlies van 2 gesneuvelden en 7 gewonden [1]). Den volgenden dag, tijdens gearbeid werd aan het versterken van onze positie in Pagasangan-West, sneuvelde nog 1 mindere militair en werd 1 gewond.

Tot beschieting van de nog niet genomen gedeelten van Pagasangan en Pasingahan moest eerst nog eene batterij worden opgeworpen te Sekar Bela, waaruit den 15den het vuur werd geopend.

Den 17den, nadat daags te voren de mede naar Lombok gezonden 3 gemobiliseerde compagnieën der barissans van Madura [2]) te Ampenan gedebarqueerd waren, werd door twee colonnes, onder leiding van den opperbevelhebber, de aanval tegen genoemde dessa's met goed gevolg volvoerd. Ofschoon deze krachtig door artillerievuur uit Sekar Bela was voorbereid, en Zuid-Mataram met het terrein tusschen Pagasangan en Tjakra Negara uit Aroeng Aroeng onder vuur was genomen om het opdagen van hulp van die zijde tegen te gaan, was de tegenstand vrij hardnekkig en liet de vijand dan ook een groot aantal gesneuvelden in de veroverde dessa's achter. Van onze zijde werden slechts 4 man gekwetst.

In het oostelijk gedeelte van Pagasangan werd nu eene versterking opgericht, van waaruit zoowel Mataram als Tjakra Negara met belegeringsgeschut konden worden beschoten. Daarbij moesten een groot aantal kleimuren worden opgeruimd. De Sassaks, die daartoe de behulpzame hand zouden bieden, waren slechts met veel moeite aan het werk te houden en toonden meer neiging tot plunderen dan tot werken.

Intusschen werden de gemeenschapswegen tusschen Ampenan en de vooruitgeschoven aanvalswerken verbeterd en werd voor de bescherming van den weg Sekar Bela - Pagasangan, vooral tegen mogelijke ondernemingen uit het zuiden, door het bouwen van een drietal blokhuizen zoo goed mogelijk gezorgd. Ook moest nog veel krachtsinspanning van den troep worden geëischt tot verbetering van de bivouaks met het oog op den naderenden westmoesson.

Den 25sten September werd Sekar Bela geslecht, daar die positie overbodig was geworden; de post Pagasangan-West werd tevens verkleind.

Op laatstgemelden datum was de opstelling van de troepen buiten Ampenan als volgt:

te Pagasangan-Oost, 2 compagnieën infanterie, 2 veldstukken met bediening, doch zonder bespanningen, een detachement vestingartillerie voor de bediening van de op dien post in batterij staande 3 kanonnen van 12 c.M. K. Vd., 1 kanon van 12 c.M. A. en 1 mortier van 20 c.M.;

te Pagasangan-West, 1 peloton infanterie met 1 onbespannen bergkanon;

in elk der drie hooger bedoelde blokhuizen, 1 sectie infanterie;

te Kaleh, 1 compagnie infanterie met 2 bespannen veldkanonnen;

en te Aroeng Aroeng, 2 compagnieën infanterie, 2 onbespannen veldkanonnen, een detachement vestingartillerie voor de bediening van 4 kanonnen van 12 c.M. A. en 2 mortieren van 20 c.M.

Nadat gedurende eenige dagen door onze batterijen een overstelpend artillerievuur op Mataram en Tjakra Negara was afgegeven (waardoor den 22sten een kruitmagazijn des vijands te Tjakra Negara in de lucht vloog) en den 27sten en 28sten door eene colonne onder den generaal majoor SEGOV een tocht was gedaan in de richting van Rembega (ten noorden van Mataram) om den vijand in het onzekere te laten omtrent het door ons te kiezen aanvalspunt, werd den 29sten tegen Mataram opgerukt.

Ten einde zooveel mogelijk troepen voor den aanval beschikbaar te hebben, werd Ampenan, waar ook een half peloton cavalerie verbleef, bezet gehouden door de 3 compagnieën barissan en 200 man der marine-landingsdivisie, terwijl voor de bewaking van Aroeng Aroeng, Kaleh en Pagasangan-Oost 250 man marinetroepen werden aangewezen.

Voor de operatiën tegen Mataram waren dientengevolge beschikbaar p.m. $3\frac{1}{2}$ bataljon infanterie, $1\frac{1}{2}$ peloton cavalerie, 2 sectiën veldartillerie, $2\frac{1}{2}$ sectie bergartillerie en 3 sectiën genietroepen.

Te 4 uur in den ochtend begaf deze macht zich op weg, verdeeld in drie colonnes.

Bij onze versterking Kaleh gekomen, rukte de colonne, welke met den uit het zuidwesten te ondernemen hoofdaanval was belast, terstond van daar ten aanval op. Het gelukte haar den vijand te verrassen, zoodat de eerste borstwering, daar waar deze tegen de Soengei Antjar aanleunde, werd voorbijgetrokken zonder dat de onzen daarbij moeielijkheden ondervonden. Voor de eigenlijke borstwering der plaats gekomen, werd de vijand door een ontijdig afgegaan schot gewekt, waarop een hevig gevecht volgde. Ondanks het krachtige vuur des vijands rukten echter de troepen onverschrokken voorwaarts en zagen hun pogen met een volkomen succes bekroond. Met uitzondering van het ten noorden van den grooten weg Mataram-Tjakra Negara en ten oosten van de Antjar gelegen gedeelte moesten de Baliërs de plaats ontruimen, met achterlating van een groot aantal dooden en vele wapenen. Ook werden nu door onze troepen teruggevonden een veldkanon met voorwagen, een smidswagen en twee sluitstukken (welke hier bij de overvalling van 25 op 26 Augustus waren achtergelaten), terwijl den volgenden dag nog een vermist veldstuk met voorwagen werd teruggebracht.

De verliezen aan onze zijde bedroegen aan dooden: 1 officier (tweede-luitenant der infanterie H. VALKENBURG), 13 militairen beneden den rang van officier en 3 dwangarbeiders, terwijl gewond werden 4 officieren (majoor A. A. VAN BLOMMESTEIN, eerste-luitenant W. P. BROEKMAN, later aan zijne verwonding overleden, en de tweede-luitenants H. G. E. GRANPRÉ MOLIÈRE en J. M. W. GROOTENBOER, allen van de infanterie) en 58 mindere militairen.

Dadelijk werd een aanvang gemaakt met het in verdedigbaren staat brengen van de poeri van wijlen den gewezen rijksbestierder GOESTI NJOMAN KALER en met het omverwerpen van de muren, die het uitzicht belemmerden, terwijl tot verzekering van de gemeenschap met Aroeng Aroeng eene versterking werd gebouwd aan den westelijken ingang van Mataram.

De troepen, die in Mataram gemist konden worden, keerden 's avonds naar hunne kwartieren terug, en in verband daarmede ging het gedeelte der marine-troepen, dat dien dag Aroeng Aroeng, Kaleh en Pagasangan-Oost had bezet gehouden, naar Ampenan terug.

De ingenomen positiën in Mataram, die des nachts niet werden verontrust, werden den volgenden dag verbeterd en het terrein daaromheen zooveel mogelijk opengemaakt door het opruimen van muren, huizen, enz. Van den vijand werd niets vernomen tot $4\frac{1}{2}$ uur 's namiddags. Toen werd een peloton infanterie, dat eene verkenning maakte om, op aanwijzing van twee Sassaks, een ten noorden van de poeri gelegen munitiemagazijn des vijands te onderzoeken, in een nauwen gang plotseling hevig beschoten en leed daarbij ernstige verliezen. Drie der onzen sneuvelden: de bij de verkenning als stafofficier ingedeelde kapitein der infanterie K. VAN ERPECUM, de van het Nederlandsche leger gedetacheerde eerste luitenant der infanterie W. VAN OPPEN en 1 mindere militair; verder werden gewond de kapitein der infanterie C. J. VAN GRIETHUIJSEN en 9 mindere militairen, terwijl 9 mindere militairen vermist werden. [3])

Aangezien tot den aanval op Tjakra Negara niet kon worden overgegaan voor en aleer Mataram geheel in onze macht was en, voor zooveel noodig, de muren, die den vijand dekking zouden kunnen verschaffen, opgeruimd waren, werden door den opperbevelhebber 500 vrije koelies aangevraagd, die den 2den October aankwamen.

Zonder ophouden werd nu met het opruimen van muren voortgegaan, waarbij op 5 October eene groote hoeveelheid buskruit, eenige kisten patronen, benevens gereedschappen voor het vullen van patronen aangetroffen werden. De verdere werkzaamheden bestonden hoofdzakelijk in het verkleinen van de bezetting Kaleh en in het voltooien van de versterking Mataram Poeri.

Den 10den October was Mataram zoover opgeruimd dat eene wederbezetting door den vijand niet meer te vreezen was en kon

[1]) Uit de hier te lande voorhanden opgaven blijkt niet altijd met juistheid hoeveel Europeanen telkens onder de gesneuvelden en gewonden begrepen waren. Wel echter is het aantal Europeanen en niet-Europeanen uiteengehouden bij de eindopgaaf onzer verliezen op Lombok, voorkomende op blz. 64 hierna.

[2]) Buiten het toegevoegde Europeesche personeel sterk 14 officieren en 437 onderofficieren en manschappen.

[3]) Hunne lijken werden eenige dagen later gevonden.

worden overgegaan tot het oprichten van twee posten in den oostelijken rand van Mataram, namelijk Karang Bedil en Padjang, ter beschieting van Tjakra Negara. Slechts met enkele schoten werd door den vijand het werk verontrust.

In de ligging en bezetting van de posten te Aroeng Aroeng en in Mataram was van lieverlede zoodanige wijziging gebracht, dat op 21 October Aroeng Aroeng en Mataram Poeri elk door $1\frac{1}{2}$ compagnie infanterie en de posten Padjang en Karang Bedil elk door 1 compagnie waren bezet.

Naar beide laatstgenoemde posten werd het zware geschut, dat te Aroeng Aroeng nu niet meer noodig was, overgebracht, zoodat den 23sten October uit die vuurmonden het vuur op Tjakra Negara kon worden geopend. Dit vuur werd ondersteund uit Pagasangan-Oost, van welke versterking tegenover dit nieuwe object evenzeer partij kon worden getrokken als tegenover Mataram; het bleef niet zonder effect; o. a. vloog den 30sten October binnen Tjakra Negara een kruitmagazijn in de lucht.

Intusschen was men, ter betere verzekering van de ongestoorde communicatie met de operatiebasis, den 19den October begonnen met den bouw van eene ijzeren brug over de Soengei Djangkok bij Ampenan, dewijl de brug, welke daar tot dusver als overgangsmiddel had dienst gedaan, door een zwaren bandjir was weggeslagen en ons dit anders voor den vervolge nog meermalen te wachten had kunnen staan. In verband hiermede werd tevens aan de bedoelde rivier eene gemakkelijker uitwatering gegeven. Om bovendien onder alle omstandigheden op den linker Djangkokoever, tot eventueel benoodigde ondersteuning van de aldaar gelegen posten, over voldoende troepen te kunnen beschikken, werd den 31sten October door $1\frac{1}{2}$ bataljon en eene sectie bergartillerie een kampement betrokken te Kapitan, alwaar voor die posten tevens een voldoende voorraad vivres werd opgelegd. Ondanks de vele bij het werk ondervonden tegenspoeden, als gevolg van de zware regens en den daarmede gepaard gaanden hoogen waterstand in de Soengei Djangkok, kwam de ijzeren brug over die rivier den 11den November gereed, terwijl ter vergemakkelijking van den opvoer van benoodigdheden denzelfden dag een begin werd gemaakt met het leggen van Décauville-spoor van Ampenan naar Kapitan en verder naar Mataram. De in het westen van Pagasangan gelegen post werd, als niet meer noodig, den 11den November opgeheven.

Bij de verschillende werkzaamheden werd over het algemeen weinig stoornis ondervonden van de zijde des vijands. Alleen den 27sten October ontstond een vuurgevecht, doordien de werkers, bezig met het openkappen van het terrein benoorden Padjang, werden beschoten.

Ten einde den vijand te verdrijven uit het noordwestwaarts van Tjakra Negara gelegen Mondjok en Bangkal Tjoelik, maar vooral om door opruimingen aldaar het schootsveld van de batterij te Padjang in die richting vrij te maken, rukten den 7den November onder bevel van den generaal-majoor Segov eenige troepen uit. Hoewel aanvankelijk hevig beschoten door in boomen opgestelde Baliërs, doch vooral uit de ommuurde ruimte van eene woning, rukten de in twee colonnes verdeelde troepen onder het afgeven van salvo's, en van den eenen muur op den anderen stormende, voort en volbrachten hunne taak zonder dat eenig verlies werd geleden. De vijand liet 7 dooden op het terrein achter.

Dewijl het zich liet aanzien dat men bij den aanval op Tjakra Negara op hevigen tegenstand zou stuiten en men ook in het gunstigste geval na de vermeestering nog vermoeiende diensten van de troepen zou moeten vergen, werd eene versterking van de op Lombok aanwezige troepenmacht met twee bataljons wenschelijk geoordeeld. Dientengevolge werden nog gezonden het 5de en het 11de bataljon, welke respectievelijk den 16den en den 17den November te Ampenan debarqueerden, terwijl den 17den November gedurende den geheelen dag en den daaropvolgenden nacht het artillerievuur op Tjakra Negara uit Padjang, Karang Bedil en Pagasangan-Oost tot eene grootere snelheid werd opgevoerd.

De drie kruisende oorlogsschepen hadden zich inmiddels, in verband met den aanval der troepen, die reeds op 18 November, daags na het debarkement der beide aanvullingsbataljons, moest plaats hebben, weder gevoegd bij de twee, welke steeds ter reede Ampenan gestationneerd waren. Een der eerstbedoelde drie schepen, het flottieljevaartuig *Borneo*, nam sedert den 17den door een versneld vuur uit de kanonnen van 10.5 cM. A. aan de beschieting deel. Verder werd de zich aan wal bevindende landingsdivisie van de twee gewoonlijk voor Ampenan geposteerde oorlogsbodems, evenals tijdens den aanval op Mataram, met personeel der overige schepen versterkt. De marine-troepen kregen thans tot taak zoowel om, gezamenlijk met het 5de bataljon, de posten vast te houden, die door een deel der voor den opmarsch aangewezen troepen bezet waren, als om de aanvalstroepen te versterken.

Aan de tot uitrukken bestemde macht werd de grootst mogelijke sterkte gegeven. Zij bestond uit 5 bataljons infanterie, 60 man landingsdivisie, 1 peloton cavalerie, 2 sectiën veldartillerie, 2 sectiën bergartillerie, 2 sectiën Coehoorn-mortieren en 3 sectiën genietroepen, verdeeld in drie colonnes (rechter-, midden- en linkercolonne) en eene reserve-colonne. De drie colonnes zouden Tjakra Negara respectievelijk in het zuidwesten, westen en noordwesten aantasten en daarna trachten concentrisch tot de vorstelijke poeri door te dringen om deze van drie zijden aan te vallen. De reserve-colonne (waarbij de landingsdivisie was ingedeeld) zou voorloopig stelling nemen aan den oostelijken rand van Mataram.

De rechtercolonne rukte te 5.35 uur 's morgens ten aanval op, drong in de haar aangewezen strook Tjakra Negara binnen en bereikte, allen tegenstand brekende en herhaalde lans-aanvallen, waaraan zelfs vrouwen deelnamen, afslaande, onder een hevig vijandelijk vuur de poeri, waar zij de middencolonne aantrof, die, minder moeielijkheden in het terrein ondervonden hebbende, reeds te 5.15 uur Tjakra Negara was binnengedrongen en — na, evenals de rechtercolonne, zich een weg gebaand te hebben door de muren — bezig was den westelijken muur der poeri door springmiddelen in bres te leggen. Zoodra eene behoorlijke bres geslagen was, drong de middencolonne stormenderhand de poeri aan de westzijde binnen; op dezelfde wijze geschiedde zulks aan de zuidzijde door de rechtercolonne. De linkercolonne drong, den haar voorgeschreven weg volgende, tot het muurwerk in het noordwestelijk deel van Tjakra Negara door, waar terstond veel tegenstand werd ondervonden, en bereikte, langzaam vooruitgaande, trots vele verliezen, onder hevig vuur den hoofdweg, die van noord naar zuid langs de poeri voert. Hier stuitte men op een versterkt »idabuis" en werd de tegenstand uit het noorden zóó hevig, dat bezwaarlijk tot de noodzakelijke frontverandering naar het zuiden kon worden overgegaan, voordat verband was verkregen met de middencolonne. Eerst toen 2 compagnieën van de inmiddels reeds nabij de poeri aangekomen reserve, die op eenigen afstand de rechter- en middencolonnes was gevolgd, ter versterking waren aangekomen, werd zuidwaarts gemarcheerd en naar de poeri opgerukt, waarbij de langs de wegen staande muren werden omvergeworpen dan wel daarin ruime doorgangen aangebracht.

Inmiddels hadden de midden- en de rechtercolonne zich opvolgend meester gemaakt van het grootste deel der talrijke ommuurde vakken, waarin de poeri was verdeeld, en die veelal eerst na hevigen tegenstand door de Baliërs werden ontruimd.

Ten slotte week de vijand echter noordwaarts uit; alleen standhoudende in eene in het midden van het vorstelijk verblijf zich bevindende door hooge stevige muren omgeven ruimte, die met de meeste hardnekkigheid werd verdedigd. Noch herhaalde stormaanvallen, noch geschutvuur, noch het werpen met hand- en andere granaten, deden hem wijken, en daar inmiddels de dag reeds vrij ver gevorderd en de troep hoogst vermoeid was, terwijl de vijand ook het noordelijk gedeelte van Tjakra Negara nog bleef bezet houden, werd besloten voor dien dag van verdere pogingen af te zien.

Een gedeelte van den troep betrok een versterkt bivouak in de veroverde positie; het overige gedeelte keerde naar zijne standplaatsen terug.

De Baliërs lieten een zeer groot aantal dooden op het gevechtsterrein achter. Aan onze zijde sneuvelden de kapitein W. N. Scheie en de tweede-luitenants J. C. A. d'Ancona, J. W. Schiff en H. A. C. van der Heijnen (allen van de infanterie), en 44 militairen beneden den rang van officier, terwijl gewond werden de kapitein der infanterie D. M. Slangen (sedert aan de bekomen wonden overleden), de luitenant ter zee 1ste klasse J. C. van Wessem, de eerste-luitenant der infanterie J. L. L. M. Wittich, de tweede-luitenant van dat wapen H. Halkema en 103 mindere militairen.

Den volgenden dag (19 November), toen weder eene colonne naar Tjakra Negara werd gezonden om de operatiën binnen die plaats voort te zetten, vond men het den vorigen dag niet genomen gedeelte der poeri, waarin zich, zooals toen bleek, de geldkamer van den vorst bevond, verlaten.

Dadelijk werd nu een begin gemaakt met het omverhalen van de in de positie staande muren, waarbij ook hulp ondervonden werd van Baliërs die om lijfsbehoud kwamen vragen en wien dit werd toegestaan op voorwaarde dat zij ons bij de opruimingen zouden helpen.

Zoodra men de noodige aanwijzingen had bekomen dat de oude vorst naar Sasari was uitgeweken, werd, reeds op 20 November, onder bevel van den generaal-majoor Segov derwaarts opgerukt, ten einde te trachten den radja in handen te krijgen, en die poging slaagde naar wensch.

Nadat de kampong door den troep umsingeld was, werd de vorst opgeëischt en gaf zich, na eenige onderhandelingen, over met twee prinsen (een zoon en een kleinzoon).

Zoodra het behaalde succes ter kennis was gebracht van H. M. de Koningin-Weduwe, Regentes, liet H. D. door tusschenkomst van den Gouverneur-Generaal den 22sten aan generaal Vetter het volgende seinen:

„De Koningin en Ik wenschen U, officieren en minderen geluk en betuigen ingenomenheid met behaald succes; gedenken met weemoed de gevallenen en koesteren beste wenschen voor spoedig herstel van de gewonden."

Zijnerzijds had de Landvoogd den vorigen dag de volgende dagorder uitgevaardigd, welke insgelijks per telegram aan de op Lombok aanwezige land- en zeemacht werd medegedeeld:

„Officieren en minderen van land- en zeemacht!

In mijne dagorder op den verjaardag van H. M. de Koningin sprak ik de verwachting uit dat Gij aan 's lands geschiedenis eene schoone bladzijde zoudt toevoegen.

Die verwachting hebt Gij glansrijk bewaarheid.

Op den 29sten September naamt Gij Mataram, en ondanks den tegenspoed, dien een vroeg ingetreden westmoesson aanbracht, is thans het zwaar versterkte Tjakra Negara door U vermeesterd, heeft Lombok's vorst met velen der zijnen zich overgegeven en mag het verzet als gebroken worden beschouwd.

Bij den geboden tegenstand en de vele te overwinnen moeielijkheden kon dit schitterend succes niet zonder verliezen aan onze zijde worden verkregen; in de daardoor geslagen wonden neem ik deel.

Aan U allen, aan U, den Opperbevelhebber, en aan U, officieren en minderen van elken rang, betuig ik mijnen hartgrondigen dank voor Uwe kalme volharding, voor Uwe toewijding, voor Uwen moed.

Leven de Koninginnen!"

Op den dag der bemachtiging van het laatste vak der poeri te Tjakra Negara werden door de Baliërs van het in Augustus door de onzen achtergelaten geschut teruggebracht de beide nog vermiste veldstukken en één bergkanon, terwijl den volgenden dag het eenige nog ontbrekende bergkanon mede weder in onze handen kwam. Bij het onderzoeken van 's vorsten geldkamer werden daaruit te voorschijn gebracht den eersten dag 230 K.G. goudgeld en 3810 K.G. zilveren munt en den tweeden dag nog 3389 K.G. zilver, benevens drie kistjes met preciosa (verg. in hoofdstuk C hiervóór noot 1 op blz. 37).

Daar, volgens ingekomen berichten, zich nog eenige leden van de vorstenfamilie in Sasari zouden bevinden, werd den 22sten November eene colonne derwaarts gezonden om te trachten deze personen gevangen te nemen. Die colonne (waarbij o. a. 2 compagnieën barissan) zette de toegangen tot de kampong af, waarna de ingeslotenen herhaaldelijk gesommeerd werden zich over te geven. Toen hieraan geen gevolg werd gegeven, werd het artillerievuur geopend op de woning, waarin zij zich bevonden. Weldra ging die woning in vlammen op, waarna een luid geschreeuw werd gehoord, gevolgd door het naar buiten komen van een groot aantal met de lans gewapende mannen en vrouwen, die met groote onstuimigheid op den troep aanvielen, doch allen neergeschoten werden. Toen de troepen daarop in Sasari, dat door een krachtig geweervuur werd verdedigd, poogden door te dringen, werden zij gestuit door eene zware, vermoedelijk door den vijand zelf veroorzaakte buskruitontploffing. Korten tijd daarna had weder eene ontploffing plaats en eerst toen staakte de vijand zijn vuur, dat hij onafgebroken had voortgezet. De hevige brand belette intusschen het binnenrukken van de ook door den vijand ontruimde kampong, zoodat de colonne na eene korte rust den terugtocht aannam. Volgens later ontvangen betrouwbare berichten leed de vijand bij den lans-aanval een verlies aan dooden van 12 mannen en 50 vrouwen, waaronder ettelijke van vorstelijken en aanzienlijken huize. Aan onze zijde sneuvelden de luitenant-kolonel der infanterie E. M. A. A. K. Fraceers en één mindere militair, en werden gewond de tweede-luitenant der infanterie F. Franssen en 12 mindere militairen.

Den volgenden dag werd eene militaire vertooning gemaakt naar Abean Toeboek, ten zuiden van Tjakra Negara, waarbij niet de minste vijandelijkheden werden ondervonden.

Nog denzelfden dag leverde de bevolking eenige kanonnen en een aantal vuurwapenen in, waaronder vele repeteergeweren.

Inmiddels waren verscheidene posten, als overbodig geworden, ontwapend en geslecht, waaronder Pagasangan-Oost, Karang Bedil, Aroeng Aroeng, benevens de drie blokhuizen ten zuiden van Pagasangan en Pasingahan.

Op een bericht dat een zoon van den gevangen genomen vorst zich met eenige volgelingen genesteld had in Tupati, werd den 26sten November eene colonne derwaarts gezonden met opdracht te trachten deze personen gevangen te nemen. Na de toegangen te hebben bezet, werden op het huis waarin zich de vorstenzoon bevond eenige granaten, alsmede eenige lichtkogels geworpen. Daarna opende de vijand het vuur, waarop de troepen tot den aanval overgingen en na een kort, maar levendig vuurgevecht Topati van vijanden zuiverden. Ettelijke Baliërs, waaronder de bewuste vorstenzoon en enkele mannen en vrouwen van hoogen rang, lieten bij dit treffen het leven. Aan onze zijde sneuvelde 1 militair beneden den rang van officier en werden er 5 gewond.

Dit was de laatste maal dat onze troepen met den Lombokschen vijand in gevecht kwamen. De colonnes, die in het laatst van November en in het begin van December op afstanden van één en twee dagmarschen in alle richtingen uitgezonden werden tot machtsvertoon, werden overal goed ontvangen, zoodat kon worden aangenomen dat de tegenstand geheel gebroken was.

De verliezen, op Lombok voor den vijand geleden, beliepen, voor zooveel de landmacht betreft, in totaal 175 gesneuvelden (111 Europeanen, onder wie 15 officieren, en 64 inlanders) en 503 gewonden (268 Europeanen, onder wie 30 officieren, en 235 inlanders), van welke 503 gewonden aan de bekomen kwetsuren nog stierven 44 (25 Europeanen, onder wie 5 officieren, en 19 inlanders). Bovendien bleven vermist 14 militairen, allen beneden den rang van officier (5 Europeanen en 9 inlanders).

Daar de taak der expeditionaire krijgsmacht op Lombok in de eerste dagen van December als afgedaan kon worden beschouwd, werden in den verderen loop dier maand de troepen, die niet bestemd waren om deel uit te maken van de voorloopig op Lombok achter te laten bezetting, achtereenvolgens naar Java teruggezonden. De opperbevelhebber zelf kwam den 2den Januari 1895 te Batavia terug.

Omtrent de samenstelling en de legering der voorloopige bezetting van Lombok zij verwezen naar bijlage C hierachter. Het geheel der aldaar verbleven troepenmacht staat onder de bevelen van een kolonel der infanterie, wien is toegevoegd een kapitein van den generalen staf. Volgens de formatie, vastgesteld bij gouvernementsbesluit dd. 24 December 1894 n°. 12, zooals zij in de eerste maanden van 1895 achtereenvolgens nog enkele kleine wijzigingen heeft ondergaan, bestaat de voorloopige bezetting uit 61 officieren en 1435 onderofficieren en minderen (861 Europeanen, 272 Amboineezen en 302 inlanders). Voorts zijn aan de bezetting toegevoegd 400 dwangarbeiders voor gewone diensten en — tijdelijk — voor koeliediensten bij het bouwen van een zeehoofd te Ampenan en van troepenlogies 250 zoodanige gestraften.

Op Bali blijft, om de op blz. 40 hiervóór vermelde reden, voorshands nog eene militaire colonne van 6 officieren en 180 minderen. De gedurende ettelijke maanden op Java (te Malang) gereed gehouden reserve voor Bali, een korps uitmakende van 15 officieren en 529 minderen, is in April jl. ontbonden.

§ 5. *Korpsen niet rechtstreeks tot het leger behoorende.*

Schutterijen. In de 10 gewesten, waar (op 15 plaatsen) schutterijen bestaan, was bij het einde der jaren 1893 en 1894 de sterkte dier korpsen als volgt:

GEWESTEN.	PLAATSEN.	31 Dec. 1893.		31 Dec. 1894.	
		Officieren.	Onderofficieren en minderen.	Officieren.	Onderofficieren en minderen.
Batavia	Batavia	31	a) 870	27	a) 831
Samarang	Samarang	14	b) 320	10	b) 352
Soerabaja	Soerabaja	20	c) 73	23	c) 768
Djokjokarta	Djokjokarta	2	69	3	48
Soerakarta	Soerakarta	3	77	4	84
Sumatra's Westkust	Padang	6	111	6	95
Celebes en onderhoorigh.	Makasser	4	164	3	99
Menado	Menado	6	362	6	387
Id.	Gorontalo	d)	d)	d)	d)
Amboina	Amboina	e) 10	e) 640	e) 10	e) 379
Id.	Saparoea	3	f) 134	3	f) 164
Id.	Hila	1	38	1	30
Id.	Kajeli	1	27	1	26
Id.	Neira	3	113	3	114
Id.	Aij	"	g) 10	"	g) 16
Ternate	Ternate	7	102	7	106
	Totalen	128	3706	120	h) 3661

a) Het korps muzikanten der schutterij te Batavia is niet medegerekend. Even-

n zijn in de opgaven begrepen de tamboers en hoornblazers (inlanders), op ult. 1893 13 en op ult. 1894 16 in getal.

b) Zonder de tamboers (inlanders), wier aantal op ult. 1893 en ult. 1894 achtereenvolgens 3 en 6 man bedroeg.

c) Zonder de tamboers (inlanders), zoowel op ult. 1893 als op ult. 1894 10 in getal. Echter was in de opgaaf van ult. 1894 wel medegerekend het korps muzikanten, sterk 26 man met inbegrip van den kapelmeester.

d) Niet opgericht.

e) Hieronder ook artillerie-schutterij, namelijk op ult. 1893 3 officieren (verbeterde opgaaf) en 78 minderen, en op ult. 1894 3 officieren en 79 minderen. Een groot aantal der ingedeelden bij de infanterie-schutterij te Amboina is niet met geweren, maar met pieken gewapend (op genoemde tijdstippen achtereenvolgens 251 en 258 man).

f) Ook de schutterij te Saparoea bestaat geheeltelijk uit piekeniers, wier aantal op ult. 1893 en op ult. 1894 telkens 42 bedroeg.

g) Gedetacheerd van Neira en niet in de voor die plaats opgegeven sterkte begrepen.

Bij ordonnantie van 5 Februari 1895 (Indisch Staatsblad n°. 24) werd eene in alle schutterij-reglementen voorkomende gelijkluidende bepaling, waarbij in zeker geval vervanging van leden van den krijgsraad was voorgeschreven, ingetrokken als overbodig en bij kleine schutterkorpsen tot ongerief aanleiding gevende.

Pradjoerits. Doordien in de tweede helft van 1894 het detachement op de Karimon-Djawa-eilanden (residentie Japara) werd opgeheven en het detachement te Soemedang (Preanger Regentschappen) werd ingekrompen, evenals dat op Baweän (Soerabaija), — bij welk laatste, dat tot dusver bij uitzondering onder 2 Europeesche onderofficieren-instructeurs stond, na de inkrimping slechts 1 dier instructeurs bleef ingedeeld, — telde men bij het einde des jaars in 't geheel — verdeeld over 15 gewesten van Java — 55 detachementen, compleet moetende tellen, buiten de 55 Europeesche onderofficieren-instructeurs, 2018 inlanders (65 sergeanten, 161 korporaals, 55 tamboers en 1737 manschappen). Bijna overal waren op ult. 1894 de detachementen pradjoerits voltallig. Te Soemedang had men toen 8 man overcompleet; doch te Pasoeroean waren er 7 te weinig en bij vier detachementen elders gezamenlijk mede 7 man; bij één dezer laatste detachementen ontbrak ook de Europeesche instructeur (welke laatste plaats echter in het begin van 1895 werd aangevuld).

Lijfwachten dragonders ter beschikking van de koven te Soerakarta en Djokjokarta, en legioen van pangeran Mangkoe Negoro *in Soerakarta.* Het detachement dragonders te Soerakarta telde op ult. 1894, tegenover eene formatie van 1 officier, 49 onderofficieren en minderen (allen Europeanen) en 40 troepenpaarden, een incompleet van 2 manschappen en 6 paarden; terwijl bij het detachement te Djokjokarta op datzelfde tijdstip aan de organieke sterkte van 1 officier, 53 (Europeesche) onderofficieren en minderen en 44 paarden, 5 manschappen ontbraken.

In verband met de ordonnantie van 18 Juni 1894 (Indisch Staatsblad n°. 125), waarbij alsnog in verbindbaren vorm werd verklaard dat de hierbedoelde lijfwachten-dragonders onderworpen zijn aan het Crimineel Wetboek en het Reglement van krijgstucht voor het krijgsvolk te lande, werden de overeenkomstige bepalingen, ter zake van dit punt vervat in het bij een gewoon gouvernementsbesluit vastgestelde reglement voor de bedoelde korpsen (Bijblad op het Indisch Staatsblad n°. 3833), bij gouvernementsbesluit dd. 18 Juni 1894 n°. 4 ingetrokken.

Het uitsluitend uit inlanders bestaande legioen van Mangkoe Negoro, organiek samengesteld uit 39 officieren en 816 onderofficieren en minderen, benevens 110 troepenpaarden, was op ult. 1894 voltallig. De 816 onderofficieren en minderen bestonden uit 641 man infanterie, 72 man cavalerie en 67 man artillerie, terwijl de overige 36 man uitmaakten een klein africhtingsdepôt en de stafmuziek. De sterkte aan paarden wordt opgegeven te hebben bedragen 124, waarbij vermoedelijk medegerekend zijn de niet in de formatie begrepen officierspaarden.

Barissans op Madura. Van het uit vier compagnieën bestaande korps barissans van Bangkallan, organiek sterk — met den staf — 18 officieren en 684 onderofficieren en minderen (allen inlanders), werden, ingevolge gouvernementsbesluit dd. 10 September 1894 n°. 24, de staf en drie compagnieën, ter gezamenlijke sterkte van 14 officieren en 437 onderofficieren en minderen, gemobiliseerd en naar het oorlogsterrein op Lombok gezonden, alwaar zij ter beschikking waren van den opperbevelhebber der expeditionaire troepenmacht. De op den 15den van genoemde maand van Bangkallan vertrokken barissans waren den 28sten December aldaar van Lombok terug. Aan personeel uit het leger waren aan het gemobiliseerde korps toegevoegd geweest, behalve de kapitein-instructeur en twee onderofficieren-instructeurs, 3 luitenants en 27 man kader van de infanterie, zoomede het vereischte personeel van den geneeskundigen dienst en van de militaire administratie. De sterkte van het geheele korps barissans van Bangkallan bedroeg op ult. 1894 18 officieren en 649 onderofficieren en minderen, zijnde 35 man minder dan de formatie. De, elk uit 2 compagnieën bestaande, barissan-korpsen te Pamakassan en Soemenap, elk korps organiek sterk 10 officieren en 345 onderofficieren en minderen, waren op genoemden datum, op 2 man te Pamakassan na, compleet. Voor de leiding en oefening zijn aan elk der drie korpsen toegevoegd één kapitein en eenige onderofficieren der infanterie van het leger, welke instructeurs bij het leger gevoerd worden »voor memorie".

§ 6. *Koninklijk Koloniaal Militair Invalidenhuis op Bronbeek.*

In het afgeloopen jaar werden in het invalidenhuis opgenomen 65 oud-militairen, terwijl er uit de sterkte werden afgevoerd 68, waaronder 38 ontslagen op verzoek en 8 wegens wangedrag; voorts 21 overledenen en 1 vermiste. Op ult. 1894 bevonden zich dientengevolge in het gesticht 172 verpleegden (37 gegradueerden en 135 minderen), tegen 175 (37 gegradueerden en 138 minderen) op ult. 1893. Waren toen al de verpleegden afkomstig van de landmacht (167 die in Oost- en 8 die in West-Indië hadden gediend), in 1894 werd voor het eerst een gewezen schepeling van 's Rijks zeemacht opgenomen, zoodat op ult. 1894 tot de sterkte rekenden 162 oud-gedienden van het leger in Oost-Indië, 9 van de landmacht in West-Indië en 1 oud-matroos der Koninklijk Nederlandsche marine. Doorgenomen over het geheele jaar werden zoowel in 1893 als in 1894 doorgaande 169 man per dag verpleegd.

De in het reglement voor het invalidenhuis opgenomen bepalingen betreffende de kleeding van de daarbij geplaatste officieren, zoomede van de invaliden en beambten, ondergingen bij Koninklijk besluit dd. 4 Januari 1895 n°. 24, voor zooveel noodig en wenschelijk, wijziging met het oog op de voor het Indisch leger aangenomen nieuwe uniform. De omstandigheid dat zich in 1894 voor het eerst een gewezen schepeling der Nederlandsche marine ter opneming aanbood, maakte alsnog ook eene voorziening wenschelijk omtrent de door die categorie van invaliden te dragen kleeding. Daartoe strekte het Koninklijk besluit dd. 20 Augustus 1894 n°. 95.

Uit de driemaandelijksche opgaven betreffende den toestand van het gesticht blijkt, dat het aantal zieken op het einde van elk kwartaal van 1894 achtereenvolgens bedroeg 17, 21, 15 en 20.

Met de vervulling van verschillende functiën in het gesticht bleven belast 23 verpleegden (waaronder laatstelijk 7 gegradueerden).

Volgens voorloopige opgaven is in 1894 ten behoeve van het invalidenhuis uitgegeven f 69 531, terwijl de aan het gesticht ten bate komende gagementen der verpleegden een bedrag vertegenwoordigden van f 22 696, zoodat de kosten f 46 835 bedroegen. In 1893 waren de uitgaven, volgens de afgesloten rekening, geweest f 70 862, of, na aftrekking van f 21 943 wegens genoten gagementen, zuiver f 48 919.

E. Zeemacht.

§ 1. *Algemeen beheer.*

In December 1894 hield de vlootvoogd zich eenigen tijd te Soerabaija op tot het inspecteeren van de maritieme inrichtingen en ter behandeling van dienstaangelegenheden. [1]) Gedurende zijne afwezigheid was de oudst aanwezende zeeofficier te Batavia met de leiding van zaken bij het departement belast.

Na hetgeen in 't vorig verslag (bls. 50) is gezegd omtrent het streven naar bezuiniging in de organisatie van sommige afdeelingen van het departement der marine, zijn voorshands geen nadere maatregelen in die richting te vermelden. Het onderzoek is echter nog niet gesloten. Omtrent de mogelijkheid van eenige aan de orde gestelde verdere vereenvoudigingen toch kan, door bijkomende omstandigheden, thans nog geen definitief oordeel worden uitgesproken.

Onafhankelijk van de vraag of en in hoever ware terug te komen op de bij Koninklijk besluit dd. 16 November 1866 n°. 80 (Indisch Staatsblad 1867 n°. 56) aangenomen grondslagen betreffende de verdeeling van de kosten der militaire zeemacht in Indië over de

[1]) Over eene nieuwe regeling met betrekking tot de door de commandanten van leger en vloot voor hunne inspectiereizen in rekening te brengen reis- en verblijfkosten is gehandeld in den aanhef van hoofdstuk D (bls. 40 hiervóór).

Staatsbegrooting en de Indische begrooting, wordt van 1895 af een juistere regel gevolgd ten aanzien van de restitutie door het Departement van Koloniën aan dat van Marine hier te lande van de uitgaven door het Rijk gedaan ten behoeve van het bij de Indische militaire marine gedetacheerd personeel der Nederlandsche Zeemacht. Placht men tot dusver het bij de Indische begrooting voor die uitgaven geraamde bedrag als bijdrage uit te keeren, thans is uitgemaakt, dat er verrekening zal plaats hebben van werkelijk verdiende traktementen en soldijen. Vermits voor het verzamelen enz. van de voor de bewuste verrekening gevorderde gegevens de hulp wordt vereischt van een schrijver uit het vaste korps dek- en onderofficieren der Nederlandsche marine, is zoodanige schrijver 1ste klasse sedert 1 Januari 1895 (Indisch Staatsblad n°. 8) gedetacheerd bij de 3de afdeeling van het departement der marine te Batavia; hij is tevens belast met het werk van een der klerken bij gemelde afdeeling, in verband waarmede tegelijkertijd de voor klerkengelden toegestane fondsen werden verminderd.

§ 2. *Oorlogsmarine.*

a. Personeel.

De formatie en de sterkte der bemanning van elk der tot de Indische militaire marine en tot het auxiliair eskader behoorende bodems, welke bij het einde van 1894 in dienst waren (daaronder ook begrepen die welke in reparatie lagen, maar niet uit de sterkte waren afgevoerd), vindt men vermeld in bijlage H. In het volgende staatje is aangegeven hoe de totale bemanningssterkte, voor officieren en voor minderen afzonderlijk, zich bij het begin en bij het einde van 1894 voordeed tegenover de »Bepaalde sterkte", en wel gesplitst in eigenlijk marine-personeel, in personeel voor den stoomvaartdienst en in personeel behoorende tot het korps mariniers.

OMSCHRIJVING.		Personeel der eigenlijke marine (Indisch en auxiliair eskader).			Stoomvaartdienst.			Mariniers.		Totalen.			
		Officieren.	Onderofficieren en minderen.		Officieren-machinist.	Onderofficieren en minderen.		Officieren.	Onderofficieren en minderen (Europeanen).	Officieren.	Onderofficieren en minderen.		
			Europeanen.	Inlanders.		Europeanen.	Inlanders.				Europeanen.	Inlanders.	Te zamen.
Ult. 1893	Bepaalde sterkte *a*)	234	1506	509	1	297	387	7	470	242	2273	896	3169
	Aanwezige sterkte *b*)	272	1586	*c*) 641	6	336	485	6	571	284	2493	1126	3619
Ult. 1894	Bepaalde sterkte *a*)	266	1719	544	7	316	459	7	523	280	2558	1003	3591
	Aanwezige sterkte *b*)	262	1797	*d*) 713	5	381	496	7	535	274	2713	1209	3922

a) Zonder de verhooging, die onder de benaming van „bovenrol" is toegestaan (sedert September 1890, wat de inlandsche schepelingen betreft, tijdelijk — zie lager — van 10 op 20 pct. gebracht), doch met inbegrip van het personeel dat *vast* was aangewezen voor het vervullen van betrekkingen aan wal, bestaande op ult. 1893 uit 13 officieren en 1 schrijver en op ult. 1894 uit 12 officieren en 1 schrijver. Tevens is wat laatstgemeld tijdstip betreft medegerekend de bemanning van het boven de formatie in dienst zijnde flottieljevaartuig *Kali*, bestaande uit 76 Europeanen en 28 inlanders.

b) Onder de aanwezige sterkte zijn ook de van boord geëvacueerden begrepen, ten getale van 4 officieren en 110 minderen op ult. 1893 en van 7 officieren en 89 minderen op ult. 1894. Behalve het vast personeel aan wal werden nog gebezigd in functiën of voor doeleinden, waarop bij de „Bepaalde sterkte" niet was gerekend: op ult. 1893 12 officieren en 27 minderen en op ult. 1894 9 officieren en 25 minderen (daaronder op elk der beide tijdstippen 5 officieren en 22 minderen als Europeesche bemanning van de stoom-communicatiejachten *Kwartel* en *Sateliet*).

c) Hieronder 31 inlanders die dienst deden als hofmeester, bajuits- of officierskok, voor welke „qualiteiten" bij de „Bepaalde sterkte" op Europeanen gerekend.

d) Hieronder 32 inlanders als voren.

De *gemiddelde* sterkte van het personeel der oorlogsvloot over 1894 bedroeg 266 officieren, benevens 2531 Europeesche en 1120 inlandsche onderofficieren en minderen, in het geheel derhalve 3917 koppen, tegen 3827 over 1893.

Van de op ult. 1894 aanwezige sterkte van 4183 koppen (hierbij niet gerekend het personeel, vast aangewezen voor het vervullen van betrekkingen aan wal, ten getale van 12 officieren en 1 schrijver) waren in de rol der twee wachtschepen ingeschreven 787 koppen, zoodat voor de overige schepen, tegenover eene »Bepaalde sterkte" van 3534 koppen (Indisch eskader 2221 en auxiliair eskader 1313), ongerekend de als »bovenrol" toegestane verhooging, er overbleven 3396 (Indisch eskader 2211, auxiliair eskader 1185).

De verschillende graden van Europeesch en van inlandsch matroos waren bij het einde van 1894 bezet als volgt:

GRADEN.	Europeanen.		Inlanders.	
	Bepaalde sterkte. (zonder „bovenrol").	Aanwezige sterkte.	Bepaalde sterkte. (zonder „bovenrol").	Aanwezige sterkte.
Matrozen 1ste klasse	215	294	21	17
„ 2de „	302	234	21	19
„ 3de „ *a*)	468	513	215	293
Lichtmatrozen	162	*b*) 146	213	293
Te zamen	1147	1187	476	622
Ult. 1893 waren deze totalen	964	*c*) 1025	416	556

a) De inlandsche matrozen van een minderen graad dan de 1ste of 2de klasse worden enkel matrozen genoemd (zonder bijvoeging 3de klasse).

b) Hieronder 1 „jongen".

c) Onder de lichtmatrozen op ult. 1893, ten getale van 157, telde men 11 „jongens".

De indertijd ondervonden moeielijkheden, om het personeel der Europeesche vuurstokers in Indië voltallig te houden, leidden in 1891 tot bijzondere maatregelen ter aanvulling van het incompleet. Niet alleen werden de handgelden bij aanneming en reëngagement verhoogd, maar ook werden geschikte matrozen 3de klasse en lichtmatrozen in de gelegenheid gesteld zich te bekwamen voor de vereischte proef om als vuurstoker 3de klasse te kunnen dienst doen. Sedert is in 1893 en 1894 het aantal Europeesche vuurstokers bij de militaire marine in Indië belangrijk toegenomen, zoodat na 1 Juli 1894 de overgang in die »qualiteit" voor matrozen gesloten is. Zooals reeds in 't vorig verslag (blz. 51) is vermeld, was men intusschen in Indië er op bedacht een deel der inlandsche vuurstokers, door hen dagelijks eenige uren bij het marine-etablissement te Soerabaija met smeden, bankwerken, enz. bezig te houden, eenige bedrevenheid als werkman te doen verkrijgen, ten einde, wanneer zich weder een incompleet mocht voordoen, als laatstelijk in 1891 en gedurende eenige maanden van 1892 het geval was, eenige plaatsen van Europeesch vuurstoker door inlanders te kunnen doen innemen. Ofschoon die maatregel aanvankelijk weinig heeft opgeleverd, is echter niet aanstonds de opleiding gestaakt, maar is bij gouvernementsbesluit dd. 28 Februari 1895 n°. 11 de commandant der zeemacht gemachtigd de proef op eenigszins gewijzigden voet voort te zetten.

De mutatiën onder het personeel der vloot waren gedurende 1894, althans wat het Europeesch gedeelte betreft, geringer dan in een der twee voorafgegane jaren, terwijl, zooals het volgende staatje kan doen zien, zoowel onder Europeanen als onder inlanders de aanvulling vrij belangrijk grooter was dan de verliezen

AARD DER MUTATIËN.	EUROPEANEN. Officieren.	EUROPEANEN. Onderofficieren en minderen.	INLANDERS (onderofficieren en minderen).
Aanvulling.			
Aangebracht uit Nederland:			
per oorlogsschepen *Borneo*, *de Ruyter* en *Koningin Wilhelmina der Nederlanden* . . .	46	624	. . . .
„ mail	26	270	. . . .
Te zamen . . .	72	894	
Aangenomen in Indië	. . . .	„	455
Teruggekeerde gedeserteerden of vermisten .	„	„	28
Bijgekomen door terugkomst van „verlof buiten bezwaar van den lande"	1	„	„
	73	894	
Totalen. . .	967		483
Verlies.			
Teruggekeerd naar Nederland:			
per oorlogsschip *de Ruyter*	12	272	. . . .
„ mail	65	374	. . . .
Te zamen *a*) . .	77	646	
Ontslagen	1	10	*b*) 231
Overleden	1	18	57
Gedeserteerd of vermist	„	„	112
Afgevoerd ter zake van verleend verlof buiten bezwaar van den lande	4	„	„
	83	674	
Totalen. . .	757		400

a) Onder deze teruggekeerden zijn ook begrepen zij die voor verderen dienst in Indië werden afgekeurd. Dit laatste was in 1894 het geval met 241 Europeanen (zie het slot van bijlage H hierachter), van welke afgekeurden er echter 19 in het voorafgaande staatje niet zijn medegeteld, omdat zij op ult. 1894 nog niet herwaarts waren vertrokken.

b) Hieronder ook de afgekeurden. Blijkens evenvermelde bijlage H werden in 1894 in 't geheel 207 inlandsche schepelingen afgekeurd.

Hoewel de quantitatieve aanvulling van het inlandsch personeel geen moeielijkheden opleverde, ondervond men daarbij toch veel teleurstelling, inzonderheid wat betreft de aangeworvenen te Samarang. Van de 120 aldaar in het eerste halfjaar van 1894 aangenomen schepelingen waren er op 1 October 1894 reeds 54 afgekeurd, 2 gedeserteerd en 19 overleden, terwijl 12 hunner werden bevonden gedeserteerde soldaten te zijn, zoodat er toen nog slechts 33 van de bedoelde 120 schepelingen (of 27½ pct) in dienst bleven. Daarom was het noodig den maatregel van September 1890, waarbij als »bovenrol", in plaats van 10 pct. van de »Bepaalde sterkte", tijdelijk 20 pct. was toegestaan, weder voor één jaar, d. i. tot ult. Augustus 1895, te bestendigen (gouvernementsbesluit dd. 1 Augustus 1894 n°. 58).

Naar aanleiding van het in 't vorig verslag (blz. 51) te dezer zake opgemerkte is door de Indische Regeering betoogd, dat het niet raadzaam is te achten de nieuw aangeworven inlandsche schepelingen, langer dan en reeds in het belang van hunne oefening het geval is, op de wachtschepen aan te houden, daar dit tot uitbreiding van de formatie zou nopen, zonder dat er eenige kans zou bestaan dat de schepelingen alsdan op de actieve schepen beter bestand zouden zijn tegen infectie van berriberri.

De in 't vorig verslag (blz. 51) bedoelde nieuwe schaftingstarieven voor de Europeesche schepelingen zijn sedert 1 Januari 1894 aan de practijk getoetst en voldoen goed. Ook bij de expeditionaire scheepsmacht voor Lombok hebben de voedingstarieven voor de schepelingen — welke ook, op eene enkele uitzondering na, voor de manschappen der landingsdivisie van toepassing zijn gebleven — tot geen enkele klacht aanleiding gegeven. De kosten per man en per dag van deze betere voeding zijn daarenboven gebleken veel minder te zijn dan uit vroegere berekeningen viel af te leiden.

Betreffende de kleeding en uitrusting van de manschappen der landingsdivisiën werden geen klachten vernomen. Door zooveel mogelijk de confectie van kleedingstukken voor inlandsche schepelingen in de gevangenissen te Soerabaija en Samarang te doen plaats hebben, konden de prijzen dier artikelen worden verlaagd, hetgeen vooral bij de gouvernementsmarine eene niet onbeduidende bezuiniging ten gevolge heeft, afgescheiden nog van het feit dat daardoor de geregelde werkverschaffing aan de gevangenen is bevorderd.

Omtrent den gezondheidstoestand op de vloot gedurende 1894 waren bij de afsluiting van dit gedeelte van het verslag nog geen volledige opgaven van den geneeskundigen dienst ingekomen. Intusschen kan worden bericht dat de gezondheidstoestand over het algemeen niet ongunstiger was te noemen dan in 1893 en dat geen enkel geval van cholera aan boord der schepen voorkwam. Overigens vindt men nog het volgende aangeteekend.

Het cijfer der in 1894 afgekeurden, blijkens de noten *a* en *b* onder het staatje hiervóór ten bedrage van 241 Europeanen en 207 inlanders, was, alleen wat de Europeanen betreft, hooger dan het gemiddelde over de vier voorafgegane jaren, toen dooreengenomen 183 Europeanen werden afgekeurd, tegen 263 inlanders. De afkeuringen waren in 268 van de 448 gevallen, dus voor ongeveer 60 pct., het gevolg van berriberri, eene verhouding die gunstiger was dan in 1893, 1892 en 1891 (respectievelijk 64, 66 en 83 pct.), doch minder gunstig dan in 1890 (56 pct). Wat de Europeanen betrof, beliep het getal ter zake van berriberri ongeschikt verklaarden voor verderen dienst in Indië in laatstgemelde vier jaren (1890 t/m 1893) achtereenvolgens 76, 118, 36 en 53 en in 1894 78, terwijl het cijfer der uit dien hoofde afgekeurde inlanders achtereenvolgens bedroeg 117, 382, 230, 229 en 190. Onder de in 1894 bij de oorlogsmarine overledenen, blijkens het evenbedoelde staatje ten getale van 19 Europeanen en 57 inlanders, telde men 1 (Europeaan) die sneuvelde, en voorts 8 (4 Europeanen en 4 inlanders), die verdronken of op andere wijze noodlottig omkwamen. Aan ziekten stierven dus 14 Europeanen (hieronder 1 aan berriberri) en 53 inlanders (op 4 na, allen aan berriberri). Dooreengenomen waren in elk der jaren 1890 t/m 1893 aan ziekten bezweken 23 Europeanen en 41 inlanders, waaronder aan berriberri respectievelijk 2 en 35.

De gebruikelijke statistische opgaven betreffende den geneeskundigen dienst bij de zeemacht over de laatst bekende vijf jaren (1889 t/m 1893) zijn vermeld aan het slot van de reeds aangehaalde bijlage H hierachter.

b. Materieel.

Sterkte en toestand. De samenstelling van de oorlogsvloot — in bijzonderheden aangewezen in de zooeven vermelde bijlage H, die eenige gegevens bevat, welke in soortgelijke bijlagen van vorige verslagen niet voorkwamen — onderging gedurende het tijdvak 1 April 1894 t/m 31 Maart 1895 geen belangrijke wijzigingen. Op beide tijdstippen waren 29 schepen aanwezig (26 in- en 3 buiten dienst), waarvan 4 behoorende tot het auxiliair eskader der Nederlandsche marine, en 25 tot de Indische militaire marine. Met bestemming om deel uit te maken van het auxiliair eskader, kwam op 21 November 1894 uit Nederland het pantserdekschip *Koningin Wilhelmina der Nederlanden* aan. Deze bodem kwam in de plaats van het pantserschip *Koning der Nederlanden*, hetwelk te rekenen van genoemden datum werd overgenomen ten behoeve van de Indische militaire marine. Deze — door het ontvallen op 1 September te voren van het voor verderen dienst afgekeurde en sedert publiek verkochte flottieljevaartuig *Bandjermasin* tot 24 schepen teruggebracht — telde toen weder 25 bodems.

De 4 schepen van het auxiliair eskader behoorden allen tot de actieve sterkte, terwijl de actieve sterkte van de Indische militaire marine, bij de Indische begrooting voor 1894 (en ook bij die voor 1895) geraamd op 21 bodems, zijnde 2 minder dan voor 1893 was aangenomen geweest, 22 bedroeg, en zulks doordien, ter versterking van de expeditionaire scheepsmacht in de wateren van Lombok, op 6 September 1894 boven de formatie was in dienst gesteld het flottieljevaartuig *Bali*, toen te Soerabaija in conservatie. Daar echter het raderschip 2de klasse *Sindoro*, dat uit Atjeh naar Soerabaija was opgekomen om in onderzoek genomen te worden, in Mei jl. uit de actieve sterkte is afgevoerd, zonder door een anderen bodem vervangen te zijn, is thans het aantal in dienst zijnde schepen der Indische militaire marine weder tot het bepaalde getal van 21 teruggebracht.

De 29 op 1 April 1894 en op 1 April 1895 aanwezige schepen waren, naar de soort, verdeeld als volgt:

SOORT DER SCHEPEN	Bepaalde actieve sterkte voor:		Aanwezige oorlogsbodems, enz. op 1 April 1894. In dienst.		Tijdelijk uit de sterkte afgevoerd.		op 1 April 1895. In dienst.		Tijdelijk uit de sterkte afgevoerd.	
	1894.	1895.	Voor stations- of andere diensten gebezigd.	Bij het marine-etablissement vertoevende.	In conservatie.	In herstelling.	Voor stations- of andere diensten gebezigd.	Bij het marine-etablissement vertoevende.	In conservatie.	In herstelling.
INDISCHE MILITAIRE MARINE.										
Pantserschip	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»
Pantserdekkorvet	1	1	1	»	»	»	»	1	»	»
Flottieljevaartuigen	11	11	11	1	1	2	12	»	»	2
Raderschepen 1ste klasse	1	1	1	»	»	»	1	»	»	»
Idem 2de „	2	2	2	»	»	»	2	»	»	»
Spartorpedoboot	1	1	1	»	»	»	1	»	»	»
Wachtschepen	2	2	2	»	»	»	2	»	»	»
Opnemingsvaartuigen	3	3	3	»	»	»	3	»	»	»
	21	21	a) 21	a) 1	1	2	b) 21	b) 1	1	2
AUXILIAIR ESKADER.										
Pantserdekschip	»	1	»	»	»	»	1	»	»	»
Pantserschepen	2	1	2	»	»	»	1	»	»	»
Fregatten	2	2	2	»	»	»	2	»	»	»

a) Op 1 April 1894 was, om de in 't vorig verslag (blz. 52, noot a) vermelde redenen, de actieve sterkte der Indische militaire marine, welke gedurende 1893 uit 23 bodems had bestaan, nog niet tot het voor 1894 bepaalde getal van 21 bodems teruggebracht. Dit geschiedde eerst op 1 September 1894 door het uitvallen van het flottieljevaartuig *[illegible]*.

b) De overschrijding van de actieve sterkte met 1 bodem dagteekent van 6 September 1894, door de indienststelling (tijdelijk boven de formatie) van het flottieljevaartuig *Bali* (zie hiervóór).

In de vorenstaande tabel zijn niet begrepen de bij de scheepsmacht in Atjeh voor communicatiediensten gebezigde stoomjachten der Indische militaire marine *Koerier* en *Satelliet*, noch ook de aanwezige 24 stoomsloepen en 5 (op 1 April 1894 6) stoombarkassen. Op 1 April 1895 beschikte de scheepsmacht in Atjeh over 3 der stoombarkassen, en waren de 2 andere toegevoegd aan het wachtschip te Tandjong Priok (Batavia) en aan het opnemingsstoomschip. (De zesde stoombarkas was in 1894, ten gevolge van den slechten toestand van ketel en werktuigen, afgekeurd.) Van de 24 stoomsloepen — evenveel als op 1 April 1894 — waren er op 1 April 1895 2 in conservatie en de 22 andere over de in dienst zijnde schepen verdeeld (4 bij het auxiliair eskader en 18 bij de Indische militaire marine).

Onder de nieuwe gegevens, in het als bijlage H hierachter gevoegde overzicht opgenomen, behoort ook de aanduiding van de soort en het aantal der aan boord aanwezige vuurmonden. Te dezer plaatse zij omtrent de bewapening nog aangeteekend dat op ult. April 1895 ook de beide wachtschepen met het snelvurend kanon van 3.7 cM. waren uitgerust, zoodat op dien datum alle schepen der Indische militaire marine, uitgenomen de opnemingsvaartuigen, van die geschutsoort waren voorzien.

Gedurende het in dit verslag behandelde tijdvak bleef weder het overgroote meerendeel der schepen van de Indische militaire marine gebezigd in de wateren van Atjeh. Te Pinang en te Singapore werden aan deze schepen de hoogst noodige voorzieningen, meer bepaaldelijk tot het gewone onderhoud behoorende, verricht.[1])

Omtrent den toestand op 1 April jl. van de verschillende bodems, voor zooveel zij tot de Indische militaire marine behooren, valt het navolgende aan te teekenen.

P a n t s e r s c h i p. De *Koning der Nederlanden*, in November 1894 tot de Indische militaire marine overgegaan, werd begin Februari 1895 aan de scheepsmacht in de wateren van Atjeh onttrokken, en op 1 April 1895 bij het marine-etablissement te Soerabaja buiten dienst gesteld om in onderzoek te worden opgenomen. Uithoofde van den slechten toestand der stoomketels en wegens de belangrijk aangegroeide huid, waardoor slechts weinig vaart kon worden gehouden, heeft het schip op de reis van Atjeh naar Soerabaja te Singapore gedokt.

P a n t s e r d e k k o r v e t. De *Sumatra*, het eenige schip van dit charter, werd in Augustus 1894 te Soerabaja in timmering opgenomen, ten einde belangrijke herstellingen te ondergaan. Bij deze timmering zullen de stoomleiding voor een belangrijk deel worden gewijzigd, de Merryweather-stoomketel van boord worden genomen, om daar ter plaatse een tweetal Weir-evaporators tot het leveren van ketel-voedingwater te kunnen opstellen, en de nieuwe wanier-machine tot betere ventilatie van het achterschip onder het pantserdek worden geplaatst; verder zullen de noodige wijzigingen en herstellingen aan romp, machines en ketels worden uitgevoerd, welke werkzaamheden vermoedelijk eerst op het einde van Augustus 1895 zouden afloopen.

F l o t t i e l j e - v a a r t u i g e n. Aanwezig 14, zijnde 1 minder dan op 1 April 1894 door het ontvallen van de *Bandjermasin*, die de hooge kosten, welke met het nog voor eenigen tijd bruikbaar maken van dien bodem zouden zijn gemoeid, voornamelijk ten gevolge van den slechten toestand der ketels, niet meer waard werd geacht. Op 1 April 1895 waren, evenals het jaar te voren, 12 flottieljevaartuigen in dienst, daaronder nu ook de *Bali*, die zich op 1 April 1894 in conservatie bevond. Daarentegen rekenden nog altijd niet tot de actieve sterkte de in reparatie gebleven *Java* en *Makasser*.

Verkeerde de *Bali* op 1 April 1895 in zeer goeden staat, hetzelfde wordt verklaard van de *Borneo*, de *Lombok* en de *Sumbawa*. Als in goeden staat verkeerende, vielen aan te merken de *Ceram*, de *Flores*, de *Madura*, de *Pontianak* en de *Batavia*, terwijl als nog bruikbaar werden bestempeld de *Padang*, de *Sambas* en de *Benkoelen*.

Ten aanzien van den stand der werkzaamheden aan de 2 niet actief zijnde flottieljevaartuigen is het volgende gemeld. De werkzaamheden aan de *Makasser* waren tijdelijk gestaakt moeten worden, omdat bij het marine-etablissement meer spoedeischend werk diende voor te gaan. Dientengevolge zou nu de gereedheid van de *Makasser* eerst omstreeks Juni 1895 kunnen worden tegemoet gezien, terwijl dit voor de *Java* eerst verwacht werd tegen October

[1]) Dit was gedurende het in behandeling zijnde tijdvak het geval met een 12-tal der tot die scheepsmacht behoorende bodems, zoomede met de 2 in Atjeh dienstdoende stoomjachten. Bij sommige van deze schepen en vaartuigen kwam het dokken en repareeren tweemaal voor. Het raderschip 2de klasse *Sindoro*, dat, toen het te Singapore dokte, tevens eenige kleine reparatiën onderging, kwam te Pinang tweemalen voor kleine voorzieningen, terwijl door dien bodem, bij gelegenheid van het kolenladen en ververschen, nog vijfmaal de assistentie van particuliere ateliers te Pinang werd ingeroepen voor het schoonmaken van de stoomketels. Ook de twee opnemingsvaartuigen, die langs de Sumatra-kust waren tewerkgesteld, dokten en repareerden te Singapore. De door al de bedoelde 16 schepen en vaartuigen van 1 April 1894 t/m 31 Maart 1895 te Singapore en te Pinang gemaakte kosten beliepen f 82 679 (verg. de gedetailleerde opgaven in bijlage H hierachter).

1895. Bij de reparatie, die de *Makasser* nu ondergaat, zal dit schip van een overdekten bak worden voorzien. [1]

Raderschepen (1 der 1ste en 2 der 2de klasse). Het raderschip 1ste klasse *Merapi* verkeerde in bruikbaren staat. Deze bodem heeft in Maart en April 1894 te Singapore gedokt en gerepareerd, en in November weder terzelfde plaatse gedokt en eenige voorzieningen aan de zinken dubbeling ondergaan. Het raderschip 2de klasse *Sindoro* is, zooals hooger gezegd, in Mei jl. te Soerabaija buiten dienst gesteld, ten einde aldaar in onderzoek te worden genomen. Zoo dit onderzoek daartoe mocht leiden, zal het schip de noodige voorzieningen ondergaan ten einde in reserve te worden gebracht. Het raderschip 2de klasse *Soembing* werd in November 1894 tijdelijk aan het station Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo onttrokken, om te Soerabaija te dokken en de noodige voorzieningen aan romp, machines en ketels te ondergaan, na afloop waarvan het schip in het laatst van December 1894 weder naar genoemd station terugkeerde.

Spartorpedoboot. De *Cerberus* verbleef meestentijds op de voor conservatie van die boot bestemde sleephelling van het marine-etablissement te Soerabaija, van welke helling de boot te water werd gelaten voor de periodieke oefeningstochten in Straat Madura en voor hare reis naar Tandjong Priok en terug in November en December 1894. Diverse kleine voorzieningen werden aan de *Cerberus* uitgevoerd.

Wachtschepen. In de *Gedeh*, wachtschip te Tandjong Priok (Batavia), bleven de witte mieren voortwoekeren, echter zonder dat zulks tot groote bezwaren aanleiding gaf. Eenige weinig omvangrijke voorzieningen werden vanwege de »Droogdok-maatschappij Tandjong Priok" aan boord van dezen bodem uitgevoerd. De *Bromo*, wachtschip te Soerabaija, verkeerde in goeden staat.

Opnemingsvaartuigen. De toestand van het opnemingsstoomschip *Banda* wordt bestempeld als »over het algemeen vrij goed"; van de ketels wordt gezegd dat zij vermoedelijk nog slechts een paar jaren zullen kunnen dienst doen. Van Mei tot October 1894 vertoefde deze bodem te Soerabaija om bij het marine-etablissement te dokken en de noodige voorzieningen te ondergaan. Gedurende dit verblijf te Soerabaija werd de vroeger aan de *Banda* toegevoegde stoombarkas n°. 13 verwisseld tegen de van een condensor voorziene stoombarkas n°. 1, waardoor het veelvuldig distilleeren aan boord van de *Banda* en het daarmede gepaard kolenverbruik zal worden beperkt. De zeilopnemingsvaartuigen *Blommendal* en *Melvill van Carnbee* verkeerden in goeden staat; beide vaartuigen dokten en repareerden te Singapore in Juni 1894.

Stationneering, enz. In het station Noordelijk Sumatra bleven 13 oorlogsbodems gebezigd. Op 1 April 1895 waren het de volgende: fregat *Tromp* van het auxiliair eskader, stationschip te Olehleh, ter vervanging van het in Februari te voren naar het marine-etablissement te Soerabaija opgekomen pantserschip der Indische militaire marine *Koning der Nederlanden*, en verder 12 schepen der laatstbedoelde marine, namelijk: raderschip 1ste klasse *Merapi*, raderschip 2de klasse *Sindoro*, benevens de flottieljevaartuigen *Pontianak* (in 't laatst van April 1894 in het station aangekomen ter vervanging van de weinige dagen later naar Java ter buitendienststelling opgekomen *Bandjermasin*), *Sambas*, *Batavia*, *Padang*, *Benkoelen*, *Madura*, *Flores*, *Ceram*, *Lombok* en *Sumbawa*.

Overigens hield één bodem station in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo, en wel het raderschip 2de klasse *Soembing*, dat echter, gedurende ongeveer een maand, den dienst aldaar moest staken om te Soerabaija te dokken en eenige herstellingen te ondergaan.

Tot de scheepsmacht in de wateren beoosten Java en Borneo behoorden laatstelijk (sedert Juni 1894) 5, in plaats van 4 bodems. Van de 4, die bij de afsluiting van de opgaven in 't vorig verslag (1 April 1894) deel van die divisie uitmaakten, zijnde van het auxiliair eskader de fregatten *Koningin Emma der Nederlanden* en *Tromp*, zoomede het pantserschip *Prins Hendrik der Nederlanden*, en van de Indische militaire marine het flottieljevaartuig *Borneo*, werd in December 1894 de *Tromp* (die toen voor herstellingen naar Soerabaija opkwam) vervangen door het pantserdekschip van het auxiliair eskader *Koningin Wilhelmina der Nederlanden*, terwijl als vijfde schip bij bedoelde scheepsmacht werd ingedeeld eerst gedurende ruim twee maanden (Juni/Augustus) de pantserdekkorvet der Indische militaire marine *Sumatra* (sedert te Soerabaija in herstelling genomen) en vervolgens (van 13 September 1894 af) het flottieljevaartuig *Bali*, mede van de Indische militaire marine.

De spartorpedoboot *Cerberus* bleef te Soerabaija in station.

De oorlogsstoomjachten *Satelliet* en *Koerier* bleven bij de in Atjeh aanwezige scheepsmacht als advies- en communicatie-vaartuigen dienst doen. Over de bestemming van de overige kleine vaartuigen van de Indische militaire marine is reeds hiervóór gehandeld.

Steenkolen. Ter vervanging van de veronderde regeling van 1863 werden bij gouvernementsbesluit dd. 11 April 1894 n°. 4 nieuwe voorschriften vastgesteld betreffende het toezicht en beheer enz. van de steenkolendepôts der marine in Nederlandsch-Indië. Uitgenomen wat betreft het depôt te Soerabaija, waarover het algemeen toezicht wordt uitgeoefend door den directeur van het marine-etablissement, berust dat toezicht elders bij de hoofden van gewestelijk of plaatselijk bestuur in wier gewest of afdeeling zich één of meer kolendepôts bevinden. De bij de nieuwe voorschriften bedoelde 23 depôts (waaronder niet meer gerekend dat op Bengkalis in de residentie Oostkust van Sumatra, tot welks intrekking sedert besloten is, als door veranderde omstandigheden overbodig gebleken) en 1 hulpdepôt zijn over den Archipel verspreid als volgt: 3 op Java (te Tandjong Priok, Soerabaija en Banjoewangi), — 4 op Sumatra [2] (te Siboga, of juister op het eilandje Pontang Ketjil, in de residentie Tapanoli, te Laboean Deli in de residentie Oostkust van Sumatra, zoomede te Palembang en te Djambi in de residentie Palembang), — 1 in de residentie Riouw en onderhoorigheden (op het eilandje Baijan in de binnenbaai van Tandjong Pinang), — 1 op Banka (ter hoofdplaats Muntok), — 3 op Borneo (te Pontianak en te Sintang in de Wester- en te Bandjermasin in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo), — 5 op en bij Celebes (in het gouvernement Celebes en onderhoorigheden te Makasser, te Laboean Dedeh in het landschap Tontoli, op Boeton en te Bima op Soembawa, zoomede in de residentie Menado te Kema), — 6 in de Molukken (in de residentie Amboina te Wainitoe op het eiland Amboina, te Gisser op Ceramlaut, te Dobo op een der Aroe-eilanden en te Tepa op Babber, zoomede in de residentie Ternate ter hoofdplaats van dien naam en te Doreh op Nieuw-Guinea's noordkust, dit laatste uitmakende het hooger bedoelde hulpdepôt), — en eindelijk in de residentie Timor 1 (te Haneisi op het eilandje Semauw niet ver van de hoofdplaats Koepang).

Voor zoover de dienst der gouvernementskolenontginning op Sumatra in 1894 in staat was Ombilien-kolen voor de marine aan te voeren, werd van die kolensoort gebruik gemaakt ter aanvulling van den voorraad. Gedurende de eerste helft van het jaar werden van de Emmahaven met het door bedoelden dienst gehuurde stoomschip *Celebes* (in vijf ladingen) ten behoeve van de marine aangebracht 10 609 ton, waarvan 1940 ton te Olehleh (Atjeh) en het overige te Tandjong Priok, Soerabaija, Makasser en Amboina. Onder de te Soerabaija aangevoerde hoeveelheid waren begrepen 1025 ton »Förderkolen" (zie vorig verslag, blz. 541), welke uitsluitend voor werfgebruik werden gebezigd en voor het doel geschikt bleken.

Gedurende de tweede helft van 1894 had, wegens storing in de ontginning ten gevolge van een in de mijnen ontstanen brand (verg. vorig verslag, blz. 255), geen aanvoer van Ombilien-kolen ten behoeve van de marine plaats, en werden de depôts waar noodig gedurende dat tijdsverloop, op machtiging der Indische Regeering, aangevuld met Cardiff-kolen, geleverd door te Batavia gevestigde firma's, met wie onderhandsche overeenkomsten ter zake werden gesloten. Dientengevolge werden, tot de daarbij vermelde prijzen, te Soerabaija, Bandjermasin en Makasser de op onderscheidene vermelde hoeveelheden Cardiff-kolen geleverd.

[1] Het blijkens noot 1 op blz. 53 van 't vorig verslag hier te lande in aanbouw genomen nieuwe flottieljevaartuig — sedert *Nias* gedoopt — komt in het najaar gereed. Van de gelden, bij de loopende Indische begrooting toegestaan om nog dit jaar een tweede stoomschip ten behoeve van de Indische militaire marine op stapel te doen zetten, wordt gebruik gemaakt ter aanschaffing van een tweede flottieljevaartuig type *Nias*, aan hoedanig vaartuig, naar het zich laat aanzien, tegen het einde van 1896 dringender behoefte zal bestaan dan aan een raderschip (rivieroorlogschip), zooals oorspronkelijk was aangevraagd. Het nieuwe vaartuig, dat op dezelfde werf als de *Nias* zal worden gebouwd (ook nu waren de heeren Huygens en van Gelder te Amsterdam de minste inschrijvers, thans met f 360 630), zal echter worden voorzien van modern geschut. In plaats van 3 kanonnen van 12 c.M. K. A., zal het als hoofdbewapening krijgen 3 kanonnen van 10.5 c.M. A., welke laatste geschutsoort tot nogtoe bij de Indische militaire marine alleen wordt gevonden aan boord van het flottieljevaartuig *Borneo* (verg. bijlage II hierachter).

[2] De hoogerbedoelde voorschriften gelden niet voor Atjeh, waar de kolenlevering het onderwerp van een tienjarig contract uitmaakt (verg. vorig verslag, blz. 255).

DEPÔTS	Wanneer aangebracht.		Gelaste hoeveelheid in Ned. tonnen	Prijs per Eng. ton.
Soerabaja	Juli	1894	1814	f 15.00
Idem	September	„	3569	15.00
Idem	October	„	a) 314	19.48
Idem	December	„	1185	14.69
Bandjermasin	October	„	1929	19.48
Makasser	September	„	b) 3287	19.00

a) Deze hoeveelheid werd aangevoerd gelijktijdig met de voor Bandjermasin bestemde lading, waarbij, ten einde een lagen kolenprijs te bedingen, vergund was p. m. 300 ton als ballast aan boord te houden en te Soerabaja te lossen.

b) In Januari 1894 waren te Makasser nog gelost 322 ton Cardiff-kolen, behoorende tot de voor dat depôt aangevraagde lading, waarvan in het vorig verslag werd melding gemaakt.

In aansluiting aan het medegedeelde in het vorig verslag over het gebruik van Ombilien-kolen zij aangeteekend, dat over het algemeen de rapporten, die door de commandeerende officieren der oorlogsvaartuigen en door de gezaghebbers der gouvernements-stoomschepen zijn uitgebracht, op enkele uitzonderingen na, niet ongunstig luiden. Op de meeste schepen was het stoomhouden gemakkelijk en bleken de kolen, hoewel zij in vele opzichten beneden de Cardiff-kolen gesteld werden, zeer goed bruikbaar. Uit alle rapporten is echter gebleken dat er, ondanks de op vele schepen toegepaste middelen om de verbranding der kolen en de trekking der vuren te regelen (door verkleining van roosteroppervlak, dichter bijeen leggen van roosterijzers, verhooging van vuurbruggen en het gebruik van den demper in den schoorsteen), veel rook en roet worden gevormd. Vooral bij ketels met nauwe vlampijpen werd daardoor gaandeweg het stoomhouden moeielijk. Het kolenverbruik, hoewel op de verschillende schepen nogal uiteenloopend, bedroeg op de meeste 10 à 20 pct., op sommige 25 pct. meer dan van Cardiff-kolen. Vermoedelijk — zoo wordt in de marine-bijdrage voor dit verslag bericht — zal deze ongunstige verhouding verminderen wanneer men meer ondervinding in de wijze van stoken met deze kolen heeft opgedaan. Door meer lucht in de achterzijde der vuren en in de vlamkasten te brengen, ten einde daardoor eene vollediger verbranding te verkrijgen, en door verkleining van roosteroppervlak hoopt men tot eene betere benuttiging van de kolen te geraken en de nadeelen van groote roetvorming te verminderen. In dien zin zullen thans de proefnemingen aan boord der schepen worden voortgezet. De vergelijkende proeven tusschen Ombilien- en Cardiff-kolen aan boord van de *Sumatra* moesten wegens de lekke stoomleidingen worden gestaakt, doch zouden worden voortgezet na afloop van de herstellingen aan dezen bodem. Tevens zou dan eene proef worden genomen met z. g. »retarders" in de vlampijpen (verg. vorig verslag, blz. 255).

Ter verstrekking aan onze te Singapore en Pinang komende marine-schepen, en verder ter aanvulling van sommige onzer meest nabij eerstgenoemde plaats gelegen depôts, werden gedurende 1894 op die plaatsen aangeschaft 5815 ton Cardiff-kolen, waarvoor gemiddeld werd betaald per ton: voor de aan de schepen verstrekte hoeveelheden te Singapore f 15,91⁶ en te Pinang f 22,49⁵, terwijl voor de aan de zooeven bedoelde depôts geleverde partijen, met inbegrip dus van de kosten van transport, betaald werd gemiddeld f 22,13⁵ per ton.

Door het flottieljevaartuig *Borneo* werd in April 1894, toen het zich ter zuidkust van Nieuw-Guinea ophield, op Thursday-eiland 137 ton Cardiff-kolen ingenomen. De prijs was f 31,07⁴ per ton, vrij aan boord.

Op de Oostkust van Borneo werden te Koetei door de aldaar komende marine-schepen, gestationneerd in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo, gedurende 1894 380 ton kolen geladen uit de mijnen der »Steenkolen-maatschappij Oost-Borneo", die daarvoor aanvankelijk f 18 per ton in rekening bracht, geleverd vrachtvrij aan boord, welke prijs later werd verminderd eerst tot f 16 en daarna tot f 12 per ton. [1]) Op de Berouw- en Boeloengan-rivieren werden plaatselijk 77½ ton kolen ingekocht gemiddeld tegen f 11,12 per ton.

De depôts in de Westerafdeeling van Borneo (te Pontianak en Sintang) werden aangevuld met Borneo-kolen, afkomstig uit inlandsche ontginningen. Deze aanvullingen kwamen, met inbegrip van de transportkosten (verg. vorig verslag, blz. 256), te staan op f 31,35 en f 18,38 per ton.

[1]) In het loopende jaar zullen sommige depôts gedeeltelijk uit de Koetei-ontginning worden aangevuld, voor zoover namelijk de te bedingen prijzen aannemelijk zullen blijken.

In September 1894, toen de aanwezige voorraad kolen was opgebruikt, werd krachtens eene reeds vroeger genomen beslissing opgeheven het depôt te Ringat in het tot de residentie Riouw en onderhoorigheden behoorende landschap Indragiri op Sumatra, zijnde inmiddels afgezien van het denkbeeld (zie vorig verslag, blz. 54) om daarvoor een depôt aan de kwala Tjinako in de plaats te doen komen.

Het dagelijksch beheer over het kolendepôt te Kema (residentie Menado), waarmede tot dusver een inlandsch opziener (tevens fungeerend havenmeester) was belast, zal voortaan (gouvernementsbesluit dd. 2 Februari 1895 n°. 3) als bijbetrekking worden waargenomen door den hulppostcommies ter plaatse (wien tevens de functiën van havenmeester zijn opgedragen).

§ 3. *Gouvernementsmarine.*

a. Personeel.

In de formatie der bemanning van de stoomschepen en de kleine zeilvaartuigen (adviesbooten) werd gedurende 1894 geen verandering gebracht, doch het aantal stoomschepen verminderde met 2, terwijl dat der adviesbooten met 1 vermeerderd werd. Hierdoor werden voor de stoomschepen 8 Europeanen en 46 inlanders minder, daarentegen voor de adviesbooten 11 inlanders meer vereischt. Aan Europeesch personeel waren op ult. 1894 in dienst 124 man, zijnde 3 man (1 stuurman, 1 machinist en 1 leerling-machinist) minder dan de »Bepaalde sterkte", terwijl het inlandsch personeel voor de stoomschepen bestond uit 583 opvarenden, gevende een incompleet van 11 koppen. Op de kleine zeilvaartuigen was de gevorderde sterkte van 121 inlanders bij het einde van 1894 aanwezig. Nadere opgaven nopens de gevorderde en de aanwezige bemanning van de verschillende vaartuigen der gouvernementsmarine vindt men in bijlage J.

Het korps Europeesche stuurlieden werd van 1 April 1894 tot 31 Maart 1895 aangevuld met 6 van hier uitgezonden jongelingen, afkomstig van de Kweekschool voor de Zeevaart te Amsterdam, waarvan 3 die niet voor gouvernements-rekening waren opgeleid. Voor de vervulling van de openvallende plaatsen van leerling-machinist was in Indië steeds voldoende stof te vinden. De hiervóór vermelde vacatures onder het personeel der gouvernements-stoomschepen werden opzettelijk onvervuld gelaten, met het oog op de mogelijkheid van afkeuring van een der in dienst zijnde rivierstoomschepen.

Onder het inlandsch personeel der stoomschepen konden de verschillende graden nog steeds niet overeenkomstig de behoefte worden vervuld. Zoo ontbraken bij het einde van 1894 4 timmerlieden, 1 hofmeester, 5 eerste-mandoors, 13 roergangers, 60 matrozen 1ste klasse en 22 vuurstokers 1ste klasse, te zamen 105 koppen, terwijl in de graden van tweede-mandoor, matroos 2de klasse, lichtmatroos en vuurstoker 2de klasse een overcompleet bestond van 4, 41, 30 en 19 (of te zamen 94) koppen. Gedurende 1894 overleden 30 en werden 150 inlandsche schepelingen voor verdere diensten afgekeurd, hoofdzakelijk ten gevolge van berriberri.

De voorschriften betreffende de kleeding van de inlandsche schepelingen ondergingen bij Indisch Staatsblad 1894 n°. 140 eene kleine wijziging voor zooveel betreft gekleed tenue, terwijl bij gouvernementsbesluit dd. 6 Juli 1894 n°. 3 werd ingetrokken de tijdelijke machtiging van September 1886 om aan de bedoelde opvarenden, voor zooveel zij in de Atjehsche wateren dienst deden, baaien hemden en wollen dekens ten gebruike te geven.

b. Materieel.

Sterkte en toestand. Van de samenstelling der gouvernementsmarine geeft de als bijlage J hierachter gevoegde tabel, thans aangevuld met verschillende nieuwe gegevens, een uitvoerig overzicht.

De actieve sterkte der gouvernements-stoomvloot ging gedurende het in dit verslag te behandelen tijdvak (1 April 1894 t/m 31 Maart 1895) van 19 tot 17 schepen terug, doordien, wegens afkeuring, ontvielen de rivierstoomschepen *Koetei*, *Indragiri* en *Boni* (alle drie sedert verkocht), waarvoor alleen het bij het marine-etablissement te Soerabaja gebouwde nieuwe stalen rivierstoomschip *Barito* in de plaats kwam. Buiten deze 17 schepen (14 [2]) zee- en 3 rivierstoom-

[2]) Onder de in dienst zijnde zeestoomschepen is bij deze opgaaf nog medegeteld de in Januari 1895 op een rif beoosten Halmaheira gestrande *Zeeduif*, in welker afbrenging men na moeitevol en volhardend pogen, onder leiding van den commandant van het flottieljevaartuig *Borneo*, in 't laatst van Maart eindelijk is geslaagd. Na te Ganeh (Halmaheira) voor den overtocht naar Soerabaja verder te zijn geschikt gemaakt, is de *Zeeduif* omstreeks medio Mei bij het marine-etablissement aangebracht. Om het dok niet te lang in beslag te nemen, zal het vaartuig op de helling van aanbouw moeten worden gehaald.

schepen) was echter nog aanwezig, maar wegens herstellingen buiten dienst, het zeestoomschip *Albatros*.

Omtrent den toestand der zeestoomschepen, in 't geheel dus 15 bedragende, is het volgende gemeld.

De twee oudste, *Havik* en *Zeemeeuw*, sedert 1878 in dienst, kwamen respectievelijk in December en November 1894 te Soerabaija om belangrijke herstellingen te ondergaan, waardoor zij nog voor minstens 3 en 7 jaren dienst zouden kunnen doen. Op 31 Maart jl. vertoefden zij nog bij het marine-etablissement. Van de twee jaren jongere *Arend* en *Valk* is het eerste in het afgeloopen jaar in herstelling geweest en verkeert thans weder in goeden staat, terwijl de *Valk*, wier buitenhuid boutziek begint te worden, spoedig naar Soerabaija zou opkomen om gekeurd en c. q. hersteld te worden en dan tevens van ketel te verwisselen. De *Zwaluw* (in 1882 gebouwd) verkeert, nadat in 1893 aan het schip, tegelijk met het inzetten van een nieuwen ketel, de noodige herstellingen zijn aangebracht, in goeden staat; wegens het aan den grond loopen ter reede Melaboeh (Atjeh's Westkust) onderging dit schip in September 1894 te Pinang eenige voorzieningen. De *Condor*, van 1885 dagteekenende, kwam den 1sten Mei 1894, na te Soerabaija herstellingen te hebben ondergaan, weder in dienst (in Atjeh) en onderging in 't laatst van 1894 te Singapore eenige voorzieningen aan de krukas en metalen. De sedert 8 à 9 jaren tot gouvernements-stoomschepen vertimmerde voormalige hopper-barges *Gier*, *Albatros* en *Sperwer* kunnen nog goede diensten bewijzen, maar moeten, als zijnde ijzeren schepen (al de anderen zeestoomschepen zijn van composite-bouw), ongeveer om de zes maanden dokken en dan tevens meer of minder belangrijke voorzieningen ondergaan aan romp, machinerieën en ketels, welke laatsten de sporen dragen van 18-jarigen ouderdom. De *Albatros* (ter vervanging waarvan in Atjeh de *Condor* was ingevallen) is echter sedert medio Juli 1894 buiten dienst tot het ondergaan van herstellingen en het ontvangen van nieuwe ketels (het is het eenige schip der gouvernementsmarine dat twee ketels heeft). Tot de schepen, die eerst sedert korten of vrij korten tijd in dienst zijn, behooren — behalve de hooger genoemde *Zeeduif* — de *Reiger*, de *Raaf*, de *Zwaan*, de *Flamingo* en de *Pelikaan*. Van deze schepen hebben in 't laatst van 1894 de *Reiger*, de *Raaf* en de *Zwaan* te Soerabaija gedokt en eenige voorzieningen ondergaan, bij welke gelegenheid de *Reiger* nieuw huidkoper, de *Zwaan* nieuwe vlampijpen en de *Raaf* eene nieuwe schroefas verkreeg; laatstgenoemd schip vertoefde in Februari 1895 andermaal te Soerabaija om voorzieningen te ondergaan wegens een gebrek aan den schroefaskoker, dat hevig warmloopen veroorzaakte.

Wat betreft de 3 nog aanwezige rivierstoomschepen, namelijk de *Singkawang*, de *Djambi* en de hooger genoemde nieuwe *Barito*, zal op de *Singkawang*, in 1876 gebouwd, voor nog slechts twee jaren dienst gerekend mogen worden, terwijl de in 1881 gebouwde *Djambi* in het tweede kwartaal 1895 naar Soerabaija zou opkomen, waar onderzocht moet worden of het schip de kosten van reparatie nog waard is.

In de formatie der adviesbooten kwam na 1 April 1894 verandering, doordien er 2 voor de residentie Menado werden toegestaan, om tijdelijk den controleur te Bwool (thans te Kwandang) en dien te Posso te kunnen dienen als vervoermiddel, terwijl in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo het getal met 1 werd verminderd. De formatie telde dus nu 11 van deze vaartuigen, en deze waren allen in dienst, namelijk 1 ter Sumatra's Westkust, 1 in de Westerafdeeling van Borneo, 2 in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo, 2 in het gouvernement Celebes en onderhoorigheden, 2 in de residentie Menado en 3 in de residentie Timor. De adviesboot (één van de drie tot dusver aldaar gestationneerde), die in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo bleek gemist te kunnen worden, werd voor verderen dienst afgekeurd en verkocht, terwijl van de 8, op ult. Maart 1894 bij het marine-etablissement te Soerabaija in conservatie, er 2 voor Menado werden in dienst gesteld en 2 strekten ter vervanging respectievelijk van één boot die te Koepang (Timor) was afgekeurd en verkocht, en van één die aldaar bij eene invallende bui omgeslagen en in 40 vademen diepte gezonken was. Op ult. Maart 1895 bleven dus slechts 4 adviesbooten in conservatie over, waaronder 2, die blijkens het vorig verslag (blz. 55) waren toegevoegd aan de scheepsmacht in de wateren van Lombok, doch den 31sten Augustus 1894 weder te Soerabaija buiten dienst werden gesteld.

Stationneering. Gedurende het tijdvak van 1 April 1894 t/m 31 Maart 1895 hadden de navolgende veranderingen plaats in de verdeeling van de gouvernements-stoomschepen over de verschillende gewesten.

In de wateren van Atjeh, waar in de eerste helft van April 1894 zich bevonden de *Albatros*, de *Havik* en de *Zwaluw*, verlieten de beide eerstgenoemde schepen respectievelijk in Juni en November 1894 het station om te Soerabaija herstellingen te ondergaan, en kwamen daarvoor in de plaats de te Soerabaija voor den actieven dienst weder geschikt gemaakte *Condor* en de in October 1894 aan de residentie Timor onttrokken *Flamingo*. De *Zwaluw* was van 27 Augustus tot 12 September, en de *Condor* van 14 November tot 25 December 1894, uit het station afwezig om respectievelijk te Pinang en te Singapore te dokken en eenige voorzieningen te ondergaan.

Ter Oostkust van Sumatra was de *Pelikaan* tot 12 Januari 1895 in dienst, toen het schip naar Ternate moest worden gedirigeerd om voorloopig de aldaar door stranding tijdelijk ontvallen *Zeeduif* te vervangen. Voor de Oostkust van Sumatra, met Banka, werd nu aangewezen de *Gier*, die tot dusver, behoudens een paar korte tusschenpoozen, het station Banka-Billiton bezet had.

In de residentie Riouw werd het sedert afgekeurde rivierstoomschip *Indragiri*, dat in April 1894 aan den dienst aldaar moest worden onttrokken, eerst tijdelijk, doch sedert Augustus voorgoed, vervangen door de *Singkawang* uit de residentie Palembang, waar de stationneering van een rivierstoomschip der gouvernementsmarine opgeheven werd. (Voor reizen naar Djambi zou de resident, telkens wanneer het noodig was, de beschikking kunnen krijgen over het voor de wateren van Banka-Billiton aangewezen zeestoomschip.)

In de Westerafdeeling van Borneo, waar in de eerste helft van April 1894 twee rivierstoomschepen (de *Djambi* en de *Koetei*) gestationneerd waren, werd dit getal, nadat in Mei 1894 het laatstgenoemde (sedert afgekeurde) schip naar Soerabaija was opgekomen, tot één schip beperkt, terwijl zoo mogelijk spoedig, bij wijze van proef, [1]) de stationneering van het eenig overgebleven stoomschip *Djambi* zal worden ingetrokken.

In de residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo was het in December van Amboina teruggekeerde stoomschip *Raaf* slechts beschikbaar tot 2 Februari 1895, toen het werd aangewezen om, na gedurende een paar weken te Soerabaija te zijn verbleven voor het verhelpen van een gebrek aan den schroefaskoker, tijdelijk het station Menado te betrekken. Er bleef dus toen in genoemde residentie alleen te beschikken over een voor rivierdiensten geschikt stoomschip, namelijk over de nieuwe *Barito*, in November 1894 in de plaats gekomen van de afgekeurde *Boni*. Voor noodzakelijke reizen naar de Oostkust van het gewest zou de resident de hulp van den stationscommandant kunnen inroepen of kunnen gebruik maken van stoomschepen der paketvaart.

Voor het gouvernement Celebes en onderhoorigheden bleef de *Zwaan* aangewezen, die echter in Februari 1895 het station verliet om hulp te verleenen tot het afbrengen van de in de wateren van Halmaheira (Ternate) gestrande *Zeeduif*. [2])

In de residentiën Menado en Ternate bleven gedurende bijna het geheele jaar 1894 in dienst respectievelijk de *Zeeduif* en de *Zeemeeuw*, doch toen in November laatstgenoemd schip, dat herstelling behoefde, naar Soerabaija moest opkomen, werd het eerste tijdelijk in zijne plaats naar de residentie Ternate gedirigeerd, waar

---

Blijkt uit het alsdan in te stellen nauwkeurig onderzoek dat het schip in zijn geheele verband niet is ontzet, dan zal het — als ruim vier jaren oud — de vrij aanzienlijke kosten van herstelling, voorloopig globaal geraamd op f 72 000, nog waard zijn.

De actieve sterkte is in 't laatst van Juni jl. aangevuld door de aankomst in Indië van het in Juni 1894 hier te lande in aanbouw genomen nieuwe gouvernements- (zee-) stoomschip *Glatik* (zie vorig verslag, blz. 55, noot 1).

Eerlang zal van hier in losse deelen kunnen worden uitgezonden een voor de rivieren ter Oostkust van Sumatra bestemd platboomsvaartuig. Dit vaartuig van bijzondere constructie, waarover is gehandeld in noot 2 op blz. 17 hiervóór, is bestemd om bij de gouvernementsmarine te worden ingedeeld.

[1]) Het maakt sedert eenigen tijd in Indië een punt van overweging uit of niet met een kleiner getal gouvernements-stoomschepen kan worden volstaan, en hoe de diensttak der gouvernementsmarine, c. q. met samensmelting daarbij van andere civiele landsvaartuigen, op den minst kostbaren en doelmatigsten voet ware in te richten. In het najaar van 1894 is aan den chef der 8ste afdeeling van het departement der marine door den Gouverneur-Generaal opgedragen om in den aangegeven zin, voor zooveel noodig na plaatselijk onderzoek en bespreking met de gewestelijke besturders, uitgewerkte voorstellen te ontwerpen. Met de geheele volvoering van deze veelomvattende opdracht dacht bedoelde hoofdambtenaar pas in de eerste helft van 1896 te kunnen gereed komen. Omtrent de wijze van voortzetting van dezen arbeid, nu in Juni jl. aan bedoelden hoofdambtenaar een tweejarig verlof naar Europa wegens ziekte is verleend, is nog geen bericht ontvangen.

[2]) Daartoe was den met de leiding van de werkzaamheden belasten commandant van het flottieljevaartuig *Borneo* tevens de beschikking gegeven over de gouvernements-stoomschepen *Arend* uit het station Amboina en *Pelikaan* uit het station Ternate.

het echter reeds in Januari 1895, wegens stranding, moest vervangen worden (zooals hooger gezegd), tijdelijk door de *Pelikaan* uit de residentie Oostkust van Sumatra). Het inmiddels ontbloot gebleven station Menado werd in 't laatst van Februari 1895 tijdelijk bezet door de uit de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo weder opgeroepen *Raaf*.

In de residentie Amboina deed tot 25 September 1894 dienst de *Raaf* (tijdelijk aan de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo onttrokken) en daarna weder de *Arend*, die van December 1893 tot Augustus 1894 herstellingen te Soerabaija had ondergaan.

De residentie Timor, vanwaar in October 1894 de *Flamingo* was opgeroepen om een der gouvernements-stoomschepen in Atjeh te vervangen, bleef sedert onbezet.

Voor diensten in de wateren van Oost-Java en Bali en Lombok werd beschikt over de *Reiger* en de *Sperwer*.

Over de stationneering van de 11 in dienst zijnde advieshooten is hiervóór reeds gehandeld.

§ 4. *Marine-etablissement te Soerabaija.*

Was in December 1894 (Indisch Staatsblad n°. 284), ter verzekering van eenheid in leiding van- en verantwoordelijkheid voor al de bij het marine-etablissement te verrichten werkzaamheden, met wijziging in zoover van het reglement op het beheer en de organisatie der inrichting, bepaald dat de hoofdingenieur, eerstaanwezend ingenieur van scheepsbouw en hoofd van dat vak, voortaan ook aan het hoofd staat van het vak van stoomwezen, in Februari 1895 (Indisch Staatsblad n°. 40) is bedoeld reglement nader in dien zin gewijzigd dat, bij verlof, ziekte of ontstentenis van den directeur van het etablissement, bedoelde hoofdingenieur steeds optreedt als waarnemend directeur, hoedanige tijdelijke waarneming tot hiertoe in den regel berustte bij den aan het etablissement als equipagemeester gedetacheerden zeeofficier.

Blijkens het vorig verslag (blz. 56) waren overwegingen aanhangig betreffende de vraag, of de belangen der inrichting, wat betreft het vak van stoomwezen, welke voornaamste werkzaamheden zich bepalen tot herstelling en onderhoud van scheepsstoomwerktuigen met den aankleve van dien, er niet bij zouden winnen wanneer men daarvoor, in plaats van over ingenieurs-werktuigkundigen beschikte over officieren-machinist der marine, als meer met practische kennis toegerust. De Regeering is te dezen aanzien te rade geworden eene beslissing omtrent het al dan niet voortbestaan van het korps ingenieurs-werktuigkundigen der marine te verschuiven in afwachting van hetgeen de ervaring zal leeren bij voortzetting gedurende eenigszins geruimen tijd van den voorloopigen maatregel van 1893, toen eene in het bedoelde korps ontstane vacature onvervuld is gelaten en de werkzaamheden voorshands zijn opgedragen aan een bij de zeemacht in Indië dienenden officier-machinist der 2de klasse (die echter reeds in het begin van 1895 in aanmerking kwam om herwaarts terug te keeren). Ten einde eene tewerkstelling als de bedoelde niet van te korten duur te doen zijn, is thans, met medewerking van het Departement van Marine, eene regeling getroffen (Koninklijk besluit dd. 17 Januari 1895 n°. 31), welke de gelegenheid aanbiedt om de detacheering in Indië van officieren-machinist, die bestemd worden voor de waarneming van de betrekking van ingenieur van het stoomwezen bij het marine-etablissement, vijf jaren te doen duren. Tot detacheering op den nieuwen voet van een kort te voren in Indië aangekomen officier-machinist der 2de klasse, tegen ontheffing van den inmiddels nog tijdelijk aan de inrichting verbonden gebleven eerstbedoelden titularis, is in 't laatst van Mei jl. de commandant der zeemacht door den Gouverneur-Generaal gemachtigd.

Ter uitvoering van het in 't vorig verslag besproken denkbeeld eener periodieke detacheering herwaarts van de ingenieurs voor het vak van scheepsbouw, in het belang der verrijking van hunne practische kennis en ervaring, wordt eene ontwerp-regeling van de Indische Regeering nog te gemoet gezien. Afgescheiden van zoodanige detacheering zal de formatie van het korps verminderd kunnen worden met één ingenieur, daar in beginsel besloten is niet meer te rekenen op de in 1889 ingevoerde tewerkstelling van een scheepsbouwkundig ingenieur te Batavia (begrepen onder het personeel der 6de afdeeling „Materieel" van het marine-departement), vermits toch de adviezen, die de chef van het departement op scheepsbouwkundig gebied behoeft, regelmatigheidshalve steeds behooren uit te gaan van het te Soerabaija geplaatste hoofd van dit dienstvak (zooals hooger reeds is gezegd bij Indisch Staatsblad 1894 n°. 284 tevens aangewezen als hoofd van het marine-stoomwezen), terwijl uit anderen hoofde de plaatsing van een scheepsbouwkundig ingenieur te Batavia, ten gevolge van veranderde omstandigheden, geen reden van bestaan meer heeft. Tot diens terugplaatsing naar Soerabaija zal eerst zijn over te gaan na dat bij de Indische begrooting voor 1896 gerekend zal zijn op de wedertoevoeging aan den chef van genoemde afdeeling van een tweeden zeeofficier, zooals ook vóór 1889 aan die afdeeling verbonden was.

Aan de formatie der vaste beambten bij het etablissement ontbraken op ult. 1894 1 onderbaas-zeilmaker, 1 derde opziener voor het vak van scheepsbouw, 2 commandeurs voor het vak van scheepsbouw en 1 onderbaas-ijzergieter tevens baas-kopergieter. Eene geleidelijk in te voeren nieuwe organisatie van het aan het etablissement verbonden vaste ondergeschikt Europeesch personeel is ontworpen, ten einde de van 1888 dagteekenende samenstelling daarvan beter verband te doen houden met de in de laatste jaren in het scheepsbouwbedrijf gekomen veranderingen, nu daarbij het hout gedeeltelijk door ijzer en staal is verdrongen, terwijl ook in tuigage en zeilen vermindering is gekomen. In Juli jl. is door het Opperbestuur machtiging verleend tot de vaststelling van de voorgedragen nieuwe formatie, welke geen vermeerdering van uitgaven vereischt.

Om dezelfde redenen als vroeger had men weder veel moeite om goed geoefend werkvolk te behouden. De opleiding van jongelieden tot werkman bij het vak van stoomwezen leverde tot nog toe weinig op. Bij dit vak moest bijna het geheele jaar worden overgewerkt. Voor het vak van scheepsbouw en dat van uitrusting was in den regel in voldoende mate werkvolk te krijgen.

Met den gezondheidstoestand op en in de nabijheid van het etablissement was het gedurende 1894 gunstig gesteld. Zware malariakoortsen deden zich niet voor; ook bleef men bij uitzondering van cholera verschoond. Wegens door de inlandsche werklieden bij het werk verkregen verwondingen en accidenten kwamen 148 gevallen in behandeling, waaronder echter vele van lichten aard; toch waren de gevallen, die eene langdurige behandeling eischten, niet zeldzaam en waren twee gevallen zelfs van zeer ernstigen aard.

Gedurende 1894 waren de werkorders weder zoo talrijk, dat enkele reeds onderhanden zijnde werkzaamheden, te weten de reparatie van het flottieljevaartuig *Makasser* en van het gouvernements-stoomschip *Albatros*, gedurende geruimen tijd gedeeltelijk moesten worden gestaakt.

Bij het vak van scheepsbouw zijn 100 werken en bij het vak van stoomwezen 72 werken onderhanden geweest, en wel voor het auxiliair eskader respectievelijk voor elk der genoemde vakken 7 en 8, voor de Indische militaire marine 21 en 24, voor de gouvernementsmarine 35 en 17 en voor andere dienstakken, enz. 37 en 23. Tot de bedoelde werken, die deels afliepen, deels nog onderhanden bleven, behoorden o. a. de volgende: de belangrijke reparatie, gepaard aan ketelverwisseling, van de *Makasser*; de omvangrijke voorzieningen uitgevoerd aan den romp, de ketels en de machines van de *Java* en de *Sumatra*; de herstellingen van de gouvernements-stoomschepen *Arend* en *Condor* en van de tot de opiumrecherche behoorende stoomschepen *Argus* en *Cycloop*; de aanbouw van het gouvernementsstoomschip *Barito*, van een schoener voor het loodswezen en van twee stuks oorlogsdrijvervlotten (zie blz. 76 hierin) ten dienste van het departement van oorlog; voorts de voorzieningen, uitgevoerd aan het flottieljevaartuig *Borneo* en het opnemingsvaartuig *Banda*; zoomede het aanmaken van nieuwe ketels voor het gouvernementsstoomschip *Zeemeeuw* en het stoombebakeningsvaartuig *Cheribon*. Overigens werd nog voldaan aan tal van bestellingen ten behoeve van in dienst zijnde schepen, alsmede reparatiewerk uitgevoerd voor het etablissement zelf en voor verschillende niet tot de marine behoorende dienstakken.

Hoewel zij niet onafgebroken bezet zijn geweest, werd van de beide ijzeren drijvende dokken (het 5000 tons-dok en het 1400 tons-dok) gedurende 1894 een druk gebruik gemaakt; het eerste telde 464 en het andere 342, of te zamen 806 dokdagen (37 voor het auxiliair eskader, 254 voor de Indische militaire marine, 268 voor de gouvernementsmarine en 247 voor andere vaartuigen). [1]

De gebruikelijke opgaven omtrent den omvang der werkzaamheden in de laatste vijf jaren vindt men in het volgende overzicht, waaruit onder meer blijken kan dat het werken op taak in 1894 weder belangrijk werd uitgebreid.

---

[1] In welke mate, meerendeels door de schepen behoorende tot het station Noordelijk Sumatra, van de dokgelegenheden te Pinang en Singapore werd gebruik gemaakt, kan blijken uit het daarover handelend overzicht in bijlage H hierachter.

JAREN.	Aantal verrichte dagdiensten. door ambachtslieden.	Aantal verrichte dagdiensten. door koelies a).	Uitbetaalde arbeidsloonen: aan taakwerk.	Uitbetaalde arbeidsloonen: aan daggelden.	Uitbetaalde arbeidsloonen: Te zamen b).	Geldswaarde der verwerkte materialen.	Verbruikte hoeveelheden (in K. G.): IJzer (bewerkt en onbewerkt).	Verbruikte hoeveelheden (in K. G.): Steenkolen (waaronder ook smeedkolen en cokes). c).	Aantal arbeiders gemiddeld dagelijks te werk (buiten hen die op taak werk(en). d)	Gemiddeld dagloon: voor ambachtslieden.	Gemiddeld dagloon: voor koelies.
					Marine-etablissement.						
1890 . . .	466 376	216 319	f 118 573	f 424 886	f 543 859	f 403 438	487 278	3 630 461	2116	f 0,78	f 0,43
1891 . . .	368 867	160 786	183 177	416 948	398 188	434 439	771 626	3 780 824	1816	0,83	0,47^5
1892 . . .	442 988	173 386	167 878	e) 474 423	332 896	452 601	380 184	3 288 026	1668	0,36^5	0,47
1893 . . .	462 868	195 903	f) 148 183	g) 816 686	662 351	464 993	328 031	3 808 738	2270	0,62^5	0,43
1894 . . .	470 387	186 688	178 485	h) 502 899	874 804	385 886	648 717	3 181 008	2207	0,81^5	0,48
					Marine-fabriek (sedert 1 Juli 1893 ingesmolten bij het Marine-etablissement).						
1890 . . .	183 482	38 168	. d) .	f 184 883	f 181 633	f 64 450	830 028	1 636 558	333	f 0,92^5	f 0,44
1891 . . .	57 048	13 841	. . . .	85 737	85 787	i)	i)	i)	237	0,94	0,53
1892 . . .	29 603	3 707	. . . . .	j) 31 225	31 225	23 534	78 492	339 465	106	0,98	0,31
1893 . . .	8 814	3 873	. . . . .	k) 10 673	10 873	4 741	6 888	120 430	36	1,33	0,54

a) Ook de koelies (waaronder in deze opgaven tevens de politieoppassers en magazijnknechts zijn medegeteld) zijn vrije lieden.

b) Onder de bij het eigenlijke marine-etablissement in de opgegeven vijf jaren uitbetaalde arbeidsloonen was ter zake van overwerk achtereenvolgens begrepen f 11 677, f 11 336, f 21 996, f 22 648 en f 26 303.

c) Hieronder is niet begrepen het steenkolenverbruik der baggervloot.

d) Bij de voormalige marine-fabriek werd niet op taak gewerkt.

e) Hieronder f 8158 voor aankoop van materialen, enz.

f) Hieronder f 336 voor het opmaken van bamboehoeden.

g) Hieronder f 10 825 voor aankoop van materialen, enz.

h) Alsvoren f 8836.

i) Niet of niet afzonderlijk opgegeven.

j) Hieronder f 56 voor verlichtingskosten van het fabrieksterrein.

k) Hieronder f 33 als boven en f 278 aan overwerkgeld.

Volgens het jaarverslag van den directeur der inrichting over 1893 (over 1894 zijn dergelijke opgaven vooralsnog niet uit Indië ontvangen) had toen de eigenlijke productie van het etablissement, gezamenlijk bij de vakken van scheepsbouw, stoomwezen en uitrusting, eene waarde vertegenwoordigd van f 417 430 aan materialen [1]) en f 524 648 aan arbeidsloonen, in totaal dus f 942 078, te splitsen als volgt:

	Materialen.	Arbeidsloonen.	Totaal.
Wegens werkzaamheden ten behoeve van:			
de inrichting zelve	f 34 308	f 96 713	f 148 021
de schepen van het auxiliair eskader . .	82 416	100 073	182 489
de schepen, stoombarkassen en torpedobooten der Indische militaire marine . .	163 848	184 160	353 006
de schepen en advisbooten der gouvernementsmarine	80 078	87 480	127 353
andere dienstakken onder beheer van het departement der marine (bebakening, kustverlichting, loodswezen, havendepartementen, enz.)	13 377	68 703	45 286
andere departementen dan dat der marine.	36 553	43 363	88 816
werken hiervóór niet genoemd (ongerekend echter die voor particulieren) a)	887	4 136	4 803
Totalen als boven. . .	f 417 480	f 524 818	f 942 078

a) Wegens werkzaamheden ten behoeve van particulieren viel over 1893 in rekening te brengen (ook voor het gebruik van het dok of andere werktuigen) f 4327.

In de behoefte aan hout voor de marine, waarin tot nu toe voorzien werd door de boschexploitatie Ngleboer in Rembang, zal, wegens het in 1895 eindigen van het daarvoor gesloten contract, voortaan door aankoop bij particulieren worden voorzien.

De verdere beproevingen van Indische houtsoorten, met het oog op hare eigenschappen als masthout, leverden weinig of geen gunstige uitkomsten op. Eenige soorten vertoonden goede eigenschappen, doch werden onbruikbaar bevonden wegens het sterk scheuren. Door zorgvuldige behandeling van de stammen, als cerneeren vóór het vellen of uitloogen daarna, zouden deze soorten misschien goed masthout kunnen leveren.

Omtrent den toestand der verschillende onderdeelen van het etablissement is in hoofdzaak het volgende gemeld.

Nadat de verbouwing van de ketelscheepmakerij was afgeloopen, werd deze werkplaats voorzien van drijfwerk en van twee locomobielen, terwijl zonder staking van het bedrijf gaandeweg de werktuigen van de galerijen naast de groote helling werden overgebracht naar de gereconstrueerde werkplaats. Deze is thans aanmerkelijk practischer ingericht en verdeeld dan bij de oude werkplaats mogelijk was. De dwarshelling beoosten de ketelscheepmakerij werd hersteld en verbeterd. In het algemeen blijken de verschillende werk- en bergplaatsen goed te voldoen, zij het ook dat enkele wijzigingen in de distributie wenschelijk worden geacht om meer ruimte te krijgen of van de bestaande localiteit, in verband met gewijzigde behoeften, meer profijt te trekken.

Gebouwen en werktuigen verkeeren over 't geheel in goeden staat van onderhoud. [2])

Hetzelfde is het geval met de dokken, werfvaartuigen en ander drijvend materieel van het etablissement.

Het aantal waterreservoirs op het etablissement, dienende voor het verzamelen van regenwater voor ketelvoeding, besproeiing van wegen, enz., werd door het opstellen van afgekeurde stoomketels uitgebreid, zoodat de gezamenlijke capaciteit thans p. m. 153 000 L. bedraagt.

De plaatsing van het gebouw der tijdsein-inrichting voldoet niet meer aan de daaraan te stellen eischen, omdat de schepen op het oostelijk deel der reede de tijdseinen niet of slecht kunnen waarnemen. Een project tot verplaatsing is in bewerking.

Na de gereedheid van het in den omtrek van het bassin gebouwde, onder het departement van onderwijs, eeredienst en

[1]) Hierbij niet gerekend de waarde der uitrustingsartikelen die uit de magazijnen aan de schepen verstrekt worden. Daarentegen zijn wel als productie gerekend: aanmaak, herstelling en onderhoud van artikelen voor den voorraad en voor conservatie van stoomketels.

[2]) Na de voltooiing van de reeks van belangrijke bij- en verbouwingen, die het etablissement in de laatste jaren heeft ondergaan, is, zooals reeds in 't vorig verslag (blz. 135) werd medegedeeld, onder de onmiddellijke bevelen van den directeur der inrichting, daarbij enkel een opzichter van den waterstaat werkzaam gebleven, en wel voor het gewoon onderhoud der gebouwen en van het werfterrein, terwijl ook de uitvoering van herstellingen buiten dat gewoon onderhoud vallende, zoomede van kleine nieuwe werken op het gebied van burgerlijken bouw aan hem wordt opgedragen. Deze regeling werkt tot nog toe goed.

nijverheid ressorteerende hospitaal voor lijders aan besmettelijke ziekten, van welks oprichting sprake was op blz. 133 van 't vorig verslag, maakt de desinfectie-oven — sedert Juni 1894 — een deel uit van dit hospitaal en behoort dus niet meer tot het marine-etablissement.

Van het baggermaterieel van het marine-etablissement, — bestaande uit de baggermolens *Soerabaija* en *Tandjong Priok* en de hopperbarge *Japara*, — is de *Soerabaija* gedurende 1894 in conservatie geweest (in Februari 1894 werd dit vaartuig gedokt). De baggermolen *Tandjong Priok* en de hopperbarge *Japara* zijn, behoudens den tijd benoodigd voor het schoonmaken van de ketels en het verwisselen van schalmen van den emmerladder van de *Soerabaija*, gedurende het geheele jaar gebezigd geworden om het bassin op de bepaalde diepte te brengen, terwijl bovendien de *Japara* nog eenige reizen deed ten dienste van de oliegasverlichting in de vaarwaters der reede van Soerabaija en behulpzaam was bij het in- en uitsleepen van zeilschepen, welke in het bassin steenkolen moesten lossen.

§ 5. *Speciale diensten onder beheer van het departement der marine.*

Kustverlichting, bebakening en loodswezen. Aangaande de onder beheer van den chef der hierbedoelde dienstakken staande stoomschepen *Lucifer* (inspectievaartuig) en *Cheribon* (bebakeningsvaartuig), welke vaartuigen eene particuliere bemanning varen (zie Indisch Staatsblad 1889 n°. 235 en 1892 n°. 152), is ditmaal slechts gemeld dat voor het laatste nieuwe ketels in aanbouw waren bij het marine-etablissement te Soerabaija.

Nieuwe kust- en havenlichten waren niet in oprichting. Voor eenige werken van dien aard aan de Sabang-baai van Poeloe Weh (nabij Groot-Atjeh) was in 't laatst van 1894 een project in overweging.

Omtrent het gaslichtschip vóór den ingang der Deli-rivier (Oostkust van Sumatra) en de gasboeien in de vaarwaters leidende naar de reede van Soerabaija werden slechts weinig klachten vernomen. Eerstgenoemd schip werd te Pinang gedokt en onderging daar eenige voorzieningen.

De roode schermglazen van het licht aan de monding der Batoe-Bara-rivier (Oostkust van Sumatra) werden weggenomen om dit licht op grooteren afstand zichtbaar te maken, eene verandering die zonder gevaar voor verwarring kon plaats hebben nu in 1893 het naburige oeverlicht te Padang (zie vorig verslag, blz. 57) was gebluscht.

In 1894 liet de gezondheidstoestand van het bij de kustlichten geplaatste personeel weinig te wenschen over; ook gaf dit personeel tot geen dienstklachten aanleiding.

Op het gebied der bebakening werd het volgende verricht. Een vast ijzeren baken werd geplaatst op de oostpunt van het Toren-rif in de golf van Boni (Zuid-Celebes), terwijl men bezig was een dergelijk baken aan te brengen op de Aroe-bank (Oostkust van Borneo). Ter reede van Pekalongan werd op een daar gezonken wrak eene wrakton geplaatst. In den ingang der Mahakkam- of Koetei-rivier werden vier kleine tonnen gelegd, die het vaarwater aangeven nabij en tusschen de eilanden Kajoe, Modjara en Bajor (Niobé). Eene ton werd gelegd in het vaarwater tusschen de eilanden Soewangi en Tampahan (Straat Laut, Oostkust van Borneo), terwijl de Sembilang-geul (Oostkust van Sumatra) bebakend werd met 11 riviertonnen, en de uiterton vóór de Babalan-geul verlegd werd vóór de eerstgenoemde geul. De witte riviertonnen nabij Selat Nama en Selat Djaran in de Palembang-rivier, alsmede de beide zwarte tonnen en de witte ton ter aanduiding van den oversteek nabij kampong Baijan in de Asahan-rivier (Oostkust van Sumatra) werden weggenomen en vervangen door vaste geleidebakens op den wal.

Uit de jongste opneming van het Oostervaarwater, leidende naar de reede van Soerabaija, is gebleken dat zich beoosten de betonde vaargeul eene nieuwe en diepere geul heeft gevormd. Deze geul werd betakend, voor zoover den vorm betreft overeenkomstig de regelen daarvoor aangenomen bij de internationale maritieme conferentie in 1889 te Washington gehouden; de bebakening van de oude vaargeul werd ingetrokken. Het voornemen bestond om in het najaar van 1895 ook de betonning van het Westervaarwater volgens dit nieuwe stelsel in te richten.

Omtrent den dienst van het loodswezen werden geen klachten van aanbelang vernomen. Ziekte onder het personeel kwam weinig voor, en het voltallig houden leverde geen bezwaar op. Bij Indisch Staatsblad 1894 n°. 129 werden de reglementen voor het loodswezen van Tjilatjap, Straat Bali en Soerabaija op een paar punten gewijzigd en werd, met ingang van 1 Januari 1895, het tarief voor de te Tjilatjap verschuldigde loodsgelden verlaagd.

Te Tandjong Priok (Batavia) en bij de zooeven genoemde drie loodsinrichtingen waren gedurende 1894, in vergelijking met 1892 en 1893, de ontvangsten wegens loodsgelden als volgt:

	1892.	1893.	1894.
Tandjong Priok (Batavia)	f 25 728	f 25 289	f 27 217
Soerabaija (met Grissee).	157 748	172 829	166 736
Banjoewangi (voor Straat Bali)	8 083	4 410	4 824
Tjilatjap	12 772	15 460	18 725

In verband met de afnemende beteekenis van het loodswezen voor Straat Bali (tusschen Java en Bali), doordien de schepen meer en meer den gemakkelijkeren weg tusschen Bali en Lombok blijven verkiezen, wordt eene proef genomen of de dienst in eerstbedoeld vaarwater nog eene verdere inkrimping van personeel gedoogt.

Voor den dienst van het loodswezen in de Emma-haven (Padang) werd op de indienststelling van een stoomscheepje (da van den dienst der havenwerken aldaar overgenomen *Marie*) definitief gerekend (Indisch Staatsblad 1895 n° 14), terwijl als reservevaartuig werd aangewezen het van denzelfden dienst afkomstige stoomscheepje *Disselwerf* [1]).

In het najaar van 1894 (Indisch Staatsblad n°. 204 en 212) werd de betrekking van vasten (inlandschen) loods der marine voor de vaarwaters langs de Zuid- en Oostkust van Borneo ingetrokken, en werd tot één (inlandschen) loods teruggebracht het personeel van den loodsdienst in de wateren van Celebes en onderhoorigheden.

Haveninrichtingen. Tegen f 53 899 in 1892 en f 59 365 in 1893, bracht de heffing van kaaigelden in de haven Tandjong Priok (Batavia) over 1894 f 96 015 op, terwijl aldaar wegens steigergelden en wegens huur voor het opslaan van steenkolen aan het oosterboord der haven in gemelde drie jaren achtereenvolgens werd ontvangen f 84 033 (oud tarief), f 52 406 en f 40 023.

In de organisatie van sommige havendepartementen werd vereenvoudiging gebracht. Te Batavia werd in April 1895 (Indisch Staatsblad n°. 71) de betrekking van onderhavenmeester als afzonderlijk ambt opgeheven en werden de daaraan verbonden functiën opgedragen aan een door den directeur van financiën aan te wijzen ambtenaar (verificateur) bij het tolkantoor aan den Grooten Boom op genoemde hoofdplaats. Te Makasser kwam de betrekking van commies bij het havendepartement geheel te vervallen (gouvernementsbesluit dd. 24 Mei 1894 n°. 44), terwijl te Kema in de residentie Menado de havensloep met het voor de bediening daarvan aangewezen personeel tijdelijk buiten dienst werd gesteld (gouvernementsbesluit dd. 31 October 1894 n°. 15). Over eene veranderde regeling met opzicht tot de uitoefening van het havenmeesterschap ter laatstgenoemde plaats is reeds gehandeld op blz. 70 hiervóór.

Bij ordonnantie van 22 December 1894 (Indisch Staatsblad n°. 278), welker in-werking-treding werd bepaald op 1 Juli 1895, zijn de bepalingen der ordonnantie in Indisch Staatsblad 1872 n°. 179, betreffende het vervoer van inlanders uit Nederlandsch-Indië naar vreemde havens, en die der ordonnantie in Indisch Staatsblad 1890 n°. 161, betreffende het toezicht op het vervoer over zee van personen en goederen door middel van stoomschepen, herzien en in één enkele verordening samengevat. Het bestaande toezicht op het vervoer over zee van personen met zeilschepen komt door de nieuwe verordening te vervallen, terwijl zij het toezicht, wat stoomreizen over zee betreft, beperkt tot het personenvervoer. Overigens wijken de nieuwe voorschriften nog in verschillende opzichten af van de vroegere ordonnantiën.

Hydrographische dienst. Het opnemingsstoomschip *Banda* voltooide in April 1894 de opneming van den Oostwal der Aroe-eilanden (residentie Amboina), waarbij tevens schetsen werden gemaakt van de soengei's Koba, Watoelei en Barkai tusschen den Voor- en Achterwal dier eilanden. Ook werd een correctiekaartje vervaardigd van den zuidelijken rifrand van het vaarwater naar Dobo. Het schip vertoefde daarna bijna vijf maanden te Soerabaija tot het ondergaan van herstellingen en om wegens infectie door berriberri ontsmet te worden, en toen in October een en ander was afgeloopen, hervatte de *Banda* de in het najaar van 1893 voorloopig gestaakte werkzaamheden bij de Kleine Paternoster-eilanden (afdeeling Makasser van het gouvernement Celebes en onderhoorigheden). De beide andere opnemingsvaartuigen (de zeilschoeners *Blommendal* en *Melvill van Carnbée*) zetten de opneming voort van de kust van Sumatra in Straat Malakka. Behoudens een verblijf van een drietal weken te Singapore (om te dokken en te repareeren) bleef de *Blommendal*

[1]) Het reservestoomschip bij den dienst van het loodswezen te Soerabaija, de *Bogor*, is in het voorjaar van 1895 gebleken de kosten van herstelling niet meer waard te zijn. In April jl. is besloten het vaartuig publiek te verkoopen.

gedurende het geheele jaar ter Oostkust van Sumatra werkzaam en was bezig met het laatste der uit te geven bladen, strekkende van beoosten het eiland Bengkalis tot beoosten de Karimon-eilanden, terwijl de *Melvill van Carabée* in de tweede helft van Mei 1894 met de werkzaamheden op genoemde kust gereed kwam, en tevens eene schetskaart leverde van de Siak-rivier (van hare monding af tot aan de hoofdplaats Siak). Na te Singapore gedokt en eenige herstellingen, voornamelijk aan de stoomsloep, te hebben ondergaan, begon de *Melvill van Carabée* in Juli d. a. v. de opneming van den Riouw-Lingga-Archipel. Reeds kwam dientengevolge de detailkaart der binnen- en buitenreede van Riouw gereed. In het jaar 1894 kon door de *Banda* gedurende 113 dagen op het opnemingsterrein gewerkt worden, door de *Blommendal* gedurende 162 en door de *Melvill van Carabée* gedurende 217 dagen.

De luitenant-ter-zee, met de astronomische plaatsbepalingen belast, bepaalde eenige punten beoosten Larantoeka op den Oosthoek van Flores tot de Tenimber-eilanden, alsmede op Rotti, Savoe en Soemba, en vertrok, na de noodige becijferingen gedaan te hebben, in April 1894 naar Nederland. Zijne plaats werd niet meer door een ander ingenomen. Er is namelijk besloten (zie vorig verslag, bla. 58) de plaatsbepalingen voortaan niet meer door een speciaal daarvoor aangewezen persoon te doen verrichten, doch te zorgen — en hiermede wordt thans bij de speciale voorbereiding, die zij hier te lande ontvangen, rekening gehouden — dat de commandanten der opnemingsvaartuigen in staat zijn die taak op zich te nemen telkens wanneer voor den goeden gang van de hydrographische opnemingen astronomische plaatsbepalingen noodig mochten blijken.

De in 1894 — voor 't laatst nog te Batavia (zie lager) — uitgegeven nieuwe zeekaarten waren de volgende: »Oostkust Sumatra", bladen III, IV en V; — »Oostkust Sumatra, mond der Siak-rivier en schetskaart der Siak-rivier"; — »Koninginnebaai met Emmahaven"; — »Plannen van ankerplaatsen Kleine Soenda-eilanden", blad III; — en »Zuidoostkust Borneo", terwijl nieuwe uitgaven het licht zagen van de reeds bestaande kaarten »Straat Riouw, Noordblad"; — »Java-zee en aangrenzende vaarwaters", blad II; — »Westkust Sumatra, Roesa tot Melaboeh"; — en »Molluksche Archipel", blad II. Ook werd uitgegeven een »Gids voor het bevaren van de vaarwaters van Atjeh". Verder werden verspreid 3 hydrographische mededeelingen en 39 berichten aan zeevarenden, betrekking hebbende op den Nederlandsch-Indischen Archipel.

Door een daartoe aangewezen luitenant-ter-zee werd het Oostervaarwater van Soerabaija opgenomen. De kaart van dit vaarwater (schaal 1 : 75 000) werd in photo-autographie door het departement der marine te Batavia verkrijgbaar gesteld.

De onderdepôts van zeekaarten en gidsen (5 op Java en 8 in de buitenbezittingen) werden door het hoofddepôt te Batavia steeds van de nieuwste kaarten en gidsen voorzien. Tegen f 4367 in 1893, werd in 1894 wegens verkoop van zeekaarten en gidsen ontvangen f 3096.

Door oorlogsschepen en gouvernementsstoomschepen werden verschillende partieele opnemingen verricht.

Ter uitvoering van de in 't vorig verslag (blz. 59) besproken beslissing dat de Indische zeekaarten niet meer te Batavia, maar hier te lande zullen worden samengesteld en uitgegeven, werden gedurende het laatste halfjaar van 1894 van Batavia herwaarts overgebracht alle lithographische steenen en het archief van het op te heffen Indische hydrographisch bureau, tot welke opheffing bij Indisch Staatsblad 1894 n°. 254 werd overgegaan met 1 Januari 1895.

Omtrent de werkzaamheden van het daarvoor te 's-Gravenhage in de plaats gekomen Bureau voor de Indische hydrographie (dat toegevoegd is aan de afdeeling »Hydrographie" bij het Ministerie van Marine) valt het volgende te vermelden.

Het bij de oprichting van het nieuwe bureau vastgesteld personeel werd geleidelijk werkzaam gesteld, naarmate de behoefte daaraan zich deed gevoelen, zoodat dit op 1 October 1894 voltallig was. De uit Batavia toegezonden lithographische steenen, waarop de gravures der zeekaarten, werden in ontvangst genomen; allen bevonden zich, behoudens eenige beschadigingen die gemakkelijk hersteld konden worden, in goeden staat. Geene enkele der 130 steenen brak gedurende de overbrenging van Batavia herwaarts. Ook werd het archief van het opgeheven bureau in ontvangst genomen en uitgezocht. Aangezien het door den commandant der zeemacht in Indië noodig was geoordeeld, dat kopieën van de belangrijkste kaarten uit dit archief bij het departement der marine te Batavia aanwezig waren, werden op meergemeld bureau voor de Indische hydrographie, door middel van eene daar aanwezige lithographische pers, van 536 dezer manuscript-kaarten, 8700 authographieën vervaardigd, waarvan er 5900 naar Batavia werden verzonden. Tot aanvulling van den te Batavia aanwezigen voorraad van Nederlandsch-Indische zeekaarten werden van 13 dezer kaarten nieuwe oplagen verscheept, gezamenlijk ten getale van 1075 exemplaren. Van een dezer kaarten, waarvan geen gravure meer aanwezig was, werd eene photo-lithographische reproductie vervaardigd. Alvorens bovengenoemde 13 kaarten werden afgedrukt, werden 2 groote en 459 kleine verbeteringen op de gravures aangebracht.

§ 6. *Verrichtingen der zeemacht.* [1])

De toestand in het gouvernement van Atjeh en onderhoorigheden hield nog steeds een groot gedeelte der actieve oorlogsvloot aan de kusten van dat gewest gebonden. Sedert het najaar van 1893 toch deden nog altijd 13 oorlogsbodems in die wateren dienst, welk aantal evenwel in het tweede kwartaal van 1895 tot 12 zou worden teruggebracht; het voornemen bestond namelijk om het raderschip 2de klasse *Sindoro*, dat ter buitendienststelling naar Java moest opkomen, in het station Noordelijk Sumatra niet door een anderen bodem te doen vervangen. De taak der scheepsmacht in bedoeld station bestond in het verrichten van den stationsdienst ter reede Olehleh, de handhaving van de bepalingen der scheepvaartregeling, en het tegengaan van visscherij en van in- en uitvoer op die plaatsen, die alsnog daarvoor gesloten werden gehouden. Ook werd in den aanvang van 1894 nog eenige malen op de Tamiang-rivier (residentie Sumatra's Oostkust) hulp verleend bij excursies door de landmacht ondernomen. Ter Oostkust van Atjeh, waar 3 oorlogsbodems waren gestationneerd, viel voor de marine weinig belangrijks voor; zooveel mogelijk werden aldaar met gewapende sloepen de rivieren onderzocht en de bewakingsdienst streng uitgeoefend; geruchten betreffende voorgenomen smokkelarijen werden niet bewaarheid. Op de Noordkust, waar de bewakingsdienst over vier stations was verdeeld, was het in den loop van 1894 minder rustig. Te Telok Semawé, behoorende tot het vierde station, was door de aanwezigheid van een 20-tal geestdrijvers de toestand gespannen en tijdelijk de aanwezigheid ter reede van een oorlogsschip althans 's nachts noodzakelijk. Ook in het tweede station (van Pedir-punt tot Kwala Beratjan) liet de toestand voortdurend nog te wenschen over door de intriges van de geestelijke partij te Pekan Baroe en Pekan Sot, en moest in Juli 1894 meermalen van het geschut worden gebruik gemaakt om de vijandelijke Atjehers, die, uit loopgraven en achter dijkjes, het vuur op onze sloepen en schepen openden, te verjagen. Vooral in de nabijheid der kwala Boeraboh, alwaar zich rooversprauwen ophielden, moest het scheepsgeschut dikwerf worden aangewend. Somtijds ook troffen 's vijands kanonkogels doel, zonder echter belangrijke schade aan te richten. Voorts werden ter Noordkust af en toe inlandsche vaartuigen aangehouden, die geen, dan wel verkeerde passen bezaten. In den regel bleek dat daarbij meer aan dwaling dan aan pogingen tot verboden invoer of tot opzettelijke overtreding van de scheepvaartregeling viel te denken. Ter Atjeh's Westkust, waar de bewakingsdienst aan één oorlogsbodem was opgedragen, viel niet veel bijzonders voor. In verband met een bericht, dat eene bende Atjehers zou zijn vertrokken met het plan om te Singkel of Baros onrust te verwekken, vertrok het flottieljevaartuig *Madura* naar eerstgenoemde plaats, en keerde na eene afwezigheid van 14 dagen naar zijn station terug. Eene ontmoeting met de rustverstoorders had niet plaats, niettegenstaande verschillende tochten, om hen op te sporen, plaats vonden.

Van de divisie, welke onder bevel van den kapitein-ter-zee H. Quispel, commandant van het fregat *Koningin Emma*, uitmaakte de »scheepsmacht in de wateren beoosten Java en Borneo", en welke gedurende het grootste deel van het in dit verslag te behandelen tijdvak hare hoofdtaak vond in de wateren van Lombok, vertoefde het flottieljevaartuig *Borneo* ruim twee maanden (van de tweede helft van Maart tot in het laatst van Mei 1894) ter zuidkust van Nieuw-Guinea voor het verrichten van eene globale opneming dier kust en het doen van astronomische plaatsbepalingen, terwijl het fregat *Tromp* belast was met het toezicht op de parelvisscherij nabij de Aroe-eilanden. Beide schepen kwamen achtereenvolgens op 5 en 23 Juni 1894 zich voegen bij de hoofdmacht in de wateren van Lombok (het fregat *Koningin Emma* en het pantserschip *Prins Hendrik*), terwijl inmiddels als vijfde oorlogsbodem bij genoemde scheepsmacht was ingedeeld de tot dusver voor algemeene diensten in den Archipel gebezigde pantserdekkorvet *Sumatra*, welke den 9den Juni te Ampenan (Lombok) het anker had laten vallen. De samentrekking van de geheele divisie bij Lombok had ten doel machtsvertoon, verscherping van het

[1]) De eerbelooningen, ter zake van verrichtingen in Indië, aan personeel der marine ten deel gevallen, zijn, tegelijk met die aan de landmacht toegekend, vermeld in het staatje op blz. 51 hiervóór.

toezicht op den invoer van oorlogscontrabande en het bemoeielijken van de ontvluchting van Anak Agoeng Madé, aan wiens verkeerden invloed op den vorst van Lombok de met dat rijk ontstane verwikkelingen voornamelijk toegeschreven moesten worden. Aan den commandant der divisie werd bovendien de beschikking gegeven over de op 8 Juni te Ampenan aangekomen adviesbooten n°. 95 en 101 der gouvernementsmarine en over de tot den dienst van de opiumrecherche ter zee behoorende snelvarende stoomschepen *Cycloop* en *Argus*, welke laatsten zich respectievelijk op 18 en 26 Juni onder de bevelen van genoemden commandant stelden.

Toen door de Indische Regeering den 26sten Juni 1894 besloten werd tot het zenden van eene expeditionnaire macht naar het eiland Lombok, werden de genoemde vijf oorlogsbodems en de verder hier genoemde vaartuigen aangewezen om, onder bevel van den commandant van de *Koningin Emma*, daarvan het maritieme gedeelte uit te maken. De adviesbooten werden in de Kombal-baai en de Tring-baai (westkust van Lombok), later vóór Karang Asem (Bali) gestationneerd, terwijl de opiumkruisers aan de bewaking deelnamen en ook voor koerierdiensten gebezigd werden. De niet tot de militaire marine behoorende zooeven genoemde vaartuigen hadden, zoolang zij voor oorlogsdiensten gebruikt werden, een zeeofficier met een klein detachement schepelingen der militaire marine aan boord. Bovendien bleef in de residentie Bali en Lombok gestationneerd het gouvernementsstoomschip *Sperwer*, waarmede de resident van Bali en Lombok den 2den Juli te Ampenan kwam.

Toen de generaal-majoor der infanterie (thans luitenant-generaal) J. A. Vetter, aangewezen als opperbevelhebber der inmiddels uitgeruste militaire expeditie (tot welker overbrenging naar Lombok, deels van Batavia, deels van Samarang en van Soerabaija, de noodige paketbooten waren gehuurd), den 3den Juli met een gedeelte der expeditionaire troepen ter reede Ampenan aankwam, was aldaar de geheele scheepsdivisie vereenigd. De kapitein-ter-zee Quispel stelde zich onder de bevelen van den opperbevelhebber, en er werd besloten dat de *Borneo* den bewakingsdienst in de Kombal-baai zou uitoefenen en dat de *Argus* Straat Lombok zou bekruisen.

Den 5den Juli was de geheele expeditionaire troepenmacht ter reede aanwezig, waarna te 6 uur van den volgenden morgen de landing een aanvang nam onder leiding van den commandant der scheepsmacht.

Alle maatregelen waren genomen om, ingeval tegenstand werd ondervonden, de landende troepen krachtdadig te ondersteunen. De oorlogsschepen lagen stoomklaar, ten einde te kunnen verstoomen om zoo noodig met vrucht van hunne batterijen tegen gewapende benden, welke zich benoorden of bezuiden Ampenan mochten vertoonen, te kunnen gebruik maken. Langs het gedeelte der kust waar men zou landen — de linie der oorlogsschepen — vatten 15 gewapende sloepen post, met voldoende tusschenruimte om de 40 sloepen van de transportvloot op te nemen, welke 4 aan 4, gesleept door 10 stoomsloepen, de troepen aanbrachten. In tweede linie waren nog 25 geladen sloepen der transportvloot opgesteld. Op het sein van avanceeren, kort vóór 7 uur gegeven, werden de eerste 800 man, tusschen de oorlogssloepen door, naar den wal geroeid, waarna zij met de meeste orde, en zonder tegenstand te ondervinden, ontscheepten. Achtereenvolgens landden nu meer troepen, zoodat de gewapende sloepen naar de schepen konden terugkeeren. Het verdere debarkement had plaats met de sloepen der transportvloot en was in den namiddag afgeloopen. Gedurende dien eersten dag werd door de marine nog met een 40-tal manschappen assistentie verleend, doch later hielp de marine bij het aan wal brengen van troepen en goederen alleen nu en dan met stoomsloepen voor het sleepen. Voor het aan wal brengen, voornamelijk van het zwaardere materieel, werden gebruikt twee zoogenaamde oorlogsdrijvervlotten, elk met een drijfvermogen — daarbij gerekend op 6 man ter besturing — van 16 800 K.G. en een draagvermogen van 10 000 K.G.

De *Koningin Emma* en de *Sumatra* bleven ter reede, terwijl de *Prins Hendrik* en de *Tromp* den 7den Juli de bekruising van de kust voortzetten.

Toen aan den wal alles was voorbereid om de operatiën te kunnen doen aanvangen, werden de twee laatstgenoemde oorlogsschepen naar Ampenan opgeroepen en had, op last van den opperbevelhebber, den 11den Juli het debarkement der marine-landingsdivisiën plaats, bestaande uit 17 officieren en adelborsten 1ste klasse en 307 onderofficieren en minderen, waaronder respectievelijk 3 en 30 voor de bediening van geschut en 2 en 15 voor de intendance, ambulance, enz. Deze marine-macht bezette het bivouak der landmacht te Ampenan. Het behoud der operatie-basis daardoor verzekerd zijnde, waren alle troepen der landmacht beschikbaar voor de operatiën tegen Mataram.

De vreedzame wijze, waarop de tocht afliep, maakte dat Ampenan nog denzelfden dag weder door de landmacht kon bezet worden en de landingsdivisiën naar hare respectieve schepen konden terugkeeren. De *Prins Hendrik*, de *Tromp* en de *Sumatra* verlieten hierop de reede om langs Noord- en West-Lombok te gaan kruisen. Eerstgenoemd oorlogsschip deed spoedig daarna (van 13 tot 21 Juli) eene reis naar Oost-Lombok om Sassaksche hoofden naar Ampenan over te brengen.

Naar aanleiding van het gunstige verloop der onderhandelingen en de omstandigheid dat de vrees voor ontvluchting van Anak Agoeng Madé door diens dood had opgehouden te bestaan, werd het voldoende geacht twee oorlogsschepen in de wateren van Lombok te houden.

Was reeds den 21sten Juli de opiumkruiser *Cycloop* aan de scheepsmacht onttrokken, de oorlogsbodems *Sumatra*, *Tromp* en *Borneo* verlieten respectievelijk den 13den, 14den en 17den Augustus de reede Ampenan met eerste bestemming naar Soerabaija om herstellingen van kleineren of grooteren omvang te ondergaan, terwijl omstreeks medio Augustus de beide adviesbooten naar Soerabaija teruggingen om buiten dienst gesteld te worden.

Toen in den nacht van 25 op 26 Augustus, waarin de onverhoedsche aanval der Baliërs op de bivouakken te Mataram en Tjakra Negara plaats greep, te Ampenan en ter reede langdurig geschut- en geweervuur werd vernomen en den 26sten de gemeenschap tusschen Ampenan en Mataram bleek verbroken te zijn, besloot de commandant der scheepsmacht [1], met het oog op het alleszins waarschijnlijke van een aanval op Ampenan (waar zich toen, buiten de op verkenning uitgezonden cavalerie, slechts 2 compagnieën infanterie bevonden en geen geschut), de landingsdivisiën van de twee ter reede aanwezige oorlogsbodems (de *Koningin Emma* en de *Prins Hendrik*) aan wal te zetten, en wel 200 met geweer gewapenden en 4 landingsstukken met bediening, alles onder bevel van een luitenant-ter-zee 1ste klasse van minder anciënniteit dan de waarnemend bivouak-commandant ter plaatse. [2] Den volgenden dag werd deze divisie nog met 25 man versterkt, en zulks ter voldoening, zooveel het kon, aan een verzoek van laatstbedoelden officier, die, gevolg gevende aan een hem toen door dwangarbeiders ter hand gekomen schriftelijken last van den opperbevelhebber, om zoo mogelijk met tandoe's en munitie den op Ampenan terugtrekkenden hoofdtroep tegemoet te komen, met de infanterie van Ampenan was uitgerukt en, den vijand voor zich uitdrijvende, er in slaagde den hoofdtroep te ontmoeten en met dezen bezuiden de kwala Djangkok of Ampenan-rivier het strand te bereiken. Toen de militairen van boord gezien werden, zond de commandant der scheepsmacht sloepen daarheen, waarin een deel der gewonden werd opgenomen om óf naar het hospitaal, óf naar het ziekentransportschip te worden gebracht. De beide oorlogsschepen hadden intusschen post gevat het eene aan den noord- en het andere aan den zuidkant van het bivouak, ten einde dit bij mogelijken aanval met geschutvuur te dekken.

Zoodra te Batavia het gebeurde, door telegrammen van den opperbevelhebber, in nadere bijzonderheden was bekend geworden, werden o. m. maatregelen genomen om het maritieme deel der expeditionaire macht ten spoedigste weder op vorige sterkte te brengen. Het bewaken van de kust toch was nu weer noodig geworden, zoowel om het invoeren van oorlogscontrabande als om het oversteken van Baliërs van Lombok naar Bali zooveel mogelijk te beletten. De *Cycloop* werd reeds den 29sten Augustus weder ter beschikking gesteld van den commandant der scheepsmacht en verrichtte met de *Argus* koerierdiensten. Op denzelfden dag stoomde de *Koningin Emma* tot vóór de Balische kampong Tanambat, benoorden Ampenan, en loste daarop een 50-tal granaatschoten uit de kanonnen van 12 c.M. K. A. Later op dien dag werden nog eenige granaatschoten (17 c.M. A.) gedaan op Mataram. De *Prins Hendrik*, die hare ligplaats veranderd en nu positie genomen had ter bescherming van het bivouak van de zuidzijde, schoot in die richting des nachts eenige granaten van 12 c.M. Gedurende de nu volgende dagen werden door de beide ter reede liggende oorlogsschepen, op last van den opperbevelhebber, dagelijks eenige schoten op Mataram afgevuurd met de kanonen van 17 c.M. A., welke schoten, volgens mededeeling van het hoofdkwartier, zeer goed doel troffen.

---

[1]) Door diens telegram van den 26sten gewerd den Gouverneur-Generaal de eerste tijding van de ramp. In dat telegram uitte de commandant der scheepsmacht het vermoeden, op grond van het van uit die richting voortdurend vernomen hevig geschut- en geweervuur, dat het hoofdkwartier Tjakra Negara en de legerplaats te Mataram waarschijnlijk waren aangevallen.

[2]) Verg. den brief van den Minister van Marine aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal dd. 28 Februari 1895 (zitting 1894—1895. — 148).

De *Tromp* nu de *Borneo*, die nog te Soerabaija vertoefden, maar zoo spoedig doenlijk voor den dienst gereed gemaakt werden, kwamen respectievelijk op 2 en 13 September weder te Ampenan, terwijl op laatstgenoemden datum ook deel van de scheepsmacht kwam uitmaken het in dienst gestelde reserve-flottieljevaartuig *Bali*. Twee der schepen bleven te Ampenan, benoorden en bezuiden het bivouak, ter reede. Dagelijks losten zij op Mataram eerst 20, later 10 schoten met de kanonnen van 17 c.M. A.

Van Java waren intusschen de noodige troepen ter versterking gezonden. Behalve tot aanvulling van de verliezen en tot reconstructie van de expeditionnaire macht werden bovendien onder meer een bataljon infanterie en 10 kanonnen van 12 c.M. ontscheept. Bijna dagelijks werd bij het debarqueeren van zware artillerie en munitie door de marine geassisteerd met een paar sloepen en een 20-tal manschappen. Op 2 September, toen het bivouak voldoende beveiligd was, gingen de tot dusver aan wal verbleven landingsdivisiën naar boord terug, doch bleef het landingsgeschut met bediening vooreerst nog achter. Gedurende de eerstvolgende dagen werden de landingsdivisiën van de twee te Ampenan liggende oorlogsbodems af en toe weder ontscheept, namelijk telkens als er zooveel troepen van Ampenan uitrukten dat de opperbevelhebber het noodig oordeelde de achtergebleven macht te versterken.

De op 2 September van Soerabaija aangekomen *Tromp* verving te Ampenan de *Koningin Emma*, welke laatste daarop een 10-tal dagen afwezig was naar Makasser. Den 12den September te Ampenan teruggekeerd, nam die bodem aldaar de plaats in van de *Prins Hendrik*, welke nu, evenals de op den volgenden dag van Soerabaija aangekomen *Borneo* en *Bali*, werd aangewezen om de west- en noordkust van Lombok te gaan bekruisen, welk kustgebied, gerekend van Laboean Tring in het zuiden tot Aijer Poetih in het noorden, ingevolge Indisch Staatsblad 1894 n°. 191 van 13 September af voor allen (particulieren) in- en uitvoer was gesloten verklaard, behoudens het verleenen van licentiën aan welgezinden, als Sassaks, Makassaren, enz.[1]) De *Prins Hendrik* kreeg tot kruisgebied de Kombal-baai ter westkust, de *Bali* het westelijk en de *Borneo* het oostelijk gedeelte van de noordkust, waarheen de genoemde drie schepen den 13den en 14den September vertrokken. Ter reede Ampenan hielden post, bezuiden en benoorden het bivouak, de *Koningin Emma* en de *Tromp*, welker landingsdivisiën van 12 September of vooraf aan den wal verbleven, waar de manschappen rouleerden met die der landmacht voor bivouakdienst, het dekken van transporten, van terreinopnemingen, van het openkappen van terreinen, enz.

Toen de operatiën tegen de kampongs Pasingahan en Pagasangan een aanvang namen (13 September), werd, op last van den opperbevelhebber, Mataram hevig door de marine beschoten. De *Koningin Emma* en de *Tromp* deden dien dag 100 schoten met de kanonnen van 17 c.M. A.; de *Borneo* deed er 60. Den volgenden dag, vóórdat de *Borneo* ging kruisen, schoot dit schip ook eenige granaten in Tjakra Negara. Voor hetzelfde doel kwam die bodem op 17 en 21 September gedurende eenigen tijd op de reede van Ampenan terug. De *Bali* had den 16den en 17den September, eerst uit het kanon van 15 c.M. A., daarna uit die van 12 c.M. K.A., de door Lombok-Baliërs bezette kampong Tandjong beschoten, waar de vijand aanzienlijke voorraden padi had opgeschuurd. Den eersten dag werden 37 schoten gedaan, en eerst na een 50-tal op den tweeden dag geraakte de groote met steenen muren omringde kampong in brand; de *Bali* staakte toen haar vuur, waarna de ons goedgezinde bevolking naar de kampong oprukte om het vernielingswerk te voltooien, waarbij o. a. 6 lilla's met munitie, zoomede andere wapenen werden buitgemaakt, welk een en ander later aan ons uitgeleverd werd.

In verband met den door den opperbevelhebber voorgenomen aanval op Mataram kwamen den 27sten September de *Prins Hendrik*, de *Borneo* en de *Bali* naar Ampenan op, zoodat daar de geheele scheepsmacht weder bijeen was. Twee landingsstukken, met bediening onder een luitenant-ter-zee 2de klasse, werden dien dag van Ampenan naar Aroeng Aroeng getransporteerd om een gelijk aantal zwaardere kanonnen te vervangen, welke tegen Mataram zouden gebezigd worden. Het vuren van de *Koningin Emma* en de *Tromp* op laatstgenoemde sterkte werd in den avond van 28 September gestaakt. In den vroegen morgen van den 29sten debarqueerden ook de landingsdivisiën van de drie eerstgenoemde schepen en bezetten het kampement te Ampenan. Toen de troepen vervolgens naar Mataram oprukten, werden van de landingsdivisiën van de *Koningin Emma* en de *Tromp* 239 man gedetacheerd naar de door de landmacht bezette punten Pagasangan, Aroeng Aroeng en Kaleh. Des avonds keerden deze detachementen in het strandbivouak terug. De *Borneo* deed dien dag uit de kanonnen van 10.5 c.M. A. 50 schoten op het noordelijk gedeelte van Tjakra Negara, terwijl de *Bali*, na het debarquement van hare landingsdivisie, naar het westelijk deel der noordkust terugstoomde om te kruisen. Na de bezetting van de poeri te Mataram door onze troepen, keerden op den volgenden dag de landingsdivisiën van de *Prins Hendrik*, de *Borneo* en de *Bali* naar boord terug (de manschappen van laatstgenoemden bodem embarqueerden op de *Koningin Emma*). De *Borneo* ging weder langs het oostelijk deel der noordkust kruisen, doch de *Prins Hendrik* bleef, wegens minder goeden gezondheidstoestand der equipage, ter reede Ampenan; in hare plaats betrok de *Tromp* het station in de Kombal-baai. De werkkring der kruisende schepen bleef bestaan in het tegengaan van in- en uitvoer, van het uitwijken van Lombok-Baliërs, enz.

Den 4den October werd de Balische kampong Pemenang door de *Bali* getuchtigd, met het gevolg dat de kampong na een 50-tal granaatschoten aan alle kanten in brand geraakte.

Toen de gezondheidstoestand aan boord van de *Prins Hendrik* genoegzaam verbeterd was, verliet deze bodem den 19den October Ampenan om ter noordkust te kruisen, doch wegens ziekte van den commandant keerde het schip reeds vijf dagen later naar Ampenan terug om vervolgens te Makasser den kolenvoorraad aan te vullen. Ook de *Borneo*, die reeds gedurende de eerste helft der maand enkele dagen uit haar kruisgebied afwezig was geweest om deel te nemen aan eene voorloopige beschieting van Tjakra Negara, verliet den 24sten October de noordkust om ten westen van het eiland (in Straat Lombok) te kruisen, ten einde de tusschen Lombok en Bali zich vertoonende prauwen te onderzoeken ter onderschepping van brieven tusschen het Lomboksch bestuur en het bestuur van Karang Asem op Bali, eene opdracht die niet zonder succes bleef, daar eenige op lontarblad geschreven brieven in beslag genomen werden. Intusschen was de *Prins Hendrik* ook weder ter noordkust teruggekeerd, doch den 15den November kwam zoowel deze bodem als de *Bali* van daar weder ter reede Ampenan, terwijl hierheen ook de *Borneo* uit Straat Lombok werd opgeroepen, welke laatste bodem ter reede stelling nam om Tjakra Negara te kunnen beschieten, waarmede den 17den een aanvang werd gemaakt. Dien dag en den voorgaanden verleenden de te Ampenan aanwezige oorlogschepen hulp bij het debarqueeren van de met twee paketbooten aangebrachte infanterie-versterking van 2 bataljons. Den 12den November was ook de *Tromp* uit haar kruisgebied, dat inmiddels benoorden en bezuiden de Kombal-baai was uitgestrekt, ter reede Ampenan aangekomen.

Intusschen waren de landingsdivisiën der verschillende schepen, hetzij geheel, hetzij gedeeltelijk, aan wal gebleven tot het doen van de verschillende reeds hiervóór opgenoemde diensten. Ook rukte soms een grooter of kleiner deel dezer marine-troepen in vereeniging met gedeelten der landmacht uit: o. a. op 29 October, toen 60 man landingsdivisie deelnamen aan een marsch naar Aroeng Aroeng, Mataram Poeri en Pagasangan-Oost en aldaar stelling namen om de kampong Abean Toeboeh door de artillerie te doen beschieten, waarna zij over Sekar Bela te Ampenan terugkeerden; — op 6 November, toen 50 man landingsdivisie, vereenigd met troepen van de landmacht, een tocht maakten naar Aroeng Aroeng, Mataram en Karang Bedil; — ook op 12 November, toen 60 man landingsdivisie onder 1 officier werden toegevoegd aan eene colonne der landmacht op marsch via Kaleh naar Pagasangan-Oost, bij welke gelegenheid aan den oostelijken rand van Pagasangan stelling genomen en geschutvuur afgegeven werd op Abean Toeboeh; langs Sekar Bela en Kaleh werd toen teruggemarcheerd. Voorts namen op 14 November nog 100 man landingsdivisie deel aan eene door den tweeden bevelhebber met eene colonne der landmacht geleide demonstratie tegen het meergenoemde Abean Toeboeh.

In verband met de aanstaande operatiën tegen Tjakra Negara werden den 17den November ook de nog niet gedebarqueerde gedeelten der landingsdivisiën van al de schepen aan den wal gezonden en het vuur van de *Borneo* zooveel mogelijk versneld, zoodat genoemd oorlogschip dien dag Tjakra Negara beschoot met een 100-tal granaten van 10.5 c.M.

Den 18den November rukte een detachement der landingsdivisie, sterk 3 officieren en 60 man (30 van de *Koningin Emma* en 30 van de *Tromp*), mede uit om deel te nemen aan de operatiën tegen Tjakra Negara (verg. blz 63 hiervóór); de rest der landingsdivisie had de posten en Ampenan bezet.

De *Prins Hendrik* vertrok den 23sten November via Boeleleng naar Java om den gevangen genomen vorst van Lombok met

[1]) Deze beperkende bepalingen en ook die, blijkens het vorig verslag (blz. 87) in Juni 1894 (Indisch Staatsblad n°. 121) uitgevaardigd tegen in-, uit- en doorvoer op geheel Lombok van oorlogsbehoeften, werden van 5 October 1894 af (Indisch Staatsblad n°. 210) nog verscherpt.

familie en gevolg naar Batavia over te brengen en vervolgens te Soerabaja te gaan dokken, terwijl de *Borneo* reeds vier dagen vroeger Ampenan had verlaten om weder te gaan kruisen, inzonderheid om het uitwijken van Lombok-Baliërs tegen te gaan.

De gezondheidstoestand der landingsdivisiën was gedurende de laatste weken, door het veelvuldig voorkomen van buikziekten en koortsen, over het algemeen ongunstig, doch nadat op 6 December de laatste nog aan wal gelaten marine-troepen weder geëmbarqueerd waren en de zware diensten ter reede eenigszins ophielden (ook bij het inschepen van de naar Java terugkeerende troepen was de marine zooveel mogelijk weder behulpzaam) ging de gezondheidstoestand langzaam vooruit.

In den verderen loop van December verlieten de *Tromp* en de *Borneo* de wateren van Lombok om te Soerabaja grootere of kleinere herstellingen te ondergaan, terwijl ook eene korte poos de *Bali* afwezig was, die echter op 30 December weder te Ampenan terug was. In plaats van de *Tromp*, die aan de scheepsmacht beoosten Java en Borneo werd onttrokken, werd daarbij ingedeeld het uit Nederland aangekomen pantserdekschip *Koningin Wilhelmina*, dat den 8sten December te Ampenan was aangekomen en sedert Straat Lombok bekruiste.

Onder dagteekening van 24 December 1894 werd door den Gouverneur-Generaal de expeditie ontbonden en bepaald dat voorshands twee oorlogsschepen in de wateren van Lombok zouden gestationneerd blijven en dat van de bij de maritieme macht ingedeeld geweest zijnde twee opiumkruisers in den eersten tijd in de residentie Bali en Lombok nog één zou worden aangehouden om ter beschikking te zijn van den resident.

Van de tot de scheepsmacht beoosten Java en Borneo behoorende vijf oorlogsschepen kon er nu weder één (de *Borneo*) worden aangewezen om in de residentiën Amboina en Ternate het terrein der parelvisscherij te bekruisen en ging de *Koningin Emma* tijdelijk naar Java, o. a. om gedokt te worden en eenige voorzieningen te ondergaan, terwijl van de drie andere de *Koningin Wilhelmina*, de *Prins Hendrik* en de *Bali* er beurtelings één te Makasser onder bereik bleef en twee in de wateren van Lombok dienst deden, en wel in de eerste plaats om den verboden in- en uitvoer tegen te gaan en verder om, naar vermogen, dienstbaar te zijn aan de maatregelen, die door het plaatselijk civiel en het militair gezag nodig worden geacht om op het eiland een geregelden gang van zaken in het leven te roepen en te bestendigen.

F. Rechtswezen.

§ 1. *Rechterlijke macht.*

Verbeteringen in de rechtsbedeeling. Aangaande de in 't verslag van 1892 (blz. 50) bedoelde voorstellen van den toenmaligen directeur van justitie betreffende eene herziening van het reglement op de rechterlijke organisatie en het beleid der justitie in Nederlandsch-Indië en daarmede samenhangende onderwerpen, en het daarover door het Hooggerechtshof uitgebracht rapport, wordt het advies van de Indische Regeering nog ingewacht.

Inlandsche rechtbanken. Zooals o. a. laatstelijk in de verslagen van 1893 (blz. 53) en van 1894 (blz. 59) werd medegedeeld, moest meermalen aan landraden op Java en Madura ter opruiming van achterstand buitengewone hulp worden verleend door aanstelling van een buitengewoon voorzitter, tijdelijke versterking van het griffiepersoneel of verhooging van het organiek toegestaan bedrag voor schrijfloonen. Terwijl de ook in 1894 genomen maatregelen van dien aard in ettelijke gevallen voldoende bleken, was dit niet het geval met betrekking tot de onder één voorzitter en één griffier vereenigde landraden te Bondowoso en Djember (residentie Bezoeki), waar het aantal zaken en dienstengevolge de achterstand zoodanig toenam dat de indienststelling van een afzonderlijken voorzitter en een afzonderlijken griffier voor elke dier rechtbanken onvermijdelijk bleek. Dit kon geschieden zonder vermeerdering van uitgaven, door vereeniging onder één voorzitter (ter hoofdplaats Rembang) van den landraad te Rembang en dien te Blora (welke laatste tot hiertoe mede een afzonderlijken voorzitter had) en door de griffiersplaats bij den landraad te Ngandjoek (Kediri) niet meer door een afzonderlijken titularis te doen vervullen, maar die functiën te vereenigen met het griffierschap bij den landraad ter hoofdplaats Kediri. Ter zake van een en ander werd door de Indische Regeering het noodige geregeld in Mei 1895 (Indisch Staatsblad n°. 103 en 104).

Met het oog op de omstandigheid dat het ontstaan van achterstand meermalen moest worden toegeschreven aan gebrekkige naleving door de assistent-residenten en gewestelijke secretarissen van de hun bij art. 93 van het reglement op de rechterlijke organisatie, enz., zooals dat artikel nader geïnterpreteerd is bij Indisch Staatsblad 1876 n°. 225, opgelegde verplichting om, bij tijdelijke ontstentenis van de afzonderlijke rechtskundige voorzitters der landraden, als vervangers op te treden, zijn de bedoelde ambtenaren door het Hooggerechtshof, bij circulaire van 1 Maart 1894 (Bijblad op het Indisch Staatsblad n°. 4928), uitdrukkelijk op die verplichting gewezen.

Was de vermeerdering van het aantal strafzaken in verschillende regentschappen of gedeelten daarvan op Java en Madura gedurende de laatste jaren oorzaak dat aan den betrokken inlandschen officier van justitie tijdelijk of definitief een adjunct of een tweede adjunct moest worden toegevoegd, in 1894 moest tot zoodanige tijdelijke voorziening ook worden overgegaan in het regentschap Krawang, waar aan den hoofddjaksa tijdelijk een tweede adjunct werd toegevoegd (gouvernementsbesluit dd. 27 October 1894 n°. 5). Overigens werden al de in 't vorig verslag (blz. 59) vermelde tijdelijke toevoegingen van dezen aard, op één na, verlengd of nader verlengd.

In de residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo trad in het najaar van 1894 (Indisch Staatsblad n°. 189 *a*), nadat bij ordonnantie van 7 Maart 1894 (Indisch Staatsblad n°. 74) het reglement op het rechtswezen in dat gewest dienovereenkomstig was gewijzigd (verg. vorig verslag, blz. 60), een nieuwe landraad in werking voor de afdeeling Koetei en de Noordoostkust van Borneo, tot dusver ressorteerende onder het rechtsgebied van den landraad ter hoofdplaats Bandjermasin. De nieuwe rechtbank wordt voorgezeten door den assistent-resident der afdeeling en is gevestigd op diens standplaats Samarinda.

Aan den landraad te Tandjong Pinang (residentie Riouw en onderhoorigheden) moest, tot bijwerking van achterstand, buitengewone hulp worden verleend. Bij wijze van tijdelijken maatregel, en met wijziging in zoover van het reglement op het rechtswezen in genoemd gewest, is daarom bij ordonnantie van 19 September 1894 (Indisch Staatsblad n°. 205) bij die rechtbank een buitengewoon voorzitter in dienst gesteld.

Presentiegeld aan leden van inlandsche rechtbanken. Aan een drietal bij de landraden en de rechtbanken van omgang te Poerwakarta (residentie Krawang) en te Tjilatjap (residentie Banjoemas) tijdelijk aangestelde leden werd voor het bijwonen van elke zitting van genoemde rechtbanken eene geldelijke schadeloosstelling toegestaan (gouvernementsbesluiten dd. 27 October 1894 n°. 5 en 13 Februari 1895 n°. 48). Zoodanige schadeloosstelling werd bij gouvernementsbesluit van 30 October 1894 n°. 19 (Indisch Staatsblad n°. 228) mede verleend aan ieder der niet met een bezoldigd ambt bekleede leden van den landraad te Koepang (residentie Timor en onderhoorigheden).

Verloven van inlandsche rechterlijke ambtenaren. Het bepaalde bij art. 22 van het reglement op de rechterlijke organisatie, enz., voor zooveel dat artikel handelt over de binnenlandsche verloven van inlandsche rechterlijke ambtenaren, onderging eene reeds op blz. 196 van het vorig verslag toegelichte aanvulling bij het Koninklijk besluit van 6 September 1894 n°. 44 (Indisch Staatsblad n°. 241).

Regentschapsgerechten. In verband met de wijziging bij Indisch Staatsblad 1895 n°. 35 gebracht in de administratieve indeeling der residentie Samarang (zie hoofdstuk **J**, afd. 1, hierna) is bij ordonnantie van 13 Februari 1895 (Indisch Staatsblad n°. 36) bepaald dat in de vier daarbij bedoelde bij het regentschap Samarang ingedeelde districten ten opzichte van de justitie en politie alle voorschriften van het zoogenaamd Inlandsch Reglement, voor den regent geldende, van toepassing zijn op den patih, die in die districten den regent vertegenwoordigt, terwijl tevens is voorgeschreven dat het regentschapsgerecht voor het regentschap Samarang, voor zoover de meerbedoelde districten betreft, zitting houdt op de hoofdplaatsen Salatiga en Ambarawa.

Panghoeloes. Tegen het in 't vorig verslag (blz. 60) vermelde denkbeeld om, waar op verschillende gewestelijke hoofdplaatsen van Java den hoofdpanghoeloe een adjunct is toegevoegd, deze laatste betrekking als bezoldigd ambt te doen vervallen en de bedoelde functiën, waar noodig, door een titularis buiten bezwaar van den lande te doen waarnemen, bestaan bij de gehoorde autoriteiten over 't algemeen geen overwegende bedenkingen. Ook met betrekking tot de soms aan panghoeloe's toegevoegde adjuncten zou in gelijker voege besloten kunnen worden. Alvorens bepaalde voorstellen te doen, besloot de Gouverneur-Generaal nog eerst te doen nagaan hoe, ook in verband met de belangen van de thans

in de bewuste betrekkingen werkzame priesters, eene geleidelijke verwezenlijking van den maatregel het best te regelen ware.

Opdracht van politierechtspraak aan controleurs bij het binnenlandsch bestuur op Java en Madura. Tegelijk met de afkondiging in Indië (Indisch Staatsblad 1894 n°. 216) van het tot dit onderwerp betrekkelijke Koninklijk besluit dd. 10 December 1892 n°. 48 (zie o. a. het verslag van 1893, blz. 54) zijn bij ordonnantie van 13 October 1894 (Indisch Staatsblad n°. 217) de ter uitvoering daarvan noodige voorschriften vastgesteld, welke voorschriften bij ordonnantie van 3 Juli 1895 (Indisch Staatsblad n°. 139) op één punt gewijzigd zijn, in verband met de gebleken wenschelijkheid om, waar in eenige contrôle-afdeeling de nieuwe maatregel in toepassing is te brengen en dus de controleur met politierechtspraak is te belasten, diens bevoegdheid ten deze te kunnen beperken tot een bepaald aangewezen gedeelte van zijn ressort. Met de toepassing van het bedoelde Koninklijk besluit is nu blijkens Indisch Staatsblad 1895 n°. 140 een begin gemaakt in een deel der residentiën Soerabaija en Madura, en wel in Soerabaija voor zooveel betreft de contrôle-afdeeling Djaboeng (afdeeling Modjokerto) in haar geheel en een deel der contrôle-afdeeling Karang Geneng (afdeeling Sidaijoe), terwijl op Madura de toepassing betreft een deel der contrôle-afdeeling Zuid-Bangkallan (afdeeling Bangkallan). De vraag is overwogen of de bij de aangehaalde ordonnantie van 13 October 1894 vastgestelde regelen niet ook zullen behooren te gelden voor de Karimon-Djawa-eilanden (residentie Japara) en voor de eilanden (contrôle-afdeelingen) Sapoedi en Kangean (residentie Madura), waar reeds krachtens vroegere speciale voorzieningen (Indisch Staatsblad 1865 n°. 94 en 1884 n°. 1) respectievelijk door den posthouder en door de controleurs politierechtsmacht werd uitgeoefend. Door de betrokken residenten is echter aangetoond dat aan de verwezenlijking van dit denkbeeld, in verband met de locale omstandigheden, bezwaren zouden verbonden zijn, en daar in de bedoelde ressorten de bestaande regeling betreffende de behandeling van politiezaken geen stof tot klachten geeft, is besloten daarin geen verandering te brengen.

§ 2. *Rechtswezen in het algemeen.*

Consulaire rechtsmacht. In December 1894 (Indisch Staatsblad n°. 269) is in Indië afgekondigd het Koninklijk besluit van 29 Augustus te voren (Nederlandsch Staatsblad 1894 n°. 146), houdende nadere wijziging van de bepalingen ter uitvoering van de Nederlandsche wet op de consulaire rechtsmacht (Nederlandsch Staatsblad 1871 n°. 91).

Wijziging van eenige artikelen van het zoogenaamd Inlandsch Reglement. Ter vereenvoudiging van de procedure in strafzaken van inlanders of met hen gelijkgestelden op Java en Madura, ter berechting staande van den politierechter, van het regentschaps- en van het districtsgerecht, zijn bij Koninklijk besluit van 23 Februari 1895 n°. 31 (Indisch Staatsblad n°. 90) de artikelen 79 (2de lid), 80 en 84 (1ste lid), zoomede art. 81 van het zoogenaamd Inlandsch Reglement — de drie eerstgenoemde artikelen zooals zij luidden ingevolge Indisch Staatsblad 1876 n°. 25, en het laatste zooals het luidde ingevolge Indisch Staatsblad 1885 n°. 81 — nader in dien zin gewijzigd, dat de oproeping en ondervraging door den resident (of assistent-resident) tijdens het voorloopig onderzoek van een op vrije voeten gelaten verdachte niet meer verplicht, maar facultatief zijn gesteld.

Rechtswezen in de Vorstenlanden op Java. Voorstellen tot herziening van de ten deze bestaande regelingen zijn in Indië in behandeling (verg. blz. 3 hiervóór).

Rechtswezen in het gouvernement Sumatra's Westkust, enz. Daar de verbeteringen, blijkens § 3 hierachter, gebracht in de procedure betreffende eigendomsuitwijzing op onroerend goed ook betrekking hadden tot de voor de raden van justitie in de buitenbezittingen (te Padang en te Makasser) te dier zake te voeren gedingen en daarmede eene wijziging in de voorgeschreven openbaarmakingen gepaard ging, vorderde dit laatste eenige wijziging in art. 226, sub 19°, van het reglement tot regeling van het rechtswezen in het gouvernement Sumatra's Westkust (Indisch Staatsblad 1874 n°. 94 *b*) en in art. 232, sub 21°, van het reglement op het rechtswezen in het gouvernement Celebes en onderhoorigheden (Indisch Staatsblad 1882 n°. 22). Deze wijzigingen werden uitgevaardigd bij de ordonnantie in Indisch Staatsblad 1894 n°. 263.

Ten einde aan de inlandsche Christenen in de onderafdeeling Sipirok der afdeeling Mandheling en Angkola (residentie Tapanoeli), die aldaar p. m. $^1/_5$ deel der bewoners uitmaken, meer rechtszekerheid te verschaffen, werd bij ordonnantie van 13 November 1894 (Indisch Staatsblad n°. 239) de noodige voorziening getroffen om in de door den controleur voorgezeten inlandsche rechtbank dier onderafdeeling, welke tot dusver slechts drie leden telde (de drie koeriahoofden der bewuste onderafdeeling, allen Mohammedanen), voortaan als leden ook te doen zitting nemen een viertal bepaaldelijk aangewezen kamponghoofden, waaronder twee, die den Christelijken godsdienst belijden.

Rechtswezen in de residentie Palembang. In het verslag van 1892 (blz. 51 en 241) werd gewezen op de gebleken wenschelijkheid om, door wijziging van het reglement op het rechtswezen in de residentie Palembang (Indisch Staatsblad 1878 n°. 141), in de binnenlanden van dit gewest eene vaardiger berechting van overtredingen der zoogenaamde koelie-ordonnantie (Indisch Staatsblad 1887 n°. 201) mogelijk te maken. Thans, en wel sedert 1 Januari 1895, is hieraan tegemoet gekomen, doch, in verband met eene nadere Koninklijke machtiging, op eenigszins anderen voet dan aanvankelijk in de bedoeling had gelegen. De getroffen voorzieningen komen hierop neder: terwijl het hooger bedoelde reglement niet van toepassing is op de inheemsche bevolking buiten de hoofdplaats Palembang, en — ingevolge Indisch Staatsblad 1886 n°. 146 — ook niet op andere zich in de binnenlanden bevindende inlanders, hadden dus de niet in naam der Koningin rechtsprekende inlandsche rechtbanken (rapats) buiten de hoofdplaats o. a. ook kennis te nemen van de door inlandsche werknemers begane overtredingen der koelie-ordonnantie, hetgeen tot bezwaren aanleiding gaf. Daarin is nu door de ordonnantiën van 1 en 10 December 1894 (Indisch Staatsblad n°s. 256 en 265) met 1 Januari 1895 deze verandering gekomen dat niet-inheemsche inlanders in de binnenlanden van Palembang niet meer voor de rapats terecht staan ter zake van overtredingen van geringen aard (andere dan adat-overtredingen), namelijk „overtredingen van reglementen van politie en van plaatselijke keuren, alsmede van wettelijke bepalingen van algemeenen aard", van welke overtredingen, voor zooveel door van elders afkomstige inlanders begaan, de in de binnenlanden gevestigde magistraten weder kennis nemen, zooals ook vóór de uitvaardiging van Indisch Staatsblad 1886 n°. 146 het geval was. Met het doel voorts om ook te bespoedigen en gemakkelijker te maken de afdoening van de buiten de hoofdplaats door Europeanen begane overtredingen, voor zooveel deze — en daaronder ook overtredingen der koelie-ordonnantie — tot dusver stonden ter competentie van het residentiegerecht ter hoofdplaats (zie art. 20, 2°, van het reglement), zijn nu bij ordonnantie van 10 December 1894 (Indisch Staatsblad n°. 266) de door assistent-residenten bestuurde afdeelingen van het gewest aan het ressort van het residentiegerecht ter hoofdplaats onttrokken, en voor die afdeelingen afzonderlijke, door de assistent-residenten te houden residentiegerechten ingesteld.

Rechtswezen in de residentie Banka en onderhoorigheden. Met het oog op de omstandigheid dat in den ter hoofdplaats Muntok gevestigden landraad voor de residentie Banka en onderhoorigheden als leden zitting hebben personen van lageren rang dan districtshoofd, en dat het door de districtshoofden in genoemd gewest, die in den regel van Javaanschen of Benkoeleeschen adel afstammen, als kwetsend werd beschouwd om, waar hun in strafzaken reeds een forum privilegiatum is gewaarborgd door Indisch Staatsblad 1867 n°. 10, in burgerlijke zaken voor genoemden landraad te kunnen worden gedaagd, is bij Koninklijk besluit dd. 14 September 1894 n°. 80 (Indisch Staatsblad n°. 270) ook in deze laatste gevallen voor hen een bijzondere rechter aangewezen, door de bepaling dat zij als gedaagden in burgerlijke zaken in eersten aanleg terechtstaan voor de rechtbanken en rechters, aangewezen voor Europeanen en met dezen gelijkgestelden.

Rechtswezen in de residentie Westerafdeeling van Borneo. De met eene nieuwe administratieve indeeling van dit gewest samenhangende ineensmelting van het rechtsgebied van den landraad van Singkawang met dat van den landraad te Sambas, in 't vorig verslag (blz. 66) aangekondigd, is met 1 Juli 1895 tot stand gekomen (Indisch Staatsblad 1895 n°s. 76, 77 en 80).

Rechtswezen in het gouvernement Celebes en onderhoorigheden. Over eene ondergeschikte wijziging, in het reglement op het rechtswezen in dit gouvernement (en ook in het gelijksoortig reglement voor Sumatra's Westkust) gebracht bij Indisch Staatsblad 1894 n°. 263, is reeds in een vorig gedeelte dezer paragraaf het noodige gezegd.

De bepalingen ter uitvoering van eerstbedoeld reglement (Indisch Staatsblad 1882 n°. 23), voor zooveel zij strekken tot aanwijzing van de ambtenaren, belast met de magistratuur in het gewest, werden bij ordonnantie van 6 Juni 1895 (Indisch Staatsblad n°. 116) in overeenstemming gebracht met de nieuwe titulatuur, waaronder voortaan op sommige standplaatsen in het gouvernement Celebes en onderhoorigheden (zie hoofdstuk J, afd. 1, hierna) Europeesche gezagvoerende ambtenaren bescheiden zijn.

Rechtswezen in de residentie Menado. Nu sedert kort (verg. blz. 27 hiervóór) in de residentie Menado — zij het nog op voorloopigen voet — voor de aanrakingen met de zelfbesturende landschappen, gelegen ter Noordkust van Celebes, een afzonderlijke controleur is aangewezen ter standplaats Kwandang, rechtstreeks ondergeschikt aan den resident, en voor de aanrakingen met de zelfbesturende landschappen aan de bocht van Tomini mede een controleur, ter standplaats Posso, rechtstreeks ondergeschikt aan den assistent-resident van Gorontalo, is het wenschelijk geacht van hun aanwezen partij te trekken ten einde de ter kennisneming van de bij Indisch Staatsblad 1882 n°. 28 bedoelde rijksraden staande misdrijfzaken, welke tot nu toe te Menado en te Gorontalo moesten worden behandeld, plaatselijk te doen berechten. Gelijke maatregel beval zich alsnog ook aan ten opzichte van de tot het ressort van den rijksraad te Menado behoorende Sangi- en Talaut-eilanden, waar al sedert 1882 een controleur is geplaatst, ter standplaats Taroena, mede rechtstreeks ondergeschikt aan den resident. In Juli 1894 zijn te dier zake de noodige voorzieningen getroffen. De aangehaalde bepalingen van 1882 omtrent de bedoelde rijksraden zijn namelijk bij ordonnantie (Indisch Staatsblad 1894 n°. 136) in dien zin aangevuld, dat er gelegenheid bestaat om de bedoelde inlandsche rechtbanken, wanneer zij vergaderen buiten de plaats waar zij gevestigd zijn, te doen voorzitten door den controleur binnen wiens ressort de vergadering gehouden wordt, terwijl, in verband daarmede, vooralsnog bij wijze van tijdelijken maatregel, aan elken der bedoelde drie controleurs de beschikking is gegeven over een Europeeschen klerk, bestemd om, ingevolge art. 3 van Indisch Staatsblad 1882 n°. 28, door den resident als griffier bij den rijksraad te worden aangewezen.

Rechtswezen in de residentie Amboina. Krachtens art. 28 van het reglement op het rechtswezen in deze residentie (Indisch Staatsblad 1882 n°. 29) is bij gouvernementsbesluit van 7 December 1894 n°. 2 bepaald dat het residentiegerecht ter hoofdplaats van de afdeeling Banda voortaan mede zitting zal houden te Gisser in de onderafdeeling Ceramlaut en Goram der genoemde afdeeling Banda.

Toepasselijkverklaring van de Europeesche wetgeving op de vreemde oosterlingen. Met de bewerking van de op blz. 61 van 't vorig verslag bedoelde ampliatie van de ordonnantie van 8 December 1855 (Indisch Staatsblad n°. 79) werd in December 1894, onder leiding van den directeur van justitie, belast een rechterlijk ambtenaar op non-activiteit.

Rechtspersoonlijkheid van vereenigingen. In 1894 werden in Indië op den voet van het Koninklijk besluit van 28 Maart 1870 n°. 2 (Indisch Staatsblad n°. 64) als rechtspersoon erkend 1 voor onbepaalden tijd en 22 voor minder dan 30 jaren aangegane vereenigingen. Van deze 23 vereenigingen waren er 9 door Chineezen opgericht, deels van godsdienstigen, deels van liefdadigen aard, deels ook voor gezellig verkeer [1]. Onder de 14 andere in 1894 erkende vereenigingen verdienen afzonderlijk genoemd te worden (zie de statuten respectievelijk in de n°s. 84, 77, 11, 85, 57 en 35 der Javasche Courant 1894): eene vereeniging te Soerabaija, onder den naam van »Algemeen syndicaat van suikerfabrikanten op Java," beoogende het bevorderen van de belangen der Javasche suikerindustrie; het op blz. 53 hiervóór besproken »Lombok-fonds" te Soerabaija; de »Handelsvereeniging" te Samarang, beoogende om den handel de gelegenheid te geven zich in een eigen lokaal op verschillend gebied van inlichtingen te voorzien; eene soortgelijke vereeniging te Padang; eene spaarbank-vereeniging te Menado, zoomede eene afdeeling Bandjermasin der Nationale Christen-Geheelonthoudersvereeniging. De verdere 8 vereenigingen waren de volgende: een leesgezelschap, eene muziek- en tooneelvereeniging, eene vereeniging van amateur-photographen, drie gymnastiek- of sportvereenigingen en twee societeiten voor gezellig verkeer.

Aan 14 vereenigingen (2 onderlinge ondersteuningsfondsen en 12 begrafenisfondsen) werd rechtspersoonlijkheid geweigerd, op grond van de overweging dat zij moesten worden aangemerkt als wederkeerige waarborgmaatschappijen in den zin van art. 10 van het hiervóór genoemde Koninklijk besluit van 28 Maart 1870.

Eindelijk werden nog van 13 reeds vroeger erkende vereenigingen nieuwe of gewijzigde statuten goedgekeurd. Op grond van de zooeven reeds vermelde overweging werd in één geval die goedkeuring niet verleend.

Naamlooze vennootschappen. De bewilliging van den Gouverneur-Generaal, die volgens het Indisch Wetboek van Koophandel vereischt wordt, alvorens in Indië naamlooze vennootschappen wettig kunnen tot stand komen, werd in 1894 verleend voor 40 dergelijke maatschappijen, waarvan respectievelijk 8, 6 en 9 gevestigd waren te Batavia, Samarang en Soerabaija, 13 op andere plaatsen van Java, 2 te Padang (Sumatra's Westkust) en 2 ter Oostkust van Sumatra (te Medan en te Tandjong Poora). Van die 40 vennootschappen (waaronder enkele door Chineezen opgericht) waren er 18, die het in cultuur brengen of verder exploiteeren van gronden voor den landbouw beoogden. Daarvan hadden er 15 betrekking tot erfpachtsgronden op Java, 1 tot erfpachtsgronden ter Sumatra's Westkust, 1 tot een huurland in Soerakarta en 1 tot eene landbouwconcessie, verleend door het inlandsch bestuur van Sanggar op het eiland Soembawa (gouvernement Celebes en onderhoorigheden). De 22 andere der bedoelde 40 Indische vennootschappen waren van zeer uiteenloopenden aard: 10 beoogden de overneming van tot dusver voor eigen rekening gedreven zaken, als: drukkerij en boekhandel te Batavia; apotheek te Buitenzorg; rijstpelmolens, respectievelijk in de residentiën Batavia en Krawang (2 vennootschappen); steen-, pannen- en pottenbakkerij in de Preanger Regentschappen; fabriek van kunstmeststoffen te Djokjokarta; mineraalwater-fabriek te Medan ter Sumatra's Oostkust, en algemeene handelszaken (3 vennootschappen, waarvan 1 te Samarang en 2 te Padang, van welke laatsten één door Chineezen opgericht), terwijl een 12-tal strekten tot het in het leven roepen van nieuwe nijverheids- of handelsondernemingen, zooals: algemeene handelszaken (3 vennootschappen, respectievelijk te Batavia, Samarang en Soerakarta); eene koffiesorteer- en pelinrichting te Batavia; eene hôtelzaak te Djombang in de residentie Soerabaija [2]; aanleg en exploitatie van telephonen, o. a. in de residentiën Cheribon, Tagal, Soerakarta en Djokjokarta (3 vennootschappen); eene apotheek te Tagal; eene brood-, ijs- en mineraalwater-fabriek te Pekalongan; mijn- en bosch-exploitatie in Langkat ter Oostkust van Sumatra, zoomede eene vennootschap voor zaken van mijnbouw in de residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.

Hier te lande werd in 1894 bewilliging verleend op de oprichting van een 36-tal naamlooze vennootschappen, die haren werkkring uitsluitend of ten deele in Nederlandsch-Indië vonden. Daarvan hadden de meesten — en wel 28 — uitsluitend tot landbouwzaken betrekking, namelijk 20 tot erfpachtsondernemingen (17 op Java, 2 in de residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo en 1 in de residentie Menado), 1 tot een particulier land in de residentie Batavia, 6 tot landbouwconcessiën in inlandsche staten (5 ter Oostkust van Sumatra en 1 ter Westerafdeeling van Borneo), en 1 tot landbouwondernemingen in Oost-Java, grootendeels berustende op overeenkomsten met de inlandsche bevolking. Van de 8 andere der bedoelde 36 hier te lande tot stand gekomen vennootschappen betroffen er 2 de overneming van tot dusver door Europeesche firma's voor eigen rekening gedreven handelszaken (één van deze vennootschappen betrof bepaaldelijk het drijven van handel in houtwerken, te verkrijgen door exploitatie van bosschen op Java), 1 den handel in aandeelen in- of obligatiën ten laste van naamlooze vennootschappen, welker werkkring geheel of gedeeltelijk in de exploitatie van cultures of industrieele ondernemingen in Nederlandsch-Indië bestaat, 1 het koopen en weder van de hand zetten, enz., van onroerende goederen, gelegen op Sumatra (de vennootschap heet Maatschappij voor huisbezit »Sumatra"), 1 het aanleggen en exploiteeren van een stoomtram in de residentie Banjoemas (de Serajoe-dal Stoomtram-Maatschappij), 1 de voortzetting van drukkerij- en boekhandelszaken (waaronder de uitgifte der Deli-Courant) te Medan (Oostkust van Sumatra), 1 het doen van bankiers- en wisselzaken (met kantoren te Amsterdam en te Batavia), en 1 het opsporen en exploiteeren van mineralen en ertsen en het drijven van landbouw (met hoofdkantoor te Amsterdam en bijkantoor te Londen).

[1] De statuten dezer Chineesche vereenigingen zijn gepubliceerd in de Javasche Courant 1894 n°s. 4, 33, 56, 65, 69, 82 en 87.

[2] Van deze vennootschap is echter tot dusver de akte van oprichting nog niet door middel van de Javasche Courant openbaar gemaakt.

Nopens elk der hiervóór bedoelde lichamen vindt men nadere opgaven in bijlage K van dit verslag.

In 1894 werd één naamlooze vennootschap (de »Samarangsche Lucifersfabriek" te Samarang) ontbonden, en werd er één (de »Samarangsche Handelsassociatie" te Samarang) geliquideerd.

Bewilliging op wijzigingen in de statuten werd in 1894 in 44 gevallen verleend.

Gelijkstelling met Europeanen; rechtstoestand van personen. Art. 109, laatste alinea, van het Regeeringsreglement vond in 1894 toepassing ten aanzien van 23 inlanders en 2 Chineezen, welke 25 personen, op 1 der Chineezen na, allen den Christelijken godsdienst beleden. In 10 gevallen kon de gevraagde gelijkstelling niet aanstonds worden verleend, omdat de verzoekers nog niet op de voorgeschreven wijze (Indisch Staatsblad 1883 n°. 192) in het wettig bezit van een geslachtsnaam waren gekomen. Op twee ten behoeve van eenige minderjarige kinderen gedane verzoeken om gelijkstelling met Europeanen werd beslist, dat de kinderen na voltooiing van hunne opvoeding, zelven op het verzoek konden terugkomen, terwijl aan een Amboineeschen militair werd te kennen gegeven, dat zijn verzoek eerst voor definitieve beschikking zou kunnen in aanmerking komen na afloop van zijne dienstverbintenis bij het leger. Aan 8 personen, waarvan 5 tevens het verzoek deden om een geslachtsnaam te mogen aannemen, werd de gevraagde gelijkstelling geweigerd op grond dat de betrokkenen niet geacht konden worden aan de gestelde vereischten te voldoen. Een Christen-Chinees werd onwaardig bevonden de gunst der gelijkstelling deelachtig te worden, terwijl een ten behoeve van eene inlandsche vrouw, met terzijdestelling van de vereischten voor gelijkstelling, gedaan verzoek werd afgewezen. Aan 3 personen, die beweerden in Britsch-Indië geboren te zijn en den Israëlitischen godsdienst te belijden, — hetgeen zij evenwel in gebreke bleven te bewijzen, — werd te kennen gegeven, dat zij, indien hunne beweringen juist zijn, in verband met het bepaalde bij art. 109 van het Regeeringsreglement, reeds wettelijk met Europeanen waren gelijkgesteld.

Ofschoon in den regel werd vastgehouden aan het voor gelijkstelling met Europeanen o. m. gesteld vereischte, dat de aanvrager den Christelijken godsdienst moest belijden (zie Bijblad op het Indisch Staatsblad n°. 4029), werd reeds verschillende malen aan niet-Christenen gelijkstelling verleend. Ten einde op dit punt allen twijfel op te heffen werden, bij eene in Augustus 1894 ingevolge opdracht van de Indische Regeering door den directeur van justitie uitgevaardigde circulaire, de hoofden van gewestelijk bestuur er op gewezen dat als eenig vereischte voor gelijkstelling behoort te worden aangenomen de geschiktheid voor de Europeesche maatschappij. Wel moet bij de behandeling van verzoeken om gelijkstelling alles worden bijgebracht wat tot beoordeeling van dat vereischte dienen kan, zooals het belijden van den Christelijken godsdienst, het spreken en schrijven van de Hollandsche of eenige andere Europeesche taal, het met goed gevolg afgelegd hebben van eenig examen, de maatschappelijke positie van den verzoeker, Europeesche opvoeding, enz., maar elk dier kenmerken van geschiktheid op zich zelf mag niet als een vereischte worden beschouwd.

§ 3. *Burgerlijk recht, handelsrecht en burgerlijke rechtsvordering.*

Nederlanderschap en ingezetenschap; naturalisatie. In verband met de uitvoering van de wet van 12 December 1892 op het Nederlanderschap en het ingezetenschap (Nederlandsch Staatsblad n°. 268) is bij gouvernementsbesluit van 3 Augustus 1894 n°. 8 (Indisch Staatsblad n°. 166) eene instructie vastgesteld voor de hoofden van plaatselijk bestuur in Nederlandsch-Indië met betrekking tot het houden van registers van de kennisgevingen, bedoeld bij de art. 6, 7 (sub 5°.), 8, 9 en 10 dier wet. De Indische Regeering is uitgenoodigd om telken jare eene opgaaf van die kennisgevingen te verstrekken ter publicatie in de Nederlandsche Staatscourant.

Registers van den burgerlijken stand. Met het oog op de drukke werkzaamheden, in den regel aan de hoofdbetrekking der ambtenaren van den burgerlijken stand verbonden, is het wenschelijk geacht voor kostelooze huwelijksvoltrekking bepaalde dagen en uren vast te stellen. Ook scheen het billijk die ambtenaren voor het voltrekken van huwelijken buiten het gebouw, waar de akten van den burgerlijken stand opgemaakt worden, of op daarvoor niet bestemde dagen en uren — wat het eerste punt betreft, behoudens het geval van welbewezen onvermogen van partijen, — gerechtigd te verklaren tot het heffen van leges. Een en ander gaf aanleiding tot inlassching, bij Indisch Staatsblad 1895 n°. 9, van een tweetal artikelen in het reglement van 1849 op het houden der registers van den burgerlijken stand voor de Europeesche en daarmede gelijkgestelde bevolking in Nederlandsch-Indië.

Uitwijzing van eigendom. Bij Koninklijk besluit van 11 September 1894 n°. 46 (Indisch Staatsblad n°. 262) werd eene nieuwe lezing vastgesteld van de art. 800 (eerste lid), 801, 807 en 808 (eerste lid) van het reglement op de burgerlijke rechtsvordering voor de raden van justitie op Java en het Hooggerechtshof van Nederlandsch-Indië (Indisch Staatsblad 1849 n°. 63), en zulks ter wegneming van in de laatste jaren aan het licht getreden gebreken of leemten in de voorschriften, regelende de procedure tot uitwijzing van eigendomsrecht op onroerende zaken. Door deze in 't vorig verslag aangekondigde herziening wordt in hoofdzaak beoogd nauwkeuriger omschrijving van het goed, zoo in het verzoekschrift als in de aankondigingen, en meer publiciteit van het request en van het vonnis van toewijzing door aankondiging ook in een ander dan het officieel nieuwsblad, wat het vonnis betreft bovendien door plaatselijke bekendmaking van bestuurswege, terwijl daarentegen de verplichting tot aankondiging van het vonnis in de Nederlandsche Staatscourant vervalt. Voorts wordt de belanghebbende, die zich ingevolge art. 802, alinea 2, van genoemd reglement tegen de toewijzing van het verzoek verzet heeft, daardoor niet meer uitgesloten van verzet tegen het vonnis van toewijzing; die uitsluiting treft thans slechts den belanghebbende, wiens verzet berust op middelen, waaromtrent reeds bij rechterlijk gewijsde is beslist ter gelegenheid van een door hem gedaan verzet tegen de toewijzing van het verzoek. Over eene met de nieuwe voorschriften samenhangende wijziging in de reglementen op het rechtswezen in de gouvernementen Sumatra's Westkust en Celebes en onderhoorigheden is reeds gehandeld op blz. 79 hiervóór.

Verbod tot tenuitvoerlegging door lijfsdwang van vonnissen in civilibus tegen familieleden van de laatste panembahans op Madura. De omstandigheid dat een deel der Madureesche adellijken, wier schulden in het jaar 1890 door voorschotten uit 's lands kas waren gedelgd (zie het verslag van 1891, blz. 3), zich nog altijd lieten overhalen om tegenover vreemde oosterlingen geldelijke verbintenissen aan te gaan, welke zij niet bij machte waren om na te komen, en de niet ongegronde vrees dat, wanneer de schuldeischers bleven voortgaan de bedoelde debiteuren tot nakoming te dwingen door middel van gijzeling, deze loop van zaken tot verstoring van de openbare rust en orde op Madura kon aanleiding geven, hebben de Regeering doen besluiten om door eene wettelijke voorziening ten deze tusschenbeide te treden. Te dien einde is, krachtens machtiging van het Opperbestuur, bij ordonnantie van 20 November 1894 (Indisch Staatsblad n°. 244), bij wijze van tijdelijken maatregel, de tenuitvoerlegging door lijfsdwang verboden van in burgerlijke zaken gewezen vonnissen tegen afstammelingen of aanverwanten tot den vierden graad ingesloten, zoo wettige als onwettige, van de laatste panembahans op Madura.

Desertie van inlandsche schepelingen. Omtrent de voorziening bij de ordonnantie van 28 Mei 1894 (Indisch Staatsblad n°. 112) getroffen tot tegengang van desertie onder de inlandsche schepelingen aan boord der zeebouwende schepen en vaartuigen van den dienst der werken en opnemingen aan de Solo-rivier, valt hier te verwijzen naar het medegedeelde in 't vorig verslag, blz. 143.

Huwelijken tusschen personen die in Nederlandsch-Indië aan een verschillend recht zijn onderworpen. Omtrent het door de staatscommissie tot herziening van de Indische wetgeving op privaatrechtelijk gebied gedane voorstel tot vollediger regeling van het hiergenoemde onderwerp (zie vorig verslag, blz. 62) werd het advies der Indische Regeering ontvangen, dat aanleiding gaf tot nadere raadpleging van de staatscommissie.

Tegen achtereenvolgens 74, 104, 71 en 89 in de vier voorafgegane jaren, kwamen in 1894 85 huwelijken tot stand tusschen inlandsche (of met dezen gelijkgestelde) personen en Europeanen, nadat de eerstbedoelden, overeenkomstig de bij art. 15 der Overgangsbepalingen tot de nieuwe wetgeving gestelde voorwaarde, zich vooraf hadden onderworpen aan de Europeesche wetgeving betreffende het burgerlijk- en het handelsrecht. Zooals uit het volgende staatje blijkt, bevonden zich onder die 85 niet-Europeanen 49 Christenen.

Ressort van den raad van justitie te:	Huwelijken tusschen					Totaal.
	Europeesche mannen en				Europeesche vrouwen en inlandsche (of daarmede gelijkgestelde) mannen	
	inlandsche (niet Christen-) vrouwen.	inlandsche (Christen-) vrouwen.	Chineesche (niet Christen-) vrouwen.	Chineesche (Christen-) vrouwen.		
Batavia	11	5	3	"	"	19
Samarang. . . .	7	12	1	"	"	20
Soerabaija . . .	7	7	3	2	"	19
Padang	2	"	"	"	"	2
Makasser. . . .	2	23	"	"	"	25
Totaal . .	29	47	7	2	"	85

Oogstverband. Van deze wijze van krediethulp, geregeld bij Koninklijk besluit dd. 24 Januari 1886 n°. 22 (Indisch Staatsblad n°. 57), werd in 1894 met betrekking tot 153 landbouwondernemingen gebruik gemaakt. In elk der acht voorafgegane jaren (1886 t/m 1893) betrof het aantal verleden akten van oogstverband gemiddeld 126 ondernemingen. Uit den als bijlage L hierachter gevoegden staat blijkt tot welke soorten van oogsten en ondernemingen de in 1894 verleden akten betrekking hadden en in welke gewesten de betrokken ondernemingen waren gelegen.

Faillissementen. De blijkens het vorig verslag (blz. 62) in Indië aan de orde gestelde herziening van de Indische wetgeving op het faillissement en de surséance van betaling is aldaar nog in behandeling. (In Februari jl. heeft de directeur van justitie een ontwerp Koninklijk besluit, met toelichting, den Gouverneur-Generaal aangeboden.)

Werden in het jaar 1893 88 bijzondere personen of vennootschappen in Nederlandsch-Indië failliet verklaard, in 1894 werden 115 faillissementen aangebracht, namelijk 12 van Europeanen, 100 van vreemde oosterlingen, 1 van eene vennootschap onder eene Europeesche firma en 2 van vennootschappen, welker firmanten tot de vreemde oosterlingen behoorden. Van deze 115 faillissementen werden er in hetzelfde jaar beëindigd 19, en bovendien werden in 1894 afgedaan 48 van de 186, welke op ult. 1893 aanhangig waren gebleven. Uit het overzicht in bijlage L hierachter blijkt dat de afloop van deze 67 faillissementen (4 van Europeanen, 60 van vreemde oosterlingen, 2 van vennootschappen onder eene firma en 1 van eene naamlooze vennootschap) zoodanig was, dat slechts in 35 gevallen sprake kon zijn van uitkeering aan de concurrente crediteuren (in 33 gevallen beliepen deze uitkeeringen slechts tot hoogstens 10, 25 of 50 pct.), namelijk in 3 faillissementen van Europeanen, 29 van vreemde oosterlingen, 2 van vennootschappen onder eene firma en 1 van eene naamlooze vennootschap.

De 115 in 1894 uitgesproken faillissementen betroffen: 22 groothandelaren, 1 hotelhouder, 1 kleedermaker, 8 kooplieden, 1 pachter van het recht tot het houden van paadhuizen, tevens houder van de pacht betreffende het slachten van rundvee, zoomede 2 borgen van dezen, 22 handelaren in diverse artikelen, 14 tokohouders en 44 kleinhandelaren.

§ 4. *Strafrecht en strafvordering.*

Samenstelling van nieuwe strafwetboeken. Bij de afsluiting in April jl. van de Indische mededeelingen voor dit hoofdstuk was het ontwerp van een nieuw strafwetboek voor Europeanen nog in Indië in behandeling. De opdracht tot het ontwerpen, onder leiding van den directeur van justitie, van een nieuw strafwetboek voor inlanders en van de, in samenhang met de nieuwe codificatie van het strafrecht, gevorderde wijzigingen in de geheele Nederlandsch-Indische wetgeving is tot Juni 1895 in handen gebleven van den in 't vorig verslag (blz. 62) genoemden rechterlijken hoofdambtenaar, mr. R. Z. Dannenbargh, zijnde deze bij gouvernementsbesluit dd. 11 Juni 1895 n°. 24, op verzoek, eervol van de bewuste opdracht ontheven, nadat door hem de overtuiging was verkregen dat de volvoering van de bewuste omvangrijke taak niet vereenigbaar was met eene nauwgezette vervulling van zijn ambt van raadsheer, waartoe hij in Maart 1894 geroepen was geworden. De wijze, waarop de door mr. Dannenbargh nedergelegde taak tot een goed einde zal kunnen worden gebracht, maakt nog een punt van overweging uit.

Aanvulling van de beide algemeene politiestrafreglementen. Zooals nog in het laatste gedeelte van het vorig verslag kon worden vermeld (zie aldaar blz. 264), werd bij ordonnantie van 29 December 1894 (Indisch Staatsblad n°. 286), door eene aanvulling zoowel van het algemeen politiestrafreglement voor de Europeanen als van dat voor de inlanders, preventief opgetreden tegen het bezigen bij de vischvangst in openbare wateren van vergiftige, bedwelmende of ontplofbare stoffen.

Wijzigingen in het reglement op de strafvordering voor de raden van justitie op Java en het Hooggerechtshof van Nederlandsch-Indië. In verband met de gebleken wenschelijkheid om te voorkomen dat de ambtenaren, die belast zijn met het openbaar ministerie bij de residentiegerechten op Java en Madura, zich bevoegd zouden kunnen beschouwen tot het opsporen van strafbare feiten in het algemeen, werd bij Koninklijk besluit dd. 30 Augustus 1894 n°. 79 (Indisch Staatsblad n°. 225) art. 2, 3°. van het reglement op de strafvordering in dier voege gewijzigd — en ingevolge Indisch Staatsblad 1893 n°. 160 geldt die wijziging ook voor de buitenbezittingen — dat het niet meer spreekt van „de ambtenaren van het openbaar ministerie", maar bepaaldelijk van „de ambtenaren van het openbaar ministerie bij de raden van justitie en het Hooggerechtshof".

Door eene bij art. 1 van het Koninklijk besluit dd. 30 Augustus 1894 n°. 78 (Indisch Staatsblad n°. 230) vastgestelde nieuwe lezing van het reeds vroeger, blijkens Indisch Staatsblad 1874 n°. 200, gewijzigd art. 20 van het besproken reglement op de strafvordering werd buiten twijfel gesteld dat op Java en Madura de hoedanigheid van hulpofficier van justitie ook toekomt aan de hoofden van plaatselijk bestuur. Wat de buitenbezittingen betreft, waarvoor de thans uitgevaardigde voorziening ingevolge het hiervóór reeds aangehaald Indisch Staatsblad 1893 n°. 160 vanzelf zou gelden, werd nochtans eene beperking noodig geacht, ten einde te voorkomen, dat ambtenaren van te lagen rang of te geringe ontwikkeling gemelde hoedanigheid zouden erlangen. Daarom werd bij art. 2 van gemeld Koninklijk besluit van 30 Augustus 1894 bepaald, dat in de gewesten buiten Java en Madura slechts de zoodanige hoofden van plaatselijk bestuur als hulpofficier van justitie zijn aan te merken, die den rang van resident, assistent-resident of controleur bij het binnenlandsch bestuur bekleeden, en in de residentie Banka en onderhoorigheden bovendien de administrateurs der tinmijnen.

De verwijzing in art. 29, 1ste alinea, van het reglement op de strafvordering naar zekere alinea's van art. 71 van hetzelfde reglement werd bij ordonnantie van 15 September 1894 (Indisch Staatsblad n°. 200) alsnog — het was indertijd over het hoofd gezien — in overeenstemming gebracht met de plaats, welke die alinea's innemen in de bij Indisch Staatsblad 1876 n°. 237 vastgestelde nieuwe lezing van gemeld art. 71.

Uitlevering. Daar in sommige bepalingen van het Koninklijk besluit van 8 Mei 1883 n°. 26 (Indisch Staatsblad n°. 188), houdende regelen bij uitlevering van vreemdelingen met betrekking tot Nederlandsch-Indië in acht te nemen, de omschrijving van het begrip „Nederlander" overeenstemde met de bij de wet van 12 December 1892 op het Nederlanderschap en het ingezetenschap (Nederlandsch Staatsblad n°. 268) afgeschafte artikelen van den 2den titel van het 1ste boek van het Nederlandsch Burgerlijk Wetboek, werd eene wijziging van gemeld Koninklijk besluit noodig geacht. Die wijziging is aangebracht bij Koninklijk besluit van 11 October 1894 n°. 18 (Indisch Staatsblad 1895 n°. 62).

Voor zooveel de in den laatsten tijd op het stuk van uitlevering van misdadigers met vreemde Mogendheden gesloten en op de koloniën en bezittingen toepasselijke verdragen in Nederlandsch-Indië reeds verbindende kracht hebben gekregen, zijnde dat met Spanje en het additioneele met België, vindt men daarvan gewag gemaakt op blz. 2 hiervóór. Zoowel de Spaansche als de Belgische Regeering is bij de onderhandelingen er op gewezen dat bijaldien een misdadiger, wiens uitlevering verzocht is, in onze uitgestrekte bezittingen niet is kunnen worden gevonden, met eene desbetreffende verklaring zal behooren te worden genoegen genomen.

Gedurende 1894 werd door den Gouverneur-Generaal, nadat aan de voorgeschreven formaliteiten voldaan was, gevolg gegeven aan een door consulaire tusschenkomst van het Bestuur der Straits-Settlements, namens den sultan van Djohor, ontvangen verzoek om uitlevering van een Arabier, beschuldigd van moord en plundering te Djohor (gouvernementsbesluit dd. 19 Juli 1894 n°. 9).

Eenige maanden vroeger (gouvernementsbesluit dd. 27 Maart 1894 n°. 14) was, op eene mede langs consulairen weg ontvangen aanvrage van het Bestuur der Straits-Settlements, de uitlevering toegestaan van een Europeaan, beschuldigd van te Singapore op-

lichting te hebben gepleegd, doch deze beschikking kwam niet tot uitvoering, aangezien gemeld Bestuur van de gevraagde uitlevering afzag.

Onzerzijds werd, mede door consulaire tusschenkomst, van genoemd Britsch Koloniaal Bestuur de uitlevering verkregen van een Europeeschen militair, beschuldigd van misbruik van vertrouwen, te Weltevreden gepleegd, terwijl eene tweede aanvrage tot uitlevering, in Augustus 1894 tot hetzelfde Bestuur gericht, vooralsnog tot geen resultaat leidde, aangezien het der politie te Singapore tot dusver niet kon gelukken op den voortvluchtige — een Chinees, beschuldigd van misbruik van vertrouwen, te Tandjong Pinang (residentie Riouw en onderhoorigheden) gepleegd, — de hand te leggen.

Gratie en remissie van straffen. De Gouverneur-Generaal had in 1894 nopens 67 verzoeken om gratie van de doodstraf te beslissen. Aan 22 veroordeelden, waarvan 1 Europeaan (militair) en 21 inlanders (niet-militairen) werd lijfsgenade geschonken (zie lager de noten *a* en *b* onder het staatje); aan de 45 overigen, zijnde 39 inlanders (niet-militairen) en 6 Chineezen, werd de doodstraf voltrokken. Door 1 ter dood veroordeelden inlander (niet-militair) werd geen verzoek om gratie gedaan.

Ter gelegenheid van de viering van den geboortedag van H. M. de Koningin erlangden in 1894 44 Europeesche, benevens 1191 inlandsche en met dezen gelijkgestelde veroordeelden geheele of gedeeltelijke kwijtschelding van straf.

Evenals in het voorafgegane jaar werd ook in 1894 gunstig beschikt op het verzoek om gratie van een tot dwangarbeid veroordeelden inlander, die, zonder uitzicht op herstel, lijdende was aan berriberri en in een ziekengesticht werd verpleegd.

Bij wijze van belooning werd gratie of remissie van straf verleend aan 83 veroordeelden tot dwangarbeid (77 inlanders en 6 vreemde oosterlingen), die tijdens het ondergaan van hunne straf door het een of ander feit zich bijzonder verdienstelijk hadden gemaakt. Dit was het geval met 72 op Lombok, 10 in Atjeh en 1 in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.

In het geheel werd door den Gouverneur-Generaal in 1894 gratie of remissie van straf verleend aan 1434 burgerlijke en 55 militaire veroordeelden, onder welke laatsten 3 schepelingen der marine. De 1434 burgerlijke gegratieerden bestonden uit 37 Europeanen, 64 vreemde oosterlingen en 1333 inlanders; de 55 militaire gegratieerden uit 35 Europeanen en 20 inlanders.

Het volgende staatje geeft daarvan een nader overzicht.

Aard der straffen, waarvan gratie of remissie werd verleend.	Europeanen	Chineezen.	Arabieren.	Inlanders.	Totaal.
Doodstraf	*a*) 1	„	„	*b*) 21	22
Tuchthuisstraf	*c*) 7	„	„	„	7
Detentie	*d*) 1	„	„	*d*) 1	2
Gevangenis	*e*) 48	„	„	*f*) 4	52
Dwangarbeid *in* en *buiten* den ketting	„	49	3	*g*) 1279	1331
Bannissement	„	„	„	*h*) 2	2
Wegzending naar een oord van ballingschap	„	„	„	2	2
Ten arbeidstelling aan de publieke werken	„	2	„	6	8
Geldboete	*i*) 11	5	„	14	30
Verbeurdverklaring	„	5	„	24	29
Plaatsing bij een strafdetachement	*d*) 1	„	„	„	1
Provoost	*k*) 3	„	„	„	3
Totaal	72	61	3	1353	1489

a) Militair der landmacht, veroordeeld tot de straf des doods met den kogel ter zake van feitelijke insubordinatie.

b) Allen niet-militairen. Van deze 21 gegratieerden had 1 zich schuldig gemaakt aan het voeren van de wapenen tegen het Gouvernement van Nederlandsch-Indië, met plundering van de eigendommen zijner dienaren, 1 aan aanslag ten doel hebbende het in de wapenen brengen van de ingezetenen tegen het gevestigd gezag, 1 aan doodslag gepleegd op een ingezetene, belast met eenigen openbaren dienst in de waarneming van die bediening, 1 aan zeeroof en slavenhandel, 5 aan moord of poging tot moord, 4 aan doodslag met of zonder bijkomende omstandigheden, 8 aan diefstal bij nacht door meer dan één gewapend persoon met buitenbraak en andere bezwarende omstandigheden, en 1 aan moedwillige brandstichting in een gebouw, terwijl te voorzien was dat daardoor eenig menschenleven in gevaar kon worden gebracht.

c) Hieronder 1 schepeling der marine.

d) Militair der landmacht

e) Hieronder 31 militairen der landmacht.

f) 2 militairen der landmacht en 2 schepelingen der marine.

g) Hieronder 15 militairen der landmacht.

h) Bahérs.

i) Hieronder 4 leden der schutterij.

k) Leden der schutterij.

§ 5. *Gevangeniswezen.*

Op Java en Madura werden gedurende 1894 opgeleverd 9 en in de buitenbezittingen 3 nieuwe gevangenissen (de 9 eerstbedoelde waren allen districtsgevangenissen).[1] Uitgebouwd of ingericht voor een grooter aantal personen werden 8 bestaande gevangenissen, allen landsgevangenissen, daaronder 1 in de buitenbezittingen. Enkel herstellingen of verbeteringen ondergingen 10 gevangenissen op Java en Madura (daaronder 4 districtsgevangenissen) en 11 in de buitenbezittingen.

Voor het eerst sedert de invoering met 1 Januari 1867 van het strafwetboek voor Europeanen deed zich in 1894 het gemis gevoelen van een verbeterhuis voor jeugdige misdadigers van Europeeschen landaard, en wel toen uitvoering moest worden gegeven aan een vonnis van een der raden van justitie, waarbij twee Europeesche jongelieden werden verwezen tot plaatsing in een verbeterhuis om daar te worden opgevoed. Na vele vruchtelooze pogingen om bedoelde jongelieden in een of ander gesticht van liefdadigheid te doen opnemen, zijn zij thans, ingevolge besluit van den Gouverneur-Generaal, uitbesteed bij kolonisten van de landbouwkolonie te Poespo (Pasoeroean), die, onder toezicht van het bestuur, voor de opvoeding van de jeugdige veroordeelden hebben zorg te dragen.

De op blz. 63 van het vorig verslag bedoelde succursaal-gevangenis (te Makasser) werd, in verband met de sedert gevolgde veroordeeling van den aldaar preventief gedetineerde en zijne overbrenging naar Samarang, weder opgeheven.

Omtrent de mutatiën onder de gevangenen zijn volledige opgaven nog alleen ontvangen over 1893 (verg. bijlage M hierachter). Daaruit blijkt dat er bij het einde van 1892 in hechtenis waren (volgens verbeterde opgaven) 31 730 en bij het einde van 1893 31 117 personen, waaronder respectievelijk 6232 en 6390 preventief of daarmede gelijk te stellen gevangenen. Derhalve was het getal definitief veroordeelden, dat is van hen wier vonnis in kracht van gewijsde was gegaan, van 25 498 op ult. 1892 (waaronder 9446 politioneel gestraften) verminderd tot 24 727 (daaronder 9424 politioneel gestraften) bij het einde van 1893.[2]

Naar landaard en kunne waren de hooger bedoelde totalen van 31 730 en 31 117 gevangenen verdeeld als volgt (voor gewestelijke opgaven zij verwezen naar de aangehaalde bijlage M).

[1] Op Java de 7 volgende: te Pakendjeng (Preanger Regentschappen), Sendoero en Tempeh (beiden in Probolinggo), Kepongan en Asembagoes (beiden in Bezoeki), Soempioeh (Banjoemas) en Pringsoerat (Kadoe); op Madura die te Arosbaja en die te Waroe. De 3 nieuwe gevangenissen elders waren die te Moeara Sipongi (Sumatra's Westkust), Pangkadjene (Celebes en onderhoorigheden) en Taroena op Groot-Sangi (Menado).

[2] Bij deze totalen zijn niet medegeteld de gevangenen, die in de statistiek (verg. rubriek II van bijlage M) afzonderlijk verantwoord zijn als „doortrekkende gevangenen" op den laatsten dag van het jaar, en wier aantal — zonder dat blijkt tot welke categorie van gevangenen zij behoorden — op ult. 1892 bedroeg 206 en op ult. 1893 338.

LANDAARD.	31 December 1892 (verbeterde opgaven).							31 December 1893.						
	Burgerlijke en militaire veroordeelden en preventief in hechtenis gestelden.			Kunne der *burgerlijke* gevangenen.			Militaire gevangenen (land- en zeemacht). b)	Burgerlijke en militaire veroordeelden en preventief in hechtenis gestelden.			Kunne der *burgerlijke* gevangenen.			Militaire gevangenen (land- en zeemacht). b)
	Veroordeelden wier vonnis reeds in kracht van gewijsde was gegaan	Veroordeelden wier vonnis nog niet in kracht van gewijsde was gegaan en preventief in hechtenis gestelden.	Totaal gevangenen.	Mannen. a)	Vrouwen.	Te zamen		Veroordeelden wier vonnis reeds in kracht van gewijsde was gegaan.	Veroordeelden wier vonnis nog niet in kracht van gewijsde was gegaan en preventief in hechtenis gestelden.	Totaal gevangenen.	Mannen. a)	Vrouwen.	Te zamen.	
Europeanen c)	205	74	279	149	5	154	125	214	67	281	154	3	157	124
Inlanders	23 394	5 766	29 460	27 950	1 406	29 356	104	22 974	5 978	28 952	27 564	1 314	28 878	74
Vreemde oosterlingen	1 599	392	1 991	1 962	29	1 991	„	1 539	345	1 884	1 553	31	1 884	„
Te zamen (ongerekend de gegijzelden) d)	e) 25 498	g) 8 232	31 730	30 061	1 440	31 501	229	f) 24 727	h) 5 390	31 117	29 571	1 348	30 919	198
Van hen bevonden zich:														
op Java en Madura	16 073	4 871	20 944	19 451	1 312	20 773	171	15 192	5 003	20 195	18 834	1 231	20 065	130
in de buitenbezittingen	9 425	1 361	10 786	10 600	128	10 728	58	9 535	1 387	10 922	10 737	117	10 854	68
Te zamen als boven	25 498	8 232	31 730	30 061	1 440	31 501	229	24 727	5 390	31 117	29 571	1 348	30 919	198

a) Na, ingevolge Indisch Staatsblad 1890 nº. 58, de straf van militaire gevangenis, indien zij wordt opgelegd voor minder dan 5 jaren, niet altijd met vervallenverklaring van den militairen stand behoeft gepaard te gaan, en uit de ontvangen opgaven niet blijkt hoevelen dientengevolge uit het leger zijn afgevoerd, zijn in deze kolom al de veroordeelden tot militaire gevangenis medegeteld, bedragende op ult. 1892 75 Europeanen en 38 inlanders, en op ult. 1893 respectievelijk 99 en 50.

Uit den aard der zaak zijn onder de *burgerlijke* gevangenen tevens medegeteld de gewezen militairen of schepelingen, veroordeeld tot straffen die steeds met vervallenverklaring of ontzegging gepaard gaan. Ten aanzien van de inlanders is dit aantal echter niet afzonderlijk bekend.

b) In deze kolom zijn uitsluitend vermeld militaire gevangenen, van welke met zekerheid bekend is dat zij tot het leger of tot de marine zijn blijven behooren

c) Onder de opgaven van 1893, die betrekking hebben tot de militairen of tot de van den militairen stand tijdelijk of voorgoed ontzette personen, is één Afrikaan begrepen.

d) Het aantal gegijzelden beliep op ult. 1892 202 en op ult. 1893 185, waaronder respectievelijk 90 en 58 wegens niet-betaling van geldboeten, waartoe zij veroordeeld waren.

e) Hiervan 573 burgerlijke veroordeelden, die nog *niet* op hunne definitieve strafplaatsen waren aangebracht, namelijk 557 inlanders en 16 vreemde oosterlingen.

f) Hieronder 579 als voren, namelijk 547 inlanders en 32 vreemde oosterlingen.

g) Hieronder 96 preventief in hechtenis gestelde militairen (54 Europeanen of met hen gelijkgestelden en 42 inlanders). Onder de 8136 *niet*-militairen (20 Europeanen, 5724 inlanders en 392 vreemde oosterlingen) telde men 2080 reeds gevonnisden, maar wier zaak nog in behandeling was of nog aangebracht kon worden bij den hoogeren rechter (7 Europeanen, 1971 inlanders en 102 vreemde oosterlingen).

h) Hieronder 87 preventief in hechtenis gestelde militairen (57 Europeanen of met hen gelijkgestelden en 30 inlanders). Onder de 6303 *niet*-militairen (10 Europeanen, 5948 inlanders en 345 vreemde oosterlingen) telde men 2011 reeds gevonnisden als bedoeld aan het slot der voorgaande noot (4 Europeanen 1902 inlanders en 105 vreemde oosterlingen).

De gehouden aanteekeningen omtrent de mutatiën onder de gevangenen wijzen over 1893 2355 sterfgevallen aan, namelijk 559 (of 8.9 pct.) [1] onder de preventief in hechtenis gestelden en die veroordeelden wier vonnis nog niet in kracht van gewijsde was gegaan, en 1796 (of 7.2 pct.) onder de veroordeelden die reeds hunne straf ondergingen. Over 1892 waren de cijfers 520 en 1813 of respectievelijk 7.7 en 6.7 pct.

Gegevens van meer recenten aard, namelijk betreffende het aantal gevangenen op ultimo 1894 aanwezig in elke gevangenis (niet uitsluitend zijnde eene enkel voor doortrekkende gevangenen bestemde zoogenaamde districtsgevangenis), zoomede betreffende het aantal gedurende het geheele jaar onder hen voorgekomen ziekte- en sterfgevallen, vindt men in bijlage N. Voor deze statistiek is thans een verbeterd model ingevoerd, welks invulling intusschen, met de voorhanden of nog voor dit verslag verkrijgbare gegevens, voor ditmaal nog niet geheel tot haar recht is kunnen komen.

Vermoedelijk op grond van de in die tabel voorkomende opgaven, meent de directeur van justitie in zijne verslagbijdrage te kunnen constateeren, dat, wanneer men de hier en daar nogal veelvuldige berriberri-gevallen uitzondert, de gezondheidstoestand onder de gevangenen gedurende 1894 over het algemeen bevredigend was te noemen. Wel daalde het procentsgewijze ziektecijfer doorgaans niet noemenswaardig beneden dat van vorige jaren, en was het zelfs hier en daar hooger, doch bij de waardeering van deze cijfers moet in het oog gehouden worden, dat, ten gevolge van de militaire expeditie naar Lombok, gedurende een groot deel van het jaar nagenoeg alle valide dwangarbeiders voor den velddienst moesten worden aangewezen en daardoor onder de in de depôts en kwartieren overblijvenden uit den aard der zaak een grooter percentage aan zieken voorkwam dan anders het geval zou geweest zijn. Toch bedroeg onder anderen te Batavia het aantal ziektegevallen in de landsgevangenis en het dwangarbeiderskwartier, ook in verhouding tot de kleinere dagelijksche gemiddelde sterkte, een geringer cijfer dan in 1893. Te Samarang liet in de centrale gevangenis voor Europeanen en met dezen gelijkgestelden de gezondheidstoestand niets te wenschen over. Slechts onder de daar tijdelijk tewerkgestelde dwangarbeiders kwamen enkele gevallen van berriberri voor. In het dwangarbeiderskwartier aldaar (te Mlaten) telde men op eene gemiddelde dagelijksche sterkte van 632 man gemiddeld 52 zieken per dag, terwijl gedurende het geheele jaar

[1] De percentagewijze verhouding is berekend naar de gemiddelde sterkte der betrokken categorieën van gevangenen, als zoodanig aannemende de middensom van hun aantal op 1 Januari en op 31 December.

53 veroordeelden overleden. Over 1893, bij eene gemiddelde dagelijksche sterkte van 825 man, beliep het aantal zieken gemiddeld per dag 71, en bedroeg het aantal sterfgevallen in het geheel 98. Te Toeban (Rembang) bleef in de eerste maanden van 1894 (evenals in het laatst van 1893) de berriberri nog hevig heerschen. In het geheel kwamen aldaar in 1894 onder de gevangenen 169 gevallen van deze ziekte voor; hiervan herstelden 127 lijders en stierven er 31, terwijl op het einde des jaars nog 11 in behandeling bleven. Na de maand April 1894, toen de tot uitbreiding der gevangenis opgerichte gebouwen betrokken werden, nam de ziekte gaandeweg af en herstelden de meeste aangetasten. De gezondheidstoestand kon er thans normaal genoemd worden. Bij den over het algemeen bevredigenden toestand steekt Soerabaija, althans wat de inlandsche gevangenen en veroordeelden betreft, wederom ongunstig af. In de eerste helft des jaars was het vooral de berriberri, welke in zoo hevige mate heerschte dat tot evacuatie van ruim een honderdtal lijders naar het daarvoor bestemde hospitaal te Buitenzorg moest worden overgegaan. Zooals gewoonlijk, werden vooral preventief gevangenen aangetast. Wel werd, als poging ter bestrijding van de ziekte, streng de hand gehouden aan het voorschrift om deze categorie van gevangenen wandelingen te doen maken en hun zoo de noodige lichaamsbeweging te verschaffen, doch eenig noemenswaardig resultaat werd daardoor niet verkregen. In de laatste maanden des jaars kwamen daarentegen meer gevallen van koorts en buikziekten voor, meer in het bijzonder onder de van Lombok geëvacueerde dwangarbeiders. De ongunstige gezondheidstoestand dezer laatsten moet vermoedelijk voor een groot deel worden toegeschreven aan de uit den aard der zaak zeer primitieve inrichtingen, waarin zij op Lombok des nachts moesten worden onder dak gebracht en aan de zware diensten welke de omstandigheden noopten van hen te vorderen. Bij hunne beschikbaarstelling voor Lombok toch werd, door strenge geneeskundige keuring, gezorgd dat geen dwangarbeiders werden gezonden dan de zoodanigen, die in alle opzichten gezond waren, terwijl ook overigens, o. a. door vaccinatie en revaccinatie van alle voor de expeditie bestemden, het mogelijke is gedaan om het uitbreken van epidemische of andere ziekten te voorkomen. Waren in 1893 op eene gemiddelde dagelijksche sterkte van 976 man (daaronder enkele Europeanen) in de mannen-gevangenis te Soerabaija voorgekomen 3946 ziekte- en 135 sterfgevallen, over 1894 telde men op eene gemiddelde dagelijksche sterkte van 908 gevangenen (met inbegrip van de van Lombok wegens ziekte teruggezondenen) 3507 ziekte- en 164 sterfgevallen. Ook in de op dezelfde hoofdplaats gevestigde centrale strafinrichting voor tot dwangarbeid veroordeelde vrouwen was in 1894 de gezondheidstoestand zeer ongunstig. Op eene gemiddelde dagelijksche sterkte van 136 vrouwen waren gemiddeld dagelijks 29 zieken (ruim 21 pct.), terwijl in het geheele jaar 55 sterfgevallen voorkwamen. In 1893 bedroegen deze cijfers, op eene gemiddelde dagelijksche sterkte van 186 vrouwen, respectievelijk slechts 19 (ruim 10 pct.) en 40.

Berriberri heerschte voorts nog in hevige mate in de residentiën Pasoeroean, Probolinggo en Bezoeki. Te Malang (in eerstgenoemde residentie) trad in October 1894 de ziekte plotseling met zulk eene heftigheid onder de gevangenen op, dat alleen in die maand 26 hunner hieraan bezweken (op een totaal van 31 overledenen in het geheele jaar). Maatregelen zijn sedert genomen om de preventief gevangenen (die ook hier weder in het bijzonder de aangetasten waren) den geheelen dag in de buitenlucht lichaamsbeweging te doen nemen. In Bezoeki waren het voornamelijk de gevangenen te Bondowosso en Djember, welke van genoemde ziekte te lijden hadden. Op eerstgenoemde plaats telde men op een totaal van 173 zieken 131 berriberri-lijders, terwijl alle overledenen, 27 in getal, aan die ziekte hadden geleden. Te Djember waren, op een totaal van 150 zieken en 55 overledenen, respectievelijk 129 en 45 berriberri-lijders. Te Padang en op andere plaatsen in de Padangsche Benedenlanden, en evenzoo in de Padangsche Bovenlanden, was de gezondheidstoestand onder de plaatselijk veroordeelden zeer bevredigend. Daarentegen kwamen onder de van elders afkomstige dwangarbeiders weder talrijke gevallen van berriberri voor. Over de valide dwangarbeiders in het gouvernement Sumatra's Westkust werd in 1894 hoofdzakelijk beschikt, behalve ten behoeve van de krijgsmacht in Atjeh en van de kolenontginning te Sawah Loento, ook ten dienste van de expeditie naar Lombok, zoodat gedurende de tweede helft van gemeld jaar de in genoemd gouvernement aanwezige en voor verschillende diensten door het bestuur te benuttigen veroordeelden van elders voor het groote meerendeel bestonden uit reconvalescenten (geëvacueerden van Kotta Radja en Sawah Loento). In de residentie Tapanoli kwam berriberri voor onder de preventief gevangenen. Ook ter hoofdplaats Muntok op Banka was de toestand ongunstig. In Maart 1894 brak in de gevangenis aldaar plotseling de berriberri uit, in die mate dat het noodig werd geoordeeld de gevangenis te doen verlaten en een noodgebouw te doen betrekken, terwijl enkele van de ernstig aangetaste lijders naar het hospitaal te Buitenzorg werden geëvacueerd [1]). Sedert verminderde de ziekte, doch een normale toestand was bij de afsluiting in Indië van deze mededeelingen nog niet weder ingetreden. Eindelijk bleef ook nog in de residentiën Menado en Amboina de berriberri heerschen. In eerstgenoemde residentie werden, gelijk vroeger, de lijders naar Tondano en Tataäran geëvacueerd, waarmede ook in 1894 bevredigende uitkomsten werden verkregen. In de steenen gevangenis ter hoofdplaats Menado, waar steeds veel gevallen van berriberri voorkwamen, zijn verbeteringen aangebracht na ingewonnen geneeskundig advies. Of daarmede baat gevonden is, zal nog moeten blijken. Ter hoofdplaats Amboina kwamen, op gemiddeld 61 gevangenen per dag, in het geheel 39 gevallen van berriberri voor, waarvan 25 met doodelijken afloop.

De arbeid der Europeesche veroordeelden te Weltevreden, Samarang en Soerabaija [2]), van gelijken aard als vroeger, wordt berekend, na aftrekking van de kosten van deskundig toezicht en van de inkoopsprijzen der verbruikte materialen, in het geheel eene besparing boven bestelling of aanmaak bij particulieren te hebben opgeleverd van f 17 720, tegen f 17 655 in 1893. Op gelijke wijze wordt de winst, behaald met den arbeid, verricht door de tot dwangarbeid veroordeelde inlandsche vrouwen in de voor haar bestemde centrale strafinrichting te Soerabaija, geschat op f 8438. De niet onbelangrijke vermindering, vergeleken bij 1893, toen het winstcijfer op f 11 665 werd geschat, is een natuurlijk gevolg van de gestadige afneming van het aantal vrouwelijke veroordeelden (gemiddeld per dag in 1894 136, tegen 186 in 1893), terwijl bovendien ten gevolge van ziekten een grooter percentage doorloopend van arbeid moest worden vrijgesteld. De ook in 1894 voortgezette proef met tewerkstelling van inlandsche veroordeelden in het kleermakersatelier der centrale gevangenis te Samarang leverde meer en meer gunstige resultaten op. De door gemiddeld 43 dezer veroordeelden verrichte arbeid wordt berekend, na aftrekking van alle kosten, eene winst te hebben opgeleverd van f 14 382, tegen f 8441 in 1893.

Ten opzichte van den arbeid der inlandsche veroordeelden buiten de gevangenissen [3]) verdient in de eerste plaats vermelding de beschikbaarstelling van dwangarbeiders ten behoeve van den trein der expeditie naar Lombok. Nadat reeds eenige weken te voren het noodige was verricht om voor deze bestemming het vereischte getal dwangarbeiders op Java bijeen te brengen, werden in 't laatst van Juni en de eerste dagen van Juli van de hoofdplaatsen Batavia, Samarang en Soerabaija respectievelijk 1010, 600 en 172, of in het geheel 1782 dergelijke veroordeelden naar Lombok gezonden, terwijl er nog 127 werden aangewezen om op Bali dienst te doen bij het daar tijdelijk gelegerde observatiekorps. Deze laatsten keerden reeds op het einde van Juli 1894 weder naar Java terug, evenals medio Augustus d. a. v. ongeveer 560 van de naar Lombok gezondenen. Toen echter spoedig daarop versterking van het aantal dwangarbeiders op het oorlogsterrein weder noodig bleek, werden in de eerste dagen van September wederom 1271 en vervolgens in October en November achtereenvolgens nog 358 en 361 man daarheen gezonden, terwijl bovendien ongeveer 240 veroordeelden in reserve werden gehouden. Reeds op het einde van 1894 keerden

[1]) In dit hospitaal liep de verpleegsterkte (uitsluitend berriberri-lijders) bij het einde van elke maand van 1894 uiteen tusschen 1217 en 1392. Wat het mede ter opneming van geëvacueerde berriberri-lijders bestemde hospitaal te Oeloe Limau Manis nabij Padang betreft, waren die getallen 182 en 227.

[2]) De in de gevangenis te Soerabaija opgenomen Europeesche veroordeelden zijn allen plaatselijk veroordeelden, die straffen van gevangenis voor niet langer dan één jaar hebben te ondergaan, en wier aantal doorgaans te gering is om, op de wijze als dit te Weltevreden en te Samarang geschiedt, in speciaal daarvoor ingerichte ateliers tewerkgesteld te worden. Tot dusver werden deze veroordeelden hoofdzakelijk bezig gehouden met het maken van lederen hoofdkussens ten gebruike in de landsgevangenissen, doch toen de productie daarvan met het oog op den reeds aanwezigen voorraad moest gestaakt worden, bleek het moeielijk daarvoor een anderen passenden arbeid in de plaats te stellen. Daarin is nu voorzien door eene machtiging op den directeur van justitie (gouvernementsbesluit dd. 3 April 1895, n°. 8) om, voor zoolang zulks noodig zal blijken, een deel der bedoelde gevangenen, namelijk zij die te Soerabaija tot drie maanden gevangenisstraf of langer zijn veroordeeld, hunne straf te doen ondergaan in de centrale gevangenis te Samarang.

[3]) Met betrekking tot de raming der geldswaarde van den door deze lieden gepresteerden arbeid ten behoeve van openbare werken zij verwezen naar hetgeen daaromtrent wordt medegedeeld in hoofdstuk L, afd. I (zie ook noot 1 op bls. 138 van 't vorig verslag).

groote afdeelingen van deze dwangarbeiders naar Java terug. Na de beëindiging der expeditie is de normale sterkte der aan de voorloopige bezetting van Lombok toe te voegen dwangarbeiders vastgesteld op 400, welke sterkte echter aanvankelijk nog wordt overschreden met ongeveer 250 man.

De detacheering van veroordeelden naar het oorlogsterrein had grooten invloed op de werken, waarbij in normale omstandigheden van de werkkrachten van dwangarbeiders gebruik wordt gemaakt. Zoo kon de gekoesterde verwachting (zie vorig verslag, blz. 65), dat binnen niet langen tijd het voor de gouvernements-kolenontginning ter Sumatra's Westkust vastgestelde cijfer van 2000 man zou bereikt zijn, niet worden bewaarheid, en moest zelfs tot tweemalen toe, ter voorziening in de behoefte op Lombok, beschikt worden over eenige afdeelingen van de bij de kolenontginning reeds te werk gestelde dwangarbeiders. De gemiddelde dagelijksche sterkte bij bedoelde ontginning bedroeg in 1894 dan ook niet meer dan ongeveer 1350 man, terwijl zij in November zelfs was gedaald tot 850 man (tegen bijv. 1660 in Januari te voren). Nadat in December het aantal weder was geklommen tot 1170, kon in de eerste maanden van 1895 met de aanvulling zoo krachtig worden voortgegaan dat vermoedelijk omstreeks medio 1895 het vastgestelde cijfer van 2000 man, behoudens onvoorziene omstandigheden, eindelijk bereikt zal zijn. Omtrent eene in het laatst van 1894 getroffen regeling met betrekking tot de verrekening tusschen het departement van justitie en den dienst der gouvernements-kolenontginning van de kosten, vallende op het gebruik van dwangarbeiders bij bedoelde ontginning, zal worden gehandeld in hoofdstuk **O**, afd. II, § 3, hierna.

De aanvullingen van het aantal ten dienste der krijgsmacht in Atjeh afgezonderde dwangarbeiders konden gedurende het geheele jaar 1894 geregeld blijven plaats hebben. Was reeds in de laatste maanden van 1893 het aantal in dat gewest gedetacheerde veroordeelden tot dwangarbeid geklommen tot p. m. 525, over 1894 beliep hunne gemiddelde dagelijksche sterkte 587 man, terwijl de civiele en militaire gouverneur het voorshands niet raadzaam acht dit getal te verminderen.

In verband met het gereed komen van de spoorwegverbinding tusschen West- en Oost-Java konden de nog bij den aanleg der spoorweglijn Preanger-Tjilatjap tewerkgestelde dwangarbeiders ten behoeve van andere werkzaamheden naar Samarang worden gedirigeerd, en kon het te hunnen behoeve opgerichte tijdelijke dwangarbeiderskwartier te Kawoeng-anten in November 1894 worden opgeheven.

Overigens werden de veroordeelden weder, als gewoonlijk, gebezigd voor waterstaatswerken, aanleg en onderhoud van wegen en bruggen, koeliediensten, enz.

De ontwerp-ordonnantie tot invoering van eene nieuwe regeling voor de toepassing van de straf van dwangarbeid, in den geest als op blz. 66 van het vorig verslag is aangegeven, was tijdens de afsluiting in Indië van deze paragraaf bij het departement van justitie in bewerking, doch zou, naar het zich liet aanzien, binnenkort aan de Indische Regeering kunnen worden aangeboden. Wat de nog benoodigde gebouwen betreft, zijnde de dwangarbeidersdepôts te Batavia en Padang en de centrale vrouwengevangenis te Samarang, deze waren bij het einde van 1894 allen onderhanden (zie de bij hoofdstuk **L** behoorende lijst der bouwwerken, welke in 1894 in uitvoering waren) en zouden waarschijnlijk deels in 1895, deels in 1896 worden opgeleverd.

Het met de hoofden van gewestelijk bestuur gepleegd overleg nopens het denkbeeld om ter zake van het verstrekken van gestraften voor het onderhoud van gouvernements erven eene regeling in het leven te roepen, krachtens welke het bezigen voor dat doel van veroordeelden tot dwangarbeid zou verboden zijn en daartoe slechts in beperkte mate over politioneel gestraften zou mogen worden beschikt (zie vorig verslag, blz. 65/66), heeft van het stellen van een algemeen bindenden regel ten deze doen afzien. Bij het bijna algeheel gemis van politioneel gestraften op vele plaatsen, zou een algemeen verbod als het zooeven bedoelde óf tot eene ongewenschte verwaarloozing van het onderhoud der erven óf tot het toelaten van tallooze uitzonderingen moeten leiden. De Indische Regeering heeft er zich daarom toe bepaald de hoofden van gewestelijk bestuur te doen aanschrijven (circulaire van den directeur van justitie dd. 4 September 1894) om overal, waar dit kan geschieden zonder tot ongewenschte verwildering óf vervuiling van de erven aanleiding te geven, het onderhoud der gouvernements-erven voortaan zooveel mogelijk te doen plaats hebben, hetzij door eene rondgaande ploeg gestraften welke dagelijks op een zeker aantal erven de voor het onderhoud noodzakelijke werkzaamheden verricht, hetzij door voor elk erf afzonderlijk eens of tweemalen per week een aantal gestraften beschikbaar te stellen, terwijl in den regel voor deze werkzaamheden slechts mag worden gebruik gemaakt van veroordeelden ter politierol. Echter kan de directeur van justitie in speciale gevallen machtiging verleenen om voor het onderhoud van eenig bepaald aangewezen erf gebruik te maken van veroordeelden tot dwangarbeid.

Aan de veroordeelden, die wegens den aard van hunne straf, of wel als ongeschikt voor koeliearbeid, niet buiten de gevangenissen konden worden tewerkgesteld, werd, evenals vroeger, het verrichten van huiselijke bezigheden in de gevangenis opgedragen, terwijl ook weder, waar de omstandigheden zulks toelieten, inlandsch vlechtwerk en dergelijke artikelen werden vervaardigd. Steeds werd er naar gestreefd de preventief in hechtenis gestelden, vooral in het belang van hunne gezondheid, aan dergelijken arbeid te doen deelnemen, waartoe echter slechts weinigen te bewegen waren.

In verband met de omstandigheid dat niet altijd van te voren is na te gaan of, voor zooveel de buitenbezittingen betreft, in de kleinere landsgevangenissen voor inlanders en met dezen gelijkgestelden op een bepaald tijdstip al dan niet gevangenen aanwezig zijn, en dus de mogelijkheid bestaat dat de bij art. 11 § *b* van Indisch Staatsblad 1892 n°. 84 voorgeschreven periodieke inspectie, door de voorzitters van inlandsche rechtbanken, van de buiten hunne standplaatsen gelegen gevangenissen somtijds eene geheel onnoodige formaliteit zou zijn, welke, ook met het oog op de daaraan verbonden uitgaven voor reiskosten, beter ware vermeden, zijn bij ordonnantie van 7 December 1894 (Indisch Staatsblad n°. 264) de bepalingen betreffende de bedoelde inspectiën (zie het verslag van 1893, blz. 61) in dien zin gewijzigd, dat voortaan, waar de voorzitter der inlandsche rechtbank een rechtsgeleerde is [1]), door dezen, buiten de plaats waar een door hem voorgezeten landraad gevestigd is, slechts inspectie wordt gehouden, wanneer hij die plaatsen in zijne functie van rechter bezoekt, en over de andere gevangenissen niet dan wanneer deze daartoe door den directeur van justitie zijn aangewezen.

Orde en tucht lieten ook in 1894 over het algemeen niet te wenschen over. Van ernstige ongeregeldheden of verzet tegen beambten werd in geen der gewestelijke berichten melding gemaakt. Ontvluchting van veroordeelden van de plaatsen, waar zij waren tewerkgesteld, kwam echter wederom veelvuldig voor. Wat het jaar 1894 betreft, komen daaromtrent eenige opgaven voor in bijlage N, waaruit tevens blijkt dat een groot aantal dezer gedrosten weder vrijwillig of gedwongen terugkeerde. Ten opzichte van 55 plaatsen (17 op Java en Madura en 38 in de buitenbezittingen) vindt men vermeld dat er 136 inlandsche veroordeelden of preventief in hechtenis gestelden uit de gevangenis wisten te ontsnappen. Van dezen waren er bij het einde des jaars 82 weder gevat, terwijl een ontvluchte ter dood veroordeelde bij het verzet tegen zijne arrestatie werd doodgeschoten.

De proef met het afknippen of afscheren van het hoofdhaar van alle tot dwangarbeid veroordeelden, met uitzondering van Chineezen en vrouwen, werd in 1894 algemeen voortgezet, uitgenomen in de gouvernementen Sumatra's Westkust en Atjeh en onderhoorigheden, waar de inheemsche bevolking gewoon is kort haar te dragen en de dwangarbeiders, meerendeels van Java afkomstig, bij ontvluchtingen juist meermalen aan hun lang haar herkend worden.

Ten aanzien van de voeding der gevangenen valt te vermelden dat, voorloopig bij wijze van proef, het voedingstarief voor de bij de krijgsmacht in Atjeh ingedeelde dwangarbeiders, voor zoover zij niet aan de menage der militairen deelnemen, in dien zin werd gewijzigd dat enkele bijspijzen, welke tot dusver slechts konden worden aangeschaft door uitsparing op de ratione voeding, voor rekening van den lande zullen worden verstrekt (gouvernementsbesluit dd. 21 April 1894 n°. 3). Over de voeding werden overigens geen klachten van beteekenis ontvangen. Steeds kon door nauwlettend toezicht worden belet, dat hier en daar voorkomende pogingen van aannemers tot ontduiking van de leveringsvoorwaarden ten nadeele van de gevangenen kwamen.

Het Europeesch personeel gaf in 1894 over het algemeen reden tot tevredenheid. Aan den Europeeschen cipier eener inlandsche gevangenis viel de onderscheiding te beurt van eene benoeming

[1]) Waar de landraden voorgezeten worden door niet-gegradueerden, behoeven dezen uit den aard der zaak de bezoeken, welke zij in hunne functie van bestuursambtenaren aan de verschillende plaatsen in hun ressort hebben te brengen, voor het inspecteeren tegelijkertijd van de gevangenissen. Het aangeduide bezwaar geldt dus alleen voor de rechtskundige voorzitters

tot broeder in de orde van den Nederlandschen Leeuw. Als altijd gaf daarentegen het inlandsch personeel weder aanleiding tot vele klachten. Verschillende beambten moesten uit hunne betrekking ontslagen worden, en daaronder een zestal cipiers, waarvan vijf wegens ongeschiktheid en één wegens plichtverzuim. De bewapening van het inlandsche gevangenispersoneel, laatstelijk vastgesteld bij Indisch Staatsblad 1874 n°. 131, onderging eenige wijziging door het bepaalde bij Indisch Staatsblad 1894 n°. 260.

Volgens de boekingen bij het departement van justitie beliepen de kosten van het gevangeniswezen, ongerekend hetgeen voor gebouwen werd uitgegeven, over het laatst bekende jaar (1893) f 2 188 711 (tegen f 2 408 404 over 1892), waarvan aan traktementen en toelagen aan ambtelijk personeel bij de gevangenissen en kettingkwartieren f 207 542 (in 1892 f 205 230) en aan bezoldiging van mandoors, belast met het toezicht over de veroordeelden tot dwangarbeid of tot tenarbeidstelling aan de publieke werken, f 117 963 (in 1892 f 144 285). Verder vindt men nog aangeteekend dat voor de Europeesche gevangenen te Weltevreden en te Samarang, bij eene gemiddelde dagelijksche sterkte in elk der jaren 1893 en 1894 van gezamenlijk 77 man, werd uitgegeven (daaronder ook de kosten van onderhoud der gebouwen) in eerstgemeld jaar f 55 963, en in 1894 f 57 608, dat is achtereenvolgens gemiddeld f 1,99 en f 2,05 per hoofd en per dag.

§ 6. *Militair recht en militaire rechtspraak.*

Lijfwachten-dragonders aan de hoven van Soerakarta en Djokjokarta. De toepasselijkheid van het militaire recht en de militaire rechtspraak op de tot deze korpsen behoorende militairen berustte tot hiertoe op een gewoon gouvernementsbesluit. Ten einde aan die toepasselijkheid een wettigen grondslag te geven, werden de bewuste voorschriften alsnog bij ordonnantie vastgesteld (Indisch Staatsblad 1894 n°s. 125 en 236).

Krijgsraden bij de landmacht op Borneo. Bij de ordonnantiën van 17 Augustus 1894 (Indisch Staatsblad n°s. 176 en 177) werd de noodige voorziening getroffen ten einde meer ruimte te laten in de aanwijzing van den officier, bestemd om als auditeur-militair op te treden bij den krijgsraad in het militair commandement respectievelijk van de Zuider- en Oosterafdeeling en van de Westerafdeeling van Borneo.

Militaire strafzaken in de residentie Bali en Lombok. Tijdens de expeditie naar Lombok werden de aldaar voorgekomen militaire strafzaken berecht door een door den opperbevelhebber, ingevolge de daartoe bij gouvernementsbesluit dd. 26 Juni 1894 n°. 19 op hem verstrekte machtiging, ingestelden krijgsraad te velde. Na afloop van die expeditie en nadat de met de waarneming der betrekking van auditeur-militair bij dien krijgsraad belaste rechterlijk ambtenaar van die functiën ontheven was (bedoelde krijgsraad behoefde niet uitdrukkelijk ontbonden te worden, omdat hij voor elke strafzaak in het bijzonder werd geïnstalleerd), werd bij ordonnantie van 18 Maart 1895 (Indisch Staatsblad n°. 59), met het oog op het inmiddels ingestelde voorloopig militair commandement van Lombok en de voorloopig nog op Bali gestationneerd gebleven observatie-colonne, eene regeling getroffen voor de afdoening van de in de residentie Bali en Lombok voorkomende militaire strafzaken, en wel door de bepaling, dat alle bedoelde zaken aldaar, voor zoover zij behooren tot de kennisneming van een krijgsraad, worden afgedaan door den krijgsraad te Soerabaija.

§ 7. *Gewestelijke en plaatselijke verordeningen.*

Onder de in 1894 door verschillende gewestelijke bestuurders afgekondigde 39 gewestelijke en plaatselijke verordeningen verdient in de eerste plaats gewezen te worden op de in het belang der volksgezondheid uitgevaardigde keuren: van den gouverneur van Sumatra's Westkust (Javasche Courant 1894 n°. 18), waarbij de voor Fort de Kock en Padang Pandjang in de residentie Padangsche Bovenlanden geldende verordening van 28 Mei 1888, houdende bepalingen tot wering van de schadelijke gevolgen welke uit de prostitutie voortvloeien, van toepassing werd verklaard op de in de nabijheid der gouvernements-kolenontginning gelegen nieuwe onderafdeelings-hoofdplaats Sawah Loento der tot dezelfde residentie behoorende afdeeling Tanah Datar; — van den resident van Probolinggo, waarbij hetzelfde onderwerp voor dat gewest opnieuw geregeld werd (Javasche Courant n°. 60); — van den resident van Madioen, waarbij voor dat gewest alsnog bepalingen op het slachten van vee en het verkoopen van vleesch werden in het leven geroepen, — en van den resident van Djokjokarta, waarbij, met instemming voor zooveel noodig van den sultan en van het hoofd van het Pakoe Alamsch gebied, de nopens dit onderwerp bestaande keur werd herzien (Javasche Courant n°s. 75 en 98); — voorts eene keur voor de hoofdplaats Soerakarta tegen het beschadigen van artesische putten en de daartoe behoorende aftappingen (hydranten) en tegen het misbruiken van het water dier putten (Javasche Courant n°. 98); — en eene voor de hoofdplaats Koepang op Timor, houdende nadere bepalingen omtrent het gebruik van de aldaar bestaande waterleidingen (Javasche Courant n°. 103); — de voor de gewesten Samarang en Billiton herziene verordeningen in het belang der publieke orde, netheid en zindelijkheid (Javasche Courant n°s. 19 en 82); — die voor de residentie Bagelen, houdende aanvulling van de bestaande verordening van genoemden aard met een verbod tegen het weder opgraven van begraven lijken van dieren (Javasche Courant n°. 26); en die van den resident der Oostkust van Sumatra, waarbij de indertijd voor de hoofdplaatsen Medan en Laboean Deli uitgevaardigde keur betreffende reinheids- en veiligheidsbelangen van toepassing werd verklaard op de afdeeling Bengkalis (Javasche Courant n°. 42).

Bij laatstbedoelde verordening werden tevens alsnog tot de afdeeling Bengkalis uitgestrekt de reeds vroeger voor de overige gedeelten van het gewest bij politiekeur uitgevaardigde voorschriften in het belang van rust en orde. Verder verdienen meer bijzonder de aandacht de verordeningen: voor de hoofdplaats Makasser, op het verwerken en opslaan van arak en andere sterke dranken, in vaten aldaar aangebracht (Javasche Courant 1894 n°. 21); voor de residentie Pasoeroean, op de registratie van voertuigen, bestemd voor het transport van goederen en producten (Javasche Courant n°. 47), en voor datzelfde gewest, eene verordening (zijnde eene aanvulling van de in 1883 afgekondigde) tot tegengang van de clandestiene vervreemding en overdracht van gestolen paarden en vee (Javasche Courant n°. 47); van den resident van Soerabaija, houdende verbod aan de inlandsche en met deze gelijkgestelde bevolking om op den openbaren weg of op eenige voor het publiek toegankelijke plaats wapenen te dragen (Javasche Courant n°. 59), en van denzelfden gewestelijken bestuurder eene herziene regeling omtrent het gebruik van vaartuigen, niet geraogschikt wordende onder zeeschepen (vide art. 1 van Indisch Staatsblad 1874 n°. 113), voor het vervoer van personen, goederen, water en de vischvangst van, naar en ter reede van Soerabaija en daarbuiten, zoomede voor de vaart op de in het gewest uitmondende rivieren (Javasche Courant n°. 70); voor de residentie Japara, op het bezit en het vervoer van hout (Javasche Courant n°. 88); en voor de hoofdplaats Makasser tot regeling van de bevoegdheden en verplichtingen der Europeesche wijkmeesters (Javasche Courant n°. 38). Overigens had weder een groot aantal der in 1894 uitgevaardigde verordeningen betrekking op de gewone onderwerpen van politiezorg, als: wering van brandgevaar, gebruik van wegen en voertuigen, houwen en sloopen van huizen en het beheer van en het toezicht op de Europeesche begraafplaatsen. Onder dat aantal zij hier nog afzonderlijk vermeld de door den resident van Djokjokarta, met instemming van den sultan en van het hoofd van het Pakoe Alamsch gebied, uitgevaardigde keur (Javasche Courant n°. 16) op het gebruik van paarden en voertuigen op de openbare wegen in dat gewest, waarbij tevens het verhuren van paarden, rij- en voertuigen en het afmaken van aan kwaden droes lijdende paarden werd geregeld.

Wat het gebruik van wegen en voertuigen betreft, valt nog op te merken dat in den loop van 1894 de residenten op Java, bij eene circulaire van den directeur der burgerlijke openbare werken, op last van de Indische Regeering werden uitgenoodigd om, door herziening voor zooveel noodig van de omtrent dit onderwerp door hen uitgevaardigde politiekeuren, ter wille van een ongestoord verkeer, te bevorderen dat er in de regelingen ten deze voor aangrenzende gewesten zooveel mogelijk overeenstemming beste.

§ 8. *Bijzondere rechten.*

Recht van verblijf. Vergunning tot vestiging in Nederlandsch-Indië werd gedurende 1894 verleend aan het in het volgende staatje vermelde aantal Nederlanders en Westersche en Oostersche vreemdelingen.

Landaard.	Aantal personen die in 1894 in Nederlandsch-Indië vergunning tot vestiging kregen: bij besluit van den Gouverneur-Generaal.		bij besluit van den hoogsten gewestelijken gezaghebber in eenig gewest buiten Java en Madura.	
Nederlanders	137		18	
Belgen	4		„	
Franschen	2		„	
Duitschers	16		14	
Oostenrijkers	1		1	
Engelschen	13		4	
Europeesche Britsche onderdanen uit Britsche koloniën	18		3	
Zwitsers	8		4	
Italianen	5		„	
Turken	2		1	
Rumeniërs	„		1	
Egyptenaren	1		„	
Amerikanen	3		„	
Perzen	4		„	
		227		a) 46
Chineezen	715		805	
Arabieren	62		69	
Andere vreemde oosterlingen	25		35	
		802		909
Totaal	. . .	1029	. . .	955

a) Van deze 46 Europeanen en met hen gelijkgestelden werden er alleen in de residentie Oostkust van Sumatra 15 toegelaten (7 Nederlanders, 8 Duitschers, 3 Engelschen en 2 Zwitsers).

Tegen in 1893 in 63 gevallen, werd in 1894 in 78 gevallen het verleenen van eene akte van vestiging in Nederlandsch-Indië in beraad gehouden, omdat de verzoekers (2 Nederlanders, 2 andere Europeanen, 60 Chineezen, 8 Arabieren en 6 andere vreemde oosterlingen), ofschoon voor het oogenblik in hun onderhoud kunnende voorzien, nog te korten tijd in Indië waren om te kunnen doen blijken dat zij op den duur genoegzame middelen van bestaan zouden bezitten of door werkzaamheid kunnen verkrijgen; de termijn, waarvoor aan deze personen toelatingskaarten waren uitgereikt, werd daarom voorloopig verlengd.

Als in de termen vallende van art. 4 van Indisch Staatsblad 1872 n°. 40 werden door het openbaar gezag uit Nederlandsch-Indië verwijderd 388 vreemde oosterlingen (niet-ingezetenen), namelijk 372 Chineezen (hiervan 274 uit Soerabaija, 45 uit Soerakarta, 32 uit Batavia, 13 uit Samarang, 7 uit Djokjokarta en 1 uit Tagal), 2 Arabieren en 14 Bengaleezen. Bovendien werden 12 Europeanen (11 Nederlanders en 1 Franschman), die zonder middelen van bestaan in Nederlandsch-Indië werden aangetroffen, op kosten van den lande naar Nederland opgezonden.

Vergunningen tot reizen in Nederlandsch-Indië werden in 1894 verleend (zie Indisch Staatsblad 1881 n°. 226) door den Gouverneur-Generaal aan 56 en door hoofden van gewestelijk bestuur in de buitenbezittingen aan 13 Europeanen. Van de eerstbedoelde vergunningen werden er verleend: 21 zonder aanduiding van bepaalde streken, 33 voor Java alleen en 2 voor Java en Sumatra, terwijl van de 13, door gewestelijke bestuurders verleend, 1 de residentie Palembang, met uitzondering van de bovenlanden van Djambi, 1 het soetanaat Indragiri, 3 de Westerafdeeling van Borneo, 4 het vorstengebied in het gouvernement Celebes en onderhoorigheden en 4 de residentie Amboina betroffen.

Sedert medio Juni van het afgeloopen jaar (zie vorig verslag, blz. 68) werd de bij art. 47 Regeeringsreglement bedoelde politieke maatregel van verwijdering toegepast ten aanzien van 38 in Nederlandsch-Indië geboren personen (3 voorname inlanders uit de residentiën Oostkust van Sumatra en Menado, 27 inlanders uit de residentie Djokjokarta, 1 uit Bantam en 6 uit het gouvernement Celebes en onderhoorigheden, benevens 1 op Java geboren Chinees). Op blz. 2, 3, 16, 25 en 27 hiervóór is reeds vermeld wat tot de verbanning van de 37 inlanders aanleiding gaf. Tegen den Chinees bestonden gewichtige aanwijzingen dat hij zich bij herhaling had schuldig gemaakt aan — dan wel de hand had gehad in — smokkelhandel in opium. Te zijnen aanzien bestond de maatregel in ontzegging van het verblijf in Nederlandsch-Indië, met uitzondering van de hoofdplaats Koepang der residentie Timor (gouvernementsbesluit dd. 25 September 1894 n°. 25). Hem werd echter vrijheid gelaten Nederlandsch-Indië te verlaten, van welke vrijheid hij gebruik maakte door naar Singapore te vertrekken. Maatregelen werden genomen om, wanneer hij te eeniger tijd in Nederlandsch-Indië mocht terugkeeren, hem te doen aanhouden.

Aan een door den soesoehoenan van Soerakarta uit dat rijk verbannen aanzienlijken inlander werd door het Gouvernement eene verblijfplaats buiten Java en Madura aangewezen (verg. blz. 3 hiervóór).

In het voorjaar van 1894 ontvluchtten drie te Koepang (residentie Timor en onderhoorigheden) geïnterneerde personen van de hun aangewezen verblijfplaats. Twee hunner schijnen, volgens later ingekomen berichten, binnen het gebied van een der zelfbesturende rijkjes te zijn omgekomen, doch de derde — één van de uit de Boven-Doesoen (Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo) afkomstige inlanders, die in 1885 wegens deelneming aan de destijds aldaar gepleegde ongeregeldheden (zie het verslag van 1886, blz. 11 en 50) uit die residentie waren verwijderd — werd weder gevat, waarna hem, met wijziging in zoover van het vroegere interneeringsbesluit, de hoofdplaats Ternate als verblijfplaats werd aangewezen (gouvernementsbesluit dd. 30 Juni 1894 n°. 12). Omtrent een soortgelijken maatregel ten aanzien van den in 1886 naar Kajeli op het eiland Boeroe verwijderden inlander Ranos di Kromo, zich ook noemende Malang Yorda, is reeds op blz. 28 hiervóór het noodige medegedeeld.

Daarentegen vond de Indische Regeering termen tot opheffing van de verbanningsbesluiten ten opzichte van een 10-tal Bantammers, die betrokken waren geweest in de Tjilegonsche onlusten (zie blz. 2 hiervóór), zoomede ten opzichte van een in 1877 eerst te Siboga, doch later te Padang Sidempoean geïnterneerden inlander uit het gouvernement Celebes en onderhoorigheden (zie de verslagen van 1877, blz. 24, en 1878, blz. 73).

Drukpers. In 1894 werden berecht 6 drukpersdelicten (1 te Batavia, 4 te Soerabaija en 1 te Makasser). In vier gevallen leidde de ingestelde vervolging tot vrijspraak, terwijl in twee gevallen de einduitspraak eene veroordeeling inhield: respectievelijk één maand gevangenisstraf en f 100 geldboete. Tot gevangenisstraf werd veroordeeld (te Batavia) de schrijver van een couranten-artikel dat verklaard werd laster in te houden jegens een uit meer dan één persoon bestaand openbaar lichaam, terwijl de veroordeeling tot geldboete (te Soerabaija) betrof laster, door middel van een verkocht en verspreid drukwerk gepleegd onder verzachtende omstandigheden. Bij het einde van 1894 waren nog aanhangig 5 drukpersvervolgingen, waarvan 1 in revisie bij het Hooggerechtshof.

Van het denkbeeld om de ingevolge het drukpersreglement door boekhandelaars en drukkers gestorte waarborgsommen (waarover door den lande rente is uit te keeren) ten behoeve van 's lands kas rentegevend te maken (zie vorig verslag, blz. 68) is, in verband met de risico, het vele administratief werk en de kosten aan de belegging verbonden, welke niet opwegen tegen het luttele voordeel dat voor den lande zou zijn te verkrijgen, afgezien.

Slavernij. Aan de over 1894 door enkele gewestelijke bestuurders buiten Java en Madura nopens dit onderwerp gedane mededeelingen kan het volgende worden ontleend.

Het aantal slaven in de afdeeling Padang Lawas der residentie Tapanoli (gouvernement Sumatra's Westkust), dat op ult. 1893 nog 970 bedroeg (zie vorig verslag, blz. 68), was op het einde van 1894 slechts tot 966 verminderd. Deze geringe vermindering wordt toegeschreven, deels aan de omstandigheid dat zoowel vrijgekochte als vrijgelaten slaven bij hunne kampongenooten steeds met eene zekere minachting worden bejegend, zoodat gevallen van vrijkoop zeldzaam zijn, deels ook aan de goede behandeling, welke in de laatste jaren de slaven genieten, met het gevolg dat niet alleen ontvluchting uitzondering wordt, maar ook meermalen vroeger weggeloopen slaven vrijwillig naar hunne meesters terugkeeren. In den loop van het jaar weigerden eenige slaven in Padang Lawas gezamenlijk het verrichten van den hun opgedragen arbeid; aan deze werkstaking, welke hare oorzaak vond in te groote inmenging van den meester in het huiselijk leven der bedoelde personen, werd echter door bemiddeling van het bestuur een einde gemaakt. In de afdeeling Toba en Silindong bedroeg het aantal slaven op ult. 1894, volgens opgaven der hoofden, 289 (172 volwassenen en 117 kinderen), onder welk getal echter niet begrepen zijn de slaven (wier betrekkelijk zeer gering aantal voorshands nog niet met juistheid kan worden opgegeven) in de in Augustus 1894 (verg. blz. 10 hiervóór) bij die afdeeling ingelijfde landschappen. Van handel in slaven werd door onze ambtenaren ter Sumatra's Westkust niets vernomen. Ter aanvulling van hetgeen op blz. 68 van het vorig verslag werd vermeld omtrent de slavernij in de streken van Simpang Kiri, Simpang Kanan, Boeloesama en Troemon, kan nog worden medegedeeld dat de aldaar aanwezige slaven

in den regel zijn Pakpak-Battaks, door roof of koop verkregen. Ofschoon overtredingen door slaven begaan zwaar worden gestraft, worden zij nochtans over het algemeen goed behandeld, en somtijds zelfs als familieleden beschouwd.

Hoewel omtrent het aantal slaven in het gouvernement Atjeh en onderhoorigheden geen stellige gegevens kunnen worden verkregen (zie Koloniaal Verslag van 1893, blz. 64), mag niettemin eene gestadige vermindering van dat aantal worden aangenomen. Niet alleen toch worden over zee geen slaven meer aangevoerd, maar ook worden de afstammelingen van slaven in den derden graad volgens de landsinstellingen als vrije lieden beschouwd, terwijl, zooals t. a. p. reeds werd medegedeeld, kinderen bij eene slavin, door haren meester verwekt, vrij zijn, en in den regel ook de moeder vrij wordt verklaard. Het verdient bovendien opmerking dat in de Atjehsche landschappen, waar nog slaven worden aangetroffen, de eigenaars hunne slaven niet meer willen verkoopen, hetgeen evenzeer op eene vermindering van het aantal onvrijen schijnt te wijzen.

Wat betreft pogingen onzerzijds om in de landschappen Goenoeng Taboer en Sambalioeng in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo eene regeling te doen invoeren, strekkende tot registratie en geleidelijke emancipatie van de aldaar aanwezige slaven, zij verwezen naar het medegedeelde op blz. 24 hiervóór. Bij den sultan van Koetei werd deze aangelegenheid door het Europeesch bestuur mede ter sprake gebracht, doch de vorst kon zich ter zake niet uitlaten, omdat hij de verschillende hoofden der bevolking nog eerst wenschte te raadplegen.

Wat de slavernij betreft in het gouvernement Celebes en onderhoorigheden, valt aan het ter zake in 't vorig verslag medegedeelde ditmaal niets toe te voegen.

Onder de weinig beschaafde stammen op Nieuw-Guinea c. a. (residentie Ternate) komen af en toe gevallen van menschenroof voor (verg. wat ter zake gezegd is op blz. 30 hiervóór). De vier in 1893 van het eiland Andai aldaar geroofde menschen (zie vorig verslag, blz. 32 en 69) werden sedert, tegen betaling van losgeld, aan hun stam uitgeleverd. Meermalen worden door slavenhouders op Nieuw-Guinea aan zendelingen of aan aldaar ten handel komende personen kinderen als slaven te koop aangeboden, onder bedreiging dat bij weigering die kinderen onmiddellijk zullen worden gedood. Overtuigd dat de Papoea's het bij de bedreiging niet zullen laten, koopen de zendelingen en handelaren die kinderen vrij, en nemen daarmede de verplichting op zich om ook verder in hun onderhoud te voorzien. Volwassen geworden, blijven die zoogenaamde »anak piara", waarvan er verscheidene zich ter hoofdplaats Ternate bevinden, bij hun beschermer, en herinneren zich in den regel den stam niet meer waartoe zij behoord hebben, zoodat de meesten hunner geen neiging toonen om naar hun geboorteland terug te keeren.

Omtrent de slavernij in sommige gedeelten der residentie Timor en onderhoorigheden kan worden medegedeeld dat, volgens bericht van den posthouder van Allor, in 1894 in eenige aan de zuidkust van dat eiland gelegen staatjes door handelaren uit het Portugeesch gedeelte van Timor slaven opgekocht en naar het Portugeesch gebied vervoerd waren. Ofschoon, volgens het gerucht, ook van de zuidkust van Flores slaven zouden worden uitgevoerd, die gezegd worden naar Soembawa en Lombok te worden gebracht en aldaar tegen kruit en geweren plachten ingeruild te worden, werden door den resident van Timor op zijne dienstreizen nimmer vaartuigen met slaven aan boord aangetroffen. Bij den civielen gezaghebber van het eiland Soemba kwamen in 1894 twee slavinnen met vier kinderen bescherming zoeken, die bij een oorlog in het landschap Lewa op gemeld eiland als krijgsgevangenen waren buit gemaakt; zij werden door genoemden ambtenaar als vrije lieden naar hun geboorteland (buiten Lewa) teruggezonden. Tegen drie van slavenhandel beschuldigde personen op Soemba was bij het begin van 1895 een strafrechtelijk onderzoek aanhangig bij den raad van justitie te Makasser.

Omtrent de slavernij en het pandelingschap onder de Baliërs op het eiland Lombok is voorshands het volgende gebleken. Zoowel slaven als pandelingen worden aldaar met den algemeenen naam »sapangan" aangeduid, doch voor pandelingen wordt nog de bijzondere benaming »sapangan metoenggoe" gebezigd. Deze hebben, in tegenstelling met de overige »sapangan", het recht zich vrij te koopen, terwijl zij ook niet tegen hun zin kunnen worden verkocht, wel echter verpand. De toestand der overige »sapangan" verschilt, naarmate zij in het huis hunner meesters wonen (»sapangan pendjaroan"), dan wel in de dessa's verblijf houden. Laatstbedoelden, »sapangan djabra" geheeten, leven betrekkelijk onafhankelijk; hun wordt, ter voorziening in hun onderhoud, door hunne meesters een stuk sawah afgestaan, gewoonlijk tegen eene geringere huursom dan van vrijen wordt gevorderd. Zelfs komt het voor dat »sapangan djabra" sawahs in pand of in eigendom hebben. Over de »sapangan djabra" zijn in de verschillende dessa's uit hun midden gekozen »klians" gesteld, die voor het overbrengen van de bevelen hunner meesters zorg dragen en de gevorderde werkzaamheden leiden. De »sapangan pendjaroan" (huisslaven) zijn belast met het onderhoud en het bewaken van de erven, en verrichten voorts werkzaamheden van huishoudelijken aard. De behandeling der »sapangan" is in den regel vrij goed, zooals reeds valt af te leiden uit het feit dat some personen zich vrijwillig in slavernij begeven (zoogenaamde »sapangan atoeran déwéle"). Het onverdiend slaan van een »sapangan" is verboden en kan onder bepaalde omstandigheden dezen zelfs het recht geven zich als vrije te beschouwen. Doodslag van een slaaf door zijn meester is wel niet strafbaar, maar heeft ten gevolge dat alle familieleden van den verslagene vrij verklaard worden. Tot de zwaarste van een slaaf gevorderde diensten wordt gerekend het bouwen van huizen voor hunne meesters, doch heerendiensten ten behoeve van den vorst presteerden zij niet. De vorst zelf had, in naam althans, geen »sapangan". Waar hij voor groote feestelijkheden slavenarbeid behoefde, leende hij »sapangan" van zijne poenggawa's. En wanneer hij, om een in tijdelijke geldverlegenheid verkeerenden Baliër van hooge kaste te helpen, dezen één of meer slaven of slavinnen afkocht, hielden de verkochten op »sapangan" te zijn, en was dus de koop als een vrijkoop te beschouwen. Koop en verkoop van slaven tusschen de Baliërs onderling vindt betrekkelijk zelden plaats. De prijzen, voor »sapangan" besteed, verschilden naar gelang van den ouderdom en de hoedanigheden van den slaaf of de slavin. Gemiddeld werd betaald voor eene slavin 5 boengkoe's of 50 pekoe's, en voor een slaaf 2 boengkoe's of 20 pekoe's. Eene enkele maal moet het wel zijn voorgekomen dat vrije kinderen door hunne bloedverwanten als slaven werden verkocht. De aldus slaaf gewordenen (ook hunne afstammelingen) worden »sapangan modal" genoemd. Vóór den opstand der Sassaks kwamen wel handelaars van Bali op Lombok slaven verkoopen; omgekeerd moet uitvoer van slaven van Lombok naar Bali in den laatsten tijd weinig zijn voorgekomen. Het aantal op Lombok aanwezige »sapangan" is zeer groot, maar moeielijk te schatten. Door sommige poenggawa's wordt het getal op 20 000 geraamd, maar deze raming dient onder voorbehoud te worden aangenomen. Het getal pandelingen bedraagt waarschijnlijk ongeveer 200.

Pandelingschap. Overtredingen van de verbodsbepalingen tegen het nemen van pandelingen (Indisch Staatsblad 1872 n°. 114) kwamen gedurende 1894 niet ter kennis van het bestuur. Van de twee in 1893 te Maros (Celebes en onderhoorigheden) gepleegde overtredingen (zie vorig verslag, blz. 69) kon er slechts één gerechtelijk worden vervolgd, aangezien in de andere zaak de hoofdgetuigen waren overleden. De vervolging eindigde met eene veroordeeling van den overtreder in hoogste instantie, maar het vonnis kon, daar de veroordeelde voortvluchtig was, niet worden ten uitvoer gelegd.

In Indragiri (residentie Riouw) werd weder door bemiddeling van het Europeesch bestuur, aan eenige pandelingen, ditmaal 4, tegen betaling van een gedeelte hunner schuld, de vrijheid teruggegeven.

Omtrent het pandelingschap onder de Baliërs op Lombok zij verwezen naar het hiervóór medegedeelde over de slavernij in dat gewest.

§ 9. *Personen en instellingen met het rechtswezen in verband.*

Praktizijns. In 1894 werden bij den raad van justitie te Soerabaija 4 rechtsgeleerde praktizijns aangesteld en bij dien te Samarang 2, van welke laatsten er echter één nog in hetzelfde jaar op verzoek als zoodanig ontslagen en tot advocaat en procureur bij den raad van justitie te Makasser benoemd werd; voorts werd de opdracht aan den substituut-griffier bij den raad van justitie te Padang tot waarneming van de functiën van advocaat en procureur bij dien raad (zie vorig verslag, blz. 69) bij de benoeming van een nieuwen titularis bestendigd.

Deurwaarders. Onder de bemoeiingen van ondergeschikten aard, die het centraal gezag aan lagere autoriteiten kan overdragen, is ook geacht te behooren de tot dusver bij den Gouverneur-Generaal berustende bevoegdheid om zekere categorie van deurwaarders — de zoogenaamde gewone deurwaarders — te benoemen en te ontslaan. Deze bevoegdheid is thans, door wijziging van de art. 193, 197 en 203 van het reglement op de rechterlijke organisatie en het beleid der justitie in Nederlandsch-Indië — zie

het Koninklijk besluit van 1 Maart 1895 n°. 22 (Indisch Staatsblad n°. 106) — overgebracht op den directeur van justitie.

Notariaat. In October 1894 (Indisch Staatsblad n°. 214) kwam de reeds vroeger (zie Koloniaal Verslag van 1885, blz. 62) ter sprake gebrachte herziening tot stand van de in Indië geldende bepalingen aangaande de vereischten van benoembaarheid tot notaris, welke thans zooveel mogelijk in overeenstemming zijn gebracht met de op dit stuk hier te lande geldende voorschriften. In de nieuwe, met 1 Januari 1895 in werking getreden, bepalingen is gehandhaafd gebleven het verschil tusschen het zoogenaamd groot-notarisexamen, waarvan de aflegging een vereischte is om tot notaris of tot tijdelijk vervanger van een notaris te worden benoemd, en het zoogenaamd klein-notarisexamen, dat moet zijn afgelegd alvorens een ambt te kunnen aanvaarden waaraan het notariaat wettelijk verbonden is. De voor het zoogenaamd groot-notarisexamen gestelde eischen zijn echter aanmerkelijk verzwaard. Dit examen, hetwelk volgens de nieuwe bepalingen eenmaal 's jaars te Batavia door eene commissie van vijf leden wordt afgenomen, is thans in drie gedeelten gesplitst, waarvan het eerste en tweede gedeelte mondeling en openbaar, het derde in hoofdzaak schriftelijk is. In het examen-programma zijn tevens opgenomen de vakken, voor den Indischen notaris van bijzonder belang, zooals het agrarisch recht in Nederlandsch-Indië, de instructiën der wees- en boedelkamers, enz. Het zoogenaamd klein-notarisexamen kan te allen tijde, zoowel te Batavia als te Samarang, Soerabaija, Padang en Makasser worden afgelegd, met het oog waarop jaarlijks op elke der genoemde plaatsen eene examen-commissie van drie leden voor een kalenderjaar wordt benoemd.

In 1894 werden 3 candidaat-notarissen, die respectievelijk in 1877, 1888 en 1890 het diploma verwierven, tot notaris benoemd.

Van de 6 [1]) notarissen, die bij het einde van 1893 tijdelijk uit Nederlandsch-Indië afwezig waren, keerden in 1894 2 terug, terwijl 3 anderen met buitenlandsch verlof vertrokken, waarvan 1 echter nog in hetzelfde jaar terugkeerde.

In verband met de in de afdeeling Kroë (residentie Benkoelen) meer dan vroeger voorkomende handelstransactiën, vooral in koffie, deed zich reeds sedert eenigen tijd het gemis van gelegenheid gevoelen om daar ter plaatse notarieele overeenkomsten te verlijden. Daarom is bij ordonnantie van 3 December 1894 (Indisch Staatsblad n°. 257), met uitbreiding van de ordonnantie van 9 December 1863 (Indisch Staatsblad n°. 170), bepaald, dat het notarisambt te Kroë wordt uitgeoefend door den ambtenaar, die aldaar plaatselijk met het bestuur is belast.

Overigens zij met betrekking tot het notariaat nog vermeld dat, in verband met de omstandigheid dat sedert de opheffing van de betrekking van omgaand rechter in de 2de afdeeling op Java en Madura (Indisch Staatsblad 1890 n°. 47) nog geen autoriteit was aangewezen, belast met de inspectie van de protocollen der notarissen in de residentiën Soerakarta en Djokjokarta, die inspectie bij ordonnantie van 12 Mei 1894 (Indisch Staatsblad n°. 100) is opgedragen aan den rechtskundigen voorzitter van den landraad te Samarang, tevens belast met de functiën van omgaand rechter binnen het ressort van dien landraad.

Tolken en translateurs. De drie op blz. 69 van het vorig verslag bedoelde adspirant-tolken voor de Chineesche taal voltooiden in 1894 hunne opleiding in China en werden, na aankomst op Java, in October van dat jaar tot tolk benoemd. Zij kregen tot standplaatsen Pontianak (Westerafdeeling van Borneo), Tandjong Pinang (Riouw en onderhoorigheden) en Muntok (Banka en onderhoorigheden). Ook keerde in het laatst van 1894 de titularis, die met buitenlandsch verlof afwezig was geweest, in Indië terug; hem werd Makasser (Celebes en onderhoorigheden) als standplaats aangewezen. Van de zes andere, die blijkens het vorig verslag (blz. 69) op ult. 1893 in Indië in functie waren, bleef er ook gedurende 1894 één gedetacheerd bij den hoofdinspecteur voor de opiumregie, terwijl de vijf, die hun gewonen dienst uitoefenden, waren geplaatst te Batavia, Samarang, Soerabaija, Muntok (later Padang) en Medan. Waar wees- en boedelkamers zijn gevestigd, dat is op de drie hoofdplaatsen van Java, zoomede te Padang en te Makasser, zijn de Europeesche tolken voor de Chineesche taal tevens buitengewone leden van die colleges, en zulks onder genot van eene extra-toelage, welke toelage voor de tolken op de beide laatstgenoemde plaatsen echter in November 1894 (Indisch Staatsblad n°. 252) is ingetrokken, uit aanmerking van de luttele diensten aldaar in de bewuste hoedanigheid van hen gevorderd wordende.

[1]) In de noot op blz. 69 van 't vorig verslag is abusievelijk het getal 5 vermeld, daar in 1893 niet 1, maar 2 notarissen met buitenlandsch verlof waren vertrokken.

Art. 1 van de voor de hierbedoelde ambtenaren bestaande instructie van 1863 (Indisch Staatsblad n°. 39) noemde, als tot hun dienst behoorende, het doen van schriftelijke of mondelinge vertolkingen uit de Nederlandsche in de Chineesche taal en omgekeerd, zoo dikwijls die verrichtingen door rechterlijke of administratieve autoriteiten worden gevorderd. Bij gouvernementsbesluit dd. 28 Mei 1895 n°. 9 (Indisch Staatsblad n°. 110) is aan die omschrijving nog toegevoegd »het nazien en onderzoeken van in de Chineesche taal gestelde boeken en geschriften", en »het vervaardigen van afschriften of extracten van zoodanige boeken en geschriften", een en ander mede na bekomen opdracht als voren, en is verder bepaald dat zij zoomin voor de eerstbedoelde als voor de nieuw opgenoemde diensten aanspraak hebben op (afzonderlijk) salaris.

Tot eene reeds vroeger in overweging genomen inkrimping van het aantal Europeesche tolken voor de Chineesche taal (zie laatstelijk het verslag van 1887, blz. 57) is onlangs in beginsel besloten. Ingevolge het Koninklijk besluit dd. 26 April 1895 n° 16 (Nederlandsche Staatscourant van 1 Mei jl. en Indisch Staatsblad 1895 n°. 135), waarbij o. a., in verband met de voorgenomen verruiming van hun werkkring, hun titel veranderd is in dien van »ambtenaar voor Chineesche zaken", zal hun aantal in den vervolge zooveel mogelijk vijf bedragen. Ook onder dien nieuwen titel blijven zij ressorteeren onder het departement van justitie. Bij het aangehaald Koninklijk besluit zijn tevens verschillende regelingen, zooals betreffende hunne bezoldiging, benoembaarheid, uitzending, enz., tot dusver vervat in gouvernementsbesluiten of ministerieele beschikkingen, organiek vastgesteld en met betrekking tot de toekomstige titularissen voor zooveel noodig herzien. Het besluit verklaart de als Europeesche tolken voor de Chineesche taal in dienst zijnde titularissen benoembaar tot ambtenaar voor Chineesche zaken, terwijl eene andere overgangsbepaling voorschrijft dat de voor de betrekking van Europeesch tolk voor de Chineesche taal nog in opleiding zijnde personen (ten getale van drie, die thans hun vierde studiejaar tegemoet gaan) die opleiding vervolgen als candidaat-ambtenaar voor Chineesche zaken. Naar gelang zich daartoe de gelegenheid voordoet door verlaten van den dienst dan wel door overplaatsing in eenige andere betrekking [2]) zal het aantal der in functie zijnde titularissen gaandeweg tot de nieuwe formatie worden ingekrompen.

Met betrekking tot het personeel der niet van landswege bezoldigde vaste translateurs kan worden medegedeeld dat de bevoegdheid tot benoeming en ontslag van die translateurs bij Indisch Staatsblad 1894 n°. 169 is overgedragen op den directeur van justitie. Overigens verdient nog vermelding dat in 1894 te Batavia ook een translateur voor de Russische en Poolsche talen werd aangesteld, terwijl de translateur voor de Fransche taal te Samarang op verzoek als zoodanig werd ontslagen.

Wees- en boedelkamers. Uit de ten behoeve van deze rubriek ontvangen opgaven blijkt dat voor de vijf wees- en boedelkamers en hare agenten over 1894 werd uitgegeven (volgens voorloopige opgaven) f 362 296, tegen f 366 359 (verbeterde opgaven) over 1893, terwijl volgens het overzicht hierna aan beheerloon en leges zou ontvangen zijn f 196 922, een bedrag, aanmerkelijk hooger dan in vorige jaren, zonder dat — voor het oogenblik — die stijging is toe te lichten. (Over 1893 bijv. werd slechts f 107 748 opgegeven.) Met betrekking tot de blijkens het verslag van 1893 (blz. 66) aan de orde gestelde vraag of de bestaande regeling, volgens welke de door de *wees*kamers aan hare geadministreerden (Europeanen en met dezen gelijkgestelden) te valideeren rente jaarlijks wordt vastgesteld in verhouding tot de in het betrokken jaar werkelijk gewonnen rente, behoort te worden vervangen door het aannemen, hetzij voor onbepaalden tijd, hetzij voor een zeker aantal jaren, van een vast rentecijfer, is de Indische Regeering tot de slotsom gekomen (October 1894), dat behoud van het tegenwoordig stelsel de voorkeur verdient.

Ten aanzien van de *boedel*kamers, welke instellingen aan hare geadministreerden (vreemde oosterlingen) ingevolge Indisch Staatsblad 1887 n°. 247 steeds 5 pct. 's jaars te goed deden, is het stelsel van eene vaste rente-uitkeering thans zelfs losgelaten, zijnde bij ordonnantie van 5 Juli 1895 (Indisch Staatsblad n°. 144) bepaald, dat over de bij de boedelkamers in beheer zijnde kapitalen van 1 Januari 1895 af jaarlijks een rentecijfer wordt uitgekeerd gelijk aan dat, hetwelk door de weeskamers wordt te goed gedaan. Bij dezelfde ordonnantie is tevens de bij het weeskamer-beheer

[2]) Drie van de tegenwoordige titularissen bezitten het diploma van het groot-ambtenaars-examen.

toegelaten voorloopige rente-uitkeering in afwachting van de definitieve vaststelling van het rentecijfer (zie art 32 der weeskamer-instructie in Indisch Staatsblad 1872 n°. 166) ook mogelijk gemaakt over de bij de boedelkamers in beheer zijnde kapitalen. Zoodanige voorloopige rente uitkeering geschiedde bij de weeskamers tot en met 1893 naar den maatstaf van 4 pct. 's jaars, doch bij Indisch Staatsblad 1894 n°. 175 is die rentevoet van 1894 af verlaagd tot 3 pct Dit laatste bedrag is nu ook aangenomen voor de voorloopige rente uitkeering vanwege de boedelkamers. Met betrekking tot eene nieuwe regeling van het tarief van leges voor beide liehamen (zie vorig verslag blz. 70) zijn in Indië nog voorstellen in behandeling.

De uitkomsten van het beheer over 1894, bij elke wees- en boedelkamer in het bijzonder, vindt men, voor zooveel daartoe hier te lande gegevens ontvangen zijn, vermeld in het volgende staatje.

WEES- EN BOEDELKAMER TE	WEESKAMERS.					BOEDELKAMERS.					Totaal der inkomsten (som der kolommen 4 en 9)
	Inkomsten voor den lande.			Rente gedurende het beheerjaar gekweekt. a)	Rente over het beheerjaar aan geadministreerden tegoedgedaan. b)	Inkomsten voor den lande.			Rente gedurende het beheerjaar gekweekt	Rente over het beheerjaar aan geadministreerden tegoedgedaan.	
	Beheerloon.	Leges.	Te zamen.			Beheerloon.	Leges.	Te zamen.			
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Batavia	f 23 694	f 4 651	f 28 345	f 121 943	f 180 237	f 51 201	f 1 643	f 53 134	f 100 117	f 60 473	f 81 479
Samarang	72 134	4 075	76 209	57 454	77 750	6 924	1 733	8 657	26 474	30 064	84 866
Soerabaja	11 868	4 172	16 040	71 428	105 325	5 803	803	6 606	53 507	25 369	22 646
Padang	1 288	1 123	2 411	13 317	6 934	916	274	1 190	6 321	3 803	3 601
Makasser	2 361	919	3 280	14 076	4 477	709	341	1 050	5 525	3 046	4 330
Te zamen	f 111 345	f 14 910	126 285	f 278 216 c)	f 374 723	f 65 643	f 4 984	f 70 637	f 192 144	f 142 815	f 196 922

a) Hierbij is op te merken dat elke weeskamer, die van een zustercollege kapitalen ter uitzetting ontvangt, de daarmede gekweekte rente verantwoordt alsof die verkregen was van eigen kapitalen.

b) De sommen in deze kolom zijn hier overgenomen zooals zij in de uit Indië ontvangen tabel voorkwamen. Zij houden echter geen verband met den in de Javasche Courant van 2 April 1895 gepubliceerden verzamelstaat der kapitalen waarover de weeskamers over 1894 rente (ad $4^1/_6$ pct., hadden uit te keeren. Aan de Indische Regeering worden ter zake inlichtingen gevraagd.

c) Na aftrekking van f 271 wegens kosten op de uitzettingen gevallen en van f 8 590 wegens geleden verliezen werd door de weeskamers aan rente netto gekweekt f 269 355

Zooals reeds in de voorgaande rubriek is medegedeeld, is ingevolge Indisch Staatsblad 1894 n°. 252 te Padang en te Makasser aan het buitengewoon lidmaatschap der wees- en boedelkamer geen toelage meer verbonden.

De bestaande regeling, omschrijvende het ressort en de bezoldiging van de agenten der wees- en boedelkamers, werd voor enkele ressorten herzien in verband met veranderde omstandigheden; aan de in 't vorig verslag reeds opgesomde wijzigingen van dien aard over 1894, zijn thans nog toe te voegen die in Indisch Staatsblad 1895 n°. 1, 94 en 122. Betreffende de kostelooze waarneming door de agenten der weeskamer te Batavia van de functiën van gecommitteerden van het college van boedelmeesteren aldaar werd ter verduidelijking eene nadere bepaling in het leven geroepen bij ordonnantie van 11 Mei 1895 (Indisch Staatsblad n°. 99).

G. Algemeene Rekenkamer en Comptabiliteit.

§ 1. *Algemeene Rekenkamer.*

De wettelijke voorschriften met betrekking tot de Algemeene Rekenkamer in Nederlandsch-Indië werden in sommige opzichten herzien of aangevuld bij de wet van 13 Juli 1895 (Nederlandsch Staatsblad n°. 126), waarbij die van 23 April 1864 (Nederlandsch Staatsblad n°. 35, Indisch Staatsblad n°. 106), tot regeling van de wijze van beheer en verantwoording der geldmiddelen van Nederlandsch-Indië, verschillende administratieve verbeteringen heeft ondergaan, waarvan de wenschelijkheid door de ondervinding gebleken was. Onder de nieuwe voorschriften, die dientengevolge — met 1 Januari 1896 — ten aanzien van genoemd college zullen in werking treden, behoort o. a. (zie het gewijzigde art. 79) de verplichte inzending door de Rekenkamer aan den Gouverneur-Generaal telken jare vóór of op 1 April — ook ter mededeeling aan de Staten-Generaal — van een volledig verslag van hare werkzaamheden, welk jaarverslag tevens moet vermelden zoowel alle ontdekte onregelmatigheden en afwijkingen van bestaande verordeningen, als de maatregelen welke zij in het belang van het beheer der geldmiddelen wenschelijk acht. Met dit laatste houdt verband de toevoeging aan art. 66 van eene nieuwe alinea, uitdrukkelijk bepalende dat de verplichting der Rekenkamer om den Gouverneur-Generaal ten allen tijde zoodanige voordrachten en mededeelingen te doen, als, volgens haar inzien, kunnen leiden tot vermindering of besparing van uitgaven en tot vereenvoudiging van het geldelijk beheer, een der voorschriften harer instructie moet uitmaken. De verdere gedeelten der wet van 23 April 1864, die meer bepaaldelijk op de Algemeene Rekenkamer betrekking hebben, en welke reeds vroeger in sommige opzichten veranderingen hadden ondergaan bij de wetten van 23 April 1880 (Nederlandsch Staatsblad n°. 72, Indisch Staatsblad n°. 116) en 30 December 1882 (Nederlandsch Staatsblad n°. 246, Indisch Staatsblad 1883 n°. 33) [1]), werden thans nader gewijzigd, wat art. 51 betreft, door voor te schrijven dat de Raad van Nederlandsch-Indie, alvorens de gevorderde aanbeveling te doen voor de vervulling van eene vacature onder de leden der Rekenkamer, den voorzitter van dit laatste college raadpleegt, — wat art. 60 betreft, door de toevoeging van eene alinea om te voorzien in de leemte, dat tot nu toe niets bepaald was omtrent het aftreden der in sommige gevallen als tijdelijke leden optredende titularissen, — en eindelijk wat art. 63 betreft, door dit zoodanig te doen luiden dat voortaan de voorzitter van de Rekenkamer alleen dan hij eene onvoltallige tafel in plaats van het afwezige (derde) lid moet optreden (zie art. 9 der in Indisch Staatsblad 1866 n°. 158 afgekondigde instructie voor het college) wanneer dit ter verkrijging van eene meerderheid noodig is.

Na de optreding op 27 April 1894 van den nieuwen voorzitter der Rekenkamer, den heer B. M. H. Heuvelrop (zie vorig verslag, blz. 70), hadden ook eenige veranderingen plaats onder de leden van het college, en wel als gevolg van het verlaten van 's lands dienst, na op verzoek bekomen eervol ontslag, respectievelijk met ingang van 1 Februari en 1 Augustus 1895 (Koninklijke besluiten dd. 17 December 1894 n°. 12 en 12 Juli 1895 n°. 29) van de in 1892 met buitenlandsch verlof vertrokken leden, de heeren W. van der Pijl en E. P. C. Sol. In hunne plaatsen werden benoemd (Koninklijke besluiten dd. 14 Maart en 12 Juli 1895 nos. 7 en 54) de heeren L. A. Martens en J. P. C. Harteveld, die reeds als tijdelijke leden in het college zitting hadden. Toen in den loop van 1894 een der overige leden van een binnenlandsch verlof wegens ziekte gebruik maakte, en kort na diens terugkomst ook een ander lid, nam gedurende die afwezigheid de voorzitter van het college zitting bij een der tafels.

Omtrent de werkzaamheden bij de verschillende bureaux der Rekenkamer gedurende het afgeloopen jaar is het volgende mede te deelen.

Geëxamineerd werden de bewijzen van uitgaaf der algemeene

[1]) Overigens is inmiddels de wet van 23 April 1864 nog gewijzigd bij die van 28 Juni 1881 (Nederlandsch Staatsblad n°. 122, Indisch Staatsblad n°. 194). Zooals de comptabiliteitswet, na de wijzigingen en aanvullingen die zij vroeger en nu onlangs heeft ondergaan, thans luidt, is de tekst in zijn geheel bekend gemaakt bij het Koninklijk besluit dd. 30 Juli 1895 n°. 30 (Nederlandsch Staatsblad n°. 145).

ontvangers van 's lands kassen over de laatste vijf maanden van 1893 en de eerste zeven maanden van 1894, dus te zamen over een geheel jaar, evenals in 1893.

Van de duplicaat-ordonnantiën en mandaten en de overige verantwoordingstukken, betrekking hebbende op de uitgaven ten laste van het dienstjaar 1893, liep het onderzoek op ult. Juli 1894 af, wat betreft de departementen van algemeen burgerlijk bestuur en het departement der marine, en een vijftal dagen later ook voor zooveel aangaat het departement van oorlog.

De examinatie van de verantwoordingen der ontvangsten en van het materieel beheer over gemeld dienstjaar was bij het einde van 1894 nagenoeg afgeloopen; de geheele beëindiging moest afhankelijk worden gemaakt van de beantwoording der uit de examinatie voortgevloeide nota's van bedenkingen; bovendien liet de indiening aan de Rekenkamer van één der bedoelde verantwoordingen zich in 1894 nog wachten.

Het onderzoek van de stukken betreffende de vendukantoren ondervond geen stoornis. Ongeveer de helft der verantwoordingen over 1894 (zoogenaamde nieuwe administratie) was nagegaan, terwijl van de oude vendu-administratie nog slechts enkele kwartaalverantwoordingen ingewacht werden.

De werkzaamheden betreffende de rekeningen van de weduwen- en weezenfondsen, de wees- en boedelkamers, de schutterijen en van andere rekeningen met derden werden geregeld voortgezet. Op enkele uitzonderingen na, werden alle verantwoordingen over het jaar 1893 geëxamineerd.

Als een gevolg van de in October 1892 bevolen — en bij gouvernementsbesluit dd. 9 Augustus 1894 n°. 1 voorloopig bestendigde — proef om de verantwoordingstukken van onder het departement van oorlog ressorteerende rekenplichtige administratiën enz. betreffende gelden, vivres en fourages niet meer eerst bij de gewestelijke intendanten, maar aanstonds bij het hoofdbureau der militaire administratie, d. i. bij de Vde afdeeling van genoemd departement, te doen verifieeren, konden der Rekenkamer in 1894 bedoelde verantwoordingen bereiken over het vierde kwartaal 1893 en de eerste twee kwartalen van 1894 (in Januari 1895 ook die over het derde kwartaal 1894). De drie eerstbedoelde werden nog in 1894 door de Rekenkamer afgedaan.

Wat de jaarlijksche begrootingsrekeningen betreft, bracht de Rekenkamer den 21sten December 1894 hare werkzaamheden ten einde ten opzichte van de rekening over 1892, bij haar overgebracht op 29 September 1894 (behoudens een klein gedeelte dat eerst op 17 December volgde).

Met de verificatie van de staten van restant-ontvangsten en onaangezuiverde vorderingen was het college bij het einde van 1894 tot en met het jaar 1892 gevorderd. De algemeene staat over gemeld jaar werd op 29 December 1894 aan de Indische Regeering doorgezonden.

§ 2. *Comptabiliteit.*

Naar aanleiding van het in 1892 aan de Staten-Generaal aangeboden wetsvoorstel, bedoeld in het verslag van dat jaar (blz. 61), en sedert gewijzigd ingediend, laatstelijk bij Koninklijke boodschap dd. 14 December 1894 (Zitting 1894—1895 — **108**), — bij welk laatste ontwerp werd teruggenomen het oorspronkelijk (in 1892) voorgedragen nieuw beginsel aangaande het verband tusschen de Nederlandsche en de Indische financiën, — zijn bij de reeds in de voorgaande paragraaf besproken wet van 13 Juli 1895 (Nederlandsch Staatsblad n°. 126) in verschillende bepalingen der Indische comptabiliteitswet van 1864 (Nederlandsch Staatsblad n°. 35, Indisch Staatsblad n° 106) wijzigingen gebracht, ten doel hebbende om — zonder veranderingen van ingrijpenden aard — de goede werking dier wet meer en meer te bevorderen.

In verband met hetgeen in 't vorig verslag (blz 71) werd vermeld aangaande reeds genomen en c. q. verder nog te treffen voorzieningen tot verbetering van de contrôle-middelen op het beheer der algemeene ontvangers, is thans slechts mede te deelen dat het onderzoek ter zake in Indië nog aanhangig is.

Het, in opvolging van art. 40 der comptabiliteitswet, in 1870 vastgestelde en sedert bij verschillende gelegenheden gewijzigde reglement op het houden van aanbestedingen ten behoeve van 's lands dienst in Nederlandsch-Indië [1]) onderging bij ordonnantie van 22 October 1894 (Indisch Staatsblad n°. 220) eene nadere wijziging voor zooveel betreft art. 13, en zulks tot uitbreiding van de gevallen, waarin de ambtenaar of officier, die eene aanbesteding houdt, niet bevoegd is tot definitieve toewijzing, maar voorloopig onder nadere goedkeuring der Regeering aan den laagsten inschrijver moet toewijzen.

Het in 't vorig verslag (blz. 71) bedoelde nader voorschrift (Indisch Staatsblad 1894 n°. 96), betreffende de indiening aan de Regeering en aan de Rekenkamer — door de daarbij bedoelde civiele en militaire autoriteiten — van jaarstaten, bevattende de noodige aanwijzingen omtrent de gevallen, waarin door hen de uitvoering van werken, leveringen en transporten buiten openbare aanbesteding is gelast, bleek — zonder aan het doel te schaden — voor vereenvoudiging vatbaar, in dien zin, dat een aantal beschikkingen buiten de lijst konden blijven. Op deze beperking had betrekking het gouvernementsbesluit dd. 11 Juni 1895 n°. 15 (Indisch Staatsblad n°. 118).

Vermits tegen eene beoogde vereenvoudiging in de tot dusver gevolgde practijk met betrekking tot de overgave en de overneming van 's lands onroerende goederen, tusschen de departementen van algemeen bestuur onderling, art. 32 der comptabiliteitswet geacht werd geen beletsel op te leveren, werd bij gouvernementsbesluit dd. 2 Maart 1895 n°. 20 bepaald dat tot een en ander voortaan de machtiging der Regeering niet meer wordt vereischt, met dien verstande evenwel dat, wanneer de hoofden van de verschillende bij eene dergelijke overgave en overneming betrokken departementen in eenig bijzonder geval niet tot overeenstemming kunnen komen, de beslissing der Regeering moet worden ingeroepen, en voorts dat van elke overgave en overneming door den chef van het departement, hetwelk de overgave bewerkstelligt, mededeeling moet worden gedaan aan de Algemeene Rekenkamer.

Ten aanzien van de vraag, of en in welke gevallen bij het invorderen van aan den lande verschuldigde gelden wegens genoten voorschot op traktement, uitrustingkosten als anderszins met betaling bij gedeelten valt genoegen te nemen, had de Indische Regeering in 1884 (Bijblad op het Indisch Staatsblad n°. 4048) als algemeen beginsel aangenomen om, waar het bedragen van boven de f 5000 betreft, de beslissing ter zake in elk geval aan zich te behouden, doch die aan de betrokken departements-chefs over te laten, waar het bedragen van f 5000 en minder geldt en bovendien de inwilliging van het verzoek om bij gedeelten te mogen afbetalen, ter wille van de kans op invordering, ook in 's lands belang is te achten, m. a. w. niet uitsluitend het belang van den verzoeker daarbij betrokken is. Thans is de bevoegdheid om op verzoeken van den bewusten aard te beschikken door den Gouverneur-Generaal, zonder verdere beperking, op de chefs der departementen van algemeen bestuur overgedragen.

In aansluiting aan de over vorige jaren steeds gedane opgaven van dezen aard wordt hier ten slotte nog aangeteekend, dat in 1894 ten aanzien van 49 beboetingen door den Gouverneur-Generaal werd gebruik gemaakt van de hem bij het Koninklijk besluit dd. 3 Februari 1878 n°. 3 (Indisch Staatsblad n°. 169) verleende bevoegdheid om administratief opgelegde boeten, voor zooveel zij het bedrag van f 2000 niet te boven gaan, geheel of gedeeltelijk kwijt te schelden. In 26 gevallen werden de boeten ten volle kwijtgescholden, en wel tot een gezamenlijk bedrag van f 8130,68[5]. Van de 23 overige beboetingen, te zamen beloopende f 1825, werd f 1655 kwijtgescholden. De boeten waren hoofdzakelijk opgelegd wegens verzuimde aangifte voor het recht van successie en overgang, of voor het overschrijvingsrecht van vaste goederen, wegens overtreding van verschillende verordeningen, enz.

H. Algemeen burgerlijk beheer.

Ook in het tijdvak, verloopen sedert hoofdstuk **H** van 't vorig verslag werd afgesloten, is de Regeering weder werkzaam geweest in de richting van bezuiniging, waar dit, zonder de belangen van den dienst te schaden, mogelijk bleek, terwijl ook regelingen voorbereid werden of tot stand kwamen, wier indirecte of toekomstige werking op het besproken doel is gericht. Buiten de regelingen, op blz. 71 in 't vorig verslag genoemd (deze zijn nog niet tot eene eindbehandeling kunnen worden gebracht), kan thans o. a. gewezen worden op eene in hoofdstuk **N** nader te bespreken wijziging (Koninklijk besluit dd. 22 April 1895 n°. 11; Indisch Staatsblad n°. 131) van het pensioenreglement voor Europeesche burgerlijke ambtenaren in Nederlandsch-Indië, voor zooveel betreft den grondslag waarnaar de pensioenen zijn te berekenen. Als voorbeelden van bezuiniging in bestaande organisatiën zijn o. a. te noemen: de opheffing van de betrekking van schout op het eiland Banda in de residentie Amboina (Indisch Staatsblad 1894 n°. 208); de intrekking van de toelage (ad f 1200 's jaars), verbonden aan de bijbetrekking van buitengewoon lid der wees- en boedelkamers te Padang en Makasser (Indisch Staatsblad 1894

---

[1]) Met de verschillende wijzigingen afgedrukt in deel I van den Indischen Regeeringsalmanak (wat den jaargang 1895 betreft, als bijlage F).

n°. 252); de reorganisatie der vendukantoren te Makasser en Buitenzorg (Indisch Staatsblad 1894 n°. 152); de opheffing van het regentschap Salatiga in de residentie Samarang (Indisch Staatsblad 1895 nos. 35 en 37); de opheffing als zelfstandig ambt van het onderhavenmeesterschap te Batavia (Indisch Staatsblad 1895 n° 71); de vermindering der bezoldiging van den commies voor de personeele belasting en het patentrecht te Soerabaija (Indisch Staatsblad 1895 n°. 98), en verder eenige in het volgende hoofdstuk nader te vermelden vereenvoudigingen met betrekking tot het bestuur of de politie in sommige gewesten.

Tal van regelingen werden weder getroffen — waaromtrent hier kortheidshalve zij verwezen naar die welke uit het Indisch Staatsblad blijken [1] — ten doel hebbende het hoogste centraal gezag te ontlasten van bemoeiing met detailzaken, die zonder bezwaar ter afdoening konden worden overgelaten aan de hoofden der departementen van algemeen bestuur of aan andere autoriteiten.

Bij sommige der departementen van algemeen burgerlijk bestuur ging het beheer in andere handen over. Bij het departement van onderwijs, eeredienst en nijverheid was dit echter slechts bij wijze van tijdelijke voorziening het geval. In verband met het aan den directeur, den heer P. H. VAN DER KEMP, met ingang van 5 December 1894 wegens langdurigen dienst verleend buitenlandsch verlof voor den tijd van één jaar, met behoud van zijne betrekking, werd voor den duur van dat verlof met de waarneming van het directeurschap belast de secretaris van het departement jhr. O. VAN DER WIJCK. Als directeur van het departement van financiën, in de plaats van den wegens ziekte met tweejarig verlof naar Europa vertrokken titularis, den heer J. A. VAN DORSSER, trad in het begin van September 1894 de heer CH. P. BAKHUIZEN VAN DEN BRINK op, tot dusver inspecteur van financiën, terwijl tot directeur van het departement van binnenlandsch bestuur, ter vervanging van den heer G. A. SCHERER, die op 5 Juli jl. als lid van den Raad van Indië zitting nam, werd benoemd de heer P. C. ARENDS, tot dusver resident van Madura.

Ook in 1894 was het noodig aan de verschillende departementen van algemeen burgerlijk bestuur, met uitzondering van het departement van financiën, extra-fondsen toe te staan voor te verrichten buitengewone werkzaamheden.

Het landsarchief te Batavia werd gedurende 1894, evenals in vorige jaren, bij herhaling door verscheidene personen en voor allerlei doeleinden geraadpleegd. Aanwinsten van eenig belang kwamen in 1894 [2]) niet voor, ten gevolge waarvan met te meer succes kon worden voortgegaan met het inventariseeren van het archief, een werk, waarmede nog verscheidene jaren zullen gemoeid zijn.

Van het Nederlandsch-Indisch Plakkaatboek zagen te Batavia achtereenvolgens in 1894 en in het begin van 1895 het licht het 12de en 13de deel, gezamenlijk loopende over de jaren 1795—1803. Verder verscheen in 1894 weder een deel (behandelende het jaar 1665) van het »Daghregister gehouden in 't Casteel Batavia".

J. Departement van binnenlandsch bestuur.

I. GEWESTELIJK EN PLAATSELIJK BESTUUR; POLITIE.

De in Juli 1894 aan het lid in den Raad van Indië, den heer J. MULLEMEISTER, gedane opdracht met betrekking tot de voorbereiding van voorstellen betreffende eene reorganisatie van het binnenlandsch bestuur in de gouvernementsresidentiën van Java en Madura kon reeds in 't vorig verslag (blz. 72) vermeld worden. Omtrent de uitvoering van die taak, waartoe den heer MULLEMEISTER in 't laatst van Augustus 1894 tijdelijk een assistent-resident werd toegevoegd om rechtstreeks onder zijne bevelen werkzaam te zijn, was, tijdens de afsluiting van dit gedeelte van het Koloniaal Verslag, hier te lande nog niets anders bekend dan hetgeen ter zake is medegedeeld op blz. 1 hiervóór.

Met betrekking tot de buitenbezittingen zijn, in afwachting van nadere door den directeur van binnenlandsch bestuur in te dienen voorstellen (verg. vorig verslag, blz. 72, noot 1), reeds ten opzichte van een paar gewesten bestuursreorganisatiën tot stand gekomen, waaromtrent nadere bijzonderheden worden medegedeeld in § 4 hierna.

§ 1. *Europeesch bestuur.*

Ter vereenvoudiging van de werkzaamheden, waartoe zich tot dusver de bemoeienis der Indische Regeering uitstrekte, is bij Indisch Staatsblad 1895 n°. 93 art. 35 der instructie voor de hoofden van gewestelijk bestuur (Indisch Staatsblad 1867 n°. 114) in dien zin gewijzigd, dat die hoofdambtenaren voortaan bevoegd zijn tot schorsing, zonder nadere goedkeuring, van de door hen aangestelde ambtenaren, beambten en inlandsche hoofden, en dat, in geval van schorsing van andere ambtenaren, enz. (met uitzondering van de inlandsche officieren van justitie, op wie art. 17 van het reglement op de rechterlijke organisatie en het beleid der justitie in Nederlandsch-Indië van toepassing blijft), de goedkeuring der handeling niet meer zal zijn voorbehouden aan de Regeering, maar aan de autoriteit, van welke de benoeming uitging. Voorts bestaat bij de Regeering het voornemen om de tijdroovende bemoeienis der hoofden van gewestelijk bestuur met het parapheeren der boeken van comptabelen zooveel mogelijk over te dragen op de hun ondergeschikte ambtenaren van het binnenlandsch bestuur.

De formatie van het Europeesch personeel bij het binnenlandsch bestuur op Java en Madura onderging gedurende 1894 geen verandering. Daarentegen werd dat in de buitenbezittingen, in verband met de reorganisatie van het bestuur in de residentie Westerafdeeling van Borneo en door opheffing van de controle-afdeeling Bima (zie § 4 hierna), met ingang van 1 Juli 1895, ingekrompen met één assistent-resident en twee adspirant-controleurs, tegen vermeerdering met één controleur der 1ste klasse en één ambtenaar met den rang van civielen gezaghebber.

Als naar gewoonte volgt hieronder een overzicht, aanwijzende hoe de binnen de perken der formatie in dienst zijnde controleurs en adspirant-controleurs bij het einde van het jongstverloopen jaar over de verschillende gewesten waren verdeeld.

GEWESTEN.	Controleurs 1ste klasse.	Controleurs 2de klasse.	Adspirant-controleurs.	Te zamen.
JAVA EN MADURA.				
Bantam	„	4	a) 0	6
Batavia	1	„	„	1
Krawang	„	6	„	6
Preanger Regentschappen	1	10	8	19
Cheribon	0	1	0	0
Tagal	5	0	„	7
Pekalongan	2	0	2	6
Samarang	2	6	b) 5	13
Japara	„	3	2	3
Rembang	3	1	0	6
Soerabaija	c) 4	0	5	15
Pasoeroean	4	3	3	13
Probolinggo	4	1	3	0
Besoeki	0	3	1	6
Banjoemas	„	3	4	7
Bagelen	1	4	2	7
Kadoe	1	2	3	6
Madioen	2	d) 4	3	6
Kediri	3	3	0	8
Madura	3	3	e) 1	0
Op ult. 1894 in dienst (overeenkomende met de normale formatie)	44	08	50	162
BUITENBEZITTINGEN.				
Sumatra's Westkust	16	18	3	37
Benkoelen	4	4	3	11
Lampongsche Districten	3	3	0	6
Palembang	5	11	4	20
Oostkust van Sumatra	f) 7	0	1	14
Atjeh en onderhoorigheden	1	1	„	2
Riouw en onderhoorigheden	„	4	1	5
Westerafdeeling van Borneo	3	0	3	12
Zuider- en Oosterafd. van Borneo	5	7	„	10
Celebes en onderhoorigheden	3	7	3	15
Menado	3	3	3	11
Ternate	1	„	„	1
Amboina	3	„	„	3
Timor	„	1	„	1
Bali en Lombok	1	2	„	3
Op ult. 1894 in dienst (overeenkomende met de normale formatie)	57	75	23	3

a) Hiervan was één tijdelijk werkzaam gesteld in de residentie Soerabaija

[1]) Zie bijv. Indisch Staatsblad 1894 nos. 169, 181, 241, 272, 273, 276 en 278 (van de in laatstvermeld Staatsbladnummer opgenomen ordonnantie wordt hier meer bepaaldelijk gedoeld op het derde lid van art. 4), zoomede Indisch Staatsblad 1895 nos. 56, 74, 93, 106, 111, 136 en 145. Deze en nog andere beschikkingen van den hierbedoelden aard komen voor het meerendeel nader ter sprake bij de behandeling, in andere gedeelten van dit verslag, van de onderwerpen waartoe zij betrekking hebben.

[2]) Over de in Maart 1895 door de Indische Regeering bevolen overbrenging onder de bewaring van den landsarchivaris van oude eigendomsakten, aanwezig ter griffie van den raad van justitie te Batavia, zij verwezen naar Indisch Staatsblad 1895 n°. 61.

om tegemoet te komen aan het gemis van een controleur der 1ste klasse, ten gevolge van de detacheering van zoodanig ambtenaar ter Algemeene Secretarie te Buitenzorg.

b) Hiervan een tijdelijk werkzaam gesteld in de residentie Madioen, ten einde tegemoet te komen aan het gemis van een controleur, van daar weggenomen ter versterking van het kader controleerende ambtenaren in de residentie Bezoeki. Later is bedoelde adspirant-controleur gedetacheerd in de residentie Kediri ten behoeve van de afdeeling Blitar.

c) Hiervan één aan de formatie onttrokken in verband met zijne tewerkstelling ter Algemeene Secretarie.

d) Hiervan één naar Bezoeki, in de plaats van den in noot *b* bedoelden adspirant-controleur.

e) Deze adspirant-controleur is tijdelijk geplaatst in de residentie Bezoeki ten behoeve van de afdeeling Djember.

f) Twee van deze controleurs waren aan de formatie onttrokken. De een was tijdelijk werkzaam gesteld in de Battaksche Doesoen van Serdang, terwijl zijne plaats in de formatie werd waargenomen door een tijdelijk boven de formatie beschikbaar gestelden adspirant-controleur; de ander was tijdelijk ter beschikking gesteld van den directeur van binnenlandsch bestuur.

Voor welke doeleinden op ult. 1894 controleurs en adspirant-controleurs à la suite van hun kader waren gevoerd, kan blijken uit onderstaande opgaaf, waarin o. a. ook vermeld zijn de drie controleurs, waarvan één als waarnemend assistent-resident, die in het najaar van 1894, voorloopig boven de formatie, op Lombok geplaatst werden, welke tijdelijke voorziening echter spoedig voor eene meer vaste organisatie zal plaats maken, nu bij de op blz. 38 hiervóór ter sprake gebrachte wet van 20 Juli 1895 (Nederlandsch Staatsblad n°. 131) tot invoering van ons rechtstreeksch bestuur op genoemd eiland besloten is.

OMSCHRIJVING DER TEWERKSTELLING	Afkomstig van het kader voor Java en Madura.				Afkomstig van het kader voor de buitenbezittingen.			
	Controleurs 1ste klasse.	Controleurs 2de klasse.	Adspirant-controleurs.	Te zamen.	Controleurs 1ste klasse.	Controleurs 2de klasse.	Adspirant-controleurs.	Te zamen.
In de residentie Batavia, in het belang der politie in de afdeeling Stad en Voorsteden van Batavia	"	"	"	"	1	"	"	1
In hetzelfde gewest, als zijnde tijdelijk belast met de waarneming der betrekking van leeraar in de Javaansche taal bij afd. B van het gymnasium Willem III ter hoofdplaats	"	1	"	1	"	"	"	"
In de residentie Preanger Regentschappen voor het onderzoek nopens eene landrente-regeling op kadastralen grondslag	"	5	1	6	"	"	"	"
Tijdelijk toegevoegd aan den wetenschappelijken adviseur voor de koffiecultuur *a*)	"	"	1	1	"	"	"	"
In de residentie Djokjokarta voor bijzondere werkzaamheden	1	"	"	1	"	"	"	"
In de residentie Madura voor het verzamelen van gegevens om tot een vast stelsel voor de Madureesche taal te geraken	1	"	"	1	"	"	"	"
In hetzelfde gewest, ten einde onder de leiding van den resident werkzaam te zijn in het belang van de aldaar te nemen proef met de exploitatie van het opiummiddel in eigen beheer *b*)	1	"	"	1	"	"	"	"
In het belang van de politie te Soerabaija (verg. vorig verslag, blz. 75)	1	"	"	1	"	"	"	"
In het gouvernement Atjeh en onderhoorigheden ten behoeve van de politieke aanrakingen met de bevolking	"	"	"	"	"	1	"	1
In hetzelfde gewest ten dienste van de aldaar ingevoerde scheepvaartregeling	"	"	"	"	1	7	"	8
In het gouvernement Sumatra's Westkust voor het heerendienst-onderzoek	"	"	"	"	*c*) 3	"	"	3
In de residentie Riouw voor de nieuwe afdeeling Indragiri	"	"	"	"	"	"	1	1
In de residentie Oostkust van Sumatra ten behoeve van de Delische Battak-streek	"	"	"	"	"	1	"	1
In hetzelfde gewest ter vervanging van den tijdelijk in de Serdangsche Battak-streek werkzaam gestelden controleur (zie noot *f* hiervóór)	"	"	"	"	"	"	1	1
In de residentie Banka belast met de waarneming der betrekking van administrateur bij de tinmijnen	"	"	"	"	4	1	"	*d*) 5
In de residentie Menado ten behoeve van de aanrakingen met de zelfbesturende landschappen aan de Tomini-bocht, alsmede met die gelegen ter noordkust van Celebes	"	"	"	"	2	"	"	2
Op het eiland Lombok	*e*) 1	1	"	2	"	1	"	1
Totalen	5	7	2	14	11	11	2	24

a) Bij gouvernementsbesluit dd. 20 Maart 1895 n°. 21 is de termijn van deze toevoeging voor onbepaalden tijd verlengd.

b) Bij gouvernementsbesluit dd. 9 April 1895 n°. 34 is deze controleur tijdelijk toegevoegd aan den hoofdinspecteur voor de opium-aangelegenheden (zie lager).

c) Een hunner is sedert bij zijn kader teruggekeerd, daar zijne werkzaamheden afgeloopen waren.

d) De vermindering van dit aantal vergeleken met de opgaaf van ult. 1893, toen 8 controleurs als waarnemend administrateur, en 1 adspirant-controleur als élève administrateur, boven de formatie van hun korps op Banka in functie waren, is grootendeels het gevolg van het weder invallen in hunne betrekking van administrateurs die van buitenlandsch verlof terugkeerden. Verg. overigens wat over de betrekkingen van administrateur en élève-administrateur bij de tinmijnen op Banka gezegd is in het verslag van 1893, blz. 256/257.

e) Deze controleur was belast met de waarneming der functien van assistent-resident. Te voren was hij in de residentie Bali en Lombok werkzaam voor de heerendienst-aangelegenheden in de afdeelingen Boeleleng en Djembrana, welke functiën door een controleur der buitenbezittingen werden overgenomen.

In verband met het denkbeeld om de op Madura begonnen proef met de exploitatie van het opiummiddel in eigen beheer uit te breiden tot de residentiën Bezoeki, Probolinggo en Pasoeroean, zijn in April/Mei jl. drie controleurs tijdelijk aangewezen (daaronder ook de in noot *b* hiervóór bedoelde), ten einde in het belang van de voorbereiding dier zaak in de bedoelde gewesten werkzaam te zijn onder de bevelen der betrokken residenten. Gedurende hun werkkring als zoodanig zijn zij toegevoegd aan den hoofdinspecteur voor de opium-aangelegenheden en worden of blijven à la suite van hun korps gevoerd.

De zeer onlangs plaats gehad hebbende tijdelijke indienststelling boven de formatie van een controleur in het gouvernement Celebes

en onderhoorigheden hield verband met eene reorganisatie van het bureau voor inlandsche zaken te Makasser, waarover gehandeld wordt in § 4 hierna.

Reeds in 't vorig verslag (blz. 181) is gewag gemaakt van de bij Indisch Staatsblad 1894 n°. 162 getroffen voorziening om ook op Madura van de diensten der controleurs partij te trekken voor het opsporen van opium-overtredingen.

Over de eerste uitvoering van het aangenomen beginsel om in telkens daartoe aan te wijzen ressorten de controleurs op Java en Madura met politierechtspraak te belasten, is gehandeld op blz. 79 hiervóór.

§ 2. *Inlandsch bestuur.*

Het op blz. 74 van 't vorig verslag bedoeld gewijzigd ontwerp van een nieuw reglement op de verkiezing en het ontslag der dessahoofden op Java en Madura is in Februari 1895, ter nadere behandeling, weder in handen gesteld van den directeur van binnenlandsch bestuur.

Samenvoeging en splitsing van dessa's had in 1894 plaats in de volgende gewesten van Java en Madura.

GEWESTEN.	Aantal gevallen waarin in 1893 werd overgegaan tot:	
	samenvoeging van dessa's.	splitsing van dessa's.
Bantam	8	„
Cheribon	„	1
Preanger Regentschappen	„	1
Tagal	1	„
Pekalongan	a) 1	„
Samarang	b) 1	„
Japara	c) 3	„
Soerabaija	5	„
Pasoeroean	2	„
Probolinggo	1	„
Besoeki	„	d) 0
Banjoemas	e) 2	1
Kadoe	f) 13	„
Kediri	1	„
Madura	5	3

a) In dit geval werd door den Gouverneur-Generaal eene beslissing genomen. Voorts werden 16 dessa's bij aangrenzende dorpen ingedeeld.

b) Dit geval betrof de vereeniging van 2 kampongs.

c) Bovendien werd door den Gouverneur-Generaal van eene dessa een gehucht afgescheiden om toegevoegd te worden aan eene andere. Verder werd door 40 huisgezinnen uit 7 verschillende dessa's een nieuw gehucht gesticht.

d) Bovendien werd een gehucht tot eene zelfstandige dessa verheven.

e) Nog werden van eene dessa een aantal gehuchten afgescheiden en gevoegd bij eene andere dessa.

f) In 2 dezer gevallen werd door den Gouverneur-Generaal eene beslissing genomen. Bovendien hadden er 9 gevallen van splitsing en samenvoeging plaats.

Aangezien der Indische Regeering de wenschelijkheid gebleken is om terug te komen op het in de circulaire van den directeur van binnenlandsch bestuur dd. 29 Juli 1884 (Bijblad op het Indisch Staatsblad n°. 4436) aangegeven beginsel, dat tot de vereeniging van dessa's niet kan worden overgegaan, wanneer de stamgerechtigden der in te lijven dessa's, ook al zijn zij niet talrijk genoeg om eene op zich zelve staande dessa te blijven vormen, zich eenparig tegen den voorgestelden maatregel verklaren en aan den bestaanden toestand de voorkeur geven, is bij circulaire van genoemden departements-chef dd. 6 April jl. de betrekkelijke alinea der eerstbedoelde circulaire ingetrokken.

Soortgelijke regelingen, als waarvan sprake is op blz. 75 van het vorig verslag, betreffende de storting door de dessahoofden van door hen geïnde belastingpenningen, vonden plaats voor de districten Anjer (residentie Bantam), Waroe, Barutlaut, Sapoeloe en Ketapang (residentie Madura), waar de districtshoofden aangewezen zijn als hulp-ondercollecteurs (gouvernementsbesluiten van 26 Februari 1895 n°. 20 en 3 September 1894 n°. 27) en voor het district Poerworedjo (residentie Pasoeroean), waar de koffie-inkooppakhuismeester te Poerwodadi belast werd met bedoelde werkzaamheden (gouvernementsbesluit van 19 April 1895 n°. 10).

§ 3. *Bestuur over vreemde oosterlingen.*

De hoofdambtenaar, van wien blijkens het vorig verslag (blz. 2) een rapport werd tegemoet gezien nopens de vraag in hoever, in verband met de rol die de vreemde oosterlingen in de oeconomische verhoudingen op Java en Madura vervullen, aan de tot dusver van regeeringswege jegens hen gevolgde gedragslijn, in het algemeen belang, verdient te worden vastgehouden, heeft zich in de tweede helft van 1894 van zijne taak gekweten. Bij de afsluiting in Indië van de mededeelingen voor deze paragraaf was het door hem nopens dit onderwerp uitgebracht rapport in behandeling bij het departement van binnenlandsch bestuur.

Eenige maanden vroeger was door denzelfden hoofdambtenaar ook van advies gediend nopens de vraag, of — zoo ja welke — verbeteringen de inrichting van het bestuur over de Chineezen op Java en Madura zou vorderen. Deze aangelegenheid was laatstelijk in behandeling bij den Raad van Indië.

De bestuursmaatregelen met betrekking tot de vreemde oosterlingen waren in het tijdperk, waarover dit verslag loopt, meerendeels van plaatselijken aard, zooals uit het volgende blijken zal.

Wijken voor Chineezen werden aangewezen (Indisch Staatsblad 1895 n°s. 15, 38 en 96) te Soekoredjo (afdeeling Kendal der residentie Samarang), in stede van te Selokaton, op vijf plaatsen in de afdeeling Indragiri der residentie Riouw, zoomede te Sawah Loento (Padangsche Bovenlanden), terwijl door den resident van Menado de grenzen werden vastgesteld van binnen zijn ressort gelegen wijken voor vreemde oosterlingen (Javasche Courant dd. 27 Juli en 28 December 1894). Aan de hoofden der Arabieren te Grissee (residentie Soerabaija) en te Menado (residentie van dien naam) werd de titel toegekend van luitenant (Indisch Staatsblad 1894 n°. 218 en 1895 n°. 48). Voorts werd het bestuur over de Chineezen te Telok Semawé (gouvernement Atjeh en onderhoorigheden) en te Sawah Loento (Sumatra's Westkust) opgedragen aan een luitenant dier natie (Indisch Staatsblad 1894 n°. 259 en 1895 n°. 97), terwijl bij Indisch Staatsblad 1895 n°. 113 de gelegenheid geopend is om te Batang (Pekalongan), in stede van een kapitein der Chineezen, een luitenant dier natie aan te stellen.

Voor de op twee afdeelingshoofdplaatsen in de residentie Soerakarta — te Klaten en te Boijolali — gevestigde Chineezen werden hunne verplichtingen met betrekking tot het presteeren van gemeentediensten door den resident bij verordening geregeld (Javasche Courant dd. 26 April 1895).

Met betrekking tot den door de hoofden der vreemde oosterlingen, geen Chineezen zijnde, vóór de aanvaarding van hunne betrekking af te leggen ambtseed is bij Indisch Staatsblad 1895 n°. 51 bepaald dat die eed gelijkluidend behoort te zijn met dien bij Indisch Staatsblad 1892 n°. 81 voor de Chineesche officieren vastgesteld.

§ 4. *Verdere aanteekeningen betreffende het bestuur en de politie in sommige gewesten.*

Omtrent de in behandeling zijnde voorstellen met betrekking tot eene reorganisatie van de politie in de gouvernementslanden van Java en Madura, (zie vorig verslag, blz. 75) kan, in aansluiting aan hetgeen op blz. 4, noot 1, hiervóór reeds is gezegd, nader worden vermeld, dat die voorstellen, na in December 1894 ter nadere behandeling in handen te zijn gesteld van den inmiddels opgetreden nieuwen directeur van binnenlandsch bestuur, vergezeld van de opmerkingen, waartoe het t. a. p. bedoeld nader advies van diens voorganger der Indische Regeering had aanleiding gegeven, omstreeks medio 1895 van den directeur Scheaen zijn terug ontvangen. Op de wenschelijkheid dat de Indische Regeering gelegenheid moge vinden om deze aangelegenheid weldra bij het Opperbestuur voor te brengen, werd reeds eenige maanden te voren dezerzijds, voor zooveel noodig, de aandacht van den Gouverneur-Generaal gevestigd.

Gedurende 1894/95 werden met betrekking tot de kosten van het politiepersoneel hier en daar bezuinigingen ingevoerd. Het ambt van schout te Neira (residentie Amboina), werd ingetrokken (Indisch Staatsblad 1894 n°. 208); een der schouten te Makasser werd vervangen door een titularis met lagere bezoldiging, en de andere door een opziener voor de politie (Indisch Staatsblad 1895 n°. 47), terwijl bij wijze van tijdelijken maatregel, in plaats van schouten, lager bezoldigde opzieners voor de politie werden aangesteld op de hoofdplaatsen Pasoeroean en Probolinggo (gouvernementsbesluiten dd. 7 November 1894 n°. 13 en 18 Maart 1895 n°. 20). In sommige gewesten moest worden overgegaan tot betere inrichting of versterking der politiemacht. De tijdelijke maatregelen tot verbetering van het gehalte van de voor de afdeelingen Tjiringin en Lebak der residentie Bantam toegestane korpsen gewapende politiedienaren (zie vorig verslag, blz. 75) werden nog eenigszins uitgebreid (Indisch Staatsblad 1895 n°. 68); het aantal

politie-oppassers toegevoegd aan het onderdistrictshoofd van Ampelgading (district Toeren der residentie Pasoeroean) werd tijdelijk met twee vermeerderd (gouvernementsbesluit dd. 12 Januari 1895 n°. 4), terwijl in het belang van de veiligheid in de vaarwaters nabij Madura weder gelden ter beschikking werden gesteld van den resident van dat gewest (gouvernementsbesluit dd. 21 Maart 1895 n°. 34) en van dien van Soerabaija (gouvernementsbesluit dd. 2 Maart 1895 n°. 35). Voor de Karimon-Djawa-eilanden (residentie Japara) werden, met opheffing van het aldaar gestationneerde detachement pradjoerita, tijdelijk een tiental politieoppassers in dienst gesteld (gouvernementsbesluit dd. 3 October 1894 n°. 12). Voor zooveel de buitenbezittingen betreft kan, ter aanvulling van hetgeen in hoofdstuk **C** blz. 27 hiervóór reeds is medegedeeld ten opzichte van de stationneering — voorloopig bij wijze van tijdelijken maatregel — van een korps gewapende politiedienaren ter beschikking van den controleur aan de Tomini-bocht (residentie Menado), nog worden gemeld dat in Februari jl. zoodanig korps, ter sterkte van 52 man (meerendeels te Batavia aangeworven), — vooralsnog mede op tijdelijken voet — ook is in dienst gesteld op het eiland Lombok, terwijl in de formatie van het korps, toegestaan voor de residentie Palembang (Indisch Staatsblad 1885 n°. 143) alsnog voorgoed werd opgenomen (gouvernementsbesluit dd. 14 Januari 1895 n°. 69) de reeds van 1885 af, nog altijd als tijdelijke maatregel, gehandhaafd gebleven uitbreiding van het korps met een twintigtal politiedienaren. [1])

Daar het in de gewesten buiten Java en Madura meermalen voorkomt dat politiedienaren moeten gebruikt worden tot het overbrengen van dienstbrieven of tot het vergezellen van besturende ambtenaren op hunne dienstreizen, en de billijkheid gebiedt dat dien lieden ook in zoodanige gevallen marschvoeding worde verstrekt, hetgeen tot dusver wegens de vigeerende bepalingen alleen kon geschieden wanneer zij tot geleide van transporten werden gebezigd, is thans, ingevolge machtiging van het Opperbestuur, hierin voorzien. Blijkens Indisch Staatsblad 1895 n°. 66 is namelijk de Gouverneur-Generaal bevoegd verklaard om in die buitenbezittingen, welke daarvoor in aanmerking komen, in bepaald aangewezen gevallen de politiedienaren marschvoeding of indemniteit daarvoor te doen genieten. Reeds aanstonds is deze aangelegenheid geregeld voor de residentie Westerafdeeling van Borneo.

Tot verlegging van de standplaats van twee assistent-wedono's in de residentie Cheribon en van een wedono op Madura werd overgegaan bij de gouvernementsbesluiten dd. 16 April 1894 n°. 1 en 8 Februari 1895 n°. 8 (Javasche Courant 1894 n°. 31 en 1895 n°. 12).

Hieronder volgt nog het een en ander met betrekking tot enkele gewesten in het bijzonder, hoofdzakelijk betreffende wijzigingen in de administratieve indeeling, wijziging van standplaatsen, enz.

Samarang. Ter uitvoering van de in 't vorig verslag (blz. 74) reeds vermelde machtiging van het Opperbestuur werd bij ordonnantie van 13 Februari 1895 (Indisch Staatsblad n°. 35) het uit de districten Salatiga en Tengaran bestaande regentschap Salatiga opgeheven, en deze districten, uitmakende de afdeeling Salatiga, zoomede de tot dusver niet bij eenig regentschap ingedeelde districten Ambarawa en Oengaran, welke de afdeeling Ambarawa vormen, wat het inlandsch bestuur betreft, ingedeeld bij het regentschap Samarang en gesteld onder het rechtstreeksch bestuur van een aan den regent van Samarang ondergeschikten patih, met Salatiga als standplaats. Als zoodanig werd in Maart benoemd de patih van het opgeheven regentschap.

Sumatra's Westkust. Zooals op blz. 10 hiervóór reeds is medegedeeld, heeft het onder ons rechtstreeksch bestuur staande gebied in dit gewest in het najaar van 1894 uitbreiding ondergaan door inlijving bij de afdeeling Toba en Silindong der residentie Tapanoeli (zie Indisch Staatsblad 1894 n°. 172) van een tiental feitelijk reeds lang ons gezag erkennende Battaksche landschappen.

Westerafdeeling van Borneo. Met 1 Juli 1895 (Indisch Staatsblad n°. 75) is, zonder vermeerdering van uitgaven, voorzien in eene betere regeling van het Europeesch bestuur in sommige gedeelten van dit gewest, en zulks hoofdzakelijk door opheffing van de assistent-residentie Montrado en hare insmelting bij de afdeeling Sambas, waardoor nu — zeer in het belang van eene behoorlijke samenwerking tusschen het Europeesch en het inlandsch bestuur, welke tot dusver in de opgeheven assistent-residentie in den regel te wenschen overliet — het geheele gebied van den sultan van Sambas onder den assistent-resident te Sambas vereenigd is. De drie onderafdeelingen der opgeheven assistent-residentie — één, die bestuurd werd door den assistent-resident zelf (te Singkawang), en twee, elke door een controleur (respectievelijk te Montrado en Bengkaijang), — maken nu twee nieuwe onderafdeelingen van Sambas uit: Singkawang, onder een controleur te Singkawang, en Lara en Loemar onder een controleur te Bengkaijang. Uit den aard der zaak heeft het gebied van deze onderafdeelingen wijziging moeten ondergaan door de oplossing van de onderafdeeling Montrado, maar ook uit anderen hoofde zijn hare grenzen anders bepaald, namelijk als gevolg van eene tegelijkertijd gebrachte wijziging in den omvang van de twee onderafdeelingen, welke tot dusver de assistent-residentie Sambas uitmaakten, zijnde bij één daarvan — de onderafdeeling Pamangkat (voor welke thans als bestuurshoofd, in stede van een adspirant-controleur, organiek een controleur is aangewezen) — gevoegd een deel der vroegere onderafdeelingen Singkawang en Montrado en tevens een deel der door den assistent-resident van Sambas zelf bestuurde onderafdeeling Sambas, welk laatste bestuursgebied verder nog is verkleind door eenige streken daarvan te doen overgaan bij de onderafdeeling Lara en Loemar. Voorts is de onderafdeeling Boven-Kapoeas (afdeeling Sintang), waar tot dusver een controleur te Smitau en een adspirant-controleur te Nanga-Badau was bescheiden, mede met vervanging van den adspirant-controleur door een controleur, gesplitst in twee onderafdeelingen, met name Boven-Kapoeas, onder een controleur te Poetoes Sibau, en Smitau, onder een controleur te Smitau. Daarentegen is van de afdeeling Sintang afgescheiden de onderafdeeling Sanggou en Sekadau, en tot eene afzonderlijke afdeeling verheven, met behoud van Sanggou als standplaats voor den controleur. Het gebied der afdeeling Soengei Kakap werd uitgebreid door daaronder te brengen het landschap Koeboe, tot dusver ressorteerende onder de afdeeling Pontianak en Ommelanden. Wijders is den controleur der afdeeling Soekadana, in plaats van het onbeduidende en ook voor de toekomst niet veel belovende Soekadana in het landschap van dien naam, tot standplaats aangewezen het van meer belang zijnde Ketapang, hoofdplaats van het landschap Matan. Het aangehaalde Indisch Staatsblad 1895 n°. 75 wijst voor elke afdeeling aan, uit welk gedeelte van het vorsten- of van het gouvernementsgebied zij bestaat en bevat voor de onderafdeelingen, voor zooveel noodig, eene omschrijving van hare grenzen, terwijl ten slotte bepaald is dat met het bestuur van eene controleursafdeeling of van eene onderafdeeling ook een adspirant-controleur kan worden belast. Aan sommige der controleurs, hoofden van afdeelingen of onderafdeelingen, werd alsnog — zie Indisch Staatsblad 1895 n°. 80 — een inlandsche of Chineesche schrijver toegevoegd, in verband waarmede van eenige reeds in dienst zijnde schrijvers de bezoldiging nader geregeld werd.

Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo. Over de afscheiding van dit gewest van het tot dusver, althans in naam, aan den vorst van Kotta Waringin onderhoorige stroomgebied der Boven-Pinoeh en over de toevoeging van deze streek bij het rechtstreeksch gouvernementsgebied der afdeeling Sintang van de residentie Westerafdeeling van Borneo (Indisch Staatsblad 1894 n°. 187) is reeds gehandeld op blz. 21 hiervóór.

Celebes en onderhoorigheden. Bij gouvernementsbesluit dd. 11 Juni 1895 n°. 20 (Javasche Courant van den 18den dier maand en Indisch Staatsblad 1895 n°. 119) is, voorshands gedeeltelijk op tijdelijken voet, eene reorganisatie vastgesteld van het zoogenaamd inlandsch bureau te Makasser (waar de aangelegenheden behandeld worden, betrekking hebbende op onze aanrakingen met de zelfbesturende landschappen in het gouvernement Celebes en onderhoorigheden), welk bureau eene hoofdafdeeling uitmaakt van het bureau van den gewestelijken gouverneur, zijnde de andere hoofdafdeeling (het eigenlijk gewestelijk bureau), onder de leiding staande van den gewestelijken secretaris, uitsluitend bestemd voor de behandeling van alles wat de gouvernementslanden van het gewest betreft. Was tot dusver aan het hoofd van bedoeld inlandsch bureau geplaatst een uit het korps controleurs bij het binnenlandsch bestuur voortgekomen »secretaris voor de inlandsche zaken", bij het aangehaald gouvernementsbesluit is die betrekking, en eveneens het ambt van commies op het inlandsch bureau, opgeheven, met bepaling (voorshands als tijdelijke maatregel) dat de assistent-resident, speciaal ter beschikking van den gewestelijken gouverneur om met zendingen naar de vorstenrijken te worden belast, aan het hoofd staat van gemeld bureau voor inlandsche zaken, en dat hem een controleur boven de formatie

[1]) De bij dit verslag te voegen kaart betreffende het normale emplacement van het Indisch leger op 1 Januari 1895, van welke kaart sprake is op blz. 42 hiervóór, wijst voor de gewesten, waar zich korpsen gewapende politiedienaren bevinden, tevens de plaatsen aan waarover die korpsen verdeeld zijn.

wordt toegevoegd om onder zijne bevelen werkzaam te zijn en, hetzij gezamenlijk met zijnen chef, hetzij afzonderlijk, mede met dergelijke zendingen naar het binnenland te worden belast. De te kiezen controleur, die kan zijn óf van de 1ste óf van de 2de klasse, doch van wien gevorderd wordt dat hij in de onder ons direct bestuur staande gedeelten van het gewest reeds kennis van taal en volk hebbe verkregen, is op die wijze in de gelegenheid om de noodige geschiktheid op te doen ten einde te eeniger tijd den bewusten assistent-resident in diens betrekking te kunnen opvolgen. Bij ontstentenis of afwezigheid van den assistent-resident, treedt de controleur als chef van het inlandsch bureau op, en eerst bij ontstentenis of afwezigheid van beiden, de gewestelijke secretaris. Het tolken-personeel bij gemeld bureau werd tevens ingekrompen met een eerste- en een tweede-tolk.

Met betrekking tot de samenstelling van het Europeesch personeel bij het binnenlandsch bestuur in dit gewest is de volgende verandering te vermelden.

Daar het op grooten afstand van Celebes gelegen, uit vier inlandsche zelfbesturende landschappen bestaande eiland Sumbawa, uitmakende de afdeeling Bima van het gouvernement Celebes en onderhoorigheden, gebleken is geen geschikten werkkring op te leveren voor een ambtenaar, met rang van controleur ('s Gouvernements eigen gebied op Sumbawa omvat slechts één kampong), en de opvolgende titularissen, ter wille van hunne verdere geschiktheid, er dan ook in den regel slechts een paar jaren achtereen kunnen gelaten worden, is nu onlangs besloten — zie Indisch Staatsblad 1895 n°. 115 — om gemelde afdeeling weder, als vóór 1863, onder het toezicht van een ambtenaar van minderen rang, namelijk onder een civielen gezaghebber, te stellen, de positie van welke categorie van Europeesche gezagvoerende ambtenaren medebrengt dat zij langer op dezelfde standplaats kunnen gehandhaafd blijven en dus met de toestanden in hun ressort beter bekend worden. Ook werd de betrekking van klerk, tevens tolk, bij den controleur van Bima afgeschaft, daar de civiele gezaghebber, als hoedanig gekozen is een der tolken van het hooger bedoelde inlandsch bureau, aan den overigens te Bima bescheiden inlandschen schrijver, genoeg had. De aan het hoofd der afdeelingen Tonteli en Paloebaai staande posthouders verkregen bij deze gelegenheid den rang en titel van civiel gezaghebber, terwijl, als aansporing en in het belang van het in functie blijven der titularissen, hun het uitzicht is geopend op periodieke traktementsverhooging.

Menado. In Januari 1895 werd om de op blz. 27 hiervóór reeds vermelde reden besloten om den controleur, aangewezen voor de aanrakingen met de westwaarts van de Minahassa gelegen staatjes ter Noordkust van Celebes, in plaats van te Bwool, standplaats te doen houden te Kwandang.

Ternate. De verplaatsing, bij wijze van proef, van Banggaai naar Tomboekoe van den posthouder voor het toezicht in het Ternataansch gebied op en bij de Oostkust van Celebes is reeds op blz. 29 hiervóór vermeld.

§ 5. *Gewestelijke communicatie- en politievaartuigen.*

Behalve de in bijlage J hierachter vermelde vaartuigen, behoorende tot de gouvernementsmarine (zee- en rivierstoomschepen en zeilvaartuigen onder de benaming van adviesbooten) zijn in sommige gewesten in het belang van den dienst nog gewestelijke communicatie- en politievaartuigen gestationneerd, welke verschillende benamingen dragen en onder het rechtstreeksch beheer staan van de hoofden van gewestelijk bestuur; zie o. a. Indisch Staatsblad 1887 n°. 21. Deze communicatie- en politievaartuigen waren in het laatst van 1894 42 in getal (15 stoom- en 27 roei- of zeilvaartuigen), waarvan 1 (gaffelschoener) in de residentie Madura en de 41 andere verdeeld over elf gewesten der buitenbezittingen als volgt:

Sumatra's Westkust: één ijzeren sloep en drie houten vaartuigen;

Lampongsche Districten: één stoomjacht (*Adrienne*);

Palembang: één rivierstoomsloep (*Pruijs van der Hoeven*), één stoomjacht (*Emma*) en twee bidars;

Sumatra's Oostkust: vijf stoomjachten (*Bengkalis*, *Tjantik*, *Slamat*, *Anna* en *Adèle*) en drie sloepen;

Atjeh en onderhoorigheden: één stoomsloep (*Marie*);

Riouw en onderhoorigheden: één stoomjacht (*Batang Kwantan*), twee zeilsloepen, één sampang pandjang 1ste klasse, drie sampangs pandjang 2de klasse en één sampang poekat;

Banka en onderhoorigheden: drie roeivaartuigen en één zeil- tevens roeivaartuig;

Westerafdeeling van Borneo: twee stoomjachten (*Karimata* en *Poenan*);

Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo: drie stoomjachten (*Bintang*, *Ladjoe* en *Jeanne*);

Menado: één sloep; en

Ternate en onderhoorigheden: vijf roeivaartuigen.

Wat de hooger bedoelde 15 stoomvaartuigen betreft, vindt men voor het eerst een overzicht daarvan, bevattende verschillende gegevens nopens soort, stoomvermogen, bewapening, diepgang, enz., en aanwijzende de sterkte der bemanning en de bestuursposten waar zij gestationneerd zijn, in deel I (blz. 127) van den Indischen Regeeringsalmanak voor 1895.

De behoefte heeft zich doen gevoelen om het aantal kleine stoomvaartuigen als de besprokene nog met drie te vermeerderen, tot welker aanschaffing dan ook reeds besloten is, namelijk: één, om ter Oostkust van Atjeh en in het daarbij aansluitend kustgedeelte der residentie Sumatra's Oostkust de scheepvaart te controleeren (verg. blz. 6 hiervóór), één voor de afdeeling Tandjong Pinang der residentie Riouw en onderhoorigheden, aan welke afdeeling het vroeger toegestane stoomvaartuigje reeds sedert eenigen tijd was onttrokken ten behoeve van de afdeeling Indragiri (verg. het verslag van 1893, blz. 18), en één om als tweede stoomvaartuig dienst te doen (verg. noot 1 op blz. 24 hiervóór) in de afdeeling »Kotei en de Noordoostkust" der residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.

§ 6. *Bijzondere onderwerpen.*

Emigratie van inboorlingen naar buiten Nederlandsch-Indië. Blijkens het vorig verslag (blz. 76, noot 1) was twijfel gerezen of bij het verschepen van Java van de met vergunning van het Indisch Bestuur in het voorjaar van 1894 aldaar aangeworven inlanders voor plantage-arbeid in Suriname wel het noodige toezicht was uitgeoefend. Het dezerzijds uitgelokt onderzoek ter zake heeft aangetoond, dat men zich op Java met betrekking tot het vervoer der koelies over het algemeen niets te verwijten heeft, en dat vóór het vertrek van Tandjong Priok van het stoomschip, waarmede de bedoelde Javanen de reis naar West-Indië (om de Kaap de Goede Hoop) hadden aanvaard — het stoomschip *Voorwaarts* van de Maatschappij »Nederland" — behoorlijk is nagegaan of dat vaartuig in alle opzichten voldeed aan de voorschriften der (toen nog geldende) ordonnantie van 13 October 1872 (Indisch Staatsblad n°. 179), betreffende het vervoer van inlanders uit Nederlandsch-Indië naar vreemde havens. Alleen zou met grond aanmerking kunnen worden gemaakt op de keuze van den geneesheer die het transport begeleidde, omdat hij niet alleen de taal der over te voeren koelies niet verstond, maar, zooals later gebleken is, ook in het geheel niet met inlanders en hunne behoeften bekend was. Daarbij moet ook de voeding tijdens de reis te wenschen hebben overgelaten. Het voorgevallene heeft intusschen de wenschelijkheid doen inzien om het vervoer van Nederlandsch-Indische koelies naar Suriname onder afzonderlijke bepalingen te brengen, daarbij rekening houdende met hetgeen de ondervinding geleerd heeft met opzicht tot de emigratie naar West-Indië van Britsch-Indische koelies. Te dien einde is de Indische Regeering in de gelegenheid gesteld om kennis te nemen van de ter zake door het Koloniaal Bestuur van Suriname verstrekte adviezen. Afzonderlijke bepalingen ter zake worden ook daarom wenschelijk geacht, omdat te letten valt op den betrekkelijk langen duur der reizen en de omstandigheid dat zij voor een deel buiten de tropen moeten volbracht worden. Terwijl dit onderdeel der zaak te Batavia nog een punt van behandeling uitmaakt, [1]) is intusschen reeds eene beslissing genomen, voor zooveel noodig mede na voorlichting uit Suriname, omtrent den voet waarop behooren te zijn ingericht de werkcontracten, aan te gaan door de inlanders, die, met vergunning van het bestuur, in Nederlandsch-Indië worden aangeworven voor het verrichten van arbeid in genoemde kolonie. Voor de bedoelde werkcontracten is namelijk bij gouvernementsbesluit dd. 12 Juli 1895 n°. 9 een model vastgesteld, in zijn geheel opgenomen in de Javasche Courant van den 19den dier maand, dat afwijkt van het algemeen model-werkcontract, van welks uitvaardiging — in Februari 1894 — in 't vorig verslag

---

[1]) In verband daarmede wordt door den Gouverneur Generaal voorloopig in beraad gehouden een door de factorij der Nederlandsche Handelmaatschappij te Batavia — als emigratie-agent in Nederlandsch-Indië voor de kolonie Suriname — in Januari jl. gedaan verzoek betreffende de voorwaarden, waarop de Indische Regeering c. q. zou wenschen toe te staan de eventueel in hare voormelde hoedanigheid te vragen vergunning om, nog in den loop van 1895, op nieuw een 800 tal inlanders voor plantage arbeid in Suriname te werven.

(blz. 76) is gewag gemaakt. Bij deze regeling heeft het denkbeeld voorgezeten dat eene emigratie naar Suriname een geheel ander karakter draagt dan elke andere emigratie uit Nederlandsch-Indië, omdat het Surinaamsch Gouvernement, vertegenwoordigd door zijn emigratie-agent, de overeenkomsten met de emigranten sluit, waardoor deze laatsten een zeer vasten waarborg hebben dat het contract tegenover hen zal worden nagekomen, terwijl overigens het model zooveel mogelijk in overeenstemming is gebracht met de voorwaarden van het contract, waaronder in Britsch-Indië de werving van arbeiders voor Suriname is toegestaan.

Naar aanleiding van eene in Februari jl. van den resident der Oostkust van Sumatra ontvangen mededeeling betreffende de daling van den koers van den dollar in dat gewest tot zelfs op f 1,20, waardoor te voorzien was dat de reeds waargenomen stijging in prijs van alle geïmporteerde artikelen zich ook zou uitstrekken tot de eerste levensbehoeften, zijn de hoofden van gewestelijk bestuur op Java en Madura door den directeur van binnenlandsch bestuur in Februari jl., ten vervolge op zijne circulaire van 7 Februari 1893 (zie blz. 73 van het Koloniaal Verslag van 1893) uitgenoodigd om hunnerzijds maatregelen te nemen, opdat de inlanders, die voor dat gewest werkovereenkomsten willen aangaan, van bestuurswege worden gewezen op de afgenomen waarde van den dollar.

De redenen, welke de Indische Regeering er toe hebben geleid om vooralsnog vast te houden aan hare weigering tot het verleenen van vergunning voor het werven in Nederlandsch-Indië van inlanders ten behoeve van landbouwondernemingen in Britsch Noord-Borneo, en die welke haar hebben doen besluiten zoodanige werving voor Duitsch Nieuw-Guinea, behoudens inachtneming van eenige nieuwe voorwaarden, weder toe te staan achtereenvolgens bij de gouvernementsbesluiten dd. 5 October 1894 n°. 16 en 9 April 1895 n°. 26), zijn reeds uiteengezet in hoofdstuk C § 1 hiervóór. Beide vergunningen werden verleend aan den consul-generaal van het Duitsche Rijk te Batavia en betroffen elke de werving van hoogstens 200 inlanders van Java. De aan die vergunningen verbonden bijzondere voorwaarden kunnen blijken uit de Javasche Courant dd. 12 October 1894 en 19 April 1895. Daartoe behoort o. a. dat de geworvenen, vóór hun vertrek, op de plaats van inscheping door een in Nederlandsch-Indië gevestigden geneesheer moeten worden gekeurd en eerst wanneer zij gezond worden bevonden hunne bestemming mogen volgen, terwijl bij de tweede vergunning nog bepaald is dat de afgekeurden, ten genoegen van het hoofd van plaatselijk bestuur, kosteloos naar de plaats van herkomst moeten worden teruggevoerd. Op de wenschelijkheid van eenige in Duitsch Nieuw-Guinea te treffen regelingen met betrekking tot de beschikking of het beheer over aldaar openvallende nalatenschappen van Nederlandsch-Indische koelies, en de te treffen voorzieningen om de zoodanigen, die met spaarpenningen terugkeeren, te onttrekken aan het gevaar dat zij die op de terugreis verdobbelen, is de aandacht van voornoemden consul-generaal gevestigd. Wat den inhoud der te sluiten werkcontracten betreft, verdient nog opmerking dat gestipuleerd is dat de loonen van een mannelijken en van eene vrouwelijke koelie niet minder mogen bedragen dan respectievelijk 27 en 21 M. (f 16,20 en f 12,60) 's maands, met het genot van vrij drinkwater, maar zonder vrije voeding; dat niet meer dan 9 werkuren per etmaal mogen worden gevorderd; dat uitdrukkelijk bepaald is hoeveel vrije dagen moeten worden gegeven, en wanneer. Verder is gestipuleerd dat schuld van den werknemer aan den werkgever den laatstbedoelde niet ontslaat van de verplichting tot kostelooze terugzending op de wijze als omschreven is in art. VIII van het in Februari 1894 in algemeenen zin voorgeschreven model-contract, tenzij de werknemer, na afloop van zijne verbintenis, zonder contract op dezelfde voorwaarden als die van de overeenkomst wenscht te blijven werken, terwijl ten slotte het aangaan van een nieuw contract na afloop van het in Nederlandsch-Indië geslotene is verboden en de duur van eene overeenkomst op ten hoogste drie jaren is gesteld.

Met betrekking tot de emigratie van inlanders uit onze bezittingen naar Singapore, met het doel om zich aldaar te verbinden elders werk te verrichten, zijn, voor zooveel betreft het totaal aantal jaarlijks aldaar aankomende immigranten, door ons consulaat-generaal geen opgaven meer verstrekt, aangezien het meer en meer gebleken is dat daaromtrent, bij gemis aan contrôle van overheidswege op het passagiersverkeer in de haven, van de inlandsche berichtgevers geen betrouwbare cijfers te verkrijgen zijn. Ten overstaan van den »protector of emigrants" gingen, tegen 722 in 1893, in 1894 1160 inboorlingen van Nederlandsch-Indië (897 Javanen, 114 Bandjareezen, 96 afkomstig van het eiland Bawean en 53 uit andere streken) werkcontracten aan, namelijk 480 voor onze eigene bezittingen (460 voor Sumatra's Oostkust en 20 voor Indragiri), 62 voor Malakka (waarvan 47 voor Djohor), 443 voor Britsch Noord-Borneo, 156 voor Duitsch Oost-Afrika [1]) en 19 voor West-Australië.

De minder goede behandeling waaraan eenige te Singapore geworven koelies, afkomstig uit Palembang, van de zijde hunner werkgevers in Britsch Noord-Borneo hadden blootgestaan, heeft den resident van Palembang doen besluiten om, ten einde op de emigratie naar plaatsen buiten Nederlandsch-Indië beter het oog te kunnen houden, te bepalen dat reispassen, bestemd voor reizen naar zoodanige plaatsen, alleen ter hoofdplaats van het gewest zullen worden afgegeven. In Augustus 1894 zijn de overige hoofden van gewestelijk bestuur van regeeringswege met dien maatregel in kennis gesteld, en zijn zij tevens gewezen op de noodzakelijkheid van het houden van een scherp toezicht op de naleving van art. 1 der ordonnantie in Indisch Staatsblad 1887 n°. 8, houdende verbod tot het werven van inlanders voor het verrichten van arbeid buiten Nederlandsch-Indië.

Grenzen van gewestelijke en afdeelingshoofdplaatsen. Bij Indisch Staatsblad 1894 n°. 249 werden de grenzen voor de hoofdplaats Samarang uitgebreid, terwijl voor de afdeelingshoofdplaats Amoerang (residentie Menado) de grenzen werden vastgesteld bij Indisch Staatsblad 1895 n°. 125.

Brandgevaar. In Juni 1894 (Indisch Staatsblad n°. 117) is de afdeelingshoofdplaats Banda Neira (residentie Amboina) opgenomen onder de plaatsen, waar, ter voorkoming van brandgevaar, in de door het hoofd van gewestelijk bestuur aan te wijzen wijken of buurten bij de oprichting van woningen of gebouwen geen dakbedekking met atap of andere licht ontvlambare materialen meer wordt toegelaten.

Ontplofbare stoffen. Bij Indisch Staatsblad 1894 n°. 224 zijn de bij art. 5 van het reglement op den invoer (van buiten Nederlandsch-Indië), enz. van ontplofbare stoffen (zie vorig verslag, blz. 77) voorgeschreven veiligheidsmaatregelen, behoudens eenige beperking, ook toepasselijk verklaard op met dergelijke stoffen geladen schepen, komende van eenige haven of reede van Nederlandsch-Indië.

II. Persoonlijke diensten.

§ 1. *Java en Madura.*

Zooals blijkt uit het medegedeelde op blz. 78 van het vorig verslag, waren sedert 1 Januari 1894 voor alle gouvernementslanden van Java en Madura (uitgezonderd de onderdistricten Pledang en Beodoengan, uitmakende het gouvernementsgebied in de afdeeling Buitenzorg der residentie Batavia, waar de algemeene heerendienstregeling in Indisch Staatsblad 1890 n°. 248 nog bleef gelden) afzonderlijke gewestelijke heerendienstregelingen van kracht. Bij de samenstelling van de nieuwe registers betreffende de verdeeling der heerendiensten en het aanwijzen van de wegen, waterwerken en wachthuizen, welke in heerendienst te onderhouden of te bezetten zijn, bleek dat in sommige gewesten de bedoeling van het in de voorschriften van uitvoering [2]) aangegeven gemiddelde van $^2/_3$ van het maximum aantal dagen arbeid, hetwelk van elken heerendienstplichtige per jaar gevorderd mag worden, niet goed begrepen was, waardoor men in de meening verkeerde dat het aantal beschikbare dagdiensten ontoereikend zou zijn voor de behoefte. Dit gaf aanleiding de bedoeling van dat gemiddelde nader toe te lichten en in het algemeen er op aan te dringen om alles te beproeven, ten einde door eene doeltreffende regeling van den heerendienst-arbeid het aantal te pres-

[1]) Toen voor laatstbedoelde bestemming een deel der bewuste Nederlandsch-Indische inboorlingen was aangeworven, werden onzerzijds daartegen bezwaren ingebracht. Deze aanwerving toch was in strijd met de in 't laatst van 1892 door het Bestuur der Straits-Settlements toegezegde medewerking (zie het verslag van 1893, blz. 73) om, voor zooveel het streken betreft, niet staande onder Britsch gezag of bescherming, de Nederlandsch-Indische Regeering te steunen in hare pogingen om den uitvoer van Nederlandsch-Indische koelies tegen te gaan naar verafgelegen streken, waar de toestanden nog van dien aard zijn dat hunne overbrenging derwaarts moet worden ontraden. De Regeering heeft niet nagelaten daarop de aandacht van de betrokken gouvernementen te vestigen en het bleek toen dat het gebeurde aan eene vergissing was te wijten.

[2]) De tijdens de afsluiting der betrekkelijke mededeelingen in het vorig verslag (zie blz. 78 noot 4) nog niet gepubliceerde „voorschriften van uitvoering" zijn sedert opgenomen onder de nummers 4832, 4833, 4842, 4850, 4856, 4857, 4867, 4875 en 4876 van het Bijblad op het Indisch Staatsblad.

teeren dagdiensten tot het hoogst noodige terug te brengen.

De vraag of, na de voor Pasoeroean tot stand gekomen verhooging van het hoofdgeld der heerendienstplichtigen, ter verdere afschaffing van daarvoor in aanmerking komende diensten, ook in andere gewesten of gedeelten van gewesten tot dergelijke verhooging kan worden overgegaan, is door de Indische Regeering voorloopig nog in ontkennenden zin beantwoord. Zij werd daartoe geleid door de overweging dat, met het oog op den tegenwoordigen economischen toestand der inlandsche bevolking, die gedrukt wordt door de suikercrisis en ook door lage rijstprijzen, het niet raadzaam kan worden geacht aan de bevolking nieuwe of zwaardere financieele lasten op te leggen. Intusschen heeft de Gouverneur-Generaal aan de hoofden van gewestelijk bestuur in die residentiën waar, op grond van het in 1888/1892 gehouden heerendienst-onderzoek, reeds destijds eene verhooging van het hoofdgeld, in verband met den economischen toestand der bevolking mogelijk werd geacht, de opdracht gedaan om mede te deelen of en, zoo ja, tot welk bedrag het hoofdgeld tot verdere afschaffing van heerendiensten b. v. met ingang van 1 Januari 1897 zou kunnen worden verhoogd. Van de omstandigheid dat het hoofdgeld meer opbrengt dan als equivalent voor de afgeschafte of tijdelijk niet gevorderd wordende diensten wordt vereischt, heeft de Indische Regeering echter gebruikt gemaakt om, met wijziging in zoover van de betrekkelijke gewestelijke heerendienstregelingen, bij ordonnantie van 1 Juli jl. (Indisch Staatsblad n°. 137) te bepalen dat, met ingang van 1 Januari 1896, vervallen de persoonlijke diensten waartoe de inlandsche bevolking verplicht is:

1°. in de residentiën Rembang en Japara voor het verbrijzelen van verhardingsmateriaal ten behoeve van groote post- en binnenwegen;

2°. in de residentiën Bantam en Madioen en in de afdeelingen Bezoeki, Panaroekan, Bondowosso en Djember der residentie Bezoeki voor het aanleggen, herstellen en onderhouden van de in de groote post- en binnenwegen gelegen bruggen en duikers buiten de gewestelijke en afdeelings-hoofdplaatsen;

3°. in de residentie Samarang voor het onderhouden van de hoofd- en secundaire leidingen van de Demaksche waterwerken en de daarin gelegen werken, zoomede in dat gewest, in de residentiën Bantam, Pekalongan, Madioen en Kediri, in Zuid-Soerabaija en in de reeds genoemde afdeelingen der residentie Bezoeki voor het bewaken van waterwerken;

4°. in de residentie Madura voor het herstellen en onderhouden van groote post- en binnenwegen;

5°. in de residentie Pasoeroean voor het aanleggen, herstellen en onderhouden van groote post- en binnenwegen, behoudens dat nog persoonlijke diensten mogen gevorderd worden voor het verzamelen en vervoeren van grind, waaronder evenwel niet begrepen het grind, benoodigd voor de wegen van de dessa Dampit tot de grens van het erfpachtsperceel Kalipadang, van de grens van het perceel Ampelgading tot aan die van het perceel Soemberremis A en van Tjileempit tot Bantem, zullende het verzamelen en vervoeren van grind ten behoeve van deze drie wegen mede in vrijen arbeid geschieden.

Bij hetzelfde gouvernementsbesluit, waarbij de ordonnantie werd uitgevaardigd, zijn de noodige voorzieningen getroffen met betrekking tot de beschikbaarstelling van fondsen voor de uitvoering van de afgeschafte diensten in vrijen arbeid. Tevens bestaat het voornemen om, bij de binnenkort te verwachten herziening van de heerendienstregelingen voor Banjoemas en Bagelen (over de herziening der 't eerst uitgevaardigde gewestelijke heerendienstregeling voor Kadoe zie lager), ook in die gewesten enkele van de thans nog gevorderde diensten te doen vervallen.

Een overzicht van de heerendiensten, welke in verband met de bepalingen der besproken ordonnantie, in de gouvernementslanden van Java en Madura on 1 Januari 1896 wettelijk in stand blijven, is te vinden sub II van bijlage O hierachter. [1])

De uitvoering van de voor de residentie Preanger Regentschappen ingevoerde werkregeling (Bijblad op het Indisch Staatsblad n°. 4656), waarvan melding werd gemaakt op blz 72 van het Koloniaal Verslag van 1892, liet, blijkens de rapporten van den resident, hier en daar nog te wenschen over, hetgeen hem aanleiding gegeven had om de beoogde werkwijze nader toe te lichten en te verduidelijken, waardoor hij de hoop koesterde dat in 1895 de regeling alom tot haar recht zou komen. Dat de bedoelde regeling over het algemeen leidt tot vermindering van den druk der heerendiensten, kan hieruit worden afgeleid, dat in de verschillende afdeelingen van het gewest, naarmate minder of meer diensten noodig waren voor onderhoud en herstelling van wegen, gedurende het geheele jaar 1894 (in ronde cijfers) elke heerendienstplichtige slechts het volgend aantal malen is uitgekomen: Tjiandjoer 1 à 7, Limbangan 2 à 3, Tassikmalaija en Soekaboemi 2 à 6, Tjitjalengka 3 à 7, Soekapoera-Kollot 3 à 17, Soekapoera 4 à 9, Soemedang 4 à 10 en Bandoeng 4 à 19 malen.

In opvolging van het voorschrift, vervat in art. 57 (2de lid), van het Regeeringsreglement, had bij ordonnantie van 26 December 1894 (Indisch Staatsblad n°. 282) de eerste vijfjaarlijksche herziening van de heerendienstregeling voor de residentie Kadoe (zie Koloniaal Verslag van 1890, blz. 71) plaats. De bestaande regeling werd daarbij in hoofdzaak behouden, vermits de economische toestand der bevolking geen verhooging van het hoofdgeld toeliet en derhalve tot verdere afschaffing van heerendiensten niet kon worden overgegaan.

Volgens de gehouden aanteekeningen, gespecificeerd in bijlage O hierachter, zijn gedurende 1894, in de gewesten die hunne eigen heerendienstregeling hadden, 18 314 537 dagdiensten gepresteerd, en in de residentie Batavia, het eenige gewest dat, voor zooveel de gouvernementslanden — het domein Bloeboer — betreft, nog viel onder de algemeene heerendienstregeling van 1890 (Indisch Staatsblad n°. 248), 1 376 990, of te zamen 19 691 527 dagdiensten, dat is 957 433 minder dan in 1893.

Bij eene residentiesgewijze vergelijking van de opgaven over beide jaren blijkt, dat in 1894 meer heerendiensten werden verricht in Batavia, Pekalongan, Japara, Rembang, Soerabaija, Probolinggo, Bagelen en Kadoe. Zulks moet voornamelijk hieraan worden toegeschreven, dat sommige wegen in 1894 meer onderhoud vorderden dan in het voorafgegane jaar, en dat in de nieuwe leggers der heerendiensten verschillende waterwerken zijn opgenomen, waarvan het onderhoud vroeger in dessadienst plaats had; in Japara voorts, behalve aan de omstandigheid dat ditmaal juistere opgaven konden worden verstrekt dan vroeger — eene oorzaak die ook voor Probolinggo geldt —, aan eene uitbreiding van het aantal te verharden wegen, terwijl het uitgraven van de bedding van een gedeelte der Serang-rivier en het ophoogen van de dijken daarlangs mede veel diensten vorderden; in Soerabaija was de meerdere heerendienstarbeid hieruit te verklaren dat sommige waterwerken noodzakelijke voorzieningen (herstelling van eenige sluizen in de irrigatie-afdeeling Brantas en aanbrenging van verbeteringen aan de Porrong- en Magettan-kanalen) moesten ondergaan; in Kadoe moesten aan eenige dammen en leidingen zware herstellingen worden bewerkstelligd, terwijl in Bagelen meer diensten noodig waren voor het verzamelen van grind, en in Rembang ten behoeve van het onderhoud zoowel van de wegen in de districten Binangoen, Soelang en Sedan der afdeeling Rembang en van sommige kleine waterwerken, als van de dijken langs de Solo-rivier. In de overige gewesten waren voor de in heerendienst te verrichten werkzaamheden minder dagdiensten noodig dan in 1893, hetgeen voor een deel moet worden toegeschreven aan de omstandigheid dat het aantal wachthuizen in sommige streken niet onbelangrijk ingekrompen werd. In de 12 gewesten toch die eerst met 1 Januari 1894 elk hunne eigen heerendienstregeling kregen (voor Soerabaija en Bezoeki was bovendien de gewestelijke regeling nog verschillend voor sommige onderdeelen van het gewest), waren in 1894 voor het bezetten van wachthuizen 2 389 754 dagdiensten noodig, tegen 2 807 106 in 1893, of 417 352 minder.

Hoewel over de werking der nieuwe heerendienstregelingen in de bedoelde 12 gewesten, zoo kort na hare uitvaardiging, nog niet met zekerheid te oordeelen valt, blijkt toch voor de meesten dier gewesten de gunstige invloed, welken die regelingen reeds gehad hebben, uit eene vergelijking van het gemiddeld aantal in 1894 gevorderde dagdiensten per hoofd met dat in 1893 gepresteerd. Terwijl bijv. in Tagal gedurende 1893 gemiddeld door elken heerendienstplichtige 14 à 15 dagdiensten waren gepresteerd en in Pasoeroean ruim 13, bedroegen deze gemiddelden in 1894 respectievelijk niet meer dan ruim 9 en ruim 6. Vooral in laatstgenoemd gewest kreeg de bevolking, zoowel ten gevolge van de maatregelen, welke uit de nieuwe heerendienst-voorschriften voortvloeiden, als door de reeds vroeger getroffen regelingen ten aanzien van de dessapolitie- en pantjen-diensten, eene ruimere en regelmatiger beschikking over haren tijd, hetgeen haar zeer te stade kwam bij de vraag naar arbeidskrachten niet alleen in verband met den in 1894 aangevangen aanleg van de staatsspoorweglijn Malang-Kepandjen-Blitar, maar ook wegens den grooten koffieoogst en de toenemende teelt van suikerriet als plantmateriaal

[1]) In eene dergelijke opgave opgenomen sub III van bijlage N van het vorig verslag, werd de residentie Rembang ten onrechte vermeld onder de gewesten waar nog diensten voor het bewaken van waterwerken konden worden gevorderd.

in de afdeeling Malang. In de residentie Madura werden in 1894 in doorslag per dienstplichtige slechts gepresteerd 1 à 2 dagdiensten, in Cheribon 5 à 6, in Samarang ruim 6, in Madioen 6 à 7, in Kediri 7 en in Probolinggo 7 à 8. Deze cijfers vergelijkende met die, op blz. 79 van 't vorig verslag over het jaar 1893 vermeld, valt dus ook hier eene niet onbelangrijke vermindering van druk te constateeren, hetgeen eveneens geldt voor Bezoeki. In 1894 toch bedroeg het gemiddeld aantal dagdiensten per heerendienstplichtige in de afdeeling Banjoewangi 8 en in het overig deel van Bezoeki 6 à 7, terwijl in 1893 het gemiddelde voor het geheele gewest Bezoeki neerkwam op 8 à 9 dagdiensten per heerendienstplichtige. In Pekalongan, Japara en Soerabaija, waar, om de reeds vermelde redenen, in 1894 meer dagdiensten hadden moeten gevorderd worden dan in 1893, was, doordien de tabel voor die gewesten over 1894 een grooter aantal heerendienstplichtigen aanwijst, het besproken gemiddelde toch niet ongunstiger dan in 1893.

Tewerkstelling van heerendienstplichtigen tegen betaling of tegemoetkoming had alleen plaats in Pekalongan en Samarang. In eerstgenoemd gewest werd f 0,15 per man daags uitgekeerd aan de dienstplichtigen, die voor de verbetering van eenige leidingen van het district Bandar-Sidaijoe waren opgeroepen, voor welk werk in het geheel 47 333 dagdiensten noodig bleken, terwijl in de afdeeling Demak der residentie Samarang 40 000 dagdiensten voor herstellingen aan dijken gebezigd werden, waarvoor aan de dienstplichtigen een daggeld van f 0,20 per man werd toegekend.

Tot verlichting van de heerendiensten werden ook in 1894 op de hoofdplaatsen voor het onderhoud en de begrinding van een deel der wegen dwangarbeiders of politioneel gestraften gebezigd. Dit geschiedde vooral in ruime mate ter hoofdplaats Kediri, terwijl in de residentie Madioen voor het onderhoud en de verbetering van een deel van den weg tusschen Ponorogo en Patjitan en Manggoenardjo en Madigondo eveneens gestraften werden tewerkgesteld.

Plaatsvervanging voor het verrichten van heerendiensten en afkoop van die diensten kwamen in 1894 weder vrij veelvuldig voor.

Klachten over onwettige vordering van heerendiensten werden weinig vernomen, behalve in Tagal, waar verscheidene klachten werden ingediend tegen dessahoofden en andere leden van het dessabestuur. Hoewel deze klachten bij onderzoek bleken meestal overdreven te zijn, moest toch een assistent-wedono aldaar worden gestraft wegens het te eigen bate tewerkstellen van heerendienstplichtigen, die voor werk aan de wegen waren uitgekomen.

Voor zooveel het verleenen van ongemotiveerde vrijstellingen door dessahoofden aan het licht kwam, werden de schuldigen gestraft of uit hun ambt ontzet.

Nopens den omvang der dessapolitie-diensten en der pantjèndiensten ten behoeve van de dessahoofden, en hier en daar ook ten behoeve van de andere leden der dessabesturen, zijn thans van den directeur van binnenlandsch bestuur uitvoerige opgaven ontvangen (zie vorig verslag, blz. 80), waaruit het als bijlage P hierachter gevoegd overzicht is samengesteld. Deze opgaven behooren echter — het zal te nauwernood opmerking behoeven — niet zonder eenige reserve aangenomen te worden. Bovendien zij er aan herinnerd dat, waar door de (bij residentsbesluit vastgestelde) nieuwe regelingen betreffende de pantjèn-diensten in eenig gewest reeds wijziging (vermindering) in de diensten is gebracht, de verdere inkrimping slechts geleidelijk tot stand komt, naar gelang de optreding van nieuwe dessahoofden daartoe gelegenheid geeft. De Indische Regeering blijft overigens bij voortduring bedacht op het verrichten van al wat tot vermindering van den druk der pantjèn- en dessapolitie-diensten leiden kan.

De aanslag van de heerendienstplichtige bevolking in de gouvernementsgewesten op Java (Batavia uitgezonderd) en op Madura in het hoofdgeld, bedoeld bij Indisch Staatsblad 1893 n°. 68 en 186, bedroeg in 1894 f 2 983 370, welk bedrag in dat jaar geheel of althans zoo goed als geheel werd aangezuiverd, zoodat na aftrekking van de 8 pct. collecteloon, zuiver beschikbaar was . . . . f 2 744 701

waarvan werd uitgegeven (of toegestaan), nagenoeg uitsluitend voor het doen verrichten in vrijen arbeid van de in 1882 en later definitief afgeschafte diensten (verg. de uitvoerige specificatie in bijlage Q hierachter). 2 481 045

en dus overbleef . . . f 263 656 1)

Evenbedoeld bedrag van f 263 656 en de bij de begrooting voor 1894 (art. 120), uit de overschotten van het hoofdgeld van vroegere jaren, beschikbaar gestelde som van f 450 000 werden in de eerste plaats weder aangewend, evenals reeds sedert 1886 gebruikelijk was, voor het doen verrichten in vrijen arbeid, daar waar de bedoelde verplichte diensten nog niet formeel afgeschaft waren, 2) van den koeliearbeid aan bruggen en duikers in zoogenaamde heerendienstwegen buiten hoofdplaatsen van gewesten en afdeelingen. Voor dat doel werd toegestaan f 114 397 (zie de kolommen 28 en 29 van bijlage Q), terwijl voorts uit het samengevat bedrag van f 263 656 en f 450 000 nog werden gekweten de koelieloonen, welke betaald moesten worden tot voortzetting gedurende 1894 van in 1893 en in vroegere jaren geautoriseerde werken (f 205 530) 3), benevens die voor werken, tot welker uitvoering in vrijen arbeid de machtiging in 1894 werd verleend (f 238 260). De laatstbedoelde machtigingen hadden o. a. betrekking op: het opruimen van afschuivingen in de Kaboejoetan-leiding (residentie Tagal) en het treffen van voorzieningen om die te voorkomen (f 6390); het herstellen van de door een bandjir veroorzaakte doorbraken in de linker- en rechter-Serdang-dijken benoorden den grooten postweg van Demak en Tangoelangin in de residentiën Samarang en Japara (f 10 575); het maken van eene oeververdediging langs de zeezijde van den grooten postweg van Rembang naar Soerabaija tusschen paal 17 en 19 (f 7355); het verleggen van den weg over den bergpas Radjegwesi tusschen de dessa's Kloematan en Pandimas in de residentie Pasoeroean, zoomede het bouwen van een brug op schroefpalen met ijzeren leggers en steenen landhoofden, gelegen in den weg van Menes via Laboean naar Anjer in de residentie Bantam (f 27 750). 4)

Alleen in Krawang en in de Preanger Regentschappen was in 1894 de zuivere opbrengst van het hoofdgeld onvoldoende voor de bestrijding van alle wegens afschaffing van diensten ten laste van het hoofdgeld gekomen uitgaven (die voor het vervoeren van gouvernements-reizigers en hunne goederen, voor zoover zij met het hoofdgeld plegen te worden verrekend, niet eens medegerekend). De tekorten voor die gewesten bedroegen respectievelijk f 2585 en f 28 846.

Van de bij de ordonnantie in Indisch Staatsblad 1893 n°. 68 geopende gelegenheid om van den totaalaanslag in het hoofdgeld voor de districten, onderdistricten of dessa's van een gewest of gedeelte van een gewest waar eene afzonderlijke heerendienstregeling werkt, een anderen omslag tot stand te brengen, werd ook in 1894 geen gebruik gemaakt. Wel had hier en daar eene nadere repartitie van den dessa-aanslag onder de hoofdgeldplichtigen in de dessa (zie art. 7 van de aangehaalde verordening) plaats, zooals: vrij algemeen in de Preanger Regentschappen, in vele dessa's van Pasoeroean en Kadoe, en voorts in een gedeelte der afdeeling Madjalengka (Cheribon), in een viertal dessa's van het district Soebah (Pekalongan), in de afdeeling Kendal (Samarang) en in eenige dessa's van het district Batoer (Banjoemas).

In 1894 kwam slechts één geval van verduistering voor, en wel in de residentie Soerabaija, waar in de dessa Semamboeng de met de inning belaste kepetengan een bedrag van f 30,50 te eigen bate had aangewend. Bedoelde persoon werd met één jaar dwangarbeid buiten den ketting gestraft, terwijl de verduisterde gelden door zijne familieleden werden bijgepast.

§ 2. *Buitenbezittingen.*

Evenals in het vorig verslag worden ook thans weder, voor zooveel omtrent het aantal heerendienstplichtigen in sommige der buitenbezittingen en omtrent den aard en den omvang van den door hen gepresteerden arbeid tabellarische opgaven zijn ontvangen, de cijfers opgenomen in eene bijlage (zie bijlage R hierachter), terwijl wat de assistent-residentie Billiton en de residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo betreft, de betrekkelijke cijfers worden

1) Bij de begrooting van 1894 (art. 118) was gerekend op een overschot van f 600 884, doch toenmaals kon nog geen rekening worden gehouden met de uitgaven, welke het gevolg waren van de met 1 Januari 1894 ingevoerde gewestelijke heerendienstregelingen.

2) Dit was gedurende 1894 nog enkel het geval (verg. tabel III in bijlage N van 't vorig verslag) in de residentiën Bantam, Preanger Regentschappen, Bezoeki en Madioen en in de afdeeling Bawean der residentie Soerabaija.

3) Hieronder eene som van f 100 000 tot voortzetting gedurende 1894 van de reeds in 1893 aangevangen werken tot vernieuwing van de Tjokrojasan- en Wawar-kanalen in Bagelen, waarvoor aanvankelijk f 200 000 was beschikbaar gesteld, welk bedrag evenwel bleek te hoog te zijn geraamd en daarom tot de helft werd teruggebracht.

4) Bij eene vergelijking met kolom 30 van bijlage Q houde men in het oog dat hier uitsluitend de *toegestane* bedragen zijn opgegeven.

aangetroffen onder de hier volgende gewestelijke mededeelingen. Overigens zij herinnerd dat in sommige buitenbezittingen het vorderen van heerendiensten van gouvernementswege slechts in zeer buitengewone gevallen geoorloofd is, namelijk tot wering van rampen van hoogerhand of tot afwending van algemeen gevaar.

Sumatra's Westkust. Blijkens de bovenbedoelde bijlage R werden in 1894 in dit gewest gevorderd 4 058 420 dagdiensten (983 315 in de Padangsche Benedenlanden, 2 479 128 in de Padangsche Bovenlanden en 595 977 in Tapanoli), tegen 3 602 462 in 1893 (in de drie genoemde onderdeelen van het gewest respectievelijk 899 054, 2 019 259 en 684 149). Tegenover eene vermindering in Tapanoli staat dus eene vermeerdering in de Padangsche Beneden- en Bovenlanden, welke vermeerdering moet worden toegeschreven aan de omstandigheid dat voor het herstellen van door herhaalde bandjirs toegebrachte schade veel van de bevolking moest worden gevergd. Intusschen werd er ook nu weder naar gestreefd eenige verlichting in den druk der heerendiensten te brengen door het herstellen en onderhouden van wegen te doen geschieden in vrijen arbeid, dan wel — voor zooveel die werkkrachten niet ten behoeve van de expeditie naar Lombok noodig waren — door veroordeelden tot dwangarbeid, terwijl hier en daar aan de heerendienstplichtigen eene tegemoetkoming voor voeding werd toegelegd, ten bedrage van f 0,20 à f 0,25 per man daags.

Van plaatsvervanging werd, vooral voor de bijzondere diensten, weder veel gebruik gemaakt tegen een dagloon van f 0,40 tot f 0,60 in de Padangsche Beneden- en Bovenlanden en van f 0,50 tot f 0,90 in Tapanoli.

De onderzoekingen ter voorbereiding van eene definitieve heerendienstregeling (zie het verslag van 1893, blz. 76) werden nog voortgezet, laatstelijk echter slechts door twee controleurs, zijnde de derde in de eerste helft van 1895 reeds met zijne taak gereed gekomen. Vóór het einde van 1895 zouden vermoedelijk de onderzoekingen geheel afloopen.

Benkoelen. Volgens de gehouden aanteekeningen zijn in 1894 van de heerendienstplichtige bevolking buiten de hoofdplaats gemiddeld 27 à 28 dagdiensten per dienstplichtige gevorderd, tegen 25 à 26 in 1893. Nalatigheid in het verrichten van de verplichte diensten kwam betrekkelijk veelvuldig voor, een euvel dat het bestuur, door verscherping van contrôle, zooveel mogelijk tracht tegen te gaan.

Voor het onderhoud der wegen op de hoofdplaats Benkoelen en de verbetering en verharding van den bergweg naar Kepahiang, zoomede voor den bouw van eenige bruggen in de afdeeling Mokka Mokka werd van den arbeid van veroordeelden gebruik gemaakt. Daar echter de voortgang dier werken zeer belemmerd werd door het vertrek van 150 dwangarbeiders naar Lombok moest in het gebrek aan werkkrachten, voor zooveel den bergweg betreft, worden voorzien door ten arbeidstelling van heerendienstplichtigen, wien wegens den verren afstand tusschen het werk en hunne woningen, eene tegemoetkoming voor voeding werd toegekend van f 0,15 per man daags. Tot uitvoering van maatregelen, noodig voor de bestrijding der veepest, werden ter hoofdplaats 1600, en in de afdeeling Ommelanden van Benkoelen 5341 dagdiensten gevorderd.

De op blz. 81 van het vorig verslag bedoelde inlichtingen omtrent de werking, opbrengst en aanwending van de belasting van f 2 per hoofd en per jaar, waaraan de bevolking ter hoofdplaats Benkoelen ingevolge Indisch Staatsblad 1874 n°. 276, junctis 1876 n°. 58, onderworpen is, zijn sedert door den resident verstrekt. Uit die inlichtingen blijkt dat de opbrengst der belasting, zelfs bij voldoende aanzuivering, op verre na niet toereikend is voor het daaruit te bekostigen gewoon onderhoud der wegen, welk onderhoud, zoowel wegens de groote lengte der wegen en de vele zich daarin bevindende duikers, als wegens de moeielijkheid van het vervoer en de schaarschheid van het beschikbare verhardingsmateriaal, buitengewoon kostbaar is. De resident geeft tevens als zijn gevoelen te kennen dat de vele afschrijvingen, die steeds op de bedoelde belasting noodig zijn, niet moeten worden beschouwd als een gevolg van de weinige draagkracht der belastingplichtigen, doch dat de niet-betaling uitsluitend aan onwil moet worden geweten. De vraag of en, zoo ja, op welke wijze een en ander tot eene bevredigende oplossing ware te brengen, is in Indië nog in behandeling.

Lampongsche Districten. Klachten over te zwaren druk der heerendiensten in dit gewest of over ongelijke verdeeling der diensten werden in 1894 niet vernomen. In sommige gevallen moest de maximum-afstand van 12 paal, waarbinnen de heerendienstplichtigen kunnen worden opgeroepen, worden overschreden, door den verren afstand der kampongs onderling, doch dan werden de aandeelen in evenredigheid tot dien meerderen afstand verminderd.

Hoewel het aantal dagdiensten, dat in 1894 gevorderd moest worden voor vervoer van gouvernementsgoederen en gelden, in hoofdzaak ten gevolge van het drukke vervoer van materialen voor den telegraafdienst, aanmerkelijk hooger steeg dan in het voorafgegane jaar (4688 tegen 1561), daalde het aantal dagdiensten, dat gemiddeld door iederen heerendienstplichtige werd gepresteerd, van 24 à 25 tot ruim $11\frac{1}{2}$, welke vermindering moet worden toegeschreven aan den maatregel, dat slechts de hoogst noodige diensten tot onderhoud van wegen en bruggen werden geëischt, daar aan de bevolking, om haar voor verderen achteruitgang (die te wijten is aan de lage peperprijzen) te behoeden, zooveel mogelijk tijd gelaten moest worden voor het inzamelen van boschproducten en het verzorgen van hare tweede gewassen.

Door handelaren en andere gegoede lieden, (die meenden dit aan hun stand verschuldigd te zijn), werd weder veel gebruik gemaakt van plaatsvervanging. Nalatigheid in het verrichten van heerendiensten kwam zelden voor.

Palembang. Nopens het aantal heerendienstplichtigen in dit gewest en den door hen gepresteerden arbeid zijn ook over 1894 geen opgaven ontvangen. Het aantal aangeslagenen (inlanders en vreemde oosterlingen) in de ter hoofdplaats geheven belasting van f 3 per hoofd 's jaars, als equivalent voor de vrijstelling van heerendiensten ten behoeve van den aanleg en het onderhoud van wegen en bruggen (zie Indisch Staatsblad 1877 n°. 198), beliep 12 317. Niettegenstaande de inning van deze belasting altijd met moeielijkheden gepaard gaat, zijn de resultaten gedurende het afgeloopen jaar gunstiger geweest dan die van 1893. Van den aanslag over 1894, ad f 36 951, was op het einde des jaars geïnd f 28 266, terwijl in Januari 1895 nog f 819 betaald werd, dus te zamen f 29 085. Aan achterstand over vroegere jaren werd in 1894 een bedrag van f 8906 ontvangen.

Over druk van de heerendiensten in dit gewest werd over 't algemeen niet geklaagd, ofschoon in de onderafdeeling Ogan Oeloe (afdeeling Kommering en Ogan Oeloe Ilir en de Ranau-districten), ten gevolge van het wegslaan van vele weggedeelten, waardoor kleine verleggingen van den postweg moesten plaats hebben, meer werk van de heerendienstplichtigen moest worden gevorderd dan gewoonlijk.

Het onderzoek van de voorstellen van den resident, tot herziening van de bestaande heerendienstregeling, eischte aan het departement van binnenlandsch bestuur, met het oog op het uitgebreid plaatselijk onderzoek, eene omvangrijke studie, waaraan, bij afsluiten in Indië van de bijdrage voor deze paragraaf, de laatste hand werd gelegd.

Banka en onderhoorigheden. Blijkens de gehouden aanteekeningen kwam de in heerendienst gepresteerde arbeid in 1894 neder op gemiddeld 28 à 29 dagdiensten per dienstplichtige, tegen ruim 30 in 1893. Tewerkstelling van heerendienstplichtigen tegen eene geldelijke tegemoetkoming voor de verbetering van den weg tusschen Muntok en Pangkalpinang had in 1894 niet plaats. Wel werd ook voor dat doel beschikbaar gesteld eene som van f 5100, doch daarvan werd niet meer dan f 1368,88 besteed, en wel uitsluitend voor aankoop van gereedschappen, voor belooning aan personen, die zich verdienstelijk hadden gemaakt bij het zoeken van betere wegtracé's, enz.

Billiton. De nieuwe heerendienstregeling, die tijdens de afsluiting van het vorig verslag nog in behandeling was, kwam sedert tot stand, en is afgekondigd bij Indisch Staatsblad 1894 n°. 186, terwijl de voorschriften ter uitvoering zijn opgenomen onder n°. 4980 van het Bijblad op het Indisch Staatsblad. Deze nieuwe regeling is niet aan te merken als eene herziening, waarop de 2de alinea van art. 57 van het Regeeringsreglement, met den daarin gestelden eisch van trapsgewijze vermindering, van toepassing zou zijn, maar is eigenlijk eene eerste definitieve regeling ter vervanging van de voorloopige in Indisch Staatsblad 1878 n°. 180, welke bloot eene opsomming bevatte van de verschillende diensten en eene strafbedreiging tegen onwil of nalatigheid in het verrichten er van, doch niets bepaalde omtrent den grondslag der heerendienstplichtigheid, den omvang, de vrijstellingen, enz. De thans voorgeschreven diensten verschillen weinig van den feitelijken toestand, welke bijv. reeds medebracht dat het werk aan wegen, bruggen en duikers en het bevaarbaar houden van rivieren in heerendienst geschiedde, ofschoon de regeling van 1878 niet uitdrukkelijk van waterwegen sprak, welk werk ter hoofdplaats van

het gewest, alwaar de heerendienstplichtigen er thans uitdrukkelijk van ontheven zijn, doorgaans door gestraften en overigens door vrijwilligers tegen betaling volbracht werd, terwijl de thans niet meer genoemde diensten voor het lossen, laden en verwerken van steenkolen in het gouvernements-kolendepôt, welke, ingevolge de regeling van 1878 in sommige gevallen te presteeren waren, reeds niet meer konden voorkomen, omdat in 1893/1894 bedoeld kolendepôt is opgeheven. Behoudens eenig verschil in de soorten van diensten, is de nieuwe regeling overigens geschoeid op denzelfden leest als die voor Banka en sommige der overige buitenbezittingen. Onder de werking der oude regeling en, sedert de laatste drie maanden des jaars, onder die van de nieuwe, werden in 1894 in het gewest door 6860 dienstplichtigen (tegen 6466 in 1893) gepresteerd 31 574 dagdiensten voor onderhoud van wegen, bruggen en district-gevangenissen en 79 577 dagdiensten voor het overbrengen van brieven en het doen van wachtdiensten (dit laatste in gemeentelijken dienst), welke cijfers in 1893 hadden bedragen 41 578 en 80 654. Voor het bedienen van de brandspuiten ter hoofdplaats Tandjong Pandan werden 75 personen aangewezen, die vrijgesteld werden van andere diensten, terwijl evenals dit in 1893 het geval was, ook in 1894 voor het overbrengen van gouvernementsgoederen en reizigers geen dienstplichtigen behoefden te worden opgeroepen, daar voor dit doel steeds genoeg vrije koelies te verkrijgen waren.

Nalatigheid of onwil kwam uiterst zelden voor. Op de districtshoofdplaatsen lieten de meergegoeden, tegen betaling van een daggeld van f 0,50, de van hen gevorderde diensten meestal door anderen verrichten.

Westerafdeeling van Borneo. De overweging van de bestaande plannen tot invoering van nadere voorzieningen ten opzichte van de heerendiensten in dit gewest, waarvan sprake is op blz. 82 van het vorig verslag, was bij de afsluiting der mededeelingen voor deze paragraaf nog niet ten einde gebracht.

Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo. Omtrent de in 1894 in dit gewest gepresteerde heerendiensten zijn de volgende opgaven ontvangen.

AFDEELINGEN.	Beschikbaar aantal heerendienstplichtigen.	Aantal heerendienstplichtigen in 1894 gemiddeld dagelijks opgekomen.	Gemiddeld presteerde dus elke heerendienstplichtige in 1894 het navolgend aantal dagdiensten.
Bandjermasin en Ommelanden	2 355	198	6 à 8
Amoenthai	75 055	1 771	8 à 9
Doesoenlanden	4 663	30	ruim 2
Dajaklanden	2 715	13	bijna 2
Martapoera	63 602	471	7 à 8
Sampit	2 464	4	bijna 1
Totalen	140 652	a) 2 496	7 à 8

a) Hiervan kwamen er in betaalden dienst gemiddeld dagelijks 45 op.

De voorstellen tot herziening van de voor deze residentie geldende regeling der heerendiensten (zie vorig verslag, blz. 82) zijn door de Indische Regeering in handen gesteld van den directeur van binnenlandsch bestuur, met verzoek om, ook in verband met aanhangige plannen tot reorganisatie van het bestuur in dit gewest zijne inzichten daaromtrent te doen kennen.

Celebes en onderhoorigheden. Volgens de gehouden aanteekeningen nopens de in dit gouvernement gepresteerde heerendiensten zijn, in doorslag over de verschillende afdeelingen, in 1894 7 à 8 dagdiensten per heerendienstplichtige gevorderd geworden, tegen 9 à 10 in 1893.

Vermits volgens de bestaande regeling in Indisch Staatsblad 1891 n°. 113 de bevolking niet mag worden opgeroepen tot het doen van diensten ten behoeve van dijken, waterwerken, dammen en waterleidingen, hetgeen tot moeielijkheden in de practijk aanleiding gaf, is door den gewestelijken gouverneur eene aanvulling van de bedoelde regeling voorgesteld, welk voorstel tijdens de afsluiting in ledië van de mededeelingen voor deze paragraaf, nog bij het departement van binnenlandsch bestuur in behandeling was.

Menado. Was voor de Minahassa eene volledige heerendienstregeling, als gevorderd door art. 57, 1ste lid, van het Regeeringsreglement, reeds in 1881 (Indisch Staatsblad n°. 193) tot stand gekomen, met 1 October 1894 is, ingevolge de ordonnantie van 6 Augustus 1894 (Indisch Staatsblad n°. 168), eene herziene regeling in werking getreden, terwijl ook nieuwe uitgewerkte » voorschriften van uitvoering" zijn vastgesteld, welke, ter vervanging van die in n°. 3838, zijn opgenomen in n°. 4945 van het Bijblad op het Indisch Staatsblad. Van het denkbeeld om de heerendiensten afkoopbaar te stellen, of ze — tegen heffing van een vast bedrag 's jaars — af te schaffen, is op grond van daartegen door den resident aangevoerde bezwaren (verg. vorig verslag, blz. 82, en dat van 1893, blz. 23) afgezien. De nieuwe regeling wijkt van die van 1891, welke laatste bij Indisch Staatsblad 1883 n°. 12 nog was aangevuld met eene strafbepaling, op de volgende punten af. Ten einde alle onzekerheid weg te nemen omtrent den leeftijd, waarop de inlander in de Minahassa heerendienstplichtig wordt (de verordening van 1881 sprak slechts van » werkbare" mannelijke ingezetenen) is nu bepaald, overeenkomstig hetgeen, blijkens blz. 79 van het verslag van 1893, reeds sedert Januari 1893 in de practijk gold, dat de heerendienstplichtigheid een aanvang neemt met het volbrengen van het 18de levensjaar. Terwijl de vrijstellingen in sommige opzichten beperkt zijn (bijv. ten aanzien van nieuw aangekomen inlanders die zich vestigen, en van zonen van negorijhoofden), zijn zij aan den anderen kant eenigszins uitgebreid, door den resident de bevoegdheid te geven (zie ook n°. 4968 van het aangehaalde Bijblad) om personen, die naar plaatselijke omstandigheden of om redenen van billijkheid daarvoor in aanmerking komen, van heerendiensten vrij te stellen. Voorts behoeft voor de vrijstelling van eervol ontslagen 1ste en 2de districtshoofden niet meer de eisch te gelden dat zij een 20-jarigen dienst moeten volbracht hebben. De onderscheiding van de heerendiensten in algemeene en bijzondere is opgeheven. Voorts zijn het aanleggen, herstellen en onderhouden van passarloodsen, wachthuizen en mijlpalen, het vervoeren van gevangenen en het bewaken van districtsgevangenissen niet meer afzonderlijk als heerendiensten genoemd. In de » voorschriften tot uitvoering" zijn evenwel bepalingen opgenomen omtrent het bewaken van districtsgevangenissen en het begeleiden van gevangenen. Daarin zijn verder de wegen met name genoemd, die in heerendienst hersteld en onderhouden moeten worden, is de contrôle op het aantal heerendienstplichtigen en op het aantal gepresteerde diensten uitgebreid door het doen aanhouden door de negorijhoofden van de voorgeschreven registers en door de uitreiking aan iederen heerendienstplichtige bij het begin van het jaar van een gemakkelijk ingericht biljet, waarop hij van elken door hem verrichten dagdienst heeft aanteekening te houden. Voorts is in die voorschriften bepaald (art. 3 sub C) dat in de bestaande gewoonte om alle dammen, waterwerken, dijken en waterleidingen in negorijdienst aan te leggen, te herstellen en te onderhouden, zonder voorafgegane machtiging van den Gouverneur-Generaal geen verandering mag worden gebracht, en zijn (bij art. 7) betreffende de negorijdiensten de noodige bepalingen gemaakt ter voorkoming dat deze verzwaard worden. De hooger aangehaalde strafbepaling in Indisch Staatsblad 1883 n°. 12, voor zooveel zij gericht was tegen nalatigheid of onwil in het verrichten » der persoonlijke diensten" is bij art. 11 der heerendienstordonnantie van 6 Augustus 1894 door eene nieuwe vervangen, die eene hoogere geldboete bedreigt en tevens, volgens hare uitdrukkelijken inhoud, ook toepasselijk is »op de gemeentelijke of negorijdiensten, waartoe gerekend worden de persoonlijke diensten der negorijbewoners ten behoeve van de negorijhoofden".

Volgens de gehouden aanteekeningen omtrent den in de Minahassa verrichten heerendienstarbeid werden in 1894 gepresteerd (dat is dus voor een vierendeel 's jaars onder de werking van de nieuwe regeling) 432 402 dagdiensten, tegen 504 480 in 1893. In doorslag kwam de dienstprestatie neer op gemiddeld 22 dagdiensten per dienstplichtige, tegen 24 à 25 in 1893 (zie voor nadere bijzonderheden bijlage R hierachter).

Ook voor de gouvernementsdistricten der afdeeling Gorontalo is de bestaande eerste volledige heerendienstregeling (Indisch Staatsblad 1889 n°. 250) door eene nieuwe vervangen en wel bij de op 1 Juli jl. in werking getreden ordonnantie van 8 Mei 1895 (Indisch Staatsblad n°. 95). Voor de samenstelling zoowel van de eigenlijke regeling als van de daarbij behoorende voorschriften ter uitvoering, hebben in hoofdzaak tot leiddraad gestrekt de zooeven besproken nieuwe bepalingen voor de Minahassa, waarvan slechts op enkele punten is afgeweken, in verband met de in Gorontalo heerschende bijzondere toestanden. O. a. is dit het geval met betrekking tot de vrijstelling, welke ook is verleend aan sommige familieleden van de laatst geregeerd hebbende radja's van Gorontalo,

Bone, Boalemo en Limbotto, van sommige inlandsche hoofden, enz., welke personen bij art. 2, § b, van de ordonnantie in Indisch Staatsblad 1889 n°. 96 ook van de hoofdelijke belasting zijn vrijgesteld. Onder de werking der thans afgeschafte heerendienstregeling van 1889 werden gedurende 1894 in de gouvernementsdistricten der afdeeling Gorontalo 55 007 dagdiensten gepresteerd, tegen 40 758 in het voorafgegane jaar; in doorslag kwam de dienstprestatie dus neer op 3 à 4 dagdiensten per dienstplichtige (in 1893 2 à 3). Overigens wordt met betrekking tot Gorontalo nog gemeld dat de geweldige overstroomingen op 31 Juli, 5 en 11 Augustus 1894 en de daardoor veroorzaakte belangrijke aardverschuivingen (verg. blz. 26 hiervóór) aan de bevolking, zoowel ter hoofdplaats als daarbuiten zoodanige schade aan have en goed hebben doen ondervinden, dat het noodig geacht werd allen, die min of meer geleden hadden, gedurende de eerste maanden na de ramp vrij te stellen van persoonlijke diensten. Ten einde nochtans in de dringende behoefte aan werkkrachten ten behoeve van herstellingen aan de zeer beschadigde wegen te voorzien, werden 50 veroordeelden tot dwangarbeid beschikbaar gesteld.

Amboina. Volgens de gehouden aanteekeningen nopens de in dit gewest, met uitzondering van de afdeeling Banda, gevorderde dagdiensten, werden in 1894 3 à 4 dagdiensten per heerendienstplichtige gepresteerd, tegen 2 à 3 in 1893.

Aan het voorstel van den resident om ter hoofdplaats eene belasting in geld te heffen als equivalent voor ontheffing van heerendiensten (zie vorig verslag, blz. 82) is door de Indische Regeering voorloopig geen gevolg gegeven. Bedoeld voorstel was toch hoofdzakelijk gegrond op de omstandigheid, dat sedert het begin van 1893, met het oog op de ter hoofdplaats Amboina heerschende berriberri, weinig of geen veroordeelden derwaarts werden gedirigeerd, zoodat voor het onderhoud van wegen en bruggen de daarvoor tot dusver gebruikte werkkrachten begonnen te ontbreken. Sedert werd echter de gelegenheid geopend om lijders aan genoemde ziekte naar het gezondheidsetablissement nabij Ternate te evacueeren, in verband waarmede de naaste aanleiding, die tot den voorgestelden maatregel had geleid, was vervallen.

Timor en onderhoorigheden. Bij art. 202 van het reglement op het rechtswezen in deze residentie (Indisch Staatsblad 1882 n°. 26), welke behoort tot die gewesten, waar van gouvernementswege alleen heerendiensten mogen gevorderd worden tot wering van rampen van hoogerhand, dan wel tot afwending van algemeen gevaar, is o. a. aan de inlandsche hoofden opgedragen des nachts behoorlijk wacht te doen houden, van welke op de bevolking rustende verplichting, zonder afdoende redenen, door hen geen vrijstelling mag worden verleend. Nochtans ontbrak tot dusver eene bepaling, welke den hoofden in staat stelde om de vaak voorkomende nalatigheid in het doen van de voorgeschreven wachtdiensten te straffen. Op voorstel van den resident zijn daarom bij Indisch Staatsblad 1895 n°. 105 strafbepalingen in het leven geroepen tegen nalatigheid of onwil in het verrichten zoowel van de heerendiensten als van de gemeentelijke diensten, waartoe de eigenlijk gezegde inlandsche bevolking van dit gewest verplicht is.

Bali en Lombok. De op blz. 82 van het vorig verslag bedoelde onderzoekingen, ter voorbereiding van eene definitieve regeling der heerendiensten in de gouvernementsafdeelingen Boeleleng en Djembrana, konden in 1894, in verband met de verwikkelingen op het eiland Lombok, niet worden beëindigd. Bij het vorderen van heerendiensten bleef het bestuur zich tot het strikt noodzakelijke bepalen. Cijfers nopens den in heerendienst gepresteerden arbeid zijn ook ditmaal niet ontvangen.

III. Landelijke inkomsten.

§ 1. *Java en Madura.*

Landrente. In verband met het verstrijken op ult. 1893 van het bij Indisch Staatsblad 1890 n°. 53 aangenomen vijfjarige tijdperk van fixatie der landrente, had in 1894 eene herziening van den aanslag dier belasting plaats. Met toepassing van de daarbij in acht te nemen beginselen, waarover reeds is gehandeld op blz. 83 van 't vorig verslag, werd voor genoemd jaar de onzuivere aanslag der geregeld beplante velden en der andere voor vast aangeslagen gronden vastgesteld op een bedrag van f 17 413 065, en die van de wisselvallig bebouwde gronden op f 343 773, zijnde respectievelijk f 947 297 en f 35 041 méér dan in 1893, zoodat het bruto aanslagcijfer dat van 1893 in het geheel met f 982 338 overtrof. Deze hoogere aanslag ging tevens gepaard met een aanmerkelijk lager bedrag voor afschrijvingen en vrijstellingen. In verband met den over 't algemeen gunstigen uitslag van den rijstoogst behoefde wegens misgewas slechts f 240 461 (f 532 019 minder dan in 1893) te worden afgeschreven, terwijl ook het cijfer der vrijstellingen wegens het onbeplant blijven van gronden (ad f 229 396) vrij belangrijk (namelijk f 118 440) lager was dan in 1893. [1]) Daar verder, om buitengewone en gewichtige redenen, nog eene ontheffing ten bedrage van f 1865 (zijnde f 1000 meer dan in 1893) moest worden verleend, kwam de zuivere aanslag voor 1894 te staan op f 17 285 116, tegen f 15 653 319 over 1893, derhalve in 1894 f 1 631 797 méér.

Ofschoon, zooals reeds werd gereleveerd op blz. 83 van het vorig verslag, voor 1894 eene verhooging van den aanslag van het laatst verloopen vijfjarig tijdvak in het vooruitzicht kon worden gesteld, kon daartoe, hoewel alle gewesten zonder onderscheid in de verhooging hebben gedeeld (zie bijlage S hierachter), niet overal in dezelfde mate worden overgegaan. In Madioen bijv. moest voorloopig nog van belangrijke verhooging worden afgezien met het oog op de zware verliezen, gedurende het laatste belastingtijdvak door rampen van hooger hand aan den landbouw aldaar toegebracht, waarmede een belangrijke achteruitgang van den veestapel en van de koffieoogsten der bevolking gepaard was gegaan. Dat intusschen, ook in de gewesten waar de aanslag aanmerkelijk steeg, het bedrag daarvan de draagkracht der belastingschuldigen niet te boven ging, blijkt het best uit het bedrag van den op het einde des jaars nog door de bevolking aan te zuiveren achterstand. Wel is waar overtreft het bedoelde bedrag, ad f 30 239, dat van 1893 met niet minder dan f 27 069, doch dit komt voor een groot deel voor rekening van de residentiën Krawang en Soerabaja, waar, in verband met eene eerst in den loop der maand November ter kennisse van de belastingschuldigen gekomen weigering door het hoofd van gewestelijk bestuur, van aangevraagde afschrijvingen wegens minder gunstig slagen van het gewas, de inning van het nog verschuldigd gebleven gedeelte der landrente met toegeeflijkheid moest geschieden. Hier en daar deden zich voorts, onafhankelijk van het te betalen bedrag, verschillende andere omstandigheden voor, welke de bevolking voor grootere of kleinere bedragen in het afdragen van hare landrente achterstallig deden blijven. Wanneer men een en ander in aanmerking neemt, kan de aanzuivering alleszins bevredigend worden genoemd, waartoe het voortdurend streven van bestuurswege naar eene geleidelijke, zooveel mogelijk met de plaatselijke omstandigheden rekening houdende, wijze van invordering zonder twijfel weder veel heeft bijgedragen.

Op het einde van 1894 bleef ter zake van door dessahoofden geïnde, doch verduisterde landrente, na aftrekking van het door hen of hunne bloedverwanten bijgepaste, op het over 1894 den lande toekomende nog te verhalen f 3875, een bedrag dat, hoewel op zich zelf niet belangrijk, toch ongunstig afsteekt bij dat van het voorafgegane jaar, toen het tekort wegens geïnde, maar niet verantwoorde landrente slechts f 1481 bedroeg.

Ten aanzien van het denkbeeld om het in 1894 vastgestelde bedrag der landrente voor de jaarlijks beplante velden wederom voor eenige jaren onveranderd te laten, is overleg gepleegd met de betrokken residenten en den directeur van binnenlandsch bestuur. Daarbij is gebleken dat de aanslag van 1894 in de meeste gewesten niet als basis voor de volgende jaren kan worden gehandhaafd, maar eerst die van 1895 of 1896 daarvoor in aanmerking zal kunnen komen. Dientengevolge is in beginsel aangenomen, dat, overal waar daartegen geen plaatselijk bezwaar bestaat, de aanslag van 1895 der voor vast aangeslagen velden tot het jaar 1900 onveranderd zal blijven, en elders die van 1896, echter met dien verstande dat jaarlijks zal worden rekening gehouden met het belastbaar worden van nieuw ontgonnen gronden en het ophouden der belastingplichtigheid van andere.

Met betrekking tot de werkzaamheden in de Preanger Regentschappen, ten behoeve van eene proefneming met eene regeling der landrente op kadastralen grondslag, valt te vermelden dat de metingen in 1894 werden voortgezet met personeel van gelijke sterkte en ongeveer dezelfde formatie als in 1893. De verwachting (zie 't vorig verslag blz. 83, noot 1), dat de kosten der metingen welke voor het op 1 December 1893 voleindigde gedeelte gemiddeld f 3,12 per bouw hadden bedragen, gaandeweg, naarmate het werk vorderde, zouden verminderen, werd niet teleurgesteld. Voor de laatst voltooide districten hebben namelijk de kosten in elk der

[1]) In de op blz. 83 van 't vorig verslag vermelde som van f 348 701, wegens de bedoelde afschrijvingen over 1893, is ten onrechte begrepen een bedrag van f 865 wegens afschrijving om andere redenen.

vijf sectiën respectievelijk slechts f 1,48, f 1,65[5], f 1,82[5], f 2,27[5] en f 1,21 per bouw bedragen. Tevens werden in 1894, ten einde geleidelijk te geraken tot eene inkrimping van het bij de landrente-onderzoekingen in genoemd gewest tewerkgesteld personeel van het binnenlandsch bestuur (zie de aangehaalde noot), de plaatsen der adspirant-controleurs, welke vacant kwamen doordat de titularissen promotie maakten, — hetgeen met vier hunner het geval was, — voorloopig niet aangevuld, hetgeen tot dusver geen nadeeligen invloed op den voortgang der werkzaamheden heeft uitgeoefend. Intusschen kan eerst, nadat ook eenigen tijd gewerkt zal zijn aan de invoering der nieuwe landrente-regeling, worden beoordeeld of de vermindering van bedoeld personeel bestendigd kan worden en of verdere inkrimping mogelijk is. [1]) De gedachtewisseling nopens de ontworpen ordonnantie, regelende de wijze waarop van de verzamelde gegevens gebruik gemaakt zal worden ter berekening van den landrente-aanslag in de Preanger Regentschappen, was tijdens de afsluiting in Indië van de mededeelingen voor deze paragraaf nog niet afgeloopen.

Belasting op de vischvijvers. De verlagingen of verhoogingen van den aanslag in deze belasting (zie Indisch Staatsblad 1893 n°. 30) waren voor 1894 grootendeels aan dezelfde oorzaken toe te schrijven als voor 1893 (verg. 't vorig verslag, blz. 84). Meer bepaaldelijk wordt gemeld dat in Probolinggo, Bezoeki en een deel van Madura de vijvers veel te lijden hadden van overstroomingen, en in een ander deel van laatstgenoemd gewest van aanhoudende droogte, terwijl in de afdeeling Sidaijoe der residentie Soerabaija eenige tambaks moesten onteigend worden ten behoeve van de werken tot verlegging van de uitmonding der Solo-rivier. Bracht een en ander vermindering van de opbrengst der belasting teweeg, het opnieuw in gebruik nemen van eenige vijvers in de afdeeling Sidoardjo, welke, ten gevolge van den aanleg der Porrong-werken, gedurende eenigen tijd van watertoevoer verstoken waren geweest, deed, voor zooveel de residentie Soerabaija betreft, de opbrengst — zelfs boven die van 1893 — weder stijgen. Daarentegen kon de belasting in de residentie Tagal in 1894 niet meer worden geheven, daar gebleken was dat in dat gewest geen vischcultuur werd gedreven in daartoe aangelegde vijvers, maar dat men te doen had met gewone vischvangst op rawa's. Dientengevolge werden de personen, die vroeger in de vischvijver-belasting waren aangeslagen, in 1894 gebracht onder de werking der bedrijfsbelasting.

Zooals uit het volgend overzicht blijkt, bedroeg de aanslag over 1894 in de betrokken 10 gewesten f 6974 meer dan die in de 11 gewesten, waar de belasting in 1893 geheven werd.

GEWESTEN.	1893.	1894.	*Aanmerkingen.*
Bantam	f 3 605	f 5 027	a) De opbrengst in Krawang vertegenwoordigt bijna uitsluitend (namelijk in 1893 en 1894 achtereenvolgens voor een bedrag van f 16 600 en f 10 301) huursommen, bedongen voor de aan het Gouvernement toebehoorende vijvers (eigenlijk rawa's of moerassen).
Krawang a).	16 808	10 773	
Tagal	76	„	
Samarang	1 037	6 630	
Japara	36 760	38 867	b) Op den aanslag in Bezoeki werd in 1894 vrijstelling verleend tot een bedrag van f 374,05.
Rembang	4 013	5 360	
Soerabaija	182 485	194 050	c) Op ult. 1894 was nog onaangezuiverd een bedrag van f 416,26 (f 104,50 in Krawang en f 311,76 in Probolinggo). De oorzaak van den achterstand in Krawang wordt niet gemeld, doch voor Probolinggo wordt opgegeven, dat die het gevolg was van twisten over bezit en grenzen van vijvers.
Pasoeroean	25 096	25 308	
Probolinggo	6 043	6 637	
Bezoeki	6 014	b) 7 717	
Madura	11 070	11 063	
Totalen.	f 308 038	c) f 315 262	

Vogelnest- en andere grotten; vindplaatsen van schildpadeieren. Daar waar — in de Preanger Regentschappen, Bagelen, Soerakarta, Djokjokarta, Madioen en Kediri — gouvernementsgrotten voor de winning van vogelnestjes of meststoffen aan particulieren verhuurd zijn, loopen de bestaande (drie- of meerjarige) huurovereenkomsten eerst in 1895 of 1896 af; verg. de specificatie op blz. 81 van het verslag van 1893. Slechts in twee gewesten — Samarang en Japara — worden de bedoelde grotten telken jare tegen onbeduidende sommen aan de bevolking verhuurd; voor 1894 respectievelijk tegen f 30 en f 70, zijnde laatstgemeld bedrag nog iets hooger dan voor 1893 werd verkregen, omdat ook gegadigden gevonden werden voor eenige vogelnestgrotten op de groep der Karimon Djawa eilanden, namelijk voor die op het eiland Goendoel. Volgens de met particulieren gesloten overeenkomsten beliep het gezamenlijk bedrag der door dezen te betalen jaarlijksche huursommen f 56 360, waarvan wegens de grotten in Bagelen alleen f 37 100.

De op blz. 84 van het vorig verslag besproken procedure tegen de erfgename van den overleden huurder der laatstbedoelde grotten was, ook bij de afsluiting in Indië van de mededeelingen voor dit gedeelte van het verslag, nog niet beëindigd. Volgens ontvangen opgaven hebben de grotten in Bagelen in 1894 opgeleverd 3591¹/₄ Amst. ponden vogelnestjes (waarvan 1391³/₄ 1ste soort, 745⁹/₄ 2de soort en 1453³/₄ 3de soort), tegen 3709⁹/₄ Amst. ponden in 1893.

Als huur voor de vindplaatsen van schildpadeieren aan het zuiderzeestrand in de afdeeling Soekaboemi der residentie Preanger Regentschappen viel krachtens het bestaande driejarig contract, nog tot ult. 1895 te rekenen op f 1540 's jaars.

§ 2. *Buitenbezittingen.*

Vogelnestgrotten. Met betrekking tot de buitenbezittingen is ten aanzien van dit gedeelte van 's lands domein slechts te vermelden dat de grotten in de afdeeling Kroë der residentie Benkoelen, welke voor de jaren 1885 t/m 1894 tegen f 2600 's jaars waren verhuurd, wederom voor een tienjarig tijdvak (1895-1904) in huur zijn afgestaan, doch nu tegen f 3400 's jaars. De grotten elders in Benkoelen zijn verreweg minder belangrijk, daarvoor is laatstelijk niet meer dan f 300 's jaars kunnen bedongen worden.

Landelijke inkomsten en verhuur van vischvijvers in het gouvernement Celebes en onderhoorigheden. De opbrengst van de vertieningsbelasting in dit gewest, waarvan de aanslag en de invordering sedert 1 Januari 1894 door nieuwe bepalingen worden beheerscht (zie 't vorig verslag, blz. 84), bedroeg in genoemd jaar f 165 141,74, tegen f 223 126,61[5] (volgens verbeterde opgaven) over 1893.

Als teeangbeffing (aandeel van het Gouvernement in de opbrengst der aan inlanders in gebruik afgestane gouvernements-padivelden) werd in 1894 ontvangen f 7665,90, tegen f 7748,70 in 1893.

De verhuur van gouvernements-vischvijvers (te Tello) bracht weder f 1020 op, avenant in 1893.

Cijns uit onderhoorigheden der residentie Menado. Hoe het bij het einde van 1894 met de aanzuivering van deze belasting gesteld was, kan blijken uit onderstaand overzicht.

LANDSCHAPPEN.		Achterstand van 1893 en vroeger.		Over 1894:		Nog verschuldigd op ult. 1894.
		Nog verschuldigd op 1 Januari 1894.	Afbetaald in 1894.	verschuldigd.	afbetaald.	
Noordkust van Celebes.	Bolang Mongondo	f 10 405	f 4 000	f 4 000	„	f 10 405
	Bolang Oeki	375	375	658	„	845
	Bintaoena	„	„	650	„	250
	Bolang Itam	„	„	465	f 465	„
	Kaidipang	800	600	400	„	400
	Bwool	1 000	1 000	1 000	1 000	„
Sangi-eilanden.	Siauw	„	„	7 500	7 500	„
	Tagoelandang	„	„	1 350	1 350	„
	Taboekan	„	„	4 350	4 350	„
	Manganitoe	„	„	6 450	3 450	„
	Kandhar		„	650	600	100
	Taroena	„	„	2 026	3 026	„
	Totalen.	f 14 625	f 5 875	f 34 031	f 18 741	f 13 300

[1]) Het maakt bij de Indische Regeering een punt van overweging uit of ter besparing van tijd en kosten, bij de kadastrale opneming nog eenige verdere vereenvoudigingen kunnen worden ingevoerd. In Januari jl. is daaromtrent het advies gevraagd van den directeur van binnenlandsch bestuur.

Landelijke inkomsten in de afdeelingen Boeleleng en Djembrana op Bali. Omtrent de sawahbelasting, waarvan de heffing sedert 1893 door de bij Indisch Staatsblad 1891 n°. 97 vastgestelde herziene bepalingen wordt beheerscht (zie daaromtrent 't vorig verslag, blz. 84/85), wordt slechts gemeld dat de in geld uitgetrokken opbrengst over het belastingjaar 1893/1894 heeft bedragen: in de afdeeling Boeleleng f 94 000 en in de afdeeling Djembrana f 16 592, tegen respectievelijk f 98 210,70 en f 18 003,12⁵ over 1892/93.

De met 1 Januari 1892 in beide afdeelingen ingevoerde belasting op de tegalvelden en tuinen (Indisch Staatsblad 1891 n°. 117) heeft in 1893 opgebracht — bij een aanslag voor Boeleleng van 22 803 368 en voor Djembrana van 2 494 546 Chineesche duiten (kepengs) — respectievelijk f 45 488,25 en f 5015,45, tegen (volgens verbeterde opgaven) f 48 004 en f 5033 in 1892. Over 1894 is vooralsnog enkel de aanslag bekend, nl. 23 414 427 en 2 404 429 Chineesche duiten, hetgeen, tegen het door den resident vastgestelde equivalent van f 2,50 per 1400 Chineesche duiten, zou neerkomen op f 41 811 en f 4294.

IV. Agrarische aangelegenheden; uitgifte van grond.

§ 1. *Java en Madura.*

Conversie van communaal in erfelijk individueel grondbezit. De hierbedoelde verandering in den vorm van het grondbezit, waartoe aan gerechtigden tot het gebruik van communaal bezeten bouwgronden in de gouvernements-landen van Java en Madura de gelegenheid openstaat — sedert 1885 met inachtneming van de regelen voorgeschreven bij het Koninklijk besluit dd. 11 April 1885 n°. 22 (Indisch Staatsblad n°. 102) — kwam ook in 1894, evenals in de drie voorafgegane jaren, nergens voor [1]) Werd indertijd reeds medegedeeld (verg. het verslag van 1880, blz. 77), dat, waar vroeger (vóór 1880) dergelijke conversie van communaal in individueel bezit was voorgekomen, de belanghebbenden al spoedig tot den vroegeren toestand, d. i. tot herstel van het communaal bezit, waren teruggekeerd, ten aanzien van de later tot conversie overgegane dessa's, in 't geheel ten getale van 49 (1 in Cheribon, 7 in Tagal, 3 in Rembang, 10 in Soerabaja, 8 in Bagelen en 20 in Madioen), blijkt uit de thans van de betrokken gewestelijke bestuurders verkregen inlichtingen, dat de vraag of ook daar de nieuwe bezitsvorm zuiver is in stand gebleven, slechts bevestigend is te beantwoorden voor zooveel de 7 dessa's in Tagal en de 8 in Bagelen betreft. Daarentegen schijnt men in de dessa's van de overige vier gewesten waar conversie zou hebben plaats gehad, van den aanvang af de bedoeling der conversie niet te hebben begrepen, of is men om verschillende redenen weder tot een anderen bezitsvorm teruggekeerd. De bevolking van de ééne dessa in Cheribon heeft, zoo wordt gemeld, de conversie waarschijnlijk beschouwd en opgevat als eene conversie van communaal bezit met periodieke verdeeling in zoodanig bezit met vaste aandeelen; het dessabestuur heeft zich dan ook steeds het recht blijven toekennen en ook daarvan gebruik gemaakt om in sommige gevallen den grond aan anderen af te staan dan aan hen, die volgens het bij den Javaan heerschend erfrecht er aanspraak op hadden. Ook in de 10 dessa's van Soerabaja en de 20 in Madioen heeft de zoogenaamde conversie weinig anders uitgericht dan het tot stand brengen van communaal bezit met vaste aandeelen, in eerstgenoemd gewest met dien verstande dat de dessa den bezitter van een aandeel zijn recht daarop in geen geval kan ontnemen. Sommige van de bedoelde dessa's schijnen dezelfde meening te hebben gehuldigd als de dessa in Cheribon, terwijl andere aan het quasi-erfelijk individueel bezit de gewone aan communaal bezit verbonden beperkende voorwaarden bleven verbinden, zoodat van een volledig tot stand komen der conversie geen sprake kon zijn. Enkele dessa's namen voor korten tijd het nieuwe stelsel aan, om echter weder tot den vroegeren toestand terug te keeren, omdat de bevolking in den grondverhuur ten behoeve van de suikercultuur (zooals in Soerabaja) en in de heerendiensten (zooals in Madioen) beletselen zag, welke aan het behoud van dat stelsel in den weg stonden, een motief dat overigens ook bij de andere dessa's gewicht in de schaal had gelegd. In Soerabaja toch geeft de inlandsche verhuurder van grond er verre de voorkeur aan om, zooals dit slechts bij communaal bezit mogelijk is, voor het verhuurde stuk grond een ander tijdelijk in gebruik te bekomen, dan om als erfelijk individueel bezitter tijdelijk geheel van het genot van grond verstoken te zijn, terwijl men in Madioen niet wilde breken met de vóór de conversie bestaande gewoonte dat de erfgenaam van grond, die niet in staat of ongenegen is om ook de aan het bezit daarvan verbonden heerendiensttaak op zich te nemen, niet in de rechten van den erflater kan treden, maar door een ander moet worden vervangen, die aan de vereischte voorwaarde voldoet. Met betrekking tot Madioen wordt overigens nog gemeld dat men in sommige dessa's, waar de bevolking geen kans zag om de gronden zoodanig te verdeelen dat elk een, wat de opbrengst betreft, gelijk aandeel verkreeg, tot den communalen bezitsvorm met periodieke verwisseling terugkeerde, waardoor ieder op zijn beurt een aandeel in de vruchtbare gronden bekwam, en voorts dat in slechte oogstjaren, zooals in 1891/92, toen voor vrijgekomen aandeelen dikwijls geen vervangers waren te vinden, tijdelijke terugkeer van individueel bezeten grond tot de gemeenschap bijna in alle dessa's voorkwam. Wat eindelijk de drie dessa's in Rembang betreft, schijnt uit het gehouden onderzoek naar den tegenwoordigen toestand van het grondbezit aldaar slechts deze conclusie te kunnen worden getrokken, dat de bevolking, zoo ze al ooit aan de conversie harer communale gronden een begin van uitvoering heeft gegeven, zoo ongemerkt tot het communaal stelsel is teruggekeerd, dat zelfs de herinnering aan eene plaats gehad hebbende conversie thans zoo goed als uitgewischt is.

Vervanging van de periodieke verdeeling der communale bouwgronden [2]) door het stelsel van vaste aandeelen deed zich in 1894 evenals in 't vorig jaar, wederom voor in 2 dessa's van het district Sedan der residentie Rembang. In de afdeeling Koedoes der residentie Japara gaf de bevolking van eenige dessa's het voornemen te kennen het stelsel van jaarlijksche verwisseling te vervangen door dat van vaste aandeelen, doch bij het einde van 1894 was over de wijze van regeling nog geen eenstemmigheid verkregen. Daarentegen wordt uit Soerabaja gemeld, dat de bevolking van eene der in 't vorig verslag (blz. 85) bedoelde dessa's in de afdeeling Djombang, welke successievelijk het stelsel van vaste aandeelen hadden aangenomen, dezen nieuwen bezitsvorm in 1894 had verlaten en weder tot de periodieke verdeeling harer bouwgronden was teruggekeerd.

Vervanging van erfelijk individueel grondbezit door agrarischen eigendom. De volgende staat geeft een gewestelijk overzicht van al de in 1894 en vroeger aanhangig gemaakte aanvragen tot verkrijging van agrarischen eigendom, met vermelding hoeveel daarvan waren toegewezen, afgewezen, vervallen of ingetrokken en op ult. 1894 nog onafgedaan.

[1]) Echter werd in 't laatst van 1894 door eene dessa in het district en de afdeeling Joana der residentie Japara het verlangen te kennen gegeven om 8 bouws harer communale velden onder 332 deelgerechtigden erfelijk te verdeelen. Deze conversie kreeg eerst in Februari 1895 haar beslag. Over de blijkens noot 2 op blz. 85 van 't vorig verslag beoogde verdeeling van 508 bouws tot vischvijvers in te richten langs het zeestrand gelegen sawahs in het district Japara, is niets naders gemeld.

[2]) Hoe in de districten der gouvernementslanden van Java en Madura waar niet uitsluitend individueel bezit wordt aangetroffen, de verhouding van het communaal bezit zich voordoet tot het totaal der bouwgronden, kan blijken uit de bij dit verslag behoorende kaart, waarvan sprake is in afd. V, § 1, van dit hoofdstuk.

GEWESTEN.	Gedurende het tijdvak 1872 t/m 1894 werd het onderstaand aantal aanvragen om agrarischen eigendom (betrekking hebbende op de daarnevens vermelde uitgestrektheid): aanhangig gemaakt. 1872 t/m 1893		1894		Te zamen		afgedaan of ingetrokken. Toegewezen		Afgewezen		Vervallen door intrekking als anderszins.		Op ult. 1894 nog in behandeling gebleven.	
	Aantal aanvragen	Uitgestrektheid (in bouws). a)	Aantal aanvragen.	Uitgestrektheid (in bouws a)	Aantal aanvragen	Uitgestrektheid (in bouws). a)	Aantal aanvragen	Uitgestrektheid (in bouws) a)	Aantal aanvragen	Uitgestrektheid (in bouws). a)	Aantal aanvragen	Uitgestrektheid (in bouws). a)	Aantal aanvragen	Uitgestrektheid (in bouws) a)
Bantam	6	23^{400}	..	..	6	23^{400}	4	19^{274}	..	..	2	4^{100}	..	..
Krawang	3	10	..	..	3	10	4	7^{12}	..	..	2	2^{273}	..	..
Preanger Regentschappen	17	26^{200}	1	0^{310}	18	27^{10}	8	21^{37}	2	3^{220}	..	..	8	2^{400}
Cheribon	205	b) 445	116	428^{69}	321	873^{69}	123	182^{300}	109	423^{220}	86	259^{300}	3	7^{300}
Tagal	12	631^{220}	..	..	12	631^{220}	c) 12	c) 311^{220}	d) 1	d) 317	..	..	..	..
Pekalongen	219	2059^{11}	..	..	219	2059^{11}	71	875^{74}	85	816^{300}	66	367^{00}	..	..
Samarang	235	2075^{174}	..	..	235	2075^{174}	68	205^{327}	79	865^{179}	81	1691^{420}	7	12^{240}
Japara	11	39^{347}	6	76^{209}	17	117^{56}	5	21^{433}	5	7^{441}	..	..	7	77^{300}
Rembang	108	204^{279}	..	..	108	204^{279}	71	92^{193}	5	75^{346}	21	31^{100}	..	..
Soerabaija	e) 201	e) 671^{290}	..	..	202	671^{290}	131	383^{374}	51	201^{101}	3	21^{300}	12	60^{185}
Pasoeroean	2	3^{100}	3	2^{310}	5	5^{455}	1	0^{42}	1	2^{167}	..	..	3	2^{305}
Probolinggo	18	1^{400}	..	..	18	1^{400}	17	3^{130}	..	..	1	1^{246}	..	..
Bezoeki	73	267^{219}	..	..	73	267^{219}	66	256^{154}	3	9^{338}	4	1^{227}	..	..
Banjoemas	3	31	..	..	3	31	..	..	..	..	3	31	..	..
Bagelen	1	3	..	..	1	3	..	..	..	..	1	3	..	..
Kadoe	163	2898^{443}	..	..	163	2898^{443}	9	113^{101}	83	1596^{179}	81	1189^{162}	..	..
Madioen	f) 508	3218^{354}	3	11^{115}	511	3285^{301}	g) 380	g) 1400^{278}	h) 130	h) 1700^{386}	21	61^{347}	7	110^{494}
Kediri	479	i) 2108^{418}	15	76^{319}	494	2275^{231}	j) 281	j) 1392^{400}	k) 167	k) 708^{434}	28	77^{140}	20	22^{177}
Totalen	2168	15726^{209}	144	629^{107}	2312	16355^{400}	l) 1228	l) 5291^{457}	505	m) 6428^{23}	420	4251^{300}	67	381^{335}

a) De met kleinere eijfers aangeduide onderdeelen van bouws zijn vierkante Rijnlandsche roeden van $^1/_{500}$ bouw.

b) Nader is gemeld dat de in 1891 en in 1893 aanhangig gemaakte aanvragen betrekking gehad hebben op respectievelijk $127^{70}/_{500}$ bouws en $81^{400}/_{500}$ bouws, d. i. $5^{100}/_{500}$ bouws meer en $^{75}/_{500}$ bouws minder dan aanvankelijk was opgegeven. Vandaar dat nu de opgaaf $5^{25}/_{500}$ bouws hooger is dan het cijfer in 't vorig verslag (blz. 98) uitgetrokken.

c) Hieronder één aanvraag, welke slechts gedeeltelijk werd toegewezen.

d) De afwijzing betreft een deel der gronden bedoeld in noot c.

e) Hieronder begrepen 2 aanvragen, betrekking hebbende op $21^{425}/_{500}$ bouws, welke in 1893 aanhangig werden gemaakt, doch waarvan ten behoeve van het vorig verslag geen opgaaf was gedaan.

f) Thans wordt gemeld dat tot dusver (over welk jaar blijkt niet) 1 aanvraag te veel was opgegeven.

g) In 1894 werden in Madioen 2 aanvragen toegewezen, te zamen betrekking hebbende op $11^{384}/_{500}$ bouws. Daarentegen was in de opgaaf van ult. 1893 bij vergissing reeds als toegewezen vermeld 1 aanvraag (betreffende $21^{17}/_{500}$ bouws), welke ook in 1894 nog aanhangig bleef. Vandaar dat tegenover 1 aanvraag meer de uitgestrektheid thans $10^{176}/_{500}$ bouws lager is dan in 't vorig verslag is opgegeven.
Evenals vroeger is weder op te merken dat onder de toegewezen aanvragen van vóór 1894 er 4 begrepen zijn welke slechts gedeeltelijk werden toegewezen.

h) Hieronder ook de 4 aanvragen bedoeld aan het slot der voorgaande noot, voor zooveel namelijk betreft die gedeelten der gronden die niet in agrarischen eigendom konden worden afgestaan.

i) De uitgestrektheid der gronden waarop de 28 in 1893 aanhangig gemaakte aanvragen betrekking hadden bedroeg niet $117^{84}/_{500}$ bouws, zooals op blz. 86 van 't vorig verslag is vermeld, doch slechts $116^{404}/_{500}$ bouws, derhalve $^{70}/_{500}$ bouw minder.

j) Hieronder 3 aanvragen, welke slechts gedeeltelijk werden toegewezen.

k) Hieronder ook de 3 in de voorgaande noot bedoelde aanvragen, voor zooveel namelijk betreft die gedeelten der gronden welke niet in agrarischen eigendom konden worden afgestaan.

l) Hieronder 8 aanvragen, welke slechts gedeeltelijk werden toegewezen.

m) Hieronder ook de in de voorgaande noot bedoelde 8 aanvragen.

Zooals het overzicht doet zien, werden in 1894 144 aanvragen om agrarischen eigendom aanhangig gemaakt, gezamenlijk betrekking hebbende tot een grondbezit (in zes gewesten) van ruim 629 bouws, waarvan alleen in de residentie Cheribon 116 aanvragen, betrekking hebbende tot 428 bouws. Van laatstbedoelde 116 aanvragen, welke bijna alle op instigatie van zaakwaarnemers gedaan en niet uit den boezem der bevolking waren voortgekomen, werden er nog in hetzelfde jaar 48, gezamenlijk betreffende bijna 222 bouws, afgewezen, en 64, in 't geheel tot ruim 189 bouws betrekking hebbende, door de aanvragers ingetrokken, terwijl er 1, loopende over bijna 10 bouws, door overlijden van den aanvrager kwam te vervallen. Van de overige in 1894 aanhangig gemaakte aanvragen werd er slechts één toegewezen, welke betrekking had op een stuk grond, ter grootte van 5 bouws, in Madioen, zoodat op ult. 1894 van bovenbedoelde 144 nieuw ingekomen verzoeken nog in behandeling bleven 30 aanvragen, gezamenlijk voor ongeveer 203 bouws.

Rekening houdende met eenige kleine verbeteringen, welke de vroegere opgaven betreffende de residentiën Cheribon, Soerabaija, Madioen en Kediri zijn gebleken te behoeven (zie de bovenbedoelde noten *b*, *e*, *f* en *i*) blijkt het aantal der op ult. 1893 onafgedaan gebleven aanvragen 127 te hebben bedragen, instede van 121, en de uitgestrektheid, waartoe zij betrekking hadden 463, instede van 405 bouws. Van deze aanvragen werden er in 1894 toegewezen 21 (1 in de Preanger Regentschappen, 4 in Cheribon, 1 in Madioen en 15 in Kediri), gezamenlijk voor ongeveer 116 bouws, en afgewezen 52 (in Cheribon) betreffende ruim 135 bouws [1]), terwijl er 11 (10 in Cheribon en 1 in Madioen) van p. m. 24 bouws door overlijden der aanvragers kwamen te vervallen, en 6 (in Cheribon) van ongeveer 9 bouws door belanghebbenden werden ingetrokken. Bij het einde des jaars bleven er dus 67 aanvragen om agrarischen eigendom in behandeling, gezamenlijk betreffende ruim 381 bouws.

Uit den reeds vermelden staat blijkt tevens dat de sedert de uitvaardiging van het Koninklijk besluit van 16 April 1872 n°. 29 (Indisch Staatsblad n°. 117) aanhangig gemaakte aanvragen bij het einde van 1894 een totaal hadden bereikt van 2412, verdeeld over p. m. 16356 bouws, en dat van die aanvragen er 1220 in haar geheel en 8 gedeeltelijk waren toegewezen, ten gevolge waarvan op ult. 1894 1228 perceelen agrarischen eigendom, ter

[1]) Van de 100 aanvragen in de residentie Cheribon, welke gedurende 1894 werden afgewezen (de hierbedoelde 52, benevens 48 van de in genoemd jaar bijgekomene) vond in 92 gevallen de afwijzing haren grond in de omstandigheid dat de in agrarischen eigendom begeerde gronden zich in communaal bezit bevonden, terwijl aan de overige 8 aanvragen niet kon worden voldaan, omdat, behalve door de aanvragers, ook nog door anderen gebruiksrechten op de gronden werden uitgeoefend.

gezamenlijke uitgestrektheid van bijna 5295 bouws, in de openbare registers waren ingeschreven.

Voor zoonveel daarvan uit de voor dit verslag ontvangen mededeelingen blijkt, werd, behalve ten aanzien van enkele der aan de Batangsche regentenfamilie toebehoorende sawahs (zie Koloniaal verslag van 1892, bls. 80) van het recht, om op agrarischen eigendom hypotheek te vestigen, in 1894 nog gebruik gemaakt ten opzichte van 5 perceelen in de residentie Madioen.

Vervreemding aan niet-inlanders van in agrarischen eigendom bezeten grond, op den voet van art. 19 van het hoven aangehaald besluit, kwam in 1894 niet voor.

Verhuur van grond door inlanders aan niet-inlanders. Hoewel in 1894 eenige toeneming te constateeren viel van het aantal gevallen waarin huurovereenkomsten van den hierbedoelden aard aan (kostelooze) registratie werden onderworpen, bleef de bestaande gewoonte dat inlanders hun grond aan niet inlanders verhuren buiten tusschenkomst van het bestuur, nog steeds de overhand behouden [1]. Terwijl toch de in genoemd jaar op den voet der verhuur-ordonnantie (Indisch Staatsblad 1871 n°. 163, juncto Indisch Staatsblad 1879 n°. 209) geregistreerde contracten in het geheel liepen over 57 198 bouws, wijzen de ontvangen opgaven omtrent de mondeling of bij niet-ingeschreven schriftelijk contract tot stand gekomen verhuringen nog op een totaal van 97 669 bouws.

Uit het volgend vijfjarig overzicht blijkt dat van de in 1894, hetzij al dan niet bij geregistreerde contracten, van de bevolking gehuurde uitgestrektheid van 154 867 bouws, voor de teelt van suikerriet moesten dienen 104 425 en voor andere doelainden 50 442 bouws.

JAREN.	Uitgestrektheid (in bouws) gehuurd bij geregistreerde overeenkomsten:					Uitgestrektheid (in bouws) gehuurd bij mondelinge of bij schriftelijke niet-geregistreerde overeenkomsten (voor zoover bekend):					Algemeen totaal.
	voor de teelt van suikerriet.	voor de teelt van padi of van padi en tweede gewassen. a)	voor de teelt van andere gewassen.	voor de oprichting van gebouwen.	Te zamen. b)	voor de teelt van suikerriet.	voor de teelt van padi of van padi en tweede gewassen. a)	voor de teelt van andere gewassen.	voor de oprichting van gebouwen.	Te zamen.	
1890	5 538	858	25 936	84	31 359	68 503	5379	3154	98	74 193	105 984
1891	4 775	217	3 277	85	8 294	76 978	4663	7866	33	99 569	97 859
1892	3 991	179	3 542	9	7 586	86 978	5069	7747	39	99 833	107 359
1893	2 451	119	6 129	81	8 729	91 834	6795	6447	81	104 307	143 936
1894	21 313	257	33 582	(c) 19	37 196	93 982	8319	6941	66	97 969	154 867

a) Voor de teelt enkel van padi waren in de behandelde vijf jaren gehuurd: bij geregistreerd contract achtereenvolgens 958, 156, 149, 37 en 149 bouws, en buiten het bestuur om (voor zoover bekend) achtereenvolgens 4285, 3139, 3599, 4306 en 6999 bouws.

b) Van achtereenvolgens 23 944, 6 099, 9 358, 7 253 en 36 439 bouws der in deze kolom bedoelde gronden waren de verhuurders individueele bezitters. Onder de in 1894 bij geregistreerd contract verhuurde gronden waren ook begrepen 69½ bouws in agrarischen eigendom bezeten gronden (in Madioen). Het getal geregistreerde overeenkomsten beliep in elk der opgegeven jaren respectievelijk 16 335, 2 003, 3 179, 6 289 en 33 330. Het getal ondernemers, die de door hen gesloten huurovereenkomsten ter registratie aanboden, beliep: in 1890 206, in 1891 61, in 1892 64, in 1893 73 en in 1894 133, en onder dezen achtereenvolgens 31, 93, 99, 17 en 26 vreemde Oosterlingen.

c) Hieronder 6 bouws voor den aanleg van houtstapelplaatsen en trambanen.

Hieronder volgt een gewestelijk overzicht van de in het voorafgaand staatje in totaal vermelde grondverhuringen van 1894, met afzonderlijke vermelding, althans voor sommige gewesten, voor welke doelainden de gronden door anderen dan suikerfabrikanten werden gehuurd.

GEWESTEN.	Aantal bouws gehuurd bij geregistreerd contract.	Aantal bouws op andere wijze gehuurd (voor zoover deze verhuringen bij het bestuur bekend werden).	Te zamen.
Preanger Regentschappen	346	206	552
Cheribon	206	7 968	8 174
Tagal	a) 7 083	b) 4 359	11 442
Pekalongan	c) 879	d) 4 830	5 709
Samarang	e) 3 496	f) 58	3 554
Japara	g) 2 372	h) 8 319	10 691
Rembang	i) 6	399	405
Soerabaija	„	k) 28 994	28 994
Pasoeroean	1 306	8 799	10 105
Probolinggo	l) 27	9 191	9 218
Bezoeki	m) 34 859	n) 6 881	41 740
Banjoemas	o) 814	p) 2 662	3 483
Bagelen	1 384	215	1 599
Kadoe	190	q) 287	477
Madioen	130	r) 4 642	4 772
Kediri	4 100	s) 9 852	13 952
Totalen.	57 198	97 669	154 867

a) Hiervan o.a. voor de teelt van padi 109 en voor die van cassave 22 bouws.

b) Hiervan o.a. voor de teelt van padi en van cassave respectievelijk 347 en 53 bouws en voor de oprichting van gebouwen 2 bouws.

c) Hiervan o.a. 890 bouws voor de teelt van indigo.

d) Hiervan o.a. 588, 14, 738 en 153 bouws respectievelijk voor de teelt van padi, katjang, indigo en andere gewassen en 2 bouws voor de oprichting van gebouwen.

e) Hiervan o.a. voor de teelt van padi 39, voor die van indigo 377 bouws en 1 bouw voor de oprichting van gebouwen.

f) Hiervan o.a. 22 bouws voor de oprichting van gebouwen.

g) Hiervan o.a. 2 bouws voor de oprichting van eene houtstapelplaats en 2 bouws voor den aanleg van eene trambaan tot vervoer van suikerriet.

h) Hiervan o.a. 252 en 52 bouws, respectievelijk voor de teelt van padi en van katjang.

i) Hiervan o.a. 1 bouw voor de oprichting van eene houtstapelplaats en den aanleg van trambanen.

k) Hiervan o.a. 5010, 33, 437 en 81 bouws voor de teelt respectievelijk van padi, tabak, katjang en andere gewassen, en 3 bouws voor de oprichting van gebouwen.

l) Hiervan o.a. 4 bouws voor de teelt van tabak.

m) Hiervan alleen 33 205 bouws voor de tabaks-cultuur.

n) Hiervan o.a. 718 bouws als voren.

o) Hiervan o.a. 10 bouws voor de oprichting van gebouwen.

p) Hiervan o.a. 13 bouws voor de teelt van katjang en 4 bouws voor den bouw van tijdelijke woningen voor het personeel der Serajoe-dal-Stoomtram-Maatschappij.

q) Hiervan o.a. 73 en 68 bouws respectievelijk voor de teelt van padi

[1] O. a. gingen de verhuringen in Soerabaija alle buiten het bestuur om, terwijl in de afdeelingen Patti en Koedoes der residentie Japara verscheidene overeenkomsten, als strijdig met de wet, niet konden worden geregistreerd, en de huurders er tegen opzagen om nieuwe contracten, die door honderden verhuurders op nieuw zouden moeten worden onderteekend, aan te bieden. Daarentegen had in Bezoeki alléén registratie plaats van 22 128 overeenkomsten, welke betrekking hadden op grootendeels voor de tabakscultuur gehuurde gronden tot eene uitgestrektheid van 34 859 bouws (verg. het gewestelijk overzicht).

en andere gewassen en 1 bouw voor de oprichting van steenbakkerijen.

r) Hiervan o. a. 654, 46 en 522 bouws respectievelijk voor de teelt van padi, katjang en andere gewassen en 2 bouws voor de oprichting van gebouwen.

s) Hiervan o. a. 66 en 3098 bouws respectievelijk voor de teelt van padi en van andere gewassen.

De termijn, waarvoor verhuurd werd bij geregistreerde overeenkomsten, was voor de teelt van padi zelden langer dan twaalf maanden, voor de suikercultuur gewoonlijk een oogstjaar, voor de teelt van tabak in Bezoeki echter 4 à 5 jaren, terwijl, waar men den grond bestemde voor de oprichting van gebouwen, dan wel voor de indigocultuur, de grond mede meestal voor langer dan één jaar verhuurd werd.

De huurprijzen der voor de suikercultuur gehuurde gronden liepen weder zeer uiteen, en wel, zooals uit de voor 1894 verstrekte opgaven blijkt, van f 5 tot f 130 per bouw. Gewestelijk zijn de volgende cijfers genoemd: Preanger Regentschappen f 5 à f 30, Cheribon f 7½ à f 50, Tagal f 25 à f 40, Pekalongan f 12 à f 42, Samarang f 25 à f 50, Japara f 15 à f 60, Rembang f 13 à f 20, Soerabaja f 24 à f 75, Pasoeroean f 15 à f 130, Probolinggo f 30 à f 60, Bezoeki f 40 à f 50, Banjoemas f 25 à f 50, Bagelen f 30 à f 60, Kedoe f 40 à f 60, Madioen f 6½ à f 15 en Kediri f 10 à f 50.

De klachten over niet nakoming van hunne verplichtingen, hetzij van de zijde der huurders, hetzij van de zijde der verhuurders welke hier en daar voorkwamen in Cheribon, Japara, Soerabaja, Bezoeki, Bagelen en Kediri, liepen over niet tijdige levering of teruglevering van den grond, over het niet nakomen van andere gestelde voorwaarden, over het wegnemen van dijken (galengans) op voor de suikercultuur gehuurde sawah's, over verkeerde opmeting van de verhuurde gronden, enz. In de meeste gevallen konden de geschillen op minnelijke wijze worden bijgelegd.

Naar aanleiding van de door een der gewestelijke bestuurders uitgesproken meening, dat contracten betreffende het huren van grond ten behoeve van de suikerindustrie, gesloten 2 tot 5 jaren vóór de inbezitneming van den grond, niet vatbaar zouden zijn voor registratie wanneer de bedongen huurschat dadelijk was betaald, is in November 1894, bij circulaire van den directeur van binnenlandsch bestuur, aan de residenten medegedeeld dat de Indische Regeering eene dergelijke opvatting niet deelt, en dat zoolang de bepalingen te dien opzichte nog niet zijn gewijzigd [1]), de bedoelde contracten kunnen worden geregistreerd, wanneer uit het onderzoek, in te stellen ingevolge art. 9 (1ste lid) ordonnantie in Indisch Staatsblad 1871 n°. 163, juncto Indisch Staatsblad 1894 n°. 52, is gebleken dat zij geene verboden bedingen (betreffende zoogenaamde over- en dubbelhuur) bevatten als bedoeld bij het 2de en 3de lid van art. 6 van laatstgenoemd Staatsblad. Ingeval echter mocht blijken dat over een termijn van meer dan één jaar de huursom is vooruitbetaald, is den residenten aanbevolen de huurders te wijzen op het bepaalde bij art. 1 der ordonnantie in Indisch Staatsblad 1879 n°. 209, waarbij dergelijke bedingen of betalingen nietig zijn verklaard. Bij dezelfde gelegenheid heeft de Indische Regeering de verwachting uitgesproken dat, ten einde te voorkomen dat de registratie in dergelijke gevallen den indruk zou maken dat het doen of bedingen der vooruitbetalingen officieel wordt goedgekeurd, de hoofden van gewestelijk bestuur, daarbij handelende in den geest der kabinetscirculaire van 5 Februari 1894 n°. 18 (zie 't vorig verslag, blz. 84) de beide partijen er toe zullen weten te brengen om bij de in 't vervolg te sluiten huurovereenkomsten de vooruitbetaling te beperken tot het jaar voorafgaande aan dat der levering van den gehuurden grond.

Met het oog op de omstandigheid, dat ten gevolge van de lage suikerprijzen, de eigenaars van suikerondernemingen zich verplicht zien hunne uitgaven zooveel mogelijk te beperken, heeft de Indische Regeering het in Februari jl. noodig geoordeeld den gewestelijken bestuurders te doen aanbevelen er wel op te letten, dat aan de betrokken bevolking geen onevenredig groot aandeel worde opgelegd in de winstderving welke de suikerindustrie lijdt. Tevens werd hun verzocht de Regeering op de hoogte te houden van de vermindering, welke de aan de bevolking in den een of anderen vorm ten goede komende betalingen ten gevolge van de bedoelde crisis ondergaan.

Ontginning door inlanders van woesten (niet tot de dessa's behoorenden) grond. Blijkens de ter zake ontvangen opgaven werd gedurende 1894 in de gouvernementslanden van Java en Madura aan 30399 inlanders op aanvrage domeingrond ter ontginning afgestaan, op den voet van Indisch Staatsblad 1874 n°. 79, en zulks tot eene gezamenlijke uitgestrektheid van 22860 bouws, welk laatste totaal over de vijf voorafgegane jaren gemiddeld per jaar had bedragen 29057 bouws, ter ontginning afgestaan aan gemiddeld 33520 aanvragers. Van de vóór 1894 verleende vergunningen van dezen aard kwamen er in dat jaar 1389, betrekking hebbende tot 1378 bouws, te vervallen, hetzij door overlijden of vertrek van den aanvrager, hetzij wegens bevonden ongeschiktheid van den grond, doch in hoofdzaak wegens het niet nakomen van de bij de vergunning gestelde voorwaarden, terwijl zulks in de vijf voorafgegane jaren gemiddeld per jaar het geval was geweest met 2336 vergunningen, die betrekking hadden tot gemiddeld 1942 bouws.

Wegens eigenmachtige ontginning werden in 1894, overeenkomstig art. 8 der ontginnings-ordonnantie, met tewerkstelling aan de publieke werken voor den kost zonder loon, gestraft 4328 personen (tegen 2754 in 1893) waarvan alleen 1156 in Rembang. Den overtreders werd de verdere bearbeiding van de gronden verboden, totdat zij in het bezit zouden zijn van het vereischte ontginningsbewijs. Bij de opsporing van clandestiene ontginningen werd over 't algemeen weinig medewerking ondervonden van de dessahoofden die veelal voordeel trekken uit de ongeoorloofde ontginningen en ongaarne bevriende dessagenooten aanklagen.

Wat betreft de verplichting tot den aanleg van terrassen, een voorstel van den directeur van binnenlandsch bestuur om de tot dusver bij terrassenaanleg gewoonlijk gevolgde werkwijze te verlaten en eene andere, minder arbeid eischende methode aan te nemen, gaf der Indische Regeering op 't eind van 1894 aanleiding dien hoofdambtenaar te wijzen op het sinds tal van jaren bij herhaling en op afdoende wijze geconstateerde nut van de aangenomen werkwijze en op de mogelijkheid, om die, bij eene doelmatige leiding door de Europesche en inlandsche ambtenaren, toe te passen zonder belangrijken druk voor de bevolking, waardoor de hier en daar nog geopperde bezwaren wel geleidelijk zullen verdwijnen. Tevens werd in herinnering gebracht dat het geenszins de bedoeling is om die wijze van terrasseering *overal* toe te passen, doch haar integendeel alleen daar in practijk te brengen waar de geaardheid van het terrein zulks vordert.

Het op blz. 88 van het vorig verslag bedoeld ontwerp tot herziening der ontginningsordonnantie was tijdens de afsluiting van de mededeelingen voor deze rubriek, in behandeling bij den Raad van Indië.

Het volgende overzicht bevat eene gewestelijke statistiek van de in 1894 uitgereikte ontginningsbewijzen.

[1]) Blijkens berichten van October 1894 bestond bij de Indische Regeering het voornemen om ten opzichte van dit onderwerp eene partieele voorziening te treffen, in afwachting van het tot stand komen eener herziene verhuurordonnantie. Met betrekking tot laatstbedoelde aangelegenheid zij herinnerd (verg. vorig verslag, blz. 88 en noot 1 aldaar), dat de door het lid van den Raad van Indië, den heer J. MULLEMEISTER ontworpen ordonnantie van zulk een ingrijpenden aard was gebleken dat het raadzaam scheen om, alvorens over te gaan tot de gewenschte eindregeling, te kunnen beschikken over vollediger — in Juli 1894 aan de betrokken residenten gevraagde — gegevens omtrent den actueelen toestand met betrekking tot de grondverhuur dan de heer MULLEMEISTER reeds had kunnen bijeenbrengen. Nadat gebleken was (in Juni jl.) dat die nieuwe gegevens den Gouverneur-Generaal hadden bereikt heeft de overweging hier te lande dat de vaststelling van eene nieuwe regeling op zich zelf reeds als een voordeel is te beschouwen, ook al mocht door de practijk blijken dat zij niet dadelijk aan alle eischen voldoet — aan welke eventueele gebreken dan later kon worden tegemoet gekomen — er toe geleid den Landvoogd te verzoeken de noodige maatregelen te nemen opdat de in uitzicht gestelde regeling nog in den loop van 1895 haar beslag krijge.

GEWESTEN.	Vergunningen aan inlanders tot ontginning van domeingrond, in 1894 verleend, en wel — naar gelang van de grootte of de begrenzing, enz. der aangevraagde terreinen — bij beschikking van: districtshoofden, aan onderstaand aantal personen.	districtshoofden, gezamenlijk voor de volgende uitgestrektheid (in bouws). a)	assistent-residenten, aan onderstaand aantal personen.	assistent-residenten, gezamenlijk voor de volgende uitgestrektheid (in bouws).	residenten, aan onderstaand aantal personen.	residenten, gezamenlijk voor de volgende uitgestrektheid (in bouws).	Totaal. der personen die ontginningvergunningen verkregen.	Totaal. der bij de vergunningen bedeelde uitgestrektheden (in bouws).	Gemiddeld betrof dus elke vergunning (per persoon) onderstaande uitgestrektheid (in bouws van 500 vierkante Rijnlandsche roeden):
Bantam	0 271	5 440	„	„	„	„	0 271	5 446	0.204
Krawang	92	140	„	„	29	85	121	174	1 218
Preanger Regentschappen	3 039	0 661	067	002	1 010	777	0 120	4 040	0.330
Cheribon	4,085	989	0	1	084	022	0 274	1 212	0.200
Tagal	1 505	751	„	„	318	316	1 823	1 067	0 292
Pekalongan	845	305	„	„	476	405	4 121	830	0 370
Samarang	497	394	„	„	0	11	508	404	0.300
Japara	855	729	„	„	37	30	892	760	0.430
Rembang	81	48	„	„	142	139	223	187	0 410
Soerabaija	74	78	„	„	128	98	203	176	0.433
Pasoeroean	41	34	„	„	1 071	4 600	1 712	1 643	0 480
Probolinggo	70	80	„	„	132	1 119	002	039	4.04
Bezoeki	4 226	1 488	103	105	96	430	1 505	1 789	1 04
Banjoemas	4 031	1 608	1	1	036	1 970	2 200	3 588	1 291
Bagelen	058	349	„	„	„	„	050	340	0 005
Kadoe	217	157	„	„	8	4	205	101	0 357
Madioen	„	„	„	„	21	3	21	3	0 74
Kediri	075	500	„	„	44	58	1 019	057	0 322
Madura	233	127	„	„	„	„	233	127	0 273
Totalen	23 895	10 061	850	769	5 048	6 030	30 399	22 860	0.370
In 1893 waren de totalen	01 120	45 384	335	370	6 547	7 203	28 010	22 884	0.406

a) Bij de totalen van elk gewest is de oppervlakte tot geheele bouws afgerond.

Uitgifte van grond in erfpacht. Nopens de queestie van canonverlaging voor de erfpachtsperceelen welke vóór 1877 zijn uitgegeven (zie vorig verslag, bls. 89), heeft de Regeering hier te lande in Augustus jl. als hare meening aan het Indisch Bestuur doen kennen dat, daargelaten de vraag of de behoefte aan verlaging wel zoo noodig is als vroeger werd voorgesteld, de bestaande omstandigheden geen voldoende aanleiding opleveren om wijziging te brengen in den eenmaal in overleg tusschen de Regeering en de belanghebbenden, of overeenkomstig de aanbieding van belanghebbende zelven, vastgestelden canon.

In 1894 moesten weder verscheidene erfpachtsaanvragen in advies worden gehouden, zoowel in verband met de belangen der gouvernements-koffiecultuur, ingevolge de nieuwe regeling, als met het in de residentie Bezoeki nog in gang zijnde onderzoek naar de gronden, die in aanmerking komen voor eene uitbreiding der bij ordonnantie van 2 Juni 1890 (Indisch Staatsblad n°. 115) vastgestelde boschreserve (zie 't vorig verslag, blz. 204). Terwijl de bezwaren die de afdoening van ettelijke aanvragen weerhielden, namelijk die welke verband hielden met de van regeeringswege te nemen beslissingen omtrent het tegenover de Liberia-koffie aan te nemen standpunt en in zake een door den wetenschappelijken adviseur voor de koffiecultuur gedaan voorstel om belangrijke uitgestrektheden woesten grond te reserveeren voor de gedwongen en vrijwillige koffieteelt en mitsdien van de uitgifte in erfpacht uit te sluiten, sedert konden worden uit den weg geruimd, [1]) zoodat die aanvragen voor eventueele toezegging in aanmerking konden worden gebracht, was dit laatste niet het geval met de aanvragen betrekking hebbende op de afdeeling Malang der residentie Pasoeroean. Reeds in de Koloniale Verslagen van 1890 (bls. 19) en van 1892 (blz. 202) werd er op gewezen, hoe in die afdeeling, als een gevolg van de omstandigheid, dat, bij het op ruimere schaal in exploitatie komen van de bestaande erfpachtsondernemingen, deze hoe langer zoo meer arbeidskrachten tot zich trokken, de inlandsche koffietuinbezitters allengs meer te kampen kregen met gebrek aan handen voor pluk- en bereiding van hun product, waardoor jaarlijks, tot groot nadeel zoowel van de bevolking als van den lande, een deel van den oogst te loor ging. Een plaatselijk onderzoek, ingevolge opdracht van de Regeering, in 1891 in Malang ingesteld door den toenmaligen directeur van binnenlandsch bestuur, bevestigde niet alleen de nadeelen, aan de bedoelde concurrentie voor de inlandsche koffieondernemers verbonden, maar bracht tevens aan het licht, dat de uitgifte in erfpacht van woeste gronden in genoemde afdeeling reeds in zoodanige mate had plaats gehad, dat voor de uitbreiding van den eigen landbouw en van de vrijwillige koffieteelt der bevolking nog slechts betrekkelijk geringe uitgestrektheden gronds beschikbaar waren, weshalve de directeur reeds toen in overweging gaf de verdere uitgifte te staken. In afwachting van de omstreeks dien tijd aanhangige overwegingen met betrekking tot het koffievraagstuk in het algemeen, bleef dit voorstel aanvankelijk in beraad, doch kwam weder aan de orde nadat de Regeering tot eene conclusie was gekomen omtrent de ten opzichte van de gouvernements-koffiecultuur te volgen gedragslijn. Aangezien de neder nopens het denkbeeld geraadpleegde adviseurs de staking van het verder uitgeven van gronden in erfpacht, voor zooveel de afdeeling Malang betreft, eenparig voorstonden, heeft de Indische Regeering in October 1894 in dien zin beslist, en wel door in beginsel aan te nemen om op aanvragen om uitgifte in erfpacht van woeste gronden in de afdeeling Malang (hoedanige aanvragen trouwens al sedert 1891 buiten beschikking waren gelaten) in den vervolge afwijzend te beschikken. Voor eene formeele regeling van deze aangelegenheid, door namelijk genoemde afdeeling in haar geheel alsnog te rangschikken onder de bij Koninklijk besluit aangewezen streken, die beschikbaar moeten blijven ten dienste der aan de verplichte levering onderworpen koffiecultuur — zie voor zoodanige aanwijzing met betrekking tot de residentie Pasoeroean het Koninklijk besluit in Indisch Staatsblad 1878, n°. 345 — zal de tijd eerst gekomen zijn wanneer de onderzoekingen van den wetenschappelijken adviseur voor de koffiecultuur zoover gevorderd zullen zijn, dat omtrent eene meer algemeene herziening van de voor Pasoeroean en andere koffiegewesten bestaande zoogenaamde reserveeringsbesluiten eene beslissing zal kunnen genomen worden.

Zoowel de hierboven besproken oorzaken als de omstandigheid dat een 40-tal aanvragen in advies werden gehouden in afwachting van de beslissing nopens het door de Indische Regeering aanhangig gemaakte denkbeeld om eene ruimere toepassing te geven aan het stelsel van openbare aanbieding in erfpacht, van welk denkbeeld echter (zie vorig verslag, bls. 89) sedert werd afgezien, hadden ten gevolge dat de (voorloopige) toewijzing in 1894 van tot dusver onafgedaan gebleven aanvragen zich bepaalde tot de *toezegging* van slechts 21 perceelen, welk getal in 1892 en 1893 achtereenvolgens bedragen had 92 en 31. Van deze 21 perceelen werd er 1, na opgemeten en in kaart gebracht te zijn, nog in hetzelfde jaar afgestaan. En daar bovendien definitief kon worden besloten tot de uitgifte van 151 perceelen, waarop in vorige jaren erfpachtsrecht was toegezegd, en van 2 perceelen zonder voorafgaande toezegging, werd dus in het geheel afgestaan hetzelfde aantal perceelen als in 1892, namelijk 154, tegen 113 in 1893.

Ingeschreven, dat wil zeggen door de aanvragers *aanvaard*, werden de in bijlage T hierachter vermelde 128 perceelen (waarvan 83, die in 1894, en 45, die in vorige jaren waren afgestaan),

[1]) De inzichten der Indische Regeering omtrent de bedoelde onderwerpen werden respectievelijk in September 1894 en Maart 1895 aan de betrokken autoriteiten medegedeeld. Omtrent nadere bijzonderheden zij verwezen naar hoofdstuk O, afd. I.

gezamenlijk groot 37821 bouws, terwijl in 1893 op hetzelfde aantal perceelen, doch tot eene gezamenlijke uitgestrektheid van 31467 bouws, erfpachtsrecht werd gevestigd. [1]) Van de in 1894 aanvaarde perceelen welke, met uitzondering van een enkel, hetwelk door een Chinees werd aanvaard, alle ten name van Europeanen of cultuurmaatschappijen werden ingeschreven, dienden er 21 tot uitbreiding van bestaande ondernemingen; deze perceelen werden niet voor den vollen termijn van 75 jaren afgestaan, doch voor den verderen duur van het erfpachtsrecht, gevestigd op vroeger aan de aanvragers uitgegeven gronden.

Ten opzichte van 3 perceelen in de Preanger Regentschappen en 1 in elke der residentiën Soerabaija en Kediri werd in de erfpachtsakte het beding opgenomen, dat de teelt van koffie zou zijn uitgesloten [2]), terwijl met betrekking tot 16 perceelen in Bezoeki, met het oog op hunne ligging in de spoorwegstreek Djember–Banjoewangi, aan de gebruikelijke voorwaarden tot kosteloozen afstand door de erfpachters van de c. q. voor openbaar verkeer te bestemmen strook gronds (zie Bijblad op het Indisch Staatsblad, n°. 3854), weder de bepaling werd toegevoegd dat de ondernemers geen aanspraak zullen kunnen doen gelden op vergoeding voor eventueel aan gebouwen en plantsoenen toe te brengen schade.

Voor de meeste der in 1894 aanvaarde perceelen, namelijk voor 73 van de 128, werd de canon bepaald op f 1 per bouw 's jaars, voor 6 zelfs op f 0,75, f 0,50 en f 0,25. Ter zake van de 49 andere zal die betaling bedragen: voor 4 f 1,25, voor 22 f 1,50, voor 2 f 1,75, voor 17 f 2, voor 1 f 2,50 en voor 3 (gelegen in het district Tjihea der afdeeling Bandoeng van de residentie Preanger Regentschappen, in het district Djaboeng der afdeeling Modjokerto van de residentie Soerabaija, en in het district Tempeh der afdeeling Loemadjang, van de residentie Probolinggo) respectievelijk f 3, f 4 en f 5.

Terwijl de in 1894 aanvaarde perceelen, zooals uit het bovenstaande blijkt, betrekking hadden op 37821 bouws, vervielen in dit jaar de erfpachtsrechten op 2455 bouws wegens terugkeer van perceelen aan het Gouvernement (zie de reeds vermelde bijlage T, sub II). [3]) Daarentegen moest de ingeschreven uitgestrektheid der erfpachtsgronden weder worden vermeerderd met 192 bouws wegens de inschrijving in 1893 van het perceel, bedoeld in noot 1 op deze bladzijde, en met 52 bouws in verband met het verstrekken van verbeterde opgaven omtrent de uitgestrektheid van een tweetal vroeger ingeschreven perceelen. Een en ander wordt nader toegelicht in de noten, behoorende bij het volgende gewestelijk overzicht van het aantal en de gezamenlijke uitgestrektheid van de op ult. 1894 in handen van ondernemers zich bevindende erfpachtsperceelen op Java, voor zooveel namelijk betreft die gronden waarop, toen zij in erfpacht werden afgestaan, nog geen titel was gevestigd. [4])

GEWESTEN.	Totalen over de jaren 1873 t/m 1893.		Aanvaard in 1894.		Aanvaard in de opgegeven 22 jaren	
	Aantal perceelen.	Aantal bouws. a)	Aantal perceelen.	Aantal bouws. a)	Aantal perceelen.	Aantal bouws. a)
Bantam	8	859	"	"	8	859
Krawang	7	1 026	"	"	7	1 026
Preanger Regentschappen	b) 551	b) 63 601	25	5 609	576	69 210
Cheribon	14	1 701	4	199	18	1 900
Tagal	c) 4	c) 1 062	4	141	8	1 203
Pekalongan	d) 50	d) 6 098	2	565	52	6 663
Samarang	66	6 022	"	"	66	6 022
Japara	20	4 241	1	306	21	4 547
Soerabaija	e) 24	e) 5 680	7	836	31	6 516
Pasoeroean	f) 105	f) 72 436	1	15	106	72 451
Probolinggo	72	27 318	1	37	73	27 355
Bezoeki	120	47 641	65	23 098	185	70 738
Banjoemas	4	1 249	"	"	4	1 249
Bagelen	13	605	"	"	13	605
Kadoe	22	4 330	"	"	22	4 330
Madioen	44	9 351	1	171	45	9 522
Kediri	g) 314	g) 84 605	25	6 934	339	91 539
Totalen	h) 1332	h) 343 115	128	37 821	1460	380 936

a) De uitgestrektheid van elk perceel is tot volle bouws afgerond.

b) Verminderd met 3 perceelen en 1182 bouws wegens terugneming in hun geheel van de perceelen Tjiti-in (52 bouws) en Tjidoerian of Tjirangkong (319 bouws) en van het overblijvende gedeelte van Tjiti-in II (346 bouws) zoomede van gedeelten der perceelen Pondok Bitoeng I en II (475 bouws) en vermeerderd met 20 bouws doordien de oorspronkelijke grootte van Pondok Bitoeng I niet 510, maar 530 bouws bleek te hebben bedragen.

c) Verminderd met 2 perceelen (Randoesanga en Sirantjong) en 818 bouws wegens terugneming van grond.

d) Verminderd met 2 perceelen (Kajoe Akang I en II) en 261 bouws wegens terugneming van grond.

e) Vermeerderd met 1 perceel (Wonokerso) van 192 bouws, van welke inschrijving — op 31 October 1893 — eerst na de afsluiting van het vorig verslag te Batavia bericht werd ontvangen.

f) Verminderd met 2 perceelen (Mangoen-andjero en Pawon Sewoe) en 231 bouws, wegens terugneming van grond. Bovendien verminderd met 8 perceelen en vermeerderd met 32 bouws, wegens vestiging, na hermeting, van een nieuw erfpachtsrecht op de onderneming Boemiredjo in Pasoeroean als een perceel en tot eene uitgestrektheid van 567¹⁴⁹/₅₀₀ bouws, welke onderneming tot dusver te boek stond als 5 perceelen (ingeschreven respectievelijk in 1877, 1877 en 1883) van 534⁴⁷¹/₅₀₀ bouws.

g) Verminderd met 1 perceel (Sarah Bombang) en 473 bouws wegens vervallenverklaring van het erfpachtsrecht (zie bijlage T). De op blz. 90 van het vorig verslag verstrekte opgave omtrent het aantal en de uitgestrektheid der perceelen in Kediri (315 en 85 084 bouws), waaromtrent twijfel bestond, is bij nader onderzoek de juiste gebleken.

h) Naar gelang van het jaar van inschrijving was het aantal perceelen en de uitgestrektheid — met toepassing van de tot ult. 1894 geregulariseerde veranderingen ontstaan door terugneming van gronden als anderszins — als volgt (waarbij valt op te merken dat de verandering, ontstaan door de vestiging van het nieuwe erfpachtsrecht op het in noot f bedoelde perceel, geheel is gebracht voor rekening van het jaar 1883).

Jaren.	Aantal perceelen.	Aantal bouws.	Jaren.	Aantal perceelen.	Aantal bouws.
1873	1	350	Per transport	520	146 906
1874	18	5 833	1884	60	15 129
1875	58	11 583	1885	96	24 083
1876	41	9 551	1886	54	9 019
1877	30	9 701	1887	69	10 414
1878	46	11 248	1888	30	6 280
1879	50	14 700	1889	78	19 819
1880	57	14 810	1890	86	18 658
1881	70	23 372	1891	60	10 428
1882	62	24 566	1892	127	28 180
1883	66	21 082	1893	128	31 407
Transporteeren	520	146 906	Totalen	1 332	343 115

Van de in 1894 of vroeger, hetzij alleen nog toegezegde, hetzij reeds definitief afgestane maar nog niet ingeschreven perceelen waren er op ult. 1894 198 ten opzichte van welke — daar de termijn voor de indiening van kaarten en meetbrieven of die voor de inschrijving van de erfpacht nog niet verstreken was — de aanvragers nog aanspraken konden doen gelden. Het waren 80 reeds afgestane perceelen (gezamenlijk groot 28 525 bouws) en 118 perceelen (naar schatting gezamenlijk groot 72 306 bouws) die nog slechts waren toegezegd. Aan verscheidene aanvragers, die konden aantoonen zich niet tijdig de vereischte kaarten en meetbrieven te hebben kunnen verschaffen, werd uitstel verleend van den termijn van zes maanden bij het toezeggingsbesluit gestipuleerd voor de indiening daarvan, terwijl ook in sommige gevallen, doch in mindere mate, termen werden gevonden tot verlenging van den termijn insgelijks van zes maanden, die bij definitieve toewijzing van de begeerde perceelen den aanvragers gelaten pleegt te worden voor de inschrijving van het erfpachtsrecht in de openbare registers.

Werden tot dusver termijnsverlengingen als boven bedoeld steeds bij regeeringsbesluit verleend, in December 1894 (Indisch Staatsblad n°. 276) besloot de Gouverneur-Generaal de bemoeienis der Regeering in deze te beperken. Aan de hoofden van gewestelijk bestuur is alsnu bevoegdheid verleend om hunnerzijds verlenging toe te staan zoowel van de door de Regeering gestelde termijnen voor de vestiging van eenig zakelijk recht, dus ook van het erfpachtsrecht, op perceelen gouvernementsgrond, als voor de indiening van kaarten en meetbrieven van in erfpacht toegezegde woeste gronden, mits daartoe door belanghebbenden tijdig, d. i. voor het

[1]) Hieronder begrepen een mede in de bijlage hierachter vermeld perceel in de residentie Soerabaija, groot ruim 192 bouws, hetwelk in 1893 was aanvaard, doch van welke inschrijving te Batavia eerst kennis werd ontvangen na de afsluiting van de opgaven ten dienste van het vorig verslag.

[2]) In de opheffing van het verbod werd door de Indische Regeering bewilligd ten aanzien van de erfpachtsgronden der ondernemingen Boemiwangi en Tegalsari in de Preanger Regentschappen, Procpoeg in Tagal en Wonodadi in Pekalongan (gouvernementsbesluiten, dd. 29 Januari, 18 Mei, 8 en 14 Augustus 1894, n°. 19, 37, 12 en 14).

[3]) Van de vergunning tot teruggave van een aantal perceelen of gedeelten van perceelen, waartoe de Indische Regeering zich in 1894 of vroeger onder zekere voorwaarden had bereid verklaard, was op ult. 1894 door belanghebbenden nog geen gebruik gemaakt.

[4]) Over de gronden (waarvan de uitgestrektheid op ult. 1894 bedroeg 41 309 bouws), welke, toen daarop erfpacht werd gevestigd, reeds als koffiegronden te boek stonden, wordt lager in eene afzonderlijke rubriek gehandeld.

verstrijken van die termijnen, het verzoek wordt gedaan. Bij circulaire van den directeur van binnenlandsch bestuur dd. 31 December 1894 is den residenten ten overvloede onder de aandacht gebracht dat zij aan het vermelde besluit geene bevoegdheid kunnen ontleenen om op verzoeken van hooger bedoelde strekking eene afwijzende beschikking te nemen, terwijl voor zoover betreft de residentie Bezoeki, de verzoeken om verlenging van den termijn voor de indiening van kaarten en meetbrieven van in erfpacht toegezegde perceelen, gelegen in de zoogenaamde spoorwegstreek Djember-Banjoewangi, ook voor het vervolg bij de Indische Regeering behooren te worden voorgebracht (verg. blz. 157 van het verslag van 1893). Ook werd, door de bij Koninklijk besluit van 13 Maart jl. n°. 30 aangebrachte wijziging in de alinea's 3 en 4 van art 12 van het zoogenaamd agrarisch besluit (Indisch Staatsblad 1870 n°. 118, juncto Indisch Staatsblad 1872 n°. 116) [1], de gelegenheid geopend om de tot dusver aan de Regeering voorbehouden bevoegdheid tot het verleenen van vergunning voor het aanleggen van waterwerken op erfpachtsgronden en het gebruik aldaar van bestaande waterstroomen of leidingen, in zooverre die vergunningen op zich zelf staan en niet moeten geschieden tegelijk met eenige andere concessie, over te dragen aan een door den Gouverneur-Generaal aan te wijzen autoriteit.

Het volgend staatje toont aan hoe de bedoelde toezeggingen of definitieve toewijzingen van erfpachtsperceelen over de verschillende gewesten waren verdeeld en hoeveel er dagteekenden van vóór 1894.

GEWESTEN.		Toegezegd maar nog niet afgestaan. a)		Afgestaan maar nog niet aanvaard.	
		Aantal perceelen.	Aantal bouws. b)	Aantal perceelen.	Aantal bouws. b)
Bantam		6	2 367	"	"
Krawang		3	1 254	"	"
Preanger Regentschappen		28	7 828	8	1 113
Cheribon		"	"	"	"
Tagal		5	1 430	"	"
Pekalongan		2	66	"	"
Samarang		4	188	"	"
Japara		1	400	"	"
Rembang		1	400	"	"
Soerabaija		3	532	3	304
Pasoeroean		6	2 020	2	120
Probolinggo		1	250	4	1 866
Bezoeki		20	33 420	36	15 388
Banjoemas		"	"	"	"
Bagelen		5	123	"	"
Kadoe		1	250	"	"
Madioen		"	"	"	"
Kediri		32	21 778	27	9 734
Totalen		118	72 306	80	28 525
De toezegging of de definitieve toewijzing vond plaats in de jaren:	1881 t/m 1892	86	63 798	9	645
	1893	12	4 327	7	2 170
	1894	20	4 181	64	25 710
Totalen als boven		118	72 306	80	28 525

a) Waar in de aanvraag als geschatte grootte van het perceel tweeërlei uitgestrektheid was genoemd, of de opgegeven grootte verschilde met de taxatie der commissie van onderzoek, is het kleinste cijfer genomen.

b) Voor elk perceel is de uitgestrektheid tot volle bouws afgerond.

De in 1894 afgewezen erfpachtsaanvragen, waarvan sommige twee of meer perceelen tegelijk betroffen, waren 167 in getal (daaronder 6 van Chineezen), welke afwijzingen in de meeste gevallen (vergelijk de aanteekeningen in bijlage U hierachter) geschiedden, hetzij ter wille van de tegenwoordige of toekomstige belangen der inlandsche bevolking (om haar de noodige gronden te laten tot uitbreiding van cultures, inzameling van boschproducten of het weiden van vee), hetzij omdat de aangevraagde gronden beschikbaar dienden te worden gehouden voor de gouvernements-koffiecultuur. De afgewezen aanvragen voor gronden in Bezoeki waren 47 in getal en daaronder 13 (11 die elke tot twee of meer perceelen betrekking hadden) betreffende gronden in het district Rogodjampi der afdeeling Banjoewangi, welk district hoofdzakelijk betrokken is bij eene eventueele verlenging tot de afdeelings-hoofdplaats Banjoewangi van de in aanleg zijnde spoorweglijn Probolinggo-Djember-Panaroekan. [2] In 7 gevallen werden de aanvragen voor gronden in Rogodjampi geweigerd, o. a. uit overweging dat het op de aangevraagde gronden voorkomende bosch diende gereserveerd te blijven in het belang van de watervoorziening der lager gelegene streken, terwijl onder genoemde 7 afwijzingen er 3 behoorden, welke, met nog eene afwijzing, hierop waren gegrond, dat de terreinen voor een deel vielen binnen de grenzen van onder geregeld beheer gebrachte wildhoutbosschen. In de 5 andere gevallen moesten de gronden beschikbaar blijven voor de behoefte aan uitbreiding van den eigen landbouw der bevolking of voor de vestiging harerzijds van nieuwe nederzettingen. Uit de reeds vermelde bijlage U blijkt voorts nog, dat, in verband met het op blz. 109 hiervóór medegedeelde omtrent de uitgifte van woeste gronden in de afdeeling Malang, een 30-tal aanvragen met betrekking tot die afdeeling werden afgewezen.

Het over 1894 door de verschillende erfpachters — ook door hen die gewezen huurgronden in erfpacht bezaten (zie de volgende rubriek) aan canon verschuldigde bedroeg f 1 145 156,99^{5}, tegen f 1 148 530,80^{5} (volgens verbeterde opgaven) in 1893, of ruim f 3 300 minder.

Uit het volgend (verbeterd) overzicht blijkt hoe het in de laatste drie jaren gesteld was met de aanzuivering.

JAREN.	Verschuldigd aan canon	Aangezuiverd:		
		aan canon over het opgegeven jaar.	aan canon over vorige jaren.	Te zamen.
1892	a) f 912 062,21 1 081 628,63	f 435 350,50	f 542 598,05^{5}	f 977 948,55^{5}
1893	1 148 530,80^{5}	350 436,12^{5}	581 062,39	931 498,51^{5}
1894	1 145 156,99^{5}	340 609,03^{5}	698 699,16^{5}	1 039 306,19
Te zamen	4 287 378,67	f 1 126 391,95	f 1 822 293,61	f 2 948 755,56

a) Achterstand op 1 Januari 1892 (over 1891 f 634 302,24^{5} en over vorige jaren 277 759,96^{5}).

Derhalve bleef op 1 Januari 1895 nog aan te zuiveren (f 4 287 378,67 — f 2 948 755,56 =) f 1 338 623,11, namelijk op den canon over 1894 f 804 457,97 en op dien over vorige jaren f 534 165,14. Ofschoon evenals vroeger voor de gerechtelijke invordering van aan den lande toekomende erfpachtssommen, waar het te voorzien is dat daarmede het gewenschte gevolg zal worden verkregen, steeds het noodige werd verricht, kwam het ook in 1894 wenschelijk voor in vele gevallen eene andere gedragslijn te volgen, ten einde het Gouvernement niet noodeloos in proceskosten te doen vervallen.

Aan hoofdgeld voor de op de erfpachtsperceelen gevestigde arbeiders (met 1 Januari 1888 afgeschaft) was over 1887 en vroeger op ult. 1894 nog te innen f 545, tegen f 580 op ult. 1893.

Vervanging van huur door erfpacht. In 1894 had geen conversie van huur in erfpacht plaats, noch overschrijving ten name van het Gouvernement van in erfpachtsperceelen geconverteerde huurgronden. Alleen onderging de uitgestrektheid der gewezen huurperceelen verandering door de vestiging van een nieuw erfpachtsrecht tot de bij hermeting bevonden kleinere uitgestrektheid van 474 bouws op de in de residentie Pasoeroean gelegen onderneming Gangsiran, welke onderneming tot dusver had te boek gestaan

[1] Eene wijziging van art. 16 van het agrarisch besluit, met het doel om ook de afwijzing van erfpachtsaanvragen in die gevallen waarin het niet twijfelachtig is dat de afwijzing moet geschieden op grond van wettelijke bepalingen, van de Regeering op eene andere autoriteit over te dragen, is in behandeling.

[2] Van het van particuliere zijde aanhangig gemaakte denkbeeld betreffende spoorweganleg in de streek tusschen Djember en Banjoewangi voor particuliere rekening, met staatshulp, c. q. in den vorm van eene landconcessie, is sedert afgezien. Bij gouvernementsbesluit dd. 18 Juli 1895 no. 12 is door de Indische Regeering van deze hare beslissing aan den aanvrager, den heer H. J. Paivs kennis gegeven. Over deze aangelegenheid zal nader worden gehandeld in hoofdstuk L, afd. III.

met eene uitgestrektheid van 495 bouws. Op 1 Januari 1895 bleef derhalve het aantal geconverteerde huurperceelen 96 bedragen, doch met eene gezamenlijke uitgestrektheid van 41 309 bouws, d. i. 21 bouws minder dan op 1 Januari 1894 (verg. het staatje op blz. 92 van 't vorig verslag).

Het ter zake van deze perceelen aan canon verschuldigd en betaald bedrag is verscholen in de sommen, reeds hiervoor opgegeven (zie de voorgaande rubriek).

Verhuur van grond. Naar aanleiding van een verzoek van den huurder van het perceel Goenoeng Poentang in Bantam, waarvan de huur op 20 December 1893 was geëindigd (zie 't vorig verslag, blz. 92), dat hem zou worden toegestaan de inschrijving van het op dit perceel in Juli 1893 toegezegd erfpachtsrecht, welke inschrijving door hem niet tijdig was bewerkstelligd, alsnog binnen een nader vast te stellen termijn te doen plaats hebben, verklaarde de Indische Regeering zich in Juli 1894 bereid om bij notarieele akte eene overeenkomst aan te gaan, waarbij de geldigheid van het verstreken huurcontract zou worden beschouwd onder gelijke voorwaarden met één jaar te zijn verlengd, en tevens om, zoo de huurder daartoe binnen zes maanden nader het verzoek zou doen, de huurrechten in erfpacht te converteeren. De overeenkomst werd in October 1894 gesloten, ten gevolge waarvan op 1 Januari 1895 als huurperceelen te boek stonden: het perceel Tanah Lajapan (Cheribon), ter grootte van 798 bouws, en het bovenbedoeld perceel Goenoeng Poentang groot 530 bouws, waarvan de huursommen respectievelijk bedragen f 2,01 en f 2,51 per bouw 's jaars en de contracten achtereenvolgens eindigen op 10 Januari 1897 en 20 December 1895. Het door den huurder van laatstbedoeld perceel binnen den gestelden termijn ingediend nader verzoek om conversie van de huurrechten in erfpacht was in het begin van 1895 nog in behandeling.

Zooals reeds op blz. 92 van 't vorig verslag is vermeld, waren de gewezen huurperceelen Bonowati-Goeloewoeloeh en Simbarwangi in Kediri en Argalingga in de Preanger Regentschappen door de voormalige huurders in erfpacht aangevraagd. Wat laatstbedoeld perceel betreft, had de toezegging in erfpacht sedert plaats (gouvernementsbesluit dd. 3 April 1894 n°. 40), terwijl met betrekking tot de eerstgenoemde twee de Regeering zich daartoe eveneens bereid verklaarde in dier voege, dat zij den huurder de gelegenheid aanbood, om de vroegere huurovereenkomsten alsnog twee jaren te doen voortduren, om de huur vervolgens in erfpacht te converteeren. De voormalige huurder sloeg echter dit aanbod af en stelde tegen de Indische Regeering een eisch tot schadevergoeding in, omdat het bestuur zich inmiddels, op grond van de in het huurcontract opgenomen bedingen, in het bezit van de perceelen en van de daarop geplaatste gebouwen en inventarisgoederen had gesteld, ten einde de noodige maatregelen te nemen niet alleen voor den pluk en de bereiding van het koffieproduct, maar ook om aan den gewezen huurder te beletten zich van den oogst van 1894 meester te maken. De procedure, welke hiervan het gevolg was, was echter bij de afsluiting in Indië van dit gedeelte van het verslag nog niet beëindigd. Intusschen is besloten een deel dezer perceelen opnieuw in huur aan te bieden, tegen eene vaste jaarlijksche huursom van f 4 per bouw en een nader door gegadigden to bieden retributie voor de op de gronden aanwezige koffie-aanplantingen.

Behalve de reeds in 't vorig verslag vermelde twee stukken gouvernementsgrond, behoorende tot het havenemplacement te Tandjong Priok (Batavia) en dat ter hoofdplaats Soerabaija, bevonden zich bovendien op 't eind van 1894 in handen van huurders twee voor onbepaalden tijd verhuurde perceelen ter genoemde hoofdplaats, benevens een aan de eerstgenoemde gronden grenzend, mede tot het havenemplacement te Tandjong Priok behoorend perceeltje, ter grootte van 109 M²., hetwelk, gerekend van 1 Juli 1894 aan denzelfden huurder tot wederopzeggens in huur werd afgestaan tegen eene jaarlijksche huursom van f 0,60 per M².

Verkoop van grond. De gezamenlijke uitgestrektheid van de kleine stukken grond, die gedurende 1894 voor woonerven en nijverheidsinrichtingen aan particulieren in eigendom werden afgestaan, bedroeg 1 094 218 M²., uitmakende ruim 154 bouws, waarvoor aan koopsommen bedongen werd f 81 143,67. Over de verschillende gewesten zijn deze cijfers verdeeld als volgt:

GEWESTEN.	Uitgestrektheid (in M².).	Bedongen koopsommen.
ONDERHANDS VERKOCHT TEGEN TAXATIEPRIJS.		
Bantam	23 658	f 557,00
Batavia	7 643	3 336,90
Krawang	6 310	437,00
Preanger Regentschappen	392 182	8 376,35
Cheribon	22 066	1 612,25
Tagal	76 705	3 551,90
Pekalongan	19 468	902,50
Samarang	48 779	6 325,35
Japara	17 735	2 455,55
Rembang	5 177	592,30
Soerabaija	104 211	27 569,65
Passeroean	37 334	6 962,12
Probolinggo	58 136	2 938,95
Bezoeki	86 476	4 405,25
Banjoemas	27 426	2 343,05
Bagelen	5 058	671,60
Kadoe	20 159	1 974,55
Soerakarta	59	15,00
Madioen	93 552	2 638,35
Kediri	23 683	439,45
Madura	5 332	477,60
Totalen	1 081 149	f 77 573,67
PUBLIEK VERKOCHT BIJ OPBOD (Indisch Staatsblad 1876 n°. 117).		
Preanger Regentschappen	3 499	2 760,00
Probolinggo	9 570	810,00
Totalen	13 069	f 3 570,00
Totaal-generaal	1 094 218	f 81 143,67

Daar het bleek dat in weerwil van talrijke aanschrijvingen, aan de taxatie van te verkoopen gouvernementsgoed dikwijls weinig zorg werd besteed en vaak koopsommen werden gevorderd, welke in verhouding tot de waarde, die de te verleenen titel voor de aanvragers vertegenwoordigde, veel te laag moesten worden geacht, heeft de Indische Regeering in December 1894 den plaatselijken ambtenaren haren uitdrukkelijken wensch kenbaar gemaakt, dat in den vervolge behoorlijke prijzen worden bedongen. Ook heeft de Indische Regeering gemeend krachtige maatregelen te moeten nemen tegen het onwettig grondbezit op Java en Madura. Te dien einde heeft zij den directeur van binnenlandsch bestuur gemachtigd om alle onrechtmatige occupanten van gouvernementsgrond, die onwillig blijven daarop een wettigen titel aan te vragen en dien in de openbare registers in te schrijven, langs den gewonen weg van rechten tot ontruiming te dwingen, aanvangende met degenen die in staat kunnen worden geacht de proceskosten te voldoen. De verwachting wordt gekoesterd dat de hieruit voor den lande voortvloeiende uitgaven spoedig gedekt zullen zijn uit de opbrengst van den publieken verkoop der alsdan ter beschikking van de Regeering gekomen perceelen, uit de hoogere opbrengst der verpondingsbelasting en van het recht van overschrijving.

Wat betreft de overdracht op de hoofden van gewestelijk bestuur van de bevoegdheid om te beschikken op verzoeken van verlenging van den termijn van zes maanden, die bij afstand van grond in eigendom dan wel met recht van opstal (zie de volgende rubriek) aan de aanvragers gelaten pleegt te worden voor de inschrijving van den grond in de openbare registers, zij verwezen naar hetgeen daaromtrent reeds hiervóór onder de rubriek »*Uitgifte van grond in erfpacht*" is medegedeeld.

Uitgifte van grond met recht van opstal. Onder dezen titel werden in 1894 de volgende uitgestrektheden afgestaan.

GEWESTEN	Uitgestrektheid (in M²).	Verschuldigde betaling.
Preanger Regentschappen	227 210	f 9 404,35
Japara	38 350	598,15
Rembang	57 095	465,80
Soerabaija	81 335	2 882,60
Passeroean	174 942	3 541,15
Probolinggo	188 585	1 807,10
Bezoeki	108 010	2 731,05
Kediri	130 581	2 772,75
Totalen	1 007 038	f 24 082,05

Beschikking door het Gouvernement over grond in het bezit van derden. Ook in 1894 werd voor de uitvoering van landswerken in verschillende gewesten nu en dan beschikt over grond bij de inlandsche bevolking in gebruik, en zulke door onteigening bij minnelijke schikking op den voet van de dienaangaande bestaande administratieve voorschriften.

Te oordeelen naar het bedrag der uitgekeerde schadeloosstellingen, waren deze onteigeningen in eenige gewesten nog al van beteekenis. Zoo werd o. a. uit dien hoofde betaald f 54 832,40 voor gronden, benoodigd voor den bouw van een militair kampement te Tjimahi (Preanger Regentschappen) [1]; f 40 389,54 voor gronden in Kediri en f 38 411,29^{5} voor gronden in Pasoeroean, benoodigd voor den aanleg van den spoorweg Malang–Blitar; f 19 728,28 voor gronden, waarover beschikt werd ten behoeve van den in aanleg zijnden spoorweg Probolinggo–Djember–Panaroekan; f 1926,30 ten behoeve van den aanleg der Pategoean-werken (Pasoeroean); f 1564,78 voor dien van de Wadas- en Sekargedoeng leidingen (Tagal), zoomede f 1071 ten behoeve van de uitbreiding en verbetering der irrigatiewerken in de afdeeling Panaroekan (Bezoeki).

Afstand van grond met recht van gebruik. Onder dezen titel werd in 1894 afgestaan een perceel ter grootte van 145 M²., gelegen ter hoofdplaats Pakalongan en wel aan de Pekalongansche telephoonmaatschappij, welke den grond bestemde voor de oprichting van een centraalbureau.

§ 2. *Buitenbezittingen.*

1°. Gouvernementslanden.

Vervanging van erfelijk individueel bezit door eigendom. De op blz. 93 van 't vorig verslag bedoelde, van den resident van Menado gevraagde voorstellen nopens eene regeling van het hier genoemde onderwerp met betrekking tot de Minahassa, waren bij de afsluiting in Indië van de bijdrage voor deze paragraaf nog niet te Batavia ontvangen.

Verhuur van grond door inlanders aan niet-inlanders. Het volgend staatje geeft een overzicht van de in 1894 gesloten overeenkomsten van den hierbedoelden aard, voor zooveel daaromtrent meer of minder volledige opgaven werden ontvangen.

GEWESTEN.	District of afdeeling.	Aantal in 1894 gesloten huurovereenkomsten.	Huurtijd.	Huurprijs (per bouw 's jaars).	Uitgestrektheid van den gehuurden grond (in bouws).	De gronden waren bestemd voor:
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo . . .	Batang Alai.	21	20 jaar.	f 1,00	niet opgegeven.	tabakscultuur.
Id	Amandit.	a) 72	niet opgegeven.	niet opgegeven.	id.	id.
Id.	Tabalong.	2	20 jaar.	id.	id.	oprichting van tabaksloodsen.
Id.	Laboean Amas.	1	1 „	geen.	50	tabakscultuur.
Menado	Kema.	a) 1	niet opgegeven.	niet opgegeven.	2½	oprichting van tabaksloodsen.
Id.	Tondano.	a) 1	id.	id.	3	aanleg van koffiekweekbeddingen.

a) Voor zoover bekend, werden alleen deze contracten geregistreerd.

In geen der beide in het staatje genoemde gewesten kwamen klachten voor over niet-nakoming van de contracten. De op blz. 93 van 't vorig verslag bedoelde voorstellen tot wijziging van de verhuurordonnantie in de Minahassa (Indisch Staatsblad 1877 n°. 127), zijn nog bij de Indische Regeering in overweging.

Ontginning door inlanders van domeingrond. In de streken, alwaar voor de gouvernementslanden het ontginningsrecht der inlandsche bevolking bij ordonnantie is geregeld, namelijk de residentie Menado (Indisch Staatsblad 1879 n°. 89) en het eiland Bengkalis der residentie Oostkust van Sumatra (Indisch Staatsblad 1889 n°. 63) werd in 1894 slechts in de afdeelingen Kema en Tondano van eerstgenoemd gewest domeingrond ontgonnen tot eene uitgestrektheid van ruim 188 bouws, waartoe de vergunning door het districtshoofd werd verleend.

De door den resident van Menado ingediende nadere voorstellen tot wijziging der ontginningsordonnantie voor de Minahassa (zie 't vorig verslag, blz. 93) maken bij de Indische Regeering nog een punt van overweging uit.

Uitgifte van grond in erfpacht. Van de in 1894 ter afdoening voorgebrachte erfpachtsaanvragen, betreffende de gouvernementsgronden in de buitenbezittingen, werden er 10 afgewezen (waaronder 3 uit politieke overwegingen en 1 omdat de aanvraag al te groote uitgestrektheden betrof; verg. bijlage U hierachter) [1]), terwijl er 18 werden ingewilligd, betrekking hebbende op eene bij schatting berekende en in één geval bij opmeting gebleken uitgestrektheid van gezamenlijk 74 336 bouws, en wel 1 voor gronden ter Sumatra's Westkust [2]) (15 bouws) 5 voor gronden (5 perceelen) in de Lampongsche districten (20 828 bouws), 10 voor 41 793 bouws in 11 perceelen in Palembang, 1 voor een perceel van 10 000 bouws in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo en 1 voor 1700 bouws (in 2 perceelen) in de Minahassa (residentie Menado). Als gebruikelijk geschiedde de inwilliging steeds onder beding, dat zij als vervallen zou worden beschouwd, indien de belanghebbende zich niet binnen één jaar na de dagteekening der regeeringsbeschikking voor de inschrijving van het erfpachtsrecht had aangemeld.

Van de 20 afgestane perceelen werden er nog voor het einde van het jaar 3, en van de in 1893 en vroeger afgestane gronden 21 perceelen ingeschreven [3]). Deze 24 perceelen, te zamen groot 71 452 bouws, werden, met uitzondering van één perceel in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo, dat aan een Chinees werd afgestaan, alle ingeschreven ten name van Europeesche ondernemers, handelshuizen en handels- of bankinstellingen (verg. bijlage T hierachter). Van 3 der aanvaarde perceelen (respectievelijk in Palembang, de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo en Menado), gezamenlijk groot 7806 bouws, werden vóór de inschrijving meetbrieven opgemaakt. Voor de 2 laatstbedoelde perceelen werd de jaarlijksche pachtsom per bouw bepaald op respectievelijk f 0,25 en f 1, terwijl voor het andere, zoomede voor een niet-opgemeten perceel in de Lampongsche districten (groot 1280 bouws) de canon nader zal worden vastgesteld, in verband met het nog in behandeling zijnde denkbeeld om wijziging te brengen in de heffing van canon voor op de bezittingen buiten Java en Madura in erfpacht uit te geven woeste gronden (zie noot 2 op blz. 93 van 't vorig verslag) omtrent welk denkbeeld de adviezen zijn gevraagd van de betrokken hoofden van gewestelijk bestuur. Voor de overige 20, niet-opgemeten perceelen werd de canon op eene vaste som 's jaars voor het perceel in zijn geheel vastgesteld. Als grondslag diende de geschatte oppervlakte, berekend tegen een zeker bedrag per bouw; dat bedrag beliep voor 6 perceelen (22 190 bouws) f 0,20, voor 5 perceelen (37 295 bouws) f 0,25, voor 7 perceelen (2571 bouws) f 0,50 en voor 2 perceelen (310 bouws) f 1.

Kan dus voor 1894 weder eene niet onbelangrijke toeneming van het aantal erfpachtscontracten worden geconstateerd (in 1893 waren aanvaard 26 perceelen, gezamenlijk groot 102 043 bouws), voor 2 perceelen en 2954 bouws kwam in 1894 het erfpachtsrecht, ingevolge minnelijke terugneming door het Gouvernement, te vervallen (verg. daaromtrent bijlage T hierachter, sub II). In verband

[1]) Over eene uitgestrektheid van ruim 30 bouws werd op gronden gelegen om dit terrein tegen eene schadeloosstelling van f 4913,75 het servituut gelegd, dat daarop niet mag worden uitgeoefend de natte rijstbouw en de vischteelt.

[2]) In verband met de aanhangige plannen om ter Sumatra's Westkust de uitbreiding van de koffiecultuur als volksbelang te bevorderen (verg. vorig verslag, blz. 94) zijn in 1894 in dat gewest geen voor die cultuur geschikte gronden in erfpacht uitgegeven.

[3]) Voor 3 niet tijdig aanvaarde perceelen, waarvan er één in 1891 en 2 in 1893 werden afgestaan, werden in 1894 de aanvragers van hunne rechten vervallen verklaard.

met een en ouder stonden op ult. 1894 in de gouvernementslanden der buitenbezittingen te boek 116 erfpachtsperceelen, ter gezamenlijke uitgestrektheid van p. m. 412 009 bouws, over de verschillende gewesten verdeeld als volgt:

GEWESTEN	Aanvaard in 1873 t/m 1893.		Aanvaard in 1894 (zie voor nadere specificatie bijlage T hierachter).		Aanvaard in de opgegeven 22 jaren.	
	Aantal perceelen	Aantal bouws. a)	Aantal perceelen.	Aantal bouws. a)	Aantal perceelen.	Aantal bouws. a)
Sumatra's Westkust. Padangsche Benedenlanden	18	2 115	1	15	19	2 130
Sumatra's Westkust. Padangsche Bovenlanden	24	b) 12 735	7	2 662	31	15 527
Sumatra's Westkust. Tapanoli	2	1 147	„	„	2	1 147
Benkoelen	7	11 357	„	„	7	11 357
Lampongsche Districten	9	62 160	2	12 480	16	74 640
Palembang	63	216 757	7	18 549	40	835 306
Sumatra's Oostkust	2	2 283	„	„	2	2 283
Billiton	1	44	„	„	1	44
Zuider- en Oosterafd. van Borneo	6	18 039	5	37 537	14	55 576
Celebes en onderhoorigheden	c) 3	c) 509	„	„	3	509
Menado	31	d) 18 515	2	6	33	18 542
Amboina	4	898	„	„	4	866
	e) 142	e) 340 557	24	71 458	166	412 009

AANMERKINGEN

a) Voor zooverre opgemeten, is de uitgestrektheid van elk perceel tot volle bouws afgerond.

b) Verminderd met 1100 bouws wegens terugneming door het gouvernement van een gedeelte van het perceel Gadong Batoe.

c) Een der 3 perceelen in het gouvernement Celebes en onderhoorigheden betreft de oostelijke groep der Postillon-eilanden, waarvan de erfpacht in 1891 is aanvaard, echter zonder bekendstelling van de uitgestrektheid. Het opgegeven aantal bouws heeft dus geen betrekking tot dat perceel

d) Verminderd met 1634 bouws wegens terugneming door het Gouvernement van een gedeelte van het eiland Talisse

e) Naar gelang van het jaar van inschrijving was het aantal perceelen en de uitgestrektheid verdeeld als volgt:

Jaren.	Aantal perceelen.	Aantal bouws.	Jaren	Aantal perceelen.	Aantal bouws.
1874	6	716	Per transp.	41	14 835
1876	1	771	1885	1	312
1877	8	3 391	1886	12	470
1878	18	2 586	1888	1	261
1879	5	2 089	1889	6	2 536
1880	2	1 088	1890	12	17 256
1881	3	1 111	1891	15	61 808
1882	[1] 5	2 228	1892	[2] 25	90 843
1883	2	884	1893	20	102 843
1884	1	128			
Transporteeren	41	14 835	Totaal	142	340 557

1) Oorspronkelijk ingeschreven geweest als 4 perceelen.

2) Als voren als 21 perceelen.

In verband met het bepaalde bij Indisch Staatsblad 1886 n°. 39 was in 1894 nog alleen voor de gronden, die vóór 1889 waren aanvaard, pachtsom te betalen, derhalve voor 55 perceelen, uitmakende 15978 bouws. Het verschuldigde beliep f 18 932,22^{5}, waarvan bij het einde des jaars, voor zoover op ult. Maart jl. te Batavia reeds mededeeling was ontvangen van de gedane stortingen, f 12 487,14 was voldaan, terwijl in Januari en Februari nog werd gekweten f 320, zoodat aan canon over 1894 op 1 Maart 1895 te innen bleef f 6125,08^{5}. Aan canon over 1893 werd in 1894 nog aangezuiverd f 2742,28^{5}, zoodat op ult. 1894 over 1893 nog bleef in te vorderen f 5495,17 en over vorige jaren f 20 595,44^{0}.

Recht tot boschexploitatie. Van de in 1892 of vroeger door de Indische Regeering verleende concessiën tot boschexploitatie in enkele gewesten der buitenbezittingen zijn die, bedoeld bij de gouvernementsbesluiten van 9 Februari 1891 n°. 2, betrekking hebbende op bosschen op het eiland Ceram en van 21 Mei 1894 n°. 9, betreffende bosschen op de Kei-eilanden (verg. vorig verslag blz. 95), respectievelijk ingetrokken bij de gouvernementsbesluiten van 29 Juni 1894 n°. 36 en 2 Maart 1895 n°. 6, omdat de aanvrager voor Ceram in gebreke was gebleven zich te verklaren nopens zijne plannen ten aanzien van de hem gedane toezegging en die voor de Kei-eilanden verklaard had van de aanvaarding der concessie af te zien.

Verhuur van grond. Van gouvernementswege had in 1894 geen verhuur van grond plaats. De over 1894 verschuldigde huursom voor eenige onder Sumatra's Westkust ressorteerende, met klapperboomen begroeide eilanden, bedragende f 450, werd in dat jaar in 's lands kas gestort. Daarentegen bleef de huurschat over dat jaar voor de in het gouvernement Celebes en onderhoorigheden verhuurde landen, bekend onder de namen Laijang en Totaho, ten bedrage van f 731,44^{5} onaangezuiverd. Met betrekking tot de zoogenaamde sagodoesoens op het eiland Ceram wordt bericht dat op ult. 1894 de daarvoor verschuldigde huurpenningen over dat jaar en over 1893 in haar geheel, zoomede die over 1892 voor de helft niet waren voldaan.

Verkoop van grond. De uitgestrektheid domeingrond, welke in de buitenbezittingen gedurende 1894 aan particulieren in eigendom werd afgestaan, bedroeg 220 546 M², waarvoor een koopsom werd bedongen f 10 325,99. Per gewest waren de cijfers als volgt.

GEWESTEN.	Uitgestrektheid (in M²)	Bedongen koopprijs
ONDERHANDS VERKOCHT TEGEN TAXATIEPRIJS		
Sumatra's Westkust	1 464	f 51,20
Lampongsche Districten	6 685	133,95
Palembang	80 665	3 810,90
Banka en onderhoorigheden	3 755	428 60
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	5 416	942,65
Celebes en onderhoorigheden	2 180	261 10
Menado	125 706	1 518 31
Amboina	4 020	1 490 35
Timor	161	27 20
Bali en Lombok	35 522	746 30
Totalen	213 763	f 7 752 69
PUBLIEK VERKOCHT BIJ OPBOD (Indisch Staatsblad 1876 n°. 117).		
Menado	2 035	f 838,00
Bali en Lombok	4 748	2 335,00
Totalen	6 783	f 3 573 00
ONDERHANDS VERKOCHT (zie hiervóór)	213 763	7 752,99
Totaal-generaal	220 546	f 10 325,99

Uitgifte van grond met recht van opstal. In de buitenbezittingen werden in 1894 onder dezen titel gronden uitgegeven in twee gewesten, namelijk in de Lampongsche districten en in Menado. In eerstgenoemd gewest hadden zij eene uitgestrektheid van 33 710 M²., en in het tweede besloegen zij 3458 M²., dus te zamen 37 168 M². Daarvoor moest worden voldaan, respectievelijk f 337,10 en f 16,70, of te zamen f 353,80.

Afstand van grond met recht van gebruik. Onder dezen titel werd in 1894 op den voet der bepalingen van het Indisch Burgerlijk Wetboek een stuk gouvernementsgrond te Bandjermasin (residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo) afgestaan aan de Koninklijke Paketvaartmaatschappij die het voor steenkolenbergplaats wenschte in te richten.

2°. Inlandsche staten.

Het aantal ter Sumatra's Oostkust nog van kracht zijnde landbouwovereenkomsten verminderde gedurende 1894 van 271 tot 260. Er werden namelijk door den resident goedgekeurd 3 nieuwe contracten — betreffende 1000 bouws in de afdeeling Padang en Bedagei, 11 000 bouws in Langkat en 570 bouws in Assahan — doch daarentegen werden, hetzij met onderling goedvinden van de contracteerende partijen, dan wel wegens niet nakoming door de ondernemers van hunne verplichtingen, 14 contracten (2 in Langkat, 3 in Serdang, 3 in Batoe Bara, 1 in Assahan, 1 in Laboean Batoe en 4 in Siak), betrekking hebbende op eene uitgestrektheid van 56 850 bouws, ontbonden of vervallen verklaard. Voorts hadden er in 1894 nog wijzigingen plaats van de grensomschrijving van eenige in de nog bestaande contracten begrepen perceelen, waardoor de oppervlakte daarvan nauwkeuriger werd bepaald.

In het landschap Indragiri (residentie Riouw en onderhoorigheden) daalde in 1894 het aantal nog van kracht zijnde concessiecontracten van 21, gezamenlijk betreffende 172 000 bouws, tot 14, met een contractsgebied van 96 030 bouws. Wegens wanbetaling van cijns werden namelijk ontbonden 8 contracten, betrekking hebbende op eene gezamenlijke uitgestrektheid van 69 000 bouws, [1]) terwijl 1 nieuw concessiecontract (voor 3030 bouws) door den resident werd goedgekeurd.

Schier al deze concessiecontracten in Indragiri bleven in 1894 nog ongebruikt.

Dit laatste was ook het geval met die, krachtens welke over gronden in het landschap Sambas (residentie Westerafdeeling van Borneo) viel te beschikken. Ook daar nam in 1894 het aantal concessiën weder af, hetzij door ontbinding met wederzijdsch goedvinden van partijen, hetzij door vervallenverklaring wegens wanbetaling van cijns. In verband met splitsing en overdracht aan andere concessionarissen van eenige perceelen, waarvoor nieuwe overeenkomsten werden gesloten, bedroeg het getal contracten op ult. 1894 37, betrekking hebbende op eene uitgestrektheid van p. m. 290 000 bouws.

Nopens andere buitenbezittingen zijn ditmaal voor deze rubriek geen mededeelingen verstrekt.

V. Agrarische en kadastrale opnemingen.

§ 1. *Agrarische opnemingen.*

Onder de bijlagen van dit verslag is opgenomen eene kaart betreffende den aard van het grondbezit op Java en Madura. Voor elk district van de gouvernements-landen wordt daardoor een aanschouwelijk beeld verkregen van de verhouding van het communaal en van het individueel grondbezit der inlandsche bevolking tot het totaal der bouwgronden. De kaart berust in hoofdzaak op de statistische gegevens, welker gewestelijke samentrekking men terug vindt in bijlage U van het Koloniaal Verslag van 1893.

De uitgave van het IIIde deel van het door den gepensionneerden Oost-Indischen hoofdambtenaar mr. W. B. Bergsma bewerkte »Eindresumé betreffende de rechten der bevolking van Java en Madura op den grond", met het afdrukken waarvan, sedert het medegedeelde op blz. 96/97 van het vorig verslag, in Indië geregeld werd voortgegaan, kan eerlang worden tegemoet gezien.

Met betrekking tot de agrarische wetgeving, voor Sumatra's Westkust geldende (Indisch Staatsblad 1874 n°. 94f en 1875 n°. 199a), welke gebleken is gebreken en leemten te bevatten, speciaal voor zooveel het grondbezit betreft, heeft de Indische Regeering de vraag in overweging genomen welke betere voorzieningen ter zake behooren te worden getroffen. De gewestelijke gouverneur, van wien nopens dit onderwerp advies is gevraagd, is onlangs (gouvernementsbesluit dd. 27 Mei 1895 n°. 2) overeenkomstig het door hem aanbevolene, gemachtigd een voorbereidend onderzoek in deze op te dragen aan eene door hem te benoemen commissie.

§ 2. *Kadaster.*

Zooals reeds op blz. 103 hiervóór is medegedeeld, werden gedurende 1894 de werkzaamheden ten dienste van het opmaken van een landrente-kadaster der Preanger Regentschappen, met personeel van gelijke sterkte en ongeveer dezelfde formatie als in het voorafgegane jaar voortgezet, en wel voornamelijk in de afdeelingen Soekaboemi, Tjiandjoer, Bandong, Tjitjalengka en Soemedang, terwijl wat de afdeeling Limbangan betreft, de kaarten en registers in het begin van 1894 gereed kwamen, en in de overige, niet genoemde afdeelingen proefvelden werden gemeten. In de residentiën Krawang en Bezoeki ging het kadaster-personeel voort met de opmaking van het eigendoms-kadaster, welk werk in eerstgenoemd gewest reeds zoover is gevorderd, dat het vermoedelijk in 1895 zal zijn afgeloopen. In de residentie Bantam, waar het eigendoms-kadaster in 1894 werd voltooid (zie vorig verslag, blz. 97), werd overgegaan tot de opneming en kaarteering van de ambtsvelden van de dessahoofden en van de overige leden van het dessabestuur, terwijl voorts nog eenige voorloopig in erfpacht toegezegde perceelen opgemeten en daarvan meetbrieven werden afgegeven. Overigens werden in 1894 van wege het kadaster nog opgemeten alle bouwvelden in een tweetal districten van de Pamanoekan- en Tjiassemlanden (residentie Krawang), een groot aantal ambtsvelden (3579), ter gezamenlijke uitgestrektheid van 5044 bouws, in de residentie Madura, benevens eenige complexen van voor de gouvernements-koffiecultuur te reserveeren gronden in de residentie Pasoeroean, Probolinggo en Bezoeki, respectievelijk tot eene uitgestrektheid van 3800, 4820 en 17 770 bouws. (De laatstbedoelde uitgestrektheid had betrekking tot 5 complexen; de 4820 bouws in Probolinggo bestonden uit 57 perceelen.) De in de eerste plaats genoemde bouwvelden, waarvan ook de oppervlakte berekend werd, zoomede de gronden in Probolinggo en Bezoeki werden tevens in kaart gebracht.

Nadat gebleken was dat voor de bijhouding van het kadaster en voor het verrichten der functiën van gouvernements-landmeter in de residentie Bantam geen afzonderlijk personeel behoefde te worden in dienst gehouden, maar dat die werkzaamheden gevoegelijk konden worden opgedragen aan het personeel van bewaring te Batavia, werd het in genoemd gewest vrijgekomen personeel voor de kadastreering van de hoofdplaats Padang aangewezen (gouvernementsbesluit dd. 3 December 1894 n°. 10). [2])

Met de bij een gouvernementsbesluit van 17 Juli 1894 bevolen kadastrale opneming van de hoofdplaats Tandjong Pinang der residentie Riouw en onderhoorigheden werd in November 1894 een begin gemaakt. Omtrent den tijd waarin dit werk zal kunnen afloopen kan nog niets met zekerheid worden gezegd, vermits voor de opmaking van de latere verpondingskohieren een langdurig onderzoek wordt vereischt met betrekking tot de grenzen, belendingen en afmetingen der perceelen. Intusschen is bij gouvernementsbesluit dd. 25 October 1894 n°. 7 voor die hoofdplaats, gerekend van af 17 Juli 1894, tijdelijk van toepassing verklaard het bij art. 1, § II, sub 3°. van Indisch Staatsblad 1879 n°. 164 voor Java en Madura bepaalde omtrent den overgang op de ambtenaren van het kadaster van de functiën van gouvernements-landmeter. Een dergelijke maatregel werd, met ingang van 1 April jl. ten aanzien van de hoofdplaats Padang getroffen (gouvernementsbesluit dd. 5 Maart 1895 n°. 22).

De actieve sterkte van het Europeesch personeel van het kadaster bestond in 1894 uit 54 ambtenaren, waaronder 2, in 1893 van verlof uit Europa teruggekeerd, die op eene toelage boven hun wachtgeld werkzaam werden gesteld. [3]) Hiervan waren o. a. aangewezen voor de inspectie en het hoofdbureau 4 ingenieurs en 1 landmeter, voor de opmaking van het landrente-kadaster in de Preanger Regentschappen (en tevens voor de uitoefening aldaar

[1]) Volgens andere opgaven 7 contracten, betrekking hebbende tot 59 000 bouws.

[2]) De kadastrale opneming zoowel van de bedoelde plaats als van andere belangrijke nederzettingen in de buitenbezittingen was reeds vroeger in overweging genomen, doch gebrek aan het benoodigde personeel had tot dusver aan de uitvoering van het denkbeeld in den weg gestaan.

[3]) Hoewel het in Juni 1894 gehouden examen voor adjunct-landmeter reeds in Augustus 1893 was uitgeschreven en de candidaten dus een geruimen tijd van voorbereiding hadden (verg. noot 2 op blz. 97 van 't vorig verslag), slaagden weder slechts 2 candidaten.

van de functiën van gouvernementslandmeter) 6 landmeters en 11 adjunct-landmeters en voor de opmaking van het eigendoms-kadaster in Bantam, Krawang, Bezoeki en ter hoofdplaats Tandjong Pinang (residentie Riouw) 3 landmeters en 5 adjunct-landmeters. De overige 24 ambtenaren (3 bewaarders, 9 landmeters en 12 adjunct-landmeters) waren bestemd voor de bijhouding van het kadaster en de uitoefening van de functiën van gouvernementslandmeter in de overige gewesten van Java en Madura, zoomede voor het toezicht op de bijhouding van de kaarten en registers van de voormalige kadastraal statistieke opneming in tien gewesten van Java.

Het inlandsch personeel bleef op dezelfde sterkte als in 1893 (390 hoofdmantri's, mantri's en élèves-mantri). In dit korps deden zich slechts weinige vacatures voor, die voornamelijk werden aangevuld door herplaatsing van zich op wachtgeld bevindende personen.

De gedachtenwisseling in Indië over de vraag of, na afloop van het werk in de Preanger Regentschappen, de kadastrale metingen ten behoeve van de landrenteheffing ook elders zullen behooren te worden ondernomen (zie vorig verslag, blz. 97), heeft tot de slotsom geleid dat die vraag eerst zal kunnen worden beantwoord wanneer de ontworpen ordonnantie tot invoering van eene nieuwe landrente-regeling in bedoeld gewest zal zijn tot stand gekomen en eenigen tijd zal hebben gewerkt (verg. blz. 104 hiervóór). Met betrekking tot de quaestie of het behoud van den dienst van het kadaster in zijne tegenwoordige organisatie uit een financieel oogpunt te verdedigen is, hebben de ingewonnen adviezen duidelijk aangetoond dat die vraag bevestigend moest worden beantwoord. Dit staat intusschen, volgens de meening der Indische Regeering aan eene eventueele herziening van de bezoldiging en de rangsverdeeling van het kadaster-personeel niet in den weg, waaromtrent voorstellen zullen kunnen worden gedaan, wanneer genoegzame zekerheid zal zijn verkregen omtrent de toekomstige taak van het kadaster.

De in Indië voor het kadaster en voor de bijhouding van de vroegere kadastraal-statistieke opneming in 1894 gedane uitgaven, waarvoor bij onderafdeeling 46 van de IVde afdeeling der begrooting voor gemeld jaar was toegestaan f 600 180, hebben volgens voorloopige opgaven bedragen f 604 842, tegen f 586 624, volgens verbeterde opgaven, in 1893. Aan ten bate van den lande geïnde salarissen voor verrichtingen vanwege het kadaster ten gerieve van het publiek, werd in 's lands kas gestort een bedrag van f 57 764. Dat zooveel minder ontvangen werd dan in 1893, toen die som f 105 030 bedroeg, is toe te schrijven aan de omstandigheid dat in 1893 en 1894 weinig erfpachtstoezeggingen hebben plaats gehad, ten gevolge waarvan in 1894 slechts enkele aanvragen tot opmeting van woeste gronden inkwamen.

Hieronder volgt, als naar gewoonte, een globaal overzicht van de gedurende 1894 door het personeel van het kadaster verrichte werkzaamheden, waarbij is op te merken dat de opgaven alleen betrekking hebben tot nieuwe kadastrale metingen, zoodat de metingen voor bijhouding, enz. er niet onder zijn begrepen.

GEWESTEN waar kadastrale opnemingen plaats hadden of waar het kadaster is in gebruik gesteld.	Aantal bouws (en perceelen) a) gedurende 1894 opgemeten.				Aantal bouws (en perceelen) a) waarvan het landrente-kadaster in 1894 geheel voltooid werd.	Gedurende 1894						
	Eigendoms-kadaster.	Landrente-metingen.		Woeste gronden en particuliere landerijen		werden afgegeven onderstaand aantal					werd in onderstaand aantal gevallen inzage van plans of registers verstrekt. b)	werd aan salarissen ontvangen
		In loco herzien van het vroeger gemetene.	Nieuwe metingen			meetbrieven b)	landmeterskennissen b)	certificaten b)	kopieën en extracten van meetbrieven. b)	kopieën en extracten van andere stukken. b)		
Bantam	156 (161)	„	„	„	„	26	16	1	„	„	„	f 169,00
Batavia	„	„	„	„	„	109	658	359	31	40	927	8 057,00
Krawang	136 (673)	„	„	3 (1)	„	94	30	7	„	„	„	910,01
Preanger Regentschappen	223 (69)	. . .	. . .	1 968 (18)	. . .	101	60	17	91	9	9	9 543,92
Afd. Soekaboemi	„	„	21 035 (4 336)	. . .	81 630 (4 638)	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .
„ Tjiandjoer	„	7 437 (2 050)	7 891 (2 580)	. . .	15 583 (1 619)	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .
„ Bandong	„	39 130 (16 178)	838 (230)	. . .	61 716 (3 517)	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .
„ Tjitjalengka	„	10 571 (3 467)	6 981 (1 771)	. . .	65 057 (7 010)	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .
„ Soemedang	„	9 205 (3 110)	5 181 (1 950)	. . .	„	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .
„ Limbangan	„	„	5 003 (135)	. . .	10 200 (6 080)	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .
Cheribon	„	„	„	„	„	310	101	91	6	6	45	1 096,25
Tegal	„	„	„	251 (1)	„	86	106	10	43	„	4	1 080,10
Pekalongan	„	„	„	„	„	37	46	65	6	3	22	705,50
Samarang	„	„	„	60 (1)	„	106	387	135	70	15	57	3 685,05
Japara	„	„	„	„	„	102	102	63	60	„	66	1 371,00
Rembang	„	„	„	„	„	101	67	46	7	„	„	702,50
Soerabaija	„	„	„	„	„	256	574	59	66	75	159	6 701,00
Pasoeroean	„	„	„	466 (2)	„	77	135	22	30	9	8	3 153,84
Probolinggo	„	„	„	38 (1)	„	75	56	10	11	9	3	1 777,47[5]
Transporteeren	516 (516)	67 640 (26 806)	46 629 (10 394)	6 789 (16)	166 101 (23 409)	1394	2340	720	610	149	560	34 217,84[5]

GEWESTEN waar kadastrale opnemingen plaats hadden, of waar het kadaster is in gebruik gesteld.	Aantal bouws (en perceelen) a) gedurende 1894 opgemeten.				Aantal bouws (en perceelen) a) waarvan het landrente-kadaster in 1894 geheel voltooid werd.	Gedurende 1894						
	Eigendoms-kadaster.	Landrente metingen.		Woeste gronden en particuliere landerijen.		werden afgegeven onderstaand aantal					werd in onderstaand aantal gevallen inzage van plans of registers verstrekt. b)	werd aan salarissen ontvangen.
		In loco herzien van het vroeger gemetene.	Nieuwe metingen.			meet-brieven. b)	landmeters-kennissen. b)	certificaten. b)	kopien en extracten van			
									meet-brieven. b)	andere stukken. b)		
Per transport. . .	513 (540)	67 843 (20 806)	40 020 (10 304)	2 700 (16)	100 121 (23 400)	1504	2540	728	312	149	502	f 34 217.04[a]
Bazoeki.	200 (1159)	„	„	3 341 (10)	„	121	257	5	70	„	4	8 414.42[a]
Banjoemas.	67 (65)	„	„	„	„	25	50	6	11	12	„	460,20
Bagelen	„	„	„	„	„	21	40	1	„	„	„	289,00
Kadoe	„	„	„	„	„	48	48	14	2	5	1	425,05
Madioen	„	„	„	„	„	45	40	20	3	1	0	470,50
Kediri	„	„	„	9 120 (25)	„	106	107	40	36	27	41	13 170,44
Madura	„	„	„	„	„	11	58	7	12	„	1	270.50
Totaal voor Java en Madura.	1230 (1770)	27 645 (20 206)	40 229 (10 304)	10 436 (51)	100 101 (23 400)	2171	3241	819	443	192	612	f 57 742.81
Riouw en onderhoorigh.	34 (68)	„	„	„	„	„	4	„	„	„	„	22 00
Algemeen totaal. .	1264 (1838)	67 645 (20 806)	40 629 (10 304)	10 436 (51)	106 121 (23 400)	2171	3245	819	443	192	612	f 57 764 81

a) De getallen die tusschen ( ) zijn vermeld wijzen het aantal perceelen aan.

b) Hierbij zijn niet in aanmerking genomen de stukken en inlichtingen, die ten behoeve van 's lands dienst verstrekt werden.

Omtrent het verrichte in 1894 door het voor de bijhouding van de voormalige kadastraal-statistieke opneming aangewezen inlandsch personeel (zie Bijblad op het Indisch Staatsblad n°. 3557, 4042 en 4357) bevat het volgende overzicht eenige opgaven.

GEWESTEN.	Aantal kantoren.	Meetwerk.								Aantal grondveranderingen waarvan de inhouden berekend werden.	Aantal veranderingen die op de netkaarten overgebracht werden.	Aantal dessakaarten die vernieuwd werden
		Aantal gerapporteerde grondveranderingen. (Blokken.)	Aantal verzwegen grondveranderingen. (Blokken.)	Aantal geconstateerde ontginningen. (Blokken.)	Aantal dessa's die gesplitst of samengetrokken zijn.	Aantal dessa's die hermeten werden ten gevolge van vroegere foutieve metingen.	Aantal opgemeten jasan's of poesakavelden. (Blokken.)	Aantal opgemeten ambtsvelden. (Blokken.)	Aantal afzonderlijk gemeten tegalvelden. (Blokken.)			
Cheribon.	2	807	3 281	772	„	4	0	„	84	7 011	6 935	61
Tagal	2	1 372	2 193	615	2	217	770	479	988	16 582	17 391	306
Pekalongan.	2	1 139	2 071	124	17	54	610	„	„	4 266	4 200	59
Samarang	6	1 235	10 205	1920	1	042	1 060	502	2 856	20 032	24 245	241
Japara	4	802	10 416	687	5	15	2 056	„	210	15 307	15 097	64
Rembang	1	51	823	„	„	„	207	„	100	068	1 322	„
Banjoemas	4	2 011	7 798	2044	2	54	2 000	1 600	„	14 851	14 838	52
Bagelen	3	1 487	2 216	200	2	105	3 964	2 076	573	15 856	15 060	62
Kadoe.	2	624	4 124	45	27	117	„	150	„	5 980	5 028	24
Madioen	3	3 511	140	129	„	407	1 002	600	700	54 505	37 005	16
Totalen over 1894. .	34	13 160	45 525	6 600	54	1015	11 225	5 076	5 297	155 696	142 977	615
„ „ 1893. .	34	15 040	50 275	4925	270	1377	14 739	a) 5 659	6 906	140 702	144 401	1005
„ „ 1892. .	34	13 434	68 013	5725	54	652	50 500	5 526	7 001	137 158	136 520	712

a) Onvolledig totaal; zie noot a op blz. 99 van 't vorig verslag.

VI. Transporten.

Op ult. 1894 liepen van de transportaannemingen, waarbij het departement van binnenlandsch bestuur betrokken is, er acht ten einde, waaronder zes contracten betreffende het vervoer van gouvernementsreizigers en goederen respectievelijk ter reede van Korang Antoe (Bantam), Cheribon, Tagal, Pekalongan, Benkoelen en Telok Betong (Lampongsche Districten), en twee voor het vervoer van koffie, zout, gelden, materialen en goederen in de residentiën Cheribon en Pekalongan. Al deze transporten, met uitzondering van het laatstbedoelde voor de residentie Cheribon, werden opnieuw uitbesteed, tengevolge waarvan werden kon worden overgegaan tot de sluiting van vijfjarige contracten, waarbij over 't algemeen gelijke of lagere transportloonen werden bedongen, behalve voor het

vervoer van personen, materialen en andere goederen ter reede van Tagal, waarvoor ter zake van sommige onderdeelen hoogere eenheidsprijzen zullen moeten worden betaald (verg. de opgaven in bijlage V hierachter). In het nieuwe contract voor Karang Antoe werd het vervoer van tot het departement van oorlog behoorende materialen en andere goederen, niet weder opgenomen, aangezien daarvoor vanwege dat departement eene onderhandsche overeenkomst was gesloten, terwijl in de nieuwe zoogenaamde reede-contracten voor Cheribon en Benkoelen, overeenkomstig het vroeger opgevatte voornemen (verg. het verslag van 1888, blz. 101 en dat van 1891, blz. 100), het tot dusver afzonderlijk uitbestede zoutvervoer, respectievelijk ter reede van Indramaijoe en van Benkoelen, begrepen werd. Het transport van koffie, zout, enz. in de residentie Cheribon werd niet opnieuw aanbesteed, doch de op ult. 1894 afgeloopen vijfjarige overeenkomst onderhands met één jaar verlengd, en zulks in verband met de wenschelijkheid om na de voltooiing van de spoorwegverbinding met Tjilatjap, den afvoer van koffie uit de afdeeling Galoeh en den opvoer van zout naar Tjiamis en Kwali in dezelfde afdeeling, welke transporten thans in de bedoelde overeenkomst begrepen zijn, daarvan af te scheiden en toe te voegen aan de zoogenaamde Preanger- en Bandjar/Tjilatjap-transporten, om dan het bedoelde drieledig transport, met het oog op de opening voor het publiek verkeer van den spoorweg Preanger-Tjilatjap, gecombineerd uit te besteden (zie vorig verslag, blz. 99). Hoewel die opening op 1 November 1894 plaats heeft gehad, werd het raadzaam geacht voorloopig van het bedoelde voornemen af te zien, aangezien de tijd nog niet geacht werd te zijn aangebroken, om het Preanger-transport langs de belangrijk gewijzigde nieuwe route, voor openbare mededinging open te stellen, en dat wel voornamelijk op grond van de teleurstellingen, vroeger herhaaldelijk ondervonden door baanafschuivingen op het traject Tjipeunden-Tjiawi. De bestaande contracten voor de beide transporten (het Preanger- en het Bandjar/Tjilatjap-transport) werden daarom eveneens weder stilzwijgend met een jaar verlengd.

De achtereenvolgens voor 1892, 1893 en 1894 ten aanzien van het transport ter reede Soerabaija getroffen regeling, volgens welke door het bestuur met eigen of gehuurde middelen in dat transport werd voorzien, is vooralsnog bestendigd, terwijl ook het gewestelijk bestuur van Riouw bleef voorzien in het vervoer ter reede Tandjong Pinang. Daarentegen is voor de jaren 1895 tot en met 1899 een contract gesloten (zie mede bijlage V hierachter) voor het vervoer ter Sumatra's Westkust, van gouvernementsreizigers, gelden en goederen (ook van koffie) van Padang via Sassak naar de verschillende plaatsen in de tot de residentie Padangsche Bovenlanden behoorende assistent-residentie Loeboe Sikaping (met uitzondering van de afdeelingshoofdplaats van dien naam en de onderafdeeling Bondjol) en tusschen al die plaatsen onderling, welk transport gedurende 1893 en 1894 niet in handen van een aannemer was geweest, maar waarin toen rechtstreeks van bestuurswege voorzien werd.

Moeielijkheden met de aannemers ter zake van de uitvoering van hunne contracten werden in 1894 niet ondervonden.

VII. Paketvaart en andere stoomvaartdiensten.

De wijze waarop de Koninklijke Paketvaart-Maatschappij te Amsterdam gedurende 1894 (het vierde contractsjaar) uitvoering gaf aan hare overeenkomst met de Indische Regeering voor de bediening van de paketvaart in den Nederlandsch-Indischen Archipel (Bijblad op het Indisch Staatsblad n°. 4569), gaf alle stof tot tevredenheid. Hoewel toch de Regeering zich genoodzaakt zag om, ten behoeve van de militaire expeditie naar Lombok, in ruime mate gebruik te maken van de haar bij art. XXIII der overeenkomst toegekende bevoegdheid tot het huren van schepen der Maatschappij, bleek de organisatie der Maatschappij veerkrachtig genoeg te zijn om niet alleen nauwgezet te voldoen aan de haar bij die overeenkomst opgelegde verplichtingen — zij 't ook dat die taak in zekere mate werd verlicht door enkele van regeeringswege verleende faciliteiten (zie daaromtrent lager) — maar tevens om onafgebroken ook buiten contract krachtig werkzaam te blijven. Van het opleggen van boete behoefde dan ook geen sprake te zijn.

Het aantal geographische mijlen, door de schepen der Maatschappij afgelegd, bedroeg:

in:	1894.	1893.	1892.
op lijnen voor welke subsidie werd genoten . .	94 168	94 827	95 638
op regelmatige diensten buiten contract	114 723	102 728	91 492
op extra-reizen	22 183	14 073	14 023
Transporteeren. .	231 074	218 713	202 087
Per transport . .	231 074	218 713	202 087
ter uitvoering van een voor de jaren 1892 t/m 1894 met de Indische Regeering gesloten aannemingscontract voor het vervoer van zout van Madura naar Java's Zuidkust en Banjoewangi	1 925	1 280	1 776
door stoomers ten behoeve van de militaire expeditie naar Lombok door de Regeering gehuurd	7 708	"	"
	240 707	219 993	203 823
terwijl op de verschillende lijnen nevenstaand aantal reizigers werd vervoerd (voor zooveel 1892 en 1893 betreft volgens verbeterde opgaven):			
gouvernementsreizigers.	71 008	67 738	61 812
particuliere reizigers	107 570	107 733	86 330
	178 578	175 474	148 542

Omtrent het goederen- en productenvervoer zijn geen opgaven ontvangen.

Zooals hierboven reeds werd gereleveerd werden der Paketvaart-Maatschappij ten einde haar, ondanks zij een groot aantal harer stoomschepen ten behoeve van de expeditie naar Lombok verhuurd had, in staat te stellen om alle diensten te blijven onderhouden, van regeeringswege tijdelijk eenige faciliteiten verleend. Toen in het laatst van Juni 1894 tot het huren van elf stoomschepen op eenmaal moest worden overgegaan, werd der Maatschappij (gouvernementsbesluit dd. 27 Juni 1894 n°. 9) tot wederopzeggens vergund om den contractueelen dienst n°. 1 (Batavia-Padang-Atjeh's Noord- en Oostkust) gedeeltelijk in niet-contractueelen dienst te doen bevaren, zoomede om Melaboeh (Atjeh's Westkust) uit den contractueelen dienst n°. 2 (Padang-Westkustplaatsen-Olehleh en terug) te doen vervallen en op te nemen in eenen te Olehleh daarbij aansluitenden niet-contractueelen dienst, terwijl voorts het stoomschip *Bantam*, ofschoon niet geheel voldoende aan de eischen gesteld bij art. XXI der met de Maatschappij gesloten overeenkomst, werd toegelaten tot het onderhouden van den contractueelen dienst n°. 9 (Molukken-lijn). Bovendien werden, voor den duur dier vergunningen, de stoomschepen, welke de genoemde contractueele diensten n°s. 1, 2 en 9 en ook den contractueelen dienst n°. 11 (Timor-lijn) onderhielden, ontheven van het verplicht oponthoud, bedoeld bij art. VIII (alinea 2) der overeenkomst. Met ingang van 18 Augustus 1894 konden de tijdelijke afwijkingen weder worden ingetrokken, doch, aangezien de wenschelijkheid was gebleken om de stoomschepen, welke den contractueelen dienst n°. 9 onderhielden, tijdens den duur van de expeditie naar Lombok, zoowel op de heen- als op de terugreis Boeleleng en Ampenan te doen bezoeken, werden die schepen opnieuw ontheven van het hierboven bedoeld verplicht oponthoud en van de bij art. IX (alinea 1) der overeenkomst opgelegde verplichting tot het volbrengen van de reis binnen een bepaalden tijd (gouvernementsbesluit dd. 22 September 1894 n°. 9). Het opnieuw huren door de Regeering van eenige teruggegeven schepen maakte het intusschen weder noodig de niet-contractueele stoomschepen *Medan* en *Bantam* tijdelijk tot het onderhouden van de diensten n°. 5 (Batavia-Sumatra's Oostkust) en n°. 9 toe te laten (gouvernementsbesluiten dd. 19 November en 1 December 1894 n°s. 62 en 18) en het stoomschip, dat den contractueelen dienst n°. 11 onderhield, te ontheffen van meergemeld verplicht oponthoud (gouvernementsbesluit dd. 4 December 1894 n°. 4). Nadat een der laatstelijk gehuurde schepen weder ter beschikking van de Maatschappij was gesteld, behoefde deze van de verleende vergunning, voor zoover zij dienst n°. 9 betrof, geen verder gebruik te maken. Dientengevolge werd de op dien dienst betrekking hebbende afwijking met ingang van 16 December ingetrokken, en, aangezien daartoe de noodzakelijkheid bleek, overgebracht op den contractueelen dienst n°. 7 (langs Java's noordkust), speciaal voor de reizen aanvangende te Soerabaija op 19 December 1894 en te Batavia op den 25sten dier maand (gouvernementsbesluit dd. 21 December 1894 n°. 18). Sedert 30 Maart 1895 is door de Maatschappij van deze faciliteiten geen gebruik gemaakt

Behalve ten gevolge van de hierboven besproken faciliteiten onderging de bediening van de contractueele lijnen in 1894 nog eene wijziging van tijdelijken aard door de bij gouvernementsbesluit van 29 November 1894, n°. 4 verleende vergunning om, in het belang van den uitvoer van paarden van Nangamessi (afdeeling Soemba en onderhoorigheden der residentie Timor) naar Java, den contractueelen dienst n°. 11, door het op 28 December 1894 van Makasser vertrekkend stoomschip in omgekeerde richting te doen bevaren. Daarentegen zijn (gouvernementsbesluit dd. 10 December 1894 n°. 21) de contractueele diensten n°. 3 (Batavia-Singapore) en 5 (Batavia-Sumatra's Oostkust), met ingang van 1 Januari 1895 definitief zoodanig gewijzigd dat uit dienst n°. 3 vervallen

de plaatsen Riouw en Muntok, tegen opneming daarvan in dienst n°. 5, hetgeen evenwel geen verandering brengt in de voor die diensten bestaande passage- en vrachttarieven en uit te keeren subsidiën. Het traject van dienst n°. 3 is daardoor van 272 op 266 geographische mijlen teruggebracht, en zoowel de heen- als de terugreis moet binnen 54 uren (in plaats van 60) worden volbracht. Door deze verkorting van de reis wordt de Engelsche mail, ten behoeve waarvan dienst n°. 3 meer bepaaldelijk is in het leven geroepen, spoediger te Batavia aangebracht, waardoor het algemeen belang en speciaal de groothandel zeer worden gebaat.

Omtrent de niet-contractueele diensten kan worden vermeld dat Tambora, ter noordkust van Sumbawa, geregeld door den op den niet-contractueelen dienst n°. 15 (Soerabaija- Oosthoek van Java-Bali- Lombok- Sumbawa en terug) varenden stoomer werd aangedaan ten behoeve van eene aldaar gevestigde landbouwonderneming, terwijl de schepen die de Maatschappij van Singapore naar het oostelijk deel van den Archipel (diensten n°s. 12 en 14) liet varen hunne route van Singapore uit rechtstreeks naar Soerabaija namen, en van daar via Boeleleng (Bali), drie plaatsen op Lombok (Ampenan, Laboean Hadji en Pidjoe) en Sumbawa, verder naar Makasser, met dezelfde route in tegengestelde richting voor de terugreis. Deze wijziging gold, om de andere reis, ook voor den op de Timor-lijn (dienst n°. 11) varenden stoomer. In verband met het gereed komen der spoorwegverbinding tusschen Batavia en Soerabaija, heeft de Maatschappij hare particuliere passage-tarieven langs de Noordkust van Java belangrijk verlaagd.

Uit het tabellarisch overzicht in bijlage W hierachter, strekkende ter vervanging van dat opgenomen als bijl. F van het Koloniaal Verslag van 1891, blijkt zoowel hoe de contractueele diensten thans zijn ingericht, als welke lijnen de Paketvaart-Maatschappij volgens hare jongste dienstregeling (van 1 Juli jl.) buiten contract doet bevaren.

Van de aanvankelijk door de Indische Regeering ten behoeve van de expeditie naar Lombok gehuurde elf stoomschepen, bleef er één bestemd om op de reede van Ampenan als ziekenschip dienst te doen. Later werd hieraan nog een tweede stoomer, welke eerst als magazijnschip had dienst gedaan, toegevoegd, zoomede een derde, ten einde als hulk voor tijdelijke opberging van gouvernementsgoederen te worden benuttigd. Ten gevolge van het aan de vaart onttrekken van deze 3 stoomschepen, zag de Maatschappij zich genoodzaakt voor het bevaren van den niet-contractueelen dienst n°. 14 (route zuid), het onder Nederlandsche vlag varend stoomschip *Kongsee* van eene firma te Singapore voor eenigen tijd in huur te nemen. Overigens kwam in 1894 geene verandering in de samenstelling der vloot, welke de Maatschappij echter binnen kort met een tweetal, thans hier te lande in aanbouw zijnde schepen denkt uit te breiden.

Omtrent de overeenkomst door de Paketvaart-Maatschappij met de Regeering gesloten voor het transport van gouvernements-zout van Madura naar Java's Zuid- en Noordkust, Banjoewangi en de buitenbezittingen, voor het tijdvak van 1 April 1895 tot ult. 1899, werd reeds gehandeld op blz. 261 van het vorig verslag.

Een overzicht van de aan anderen dan de Koninklijke Paketvaart-Maatschappij toebehoorende Nederlandsch-Indische particuliere stoomschepen vindt men sub II van de reeds vermelde bijlage W.

De wekelijksche maildienst tusschen Nederland en Indië werd ook gedurende 1894 door de stoomvaartmaatschappijen „Nederland" — welke op 13 Mei jl. haar 25-jarig bestaan herdacht — en „Rotterdamsche Lloyd" (elke om de veertien dagen) geregeld onderhouden. Hoewel aan de Maatschappijen bij art. 12 van de op 1 Juni 1893 met de Regeering gesloten postcontracten (verg. Koloniaal Verslag van 1893, blz. 100) een termijn van vijf jaren werd gelaten om geleidelijk te geraken tot een versnelden maildienst, hebben zij zich beijverd om zoodanige maatregelen te nemen dat de bedoelde dienst reeds in den loop van 1895 kon worden ingevoerd, en wel met de reizen aanvangende op 20 en 27 April uit Amsterdam en Rotterdam naar Batavia, en op 26 Juni en 3 Juli uit Batavia naar Amsterdam en Rotterdam. Beide Maatschappijen hebben thans de volgende stoomschepen in de vaart of in aanbouw zonder dat die echter alle voor den maildienst worden gebezigd.

	NAMEN DER STOOMSCHEPEN.	Tonnemaat (in registertonnen).		Stoomvermogen (in paardekrachten).		Gebouwd in
		Netto.	Bruto.	Nominaal.	Effectief.	
	Maatschappij „Nederland".					
Maildienst.	*Koningin Wilhelmina*	—	—	—	—	In aanbouw.
	Koningin Regentes	2 581	3 769	800	2600	1894
	Prins Hendrik	2 497	3 007	650	2000	1890
	Prinses Sophie	2 557	3 571	650	2600	1890
	Prinses Amalia	2 003	3 320	500	2000	1874
	Burgemeester den Tex	2 193	3 052	500	2000	1883
	Conrad	2 262	3 067	450	1800	1878
	Prins Alexander	2 100	3 041	500	2000	1881
	Prinses Marie	2 088	2 793	450	1800	1879
	Prinses Wilhelmina a)	1 914	2 590	400	1600	1882
Cargadienst.	*Prins van Oranje*	1 001	2 788	400	1600	1871
	Java b)	1 302	2 200	350	1400	1876
	Voorwaarts	2 066	2 801	400	1000	1874
	Sumatra	1 032	2 010	400	1600	1882
	Soenda	1 477	2 230	300	1200	1887
	Celebes c)	1 507	2 306	250	1150	1883
	Te zamen 16 stoomschepen	d) 31 550	d) 44 114			
	Maatschappij „Rotterdamsche Lloyd".					
Maildienst.	*Ardjoeno*	1 077	2 091	400	1800	1891
	Bromo	1 860	2 510	400	1800	1888
	Gede	2 258	2 905	500	2000	1892
	Lawoe	2 004	2 602	350	1500	1881
	Merapi	1 063	2 570	400	1800	1889
	Oengaran	2 008	2 585	350	1500	1883
	Soembing	1 992	2 549	350	1500	1883
	Smeroe	1 980	2 554	350	1400	1884
Cargadienst.	*Salak*	1 880	2 612	400	1800	1891
	Borneo	1 319	2 353	250	1000	1885
	Drenthe	1 659	2 231	250	1000	1876
	Gelderland	1 570	2 076	250	1000	1878
	Utrecht	1 074	2 214	250	1600	1880
	Ariadne	917	1 254	120	560	1870
	Senior	970	1 293	120	400	1870
	Te zamen 15 stoomschepen	30 103	35 010			

a) Bij het in de vaart brengen van de thans in aanbouw zijnde *Koningin Wilhelmina* zal de *Prinses Wilhelmina* worden herdoopt in *Lombok*.

b) Droeg eerst den naam van *Koningin Emma*, doch werd na het in de vaart brengen van de *Koningin Regentes* herdoopt in *Java*.

c) Tijdelijk verhuurd aan de Koninklijke Paketvaart-Maatschappij.

d) Ongerekend de in aanbouw zijnde *Koningin Wilhelmina*.

De met de beide Maatschappijen voor het tijdvak 1 Juni 1893 t/m 31 Mei 1894 gesloten contracten voor het vervoer van gouvernementsgoederen van Nederland en Southampton naar Nederlandsch Indië, welke sedert (zie vorig verslag, blz. 101) tot ult. Mei 1895 verbindend werden verklaard, werden vervangen door nieuwe overeenkomsten voor het tijdvak 1 Juni 1895 t/m ult. Mei 1900. Tot het sluiten van vijfjarige contracten werd overgegaan omdat alleen onder die voorwaarde eenige belangrijke verlagingen waren te verkrijgen van het vrachttarief, voornamelijk ten aanzien van de vracht voor voedingsartikelen en kleedingstukken voor militairen beneden den rang van officier. Overigens zijn bij de nieuwe vrachtbepalingen de beginselen van het vorige tarief gevolgd, en dus ook de bepaling gehandhaafd dat herziening van het particuliere vrachttarief der Maatschappijen aanleiding geeft tot herziening van het gouvernementstarief. Ook de voor het tijdvak 1 Juni 1894 t/m 31 Mei 1895 met de Maatschappijen gesloten overeenkomsten wegens het vervoer van gouvernementsproducten uit Nederlandsch-Indië herwaarts (verg. vorig verslag, blz. 171) werden in Februari jl. opgezegd en met ingang van 1 Juni d. a. v. eveneens vervangen door vijfjarige voor den Staat voordeeligere contracten, over welke nader zal worden gehandeld in hoofdstuk **M**, afd. 1, § 3.

Omtrent andere meer of min geregelde stoomvaartdiensten op Nederlandsch-Indië, kunnen ook thans slechts opgaven worden verstrekt voor zooveel betreft de lijnen die van Singapore en Pinang uit worden onderhouden. Men zie daarvoor de reeds aangehaalde bijlage W, sub II.

Op blz. 74 hiervóór is reeds kortelijk gewag gemaakt van de bij ordonnantie van 22 December 1894 (Indisch Staatsblad n°. 278) vastgestelde herziene bepalingen betreffende het toezicht op het vervoer van personen door middel van stoomschepen. Hier zij er nog op gewezen dat volgens de vroegere bepalingen (Indisch Staats-

blad 1890 n°. 161) het voorschrift betreffende de aan schippers, stuurlieden, machinisten en machinedrijvers te stellen eischen van bekwaamheid, alleen gold voor hen die op Nederlandsch-Indische schepen varen, welke beperking thans is weggelaten, waardoor de bevoorrechting van de vreemde vlag is opgeheven. In de voorschriften ter uitvoering van de ordonnantie (Indische Staatsblad n°. 279) is de op blz. 100/101 van het vorig verslag uitvoerig besproken regeling betrekkelijk de eischen, waaraan de schippers, enz. varende op Nederlandsch-Indische schepen hebben te voldoen (Indisch Staatsblad 1894 n°. 49) van kracht verklaard, terwijl tevens de aan het personeel van de vreemde schepen te stellen eischen nader zijn omschreven. De vrijstelling van sommige categorieën van stoomschepen van de voorschriften der ordonnantie (verg. vorig verslag, blz. 100, noot 1) is thans beperkt tot de algemeene voorschriften, terwijl alle stoomschepen zonder onderscheid verplicht zijn tot naleving van de bepalingen omtrent het vervoer van passagiers. Overigens zij nog vermeld dat ook bij de besproken nieuwe regeling gelegenheid werd gevonden om de taak van het hoogste centraal gezag eenigszins te verlichten door overdracht aan de hoofden van gewestelijk bestuur van de vroeger aan den Gouverneur-Generaal voorbehouden benoeming en ontslag van de leden en plaatsvervangende leden der met het toezicht op de stoomschepen belaste keuringscommissiën.

VIII. Veeartsenijdienst.

Evenmin als in het voorafgegane jaar, namen de in 1894 onder het vee in Nederlandsch-Indië voorgekomen besmettelijke ziekten over het algemeen een onrustbarend karakter aan. Alleen in de residentie Benkoelen waar van de 1100 aangetaste dieren 684 stierven, en in de afdeeling Tebing Tinggi der residentie Palembang, waar die cijfers respectievelijk 181 en 158 bedroegen, openbaarde zich veetyphus in eenigszins belangrijke mate. In de afdeeling Deli der residentie Oostkust van Sumatra en in het door ons bezette gebied van Groot-Atjeh kwam de genoemde epizoötie eveneens voor, zonder zich evenwel belangrijk uit te breiden. In Deli waar door eene strenge handhaving van de quarantaine-voorschriften (Indisch Staatsblad 1893 n°. 110) de ziekte tijdig kon worden gestuit, werden 44 dieren aangetast, waarvan er 29 stierven, terwijl de overige werden afgemaakt; in het bedoelde gedeelte van Groot-Atjeh [1]) stierven van de 22 aangetaste 18, terwijl de overige 4 herstelden.

Miltvuur heerschte in 1894 op Java epizoötisch in zes residentiën doch slechts in vrij geringe mate. In Bantam, Batavia, de Preanger Regentschappen, Krawang, Kadoe en Madioen werden respectievelijk 38, 35, 195, 106, 38 en 145 of te zamen 557 gevallen geconstateerd, waarvan 471 met doodelijken afloop. Wat de buitenbezittingen betreft, openbaarde zich de ziekte epizoötisch alleen in de afdeeling Manna der residentie Benkoelen, waar de 8 gevallen alle een doodelijk verloop hadden. Sporadisch kwam miltvuur voor in de afdeeling Madjalengka van de residentie Cheribon, terwijl ten opzichte van enkele gevallen in de afdeeling Koedoes (residentie Japara) niet met zekerheid kon geconstateerd worden of men werkelijk met miltvuur te doen had.

Gevallen van mond- en klauwzeer werden op Java en Madura waargenomen in alle gewesten, met uitzondering van de Preanger Regentschappen, en in vijf gewesten der buitenbezittingen. In de residentiën Soerakarta, Rembang en Madura stierven nogal veel der aangetaste beesten. Met inbegrip van de op ult. 1893 ziek gebleven beesten telde men in 1894 op Java en Madura p. m. 107 200 gevallen, waarvan 6074 met doodelijken afloop, terwijl het aantal gestorven beesten in Palembang, Benkoelen, de Oostkust van Sumatra en de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo kan geschat worden op 134. Ook uit het gouvernement Atjeh en onderhoorigheden werd het veelvuldig voorkomen van mond- en klauwzeer gerapporteerd, doch het juiste aantal der gestorven dieren kon zelfs bij benadering niet opgegeven worden.

In de residentie Samarang stierven aan verstopping (distomatose) 264 en aan gewrichtsontsteking 27 dieren. Laatstbedoelde ziekte kwam ook voor in de residentie Cheribon, waar van de 378 gevallen er 85 een doodelijken afloop hadden. In de Preanger Regentschappen had acute aandoening der ademhalings- en digestieorganen den dood van 59 dieren ten gevolge; aan rheumatiek stierven in de afdeeling Tjiandjoer van dat gewest 22 beesten, terwijl er 23 moesten worden afgemaakt; in Rembang bezweken aan hersenziekte 10 en aan grasvergiftiging 105 beesten; in de afdeeling Buitenzorg der residentie Batavia werden 532 buffels en runderen door septichaema haemorrhagica aangetast, waarvan er 405 stierven; in de residentie Pekalongan maakte het bil- of boutvuur 79 (op 112 gevallen) en de leverziekte 45 slachtoffers, terwijl in de Padangsche Bovenlanden onder het vee een infectieuse maag- en darmcatarrh werd geconstateerd, waaraan 16 beesten bezweken.

In de verschillende gewesten deden zich gevallen voor van tot dusver onbekende ziekten of van ziekten welker aard niet met zekerheid kon worden geconstateerd. In de afdeeling Oemak der residentie Samarang, waar ongeveer 412 beesten stierven, had men waarschijnlijk te doen met leverbotziekte; in de residentie Tapanoli stierven 8 paarden aan eene ziekte, welke zich kenmerkte door etter-afscheidende gezwellen aan buik en pooten; uit de gewesten Oostkust van Sumatra en Palembang werden 150 en 93 gevallen van eene onbekende ziekte onder de varkens gerapporteerd, waaraan respectievelijk 56 en 63 met doodelijken afloop, terwijl eindelijk in het gouvernement Celebes en onderhoorigheden de karbouwen werden geteisterd door eene onbekende kwaal, waaraan 31 dieren stierven.

Kwade droes werd gerapporteerd uit de residentiën Bantam, Samarang, Kediri en het gouvernement Atjeh en onderhoorigheden. Alleen in Kediri trad deze ziekte vrij kwaadaardig op; van de 90 geconstateerde gevallen hadden er 74 een doodelijken afloop, terwijl 13 der aangetaste dieren werden afgemaakt. In de andere gewesten bepaalde deze ziekte zich tot enkele op zich zelf staande gevallen. Goedaardige droes kwam voor in de residentiën Preanger Regentschappen, Madura en Padangsche Bovenlanden; in eerstgenoemd gewest stierven 19 dieren aan deze ziekte.

De zoogenaamde influenza (scalma) onder de paarden werd gerapporteerd uit Bantam, waar zich 20 gevallen met doodelijken afloop voordeden.

Overigens zij nog vermeld dat in de afdeeling Gorontalo der residentie Menado, ten gevolge van de aldaar in Juli en Augustus 1894 plaats gehad hebbende overstroomingen, 158 paarden, 32 karbouwen, 10 runderen en 802 geiten verdronken.

Onder de gouvernements-veeartsen bleef gedurende 1894 eene vacature onvervuld, zoodat er op ult. van dat jaar 14 in functie waren, of één minder dan de formatie. Het aantal inlandsche veeartsen bedroeg evenals in 1893 17.

Nadat omtrent de wijze waarop uitvoering zou kunnen worden gegeven aan de door den Gouverneur-Generaal in Februari 1893 verleende machtiging om de dokter-djawa-school te Weltevreden dienstbaar te maken aan de opleiding van inlandsche veeartsen (verg. het Koloniaal Verslag van 1892, blz. 228) zeer uiteenloopende adviezen waren uitgebracht, waarbij o. a. twijfel geopperd werd of de bedoelde maatregel niet zou schaden aan de opleiding van dokters-djawa, en bovendien of de aan de opleiding van inlandsche veeartsen te besteden zorg wel tegen hun nut zou opwegen, werd in October 1894 den directeur van binnenlandsch bestuur opgedragen de bedoelde aangelegenheid in nadere behandeling te nemen. In Maart jl. zijn daarop door dien departementschef voorstellen ingediend waarbij het denkbeeld wordt voorgestaan om van de opleiding van inlandsche veeartsen geheel af te zien, doch daarentegen de Europeesche veeartsen te doen bijstaan door behoorlijk voorbereide vee-opzichters van denzelfden landaard, wier werkkring in de eerste plaats daarin zou moeten bestaan dat zij in tijden van besmettelijke veeziekten de door het bestuur te nemen maatregelen op rationeele wijze helpen uitvoeren. De bedoelde voorstellen waren, tijdens de afsluiting in Indië van de mededeelingen voor dit gedeelte van het verslag, nog in behandeling, hetgeen eveneens het geval was met voorstellen tot het geven van verdere uitvoering aan het bepaalde bij het slotartikel der ordonnantie van 9 November 1892 (Indisch Staatsblad n°. 240), houdende vaststelling van eene herziene veterinaire wetgeving voor Nederlandsch-Indië (verg. het verslag van 1892, blz. 228), zoomede met een voorstel tot aanvulling en verduidelijking van verschillende bepalingen der ordonnantie van 20 April 1893 (Indisch Staatsblad n°. 110), houdende regeling van de verplichte quarantaine van uit het buitenland aangevoerd vee (zie vorig verslag, blz. 102).

Ten behoeve van den veeartsenijkundigen dienst werd in 1894 uitgegeven f 75 580 (tegen f 80 516 in 1893), daaronder f 10 149 (in 1893 f 10 605) wegens maatregelen ter voorkoming of beteugeling van besmettelijke ziekten onder het vee.

---

[1]) Overigens vindt men ten aanzien van het heerschen van veepest in Groot-Atjeh nog vermeld dat in de IV Moekim de (trouwens niet talrijke) veestapel bijna geheel door de ziekte vernietigd werd.

INHOUD

VAN HET

VERSLAG BETREFFENDE NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË

VAN 1895

(1ste GEDEELTE).

K. Departement van onderwijs, eeredienst en nijverheid.

I. Onderwijs.

§ 1. *Onderwijs voor Europeanen en met hen gelijkgestelden.* [1])

Middelbaar onderwijs.

In het aantal der in Indië — op de drie hoofdplaatsen van Java — bestaande inrichtingen voor middelbaar onderwijs kwam gedurende 1894 geene verandering.

Het steeds toenemend aantal leerlingen bij de hoogere burgerscholen, vooral bij het gymnasium Willem III te Batavia, waarvan splitsing van klassen en dientengevolge vermeerdering van personeel en stijging der uitgaven het onvermijdelijk gevolg zijn, heeft in Indië de vraag doen rijzen, in hoever er reden bestond om het schoolgeld voor de bedoelde inrichtingen van onderwijs te verhoogen. De overweging, dat daardoor aan vele minvermogende leerlingen van goeden aanleg de gelegenheid zou worden benomen om aan het onderwijs deel te nemen, heeft echter van eene verwezenlijking van het denkbeeld doen afzien, uitgezonderd wat betreft het schoolgeld voor de aan het gymnasium Willem III verbonden afdeeling voor de taal-, land- en volkenkunde van Nederlandsch-Indië. Tegen eene verhooging daarvan scheen, met het oog op de maatschappelijke positie van hen die van het onderwijs bij die afdeeling gebruik maken, geen bezwaar te bestaan. Dienovereenkomstig is in April jl. de Koninklijke machtiging verleend om, met ingang van den cursus 1895/96, bedoeld schoolgeld, in 1879 (Bijblad op het Indisch Staatsblad n°. 3488) bepaald op f 180 per jaar, te verhoogen tot f 250, en voorts om de betaling voor leerlingen die afzonderlijke lessen volgen, in 1888 (Bijblad n°. 4445) vastgesteld op f 40 per vak en per jaar, te verhoogen tot f 50.

Het college van curatoren van genoemd gymnasium kon zich tot dusver, ingevolge het in 1862 bepaalde, slechts onder nadere goedkeuring der Indische Regeering door een secretaris doen bijstaan. Bij besluit dd. 28 Januari 1895 n°. 33 heeft de Indische Regeering zich van deze bemoeienis ontdaan, zoodat het college zich voortaan zelfstandig een secretaris kan toevoegen.

Met betrekking tot de gouvernements-inrichtingen van middelbaar onderwijs volgt hier, als naar gewoonte, in de eerste plaats een geldelijk overzicht over de laatstverloopen twee jaren.

INRICHTINGEN.	Uitgaven (behalve voor de gebouwen). *a*)		Ontvangen wegens schoolgelden (voor zooveel bij het einde van het jaar reeds overgebracht bij 's lands kas).	
	1893.	1894.	1893.	1894.
Gymnasium Willem III te Batavia. afd. A. (Hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus)	f 161 906	f 170 803	f 26 984	f 30 093
Gymnasium Willem III te Batavia. „ B. (Inrichting voor de Indische taal-, land- en volkenkunde)	32 800	39 400	7 980	7 240
Hoogere burgerschool met driejarigen cursus voor meisjes te Batavia	29 884	30 287	*b*) 6 428	7 533
Hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus te Samarang	121 557	126 930	18 303	18 470
Idem te Soerabaija	121 500	126 250	17 840	20 025
Burgeravondschool te Soerabaija	17 083	30 806	*c*)	*c*)
Totalen	f 484 730	f 523 058	f 77 535	f 83 361

a) Aan lokaalhuur, onderhoud en herstelling van gebouwen werd in 1894 f 10 645 besteed, tegen f 9072 (volgens verbeterde opgaven) in 1893.

b) Verbeterde opgave.

c) Aan deze inrichting wordt kosteloos onderwijs gegeven.

1°. Inrichting voor de Indische taal-, land- en volkenkunde te Batavia (afd. B van het gymnasium Willem III).

Nadat reeds bij de inrichting der lessen voor den cursus 1893/94, bij wijze van voorloopigen maatregel, rekening was gehouden met de toen nog in behandeling zijnde herziening van de bepalingen betreffende het groot-ambtenaarsexamen (zie vorig verslag, blz. 103), zijn bij gouvernementsbesluit dd. 29 Juni 1894 n°. 31 in het reglement voor het gymnasium Willem III (Bijblad op het Indisch Staatsblad n°. 3487, reeds gewijzigd bij de besluiten in Bijblad n°s. 3488, 3787, 3788, 3896, 4175 en 4445) definitief de wijzigingen gebracht, welke door de bedoelde, eerst bij Koninklijk besluit dd. 20 Juli 1893 n°. 29 (Nederlandsch Staatsblad n°. 117, Indisch Staatsblad n°. 257) tot stand gekomen herziening werden gevorderd. Deze wijzigingen betreffen in hoofdzaak de verandering van den cursus van een tweejarigen in een driejarigen, de uitbreiding van de leervakken met de kennis van de Nederlandsch-Indische wetboeken, de toelating tot de lessen der inrichting en eindelijk het tijdstip van aanvang van elk cursusjaar, hetwelk tot den eersten Maandag van October verschoven is, in verband waarmede de vacantiën ook wijziging hebben ondergaan.

In het aantal leerlingen der inrichting, hetwelk op ult. 1893 in het geheel 46 bedroeg (in het 1ste studiejaar 19 [2]), benevens twee 1ste-luitenants der infanterie, instructeurs aan de militaire school te Meester-Cornelis, die als toehoorders enkel de lessen in het Javaansch bijwoonden, en 25 in het 2de studiejaar) kwam tot het einde van den cursus 1893/94 geene verandering. Die van het 2de studiejaar, benevens 1 oud-leerling, onderwierpen zich aan het groot-ambtenaarsexamen, dat in 1894 nog op den ouden voet werd afgenomen. Van de 21 geslaagden konden er slechts 13 bij den burgerlijken dienst worden geplaatst. Van de 19 leerlingen van het 1ste studiejaar, die deelnamen aan het eerste gedeelte van het groot-ambtenaarsexamen, hetwelk op den voet der bij het reeds aangehaald Koninklijk besluit vastgestelde nieuwe bepalingen in 1894 voor het eerst te Batavia werd afgenomen slaagden er 12.

De nieuwe cursus (1894/95) begon met 15 leerlingen in het 1ste en 18 in het 2de studiejaar, benevens de 2 reeds vermelde toehoorders, terwijl 10 leerlingen, die aanspraak maakten op de vergunning om in 1895 het groot-ambtenaarsexamen voor het laatst op den ouden voet af te leggen, zich voor geen bepaald studiejaar lieten inschrijven. Van deze laatsten volgde slechts één het onderwijs in alle vakken, de overigen alleen dat in de talen. Vóór het einde van het jaar werden bovendien nog één leerling voor het 1ste studiejaar en één enkel voor de lessen in een tweetal talen ingeschreven. Dientengevolge telde de inrichting op ult. 1894 in het geheel 47 leerlingen. Op 10 na, die eene hoogere burgerschool in Nederland hadden bezocht, waren al de anderen (de twee toehoorders hier uitgezonderd) afkomstig van hoogere burgerscholen in Indië, en wel 18 van die te Batavia, 6 van die te Samarang en 11 van die te Soerabaija. Een hunner genoot ten behoeve van zijne studiën den financieelen steun van het „Studiefonds voor onbemiddelde leerlingen" te Batavia.

2°. Hoogere burgerscholen met vijfjarigen cursus voor jongens te Batavia (afd. A van het gymnasium Willem III), Samarang en Soerabaija.

Het aantal bij de hoogere burgerscholen met vijfjarigen cursus in dienst zijnde leeraren beliep, met inbegrip, voor elke der drie inrichtingen, van den directeur, doch ongerekend de onderwijzers in gymnastiek en wapenhandel, op ult. 1894 als volgt: te Batavia (waar, door splitsing in den loop van 1894 ook van het 3de studiejaar in 3 en van het 4de in 2 parallel-afdeelingen, de leerlingen in 11 klassen-afdeelingen waren verdeeld) 24 leeraren, waaronder 2 militaire apothekers, tijdelijk belast met het geven van lessen in de natuurlijke historie; te Samarang (met 7 klassen-

[1]) Het „Algemeen verslag van het middelbaar en lager onderwijs voor Europeanen en met dezen gelijkgestelden in Nederlandsch-Indië" over 1893 zag op het eind van 1894 te Batavia het licht.

[2]) In de voor het vorig verslag ontvangen opgaven was ten onrechte slechts melding gemaakt van 17 leerlingen in het 1ste studiejaar.

afdeelingen) 15 leeraren, en te Soerabaija (bij welke school het aantal klassen-afdeelingen in den loop van 1894 door splitsing ook van het 3de studiejaar van 7 op 8 was gebracht) 17 leeraren. [1])

Wederom nam in 1894 het aantal leerlingen aan elke der drie inrichtingen toe. Terwijl de cursus 1893/94 was begonnen (oogerekend de zonder admissie-examen toegelaten leerlingen voor enkele vakken en de toehoorders ten getale van 2 en 3) met in 't geheel 506 gewone leerlingen (483 jongens en 23 meisjes), ving de cursus 1894/95 aan (buiten 2 leerlingen voor enkele vakken en 10 toehoorders) met 545 gewone leerlingen (515 jongens en 30 meisjes). Het gering aantal inlanders, die van het middelbaar onderwijs gebruik maakten, bleef op dezelfde hoogte als tijdens den voorgaanden cursus, namelijk 3 (op ult. 1893 1 te Batavia en 2 te Samarang, en op ult. 1894 2 te Batavia en 1 te Samarang).

Uit het volgende overzicht blijkt voor elke der drie inrichtingen de vermeerdering of vermindering, welke het aantal leerlingen in elk studiejaar onderging van het begin van den in 1894 geëindigden cursus tot bij het einde van dat jaar. (Van de toehoorders, wier aantal in 1894 steeg van 7 tot 11, is in dit overzicht geen gewag gemaakt.)

Verdeeling der leerlingen.	Aantal leerlingen				
	waarmede de cursus 1893/94		bij het begin van den cursus 1894/95 aanwezig	in 1894	
	begon.	eindigde.		op 1 Januari.	op 31 December.
	Batavia.				
1ste studiejaar	81	72	81 (1)	77	79
2de id.	a)52(5)	43 (5)	69 (1)	48	66
3de id.	48 (1)	45 (1)	57 (3)	49	35
4de id.	25	21	31	22	29
5de id.	18	18	23	18	22
Leerlingen voor enkele vakken	»	»	»	»	»
Te zamen	224(6)	199 (4)	241 (5)	214	b) 231
	Samarang.				
1ste studiejaar	47 (5)	48 (5)	41 (5)	48	42
2de id.	41 (8)	37 (7)	47 (5)	39	43
3de id.	15 (1)	15 (1)	26 (6)	17	22
4de id.	18	18	14 (1)	18	13
5de id.	14	15	15	14	17
Leerlingen voor enkele vakken	2	2	1 (1)	2	3
Te zamen	137(14)	133(13)	144(18)	138	b) 140
	Soerabaija.				
1ste studiejaar	52 (3)	51 (2)	57 (5)	51	58
2de id.	43	41	43 (2)	41	40
3de id.	28	27	34	28	32
4de id.	13	11	16	12	18
5de id.	11	11	11	11	11
Leerlingen voor enkele vakken	»	1	1	1	1
Te zamen	147 (3)	142 (2)	162 (7)	142	b) 160

a) De tusschen ( ) geplaatste cijfers duiden het aantal meisjes aan, dat in het nevenstaand getal leerlingen begrepen is.

b) Van buiten het gewest, waar de school gevestigd is, waren op ult. 1894 ingeschreven: te Batavia 52, te Samarang 55 en te Soerabaija 51, en daaronder respectievelijk 28, 2 en 9, wier ouders of voogden in de buitenbezittingen woonden.

Het aantal aanvragen om toelating tot de hoogere burgerscholen was in 1894 bijna gelijk aan dat in 1893. Tegen 247 jongens en 18 meisjes in 1893, meldden zich in 1894 246 jongens en 21 meisjes aan, doch terwijl in eerstgenoemd jaar ruim 56 pct. der adspirant-leerlingen aan de eischen voldeden, slaagden in 1894 bijna 60 pct. Wat de overgangs-examens betreft, waren de uitkomsten weder vrij gunstig te noemen daar 312 van de 429 geëxamineerden, d. i. 72.73 pct., tot hoogere klassen bevorderd konden worden, welke verhouding in 1893 72.17 pct. bedroeg. Het percentage van hen, die aan het eindexamen voldeden, was daarentegen beduidend lager dan in de laatste drie jaren, namelijk slechts 60.87 pct. (28 van de 46), tegen in 1891 73.33 pct. (22 van de 30), in 1892 65.8 pct. (25 van de 38) en in 1893, 75 pct. (24 van de 32). Wat de toelatings-, overgangs- en eind-examens van 1894 betreft, vindt men de uitkomsten voor elke der drie hoogere burgerscholen afzonderlijk in het volgende overzicht vermeld, terwijl over het eindexamen nader gehandeld wordt in het verslag der examen-commissie, opgenomen in de Javasche Courant van 20 Juli 1894 n°. 58.

HOOGERE BURGERSCHOOL te:	Eind-examen van den cursus 1893/94.		Overgangs-examens tot den cursus 1894/95.		Toelatings-examens tot den cursus 1894/95				Van de in het toelatings-examen geslaagden lieten zich als leerling inschrijven:		Bij het begin van den cursus 1894/95 waren als *gewone* leerlingen ingeschreven:		
					voor de laagste klasse.		voor eene hoogere klasse.						
	Geëxamineerd.	Geslaagd.	Geëxamineerd.	Geslaagd.	Geëxamineerd.	Geslaagd.	Geëxamineerd.	Geslaagd.	van hen die voor de laagste klasse geslaagd waren.	van hen die voor eene hoogere klasse geslaagd waren.	leerlingen van den vorigen cursus.	in het toelatingsexamen geslaagden, en leerlingen die zich op nieuw lieten inschrijven en leerlingen van andere hoogere burgerscholen.	Te zamen.
Batavia	20	9	a) 181	135	b) 118 (4)	70 (2)	7	5	c) 69 (1)	5	158	83	241 (5)
Samarang	14	9	a) 118	91	55 (8)	40 (8)	»	»	d) 35 (5)	»	106	37	143(18)
Soerabaija	12	10	130	86	87 (5)	40 (5)	2	1	e) 39 (5)	1	118	43	161 (7)
Totalen	46	28	429	312	258 (21)	156 (16)	9	4	143 (11)	4	382	163	545(30)

a) Eén leerling, die voorwaardelijk werd bevorderd, vertrok naar Nederland.

[1]) Voor den cursus 1895/96 is splitsing van het eerste studiejaar der hoogere burgerschool te Soerabaija in drie, en die van het vierde studiejaar in twee parallel-afdeelingen noodzakelijk gebleken. Bij gouvernementsbesluit dd. 15 Juli 1895 n°. 8 is daartoe machtiging verleend en tevens het onderwijzend personeel met een viertal tijdelijke leeraren uitgebreid.

b) De tusschen ( ) geplaatste cijfers duiden het aantal meisjes aan, onder de leerlingen begrepen.

c) Waaronder één leerling, die te Samarang in het toelatingsexamen was geslaagd.

d) Waaronder één leerling, die te Soerabaija in het toelatings-examen was geslaagd.

e) Waaronder één leerling die te Batavia, en één, die te Samarang in het toelatings-examen waren geslaagd.

Van de 531 bij het einde van 1894 ingeschreven leerlingen (daaronder 4 voor enkele vakken) waren er 377 of ruim 70 pct. tusschen 14 en 18 jaren oud. Jonger dan 14 jaren waren 29 leerlingen (18 te Batavia, 2 te Samarang en 9 te Soerabaija), terwijl 125 der ingeschrevenen een leeftijd van meer dan 18 jaren hadden bereikt (56 te Batavia, 33 te Samarang en 36 te Soerabaija).

Gedurende den cursus 1893/94 lieten zich 108 leerlingen afschrijven zonder examen te hebben afgelegd (te Batavia 60, te Samarang 25 en te Soerabaija 23). Van dezen verlieten de hoogere burgerschool: 28 wegens vertrek naar Nederland en 15 naar andere hoogere burgerscholen in Indië, 12 wegens ziekte, 9 wegens onvoldoenden aanleg of ijver, 1 wegens overgang naar de Bataviasche ambachtsschool, 1 naar die te Samarang en 2 naar de burgeravondschool te Soerabaija. Voorts lieten zich afschrijven: 5 wegens financieele omstandigheden en 6 wegens onbekende redenen, terwijl van de 29 overige der bedoelde 108 afgeschrevenen 16 in particuliere betrekkingen (o. a. 7 bij landelijke ondernemingen en 5 bij den handel) werden geplaatst, 1 de studie op eigen gelegenheid wenschte voort te zetten, 1 zich wilde bekwamen voor adjunct-landmeter, 1 voor notaris en 1 voor hulponderwijzer; 7 zochten eene plaatsing bij den post- en telegraafdienst en 2 bij de administratie der in- en uitvoerrechten.

Gedrag en ijver der leerlingen lieten in algemeenen zin niet te wenschen over.

Het schoolverzuim bedroeg te Batavia 7.96, te Samarang 4.6 en te Soerabaija 4.98 pct.

Uit het »Siam-fonds" en het »Studiefonds voor onbemiddelde leerlingen" genoten te Batavia respectievelijk 3 en 10 leerlingen ondersteuning in de kosten hunner studie; te Samarang verleende het »Studiefonds Midden-Java" zulken steun aan 12 leerlingen.

3°. Hoogere burgerschool met driejarigen cursus voor meisjes te Batavia.

Op ult. 1894 waren aan deze inrichting, met inbegrip van de directrice, verbonden 4 leeraressen, terwijl overigens nog met het geven van onderwijs belast waren 4 der aan de hoogere burgerschool voor jongens verbonden leeraren.

Op ult. 1893 waren 48 meisjes ingeschreven (waaronder 4 toehoorderessen); bij het eindigen van den cursus in den loop van 1894 bedroeg haar aantal 34 (waaronder 1 toehoorderes). Van de gewone leerlingen bevonden zich 15 in het 1ste, 11 in het 2de, en 7 in het 3de studiejaar.

Bij de overgangs-examens, waaraan al de leerlingen der twee jongste studiejaren deelnamen, werden 10 leerlingen van het 1ste en een gelijk aantal van het 2de studiejaar tot eene hoogere klasse bevorderd, terwijl de 7 leerlingen van het 3de studiejaar met goed gevolg het eindexamen aflegden. De uitslag der toelatingsexamens was, dat van de 32 candidaten, allen voor het 1ste studiejaar, 25 slaagden, waarvan slechts 16 zich als leerling voor den cursus 1894/95 lieten inschrijven. Met inbegrip van de 10 voor het 2de en van 9 der voor het 3de studiejaar geslaagde leerlingen, zoomede van 3 leerlingen die van het 1ste studiejaar van den vorigen cursus terugkeerden, begon het schooljaar 1894/95 met 38 gewone leerlingen (19 in het 1ste, 10 in het 2de en 9 in het 3de studiejaar), terwijl zich ook lieten inschrijven 5 toehoorderessen (2 voor het 1ste, 2 voor het 2de en 1 voor het 3de studiejaar). Ondanks eenige gedurende den verderen loop van 1894 plaats gehad hebbende mutatiën telde de school ook bij het einde des jaars weder 38 gewone leerlingen, doch 7 toehoorderessen. Om een ruimer gebruik van de school te bevorderen, is het denkbeeld in overweging genomen om het schoolgeld voor de laagste klasse terug te brengen van f 15 tot f 10 's maands.

Het schoolverzuim bedroeg gemiddeld 2.3 pct., tegen 4.55 pct. in 1893. Op gedrag en ijver waren geene aanmerkingen te maken.

Bij gouvernementsbesluit dd. 3 Juli 1895 n°. 3 werd, met wijziging in zoover van het reglement voor de inrichting (Bijblad op het Indisch Staatsblad n°. 3832 en 3896), uit de lijst der leervakken afgevoerd het schoonschrijven, en zulks met het doel om meer tijd te kunnen besteden aan het onderwijs in de wiskunde. Intusschen zullen bij het schriftelijk school- en huiswerk de eischen van het schoonschrijven in het oog worden gehouden en daarvoor cijfers worden toegekend.

4°. Burgeravondschool te Soerabaija.

Hoewel de eischen tot toelating tot het 1ste studiejaar dezer inrichting in de laatste twee jaren binnen de vastgestelde grenzen werden verzwaard, was het aantal van hen die aan het examen voldeden nog zoo groot dat, ter voorkoming van overbevolking in die klasse, niet alle geslaagden konden worden geplaatst. De splitsing van het 1ste studiejaar in twee parallel-afdeelingen moest dan ook bij de opening van den gereorganiseerden cursus 1894/95 (verg. omtrent die reorganisatie blz. 104 van het vorig verslag, zoomede n°. 4942 van het Bijblad op het Indisch Staatsblad) niet alleen worden bestendigd, maar tevens bleek één leeraar meer noodig te zijn. Dientengevolge waren op ult. 1894 aan de inrichting (onder het genot van toelagen) verbonden 14 leeraren, met inbegrip van den directeur, en 2 assistenten. Bij de opening van den cursus 1895/96 heeft de reeds vermelde oorzaak — de sterke bevolking der school — er toe geleid (gouvernementsbesluit dd. 15 Juli 1895 n°. 4) om ook de tweede klasse in twee parallel-afdeelingen te splitsen, terwijl het onderwijzend personeel op nieuw tijdelijk werd vermeerderd met één leeraar in de wiskunde en één in de wiskunde en de Engelsche taal.

Met betrekking tot het in 1894 van de burgeravondschool gemaakt gebruik is het volgende aan te teekenen

Van de 71 leerlingen (36 in het 1ste, 15 in het 2de, 15 in het 3de en 5 in de op blz. 104/105 van het vorig verslag bedoelde tijdelijke klasse voor adspirant waterstaatsopzichters) en 3 toehoorders, die op het einde van 1893 de school bezochten, werden er vóór het einde van den cursus 1893/94 9 afgeschreven, terwijl 2 nieuwe leerlingen werden toegelaten.

Het schooljaar 1894/95 begon met 79 leerlingen, namelijk 43 in het 1ste, 21 in het 2de, 11 in het 3de en 4 in het 4de studiejaar. Onder dat totaal waren er in het geheel 47 van den vorigen cursus, en onder de 32 voor het eerst toegelatenen 29, die geslaagd waren in het toelatings-examen, 2 in het examen voor eene hoogere klasse en 1 gewezen leerling van eene hoogere burgerschool hier te lande. In verband met de sedert voorgekomen mutatiën telde de school bij het einde van 1894, behalve 5 toehoorders, 83 leerlingen, van welke laatsten 34 zich wenschten te bekwamen voor bouwkundige en 49 voor machinist; 77 hunner vonden gelegenheid tot practische oefening in eenig handwerk, en wel 64 bij gouvernements- en 13 bij particuliere werkplaatsen.

De leeftijd der leerlingen liep van 14 tot boven 23 jaar. Hun gedrag, zoowel op school als in de ateliers, gaf alle reden tot tevredenheid, terwijl over gebrek aan ijver geen klacht werd vernomen.

5°. Bataviasche ambachtsschool.

Nadat de verzochte fondsen bij de Indische begrooting voor 1895 waren toegestaan (verg. vorig verslag, blz. 105, noot 1) werd aan deze particuliere inrichting, overeenkomstig het daartoe door de directie gedaan verzoek, de gedurende 1892 en 1893 boven de gewone gouvernementssubsidie van f 250 's maands genoten suppletie van f 750 's maands ook voor de jaren 1894 en 1895 toegelegd. De reeds in 1892 voorgenomen opening van een vierjarigen theoretischen cursus moest ook bij den aanvang van het schooljaar 1894/95 nog achterwege blijven; echter kon toen worden overgegaan tot de toevoeging van een 3de studiejaar aan de beide reeds bestaande.

Tegen 68 (verbeterde opgaaf) op ult. 1893, waren op ult. 1894 ingeschreven 76 leerlingen, waarvan 56 voor den smeedcursus (4 meer dan het jaar te voren) en 20 voor den timmercursus (mede 4 meer dan toen). Alle leerlingen woonden de practische lessen bij; van de theoretische lessen werd op ult. 1894 gebruik gemaakt door 25 leerlingen in het 1ste, 22 in het 2de en 8 in het 3de studiejaar, allen behoorende tot den smeedcursus. Naar bericht wordt, had de directie der school nog geen maatregelen kunnen nemen om ook de leerlingen van den timmercursus in de gelegenheid te stellen tot deelneming aan de theoretische lessen.

Omtrent de mutatiën onder de leerlingen gedurende 1894 zijn de ontvangen opgaven niet volledig. Niettemin kan worden aangeteekend dat in gemeld jaar 21 leerlingen (14 van den smeed- en 7 van den timmercursus) de school verlieten. Van de 14 afgeschrevenen van den smeedcursus slaagden er 6 in het examen voor machinist-leerling bij de gouvernementsmarine en werden er 4 bij particuliere industrieele inrichtingen geplaatst, terwijl de 4 overigen eene andere loopbaan kozen. Van de 7 afgeschreven leer-

lingen van den timmercursus legden er 3 met goed gevolg het examen af voor opzichter bij den waterstaat, 3 verlieten Batavia en 1 erlangde eene plaatsing als klerk op een gouvernementsbureau. Wegens wangedrag behoefde geen der leerlingen verwijderd te worden; over het algemeen gaf hunne houding reden tot tevredenheid. De ijver liet bij enkelen te wenschen over, doch was over het algemeen voldoende. Overigens kan worden geconstateerd dat het gehalte der leerlingen steeds verbetert. Werd een vijftal jaren geleden de inrichting beschouwd als een toevluchtsoord voor hen, die elders onbruikbaar waren bevonden, de tot dusver verkregen uitkomsten — zoo bericht de directie — hebben bij het publiek de overtuiging doen ontstaan dat de school in eene reeds lang gevoelde behoefte voorziet.

De leerlingen, wier ouders of familiebetrekkingen buiten Batavia woonden (22), vonden tegen zeer billijke voorwaarden en zonder moeite geschikte gelegenheden voor kost en inwoning.

De meeste van de aangenomen leerlingen hadden vóór hunne plaatsing aan de inrichting het klein-ambtenaarsexamen afgelegd, en de zoodanigen, bij aanvraag om plaatsing, de voorkeur genoten, terwijl de overigen slechts tot de school werden toegelaten onder voorwaarde dat zij zich alsnog aan bedoeld examen zouden onderwerpen.

In verband met de toevoeging van het 3de studiejaar werd het aantal onderwijzers met 3 vermeerderd.

De kosten der inrichting over 1894 bedroegen f 20 475 en de ontvangsten (ongerekend de eerst in 1895 door het Gouvernement uitbetaalde buitengewone bijdrage over 1894, ad f 9000) f 11 368, namelijk gewone gouvernementsbijdrage f 3000, geïnde schoolgelden f 3117, contributiën en donatiën f 3690, en f 1561 geboekt als winst op door de werkplaatsen afgeleverde artikelen. Over 1893 waren deze drie laatste sommen respectievelijk f 2160, f 4560 en f 1200, terwijl als gouvernementsbijdrage toen genoten werd f 12 000, dus eene totale ontvangst van f 19 920, waar tegenover aan uitgaven stond f 18 839.

Op de in de tweede helft van 1893 te Batavia gehouden tentoonstelling werd de arbeid der leerlingen, door proeven van metaal- en houtbewerking, zoomede van werktuigkundig- en ander teekenwerk, op zulk eene waardige wijze vertegenwoordigd dat daaraan een eerediploma werd toegekend. Deze onderscheiding maakte op de leerlingen een zeer weldadigen indruk, en het viel duidelijk op te merken dat de eerzucht van velen hierdoor in hooge mate werd geprikkeld.

6°. Samarangsche ambachtsschool.

Deze particuliere school genoot in 1894, evenals voor 't eerst in 1893, eene gouvernementssubsidie van f 250 's maands, welk bedrag voor 1895 is verhoogd tot f 500 's maands.

De lessen van den cursus 1893/94 werden geopend met 31 leerlingen (16 in het 1ste en 15 in het 2de studiejaar). Het practisch onderwijs in het 1ste studiejaar bepaalde zich tot het vervaardigen van voorwerpen van hout op de draaibank, terwijl de leerlingen van het 2de studiejaar zich oefenden in het afdraaien van assen en het demonteeren en monteeren van stoomwerktuigen. Theoretisch onderwijs werd gegeven in meet-, reken-, natuur- en werktuigkunde, hand- en rechtlijnig teekenen en de Nederlandsche taal. Eén leerling der 2de klasse verliet de school om in eene met zijne opleiding overeenkomende betrekking te gaan, 2 leerlingen van het 1ste en 3 van het 2de studiejaar verlieten de inrichting om financieele redenen, terwijl wegens vertrek naar elders 4 leerlingen van het 1ste en 3 van het 2de studiejaar afgeschreven werden, zoodat bij het einde van het schooljaar nog 18 leerlingen overbleven. Deze leerlingen lieten zich allen, na bevordering tot eene hoogere klasse, voor den volgenden cursus inschrijven, terwijl, als gevolg van het in Juni 1894 gehouden toelatingsexamen voor het 1ste studiejaar, 20 nieuwe leerlingen aangenomen werden, zoodat de cursus 1894/95 begon met 38 leerlingen (20 in het 1ste, 10 in het 2de en 8 in het 3de studiejaar). Gedrag en ijver der leerlingen gaven geen aanleiding tot klachten.

Met inbegrip van de f 3000 gouvernementssubsidie bedroegen de ontvangsten over het cursusjaar 1893/94 (van 1 Juli 1893 tot ult. Juni 1894) f 11 031, tegen f 12 243 aan uitgaven.

Lager onderwijs.

Reglementen op het lager onderwijs. Aan de in 1893 (zie het verslag van dat jaar, blz. 105) door het Opperbestuur verleende machtiging tot vaststelling van een nieuw reglement op het lager onderwijs voor Europeanen en met dezen gelijkgestelden in Nederlandsch-Indië, is door den Gouverneur-Generaal, met intrekking van het reglement in Indisch Staatsblad 1868 n°. 81, en van de sedert daarin gebrachte wijzigingen, zoomede van alle andere bepalingen voor zooverre zij met de nieuwe regeling in strijd zijn, uitvoering gegeven bij de ordonnantie van 10 September 1894 (Indisch Staatsblad n°. 192). De voornaamste verschillen tusschen de oude en de nieuwe, met 1 November 1894 in werking getreden bepalingen, welke, met inachtneming van de eigenaardige Indische toestanden, geschoeid zijn op de leest der Nederlandsche wet van 8 December 1889 (Staatsblad n°. 175), betreffen in de eerste plaats de leerstof. Uit de lijst der verplichte leervakken is als afzonderlijk vak van onderwijs de vormleer vervallen, terwijl daarentegen aan de verplichte leervakken zijn toegevoegd de eerste oefeningen in het handteekenen, de vrije- en orde-oefeningen der gymnastiek — deze alleen voor de daartoe door den directeur van onderwijs, eeredienst en nijverheid aan te wijzen scholen — en (voor meisjes) de nuttige handwerken. [1]) De niet-verplichte vakken, welke niet meer, van het gewoon lager onderwijs gescheiden, als meer uitgebreid lager onderwijs worden aangeduid, zijn uitgebreid met de algemeene geschiedenis, die tot dusver als onderdeel der geschiedenis tot de verplichte leervakken behoorde. Met betrekking tot de akte-examens [2]), voor het afleggen waarvan voortaan van de candidaten retributiën zullen worden geheven, zijn, te rekenen van 1 Januari 1896, de eischen hooger gesteld en geheel in overeenstemming gebracht met de hier te lande geldende, in verband waarmede de titulatuur »hulponderwijzer" vervangen is door die van »onderwijzer", terwijl de benaming »hoofdonderwijzer" de meer beperkte beteekenis van bezitter der hoofdakte heeft verkregen, en onder »kweekelingen" niet alleen meer worden verstaan jongelieden, die tot eigen oefening in de scholen worden toegelaten, maar ook bezitters van de onderwijzersakte, die zonder bezoldiging [3]) aan de scholen, waar daartoe gelegenheid bestaat, worden werkzaam gesteld, indien zij daartoe het verzoek doen. Voorts is aan de bemoeienis der plaatselijke schoolcommissiën met de examens een eind gemaakt, en worden de examens voortaan afgenomen door commissiën, voorgezeten door den inspecteur van het lager onderwijs der betrokken afdeeling of, bij verhindering, door een zijner ambtgenooten, en verder samengesteld uit door den directeur van onderwijs, eeredienst en nijverheid aangewezen leden. Eindelijk hebben de vroegere bepalingen omtrent de bevoegdheid tot het geven van onderwijs en het verlies van die bevoegdheid, de opening en opheffing van scholen, de toelating van inlanders, de klassificatie der scholen [4]), de kostelooze toelating van leerlingen en enkele andere onderwerpen

---

[1]) De opneming der laatstbedoelde twee leervakken heeft er toe geleid (art. 37 van het reglement) om voor hen die het verlangen de gelegenheid te openen daarin afzonderlijke akten van bekwaamheid te verkrijgen. Ten einde te voorkomen dat een te ruim gebruik maken van de bevoegdheid tot het afleggen van deze weinig beteekenende examens aanzienlijke kosten zou veroorzaken wegens reis- en verblijfkosten, is bij Indisch Staatsblad 1894 n°. 243 bepaald dat het voldoen aan deze examens den adspiranten geen aanspraak geeft op dergelijke vergoeding.

Mede met het doel om opdrijving van uitgaven te ontgaan, werd bij dezelfde gelegenheid bepaald dat aan adspiranten, die zijn toegelaten om eenig bij het reglement bedoeld examen af te leggen op eene andere plaats dan de naastbij gelegene waar daartoe gewoonlijk gelegenheid wordt gegeven (zie art. 39 van het reglement), niet méér wegens reis- en verblijfkosten wordt tegoed gedaan dan waarop zij aanspraak hadden kunnen maken indien zij op de naastbij gelegen plaats het examen hadden afgelegd.

[2]) De programma's benevens een reglement van orde voor deze examens zijn vastgesteld bij Indisch Staatsblad 1894 n°. 194.

[3]) Ingevolge deze bepaling werd bij gouvernementsbesluit dd. 10 September 1894 n°. 11 (Indisch Staatsblad n°. 195) het voorschrift betreffende de bezoldiging van kweekelingen aan de openbare lagere scholen (art. 11 van Indisch Staatsblad 1875 n°. 76 a) ingetrokken.

[4]) Op plaatsen, waar meer dan één 1ste school aanwezig is, worden deze onderscheiden door de benamingen 1ste school A, 1ste school B, enz. Deze onderscheiding had vóór de invoering van de nieuwe reglementen alléén betrekking op den tijd der oprichting, met dien verstande dat met „school A" de eerst opgerichte werd aangeduid, enz. Ten aanzien van de toelating der leerlingen golden voor deze scholen gelijke bepalingen. Dit is nu niet meer het geval. De 1ste scholen A zijn (slotalinea van art. 25 van het reglement in Indisch Staatsblad 1894 n°. 192, juncto art. 25 van het schoolreglement in Indisch Staatsblad 1894 n°. 193) thans alléén toegankelijk voor leerlingen, gerangschikt in de drie hoogste categorieën van betaling, de 1ste scholen B ook voor de vierde categorie. Daar de scholen B op de drie hoofdplaatsen van Java, ten gevolge van hunne ligging in de door meergegoeden bewoonde wijken, bevolkt zijn met leerlingen, die evenredig hooger schoolgeld betalen dan die aan de 1ste scholen A, gelegen in buurten door mindergegoede ouders bewoond, werd op elke der bedoelde plaatsen de naam der 1ste school B in dien van 1ste school A veranderd en omgekeerd. Deze aanduiding van de 1ste scholen door de eerste letters van het alphabet is bij gouvernementsbesluit dd. 26 December 1894 n°. 14 tot de bevoegdheid van den directeur van onderwijs, eeredienst en nijverheid gebracht.

van minder belang, eenige uitbreiding of verduidelijking ondergaan, en zijn sommige door de praktijk ingevoerde regelingen thans uitdrukkelijk door het reglement gewettigd. Als een uitvloeisel van het nieuwe reglement op het Europeesch lager onderwijs is het tot dusver voor de openbare lagere scholen geldende reglement van orde, tucht en beheer (Indisch Staatsblad 1873 n°. 65) vervangen door een »reglement op de openbare lagere scholen voor Europeanen in Nederlandsch-Indië" (Indisch Staatsblad 1894 n°. 193), terwijl, ingevolge het bepaalde bij art. 36 van dit nieuwe schoolreglement, door den directeur van onderwijs, eeredienst en nijverheid, bij besluit van 1 October 1894 n°. 9457 (zie Javasche Courant van 12 October 1894) eene instructie is vastgesteld omtrent de verplichtingen van de schoolcommissiën, van de inspecteurs en van het onderwijzend personeel. [1])

Normaalscholen en akte-examens. De gouvernements-normaalscholen te Batavia en Soerabaija, [2]) waar onderwijzers en onderwijzeressen, zoowel van het openbaar als van het particulier onderwijs, gelegenheid vinden om zich voor het examen ter verkrijging van de hoofdakte te bekwamen, werden op ult. 1893 bezocht door 47 personen (te Batavia door 19 onderwijzers en 13 onderwijzeressen en te Soerabaija door respectievelijk 5 en 10). In den loop van 1894 werden bij de normaalschool te Batavia afgeschreven 6 onderwijzers (waaronder 2 van het openbaar en 1 van het particulier onderwijs na de hoofdakte te hebben verworven) en 2 onderwijzeressen; daarentegen werden 9 onderwijzers en 2 onderwijzeressen toegelaten, zoodat bij het einde van 1894 de lessen gevolgd werden door 35 personen: 22 onderwijzers en 13 onderwijzeressen, waarvan respectievelijk 17 en 11 in 's lands dienst en 5 en 2 in particuliere betrekkingen. Gedurende hetzelfde tijdvak werden bij de school te Soerabaija 4 onderwijzers (waarvan één tot het openbaar onderwijs behoorende onderwijzer de hoofdakte behaalde) en 3 onderwijzeressen afgeschreven, en respectievelijk 9 en 8 toegelaten, zoodat het totaal der leerlingen op ult. 1894 25 bedroeg, namelijk 10 onderwijzers en 15 onderwijzeressen, waarvan 16 tot het openbaar en 9 tot het particulier onderwijs behoorden.

De op blz. 106 van het vorig verslag vermelde particuliere cursussen voor meisjes, die zich voor het examen ter verkrijging van de akte van onderwijzeres wenschen voor te bereiden (twee op elke der genoemde hoofdplaatsen aan particuliere meisjesscholen verbonden, benevens de »Bataviasche normaalschool tot opleiding van onderwijzeressen"), werden ook in 1894 voortgezet. Hoeveel leerlingen de eerstgemelde vier cursussen volgden, is niet afzonderlijk opgegeven, daar zij onder de gewone leerlingen der scholen werden medegeteld. De laatstbedoelde inrichting werd op ult. 1894 bezocht door 25 leerlingen, van welke er 4 gebruik maakten van de gelegenheid om onderwijs te ontvangen in de Fransche taal, welk leervak aan den cursus werd toegevoegd. Een nieuw opgerichte particuliere cursus tot opleiding van onderwijzeressen te Samarang werd op ult. 1894 bezocht door 14 leerlingen.

Aan de in 1894 gehouden akte-examens werd deel genomen door 104 van de 111 zich aangemeld hebbende adspiranten, en wel door 23 mannelijke en 81 vrouwelijke, van welke er respectievelijk 6 en 53 slaagden. Van de hierbedoelde 104 adspiranten verschenen er 59 voor de commissie te Batavia, 20 voor die te Samarang, 24 voor die te Soerabaija en 1 voor die te Padang. In 1893 werden 102 adspiranten geëxamineerd, namelijk 28 mannelijke en 74 vrouwelijke, van wie er respectievelijk 14 en 59 slaagden. Uit de volgende opgaaf blijkt welke akten aangevraagd en verkregen werden.

Adspiranten ter verkrijging van eene akte van bekwaamheid als:	1893.		1894	
	Geslaagd.	Niet geslaagd.	Geslaagd.	Niet geslaagd.
hoofdonderwijzer.	3	3	4	12
onderwijzer	4	7	1	2
hoofdonderwijzeres.	8	2	6	5
onderwijzeres.	38	11	26	17
Transporteeren	52	25	34	36

[1]) De gezamenlijke nieuwe voorschriften zijn, met eene inleidende nota van toelichting en met afdrukken van alle modellen betreffende de schooladministratie, in één deeltje vereenigd, ter landsdrukkerij te Batavia uitgegeven en bij het depôt van leermiddelen aldaar verkrijgbaar gesteld.

[2]) In verband met het nieuwe programma voor het examen ter verkrijging van de hoofdakte werd bij de normaalscholen met ingang van 1 Januari 1895 eene nieuwe regeling der lessen ingevoerd.

Adspiranten ter verkrijging van eene akte van bekwaamheid als:	1893		1894.	
	Geslaagd.	Niet geslaagd.	Geslaagd	Niet geslaagd
Per transport	52	25	34	36
onderwijzer in de Fransche taal.	3	2	„	„
„ „ „ Duitsche „	„	„	„	1
„ „ „ wiskunde.	1	„	„	1
„ „ „ gymnastiek.	1	„	„	„
„ „ het teekenen.	„	„	1	1
onderwijzeres in de Fransche taal	8	2	13	3
„ „ „ Engelsche „	4	„	a) 4	1
„ „ „ Duitsche „	1	„	a) 4	„
„ „ het teekenen	„	„	1	„
„ „ de handwerken voor meisjes.	3	„	3	„
Te zamen	73	29	b) 60	c) 45

a) Een der vrouwelijke candidaten behaalde twee akten (voor de Duitsche en Engelsche talen) en is dientengevolge dubbel geteld.

b) Ten gevolge van de in de voorgaande noot bedoelde omstandigheid bedraagt dit getal één meer dan het aantal candidaten

c) Hieronder niet begrepen een Javaan, die te Probolinggo (met ongunstig gevolg) het examen in de Nederlandsche taal aflegde, onder meer vereischt voor eene benoeming als inlandsch hulponderwijzer van den 2den rang aan eene kweekschool voor de vorming van inlandsche onderwijzers; zie Indisch Staatsblad 1886 n°. 47, § V, litt. *f*.

Openbare lagere scholen. Ten gevolge van de opening in 1894 van eene 7de gemengde school ter hoofdplaats Batavia, van eene 1ste gemengde school op elke der hoofdplaatsen Menado en Amboina [3]) en van de heropening van de in 1893 tijdelijk gesloten gemengde school te Gorontalo in de residentie Menado (zie vorig verslag, blz. 106) waren op ult. 1894 in werking 156 Europeesche openbare lagere scholen (125 gemengde en 31 meisjesscholen), namelijk 119 op 67 plaatsen van Java en Madura, en 37 op 26 plaatsen in de buitenbezittingen. Onder die 119 en 37 scholen waren er 39 en 11, waar meer uitgebreid lager onderwijs werd gegeven, namelijk op Java 14 gemengde 1ste scholen en 25 meisjesscholen, en in de buitenbezittingen 5 gemengde 1ste scholen en 6 meisjesscholen. Op welke plaatsen de verschillende openbare lagere scholen gevestigd waren, blijkt uit bijlage X hierachter, welk overzicht tevens doet kennen de samenstelling van het onderwijzend personeel op ult. 1894, de verdeeling der toen ingeschreven leerlingen in betalende en niet-betalende, in jongens en meisjes, en in scholieren van de laagste, de middelste en de hoogste klasse, terwijl die bijlage voorts eene recapitulatie bevat van het totaal der Europeesche leerlingen, verdeeld naar den leeftijd.

Bij gouvernementsbesluit van 25 Februari 1895 n°. 53 werd nog machtiging verleend tot opening van eene 1ste school te Bandong (Preanger Regentschappen), met bepaling dat de aldaar bestaande gemengde school »openbare 2de lagere school" zal heeten; terwijl bij dat van 22 Juni 1895 n°. 4 werd besloten tot de oprichting van openbare lagere scholen te Temanggoeng (Kadoe) en te Magettan (Madioen). Daarentegen werd bij gouvernementsbesluit dd. 4 Juni 1895 n°. 9 de sluiting op 9 Juni d. a. v. van de openbare lagere school te Soebang (Krawang) bevolen.

Op ult. 1894 bestond het onderwijzend personeel, bij de verschillende openbare lagere scholen in functie, uit 336 hoofdonderwijzers en onderwijzers (waaronder 125 hoofden van scholen) en 168 hoofdonderwijzeressen en onderwijzeressen (waaronder 31 hoofden van scholen), in totaal derhalve 504 personen [4]), ongerekend 4 mannelijke en 3 vrouwelijke kweekelingen.

Onder de in 1894 nieuw in dienst getreden 18 onderwijzers en 9 onderwijzeressen waren er van de eersten 2 en van de onderwijzeressen 8 gekozen uit de candidaten, die zich in Indië hadden aangemeld; de overigen waren allen van hier voor den Indischen

[3]) De te Menado en Amboina reeds bestaande gemengde scholen kregen nu den naam van 2de school.

[4]) Behalve deze 504 personen behoorden nog tot het Europeesch lager onderwijs 12 onderwijzers die bij het middelbaar, en 8 die bij het inlandsch onderwijs gedetacheerd waren, en verder 39 onderwijzers en 23 onderwijzeressen met buitenlandsch verlof, zoomede 6 onderwijzers en 12 onderwijzeressen op wachtgeld. Het personeel, voor het Europeesch lager onderwijs aan 's lands dienst verbonden, bestond dus op ult. 1894 uit 401 onderwijzers (waaronder 243 hoofdonderwijzers) en 203 onderwijzeressen (waaronder 63 hoofdonderwijzeressen), uitmakende een totaal van 604 bezoldigde personen, dat is 3 meer dan bij het einde van 1893.

dienst uitgezonden. [1]) Van de 10 in Indië gekozenen waren er 8 (2 onderwijzers en 6 onderwijzeressen), die hunne akte van bekwaamheid hier te lande hadden verworven. [2])

Bij het einde van 1894 telden de gezamenlijke openbare lagere scholen voor Europeanen en met hen gelijkgestelden 14 015 leerlingen (8124 jongens en 5891 meisjes), zijnde 478 meer dan op ult. 1893; het aantal betalende leerlingen nam met 154 toe (van 7018 tot 7172), dat der niet-betalende met 324 (van 6519 tot 6843). Onder de cijfers van ult. 1894, meerendeels onder die der betalende leerlingen, waren begrepen 418 kinderen van Christen-inlanders, 812 van andere inlanders en 164 van vreemde oosterlingen; onder ult. 1893 bedroegen deze getallen 411, 711 en 153.

Van de 18 inlandsche jongelieden, bestemd om later als kweekeling-dokter-djawa te worden aangenomen, die onder ult. 1893 op eenige scholen in de buitenbezittingen gratis waren toegelaten, werden er 4 wegens onvoldoenden aanleg afgeschreven; daarentegen werden er 8 toegelaten, zoodat het aantal dezer leerlingen onder ult. 1894 22 bedroeg, waarvan 1 te Padang, 5 te Fort de Kock, 1 te Padang Pandjang, 3 te Solok, 3 te Padang Sidempoean, 3 te Benkoelen, 1 te Palembang en 5 te Bandjermasin.

In den loop van 1894 werden 5749 leerlingen van de schoollijsten afgevoerd, namelijk 694 wegens volbrachten leertijd en 5055 om andere redenen. De laatstbedoelde leerlingen werden evenwel na korteren of langeren tijd voor het meerendeel weder elders, of aan de scholen die zij verlaten hadden, opnieuw ingeschreven. Het aantal leerlingen in de hoogste klasse van alle scholen gezamenlijk bedroeg op ult. 1894 12.76 pct. van het geheele aantal leerlingen, tegen 13.42 pct. op ult. 1893. Aan 5 scholen (evenveel als op ult. 1893) waren geene leerlingen ver genoeg gevorderd om eene hoogste klasse te vormen.

Wegens ontstentenis of ziekte van onderwijzend personeel werden aan 13 scholen, meestal slechts gedurende enkele dagen, de lesuren gewijzigd, zoodanig dat de leerlingen in twee elkander afwisselende groepen onderwijs ontvingen; aan 1 dezer scholen had dergelijke wijziging tweemalen plaats. De school te Ngandjoek (Kediri) was gedurende 14 dagen gesloten wegens het epidemisch uitbreken van waterpokken onder de schooljeugd; de 2de school te Malang (Pasoeroean) gedurende 8 dagen voor het aanbrengen van noodzakelijk gebleken verbeteringen aan het schoolgebouw, en de school te Gorontalo (Menado) gedurende eene maand wegens het heerschen van eene besmettelijke ziekte in het gezin van het hoofd der school.

Het schoolverzuim der leerlingen, gemiddeld 20 dagen per leerling, was in 1894 iets lager dan in 1893, toen het gemiddelde 20.6 dagen bedroeg. Over 't algemeen vertoonen de gemiddelde cijfers over de laatste jaren slechts kleine schommelingen, en blijft het schoolverzuim vrij stationnair. Van de scholen, die gedurende het geheele jaar in werking waren, had de meisjesschool te Menado weder het geringste schoolverzuim (5 dagen per leerling), terwijl dit het grootst was (46 dagen per leerling) bij de gemengde school te Bonthain (Celebes).

Hoewel, zooals hiervóór reeds werd medegedeeld, in het op 1 November 1894 in werking getreden herziene reglement op het lager onderwijs onder de verplichte leervakken ook de eerste oefeningen van het handteekenen en (voor de daartoe bepaaldelijk aan te wijzen scholen) de vrije- en orde-oefeningen der gymnastiek zijn opgenomen, gedoogde de korte tijd, verloopen tusschen de afkondiging en de inwerkingtreding van het nieuwe reglement, niet om overal de noodige voorbereidende maatregelen te nemen voor de invoering van de nieuwe leervakken. Wat de gymnastiek betreft, werd dan ook voorloopig volstaan met overneming in het nieuwe leerplan van het desbetreffende voorschrift uit het vorige, dat in de laagste klasse van alle gemengde scholen eenvoudige lichaamsoefeningen moeten worden gehouden; invoering van onderwijs in dit vak ook aan de hoogere klassen kwam nog slechts aan enkele scholen voor. Ook de eerste oefeningen van het handteekenen werden op ult. 1894 nog slechts aan weinige scholen onderwezen. In verband met de aanstaande algemeene invoering van het teekenonderwijs werden de afzonderlijke namiddagcursussen in het teekenen, die voor leerlingen der openbare lagere scholen te Batavia, Samarang en Soerabaja gehouden werden, opgeheven.

[1]) Ten opzichte van de beschikbaarstelling hier te lande van onderwijzend personeel ten behoeve van de Europeesche openbare lagere scholen in Indië is thans de noodige regeling getroffen om te verhoeden dat de uitgezondenen, bij aankomst in Indië, langer dan wenschelijk is op plaatsing hebben te wachten.

[2]) In Juli 1894 werd aan een wegens wangedrag uit 's lands dienst ontslagen onderwijzer de bevoegdheid tot het geven van onderwijs ontnomen (zie Javasche Courant van 3 Juli 1894 nº. 53).

Als afzonderlijk vak van onderwijs is — zooals hooger gezegd — de vormleer vervallen. Wat hiervan voor de lagere school onmisbaar geacht wordt, is bij het reken- en het teekenonderwijs gevoegd. Aan twee openbare lagere scholen werd de omvang van het onderwijs uitgebreid: aan de meisjesschool te Padang met de beginselen der Engelsche en aan de 3de school te Djokjokarta met die der Fransche taal.

Aan het voornemen om aan twee Europeesche lagere scholen (te Batavia en Probolinggo) en aan de kweekschool voor inlandsche onderwijzers ter laatstgenoemde plaats eene proef te nemen met onderwijs in handenarbeid (slöjd) zou, volgens berichten van het voorjaar van 1895, spoedig uitvoering worden gegeven. In het begin van 1895 had inmiddels de te Batavia geplaatste deskundige onderwijzer (één van de twee voor bedoeld onderwijs bestemde personen, van wie in 't vorig verslag, blz. 107, sprake is) een particulieren cursus in dit leervak geopend, met het doel ook de leerlingen van andere scholen dan die, waar de bedoelde proefneming zal plaats vinden, in de gelegenheid te stellen om voormeld onderwijs te ontvangen. Hem is vergund voor dezen cursus gedurende de middaguren te beschikken over een lokaal der school waaraan hij is geplaatst. Van de in October 1893 door nog een anderen deskundigen gouvernements-onderwijzer, mede voor particuliere rekening, te Samarang opengestelde gelegenheid tot het ontvangen van slöjd-onderwijs, werd betrekkelijk weinig gebruik gemaakt. Bij het einde van 1894 werd die cursus opgeheven, doch zulks als gevolg van de omstandigheid dat de aan bedoelden onderwijzer tijdelijk in bruikleen afgestane verzameling leermiddelen niet langer te zijner beschikking kon blijven, nu die hulpmiddelen ten dienste van de besproken gouvernementsproef benoodigd waren.

Aan 154 openbare lagere scholen, dus op 2 na aan alle, waren kinderbibliotheken verbonden; het aantal daarin op ult. 1894 voorhanden deeltjes bedroeg 34 412, dat is 1771 meer dan bij het einde van 1893.

Op 4 plaatsen kwamen in 1894 nieuwe landsgebouwen voor scholen gereed, namelijk te Buitenzorg, Bandong (Preanger Regentschappen), Madioen en Lawang (Pasoeroean). Zes schoolgebouwen ondergingen uitbreiding en herstelling. De overige werden behoorlijk onderhouden. Te Soekaboemi (Preanger Regentschappen), waar het schoollokaal geen ruimte genoeg meer aanbood, werd een vertrek van een aangrenzend woonhuis gehuurd om, in afwachting van de vergrooting van het lokaal, als leervertrek te worden gebruikt.

De uitgaven voor het Europeesch openbaar lager onderwijs en de ontvangsten wegens schoolgelden (ook die aan de normaalscholen geïnd) bedroegen over 1893 (volgens verbeterde opgaven) en over 1894 (volgens voorloopige opgaven) als volgt:

	1893. a)	1894.
Traktementen, leermiddelen, enz.	f 1 665 953	f 1 738 895
Gebouwen, huishuur, enz.	567 625	521 159
Te zamen	f 2 233 578	f 2 260 054
Geïnde schoolgelden { openbare lagere scholen	f 242 116	f 250 423
Geïnde schoolgelden { normaalscholen	2 775	2 950
Te zamen	f 244 891	f 253 373
Blijft ten laste van den lande	f 1 988 687	f 2 006 681

a) In verband met het medegedeelde in noot a op blz. 107/108 van het vorig verslag zullen opgaven over 1893 omtrent de kosten en de geïnde schoolgelden voor elke school in 't bijzonder eerst hare plaats vinden in het, bij de afsluiting van dit gedeelte van het verslag nog niet verschenen, afzonderlijk schoolverslag over 1894.

Particuliere scholen. Een der particuliere scholen voor meer uitgebreid lager onderwijs ter hoofdplaats Batavia ging in 1894 te niet, terwijl in Augustus van dat jaar eene dergelijke school te Temanggoeng (Kadoe) werd geopend. Dientengevolge bedroeg het aantal particuliere scholen op ult. 1894, evenals bij het einde van 1893, 18, waarvan 5 (4 te Samarang en 1 te Menondjaja in de Preanger Regentschappen) voor gewoon en 13 (5 te Batavia, 1 te Meester-Cornelis, 1 te Temanggoeng, 1 te Samarang, 4 te Soerabaja en 1 te Padang) voor meer uitgebreid lager onderwijs. Twee dezer scholen te Batavia, 1 te Samarang, 1 te Soerabaja en 1 te Padang zijn Roomsch katholieke meisjesscholen, 1 te Soerabaja is eene dergelijke jongensschool, terwijl 1 gemengde school te Batavia alsmede 1 meisjesschool te Meester-Cornelis tot de „scholen met den bijbel" behooren. Bij gouvernementsbesluit van 13 Maart 1894 nº. 51 werden aan beide laatstbedoelde scholen subsidiën uit 's lands kas verleend tot een bedrag van f 4400. [3])

[3]) Aldus gespecificeerd: f 100 's maands voor het hoofd der school te Batavia en f 100 's maands gezamenlijk voor twee onderwijzers of onder-

Als onderwijzend personeel waren aan de 18 particuliere scholen verbonden 35 onderwijzers en 93 onderwijzeressen, ongerekend 4 vrouwelijke kweekelingen [1]).

Van de op ult. 1894 bij de particuliere scholen ingeschreven 2817 leerlingen (74 meer dan bij het einde van 1893) waren er 787 jongens en 2030 meisjes; de laagste klasse telde 1132, de middelste 902, de hoogste 783 leerlingen. In het geheel maakten 26 kinderen van (niet-Christen) inlanders (5 jongens te Batavia, 5 jongens en 7 meisjes te Manoodjaija, 6 meisjes te Samarang en 3 jongens te Soerabaija), alsmede 1 Chineesch meisje te Samarang, van de particuliere Europeesche scholen gebruik,

Behalve de twee hierboven vermelde, niet aan meisjesscholen verbonden, cursussen tot opleiding van onderwijzeressen (de eene te Batavia en de andere, in 1894 opgericht, te Samarang) werden op ult. 1894 nog op zeven plaatsen 10 namiddagscholen of avondcursussen gehouden, namelijk: te Samarang eene herhalingsschool in het Protestantsch weeshuis met 10 leerlingen, te Klatten (Soerakarta) een cursus voor vrouwelijke handwerken met 12 leerlingen; te Koetoardjo (Bagelen) eene door het hoofd der Europeesche openbare lagere school aldaar gehouden namiddagschool, uitsluitend voor onderwijs in de Nederlandsche taal, met 23 Javaansche jongens, die niet tot de gemelde openbare school waren toegelaten; te Medioen eene herhalingsschool en eene namiddagschool met respectievelijk 16 en 21 (hieronder 19 inlandsche) leerlingen; te Modjokerto (Soerabaija) twee namiddagscholen, de eene voor het Fransch met 7 leerlingen, de andere voor Nederlandsche taal en rekenen met 4 leerlingen; te Neira (Banda) twee voor Nederlandsch, Fransch en rekenen met respectievelijk 10 en 7 leerlingen (de laatstgenoemde zes scholen nieuw); eindelijk te Pamakassan (Madura) eene voor Fransche taal en vrouwelijke handwerken met 16 leerlingen. De vroeger vermelde namiddagschool te Makasser ging teniet.

Te Magelang (Kadoe) werd een particuliere teekencursus geopend, die bij het einde van 1894 door 13 leerlingen gevolgd werd.

Van de in het vorig verslag vermelde 5 particuliere gymnastiekscholen werden er 2 gesloten, namelijk die te Djokjokarta en te Klatten (Soerakarta). De 3 overige (te Samarang, Soerakarta en Makasser) telden op ult. 1894 gezamenlijk 230 leerlingen (175 jongens en 55 meisjes).

De blijkens het vorig verslag (blz. 108), meerendeels op Java, bestaande 25 scholen voor voorbereidend onderwijs aan jonge kinderen werden in 1894 met één (te Buitenzorg) vermeerderd. Op ult. 1894 werden 25 van deze 26 scholen (van die te Banda-Neira ontbreekt wederom de opgaaf) bezocht door 1500 leerlingen (719 jongens en 781 meisjes), dat is 101 meer dan bij het einde van 1893. Onder de bedoelde 1500 leerlingen bevonden zich — te Djokjokarta en Soerakarta — 10 kinderen van Javaansche afkomst.

§ 2. *Onderwijs voor inlanders.* [2])

Openbaar onderwijs.

Reorganisatie van het inlandsch onderwijs. De indeeling der bestaande gouvernementsscholen in scholen der 1ste en 2de klasse, op den voet van de art. 1—3 van het bij Indisch Staatsblad 1893 n°. 128 vastgesteld nieuw reglement voor de openbare lagere inlandsche scholen (verg. vorig verslag, blz. 109) kwam in 1894 nog slechts zeer gedeeltelijk tot uitvoering. Op Java en Madura had die indeeling voorloopig alleen voor de residentie Rembang plaats, waar de openbare inlandsche scholen werden gerangschikt (gouvernementsbesluit van 21 Mei 1894 n°. 15) in de 2de klasse, met uitzondering evenwel van de school ter hoofdplaats Rembang, die gesplitst werd in eene school der 1ste klasse, meer in het bijzonder bestemd voor de kinderen van inlandsche hoofden en van andere aanzienlijke of gegoede inlanders, en eene der 2de klasse. Deze nieuwe 1ste klasse school werd echter, bij gemis van een schoolgebouw, in 1894 nog niet geopend. Op de scholen ter afdeelingshoofdplaatsen van het gewest werd, krachtens al. 2 van art. 5 van het hooger genoemd schoolreglement, eenig uitgebreid onderwijs ingevoerd binnen de dienaangaande door het reglement gestelde beperkingen, terwijl het schrijven met pen en inkt ook voor de overige scholen in Rembang behouden bleef.

Wat de buitenbezittingen betreft, kwam de classificatie tot stand in de gouvernementen Celebes en onderhoorigheden en Atjeh en onderhoorigheden (gouvernementsbesluiten dd. 21 Mei en 14 Augustus 1894 n°s. 17 en 27), benevens in de residentiën Palembang, Oostkust van Sumatra, Banka, Westerafdeeling van Borneo, Ternate en Amboina (gouvernementsbesluiten dd. 8 Juni, 26 Juli, 4 Juli, 15 Januari 1894 n°s. 5, 2, 5 en 18 en 21 Mei 1894 n°s. 6 en 16). Oprichting van scholen der 1ste klasse werd in die gewesten niet noodig geacht, zoodat alle scholen werden gerangschikt in de 2de klasse. Op verscheidene scholen werd echter eenig uitgebreid onderwijs ingevoerd. Voor de overige gewesten van Java en Madura en van de buitenbezittingen bleef de indeeling der scholen voorloopig nog achterwege, omdat bij de Indische Regeering nader bedenkingen waren gerezen tegen gewestelijke behandeling der ingekomen voorstellen, waardoor de financieele gevolgen van het geheel niet te overzien waren. Aangezien namelijk in sommige der gewestelijke voorstellen de oprichting van nieuwe scholen werd voorgesteld, en bovendien ook de indeeling van bestaande scholen in de 1ste klasse tot vermeerdering van uitgaven wegens bezoldiging van onderwijzend personeel aanleiding zou geven, kwam het, voor de beoordeeling van de vraag of met de beschikbare fondsen wel voldoende rekening was gehouden, verkieselijk voor te wachten tot ook bekend zou zijn wat in andere gewesten noodig werd geacht. De bedoeling is nu de classificatie van scholen voor alle overblijvende gewesten van Nederlandsch-Indië in haar geheel in behandeling te doen nemen, of althans de voorstellen alleen te scheiden voor zoover aangaat de gewesten van Java en Madura en die daarbuiten. De indiening van een dergelijk collectief voorstel wachtte, tijdens de afsluiting der bijdrage voor dit gedeelte van het verslag, nog op nadere en meer volledige gegevens van de hoofden van gewestelijk bestuur.

Ter uitvoering van het bepaalde bij de 1ste alinea van art. 7 van meergenoemd reglement voor de inlandsche scholen werden door den directeur van onderwijs, eeredienst en nijverheid bij beschikking van 21 April 1894 n°. 3603 de leerplannen vastgesteld voor scholen der 1ste en der 2de klasse, en wel afzonderlijk voor al die deelen van Nederlandsch-Indië, waar dezelfde taal als voermiddel bij het onderwijs gebezigd wordt. In April jl. is met betrekking tot het leerplan voor scholen der 2de klasse nog eene nadere beschikking door den waarnemenden departements-chef genomen, waarvan de bedoeling hoofdzakelijk is om duidelijker in het licht te stellen, dat het beperkt leerplan voor die scholen niet te kort doet aan de bij art. 5, al. 2, van het reglement aan de inspecteerende ambtenaren van het inlandsch onderwijs verleende bevoegdheid, om vergunning te geven tot het invoeren van eenigszins uitgebreid onderwijs aan de scholen die daarvoor in aanmerking komen. Bij eene tezelfder tijd vastgestelde circulaire werd aan de inspecteerende ambtenaren de noodige omzichtigheid aanbevolen in het verleenen van de bedoelde vergunning, ten einde te voorkomen dat de vroeger ondervonden nadeelen van overlading der leerstof niet opnieuw een nadeeligen invloed uitoefenen op het gehalte van het onderwijs en op het schoolbezoek. Als regel is daarom aangenomen dat de vereischte vergunning niet dan na eene persoonlijke inspectie zal worden verleend, waarbij ook blijken moet dat de toestand van het onderwijs de uitbreiding van het leerplan mogelijk en wenschelijk maakt.

Inrichting voor de opleiding van aanstaande inlandsche ambtenaren. De reorganisatie der lager te bespreken scholen voor zonen van inlandsche hoofden en andere aanzienlijke inlanders, in dien zin dat zij eene betere voorbereiding verschaffen voor de functiën, welke de leerlingen waarschijnlijk later geroepen zullen zijn in 's lands dienst te vervullen, bleef voorloopig nog beperkt tot de school te Magelang (Midden-Java), waar in Januari 1894 in de 3de en 4de klasse een aanvang werd gemaakt met het onderwijs in de beginselen der rechtswetenschap, staatsinstellingen, beginselen der staathuishoudkunde, het landmeten en het lijnteekenen. Tot het bijwonen van de lessen der voor aanstaande inlandsche ambtenaren bestemde nieuwe 2de afdeeling der school (verg. daaromtrent 't vorig verslag, blz. 109, zoomede n°. 4914 van het Bijblad op het Indisch Staatsblad) werd in Mei 1894 speciale vergunning verleend aan twee oud-leerlingen, die in 1890 en 1893 (dus vóór de reorganisatie der school) in het eindexamen waren geslaagd;

---

wijzeressen aan die school; f 100 's maands voor het hoofd der school te Meester-Cornelis en f 50 's maands voor eene onderwijzeres aan die school; bovendien f 100 voor elke der genoemde scholen ter tegemoetkoming in de kosten van onderhoud en van aanvulling van haren inventaris.

[1]) In September 1894, dus onder de werking van het toen nog van kracht zijnde oude reglement op het lager onderwijs (Indisch Staatsblad 1868 n°. 81), werd door den directeur van onderwijs, eeredienst en nijverheid, krachtens de bij Indisch Staatsblad 1870 n°. 68 gewijzigde alinea *c* van art. 6 van bedoeld reglement, aan een zendeling van het kerkgenootschap „Gemeente van zevendedags-baptisten" te Magelang (Kadoe) vergunning verleend tot het geven van lager onderwijs.

[2]) In October 1894 verscheen ter landsdrukkerij te Batavia het vierde „Algemeen vijfjaarlijksch verslag van het inlandsch onderwijs in Nederlandsch-Indië", loopende over de jaren 1888 t/m 1892.

één hunner was een zoon van den regent van Madioen, de andere een zoon van den demang van Gonda Sepoehan (Soerakerta).

Kweekscholen. Op ult. 1894 was het onderwijzend personeel bij de toen bestaande vijf kweekscholen samengesteld uit 11 Europeesche en 17 inlandsche onderwijzers (zie bijlage Y hierachter)[1]. Op gemeld tijdstip waren bij de 2 kweekscholen op Java, thans nog — zoolang de te Djokjokarta te openen nieuwe kweekschool niet in werking is (verg. vorig verslag, blz. 110) — met te zamen 150 plaatsen, ingeschreven 108 kweekelingen, hetzelfde getal als op ult. 1893, en bij de 3 kweekscholen in de buitenbezittingen, ingericht voor gezamenlijk 125 kweekelingen, 105 (daaronder te Fort de Kock 6 van de opgeheven kweekschool te Padang Sidempoean afkomstige) kweekelingen, tegen 128 op ult. 1893. In het volgende staatje vindt men de cijfers voor elke kweekschool opgegeven, ook wat betreft den uitslag der in 1894 afgenomen eind- en toelatingsexamens.

KWEEKSCHOLEN TE:	Nominaal aantal kweekelingen.	Ingeschreven op 1 Jan. 1894.	Afgeschreven in 1894: wegens in 1894 of vroeger afgelegd eindexamen.	Afgeschreven in 1894: wegens andere redenen.	Afgeschreven in 1894: Te zamen.	Bijgekomen in 1894: na goed afgelegd toelatingsexamen.	Bijgekomen in 1894: met certificaat.	Bijgekomen in 1894: Te zamen.	Ingeschreven op 31 December 1894: Totaal aantal kweekelingen.	Ingeschreven op 31 December 1894: Aantal kweekelingen der hoogste klasse.	Bij het eindexamen van 1894: geslaagd.	Bij het eindexamen van 1894: afgewezen.	Bij het toelatingsexamen van 1894: geslaagd.	Bij het toelatingsexamen van 1894: afgewezen.
Bandong	75	47	4	a) 6	12	17	»	17	b) 52	11	8	1	18	69
Probolinggo	75	61	4	29	33	28	»	28	c) 55	17	10	»	28	57
Fort de Kock	50	56	8	6	14	d)	3	3	45	12	8	»	d)	d)
Makasser	25	24	6	2	8	e)	»	»	16	4	6	»	e)	e)
Amboina	50	45	4	3	7	3	»	3	44	5	4	»	3	23
Totalen	275	235	26	45	74	48	3	51	213	52	35	1	49	149

a) 5 kweekelingen werden ontslagen wegens gebrek aan aanleg en ijver en 1 wegens wangedrag, terwijl 1 kweekeling overleed.

b) Hieronder 4 kweekelingen, in het eindexamen geslaagd, doch niet geplaatst.

c) Als voren 6.

d) In 1894 werd geen toelatingsexamen afgenomen, ten einde het aantal kweekelingen, dat door de opneming van 6 oud-kweekelingen der opgeheven kweekschool te Padang-Sidempoean boven de formatie — namelijk tot 56 — was gestegen, weder tot het normale cijfer terug te brengen. Alleen werden 3 kweekelingen met certificaat aangenomen.

e) Met het oog op de voorgenomen sluiting van de kweekschool (zie lager) werd geen toelatingsexamen afgenomen.

Bovenstaande tabel doet zien dat in 1894 de kweekscholen op Java 18 en die in de buitenbezittingen 17 in het eindexamen geslaagde candidaat-onderwijzers opleverden. Voorts blijkt uit de tabel dat op Java van de 46 in het toelatingsexamen geslaagden 45 als kweekelingen werden ingeschreven. Wat de buitenbezittingen betreft, slaagden in 't geheel — enkel te Amboina — 3 jongelieden in het toelatingsexamen, die ook allen werden geplaatst, terwijl — alleen te Fort de Kock — 3 jongelieden tot de lessen werden toegelaten krachtens certificaat van den inspecteerenden ambtenaar of van het hoofd van gewestelijk bestuur.

Gedrag en ijver der kweekelingen lieten niet te wenschen over en het schoolverzuim was gering, behalve aan de kweekschool te Amboina, waar dit ten gevolge van den ongunstigen gezondheidstoestand zeer aanzienlijk was. Niet minder dan 80 pct. der kweekelingen aldaar leed aan berriberri; één hunner overleed aan de ziekte, terwijl velen geëvacueerd moesten worden. Van deze laatsten moesten twee wegens ziekte worden ontslagen. De gezondheidstoestand op de andere kweekscholen was over het algemeen vrij gunstig. Te Bandong deden zich onder de kweekelingen sporadische gevallen van typhus voor, aan welke ziekte één kweekeling bezweek. Te Fort de Kock vertoonde zich de berriberri, doch in mindere mate dan in 1893, en weder voornamelijk onder de kweekelingen afkomstig van de opgeheven kweekschool te Padang Sidempoean. Eén hunner overleed aan die ziekte, terwijl een ander, als lijdende aan beginnende longtering, werd ontslagen. Koortsen kwamen veelvuldig voor, en enkele kweekelingen werden wegens buikziekte in het hospitaal opgenomen. Te Makasser overleed één kweekeling aan berriberri.

Aan het reeds op blz. 110 van het vorig verslag besproken plan om de kweekschool te Makasser, na afloop van den cursus 1894–1895, te sluiten in afwachting dat weder behoefte mocht ontstaan aan de opleiding van onderwijzers voor de inlandsche scholen in het gouvernement Celebes en onderhoorigheden, is bij gouvernementsbesluit van 6 Februari 1895 n°. 16 uitvoering gegeven. De twee overige kweekscholen in de buitenbezittingen, namelijk die te Fort de Kock en te Amboina, leverden in de laatste jaren mede meer onderwijzers af dan aan de behoefte geëvenredigd was; in verband daarmede zijn voorbereidende maatregelen getroffen om het aantal kweekelingen aan elke dier inrichtingen te verminderen van 50 tot 25.

De aan de kweekschool te Bandong en aan de drie kweekscholen in de buitenbezittingen verbonden externen-scholen, waar de lessen worden gegeven door de verst gevorderde kweekelingen onder de leiding van hunne onderwijzers, werden gedurende 1894 bezocht door 426 leerlingen, tegen 398 in 1893. Te Probolinggo dient als oefenschool voor de kweekelingen de gewone inlandsche school ter plaatse.

Onderwijzers-examens buiten de kweekscholen. Voor deze examens meldden zich in 1894 aan 391 candidaten op Java en Madura en 194 in de buitenbezittingen. Daarvan slaagden voor den rang van hulponderwijzer respectievelijk 114 en 11 candidaten en voor dien van kweekeling 32 en 86. Het grootste contingent van deze laatsten werd geleverd door de residentie Menado, namelijk 67. Met het doel om diegenen der kweekelingen van kweekscholen, welke ontslagen moeten worden vóór zij hunne studiën volbracht hebben, toch voor het onderwijs te behouden, is den inspecteerenden ambtenaren van het inlandsch onderwijs, bij eene aanschrijving van den betrokken departements-chef, aanbevolen zulke jongelieden, onmiddellijk na hun ontslag, in de gelegenheid te stellen om zich op den hierbedoelden voet de akte van hulponderwijzer of van kweekeling te verwerven.

Scholen voor zonen van inlandsche hoofden en andere aanzienlijke inlanders. Het volgende staatje geeft een overzicht van het gebruik, dat in de jaren 1892, 1893 en 1894 van deze inrichtingen — waaronder ook voorkomt de hierboven reeds besproken school te Magelang — is gemaakt.

[1] Nu de landmeetkunde als leervak aan de kweekscholen hersteld is (zie vorig verslag, blz. 110) en in beginsel ook is opgenomen onder de leervakken van de zoogenaamde hoofdenscholen (zij het dat bedoeld onderwijs voorloopig nog alleen is ingevoerd — zie hooger — bij de nieuwe 2de afdeeling der hoofdenschool te Magelang) is het wenschelijk geacht het noodige te regelen, opdat de Europeesche onderwijzers aan genoemde inrichtingen een diploma in dit vak kunnen verwerven en, bij voldoenden uitslag van het examen, de kosten der reis van en naar hunne standplaats kunnen vergoed krijgen. In een en ander is voorzien door het gouvernementsbesluit dd. 6 Mei 1895 n°. 15 (Javasche Courant van den 14den dier maand).

Scholen voor zonen van inlandsche hoofden, enz. te:	Nominaal aantal leerlingen.	Aantal ingeschreven leerlingen bij het einde van:						Aantal leerlingen die aan het eindexamen voldeden in:		
		1892.		1893.		1894		1892	1893	1894
		Externen.	Internen.	Externen.	Internen.	Externen.	Internen.			
Bandong	80	"	a) 62	"	a) 62	"	60	11	12	12
Magelang	60	3	50	9	57	1	50	12	13	10
Probolinggo	60	18	40	40	18	10	b) 40	8	7	11
Tondano	40	48	"	40	"	98	c) "	7	7	11
Totalen	280	83	197	82	127	89	150	38	38	50
		280		219		218				

a) Hieronder 2 zoons van den sulten van Sambes (Westerafdeeling van Borneo), die in 1891 boven de formatie zijn toegelaten; zij verlieten de inrichting in 1894.

b) Sommige lokalen van het voor de school gehuurde huis waren onbewoonbaar, waarom een aantal internen in eenige niet in gebruik zijnde kamers van het gebouw der kweekschool voor inlandsche onderwijzers te Probolinggo werden gehuisvest.

c) Te Tondano, waar in November 1893 het schoolgebouw met de bijbehoorende woningen der leerlingen door brand was vernield, bleef het internaat nog tijdelijk opgeheven.

Ook in 1894 overtrof het aantal candidaten, dat zich om toelating tot de hoofdenscholen aanmeldde, dat der beschikbare plaatsen.

Onder de leerlingen der hoofdenschool te Tondano kwam één Amboinees voor; de anderen waren voor het meerendeel afkomstig uit de residentie Menado.

Over ijver en gedrag der leerlingen viel niet te klagen, terwijl de gezondheidstoestand over het algemeen gunstig was. Te Probolinggo overleed één leerling.

Aan schoolgeld werd in 1894 ontvangen f 6783, tegen f 7112 in 1893 en f 6410 in 1892.

Met inbegrip van de 50 leerlingen, die in 1894 het eind-diploma der hoofdenscholen behaalden, hadden tot dusver 321 leerlingen op Java en 61 te Tondano dit diploma verworven.

Speciale scholen. Speciale scholen voor inlanders zijn de »Depoksche school" in de residentie Batavia en de »Ambonsche burgerschool" ter hoofdplaats Amboina. Beide scholen staan onder Europeesche leiding, terwijl het Nederlandsch als voermiddel dient bij het onderwijs, dat dezelfde vakken omvat, als die welke op de Europeesche lagere scholen worden onderwezen. Op de Ambonsche burgerschool wordt bovendien nog onderricht gegeven in de Maleische taal, met welk onderwijs is belast een inlandsche hulponderwijzer van den eersten rang, die in Nederland zijne opleiding genoten heeft. De Depoksche school telde op ult. 1894 112 leerlingen (waaronder 48 meisjes), tegen 116 (waaronder eveneens 48 meisjes) op ult. 1893. Van die 112 leerlingen waren 105 kinderen van Christen-inlanders, 3 van Mohammedaansche en 4 van Chineesche ouders. De Ambonsche burgerschool telde op ult. 1894 254 leerlingen (waaronder 40 meisjes), tegen 256 (waaronder 38 meisjes) op ult. 1893. Van de 321 leerlingen, die de school gedurende 1894 bezochten, behoorden 140 tot den stand der ambtenaren en aanzienlijken.

Aan schoolgeld werd in 1894 ontvangen op de Depoksche school f 540 en op de Ambonsche burgerschool f 3935, tegen respectievelijk f 579 en f 4176 in 1893.

Gewone lagere scholen. Omtrent het tot stand komen in 1894 voor sommige gewesten van Nederlandsch-Indië van de indeeling der lagere scholen voor inlanders in scholen der 1ste en der 2de klasse, is reeds hiervóór onder de eerste rubriek dezer paragraaf het noodige medegedeeld.

In het aantal scholen op Java en Madura kwam gedurende 1894 geene verandering; het bedroeg dus bij het einde van dat jaar nog 204. Wat de buitenbezittingen betreft, daalde het aantal in 1894 van 300 tot 298, doordien werden opgeheven de school te Tabah Penandjoeng (Benkoelen) en die te Tandjong Radja (Palembang). Hieronder zijn niet begrepen de al sedert eenige jaren tijdelijk gesloten scholen in sommige buitenbezittingen, laatstelijk, ten gevolge van de opheffing in 1894 van die te Bengkalis (Oostkust van Sumatra) en te Edi (Atjeh en onderhoorigheden), nog ten getale van 9. De eenige nog overgebleven school in het gouvernement Atjeh en onderhoorigheden werd in den loop van 1894 van Olehleh overgebracht naar Kotta Radja. Op welke plaatsen de verschillende scholen gevestigd waren, blijkt uit den Regeeringsalmanak van Nederlandsch-Indië voor 1895, deel I, bijlage XX, terwijl bijlage Z hierachter opgaven bevat omtrent het cijfer der leerlingen per gewest of per eiland, wat de buitenbezittingen betreft echter alleen nog over 1893. Totaalopgaven over de laatstverloopen vijf jaren, ook wat de samenstelling van het onderwijzend personeel betreft, vindt men in de volgende tabel, die echter geen rekening houdt met de vier externenscholen bij de kweekscholen te Bandong, Fort de Kock, Makasser en Amboina, noch ook met de speciale scholen voor inlanders te Depok en Amboina.

JAREN	Aantal openbare lagere inlandsche scholen bij het einde des jaars		Samenstelling van het onderwijzend personeel.							Aantal leerlingen *gedurende* het behandelde jaar ingeschreven geweest. b)
			Aantal aan het hoofd van scholen geplaatste:				Hulppersoneel.		Totaal.	
			onderwijzers.		tijdelijk waarnemende onderwijzers.					
	in werking.	tijdelijk gesloten	Van eene gouvernements-kweekschool afkomstig.	Niet aan eene gouvernements-kweekschool opgeleid.	Hulp-onderwijzers.	Kweekelingen.	Aantal hulponderwijzers (behalve zij die tijdelijk aan het hoofd eener school waren geplaatst). a)	Aantal kweekelingen (behalve zij die tijdelijk aan het hoofd eener school waren geplaatst).		
Java en Madura.										
1890	909	"	198	14	1	"	280	219	683	31 615 (waaronder 168 meisjes).
1891	903	"	188	14	1	"	297	201	701	34 607 (" 211 ").
1892	909	"	189	12	1	"	310	190	712	35 195 (" 299 ").
1893	884	"	139	9	1	"	389	182	741	36 999 (" 399 ").
1894	201	"	195	9	1	"	379	169	748	36 612 (" 389 ").
Buitenbezittingen.										
1890	302	11	174	68	90	18	382	82	786	38 180 (" 8893 ").
1891	299	11	194	68	36	9	413	79	799	38 195 (" 10087 ").
1892	301	11	199	71	85	9	450	77	867	39 850 (" 9509 ").
1893	300	11	211	68	16	9	501	71	876	40 900 (" 9651 ").
1894	c) 298	9	209	65	17	4	507	68	870	(nog niet bekend te Batavia).

a) Hieronder eenige teruggestelde onderwijzers en enkele niet aan eene kweekschool opgeleide onderwijzers die tijdelijk als hulponderwijzer werkzaam waren. Tevens zijn hieronder begrepen de van eene kweekschool afkomstige candidaat-onderwijzers, die als hulponderwijzer fungeerden, in afwachting van plaatsing aan het hoofd eener school. Op ult. 1894 waren op deze wijze werkzaam: op Java en Madura 118 en in de buitenbezittingen 134 candidaat-onderwijzers, tegen 119 en 197 op ult. 1893. Gewestelijke opgaven betreffende de samenstelling van het inlandsch onderwijzend personeel der openbare lagere inlandsche scholen op ult. 1894 vindt men in bijlage Y hierachter.

b) Omtrent het aantal der *bij het einde* van eenig jaar ingeschreven leerlingen zijn geen volledige mededeelingen verstrekt.

c) Het aantal onderwijzers bedraagt 9 minder dan het aantal scholen, omdat op ult. 1894 drie plaatsen onbezet waren.

Het aantal leerlingen nam gedurende 1894 wederom toe. Op verschillende plaatsen in Oost-Java, waar de toelating van nieuwe leerlingen wegens plaatsgebrek moest worden geweigerd, werd in de behoefte aan onderwijs voorzien door particuliere zoogenaamde namiddagscholen, gehouden door onderwijzers der gouvernements inlandsche scholen, die in hunne vrije uren tegen een gering schoolgeld, doch ook wel gratis, aan hen, die geen plaats op de openbare inlandsche scholen hadden kunnen vinden, les gaven in lezen, schrijven en rekenen.

Het schoolverzuim bleef over het algemeen belangrijk, hoewel het op de scholen in Midden-Java gaandeweg verminderde en het zich daar in hoofdzaak bepaalde tot de laagste- en de middenklassen. Ook het aantal mutatiën onder de leerlingen bleef aanzienlijk. Ten gevolge van de omstandigheid dat een groot deel der leerlingen de school binnen het jaar na de toelating weer verlaat, zijn de laagste klassen steeds het sterkst bevolkt [1]). Hoewel een onderwijzer en een kweekeling wegens herhaald plichtverzuim uit 's lands dienst moesten worden ontslagen en ook schorsing enkele malen voorkwam, gaven gedrag en ijver van het onderwijzend personeel over het algemeen redenen tot tevredenheid.

De toestand der schoolgebouwen was in algemeenen zin bevredigend te noemen. Ten aanzien van het oprichten van nieuwe en het doen van herstellingen aan bestaande gebouwen is, zoolang de reorganisatie van het inlandsch onderwijs niet over geheel Nederlandsch-Indië is tot stand gekomen, als beginsel aangenomen dat zoodanige werken alleen zullen worden uitgevoerd ten opzichte van scholen op plaatsen, op welke de reorganisatie geen verandering in den bestaanden toestand zal brengen.

Geldelijk overzicht. De kosten van het openbaar onderwijs voor inlanders (met inbegrip van de subsidiën aan particuliere inlandsche scholen), en de daartegenover staande ontvangsten wegens schoolgelden en verkoop van leermiddelen aan particulieren, bedroegen over 1893 (volgens verbeterde opgaven) en over 1894 (volgens voorloopige opgaven) als volgt.

	1893.	1894.
Traktementen, leermiddelen, enz.	f 1 136 920	f 1 183 827
Gebouwen en huishuur	67 057	90 123
Subsidiën aan particuliere inlandsche scholen	51 520	37 400
Te zamen	f 1 255 497	f 1 311 350
Geinde schoolgelden	f 95 668	f 95 723
Verkoop aan particulieren van inlandsche boekwerken en andere leermiddelen *a*)	6 283	5 539
Te zamen	f 101 951	f 101 262
Blijft alzoo ten laste van den lande	f 1 153 546	f 1 210 088

a) Nagenoeg uitsluitend verstrekt uit het depôt te Batavia. Bij de debitanten buiten Batavia werd slechts ontvangen f 469 (volgens verbeterde opgaaf) in 1893 en f 32 in 1894.

Particulier onderwijs.

Kweekscholen en opleidingsklassen. Het seminarie te Depok (Batavia), waar Christen-inlanders tot inlandsche onderwijzers en zendeling-helpers worden opgeleid, telde bij het einde van 1894 41 leerlingen, tegen 34 op ult. 1893. Laatstelijk waren het: 1 van Depok, 2 Soendaneezen, 2 Javanen, 20 Battaks, 6 Niassers, 5 Dajaks, 3 Sangireezen en 2 Papoea's. Gedurende 1894 verlieten 3 kweekelingen de inrichting, waarvan één met certificaat van goed volbrachten leertijd, terwijl één kweekeling overleed. Er zouden dus in 1894 11 kweekelingen tot de inrichting zijn toegelaten.

De onder leiding van een zendeling-leeraar van het Nederlandsch Zendelinggenootschap te Rotterdam staande opleidingsklasse te Modjowarno (Soerabaija) telde bij het begin van 1894 15 leerlingen. Vijf hunner verlieten de inrichting wegens plaatsing aan zendingsscholen in de residentiën Japara en Soerabaija, terwijl 4 nieuwe leerlingen werden aangenomen, zoodat er op het eind van het jaar 14 aanwezig waren. Behalve van de zendeling-leeraren, ontvangen de leerlingen in eenige vakken onderwijs van een onderwijzer bij het openbaar inlandsch onderwijs, terwijl zij zich aan de zendingsschool te Modjowarno in de praktijk van het onderwijsvak oefenden. De vanwege hetzelfde Genootschap onderhouden wordende opleidingsschool te Kendalpaijak (Pasoeroean) telde bij het einde van 1893 14 leerlingen, waaronder 12 externen. Omtrent de mutatiën onder de leerlingen is niets gemeld.

Aangaande de vanwege de Nederlandsch Gereformeerde Zendingsvereeniging te Amsterdam opgerichte school ter opleiding van inlandsche onderwijzers en zendeling-helpers te Poerworedjo in Bagelen (verg. vorig verslag, bls. 112) zijn ook voor dit verslag geen gegevens ingekomen.

De kweekschool te Tomohon (Menado) tot opleiding van inlandsche onderwijzers-voorgangers in de Minahassa, mede in handen van het reeds genoemde zendelinggenootschap te Rotterdam, telde op ult. 1894 28 kweekelingen, in twee klassen verdeeld, wier leeftijd uiteenliep van 18 tot 29 jaren. De kweekelingen ontvangen gratis huisvesting, kleeding, voeding, onderwijs en leermiddelen, en bovendien eenig zakgeld. Het onderwijs omvat lezen, schrijven, rekenen, vormleer, aardrijkskunde, dier- en plantkunde, Maleisch, teekenen, zingen, bijbelsche geschiedenis, exegese, geloofs- en zedeleer. De Maleische taal is voermiddel van het onderwijs, dat, volgens de ontvangen opgaven, bevredigende resultaten opleverde.

Het vanwege het Rijnsche Zendelinggenootschap te Barmen onderhouden seminarie te Pansoer na Pitoe (residentie Tapanoli) ter opleiding van Battaks tot onderwijzers en zendeling-helpers, werd in 1894 in 't geheel door 67 leerlingen bezocht, van wie er bij het einde des jaars nog 49 ingeschreven bleven. Een der kweekelingen overleed, terwijl 17 met een certificaat van goed volbrachten leertijd de inrichting verlieten.

Omtrent de opleidingsschool voor inlandsche onderwijzers, tevens godsdienstvoorgangers op de Sangi-eilanden (residentie Manado) zijn voor dit verslag geene mededeelingen ontvangen.

Kost- en dagschool voor dochters van hoofden en aanzienlijken in de Minahassa, gevestigd te Tomohon. Bij het einde van 1894 waren aan deze school ingeschreven 37 meisjes en 8 jongens (deze laatsten externen), allen kinderen van inlandsche ambtenaren en aanzienlijken. Hoevelen der meisjes externen waren en of er onder de leerlingen ook kinderen van Europeanen waren, wordt niet opgegeven. Volgens een ontvangen inspectierapport waren er echter in Juni 1894 ingeschreven 39 leerlingen, waaronder 12 externen, en werd de school toen ook door Europeesche kinderen bezocht. Het onderwijs omvat lezen, schrijven, rekenen, Nederlandsche taal, geschiedenis (bijbelsche en vaderlandsche), natuurkunde, vrouwelijke handwerken, muziek, zang en de vrije- en orde-oefeningen der gymnastiek. Voermiddel voor het onderwijs is het Nederlandsch, doch een paar vakken worden in het Maleisch behandeld, tot oefening in die taal. Onderwijs in vreemde talen schijnt niet meer te worden gegeven. Aan het hoofd der inrichting staat thans een directeur, in het bezit der akte voor hoofdonderwijzer, bijgestaan door twee Europeesche hulponderwijzeressen. Aangezien, ondanks de vrij belangrijke kost- en schoolgelden welke de ouders der leerlingen zich getroosten, en de jaarlijksche bijdragen van belangstellenden, het voortbestaan dezer inrichting van onderwijs, welke in eene werkelijke behoefte voorziet en binnen den kring waarvoor zij bestemd is een nuttigen en beschavenden invloed uitoefent, gevaar liep, is zij voor het jaar 1895 van regeeringswege gesubsidieerd met een bedrag van f 3000. Aan de toekenning der subsidie is de voorwaarde verbonden, dat zoowel aan den resident van Menado als aan den betrokken inspecteerenden ambtenaar van het inlandsch onderwijs, op aanvrage hunnerzijds, te allen tijde toegang tot de school zal worden verleend, en dat het hoofd der school gehouden zal zijn aan die autoriteiten de verlangde inlichtingen te verschaffen over alles wat op de school, het financieel beheer daarvan of het onderwijs betrekking heeft. Aan den resident is tevens opgedragen minstens eens per jaar de school te bezoeken en omtrent zijne bevinding rapport uit te brengen.

Ambachtsschool voor inlanders te Modjowarno (Soerabaija). Bij het begin van 1894 telde deze school het vastgestelde getal van 12 leerlingen en bij het einde van het jaar 11, daar één leerling wegens verhuizing de school verliet. Verscheidene aanzoeken om plaatsing moesten worden afgewezen. De practische oefeningen, onder leiding van een inlandschen baas-timmerman en van een daartoe geschikten onderwijzer, bepaalden zich in hoofdzaak tot het timmervak, waarin enkele leerlingen buitengewoon goede

[1]) Blijkens het reeds in noot 2 op bls. 127 genoemde verslag van het inlandsch onderwijs over de jaren 1888–1892 (bls. 113) liep in de ressorten der verschillende kweekscholen het aantal leerlingen in de hoogste klasse der gouvernements inlandsche scholen gedurende het eerste jaar van het vijfjarig tijdvak uiteen van 9 tot $14\frac{1}{2}$ pct. van het geheele aantal en in het laatste jaar van 9 tot 18 pct. Uit de recapitulatie op bls. 147 van dat verslag blijkt verder dat van de 109 659 leerlingen, die gedurende het vijfjarig tijdvak werden afgeschreven, slechts 5076, dus nog geen 5 pct., een certificaat bekwamen van goed volbrachten leertijd, terwijl, blijkens bls. 141, 34 724 van de afgeschreven leerlingen, of bijna 32 pct., gedurende minder dan een jaar de school hadden bezocht.

vorderingen maakten, terwijl het voornemen bestond om in 1895 met het onderwijs in het smeden te beginnen. Ook in 1894 genoot de school van landswege eene subsidie van f 100 's maands.

Lagere scholen (zendings- en andere). Zooals blijkt uit de gewestelijke opgaven in bijlage Z hierachter, nam in het laatste jaar, waaromtrent ten deze opgaven zijn ontvangen (1894 voor Java en Madura en 1893 voor de buitenbezittingen), het aantal particuliere scholen op de eerstgemelde eilanden toe van 170 tot 174 en in de bezittingen buiten Java en Madura (zonder de tijdelijk geslotene mede te rekenen) van 423 [1]) tot 437. De tijdelijke maatregelen ter voorziening in de behoefte aan onderwijzend personeel aan de vanwege den sultan van Djokjokarta gestichte Srimenganti-school aldaar en aan de particuliere inlandsche school in Soerakarta, opgericht vanwege het hoofd van het Mangkoe Negorosche huis (verg. vorig verslag, blz. 113), bleven in 1894 gehandhaafd.

Subsidie werd voor 1894 verleend: op Java en Madura aan 22 zendings- en 91 andere particuliere scholen, te zamen 113, van welke er echter vóór het einde des jaars 2 ophielden te bestaan (over welke gewesten de 111 gesubsidieerde scholen op ult. 1894 verdeeld waren, kan blijken uit bijlage Z), en in de buitenbezittingen aan 79 scholen, alle zendingsscholen, namelijk 1 in de Padangsche Benedenlanden, 56 in Toba en Silindong (Tapanoli), 14 in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo, 1 in Menado en 7 op het eiland Dammer (Amboina). [2]) Tijdens de afsluiting te Batavia van de opgaven voor dit gedeelte van het verslag waren nog verschillende subsidie-aanvragen in behandeling.

Bij de ordonnantie van 10 Juli 1895 (Indisch Staatsblad n°. 146) zijn de bepalingen, opgenomen in Indisch Staatsblad 1874 n°. 99, 1875 n°. 262 en 1890 n°. 224, betreffende het toekennen van subsidie aan particuliere inlandsche scholen, met ingang van 1 Januari 1896 vervangen door nieuwe, waarbij aan het subsidiestelsel geen uitbreiding is gegeven, maar eenige aan het licht gekomen practische bezwaren zijn opgeheven, ten einde de goede werking van het stelsel te verzekeren, terwijl voorts gestreefd is naar eene duidelijker redactie en eene meer systematische rangschikking van de voorwaarden, waaraan de school moet voldoen om in het genot van subsidie te worden gesteld. De nieuwe bepalingen zijn uitdrukkelijk toepasselijk verklaard enkel op particuliere scholen waar lager onderwijs wordt gegeven. Eene belangrijke wijziging bestaat o. a. hierin dat de subsidie geheel ter vrije beschikking van het schoolbestuur wordt gelaten, zoodat het die niet — zooals tot hiertoe — uitsluitend voor de aanschaffing van leermiddelen en schoolbehoeften heeft aan te wenden, maar daaruit ook bezoldigingen, enz. mag bestrijden. Was tot dusver als eisch gesteld dat een gering schoolgeld moest worden geheven, doch de leermiddelen en schoolbehoeften gratis aan de leerlingen moesten worden verstrekt, thans is een en ander facultatief gelaten.

Wat het cijfer der schoolbevolking betreft, welke in 1894 van het particulier onderwijs gebruik maakte, blijkt uit de opgaven in bijlage Z dat dit op Java en Madura vrij stationnair bleef. Bij de 174 particuliere scholen aldaar waren namelijk in gemeld jaar ingeschreven geweest 17 848 leerlingen (17 010 jongens en 838 meisjes) of gemiddeld 102 leerlingen per school, terwijl de opgaven over 1893, welke voor 170 scholen een totaal van 17 585 leerlingen aanwezen (16 732 jongens en 853 meisjes) neerkwamen op gemiddeld 103 leerlingen per school. Omtrent de buitenbezittingen zijn de ontvangen opgaven betreffende het aantal der bij particuliere scholen ingeschrevenen weder onvolledig en een jaar ten achteren bij die met betrekking tot Java en Madura. Aan de laatstbekende jaaropgaven (1893) ontbreken die omtrent de 5 scholen op Amboina, de 3 scholen op de Aroe-eilanden en de 25 scholen op de Zuidwester-eilanden, in het geheel dus van 33 scholen. De overige 404 scholen werden bezocht door 22 150 leerlingen (16 393 jongens en 5757 meisjes), dus gemiddeld 54 per school. In 1892, toen 22 281 leerlingen (16 852 jongens en 5429 meisjes) op de schoollijsten voorkwamen, bedroeg dit gemiddelde, berekend tegen 398 scholen — het totaal van 423, verminderd met de 25 scholen op de Zuidwester-eilanden, waaromtrent ook toen geen gegevens waren ontvangen (zie blz. 113 van 't vorig verslag), — 56 per school.

Scholen voor vreemde oosterlingen. Ten aanzien van de speciaal voor Chineezen bestaande particuliere scholen zijn over 1894 enkel de volgende cijfer-opgaven ontvangen.

GEWESTEN.	Aantal Chineesche scholen.	Aantal leerlingen.	*Aanmerkingen.*
Java en Madura.			
Bantam	1	20	*a*) De opgaven van ult. 1893 wezen voor Java en Madura 226 Chineesche scholen aan, met 4725 leerlingen.
Batavia	26	351	
Krawang	3	47	
Preanger Regentschappen	4	71	
Cheribon	25	409	
Tagal	15	213	
Pekalongan	8	157	*b*) De opgaven van ult. 1893 wezen voor de buitenbezittingen 142 Chineesche scholen aan, met 1692 leerlingen.
Samarang	29	530	
Japara	10	208	
Rembang	32	886	
Soerabaja	22	581	
Pasoeroean	10	291	
Probolinggo	2	50	
Bezoeki	3	31	
Banjoemas	10	152	
Bagelen	3	57	
Kadoe	11	200	
Djokjokarta	5	139	
Soerakarta	6	135	
Madioen	2	43	
Kediri	10	156	
Madura	5	111	
Totaal	*a*) 241	*a*) 5027	
Buitenbezittingen.			
Sumatra's Westkust	9	117	
Benkoelen	1	27	
Palembang	6	63	
Oostkust van Sumatra	4	53	
Riouw en onderhoorigheden	5	79	
Banka en onderhoorigheden	38	482	
Billiton	6	81	
Westerafdeeling van Borneo	76	991	
Celebes en onderhoorigheden	4	85	
Menado	1	27	
Timor	2	31	
Totaal voor de buitenbezittingen	*b*) 149	*b*) 2038	
„ „ Java en Madura	241	5027	
Totaal-generaal	390	7065	

Volgens de voor dit verslag ontvangen opgaven werden scholen voor Arabieren aangetroffen in de volgende gewesten: Batavia 2 met 62 leerlingen, Cheribon 3 met 117, Tagal 1 met 17, Pekalongan 1 met 21, Rembang 1 met 36, Soerabaija 11 met 157, Pasoeroean 2 met 67, Bezoeki 3 met 59, Kadoe 1 met 2, Madura 6 met 148, en Amboina 1 met 15 leerlingen. De te Pekalongan bestaande school voor Mooren telde 9 leerlingen.

II. Kunsten en wetenschappen.

§ 1. *Studie van Oostersche talen en van de instellingen van den Islam.*

Sedert het vertrek met verlof naar Europa van dr. J. G. H. Gunning (September 1893) [3]) en het overlijden op Bali van dr. H. Neubronner van der Tuuk (Augustus 1894) beschikte de Indische Regeering nog slechts over de diensten van een tweetal ambtenaren voor Indische taalkunde, de heeren drs. J. L. A. Brandes te Batavia en J. C. G. Jonker te Makasser. Eerstgenoemde, die overigens ook in 1894 zijne linguistisch-archaeologische studiën voortzette, waarvan de resultaten weder voor een deel eene plaats vonden in het Tijdschrift van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen (verg. lager § 4), vertrok, ingevolge eene hem van regeeringswege verstrekte opdracht (gouvernementsbesluit dd. 26 Augustus 1894 n°. 3), onmiddellijk na den dood van dr. van der Tuuk naar diens standplaats Boeleleng op Bali, met het doel om uit de wetenschappelijke nalatenschap van dien geleerde alles in ontvangst te nemen wat als rijkseigendom moest worden be-

[1]) De over 1892 uit de residentiën Menado en Amboina ten deze ontvangen opgaven waren meerendeels te hoog. Van daar dat in 't vorig verslag, in plaats van 423, het cijfer 439 werd genoemd.

[2]) Voor 12 scholen bedroeg de subsidie over 1894 f 250 per school, voor 28 f 225, voor 23 f 200, voor 26 f 175, voor 25 f 150, voor 57 f 125, voor 25 f 100, voor 2 f 75, voor 1 f 50 en voor 3 f 30. Aan 6 der bedoelde scholen op Java en Madura en aan 25 van die in de buitenbezittingen werd bovendien eene tegemoetkoming in de kosten van eerste inrichting verleend.

[3]) De heer Gunning benuttigt zijn verlofstijd, welke in Juni jl. met zes maanden werd verlengd, voor de vertaling en bewerking van een deel der Bharata Yoedha Kawi en van de Babad Soerakarta, terwijl hij tevens den hoogleeraar dr. A. C. Vreede behulpzaam is bij de samenstelling van een nieuw Javaansch-Nederlandsch woordenboek.

chouwd, en alzoo niet alleen de stukken welke betrekking hebben op het Balineesch- Oud-Javaansch woordenboek, maar ook de circa duizend manuscripten benevens de gedrukte werken, welke door den overledene aan de bibliotheek der Rijks-universiteit te Leiden waren vermaakt. Na ter plaatse voorloopig te zijn geordend werd een en ander naar Batavia opgezonden, ten einde aldaar nader te worden beschreven, tot welk doel aan dr. BRANDES tijdelijk een Balineesch Brahmaan werd toegevoegd (gouvernementsbesluit dd. 27 November 1894 n°. 32). Na afloop van zijne bemoeiingen te Boeleleng begaf dr. BRANDES zich intusschen eerst nog naar Lombok, ten einde aldaar een onderzoek in te stellen naar de aanwezigheid van voor de wetenschap belangrijke handschriften. Het mocht hem gelukken niet alleen de hand te leggen op de rijke verzameling manuscripten, welke in de poeri te Tjakranegara werden aangetroffen, en waaronder zich werken bevinden die tot dusver niet of alleen in slechte copieën bekend waren [1], doch tevens ontving hij van verschillende zijden schenkingen van dien aard ten behoeve van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen. Met betrekking tot het door wijlen dr. VAN DER TUUK bewerkte Balineesch- Oud-Javaansch woordenboek kan nog worden gemeld dat het voornemen bestaat om dr. BRANDES, die zich daartoe bereid heeft verklaard, te belasten met het toezicht op de verdere uitgave van dat werk, waarvan het afdrukken ter landsdrukkerij te Batavia, na den dood van den auteur tijdelijk moest worden gestaakt [2].

De ambtenaar voor Indische taalkunde dr. JONKER hield zich gedurende het jaar 1894 voornamelijk bezig met de beoefening der Soembawareesche taal.

Omtrent de werkzaamheden van den met eene tijdelijke opdracht in het belang der Madureesche taal belasten controleur der 1ste klasse bij het binnenlandsch bestuur op Java en Madura H. N. KILIAAN kan worden medegedeeld dat de inleiding tot het eerste deel (klank- en schriftleer) van zijn werk over genoemde taal (verg. vorig verslag, blz. 114) gereed kwam. Overigens hield de heer KILIAAN zich bezig met de aanvulling van de in het tweede deel van zijn werk op te nemen woordenlijst met de woorden, welke ten opzichte van de uitspraak vermelding verdienen of dialectische verschillen vertoonen.

De adviseur voor Oostersche talen en Mohammedaansch recht dr. C. SNOUCK HURGRONJE bleef, voor zooveel zijne gewone ambtelijke bezigheden dit toelieten, zijne krachten wijden aan het verzamelen van gegevens betreffende leer en praetijk van het Mohammedanisme op Java, zoomede aan de verdere bewerking van het taal- en letterkundig materiaal, dat zijn verblijf in Atjeh heeft opgeleverd. [3]) De uitgave van zijn werk, getiteld »De Atjehers" (zie vorig verslag, blz. 114), werd in het begin van 1895 voltooid door de toevoeging van een atlas met photographieën van den reeds in 1893/94 verschenen tekst.

De voor 's lands rekening bij de firma E. J. BRILL te Leiden gedrukte Fransche vertaling van het Arabische rechtsboek Fath-al-Qarib, door professor mr. L. W. C. VAN DEN BERG, zag in December 1894 het licht.

§ 2. *Oudheidkunde.*

De Archaeologische Vereeniging te Djokjokarta zag zich door de haar voor 1894 toegekende gouvernementssubsidie van f 3000 in staat gesteld om de ontgraving van de tjandi-groep van Parambanan met kracht voort te zetten, met dit gevolg dat naar alle waarschijnlijkheid de voet van den ruïnen-complex gevonden is, hetgeen werd afgeleid uit de omstandigheid dat geen bewerkte steenen meer werden aangetroffen. Ten einde de tjandi's geheel te kunnen blootleggen, zal het niveau van het plateau waarop zij zich bevinden ongeveer 70 c.M. dienen te worden verlaagd. De bij de ontgravingen gevonden beelden en bas-reliefs, welke daarvoor geschikt worden geacht, zullen naar een voor dat doel door de Vereeniging ingericht museum worden overgebracht. Ten behoeve van het onderhoud van — en het toezicht op — de van wege de Vereeniging ontgraven Hindoe-monumenten stelde het Gouvernement ook voor 1895 weder f 70 's maands te harer beschikking.

§ 3. *Natuurwetenschappen.*

Magnetische en meteorologische waarnemingen. Bij het observatorium te Batavia bleven de zelfregistreerende instrumenten gedurende 1894 in volle werking, uitgezonderd de electrometer, welk instrument ten gevolge van onregelmatigen gasaanvoer onvolledige aanteekeningen leverde. Sedert werd door herstellingen van den gashouder en door inlassching in de leiding van verbeterde regulateurs aan het bedoelde gebrek tegemoet gekomen. De geregistreerde observatiën, en die welke door uurwaarnemingen verkregen waren, werden volgens het aangenomen plan bewerkt. De uitkomsten der verschillende waarnemingen over 1893 werden gepubliceerd in den in 1894 verschenen 15den jaargang van de »Regenwaarnemingen", en in het 16de deel van de »Observations". Laatstgenoemd werk bevat tevens eene uitvoerige bewerking der aardmagnetische waarnemingen gedurende de laatste elf jaren verricht.

Op grond van de meteorologische gegevens over 1894 bij het observatorium verkregen, meldt de directeur dier inrichting dr. J. P. VAN DER STOK het volgende. Gedurende het eerste halfjaar waren de bewolking en de betrekkelijke vochtigheid grooter dan gewoonlijk en was dientengevolge de temperatuur laag; in het tweede halfjaar daarentegen was de temperatuur hooger dan de normale, waarmede geringere vochtigheid van den dampkring en geringere bewolking gepaard gingen. In West-Java was de regenval, over het geheele jaar genomen, sterker dan de gemiddelde; in Midden-Java iets minder dan gewoonlijk, doch in Oost-Java viel aanzienlijk minder regen dan de normale hoeveelheid. Tijdens den oostmoesson (Juni-Augustus) heerschte over geheel Java droogte. Uitgenomen in de maanden Maart, April en Mei, kenmerkte zich het jaar in het oostelijk deel van den Archipel door buitengewoon sterken regenval, terwijl ook op Sumatra veel meer regen viel dan gewoonlijk.

Van de 199 plaatsen (waarvan 106 op Java en Madura), waar in 1894 geregeld regenwaarnemingen plaats hadden, werd de grootste regenval gemeten te Tedja-Madjalengka (West-Java) en te Tontoli (Celebes), zijnde voor het geheele jaar respectievelijk 5096 en 5398 millimeter, en de kleinste te Pasoeroean (Oost-Java) en te Bonthain (Zuid-Celebes), zijnde op elke dier plaatsen in 1894 slechts 1046 millimeter regen gevallen. [4])

De zelfregistreerende getijmeters, opgesteld te Amboina en in de Emmahaven nabij Padang, leverden weder geregeld aanteekeningen van getijhoogten, die volgens de methode der harmonische analyse werden bewerkt, met behulp van een voor dat doel door professor G. H. DARWIN aangeboden instrument. De waarnemingen, door lichtopzichters en enkele belangstellenden verricht, werden eveneens bewerkt en de resultaten door dr. VAN DER STOK in een zestal studiën over dit onderwerp gepubliceerd (verg. lager § 4). In verband met het voornemen der Regeering om gedurende een beperkt aantal jaren een jaarlijksch bedrag van f 2400 beschikbaar te stellen, ten einde door het toekennen van premiën aan belangstellenden, het verstrekken van peilschalen, enz., het aantal getijwaarnemingen zooveel doenlijk uit te breiden (verg. vorig verslag, blz. 115), werden de adviezen der hoofden van gewestelijk bestuur ingewonnen betreffende de keuze der stations, waaruit bleek dat er mogelijkheid bestaat om die waarnemingen op ongeveer 80 plaatsen te doen verrichten.

In afwachting van de ontvangst van het uit Nederland ontboden papier ten behoeve van het ter landsdrukkerij te Batavia ter perse te leggen werk over wind- en zeestroomingen en getijden in den Indischen Archipel (verg. vorig verslag, blz. 115) werd het manuscript bijgewerkt, voor zoover er nieuw materiaal, in 't bijzonder betreffende de kennis der getijden, beschikbaar kwam.

De instrumenten, benoodigd voor het deelnemen door het observatorium te Batavia aan het internationaal onderzoek betreffende hoogte en richting der verschillende wolkenvormen, werden ontvangen. In verband met de omstandigheid dat de voor het photographeeren der wolken gevorderde bijzondere photographische platen zich in een tropisch klimaat niet lang goed houden, werden verschillende proefnemingen verricht ten einde aan deze bezwaren tegemoet te komen.

[1]) In Juli jl. is van hier uit aan de Indische Regeering het verzoek gericht om de bedoelde collectie, voor het geval daaraan niet reeds eene andere bestemming is gegeven, te doen plaatsen in de verzameling Oostersche handschriften der reeds genoemde Leidsche Universiteitsbibliotheek.

[2]) Het manuscript van het woordenboek ligt geheel voor de pers gereed en zal in druk ongeveer 3520 bladzijden beslaan. Hiervan werden nog vóór den dood van dr. VAN DER TUUK 208 bladzijden of 13 vel afgedrukt.

[3]) De tijdelijke toevoeging aan dr. SNOUCK HURGRONJE van een ambtenaar om hem behulpzaam te zijn bij de samenstelling van een Atjehsch woordenboek (zie vorig verslag, blz. 114) kon in October 1894 worden ingetrokken.

[4]) Voor al de plaatsen, waar sedert vijf of meer jaren de waarnemingen hebben plaats gehad, vindt men den gemiddelden regenval per maand en per jaar opgegeven op blz. 15—19 van deel II van den Indischen Regeeringsalmanak voor 1895.

Photographische afdrukken van magnetische storingen werden gewisseld met verscheidene buitenlandsche observatoria, die voortgingen hunne publicatiën aan de bibliotheek van het observatorium ten geschenke aan te bieden.

Natuurkundige, ethnographische en geographische mededeelingen. Met betrekking tot de vanwege de Maatschappij ter bevordering van het natuurkundig onderzoek der Nederlandsche koloniën op het eind van 1893 aangevangen wetenschappelijke exploratie van Midden-Borneo kan, in aansluiting van hetgeen reeds op blz. 115/116 van het vorig verslag werd medegedeeld, het volgende worden gemeld. Zooals nog t. a. p. kon worden aangestipt, werd de door een drietal leden der expeditie, de heeren MOLENGRAAFF, NIEUWENHUIS en VAN VELTHUIJSEN, ondernomen groote tocht van Poetoes Sibou naar de Soengei Penanei met goed gevolg volbracht. Den 15den Juni vertrokken, bereikten zij in het begin der volgende maand het tot dusver geheel onbekende vulkaangebied van Centraal-Borneo, ten noordwesten waarvan zich het ketengebergte der Boven Kapoeas uitstrekt, de woonplaats der om hunne zucht tot koppensnellen beruchte Boekats. Nadat het plan om langs de Boven-Mahakkam naar de zijde van Koetei door te dringen, wegens de daar heerschende woelingen tusschen Dajaksche stammen (verg. blz. 20 hiervóór), had moeten worden opgegeven, keerden de expeditieleden van de Soengei Penanei, waar zij den 14den Juli waren aangekomen, den 22sten d. a. v. te Poetoes Sibou terug. Intusschen had de zoöloog der expeditie, dr. BÜTTIKOFER, die zich sedert den 4den Maart te Nanga Raoen gevestigd had, van daar uit een bezoek gebracht aan het plateau van den Liang Koeboeng, waar de fauna echter weinig nieuwe vormen opleverde. Den 24sten Mei werd het station te Nanga Raoen opgebroken en vertrok dr. BÜTTIKOFER naar Poetoes Sibou. Gedurende zijn verblijf aldaar, dat van den 10den Juni tot den 10den Juli duurde, werd door hem een veertiendaagsche tocht ondernomen stroomopwaarts tot in het bronnengebied aan de grens van Serawak, doch ook daar bleek de fauna bijna geheel gelijk aan die der vroeger onderzochte streken. Den 14den Juli aanvaardde de heer BÜTTIKOFER, met het doel om zich naar Nederland te begeven, de terugreis naar Pontianak.

Na de beëindiging zijner taak door dr. BÜTTIKOFER en den reeds in het vorig verslag vermelden terugkeer naar Buitenzorg van den botanicus dr. HALLIER — omtrent wiens zeer belangrijke zendingen aan 's lands plantentuin lager zal worden gehandeld — zetten alleen de heeren MOLENGRAAFF en NIEUWENHUIS het onderzoek voort. Laatstgenoemde bleef na zijn terugkeer van den tocht naar de Soengei Penanei te Poetoes Sibou, en bestudeerde van daar uit de zeden en gewoonten der Kajan- en Kantoek-Dajaks. De daarbij gemaakte ethnographische verzamelingen vonden eene plaatsing in het museum van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen. Door dr. MOLENGRAAFF, die den 7den Augustus uit Poetoes Sibou vertrok, werd allereerst het bergland tusschen Oeloe Sebroeang en Oeloe Embahoe — de westelijke uitloopers van het Mandei-gebergte — geologisch onderzocht, welk onderzoek bevredigende resultaten opleverde. Den 19den Augustus keerde hij te Poetoes Sibou terug, om zich echter reeds den volgenden dag opnieuw op weg te begeven. De tocht ging nu eerst naar Boenoet, waarna de Soengei Boenoet en de Soengei Tebaoeng werden opgevaren, laatstgenoemde rivier tot Pangkalan Paneh, waar zij onbevaarbaar wordt. De daarop volgende reis dwars over het Mandei-gebergte was uit een geologisch oogpunt uiterst belangrijk, doch het zeer afwisselende en woeste terrein leverde den reiziger vele moeielijkheden op. Einde September werd de voet van het centraal-gebergte, dat het Melawi-dal van de Zuider- en Oosterafdeeling scheidt, bereikt, waarna een onderzoek volgde van de hooge bergreeks, welke de waterscheiding vormt tusschen het stroomgebied van de Kapoeas met de Melawi eenerzijds en de rivieren, die naar de Java-zee afwateren, anderzijds. Zooals reeds op blz. 20 hiervóór kortelijk werd vermeld, werd onderweg de Boekit Raija bestegen, de hoogste berg van zuidoost Borneo (2278 meter), gelegen in een moeielijk bereikbaar Alpen-land, waarin nog nimmer een Europeaan was doorgedrongen. De beklimming vorderde vier dagen, doch loonde de moeite, daar van af den top, waar dr. MOLENGRAAFF 44 uren vertoefde, half Nederlandsch-Borneo kon worden overzien. De reis ging vervolgens naar de Soengei Kowin (ten rechte Soengei Temangoon), aan de zuidzijde van de reeds genoemde waterscheiding, en na de talrijke watervallen en stroomversnellingen van de Soengei Samba te zijn gepasseerd, zakte de heer MOLENGRAAFF de Katingan af tot hare uitmonding in de Java-zee bij Pegattan, waar hij den 30sten October aankwam. Den 1sten November was hij te Bandjermasin, om spoedig daarop de terugreis naar Nederland te aanvaarden. Op zijne verschillende tochten werden door dr. MOLENGRAAFF ruim 5000 gesteente-monsters verzameld.

Het voornemen bestaat om een deel van de ook voor 1895 door de Indische Regeering ten behoeve van de expeditie beschikbaar gestelde som van f 10 000 (gouvernementsbesluit dd. 12 Januari 1895 nº 41) aan te wenden, hetzij voor eene verdere geologische exploratie van de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo, hetzij voor de voortzetting van de ethnologische onderzoekingen door dr. NIEUWENHUIS, waarbij dan, zoo mogelijk, getracht zou worden om den mislukten tocht langs de Boven-Mahakkam naar Koetei toch nog te volbrengen. Met betrekking tot de publiceering van de resultaten der expeditie is besloten om, met uitzondering van die op geologisch gebied, welke door dr. MOLENGRAAFF in een zelfstandig werk zullen worden beschreven, de streng wetenschappelijke uitkomsten in vak-tijdschriften te doen verschijnen, waarna vanwege de Maatschappij, die de expeditie uitzond, eene algemeene beschrijving der reis zal worden uitgegeven. Tot de samenstelling daarvan hebben zich de heeren MOLENGRAAFF, BÜTTIKOFER en HALLIER reeds bereid verklaard.

Voor zoover de gelegenheid zich daartoe voordeed, bleef de Indische Regeering voortgaan met het bestemmen van ethnographica voor 's Rijks Ethnographisch Museum te Leiden. Het voornemen bestaat om verschillende bij de expeditie naar Lombok buitgemaakte voorwerpen, waarover niet op andere wijze moet worden beschikt, af te staan aan de daarvoor in aanmerking komende musea hier te lande.

Het werk van professor dr. K. MARTIN over zijne, op uitnoodiging van het Koninklijk Instituut voor de taal-, land- en volkenkunde van Nederlandsch-Indië, in 1891/92 ondernomen wetenschappelijke reis, aan de uitgave waarvan eene regeeringssubsidie was verzekerd (zie vorig verslag, blz. 116), zag in November 1894 onder den titel: »Reisen in den Molukken, in Ambon, den Uliassern, Seran (Ceram) und Buru" het licht.

Behalve eenige hierna te vermelden geleerden, die gedurende korteren of langeren tijd studiën maakten aan 's lands plantentuin te Buitenzorg, behooren onder de vreemdelingen, die den Indischen Archipel met een wetenschappelijk doel bezochten, in de eerste plaats te worden genoemd de gebroeders P. en F. SARASIN uit Zwitserland, omtrent wier zoowel uit een geographisch als uit een natuurwetenschappelijk oogpunt belangrijke tochten in Celebes de volgende bijzonderheden kunnen worden medegedeeld. In 1893 te Manado aangekomen, verzamelden zij op verschillende kleine excursies in de Minahassa materiaal voor geographische, zoölogische en ethnographische studiën. Nog in hetzelfde jaar trokken zij, dwars door het noordoostelijke schiereiland, van Menado naar Gorontalo, een tocht, dien zij in 38 dagen (den 26sten December) volbrachten. Den 6den Januari 1894 van Gorontalo vertrokken, trachtten de heeren SARASIN, langs het Bone-dal en door het gebergte, Bintaoena aan de noordkust te bereiken, hetgeen hun echter werd belet door een ondoordringbaar oerwoud, hetwelk alle oriënteering onmogelijk maakte. Na zuidwaarts een uitweg gezocht te hebben, bereikten zij den 30sten der genoemde maand Kema. Ruim een half jaar werd nu rust gehouden, totdat de beide reizigers den 24sten Augustus van uit Bwool, wederom dwars door het land, zich op weg begaven naar Gorontalo, welk eindpunt der reis den 10den September werd bereikt. Tegen het einde van 1894 bereidden de beide natuuronderzoekers zich voor tot een tocht door het centraal gedeelte van Celebes, welke, met het oog op de verkregen wetenschappelijke resultaten, de belangrijkste van de drie geworden is, doch tevens door de natuurlijke hindernissen van het terrein den reizigers de meeste moeielijkheden opleverde. Door den gouverneur van Celebes en onderhoorigheden werd hun een tolk van het inlandsch bureau te Makasser, den heer W. H. BRUGMAN, toegevoegd, terwijl de expeditie tevens werd vergezeld door een lid van het Loewoesche vorstenhuis met een groot aantal volgelingen. Omtrent deze reis, welke, op 29 Januari 1895 aanvaard, in 25 dagen werd volvoerd, zijn reeds enkele bijzonderheden medegedeeld op blz. 26 hiervóór. Volgens de laatste berichten hadden de gebroeders SARASIN het voornemen om, ter voortzetting van het op hunne derde reis aangevangen onderzoek van het meer van Posso, nogmaals een tocht daarheen te ondernemen.

In de gewestelijke rapporten wordt voorts, behalve van bezoeken van dr. TH. ADENSAMER aan Amboina en de Zuid-Molukken, ten behoeve van zoölogische studiën, en van den heer CALMAN LEVY aan het op blz. 4 hiervóór bedoelde eruptie-terrein van den Galoenggoeng in de Preanger Regentschappen, nog melding gemaakt van de voortzetting van de reeds in 1893 aangevangen onderzoekingen (verg. vorig verslag, blz. 116) van professor dr. W. KÜKENTHAL en mevrouw SELENKA. Eerstgenoemde bestudeerde de

zee-fauna en flora van Ternate, terwijl mevrouw SELENKA tochten ondernam in de binnenlanden van de Westerafdeeling van Borneo, ten einde nieuwe verzamelingen bijeen te brengen van zoölogische preparaten in het belang der onderzoekingen van haren echtgenoot professor dr. E. SELENKA. [1])

Wetenschappelijke onderzoekingen van landswege ingesteld. De onderzoekingen op palaeontologisch gebied werden door den à la suite van zijn korps geplaatsten officier van gezondheid der 2de klasse M. E. F. T. DUBOIS in September 1894 beëindigd. Hoewel nog een speciaal onderzoek werd ingesteld naar het voorkomen van fossielen nabij Bodjongpitoeng in het zuiden der afdeeling Tjiandjoer der Preanger Regentschappen, hetwelk evenwel geen bijzondere resultaten opleverde, bleven, in tegenstelling van de voorafgegane jaren, de onderzoekingen in 1894 hoofdzakelijk beperkt tot het verkrijgen van de noodige gegevens omtrent de geologische formatie der vindplaatsen. In den Kendeng werden van eenige belangrijke punten de afstanden gemeten, de hoogteverschillen bepaald en richting en helling der lagen eenigszins nauwkeuriger nagegaan dan vroeger geschied was, waardoor min of meer belangrijke uitkomsten met betrekking tot de uitgestrektheid, dikte, oorspronkelijke ligging, enz. der lagen werden verkregen. Nadere bijzonderheden omtrent een en ander worden gevonden in de als extra-bijvoegsel tot de Javasche Courant kwartaalsgewijze gepubliceerde »Verslagen van het Mijnwezen". Het laatste kwartaal van het afgeloopen jaar werd gewijd aan de schifting en verpakking van het verkregen materiaal, ter verzending naar Nederland, alwaar het sedert is aangekomen. De op blz. 117 van het vorig verslag in uitzicht gestelde reis naar Britsch-Indië werd door den heer DUBOIS in Januari 1895 aanvaard, en in het begin van Mei keerde hij van daar naar Batavia terug. Bij gouvernementsbesluit van 14 Juni 1895 is hem vervolgens opgedragen om zich voor den tijd van ten hoogste twee jaren in commissie naar Nederland te begeven tot het maken van vergelijkende studiën in het Museum van natuurlijke historie te Leiden en in andere Europeesche musea van dergelijken aard, ten behoeve van de samenstelling van eene beschrijving van de door hem op Java en Sumatra verzamelde fossielen. Aan bedoelde opdracht is door den heer DUBOIS, die in Augustus jl. hier te lande aankwam, reeds een begin van uitvoering gegeven.

's Lands plantentuin te Buitenzorg en daarbij behoorende inrichtingen. [2]) De directeur van 's lands plantentuin, de heer dr. M. TREUB, vertrok in April jl. wegens ziekte met een éénjarig verlof naar Europa. Gedurende zijne afwezigheid is de waarneming van zijne functiën opgedragen aan den chef der 3de afdeeling van den plantentuin, dr. P. VAN ROMBURGH. Overeenkomstig een daartoe door dr. TREUB gedaan voorstel, is die geleerde in Juni jl. gemachtigd om zijn verloftijd, in het belang van de instelling onder zijn beheer, te benuttigen tot het bezoeken van botanische inrichtingen in Duitschland, Oostenrijk en Rusland. Het ligt in het plan van dr. TREUB om op zijne reizen de bezoeken van vreemde natuuronderzoekers aan 's lands plantentuin, aan wier arbeid in het zoogenaamde vreemdelingen-laboratorium, èn wegens de wetenschappelijke, èn wegens de practische resultaten ook voor de onderzoekingen in het belang van den inlandschen landbouw, groote waarde is te hechten, aan te moedigen en door het treffen van regelingen, volgens welke die bezoeken voortaan op gezette tijden zullen plaats vinden, voor een geruim aantal jaren te verzekeren.

Omtrent de verrichtingen in de verschillende afdeelingen, waaruit de plantentuin bestaat, welker aantal in 1894 (tijdelijk) met twee vermeerderd werd, valt het volgende mede te deelen.

De betrekking van adjunct-directeur der inrichting, tevens chef der 1ste afdeeling (»Herbarium en museum"), bleef ook in 1894 onvervuld, zoodat de werkzaamheden bij die afdeeling weder moesten worden verricht door den tijdelijken conservator, den heer P. DE MONCHY, in Maart 1894 definitief als zoodanig benoemd, bijgestaan door een tijdelijken assistent. Eerstbedoelde had, buiten zijne bemoeiingen in verband met de zware reparatiën welke het museumgebouw moest ondergaan, zorg te dragen èn voor de aanwezige collecties, èn voor het conserveeren van het tijdens de wetenschappelijke expeditie naar Borneo door dr. J. G. HALLIER naar Buitenzorg gezonden materiaal (zie hieronder). De werkzaamheden van den tijdelijken assistent bleven, voor den duur van de reis van den titularis dr. HALLIER naar Borneo, aan dr. V. SCHIFFNER opgedragen. Deze laatste, die zich meer in het bijzonder had gewijd aan het verzamelen en bewerken van mossen, speciaal met het oog op de in bewerking zijnde »Kleine flora van Buitenzorg", en met de revisie van determinaties der Ananaceeën van het tuinherbarium, werd — wegens vertrek — in Juli 1894 eervol van zijne tijdelijke opdracht ontheven. Na eene afwezigheid van ongeveer $8\frac{1}{2}$ maand keerde dr. HALLIER, daartoe door ziekte genoodzaakt, in Juni van Borneo terug (verg. vorig verslag, blz. 116). Zijne reis is zoowel voor het herbarium als voor den botanischen tuin zelven van groot belang geweest. Niet minder dan 3450 herbarium-specimina, eene groote verzameling plantendeelen op spiritus, benevens 40 kisten en 7 manden met levende planten, waaronder zeer belangrijke, werden door hem naar Buitenzorg gezonden. [3]) Na zijn terugkeer heeft dr. HALLIER zich bezig gehouden met de voorbereidingen tot de bewerking der flora van Borneo, terwijl ook voortgegaan werd met het verzamelen van materiaal voor de reeds vermelde flora van Buitenzorg.

De verzamelingen van het museum werden weder door belangrijke schenkingen verrijkt, terwijl zooals gewoonlijk aan verschillende botanische instellingen herbarium-materiaal ter bewerking, materiaal voor anatomisch onderzoek en doubletten van herbarium-specimina werden afgestaan.

In het tot de 2de afdeeling (»Botanische laboratoria") behoorende botanische station werd in 1894 gewerkt door de hoogleeraren dr. L. VON GRAFF uit Graz, dr. G. KRAUS uit Halle, dr. V. A. PAULSEN uit Kopenhagen en dr. J. WIESNER uit Weenen; verder door dr. TH. ADENSAMER (hiervóór reeds genoemd) en dr. W. FIGDOR uit Weenen, dr. J. MASSART uit Brussel, dr. V. SCHIFFNER uit Praag (eveneens reeds genoemd), dr. A. WILLEY uit Oxford, zoomede door pastoor J. J. HOEVENAARS uit Soerabaija. In de 10 jaren, gedurende welke het station nu bestaat, waren daarin in 't geheel werkzaam geweest 44 geleerden (15 Duitschers, 6 Oostenrijkers, 4 Russen, 2 Engelschen, 1 Belg, 1 Zweed, 1 Deen en 14 Nederlanders).

De onderzoekingen, door den chef der afdeeling, dr. J. M. JANSE, uitgevoerd, hadden ook nu wederom betrekking op de ziekte der in de koffietuinen voor schaduw geplant wordende dadapboomen. In het belang van dat onderzoek werd dr. JANSE in Februari 1894 gemachtigd om eene reis te maken in de residentiën Cheribon, Pekalongan, Banjoemas, Samarang en Soerakarta. Door de waarnemingen op deze reis gedaan — welke met de resultaten van het voortgezet onderzoek zijn neergelegd in het »Tweede verslag over de dadapziekte op Java", dat in het Vde deel van het tijdschrift »Teysmannia" verscheen — werd de reeds op blz. 117 van het vorig verslag uitgesproken vrees, dat de ziekte over geheel Java verspreid zou zijn, niet alleen bevestigd, maar tevens bleek zij zoo hevig te heerschen dat dr. JANSE geen enkelen boom kon vinden, die niet aangetast was. Het microscopisch onderzoek leerde dat, behalve de wortels van den boom, ook de stam en de takken ziekteverschijnselen vertoonen. Uit een en ander laat zich, met het oog op de practijk afleiden, dat het raadzaam zal zijn op door dadapziekte geïnfecteerde terreinen eene andere soort van schaduwboomen te planten. Wil men op nieuwe gronden dadap planten, dan zal men deze óf uit zaad moeten winnen, óf van stekken nemen, afkomstig van boomen die op niet-besmet terrein van zaad gekweekt waren.

Ter voortzetting van het onderzoek naar de wijze waarop verschillende planten zich in hare voeding verhouden ten opzichte van den humus, werd in het oerwoud, grenzende aan den bergtuin te Tjibodas, materiaal verzameld, waarvan het microscopisch onderzoek alvast gereed was gekomen.

Bij de genoemde 2de afdeeling is sedert Augustus 1894 ook werkzaam de voor particuliere rekening aangestelde landbouw-zoöloog dr. J. C. KONINGSBERGER (verg. vorig verslag, blz. 117). Na te Buitenzorg voorloopige onderzoekingen aangaande den normalen bouw van koffie-, suiker- en rijstplanten te hebben verricht, ondernam de genoemde geleerde eene reis naar Oost-Java om nieuw materiaal te verzamelen.

Bij de 3de afdeeling (»Cultuurtuin en Agricultuur-chemisch laboratorium") kwam door den bouw van eene nieuwe tuinschuur, voorzien van eene monsterkamer ter expositie van in den cultuur-

---

[1]) Omtrent eene door het dagblad „The New-York Herald" en de directie van het „American Museum of Natural History" op touw gezette, in de tweede helft van 1894 uit Amerika vertrokken wetenschappelijke expeditie naar Midden-Sumatra, onder leiding van een der beambten van dat museum, dr. R. Waaza, zijn voor dit verslag geen mededeelingen ontvangen.

[2]) Het uitvoerig jaarverslag dezer inrichting over 1893 verscheen in brochurevorm als bijvoegsel tot de Javasche Courant van 28 September 1894.

[3]) Een voorloopig bericht over den gang en de resultaten der gedurende de Borneo-expeditie verrichte botanische onderzoekingen verscheen in Bulletin n°. 14 van de Maatschappij tot bevordering van het natuurkundig onderzoek der Nederlandsche koloniën.

tuin gekweekte producten, eene belangrijke verbetering tot stand. De verschillende aanplantingen bevinden zich, met uitzondering van de oude Java-koffietuinen, in goeden staat. Van Liberia-koffiezaad konden, ten gevolge van den zeer voordeeligen oogst, groote hoeveelheden ten behoeve van het Gouvernement verstrekt worden, terwijl voor het eerst een ruim aantal zaden van kola ter verspreiding beschikbaar waren. Planten van Manilla-hennep werden onverwachts door ambtenaren van het binnenlandsch bestuur in zulke groote hoeveelheden aangevraagd, dat het onmogelijk was onmiddellijk aan alle aanvragen te voldoen. De proeven ter bepaling van de opbrengst van caoutchouc- en getahpertja-boomen werden voortgezet; over 't algemeen viel de opbrengst van vroeger reeds afgetapte boomen niet mede. Uit Amerika ontving de cultuurtuin op verzoek, evenals in 1893, eene verzameling van verschillende soorten van bataten, welke in Indië uitstekend groeien en, blijkens ingekomen berichten, eene aanwinst voor de bevolking zijn. Op verlangen van den wetenschappelijken adviseur voor de gouvernements-koffiecultuur zijn talrijke proeven genomen om de verhouding tusschen het gewicht van versche Liberia-koffievruchten tot dat der bereide koffie te bepalen, waarbij bleek dat verschillende factoren op die verhouding van grooten invloed zijn. Ook heeft de chef der afdeeling, dr. P. van Romburgh, in den oostmoesson met goed succes proeven genomen met de bereiding van Liberia-koffie in kleine hoeveelheden. In het laboratorium, hetwelk met eene analytische balans werd verrijkt, werd met meer of minder belangrijke uitkomsten het onderzoek van de in den cultuurtuin gekweekte gewassen voortgezet, terwijl verder nog monsters slib en water voor het Gouvernement werden geanalyseerd, zoomede aschmonsters, afkomstig van de jongste uitbarsting van den Galoenggoeng in West-Java. Met assistentie van den voor particuliere rekening aan de afdeeling verbonden heer C. J. Lohmann werden weder verschillende thee-onderzoekingen, meer in 't bijzonder met betrekking tot de zoogenaamde fermentatie, verricht, waarvan de eerste resultaten zijn gepubliceerd in een als bijlage bij het verslag van 's lands plantentuin over 1893 gevoegd rapport. Overigens kan nog worden gemeld dat in het laboratorium gedurende het geheele jaar werd gewerkt door den oud-directeur van het particuliere proefstation Oost-Java, dr. J. G. Kramers, en dat de in het vorig verslag geuite verwachting, dat voor particuliere rekening een chemicus, meer speciaal voor onderzoekingen over indigo en tabak, aan het laboratorium zou kunnen worden verbonden, ten gevolge van het niet beschikbaar stellen van een deel der toegezegde gelden, niet in vervulling trad.

Door den chef van de 4de (tijdelijke) afdeeling (» Pharmacologisch laboratorium"), dr. W. G. Boorsma, werden de door hem tot dusver verkregen resultaten bij het onderzoek naar de plantenstoffen in Nederlandsch-Indië gepubliceerd in n°. XIII der » Mededeelingen uit 's lands plantentuin" (een der vier sedert de opgaaf in het vorig verslag uitgegeven nummers), in welk nummer tevens zijn opgenomen de uitkomsten van het onderzoek van een tweetal planten, welker bladeren onder den naam van » gambier oetan" als geneesmiddel worden gebruikt. Afzonderlijke vermelding verdienen voorts de proeven, genomen met uit Banjoewangi ontvangen bladeren, welke, naar bericht werd, tot sigaretten gerold soms als surrogaat voor opium worden gerookt. Eenig narcotisch bestanddeel kon er echter niet in opgespoord worden, wel een niet-glucosidisch bitter lichaam en een kristallijn oplosbaar koolhydraat. De reuk, dien de bladeren bij verbranding geven, herinnert intusschen aan dien van opium.

De werkzaamheden op het nieuwe terrein van de 5de afdeeling (» Botanische tuin en bergtuin") vereischten niet meer alle beschikbare werkkrachten, zoodat in den tuin zelven overgegaan kon worden tot diepe grondbewerking, waar sulks noodig was, en tot het graven van een vijver, bestemd om er water- en moerasplanten in te plaatsen. De tuin voor éénjarige gewassen werd verrijkt met eenige door den directeur, ter gelegenheid van zijne in September en October 1893 derwaarts gedane reis, uit de Molukken medegebrachte planten, terwijl tevens naar dien tuin werden overgebracht eenige heesters, die in de schaduw van groote boomen in den ouden tuin kwijnden. Bijzondere zorg werd besteed aan het kweeken van jonge exemplaren van planten, die om de eene of andere reden niet in hun familiekwartier staan, met de bedoeling om ze later daarin over te planten. De aanplant van steunboomen in het nieuwe klimplanten-kwartier kwam gereed, terwijl de orchideeën-verzameling aanzienlijk werd uitgebreid. De tuin werd overigens ook door de reizen van dr. Hallier naar Borneo en van den directeur naar Deli (zie daaromtrent lager) met belangrijke planten verrijkt. De Japansche planten in den bergtuin te Tjibodas (zie vorig verslag, blz. 118), welke zich aanvankelijk goed ontwikkelden, hadden tijdelijk sterk door rupsen te lijden, doch later groeiden ze over het algemeen weer goed door. Over de resultaten der proef met deze planten valt, met het oog op den korten duur, nog weinig te zeggen. Aan den hortulanus H. J. Wigman werd in April 1894 opgedragen inspectiereizen te maken naar de weiden van het remonte-depôt te Poerabaja (Preanger Regentschappen).

Bij de 6de afdeeling (» Bureau, bibliotheek en photographisch atelier") werd door den commies-bibliothecaris (die in December 1894, na op verzoek bekomen eervol ontslag, door een waarnemenden titularis werd vervangen) eene tweede editie van den catalogus der boekerij bewerkt, welke in Mei 1894 het licht zag, terwijl voor het gebruik in de bibliotheek een alphabetische catalogus door dien ambtenaar vervaardigd werd. De boekenverzameling werd zoowel door schenking als door aankoop weder aanzienlijk uitgebreid. De resultaten der zincographie in het photographisch atelier voldoen nog steeds niet aan de daarvan gekoesterde verwachtingen.

Van de » Annales du jardin botanique de Buitenzorg" verscheen zeer onlangs (Augustus jl.) de tweede helft van deel XII, bevattende een zestal, door 16 platen geïllustreerde, verhandelingen, waarvan drie van de hand van den nader te noemen dr. Th. Valeton, en de overige van die van een drietal buitenlandsche geleerden. Van de » Mededeelingen uit 's lands plantentuin" zagen, behalve het hiervoor reeds vermelde n°. XIII, nog een drietal nummers (XI, XII en XIV) het licht, omtrent welker inhoud lager wordt gehandeld.

In de rubriek » Korte berichten uit 's lands plantentuin" in het reeds genoemde tijdschrift » Teysmannia" komen negen voor de practijk niet onbelangrijke rapporten voor, waaronder die over de dadapziekte op Java (reeds vermeld) en over de bibitziekte in de tabak (zie lager).

Nadat meer en meer de wenschelijkheid gebleken was om alles wat op het boschboomflora-onderzoek van Java, dat in 1892 onder de leiding van den directeur van 's lands plantentuin was geplaatst, in eene afzonderlijke afdeeling te vereenigen, werd bij gouvernementsbesluit dd. 3 Juli 1894 n°. 25 tijdelijk eene nieuwe (7de) afdeeling aan 's lands plantentuin toegevoegd onder den naam » Onderzoek der boschboomflora op Java", en tot chef daarvan benoemd de houtvester der 3de klasse S. H. Koorders. Het gebouw, waarin de collecties, op bedoeld onderzoek betrekking hebbende, eene plaats vonden, ging door koop in eigendom aan het Gouvernement over. De tijdelijk aangestelde kruidkundige, dr. Th. Valeton, was gedurende zes maanden met verlof buiten bezwaar van den lande afwezig, terwijl de heer Koorders, die in den loop van het jaar eenige reizen op Java deed, in December naar de Minahassa vertrok, ten einde, ingevolge de hem bij gouvernementsbesluit dd. 14 September 1894 n°. 15 verstrekte opdracht, een onderzoek in te stellen naar de voornaamste in de bosschen aldaar voorkomende houtsoorten, en tevens herbarium- en spiritusmateriaal te verzamelen, zoomede maatregelen te beramen welke genomen zouden kunnen worden om verwoesting der bedoelde bosschen te voorkomen. De eerste aflevering van de door de beide genoemde kruidkundigen bewerkte » Bijdragen tot de kennis der boomsoorten van Java" verscheen in 1894 als n°. XI der » Mededeelingen uit 's lands plantentuin", en werd zeer onlangs gevolgd door eene tweede, in dezelfde verzameling opgenomen als n°. XIV. Het doel van dit werk is het bijeenbrengen van bouwstoffen voor de samenstelling van een beknopt handboek der op Java in het wild groeiende boomflora, waarbij het zwaartepunt gelegd is op eene nauwkeurige beschrijving der boomen, aangevuld met talrijke waarnemingen in loco gedaan. Als n°. XII der » Mededeelingen" verscheen van de hand van genoemden houtvester een plantkundig woordenboek voor de boomen van Java, in hoofdzaak berustende op tal van gegevens door den schrijver saamgebracht vóór zijne plaatsing aan 's lands plantentuin. Het beschrijft de Javaansche woudboomen met hunne inlandsche namen, systematisch gerangschikt naar de familiën en geslachten, volgens het stelsel van Bentham en Hooker, naar de determinatie van den schrijver.

De bij 's lands plantentuin in gang zijnde onderzoekingen over Sumatra-tabak (zie vorig verslag, blz. 117 en 231) gaven der Regeering aanleiding om den directeur dier inrichting te machtigen (gouvernementsbesluit dd. 3 September 1894 n°. 28) om zich in het belang dier onderzoekingen naar Deli te begeven. Van 12 tot 25 September 1894 werden dientengevolge door dr. Treub een aantal tabaksondernemingen aldaar bezocht en besprekingen met de eigenaars gevoerd, met dit resultaat dat, onder nadere goedkeuring der Regeering, eene overeenkomst tot stand kwam tot samenwerking tusschen belanghebbenden bij de tabakscultuur in

Deli en 's lands plantentuin. Een en ander leidde tot de (tijdelijke) oprichting eener 8ste afdeeling van den tuin, onder den naam van »Laboratorium voor botanische en chemische onderzoekingen betreffende de tabakscultuur en industrie in Deli" (gouvernementsbesluit dd. 12 October 1894 n°. 12), waarvan de kosten voor rekening komen van de Deli-plantersvereeniging. Met het bouwen van een speciaal laboratorium is reeds een aanvang gemaakt. Daar voor de nieuwe afdeeling ook een chemicus noodig is, werd het wenschelijk geoordeeld dat de chef dezer afdeeling, dr. J. van Breda de Haan, zelf voor korten tijd naar Nederland zou gaan om een geschikt persoon te vinden. Blijkens de in het Vde deel van het tijdschrift »Teysmannia" gepubliceerde resultaten van het door genoemden geleerde voortgezet onderzoek naar de bibitziekte in de tabak, hebben de genomen infectie-proeven aangetoond dat de Phytophthora-soort, die in Deli als oorzaak der ziekte is te beschouwen, zich door zwamsporen sneller verspreidt dan door eisporen; de geslachtelijke vorm tast de bladeren echter sterker aan. De schrijver eindigt zijn zaakrijk rapport met den raad om zoodanige wijziging te brengen in den aanleg der kweekbedden, dat eene voldoende hoeveelheid zonlicht en lucht kan worden toegelaten, voorts om de kweekbedden niet meer te begieten dan noodig is, en om zoo mogelijk op geregelde tijdstippen van af haar vroegste jeugd de tabaksbibiet met »bouillie bordelaise" te bespoeien.

§ 4. *Genootschappen ter bevordering van wetenschappen en nijverheid; wetenschappelijke werken van verschillenden aard; tijdschriften en nieuwsbladen.*

Het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen zag in 1894 zijne collecties weder belangrijk toenemen. Het ethnographisch museum werd door tusschenkomst van het Comité voor wetenschappelijk onderzoek der koloniën verrijkt met de Dajaksche voorwerpen, door dr. Nieuwenhuis tijdens de Borneo-expeditie bijeengebracht, terwijl van 's Genootschaps correspondeerend lid, den heer van Eck, eene kostbare verzameling Javaansche en Balineesche handschriften werd ontvangen. Het Genootschap publiceerde, sedert de opgaaf in het vorig verslag (blz. 118), afl. 5 en 6 van deel XXXVII en afl. 1—4 van deel XXXVIII van het Tijdschrift voor Indische taal-, land- en volkenkunde, bevattende o. a. beschouwingen van dr. J. L. A. Brandes over den oorsprong van den naam Djokjokarta en over eenige officieele stukken — in de Javaansche taal — met betrekking tot de rechtspleging in Cheribon in het begin der 18de eeuw; nadere opmerkingen over de Maleische bewerking van de geschiedenis der 10 vizieren, van de hand van denzelfden schrijver; aanteekeningen betreffende de Battaklanden, door den zendeling-leeraar J. H. Meerwaldt; mededeelingen omtrent de verschillende stammen (marga's) en de stamverdeeling bij de Battaks, door den controleur P. A. L. E. van Dijk; opgaven omtrent Hindoe-oudheden in de residentie Kadoe, door den adspirant-controleur J. van Aalst; eene uitvoerige verhandeling over het huwelijk in China en de wetgeving dienaangaande, door den tolk voor de Chineesche taal J. W. Young, benevens taal- en letterkundige bijdragen van de heeren J. L. A. Brandes, hiervóór reeds genoemd, P. H. van der Kemp, J. Knebel, H. A. de Nooy, C. Snouck Hurgronje, A. P. Stoorvogel en A. H. J. G. Walbeehm. In de »Verhandelingen" verscheen als 3de stuk van deel XLVII »Geschichtlicher Ueberblick der administrativen, rechtlichen und finanziellen Entwicklung der Niederländisch-Ostindischen Compagnie" door G. C. Klerk de Reus, en als 2de stuk van deel XLVIII eene verzameling Bimaneesche teksten, door den ambtenaar voor de beoefening van Indische talen J. C. G. Jonker. De reeks der door het Genootschap uitgegeven »Notulen" vorderde tot de 1ste aflevering van deel XXXIII. Als afzonderlijke uitgaven deed het Genootschap verschijnen het 1ste deel van een historisch-krijgskundig werk over den Java oorlog (1825—1830) door P. J. F. Louw, een vervolg op den catalogus van het ethnographisch museum, door mr. J. A. van der Chijs, zoomede de op blz. 93 hiervóór reeds vermelde vervolgdeelen van het Nederlandsch-Indisch Plakkaatboek en van het Dagh-register van 't Casteel Batavia.

De Koninklijke Natuurkundige Vereeniging in Nederlandsch-Indië zag in 1894 het aantal harer leden opnieuw verminderen. Voor een deel schijnt dit daaraan te moeten worden toegeschreven dat het door deze vereeniging uitgegeven tijdschrift den belangstellenden leek te weinig biedt. Om aan dit bezwaar eenigszins tegemoet te komen, werd op kosten der vereeniging eene in het dagblad »de Javabode" verschenen reeks artikelen van de hand van dr. van Bemmelen over »Indische huisdieren" overgedrukt en aan de leden toegezonden. Onder de wetenschappelijke opstellen, welke in het reeds genoemde tijdschrift, dat tot de 4de aflevering van het LIVste deel vorderde, verschenen, verdienen vermelding: mededeelingen met betrekking tot het embryologisch onderzoek van zoogdieren uit Nederlandsch-Indië, door professor dr. A. A. W. Hubrecht; bijdrage tot de kennis der avi-fauna van het eiland Noordwachter (Java-zee), door A. G. Vorderman; verslag der gouvernements kina-onderneming over 1893, en kinologische studiën (7de vervolg), door dr. P. van Leersum; rapport over botanische tochten in Borneo's Westerafdeeling, door dr. J. G. Hallier; benevens petrographische studiën over den Indischen Archipel, door dr. A. Wichmann. Een supplement op den catalogus van de zich in goeden toestand bevindende bibliotheek der Vereeniging was voor de pers gereed.

Van het maandschrift der Nederlandsch-Indische Maatschappij van Nijverheid en Landbouw zagen de deelen XLIX en L het licht. Daarin werden, behalve eenige kleinere bijdragen op landbouwkundig gebied, o. a. opgenomen: memorie van toelichting op een door den heer J. Fabs, als lid der in 1890 ingestelde commissie ad hoc, aan die commissie ingediend concept van een nieuw reglement op de particuliere landerijen in West-Java; iets over spontane rebouatie van verlaten koffietuinen op het Midangongebergte bij Pringombo in de afdeeling Bandjarnegara (residentie Banjoemas), door S. H. Koorders; eene boschbouwkundige beschrijving van het eiland Banka, door A. H. Berkhout; eene verhandeling over de instandhouding en uitbreiding der klimaatbosschen en de verhooging van de productiviteit van den Indischen bodem, door S. P. Ham, benevens eenige door de Indische Regeering afgestane officieele verslagen over inlandsche kunstnijverheid betreffende de residentiën Japara, Kediri, Riouw, Menado, Amboina en Ternate. Als eene zelfstandige publicatie werd door de Maatschappij in het licht gegeven »Handboek tot de kennis van 's lands zoutmiddel in Nederlandsch-Indië", door P. H. van der Kemp.

De Vereeniging tot bevordering der geneeskundige wetenschappen in Nederlandsch-Indië zette hare druk bezochte gewone maandelijksche vergaderingen voort. Een verslag van het op die bijeenkomsten verhandelde wordt aangetroffen in het tijdschrift der Vereeniging, waarvan de uitgaaf tot de 3de aflevering van het XXXVste deel vorderde.

De »Afdeeling Nederlandsch-Indië" van het hier te lande gevestigde Koninklijk Instituut van Ingenieurs bleef ook gedurende 1894 hare krachten wijden aan de beoefening in Nederlandsch-Indië van de technische wetenschappen, zoowel door het houden van bijeenkomsten der te Batavia wonende leden, als door de uitgaaf van het afdeelingstijdschrift. De jongst verschenen jaargang 1893-1894 (deel VIII) bevat, als bijlage der »Notulen", eenige aanteekeningen omtrent de werken tot bevloeiing der Tjihea-vlakte (Preanger Regentschappen), en onder de »Verhandelingen" een zevental vervolgstudiën van dr. J. P. van der Stok over getijden in den Indischen Archipel, benevens eene beschrijving van de werken tot bevloeiing van de Poeualang-vlakte (Tagal) uit de Waluh-rivier, door den ingenieur J. Nuhout van der Veen.

Over hetgeen door de Vereeniging voor oudheid-, taal-, land- en volkenkunde te Djokjokarta ook in 1894 in het belang der archaeologie werd verricht werd reeds gehandeld in § 2 hiervóór. De bibliotheek werd weder uitgebreid met de werken van eenige geleerde genootschappen.

Van de »Veeartsenijkundige bladen" werd het VIIIste deel voltooid en verschenen twee afleveringen van het IXde deel.

Van de in Nederlandsch-Indië verschijnende periodieke geschriften — voor zoover hiervóór niet reeds genoemd — vorderde in 1894/1895 de uitgaaf van het »Tijdschrift voor het binnenlandsch bestuur" tot en met de 4de aflevering van het XIde deel, die van het »Indisch Militair Tijdschrift" tot de 7de aflevering van den XXVIsten jaargang, en die van het »Recht in Nederlandsch-Indië" tot de 5de aflevering van het XLIVste deel, terwijl »Teysmannia" de 5de aflevering van den VIden jaargang, het »Archief voor de Java-suikerindustrie" de 14de aflevering van den IIIden jaargang, en het »Tijdschrift voor inlandsche geneeskundigen" de 2de aflevering van den IIIden jaargang bereikten. Het aantal periodieken vermeerderde met een drietal couranten: de »Pasoeroeanbode" (advertentieblad), de »Malangsche drukkerij" (nieuwsblad) en de »Pertja Barat" (Maleische courant), zoomede met een Maleisch blad op godsdienstig gebied, getiteld »Pengbantar Soerat Chabar". Daarentegen hield het tijdschrift voor inlandsche onderwijzers »Soeloeh pengadjar" op te verschijnen.

Omtrent de hier te lande gevestigde particuliere instellingen, die zich de verspreiding van kennis aangaande de Nederlandsche koloniën in 't algemeen, dan wel aangaande Nederlandsch-Indië in 't bijzonder, ten doel stellen, kan het volgende worden medegedeeld.

Het Koloniaal Museum te Haarlem bleef zich met kracht toe-

leggen op bevordering van de kennis en van de toepassing der koloniale producten voor industrieele doeleinden, waartoe weder een aantal onderzoekingen en proefnemingen werden verricht. Ten einde voor 't vervolg in staat te zijn om belanghebbenden bij de exploitatie van een of ander nieuw aanbevolen product te allen tijde inlichting te verschaffen zonder te dien opzichte afhankelijk te zijn van anderen, bestaat bij de directie van het Museum het voornemen om een eigen laboratorium onder leiding van een ervaren deskundige in te richten. De verzamelingen, welke door een aantal geschenken — waaronder eene door de Indische Regeering afgestane volledige verzameling van alles wat op de bereiding en de verpakking van opium betrekking heeft, benevens eene kostbare collectie van 223 inlandsche geneesmiddelen en een herbarium van 75 Indische cultuurgewassen, bijeengebracht bij 's lands plantentuin te Buitenzorg — weder belangrijk in omvang toenamen, werden opnieuw gerangschikt, waardoor, met verwijdering van alles wat niet met juistheid gedetermineerd was, eene scherpe afscheiding der verschillende afdeelingen is verkregen. Tevens vonden alle niet uit onze koloniën afkomstige producten eene afzonderlijke plaatsing. In het Museum zelf werden verschillende tijdelijke tentoonstellingen gehouden van ten geschenke ontvangen of in bruikleen afgestane collecties. De verstrekking aan scholen hier te lande van verzamelingen van koloniale producten ten dienste van het aanschouwelijk onderwijs moest, bij gebrek aan materiaal, tijdelijk worden gestaakt, doch het is te verwachten dat zoowel door de toegezegde medewerking der Indische Regeering, als door de pogingen vanwege het Museum bij particulieren aangewend, eerlang weder gelegenheid zal bestaan om aan de vele aanvragen te voldoen. In afwachting daarvan is door het Museum eene eerste reeks van afbeeldingen in lichtdruk van nuttige gewassen en cultures in de koloniën ten dienste van het onderwijs in het licht gegeven. De publiceering van het »Bulletin" van het Museum werd geregeld voortgezet; het jongst verschenen nummer (Juli 1895) bevat het jaarverslag over 1894. Nog werd een extra-nummer van het Bulletin uitgegeven, bewerkt door den gepensionneerden militairen apotheker bij het leger in Nederlandsch-Indië dr. M. Greshoff, en bevattende eene beschrijving met platen van nuttige Indische gewassen. Het plan bestaat om laatstbedoelde publicatie nog door meerdere van dien aard te doen volgen.

De »Bijdragen" van het Koninklijk Instituut voor de taal-, land-, en volkenkunde bleven geregeld kwartaalsgewijze verschijnen en bereikten de 3de aflevering van het XLVste deel. Behalve een aantal opstellen op linguïstisch gebied, bevatten de laatst uitgegeven vier afleveringen ook eene bijdrage tot de geschiedenis van het eiland Banka naar een Maleisch handschrift, door F. S. A. de Clercq. Tevens publiceerde het Instituut als afzonderlijke werken een Galelareesch woordenboek van de hand van den zendeling-leeraar M. J. van Baarda, benevens eene beschrijving van de kratonfeesten (garebeg's) te Djokjokarta, door dr. J. Groneman, opgeluisterd door een 25-tal zincographieën en een plattegrond van den kraton.

De tot dusver door het Indisch Genootschap gevolgde gewoonte, om de in zijne algemeene vergaderingen gehouden bespreking van vraagstukken van koloniaal belang door het uitgeven van »Verslagen" onder de oogen van het publiek te brengen, onderging geen verandering.

Het Koninklijk Nederlandsch Aardrijkskundig Genootschap te Amsterdam stelde weder eene belangrijke ruimte van zijn Tijdschrift beschikbaar voor de opneming van bijdragen met betrekking tot Nederlandsch-Indië. De sedert de opgaaf op blz. 120 van het vorig verslag verschenen afleveringen, welke tot de 4de van het XIIde deel der 2de serie loopen, bevatten o. a. eene bijdrage tot de geschiedenis der ontdekking van het Toba-meer, en eene systematische beschrijving van eene ethnographische verzameling, bijeengebracht ter noordkust van Ceram, beide van de hand van den heer C. M. Pleijte; de beschrijving van eene in 1889 gedane excursie naar de westelijke onafhankelijke landschappen in de Tobalanden (met schetskaart), door den controleur bij het binnenlandsch bestuur P. A. L. E. van Dijk; aanteekeningen op Veth's »Java", door W. de Wolf van Westerrode; beschouwingen over onze koloniën uit een economisch oogpunt, door J. Kuyper, benevens voordrachten van den hoogleeraar dr. C. M. Kan over het maritiem onderzoek van den Oost-Indischen Archipel, van J. F. Niermeyer over Lombok en van dr. J. F. van Bemmelen over Midden-Sumatra, Java en de Molukken.

Van de overige hier te lande verschijnende periodieken, welke in meerdere of mindere mate aan de behandeling van koloniale onderwerpen zijn gewijd, bereikte de »Indische Gids" den 17den jaargang en het »Tijdschrift van Nederlandsch-Indië den 24sten jaargang der nieuwe serie, terwijl de uitgave van de »Mededeelingen vanwege het Nederlandsche Zendelinggenootschap" tot het XXXIXste deel vorderde. Aan den loopenden VIIIsten jaargang van het »Internationales Archiv für Ethnographie" werd, evenals aan den daaraan voorafgaanden, eene regeeringssubsidie verleend. Na voltooiing van den eersten jaargang (Mei jl.) werd de uitgave van het sedert April 1894 te Leiden verschijnend Nederlandsch Koloniaal Centraalblad (zie vorig verslag, blz. 120) voorloopig gestaakt, aangezien de voornaamste medewerkers tijdelijk verhinderd waren om regelmatig bijdragen te leveren.

Van de bij E. J. Brill te Leiden en M. Nijhoff te 's-Gravenhage uitgegeven »Encyclopaedie van Nederlandsch-Indië", onder hoofdredactie van den hoogleeraar mr. P. A. van der Lith en den heer A. J. Spaan, verschenen tot dusver vier afleveringen. Over de voor dit werk toegezegde regeeringssubsidie is gehandeld in het Koloniaal Verslag van 1893, blz. 117.

Met geldelijken steun van de Regeering zag in 1895 te 's-Gravenhage het licht een door den heer A. Hartmann bewerkt »Repertorium op de literatuur betreffende de Nederlandsche koloniën, voor zoover zij verspreid is in tijdschriften en mengelwerken". Als vervolg op het door dr. W. N. du Rieu indertijd ter perse bezorgde, met het jaar 1865 afgesloten, gelijksoortige Repertorium van J. C. Hooijkaas, Amsterdam 1877—1880, loopt het werk, wat Oost-Indië betreft, over de jaren 1866—1893 (voor West-Indië over de jaren 1840—1893).

§ 5. *Landsdrukkerij.*

Het tegen vergoeding van zet- en drukloon door de landsdrukkerij te Batavia in 1894 afgeleverde bestond uit 24 158 546 afdrukken van 3660 modellen ten dienste van verschillende landsadministratiën, benevens 3 719 610 afdrukken van 120 verschillende boekwerken, terwijl op last van het Gouvernement — dat is zonder het in rekening brengen van zet- en drukloon — werden gedrukt 11 boekwerken tot een totaal van 237 250 afdrukken. Onder de 24 158 546 afdrukken van diverse modellen zijn ook begrepen 163 847 afdrukken in inlandsche talen of in het Chineesch van in het Indisch Staatsblad opgenomen verordeningen. Hiervan werden er gedrukt 46 in het Maleisch, 28 in het Javaansch, 17 in in het Soendaasch, 10 in het Madureesch, 4 in het Boegineesch 4 in het Makassaarsch en 28 in het Chineesch. Het totaal aantal afdrukken in 1894 geleverd bedraagt dus 28 115 406. [1])

Volgens voorloopige opgaven bedroegen over 1894 de ontvangsten der landsdrukkerij f 218 596 en de uitgaven (met inbegrip van die hier te lande gedaan — ad f 111 270 — voor aankoop van drukletters, papier en andere benoodigdheden) f 201 997. Over 1893 werd, volgens definitieve gegevens, ten voordeele van de inrichting ontvangen f 144 714, en uitgegeven f 147 899 (onder welk laatste bedrag f 50 222 in Nederland). Aan overwerkgelden werd in 1894 f 3972 minder betaald dan in 1893.

In afwachting van eene algemeene herziening van het in verschillende opzichten verouderd reglement voor de landsdrukkerij (Indisch Staatsblad 1859 n°. 99) is bij ordonnantie van 12 December 1894 (Indisch Staatsblad n°. 272) art. 40 van bedoeld reglement ingetrokken, waardoor de mogelijkheid is geopend om den prijs van den Regeeringsalmanak van Nederlandsch-Indië en van de daarbij behoorende Naamlijst, welke prijs niet meer in overeenstemming was met den sedert 1859 belangrijk toegenomen omvang van genoemde jaarboeken, voortaan, ingevolge het bepaalde bij het besluit van 7 Februari 1874 n° 33 (Bijblad op het Indisch Staatsblad n°. 2737), naar gelang der omstandigheden vast te stellen.

III. Eeredienst.

§ 1. *Christelijke godsdienst.*

a. Protestantsche eeredienst.

In 't vorig verslag (blz. 120) werd gewag gemaakt van de tusschen de Indische Regeering en het betrokken Kerkbestuur gevoerde gedachtenwisseling betreffende eenige in de organisatie der Indische Protestantsche Kerk te brengen wijzigingen, waaromtrent evenwel de door art. 122 van het Regeeringsreglement gevorderde overeenstemming tusschen Regeering en Kerkbestuur niet geheel

[1]) Naar het schijnt is deze opgaaf weder gebaseerd op het werk, waarvoor in het verslagjaar door de landsdrukkerij betaling werd gevorderd, terwijl de opgaaf over 1893, ad 31 911 576 afdrukken, bij uitzondering doelde op alles wat in dat jaar bij de inrichting van de pers kwam.

was kunnen verkregen worden, in welke omstandigheid de Gouverneur-Generaal aanleiding had gevonden om het denkbeeld eener intrekking van het aangehaald wetsartikel in overweging te geven. [1]) Tegen dit voorstel zijn echter dezerzijds principieele bedenkingen gerezen. Intrekking van art. 122 van het Regeeringsreglement zou ten gevolge hebben dat het bestaande vereischte van wederzijdsch goedvinden, om tot wijziging in de inrichting of het bestuur der Christelijke kerkgenootschappen te geraken, zou komen te vervallen. Daardoor zou de vraag zich voordoen welke de macht zou zijn, welke na die intrekking de noodige regelingen ten aanzien van de inrichting en het bestuur dier kerkgenootschappen zou moeten maken, het Staatsgezag of de Kerk. In het eerste geval is twijfel gewettigd of de Kerk, geheel aan de macht van het Staatsgezag overgeleverd, daarmede genoegen zou nemen en daarmede gediend zou zijn, en het mag wel als vaststaande worden aangenomen dat de Roomsch-katholieke Kerk zich bij zoodanigen toestand allerminst zou kunnen nederleggen. In het tweede geval doet zich de vraag voor of, bij de in Indië bestaande toestanden, onbeperkte vrijheid der Protestantsche Kerk inderdaad tot hare ontwikkeling en tot haar heil zou leiden. Men zou in dit geval, de macht verloren hebbende om tusschenbeide te treden wanneer minder doelmatige maatregelen door het bestuur van het kerkgenootschap genomen werden, een sprong in het duister doen, die den ondergang der Indische Protestantsche Kerk zou kunnen ten gevolge hebben. Dat dit moet worden voorkomen, ook om het staatkundig belang dat de Regeering bij het voortbestaan dier Kerk heeft, behoeft geen betoog. Aan den Gouverneur-Generaal is dan ook als het dezerzijdsch gevoelen medegedeeld dat het de voorkeur verdient te trachten langs den thans voorgeschreven weg tot de ter sprake gebrachte verbeteringen in de organisatie der Indische Protestantsche Kerk te geraken, zich bepalende tot die waaromtrent tusschen Regeering en Kerkbestuur eenstemmigheid thans reeds bestaat of, bij nader overleg, alsnog is te verkrijgen.

Aan het voornemen van het Protestantsch Kerkbestuur om uit de aan dat college ingediend wordende jaarverslagen der kerkelijke gemeenten [2]) een voor de pers bewerkt overzicht samen te stellen, dat om de twee jaren zou verschijnen (verg. blz. 120 van het vorig verslag) is sedert een begin van uitvoering gegeven. Het eerste door het Protestantsch Kerkbestuur uit die gemeenteverslagen samengesteld algemeen verslag over het jaar 1893, voor gouvernementsrekening ter landsdrukkerij te Batavia gedrukt, zag in de eerste helft van 1895 het licht [3]). Bij gouvernementsbesluit dd. 27 April jl. n° 6 werd machtiging verleend om in het vervolg, zonder verdere bemoeiing van de Regeering, dergelijke kerkelijke verslagen op dezelfde wijze te publiceeren.

Een algemeen overzicht van de Europeesche Protestantsche gemeenten en van de bij de Protestantsche Kerk aangesloten gevestigde inlandsche Christengemeenten in Nederlandsch-Indië over 1894 is vervat in de als bijlage AA hierachter gedrukte statistiek. Wat het zielental betreft, zijn daarin voor enkele ressorten, bij gemis van latere gegevens, de opgaven van 1893 moeten worden overgenomen. In het aantal kerkelijke afdeelingen der Europeesche en inlandsche Christengemeenten kwam geen verandering. De Europeesche gemeenten (met inbegrip van de militairen) bestonden op Java en Madura (daarbij ook rekenende de residentiën Lampongsche Districten en Bali en Lombok, als behoorende tot de ressorten van de predikanten te Batavia en Probolinggo) uit 36 332, en in de overige gewesten van Nederlandsch-Indië uit 11 862 zielen, te zamen 48 194 (tegen respectievelijk 35 655 en 10 656, of te zamen 46 311, volgens de opgaven over 1893). De hooger bedoelde inlandsche Christengemeenten (dus ongerekend de zendingsgemeenten, waarover lager) telden op Java en Madura 3652 gemeenteleden (waaronder 1791 inlandsche militairen, meerendeels afkomstig uit de Molukken), en in de buitenbezittingen 221 263, namelijk te Kotta Radja 450 (waaronder 343 militairen) en verder in de residentiën Menado, Amboina, Ternate en Timor respectievelijk 137 426, 66 649, 809 en 15 929 Christen-inlanders.

Predikanten, enz. Aan het dienstdoend personeel der predikanten, op ult. 1893 ten getale van 35, ontvielen er in 1894 2 door overlijden en 2 door vertrek met buitenlandsch verlof (één wegens ziekte en één wegens langdurigen dienst). Daarentegen kwam in 1894 één predikant van buitenlandsch verlof terug en trad één voor den Indischen dienst uitgezonden nieuwe predikant in functie, zoodat bij het einde van dat jaar het aantal dienstdoende predikanten 33 bedroeg. Op dat tijdstip waren van de 39 predikantsplaatsen 6 onbezet, namelijk Samarang, Madioen, Rembang, Bonthain, Ternate en Koepang, doch op elke der drie laatstgenoemde plaatsen was het dienstwerk van den ontbrekenden predikant, evenals sedert geruimen tijd plaats vond, aan een hulpprediker bij de inlandsche Christengemeenten opgedragen. Ook ter hoofdplaats Amboina werd, toen in den loop van het jaar een der beide predikantsplaatsen tijdelijk onvervuld raakte, het dienstwerk van den ontbrekenden predikant zooveel mogelijk waargenomen door den hulpprediker ter plaatse, belast met de opleiding van kweekelingen voor het inlandsch leeraarsambt.

In de standplaatsen van predikanten kwam eene kleine verandering. Terwijl namelijk bij gouvernementsbesluit van 27 Juli 1889 n. 17 (Bijblad op het Indisch Staatsblad n°. 4644) bepaald was dat, in stede van te Djokjokarta, een predikant zou gevestigd zijn te Magelang (Kadoe), aan wien o. a. de dienst, twaalf malen 's jaars, in de gemeente te Djokjokarta zou zijn opgedragen, bleek het in den laatsten tijd dat de aanwezigheid van een geestelijke te Magelang minder urgent was in verband met de plaatsing aldaar van een Amboineeschen godsdienstleeraar, die in de godsdienstige behoeften der Amboineesche militairen voorziet, en van een evangelist, die onder de Europeesche militairen werkzaam is (verg. noot 1 op blz. 120 van het vorig verslag). In de aanzienlijke gemeente te Djokjokarta daarentegen werd de afwezigheid van een predikant te levendiger gevoeld. Om hieraan tegemoet te komen, achtte de Indische Regeering het beter tot den vroegeren toestand terug te keeren. Bij gouvernementsbesluit van 11 September 1894 n°. 38 werd daarom bepaald dat, in stede van te Magelang, wederom een predikant zal zijn geplaatst te Djokjokarta, tot wiens dienstwerk, boven en behalve de herderlijke zorg voor de gemeente op zijne standplaats, behoort de dienst in de gemeente te Magelang twaalf malen en in de kleinere gemeenten der residentiën Djokjokarta en Kadoe minstens eenmaal en hoogstens viermalen 's jaars.

Het in functie zijnde personeel van hulppredikers ten dienste der gevestigde inlandsche Christengemeenten bestond bij het einde van 1894, evenals op ult. 1893, uit 24 personen. Terwijl 2 titularissen wegens ziekte Indië tijdelijk moesten verlaten (de hulpprediker te Ratahan in Menado en die te Babauw op Timor), keerden er 2 van buitenlandsch verlof terug (de gewezen hulpprediker van Noessalaut in de residentie Amboina en die van Depok in de residentie Batavia). Het dienstwerk in het ressort Ratahan werd voor den duur van eerstbedoeld verlof verdeeld onder de hulppredikers van Langowan en Amoerang, terwijl de standplaats Babauw eerst tijdelijk werd bezet door den hulpprediker te Baä (Rotti) en later definitief door den van verlof teruggekeerden hulpprediker, die laatstelijk op Noessalaut was werkzaam geweest. De andere teruggekeerde viel weder in op zijne vroegere standplaats Depok. De hulpprediker op Letti (residentie Amboina), die zich wegens ziekte ter hoofdplaats Amboina bevond en uit dien hoofde niet naar zijne standplaats kon terugkeeren, werd van zijn dienstwerk ontheven en toegevoegd aan den te Amboina bescheiden hulpprediker, om dezen ter zijde te staan bij de opleiding van kweekelingen voor het inlandsch leeraarsambt in dat gewest. In den dienst op Letti werd tijdelijk voorzien door aanstelling van een inlandschen godsdienstleeraar. Op die wijze werden ook de tijdelijk onvervulde hulppredikers-standplaatsen Doerdjela (Aroe-eilanden) en Wonreli (Kisser) bezet.

Nadat de als evangelist aan de expeditie naar Lombok verbonden geweest zijnde zendeling-leeraar van de Ermelosche Zendingsvereeniging (zie het tweede gedeelte van de noot op blz 120 van 't vorig verslag) in den aanvang van 1895 naar Java was teruggekeerd, werd bij gouvernementsbesluit dd. 18 Maart 1895 n°. 5, in navolging van hetgeen reeds vroeger heeft plaats gehad op de groote garnizoensplaatsen Willem I, Malang en Gombong, ook op Lombok, voor de voorziening in de godsdienstige behoeften der mindere militairen en der minder gegoede leden van de Protestantsche gemeente, een Europeesche godsdienstleeraar werkzaam gesteld, die op den voet van het Koninklijk besluit dd. 28 Mei 1889 n°. 19 (Indisch Staatsblad n°. 170) zijn dienstwerk heeft uit te oefenen onder de onmiddellijke leiding van den predikant te Probolinggo. Voor den bewusten werkkring is aangewezen een gewezen zendeling van de »Christelijk Gereformeerde Kerk in Nederland", die

[1]) Art. 122 van het Regeeringsreglement luidt: „In de bestaande inrichting en het bestuur der Christelijke kerkgenootschappen wordt geene verandering gebracht dan met wederzijdsch goedvinden van den Koning en het bestuur van het betrokken kerkgenootschap".

[2]) Onder het Protestantsch Kerkbestuur ressorteeren niet de respectievelijk bij Indisch Staatsblad 1885 n°. 180, 1892 n°. 233 en 1893 n°. 100 als rechtspersoon erkende vereenigingen, met namen: de „Britsche Protestantsche Gemeente" te Batavia, de „Christelijk Gereformeerde Kerk", mede te Batavia, en de „Gereformeerde Kerk" te Soerabaija.

[3]) Een exemplaar daarvan is reeds afzonderlijk aan de Staten-Generaal aangeboden.

vroeger op Soemba was werkzaam geweest, doch zich van de zending had losgemaakt. Een van de drie elders op den voet van het aangehaald Koninklijk besluit werkzame Europeesche godsdienstleeraars — die te Willem I — werd bij gouvernementsbesluit dd. 27 Juli 1895 n°. 19 eervol van deze taak ontheven.

De in het gouvernement Atjeh en onderhoorigheden geplaatste inlandsche godsdienstleeraar werd door zielsziekte belet langer zijn dienstwerk te verrichten; hij werd vervangen door den inlandschen leeraar bij de Protestantsche gemeente te Magelang (Kedoe). Door de Indische Regeering werd machtiging verleend om in diens plaats, hoofdzakelijk voor de daar in garnizoen zijnde Christen-militairen uit de Molukken, tijdelijk een ander door het Protestantsch Kerkbestuur aan te wijzen inlandschen leeraar in dienst te stellen.

Na voldoend afgelegd eindexamen op den voet van Indisch Staatsblad 1870 n°. 125 werden gedurende 1894 21 inlandsche leeraars tot die bediening toegelaten; een ander, die dat ambt reeds vroeger had bekleed, werd als zoodanig herbenoemd. Op ult. 1894 waren 132 zoodanige leeraars in functie, en wel in de gewesten Menado, Amboina, Ternate, Timor en Atjeh en onderhoorigheden respectievelijk 79, 47, 1, 4 en 1.

Het aantal bij een viertal hulppredikers in opleiding zijnde kweekelingen voor het inlandsch leeraarsambt bedroeg op het eind van 1894 70 (27 te Amboina, 36 te Tomohon, 5 te Babauw en 2 te Rotti).

Openbare eeredienst; godsdienstonderwijs. Aan den kerkeraad der Protestantsche gemeente te Bandong (Preanger Regentschappen) werd, overeenkomstig het in 't vorig verslag (blz. 121) aangekondigde voornemen, als gouvernementsbijdrage in de kosten van oprichting van een kerkgebouw f 4500 uitgekeerd. Door de gemeenten te Batavia, Samarang, Salatiga, Ambarawa, Soerabaja, Makasser en Koepang werden, evenals in vorige jaren, kleine subsidiën uit 's lands kas genoten, hoofdzakelijk ter bezoldiging van kerkelijke beambten.

Maandelijksche toelagen van f 30 voor het geven van godsdienstonderwijs aan de Europeesche jeugd, op plaatsen waar geen predikant bescheiden is, werden op de gebruikelijke wijze ook voor 1894 weder beschikbaar gesteld, ditmaal ten behoeve van 32 plaatsen op Java en Madura (6 meer dan in 1893) en 2 in de buitenbezittingen (1 minder dan in 1893).

Voor het godsdienstonderwijs bij inlandsche Christengemeenten werd f 848 's maands uitgekeerd, namelijk f 833 voor gemeenten in de residentie Amboina, bij welke geen uit 's lands kas bezoldigde Europeesche of inlandsche leeraren zijn geplaatst, en f 15 's maands ten behoeve van de inlandsche Christengemeente te Toegoe (Batavia).

Zendingsgemeenten. Uit den aard der zaak hadden onder de in Indië werkzame zendeling-leeraren ook gedurende 1894 weder verschillende mutatiën plaats, doordien sommige overleden of tijdelijk dan wel voorgoed naar Europa vertrokken, andere van daar terugkeerden, en ook eenige in Indië aankwamen ter eerste uitoefening van hun dienstwerk, daaronder weder, evenals in 1893, een zendeling-arts (thans één, uitgezonden door het Nederlandsche Zendinggenootschap te Rotterdam). [1]) De te Batavia verzamelde gegevens nopens den omvang der verschillende zendingsressorten in Indië bij het einde van 1894 zal men aantreffen in de hiervóór aangehaalde bijlage AA, waaruit tevens blijkt, in aansluiting aan de reeds verleden jaar gedane opgaven over de eerste vier maanden van 1894 (zie blz. 10/11 van de toen overgelegde bijlage AA), dat in het tijdperk tusschen 1 Mei 1894 en ult Juli 1895 aan een 10-tal zendeling-leeraren de bij art. 123 van het Regeeringsreglement bedoelde bijzondere toelating ter uitoefening van hun dienstwerk werd verleend, terwijl bovendien aan 2 reeds vroeger toegelatenen uitbreiding van hun ressort werd toegestaan. De vraag, of het raadzaam kan worden geacht zendelingen in de residentie Soerakarta toe te laten (blz. 122 van het vorig verslag), bleef nog in overweging; een daaromtrent met den soesoehoenan gepleegd overleg leidde nog niet tot eene principieele beslissing. Onder de evenbedoelde 10 zendelingen is er één begrepen, in dienst van de zending der „Vereenigde Gereformeerde Kerken", in den aanvang van 1895 op Java aangekomen en voorloopig gevestigd te Poerworedjo (Bagelen), wien, behalve voor de residentiën Bagelen, Banjoemas en Kedoe, tegelijkertijd ook toelating is verleend voor de residentie Djokjokarta. [2]) Naar aanleiding van het verzoek van een zendeling van het Rijnsche Zendelinggenootschap te Barmen, om zijn dienstwerk te mogen uitoefenen in onafhankelijke Battaksche streken, in de buurt van het gouvernementsgebied in Toba (residentie Tapanoli), namelijk in de aan het onafhankelijk landschap Oeloean (waar sedert kort — zie vorig verslag, blz. 122 — mede reeds een zendeling werkzaam is) grenzende landschappen Si Gaoel, Boetar-Boetar, Maram, Si Boetoeon en Djandji Matogoe, verklaarde de Indische Regeering (gouvernementsbesluit dd. 19 Juli 1895 n°. 12) tegen het bezoeken van die landschappen door zendelingen van voormeld zendelinggenootschap geen bezwaar te hebben, mits onder de gewone voorwaarden, dat zij zich bepalen tot die plaatsen, welker hoofden het verzoek om hunne komst tot den naastbij wonenden besturenden ambtenaar richten en bij dien ambtenaar voor de veiligheid der zendelingen instaan. [3])

Op een adres van het Hoofdbestuur der Utrechtsche Zendingsvereeniging om te mogen vernemen of eene harerzijds beoogde zending onder de Papoea's aan de Humboldts-baai op Noordwestelijk Nieuw-Guinea en onder de Makassaren op Zuid-Celebes van gouvernementswege zou worden toegestaan, heeft de Indische Regeering in April jl. te kennen gegeven dat geen bezwaren bestonden om eventueele aanvragen van zendelingen der bedoelde vereeniging om in genoemde streken het zendingswerk te mogen uitoefenen, in gunstige overweging te nemen, mits, wat Zuid-Celebes betreft, de missie beperkt blijve tot het gouvernementsgebied. [4]) (Voor vijf van de zeven reeds onder de Papoea's arbeidende zendelingen der Vereeniging is indertijd toelating voor Nieuw-Guinea verleend zonder eenige beperking, zoodat deze ter uitoefening van hun dienstwerk aan de Humboldts-baai geen nieuwe toelating zullen behoeven.)

Als met zendingarbeid belast of daarvoor bestemd, vermeldt de in noot 3 hieronder bedoelde particuliere statistiek, afgesloten omstreeks ult. 1894, 102 zendelingen, hierbij niet gerekend de twee in de Minahassa (zie vorig verslag, blz. 122, noot 2), die met een bijzonderen werkkring ten dienste der zending zijn belast, noch ook de zendeling-evangelist, op ult 1894 nog toegevoegd aan de expeditie naar Lombok. Over de verschillende zendingsposten waren deze 102 zendelingen verdeeld als volgt:

EILANDEN OF GEWESTEN.	Aantal zendingsposten (ongerekend de bijgemeenten). Bezet.	Vacant.	Te zamen.	Aanwezig getal zendelingen
Java	24	a) 7	31	33
Sumatra (met Nias en de Batoe-eilanden)	b) 33	c) 1	34	d) 38
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo (residentie)	8	e) 1	9	f) 10
Gorontalo en Sangi- en Talaut-eilanden (residentie Menado)	9	..	9	9
Boeroe (residentie Amboina)	2	..	2	2
Halmaheira en Nieuw-Guinea (residentie Ternate)	g) 6	h) 1	7	8
Soemba en Savoe (residentie Timor)	2	i) 1	3	2
Totalen	84	11	95	102

a) Soemedang (Preanger Regentschappen), Cheribon, Pekalongan en in de residentie Samarang: Temporan, Wonoredjo, Kalitjeret en Ketjemeh. De zendelingen van Soemedang en Pekalongan bevonden zich ult. 1894 met verlof in Europa, de door overlijden in 1893 vacant geworden zendingspost te Cheribon

[1]) Deze heeft zich te Modjowarno (Soerabaja) gevestigd; de in 1893 aangekomen zendeling-arts (van de zending der „Vereenigde Gereformeerde Kerken") heeft in den aanvang van 1895 zijne vestiging overgebracht van Poerworedjo (Bagelen) naar Soerakarta. Tot nog toe zijn geen van beiden in het bezit der bijzondere toelating, bedoeld bij art. 123 van het Regeeringsreglement, vereischt om, afgescheiden van de uitoefening der genees- en heelkundige praktijk, als zendeling-leeraar op te treden.

[2]) In 't vorig verslag (blz. 122) werd, op grond van het medegedeelde in het gewestelijk jaarverslag, gezegd dat in de residentie Djokjokarta „nog geen bepaalde zendingsgemeenten (worden) aangetroffen". Uit nadere mededeelingen van den resident (van Augustus jl.) blijkt echter dat genoemd gewest inderdaad een belangrijk getal Javaansche Christenen telt (laatstelijk 1051, verdeeld over 84 dessa's met 13 kerken), doch dat deze gemeenten alleen daarom door hem niet als eigenlijke zendingsgemeenten waren aangemerkt, omdat zij niet meer onder leiding of toezicht van zendelingen stonden, althans — voor zoover bekend — in de laatste jaren niet door zendelingen bezocht en daaromtrent ook geen opgaven van den kant der zending ontvangen waren.

[3]) Niet al de hierbedoelde 13 zendelingen zijn reeds genoemd in het bovenbedoeld overzicht der zendingsressorten, en evenmin eenige anderz in 1894 of vroeger aangekomenen, van wie nog niet blijkt dat zij de vereischte bijzondere toelating reeds gevraagd of verkregen hebben (sommigen verrichtten dan ook nog geen eigenlijk zendingswerk, maar wijdden zich voorloopig aan taalstudiën of — en dit geldt speciaal de beide zendeling-artsen — aan ziekenpraktijk onder de inlandsche bevolking). Wel schijnen al de op ult. 1894 in Nederlandsch-Indië aanwezige of derwaarts op reis zijnde zendeling-leeraren genoemd in een van particuliere zijde hier te lande samengesteld overzicht, te vinden in n°. 1 van de „Nederlandsche Zendingsbode", jaargang 1895, waaraan in het vervolg der bovenstaande mededeelingen nog het een en ander zal worden ontleend.

[4]) Een door de Utrechtsche Zendingsvereeniging naar Zuid-Celebes afgevaardigde zendeling is in Juli jl. naar Indië vertrokken.

ressorteerde tijdelijk onder dien te Indramaijoe, terwijl voor Kalitjeret en Ketjemeh waren bestemd twee zendelingen, reeds onder de opgegeven 33 begrepen, doch die zich op die standplaatsen nog niet gevestigd hadden. Temboeran (met Wonoredjo) bleef nog onbezet, niettegenstaande de in 1893 van daar met verlof naar Europa vertrokken zendeling weder op Java was teruggekeerd. Deze had zich namelijk om gezondheidsredenen tijdelijk te Ambarawa gevestigd, waar hij mede in het belang der zending werkzaam is.

b) Hieronder 2 zendingsposten aan het Toba-meer, die buiten ons bestuursgebied gelegen zijn: Pangomboesan (Oeloean) en Si Gaol: verg. wat daaromtrent hiervóór is aangeteekend.

c) Nainggolan op het schiereiland Samosir in het Toba-meer, mede buiten ons bestuursgebied gelegen; over de tijdelijke ontruiming daarvan zie blz. 18 hiervóór.

d) Bovendien bevonden 4 zendelingen uit de Battaklanden zich op ult. 1894 met verlof in Europa.

e) Mandomai, waar de zendeling overleden was.

f) Bovendien bevond één zendeling — die welke in 1893 te Kwala Kapoeas gevestigd was — zich met verlof in Europa.

g) Hieronder niet gerekend Wandammen (Nieuw-Guinea), waar zich achter, blijkens bijlage AA hierachter, een der twee zendelingen gevestigd heeft, die in de hier gevolgde statistiek zijn opgegeven als beiden te Windessi zich ophoudende.

h) Soakonora op Halmaheira, van waar de zendeling met verlof naar Europa was vertrokken.

i) Seba, de nog altijd onbezette zendingspost op Savoe. Echter zijn de zendingsgemeenten op Savoe niet geheel aan toezicht onttrokken (verg. vorig verslag, blz. 121).

Zijn omtrent het zielental der hiervóór bedoelde zendingsgemeenten op Java (welke onder de leiding staan van tot zes verschillende corporatiën behoorende zendelingen) [1]) geen volledige opgaven kunnen worden bijeengebracht, de jaaropgaven van het Rijnsche Zendelinggenootschap te Barmen betreffende zijn arbeidsveld in de Battaklanden op Sumatra, op Nias en op Borneo stellen het aantal inlandsche Christenen aldaar bij het einde van 1894 op respectievelijk 31 119, 1770 en 1599, tegen 29 208, 1345 en 1515 op ult. 1893, derhalve eene toeneming met 2420 personen. Voor de ressorten der vijf zendelingen op de Sangi-eilanden worden p. m. 37 000 Christenen vermeld, zijnde van de gemeenten op de Talaut-eilanden, onder leiding staande van twee zendelingen, weder geen opgaven ingekomen. Betreffende Boeroe en Halmaheira is slechts voor twee der vier zendingsressorten het zielental opgegeven, respectievelijk voor dat van den zendeling te Tifoe (1441) en voor dat van den zendeling te Duma (146), terwijl de gezamenlijke zendingsposten op Nieuw-Guinea slechts een totaal van 202 Christenen telden. Tot de gemeenten der twee zendelingen op Soemba behoorden respectievelijk 320 en 232 Christenen.

Aan 3 Christen-inlanders, waarvan 1 in dienst van het Rijnsche Zendelinggenootschap te Barmen, 1 in dienst van de Utrechtsche Zendingsvereeniging en 1 in dienst van de Nederlandsche Zendingsvereeniging te Rotterdam, werd in 1894 vergunning verleend tot uitoefening van het dienstwerk van hulpzendeling, respectievelijk in het district Tabalong (afdeeling Amoenthai der residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo), op het eiland Boeroe (residentie Amboina) en in de afdeeling Lebak der residentie Bantam, de laatste onder dezelfde verplichting als aan den aldaar toegelaten zendeling werd gesteld (zie vorig verslag, blz. 122), namelijk om zich ten aanzien van de aanraking met de Badoewi's (Boedhistische bergbewoners in gemeld gewest) te houden aan de aanwijzingen van het bestuur.

b. Roomsch-katholieke eeredienst.

De in 1893 benoemde titulaire Bisschop van Mauricastro, Apostolisch vicaris en pastoor van Batavia, die blijkens het vorig verslag (blz. 123) nog in dat jaar met verlof naar Europa was vertrokken, keerde in October 1894 terug en aanvaardde toen weder het beheer over het vicariaat. De waarnemende pastoor te Batavia, die gedurende de afwezigheid van den Kerkvoogd, onder den titel van Provicaris, met de leiding van het vicariaat was belast geweest, werd kort daarna naar Soerabaija overgeplaatst. In de eerste helft van 1894 kwam ook de in 1893 met verlof naar Europa vertrokken pastoor van Buitenzorg weder in Indië terug, zoodat op ult. 1894 het aantal van 25 uit 's lands kas bezoldigde Roomsch-katholieke Europeesche geestelijken [2]) weder voltallig was, namelijk één bezoldigd als geestelijke van den 1sten rang, verder 12 pastoors en 10 onderpastoors en hulppriesters, bezoldigd als geestelijken van den 2den rang (hiervan 1 onderpastoor uit de »statie" Maumeri op Flores, residentie Timor, die in het belang van het missiewerk tijdelijk naar Oost-Ceram was vertrokken), zoomede 1 pastoor (die te Singkawang in de Westerafdeeling van Borneo) en 1 hulppriester (te Larantoeka op Flores) bezoldigd als geestelijken van den 3den rang.

In den loop van 1894 werden 3 nieuw aangekomen geestelijken erkend als geestelijken buiten bezwaar van den lande, en vertrokken twee hulppriesters (waarvan één die gedurende de afwezigheid van den pastoor te Buitenzorg met diens functiën was belast geweest, en de andere te Soerabaija geplaatst was) naar Europa.

Het aantal geestelijken buiten bezwaar van den lande bedroeg op ult. 1894 mede 25, namelijk 2 pastoors (te Cheribon [3]) en te Medan op de Oostkust van Sumatra), 15 hulppriesters, waarvan één tijdelijk missionaris, en 8 missionarissen.

Het totaal dienstdoende geestelijken bedroeg dus op ult. 1894 50 of 3 meer dan bij het einde van 1893, doordien 5 geestelijken uit Europa kwamen of van verlof terugkeerden en 2 daarheen vertrokken.

Van de 14 »statiën" of kerkelijke afdeelingen, meer bepaaldelijk Europeesche gemeenten omvattende, en tellende, met inbegrip van de militairen, eene Roomsch-katholieke bevolking van 20 652 Europeanen en 1420 Christen-inlanders en Christen-Chineezen, bleef de statie Soengeiliat op Banka ook gedurende 1894 onbezet (zij wordt echter eens of tweemaal per jaar door een der geestelijken van Batavia kerkelijk bezocht). In de overige 13 Europeesche »statiën" waren 29 geestelijken bescheiden, daaronder ook gerekend één der twee hulppriesters van Padang, die echter tijdelijk als missionaris werkzaam was te Tandjong Sakti (residentie Benkoelen). Voor de drie kerkelijke afdeelingen (Menado, Larantoeka en Maumeri), omvattende de tot de Roomsch-katholieke Kerk behoorende gevestigde inlandsche Christengemeenten in de residentiën Menado, Amboina, Ternate en Timor, waren 13 geestelijken aangewezen, doch één daarvan bevond zich — zooals reeds gezegd — tijdelijk op den zendingspost in Oost-Ceram. Op andere zendingsposten waren de 8 overige geestelijken als missionarissen bescheiden. De gevestigde inlandsche gemeenten telden gezamenlijk 24 148 en de zendingsposten gezamenlijk 2434 Roomsch-katholieke inlanders, terwijl zich in die ressorten nog bovendien bevonden respectievelijk 158 en 61 Europeesche Roomsch-katholieken.

Bij samentrekking van de opgaven omtrent het zielental komt men tot een totaal van 48 871 Roomsch-katholieken (20 871 Europeanen en 28 002 inlanders en Chineezen), tegen 47 759 op ult. 1893.

De in Augustus 1893 (zie vorig verslag blz. 123) geautoriseerde missie te Kessewooi of Kessoewi (onderafdeeling Ceramlaut en Goram der residentie Amboina) werd in September 1894 versterkt met een tweeden geestelijke. Daarentegen werd het aantal missionarissen te Nanga Seljiram in de Boven-Kapoeas (residentie Westerafdeeling van Borneo) van 2 tot 1 teruggebracht. Dit laatste was ook het geval te Langgoer op Klein-Key (residentie Amboina).

De verschillende statiën en zendingsposten vindt men gedetailleerd opgegeven aan het slot van bijlage AA hierachter, met vermelding van het aantal geestelijken, het zielental en, ten deele, ook het aantal in 1894 gedoopten en dat der in dat jaar gesloten huwelijken.

Van de indertijd verleende vergunning tot voorbereiding van eene missie op Bali werd nog geen gebruik gemaakt. Daarentegen zou het plan om in Zuidwestelijk Nieuw-Guinea eene missie te beproeven in den aanvang van 1895 tot uitvoering komen, evenwel niet op de in vorige verslagen genoemde standplaats Moluka (in de Prinses Marianne-straat), maar te Kapaur of Skroë (aan den zuidelijken ingang der Mac Cluer-golf); verg. wat daaromtrent is gezegd op blz. 31 hiervóór.

De kerkelijke dienstreizen, tot het doen waarvan door de Indische Regeering speciale machtiging werd verleend, waren in 1894 de volgende: één door den pastoor te Kotta Radja (Atjeh) naar de Noordelijke havens van Sumatra's Westkust, ressorteerende onder de statie Padang; twee in de residentie Menado, en één in de residentiën Amboina en Ternate door een der geestelijken te Menado; één naar het eiland Bali door een der geestelijken te Soerabaija, en één in de residentie Lampongsche Districten door een der geestelijken te Batavia. Verder stemde de Regeering, met wijziging in zoover van het bepaalde bij Indisch Staatsblad 1858 n°. 36, er in toe, dat de gemeenten in de residentie Kediri, in stede van vier

[1]) Behalve de hierbedoelde zendingsgemeenten en de aan de Protestantsche Kerk verbonden gevestigde inlandsche Christengemeenten vindt men op Java ook zelfstandige inlandsche Christengemeenten, die noch met de zending, noch met de Protestantsche Kerk in verband gebracht zijn. Hiertoe behooren de gemeenten in Midden-Java, onder leiding van den laatstelijk in 't verslag van 1892 (blz. 112) genoemden inlandschen voorganger SADRACH.

[2]) Bovendien werden nog 3 hulpleeraars (inlanders of met dezen gelijkgestelden) uit 's lands kas bezoldigd.

[3]) De te Cheribon geplaatste geestelijke is erkend als pastoor buiten bezwaar van den lande; in de voor het vorig verslag ontvangen opgaven was hij ten onrechte gerangschikt onder de hulppriesters.

malen, voortaan zes malen 's jaars op kosten van den lande door een der geestelijken van Soerabaija bezocht worden (gouvernementsbesluit dd. 16 April 1894 n°. 23). Sedert (gouvernementsbesluit dd. 10 April 1895 n°. 14) is ook eene vermeerdering toegestaan van het aantal vaste dienstbezoeken aan de onder de statie Cheribon ressorteerende Roomsch-katholieke gemeentes in de residentie Preanger Regentschappen. Dientengevolge zullen jaarlijks de gemeente te Bandong twaalf malen en de kleinere gemeenten in genoemd gewest (uitgenomen die in het regentschap Tjiandjoer, welke tot de statie Buitenzorg behooren) zes malen door een der geestelijken van Cheribon op 's lands kosten kerkelijk kunnen worden bezocht, tegen vroeger (zie Indisch Staatsblad 1879 n°. 184) zes en drie malen per jaar.

In 1894 werden, op de bekende voorwaarden, voor het geven van Christelijk onderwijs aan de Roomsch-katholieke jeugd toelagen ad f 30 's maands toegekend ten behoeve van 31 gemeenten. Deze gemeenten waren, behalve de 20 ten behoeve waarvan reeds in 1893 die toelagen werden genoten (zie vorig verslag, blz. 123), nog de volgende 11 andere: Salatiga en Oeogarao (Samarang), Patti (Japara), Modjokerto en Sidoardjo (Soerabaija), Lawang (Pasoeroean), Keboeman (Bagelen), Solo (Soerakarta), Kediri en Toeloeng Agoeng (Kediri) en Muntok (Banka). Ook werd in 1894 wederom eene tegemoetkoming in de kosten van den openbaren Roomsch-katholieken eeredienst tot een bedrag van f 17,50 's maands aan de gemeente te Soerabaija verleend.

§ 2. *Mohammedaansche godsdienst.*

Voor deze paragraaf zijn ditmaal in hoofdzaak geen andere dan de gebruikelijke statistische opgaven ontvangen betreffende het aantal en het bezoek der Mohammedaansche godsdienstscholen, zoomede betreffende de deelneming aan de bedevaart naar Mekka. In hoofdstuk **C** hiervóór toch heeft reeds eene plaats gevonden wat ter zake van Mohammedaansche propaganda in de gewestelijke berichten voorkwam. Terwijl hetgeen omtrent de zooeven bedoelde scholen wordt gemeld geheel overeenkomt met hetgeen dienaangaande in vorige verslagen reeds is opgenomen, verschillen de opgaven omtrent haar aantal en dat der leerlingen weder zoo aanmerkelijk met de cijfers over 1893, dat in het overnemen daarvan geen nut wordt gezien. Immers hebben die verschillen eene geheel willekeurige oorzaak, doordien de inlandsche hoofden de gelegenheden, waar dorpsgeestelijken in hunne eigene woning godsdienstonderwijs geven, dan eens als eigenlijke godsdienstscholen bestempelen en dan weder niet.

De deelneming aan de bedevaart naar Mekka door Nederlandsch-Indische inboorlingen was in 1894 niet in alle gewesten even groot als in 1893, maar was over 't geheel toch aanzienlijker dan in 1892 en de meeste voorgaande jaren. Gewestelijke opgaven omtrent de laatst verloopen drie jaren, ook wat het cijfer der in Nederlandsch-Indië teruggekeerden betreft, volgen hieronder (in de over 1894 van ons consulaat te Djeddah ontvangen gegevens zijn ditmaal bij uitzondering de zich aldaar aangemeld hebbende pelgrims niet naar gelang van het gewest hunner herkomst gerangschikt).

GEWESTEN.	Aantal uit Nederlandsch-Indië vertrokken bedevaartgangers (volgens opgaven van de hoofden van gewestelijk bestuur).			Aantal te Djeddah (Arabië) zich bij ons consulaat aangemeld hebbende en als Nederlandsch-Indische onderdanen erkende bedevaartgangers.			Aantal in Nederlandsch-Indië teruggekeerde bedevaartgangers (volgens opgaven van de hoofden van gewestelijk bestuur).		
	1892.	1893.	1894.	1892.	1893.	1894.	1892.	1893.	1894.
JAVA EN MADURA.									
Bantam	747	807	378	818	570	a) †	460	441	582
Batavia	180	186	134	187	206	†	118	180	201
Krawang	17	41	80	17	38	†	13	37	11
Preanger Regentschappen	813	747	440	457	701	†	407	617	386
Cheribon	130	184	134	188	103	†	128	110	105
Tagal	73	188	83	38	114	†	30	88	58
Pekalongan	44	112	40	87	47	†	72	89	84
Samarang	115	168	171	118	117	†	111	88	b) 500
Japara	14	44	84	18	87	†	18	47	c) 53
Rembang	56	80	40	76	40	†	71	40	52
Soerabaija	370	687	889	367	453	†	320	877	581
Pasoeroean	187	144	107	113	175	†	96	128	114
Probolinggo	87	64	88	87	88	†	84	81	49
Bezoeki	74	108	124	60	107	†	30	80	187
Banjoemas	50	45	64	51	50	†	49	56	d) 40
Bagelen	101	144	188	80	178	†	87	130	58
Kadoe	32	30	84	64	43	†	58	31	39
Djokjokarta	45	87	28	37	35	†	8	30	88
Soerakarta	35	87	5	24	84	†	12	35	3
Madioen	13	80	e) 81	27	85	†	51	41	82
Kediri	47	78	78	78	72	†	35	57	43
Madura	183	278	354	108	278	†	150	820	804
Totalen	3160	3807	3835	2900	3577	†	2431	2880	3329
BUITENBEZITTINGEN.									
Sumatra's Westkust	1450	1584	1194	1331	1818	†	741	850	720
Benkoelen	77	105	131	77	73	†	71	60	90
Lampongsche Districten	82	114	80	37	184	†	40	82	83
Palembang	929	1100	1008	803	810	†	314	882	554
Sumatra's Oostkust	404	388	310	438	251	†	248	808	813
Atjeh en onderhoorigheden	36	17	f) 181	34	43	†	13	9	54
Riouw	10	818	150	2	„	†	8	58	117
Banka	41	68	27	37	56	†	81	38	18
Billiton	„	5	13	„	8	†	„	4	„
Westerafdeeling van Borneo	163	860	230	160	843	†	115	178	170
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	778	844	526	545	733	†	885	537	350
Transport	3968	4417	3811	3808	3900	†	2406	3653	2346

GEWESTEN.	Aantal uit Nederlandsch-Indië vertrokken bedevaartgangers (volgens opgaven van de hoofden van gewestelijk bestuur).			Aantal te Djeddah (Arabië) zich bij ons consulaat aangemeld hebbende en als Nederlandsch-Indische onderdanen erkende bedevaartgangers			Aantal in Nederlandsch-Indië teruggekeerde bedevaartgangers (volgens opgaven van de hoofden van gewestelijk bestuur)		
	1892.	1893.	1894.	1892.	1893.	1894.	1892.	1893.	1894.
Per transport.	2062	4417	3611	3286	3960	†	2406	2053	2246
Celebes en onderhoorigheden	226	232	436	205	260	†	122	117	203
Menado	25	8	„	26	6	†	17	4	„
Amboina	33	58	61	42	32	†	47	22	46
Ternate	13	3	7	31	2	†	16	„	3
Timor	„	„	„	„	„	†	„	„	„
Bali en Lombok	14	33	41	24	41	†	13	30	12
Totalen voor de Buitenbezittingen	4306	4786	4346	3670	4303	†	0638	2826	2609
Totalen voor Java en Madura	2160	3297	3833	2900	3577	†	2431	2820	3323
Totalen voor geheel Nederlandsch-India	7460	6662	8181	6576	7880	6643	3068	5646	3937
Bovendien meldden zich bij het consulaat te Djeddah nog aan zonder passen				281	205	231			
en met passen die buiten Nederlandsch-Indië waren afgegeven (Singapore, Pinang enz.)				3	7	„			
Totaal-generaal				6860	8092	6874			

a) Waar een † is ingevuld, ontbreken de gegevens (verg. het hooger aangeteekende).

b) Hieronder waren 232 pelgrims, die zich vóór hun vertrek niet van den vereischten pas hadden voorzien. Van hen werden er 77 ingevolge art. 5, al. 2, van Indisch Staatsblad 1859 n°. 46 gestraft, terwijl de overigen wegens verjaring van den vervolgingstermijn werden vrijgesproken.

c) Hieronder 7, die zonder pas waren vertrokken.

d) Hieronder 12 als voren.

e) Bovendien ontvingen nog 32 inlanders passen naar Singapore, vermoedelijk om zich van daar naar Mekka te begeven.

f) Zeer vele Atjehers gaan zonder zich bij het bestuur aan te melden via Pinang ter bedevaart; het aantal vertrokken bedevaartgangers is derhalve niet met zekerheid op te geven.

Uit bovenstaande opgaven blijkt dat voor de bedevaarten in 1893 en 1894 bij het consulaat te Djeddah werden ingeschreven 8092 en 6874 Nederlandsch-Indische inboorlingen. Volgens het consulair jaarverslag over 1894 [1]) waren daarvan respectievelijk 3204 (verbeterde opgaaf) en 3532, d. i. 39.6 en 51 4 pct., overgebracht met Nederlandsche stoomschepen (van de Maatschappijen »Oceaan", »Nederland" en »Rotterdamsche Lloyd"); de overigen kwamen met vreemde schepen, bijna allen onder Engelsche vlag, rechtstreeks uit Nederlandsch-Indië of via Singapore en Pinang. Het aandeel der Nederlandsche vlag in den terugvoer van pelgrims direct naar Nederlandsch-Indië en naar de Straits-Settlements bedroeg, volgens datzelfde jaarverslag, in 1894 3638, tegen in 1893 374 pelgrims.

Van de 6874 in 1894 ter bedevaart gekomenen, die zich bij het consulaat te Djeddah hadden aangegeven, meldden er zich 5283 voor terugkeer aan, en bovendien 526 van vorige jaren (285 van 1893, 124 van 1892 en 117 van vorige jaren). Er bleven dus van de in 1894 ingeschreven pelgrims 1591 (of 23 pct.) in de Hedjaz achter, hetzij wegens overlijden, dan wel omdat zij nog langer te Mekka wilden vertoeven. In 1893 bleven er van de 8092 ingeschreven passen 2095 (d. i. bijna 26 pct) onafgehaald. Bovendien vertrokken er toen 543, behoorende tot de overgeblevenen van vorige bedevaarten. Met retourbiljetten gingen in 1893 74, in 1894 280 bedevaartgangers naar Nederlandsch-Indië terug.

Tot verwezenlijking van het door onzen consul te Djeddah in een zijner verslagen aanbevolen denkbeeld om de Nederlandsch-Indische pelgrims door de besturende ambtenaren in Nederlandsch-Indië, bij het verstrekken van den Mekka-pas, te doen wijzen op het nuttig gebruik, hetwelk van wissels kan worden gemaakt voor de voorziening in hunne geldelijke behoeften in Arabië, meende de Gouverneur-Generaal niet te moeten overgaan, zich aansluitende bij het betoog van den adviseur voor Oostersche talen en het Mohammedaansche recht, dat het vermenigvuldigen van bestuurswenken bij het uitreiken van den Mekka-pas geen aanbeveling verdiende, omdat de groote massa der bedevaartgangers de bedoeling daarvan eer mistrouwt dan op prijs stelt.

Wat betreft het toezicht op het vervoer van Mekkagangers bij vertrek uit Nederlandsch-Indië, gelden sedert 1 Juli 1895, als een gevolg van de algemeene herziening — bij de reede op blz. 74 en 119/120 hiervóór besproken ordonnantie van 22 December 1894 (Indisch Staatsblad n°. 278) — van de bepalingen op het stuk van passagiersvervoer over zee, nieuwe voorschriften, en wel meer bepaaldelijk de in de art. 22 t/m 35 der bedoelde ordonnantie vervatte »Bijzondere voorschriften voor stoomschepen, die een groot aantal (meer dan 100) inlandsche passagiers voeren naar plaatsen buiten Nederlandsch-Indië gelegen", strekkende dit gedeelte der ordonnantie o. a. ter vervanging van hetgeen nopens dit onderwerp was bepaald bij Indisch Staatsblad 1872 n°. 179, welke laatste bepalingen echter ook tot zeilschepen betrekking hadden (waaromtrent thans geen voorziening meer is noodig geacht) en reeds toepassing hadden te vinden wanneer het getal te vervoeren inlandsche passagiers meer dan 20 bedroeg. De in 1893 gestelde eisch (zie het verslag van dat jaar, blz. 58) dat, wanneer het getal inlandsche passagiers meer dan 200 bedraagt, een voor de reis verbonden dienstdoend geneesheer zich moet aan boord bevinden, is gehandhaafd gebleven (zie art. 34).

IV. Instellingen van liefdadigheid, uitkeerings- en spaarfondsen.

Voor zooveel van de hierbedoelde instellingen voor dit verslag bij het bestuur mededeelingen inkwamen, vindt men die in hoofdzaak deels hieronder, deels in bijlage BB vermeld.

Over de voor 1894 door eenige weezeninrichtingen genoten gouvernementssubsidiën is reeds in 't vorig verslag (blz. 126) gehandeld, evenals over het voornemen (tot verwezenlijking waarvan de begrooting voor 1895 de gelegenheid heeft gegeven) om voor één dier weeshuizen de subsidie in 't vervolg met f 4920 's jaars te verhoogen. De te Padang bestaande vereeniging, welke zich de verpleging van weezen in het huisgezin ten doel stelt, had in 1894 8 weezen »aan goede handen" toevertrouwd (zij werden in vijf gezinnen verpleegd), terwijl zich 2 weezen, waarover zij vroeger hare zorg uitstrekte, bij het pupillenkorps te Gombong bevonden. De uitgaven der vereeniging in 1894 beliepen f 2616 (in 1893 f 2341). Haar kapitaal steeg, doordien aan maandelijksche en andere bijdragen f 2097 en aan rente f 2433 ontvangen werd, van f 46 377 tot f 48 291.

Van de vier hulp- of voorschotbanken te Batavia, Buitenzorg, Samarang en Soerabaija zijn weder alleen van de twee laatstgenoemde berichten ingekomen. De hulpbank te Samarang leende

[1]) Zie de Consulaire Verslagen en Berichten, jaargang 1895 n°. 38.

gedurende 1894 aan 114 personen f 41 710 uit (in sommen van f 100 à f 3000) ter terugbetaling in 6 à 24 maandelijksche termijnen. In mindering van dit bedrag en van hetgeen op 1 Januari 1894 de geldopnemers nog schuldig waren (volgens andere opgaven f 51 330) werd in den loop van het jaar terug ontvangen f 45 693, zoodat onder ult. 1894 nog f 47 347 in te vorderen was. Hoeveel over 1894 op het reservefonds kon worden overgeschreven, was nog niet op te geven. Op 1 Januari 1894 was dit fonds geklommen tot f 5571. Bij de Soerabaijasche Hulpbank kwamen in 1894 908 aanvragen in, waarvan er 606 tot een gezamenlijk bedrag van f 226 356 werden toegestaan, makende met de op ult. 1893 nog niet terugbetaalde voorschotten, ad f 166 614, een totaal bedrag van f 392 970. In mindering hiervan werd in den loop van 1894 terugontvangen f 219 341, waardoor het saldo der diverse debiteuren bij het einde van het jaar f 173 629 beliep. Onder de toegestane aanvragen waren er 222 beneden de f 200, 288 van f 200 tot f 500, 50 van f 501 tot f 900, 27 van f 1000 tot f 1500 en 19 van f 1501 tot f 3000. De reserverekening klom van f 11 095 tot f 13 312.

Mededeelingen omtrent de werkzaamheid van het Indische »Roode Kruis" in 1894/95 hebben reeds eene plaats gevonden op blz. 53 hiervóór. Aldaar is tevens gehandeld over het tot stand komen hier te lande van een »Nationaal fonds tot ondersteuning van de nagelaten betrekkingen der in Nederlandsch-Indië gevallen militairen", en — met een gelijksoortig, zij het meer beperkt, doel — ook van een »Lombok-fonds" te Soerabaija.

Het Hulpfonds ter ondersteuning van noodlijdenden door brand te Batavia, dat zijn werkkring slechts tot die hoofdplaats uitstrekt, trad in 1894 werkdadig op, toen een groot aantal inlanders en vreemde oosterlingen aldaar door een brand bijna alles hadden verloren; bij die gelegenheid werd aan 286 noodlijdenden in totaal f 3160 uitgekeerd. Onder ult. 1894 bedroeg het kapitaal van het fonds f 24 131.

In den volgenden staat zijn de opgaven samengevat, welke van kerkelijke Protestantsche armbesturen werden ontvangen.

	Kassaldo op ult. 1893. a)	Ontvangsten in 1894.	Te zamen	Uitgegeven in 1894.	Enkel de uitgaven aan bedeelingen bedroegen:
Diakenen der Evangelische gemeente te Batavia	b) †	f c) 13 510	†	(d) 10 214	f 9 071 (aan 63 gezinnen)
Diaconiefonds te: Pekalongan . . .	†	424	†	520	520 („ 7 personen)
Samarang	f 355	11 881	f 12 236	11 851	11 851 („ 70 „)
Salatiga	†	†	452	298	298 (bij 70 uitkeer)
Soerabaija	†	†	5 318	4 545	4 452
Probolinggo . . .	e) 500	797	1 297	1 066	1 060 (aan 19 personen)
Soerakarta	†	†	9 174	f) 1 050	1 362 („ 16 „)
Sumanap (Madura)	450	360	810	450	300
Bandjermasin . .	g) †	368	†	468	408 („ 13 „)
Makasser	h) †	†	2 328	2 254	2 254 („ 37 „)
Menado	i) 374	393	777	511	511 („ 9 „)
Amboina	j) †	†	†	5 076	5 076 („ 70 „)
Neira (Banda)	†	†	†	105	105 („ 24 „)
Ternate	k) 40	1 441	1 490	709	709 („ 12 „)
Koepang (Timor)	l) †	†	2 133	1 228	1 223 („ 10 „)
Babauw (Timor) .	m) †	†	535	103	103 („ 6 „)

a) Slechts van enkele fondsen is opgegeven het kapitaal dat zij bezaten.

b) Waar een † is ingevuld, ontbraken de opgaven.

c) Hieronder f 1050 aan kerkcollecten en f 4897 aan maandelijksche of andere bijdragen.

d) Hieronder f 9174 ten behoeve van het diaconie wees- en armenhuis te Batavia (zie bijlage BB hierachter).

e) Verbeterde opgaaf.

f) Hieronder f 490 aan losse giften.

g) De bezittingen van het fonds gingen in 1894 van f 1538 tot f 1139 terug.

h) Volgens het vorig verslag (blz. 127) zou het saldo in kas op ult. 1893 hebben bedragen f 2300. Op ult. 1894 was een saldo in kas van f 0732 (daaronder waarschijnlijk een tijdelijk los gekomen deel van het kapitaal van het fonds, dat, blijkens eene opgaaf van 1889, destijds f 36 918 bedroeg).

i) Volgens eene vroegere opgaaf (van ult. 1891) bezat het fonds toen een kapitaal van f 7080.

j) Blijkens het vorig verslag (blz. 127) bezat het fonds bij het einde van 1893 een kapitaal van circa f 60 000.

k) Behalve f 6700 aan uitstaande kapitalen bezat het fonds een tuinland, waarvan huurpenningen genoten werden.

l) Blijkens opgaven over 1893 bezat toen het fonds een kapitaal van f 20 731.

m) Als voren f 6305.

Omtrent »Het vrije fonds" te Indramaijoe (Cheribon), tot ondersteuning van behoeftige Europeanen, valt te vermelden, dat in 1894 ontvangen werd f 273 en uitgegeven f 230. Bij het einde des jaars was f 262 in kas en f 500 uitgezet. De door den predikant te Bandong (Preanger Regentschappen) ontvangen giften en contributiën waren ook in 1894 voldoende om de in het gewest aanwezige behoeftige Europeanen te ondersteunen. Uit het kerkfonds der Protestantsche gemeente te Kotta Radja (Atjeh en onderhoorigheden) werden in 1894 geen bedeelingen gedaan.

Aangaande de Roomsch-katholieke armbesturen bepalen zich de opgaven tot een vijftal plaatsen, met namen Salatiga (Samarang), Soerabaija, Kotta Radja (Atjeh), Singkawang (Westerafdeeling van Borneo) en Larantoeka (Flores). Door bedoelde armbesturen werd in 1894 uitgegeven respectievelijk f 32, f 2911, f 171, f 145 en f 23, terwijl de ontvangsten f 298, f 2922, f 171, f 122 en f 23 beliepen. De vier eerstgenoemde besturen hadden respectievelijk 8, 55, 9 en 17 bedeelden; voor Larantoeka blijkt het aantal niet.

Uit het 1 per mille, geheven van openbare verkoopingen, openbare verhuringen en loterijen, en uit de armengiften, door ambtenaren van den burgerlijken stand bij huwelijken gecollecteerd, worden van gouvernementswege behoeftige Christenen bedeeld, die niet of niet voldoende door de kerkelijke armbesturen of uit andere fondsen kunnen worden ondersteund. De volgende staat geeft een overzicht van de gedurende 1894 door de betrokken commissiën gedane bedeelingen en van den stand harer fondsen.

Ressorten der van gouvernementswege ingestelde commissiën tot ondersteuning van behoeftige Christenen.	Aantal bedeelden in 1894.	Bedrag in 1894 uitgekeerd.	Saldo waarover de commissiën op ult. 1894 nog te beschikken hadden.
Ressort der commissie te Batavia . .	186 gezinnen	f 10 053,70	f 46 494,58
„ „ „ „ Samarang .	189 personen.	8 095,20	22 882,59[a]
„ „ „ „ Soerabaija .	niet opgeg.	9 468,80	32 904,72
„ „ „ „ Padang . .	id.	3 866,90	22 008,30
Totalen . . .		f 37 484,60	f 124 240,19[a]
Over 1893 waren de totalen . .	niet volledig opgegeven.	37 059,87[a]	128 529,83[a]

Van de te Samarang bestaande vereeniging »Soerja Soemirat", die zich ten doel stelt het pauperisme in de Indo-Europeesche maatschappij tegen te gaan, is het volgende te melden. Vooralsnog — in afwachting van de verwezenlijking van verder reikende plannen (zie lager) — tracht de vereeniging haar doel te verwezenlijken door Europeanen of Indo-Europeanen, die moeite hebben om een behoorlijk bestaan te vinden, in de gelegenheid te stellen om in de door de vereeniging geopende werkplaatsen (smederij, blikslagerij, schilderswinkel, schoenmakerij, zadelmakerij en werkplaats voor vrouwen) iets te verdienen, en daarenboven zich in een of ander ambacht te bekwamen. In 1894 hield zij op deze wijze 50 à 60 meestal jeugdige personen, die anders een werkeloos leven leidden, nuttig bezig. De kosten van deze werkverschaffing (f 29 669) werden in 1894 ruim goedgemaakt door de verkoopen (f 29 918), zoodat uit dien hoofde zelfs een klein avans (f 249) was te boeken, waarbij echter op te merken viel dat onder eerstgenoemde som niets is in rekening gebracht voor het aan den man brengen van het afgeleverde, bedragende aan kosten van administratie, drukwerk, advertentiën, enz. f 3731. Met inbegrip van bedoeld avans van f 249 bestonden de inkomsten der vereeniging in 1894 uit f 10 327, namelijk voor het overige uit f 6483 aan contributiën en giften en uit f 3595 als netto-bate eener in den loop van het jaar door de vereeniging, met toestemming van de Indische Regeering, gehouden geldloterij, groot f 10 000. Tegenover deze inkomsten stond aan afschrijvingen wegens kosten van algemeenen aard f 5221 (hieronder in de eerste plaats de reeds vermelde som van f 3731 en verder wegens afschrijving op gebouwen en meubilair, intrest voor opgenomen gelden, enz. f 1490) en wegens geldelijke ondersteuning aan behoeftigen, zoomede wegens toelagen aan onbemiddelde jongelieden om dezen het bezoeken van de plaatselijke ambachtsschool mogelijk te maken f 441, in 't geheel derhalve f 5662 aan afschrijvingen, tegen f 10 327 aan inkomsten, een saldo latende van f 4665, waardoor het zuiver vermogen der vereeniging, dat op ult. 1893 berekend werd op f 8357, bij het einde van 1894 gezegd kon worden geklommen te zijn tot f 13 022. Op de balans waren dan ook de bezittingen (gebouwen, meubilair en werkplaatsen) uitgetrokken voor f 16 867, terwijl aan rekeningen en contributiën te innen en aan kasmiddelen voorhanden was

f 5954, te zamen een credit van f 22 821, tegenover een debet (o. a. ter zake van eene hypotheekschuld od f 8800) van f 9799, latende alzoo een voordeelig verschil als boven van f 13 022.

Straks is gezegd dat de plannen der vereeniging verder reiken dan om de lagere klassen der Europeesche of Indo-Europeesche maatschappij door de uitoefening van een ambacht iets te doen verdienen en zich in dat ambacht te bekwamen. Zij wenscht namelijk te beproeven of, ter bestrijding van het pauperisme onder bedoelde klassen, niet ook een uitweg te vinden is » in den kleinen landbouw". Reeds in 't laatst van 1893 had de voorzitter der vereeniging, met dit plan voor oogen, een bezoek gebracht aan de door het Gouvernement in het leven geroepen zoogenaamde proef-landbouwkolonie te Poespo in het district Tengger der residentie Pasoeroean (waarover lager afzonderlijk wordt gehandeld). De overweging zoowel van het naar aanleiding van dit bezoek uitgebracht rapport, reeds besproken in de noot op blz. 128 van 't vorig verslag, als van de van andere (officieele) zijden in 1893 ingekomen berichten nopens de omstandigheden en vooruitzichten der te Poespo geplaatsten [1]), leidde de Indische Regeering, blijkens mededeelingen van December 1894, tot de slotsom dat — behoudens beperking der voortaan uit 's lands kas te verleenen financieele hulp — het te Poespo begonnene behoorde te worden voortgezet, maar tevens dat, zoolang niet met meer zekerheid over de daar verkregen resultaten geoordeeld kon worden, voor de Regeering geen termen bestonden om, overeenkomstig het in eerstbedoeld rapport aanbevolen denkbeeld, fondsen beschikbaar te stellen voor het nemen van soortgelijke proeven in één of meer andere gewesten. Intusschen verklaarde de Indische Regeering zich niet afkeerig van medewerking, bijaldien de vereeniging voor eigen rekening een goed overlegd plan tot uitvoering mocht willen brengen. Behalve tot kostelooze beschikbaarstelling van den benoodigden grond, zou het Gouvernement bereid zijn om het maken van toegangswegen en aanvoerleidingen van water voor zijne rekening te nemen en voorts eenige faciliteiten te verleenen, zoals het toestaan aan de kolonisten van vrij vervoer per staatsspoorweg bij vertrek naar de kolonie. In antwoord op de ter zake van regeeringswege aan haar gedane mededeelingen (December 1894) verklaarde de vereeniging niet te aarzelen alsnu aan hare denkbeelden uitvoering te geven, mits haar toestemming werd gegeven tot het houden van eene geldloterij, om langs dien weg de vereischte fondsen te vinden. Haar doel is nu om, met volstrekte wering van zoodanige paupers, van wie weinig arbeid en toewijding meer te wachten is, eenige, op grond van hun verleden, met zorg te kiezen huisgezinnen op een te verkrijgen perceel te plaatsen, en onder de hoede van die gezinnen kinderen in het beoogde bedrijf te doen opleiden, zoodoende — gelijk de vereeniging het in haar antwoord uitdrukte — een nieuwen weg trachtende te banen voor de welvaart van de maatschappij der toekomst. Sedert is haar bij gouvernementsbesluit dd. 26 Februari 1895 nº. 29 vergunning verleend om voor het aangewezen doel [2]) eene uiterlijk binnen twaalf maanden uit te spelen geldloterij te houden. De daarvan te verwachten netto-bate van circa f 90 000 denkt de vereeniging slechts voor $^{1}/_{3}$ te bestemmen voor het op gang brengen van de beoogde landbouwkolonie of het te stichten landbouwdorp en de overige $^{2}/_{3}$ beschikbaar te houden om de proef jarenlang te kunnen voortzetten.

Nadere gegevens ter beoordeeling van den staat van zaken te Poespo bereikten de Regeering door een rapport van den controleur van Tengger, dd. 15 Maart 1895, zich aansluitende aan dat van zijn voorganger dd. 4 November 1891, waarvan gewag is gemaakt op blz. 4/5 van het Koloniaal Verslag van 1892. Luidt het oordeel van den controleur, met het oog op de geschiktheid van het groote meerendeel der thans aanwezige kolonisten, nopens de toekomst der proef vrij bemoedigend, — dat de tot dusver verkregen resultaten beneden de verwachting zijn gebleven, schrijft hij hoofdzakelijk toe aan vroeger minder gelukkige keuze van de toegelaten individuën. Vandaar de ook financieel zoo schadelijk gewerkt hebbende gedurige mutatiën (in de laatste drie jaren waren in 't geheel 15 kolonisten ontslagen en waren er perceelen geweest die viermalen van bewoner verwisseld hadden). Sommige der kolonisten toch kwamen met veel te hooge verwachtingen, terwijl het anderen aan volharding of aan lichamelijke geschiktheid had ontbroken. Voorts moet ook gedacht worden aan de moeielijkheden, die in den eersten tijd — zooals bij elke nieuwe zaak — waren te overwinnen, en ook aan de omstandigheid dat men zich bij de keuze der te ondernemen cultures aanvankelijk te zeer onthouden heeft van de teelt van overjarige gewassen, wier vruchten eenigen tijd kunnen bewaard worden. Onder de 16 thans aanwezige kolonisten (7 Nederlanders, 1 Indo-Europeaan, 3 Duitschers, 2 Franschen, 1 Zwitser, 1 Pool en 1 Italiaan), zijnde allen oud-militairen, waarvan er 14 gagement genoten, [3]) waren er 4, wier physiek of ijver weinig voor de ontwikkeling van hun perceel te verwachten gaf, terwijl zij ook geen slag hadden om inlanders aan zich te verbinden hetzij in betaalden dienst, hetzij om met dezen deelbouw te drijven. (Voor zooveel uit het rapport van den controleur blijkt, waren er in 't geheel slechts 4 kolonisten die met inlanders werkten.) Van de overige 12 kolonisten (2 met een driejarig verblijf en 10 wier vestiging van korteren of veel korteren duur was) had de controleur goede verwachtingen [4]), en van de twee langst gevestigden (een Hollander en een Pool) kon gezegd worden dat zij reeds tot eene zekere mate van welvaart waren gekomen. Aan den Indo-Europeeschen kolonist, wiens aanplantingen mede tot de best geslaagde behoorden, was, in afwachting van de komst van een nieuwen occupant (als hoedanig hij binnen een zeker aantal maanden zijn zoon hoopte toegelaten te zien), op 's mans verzoek een tweede (vrijgevallen) perceel voorloopig ter verzorging gegeven, dat op die wijze aan verdere verwildering werd onttrokken. Dit laatste perceel en drie andere, die mede eerst sedert kort in handen van nieuwe occupanten waren gekomen, produceerden nog niets. Van de overige dertien perceelen leverden de meeste voor de eigen behoeften der kolonisten (de gezamenlijke gezinnen telden o. a. 22 kinderen) reeds zooveel op dat de geteelde producten een aardigen bijslag in de huishouding uitmaakten, terwijl 4 kolonisten (daaronder de 2 't langst gevestigden, van wie hooger sprake is) het zoover hadden gebracht dat zij reeds producten konden verkoopen.

Op het gedrag der kolonisten valt weinig aan te merken. De verhouding tot de inlandsche bevolking wordt gezegd gaandeweg beter te zijn geworden, waartoe, naar de controleur vermoedt, veel heeft bijgedragen dat dronkenschap niet voorkomt (de geldelijke omstandigheden der kolonisten veroorloven hun niet de aanschaffing van spiritualiën). De gezondheidstoestand was over het algemeen zeer gunstig te noemen. 't Meest kwamen voet- en beenwonden voor; koortsgevallen zeer zelden. [5]) Zoo dikwijls de controleur onverwachts Poespo bezocht, hetzij 's morgens, hetzij 's namiddags, steeds vond hij de kolonisten op het veld bezig met te planten of den grond te bewerken; zij werken 's morgens van $5^{1}/_{2}$ tot 11 uur en 's namiddags van $2^{1}/_{2}$ tot 6 uur.

De huisvesting der kolonisten (in bamboezen woningen met aarden vloer) wordt ruimschoots voldoende genoemd. Over het algemeen kan dit ook van het aanwezige meubilair worden gezegd. Een paar kolonisten waren voornemens zich eene betere woning te verschaffen (houten geraamte op steenen neuten en omwanding van bamboe).

In den laatsten tijd werd aan elken nieuw aankomenden kolonist, bijaldien hij op een nog te ontginnen perceel werd geplaatst, f 200 (vroeger f 300 à f 325) tegoed gedaan, onder voorwaarde dat, bij het verlaten van de kolonie door eigen toedoen, het bedrag in zijn geheel (vroeger slechts zooveel als misbruikt bleek te zijn) moest terugbetaald worden, terwijl zij, die perceelen betrokken, reeds door anderen geoccupeerd geweest, in den laatsten tijd geholpen werden met f 100 als voorschot, geleidelijk terug te betalen door inhouding op hun gagement. Iedere kolonist kreeg voorts bij zijne komst een span ploegvee of anders paard en zadel. (Bij vertrek moest dit aanwezig zijn of het geld, dat er voor ge-

[1]) Het terrein der landbouwkolonie te Poespo, eigenlijk Gondosoeli geheeten, ligt p. m. 2200 voet boven zee, eene hoogte dus, die ook de teelt van tropische gewassen toelaat.

[2]) Naar aanleiding van een door een particulier hier te lande in 1894 aan den Minister van Koloniën gericht adres is in Indië ook de vraag overwogen of de Regeering eventueel hare medewerking zou verdienen te schenken aan plannen tot het beproeven van eene overbrenging van *Nederlandsche* landbouwersgezinnen naar een daartoe geschikt geacht klimaat in de *hoogere* bergstreken van Java. Zoodanige kolonisatieproeven meent de Indische Regeering echter te moeten ontraden, hoofdzakelijk op grond van dezelfde bezwaren als daartegen zijn aangevoerd in het Tijdschrift voor Nijverheid en Landbouw in Nederlandsch-Indië, deel XLIX van den jaargang 1894, blz. 80-91.

[3]) Twee kolonisten ontvingen boven hun gagement nog f 15 's maands als vergoeding wegens het verstrekken van kost en inwoning aan twee Europeesche jongens, die krachtens een gouvernementsbesluit van Augustus 1894 (verg. blz. 83 hiervóór), bij wijze van plaatsing in een verbeterhuis, aan hunne zorg waren toevertrouwd.

[4]) Echter zouden een paar hunner zich wellicht genoopt zien Poespo te verlaten om hunne in de schooljaren vallende kinderen niet van onderwijs verstoken te doen blijven.

[5]) Van gouvernementswege worden kosteloos geneesmiddelen verstrekt. Een van de kolonisten krijgt telkens een klein gedeelte daarvan onder zijne berusting, ter uitdeeling naar gelang van behoefte.

geven was, worden terugbetaald.)[1])

De ondervinding heeft geleerd dat het wenschelijk is er voor te waken dat de kolonisten, zoolang zij zich nog niet bedruipen kunnen, niet te veel te onderhouden hebben. Daarom wordt er nu bij nieuw aangekomenen zooveel mogelijk op aangedrongen dat zij van het hun toegewezen perceel aanvankelijk slechts zooveel ontginnen als waarvan zij het noodige voor eigen behoefte denken te kunnen oogsten, om dan langzamerhand over te gaan tot intensiever bewerking en tot het planten van overjarige gewassen.

Uit den aard der zaak bestaat de samenleving op de landbouwkolonie uit heterogene bestanddeelen. Vandaar dat de kolonisten zich in den regel op zich zelf houden, waartoe ook bijdraagt de ligging der perceelen, die, van elkaar gescheiden door ravijnen, elk een goed afgerond geheel (p. m. 5 bouwe) vormen. Kon men elkander niet ontwijken, dan zou de onderling heerschende naijver vaak aanleiding kunnen geven tot twisten en handtastelijkheden. Nu reeds komen bij den controleur gedurig klachten in over beschadiging van elkaars aanplantingen door losloopend of losgebroken vee en over niet voldoende zorg voor het geregeld laten doorloopen van het water. De grond wordt gezegd over het algemeen goed te zijn. Eene aftapping van de kali Tjeramee levert met eene kleine bron het noodige water en, volgens den controleur, is zelfs in den oostmoesson de toevoer voldoende om, als ieder kolonist te eeniger tijd 3 bouws met koffie beplant mocht hebben, het product op de West-Indische wijze te kunnen bereiden.[2]) Van de hoofdleiding loopen vertakkingen naar de verschillende perceelen. Met de zorg voor eene geregelde waterverdeeling belast zich het bestuur. Ieder der kolonisten heeft echter te zorgen dat de leiding op zijn eigen perceel in orde is en dat de loop van het water naar het lager gelegene perceel geen stremming ondervindt.

Van het in Juni 1892 tot f 14 000 gesuppleerde krediet ten behoeve van de in 1891 geopende landbouwkolonie was uitgegeven: voor het van bestuurswege in orde doen brengen (zuiveren) van het in 20 perceelen verdeelde terrein f 5000, en wegens aanschaffingen of voorschotten (voor zoover niet terugbetaald) in 1891 f 3767,90, in 1892 f 1775,05, in 1893 f 1398,25 en in 1894 f 389,90 [3]), in 't geheel derhalve f 12 331,10, zoodat op 1 Januari 1895 beschikbaar bleef f 1668,90. Het voornemen bestaat om, van 1895 af, alle uitgaven, ten behoeve van de individuën gedaan, als te restitueeren voorschotten te beschouwen, en die, welke ten nutte strekken van de landbouwkolonie in 't algemeen, als tegemoetkoming.

De controleur spreekt aan het einde van zijn rapport de verwachting uit, dat, als weder een driejarig tijdvak zal verloopen zijn, de dan van de landbouwkolonie verkregen resultaten het bewijs zullen leveren dat de door de Regeering daaraan ten koste gelegde som van f 14 000, wel verre van als weggeworpen te moeten worden beschouwd, integendeel ruimschoots vrucht heeft gedragen.

Door de volgende liefdadigheidsvereenigingen werden nog gegevens voor dit verslag verstrekt.

De »Vereeniging tot uitoefening van christelijke liefdadigheid" te Batavia, door wie behoeftige Christenen worden ondersteund, die geen of geen genoegzame ondersteuning uit andere instellingen van liefdadigheid genieten, strekte gedurende het op ult. September 1894 geëindigde 15de boekjaar hare zorg uit tot 49 personen of gezinnen (vaste bedeelden) door uitkeering van 248 pikol rijst, ter waarde van f 1160, en van f 815 in geld. Aan 27 personen of gezinnen werden, als dadelijke hulp in nood, giften in rijst (4 pikol) en in geld (f 74) verstrekt. Noodlijdende zieken werden met medicijnen en versterkende middelen bijgestaan. De ontvangsten gedurende 1893/94 bedroegen f 2189 aan contributiën en f 296 aan donatiën, zoodat met het kassaldo op ult. September 1893, ad f 219, de Vereeniging te beschikken had over f 2704, waarvan zij f 2340 besteedde.

Van het Hulpfonds van den H. Vincentius à Paulo te Samarang wordt gemeld, dat het gedurende 1894 aan rente en bijdragen f 4416 ontving, welk bedrag geheel werd uitgegeven ten behoeve van 149 bedeelden. De St. Elisabeth-Vereeniging terzelfde plaatse beschikte op ult. 1893 nog over f 385, ontving in 1894 f 1917, keerde in dien tijd f 1972 uit en sloot het jaar dus met een saldo in kas van f 330. Aan het verslag van het Hulpfonds van den H. Vincentius à Paulo te Soerabaija wordt ontleend, dat het fonds in 1894 34 personen bedeelde, dat de ontvangsten (met inbegrip van een kassaldo op ult. 1893 ad f 290) beliepen f 2534 en de uitgaven f 2400, zoodat bij het eind van het jaar werd overgehouden f 134. Het jaarverslag van de St. Anna-Vereeniging, mede te Soerabaija, meldt, dat de aanschaffing of verstrekking van kleedingstukken en schoeisel kwam te staan op f 724 en de uitkeeringen in geld op f 550, te zamen f 1274, terwijl slechts ontvangen werd f 940.

Door het te Medan gevestigde »Hulpfonds ter Oostkust van Sumatra", ter ondersteuning van hulpbehoevende Europeanen, werden in 1894 11 aanvragen om ondersteuning ingewilligd tot een bedrag van f 1308 en $ 29, tegen f 61 en $ 359 in 1893. Ontvangen werd f 1883, namelijk f 1325 aan diverse giften, f 202 aan contributiën, f 40 aan rente en f 316 wegens terugbetaling van vroeger verleende ondersteuning. De in 1894 verleende ondersteuning bestond uitsluitend in het betalen van passagegelden, hetzij naar Europa, hetzij naar eenige haven in den Indischen Archipel of in de Straits. Van het beginsel om aan geen anderen dan aan ingezetenen van Sumatra's Oostkust hulp te verleenen, werd in 1894 afgeweken, ten einde eenige zonder middel van bestaan aangekomen vreemdelingen, die zich, vóór den termijn dat zij zich bij de bevoegde autoriteit hadden aan te melden, naar het binnenland hadden begeven en het daar den op de landbouwondernemingen woonachtigen Europeanen door bedelarij lastig maakten, in staat te stellen om zoo spoedig mogelijk naar de plaats hunner herkomst terug te keeren.

Te Batavia en te Samarang ging het ter plaatse gevestigde »Studiefonds" voort met daarvoor ook overigens in aanmerking komende onbemiddelde jongelieden in de kosten hunner studiën bij inrichtingen voor middelbaar onderwijs tegemoet te komen (verg. blz. 121 en 123 hiervóór). Omtrent den geldelijken toestand dier studiefondsen is ditmaal alleen gemeld dat het fonds te Samarang (met een kapitaal van circa f 3500) in 1894 aan contributiën en donatiën ontving f 1814, terwijl de uitgaven beliepen f 1677, waaronder aan ondersteuning f 1501. Het te Tandjong Pinang (Riouw) door de plaatselijke schoolcommissie beheerde »Schoolfonds Cornets de Groot", gevormd uit een legaat aan de Christengemeente aldaar, bekostigde in 1894 den aankoop van leermiddelen voor minvermogende leerlingen en leverde overigens eene bijdrage voor de viering van het Kerstfeest.

Ten aanzien van de zoogenaamde schoolkleeren-fondsen — in 1894 vermeerderd met een dergelijk fonds te Malang in Pasoeroean — zijn van die op een vijftal plaatsen van Java (te Pekalongan, Poerworedjo, Gombong, Magelang en Djokjokarta) over 1894 geen opgaven ingekomen, terwijl nopens het fonds te Samarang alleen blijkt hoeveel het aan voeding voor behoeftige schoolgaande kinderen besteedde (f 1978), zonder dat vermeld wordt hoeveel werd uitgegeven voor het verstrekken van kleeding en schoeisel. De bewuste fondsen op de zeven volgende plaatsen hadden in 1894, meerendeels met inbegrip van een klein saldo op ult. 1893, te beschikken over de daarbij vermelde sommen: Salatiga f 702, Malang f 228, Probolinggo f 574, Soerakarta f 699, Kotta Radja f 614, Bandjermasin f 610 en Makasser f 264, en de zes eerste fondsen besteedden daarvan, hoofdzakelijk wegens het verstrekken van kleeding en schoeisel, respectievelijk f 459, f 157, f 252, f 601, f 596 en f 332, zijnde voor het fonds te Makasser geen cijfer genoemd, maar alleen gemeld dat de uitgaven de inkomsten vrij belangrijk te boven gingen. Van het bezit van eenig kapitaal blijkt alleen voor het fonds te Kotta Radja, dat op ult. 1894 f 3153 bezat. De opgaven nopens het aantal kinderen, ten bate van wie de verstrekkingen kwamen, zijn mede niet volledig. Te Salatiga kregen 103 kinderen kleeding en 61 schoeisel, terwijl te Malang, Kotta Radja, Bandjermasin en Makasser een en ander werd verschaft aan respectievelijk 60, 85, 40 en 60 kinderen (te Makasser geschiedden de uitdeelingen tweemaal per jaar, telkens aan het opgegeven getal kinderen).

Tot de instellingen van voorzorg bij overlijden behoort de onderwijzersvereeniging »Onderling Hulpbetoon", op ult. 1894 met 233 leden, zijnde 7 meer dan het jaar te voren. In 1894 overleden 4 leden; aan elk hunner weduwen werd f 2000 uitgekeerd. In 1895 zouden 54 weduwen op een pensioen van f 67 per hoofd kunnen rekenen. Het kapitaal der Vereeniging klom van f 181 807 tot f 189 396.

Van de in 't vorig verslag te dezer plaatse besproken ambtenaars-

[1]) Ofschoon slechts één der kolonisten zich speciaal op veefokkerij heeft toegelegd (zijn veestapel wordt geschat op f 1800), zijn ook de anderen in het bezit van runderen; in 't geheel vindt men te Poespo reeds 50 runderen en 14 paarden. Drie der kolonisten fokken ook varkens. Voor eigen gebruik worden algemeen hoenders gehouden.

[2]) Uit berichten van 1893, waarop hooger gedoeld werd, blijkt dat de in 1891/92 door sommige kolonisten ten behoeve van suikerfabrikanten ondernomen teelt van suikerrietstekken, wegens onvoldoende irrigatie, was mislukt.

[3]) In 't geheel werd in 1894 beschikt over f 704,85 (f 366,60 als tegemoetkoming en f 338,25 als voorschot), doch van de kolonisten terug ontvangen wegens genoten voorschotten en misbruikte gelden f 314,95.

vereenigingen »Help U zelf" en »Voorzorg" waren, tijdens de afsluiting te Batavia van de mededeelingen voor dit hoofdstuk, nog geen jaarverslagen ontvangen.

Het »Onderling Ondersteuningsfonds" te Samarang zag in 1894 zijn ledental toenemen van 1184 tot 1299 (8 voor eene uitkeering bij overlijden van f 500, 539 voor eene uitkeering van f 1000 en 752 voor eene uitkeering van f 2000), niettegenstaande er 29 leden werden afgeschreven, daaronder 21 wegens overlijden. Het kassaldo bedroeg onder ult. 1893 f 18 107 (waaronder niet begrepen zijn de toenmaals nog te innen contributiën tot een gezamenlijk bedrag van f 9490); gedurende 1894 werd ontvangen f 47 176, waardoor een totaal werd verkregen van f 65 283. Hiervan werd aan uitkeeringen f 30 000 en aan toelagen, schrijfbehoeften, administratiekosten, enz., f 5895 uitgegeven, zoodat het fonds onder ult. 1894 een kapitaal bezat van f 29 388, tegen f 27 597 onder ult. 1893.

Het uitkeeringsfonds der vrijmetselaarsloge te Samarang telde op ult. 1894 279 leden (3 minder dan bij het einde van 1893), terwijl het kapitaal toen bedroeg f 226 523 (op ult. 1893 f 227 000). In 1894 vonden wegens overlijden 10 uitkeeringen plaats van f 2000, dus in totaal f 20 000, terwijl aan pensioenen 10 × f 200 = f 2000 werd uitbetaald.

De met betrekking tot sommige begrafenisfondsen verstrekte gegevens zijn in het volgende staatje opgenomen.

Naam van het fonds.	Ledental op ult. 1894.	Kapitaal op ult. 1893.	Bijdragen en verdere inkomsten gedurende 1894	Uitgegeven gedurende 1894.	Kapitaal op ult. 1894.
Christenbegrafenisfonds „de Eendracht" te Buitenzorg	101	f 8 990	f 2 243	f 1 621	f 9 818
Begrafenisfonds „Onderling Hulpbetoon" te Samarang	338	19 554	9 446	2 848	23 152
Begrafenisfonds te Tandjong Pinang (Riouw)	niet opgegeven	1 091	318	121	1 285
Begrafenisfonds te Makasser (Celebes)	id.	1 496	716	546	1 698
Begrafenisfonds te Koepang (Timor)	id.	45	11	46	10

De gewone opgaven betreffende het gebruik in het laatst verloopen jaar gemaakt van de vijf voornaamste (particuliere) [1] spaarbanken in Indië laat men hier volgen, althans voor zooveel gegevens voorhanden waren:

1°. Aan de inleggers toebehoorende kapitalen, benevens reservefondsen.

	Batavia.	Samarang.	Soerabaija.	Padang.	Makasser	Te zamen.
Kapitaal (met bijgeschreven rente) op 1 Januari 1894	f 1 268 425,94	f 2 609 326,21^5	f 4 702 189,37	f 1 002 269 92	f 311 103 22	f 10 093 810,66^5
Gedurende 1894 ingebracht	407 287 20	1 007 702 91	a) †	†	124 680,83	†
Te zamen	f 1 675 713,14	f 3 677 080,42^5	†	†	f 434 703,05	†
Gedurende 1894 teruggenomen	377 905,83	1 073 373,23	†	†	109 421,87	†
Blijft ingelegd	f 1 297 807.31	f 2 603 707,19^5	†	†	f 326 871,18	†
Bijgeschreven wegens dividend en rente voor de inleggers over 1894	35 269,20	81 870,00^5	†	†	15 297,50	†
Kapitaal (met bijgeschreven rente) op 31 December 1894	f 1 333 076,51	f 2 685 577,20	b) f 3 239 142,61	c) f 979 079 29	f 341 568,74	f 8 779 044,35
Reservefonds op 31 December 1894	f 100 349,62	†	f 184 141,43	†	f 34 793 84	†
„ „ „ „ 1893	106 958,10	f 320 262,67^5	159 019,77	f 63 925,96	54 793 81	f 693 060,34^5

a) Waar een † wordt aangetroffen, ontbreken de gegevens

b) Bij deze spaarbank, wier gestie in een van de ter plaatse verschijnende nieuwsbladen aan oordeelvellingen had blootgestaan, hadden dientengevolge een tijdlang vele opvragingen plaats. Omstreeks het einde des jaars had de bewaging echter opgehouden.

c) Ook bij deze spaarbank moeten de terugnemingen de inbrengsten hebben overtroffen, waarop echter niets buitengewoons van invloed schijnt te zijn geweest, daar het aantal inleggers weder van eenige toeneming getuigde.

2°. Aantal inleggers, gesplitst naar landaard.

SPAARBANK TE:	Aantal inleggers op ult. 1893. Europeanen.	Inlanders.	Vreemde oosterlingen.	Totaal.	Aantal inleggers op ult. 1894. Europeanen.	Inlanders.	Vreemde oosterlingen.	Totaal.	Naar gelang van den landaard der inleggers beliep hun tegoed op ult. 1894 (buiten de bijgeschreven rente over dat jaar): Europeanen.	Inlanders.	Vreemde oosterlingen.	Totaal.
Batavia	3144	74	100	3318	3368	80	88	3536	f 1 264 275,71	f 12 159,08	f 21 372,52	f 1 297 807 31
Samarang	3835	107	56	3998	4254	130	70	4454	2 039 417,96^5	54 372 65	80 710,38	2 603 707,19^5
Soerabaija	4593	86	104	4783	3684	67	88	3839	†	43 184 57	81 595 80	†
Padang	865	38	15	918	885	45	11	944	†	16 101,55	3 090 20	†
Makasser	302	11	55	368	308	11	67	386	285 647,94	8 042.15	38 581,09	326 271,18
Totalen	12 739	316	330	13 385	12 482	333	325	13 159	†	f 128 150,20	f 191 765,08	†

3°. Aantal inleggers, gerangschikt naar het bedrag van hun inleg.

SPAARBANK TE:	Aantal inleggers op ult. 1894 met een tegoed van: minder dan f 100.	f 100 tot f 500	f 500 tot f 1000.	f 1000 tot f 1500.	f 1500 tot f 2000	f 2000 en meer.	Totalen.
Batavia	1577	1128	402	200	137	102	3536
Samarang	1099	1018	703	1504		130	4454
Soerabaija	†	†	†	†	†	†	3839
Padang	†	†	†	†	†	†	944
Makasser	97	83	64	40	35	71	386

[1]) De vraag of in Indië tot de oprichting van postspaarbanken ware over te gaan, is nog niet tot eene beslissing kunnen worden gebracht (verg. hoofdst. L, afd. IV).

In de laatste jaren is tot het Indische spaarbankwezen ook te rekenen de afdeeling »Spaarbank" van de in 't laatst van 1891 te Soerabaija opgerichte »Incasso-, spaar- en hulpbank", eene naamlooze vennootschap, werkende met een kapitaal van f 150 000, waarvan f 30 000 gestort, zoomede de »Delische spaarbank" te Medan (Oostkust van Sumatra), in 't laatst van 1892 als rechtspersoon erkend. Aangaande eerstbedoelde instelling blijkt uit haar jaarverslag over 1894 dat bij de afdeeling »spaarbank" het aan de inleggers toekomende klom van f 118 288 tot f 158 768 (ingelegd en aan rente bijgeschreven werd f 156 612 en teruggenomen f 116 132). Bij de spaarbank te Medan nam gedurende het op ult. Juni 1894 geëindigde tweede boekjaar het aan de inleggers verschuldigd kapitaal (met de bijgeschreven rente) toe van $ 1956 tot $ 4609; op genoemden datum bestonden de inleggers uit 30 Europeanen, 20 inlanders, 11 Japanners en 1 Siamees, in 't

geheel due 62, tegen 45 op ult. Juni 1893.

Het voornemen van eenige ingezetenen in de residentie Menado, die te dien einde in den loop van 1894 reeds eene als rechtspersoon erkende vereeniging gevormd hadden (zie vorig verslag, blz. 129, noot 2), om ter hoofdplaats Menado eene »Spaarbank Minahassa" te openen, voornamelijk met het doel om ook het sparen onder inlanders aan te moedigen, was bij het einde des jaars nog niet verwezenlijkt.

Het in 1888 door den zendeling-leeraar te Modjowarno (afdeeling Djombang der residentie Soerabaja) gegeven voorbeeld, om op zijne standplaats eene spaarbank uitsluitend voor inlanders in het leven te roepen, vond in 1894 navolging van de zijde van zijn ambtgenoot te Kendalpaijak (afdeeling Malang der residentie Pasoeroean). Een verslag betreffende deze nieuwe spaarbank werd nog niet ontvangen, maar dat er reeds van die instelling gebruik werd gemaakt blijkt hieruit, dat te Modjowarno door 19 in Malang te huis behoorende inlanders hunne inleggelden (in 't geheel f 732) werden opgevraagd, ten einde die bij de nieuwe inrichting in te brengen. Desniettemin viel te Modjowarno weder op vooruitgang te wijzen. Wel was het totaal der inbrengsten kleiner en dat der opvragingen grooter dan in 1893 (zij beliepen in 1894 respectievelijk f 8174 en f 5343), maar toch werd er dus weder meer ingelegd dan teruggevraagd, en daar bovendien aan rente en »bonus" f 1145 kon worden bijgeschreven, steeg het toekomende aan de inleggers (op ult. 1893 ten getale van 260) van f 23 650 tot f 27 626 (behoorende aan 276 inleggers).

Omtrent de in 't vorig verslag voor het eerst genoemde spaar- tevens beleenbank »Rekso wibowo" te Patjitan (residentie Madioen), hoofdzakelijk ten dienste van nog in functie zijnde of gewezen inlandsche ambtenaren, wordt gemeld, dat in 1894 25 leden aangenomen en 11 afgeschreven werden, waardoor het aantal van 68 tot 82 klom. Verder is enkel opgegeven dat op 1 Januari 1894 was ingelegd f 7780, in den loop van het jaar werd teruggenomen f 340, uitgeleend werd f 1448 en terugontvangen f 903.

V. Burgerlijke geneeskundige dienst.

Het reglement op den burgerlijken geneeskundigen dienst (Indisch Staatsblad 1882 n°. 97) onderging in 1894, behalve de in 't vorig verslag (blz. 130) reeds vermelde op zich zelve staande wijziging, bij eene ordonnantie van 15 December (Indisch Staatsblad 1894 n°. 273) nog eenige nadere veranderingen, die allen ten doel hadden de uit het reglement voortvloeiende bemoeienissen van den Gouverneur-Generaal, voor zoover die niet gehandhaafd moeten blijven, te doen overgaan op den chef van het betrokken departement van algemeen bestuur (den directeur van onderwijs, eeredienst en nijverheid).

Geneeskundig bestuurstoezicht. In den loop van 1894 bezocht de inspecteur van den burgerlijken geneeskundigen dienst voor Java en Madura de afdeelingen Bandong (Preanger Regentschappen) en Buitenzorg (Batavia) voor eene reorganisatie der aldaar bestaande vaccine-regeling. Voor hetzelfde doel werden door hem, tijdens zijne dienstreizen in Midden-Java, conferentiën gehouden te Poerwodadi (Samarang) en Koedoes (Japara). In de residentie Madura werd door den inspecteur de uitwerking nagegaan van eene aldaar voorgeschreven en toen nog niet geheel beëindigde revaccinatie in het groot (zie vorig verslag, blz. 135). Bijna alle spoorwegstations in Midden- en Oost-Java, zoomede een aantal spoortreinen werden door hem geïnspecteerd met het oog op het voorhanden zijn van de voorgeschreven verbandmiddelen tot eerste hulp bij ongelukken. De inspecteur bracht in opvolging van eene hem verstrekte regeeringsmachtiging, ook eenige dagen te Samarang, Soerakarta en Djokjokarta door voor het doen van nasporingen omtrent inlandsche geneesmiddelen. Eindelijk werden verschillende geneeskundige ressorten in de residentiën Bagelen en Kediri door hem geïnspecteerd. Over de zending in het najaar van 1894 van den inspecteur naar Lombok, in verband met eene in het oostelijk deel des eilands uitgebroken pokken-epidemie, is reeds gehandeld op blz. 36 hiervóór.

In de bezochte gewesten en afdeelingen van Java en Madura en op de standplaats van den inspecteur te Batavia liep het in 1894 uitgeoefend toezicht in het geheel over 42 stations en spoortreinen, 30 scholen, 21 gevangenissen, 12 apotheken, 5 pradjoeritskazernen, 8 slachterijen, 9 bakkerijen, 21 verkoopplaatsen van levensmiddelen, 5 ziekengestichten, 10 fabrieken, 4 ijs- en mineraalwaterfabrieken, 6 begraafplaatsen, 4 ressorten van civiele geneesheeren of dokters-djawa, 1 der ressorten van inlandsche vroedvrouwen, die eene gouvernementstoelage genieten voor het verleenen van kostelooze hulp aan minvermogenden, en 11 vaccine-districten. Van 7 bestuursafdeelingen werd de volksgezondheid en de werking der maatregelen tot wering van de schadelijke gevolgen der prostitutie nagegaan. Als gevolg dezer inspectiën werd 9 maal proces-verbaal opgemaakt wegens overtreding van het spoorwegreglement in zake verbandmiddelen, 7 maal wegens overtreding van plaatselijke keuren op slachterijen, 3 maal wegens gelijke overtreding op bakkerijen terwijl een Europeesche broodbakker wegens melaatschheid, op voorstel van den inspecteur, door het betrokken hoofd van gewestelijk bestuur genoodzaakt werd zijne bakkerij voor het publiek te sluiten. Verder werd 17 maal proces-verbaal opgemaakt wegens het te koop stellen van vervalschte levensmiddelen en 4 maal wegens het verkoopen van bedorven visch.

Algemeene gezondheidstoestand. De volksgezondheidstoestand gedurende 1894 was in algemeenen zin zeer gunstig te noemen. 't Meest deden zich koortsen en pokken voor; van cholera werd weinig vernomen. [1]) *Moeraskoortsen* openbaarden zich in vrij groote mate — evenwel niet epidemisch — in de volgende gewesten of (daarbij in parenthesi aangeduide) gedeelten van gewesten, namelijk in de gewesten Batavia (Stad en voorsteden), Preanger Regentschappen (Tjitjalengka en Soekaboemi), Pekalongan, Rembang (Bodjonegoro), Pasoeroean, Probolinggo, Bezoeki, Banjoemas (Poerbolinggo en Bandjarnegara), Bagelen, Djokjokarta, Soerakarta (Wonogiri, Djatiworo en Djoemapolo), Madura (Bangkallan), Lampongsche Districten (Sekampong, Sepoetih en Semangka), Atjeh, Sumatra's Oostkust, Celebes (Noorderdistricten, Saleijer en Bima) en tevens op Lombok. Waar zich de *pokziekte* vertoonde, droeg zij vrijwel overal een sporadisch karakter. De meeste gevallen werden op Java gemeld uit de residentiën Batavia en Djokjokarta, zoomede uit de afdeelingen Demak en Grobogan (residentie Samarang) en Japara en Blora (residentiën Japara en Rembang). Ter Sumatra's Westkust heerschte de pokziekte in de Toba-landen (te Lagoeboti en omstreken sedert 10 October 1894 epidemisch) en in de afdeeling Priaman, ter Sumatra's Oostkust in de afdeelingen Batoe Bara en Asahan en in de onderafdeeling Padang en Bedagei; voorts hier en daar in de gewesten Riouw, Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo, Celebes en onderhoorigheden, zoomede op West-Soemba (residentie Timor) en (epidemisch) op Oost-Lombok. Vele residentiën bleven geheel vrij van *cholera*-gevallen, en overigens kwam deze ziekte slechts sporadisch voor (in vrij belangrijke mate alleen op de tot de residentie Amboina behoorende eilanden Letti, Kisser en Babbar). In de afdeeling Buitenzorg (residentie Batavia) en in Probolinggo kwamen, in nogal belangrijk aantal, *influenza*-lijders onder behandeling. In welke mate de *berriberri* zich hier en daar onder veroordeelden en gevangenen vertoonde, kan blijken uit het medegedeelde op blz. 85 hiervóór, zoomede uit bijlage X. In de residentie Amboina heerschte deze ziekte in 1894 ook ernstig onder de bevolking, en op Banka en Singkep (Riouw) hadden meer bijzonder de mijnwerkers daarvan te lijden (verg. hoofdstuk O, afd. II, van dit verslag). Uit Kedoe en Madioen wordt weder melding gemaakt van een groot aantal lijders aan *beenzweren*. *Lepra* komt steeds in vele residentiën verspreid voor, zonder dat evenwel van in het oog vallende toeneming der ziekte ergens bericht werd ontvangen.

Waar het Gouvernement door middel van Europeesche of inlandsche geneeskundigen de ziekenpraktijk doet uitoefenen, geldt dit, zooals in vorige verslagen reeds herhaaldelijk is opgemerkt, in den regel alleen het verstrekken van geneeskundige hulp aan verpleegden in zieken- of liefdadigheidsinrichtingen, aan gevangenen en verder aan lijders, die krachtens bestaande voorschriften in de termen vallen van kostelooze geneeskundige behandeling. Luidens de door de bedoelde geneeskundigen ingediende jaaropgaven, die echter weder niet alle ressorten omvatten (ook omdat er sommige onbezet waren), beliep het aantal van gouvernementswege behandelde patiënten (niet-militairen) over 1894 346 293, tegen 366 182 in 1893 en 432 697 in 1892. Bijlage CC hierachter doet zien hoeveel patiënten in 1894 in elk ressort werden behandeld, terwijl bijlage DD eene ziektekundige verdeeling van het totaal aanwijst. Aan laatstbedoelde bijlage is de volgende recapitulatie te ontleenen, die, ter vergelijking, zich ook uitstrekt tot de jaren 1892 en 1893.

[1]) Het plan om in het militair hospitaal te Soerabaja de waarde der creoline-therapie bij choleralijders aan het onderzoek eener commissie te onderwerpen, waaromtrent in het najaar van 1894 door de Indische Regeering eenige beschikkingen werden genomen, kwam vóór het einde des jaars niet tot uitvoering, aangezien de ziekte ter genoemde plaatse niet in die mate optrad, dat het nemen van de proef, op den voet waarop zij ingevolge gouvernementsbesluit dd. 18 September 1894 n°. 14 behoorde geregeld te worden, gewettigd kon heeten.

VOORNAAMSTE ZIEKTEN.	Aantal behandelden.			Aantal overleden behandelden.		
	1892.	1893	1894	1892.	1893.	1894.
Tusschenpoozende koortsen	274 332	233 323	199 605	13 339	11 440	13 096
Andere koortsen	6 603	3 676	3 694	478	450	396
Cholera	16 589	1 763	454	13 107	1 325	85
Pokken	3 791	6 732	4 003	370	363	422
Berriberri	6 654	3 963	10 929	396	1 454	1 607
Syphilis en venerische ziekten	11 397	18 373	60 828	84	50	64
Andere ziekten	113 391	104 130	103 386	4 118	3 693	3 100
Totalen	432 697	366 182	346 293	37 821	18 384	19 690
Van deze behandelden en overledenen telde men er: op Java en Madura	343 939	278 397	272 108	35 308	15 451	17 403
in de Buitenbezittingen	88 828	87 703	74 185	3 513	2 933	2 267
Totalen	432 697	366 182	346 293	37 821	18 384	19 690
Hiervan telden in de opgaven der Europeesche gouvernementsgeneesheeren	264 807	203 551	171 771	26 027	9 892	3 654
dokters-djawa	167 890	162 631	174 562	11 794	8 492	15 826
Totalen	432 697	366 182	346 293	37 821	18 384	19 690

Eene gewestelijke statistiek van de bij het bestuur in 1894 bekend geworden ongelukken, waarbij menschenlevens te betreuren waren, o. a. van het getal omgekomenen door verdrinking, door den bliksem, door wild gedierte, moord en zelfmoord, vindt men in bijlage EE.

Laboratorium voor pathologische anatomie en bacteriologie te Weltevreden. De lijkopeningen, ten getale van 38, verschaften het materiaal voor onderscheidene pathologisch-anatomische en bacteriologische onderzoekingen. Onder meer werd eene uitvoerige studie gewijd aan een paar ter sectie gekomen gevallen van icterus febrilis (koortsige geelzucht), eene ziekte die in Nederlandsch-Indië eerst in den laatsten tijd geconstateerd is en waaromtrent de pathologisch-anatomische beschrijving aldaar nog ontbrak en ook elders nog slechts in enkele gevallen en niet dan onvolledig is bekend geworden.

Afgezien van de dagelijks voorkomende klinisch-microscopische en bacteriologische onderzoekingen betreffende tuberculose, lepra, gonorrhea e. a. m., werden ook, ten behoeve van behandelende geneesheeren, weder een aantal meer tijd eischende onderzoekingen verricht tot vaststelling van den waren aard van gezwellen en andere pathologische producten.

De chef over den geneeskundigen dienst zond ter beproeving enige asbest-filters (systeem Kuhn von Kuhnenfeldt), welke zeer eenvoudig van samenstelling en handig ingericht waren, doch wier bacteriën-terughoudend vermogen alles te wenschen bleek over te laten. Een van dezelfde autoriteit ter beproeving ontvangen monster geconserveerde melk, genaamd »volkomen zuiver en bacteriën vrij", werd inderdaad steriel bevonden en vrij van toegevoegde stoffen, welke de ontwikkeling van microben tegengaan.

In het vorig verslag (blz. 131 en 147) is met enkele woorden melding gemaakt van een door den directeur van het laboratorium, dr. C. Eijkman, gehouden bacteriologisch onderzoek te Soerabaija in het belang van eene drinkwater-voorziening dier plaats. Het betrof hier, gelijk de vanwege den dienst der grondpeilingen ingestelde onderzoekingen hadden uitgemaakt, rivierwater, dat door de zich langs den rivieroever uitbreidende zandlagen eene natuurlijke filtratie had ondergaan. Daar, op grond van de gunstige uitkomsten van het chemisch en het bacteriologisch onderzoek, te Soerabaija op uitgebreider schaal boringen langs den rivieroever gedaan werden en in verband daarmede het vooruitzicht bestond op een (sedert ook ter hand genomen) hernieuwd bacteriologisch drinkwater-onderzoek aldaar, werd eene voorbereidende studie gemaakt van de aan rivierwater eigene microscopische flora. Meer bepaaldelijk werd daarbij het oog gevestigd op de aanwezigheid van cholera-bacteriën en daarmede verwante vibrionen.

Op het gebied der tropische rassenphysiologie, de studie der acclimatisatie daaronder begrepen, werd, in aansluiting aan de reeds gepubliceerde onderzoekingen over de physische warmteregeling, een vergelijkend onderzoek ingesteld betreffende den rijkdom der huid aan zweetklieren. Daarbij kon geen opvallend verschil tusschen het blanke en het bruine ras geconstateerd worden. Tot het genoemde gebied behooren ook de bloedonderzoekingen, waarin de officier van gezondheid dr. G. Grijns een werkzaam aandeel heeft gehad. Genoemde geneeskundige, sedert September 1893 bij het laboratorium gedetacheerd, hield zich tot September 1894, toen de expeditie naar Lombok hem van zijn wetenschappelijken arbeid afriep, onledig met den invloed van verschillende stoffen op de bloeddeelen te bestudeeren. De in vele opzichten belangwekkende resultaten dezer onderzoekingen zullen in extenso beschreven worden; zij vormden den grondslag, waarop nieuwe methoden tot het onderzoek van het menschenbloed gebaseerd zijn. Door de toepassing dezer methoden konden de vroegere onderzoekingen over den invloed van het tropische klimaat op de samenstelling van het bloed aangevuld en tevens bevestigd worden, in zoover daarbij geen opvallende physiologische verschillen en afwijkingen gevonden werden.

De werkzaamheden op veterinair gebied betroffen in de eerste plaats eene in den laatsten tijd in West-Java heerschende besmettelijke veeziekte, waaromtrent een gouvernementsveearts onderzoekingsmateriaal aan de inrichting deed toekomen. Het door den onderdirecteur van het laboratorium, (nu wijlen) den heer J. W. F. J. van Eecke, ingestelde onderzoek bevestigde de diagnose van genoemden deskundige, dat men aetiologisch met dezelfde ziekte te doen had (die echter nu in een anderen vorm was opgetreden) als reeds vroeger — in 1890 — bij het laboratorium beschouwd was een bijzonderen vorm van veepest uit te maken (verg. het verslag van 1891, blz. 132).

Over polyneuritis bij hoenderen werden de onderzoekingen, welke een bijzonder belang ontleenen aan de overeenkomst dezer ziekte met berriberri, ook in 1894 voortgezet; zij waren in het voorjaar van 1895 zoo ver gevorderd, dat een vervolg op vroegere mededeelingen in het eerstvolgende jaarverslag [1]) kan worden tegemoet gezien. In hoever de verkregen uitkomsten aan de studie en de bestrijding der berriberri dienstbaar kunnen worden gemaakt, is nog nader te overwegen en te onderzoeken.

Europeesche geneeskundigen. Met inbegrip van de drie hoofdplaatsen Batavia, Samarang en Soerabaija, waar stadsgeneesheeren bescheiden zijn (te Soerabaija nog bovendien een afzonderlijke civiele geneesheer bij het marine-etablissement), wijst bijlage CC hierachter voor Java en Madura op ult. 1894 62 standplaatsen aan, waar de zoogenaamde civiele gouvernements-praktijk is uit te oefenen door Europeesche geneeskundigen, zijnde 1 standplaats meer dan op ult. 1893, doordien in de residentie Bezoeki de vroeger tot het ressort van den geneesheer te Djember behoorende afdeeling Bondowosso in November 1894 een eigen geneesheer kreeg. Op 17 der bedoelde 62 standplaatsen werd de plaatselijke civiele dienst uitgeoefend door officieren van gezondheid van het garnizoen of van het militair hospitaal. Deze 17 standplaatsen, waaronder ook Tjilatjap [2]), waren bij het einde van 1894 alle bezet. Van de 45 overige waren er 39 op de voorgeschreven wijze, dat is door civiele doctoren, bezet, en waren er 2 — Pamakasan en Sumanap op Madura — waar, bij ontstentenis van een civielen geneesheer, èn de plaatselijke geneeskundige dienst èn de genees-

[1]) Voor zooveel hier te lande blijkt, is het jaarverslag van het laboratorium over 1894 nog niet verschenen; dat over 1893 vindt men in deel XXXIV van het Geneeskundig Tijdschrift voor Nederlandsch-Indië.

[2]) Door de opheffing in 't laatst van 1894 van het magazijn van oorlog en van het militair hospitaal te Tjilatjap bleef aldaar geen militair personeel meer bescheiden. Toch is er nog voorloopig de officier van gezondheid als waarnemend plaatselijk geneesheer gehandhaafd gebleven, in afwachting dat een civiel geneeskundige voor Tjilatjap zal kunnen worden aangewezen.

kundige behandeling bij de korpsen barissans (zie art. 62 van het reglement voor deze korpsen, opgenomen in n°. 4755 van het Bijblad op het Indisch Staatsblad) tijdelijk was opgedragen aan op genoemde plaatsen gedetacheerde officieren van gezondheid van het leger. Op 4 standplaatsen — Pandeglang (Bantam), Poerwakarta (Krawang), Tassikmalaija (Preanger Regentschappen) en Boijolali (Soerakarta) — bleven Europeesche geneesheeren ontbreken, doch ook daar werd door tijdelijke maatregelen in den dienst voorzien, meerendeels door middel van dokters-djawa, terwijl Pandeglang tijdelijk was gebracht tot het ressort van den Europeeschen geneesheer te Serang. (Inmiddels bood zich ook voor Boijolali weder een Europeesch geneesheer aan, op wien met 1 Januari 1895 de plaatselijke dienst is overgegaan.)

Onder de 39 door civiele doktoren bezette ressorten waren de drie hoofdplaatsen begrepen met 9 geneesheeren (daaronder ook de geneesheer voor het marine-etablissement te Soerabaija). Voor de 36 overige ressorten beschikte men over een gelijk getal civiele geneesheeren.

In verband met de toekenning van vrije geneeskundige behandeling aan de ambtenaren, beambten en werklieden (met hunne gezinnen), gebezigd bij de in 1894 onderhanden genomen werken tot bevloeiing van de Solo-vallei, is voor het verleenen van geneeskundige hulp in October 1894 aangewezen de plaatselijke geneesheer te Bodjonegoro (Rembang), onder genot van eene extra-toelage en van indemniteit voor reis- en verblijfkosten, een en ander ten laste van de fondsen voor genoemde werken. (Zooals lager blijken zal, zijn ook twee inlandsche geneeskundigen bij bedoelde werken gedetacheerd.)

In de buitenbezittingen bleef het aantal ressorten voor Europeesche plaatselijke geneesheeren op 59 bepaald. Van de 5, organiek voor civiele geneesheeren bestemd, zijnde Padang (Sumatra's Westkust), Laboean Deli (Oostkust van Sumatra), Tandjong Pandan (Billiton), Bonthain en Saleijer (Celebes en onderhoorigheden), was, evenals in 1893, alleen een burgergeneesheer geplaatst te Tandjong Pandan, terwijl de dienst te Padang en te Bonthain was opgedragen aan een officier van gezondheid en te Laboean Deli en op Saleijer, onder genot van de gebruikelijke toelage van f 25 's maands, aan een dokter-djawa. Van de 54 voor officieren van gezondheid bestemde ressorten [1]) waren Seroeway (Oostkust van Sumatra), Kepahiang (Palembang) en Toboali (Banka) onbezet. Op ult. 1893 was dit alleen met de laatstgenoemde twee ressorten het geval.

Van de op ult 1893 in dienst zijnde stads- en plaatselijke geneesheeren overleden er 2, terwijl 3 hunne betrekking nederlegden. Terwijl eene in 1893 ontstane vacature van stadsgeneesheer in het begin van 1894 werd aangevuld door benoeming als zoodanig van een der in 1892 wegens ziekte ontslagen titularissen, werden in 1894 tot plaatselijken geneesheer aangesteld: 1 van buitenlandsch verlof teruggekeerde stadsgeneesheer; de geneesheer, die laatstelijk bij de beëindigde staatsspoorwegwerken in West-Java als zoodanig was werkzaam geweest, en 5 particuliere geneeskundigen (onder welke laatsten 1 gewezen officier van gezondheid en 1 die in Nederland kort te voren het artsdiploma had behaald).

Tot de uitoefening der praktijk werden gedurende 1894 in Nederlandsch-Indië toegelaten 3 medici, die hier te lande waren gediplomeerd, terwijl zich mede als particulier geneesheer vestigden: 2 eervol ontslagen officieren van gezondheid, 2 gewezen plaatselijke geneesheeren en 3 uit Europa teruggekeerde medici (1 gewezen stadsgeneesheer, 1 gewezen krankzinnigen-arts en 1 gewezen plaatselijk geneesheer). Sommige van deze of van de zich reeds vroeger als particulier geneesheer gevestigd hebbende medici werden, zooals hooger blijkt, tot gouvernements-geneesheer aangesteld, en nog 3 andere particuliere geneesheeren keerden naar Europa terug. Desniettemin beliep het aantal enkel particuliere praktijk uitoefenende geneeskundigen bij het einde van 1894 2 meer dan op ult. 1893, namelijk 35 (daaronder 1 vrouwelijke arts).

Aan het voor artsen gevorderde examen in de verloskunde onderwierp zich in 1894 1 candidaat met goed gevolg. Voor het practisch artsexamen deden zich geen candidaten op

Het aantal tandartsen onderging geene verandering. Een tandarts keerde naar Europa terug; daarentegen werd aan een ander, na een in Indië afgelegd examen, eene akte van toelating tot uitoefening van de tandheelkundige praktijk verleend. Een ander die zich aan het tandheelkundig examen onderwierp moest worden afgewezen.

[1]) Van de verschillende militaire posten in Atjeh, waar officieren van gezondheid zijn gevestigd, telt alleen Edi onder de hierbedoelde ressorten, ofschoon ook te Kotta Radja, Olehleh en op nog enkele posten in genoemd gewest de militaire geneesheeren hunne zorg hadden uit te strekken tot op vrije geneeskundige behandeling aanspraak hebbende niet-militaire lijders.

Pharmaceutische dienst. Bij het einde van 1894 beliep het aantal particuliere apotheken, ongerekend 1 filiaal-apotheek, evenals op ult. 1893, 38, namelijk 34 op Java en 4 in de buitenbezittingen (deze laatsten te Padang, Medan, Makasser en Banda-Neira).

Akten van toelating werden in 1894 uitgereikt aan 1 apotheker en 3 apothekersbedienden (waaronder 2 vrouwelijke), die een in Nederland verworven diploma bezaten, en voorts aan 1 vrouwelijke apothekersbediende, die in Indië het voorgeschreven examen had afgelegd. Buiten deze laatste hadden zich nog 6 candidaten in Indië tot het afleggen van het examen voor apothekersbediende aangemeld, van wie er slechts 2 (beiden militairen) het diploma erlangden.

Europeesche vroedvrouwen. Met inbegrip van de 6 stadsvroedvrouwen waren op ult. 1894 op Java 35 (d. i. 5 meer dan het jaar te voren) en in de buitenbezittingen 3 Europeesche vroedvrouwen (evenveel als op ult. 1893) toegelaten tot de uitoefening van de verloskundige praktijk. Onder dit 35-tal op Java telde men er 25 op de drie hoofdplaatsen, 3 te Buitenzorg, terwijl de 7 overigen gevestigd waren te Tagal, Pekalongan, Loemadjang, Poerworedjo, Soerakarta, Djokjokarta en Kediri. De 3 vroedvrouwen in de buitenbezittingen waren die te Padang, Medan en Makasser.

Aan het in 1894 in Indië gehouden examen voor vroedvrouw namen 6 candidaten deel, allen met goed gevolg.

Als leerling-vroedvrouw werden ingeschreven 9 personen.

Inlandsche geneeskundigen. In gouvernementsdienst waren bij het einde van 1894 werkzaam 115 dokters-djawa, tegen 114 (volgens verbeterde opgaven) op ult. 1893. Terwijl namelijk in Februari 1894 6 nieuwe, die het diploma behaald hadden, werden aangesteld, ontvielen er gedurende 1894 2 door ontslag wegens volbrachten diensttijd en 3 door overlijden.

Niet in alle gewesten bleven gedurende 1894 dezelfde standplaatsen behouden, deels wegens opheffing, deels wegens verlegging. Zoo kon te Kasoegihan en te Sidoredjo in de residentie Banjoemas en te Emmahaven in de Padangsche Benedenlanden de dokter-djawa worden gemist, in verband met het gereed komen van den Preanger-spoorweg en met den afloop der spoor- en havenwerken aan de Koninginne-baai. Voorts werd in de Padangsche Bovenlanden de standplaats Moeara Laboe opgeheven, en daarentegen, in verband met den drukken dienst onder het werkvolk bij de gouvernements-kolenontginning te Sawah Loento, te dier plaatse een tweede dokter djawa geplaatst. Voorts werden 2 dokters-djawa belast met den geneeskundigen dienst bij de in Rembang en Soerabaja ondernomen werken tot bevloeiing van de Solo-vallei. Ten behoeve van de afdeeling Grobogan in Samarang werd tijdelijk een tweede dokter-djawa aangewezen, in verband met de aldaar uitgebroken pokziekte, terwijl er ook één tijdelijk werd gestationneerd in de afdeeling Wonogiri (residentie Soerakarta), ter bestrijding van de vele koortsgevallen aldaar. Bij het einde van 1894 bedroeg het aantal standplaatsen der van gouvernementswege werkzaam gestelde inlandsche geneeskundigen (zie nader bijlage CC): op Java en Madura 67 (evenveel als op ult. 1893) en in de buitenbezittingen 34 (3 minder dan op laatstgenoemden datum).

Bovendien zijn in Soerakarta nog eenige dokters-djawa werkzaam voor rekening van den soesoehoenan, op Billiton één voor rekening van de Billiton-maatschappij, en in Koetei (Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo) één voor rekening van de Steenkolenmaatschappij aldaar.

Aangaande de gouvernementsinrichting te Weltevreden, waar inlandsche jongelingen voor de bewuste betrekking worden opgeleid, kan over 1894 en later het volgende worden gemeld. Op 1 Januari 1894 telde deze school 73 leerlingen (25 in de voorbereidende en 48 in de geneeskundige afdeeling). In de eerste maanden van het jaar, dat is kort vóór of bij het einde van den cursus 1893/94, werden uit de voorbereidende afdeeling afgeschreven 3 leerlingen wegens gebrek aan aanleg en 11 leerlingen, die tot de geneeskundige afdeeling konden worden bevorderd. Uit deze laatste afdeeling werden in dat tijdsverloop afgeschreven 2 leerlingen wegens gebrek aan aanleg en 6 élèves, die tot dokter-djawa werden benoemd. Aangenomen werden 15 nieuwe leerlingen, waarvan 2 aanstonds tot de lessen der geneeskundige afdeeling konden worden toegelaten. In verband met bovenstaande mutatiën begon de cursus 1894/95 met 77 leerlingen, waarvan 24 in de voorbereidende afdeeling (verdeeld in twee klassen) en 53 in de geneeskundige afdeeling (bestaande uit vijf klassen). Gedurende den verderen loop van het jaar werden nog 17 leerlingen aangenomen, die allen in de voorbereidende afdeeling werden geplaatst, terwijl daarentegen 5 leerlingen van de geneeskundige en 14 van de voorbereidende afdeeling, allen wegens gebrek aan aanleg, werden

ontslagen, zoodat op ult. 1894 de voorbereidende afdeeling 27 en de geneeskundige afdeeling 48 leerlingen telde, in totaal dus 75 élèves. Onder die 75 waren 63 Javanen, 1 Amboinees, 6 Menadoneezen, 1 Indo-Afrikaan, 2 Maleiers en 2 Christen-inlanders, van welke twee laatsten de herkomst niet is aangeduid. In Februari 1895 leverde de school weder 7 dokters-djawa af (5 Javanen, 1 Maleier en 1 Christen-inlander), daar toen al de leerlingen der hoogste klasse van de geneeskundige afdeeling in het eindexamen slaagden. Twee van de aan de school als leeraren fungeerende officieren van gezondheid moesten tijdelijk vervangen worden, omdat zij aan de expeditionnaire troepen naar Lombok werden toegevoegd; ook had onder het onderwijzend personeel uit anderen hoofde eene mutatie plaats. De door de geneeskundige leeraren der school ten behoeve van de élèves en van de reeds in functie zijnde dokters-djawa opgestelde studieboeken (zie o. a. vorig verslag, blz. 132/133) werden in 1894 vermeerderd door de verschijning van het 1ste deel van dat, handelende over de » bijzondere pathologie en therapie ". Voorts kwam in het laatst van 1894 voor den druk gereed het leerboek over de » algemeene ziektekunde van den mensch ". De kosten der school gedurende 1894 bedroegen f 39 902 (f 309 meer dan in 1893), daaronder f 18 934 (in 1893 f 18 140) wegens toelagen aan de leerlingen. De polykliniek in de heelkunde en die voor inwendige ziekten vonden blijvend een grooten toeloop en bleken meer en meer eene goede leerschool te wezen voor de adspirant dokters-djawa.

Inlandsche vroedvrouwen. Van de op 's lands kosten bij eenige Europeesche geneesheeren tot verloskundigen opgeleid wordende inlandsche vrouwen (zie o. a. het verslag van 1891, blz. 134) slaagden er in 1894 5 in het examen (2, reeds in 't vorig verslag bedoeld, die te Djombang, residentie Soerabaija, 1 die te Padang en 2 die te Ternate de verloskunde beoefend hadden), terwijl er 2 aan de opleiding ontvielen: 1 te Padang, die zich onttrok, en 1 te Menado wegens overlijden. Met inbegrip van de eenige candidate, te Samarang opgeleid, welke in 1893 geslaagd was, had de proef-opleiding dus tot ult. 1894 in 't geheel 6 gediplomeerden opgeleverd; slechts 2 daarvan hadden zich reeds vast gevestigd, en waren dientengevolge in het genot gesteld van een onderstand uit 's lands kas, onder verplichting om aan minvermogenden kosteloos verloskundigen bijstand te verleenen, namelijk de geëxamineerde van 1893, die zich aanvankelijk te Padang, doch later te Fort de Kock had nedergezet, en de in 1894 geslaagde te Padang, die zich Padang Pandjang tot standplaats koos. Gedurende 1894 werden 6 nieuwe candidaten in opleiding genomen: 2 te Djombang, 2 te Samarang en 2 te Saparoea (residentie Amboina).

Als nog in functie zijnde geëxamineerde inlandsche vroedvrouwen, afkomstig van de in 1875 opgeheven opleidings-inrichting te Weltevreden, vermelden de bestuursopgaven een 16-tal (2 minder dan op ult. 1893), en wel 2 die haar beroep uitoefenden in Cheribon, 2 in Banjoemas, 1 in elk der gewesten Krawang, Preanger Regentschappen, Bagelen, Sumatra's Westkust en Celebes, en 7 in de Minahassa (residentie Menado). Deze allen genieten mede een onderstand uit 's lands kas.

Ziekengestichten. Op een aantal gewestelijke en afdeelingshoofdplaatsen bekostigt het Gouvernement inlandsche burgerlijke zieken-inrichtingen, die echter hoofdzakelijk bestemd zijn ter verpleging van zieke prostituées en zwaar verwonde inlanders, doch in sommige gevallen (zie n°. 4638 van het Bijblad op het Indisch Staatsblad) ook mogen dienen ter opneming van lijders aan besmettelijke ziekten, van inlandsche gevangenen en van pradjoerits. De te Kraksaän (Probolinggo) en Madioen bestaande zieken-inrichtingen van dezen aard werden in 1894 naar nieuwe gebouwen overgebracht, terwijl die te Malang (Pasoeroean) en Sitoebondo (Bezoeki) over meer localiteit te beschikken kregen. Te Madjalengka (Cheribon) waren bijbouwingen onderhanden. Tot het oprichten van nieuwe ziekengestichten te Salatiga (Samarang) en Bangkallan (Madura) werd in 1894 besloten.

Omtrent den omvang der ziekenverpleging in de te Batavia, Samarang en Soerabaija, met eene meer algemeene bestemming, bestaande groote inlandsche burgerlijke zieken-inrichtingen zijn over 1894 de volgende opgaven verstrekt.

ZIEKENINRICHTINGEN.	Aantal verpleegden op 1 Januari 1894.	Bijgekomen gedurende den loop van het jaar.	Afgevoerd gedurende den loop van het jaar: als geëvacueerd.	als hersteld.	als overleden.	Aantal verpleegden op 31 December 1894.	Percentsgewijze verhouding tot het totaal der behandelden (na aftrekking van de geëvacueerden): van de herstelden.	van de overledenen.	van de nog onder behandeling geblevenen.
Stadsverband te Batavia	308	4 012	927	2 653	614	456	77.51	0.17	13.32
Idem te Samarang	246	2 440	..	2 114	312	260	78.70	11.01	0.69
Idem te Soerabaija	175	3 678	100	3 285	211	221	87.87	6.43	5.90
Chineesch hospitaal te Batavia	177	449	..	282	177	167	45.05	28.27	26.68
Idem te Samarang	50	90	..	78	9	53	55.71	6.43	37.86
Totalen	956	10 608	1 033	8 412	1 053	1 157	70.20	9.91	10.89

Met de oprichting van nieuwe gebouwen ten dienste der in 't vorig verslag (blz. 133) bedoelde uitbreiding van het stadsverband te Batavia werd in December 1894 door den aannemer begonnen.

Als groote gestichten zijn ook aan te merken de barriberri-hospitalen te Buitenzorg en Oeloe Limau Manis nabij Padang. Over de verpleegsterkte aldaar vindt men opgaven in noot 1 op blz. 85 hiervóór. Aan eerstgenoemd hospitaal werden in 1894 nogmaals twee loodsen, in semi-permanenten bouwtrant, toegevoegd, elk voor 100 lijders. De verpleegruimte bestaat nu uit 9 dergelijke semi-permanente loodsen en verder uit een 7-tal geheel bamboezen loodsen, die geleidelijk naar behoefte later verbouwd zullen worden.

Het te Soerabaija aan de Oedjoeng gebouwde hospitaal voor besmettelijke ziekten, hoofdzakelijk ter opneming van choleralijders die van boord der schepen geëvacueerd worden, kwam voor gebruik gereed. De behandeling der op te nemen lijders is, onder toezicht van den oudst aanwezenden officier van gezondheid van het wachtschip ter plaatse (die daarvoor eene vaste maandelijksche toelage geniet), opgedragen aan een beurtelings bij dit lazareth te detacheeren dokter-djawa van het stadsverband. Voor de oprichting van een cholera-hospitaal te Olehleh (Atjeh) werd f 8710 beschikbaar gesteld.

Van het gesticht voor lepralijders te Pelantoengan (Samarang) maakten in 1894 in 't geheel 33 lijders gebruik (daaronder 23 Europeanen), van wie er 2 overleden en 6 op verzoek ontslagen werden. Talrijker waren de te Lonno (Djokjokarta) en Wangkoeng (Soerakarta) verpleegde lepralijders, wier aantal respectievelijk 332 en 195 bedroeg, waarvan er bij het eind van het jaar nog 54 en 99 aanwezig waren, daar er te Lonno niet minder dan 240 na korter of langer verblijf het gesticht verlieten en 38 overleden, en te Wangkoeng 96 uit de sterkte werden afgevoerd (27 als hersteld, 30 als geëvacueerd en 39 wegens overlijden). In het leprozengesticht te Kemang Pampang (Palembang) bleef het aantal verpleegden, als in 1893, 22 bedragen. Over het te Medan (Oostkust van Sumatra) bestaande particuliere leprozen-asyl is gehandeld in de op blz. 142 hiervóór bedoelde bijlage BB van dit verslag.

Met betrekking tot de voor betalende lijders ingerichte particuliere gezondheidsetablissementen te Sindanglaija en Soekaboemi (Preanger Regentschappen) en dat te Tosari-Poespo (Pasoeroean) valt te verwijzen naar het medegedeelde in 't vorig verslag (blz. 133/134); zie ook noot 1 op blz. 50 hiervóór.

Krankzinnigenwezen. In den loop van 1895 is de Gouverneur-Generaal door het Opperbestuur gemachtigd om, behoudens inachtneming van eenige ten aanzien van het ontwerp gerezen opmerkingen, over te gaan tot de vaststelling van het in 't vorig verslag (blz. 134) bedoelde concept-reglement op het krankzinnigenwezen in Nederlandsch-Indië. Bij de alzoo eerlang te verwachten uitvaardiging van het reglement zullen tegelijk worden afgekondigd eenige in het reglement op de Indische rechterlijke organisatie en in het Indisch Burgerlijk Wetboek bij Koninklijk besluit aangebrachte wijzigingen, die, met nog andere door den Gouverneur-Generaal in reglementen op het rechtswezen te brengen veranderingen, van de in het leven te roepen volledige regeling van het onderwerp het gevolg moeten zijn.

In het centrale gesticht voor krankzinnigen te Buitenzorg en in de twee hulpgestichten te Samarang en Soerabaija was bij het einde der jaren 1893 en 1894 het volgende aantal patiënten opgenomen (mannen en vrouwen zijn daarbij te zamen gerekend, doch

het aantal der laatsten is tusschen haakjes vermeld):

	Buitenzorg.	Samarang.	Soerabaja.	Totalen.
Ult. 1893	a) 357 (120)	112 (31)	120 (33)	589 (184)
Ult. 1894	b) 349 (114)	112 (30)	126 (35)	587 (179)

a) Van de 237 mannen werden er in de 2de klasse verpleegd 11, in de 3de klasse 89 en in de 4de klasse 137. Wat de 120 vrouwen betreft, was deze verdeeling 5, 30 en 85. Ten aanzien van de patiënten in de hulpgestichten is zoodanige verdeeling in de hier te lande ontvangen opgaven niet bekend gesteld (ook niet in die over 1894).

b) Van de 235 mannen werden er in de 2de klasse verpleegd 12, in de 3de klasse 87 en in de 4de klasse 136. Wat de 114 vrouwen aangaat, was deze verdeeling 6, 29 en 79.

Daar voor Europeesche krankzinnigen nog steeds geen voldoende verpleegruimte in de gestichten aanwezig was, en in het begin van 1894 ten behoeve van een tiental zoodanige lijders aanvragen om plaatsing [1]) moesten worden afgewezen, werden binnen de enceinte van de inrichting te Buitenzorg twee semi-permanente paviljoens, elk uit drie zaaltjes bestaande, gebouwd. Deze paviljoens werden in het begin van 1895 betrokken door de in het gesticht aanwezige half-rustige inlandsche vrouwen, die nog steeds een der voor Europeesche lijders bestemde paviljoens bewoonden. Door deze regeling zijn nu 30 plaatsen voor lijders van laatstbedoelden landaard beschikbaar gekomen.

De vraag, op welke wijze, bij verdere uitbreiding der gestichten, langs den meest doelmatigen weg in de geneeskundige verzorging van krankzinnigen, vooral van inlanders [2]), ware te voorzien, is in Indië nog in behandeling.

Voor elk der hooger vermelde drie gestichten afzonderlijk kunnen de onder de patiënten in 1894 voorgekomen mutatiën, zoomede hun landaard, blijken uit bijlage FF hierachter. In totaal waren de cijfers per landaard als volgt (de vrouwelijke patiënten zijn weder tusschen haakjes vermeld):

	Europeanen.	Inlanders.	Chineezen, Arabieren en Indo-Afrikanen.	Totalen.
Aanwezig op ult. 1893	198 (39)	345 (137)	46 (8)	589 (184)
" " 1894	204 (42)	344 (131)	39 (6)	587 (179)
In 1894: bijgekomen	87 (9)	55 (17)	"	c) 62 (26)
In 1894: ontslagen als hersteld of verbeterd	9 (2)	33 (14)	2 (..)	44 (16)
In 1894: ontslagen, doch niet verbeterd	"	1 (1)	"	1 (1)
In 1894: overleden	12 (4)	22 (8)	5 (2)	b) 30 (14)
	21 (6)	56 (23)	7 (2)	84 (31)
welke mutatiën beliepen in 1893:				
bijgekomen	27 (6)	100 (44)	9 (..)	c) 136 (50)
ontslagen als hersteld of verbeterd	17 (4)	40 (18)	1 (1)	58 (23)
overleden	7 (3)	37 (19)	11 (..)	d) 55 (22)
	24 (7)	77 (37)	12 (1)	113 (45)

a) Hiervan werden er in het gesticht te Buitenzorg opgenomen 40, waarbij niet gerekend 1 patient, geëvacueerd uit het gesticht te Samarang. Van bedoelde 40 nieuwe lijders waren er tijdens hunne opneming 18 langer dan een jaar, 17 sedert 3 tot 12 maanden en 5 minder dan 3 maanden krankzinnig. Nopens de beide andere gestichten zijn dergelijke opgaven niet verstrekt.

b) Hiervan 25 in het gesticht te Buitenzorg (waarvan 12 aan berriberri), 0 in het gesticht te Samarang, en 8 in het gesticht te Soerabaja (onder welke laatsten 2 aan berriberri).

c) Hiervan werden er in het gesticht te Buitenzorg opgenomen 104, waarbij niet gerekend is 1 patient, geëvacueerd uit het gesticht te Samarang. Van deze 105 „bijgekomen" lijders waren er tijdens hunne opneming 5 sedert hunne vroegste jeugd, 37 langer dan een jaar, 36 sedert 3 tot 12 maanden en 9 minder dan 3 maanden krankzinnig. Van de 18 overigen was de duur hunner krankzinnigheid vóór de opneming niet bekend. Nopens de beide andere gestichten zijn dergelijke opgaven niet verstrekt.

d) Hiervan 41 in het gesticht te Buitenzorg (waarvan 16 aan berriberri), 5 in het gesticht te Samarang en 9 in het gesticht te Soerabaja (onder welke laatsten 4 aan berriberri).

Voor nuttige afleiding en verschillende werkzaamheden werd ook in 1894 in alle drie gestichten zoo goed mogelijk zorg gedragen.

[1]) Onder de bescheiden, die bij aanvragen om opneming van lijders moeten worden overgelegd, behoort o. a. een staat volgens een voorgeschreven model, waarin met betrekking tot den patiënt een aantal vragen moeten worden beantwoord, o. a. ook betreffende den duur, de voornaamste verschijnselen, de vermoedelijke oorzaken, enz., zijner krankzinnigheid. In Maart 1895 (Indisch Staatsblad n°. 58) is voor dezen staat een inlichtingen een nieuw model ingevoerd.

[2]) Nopens het aantal niet in eigenlijke krankzinnigengestichten verpleegde inlandsche patiënten van dezen aard zijn alleen opgaven ontvangen wat betreft het zoogenaamd Chineesch hospitaal te Batavia. Onder de daar verpleegden telde men op ult. 1894 42 krankzinnige inlanders (22 mannen en 20 vrouwen).

Tot de verpleegden in het particuliere „Immigranten-asyl" te Medan, ter Oostkust van Sumatra, behooren mede krankzinnigen; zie daaromtrent bijlage BB hierachter.

Blijkens de dienaangaande ingediende opgaven beliep in het gesticht te Buitenzorg gemiddeld per maand het aantal mannelijke patiënten 102 Europeanen en 134 niet-Europeanen, van wie er gemiddeld respectievelijk 22 en 97 met verschillenden arbeid werden bezig gehouden, en wel de Europeesche mannelijke patiënten voornamelijk met houtzagen, huiswerk, schrijfwerk en in de smederij en koperslagerij, de inlandsche mannelijke patiënten meerendeels met veld- en tuinarbeid, namelijk 68 van de 97. (Bij het gesticht behooren — zie vorig verslag, blz. 134, — 30 bouws rijstvelden en koffietuinen.) Van de 34 Europeesche en 80 niet-Europeesche vrouwelijke patiënten, welke het gesticht gemiddeld per maand telde, waren er gemiddeld respectievelijk 17 en 55 werkzaam, waarvan 11 en 18 als naaisters. Verder werd het grootste gedeelte der inlandsche vrouwelijke patiënten bezig gehouden in de keuken en met tuin- en veldwerk, sommigen tevens met huis- en buitenwerk alsmede in de waschinrichting.

De kosten der drie gestichten bedroegen over 1894 f 282 154 (namelijk wegens traktementen enz. van het personeel f 126 005 en wegens kleeding, voeding, enz. der krankzinnigen f 156 149). De ontvangsten wegens verpleeggelden van betalende patiënten beliepen in 1894 f 34 479.

Vaccine. Ter aanvulling van vroegere wenken van dien aard (Bijblad op het Indisch Staatsblad n°. 2253) werd bij eene circulaire van den waarnemenden directeur van onderwijs, eeredienst en nijverheid dd. 28 Maart 1895 nader in het licht gesteld, dat en hoe er voor te waken is om, bij het uitbreken van de pokziekte in eenig vaccinedistrict, de geregelde voortzetting van den gewonen vaccinedienst geen stremming te doen ondervinden door de bemoeiingen, die dan van den vaccinateur gevorderd worden voor het vaccineeren en revaccineeren in de onmiddellijke omgeving van de aangetaste plaats.

Onder het in de verschillende gewesten geplaatste (inlandsche) vaccinateurs-personeel, ten getale van omstreeks 380 personen (daaronder ook eenige hulpvaccinateurs en bezoldigde élèves, doch niet de 21 vaccinateurs in dienst van de vorstenbesturen van Soerakarta en Djokjokarta), kwamen gedurende 1894 16 vacatures voor (3 door overlijden en 13 door ontslag wegens gevorderden leeftijd, ziekte of andere redenen). Deze vacatures konden, op 1 na, alle nog in den loop van het jaar worden aangevuld, hetgeen mede het geval was met de 2 op ult. 1893 nog niet vervulde plaatsen.

Van de 14 tijdelijk in dienst gestelde hulpvaccinateurs, die op Madura werkzaam waren tot het doen van revaccinatiën op groote schaal (zie vorig verslag, blz. 135), kon wegens gedeeltelijke beëindiging hunner werkzaamheden (waarbij het inlandsch bestuur belangstellende medewerking verleende) met ult. October 1894 de helft weder buiten dienst worden gesteld. Vier van deze tijdelijke hulpvaccinateurs vonden een voorloopig emplooi op het eiland Lombok tot tegengang van de verspreiding westwaarts der in Oost-Lombok uitgebroken pokken-epidemie (verg. bla. 36 hiervóór).

In verband met de definitieve indienststelling van een afzonderlijken vaccinateur voor West-Boeroe (zie vorig verslag, blz. 135) werd bij gouvernementsbesluit dd. 24 Augustus 1894 n° 7 de indeeling van het vaccinegebied der residentie Amboina gewijzigd en het aantal vaccinedistricten aldaar van 11 op 12 gebracht. Ten behoeve van de onderafdeeling Ceramlaut en Goram (afdeeling Banda), behoorende tot die gedeelten van het gewest, waar de vaccine nog niet is ingevoerd, werd bij gouvernementsbesluit dd. 25 October 1894 n°. 45, vooralsnog bij wijze van tweejarige proef, mede een vaccinateur toegestaan.

Over de laatste vijf jaren wijst de statistiek der verrichte vaccinatiën en revaccinatiën, afzonderlijk voor Java en Madura en voor de buitenbezittingen, de navolgende uitkomsten aan:

Jaren.	Java en Madura.				Buitenbezittingen.			
	Aantal vaccinatiën.	Waarvan geslaagd.	Aantal revaccinatiën.	Waarvan geslaagd.	Aantal vaccinatiën.	Waarvan geslaagd.	Aantal revaccinatiën.	Waarvan geslaagd.
1890 a)	664 242	1 : 1.11	453 878	1 : 1.62	119 878	1 : 1.22	116 803	1 : 2.95
1891	648 273	1 : 1.16	556 519	1 : 1.69	111 086	1 : 1.25	105 585	1 : 2.31
1892 b)	649 857	1 : 1.11	641 968	1 : 1.48	106 601	1 : 2.50	84 503	1 : 2.84
1893	652 640	1 : 1.11	1 004 298	1 : 1.50	148 524	1 : 1.25	97 629	1 : 2.13
1894 c)	694 574	1 : 1.10	881 220	1 : 1.58	120 938	1 : 2.25	176 918	1 : 1.94

a) Van Amboina werden geen volledige gegevens ontvangen.

b) Uit de residentiën Palembang en Sumatra's Oostkust ontbreken de opgaven.

c) Als voren alleen wat de residentie Palembang betreft.

Het te Weltevreden (Batavia) bestaande parc-vaccinogène bleek bij voortduring geheel aan het doel te beantwoorden. Het jaarverslag der inrichting, dat geregeld wordt opgenomen in het Geneeskundig Tijdschrift voor Nederlandsch-Indië, is over 1894, voor zoover hier te lande bekend, nog niet verschenen (dat over 1893 is te vinden op blz. 344—353 van deel XXXIV van genoemd Tijdschrift).

Onder het beheer van den directeur van het parc-vaccinogène, dr. L. I. EILERTS DE HAAN, en zonder uitbreiding van geneeskundig personeel, is thans daaraan ook verbonden eene inrichting tot het verleenen van geneeskundige behandeling tegen de gevolgen van dollehondsbeet. Nadat in de eerste helft van 1895 genoemde geneesheer voor zijne nieuwe werkzaamheden geheel was voorbereid (zie vorig verslag, blz. 135), de gebouwen gereed gekomen en in gebruik genomen waren en men over de noodige stof voor de Pasteur'sche inentingen beschikken kon, werd bij gouvernementsbesluit dd. 16 Juli 1895 n°. 15, gedeeltelijk opgenomen in Indisch Staatsblad n°. 148, het »Institnut Pasteur" te Weltevreden (Batavia) op den boven aangeduiden voet in het leven geroepen en werden de vaste jaarlijksche uitgaven voor de inrichting toegestaan. Met betrekking tot het toezicht over de inrichting en het beheer en de administratie daarvan werden mutatis mutandis van toepassing verklaard de art. 2, 3, 9 en 10 van het reglement voor het parc-vaccinogène (Bijblad op het Indisch Staatsblad n°. 4733), terwijl voorts bepalingen werden vastgesteld aangaande het erlangen van geneeskundige behandeling aan het Instituut. Ingevolge die bepalingen heeft ieder persoon, ongeacht zijn landaard of maatschappelijke positie, die door eenig dol dier of mensch gebeten is, aanspraak om kosteloos aan het Instituut Pasteur behandeld te worden, mits op vertoon van eene schriftelijke verklaring (af te geven door een bevoegden Europeeschen geneeskundige, paardenarts of veearts, of — bij gemis van dezen — door een inlandschen geneeskundige of veearts, dan wel, wanneer ook dezen niet aanwezig zijn, door de hoogste ter plaatse gevestigde civiele autoriteit), waaruit met voldoende zekerheid het bestaan van dollehondsbeet blijkt. Over de geldigheid dezer schriftelijke verklaring — welke zooveel mogelijk vergezeld moet gaan van een staat, behelzende de beantwoording van een aantal voorgeschreven vragen met betrekking tot den lijder — en over de noodzakelijkheid tot het instellen van geneeskundige behandeling oordeelt uitsluitend de directeur van het Instituut. In dringende gevallen is deze bevoegd ook personen zonder schriftelijke verklaring in behandeling te nemen, wanneer de hem medegedeelde of bekende omstandigheden daartoe aanleiding geven.[1]) Behoeftigen (als zoodanig, waar het Europeanen en met hen gelijkgestelden geldt, alleen aan te merken zij die in de termen vallen van Indisch Staatsblad 1867 n°. 172), voor wie eene schriftelijke verklaring als de bedoelde is afgegeven, kunnen, ter erlanging van geneeskundige behandeling in het Instituut, op 's lands kosten worden vervoerd naar Weltevreden, en terug naar de plaats hunner herkomst, mits op de minst kostbare wijze, ter beoordeeling van het betrokken hoofd van gewestelijk of plaatselijk bestuur. Ter begeleiding van behoeftige jeugdige kinderen kan, zoo noodig, op dezelfde wijze ook aan een der familiebetrekkingen van de lijders, of aan een ander door het bestuur als geleide aan te wijzen vertrouwbaar persoon, overtocht voor rekening van den lande worden verleend. De op 's lands kosten naar Weltevreden opgezonden lijders van Europeeschen en daarmede gelijkgestelden landaard komen in aanmerking om, zoolang hunne behandeling duurt, in het groot militair hospitaal als behoeftigen te worden opgenomen; aan inlanders en met hen gelijkgestelden wordt huisvesting en verpleging verleend in het stadsverband of het Chineesch hospitaal te Batavia naar gelang van hun landaard. De hoofden van gewestelijk en plaatselijk bestuur hebben te zorgen dat het vervoer der op 's lands kosten naar het Instituut over te brengen personen zooveel mogelijk worde bespoedigd; zij voorzien hen, voor zooveel noodig, van een schriftelijk bewijs ter erlanging van vrij transport door andere gewesten. In eene slotbepaling wordt overigens voorgeschreven dat de hoofden van plaatselijk bestuur, op aanvraag van den directeur van het Instituut, inlichtingen hebben te geven omtrent den gezondheidstoestand van bij de inrichting in behandeling geweest zijnde personen.

[1]) O. a. wanneer zich lijders van vreemde nationaliteit (bijv. uit de Straits-Settlements of Australië) mochten aanmelden, voor wie in sommige gevallen Batavia eer bereikbaar is dan Saigon (Cochin-China), waar — zooals bekend — ook een Instituut Pasteur gevestigd is. Van de opening der inrichting te Weltevreden, en van de gelegenheid welke zij aanbiedt tot kostelooze behandeling van slachtoffers van dollehondsbeet zoowel aan Nederlandsch-Indische ingezetenen als aan vreemdelingen die er prijs op stellen, werd van de zijde der Indische Regeering mededeeling gedaan aan den Britschen consul te Batavia.

L. Departement der burgerlijke openbare werken.

1. OPENBARE WERKEN IN HET ALGEMEEN.

Jaarverslag. Van het technisch »Verslag over de burgerlijke openbare werken in Nederlandsch-Indië" verscheen de tweede jaargang (1893) in Mei jl., terwijl de derde (1894) thans hier te lande ter perse is. De in den eersten jaargang met de beschrijving van de bevloeiing uit de Pamali-rivier (Oost-Brebes, residentie Tagal) begonnen reeks van verhandelingen over alle reeds uitgevoerde of in uitvoering zijnde irrigatie-werken wordt in den tweeden voortgezet met de beschrijving van de bevloeiing van de landstreek tusschen de Babakan- en Losari-rivieren (West-Brebes), en in den derden met die van de irrigatie uit de Pekalen-rivier (Probolinggo) en van de Tjibea-vlakte (Preanger Regentschappen). Aan laatstbedoelden jaargang zijn tevens als bijlagen toegevoegd: 1° een register van alle tot en met het einde van 1894 voor huishoudelijke of industrieele doeleinden of voor bevloeiingen aan particulieren verleende vergunningen (voor zooveel nog van kracht) tot het aftappen van water uit rivieren, bronnen of leidingen, welke den Staat hetzij als openbaar, hetzij als privaat domein toebehooren (zie overigens lager onder »*Vergunningen tot watergebruik*"), en 2°. eene beschrijving van de uitkomsten van de in 1893/94, in verschillende streken waar de teelt van suikerriet plaats vindt, door ingenieurs der burgerlijke openbare werken genomen proeven om de hoeveelheid water te kennen, welke voor bedoelde cultuur (die steeds kunstmatigen toevoer van water vordert) noodig is. Omtrent dit punt, waarvan de kennis bij het ontwerpen en exploiteeren van bevloeiingswerken van groot belang is, bestonden tot dusver geen vertrouwbare gegevens.

Technisch personeel. Het door de formatie van het technisch personeel der burgerlijke openbare werken in Nederlandsch-Indië gevorderd aantal van 62 hoofd- en verdere ingenieurs, 23 architecten en 159 opzichters was, volgens de op ult. April jl. afgesloten opgaven betreffende de samenstelling en distributie van dat personeel, op dien datum, op 3 ingenieurs na, compleet. Wat het boven de formatie gevoerd wordend personeel betreft, werd dat bij de werken en opnemingen ter verbetering van de bevloeiing en afwatering van de Solo-vallei sedert ult. April 1894 uitgebreid met 1 ingenieur en 4 opzichters, terwijl bovendien, als gevolg van de samensmelting met deze werken van dat betreffende den aanleg van een dam van Oedjong Piring naar het Djamoean-rif, aan bedoeld personeel nog werden toegevoegd de bij laatstgenoemd werk gedetacheerde ingenieur en opzichter. Voorts werd een opzichter boven de formatie geplaatst bij den aanleg van de spoorweglijn Probolinggo-Panaroekan, doch daarentegen werden de beide opzichters, die bij den aanleg van de lijn Preanger-Tjilatjap waren gedetacheerd, wegens den afloop van dat werk weder in den gewonen dienst opgenomen. Ten gevolge van een en ander waren op ult. April 1895 boven de formatie in dienst 17 ingenieurs en 31 opzichters, zijnde 1 ingenieur en 3 opzichters meer dan op ult. April 1894.

Met betrekking tot de tewerkstelling van het ingenieurs- en overig technisch personeel van den waterstaat en de burgerlijke openbare werken in Indië was op ult. April 1895 de toestand als volgt:

INDEELING.	Hoofd- en verdere ingenieurs.	Architecten en opzichters.	Te zamen.
I. Algemeene dienst.			
A. Technisch personeel bij het departement	6	1	7
B. Waterstaatsafdeelingen: chefs	5	a) 4	9
B. Waterstaatsafdeelingen: toegevoegd personeel voor werken, behoorende tot den algemeenen dienst	35	28	63
C. Technisch waterbeheer in de residentiën Banjoemas en Bagelen (Irrigatie-afdeeling Serajoe)	2	4	b) 6
Transporteeren.	48	37	85

INDEELING.	Hoofd- en verdere ingenieurs.	Architecten en opzichters.	Te zamen.
Per transport.	48	37	85
II Gewestelijke dienst			
A. GEWESTEN DIE TOT EENE WATERSTAATSAFDEELING BEHOOREN.			
1ste afdeeling.			
Bantam	»	6	6
Batavia	3	6	9
Krawang	»	1	1
Preanger Regentschappen	1	7	8
Lampongsche Districten	»	1	1
2de afdeeling.			
Cheribon	»	6	6
Tagal.	»	5	3
Pekalongan.	»	4	4
Banjoemas	»	6	6
Bagelen	»	5	3
3de afdeeling.			
Samarang	3	7	9
Kadoe	»	4	4
Soerakarta.	»	1	1
Djokjokarta	»	1	1
Japara	»	4	4
Rembang	»	5	8
4de afdeeling.			
Soerabaja.	3	c) 9	c) 13
Kediri	»	4	4
Madioen	»	5	5
Madura	»	4	4
5de afdeeling.			
Pasoeroean.	»	5	5
Probolinggo	»	4	4
Bezoeki	»	5	5
Bali en Lombok.	»	3	3
B. GEWESTEN DIE NIET TOT EENE WATERSTAATSAFDEELING BEHOOREN.			
Sumatra's Westkust	1	11	13
Atjeh en onderhoorigheden	»	1	1
Benkoelen	»	3	2
Palembang	»	4	4
Sumatra's Oostkust.	1	5	6
Riouw	»	1	1
Banka	»	1	1
Billiton	»	»	»
Westerafdeeling van Borneo	»	2	2
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	»	3	3
Celebes en onderhoorigheden.	»	3	3
Menado.	»	2	3
Amboina	»	3	2
Ternate.	»	1	1
Timor	»	1	1
Totaal van het personeel in vasten dienst.	59	d) 183	241
Bovendien waren boven de formatie in dienst:			
Voor het doen van opnemingen en het maken van ontwerpen ten behoeve van irrigatiën uit de Progo-rivier (residentie Djokjokarta)	2	»	3
Voor werken en opnemingen ter verbetering van de bevloeiing en afwatering van de Solo-vallei (zie hiervóór)	10	14	24
Proef-irrigatieafdeeling Serang	3	8	e) 8
Proef-irrigatie-afdeeling Brantas.	3	10	13
Bij den aanleg van staatsspoorwegen	»	1	f) 1
Totaal boven de formatie in dienst.	17	31	48

a) In de 1ste, 2de, 3de en 4de waterstaatsafdeeling is een opzichter aan den chef toegevoegd.

b) Dit personeel behoort mede tot den algemeenen dienst, doch wordt hier afzonderlijk vermeld, omdat het niet onder de rechtstreeksche bevelen van den afdeelings-chef staat.

c) Hieronder 1 opzichter, niet behoorende tot den gewestelijken waterstaatsdienst, maar onder de bevelen van den directeur van het marine-etablissement belast met het onderhoud en de herstelling van de gebouwen en werken dier inrichting. (verg. vorig verslag, blz. 135).

d) Namelijk 23 architecten en 159 opzichters.

e) De proef met de hierbedoelde irrigatie-afdeelingen zal voorloopig nog worden voortgezet.

f) Deze opzichter is geplaatst bij den aanleg van de spoorweglijn Probolinggo-Pasaroekan.

Over de vraag in hoever in gewesten waar voor het burgerlijk bouwdepartement en voor de militaire genie niet veel te doen valt, met name in het meerendeel der buitenbezittingen, tot eene samenvoeging van beide diensten ware over te gaan, is nader met het Indisch Bestuur in overleg getreden, ook naar aanleiding van het rapport der — in Juli jl. ontbonden — commissie hier te lande, van welke sprake is in 's vorig verslag (blz. 71).

Gedurende het tijdvak van 1 Mei 1894 tot ult. April 1895 werden, ter aanvulling van vacatures onder het personeel der burgerlijke openbare werken, 6 ingenieurs in dienst genomen, namelijk 3 die suppletoir voor 1894 waren aangevraagd, en 3, uitgezonden ter voldoening aan de aanvraag voor 1895. De op laatstgenoemden datum onaangevulde 3 ingenieurs-plaatsen werden opengehouden voor van buitenlandsch verlof terugverwachte ingenieurs.

In de vacatures in den rang van architect en van opzichter werd geregeld voorzien. Behalve de reeds op ult. April 1894 aanwezige 7 candidaten, die op eene plaatsing als opzichter wachtten (zie vorig verslag, blz. 135), kwamen in den loop van 1894 nog 18 personen voor zoodanige plaatsing beschikbaar, namelijk 16, die in het voorjaar van 1894 slaagden in het in Indië gehouden opzichters-examen, en 2 zich in 1894 in Indië voor plaatsing aangemeld hebbende candidaten, die in het bezit waren van het diploma voor opzichter bij den rijkswaterstaat in Nederland. Van die 25 candidaten overleed er één, terwijl er gedurende het thans besproken tijdvak 7 als opzichter werden geplaatst, zoodat op ult. April 1895 nog 17 op plaatsing wachtten.

Met de functiën van landmeter waren in 1894 15 waterstaatsambtenaren belast, zijnde 2 meer dan in 1893.

Als tijdelijke opzichters (werkbazen) waren in 1894 112 personen gedurende het geheele jaar in dienst (zijnde 19 minder dan in 1893) en bovendien een niet opgegeven aantal gezamenlijk gedurende 426 maanden, hetgeen neerkomt op 35 personen gedurende een vol jaar (over 1893 beliep dit laatste aantal 31).

Uitvoering van werken. Met verwijzing naar de in bijlage GG hierachter voorkomende opgaaf van de in 1894 vanwege het bouwdepartement uitgevoerde vernieuwingen en nieuwe werken, volgt hieronder een globaal overzicht van de verwerkte sommen, ook die voor gewoon onderhoud en herstelling, waarbij ter vergelijking tevens zijn opgenomen de gelijksoortige opgaven van 1893. (In afwijking van de opgaven in de aangehaalde bijlage, is in onderstaand overzicht *niet* medegerekend het geldswaardig bedrag der uit 's lands voorraad verbruikte materialen.)

OMSCHRIJVING DER WERKEN.	1893 a).		1894 c).	
	Toegestane sommen.	Verwerkte sommen (verbeterde cijfers).	Toegestane sommen.	Verwerkte sommen (voorloopige cijfers).
I. Voor gewoon onderhoud en herstelling:				
Gebouwen onder burgerlijk beheer.	f 896 950	f 814 027	f 900 000	f 888 760
Bevloeiings- en afwateringswerken.	348 500	343 010	290 000	386 067
Bruggen, wegen en andere waterstaatswerken	1 708 500	1 707 836	1 900 000	1 655 427
Te zamen	f 2 946 950	f 2 864 873	f 2 790 000	f 2 930 254
II. Voor vernieuwingen en nieuwe werken:				
Gebouwen onder burgerlijk beheer.	f 1 648 050	f 1 341 587	f 1 560 000	f 1 349 029
Bevloeiings- en afwateringswerken.	b) 3 943 500	b) 1 724 146	3 150 000	2 730 340
Bruggen, wegen en andere waterstaatswerken	1 478 000	1 257 740	1 583 000	1 820 613
Te zamen	b) f 8 069 550	b) f 4 323 473	f 8 293 000	f 5 899 983

OMSCHRIJVING DER WERKEN	1893 a)		1894 a).	
	Toegestane sommen.	Verwerkte sommen (verbeterde cijfers).	Toegestane sommen.	Verwerkte sommen (voorloopige cijfers).
Alzoo voor I en II te samen:				
Gebouwen onder burgerlijk beheer.	f 2 545 000	f 2 155 814	f 2 460 000	f 2 237 789
Bevloeiings- en afwateringswerken.	3 287 000	2 067 156	5 440 000	3 116 407
Bruggen, wegen en andere waterstaatswerken	3 186 500	2 965 576	3 183 000	3 278 046
Totalen	f 9 018 500	f 7 188 546	f 11083000	f 8 630 242
Voor de (in afzonderlijke begrootingsposten begrepen) werken ten behoeve van de vaarwaters in straat Madura	1 445 500	c) 854 449	1 283 000	c) 836 716
Totaal-generaal. .	f10464 000	d) f 8 042 795	f 12366000	d) f 9 466 958

a) In dit overzicht zijn niet begrepen de uit het exedent van het hoofdgeld van heerendienstplichtigen bekostigde werken, ondernomen in het belang der inlandsche bevolking, waaromtrent bijlage Q van dit verslag eenige opgaven bevat.

b) Hierbij is geen rekening gehouden met de tusschentijds — bij de wet van 23 Juni 1893 (Indisch Staatsblad n°. 213) — voor 1893 toegestane uitgaaf van f 1 500 000, als eerste termijn voor de werken in de Solo-vallei. Deze opmerking geldt ook voor de kolom „Verwerkte sommen".

c) Aan de werken in het Westgat werd ten koste gelegd in 1893 f 407 363 en in 1894 f 382 798 en aan de werken in het Oostgat achtereenvolgens f 447 086 en f 453 918.

d) Bovendien werd in 1893 f 469 963 (verbeterde opgaaf) en in 1894 f 527 071 uitbetaald wegens koelieloonen ten behoeve van werken die eigenlijk in heerendienst behoorden te zijn uitgevoerd. Deze loonen kwamen namelijk ten laste van het departement van binnenlandsch bestuur.

In de Technische jaarverslagen over de burgerlijke openbare werken, van welke hiervóór sprake is, vindt men afzonderlijk opgegeven hoeveel in elk gewest door den gewestelijken waterstaatsdienst in het betrokken jaar werd verwerkt. Voor 1893 wordt daarvoor in totaal vermeld f 5 889 836, en voor 1894 f 6 380 391, waaronder ter zake van zoodanige minder belangrijke werken (meestal van inlandsche constructie of tijdelijken aard), welker uitvoering was opgedragen aan ambtenaren van het binnenlandsch bestuur, respectievelijk f 895 295 en f 899 631. Alleen voor Java en Madura waren de totalen f 4 631 784 en f 5 037 901, en de daaronder begrepen bedragen ter zake van door ambtenaren van het binnenlandsch bestuur uitgevoerde werken respectievelijk f 821 537 en f 808 596.

Het aantal op het werkplan voor 1894 afzonderlijk genoemde werken (vernieuwingen en nieuwe werken) bedroeg 889. In 1894 waren in 't geheel in uitvoering 1376 vernieuwingen en nieuwe werken, waaronder 534, waarop bij het werkplan niet was gerekend (o. a. 241 die reeds in 1893 hadden moeten zijn voltooid en 34 die door hoofden van gewestelijk bestuur op eigen gezag waren bevolen, meestal tot herstel van schade, veroorzaakt door rampen van hooger hand). Onder de 842 alzoo ingevolge het werkplan uitgevoerde vernieuwingen en nieuwe werken waren er 74, welke niet onder het eerstgenoemd getal van 889 zijn medegeteld, omdat zij betroffen eenige categorieën van werken, waarvoor op het werkplan globale posten zijn uitgetrokken

Van de gehouden 46 *openbare* aanbestedingen [1]) slaagden er slechts 21. Die werken, begroot op f 636 102, werden aangenomen voor f 618 417, namelijk 11 door Europeanen voor f 405 270, 7 door Chineezen voor f 196 591 en 3 door inlanders voor f 16 556. Onder de aangenomen werken waren de belangrijkste: de uitbreiding van het stadsverband te Glodok ter hoofdplaats Batavia (begroot op f 110 931 en aangenomen voor f 110 900); de bouw van eene centrale gevangenis voor vrouwen te Boeloe ter hoofdplaats Samarang (begroot op f 123 409 en aangenomen voor f 123 400) en het oprichten van een gebouw voor den raad van justitie ter hoofdplaats Soerabaja (begroot op f 122 770 en voor datzelfde bedrag aangenomen). [2])

[1]) Zie de halfjaarlijksche overzichten ter zake, gepubliceerd bij de n^os. van 24 Augustus 1894 en 1 Februari 1895 der Javasche Courant.

[2]) Bij de genoemde sommen zijn buiten aanmerking gelaten de kosten van eenige niet in den handel verkrijgbare, en daarom uit 's lands voorraad te verstrekken materialen.

Het stelsel van *onderhandsche* uitbesteding van onderdeelen van werken bleef met goed gevolg toegepast.

Het noodige werkvolk bij uitvoering van werken in eigen beheer werd in den regel zonder moeite verkregen.

Bij de uitvoering van openbare werken werd, waar dit doenlijk bleek, weder van de werkkrachten van veroordeelden tot dwangarbeid en van politioneel gestraften gebruik gemaakt. Volgens eene raming, gegrond op de van de hoofden van gewestelijk bestuur ontvangen gegevens, waaraan echter de opgaven uit 12 gewesten (Krawang, Tagal, Pekalongan, Probolinggo, Kadoe, Djokjokarta, Sumatra's Westkust, Banka, Billiton, Celebes, Amboina en Ternate) ontbraken, zou de geldswaarde van den door de bedoelde veroordeelden en gestraften gepresteerden arbeid over 1894 te stellen zijn op p. m. f 260 000 (f 190 000 bij werken voor gewoon onderhoud en herstelling en f 70 000 bij vernieuwingen en nieuwe werken). Verdeeld naar de soort der landswerken, dat is naar gelang de gestraften dienst presteerden ten behoeve van de werken aan gebouwen (civiele), ten behoeve van bevloeiingswerken, dan wel ten behoeve van aanleg en onderhoud van wegen, bruggen, enz., was de raming respectievelijk f 52 000, f 5000 en f 203 000, te zamen als zooveel f 260 000.

De aanschaffing van de voor de werken benoodigde materialen van inlandschen oorsprong, welke op dezelfde wijze als in vorige jaren geschiedde, gaf geen aanleiding tot moeielijkheden.

Vergunningen tot watergebruik. Tot het aftappen van water voor bevloeiingen, tot beweegkracht of voor huishoudelijke doeleinden uit den Staat toebehoorende rivieren, bronnen, leidingen, enz. behoeven eigenaren van gronden, opstalhouders, erfpachters en particuliere ondernemers, krachtens de tot dusver geldende bepalingen (zie o. a. n°. 3790 van het Bijblad op het Indisch Staatsblad), eene vergunning van den Gouverneur-Generaal, welke vergunningen in den regel tot wederopzeggens worden verleend. Onlangs (zie het gouvernementsbesluit dd. 10 September 1895 n°. 8, opgenomen in de Javasche Courant van den 17den dier maand) is echter eene regeling getroffen om de bemoeienis ten deze van het centraal gezag tot een minimum te beperken. In den regel zullen voortaan soortgelijke vergunningen tot watergebruik te verleenen zijn door den directeur der burgerlijke openbare werken, die daarbij echter aan zekere voorschriften is gebonden, ook wat betreft de hem tevens verleende bevoegdheid om door den Gouverneur-Generaal verleende vergunningen in te trekken of de daarbij gestelde voorwaarden te wijzigen of aan te vullen. Wat aangaat de in elk bijzonder geval aan de vergunning te verbinden speciale voorwaarden is genoemde departements-chef gehouden die, na raadpleging van het betrokken hoofd van gewestelijk bestuur, te regelen in overeenstemming met den directeur van binnenlandsch bestuur, terwijl, bij gemis aan overeenstemming, de beslissing van den Gouverneur-Generaal is in te roepen, welke beslissing mede vereischt wordt, indien tegen het verleenen van de vergunning bezwaren zijn aangevoerd, of indien, ten gevolge van de te verleenen vergunning, belangrijke wijzigingen in een bestaanden waterloop zullen worden gebracht. Overigens wijst het besluit de gevallen aan, waarin van de zijde van belanghebbenden beroep op den Gouverneur-Generaal is toegelaten.

II. Bijzonderheden nopens sommige werken.

Gebouwen. Van de 3 assistent-residentswoningen (alle in de buitenbezittingen) en de 11 controleurswoningen (4 op Java en Madura en 7 in de buitenbezittingen), welke op ult. 1893 in aanbouw waren (zie vorig verslag, blz 138), kwamen er in 1894 van de eerstbedoelde woningen 2 gereed en van de controleurswoningen 9 (de 4 op Java en Madura, benevens 5 van de 7 op de buitenbezittingen). Tevens werd een aanvang gemaakt met de vernieuwing van 2 assistent-residentswoningen (1 op Java en Madura en 1 in de buitenbezittingen) en met het bouwen van 4 controleurswoningen (alle in de buitenbezittingen), zoodat op ult. 1894 in het geheel in aanbouw bleven 3 assistent-residentswoningen (1 op Java en Madura en 2 in de buitenbezittingen) en 6 controleurswoningen (alle in de buitenbezittingen). De 6 op ult. 1893 onderhanden zijnde posthouderswoningen in de Molukken (zie vorig verslag, t. a. p.) waren op ult. 1894 nog niet opgeleverd. [3])

Voor eene opsomming van de verschillende andere categorieën

[3]) Gedurende 1894 waren niet in het bezit van eene landswoning en dus in het genot van huishuurindemniteit: 1 resident, 17 assistent-residenten, 64 controleurs, 9 regenten en 257 districtshoofden.

van civiele landsgebouwen, welke in 1894 in uitvoering waren (vernieuwingen en nieuwe werken), wordt kortheidshalve verwezen naar de reeds aangehaalde bijlage GG hierachter.

Hoeveel te dier zake verwerkt werd en hoeveel aan onderhoud en gewone herstellingen ten koste werd gelegd, is op blz. 153 hiervóór in totaal opgegeven. Hieronder volgt eene specificatie, verdeeld naar gelang van den aard der gebouwen.

	Vernieuwing en nieuwe werken. 1893.	1894.	Onderhoud en herstelling. 1893.	1894.
Woningen voor burgerlijk personeel	f 435 724	f 289 528	f 207 897	f 309 181
Bureelen en andere gebouwen voor den algemeenen dienst (waaronder de algemeene pakhuizen)	337 148	423 519	100 550	219 119
Gevangenissen	202 980	344 537	88 308	85 337
Kazernen en kampementen voor gewapende korpsen onder burgerlijk beheer	64 124	62 035	14 702	12 753
Gebouwen voor de koffie	28 848	42 431	48 136	47 017
Gebouwen voor de pandjesposterij	3 302	1 148	10 811	10 652
Gebouwen voor het zout	40 818	39 695	44 396	48 538
Schoolgebouwen voor Europeanen	126 900	84 775	30 330	38 638
Schoolgebouwen voor inlanders	8 858	15 609	21 362	30 239
Burgerlijke hospitalen	77 967	48 006	21 585	23 397
Brandspuithuizen, wachthuizen en mijlpalen	0 810	13 123	27 743	28 636
Bazaarloodsen	10 128	3 720	14 162	23 765
Militaire gebouwen en andere werken, tijdelijk onder burgerlijk beheer	"	"	5 998	3 384
Te zamen	f 1 341 567	f 1 349 029	f 614 027	f 868 700

Wegen, bruggen en duikers. Ten laste van het departement der burgerlijke openbare werken — dus zonder de uit bijdragen van dat van binnenlandsch bestuur (ten laste van het excedent hoofdgeld van heerendienstplichtigen) bestreden koelieloonen — werd in 1894 uitgegeven: voor het aanleggen van nieuwe wegen f 35 129, voor het verbeteren van bestaande wegen f 236 926, en voor het bouwen van nieuwe bruggen en duikers (daaronder ook vernieuwingen van dien aard) f 1 219 137, welke sommen over 1893 hadden bedragen f 9728, f 157 660 en f 1 203 905.

In aansluiting aan het in 't vorig verslag (blz. 139 en 140) medegedeelde omtrent den onderhanden of voorgenomen aanleg van nieuwe, of de verbetering en herstelling van bestaande wegen is over 1894, met verwijzing overigens naar bijlage GG hierachter, het volgende aan te teekenen.

In de residentie Batavia werd de groote postweg van Pesing tot aan de grens van het gewest verbeterd, terwijl een aanvang werd gemaakt met de verbetering van den weg van Meester Cornelis naar Bekassi.

In de residentie Preanger Regentschappen werd de nieuwe weg van Soemedang naar de grens van Cheribon in zoover voltooid, dat door het gereed komen van den in 't vorig verslag (blz. 139) bedoelden verbindingsweg de gemeenschap met de bestaande overvaart te Karang Samboeng werd verkregen. Het aanleggen van de zoogenaamde 1ste sectie, waarin de overbrugging van de Tjimanok en die van de Tjiloetoeng voorkomen, werd nog niet ter hand genomen, omdat eerst nader is te onderzoeken of de bezwaren aan de overvaart verbonden en de belangrijkheid van het verkeer tusschen beide gewesten de vrij hooge uitgaaf wel wettigen. Omtrent den nieuwen weg wordt gerapporteerd dat het berijden er van nog zwaar is en dat hij voorloopig veel onderhoud zal eischen, daar de volgens het ontwerp opgebrachte verharding niet zoo dik is als met het oog op den verschen ondergrond wenschelijk zou zijn geweest.

In de residentie Samarang werden de opnemingen voor het aanbrengen van verbeteringen in den weg van Ambarawa naar Magelang (Kadoe) voortgezet.

De in de residentie Japara verrichte voorloopige opneming voor het maken van een nieuwen verbindingsweg tusschen de afdeelingen Japara en Joana bracht aan 't licht dat het verbeteren van den bestaanden weg van Bandjaran over Keling naar de grens van Joana de voorkeur verdient. Voor die wegsverbetering zou in 1895 eene volledige opneming plaats vinden.

Bij gelegenheid van het aanbrengen van verbeteringen aan eenige wegen ter hoofdplaats Soerabaija, voor welk doel in 1894 een bedrag van f 51 000 werd besteed, werd eene proef genomen met het gebruik van asphalt als bindmiddel bij de verharding van wegen. Hoewel daarmede aanvankelijk goede resultaten werden verkregen, zal de proef, alvorens een definitief oordeel te kunnen uitspreken, nog dienen te worden voortgezet. In de afdeeling Grissee werd het verbeteren van de wegen van Melirang naar Bandoenglor, van Betoijo naar Soko en van Londjong naar Glagah voortgezet en beëindigd.

De onderhanden genomen wegsverbetering over den bergpas Radjegwesi in de residentie Pasoeroean was op ult. 1894 voor de helft gereed. Voor verdere verbetering van wegen in het district Tengger van dat gewest werden opnemingen gedaan.

In de residentie Probolinggo werd een aanvang gemaakt met den aanleg van een verbindingsweg van Pekalen met den grooten weg van Probolinggo naar Loemadjang.

Op Madura kwam men met het herstellen van de door golfslag beschadigde gedeelten van den weg van Kamal naar Kedoengdoeng en met het beschermen tegen golfslag van de talude van den grooten postweg tusschen Sampang en Pamakassan gereed.

Ter Sumatra's Westkust werd in 1894 de herstelling van den weg in de Aneikloof tusschen Padang Pandjang (Padangsche Bovenlanden) en Kajoetanam (Padangsche Benedenlanden) voltooid, evenals de nieuwe weg in de Padangsche Benedenlanden tusschen Loeboe Alang en Priaman. In de Padangsche Bovenlanden werd voortgewerkt aan den nieuwen weg tusschen de hoofdplaats Fort de Kock en Si Pisang en aan het verleggen van den weg tusschen Bondjol en Loeboe Sikaping, terwijl de herstelling van den weg van Fort de Kock naar Pajakombo werd aangevangen en voltooid. In de residentie Tapanoli kwam men gereed met de verlegging van het weggedeelte Sopotindjak-Boeloesama-Aik Nangali, zoomede met de herstellingen aan den weg van Loemoet naar Sitjindjak en aan den binnentransportweg van Kotta Gedang naar Toelang. Op het einde van 1894 waren eenige minder belangrijke wegsverbeteringen in uitvoering.

In Benkoelen werd met de verbetering van den militairen weg van de hoofdplaats naar Kepahiang (residentie Palembang) voortgegaan.

Voor het verbeteren van den weg van Telok Betong via Tandjong Karang naar het noorden (residentie Lampongsche Districten) werden de noodige fondsen beschikbaar gesteld, waarvan echter in 1894 slechts een klein gedeelte werd verwerkt.

In de residentie Oostkust van Sumatra werd een aanvang gemaakt met de verbetering van den weg van Stabat naar Tandjong Poera. De uitvoering van dat werk ondervond echter vertraging, doordien niet in voldoende mate over de werkkrachten van veroordeelden kon worden beschikt.

Ten behoeve van de nieuwe Europeesche wijk ter hoofdplaats Kotta Radja (gouvernement Atjeh en onderhoorigheden) werd een rijweg aangelegd.

In de residentie Menado werd begonnen met de verbreeding van het pad tusschen Limbotto en Kwaodang. Dit werk moest echter tijdelijk worden gestaakt, omdat de daaraan tewerkgestelde dwangarbeiders noodig waren voor de meer urgente verlegging van den weg, die van de hoofdplaats Gorontalo naar de reede leidt, welke weg door zware overstroomingen in Juli/Augustus 1894 (zie blz. 26 hiervóór) geheel was vernield.

In de verschillende gewesten was in 1894 onderhanden de vernieuwing van 1134 bruggen en duikers (hieronder begrepen de 176 werken van dien aard, die op ult. 1893 nog in uitvoering waren). Van deze 1134 vernieuwingswerken (227 meer dan in 1893) kwamen er 995 gereed (tegen 731 in 1893). Aan 435 bruggen en duikers, zijnde 88 minder dan in 1893, werden herstellingen verricht.

Voor de behoefte van 1894 waren uit Europa geëischt de ijzerwerken voor den bovenbouw van 7 vakwerkbruggen, die alle in dat jaar in Indië werden ontvangen.

Bevloeiings- en afwateringswerken. Het rapport van den ingenieur van den Indischen waterstaat P. GARNWIS PLAAT, betreffende het door hem ingesteld onderzoek aangaande den tegenwoordigen toestand van het irrigatiewezen in Noord-Italië en Spanje (zie vorig verslag, blz. 140), is in Augustus jl. bij de landsdrukkerij alhier van de pers gekomen en in den handel verkrijgbaar gesteld.

Door den daartoe aangewezen inspecteur der cultures is in Juni jl. voldaan aan de hem in Mei 1894 door de Indische Regeering verstrekte opdracht om, in overleg met een te dien einde gecommitteerden ingenieur van den waterstaat, een goed schema te ontwerpen betreffende de voortaan te volgen methode voor het verzamelen van gegevens ter aantooning van de oeconomische en

financieele resultaten van nieuwe groote irrigatiewerken op Java. Na ingewonnen advies van den directeur van binnenlandsch bestuur zijn de ontworpen voorschriften onlangs aan het oordeel van den Raad van Indië onderworpen.

Ook over 1894 bleef van de voor bevloeiings- (en afwaterings-) werken bij de begrooting toegestane sommen weder een aanzienlijk bedrag ongebruikt. Voor vernieuwingen en nieuwe werken van dien aard was onder art. 357 uitgetrokken f 5 150 000, en voor onderhoud en herstelling onder art. 355 f 290 000, een en ander ongerekend het geldswaardig bedrag der uit 's lands voorraad te verstrekken materialen. Volgens de voor dit verslag ontvangen opgaven moest, wanneer men het voor die verstrekkingen noodig geraamd bedrag medetelt, geacht worden te zijn toegestaan respectievelijk f 5 300 000 en f 356 000 en had men dus in totaal te beschikken over f 5 656 000. Intusschen werd slechts uitgegeven of verwerkt: in Indië f 3 212 026 en in Nederland (voor uitzendingen enz. speciaal ten behoeve van de werken in de Solo-vallei) f 904 243, te zamen f 4 116 269, of f 1 539 731 minder dan bij de begrooting was toegestaan. De toegestane en de verbruikte bedragen zijn te splitsen als volgt:

	Toegestaan (als boven).	Verbruikt: voor opneming, enz.	Verbruikt: voor uitvoering.	Verbruikt: Te zamen.
I. Voortzetting van 15 in 1893 of vroeger onderhanden genomen groote bevloeiings- (en afwaterings)- werken	f 5 000 000	f 122 046	f a) 3 375 089	f 3 497 130
II. Opneming, enz. ten behoeve van nog niet geautoriseerde werken van dien aard	100 000	54 596	13 015	67 611
III. Uitvoering van kleinere bevloeiingswerken (aanleg, vernieuwing en herstelling) . .	200 000	"	b) 147 030	147 030
	f 5 300 000	f 206 642	f 3 535 940	f 3 742 582
IV. Gewoon onderhoud aan bevloeiings- (en afwaterings-) werken	356 000	"	"	373 687
Totalen als boven . .	f 5 656 000			f 4 116 269

a) Hieronder f 904 243 wegens uitgaven in Nederland (zie hooger).
b) Hieronder f 88 958 wegens herstellingen.

Voor I, II en III werd dus in 1894 ruim 70 pct. van de bij de begrooting toegestane bedragen verbruikt, eene verhouding die intusschen gunstiger was dan in 1892 en 1893, toen van de voor vernieuwingen en nieuwe werken voor irrigatie en afwatering (inclusief opnemingen) toegestane bedragen ad f 3 450 000 en f 4 500 000 respectievelijk slechts werd verbruikt f 1 988 200 en f 1 867 414 (onder deze laatste som f 10 272 wegens uitgaven in Nederland); derhalve in 1892 ruim 57 pct., doch in 1893 slechts 41 pct.

Het aanzienlijk verschil tusschen toegestaan en verbruikt bedrag had in 1894 verschillende oorzaken. Vooreerst konden van de onderhanden zijnde groote irrigatiewerken sommige niet naar verwachting vorderen, omdat de voorstellen betreffende in uitvoering te nemen nieuwe onderdeelen in advies moesten worden gehouden, en ten andere werd van de uitvoering van een der bedoelde werken (het Loesi-plan in Samarang), om de reeds in 't vorig verslag (blz. 142) vermelde reden, geheel afgezien. Overigens ondervond het opmaken van voorstellen voor de uitvoering van bevloeiingswerken waarop bij de begrooting gerekend was, veel vertraging door de in Juni 1894 gegeven nieuwe voorschriften in zake de uitvoering van zoodanige werken (zie vorig verslag, blz. 140), en wel in 't bijzonder het voorschrift om, in afwijking van hetgeen daaromtrent eenige jaren te voren in beginsel was aangenomen, voortaan ook bij het tot stand brengen van de prise d'eau en de hoofdleidingen zooveel mogelijk van den kosteloozen arbeid van heerendienstplichtigen gebruik te maken. Dientengevolge moest met de betrokken bestuurshoofden in langdurig overleg worden getreden ten einde het aandeel vast te stellen, dat in verband met de jaarlijks beschikbare dagdiensten bij de uitvoering der voorgestelde werken aan de betrokken heerendienstplichtige bevolking zou kunnen worden opgelegd, terwijl de uitkomsten van dat overleg de omwerking der begrootingen van de reeds gereed zijnde ontwerpen noodig maakten.

Onder de 15 onder I hierboven bedoelde groote irrigatiewerken is niet meer gerekend — als zijnde in 1893 tot voltooiing gebracht — op de Pekalen-werken in Probolinggo [1]), ten nutte strekkende van 9846 bouws in de districten Gending, Gading, Padjarakan en Dringoe der afdeelingen Kraksaän en Probolinggo. Gedurende 1894 bleef het waterstaatspersoneel voorshands nog met het beheer en toezicht op de bedoelde werken belast. Intusschen werden door de betrokken bestuursambtenaren, in overleg met den ingenieur die met de uitvoering belast is geweest, voorloopige maatregelen getroffen om de werken zoo volledig mogelijk aan hun doel te doen beantwoorden. In den oostmoesson van 1894 hebben ze, volgens verklaring der bestuursambtenaren, uitnemend voldaan; door een geregeld beheer en behoorlijke waterverdeeling, ook ten behoeve der suikercultuur, heeft de bevolking p. m. 3000 bouws méér dan vroeger met tweede gewassen kunnen beplanten. Dank zij de invoering van een in overleg met de betrokken bevolking opgemaakt cultuurplan is het te verwachten dat ook voor de padicultuur de werken geheel aan de daarvan gekoesterde verwachtingen zullen beantwoorden. Op ult. 1894 toch waren in het Pekalen-gebied reeds 3563 bouws met padi beplant, terwijl dat aantal op hetzelfde tijdstip in de drie voorafgegane jaren achtereenvolgens bedroeg 722, 1376 en 2230 bouws.

In dezelfde volgorde, welke daarvoor in vroegere verslagen is aangenomen, volgen thans de gewestelijke mededeelingen omtrent hetgeen in 1894 op irrigatiegebied werd verricht. Waar hieronder de geraamde kosten der verschillende irrigatieplannen worden opgegeven, zijn daarvoor — bij gemis aan nieuwere gegevens — dezelfde globale sommen als vroeger vermeld, dus zonder rekening te houden met mogelijke besparingen als gevolg van de hooger bedoelde nieuwe voorschriften (van Juni 1894) betreffende het zoo mogelijk bezigen van heerendienstplichtigen voor een grooter deel der werken dan vroeger in de bedoeling had gelegen.

Preanger Regentschappen. Bevloeiing van de *Tjikeas-vlakte* uit de Tjisokkan (ten nutte van p. m. 8000 bouws in het district Tjikea der afdeeling Bandoeng; geraamde kosten f 800 000).

Tot ult. 1894 was verwerkt [2]) f 390 270, waarvan in 1894 f 18 795. Hetgeen op ult. 1893 nog aan de 1ste en 2de sectie dezer werken ontbrak (zie vorig verslag, blz. 140) werd in 1894 voltooid en daarvoor uitgegeven f 15 320, waardoor de kosten van beide sectiën zijn komen te staan op f 386 795. De 3de sectie, omvattende het doortrekken van de hoofdleiding van af de aquaduct over de Soekarama tot en met den overgang dier hoofdleiding over de Tjirandjang en het maken van de inlaatsluizen voor de secundaire leidingen, kwam in 1894 niet tot uitvoering, hoewel, met het oog daarop, de tijdelijke woningen en het bureau van het toezicht hebbend waterstaatspersoneel van Soekarame werden overgebracht naar Tjirandjang, hetgeen eene uitgaaf vorderde van f 3005. De kosten der 3de sectie waren, bij uitvoering in vrijen arbeid, geraamd op f 128 008, welk cijfer, door gebruikmaking van den kosteloozen arbeid van de volgens de opgaven van het bestuur aldaar slechts in gering aantal beschikbare heerendienstplichtigen, terug te brengen zou zijn op f 120 218. In afwachting van eene beslissing ter zake werd door het betrokken waterstaatspersoneel voortgegaan met het ontwerpen van de noodige verdeelleidingen en daarbij behoorende kunstwerken voor de bevloeiing uit die 3de sectie, welke eene oppervlakte van 2750 bouws omvat. Verder werd de volledige opmeting en kaarteering van het geheele irrigatiegebied voortgezet en op weinig na voltooid.

Cheribon. Verbetering van de bevloeiing uit de *Doelamati-* en *Sindopradja-leidingen* (ten nutte van p. m. 37 500 bouws in de afdeeling Indramajoe; geraamde kosten f 1 600 000).

Tot ult. 1894 was verwerkt f 870 818, waarvan in 1894 f 165 918.

Met het maken van de werken tot voeding van de Sindopradjaleiding uit de Tjimanoek werd gedurende 1894 voortgegaan en daaraan van het onder ult. 1893 daarvoor beschikbaar gebleven bedrag van f 386 199 eene som van f 163 542 verwerkt, zoodat onder ult. 1894 nog f 222 657 beschikbaar bleef. Medio Juli kon het metselen van de inlaatsluis te Rentang op den in 1893 gestorten betonvloer worden aangevangen, doch tegen het einde van October, toen de westmoesson zich met zulk eene kracht

[1]) Echter werd in 1894 ten behoeve der Pekalen-irrigatie nog overgegaan — met gebruikmaking van heerendienstplichtigen — tot een tweetal kleine werken (waarvan het eene nog in hetzelfde jaar werd voltooid en het andere in 1895 zou worden beëindigd), strekkende om het in de afvoerleidingen verzamelde afgewerkte water en daarin aanwezige bronwater te doen dienen tot aanvulling van den watervoorraad in eenige belangrijke secundaire aanvoerleidingen. Hiervoor werd toegestaan f 5354 en f 4535. Bovendien werd nog f 2482 beschikbaar gesteld voor de gaandeweg noodig gebleken verlenging van de steenbekleedingen en steenbezettingen van sommige kunstwerken. Hetgeen ter zake van een en ander nog in 1894 besteed werd, is verantwoord onder de uitgaven in het staatje hiervóór sub III vermeld.

[2]) Waar hier en elders, bij de opsomming der verschillende irrigatie- (en afwaterings-) werken, sprake is van verwerkte bedragen, wordt daarmede alleen bedoeld hetgeen aan uitvoering is besteed (daaronder ook de geldswaarde der uit 's lands voorraad verstrekte materialen), afgescheiden dus van de sommen aan opnemingen en projecten ten koste gelegd, welke sommen men genoemd vindt in bijlage GG hierachter.

inzette dat men door de hooge waterstanden in de Tjimanok genoodzaakt werd den bouwput onder water te zetten, moest het werk weer voor dat jaar worden gestaakt. De geheele sluisvloer met stortbak kwam gereed. De vleugelmuren aan de rivierzijde, zoowel boven- als benedenstrooms, werden tot eene hoogte van p. m. 5.70 M. en die aan den kanaalkant tot eene hoogte van p. m. 3 M. opgetrokken, en sluiten »met een valleuden tand" aan de rechtstandmuren, die, evenals de 6 penanten, tot 2.50 M. af de volle hoogte werden opgemetseld. Alle sponningen werden met bewerkte hardsteenen opgezet. Gedurende 1894 werd aan dit kunstwerk p. m. 1865 M³. metselwerk en p. m. 100 M³. beton aangebracht. Van den drempel, uit aaneengesloten dampalen bestaande, die dwars door de Tjimanok moeten worden ingeheid, kwam het gedeelte, aansluitende tegen den dampalen-wand van de sluisfundeering, over eene lengte van p. m. 8 M. gereed.

Van de bruggen over de leiding bij de piketten 14 en 28 werden de landhoofden, op de borstweringen na, voltooid, terwijl de schroefpaaljukken werden geplaatst en met de wegsverlegging werd aangevangen. De bouwput voor het kunstwerk in de Tjikeroe, met eene bodemoppervlakte van p. m. 2000 M². en waarin circa 9 M. water stond, werd leeggemalen, waarna met het afwerken werd aangevangen. Nadat de 2830 M³. inhoudende betonfundeering was gelegd, werd zoo spoedig mogelijk met het opmetselen van de muren aangevangen, zoodat onder ult. 1894 daarvan p. m. 2770 M³. gereed kwam. Het kunstwerk voor den afvoer van het water van de Tjirengon en de Tjikemangi, waarvan de betonfundeering in 1893 was gemaakt, werd op weinig na voltooid.

Het gezamenlijk grondverzet sedert den aanvang der werken tot ult. 1894 bedroeg 921 053 M³., waarvan 278 958 M³. in 1894.

Voor de beveiliging van de Sindopradja-leiding tegen de aanvallen van de Tjimanok, op de wijze als zulks in vorige jaren met goed gevolg is geschied, werd gedurende 1894 f 2376 uitgegeven.

Voor hetgeen, in aansluiting aan de hiervóór vermelde werken tot voeding van de Sindopradja-leiding uit de Tjimanok, nog noodig zal wezen in het belang van de verbetering van de bestaande Sindopradja-leiding en van de bevloeiing uit deze en uit de Doetamati-leiding, waren projecten in bewerking. De kaarteering van het geheele irrigatiegebied van beide leidingen kwam gereed, terwijl de gewone waarnemingen omtrent waterstanden, regenval, verdamping, slibafvoer, enz. geregeld plaats hadden.

T a g a l. 1°. Verbetering van de bevloeiing en afwatering in *West-Brebes*, tusschen de Losari- en de Babakan-rivier (ten nutte van p. m. 20 300 bouws; geraamde kosten f 1 100 000).

Tot ult. 1894 was verwerkt f 736 417, waarvan in 1894 f 33 819 [1]), welk laatste bedrag werd besteed voor de voltooiing van eenige onderhanden werken, en voor de uitvoering van enkele kleine werken in het belang van eene behoorlijke waterverdeeling in het Babakan- en Kaboejoetan-gebied.

Met uitzondering van eenige noodzakelijke voorzieningen bij de prise d'eau van de Babakan-leiding te Tjisadap, kwamen alle in 1894 in het gebied der Babakan- en Kaboejoetan-rivieren geautoriseerde werken gereed.

In het eerste gedeelte der Kaboejoetan-hoofdleiding, over eene lengte van ongeveer 600 M. beneden de inlaatsluis, hadden bij herhaling belangrijke talud-afschuivingen plaats, die zeer belemmerend werkten op een geregelden aanvoer van het bevloeiingswater door het hoofdkanaal. Ofschoon voor het opruimen van die afschuivingen gedurende 1894 een bedrag van f 7160 werd verwerkt, is het te voorzien dat, vóórdat aldaar een meer blijvende toestand zal zijn ingetreden, meerdere uitgaven noodig zullen zijn.

Door de belanghebbende bevolking werd, volgens de aanwijzingen van het waterstaatspersoneel, in gemeentedienst het geheele stelsel van tertiaire aan- en afvoerleidingen gemaakt, dat noodig was om het door de aangelegde werken aangevoerde bevloeiingswater naar hare velden te brengen, en om het afgewerkte en het overtollige regenwater naar de daarvoor aangewezen afvoerwegen te leiden, waardoor de van gouvernementswege in het besproken irrigatiegebied aangelegde werken eerst in den westmoesson van 1894/95 meer tot hun recht zouden kunnen komen.

T a g a l. 2°. Aanleg van bevloeiingswerken in *Oost-Brebes* uit de Pamali (ten nutte van p. m. 37 000 bouws; geraamde kosten f 2 250 000).

Tot ult. 1894 was verwerkt f 193 259, waarvan in 1894 f 143 984. Aan de uitvoering van de beide in 1893 aangevangen onderdeelen van dit bevloeiingswerk kon in 1894 met meer kracht worden gearbeid dan het jaar te voren, daar de toeloop van werkvolk gaandeweg vermeerderde. De inlaatsluis met spuisluis in de Pamali-rivier te Notok kwam op weinig na gereed, terwijl in de 1ste sectie van het hoofdkanaal meer dan 262 000 M³. grond werd verzet en, voor zoover niet verwerkt in de dijken, naar de verschillende stortplaatsen vervoerd. De beide syphons Pupassan en Karang onder het hoofdkanaal werden, op eenige afwerking na, voltooid.

T e g a l. 3°. Verbetering van de bevloeiing en afwatering in het gebied der *Waloeh*-rivier in de afdeeling Pamalang (ten nutte van p.m. 27 000 bouws; geraamde kosten f 810 000). 4°. Aanleg van werken tot bevloeiing uit de kali *Ramboet* (ten nutte van p.m. 12 500 bouws in het district Maribaja der afdeeling Tagal).

De verdere uitvoering van de sub 3°. bedoelde werken, waarvoor reeds vroeger was uitgegeven f 192 277, bleef, als nauw samenhangende met het sub. 4°. bedoelde — nog niet geautoriseerde — irrigatieplan, ook in 1894 nog gestaakt, hangende het onderzoek nopens de vraag welke van de verschillende in aanmerking komende oplossingen de voorkeur verdient. Toen dit onderzoek in 1894 tot eene conclusie leidde, werd begonnen met het nader uitwerken dienovereenkomstig van de voorloopige ontwerpen en met het opmaken van de gedetailleerde ramingen van kosten.

T a g a l en P e k a l o n g a n. Verbetering van de bevloeiing in de streek tusschen de *Tjomal*- en de *Pekalongan*-rivier (ten nutte van p.m. 30 000 bouws in de afdeelingen Pamalang en Pekalongan der genoemde gewesten; geraamde kosten f 1 500 000).

Tot ult. 1894 was verwerkt f 180 272, waarvan in 1894 f 32 343.

De beide in deze streek in uitvoering zijnde werken, namelijk: *a*. het bouwen van een stuwdam en inlaatsluizen in de rivier Genteng, het verbeteren van de Wadas- en Sekargadoeng-leidingen en het maken van een nieuw gedeelte Kesesi-leiding, zoomede *b* het graven van de secundaire Wadas- en Sekargadoeng-leidingen en het bouwen van de daarin voorkomende kunstwerken, werden in 1894 voltooid en voor de bevloeiing in dienst gesteld.

Een geheel uitgewerkt voorloopig ontwerp voor een kanaal uit de Sragi-rivier voor de bevloeiing van de vlakte, gelegen tusschen die rivier en de westelijk daarvan stroomende Tjomal-rivier, zoomede voor het doortrekken van de Kesesi-leiding ten dienste van de verbetering der bevloeiing van het hooger gelegen terrein tusschen de Genteng- en de Sragi-rivier, kwam, met de daarbij behoorende gedetailleerde raming van kosten, gereed. Aan de residenten van Tagal en Pekalongan werd verzocht hun gevoelen mede te deelen omtrent de wenschelijkheid van de uitvoering dier werken, omtrent de daarvan voor de bevolking en 's lands kas te verwachten voordeelen, zoomede omtrent de vraag in hoever bij de uitvoering van den kosteloozen arbeid van heerendienstplichtigen gebruik zou kunnen worden gemaakt.

De waarnemingen omtrent waterstanden en daarbij behoorende afvoeren in de verschillende rivieren werden geregeld voortgezet en in den westmoesson van 1894 zelfs belangrijk uitgebreid, ten einde een beter inzicht te verkrijgen in de uitgestrektheid van het gebied dat telken jare in meerdere of mindere mate van overstroomingen te lijden heeft, en in de oorzaken van dien ongewenschten toestand.

S a m a r a n g en J e p a r a. Werken tot verbetering van de bedijking der beneden-Serang-rivier en van de bevloeiing en afwatering in het district *Wedoeng* der afdeeling *Demak* (ten nutte van p.m. 8700 bouws; geraamde kosten — volgens nadere berekeningen — f 800 000). [1])

Tot ult. 1894 was verwerkt f 755 171, waarvan in 1894 f 304 676.

De verhooging van de rechter- en linker-Serang-dijken boven Tangoelangin kwam geheel gereed, terwijl de coupure tusschen de Serang- en de Lembon-rivier in zoover voltooid werd dat nog met het weggraven van den linker-Serang-dijk bij den bovenmond der coupure kon worden begonnen, waardoor een groot deel van het bandjirwater der Serang-rivier gedurende den westmoesson van 1894/95 reeds door de coupure kon stroomen, en op die wijze het benedengedeelte dier rivier belangrijk werd ontlast. De afsluitdammen in de Serang-rivier bij Gempolsongo en te Djetak konden niet meer vóór het invallen van den westmoesson gemaakt worden, en de hooge waterstanden lieten ook niet toe om de opruiming van den linker-Serang-dijk aan den bovenmond der coupure tot voldoende diepte gereed te krijgen, zoodat die coupure in den westmoesson 1894/95 nog niet met vol vermogen heeft kunnen werken. De nog ontbrekende werkzaamheden zullen met weinig moeite in den oostmoesson van 1895 beëindigd kunnen worden.

[1]) Tot ult. 1893 dus f 702 598, waarvoor in 't vorig verslag ten onrechte werd opgegeven f 702 749.

[1]) Indertijd geraamd op f 600 000.

Voor de besproken onderdeelen van het werk, in 't vorig verslag (blz. 142) nader aangeduid, en waarvoor van de geraamde totale kosten ad f 505 955, tot ult. 1893 was uitgegeven f 169 647, werd in 1894 nader verwerkt f 276 755, en bleef dus nog te verwerken f 59 553. Overigens werd in 1894 nog uitgegeven f 19 214 voor gedeeltelijke uitvoering van eenige in dat jaar toegestane kleine bijkomende werken, gezamenlijk geraamd op f 29 404, zoomede f 8707 voor het doen van eenige voorzieningen aan de in Maart 1892 (zie het verslag van dat jaar, blz. 134) bevolen bedijkingen.

Samarang. 1°. Verbetering van de bevloeiing en afwatering in de districten *Singenkidoel* en *Grogol* der afdeeling Samarang (ten nutte van p. m. 16 000 bouws).

De voorbereidende onderzoekingen voor dit werk, omtrent welks uitvoering nog niet was beslist, hebben de wenschelijkheid aangetoond om de te maken bedijkingen, waarvoor blijkens het vorig verslag (blz. 142) reeds een voorloopig ontwerp was ingediend, geheel af te scheiden van eene eventueele verbetering van de bevloeiing in de districten Singenkidoel en Grogol, omdat, ook al zou om financieele of andere redenen voorloopig van die verbetering worden afgezien, de vernieuwing der dijken geen verder uitstel gedoogt. Een met de betrokken bestuursambtenaren gevoerd overleg omtrent de mogelijkheid om de beoogde nieuwe bedijkingen, waarvan de kosten, bij uitvoering in daghuur, op f 237 432 zouden komen te staan, gedeeltelijk in heerendienst tot stand te doen komen, leidde tot de opmaking van een op dien grondslag berustend ontwerp, hetwelk dientengevolge een eindcijfer van f 67 116 aanwees. In den aanvang van 1894 was dit nader ontwerp nog bij het departement der burgerlijke openbare werken in onderzoek. Het ontwerp voor eventueele verbetering van de bevloeiing was nog in bewerking.

Samarang. 2°. Verbetering van de bevloeiing en afwatering in *Oost-Samarang:* oostelijk deel der hoofdplaats en districten Srondol en Singenkidoel (ten nutte van p. m. 7000 bouws).

Ook bij de behandeling van dit plan is de wenschelijkheid gebleken om de tot verbetering van de afwatering noodige werken vooraf te doen gaan aan hetgeen in het belang der bevloeiing nader te verrichten zal zijn. Nadat reeds in 1891 t/m 1893 de in vorige verslagen bedoelde afwateringswerken in de Penggaron-rivier waren uitgevoerd, ten koste van f 55 244, waarna in 1894 nog eenige voorzieningen zijn aangebracht, welke eene nadere uitgaaf van f 13 015 vorderden, is men, ten opzichte van hetgeen te doen zal zijn om het oostelijk deel der hoofdplaats en aangrenzende streken op meer afdoende wijze tegen overstroomingen te beveiligen, in 1894 tot het besluit gekomen, dat de vier kleine rivieren Kedoengmoendoe, Koemookoes, Batjak en Tjenih vereenigd behooren te worden in één, gedeeltelijk nieuwe, rivier, en boven het punt van samenkomst, voor zooveel noodig, verruimd. Na de vereeniging zal de nieuwe rivier eene noordelijke richting nemen en gedeeltelijk eene bestaande waterleiding volgen. Er zullen een drietal bruggen met aquaducten op steenen landhoofden en pijlers, en eene spoorweg-, alsmede — zoo noodig — eene trambrug moeten worden gebouwd. Voorts moeten er, om de velden die thans irrigatiewater ontvangen, niet in slechten toestand te brengen, enkele kleinere werken, zooals stuwdammen met inlaatsluizen, enz., worden gebouwd. Bij geheele uitvoering in daghuur zou het werk kosten f 607 810, doch met gebruikmaking van de beschikbare dagdiensten der heerendienstplichtigen in de bij het werk betrokken districten zullen de kosten terug te brengen zijn tot f 344 590, terwijl de uitvoering vier jaren zal vereischen. [1])

Soerabaija en Rembang. Verbetering van de bevloeiing en afwatering in de *Solo-vallei* (ten nutte van p. m. 223 000 bouws; geraamde kosten f 18 930 000).

Tot ult. 1894 was voor uitvoering besteed f 2 522 556, namelijk in 1893 f 142 118 (verbeterde opgaaf) en in 1894 f 2 380 438 (daaronder wegens uitgaven in Nederland respectievelijk f 10 272 en f 904 243).

Omtrent den stand van de reeds in uitvoering zijnde onderdeelen van het werk kan het volgende worden gemeld. Van het op 3 838 481 M³. begroote grondverzet voor de in 't vorig verslag bedoelde, in October 1893 geautoriseerde 1ste kanaalsectie, ter lengte van 12.6 K.M. (van piket 10 tot piket 137 van het hoofdkanaal, d. i. van de prise d'eau tot aan de kali Patjal in de afdeeling Bodjonegoro der residentie Rembang) was op ult. 1894 1 517 206 M³ gereed, terwijl aan bermslooten nog was ontgraven

[1]) Tot uitvoering van het werk op dien voet is bij de ontwerp-Indische begrooting voor 1896 als eerste termijn f 100 000 aangevraagd.

23 996 M³. van de 119 334 M³., die daarvoor in het geheel te verzetten zullen zijn.

Voor de werken aan de prise d'eau [2]), welke de 6de sectie van het werk uitmaken, was op genoemd tijdstip 35 000 M³. grond ontgraven en vervoerd. De daarheen leidende wegen werden voor den aanvoer van materialen en andere benoodigdheden in orde gebracht, en met het branden van kalk, waartoe de grondstof geleverd wordt door de kalksteenrotsen in de nabijheid van de werken, werd een aanvang gemaakt.

Ten einde het uit Europa aan te brengen materieel, dat bij de doorgraving van de heuvels tusschen de Java-zee en de Solo-rivier gebruikt zal moeten worden, in ontvangst te kunnen nemen, werd te Sidaijoe Lawas (het noordelijk einde van de te maken doorgraving) [3]) een ijzeren los- en laadhoofd gebouwd, en door een der persbaggermolens eene voor de prauwvaart voldoende diepe geul gebaggerd van uit zee tot aan dat hoofd, terwijl voor de opstelling en opberging van het materieel een atelier, benevens de noodige magazijnen en loodsen werden opgericht. De aarden baan voor een verbindingsspoor tusschen Sidaijoe Lawas en Pelangwot aan de Solo-rivier, waar de verlegging van die rivier naar de Java-zee zal aanvangen, kwam nagenoeg gereed. Ook te Pelangwot werd voor het in ontvangst nemen van goederen, die langs de Solo-rivier vervoerd kunnen worden, een los- en laadhoofd gebouwd. Voor den aanvoer van het bij de doorgravingswerken voor verschillende doeleinden benoodigde water was men bezig met het leggen van eene ijzeren buisleiding, terwijl te Pelangwot een pompstation in aanbouw was.

Op het hoofdbureau te Bodjonegoro werd voortgegaan met het kaarteeren van de opneming en met het projectwerk.

Bij de gouvernementsbesluiten dd. 16 Juni en 19 November 1894 n°. 21 en n°. 2 werden de noodige gelden beschikbaar gesteld voor verschillende voorbereidende werkzaamheden, zooals het bouwen van woningen en bureaux, het aanleggen van telephoonverbindingen, enz. respectievelijk in de 2de sectie, (f 49 432), in de 2de en 3de afdeeling van de 1ste sectie (f 24 100) en in de 3de sectie (f 38 500). Tot uitvoering van het 1ste gedeelte der 2de sectie (het graven van het hoofdkanaal van piket 0 tot piket 205, d. i. van af de hooger genoemde kali Patjal tot aan de kali Moropelang in de afdeeling Lamongan der residentie Soerabaija) werd machtiging verleend bij gouvernementsbesluit dd. 2 Februari 1895 n°. 2 en daarvoor toegestaan f 1 343 228.

Een verslag omtrent den stand der werken in de Solo-vallei op ult. Maart jl., en tegelijk ook nopens den met die werken samengesmolten aanleg van den dam van Oedjoong Piring naar het Djamoean-rif (waarover lager onder het hoofd: »*Rivier- en zeewerken*"), is gepubliceerd in de Javasche Courant dd. 14 Mei 1895. Sedert zien op dezelfde wijze geregeld maandelijksche verslagen het licht.

Pasoeroean. Bevlooiing uit de *Pategoean* en andere rivieren in de afdeeling Bangil (ten nutte van p. m. 9000 bouws; geraamde kosten f 900 000).

Tot ult. 1894 was verwerkt f 748 601, waarvan in 1894 f 51 047, namelijk f 3543 voor het afwerken van de nieuwe Bekatjak-leiding uit de Kedoeng Larangan, f 23 962 voor het herstellen van in den westmoesson 1893/94 door bandjirs veroorzaakte schade aan de in 1893 in hoofdzaak reeds voltooide werken voor de afleiding der Pategoean-rivier en voor de bevloeiing genaamd Kepoeloengan, en f 23 542 voor de voltooiing van het eerste gedeelte der werken voor de waterverdeeling uit de Bekatjak-leiding. Eerstbedoeld werk (de nieuwe Bekatjak-leiding uit de Kedoeng Larangan) werd, nadat gebleken was dat de leiding regelmatig en zonder stoornis functionneerde, ter exploitatie overgegeven aan den chef der irrigatieafdeeling Brantas. De reeds genoemde bevloeiing Kepoeloengan was gedurende 1894 mede in werking. Nieuwe werken werden in 1894 niet aangevat. Echter werden de plannen voltooid en ingediend voor de voltooiing van het bevloeiingsnet van het stroomgebied der Pategoean- en Djogonalan-rivieren, omvattende de detail-waterverdeeling voor 2424 bouws sawah uit de Bekatjak-leiding (het zoogenaamde 2de gedeelte van de werken tot waterverdeeling uit die leiding) en de verbetering van de Kedoeng Larangan als afvoerweg van de bandjirs. De kosten werden geraamd, daarbij rekenende op gebruikmaking van heerendienstplichtigen, op f 66 429. Omtrent de uitvoering van deze

[2]) Tot het maken van het gedeelte hoofdkanaal vóór piket 10, aansluitende aan de prise d'eau, zoomede van de kunstwerken aan die prise d'eau werd machtiging verleend bij gouvernementsbesluit dd. 3 Februari 1894 n°. 12. De kosten van een en ander zijn geraamd op f 1 073 000.

[3]) Het noordelijk deel der doorgraving maakte in 1894 de 8ste, het zuidelijk deel de 7de sectie der werken uit.

werken was op ult. 1894 nog geen beslissing genomen.

Bezoeki. *Sampean*-werken (ten nutte van p. m. 15 000 bouws in de afdeeling Panaroekan; geraamde kosten f 1 000 000). [1]

Tot ult. 1894 was verwerkt f 460 109, waarvan in 1894 f 74 532, namelijk f 48 757 voor de voltooiing van reeds in vorige jaren onderhanden genomen werken, en f 25 775 voor het doen van herstellingen en verbeteringen aan het reeds uitgevoerde 1ste gedeelte der werken tot verbetering en uitbreiding der bevloeiing in Zuid-Panaroekan. Laatstbedoelde uitgaaf was noodzakelijk omdat het zuider hoofdkanaal van de betrekkelijke werken, dat over eene groote lengte langs den voet van eene heuvelrij loopt, in Januari 1894, ten gevolge van ongekend grooten regenval, veel te lijden had gehad van bandjirs in de diepe terreinplooien, die door middel van duikers of syphons onder het kanaal doorloopen. De langs het kanaal aangelegde bermslooten bleken onder die niet verwachte omstandigheden te geringe capaciteit te hebben, waardoor op verschillende plaatsen doorbraken in de kanaaldijken ontstonden. Die doorbraken werden weder hersteld, terwijl tevens aan de bermslooten grootere capaciteit werd gegeven en nog een tweetal noodig gebleken duikers onder het kanaal werden aangebracht.

De overige in het Sampean-gebied uitgevoerde werken voldeden, voor zoover zij voltooid waren, zeer goed aan hunne bestemming.

Voor het op den rechteroever van de Sampean gelegen gebied, groot 11 500 bouws, dat bevloeiingswater ontvangt uit de Kapoengan- en Sitoebondo-leidingen, kwam het eerste gedeelte der werken, omvattende de verbetering der hoofdkanalen en het maken van de daarin noodige kunstwerken, waaronder die bij de mondingen der secundaire leidingen, ongeveer gereed. Daar evenwel voor de uitvoering van de daaraan sluitende 2de en 3de gedeelten dezer werken, omvattende de verbetering van de secundaire leidingen in het gebied der beide hoofdkanalen, en van de waterverdeeling uit die secundaire leidingen, nog geen machtiging werd verleend, konden nog niet alle nieuw gemaakte werken in gebruik genomen worden, en moesten, om de bestaande irrigatie niet te stremmen, verschillende gedeelten van de dijken langs de hoofdkanalen onafgewerkt blijven.

Naar thans wordt gemeld zou er, op grond van nader verkregen inlichtingen van de betrokken bestuursambtenaren, wel gelegenheid bestaan om zich, bij de besproken nog te ondernemen werken, van heerendienstplichtigen te bedienen. Werd daartoe overgegaan, dan zouden de nog te doene uitgaven voor de voltooiing van het geheele irrigatiewerk, naar raming, van f 585 906 tot f 366 180 kunnen worden teruggebracht.

Banjoemas en Bagelen. Verbetering van de bevloeiing in het *Serajoe-stroomgebied* (ten nutte van p. m. 80 000 bouws), zoomede in het *zuidelijk deel der beide gewesten*, uitgenomen het gedeelte van Zuid-Bagelen gelegen beoosten de Loh Oeloe (ten nutte van p. m. 58 000 bouws); geraamde kosten in totaal f 9 300 000.

Tot ult. 1894 was verwerkt, evenals op ult. 1893, f 1 438 151, hebbende het in dit irrigatiegebied bescheiden waterstaatspersoneel zich gedurende het geheele jaar 1894 bezig gehouden met het opmaken van ontwerpen en begrootingen.

In de 1ste sectie, die tot taak heeft (zie vorig verslag, blz. 143, noot 3) het maken van ontwerpen voor de verbetering der bevloeiing en afwatering van Zuid-Banjoemas en van de afdeeling Karang Anjar (residentie Bagelen), werd voortgegaan met het nader uitwerken en begrooten van het in 't vorig verslag bedoelde omvangrijke ontwerp voor de bevloeiing van ongeveer 50 000 bouws (waarvan p.m. 35 000 in Zuid-Banjoemas en p. m. 15 000 in de afdeeling Karang Anjar) door middel van eene uit de Serajoe, een weinig bovenstrooms van de hoofdplaats Banjoemas, te maken aftapping.

In de 2de sectie, waarvan de werkzaamheden zich uitstrekken over het geheele overige gedeelte van het stroomgebied der Serajoe, was men gedurende 1894 [2] bezig: *a*. met het reeds in 't vorig verslag bedoelde ontwerp voor de verbetering van de bevloeiing in de districten Bandjar en Tjahjana (Midden-Banjoemas); *b*. met een ontwerp voor de verbetering van de bevloeiing uit de kali Peloes, in de afdeeling Poerwokerto; *c*. met het doen van opnemingen voor het maken van eene aftapping uit de kali Bandjaran, ter bevloeiing van gronden ten noorden van de hoofdplaats Banjoemas; en *d*. met een voorloopig ontwerp voor de bevloeiing van het district Djamboe der afdeeling Poerwokerto, terwijl tevens nog aan de orde gesteld werd het opmaken van een ontwerp voor de doortrekking van de Karangtengah-leiding ter uitbreiding van de bevloeiing in de afdeeling Bandjarnegara.

Bagelen. Verbetering van de bevloeiing en den waterafvoer in het *zuidelijk deel van het gewest, beoosten de Loh Oeloe* (ten nutte van p.m. 57 000 bouws; geraamde kosten f 2 850 000).

Tot ult. 1894 was verwerkt f 178 366, waarvan in 1894 f 97 380, welk laatste bedrag strekte tot voortzetting van de in 1893 aangevangen werkzaamheden tot verruiming van de Wawar- en Tjokrojasan-kanalen, waartoe respectievelijk 196 322 en 361 416 M^3. grond werd verzet, makende met het grondverzet in 1893, ad 146 917 en 102 095 M^3., een totaal van 343 239 en 463 511 M^3.

Het in 't verslag van 1893 (blz. 145) bedoelde algemeen ontwerp voor de verbetering van den waterafvoer werd, op grond van nadere kaart- en terreinstudiën, in verschillende opzichten gewijzigd. Globale ontwerpen van eenige onderdeelen werden daarbij ter vergelijking opgemaakt. Een uitgebreid ontwerp, omvattende een groot deel van de afdeeling Koetoardjo, werd meer in details behandeld met het oog op spoedige uitvoering, doch was in den aanvang van 1895 nog in bewerking.

Ter verbetering van de bevloeiing uit de Kedoengpoetri- en Boro-leidingen waren ontwerpen in studie, waarvan dat met betrekking tot de Boro-irrigatie geheel gereed kwam voor zooveel de hoofdleidingen en de voornaamste zijleidingen, doch slechts globaal wat de vele kunstwerken betreft. De kosten van dit werk zijn geraamd op f 43 000 wanneer gebruik wordt gemaakt van heerendienstplichtigen, en op f 106 000 bij uitvoering geheel in vrijen arbeid.

Ten aanzien van het in 't vorig verslag bedoelde ontwerp voor de verbetering van de kali Semo-leiding werd besloten voorloopig alleen uit te voeren de drie kunstwerkjes voor de kruising van deze leiding met de riviertjes Patjing, Djati en Bokongan. [3]

Kadoe. 1°. Bevloeiing uit de *Manggis*-leiding in het district Magelang (ten nutte van p.m. 5000 bouws; geraamde kosten f 500 000).

Tot ult. 1894 was verwerkt f 509 180, waarvan in 1894 f 70 973, namelijk f 2304 voor het voltooien van de aftapping uit de Progo-rivier tot voeding van de Manggis-leiding; f 6989 voor het herstellen van eene belangrijke grondverschuiving in die aftapping; f 11 395 als laatste termijn voor de in Juni 1894 gereed gekomen verbetering en doortrekking bezuiden de hoofdplaats Magelang van de zoo even genoemde Manggis-leiding, en f 50 285 voor het verder maken van de in 1895 op te leveren secundaire leidingen in het bedoelde bevloeiingsgebied bezuiden de hoofdplaats, voor welk laatste werk van de daarvoor in 1893 toegestane som van f 71 679 alsnu tot ult. 1894 verwerkt was f 57 153 en dus nog te verwerken bleef f 14 526.

Kadoe. 2°. Bevloeiing uit de *Tangsi*-rivier in het district Menoreh. Dit irrigatieplan — omtrent welks uitvoering nog beslist moet worden — werd aanvankelijk geacht ten nutte te zullen strekken van p. m. 3000 bouws, doch zal vermoedelijk aan een grooter irrigatiegebied ten goede kunnen komen.

Ook gedurende 1894 werd voortgegaan met het opnemen en in kaart brengen van het Tangsi-gebied, terwijl ook weder geregeld de noodige waarnemingen werden gedaan en tevens met projectwerk werd begonnen. Een voorloopig ontwerp voor de bevloeiing van 2867 bouws op den rechteroever der Tangsi kwam gereed en zou, na verdere afwerking, afzonderlijk voor uitvoering worden in aanmerking gebracht.

Uit het waargenomen debiet van genoemde rivier is gaandeweg gebleken, dat daarin doorgaans meer water beschikbaar is dan vereischt wordt voor de bevloeiing èn van de bedoelde 2867 bouws, èn van nog 1128 bouws op den linkeroever van de kali Tangsi en (den rechteroever van) de kali Mrawoe- — welke laatstbedoelde velden thans door middel van de zoogenaamde Widji-leiding bevloeiingswater uit de Tangsi ontvangen — en dat het meerdere beschikbare water zeer ten nutte van de op den linkeroever der

[1] Over mogelijke besparing op de hier genoemde som, bij gebruikmaking van heerendienstplichtigen voor de nog te autoriseeren werken, wordt gehandeld aan het slot der hier voorkomende mededeelingen omtrent de Sampean werken.

[2] Uit den begrootingspost voor irrigatiewerken van geringen omvang (zie sub III van het staatje op blz. 156 hiervóór) werd bekostigd een in 1894 in deze sectie tot stand gebracht werk tot verbetering van de bevloeiing uit de kali Klawing, namelijk het bouwen van een vasten stuwdam in die rivier, met eene overlaat- en spuisluis aan den bovenmond der Dagan-leiding, en een grondduiker voor de kali Longkrang onder deze leiding. Voor de uitvoering van een en ander werd, bij gebruikmaking van heerendienstplichtigen voor den koeliearbeid, toegestaan f 20 108. Op ult. 1894 was het werk geheel voltooid en was daarvoor uitgegeven f 16 590.

[3] Van het daarvoor in Juli 1894 beschikbaar gesteld bedrag ad f 11 064 (waarbij gerekend was op den arbeid van heerendienstplichtigen) werd in 1894 slechts f 8807 verwerkt, bestreden uit den post voor irrigatiewerken van kleinen omvang (verg. de voorgaande noot).

kali Mrawoe gelegen, thans geheel van regen afhankelijke velden te bestemmen zou zijn. Op welke wijze zulks het best zal kunnen geschieden, hetzij door het overtollige debiet der Tangsi in de Mrawoe uit te storten en het aldus vereenigde water op een geschikt punt voor de irrigatie af te leiden, dan wel om het door middel van een aquaduct over de Mrawoe te brengen en, afgescheiden van het water dier rivier, voor de bevloeiing te benutten, zal worden onderzocht door opneming van het voor bevloeiing in aanmerking komende terrein op den linkeroever der Mrawoe. Die bevloeiing zal dan tegelijk met de verbetering der bevloeiing op den linkeroever der kali Tangsi worden behandeld.

Djokjakarta. Bevloeiingen uit de *Progo*-rivier.

De opnemingen, kaarteering en projectie-werkzaamheden ten behoeve van de irrigatieplannen voor dit gewest werden in 1894 geregeld voortgezet. Daarvoor werd besteed in de streek Mataraman (linkeroever der Progo-rivier) f 54 000, en in de Koelon Progo (rechteroever) f 3700, makende met de reeds in 1892 en 1893 gedane uitgaven ad f 82 200 (verbeterde opgaaf) tot ult. 1894 een totaal bedrag van f 139 900.

Ten behoeve van de definitieve vaststelling van het tracé van het hoofdkanaal voor de bevloeiing op den linker Progo-oever werden op verschillende punten door diepe ingravingen grondonderzoekingen gedaan en proeftunnels gemaakt, om na te gaan in hoever die al of niet met metselwerk bekleed zouden moeten worden. Het volledig voorloopig ontwerp voor de bevloeiing der Mataraman-streek werd in 1894 nog niet geheel voltooid.

De metingen in het Koelon Progo-gebied liepen ten einde, terwijl een voorloopig ontwerp voor de bevloeiing van 9000 bouws aldaar op weinig na gereed kwam. Daarbij is aangenomen dat de bevloeiing op beide oevers van de Progo uit één prise d'eau (op den linkeroever) en door één moederkanaal zal geschieden, en dat het voor de bevloeiing op den Koelon Progo-oever benoodigde water door middel van een aquaduct op den rechteroever der rivier zal gebracht worden.

Madioen. Verbetering der bevloeiing in de afdeelingen *Magettan* en *Ngawi* (ten nutte van p. m. 50 000 bouws); geraamde kosten f 3 500 000.

Tot ult. 1894 was aan werken tot dit irrigatieplan behoorende nog slechts besteed f 19 928, waarvan in 1894 niet meer dan f 1184. Bijna uitsluitend werd dan ook weder voorbereidende arbeid verricht, als: opnemingen, het in kaart brengen daarvan, het doen van waarnemingen en projectwerk.

Met het in de onderdeelen uitwerken van het in 't vorig verslag (blz. 145) besproken algemeen plan tot verbetering en uitbreiding der bevloeiing werd voortgegaan. Gereed kwam een ontwerp, dat betrekking heeft op de verbetering in het stroomgebied, met behoud zooveel mogelijk van bestaande leidingen. Het omvat den bouw van een vasten stuwdam met inlaatsluis in de Gandong-rivier bij de dessa Djedjeroek, het maken van eene daaraan sluitende leiding benoorden de Gandong tot voeding van de bestaande kali Tengah-leiding en van eene leiding bezuiden de Gondang tot voeding van de bestaande Srambak-leiding, benevens den bouw van de daarin noodige kunstwerken. Bij uitvoering in vrijen arbeid zijn de kosten van een en ander geraamd op f 84 200, welk bedrag, bij benuttiging van heerendienstplichtigen, ware terug te brengen tot f 44 806.

Het onderzoek naar de gebreken in de watervoorziening en afwatering van de hoofdplaats Madioen (verg. vorig verslag t. a. p.) heeft geleid tot het opmaken van ontwerpen voor eene inlaatsluis in de Tratee-leiding, ter beteugeling van het daarin, bij bandjirs in de kali Tjatoer, stroomende water, en voor een overlaatdrempel bovenstrooms van die sluis, om het overtollige water naar de kali Tjatoer terug te voeren. Na het tot stand komen van deze werken (geraamd op p. m. f 5000 bij uitvoering in heerendienst) zullen nog eenige andere kleine werken noodig zijn tot verdeeling van het water uit de Tratee-leiding voor de bevloeiing en voor de watervoorziening van de hoofdplaats.

Kediri. Aanleg van bevloeiingswerken in de districten *Warsedjajeng* en *Kertosono* (ten nutte van p. m. 30 000 bouws).

Ook dit nog niet geautoriseerde irrigatieplan bleef gedurende 1894 in voorbereiding.

Van het voorloopig ontwerp voor het volledige plan van waterverdeeling en waterafvoer (zie vorig verslag, blz. 145) werd het gedeelte, dat betrekking heeft op het op den rechteroever van het hoofdkanaal uit de Brantas gelegen bevloeiingsgebied, groot 18 800 bouws, voltooid, doch bleek nog eenige wijziging te behoeven in verband met enkele bemerkingen waartoe het onderzoek bij het departement der burgerlijke openbare werken aanleiding gaf. Op geheel overeenkomstige wijze zou nu volledig uitgewerkt kunnen worden het ontwerp voor het op den linkeroever van het genoemde hoofdkanaal gelegen bevloeiingsgebied.

Rivier- en zeewerken. De in 1893 begonnen werkzaamheden voor het maken van den, tot completeering van de werken in het Westgat van Soerabaija, noodig geachten dam van Oedjong Piring (op den Madura-wal) naar het Djamoean-rif (ten gevolge van de samensmelting met de werken in de Solo-vallei — zie blz. 152 hiervóór — uitmakende de 9de sectie der laatstbedoelde werken) werden gedurende 1894 met kracht voortgezet, zoodat de dam bij het einde des jaars over eene lengte van 6200 strekkende M. onderhanden was. In bedoeld tijdvak werd 161 438 M³. steen gestort, uitmakende met de in 1893 gestorte hoeveelheid van 102 425 M³. een totaal van 263 863 M³. De kosten van het werk bedroegen tot ult. 1894 f 817 254, waarvan in 1894 f 410 568 [1]) werd verwerkt.

Over het eerste gedeelte van den dam, ter lengte van ongeveer 3500 strekkende M., werden geen zettingen van beteekenis van het damlichaam in den zeebodem meer waargenomen, en kon dat gedeelte geleidelijk geheel onder profiel afgewerkt en met zware deklagen worden voorzien. De voor die deklagen benoodigde steenen worden in eigen exploitatie verkregen, gedeeltelijk van Sembilangan op Madura en voor 't overige van Massangan bij Boengel op den Java-wal. De overige voor het damlichaam noodige steen werd ook in 1894 door de bevolking in voldoende hoeveelheid geleverd.

Ter voorziening in het bezwaar dat de tot stand te brengen dam (die in noordelijke richting uit den vasten wal van Madura uitsteekt en eene lengte krijgt van p. m. 12 K.M.) voor de prauwvaart langs den Madura-wal en in Straat Madura zal opleveren, worden maatregelen overwogen. Van het maken van eene schutsluis nabij het worteleinde van den dam is, op grond van de hooge kosten, afgezien, en nu wordt onderzocht in hoever door het verruimen en verdiepen van het riviertje Gladak Lantjang, dat op Madura het Oost- met het Westgat van Straat Madura verbindt, op min kostbare wijze aan het bedoelde bezwaar zal zijn tegemoet te komen.

Ten einde den invloed te kunnen nagaan, die, naarmate de dam in lengte toeneemt, daardoor op de versterking van den stroom in het vaarwater ten westen van den dam wordt uitgeoefend, worden, evenals in het Westgat, geregeld om de zes maanden waarnemingen gedaan. Uit de in 1894 verrichte waarnemingen valt nog niet veel af te leiden, omdat de dam nog slechts halverwege gemaakt is, en derhalve de uitwerking daarvan nog slechts betrekkelijk gering kan zijn op de verandering der waterdiepten nabij en op de baar.

De beide in 1893 nog onderhanden gebleven onderdeelen van de verbreeding der Porrong-rivier in het belang van het vaarwater in het Oostgat van Soerabaija (zie vorig verslag, blz. 145) kwamen in 1894, voor zoover het werk door aannemers moest worden uitgevoerd, gereed, en wel het 2de gedeelte binnen den laatstelijk tot 15 October 1894 verlengden uitersten termijn, terwijl aan den aannemer van het 1ste gedeelte, omvattende de beneden-Porrong werken, nog eenig uitstel moest worden verleend, totdat ook zijn aandeel op 30 November 1894 werd opgeleverd, voor zoover de afwerking daarvan in verband met de omstandigheden raadzaam en mogelijk was. Dit onderdeel omvat namelijk in hoofdzaak het verbreeden van het zoogenaamde Porrong-overlaatkanaal en het doen uitmonden daarvan in de rivier Semamboeng, een der bestaande uitwateringen van de oude Porrong-rivier. Men was bij de samenstelling van het ontwerp voor het bedoelde onderdeel uitgegaan van de veronderstelling, dat als de steenen overlaat in den bovenmond van dit kanaal werd opgeruimd, en het bovenwater geheel in de verbreede nieuwe rivier werd toegelaten, de Semamboeng van zelf op de vereischte capaciteit zou uitschuren, en ook de meerdere hoeveelheid, die op de Porrong te Lengkong gebracht moet worden om de Soerabaija-rivier te ontlasten, ten einde de verzanding van hare monding in Straat Madura tot staan te brengen, daardoor ongehinderd naar zee zou kunnen afstroomen. Dit nu is vooralsnog tegengevallen. Het over den overlaat vloeiende bandjirwater vond tot dusver zijn weg naar zee langs het overlaatkanaal, en verder langs de kali Sogo, eene rivier die eerst nabij de see in de Semamboeng

[1]) Hiervan was f 44 539 hier te lande uitgegeven. In Indië zou dus moeten zijn uitgegeven f 366 029. De boekingen ten dienste van de begrooting — waarvan ook gebruik is gemaakt voor de samenstelling van het overzicht op blz. 154 hiervóór — wijzen echter voor dit laatste bedrag f 382 798 aan, onder welke som bovendien niet is medegerekend het geldswaardig bedrag der verbruikte materialen uit 's lands voorraad.

uitloopt. [1]) Bij het nieuwe werk is eene coupure gemaakt tusschen de Sogo en de Semamboeng. De noordelijk loopende tak van eerstgenoemde moest nabij die coupure worden afgesloten om het water in oostelijke richting direct in deze laatste te brengen. Die afsluiting vormt een gedeelte van den linkerdijk der nieuwe rivier en was in het begin van 1894 onderhanden. Bij een van de eerste belangrijke bandjirs in de Porrong-rivier werden de vischvijvers, die beoosten en bezuiden de vermelde coupure liggen, overstroomd. Aanvankelijk meende men dat dit veroorzaakt werd door de afsluiting van de kali Sogo, waarom de reeds aangebrachte versperring voorloopig weder werd weggeruimd. Later bleek het dat de overstrooming te wijten was aan den hoogen waterstand in de Semamboeng, die, door tijdelijke verzanding van de oude Porrong beneden het punt waar zij uit laatstgenoemde rivier ontstaat, betrekkelijk te veel water daaruit had ontvangen. Daar bij latere bandjirs deze verzanding weggeschuurd, en het water dan een voldoenden uitweg naar zee vindt, had men hier wel te doen met eene toevallige gebeurtenis, niet rechtstreeks uit de nieuwe werken voortspruitende, maar het gebeurde was tevens eene aanwijzing dat de Semamboeng in gewone omstandigheden aims reeds te veel water-bezwaar kan ondervinden, en dat dus het daarop rechtstreeks toelaten van al het bovenwater niet zou mogen geschieden zonder dien riviertak daarvoor te verruimen, daar anders niet alleen de aanliggende vischvijvers telkens zouden onderloopen, maar de afwatering van een vrij uitgestrekt terrein tusschen de nieuwe en de oude Porrong te zeer zou worden belemmerd. Aangezien echter die verruiming zeer kostbaar zou zijn en nog gepaard zou moeten gaan met het voorzien in de afwatering van laatstgenoemd terrein, zal men trachten het doel te bereiken door, met wegruiming van den steenen overlaat in den bovenmond van het verbreede overlaatkanaal, de nieuwe Porrong-rivier beneden de meergenoemde coupure, onafhankelijk van de Semamboeng, zeewaarts te verlengen.

Tot het graven van de bedoelde verlenging, gedeeltelijk in heerendienst, is machtiging verleend bij gouvernementsbesluit dd. 5 April 1895 n°. 2, zijnde de kosten daarvan geraamd op f 272 400. De wegruiming van den overlaat (van welk werk de aannemer is ontheven) zal geleidelijk geschieden, naarmate de verlengde rivier meer geschikt wordt om bandjirwater te loozen. Op die wijze wordt tevens het voordeel bereikt dat men nog geruimen tijd den wateraanvoer in zijne macht heeft en eventueele inscharingen en uitholingen, welke tot ongelukken aanleiding zouden kunnen geven, intijds kan beteugelen en herstellen, zoodat ten slotte, bij het volledig in gebruik stellen van de nieuwe Porrong tot de volle capaciteit, het water eene bedding vindt, die daarop reeds grootendeels proefondervindelijk is ingericht.

Met het 4de gedeelte der Porrong-werken (van de oplevering van het 3de gedeelte blijkt reeds uit het vorig verslag), welk 4de gedeelte de normaliseering en verbetering van de Brantas [2]) boven Lengkong omvat, voor zooveel betreft het vak Kelongsoro–Lengkong, werd in 1894 voortgegaan, waarbij de vereischte dijksverleggingen en kunstwerken gereed kwamen, doch de kribben nog niet alle konden worden voltooid. Een aanvang werd gemaakt met het wegbaggeren van ondiepten in het bedoelde riviervak, waartoe twee uit Europa gezonden kleine baggermolens in dienst werden gesteld.

Als begin van de werken die op de Soerabaja-rivier noodzakelijk zijn, in verband met den nieuwen toestand, ten gevolge van het afvoeren van al het bandjirwater van de Brantas door de Porrong-rivier, werd in 1893 (zie vorig verslag, blz. 145) een aanvang gemaakt met het normaliseeren van de Soerabaja-rivier van af het verdeelpunt te Melirip tot aan Sepandjang, ongeveer 1½ K.M. boven de hoofdplaats Soerabaja gelegen. Van de ontworpen 365 kribben en slibvangers waren er bij het einde van 1894 nog slechts weinige gemaakt, doch bij het einde van 1894 waren er 196 gereed en 41 onderhanden, en moesten er dus nog 128 tot uitvoering komen.

Over het algemeen valt omtrent beide rivierverbeteringen (die van de Brantas- en van de Soerabaja-rivier) te vermelden, dat de aangebrachte kribben en slibvangers in den westmoesson 1894/95 weinig hebben geleden, doch dat over het algemeen de benoodigde steen voor het bestorten meer zal bedragen dan waarop aanvankelijk was gerekend.

Wat de in 1894 bestede sommen betreft voor al de hiervóór genoemde werken in het Oostgat van Soerabaja, wijzen de boekingen ten dienste van de begrooting eene totale som aan (enkel wegens uitgaven in Indië) van f 453 918.

De ontwerpen voor twee stuwen met bijbehoorende werken ten behoeve van de normaliseering der Soerabaja-rivier beneden Sepandjang en voor het maken van kanalen tot voeding van de hoofdleidingen te Soerabaja met het opgestuwde water, kwamen gereed. Machtiging tot uitvoering van een en ander in daghuur tot eene gezamenlijke uitgaaf van f 1 260 207 (f 1 009 393 voor de normaliseeringswerken op de beneden-Soerabaja-rivier en f 250 814 voor de voedingsleidingen), werd verleend bij gouvernementsbesluit dd. 13 Maart 1895 n°. 22.

Ontwerpen waren toen nog onderhanden om de hoofdplaats Soerabaja, vooral ook uit het oogpunt van gezondheidsbelangen, van eene behoorlijke rioleering te voorzien. De te ondernemen werken, waarvan zooeven sprake was, zullen het mogelijk maken voor een eventueel aan te leggen riolennet spoelwater te verkrijgen.

Voor de verbetering van de Brantas-rivier stroomopwaarts van Kedongsoro, zoowel in het belang van den waterafvoer als van de scheepvaart, waren mede plannen in studie.

In andere gewesten waren in 1894 rivier- of zeewerken van eenigen omvang niet onderhanden. Te Rangkas Betoeng (residentie Bantam) bleef men nog bezig met het maken van houten kribben in de Tjiberang-rivier om grondafslag tegen te gaan, terwijl te Pekalongan, met hetzelfde doel, eene taludvoorziening langs de Pekalongan-rivier werd gemaakt, voor welke werkjes in 1894 werd uitgegeven respectievelijk f 3459 en f 2506. In eene inschaarende bocht van de nabij Padang uitwaterende Batang Arau werden nadere oevervoorzieningen aangebracht, voor welk werk werd toegestaan f 14 568, waarvan in 1894 verwerkt werd f 12 738. Te Olehleh (Atjeh) werd eene strandbeschoeiing aangebracht vanwege de militaire genie, welk werk, na oplevering, in onderhoud werd genomen bij het burgerlijk bouwdepartement.

Havenwerken. In den 2den jaargang (1893) van het Technisch „Verslag over de burgerlijke openbare werken in Nederlandsch-Indië" zijn, ter aanvulling van dergelijke opgaven omtrent Java en Madura voorkomende in den 1sten jaargang (1892), de noodige gegevens opgenomen omtrent de gesteldheid voor de scheepvaart van elke der verschillende havenplaatsen van eenig aanbelang in de buitenbezittingen.

Wat over 1894 ten behoeve van het Koloniaal Verslag is gemeld, laat men hier volgen.

Aan de havenwerken van Tandjong Priok (Batavia) kwamen in 1894 geen belangrijke beschadigingen voor. Met het baggerwerk, vereischt om de haven op diepte te houden, werd voor zooveel noodig voortgegaan. Van de binnenhaven verkeerde vooral het achtergedeelte, wat de diepte betreft, steeds in ongunstige omstandigheden, omdat zich daarin door de zuidergracht een gedeelte van de slib afkomstig uit de Tjiliwong afzet. De baggermolen *Borneo* werkte van Januari tot Mei en in November en December in dit zuidelijk gedeelte en verwijderde daaruit 75 210 M³. specie, terwijl de *Merak* van Februari tot October, zoowel uit dit als uit het overige gedeelte van de binnenhaven, 203 590 M³ ophaalde. In totaal werd dus 278 800 M³. opgebaggerd (tegen 170 300 M³. in 1893), van welke hoeveelheid 65 440 M³. specie door middel van den elevator werd verspreid over de lage moerassige terreinen aan het oosterboord, welke daardoor merkbaar verbeteren en meer en meer met struikgewas en gras begroeien. Daar de aanslibbing van het zuidelijk gedeelte van de binnenhaven hinderlijk is voor de scheepvaart en ook het voortdurend baggeren aldaar veel ongerief veroorzaakt, is besloten eene proef te nemen om de bedoelde aanslibbing te doen verminderen, en wel door het afsluiten van de zuidergracht. In die gracht is nu een aarden dam gelegd, als gevolg waarvan verwacht wordt dat de slib zich hoofdzakelijk aan de monding van de westergracht zal afzetten, waar het opruimen er van door baggering veel minder hinderlijk is [3]) Eene ongeveer in het midden van den westelijken havendam ontstane verzakking werd hersteld, zoomede eene beschadiging van het buitentalud van den oosterdam. Deze laatste havendam zal echter aan het landeinde nog eenigszins moeten worden opgehoogd. De in 1892 aan het uiteinde van de westergracht (waarin een kleine landingssteiger werd bijgebouwd) aangelegde sleephelling voor kleine vaartuigen bleef goed voldoen. Het post- en telegraafkantoor werd, hoofdzakelijk in verband met het steeds

[1]) Zie kaart F, behoorende bij den 1sten jaargang (1892) van het Technisch „Verslag over de burgerlijke openbare werken in Nederlandsch-Indië".

[2]) Eene uitvoerige beschrijving van de Brantas wordt opgenomen in den ter perse zijnden jaargang 1894 van het in de voorgaande noot bedoelde Technisch Verslag.

[3]) De afsluiting zal vermoedelijk bestendigd kunnen worden, omdat de zuidergracht toch voor de prauwvaart van weinig beteekenis is, daar er door het drukke spoorwegverkeer overdag geen sprake van kan zijn om de daarover gelegen draaibruggen te openen.

teenemend postpakkettenverkeer, met een vertrek en eene galerij voor het publiek vergroot.

De electrische verlichting van het haventerrein was in 1894 nog in handen van de „Droogdokmaatschappij Tandjong Priok", welke, zooals bekend is, krachtens het met haar bestaande erfpachtscontract, een deel van het haventerrein in gebruik heeft voor de exploitatie van eene reparatiewerf met dokgelegenheid. [1] Van het voornemen van het Gouvernement om de electrische verlichting in eigen beheer te nemen, werd reeds gewag gemaakt in 't vorig verslag (blz. 146, noot 1). Bij gouvernementsbesluit dd. 21 Juni 1895 n°. 10 is nu de Maatschappij van de ter zake op haar rustende verplichting ontheven, in te gaan met 1 Augustus 1895. Met de oprichting van gouvernementswege van het voor de nieuwe electrische verlichting, welke belangrijk wordt uitgebreid, benoodigde machinegebouw werd in October 1894 begonnen.

In 1894 vertoefden te Tandjong Priok, zonder daarbij te rekenen de marineschepen en andere landsvaartuigen, 825 stoom- en 65 zeilschepen, metende respectievelijk 846 394 en 45 249 registerton. [2] In deze opgaaf zijn begrepen 13 stoom- en 4 zeilschepen, die in 1893 waren aangekomen, maar zich op 1 Januari 1894 nog te Priok bevonden (de inhoudsgrootte van deze 17 bodems is niet opgegeven), zoodat in 1894 waren aangekomen 812 stoom- en 61 zeilschepen. Deze laatste cijfers waren in 1893 785 en 44, terwijl voor deze bodems als inhoudsgrootte werd opgegeven 822 288 en 27 952 registerton. Belangrijk was in 1894 de aanvoer van steenkolen te Tandjong Priok. In 46 ladingen (44 van stoomschepen en 2 van zeilschepen) werden aangebracht 137 379 ton, tegen 85 565 ton (in 34 ladingen) in 1893 en 54 504 ton (in 20 ladingen) in 1892. Op blz. 74 hiervóór vindt men vermeld hoeveel wegens opslaghuur van kolen (daaronder ook steigergelden) — zoomede wegens kaai- en loodsgelden — te Tandjong Priok werd ontvangen.

De hoeveelheid artesisch water, welke in 1894 aan de uitlooppijpen te Priok van gouvernementswege aan particuliere schepen werd verkocht, bedroeg in het 1ste halfjaar 547, doch in het 2de halfjaar 2496 M³., te zamen dus 3043 M³, waarvoor f 3067 werd ontvangen, terwijl kosteloos aan gouvernementsvaartuigen 3056 M³. werd verstrekt. Ofschoon de met 1 Maart 1894 ingevoerde reductie van den prijs, waarvoor het water aan particuliere schepen wordt geleverd, het debiet niet onbelangrijk heeft doen stijgen (in 1893 toch bedroeg het slechts 829 M³), laat het zich, met het oog op de omstandigheid dat een der waterleveranciers te Batavia sedert jaren in het bezit is van een eigen artesischen put, niet aanzien dat in het vervolg gemiddeld per maand belangrijk meer zal worden verkocht dan het gemiddelde in de laatste zes maanden van 1894 (416 M³)

De gezondheidstoestand te Tandjong Priok was in 1894 over het algemeen gunstig en slechts enkele malen kwamen bij het personeel en werkvolk absentiën wegens ziekte voor, terwijl cholera of andere besmettelijke ziekten niet hebben geheerscht.

Te Batavia werd door middel van stoombaggering zooveel mogelijk gezorgd voor het op diepte houden van het (oude) havenkanaal en de stadsgrachten. Tegen 102 883 M³. in 1893, werd in 1894 109 926 M³. specie gebaggerd. De in 1893 ondernomen gemaal voorzieningen aan den westelijken kaaimuur van het havenkanaal kwamen in 1894, op eenig pleisterwerk na, gereed. De verstrekking aan den zoogenaamden Kleinen en den Grooten Boom te Batavia van artesisch water aan particulieren, tegen f 0,50 per M³., bedroeg in 1894 7708 M³.

Omtrent andere havens in Nederlandsch-Indië valt het volgende te melden.

Te Laboean (residentie Bantam) werd een zeehoofd gedeeltelijk van koraalsteen, met dekingen van bergsteen, aan de noordzijde van de riviermonding aangebracht, ten einde het binnenkomen van prauwen eenigszins te vergemakkelijken. Daar deze haven echter zeer bloot ligt voor de golven uit den vollen oceaan, zal dit middel slechts van beperkt nut zijn. De vraag, in hoever de belangrijke kosten, aan eene afdoende verbetering verbonden, in de toekomst gewettigd zullen zijn, is nog in overweging.

Te Cheribon, Tegal en Pekalongan kon de gemeenschap met de reede door baggeren in voldoenden toestand worden onderhouden. De hoeveelheid opgebaggerde specie bedroeg respectievelijk 73 584, 62 486 en 76 648 M³.

Te Samarang werd eveneens geregeld gebaggerd. De aldaar gestationneerde groote en kleine baggermolen brachten te zamen 151 447 M³. specie op, terwijl bovendien uit de Samarangsche rivier 7449 M³. door handbaggering werd verwijderd.

Te Soerabaija was gedurende het grootste gedeelte des jaars een baggermolen in werking, waarmede 77 510 M³. slib en zand werd opgebracht (7352 M³. zand diende voor ophooging van terreinen). Door het verpligte oponthoud gedurende ruim een paar maanden wegens defecten aan den baggermolen was op het einde van 1894 de vaargeul iets ondieper geworden.

Uit het te Pasoeroean ingesteld onderzoek, in hoever het mogelijk zou zijn de prauwgemeenschap met de reede, die thans alleen bij vloed mogelijk is, bij alle waterstanden te verzekeren, is gebleken dat eene geheel afdoende verbetering — het uitbrengen van zeer lange hoofden en het uitdiepen van de vaargeul — slechts kan worden verkregen ten koste van eene uitgaaf van ongeveer f 800 000, terwijl een minder omvattend plan, dat betrekkelijk nog weinig zou helpen, op f 500 000 werd begroot. In verband met de omstandigheid dat, ondanks de voorkomende vertragingen in den afscheep, koffie, suiker en andere uitvoerartikelen steeds over zee van Pasoeroean worden verzonden, en dat de toestand nimmer zóó ongunstig is, dat men tot een vervoer per spoor naar Soerabaija zijne toevlucht moet nemen, achtte de Indische Regeering noch de laatste, noch de eerste uitgaaf evenredig aan het daarmede te bereiken resultaat.

Wat de haven te Probolinggo betreft, heeft het daaromtrent ingesteld onderzoek aangetoond dat van wijziging in den vorm van de hoofden geen vermindering van de sterke deining in die haven te verwachten is, terwijl ook het leggen van een zeebreker vóór de monding geen aanbeveling verdient, omdat daardoor weder andere bezwaren voor de scheepvaart zouden worden in het leven geroepen. Daar de bestaande toestand de vaart op sommige tijden wel bemoeielijkt, doch overigens daardoor geen noemenswaardige schade wordt aangericht, schijnt vooralsnog geen reden te bestaan om in de eene of andere richting tot voorzieningen over te gaan.

Te Banjoewangi kwamen de aanlegsteiger op schroefpalen aan het strand en de verlenging van de drinkwaterleiding gereed.

In de Emmahaven (Sumatra's Westkust) liepen de baggerwerken (vanwege den spoorwegdienst) in Juli 1894 ten einde. Van de twee aldaar bij te bouwen steigers (zie vorig verslag, blz. 147), waarvoor f 17 170 was toegestaan, kwam er één gereed, en werd aan de andere begonnen. Voorts werd nog f 19 784 aangewezen voor het verbreeden van den zeebreker, zoomede voor het plaatsen van 7 meerpalen en 2 corps-morts. Bij het einde van 1894 waren 2 meerpalen gesteld, doch was de bedoelde verbreeding nagenoeg voltooid.

De aanlegsteiger te Tandjong Balei (Sumatra's Oostkust) en het ijzeren opslagkanaal aldaar konden in 1894 nog niet geheel worden afgewerkt.

Te Gorontalo (residentie Menado) ondervond de bouw van den ontworpen steiger vertraging, zoowel omdat het verzamelen van het benoodigde hout niet naar wensch ging, als ten gevolge van de overstroomingen, welke deze plaats in Juli/Augustus 1894 teisterden (zie blz. 26 hiervóór).

Drinkwatervoorziening. Belangrijke werken ten behoeve van de drinkwatervoorziening van Batavia en Meester-Cornelis werden in 1894 niet uitgevoerd. De in 1893 voorloopig gereed gekomen nieuwe artesische put (de 11de) bleef in 1894 op tijdelijken voet aangesloten met de leiding langs Goenoeng Sahari (verg. vorig verslag, blz. 147). In 1895 zou de plaatijzeren stijgbuis door een gegoten ijzeren worden vervangen, waarna tot de definitieve waterdistributie kan worden overgegaan. Op de bestaande leidingen werden enkele hydranten bijgeplaatst en de syphons onder het verbindingskanaal langs het Kasteelplein en onder de ophaalbrug bij het Jaagpad, waardoor het water naar het reservoir aan den zoogenaamden Kleinen Boom wordt geleid, werden vernieuwd, terwijl een bestaand reservoirtje bij de Sluisbrug werd bemetseld en zoodanig ingericht, dat het water voor doorspoeling van goten kan dienen. In het debiet der verschillende artesische putten viel gedurende 1894 geen belangrijke vermindering waar te nemen.

Nopens het stadium waarin het vraagstuk omtrent eene drinkwatervoorziening van de hoofdplaats Soerabaija verkeert, valt te vermelden, dat de gewijzigde aanvraag van de heeren BIRNIE en EYKMAN, waarvan in 't vorig verslag (blz. 147) sprake was, namelijk om door buizen water uit de in de residentie Pasoeroean gelegen Oemboelan-bron aan te voeren, door de Indische Regeering vooralsnog niet aannemelijk wordt geacht, daar wel is waar daarvoor geen gouvernementssubsidie wordt verlangd, maar de

[1] De tot dusver in dit hoofdstuk opgenomen mededeelingen aangaande het bedrijf der Maatschappij schijnen beter op hare plaats in hoofdstuk [illegible] (zie aldaar afd. IV, § 3).

[2] Onder de bedoelde 825 particuliere stoomschepen waren er 414 van de Koninklijke Paketvaart-Maatschappij, 92 en 75 van de stoomvaartmaatschappijen „Nederland" en „Rotterdamsche Lloyd", 41 van de „Messageries maritimes", 57 van de „Queensland Royal Mail" en 143 van diverse andere maatschappijen of reederijen.

ondernemers voor het verstrekken van water aan de hydranten langs den openbaren weg van de bevolking betaling wenschen te vorderen, waardoor het doel, namelijk het in het belang der hygiene zooveel mogelijk bevorderen van het gebruik van bronwater, naar men vreest, zou worden gemist. Bovendien acht men de maximum water-aanvoer, welken het gewijzigde plan zou toelaten, niet voldoende voor de behoefte, een bezwaar echter, waaraan de aanvragers, blijkens een den 26sten October jl. aan den Gouverneur-Generaal gericht adres, bereid zijn in zeer ruime mate te gemoet te komen, terwijl zij in hetzelfde adres het voorstel doen om het water ten behoeve van de inlandsche bevolking tegen een vast en door de Regeering te betalen prijs te leveren, waartegenover de Staat een aandeel zou verkrijgen in de winst der onderneming boven een zeker percentage van het maatschappelijk kapitaal.

Intusschen is in Indië mede nog in overweging eene van de zijde van een tweetal waterstaatsambtenaren, de heeren WEYS en HILLEN, ontvangen concessieaanvraag, welke den aanvoer van drinkwater uit minder ver dan de Oemboelan-bron van Soerabaja verwijderde bronnen beoogt (de hoofdleiding zou dientengevolge ongeveer de helft korter kunnen zijn), en waarbij kostelooze verstrekking aan de inlandsche bevolking, zonder eenige gouvernementssubsidie, wordt aangeboden. Volgens berichten van Maart jl. zou deze aanvraag nader worden behandeld in verband met de resultaten van het nog niet beëindigd door het mijnwezen ingesteld onderzoek betreffende de vraag of door oppompen van door natuurlijke zandfiltratie gezuiverd rivierwater eene voldoende hoeveelheid water van goede hoedanigheid is te verkrijgen.

De ontwerpen voor eene watervoorziening van enkele dessa's in het district Tengger der residentie Pasoeroean (zie vorig verslag, blz. 147) hebben doen zien dat aan de uitvoering, althans van een deel der voorgestelde werken, groote bezwaren verbonden zijn ten gevolge van de sterke helling van het terrein, waardoor verschillende voorzorgen tegen overmatigen druk in de buizen noodig zijn. De aanleg wordt daardoor zeer kostbaar, zoodat het de vraag is of de te bereiken voordeelen wel evenredig zouden zijn, niet alleen aan de aanlegkosten, maar ook aan die voor het uitgebreid dagelijksch toezicht en onderhoud, dat onvermijdelijk is, wil men niet spoedig het samenstel van buizen, reservoirs en accessoires, alle gelegen in zeer geaccidenteerd terrein, in het ongereede zien geraken.

Voor de drinkwatervoorziening van Poerwodadi (afdeeling Grobogan der residentie Samarang) uit de op ongeveer 6 paal afstand van die plaats gelegen bron Sinawa, werd een ontwerp opgemaakt, dat vermoedelijk in 1895 tot uitvoering zou komen.

III. SPOOR- EN TRAMWEGEN EN STOOMWEZEN.

§ 1. *Spoor- en tramwegen.*

Gedurende het tijdvak waarover dit verslag loopt maakte de geleidelijke verwezenlijking van het in beginsel aangenomen »algemeen spoorwegplan" voor Java weder in verschillende opzichten vorderingen. De hier en daar in deze afdeeling voorkomende mededeelingen zullen dit nader in het licht stellen.

De lengte in exploitatie der staatsspoorwegen vermeerderde in 1894 met 118 K.M. op Java (sedert 1 November) en met 4 K.M. op Sumatra (sedert 1 Januari) en de lengte in exploitatie der particuliere stoomtramwegen op Java met 25⁵ K.M. (ruim 10 K.M. sedert 22 Maart en ruim 15 K.M. sedert 13 September). Dientengevolge was op ult. 1894 voor publiek verkeer de volgende spoor- en tramlengte in exploitatie (zonder daarbij te rekenen den onder militair beheer staanden stoomtramweg binnen de geconcentreerde postenlinie in Groot-Atjeh):

	Spoorwegen (K.M.).			Stoomtramwegen (particuliere). K.M.
	Staats-	Particuliere-	Te zamen	
op Java	1089⁵	342⁵	1432	307⁵
„ Sumatra	177	102⁵	279⁵	„
Totalen . .	1266⁵	445	1711⁵	307⁵
terwijl de *gemiddeld* geëxploiteerde lengte beliep:				
in 1893	1102	415	1517	265
„ 1894	1168	445	1613	294⁵

Volgens den in het najaar van 1895 te Batavia van regeeringswege uitgegeven 5den jaargang (1894) van de »Statistiek van het vervoer op de spoorwegen en stoomtramwegen in Nederlandsch-Indië" steeg de netto opbrengst der exploitatie: voor de spoorwegen (staats- en particuliere gezamenlijk) van f 6 194 257 in 1893, zijnde 5.01⁷ pct. van het aanlegkapitaal, tot f 7 322 387, of 5.48 pct. als voren, in 1894, terwijl de particuliere stoomtramwegen, in 1893 met eene netto opbrengst van f 695 002, of 8.44 pct. van het aanlegkapitaal, over 1894 netto afwierpen f 751 476, zijnde 9.13 pct. als voren. (Voor een der tramwegen is in deze opgaven niet het kalenderjaar, maar het boekjaar — 1 Juli t/m 30 Juni — tot grondslag genomen.)

Voor elke staats- of particuliere lijn vindt men omtrent de uitkomsten der exploitatie in 1894 verschillende hoofdcijfers vermeld in bijlage HH hierachter. Het uitvoerig jaarverslag betreffende den aanleg en de exploitatie der Indische staatsspoorwegen over 1894 is hier te lande ter perse.

De herziening van de reglementen voor de hoofdspoorwegen en de secundaire spoorwegen, in het vorig verslag vermeld als aan de orde gesteld, bleef in bewerking. Ten einde intusschen een einde te maken aan de wanverhouding, ontstaan door de invoering van het nieuwe reglement betreffende stoomtramwegen, tusschen de daarbij toegelaten maximum-snelheden en die, geoorloofd op de secundaire spoorwegen, werd bij ordonnantie van 29 November 1894 (Indisch Staatsblad n°. 248) de maximum-snelheid op de secundaire spoorwegen verhoogd en gebracht op 40 K.M. per uur voor personentreinen, 35 K.M. per uur voor gemengde treinen en 25 K.M. per uur voor alle andere treinen.

A. Spoorwegen.

1°. Staatsspoorwegen.

a. Aanleg en opneming.

Lijnen in aanleg (op ult. April 1895).

Lijn Tjibatoe-Maos (p. m. 176⁰ K.M.). Op 1 November 1894 werd het laatste gedeelte van den Preanger-spoorweg, het baanvak Tassikmalaija-Kasoegihan, lang p. m. 118 K.M., voor het publiek verkeer geopend, en kwam daarmede de spoorwegverbinding tusschen West- en Oost-Java tot stand.

Bij de overgave van dit baanvak aan den dienst der exploitatie was de doorgraving van den heuvelrug Mandalareh nog niet geheel gereed, maar toch zoo ver gevorderd, dat de treindienst ongehinderd kon worden uitgeoefend.

Gedurende de maanden Mei t/m October 1894 werd in de drie sectiën der lijn, welke toen nog onderhanden waren, 219 240 M³. grond verzet, makende met het vroeger verrichte grondverzet eene hoeveelheid van 8 251 537 M³. Bovendien werd gedurende de laatste acht maanden van 1894 ten behoeve van de algemeene werkplaatsen te Bandong verzet eene hoeveelheid van 5741 M³, makende met het vroeger verrichte eene hoeveelheid van 87 453 M³.

Alle kunstwerken waren bij de overgave der lijn geheel gereed.

De stationsinrichtingen kwamen nagenoeg gereed en de bouw der algemeene werkplaatsen te Bandong vorderde zoover, dat deze op 1 November 1894 konden worden betrokken. In verband daarmede werden de tijdelijke werkplaatsen te Buitenzorg verlaten en opgeruimd.

De verlengingen aan den aanlegsteiger te Tjilatjap kwamen gereed.

Over het geheel was het aanbod van werkkrachten bevredigend.

Tot ult. 1894 wees de aanlegrekening der lijn Tjibatoe-Maos een totaal aan van f 15 175 051, tegen f 13 072 926 (verbeterde opgaven) op ult. 1893; telt men hierbij nog f 184 325, uitgegeven voor opnemingen beoosten Tjitjalengka, dan klimt eerstgemelde som tot f 15 359 376.

Daar deze lijn, met de vroegere Westerlijnen (Tandjong Priok-Batavia en Buitenzorg-Tjibatoe met zijtak naar Garoet), en de lijn Djokjokarta-Tjilatjap als één geheel worden geëxploiteerd, moeten ook de aanlegrekeningen dezer lijnen worden samengesmolten. Mede met inbegrip der kosten van opnemingen en uitbreidingen bedroeg tot ult. 1894 het eindcijfer voor de vroegere Westerlijnen (241⁸⁹ K.M.) f 22 729 133, en dat voor de lijn Djokjokarta-Tjilatjap (187⁷⁹ K.M.) f 14 799 270 (daaronder voor de havenwerken te Tjilatjap f 390 761). Het totaal eindcijfer van de aanlegrekeningen der vereenigde Westerlijnen bedraagt alzoo tot ult. 1894 f 52 887 779.

Lijn Probolinggo-Djember-Panaroekan (p. m. 223 K.M.). Op ult. April jl. waren de ontwerpen van alle sectiën, behalve van de 4de, goedgekeurd. Uitgenomen op laatstgenoemde

sectie was overal het grondverzet onderhanden; met het metselwerk voor den onderbouw der kunstwerken werd op alle sectiën begonnen, met uitzondering van de 4de en 5de.

In het geheel was tot ult. April 1895 1 735 830 M³. grond verzet en 21 257 M³. metselwerk verricht. Daarmede was het werk zoo ver gevorderd dat van de Probolinggo-zijde het spoor kon worden gelegd: op de hoofdlijn over eene lengte van 42 K.M. en op den zijtak van Klakah naar Pasirian over 5 K.M. Op het eind van April jl. werd ook aan de Panaroekan-zijde met het spoorleggen begonnen.

De eerste 34 K.M. van dezen spoorweg, namelijk het gedeelte Probolinggo-Klakah, zijn op 1 Juli jl., als onderdeel der Oosterlijnen, voor het algemeen verkeer opengesteld. Men meent te mogen verwachten dat de zijtak Klakah-Pasirian (p. m. 36 K.M.) in het begin van 1896, en het lijnvak Panaroekan-Bondowosso (p. m. 42 K.M.) omstreeks de helft van dat jaar in exploitatie zal kunnen worden gebracht.

De opkomst van het werkvolk liet te wenschen over. De bewoners van de langs den spoorweg gelegen dessa's gevoelen zich te weinig aangetrokken om aan grondverzet en kunstwerken te arbeiden. Ambachtslieden waren minder moeielijk te verkrijgen. Nochtans moesten hun hooge loonen worden uitbetaald.

Tot ult. 1894 wees de aanlegrekening een eindcijfer aan van f 2 231 902, tegen f 309 113 (verbeterde opgave) op ult. 1893.

Lijn Malang-Blitar (ruim 73° K.M.). In de richting der lijn werd geen wijziging gebracht. Ook de verdeeling in 2 sectiën ondervond geen verandering.

In het geheel was tot ult. April 1895 919 549 M³. grond verzet en 26 580 M³. metselwerk verricht. Aan de Blitar-zijde werd over eene lengte van 5 K.M. het spoor gelegd. Verwacht werd dat Wlingi (19 K.M. van Blitar) spoedig genoeg bereikt zou worden om nog in 1895 het grootste deel van den koffieoogst der ondernemingen, in de nabijheid van die plaats gelegen, per werktrein te kunnen afvoeren. De openstelling voor het publiek verkeer van de geheele lijn kan in den loop van 1896 worden tegemoet gezien.

In de nabijheid van Blitar en van Malang was voldoende Javaansch en Madureesch werkvolk te krijgen; in de afgelegen bergstreken tusschen Wlingi en Soemberpoetjoeng was het bezwaarlijk Javaansch werkvolk te houden en moest daarin voorzien worden door aanvoer van Chineesche koelies.

De aanlegrekening wees bij het einde van 1894 een eindcijfer aan van f 1 144 056, tegen f 47 980 (verbeterde opgave) op ult 1893.

Lijn Emmahaven-Sawah Loento (Sumatra's Westkust). De eigenlijke spoorweg was reeds tegen 1 Januari 1894 gereed gekomen, zoodat de werkzaamheden voor deze lijn zich in 1894 bepaalden tot het voltooien van de havenwerken en van de inrichtingen om de kolenwagens te beladen en te ontladen. Daartoe werd nog geverderd 103 511 M³ baggerwerk en 28 776 M³. grondverzet, waardoor de totale hoeveelheden van een en ander stegen tot 732 033 en 5 989 567 M³. Metselwerk werd niet meer verricht. Op 1 October 1894 werden het zeef- en sorteergebouw te Sawah Loento, zoomede het kolenstort en de stort-inrichting te Emmahaven in gebruik genomen. De werkzaamheden voor deze lijn kunnen beschouwd worden als hiermede geheel afgeloopen te zijn.

De aanlegrekening, op ult 1893 (volgens verbeterde opgaven) aanwijzende een eindcijfer van f 21 789 462, bedroeg op ult. 1894 f 22 335 734, namelijk voor den spoorweg Emmahaven-Poeloe Aijer-Fort de Kock-Moeara Kalaban f 16 659 059, voor de verlenging Moeara Kalaban-Sawah Loento f 1 392 552, voor de havenwerken te Emmahaven met kolenmagazijn, kolenstort en bijkomende inrichtingen f 3 959 777 en voor uitbreidingen der spoorwegwerken en van het materieel gedurende 1894 f 324 346.

Lijnen tot welker aanleg is besloten na ult. April 1895.

Deze zijn twee in getal: één in de residentie Soerabaija, ter lengte van p. m. 41 K.M., namelijk van de halte Tarik der Oosterlijnen naar het hoofdstation Soerabaija en het havenstation Kalimas aldaar, en één in de Padangsche Bovenlanden (gouvernement Sumatra's Westkust), ter lengte van ruim 33 K.M., namelijk van Fort de Kock (thans het eindpunt van den zijtak die te Padang Pandjang van den Sumatra-spoorweg uitgaat) in oostelijke richting naar Paijakombo. De eerstbedoelde spoorweg Tarik-Kalimas, welks aanleg reeds vroeger was voorgedragen (verg. het verslag van 1892, blz. 142/143) en die sedert in het »algemeen spoorwegplan" is opgenomen (zie vorig verslag, blz. 147), moet dienen om langs een nieuwen 12 K.M. korteren weg, die op zich zelf mede productief behoort te zijn, afleiding te geven aan het drukke goederenvervoer op het gedeelte Tarik-Sidoardjo-Soerabaija-Kalimas van den spoorweg Soerakarta-Soerabaija. Door de in de tweede plaats bedoelde lijn Fort de Kock-Paijakombo zal de sterk bevolkte en vruchtbare afdeeling L. Kotta der Padangsche Bovenlanden, zeer in het belang harer ontwikkeling, aan den Sumatra-spoorweg worden aangesloten, en daardoor de productiviteit van dezen laatsten tevens worden gebaat. Tot het maken van de nieuwe lijn op Java is machtiging verleend bij de wet van 20 Juli 1895, en van de nieuwe lijn op Sumatra bij de wet van den 13den dier maand (Nederlandsch Staatsblad 1895 nos. 130 en 127; Indisch Staatsblad nos. 212 en 211). De kosten van aanleg en uitrusting zijn geraamd op respectievelijk f 2 062 000 en f 2 000 000 en de bouwtijd op respectievelijk 24 en 21 maanden.

Voorbereiding van nieuwe lijnen.

Het voorontwerp voor eene lijn van het station Weltevreden (Batavia) der Nederlandsch-Indische Spoorweg-Maatschappij naar Anjer (Bantam) over Rangkasbetoeng, Serang en Tjilegon, met een zijtak van Tanah Abang over Pesing naar Tangerang en eene directe verbinding van Pesing met de benedenstad Batavia, werd, als gevolg van eene met het Indisch Bestuur geopende gedachtenwisseling nopens de vraag of de Bantam-lijn als spoorweg dan wel als stoomtramweg zal worden aangelegd, in Indië in nadere behandeling genomen.

Voorontwerpen, geschikt om voor uitvoering van staatswege in aanmerking te komen, worden van de Indische Regeering ook tegemoet gezien met betrekking tot eene verbinding van Melambong (aan de Preanger-lijn) via Karang Sambong met Cheribon, en tot eene verlenging door Oost-Bezoeki (van Djember of Kalisat naar Banjoewangi) van den thans in de residentiën Probolinggo en Bezoeki in aanleg zijnden spoorweg. Ten behoeve van laatstbedoelde verlenging — welker tot stand brenging voor particuliere rekening, op den voet als waarop zich daartoe een aanvrager had voorgedaan, niet wenschelijk is geacht (verg. lager blz 169) — moeten de dezerzijds noodig geachte aanvullings-opnemingen nog worden ter hand genomen. Met de terreinopnemingen voor de lijn Melambong-Karang Sambong-Cheribon is in December 1894 begonnen. Deze laatste lijn maakt, voor zooveel betreft het vak Karang Sambong-Cheribon, deel uit van de lijn Kedong Gedeh-Karang Sambong-Cheribon, waarvoor de Bataviasche Oosterspoorweg-Maatschappij prioriteit voor het aanvragen van concessie had bezeten. [1]) In het najaar van 1894, nadat een nader adres harerzijds, vermeld in het verslag van 1893, blz. 156, was afgewezen, heeft echter die Maatschappij verklaard van zoodanige verlenging van haren thans te Kedong Gedeh (of eventueel te Krawang) eindigenden spoorweg af te zien. Met het oog hierop schijnt het, tot completeering van de Westerlijnen, aanbeveling te verdienen dat de Staat zich ook belaste met den aanleg van de verbinding Karang Sambong-Cheribon.

Nieuwe werken ten behoeve van reeds in exploitatie zijnde lijnen.

In 1894 werd aan uitbreidingswerken uitgegeven voor de Oosterlijnen f 473 984, voor de vroegere Westerlijnen (Batavia — Tandjong Priok en Buitenzorg — Tjibatoe, met zijtak naar Garoet) f 18 459 en voor de lijn Djokjokarta — Tjilatjap f 7462. Het totaal der aanlegrekeningen van de op Java in exploitatie gebrachte spoorwegen steeg daardoor van de Oosterlijnen tot f 36 384 293 en voor de vereenigde Westerlijnen (zie blz. 163 hiervóór) tot f 52 887 779, in totaal derhalve tot f 89 272 072 (daaronder f 390 761 voor de havenwerken te Tjilatjap). Onder de voor de Oosterlijnen vermelde uitgaaf van f 473 984 in 1894 waren o. a. begrepen f 277 113 voor verderen aankoop en bouw van rollend materieel, f 112 494 voor de uitbreiding der werkplaatsen te Madioen, en f 75 623 voor de uitbreiding der stationsinrichtingen.

Van het bedrag ad f 324 346, in 1894 besteed aan uitbreidingswerken voor den spoorweg ter Sumatra's Westkust, werden o. a. ten koste gelegd ongeveer f 254 000 voor vermeerdering van rollend materieel, p m. f 14 000 voor den bouw van een verbindingsspoor tusschen het station te Padang en het militair hospitaal aldaar, p. m. f 31 000 voor de uitbreiding der gebouwen en stationsinrichtingen, en p. m. f 13 000 voor uitbreiding van de algemeene werkplaatsen.

[1]) Tot teruggave aan genoemde Maatschappij van het voor dezen voorrang door haar gestorte, doch aan den Staat vervallen waarborgkapitaal, groot f 14 000, is machtiging verleend bij de wet van 20 April 1895 (Nederlandsch Staatsblad no. 59; Indisch Staatsblad no. 133).

b Exploitatie.

Het rollend materieel der staatsspoorwegen bestond bij het einde van 1894: op Java uit 187 [1]) locomotieven, 379 personen- en bagagerijtuigen en 2116 wagens (zijnde 10 locomotieven, 18 rijtuigen en 64 wagens meer dan op ult. 1893) en ter Sumatra's Westkust uit 46 locomotieven, 53 rijtuigen en 261 wagens (zijnde 4 locomotieven en 50 wagens meer dan op ult. 1893).

Aan brandstof gebruikten in 1894 de staatsspoorwegen op Java 25 489 ton steenkolen (10 074 ton Cardiff- en 15 415 Ombilien-kolen) benevens 757 ton brandhout. In 1893 werden, benevens 508 ton brandhout, verbruikt 22 914 ton kolen, waaronder 16 271 ton van Europeeschen oorsprong. Voor de gebruikte kolen werd den exploitatiedienst op Java in rekening gebracht, gemiddeld per ton: op de Oosterlijnen f $14,76^5$, op de Westerlijnen f 14,56 en op de lijn Djokjokarta — Tjilatjap, gedurende de tien maanden harer zelfstandige exploitatie, f $17,01^5$. Op den spoorweg ter Sumatra's Westkust werden uitsluitend Ombilien-kolen gestookt, ten bedrage van 11 321 ton, tegen 8582 ton in 1893. De vermeerdering van dit cijfer hangt samen met een drukkeren treindienst, zoodat de hoeveelheid verbruikte brandstof per trein-kilometer over 1894 niet noemenswaardig hooger is dan het jaar te voren. De Ombilien-kolen kwamen aan den exploitatiedienst van den staatsspoorweg op Sumatra te staan op f 5,13 per ton. De prijs der Ombilien-kolen, aan de staatsspoorwegen op Java geleverd, was, naar gelang de levering plaats had te Tandjong Priok, Soerabaija, Tjilatjap of Probolinggo, voor het jaar 1894 vastgesteld op respectievelijk f 14,50, f 15, f 15,50 en f 16,50 per ton.

Zooals reeds in het vorig verslag werd vermeld, bleek spoedig na de invoering op 15 December 1893 van de nieuwe bepalingen en tarieven voor het vervoer op de staatsspoorwegen op Java (gouvernementsbesluit dd. 7 September 1893 n°. 3) dat, zonder dat de grondslagen daarvan zouden behoeven te worden aangetast, eene partieele herziening dier tarieven niet lang zou kunnen uitblijven. Deze herziening kwam tot stand bij gouvernementsbesluit dd. 25 September 1894 n°. 2, en de gewijzigde tarieven traden op 15 November d. a. v. in werking.

De, blijkens het vorig verslag, in Februari 1894, voorloopig tot ult. 1894, toegestane tariefsverlaging voor het vervoer van kinabast, afkomstig van particuliere ondernemingen, werd ook voor 1895 van kracht verklaard (gouvernementsbesluit dd. 18 December 1894 n°. 35).

Ten opzichte van de voor uitvoer bestemde suiker gold gedurende 1894 als abonnementstarief het goedkoope speciaal tarief van 1890. Nadat aanvankelijk de gelegenheid om van dat tarief gebruik te maken ook voor 1895 weder was opengesteld (gouvernementsbesluit dd. 31 December 1894 n°. 19) is sedert (gouvernementsbesluit dd. 2 Mei 1895 n°. 2), uit aanmerking van den gedrukten toestand der suikerindustrie als gevolg van de voor het product te bedingen lage prijzen, bedoeld speciaal tarief, voor vervoer over meer dan 80 K.M., tijdelijk niet onbelangrijk verlaagd, mits belanghebbenden zich tot afvoer van hun geheelen oogst van 1895 reeds verbonden hadden of daartoe alsnog vóór of op 1 Juni 1895 zouden overgaan. Voor de zoodanigen wordt nu, wat den oogst van 1895 betreft, bedoeld speciaal tarief in dier voege toegepast dat voor afstanden van 81 t/m 100 K.M. de vracht wordt berekend als voor 80 K.M., voor afstanden van 101 t/m 150 K.M. als voor 100 K.M. en voor afstanden boven de 150 K.M. als voor 120 K.M. [2])

De voor 1891 toegestane reductie voor vervoer van plantrijst langs de staatsspoorwegen over afstanden boven de 169 K.M. (zie vorig verslag, blz. 150/151) is eenigszins ingekrompen moeten worden, ten einde, althans bij vervoer over groote afstanden, de vracht de zelfkosten van dit vervoer kunne dekken. Vandaar dat ter zake van het bibiet-vervoer over afstanden boven de 169 K.M. voor 1895 een nieuw speciaal tarief is vastgesteld (gouvernementsbesluit dd. 15 December 1894 n°. 16).

Met de Nederlandsch-Indische Spoorweg-Maatschappij kwamen, ingevolge gouvernementsbesluit dd. 27 October 1894 n°. 8, onder dagteekening van 30 October/6 November d. a. v., twee overeenkomsten tot stand, waarvan één tot *regeling* van het doorgaand verkeer (zoowel van reizigers als van goederen, enz.) tusschen de lijnen Batavia-Buitenzorg en Samarang-Vorstenlanden-Willem I der Maatschappij van en naar de stations en halten der staatsspoorwegen, die daarvoor worden aangewezen. De andere overeenkomst, strekkende ter vervanging van de op 27 Februari 1889 te dier zake geslotene, heeft betrekking tot de vrachtprijzen te heffen voor het vervoer van bestelgoederen in rechtstreeksch en doorgaand verkeer tusschen de lijnen van den Staat en die der Maatschappij. Beide overeenkomsten traden in werking ter gelegenheid van de op 1 November 1894 tot stand gekomen spoorwegverbinding tusschen West- en Oost-Java.

Voor de in den loop van 1895 in te leggen zoogenaamde doorgaande treinen over Java was bij gouvernementsbesluit dd. 7 September 1893 n°. 3 een tot afstanden beneden 700 K.M. verhoogd reizigerstarief aangenomen, hoofdzakelijk met het oogmerk om daardoor te bewerken dat reizigers op korte afstanden bij voorkeur van gewone treinen zouden gebruik maken, hetgeen — bij de in vele gevallen zeer beperkte plaatsruimte ten gevolge van het toegestane maximum-treingewicht — wenschelijk was om overvulling der doorgaande treinen te voorkomen. Nader is echter ingezien dat het beoogde doel op voor het publiek minder bezwarende wijze zou zijn te bereiken, namelijk door de verhooging tot kleinere afstanden te beperken en wel tot afstanden, die, in verband met de dienstregeling, ook door gewone treinen in één dag kunnen worden afgelegd, terwijl de verhooging dan nog alleen zou behoeven te worden toegepast op die lijngedeelten waar inzonderheid overvulling der doorgaande treinen te vreezen is, d. i. op de 311 K.M. lange bergbaan Buitenzorg-Bandjar der Westerlijnen. Een in dien zin verhoogd reizigerstarief voor hen die op bedoeld lijngedeelte van de doorgaande treinen gebruik maken, geldende tot op afstanden van p. m. 240 K.M., is nu vastgesteld bij gouvernementsbesluit dd. 9 Juni 1895 n°. 4. Voor de toepassing van de op bedoeld lijngedeelte ingevoerde verhoogingen zullen nu op het station van vertrek, dan wel op het station, waar van den gewonen in den doorgaanden trein wordt overgegaan, boven het gewone plaatsbewijs volgens de bestaande tarieven, toeslagbiljetten worden afgegeven. In verband met het voornemen om de quaestie van het reizigerstarief op de doorgaande treinen in den aangegeven zin te regelen, had met de Nederlandsch-Indische Spoorweg-Maatschappij overleg plaats aangaande de vervanging van de met haar bestaande (alleen tot gewone treinen betrekking hebbende) overeenkomst van 14/22 Juni 1892 betreffende de *tarieven* voor het rechtstreeksch en transitverkeer van 1ste en 2de klasse-reizigers langs hare lijnen en de verschillende gedeelten der staatsspoorwegen op Java, uitgenomen de lijn Batavia-Tandjong Priok, door eene nieuwe overeenkomst betreffende een rechtstreeksch reizigerstarief voor alle klassen van reizigers en voor alle treinen. Bij het aangehaalde gouvernementsbesluit dd. 9 Juni jl. werd de directeur der burgerlijke openbare werken gemachtigd tot het aangaan van zoodanige nieuwe overeenkomst, waaromtrent met de Maatschappij overeenstemming was verkregen. Over een dergelijk tarief voor het vervoer van bagage en bestelgoed waren de onderhandelingen toen nog niet afgeloopen; die omtrent een rechtstreeksch tarief betreffende het vervoer van vrachtgoederen werden nog niet hervat (verg. wat daaromtrent in 't vorig verslag, blz. 151, is medegedeeld).

De in 't vorig verslag (blz 220/221) bedoelde, met medewerking van meergemelde Maatschappij, getroffen tijdelijke regeling, voorloopig alleen voor de jaren 1894 en 1895, betreffende het vervoer op retourkaarten, geldig voor vier maanden en tegen verlaagd tarief, van werkvolk dat voor landbouwondernemers in Oost-Java voor den duur van den pluktijd in Midden-Java wordt in dienst genomen, trad op 15 Augustus 1894 in werking, doch had, volgens berichten van het voorjaar van 1895, toen nog niet het verwachte resultaat opgeleverd. Van de bedoelde regeling werd voorshands geen noemenswaardig gebruik gemaakt.

In de tarieven voor den staatsspoorweg op Sumatra is krachtens gouvernementsbesluit dd. 26 November 1894 n°. 3 met 1 Januari 1895 deze wijziging gekomen, dat thans voor dien geheelen spoorweg het eenvoudig kilometer-tarief geldt. Te dien opzichte bestond tot dusver de afwijking dat het gedeelte Solok-Padang niet voor de geheele lengte werd in rekening gebracht, doch aangezien deze afwijking niet tot vermeerdering van het goederenvervoer leidde, werd besloten er op terug te komen met het gevolg dat nu sedert 1 Januari 1895 ook dit baanvak in de tarieven voor de volle lengte wordt berekend. De tijdelijke regeling, volgens welke voor het vervoer van kolen en gruis uit de Ombilien-ontginning aan den spoorwegdienst 2 cent per ton-kilometer wordt tegoedgedaan, werd ook voor 1895 weder van kracht verklaard (gouvernements-

[1]) Waarvan 6 locomotieven in gebruik bij de lijnen in aanleg en 1 verhuurd ten behoeve van de particuliere lijn Tagal-Balapoelang.

[2]) Van de in het gebied der staatsspoorwegen gelegen 89 suikerfabrieken (11 die zich van de Westerlijnen en 78 die zich van de Oosterlijnen bedienen kunnen) hadden er zich aanvankelijk 45 (11 in het gebied der Westerlijnen en 34 in het gebied der Oosterlijnen) verbonden om haren geheelen suikeroogst van 1895 per staatsspoorweg af te voeren, en sedert het aangehaalde gouvernementsbesluit van 2 Mei jl. zijn er nog 9 (in het gebied der Oosterlijnen) bijgekomen, zoodat het aantal per staatsspoorweg afvoerende suikerfabrieken in 1895 zal bedragen 54, zijnde hetzelfde getal als in 1894.

besluit dd. 26 Februari 1895 n° 22). Als tijdelijke maatregel werd, gerekend van 1 Januari 1895, een abonnementstarief (f 40 per wagenlading) vastgesteld (gouvernementsbesluit dd. 10 Maart 1895 n°. 17) voor het vervoer van één of meer wagenladingen zout tusschen Emmahaven en Padang Pandjang. De aanleiding tot dezen maatregel was het geheel ophouden van het vervoer van zout van Emmahaven naar de Padangsche Bovenlanden, welke streken gedurende 1894 het benoodigde zout uitsluitend betrokken uit het gouvernementsverkooppakhuis te Priaman, hetgeen niet geacht kon worden in 's lands belang te zijn: 1° omdat de kosten voor het aanbrengen van zout te Priaman belangrijk hooger zijn dan die te Emmahaven, en 2°. omdat de spoorweg de inkomsten derft, verbonden aan het vervoer over het traject Emmahaven-Sitjintjin.

Met het doel de havenplaats Tjilatjap, nu zij in de doorgaande spoorweggemeenschap over Java is opgenomen, beter aan de eischen der scheepvaart te doen beantwoorden, waren plannen in overweging genomen ten einde binnenvallende stoomschepen in de gelegenheid te stellen om zich van kolen en drinkwater te voorzien. In afwachting van de vestiging van een kolendepôt te Tjilatjap-haven, werd als voorloopige maatregel bij gouvernementsbesluit van 16 Mei 1895 n°. 3 bepaald dat, voor zoover de voorraad zulks gedoogt, uit den op het haventerrein te Tjilatjap ten behoeve van den spoorwegdienst opgeslagen voorraad Ombilienkolen aan de binnenvallende schepen tegen contante betaling kolen kunnen worden verstrekt, en wel tegen denzelfden prijs per ton, welken de spoorwegdienst voor die kolen te betalen heeft, met eene verhooging met 10 pct. als vergoeding voor los- en opslagkosten, spillage, enz.

Ter vervanging van de gebrekkige wijze waarop de drinkwatervoorziening der schepen thans per spoor van uit Tjilatjap plaats heeft, was een ontwerp in bewerking om, door het bouwen van een reservoir op het haventerrein, de schepen rechtstreeks daaruit van water te voorzien.

Ten einde te Tjilatjap den aan- en afvoer naar en van de verschillende pakhuizen van per spoorweg of scheepsgelegenheid aangebrachte of af te voeren goederen te vergemakkelijken, werd bij gouvernementsbesluit dd. 8 Februari 1895 n°. 17 aan den heer C. H. C. Bavanck te Batavia voor den tijd van 25 jaren vergunning verleend tot het leggen en gebruiken van Decauvillesporen op het spoorweg- en haventerrein aan de Donan-rivier ter genoemde plaatse, zoomede van verplaatsbare sporen in aansluiting aan de bedoelde vaste sporen. In verband met een ter zake verleend uitstel van twee maanden zou de vergunning moeten aanvaard worden vóór of op 8 Juli 1895. De ondernemer, of hever de naamlooze vennootschap aan welke de vergunning binnen een jaar na hare aanvaarding moet zijn overgedragen, is gehouden op aanvraag van eigenaars of huurders van perceelen de gelegenheid tot vervoer langs verplaatsbare sporen steeds zoo spoedig doenlijk te verschaffen zonder begunstiging van den een boven den ander en tegen een door den directeur der burgerlijke openbare werken goed te keuren tarief. Ter zake van de naleving der door den havenmeester te Tjilatjap en door den stationschef aldaar ter kennis van den ondernemer te brengen verordeningen staat het personeel van den ondernemer, zoolang het zich op het terrein van de douane en op dat van den spoorwegdienst bevindt, onder toezicht van bedoelde ambtenaren.

De volgende opgaven omtrent de geldelijke uitkomsten van het verkeer gedurende 1894 op de verschillende staatslijnen, zoomede eenige verdere bijzonderheden mogen hier nog eene plaats vinden. Voor de eigenlijke statistiek van het verkeer wordt verwezen naar bijlage HH hierachter.

Oosterlijnen (p. m. 485⁵ K.M.)

Gedurende 1894 bedroegen de bruto ontvangsten f 5 533 123, zijnde f 957 185 of 20.91 pct. meer dan in 1893.

Het reizigersvervoer nam in omvang en opbrengst toe, desgelijks het goederenvervoer, doch terwijl de opbrengst van het reizigersvervoer nagenoeg in gelijke verhouding steeg als het aantal reizigers, was daarentegen ten opzichte van het goederenvervoer de opbrengst in evenredigheid veel meer toegenomen dan het aantal vervoerde tonnen. De invloed der op 15 December 1893 ingevoerde nieuwe goederentarieven is dus niet te miskennen. Evenzeer blijkt de invloed der in die tarieven gemaakte wijzigingen, welke op 15 November 1894 in werking traden, uit de voorloopige opgaven omtrent de resultaten der exploitatie gedurende het 1ste semester van 1895, vergeleken met die over de eerste zes maanden van 1894. Werd toch toen bruto ontvangen f 2 365 540, hetzelfde tijdvak van 1895 leverde circa 2⅓ ton minder op, namelijk, mede volgens voorloopige opgaven, f 2 142 520, en zulks niettegenstaande, vergeleken met 1894, het goederenvervoer wederom in omvang, het reizigersvervoer en in omvang en in opbrengst was toegenomen. Geruststellend is het echter dat de evengemelde som van f 2 142 520 toch nog altijd een grooten vooruitgang aanwijst tegenover de ontvangsten onder de werking der in 1893 afgeschafte tarieven, daar gedurende het 1ste halfjaar 1893 de bruto ontvangsten op de Oosterlijnen slechts beliepen f 1 825 745. Het jaar 1894, ten gevolge der tot 15 November gegolden hebbende hoogere tarieven als abnormaal beschouwende, kan dus worden geconstateerd dat de opbrengsten der Oosterlijnen hare sedert jaren steeds opgaande beweging geregeld voortzetten.

Het reizigersvervoer bracht in 1894 f 125 404 meer op dan in 1893, tegen eene toeneming van het aantal reizigers met 150 769.

De opbrengst van het ijl- en vrachtgoederenverkeer (655 511 ton) bedroeg in 1894 f 3 455 848, zijnde p. m. 30 pct. meer dan in 1893, terwijl het aantal ton-kilometers van het betalend vervoer slechts ruim 18 pct. steeg, namelijk van 59 millioen in 1893 tot 70 millioen in 1894. De vermeerdering in den omvang van het goederenvervoer deed zich het meest gevoelen bij de artikelen rijst en koffie. Steeg het vervoer van suikerrietstekken met 19 pct., de totale hoeveelheid suiker, op den spoorweg gebracht, was in 1894 slechts weinig hooger dan in 1893, doch de tegen abonnementstarief vervoerde hoeveelheid (107 776 ton) was iets kleiner dan in 1893 (108 968 ton), nochtans met eene opbrengst van f 574 223, tegen f 554 021 in 1893. Onder het hiervoor opgegeven totaal van 655 511 ton ijl- en vrachtgoederen met eene opbrengst van f 3 455 848 was ter zake van 's lands vrachtgoederen begrepen 37 778 ton goederen en producten en f 346 383 opbrengst.

Op ult. 1894 bestond het van eene aanstelling voorziene personeel voor de exploitatie der Oosterlijnen uit 380 Europeanen en 354 inlanders. Bovendien waren gemiddeld per dag 749 ambachtslieden in dienst in de algemeene werkplaatsen te Madioen en 265 in de werkplaatsen te Soerabaja, hoofdzakelijk smeden, draaiers en bankwerkers; voorts timmerlieden, wagenmakers, schilders, kopergieters, enz.

Westerlijnen (p. m. 604 K.M.).

Den 1sten November 1894 werd het gedeelte Tasikmalaja-Kasoegihan, lang 118 K.M., in exploitatie gebracht en tevens de tot dusver zelfstandig geëxploiteerde lijn Djokjokarta-Tjilatjap, lang 187⁵ K.M., met de Westerlijnen samengesmolten. Deze vroegere Westerlijnen, die tot dusver 298⁵ K.M. lengte hadden (9 K.M. voor het lijntje Tandjong Priok—Batavia en 289⁵ K.M. voor den toen te Tasikmalaja eindigenden Preanger-spoorweg), kregen door een en ander eene lengte van 604 K.M. In de eerste tien maanden van 1894, gedurende welke de Preanger-spoorweg tot Tasikmalaja geëxploiteerd werd, dus over 289⁵ K.M., werd op dit gedeelte der Westerlijnen bruto ontvangen f 993 326, zijnde f 72 025 meer dan de ontvangst (al f 921 301) gedurende het overeenkomstige tijdvak van 1893. Gemiddeld per kilometer — in de maanden Januari t/m October 1893 was de Preanger-spoorweg dooreengenomen slechts over 241 K.M. in exploitatie — was nochtans laatstbedoelde ontvangst hooger, namelijk f 3821, tegen f 3431 in Januari t/m October 1894. Deze vermindering moet voor het grootste deel worden toegeschreven aan den aanvankelijk zeer geringen omvang van het verkeer op het den 16den September 1893 in exploitatie genomen lijnvak Tjibatoe-Tasikmalaja, lang ruim 57 K.M.

Daar gedurende de maanden November en December de hooger genoemde opbrengst van f 993 326 nog vermeerderde met 1 359 912, daaronder begrepen de ontvangst op het nieuwe gedeelte Tasikmalaja-Kasoegihan (118 K.M.) en op het bij de Westerlijnen getrokken verdere, tot Djokjakarta loopende, gedeelte (187⁵ K.M.), en het lijntje Tandjong Priok—Batavia over het geheele jaar 1894 afwierp f 234 661 (tegen f 242 136 in 1893), kwam dus de bruto opbrengst van de Westerlijnen in hare nieuwe samenstelling over 1894 tot het cijfer f 1 587 899. Wegens vervoer van ijl- en vrachtgoederen was onder dit totaal begrepen f 851 046 (daaronder f 257 312 ter zake van op afrekening verzonden landsgoederen). Volgens voorloopige opgaven over de eerste zes maanden van 1895 was toen de totale ontvangst f 1 240 924. Het is duidelijk dat de opgegeven cijfers wegens de groote verlenging, welke de Westerlijnen met 1 November 1894 hebben ondergaan, zich geheel en al onttrekken aan eene vergelijking met de overeenkomstige cijfers in 't vorig verslag.

Bij den exploitatiedienst der Westerlijnen waren op ult. 1894 aangesteld 345 Europeanen en 325 inlanders. Bovendien waren dagelijks gemiddeld 435 ambachtslieden en 37 koelies in dienst in de algemeene werkplaatsen, welke, zooals reeds hiervóór werd vermeld, in November 1894 van Buitenzorg naar Bandong werden overgebracht.

Lijn Djokjokarta-Tjilatjap (p. m. 187^5 K.M.).

Sedert 1 November 1894 maakt deze lijn een onderdeel uit der Westerlijnen, zoodat zij in dat jaar slechts gedurende tien maanden afzonderlijk werd geëxploiteerd. In dat tijdvak bedroegen de inkomsten f 758 678, waarvan f 283 793 ter zake van reizigersvervoer, f 430 622 ter zake van ijl- en vrachtgoederenvervoer en f 44 263 wegens bagage, bestelgoederen en diversen. Tot de ontvangst wegens ijl- en vrachtgoederen brachten de op den spoorweg gekomen landgoederen f 78 044 bij.

Wegens hare vereeniging met de Westerlijnen zullen van deze lijn in den vervolge geen afzonderlijke statistieke opgaven meer worden gedaan. Het is daarom niet van belang ontbloot bij deze gelegenheid de aandacht te vestigen op de groote ontwikkeling van het verkeer, welke gedurende het tijdvak 1888—1894 op deze lijn viel op te merken. Deze ontwikkeling blijkt vooreerst uit de bijna onafgebroken stijging der inkomsten, maar voornamelijk uit de toeneming van het aantal vervoerde reizigers en ook van de hoeveelheid op den spoorweg gebrachte vrachtgoederen. Berekend per dag-kilometer, werd bruto ontvangen: in 1888 f $7,4^7$, in 1889 f $7,3^5$, in 1890 f 9,58, in 1891 f $10,83^5$, in 1892 f 9,88, in 1893 f $12,18^5$ en in 1894 (gedurende tien maanden) f 13,32. In 1894 was de opbrengst, vergeleken met die van 1888, alzoo 81 pct. vermeerderd. Het aantal vervoerde reizigers in 1888 en in 1893 — zijnde respectievelijk het eerste en het laatste jaar waarin de lijn gedurende twaalf maanden in exploitatie was — bedroeg respectievelijk 609 008 en 989 890, derhalve in 1893 62 pct. meer dan in 1888, eene toeneming die voor het aantal vervoerde tonnen vrachtgoed zelfs op 266 pct. komt te staan, daar bedoeld vervoer in laatstgenoemd jaar uit 67 063, in 1893 uit 245 660 ton bestond.

Sumatra-spoorweg (p. m. 177 K.M.).

Daar op 1 Januari 1894 de laatste 4 kilometers, namelijk het vak Moeara Kalaban—Sawah Loento, voor het publiek verkeer werden opengesteld, was het jaar 1894 het eerste, waarin de Sumatra spoorweg over de geheele lengte van 177 K.M. werd geëxploiteerd.

Terwijl in 1893 bij eene totale ontvangst van f 747 921, de opbrengst per dag-kilometer bedroeg f $12,00^5$, werd in 1894 in het geheel ontvangen f 756 106, overeenkomende met eene opbrengst per dag-kilometer van f $11,70^5$. Het reizigersvervoer bracht in 1894 f 308 277 (in 1893 f 368 969) op, terwijl het vervoer van vrachtgoederen (waarvoor in 1893 f 343 144 viel te boeken) in 1894 afwierp f 414 132, namelijk wegens vervoer van landsgoederen (Ombilien-kolen, kolle, enz.) f 246 549 en wegens vervoer voor particulieren f 167 583. De inkomsten, voortspruitende uit het reizigersvervoer, waren f 60 692 lager dan in 1893, doch daarentegen die ter zake van vrachtgoederenvervoer f 70 988 hooger; wegens vervoer van Ombilien-kolen kwam aan den spoorwegdienst ten goede f 193 788, tegen f 95 934 in 1893.

Bedroegen de inkomsten over de eerste zes maanden van 1894 f 403 385, die over hetzelfde tijdvak van 1895 waren, volgens voorloopige opgaven, te stellen op f 428 059.

Bij den exploitatiedienst van den staatsspoorweg ter Sumatra's Westkust waren op ult. 1894 krachtens eene aanstelling werkzaam 47 Europeanen en 44 inlanders. In de werkplaatsen te Padang waren in 1894 gemiddeld 134 ambachtslieden in dienst.

2°. Particuliere spoorwegen.

a. Aanleg en opening.

Gedurende 1894 waren geen particuliere spoorwegen in aanleg. Ter Sumatra's Oostkust werd vanwege de Deli-spoorweg-Maatschappij het tracé opgenomen voor eene verlenging van haren spoorweg van Selesseh naar de Aroe-baai.

De eindcijfers der constructie-rekeningen en andere gegevens omtrent de vijf voor particuliere rekening aangelegde en geëxploiteerde spoorweglijnen (vier op Java en één op Sumatra) zijn te vinden in de hierachter gevoegde bijlage HH.

b. Exploitatie.

De gezamenlijke lengte der vijf particuliere spoorweglijnen op Java en Sumatra bleef, evenals in 1893, 445 K.M. bedragen.

Er waren einde 1894 in gebruik 69 locomotieven, 231 personen- en bagagerijtuigen en 814 wagens, zijnde 1 locomotief, 8 rijtuigen en 39 wagens meer dan in 1893.

Het brandstofverbruik bedroeg 8734 ton steenkolen (daaronder 1054 ton uit Nederlandsch-Indië afkomstig) en 5990 ton hout (hiervan op den Deli-spoorweg, waar hout de eenige brandstof is, 5425 ton).

Voor den spoorweg Samarang-Vorstenlanden—Willem I werd door de Indische Regeering goedkeuring verleend op eene in Mei 1895 ingevoerde verlaging van de vrachtprijzen voor den afvoer van suiker voor de Europeesche markt naar Samarang, bij abonnement voor geheele oogsten. Deze verlaging, die een tijdelijk karakter draagt, bedroeg voor de fabrieken bij Djokjokarta 25 pct., voor die bij Soerakarta 30 pct. op de vrachtprijzen, die in 1894 werden betaald.

De tarieven van de lijn Batavia-Buitenzorg en die van den Batavia-schen Oosterspoorweg ondergingen geene veranderingen.

Voor den Deli-spoorweg werd op 1 September 1894, bij wijze van proef, eene belangrijke verlaging der personentarieven ingevoerd, in de verwachting dat hierdoor verdere achteruitgang van het reizigersvervoer zal kunnen worden tegengegaan (zie blz. 168).

Eenige algemeene mededeelingen omtrent de geldelijke uitkomsten van het vervoer in 1894 op de particuliere spoorwegen mogen hieronder eene plaats vinden. Voor eene uitvoeriger statistiek wordt verwezen naar de reeds aangehaalde bijlage HH.

Lijn Samarang-Vorstenlanden-Willem I (p. m. 205 K.M.).

De bruto ontvangsten over 1894 beliepen f 2 659 205 (tegen f 2 493 359 in 1893) en — volgens voorloopige opgaven — over het eerste halfjaar 1895 f 1 047 078 (tegen f 1 081 081 in hetzelfde tijdvak van 1894).

Het reizigersverkeer gedurende 1894 vertoonde eenigen achteruitgang, ook in opbrengst (f 511 152, tegen f 516 845 in 1893); daarentegen ging het overig vervoer in omvang en opbrengst vooruit (wegens vervoerde ijl- en vrachtgoederen — daaronder ook dienstgoederen, ballast en grond — werd ontvangen f 1 959 893, zijnde f 178 622 meer dan in 1893). Zonder het suikervervoer te rekenen (dat, voor zooveel de tegen abonnementstarief vervoerde hoeveelheden betreft, bestond uit 67 846 ton, tegen 71 671 ton in 1893), wees het overig vervoer van ijl- en vrachtgoederen voor rekening van derden eene toeneming aan: in hoeveelheid met circa 20 000 ton en in opbrengst met circa f 181 000, terwijl in 1893 hetzelfde vervoer, ofschoon ook toen in omvang vooruitgegaan, f 129 177 minder had opgebracht dan in 1892. De in 't laatst van 1892 ingevoerde verlaging van tarieven heeft dus in 1894 het vervoer en de opbrengst meer tot hun recht doen komen dan in 1893.

In verband met de omstandigheid dat uit de winst over 1893 het saldo van de renteloze schuld aan den Staat door de Maatschappij in Juli 1894 is afgelost, trad over het boekjaar 1894 de gewijzigde winstverdeeling in werking, bedoeld bij art. 90 der concessie (Indisch Staatsblad 1863 n° 116). Het aandeel van den Staat in de winst over 1894 bedroeg f $163\,611,63^5$. Ter uitkeering aan aandeelhouders werd (ook uit de winst op de lijn Batavia-Buitenzorg) bestemd f 1 076 300, zijnde over een kapitaal van f 11 450 000 [illegible] f 4 000 000 wegens Batavia-Buitenzorg, 9,4 pct. dividend, tegen 8,1 pct. in 1893. Overigens kon voor aflossing van [illegible] rentende schuld worden aangewezen f 752 857,37. Hangende het geschil met den Staat over de winstverdeeling van 1893 (zie vorig verslag, blz. 153), waaromtrent door arbiters nog geen uitspraak is gedaan, wordt laatstgenoemde som echter niet ten volle voor aflossing besteed, maar blijft daarvan voorloopig een bedrag van f $42\,367,32^5$ gereserveerd in afwachting van de uitspraak [illegible].

[illegible] en gebruiken van eene derde spoorstaaf op het [illegible]-Soerakarta werd op 14 Januari 1895 tusschen den Minister van Koloniën en de Maatschappij eene overeenkomst [illegible]. De ontwerpen voor de uitvoering van dezen maatregel [illegible] nog in bewerking.

Lijn Batavia-Buitenzorg (p. m. 56 K.M.).

De bruto ontvangsten over 1894 bedroegen f 741 486, tegen f 741 9[illegible] in 1893, en over het eerste halfjaar 1895 f 365 557, tegen f [illegible] in hetzelfde tijdvak van 1894. Evenals de opbrengst was ook de omvang van het vervoer zoowel van reizigers als van goederen in 1894 [illegible] gelijk aan de uitkomsten van 1893. Het [illegible] en vrachtgoederenvervoer, ofschoon in hoeveelheid 3647 ton [illegible] bedragen dan in 1893, bracht f 2900 meer op [illegible] f 364 041. Het vervoer van vrachtgoederen [illegible] echter toe met 3270 ton en in opbrengst met [illegible].

Lijn Batavia-Kedong Gedeh (p. m. 57 K.M.).

Niettegenstaande [illegible] streming van het verkeer gedurende de maanden Februari t/m April, als gevolg van door zware regens aangerichte schade aan weg en werken, ging in 1894 het personenvervoer niet noemenswaardig achteruit (in opbrengst van f 168 924 tot f 167 972), terwijl het vervoer van ijl- en vrachtgoederen niet onbelangrijk meer afwierp dan in 1893 (toen f 97 706, doch in 1894 f 118 921). In totaal bracht de exploitatie over 1894 bruto f 397 607 op, of — na aftrekking van de exploitatiekosten —

netto f 170 512, van welk laatste bedrag ten bate van de vernieuwingsrekening werd afgeschreven f 30 760, zoodat als saldo der exploitatierekening geboekt werd f 139 752 (tegen f 124 705 over 1893). Na aftrekking van het benoodigde voor rente en aflossing en van eene bijdrage van f 9000 aan het hulp- en ondersteuningsfonds voor het personeel, kon voor dividend aan de aandeelhouders worden bestemd f 59 500, zijnde 3.5 pct over een aandeelenkapitaal van f 1 700 000. Over 1893 was 2.8 pct. uitgekeerd.

Gedurende de eerste zes maanden van 1895 is, volgens voorloopige opgaven, bruto ontvangen f 141 257; in hetzelfde tijdvak van 1893 en 1894 was die som achtereenvolgens f 122 633 en f 130 426.

Lijn Tagal-Balapoelang (p. m. 24⁵ K.M.).

Deze secundaire spoorweg der Java-Spoorweg-Maatschappij is in 1895, met goedkeuring van den Gouverneur-Generaal (gouvernementsbesluit dd. 29 Augustus 1895 n°. 17) [1], door aankoop in handen overgegaan van de Samarang-Cheribon Stoomtram-Maatschappij (zie blz. 169, noot 2). Een verzoek van deze om de concessie voor den spoorweg Tagal-Balapoelang, in 1882 verleend (zie n°. 3988 van het Bijblad op het Indisch Staatsblad), veranderd te zien in eene vergunning voor een stoomtramweg is nog bij de Indische Regeering in behandeling. De ontvangsten der exploitatie gingen in 1894 weder eenigszins vooruit. Bedroegen zij in 1893 f 67 961, over 1894 werd verkregen f 71 521, namelijk wegens vervoer van reizigers f 20 086, van ijl- en vrachtgoederen f 44 869 en uit anderen hoofde f 6566, terwijl over de eerste zes maanden van 1895, volgens voorloopige opgaven, de ontvangsten zijn geweest f 26 799, tegen f 22 742 in hetzelfde tijdvak van 1894. Het voordeel, met de exploitatie behaald, beliep in 1894 f 21 850, waarvan ten bate van de vernieuwingsrekening werd afgeschreven f 2861, zoodat als batig slot overbleef f 20 989. Daar uit anderen hoofde nog eene bate verkregen werd van f 605, kwam het geheele winstcijfer te staan op f 21 594, doch van deze winst kon niets voor uitdeeling worden afgezonderd, daar de dienst der geldleeningen, de bediening en het onderhoud der werkplaats, enz. f 36 802 vorderden. Het saldo-verlies, op ult. 1893 bedragen hebbende f 189 242, groeide dus aan tot f 204 450.

Deli-spoorweg (p. m. 102⁵ K.M.).

De zeer bevredigende prijzen, die in 1894 de Sumatra-tabak behaalde, hadden, vooral in de tweede helft van 1894, een zeer gunstigen invloed op het verkeer langs dezen spoorweg. Het vervoer van bouwmaterialen en levensmiddelen en ook van tabak nam sterk toe. Wegens vervoer van vrachtgoederen werd dan ook ontvangen f 551 824, en wegens vervoer van bagage, enz. en diversen f 84 609, zijnde respectievelijk f 51 828 en f 14 758 meer dan in 1893, doch, deels als gevolg van den lagen dollarkoers, waardoor het in guldens berekende spoorwegtarief velen inlandschen passagiers te hoog kwam te staan, bleef het personenvervoer achteruitgaan, zoodat uit dien hoofde slechts ontvangen werd f 313 269, zijnde f 39 986 minder dan in 1893. Over 't geheel leverde dus het jaar 1894 voor den Deli-spoorweg eene bruto ontvangst op van f 919 702, tegen f 920 102 in 1893. En in het eerste semester van 1895 was het cijfer, volgens voorloopige opgaven, f 632 667, zijnde f 117 424 meer dan in het overeenkomstige tijdvak van 1894. De winst- en verliesrekening over 1894 wees een credit aan van f 529 295, waaronder als voordeelig saldo der exploitatie f 516 968. Na aftrekking van het benoodigde voor rente, amortisatie en afschrijvingen bleef eene netto-winst over van f 190 911, waarvan o. a. was te bestemmen voor tantièmes f 16 714 en voor dividend aan de aandeelhouders f 169 000, zijnde 6½ pct. over het aandeelenkapitaal van f 2 600 000, tegen 6 pct. over 1893.

3°. Concessiën of aanvragen voor nieuwe lijnen.

Lijn Melambong-Karang Sambong-Cheribon. In verband met het voornemen om deze lijn voor uitvoering van staatswege in aanmerking te brengen (zie blz. 164 hiervóór) werd bij gouvernementsbesluit van 12 November 1894 n°. 39 afwijzend beschikt op het in 't vorig verslag (blz. 153) bedoeld verzoek van den heer F. J. HAVER DROEZE, om voorrang van concessie voor een secundairen spoorweg in de bedoelde richting.

Lijn van Balapoelang (Tagal) over Boemiaijoe en Adjibarang naar Poerwokerto (Banjoemas). Bij gouvernementsbesluit van 22 Januari 1895 n°. 23 werd aan de heeren R. H. EIJSSONIUS DE WAAL en A. J. PRAGER, nadat zij het denkbeeld van concessie met rentegarantie van staatswege hadden losgelaten (zie vorig verslag, blz. 153), ingevolge een nader verzoek hunnerzijds, voor den tijd van één jaar voorrang van concessie verleend voor een secundairen spoorweg als de hierbedoelde, behoudens het recht van voorkeur dat de Java-Spoorweg-Maatschappij op de eventueel te verleenen concessie zou kunnen doen gelden ingevolge art. 3 der concessievoorwaarden voor den spoorweg Tagal-Balapoelang, en verder onder bepaling dat de hunnerzijds vóór of op 22 Mei 1895 te storten waarborgsom zou moeten bedragen f 7500. Na de ontvangst van deze beschikking werd door de adressanten er op gewezen dat, zoolang de Java-Spoorweg-Maatschappij zich niet zou hebben verklaard omtrent het al dan niet gebruik maken van haar recht van voorkeur — te welk einde zij wenschten dat aan dit lichaam van regeeringswege een termijn zou worden gesteld, — het voor hen ondoenlijk was, met het oog op de onzekerheid der verkrijging van de definitieve concessie, om over te gaan tot de opneming van de aangevraagde lijn, weshalve zij verder verzochten dat hun al aanstonds concessie mocht worden verleend met tijdelijke afwijking van het bepaalde bij Indisch Staatsblad 1887 n°. 84, in dier voege dat zij de voorgeschreven bescheiden eerst zouden behoeven in te dienen één jaar nadat genoemde Maatschappij zou hebben verklaard van haar recht op voorkeur geen gebruik te willen maken. Op dit nader adres dd. 20 Maart 1895, dat tevens het verzoek behelsde om, in afwachting van eene beslissing, van het storten van het waarborgkapitaal te worden vrijgesteld, werd bij gouvernementsbesluit dd. 7 Mei 1895 n°. 27 afwijzend beschikt.

Lijn door de residentiën Soerabaija en Rembang en een deel van de residentie Samarang, namelijk van de hoofdplaats Soerabaija, o. a. over Padangan en Randoeblatoeng in Rembang, naar Goendih in Samarang. Blijkens het vorig verslag (blz. 153/154) werd bij gouvernementsbesluit dd. 23 Februari 1894 n°. 14 aan den heer J. J. DIJKSTRA voor den tijd van twee jaren voorrang verleend boven de verzoeken van anderen (behoudens het aan de Nederlandsch-Indische Spoorweg-Maatschappij krachtens hare concessie toekomende recht van voorkeur op het maken van van hare lijn uitgaande verlengingen en zijtakken) voor eene concessie betreffende een secundairen spoorweg in de boven omschreven richting. In opvolging van het in October 1893 vastgestelde »algemeen spoorwegplan" voor Java liep de in het besluit van 23 Februari 1894 aangegeven richting anders en verder dan door den heer DIJKSTRA was beoogd, wiens aanvrage (dd. 20 September 1893) slechts betrekking had tot eene lijn Soerabaija-Padangan, die later vermoedelijk zou zijn door te trekken naar Blora om dan daar aan de Samarang-Joana stoomtram aan te sluiten. Sedert bleek dat de heer DIJKSTRA tegen de toevoeging van het gedeelte Padangan-Goendih bezwaar had, en daar hem bovendien ter oore was gekomen dat de Nederlandsch-Indische Spoorweg-Maatschappij besloten was de lijn Goendih-Soerabaija te doen opnemen en eventueel concessie voor zoodanige verbinding aan te vragen, meende hij den verleenden voorrang niet te kunnen aanvaarden, en kwam deze, door het niet storten van het vastgestelde waarborgkapitaal, vanzelf te vervallen. Aan zijn oorspronkelijk voornemen bleef de heer DIJKSTRA evenwel vasthouden en hij verzocht daarom in Juli 1894 hem voorloopig vrij te stellen van de verplichting tot storting van een waarborgkapitaal en, voor het geval de opnemingen van de Nederlandsch-Indische Spoorweg-Maatschappij niet tot eene concessie Goendih-Soerabaija mochten leiden, hem voor een door de Regeering te bepalen termijn de voorkeur te doen behouden voor een secundairen spoorweg in de Solo-vallei van Soerabaija tot Padangan en zooveel verder westwaarts als wenschelijk en bestaanbaar zou blijken te zijn. Dit nader verzoek werd afgewezen bij gouvernementsbesluit dd. 22 October 1894 n°. 49, en vervolgens bleef de zaak rusten. Toen echter in November 1894 ook van andere zijde — van den heer F. A. PATTU te Batavia — een verzoek om prioriteit was ingekomen voor het aanvragen van eene spoorwegconcessie Soerabaija-Padangan, werd van regeeringswege aanleiding gevonden om zich bij de Nederlandsch-Indische Spoorweg-Maatschappij te vergewissen of eene aanvrage voor eene spoor- of tramwegverbinding Goendih-Soerabaija, als in het »spoorwegplan" bedoeld, van hare zijde te verwachten was, en — zoo ja — binnen welken tijd. Mocht toch binnenkort geen gegrond uitzicht bestaan op zoodanige verbinding, dan ware in overweging te nemen of het »spoorwegplan", wat de lijn door de Solo-vallei betreft, niet in dien zin zou behooren gewijzigd te worden, dat het gedeelte Padangan-Soerabaija onafhankelijk van het westwaarts gelegen

[1] Bij bedoeld besluit werden ook voor de nieuwe concessionarissen gehandhaafd zoowel de in 1888 aan de Java-Spoorweg-Maatschappij verleende ontheffing van de uit de concessie voortvloeiende verplichting tot het maken van den zijtak Bandjaran-Pangka, als de in 1891, mede in afwijking van de concessievoorwaarden, aan die Maatschappij tijdelijk toegekende vrijheid om de tarieven voor het vervoer langs dezen spoorweg naar eigen goedvinden te regelen.

gedeelte zou kunnen worden aangelegd. Die vraag is echter niet verder in behandeling behoeven te worden genomen, daar de Maatschappij verklaarde voornemens te zijn om, met gebruikmaking van haar recht van voorkeur, binnen weinige maanden over te gaan tot het aanvragen van vergunning voor een *stoomtramweg* Goendih—Soerabaija. Omtrent de voorwaarden waarop haar die vergunning ware te verleenen, heeft sedert een overleg met het Indisch Bestuur plaats gehad. Thans zijn hier te lands onderhandelingen gaande ten einde omtrent de hoofdpunten met de Maatschappij tot overeenstemming te komen, opdat, wanneer die verkregen is, de aanvrage aan den Gouverneur-Generaal kunne worden ingediend.

Lijn in Bezoeki (van Djember of Kalisaät naar Banjoewangi). De laatstelijk gevoerde overleggingen nopens het uit vorige verslagen bekende plan van den heer H. J. Prins, om de hierbedoelde spoorwegverbinding voor particuliere rekening tot stand te brengen, mits tot bevordering van de rentabiliteit der onderneming, de concessie gepaard zou gaan met uitgifte in erfpacht van eene groote uitgestrektheid in de door dien spoorweg te doorsnijden streek (de afdeelingen Djember en Banjoewangi) gelegen woeste gronden, hebben tot de conclusie geleid dat redenen van algemeen belang de Regeering behoorden te doen afzien van verdere onderhandelingen nopens eene spoorwegconcessie op dien voet. Van deze beslissing is daarop den heer Prins kennis gegeven bij gouvernementsbesluit dd. 18 Juli 1895 n°. 12, terwijl — zooals reeds op blz. 164 hiervóór is vermeld — alsnu besloten is om de lijn eerlang voor uitvoering van staatswege in aanmerking te brengen.

Lijn in het landschap Assahan ter Oostkust van Sumatra. In aansluiting aan het medegedeelde in 't vorig verslag (blz. 154) is hier volledigheidshalve slechts aan te teekenen dat, nadat door den heer A. A. Hoos was aangetoond dat de aanleg van een spoorweg in Assahan om financieele redenen onuitvoerbaar was, de hem verleende prioriteit bij gouvernementsbesluit van 3 December 1894 n°. 20 ingetrokken en daarop het gestorte waarborgkapitaal van f 3000 teruggegeven is.

B. Stoomtramwegen.

Ingevolge art. 4 der in Indisch Staatsblad 1893 n°. 191 opgenomen normaal-voorwaarden, waarop vergunningen zijn te verleenen betreffende het aanleggen en exploiteeren van stoomtramwegen voor algemeen verkeer in Nederlandsch-Indië, staat het ter keuze van den ondernemer of hij het van hem gevorderde waarborgkapitaal wenscht te storten in Nederland dan wel in Nederlandsch-Indië. In beide gevallen wees echter het artikel den Gouverneur-Generaal aan als de autoriteit die te bepalen had de soort der effecten waarin de storting moest plaats hebben. Daar dit voorschrift kon leiden tot vertraging in de afdoening van zaken wanneer de ondernemer het waarborgkapitaal hier te lande wenschte te storten, is het bij gouvernementsbesluit dd. 11 September 1895 n°. 1 (Indisch Staatsblad n°. 202) in dier voege gewijzigd, dat bij storting hier te lande de beoordeeling van dit punt aan den Minister van Koloniën is overgelaten.

1°. Staatsstoomtramweg in Atjeh.

Ten aanzien van deze ten dienste van onze militaire vestiging in Groot-Atjeh geëxploiteerde stoomtram, ter lengte van p. m. 39 K.M., blijkt uit opgaven van het departement van oorlog dat daarmede in 1894 vervoerd werden 557 438 personen (14 980 in de 1ste klasse, 28 912 in de 2de en 513 546 in de 3de klasse), tegen 457 779 in 1893, zoomede 30 879 ton vrachtgoederen (15 979 ton voor het Gouvernement, 998 ton voor eigen dienst en 13 902 ton voor particulieren), tegen 28 461 ton in 1893. De bruto ontvangsten, in 1893 bedragen hebbende f 113 953 (waaronder f 51 335 ter zake van voor rekening van den lande vervoerde personen en goederen), stegen in 1894 tot f 130 562 (waaronder f 61 745 ter zake van landsvervoer), derhalve eene vermeerdering der bruto ontvangsten met f 16 609, en daar de exploitatiekosten stegen met f 9833 (van f 98 852 tot f 108 685), beliep het voordeelig verschil der exploitatierekening f 6776 méér dan in 1893, namelijk f 21 877, tegen f 15 101 in 1893.

Bij gouvernementsbesluit dd. 14 September 1895 n°. 25 is de gewestelijke gouverneur gemachtigd om bij den exploitatiedienst van dezen stoomtramweg een pakkettendienst in te voeren en voor zooveel noodig te regelen, waarvoor als vrachtprijs door hem zal zijn aan te nemen f 0,10 per pakket voor elk der drie etappen of gedeelten van etappen (Oleëleh-Kotta Radja, Kotta Radja-Zuidwesterlijn en Kotta Radja-Oosterlijn), waarin de stoomtram voor de berekening der vrachtprijzen is verdeeld.

2°. Particuliere stoomtramwegen.

a. Aanleg.

Gedurende 1894/1895 was de aanleg onderhanden of werd de aanleg voorbereid van de zoo aanstonds onder afzonderlijke hoofden te vermelden stoomtramlijnen, waarvoor de vergunningen aanvaard waren. Onder die lijnen worden niet genoemd, als zijnde inmiddels in exploitatie gekomen en daarom lager onder *b* behandeld wordende, de stoomtramlijn Djokjokarta-Brossot (p. m. 24 K.M.) van de Nederlandsch-Indische Spoorweg-Maatschappij, noch ook de verlengingen met p. m. 36 K.M. van de lijnen der Samarang-Joana-Stoomtram-Maatschappij [1]). Aan eene kleine uitbreiding (met ruim 1.5 K.M.) van de stadslijn te Soerabaija der Oost-Java Stoomtram-Maatschappij werd, door onvoorziene omstandigheden (moeielijkheden ter zake van eene gewenschte onteigening), nog niet begonnen, in verband waarmede een jaar uitstel voor de voltooiing werd verleend, namelijk tot 16 Februari 1896.

Lijn in Banjoemas (van Maos naar Bandjarnegara), ter lengte van 83 K.M. Met den aanleg van deze lijn werd vanwege de ondernemers (de Serajoe-dal Stoomtram-Maatschappij te 's-Gravenhage) in het najaar van 1894 een aanvang gemaakt. Volgens recente berichten was aangaande de aansluiting van den tramweg met de Westerlijnen van den Staat op het station Maos tusschen de Regeering en den hoofdvertegenwoordiger der Maatschappij overeenstemming verkregen, zoodat te dier zake eerlang eene overeenkomst zou tot stand komen, en was de aanleg van de 1ste tram-sectie — van Maos tot beznoiden de kloof der Serajoe (ruim 14 K.M.) — zoover gevorderd dat dit gedeelte in het najaar van 1895 voor exploitatie gereed zou zijn.

Lijn Samarang-Cheribon (p. m. 236 K.M.). De aan de Financieele Maatschappij voor nijverheidsondernemingen te Amsterdam verleende vergunning voor dezen stoomtramweg werd door haar den 19den Februari 1895, na storting hier te lande van het gevorderde waarborgkapitaal van f 70 000, aanvaard en vervolgens, in voldoening aan art. 11 der voorwaarden (zie vorig verslag, blz. 157, zoomede n°. 4978 van het Bijblad op het Indisch Staatsblad), overgedragen aan de op 6 April 1895 opgerichte naamlooze vennootschap »Samarang-Cheribon Stoomtram-Maatschappij", gevestigd te 's-Gravenhage [2]), van welke aanvaarding en overdracht aanteekening werd gehouden bij gouvernementsbesluiten dd. 22 Februari en 28 Juni 1895 n°s. 11 en 14, bij welk laatste besluit tevens werd toegestemd in de overschrijving ten name van de laatstgenoemde vennootschap van het gestorte waarborgkapitaal (welke overschrijving dientengevolge den 19den September jl. heeft plaats gehad).

Omtrent het aanvatten in Indië van de werken tot uitvoering van de vergunning zijn voor dit verslag nog geen berichten ontvangen.

---

[1]) Onder het hoofd „Aanleg" wordt thans ook nog geen gewag gemaakt van eene aan laatstgenoemde onderneming in Januari 1895 vergunde nieuwe uitbreiding van hare lijnen, met een 5 K.M. langen zijtak naar Koewoe in de afdeeling Grobogan (Samarang), omdat niet blijkt of reeds met de uitvoering begonnen is.

[2]) Blijkens hare statuten, in ontwerp goedgekeurd bij Koninklijk besluit dd. 7 Maart 1895 n°. 34, en sedert opgenomen in een der bijvoegsels van de Nederlandsche Staatscourant van 4 Mei 1895 (zie ook de wijziging in een der bijvoegsels van het n°. van 24 Juli jl.) heeft de vennootschap, welke opgericht is met een geplaatst aandeelenkapitaal van f 3 000 000, niet enkel ten doel het aanleggen en exploiteeren van den stoomtramweg Samarang-Cheribon, maar ook het aankoopen van den spoorweg Tagal-Balapoelang en het exploiteeren daarvan als tramweg, onder voorbehoud van de op een en ander vereischte goedkeuring van den Gouverneur-Generaal. Bovendien is door de statuten (welke onder dagteekening van 22 Mei jl. ook door den Minister van Koloniën zijn goedgekeurd ter voldoening aan art. 14 der vergunning voor de lijn Samarang-Cheribon) niet uitgesloten dat de vennootschap er toe overga om, behoudens vergunning als voren, ook andere tramwegen of spoorwegen op Java aan te leggen, te koopen of te exploiteeren. Hooger is reeds gemeld (zie blz. 168 hiervóór) dat in de overdracht van de lijn Tagal-Balapoelang op de Samarang-Cheribon Stoomtram-Maatschappij is toegestemd bij gouvernementsbesluit dd. 29 Augustus 1895 n°. 17. In afwachting dat het met de nieuwe concessionarisse in Indië te voeren overleg omtrent de wijzigingen en aanvullingen, welke de besproken overdracht in de vergunningsvoorwaarden voor den stoomtramweg Samarang-Cheribon zal noodig maken, tot afdoening wordt gebracht, is intusschen bij het aangehaald besluit al aanstonds bepaald dat de uit de exploitatie van den Tagal-spoorweg verkregen winst niet zal worden beschouwd als winst in den zin van art. 12, § 2, al. 1, der bedoelde vergunningsvoorwaarden.

Volledigheidshalve valt hier ten slotte in herinnering te brengen de wet van 6 Februari 1895 (Nederlandsch Staatsblad n°. 27, Indisch Staatsblad n°. 79), waarbij eene beslissing is genomen omtrent de eventueele teruggave van het in September 1892 aan den Staat vervallen waarborgkapitaal van f 250 000, indertijd gestort ter voldoening aan de voorwaarden der in Februari 1884 verleende, doch in September 1892 ingetrokken concessie voor den aanleg en de exploitatie van een *spoorweg* van Samarang naar Cheribon. Bij genoemde wet is namelijk bepaald dat de teruggave aan hen die het waarborgkapitaal hebben gestort of aan hunne rechtverkrijgenden zal plaats hebben wanneer tusschen beide plaatsen een stoomtramweg overeenkomstig de voorwaarden der daartoe betrekkelijke vergunning zal zijn aangelegd en in exploitatie gebracht.

Lijn Pasoeroean–Warongdowo (p. m. 6 K.M.). [1] Dit lijntje, waarvoor de vergunning door de toenmalige rechthebbenden (Vrouwe W. A. H. Verloop, geb. Fuchrar en de heer G. J. C. van Vollenhoven) den 12den Mei 1893 werd aanvaard (zie het verslag van 1893, blz. 162), moet vóór of op 12 Mei 1896 in exploitatie zijn gebracht, te Pasoeroean aansluitende aan den staatsspoorweg.

In de voor dit verslag ontvangen berichten van de eerste maanden van 1895 wordt gemeld dat met de voorbereiding van de uitvoering door de ondernemers (één van wie, met goedkeuring van den Gouverneur-Generaal, zijne rechten inmiddels op een ander had overgedragen) een aanvang gemaakt en een gedeelte der ontwerpen van regeeringswege goedgekeurd was. De te 's-Gravenhage met een kapitaal van f 500 000 opgerichte en aldaar gevestigde „Pasoeroean Stoomtram-Maatschappij", voor het overnemen, aanleggen en exploiteeren van tramlijnen in de residentie Pasoeroean, stelt zich ten doel, behoudens goedkeuring van den Gouverneur-Generaal, haren werkkring te beginnen met de overneming en exploitatie van den hierbedoelden stoomtramweg; zie omtrent de voorwaarden dier overneming de akte van oprichting der vennootschap dd. 16 Maart 1895, met het Koninklijk besluit van bewilliging op het ontwerp dier akte opgenomen in een der bijvoegsels van de Nederlandsche Staatscourant van 2 Mei daaraanvolgende.

b. Exploitatie.

Nevens de lijnen der drie in vorige verslagen vermelde ondernemingen is onder dit hoofd thans voor het eerst gewag te maken van de tramlijn Djokjokarta-Brossot der Nederlandsch-Indische Spoorweg-Maatschappij. De exploitatie daarvan dagteekent echter eerst van 1895. Wat betreft de lijnen der drie eerstbedoelde trammaatschappijen (de Nederlandsch-Indische Tramweg-Maatschappij, de Samarang-Joana Stoomtram-Maatschappij en de Oost-Java Stoomtram-Maatschappij), deze hadden op ult. 1894 eene gezamenlijke lengte van 307^{8} K.M., zijnde 25^{5} K.M. meer dan het jaar te voren, ten gevolge van het in exploitatie komen achtereenvolgens op 22 Maart en 13 September 1894 van de in de residentie Rembang gelegen en tot het net van de Samarang-Joana stoomtram behoorende baanvakken Koenooeran-Ngawen en Ngawen-Blora. Bedoeld tramnet onderging in April 1895 eene nieuwe uitbreiding in de residentie Japara, waar toen het baanvak Maijong-Petjangaän (p. m. 10^{6} K.M.) voor het verkeer werd opengesteld.

Terwijl verschillende hoofdcijfers, betrekking hebbende op de exploitatie en de aanlegkosten der in 1894 in exploitatie geweest zijnde lijnen van genoemde drie maatschappijen zijn opgenomen in bijlage HH hierachter, teekent men hier nog aan dat haar gezamenlijk materieel bij het einde van dat jaar bestond uit 72 locomotieven, 130 rijtuigen en 297 wagens, zijnde 1 rijtuig en 10 wagens meer dan op ult. 1893, en dat haar gezamenlijk brandstoffenverbruik gedurende 1894 beliep 4570 ton steenkolen, 557 ton cokes en 4752 ton hout, tegen respectievelijk 5124 ton kolen en 3378 ton hout in 1893.

Omtrent de verschillende lijnen in het bijzonder valt nog het volgende aan te stippen.

Lijn Batavia – Meester Cornelis – Kampong Melaijoe (p.m. 14 K.M.), van de Nederlandsch-Indische Tramweg-Maatschappij. Gedurende het op 30 Juni 1894 geëindigde boekjaar 1893/94 leverde de exploitatie van deze lijn bruto f 297 080 en netto f 137 959 op, terwijl thans ook reeds kan worden opgegeven dat deze sommen over het boekjaar 1894/95 f 292 257 en f 135 017 bedroegen. Na afzondering van het benoodigde voor rente en amortisatie en van een zeker bedrag voor reiskosten en verloven, kon als winstsaldo worden geboekt: over 1893/94 f 112 996 en over 1894/95 f 108 601, van welke sommen o. a. respectievelijk f 42 000 en f 38 000 werd bestemd voor het vernieuwingsfonds en in elk der beide boekjaren f 68 255 ter uitkeering van 5½ pct. over het geplaatste aandeelenkapitaal van f 1 241 000.

Het proefspoor met Vignola-rails, gelegd over eene lengte van 446,5 M., bleek goed te voldoen. Met de vernieuwing van den geheelen bovenbouw werd in 1894 een aanvang gemaakt.

Lijnen der Samarang-Joana Stoomtram-Maatschappij (op ult. 1894 ter lengte van p. m. 232 K.M., zijnde 25^{5} K.M. meer dan op ult. 1893). Hiervóór is gezegd dat in April 1895 het in exploitatie zijnde net weder werd uitgebreid en wel van Maijong tot Petjangaän in Japara (p. m. 10^{6} K.M.), terwijl bij gouvernementsbesluit dd. 7 Januari 1895 n°. 2 de Maatschappij vergunning heeft gekregen tot eene nieuwe uitbreiding, en wel om van hare lijn Wirosari-Blora op een punt voorbij Wirosari een zijtak te doen uitgaan naar Koewoe (Grobogan), ter lengte van p. m. 5 K.M., welke vergunning vóór of op 7 Januari 1896 aanvaard en binnen twee jaren na de aanvaarding gereed en in exploitatie gebracht moet zijn. Als waarborgkapitaal strekt het reeds gestorte voor de lijn Wirosari-Blora. De vergunningsvoorwaarden voor het zijtakje naar Koewoe zijn in hoofdzaak gelijk aan die voor de lijn Wirosari-Blora. [2]

De bruto ontvangsten der exploitatie over 1894 bedroegen wegens vervoer van reizigers f 223 386, van bagage f 4476, van ijl- en vrachtgoederen f 492 706 en uit anderen hoofde f 6428, zijnde te zamen f 726 996, tegen f 677 482 in 1893. In verhouding tot de gemiddeld geëxploiteerde lengte (219 K.M., tegen 193^{6} K.M. in 1893) was echter de ontvangst geringer dan in 1893: per dag-kilometer werd toen verkregen f 9,59, welk gemiddelde in 1894 op f 9,09 kwam te staan. Dit was een gevolg van het in exploitatie komen van de geheele verlenging Wirosari-Blora. Werden hierdoor al vervoeren over groote afstanden verkregen, zoo dient hierbij in aanmerking te worden genomen dat, in verband met de op de lijnen der Maatschappij bestaande differentieele vrachttarieven, bij een vervoer over groote afstanden, per kilometer minder vracht geheven wordt dan bij vervoeren over kortere afstanden. Gedurende de eerste zes maanden van 1895, toen gemiddeld in exploitatie waren 235 K.M., beliepen de bruto ontvangsten p. m. f 358 000, d. i. f 8,49 per dag-kilometer, waarvoor het 1ste semester van 1894, met eene gemiddelde lengte in exploitatie van 211 K.M., had aan te wijzen p. m. f 324 100 en f 8,50.

Van de netto opbrengst der exploitatie over 1894, ad f 468 244 (tegen f 444 709 over 1893), bleef, na aftrekking van de verschuldigde interest, voor zooveel die ten laste van de exploitatie komt, en van bijdragen aan fondsen voor pensioenen, verloven, enz. van personeel, een winstsaldo over van f 386 271. Hiervan werd bestemd: voor reserve- en vernieuwingsfondsen f 76 024, voor dividend van aandeelhouders (9,5 pct. over f 2 500 000) [3] f 237 500, voor tantièmes f 39 447, voor ondersteuningsfonds, patent, enz. f 8794, terwijl op nieuwe rekening werd overgeschreven f 24 506. Over 1893, toen het te verdeelen winstsaldo f 364 290 had bedragen, werd o. a. voor reserve- en vernieuwingsfondsen bestemd f 70 482 en voor een dividend van 9 pct. aan aandeelhouders f 225 000.

Lijnen der Oost-Java Stoomtram-Maatschappij (lengte p. m. 61^{5} K.M.). Ook in 1894 nam het verkeer op de beide (in de residentie Soerabaija) gelegen tramwegen dezer Maatschappij weder toe. De enkel voor personenvervoer bestemde lijn van de Oedjoeng ter hoofdplaats Soerabaija naar de bovenstad en verder langs den linkeroever der Kalimas naar Sepandjang (20 K.M.) bracht bruto f 162 562 op (tegen f 143 198 in 1893), en de zoowel voor goederen- als personenvervoer dienende lijn Modjokerto—Ngoro, met zijtak naar Dinoijo (41^{5} K.M.) f 113 818 (tegen f 98 341 in 1893). De bruto ontvangsten beliepen derhalve in 't geheel f 276 380 of f 34 840 meer dan over 1893. Daar de exploitatiekosten bedroegen f 131 108, bleef dus als netto opbrengst f 145 272 over, makende met een klein saldo van 1893 f 145 378. Hiervan moest voor rente

[1] Over eene onlangs verleende vergunning voor een stoomtramweg van Warongdowo naar de suikerfabriek Bekassi-Oost zie blz. 172, sub VI.

[2] De vergunningsvoorwaarden voor de hoofdlijn Samarang-Joana zijn afgedrukt in n°. 3717 van het Bijblad op het Indisch Staatsblad, die voor de latere uitbreidingen in n°. 4900 (Koedoes-Maijong en Maijong-Petjangaän), n°. 4929 (Demak-Poerwodadi-Wirosari) en n°. 4930 (Wirosari-Blora), terwijl met betrekking tot de door de Maatschappij aangekochte lijn Poerwodadi-Goendih de vergunningsvoorwaarden zijn opgenomen in n°. 4898.

[3] Nog altijd was het maatschappelijk kapitaal bepaald gebleven op f 4 millioen, waarvan echter f 1½ millioen ongeplaatst was, doch volgens de statuten moest geplaatst zijn vóór 17 October 1895. Ingevolge eene in September 1895 in de statuten gebrachte wijziging (zie een der bijvoegsels van de Nederlandsche Staatscourant van 13/14 October jl.) is nu het kapitaal der vennootschap bepaald op het geplaatste bedrag van $2^{1}/_{2}$ millioen.

en amortisatie dienen f 21 045, zoodat als winstsaldo te verdeelen viel f 124 333. De verdeeling had plaats als volgt: aan reserve- en vernieuwingsfondsen f 22 295, aan aandeelhouders (5.9 pct. over f 1 500 000) f 88 500, aan andere statuaire uitdeelingen f 7742, aan ondersteuningsfonds, bedrijfsbelasting, enz. f 3264, terwijl het overige ad f 2532 op nieuwe rekening werd overgeschreven. Over 1893, toen het winstsaldo, met inbegrip van een klein saldo van 1892, f 117 034 beliep, ontvingen de aandeelhouders een dividend van 4.8 pct.

Volgens voorloopige opgaven is gedurende de eerste zes maanden van 1895 bruto ontvangen: op de lijn Oedjoeng–Sepandjang f 87 700 en op de lijn Modjokerto–Ngoro f 39 300, tegen respectievelijk f 74 500 en f 36 500 volgens de overeenkomstige opgaven van 1894.

De uitbreiding van de tramlijn Oedjoeng-Sepandjang, voor zooveel betreft de in de benedenstad Soerabaja aan te leggen nieuwe vertakking van ruim 1½ K.M. (zie vorig verslag, blz. 156, zoomede Bijblad op het Indisch Staatsblad n°. 4904, waarin ook de voorwaarden van vergunning voor de reeds in exploitatie zijnde lijnen der Maatschappij zijn opgenomen), ondervond in de uitvoering vertraging door omstandigheden, onafhankelijk van de Maatschappij.

In Maart 1895 heeft de Maatschappij opnieuw stappen gedaan om te geraken tot eene verlenging van hare tramlijn Oedjoeng-Sepandjang in zuidwestelijke richting; zij beoogde thans slechts eene verlenging, uitsluitend voor personenvervoer, van Sepandjang af naar de overzijde der Kalimas en verder tot Krian, en daar die streek, welke hoofdzakelijk het tegenwoordig tramverkeer te Sepandjang voedt, ten gevolge van de toen van staatswege nog in beraad zijnde voorziening om door eene rechtstreeksche verbinding Tarik-Soerabaija aan het steeds toenemend goederenvervoer op de Oosterlijnen het hoofd te bieden, vermoedelijk ook door een staatsspoorweg zou doorsneden worden (waartoe sedert besloten is bij de wet van 20 Juli 1895; zie blz. 164 hiervóór), verbond de Maatschappij aan hare aanvraag het verzoek dat de eventueele staatsspoorweg Tarik-Soerabaija haar gedurende de eerste tien jaren het personenvervoer op het gedeelte voorbij Krian in de richting naar Soerabaija en tot vóór Krian in de richting naar Tarik zou laten. Tevens verzocht de Maatschappij dat de Staat haar den rivierovergang bij Sepandjang zou vergemakkelijken door, *voor hare rekening*, de landhoofden en pijlers van de voor den staatsspoor te bouwen brug zooveel uit te bouwen als noodig zal zijn om haar in staat te stellen op de aldus uitgebouwde, doch aan den Staat in eigendom te verblijven, gedeelten der brug hare lijn te leggen. Om de vertraging te ontgaan, die, in verband met de motie van de Tweede Kamer der Staten-Generaal dd. 25 Juni 1895 [1]), het gevolg zou moeten zijn van wettelijke bekrachtiging van één of meer artikelen der haar eventueel te verleenen vergunning, heeft de Maatschappij sedert de voorkeur gegeven aan het verkrijgen van de vergunning zonder eenige toezegging van regeeringswege te haren gunste met betrekking tot het personenvervoer langs den in aanleg genomen staatsspoorweg Tarik-Krian-Soerabaija.

Lijn Djokjokarta-Brossot (24 K.M.) van de Nederlandsch-Indische Spoorweg-Maatschappij. De in 1894 begonnen aanleg van dezen stoomtramweg, welke niet de normale, maar dezelfde spoorwijdte heeft als op den spoorweg Samarang-Vorstenlanden-Willem I wordt aangetroffen [2]), vorderde dermate naar wensch dat de lijn, na van regeeringswege te zijn opgenomen, reeds den 21sten Mei 1895 in haar geheel voor het publiek verkeer is kunnen worden opengesteld. Over een eerste gedeelte van 15 K.M. was reeds van 15 Januari 1895 af goederenvervoer voor derden toegelaten. Over Juni 1895, toen deze stoomtram dus voor het eerst gedurende eene volle maand over hare geheele lengte in exploitatie was, bracht zij, volgens voorloopige opgaven, bruto f 11 300 op, zijnde f 15,69 per dag-kilometer. Daar deze tramlijn in beheer is bij dezelfde hoofdadministratie, waarvoor de uitgaven, zoowel die in Nederland als die in Indië, ingevolge art. 4 der bij de wet bekrachtigde overeenkomst met de Maatschappij dd. 8 December 1868 (Nederlandsch Staatsblad 1869 n°. 66; Indisch Staatsblad n°. 52), voor ⅘ ten laste komen van de exploitatie-rekening van den spoorweg Samarang-Vorstenlanden (voor ⅕ ten laste van de exploitatierekening van den spoorweg Batavia-Buitenzorg), is — in verband met het aandeel in de winst van eerstbedoelden spoorweg, aan het Gouvernement toekomende krachtens art. 90 der concessievoorwaarden (zie de wet van 6 Juli 1863, Nederlandsch Staatsblad n°. 110, Indisch Staatsblad n°. 116) [3]) — eene regeling getroffen om een zeker aandeel dier kosten van algemeen beheer ten laste van de tramlijn te brengen. Daar het niet wel doenlijk was een maatstaf te vinden voor eene volkomen nauwkeurige berekening van zoodanig aandeel, is het bij overeenkomst van 27 Mei 1895 bepaald op een vast jaarlijksch bedrag van f 5000, ingaande met de maand volgende op die der volledige openstelling van de tramlijn voor publiek verkeer. Uit aanmerking van het wel niet waarschijnlijke, maar toch denkbare geval dat in eenig jaar de werkelijke beheerkosten van den tramweg meer dan f 5000 zullen bedragen en het meerdere dan voor ⅘ zou komen ten laste van de exploitatierekening van den spoorweg Samarang-Vorstenlanden, hetgeen eene afwijking zou zijn van art. 86 sub *d* der aangehaalde concessievoorwaarden, is de overeenkomst aangegaan onder voorbehoud van de Koninklijke goedkeuring (zie art. 94 der concessievoorwaarden), welke goedkeuring is verleend bij Koninklijk besluit dd. 3 Juni 1895 n°. 51. [4]) Eene in Indië ter zake van deze tramlijn met het vertegenwoordigend comité der Maatschappij gesloten overeenkomst dd. 29 Juni/4 Juli 1894 betrof de regeling der aansluiting van de lijn aan het station Djokjo/Toegoe van den Staat.

3°. Vergunningen of aanvragen voor nieuwe stoomtramwegen.

Voor zooveel nog aanvragen betreffende nieuwe stoomtramlijnen aanhangig zijn of de daartoe betrekkelijke vergunningen op 1 November 1895 nog niet waren aanvaard, vindt men die in het volgende overzicht vermeld, waarin echter geen sprake is van kleine verlengingen van bestaande lijnen, waarover hiervóór gehandeld is bij de bespreking van de exploitatie dier lijnen, noch ook van de aanvragen of vergunningen betreffende verschillende lijnen in de residentiën Batavia, Bantam en Preanger Regentschappen, waarop de aanvrager (de heer R. A. EEKHOUT), hetzij electriciteit, hetzij stoom als beweegkracht wenscht te bezigen. Over deze aanvragen wordt lager sub C gehandeld.

Volgnummer.	Richting der lijnen, namen der aanvragers en datum der aanvrage.	Datum van het gouvernementsbesluit waarbij de vergunning verleend is.	Tot hoelang de aanvragers tijd hadden of hebben om de vergunning te aanvaarden.	Lengte der lijn in K.M. (globaal) en bedrag van het gevorderde waarborgkapitaal.	VERDERE BIJZONDERHEDEN.
	BATAVIA.				
I.	Van de benedenstad Batavia naar Tangerang, met een zijtak van Djambatan Dora naar Paal Merah. V. W. VAN GOGH en L. H. C. COSTER; 21 Dec. 1892.	—	—	31 K.M.	Deze aanvraag kan eerst in overweging worden genomen nadat beslist zal zijn omtrent een eventueelen staatsspoorweg naar Bantam (verg. blz. 164 hiervóór).

[1]) Die motie sprak de wenschelijkheid uit „dat de bepalingen bij eene concessie voor den aanleg van een stoomtramweg tusschen Sepandjang en Krian, waarbij aan de ondernemers bepaalde geldelijke voordeelen door den Staat worden gelaten, werden onderworpen aan wettelijke goedkeuring".

[2]) De voorwaarden der vergunning voor den tramweg Djokjokarta-Brossot zijn opgenomen in n°. 4931 van het Bijblad op het Indisch Staatsblad. Door eene vergissing is aldaar in art. 3 als spoorwijdte opgegeven 1.067 M., in plaats van 1.435 M.

[3]) De concessie-voorwaarden voor de lijn Samarang-Vorstenlanden-Willem I vindt men in haar geheel in n°. 3296, 3716, 3845 en 4021 van het Bijblad op het Indisch Staatsblad; die voor de lijn Batavia-Buitenzorg in n°. 3424.

[4]) Wat betreft het aandeel, dat de stoomtramweg Djokjokarta–Magelang, waarvoor eerst zeer onlangs aan de Nederlandsch-Indische Spoorweg-Maatschappij vergunning is verleend, in de algemeene beheerkosten zal hebben te dragen, zij verwezen naar blz. 172/173 (zie aldaar sub VIII).

Volg-nummer.	Richting der lijnen, namen der aanvragers en datum der aanvrage.	Datum van het gouvernementsbesluit waarbij de vergunning verleend is.	Tot hoelang de aanvragers tijd hadden of hebben om de vergunning te aanvaarden.	Lengte der lijn in K.M. (globaal) en bedrag van het gevorderde waarborg-kapitaal.	VERDERE BIJZONDERHEDEN.
	PREANGER REGENTSCHAPPEN.				
II.	Van Bandong naar de halte Tjimahi (spoorwijdte 0.60 M.) *a*) Firma MIJER en VAN GOGH; 26 Aug. en 8 Sept. 1893.	—	—	18¾ K.M.	Ten aanzien van dit verzoek vindt men ook thans weder aangeteekend dat het, ingevolge gouvernementsbesluit dd. 1 Januari 1894 nº. 4, voorloopig wordt in advies gehouden totdat het emplacement voor het nieuw te bouwen militaire kampement te Tjimahi definitief zal zijn vastgesteld (over hetgeen met betrekking tot dit kampement sedert is verricht zie blz. 48 hiervóór).
	SAMARANG, REMBANG en SOERABAIJA.				
III.	Van Goendih door de Solo-vallei naar Soerabaija. NEDERLANDSCH-INDISCHE SPOORWEG-MAATSCHAPPIJ.	—	—	230 K.M.	Over de voorwaarden eener te verleenen vergunning, nadat daartoe harerzijds eene formeele aanvrage zal zijn ingediend, wordt met de Nederlandsch-Indische Spoorweg-Maatschappij onderhandeld (verg. blz. 168/189 hiervóór).
	SOERABAIJA.				
IV.	Van de hoofdplaats Soerabaija naar Grissee. C. M. A. DE RIJK; 4 April 1895.	11 Juni 1895 nº. 32.	11 Juni 1896.	18 K.M. (f 7000)	Voor dezen te Soerabaija met den staatsspoorweg in aansluiting te brengen stoomtramweg was in Januari 1893 voor den tijd van 50 jaren vergunning verleend aan den heer F. W. DE RIJK, die haar echter, ondanks het hem verleend uitstel, niet tijdig aanvaardde. Voor hetzelfde tracé is thans, doch voor een tijdvak van 99 jaren (zie vorig verslag, blz. 155, noot 1), vergunning verleend aan den heer C. M. A. DE RIJK. Binnen twee jaren na de aanvaarding moet de lijn gereed en in exploitatie gebracht zijn.
	PASOEROEAN.				
V.	Van Malang over Gondanglegi naar Dampit, met zijtakken: I. Gondanglegi-Sengnoro-Kepandjen; II. Malang-Pendem-Karangploso-Singosari, en III. Malang-Wendit-Toempang, dezen laatsten zijtak, door eene noordelijke verbinding via de staatsspoorweghalte Toempang (wel te onderscheiden van het eerstgenoemde Toempang), in verbinding te brengen met den zijtak sub II. J. ANDRÉ DE LA PORTE en J. W. POST; 10 Jan. 1893.	28 Mei 1894 nº. 2.	28 Mei 1895 (verlengd tot 28 Mei 1896).	103 K.M. (f 30 000)	Verlenging met één jaar van den termijn voor het aanvaarden van deze vergunning, waarvan de voorwaarden zijn omschreven in 't vorig verslag (blz. 158), werd toegestaan bij gouvernementsbesluit dd. 2 Juni 1895 nº. 16. Sedert werd door de houders der vergunning verzocht om haar voor een deel, namelijk voor zooveel betreft de hoofdlijn Malang–Gondanglegi-Dampit, aan derden te mogen overdragen. Bij gouvernementsbesluit dd. 18 September 1895 nº. 1 werd hierop afwijzend beschikt. Echter verklaarde de Indische Regeering zich bereid een nader verzoek van dezelfde strekking in gunstige overweging te nemen, mits daarin mede begrepen zij de overdracht van de te maken zijlijn Gondanglegi-Kepandjen.
VI.	Van Warongdowo naar de suikerfabriek Bekassi Oost. Vrouwe W. A. H. VERLOOP, geb. FUCHTER; 8 Dec. 1894.	29 Aug. 1895 nº. 37.	29 Aug. 1896.	(Lengte niet opgegeven.) (f 3000)	De hierbedoelde stoomtram, bestemd voor personen- en goederenvervoer, moet te Warongdowo in aansluiting worden gebracht met den stoomtramweg Pasoeroean-Warongdowo, bedoeld op blz. 170 hiervóór. Evenals voor laatstbedoelde lijn is ook de vergunning voor de verlenging tot Bekassi-Oost verleend, niet voor 99, maar voor 50 jaren, en de bouwtijd bepaald op 3 jaren.
	PROBOLINGGO.				
VII.	Van de hoofdplaats Probolinggo over Kraksaän naar Paiton. C. S. F. VLIELANDER HEIN; 31 Aug. 1894.	15 Dec. 1894 nº. 6.	15 Dec. 1895.	37 K.M. (f 10 000)	Deze tramweg voor personen- en goederenvervoer, die op het station Probolinggo in aansluiting is te brengen met den staatsspoorweg, moet binnen drie jaren na de aanvaarding der vergunning gereed en in exploitatie gebracht zijn. Duur der vergunning 99 jaren. De te 's-Gravenhage met een kapitaal van f 900 000 opgerichte en aldaar gevestigde „Probolinggo Stoomtram-Maatschappij" voor het overnemen, aanvragen, aanleggen en exploiteeren van tramlijnen in de residentiën Probolinggo en Bezoeki, stelt zich ten doel, behoudens goedkeuring van den Gouverneur-Generaal, haren werkkring te beginnen met de overneming en exploitatie van den hierbedoelden stoomtramweg; zie omtrent de voorwaarden dier overneming de akte van oprichting der vennootschap dd. 19 Juli 1895, met het Koninklijk besluit van bewilliging op het ontwerp dier akte opgenomen in een der bijvoegsels tot de Nederlandsche Staatscourant dd. 10 Augustus jl.
	KADOE en DJOKJOKARTA.				
VIII.	Van de hoofdplaats Djokjokarta naar Magelang. NEDERLANDSCH-INDISCHE SPOORWEG-MAATSCHAPPIJ; 13 Febr. 1893.	14 Oct. 1895 nº. 7.	14 Oct. 1896.	45 K.M. (f 20 000)	Over de aan eene eventueele inwilliging van het verzoek der Nederlandsch-Indische Spoorweg-Maatschappij te verbinden voorwaarden ter verzekering van de belangen der toekomst, waar het geldt eene gewenschte latere doortrekking van dezen naar de constructie-eischen van het „algemeen spoorwegplan" te bouwen tramweg hetzij tot aan den zijtak Willem I–Kedoengdjati van den spoorweg Samarang–Vorstenlanden, hetzij desnoods rechtstreeks tot de hoofdplaats Samarang, heeft het in 't vorig verslag (blz. 158) bedoeld nader voorbereidend overleg hier te lande in het voorjaar van 1895

a) Waar geen spoorwijdte wordt genoemd, heeft men te denken aan het normaal spoor van 1.067 M.

Volg-num-mer.	Richting der lijnen, namen der aanvragers en datum der aanvrage.	Datum van het gouvernementsbesluit waarbij de vergunning verleend is.	Tot hoelang de aanvragers tijd hadden of hebben om de vergunning te aanvaarden.	Lengte der lijn in K.M. (globaal) en bedrag van het gevorderde waarborg-kapitaal.	VERDERE BIJZONDERHEDEN.
					geleid tot overeenstemming tusschen de Regeering en de Maatschappij. Dientengevolge is thans (gouvernementsbesluit dd. 14 October 1895 n°. 7) de vergunning door den Gouverneur-Generaal verleend, en wel voor zoodanigen duur dat zij zal komen te eindigen tegelijk met de concessie, welke de Maatschappij bezit voor den spoorweg Samarang-Vorstenlanden-Willem I. d. i. op ult. 1971. De vergunning moet vóór of op 14 October 1896 aanvaard zijn, en binnen twee jaren na de aanvaarding moet de tramweg (die volgens de normale spoorwijdte van 1.067 M. zal worden aangelegd en op het station Djokjokarta Toegoe in aansluiting is te brengen met de Westerlijnen van de staatsspoorwegen) gereed en in exploitatie gebracht zijn. Aan de constructie van bovenbouw, kunstwerken en rollend materieel zijn zoodanige eischen gesteld dat de tramweg zal zijn te berijden met de locomotieven en het overig rollend materieel van de staatsspoorwegen en dat de beladen rijtuigen en wagens van den Staat in de treinen van den tramweg, en de beladen wagens van den tramweg in de gemengde en goederentreinen van den Staat kunnen worden vervoerd. Ten opzichte van de latere verlenging der lijn tot in de residentie Samarang legt de vergunning aan de Maatschappij de verplichting op om, uiterlijk binnen een jaar nadat de tramweg in exploitatie is gebracht, de noodige opnemingen te laten doen voor eene stoomverbinding van Magelang naar Willem I, en om — binnen het jaar nadat die opnemingen beëindigd zullen zijn — vergunning of concessie voor die stoomverbinding aan te vragen, als namelijk na de opnemingen voldoende blijkt dat de exploitatie van de geheele lijn Djokjokarta-Magelang-Willem I eene rente van $5^1/_2$ pct. van het aanlegkapitaal belooft. Verder is bepaald dat wanneer zoodanige vergunning of concessie niet binnen twee jaren, nadat de lijn Djokjokarta-Magelang in exploitatie zal zijn gebracht, door de Maatschappij is aangevraagd, de Regeering te allen tijde bevoegd is om eene stoomverbinding van Magelang naar Willem I, desverkiezende tot Samarang verlengd, zelve aan te leggen, dan wel om daartoe aan anderen vergunning of concessie te verleenen. Gelijke bevoegdheid heeft de Regeering zich bedongen wanneer de verleende vergunning of concessie voor eene stoomverbinding Magelang-Willem I niet binnen den daarvoor te bepalen tijd is aanvaard, dan wel wanneer zij, aanvaard zijnde, moet worden ingetrokken. Overigens behelst de vergunning uitgewerkte bepalingen omtrent de toepassing van het recht van naasting door het Gouvernement, terwijl ook, met het oog op het aandeel van het Gouvernement in de winst op de lijn Samarang-Vorstenlanden-Willem I, het noodige in de vergunning is bepaald om de administratie van den tramweg afgescheiden te houden van die der overige lijnen van de Maatschappij en den tramweg een billijk aandeel te doen dragen in de kosten der door de Maatschappij en haar comité in Indië gevoerde hoofdadministratie, welk aandeel, in afwijking van hetgeen dienaangaande voor den reeds in exploitatie zijnden tramweg Djokjokarta-Brossot is overeengekomen (zie blz. 171 hiervóór), is bepaald op $^1/_{12}$, omdat de aanleghosten ongeveer $^1/_{12}$ van die der overige lijnen van de Maatschappij zullen bedragen.
	MADIOEN.				
IX.	Van de hoofdplaats Madioen naar Ponorogo. CH. VOÛTE; 17 Juli 1893.	4 Jan. 1894 n°. 7.	4 Jan. 1895 (verlengd tot 4 Aug. 1895).	32 K.M. (f 10 000)	De voorwaarden dezer vergunning zijn reeds in 't vorig verslag (blz. 158) vermeld. De verlenging met zeven maanden van den termijn van aanvaarding werd toegestaan bij gouvernementsbesluit dd. 3 December 1894 n°. 84.
	KEDIRI en SOERABAIJA.				
X.	Van de hoofdplaats Kediri (residentie van dien naam) naar Djombang (residentie Soerabaija) over Pesantren en Paree in eerstgenoemde residentie en Ngoro in laatstgenoemde residentie, met zijtakken van Pesantren naar Wates, van Paree naar Papar en van Paree naar Poh Sentee. L. M. TIJL; 6 Juni 1894.	31 Dec. 1894.	31 Dec. 1895.	80 K.M. (f 20 000)	Deze tramweg voor personen- en goederenvervoer, die in hoofdzaak langs dezelfde trajecten zal loopen als waarvoor een tijdlang de vergunning in handen is geweest van mr. D. MOUNIER (verg. het verslag van 1892, blz. 152), moet te Kediri, Papar en Djombang in verbinding worden gebracht met de staatsspoorwegen. Binnen drie jaar na de aanvaarding moet de tramweg geheel gereed en in exploitatie gebracht zijn. Duur der vergunning 99 jaren. De ondernemer heeft de vergunning, onder voorbehoud van goedkeuring door den Gouverneur-Generaal, ingebracht in eene den 27sten September 1895 te Amsterdam tot stand gekomen naamlooze vennootschap, de aldaar ge-

Volgnummer.	Richting der lijnen, namen der aanvragers en datum der aanvrage.	Datum van het gouvernementsbesluit waarbij de vergunning verleend is.	Tot hoelang de aanvragers tijd hadden of hebben om de vergunning te aanvaarden.	Lengte der lijn in K.M. (globaal) en bedrag van het gevorderde waarborgkapitaal.	VERDERE BIJZONDERHEDEN.
					vestigde „Kediri-Stoomtram-Maatschappij", met een (geplaatst) aandeelen-kapitaal van f 1 800 000. Blijkens hare akte van oprichting, in ontwerp goedgekeurd bij Koninklijk besluit dd. 20 September 1895 n°. 5 (Nederlandsche Staatscourant dd. 22 October 1895), stelt de vennootschap zich ten doel het aanleggen en exploiteeren van stoomtramwegen op Java en wel in de eerste plaats van de hierbedoelde lijnen.
	MADURA.				
XI.	Van Kamal over Bangkallan naar Tandjoeng (beoosten Bangkallan). C. M. A. DE RIJK; 24 Juni 1894.	12 Oct. 1894 n°. 1.	12 Oct. 1895.	23 K.M. (f 8000)	Dezelfde vergunning als die, welke in Januari 1892 verleend was aan den heer F. W. DE RIJK, doch welke in Januari 1894 kwam te vervallen door niet tijdige aanvaarding. Thans is echter de vergunning niet voor 50, maar voor 99 jaren verleend. De lijn zal dienen zoowel voor personen- als goederenvervoer en moet binnen twee jaren, na het aanvaarden van de vergunning, gereed en in exploitatie gebracht zijn.
	SUMATRA'S WESTKUST.				
XII.	Stoomtramweg ter hoofdplaats Padang (spoorwijdte van 0.75 M.) K. H. H. VAN BENNEKOM en Jhr. E. C. SIBBAO; 7 Juni 1893.	11 Oct. 1893 n°. 6.	11 Oct. 1894 (verlengd eerst tot 11 Oct. 1895 en later tot 11 Oct. 1896).	(Lengte niet opgegeven.) (f 5000)	De twee verlengingen van den termijn van aanvaarding, telkens met één jaar, werden toegestaan bij de gouvernementsbesluiten dd. 19 November 1894 n°. 12 en 17 September 1895 n°. 22. Bij dit laatste besluit werd echter tevens te kennen gegeven dat van nader uitstel geen sprake meer kon zijn.

C. Electrische tramwegen.

Blijkens het vorig verslag (blz. 158/159) bezat de heer R. A. EEKHOUT drie op of vóór 30 Juni 1895 door hem te aanvaarden vergunningen voor drie tramwegen, te exploiteeren hetzij met electriciteit, hetzij met stoom als beweegkracht, en wel voor p. m. 15 K.M. ter hoofdplaats Batavia, voor p. m. 5 K.M. ter afdeelingshoofdplaats Buitenzorg en voor p. m. 40 K.M. in de Preanger Regentschappen (van Bandong om de zuid over Tjiparai en Madjalaja naar Tjitjalengka). Bij gouvernementsbesluit dd. 24 Juni 1895 n°. 17 is den aanvrager voor de aanvaarding van deze drie vergunningen nogmaals één jaar uitstel verleend, derhalve tot 30 Juni 1896, echter onder mededeeling dat geen nadere verlenging zal worden toegestaan. Inmiddels had dezelfde aanvrager zich aangemeld voor soortgelijke vergunningen betreffende drie andere en grootere lijnen, waarvan één in de residentie Batavia en één in de residentiën Batavia en Bantam, ter lengte van respectievelijk p. m. 50 en p. m. 80 K.M., zich zouden aansluiten aan de lijnen te Batavia en Buitenzorg, waarvan zooeven sprake was, terwijl de derde een traject betrof van p. m. 66 K.M. in de Preanger Regentschappen, namelijk van Tjibadak naar Plaboean, met een zijtak van Bodjong naar Parakan-lima en van Plaboean naar Tjisolak. Aan de aanvraag betreffende deze laatste lijn waren tevens andere plannen verbonden, o. a. betreffende den aanleg en de exploitatie van los- en laadinrichtingen aan de Wijnkoopsbaai. De twee andere door den heer EEKHOUT bij deze nadere aanvragen bedoelde lijnen zouden loopen: *a* van Semplak over Paroeng, Kebaijoran en Paal Merah naar de hoofdplaats Batavia, en *b*. van het staatsspoorwegstation te Buitenzorg over Tjampea, Leuwiliang en Djasinga naar Sadjira in de afdeeling Lebak (residentie Bantam), deze laatste lijn met drie zijtakken: één over Semplak en Kooripan naar Tjampea en aldaar aan de hoofdlijn aansluitende, één naar Dramaga, terwijl de derde zijtak zou uitgaan van de begraafplaats te Buitenzorg om in oostelijke richting aan te sluiten aan de lijn te Buitenzorg, waarvoor hij reeds vergunning bezat. Voor zooveel hier te lande reeds is gebleken, is op de besproken aanvragen nog alleen beschikt wat betreft de twee laatstvermelde lijnen, en wel bij gouvernementsbesluit dd. 20 September 1895 n°. 13. Voor de lijn sub *a* bedoeld is namelijk de aanvrage afgewezen, doch voor de lijn sub *b* omschreven en hare drie zijtakken is de gevraagde vergunning verleend voor den tijd van 99 jaren. Vóór of op 20 September 1896 moet een waarborgkapitaal van f 25 000 gestort, en binnen drie jaren na de aanvaarding de lijn gereed en in exploitatie gebracht zijn. Ook bij deze vergunning is den aanvrager vrijgelaten hetzij electriciteit, hetzij stoom als beweegkracht te bezigen. De spoorwijdte zal bedragen 1.067 M. en de tramweg zal bestemd zijn zoowel voor personen- als goederenvervoer.

D. Paardetramlijnen.

Solosche Tramweg-Maatschappij. In 1894 exploiteerde deze Maatschappij voor personen- en goederenvervoer eenige paardentramlijnen in de residentie Soerakarta, namelijk van het staatsspoorwegstation Djebres te Soerakarta naar Poerwosari en Kartasoera, alsmede van laatstgenoemde plaats naar de suikerfabrieken Kartasoera en Bangak. Omtrent de uitkomsten dier exploitatie werden geen opgaven ontvangen. Daartoe gemachtigd bij de gouvernementsbesluiten dd. 8 Januari en 6 April 1895 n°. 8 en 26, en na verkregen instemming van den soesoehoenan, ook wat het gebruik der openbare wegen betreft, werd door den resident bij zijne beschikkingen van 22 Februari 1895 n°. 1220/18 en 30 April 1895 n°. 2231/18 (Javasche Courant dd. 15 Maart en 24 Mei 1895) aan de Maatschappij vergund hare lijnen te verlengen respectievelijk van Bangak tot Kebondalem en van Kebondalem tot Boijolali.

Aanvragen voor paardentramlijnen. Zoodanige aanvragen kwamen in: 1°. van den heer C. S. F. VLIELANDER HEIN, dd. 27 Februari 1894, voor eene lijn in de residentie Probolinggo, namelijk van de hoofdplaats van dien naam over Kraksaän naar Paiton, ter lengte van 37 K.M., en 2°. van den heer I. H. L. E. VAN MEEVERDEN dd. 15 September 1894, voor eene lijn in de residentie Madioen, namelijk van de halte Paron van de Oosterlijnen van den Staat naar de afdeelingshoofdplaats Ngawi, ter lengte van 10 K.M. Op de eerstbedoelde aanvrage werd bij gouvernementsbesluit van 18 Juni 1894 n°. 175 afwijzend beschikt, onder mededeeling dat de Indische Regeering wel geneigd was om voor dit traject het plan van een stoomtramweg in gunstige overweging te nemen (sedert is daartoe vergunning gevraagd en verkregen; zie sub VII van het overzicht hiervóór). De in de tweede plaats bedoelde vergunning, betreffende eene paardentram tusschen Paron en Ngawi (met eene spoorwijdte van 0.75 M.), is voor den tijd van 25 jaren verleend (gouvernementsbesluit dd. 29 Januari 1895 n°. 18), o. a. onder voorwaarde dat de ondernemer gehouden zal zijn de brievenmalen en de personen met het overbrengen daarvan belast kosteloos langs de lijn te doen vervoeren. Voor de aanvaarding der vergunning, tegen storting van eene waarborgsom van f 1500, is den ondernemer tijd gelaten tot 29 Januari 1896. De tramweg zal dienen voor personen- en goederenvervoer en binnen $1^1/_2$ jaar na de aanvaarding der vergunning gereed moeten zijn.

E. Tramwegen ten behoeve van ondernemingen van landbouw en nijverheid.

Vermits de ondervinding had geleerd dat, bij het toenemend

aantal aanvragen voor tramwegen ten dienste van bout- en suikerrietvervoer, het opvolgen van het voorschrift betreffende de bij aanvragen tot aanleg en gebruik van tramwegen voor industrieel gebruik over te leggen kaarten en profielen in sommige gevallen onnoodige uitgaven en tijdverlies met zich bracht, werd bedoeld voorschrift (art. 5 van het in Indisch Staatsblad 1885 n°. 158 opgenomen reglement op den aanleg en het gebruik van zoodanige tramwegen) bij ordonnantie van 10 Augustus 1895 (Indisch Staatsblad n°. 171) in dien zin gewijzigd dat de overlegging door de aanvragers van dit deel der door hen te verstrekken gegevens voortaan alleen te vorderen is voor zoover het hoofd van gewestelijk bestuur die kaarten en profielen voor de beoordeeling van de aanvrage noodig acht. Tot hiertoe placht in dit opzicht veelal dispensatie te worden verleend, namelijk waar het gold tramwegen voor houtkapondernemingen, omdat die tramwegen, voor zoover zij in het bosch zijn gelegen, herhaaldelijk moeten worden verlegd, terwijl zulks, in verband met den wisselbouw, evenzeer noodig is met de bij suikerfabrieken thans veelvuldig in gebruik zijnde tramwegen tot het vervoer van het suikerriet van de velden naar de fabriek. Dergelijke dispensatiën, met den omslag daaraan verbonden, zullen nu in de besproken gevallen achterwege kunnen blijven.

§ 2. *Stoomwezen.*

Ten gevolge van de bij Indisch Staatsblad 1894 n°. 18 toegestane vermeerdering van het aantal inspecteerende ambtenaren voor het toezicht op de spoor- (en tramweg-) diensten en op het stoomwezen (zie vorig verslag, blz. 147) kon het aantal inspectie-afdeelingen van vier op vijf worden gebracht, hetgeen echter niet wegnam dat nog altijd negen gewesten der buitenbezittingen, waar trouwens slechts betrekkelijk weinig stoomketels gebezigd worden, buiten de vaste inspectie-afdeelingen moesten blijven.

Het regeeringstoezicht op de bij particulieren in Nederlandsch-Indië in gebruik zijnde stoomketels, zoowel op die welke te land als op die welke in schepen zijn geplaatst, zooals dit toezicht geregeld is bij het reglement in Indisch Staatsblad 1892 n°. 42, 1893 n°. 130 en 1894 n°. 229 [1]), en dus ongerekend de aan gemeld toezicht onttrokken stoomketels voor huiselijk gebruik of voor wetenschappelijke doeleinden, en die behoorende tot de locomotieven van spoor- of tramwegdiensten voor algemeen verkeer, strekte zich, blijkens de gespecificeerde opgaven in bijlage JJ hierachter, op ult. 1894 uit tot 1943 ketels (waaronder 251 scheepsketels), met een gezamenlijk verwarmingsoppervlak van 137 422 M², zijnde 78 ketels (waaronder 9 scheepsketels) meer dan bij het einde van 1893, toen 1865 ketels aanwezig waren, met een gezamenlijk verwarmingsoppervlak van 130 842 M².

Aan het gebruik werden in 1894 onttrokken 135 ketels (waaronder 32 scheepsketels) met een verwarmingsoppervlak van 6132 M². Daarentegen werden in dienst gesteld 213 ketels (waaronder 41 scheepsketels) met een verwarmingsoppervlak van 12 712 M². Van deze 213 ketels waren er 63 reeds vroeger in gebruik geweest; de overige 150 ketels (waaronder 29 scheepsketels) waren nieuw, met een verwarmingsoppervlak van 10 036 M². Uit het volgend staatje blijkt waar die nieuwe ketels vervaardigd waren:

VERVAARDIGD IN:	Ketels voor gebruik te land		Scheepsketels		Te zamen	
	Aantal	Verwarmingsoppervlak (in M².)	Aantal.	Verwarmingsoppervlak (in M².)	Aantal	Verwarmingsoppervlak (in M².)
Nederland	18	1506 10	1	14 40	19	1520 50
Nederlandsch-Indië	2	25 65	1	4.40	3	30 05
Engeland	54	2841 26	17	1032.57	71	3873 83
Duitschland	31	3938 81	„	„	31	3938 81
Frankrijk	1	4 00	„	„	1	4.00
Belgie	4	143 92	„	„	4	143 92
Amerika	6	131.20	„	„	6	131.20
Engelsch-Indië	„	„	3	60 15	3	60 15
(Onbekend)	2	166 35	5	164 72	7	330 07
Totaal	121	8760.19	29	1276.24	150	10 036.43

[1]) De uitzonderingen, bij art. 50 van het reglement van 1892 gemaakt met opzicht tot de landadministratiën of dienstakken wier stoomketels aan een ander toezicht dan dat van den dienst van het stoomwezen zijn onderworpen, werden bij het aangehaalde Indisch Staatsblad 1894 n°. 229 uitgebreid tot de ketels, behoorende tot de schepen van den dienst ter bestrijding van den opiumsluikhandel ter zee.

Van de op ult. 1894 onder bovenbedoeld regeeringstoezicht vallende 1692 particuliere ketels voor gebruik te land waren er in suikerfabrieken alleen 1016 (of ruim 60 pct.) geplaatst, wier verwarmingoppervlak beliep 113 582 M²., zijnde ruim 91 pct. van het verwarmingsoppervlak, ad 124 763 M²., van al de bedoelde 1692 ketels gezamenlijk.

Wegens vergoeding voor kosten van onderzoek en beproeving van ketels te land en scheepsketels werd in 1894 ontvangen f 18 100, tegen f 22 626 in 1893.

IV. Post- en telegraafdienst en telephonen [2]).

§ 1. *Vereenigde post- en telegraafdienst.*

Het aantal voor kantoren en hulpkantoren van den vereenigden dienst en dat der tot den dienst der staatsspoorwegen behoorende telegraafkantoren, die ten behoeve van het publiek voor het onderling verkeer en voor het verkeer met de kantoren van den post- en telegraafdienst zijn opengesteld, onderging in den loop van 1894 (zooals reeds gedeeltelijk op blz. 160 van het vorig verslag werd vermeld en zooals nog nader, voor zooveel noodig, uit § 4 van deze afdeeling zal blijken) de volgende wijzigingen.

Het hulppost- tevens telephoonkantoor te Poerbolinggo (Banjoemas) werd tot post- tevens telegraafkantoor verheven en te Tjandi (Samarang) een post- tevens telegraafkantoor opgericht; daarentegen werden de post- en telegraafkantoren te Oengaran (Samarang) en Laboean Deli (Oostkust van Sumatra), benevens het postkantoor te Bengkalis (Oostkust van Sumatra) door hulppostkantoren vervangen, op eerstgenoemde plaats in verbinding met een telephoonkantoor. Te Wirosari (Samarang), te Delanggoe (Soerakarta) en Taroetoeng (Tapanoli), op welke laatstgenoemde plaats reeds een telephoonkantoor gevestigd was, werden hulppostkantoren opgericht; daarentegen werd dat te Batoe Djadjar (Preanger Regentschappen) tijdelijk gesloten. De telephoondienst werd opgeheven bij de hulppost- tevens spoorwegtelegraafkantoren te Tassikmalaja (Preanger Regentschappen) en Solok (Padangsche Bovenlanden) en bij het hulppostkantoor te Manondjaja (Preanger Regentschappen), op welke laatste plaats het telephoonkantoor door een spoorwegtelegraafkantoor werd vervangen. Spoorwegtelegraafkantoren (met bestelhuizen) werden voorts geopend (verg. lager § 4) op een 8-tal stations en halten in de residentiën Preanger Regentschappen, Cheribon en Banjoemas.

In verband met een en ander kon het publiek zich op ult. 1894 op 338 plaatsen, zijnde 10 meer dan bij het einde van 1893, van post-, telegraaf- of telephoonkantoren bedienen, daaronder op beide tijdstippen begrepen 18 voor publiek verkeer opengestelde *particuliere* spoorwegtelegraafkantoren. Bedoelde 338 plaatsen waren te verdeelen als volgt:

Omschrijving der kantoren	Java en Madura	Sumatra	Borneo.	Celebes.	Andere eilanden.	Te zamen.
GOUVERNEMENTSKANTOREN.						
Post- tevens telegraafkantoren *a*)	77	27	„	1	1	106
Postkantoren	1	3	2	2	7	15
	78	30	2	3	8	121
Hulppostkantoren:						
tevens telephoonkantoren	19	3	„	„	„	22
tevens spoorwegtelegraafkantoren *b*)	18	2	„	„	„	20
zonder telephoon- of spoorwegtelegraafdienst	12	11	5	5	4	37
Overige spoorwegtelegraafkantoren *c*)						
met bestelhuizen	115	„	„	„	„	115
zonder postdienst *d*)	2	„	„	„	„	2
Overige telephoonkantoren	1	2	„	„	„	3
Totaal der gouvernementskantoren.	245	48	10	8	9	320
PARTICULIERE KANTOREN.						
Particuliere spoorwegtelegraafkantoren *e*)	5	13	„	„	„	18
Algemeen totaal der kantoren op ult. 1894	250	61	10	8	9	338
De algemeene totaalcijfers waren op ult. 1893	240	61	10	8	9	328

a) In deze opgaaf is niet begrepen het telegraafkantoor te Tjipannas (Pro-

[2]) Van het laatst verschenen afzonderlijk verslag van den Indischen post- en telegraafdienst, betreffende het jaar 1893, is in Maart 1895 een exemplaar aan de Staten Generaal aangeboden.

onger Regentschappen), dat slechts geopend is tijdens het verblijf van den Gouverneur-Generaal aldaar; evenmin het hulptelegraafkantoor te Batavia (in de benedenstad), hetwelk door personeel van het post- tevens telegraafkantoor te Weltevreden (bovenstad van Batavia) wordt bediend.

b) Hieronder één kantoor (op de spoorweghalte Kroija in de residentie Banjoemas), dat als hulppostkantoor slechts opengesteld werd wanneer en voor zoolang op het nabijgelegen oefeningsterrein (te Babakan) troepen gekampeerd waren. In April 1895 is echter, zooals lager wordt medegedeeld, voor het hulppostkantoor Kroija dat te Maos in de plaats gekozen.

Ofschoon onder de stations en halten van den Sumatra-spoorweg ook Kajoetanam behoort, waar, evenals te Emmahaven en Solok, een hulppostkantoor gevestigd is, wordt dit niet bij de spoorwegtelegraafkantoren gerekend, omdat van de spoorwegtelegraaf op Sumatra slechts de stations te Emmahaven en Solok met het net van den post- en telegraafdienst in verbinding staan, en bij de overige stations en halten van dien spoorweg uitsluitend die telegrammen worden behandeld, welke hunne bestemming geheel langs de spoorwegtelegraaf kunnen bereiken.

c) Als spoorwegtelegraafkantoren zijn hier niet medegerekend de stations of halten der staatsspoorwegen op Java op plaatsen waar telegraafkantoren van den post- en telegraafdienst gevestigd zijn, noch die op Sumatra welke slechts voor het onderling verkeer langs de spoorwegtelegraaf (zie het slot van noot *b*) zijn aangewezen.

d) Namelijk te Kalimas (Soerabaija) en te Tjilatjap-haven.

e) De 5 kantoren op Java zijn die van de Java-Spoorweg-Maatschappij, de 13 op Sumatra die van de Deli-Spoorweg-Maatschappij. Onder deze 18 kantoren zijn begrepen die te Tegal, Medan en Timbang Langkat (Bindjei), alwaar tevens gouvernements-telegraafkantoren gevestigd zijn.

Ingevolge gouvernementsbesluit van 26 Juni 1894 n°. 19 werd aan de expeditie naar Lombok een veldpostkantoor toegevoegd, en een commies der 2de klasse van den post- en telegraafdienst met het beheer van dat kantoor belast. Nadat die expeditie was ontbonden, bleef bedoeld veldpostkantoor ten behoeve van de op Lombok achterblijvende troepenmacht in stand tot 1 Mei 1895, met ingang van welken datum een postkantoor te Ampenan werd opengesteld.

Het Europeesch personeel van den post- en telegraafdienst bestond bij den aanvang van 1895 uit 497 ambtenaren, namelijk 1 hoofdinspecteur, chef van den dienst, 11 inspecteerende ambtenaren, 118 kantoorchefs, 172 commiezen, 40 adjunct-commiezen, 79 hulppostcommiezen, 74 klerken en 2 aan de werkplaats van den post- en telegraafdienst verbonden technici (één als chef van het atelier en de ander als instrumentmaker). Bij de formatie van voormeld personeel, zooals die bij Indisch Staatsblad 1892 n°. 89 vastgesteld en bij Indisch Staatsblad 1893 n°. 39 en 1894 n°. 27 gewijzigd werd, waren, buiten de overeenkomstig de formatie voltallig in dienst zijnde inspecteerende ambtenaren, adjunct-commiezen en technici, en buiten de hulppostcommiezen en klerken, wier aantal niet bij de formatie wordt vastgesteld, toegestaan 122 kantoorchefs en 169 commiezen, zoodat 4 kantoorchefs minder en 3 commiezen (waarvan 1 der 2de en 2 der 3de klasse) meer in dienst waren dan waarop de formatie rekent. Deze verschillen ontstonden doordien het beheer van de postkantoren te Koepang (Timor) en Edi (Atjeh's Oostkust) aan niet tot den postdienst behoorende ambtenaren (zie blz. 127 van het verslag van 1886) bleef opgedragen [1]), terwijl bovendien twee plaatsen van kantoorchef vervuld werden door commiezen. De andere commies was nog boven de formatie in dienst als gevolg van de gebeurtenissen op Lombok. In verband met de Lomboksche zaken toch waren in de laatste maanden van 1894 in de residentie Bali en Lombok aanvankelijk drie commiezen boven de formatie in dienst: één op Lombok ten behoeve van het hooger genoemd veldpostkantoor te Ampenan, en twee op Bali uithoofde van den verlengden diensttijd bij het post- en telegraafkantoor te Boeleleng (gouvernementsbesluiten dd. 6 September en 18 October 1894 n°s. 15 en 13), doch vóór het einde des jaars konden, na de ontbinding der expeditie naar Lombok, 2 der bedoelde tijdelijke commiezen onder het vast personeel worden opgenomen en bleef er nog slechts 1 in tijdelijken dienst. In April 1895 ging ook deze tot het vaste personeel over.

Aan het in 1894 gehouden examen voor den rang van commies der 2de klasse werd deelgenomen door 30 commiezen der 3de klasse, waarvan er 19 slaagden.

Nadat bij gouvernementsbesluit van 3 Augustus 1895 n° 5 voor den verderen duur van dat jaar eene som van f 2500 's maands beschikbaar was gesteld om in de behoefte aan inlandsche klerken bij het hoofdbureau en de kantoren van den post- en telegraafdienst te voorzien, werd het aantal dier klerken met 55 — waaronder 6 zoons van districtshoofden in de Minahassa (verg. blz. 160 van het vorig verslag) — vermeerderd. Daar van de 21 klerken, die bij het einde van 1893 in dienst waren, er 3 op verzoek of wegens ongeschiktheid werden ontslagen, bedroeg het totaal dier beambten op ult. 1894 73, voorloopig verdeeld over 32 kantoren. De nieuw benoemden genoten hunne opleiding zooveel mogelijk bij de kantoren op hunne woonplaatsen.

Het geheele inlandsch personeel van den vereenigden dienst bestond bij den aanvang van 1895 uit 1092 personen (waarvan 58 postiljons met eigen paarden), tegen 1045 personen bij het begin van 1894.

Aangaande de in de eerste maanden van 1895 tot stand gekomen uitbreidingen of wijzigingen van den dienst is voorloopig reeds het volgende te melden.

De postkantoren te Edi en Telok Semawé (Atjeh en onderhoorigheden) werden met 1 Januari 1895 opgeheven en vervangen door hulppostkantoren (Indisch Staatsblad 1894 n°. 227), terwijl, zooals reeds gezegd, het veldpostkantoor te Ampenan (Lombok) op 1 Mei 1895 als postkantoor geopend werd (Indisch Staatsblad 1895 n°. 60). Te Blora (Rembang) trad op 20 Februari, ter vervanging van het hulppost- tevens telephoonkantoor, een post- tevens telegraafkantoor in werking, terwijl de uitvoering van gelijken maatregel te Poerwokerto (Banjoemas) wachtte op het beschikbaar zijn van een gebouw, tevens te bestemmen tot woning van den kantoorchef (Indisch Staatsblad 1895 n°. 17 en 83). Hulppostkantoren werden, ingevolge Indisch Staatsblad 1894 n°. 226 en 1895 n°. 45, geopend: op 19 Januari te Moeara Enim (Palembang) en op 1 April te Maos (Banjoemas), ter laatstgemelde plaats tegen opheffing van het in noot *b* hiervóór bedoelde hulppostkantoor te Kroija. Te Mangoenredja (Preanger Regentschappen), waar een hulppostkantoor gevestigd is, werd, in aansluiting met het spoorwegtelegraafkantoor te Tasikmalaija (in hetzelfde gewest), den 15den Januari 1895 een telephoonkantoor geopend (gouvernementsbesluit dd. 5 December 1894 n°. 7).

Over de laatste drie jaren, waarvan de gegevens volledig bekend zijn (hetgeen over 1894 vooralsnog niet het geval is), waren de geldelijke uitkomsten van den post- en telegraafdienst (daaronder ook de ontvangsten van de in § 3 te bespreken paardenposterij) als volgt:

	1891.		1892.		1893.	
Ontvangsten.						
Brievenpost (zie overigens de specificatie op blz. 180)	f 979 439		f 1 016 639		f 1 044 967	
Binnenlandsche paardenpost (zie als voren op blz. 181)	4 134		2 989		2 511	
Telegraphie (zie als voren op blz. 183)	665 056		708 290		673 742	
Opbrengst van verkocht materieel, en andere toevallige baten	7 226		3 538		4 403	
Aandeel in de opbrengst van particuliere telephonen	*a*)		14 792		15 953	
		f 1 655 855		f 1 746 198		f 1 741 576
Memorieposten: Porten van dienstbrieven	*a*)		f 273 590 *b*)		f 325 896 *b*)	
Memorieposten: Verstrekkingen van postpaarden aan dienstreizigers	f 257 928		236 581		153 355	
Memorieposten: Binnenlandsche regeeringstelegrammen	122 589		107 070		88 293	
		380 517		617 241		567 544
Totaal der ontvangsten		f 2 036 372		f 2 363 439		f 2 309 120

[1]) Ook het postkantoor te Telok Semawé (Atjeh's Noordkust), voor de oprichting van welk kantoor de formatie echter indertijd geen uitbreiding onderging (zie blz. 164 van het verslag van 1893), wordt door een niet tot den postdienst behoorend ambtenaar beheerd. Zooals aanstonds blijken zal, zijn met ingang van 1 Januari 1895 de postkantoren te Edi en Telok Semawé tot hulppostkantoren teruggebracht.

	1891.		1892.		1893.	
Totaal der ontvangsten (zie blz. 176).		f 2 036 372		f 2 363 439		f 2 309 120
UITGAVEN.			c)*			
Traktementen enz. van het personeel (daaronder ook huishuur-indemniteit der kantoorchefs).	f 1 156 894		f 1 170 970		f 1 197 300	
Reis- en verblijfkosten, alsmede bureau- en lokaalbehoeften.	66 492		* 67 877		59 924	
Aanschaffing, onderhoud, enz., van materieel	153 995		* 144 348		110 736	
Kosten vallende op de overbrenging van brievenmalen, zoowel binnen als buiten Nederlandsch-Indië; verrekeningen met de Nederlandsche en vreemde postadministratiën, enz., enz.	402 971 d)		* 351 420 e)		370 016 f)	
Onderhoud, herstelling en uitbreiding van telegraaflijnen	60 921		* 862 967 g)		53 295	
Uitgaven voor de binnenlandsche paardenposterij	195 989		179 418		163 573	
Onderhoud en vernieuwing van gebouwen voor de posterijen.	16 453		* 13 331		14 118	
Totaal der uitgaven		2 053 715		*2 790 031		1 978 963
Nadeelig verschil h)		f 17 343		f *426 592		. . . .
Voordeelig verschil		. . . .		. . . .		f 330 157

a) Zie het eerste lid van noot h.

b) De raming van dit bedrag berust, uit den aard der zaak, slechts op globale berekeningen, waarbij voor een gedeelte der dienstbrieven een lager tarief (namelijk dat der documenten) tot grondslag is genomen. Het bedrag zou aanmerkelijk hooger zijn indien *alle* dienstbrieven voor het volle briefport waren in rekening gebracht, wat slechts voor ½ deel van het aantal en voor ⅓ deel van het gezamenlijk gewicht geschied is.

c) De sommen waarbij een * geplaatst is, zijn ontleend aan verbeterde opgaven.

d) Hieronder f 8200 voor den met 1 October 1891 ingevoerden ambulanten (of spoorweg-) postdienst.

e) Hieronder f 7894 voor den ambulanten postdienst.

f) Hieronder f 8022 voor den ambulanten postdienst en f 7413 voor den met 1 April 1890 ingevoerden pakketpostdienst.

g) Hieronder f 763 459 voor het leveren en leggen van een kabel met toebehooren voor de telegraphische verbinding tusschen Oleh-leh en Laboean Deli, en f 31 924 wegens herstellingskosten van den Atjeh-Deli- en den Straat-Soenda-kabel (zie blz. 170 van het verslag van 1893).

h) Over het jaar 1891 is noch de som van f 13 452 als aandeel van den lande in de opbrengst der voor geabonneerden in werking gestelde *particuliere* telephonen (zie § 4 hierna) onder de ontvangsten van den post- en telegraafdienst verantwoord, noch werd onder die ontvangsten iets in rekening gebracht voor porto's van dienstbrieven, voor de raming van welke laatstbedoelde (fictieve) ontvangst men eerst in 1892 begonnen is met globale opnemingen betreffende den omvang dezer dienstcorrespondentie, terwijl de door telephoonondernemers verschuldigde retributie vóór 1892 nog werd verantwoord onder den door het departement van *financiën* beheerden algemeenen begrootingspost „Ontvangsten van gemengden aard en toevallige baten". Dit in aanmerking nemende en voor 1891 ter zake van de dienstbrieven in rekening brengende eene gelijke fictieve ontvangst als voor 1892 is geraamd (f 273 590), verandert het over 1891 uitgetrokken nadeelig saldo in een voordeelig verschil van f 269 899.

Laat men over 1892 de kosten ad f 763 459 der nieuwe kabelverbinding langs een deel van Sumatra (zie noot *g* hierboven) buiten beschouwing, dan verandert het deficit over bedoeld jaar ad f 426 592 in een voordeelig verschil van f 336 867.

Uit het voorafgaand overzicht blijkt dat, niettegenstaande de brievenpost in 1893 f 28 328 meer opbracht, in dat jaar de werkelijke ontvangsten f 4622 lager waren dan in 1892, hetgeen hoofdzakelijk te wijten is aan de mindere opbrengst der telegraphie ad f 34 548. Het berekende voordeelig verschil tusschen de ontvangsten en uitgaven, dat (volgens noot *h* van bovenstaand overzicht) over 1892 op f 336 867 kon berekend worden, ging dan ook in 1893 tot f 330 157 terug.

§ 2. *Brievenposterij.*

Correspondentie met Nederland en vreemde landen. In 1894 werden zoowel door de stoomschepen der Maatschappij „Nederland" als door die der Maatschappij „Rotterdamsche Lloyd" 52 reizen (26 uit- en 26 thuisreizen) volbracht, die in aanmerking kwamen voor betaling volgens het in Juni 1893 in werking getreden postcontract (Nederlandsch Staatsblad 1893 n°. 59, Indisch Staatsblad n°. 133). Wegens het vervoer van brievenmalen op deze reizen ontving eerstbedoelde Maatschappij (naar reden van f 2400 per reis) eene som van f 124 800, en laatstbedoelde Maatschappij (naar denzelfden maatstaf, na aftrekking van f 1337 als boete wegens te late aankomst) f 123 463, te zamen alzoo f 248 263, waarin de Nederlandsche en de Indische postadministratie elke voor de helft bijdroegen. Over 1893, toen de Maatschappij „Nederland" over 52 reizen, en de Maatschappij „Rotterdamsche Lloyd" over 51 reizen te declareeren hadden, waarvan respectievelijk 27 en 26 reizen nog onder de werking van het postcontract van 1882 vielen, was aan eerstgenoemde Maatschappij betaald een bedrag van f 141 000, en aan laatstbedoelde een bedrag van f 75 282, of te zamen f 216 282, waarvan f 110 322 door de Nederlandsche en f 105 960 door de Indische posterij.

Van de invoering door de beide Maatschappijen in April 1895 van den in art. 12 der nieuwe postcontracten bedoelden versnelden maildienst is reeds melding gemaakt op blz. 119 hiervóór.

In de wijze, waarop door de Indische uitwisselingskantoren de correspondentie voor het buitenland verzonden wordt, kwamen de volgende veranderingen. Ten einde gelegenheid te geven om met de stoomschepen der Maatschappijen „Nederland" en „Rotterdamsche Lloyd" op een later tijdstip brieven en verdere stukken naar Europa te kunnen expedieeren dan van Weltevreden uit mogelijk was, worden — sinds April 1894 — door het kantoor te Tandjong Priok brievenmalen met die stoomschepen verzonden, respectievelijk naar Genua en Marseille, bevattende de correspondentie welke in den morgen van het vertrek der schepen bij genoemd kantoor ter verzending wordt aangeboden. In de verdeeling der correspondentie, welke door tusschenkomst van het Britsche postkantoor te Singapore of door die van het Indisch postagentschap aldaar wordt verzonden, kwam eene geringe wijziging voor de poststukken naar Australië en Ceylon. De postsluitingen van het Indische postagentschap te Singapore per Fransche paketbooten voor Calcutta en van de Indische postagentschappen te Singapore en Pinang per Britsche paketbooten voor Bombay en Calcutta vervielen en werden door brievenmalen naar Tuticorin en Colombo vervangen.

De wijze, waarop de brievenmalen uit het buitenland in Indië worden aangebracht, onderging o. a. deze verandering dat de brievenmalen, welke het Fransche spoorwegpostkantoor Macon-Chambéry met de stoomschepen der Maatschappij „Nederland" naar Weltevreden en Padang verzond, werden vervangen door brievenmalen van het postkantoor te Parijs.

Algemeene Postvereeniging. Het gebied der Algemeene Postvereeniging werd met ingang van 1 Januari 1895 uitgebreid met de Britsche kolonie Kaap de Goede Hoop, terwijl ook eenige Fransche postkantoren in Marokko en een Fransch en een Duitsch postkantoor te Tientsin (China) daarin werden opgenomen. De reglementen ter uitvoering van de verschillende internationale verdragen en overeenkomsten ondergingen slechts eenige aanvullingen of wijzigingen zoowel ten aanzien van de maatstaven voor de berekening der porto's in Siam, Hongkong en Ceylon, als met betrekking tot den vorm van, en de schriftelijke bijvoegingen toegelaten op bestelkaarten voor boekwerken en andere, tegen het tarief der drukwerken, open verzonden kaarten. Bovendien werd een nieuw model voor de berichten van betaling van postwissels vastgesteld.

Het aandeel van Nederlandsch-Indië in de gemeenschappelijke kosten van het internationaal bureel te Bern der algemeene Postvereeniging bedroeg over 1894 frs. 2190 (tegen frs. 2385 in 1893).

Postwisselverkeer met Nederland en andere landen. Blijkens de uit Indië ontvangen opgaven (die voor 1894 nog van voorloopigen aard zijn) werd aldaar gestort, ter overmaking naar Nederland en andere landen, in 1893 f 1 440 646 en in 1894 f 1 550 758, terwijl

in elk dier jaren in omgekeerde richting werd overgemaakt, volgens de in Indië uitbetaalde postwissels, respectievelijk f 170 377 en f 185 204. Eene opgaaf van het aantal der postwissels en de daarmede uit en naar Indië overgemaakte geldswaardige bedragen over de laatste drie jaren volgt hieronder:

Jaren.	Aantal postwissels.	Bedrag.
1892	31 580	f 1 504 166
1893	34 156	1 611 068
1894	37 315	1 735 902
Totaal	106 647	f 4 851 106

Hiervan werden uit Indië verzonden:

naar Nederland	73 066	postwissels, ad	f 3 728 910
„ andere landen	15 508	„	„ 640 663
te zamen uit Indië	96 661	„	„ f 4 369 666

Daarentegen werden in omgekeerde richting slechts overgemaakt:

uit Nederland	6 173	postwissels, ad	f 402 300
„ andere landen	1 416	„	„ 78 176
te zamen naar Indië	6 585	„	„ f 481 475

Blijkens deze opgaven werd in gemeld driejarig tijdvak f 3 888 158 (of gemiddeld f 1 296 053 per jaar) méér uit Indië dan naar Indië overgemaakt. Over de bedoelde jaren vindt men omtrent het buitenlandsch postwisselverkeer van Indië gespecificeerde opgaven in de bijlage KK hierachter.

Na de op blz. 162 van het vorig verslag medegedeelde wijziging onderging de maatstaf van herleiding voor geldverzendingen uit Indië geen verandering. Wat de verzendingen naar Indië betreft, kan worden medegedeeld dat voor de postwissels uit Curaçao de koers, die in October 1894 (zie 't vorig verslag t. a. p.) op 106 pct. bepaald was, in September verhoogd werd tot $107^{1}/_{2}$ pct..

Invordering van gelden in het buitenlandsch postverkeer. Aan de landen, waarmede een incasseeringsdienst wordt onderhouden, werden, na de op blz. 162 van het vorig verslag vermelde, geen andere toegevoegd. In Indië nemen dezelfde kantoren aan dien dienst deel, die zijn aangewezen voor den binnenlandschen dienst der invordering van gelden (zie lager). In welke mate in het buitenland van bedoelden dienst wordt gebruik gemaakt, doet de volgende opgaaf van de in 1894 ter invordering ontvangen quitanties zien. (Van de in Indië naar vreemde landen ter invordering gezonden quitanties kan geen aanteekening worden gehouden, omdat die verzending rechtstreeks tusschen den afzender en de kantoren van invordering plaats heeft.)

LANDEN van waar quitanties ter invordering ontvangen werden.	Ter invordering aangeboden quitanties.		Betaalde quitanties.		Onbetaald gebleven quitanties.	
	Aantal.	Bedrag.	Aantal.	Bedrag.	Aantal.	Bedrag.
Nederland	1063	f 68 718	724	f 15 531	339	f 16 167
België	9	170	5	00	4	85
Frankrijk	2	67	..	..	2	67
Duitschland	10	520	6	236	4	284
Luxemburg	2	47	1	83	1	64
Totaal	1088	f 29 485	736	f 15 880	350	f 16 605

Posterijen in Indië. Bij Indisch Staatsblad 1894 n°. 110 werd de vrijdom van briefport, welke bij Indisch Staatsblad 1893 n°. 263 voor hunne briefwisseling met de betrokken hoofden van gewestelijk of plaatselijk bestuur, over aangelegenheden 's lands dienst betreffende, aan de eigenaren of beheerders van particuliere landerijen en van landelijke ondernemingen op Java en Madura was toegestaan, voor zoover zij op die landerijen of ondernemingen gevestigd zijn, mede toegekend aan soodanige eigenaren of beheerders in de buitenbezittingen. Voorts werd bij Indisch Staatsblad 1895 n°. 129 ook vrijdom van port toegestaan voor de briefwisseling over aangelegenheden 's lands dienst betreffende tusschen den hoofdagent in Indië der Koninklijke Paketvaart-Maatschappij en alle civiele en militaire autoriteiten aldaar.

Over de verandering, in 1894 en gedurende een groot deel van 1895 gebracht in het aantal en de categorieën der kantoren voor den postdienst, is reeds gehandeld op blz. 175 en 176 hiervóór. De bevoegdheid zoowel tot het behandelen van aangeteekende stukken als tot het afgeven en uitbetalen van binnenlandsche postwissels, welke reeds was uitgestrekt tot 49 hulppostkantoren, werd in 1894 nader verleend aan 1 bestaand hulppostkantoor (Belawan) en aan 6 nieuw geopende hulppostkantoren of voor 't eerst onder die categorie gebrachte kantoren, met namen Taroetoeng, Wiroseri, Delanggoe, Oengaran, Laboean Deli en Bengkalis. Door de tijdelijke sluiting van het hulppostkantoor te Batoe Djadjar en de verheffing van het hulppost-tevens telephoonkantoor te Poerbolinggo tot post- tevens telegraafkantoor, verviel echter die bevoegdheid voor 2 hulppostkantoren, zoodat bij het einde van 1894 54 van de 79 hulppostkantoren deze dubbele bevoegdheid bezaten [1]). Met ingang van 1 Januari 1895 werd de bedoelde bevoegdheid ook verleend aan de bestaande hulppostkantoren te Walikoekoen en Magettan, beide in de residentie Madioen, zoomede aan de op genoemden datum geopende hulppostkantoren te Edi en Telok Semawé (Atjeh en onderhoorigheden), en met ingang van den 19den daaraanvolgende aan het toen geopende hulppostkantoor te Moeara Enim (Palembang).

Gelegenheid om door middel van den postdienst gelden op quitanties in het binnenlandsch verkeer te doen invorderen, bestond bij het einde van 1894 bij 121 kantoren, namelijk bij die welke tot eene hoogere klasse dan de hulppostkantoren behooren, dat zijn de postkantoren en de post- tevens telegraafkantoren. De volgende opgaaf doet zien in welke mate het publiek in de laatste drie jaren van deze gelegenheid gebruik maakte:

JAREN.	Ter invordering aangeboden quitanties.		Betaalde quitanties.		Onbetaald gebleven quitanties.	
	Aantal.	Bedrag.	Aantal.	Bedrag.	Aantal.	Bedrag.
1892	53 630	f 614 882	54 668	f 386 907	16 162	f 226 375
1893 a)	61 412	667 798	44 793	463 483	16 640	234 809
1894 a)	66 734	636 563	51 955	578 510	17 779	264 053
Totaal	181 976	f 2 149 637	161 416	f 1 422 900	56 557	f 726 437

a) De cijfers van 1893 zijn ontleend aan verbeterde opgaven; die over 1894 zijn van voorloopigen aard.

Op Java, Sumatra en Borneo werden in 1894 hier en daar nieuwe postroutes ingesteld en werd voorts de bediening van bestaande postroutes óf ingekrompen óf uitgebreid. Ook in de wijze waarop het brievenvervoer plaats had ging men voor sommige trajecten tot verandering over. Een gevolg daarvan was o. a. dat op ult. 1894 de gezamenlijke afstanden, waarover het brievenvervoer per spoortrein of tramdienst geschiedde (op Java en Sumatra), eene lengte besloegen van 1969 K.M. (zijnde 205 K.M. meer dan op ult. 1893). Op Borneo werd op sommige trajecten de dienst per voetbode vervangen door een dienst per postprauw. In verband hiermede, en ook door het in rekening brengen van sommige postdiensten te water op gemeld eiland welke wel reeds bestonden, maar waarvan de afstanden tot dusver niet bekend waren, wordt de lengte der door postprauwen bediende trajecten thans opgegeven als 1814 K.M., zijnde 874 K.M. meer dan op ult. 1893, welke opgaaf echter nog niet volledig is, evenmin voor Borneo als voor Palembang, voor welk laatste gewest niet is medegeteld de lengte van den postprauwdienst tusschen Palembang en Pangkallan Benteng.

Zondert men de over zee onderhouden wordende postlijnen uit, en evenzeer de lager te bespreken zoogenaamde districtspost op Java en Madura, dan bedraagt de totale lengte der voor het brievenvervoer met verschillende middelen bediende lijnen, volgens de opgaven van ult. 1894, 11 473 K.M. (3959 K.M. op Java en Madura en 7514 K.M. in de buitenbezittingen), welke lijnen bediend werden als volgt:

over	1444	en	295	K.M.	per spoortrein;
„	225	„	5	„	„ tramdienst;
„	350		—	„	„ kar met 2 paarden; a)
„	992	„	163	„	„ „ „ 1 paard; b)
„	244		—	„	„ „ „ postiljon met eigen paard;
„	480		—	„	„ postiljon met eigen paard;
„	224	„	4249	„	„ postlooper;
„	—		367	„	„ pikolpaard; c)
„	—		1814	„	„ postprauw; d)
„	—		621	„	met heerendienstplichtigen (op Banka en Billiton).
Totaal	3959	en	7514	K.M.	e)

a) Deze ritten zijn allen uitbesteed.

[1]) Een van de 25 overige hulppostkantoren (dat te Soekoredjo in de residentie Samarang) bezit alleen de eerstgenoemde bevoegdheid.

b) Ook deze ritten zijn voor het meerendeel uitbesteed; over 95 K.M. (op Java en Madura) is zulks niet het geval.

c) Dit vervoer is over 293 K.M. (op Sumatra) uitbesteed.

d) Zooals hiervóór is opgemerkt, is het totaal van 1814 K.M. nog niet geheel volledig. Wegens door aannemers bediende trajecten zijn daaronder begrepen 245 K.M. op Sumatra en 479 K.M. op Borneo.

e) De 7514 K.M. op de buitenbezittingen zijn verdeeld als volgt: Sumatra 3969, Banka en Billiton 621, Borneo 1854 en Celebes 1070 K.M.

De dienst op de hiervóór bedoelde lijnen werd respectievelijk op Java en Madura en op de buitenbezittingen uitgeoefend als volgt:

eens of meermalen daags over		2595	en	233	K.M.
zesmaal per week	„	1024	„	28	„
driemaal „ „	„	340	„	563	„
tweemaal „ „	„	—		2140	„
eens „ „	„	—		2888	„
drie-, twee- of eenmaal 's maands		—		1662	„
Totalen als boven		3959	„	7514	„

In het brievenvervoer over zee, voor zooveel dit bij aanneming geschiedt, en in dat op de zes plaatsen waar de locale dienst aan aannemers is opgedragen (zie blz. 167 van het verslag van 1893), kwam in 1894 geen verandering.

Op de meeste der door aannemers bediende postritten zijn de brievenpostwagens tevens ingericht voor het vervoer van reizigers. Veelal is het Gouvernement met die aannemers ook in contract voor het leveren hunnerzijds van bespanningen ten dienste van het vervoer van gouvernementsreizigers. Voor welke trajecten (alleen op Java en Madura) op 1 Januari 1895 dergelijke overeenkomsten bestonden, blijkt uit bijlage BBB, deel I, van den Indischen Regeeringsalmanak voor 1895.

Het aantal der bestelhuizen van de districtspost op Java en Madura (verg. blz. 163 van het vorig verslag), dat op ult. 1893 991 bedroeg [1]), nam in 1894 met 71 toe, over 8 gewesten verdeeld als volgt: 3 in elke der residentiën Bantam, Krawang en Bezoeki, 6 in Tagal, 1 in Rembang, 51 in Pasoeroean en 2 in elke der residentiën Kadoe en Kediri. De uitgaven ten behoeve van de districtspost beliepen in 1894 f 92 476, tegen f 98 013 in 1893.

Gewijzigde voorstellen omtrent de eventueele invoering van eene Indische postspaarbank (zie blz. 163 van het vorig verslag) werden in Februari 1895 door den directeur der burgerlijke openbare werken aan de Indische Regeering aangeboden.

Pakketpost. (Binnenlandsch verkeer.) De wegen waarlangs, en de middelen waarmede het vervoer van postpakketten in Indië plaats heeft, ondergingen sedert de opgaven in 't vorig verslag opnieuw uitbreiding. Ingevolge het bepaalde bij Indisch Staatsblad 1894 nos. 148 en 261 en 1895 no. 55 zijn voor bedoeld vervoer thans ook aangewezen de lijnen der Bataviasche Oosterspoorweg-Maatschappij, de tusschen Palembang en Moeara Enim varende stoomschepen, zoomede de postkar-diensten op een tiental trajecten in de residentiën Krawang, Japara, Probolinggo, Bezoeki, Madioen, Tapanoli, Palembang en Oostkust van Sumatra. Voor de kosten van het vervoer met deze nieuwe middelen is, wat de twee eerstgenoemde betreft, het tarief toepasselijk, hetwelk o. a. voor alle spoorweg- en stoomtramdiensten geldt, namelijk, onverschillig over welken afstand het vervoer plaats heeft en of de bedoelde diensten al dan niet een aaneengeschakeld geheel uitmaken, 5, 10 of 15 cent per pakket, naar gelang het gewicht hoogstens 1 K.G., meer dan 1 tot 3 K.G., of meer dan 3 tot 5 K.G. bedraagt. Voor het pakketten-vervoer per postkar is daarentegen bedoelde vracht verschuldigd voor elken afstand van 25 K.M. of gedeelte daarvan.

[1]) Daarenboven zijn op 115 van de 117 stations en haltes der staatsspoorwegen, waar geen post- of hulppostkantoor is gevestigd — alleen de haltes Kalimas (Soerabaja) en Tjilatjap-haven uitgezonderd — bestelhuizen opgericht, die door den ambulanten (of spoorweg-) postdienst bediend worden.

Het aantal der voor den binnenlandschen pakketpostdienst opengestelde plaatsen werd in 1894 van 264 op 277 gebracht.

In welke mate sedert de openstelling van dezen dienst (1 April 1893) tot bij het einde van 1893 (volgens verbeterde opgaven) en gedurende 1894 (volgens voorloopige opgaven) daarvan door het publiek werd gebruik gemaakt, kan uit de volgende opgaaf blijken.

JAREN.	Aantal pakketten:				Bruto ontvangst:		Betaalde vervoerkosten.	Netto opbrengst:	
	van hoogstens 1 K.G.	van meer dan 1 tot 3 K.G.	van meer dan 3 tot 5 K.G.	in 't geheel	in 't geheel.	gemiddeld per pakket.		in 't geheel.	gemiddeld per pakket.
1893 (April/Dec.)	15 832	8 885	3410	28 127	f16 708	f 0,59	f 4 748	f11 960	f 0,58
1894.	33 400	21 730	8944	64 074	37 361	0,42	10 883	26 478	0,41

Voor de pakketverzendingen ten behoeve van de ingedeelden bij de expeditie naar Lombok en ten behoeve van de op Bali gelegerde observatietroepen werd respectievelijk bij de gouvernementsbesluiten dd. 15 Juli 1894 no. 1 en 3 October 1894 no. 7 kosteloos vervoer per gouvernements-pakketpostdienst toegestaan, voor zooveel namelijk betreft de verzendingen van Ambarawa, Salatiga, Magelang en Malang naar Samarang en Soerabaja [2]), terwijl bij laatstgemeld besluit dergelijk kosteloos vervoer, voor zooveel betreft den dienst van Bangkallan (Madura) naar Soerabaja, ook werd toegestaan voor verzendingen aan de toen op Lombok gedetacheerde gedeelten der barisankorpsen van Madura. Weinige dagen na de ontbinding der expeditie tegen Lombok, namelijk met ult. 1894, zijn deze vrijdommen weder komen te vervallen.

Pakketpost. (Buitenlandsch verkeer.) Ten einde gelegenheid te geven om den buitenlandschen pakketpostdienst uit te breiden tot het verkeer met landen of koloniën die niet tot het pakketpostverdrag van Weenen (zie vorig verslag, blz. 163/164) zijn toegetreden, werd bij Koninklijk besluit van 17 Mei 1895 no. 16 (Indisch Staatsblad no. 215) de vereischte wijziging gebracht in de algemeene regeling, die bij Koninklijk besluit van 29 Mei 1893 no. 44 (Indisch Staatsblad no. 253) omtrent dezen dienst getroffen was. In verband hiermede werden — met intrekking van de in Indisch Staatsblad 1893 no. 255 opgenomen maatregelen ter uitvoering van laatstbedoeld Koninklijk besluit — bij gouvernementsbesluit van 27 September 1895 (Indisch Staatsblad no. 216) nieuwe »Algemeene Bepalingen" vastgesteld ter uitvoering van bedoeld Koninklijk besluit van 29 Mei 1893, zooals het bij dat van 17 Mei 1895 gewijzigd is, met bepaling dat het aldus gewijzigde Koninklijk besluit van 29 Mei 1893, zoomede de nieuwe »Algemeene Bepalingen" in werking treden op 1 October 1895.

Voor het vervoer van postpakketten in 1894 met de stoomschepen der Maatschappijen »Nederland" en »Rotterdamsche Lloyd", op grond van de overeenkomsten van 29/30 September/13 October 1893 (bijlage LL van 't vorig verslag), werd aan eerstbedoelde Maatschappij betaald f 7320, en aan de andere f 6760, te zamen alzoo f 14 080, waarvan f 2790 ten laste van de Indische postadministratie.

Het aantal der voor den buitenlandschen pakketpostdienst aangewezen kantoren en hulpkantoren werd in 1894 van 137 op 145 gebracht.

Uit de volgende opgaaf, welke over de enkele maanden van 1893 waartoe zij betrekking heeft verbeterde cijfers bevat en over 1894 op voorloopige gegevens berust, kan blijken welk gebruik van dezen dienst werd gemaakt.

[2]) Bij het eerstaangehaald besluit nam de Regeering ook voor hare rekening de kosten der verdere verzending over zee door tusschenkomst van de agenten der Koninklijke Paketvaart-Maatschappij. Dit gold voor de verzendingen niet enkel van Samarang of Soerabaja, maar ook voor die van Batavia uit.

JAREN.	Landen van bestemming of herkomst.	Aantal pakketten: van hoogstens 1 K.G.	van meer dan 1 tot 3 K.G.	van meer dan 3 tot 6 K.G.	in 't geheel.	Van het totaal der in het opgegeven tijdvak behandelde pakketten werden: uit Indië verzonden.	in Indië ontvangen.	Geheven frankeerloon der verzonden en aandeel in het frankeerloon der ontvangen pakketten (bruto ontvangsten): in 't geheel.	per pakket.	Betaalde vervoerkosten.	Netto opbrengst: in 't geheel.	per pakket.
1893. Oct./Dec.)	naar Nederland a)	808	167	184	626	860	5518	f 4 611	f 0,65	f 1656	f 2956	f 0,48
	„ andere landen a)				161							
	uit Nederland b)	809	1348	6526	4686							
	„ andere landen b)				888							
1894.	naar Nederland	1507	1647	1257	4411	6361	61 646	66 609	0,74	8824	11 165	0,41
	„ andere landen				956							
	uit Nederland	5160	3666	9676	18 125							
	„ andere landen				3580							

a) Met de verzendingen uit Indië werd eerst op 1 November 1893 begonnen.

b) De verzendingen naar Indië namen reeds in October 1893 een aanvang.

Statistiek. In het volgende staatje (nader uitgewerkt in de reeds hiervóór aangehaalde bijlage KK) vindt men een verkort overzicht, over de laatste drie jaren, van de voornaamste uitkomsten zoowel van het binnen- als van het buitenlandsch postverkeer van Nederlandsch-Indië.

OMSCHRIJVING.	1892.	1893. a)	1894. a)
1°. BRIEVEN, DRUKWERKEN, ENZ. b)			
***a.* Binnenlandsch verkeer.**			
Aantal portbetalende brieven	4 116 689	4 367 633	4 578 410
Aantal dienstbrieven	1 367 651	1 660 481	1 707 390
Totaal der brieven	5 484 640	6 027 316	6 886 806
Aantal drukwerken	4 628 964	4 861 587	5 056 452
„ monsters	56 616	53 849	57 666
„ documenten	17 190	66 164	32 366
Totaal der drukwerken, enz.	4 696 768	4 981 558	3 118 469
Totaal der brieven, drukwerken, enz.	10 161 789	10 766 866	11 435 896
***b.* Buitenlandsch verkeer.**			
Aantal ontvangen brieven	745 436	687 666	724 706
„ verzonden brieven	506 724	493 450	636 602
Totaal der brieven	1 348 194	1 226 538	1 360 968
Aantal ontv. en verz. drukwerken c)	4 601 675	4 963 773	5 654 185
„ „ „ „ monsters	55 720	46 375	49 368
„ „ „ „ documenten	6 659	6 658	0 094
Totaal der drukwerken, enz.	4 676 648	4 862 106	5 116 547
Totaal der brieven, drukwerken, enz.	6 019 849	6 161 646	6 473 513
2°. VERKOCHTE BRIEFKAARTEN. d)			
Aantal enkele briefkaarten	1 416 226	1 459 774	1 578 769
„ dubbele „	6 967	19 306	10 633
Totaal der verkochte briefkaarten	1 423 190	1 479 082	1 583 406
3°. AANGETEEKENDE STUKKEN. (Reeds onder de voorgaande opgaven begrepen.)			
Aantal in het *binnenlandsch* verkeer	448 636	473 311	507 195
„ „ „ *buitenlandsch* „	116 164	136 007	146 692
Te zamen	568 614	606 316	653 887
4°. REBUTEN.			
Aantal onbestelbare brieven	11 634	16 319	11 526
„ geweigerde brieven en onafgehaalde poste-restante-brieven	49 905	35 447	66 153
Totaal der rebuten	39 699	45 656	47 983

OMSCHRIJVING.	1892.	1893. a)	1894. a)
5°. POSTWISSELS EN QUITANTIES.			
Aantal *binnenlandsche* postwissels	161 969	166 777	178 414
„ *buitenlandsche* „	61 586	34 136	67 615
Totaal der postwissels	199 909	600 926	616 029
Aantal quitanties ter invordering	33 639	61 419	66 724
Aantal postw. en quit. te zamen	646 766	662 341	685 763
Bedrag der *binnenlandsche* postwissels	f 6 566 573	f 6 313 068	f 6 636 740
„ „ *buitenlandsche* „	1 501 146	1 611 023	1 735 066
Bedrag der postwissels	f 8 676 696	f 7 624 665	f 8 466 796
„ „ quitanties	914 966	987 792	836 563
Bedrag der postw. en quit. te zamen	f 8 665 678	f 9 661 677	f 8 960 271
6°. ONTVANGSTEN. e)			
Wegens verkochte frankeerzegels	f 774 105	f 618 060	f 665 626
„ „ briefomslagen	64 476	61 476	16 332
„ „ briefkaarten	76 223	75 666	61 436
„ „ formulieren f)	206	616	1 366
Te zamen	f 676 664	f 917 636	f 660 161
Porten van ongefrankeerde en ontoereikend gefrankeerde brieven en verdere stukken g)	45 395	40 896	43 027
Recht op afgegeven binnen- en buitenlandsche postwissels	67 716	96 466	99 216
Verschillende ontvangsten h)	1 566	429	6 476
Totaal der ontvangsten	f 1 616 636	f 1 914 667	f 1 164 909

a) De cijfers over 1893 zijn verbeterd; die over 1894 zijn nog van voorloopigen aard.

b) Van het aantal der in het binnen- en buitenlandsch verkeer verzonden en ontvangen briefkaarten wordt geen aanteekening gehouden; het debiet wordt sub 2°. vermeld.

c) Van de in het *buitenlandsch* verkeer verzonden en ontvangen drukwerken wordt niet het aantal maar het gewicht geboekt. Het aantal is hier berekend door het gewicht op 40 gram (gelijk 25 stuks in één kilogram) te stellen.

d) Zie noot b.

e) Namelijk de gewone ontvangsten der brievenposterij. De ontvangsten wegens opruiming van materieel en afgekeurde trekdieren zijn hieronder niet begrepen. Deze ontvangsten leverden in 1892 f 8568, in 1893 f 4403 en in 1894 f 15 657 op.

f) Namelijk de formulieren voor buitenlandsche postwissels en de eerst in 1893 tegen betaling verkrijgbaar gestelde adreskaarten en douane-verklaringen voor binnen- en buitenlandsche postpakketten.

g) Het geldswaardig bedrag der verbruikte *portzegels* is over 1892 met f 14 768, over 1893 met f 16 016 en over 1894 met f 16 187 verminderd wegens afgeschreven porten van onbestelbare, geweigerde en aan een nader adres verzonden niet of ontoereikend gefrankeerde brieven en andere stukken.

h) Wegens „teruggegeven kosten" is over 1893 in mindering gebracht f 366 en over 1894 f 3.

Zooals uit voorgaande opgaven blijkt, nam het aantal van alle in het binnenlandsch verkeer verzonden poststukken (brieven, zoowel portbetalende als dienstbrieven, drukwerken, monsters en documenten) in 1894 weder toe. Het totaalcijfer der in bedoeld verkeer verzonden brieven, drukwerken, enz (briefkaarten uitgezonderd) toont namelijk eene vermeerdering aan van ruim 726 000 stuks tegenover 1893 en van ruim 1 253 000 stuks tegenover 1892. Ook de uitkomsten van het buitenlandsch verkeer wijzen, uitgenomen met betrekking tot de documenten, welker aantal eene geringe vermindering onderging, op toeneming der correspondentie. Het totaalcijfer van de in 1894 in dit verkeer plaats gevonden hebbende verzendingen (de briefkaarten eveneens hieronder niet begrepen) geeft eene vermeerdering aan van bijna 282 000 stuks tegenover 1893 en van bijna 255 000 stuks tegenover 1892. De (reeds onder de voorgaande opgaven begrepen) aangeteekende verzendingen, zoowel in het binnen- als in het buitenlandsch verkeer, bedroegen in 1894 bijna 94 000 stuks meer dan in 1892 en bijna 47 000 stuks meer dan in 1893. Eveneens nam de verkoop van briefkaarten weder toe; in 1894 werden ruim 111 000 stuks meer gedebiteerd dan in 1893 en ruim 160 000 stuks meer dan in 1892. Van de binnenlandsche postwissels namen zoowel het aantal als het bedrag toe, doch het laatste in geringere mate dan het eerste, zoodat het gemiddeld bedrag, dat van f 40,70 in 1892 tot f 37,85 in 1893 was gedaald, in 1894 tot f 37,46 afnam. Hetzelfde geval deed zich voor bij de buitenlandsche postwissels, waarvan het gemiddeld bedrag, dat in 1892 en 1893 achtereenvolgens neerkwam op f 47,63 en f 47,17, in 1894 daalde tot f 46,27. Bij de postquitanties daarentegen nam het bedrag in grootere mate dan het aantal toe, waardoor het gemiddelde van f 11,42 in 1892 en f 11,36 in 1893, tot f 12 in 1894 steeg. Met de toeneming van het verkeer houdt eene hoogere opbrengst verband, en het totaalcijfer der ontvangsten over 1894 toont dan ook eene vermeerdering aan van bijna f 80 000 tegenover 1893 en van ruim f 108 000 tegenover 1892.

§ 3. *Paardenposterij.*

Ter bestrijding van de kosten der in een twaalftal gewesten van Java door het bestuur in eigen beheer onderhouden paardenposterij werden gedurende 1894 de volgende uitgaven gedaan.

GEWESTEN.	Voor onderhoud.	Voor voeding der paarden.	Te zamen.
Bantam	f 5 299	f 2 772	f 8 071
Krawang	2 786	1 584	4 370
Preanger Regentschappen	8 103	2 960	11 063
Cheribon	16 137	4 275	20 412
Pekalongan	2 965	2 388	5 353
Samarang	5 772	3 219	8 991
Japara	6 298	4 490	10 788
Rembang	9 303	7 303	16 606
Soerabaija	3 447	3 616	7 063
Besoeki	8 151	6 321	14 372
Madioen	7 941	4 640	12 581
Kediri	3 585	2 444	6 029
Totalen	f 79 787	f 45 912	f 125 699

In 1893 bedroegen de uitgaven voor de paardenposterij volgens nadere opgaven f 163 573, zoodat zij in 1894 met f 37 874 verminderden. Deze vermindering moet hoofdzakelijk worden toegeschreven aan de omstandigheid dat met ingang van 1 Juli 1894 het eigen beheer dier posterij in de residentiën Soerabaija, Bezoeki en Kediri verviel en, in navolging van hetgeen reeds aldaar het geval is (verg. blz. 179 hiervóór), het verstrekken van bespanningen aldaar aan aannemers werd opgedragen, een maatregel, die, ingaande met 1 Januari 1895, ook met betrekking tot de residentie Bantam werd genomen. De verschillende ritten, zooals die bij het begin van 1895 door 's Gouvernements eigen paardenposterij bediend werden, vindt men vermeld in bijlage AAA van deel 1 van den Indischen Regeeringsalmanak voor 1895.

Omtrent het van de bedoelde paardenposterij in de laatstverloopen drie jaren gemaakte gebruik vindt men eenige opgaven in het volgende staatje.

JAREN.	Aantal verstrekkingen:			Ontvangsten:		
	aan dienstreizigers.	aan andere reizigers.	Te zamen.	wegens verstrekkingen aan dienstreizigers (fictieve ontvangsten).	wegens verstrekkingen aan andere reizigers.	Te zamen.
1892	9 542	83	8 925	f 236 581	f 2 939	f 239 520
1893	9 040	106	8 140	133 355	9 511	185 866
1894	8 961	119	7 080	111 750	2 199	113 850

Tegen de hooger genoemde vermindering van uitgaven over 1894 stond mitsdien voor dat jaar een teruggang in ontvangsten van f 42 010, waarvan f 41 605 aan fictieve en f 405 aan werkelijke opbrengst.

§ 4. *Telegrafen en telephonen.*

Van de veranderingen gedurende 1894 en de eerste maanden van 1895 gebracht in het aantal kantoren van de gouvernements-telegraaf en in dat der gouvernements-telephoonkantoren is reeds in algemeenen zin mededeeling gedaan in § 1 van deze afdeeling (zie blz. 175 en 176 hiervóór). Daaruit blijkt, voor zooveel het jaar 1894 betreft, dat in Samarang (op 4 April) het telegraafkantoor te Oengaran werd opgeheven tegen opening van zoodanig kantoor te Tjandi, en dat ook een telegraafkantoor (op 1 Februari) werd geopend te Poerbolinggo in Banjoemas, terwijl te Laboean Deli ter Oostkust van Sumatra het telegraafkantoor (op 22 April) kwam te vervallen. Derhalve vermeerderde het aantal der gouvernements-telegraafkantoren op Java met 1, tegen gelijke vermindering van het aantal op Sumatra; in totaal bleef het derhalve 106 bedragen: 74 op Java, 3 op Madura, 27 op Sumatra, 1 op Celebes en 1 op Bali. Onder de 74 kantoren op Java zijn niet medegerekend het hulptelegraafkantoor te Batavia (in de benedenstad), als behoorende tot het kantoor Weltevreden, noch ook het slechts af en toe in werking zijnde telegraafkantoor te Tjipannas (Preanger Regentschappen).

Het aantal gouvernements-telephoonkantoren verminderde in 1894 met 3. De telephoondienst werd namelijk opgeheven te Tassikmalaija in de Preanger Regentschappen en te Solok in de Padangsche Bovenlanden, waar reeds vroeger spoorwegtelegraafkantoren geopend waren, zoomede te Poerbolinggo in Banjoemas en te Manondjaija in de Preanger Regentschappen, op welke laatste twee plaatsen nu werd geopend respectievelijk een kantoor van de gouvernementstelegraaf (zie hooger) en een spoorwegtelegraafkantoor. Terwijl dus 4 gouvernements-telephoonkantoren kwamen te vervallen, werd er één geopend te Oengaran (Samarang), en ging derhalve het aantal gouvernements-telephoonkantoren op Java en Madura terug van 22 tot 20 en op Sumatra van 6 tot 5, zoodat het totaal op ult. 1894 bedroeg 25.

Behalve te Manondjaija (zie hooger) werden — als een gevolg van het gereed komen van den Preanger-spoorweg — spoorwegtelegraafkantoren geopend op 2 andere plaatsen in de Preanger Regentschappen (te Awipari en Bandjar), op 1 plaats in Cheribon (te Bodjong), en op 5 plaatsen in Banjoemas (te Djeroeklegi, Kawoenganten, Meloewoeng, Sidoredjo en Tjipari). In 't geheel waren dientengevolge op ult. 1894 voor het publiek verkeer opengesteld 155 spoorwegtelegraafkantoren, hierbij niet gerekend de stations en haltes der staatsspoorwegen op Java op plaatsen waar kantoren van de gouvernementstelegraaf zijn gevestigd, noch die telegraafkantoren van den Sumatra-spoorweg, welke slechts voor het onderling verkeer langs de spoorwegtelegraaf zijn aangewezen (verg. noot *b* van het staatje op blz. 176 hiervóór). Van de bedoelde 155 spoorwegtelegraafkantoren telde men er op Java 140 en op Sumatra 15, daaronder respectievelijk 5 en 13 voor het publiek verkeer opengestelde *particuliere* spoorwegtelegraafkantoren. Over deze particuliere kantoren, wier aantal sedert 1 Juni 1895 door de openstelling voor het publiek verkeer ook van de spoorwegtelegraaf van de lijn Samarang-Vorstenlanden-Willem I, met 26 is vermeerderd, wordt hierna nog nader gehandeld.

Ter verzending door tusschenkomst van de te Pinang en Singapore gevestigde kantoren der »Eastern Extension Australasia and China Telegraph Company" (verg. vorig verslag, blz. 166) werden

in 1894 bij een viertal kantoren van den postdienst in de buitenbezittingen aangeboden 45 telegrammen (2 minder dan in 1893), namelijk te Bengkalis (Oostkust van Sumatra) 5, te Pontianak (Westerafdeeling van Borneo) 16, te Tandjong Pinang (Riouw) 19, en te Menain 5.

Van de gelegenheid om telegrammen uit Sumatra naar andere eilanden van Nederlandsch-Indië, of omgekeerd van een dier eilanden naar Sumatra, over de buitenlandsche verbinding (d. i. via Pinang en Singapore) te verzenden, tegen een tarief van 50 cent per woord (zie het verslag van 1891, blz. 171/172), werd in 1894 voor 1389 telegrammen (tegen 410 in 1893) gebruik gemaakt.

Storingen op de telegraafkabels tusschen Java en Bali (van Landangan, nabij Sitoebondo, in de residentie Bezoeki, naar Boeleleng), tusschen Bali en Celebes (van Boeleleng naar Makasser), tusschen Java en Madura (van Semamboeng, nabij Grissee, naar Tadjoeugan nabij Bangkallan) en tusschen Olehleh (Atjeh) en Belawan nabij Laboean Deli (Oostkust van Sumatra) hadden in 1894 niet plaats, terwijl ook de gemeenschap langs den vijfden binnenlandschen kabel, namelijk dien tusschen Java en Sumatra (van Anjer door Straat Soenda naar Kalianda), na zijne herstelling en gedeeltelijke vernieuwing in Januari 1894 (zie vorig verslag, blz. 166), onverbroken bleef.

Niettegenstaande in 1894 het lijngedeelte Tassikmalaija-Tjiemis (ruim 18 K.M.) kwam te vervallen en bovendien op andere trajecten draden werden opgeruimd, wijzen de opgaven omtrent de lengte van het gouvernements-telegraaf- (en telephoon-) net, als gevolg overigens van het maken van nieuwe en het verleggen van bestaande verbindingen, bij het einde van dat jaar op 8437 K.M. lijn en 12 311 K.M. draad, zijnde respectievelijk p. m. 108 en ruim 283 K.M. meer dan op ult. 1893, tot welke vermeerdering voor een deel echter ook verbeterde afstandsopgaven bijdroegen, namelijk voor respectievelijk bijna 14 K.M. lijn en 178 K.M. draad. Bedoelde verschillen betroffen bijna uitsluitend de lijnen te land, daar die onder water, als gevolg van de verlegging van den Java-Sumatrakabel, slechts met ruim 5 K.M. lijn en evenveel draadlengte vermeerderden. Nader blijkt een en ander uit het volgende overzicht

		Lengte der lijnen (in K.M.).		Draadlengte (in K.M.).	
		Ult. 1893.	Ult. 1894.	Ult. 1893.	Ult. 1894.
Landlijnen	Java	3891.67	a) 3951.12	7 275.46	d) 7523.02
	Madura	168.08	168.06	231.38	231.38
	Sumatra	2822.89	b) 2865.81	3 034.94	e) 3065.58
	Te zamen . . .	6882.14	6985.61	10 541.61	10 820.01
Kabels	Java-Madura	4.33	4.33	4.33	4.33
	Java-Sumatra	57.98	c) 63.25	57.98	c) 63.25
	Java-Bali f)	151.13	151.13	161.16	161.16
	Bali-Celebes f)	696.12	696.12	704.94	704.94
	Belawan-Olehleh f) . .	537.10	537.40	537.40	537.40
	Te zamen . . .	1446.96	1452.23	1465.81	1461.66
	Totalen	8329.10	8437.84	12027.02	12311.16

a) De vermeerdering met 59.45 K.M. is voor 46.04 K.M. het gevolg van den aanleg van nieuwe lijnen (waartegenover 18.43 K.M. lijn verviel). Lijnverleggingen vorderden 60.42 K.M. meer, terwijl wegens verbeterde afstandsopgaven nog 11.12 K.M. in rekening moesten worden gebracht.

b) De vermeerdering met 43.56 K.M. is toe te schrijven aan enkele lijnverleggingen (40.78 K.M.) en aan verbeterde afstandsopgaven (2.78 K.M.).

c) De vermeerdering met 5.27 K.M. is ontstaan door het verleggen van den kabel bij de herstelling in Januari 1894.

d) De vermeerdering met 247.56 K.M. is een gevolg van het aanleggen van de in noot a bedoelde nieuwe lijnen (46.04 K.M.), het bijspannen van 20.34 K.M. draad, enkele lijnverleggingen (62.28 K.M.) en verbeterde afstandsopgaven (174.63 K.M.), waartegenover 75.16 K.M. draad werden opgeruimd.

e) De vermeerdering met 30.64 K.M. is een gevolg van de in noot b vermelde lijnverleggingen (40.74 K.M.), het bijspannen van 3.43 K.M. draad en verbeterde afstandsopgaven (3.97 K.M.), waartegenover 17.56 K.M. draad verviel.

f) Met inbegrip van de ondergrondsgeleidingen. Ten behoeve van de kabels Java-Bali en Bali-Celebes bestaan deze (respectievelijk te Landangan nabij Sitoebondo en te Makasser) uit vier draden.

Op de zes kabels der reeds genoemde Engelsche telegraafmaatschappij, die Java met Singapore en Australië, en Sumatra met Pinang verbinden en eene gezamenlijke lengte hebben van 8856 K.M., werden in den loop van 1894 de volgende storingen ondervonden: op den kabel tusschen Banjoewangi en Singapore van 13 tot 15 Maart; op den eenen kabel van Banjoewangi naar Port Darwin van 4 tot 18 Augustus, op den anderen van 12 tot 21 April, van 10 October tot 7 November en van 10 tot 25 December, en op den kabel van Medan naar Pinang van 12 tot 23 Januari.

Het binnenlandsch telegraafverkeer (de regeeringstelegrammen niet medegerekend) bracht f 539 322 en het buitenlandsch verkeer (netto) f 163 650 op, dat is respectievelijk f 31 866 meer en f 2636 minder dan in 1893, zoodat het gezamenlijk verkeer in opbrengst f 29 230 vooruitging.

In het binnenlandsch verkeer nam zoowel het aantal der telegrammen als het aantal der woorden toe, het eerste echter in geringer mate dan het laatste, zoodat het gemiddelde aantal der woorden van elk telegram steeg, namelijk van 11.91 in 1892 en 12.18 in 1893 tot 12.42 in 1894, gevende eene gemiddelde opbrengst van f 1,52[7], f 1,34[7] en f 1.38[3] per telegram en van respectievelijk f 0,12[78], f 0,11[44] en f 0,11[13] per woord.

Naar gelang van de telegraafkringen bedroeg in 1892 en 1893, in welk laatstgenoemd jaar een vijf-kringentarief werd ingevoerd (over 1894 is nog geen specificatie ontvangen), het gemiddelde aantal woorden per telegram:

	1892.	1893.		Vermeerdering in 1893.
in den 1sten kring . .	11.05	11.22		0.17
» » 2den » . .	11.67	12.04		0.37
» » 3den » . .	13.23	13.70	dooreen 13.48	0.25
» » 4den » . .	—	11.95		
» » 5den » . .	—	10.19		
Gemiddeld voor alle kringen .	11.91	12.18		0.27

Wat het buitenlandsch verkeer betreft, was voor de uit Nederlandsch-Indië afkomstige of daarheen bestemde telegrammen het gemiddelde woordental 8.10 in 1892, 8.01 in 1893 en 7.84 in 1894, terwijl dit gemiddelde voor de doorgezonden (of transit-) telegrammen achtereenvolgens 15.08, 15.52 en 14.76 bedroeg.

Van de gelegenheid om in het verkeer van Indië met Nederland, Groot-Brittannië en de Straits-Settlements tegen verminderd tarief telegrammen voor de dagbladpers te verzenden (waartoe tot dusver in Indië voor verzendingen naar Nederland 5 vergunningen zijn verleend — 4 te Batavia en 1 te Samarang — en in Nederland voor verzendingen naar Indië 7 vergunningen: 2 te Amsterdam, 2 te Rotterdam en 3 te 's-Gravenhage), werd, wat de verzendingen uit Indië betreft, in 1894 voor het eerst gebruik gemaakt, en wel voor 110 telegrammen, bevattende 2719 woorden, en, wat de verzendingen naar Indië aangaat, voor 790 telegrammen met 13 462 woorden, tegen 598 telegrammen met 13 694 woorden in 1893.

Sedert de opgaven in 't vorig verslag, die reeds over een gedeelte van 1894 liepen, vermeerderde het aantal der tot het internationaal telegraafverdrag van St. Petersburg van 22 Juli 1875 (zie Nederlandsch Staatsblad 1875 n°. 112 en Indisch Staatsblad 1876 n°. 256) toegetreden telegraaf-administratiën van 44 tot 45 (wegens de toetreding van Frankrijk voor hare kolonie Nieuw-Caledonië) en dat der almede toegetreden particuliere telegraafmaatschappijen van 13 tot 14 (door de toetreding van de »Halifax and Bermudas Cable Company"). Voorts klom van 12 tot 13 het aantal van die particuliere maatschappijen (waaronder de meermalen genoemde »Eastern Extension"-telegraafmaatschappij), welke, hoewel niet toegetreden, zich niettemin gedragen naar de bepalingen ter uitvoering van dit verdrag. De bijgekomen onderneming was die der »Pacific and European Telegraph Company". Eene derde groep bleven 5 particuliere telegraafmaatschappijen vormen, die slechts door tusschenkomst van andere maatschappijen betrekkingen met het internationaal telegraafbureel te Bern onderhouden.[1]

Omtrent het gebruik van den in de drie vorige verslagen bedoelden internationalen telegraafdraad tusschen Batavia en Banjoewangi werden bij gouvernementsbesluit van 26 December 1894 n°. 35 voorwaarden en bepalingen vastgesteld, waarbij aan de »Eastern Extension and China Telegraph Company" onder meer werd overgelaten ook andere buitenlandsche dan transit-telegrammen langs dien draad te verzenden. Sedert worden de buitenlandsche telegrammen, bestemd voor of afkomstig van kantoren in het oostelijk deel van Java, tusschen Soerabaja en Batavia langs dien draad overgebracht. Het transit-verkeer, dat slechts voor een klein gedeelte over den zooeven genoemden draad en grootendeels over de kabels Singapore-Banjoewangi-Australië plaats heeft, nam in 1894 eenigszins af. Werden in 1892 en 1893 respectievelijk 86 639 en 89 742 telegrammen doorgezonden, in 1894 bedroeg dit aantal 89 065.

Van het verlaagde telegraaftarief, dat blijkens het verslag van 1893 (blz. 172) voor het localverkeer tusschen Pinang en het noordelijk gedeelte van Sumatra is ingevoerd, werd in 1894 voor 1727 telegrammen met 14 788 woorden gebruik gemaakt.

1) Het aandeel van Nederlandsch-Indië in de gemeenschappelijke kosten van dat bureel, met inbegrip van de levering van boekwerken, bedroeg over 1894 frs. 2629 (tegen frs. 1635 in 1893).

Het volgend staatje bevat een algemeen overzicht van het telegraafverkeer van Nederlandsch-Indië over de jaren 1892, 1893 en 1894, terwijl uitvoeriger opgaven zijn te vinden in de hooger aangehaalde bijlage KK.

OMSCHRIJVING.	1892. Aantal telegrammen.	1892. Gezamenlijk aantal woorden.	1892. Opbrengst. a)	1893. Aantal telegrammen.	1893. Gezamenlijk aantal woorden.	1893. Opbrengst. a)	1894. Aantal telegrammen.	1894. Gezamenlijk aantal woorden.	1894. Opbrengst a)
Binnenlandsche betalende telegrammen	355 904	4 239 945	f 543 461	376 572	4 586 348	f 507 456	390 051	4 845 216	f 539 322
Buitenlandsche telegrammen b)	154 475	1 855 638	164 829	156 730	1 929 281	166 286	160 055	1 870 590	163 650
Te zamen	510 379	6 095 583	f 708 290	533 302	6 515 629	f 673 742	550 106	6 715 806	f 702 972
Binnenlandsche regeeringstelegrammen c)	30 228	871 443	f 107 070	31 032	898 892	f 88 293	37 396	1 236 273	f 138 925
Totalen d)	540 607	6 967 026	f 815 360	564 334	7 414 321	f 762 035	587 502	7 952 079	f 841 897

a) Voor het *buitenlandsch* verkeer is alleen de netto-opbrengst uitgetrokken, namelijk hetgeen aan de Indische telegraaf-administratie als haar aandeel in de opbrengst toekomt. De bruto-opbrengst (namelijk hetgeen in Indië voor de van daar verzonden telegrammen ontvangen werd) heeft in 1892, 1893 en 1894 achtereenvolgens f 898 890, f 701 079 en f 706 284 bedragen.

b) Meer dan de helft der *buitenlandsche* telegrammen waren doorgezonden (of transit-) telegrammen, waarvan in de richting van Singapore naar Australië nagenoeg evenveel als omgekeerd. Uit Nederlandsch-Indië waren *afkomstig* in 1892 33 991, in 1893 34 271 en in 1894 36 772 buitenlandsche telegrammen, terwijl het aantal der voor Nederlandsch-Indië *bestemde* buitenlandsche telegrammen achtereenvolgens 33 845, 32 717 en 34 218 beliep.

c) Hieronder zijn niet begrepen de dienstelegrammen (zoogenaamde dienst- of postnota's); zie daaromtrent de bijlage KK. De uitgetrokken opbrengst der regeeringstelegrammen is als fictief te beschouwen.

d) De opbrengst is voor een gedeelte (namelijk voor zoover betreft de binnenlandsche regeeringstelegrammen) fictief.

De binnenlandsche telegrammen (met uitzondering van de regeeringstelegrammen) waren, naar gelang van hun inhoud, te verdeelen als volgt:

	1892.	1893.	1894.
Handels- en scheepvaart-telegrammen	154 878	163 778	164 634
Dagblad-telegrammen	6 478	6 661	3 984
Telegrammen van gemengden aard	194 548	206 133	221 433
Te zamen	355 904	376 572	390 051

	1892.	1893.	1894
waarvan:			
in de Nederlandsche en vreemde talen	238 842	230 339	234 976
en in de inlandsche talen	117 062	146 233	155 075
Te zamen als voren	355 904	376 572	390 051

In de voorgaande cijfers is ook begrepen het verkeer zoowel met de spoorwegtelegraafkantoren als met de gouvernements-telephoonkantoren. In welke mate deze telephoonkantoren tot het verkeer bijdroegen, blijkt uit het volgende overzicht.

OMSCHRIJVING.	1892. Aantal telegrammen	1892. Gezamenlijk aantal woorden	1893. Aantal telegrammen.	1893. Gezamenlijk aantal woorden.	1894. Aantal telegrammen.	1894. Gezamenlijk aantal woorden.
Bij de gouvernements-telephoonkantoren werden:						
aangeboden ter verzending naar de gouvernements-telegraafkantoren	7 869	89 052	8 436	94 757	7240	79 914
ontvangen van de gouvernements-telegraafkantoren	7 744	85 215	8 535	67 020	7606	64 484
Te zamen	15 622	174 268	16 071	161 777	14 846	164 398
Opbrengst (gerekend tot het aansluitingskantoor) a) ten bate van den post- en telegraafdienst	f 6 612		f 7 236		f 6 677	
Opbrengst (gerekend tot het aansluitingskantoor) a) ten bate van de telephoonbeambten	f 3 463		f 3 836		f 2 288	
Bovendien werd met de telephoonkantoren nog gewisseld (zonder betaling) het hiernevens vermeld aantal regeeringstelegrammen	6626	73 268	2035	73 216	6831	75 064

a) Een aanzienlijk deel der met de telephoonkantoren gewisselde betalende telegrammen was echter niet voor het aansluitingskantoor, maar voor een verder gelegen kantoor bestemd of daarvan afkomstig. Vermits zonder de bestaande telephoongeleiding de meesten dier telegrammen niet zouden zijn verzonden, kunnen de seinkosten over den verder af te leggen weg mede als opbrengst van den telephoondienst worden beschouwd. Doet men dit, dan klimt de opbrengst ten bate van den post- en telegraafdienst tot ongeveer het dubbele van de uitgetrokken bedragen.

Omtrent het gebruik in 1894 voor het publiek verkeer gemaakt van de 18 daartoe, met vergunning van de Regeering (zie de voorwaarden in n°. 4561 en 4405 van het Bijblad op het Indisch Staatsblad), opengestelde particuliere spoorwegtelegraafkantoren (zie noot e op blz. 176 hiervóór) is slechts gemeld dat de Java-Spoorweg-Maatschappij bij hare 5 kantoren in de residentie Tagal en de Deli-Spoorweg-Maatschappij bij hare 13 kantoren in de residentie Oostkust van Sumatra ontvingen respectievelijk f 984 en f 2156, tegen f 830 en f 2199 in 1893.

Zoodanige ruimere werkkring is bij gouvernementsbesluit dd. 11 Februari 1895 n°. 8, op de voorwaarden, vermeld in de Javasche Courant van den 26sten Maart d. a. v., tot wederopzeggens ook toegestaan voor de spoorwegtelegraaf der aan de Nederlandsch-Indische Spoorweg-Maatschappij toebehoorende spoorlijn Samarang-Vorstenlanden-Willem I. Dientengevolge zijn met 1 Juni jl. de telegraafkantoren dier Maatschappij in de residentiën Samarang, Soerakarta en Djokjokarta op 20 stations en haltes [1] opengesteld voor het algemeen binnenlandsch verkeer, en op 6 stations en haltes aldaar, met name Samarang, Willem I (Ambarawa), Soerakarta, Klatten, Djokjokarta en Djokjokarta/Toegoe (op welke plaatsen gouvernements-telegraafkantoren gevestigd zijn), alleen voor het verkeer met de eigen kantoren der Maatschappij. Tusschen twee plaatsen, die beide in het bezit zijn van een gouvernements-telegraafkantoor mogen door de kantoren der Maatschappij geen telegrammen ten behoeve van het publiek worden overgeseind. Overigens mogen alleen telegrammen worden aangenomen, die

[1] In de residentie Samarang 8 (Broemboeng, Tanggoeng, Kedoengdjati, Tempoeran, Toentang, Pedes, Telawa en Goendih), op Solosch gebied in Samarang te Gogodalem en Bringin, in de residentie Soerakarta zelve op 9 plaatsen: Karangsono, Lawang, Salem, Kalioso, Poerwosari, Delanggoe, Tjepper, Srowot en Brambanan, en in de residentie Djokjokarta te Kalasan.

bestemd zijn voor kantoren der Maatschappij of voor de voor het algemeen telegraaf- of telephoonverkeer opengestelde gouvernementskantoren binnen Nederlandsch-Indië; met particuliere telegraaf- of telephoonkantoren staan hare kantoren mitsdien in geen verbinding. De telegrammen moeten (evenals bij de gouvernements-telephoonkantoren) in de Nederlandsche of in de Maleische taal geschreven zijn.

Aangaande de exploitatie vanwege particulieren van telephoonverbindingen is het volgende te melden, en wel in de eerste plaats aangaande de al sedert verscheidene jaren in werking zijnde telephoon-ondernemingen der Nederlandsch-Indische Telephoon-Maatschappij en der reeds genoemde Deli-Spoorweg-Maatschappij.

Eerstgemelde Maatschappij, die telephoongeleidingen bezit te Batavia, Weltevreden, Meester Cornelis en Tandjong Priok en tusschen deze plaatsen onderling, zoomede te Samarang en te Soerabaija (zie de voorwaarden in nos. 3710 en 3819 van het Bijblad op het Indisch Staatsblad, zoomede het verslag van 1885, blz. 145), kreeg bij gouvernementsbesluit dd. 5 October 1894 n°. 18 vergunning om haar telephoonnet te Soerabaija uit te breiden tot de afdeeling van dien naam. Gedurende 1894 bleef het aantal geabonneerden der Maatschappij, voor zooveel betreft de vier eerstgenoemde plaatsen gezamenlijk, 563 bedragen, terwijl het te Samarang klom van 235 tot 239 en te Soerabaija van 397 tot 407, in totaal derhalve 1209 geabonneerden, zijnde 14 meer dan op ult. 1893. Ter laatstgenoemde plaats werd gedurende 1894 gemiddeld 1385 malen door tusschenkomst van het centraalbureau van de telephoon gebruik gemaakt en bedroeg het totaal der aangevraagde verbindingen 488 365, welke getallen voor Batavia e. a. beliepen 1736 en 977 462, en voor Samarang 875 en 209 247, hetgeen — vergeleken met de cijfers over 1893 — voor Batavia en Samarang wijst op verminderd, voor Soerabaija op vermeerderd verkeer. De bruto-ontvangsten, in 1892 en 1893 achtereenvolgens f 147 918 en f 159 525, stegen over 1894 tot f 165 465, namelijk voor Batavia e. a. tot f 75 350, voor Samarang tot f 33 445 en voor Soerabaija tot f 56 670. Als cijns aan den lande (10 pct.) was dus verschuldigd f 16 546, tegen f 15 952 in 1893 en f 14 792 in 1892.

De Deli-Spoorweg-Maatschappij die, krachtens de hooger reeds aangehaalde vergunning, gerechtigd is om hare dienstteleograaf tevens te benuttigen voor telephooncorrespondentie, en verder om zoowel langs haren spoorweg als daarbuiten »in Deli, Langkat en Serdang" telephoongeleidingen in exploitatie te brengen voor publiek verkeer, zoomede tot het inrichten van hare spoorwegstations tot publieke telephoonkantoren, zag deze vergunning bij de gouvernementsbesluiten dd. 3 Maart en 18 Mei 1894 nos. 28 en 24 nader in dien zin beperkt dat zij niet geldt voor de onderafdeeling Beneden-Langkat en evenmin voor de onderafdeelingen Tamiang en Padang-Bedagei. Omtrent bedoelden telephoondienst blijkt uit het jaarverslag der Maatschappij dat op ult. 1894 het aantal aansluitingen bedroeg 152, zijnde 8 meer dan bij het einde van 1893, en dat het totaal der gegeven verbindingen, in laatstgemeld jaar 244 996, in 1894 klom tot 247 460. Aan abonnementsgelden werd door de Maatschappij geïnd f 32 462, tegen f 30 910 in 1893. Uitkeering in geld aan den lande ter zake van hare vergunning is de Maatschappij niet verschuldigd, doch, in stede daarvan, heeft het Gouvernement voor zekere binnen den kring der centraalkantoren gevestigde civiele en militaire autoriteiten bedongen de kostelooze opneming van dezer kantoren in het telephoonnet en het kosteloos gebruik der toestellen en leidingen ten behoeve van die autoriteiten (verg. het verslag van 1887, blz. 135).

De Samarang-Joana Stoomtram-Maatschappij, welke, zooals reeds in het vorig verslag (blz. 168) is vermeld, in October 1894, op de voorwaarden vermeld in de Javasche Courant van 2 November d. a. v., vergunning kreeg om de tusschen hare verschillende stations bestaande telephonische verbinding voor het publiek verkeer open te stellen, heeft van die vergunning gebruik gemaakt met ingang van 1 Januari 1895, zijnde toen hare telephoonkantoren te Godong en Wirosari in Samarang, te Majong in Japara en te Koendoeran en Ngawen in Rembang voor het algemeen binnenlandsch verkeer, en die te Demak en Poerwodadi in Samarang en te Koedoes in Japara (waar gouvernements-telegraafkantoren gevestigd zijn) voor het verkeer met de eigen kantoren der Maatschappij opengesteld. Evenals bij de gouvernements-telephoonkantoren worden bij de telephoonkantoren der genoemde Maatschappij slechts berichten aangenomen voor plaatsen binnen Nederlandsch-Indië en die in de Nederlandsche of Maleische taal gesteld zijn.

Als gevolg van in den laatsten tijd aan particulieren verleende vergunningen tot exploitatie van telephoon-vergunningen *ten behoeve aan geabonneerden*, welke vergunningen, berekend naar het aantal kringen (gewesten, afdeelingen of onderafdeelingen) waartoe zij betrekking hadden, blijkens bijlage MM van het vorig verslag, op ult. Juni 1894, voor zooveel toen nog van kracht, 54 bedroegen, waren bij het einde van 1894 in 14 kringen de geleidingen in werking, en wel in de residentiën Pekalongan en Djokjokarta, zoomede in een 12-tal kringen van een zevental andere gewesten van Java, namelijk de afdeelingen Tagal en Pamalang (residentie Tagal), Modjokerto en Djombang (residentie Soerabaija), Pasoeroean en Malang (residentie Pasoeroean), Probolinggo en Loemadjang (residentie Probolinggo), Tjilatjap (residentie Banjoemas), Madioen (residentie van dien naam) en Kediri en Blitar (residentie Kediri). Van de genoemde kringen, voor de meeste van welke de telephoongeleidingen, zooals thans blijkt, reeds in 1892 of 1893 waren in exploitatie gebracht, waren er 8 (de afdeelingen Modjokerto, Djombang, Pasoeroean, Probolinggo, Loemadjang, Tjilatjap, Madioen en Kediri), die elk vooralsnog minder dan 25 geabonneerden telden, zoodat door de concessionarissen niets aan den lande behoefde te worden uitgekeerd; voor elke der afdeelingen Tagal, Pamalang, Malang en Blitar en in de residentie Pekalongan, dus in vijf kringen, bedroeg het aantal abonné's meer dan 25, doch minder dan 50, ten gevolge waarvan van de bruto-ontvangsten, welke te zamen f 14 972 [1]) bedroegen, 5 pct. of f 749 aan 's lands kas verschuldigd was, terwijl eindelijk door de onderneming voor de residentie Djokjokarta, als hebbende meer dan 50 geabonneerden (het getal klom tot 52), van de bruto-ontvangsten, ad f 3084, 10 pct. of f 308 als cijns aan den lande moest worden voldaan. Met het reeds genoemde bedrag ad f 16 546, door de Nederlandsch-Indische Telephoon-Maatschappij verschuldigd, kon dus over 1894 een totaal van f 17 603 als aandeel van den lande in de opbrengst van particuliere telephonen worden geboekt.

Gedurende het tijdvak van 1 Juli 1894 t/m ult. Juni 1895 vermeerderde het aantal vergunningen voor telephoonverbindingen ten behoeve van geabonneerden, zoowel voor kringen op Java als voor kringen in verschillende gewesten der buitenbezittingen, alsnog met een 8-tal, waarvan er echter 4 wegens niet tijdige aanvaarding nog vóór afloop van dat tijdvak kwamen te vervallen. Dit laatste was evenzeer het geval met een 12-tal reeds van vroeger dagteekenende vergunningen, waarvan er echter 6 weder aan andere concessionarissen werden verleend [2]). Onder de vóór 1 Juli 1894 aanvaarde vergunningen waren er bovendien 8, die in het thans behandelde tijdvak 1 Juli 1894 t/m ult. Juni 1895 in werking hadden moeten zijn gebracht, doch die, daar de concessionarissen ten deze in gebreke bleven, op laatstgemelden datum mede niet meer van kracht waren [3]). Het totaal der sedert 1 Januari 1891 verleende, en op ult. Juni 1895 nog van kracht zijnde vergunningen, waarvan eene volledige lijst als bijlage LL hierachter is opgenomen, beliep dientengevolge 44 (tegen 54 op ult. Juni 1894). Voor een 7-tal kringen (de afdeeling Buitenzorg, de residentie Cheribon, de afdeelingen Tagal en Brebes der residentie Tagal, de residentie Japara en de residentiën Djokjokarta en Soerakarta) droegen in 1894 en in de eerste helft van 1895 de concessionarissen hunne vergunningen over op naamlooze vennootschappen, ten getale van 5. [4])

Terwijl al de in bijlage LL vermelde vergunningen slechts betrekking hebben op bepaalde kringen ten dienste van geabonneerden, is hier nog gewag te maken van eene in 1894 verleende concessie voor eene *intercommunale* telephoonverbinding en wel die, op de bij gouvernementsbesluit dd. 23 October 1894 n°. 9 vastgestelde voorwaarden (zie de Javasche Courant van 4 Januari 1895), bij gouvernementsbesluit dd. 28 November 1894 n°. 1 verleend aan den heer S. W. Baints voor eene dusdanige verbinding tusschen Batavia, Samarang en Soerabaija. Deze concessie, welke den 26sten Juli 1895 werd aanvaard (gouvernementsbesluit dd. 13 Augustus 1895

[1]) Voor laatstgenoemde residentie met de afdeeling Pamalang f 4525; voor de afdeelingen Tagal, Malang en Blitar respectievelijk f 329, f 2815 en f 7303.

[2]) Bovendien werden ten opzichte van de kringen Berbek (Kediri) en Tamiang (Oostkust van Sumatra), waarvoor de vergunningen waren komen te vervallen, de beschikkingen genomen, vermeld in de noten 19 en 23 van bijlage LL hierachter.

[3]) Dit waren de vergunningen in bijlage MM van 't vorig verslag genoemd sub ns. 2, 9, 25 t/m 28, 31 en 43.

[4]) Ingevolge de in September 1894 (Javasche Courant dd. 12 October 1894) vastgestelde normaal-voorwaarden voor vergunningen betreffende telephoonverbindingen voor publiek verkeer eischte de overdracht van dergelijke concessiën de toestemming van den Gouverneur-Generaal. Bij gouvernementsbesluit dd. 10 Mei 1895 n°. 35 zijn bedoelde normaal-voorwaarden in dien zin gewijzigd dat voortaan voor zoodanige overdracht de toestemming van den directeur der burgerlijke openbare werken noodig is.

n°. 12) en sedert met goedkeuring van de Regeering werd overgedragen aan de te Batavia tot stand gekomen naamlooze vennootschap »Intercommunale Telephoon-Maatschappij", werd verleend op voorwaarden, welke in hoofdzaak overeenstemmen met die, waarop hier te lande concessiën voor den aanleg en de exploitatie van intercommunale lijnen worden verleend. [1]) De bedoelde intercommunale telephoonlijn wordt (met twee draden) aangelegd langs de gouvernementstelegraaflijn, o. a. over Poerwakarta, Cheribon, Pekalongan naar Samarang en van daar over Patti en Rembang naar Soerabaija (art. 1). De concessionaris zal de perceelen van de geabonneerden op de intercommunale telephoonlijn, alsmede de voor het hierbedoelde telephoonverkeer bestemde publieke spreekcellen over de centrale telephoonbureelen met de intercommunale telephoonlijn verbinden door dubbele geleidingen, indien dit door de administratie der gouvernementstelegraaf wordt noodig geacht (art. 2). De intercommunale telephoongeleidingen worden in de daartoe aan te wijzen gouvernements-telegraafkantoren binnengebracht en van daar naar de centrale telephoonbureelen geleid (art. 3). Voor het voeren van een gesprek tusschen vorenbedoelde geabonneerden, zoomede tusschen personen die gebruik maken van de publieke telephooncellen, wordt van hem, die de aanvraag doet, geheven: voor elk gesprek van drie minuten of minder tusschen Batavia en Soerabaija f 6, tusschen Batavia en Samarang f 5 en tusschen Samarang en Soerabaija f 3,50, welke bedragen voor elke volgende drie minuten of gedeelte daarvan met eene gelijke som worden verhoogd (art. 10). Aan dringende gesprekken wordt, tegen dubbel tarief, voorrang toegekend boven gewone gesprekken. Ingeval aan eene oproeping tot het voeren van een gesprek binnen één minuut geen gehoor is gegeven, wordt een bedrag van f 1,50 geheven van hem, die de aanvraag om oproeping heeft gedaan (art. 11). Van de geabonneerden, die over een centraal telephoonbureel met de intercommunale telephoonlijn worden verbonden, wordt door den concessionaris, als bijdrage in de kosten van inrichting en bediening van het centraal telephoonbureel, f 10 's maands geheven (art. 12). De concessionaris keert van de krachtens de art. 10 en 11 ingevorderde gelden (nadat van deze gelden zijn afgetrokken 10 pct. per jaar van het kapitaal, dat door den concessionaris is besteed voor den aanleg der intercommunale lijn) 75 pct. aan den Staat uit. Zoodra de lijn is aangelegd, wordt het bedrag der aanlegkosten vastgesteld in gemeen overleg met den directeur der burgerlijke openbare werken. Binnen een jaar na de aanvaarding der concessie moeten zoowel de intercommunale lijn als de in art. 2 bedoelde centraalkantoren en publieke spreekcellen gereed en in exploitatie gebracht zijn. Na eene minstens tienjarige exploitatie kan de onderneming van staatswege worden genaast tegen vergoeding van de bij schatting te bepalen waarde. De duur der besproken concessie is 25 jaren, evenals voor concessiën betreffende niet-intercommunale telephoonverbindingen voor publiek verkeer.

In vier gevallen werd gedurende 1894 het aanleggen van telephoonverbindingen *voor eigen gebruik* vergund, strekkende eene van die vergunningen ter vervanging van eene in 1892 verleende. Vergunningen van dezen aard worden verleend tot wederopzeggens en overigens op den voet der in 1890 vastgestelde normaal-voorwaarden (Bijblad op het Indisch Staatsblad n°. 4559), waarvan echter thans in twee gevallen in zoover werd afgeweken, dat de voorgeschreven afstand van 2 M., waarop de telephoondraad, bij kruising van een telegraafdraad, boven dezen moet gespannen worden, tot 1 M. werd teruggebracht.

V. Geleidingen voor electrische verlichting, enz.

Nopens de in 't vorig verslag (blz. 169) bedoelde, van vóór medio 1894 dagteekenende vergunningen voor het aanleggen en gebruiken van geleidingen voor electrische verlichting valt thans het volgende aan te teekenen:

a. Concessiën voor de hoofdplaats Batavia en de afdeelingshoofdplaats Buitenzorg. De aan den heer J. Polleman verleende vergunning voor eerstgenoemde plaats werd den 14den Februari 1895 aanvaard (gouvernementsbesluit dd. 2 Maart d. a. v. n°. 16), hetgeen den 18den Februari 1895 (gouvernementsbesluit dd. 18 Maart d. a. v. n°. 10) eveneens het geval was met de oorspronkelijk aan den heer J. G. A. Muhlnickel Jr. verleende, doch inmiddels op genoemden heer Polleman overgedragen concessie voor Buitenzorg. Aangezien de concessionaris eerst in Augustus jl. kon slagen in zijne pogingen ter verkrijging van het benoodigde kapitaal ter uitvoering van de hem verleende vergunningen — welke sedert, met goedkeuring van de Indische Regeering (besluit dd. 3 November 1895 n°. 2), zijn overgedragen op de te Amsterdam opgerichte naamlooze vennootschap »Nederlandsch-Indische Electriciteit-Maatschappij" — zijn de termijnen, binnen welke een ernstig begin moet zijn gemaakt met den aanleg der geleidingen en welke termijn voor Batavia op 14 en voor Buitenzorg op 18 Augustus jl. afliep, respectievelijk met zes maanden en een jaar verlengd (gouvernementsbesluit dd. 2 October 1895 n°. 5). Dat voor Buitenzorg in een langer uitstel werd bewilligd, hield verband met een van de zijde der onderneming nog in te stellen onderzoek naar de mogelijkheid om aldaar water als beweegkracht aan te wenden.

b. Concessie voor de hoofdplaats Soerabaija. Deze door den oorspronkelijken concessionaris, dr. Th. van Beuren, in 1893 (gouvernementsbesluit dd. 19 October 1893 n°. 13) aanvaarde vergunning werd sedert overgedragen aan de firma Becker & C°. ter genoemde plaatse (gouvernementsbesluit dd. 29 December 1894 n°. 11).

c. Concessie voor de hoofdplaats Samarang. De termijn, binnen welken deze vergunning door den concessionaris dr. Th. van Beuren dient te worden aanvaard, werd bij gouvernementsbesluit dd. 5 Januari 1895 n°. 13 voor de tweede en laatste maal met één jaar verlengd en dus nader vastgesteld op uiterlijk 6 November 1895.

d. Concessiën voor de hoofdplaats Bandong der residentie Preanger Regentschappen, voor de afdeelingshoofdplaats Soekaboemi aldaar en voor de gewestelijke hoofdplaatsen Poerworedjo (Bagelen), Magelang (Kadoe), Soerakarta (Soerakarta) en Padang (Sumatra's Westkust). Nadat bij gouvernementsbesluit dd. 7 Maart 1895 n°. 36 was verklaard dat deze vergunningen geacht moesten worden tevens te zijn verleend voor het overbrengen van kracht door middel van electriciteit, werd, in beschikking op een tijdig ingediend verzoek, de termijn van aanvaarding, welke, in verband met een vroeger verleend uitstel, op 30 Juni 1895 kwam te verstrijken, alsnog bij gouvernementsbesluit dd. 22 Juli d. a. v. n°. 11 voor de laatste maal verlengd en wel uiterlijk tot 28 September 1895. De rechten en verplichtingen, uit de bedoelde vergunningen voortvloeiende, zijn door den concessionaris, den heer R. A. Eekhout, in Augustus jl. overgedragen op de firma Palm & van Austel en den heer S. J. W. van Beuren te Batavia (gouvernementsbesluit dd. 30 Augustus 1895 n°. 7).

e. Concessie voor de afdeelingshoofdplaats Malang (Pasoeroean). Deze aan den heer E. Deen verleende vergunning kwam wegens niet tijdige aanvaarding op 5 Februari jl. te vervallen, en werd bij gouvernementsbesluit dd. 16 Maart 1895 n°. 39 ingetrokken.

Gedurende het tijdvak 1 Juli 1894 t/m ult. Juni 1895 werd slechts één nieuwe vergunning voor het aanleggen en gebruiken van geleidingen voor electrische verlichting verleend, en wel aan den heer Eekhout voornoemd voor de hoofdplaats Djokjokarta (gouvernementsbesluit dd. 28 September 1894 n°. 4, opgenomen in de Javasche Courant van 5 October d. a. v.), op geheel dezelfde voorwaarden (verg. vorig verslag, blz. 169) als bepaald in de onder *d* bedoelde vergunning met betrekking tot de hoofdplaats Soerakarta. Sedert is ook de vergunning voor Djokjokarta uitgebreid tot het overbrengen van kracht door middel van electriciteit en tevens goedgekeurd hare overdracht op de firma Palm & van Austel en den heer S. J. W. van Beuren (gouvernementsbesluit dd. 7 Maart 1895 n°. 36). De vergunning moet aanvaard zijn, evenals de verschillende onder *d* bedoeld, vóór of op 28 September 1895.

Ten slotte zij nog vermeld dat bij ordonnantie dd. 13 Juni 1895 (Indisch Staatsblad n°. 121) art. 5, 2de lid, der bij Indisch Staatsblad 1890 n°. 190 vastgestelde bepalingen betreffende vergunningen voor electrische geleidingen als de hierbedoelde, in dier voege werd gewijzigd dat meer ruimte is gelaten omtrent de als waarborgkapitaal aan te nemen effecten, welke vrijgeviger bepaling ook toepasselijk werd verklaard met opzicht tot reeds verleende vergunningen.

M. Departement van financiën

I. Financiën.

§ 1. *Begrooting.*

a. Begrootingswetten.

Begrooting 1894. Ten aanzien van deze begrooting valt nog

[1]) Ten einde bij later te verleenen concessiën van den hierbedoelden aard als model te dienen, zijn bij gouvernementsbesluit dd. 10 Mei 1895 n°. 34 (Javasche Courant van den 21sten dier maand) normaal-voorwaarden vastgesteld voor vergunningen tot het aanleggen en exploiteeren in Nederlandsch-Indië van intercommunale telephoonverbindingen voor publiek verkeer. In algemeenen zin zijn daarbij gevolgd de voorwaarden der thans besproken concessie, echter met wijziging van een paar artikelen, waarin sprake is van bemoeienis van den Gouverneur-Generaal, in dien zin dat daarvoor de bemoeienis van den chef van het betrokken departement van algemeen bestuur is in de plaats gesteld, ten deele met toelating van beroep op den Gouverneur-Generaal.

aan te toekennen:

1°. dat bij Koninklijk besluit van 25 September 1895 (Nederlandsch Staatsblad n°. 164) van het IIde op het Iste hoofdstuk werd overgeschreven eene som van f 1 051 000 voor aanschaffing en verzending van materieel ten behoeve van de bevloeiingswerken;

2°. dat onlangs bij de Staten-Generaal twee wetsontwerpen zijn aanhangig gemaakt [1]), strekkende om in de beide hoofdstukken nog eenige wijzigingen te brengen, waardoor het eindcijfer van het Iste hoofdstuk eene vermindering van f 138 500, dat van het IIde hoofdstuk daarentegen eene verhooging van f 1 130 500 zal ondergaan.

Begrooting 1895. De vier wetten van 31 December 1894 (Nederlandsch Staatsblad n°. 241 t/m 244), houdende vaststelling van de hier genoemde begrooting, werden in Indië afgekondigd den 8sten Januari 1895. Tegelijk werden in het Indisch Staatsblad openbaar gemaakt de Koninklijke besluiten van 4 Januari 1895 n°s. 20 en 21, houdende splitsing in artikelen van de beide hoofdstukken der begrooting van uitgaven. Zie over een en ander Indisch Staatsblad 1895 n°. 2 t/m 7.

De bedoelde vier begrootingswetten ramen de ontvangsten en uitgaven als volgt:

Middelen in Nederland (hoofdstuk I der Middelen)	f 20 507 084	
Middelen in Indië (hoofdstuk II der Middelen)	107 533 961	
		f 128 041 045
Uitgaven in Nederland (hoofdstuk I der Uitgaven)	f 23 801 908	
Uitgaven in Indië (hoofdstuk II der Uitgaven)	114 629 446	
		138 431 354
Nadeelig verschil		f 10 390 309

Met betrekking tot de dekking van het begrootingstekort bepaalt art. 2 van de wet, houdende vaststelling van het Iste hoofdstuk der Middelen, dat daarin, voor zooveel noodig, wordt voorzien door eene geldleening krachtens eene nader vast te stellen wet aan te gaan.

In den loop van 1895 werd het eindcijfer van het Iste hoofdstuk der begrooting verhoogd met f 73 000, dat van het IIde hoofdstuk met f 562 874, een en ander bij de reeds op blz. 164 hiervoor genoemde wetten van 13 Juli en 20 Juli 1895 (Nederlandsch Staatsblad n°. 127 en 130, Indisch Staatsblad n°s. 211 en 212), betreffende den aanleg van nieuwe staatsspoorwegen in de residentiën Padangsche Bovenlanden en Soerabaija, zoomede bij de wet van laatstgenoemden datum (Nederlandsch Staatsblad 1895 n°. 131, Indisch Staatsblad n°. 162) betreffende de invoering van 's Gouvernements rechtstreeksch bestuur op het eiland Lombok.

Ten laste van de voor onvoorziene uitgaven beschikbaar gestelde fondsen werden bij de wet van 20 April 1895 (Nederlandsch Staatsblad n°. 56, Indisch Staatsblad n°. 138) kredieten toegestaan, tot een gezamenlijk bedrag van f 1947,61⁵, ter voldoening van onvereffend gebleven vorderingen over de afgesloten dienstjaren 1889 tot en met 1893. Voor de vereffening van dergelijke vorderingen, voor zooveel niet verjaard, is voortaan geen speciale wet meer noodig, en zulks als een gevolg van de wijziging, welke o. a. art. 11 der comptabiliteitswet heeft ondergaan bij de op blz 91 en 92 hiervóór reeds besproken wet van 13 Juli 1895 (Indisch Staatsblad n°. 191).

In verband met de noot op blz. 91 hiervoor zij hier nog aangeteekend dat de tekst in zijn geheel der comptabiliteitswet, zooals deze van 1 Januari 1896 af luidt, onder dagteekening van 24 October 1895 ook in het Indisch Staatsblad (onder n°. 225) is opgenomen.

b. Begrootingsrekeningen.

De schriftelijke gedachtenwisseling met de Tweede Kamer der Staten-Generaal, betreffende de bij dien tak der Wetgevende Macht aanhangige wetsontwerpen tot vaststelling van het slot der algemeene rekeningen wegens de koloniale ontvangsten en uitgaven voor Nederlandsch-Indië over de jaren 1888, 1889 en 1890, is nog niet kunnen worden ten einde gebracht, omdat voor de beantwoording van verschillende opmerkingen en vragen der commissie van voorbereiding uit de Kamer nog inlichtingen van het Indisch Bestuur worden te gemoet gezien. Intusschen is onder dagteekening van 27 Februari 1895 ook het slot der rekening over 1891 ter wettelijke vaststelling voorgedragen (Gedrukte stukken der zitting 1894—1895 — **145**; zie ook zitting 1895—1896 — **22**), terwijl vermoedelijk binnenkort zulks mede zal kunnen geschieden ten opzichte van de rekening over 1892 (zie daarover ook blz. 92 hiervoor).

[1]) Tijdens dit blad ter perse was zijn de bedoelde ontwerpen onder dagteekening van 30 December 1895 (Nederlandsch Staatsblad nos. 240 en 241) tot wet verheven.

De eindcijfers der rekening over 1891 zijn reeds in 't vorig verslag (blz. 170) medegedeeld. Die over 1892 zijn als volgt:

Ontvangsten in Nederland		f 24 597 329,22⁵
„ „ „ (uit het voordeelig saldo van den dienst 1889 overgebracht)		550 000,00
Ontvangsten in Indië		102 171 178,04
Totaal der ontvangsten .		f 127 318 507,26⁵
Uitgaven in Nederland	f 24 132 728,82	
„ „ Indië	111 205 823,94	
		135 338 552,76
Nadeelig slot . . .		f 8 020 045,49⁵

Een in Februari jl. aan de Staten-Generaal ingediend wetsontwerp (zitting 1894—1895 — **144** en zitting 1895—1896 — **21**), dat echter eerst tot afdoening kan worden gebracht wanneer de sloten der bovenbedoelde rekeningen over 1888 t/m 1891 wettelijk zullen zijn vastgesteld, heeft de strekking om, ofschoon zulks bij de Indische comptabiliteitswet, gelijk zij toen luidde, niet uitdrukkelijk was voorgeschreven, ook ten aanzien van de begrootingsrekeningen betreffende de Indische geldmiddelen de bestemming der voordeelige- en de wijze van dekking der nadeelige sloten bij de wet te doen regelen, in navolging van hetgeen geschiedt ten opzichte van de algemeene rekeningen der staatsontvangsten en uitgaven. Bedoeld wetsontwerp beoogt de aangeduide voorziening tot stand te brengen al aanstonds over de sedert het in werking treden van de Indische comptabiliteitswet verloopen 25 jaren, dus over het tijdvak 1867 t/m 1891. Regelmatigheidshalve en ten einde eene dergelijke regeling — telkens over tijdvakken van hoogstens 10 jaren — voor de jaren na 1891 te verzekeren, is bij de hiervóór reeds aangehaalde wet van 13 Juli 1895 (Indisch Staatsblad n°. 191) het noodige ter zake alsnog in de comptabiliteitswet opgenomen, en zulks door aanvulling van art. 74.

Voorts is bij deze laatste gelegenheid o. a. art. 80 der comptabiliteitswet, volgens welks 3de lid het slot der algemeene begrootingsrekening over eenig dienstjaar aan de Staten-Generaal ter vaststelling moest worden voorgedragen »vóór of op den 31sten December van het jaar volgende op de afsluiting der begrooting", in dier voege gewijzigd dat de aanbieding moet plaats hebben »ten spoedigste en uiterlijk op den 31sten December van het tweede jaar volgende op de afsluiting der begrooting".

§ 2. *Landskassen in Indië en kasbeheer in Nederland.*

In de residentie Preanger Regentschappen werd met 1 Juli 1894 (Indisch Staatsblad n°. 124), in verband met de tot stand gekomen spoorweggemeenschap met de naastbijliggende plaats in dat gewest (Manondjaja), waar mede eene landskas gevestigd is, ingetrokken de landskas te Bandjar, terwijl met 1 Juli 1895 (Indisch Staatsblad n°. 132) in de residentie Westerafdeeling van Borneo, als een gevolg van de op blz. 96 hiervóór besproken reorganisatie van het binnenlandsch bestuur aldaar, ook werd opgeheven de landskas te Singkawang. De nieuwe gouvernementsafdeeling Lombok heeft hare eigen landskas gekregen, en wel ter hoofdplaats Ampenan. Met het beheer daarvan is belast de assistent-resident (Indisch Staatsblad 1895 n°. 190).

Opgaven omtrent den stand van de gezamenlijke landskassen op Java en Madura en van die in de buitenbezittingen bij het einde van elke maand van 1894 zijn opgenomen in bijlage MM hierachter.

Ofschoon, als een gevolg van de uitbreiding in de laatste jaren aan den contractueelen paketvaartdienst gegeven, het gebruik van schepen en vaartuigen der oorlogs- en der gouvernementsmarine of van andere in 's lands dienst zijnde vaartuigen (residentie- en loodsvaartuigen) voor het vervoer van gelden voor rekening van den lande niet veelvuldig meer voorkomt, is bij gouvernementsbesluit dd. 4 Februari 1895 n°. 34 (Indisch Staatsblad n°. 23) toch aanleiding gevonden om, vooralsnog uitgezonderd het vervoer per oorlogsvaartuig, het stelsel der toekenning van eene vaste premie van 1 per mille voor bedoeld geldvervoer te vervangen door eene nieuwe regeling, volgens welke het bedrag der belooning aan den gezagvoerder, wegens zijne verantwoordelijkheid voor de goede uitlevering (zie Bijblad op het Indisch Staatsblad n°. 2.4, art. 14), voortaan in elk bijzonder geval afzonderlijk wordt vastgesteld, waarbij te letten zal zijn op den duur der reizen en de omstandigheden, waaronder zij worden volbracht, met dien verstande dat de uit te keeren premie nimmer meer zal bedragen dan ½ per mille van de vervoerde waarden, en dat bij zeer korte trajecten, zooals bij het afhalen van gelden van eenige reede naar den wal of bij vervoer van betrekkelijk kleine bedragen, geen gratificatie zal worden toegekend. Blijkt de nieuwe regeling te voldoen — waaromtrent de directeur van financiën na eenigen tijd zal hebben te rapporteeren — dan ligt het in

de bedoeling het noodige te verrichten om haar ook van toepassing te doen worden in de enkele gevallen dat oorlogsvaartuigen voor het overbrengen van baulagelden worden gebezigd. Naar aanleiding van voormeld gouvernementsbesluit is door den commandant der zeemacht ten opzichte van het vervoer van muntspeciën met stoomschepen der gouvernementsmarine voorgeschreven dat gratificatiën niet worden verleend wanneer het vervoer geschiedt over trajecten, korter dan vijf geographische mijlen, en bij grootere afstanden wanneer de waarden f 5000 of minder bedragen.

Voor kostelooze overmaking van gelden ten behoeve van den lande tusschen Batavia en Samarang, Soerabaija, Padang en Makasser en tusschen deze laatste vier plaatsen onderling werd, evenals in vroegere jaren, weder van de tusschenkomst der Javasche Bank gebruik gemaakt. Over het op ult. Maart 1895 geëindigde boekjaar der Bank bedroegen de uit dien hoofde overgemaakte sommen een totaal bedrag van f 14 640 000, tegen f 13 755 000 over 1893/94.

Van de sedert Maart 1893 voor houders van vendu-acceptatiën opengestelde gelegenheid om bij 's lands kassen, uitgenomen daar waar kantoren van de Javasche Bank of van de factory der Nederlandsche Handelmaatschappij zijn gevestigd, tegen inhouding voor den lande van zeker discouto, vervroegde uitbetaling van hunne vorderingen te erlangen (verg. vorig verslag, blz. 170), werd ook in 1894 een ruim gebruik gemaakt. Aan disconto werd gedurende dat tijdvak een bedrag van f 30 763 ontvangen. Over de ruim negen maanden van 1893, gedurende welke de maatregel in werking was, werd te dier zake aan disconto ingehouden f 17 641.

Omtrent de aanvulling van de Indische kassen in 1894 door middel van specie-uitzending en afgifte van wissels op het Departement van Koloniën is op blz. 170 van het vorig verslag reeds het noodige medegedeeld. Wat 1895 betreft, liet het zich, ook in verband met de versterking van 's lands kassen met een bedrag van p. m. f 540 000 in gangbare munt, behoorende tot de van Lombok afkomstige waarden [1], aanvankelijk niet aanzien dat verder buitengewone aanvulling dier kassen noodig zou zijn. Verschillende oorzaken, waaronder de bij de wet van 20 April 1895 (Nederlandsch Staatsblad n°. 60, Indisch Staatsblad n°. 88) bevolen schorsing (met ingang van 1 Juni 1895) van het uitvoerrecht op suiker voor den tijd van één jaar, brachten intusschen in den loop van het jaar verandering in den toestand, zoodat aanvulling der kassen met p. m. f 1 millioen noodig bleek. Voor de plaatsing van gemeld bedrag aan wissels werd op 11 Juni 1895 eene inschrijving gehouden, bij welke gelegenheid werd ingeschreven voor f 2 110 000 à 100.7 pct., voor f 1 010 000 à 100.8 pct. en voor f 275 000 à 101 pct. Van de tegen eerstgemelden koers ingeschreven f 2 110 000 werd 47⁴⁄₁₃ pct. gegund, derhalve f 1 000 140 Indisch Courant, makende in Nederlandsch Courant f 1 007 141.

Met betrekking tot den stand der rekening tusschen het Departement van Koloniën en dat van Financiën ter zake van het Indisch kasbeheer hier te lande werden reeds in het vorig verslag (blz. 170) opgaven verstrekt over de eerste tien maanden van 1894. Bij het einde van elke der maanden November 1894 t/m October 1895 was 's Rijks schatkist steeds voor een belangrijk bedrag aan de Indische geldmiddelen in voorschot. De debet-saldo's voor het Departement van Koloniën beliepen namelijk op genoemde tijdstippen als volgt:

Ult. November	1894	f 2 379 868	Mei	1895	f 7 312 650
December	„	4 788 993	Juni	„	9 069 956
Januari	1895	8 509 645	Juli	„	8 683 418
Februari	„	7 944 595	Augustus	„	8 123 409
Maart	„	7 120 031	September	„	9 381 410
April	„	8 127 015	October	„	10 029 140

Ingevolge de wet van 31 December 1894 (Nederlandsch Staatsblad n°. 249) zullen de uit 's Rijks schatkist gedurende 1895 aan de Indische kas hier te lande te doene voorschotten het bedrag van f 16 millioen niet mogen overschrijden.

§ 3. *Verkoop van producten.*

Veilingen. Zooals gewoonlijk, zal over de op Java en te Padang gehouden gouvernements-koffieveilingen worden gehandeld in afd. I en over den verkoop van de gouvernements-Ombilien-kolen in afd. II van hoofdstuk **O** van dit verslag, zoodat te dezer plaatse enkel de hier te lande, door tusschenkomst van de Nederlandsche Handelmaatschappij, voor gouvernementsrekening te Amsterdam en te Rotterdam gehouden veilingen van koffie, tin en kinabast zullen worden besproken. In 1894 bestonden de bedoelde veilingen uit 210 098 pikol Java- en Menado-koffie en 100 095 pikol Banka-tin (welke hoeveelheden ongeveer gelijk tusschen de beide veilingsplaatsen verdeeld waren), benevens 278 661 K.G. kinabast (welke te Amsterdam geveild werden). Gespecificeerde opgaven omtrent een en ander vindt men in bijlage NN hierachter, uit welk overzicht o. a. blijkt dat de bedoelde veilingen bruto opbrachten f 18 828 495 en netto f 17 448 696, welke sommen respectievelijk klimmen en dalen tot f 18 830 221 en f 17 418 618, wanneer ook in aanmerking genomen wordt hetgeen door de Handelmaatschappij ter zake van te min uitgeleverde en vergoede of ter zake van als beschadigd buiten de veilingen te gelde gemaakte producten was te verantwoorden. Aan onkosten, gerekend van de aflading in Indië, dus *zonder* de uitgaven die vanwege de Indische Regeering ter zake van de producten zijn gedaan (waaromtrent men gegevens aantreft in hoofdstuk **O**, welke gegevens echter alleen met het oogst- of productiejaar verband houden), drukte derhalve op de in veiling verkochte producten een bedrag van f 1 379 799, verdeeld als volgt: kosten van afscheping op Java en in Menado f 52 314; premiën van zeeassurantie (over eene verzekerde waarde — op het tijdstip waarop de assurantiën gesloten werden — van f 459 520) f 14 850; kosten van vervoer over zee (van Java en Menado herwaarts) en lossingskosten f 568 351; premiën aan de gezagvoerders f 6293; zoogenaamde »onsplitsbare onkosten" hier te lande (nader gespecificeerd in de aangehaalde bijlage NN) f 152 790; makelaarscourtage f 163 089; registratiekosten en opcenten f 139 684, en commissieloon der Handelmaatschappij (1½ pct. van de bruto-opbrengst) f 282 428.

Bevrachtingen. Ter zake van het vervoer van gouvernementsproducten uit Nederlandsch-Indië herwaarts met stoomschepen golden gedurende de eerste vijf maanden van 1894 nog de met de Maatschappijen »Nederland" en »Rotterdamsche Lloyd" in 1893 gesloten contracten, bedoeld in 't verslag van dat jaar (blz. 177 en bijlage X) en gedurende het verdere gedeelte van 1894 de nieuwe, weder van jaar tot jaar opzegbare, contracten, van welke sprake was in 't vorig verslag (blz. 171 en bijlage V). De dientengevolge aan de beide stoomvaartondernemingen betaalde vrachten over elke der 66 in 1894 met hare stoomschepen voor gouvernementsrekening van Java plaats gehad hebbende producten-verschepingen (36 met stoomschepen van eerstgenoemde Maatschappij en 30 met stoomschepen van de andere Maatschappij) [2] vindt men vermeld in bijlage OO hierachter, waaruit tevens blijkt dat ditmaal slechts twee verschepingen per zeilschip plaats vonden (voor het overbrengen van gouvernements-tin tegen f 10 per last). Omtrent den omvang der gouvernementsproducten-beladingen van 1894, in vergelijking met die van 1893, volgt hier een recapituleerend overzicht.

Stoom- en zeilschepen (allen onder Nederlandsche vlag).	Aantal beladingen.	Verscheepte hoeveelheden (in pikols en in lasten). N.B. De tusschen ( ) vermelde getallen wijzen het aantal lasten aan.				Percentsgewijze verhouding tot het totaal der verscheepte hoeveelheden, een en ander berekend naar het aantal lasten.
		Koffie.	Tin.	Kinabast.	Te zamen.	
Stoomschepen van de Maatschappij „Nederland",	a) 36	82 030^{45} (2 734^{33})	56 878^{75} (1 734^{52})	5 183^{97} (332^{85})	141 092^{55} (4 802)	49^{63}
Id. van de Maatschappij „Rotterdamsche Lloyd"	b) 30	88 060^{19} (2 935^{33})	55 421^{79} (1 690^{36})	„	143 482^{19} (1 625^{71})	47^{93}
Te zamen in stoomschepen. .	66	170 090^{97} (5 669^{66})	112 300^{05} (3 425^{18})	5 183^{92} (332^{85})	287 574^{11} (9 427^{71})	97^{66}

[1] Onder die f 540 000 is begrepen de 4½ ton, die reeds als vergoeding van een gedeelte der oorlogskosten betaald waren (verg. noot 1 op blz. 37 hiervóór).

[2] In één geval had de reis niet door het Suez-kanaal plaats, maar via de Kaap de Goede Hoop en Suriname, naar welke laatstgenoemde kolonie het stoomschip (waarin 70 last gouvernements-tin was afgeladen tegen f 26 per last) Javaansche koelies had over te brengen.

Stoom- en zeilschepen (allen onder Nederlandsche vlag).	Aantal beladingen	Verscheepte hoeveelheden (in pikols en in lasten). NB. De tusschen ( ) vermelde getallen wijzen het aantal lasten aan. Koffie.	Tin.	Kinabast.	Te zamen.	Percentagewijze verhouding tot het totaal der verscheepte hoeveelheden, een en ander berekend naar het aantal lasten.
Per transport . . .	66	170 090^{97} (5 669^{70})	112 300^{00} (3 425^{14})	5 183^{32} (332^{87})	287 574^{04} (9 427^{71})	97^{46}
eilschepen	2	„	8 003^{37} (244^{11})	„	8 003^{37} (244^{11})	2^{52}
Totalen. . . .	68	170 090^{97} (5 669^{70})	120 303^{37} (3 669^{25})	5 183^{32} (332^{87})	295 578^{41} (9 671^{82})	100
De in 1893 geëxpedieerde retourbeladingen waren aldus verdeeld: in stoomschepen.	c) 60	228 954 (7 631^{80})	102 420^{01} (3 123^{37})	4 139^{46} (261^{44})	335 514^{27} (11 017^{07})	92^{93}
in zeilschepen	6	11 233^{96} (374^{46})	15 140^{14} (461^{77})	„	26 373^{99} (836^{23})	7^{05}
Totalen . . .	66	240 187^{75} (8 006^{26})	117 561^{05} (3 585^{00})	4 139^{46} (261^{44})	361 888^{30} (11 853^{30})	100

a) Namelijk 26 beladingen in stoomschepen die in den contractueelen maildienst vertrokken en 10 beladingen in zoogenaamde tusschenbooten.

b) Als voren 24 en 6. Zonder belading met gouvernementsproducten vertrokken 2 in den contractueelen maildienst varende stoomschepen.

c) Hiervan 31 beladingen in stoomschepen van de Maatschappij „Nederland" en 29 in stoomschepen van de andere Maatschappij. Onder deze stoomschepen vertrokken er 5 en 4 als zoogenaamde tusschenbooten.

De omstandigheid dat het zich liet aanzien dat de vrachtprijzen voor het vervoer van producten uit Indië herwaarts, met name wat die voor koffie betreft, zouden dalen tot een lager cijfer dan daarvoor in de laatstelijk gesloten, op 1 Juni 1894 in werking getreden, overeenkomsten was aangenomen, deed de Regeering besluiten om de bedoelde contracten in Februari jl. op te zeggen. De vervolgens met de beide Maatschappijen gevoerde onderhandelingen hebben er toe geleid dat harerzijds is toegetreden tot voor den Staat voordeeliger overeenkomsten, mits deze niet van jaar tot jaar opzegbaar zouden zijn, maar voor vijf jaren zouden gelden. Dientengevolge zijn voor het tijdvak 1 Juni 1895 t/m ult. Mei 1900 ter zake van het vervoer van gouvernementsproducten uit Nederlandsch-Indië herwaarts met beide stoomvaart-ondernemingen de overeenkomsten gesloten, die reeds bij de schriftelijke behandeling der Indische begrooting voor 1896 ter kennis van de Staten-Generaal zijn gebracht. [1]) Wat tin en kinabast betreft, zijn de maximum-vrachtprijzen (respectievelijk f 20 per last en f 14 per M^3.) gehandhaafd gebleven, doch het vaste bedrag van f 35 per last voor koffie is thans eveneens als maximum gesteld, zoodat van 1 Juni 1895 af voor alle producten, met inachtneming van de bedoelde maxima, de laagste door particulieren betaalde vrachtprijzen als maatstaf gelden. Voorts is, met behoud van de gebruikelijke reductie van vracht voor ladingen koffie of koffie en kinabast boven de 200 last, bovendien eene vermindering der vrachtprijzen bedongen voor het geval dat de gezamenlijke hoeveelheden koffie en tin, welke in één contractjaar met de booten van beide Maatschappijen uit Indië zijn afgescheept, wat koffie betreft het cijfer van 4000 last en wat tin aangaat dat van 1000 last overschrijden, welke vermindering voor het meer afgescheepte op respectievelijk f 10 en f 5 per last is bepaald. Overigens zij nog vermeld dat het suppletoire contract met de Maatschappij »Rotterdamsche Lloyd", betreffende het vervoer van koffie en tin van Rotterdam naar de opslagplaatsen Schiedam, Dordrecht en Middelburg (zie vorig verslag, bijlage V, blz. 2), onveranderd in de nieuwe met die Maatschappij gesloten overeenkomst is opgenomen.

Assurantiën. In 1894 zijn geene ladingen gouvernementsproducten uit Indië herwaarts overgevoerd, waarvan de waarde het voor gouvernementsrisico bepaald maximum (f 600 000 voor stoom- en f 500 000 voor zeilschepen) overschreed, zoodat in dat jaar geene assurantiën tegen zeeschade behoefden te worden gesloten. In 1893 werden geassureerd drie excedenten in stoomschepen, tot een gezamenlijk bedrag van f 108 243.

Van de in 1894 door de Nederlandsche Handelmaatschappij geldelijk verantwoorde producten (zie de hiervóór aangehaalde bijlage NN), die, berekend naar de prijzen op de tijdstippen waarop de assurantiën gesloten werden, eene waarde vertegenwoordigden van f 19 921 645, was tegen zeeschade verzekerd geweest eene waarde van f 459 520, zoodat voor gouvernementsrisico was gebleven eene waarde van f 19 462 125 (in stoomschepen f 18 415 980 en in zeilschepen f 1 046 145). Het Gouvernement leed op de eigen risico eene schade van f 18 248,31 (op ladingen in stoomschepen), terwijl door assuradeuren (die aan premiën ontvangen hadden f 14 851,11^5) niets behoefde te worden vergoed.

[1]) Gedrukt als bijlagen van de Memorie van Antwoord op het Voorloopig Verslag der commissie van rapporteurs uit de Tweede Kamer betreffende voormelde begrooting (Zitting 1895—1896 — **4** — ns. 45 en 46).

§ 4. *Andere bronnen van inkomst.*

A. Verpachte middelen.

O p i u m p a c h t.

1°. Java en Madura.

Met betrekking tot de in het najaar van 1894 gehouden verpachtingen, welke, zooals in 't vorig verslag werd medegedeeld, plaats hadden voor één jaar en voor drie jaren op de in dat verslag (blz. 172 173) reeds besproken voorwaarden, valt het volgende te melden.

Voor den éénjarigen termijn werd slechts geboden in vier gewesten (Batavia c. a., Tagal, Pasoeroean en Djokjokarta), doch die aanbiedingen — respectievelijk f 900 000, f 255 720, f 612 000 en f 300 120 — waren lager dan de jaarlijksche pachtsommen, welke gegadigden voor den driejarigen pachttermijn wenschten te besteden. Voor laatstbedoelden termijn zijn alle perceelen afgestaan, en wel, wat de gewesten (perceelen) Pekalongan, Japara en Kediri betreft, eerst na herverpachting. Daartoe werd voor Pekalongan overgegaan, omdat gemis aan mededinging, kennelijk een gevolg van samenspanning onder de gegadigden, aanvankelijk slechts een bod had doen verkrijgen van f 228 000 's jaars, zijnde f 4920 minder dan voor 1894. Eerst nadat eene herverpachting bij inschrijving gehouden was, werd een aannemelijk bod (f 253 440 's jaars) voor 1895/1897 verkregen, en daarvoor werd de pacht gegund. Voor Japara beliep het bij de eerste opveiling verkregen bod f 492 000 's jaars, zijnde evenveel als voor 1894, terwijl in de laatste jaren, uitgenomen 1893, de pacht meer had opgebracht, o. a. voor het driejarig tijdvak 1887 t/m 1889 f 549 360 's jaars en voor 1892 f 530 640. Toen nu na de eerste opveiling onderhandsche aanbiedingen gedaan werden van f 552 000 en f 564 000, werd eene herverpachting uitgeschreven, met het gevolg dat de pacht is kunnen worden gegund tegen f 636 120 's jaars. Dat voor Kediri tot herverpachting werd overgegaan, niettegenstaande het zeer aannemelijk bod van f 2 160 000 (voor 1894 was verkregen f 1 992 600), vond zijne aanleiding hierin dat tegen definitieve toewijzing bedenking bestond in verband met ongunstige berichten omtrent den persoon van den hoogsten bieder. Bij uitzondering werd bij deze herverpachting tweeledig geboden, namelijk f 1 992 840 voor 1895 alléén, doch f 2 115 720 's jaars voor den driejarigen termijn, tegen welke laatste som de pacht werd toegewezen. Wat betreft de reeds bij eerste opveiling afgestane vijftien perceelen (ongerekend het lager te bespreken perceel Madura) geschiedde dit in vijf gewesten (perceelen) tegen dezelfde en in

drie tegen nagenoeg dezelfde pachtsommen als voor 1894 waren verkregen. Het eerste was het geval met betrekking tot Cheribon, Samarang, Soerabaija, Kadoe en Soerakarta; de drie in de tweede plaats bedoelde gewesten waren Banjoemas, Bagelen en Djokjokarta, waar voor het driejarig tijdvak 1895 t/m 1897 bedongen werd respectievelijk f 151 200, f 180 000 en f 336 120 's jaars, tegen voor 1894 f 150 720, f 179 160 en f 336 000. Gaf de verpachting voor drie jaren tegelijk dus voor deze acht perceelen geen noemenswaardige verhooging van pachtsom, in de sommen, die bedongen werden voor de overige zeven perceelen en voor de drie bij herverpachting afgestane perceelen spiegelde zich het voordeel van den driejarigen pachttermijn eenigszins meer af (in deze tien perceelen werd in 't geheel f 668 520 's jaars meer verkregen dan voor 1894), zij het ook dat ditmaal in de berekeningen der gegadigden algemeen als een op de biedingen nadeelig terugwerkende factor moest medetellen het door de Regeering gestelde voorbehoud om de pacht reeds na afloop van het eerste pachtjaar te kunnen doen eindigen bijaldien besloten mocht worden om de exploitatie van het opiummiddel in eigen beheer te nemen (zie daarover nader op blz. 196). Echter stond hiertegenover dat voor vier van de bewuste tien perceelen, zijnde Pasoeroean, Probolinggo, Bezoeki en Kediri, als bijzondere omstandigheden om voor de pacht meer te besteden, bij de gegadigden ook kon gelden de toeneming van het aantal landelijke ondernemingen, zoomede de onderhanden genomen nieuwe spoorweganleg.

Voor de verschillende pachtperceelen van Java (zoomede voor de onder het pachtperceel Batavia/Krawang begrepen residentie Lampongsche Districten) valt nu voor elk der jaren 1895 t/m 1897 te rekenen op f 11 644 440, tegen f 10 974 480 voor dezelfde gewesten (dus ongerekend Madura) over 1894, zooals het volgend overzicht nader aanwijst, waarin als naar gewoonte tevens eene berekening is opgenomen hoe de pachtsommen zich voordoen in verhouding tot de verkrijgbare maxima opium.

PACHT-PERCEELEN.	Pachtsommen per perceel. 1894.	Pachtsommen per perceel. voor elk der jaren 1895 t/m 1897.	In verhouding tot de verstrekbare maximum-hoeveelheid opium kwam de pachtsom neer op onderstaande sommen per katti. 1894.	In verhouding tot de verstrekbare maximum-hoeveelheid opium kwam de pachtsom neer op onderstaande sommen per katti. voor elk der jaren 1895 t/m 1897.
Batavia-Krawang-Lampongsche Districten	f 846 003	f 909 600	f 103 68	f 111,47
Cheribon	135 600	135 600	56,50	56,50
Per transport	f 981 603	f 1 045 200		
Transporteeren	f 981 603	f 1 045 200		
Tagal	255 303	270 120	f 42,56	f 46,02
Pekalongan	232 020	253 440	48 52[3]	52 80
Samarang	1 440 000	1 440 300	60,00	60 00
Japara	492 000	630 123	51 07	70 88
Rembang	612 000	684 120	34,00	30 00[4]
Soerabaija	1 326 000	1 320 009	61,39	61 39
Pasoeroean	520 440	615 000	80 34	102 30
Probolinggo	255 723	390 510	71,03	80 73
Bezoeki	174 720	211 800	61.76	35.74[5]
Banjoemas	150 720	151 230	41,87	42,00
Bagelen	179 160	133 000	74,65	75 00
Kadoe	336 120	336 120	62 24	62,24[2]
Djokjokarta	336 000	336 120	56.00	58 02
Soerakarta	1 056 000	1 056 000	53.07	53,07
Madioen	321 120	660 240	52 01	55,02
Kediri	1 992 000	2 115 720	110 70	117.54
Totalen	f 10 974 480	f 11 644 440	f 63,39	f 67,73[3]

Na aftrekking van het bij ommekomst van den pachttermijn overgehoudene bedroeg de gezamenlijke hoeveelheid opium, welke de pachters, weder ongerekend die van Madura [1]), voor het jaar 1894 uit 's lands voorraad betrokken 103 849 katti, zijnde voor de gezamenlijke perceelen dooreen genomen 60.45 pct. van de som der als maxima toegestane hoeveelheden (171 780 katti). [2]) Over den voorafgeganen pachttermijn (1893), toen de som der jaarlijksche maxima — ongerekend Madura — eveneens op 171 780 katti bepaald was, beliep het verbruik van pacht-opium 107 107 katti, zijnde 62.35 pct. van de verstrekbare maxima. In 11 van de 18 perceelen namen de pachters gezamenlijk 6788 katti minder dan in 1893, terwijl in de overige 7 perceelen (Japara, Pasoeroean, Probolinggo, Bezoeki, Kadoe, Djokjokarta en Madioen) het debiet van pacht-opium 3530 katti meer was dan in 1893. Beliep het gemiddeld jaarlijksch verbruik van pacht-opium over het driejarig tijdvak 1887 t/m 1889 (Madura weder niet medegerekend) 101 313 katti, over de vijf daaropvolgende éénjarige pachttermijnen was het cijfer gemiddeld per jaar iets hooger, namelijk 104 435 katti, in welke toeneming met 3122 katti niet alle gewesten deelden, zooals het volgende overzicht kan doen zien.

PACHTPERCEELEN.	Hoeveelheid raw opium (in katti's) verstrekt gemiddeld per jaar over 1890 tot en met 1894 (na aftrekking van het door de pachters teruggeleverde).	Zijnde meer dan gemiddeld per jaar in het tijdvak 1887 t/m 1889.
Cheribon	2 400	622 of p. m. 35 pct.
Tagal	2 965	501 „ „ 20 „
Pekalongan	2 623	293 „ „ 13 „
Japara	6 510	1126 „ „ 21 „
Rembang	6 683	832 „ „ 15 „
Pasoeroean	4 820	1503 „ „ 45 „
Probolinggo	2 638	71 „ „ 3 „
Bezoeki	2 217	428 „ „ 24 „
Banjoemas	3 043	367 „ „ 10 „
Soerakarta	11 705	3509 „ „ 43 „
	45 602	9217 25 „

PACHTPERCEELEN.	Hoeveelheid raw opium (in katti's) verstrekt gemiddeld per jaar over 1893 tot en met 1894 (na aftrekking van het door de pachters teruggeleverde).	Zijnde minder dan gemiddeld per jaar in het tijdvak 1887 t/m 1889.
Batavia-Krawang-Lampongsche Districten	7 389	7 of p. m. 0,10 pct.
Samarang	13 903	60 „ „ 0 4 „
Soerabaija	40 660	4296 „ „ 8 „
Bagelen	1 923	240 „ „ 12 „
Kadoe	2 532	358 „ „ 12 „
Djokjokarta	3 084	1240 „ „ 29 „
Madioen	4 995	2314 „ „ 32 „
Kediri	12 462	371 „ „ 4 „
	53 573	6095 9 „

Omtrent de verstrekkingen en terugleveringen over 1894 bevat bijlage PP hierachter opgaven voor elk pachtperceel in het bijzonder. Daaruit blijkt dat het verbruik van pacht-opium slechts in één perceel (Cheribon) geheel gelijk was aan de hoeveelheid waarop de pachter recht had, doch dat in de andere perceelen het verbruikte door de pachters in meer of minder belangrijke mate beneden de verkrijgbare maxima bleef: de pachter in Rembang en die in Tagal bijv. sleten van de hoeveelheden pacht-opium waarop zij recht hadden in 1894 slechts 32 en 45 pct., doch die in Bezoeki en Pasoeroean respectievelijk 97 en 92 pct.

In verband hiermede liep het kostende van het pacht-opium voor de pachters der verschillende perceelen uiteen als volgt

[1]) De pachter van Madura, wiens pacht op ult. Augustus 1894 ten einde liep in verband met de inwerkingtreding op 1 September d. a. v. van de proef met de regie (zie lager blz. 196), betrok uit 's lands voorraad 50 katti Levantsch en 1000 katti Bengaalsch opium, van welk opium bij het einde der pacht door hem werd overgehouden en aan den lande teruggeleverd ruim 101 katti, herleid naar het gewicht in ruwen staat.

[2]) In overeenstemming met het verlangen der pachters waren de verstrekbare maxima aan Levantsch opium bepaald op 87 000 katti, en aan Bengaalsch opium op 84 780 katti, van welke soorten tijdens het pachtjaar werden verstrekt respectievelijk 51 396 en 57 610 katti.

(omtrent de vertrouwbaarheid van de in het staatje tevens voorkomende cijfers betreffende de door de pachters gemaakte opbrengst per katti moet weder het gewone voorbehoud worden gemaakt).

PACHTPERCEELEN. (De gewesten Batavia, Krawang en Lampongsche Districten vormden één perceel.)	Wegens pachtsom en inkoopsprijs (deze laatste à f 30 de katti) is het in 1894 verstrekte *ruw* opium — na *aftrekking van de aan den lande terug-geleverde hoeveelheden* — den pachters per katti te staan gekomen op:	Gemiddelde opbrengst welke door de pachters gedurende 1894 zou zijn verkregen van één katti *ruw* opium.	Gemiddelde verkoopprijzen van *bereid* opium gedurende 1894 a) per thail ($^1/_{16}$ katti).	Gemiddelde verkoopprijzen van *bereid* opium gedurende 1894 a) per matta ($^1/_{100}$ thail).
Batavia			f 15.30	f 0.20
Krawang	f 160.57	f 186.09	16.00	0.27
Lampongsche Districten			18.00	0.32
Cheribon	86.50	f 117.06	10.90	0,13
Tegal	124,75	156.24	12.00	$0,13^5$
Pekalongan	126.25	143.02	10.00	0.15
Samarang	134.78	155.00	14.00	$0,16^5$
Japara	97,80	162.96	15.50	$0,16^5$
Rembang	133.10	201.83	13,50	$0,18^5$
Soerabaija	140,87	184.74	13,50	0,17
Pasoeroean	125.01	190.35^5	20.00	$0,22^5$
Probolinggo	116.74	181.00	17.00	0.20
Besoeki	93.02	142.00	b)	$0,16^5$
Banjoemas	81,02	135.00	14,00	0,20
Bagelen	129.00	c) 120.20	12,05	0.18
Kadoe	161.01	212.50	15,50	0,28
Djokjakarta	138,49	203.23	12,73	$0,18^5$
Soerakarta	121.30	168.00	14.00	0.17
Madioen	133.28	160.24	13,90	0,17
Kediri	197.43	218.92	16,00	0,21

a) Naar gelang bij de bereiding andere bestanddeelen (tabak, gambier, enz.) worden bijgevoegd, levert het ruw opium, naar thans wordt opgegeven, tusschen de 50 en 60 pct. aan bereid opium uit.

b) Niet opgegeven; naar het schijnt heeft in dit pachtperceel geen verkoop per thail plaats.

c) Dit gemiddelde is *lager* dan de opgaaf in de voorgaande kolom. Over 1893 was opgegeven f 128,52.

In het tot nog toe gevolgde stelsel van tegengang van den sluikhandel in opium werd geen ingrijpende wijziging gebracht. [1])

De speciale recherche ter zee moest gedurende een groot deel van 1894, in verband met de militaire expeditie naar Lombok, de diensten ontberen van de kruisers *Argus* en *Cycloop* (verg. blz. 76 en 78 hiervóór). Een der hopperbarges, de *Pekalongan*, bleek — om bij dezen dienst nuttig te kunnen werkzaam blijven — te groote herstellingen te behoeven in verhouding tot de waarde van dien bodem, weshalve tot teruggave aan het departement der burgerlijke openbare werken besloten werd. In de stationneering der inlandsche vaartuigen voor de kustbewaking kwam, sedert de afsluiting van de mededeelingen in het vorig verslag, geen verandering; zij bleven namelijk verdeeld over de wateren van Madura, Bali en Lombok en de kusten van Japara en Rembang en stonden, met uitzondering van die voor laatstgemeld gewest, geheel ter beschikking van de residenten.

In overleg met de residenten van de door den sluikhandel het meest bedreigde gewesten werd voortdurend een wakend oog gehouden op het reizen van verdachte Chineezen van Java naar naburige koloniën en omgekeerd. De gangen van die personen werden ook door spionnen bewaakt en het schijnt dat een en ander fnuikend werkt op het beramen van smokkeloperatiën en deze vaak heeft tegengehouden.

Pogingen om door middel van spionnen rechtstreeksche inlichtingen te erlangen uit de Straits-Settlements hadden geen ander succes dan het signaleeren van eenige kleine smokkelarijen van Singapore uit, die af en toe aanhalingen door onze recherche-ambtenaren ten gevolge hadden. Van belangrijke sluikuitvoeren naar Java werd geen bericht ontvangen, behalve wat betreft de verzending van eenige pikols opium, die per jonk van Serawak zouden worden aangebracht. In weerwil van eene scherpe bekruising der noordkust van Midden-Java, en van de maatregelen van de landzijde door de betrokken residenten genomen, mocht het niet gelukken bedoeld vaartuig op het spoor te komen.

Sluikinvoeren op Java van Bali uit (waar in 1894 van Singapore werden aangebracht 1196 kisten opium, tegen achtereenvolgens 1209 en 1131 kisten in 1892 en 1893) zijn niet ontdekt kunnen worden. [2]) In verband met het reeds in 't vorig verslag geuit vermoeden dat met visschersprauwen opium zou worden gebracht naar Banjoewangi wordt er in de thans ontvangen berichten op gewezen, dat het moeielijke transport van uit die afgelegen streek naar andere pachtpercelen van Java een beletsel zal blijven voor de uitbreiding van den sluikhandel langs dien weg.

De inrichting van het personeel der opiumpolitie te land onderging in 1894 geen wijziging van aanbelang.

In 12 gewesten waren de aanhalingen minder in getal dan in 1893; echter waren in 5 dier gewesten de hoeveelheden opium, waarop de hand werd gelegd, grooter, welke vermeerdering trouwens alleen van eenige beteekenis was in 2 dier gewesten: Soerabaija en Kediri, waar in 1893 werden aangehaald ruim 51 en ruim 8 katti, doch in 1894 ruim 172 en bijna 20 katti. Omgekeerd waren in Japara en Djokjakarta de aanhalingen menigvuldiger dan in 1893, maar de hoeveelheden welke bij de overtreders gevonden werden geringer: in Japara in 't geheel (bij 58 overtredingen) ruim 2 katti, tegen 103 katti (bij 41 overtredingen) in 1893, en in Djokjakarta in 't geheel (in 183 gevallen) ruim 9 katti, tegen ruim 19 katti (in 171 gevallen) in 1893. Belangrijk grooter dan in 1893, zoowel in aantal (267) als in hoeveelheid (101 katti), waren de aanhalingen in de residentie Batavia. Aldaar toch waren in 1893 bijna $^2/_3$ minder overtredingen geconstateerd, namelijk 90, welke gezamenlijk over ruim 58 katti liepen. Waar enkele gewestelijke besturders het aan de waakzaamheid der politie en de versterking van politiemiddelen toeschrijven, dat van minder overtredingen blijkt, beschouwen anderen de toeneming van het aantal aanhalingen in hun gewest als de vrucht van een scherper toezicht op de gangen van de smokkelaren, terwijl een enkele (de resident van Batavia) verklaart het in het midden te moeten laten of de vermeerdering van het aantal aanhalingen voor zijn gewest te danken is aan toeneming van den sluikhandel, dan wel aan grootere activiteit van het tot beteugeling van dien handel aangewezen personeel.

Aangaande de uitkomsten van het uitgeoefende toezicht op den moeielijk geheel te fnuiken clandestienen opiumverkoop op de talrijke erfpachtsondernemingen in de afdeelingen Malang (Pasoeroean) en Loemadjang (Probolinggo) — zie het vorig verslag, blz. 175 — zijn geen bijzonderheden gemeld. In Madioen werd de hoofdgemachtigde van den opiumpachter in dat gewest op heeterdaad betrapt bij het smokkelen van 10 katti ruw opium. Het door den landraad tegen dien Chinees uitgesproken vonnis, waarbij hij o. a. werd veroordeeld tot vijf maanden gevangenisstraf, werd door den raad van justitie bekrachtigd. Bij een der aanhalingen in de residentie Soerabaija was een Europeaan betrokken, die mede zijne straf niet ontging.

De opgaven betreffende de in 1894 gedane aanhalingen van opium zijn gewestelijk bijeengebracht in den volgenden staat.

GEWESTEN. a)	Getal aanhalingen in 1894.			Aangehaalde hoeveelheden opium (naar het gewicht in ruwen staat). b)			
	Ruw opium.	Bereid opium.	Totaal	Katti's	Thail's	Tji's	Matta's
Bantam	„	12	12	c)	c)	c)	c)
Batavia	„	267	267	101	11	6	$7^3/_4$
Krawang	„	76	76	1	10	3	4
Preanger Regentschappen	„	101	101	31	7	2	7
Cheribon	„	6	6	3	10	0	4
Tagal	„	38	38	„	6	8	$9^1/_2$
Pekalongan	„	22	22	„	6	0	„
Samarang	„	113	113	13	3	3	8
Japara	„	58	58	2	3	0	0
Transporteeren	„	603	603	155	4	8	$2^3/_4$

[1]) Het indertijd aan de orde gestelde denkbeeld om de opiumrecherche op nieuwen voet te organiseeren blijft voorloopig rusten totdat beslist zal zijn of het pachtstelsel wordt behouden dan wel tot de regie wordt overgegaan. De commissie, die in zake de opiumrecherche voorloopig van advies heeft gedient (zie vorig verslag, blz. 173, noot 3), is inmiddels bij gouvernementsbesluit dd. 11 Januari 1895 n°. 9 ontbonden.

[2]) Volgens mededeelingen van den consulaat-generaal te Singapore bedroegen de in 1894 van daar verscheepte partijen opium naar Bali en naar Makasser — altijd voor zooveel op de opgaven der verschepers was af te gaan — 1383 en 293 kisten, welke totalen in 1892 zouden hebben bedragen 1318 en 443 en in 1893 1134 en 900 kisten.

Gewesten a)	Getal aanhalingen in 1894.			Aangehaalde hoeveelheden (naar het gewicht in ruwen staat). b)			
	Ruw opium.	Bereid opium.	Totaal	Katti's	Thail's	Tji's	Matta's
Per transport	..	893	893	155	4	6	2³/₄
Rembang	1	62	63	5	4	5	7
Soerabaija	2	64	66	172	14	2	1
Pasoeroean	..	52	52	3	8	..	9
Probolinggo	..	27	27	2	3	4	3
Bezoeki	..	25	25	16	13	..	6
Banjoemas	..	66	66	1	13	7	5
Bagelen	..	208	208	18	15	9	6³/₄
Kadoe	..	16	16	4	7	9	8
Djokjokarta	d) 183		183	9	0	5	1
Soerakarta	25	96	121	7	3	4	3
Madioen	55	121	176	24	9	5	4
Kediri	2	37	39	19	14	7	³/₄
Madura e)	..	96	96	9	15	6	8
Totaal	f) 85	g) 1746	1831	452	8	3	6¹/₄
In 1893 waren de cijfers	423	1500	1923	447	2	8	9½
„ 1892 „ „ „	479	2123	2602	539	3	9	2½
„ 1891 „ „ „	885	1908	2793	1337	13	9	6

a) De gewesten Bantam en Preanger Regentschappen vormen in hun geheel verboden kringen. Verder zijn voor een groot deel voor het opium gesloten Krawang, Cheribon, Banjoemas en Bagelen, en voorts enkele gedeelten van de residentiën Batavia, Tagal, Pekalongan, Pasoeroean, Probolinggo en Bezoeki, zoomede het tot de residentie Soerabaija behoorende eiland Bawean.

b) De in 1894 aangehaalde hoeveelheden bereid opium bedroegen te zamen ongeveer [illegible] katti. In de tabel zijn die partijen in rekening gebracht als 491 katti in ruwen staat.

c) Niet opgegeven.

d) Hieronder ook begrepen de aanhalingen, welke uitsluitend ruw opium betreffen, zijnde het getal dier aanhalingen niet afzonderlijk opgegeven.

e) De opgaaf betreffende de residentie Madura omvat ook het getal overtredingen gedurende de laatste vier maanden van het jaar, dus onder de werking der regie, geconstateerd, zonder dat dit aantal afzonderlijk is vermeld.

f) Zonder de aanhalingen van *ruw* opium in Djokjokarta.

g) Hieronder al de aanhalingen in Djokjokarta (zie noot d).

Met betrekking tot de aan het licht gekomen opium-overtredingen in de streken waar invoer, bezit, vervoer en verkoop van opium geheel verboden zijn (zie noot *a* hierboven) is over 1894 het volgende gemeld.

In Bantam wordt de taak der politie met betrekking tot de handhaving van het verbod zeer vergemakkelijkt doordien aldaar het opiumschuiven niet voorkomt onder de inlaedsche bevolking. Bij de 12 aanhalingen, die er plaats hadden, waren uitsluitend Chineezen betrokken. In de mede geheel voor het opium gesloten residentie Preanger Regentschappen kwamen, blijkens vorenstaand overzicht, 101 aanhalingen voor, zijnde belangrijk meer dan in 1893, toen het aantal 67 beliep. Vermits het grootste gedeelte der overtreders recidivisten waren, zou volgens den resident uit dat grooter aantal nog niet dadelijk afgeleid mogen worden, dat belangrijk meer dan in 1893 in overtreding van het verbod was gehandeld.

In de verboden kringen der residentiën Batavia en Krawang hadden respectievelijk 26 en 63 aanhalingen plaats, wat eerstgemeld gewest betreft meerendeels in het district Leuwiliang. Ook nu waren bij de bewuste overtredingen in de residentie Batavia, wier aantal niet noemenswaardig van dat in 1893 verschilde, inlanders slechts voor een klein deel betrokken. In de voor het opinm gesloten gedeelten der residentiën Tagal en Pekalongan waren de aanhalingen van zeer gering belang (in laatstgenoemd gewest kwam er slechts één voor, ook nu weder in het eerst van 1893 af tot verboden kring verklaarde district Paninggaran). In afwijking van hetgeen in andere opiumvrije streken doorgaans het geval is, waren het in de verboden kringen der residentiën Baejoemas en Bagelen voor verreweg het meerendeel inlanders die in overtreding werden bevonden, zij het ook, volgens den resident van Bagelen, voornamelijk reizigers en doortrekkende personen, met de verbodsbepalingen onbekend. In de bewuste streken van laatstbedoeld gewest beliep in 1894 het aantal opium-overtredingen 99 (tegen 139 in 1893), in die van Banjoemas (waar het getal over 1893 niet is opgegeven) beliep het in 1894 39. In de verboden kringen elders, dat is in de residentiën Cheribon, Soerabaija, Pasoeroean, Probolinggo en Bezoeki, kwamen geen of slechts in gering getal overtredingen van den hier besproken aard aan het licht. Het eerste was het geval voor zooveel betreft de betrokken gedeelten der residentiën Soerabaija en Bezoeki, terwijl de in de verboden kringen van Pasoeroean en Probolinggo gedane aanhalingen zich slechts tot 3 en 5 gevallen bepaalden (voor het opiumvrij gebied van Cheribon is het cijfer niet opgegeven). De resident van Probolinggo voegt aan zijne opgaaf de mededeeling toe, dat in het district Kandangan (met de districten Tengger en Gading de verboden kringen van dat gewest uitmakende) de politie in de handhaving van het verbod geen steun vindt bij de beheerders der daar gelegen landbouwondernemingen, die er belang in zien het bezit van opium toe te laten, terwijl met opzicht tot de verboden kringen in Bezoeki (de districten Wringin en Wonosari) wordt gemeld dat de bevolking van een paar dessa's door de politie wordt verdacht nog opium te gebruiken.

Zoo nu als vroeger geschiedden de opium-aanhalingen zelden op de verkoopers, doch meestal op de verbruikers. Ter verklaring hiervan diene de opmerking dat de eersten in den regel het opium niet bij zich aan huis afleveren, maar het nederleggen op afgesproken plaatsen.

Aan pachtsommen was over de verschillende pachtperceelen (uitgezonderd Madura) [1]) over 1894 door de pachters verschuldigd f 10 974 480. Bovendien kon ditmaal de winst voor 's lands kas op den verstrekkingsprijs van het opium geacht worden te hebben bedragen f 2 407 468, daar het verstrekt Levantsch opium bij inkoop kostte f 6,53 en de Bengaalsche soort f 9,15 per katti (verg. noot *a* in bijlage PP hierachter), terwijl de pachters een uniformen prijs van f 30 per katti hebben te betalen.

Behalve wat betreft het perceel Madioen, waar de pachter over de maand December 1894 voor eene som van f 52 010 achterstallig bleef, waren bij het einde van 1894 de over dat jaar verschuldigde pachtsommen ten volle aangezuiverd. Wegens kosten van opiumverstrekking liet dezelfde pachter onaangezuiverd eene som van f 13 500, zoodat het Gouvernement op evengemeld tijdstip van hem nog te vorderen had eene som van f 65 510. Ter zake van dien achterstand werd bovendien f 6551 boete beloopen. Ter aanzuivering van een en ander was den pachter, tegen persoonlijke zekerheidstelling, tijd gelaten voor de helft tot 20 Mei 1895 en voor de andere helft tot 20 Juli d. a. v.

Aan boeten wegens niet tijdige betaling en aan achterstallige pachtpenningen over vorige jaren werd gedurende 1894 ontvangen f 478 912.

Evenals in 1893 werd ook in 1894 niets ontvangen in mindering van de achterstanden over pachttermijnen, aan 1887 voorafgaande. In de financieele omstandigheden van den debiteur ter zake van den achterstand in Soerakarta over de jaren 1875, 1876 en 1877 kwam geen verbetering, en ook de vordering van den lande ter zake van de schuld wegens de pacht in Banjoemas over 1877 (zie blz. 174 van het verslag van 1892) bleek nog altijd oninbaar. Vermits eene langere gijzeling van den borg Tan Soe Khien van den gewezen opiumpachter van Pasoeroean over 1884 t/m 1886, Tan Soe Lien, wegens den gezondheidstoestand van dien Chinees, geoordeeld werd levensgevaarlijk te kunnen worden, werd het reeds in 1893 raadzaam geacht met het voorschieten van voedingsgelden op te houden, ten einde den belanghebbende in staat te stellen om voor zijne invrijheidstelling stappen te doen. Voor den anderen borg is de termijn, waarbinnen hij in gijzeling kon worden gehouden, evenals voor Tan Soe Lien, verstreken.

Volgens het vorig verslag (blz. 176) bedroeg het totaal van de verschillende vorderingen, die 's lands kas nog deed gelden ter zake van eenige pachtperceelen over den driejarigen pachttermijn 1887 t/m 1889, in het voorjaar van 1894 f 5 613 880,06. Sedert is daarop nog afbetaald f 56 133,39⁵ waardoor die schuld is teruggebracht tot f 5 557 746,66⁵. Meer gespecificeerd blijkt een en ander uit het overzicht aan het slot van de reeds aangehaalde bijlage PP.

Ter zake van de schuld al f 24 840 betreffende de pacht voor Djokjokarta over 1892 kwam in 1894 niets binnen; intusschen werd eene schikking voorbereid.

1) Voor dit perceel, waar de pacht met 1 September 1894 door de regie vervangen werd, was over de eerste acht maanden van het jaar aan pachtsom te ontvangen f 78 560. Het voordeel voor den lande op den verstrekkingsprijs kon over de den pachter verstrekte hoeveelheden (zie noot 1 op blz. 189 hiervóór) gesteld worden op f 22 023,50.

2°. Buitenbezittingen.

In verband met de omstandigheid, dat voor de vier gewesten der buitenbezittingen, waar het Javasche pachtstelsel werkt, de pachttermijnen steeds dezelfde waren als voor Java, werd, nu de aanbieding in pacht van de perceelen op dat eiland voor één en voor drie jaren — 1895 t/m 1897 — geschiedde, ook voor de bedoelde vier gewesten tot eene soortgelijke tweeledige verpachting op de reeds op blz. 176 van het vorig verslag besproken voorwaarden besloten. Ten aanzien van den uitslag dier verpachtingen valt te melden dat daarbij alleen voor Palembang al dadelijk een bevredigend resultaat werd verkregen, zijnde voor het driejarig tijdvak geboden f 79 200 's jaars, d. i. f 1080 's jaars meer dan voor 1894, en de pacht voor dat bod gegund. Voor de overige drie gewesten Sumatra's Westkust, Benkoelen en de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo werd noch bij de eerste opveiling, noch bij de daarop gehouden herverpachting een aannemelijk bod verkregen. Wat de beide laatstvermelde gewesten betreft, werd het middel ondershands afgestaan, en wel in Benkoelen voor den driejarigen termijn tegen f 24 000 's jaars en in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo, alleen voor 1895, tegen f 15 780, zijnde respectievelijk f 2580 en f 4680 minder dan voor 1894. Wegens het zeer lage bod werd voor laatstgenoemd gewest aan den eenjarigen termijn de voorkeur gegeven. Voor Sumatra's Westkust, waar vermoed werd dat er samenspanning in het spel was om de pacht laag te houden, had de toewijzing plaats ten gevolge van eene nadere, bij inschrijving gehouden, herverpachting, en wel voor den driejarigen termijn tegen f 273 000 's jaars, zijnde f 3000 meer dan voor 1894 was bedongen, en belangrijk meer dan de aanvankelijk verkregen aanbiedingen, die bij de eerste opveiling slechts f 180 000 en bij de eerste herverpachting slechts f 186 000 's jaars bedroegen. Voor den eenjarigen termijn was bij de nadere herverpachting geboden f 240 144, bij de eerste opveiling f 222 120, terwijl bij de eerste herverpachting daarvoor geen bod gedaan werd.

De gezamenlijke pachtsommen, waarop nu voor de vier gewesten over 1895 te rekenen valt, bedragen f 391 980, tegen f 395 160 voor 1894.

In welke mate in elk der vier gewesten gedurende 1893 en 1894 de pachters bij het aanvragen van opium bleven beneden de hoeveelheden waarop zij recht hadden, kan uit het volgend overzicht blijken.

GEWESTEN.	Hoogste verstrekbare hoeveelheid ruw opium (in katti's) gedurende onderstaanden pachttermijn.		Hoeveelheid katti's ruw opium, waarover de pachters uit 's lands voorraad beschikten: *zonder* aftrekking van het bij het einde van den pachttermijn aan den lande teruggeleverde.		Hoeveelheid katti's ruw opium, waarover de pachters uit 's lands voorraad beschikten: *na* aftrekking van het teruggeleverde aan den lande.		Percentsgewijze verhouding der in de beide voorgaande kolommen opgegeven hoeveelheden tot de maxima waarop de pachters recht hadden gedurende onderstaanden pachttermijn.	
	1893.	1894.	1893.	1894.	1893.	1894.	1893.	1894.
Sumatra's Westkust *a*)	11 360	11 360	7 726	7 521	6 968	7 482	61.34	65.86
Benkoelen	720	720	659	504	655	461	90.97	64.02
Palembang	2 700	2 700	2 695	2 410	2 354	1 875	87.18	69.44
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	640	840	423	269	423	252	50.36	30.00
Totalen	*b*) 15 620	*b*) 15 620	*c*) 11 503	*c*) 10 704	10 400	10 070	66.58	64.46

a) Onder de cijfers betreffende Sumatra's Westkust zijn ook begrepen de hoeveelheden toegestaan en verstrekt voor den invoer in het landschap Troemon. Daarvoor is eene hoeveelheid van 2000 katti per jaar als maximum bepaald.

b) Hiervan was in elk der jaren 1893 en 1894 aan Levantsch opium verstrekbaar een maximum van 5560 katti, uitsluitend voor de pacht ter Sumatra's Westkust (daaronder 1000 katti voor Troemon). Al het andere was toegestaan in Bengaalsche soort.

c) Al dit opium was Bengaalsch opium, uitgenomen een deel der verstrekkingen ter Sumatra's Westkust. Aldaar werd aan Levantsch opium verstrekt: in 1893 3919 katti en in 1894 4773 katti.

Ter Sumatra's Westkust bewogen de prijzen van bereid opium zich tusschen f $6{,}72^{5}$ en f 16 (in 1893 tusschen f 6,92 en f 14) per thail; voor die per matta waren de uitersten f 0,07 en f 0,16 (in 1893 f 0,07 en f 0,14). In Palembang waren, evenals in 1892 en 1893, de hoogste en laagste prijzen f 8 en f 16 per thail en f 0,09 en f 0,18 per matta. Bereid opium was in Benkoelen in 1894 per thail verkrijgbaar tegen f 10 à f 15 (in 1893 tegen f 8 à f 12) en per matta tegen f $0{,}10^{5}$ à f 0,20 (in 1893 tegen f $0{,}12^{5}$ à f 0,20), terwijl voor de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo, evenals voor 1893, als middenprijzen zijn opgegeven f 15,33 per thail en f 0,16 per matta. Voor ruw opium, dat ter Sumatra's Westkust alleen in de residentie Tapanoli, en in de residentie Palembang uitsluitend in de afdeeling Tebing Tinggi werd gedebiteerd, betaalde men in Tapanoli per thail f $2{,}87^{5}$ à f 3,50 (in 1893 f $2{,}87^{5}$ à f 4), doch in Tebing Tinggi, evenals in 1893, f 5,50 per thail en f 0,08 per matta.

In de meerbedoelde vier gewesten werden in 1894 in 't geheel 21 opiumovertredingen geconstateerd, zijnde 4 meer dan in 1893, waarbij ruim $41\frac{1}{2}$ katti (tegen in 1893 $19\frac{1}{2}$ katti) opium werd aangehaald (het in bereiden staat aangehaalde herleid naar het gewicht in ruwen staat). In Benkoelen werd geen enkele aanhaling gedaan, terwijl de 4 aanhalingen in Palembang en de 6 in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo bestonden uit respectievelijk 31 en $9\frac{1}{4}$ katti, daarentegen de 11 aanhalingen ter Sumatra's Westkust gezamenlijk slechts uit iets meer dan 1 katti.

Wegens pachtpenningen hadden de pachters in de besproken vier gewesten over 1894 te betalen f 395 160 en wegens kostprijs van opium f 321 120, te zamen dus f 716 280. Hierop was bij het einde van den pachttermijn ter zake van de pacht ter Sumatra's Westkust achterstallig f 24 367, welk bedrag echter reeds in Januari 1895 werd aangezuiverd. Het verstrekt opium (4773 katti Levantsch en 5931 katti Bengaalsch) kon gerekend worden den lande slechts gekost te hebben f 6,53 per katti Levantsch en f 9,15 per katti Bengaalsch, zoodat de in 1894 ter dier zake door den lande behaalde winst was te stellen op f 235 683.

In mindering van de belangrijke achterstanden over den pachttermijn 1884 t/m 1886 ter zake van de pacht ter Sumatra's Westkust en in Palembang (zie vorig verslag, blz 177) kwam in 1894 niets noemenswaardigs binnen (slechts f 105), uithoofde de verkoop van in beslag genomen goederen van bij die pachten betrokkenen opgeschort moest blijven wegens daartegen door belanghebbenden aangeteekend verzet, welke procedures bij het einde van 1894 nog niet ten definitieve waren beslist.

Wat het overig deel der buitenbezittingen betreft, uitgezonderd ook de Lampongsche Districten als behoorende tot het opiumpachtperceel Batavia-Krawang, is aangaande de opiumpacht, die er op anderen voet werkt dan in de tot dusver besproken vier gewesten Sumatra's Westkust, Benkoelen, Palembang en Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo, aan de ontvangen berichten het volgende te ontleenen.

Alleen in een zestal van de twaalf gewesten of gedeelten van gewesten, die men nu op het oog heeft, waren in 't laatst van 1894 nieuwe verpachtingen noodig, daar in de zes andere (Oostkust van Sumatra, Riouw en onderhoorigheden, Banka, Westerafdeeling van Borneo, Celebes en onderhoorigheden en Bali en Lombok) [1]) de voor drie jaren gesloten pachtovereenkomsten ook nu

[1]) Wat dit laatste gewest betreft, werkt de gouvernements-opiumpacht alleen in 's Gouvernements rechtstreeksch gebied op Bali (de afdeelingen Boeleleng en Djembrana). Op Lombok, waar het onder het vorstenbestuur bestaande verbod voor de inheemsche (zoowel Balische als Sassaksche) bevolking om opium te gebruiken onzerzijds is gehandhaafd gebleven (reeds in April jl. is dit door den resident aan de hoofden voorgehouden), wordt na de invoering van ons rechtstreeksch bestuur (Indisch Staatsblad 1895 n°. 181) het opium (ten behoeve van de niet-inheemsche bevolking) door een hoog invoerrecht getroffen (blijkens Indisch Staatsblad 1895 n°. 188 f 450 per 100 K.G. ruw opium); zie overigens wat op blz. 196 wordt gezegd met betrekking tot het opiumvraagstuk op Lombok. Het onder het vorstenbestuur verpachte recht van invoer en verkoop van opium aldaar (ten behoeve van hen aan wie het gebruik geoorloofd was) bracht in het laatste jaar ongeveer 4200 rijksdaalders op.

ult. 1894 bleven doorloopen. Waar nieuwe verpachtingen werden gehouden, werd de pacht voor één jaar toegewezen, met uitzondering van die van Atjeh en van Billiton, waar het middel voor den driejarigen termijn 1895 t/m 1897 werd afgestaan. In totaal bedroegen de nieuwe pachtsommen voor de zes gewesten gezamenlijk f 535 086 's jaars, tegen f 497 782 voor 1894, derhalve thans f 37 304 meer. Tegenover eene stijging der jaarlijksche pachtsommen voor Atjeh met f 60 000 en voor Timor met f 408, stond eene vermindering met f 19 200 's jaars voor Billiton en met f 3904 's jaars voor de drie andere gewesten (Menado, Amboina en Ternate). Voor Atjeh was de eerste verpachting voor één jaar gehouden en toen (wegens gebrek aan concurrentie en den korten duur van den pachttermijn) een bod verkregen van f 156 000 of f 24 000 minder dan voor 1894, op grond waarvan tot eene herverpachting voor één en voor drie jaren werd besloten. Bij die herverpachting werd voor 1895 f 162 000 en voor 1895 t/m 1897 f 181 200 's jaars geboden, maar volgens den gewestelijken gouverneur bad het weder aan ernstige mededinging ontbroken, terwijl inmiddels van verschillende zijden onderhandsche aanbiedingen waren verkregen. Ten slotte werd de pacht voor het driejarig tijdvak onderhands gegund tegen f 240 000 's jaars, een cijfer dat het midden hield tusschen de voor 1892 en de voor 1893 verkregen pachtsom, die respectievelijk f 289 320 en f 216 000 bedragen had. Moest men zich voor Billiton voor het driejarig tijdvak met eene pachtsom van f 204 000 's jaars, zijnde f 19 200 minder dan voor 1894, tevredenstellen, voor den eenjarigen termijn was aldaar niet meer dan f 151 010 geboden. In de afdeeling Banda der residentie Amboina had de verpachting ook tweeledig, namelijk voor 1895 en voor 1895/1897 plaats, doch dewijl het bod voor den driejarigen termijn ad f 53 760 (tegen f 52 200 voor 1894) dat voor 1895 alléén met niet meer dan f 120 overtrof, werd de pacht voor één jaar afgestaan, ook omdat men meende dat er zich verschijnselen voordeden (concurrentie uit Ternate) om bij eene volgende verpachting voordeeliger uitkomsten te mogen verwachten. Het perceel Ternate werd, evenals het pachtperceel Minahassa der residentie Menado, eerst na herverpachting gegund.

Was voor 1894 voor de twaalf gewesten gezamenlijk — zie bijlage QQ hierachter — aan pachtsom te rekenen geweest op f 2 864 182, ten gevolge van de nieuwe verpachtingen klom voor 1895 het cijfer tot f 2 901 486, onder welke beide totalen de residentie Oostkust van Sumatra alleen voor f 1 320 000 medetelt.

In hoever de pachtsommen over 1894 geregeld inkwamen, is ditmaal niet gemeld. Over 1893 waren, blijkens het vorig verslag (blz. 178), slechts vier pachters eenigszins achterstallig geweest, echter niet langer dan tot in Januari 1894.

Aangaande achterstanden van vroegere jaren is het volgende aan te teekenen.

Op blz. 177 van het verslag van 1892 is medegedeeld dat, vermits van den gewezen pachter van het opiummiddel op het eiland Bengkalis (Oostkust van Sumatra) voor een deel van den pachttermijn 1889 t/m 1891, OEI SOEI IN (nog steeds voortvluchtig), en diens aansprakelijken borg TAN TJING SIANG geen aannemelijk voorstel tot afbetaling der schuld was te verwachten, met de executie van hunne goederen een aanvang was gemaakt. Ten gevolge van die executie (waarvoor alleen de goederen van den pachter in aanmerking kwamen) was de achterstand op de pacht sedert (zie vorig verslag, blz. 178) van f 265 640,20 teruggebracht tot f 254 203,72. Daar te voorzien was dat verdere pogingen om de schuld langs gerechtelijken weg geïnd te krijgen, voor zooveel TAN TJING SIANG betreft, die weinig bezittingen bleek te hebben, geen resultaat zouden opleveren, is opnieuw getracht om van dien Chinees een aannemelijk voorstel tot afbetaling te erlangen, met dat gevolg dat hij zich bereid heeft verklaard en hem vergund is om den op de pacht nog bestaanden achterstand met de wettelijke renten over het bedrag van f 157 350,20, tot betaling waarvan hij veroordeeld is bij vonnis van den raad van justitie te Batavia dd. 4 April 1891, te betalen bij halfjaarlijksche paaiementen van f 3500, te beginnen met 30 Juni 1895. Voor de richtige betaling is persoonlijke borgstelling verleend, terwijl tevens is bedongen dat de schuld dadelijk in haar geheel weder opvorderbaar wordt, indien TAN TJING SIANG in gebreke blijft eene der afbetalingen tijdig te voldoen. Het door de Indische Regeering ingesteld beroep in cassatie tegen het vonnis van den raad van justitie te Batavia, op 9 Mei 1893 gewezen tusschen haar en den anderen borg voor deze pacht, den Chinees TAN KI NAM, waarbij der Regeering de vordering op dien borg werd ontzegd, is, zooals in het vorig verslag reeds werd medegedeeld, bij arrest van het Hooggerechtshof van 22 Maart 1894 verworpen. Bij het genoemd vonnis van den raad van justitie was ook van onwaarde verklaard het beslag dat eerst executoriaal en later conservatoir was gelegd op de aan TAN KI NAM toebehoorende goederen. Naar aanleiding van een daarop door genoemden Chinees tegen de Indische Regeering ingestelden eisch tot vergoeding van alle kosten, schaden en interessen ten gevolge van het onrechtmatig beslag door hem geleden, is de Regeering tot de vergoeding van de kosten, nader op te maken bij staat, veroordeeld bij vonnis van genoemden raad van justitie dd. 11 Januari 1895. Omtrent de in rekening gebrachte schade is de beslissing van den rechter ingeroepen, welke procedure tijdens de afsluiting in Indië van de mededeelingen voor dit gedeelte van het verslag nog hangende was.

Andere verpachte middelen.

In aansluiting aan hetgeen in 't vorig verslag (blz. 178) is medegedeeld nopens de beëindiging van het onderzoek naar de rol, die de vreemde oosterlingen op Java en Madura in de oeconomische verhoudingen aldaar vervullen en de daarbij o. a. ter toetse gebrachte vraag of het voor den lande wenschelijk en uitvoerbaar zou zijn sommige buiten het opium vallende verpachte landsmiddelen door rechtstreeksche heffing of eigen beheer te vervangen, is thans nader aan te teekenen dat die vraag met betrekking tot de op Java en Madura werkende tweeërlei slachtpacht (die op runderen en paarden en die op varkens), volgens berichten van Mei jl., nog bij het departement van financiën een onderwerp van overweging uitmaakte. Was, blijkens het verleden jaar medegedeelde, loslating van het pachtstelsel met betrekking tot de pandhuizen toen slechts niet aanbevelenswaardig voorgekomen, ook tegen het denkbeeld om de pacht der overvaarten te vervangen door het in eigen beheer nemen, althans van die overvaarten welke niet onderhands aan Europeanen of inlanders konden worden afgestaan, zijn bezwaren gerezen, in hoofdzaak hierop neerkomende, dat het land een belangrijk deel der inkomsten, welke thans uit het middel worden getrokken, zou moeten prijsgeven, zonder het beoogde doel in voldoende mate te bereiken. Er werd de voorkeur aan gegeven het daarheen te leiden dat inlanders meer gelegenheid kregen om bij de verpachting der overvaarten mede te dingen, o. a. door zooveel doenlijk elke overvaart afzonderlijk in pacht aan te bieden, en het zoo doende mogelijk te maken dat hij, die eenige overvaart pacht, des gewenscht, zelf de bediening daarvan op zich neme. Bij de verpachtingen voor 1895 is in die richting eene proef genomen en wel, naar gemeld wordt, aanvankelijk met bevredigend resultaat. In 't geheel toch kwamen van de 278 voor 1895 in pacht afgestane overvaarten er 79 [1]) in handen van inlanders, tegen 16 voor 1894.

Ook nog ten aanzien van andere pachtmiddelen was door den hoofdambtenaar, die laatstelijk met het bovenbedoelde onderzoek was belast geweest, de wenschelijkheid voorgestaan om ze uit de handen van Chineezen te houden. Zoo voor de pacht der tot de residentie Batavia behoorende Duizend-eilanden en voor die der Krawangsche houtbosschen. Te dien aanzien meldt de directeur van financiën dat de eerstgenoemde pacht tot dusver telken jare was bemachtigd door de kongsi, welke het opiummiddel in het perceel Batavia - Krawang - Lampongsche Districten exploiteerde, voor welke kongsi het alles waard is te verhoeden dat de pacht der Duizend-eilanden werde uitgeoefend door anderen, die van de uitstekende gelegenheid, welke genoemde eilanden daartoe aanbieden, gebruik zouden kunnen maken om het bewuste opiumperceel te bestoken. De kongsi deed dan ook voor 1895 voor de pacht betreffende de Duizend-eilanden (die pacht schenkt het recht op de zeevoortbrengselen aldaar en op het aldaar groeiende hout) het hoogste bod, namelijk 's maands f 510 tegen f 300 voor 1894. En aangezien de goede trouw tegenover hare contractanten medebrengt dat, zoolang de opiumpacht bestaat, de Regeering het goed recht van den pachter van het opiummiddel naar billijkheid en vermogen beschermt, was er geen voldoende aanleiding om de minder voordeelige onderhandsche aanbiedingen, van Europeesche zijde gedaan, aan te nemen. Ten aanzien van de houtbosschen in Krawang, waarvan door de wijze van exploitatie der pachters de opbrengst in de laatste jaren voortdurend belangrijk is achteruitgegaan (de pachtsom, welke in 1879 nog f 1330 's maands bedroeg, was voor het driejarig tijdvak 1893 t/m 1895 gedaald tot f 253 's maands), is de vraag gerezen of het niet beter ware de

[1]) Daaronder 3 (in de Preanger Regentschappen), welke ter bediening werden afgestaan zonder betaling van pachtsom. De 76 andere (in de Preanger Regentschappen en zeven andere gewesten), alle behoorende tot de minder belangrijke overvaarten, werden gegund gezamenlijk tegen f 16 070, d. i. gemiddeld tegen ruim f 211 per overvaart. Voor de 199 andere, in handen van Chineezen en Arabieren, beliep het totaal der bedongen pachtsommen f 104 529 of dooreengenomen ruim f 525 per overvaart.

pacht in te trekken en de bedoelde bosschen onder het beheer te brengen van den dienst van het boschwezen, omtrent welk denkbeeld, volgens berichten van Juni 1895, nog het advies werd ingewacht van den directeur van binnenlandsch bestuur.

Hieronder volgen eenige mededeelingen betreffende de uitkomsten der in het laatst van 1894 gehouden verpachtingen van de verschillende zoo op als buiten Java, buiten het opium, verpacht wordende landsmiddelen, voor welke alle, op weinige uitzonderingen na (zie daaromtrent de bijlagen RR en SS), de pachtovereenkomsten bij het einde van genoemd jaar afliepen.

Voor de pandhuizen op Java [1]), sommige der vogelnestklippen op Java en Madura (voor de overige liepen de pachttermijnen eerst ult. 1895 of ult. 1896 af) en de alleen in Batavia, Bantam en Krawang werkende tabakspacht, zoomede voor eenige middelen in de buitenbezittingen werden de verpachtingen tweeledig gehouden, d. i. zoowel voor 1895 als voor 1895 t/m 1897, wat de tabakspacht betreft met voorbehoud voor het Gouvernement van het recht van opzegging tusschentijds, bijaldien besloten mocht worden de pacht af te schaffen. [2]) Bedoelde pachten werden bijna allen voor den driejarigen termijn ook gegund. De zoutpacht ter Oostkust van Sumatra werd bij eene herverpachting aangeboden voor 1895 of voor 1895 en 1896, met het oog op de gebleken wenschelijkheid om den pachttermijn van dit middel te doen samenvallen met dien van het opiummiddel in hetzelfde gewest. De opiumpachter toch kan, naar het schijnt, den opiumsluikhandel niet met vrucht te keer gaan, indien hij niet tevens in het bezit is van de zoutpacht. Het middel werd voor twee jaren afgestaan, zoodat de pachtovereenkomst zal eindigen ult. 1896 tegelijk met die betreffende de opiumpacht. Overigens hadden de nieuwe verpachtingen weder als gewoonlijk voor één jaar (1895) plaats. In de bestaande pachtvoorwaarden kwam, behalve het verordende bij Indisch Staatsblad 1894 n°s. 90, 91 en 158 ten aanzien van de pandhuizen en het gedistilleerd (zie vorig verslag, blz. 180 en blz. 179), ook nog wijziging ingevolge de n°s. 118 en 179 van gemeld Staatsblad, het eerste, houdende eene verlaging van de bij de sluis te Samarang geheven wordende schut- en doorvaartgelden, waarvan het bedrag, ook in verband met de elders geheven wordende sluisgelden, te hoog voorkwam; het tweede, houdende eene andere regeling van het tarief der sluisgelden aan 's lands sluizen te Mlirip en Gedek in Soerabaija, voor zooveel betreft vlotten van geringe afmetingen, welke volgens het bestaande tarief onevenredig zwaar waren belast.

Over het algemeen waren de uitkomsten der nieuwe verpachtingen, vooral wat Java en Madura betreft, gunstig te noemen. Terwijl voor 1894, met inbegrip van de opbrengst ad f 1827 van de met 1 Juni 1894 voor het eerst verpachte overvaart in Kediri (zie Indisch Staatsblad 1894 n° 109), ter zake van de kleine middelen op genoemde eilanden in totaal was te rekenen op f 2 802 825, werd daarvoor voor de nieuwe pachttermijnen f 3 274 042 's jaars of f 471 217 meer bedongen. In de buitenbezittingen werd als gevolg der nieuwe verpachtingen in totaal f 1 355 304 's jaars verkregen, tegen f 1 336 672 volgens de uitkomsten der vorige verpachtingen, alzoo f 18 632 meer. In het geheel viel dus te wijzen op eene stijging met f 489 849. Gewestelijke opgaven omtrent de opbrengst van elk pachtmiddel in het bijzonder, in vergelijking met de pachtsommen over 1893 en 1894, treft men aan in de reeds aangehaalde bijlagen RR en SS.

De gunstige uitslag der verpachtingen op Java en Madura was echter uitsluitend toe te schrijven aan de hooge aanbiedingen, welke ditmaal voor de pandhuizen [3]) werden gedaan. In 20 van de 22 gewesten aldaar toch werd voor dit middel, in enkele gewesten na herverpachting, f 497 272 's jaars meer bedongen dan de pachtsommen per jaar over den loopenden pachttermijn bedroegen, waartegenover voor Madioen en Kediri met eene mindere opbrengst van f 38 570 moest worden genoegen genomen. In deze twee gewesten leverden zoomin de eerste verpachting als de herverpachting eenig resultaat op, terwijl ook bij inschrijving voor de 17 pandhuizen in Madioen geene, en in Kediri slechts voor 2 van de 29 pandhuizen, aannemelijke aanbiedingen werden ontvangen, zoodat voor de meeste der bedoelde pandhuizen van onderhandsche aanbiedingen gebruik moest worden gemaakt. In Madioen zijn ten slotte de pandhuizen, op 3 na, afgestaan voor f 12 300 of f 2850 minder dan laatstelijk voor al de 17 pandhuizen aldaar bedongen was; in Kediri bleven 2 pandhuizen onverpacht en moesten de overige 27 aldaar worden afgestaan voor niet meer dan f 20 330, d. i. f 35 720 minder dan bij de vorige verpachting voor al de 29 pandhuizen verkregen was. Als reden voor dezen achteruitgang moesten o. a. wederom, evenals vroeger afgetoond (zie het verslag van 1892, blz. 177), dienst doen de met 1892 in werking getreden bepalingen in Indisch Staatsblad 1891 n°. 163, in zoover dientengevolge in sommige gevallen de overtredingen van den pachter, in plaats van met geldboete, met dwangarbeid kunnen worden gestraft. Dat de bezwaren, welke tegen die nieuwe bepalingen bij hare inwerkingtreding mochten hebben bestaan, in de practijk niet overwegend gebleken zijn, bewijst voldoende het feit, dat in de overige 20 gewesten de pandhuizen ditmaal niet alleen voor een hooger bedrag konden worden afgestaan dan voor den afgeloopen pachttermijn, maar ook meer opbrachten dan in het driejarig tijdvak 1889 t/m 1891. Het totaal der pachtcijfers voor den nieuwen pachttermijn bedraagt toch in de bedoelde 20 gewesten f 1 054 072 's jaars, tegen f 950 761, f 948 691 en f 948 613 in elk der jaren 1889, 1890 en 1891. (Over de jaren 1892, 1893 en 1894 waren deze totalen slechts f 555 949, f 556 324 en f 556 800.) De geringe opbrengst in Madioen en Kediri zal dus moeten worden toegeschreven aan bijzondere plaatselijke omstandigheden, en — zooals de resident van Madioen opgeeft — aan verliezen, door den vorigen pachter geleden. Op de werking der bepalingen omtrent de pandhuispacht wordt lager teruggekomen.

Uitgenomen de pacht der vogelnestklippen en die der schutsluizen, welke, vergeleken met de laatstelijk verkregen pachtsommen, eene mindere opbrengst gaven van respectievelijk f 32 208 en f 5220, droegen de overige kleine middelen op Java en Madura mede eenigermate bij tot de ruimere opbrengst voor 1895, o. a. de reeds vermelde tabakspacht (in Bantam, Batavia en Krawang) voor f 24 000 (een gevolg, naar men meent, van de omstandigheid dat de bevolking in het pachtgebied, wegens het tegenvallen van den rijstoogst, zich meer op den tabaksbouw had toegelegd); de pacht der overvaarten voor f 9353 (uithoofde van meer mededinging, nu de opveiling om de bovenvermelde reden zooveel mogelijk voor elke overvaart afzonderlijk plaats had); de pacht der dobbelspelen, slechts in drie gewesten bestaande, voor f 8172. Voor sommige andere middelen waren de gunstige verschillen, wat het totaal voor de gezamenlijke gewesten betreft, van minder beteekenis. De rundslachtpacht bracht in onderscheidene gewesten van Java en Madura minder op dan voor 1894 was verkregen, o. a. in laatstgenoemd gewest en in Soerabaija f 14 268 en f 9360 minder dan toen (hetgeen wordt aangemerkt als eene reactie na de opdrijving der pachtsommen voor 1894), doch deze en andere kleinere nadeelige verschillen in de voor de rundslachtpacht verkregen pachtsommen werden geheel opgewogen door stijging in de meeste der overige gewesten, zoodat voor al de betrokken gewesten van Java en Madura gezamenlijk de pacht nog iets meer opleverde dan voor 1894, in totaal namelijk f 1 350 696, tegen f 1 348 284 voor laatstgenoemd jaar. In een zestal gewesten was deze pacht voor de tweede maal moeten worden opgeveild. Ook voor de pacht der varkenslacht, welke op geheel Java en Madura opbracht f 69 306 (tegen f 65 460 voor 1894), en voor de pacht der dobbelspelen (waarvoor in de drie betrokken gewesten verkregen werd f 204 924) werd in sommige gevallen met goed gevolg tot herverpachting overgegaan.

Leverden de uitkomsten der verpachtingen in de buitenbezittingen over 't geheel een klein gunstig verschil met het totaal over 1894 — hiervóór is reeds opgegeven dat dit verschil f 18 632 bedroeg — ook voor elk gewest op zich zelf wijkt het resultaat voor 1895 niet veel af van dat voor 1894, zooals in bijzonderheden kan blijken uit bijlage SS. Slechts voor sommige pachtmiddelen bleek ook in de buitenbezittingen herverpachting noodig, welke in enkele gevallen niet bij opbod, maar bij inschrijving plaats had.

Op de over 1894 verschuldigde pachtsommen ter zake van de buiten het opium verpachte landsmiddelen in de verschillende gewesten zoo op als buiten Java waren bij het einde van dat jaar 23 pachters gezamenlijk achterstallig een bedrag van f 77 028, doch in de eerste maanden van 1895 werd daarop afbetaald

[1]) In de residentie Madura werden de pandhuizen slechts voor één jaar opgeveild, in afwachting van eene beslissing aangaande het denkbeeld om aldaar eene proef te nemen met de exploitatie in eigen beheer, van welk denkbeeld echter — zooals reeds op blz. 193 herinnerd werd — is afgezien.

[2]) Daar de tabakspacht in de laatste jaren ruim 2¹/₄ ton 's jaars opbracht (voor het driejarig tijdvak 1895 t/m 1897 is er zelfs f 262 920 's jaars voor bedongen kunnen worden), zal dit middel — en ook de daarmede samenhangende tabaksaccijns (zie de noot op blz. 202) — niet kunnen worden prijsgegeven zonder equivalent. Dit equivalent meende de Regeering te kunnen vinden door eene herziening van het algemeen tarief van invoerrechten. Het daartoe betrekkelijk wetsvoorstel is echter, nadat art. 1 daarvan door de Tweede Kamer der Staten-Generaal was afgestemd, door de Regeering ingetrokken (October 1895).

[3]) Slechts voor 21 van de toegestane 362 pandhuizen boden zich geen gegadigden aan. De 341 overige werden allen voor drie jaren in pacht afgestaan, uitgenomen de 5 op Madura; verg. noot 1 hierboven.

f 16 332, zoodat nog aan te zuiveren bleef f 60 696. Hiervan was eene som van f 18 992 verschuldigd door den contractant voor de rundslachtpacht in de residentie Madura, wien om bijzondere redenen (de omstandigheid dat, wegens het heerschen gedurende eenige maanden van 1894 van mond- en klauwzeer onder den veestapel op Madura, de veeuitvoer tijdelijk verboden was geweest) eerst uitstel van betaling werd verleend voor de helft der pachtpenningen over de maanden Augustus en September 1894 en wien later, na een ingesteld onderzoek nopens het verlies waarop hem bedoeld verbod was te staan gekomen, f 2400 afslag van pachtsom werd toegestaan. Voor de aanzuivering van de alzoo nog verschuldigde f 16 592 was hem, volgens berichten van Mei jl., een korte termijn gesteld. Het overige van den achterstand was verschuldigd door de pachters van het rundslachtmiddel in Kediri en van de middelen »gedistilleerd" en »saguweer" in Menado, waarvoor de contracten in den loop van 1894 moesten worden ontbonden. De ontbinding der overeenkomst voor het middel in Kediri had plaats op 29 Juni 1894, nadat de pachter, sedert failliet verklaard, over April en Mei achterstallig gebleven was, terwijl de borgen niet in staat werden bevonden den achterstand aan te zuiveren. Voor het resteerend gedeelte van den termijn (tot ult. 1894) werd de pacht, voor dezelfde pachtsom als aanvankelijk bedongen was, onderhands afgestaan (verg. Indisch Staatsblad 1894 n°. 146). De vordering op den pachter, met de boete groot f 23 941,86, werd in handen gesteld van den landsadvocaat te Soerabaja, die het land in den faillieten boedel zal vertegenwoordigen. De borgen bleken zoo goed als niets te bezitten, zoodat verhaal op hen naar alle waarschijnlijkheid geen resultaat zal opleveren. De respectievelijk tot ult. 1896 en ult. 1894 loopende overeenkomsten voor de twee genoemde pachten in Menado werden ontbonden op 17 Augustus 1894, dewijl de pachter achterstallig was over Juni en Juli. Het middel »gedistilleerd", waarvoor bij de ontbonden overeenkomst f 3580 's maands bedongen was, werd met ingang van 21 Augustus 1894 voorloopig door den resident onderhands afgestaan voor f 2040 's maands, en werd vervolgens (zie Indisch Staatsblad 1894 n°. 219), na opveiling, van 18 Januari 1895 tot ult. 1896 gegund voor f 3010 's maands, terwijl de saguweerpacht, laatstelijk afgestaan geweest voor f 1217 's maands, voor het tijdvak van 21 Augustus tot ult. 1894 onderhands werd toegewezen voor f 900 's maands. De achterstand op deze beide pachten bedroeg, met de boeten, enz., in totaal f 35 309,90. Hoeveel hiervan op den boedel van den sedert failliet verklaarden pachter zal kunnen worden verhaald, is nog niet na te gaan. De roerende goederen van de borgen (hunne onroerende goederen moesten nog worden geëxecuteerd) brachten bij executorialen verkoop f 937,37 op.

Op de achterstanden over vorige jaren hadden in 1894 geregeld maandelijksche afbetalingen plaats ten aanzien van de dobbelpacht in Batavia (1888), van de rundslachtpachten in Soerakarta (1888) en Madura (1889) en van de in 1893 ontbonden pachten van de overvaarten en het gedistilleerd in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo. De maatregelen voor de invordering van den achterstand op de in 1893 mede ontbonden pacht der kleine middelen in Indragiri (Riouw) en op de pacht van het gedistilleerd in Amboina (1890) leidden tot nogtoe niet tot afbetalingen.

Met betrekking tot de verpachtingen voor 1896 kan ten slotte hier reeds worden vermeld dat in de residentie Timor, met ingang van genoemd jaar: *a.* het pachtgebied voor het gedistilleerd, dat zich tot dusver alleen over de hoofdplaats uitstrekte, is uitgebreid (Indisch Staatsblad 1895 n°. 155) tot het geheele onder onmiddellijk rechtstreeksch gezag staande gedeelte van het gewest (d. i. tot het nabij Koepang gelegen eiland Semauw of Samaoe, eene strook lands om de Koepangbaai en de vallei van Atapoepoe in Midden-Timor), en *b.* ter hoofdplaats als afzonderlijk pachtmiddel alsnog is ingevoerd (Indisch Staatsblad 1895 n°. 205) het recht tot den verkoop van laroe (een gegiste drank), welke pacht vroeger begrepen was in de zooeven bedoelde drankenpacht, doch daaruit was komen te vervallen als gevolg van het nieuwe algemeen reglement in Indisch Staatsblad 1890 n°. 85, waarbij de drankenpacht in Timor en de meeste andere buitenbezittingen tot gestookte dranken beperkt is. Dat de laroepacht niet ook in het rechtstreeksch gebied buiten de hoofdplaats van toepassing is verklaard, vindt zijne verklaring hierin dat, waar de bereiding van laroe in ieders bereik ligt en de verkoop daarvan gemakkelijk door ieder kan plaats hebben, des pachters rechten elders dan te Koepang zelf niet naar behooren beschermd zouden kunnen worden. [1])

Als gewoonlijk laat men ten slotte nog eenige mededeelingen volgen aangaande de werking van de bepalingen omtrent het houden van pandhuizen. [2]) Klachten betrekkelijk overtredingen van het rentetarief kwamen gedurende 1894 in 9 gewesten van Java en Madura, zoomede in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo bij het bestuur in. In 14 gevallen leidde het naar aanleiding van die klachten ingestelde gerechtelijk onderzoek tot het opleggen van geldboeten en in 11 gevallen tot vrijspraak, terwijl in 6 gevallen (éénmaal in elk der gewesten Batavia, Samarang en Kediri en 3 maal in Japara) de schuldigen werden veroordeeld tot dwangarbeid. Bij sommige pandhuizen bleek weleens dat de pachters beneden het tarief gebleven waren; dit geschiedde enkele malen waar het kostbare panden gold of tegenover vaste klanten, doch meestal was die vrijgevigheid het gevolg van foutieve berekening. Overtredingen van de bepalingen, regelende de bijhouding der boeken, werden in een drietal gewesten op Java geconstateerd en alle met geldboeten gestraft. In Bagelen was eene ter zake ingediende klacht op ult. 1894 nog in onderzoek. Voorts volgde in 1894 veroordeeling tot geldboete in elke der op ult. 1893 nog hangende zaken (waarvan 2 in Bagelen en 1 in Banjoemas). Wegens verlies of beschadiging van panden werden tweemaal klachten ingebracht in Madioen en eene in Soerabaja en Banjoemas, waarop telkens de waarde van het pand dan wel de geleden schade werd vergoed. In Japara kwamen ter zake twee klachten in, welke beide ongegrond werden bevonden. Eenige door middel van inbraak uit het pandhuis te Grogollan (Pekalongan) ontvreemde panden werden weder achterhaald, zoodat vergoeding aan de beleeners niet noodig was. Voorts werden nog in het pandhuis te Koendoeran (Rembang) door brand eenige panden vernield, voor de waarde waarvan de beleeners door den pachter werden schadeloos gesteld. De voorschriften betreffende den verkoop der niet tijdig geloste panden werden over het algemeen behoorlijk nageleefd. Alleen werd in Tagal geklaagd over onvoldoend toezicht van de commissiën voor het controleeren van de te verkoopen panden en van den verkoop zelf (zie art. 13 der bepalingen in Indisch Staatsblad 1891 n°. 163); maatregelen tot verscherping van het toezicht waren intusschen reeds genomen. Ter zake van het houden van clandestiene pandhuizen werden in Japara 9 en in Rembang 6 personen met dwangarbeid gestraft. Eindelijk werd zoowel in Japara als in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo eene veroordeeling tot geldboete uitgesproken wegens het niet uitreiken van de gequiteerde strook welke, bij de inlossing van het pandbriefje, daarvan moet worden afgescheiden.

In de zeven gewesten der buitenbezittingen, waar de pandhuizen niet worden verpacht, maar het licentiestelsel werkt, werden voor 1894 uitgereikt 16 vergunningen (elke voor de daarin genoemde plaats), van welke vergunningen (2 minder dan in 1893) er verkregen waren 2 in elke der residentiën Lampongsche Districten, Ternate, Timor en Bali en Lombok, 4 in de residentie Riouw en 4 in de residentie Menado, terwijl er in Amboina geen enkele werd aangevraagd. [3]) De rentevoet, waartegen de licentiehouders de panden beleenden, bleef in vier der genoemde gewesten onveranderd; evenals in 1893 werd namelijk per maand berekend: in Menado en Timor 4 pct., Boeleleng/Djembrana (Bali) 5 pct. en Ternate, al naar gelang de panden voor langere of kortere termijnen werden beleend, 3 à 4 pct. Uit de Lampongsche Districten en uit Riouw is thans gemeld dat de beleeningen plaats hadden tegen respectievelijk 3 à $7\frac{1}{2}$ en 5 à 10 pct. 's maands. Het aantal beleeningen bedroeg in de Lampongsche Districten 9188, in Riouw 30 037, in Menado 19 883, in Ternate 7486, in Timor 16 580 en in Boeleleng/Djembrana 2739, waarop werd voorgeschoten respectievelijk f 34 279, f 49 257, f 87 351, f 12 737, f 47 815 en f 10 321, tegen in 1893 respectievelijk f 38 345, f 46 218, f 79 638, f 12 427, f 61 244 en f 11 813.

[1]) De invoering in de tweede helft van 1895 van een rechtstreeksch bestuur op Lombok zal vooralsnog geen uitbreiding van gouvernementspachtgebied ten gevolge hebben. Wat speciaal de sterke dranken betreft, waarvan intusschen het verbruik onder de inheemsche bevolking van het eiland betrekkelijk gering is, werd wel is waar onder het vorstenbestuur het uitsluitend recht tot invoer en verkoop van arak en brandy (cognac) verpacht (wat dit laatste artikel betreft slechts met opzicht tot de havenplaats Ampenan), doch van gouvernementswege is het beter geoordeeld de voor Lombok bestemde sterke dranken door invoerrecht te treffen, en wel, om den sluikhandel niet in de hand te werken, door het bij het speciaal tarief voor Lombok aangenomen normale recht van 4 pct. der waarde; zie Indisch Staatsblad 1895 n°. 188.

[2]) De vraag, welke verdere verbeteringen, na die waarvan sprake is in het vorig verslag (blz. 180) en die met 1 Januari 1895 zijn in werking getreden, nog in de pachtbepalingen der pandhuizen zouden zijn te brengen, ook in verband met de in dat verslag bedoelde, aan het oordeel der Indische Regeering onderworpen wenken, maakte tijdens de afsluiting in Indië van de hier voorkomende mededeelingen een punt van onderzoek uit bij het departement van financiën.

[3]) In de tien gewesten der buitenbezittingen, waar het houden van pandhuizen verpacht wordt, is het totaal pandhuizen bepaald op 102, van welke er evenwel 37, wegens het ontbreken van gegadigden, laatstelijk onverpacht zijn gebleven; verg. bijlage 88 hierachter.

B. Onverpachte middelen en inkomsten.

Proef met de opium-regie. De blijkens het vorig verslag (blz. 180/182) in de residentie Madura met 1 September 1894 van gouvernementswege aangevangen proef met de exploitatie van het opiummiddel in eigen beheer, waarover hieronder nader wordt gehandeld, bleek reeds in den aanvang van 1895 een zoodanig bevredigend verloop te nemen dat er alleszins termen bestonden voor de overweging van het denkbeeld om de proef voort te zetten en uit te breiden tot eene streek waar men te dezen opzichte voor eenigszins grootere moeielijkheden zou komen te staan dan op Madura te overwinnen waren. Voor zoodanige uitbreiding van het proefgebied schenen 't meest in aanmerking te komen de drie oostelijke gewesten van Java: Pasoeroean, Probolinggo en Bezoeki, als vormende een aaneengesloten geheel, waar de regie slechts aan één zijde aan pachtgebied zou grenzen, terwijl de bewaking van de zeezijde gemakkelijker scheen te kunnen geschieden dan in eenig ander deel van Java. Bovendien werd in Pasoeroean het onder den naam van tikee bekende opiumpreparaat gesleten, omtrent welks bereiding (vooral met het oog op duurzaamheid voor opbewaring) en verpakking de regie tot dusver nog geen practische ervaring had kunnen opdoen. Daarbij beval de uitbreiding der proef zich ook uit een oeconomisch oogpunt aan, omdat de gouvernements-tjandoefabriek, zooals zij was ingericht (zie over die fabriek nader op blz. 198), veel meer product kon verwerken dan zij voor de proef op Madura had te leveren. Ook werd het een voordeel geacht dat het nieuwe regiegebied, dat men op het oog had, voor een deel door Madureezen wordt bewoond, zoodat, als zulks noodig mocht blijken, aldaar ten deele van het op Madura gevormde personeel zou kunnen worden gebruik gemaakt. Na overleg met de Regeering hier te lande werd in April 1895 besloten tot voorbereiding van hetgeen noodig was (verg. o. a. blz. 94 hiervóór) om het plan c. q. reeds met 1 Januari 1896 tot uitvoering te doen komen, bijaldien namelijk — zooals sedert het geval is geworden — de Indische begrootingswetten voor het nieuwe dienstjaar daartoe de gelegenheid zouden openen.

Zooals reeds gezegd is in de noot op blz. 192 hiervóór zijn ten aanzien van het opium in de nieuwe gouvernements-afdeeling Lombok der residentie Bali en Lombok onzerzijds voorloopig nog geen andere maatregelen genomen dan dat het verbruik aan de inheemsche bevolking verboden is gebleven en dat het voor de behoefte van vreemde oosterlingen en andere niet-inheemsche bewoners benoodigde slechts tegen een hoog inkomend recht mag worden ingevoerd. Te dezer plaatse kan hieraan nog worden toegevoegd dat, tegelijk met de afkondiging van de maatregelen tot invoering van ons rechtstreeksch bestuur op Lombok en de daartoe behoorende kleinere eilanden (gouvernementsbesluit dd. 31 Augustus 1895 n°. 1), de hoofdinspecteur voor de opiumaangelegenheden is uitgenoodigd om, in overleg met den resident, spoedig een onderzoek in te stellen naar den tegenwoordigen stand van het opiumverbruik op Lombok en naar al wat daarmede verband houdt, en daarna de vraag te toetsen of invoering van een stelsel, waarbij opium slechts in de verpakking der regie zal worden verkocht, aanbeveling verdient, dan wel welke andere maatregelen door de Regeering ten opzichte van het opiumverbruik op het eiland moeten worden genomen. Voor zooveel noodig gaf de Indische Regeering bij deze opdracht tevens te kennen dat het haar wensch is de bestaande beperkende bepalingen absoluut te handhaven en zoo mogelijk uit te breiden, opdat de inheemsche bevolking (Sassaks en Baliërs) van het bezit van opium worde uitgesloten en het artikel zoo noodig dus slechts wettig in de handen moge komen van de vreemdelingen (Chineezen, Boegineezen, enz.) en binnen beperkte kringen, namelijk de daarvoor in aanmerking komende vestigingen dier vreemdelingen.

Dat, op de beperkte schaal waarop tot dusver de exploitatie van het opiummiddel in eigen beheer door het Gouvernement is ondernomen, de resultaten gedurende het eerste proefjaar, ook wat het technisch gedeelte betreft, niet beneden de verwachting zijn gebleven, werd reeds bij de stukken der Indische begrooting voor 1896 [1]) kortelijk aldus geresumeerd: »De fabriek heeft hare taak naar eisch volbracht; de smokkelhandel is, zoo al niet verminderd, toch zeker niet toegenomen; de vrees dat de regie zou te kampen hebben met tegenwerking van het personeel van de vroegere pacht heeft zich niet bevestigd; de stille slijters, de zoogenaamde patoengan of brandonan, zijn verdwenen; het deskundig onderzoek door den directeur der tjandoefabriek van door de politie aangehaald opium is der rechtspraak ten goede gekomen. Ook de financieele uitkomst, voor zoover zij bekend is, kan bevredigend worden geacht. Daarbij dient men in het oog te houden dat alle kosten van de fabriek en andere algemeene onkosten hebben gedrukt op het kleine debiet van Madura. Hoeveel tot nog toe voor de regie is uitgegeven, kan bij gebreke aan de noodige gegevens niet worden opgegeven.” In de besproken Memorie van Beantwoording werd overigens geconstateerd dat de proef met de regie op Madura nog niet ten gevolge heeft gehad dat het opiumverbruik daar veel verminderd is. »Men stelt zich voor” — zoo werd t. a. p. verder medegedeeld — »dat, wanneer de regie eenmaal is ingevoerd, de Regeering het in hare macht zal hebben het gebruik van opium te beperken, maar dat kon bij het nemen van de proef het doel nog niet zijn. Had men daarbij reeds in die richting willen werken, dan zou men de moeielijkheden, die te overwinnen waren, zóó groot hebben gemaakt, dat bezwaarlijk iets anders dan mislukking kon worden verwacht. Er mag niet uit het oog worden verloren dat thans nog slechts beproefd wordt of exploitatie in eigen beheer mogelijk is, en dat wat men zich van die exploitatie in de toekomst en op den langen duur voorstelt nog niet te bereiken is zoolang het nog slechts eene proef geldt”.

Aangaande de inrichting en werking der proef mogen hier nog de volgende bijzonderheden eene plaats vinden, ontleend aan het door den resident na afloop van het eerste proefjaar uitgebracht rapport.

Als een gevolg van de met zorg genomen maatregelen van voorbereiding (zie vorig verslag, blz. 181) ging zoowel op Madura zelf als op de onderhoorige kleinere eilanden de overgang van pacht tot regie even kalm in zijn werk als de vervanging van den eenen pachter door den anderen. Zij die gisteren bij den pachter kochten, zoo bericht de resident, kwamen heden óf in hetzelfde huis óf een paar huizen verder bij den mantri der regie koopen; evenals vroeger konden de koopers met oude duiten terecht, terwijl de prijs van het opium, uitgenomen op het eiland Kangean (waar deze iets hooger werd gesteld), en de wijze van bediening geheel dezelfde waren gebleven als onder de pacht. Alleen de wijze van verpakking was veranderd, welke verpakking, zoowel als de tjandoe zelve, den verbruikers alleszins voldeed. Ook de gelegenheid tot inlevering van de overblijfselen van tjandoe, die na het rooken nog in en aan de pijp aanwezig zijn, djitjing genaamd, vond op vele plaatsen bijval, daar men er meer voor kreeg dan wanneer de djitjing in de dessa werd verkocht. Daarentegen was het voor de zoogenaamde titipans en patoengans (zie over deze tusschenpersonen o. a. het verslag van 1893, blz. 181/182) eene groote teleurstelling dat zij niet meer, als bij den pachter, 10 pct. korting of 10 pct. toegift kregen; de meesten hunner zagen zich dan ook weldra genoodzaakt hun bedrijf te staken, daar het geen voordeel meer opleverde. Daargelaten deze lieden, en ook uitgezonderd het buiten betrekking geraakte personeel der pacht (van welk personeel evenwel geen tegenwerking werd ondervonden) [2]), kan gezegd worden dat de regie algemeene instemming vond, niet het minst bij de inlandsche bestuursambtenaren. Wel hebben deze, nu de opiumaangelegenheden een onderdeel van de gewone politie zijn geworden (zie vorig verslag, blz. 181), hun werk zien vermeerderen, maar daartegenover staat dat zij belangrijk meer personeel te hunner beschikking hebben gekregen, dat zij nu ook voor andere politiezaken kunnen bezigen.

Met betrekking tot de regelingen omtrent den inwendigen dienst bij de regie is het volgende aan te teekenen.

De verzending naar Madura van het product der bezuiden de hoofdplaats Batavia gevestigde tjandoe-fabriek geschiedt eens in de maand naar Soerabaja, vanwaar het door tusschenkomst van den algemeenen pakhuismeester, in den regel per gouvernementsstoomschip, wordt overgebracht naar Branta, de haven plaats van Pamakassan. Bij het depôt te Pamakassan wordt het naar gelang van de behoefte verdeeld (voor tusschentijdsche verstrekkingen wordt een kleine voorraad in het depôt bewaard) en onder geleide van barissans naar de afdeelingshoofdplaatsen gezonden. Daar wordt het voorloopig gedeponeerd bij den assistent-collecteur, die het, evenals te Pamakassan de depôthouder, aan de debitanten afgeeft telkens wanneer zij de geïnde gelden komen afdragen, hetgeen voor de verst afwonenden eens per maand, voor de anderen driemaal 's maands plaats heeft. Bij deze storting brengen de debitanten (of hunne oppassers) ook de ledige doozen en kistjes, ingekochte djitjing en afgekeurde tubes mede.

De debitanten dienen elke tien dagen een rapport in aan den

[1]) Memorie van Antwoord op het Voorloopig Verslag der Tweede Kamer, blz. 13—15 (Zitting 1895—1896 — 4, n°. 67, lees: 38).

[2]) De op Madura te huis behoorende Chineesche geëmployeerden der pacht, wier verblijf in de dessa niet uit anderen hoofde gewettigd was, keerden naar hunne wijken terug.

depôthouder, waarin o. a. ook het restant opium wordt vermeld, zoodat het dezen gemakkelijk valt te zorgen dat overal voortdurend voldoende voorraad aanwezig is.

De assistent-collecteurs storten geregeld driemaal per maand de bij hen afgedragen sommen over bij de algemeene ontvangers, voor zoover zij het zich daaronder bevindende oud kopergeld reeds tegen wettige munt ingewisseld hebben. Bedoelde inwisseling leverde geen moeielijkheden op. Onder de p. m. f 265 000, welke de debitanten, na aftrekking van hetgeen zij voor het ingeleverd djitjing hadden betaald, over het eerste jaar der regie te storten hadden, was in oud kopergeld voor een bedrag van p. m. f 140 000 ontvangen, zijnde ruim 52 pct. [1]), voor de inwisseling waarvan aan » basi " (agio) was uitgegeven p. m. f 3100.

Verlegging of intrekking door den resident van één of meer der bij Indisch Staatsblad 1894 n°. 163 (als maximum) toegestane 32 verkoopplaatsen (4 in de afdeeling Pamakassan, 13 in de afdeeling Sumanap, 10 in de afdeeling Bangkallan en 5 in de afdeeling Sampang) had niet plaats, en ook de verkoopprijzen, zooals zij bij het aangehaald Staatsblad waren geregeld, zijn gedurende het geheele proefjaar dezelfde gebleven. Den eersten tijd waren alle verkoopplaatsen, evenals onder de werking der pacht, geopend van 's morgens 6 tot 's avonds 11 uur; daar het echter weldra bleek dat er na den middag en 's avonds laat zoogoed als niet gekocht werd, werden zij des middags van 12 tot 3 uur gesloten en werd de sluiting des avonds één uur vervroegd. Aan de hoofden van plaatselijk bestuur werd echter de bevoegdheid gelaten om te bepalen dat eenige verkoopplaatsen op passardagen ook 's middags geopend zouden zijn. Deze maatregel heeft op het debiet geen invloed gehad.

Tot ult. Augustus 1895, dus gedurende het eerste proefjaar der regie, waren in 't geheel 30 aanvragen ingekomen om eene zoogenaamde kit (verbruiklokaal) te openen, van welke aanvragen er 16 werden afgewezen, hetzij wegens de persoonlijkheid der aanvragers, hetzij omdat de bij de verzoeken beoogde localiteit ongeschikt voorkwam. Van de 14 kitten, waarvoor alzoo licenties waren afgegeven, werd er om bijzondere redenen 1 toegestaan in eene dessa (Klampis in de afdeeling Bangkallan), waar het Gouvernement geen verkoopplaats heeft; de 13 overige kitten (1 in de afdeeling Pamakassan, 4 in de afdeeling Sumanap en 8 in de afdeeling Bangkallan, waarvan 2 ter hoofdplaats Bangkallan) werden alle gehouden daar waar eene gouvernements-verkoopplaats gevestigd was. Onder de kithouders waren 4 Chineezen en 10 inlanders. Waar de koopers gewoon zijn opium met bijmengselen te gebruiken en dientengevolge voor de kithouders, in en aan de door hen ten gebruike verstrekte pijpen, geen inleverbare djitjing overblijft, zijn de verdiensten der kithouders gering, zoodat aldaar weinig lust bestaat om dit bedrijf te ondernemen. De inlandsche kithouders houden er in den regel tevens eene warong op na. Voortdurend werd politietoezicht op de kitten gehouden, doch overtredingen werden niet geconstateerd. Wel moest worden toegelaten dat de kithouders iemand uitzonden of zelf gingen om in de verkoopplaats opium te gaan koopen voor in de kit aanwezige personen. Naar de letter opgevat, schoven deze laatsten dan wel geen door hen zelven medegebracht opium, doch zulks werd niet als overtreding beschouwd.

Terwijl het debiet van pacht-opium in de met het eerste proefjaar der regie overeenkomstige tijdvakken der jaren 1891/92, 1892/93 en 1893/94 gemiddeld had bedragen per twaalf maanden 16 122 thail [2]), namelijk volgens de pachtboeken achtereenvolgens 15 665[32], 16 480[74] en 16 221[30] thail [3]), was het debiet der regie over 1894/95 16 169[80] thail, derhalve 52 thail minder dan in 1893/94, 311 thail minder dan in 1892/93, en 504 thail meer dan in 1891/92 het wettig debiet in de residentie Madura had bedragen. Het verschil in debiet tusschen regie en pacht (eene vergelijking per maand is opgenomen in de Memorie van Beantwoording bedoeld in noot 1 op de voorgaande blz.) is dus niet noemenswaardig, niettegenstaande, zoo merkt de resident op, er verschillende redenen zijn, die eene vermindering van het debiet der regie hadden kunnen doen verwachten. Reeds spoedig toch bleek dat de verschillende tubes iets meer inhielden dan de doosjes en potjes der pacht; wel is het overwicht bij de regie zeer gering, maar van onderwicht is geen sprake, en bij den pachter was dat, vooral in de pakjes van 1 matta, zeer vaak het geval. Verder is het opium der regie ten gevolge van de meerdere zuiverheid, naar het beweren der schuivers, als het ware meer afdoende dan dat der pacht, in dien zin dat er verbruikers waren, die vroeger 2 à 3 matta per dag schoven en thans verklaarden aan 1 à 2 matta genoeg te hebben. Voorts is in het oog te houden dat het voor de eenigszins ver van de verkoopplaatsen verwijderde personen niet meer zoo gemakkelijk is als onder de pacht om aan opium te komen, nu er zoo goed als geen » patoengans " meer zijn. Ook ging de pachter er soms wel toe over, niettegenstaande zulks bij het pachtreglement verboden is, om op krediet te verkoopen, namelijk aan hen die wegens tijdelijk geldgebrek niet terstond konden betalen. In de moeielijke maanden moet, naar beweerd wordt, zelfs vrij veel op krediet verkocht zijn geworden. Bij de regie is daarvan natuurlijk geen sprake. Wijders was het debiet over de eerste maand der regie gedrukt, doordien de pachter in Augustus 1894 wel getracht zal hebben zooveel mogelijk opium van de hand te zetten, waarin hij te eer kon geslaagd zijn, omdat het pacht-opium nog gedurende de eerste acht dagen van September zijn wettig karakter behield. Onder de bijzondere omstandigheden, welke eene vermindering van het debiet kunnen verklaren, kan nog worden gerekend dat een 500-tal koelies, waaronder een groot aantal schuivers, een paar maanden op Lombok doorbrachten, terwijl in enkele streken der afdeeling Sumanap ook minder overvloedige oogsten het hunne daartoe bijbrachten. Daartegenover was er ook eene bijzondere reden om te Sumenap tijdelijk het debiet te doen vooruitgaan: de omstandigheid namelijk dat door een Chinees groote feesten waren gegeven, waartoe vele zijner landgenooten van Java waren overgekomen. Overigens kenmerkte het eerste proefjaar der regie zich niet door bijzondere omstandigheden, welke tot een grooter of tot een kleiner debiet aanleiding moesten geven.

De overweging van al de genoemde redenen, welke achteruitgang van het debiet zouden hebben moeten veroorzaken, en daartegenover het feit dat het debiet betrekkelijk niet noemenswaardig met dat van den pachter verschilt, moet, naar de meening van den resident, tot de conclusie leiden dat er in de residentie Madura minder dan vroeger gesmokkeld opium is verbruikt. Dit blijkt het duidelijkst, zoo rapporteert hij, op de onderhoorige eilanden, waar weinig doortrekkende personen opium koopen en het debiet bijna uitsluitend is te danken aan de vaste klanten; dáár toch is het debiet zonder uitzondering grooter geweest dan onder de pacht. Terwijl vroeger de verkoop daar zeer ongelijk was en vaak verband hield met de weersgesteldheid en de daarvan afhankelijke betere of minder goede communicatie met Bali, was het regiedebiet er vrij vast.

In het algemeen viel op te merken dat het debiet op de verschillende verkoopplaatsen na de invoering der regie zeer veranderd is. Ging het bij eenige daarvan aanstonds belangrijk vooruit of bleef het hier en daar op dezelfde hoogte, er waren ook verkoopplaatsen waar al dadelijk belangrijk minder omging dan tijdens de pacht en waar deze vermindering ook in geen der latere maanden werd ingehaald. Tijdens de pacht werd namelijk wel eene pressie uitgeoefend op de koopers om in eene bepaalde verkoopplaats te koopen, doch dit heeft onder de regie natuurlijk opgehouden. Ook kochten de » patoengans " dikwijls in andere verkoopplaatsen dan hunne vroegere afnemers thans doen, daar deze naar de verkoopplaats gaan, die het dichtstbij gelegen is.

De verpakkings-eenheden, waarin de regie verkocht, waren dezelfde als die van den pachter, met deze uitzonderingen dat de pachter bovendien hoeveelheden van 1 thail (100 matta) verkocht, en dat voor de pakjes van 4 matta in de

[1]) Voor de verschillende afdeelingen liep het percentage uiteen als volgt: Pamakassan 74, Sumanap 70, Bangkallan 24 en Sampang 68. Wat de drie laatstgenoemde afdeelingen betreft, moet echter opgemerkt worden dat het percentage aldaar feitelijk iets hooger is geweest, omdat de debitanten vóór de storting een klein deel van het ontvangen oude kopergeld tegen zilver plegen in te wisselen; het daarvoor te besteden agio vinden zij uit hetgeen de koopers van tubes van 1 matta, welke hoeveelheid in wettige munt 18 cent kost, bij voldoening van dien prijs in duiten, daarvoor meer besteden dan 18 cent, namelijk 22 duiten, d. i. $18^{1}/_{3}$ cent. Dit te veel komt echter slechts betrekkelijk zelden voor, daar vele koopers hun geld zoo weten af te passen dat er geen surplus is, door bijv. 18 duiten en 3 centen of 21 duiten en $^{1}/_{2}$ cent te betalen. In Pamakassan kost de matta $17^{1}/_{2}$ cent of juist 21 duiten.

[2]) Voor dit debiet verbruikte de pachter van het uit 's lands voorraad verstrekt ruw opium dooreengenomen p. m. $19^{1}/_{3}$ pikol.

[3]) Bij de opgegeven hoeveelheden is niet medegerekend hetgeen als zoogenaamd „rantsoen" te boek stond, zijnde 1° het opium dat de geëmployeerden der pacht kregen ter suppleering van hunne traktementen; 2° dat, hetwelk gegeven werd aan spionnen of andere personen die er door de pachters op uitgezonden werden, en 3° het opium dat door slechte verpakking of lange bewaring begon te lekken of om andere redenen bedorven en dus niet verkoopbaar was. Daar onder de werking der regie in de gevallen als sub. 3° bedoeld het opium naar de fabriek teruggezonden wordt en de sub 1° en 2° bedoelde personen het opium niet zouden koopen, of althans niet evenveel, als zij niet bij den pachter in dienst waren, werd er reden gevonden om bij de vergelijking tusschen het pacht- en het regiedebiet het „rantsoen" buiten rekening te laten.

plaats zijn gekomen tubes van 5 matta. Op meer plaatsen dan onder de pacht werden verschillende eenheden verkrijgbaar gesteld, om te kunnen nagaan welke tubesoort 't meest aftrek vindt. Alleen werd de kleinste verpakkings-eenheid (tubes van ½ matta), behalve op twee plaatsen waar ook de pachter ze sleet, buiten omloop gehouden, om te voorkomen dat de regie daardoor personen aan het schuiven zou brengen, die er zich tot dusver van hadden onthouden, en ook omdat deze tubes betrekkelijk het kostbaarst zijn en hare vulling moeielijker is. Het aantal der gedurende het eerste jaar door de regie verkochte grootere en kleinere tubes was per maand verdeeld als volgt:

Maand.	Aantal verkochte tubes van						
	50 matta.	25 matta.	12½ matta.	5 matta.	2 matta.	1 matta.	½ matta.
September 1894.	456	306	412	567	5 448	77 842	403
October „	597	393	471	546	6 450	84 481	621
November „	608	364	543	459	5 868	78 710	561
December „	568	336	478	393	4 588	64 466	430
Januari 1895.	517	337	586	333	4 386	66 860	353
Februari „	466	379	546	173	4 062	78 896	320
Maart „	506	323	554	175	4 686	63 104	300
April „	506	354	432	184	3 873	82 875	456
Mei „	496	312	485	77	3 627	84 186	306
Juni „	493	293	536	51	3 483	86 140	225
Juli „	507	304	555	76	3 970	84 127	189
Augustus „	540	366	576	49	3 546	86 547	175
Totaal.	6856	3966	6176	2973	53 406	968 364	4442

Zooals het voorafgaande overzicht doet zien, was het debiet van bijna alle soorten zeer ongelijk. Nu eens was er meer navraag naar de eene, dan naar de andere verpakkings-eenheid, doch in den regel viel het moeielijk de reden daarvan op te sporen.

Voor de gedebiteerde hoeveelheden werd door de regie ontvangen f 270 066,21 terwijl de pachtboeken als opbrengst van het debiet over 1891/92, 1892/93 en 1893/94 aanwezen achtereenvolgens f 228 609,27⁵, f 252 597,77 en f 247 058,50⁵, dus over al die jaren minder, niettegenstaande de debietprijzen van pacht en regie (uitgenomen bij de verkoopplaats op Kangean) gelijkstonden. Ter verklaring hiervan teekent de resident het volgende aan. Vroeger kochten verscheidene personen te zamen bijv. ½ thail (50 matta) opium, die minder kost dan 50 pakjes van 1 matta, en verdeelden die hoeveelheid; de een behield het doosje en de anderen bewaarden hun opium in papier, bladeren en dergelijke; thans nu alle bezit buiten de oorspronkelijke verpakking strafbaar is, durft men dat niet meer te doen en is dus verplicht de duurdere kleine tubes te koopen. Vooral de zoogenaamde »titipans" of »patoeogans" kochten vroeger veel van die groote hoeveelheden en verkochten in het klein, hetzij met, hetzij zonder winst (zij kregen toch reeds 10 pct. korting van den pachter); nu komen dergelijke personen zoogoed als niet meer voor en koopen de verbruikers zelven het opium bij de gouvernements-verkoopplaats.

Van de gedebiteerde 16 169⁴ thail (of p. m. $10^1/_{16}$ pikol) tjandoe werd aan overblijfselen (djitjing) ingeleverd circa 799 thail (nog geen ½ pikol), waarvoor de inleveraars ontvingen f 5204,84⁵. Dat deze hoeveelheid niet grooter was, is hierdoor te verklaren dat vele verbruikers de tjandoe met andere bestanddeelen vermengen, ten gevolge waarvan er geen inleverbare djitjing wordt verkregen, terwijl anderen, die het opium als »tengko" schuiven, de djitjing gebruiken om die weder met opium te vermengen of ze in hunne koffie drinken.

Het bij de invoering der proef met de regie in de residentie Madura tijdelijk in dienst gestelde politiepersoneel, ter vervanging van de vroegere speciale opiumpolitie, bestaat uit 25 mantri's en 109 oppassers (van deze laatsten 11 minder dan was toegestaan). Deze mantri's werden in verschillende districten onder de bevelen der districtshoofden geplaatst. Sommigen wonen in dezelfde dessa als het districtshoofd; anderen zijn afzonderlijk geplaatst, doch in hunne aanstelling zijn geen standplaatsen vermeld; zoodoende kunnen zij gemakkelijker tijdelijk worden overgeplaatst en zijn, bij het vervolgen van smokkelaars, het doen van huiszoeking als anderszins, niet gebonden aan de grenzen van een bepaald district. De werkzaamheden der oppassers zijn zeer verschillend: sommigen zijn toegevoegd aan de mantri's of aan de districts- of onderdistrictshoofden en zijn dus werkelijk politieoppassers; anderen zijn als helpers toegevoegd aan de debitanten; weer anderen doen dienst als geldtellers bij de assistent-collecteurs; enkelen eindelijk zijn feitelijk slechts wakers. Vooral voor de betrekking van politie-mantri werden de beste ambtenaren uitgekozen en uit verschillende takken van dienst gerecruteerd. De oppassers werden bijna allen benoemd op voordracht van dengene aan wien zij moesten worden toegevoegd, hetgeen vooral bij de debitanten en assistent-collecteurs noodzakelijk was, daar zij hunne oppassers geheel moeten kunnen vertrouwen.

De vraag of de sluikhandel in opium na de invoering der regie is verminderd, meent de resident zonder aarzeling bevestigend te kunnen beantwoorden. Ter ondersteuning van dit oordeel wordt in de eerste plaats gewezen op de bijzondere regelmatigheid van het debiet, terwijl smokkelhandel van eenige beteekenis zich dadelijk zou moeten laten gelden bij een betrekkelijk zoo klein debiet; verder op de vermeerdering van den verkoop op de onderhoorige eilanden, op de moeielijkheid voor spionnen, enz. om clandestien opium in te koopen, en eindelijk op het feit dat, niettegenstaande de ijverigste herhaalde pogingen van een uitgebreid politiepersoneel, geen aanhalingen van beteekenis gedaan werden, daar geen der aangehaalde hoeveelheden zoo belangrijk was dat de overtreding door den landraad moest worden berecht. Tegen 83 aan het licht gekomen opium-overtredingen gedurende het kalenderjaar 1893, werden er gedurende de eerste twaalf maanden der proef met de regie 121 geconstateerd, waarvan 91 ter zake van bezit en verkoop van clandestien opium, 14 wegens bereiding van opium uit djitjing en bezit van gereedschappen voor opiumbereiding, 11 wegens invoer, vervoer, bezit of vervreemding van djitjing en 5 wegens het verschaffen aan anderen van gelegenheid tot schuiven. In de bedoelde 121 opiumzaken waren 151 beklaagden, en in de 112 zaken, met 139 beklaagden, welke op ult. Augustus 1895 waren afgedaan, werden 85 beklaagden veroordeeld en 54 vrijgesproken. Het bleek bij de behandeling van sommige dezer delicten dat de ten onrechte verdachten thans meer zekerheid van recht hadden, dank zij o. a. het deskundig onderzoek van de aangehaalde stoffen door den directeur der tjandoefabriek, door wien meermalen de wettige herkomst en soms zelfs de afwezigheid van alle sporen van opium werd geconstateerd in gevallen, waarin de politie meende met sluikwaar te doen te hebben.

Aangaande de gestie der tjandoefabriek, gevestigd in het aan den grooten postweg tusschen Weltevreden (Batavia) en Meester-Cornelis gelegen landhuis Struijswijk (welk gehuurd pand met 1 Augustus 1895 van gouvernementswege zou worden aangekocht), loopen de ontvangen mededeelingen slechts tot ult. 1894. Moeielijkheden bij de tjandoebereiding werden niet ondervonden. De werkwijze is bijna geheel die, welke bij de Chineezen in gebruik is. In aansluiting met wat de pacht deed, worden voor Madura twee soorten van tjandoe bereid, namelijk 1ste qualiteit (tengko) waarmede de vier grootste soorten van tubes, en 2de qualiteit (hoanko) waarmede de drie kleinere soorten worden gevuld. Het verschil tusschen beide qualiteiten is echter zeer gering.

In 1894 werd verwerkt ruim 1693 katti ruw opium (1615 katti Bengaalsche en ruim 78 katti Levantsche soort), benevens circa 19 katti djitjing, terwijl verder bij de fabriek nog ontvangen werd, als meerendeels overgenomen van de pacht in Madura, ruim 49 katti tjandoe; in 't geheel derhalve ruim 1761 katti grondstoffen, waaruit verkregen werd ruim 940½ katti (15 050 thail) regie-opium, of ruim 53 pct., d. i. 3 pct. meer dan de officieel aangenomen verhouding tusschen ruw en bereid opium van 2 tot 1 (verg. art. 17, al. 4, van het pachtreglement in Indisch Staatsblad 1890 n°. 149) en slechts 7 pct. beneden hetgeen volgens de onderzoekingen der laatste jaren ten hoogste verkregen wordt door pachters die bijmengselen gebruiken. Voor den verkoop waren door de fabriek afgeleverd 625 202 grootere en kleinere tubes, gezamenlijk inhoudende 10 236½ thail opium, en wel 21 002 tubes van 50, 25, 12½ en 5 matta (3839½ thail tengko) en 604 200 tubes van 2, 1 en ½ matta (6397 thail hoanko). Gemiddeld kost elke tube aan materiaal 0.2 cent en aan werkloon 0.02 cent, waaruit blijkt dat dit verpakkingsmiddel niet duur is.

In de verpakking deden zich in het eerst enkele malen gebreken van weinig beteekenis voor, doordien onder het afgeleverde some slecht gevulde of lekke tubes werden aangetroffen. Tegen het onvoldoende vullen is echter bij de fabriek al spoedig eene afdoende contrôle ingesteld, en ook zijn maatregelen genomen om zooveel mogelijk te verhoeden dat de tubes bij het transport en de bewaring aan lekkage blootstaan. Het lek worden van de tubes is echter een bezwaar, waarvan de bevolking geen last heeft, daar lekke tubes (eigenlijk door gisting uitgezette tubes) en in 't algemeen tubes, met uitgevloeide tjandoe bevlekt, onverschillig of ze zelf gelekt

hebben den wel slechts met eene lekkende tube in aanraking zijn geweest, niet verkocht, maar aan de fabriek teruggezonden worden. In den laatsten tijd is echter het aantal lekke of »verdachte" tubes, die zich op Madura voordoen, luttel klein. De directeur der tjandoefabriek bericht overigens met betrekking tot dit onderwerp: »De in tubes verpakte tjandoe is geen stof, die onbeperkt lang goed blijft. Gesteriliseerde tjandoe zou wel goed blijven, maar al was het mogelijk gesteriliseerde tjandoe te verpakken, toch zou ik er tegen zijn, omdat dan het product zeer zeker minder geurig zou worden. Juist eene geringe gisting, die langzaam in de tjandoe optreedt, verbetert de qualiteit. Maar deze gisting is het ook, die veroorzaakt dat de tubes niet onbeperkt lang goef blijven." En verder: »Groote tubes worden eer lek dan de kleinere, omdat de hoeveelheid gistende tjandoe zoo groot is en de tube weinig meer weerstand biedt dan die der kleinere soorten. Voorloopig mag de tijd dat groote tubes goed blijven op vier maanden gesteld worden, voor de kleinere zeker op zes maanden. Hoewel deze termijn ruim voldoende is om te verkoopen (na twee maanden zijn bij geregelde, goed geleide aanvulling van den voorraad in depôt en verkoopplaatsen de meeste tubes verkocht), zal toch het streven zijn dien termijn te vergrooten".

Omtrent de qualiteit van het regie-opium werden geen klachten vernomen, zoodat het doel om de verbruikers aanvankelijk eene waar te verstrekken, zooveel mogelijk overeenkomende met die, waaraan zij onder de pacht gewoon waren, ook volgens den hoofdinspecteur voor de opiumaangelegenheden als bereikt is te beschouwen, zonder dat tekort is gedaan aan de hoogere eischen van zuiverheid, die de regie zich stelt.

Nog dient te worden vermeld dat een paar malen te Batavia tubes met opium werden aangehaald, die blijkbaar van de tjandoefabriek afkomstig waren. De schuldige, een werkman van de fabriek, is deswege gestraft geworden, en dadelijk zijn maatregelen genomen om de ontvreemding uit de fabriek voor het vervolg nog moeielijker te maken.

In- en uitvoerrechten. Met betrekking tot de wetgeving nopens dit onderwerp is aan te teekenen dat het in 't vorig verslag (blz. 183, noot e onder het eerste staatje) bedoelde wetsontwerp tot herziening, hoofdzakelijk in fiscalen zin, van het algemeen tarief van invoerrechten, en tot verhooging van het uitvoerrecht op koffie, na bij de Memorie van Antwoord (gedrukte stukken 1895—1896 — 9) beperkt te zijn geworden tot herziening van het tarief van invoerrechten, door de Regeering is teruggenomen, in verband met de verwerping van art. 1 van het ontwerp door de Tweede Kamer der Staten-Generaal (October 1895), en dat ten aanzien van het uitvoerrecht op suiker, dat met 1 Januari 1894 herleefd was, bij de wet van 20 April 1895 (Nederlandsch Staatsblad n°. 60, Indisch Staatsblad n°. 88) besloten is de heffing andermaal voor één jaar te schorsen, te rekenen van 1 Juni 1895, uit aanmerking van de moeielijkheden, waarin de aan zoovele inlanders werk verschaffende suikerindustrie door de gedaalde suikerprijzen weder verkeert. [1])

De in sommige gedeelten van 's Gouvernements tolgebied in de buitenbezittingen werkende speciale tarieven zijn, te rekenen van 6 October 1895, vermeerderd met een voor Lombok en de daartoe behoorende kleinere eilanden (residentie Bali en Lombok), waar nu, in verband met de invoering van ons rechtstreeksch bestuur, in- en uitvoerrechten voor rekening van het Gouvernement worden geheven, en wel, »tot de nadere invoering van een tarief van meer blijvenden aard", volgens het »voorloopig tarief", behoorende bij de ordonnantie van 31 Augustus 1895 (Indisch Staatsblad n°. 188). Bij de vaststelling van dit voorloopig tarief is geheel gevolgd het plan, aangekondigd bij de behandeling van het wetsontwerp tot verhooging der Indische begrooting voor 1895 ten behoeve van de invoering van rechtstreeksch bestuur op Lombok (wet van 20 Juli 1895, Nederlandsch Staatsblad n°. 131, Indisch Staatsblad n°. 162), het plan namelijk om voorshands zooveel mogelijk te bestendigen wat onder het vorstenbestuur gebruikelijk was geweest, en mitsdien voor de niet uitdrukkelijk vrijgestelde goederen — uitgezonderd opium, opiumpraeparaten en zout, welke artikelen om bijzondere redenen voor eene hoogere belasting in aanmerking komen — een laag invoerrecht (4 pct. der waarde) te heffen en voor onderscheidene artikelen van uitvoer een uitvoerrecht van 5 pct. der waarde (alleen paarden en runderen zijn bij uitvoer belast met een vast recht van f 2,50, varkens met f 1 per stuk). Na het in de Tweede Kamer der Staten-Generaal over het ontworpen tarief gevoerd debat heeft het in Indië nog een punt van overweging uitgemaakt of het niet beter zou zijn om, reeds dadelijk het stelsel van het algemeen tarief volgende, hoogere invoerrechten, en daarentegen slechts voor enkele artikelen een zeer matig uitvoerrecht te heffen, doch de Indische Regeering kwam tot de slotsom dat in de gegeven omstandigheden een op dien voet ingericht tarief voor Lombok geen aanbeveling verdiende, op grond: 1°. dat de heffing, nu reeds dadelijk, van hooge invoerrechten zou kunnen leiden tot groote ontevredenheid bij de aan lage invoerrechten gewende bevolking aldaar, die den prijs van alle goederen, welke zij van buiten moet betrekken, zou zien stijgen, terwijl al die verbruikers van invoerartikelen, die niet tevens producenten van uitvoerartikelen zijn, geenerlei compensatie zouden vinden in verlaging van uitvoerrechten; 2°. dat, waar de producenten van uitvoerartikelen op Lombok feitelijk alles wat zij voor die uitvoerartikelen ontvangen, gebruiken voor den inkoop van invoerartikelen, zij bij verlaging van de uitvoerrechten niet gebaat zouden zijn als die gepaard ging met verhooging van invoerrechten; en 3°. dat als gevolg van heffing van hooge invoerrechten te vreezen zou zijn eene samenspanning van de bevolking met smokkelaars, welke aan ons gezag groote moreele schade zou berokkenen. Overigens zag de Indische Regeering niet in dat er, zooals in de Tweede Kamer der Staten-Generaal beweerd was, bezwaar tegen kon bestaan om een tarief, hetwelk tijdelijk (geenszins bij wijze van proef) op Lombok wordt ingevoerd met het oog op de omstandigheden zooals zij nu zijn, bij gewijzigde omstandigheden te veranderen en meer met het algemeen tarief in overeenstemming te brengen. Omtrent de verdere strekking van de hooger bedoelde ordonnantie dd. 31 Augustus 1895, houdende vaststelling van het voorloopig tarief van in- en uitvoerrechten voor de afdeeling Lombok, is nog aan te teekenen dat daarbij tevens een reglement ter verzekering van de heffing is in het leven geroepen, en verder voor het eerste jaar van de werking der ordonnantie eene voorziening is getroffen om te voorkomen dat goederen, waarvan op Lombok geen invoerrecht is betaald, bij aanbrengst van daar in eenig ander deel van het gouvernementstolgebied zonder zoodanige betaling in verbruik komen. Over de vermoedelijke opbrengst onzer tolheffing in de afdeeling Lombok is bij voorbaat geen raming te leveren.

Terwijl de accijns op petroleum en die op lucifers tot dusver alleen werkten in die gedeelten van het gouvernements-tolgebied waar de algemeene tarieven van kracht zijn, is — zooals lager blijken zal — in de eerste dagen van Januari 1895 de heffing van deze verbruiksbelastingen ook ingevoerd in de residentie Oostkust van Sumatra, waar een speciaal tarief van in- en uitvoerrechten geldt. Daar het wenschelijk is geacht om ter Sumatra's Oostkust van petroleum niet meer dan o. a. op Java en Madura te heffen, namelijk per hectoliter f 0,25 aan invoerrecht en f 2 aan accijns, werd bij de verordening, regelende den petroleum-accijns voor genoemde residentie (Indisch Staatsblad 1894 n°. 267, sub V) het invoerrecht op petroleum aldaar, tot dusver 3 pct. der waarde (of ongeveer f 0,30 à f 0,35 per hectoliter), verminderd tot f 0,25.

Het reeds bij de Indische begrooting voor 1895 ontwikkeld plan [2]) betreffende eene meer ingrijpende herziening van het tarief voor gemelde residentie, ten einde het, zoo wat in- als uitvoerrechten betreft, meer het algemeen tarief te doen naderen, welk plan tot dusver was blijven rusten totdat omtrent de voorgedragen wijzigingen in het algemeen tarief zou zijn beslist, zal met het aanstaande nieuwe dienstjaar (1896) tot uitvoering kunnen komen, nu, blijkens het bovenvermelde, de algemeene toltarieven voorloopig onveranderd blijven. De geldelijke gevolgen van de herziening voor Sumatra's Oostkust worden berekend te zullen neerkomen op eene meerdere ontvangst van $1\frac{1}{4}$ ton per jaar (naar raming f 175 000 meer aan invoerrechten, doch f 50 000 minder aan uitvoerrechten).

Over de opneming in 's Gouvernements tolgebied ter Sumatra's Oostkust, omstreeks medio 1894, van de landschappen Bangka en Koeboe in de Beneden-Rokkan is reeds in 't vorig verslag (blz. 184) het noodige gezegd. Op het voor de heffing noodige personeel werd eerst in 1895 (Indisch Staatsblad n°. 34) bij de formatie gerekend.

De quaestie betreffende de opheffing van vrijhavens in het oostelijk deel van den Archipel, waarover mede in 't vorig verslag gehandeld is, bleef nog in studie.

Onder de voor den algemeenen in- en uitvoerhandel, d. i. voor schepen van alle natiën, opengestelde havens in Nederlandsch-Indië

---

[1]) Tot terugbetaling van het geheven uitvoerrecht op suiker, die vóór 1 Juni 1895 ten uitvoer was aangegeven, maar eerst op of na dien datum werd uitgevoerd, verkreeg de directeur van financiën machtiging bij ordonnantie van 14 Augustus 1895 (Indisch Staatsblad n°. 173).

[2]) Zie gedrukte stukken der Tweede Kamer, sitting 1894 — 1895 — 4 — n°. 6 (blz. 2/3), n°. 37 (blz. 6/7) en nos. 38 en 39.

werden bij ordonnantie van 31 Augustus 1895 (Indisch Staatsblad n°. 187), te rekenen van 6 October 1895 af, opgenomen Ampenan op de westkust en Pidjoe en Laboean Hadji op de oostkust van het eiland Lombok. Tevens werden op die havenplaatsen gouvernements-tolkantoren geopend, waartoe het personeel bij den dienst der in- en uitvoerrechten bij Indisch Staatsblad 1895 n°. 190 voor zooveel noodig werd uitgebreid. In de afdeeling Soekadana der residentie Westerafdeeling van Borneo werd, in verband met de op blz. 96 hiervóór reeds besproken verlegging van de standplaats des controleurs van Soekadana naar het zuidelijker gelegen Ketapang (de hoofdplaats van het landschap Matan), met 1 Juli 1895 evenzoo naar Ketapang verlegd het door dien besturenden ambtenaar beheerde tolkantoor. Met het oog op de te Soekadana opgedane ondervinding, waar zelden of nooit een schip was aangekomen onder omstandigheden die de indertijd plaats gehad hebbende openstelling van die havenplaats voor den algemeenen in- en uitvoerhandel tot haar recht deden komen, werd echter Ketapang vooralsnog niet in de lijst dier havens opgenomen en werd Soekadana daaruit afgevoerd. Tevens werd ingetrokken de bepaling, waarbij het thans vervallen tolkantoor Soekadana was gerangschikt onder de tolkantoren, die in het bijzonder zijn aangewezen voor den invoer van gedistilleerde dranken. Zie voor een en ander Indisch Staatsblad 1895 n°s. 78, 79 en 80.

Nu de zorg voor de electrische verlichting van het haventerrein te Tandjong Priok (Batavia) niet meer is overgelaten aan de »Droogdokmaatschappij Tandjong Priok" (welke daarvoor eene vaste jaarlijksche vergoeding ontving), maar die verlichting met 1 Augustus 1895 door het Gouvernement in eigen beheer is genomen (verg. blz. 162 hiervóór) en o. a. werd uitgebreid tot de opslaglokalen, waarin alle geloste goederen moeten komen, is het billijk geacht om, in de gevallen dat aan den handel vergund is van die lokalen na zonsondergang gebruik te maken, van de gebruikers zekere betaling te vorderen (9 cent per uur of gedeelte daarvan voor elk ontstoken licht). Bij wijze van aanvulling van het in Indisch Staatsblad 1882 n°. 240 opgenomen reglement voor de vijf belangrijkste havens in Nederlandsch-Indië is de bedoelde heffing, welke ten bate komt van het departement van financiën, geregeld bij ordonnantie van 4 Juli 1895 (Indisch Staatsblad n°. 142).

Bij de verschillende gouvernements-tolkantoren bracht de rechtenontvangst, pakhuishuur inbegrepen, over 1894 f 11 077 526 op (per kantoor gespecificeerd in bijlage TT hierachter), zijnde f 1 230 396 meer dan over 1893, welk voordeelig verschil voor ruim de helft een gevolg was van de omstandigheid dat de sedert 1 Juni 1887 genoten tijdelijke vrijdom van uitvoerrecht voor suiker gedurende 1894 niet meer gold. Dit uitvoerrecht toch bracht alleen f 630 625 op. Ter zake van andere artikelen werd bovendien aan uitvoerrecht f 219 503 meer dan in 1893 ontvangen, hetgeen zijne oorzaak vond in grootere uitvoeren van koffie en tin. Terwijl deze gunstige verschillen in de bij uitvoer geheven rechten uitsluitend de verschepingen van Java en Madura betroffen (in de buitenbezittingen stond het in 1893 en 1894 aan uitvoerrecht geïnde nagenoeg geheel gelijk), gingen de invoerrechten in 1894 op Java en Madura met f 263 239 en in de buitenbezittingen met f 84 537 vooruit (in de residentie Oostkust van Sumatra alleen met p. m. f 46 000), en zulks niettegenstaande een der belangrijkste invoerartikelen, namelijk petroleum, door aanzienlijk geringeren aanvoer, op Java en Madura f 137 298 minder aan invoerrecht afwierp dan in 1893. De stijging aldaar openbaarde zich voornamelijk in toegenomen invoeren van visch en sommige andere eetwaren, ter zake waarvan de perceptie die van 1893 met f 211 996 te boven ging, zoomede van gedistilleerd, waarvan de invoeren, die in 1893 om de in 't vorig verslag (blz. 182) vermelde reden teruggang hadden vertoond, weder tot een normaal peil stegen, zoodat te dier zake op Java en Madura aan invoerrecht f 209 752 meer dan in 1893 ontvangen werd.

Hieronder volgt als gewoonlijk een vijfjarig overzicht van de ontvangsten wegens invoerrecht, wegens uitvoerrecht en wegens pakhuishuur.

Jaren.	Invoerrecht.	Uitvoerrecht.	Pakhuishuur.	Te zamen.
		JAVA EN MADURA.		
1890	f 8 995 906	f 605 991	f 25 821	f 8 985 938
1891	6 979 370	715 757	39 050	7 733 788
1892	7 166 945	760 429	59 965	7 979 338
1893	7 501 938	a) 604 049	41 848	a) 8 147 935
1894	7 764 477	1 459 462	72 594	9 299 533
		BUITENBEZITTINGEN.		
1890	f 1 074 506	f 919 472	f 8 064	f 1 805 848
1891	1 317 990	360 511	4 796	1 982 396
1892	1 456 911	378 189	5 095	1 840 435
1893	1 385 001	a) 301 200	3 098	a) 1 699 995
1894	1 480 438	292 040	4 915	1 797 893

Jaren.	Invoerrecht.	Uitvoerrecht.	Pakhuishuur.	Te zamen.
		TOTALEN VOOR HET GOUVERNEMENTS-TOLGEBIED.		
1890	f 7 831 496	f 923 494	f 25 685	f 8 780 675
1891	8 595 184	1 076 968	44 418	9 716 194
1892	8 620 958	1 136 557	58 260	9 919 773
1893	8 896 839	905 274	45 017	9 847 130
1894	9 244 915	1 755 402	77 509	11 077 526

a) Verbeterd cijfer. De voor het vorig verslag ontvangen opgaaf was namelijk voor een der kantoren op Java f 117 te laag en voor een der kantoren in de buitenbezittingen even zooveel te hoog.

Naar gelang de heffing volgens de algemeene tarieven, dan wel volgens speciale tarieven plaats had, waren de opgegeven totalen verdeeld als volgt:

Jaren.	Algemeene tarieven.		Speciale tarieven.			Totalen.
	Java en Madura.	Acht gewesten der buitenbezittingen. a)	Landschap Djambi (residentie Palembang).	Residentie Oostkust van Sumatra.	Landschap Indragiri (residentie Riouw).	
1890	f 7 385 032	f 1 395 973	f 51 056	f 819 614	„	f 9 780 878
1891	7 733 709	1 136 982	45 545	799 969	„	9 716 184
1892	7 979 338	1 105 327	50 024	680 470	(b) 4 604	9 819 779
1893	8 147 230	1 038 913	49 277	609 810	13 488	9 847 130
1894	9 269 500	1 065 199	43 940	664 771	14 838	11 077 026

a) Te weten: Sumatra's Westkust, Benkoelen, Lampongsche Districten, Palembang (behalve Djambi), Banka, Billiton, Westerafdeeling van Borneo en Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.

b) Over de laatste vijf maanden van 1892; zie Indisch Staatsblad 1892 n°. 139.

Het volgend staatje doet zien hoeveel op elk van de voornaamste der aan invoerrecht onderworpen artikelen in de laatste drie jaren ontvangen werd.

Omschrijving der goederen.	1892.	1893.	1894.
	INVOERRECHT.		
Manufacturen	f 6 545 315	f 6 416 921	f 6 491 339
Gambier	727 339	758 755	739 363
Gedistilleerd	980 493	a) 954 734	1 099 790
Petroleum	990 618	993 108	845 349
Tabak en sigaren	421 469	395 912	390 469
Eetwaren (voor zooveel in de handelsverslagen onder dit hoofd genoemd, doch Visch en Boter uitgezonderd)	941 744	638 819	709 108
Visch	454 852	688 975	799 259
Kramerij	171 195	176 503	175 494
Lucifers	140 130	101 395	106 554
Wijn	195 299	108 217	179 170
Garens	188 696	149 779	170 087
Thee	205 909	238 890	257 317
Kleederen en modewaren	188 190	206 909	229 207
Papier, schrijf- en teekenbehoeften	142 449	191 671	159 624
Boter	103 348	101 030	145 715
Aardewerk (gebakken) en porselein	106 109	117 044	103 924
Meel	151 294	151 021	134 059
Was	72 889	105 782	90 105
Bier	79 957	79 908	71 331
Leder en lederwerk	50 556	55 843	91 254
Drogerijen en medicijnen	94 841	79 274	73 390
IJzer en staal en dito werk	70 998	80 747	80 482
Glas en glaswerk	50 074	60 449	75 395
Meubelen	60 352	91 919	71 005
Mineraalwater	53 507	55 040	55 310
Zout	86 489	99 803	99 970
Vuurwerk	35 499	40 473	31 509
Andere artikelen (die in de behandelde drie jaren elk minder dan f 50 000 per jaar aan invoerrecht opbrachten)	351 095	370 000	398 817
Bovendien ontvangen aan „nagevorderd invoerrecht", niet per artikel gespecificeerd	14	40	4
	f 9 030 704	f 8 905 816	f 9 052 662
Af: terugbetalingen	7 808	6 977	8 008
Zuiver ontvangen	f 9 022 896	f 8 898 839	f 9 044 654

Omschrijving der goederen.	1892.	1893.	1894.
Uitvoerrecht.			
Suiker	*b*)	*b*)	*f* 830 850
Koffie	*f* 887 038	220 011	400 070
Tabak *c*)	340 763	290 932	301 549
Tin	206 910	159 384	803 072
Indigo	88 087	60 754	21 800
Andere artikelen (die in de behandelde drie jaren elk minder dan *f* 30 000 per jaar aan uitvoerrecht opbrachten)	183 240	180 800	107 157
Bovendien ontvangen aan „nagevorderd uitvoerrecht", niet per artikel gespecificeerd	8	"	"
	f 1 143 969	*f* 011 811	*f* 1 783 007
Af: terugbetalingen	3 418	6 087	0 503
Zuiver ontvangen	*f* 1 108 557	*f* 005 274	*f* 1 780 502

a) In de gedeelten van het gouvernements-tolgebied, waar het algemeen tarief werkt, is met 1 Januari 1893 het invoerrecht op gedistilleerd verhoogd van *f* 40 tot *f* 50 per hectoliter van 50 pct. sterkte (Indisch Staatsblad 1892 n°. 259).

b) Van 1 Juni 1887 t/m ult. 1893 is de heffing van uitvoerrecht op suiker tijdelijk geschorst geweest.

c) Aan uitvoerrecht wegens ter Oostkust van Sumatra geteelde tabak voor de Europeesche markt (*f* 1 per 100 K.G.) was onder de opgegeven sommen begrepen in 1892 *f* 184 404, in 1893 *f* 118 862 en in 1895 *f* 138 696.

Hoe de ophrengst der invoerrechten, der uitvoerrechten en van pakhuishuur op Java en Madura en in de buitenbezittingen gedurende de eerste zes maanden van 1895 zich voordoet tegenover de ontvangsten over het eerste halfjaar 1894, blijkt uit het volgend overzicht.

	Java en Madura. 1894 1ste halfjaar.	Java en Madura. 1895 1ste halfjaar.	Buitenbezittingen. 1894 1ste halfjaar.	Buitenbezittingen. 1895 1ste halfjaar.
Invoerrecht	*f* 3 030 192	*f* 3 782 707	*f* 751 814	*f* 710 312
Uitvoerrecht	303 050	277 605	910 226	*a*) 230 047
Pakhuishuur	90 832	50 811	2 568	9 671
	f 4 475 780	*f* 4 000 103	*f* 070 600	*f* 950 030

a) Van 1 Juni 1895 af is het uitvoerrecht op suiker weder tijdelijk niet verschuldigd.

In 1894 werden wegens overtreding van de bepalingen op de tolrechten 121 bekeuringen ingesteld, tegen 92 in 1893 en 90 in 1892. Van die 121 bekeuringen waren er 7 buiten gevolg gelaten, 108 bij onderhandsche schikking beëindigd, en 3 aan de beslissing van den rechter onderworpen, wiens uitspraak, tijdens in Indië deze opgaaf werd afgesloten, nog niet bekend was, terwijl ter zake van de 3 andere bekeuringen toen nog over eene schikking onderhandeld werd.

Accijnzen. Het aan accijnzen ontvangen bedrag in elk der jaren 1892 t/m 1894 en in de eerste helft van 1895 vindt men opgegeven in het volgende staatje, in de toelichting waarvan tevens is aangeteekend wat in gemeld driejarig tijdvak verordend is om dit middel ruimer te doen vloeien, hetzij door verhooging van den maatstaf van heffing (op inlandsch gedistilleerd en petroleum), hetzij door invoering van een nieuwen accijns (op lucifers), hetzij door vergrooting van het accijnsgebied (invoering van den petroleum- en den lucifer-accijns in de residentie Oostkust van Sumatra).

ACCIJNZEN		1892.	1893.	1894.	1ste halfjaar 1895.	In het 1ste halfjaar 1895 waren de cijfers:
Accijns op inlandsch gedistilleerd (alleen op Java en Madura)		*f* 898 187	*f a*) 187 255	*f* 170 007	*f* 75 100	*f* 85 607
Accijns op tabak	Java en Madura	*f* 96 310	*f b*) 84 828	*f* 80 801	*f* 31 308	*f* 52 563
	Borneo	17 504	27 623	30 378	12 746	14 106
		f 118 880	*f b*) 118 055	*f* 118 708	*f* 44 108	*f* 56 660
Accijns op petroleum *c*)	Java en Madura	*f* 1 914 790	*f* 2 713 171	*d*) *f* 2 060 507	*f* 1 031 082	*f* 000 097
	Buitenbezittingen	151 592	175 515	103 130	*e*) 121 325	93 347
		f 2 056 381	*f* 2 888 686	*f* 2 843 640	*f* 1 153 407	*f* 1 093 084
Accijns op lucifers *f*)	Java en Madura	. . . .	. . . .	*f* 623 085	*f* 444 071	*f* 231 003
	Buitenbezittingen	. . . .	. . . .	84 705	*g*) 43 870	85 370
				f 727 668	*f* 507 050	*f* 359 382

a) Sedert 1 Januari 1893 is de hierbedoelde accijns verhoogd, en wel van *f* 40 tot *f* 50 per hectoliter van 50 pct. sterkte (Indisch Staatsblad 1892 n°. 258). Terwijl daarvan eene meerdere bate van *f* 45 000 's jaars verwacht werd, bracht integendeel de heffing zoowel in het eerste als in het tweede jaar onder de werking dier verhooging nog minder op dan in 1891, toen de hierbedoelde accijns *f* 182 530 afwierp. De opbrengst van 1892 kan niet als maatstaf van vergelijking dienen, omdat de in uitzicht zijnde verhooging in de laatste maanden van dat jaar meer dan gewoonlijk inlandsch gedistilleerd tegen den lageren accijns in verbruik deed brengen.

b) Verbeterde opgaaf. Het cijfer in 't vorig verslag (bla. 185) was *f* 447 te hoog.

c) Gedurende de drie eerstvermelde jaren werkte de petroleum-accijns, voor zooveel de buitenbezittingen betreft, alleen in die acht gewesten waar het algemeen tarief van in- en uitvoerrechten van kracht is, doch van 11 Januari 1895 af (zie Indisch Staatsblad 1894 n°. 267) is die heffing ook ingevoerd in de residentie Oostkust van Sumatra. Deze uitbreiding van het accijnsgebied werd berekend eene meerdere ontvangst van *f* 70 000 's jaars te kunnen opleveren.

d) De aanzienlijke teruggang, in vergelijking met de ontvangst in 1893, springt te meer in het oog wanneer in aanmerking wordt genomen dat in de eerste dagen van Januari 1894 de accijns werd verhoogd van *f* 1,75 tot *f* 2 per hectoliter (Indisch Staatsblad 1893 n°. 308), van welke verhooging voor 1894 eene stijging der opbrengst met ruim *f* 290 000 werd verwacht. De oorzaak dezer teleurstelling, althans wat het eerste jaar onder de werking der verhooging betreft, ligt in eene tijdelijke reactie als gevolg van de overgroote voorraden in de laatste maanden van 1893 door den handel nog tegen den lageren accijns opgedaan.

e) Hieronder voor het eerst ook het geïnde ter Oostkust van Sumatra (verg. het slot van noot *c*).

f) De accijns op lucifers is eerst in Januari 1894 ingevoerd (Indisch Staatsblad 1893 n°. 301) en wel, wat de buitenbezittingen betreft, aanvankelijk alleen in de acht gewesten waar het algemeen tarief van in- en uitvoerrechten van kracht is, doch van 11 Januari 1895 af (zie Indisch Staatsblad 1894 n°. 268) bovendien in de residentie Oostkust van Sumatra. De opbrengst van den lucifer-accijns in dit laatste gewest werd begroot op *f* 45 000 's jaars.

g) Hieronder voor het eerst ook het geïnde ter Oostkust van Sumatra (verg. het slot van de voorgaande noot).

Als voornaamste oorzaak van het uitblijven der stijging in de ophrengst van den drank-accijns, welke als gevolg der in Januari 1893 ingetreden verhooging van die belasting (zie noot *a* hiervóór) te verwachten was, schijnt gedacht te moeten worden aan het verbruik van meer onveraccijnsd gedistilleerd dan vóór de verhooging het geval was. Voortdurend wordt de danane tot het houden van een scherp toezicht aangespoord, en naar haren ijver valt, volgens de verklaring van den directeur van financiën, niet te klagen.

De tabaksaccijns ging in 1894 zoowel op Java en Madura als op Borneo in opbrengst vooruit. Uit de omstandigheid dat tegenover de stijging in de laatste jaren van de ophrengst op Borneo afneming van het op Java en Madura geïnd bedrag viel op te merken, is het besluit te trekken dat steeds minder gebruik gemaakt wordt van de vergunning (zie Indisch Staatsblad 1882 n°. 296, art. 5) om den accijns voor den naar Borneo uitgevoerden tabak reeds bij de inlading op Java en Madura te voldoen. Het te dier zake bij de tolkantoren op laatstgemelde eilanden ontvangene wordt geschat thans nog hoogstens p. m. *f* 2000 te kunnen bedragen. Zooals bekend, treft de tabaksaccijns al sedert medio 1885, behalve den naar Borneo verscheepten tabak, alleen het verscheepte uit eenige havens van Java en Madura met bestemming voor de residentiën

Bautam, Batavia of Krawang. [1])

Was de opbrengst der in Januari 1894 in werking getreden verhooging van den petroleum-accijns vooralsnog teleurstellend ook de toen ingevoerde lucifer-accijns bereikte vooralsnog op verre na niet het geraamd bedrag van f 940 000, daar slechts f 727 868 verkregen werd. Uit de omstandigheid dat de perceptie, welke in het eerste halfjaar slechts f 259 382 geweest was, in het tweede halfjaar f 468 486 beliep (onder welk laatste bedrag begrepen was voor Java en Madura f 399 081 en voor de buitenbezittingen, voor zoover toen reeds bij dezen accijns betrokken, f 69 405), en dat in het eerste halfjaar 1895 alleen op Java en Madura reeds f 444 671 ontvangen werd, mag echter worden afgeleid dat de invloed van het inslaan van groote voorraden lucifers kort vóór de invoering van den accijns reeds in de tweede helft van 1894 uitgewerkt had en dat de opbrengst in 1895 niet ver beneden de raming blijven zal. Met de lucifer-fabricage binnen het tolgebied zelf (zie vorig verslag, blz. 184) is het niet voorspoedig gegaan. Eene eerste fabriek van dien aard, te Samarang, werd reeds spoedig door de oprichters gesloten, voerde daarop, na in andere handen te zijn overgegaan, weder een kortstondig bestaan, doch bezweek ten slotte na vergeefsche pogingen om een product te leveren dat bij verkoop de kosten kon goedmaken. Ook eene tweede fabriek, te Kertosono in Kediri, heeft slechts eene korte poos gewerkt en is toen failliet gegaan.

Ten aanzien van de invoering in Januari 1895 van de beide laatst besproken accijnzen ook in de residentie Oostkust van Sumatra (zie de noten *c* en *f* hiervóór) valt nog aan te teekenen dat het raadzaam en mogelijk is bevonden (verg. vorig verslag, blz. 185) ook de bij de inwerkingtreding der beide verordeningen aanwezige voorraden te treffen, voor zooveel zij namelijk bestonden uit meer dan 360 liter petroleum of uit minstens 50 gros doosjes lucifers. Met betrekking tot de in het gewest zelf gewonnen petroleum is de heffing van den accijns in dier voege geregeld, dat de fabricage geheel wordt vrijgelaten voor de fabrieken of ondernemingen, welke door hare ligging daarvoor in aanmerking komen en voor welker product uit dien hoofde door den Gouverneur-Generaal tot wederopzeggens buiten werking wordt gesteld het bepaalde bij art. 3, sub *b*, der verordening in Indisch Staatsblad 1886 n°. 249, dat namelijk de accijns voor de binnen het tolgebied gewonnen petroleum verschuldigd is zoodra zij is verkregen, behoudens bevoegdheid tot opslag onder genot van krediet. Zoodanige buitenwerkingstelling heeft plaats gehad ten opzichte van het product der te Pangkalan Brandan (Langkat) bestaande petroleumfabriek, o. a. bedoeld in het verslag van 1892, blz. 180. De van die fabriek afkomstige petroleum wordt dientengevolge, bij aanvoer over zee op plaatsen waar de petroleum-accijns geheven wordt, voor die heffing aangemerkt als van buiten het tolgebied afkomstig; voorts zijn door den directeur van financiën regelen gesteld ter zake van de betaling van den accijns over de petroleum, in verbruik gebracht op de fabriek zelf (de woningen van het personeel daaronder begrepen) of verkocht aan in de onmiddellijke nabijheid der fabriek gevestigde kleinhandelaren.

In 1894 werden 187 overtredingen van de accijnsbepalingen geconstateerd, uitsluitend van die op het inlandsch gedistilleerd (met betrekking tot de andere accijnzen kwamen geen overtredingen aan het licht), tegen 230 in 1893 en 149 in 1892. Met uitzondering van eene enkele overtreding, waaraan geen verder gevolg werd gegeven, werd in al de 186 andere gevallen door den rechter veroordeeling uitgesproken.

In bijlage TT hierachter zijn de ontvangsten wegens ieder der bestaande accijnzen over 1894 voor elk tolkantoor afzonderlijk opgegeven.

Haven- en ankeragegelden, zoomede — alleen in de haven Tandjong Priok (Batavia) — *loods- en kaaigelden*. Tegen f 290 181 in 1892 en f 287 875 in 1893, werd in 1894 aan haven- en ankeragegelden ontvangen f 275 352, waarvan f 224 683 in de havens op Java en Madura (op de drie hoofdplaatsen alleen f 190 023), en f 50 669 in de overige tolhavens der buitenbezittingen (te Padang alleen f 27 548). Gedurende de eerste zes maanden van 1895 werd ontvangen f 119 418 (Java en Madura f 97 871, buitenbezittingen f 21 547), tegen f 127 999 (Java en Madura f 100 607, buitenbezittingen f 27 392) in het eerste halfjaar 1894.

De loods- en kaaigelden in de haven Tandjong Priok (in andere havens wordt deze retributie niet geheven) brachten in 1894 f 96 015 op, tegen f 84 654 in 1893. Deze ontvangsten bedroegen in het eerste halfjaar 1895 f 46 070, tegen f 46 692 in de eerste helft van 1894.

Personeele belasting. Blijkens de gewestelijke opgaven in bijlage TT hierachter wijzen de over 1894 ontvangen opgaven betreffende deze belasting voor Java en Madura weder op eenigen vooruitgang zoowel van het aantal aangeslagenen (dat steeg van 33 133 tot 33 341) als van het te heffen bedrag (dat van f 703 120 tot f 712 105 klom), terwijl omgekeerd voor de buitenbezittingen de totalen iets teruggingen (wat het cijfer der aangeslagenen betreft van 8878 tot 8820, en wat het bedrag van heffing aangaat van f 157 013 tot f 152 927). Omtrent laatstbedoelde gewesten valt hierbij op te merken dat thans de cijfers over 1893 zijn aangevuld met die betreffende de afdeeling Banda (residentie Amboina), welke verleden jaar ontbraken, en dat in de nu verstrekte gegevens over 1894 de residentie Menado met fictieve cijfers voorkomt (die over 1893), vermits tijdens de afsluiting in Indië van de bovenbedoelde bijlage TT de uitkomsten der personeele belasting over 1894 in gemeld gewest nog niet te Batavia bekend waren.

Aan de personeele belasting zijn de Europeanen en met hen gelijkgestelden in alle gewesten van Nederlandsch-Indië onderworpen, uitgenomen die in het gouvernement Atjeh en onderhoorigheden, terwijl er vier gewesten zijn, namelijk Atjeh, Riouw en onderhoorigheden, Westerafdeeling van Borneo en Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo, waar deze belasting niet geldt voor de vreemde oosterlingen. Onlangs (Indisch Staatsblad 1895 n°. 190) is de invoering der personeele belasting mede nog uitgesteld met betrekking tot de beide hier genoemde categorieën van ingezetenen in de nieuwe gouvernements-afdeeling Lombok.

Voor de gewesten, waar deze belasting het meest opbrengt, vindt men hieronder eene berekening van den gemiddelden aanslag per hoofd.

GEWESTEN.	Werkelijk te heffen bedrag ter zake van personeele belasting over 1894 (aanslag na aftrekking van de verminderingen)			In verhouding tot het aantal aangeslagenen was, volgens de voorstaande cijfers, verschuldigd gemiddeld per hoofd:	
	Europeanen en met hen gelijkgestelden	Vreemde oosterlingen.	Te zamen.	Wat de aangeslagenen van Europeeschen of daarmede gelijkgestelden landaard betreft.	Wat de belastingschuldige vreemde oosterlingen betreft.
Java en Madura.					
Batavia	f 104 411	f 90 607	f 195 018	f 35,61	f 11,67[a]
Samarang	44 506	32 718	77 224	39,70	10,61
Soerabaija	75 030	65 580	140 614	42,35[a]	12,04
Overige gewesten	153 283	145 008	298 549	25,87	12,06[b]
Te zamen	f 407 070	f 304 735	f 710 105	f 36,28	f 13,01
Buitenbezittingen.					
Sumatra's Westkust	f 30 349	f 7 419	f 37 701	f 31,88	f 9,87[a]
Oostkust van Sumatra	27 935	15 235	43 170	31,40	12,18
Celebes en onderhoorigheden	9 032	11 739	20 771	27,01	15,26
Overige gewesten	34 725	66 500	81 905	60,71	8,07
Te zamen	f 82 034	f 60 063	f 150 097	f 29,19	f 10,63

[1]) Bijaldien te eeniger tijd zal kunnen worden overgegaan tot de afschaffing van de alleen in laatstgenoemde drie gewesten werkende tabakspacht (verg. noot 2 op blz. 194 hiervóór), zal daarmede dienen samen te gaan de afschaffing ook van den hierbedoelden accijns, voor zooveel deze namelijk geheven wordt bij invoer naar dezelfde drie gewesten (dus met handhaving er van voor de beide residentiën van Borneo).

Met betrekking tot de grondslagen van heffing zijn de aanslagcijfers (zonder aftrekking van de toegestane verminderingen ad f 56 932) voor elke der beide categorieën van belastingschuldigen te splitsen als volgt:

Aanslag van Europeanen en met dezen gelijkgestelden:

1°. naar de huurwaarde	f 308 766
2°. naar de waarde van mobilair en rijtuigen	172 115
	f 480 881
door toepassing van art. 8, laatste lid, der belastingverordening is de belasting naar de eerste twee grondslagen te verminderen tot	f 465 985
3°. naar het getal paarden	85 525
	f 551 510

Aanslag van vreemde oosterlingen:

1°. naar de huurwaarde	f 171 468
2°. naar de waarde van mobilair	91 676
	f 263 144
door toepassing van art. 8, laatste lid, der belastingverordening is de belasting naar de eerste twee grondslagen te verminderen tot	f 242 266
3°. naar het getal paarden	36 893
4°. naar het getal en de soort van rijtuigen	91 295
	f 370 454

Het gebruikelijk vergelijkend overzicht van de uitkomsten dezer belasting over de laatste twee jaren volgt hieronder.

	1893 (Verbeterde opgaven.)		1894. (Voorloopige opgaven.)	
	Java en Madura.	Buitenbezittingen.	Java en Madura.	Buitenbezittingen.
Aanslag	f 745 118	f 149 034	f 756 959	f 165 004
Af: wegens toegestane verminderingen	41 998	12 021	44 854	12 077
Alzoo werkelijk te heffen	f 703 120	f 137 013	f 712 105	f 152 927
Bovendien verschuldigd aan schattingskosten, voor zooveel zij aan de aangeslagenen in rekening waren te brengen	8 436	413	7 679	349
Derhalve in het geheel door de aangeslagenen verschuldigd	f 711 556	f 137 426	f 719 784	f 153 276
Geïnd bedrag a)	f 718 377	f 150 039	f 728 063	f 156 445

a) Onder het geïnd bedrag is hier en bij andere lager te vermelden belastingen niet alleen opgenomen wat op den aanslag van hetzelfde jaar is ontvangen, maar ook wat van den achterstand over vorige jaren is aangezuiverd, en wat de personeele belasting betreft ook hetgeen gestort is wegens te verhalen kosten van schatting. Voorts zijn onder de geïnde sommen bij deze en bij andere in dit hoofdstuk te vermelden belastingen begrepen de boeten wegens te late betaling, terwijl daarentegen, ingevolge art. 30 der comptabiliteitswet, in mindering is gebracht hetgeen, ten gevolge van verkeerden aanslag over het behandelde of over eenig vorig jaar, dan wel uit anderen hoofde, aan belastingschuldigen is terugbetaald.

In de, ingevolge het voorlaatste lid van art. 8 der belastingverordening (Indisch Staatsblad 1878 n°. 349), jaarlijks vast te stellen regeling betreffende de huurwaarden van laag bedrag, welke aanspraak geven op geheele of gedeeltelijke vrijstelling der belasting naar de eerste twee grondslagen, kwam voor 1895 geen verandering (Indisch Staatsblad 1894 n°. 275).

Gedurende 1894 werden 20 doleantiën ingediend, tegen 23 in 1893.

Patentrecht. De verbeterde opgaven over 1893 en de voorloopige over 1894 (omtrent de cijfers van beide jaren geldt het in de voorgaande rubriek opgemerkte met betrekking zoowel tot de afdeeling Banda als tot de residentie Menado) doen zien dat het aantal patentplichtigen (uitsluitend Europeanen en met hen gelijkgestelden) over 't geheel genomen zoogoed als stationnair bleef, maar dat het door hen op te brengen bedrag steeg op Java en Madura van f 796 331 tot f 815 953 en in de buitenbezittingen van f 141 458 tot f 161 789. Wat de genoemde sommen betreft, blijkt zulks nader uit het volgende overzicht:

	1893. (Verbeterde opgaven.)		1894. (Voorloopige opgaven.)	
	Java en Madura.	Buitenbezittingen.	Java en Madura.	Buitenbezittingen.
Aanslag	f 843 413	f 150 042	f 847 651	f 168 623
Af: wegens toegestane verminderingen	47 082	8 584	31 698	6 834
Alzoo werkelijk te heffen	f 796 331	f 141 458	f 815 953	f 161 789
Geïnd bedrag (zie noot a hiervóór)	f 790 417	f 139 902	f 876 883	f 155 740

In onderscheidene gewesten viel in 1894 aan patentrecht minder te heffen dan in 1893, doch die teruggang werd ruim goedgemaakt door hoogere opbrengst in andere gewesten. Tot het op Java en Madura verschuldigd bedrag van f 815 953 droegen de residentien Batavia, Samarang en Soerabaja alleen f 493 017 bij (tegen f 483 704 in 1893) en tot het in de buitenbezittingen te heffen bedrag van f 161 789 de residentie Oostkust van Sumatra alleen f 109 477 (tegen f 91 995 in 1893). Verg. de gewestelijke opgaven in bijlage TT.

In 43 gevallen (1 minder dan in 1893) werden tegen den aanslag doleantiën ingediend.

Zoolang, in verband met art. 37 van de op 1 Mei 1894 hier te lande in werking getreden wet ter vervanging van de patentbelasting door eene heffing op bedrijfs- en andere inkomsten (Nederlandsch Staatsblad 1893 n°. 149), nog geen regeling is tot stand gekomen om hier te lande zetelende, maar geheel of gedeeltelijk haar bedrijf in Indië uitoefenende naamlooze vennootschappen, enz. in de Indische patentbelasting te betrekken, zonder dat die lichamen, van wie ook hier te lande belasting is te heffen, door dubbele belasting zouden worden getroffen, is eene voorziening wenschelijk geacht om te kunnen aanzien met betrekking tot het Indisch patentrecht vooralsnog het status quo te handhaven en dus tijdelijk van kracht te doen blijven de vrijstelling die, zoolang de Nederlandsche patentwet vigeerde, de bedoelde vennootschappen, enz. genoten krachtens de Indische patentverordening. Te dien einde is de aanvankelijk voor 1894 verleende vrijstelling (zie vorig verslag, blz. 187) bij ordonnantie van 4 Maart 1895 (Indisch Staatsblad n°. 53) ook voor 1895 toegestaan. Eene definitieve regeling dezer aangelegenheid zal thans niet lang meer uitblijven. Daar zij echter niet in werking zal kunnen treden voordat er bij de Indische begrooting voor 1897 op gerekend is, zal de zooeven bedoelde vrijstelling ook voor het jaar 1896 moeten verleend worden.

Belasting ter vervanging van het uitvoerrecht op suiker (op Java en Madura). Ten vervolge van de mededeelingen op blz. 187 van het vorig verslag met betrekking tot deze slechts voor één jaar (1893) gewerkt hebbende belasting (Indisch Staatsblad 1892 n°. 264) zij thans vermeld, dat het inkomen, waarover de heffing was om te slaan, voor alle daarbij betrokken ondernemingen is vastgesteld geworden op f 7 250 862, zoodat, om het bedrag te verkrijgen van f 637 000, waarop de opbrengst van het uitvoerrecht geschat had kunnen zijn, van dat inkomen 8.78⁶ pct. geheven werd.

Verponding (op Java en Madura en in sommige buitenbezittingen), zoomede *belasting op de specerijperken* (op de Banda-eilanden). In hoofdzaak berustte de over 1894 op te brengen verpondingsbelasting, wat Java en Madura betreft, op de vastgestelde verpondingswaarde voor het vijfjarig tijdvak 1890 t/m 1894, en wat de zes gewesten der buitenbezittingen aangaat, waar deze belasting tot nog toe werkt, op de vastgestelde taxatiën voor het tijdvak 1892 t/m 1896. Wat over 1894 aan gelijksoortige belasting voor de Bandasche specerijperken verschuldigd was, regelde zich naar de voor dat jaar gehouden taxatiën.

Uit het volgende overzicht blijken ten aanzien van beide belastingen over 1892, 1893 en 1894 zoowel het op te brengen als het geïnde bedrag, terwijl gewestelijke gegevens over de twee laatstvermelde jaren worden aangetroffen in bijlage TT hierachter.

		1892.		1893. (Verbeterde opgaven.)		1894. (Voorloopige opgaven.)	
Te heffen bedrag:							
Verponding op Java en Madura wegens:	1°. eigendomsperceelen	f 1 390 074		f 1 404 475		f 1 406 162	
	2°. perceelen bezeten in agrarischen eigendom	962		1 180		1 190	
	3°. erfpachtsperceelen	227 075		282 928		282 797	
	4°. opstalperceelen	42 860		41 605		42 441	
	5°. perceelen bezeten met recht van vruchtgebruik, gebruik of bewoning	255		314		313	
			f 1 668 800		f 1 730 002		f 1 732 904
Verponding, waar zij in de buitenbezittingen reeds werkt, wegens:	1°. eigendomsperceelen	f 121 855		f 130 720		f 120 572	
	2°. erfpachtsperceelen	15 857		16 890		15 877	
	3°. opstalperceelen	22		35		1 102	
	4°. perceelen bezeten met recht van vruchtgebruik, gebruik of bewoning	9		20		27	
		f 147 343		f 147 735		f 147 579	
Belasting op de Bandasche specerijperken		81 445		88 828		82 839	
			228 788		236 563		231 412
Totaal van het te heffen bedrag			f 1 897 751		f 1 967 965		f 1 964 322
Geïnd bedrag (zie noot *a* op blz. 203 hiervóór):	Java en Madura	f 1 233 932		f 1 664 040		f 1 856 800	
	Buitenbezittingen	241 886		256 420		235 625	
			f 1 475 818		f 1 920 460		f 2 092 425

Bedrijfsbelasting. Volgens verbeterde opgaven over 1893 en voorloopige opgaven over 1894 beliepen de cijfers van aanslag in deze belasting als volgt:

	1893.	1894.
Java en Madura	f 2 201 699	f 2 249 688
Buitenbezittingen	521 186	525 722
Totalen	f 2 722 885	f 2 775 410

Terwijl het getal aangeslagenen beliep:

Java en Madura	888 829	928 954
Buitenbezittingen	107 421	106 959
	996 250	1 035 913

Over 't geheel was dus de aanslag van 1894 f 48 525 hooger dan voor 1893, terwijl het getal aangeslagenen was toegenomen met 39 663, in welke vermeerderingen hoofdzakelijk de inlandsche belastingschuldigen deelden, wier aanslag van f 1 538 268 tot f 1 565 806, en wier aantal van 836 735 tot 874 750 vooruitging, derhalve eene toeneming voor deze categorie met f 27 538 aanslag en 38 015 meer aangeslagenen, welke laatste cijfers uitsluitend of nagenoeg uitsluitend tot Java en Madura betrekking hebben, daar in de buitenbezittingen de bedrijfsbelasting onder inlanders alleen werkt ter hoofdplaats Palembang en — doch alleen onder niet-inheemsche inlanders — ook in de gouvernements-afdeelingen Boeleleng en Djembrana op Bali. [1])

Gewestelijke opgaven nopens het door inlanders, Chineezen en andere vreemde oosterlingen verschuldigd en het door hen nog in 1894 betaald bedrag, wat het verschuldigde betreft ook berekend gemiddeld per hoofd, vindt men in bijlage TT van dit verslag. Totaal-opgaven volgen hieronder, waaruit tevens blijkt hoeveel in 1894 nog geïnd werd aan achterstand over vorige jaren en boeten.

	Java en Madura.	Buitenbezittingen.	Totaal.
Aanslag voor 1894	f 2 249 688	f 525 722	f 2 775 410
Op den aanslag werd nog in 1894 betaald	f 2 185 181	f 330 718	f 2 515 899
Aan achterstand over vorige jaren en boeten werd bovendien betaald	101 123	190 306	291 429
Totaal in 1894 geïnd (zie noot *a* op blz. 203 hiervóór)	f 2 286 304	f 521 024	f 2 807 328
In 1893 werd geïnd (volgens verbeterde opgaven)	f 2 232 068	f 541 722	f 2 773 790

De met 1 Januari 1894 in werking getreden maatregel, om de vreemde oosterlingen op Java en Madura voor de aanzuivering van deze belasting aan termijnen te binden (zie vorig verslag, blz. 188), schijnt, zooals verwacht werd, aan de geregelde inning bevorderlijk te zijn geweest. Bleef bij het einde van 1893 op hun aanslag over dat jaar, ad f 695 395, nog in te vorderen f 83 159, hun achterstand over 1894 bedroeg op ult. 1894 f 51 165, niettegenstaande zij toen voor f 713 336 waren aangeslagen geweest. Ook de aanzuivering van het op Java en Madura door inlanders verschuldigd bedrag was zeer naar wensch, daar op ult. 1894 over dat jaar op hen nog slechts te verhalen bleef f 13 342, tegen f 21 384 bij het einde van 1893 op den toenmaligen aanslag. In de buitenbezittingen was bij het einde van het belastingjaar op den jongsten aanslag nog in te vorderen f 195 004, tegen op ult. 1893 f 90 480 op den aanslag van dat jaar, welk ongunstig verschil geheel neerkomt op de residentie Oostkust van Sumatra, waar trouwens voor het groote meerendeel der aangeslagenen de belasting eerst behoeft afbetaald te zijn op 1 Maart na afloop van het belastingjaar.

Belasting op rijtuigen voor inlanders. Terwijl Europeanen en vreemde oosterlingen, die rijtuig houden, te dier zake worden aangeslagen in de personeele belasting (zie blz. 202/203 hiervóór), geldt de hierbedoelde rijtuigenbelasting (waaronder ook vallen alle andere door dieren getrokken vervoermiddelen op veeren) alleen voor inlanders, en wel uitsluitend in de gouvernementsresidentiën van Java, dus Soerakarta en Djokjokarta uitgezonderd, terwijl ook Madura buiten de heffing valt. Onlangs is nog overwogen of voor laatstgenoemde residentie deze uitzondering wel verdient bestendigd te blijven, maar, gelet op de vele vrijstellingen die, o. a. ook uit een politiek oogpunt, verordend zouden moeten worden, is de invoering der rijtuigenbelasting op Madura niet aanbevelenswaardig geacht, omdat de opbrengst waarschijnlijk niet in verhouding zou staan tot het oeconomisch nadeel dat de maatregel zou na zich slepen, namelijk het duurder worden van het transport per rijtuig of per kar op veeren (welk laatste voertuig op Madura in veel grootere mate dan op Java ook voor goederentransport in gebruik is), tot schade voor het algemeen vertier. Dat er verband bestaat tusschen de ontwikkeling van het inlandsch vervoerwezen en de rijtuigenbelasting (indertijd is opgegeven — verg. het verslag van 1889, blz. 184 — dat zij voor ruim de helft door verhuurderijen wordt opgebracht) schijnt hieruit te mogen worden opgemaakt dat onder de werking der mildere regeling in Indisch Staatsblad 1885 n°. 25 de aanslag geleidelijk gestegen is tot zelfs aanzienlijk boven het bedrag, dat verkregen werd onder de vóór 1 Januari 1885 van kracht geweest zijnde hoogere heffing volgens Indisch Staatsblad 1851 n°. 63, zooals uit het volgende overzicht nader blijken kan.

Aanslag onder de werking van Indisch Staatsblad 1851 n°. 63.		Aanslag onder de werking van de verlaagde heffing (Indisch Staatsblad 1885 n°. 25).			
1880	f 210 576	1885	f 117 292	1890	f 196 711
1881	210 471	1886	143 484	1891	212 900
1882	192 827	1887	121 234	1892	229 525
1883	208 267	1888	170 376	1893	245 112
1884	212 982	1889	188 068	1894	262 870

Hoe de twee laatstvermelde totalen over de verschillende ge-

[1]) Bij de aanstaande invoering van de bedrijfsbelasting in de nieuwe gouvernements-afdeeling Lombok, op welker invoering bij de Indische begrootingswetten voor 1896 gerekend is, zal hare werking, voor zooveel inlanders betreft, mede tot de niet-inheemsche inlanders beperkt worden. Van de zoodanigen en van de vreemde oosterlingen aldaar wordt de vermoedelijke aanslag gezamenlijk begroot op f 6000 's jaars.

westen waren verdeeld, kan blijken uit bijlage TT hierachter. Geïnd werd in 1893 f 258 444 (verbeterde opgaaf) en in 1894 f 254 197.

Over het bij de schriftelijke behandeling met de Tweede Kamer der Staten-Generaal van de Indische begrooting voor 1894 ter sprake gekomen denkbeeld om het houden van rijtuigen of daarmede gelijkgestelde voertuigen door inlanders ook te belasten in die gedeelten der buitenbezittingen, waar het Gouvernement vrijheid van belastingheffing heeft, zijn o. a. de gewestelijke bestuurders gehoord. Hunne antwoorden hebben echter het vermoeden bevestigd dat de rijtuigenbelasting voor inlanders in die streken buiten Java en Madura waar zij zou kunnen worden ingevoerd, zoo weinig zou opbrengen dat reeds om die reden de invoering niet gerechtvaardigd zou wezen.

Zegelrecht. De stijgende opbrengst van dit middel, waarop in 't vorig verslag (blz. 189) werd gewezen, namelijk van f 956 420 in 1890 tot f 1 162 504 (verbeterde opgaaf) in 1893, hield ook in 1894 aan, daar toen verkregen werd f 1 196 032. In dien vooruitgang met f 33 528 deelden evenwel niet de buitenbezittingen, waar de ontvangsten van f 250 065 voor 1893 (verbeterde opgaaf) in 1894 terugliepen tot f 221 793, alzoo f 28 272 minder, zoodat de toeneming voor Java en Madura feitelijk f 61 800 beliep. De in 't vorig verslag (blz. 189) in uitzicht gestelde maatregel om de binnenlandsche reispassen voor inlanders en met hen gelijkgestelden aan een laag zegelrecht te onderwerpen, en daarentegen eenige categorieën van geschriften, waarbij voornamelijk inlanders betrokken zijn, van zegelrecht vrij te stellen, is op Java en Madura met 1 Februari 1895 en in de buitenbezittingen eene maand later in werking getreden. Bij de tot een en ander betrekking hebbende ordonnantie van 23 December 1894 (Indisch Staatsblad n°. 280) werd tevens, door wijziging van art. 25, laatste alinea, der zegelordonnantie, de administratie ontheven van den vrij noodeloozen omslag om al het uitgegeven wordend gezegeld papier te voorzien van de handteekening van een ambtenaar. Die handteekening wordt nu nog alleen vereischt voor papier, op verzoek, met een hooger bedrag dan tien cent gezegeld.

Het aantal plaatsen, waar bij uitzondering ambtenaren bij het binnenlandsch bestuur met het zegeldebiet belast zijn (in den regel zijn zegelpapier en plakzegels alleen bij de post- en hulppostkantoren verkrijgbaar), onderging laatstelijk weder eenige uitbreiding en wel door de aanwijzing als zegeldebitanten van de controleurs te Kwala Kapoeas, Kotta Baroe (Poeloe Laut) en Boeloengan in de residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo, zoomede van den in Oost-Lombok geplaatsten controleur (Indisch Staatsblad 1895 n°s. 194 en 124).

Recht op openbare verkoopingen. De omzet bij de vendukantoren was in 1894 belangrijk kleiner dan in 1893, zoowel bij de landskantoren als bij de bijzondere vendukantoren (die der 2de klasse), bedragende die omzet voor elke van beide categorieën in 1894 respectievelijk f 17 853 468 en f 5 865 018, tegen f 22 469 529 en f 6 408 123 in 1893. In verband hiermede daalde ook de opbrengst, en wel van f 487 255 tot f 463 784. Een en ander blijkt meer gespecificeerd uit het volgend overzicht.

VENDUKANTOREN.	Inkomsten voor het Gouvernement (onzuiver bedrag).	Traktementen, bureau en andere kosten. *a*)	Zuivere winst aan vendu-procenten en andere inkomsten voor het Gouvernement.	Omzet.	Onder den omzet zijn begrepen de voor gouvernementsrekening verkochte goederen ter waarde van:	Achterstallige debetposten, die bij het einde van het dienstjaar meer dan 12 maanden oud waren.
1893.						
Landskantoren	f 511 062	f 201 703	f 309 359	f 22 469 529	f 10 469 131	f 56 123
Bijzondere kantoren { beheerd door ambtenaren als bijbetrekking . .	. . . . .	. . . . .	91 489	2 916 942	100 719	. . . . .
Bijzondere kantoren { beheerd door notarissen	. . . . .	. . . . .	86 407	3 491 181	60 752	. . . . .
Te zamen . .	f 511 602	f 201 703	f 487 255	f 28 877 652	f 10 630 602	f 56 123
1894.						
Landskantoren	f 460 768	f 179 203	f 281 564	f 17 853 468	f 7 786 904	f 49 819
Bijzondere kantoren { beheerd door ambtenaren als bijbetrekking . .	. . . . .	. . . . .	93 819	2 966 145	102 900	. . . . .
Bijzondere kantoren { beheerd door notarissen	. . . . .	. . . . .	88 401	2 898 873	77 356	. . . . .
Te zamen . .	f 460 768	f 179 203	f 463 784	f 23 718 486	f 7 967 160	f 49 819

a) Hieronder begrepen wegens praktijns- en gerechtskosten, niet ten laste van een bepaald kantoor uitgetrokken, in 1893 f 66 en in 1894 f 120,80.

Voor een belangrijk deel, namelijk voor ruim f 2⅔ millioen, was de vermindering van den omzet het gevolg van het kleinere rendement der voor gouvernementsrekening gehouden verkoopingen, welk verschil zich hoofdzakelijk te Padang openbaarde wegens den kleineren gouvernements-koffieoogst. Overigens zijn voor de afneming van den omzet in 1894 geen bijzondere redenen bekend. Eenigermate kan daartoe wellicht medewerken de grootere strengheid die in den laatsten tijd bij het verleenen van krediet wordt betracht.

Bij art. 26 van het vendureglement in Indisch Staatsblad 1889 n°. 190 zijn de gevallen aangewezen, waarin de vendumeesters voor het verleenen van krediet van de koopers zekerheidstelling hebben te vorderen, hetzij hypothecair verband, hetzij borgtocht. Bij gouvernementsbesluit dd. 8 Juli 1895 n°. 14 (Indisch Staatsblad n°. 145) is te dien aanzien, voor zoover noodig, nader verklaard dat de vendumeesters, ieder binnen den kring zijner werkzaamheid, bevoegd zijn om voor de Indische Regeering, als vertegenwoordigende den lande, dergelijke hypothecaire verbanden aan te nemen, de hieromtrent op te maken akten mede te helpen verlijden, te onderteekenen, in één woord ter zake alles te verrichten wat blijkt noodig te zijn.

Voor twee der landsvendukantoren, dat te Buitenzorg en dat te Makasser, werd bij Indisch Staatsblad 1894 n°. 152 eene nieuwe formatie van het personeel vastgesteld, welke, wanneer zij door het aftreden van sommige der titularissen volledig zal zijn tot stand gekomen, tot eene bezuiniging voor die kantoren zal leiden van respectievelijk f 1440 en f 2038 's jaars. Van de vendukantoren 2de klasse kwam in de Westerafdeeling van Borneo dat te Singkawang met 1 Juli 1895 (Indisch Staatsblad n°. 132) te vervallen, in verband met de insmelting van de assistent-residentie Montrado (waarvan Singkawang de hoofdplaats was) bij de afdeeling Sambas. Daarentegen werd een vendukantoor 2de klasse in het najaar van 1895 (Indisch Staatsblad n°. 190) opgericht op de hoofdplaats Ampenan der nieuwe gouvernements-afdeeling Lombok (residentie Bali en Lombok).

Overschrijvings-, benevens successie- en overgangsrecht. In verband met rechterlijke uitspraken van den laatsten tijd, waarbij, met opzicht tot het tijdstip waarop de bij art. 2 van Indisch Staatsblad 1834 n°. 27 bepaalde termijn voor de overschrijving van vaste goederen ingaat ingeval van overlijden, eene leer was gehuldigd, welker opvolging ten nadeele van den fiscus zou strekken, werd bij ordonnantie van 24 Augustus 1895 (Indisch Staatsblad n°. 179) eene verduidelijkte lezing van gemeld art. 2 vastgesteld, strookende met de tot dusver door de administratie gevolgde toepassing.

De ontvangsten wegens overschrijvingsrecht staken in 1894 ongunstig af bij de vier voorafgegane jaren. Was in 1889 verkregen f 531 799, doch in de vier latere jaren achtereenvolgens f 606 439, f 632 362, f 646 308 en f 627 661, in 1894 was de ontvangst f 554 485, namelijk op Java en Madura f 512 266 en in de buitenbezittingen f 42 219 (over 1893 waren de beide laatste sommen f 541 685 en f 85 976).

Omgekeerd was in 1894 de opbrengst van het successie- en overgangsrecht hooger dan sedert jaren het geval was. Terwijl in 1887 t/m 1893 de jaarlijksche ontvangst had afgewisseld tusschen

f 31 454 en f 36 249 respectievelijk in 1890 en 1887, als laagste cijfer, en f 68 536 en f 58 562, respectievelijk in 1888 en 1892, als hoogste bedrag, verkreeg men in 1894 f 92 720. In 1893 was de ontvangst, volgens verbeterde opgaven, f 44 598. Hoeveel onder de twee laatste sommen voor de buitenbezittingen is begrepen, is niet gemeld. Het denkbeeld om de Indische bepalingen betreffende het successie- en overgangsrecht te herzien in den geest der Nederlandsche regeling is in Indië ander aan de orde gesteld (verg. vorig verslag, blz. 189). Volgens berichten van den aanvang van 1895 was de directeur van financiën in overleg getreden met de inspecteurs van financiën, speciaal met het doel om door hen te zien aangewezen welke leemten en gebreken de ondervinding in de op het stuk dezer belasting bestaande bepalingen had doen kennen en welke aanvullingen en verbeteringen naar hunne meening zouden kunnen worden aangebracht.

Licentiën aan Chineezen voor het houden van dobbelspelen. Ter zake van dit middel vloeide in 1894 in 's lands kas f 7500, een bedrag dat ook werd ontvangen in 1892, tegen f 9250 in 1893. Gelijk in vroegere verslagen is aangeteekend, betreft dit licentierecht alle gewesten van Java en Madura, uitgezonderd de drie, waar de speelpacht werkt, zijnde Batavia, Samarang en Soerabaija. Evenwel vallen in de residentie Batavia buiten de pacht de afdeelingen Buitenzorg en Tangerang, zoodat ook daar het licentiestelsel van kracht is.

Belastingen van verschillenden aard, die slechts in het een of ander gewest worden geheven. Ten aanzien van de verschillende hierbedoelde belastingen zijn in hoofdzaak geen andere mededeelingen ontvangen dan de cijferopgeven vermeld in onderstaand overzicht. Slechts is met betrekking tot de in het overzicht sub 4, 12 en 15 vermelde belastingen aan te teekenen: 1°. dat bij Indisch Staatsblad 1895 n°. 11 voor de beheerders van ondernemingen van land- en mijnbouw in de Lampongsche Districten de verplichting werd in het leven geroepen tot het doen van opgaven die voor den aanslag in de daar werkende hoofdelijke belasting van nut kunnen zijn; 2°. dat eene regeling bij ordonnantie (zie het verslag van 1893, blz. 197) van de belasting op het winnen van diamant door de inlandsche bevolking in de afdeeling Martapoera der residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo in Indië nog in overweging is, en 3°. dat ten aanzien van de in de hoofdelijke belasting voor de Minahassa aan te brengen verbeteringen (zie vorig verslag, blz. 190) van de Indische Regeering nadere voorstellen worden tegemoet gezien, zijnde het dezerzijds wenschelijk geacht deze aangelegenheid los te maken van verdere plannen omtrent het belastingwezen in de residentie Menado. Thans volgt het gebruikelijk overzicht, waarin voor 't eerst voorkomt (zie sub 18) de in 1894 (Indisch Staatsblad n°s. 16 en 17) ingevoerde hoofdelijke belasting voor de inlandsche gouvernements-onderdanen in de residentie Ternate.

OMSCHRIJVING. (De met een * aangeduide belastingen gelden uitsluitend inlanders.)	1893. (Verbeterde opgaven.)		1894. (Voorloopige opgaven.)	
	Aanslag.	Geind bedrag (zie noot a op blz 206 hiervóór).	Aanslag.	Geind bedrag (zie noot a op blz 203 hiervóór).
1. Belasting op het slachten van buffels, rundvee, paarden en veulens in de residentie Preanger Regentschappen en in het district Gandasoli van de residentie Krawang	f a) 80 661,00	f 66 699,06	f a) 72 687,00	f 76 414 00
2. * Hoofdelijke belasting in Benkoelen.	163 436,00	134 705 64	140 536 00	136 842 60[b]
3. Belasting voor het aanleggen en onderhouden van wegen en bruggen ter hoofdplaats Benkoelen	2 709,00	2 603 97[b]	6 514,00	1 840,00
4. * Hoofdelijke belasting in de Lampongsche Districten.	171 600,00	154 402,20	178 669,00	156 029,55
5. * Hoofdelijke belasting in Palembang (buiten de hoofdplaats)	978 026 00	965 669,26[b]	959 467,75	997 031 90
6. Belasting voor het aanleggen en onderhouden van wegen en bruggen ter hoofdplaats Palembang	36 987,00	45 662,40	36 951 00	37 811,00
7. * Hasilbelasting in Atjeh en onderhoorigheden (zie het verslag van 1886, blz. 6)	. . . . .	f 98 248 00	. . . . .	153 358 61[b]
8. Belasting op den invoer van opium in de Atjehsche onderhoorigheden	. . . . .	44 700,00	. . . . .	35 156,00
9. * Hoofdelijke belasting in het gewest Billiton	21 044,58	17 795,31	21 041,00	22 128 00
10. Belasting op het rijstgewas in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	136 110,66[b]	861 677,64	454 799 37	417 623,90[b]
11. * Hoofdelijke belasting in hetzelfde gewest	869 081,85	835 789,60	639 946,00	220 668,52[b]
12. Recht voor de afgifte van licentien tot het graven van diamant in sommige gedeelten van dezelfde residentie (zie o. a. het verslag van 1878, blz. 166, en dat van 1887, blz. 204)	. . . . .	115 00	. . . . .	1 877,60
13. * Hoofdelijke belasting in het rechtstreeksch gouvernementsgebied van het gewest Celebes en onderhoorigheden	176 653 33	140 408 40[b]	162 656,40	140 795 62
14. * Belasting van heerendienstplichtigen ter hoofdplaats Makasser.	21 040 00	12 761,98	80 450,00	14 832,85[b]
15 en 16. * Hoofdelijke belasting in de residentie Menado. Minahassa-districten	161 544,75	205 090,07[b]	161 092 60	184 651,46[b]
15 en 16. * Hoofdelijke belasting in de residentie Menado. Afdeeling Gorontalo (voor zooverre betreft het rechtstreeksch gouvernementsgebied)	55 186 00	65 760 66[b]	64 425,60	61 504,55[b]
17. * Hoofdelijke belasting in de residentie Amboina	65 316 00	56 644,00	64 623,50	56 644 01
18. * Hoofdelijke belasting van de inlandsche gouvernements-onderdanen in de residentie Ternate.	. . . . .	. . . . .	c) 4 416,00	2 480 00

a) De hier opgegeven som is eigenlijk niet het cijfer van aanslag, maar betreft het door de dessahoofden te verantwoorden bedrag wegens uitgereikte vergunningen tot slachten. In 1894 werden uitgereikt 26 077 slachtbriefjes à f 6 (voor het slachten van 21 637 buffels en 840 runderen) en 1314 slachtbriefjes à f 4 (voor het slachten van 1314 paarden).

b) Hieronder f 71 466 aan hasil over 1893.

c) De raming bedroeg p. m. f 12 600.

Het op blz. 20 hiervóór besproken denkbeeld, om in het rechtstreeksch gouvernementsgebied der residentie Westerafdeeling van Borneo de inheemsche bevolking geleidelijk aan eene matige hoofdelijke belasting te onderwerpen, heeft sedert een vasteren vorm gekregen, en nu in de Indische begrooting voor 1896 te dier zake een memoriepost is opgenomen, laat het zich aanzien dat de maatregel reeds met dat dienstjaar zijn beslag zal kunnen krijgen.

Wat betreft de onder de inlandsche bevolking in het gouvernement Sumatra's Westkust, althans in sommige streken, in te voeren hoofdelijke belasting, waarop reeds bij de Indische begrooting voor 1895 is gerekend, is aan te teekenen dat over deze aangelegenheid zeer onlangs nog eene nadere gedachtenwisseling tusschen het Indisch Bestuur en de Regeering hier te lande is noodig geworden, waarvan de uitslag moet worden afgewacht alvorens zal kunnen worden overgegaan tot het noodzakelijk voorafgaand overleg met de betrokken hoofden en bevolking.

II Muntstelsel; geldmarkt.

§ 1. *Muntwezen.*

Het in Indië ingesteld onderzoek naar de gegrondheid van de hier te lande vernomen klachten, als zou in verschillende gewesten op Java zilveren pasmunt niet in voldoende mate in omloop zijn en de Europeesche nijverheid daarvan groot ongerief ondervinden (verg. vorig verslag, blz. 190), heeft aan het licht gebracht, dat aan die klachten slechts eene betrekkelijke waarde behoort te worden gehecht. Bedoeld ongerief toch, voor zoover het zich openbaarde, vloeide niet voort uit een algemeen gebrek aan zilveren pasmunt, maar was veeleer hieruit te verklaren dat door hen, die in den oogst- of maal-tijd hunner ondernemingen veel klein zilvergeld behoefden, er geen belang of geen voordeel in scheen gevonden te worden zich dat geleidelijk in andere tijden van het jaar te verschaffen. Het verzamelen van pasmunt en de levering daarvan in tijd van nood wordt zoodoende voor enkele handelaren en wisselaren, die hiervan werk maken, een voordeelig bedrijf. De aandacht der Indische Regeering blijft intusschen bij voortduring op deze aangelegenheid gevestigd, en waar op goede gronden meer klein zilver voor de circulatie wordt aangevraagd, wordt daaraan door den directeur van financiën steeds voldaan. Van den in den aanvang van 1894 in 's lands kassen op Java en Madura aanwezigen voorraad zilveren pasmunt, ten bedrage van ruim f 1½ millioen (zie bijlage MM hierachter), werd tot en met Augustus ruim f ½ millioen in circulatie gebracht, van welke som bij het einde des jaars ruim f 183/m in de kassen was teruggevloeid, zoodat gedurende 1894 de in omloop zijnde hoeveelheid zilveren pasmunt met ruim 3 ton moet zijn toegenomen. Uit de over 1895 reeds

ontvangen opgaven van den stand der bedoelde kassen blijkt dat de daarin voorhanden voorraad zilveren pasmunt op ult. Juni jl. geslonken was tot ruim 9 ton; gedurende het 1ste halfjaar 1895 werd dus nog bijna $2\frac{1}{2}$ ton aan die munt in circulatie gebracht [1])

Het voornemen bestaat om in 1896 den voorraad Indische zilveren pasmunt weder niet onbelangrijk te vermeerderen, en wel door voor de helft in $\frac{1}{4}$-guldenstukken en voor de wederhelft in $\frac{1}{10}$-guldenstukken te doen vermunten de van Lombok afkomstige beschadigde Nederlandsche standpenningen, volgens raming ter nominale waarde van f 586 979. De hoeveelheid te vervaardigen pasmunt zal niet te boven gaan het gezamenlijk beloop van de nominale waarde der te versmelten standpenningen, van de kosten van aankoop van zilver en koper (tot alliage) en van het muntloon

Sedert, omstreeks medio 1892, de gewestelijke bestuurders op **Java en Madura**, op last van de Indische Regeering, zijn voorgelicht omtrent de hun ten dienste staande middelen om het in omloop brengen van nagemaakte duiten zooveel mogelijk te bemoeielijken (verg. het verslag van 1893, blz. 197), wordt op de circulatie van bestuurswege aanhoudend toegezien, ter ontdekking van valsche duiten. Naar hetgeen over 1894 uit menig gewest bericht wordt, zouden de nagemaakte duiten al meer en meer hun crediet verliezen, doordien het inlandsch publiek, bekend geworden met de schade die het zich zou kunnen berokkenen en met de kenteekenen ter onderscheiding van echte en onechte stukken, bij het ontvangen van duiten veelal op zijne hoede is. In Pasoeroean evenwel kon op een dergelijk resultaat nog niet gewezen worden, en bovendien werd ter hoofdplaats Pasoeroean de hand gelegd op werktuigen, die voor den aanmaak hadden gediend. Eene in December 1894 in Probolinggo aangehaalde partij valsche duiten, ter nominale waarde van f 300, wordt gezegd van dien aanmaak afkomstig te zijn. Waren in Pasoeroean zelf de aanhalingen van weinig beteekenis (slechts 3 personen werden aldaar in het bezit gevonden van kleine hoeveelheden, namelijk tot bedragen van enkele guldens), in Probolinggo was ook reeds in vorige maanden van 1894 herhaaldelijk op valsche duiten de hand gelegd (bij 56 personen voor eene gezamenlijke nominale waarde van f 163), welke duiten verondersteld werden mede te zijn ingevoerd. In de residentie Madura werden op drie plaatsen valsche duiten in den omloop ontdekt; de in beslag genomen hoeveelheden beliepen gezamenlijk eene nominale waarde van f 374. Uit Banjoemas, waar mede valsche duiten uit den omloop verwijderd en in één geval, toen het eene partij gold ter waarde van »minder dan f 100", tevens materialen en werktuigen voor den aanmaak daarvan dienende ontdekt en verbeurd verklaard werden, wordt overigens bericht dat de nagemaakte duiten zonder moeite buiten circulatie worden gehouden. De toevallige bezitters geven ze niet weder uit, doch doen ze versmelten voor den aanmaak van koperen gereedschappen. Voorts hadden nog aanhalingen van valsche duiten, doch tot weinig beduidende bedragen, plaats in Samarang en Rembang, in dit laatste gewest alleen in de afdeeling Blora, terwijl in 1893 aldaar aanhalingen in drie afdeelingen voorkwamen. In al de besproken gevallen kwam het slechts twee malen voor (op Madura) dat de bij de bezitters gevonden namaaksels eene grootere som dan f 100 vertegenwoordigden. In beide deze gevallen werd, met toepassing van het bepaalde bij Indisch Staatsblad 1835 nº. 33, veroordeeling tot geldboete uitgesproken. In de residentiën Soerabaija, Bagelen, Djokjokarta en Soerakarta, waar in 1893 nog valsche duiten waren aangetroffen, leidde het in 1894 uitgeoefende toezicht tot geen enkele aanhaling. Op grond van de over 1894 ingekomen berichten meende de directeur van financiën te kunnen constateeren dat in dat jaar in schier alle gewesten van Java en Madura, op een paar na, de toestand met betrekking tot de circulatie van valsche duiten merkbaar gunstiger was geworden.

Overigens zijn omtrent de circulatie van koperen pasmunt in de voor dit verslag ontvangen berichten geen nadere bijzonderheden aangetroffen.

Als gewoonlijk kwam ook in 1894 verminkt geld af en toe in de circulatie voor. Werden van dergelijk geld in 1893 slechts 41 stuks aangetroffen, in 1894 bedroeg het aantal 173. Veroordeelingen ter zake werden niet uitgesproken.

In 1894 werd voor eene waarde van f 4730,75 aan zilveren muntstukken (851 rijksdaalders, 1738 guldens, 1712 halve- en 37 kwart guldenstukken) met een doffen of ongewonen klank aan de circulatie in Indië onttrokken en herwaarts gezonden. Deze speciën werden weder voor het Rijk overgenomen om te zijner tijd te worden versmolten.

Gedurende 1894 vertoonden zich in verschillende gewesten, meer bijzonder in die welke met de Straits-Settlements in relatie staan, nagemaakte zilverstukken, waaronder rijksdaalders en guldens van gelijk of nagenoeg gelijk gehalte als de muntwet voorschrijft. Hoewel de resultaten van het in Indië uitgeoefende scherp toezicht, gesteund door de ijverige bemoeiingen van onze consulaire ambtenaren te Singapore en Pinang, den indruk zouden geven als ware de invoer van dergelijke stukken beduidend toegenomen, verschijnselen die onrust wekken — zoo berichtte de directeur van financiën in het voorjaar van 1895 — deden zich niet voor, en men mag zich vleien met de hoop dat door de aanhoudende waakzaamheid der ambtenaren, wien tot het beoordeelen van de onechte maar niet voor een ieder dadelijk als valsch herkenbare zilveren munt de noodige voorlichting is verstrekt, de invoer van bedoelde speciën binnen enge grenzen zal blijven. Ook van de zijde der Javasche Bank en van andere bankinstellingen wordt de meeste waakzaamheid betracht, waardoor de circulatie van de hier bedoelde munt verre van ongestoord kan plaats hebben. Waar daartoe reden bestond, is de hulp der Nederlandsche diplomatie ingeroepen om den oorsprong der valsche standpenningen op het spoor te komen en maatregelen te nemen om den verderen namaak zooveel mogelijk te beletten. In verband met onthullingen, die het vermoeden versterkten dat de bron van het kwaad in Zuid-China was te zoeken, is onze consul-generaal te Hongkong door de Indische Regeering gemachtigd om bij wijze van proef belooningen uit te loven voor het verstrekken van tot veroordeeling of in beslagneming leidende inlichtingen nopens pogingen tot uitvoer naar Nederlandsch-Indië van nagemaakte zilveren munt. Nog kan hier worden bijgevoegd dat zoowel in de Straits-Settlements [1]) als te Hongkong van de zijde der Engelsche autoriteiten alle gewenschte steun ter zake wordt ondervonden.

Geen der in Indië berechte delicten wegens muntvervalsching had betrekking tot volwichtige bedriegelijke namaaksels als waarvan hiervóór sprake is. In 1894 werden in Indië 4 veroordeelingen ter zake van muntnamaak uitgesproken en wel tegen 1 Chinees in de Preanger Regentschappen, 1 inlander in Pasoeroean en 2 inlanders in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo. Wegens uitgifte van valsch geld had in 113 gevallen veroordeeling plaats, in 112 gevallen vrijspraak, terwijl 127 te dezer zake aangeklaagden van rechtsvervolging werden ontslagen en ten aanzien van 50 verdachten, waaronder 2 Europeanen — één te Batavia en één in Japara — geen termen gevonden werden om hen in rechten te betrekken. De twee laatstbedoelde gevallen uitgezonderd, had men in al de overige met inlanders en vreemde oosterlingen te doen.

Met de toezending herwaarts van de wegens valschheid of vermoedelijke valschheid aangehouden muntstukken werd geregeld voortgegaan. De bedoelde speciën werden door het Muntcollege te Utrecht onderzocht, van wiens bevindingen en opmerkingen aan het Indisch Bestuur mededeeling werd gedaan

Op valsche biljetten der Javasche Bank van gelijke coupures als de vroeger ontdekte, namelijk van f 1000, f 500 en f 200, en thans ook van f 100, werd in 1894 de hand gelegd in zes gewesten van Java, zoomede in de gewesten Atjeh en Bali en Lombok, in 't geheel op 29 stuks. Sommige dezer namaaksels waren hoogst gebrekkig. Onder de aangehaalde biljetten van f 1000 waren er evenwel eenige van zeer gevaarlijken aard wegens de groote technische vaardigheid waarmede de uitvoering bleek te zijn geschied. Zoowel deze omstandigheid, als het feit dat de papiersoort waarop de bedoelde biljetten zijn gedrukt niet in Indië verkrijgbaar is, versterkten het vermoeden dat de aanmaak te Singapore of elders, doch niet in Nederlandsch-Indië had plaats gehad. Ten einde de falsarissen in hun bedrijf zooveel doenlijk te bemoeielijken, heeft de directie der Javasche Bank besloten tot de emissie van een nieuw type harer biljetten van f 1000 — f 100, terwijl bij wijze van voorzorgsmaatregel ook nieuwe biljetten van f 25 en f 50 in omloop zullen worden gebracht.

Wegens het desbewust gebruik maken van valsch bankpapier werden twee Chineezen (één in Soerakarta en één in Atjeh) respectievelijk tot 10 en 5 jaren dwangarbeid in den ketting veroordeeld, terwijl een broeder van den soesoehoenan van Soerakarta, behalve om andere redenen (verg. blz. 3 hiervóór), voor hetzelfde feit naar Ternate werd verbannen. Het onderzoek in zake de aanhaling van valsche bankbiljetten op Bali was bij de afsluiting in Indië van de mededeelingen voor deze paragraaf nog niet afgeloopen. In de andere gevallen werd geen vervolging ingesteld, of moesten de verdachten van rechtsvervolging worden ontslagen.

§ 2. *Geldmarkt.*

Als bijlage UU vindt men hierachter afgedrukt een door den

[1]) Hoeveel van de bedoelde 3 en $2\frac{1}{2}$ ton naar kassen in de buitenbezittingen is verzonden, is niet gemeld. Vermoedelijk zullen de derwaarts verzonden hoeveelheden zilveren pasmunt niet zeer aanzienlijk zijn geweest. Althans uit eene voorhanden opgaaf over het tijdvak van 1 October 1892 t/m ult. September 1894 blijkt dat in bedoelde twee jaren die bezendingen bestonden uit f 172 650 (f 116 450 aan kwartguldens en f 56 200 aan dubbeltjes).

[1]) In den loop van 1894 en in het begin van 1895 zijn te Singapore verscheidene personen aangehouden en veroordeeld geworden wegens het in bezit hebben en in omloop brengen van nagemaakte rijksdaalders, dan wel wegens poging tot het in omloop brengen daarvan.

president der Javasche Bank, den heer D. GROENEVELD, ten behoeve van het Koloniaal Verslag samengesteld „Overzicht van de geldmarkt in Nederlandsch-Indië in 1894".

Het volgend staatje vermeldt eenige door de Handelsvereeniging te Batavia verstrekte opgaven omtrent den loop der wisselkoersen te dier plaatse gedurende 1894. Gouvernements-wissels op het Departement van Koloniën werden door de Indische Regeering in gemeld jaar slechts driemalen (eens in April en tweemalen in Mei) aangeboden, doch werden alleen bij de twee inschrijvingen van Mei gegund tegen koersen van 100.6, 100.7 en 100.9 pct. (verg. vorig verslag, blz. 170).

Maanden van 1894.	Op Amsterdam (op 0 maanden dato). Bankwissels.	Op Amsterdam (op 0 maanden dato). Particuliere wissels.	Op Londen (op 0 maanden zicht). Bankwissels.	Op Londen (op 0 maanden zicht). Particuliere wissels	Op Singapore (op zicht). — Bankwissels.	Op China (op zicht).
	f 100 Indisch Courant geeft guldens Nederlandsch Courant.		Een pond sterling kost guldens Indisch Courant.		Een dollar kost guldens Indisch Courant.	Een dollar kost guldens Indisch Courant.
Januari	f 101 à f 101½	f 102½ à f 103	f 11,00 à f 11,95	f 11,70 à f 11,80	f 1,41½ à f 1,42	f 1,42 à f 1,43½
Februari	101½	103	11,90 „ 11,92½	11,70 „ 11,75	1,33 „ 1,40	1,23 „ 1,40
Maart	101½	103	11,90 „ 11,95	11,70 „ 11,80	1,29 „ 1,30	1,27 „ 1,30
April	100 „ 101¼	101¼ „ 102¾	11,95 „ 12,02½	11,75 „ 11,95	1,31 „ 1,35	1,30 „ 1,31
Mei	100 „ 100½	101 „ 102	12,00 „ 12,05	11,92½ „ 11,95	1,30 „ 1,33	1,30 „ 1,33
Juni	100 „ 100¾	101 „ 102½	12,00 „ 12,02½	11,90 „ 11,95	1,31 „ 1,31½	1,30 „ 1,31
Juli	100¾ „ 101	101¾ „ 102½	11,95 „ 11,97½	11,75 „ 11,87½	1,30 „ 1,31	1,30 „ 1,31
Augustus	101	102 „ 102½	11,95	11,75 „ 11,85	1,26½ „ 1,37½	1,26 „ 1,37½
September	100½ „ 101	101½ „ 102½	11,95 „ 12,00	11,75 „ 11,87½	1,34 „ 1,35	1,31 „ 1,35
October	100½ „ 100¾	101½ „ 102½	12,00	11,90 „ 11,97½	1,32 „ 1,34½	1,32 „ 1,34½
November	100½ „ 100¾	101½ „ 102½	12,00	11,90 „ 11,92½	1,25 „ 1,31	1,20 „ 1,31
December	100¼ „ 100½	101¾ „ 102¼	12,00 „ 12,02½	11,90 „ 11,95	1,23½ „ 1,26	1,24½ „ 1,25

Zoowel de Engelsche als de Australische sovereigns stonden te Batavia gedurende 1894 op f 12 à f 12,50 genoteerd.

§ 3. *Javasche Bank.*

In verschillende onderdeelen van het bedrijf dezer geoctrooieerde instelling ging gedurende het op ult. Maart 1895 geëindigde 67ste boekjaar minder om dan in de twee voorafgegane boekjaren, waartoe, nevens handelsdéconfitures te Batavia en Soerabaija (verg. o. a. vorig verslag, blz. 193), voornamelijk bijdroeg de omstandigheid dat sommige andere kredietinstellingen, die gewoonlijk hare portefeuilles bij de Javasche Bank overbrachten om daartegen een discontokrediet te erlangen, of die anders gedurende een groot deel van het jaar van het haar geopend krediet tegen deponeering van fondsen gebruik maakten, er voordeel in zagen zich de benoodigde middelen langs anderen weg te verschaffen. In welke takken der operatiën teruggang viel op te merken, kan blijken uit onderstaand driejarig overzicht, aanwijzende hoeveel, *gemiddeld het geheele jaar door*, rentegevend heeft uitgestaan (daaronder ook de vaste beleggingen in hypotheken en effecten).

	1892/93	1893/94.	1894/95
Disconteering van handelspapier	f 7 812/m	f 6 874/m	f 5 373/m
„ „ vendupapier	900/m	943/m	684/m
Beleeningen	913/m	881/m	449/m
Voorschotten in rekening-courant	8 027/m	7 076/m	6 100/m
Totaal der eigenlijke bankoperatiën (in Indië)	f 17 712/m	f 15 770/m	f 12 606/m
Handel in buiten Nederlandsch-Indië betaalbare wissels	3 000/m	3 439/m	4 282/m
Prolongatiën in Nederland	302/m	767/m	1 300/m
Hypotheken en effecten	6 991/m	6 128/m	6 623/m
Totaal der rentegevende uitzettingen	f 28 005/m	f 26 413/m	f 24 697/m

Het *totaal bedrag* der in disconto genomen en der beleende waarden laat zich in de behandelde drie jaren, wat betreft het Indisch bankbedrijf, splitsen als volgt:

		1892/93	1893/94	1894/95.
Disconteeringen	promessen	f 41 892/m	f 81 175/m	f 43 037/m
	wissels	31 787/m	21 702/m	18 558/m
	bankkredietwissels	6 310/m	3 515/m	3 352/m
	vendupapier	5 980/m	8 425/m	6 545/m
		f 83 013/m	f 64 077/m	f 71 193/m
Beleeningen en rekeningcourant-voorschotten.	effecten	f 19 713/m	f 51 622/m	f 21 439/m
	invoergoederen	4 680/m	5 239/m	2 662/m
	uitvoerproducten	18 851/m	15 287/m	11 394/m
	edele metalen	3 777/m	„	„
		f 73 151/m	f 72 148/m	f 38 405/m

Het rentetarief der Bank onderging in den loop van het boekjaar, evenals in 1893/94, slechts eenmaal wijziging, en wel op 28 December 1894, toen voor alle operatiën, met uitzondering van korte bankkredieten en hypotheken, de rente met ½ pct. werd verlaagd, zoodat de standaardrente (het disconto voor driemaands-handelspapier) van 5½ op 5 pct. werd gebracht. [1])

Bij het einde van het boekjaar 1894/95 was van het kapitaal der Bank, ad f 6 millioen, en van haar reservefonds, dat door statutaire toevoegingen en hoogere taxatie van effecten toen geklommen was van f 952 917 tot f 1 041 567, belegd: in hypotheken f 2510/m (op woon- en pakhuizen f 580/m, op particuliere landerijen f 1545/m en op suikerfabrieken f 385/m), en in effecten f 4197/m, te zamen f 6707/m of f 144/m meer dan bij het einde van het voorafgegane boekjaar. Voor hare nieuwe hypothecaire uitzettingen, gedurende 1894/95 ten bedrage van f 220 000, liep de door de Bank bedongen rentevoet van 5 tot 6 pct. 's jaars.

Evenals op ander gebied ondervond de Bank ook concurrentie in haren handel in vreemde gouden speciën. Toch overtrof haar debiet van sovereigns en dukaten (respectievelijk 64 068 en 17 505 stuks) dat van het voorafgegane boekjaar, terwijl zij aan twintigfrancsstukken nagenoeg evenveel als toen verkocht, namelijk 3473 stuks. De verkoopprijs van sovereigns liep uiteen van f 12,40 tot f 12,50, terwijl die van dukaten onveranderd f 6,40 bleef. Voor rekening der Bank werden uit Europa aangevoerd 20 000 heele en 5000 halve sovereigns, benevens 30 220 dukaten; bovendien was bij de afsluiting van het boekjaar nog eene partij van 40 000 sovereigns onderweg.

De metaalvoorraad der Bank bedroeg op het zooeven bedoelde tijdstip f 36 682/m (f 3685/m aan gouden tienguldenstukken, f 32 036/m aan zilveren standpenningen, f 34/m aan pasmunt en f 927/m aan vreemde gouden speciën), tegen f 33 036/m op 31 Maart 1894. Deze vermeerdering met ruim f 3½ millioen moet weder in de voornaamste plaats worden toegeschreven aan de omstandigheid dat, in hoofdzaak via de Straits-Settlements, veel meer zilver uit de circulatie in de kassen der Bank terugvloeide dan te haren behoeve was uitgegeven. De metaalvoorraad was gemiddeld over het geheele boekjaar f 32 838/m, en daar de verplichte metaaldekking der Bank ⅖ is van hare dadelijk opeischbare schulden, welke gemiddeld f 50 896/m bedroegen (waarvan ⅖ = f 20 358/m), bleef dus als beschikbaar metaalsaldo gemiddeld f 12 480/m over. Over 1893/94 was dat saldo, in verhouding tot een bedrag van f 49 422/m aan obligo's, gemiddeld geweest f 10 012/m.

Met het oog op het feit dat zich af en toe nagemaakte volwichtige standpenningen in den omloop vertoonden, was de directie der Bank voornemens, ten einde het publiek in de gegeven omstandigheden zoomin mogelijk dupe te doen worden, weder in omloop te brengen het bankbiljet van f 5, dat sedert 1882/1883 door haar niet meer was uitgegeven, omdat destijds gebleken was dat er in het verkeer geen behoefte aan bestond. Van de oorspronkelijk uitgegeven 100 000 stuks waren er op ult. Maart 1895 nog slechts 2877 stuks in omloop, althans oningewisseld. (Wegens den tijd met den aanmaak gemoeid, zou dit voornemen eerst in het boekjaar 1895/96 tot uitvoering kunnen komen.) De geheele biljetten-omloop der Bank bedroeg op ult. Maart 1895 f 43 534/m, namelijk f 27 834/m in biljetten van f 1000, f 500, f 300, f 200 en f 100, en f 15 700/m in biljetten van f 50, f 25, f 10 en f 5. Nagemaakte bankbiljetten kwamen in de eerste maanden van 1895 minder voor dan in 1894 (verg. overigens hieromtrent blz. 207 hiervóór).

Tegen f 1 283 452 over 1893/94, beliepen de bruto-winsten der

[1]) Weinige dagen na afloop van het boekjaar, namelijk op 3 Mei 1895, is voor het meerendeel der bankoperatiën opnieuw eene renteverlaging met ½ pct. ingevoerd.

Bank over 1894/95 f 1 157 719, namelijk aan rente over de gewone bankoperatiën f 673 747 (dat is over het daarin gemiddeld uitgestaan hebbende bedrag van f 12 606/m doorgenomen 5.345 pct.), aan rente op hypotheken en effecten f 265 152, aan koersverschillen (winst met den handel in buiten Nederlandsch-Indië betaalbare wisselbrieven) f 113 985, aan provisiën f 54 659, aan winst op den goudhandel f 31 256, en uit anderen hoofde f 18 970 Tegenover deze baten stond aan lasten een bedrag van f 449 928 (gewone kosten der instelling f 387 862, aanmaak van bankbiljetten f 25 246, onderhoud, verponding en assurantie van gebouwen f 8583, afschrijving op gebouwen en inventaris f 18 617, verliezen f 1561 en uit anderen hoofde f 8059), zoodat als zuivere winst beschikbaar bleef f 707 791, terwijl in 1893/94, toen de gewone lasten der Bank hadden bedragen f 429 989, doch wegens verliezen f 257 581 had moeten afgeschreven worden, de zuivere winst bedragen had f 395 892. Het genoemde voordeelig saldo van f 707 791 werd verdeeld als volgt: voor het reservefonds werd bestemd f 132 373, voor tantièmes f 45 213 en voor aandeelhouders f 530 205, of zuiver — na aftrekking van een evenredig aandeel in het verschuldigde aan patentbelasting, ad f 12 534 — respectievelijk f 130 029, f 44 412 en f 520 816. Het reservefonds klom daardoor tot f 1 171 596, terwijl aan aandeelhouders werd uitgekeerd, naar reden van een dividend van 8.7 pct. (over 1893/94 8 pct.), f 522 000, dat is de reeds vermelde som van f 520 816, vermeerderd met een deel (f 1184) van het den aandeelhouders aankomend, in vorige jaren onverdeeld gebleven winstsaldo van f 1793.

De op 31 Maart 1895 (einde van het 67ste boekjaar) afgesloten balans der Bank luidt als volgt:

Debet.

Disconto-rekening:			
Handelspapier		f 3 624 794,79	
Vendupapier		408 135,70	
			f 4 032 930,49
Wissels buiten Nederlandsch-Indië betaalbaar			3 145 842,70
Beleeningen (inclusief voorschotten in rekening-courant op onderpand):			
Goederen		f 2 083 525,63	
Effecten	f 1 596 004,26		
Id. (prolongatiën in Nederland)	1 045 843,82		
		2 641 848,08	
			4 725 373,71
Belegd kapitaal:			
Effecten		f 4 048 475,00	
Hypotheken		1 644 000,00	
			5 692 475,00
Belegd reservefonds:			
Effecten		f 148 817,50	
Hypotheken		866 000,00	
			1 014 817,50
Specie in de kassen:			
Gouden munt		f 3 684 640,00	
Zilveren munt		32 035 987,00	
Pasmunt		34 446,90	
			35 755 073,90
Munt en muntmateriaal:			
Goud			927 812,85
Munt en muntmateriaal (zeilende):			
Goud			488 002,52
Belegd pensioen- en onderstandsfonds			60 300,00
Gebouwen en meubelen der Bank			342 990,07
Patentbelasting			18 534,00
Diverse rekeningen			275 344,46
			f 50 473 005,20

Credit.

Kapitaal		f 6 000 000,00
Reservefonds		1 041 500,98
Pensioen- en onderstandsfonds		61 472,64
Bankbiljetten in omloop		43 533 838,50
Bankassignatiën in omloop		1 821 401,87
Rekening-courant saldo's:		
van het Gouvernement	"	
van anderen	f 4 057 729,50	
		4 057 729,50
Onafgehaalde dividenden		7 075,03
Intrest-rekening N/R.		23 959,82
Koersverschillen N/R.		46 883,11
Onuitgekeerd saldo van aandeelhouders		4 793,13
Winst en verlies		707 791,48
		f 50 473 005,20

N. Burgerlijke en militaire landsdienaren.

Groot-ambtenaarsexamen. Voor de thans te bespreken examens, namelijk dat in 1895 hier te lande en dat in hetzelfde jaar in Indië afgenomen, werkte nog de overgangsregeling, bedoeld bij art. 1 van het in 't verslag van 1893 (blz 200/201) besproken Koninklijk besluit dd. 20 Juli 1893 n°. 29 (Nederlandsch Staatsblad n°. 117, Indisch Staatsblad n°. 257). Derhalve werd *voor 't laatst* afgenomen het groot-ambtenaarsexamen op den voet der regeling van 1883, en van het bij het aangehaald Koninklijk besluit en de daarbij behoorende »Bepalingen" op nieuwen voet geregelde groot-ambtenaarsexamen nog enkel — evenals in 1894 voor 't eerst — het eerste gedeelte, daar het afleggen van het tweede gedeelte, waartoe eene voorbereiding van twee jaren wordt noodig geacht, eerst van 1896 af gevorderd wordt.

Mochten, volgens het voorlaatste lid van art. 3 der zooeven bedoelde »Bepalingen" van 1893, tot dit (vergelijkend) tweede gedeelte geene anderen worden toegelaten dan die aan het eerste gedeelte hadden voldaan, sedert is door het college van curatoren der Indische Instelling te Delft [1]) de billijkheid in 't licht gesteld om eene nadere voorziening te treffen ten opzichte van de jongelieden (naar berekening hoogstens een 23-tal hier te lande en, voor zoover bekend, een 3-tal in Indië) die — als hunne studiën voor het groot-ambtenaarsexamen reeds begonnen hebbende vóórdat in 1893 gelegenheid werd gegeven om het af te leggen — nog enkel in 1894 en 1895 tot het examen op den ouden voet konden worden toegelaten, maar óf niet hoog genoeg op de ranglijst der geslaagden stonden om ter vervulling van de opengestelde plaatsen in aanmerking te komen, óf niet in het examen waren geslaagd, dan wel zich teruggetrokken hadden. De overweging van de voorstellen van het college heeft er toe geleid dat bij Koninklijk besluit dd. 29 Augustus 1895 n°. 31 (Nederlandsch Staatsblad n°. 153, Indisch Staatsblad n°. 238) eene aanvulling van voormeld art. 3, voorlaatste lid, is tot stand gekomen, krachtens welke nieuwe bepaling zij die tot het groot-ambtenaarsexamen konden worden toegelaten volgens de bepalingen van 1883, kunnen deelnemen aan het tweede gedeelte van het groot-ambtenaarsexamen volgens de bepalingen van 1893, — met vrijstelling dus van het eerste gedeelte van dat examen.

Omtrent den uitslag der hooger bedoelde tweeledige examens in Juni/Juli 1895 hier te lande en in Juli/Augustus 1895 te Batavia afgenomen, is het volgende aan te teekenen.

Aan het voor 't laatst afgenomen groot-ambtenaarsexamen volgens de bepalingen van 1883 onderwierpen zich hier te lande 47 van de 49, en in Indië al de 15 candidaten, die zich aangemeld hadden. [2]) Daarvan slaagden er respectievelijk 32 en 13, of bijna 70 en bijna 90 pct. In 1894 waren hier te lande geslaagd 34 van de

[1]) Ten vervolge op hetgeen nopens de instelling van dit curatorium in 't vorig verslag (blz. 195) is gezegd, is nog aan te teekenen dat in Maart 1895 door den Minister van Koloniën een huishoudelijk reglement voor het college werd vastgesteld, als bedoeld bij art. 2 der overeenkomst den 25 Januari 1894 tusschen den Minister van Koloniën en de gemeente Delft gesloten. Deze overeenkomst, waarvan reeds verleden jaar is gewag gemaakt, is in haar geheel opgenomen in n°. 4939 van het Bijblad op het Indisch Staatsblad.

[2]) Van de 64 candidaten ontleenden er 60 hunne bevoegdheid tot deelneming aan het examen aan het diplomn van voldoend eindexamen eener hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus, door 46 hunner behaald hier te lande en door 14 in Indië. (Alleen voor de Indische candidaten waren deze laatste getallen 6 en 9.) Van de overige 4 (hier te lande zich aangemeld hebbende) candidaten hadden er 2 met goed gevolg een gymnasium met zesjarigen cursus doorloopen, bezat 1 het diploma van welgeslaagd eerste natuurkundig examen en 1 dat van voldoend afgelegd propaedeutisch examen.

55 (bijna 62 pct.) en in Indië 21 van de 25 (84 pct.), zoodat de uitslag van het examen in 1895 over 't algemeen gunstig kan worden genoemd. Terwijl voor verdere bijzonderheden kan worden verwezen naar de rapporten der examen-commissiën (zie voor dat der commissie hier te lande de Nederlandsche Staatscourant van 20 Augustus 1895 en voor dat der Indische de Javasche Courant van 1 October 1895 of de Staatscourant van 13 November 1895), volgt hier voor ieder vak eene opgaaf van het aantal malen dat elk der beoordeelingscijfers is toegekend.

EXAMEN-VAKKEN.	Aantal malen dat is toegekend het cijfer: a)											Aantal	
	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	voldoende examens.	onvoldoende examens
EXAMEN IN NEDERLAND.													
Geschiedenis van Ned.-Indië	»	1	3	9	6	14	6	7	4	2	»	33	14
Land- en volkenkunde van Ned.-Indië	»	»	8	4	8	9	16	11	5	»	»	35	12
Godsdienstige wetten, volksinstellingen en gebruiken van Ned.-Indië	»	»	4	9	6	13	10	8	2	»	»	31	16
Staatsinstellingen van Ned.-Indië	»	1	1	4	6	8	9	11	8	1	»	35	12
Maleische taal b)	»	»	1	1	2	16	18	10	1	»	»	43	4
Javaansche taal b)	»	»	3	9	5	4	5	2	»	»	»	11	17
Soendasche taal b)	»	»	»	»	»	1	1	»	1	»	»	3	»
Madureesche taal b)	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	1	»
Battaksche taal b)	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	1	»
Totalen	»	2	16	26	31	84	57	49	21	3	»	193	75
EXAMEN IN INDIË													
Geschiedenis van Ned.-Indië	»	»	»	»	»	7	4	3	1	»	»	15	»
Land- en volkenkunde van Ned.-Indië	»	»	»	»	»	9	9	4	»	»	»	15	»
Godsdienstige wetten enz. van Ned.-Indië	»	1	»	1	2	4	4	2	1	»	»	11	4
Staatsinstellingen van Ned.-Indië	»	1	2	»	»	2	7	1	2	»	»	12	3
Maleische taal c)	»	»	»	»	2	2	3	4	3	»	»	12	2
Javaansche taal c)	»	1	»	1	»	2	2	4	1	»	»	9	2
Totalen	»	3	2	2	4	26	22	18	8	»	»	74	11

AANMERKINGEN.

a) Door het cijfer 0 wordt volslagen onkunde aangeduid, terwijl de cijfers 1 en 2 „slecht", 3 en 4 „onvoldoende", 5 en 6 „voldoende", 7 en 8 „goed" en 9 en 10 „uitmuntend" beteekenen.

b) Van de 80 examens in de taalvakken werden er 57 afgelegd door de 32 geslaagden en 23 door de 15 afgewezenen. Van de geslaagden hadden zich namelijk aangemeld 2 voor drie talen (1 voor Maleisch, Javaansch en Soendasch en 1 voor Maleisch, Javaansch en Madureesch), 21 voor twee talen (20 voor Maleisch en Javaansch en 1 voor Maleisch en Soendasch) en 9 enkel voor Maleisch. De 2, die zich voor drie talen opgegeven hadden, behaalden in elke daarvan een voldoend of meer dan voldoend cijfer. Van de overige 30 geslaagden voldeden er 9 in twee talen (8 in Maleisch en Javaansch en 1 in Maleisch en Soendasch) en 21 enkel in Maleisch. Wat de afgewezenen betreft, van dezen hadden zich aangemeld 1 voor drie talen (Maleisch, Javaansch en Soendasch), 6 voor twee talen (5 voor Maleisch en Javaansch en 1 voor Maleisch en Battaksch) en 8 enkel voor het Maleisch, terwijl er voldeden 1 in Maleisch en Javaansch en 12 in één taal (10 in het Maleisch, 1 in het Soendasch en 1 in het Battaksch).

c) Van de 25 examens in de taalvakken werden er 22 afgelegd door de 13 geslaagden en 3 door de 2 afgewezenen. Van de eerstbedoelden hadden zich namelijk aangemeld 9 voor de beide talen en 4 enkel voor Maleisch, en van hen voldeden er 6 in de beide talen en 7 in één taal (6 in het Maleisch en 1 in het Javaansch). De twee afgewezenen, die zich respectievelijk voor de beide talen en enkel voor Javaansch hadden aangemeld, legden een voldoend examen af in laatstgemelde taal.

Door de candidaten hier te lande was te dingen naar 28 plaatsen, door die te Batavia naar 14 plaatsen. In Indië kwamen dus al de 13 geslaagden voor plaatsing in aanmerking; hier te lande, waar — zooals hooger gezegd — 32 het diploma verwierven, zou dit slechts het geval zijn geweest met de n°s. 1—28, doch daar zich onder deze 28 geslaagden een Indisch ambtenaar met verlof bevond, die niet voor uitzending in aanmerking wenschte te komen, daar hij er de voorkeur aan gaf om op de gewone wijze van verlof naar Indië terug te keeren, werd in zijne plaats n°. 29 van de geslaagden onder de uitgezondenen opgenomen.

Ter aflegging van het *eerste* gedeelte van het groot-ambtenaarsexamen overeenkomstig de bij het reeds aangehaald Koninklijk besluit van 20 Juli 1893 n°. 29 voorgeschreven nieuwe regeling, meldden zich hier te lande 87 en in Indië 22 candidaten aan [1], waarvan er zich vóór of tijdens het examen respectievelijk 14 en 2 terugtrokken. Van de overblijvende 73 en 20 slaagden er 40 en 16, zijnde 55 en 80 pct. In 1894, toen zich hier te lande 53 en in Indië 17 candidaten aan het examen onderwierpen, geschiedde dit met goed gevolg door respectievelijk 23 en 12 of ruim 43 en ruim 70 pct.

Werd in 1894 door de examen-commissie hier te lande over den uitslag van het toen voor 't eerst afgenomen examen als hierbedoeld beslist ongunstig geoordeeld, thans meende de commissie te kunnen constateeren — zij het ook dat het aantal afgewezenen nog betrekkelijk groot was — dat vele candidaten leering hadden geput uit hetgeen ten vorigen jare was geschied, en terecht hadden ingezien dat een jaar degelijke studie ter voorbereiding tot het eerste deel van het groot-ambtenaarsexamen dringend noodig is. Met betrekking tot het onderzoek in het nieuwe studievak, de kennis der Nederlandsch-Indische wetboeken, werd door de sub-commissie ad hoc, uit het belangrijk verminderd percentage van hen die in dit vak faalden (27 van de 77, tegen 25 van de 53 in 1894), de conclusie getrokken dat het gunstig gevoelen harer voorgangster omtrent het behoud van bedoeld vak ten volle dient te worden beaamd. Bleken de vorderingen der candidaten in de beginselen der Maleische taal bevredigend (ofschoon het aantal van hen die een voldoend of meer dan voldoend examen in dit vak aflegden betrekkelijk kleiner was dan in 1894), van de studie der beginselen van de Javaansche taal scheen thans meer werk te zijn gemaakt dan voor het vorig examen, zij het ook dat het schriftelijk werk bij verscheidene candidaten weder veel te wenschen overliet.

De uitslag van het te Batavia afgenomen eerste gedeelte van het groot-ambtenaarsexamen onderscheidde zich, wat de taalvakken betreft, zeer gunstig van dien van het vorig jaar; vooral viel, volgens het examen-verslag, te roemen de mate van kennis welke de candidaten bleken te hebben opgedaan van de Nederlandsch-Indische wetboeken, ondanks de aan het examen in dat vak gestelde zeer strenge eischen.

Voor verdere bijzonderheden verwijzende naar de examen-verslagen, gepubliceerd tegelijk met die waarvan hiervóór sprake is, doet men hier weder een overzicht volgen, vermeldende de uitkomsten, zoo hier te lande als in Indië verkregen in elk der tot het eerste gedeelte van het examen behoorende vakken.

[1] Van de 109 candidaten bezaten er 80 een hier te lande verworven diploma van goed volbracht eindexamen eener hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus, terwijl 24 een dergelijk diploma in Indië hadden verkregen. (Alleen voor de Indische candidaten waren deze laatste getallen 1 en 20). Van de overige 5 candidaten hadden er 4 met goed gevolg een gymnasium met zesjarigen cursus doorloopen (hieronder 1 van de Indische candidaten), en 1 bezat het getuigschrift van bekwaamheid tot de studie aan eene universiteit, overeenkomstig art. 12 der wet van 28 April 1876 (Nederlandsch Staatsblad n°. 102) tot regeling van het hooger onderwijs hier te lande.

EXAMEN-VAKKEN	Aantal malen dat is toegekend het cijfer: *a*)											Aantal		AANMERKINGEN
	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	voldoende examens	onvoldoende examens	
EXAMEN IN NEDERLAND														
Aardrijkskunde van Ned.-Indië	..	3	3	4	11	17	14	12	8	6	..	57	16	
Wetboeken van Ned.-Indië	..	1	1	9	13	19	41	7	4	5	..	111	27	
Inleiding tot de godsdienstige wetten enz. van Ned.-Indië	..	2	2	5	14	20	13	12	3	2	..	50	21	
Beginselen van de Maleische taal *b*)	..	2	4	9	16	18	19	5	..	..	..	42	31	
Beginselen van de Javaansche taal *b*)	..	9	15	43	3	21	10	2	..	..	..	33	40	
Totalen	..	47	28	40	52	95	87	38	15	13	..	228	137	
EXAMEN IN INDIË														
Aardrijkskunde van Ned.-Indië	..	..	..	..	1	6	5	3	5	..	..	19	1	
Wetboeken van Ned.-Indië	..	..	2	1	1	4	5	1	3	3	..	10	4	
Inleiding tot de godsdienstige wetten enz. van Ned.-Indië	..	1	2	2	..	4	3	4	4	..	..	15	5	
Beginselen van de Maleische taal *c*)	..	..	1	2	..	4	5	5	3	..	..	17	3	
Beginselen van de Javaansche taal *c*)	..	3	2	..	1	4	3	5	2	..	..	11	6	
Totalen	..	4	7	5	3	22	21	18	17	3	..	81	19	

a) Zie noot *a* in het voorgaande overzicht.

b) Van de 40 geslaagden voldeden er 28 in beide taalvakken, 6 alleen in het Maleisch, 2 alleen in het Javaansch en de 4 overigen in geen der beide taalvakken.

Onder de 33 afgewezen candidaten waren er 23 die een onvoldoend examen zoowel in 't Maleisch als in 't Javaansch aflegden; 1 voldeed in beide talen, 7 alleen in 't Maleisch en 2 enkel in 't Javaansch.

Eerst bij het *tweede* gedeelte van het groot-ambtenaarsexamen wordt gelegenheid gegeven om *desverkiezende* in een of meer andere in Nederlandsch-Indië inheemsche talen examen af te leggen.

c) Van de 16 geslaagden voldeden er 14 in beide talen en 2 enkel in het Maleisch.

Wat de 4 afgewezenen betreft, voldeed er 1 in één der taalvakken (Maleisch), doch de 3 andere in geen van beide.

Faculteitsexamen. Ingevolge het in 't verslag van 1892 (blz. 191) besproken Koninklijk besluit dd. 23 December 1892 n°. 28 (Nederlandsch Staatsblad n°. 286, Indisch Staatsblad 1893 n°. 72) worden de na 1893 van hier voor den Indischen rechterlijken dienst uit te zenden candidaten niet meer tevens outlerend aan de geslaagden in het groot-ambtenaarsexamen, maar enkel aan de geslaagden in het examen, bedoeld bij art. 92, 2de lid, der wet op het hooger onderwijs hier te lande.

Gedurende het academiejaar 1894/1895 onderwierpen zich aan dit door de commissie uit de faculteiten der rechtsgeleerdheid en der letteren en wijsbegeerte aan de Hoogeschool te Leiden afgenomen faculteitsexamen 13 doctoren in de rechtswetenschap, waarvan 2 zich voor den tweeden keer hadden aangemeld. De uitkomsten van het examen worden door bedoelde commissie niet ongunstig genoemd. Terwijl bij het examen van 1893/1894 van de 15 candidaten 3 moesten worden afgewezen, slaagden thans allen. Door vier van hen werd examen gedaan in het Maleisch en Javaansch, door twee enkel in het Javaansch en door de overigen enkel in het Maleisch [1], en zulks door allen met voldoenden of meer dan voldoenden uitslag. Voor de 9 plaatsen bij den Indischen rechterlijken dienst, waarin door uitzending van hier was te voorzien, werden bestemd de 9 geëxamineerden, die op de ranglijst der examen-commissie het hoogst waren geplaatst.

Klein-ambtenaarsexamen. Aan het hierbedoeld examen, dat ingevolge Indisch Staatsblad 1864 n°. 194 (art. 6) en 1865 n°. 53*a* weder op verschillende tijdstippen en plaatsen in Indië werd afgenomen, onderwierpen zich in 1894 in 't geheel 924 candidaten (778 op Java en Madura en 146 in de buitenbezittingen), waarvan 549 (444 op Java en Madura en 105 in de buitenbezittingen) of ruim 59 pct. aan de eischen voldeden, hetzelfde percentage ongeveer als in 1893, toen van de 814 candidaten 488 slaagden.

Examens voor speciale of technische betrekkingen. Voor zooveel hieromtrent mededeelingen zijn te doen, vindt men die in de hoofdstukken van dit verslag, die over speciale dienstvakken handelen.

Verloven. Het in Indië gepleegd overleg nopens de vraag of nog meer civiele betrekkingen, dan de in Indisch Staatsblad 1893 n°. 229 vermelde, kunnen worden aangewezen, die, bij een verlof voor niet langer dan één jaar, tijdelijk worden waargenomen (verg. vorig verslag, blz. 196), heeft geleid tot een drietal nadere beschikkingen (Indisch Staatsblad 1894 n°. 287 en 1895 nos. 69 en 109), waarbij de lijst dier betrekkingen nog verschillende aanvullingen heeft ondergaan.

Voorts vindt ook in sommige individueele gevallen tijdelijke vervanging plaats, indien 's lands belang dit vordert, zooals wanneer te voorzien is dat anders een met verlof vertrekkend ambtenaar na terugkeerst in Indië moeielijk in eene andere passende betrekking te herplaatsen zou zijn en derhalve geruimen tijd op wachtgeld zou moeten doorbrengen.

Van de gelegenheid om de bedoelde eenjarige verloven wegens langdurigen (minstens tienjarigen) dienst te erlangen, maakten in 1893 en 1894 achtereenvolgens 118 en 110 civiele landsdienaren gebruik, terwijl onder de werking der vroegere, tot en met 3 November 1892 gegolden hebbende, civiele verlofsbepalingen het aantal verloven wegens langdurigen dienst, op den voet waarop zij toen verleend werden, wat het jaar 1891 aangaat, niet meer bedragen had dan 45, en wat het jaar 1892 betreft, met inbegrip nog van 9 verloven verleend op den nieuwen voet, d. i. na 3 November, niet meer dan 50. Omgekeerd was in 1891 en 1892 het aantal der aan burgerlijke landsdienaren verleende buitenlandsche verloven wegens ziekte grooter dan in 1893 en 1894, namelijk in 1891 110 en in 1892 138 (daaronder 8 na 3 November); daarentegen in 1893 109 en in 1894 88.

Bij het op 26 September 1893 in werking getreden nieuwe verlofsreglement voor de officieren (Indisch Staatsblad 1893 n°. 237) is het beginsel der eenjarige verloven wegens langdurigen dienst ook voor deze categorie van landsdienaren nagevolgd. Van 26 September t/m 31 December 1893 maakten 11 officieren van de gelegenheid om zoodanig verlof te bekomen gebruik, terwijl er gedurende het tijdvak 1 Januari t/m 25 September 1893 op den toen geldenden voet 9 verloven wegens langdurigen dienst waren verleend. Buitenlandsche verloven wegens ziekte waren in 1893 verleend: vóór 26 September aan 56 en in den verderen loop van het jaar aan 19 officieren, in 't geheel dus 75. Gedurende 1894 beliep het aantal der laatstbedoelde verloven 70; dat der eenjarige wegens langdurigen dienst 76.

De in Indisch Staatsblad 1894 n°. 57 opgenomen bepaling, ter uitvoering van de artt. 5 en 12 van het aangehaalde officiers-verlofsreglement, dat namelijk de geneeskundige verklaring tot staving van de noodzakelijkheid van een verlof naar Europa wegens ziekte voor de officieren moest worden afgegeven door de

[1] De bij Koninklijk besluit dd. 28 Juli 1894 n°. 18 (Nederlandsch Staatsblad n°. 140) in het programma gebrachte wijzigingen (zie vorig verslag, blz. 193) behoeven eerst opgevolgd te worden twee jaren na het in werking treden van het besluit.

op enkele groote garnizoensplaatsen gevestigde geneeskundige commissiën tot onderzoek en afkeuring van militairen, had dit nadeel dat zieke officieren ten behoeve van hunne keuring somtijds verre reizen moesten ondernemen. Ten einde dit zooveel mogelijk te voorkomen, is bij Indisch Staatsblad 1895 n°. 30 nader bepaald dat de verklaring ook elders kan worden afgegeven, namelijk in nader door den legercommandant aan te wijzen garnizoenen, waar minstens drie officieren van gezondheid zijn geplaatst. De commissie van keuring zal moeten bestaan uit den eerstaanwezenden en twee van de oudste ter plaatse aanwezige officieren van gezondheid. [1]) Bij Indisch Staatsblad 1895 n°. 92 is hetzelfde bepaald met opzicht tot het onderzoek van officieren, die van het Nederlandsche leger bij de Indische landmacht gedetacheerd zijn, en door ziekte genoodzaakt worden vóór het einde van hunne detacheering naar Nederland terug te keeren. De bedoelde maatregelen zullen tevens tot eenige besparing van reiskosten leiden.

Wachtgelden. Ten einde de bemoeienis van den Gouverneur-Generaal met de toekenning van wachtgeld aan sommige landsdienaren te doen ophouden, zijn bij Indisch Staatsblad 1895 n°. 136 de categorieën van ambtenaren, die door den directeur van financiën in het genot van wachtgeld kunnen worden gesteld (Indisch Staatsblad 1872 n°. 52), nog uitgebreid met hen die voor een bepaalden tijd ter beschikking zijn gesteld van eenige autoriteit en door het verstrijken van dien termijn buiten betrekking zijn geraakt.

Reis- en verblijfkosten. Naar aanleiding van de in 't verslag van 1893, blz. 68, bedoelde voorstellen (zie aldaar sub 5°. en 6°.) is in Indië nagegaan, of en in hoever bezuiniging ware te brengen in de bestaande regelingen — zie o. a. het reglement op het reizen in Nederlandsch-Indië van Europeesche burgerlijke landsdienaren en andere personen (Indisch Staatsblad 1890 n°. 209) — betreffende de tegemoetkoming van landsdienaren wegens reis- en verblijfkosten voor reizen te land en de betaling van daggelden bij reizen over zee. De Indische Regeering is echter, blijkens eene mededeeling van Mei 1895, na gezet onderzoek tot de overtuiging gekomen dat bedoelde tegemoetkomingen niet voor nadere besnoeiing vatbaar zijn; nu wordt nog overwogen of wellicht te bezuinigen valt op de bedragen, welke bij reizen in commissie in sommige gewesten der buitenbezittingen voor koelies worden tegoedgedaan.

Ter gedeeltelijke uitvoering van art. 8 van het hiervóór bedoelde reisreglement zijn sub 1 van het gouvernementsbesluit dd. 9 Maart 1895 n°. 16 (Indisch Staatsblad n°. 56) de departements-chefs bevoegd verklaard om aan de personen, die ingevolge genoemd reglement aanspraak hebben om met hun gezin voor 's lands rekening in Nederlandsch-Indië te reizen, in bijzondere omstandigheden te vergunnen zich door het gezin op 's lands kosten naar de plaats hunner bestemming te doen volgen, namelijk bijaldien, om redenen als aangegeven sub II van gemeld besluit, verhindering bestaat het hoofd des gezins op de reis te vergezellen. Terwijl dus hiermede een eind werd gemaakt aan de bemoeienis van den Gouverneur-Generaal met deze aangelegenheid, had zulks almede plaats met betrekking tot het toeleggen van vergoeding voor reizen in het belang van den dienst door tijdelijk aangestelde Europeesche landsdienaren, die niet krachtens bijzondere regelingen op andere wijze dan op den voet van het reeds genoemde reglement worden gedefroieerd. Bij Indisch Staatsblad 1895 n°. 111 werd namelijk eens voor altijd bepaald dat dergelijke reizen voor rekening van den lande komen.

Als meer op zich zelven staande, en daarom voor speciale vermelding te dezer plaatse minder in aanmerking komende, valt nog te wijzen op de beschikkingen die aangaande de vergoeding van reis- en verblijfkosten zijn opgenomen in Indisch Staatsblad 1894 n°. 241 en 1895 n°s. 22, 52 en 65.

Ingevolge art. 7 sub *f* en *g* van het reglement op de reis- en verblijfkosten van burgerlijke ambtenaren in Nederlandsch-Indië (Indisch Staatsblad 1862 n°. 153*a*) wordt tegemoetkoming voor reis- en verblijfkosten o. a. genoten voor de reis » naar de meest nabijgelegen haven, waar gelegenheid bestaat ter inscheping naar plaatsen buiten Nederlandsch-Indië", en wel bij pensioneering (ingeval de gepensioneerde niet in Indië wenscht te blijven), gerekend van de plaats waar de belanghebbende het laatst actief heeft gediend, en bij toekenning van buitenlandsch verlof, gerekend van de plaats van verblijf. Bij eene circulaire van den directeur van binnenlandsch bestuur dd. 15 Maart 1895 werd, met terugzicht op eene door de Indische Regeering genomen beslissing, aan de gewestelijke bestuurders, in aansluiting aan het voorgeschrevene in n°. 1758 van het Bijblad op het Indisch Staatsblad, nader medegedeeld, dat de aangehaalde bepaling in art. 7 sub *f* en *g* in dien zin behoort te worden opgevat, dat, onverschillig met welke mailboot de betrokken gouvernements-passagier naar Europa wenscht te vertrekken, hij in Indië slechts vrijen overtocht geniet tot de meest nabij zijnde plaats, die door *een der mailbooten* wordt aangedaan, al is die niet de door hem gekozene, — en dat dus bijv. aan een gouvernementspassagier van Sumatra's Westkust, die met eene der booten van de » Rotterdamsche Lloyd" — die Padang niet aandoen — naar Nederland wenscht te vertrekken, geen overtocht voor 's lands rekening van Padang naar Batavia, maar slechts van zijne standplaats tot Padang wordt verleend; zullende hij den overtocht van Padang naar Batavia c. q. zelf moeten bekostigen, tenzij gegronde reden bestaat om door den havenmeester te doen certificeeren dat ter plaatse waar de inscheping zou behooren te geschieden de gelegenheid daartoe niet heeft bestaan en ook binnen redelijken tijd zich niet zou voordoen, welk geval echter, uit den aard der zaak, slechts uiterst zelden zal voorkomen.

Voorschotten. Bij gouvernementsbesluit van 9 April 1895 n°. 27 (Indisch Staatsblad n°. 74) zijn nieuwe voorschriften vastgesteld » op het verleenen van voorschotten aan Europeesche burgerlijke landsdienaren en andere Europeanen bij verandering van standof woonplaats in Nederlandsch-Indië". Uitbreiding van het voorschotten-stelsel wordt daarmede niet beoogd; de nieuwe regeling heeft voornamelijk de strekking om samen te vatten wat tot dusver bij verschillende beschikkingen ten deze was voorgeschreven, terwijl overigens ook voor tijdelijke landsdienaren de gelegenheid is opengesteld om, zonder tusschenkomst van den Gouverneur-Generaal, van de betrokken autoriteiten voorschotten te verkrijgen.

Wachtgeld, nonactiviteits-traktement, enz. In verband met eene van de zijde der Tweede Kamer van de Staten-Generaal gemaakte opmerking [2]) betreffende de wenschelijkheid om ambtenaren op wachtgeld, nonactiviteits-traktement, enz., in ruimere mate dan reeds het geval is, tijdelijk in eene andere betrekking te plaatsen dan die welke zij laatstelijk bekleedden, heeft de Indische Regeering in September 1895 te kennen gegeven dat bij de voorziening in iedere vacature nauwgezet gelet wordt op de belangen der non-actieve ambtenaren, en dat, zoo eenigszins mogelijk, spoedig tot hunne herplaatsing, desnoods ook tijdelijk in eene andere betrekking dan hunne vroegere, wordt overgegaan. Tot staving hiervan werd er op gewezen dat gedurende 1894 46 en in het eerste semester van 1895 niet minder dan 35 zoogenaamde » wachtgelders" met de waarneming van eene betrekking belast zijn geworden. Deze tijdelijke herplaatsing vindt, ingevolge art. 3 van de » Bepalingen betreffende het wederplaatsen van ambtenaren op non-activiteit of op wachtgeld door de chefs der departementen van algemeen bestuur" (Indisch Staatsblad 1891 n°. 207), reeds geregeld plaats in de gevallen dat gelegenheid bestaat om » wachtgelders", die laatstelijk door den Gouverneur-Generaal zijn benoemd en wier standplaats door de departements-chefs wordt aangewezen, in afwachting van hunne eventueele herbenoeming, tijdelijk in eene lagere betrekking werkzaam te stellen bij denzelfden diensttak waarbij zij te voren geplaatst waren.

Pensioenen. Ten einde, ook in 's lands financieel belang, wat hooge civiele ambten betreft eene betere verhouding te scheppen tusschen het pensioensbedrag en den duur van den in zoodanig ambt doorgebrachten diensttijd, is bij het onder dagteekening van 26 Juni 1895 in Indië afgekondigd Koninklijk besluit dd. 22 April 1895 n°. 11 (Indisch Staatsblad n°. 131), met aanvulling van art. 10 van het burgerlijk pensioenreglement in Indisch Staatsblad 1881 n°. 142, laatstelijk gewijzigd bij Indisch Staatsblad 1892 n°. 175, de maatstaf van pensioenberekening voor de met meer dan f 1000 's maands bezoldigde Indische burgerlijke ambtenaren, te rekenen van 26 Juni 1897 af, in dier voege gewijzigd, dat het jaarlijksch bedrag van het pensioen (voor een diensttijd van twintig jaren) wordt vastgesteld op driemaal de hoogste maandelijksche bezoldiging, met gedurende *vier en twintig* maanden genoten (zooals tot dusver algemeen voor de burgerlijke ambtenaren was voorgeschreven, en nu van 26 Juni 1897 af uitsluitend zal gelden voor de met f 1000 's maands of minder bezoldigden), maar gedurende *zestig* maanden genoten, met dien

[1]) Bij dezelfde gelegenheid onderging art. 11 van het reglement voor den militairen geneeskundigen dienst in Nederlandsch-Indië (Indisch Staatsblad 1887 n°. 51 en 1889 n°. 216) eene door de nieuwe bepaling noodig geworden wijziging.

[2]) Zie blz. 12 van het Voorloopig Verslag betreffende de Indische begrooting voor 1895 (zitting 1894—1895 — 4 — n°. 33).

verstande dat, wanneer het ingevolge het nieuwe voorschrift te berekenen pensioen lager zou worden dan het bedrag, hetwelk als pensioen zou zijn toe te kennen wanneer de maandelijksche bezoldiging van den ambtenaar niet boven f 1000 ware geklommen, het pensioen op dat hoogere bedrag wordt vastgesteld.

Wijders zijn bij het Koninklijk besluit van 24 December 1895 n°. 5 (Nederlandsche Staatscourant van 8 Januari 1896) in de civiele pensioensbepalingen nog op eenige ondergeschikte punten wijzigingen aangebracht, waarvan de wenschelijkheid door de practijk was aangetoond, en zulks met gedeeltelijke herziening van de hiervóór aangehaalde nadere regelingen in Indisch Staatsblad 1892 n°. 175.

Weduwen- en weezenfonds voor burgerlijke (Europeesche) ambtenaren. Het door den hoogleeraar dr. P. van Geer ondernomen wetenschappelijk onderzoek naar den toestand van het fonds kon nog niet worden voltooid, hoofdzakelijk ten gevolge van de omstandigheid dat vele van de daarvoor noodige statistieke gegevens niet bij het fonds konden worden verkregen, maar van de deelgerechtigden zelven moesten worden opgevraagd. Het verzamelen van de bedoelde gegevens ondervond daardoor veel vertraging, maar kon toch in den loop van 1895 worden beëindigd.

Volgens de door het bestuur over het fonds jongst opgemaakte jaarrekening, die over 1894, gedrukt als bijvoegsel van de Javasche Courant van 25 October 1895, bedroegen de ontvangsten van het fonds in 1894, bij eene doorloopende contributie, evenals in 1893, van 6 pct., f 1 720 616, en de uitgaven f 1 549 212, zoodat de bezittingen van het fonds met f 171 404 vermeerderden, en derhalve van f 3 608 698 (herziene opgaaf) [1]) op ult. 1893, bij het einde van 1894 geklommen waren tot f 3 780 102 (hypotheken f 512 854, inschrijvingen op het Grootboek f 2 819 924, vaste goederen f 1708 en disponibele gelden f 445 616). Het voordeelig verschil tusschen ontvangsten en uitgaven, dat over 1894 een lager cijfer aanwees dan over het voorafgegane jaar, toen het (volgens verbeterde opgaven) f 177 502 bedroeg, zou hooger zijn geweest wanneer niet een betrekkelijk groot verlies (f 22 286) ware geleden bij verkoop van eigendommen van het fonds, en meer bijzonder van het particulier land Tjikoppo Mejak. Onder bovenbedoeld bedrag van f 1 720 616 aan ontvangsten was o. a. begrepen aan doorloopende contributiën f 1 337 096, aan buitengewone contributiën f 221 883 en aan rente van op het Grootboek en op hypotheek uitgezette kapitalen f 126 907 (in 1893 bedroegen deze ontvangsten, ten deele volgens verbeterde opgaven, f 1 306 427, f 244 953 en f 125 363), terwijl de uitbetaalde pensioenen aan weduwen en onderstanden aan kinderen van overleden deelgerechtigden f 1 493 004 vorderden, tegen f 1 466 779 (verbeterde opgaaf) in 1893.

Het aantal uit het fonds gebenificieerde weduwen bedroeg op ult. 1894 2019 en dat der onderstand genietende kinderen 2059, tegen respectievelijk 2009 (herziene opgaaf) en 2112 bij het einde van 1893.

Weduwen- en weezenfonds der officieren van de landmacht. Bij art. 4 van het in 't vorig verslag (blz. 198) vermelde Koninklijk besluit dd. 26 October 1893 n°. 27 (Nederlandsch Staatsblad n°. 155, Indisch Staatsblad n°. 309), houdende o. a. vaststelling van het met 1 Januari 1894 in werking getreden nieuwe reglement voor het hierbedoelde fonds, werden bepalingen in het leven geroepen om de gepensionneerde officieren van het Indisch leger, die verzuimd hadden hun huwelijk in de registers van het fonds te doen inschrijven, alsnog te brengen tot naleving van de ten deze op hen rustende verplichtingen. Hun werd tot ult. 1894 tijd gelaten om zich daartoe hetzij hier te lande, hetzij in Indië aan te melden. De door hen aan het fonds verschuldigde contributie zou dan contant zijn te voldoen of wel in vijf jaren zijn aan te zuiveren door inhouding op het pensioen, een en ander met volledige bijberekening van renten ad 5 pct. Sedert is gebleken dat het nalatig blijven om van gemeld art. 4 gebruik te maken, althans voor sommige gepensionneerden, zijne oorzaak vond in het bezwarende om de storting in vijf jaren te bewerkstelligen. Ten einde hieraan te gemoet te komen, zonder de belangen van het fonds prijs te geven, is bij Koninklijk besluit dd. 3 Juni 1895 n°. 48 (Nederlandsch Staatsblad n°. 87, Indisch Staatsblad n°. 169), met verlenging van den termijn van aanmelding tot ult. 1895, nader bepaald dat de aanzuivering zal kunnen geschieden in tien jaren, echter met bijberekening van 5 pct. rente over het aldus verlengde tijdvak van storting, welke ruimere gelegenheid tot aanzuivering alsnog tevens werd opengesteld, mits de aanmelding daartoe zou geschieden vóór of op ult. 1895, voor diegenen, die, ingevolge het ongewijzigde art. 4, hun huwelijk in de registers van het fonds reeds hadden doen inschrijven op den voet van storting der contributie in vijf jaren.

De uit het nieuwe reglement ontstane overgangstoestand gedurende 1894 was oorzaak dat in dat jaar de ontvangsten wegens huwelijkscontributie bijzonder hoog waren, namelijk f 160 505, tegen gemiddeld f 99 000 in de drie voorafgegane jaren. In verband daarmede werd ditmaal aan contributiën in 't geheel ontvangen f 727 649 (tegen f 610 961, volgens verbeterde opgaven, in 1893), terwijl verder o. a. geïnd werd aan rente van uitgezette kapitalen f 117 731 (tegen f 131 585 in 1893). De lasten bleven steeds stijgen. Aan pensioenen, gratificatiën, onderstanden en begrafeniskosten toch werd in 1893 uitgekeerd f 840 263, doch in 1894 f 858 366. Daar ook uit anderen hoofde de lasten de baten overtroffen, ging het kapitaal van het fonds (tot verbetering van welks toestand, blijkens het vorig verslag, gerekend van 1894 af, jaarlijks voor zoolang noodig eene bijdrage uit 's lands kas is toegestaan van 3 ton) [2]) weder terug, en wel van f 2 631 997 op ult. 1893, tot f 2 614 691 op ult. 1894, derhalve, hoofdzakelijk ten gevolge van de voorbijgaande hooge ontvangst aan contributiën, waarop hiervóór werd gewezen, thans met f 17 306, terwijl in de drie voorafgegane jaren de teruggang beloopen had achtereenvolgens f 72 905, f 109 846 en f 93 903. Van evenvermeld bedrag van f 2 614 691 was belegd in hypotheken f 1 590 675 en in inschrijvingen op het Grootboek f 884 004, terwijl het overig deel van het kapitaal bestond uit vaste goederen ter boekwaarde van f 20 431, andere waarden (aandeelen in eene cultuurmaatschappij en eene schuldbekentenis) f 14 919, en onbelegde gelden, beschikbaar in 's lands kas, f 104 662. Van de gezamenlijke bestanddeelen van 's fonds vermogen, gedurende het geheele jaar gemiddeld groot f 2 623 344, werd aan rente en inkomsten ontvangen f 120 959 of 4.61 pct.

Het aantal uit het fonds trekkende weduwen bedroeg op ult. 1894 847 en dat der kinderen 768, tegen respectievelijk 815 en 783 bij het einde van 1893. Voor meer bijzonderheden met betrekking tot het fonds kan verwezen worden naar het jaarverslag der directie over 1894, gedrukt als bijvoegsel van de Javasche Courant van 27 September 1895.

O. Nijverheid

I. Landbouw, boschwezen en veeteelt.

§ 1. *Java en Madura.*

A. Landbouw.

1°. Inlandsche landbouw

a. Eenjarige gewassen.

Uit de hierachter in bijlage VV verzamelde gewestelijke opgaven van de voor geregelde cultuur ontgonnen bouwgronden der bevolking op Java en Madura (de Vorstenlanden en de particuliere landerijen uitgezonderd) blijkt dat die gronden in 1894 eene totale uitgestrektheid besloegen van 3 667 194 bouws, tegen 3 623 330 bouws in 1893, of in 't geheel (niettegenstaande de opgaven voor zes gewesten de voor bouwgrond ontgonnen oppervlakte thans 17 161 bouws lager stellen dan over 1893) 43 864 bouws meer dan in laatstgenoemd jaar. Wat meer bijzonder de bewaterbare gronden, m. a. w. de van levend water voorziene sawahs betreft, wijzen de ontvangen opgaven in totaal zelfs op eene vermeerdering met 57 904 bouws, daar de statistiek over 1893 1 688 021 en die over 1894 1 745 925 bouws natte sawahs vermeldt. Terwijl namelijk van zes gewesten de cijfers over 1894 voor deze soort van bouwvelden iets lager zijn dan over 1893 (in 't geheel 3263 bouws minder), wijzen de cijfers voor de veertien overige gewesten op

---

[1]) In 't vorig verslag (blz. 198) werd opgegeven f 3 650 829. Het is echter gebleken dat wijziging van enkele posten over 1893 dit kapitaal moest doen verminderen tot f 3 648 733, en dat in vroegere jaarrekeningen f 61 040 te veel was opgebracht, doch f 21 005 ten onrechte was afgetrokken, zoodat genoemde som van f 3 648 733 uit dien hoofde alsnog met f 40 035 was te verminderen.

[2]) De bijdrage voor 1894, toegestaan bij de wet van 7 December 1894 (Nederlandsch Staatsblad n°. 205, Indisch Staatsblad 1895 n°. 31), en die voor 1895, toegestaan bij de wet van 31 December 1894 (Nederlandsch Staatsblad n°. 242, Indisch Staatsblad 1895 n°. 3), zijn eerst bij gouvernementsbesluit dd. 29 Juni 1895 n°. 14, en wel gelijktijdig, beschikbaar gesteld ter uitkeering aan de directie van het fonds. In werkelijkheid moet dus het fonds geacht worden in 1894 te zijn vooruitgegaan met f 300 000 — f 17 306 = f 282 694.

min of meer belangrijke uitbreiding der natte sawahs, welke uitbreidingen gezamenlijk 61 167 bouws bedragen. [1]) Bedoelde velden maakten nu ruim 47.6 pct. uit van de totale uitgestrektheid der door de inlandsche bevolking voor geregelde cultuur bestemde bouwgronden, tegen ruim 46.5 pct. in 1893. De hooger vermelde totalen van 3 623 330 en 3 667 194 bouws zijn als volgt te specificeeren:

		1893.	1894.
Aantal bouws	sawahs van levend water voorzien	a) 1 688 021	a) 1 745 925
	„ „ regen afhankelijk	1 028 993	1 001 817
	moeras-sawahs	53 719	49 151
	geregeld beplante tegalvelden	858 597	870 301
Totale uitgestrektheid (in bouws) der voor geregelde cultuur ontgonnen bouwvelden		3 623 330	3 667 194

a) Deze getallen zullen waarschijnlijk herziening behoeven (verg. de noot aan den voet dezer blz.) Daar de opgemerkte misstellingen wel zullen zijn toe te schrijven aan verkeerde rangschikking van natte onder droge sawahs (in 1893 wat Samarang betreft) of omgekeerd van droge onder natte sawahs (in 1894 wat Rembang betreft), volgt hieruit dan ook dat de cijfers der van regen afhankelijke sawahs zooveel lager of hooger zullen moeten worden, zoodat de aan te brengen rectificatiën niet van invloed zullen zijn op het algemeen totaal der uitgestrektheid ontgonnen bouwland

Van de hierbedoelde velden bleven in 1893 93 668, doch in 1894 slechts 66 846 bouws onbeplant. Echter werden van de gronden bovendien aanwezig — de niet geregeld bebouwbare tegalvelden — in 1893 148 030 en in 1894 154 564 bouws beplant. In 1894 werden derhalve door de inlandsche bevolking in de gouvernementslanden van Java en Madura in cultuur genomen 3 754 912 bouws (tegen 3 677 692 bouws in 1893), en daarvan werden voor twee oogsten gebezigd 1 677 870 bouws (in 1893 1 654 799 bouws), zoodat — laatstbedoelde velden tweemaal in rekening brengende — het totaal der beplantingen voor eigen rekening der bevolking zou hebben bedragen 5 432 782 bouws, zijnde ruim 100 000 bouws meer dan in 1893.

In het volgende staatje vindt men de opgaven over 1893 en 1894 nader uitgewerkt.

SOORTEN VAN BOUWLAND.		Aantal bouwe					
		beplant geweest (voor 1ste gewas)		beplant geweest (voor 2de gewas)		alzoo in het geheel beplant geweest.	onbeplant gebleven
		met padi.	met andere eenjarige gewassen.	met padi.	met andere eenjarige gewassen.		
1.		2.	3.	4.	5.	6.	7.
		1893.					
Voor geregelde cultuur ontgonnen velden.	Bewaterbare sawahs	1 338 338	138 680	160 782	892 889	2 526 689	15 803
	Sawahs van den regen afhankelijk	954 456	41 915	88 108	858 118	1 884 988	62 822
	Moeras-sawahs	47 187	916	1 093	2 058	51 878	5 386
	Tegalvelden (geregeld beplante)	113 058	898 108	8 825	474 513	1 288 278	46 157
		2 651 616	878 813	184 489	1 428 700	5 138 831	93 668
Velden niet in geregelde cultuur (*voor zoover beplant geweest*)		76 066	71 964	536	51 086	178 660	....
	Totalen	2 727 683	950 887	185 016	1 450 786	5 332 481	93 668
		1894.					
Voor geregelde cultuur ontgonnen velden.	Bewaterbare sawahs	1 561 708	110 844	150 868	769 810	2 650 142	18 873
	Sawahs van den regen afhankelijk	638 915	33 067	28 202	268 158	1 208 842	38 835
	Moeras-sawahs	41 010	1 385	1 845	1 583	48 301	3 718
	Tegalvelden (geregeld beplante)	119 545	787 736	4 758	416 619	1 378 658	13 020
		2 687 216	903 122	185 186	1 456 103	5 211 237	66 846
Velden niet in geregelde cultuur (*voor zoover beplant geweest*)		71 955	82 588	504	32 777	184 543	....
	Totalen	2 768 251	980 861	185 690	1 492 180	5 432 788	66 846

Als gebruikelijk vindt men voorts hierachter als bijlagen WW en XX de gewone jaarstaten, respectievelijk betreffende de rijstcultuur en de teelt van andere éénjarige gewassen. Daarin wordt aangegeven dat van de 2 953 941 bouws grond, die met padi beplant werden, 2 893 781 bouws geslaagd en 60 160 bouws mislukt zijn, uitmakende respectievelijk 97.9 en 2.1 pct. (in 1893 was dit respectievelijk 93.1 en 6.9 pct.), terwijl van de 2 478 841 bouws grond, beplant geweest met andere éénjarige gewassen, 2 462 297 bouws of 99.3 pct. slaagden (in 1893 98.6 pct.) en slechts 16 544 bouws mislukten

Over de laatste vijf jaren zijn de verkregen opgaven nopens den omvang van den eigen landbouw der inlandsche bevolking als volgt (men houde echter in het oog dat de daarin vervatte opgaven meerendeels op schattingen berusten):

JAREN.	Van de bouwgronden der inlandsche bevolking werden door haar het volgend aantal bouwe beplant:						
	met padi		met eenig ander éénjarig gewas		Totalen (1sten en 2den aanplant te zamen genomen)		
	als 1ste gewas.	als 2de gewas	als 1ste gewas.	als 2de gewas.	Padi.	Andere éénjarige gewassen	Te zamen.
1890	2 610 318	333 671	895 499	1 411 720	2 863 192	2 298 618	5 150 111
1891	2 685 565	185 546	893 307	1 275 380	2 871 153	2 168 687	5 039 839
1892	2 806 018	215 882	927 401	1 438 337	3 012 904	2 365 738	5 378 632
1893	2 717 083	195 018	950 097	1 459 780	2 922 104	2 419 387	5 332 481
1894	2 768 251	183 890	886 861	1 498 186	2 955 841	2 476 841	5 432 782

Uit de voorafgaande mededeelingen blijkt dat in 1894 door de bevolking op Java en Madura (de Vorstenlanden en de particuliere landerijen uitgezonderd) voor eigen rekening in het geheel 2 953 941 bouws grond met p a d i werden beplant of 31 837 bouws meer dan volgens de opgaven over 1893. Als eerste aanplant kwam dat gewas op 41 166 bouws meer voor dan in 1893, terwijl het op 9329 bouws minder dan toen geteeld werd als tweede aanplant.

Gaat men de gewestelijke opgaven na, vervat in bijlage WW, dan blijkt dat, in vergelijking met de opgaven over 1893, de padibeplantingen in veertien gewesten zouden zijn toegenomen met

[1]) In deze vermeerdering tellen de residentiën Samarang en Rembang met niet minder dan respectievelijk 15 408 en 18 725 bouws, doch met het oog op de cijfers van vorige jaren mag betwijfeld worden of men hierbij aan werkelijke vermeerdering te denken heeft. Voor Samarang schijnt namelijk de vermeerdering fictief, doordien — zooals reeds in 't vorig verslag (blz. 198) werd verondersteld — het cijfer der van levend water voorziene bouws over 1893 (ad 183 798 bouws) te laag was gesteld, daar het in 1892 bedroeg 145 680 bouws en over 1894 dan ook het met dit laatste cijfer beter verband houdende getal van 148 906 bouws wordt opgegeven. En wat Rembang betreft, moet het er voor gehouden worden dat daarentegen thans, dat is in de opgaaf over 1894 (ad 40 643 bouws) eene vergissing is begaan; immers in de statistiek over 1892 en 1893 kwam die residentie telkens slechts voor met 21 918 bouws natte sawahs, een cijfer verband houdende met de naast daaraan voorafgegane jaren. Daar het niet is aan te nemen dat in Rembang in 1894 de bewaterbare oppervlakte plotseling verdubbeld zou zijn, zal men tot juistere vergelijkingen komen als het boven opgegeven totaal van 1 745 925 bouws natte sawahs over 1894 verminderd wordt met p. m. 18 000 bouws en dus daarvoor gelezen worde 1 727 925 bouws, en de overeenkomstige opgaaf van 1893, ad 1 688 021 bouws, beschouwd wordt als p. m. 12 000 bouws te laag, en dus daarvoor gelezen worde 1 700 021 bouws. Feitelijk zou dus de aanwinst aan van levend water voorziene sawahs gedurende 1894 niet op 57 904, maar op 27 904 bouws zijn te stellen.

42 671 bouwa (hieronder de Preanger Regentschappen met het grootste cijfer, namelijk 5839 bouws), terwijl in de residentiën Tegal, Japara, Rembang, Banjoemas, Kediri en Madura de paditeelt zou zijn ingekrompen met gezamenlijk 10 834 bouwa, daaronder alleen voor Japara, waar bandjirs, droogte en een minder gunstige gezondheidstoestand hier en daar het bewerken der rijstvelden verhinderden, 4694 bouwa.

Wat het mislukken van den oogst betreft, hierin steekt het jaar 1894 gunstig af bij vele vorige jaren; in 1889 t/m 1893 toch was het percentage der mislukte padivelden achtereenvolgens 5.72, 13.02, 12.3, 4.8 en 6.9 pct. van het totaal der padibeplantingen, en in 1894, zooals reeds hooger gezegd is, slechts 2.1 pct. Daar zoowel uit dien hoofde als wegens den grooteren omvang der cultuur de oppervlakte, waarvan een oogst kon ingezameld worden, aanzienlijk grooter was dan in 1893 (175 937 bouws meer), wijzen ook de productie-opgaven hoogere cijfers aan, en wel voor 17 van de 20 gewesten 4 761 400 pikol padi méér dan in 1893, waartegenover echter de oogsten in de residentiën Samarang, Banjoemas en Madura 1 265 700 pikol minder dan toen zouden opgeleverd hebben. Bij deze vergelijking is, wat de residentie Preanger Regentschappen betreft, rekening gehouden met verbeterde gegevens, daar nader gebleken is dat het voor dat gewest in 't vorig verslag opgegeven oogstcijfer, ontleend aan de in Indië opgemaakte statistiek, als veel te hoog moet aangemerkt worden. Het totaal der productie voor al de behandelde 20 gewesten (waaronder de residentie Batavia alleen medetelt voor zooveel betreft het domein Bloeboer) moet dientengevolge voor 1893 gesteld worden op ruim 66½ millioen pikol padi, terwijl de op gelijksoortige wijze, d. i. bij benadering, verzamelde opgaven over 1894 een totaal aanwijzen van ruim 70 millioen pikol padi. Berekend over de geslaagde velden zou in 1893 verkregen zijn eene gemiddelde productie van 24.49, in 1894 van 24.21 pikol padi per bouw.

Verdeeld naar groepen van gewesten waren de in 1894 en in de vier voorafgegane jaren verkregen uitkomsten als volgt:

JAREN.	Met padi beplante uitgestrektheid (in bouws).		Geschatte padiproductie (in pikols).		
	In 't geheel.	Geslaagde beplantingen.	In 't geheel.	Gemiddeld per bouw, berekend over: het geheel der beplantingen.	Gemiddeld per bouw, berekend over: de geslaagde beplantingen.
WEST-JAVA. a)					
1890	660 180	663 346	15 276 000	24.55	25.49
1891	643 856	619 671	15 630 000	24.00	25.53
1892	666 266	629 004	15 112 409	23.13	24.41
1893	673 732	631 514	b) *15 700 000	*23.31	*24.11
1894	288 545	680 303	16 643 100	24.46	24.73
MIDDEN-JAVA. (Noordelijke gewesten) c)					
1890	830 164	701 206	14 752 000	17.77	21.04
1891	838 011	724 964	15 176 002	18.11	20.63
1892	938 211	260 241	12 398 400	21.05	22.90
1893	847 209	760 161	10 886 700	16.03	21.96
1894	242 294	623 229	17 394 300	20.55	21.11
MIDDEN-JAVA. (Zuidelijke gewesten) d)					
1890	224 433	275 673	12 172 020	19.21	22.92
1891	790 267	626 664	15 313 002	16.41	24.40
1892	701 163	749 770	16 262 650	23.06	24.35
1893	765 942	717 276	17 272 500	61.90	24.08
1894	792 482	774 391	19 472 100	23.57	23.25
OOST-JAVA e) **en MADURA.**					
1890	602 395	527 431	14 597 200	24.61	27.22
1891	500 007	346 739	15 037 609	25.12	27.50
1892	217 934	592 663	17 063 100	27.64	28.79
1893	615 214	570 500	16 694 200	27.13	28.23
1894	222 919	614 868	17 351 300	27.00	28.21
TOTALEN. f)					
1890	2 992 102	6 507 744	60 862 000	21.16	24.23
1891	2 871 142	2 516 638	61 392 000	21.36	24.38
1892	2 912 894	2 772 317	60 138 750	22.73	24.24
1893	2 922 164	6 717 644	*60 502 300	*22.77	*24.49
1894	2 953 641	6 893 721	70 650 000	62.72	24.61

a) De residentiën Bantam, Krawang en Cheribon (allen zonder de particuliere landerijen), het domein Bloeboer in de residentie Batavia, zoomede de residentie Preanger Regentschappen.

b) Waar een * is geplaatst, zijn verbeterde opgaven ingevuld; verg. wat hiervóór betreffende de te hooge opgaaf der padiproductie in de Preanger Regentschappen is gezegd.

c) De residentiën Tagal, Pekalongan, Samarang, Japara en Rembang (de in sommige dezer gewesten gelegen particuliere landerijen uitgezonderd).

d) De residentiën Banjoemas, Bagelen, Kadoe, Madioen en Kediri, maar niet de residentiën Soerakarta en Djokjokarta, omtrent welke beide laatsten eenigszins vertrouwbare gegevens betreffende den eigen landbouw der bevolking niet waren te leveren.

e) De residentiën Soerabaija en Pasoeroean (beide zonder de particuliere landerijen), zoomede de residentiën Probolinggo en Bezoeki.

f) Aan padi, als tweede gewas geteeld, is onder de opgegeven productie begrepen: in 1890 4 694 500, en in de vier latere jaren achtereenvolgens 3 214 000, 4 598 200, 3 927 700 (verbeterde opgaaf) en 4 102 000 pikol.

Over de bemoeiingen des bestuurs, ten einde den inlander tot eene betere cultuurwijze te brengen, is uitvoerig in 't vorig verslag (blz. 200/201) gehandeld. Thans zij slechts vermeld dat in 1894 op dezelfde wijze werd voortgegaan. De uit onderscheidene gewesten ontvangen verslagen nopens de uitkomsten, welke de gedurende 1893/94 genomen padicultuurproeven hebben opgeleverd, zouden weder ter perse worden gelegd, om zoodoende, door verspreiding van die verslagen onder de Europeesche ambtenaren bij het binnenlandsch bestuur, allengs meer tot navolging op te wekken. De in verschillende streken verkregen uitkomsten toonden het nut van ijle uitzaaiing en tijdige overplanting van padi weder proefondervindelijk aan. Daar uit onderscheidene gewesten omtrent het nemen van soortgelijke proeven niets was vernomen (Tegal, Japara, Rembang, Probolinggo, Bezoeki, Banjoemas, Kadoe, Madioen en Kediri) of daarvan slechts bleek voor eene enkele afdeeling (Cheribon, Samarang en Soerabaija) is den betrokken residenten in den loop van 1895, op last van den Gouverneur-Generaal, de vraag gesteld of in hun gewest, dan wel in andere afdeelingen van hun gewest, niet langs bezadigden weg het een en ander gedaan kan worden tot bevordering van verbeteringen in de padicultuur. Van de door den adviseur-honorair voor inlandsche zaken (den heer K. F. Holle) uitgegeven leesboekjes voor den inlander, getiteld »De vriend van den landman" (zie vorig verslag, blz. 200), verschenen in den loop van 1894 twee deelen in het Soendaasch (nº. XI en XII) en één deel in het Javaansch (nº. X).

Aangaande ziekten in het padigewas behelzen de voor dit verslag ontvangen berichten geen bijzonderheden. Waar ten deze wetenschappelijke voorlichting wenschelijk wordt geacht, benuttigt de Regeering meer en meer de personeele en materieele hulpmiddelen van 's lands plantentuin te Buitenzorg, hetzij door de toezending van aangetaste plantendeelen te gelasten, hetzij door de ziekten door een kruidkundigen ambtenaar plaatselijk te doen bestudeeren, tot welk laatste o. a. in Juni 1895 werd overgegaan naar aanleiding van berichten omtrent in de residentie Madioen voorgekomen padi-ziekten. Wat de muizenplaag betreft, schijnt het uitloven van geldelijke premiën om de verdelging dezer knaagdieren aan te moedigen, waartoe blijkens het vorig verslag (blz. 199, noot) voor de residentie Preanger Regentschappen f 1000 werd beschikbaar gesteld, goed te hebben geholpen; althans in 1894 werd in genoemd gewest van dit ongedierte niet zooveel hinder meer ondervonden. Ook werden aldaar enkele proeven genomen met een door professor F. Loeffler te Greifswald ontdekt middel ter verdelging van veldmuizen. Volgens bericht echter van den directeur van het laboratorium voor pathologische anatomie en bacteriologie te Weltevreden (Batavia) had het middel nog niet aan de verwachting beantwoord.

Van schaarschte aan voedingsmiddelen vindt men in de gewestelijke jaarverslagen over 1894 alleen gewag gemaakt, hoewel — zooals er wordt bijgevoegd — in veel mindere mate dan vroeger, voor zooveel betreft het district Tengger (Pasoeroean); buitengewone maatregelen tot tegemoetkoming van regeeringswege waren echter niet noodig.

Opmerking verdienen de toenemende invoeren in Nederlandsch-Indië van rijst uit den vreemde, meestal van of via Singapore en uit Siam. Blijkens de algemeene jaarlijksche handelsstatistiek bestonden die invoeren (in ronde cijfers en daarbij de hoeveelheden padi herleid tot rijst) alleen op Java en Madura in 1892, 1893 en 1894 achtereenvolgens uit 1 329 000, 1 695 000 en 2 116 000 pikol rijst, in welke jaren, als van die eilanden naar buiten Nederlandsch-Indië uitgevoerd (meestal aan rijst van de particuliere landen), de bedoelde statistiek niet meer dan 285 000, 481 000 en 490 000 pikol aanwijst. (De rijstuitvoeren van Java en Madura naar de buitenbezittingen, o. a. naar Borneo, Celebes, de Molukken, enz., zijn niet te controleeren.) [1] De prijsnoteering dier vreemde rijstsoorten

[1] De in de buitenbezittingen uit den vreemde aangevoerde hoeveelheden rijst (de aanvoeren van padi weder herleid tot hoeveelheden rijst), welke in 1892 en 1893 hadden bedragen 945 000 en 1 185 000 pikol (waarvan ter Oostkust van Sumatra alléén respectievelijk 351 000 en 545 000 pikol), stegen in 1894 tot 1 282 000 pikol (waarvan ter Oostkust van Sumatra 533 000 pikol). Evenals op Java en Madura was ook in de buitenbezittingen de uitvoer van dit voedingsmiddel naar den vreemde onbeduidend tegenover de invoeren van vreemde rijst en padi. De meervermelde handelsstatistiek toch vermeldt voor de buitenbezittingen, als naar den vreemde uitgevoerd, over 1894 slechts 25 000 pikol (de padi herleid tot hoeveelheden rijst), tegen 34 000 à 35 000 pikol in elk der jaren 1892 en 1893.

geschiedt in Mexicaansche dollars en de lage koers van die muntsoort (blijkens het overzicht op blz. 208 hiervóór in 1894 weder achtereenvolgens gedaald zijnde van f 1,42 tot f 1,23[5], bij eene noteering bijv. in 1891 van f 1,92 à f 2,16) maakt het mogelijk tegen ongekend lage prijzen Siam-, Saigon en Rangoon-rijst op de Nederlandsch-Indische markt te brengen. Omtrent de prijzen der rijst in de verschillende gewesten van Java en Madura vindt men, als gewoonlijk, maandelijksche opgaven in een der hiervóór aangehaalde bijlagen (zie blz. 4 van bijlage VV). Over 't geheel zijn de noteeringen over 1894 weder lager dan die over 1893.

Waren voor de padicultuur der inlandsche bevolking in 1894 31 837 bouws meer in cultuur geweest dan in 1893, ook voor andere éénjarige gewassen werd door haar voor eigen rekening eene grootere oppervlakte bebouwd dan toen, en wel — ook hier de voor een tweeden oogst gebezigde velden tweemaal in rekening brengende — 2 478 841 bouws, zijnde 68 454 bouws meer dan in 1893. Van die beplantingen mislukten slechts 16 544 bouws, zoodat geoogst werd van 2 462 297 bouws, d. i. andere voedingsgewassen dan padi van 2 151 011 bouws, en zoogenaamde nijverheidsgewassen van 311 286 bouws (in 1893 waren deze getallen 2 071 082 en 304 412). Gerangschikt naar groepen van gewesten waren de *geslaagde* beplantingen voor elke soort van cultuur verdeeld zooals wordt aangegeven in het volgende overzicht, dat tevens het percentage doet kennen tot het totaal der geslaagde beplantingen zoowel van de oppervlakte waarvan padi als van die waarvan andere éénjarige gewassen werden geoogst.

AARD DER GEWASSEN.	West-Java. Bantam, Bloeboer (n Batavia), Krawang, Preanger Regentschappen en Cheribon		Midden-Java. Noordelijke gewesten: Tagal, Pekalongan, Samarang, Japara en Rembang		Midden-Java. Zuidelijke gewesten: Banjoemas, Bagelen, Kadoe, Madioen en Kediri		Oost-Java. Soerabaija, Pasoeroean, Probolinggo en Besoeki.		Madura.		Totalen voor de gouvernementslanden van Java en voor Madura.	
	Bouws a).	Pct. b).	Bouws a).	Pct. b).	Bouws a).	Pct. b).	Bouws a).	Pct. b).	Bouws a).	Pct. b).	Bouws a).	Pct. c).
Padi	960 503	78.89	823 929	57.00	774 391	56.40	515 132	43.84	99 736	19 93	2 893 791	54 03
Andere éénjarige gewassen	184 032	21.41	621 277	43 00	598 152	43.58	659 926	56 10	400 810	80 07	2 462 297	45 97
Totaal geslaagd.	862 025	100	1 445 206	100	1 370 543	100	1 175 058	100	500 546	100	5 356 078	100
Voor de „Andere éénjarige gewassen" waren de cijfers:												
Voedingsgewassen (andere dan padi). djagong	10 215	2 23	206 392	15 08	200 294	14.60	939 719	08.40	321 070	64 14	1 100 889	20 55
katjang	46 594	5 40	95 102	6 58	40 666	3.63	46 315	3.94	41 434	9 28	279.141	5.21
diversen	84 248	10 02	180 098	12.70	200 227	10 40	178 039	15.15	93 374	6.07	770 871	14.40
Te zamen.	160 058	18.56	520 792	36 01	519 187	37 61	558 087	47.40	398 987	70.00	2 151 011	40 16
Nijverheidsgewassen. tabak	5 990	0.70	10 073	0.70	47 026	0.43	10 558	2 27	0 219	0.04	134 805	0 52
suikerriet	10 040	1.16	14 603	0.41	91 053	1 60	52 559	4.50	475	0.00	190 902	0.25
katoen	2 714	0.42	10 561	1.10	3 380	0.24	510	0 04	431	0 00	24 541	0 40
indigo	2 014	0 26	10 068	0.70	8 600	0.70	8 210	0 70	804	0.16	30 988	0.58
Te zamen.	21 074	2 55	100 505	0 00	61 005	5.07	101 939	0 07	4 028	0 98	311 286	5 81

a) Uitgestrektheid waarvan is geoogst (dus zonder de mislukte velden).

b) Verhouding tot het totaal der geslaagde beplantingen (padi en andere éénjarige gewassen) in de betrokken groep van gewesten.

c) Verhouding als voren over alle gewesten gezamenlijk.

Tot bijzondere opmerkingen geven de voorgaande cijfers geen aanleiding. In welke mate voor de andere voedingsgewassen dan padi en voor de zoogenaamde nijverheidsgewassen sawahs dan wel tegalvelden werden gebezigd, en welke dier gewassen meer als 2de dan als 1ste aanplant werden geteeld of omgekeerd, kan voor elk gewest in het bijzonder blijken uit de meer aangehaalde bijlage XX.

Overigens is nog het volgende gemeld.

Uit Probolinggo werden vrij groote hoeveelheden d j a g o n g naar Madura en Bali uitgevoerd. De in 1893 met dwerg-djagong genomen proef in de afdeeling Bandjarnegara (Banjoemas) mislukte.

Over de insgelijks met k a t j a n g-soorten genomen proeven luiden de berichten verschillend. Terwijl die met katjang soeoek of waspada goed bleven voldoen en de teelt van die soort, zooals uit Samarang wordt bericht, dan ook zooveel mogelijk aangemoedigd werd, toonden de in Kadoe met katjang kedalah genomen proeven aan, dat dit gewas aldaar geen toekomst heeft; de bevolking toonde er zich weinig geneigd het aan te planten. Eene in Cheribon in de katjang soeoek zich geopenbaard hebbende ziekte bleef aanhouden, doch nam niet toe.

De aan de bevolking in het Tenggersche hooggebergte (Probolinggo) van bestuurswege verstrekte Europeesche g r o e n t e s a d e n en p o t a a r d a p p e l e n slaagden zeer goed. Verder werden aan diezelfde bevolking nog verstrekt kleine hoeveelheden zaden van vruchtboomen en van eetbare wortel- en knolgewassen, uit andere streken van Java afkomstig. De uitkomsten hiervan waren bij het begin van 1895 nog niet bekend.

De in het district Tengger der residentie Pasoeroean met een nieuw gewas (t e r e n g b l a n d a) genomen proeven (zie vorig verslag, blz. 202) kunnen als geslaagd worden beschouwd.

Aangaande de teelt van t a b a k voor de inlandsche markt zijn, met terugzicht op de in vorige verslagen opgenomen berichten, geen nieuwe mededeelingen verstrekt. Hier en daar trachtte men een beter product te verkrijgen door het besigen van zaden van Deli- of Ranau-tabak. Tabak uit Koeningan (residentie Cheribon) werd op de Bataviasche tentoonstelling van 1893 bekroond. Over de teelt van tabak voor de Europeesche markt zie lager sub 4°.

Zooals het overzicht hiervóór kan doen zien, besloegen de s u i k e r r i e t-aanplantingen der bevolking over 't geheel nagenoeg eene gelijke uitgestrektheid als hare tabaksaanplantingen. Overigens wordt suikerriet soms ook op woonerven geteeld. Voor zoover het riet niet aan suikerfabrieken wordt verkocht, wordt het door den inlander zelf met behulp van hand- of buffelmolens verwerkt. Ook worden rietstokken op de passars verkocht om als versnapering te dienen. Een bedrijf, dat zich in de laatste jaren ontwikkeld heeft en waaraan hier en daar ook niet-inlanders zich wijden, is de teelt van riet uitsluitend voor het verkrijgen van stekken; verg. wat hierover lager onder 4°. wordt gezegd.

Met opzicht tot de teelt van k a p a s (katoen) en i n d i g o, beide van veel minder beteekenis dan die van tabak of suikerriet, is slechts bericht dat in Samarang van de kapas- en in de afdeeling Sidoerdjo (Soerabaija) van de indigo-teelt in 1894 eenig meer werk werd gemaakt dan in 1893, maar dat in algemeenen zin beide cultures op gelijke hoogte bleven als vroeger. De oogst van kapas viel in 1894 vrij algemeen gunstig uit.

b. Overjarige gewassen.

Nopens het aankweeken van den k l a p p e r- en den a r è n-p a l m, van b a m b o e, n i p a h, s i r i h, enz. behelzen de voor dit verslag ontvangen berichten niets van aanbelang. [1]) Toe

[1]) Evenmin als ten opzichte van de veldgewassen voor de inlandsche markt is ook de handelsomzet in klappers en klapperolie onder cijfers te brengen. Alleen voor wat naar buiten Nederlandsch-Indië wordt uitgevoerd, kunnen nopens hetgeen de klappercultuur oplevert eenige cijfers worden ontleend aan

opzichte van de kapok-cultuur wordt uit Japara en Rembang gemeld dat in sommige streken uitbreiding van die teelt viel op te merken, welke nog een belangrijk bijproduct oplevert door de oliehoudende pitten, die door de Chineezen worden opgekocht ter vervalsching van katjang-olie [1]. Met betrekking tot andere hier en daar door de bevolking voor eigen rekening gedreven overjarige cultures zijn (buiten hetgeen zoo aanstonds omtrent de sedert kort vrijgegeven inlandsche koffieteelt in Bantam, Krawang, Japara en Rembang zal worden aangeteekend) ditmaal alleen eenige berichten uit de Preanger Regentschappen ontvangen. In de afdeeling Soemedang van beloeld gewest nam het kweeken van peper in tuinen en op erven toe. Uit de in het district Darmaradja van genoemde afdeeling bestaande vrij belangrijke pepertuinen kon in 1894 voldoende stek-materieel verkregen worden om de cultuur aanzienlijk uit te breiden. De vanille-aanplantingen in de afdeelingen Limbangan en Tjitjalengka breidden zich langzaam uit. Dit was ook het geval met de cacao-cultuur in de afdeeling Tjiandjoer, waar het aantal cacaoboomen tot 150 000 geklommen was. In de afdeeling Limbangan trof men een cacaotuin aan ter grootte van ongeveer 30 bouws. Om de teelt meer algemeen ingang te doen vinden, waren in diezelfde afdeeling door het bestuur cacaozaden verstrekt, die goed waren opgekomen.

Terwijl over de aan de verplichte levering onderworpen koffieteelt der inlandsche bevolking als gewoonlijk gehandeld wordt sub 2°. van deze paragraaf, brengt de opheffing van het monopolie in de hiervóór genoemde vier gewesten van Java mede dat over de aldaar gedreven inlandsche koffieteelt voortaan te dezer plaatse, namelijk onder het hoofd » Inlandsche landbouw ", gehandeld wordt.

In het vorig verslag (blz. 208) werd reeds vermeld, welke maatregelen door de Indische Regeering waren genomen tot bevordering van eene vrije inlandsche koffiecultuur in de residentiën Bantam, Japara en Rembang, waar het koffiemonopolie met 1 Januari 1894, en in de residentie Krawang, waar het met 1 Januari 1895 was opgeheven.

Bij die maatregelen behoort alsnog te worden genoemd de ordonnantie van 11 Januari 1895 (Indisch Staatsblad n°. 10), waarbij de bepalingen tot tegengang van de onttrekking van koffie aan de verplichte levering op Java en Madura (Indisch Staatsblad 1879 n°. 286, juncto Indisch Staatsblad 1890 n°. 116, 1891 n°. 41 en 1892 n°. 223) voor die streken op Java, waar het monopolie is of wordt opgeheven, zijn ingetrokken, met dien verstande dat van die bepalingen van kracht blijven, waar het betreft uitvoer van koffie naar andere dan de evenbedoelde streken, de art. 1 (al. 1), 2, 3, 4 en 9, en waar het betreft invoer van koffie in die streken, de art. 11 en 21. Dientengevolge is vervoer van koffie binnen eenig gewest of gedeelte daarvan, waar de verplichte levering niet meer bestaat, aan geen belemmering meer onderworpen, en is aldaar ook het bezit van koffie in elke hoeveelheid geoorloofd.

Van het denkbeeld om ter zake van de verhouding van den inlander tot den vroeger door hem op hoog gezag met koffie beplanten domeingrond eene regeling te treffen, is door de Indische Regeering voorshands afgezien.

Nadat beslist was (zie mede vorig verslag, blz. 208) dat de koffietuinen in de vier meergenoemde gewesten, na de opheffing van de verplichte teelt en levering van koffie aldaar, onder de werking behoorden te worden gebracht van de verordeningen betreffende de landrente, met dien verstande nochtans dat de aanslag, in verband met de wisselvallige uitkomsten dezer cultuur, jaarlijks zou moeten plaats hebben, werden nopens de wijze van aanslag door den directeur van binnenlandsch bestuur de noodige instructiën gegeven. Dienovereenkomstig werden voor 1894 de koffieplantsoenen in de residentie Bantam, waar de gouvernementskoffiecultuur laatstelijk nog alleen in vier districten van de afdeeling Pandeglang bestond, in de landrente aangeslagen voor f 2011,50, en die in de residentie Japara, waar laatstelijk nog 6 van de 16 districten bij die cultuur waren ingedeeld, voor f 1882,23. In de residentie Bantam zou het bedrag veel hooger geweest zijn, indien de aanslag overeenkomstig het normale percentage had plaats gehad. Hiertoe meende de Indische Regeering echter, op advies van den resident, niet te mogen overgaan om de bevolking niet dadelijk door eene te hooge belasting te ontmoedigen, ook uithoofde van den geringen koffieoogst, aldaar in 1894 verkregen [2].

Aan de in April Mei jl. door de residenten der vier gewesten ingediende rapporten betreffende het onthaal hunner pogingen tot aanmoediging van het voortzetten of ter hand nemen door de bevolking van de koffiecultuur in eigen bedrijf is het volgende te ontleenen.

In Bantam had het bestuur zijne bemoeiingen ten deze tot dusver nog alleen bepaald tot de afdeelingen Pandeglang en Tjiringin. In eerstgemelde afdeeling bestond bij de bevolking aanvankelijk weinig neiging om de gouvernements-koffieplantsoenen tegen betaling van landrente over te nemen. Slechts een 10-tal dessa's konden door het bestuur worden overgehaald om die plantsoenen te behouden, nadat de bevolking herhaaldelijk was gewezen op de groote voordeelen, die de koffiecultuur haar nu kon opleveren. Voorts werden nog eenige gegoede inlanders genegen bevonden een deel der beschikbare tuinen over te nemen. Van de 760 bouws koffietuinen — waaronder begrepen 200 bouws afgeschreven plantsoenen, die nog eenig product afwierpen, — werden in 1894 382 en in het begin van 1895 nog 94 bouws aanvaard. Behalve deze gouvernements-koffietuinen waren in de afdeeling Pandeglang nog aanwezig p. m. 500 bouws monasoeko-aanplantingen, en hoewel de uitbreiding daarvan in 1894 van weinig beteekenis is geweest, werd toch door kostelooze beschikbaarstelling van bestuurswege van zaadkoffie of koffieplantjes bij de bevolking van lieverlede de lust opgewekt tot het ondernemen van nieuwe aanplantingen. In het geheel werden reeds 3358 Liberia- en 45 266 Java-koffieplantjes uitgeplant, terwijl tegen den aanstaanden westmoesson nog p. m. 80 000 plantjes ter verstrekking zouden beschikbaar zijn. In de afdeeling Tjiringin waar de bevolking en de meeste hoofden tot dusver nog geheel onbekend waren met de koffiecultuur, kon nog niet op verkregen resultaten worden gewezen, te minder omdat aldaar eerst in October 1894 een begin gemaakt is met het aanleggen van kweekbedden, en het tot December duurde eer het benoodigde zaad was verkregen.

In de residentie Japara werden in de vier afdeelingen op 15 verschillende plekken, verdeeld over 6 districten, van bestuurswege kweekbedden aangelegd, ten gevolge waarvan op 1 Mei jl. voorhanden waren 77 608 Liberia- en 83 773 Java koffieplantjes, die ten deele (in het district Mergotoehoe) reeds door de bevolking waren in ontvangst genomen en overigens, behalve in het district Patti, waar voor de aldaar verstrekbare 9700 plantjes nog geen bestemming was gevonden, voor het meerendeel door dessahoofden en andere inlanders (in de districten Selowessi, Tjendono, Bandjaran en Japara) waren aangevraagd ter uitplanting in den westmoesson 1895/96 op erven, dan wel op ter ontginning aangevraagden grond. In het district Selowessi o. a. werden door 182 personen uit 1 dessa's gronden ter ontginning aangevraagd voor den aanplant van koffie, ieder tot eene uitgestrektheid van ¼ bouw, en in Bandjaran wenschten 16 dessa's op de erven en 2 dessa's op tegallans koffie te planten, terwijl een dessahoofd aldaar voornemens was speciaal 2 bouws tot dat doel aan te wenden. Ook in het district Japara bestond bij eenige dessabestuurders geneigdheid op de erven koffie te planten en hunne onderhoorigen aan te moedigen dit voorbeeld te volgen. In Tjendono had de geheele voorraad plantjes (25 915 stuks Java- en 19 850 stuks Liberia-soort) reeds eene bestemming gekregen. De resultaten der bemoeiingen van het bestuur

de jaarlijksche algemeene handelsstatistiek van Nederlandsch-Indië. Daaruit blijkt o. a. dat in de jaren 1890 t/m 1894 de van of over Java en Madura uitgevoerde hoeveelheden klappers in gedroogden staat (copra), steeds berekend tegen f 0,11 per K.G., eene waarde vertegenwoordigden van achtereenvolgens f 385/m, f 4080/m, f 465/m, f 541/m en f 3371/m (uit de buitenbezittingen werd bovendien rechtstreeks naar den vreemde uitgevoerd voor eene waarde van f 1659/m, f 3518/m, f 2019/m, f 1876/m en f 3101/m), terwijl in diezelfde jaren aan klapperolie van of over Java en Madura naar den vreemde ging, gerekend tegen f 0,30 per liter, voor eene waarde van f 358/m, f 891/m, f 70/m, f 202/m en f 681/m (uit de buitenbezittingen rechtstreeks naar buiten Nederlandsch-Indië achtereenvolgens f 216/m, f 168/m, f 264/m, f 290/m en f 286/m). Klapperolie werd echter in niet onbelangrijke mate van Singapore en andere vreemde plaatsen in Nederlandsch-Indië ook ingevoerd. Over de genoemde vijf jaren vertegenwoordigden die invoeren, gemiddeld per jaar, eene waarde van f 435/m, terwijl het doorsneecijfer van hetgeen hiervóór werd opgegeven als uit Nederlandsch-Indië zijn weg naar den vreemde gevonden te hebben, neerkomt op f 685/m per jaar.

[1] Volgens de in de voorgaande noot bedoelde handelsstatistiek werd in de jaren 1890 t/m 1894 uit Nederlandsch-Indië aan katjang-olie naar den vreemde verscheept, schier uitsluitend van Java en Madura, achtereenvolgens voor eene waarde (à f 0,20 per liter) van f 1412/m, f 2272/m, f 1981/m, f 1034/m en f 813/m. Daartegenover stonden ook eenige invoeren van buiten Nederlandsch-Indië, doch deze bedroegen achtereenvolgens slechts eene waarde van f 145/m, f 75/m, f 40/m, f 49/m en f 53/m.

[2] In de hier te lande over 1894 ontvangen berichten uit de toen niet meer onder het monopolie vallende gewesten is niets aangetroffen nopens de hoeveelheid of de bestemming van de dientengevolge ter vrije beschikking van de bevolking gekomen koffieproductie.

tot aanmoediging van de vrije koffiecultuur lieten zich dus in Japara niet onbevredigend aanzien.

Ten opzichte van de residentie Rembang, waar de gouvernements-koffiecultuur reeds sinds jaren niet meer bestond, wordt gerapporteerd, dat, hoewel de bevolking aanvankelijk weinig geneigdheid toonde die teelt nu voor de vrije markt te gaan ondernemen, ten laatste toch eenige dessa's in de afdeelingen Bodjonegoro en Blora zich tot het nemen van eene proef bereid hadden verklaard. Dientengevolge werden in de districten Ngoempak en Padangan van eerstgemelde afdeeling respectievelijk op 6 en 4 en in het district Ngawen (afdeeling Blora) op 3 verschillende plaatsen kweekbedden aangelegd voor Liberia- en Java-koffie. Het ontvangen Liberia-zaad bleek echter van minder goede hoedanigheid te zijn, zoodat een groot deel daarvan niet opkwam. De verkregen jonge plantjes werden kosteloos aan de bevolking verstrekt en in het begin van 1895 door haar op de erven overgeplant. In de afdeeling Blora plantte men in 6 dessa's ook op tegallans, waartoe men in de afdeeling Bodjonegoro niet wilde overgaan. In eerstgenoemde afdeeling werden door 73 personen van 13 dessa's 10 060 boompjes geplant, waarvan 4200 op erven en 5860 op tegallans; en in de afdeeling Bodjonegoro door 629 personen van 14 dessa's 4845 Liberia- en 15 760 Java-koffieboompjes. De plantjes stonden in April jl. vrij goed; alleen werd hier en daar in de Java-koffie bladziekte waargenomen.

Hoewel in de residentie Krawang, waar de cultuur slechts in de districten Wanajassa en Gandasoli gedreven werd, het koffiemonopolie eerst met 1 Januari 1895 werd ingetrokken, werd reeds in 1894 een aanvang gemaakt met de voorbereidende maatregelen, welke konden strekken om den overgang van de verplichte tot eene geheel vrije cultuur gemakkelijk te maken. Overal werd de bevolking bekend gemaakt met de nieuwe orde van zaken en met de voordeelen, welke daaruit voor haar te trekken vielen. Vooral werd gewezen op de goede uitkomsten, welke van de teelt van Liberia-koffie verwacht konden worden en werd daarmede in zoover de belangstelling opgewekt, dat reeds verscheidene personen tot het planten van Liberia-boompjes zijn overgegaan, welke boompjes kosteloos werden verstrekt. Vooral de hoofden beijverden zich om deze koffiesoort te beproeven en lieten als om strijd plantjes vragen, doch kregen slechts matige hoeveelheden om voor de bevolking het grootste gedeelte der aangekweekte plantjes beschikbaar te houden. Op 13 verschillende plaatsen — behalve in de twee genoemde districten ook in het district Sindangkasih — werden kweekbedden aangelegd en daarop hoofdzakelijk Liberia-koffie uitgezaaid, hoewel ook gebruik is gemaakt van jongen opslag uit de bestaande tuinen. Ook werden 15 000 plantjes van bestuurswege aangekocht en aan de bevolking afgestaan.

2°. Koffiecultuur aan de verplichte levering onderworpen.

Op blz. 203 204 van het vorig verslag werd reeds uitvoerig gehandeld over hetgeen door de Indische Regeering was verricht, ten einde — in afwachting van het bijeenbrengen van de bij gouvernementscirculaire dd. 9 Maart 1894 aan de residenten der 14 gouvernementsresidentiën op Java, waar de gouvernements-koffiecultuur nog gehandhaafd is gebleven, gevraagde ampele gegevens voor eene behoorlijke uitvoering van het bijslag-stelsel — reeds gedurende het cultuurjaar 1894 1895 het voor 1894 toegestaan krediet van f 500 000 in het belang van de gouvernements- en monosuko-koffiecultuur een nuttig effect te doen hebben. In 't kort zij daaromtrent herinnerd dat, nadat ook de naar aanleiding van de aanschrijving van 1 Juni 1894 van de bedoelde residenten ontvangen meer beperkte gegevens niet voldoende waren gebleken om daarop eene billijke uitkeering van bijslag te baseeren, bij gouvernements-circulaire dd. 13 Augustus d. a. v. aan de bestuurshoofden werd medegedeeld, dat het ditmaal aan hen werd overgelaten om zoowel de terreinen aan te wijzen die voor toekenning van bijslag in aanmerking kwamen, als het bedrag van dien bijslag vast te stellen, bij welke gelegenheid tevens de daarbij in acht te nemen beginselen omstandig werden uiteengezet. De naar aanleiding van de laatstbedoelde circulaire door de residenten ingediende aanvragen hadden ten gevolge dat bij gouvernementsbesluit dd. 29 December 1894 n. 6 een (in Januari 1895 uitbetaald) bedrag van f 118 314 beschikbaar werd gesteld, bestemd om in 64 van de 129 koffiedistricten als tegemoetkoming te worden uitgekeerd aan de bij de verplichte cultuur ingedeelden, die in het plantjaar 1894 95 in een aantal complexen, met eene productie van 1, 2 of 3 pikol per bouw (klasse A, klasse B en klasse C) arbeid hadden te verrichten ten behoeve van 4939 bouws nog niet vruchtdragend koffieplantsoen, namelijk het ontginnen en (of) beplanten van 1727 bouws (1ste jaar), het onderhoud van 1462 bouws éénjarig plantsoen (2de jaar) en het onderhoud van 1750 bouws tweejarig plantsoen (3de jaar). Bij de bedoelde circulaire van 13 Augustus 1894 [1]) was, speciaal wat genoemd plantjaar betreft, aangenomen dat in complexen waar de (verplichte) koffiecultuur niet als genoegzaam loonend kon worden aangemerkt, dat is minder dan 4 pikol per bouw afwerpt [2]), als tegemoetkoming (bijslag) zou behooren te worden toegekend [2]), van hetgeen het koffieplantsoen, berekend over den geheelen (vruchtdragenden) levensduur daarvan, geacht kan worden den planter per bouw geldelijk minder op te brengen dan het meest voorkomend eigen gewas [3]), met dien verstande dat de bijslag voor 1894 95 in geen geval meer zou mogen bedragen dan f 8 per pikol koffie.

Uit het volgende overzicht kan blijken op welke sommen, in verhouding tot (vruchtdragenden) levensduur en productie van de koffietuinen, de toegekende bijslag neerkwam *per bouw* en *per pikol koffie*, waarbij op te merken valt dat de bijslag voor den arbeid in het 1ste, 2de of 3de jaar wordt verdeeld in de verhouding van 2 : 1 : 1, met andere woorden dat voor ontginning en beplanting de helft van den totalen bijslag per bouw wordt te goed gedaan en voor onderhoud van één- en van tweejarig plantsoen respectievelijk één vierde.

GEWESTEN.	Het over de drie jaren gezamenlijk als bijslag toegekende bedrag liep voor de verschillende complexen uiteen als volgt:					
	per bouw.			per pikol koffie.		
	Klasse A.	Klasse B.	Klasse C.	Klasse A.	Klasse B	Klasse C.
Preanger Regentschappen . . .	f 24 à f 96	f 30 à f 112	f 30 à f 90	f 8,00	f 2,50 à f 8.00	f 2,40 à f 3,33
Cheribon	24 „ 50	20 „ 75	—	8,00	2 80 „ 5.33	—
Tegal	40	28	—	8,00	2,80	—
Pekalongan	48 „ 50	—	—	8.00	—	—
Samarang	10 „ 120	120	80	8 00	2,66 à 6.66	1 11 à 3 33
Soerabaja	—	112	98 à 100	—	8 00	3 26 „ 3,33
Pasoeroean	40 à 80	120	—	8.00	4 00 „ 7 50	—
Probolinggo	32 „ 80	48 à 128	70 à 120	8,00	5,00 „ 8 00	3 07 à 3.33
Besoeki	24 „ 72	60 „ 120	60	8,00	5,00 „ 8,00	3 33
Banjoemas	40 „ 60	120	47	8 00	6,00	1,30
Bagelen	—	120	—	—	6 66	—
Kedoe	50	—	—	8 00	—	—
Madioen	32 à 64	44 à 128	47	8 00	3,56 à 6,66	1,56
Kediri	32 „ 64	60 „ 120	50 à 70	8,00	7,50 „ 8 00	3 33

[1]) Deze circulaire en de twee andere, hiervóór aangehaald, zijn in haar geheel afgedrukt als bijlagen bij de Memorie van Beantwoording op het Voorloopig Verslag der Tweede Kamer betreffende de Indische begrooting voor 1895 (Zitting 1894—1895. 4 — n°. 43, 44 en 45).

[2]) Alleen in Besoeki zijn, bij uitzondering (in verband met ter zake in 1893 gedane toezeggingen) eenige gronden voor bijslag in aanmerking moeten komen die 4 pikol of meer per bouw opleverden.

[3]) Daar voor sommige complexen als geldelijke opbrengst van het eigen gewas, wegens buitengewone omstandigheden, een al te laag cijfer was berekend, is daarvoor in die gevallen als minimum aangenomen f 20 per bouw en per jaar.

Hoevele personen in den bijslag deelden, vindt men niet opgegeven. Bij de gouvernementscultuur wordt door één cultuurdienstplichtige gewoonlijk jaarlijks $^1/_{40}$ of $^1/_{30}$ bouw bewerkt en beplant. Ten einde het aandeel van elken planter in den bijslag niet te klein te doen zijn, is de minimum-bijslag gesteld op f 20 per bouw (dus f 10 in het eerste, f 5 in het tweede en f 5 in het derde jaar). Als maximum van den bijslag is aangenomen f 120 per bouw (dus f 60 in het eerste, f 30 in het tweede en f 30 in het derde jaar).

Over hoeveel bouws en tot welk bedrag bijslag was uit te keeren naar gelang de werkzaamheden betroffen aanleg en beplanten (1ste jaar), onderhoud van éénjarig plantsoen (2de jaar), en onderhoud van tweejarig plantsoen (3de jaar), en hoe die uitgestrektheden en sommen naar gelang van de drie klassen van gronden waren te verdeelen, kan blijken uit het volgende overzicht:

GEWESTEN.	Aantal districten.	Klasse der gronden.	1ste JAAR. Aantal bouws.	1ste JAAR. Bedrag van den bijslag in 1894/95.	2de JAAR. Aantal bouws.	2de JAAR. Bedrag van den bijslag in 1894/95.	3de JAAR. Aantal bouws.	3de JAAR. Bedrag van den bijslag in 1894/95.	TOTALEN. Bouws.	TOTALEN. Bijslag.
Preanger Regentschappen	10	A	92	f 1760	67	f 952	79	f 920	248	f 5 632
		B	59	1230	81	1270	50	1091	107	4 591
		C	40	1378	41	724	45	752	186	2 854
			175	f 4 368	192	f 2 940	174	f 2 763	541	f 11 677
Cheribon	3	A	61	f 1040	80	f 735	93	f 865	234	f 2 640
		B	10	485	19	219	24	306	62	1 046
		C	"	"	"	"	"	"	"	"
			80	1 525	99	981	117	1 171	296	3 680
Tagal	2	A	17	f 310	13	f 130	45	f 150	45	f 620
		B	25	250	33	231	23	204	87	764
		C	"	"	"	"	"	"	"	"
			42	690	46	361	41	353	132	1 404
Pekalongan	2	A	13	f 364	21	f 294	4	f 52	38	f 710
		B	"	"	"	"	"	"	"	"
		C	"	"	"	"	"	"	"	"
			13	364	21	294	4	52	38	710
Samarang	3	A	4	f 120	5	f 84	10	f 170	19	f 374
		B	51	1000	83	2190	74	2220	188	5 870
		C	9	405	8	181	15	330	32	810
			64	2 145	96	2 758	99	2 720	239	7 88[illegible]
Soerabaija	1	A	"	"	"	"	"	"	"	"
		B	7	f 392	8	f 224	6	f 168	21	f 784
		C	55	2734	68	1700	50	1250	173	5 684
			62	3 126	76	1 924	56	1 418	194	6 468
Pasoeroean	4	A	19	f 605	7	f 190	"	"	26	f 795
		B	51	3040	27	921	14	f 420	92	4 381
		C	"	"	"	"	"	"	"	"
			70	3 645	34	931	14	420	118	4 986
Probolinggo	2	A	193	f 5612	"	"	11	f 170	203	f 5 788
		B	141	6667	"	"	68	1017	209	8 594
		C	11	520	18	f 205	56	1225	77	1 848 a)
			344	12 799	18	205	135	5 318	480	16 220
Besoeki	5	A	135	f 3546	85	f 1058	236	f 8629	466	f 7 919
		B	197	9321	182	4583	173	4363	552	18 236
		C	20	906	14	322	15	830	49	1 552 b)
			352	13 784	281	5 955	424	7 315	1067	30 842
Banjoemas	6	A	224	f 7187	256	f 4063	359	f 5400	839	f 16 968
		B	12	727	16	186	16	481	44	1 691
		C	6	133	15	179	12	112	33	454
			242	8 057	287	4 728	387	6 031	912	19 118
Bagelen	1	A	"	"	"	"	"	"	"	"
		B	3	f 180	4	f 120	3	f 88	10	398
		C	"	"	"	"	"	"	"	"
			3	180	4	126	3	90	10	390
Kadoe	1	A	"	"	7	f 102	8	f 108	15	f 210
		B	"	"	"	"	"	"	"	"
		C	"	"	"	"	"	"	"	"
			"	"	7	102	8	108	15	210
Madioen	7	A	64	f 1601	61	f 827	62	f 827	190	f 3 345
		B	17	651	14	121	16	100	38	772
		C	2	46	"	"	"	"	2	46
			83	2 298	75	948	78	927	230	4 163
Kediri	8	A	173	f 3557	178	f 1782	164	f 1674	516	f 7 013
		B	36	1500	43	934	41	899	120	3 429
		C	8	208	8	180	8	135	24	548
			217	5 422	224	2 855	213	2 708	654	10 985
Totalen			1727	f 50 813	1462	f 26 412	1750	f 29 989	4939	c) f 116 814

a) Bij een vroeger besluit (dd. 4 October 1894 n°. 33) was overigens, mede ten laste van het dienstjaar 1894, voor vijf van de zes koffiedistricten der residentie Probolinggo (het district Ranoelemongan uitgezonderd) reeds als bijslag over 1894/95 toegestaan f 13 277, en wel o. a. voor het gedwongen *of vrijwillig* tot stand brengen van koffieaanplantingen. Omtrent dit bedrag zijn opgaven als de hiervóór bedoelde hier te lande niet voorhanden. Alleen blijkt dat de districten Tengger en Gading in het genoemde totaal van f 13 277 slechts deelden voor f 538 en f 355.

b) Dit totaal is f 3908 hooger dan de specificatie, omdat eene verdeeling over de voorgaande kolommen van gemelde som, bij uitzondering als bijslag toegestaan voor eenige gronden in de residentie Bezoeki die 4 pikol koffie of meer per bouw produceeren (zie noot 2 op de voorgaande bls.), in de hier te lande voorhanden opgaven niet is bekend gesteld.

c) Behalve over dit bedrag (zie ook noot b) en over de som van f 13 277, bedoeld in noot a, is in 1894, ten laste van het bovenbedoelde krediet van f 300 000 bovendien nog beschikt over f 9817 (in 't geheel derhalve — volgens opgaven van het departement van binnenlandsch bestuur — over f 110 639), namelijk over f 500 voor het aanschaffen van regenmeters, enz. ten dienste der wetenschappelijke onderzoekingen in het belang der koffiecultuur, f 850 voor het aanleggen en onderhouden van kweekbedden van albizzia moluccana in het district Gading der residentie Probolinggo, f 1505 voor rebosatie van een terrein in het district Soekokerto der residentie Bezoeki en f 6112 voor het opmeten en in kaart brengen van eenige terreinen in de afdeelingen Djember en Bondowoso van laatstgenoemd gewest. (Volgens de ten dienste van de begrooting ontvangen vollediger opgaven zou over het besproken krediet van f 300 000 voor 1894 in totaal beschikt zijn tot een bedrag van f 180 301.)

Het uitgebreide onderzoek, bedoeld bij de eerstaangehaalde gouvernementscirculaire van 9 Maart 1894, werd intusschen voortgezet en was omstreeks medio 1895 in de meeste streken beëindigd. Alleen lieten zich toen nog wachten de antwoorden en voorstellen betreffende eenige contrôle-afdeelingen in de Preanger Regentschappen, Pekalongan, Madioen en Bezoeki.

De uit de overige contrôle-afdeelingen (in Mei/Juni jl.) ingekomen gegevens werden in handen gesteld van den wetenschappelijken adviseur voor de koffiecultuur, dr. W. Burck, met opdracht om de juistheid daarvan zoo mogelijk plaatselijk na te gaan. Daar het echter bleek dat deze opdracht niet geecombineerd kon worden volvoerd met andere aan den adviseur opgedragen, hieronder nader te vermelden, onderzoekingen, werd de bewuste taak door hem, met medeweten van de Indische Regeering, overgedragen op zijn adjunct, tot wiens werkkring zij ook geacht moet worden meer eigenaardig te behooren (verg. het vorig verslag, blz. 204).

Uit een voorloopig rapport van den adjunct-adviseur dd. 1 Juli jl. [1]) blijkt, dat — alvorens op de ingekomen gegevens goed geformuleerde voorstellen voor toekenning van bijslag kunnen gebaseerd worden — plaatselijke besprekingen, hier en daar plaatselijke (terrein-) onderzoekingen noodig zullen zijn. Ofschoon die arbeid niet reeds in 1895 volledig zal kunnen afloopen, hoopte de adjunct-adviseur dien toch voor zes à zeven gewesten nog vóór het einde des jaars te kunnen volbrengen. Voor de overige gewesten, waaromtrent de voorstellen in de eerste helft van 1896 kunnen worden tegemoet gezien, zal dus voor het plantjaar 1895/96 nog eene tijdelijke voorziening dienen te worden getroffen. Intusschen kan uit de door de residenten verstrekte gegevens reeds tot de conclusie worden getrokken dat het bedrag van den bijslag voor al de koffiegewesten van Java op verre na niet zoo groot zal behoeven te zijn als oorspronkelijk (in 1891) was vermeend, toen daarvoor f 1½ millioen was geraamd. Die raming toch was gebaseerd op den omvang van de cultuur in 1889, welke sedert aanmerkelijk is ingekrompen. De adjunct-adviseur meent dat over 1895 en volgende jaren eene uitgaaf van f 100000 voldoende zal zijn om de verplichte cultuur, waar deze niet zal moeten worden gestaakt omdat hare handhaving te hoogen bijslag zou eischen, loonend te doen zijn voor de bevolking, zoodat wanneer, zooals van 1893 af is geschied, wordt voortgegaan met de beschikbaarstelling bij de begrooting van een bedrag van f 500000, eene som van f 100000 kan worden aangewend voor andere maatregelen in het belang der gouvernements-koffiecultuur, zooals voor herbosching, aanmoediging van de vrijwillige cultuur op verafgelegen terreinen, enz. Op grond van de in de eerstvolgende jaren te verwachten koffieoogsten, en aannemende dat de tegenwoordige hooge prijzen zullen stand houden, berekent de adjunct-adviseur dat de bijslag, waar noodig, een maximum van f 10 à f 15 per pikol zal kunnen bedragen; alsdan zal het Gouvernement op de uit de streken, waar het bijslag-stelsel werkt, afkomstige koffie eene behoorlijke winst genieten (f 30 à f 25 per pikol), en de bevolking f 25 à f 30 per pikol ontvangen. Met deze zienswijze heeft de Gouverneur-Generaal zich vereenigd, daarbij als zijne meening te kennen gevende dat wanneer, bij daling van den marktprijs der koffie, de schatkist nadeel mocht lijden door toekenning van een maximum-bijslag van f 10 à f 15 per pikol in sommige streken, de cultuur aldaar dadelijk gestaakt zou kunnen worden.

Thans overgaande tot de bespreking van hetgeen, in voldoening aan regeeringsopdrachten, door den adviseur dr. Burck werd verricht en voorgesteld, in verband met de nieuwe richting in zake koffiecultuur, zij vooraf vermeld dat de Indische Regeering, bij circulaire dd. 24 September 1894 (Bijblad op het Indisch Staatsblad n°. 5003), de betrokken residenten in kennis deed stellen met het standpunt, dat zij wenschte in te nemen met betrekking tot de teelt van Liberia-koffie, voornamelijk in die streken waar de Java-koffie niet of minder goed slaagt. Daarbij werd op den voorgrond gesteld, dat, ofschoon de tot dusver met de Liberia-koffie verkregen resultaten gunstig zijn te noemen, nog verschillende onderzoekingen noodig zijn alvorens zekerheid zal zijn verkregen omtrent hare toekomst als gouvernements- of volkscultuur, zoodat de van bestuurswege aan te nemen houding, hoewel getuigende van ingenomenheid, gepaard moet gaan met voorzichtigheid; dat die houding binnen zekere grenzen aanmoedigend, doch voor het overige afwachtend behoort te zijn, en dat de cultuur van Liberia-koffie voorloopig het karakter moet blijven behouden, hetwelk zij tot dusver gehad heeft, namelijk het karakter van proefneming. Tevens werd ernstig gewaarschuwd tegen overdreven inmenging bij de vrijwillige cultuur, en werd den besturenden ambtenaren dringend aanbevolen om de vrije cultuur, alleen daar waar de bevolking daartoe geneigdheid betoont, met tact en beleid, doch zonder overhaasting of pressie ingang te doen vinden. Voorts gaf de Indische Regeering haar verlangen te kennen om bij de beoordeeling van erfpachtsaanvragen behoorlijk rekening te houden met de vraag, welke terreinen voor de cultuur van Liberia koffie als volkscultuur beschikbaar moeten blijven.

Als een uitvloeisel van bedoelde circulaire werd den wetenschappelijken adviseur in November 1894 opgedragen, na plaatselijk te hebben nagegaan de bestaande gelegenheid om, ten dienste van de verplichte cultuur, domeingrond te reserveeren die voor beplanting hetzij met Java-, hetzij met Liberia-koffie geschikt is, in verband met de bevindingen ten deze, en lettende op de beginselen uiteengezet in de reeds vermelde gouvernementscirculaire van 9 Maart 1894, voorstellen te doen ter herziening van de bestaande cultuurplannen voor de gedwongen cultuur. Tevens wenschte de Indische Regeering, voor zoover de uit bedoelde opdracht voortvloeiende werkzaamheden zulks zouden veroorloven, het oordeel van den adviseur te vernemen omtrent de geschiktheid voor de koffieteelt van gronden, welke de bevolking vrijwillig met Java- of Liberia-koffie wenscht te beplanten. Bij eene gedachtenwisseling met den directeur van binnenlandsch bestuur, naar aanleiding van eenige door dr. Burck vóór de aanvatting der evenbedoelde opdracht gestelde prealabele vragen, besliste de Indische Regeering nog (Maart 1895) dat de quaestie, of voor de vrijwillige koffieteelt der bevolking gronden gereserveerd behooren te worden eerst dan aan de orde behoeft te komen wanneer bijzondere omstandigheden, bijv. het aanvragen van gronden in erfpacht, daartoe aanleiding geven, zullende de quaestie dan allereerst ter toetse behooren te worden gebracht door de plaatselijke ambtenaren, die daarbij rekening hebben te houden met de neigingen der bevolking en hare agrarische en economische belangen. Als maatstaf in hoever, bij het voldoen aan de ontvangen opdracht tot het ontwerpen van nieuwe cultuurplannen ten behoeve van de verplichte teelt, te rekenen is op de mogelijkheid tot herbeplanting van afgestorven koffietuinen na voorafgaande herbossching of braakligging, gaf de Gouverneur-Generaal bij deze gelegenheid nog te kennen, dat, waar het zich laat aanzien dat zoodanige gronden eerst na meer dan 30 jaren ten tweeden male met kans op goed gevolg met koffie zijn te beplanten, zoodanige terreinen voor de koffiecultuur moeten worden losgelaten en, zonder daarom grondverbetering uit te sluiten of roofbouw toe te laten, liever voor andere doeleinden zijn te bestemmen. Derhalve zou als maximum-termijn voor het ten tweeden male met koffie beplanten van uitgebouwde gronden een tijdsverloop van bijv. 30 jaren zijn aan te nemen. Bij dit alles werd op den voorgrond gesteld dat zoowel omtrent de wenschelijkheid op zich zelve van het reserveeren van gronden voor de verplichte teelt als omtrent de uitgestrektheid dier reserves door den wetenschappelijken adviseur in overleg behoorde te worden getreden met de plaatselijke ambtenaren, waarbij dan tevens de maatregelen overwogen kunnen worden die men denkt te nemen om de reserves voor vernieling door vuur of vee te vrijwaren. [2])

Het in voorenstaanden zin opgevat onderzoek werd sedert reeds in enkele gewesten beëindigd, zoodat voor die streken tot het opmaken van nieuwe cultuurplannen kon worden overgegaan.

Naar aanleiding van eene in September 1893 in de afdeelingen Bondowoso en Djember van de residentie Bezoeki gehouden inspectie der gouvernements-koffietuinen werden door den wetenschappelijken adviseur voorstellen gedaan om de cultuurwijze op eenige terreinen te wijzigen, in verband met de weinig bevredigende resultaten op verscheidene daarvan in de laatste jaren met de zoogenaamde eenvoudige cultuurwijze (met gedeeltelijk beschaduwd) verkregen. Bij de aanbieding van deze voorstellen aan de Indische Regeering gaf de directeur van binnenlandsch bestuur in overweging tot de bedoelde wijziging, bij wijze van proef, over te gaan, doch — zoolang het doeltreffende dier proef niet gebleken zou zijn — in de in andere gewesten gevolgde cultuurwijze geen verandering te brengen. In Maart jl. besliste de Gouverneur-Generaal te dien aanzien dat, ofschoon het invoeren van verbeteringen in de cultuurwijze bij gouvernements-koffietuinen met behoedzaamheid en matiging behoort

[1]) Bedoeld rapport is, met een daarbij behoorend districtsgewijze ingericht overzicht, gedrukt bij de Memorie van Beantwoording van het Voorloopig Verslag der Tweede Kamer betreffende de Indische begrooting voor 1896 (zitting 1895—1896, 4 —nos. 40 en 41).

[2]) Ten gevolge van de hier besproken beslissingen der Regeering in zake de vrijwillige teelt van Liberia-koffie en de reserveering van gronden voor de koffiecultuur, konden verscheidene aanvragen om woesten grond in erfpacht te bekomen, welke aanvragen in afwachting van die beslissingen waren aangehouden, worden afgedaan. Zie hieromtrent blz. 109 hiervóór.

plaats te vinden, het daarmede toch niet strijdig is te achten om al dadelijk, doch geleidelijk, voor andere gewesten te doen wat voor Bezoeki was gedaan, het vaststellen namelijk, na grondig onderzoek, voor elk terrein afzonderlijk van de te volgen cultuurwijze in verband met de ligging van het terrein, de meerdere of mindere helling en de physische en chemische samenstelling van den bodem. Mocht het dan blijken dat aan sommige terreinen meer arbeid besteed zal moeten worden dan aan andere, dan behoort die meerdere arbeid niet achterwege gelaten of beperkt te worden ter wille van eene minder inspanning eischende, doch irrationeele methode. Intusschen deed de Landvoogd tevens uitdrukkelijk uitkomen dat, waar van de inlandsche bevolking meer arbeid in gedwongen dienst moet worden gevorderd, van bestuurswege zal moeten worden gewaakt dat zij niet op te verren afstand en niet te veel heeft te werken, in 't algemeen dat de haar opgelegde taak niet te zwaar wordt. In verband met een en ander bestaan thans geen beletselen meer om, wanneer dit noodig mocht zijn, ook elders dan in Bezoeki tot wijziging van de bestaande cultuurwijze over te gaan.

De rapporten van den betrokken houtvester omtrent het door hem ingesteld onderzoek betreffende bosch- en koffiereserve in de residentie Probolinggo (zie vorig verslag, blz. 204) werden in handen gesteld van dr. Burck. Het door dien hoofdambtenaar uitgebracht advies was bij het afsluiten te Batavia van de bijdrage voor dit gedeelte van het verslag nog bij de Indische Regeering in behandeling. Het afbakenen, opmeten en in kaart brengen van de terreinen voor het vormen van bedrijfscomplexen in dat gewest door personeel van het kadaster wordt voortgezet.

Omtrent de bij gouvernementsbesluit dd. 29 Juli 1893 n°. 23 aan den chef der 3de afdeeling van 's lands plantentuin te Buitenzorg, dr. P. van Romburgh, opgedragen reis naar Oost-Java ter verkrijging van onderzoekingsmateriaal, ten einde de vraagpunten met betrekking tot bodemgeschiktheid en bodemverbetering voor eene rationeele koffieteelt tot eene gewenschte oplossing te brengen (zie het verslag van 1893, blz. 211), kan thans worden gemeld dat, hoewel op die reis een groot aantal grondmonsters werden verzameld, welke bij het agricultuur-chemisch laboratorium bij 's lands plantentuin scheikundig zullen worden onderzocht, door dr. van Romburgh, hierin ondersteund door den directeur van den tuin, op goede gronden werd betoogd dat onderwerpelijk van wetenschappelijke onderzoekingen in het laboratorium weinig heil is te verwachten wanneer die niet samengaan met onderzoekingen op het terrein, en dat dergelijke gecombineerde onderzoekingen op kleine schaal zonder bezwaar door het personeel van den plantentuin zouden kunnen worden verricht, wanneer men zich daarbij voorloopig bepaalde tot een in de nabijheid van die inrichting gelegen terrein. Dienovereenkomstig werd dr. van Romburgh bij gouvernementsbesluit dd. 5 Januari 1895 n°. 10 gemachtigd om zich, telkens wanneer zijne andere werkzaamheden zulks toelaten, naar de Preanger Regentschappen te begeven, ten einde aldaar grondmonsters te verzamelen uit nog in onderhoud zijnde en reeds afgeschreven koffietuinen, geboiseerde en niet-geboiseerde gronden en reserveterreinen voor de gouvernements-koffiecultuur, en die monsters chemisch te onderzoeken in het reeds genoemde laboratorium.

De adspirant-controleur bij het binnenlandsch bestuur op Java en Madura, die ingevolge gouvernementsbesluit dd. 22 November 1893 n°. 13 tijdelijk is toegevoegd aan den wetenschappelijken adviseur, werd, nadat die toevoeging eerst met zes maanden en vervolgens tot 5 Maart 1895 was verlengd, bij gouvernementsbesluit dd. 20 Maart 1895 n°. 21 voor onbepaalden tijd ter beschikking gesteld van dr. Burck, wien hij op verschillende inspectiereizen in Midden-Java vergezelde, nadat zijn eigenlijk werk (verg. vorig verslag, blz. 204) in Probolinggo was afgeloopen.

Nadat gebleken was dat het belang van den dienst vorderde dat de wetenschappelijke adviseur en diens adjunct hunne standplaats Buitenzorg verwisselden voor Batavia, is de bij gouvernementsbesluit dd. 1 December 1893 n°. 11 vastgestelde instructie voor die ambtenaren (zie vorig verslag, blz. 204) bij dat van 15 Juni 1895 n°. 5 dienovereenkomstig gewijzigd.

De voor dit verslag ontvangen statistische opgaven met betrekking tot de aan de verplichte levering onderworpen koffiecultuur [1]) zijn weder van gelijken aard als vroeger. Voor zoover die statistieken, hierachter afgedrukt als bijlagen YY, ZZ en AAA, het in 1894 (op ult. October) geëindigde plantjaar 1893/94 behandelen, wijzen de cijfers der bij de cultuur ingedeelde dessa's en huisgezinnen — voor de 14 gewesten waar de verplichte teelt en levering nog zijn gehandhaafd gebleven — slechts betrekkelijk geringe verschillen aan met de opgaven over het plantjaar 1892/93. Daarentegen toont de statistiek over 1893/94 opnieuw eene afneming aan van den omvang der aan de verplichte levering onderworpen koffieplantsoenen. Volgens de gehouden aanteekeningen omtrent afschrijving en bijplanting zou het aantal boomen, voor zooveel de op hoog gezag aangelegde plantsoenen betreft — zonder langer te rekenen de plantsoenen in de niet meer onder het monopolie vallende gewesten Bantam, Krawang en Japara (Rembang was reeds sedert tal van jaren uit de koffiestatistiek verdwenen, omdat er, onder de werking der verplichte levering, de cultuur reeds vroeger was opgegeven) — gedurende 1893/94, van ongeveer 77 millioen (ruim 57 200 bouws), zijn teruggegaan tot bijna 71½ millioen (p. m. 53 200 bouws), derhalve (volgens de boekhouding) gedurende 1893/94 eene vermindering *voor de geregelde tuinen* van p. m. 5½ millioen boomen en p. m. 4000 bouws. De vrijwillig tot stand gebrachte of onder dien naam bekend staande aanplantingen werden bij het einde van het plantjaar 1893/94 geraamd (ook hier ongerekend de drie zooeven genoemde gewesten) op een totaal van ruim 181 millioen boomen (127 430 bouws) tegen het jaar te voren ruim 192 millioen boomen (127 520 bouws) [2]). Volgens de in den aanvang van 1895 door de ambtenaren van het binnenlandsch bestuur opgemaakte zoogenaamde voorstelstaten betreffende de in den westmoesson 1895/96 te bewerkstelligen aanplantingen was voor de 14 thans nog bij de verplichte teelt ingedeelde koffiegewesten in de gouvernementslanden van Java het aantal bij de cultuur ingedeelde huisgezinnen (in 125 districten) voor gemeld plantjaar te stellen op 303 368, terwijl diezelfde 14 gewesten voor 1894/95 (toen met 129 bij de cultuur ingedeelde districten) medetellen met 300 515 gezinnen, derhalve voor 1895/96, niettegenstaande loslating van de verplichte cultuur in 4 districten (2 in de Preanger Regentschappen en 2 in Bagelen), 2853 ingedeelde gezinnen meer.

In navolging van vorige verslagen laat men hier eenige hoofdcijfers volgen aangaande den omvang der aan de verplichte levering onderworpen koffiecultuur, ontleend aan de opgaven over het cultuurjaar 1892/93 (toen nog medetelden de gewesten Bantam, Krawang en Japara) en over het cultuurjaar 1893/94 (zonder de bedoelde gewesten).

		1892/93. (17 koffiegewesten)	1893/94. (14 koffiegewesten)
Ingedeeld bij de gouvernements-koffiecultuur (nog in de cultuurplannen begrepen) achtereenvolgens op 31 October 1893 en 31 October 1894 (einde der plantjaren 1892/93 en 1893/94):	aantal dessa's	3 944	3 646
	aantal huisgezinnen	320 539	306 655
Wat betreft de ingedeelden, aan wie (voor het volgende plantjaar) de verplichting werd opgelegd tot bijplanting van koffieboomen en (of) tot het ontginnen van gronden voor een of meer latere plantjaren *a*), waren de cijfers:	aantal dessa's	1 503	1 789
	aantal huisgezinnen	122 863	153 261
Aantal dessa's niet meer in de cultuurplannen opgenomen, maar verplicht tot het onderhoud van indertijd door haar aangelegde nog niet uit de leggers afgeschreven plantsoenen		1 348	1 126
Op hoog gezag aangelegde nog in onderhoud zijnde plantsoenen. Aantal boomen die in het betrokken plantjaar werden	afgeschreven	10 676 300	10 560 700
	bijgeplant *b*)	5 739 800	5 060 500
Dientengevolge was bij het einde van het plantjaar (31 October) nog aanwezig nevenstaand aantal boomen		*c*) 79 052 500	*c*) 71 474 300
Uitgestrektheid van die plantsoenen (in bouws)		58 019	53 178

[1]) Over de geheel vrije inlandsche koffieteelt in Bantam, Krawang, Japara en Rembang is reeds op blz. 217/218 hiervóór gehandeld.

[2]) De vermindering van de door deze plantsoenen (naar berekening) ingenomen oppervlakte met slechts 90 bouws kan niet juist zijn. Te dier zake kan voor het oogenblik geen toelichting worden verstrekt. Het behoeft intusschen geen betoog dat eene de werkelijkheid nabijkomende raming ten deze moeielijk te leveren is.

Vrijwillige of onder dien naam bekend staande plantsoenen naar schatting.	Aantal boomen bij het einde van het plantjaar (31 October) aanwezig	192 082 400	*d*) 181 222 700
	Uitgestrektheid van die plantsoenen (in bouws)	127 959	*e*) 127 430

Aantal personen in het bezit van als vrijwillig bekend staande plantsoenen, aangelegd op:	bij de cultuurplannen aangewezen gronden	*f*) 44 913	167 117	*f*) 49 119	168 673
	niet bij de cultuurplannen aangewezen gronden	122 204		119 554	

a) Dit geschiedde waar voorafgaande beschouwing noodig werd geoordeeld. Enkel ontginning, hetzij al of niet met verplichte bijplanting van koffieboomen op reeds vroeger gereed gemaakte gronden, zou in 1894/95 in 8 van de 14 toen nog aan de verplichte levering onderworpen gouvernementsresidentiën moeten plaats vinden door 271 dessa's met 15 152 huisgezinnen, en wel ten behoeve van de latere bijplanting van 829 120 koffieboomen.

b) De verplichte bijplantingen van 1892/93 besloegen 4592, die van 1893/94 3949 bouws. Voor 1894/95 kon het cijfer nog niet worden opgegeven. Het aantal boomen in dien westmoesson bij te planten was bepaald op 5 518 045, waaronder 743 695 Liberia-koffieboomen.

c) Bij het einde der plantjaren 1892/93 en 1893/94 beliep het aantal Liberia-koffieboomen in de gouvernementstuinen achtereenvolgens 1 206 075 en 1 701 854.

d) Tot het verschil van ruim 11 millioen boomen met de opgaaf van het jaar te voren (31 October 1893) dragen de drie onder 1893/94 niet meer genoemde gewesten voor nog geen 1/2 millioen bij. Daarentegen Probolinggo voor bijna 4^7 millioen, Preanger Regentschappen voor ruim 2^7 millioen, Pekalongan Samarang en Pasoeroean te zamen voor bijna 3^7 millioen. Voor 5 andere gewesten zijn de opgaven gezamenlijk bijna 1 millioen lager, voor Soerabaija nagenoeg gelijk aan die van 1893, doch daarentegen voor de 3 overige gewesten (Cheribon, Banoehi en Madioen) ruim 1 millioen hooger dan over 1892/93.

e) Het belangrijk verschil in de raming van het aantal boomen spiegelt zich niet af in de opgaven betreffende de uitgestrektheid der plantsoenen; zie het te dezer zake aangeteekende in noot 2 op de voorgaande blz.

f) De totalen van 44 913 op 31 October 1893 en van 49 119 op 31 October 1894 betreffende het aantal bezitters van monosoeko-aanplantingen *op bij de cultuurplannen aangewezen gronden* worden gewestelijk opgegeven aldus: Preanger Regentschappen achtereenvolgens 34 454 en 37 120, Pasoeroean 3602 en 3688, Madioen 2806 en 2627 (meer nauwkeurige opgaaf), Samarang 1215 en 1411, andere gewesten 2836 en 4273 (onder dit laatste getal o. a. in Cheribon 1515 en in Probolinggo 1091).

Niettegenstaande in Banjoemas bij opneming bevonden werd dat het getal bezitters van monosoeko-aanplantingen er belangrijk minder was dan te boek stond, wijzen de opgaven voor alle gewesten gezamenlijk (daaronder ook begrepen zij, die tuinen hadden op niet bij de cultuurplannen aangewezen gronden) toch weder op vermeerdering; terwijl in de Preanger-Regentschappen het geheele aantal bezitters van monosoeko-aanplantingen klom van 67 212 tot 68 179, in Pasoeroean van 22 218 tot 22 419 en in Samarang van 13 354 tot 14 364, daalde het in de andere gewesten van 64 333 tot 63 711 (onder dit laatste getal is Cheribon begrepen met 13 678 dergelijke bezitters); bij slotsom derhalve eene vermeerdering met 1556 personen (168 673 op 31 October 1894, tegen 167 117 het jaar te voren). Hier en daar, vooral in de afdeeling Soekaboemi der Preanger-Regentschappen, werden de plaatselijke ambtenaren er op gewezen, dat er voor gewaakt behoorde te worden dat de monosoeko-aanplantingen de krachten der ontginners-planters niet te boven gingen.

Uit menige streek wordt verder gemeld dat vele planters voortgingen vrijwillig Liberia-koffie te telen, zoowel in tuintjes als op erven en tegalvelden, zoodat het aantal Liberia-boomen, buiten de gouvernementstuinen, stellig reeds eenige millioenen beloopt (in de gouvernementstuinen zal het aantal, in verband met de voor 1894/95 bevolen bijplantingen, p. m. 2 445 000 bedragen).

Onder den gouvernements-koffieoogst op Java van 1894, ad 363 835 pikol, was aan Liberia-koffie begrepen 1671 pikol, afkomstig uit 13 gewesten. Onder de in 1893 ingeleverde 69 037 pikol was aan Liberia-koffie (uit 7 gewesten) begrepen 622 pikol.

Ook thans weder werd er zooveel mogelijk voor gewaakt dat alleen rijpe bessen werden ingezameld; hier en daar werd onder toezicht der ambtenaren en dessahoofden geplukt op vastgestelde dagen, en in de Preanger Regentschappen, Pasoeroean, Probolingo en Poeloeng (Madioen) mede onder contrôle van de tijdelijk in dienst gestelde mantri's, die het geplukte product in de tuinen door weging of meting bepaalden, ten einde eene contrôle te hebben op de inleveringen in de pakhuizen van het bereide product. Hulpplukkers van elders waren alleen noodig in sommige streken van de afdeelingen Bandong (Preanger Regentschappen) en Malang (Pasoeroean), in het district Tengger van laatstgenoemd gewest, zoomede in het district Tengger der residentie Probolinggo. In het begin van den oogsttijd waren echter in Malang [1] de hulpplukkers niet overal in voldoend aantal te krijgen, en eerst nadat door het inlandsch en Europeesch bestuur de bevolking van de lager gelegen streken was gewezen op de voordeelen, die zij kon genieten door bij den koffiepluk de behulpzame hand te bieden op de gewone voorwaarden van betaling in een gedeelte van het product, kon men beschikken over voldoende werkkrachten.

Er kwam gedurende 1894 geene verandering in de bereidingswijzen door de bevolking toegepast. De ingeleverde Liberia-koffie was weder voor het grootste gedeelte op de West-Indische, voor een klein deel op de gewone wijze bereid. Ofschoon een pulper, die aan alle eischen voldoet, nog steeds niet gevonden is, werd in de afdeeling Soekoboemi (Preanger-Regentschappen) voor het ontpulpen van de natte Liberia-koffiebessen weder met goed gevolg gebruik gemaakt van den door den tjamot van Tjikembar vervaardigden handpulper (verg. vorig verslag, blz. 206), zoomede van een dergelijk werktuig door een inlander van Tjitjoeroeg geconstrueerd. Modellen van deze handpulpers zijn onlangs ook naar Pekalongan en Samarang gezonden, waar in 1895 een vrij belangrijk product van de bedoelde koffiesoort werd verwacht. [2])

In aansluiting aan eene gelijksoortige opgaaf over 1894, voorkomende in noot 3 op blz. 206 van 't vorig verslag, laat men hier volgen eene vergelijking van de opbrengst der in 1895 hier te lande verkochte gouvernements-Liberia-koffie tegenover de *algemeene* noteering van „goed ordinair" der in dezelfde veilingen verkochte Java-koffie.

Dagteekening der veilingen	Gewesten.	Verkochte hoeveelheden (in „balen")	Veilingsprijs per half K.G.	Algemeene noteering voor goed ordinair Java-koffie per 1/2 K.G.
1895 5 Maart.	Preanger Reg.	540	f 0,54 à f $0,56^{5}$	f 0,53 3/4
12 Juni	Soerabaija	54	0,51	0,54
	Probolinggo	275	0,48 à 0,58	
9 Augustus.	Madioen	1	0,51 3/4	0,55 3/8
10 September.	Bagelen	4	0,50 1/2 à 0,52 1/2	0,53 1/4
	Banjoemas	2	0,50 1/4	
15 October.	Preanger Reg.	107	0,58 1/2 à 0,59	0,55 1/4
	Tagal	34	0,58 1/2 à 0,58 3/4	
	Cheribon	20	0,56 3/4	
	Pekalongan	22	0,55 1/2	
10 November.	Cheribon	8	0,50 3/4	0.55
	Tagal	9	0,54 1/2	
		1109		

De in vorige jaren genomen maatregelen om de inlandsche koffietuinbezitters in groote koffiecentra door gouvernementsvoorschotten uit de handen te houden van geldschieters van minder goed gehalte (verg. daaromtrent laatstelijk het vorig verslag, blz. 206) vonden ook in 1894 met goed gevolg toepassing.

Van de in het laatst van 1893 en in het begin van 1894 voor dat doel door het Gouvernement beschikbaar gestelde kredieten werd in de residentie Pasoeroean (in zes districten) [2]) uitgegeven f 46 422 en in de residentiën Probolinggo (in het district Tengger) en Madioen (in het district Poeloeng) respectievelijk f 53 986 en

[1]) Omtrent de sluiting van de afdeeling Malang voor de verdere uitgifte van woeste gronden in erfpacht, waartoe onder meer het toenemend gebrek aan handen voor den pluk en de bereiding van het product der inlandsche koffietuinbezitters aanleiding gaf, zie men blz. 109 hiervóór.

[1]) De ingevolge opdracht der Regeering opgestelde verhandeling (zie vorig verslag, blz. 204) omtrent de eenvoudigste en doelmatigste wijze van bereiding van Liberia-koffie is onlangs in druk verschenen, en onder de ambtenaren van het binnenlandsch bestuur (ook in de buitenbezittingen) verspreid.

[2]) Namelijk in de districten Toeren, Senggoro en Ngantang der afdeeling Malang respectievelijk f 7 500, f 4 000 en f 10 182, en in de districten Tengger, Pandaän en Poerworedjo der afdeelingen Pasoeroean en Bangil respectievelijk f 13 750, f 5 500 en f 5 490.

f 7500, welke gelden reeds in October 1894, bij het inleveren van den oogst van 1894, volledig verrekend waren. Dergelijke voorschotten, waarop de bedoelde inlandsche koffieproducenten zeer gesteld zijn, verschaffen den ambtenaren tevens het middel tot het uitoefenen van eene gewenschte contrôle in het belang van een behoorlijk onderhoud der betrokken vrijwillige koffieplantsoenen. Ook werden voor den oogst van 1894 voorschotten verleend door drie van de vier licentiehouders, die in dat jaar hun bedrijf uitoefenden, en wel aan tuinbezitters in een vijftal districten der afdeeling Malang (Pasoeroean), als: Pakis f 10 500, Penanggoengan f 28 830, Ngantang f 12 900, Kotta Malang f 1700 en Karanglo mede f 1700, welke voorschotten bij de inlevering der bes-koffie geleidelijk in twee of drie gedeelten werden aangezuiverd.

Uit het volgend staatje blijkt welke hoeveelheden koffie gedurende 1894 door de licentiehouders in 's lands pakhuizen werden ingeleverd.

Licentiehouders.		Hoeveelheden koffie (in pikols):			
Naam	voor de districten.	bereid op de etablissementen te	ingeleverd in 's lands pakhuizen te	1ste soort	2de soort.
H. C. U. J. Huber.	Kotta Malang	Bedali,	Wagir.	1 667,07	42,08
	Penanggoengan,	Batoe-Sisir,	Batoe,	10 755,39$^{2}/_{5}$	144,81$^{2}/_{5}$
	Ngantang.	Ngroto.	Poedjon,	4 710,53$^{3}/_{5}$	89,16
F. Godin.	Karanglo.	Karangan,	Karangploso	1 700,18$^{4}/_{5}$	18,98$^{2}/_{5}$
E. Nijgh,	Pakis,	Toempang,	Toempang,	3 872,40$^{4}/_{5}$	295,53$^{3}/_{5}$
G. A. van Delden	Senggoro,	Magoewan.	Magoewan,	710,02$^{4}/_{5}$	16,17$^{3}/_{5}$
			Totaal	23 463,62$^{2}/_{5}$	588 36
				a) 24 051,98$^{2}/_{5}$	

a) Een gedeelte van deze hoeveelheid (886 pikol, afkomstig van het etablissement te Karangan) werd te laat in het pakhuis ingeleverd om nog te kunnen worden opgenomen in de op 21 December 1894 te Batavia gehouden veiling, en werd daarom hier te lande geveild (veiling van 3 April jl. te Amsterdam), bij welke gelegenheid die partij een prijs behaalde van f 0,58$^{1}/_{2}$ à f 0,58$^{1}/_{4}$ per Amsterdamsche pond, terwijl toen gewone Malang-koffie slechts f 0,52 à f 0,54$^{3}/_{4}$ bedong. De afloop van de in 1894 gehouden veilingen te Batavia, waar bijna al het overige van het door de licentiehouders geleverde product werd verkocht, is reeds vermeld op blz. 202 van het vorig verslag.

De opkoop van de natte bes-koffie geschiedde in de opgegeven rayons zoowel bij het bereidings-etablissement als bij de hulpetablissementen en de inleveringsplaatsen tegen f 2,50 per pikol, terwijl het transport van het niet op het eigenlijke bereidingsetablissement ingekochte product voor rekening van den licentiehouder kwam. Malversatiën bij dien opkoop kwamen in 1894 niet voor, evenmin als kwade praktijken ten nadeele van de nabijgelegen op erfpachtsgronden gedreven koffieondernemingen.

In den loop van 1894 kwam het meermalen voor dat licentiehouders in de afdeeling Malang door gebrek aan werkkapitaal den opkoop van koffie tijdelijk moesten staken. Aangezien zij er niet in konden slagen om zoodanig kapitaal bij geldinstituten te verkrijgen, wendden zij zich tot de Indische Regeering om hulp. Daar het instandhouden der bereidings-etablissementen ook voor het Gouvernement van belang moest worden geacht, werd de resident van Pasoeroean bij gouvernementsbesluit van 8 April 1895 n°. 5 gemachtigd om gedurende het jaar 1895 aan de licentiehouders, desverlangd, ter tegemoetkoming in hun bedrijf f 2,50 uit te keeren voor elken pikol natte bes-koffie, welke, blijkens een door een van gouvernementswege aangesteld en bezoldigd persoon af te geven certificaat, van de inlandsche bevolking zou worden opgekocht en door haar op de etablissementen zou worden geleverd, onder beding dat zoowel het bedrag der tegemoetkomingen als de door het Gouvernement te doene uitgaven voor bezoldiging van het controleerend personeel zouden worden verrekend met de den licentiehouders toekomende sommen bij de inlevering van het bereide product in 's lands pakhuizen. Aan de in den bedoelden vorm toegezegde hulp werd tevens de voorwaarde verbonden, dat voor de behoorlijke nakoming van hunne verplichtingen door de licentiehouders persoonlijke borgtocht moest worden gesteld, en dat zij zouden toestemmen in de intrekking van de hun verleende licentiën, met vervanging daarvan door nieuwe, op den voet van eene tegelijkertijd uitgevaardigde, hieronder nader te bespreken, ordonnantie (Indisch Staatsblad 1895 n°. 72), houdende wijziging en aanvulling van de tot dusver op het stuk der licentiën geldende bepalingen (Indisch Staatsblad 1891 n°. 110, aangevuld bij Indisch Staatsblad 1893 n°. 134). Tot dusver werd slechts door één licentiehouder, dien voor het district Pakis, van de aangeboden hulp gebruik gemaakt.

De naaste aanleiding tot de zooeven bedoelde herziening van de bepalingen betreffende de toelating van particulieren (licentiehouders) tot bereiding van aan de verplichte levering onderworpen koffie werd gevonden in de omstandigheid dat bij een op het bereidings-etablissement Toempang van den licentiehouder voor het district Pakis uitgebroken brand schade werd toegebracht aan de aldaar ter bereiding aanwezige gouvernementskoffie. Bij de behandeling der vraag of de geleden schade op den betrokken licentiehouder kon worden verhaald, bleek de behoefte aan nadere bepalingen, ten einde het Gouvernement op afdoende wijze te vrijwaren tegen schade, waaraan het bij de toepassing van de in 1891 vastgestelde regeling kon zijn blootgesteld. Ter bereiking van dit doel zijn thans, bij de reeds aangehaalde ordonnantie, bepalingen uitgevaardigd omtrent den eigendom der op de bereidings-etablissementen aanwezige koffie; de vergoeding door de licentiehouders verschuldigd ingeval door brand als anderszins, rampen van hooger hand uitgezonderd, schade aan die koffie wordt toegebracht; de verplichting der ondernemers tot verzekering tegen brandschade, en het verbod van het gebruik van licht ontvlambare materialen bij den bouw van bereidings-etablissementen. Bovendien zijn bij dezelfde gelegenheid regelingen getroffen tot keering van de nadeelige gevolgen, welke eene meer algemeene toepassing van het licentiestelsel voor de schatkist zou kunnen na zich slepen in verband met de toekenning aan de licentiehouders van het volle prijsverschil tusschen de op gewone inlandsche en op de West-Indische wijze bereide koffie, alsmede tot beveiliging van het Gouvernement tegen schade door eventueele staking van het bedrijf der licentiehouders of door gerechtelijke executie van derden. Terwijl volgens de regeling in Indisch Staatsblad 1891 n°. 110 het bedoelde prijsverschil geheel ten bate der ondernemers zou komen, is thans bepaald dat, wanneer het verschil meer dan f 6 per pikol bedraagt, het meerdere gelijkelijk tusschen den ondernemer en het Gouvernement zal worden verdeeld. Deze wijziging bleek wenschelijk met het oog op de mogelijkheid dat, bij sterke uitbreiding van de bereiding door licentiehouders, welke ondernemers bij voorkeur de beste (rijpste) koffie van de bevolking opkochten, slechts product van mindere hoedanigheid zou overblijven ter bereiding door de bevolking zelve, ten gevolge waarvan de uit het betrokken gewest afkomstige koffie van gewone bereiding op den duur minder zou gaan opbrengen en dus ten bate van de licentiehouders, doch ten koste van den lande, het bovenbedoelde prijsverschil hoe langer zoo grooter zou worden.

Omtrent de licentiën, verleend voor andere streken dan de in het voorgaande staatje vermelde, is het volgende mede te deelen. De op ult. December 1893 vervallen licentie van den heer D. J. Dibbetz voor het onderdistrict Wadjak van het district Toeren der afdeeling Malang (zie vorig verslag, blz. 207) werd opnieuw verleend, en wel aan den heer Hiebink, die echter nog geen begin met de uitvoering had gemaakt. De licentie voor het district Tengger (Probolinggo) kwam te vervallen, omdat de houder daarvan, de heer A. Stoll, niet had voldaan aan de gestelde voorwaarde om vóór ult. Juli 1894 met zijne installatie gereed te zijn. De aan den heer Dieckmann verleende licentie voor de districten Oedjoengbroeng-koelon en Oedjoengbroeng-wetan der afdeeling Bandong (Preanger Regentschappen) werd op verzoek ingetrokken, en overgedragen aan den heer A. Visman, terwijl die van den heer von Gaffron voor het district Tjilokotot in dezelfde afdeeling werd overgedragen aan den heer de Rij van Beest Holle. Gebrek aan voldoend werkkapitaal heeft echter zoowel dezen ondernemers, als den licentiehouder voor een ander gedeelte der Preanger Regentschappen (den heer Maas Geesteranus, die zijn bedrijf wenschte uit te oefenen in het district Tjipeudjeuh en in één dessa van het district Madjalaija), tot dusver belet om aan hun voornemen uitvoering te geven. Evenmin werd gebruik gemaakt van eene nieuwe door den resident der Preanger Regentschappen verleende licentie aan de heeren B. B. J. Crone c. s. voor den opkoop en de bereiding van Liberia-koffie in de districten Tjitjoeroeg en Tjibenlang der afdeeling Soekaboemi. Voor andere streken werden geene licentiën aangevraagd.

De in de laatste jaren van bestuurswege genomen preventieve en repressieve maatregelen, waaronder in de eerste plaats de aanstelling van buitengewoon politiepersoneel, tot tegengang van de onttrekking van koffie aan de verplichte levering worden gezegd reeds veel effect te hebben gehad. Toch zal het — zoo bericht de directeur van binnenlandsch bestuur — groote moeite kosten het kwaad geheel te fnuiken. In enkele gewesten werden de bepalingen op het vervoer en bezit van koffie wederom verscherpt, terwijl eene wijziging van de bepalingen omtrent de hoeveelheid koffie, die zonder pas mag worden vervoerd (Indisch Staatsblad 1879 n°. 286, aangevuld en gewijzigd bij Indisch Staatsblad 1890 n°. 116 en 1892 n°. 223), in behandeling is, en ook bepalingen met betrekking tot het toezicht op de bagage van spoorwegreizigers in overweging zijn.

Omtrent de uitwerking der bemoeiingen van het in 1894 tot tegengang van het bedoelde euvel in dienst gestelde personeel valt het volgende te melden. In de vier districten van de afdeeling Bandong (residentie Preanger Regentschappen), die aan Krawang grenzen en waar gedeeltelijke bewaking is ingesteld, overtrof in 1894 de inlevering in de pakhuizen (37 617 pikol) de taxatie (33 500 pikol) met ruim 4000 pikol, terwijl de inlevering in de vier districten van diezelfde afdeeling, waar geen buitengewoon personeel werkzaam was, ruim 1300 pikol beneden de taxatie bleef (de inlevering bedroeg namelijk slechts 11 132 pikol, terwijl geraamd was 12 500 pikol), hetgeen het vermoeden wettigde, dat uit deze districten, vooral uit Rongga, een gedeelte van den oogst naar elders vervoerd is. In verband daarmede ward, nadat in Januari 1895 de indienststelling van het bewakingspersoneel voorloopig was bestendigd, dat personeel in Mei daaraanvolgende, ook in verband met de opheffing van het monopolie in Krawang, voor den verderen duur van 1895 nog versterkt, en wel voor de afdeeling Bandong tot 10 mantri's, 29 oppassers en 45 wakers, en voor de afdeeling Soemedang tot 3 mantri's, 7 oppassers en 6 wakers. Met betrekking tot Tagal en Bagelen leidde het gunstig resultaat van de in Juni 1894 plaats gehad hebbende indienststelling van mantri's en oppassers ter bewaking van de grenzen van Banjoemas en Kadoe (in de bewaakte districten toch werd de taxatie hier en daar belangrijk overschreden) er toe om de genomen maatregelen voor het jaar 1895 te bestendigen, terwijl in April 1895 ook in de residentie Pekalongan 15 mantri's voor hetzelfde doel in dienst werden gesteld.

Nadat gebleken was dat in Madioen de toeleg bestond om groote partijen koffie (door begraving in den grond) te verbergen, met het doel om die later clandestien naar elders te vervoeren, werd het in die residentie, meer bepaaldelijk voor de afdeelingen Madioen, Ngawi en Ponorogo, bescheiden personeel tot tegengang van den sluikhandel in koffie, eerst uitgebreid tot 5 mantri's en 6 oppassers, en in het begin van 1895 tot 6 mantri's en 13 oppassers, mede ter bewaking van de afdeeling Magettan. Het wordt voor een goed deel aan deze maatregelen toegeschreven dat de inlevering in 1894 (10 145 pikol) 70 pct. meer bedroeg dan waarop zij was getaxeerd (5978 pikol). Het grootste gedeelte hiervan werd geleverd door de afdeeling Ponorogo, namelijk 7703 pikol (taxatie 4500 pikol), waarvan uit het district Poeloeng alleen 7660 pikol. Naar aanleiding van hetgeen in Madioen gebleken was, en omdat werd vermoed dat een deel van den oogst uit sommige streken van Kediri zijn weg vond naar erfpachtsperceelen, werd het noodzakelijk geacht om ook in laatstgenoemde residentie maatregelen te nemen tegen onttrekking van koffie aan de verplichte levering, waarom in Maart 1895 een bedrag van f 4000 ter beschikking werd gesteld van den resident van Kediri, om daaruit mantri's en oppassers in de verschillende afdeelingen te bezoldigen, met name in Kediri en Blitar. In de afdeeling Modjokerto der residentie Soerabaija, en vooral in de residentie Pasoeroean, werden met het buitengewoon toezicht belangrijke resultaten verkregen. In eerstgenoemd gewest werden verscheidene aanhalingen gedaan, waaronder eene van niet minder dan 10 pikol.[1]) In Pasoeroean, waar in den loop van 1894 het aantal met het toezicht belaste mantri's van 7 op 8, en dat der oppassers eerst van 39 op 97 en vervolgens op 113 werd gebracht, voornamelijk ter versterking, ook voor het geheele jaar 1895, van de politieposten op de grenzen van de afdeelingen Kediri en Blitar (residentie Kediri), werd algemeen de raming van den oogst door de inlevering overtroffen, en wel het meest (met ruim 50 pct.) in de districten Toeren, Senggoro en Karanglo, waar gedurende 1894 het toezicht voor het eerst in werking trad. In Ngantang werd de raming met ongeveer 7000 pikol of 23 pct. overschreden, terwijl ook in de districten Pakis en Gondanglegi de meerdere inlevering boven de raming zeer belangrijk was. In Probolinggo werden door het tijdelijk aangesteld politiepersoneel niet alleen vele aanhalingen gedaan in de districten Tengger en Gading, maar tevens werd in laatstgenoemd district de raming (1980 pikol) ver door de inlevering (3652 pikol) overtroffen. Wat de afdeeling Loemadjang betreft, waar — zooals gemeld wordt — door toedoen van dat personeel de taxatie overal werd bereikt, werd in de omstandigheid dat door bedoeld personeel een al te scherp toezicht bleek te zijn uitgeoefend op alle met de koffiecultuur in verband staande werkzaamheden, van gouvernementswege aanleiding gevonden (Maart 1895) om de plaatselijke ambtenaren er op te doen wijzen dat, hoewel het uitoefenen van toezicht op den arbeid der bevolking bij de koffiecultuur nuttig en noodig kan zijn, dergelijk toezicht niet uitsluitend mag strekken ter verkrijging van eene groote koffieproductie, doch vooral ten doel moet hebben de bevolking bij hare cultuurwerkzaamheden op den goeden weg te leiden, de bezwaren, welke de dwangcultuur voor haar mocht hebben, zooveel mogelijk te verlichten en de vrijwillige koffieteelt bij haar ingang te doen vinden, resultaten welke alleen dan kunnen worden bereikt wanneer het toezicht bezadigd en oordeelkundig wordt uitgeoefend, en niet ontaardt in overdreven inmenging of vermomden dwang. Voor 1895, of zoodanig gedeelte daarvan als noodig mocht blijken, zijn zoowel tot tegengang van de onttrekking van koffie aan de verplichte levering als voor het toezicht op cultuur, pluk en bereiding in dienst gesteld, respectievelijk voor de districten Tengger en Gading en de afdeeling Loemadjang, 10 oppassers, 1 mantri en 4 oppassers en 14 mandoors.

Omtrent den in de 14 koffiegewesten voor den westmoesson 1894/95 opgelegden cultuurarbeid, de keuze van zaadkoffie, de toepassing van bemesting, enz., de blad- en dadapziekten, zoomede omtrent de vooruitzichten van den oogst van 1895, valt het volgende mede te deelen.

In de bedoelde gewesten telde men bij het einde van het plantjaar 1893/94 (ult. October 1894) 3646 bij de cultuur ingedeelde dessa's, met 306 655 cultuurdienstplichtige huisgezinnen. Uit het algemeen overzicht op blz. 221/222 hiervóór blijkt dat met nieuwen aanleg en bijplanting tijdens den westmoesson 1894/95 slechts belast werden 1789 dessa's met 153 261 gezinnen. Van de alzoo voor 1894/95 van die werkzaamheden vrijgebleven 1857 dessa's met 153 394 gezinnen, kwamen 458 dessa's (waarvan 188 in de Preanger Regentschappen en 127 in Pasoeroean) met 46 680 gezinnen voor vrijstelling in aanmerking, omdat de gemiddelde inlevering gedurende de laatste drie jaren het daarvoor vastgesteld minimum had bereikt. Andere redenen van vrijstelling waren: het aanleggen en onderhouden uit vrijen wil van van grootere plantsoenen dan gelast was (voor de Preanger Regentschappen en meer bepaaldelijk voor de afdeelingen Soekaboemi, Bandong, Tjitjalengka en Soekapoera-Kollot, zoomede voor de afdeeling Galoeh in Cheribon); het onderhouden van goed geslaagde vrijwillige aanplantingen (voor bijna alle gewesten); de wensch om de bevolking van eenige dessa's in de gelegenheid te stellen de door de bladziekte geteisterde tuinen te bemesten en diepe grondbewerking toe te passen (voor de districten Selokaton, Bodja en Oengaran der residentie Samarang, het district Ranoelemongan der residentie Probolinggo en voor de residentie Kadoe); de tijdelijke ongeschiktheid van den grond om weder met Java-koffie te worden beplant (voor enkele terreinen in Probolinggo, Bezoeki, Banjoemas, Madioen en Kediri), — en ten slotte de wenschelijkheid om de uitkomsten van de proefaanplantingen van Liberia-koffie van eenige dessa's af te wachten alvorens nieuwe bijplanting op te leggen (voor Cheribon, Pekalongan, Bezoeki en Madioen).[2])

[1]) Voor alle gewesten gezamenlijk bedroegen de aangehaalde partijen in 1894 slechts p. m. 304 pikol, een gering cijfer in vergelijking met dat van 1893, ad p. m. 244 pikol, wanneer in aanmerking wordt genomen dat de oogst, volgens de ingeleverde hoeveelheden, ruim vijfmaal grooter was dan in laatstgemeld jaar.

Uit sommige gewesten zijn ook opgaven ontvangen omtrent het aantal wegens onttrekking van koffie aan de verplichte levering op de politierol of door den landraad in 1894 gestraften (Inlanders en Chineezen). In Cheribon beliep het aantal 132, in Tagal 177, in Pasoeroean 156, in Banjoemas 853 en Kadoe 127. Uit andere gewesten is alleen gemeld dat het getal aanzienlijk was.

[2]) Eene districtsgewijze statistiek van het aantal voor het plantjaar 1895/96 bij de verplichte cultuur ingedeelde dessa's en het aantal, toen om verschillende redenen van bijplanting vrijgesteld, vindt men gedrukt bij het rapport van den adjunct-inspecteur voor de koffiecultuur, waarvan sprake is in noot 1 op blz. 220 hiervóór.

De verwachtingen, gekoesterd van de aanplantingen van de zoogenaamde hybride van Liberia- en Java-koffie (zie vorig verslag, blz. 209), werden niet verwezenlijkt. Van het zaad is niet meer dan 50 pct. op de kweekbedden ontkiemd, waarvan nog een groot deel door bladziekte is vernield, zoodat slechts betrekkelijk weinig plantjes naar de daarvoor gereed gemaakte terreinen konden worden overgeplant. Naar bericht wordt, staan slechts de kleine aanplantingen onder Boemiajoe (Tagal), Oengaran (Samarang), Lempoeijang (Kadoe) en Bandjarnegara (Banjoemas) vrij goed. Verdere proefnemingen met de bedoelde variëteit zijn gestaakt.

Ten dienste van de bijplantingen van 1895/96 werden voor de plaatselijke inzameling van goede Java-zaadkoffie de noodige gelden (in het geheel f 387) ter beschikking gesteld van de residenten der gewesten Preanger Regentschappen, Soerabaija, Probolinggo, Bezoeki en Banjoemas, terwijl voorts door tusschenkomst van den gouverneur van Sumatra's Westkust 75 pikol Padang-zaad bij particuliere ondernemingen in de Padangsche Bovenlanden werd ingekocht tegen f 90 per pikol, geleverd te Padang. De berichten omtrent de met Padang-zaad verkregen uitkomsten bleven gunstig luiden, hoewel de plantjes in de kweekbedden en de boomen in de tuinen in dezelfde mate door de bladziekte worden aangetast als die uit Java-zaad verkregen.

In de hoogere bergstreken van de residentiën Preanger Regentschappen en Pasoeroean, zoomede in die van Tagal en Probolinggo wordt bij voortduring als bibiet niet anders gebezigd dan opslag uit bosschen of tuinen, dan wel op kweekbedden gespeende opslag.

Ter verstrekking van Liberia-zaadkoffie, ook voor de vrijwillige teelt der bevolking op erven en tegalvelden, werden geleverd door 's lands plantentuin te Buitenzorg 5 pikol aan Bagelen en 4½ aan Madioen; door de bevolking van de contrôle-afdeeling Lengkong (Soekaboemi) 42 pikol voor de Preanger Regentschappen, Cheribon en Banjoemas, ad f 22 per pikol; door particuliere ondernemingen in Pekalongan 7 pikol voor Tagal en Pekalongan, ad f 65 per pikol; door ondernemingen in Oengaran, Selokaton en Bodja 40 pikol voor Samarang en Bezoeki, ad f 65 en f 70 per pikol; door ondernemingen in Kadoe 7¼ pikol aan Kadoe en Bagelen, ad f 65 per pikol, en door de onderneming Gemampir (Soerakarta) 11 pikol aan Madioen, Kediri en Soerabaija, ad f 75 per pikol, terwijl de proefaanplant te Kasri in Bangil (Pasoeroean) 1 pikol voor het district Djaboeng (afdeeling Modjokerto der residentie Soerabaija) en de bekende uitstekende proefaanplantingen in Loemadjang zaadkoffie voor Probolinggo leverden.

Herhaaldelijk werden klachten ontvangen over het niet of slecht ontkiemen van het toegezonden Liberia-zaad, of over het minder goed plantmateriaal, hetgeen werd toegeschreven aan het slechte zaad. Ten einde de juistheid van die klachten te kunnen beoordeelen, werden de ambtenaren uitgenoodigd van elke partij zaadkoffie 200 zaden toe te zenden aan den directeur van 's lands plantentuin te Buitenzorg, ten einde de kiemkracht er van te bepalen. Zoodoende kan eene gewenschte contrôle worden verkregen zoowel op het geleverde zaad, als — bijaldien het zaad goed blijkt te zijn — op de zorg door de ambtenaren aan het uitleggen in de kweekbedden en het onderhoud daarvan besteed. Ook is, met het oog op de bedoelde klachten, en na ingewonnen advies van den wetenschappelijken adviseur voor de koffiecultuur, door de Indische Regeering het denkbeeld in overweging genomen om in de behoefte aan goed zaad, voor zoover de Liberia-koffie betreft, te doen voorzien door den aan 's lands plantentuin verbonden cultuurtuin (te Tjikeumeuh), die, wat ligging, klimaat en bodem aangaat, uitmuntend voor de Liberia-koffiecultuur geschikt is [1]). Bij dien tuin toch bestaat gelegenheid om de geringe, thans met Liberia-koffie beplante uitgestrektheid gronds (1½ bouw) nog met 23½ bouw uit te breiden, zoowel door vervanging van andere niet goed slagende cultures, als door inkrimping van het sawah-terrein. Naar de raming van den directeur van 's lands plantentuin zou op die wijze p. m. 90 pikol zaad van uitgezochte boomen kunnen worden verkregen. In de behoefte aan goed Java-koffiezaad zou dan wellicht kunnen worden voorzien door den aan den wetenschappelijken adviseur voor de koffiecultuur toegevoegden adjunct op te dragen eene zekere hoeveelheid rijpe bessen van gezonde en krachtige boomen in de gouvernements-aanplantingen te verzamelen en op te koopen tegen f 3 per pikol in de roode bes, welke dan, tegen betaling, onder toezicht van bestuurswege bereid en verder bestemd zouden kunnen worden ter beplanting van ontginningen nabij eene controleurswoning of pasanggrahan. In Maart 1895 is de directeur van binnenlandsch bestuur uitgenoodigd in den bovenbedoelden geest de noodige voorstellen in te dienen.

Tot het eigenlijk bemesten van de koffieplantsoenen werd alleen overgegaan, waar in vier- à vijfjarige tuinen de boomen veel van bladziekte of door te groote vruchtdracht hadden geleden, terwijl aan de met dit werk belasten vrijstelling van bijplanting werd verleend. [2])

In sommige tuinen, aan sterken wind blootgesteld, en in plantsoenen waar de boomen te snel of spichtig opschoten, werd het noodig geacht de boomen te toppen. In eenige tuinen in het zuiden van de afdeeling Malang (Pasoeroean) werd echter waargenomen, dat de getopte boomen veel meer door de bladziekte leden dan de ongetopte, en heeft men daarom die bewerking gestaakt. In sommige streken ging men, in navolging van de op verscheidene erfpachtsperceelen gevolgde gewoonte, aanvankelijk met goed succes, over tot het toppen van Liberia-koffieboomen op 8 of 10 voet.

Omtrent de voor schaduw in de koffietuinen gebezigde boomsoorten zijn voor dit verslag geen nieuwe bijzonderheden medegedeeld.

Aangaande de bladziekte blijkt uit de ontvangen berichten over 1894 dat zij in de Preanger Regentschappen, Cheribon, Pekalongan, Banjoemas, Bagelen, Bezoeki (met uitzondering van de afdeeling Djember, waar zij in sterke mate heerschte), Kediri en in de hoog gelegen tuinen van Tagal slechts sporadisch voorkwam, terwijl de lage tuinen in laatstgenoemd gewest vrij hevig werden geteisterd. In Probolinggo werden slechts enkele tuinen aangetast, doch in Samarang, de afdeeling Modjokerto der residentie Soerabaija, Pasoeroean, Kadoe en Madioen heerschte de ziekte, hoewel niet overal in dezelfde mate, algemeen. In de afdeeling Ambarawa (Samarang) nam zij zoodanig in hevigheid toe, dat de boomen in den oostmoesson nagenoeg geheel bladerloos waren. In Pasoeroean hadden de rijkelijk vruchtdragende aanplantingen het meest te lijden; in eenige tuinen stierven dientengevolge tal van boomen, vooral in het district Gondanglegi. Flinke grondbewerking in de vruchtdragende aanplantingen der afdeeling Malang, en hier en daar in die van het district Djaboeng der afdeeling Modjokerto (residentie Soerabaija), had ten gevolge dat menige aangetaste tuin zich spoedig herstelde. Ook in Madioen trachtte men door diepe grondbewerking de ziekte tot staan te brengen. In Kadoe kwam zij het hevigst voor in de Java-koffieplantsoenen, doch in den westmoesson stonden de boomen weder vrij goed in blad. Over het algemeen hadden de Liberia-koffieboomen minder van de ziekte te lijden dan die der Java-koffie en herstelden zij zich gemakkelijker. [3])

Voorts ondervonden gedurende 1894 zoowel de Java- als de Liberia-koffieboomen hier en daar veel nadeel door de ziekte, in West-Java „hama wedang", in Midden- en Oost-Java „djamoer oepas", en in Blitar (Kediri) „hama porong" genaamd, ten gevolge waarvan de jonge onrijpe vruchten geel en zwart worden en afvallen, terwijl de takken eveneens zwart worden en afsterven. Een groot deel van het product gaat daardoor òf verloren, òf kan alleen als inferieure qualiteit worden ingeleverd. Ook de gendon (een boorkever) en de zwarte luis brachten in Tagal en Pekalongan aan boomen en vruchten veel schade toe, terwijl uit Probolinggo ook weer melding werd gemaakt van de

---

[1]) Voor de cultuur van Java-koffie en van hare variëteiten is de tuin weinig geschikt; de boomen leven er in 't algemeen kort en produceeren in dien korten tijd nog weinig vrucht. De in den tuin bestaande zeer beperkte plantsoenen worden slechts gecontinueerd om sommige soorten of variëteiten aan te houden, welke niet of zeer moeielijk elders te verkrijgen zijn. Hoewel ten gevolge van een en ander slechts zeer geringe hoeveelheden zaad kunnen worden verstrekt, wordt daardoor toch gelegenheid gegeven om in andere streken van Java, onder betere conditiën, proeven te nemen met zeldzame of nieuw geïmporteerde soorten.

[2]) Op grond van de daaromtrent uitgebrachte adviezen heeft de Indische Regeering vooralsnog geen termen kunnen vinden om gunstig te beschikken op een haar door particulieren gedaan verzoek om eene proef te nemen met de bemesting der gouvernementskoffietuinen met zoogenaamde indo-guano.

[3]) Ook in berichten over de eerste maanden van 1895 wordt voor sommige streken weder van het zich vertoonen der bladziekte gewag gemaakt. In Maart werd zij in hevige mate waargenomen in de afdeeling Batang der residentie Pekalongan en in de afdeelingen Kendal, Salatiga en Ambarawa der residentie Samarang, zoodanig dat een groot deel van den oogst daardoor verloren is gegaan. Ook in het district Pakis der afdeeling Malang (Pasoeroean) heeft zij aan den oogst van eenige monosocko-aanplantingen nogal schade toegebracht.

oeret-plang. [1])

Omtrent de over geheel Java verspreide ziekte in de tot beschaduwing dienende dadapboomen en het voortgezet onderzoek dienaangaande van den chef van het botanisch laboratorium te Buitenzorg is reeds gehandeld in hoofdstuk K, afd. II, hiervóór. Hier zij nog vermeld dat de ziekte in sommige streken met groote intensiteit bleef optreden, vooral in de districten Koeningan (Cheribon), Ngantang (Pasoeroean) en Gading en Loemadjang (Probolinggo), terwijl zij elders (district Tengger der residentie Pasoeroean) afnemende was. Overigens heeft bovenbedoeld onderzoek ook aangetoond dat de hier en daar „hama bereng" genoemde ziekte ook als dadapziekte moet worden beschouwd.

De maandelijksche ramingen betreffende de vermoedelijke nitkomsten van den gouvernements-koffieoogst van 1895 hebben over 't geheel weinig schommeling vertoond. 't Hoogst was de raming van ult. Januari 1895, ad 347 700 pikol; 't laagst die van ult. November 1895, ad 322 800 pikol. Dit laatste cijfer als het waarschijnlijkste aannemende, zal dus de gouvernementsoogst van Java- en Liberia-koffie van 1895 p. m. 41 000 pikol minder bedragen dan die van 1894, welke 363 835 pikol in 's lands pakhuizen bracht. Tot ult. October 1895 waren ingeleverd 317 887 pikol, namelijk in Pasoeroean 135 014, in de Preanger Regentschappen 80 139, in de overige gouvernementsresidentiën 98 825 en in de Vorstenlanden 3909 pikol. Gedurende dezelfde tien maanden van 1894 had de totale inlevering bedragen 359 348 pikol

Over het vijfjarig tijdvak 1890 t m 1894 gaf de gouvernementskoffiecultuur op Java de volgende nitkomsten.

Jaren.	Hoeveelheid koffie (in pikols) bij de pakhuizen *ingekocht* (daaronder ook de aangehaalde en verbeurd verklaarde hoeveelheden). *a*)					Totaal der *uitgeleverde* hoeveelheid (in pikols), d. i. na bijtelling van overwichten en na aftrekking van minderbevindingen.	Inkoopsprijs aan de inleveraars betaald. *c*)	Andere kosten op het product gevallen, gerekend tot in de strandpakhuizen op Java.	Totale kosten *in Indië* op het product gevallen.	Gemiddelde prijs waarop de pikol koffie aan het Gouvernement te staan kwam, gerekend tot aan de opschering in de afscheeppakhuizen.	Opbrengst van de in Nederland geveilde gouvernementskoffie van Java per pikol.	
	Gouvernementsresidentiën.			Soerakarta en Djokjokarta. *b*)	Algemeen totaal.						Bruto.	Netto. *d*)
	Preanger Regentschappen	Pasoeroean.	Overige gewesten.									
1890	28 035	32 526	22 564	2 460	85 585	83 686	f 1 442 642	f 414 330	f 1 663 976	f 19,46	f $67,45^{49}$	f $61,91^{40}$
1891	64 660	177 212	125 617	16 066	380 265	681 048	6 777 256	765 906	6 563 160	17,22	$60,24^{57}$	$63,44^{[illegible]}$
1892	206 692	286 784	219 696	2 877	623 446	692 761	16 303 276	1 325 621	11 696 897	16,89	$60,51^{06}$	$60,21^{70}$
1893	24 441	22 283	12 124	6 160	62 037	60 066	1 631 506	335 226	1 336 728	20,56	$64,02^{[illegible]}$	$58,59^{00}$
1894	77 646	161 682	26 901	5 204	363 835	364 000	5 416 697	602 587	6 256 284	17,16	$63,73^{92}$	$58,53^{97}$

a) Deze laatste hoeveelheden bedroegen in de behandelde vijf jaren achtereenvolgens 233, 397, 381, 914 en 203 pikol, meestal inferieure soort. Het *ingekocht* product beliep derhalve: in 1890 85 347, in 1891 380 588 in 1892 693 062, in 1893 66 793 en in 1894 363 532 pikol, waaronder aan inferieure soort achtereenvolgens 1652, 0552, 16 123, 1486 en 11 161 pikol (in Soerakarta kwamen onder de ingeleverde hoeveelheden in die jaren achtereenvolgens 368, 2673, 143, 486 en 670 pikol inferieure koffie voor).

b) Alleen uit Soerakarta afkomstig. De kleine hoeveelheid koffie, welke, volgens noot 2 op blz. 616 van het vorig verslag, in 1894 (voor het eerst weder sedert 1869) uit Djokjokarta verwacht werd, is, blijkens nader bericht van den resident, door den sultan voor eigen gebruik gehouden.

c) In al de opgegeven jaren bedroeg de normale inkoopsprijs f 15 per pikol (voor inferieure soort de helft).

d) Na aftrekking alleen van de kosten van afscheping, vervoer en verkoop, dus ongerekend de *in Indië* op het product gevallen kosten, waaromtrent alleen opgaven per oogstjaar bekend zijn (zie over 1894 bijlage YY hierachter.

De qualiteit van de koffie oit den oogst van 1894 was over het algemeen goed, hetgeen voor een deel te danken is aan het in sommige streken (Pasoeroean, Probolinggo, Bezoeki en het district Poeloeng der residentie Madioen) door de plukmantri's en het andere in dienst gesteld personeel uitgeoefend toezicht. In de afdeelingen Batang (Pekalongan) en Modjokerto (Soerabaija) en in het district Tengger (Probolinggo) was het prodnct wat klein van boon, terwijl in de nit Samarang en de afdeeling Bandjarnegara (Banjoemas) afkomstige koffie veel witte of drijfboonen voorkwamen. Uit Kediri wordt gemeld dat de qualiteit in de afdeelingen Kediri, Berbek en Trenggalek bevredigend was, doch in de afdeelingen Ngrowo en Blitar slecht. De in het pakhnis te Blitar als 1ste soort ingenomen koffie (82 pikol) moest later als 2de soort worden afgeleverd, en zelfs deze 2de soort was grootendeels zwart van boon, vermoedelijk een gevolg van het onrijp plukken en van de „djamoer oepas".

De kleur der Liberia-koffie was niet overal dezelfde, hetgeen moet worden toegeschreven aan de bereidingswijze, welke in verschillende streken nogal niteenloopt.

De inlevering van inferieure koffie was in 1894, in vergelijking met vorige jaren, opmerkelijk groot, vooral in de Preanger Regentschappen, Tagal, Pasoeroean en Madioen, een gevolg van den vereenigden invloed der genomen maatregelen (toezicht zoowel op volledigen pluk als op de onttrekking aan de verplichte levering).

In enkele pakhnizen in de afdeelingen Bandong (Preanger Regentschappen), Bandjarnegara (Banjoemas) en Wonosobo (Bagelen) werd, niettegenstaande herhaald omwerken, in 1894 in geringen graad snuitkever geconstateerd. Over snuitkever in de te Batavia opgeschuurde koffie zie blz. 228.

Over 't geheel had de afvoer geregeld plaats; slechts in enkele gewesten waren hier en daar op ultimo December 1894 nog partijen oit den oogst van dat jaar aanwezig.

Terwijl bijna overal kleine overwichten werden geconstateerd, werd bij den koffie-inkoopspakhuismeester van Singgahan (district Poeloeng der residentie Madioen) een onderwicht van $8^1/_4$ pikol ontdekt. Hoewel deze hoeveelheid heneden de toegestane spillage bleef, werd toch de overtuiging verkregen dat de mantri oneerlijkheid had gepleegd, waarom hij uit zijne betrekking werd ontslagen. In het pakhnis te Bendoengan (afdeeling Trenggalek der residentie Kediri) werden $2^1/_4$ pikol ontvreemd, terwijl eene poging daartoe in het pakhuis te Ngetos (afdeeling Berbek der genoemde residentie) verijdeld werd.

Het aantal gelegenbeden tot inlevering van koffie werd in 1894 vermeerderd door de opening van inkooppakhuizen in de residentiën Preanger Regentschappen (te Tjibodas in het district Oendjongbroeng-koelon der afdeeling Bandong) en Pasoeroean (te Dinojo in het district Penanggoengan der afdeeling Malang), terwijl de opgaven nit Banjoemas mede een inkooppakhuis meer vermelden. Daarentegen werden in de afdeeling Salatiga (Samarang) 4 pakhnizen, en in de afdeeling Madioen I pakhuis ingetrokken of tijdelijk gesloten, zoodat er in al de koffiegewesten van Java gezamenlijk (buiten de Vorstenlanden) op ultimo 1894 nog bestonden 384 inkooppakhuizen (zonder meer te rekenen dat in Krawang). Door het overbrengen van eenige pakhuizen als die te Padalarang, Melangbong en Tjiawi in de Preanger Regentschappen en dat te Singosari in Malang naar de emplacementen van de spoorweghalten op die plaatsen, is het transport der daar ingeleverde koffie vergemakkelijkt en iets goedkooper geworden.

In de wijze van inkoop kwam gedurende 1894 geen verandering. De proeven bij het koffie-inkooppakhuis te Sisir (afdeeling Malang der residentie Pasoeroean) genomen met den in vorige verslagen bedoelden wijzerbalans (bij het afwegen van de koffie tegelijk moetende aangeven de met de afgewogen hoeveelheid overeenkomende geldswaarde) hebben niet aan de verwachting beantwoord. Ook na een speciaal onderzoek, door den ambtenaar van het ijkwezen ingesteld, gelukte het niet de gebreken van het werktuig te verbelpen.

[1]) Blijkens in Mei 1895 uit Brazilië ontvangen berichten kon de ziekte in den koffiekeester aldaar nog niet als geweken worden beschouwd, zoodat tot de opheffing van de in Indië geldende verbodsbepalingen tegen den invoer van koffieplanten en zaden en van andere tropische rubiaceeën uit bedoeld land (Indisch Staatsblad 1888 n°. 148) nog niet zal kunnen worden overgegaan (verg. noot 2 op blz. 209 van 't vorig verslag).

Voortgaande op den weg van bezuiniging op de kosten van het personeel voor den inkoop van koffie (verg. vorig verslag, blz. 211) werd in 1894 de betrekking van koffie-inkooppakhuismeester bij 14 pakhuizen in Madioen opgeheven en de inkoop opgedragen aan andere, in de nabijheid wonende inlandsche ambtenaren of aan tijdelijk personeel. Het denkbeeld om op nog meer plaatsen, waar weinig koffie ingekocht wordt, den inkoop op te dragen aan tijdelijk personeel of aan de bij inlandsche hoofden in dienst zijnde magangs (verg. vorig verslag t. a. p.) was, tijdens de afsluiting in Indië van de bijdrage voor dit gedeelte van het verslag, nog bij den directeur van binnenlandsch bestuur in overweging. Inmiddels is bij gouvernementsbesluit van 3 Mei 1895 n°. 24 eene uniforme regeling ingevoerd, ingaande met den koffieoogst van 1895, betreffende de renumeratie, toe te kennen aan de met den inkoop van koffie belaste personen, die niet bepaaldelijk als pakhuismeester zijn aangesteld. Voor zoover niet reeds krachtens vorige beschikkingen een hooger bedrag werd genoten, is de renumeratie nu vastgesteld op f 0,80 per pikol ingekochte koffie.

Wat betreft het te gelde maken van de op Java aan het Gouvernement geleverde koffie zijn de uitkomsten der in 1894 gehouden veilingen (negen hier te lande en vier te Batavia, gezamenlijk bestaan hebbende uit respectievelijk 200 055 en 100 000 pikol) reeds in het vorig verslag (blz. 212) vermeld.

Evenals in de drie voorafgegane jaren werden nog bovendien op verschillende plaatsen van Java en Madura, waar de handel niet of niet voldoende in de plaatselijke behoefte aan koffie voorzag, eenige hoeveelheden inferieure koffie bij kleine partijen van gouvernementswege publiek geveild, ten einde langs dien weg afbreuk te doen aan den clandestienen afzet van aan de verplichte levering onttrokken koffie. De verkoopen (bij kavelingen van $^1/_{10}$, $^1/_5$ of $^1/_4$ pikol) bestonden in 1894 (verg. de gespecificeerde opgaven in noot c van bijlage YY hierachter) te Batavia, Samarang en Soerabaija uit 585, 172 en 961 pikol, gemiddeld tegen f 38,30, f 29,90 en f 28 per pikol, en op 17 andere gewestelijke of afdeelingshoofdplaatsen gezamenlijk uit 658 pikol, welke laatste verkoopen dooreen gerekend gemiddeld f 29,15 per pikol opbrachten, in 't geheel derhalve 2376 pikol met eene opbrengst van f 73 719 (tegen 2870 pikol in 1893, met eene opbrengst van f 105 534). Hoewel ook in 1894, op de in 't vorig verslag (blz. 211) bedoelde wijze, hier en daar getracht werd te voorkomen dat de koopers het product toch aan de plaatselijke consumtie onttrokken en naar de groote handelscentra uitvoerden, bleken die maatregelen niet afdoende. Bij gouvernementsbesluit dd. 28 December 1894 n. 3 zijn nu echter eenige voorzieningen getroffen, waardoor men zich vleit dat het doel beter zal worden bereikt. Om de ingezetenen in de gelegenheid te stellen zich zooveel mogelijk naar wensch uit de bedoelde veilingen te voorzien, is bepaald dat voortaan ook 1ste soort koffie zal worden aangeboden en dat de veilingen meer dan eens per jaar, namelijk eens in de drie maanden, zullen worden gehouden; verder dat niet meer mag worden verkocht dan voor de plaatselijke consumtie noodig wordt geacht en tegen voor elke soort plaatselijk vast te stellen minimum-prijzen, ongeveer overeenkomende met den marktprijs in het groot; voorts zal bij den verkoop de voorwaarde gesteld moeten worden dat de koffie uitsluitend voor plaatselijke consumtie is te bestemmen, zoodat zij alleen met dat doel mag worden vervoerd, in verband waarmede het aan de beslissing van het betrokken hoofd van plaatselijk bestuur wordt overgelaten al dan niet passen tot vervoer af te geven. Als toelichting op het genoemde besluit werd aan den directeur van binnenlandsch bestuur nog te kennen gegeven (zie diens circulaire dd. 13 Maart 1895 aan de residenten der voor de bedoelde verkoopen in aanmerking komende gewesten in n°. 5015 van het Bijblad op het Indisch Staatsblad) dat de verkoop zich bepalen moet tot die plaatsen, waar zulks tot bereiking van het doel (tegengang van de onttrekking aan de verplichte levering) noodig is, namelijk die waar de ingezetenen, als de gelegenheid tot inkoop van wettige koffie ontbreekt, als het ware zijn aangewezen op den inkoop van clandestiene koffie; derhalve zou de maatregel beperkt dienen te worden tot die afdeelingen, waar koffie geteeld wordt die aan de verplichte levering is onderworpen, en tot de aan deze grenzende afdeelingen en dan alleen in die gevallen dat de particuliere handel niet in voldoende mate en tegen rationeele prijzen voorziet in de behoefte aan koffie van verschillende qualiteiten. Ten slotte werd nog opgemerkt dat het wenschelijk werd geacht den verkoop voortaan te doen geschieden bij kavelingen van hoogstens $^1/_{10}$ pikol.

De hoeveelheid van gouvernementswege op Java te verkoopen koffie is voor 1895 weder bepaald op 100 000 pikol, alles uit den oogst van dat jaar. Daarvan zouden 1644 pikol worden bestemd om op den voet van het zooeven besproken gouvernementsbesluit dd. 28 December 1894 n°. 3 elders dan te Batavia bij kleine partijen te worden verkocht ter voorziening in de plaatselijke behoefte. Opgaven nopens laatstbedoelde verkoopen kunnen eerst voor het volgende verslag worden te gemoet gezien. Wat de uitkomsten betreft der vier groote veilingen te Batavia, gezamenlijk bestaan hebbende uit 98 356 pikol, deze kunnen blijken uit het volgende overzicht.

Dagteekening der veilingen	Gewesten waaruit de verkochte koffie afkomstig was.	Verkochte hoeveelheid (in pikols).		Gemiddelde opbrengst per pikol.	
1895.					
18 Sept.	Preanger Regentschappen (gewone bereiding)	4 000		f 63,65	
	Id. (West-Ind. bereiding)	6 000		64,40^5	
	Pasoeroean (gewone bereiding)	12 423		61,63	
	Id. (West-Ind. bereiding)	2 577 a)		66,75	
			25 000		f 62,43^7
17 Oct.	Preanger Regentschappen (gewone bereiding)	4 000		f 66,09	
	Id. (West-Ind. bereiding)	1 000		63,66	
	Pasoeroean (gewone bereiding)	14 627		60,61	
	Id. (West-Ind. bereiding)	4 373 a)		66,01	
			25 000		f 62,15^3
27 Nov.	Preanger Regentschappen (gewone bereiding)	5 000		f 61,20	
	Id. (West-Ind. bereiding)	1 000		63,53	
	Pasoeroean (gewone bereiding)	16 819		42,65	
	Id. (West-Ind. bereiding)	1 181 a)		63,36^5	
			24 000		f 49,53^5
20 Dec.	Preanger Regentschappen (gewone bereiding)	5 000		f 40,04	
	Id. (West-Ind. bereiding)	6 000		63,73^5	
	Pasoeroean (gewone bereiding)	13 280		50,06	
	Id. (West-Ind. bereiding)	1 070 a)		62,74	
			24 346		f 58,11^8
	Gezamenlijk		98 346		f 60,00^{27}

a) Naar de verschillende bereidingsplaatsen was deze hoeveelheid verdeeld als volgt:

Bereidings-plaatsen.	Op onderstaande data in 1895 te Batavia geveilde hoeveelheden (in pikols) der door licentiehouders bereide gouvernementskoffie uit Pasoeroean.				Behaalde middenprijzen per pikol.			
	18 Sept.	17 Oct.	27 Nov.	20 Dec.	18 Sept.	17 Oct.	27 Nov.	20 Dec.
Sisir	1460	1700	83	3	f 66,35	f 67,14	f 60,70	f 58,10
Karangan	363	290	329	583	66,90	67,50	66,00	64,05
Ngroto	266	823	88	„	67,50	67,56	61,30	„
Toempang	„	787	344	265	„	64,32	63,54	60,25
Magoewen	268	185	„	4	66,69	68,10	„	58,10
Wagir	218	110	„	2	66,75	64,33	„	57,57^5
Wonoredjo	„	610	297	337	„	68,10	61,30	50,77
Gezamenlijk	2577	4373	1181	1070	f 66,75	f 66,01	f 63,36^5	f 62,74

Hier te lande werd gedurende 1895 (buiten de Menado-koffie) van gouvernementswege ter markt gebracht 224 253 pikol (daaronder 30 196 pikol uit den nieuwen oogst). Voor elke der negen veilingen waren de uitkomsten als volgt.

Dagteekening der veilingen.	Verkochte hoeveelheid (in pikols).	Aan de koopers in rekening gebrachte netto hoeveelheid (in K.G.).	Gemiddelde opbrengst per $^1/_2$ K.G. (berekend over de verkochte netto hoeveelheid).	
			Bruto. a)	Netto. b)
1895.				
29 Januari	24 700	1 489 835	f 0,55^{30}	f 0,51^{26}
5 Maart	25 003^{25}	1 505 282	0,54^{30}	0,50^{39}
9 April	25 244^{50}	1 522 063	0,52^{76}	0,48^{72}
14 Mei	25 053^{05}	1 511 946^{5}	0,51^{52}	0,47^{46}
18 Juni	25 020^{42}	1 509 754^{5}	0,54^{35}	0,50^{30}
6 Augustus	25 021^{19}	1 506 638	0,55^{94}	0,51^{94}
10 September	25 032^{94}	1 504 144^{5}	0,55^{26}	0,51^{26}
15 October	24 032^{25}	1 447 164^{5}	0,57^{03}	0,52^{94}
19 November	25 144^{96}	1 523 724	0,54	0,50^{06}
Gezamenlijk	c) 224 253^{41}	13 620 552	f 0,54^{53}	f 0,50^{46}

a) Veilingsprijs, verhoogd met de aan de koopers in rekening gebrachte

1 pct. veilingskosten, doch verminderd met $1^1/_2$ pct. korting voor contante betaling.

b) Na aftrekking alleen van de kosten van afscheping, vervoer en verkoop, dus ongerekend den inkoopsprijs en de verder in Indië op het product gevallen kosten.

c) Naar de oogstjaren was de in 1895 verkochte Java- (en Liberia-) koffie verdeeld als volgt: oogst 1892 $14\,391^{42}$, oogst 1893 569^{90}, oogst 1894 $179\,096^{08}$ en oogst 1895 $30\,195^{81}$ pikol.

Had in 1892 de toen verkregen buitengewoon gunstige oogst gelegenheid gegeven om weder in toepassing te brengen het in vroegere normale oogstjaren gevolgde stelsel, volgens hetwelk telken jare 30 000 pikol Preanger-koffie moest worden afgezonderd om, in de verhouding van $^3/_{10}$, $^3/_{10}$ en $^4/_{10}$, eerst na verloop van één, twee en drie jaren herwaarts te worden verscheept om de gouvernements-veilingen van zoogenaamde legkoffie te kunnen voorzien en was daartoe uit den Preanger-oogst van 1892 zelfs 60 000 pikol bestemd geworden (verg. het verslag van 1892, blz. 209), in verband met den uiterst geringen oogst van 1893 is reeds in dat jaar de opgelegde voorraad ten verkoop moeten worden bestemd. Ook uit den oogst van 1894 is geen legkoffie kunnen worden aangehouden. Wel was aanvankelijk besloten om p.m. 9000 en p.m. 12 000 pikol van den Preanger-oogst 1894 aan te houden respectievelijk tot in 1896 en 1897, maar daarvan is moeten worden afgezien, toen het in het voorjaar van 1895 bleek dat de bedoelde koffie, tijdens den opslag in 's lands algemeene pakhuizen te Batavia, door snuitkever was aangetast in eene mate die hare verscheping reeds aanstonds wenschelijk deed achten, wilde men het insect niet op verontrustende wijze laten voortwoekeren.

3°. Gouvernements-kina-onderneming.

Daar het doel, indertijd met de oprichting der gouvernements-kina-onderneming beoogd, de invoering namelijk van de kinateelt op Java, gezegd kon worden bereikt te zijn, en de voortzetting dier onderneming op den tegenwoordigen voet ook uit een financieel oogpunt zich kwalijk meer liet verdedigen (zie wat lager nopens de financieele uitkomsten der laatste jaren wordt aangeteekend), is sedert eenigen tijd het denkbeeld meer op den voorgrond getreden om 's Gouvernements rechtstreeksche bemoeienis met de kinacultuur in eene andere richting te leiden, door namelijk de gouvernementsplantsoenen geleidelijk in te krimpen en binnen de grenzen van een proefstation te beperken, ten einde, meer dan tot dusver het geval was, den particulieren kinaplanters als wegwijzer en vraagbaak te dienen en tevens de mededinging van het gouvernementsproduct op de kinamarkt tot kleinere proportiën terug te brengen. Over de wijze waarop dit denkbeeld 't best te verwezenlijken zal zijn, worden nog definitieve voorstellen van de Indische Regeering tegemoet gezien. Daar intusschen, wat ook omtrent de toekomst der onderneming moge worden beslist, in elk geval een planten-physioloog daarbij noodig zal zijn, is voor de vervulling van een der vaceerende betrekkingen bij de kina-onderneming (de adjunct-directeur neemt sedert Mei 1892 de functiën van directeur waar) in November 1895 een botanist (dr. J. P. Lotsy) ter beschikking van den Gouverneur-Generaal gesteld. Intusschen wordt reeds zooveel mogelijk gestreefd naar inkrimping van het overig Europeesch personeel der onderneming. Werd reeds in October 1894, toen een der opzieners 's lands dienst verliet, besloten om die plaats onvervuld te laten, en zulks door de etablissementen Lembang en Nagrak voortaan door één zoodanigen beambte te doen beheeren, in het najaar van 1895 is het toezichthoudend Europeesch personeel nog ingekrompen met één opziener en één élève-opziener, die, in afwachting van hunne plaatsing bij een anderen tak van dienst, in het genot van wachtgeld werden gesteld. Het aantal opzieners is daardoor tot zes teruggebracht. Het inlandsch personeel, voor zooveel het in vasten dienst wordt aangenomen, bestond, volgens opgaven van ult. 1894, uit 5 timmerlieden, 3 pakhuismandoors, 20 mandoors, 264 boedjangs en 1 bediende bij het chemisch laboratorium.

Opgaven omtrent den omvang der onderneming op ult. 1894 op elk der acht etablissementen, waaruit zij in haren tegenwoordigen omvang bestaat, zijn opgenomen in bijlage BBB hierachter, waarin men thans ook vindt opgeteekend — aan de hand van een in Juni 1894 opgemaakt overzicht — de netto oppervlakte der kinaplantsoenen, zijnde 1274 bouws van de totale oppervlakte der acht etablissementen, ad 1461 bouws. [1])

Volgens het jaarverslag van den waarnemenden directeur der onderneming was op ult. 1894 eene oppervlakte van 1206 bouws (zie noot 1 hieronder) met kina beplant, welke plantsoenen in totaal bestonden uit 2 180 000 c. ledgeriana, 605 000 c. succirubra, 146 900 c. officinalis en 2300 boomen en planten van andere kinasoorten, tegen respectievelijk 2 203 000, 610 000, 87 900 en 3900 stuks (beslaande 1137 bouws) op ult. 1893. In 1894 was dus het aantal boomen en planten in den vollen grond toegenomen met 29 400 stuks. In de kweekerijen bevonden zich overigens naar schatting nog 252 300 ledgeriana- en 345 000 succirubra-plantjes tegen respectievelijk 267 000 en 745 000 op ult. 1893.

Vond de vermindering van den voorraad plantjes in de kweekerijen hare oorzaak hoofdzakelijk in afschrijving van een groot gedeelte der succirubra's, op welker behoud geen prijs was te stellen, omdat toch steeds over voortreffelijk zaad van die soort kan worden beschikt, de vermeerdering met 28 400 in den vollen grond staande planten is voor een groot deel toe te schrijven aan de beplanting van de reeds in 1890 gekapte, binnen de grenzen der etablissementen en tusschen reeds beplante tuinen liggende terreinen te Tirtasari, Tjibeureum en Tjibitoeng, voor welke nieuwe plantsoenen (welke, met inbegrip van eenige nog slechts plantklaar gemaakte terreinen, gezamenlijk 59 bouws besloegen) [2]) gebezigd werden enten van hoog chinine-gehalte en verder zaailingen, afkomstig van zaad van onderzochte boomen.

De in de ravijnen te Tirtasari aanwezige hybriden van ledgeriana-zaailingen, welke op 5- à 7-jarigen leeftijd in doorsnee slechts 3,5 pct. chinine bevatten en wier samenstelling aan alcaloïden ze ook voor pharmaceutisch gebruik ongeschikt maakte, werden verent met eene hybride van hoog gehalte (de hybride n°. 23ª). Met dezelfde hybride werden ook verent de succirubra-plantsoenen van verscheidene ravijnen te Tjibeureum en Tjibitoeng, voor zoover de grond aldaar voor succirubra's minder geschikt was gebleken. Te Kawah Tjiwidei werden een groot aantal in den vollen grond staande succirubra-planten verent met c. officinalis; de aldus verente planten (c. officinalis met succirubra-onderstam) groeien buitengewoon krachtig.

Ten gevolge van de natte weersgesteldheid in het voorafgegane jaar kwamen in 1894 geen ledgeriana-zaden van enten van onderzochte boomen beschikbaar, en met het oog op de betrekkelijk korte droogte van 1894 viel het te betwijfelen of ook in 1895 wel, ter voldoening aan de vele aanvragen, zaden van ledgeriana's van hoog chinine-gehalte in veiling zouden kunnen worden gebracht. In Maart 1894 werden eenige enten, zoomede succirubra-zaden in veiling gebracht en in September daaraanvolgende nogmaals zaden van dezelfde kinasoort.

De van 1892 af toegepaste wijze van grondbewerking (zie vorig verslag, blz. 213) bleek bij voortduring van zeer veel nut te zijn zoowel voor den bodem als voor de plantsoenen. Bijna alle plantsoenen op de verschillende etablissementen zagen er dan ook frisch en gezond uit. Placht men tot dusver gedurende den regentijd de tuinen schoon te maken door te »babadden", d. i. door het onkruid met het kapmes kort te houden, in den westmoesson 1894/95 is men met goed gevolg ook ten deze tot eene andere methode overgegaan, door namelijk den bodem met den patjol oppervlakkig los te maken, zóó dat het onkruid niet alleen bij den wortel wordt afgesneden, maar tevens gelijkmatig over den bodem wordt verspreid. Door zoodanige bedekking wordt het snel opschieten van onkruid voorkomen en dringt minder water in den grond, wijl een groot gedeelte van het regenwater door de bedekking geabsorbeerd wordt en dus gelegenheid heeft om te verdampen, terwijl overigens de bodem onder het laagje onkruid steeds poreus blijft en niet door het regenwater aangeslibt en dus hard gemaakt wordt. De kosten van deze wijze van onderhoud, bekend onder den naam van »mapassen", bedragen gemiddeld niet meer dan f 3 à f 4 per bouw. [3])

Aan bemesting van verschillende gedeelten van tuinen, waar de beplanting (meest tweede of derde) minder gunstig stond, werd eveneens veel zorg besteed, en daar er geen mest te bekomen was, moest dit geschieden met mest, afkomstig van eigen vee. Waar dan ook weidegronden beschikbaar waren, zooals o. a. te Lembang, Nagrak, Tjinjiroean, Tjibeureum en Tirtasari, werden zoo-

[1]) In deze opgaaf telt het etablissement Tirtasari, groot 272 bouws, voor eene met kina bezette oppervlakte van 242 bouws. Daarentegen vermeldt het jaarverslag der onderneming over 1894 voor gemeld etablissement 190 bouws kinaplantsoen en 82 bouws ingenomen als volgt: door bosch- en tegalgrond 56 bouws, door wegen en waterloopen 16 bouws, door kampong grond, enz. 10 bouws. Dit verschil, vermoedelijk hieruit ontstaan, dat onder het cijfer van 242 bouws aanplant zekere oppervlakten bosch zijn medegeteld, die in de andere opgaaf afzonderlijk zijn uitgetrokken, is overigens uit de hier te lande voorhanden gegevens niet te verklaren.

[2]) Bovendien werd, na daartoe in orde te zijn gebracht, in 1894 opnieuw beplant het door de rooiing van oude succirubra-tuinen in 1893 te Tjinjiroean opengekomen terrein van p. m. 10 bouws (zie vorig verslag, blz. 213).

[3]) De verschillende werkzaamheden voor het tuinonderhoud, met inbegrip van het vangen van insecten, hebben in 1894 gekost f 13 082, d. i. gemiddeld f 10,85 per bouw.

veel mogelijk veestapels aangehouden, waarvan de mest aan die etablissementen ten goede kwam. Bepaalde bemestingsproeven met het oog op het alcaloïdgehalte werden alleen op het etablissement Tjinjiroean genomen.

De schade, door insecten veroorzaakt, was in 1894 zeer onbeduidend.

Wilde varkens richtten weder vernielingen aan te Tirtasari en Tjinjiroean, doch te Nagrak, waar zonder gevaar, met het oog op het zich ophouden van menschen in den omtrek, door sublimaat vergiftigde aardvruchten voor deze dieren waren kunnen worden nedergelegd, had men er in 't geheel geen last meer van.

Wat planten-ziekten betreft, zoo kwam stam- en tak-kanker in het begin en tegen het einde van 1894 alleen voor in een paar enten-plantsoenen, te Tirtasari op smalle bergruggen gelegen. Zooveel mogelijk werden de aangetaste deelen weggenomen, geoogst en het hout verbrand om verdere verspreiding der ziekte te voorkomen. Te Nagrak kwam in de enten-tuinen weinig of in het geheel geen wortelziekte voor, wel daarentegen in de zaailingen-plantsoenen.

Op de dagen van 18 en 19 October 1894 viel er op de etablissementen Tirtasari, Tjinjiroean, Tjibeureum en Tjibitoeng een vrij zware aschregen, als gevolg van de uitbarsting van den Galoenggoeng. De schade, daardoor aangericht, was vrij onbeduidend; slechts moest opnieuw tot eenige grondbewerking worden overgegaan en moesten eenige takken, die door de zwaarte der daarop verzamelde asch afgescheurd waren, verwijderd worden (dit laatste veroorzaakte een geforceerden oogst van 7267 halve kilogrammen drogen bast). Met het oog op de chemische samenstelling van de asch is het niet onwaarschijnlijk dat de voordeelen, als meststof, deze vrij geringe nadeelen zullen overtreffen.

Was in de vier voorafgegane jaren achtereenvolgens ingezameld 267 281, 286 101, 309 628 en 279 978⁸ K.G. bast, de oogst van 1894 bestond uit 295 107 K.G. [1]), welke hoeveelheid aanzienlijker had kunnen zijn indien men er zich niet op toegelegd had om slechts bast van genoegzaam hoog chinine-gehalte in te zamelen en dan nog alleen voor zooveel de oogst daarvan, in het belang van de plantsoenen zelven, niet kon worden uitgesteld. Ongerekend de 1504 K.G. bast, die in Indië werd aangehouden ten gebruike bij den geneeskundigen dienst aldaar, bestond het voor de markt bestemde product van 1894 uit 261 025⁴ K.G. ledgeriana-, 18 295⁸ K.G. succirubra-, 12 270 K.G. officinalis-bast en 2012 K.G. bast van calisaya schuhkrafft, gezamenlijk 293 603 K.G., inhoudende (volgens handelsberichten) 18 148 K.G. zwavelzure chinine (chinine-sulphaat). Hoeveel elk der etablissementen tot den oogst bijdroeg, kan blijken uit de reeds aangehaalde bijlage BBB. Het gemiddeld gehalte aan zwavelzure chinine van al de verzonden ledgeriana-basten (dat in 1893 over de toen ingezamelde hoeveelheid van 230 044⁸ K.G. bedragen had 5,43 pct) beliep thans 6.55 pct. Het hoogste gehalte werd verkregen uit een enten-plantsoen, bekend onder den naam van » Mengsel Rioeng Goenoeng ", zijnde enten van vroeger en later scheikundig onderzochte boomen, waarvan het product een gehalte had van 13.05 pct zwavelzure chinine. Met uitzondering van slechts eene enkele partij, groot 1527⁵ K.G., welke 3.55 pct. bevatte, was het laagste gehalte der verzonden partijen p. m. 5 pct. zwavelzure chinine. Het ledgeriana-product bestond bijna uitsluitend uit bast van zieke en onderdrukte boomen en van onderdrukte takken, welke nagenoeg geen functie meer uitoefenden en door welker wegneming aan den hoofdstam gelegenheid werd gegeven zich verder te ontwikkelen en eene kruin van bladeren te vormen. De vernieuwde ledgeriana-bast, verkregen van de in 1891 geschraapte takken, waarvan de meesten slechts een kwijnend bestaan voortsleepten, en welke insgelijks werden weggenomen om de boomen langzamerhand eene bladerkroon te doen vormen, had nog in lang niet zijn oorspronkelijk gehalte aan zwavelzure chinine teruggekregen. Bevatte namelijk de in 1891 door schraping verkregen 97 779 K.G. oorspronkelijke bast (schilfers) dooreen 9.51 pct. chinine-sulphaat, voor den in 1892, 1893 en 1894 uit dezelfde tuinen geoogsten vernieuwden bast (achtereenvolgens 52 779⁵, 35 725⁸ en 27 726⁵ K.G.) beliep bedoeld gemiddelde respectievelijk 5.98, 5.66 en 7.04 pct. Of nu dit resultaat moet worden toegeschreven aan het schrapen op zich zelf, dan wel aan de wijze van schrapen, moet nog door nadere proeven uitgemaakt worden, maar dat door de wijze van schrapen, in 1891 toegepast, eene enorme kurkafzetting op de takken heeft plaats gehad, is vroeger reeds medegedeeld; dat bedroeg zelfs 26 à 50 pct. Eene hoeveelheid van 4231⁵ K.G. ledgeriana-bast was afkomstig uit in 1868/1869 uit Boliviaansche zaden opgekweekte plantsoenen te Tjinjiroean, en wel, behalve door het oogsten van zieke takken, door het rooien van 38 dezer oorspronkelijke ledgeriana's, welke mede in ziekelijken toestand verkeerden. Bedoelde partij, meerendeels uit gebroken pijpen bestaande, bevatte gemiddeld 4.74 pct. chinine, gevende 6.38 pct. sulphaat.

Het succirubra-product werd verkregen door rooiing van een paar kwijnende tuinen te Tjinjiroean. Door het indertijd gevolgde systeem van niet-snoeien dezer tuinen kon daaruit weinig product van de gezochte lengte (pijpen van ½ à 1 M.) verkregen worden; de meeste succirubra-bast bestond dan ook uit korte en gebroken pijpen. Het mooiste product, namelijk pijpen van 1 M. (waarvoor, ondanks de gedruktheid van de kinamarkt, zelfs tot f 1,50 per ½ K.G. kon bedongen worden), werd verkregen van 24-jarige boomen; deze waren in hunne jeugd wel behoorlijk opgekapt. Zelfs konden van één dezer boomen 10 stuks gave pijpen van 1 M. lengte (behalve nog de pijpen van 50 en 75 c.M.) gesneden worden. Overigens liet, door den ziekelijken toestand der gerooide plantsoenen, de bast moeielijk van het hout los, hetgeen insgelijks oorzaak was dat er weinig pijpbast kon verkregen worden.

Het officinalis-product, waarvan het gemiddeld gehalte aan zwavelzure chinine 5.12 pct. bedroeg, werd verkregen door ontgraving van het restant officinalis-boomen te Tjibitoeng, welke, als staande op een zeer schralen steenachtigen bodem, voor het grootste deel een kwijnend bestaan leidden en voor een ander deel geheel overschaduwd en onderdrukt werden door de succirubra's, welke in vorige jaren daartusschen geplant waren, zoodat, bij niet tijdig oogsten van de officinalis-boomen, de zekerheid bestond dat deze binnen betrekkelijk korten tijd toch zouden afsterven. Wegens den ziekelijken toestand van dit officinalis-plantsoen liet bij het oogsten de bast zeer moeielijk los, zoodat men meerendeels gebroken pijpen en slechts eene geringe hoeveelheid pijpbast verkreeg.

Het kleine partijtje bast van calisaya schuhkrafft was afkomstig van Tjinjiroean, waar de nog aanwezige boomen dezer soort gerooid werden, omdat zij hier en daar verspreid stonden en daardoor veel aan onderhoud kostten.

Omtrent de verschillende sorteeringen, waaruit het geoogste product bestond, en de daarvoor bij de tien in 1895 hier te lande gehouden veilingen bedongen prijzen vindt men opgaven in bijlage CCC hierachter.

De geldelijke uitkomsten der onderneming, berekend op dezelfde wijze als vroeger, dus wat het personeel aangaat alleen in aanmerking nemende de traktementen, enz. van het daarbij werkzame personeel (derhalve zonder de uitgaven voor pensioenen, verlofstraktementen of wachtgelden), waren over de laatste vijf jaren als volgt:

OOGSTJAREN.	Oogst (in K.G.). Ledgeriana-bast.	Andere soorten van bast.	Te zamen.	De ten verkoop herwaarts verscheepte oogst woog bij uitlevering hier te lande netto (in K.G.):	Kosten op het product gevallen. Totaal der in Indië gedane uitgaven voor de gouvernements-kina-onderneming (waaronder ook de kosten voor den afvoer van het product naar de haven van afscheep).	Verdere kosten op het product gevallen, namelijk die van inlading, vervoer over zee en verkoop, zoomede uitgaven hier te lande gedaan voor aanschaffing en uitzending van benoodigdheden ten dienste der kinacultuur.	Te zamen	Opbrengst bij te geldemaking hier te lande (*in het jaar volgende op het oogstjaar*), waaronder ook de opbrengst der vóór de veilingen verstrekte monsters.	Met inbegrip van de opbrengst der in Indië gehouden veilingen van zaden en enten a) en van de waarde der in Indië voor den geneeskundigen dienst terug gehouden hoeveelheden bast b), is het in kolom 9 genoemde bedrag te verhoogen tot onderstaande sommen:	Voordeelig verschil van de berekende jaarlijksche baten (kolom 10) tegenover de jaarlijksche uitgaven (kolom 8) c)	Bij de beoordeeling van het in de voorgaande kolom opgegeven saldo houde men in het oog, dat de gemiddelde veilingsprijs van het product in de *veilingsjaren* 1891 t/m 1895 (zie het hoofd van kolom 9) per ½ K.G. afwisselde als volgt:
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.
1890	171 129³	96 151⁷	267 281	269 364⁷⁸	f 119 921	f 84 600	f 194 521	f 199 192	f 190 207	+ f 29 986	f 0,29⁷¹
1891	216 338⁵	69 762⁵	286 101	269 053³⁰	109 850	29 079	147 798	222 799	224 579	+ 86 948	0,46²³
1892	268 496²	41 131⁸	309 628	310 861	94 640	22 411	121 051	131 011	127 909	+ 9 859	0,31²²
1893	230 044⁸	49 934	279 978⁸	264 520	d) 91 304	d) 22 109	d) 114 712	135 201	121 826	+ d) 20 112	d) 0,32⁷⁵
1894	261 025⁴	34 081⁶	295 107	298 321	e) *89 852	*20 250	*107 992	112 529	114 838	+ *7 935	0,19⁶³

a) De opbrengst der te Bandong gehouden veilingen van kinazaden en enten, of van zaden alleen, bedroeg in 1890 f 2015, in 1891 f 1870, in 1892 f 2207, in

[1]) Gedurende de eerste negen maanden van 1895 werd ruim 200 000 K.G. geoogst, zijnde dezelfde hoeveelheid die in het overeenkomstige tijdvak van 1894 verkregen was.

1893 nihil en in 1894 f 745.

b) De aan den geneeskundigen dienst te Batavia afgestane partijen bestonden uit achtereenvolgens 1007³, 1317 en 1534 K.G. uit de oogsten van 1892, 1893 en 1894, waarvoor, naar den in de laatste kolom van het staatje vermelden algemeenen middelprijs, in kolom 10 eene waarde is in rekening gebracht van f 691, f 625 en f 572.

c) Onder de uitgaven in kolom 8 is niets in rekening gebracht wegens pensioenen, verlofstraktementen of wachtgelden, noch ook wegens kosten van overtocht van herwaarts komend of terugkeerend personeel aan de onderneming verbonden geweest.

d) In 't vorig verslag konden nog slechts voorloopige gegevens worden benuttigd. Thans zijn definitieve cijfers ingevuld.

e) De opgaven, waarbij een * is geplaatst, zijn van voorloopigen aard en zullen wellicht later blijken nog eenige verandering te moeten ondergaan. Het totaal der in 1894 in Indië gedane uitgaven was verdeeld als volgt: traktementen van het Europeesch personeel (met inbegrip van f 1380 wegens reis- en verblijfkosten, schrijfbehoeften en bezoldiging van een laboratorium-bediende) f 26 855, kosten van aanplant, inzameling, vervoer van het product tot aan de haven van afscheping (Tandjong Priok) f 51 702 en uitgaven voor vernieuwing en reparatie van gebouwen en droooginrichtingen f 8236.

In een bij het jaarverslag van den waarnemenden directeur der onderneming [1]) gevoegd overzicht worden de uitkomsten vermeld van verschillende in 1894 door hem als scheikundige gedane alcaloïd-bepalingen, die, vooral uit een agronomisch oogpunt, van belang schenen. Een 30-tal dergelijke onderzoekingen geschiedden om na te gaan, of kunstmatige droging al dan niet een nadeeligen invloed uitoefent op het alcaloïd-gehalte van c. succirubra of pharmaceutischen bast. Hiertoe dienden als materiaal stukken stambast, op verschillende plaatsen gesneden van een 15-jarigen boom. Het onderzoek leerde, zooals ook reeds vroeger ten opzichte van ledgeriana-basten was geconstateerd, dat de aanwending van kunstmatige warmte tot eene maximum-temperatuur van 200° F. geen nadeeligen invloed uitoefent op het alcaloïd-gehalte. Om zekerheid te verkrijgen aangaande het vroeger uitgesproken vermoeden (verg. bijlage YY van het Koloniaal Verslag van 1891) dat het verwijderen van takken, die nog gelegenheid hebben om zich te ontwikkelen, en die nog niet geheel onderdrukt zijn, een ongunstigen invloed zou uitoefenen op de samenstelling van den bast, werden ditmaal een grooter getal analyses dan in 1890 met dit doel verricht, maar deze bevestigden het vermoeden niet. Evenals toen hadden deze onderzoekingen betrekking tot basten, gesneden ter plaatse waar de tak werd weggenomen, en tegelijk met die wegneming, en tot basten, ter zijde van de ontbloote plek eene maand later gesneden. Om echter na te gaan of, na een langer tijdsverloop dan van een maand, zich wellicht een nadeelige invloed zou doen gevoelen, werden bij eene tweede proef de basten vijf maanden na het wegnemen van de takken onderzocht. Ook hierbij kon geen nadeelige invloed geconstateerd worden. Ten slotte werd nog eene derde proef genomen, en wel door van een 7-tal boomen de takken, welke voor snoeiing in aanmerking kwamen, niet successievelijk, doch alle tegelijk weg te nemen, z. g. »direct op stam brengen", om uit te maken of dit met het oog op het alcaloïd-gehalte zonder nadeel kan geschieden. En ofschoon dit, volgens de uitkomsten van een 18-tal analyses, geen nadeelige gevolgen heeft, verklaart echter de waarnemende directeur eene dergelijke behandeling in de practijk sterk te moeten ontraden, omdat, behalve andere nadeelen, de verdere ontwikkeling van den boom er een tijdlang door tegengehouden wordt.

Het onderzoek naar c. officinalis-boomen van hoog gehalte werd ook in 1894 voortgezet; eene reeks analyses van een 60-tal exemplaren bevestigde opnieuw de reeds vroeger uitgesproken meening, dat de buitengewoon hooge cijfers van het alcaloïd-gehalte, bij enkele c. officinalis aangetroffen, uitsluitend aan individueele verschillen en niet aan de cultuurwijze moeten worden toegeschreven. Slechts één exemplaar van een 60-tal boomen, met een chinine-gehalte van 9.83 pct., kwam dan ook voor latere voortteling in aanmerking.

Een paar analyses op bast van een gezonden officinalis-boom en op bast van denzelfden boom, doch in zieken staat, bewezen opnieuw het wenschelijke om zieke boomen te verwijderen. Niet alleen toch bleek het chinine-gehalte in den bast van den ziek geworden boom te zijn verminderd, maar tevens was daarin eene geheel andere verhouding der alcaloïden onderling ontstaan.

Daar nog geen gegevens voorhanden waren omtrent de verhouding van het alcaloïd-gehalte van den boom tot dat zijner takken, zoo werd een begin gemaakt met eene reeks onderzoekingen om te trachten deze verhouding onder cijfers te brengen. Bij het einde van 1894 waren de onderzoekingen betreffende dit voor den planter bij uitstek practische vraagstuk nog niet talrijk genoeg om uit de verkregen resultaten reeds conclusies te trekken.

Overigens werden nog tal van onderzoekingen verricht, welke betrekking hebben op de toeneming van het alcaloïd-gehalte met den leeftijd van den boom. Hieromtrent viel voorloopig nog slechts mede te deelen dat de resultaten o. a. het reeds vroeger meermalen waargenomen feit bevestigden, dat, bij zieke exemplaren, het cinchonidine-gehalte vermeerdert ten koste van het chinine-gehalte.

Over de particuliere kina-ondernemingen wordt lager (blz. 240/241) gehandeld. Aldaar is tevens melding gemaakt van de houding, welke de Regeering, o. a. met betrekking tot de bestemming van het product der gouvernements-onderneming, zich voorstelt aan te nemen, wanneer het plan der oprichting van eene chininefabriek op Java tot verwezenlijking mocht komen.

4°. Landbouwondernemingen uitsluitend op contracten met de bevolking berustende, en ondernemingen tot opkoop en bereiding van landbouwproducten.

Een gewichtig onderdeel der agrarische wetgeving, namelijk het zeer gecompliceerde vraagstuk der inlandsche grondverhuringen in de gouvernementslanden van Java en Madura, waarbij zoo vele en velerlei belangen betrokken zijn, is onlangs — bij ordonnantie van 26 November 1895 (Indisch Staatsblad n°. 247) en bij het tot uitvoering daarvan strekkende gouvernementsbesluit dd. 5 December d. a. v. n°. 14 (bijvoegsel van de Javasche Courant van den 10den dier maand) — op nieuwen voet geregeld, na eene zeer ampele voorbereiding [2]), waarbij het er vooral om te doen was met voldoende zekerheid te weten welke gebruiken bij de landbouwnijverheid van niet-inlanders bestonden en in welke mate die gebruiken verspreid voorkwamen; wat misbruik moest heeten en wat dien naam niet verdiende; welke punten bijgevolg voorziening bij algemeene verordening vereischten en welke aan het beleid der plaatselijke ambtenaren konden worden overgelaten. Nadat aldus eene degelijke basis was verkregen, is er naar gestreefd daarop eene regeling te gronden, zich aansluitende aan- en dus voortbouwende op het bestaande, voor zoover dat bestaande uit een gouvernementeel oogpunt te handhaven was. Om de eindafdoening der zaak niet verder op te houden, werd er van afgezien de ontwerp-verordening, zooals zij ten slotte naar de inzichten van den Gouverneur-Generaal (afwijkende van die waarvan het lager bedoelde ontwerp MULLEMEISTER uitging) was samengesteld en nadat daaromtrent overeenstemming met den Raad van Indië zou zijn verkregen, door openbaarmaking vóór de vaststelling een onderwerp van publieke bespreking te doen uitmaken. Echter zijn eenige deskundigen en gedelegeerden of andere landbouw-industrieelen in de gelegenheid gesteld om van het vóór-ontwerp des Landvoogds kennis te nemen en daarover met hem van gedachten te wisselen. »Die behandeling," — zoo laat de Gouverneur-Generaal zich in zijn de ordonnantie begeleidend schrijven uit — »waarbij tegen het concept slechts weinige en van ondergeschikt belang zijnde bedenkingen werden ingebracht, welke meerendeels door eene geringe wijziging waren te ondervangen, voor zoover ik de juistheid daarvan moest toegeven, en overigens geen voorziening behoefden, heeft mij de overtuiging geschonken, niet dat eene regeling overeenkomstig mijne inzichten aanstonds tegemoet zou komen aan alle van ambtelijke en particuliere zijde geopperde bezwaren tegen den bestaanden toestand, wèl echter dat zij, met beleid en vooral met belangstelling toegepast, veel ten goede zou kunnen uitrichten en den weg kan aanwijzen, waarin later naar aanvulling en verbetering zal moeten worden gestreefd."

Vond het regeeringsontwerp, nadat ook de directeur van binnenlandsch bestuur in de gelegenheid was gesteld om daarover van zijn gevoelen te doen blijken, zoowel bij dezen als bij de meerderheid van den Raad van Indië in algemeenen zin instemming, en zulks ook met het oog op de bijzondere omstandigheden, waarin een groot deel der particuliere landbouwnijverheid verkeerde, — de Gouverneur-Generaal doet uitkomen dat ook onder andere, voor

[1]) Bedoeld jaarverslag, met de bijlagen, plegt opgenomen te worden in het Natuurkundig Tijdschrift voor Nederlandsch Indië; zie bijv. het jaarverslag over 1893 in deel LIV van genoemd tijdschrift.

[2]) Verg. o. a. het verslag van 1893 (blz. 222), dat van 1894 (blz. 88, noot 1), zoomede de noot op blz. 108 hiervóór.

de suikercultuur gunstiger, omstandigheden door hem in deze aangelegenheid geene andere beginselen zouden kunnen zijn voorgestaan dan die waarvan de thans uitgevaardigde regeling uitgaat. »Ongetwijfeld» — zoo schrijft de Gouverneur-Generaal verder — »zal de uitvoering de taak van het bestuur in verschillende streken van Java, vooral in de eerste jaren, belangrijk verzwaren, welk gevolg door mij geenszins is voorbijgezien en zeker niet licht geteld wordt, doch op geene andere wijze te ontgaan was bij handhaving van den eisch dat alle huurcontracten aan de betrokken hoofden van plaatselijk bestuur ter registratie moeten worden aangeboden. Maar hoe langer ik over de zaak nadacht, hoe meer ik haar in details bestudeerde en met deskundigen besprak, hoe vaster ook mijne overtuiging werd dat geene andere gedachtengang de herziening der grondhuur-regelen zou mogen beheerschen dan aan mijn ontwerp ten grondslag ligt".

Terwijl eene verhuur-ordonnantie volgens de denkbeelden van het voor deze aangelegenheid in commissie geweest zijnde lid van den Raad van Indië, den heer J. Mullemeister (zie o. a. de noot op blz. 108 hiervóór), naar de overtuiging van den Gouverneur-Generaal, de groote landbouwnijverheid niet alleen onder zware verplichtingen zou brengen, doch haar ook van ambtelijke bemoeienissen zeer afhankelijk zou maken, kan de ordonnantie van 26 November 1895 gezegd worden het uitvloeisel te zijn van beperktere eischen. De ordonnantie en de voorschriften van uitvoering bepalen er zich toe: voor de industrie de belemmeringen weg te nemen, welke hare normale ontwikkeling in den weg staan; voor de inlandsche bevolking die euvels te bestrijden, waaraan alleen de wetgever een einde kan maken, en voor het bestuur de gelegenheid te geven om, door blootlegging en onderzoek der gesloten transactiën, te weten wat er omgaat en het bijgevolg in staat te stellen om, waar noodig, tusschenbeide te treden of nadere voorzieningen van de Regeering uit te lokken.

Ten einde de beteekenis en strekking der nieuwe regeling, welke bestemd is met 1 Maart 1896 in werking te treden, in het juiste licht te stellen en op die wijze eene richtige toepassing zooveel doenlijk te verzekeren, lag het in de bedoeling van den Gouverneur-Generaal, ten behoeve der ambtenaren en belanghebbenden, eene zoo volledig mogelijke toelichting van de thans uitgevaardigde bepalingen te doen samenstellen en publiceeren. Inmiddels meent men dat het nuttig kan zijn, te dezer plaatse, volgens den woordelijken tekst der betrekkelijke ordonnantiën, zoo wel de oude als de nieuwe bepalingen te laten volgen, welk overzicht zich er gemakkelijk toe leent om de aangebrachte verbeteringen na te gaan.

REGELEN omtrent de inlandsche grondverhuringen op Java en Madura,

zooals zij tot dusver golden ingevolge de ordonnantiën dd. 30 October 1871 (Indisch Staatsblad n°. 163), 29 Juni 1879 (Indisch Staatsblad n°. 209), 16 Februari en 3 Maart 1894 (Indisch Staatsblad nos. 52 en 64).

Art. 1.

Gronden door inlanders, hetzij krachtens de vierde bepaling der wet van 9 April 1870 (Indisch Staatsblad n°. 55) in eigendom verkregen, hetzij in erfelijk individueel gebruik of tijdelijk als deelgenooten in de gemeentegronden bezeten, kunnen aan niet-inlanders worden verhuurd volgens de bij deze verordening gestelde regels.

(*Zie lager art.* 13.)

Behoudens de uitzonderingen, bij deze ordonnantie gesteld, worden die overeenkomsten beheerscht door de bepalingen van het Burgerlijk Wetboek.

Art. 2.

Als huurders worden alleen toegelaten personen of vereenigingen in Nederland of in Nederlandsch-Indië gevestigd.

Zij kiezen met betrekking tot de overeenkomst in het algemeen woonplaats in de afdeeling waarin de grond gelegen is, tenzij zij zelf in die afdeeling gevestigd zijn.

Art. 3.

De verhuur van grond, krachtens de vierde bepaling der wet van 9 April 1870 (Indisch Staatsblad n°. 55) in eigendom verkregen, geschiedt voor niet langer dan twintig achtereenvolgende jaren.

Art. 4.

Grond, in erfelijk individueel gebruik bezeten, wordt voor geen langer termijn dan voor vijf achtereenvolgende jaren verhuurd.

Art. 5 (*zooals het was aangevuld bij art.* 2 *van Indisch Staatsblad* 1879 n°. 209).

De deelgenoot in gemeentegrond mag het hem toegewezen aandeel in dien grond verhuren voor het tijdvak van zijn genot, doch in geen geval voor langer dan vijf achtereenvolgende jaren.

Wanneer de grond gebezigd wordt voor de teelt van gewassen, die door den huurder niet kunnen worden geoogst als hij den grond niet langer dan één jaar in zijn bezit heeft, blijft de huurder — ook daar, waar jaarlijksche verdeeling der gemeentegronden plaats heeft — in het genot van den grond tot na afloop van dien oogst, behoudens zijne verpligting om dengene, die in de plaats van den oorspronkelijken verhuurder in het bezit van den grond treedt, eene schadeloosstelling uit te betalen, evenredig aan de in de huurovereenkomst bedongen som.

zooals zij thans gelden ingevolge de ordonnantie van 26 November 1895 (Indisch Staatsblad n°. 247).

Art. 1.

Voor het verhuren aan niet-inlanders van grond, door inlanders, hetzij krachtens de vierde bepaling der wet van 9 April 1870 (Indisch Staatsblad n°. 55) in eigendom verkregen, hetzij in erfelijk individueel gebruik of als deelgenooten in de gemeentegronden, dan wel door dessabestuurders als ambtsvelden bezeten, gelden de volgende regelen.

De verhuring van grond, op hoog gezag of vrijwillig met koffieboomen beplant, is verboden.

Behoudens de uitzonderingen, bij deze ordonnantie gesteld, worden de krachtens het eerste lid van dit artikel opgemaakte huurovereenkomsten beheerscht door de bepalingen van het Burgerlijk Wetboek.

Art. 2.

Als huurders worden toegelaten:

a. Nederlanders;

b. ingezetenen van Nederland;

c. ingezetenen van Nederlandsch-Indië;

d. vennootschappen van koophandel, gevestigd in Nederland of in Nederlandsch-Indië.

Zoowel de huurders als de verhuurders worden geacht met betrekking tot de overeenkomsten in het algemeen domicilie te hebben gekozen ten kantore van het hoofd van plaatselijk bestuur der afdeeling, waarin de verhuurde grond gelegen is.

Art. 3.

De verhuring geschiedt voor niet langer dan:

a. twintig achtereenvolgende jaren voor grond, krachtens de vierde bepaling der wet van 9 April 1870 (Indisch Staatsblad n°. 55) in eigendom verkregen;

b. twaalf achtereenvolgende jaren voor grond in erfelijk individueel bezit, dan wel in communaal bezit met vaste aandeelen, eens voor altijd aangewezen;

c. het tijdvak der beschikking door den deelhebber, en in geen geval voor langer dan vijf achtereenvolgende jaren, voor grond in communaal bezit met periodieke verdeeling of met vaste aandeelen, die niet voor altijd zijn aangewezen;

d. één jaar (c. q. oogstjaar) voor de ambtsvelden der dessabestuurders, met dien verstande dat, zoolang de verhuurder zijn recht op den grond uitoefent, de overeenkomst, met toestemming van het hoofd van plaatselijk bestuur, telkens voor een gelijk tijdvak, mag verlengd worden. De huurder is verplicht om voor het tijdelijk gemis van beschikking over den grond van hem, die gedurende den loopenden huurtermijn in de rechten van den verhuurder mocht zijn getreden, eene schadeloosstelling te betalen in evenredigheid van de bij de overeenkomst bedongen huursom.

Art. 4.

Verhuring door den deelhebber van sawahgrond in communaal bezit met periodieke verdeeling of met vaste aandeelen, die niet voor altijd zijn aangewezen, geschiedt alleen met instemming van twee derde gedeelte der gezamenlijke deelgerechtigden in den tot de gemeente behoorenden sawahgrond.

De verhuring van grond op dien voet geschiedt ten overstaan van eene

(Zie lager art. 8, 1ste lid.)

Art. 6 (*zooals het luidde ingevolge Indisch Staatsblad* 1894 n°. 52).

In eene overeenkomst tot huur en verhuur van gronden is het opnemen van een beding van wederinhuur of van verlenging der huur, na verloop der in de drie voorgaande artikelen [1]) gestelde termijnen, verboden.

Wanneer de grond reeds verhuurd is, mag het wederinhuren daarvan door den tegenwoordigen huurder dan wel het inhuren van dien grond door anderen niet plaats vinden dan gedurende de twaalf maanden voorafgaande aan de expiratie van de loopende overeenkomst.

Gronden, die reeds verhuurd zijn, mogen voor het geheel of een gedeelte van den daarbij overeengekomen huurtijd niet op nieuw verhuurd worden.

Art. 1 van Indisch Staatsblad 1879 n°. 209.

Bij huurovereenkomsten, gesloten krachtens de bepalingen der ordonnantie van 30 October 1871 (*Staatsblad* n°. 163), mag, op straffe van nietigheid van het beding of van de betaling, geene vooruitbetaling van huurschat worden bedongen of gedaan dan over een termijn van één jaar.

Art. 7 (*zooals het 1ste lid luidde ingevolge Indisch Staatsblad* 1894 n°. 52).

Van de overeenkomst van huur en verhuur moet eene akte in dupla in de Nederlandsche en de Maleische of de landstaal worden opgemaakt en door de beide partijen onderteekend. [2])

De handteekening van den verhuarder moet door twee leden van het dessabestuur worden gelegaliseerd.

Art. 8 (*zooals het 1ste lid luidde ingevolge Indisch Staatsblad* 1894 n°. 52).

De akte moet op straffe van nietigheid der overeenkomst worden geregistreerd.

De registratie geschiedt door het hoofd van plaatselijk bestuur, binnen wiens ressort de verhuurde grond gelegen is, die daarvan aanteekening houdt op ieder exemplaar van de akte.

De huurder is verplicht de akte der overeenkomst, in dupla, binnen één maand nadat ze is aangegaan aan dien ambtenaar aan te bieden.

Bij gebreke daarvan is de overeenkomst van regtswege vervallen.

Art. 9 (*zooals het 1ste lid luidde ingevolge Indisch Staatsblad* 1894 n°. 52).

De registratie wordt geweigerd, indien de overeenkomst, na onderzoek door de daarmede belaste ambtenaren, blijkt te strijden met de wet, of ze niet is opgemaakt in den vorm, bij art. 7 voorgeschreven.

---

commissie van landsdienaren. a)

Ingeval door het ontbreken van het bij alinea 1 bedoelde twee derde gedeelte der gezamenlijke deelgerechtigden de vereischte instemming niet is gebleken, wordt die instemming geacht verkregen te zijn wanneer, nadat gedurende één maand gelegenheid is gegeven om bij een van de leden der commissie, vermeld in alinea 2, tegen de verhuring verzet aan te teekenen, daarvan niet door meer dan het één derde gedeelte der deelgerechtigden gebruik is gemaakt.

Wanneer de overeenkomst aan de vereischten dezer ordonnantie blijkt te voldoen en geen bedingen bevat, welke in strijd zijn met de wet, wordt daarvan op de akte aanteekening gehouden door de in de alinea's 2 en 3 bedoelde commissie.

Art. 5.

Wanneer verschillende verhuurders genegen zijn hunne in dezelfde dessa gelegen en een complex vormende gronden aan denzelfden huurder te verhuren, kan voor dat complex met ééne akte van overeenkomst worden volstaan.

Art. 6.

De overeenkomsten, bij deze ordonnantie bedoeld, zijn slechts van waarde indien zij zijn geregistreerd.

Art. 7.

In de overeenkomst mogen niet worden opgenomen:

a. het beding van wederinhuur of van verlenging der huur, na verloop der in art. 3 vastgestelde termijnen;

b. bedingen aangaande het bebouwen van grond of het leveren van daarop geteelde gewassen.

Geene overeenkomst mag worden gesloten vóór de intrede van het jaar, voorafgaande aan dat, waarop zij ingaat.

Wanneer de grond reeds verhuurd is, mag het wederinhuren daarvan door den tegenwoordigen huurder, dan wel het inhuren van dien grond door anderen niet plaats hebben dan gedurende de twaalf maanden, voorafgaande aan de expiratie van de loopende overeenkomst.

Gronden, die reeds verhuurd zijn, mogen voor het geheel of een gedeelte van den daarbij overeengekomen huurtermijn niet op nieuw verhuurd worden.

Elke vooruitbetaling van huurschat mag niet meer bedragen dan het bedrag over één jaar (e.q. oogstjaar) en niet plaats hebben vóór de intrede van het jaar, voorafgaande aan dat, waarop de vooruitbetaling betrekking heeft. De vooruitbetaling in strijd met deze bepaling is nietig.

Art. 8.

Bij verhuring van grond voor langer dan één jaar (e. q. oogstjaar), wordt de huurschat gesteld op een voor alle jaren van den huurtermijn gelijk bedrag.

Het tijdstip of de tijdstippen voor de betaling worden in de akte der overeenkomst vermeld.

Art. 9.

De overeenkomst wordt in de Nederlandsche — voor niet Europeesche huurders desverkiezende in de Maleische — en in de landstaal, overeenkomstig door den Gouverneur-Generaal vast te stellen modellen b), in geschrift gebracht, met dien verstande dat het voor den verhuurder bestemd exemplaar der akte van de overeenkomst slechts in de landstaal behoeft te worden opgemaakt.

Bij geschil omtrent den inhoud der akten van overeenkomst is de in de landstaal geschreven tekst voor beide partijen verbindend.

(*Zie art. 6 hiervóór.*)

Art. 10.

De huurder is verplicht de beide exemplaren van de akten der door hem aangegane overeenkomsten, nadat die door beide partijen zijn onderteekend af, voor zooveel den verhuurder betreft, van een handmerk voorzien, binnen een maand, aan het hoofd van plaatselijk bestuur ter registratie aan te bieden of te doen aanbieden. (*Zie ook art. 18.*)

Dat bestuurshoofd verleent of weigert de registratie nadat een onderzoek is ingesteld op de wijze en binnen den tijd als door den Gouverneur-Generaal zal worden voorgeschreven. c) (*Zie ook art. 12.*)

---

1) *Uit den aard der zaak de artikelen* 3, 4 *en* 5.

2) *De in het hoofd op de voorgaande bladzijde aangehaalde ordonnantie dd.* 3 *Maart* 1894 (*Indisch Staatsblad n°.* 64) *strekte alleen om te bepalen dat de hier overgenomen nieuwe lezing van art.* 7, 1*ste lid, der verhuurordonnantie niet van toepassing was op overeenkomsten van huur en verhuur, gesloten vóór den dag waarop de ordonnantie van* 3 *Maart* 1894 *in werking was getreden.*

a) *Zie nopens de hierbedoelde commissien de bij het gouvernementsbesluit dd.* 5 *December* 1895 n°. 14, *bedoeld op blz.* 230 *hiervóór, vastgestelde Voorschriften tot uitvoering van de nieuwe verhuurordonnantie.*

b) *Behalve modellen voor de registers, waarin de geregistreerde overeenkomsten zijn te boeken, zijn bij het in de voorgaande noot bedoelde gouvernementsbesluit ook vastgesteld de modellen der huurakten, namelijk een model voor afzonderlijke verhuringen en een model voor collectieve verhuringen, terwijl de Maleische, Soendasche, Javaansche en Madureesche tekst der model-huurakten is gearresteerd bij gouvernementsbesluit dd.* 18 *Januari* 1896 n°. 3.

c) *Zie de in noot a bedoelde Voorschriften tot uitvoering.*

Ingeval de registratie geweigerd wordt, kan van de beschikking van het hoofd van plaatselijk bestuur in beroep worden gekomen bij den directeur van binnenlandsch bestuur.

Art. 10.

De bepaling der drie voorgaande artikelen is niet verplichtend voor de verhuring van woonerven, wier grootte een kwart bouw niet te boven gaat.

(*Zie art. 9, 1ste lid, hiervoor.*)

Art. 11.

De huurder draagt, tenzij uitdrukkelijk het tegendeel is bedongen, alle zoowel voorziene als onvoorziene toevallen.

Art. 12.

De verpligting tot het betalen der belastingen en tot het doen van diensten, ter zake van den grond verschuldigd, blijft rusten op den verhuurder.

Art. 13 (*zooals het luidde ingevolge art. 3 van Indisch Staatsblad* 1879 n°. 209).

De verhuur van grond, bij de gouvernements-cultures ingedeeld, of door de inlandsche bevolking vrijwillig met koffij beplant, is verboden op straffe van nietigheid.

Art. 14.

Onder inlanders worden in deze ordonnantie niet verstaan de met hen gelijkgestelde personen.

Art. 11.

Ingeval de registratie geweigerd wordt, kan van die beschikking, mits binnen veertien dagen, door tusschenkomst van het hoofd van plaatselijk bestuur, in hooger beroep worden gekomen bij het hoofd van gewestelijk bestuur.

(*Zie art. 20, 2de lid, sub b.*)

Art. 12.

De registratie der akte wordt geweigerd:

a. wanneer de overeenkomst niet voldoet aan de voorschriften dezer ordonnantie, dan wel bedingen bevat, welke in strijd zijn met de wet;

b. wanneer de verhuurder geen recht of vergunning van den rechthebbende heeft om over den grond te beschikken;

c. wanneer de verhuring niet vrijwillig heeft plaats gehad;

d. wanneer de gezamenlijke uitgestrektheid der in eene dessa gedurende een jaar door niet-inlanders in gebruik te nemen sawahgronden, naar schatting meer bedraagt dan één derde gedeelte der tot het gebied van die dessa behoorende sawahvelden en dit niet in overeenstemming wordt geacht met de belangen van de inlandsche bevolking.

Art. 13.

De huurder treedt door de registratie van rechtswege in het bezit van den grond op den datum van ingang der huur, in de akte vermeld.

Op dien datum wordt de verhuurder gerekend den grond aan den huurder te hebben geleverd, en deze dien grond in bezit te hebben genomen.

Op den in de akte bepaalden datum, waarop de huur eindigt, treedt de verhuurder van rechtswege weder in het bezit van den grond, welke tezelfder tijd geacht wordt door den huurder aan den grondbezitter te zijn terug-geleverd.

Art. 14.

De huurder draagt, tenzij uitdrukkelijk het tegendeel is bedongen, alle zoowel voorziene als onvoorziene toevallen.

Art. 15.

De verplichting tot het betalen der belastingen en tot het doen van diensten, ter zake van den grond verschuldigd, blijft rusten op den verhuurder.

Art. 16.

Waar op den grond grensteekenen voorkomen, is de huurder verplicht die merkteekenen ten genoegen van het hoofd van plaatselijk bestuur in goeden staat te houden, zullende, bij niet voldoening aan dit beding, door genoemd bestuurshoofd, op kosten van den huurder, in de herstelling en het onderhoud kunnen worden voorzien.

Art. 17. c)

Op den gehuurden grond mogen geene loodsen, schuren of andere opstallen worden gebouwd, welke, overeenkomstig de daaromtrent door den Gouverneur-Generaal te geven instructien d), worden beschouwd als geheel of gedeeltelijk te kunnen dienen voor ondernemingen van landbouw of inrichtingen van nijverheid. (*Zie ook art. 18, 2de en 3de lid.*)

Voor andere doeleinden mogen geene gebouwen, loodsen, schuren of andere opstallen op den gehuurden grond worden opgericht dan na verkregen schriftelijke vergunning van het hoofd van plaatselijk bestuur. (*Zie ook art. 18, 2de en 3de lid.*)

(*Zie art. 1, 2de lid, hiervoor.*)

Art. 18.

Niet-inlanders, die grond als bedoeld in art. 1 beplanten of op andere wijze gebruiken zonder eene op den voet dezer ordonnantie geregistreerde overeenkomst te hebben aangegaan, worden gestraft met eene boete van f 50 (*vijftig gulden*) tot f 100 (*een honderd gulden*).

Op dezelfde wijze wordt gestraft hij, die zich schuldig maakt aan overtreding van het bepaalde bij art. 17.

De bij het ontdekken van de bij de voorgaande alinea bedoelde overtreding aangetroffen gebouwen, loodsen, schuren, werktuigen of gereedschappen en landbouwproducten worden in beslag genomen en kunnen bij het veroordeelend vonnis verbeurd worden verklaard.

Art. 19.

Onder inlanders worden in deze ordonnantie niet verstaan de met hen gelijkgestelde personen.

c) *Dit artikel is bij uitzondering reeds dadelijk in werking getreden, dat is op 29 November 1895 (dag van afkondiging der ordonnantie): de overige bepalingen gelden eerst van 1 Maart 1896 af.*

d) *Zie § 14 van de in noot a bedoelde „Voorschriften".*

Art. 15.

Deze ordonnantie is alleen, behoudens het bepaalde bij het tweede lid van art. 27 van het Reglement op het beleid der Regeering van Nederlandsch-Indië, van toepassing op Java en Madura.

Van deze toepassing zijn echter uitgesloten de in erfelijk individueel gebruik bezeten gronden, die behooren tot in particulier eigendom afgestane landerijen.

(*Zie art. 10 hiervóór.*)

Art. 20.

Deze ordonnantie is, behoudens het bepaalde bij het tweede lid van art. 27 van het Reglement op het beleid der Regeering van Nederlandsch Indië, alleen van toepassing op Java en Madura.

Van die toepassing zijn echter uitgesloten:

a. de aan inlanders toebehoorende gronden, deel uitmakende van in particulier eigendom afgestane landerijen;

b. woonerven, gelegen op de hoofdplaatsen van gewesten en afdeelingen en op andere door het hoofd van gewestelijk bestuur aan te wijzen plaatsen, welke te beschouwen zijn als centra van handel of nijverheid.

Overgangsbepalingen.

Met uitzondering van de eenjarige huurovereenkomsten betreffende gronden die door den huurder in 1896 in gebruik zullen worden genomen, moeten de overige vóór den dag van afkondiging dezer ordonnantie aangegane, doch niet geregistreerde overeenkomsten, binnen drie maanden na die afkondiging, aan het betrokken hoofd van plaatselijk bestuur ter registratie worden aangeboden, nadat zij zooveel mogelijk in overeenstemming zijn gebracht met de bepalingen van deze ordonnantie.

Afwijkingen, die naar het oordeel van den met de registratie belasten ambtenaar niet tot nadeel van den verhuurder zullen leiden, beletten de registratie van bovenbedoelde overeenkomsten niet.

Voor het in stand houden der bij de afkondiging dezer ordonnantie op den gehuurden grond aanwezige loodsen, schuren of andere opstallen moet, binnen een maand na de inwerkingtreding van art. 17, vergunning worden gevraagd aan het hoofd van plaatselijk bestuur.

Die vergunning wordt schriftelijk verleend en blijft van kracht voor den tijd gedurende welken de grond is gehuurd, waarop de loodsen, schuren of andere opstallen zijn gebouwd.

Andere organieke regelingen met betrekking tot de particuliere landbouwnijverheid zijn — na de reeds in 't vorig verslag (blz. 88) besproken voorloopige bepalingen, beoogende het tegengaan van de oprichting van suikerfabrieken, wanneer daarvan voor den inlander nadeelige gevolgen geducht worden (Indisch Staatsblad 1894 n°. 87), — voorshands niet te vermelden, deels omdat de Indische Regeering tot de conclusie is gekomen dat, voor zooveel tot hiertoe gebleken is, beperkende voorschriften ten aanzien van het in werking brengen van andere ondernemingen dan die voor de bereiding van suiker overbodig zijn te achten, deels omdat het in Indië nog een punt van overweging uitmaakt of de zoogenaamde werk- en leveringscontracten ten behoeve van de landbouwnijverheid (waaromtrent, blijkens het medegedeelde op blz. 88 van 't vorig verslag, den residenten in Juli 1894 mede eenige vraagpunten ter beantwoording waren gesteld) nadere voorziening vorderen, met geheele of gedeeltelijke terzijdestelling van de bepalingen in Indisch Staatsblad 1838 n°. 50 en 1863 n°. 152. Met betrekking tot het vraagstuk der verdeeling van het irrigatiewater tusschen de suikerriet- en indigo-velden en de aanplantingen der bevolking ten behoeve van haren eigen landbouw heeft de Indische Regeering in 1894 (gouvernementscirculaire dd. 19 Maart 1894) eene afzonderlijke enquête gelast, in het bijzonder om zich te doen inlichten nopens den invloed van de suikerrietteelt op de irrigatie en den inlandschen landbouw. De uit deze enquête voortgevloeide rapporten en adviezen der gewestelijke bestuurders waren, volgens berichten van September 1895, sinds kort bijeen en maakten te Batavia een onderwerp van studie uit.

Suikerondernemingen. Op het einde van 1894 en in het begin van 1895 werden, bij de onverwachts ingetreden sterke daling der suikerprijzen, door belanghebbenden bij de suikerindustrie op Java, zoowel tot het Opperbestuur als tot de Indische Regeering tal ven adressen ingediend, houdende verzoek om de genoemde industrie te steunen in haar streven om, door verlaging der productiekosten en verhooging der opbrengst, zich in den fellen strijd tegen de in menig opzicht bevoorrechte fabricage van beetwortelsuiker staande te houden. De Regeering meende in deze hare hulp te moeten beperken èn tot tijdelijke schorsing — voor het tijdvak 1 Juni 1895 t/m ult. Mei 1896 — van het uitvoerrecht op suiker (f 0,15 per 100 K.G.), tot welke schorsing betrekking had de op blz. 199 hiervóór reeds vermelde wet van 20 April 1895, èn tot verlaging, voor zooveel betreft het product uit den oogst van 1895, van het speciaal abonnementstarief voor den afvoer van suiker langs de staatsspoorwegen op Java (verg. blz. 165 hiervóór).

Ten einde, zoo noodig, in het belang der bevolking van bestuurswege een zeker tegenwicht te kunnen doen uitoefenen tegenover de mogelijkheid dat de beziningingen, waartoe de crisis de suikerfabrikanten noopt, voor een onevenredig deel gezocht worden op de den inlander in verschillenden vorm ten goede komende betalingen (huurprijzen, arbeids- en transportloonen, prijzen van materialen, enz.), achtte de Indische Regeering het noodig op dit punt, bij eene circulaire van 21 Februari 1896, de aandacht der residenten te vestigen, met uitnoodiging om haar op de hoogte te houden van de mate waarin de inlander blijkt betrokken te worden in de tegenwoordige, voor de Javasche suikerindustrie, moeielijke omstandigheden.

Voor zooveel de in deze rubriek te bespreken suikerondernemingen betreft, namelijk die uitsluitend berustende op overeenkomsten met de bevolking, namen er aan de suikercampagne van 1894 154 deel, zijnde 2 meer dan in 1893. Tegenover de sluiting van de fabriek Lawang in Pasoeroean — die in 1893 slechts gedurende korten tijd eenig opgekocht riet had verwerkt — stond de opening van 2 nieuwe fabrieken, met namen: Krebet in Pasoeroean, die mede uitsluitend opgekocht riet verwerkte en daarvan eene productie van 3400 pikol maakte, zoomede Kepatian in Madioen, die 100 bouwa riet tot 6000 pikol suiker vermaalde, terwijl het bedrijf hervat werd bij Rendeng in Japara, waar van p. m. 410 bouws riet 25 600 pikol suiker verkregen werd.

Voor elke der bedoelde 154 ondernemingen vindt men de voor den oogst van 1894 beplante uitgestrektheid, de verkregen productie en het getal arbeiders vermeld in bijlage DDD hierachter, in welk overzicht niet meer zijn genoemd, als zijnde reeds sedert verscheidene jaren buiten exploitatie gebleven, de ondernemingen Tjigobang, Waled en Kalimaro in Cheribon en Pinggirsari in Kediri.

Van al de 154 in werking geweest zijnde fabrieken — waarvan er 83 behoorden aan naamlooze vennootschappen en 71 aan bijzondere personen (42 aan Europeanen, 26 aan Chineezen en 4 aan Europeanen en Chineezen gezamenlijk) — wordt in de aangehaalde bijlage DDD de productie gesteld op 6 682 952 pikol, zijnde in verhouding tot de beplante uitgestrektheid (in rond cijfer te stellen op 77 700 bouws) dooreengenomen ruim 86 pikol per bouw. Van 71 fabrieken wordt uitdrukkelijk vermeld dat het opgegeven productiecijfer uitsluitend de geproduceerde hoofdsuiker betreft, en in verband daarmede wordt voor deze fabrieken nog afzonderlijk opgegeven eene productie van 169 081 pikol stroopsuiker en van 293 164 pikol zaksuiker. [1])

[1]) In het te Soerabaja verschijnende tijdschrift „Archief voor de Java-suikerindustrie" (aflevering van 1 Maart 1895), waarin echter de hooger bedoelde op kleine schaal werkende onderneming Krebet in Pasoeroean niet is opgenomen, werd de suikerproductie van 1894 (*zaksuiker buiten rekening gelaten*) berekend te hebben bedragen:

voor 115 van de 154 hierbedoelde (op contracten met de bevolking berustende) ondernemingen	6 569 791	pikol	(405 759 ton)
voor 27 ondernemingen op huurlanden in de Vorstenlanden (daarbij Pandokan en Barongan als 1 onderneming geteld) en voor de 2 eigen fabrieken van het hoofd van het Mangkoe Negorosche Huis in Soerakarta	1 156 743	„	(71 442 „)
voor 7 ondernemingen op erfpachtsgronden.	225 950	„	(13 955 „)
en voor 5 ondernemingen op particuliere landerijen	80 199	„	(4 953 „)
	8 032 683	pikol	(496 109 ton),

Voor het meerendeel besloegen de beplantingen 400 tot 600 bouws per fabriek, namelijk bij 97 fabrieken; 34 fabrieken hadden elk eene grootere uitgestrektheid beplant, namelijk meer dan 600 tot 797 bouws, terwijl voor elke der 23 overige gewerkt hebbende fabrieken de beplantingen uiteenliepen van 88 tot 395 bouws.

Terwijl in 1893 50 ondernemingen eene gemiddelde productie per bouw verkregen van 100 pikol suiker of daarboven (Watoetoelies in Soerabaja had toen de hoogste productie, namelijk 138,83 pikol per bouw), was zulks in 1894 met 34 fabrieken het geval: 22 maakten tusschen 100.05 en 110.26 pikol gemiddeld per bouw, 6 tusschen 113.89 en 119.09, 5 tusschen 121 en 130.73, terwijl 1 (Tjomal in Tagal) zelfs 154.10 pikol per bouw verkreeg.

Uit het volgende overzicht kan blijken hoe in elk der veertien gewesten de in 1893 en 1894 verkregen uitkomsten uiteenliepen.

GEWESTEN.	1893.				1894.			
	Aantal suikerfabrieken die gewerkt hadden, en waarvan de gebruikelijke gegevens ontvangen zijn.	Totale suikerproductie (buiten stroop- en zaksuiker).	Gemiddelde productie per bouw. Laagste en hoogste cijfers der verschillende ondernemingen	Gemiddelde productie per bouw. Bij doorslag voor al de ondernemingen.	Aantal suikerfabrieken die gewerkt hadden, en waarvan de gebruikelijke gegevens ontvangen zijn	Totale suikerproductie (buiten stroop- en zaksuiker).	Gemiddelde productie per bouw. Laagste en hoogste cijfers der verschillende ondernemingen	Gemiddelde productie per bouw. Bij doorslag voor al de ondernemingen.
Cheribon	13	412 513	40.93 à 134.66	73.99	13	433 050	38.66 à 131.69	79.45
Tagal	10	587 450	66.32 „ 121.43	98.63	10	624 641	64.43 „ 154.10	104.60
Pekalongan	5	228 579	57.97 „ 125.00	81.87	5	255 397	87.66 „ 114.98	99.40
Samarang	4	214 970	81.68 „ 114.61	93.58	4	215 815	74.72 „ 80.26	78.60
Japara	11	517 539	70.50 „ 106.73	94.40	12	553 042	62.44 „ 128.72	89.58
Rembang	2	58 829	27.24 „ 66.30	40.14	3	41 802	18.33 „ 50.18	33.20
Soerabaja	39	2 002 413	44.12 „ 138.83	90.87	33	1 957 435	53.69 „ 121.08	95.87
Pasoeroean	18	513 045	51.23 „ 108.83	a) 73.43	16	500 826	31.86 „ 92.40	d) 68.81
Probolinggo	14	709 521	54.35 „ 118.46	97.78	14	671 531	52.43 „ 108.00	88.72
Bezoeki	11	446 734	42.08 „ 115.26	b) 84.14	14	475 606	56.42 „ 123.97	81.71
Banjoemas	5	153 580	62.50 „ 60.23	84.70	5	144 762	46.25 „ 73.35	57.88
Bagelen	2	34 180	31.03 „ 38.88	34.93	2	73 104	50.03 „ 87.62	71.37
Madioen	5	232 665	84.90 „ 111.30	93.20	3	146 315	46.01 „ 102.98	85.36
Kediri	12	481 774	24.23 „ 148.28	85.52	12	480 858	41.03 „ 116.46	81.68
Totalen	152	6 600 705	24.03 à 138.83	c) 88.01	154	6 682 052	18.33 à 154.10	e) 86.65

a) Dit gemiddelde heeft, evenals de opgaaf in de voorgaande kolom, betrekking tot 17 ondernemingen, omdat van de fabriek Lawang niet blijkt hoeveel bouws riet zijn verwerkt.

b) Betreft 10 van de 11 ondernemingen, omdat uit de voorhanden opgaven de gemiddelde productie per bouw niet is na te gaan ten opzichte van de fabriek Kabat.

c) Berekend over 150 van de 152 ondernemingen (verg. de twee voorgaande noten), welke 150 fabrieken gezamenlijk 74 234 bouws riet verwerkten.

d) Betreft 17 van de 18 ondernemingen, zijnde van de fabriek Krebet niet opgegeven hoeveel bouws riet zijn verwerkt.

e) Berekend over 153 ondernemingen, welke gezamenlijk 77 602 bouws riet verwerkten.

Het riet werd hoofdzakelijk verbouwd op daartoe van de bevolking gehuurde sawahs en slechts in enkele gewesten voor een klein gedeelte op (bevloeibare) tagalvelden. [1] Ten behoeve van de fabriek Klidang in Pekalongan was het riet meerendeels geplant op gronden door de Batangsche regentenfamilie in agrarisch eigendom bezeten, welke de ondernemers van Klidang voor twintig jaren hadden gehuurd (en van welke gronden een ander gedeelte benuttigd werd ten behoeve van de in dezelfde handen zijnde indigo-onderneming Bleder of Depok). De fabrieken Tjipiring in Samarang en Djeroekwangi (of Bandjaran) in Japara beschikten ten behoeve van hare beplantingen, behalve over huurgronden van de bevolking, ook over erfpachtsgronden, namelijk de eigenaren van Djeroekwangi over de hun toebehoorende erfpachtsperceelen Pandansili en Temon en die van Tjipiring over gronden behoorende tot het erfpachtsland Sindang-Boelak-Gebanganom, daartoe van de erfpachters gehuurd.

In het verslagjaar bewogen zich de huurprijzen van sawahs — per bouw en per oogstjaar — meerendeels tusschen f 25 en f 55; prijzen beneden de f 25 werden besteed: in Madioen (waar zij bij eene enkele fabriek zelfs tusschen f 6,50 en f 15 bleven); in

doch blijkens nadere, niet aldus gespecificeerde opgaven (zie het n°. van 15 April 1895 van gemeld tijdschrift), waarbij nog is medegedeeld 1 fabriek (vermoedelijk in Djokjakarta), die in de vroegere opgaaf vergeten was (productie 48 983 pikol), en waarbij overigens voor 105 van de 194 zoo even bedoelde fabrieken van definitieve gegevens has worden gebruik gemaakt, welke voor een aantal fabrieken eene hoogere productie aanwezen dan aanvankelijk berekend was, moet het genoemde totaal van 8 032 683 pikol hoofdsuiker verhoogd worden tot 8 136 542 pikol, en was bovendien aan zaksuiker aangemaakt 920 959 pikol, dat is in 't geheel (twee pikol zaksuiker gelijkstellende met één pikol hoofdsuiker) 8 597 022 pikol (530 963 ton). Deze productie zou, ten deele volgens benaderende berekeningen, verkregen zijn van 93 453 bouws netto af (de wegen en slooten door en om de riettuinen medegerekende) van 104 163 bouws bruto. Vergeleken met de gelijksoortige opgaven over 1893, waarop in 't vorig verslag (noot 1 op bls. 215) gedoeld werd (ad 8 442 950 pikol, verkregen van 83 718 bouws netto), was derhalve in 1894 Java's totale suikerproductie (ongerekend de suikerbereiding voor de inlandsche markt) slechts 154 072 pikol (of ruim 1.8 pct.) meer dan in 1893, niettegenstaande de netto beplantingen waren toegenomen met 9735 bouws (dat is met ruim 11.6 pct.)

Voor den oogst van 1895 berekent gemeld tijdschrift (aflevering van 15 Maart 1895) den omvang der beplantingen op 98 193 bouws netto en 109 023 bouws bruto, en zoowel uit aanmerking van de grootere uitgestrektheid waarvan geoogst zou worden als met het oog op den gunstigen stand van het riet, meende men voor dat jaar de vermoedelijke productie te kunnen schatten op 9 835 300 pikol (607 448 ton); verg. de aflevering van 1 November 1895.

Voor zooveel uit de reeds voorhanden berichten is na te gaan, zouden in 1895 4 fabrieken voor 't eerst gewerkt hebben, doch zouden 2 van de overige, in afwachting van betere suikerprijzen, tijdelijk gesloten zijn geworden en het riet, waarover zij te beschikken hadden, van de hand hebben gedaan of bij naburige fabrieken hebben doen vermalen. Na afloop van de campagne van 1895 zouden echter een aantal ondernemingen ophouden met malen (in October 1895 was dit reeds vernomen ten aanzien van een 8tal ondernemingen).

In aansluiting aan de opgaaf te dier zake verleden jaar medegedeeld over het afscheepjaar 1893/94, laat men thans volgen eene aan dezelfde officieele opgaven als toen ontleende vergelijking van de suiker-uitvoeren van Java in het tijdvak 1 Juli 1894 t/m. 30 Juni 1895.

Bestemming (volgens opgaven der afschepers).	1893/94	1894/95	Bestemming (volgens opgaven der afschepers).	1893/94	1894/95
Nederland	5 815	2 107	Per transport	161 433	162 900
Engelsch Kanaal (voor orders)	119 001	45 726	Engelsch-Indië	3 339	9 405
Engeland	9 100	19 798	Port Saïd (voor orders)	99 490	104 141
Frankrijk	6 302	7 390	Singapore	22 716	32 363
Spanje	„	10 186	Hongkong	155 354	139 323
Id. (voor orders)	2 375	5 189	China	18 280	9 649
Overig Europa	488	18 575	Australië	37 453	34 301
Amerika	18 342	53 929	Naar elders	1 409	17
Transporteeren	161 433	162 900	Totalen	499 174	492 099

[1] Ten aanzien van een aantal ondernemingen, ook van die welke niet of niet hoofdzakelijk op overeenkomsten met de inlandsche bevolking berusten, zijn ten behoeve van het in de voorgaande noot bedoelde tijdschrift ook opgaven ingekomen omtrent de hoeveelheid riet gemiddeld per bouw geoogst, en wel ten aanzien van 166 ondernemingen, die voor den oogst van 1894 beschikt hadden over 81 744 „netto bouws", zijnde ongeveer 7/8 van de netto-oppervlakte der beplantingen bij alle 195 ondernemingen gezamenlijk. Aan een op die gegevens gebaseerd overzicht, voorkomende op bls. 362/363 van

Rembang en Cheribon (met een minimum van respectievelijk f 14 en f 20) en enkele malen ook in Soerabaija en Pasoeroean. In de beide laatstgenoemde gewesten werd echter vrij algemeen de grens van f 55 overschreden. Ten gevolge van de felle concurrentie, die de fabrieken noopte de door haar gevormde rajons te verbreken, werd aldaar somtijds tot respectievelijk f 110 en f 130 besteed. Ook voor Bagelen en Bezoeki worden bedragen boven de f 55 vermeld. Voor tegalgronden wordt in den regel minder betaald, echter voor die bestemd tot het kweeken van plantriet in het gebergte veelal meer. De landrente blijft, voor zoover bekend, steeds voor rekening van den verhuurder. In de ongunstigste gevallen bedraagt deze ongeveer ⅓ tot bijna de helft van den huurprijs.

In den regel werd ook in 1894 het riet verkregen door de velden te doen bewerken en het riet te doen planten en onderhouden door in dag- of taakloon betaalde arbeiders.

Overeenkomsten tot levering van riet, gedeeltelijk in voorschot te betalen, werden aangegaan in Cheribon, in Japara, in Rembang, in Madioen en in Kediri. Opkoop ter verwerking van door inlanders voor eigen risico geteeld riet kwam, behalve in Pasoeroean (Krebet, zie blz. 234), ook voor in Cheribon en in Japara. De eigenares der fabriek Bendokerep in laatstgenoemd gewest sloot overeenkomsten met invloedrijke inlanders hetzij dessahoofden of anderen tot de bebouwing van de door haar gehuurde gronden, terwijl zij harerzijds zorgde voor de verstrekking van plantmateriaal en meststoffen [1]. De betaling geschiedde per pikol ingeleverd riet, waarop, naarmate de bewerking vorderde, voorschotten werden verleend.

Overeenkomsten voor grondbewerking, aanplant en onderhoud van het riet (zoogenaamde contractsbewerking) werden, tegen f 85 à f 200 per bouw, aangegaan in Cheribon, Japara, Soerabaija, Pasoeroean, Probolinggo, Bezoeki, Madioen en Kediri; contracten voor het plantklaar maken van den grond werden gesloten door sommige fabrieken in Soerabaija en door de fabriek Soemberkareng in Probolinggo, terwijl in de beide laatstgenoemde gewesten ook ploegcontracten voorkwamen.

De gedurende het verslagjaar over het algemeen droge weersgesteldheid was, over het geheel genomen, zoowel gunstig voor de tuinen als voor het fabriekswerk. Leden in de afdeeling Koedoes der residentie Japara, in de afdeeling Malang der residentie Pasoeroean en in Probolinggo de riettuinen wel eenigszins onder de te langdurige droogte, in de afdeelingen Sidoardjo en Djombang der residentie Soerabaija hadden zij daarentegen min of meer van den regen te lijden, terwijl in Bezoeki en Banjoemas de op een zeer natten tijd gevolgde droogte, gevoegd bij te late beschikking over de gronden, nadeeligen invloed had op het beschot, dat in die gewesten daardoor aanzienlijk geringer was dan in 1893, hoewel daarvoor eenige compensatie werd gevonden in een goed suikergehalte van het riet.

Uitgenomen in de afdeeling Modjokerto der residentie Soerabaija, waar hevige regens de verwerking van het riet gedurende eenige weken verhinderden, was overal elders de weersgesteldheid gedurende den maal-tijd zeer gunstig.

Bij ettelijke fabrieken werd nochtans teleurstelling ondervonden, wat de opbrengst aan suiker betreft. Uit het overzicht op de voorgaande bladzijde blijkt dan ook dat in de meeste gewesten het algemeen middencijfer der verkregen productie per bouw min of meer hooger was in 1893.

Aangaande de grondbewerking kan worden medegedeeld dat Bezoeki het eenige gewest is, waar het »broedjoelan"-systeem nog ten volle in zwang blijft, hetgeen wordt toegeschreven aan de ongeschiktheid van de aldaar beschikbare arbeiders voor het hanteeren van den patjol. De enkele tuinen in genoemd gewest, volgens het »Reijnoso"-stelsel aangelegd, zijn bewerkt geworden door arbeiders uit de afdeeling Kraksaän der residentie Probolinggo. Toch heeft ook in laatstgenoemd gewest het »broedjoelan"-systeem nog de overhand; dat van Reijnoso vindt er op groote schaal alleen toepassing bij de twee fabrieken in de afdeeling Loemadjang. In Pasoeroean treft men de toepassing der beide methodes in ongeveer gelijke mate aan; in Soerabaija de »broedjoelan"-methode slechts daar, waar over veel ploegvee kan worden beschikt. Bij de toepassing van het »Reijnoso"-stelsel maakt men in dit laatste gewest de plantgeulen zoowel met den patjol als met S. B. N. ploegen. In de afdeeling Rembang der gelijknamige residentie, waar de oude werkwijze ook nog wel wordt gevolgd, begint men deze meer en meer te verlaten, en in de overige suikerproduceerende gewesten, voor zoover niet reeds genoemd, vindt uitsluitend het

den jaargang 1895 van gemeld orgaan der Javasche suikerfabrikanten, ontleent men de volgende gewestelijke gemiddelden.

GEWESTEN.		Totaal der ondernemingen.	Aantal ondernemingen waartoe de opgaven in de volgende kolommen betrekking hebben.	Per bouw netto aanplant werd in 1894 verkregen:			Rendement (2 pikol zaksuiker gelijkstellende met 1 pikol hoofdsuiker).
				pikols riet.	pikols hoofdsuiker.	pikols zaksuiker.	
West-Java	Cheribon	15	10	821	81.4	5.4	10.24 pct.
	Tagal	11	9	943	100.1	15.0	11.40 „
	Pekalongan	5	5	960	98.3	10.6	10.79 „
Midden-Java	Samarang	4	2	700	75.2	1.3	10.84 „
	Japara	11	9	784	61.5	8.5	10.93 „
	Soerakarta	15	12	778	77.1	6.5	10.34 „
	Djokjokarta	16	14	901	95.1	6.6	10.90 „
	Banjoemas	5	5	668	59.5	8.8	9.57 „
	Bagelen	2	2	niet opgegeven	72.4	10.5	niet opgegeven
Oost-Java	Rembang	3	2	id.	41.9	5.6	id.
	Soerabaija	42	35	971	95.3	10.1	10.34 pct.
	Pasoeroean	19	10	730	72.7	10.7	10.66 „
	Probolinggo	14	14	913	88.2	10.2	10.21 „
	Bezoeki	11	9	913	83.6	12.4	9.84 „
	Madioen	6	6	738	84.3	2.2	12.43 „
	Kediri	16	16	941	81.2	13.4	9.45 „
	West-Java	31	24	899	92.5	10.6	10.88 „
	Midden-Java	53	44	803	81.5	6.8	10.58 „
	Oost-Java	111	98	901	86.2	10.8	10.13 „
	Totalen	195	166	875	85.8	9.7	10.36 „

Na er op gewezen te hebben hoezeer het berekende „rendement" voor sommige gewesten, vergeleken bij andere, uiteenloopt en dat het — omgeslagen over al de bedoelde 166 fabrieken — neerkwam op 10.36 pct. (over 1893 voor 140 fabrieken op 10.51 pct.), besluit de redacteur, de heer J. D. Kobus, zijne conclusiën aldus: „Hoewel dit rendementscijfer, vergeleken bij eenige jaren geleden, reeds vrij wat is toegenomen, zien we toch, wanneer we letten op de hooge cijfers in enkele residenties verkregen, dat in deze richting nog heel wat verbetering mogelijk is. Minstens evenveel is evenwel de gemiddelde rietproductie voor verbetering vatbaar; eene opbrengst van slechts 875 pikol per netto bouw over geheel Java is veel te klein; vooral wanneer we in aanmerking nemen de talrijke fabrieken, waar meer dan 1000 pikol per bouw verkregen wordt, dan wordt het duidelijk, dat óf de rietproductie aanmerkelijk kan worden verhoogd, óf vele gronden bebouwd worden, die ten economische ongeschikt zijn voor rietcultuur, ongeschikt vooral bij de tegenwoordige lage prijzen. We hebben dus de keuze om door betere grondbewerking of betere bemesting (of betere rietvariëteiten) de rietproductie te verhoogen, dan wel de minder geschikte gronden niet meer voor de rietcultuur te gebruiken".

[1]) Bij eene gouvernementscirculaire van 11 Mei 1895 is aan de gewestelijke besturen op Java en Madura (die van de Vorstenlanden en Batavia uitgezonderd) medegedeeld dat het deelnemen door dessahoofden (niet dus door de overige dessabestuurders) aan de bewerking van gronden voor anderen tegen loon en ook het presteeren door hen van fabrieksarbeid, hetzij de arbeid door het dessahoofd persoonlijk, dan wel door zijne pantjens wordt verricht, behoort te worden tegengegaan.

»Reijnoso"-stelsel toepassing, zoo noodig min of meer gewijzigd naar de plaatselijke omstandigheden. De onderneming Kinling in de afdeeling Pati der residentie Japara werkte ook in 1894 met den stoomploeg, terwijl in de afdeeling Koedoes van hetzelfde gewest proeven werden genomen met Europeesche ploegen. In het reeds genoemde gewest Bezoeki bedient men zich voor het ploegen zoowel van Europeesche als van inlandsche werktuigen.

In alle gewesten werden, nevens inheemsche natuurmeststoffen (deze laatste echter niet in Bezoeki en Bagelen, waar ze niet in voldoende hoeveelheid te verkrijgen zijn), kunstmeststoffen aangewend, voornamelijk zwavelzure ammonia. Onverwerkbare stroop vond als meststof toepassing bij enkele ondernemingen in Cheribon, Samarang en Madioen.

Molenwater werd krachtens toegekend recht nog gebezigd door 6 fabrieken in Cheribon, 1 fabriek in Japara en 2 fabrieken in Probolinggo.

Water voor injectie en voeding der installaties was, naar den maatstaf der daarvoor uitgegeven gouvernementsbesluiten, steeds behoorlijk te bekomen, uitgenomen een enkelen keer in den oostmoesson in Bagelen.

Over aanzienlijke schade, door de serehziekte aangericht, werd alleen uit Bezoeki geklaagd. In Tagal, Samarang, Rembang, Bagelen en Madioen trof men deze plaag sporadisch aan, en in Samarang bovendien, hoewel in zeer geringe mate, de onder de namen »rood-rot" en »rood-snot" bekende schimmelziekten.

Ter erlanging van gezond plantmateriaal [1]) legden vele suikerfabrikanten (in de meeste gewesten) bibiet-tuinen (aanplantingen van riet voor stekken) in het gebergte aan en op uitgebreider schaal dan vroeger; dikwijls zelfs in andere gewesten en voor verscheidene fabrieken te zamen onder beheer van één of meer door de gezamenlijke deelnemers bezoldigde opzieners.

Ten einde de bepalingen tot tegengang van de verspreiding der serehziekte (zie laatstelijk Indisch Staatsblad 1893 n°. 256), waarbij o. a. de residentie Cheribon onder de besmet verklaarde streken is gerangschikt, geen beletsel te doen zijn voor het beproeven in de tot gemeld gewest behoorende afdeeling Galoeh van eene bibietindustrie, waartoe eenige industrieelen het voornemen hadden, welk plantriet, om per spoorweg zijne bestemming in Midden- en Oost-Java te bereiken, voor een deel door de serehvrije residentie Preanger Regentschappen zou moeten worden vervoerd, werd bij ordonnantie van 24 December 1894 (Indisch Staatsblad n°. 281) gemelde afdeeling Galoeh, waar, volgens deskundig oordeel, het klimaat het optreden of het verspreiden der ziekte niet in de hand zal werken, voor de toepassing der aangehaalde bepalingen gevoegd bij de laatstelijk als serehvrij aangemerkte gedeelten van Java, zijnde de residentiën Bantam, Batavia, Krawang en Preanger Regentschappen, zoomede de afdeeling Malang der residentie Pasoeroean en de residentie Probolinggo. Tegen deze uitbreiding van de zoogenaamd serehvrije streken werd te minder bezwaar gezien, wegens de geïsoleerde ligging van de afdeeling Galoeh, als zijnde door hooge bergruggen gescheiden zoowel van het laagland van Cheribon als van de insgelijks niet serehvrije residentie Banjoemas.

Met het oog op de meer en meer verkregen ervaring dat de van regeeringswege bevolen voorzorgsmaatregelen niet hebben mogen beletten dat in sommige der zooeven genoemde streken zich toch sereh geopenbaard heeft, zoodat in het najaar van 1895 moest geconstateerd worden dat, behalve de afdeeling Galoeh, de residentie Preanger Regentschappen en de afdeeling Buitenzorg der residentie Batavia vermoedelijk de eenige streken op Java zijn, waar de serehkwaal zich nog niet had vertoond, werd het van het hoogste belang beschouwd dat van regeeringswege zooveel mogelijk getracht worde dien toestand te bestendigen. Daarom zijn bij ordonnantie dd. 5 October 1895 (Indisch Staatsblad n°. 217), naar aanleiding van een adres vanwege het algemeen syndicaat van suikerfabrikanten op Java, nadere en strenge bepalingen uitgevaardigd om te trachten de serehziekte buiten genoemd gewest en de beide aangrenzende afdeelingen te houden en verder om in die streken zelf het ontstaan en e. q. het zich verder verspreiden van de ziekte te voorkomen.

Omtrent het kweeken van plantriet als afzonderlijke industrie vermelden de over 1894 ontvangen berichten, dat, nevens de bibiet-ondernemingen in Malang (Pasoeroean), welke sinds jaren aan verscheidene Europeanen een ruim bestaan bezorgden, dergelijke ondernemingen ook in Tagal en Kediri in werking bleven, terwijl er in Tagal eene tweede was bijgekomen. Voor den uitvoer naar Midden- en Oost-Java werd ook veel plantriet gekweekt in de residentie Batavia, met namen in de afdeelingen Tangerang en Buitenzorg. Ook ging men in 1894, in verband met het gereedkomen van de spoorwegverbinding tusschen West- en Oost-Java, in verschillende afdeelingen der residentie Preanger Regentschappen over tot het aanleggen van bibiet-aanplantingen, aan welke industrie aldaar, vooralsnog bij wijze van proef ondernomen, men eene hooge vlucht meende te mogen voorspellen (zie ook het zooeven gezegde nopens het thans nog als serehvrij te beschouwen gebied). Ter uitplanting in Kendal (Samarang) werd in 1894 plantriet aangevoerd van Mauritius. Op de onderneming Kremboeng in Soerabaija was door den administrateur een variëteiten-tuin aangelegd, met het doel om door het kweeken van verschillende rietsoorten na te gaan welke soorten het best bestand zijn tegen de serehziekte. Tot dusver bleken het Loethers- en het Fidji-riet in dat opzicht het meest te voldoen, daar van die rietsoorten zelfs de 4de en 5de generatie serehvrij waren.

Moest in het vorig verslag (blz. 216) gerapporteerd worden dat registratie der grondhuur-contracten voor het meerendeel nog niet plaats had, thans kan te dezen aanzien op een belangrijken vooruitgang worden gewezen, hetgeen in hoofdzaak werd toegeschreven aan de vrijstelling der huurcontracten van het zegelrecht (ordonnantie van 20 April 1893; Indisch Staatsblad n°. 112). [2]) In 1894 toch gingen de eigenaren of beheerders van 36 suikerfabrieken (10 in Tagal, 4 in Pekalongan, 4 in Samarang, 3 in Pasoeroean, 2 in Bagelen, 3 in Madioen en 10 in Kediri), benevens een aantal bibiet-ondernemers [3]) over tot de registratie van al hunne grondhuur-overeenkomsten, terwijl dit voor een deel der bedoelde contracten geschiedde van de zijde van 19 suikerfabrieken (7 in Japara, 4 in Bezoeki en 4 in Kediri, en 1 in elk der gewesten Cheribon, Rembang, Pasoeroean en Madioen). Slechts in Soerabaija, Probolinggo en Banjoemas werden nog geen huurcontracten geregistreerd, hoewel in eerstgenoemde residentie eenige waren aangeboden. Als een hinderpaal voor de registratie werd aldaar de omstandigheid aangevoerd dat de grond in den regel jaarlijks verdeeld wordt en de verhuur plaats heeft vóór de verdeeling. Zooals reeds werd aangeteekend in hoofdstuk **J** van dit verslag (zie blz. 107 hiervóór) zouden de in 1893 voor de suikercultuur van de bevolking gehuurde gronden eene oppervlakte hebben beslagen van 93485 en in 1894 van 104425 bouws, waarvan in eerstgemeld jaar slechts voor 2451, doch in 1894 voor 21343 bouws de huurcontracten ter registratie werden aangeboden.

Voor de registratie der werk- en transportcontracten viel nog weinig neiging te bespeuren. Alleen in Bezoeki werd de registratie vrij veelvuldig gevraagd; voor de overige gewesten bepaalde zij zich in 1894 tot eenige karrencontracten in Tagal en Soerabaija en tot de fabrieksarbeid-contracten der suikeronderneming Sempalwadak in Pasoeroean.

Ter voorkoming van kwade praktijken der karrenverhuurders werd door den resident van Pasoeroean bij keur van 26 April 1894 de registratie van voertuigen voor goederen en producten geregeld en bij die van 5 Maart te voren (zie beide gewestelijke verordeningen in de Javasche Courant van 13 Juni 1894) de bestaande keur van 1881 omtrent den overgang van vee aangevuld met bepalingen nopens de verhuur daarvan.

In 1894 was voor ongeveer de helft van de op Java aanwezige suikerfabrieken, namelijk voor 88 daarvan, aan den lande weder betaling te doen ter zake van de helft van den cijns wegens de voor de oogstjaren 1887 t/m 1891 ten behoeve van die fabrieken bewerkstelligd geweest zijnde gouvernementsbeplantingen, voor welke helft den eigenaren uitstel is verleend bij de wet van 25 December 1886 (Indisch Staatsblad 1887 n°. 34). In 1894 hadden zij namelijk het derde 1/5 gedeelte van het nog verschuldigd bedrag te voldoen. Bij het einde des jaars waren alleen de eigenaren der fabrieken Minggiran en Menang in Kediri achterstallig, doch hun achterstand werd in den loop van 1895 gelind. Het Gouvernement had toen ter zake van cijns, verschuldigd door de vroegere contractsfabrieken, nog te vorderen f 846520, waarvan in het najaar van 1895 moest worden betaald f 423260 [4]) en in het najaar van 1896 dezelfde som.

[1]) De onderneming Tjipiring in Samarang erlangt goede bibiet door van daartoe uitsluitend bestemd riet, telkens wanneer het twaalf geledingen heeft gemaakt, het toplid af te nemen en uit te planten.

[2]) Bij de op blz. 231/233 hiervóór in haar geheel overgenomen nieuwe verhuurordonnantie dd. 26 November 1895 (Indisch Staatsblad n°. 247) is het in gebruik nemen van grond van inlanders door niet-inlanders zonder geregistreerde overeenkomst, op straffe van geldboete, enz. verboden.

[3]) Bovendien de eigenaren of beheerders van 22 van de 25 indigo-ondernemingen.

[4]) De voldoening van het jaarlijks aan te zuiveren 1/5 gedeelte der uitgestelde schuld moet geschieden in vier gelijke termijnen op of vóór 15 September, 15 October, 15 November en 15 December. Reeds kan worden aangeteekend dat alle termijnen van 1895 volledig zijn aangezuiverd.

In mindering van de oude schuld der vier onder één beheer staande fabrieken Ardjawinangon, Glagamidang, Paroengdjaija en Gempol in Cheribon, laatstelijk nog ten bedrage van f 79 543,20 (verg. vorig verslag, blz. 217), werd in 1894 niets afbetaald.

De ingevolge de ordonnantie van 9 April 1894 (Indisch Staatsblad n°. 87) op Java en Madura vereischte bijzondere vergunning van den Gouverneur-Generaal tot het in werking brengen van ondernemingen voor de bereiding van suiker op den grondslag van overeenkomsten met de bevolking werd in het tijdvak van 11 April 1894 (dag der inwerkingtreding van bedoelde ordonnantie) tot bij het einde van dat jaar aangevraagd in 16 gevallen, één van welke aanvragen (betreffende eene in Samarang op te richten fabriek) echter inmiddels werd ingetrokken. Van de 15 alzoo te behandelen aanvragen (respectievelijk betrekking hebbende op 1 fabriek in Tagal, 1 in Japara, 3 in Samarang, 3 in Pasoeroean, 1 in Probolinggo, 4 in Bezoeki, 1 in Banjoemas en 1 in Kediri) waren er op 1 Augustus 1895 4 afgedaan, doordien op één toestemmend, op drie afwijzend werd beschikt. Bij gouvernementsbesluit dd. 28 Januari 1895 n°. 47 werd namelijk ingewilligd de aanvrage voor het in werking brengen van de hooger reeds genoemde nieuwe (vooralsnog uitsluitend opgekocht riet verwerkt hebbende) onderneming Krebet in Pasoeroean (voor het planten en verwerken van suikerriet in de gelijknamige dessa van het district Gondanglegi der afdeeling Malang). De inwilliging geschiedde met terzijdestelling van de door een anderen ondernemer tegen de aanvraag ingebrachte bezwaren, welke ongegrond waren bevonden. De aanvragers, die hunne verzoeken afgewezen zagen, hadden voor het in werking brengen van suikerfabrieken (2 in de afdeeling Demak der residentie Samarang en 1 in de afdeeling Japara der residentie van dien naam) gronden op het oog: *a.* in en nabij de dessa Moelal van het district Samboeng; *b.* in en nabij de dessa Penawangan van het district Manggar, en *c.* in de dessa Batealit van het district Japara. Voor *a* en *b* grondde zich de afwijzing (gouvernementsbesluit dd. 14 Mei 1895 n°. 6) hierop dat, in afwachting van de in de afdeeling Demak eventueel tot stand te brengen verbeteringen in de watervoorziening gedurende de droge maanden des jaars, met het oog op de belangen der inlandsche bevolking voorshands bezwaar bestond tegen de toelating aldaar van suikerondernemingen; wat *c* betreft (welke aanvraag werd afgewezen bij gouvernementsbesluit dd. 21 Juli 1895 n°. 18) was gebleken dat ten behoeve van de beoogde onderneming over geen voldoend irrigatiewater viel te beschikken, terwijl ook geen voor de suikercultuur geschikte gronden aanwezig waren.

Tabaksondernemingen. Als uitsluitend berustende op overeenkomsten met de inlandsche bevolking worden in de over 1894 ontvangen opgaven (zie bijlage EEE hierachter), als op Java bestaande, 53 tabaksondernemingen vermeld, namelijk 1 in Tagal, 21 in Probolinggo, 20 in Bezoeki, 4 in Banjoemas, 1 in Kadoe en 6 in Kediri. Terwijl van de 47 ondernemingen, van welke in de opgaven over 1893 sprake was, de onderneming Slamat in Banjoemas (welke reeds toen niet meer gewerkt had) in 1894 ophield te bestaan, worden voor 1894 7 nieuwe vermeld (3 in Probolinggo, 2 in Bezoeki, 1 in Banjoemas en 1 in Kediri). Evenals in 1893 bleef ook in 1894 van 1 onderneming de productie aan het bestuur onbekend, terwijl er zeer enkele, hetzij in beide jaren hetzij in één daarvan, tijdelijk gesloten waren. Vandaar dat de productieopgaven, vermeld in het staatje hieronder, betrekking hebben tot 44 ondernemingen (verbeterde opgaaf) in 1893, en tot 48 in 1894.

Gewesten.	1893.			1894.		
	Aantal ondernemingen waarvan productie-opgaven zijn ingekomen.	Verkregen hoeveelheid tabak (in K.G.).		Aantal ondernemingen waarvan productie-opgaven zijn ingekomen.	Verkregen hoeveelheid tabak (in K.G.).	
		Bladtabak.	Krossok (kerftabak)		Bladtabak	Krossok (kerftabak)
Tagal	1	3 500	5 000	1	2 221	816
Probolinggo. .	18	1 299 077	1 090 993	20	1 479 888	897 103
Bezoeki	18	3 625 000	4 627 000	20	2 267 500	3 365 000
Banjoemas . .	2	185 000	137 500	3	225 500	221 500
Kediri	6	250 000	440 750	4	15 000	196 730
Totalen	44	5 362 577	6 319 243	48	3 930 109	4 681 155

Met uitzondering van de residentie Probolinggo, waar thans bijna uitsluitend gebruik gemaakt wordt van tegalvelden, wordt in de tabak producëerende gewesten deze cultuur zoowel op sawahs als op tegalvelden gedreven. In de residentie Bezoeki werden de akten der grondhuur-overeenkomsten meest alle aan het bestuur ter registratie aangeboden. In laatstgenoemd gewest verbouwen enkele ondernemers ook tabak op hunne erfpachtsperceelen. [1])

De weersgesteldheid van 1894 was over het algemeen van ongunstigen invloed op den aanplant, zoodat de oogst, wat quantiteit aangaat, niet zoo gunstig uitviel als in 1893. Was in Probolinggo, doordat de oogsttijd nog in den regentijd viel, wederom een gedeelte van de tabak op het veld verregend, in Tagal en Kediri deed vooral de langdurige en felle droogte in den oostmoesson veel schade aan het gewas.

Sommige ondernemers bleven hunne pogingen om de qualiteit van het product te verbeteren voortzetten door het ontbieden van Deli-zaad en door kostelooze verstrekking aan de inlandsche planters van de voor rekening der ondernemers daarvan verkregen kweekplantjes. In Bezoeki trachtten de ondernemingen het product te verbeteren, o. a. door de grondbewerking en het onderhoud van het gewas onder Europeesch toezicht te stellen; dit streven werd echter belemmerd door de voorkeur, die de inlandsche planter geeft aan den arbeid ten behoeve van de minst eischende onderneming. Waar de bewerking van de gronden geheel aan den inlandschen planter wordt overgelaten, zooals o. a. in Kediri en Probolinggo, laat het onderhoud der tabaksaanplantingen 't meest te wenschen over. In genoemde twee gewesten werkt in dit opzicht nadeelig de gemakkelijke afzet van krossok.

Uitgenomen één geval in Probolinggo, hadden schuurbranden uitsluitend in Bezoeki plaats, die meest alle aan kwaadwilligheid te wijten waren.

In de afdeeling Malang (residentie Pasoeroean) had weder opkoop van tabak voor de Europeesche markt plaats door sommige industrieelen (zoowel Europeanen als Chineezen), zonder dat zij daartoe eigenlijke ondernemingen vestigden. [2])

In verscheidene streken, meer bijzonder in de afdeelingen Limbangan (Preanger Regentschappen), Batang (Pekalongan), Ledok (Bagelen), de gewesten Rembang, Kadoe, enz. zijn ook van veel beteekenis de teelt en de opkoop van tabak voor de inlandsche markt; verg. daaromtrent het medegedeelde in de bijlage, behoorende bij de rubriek »*Binnenlandsche handel*" van afd. V van dit hoofdstuk.

---

[1]) De statistiek betreffende den landbouw op erfpachtsgronden (zie de op blz. 210 bedoelde bijlage FFF) vermeldt voor de residentie Bezoeki 6 erfpachtsondernemingen, waar tabak wordt geteeld. Sommige daarvan bestaan uit verschillende perceelen. Bedoelde 6 ondernemingen zijn alle in handen van vennootschappen of particulieren, die tevens voor het meerendeel de tabaksondernemingen bezitten, waarvan hierboven sprake is. Slechts ten aanzien van 4 der bedoelde erfpachtsondernemingen zijn productie-opgaven bekend, namelijk voor Nogosari, Klatakan, Petoengredjo en Toegoesari gezamenlijk niet meer dan 38 500 K.G. bladtabak en 26 500 K.G. krossok. In andere gewesten dan Bezoeki wordt op zeer kleine schaal tabak geteeld op erfpachtsgronden, namelijk — voor zooveel blijkt — bij 1 onderneming in Cheribon, 1 in Samarang en 3 in Probolinggo, terwijl het bovendien uit de voorhanden gegevens niet is op te maken of dit product wel voor de Europeesche markt is bestemd.

[2]) Ook in Rembang schijnt dit het geval te zijn. Uit dat gewest toch kwamen, blijkens makelaarsberichten, in de verkoopjaren 1894/1895 uit den oogst van 1894 hier te lande ter markt 5721 „pakken" krossok en uit Malang (Pasoeroean) 1054 „pakken" idem, alles naar het schijnt niet afkomstig van gevestigde ondernemingen, welke tabak niet meer opbracht dan f 0,10 à f 0,14$^3/_4$ per $^1/_2$ K.G.

Van gevestigde ondernemingen op Java, hetzij uitsluitend berustende op overeenkomsten met de bevolking, hetzij beschikkende over gronden door het Gouvernement in erfpacht afgestaan of over kaarlanden in de Vorstenlanden, leverde volgens dezelfde makelaarsberichten de oogst van 1894 84 611 „pakken" bladtabak en 61 958 „pakken" krossok op, waarvan de verkoopwaarde beliep respectievelijk f 5 482 800 en f 2 392 200. Hierbij de zooeven bedoelde 6775 pakken krossok uit Rembang en Pasoeroean met eene verkoopwaarde van f 125 000, verkrijgt men voor de uit den oogst van 1894 naar Europa verscheepte Java-tabak een quantum van 153 344 pakken, met eene opbrengst van f 8 millioen, d. i. gemiddeld f 0,30^5 per $^1/_2$ K.G. Bij een gemiddelden prijs van achtereenvolgens f 0,33^5 en f 0,26^{25} hadden de oogsten van 1892 en 1893 (respectievelijk 179 350 en 219 957 „pakken") opgebracht respectievelijk f 10 160 000 en f 10 216 000. Bezoeki en de Vorstenlanden, waar meer dan in de overige gewesten aan het product zorg wordt besteed, deelden in de bovenvermelde opbrengst van f 8 millioen voor respectievelijk f 3 911 300 en f 2 089 400. Over 't geheel echter was aldaar de qualiteit van het gewas 1894 niet naar wensch uitgevallen, zoodat de behaalde prijzen, ofschoon gunstig afstekende bij die voor Java-tabak uit andere gewesten verkregen, toch weder lager waren dan de reeds belangrijk gedaalde prijzen voor het gewas van 1893 gemaakt. Bladtabak uit Bezoeki bedong thans gemiddeld f 0,43 per $^1/_2$ K.G., evenals bladtabak uit de Vorstenlanden, terwijl het Vorstenlanden-product van 1893 (bladtabak) nog had opgebracht f 0,47^5 en Bezoeki-bladtabak, oogst 1893, f 0,46 per $^1/_2$ K.G.

Omtrent de sigaren- en sigaretten-industrie in de afdeeling Temanggoeng der residentie Kadoe zijn de ontvangen berichten in hoofdzaak gelijkluidend met die in 't vorig verslag (blz. 217), behoudens dat voor de grondstof minder hooge prijzen dan in 1893 werden besteed. Ook blijkt thans dat ook ter hoofdplaats Magelang van genoemd gewest bedoelde industrie wordt gedreven.

Ondernemingen voor het pellen van rijst en voor het bereiden van cassave. De opkoop van padi van de inlandsche bevolking door rijstpelmolenaars, doorgaans Chineezen, tot voor weinige jaren een zeer winstgevend bedrijf, is in den laatsten tijd, zooals uit de Preanger Regentschappen wordt gemeld, minder loonend geworden ten gevolge van de gedaalde rijstprijzen, gevoegd bij afneming van den uitvoer van het artikel naar Singapore, in verband met de lagere noteering van den dollarkoers in de Straits-Settlements. Daarbij kwam dat, door scherpe concurrentie van de zijde der diverse opkoopers (in 1894 waren in de Preanger Regentschappen 38 rijstpelmolens in werking) en het op waarde houden van hun product door de inlandsche verbouwers, de inkoopprijzen der padi betrekkelijk hoog waren. De bedoelde 38 molens (waarvan er 33 aan Chineezen behoorden, 2 aan Europeanen, 2 aan naamlooze vennootschappen en 1 aan een inlander) leverden in 1894 af 169 696 pikol rijst, tegen 131 595 in 1893. In Krawang, waar 37 opkoopondernemingen gevestigd waren, werkten in 1894 niet minder dan 129 rijstpelmolens of 25 meer dan in 1893, welke 119 335 pikol rijst afleverden (verkregen van 245 215 pikol padi). Slechts één van de bedoelde 37 ondernemingen was in Europeesche handen; de andere behoorden alle aan Chineezen toe. Het getal rijstpelondernemingen in Bantam bleef 3 bedragen, waarvan er weder slechts 2 in werking waren (één te Sempoe in de afdeeling Serang en één te Tjiomas in de afdeeling Pandeglang), beide het eigendom van Chineezen. Bij de derde onderneming (te Temboeg in de afdeeling Serang) liepen de exploitatiekosten te hoog om, bij de lage rijstprijzen, met voordeel te kunnen werken. Omtrent den opkoop of den afzet der pelmolenaars in Bantam zijn geen cijfers genoemd. In Cheribon werd door de Europeesche firma, die aldaar eenige rijstpelmolens bezit, opgekocht en verwerkt 89 800 pikol padi, terwijl door eene andere Europeesche firma en door een aantal Chineezen in hetzelfde gewest respectievelijk 26 500 en 195 000 pikol verwerkt werden. Nopens de ter hoofdplaats Pasoeroean bestaande rijstpellerij van weinig beteekenis, behoorende aan een Chinees, zijn geen productieopgaven ontvangen.

Ondernemingen voor de bereiding van cassavemeel (tapioca) vindt men meerendeels in de Preanger Regentschappen, namelijk 7, en verder 1 in Cheribon en 1 in Kediri, doch van de 7 eerstbedoelde stonden er in 1894 4 stil, deels doordien voor de tapioca geen loonende prijzen konden worden gemaakt, deels wegens gebrek aan werkkapitaal. Terwijl in 1893 de 7 cassave-ondernemingen in de Preanger Regentschappen 112 577 pikol meel afleverden, bedroeg de productie in 1894 (voor 3 daarvan) slechts 39 350 pikol. Het meel wordt via Batavia naar Singapore uitgevoerd. Ook bij de cassavemeel-fabriek in Cheribon ging in 1894 veel minder om dan in 1893, toen 16 220 pikol cassave werd verwerkt tot 4500 pikol tapioca, terwijl in 1894, toen de ondernemer zijn inkoopsprijs verlaagd had, betgeen het aanbod belangrijk deed afnemen, slechts p. m. 4000 pikol door hem werden verwerkt, gevende eene productie van p. m. 1200 pikol tapioca. Nopens de exploitatie der cassave-onderneming in Kediri is niets gemeld.

Indigo-ondernemingen. Uitgenomen één onderneming (de eenige in Banjoemas), welke gesloten werd wegens staking van het bedrijf, werkten in 1894 op overeenkomsten met de bevolking (dus ongerekend de op sommige particuliere landen in de residentie Batavia en op vele huurlanden in de Vorstenlanden gedreven indigo-industrie, waarover lager sub 6e. en 7e.) [1]) dezelfde indigo-ondernemingen als in 1893, doch van twee daarvan (in Kediri), welker exploitatie, ten deele door verandering van eigenaar, eerst in een later gedeelte des jaars begon, kon tijdens het bijeenbrengen van de opgaven voor dit verslag nog geen productie worden opgegeven, terwijl ook niet blijkt over hoeveel bouws aanplant zij beschikten. Vandaar dat, terwijl in 1893 van al de te dezer plaatse te bespreken 26 indigo-ondernemingen de uitkomsten konden worden opgegeven, zulks voor 1894 slechts met 23 van de 25 het geval is. Uit het volgende overzicht kan blijken dat, over 't geheel genomen, de in beide jaren verkregen uitkomsten niet veel verschil opleveren, daar diezelfde 23 ondernemingen, bij een aanplant van 5266 bouws in 1893 en van 5221 bouws in 1894, in elk dier jaren eene productie maakten van respectievelijk 130 397 en 132 503 K.G. indigo.

Gewesten.	Afdeelingen.	Ondernemingen	1893		1894.	
			Beplante uitgestrektheid (in bouws).	Productie (in K.G.)	Beplante uitgestrektheid (in bouws).	Productie (in K.G.)
PEKALONGAN	Pekalongan	Sidokerto (of Kadjen)	448	5 500	370	5 250
Id.	Batang	Bieder of Depok	400	5 002	233	5 491
Id.	Id.	Pandansari (of Djemawoe)	480	11 000	344	7 081
Id.	Id.	Koetosari (of Pislen)	250	4 000	387	7 008
SAMARANG	Kendal	Badjoet	200	4 907	211	4 743
REMBANG	Toeban	Djodjogan (of Ngladjoe)	180	2 000	86	2 580
PASOEROEAN	Bangil	Soemberoilo (of Gelang)	90	3 600	80	3 337
Id.	Id.	Soembersalak (of Djambroeng)	35½	1 500	55	1 508
BANJOEMAS	Poerbolinggo	Bodjongsari (of Poerbolinggo)	389	8 361	„	„
MADIOEN	Madioen	Oeger	277	4 500	293	5 000
Id.	Id.	Tjaroeban (of Blimbing)	224	7 617	166	6 251
KEDIRI	Kediri	Semen	278	7 500	238	6 363
Id.	Id.	Plosso (of Kraton)	200	6 250	175	6 000
Id.	Id.	Pelas (of Oedan Awoe)	275	4 000	niet opgegeven.	niet opgegeven
Id.	Id.	Wonoredjo (Blimbing)	250	7 000	275	7 000
Id.	Id.	Kandat	137	5 250	185	4 758
Id.	Id.	Selodono (of Soemberredjo)	214	6 450	200	3 588
Id.	Id.	Tegowangi (of Doerenan)	450	12 500	500	16 000
Id.	Id.	Brenggolo	280	8 008	250	7 368
Id.	Id.	Djeroekwangi	180	1 200	niet opgegeven	niet opgegeven.
Id.	Id.	Kapoe en Gajam	81	1 400	190	5 390
Id.	Id.	Pagoe en Gogorantee	378	12 508	500	16 000
Id.	Id.	Banoegan	173	3 000	177	4 188
Id.	Id.	Wonoredjo en Plosso-Paree	250	7 208	250	7 100
Id.	Blitar	Garoem	200	2 300	65	1 260
Id.	Id.	Soemberredjo (of Soember)	125	3 508	90	6 125
		Totalen	6038½	143061	5221	132503

Verreweg het meerendeel dezer ondernemingen behoort aan naamlooze vennootschappen en slechts één (Soemberoilo in Pasoeroean) is in handen van een Chinees.

In den regel zijn het sawahs die door de ondernemers voor de indigoteelt gebezigd worden en die zij van de bevolking huren voor twaalf maanden (of drie snitten) tegen f 15 à f 25 per bouw, welke huurprijs bij het aanhouden voor een vierden snit (veertien à zestien maanden) met f 4 à f 10, voor een vijfden snit (achttien maanden) soms met f 15 wordt verhoogd. In Pasoeroean wordt de indigocultuur voornamelijk gedreven op te voren voor rietcultuur gebezigde gronden. De huurovereenkomsten voor de indigocultuur zijn in 1894 alle geregistreerd, behalve voor de 2 Blitarsche ondernemingen en de eenige indigofabriek in Rembang.

Over het algemeen was de weersgesteldheid niet van ongunstigen invloed op het gewas en viel de oogst bijna overal bevredigend uit; in Pekalongan leed het gewas in geringe mate van rupsen. Aldaar en in Samarang werd dan ook dooreen nog geen 20 K.G. per bouw gemaakt; daarentegen was het algemeen gemiddelde in Madioen en Kediri respectievelijk 25 en 23 K.G.; bij de eenige onderneming in Rembang 30 en bij de twee in Pasoeroean bijna 34 K.G. per bouw, welke beide laatste gemiddelden, zooals in handelsberichten wordt opgemerkt, tegenwoordig als eene zeer gunstige opbrengst mogen worden aangemerkt, nu de Guatemala-plant, die in de laatste jaren uitsluitend op Java wordt verbouwd, van lieverlede minder grondstof gaat afwerpen. Proeven door den directeur van het proefstation »Midden-Java" in 1895 genomen, om uit de Natal-plant door middel van eene nieuwe werkwijze een veel hooger rendement aan kleurstof te verkrijgen, beloven, naar hetgeen tot dusver vernomen is, quantitatief goede uitkomsten. De qualiteit der volgens dit procedé bereide Natal-indigo was echter nog niet gelijk aan die van de Java-Guatemala, die om hare eigen-

[1]) Op erfpachtsgronden worden, voor zooveel blijkt, alleen indigo-aanplantingen aangetroffen bij twee ondernemingen, die in handen zijn van Chineezen, namelijk Soedimoro in Probolinggo en Bagendoel in Kediri.

aardige fijnheid van deeg en kleur in den handel zeer gewild is.

Omtrent de voor het product bedongen prijzen vindt men alleen uit Kediri bericht dat het f 3,50 à f 4,25 per Amsterdamsch pond opbracht.

Opkoop van thee. De in den omtrek van sommige der op erfpachtsgronden gevestigde thee-ondernemingen in de Preanger Regentschappen, met name in de districten Tjitjoeroeg en Djampang Tengah der afdeeling Soekaboemi, door de bevolking op hare eigene gronden aangelegde theeplantsoenen, welke blijkens het vorig verslag bij het einde van 1893 eene gezamenlijke oppervlakte besloegen van 430 bouws, worden voor haar van lieverlede van meer beteekenis, daar in 1894 p. m. 289 bouws vruchtdragend waren, tegen 168 bouws in 1893. In 1894 werden bij een viertal erfpachtsondernemingen de geoogste natte bladeren opgekocht tegen 3½ à 5 cent per ½ K.G. en wel bij Parakansalak, Tendjo Ajoe, Sindangsari en Pasir Telaga Warna het product van respectievelijk 120, 89, 74 en 6 bouws. Op die wijze verkregen bedoelde ondernemingen respectievelijk 179 052, 73 708, 72 625 en 5260, of gezamenlijk 330 645 K.G. thee, terwijl in 1893 onder de productie der drie eerstgenoemde ondernemingen ter zake van aldus opgekocht product begrepen was 186 709 K.G. thee, afkomstig van voormelde 168 bouws. Wanneer men nagaat dat de tuinen zijn aangelegd op gronden, die ongeschikt zijn voor sawahs, en zij bij goed onderhoud minstens 25 jaren lang product leveren, dan kunnen de voordeelen van de rijstcultuur in de afdeeling Soekaboemi, die jaarlijks zooveel arbeid vereischt, bij verre na niet gelijkstaan met de resultaten tot nu toe door de bevolking reeds verkregen van hare theecultuur; het wordt dan ook zeer waarschijnlijk geacht dat in de naaste toekomst in de Preanger Regentschappen het vrijwillig planten van thee door de bevolking in belangrijkheid zal winnen. Men berekent dat een bouw theeplantsoen den bezitter eene bruto winst oplevert van ongeveer f 75 'sjaars.

In de afdeeling Limbangan van genoemd gewest vindt bereiding van thee plaats — uitsluitend voor den binnenlandschen handel — op de inlandsche ondernemingen Tjigosang, Pasir Tjitjoeroeg en Tjigedoeg, welke bestaan uit respectievelijk 16, 2½ en 4 bouws erfelijk individueel bezeten grond. In 1894 werden op deze ondernemingen bereid 2657 K.G. thee, tegen 2501 K.G. in 1893, welk product op de passars door rondventers verkocht werd tegen een vasten prijs van f 0,40 per K.G.

Andere ondernemingen. De twee pel-etablissementen te Kraton en ter hoofdplaats Pasoeroean in de afdeeling en residentie Pasoeroean, voor de bereiding van de door particulieren geteelde koffie, verwerkten in 1894 respectievelijk 27 453 en 50 000 pikol koffie, tegen 7085 en 4000 pikol in 1893. Over de op licentie werkende ondernemingen voor de bereiding van aan de verplichte levering onderworpen koffie is gehandeld op blz. 223 hiervóór.

Bij enkele tabaksondernemingen wordt ook kapok van de bevolking opgekocht; dit was het geval in Tagal en Kediri. In eerstgemeld gewest beliep de in 1894 opgekochte hoeveelheid door den eigenaar der tabaksonderneming Lebaksioe of Jomani 22 000 Amst. pond, tegen 25 000 Amst. pond in 1893. Wat Kediri betreft, waar een der bedoelde opkoopers ook handelt in katjang en djarak, zijn te dezer zake geen verdere opgaven ontvangen. De eigenaar der boengkil- en katjangolie-fabriek Wedari in Japara kocht omstreeks 4 millioen kapokvruchten van de bevolking op, en verkreeg daaruit 530 pikol (66 250 Amst. pond) gezuiverde kapok en 1000 pikol pitten. Deze pitten, met nog 3000 pikol pitten van Chineesche kapokleveranciers verkregen, werden te Wedari verwerkt tot 400 pikol olie en 3400 pikol boengkil. De ondernemer bezat bovendien katjang-aanplantingen op van de bevolking gehuurde gronden, welke aanplantingen 2000 pikol katjang opleverden, welke verwerkt werden tot 400 pikol olie en 1200 pikol boengkil. De teelt van katjang wordt echter van de zijde dezer onderneming voorloopig gestaakt, uithoofde, naar gemeld wordt, de eigenaardige wijze van oogsten door de bevolking een groot gedeelte van het product zou doen verloren gaan.

5°. Landbouw op gronden door het Gouvernement in erfpacht of in huur afgestaan.

Bedroeg het aantal landelijke *ondernemingen*, gevestigd op gronden door het Gouvernement in erfpacht of in huur afgestaan, bij het einde van 1893 588, gezamenlijk beschikkende over 351 082 bouws, afgestaan in 1322 perceelen, gedurende 1894 vermeerderde het aantal der bedoelde ondernemingen tot 645, gezamenlijk beschikkende over 378 971 bouws, afgestaan in 1416 perceelen. Bovendien telde men op ult. 1893 118 en op ult. 1894 142 nog in ontginning te brengen erfpachts*perceelen* (gezamenlijk groot respectievelijk 36 372 en 45 502 bouws), waarvan op genoemde tijdstippen niet bleek of zij bestemd waren om zelfstandige ondernemingen te vormen dan wel om bij reeds bestaande ondernemingen te worden getrokken. (Bij benadering zouden de laatstbedoelde 142 perceelen gezamenlijk 82 ondernemingen kunnen vormen.)

Onder de bovenvermelde 645 ondernemingen vindt men er 28 (gezamenlijk uitmakende 36 perceelen of 9172 bouws), die niet voor eigenlijken landbouw, maar voor veefokkerij, weideplaats of uit anderen hoofde niet voor cultuur-doeleinden gebezigd werden, dan wel, na vroeger beplant te zijn geweest, sedert korteren of langeren tijd verlaten waren. Van sommige daarvan was de toestemming van het Gouvernement gevraagd tot minnelijke ontbinding van het erfpachtscontract. Eene gewestelijke samentrekking der over 1894 ontvangen opgaven vindt men in bijlage FFF hierachter. [1])

Bij het meerendeel der 617 ondernemingen, waar de door het Gouvernement in erfpacht of in huur afgestane gronden bepaaldelijk voor den landbouw in exploitatie zijn, legde men zich, hetzij uitsluitend, hetzij in vereeniging met andere cultures, op de teelt van Java- en Liberia-koffie toe, namelijk bij 471 van de 617, doch onder die 471 ondernemingen waren er 126, waarvan óf geen opgaven waren ontvangen, óf die nog geen product opleverden.

Waar koffie niet het eenige product uitmaakte, vond men daarnevens één of meer der volgende voortbrengselen voor de Europeesche markt, als: kina, thee, cacao, suikerriet, peper, enz., terwijl op deze of gene koffie-onderneming ook wel gewassen voor de inlandsche markt werden verbouwd.

De overige voor den landbouw in exploitatie zijnde erfpachtsondernemingen, ten getale van 146, waren dus die waar men zich niet aan de koffieteelt wijdde. Van deze werd er omstreeks een derde deel uitsluitend of hoofdzakelijk dienstbaar gemaakt aan cultures voor de inlandsche markt, als: padi, djagong, katjang, groenten, aardappelen, enz. In de andere gevallen maakte men werk van één of meer der hooger genoemde cultures voor de Europeesche markt (andere dan koffie).

De koffieproductie was in 1894 belangrijk grooter dan in het daaraan voorafgegane jaar (zie het staatje op de volgende bladzijde); evenwel bleef de opbrengst in de meeste gewesten beneden de raming, vooral in Pasoeroean, Madioen en Kedoe, waar de bladziekte aanmerkelijke schade aanrichtte.

Door de ongekende daling van de kinaprijzen was het getal kinaondernemingen, dat nog met eenig voordeel kon werken, gering; van lieverlede werden dan ook kinatuinen verlaten, soms met het doel om tot de theecultuur over te gaan. Voor zooveel ter zake opgaven zijn verstrekt, dat is voor 71 van de 96 erfpachtsondernemingen waarvan blijkt dat zij kinaplantsoenen bezaten, wordt de door de kinatuinen ingenomen oppervlakte opgegeven als op ult. 1894 nog te hebben bedragen 11 452 bouws. Over 1893 werd voor 80 van de toen opgegeven 100 kinaondernemingen het met kina beplante gedeelte der erfpachtsgronden gesteld op 12 700 bouws.

Van de zijde der particuliere kinaplanters is in den laatsten tijd herhaaldelijk overwogen of eene op Java op te richten fabriek, ter verwerking van de aldaar geoogste basten tot chinine, voldoende levensvatbaarheid zou bezitten. Voor zooveel voor dit denkbeeld de steun der Regeering werd ingeroepen, heeft deze zich in beginsel niet afkeerig betoond, — onder voorbehoud dat daarop bij de Indische begrooting gerekend zij — om den gouvernementsoogst van kinabast aan de eventueel op te richten fabriek ter verwerking te geven, ter verkrijging op die wijze van de voor 's lands dienst in Indië benoodigde chinine (mits van de als geneesmiddel gevorderde hoedanigheid), die het Gouvernement tot dusver geregeld uit Europa betrekt. Mocht dan de productie van de gouvernements-kinaonderneming eventueel niet voldoende zijn om al de voor 's lands dienst benoodigde chinine te leveren, dan zou het ontbrekende van de Indische houders van bereide chinine kunnen worden gekocht. Een verzoek van de heeren H. J. van Poern c. s., dd. Ambarawa 24 Juli 1895, om op nader overeen te komen voorwaarden eene overeenkomst met hen aan te gaan voor de verwerking van de basten der gouvernements-kinaonderneming in eene door hen op Java op te richten chininefabriek, kon echter vooralsnog niet in gunstige overweging worden genomen, omdat de aangeboden monsters zwavelzure chinine — bij wijze van proef volgens eene door genoemden adressant uitgevonden methode op de kinaonderneming Langenhardjo in Sama-

[1]) Over het in 1894 aan canon verschuldigde en betaalde bedrag worden opgaven aangetroffen op blz. 111 hiervóór; omtrent den aanslag der erfpachtsperceelen in de verpondingsbelasting zie blz. 204 en bijlage TT.

rang bereid — bij onderzoek in het scheikundig laboratorium van den militairen geneeskundigen dienst te Batavia waren gebleken niet geheel te voldoen aan de bij de Nederlandsche Pharmacopaea (3de editie, 1889) voor zwavelzure chinine gestelde eischen. Terwijl den adressanten van het rapport, waarin de uitkomsten van het onderzoek waren nedergelegd, voor zooveel noodig, werd mededeeling gedaan, werd hun tevens te kennen gegeven (gouvernementsbesluit dd. 12 December 1895 n°. 5) dat de Regeering genegen was het verzoek in nadere overweging te nemen wanneer de hoedanigheid van de door hen bereide chinina geheel in overeenstemming zou blijken te zijn met de bovenbedoelde eischen. Ook verklaarde de Regeering het te zullen op prijs stellen indien van de zijde der adressanten eene proef genomen werd met de bereiding van zoutzure chinine, welke eveneens zou moeten voldoen aan de daarvoor bij de aangehaalde Pharmacopaea aangegeven eischen.

Waren er van de 96 erfpachtsondernemingen, waar men op ult. 1894 nog kina-aanplantingen aantrof, alleen 67 in de Preanger Regentschappen, wat het aantal theeondernemingen betreft, dong dat gewest nog in meerdere mate naar den voorrang, vermits aldaar alleen 47 van de 50 ondernemingen, waar de theecultuur op erfpachtsgronden wordt gedreven, werden aangetroffen. Met verwijzing naar hetgeen dienaangaande voorkomt in de noot *f* op blz. 220 van 't vorig verslag, kan worden aangeteekend dat de oogsten der nieuw aangelegde aanplantingen van Assam-thee in de hooger gelegen streken der Preanger Regentschappen gaandeweg toenemen en dat die toeneming opweegt tegen den teruggang der productie van Java-thee in de lager gelegen streken, waar de plantsoenen van Java-thee meer en meer worden verwisseld met Liberia-koffieboomen. Dientengevolge was de theeoogst van 1894 (zie het eerstvolgende staatje) vrijwel stationnair gebleven. Wat de met thee beplante uitgestrektheid der erfpachtsgronden betreft, dienaangaande zijn voor 7 ondernemingen (alle in de Preanger Regentschappen) geen cijfers bekend (ook over 1893 niet). De 43 overige bezaten op ult. 1894 10 263 bouws theeplantsoen, welk totaal op ult. 1893, bij 40 ondernemingen, bedroeg 9907 bouws. In deze totalen deelde de residentie Preanger Regentschappen op ult. 1894 (voor 40 ondernemingen) met 9130 bouws, en op ult. 1893 (voor 37 ondernemingen) met 8798 bouws. Sommige van de laatstbedoelde 40 en 37 ondernemingen bezaten voorshands nog slechts kleine aanplantingen (½ à 10 bouws).

Dat de erfpachtsgronden slechts in betrekkelijk onbeduidende mate worden dienstbaar gemaakt aan de teelt van suikerriet en tabak bleek reeds uit het medegedeelde in de onder-paragraaf 4°. hiervóór (zie de noot op blz. 234/235 en noot 1 op blz. 238).

Van de teelt van suikerriet vindt men in 't geheel voor 18 erfpachtsondernemingen gewag gemaakt, en slechts 7 daarvan schijnen tevens te zijn ingericht voor de verwerking van het riet, namelijk de erfpachtsondernemingen Djatipiring (of Bleoder) en Kadhipatten in Cheribon, Alkmaar in Pasoeroean, zoomede de vier volgende in Kediri: Koedjonmanis (of Gambirredjo), Koewarassan (of Brenggolo), Kentjong en Wonoboto (of Baron), sommige van welke fabrieken ook riet verkregen van aanplantingen buiten de erfpachtsgronden. In den productiestaat der erfpachtsondernemingen (bijlage FFF hierachter) schijnt het op die wijze verkregen product voor de eene fabriek wel en voor de andere niet te zijn medegerekend, zoodat dan ook de productie van 225 950 pikol, voor de bedoelde 7 ondernemingen vermeld in de eerstaangehaalde noot, de werkelijkheid meer zal nabij komen dan het cijfer dat men lager zal aantreffen. Overigens vond het op erfpachtsgronden geteelde riet — bij de overige 11 ondernemingen die in de over 1894 ontvangen opgaven met een grooter of kleiner aantal bouws riet voorkomen — zijn weg naar de onder 4°. bedoelde fabrieken, hetzij ter verwerking, hetzij om als plantriet te dienen.

De productie van cacao nam in 1894 op de erfpachtsondernemingen weder eenigermate toe; zie het volgende staatje.

Gewestelijke opgaven omtrent de in 1894 op de erfpachtslanden [1]) geoogste hoeveelheden der voornaamste uitvoerproducten en omtrent de beplante oppervlakte (voor 552 van de 617 voor landbouwdoeleinden reeds of nog in exploitatie zijnde erfpachtsondernemingen een totaal aanwijzende van 169 235 bouws) zijn verzameld in de meergenoemde bijlage FFF.

Thans volge, wat de productie betreft, eene driejarige recapitulatie, waarbij tevens is aangeteekend van hoeveel ondernemingen nopens de uitkomsten der exploitatie geen opgaven zijn ingekomen en van hoeveel ondernemingen nog geen product werd verkregen.

Gewassen en oogstjaren.		PRODUCTIE.	Van onderstaand aantal ondernemingen (waar dezelfde cultuur werd gedreven) werd òf nopens de productie niets gemeld, òf nog niet geoogst.
Koffie	1892	a) 315 044 pikol (290 ondern.)	99 (64) b)
	1893	c) 121 492 „ (299 „)	128 (74)
	1894	d) 425 046 „ (315 „)	126 (75)
Kinabast	1892	e) 2 703 020 K.G. (71 „)	41 (22)
	1893	e) 2 856 138 „ (67 „)	33 (27)
	1894	e) 2 890 630 „ (58 „)	28 (18)
Thee	1892	f) 3 724 032 „ (34 „)	6 (6)
	1893	f) 3 405 012 „ (25 „)	12 (6)
	1894	f) 3 421 813 „ (32 „)	18 (10)
Tabak	1892	g) 186 250 „ (12 „)	5 (1)
	1893	g) 223 234 „ (10 „)	4 (..)
	1894	g) 77 000 „ (8 „)	8 (..)
Suiker	1892	h) 198 462 pikol (2 „)	i) 7 (..)
	1893	h) 209 873 „ (7 „)	i) 11 (..)
	1894	h) 96 219 „ (5 „)	i) 12 (..)
Cacao	1892	228 105 K.G. (28 „)	45 (25)
	1893	367 948 „ (45 „)	44 (39)
	1894	457 210 „ (34 „)	40 (28)

a) Hieronder, voor zooveel blijkt, voor 21 ondernemingen 12 862 pikol (Java-) koffie in de hoornschil (gelijk te stellen met 20 070 pikol bereide koffie) en voor 28 ondernemingen 1262 pikol Liberia-koffie (waaronder 4 pikol in de hoornschil).

b) De tusschen ( ) vermelde cijfers wijzen het aantal ondernemingen aan, waar in het opgegeven jaar niet of nog niet geoogst werd.

c) Hieronder voor 17 ondernemingen 5528 pikol (Java-)koffie in de hoornschil (gelijk te stellen met 4588 pikol bereide koffie), en voor 44 ondernemingen 5850 pikol Liberia-koffie.

d) Hieronder voor 10 ondernemingen 2064 pikol (bijna geheel Java-)koffie in de hoornschil (gelijk te stellen met 3100 pikol bereide koffie), en voor 30 ondernemingen 6314 pikol Liberia-koffie. Bovendien is van 1 onderneming, die voor 500 pikol in het totaal meetelt, de productie aan Liberia-koffie niet afzonderlijk opgegeven.

e) Volgens handelsberichten zouden in de jaren 1893, 1894 en 1895 te Amsterdam voor particuliere rekening zijn geveild onderstaande hoeveelheden Javakinabast (in K.G.), hoofdzakelijk afkomstig van erfpachtsondernemingen aldaar, doch ten deele ook van particuliere landerijen in West-Java en van huurgronden in de Vorstenlanden.

Veilingsjaren.	Ledgeriana.	Officinalis.	Succirubra.	Andere soorten.	Totaal K.G. bast.	Inhoudende aan chinine-sulphaat (meda in K.G.).
1893	2 474/m	18 m	255/m	302/m	3 061/m	135/m
1894	2 481/m	55/m	168/m	333/m	3 037/m	141/m
1895	3 636/m	21/m	144/m	390/m	4 191/m	207/m

f) Hieronder in 1892 70 840, in 1893 186 700 en in 1894 330 845 K.G., bij 3 à 4 ondernemingen verkregen door opkoop van natte bladeren van eigen theeplantsoenen der bevolking (verg. blz. 240 hiervóór).

De hoeveelheden (in K.G.) en de bestemming der in 1893 en 1894 uit Java verscheepte partijen Java- en Assam-thee bedroegen als volgt:

	Volgens opgaven van de Soekaboemische Landbouwvereeniging 1893.	1894.	Volgens de officieele algemeene handelsstatistiek. 1893.	1894.
naar Nederland	1 832 252	2 421 092	1 490 858	1 966 497
„ Engeland	2 005 667	1 314 751	986 873	583 711
„ Singapore	244 206	167 753	115 475	149 365
„ elders		82 265	19 878	10 115
Totalen	4 082 125	3 985 861	2 712 376	2 720 718

g) Onder de opgegeven productie is begrepen aan krosok (kerftabak) in 1892 39 875, in 1893 53 950 en in 1894 28 375 K.G. Zie overigens, wat 1894 betreft, noot 1 op blz. 238 hiervóór.

h) Deze productie is niet uitsluitend van de erfpachtsgronden afkomstig: zie wat daarover zooeven (in de mededeelingen aan het staatje voorafgaande) is gezegd. Het in 't vorig verslag opgegeven productiecijfer voor 1893 was 7100 pikol te hoog, en behoorde betrekking te hebben tot 7 en niet tot 6 ondernemingen.

i) Voor zooverre het bij de hierbedoelde ondernemingen geteelde suikerriet niet als plantriet diende, is de daaruit verkregen productie begrepen in de opgaven der suikerfabrieken, werkende op overeenkomsten met de bevolking, bedoeld in de onder-paragraaf 4°. Wat 1894 betreft, geldt een en ander slechts voor 10 ondernemingen, daar van de erfpachtsondernemingen Alkmaar in Pasoeroean en Wonoboto in Kediri, die eigen suikerfabrieken bezitten, de productie in 't geheel niet is opgegeven, en de suikerproductie van 128 pikol, welke volgens bijlage FFF bij de koffieonderneming Sarang Halimoen in de Preanger Regentschappen zou zijn verkregen, vermoedelijk niet voor de Europeesche markt bestemd zal zijn geweest, en daarom ook niet in gemelde onder-paragraaf 4°., noch in de boven opgegeven productie van 96 219 pikol is medegeteld.

Het op de erfpachtsondernemingen benoodigde werkvolk werd,

[1]) Krachtens huurtitel werden nog slechts bezeten de perceelen Goenoeng Poentang in Bantam waar 10 pikol koffie, en Tanah Laijapan in Cheribon waar ruim 9000 pikol padi werd geoogst.

evenals in vorige jaren, grootendeels uit de omliggende dessa's betrokken, en in den Oosthoek ook uit Madura en de Vorstenlanden. Gebrek aan werkvolk deed zich over 't algemeen weinig gevoelen. Alleen door de erfpachters in de afdeeling Djember der residentie Bezoeki werd nu en dan geklaagd over de moeielijkheid om in voldoende mate koelies te verkrijgen, hetgeen in de ontvangen berichten wordt toegeschreven aan de omstandigheid dat op vele ondernemingen de arbeiders genoodzaakt waren om in pondoks samen te wonen. Van de voorloopig nog slechts voor de jaren 1894 en 1895 den erfpachters in Oost-Java bij gouvernementsbesluit van 7 Juli 1894 n°. 10 aangeboden gelegenheid om voor de door hen in Midden-Java, voor den duur van den pluktijd, in dienst genomen werklieden tegen verlaagde prijzen retourkaarten te erlangen, werd volgens berichten van het voorjaar van 1895, zooals reeds werd aangestipt op blz. 165 hiervóór, voorshands geen noemenswaardig gebruik gemaakt.

De dagloonen voor mannen liepen uiteen van f 0,12½ (in Samarang) tot f 0,45 (in Soerabaija), welke prijzen echter gedurende den oogsttijd gewoonlijk hooger zijn en in laatstbedoeld gewest zelfs wel stegen tot f 1. Voor vrouwen waren de loonen lager. Door op taak te werken, konden de arbeiders meer dan het gewone dagloon verdienen. Overeenkomsten werden weinig met de arbeiders gesloten; alleen geschiedde dit bij sommige erfpachtsondernemingen in de afdeeling Kendal der residentie Samarang (namelijk bij die waar de teelt van padi hoofdzaak is) en bij eenige weinige erfpachtsondernemingen in de residentie Bezoeki, waar de koelies voorschotten verlangden.

6°. Landbouw op landen aan particulieren in eigendom afgestaan.

Voor zooveel uit de voor dit verslag ontvangen opgaven betreffende de in handen van Europeanen en van niet-Europeanen zijnde particuliere landerijen is af te leiden, kwamen er in 1894 in de te dien opzichte bestaande verdeeling de volgende veranderingen. [1] In Samarang gingen drie aan Europeanen toebehoorende landen over in handen van Chineezen, terwijl dit in Batavia met één land het geval was, waartegenover de in handen van Europeanen zijnde landen in laatstgenoemd gewest met vijf vermeerderden, welke te voren aan niet-Chineesche vreemde oosterlingen toebehoorden. Bovendien ging het in Japara gelegen land Soembring, waarvan een Chinees eigenaar was, over in handen van een Europeaan.

In het volgende overzicht zijn de gebruikelijke gewestelijke opgaven omtrent de uitgestrektheid, het zielental en de verpondingswaarde der particuliere landerijen bijeengebracht.

Gewesten.	Aantal landerijen.	Uitgestrektheid der landerijen (in bouws).	Aantal opgezetenen bij het einde van 1894.	Geschatte waarde naar welke de aanslag der particuliere landerijen in de verponding is berekend.
A. Landerijen van Europeanen.				
Bantam	2	42 795	59 568	f 800 000
Batavia	103	492 947	484 993	19 914 581
Krawang	1	300 000	154 796	2 700 000
Cheribon	2	257 240	146 741	2 948 750
Tagal	1	3 853	13 529	424 000
Samarang	a) 11	13 355	b) 40 293	1 255 920
Japara	1	1 900	4 637	126 000
Soerabaija	7	592	7 269	287 051
Pasoeroean	1	851	3 388	700 000
Te zamen	129	1 113 533	915 214	f 29 150 305
B. Landerijen van Chineezen.				
Batavia	167	337 116	466 404	f 16 730 627
Krawang	1	86 080	30 083	900 000
Samarang	c) 25	5 732	18 989	2 213 680
Japara	1	108	341	38 000
Soerabaija	30	5 756	32 878	2 700 923
Te zamen	224	424 792	548 695	f 22 583 230
C. Landerijen van andere vreemde oosterlingen of van inlanders.				
Batavia	69	18 647	49 315	f 1 506 587
Samarang	4	1 421	6 839	185 000
Soerabaija	8	456	5 276	211 185
Te zamen	81	20 524	61 460	f 1 902 772

[1] In de voor het vorig verslag ontvangen opgaven was verzuimd melding te maken van den overgang uit handen van een Europeaan in die van een Chinees van het land Bangleo (145 bouws), gelegen in de afdeeling Stad en Voorsteden van Batavia.

Gewesten.	Aantal landerijen.	Uitgestrektheid der landerijen (in bouws).	Aantal opgezetenen bij het einde van 1894.	Geschatte waarde naar welke de aanslag der particuliere landerijen in de verponding is berekend.
Recapitulatie.				
Bantam	2	42 795	59 568	f 800 000
Batavia	339	848 710	1 000 742	38 151 798
Krawang	2	386 080	184 879	3 600 000
Cheribon	2	257 240	146 741	2 948 750
Tagal	1	3 853	13 529	424 000
Samarang	40	20 508	66 121	3 654 600
Japara	2	d) 2 008	4 978	158 000
Soerabaija	45	d) 6 804	45 423	3 199 159
Pasoeroean	1	851	3 388	700 000
Algemeene totalen over 1894	434	1 568 849	1 525 369	f 53 636 307
Over 1893 waren de cijfers	435	1 568 967	1 522 400	53 723 935

a) De landen Sajoong en Gemoelak, in 't vorig verslag als één land aangemerkt, moeten als twee afzonderlijke landerijen worden beschouwd.

b) Volgens het vorig verslag bedroeg dit getal 51 804. Dit groote verschil is hierdoor ontstaan dat in 1893 de bevolking van het land Sajoong abusievelijk tweemaal werd opgegeven.

c) Onder dit aantal zijn niet meer begrepen de landen Bedagan en Batan n°. 913, ter gezamenlijke uitgestrektheid van 28 bouws, die gebleken zijn niet als eigenlijke particuliere landerijen, maar als gewone eigendomsperceelen te moeten worden aangemerkt.

d) Verbeterde opgaaf.

Het hoofdproduct van het grootste deel der particuliere landerijen is en blijft de padi, waarvan de opbrengst in 1894 zou zijn te stellen op ruim 6 millioen pikol, tegen ongeveer 5½ millioen pikol in 1893. Deze cijfers bezitten echter een zeer benaderend karakter (voor sommige landerijen is de opbrengst berekend moeten worden naar het aandeel van den padi-oogst, hetwelk aan den landheer moet worden opgebracht). Verdeeld over de verschillende gewesten doen zich de verzamelde opgaven, ook wat betreft de met padi beplante uitgestrektheid, voor als volgt:

Particuliere landerijen, gelegen in:	Met padi beplante uitgestrektheid (in bouws). 1893.	1894.	Naar schatting verkregen padi-productie (in pikols). 1893.	1894.
Bantam	14 600	15 271	228 700	a) 324 900
Batavia	197 021	191 676	3 644 800	3 873 100
Krawang	46 281	45 795	552 300	638 600
Cheribon	38 493	50 127	875 900	1 019 200
Tagal	1 895	1 900	28 000	30 000
Samarang	16 627	13 890	145 100	b) 120 200
Japara	540	230	4 300	2 200
Soerabaija	2 251	2 343	43 200	39 100
Pasoeroean	571	579	20 800	15 600
Totalen	318 279	321 811	5 542 100	6 062 900

a) Door den overvloedigen oogst in 1894 werden de rijstprijzen zeer gedrukt, zoodat de landheer van Tjikandi zich verplicht zag de afkoopsom (algemeen betaalt men op de particuliere landen in Bantam de tjoeke in geld) te verlagen van f 0,25 tot f 0,20 per bos van 11 katti droge padi (zie noot 0 op bla. 222 van het vorig verslag).

b) Van 7 landerijen was de padiproductie onbekend, dewijl geen productie in natura werd ontvangen.

Als tweede gewassen zijn katjang, djagong, ketella en komkommers wel de belangrijkste te noemen, welke gewassen dan ook op het grootste deel der landerijen geteeld worden.

In de residentie Batavia bestaan tal van particuliere landen geheel uit grasvelden of klappertuinen, terwijl ook van de in de onmiddellijke nabijheid der hoofdplaats Soerabaija gelegen landerijen verscheidene uit een landbouwkundig oogpunt van minder belang zijn, daar zij geheel worden ingenomen door Chineesche begraafplaatsen of door dessa's en kampongs, welke zoo dicht bevolkt zijn dat ruime woonerven geheel ontbreken. Bovendien komen op het land Kandjeran in de residentie Soerabaija, gelegen aan de kust van Straat Madura, talrijke vischvijvers voor, die

door de opgezetenen worden geëxploiteerd; zij betalen bij wijze van huur eene geldelijke belasting aan den landheer en behouden daarvoor de volle beschikking over de opbrengst dier vijvers.

Zooals reeds in 't vorig verslag (bls. 222) werd herinnerd, zijn er van al de particuliere landerijen slechts ruim een 100-tal, die producten voor de Europeesche markt opleveren, en wel hoofdzakelijk koffie, suiker en thee. De productiecijfers over 1894 bepalen zich (verg. bijlage GGG hierachter) tot de volgende hoeveelheden:

23 996 pikol koffie (daaronder, voor zooveel blijkt, 320 pikol Liberia-koffie), geoogst op 52 landen, gezamenlijk, naar thans wordt opgegeven, met 15 269 bouws koffieplantsoen, van welke 52 landen er 37 gelegen zijn in de afdeeling Buitenzorg (Batavia), die gezamenlijk 13 549 pikol produceerden (daaronder 130 pikol Liberia-koffie);

85 122 pikol suiker, waarvan voor 5 landen een suiker voor den uitvoer geschikt (Ketanggoengan-West in Tagal, Kedawoeng in Pasoeroean, en Djagir of Ngagel, Karah en Ketintang in Soerabaija) 62 860 pikol, verkregen van 838 bouws riet (gemiddelde productie dus ruim 75 pikol per bouw), en voor 16 landen (waarvan 11 in de afdeeling Tangerang der residentie Batavia) 22 262 pikol, verkregen van 2242 bouws riet (gemiddelde productie dus nog geen 10 pikol per bouw); — voorts leverden de afdeelingen Tangerang en Buitenzorg belangrijke hoeveelheden suikerrietstekken om als serehvrij plantriet te dienen ten behoeve van suikerondernemingen in Midden- en Oost-Java; [1])

675 850 K.G. thee (voor Tjikandi-Oedik in Bantam met 93 bouws thee-aanplant, Tjikoja in de reeds genoemde afdeeling Tangerang, waar p. m. 125 bouws met thee zijn beplant, en een 18-tal landen in Buitenzorg met ongeveer 3700 bouws theetuinen);

en eindelijk 47 862 K.G. kinabast (voor de Pamanoekan- en Tjiassemlanden in Krawang en 2 landen in Buitenzorg, wordende op 2 andere Buitenzorgsche landen (Nanggoeng en Soekaradja) de kinatuinen niet meer geëxploiteerd.

Voorts worden op enkele landerijen aanplantingen van tabak, indigo, cacao en muskaatnoten aangetroffen: voor 2 landen in Krawang en Samarang vindt men eene productie opgegeven van 6285 K.G. tabak; de indigo-aanplantingen — op 17 landerijen in de afdeeling Tangerang — leverden 37 298 K.G. indigo op; de cacao-aanplantingen gaven eene productie van 3723 K.G., terwijl op 11 landen in Batavia, 1 in Krawang en 1 in Samarang de notenaanplantingen opleverden 15 741 K.G. notemuskaat en 1290 K.G. foelie. Ten slotte valt nog te vermelden dat 3 landen in Buitenzorg eene peperproductie gaven van 1623 K.G., terwijl op 2 landen in laatstgenoemde afdeeling en 1 land in Krawang vogelnestjes werden ingezameld, ten gezamenlijken bedrage van 2107 K.G.

Ten opzichte van den voet waarop op de particuliere landerijen de suikercultuur gedreven wordt, zijn de ontvangen berichten nagenoeg gelijkluidend aan die, voorkomende op blz. 222 van 't vorig verslag. De rietaanplantingen waren het belangrijkst op Ketanggoengan-West (Tagal), bestaande uit 300 bouws vrijwilligen aanplant en uit 100 bouws aanplant, door de opgezetenen bewerkstelligd zonder betaling, maar tegen onbezwaard genot van 900 bouws sawahs. Uit deze 400 bouws riet werd 36 000 pikol suiker verkregen, derhalve gemiddeld 90 pikol per bouw. Op het land Kedawoeng (Pasoeroean) werden 82 bouws met suikerriet beplant, uit welk riet 5500 pikol suiker werd vervaardigd, d. i. gemiddeld ruim 67 pikol per bouw. Echter bezat de ondernemer nog aanplantingen buiten de grenzen van zijn land, waaromtrent echter geen cijferopgaven ontvangen zijn.

Op enkele Buitenzorgsche landen ging men er toe over de theeplantsoenen te vervangen door aanplantingen van Liberia-koffie.

Omtrent den stand der herziening van het reglement op de particuliere landerijen in West-Java (Indisch Staatsblad 1836 n°. 19) zijn voor dit verslag geen nadere berichten ontvangen.

Ten aanzien van het indertijd aan de orde gestelde denkbeeld om een deel van het groot particulier landbezit in West-Java door aankoop in het bezit van den Staat terug te brengen, is de Regeering tot de conclusie gekomen dat het geen aanbeveling verdient om, waar zooveel behoeften van meer algemeen belang op bevrediging wachten, aan de verwezenlijking van dit denkbeeld, waarmede groote geldelijke offers zouden zijn gemoeid, den voorrang toe te kennen.

7°. Landbouw op verhuurde landen in Soerakarta en Djokjokarta.

Nieuwe landbouwondernemingen werden in de Vorstenlanden gedurende 1894 niet geopend, terwijl 4 ondernemingen haar zelfstandig bestaan verloren door ineensmelting bij andere, en 1 geheel ophield te werken, doordien de gronden aan de betrokken apanagehouders werden teruggegeven. Bij het einde van 1894 beliep dientengevolge het aantal ondernemingen, als bedoeld bij Indisch Staatsblad 1884 n°. 9, juncto 1891 n°. 255, in 't geheel 185. In Soerakarta namelijk verminderde om de voormelde redenen het aantal van 141 tot 136 (hieronder 10 in het Mangkoe Negorosche gebied), terwijl in Djokjokarta het aantal, evenals op ult. 1893, 49 bleef bedragen.

In beide gewesten werden meer gronden bijgehuurd dan wegens afloop van de huur aan de inlandsche rechthebbenden werden teruggegeven, zoodat de in huur bezeten uitgestrektheid bij de ondernemingen in Soerakarta met 1037 en bij die in Djokjokarta met 208 bouws toenam. [2])

Productieopgaven over 1893 en 1894 voor elke onderneming in het bijzonder, voor zooveel betreft suiker, indigo, tabak en koffie, zijn vermeld in bijlage GGG van dit verslag.

Eenige andere opgaven, tot alle ondernemingen gezamenlijk betrekking hebbende, volgen hieronder.

Jaren.	Aantal ondernemingen (*volgens de registers*).	Uitgestrektheid (in bouws) van de aan Europeanen verhuurde gronden, *voor zooveel de huurovereenkomsten door het bestuur bekrachtigd waren.*	Totaal der door de inlandsche verhuurders bedongen jaarlijksche pachtsommen (met inbegrip van de overeengekomen geldswaarde van eenige leveringen van de zijde der ondernemers, welker opbrengst in natura *facultatief* is) *a*)	Uitgestrektheid (in bouws) der aanplantingen, *voor zooveel betreft de voor de Europeesche markt geteelde producten.*
		Soerakarta.		
1893 . .	141	*b*) 271 227	f 1 205 294	37 575 (bij 139 ondernemingen).
1894 . .	136	*c*) 272 264	1 207 217	*d*) 43 195 (bij 133 ondernemingen).
		Djokjokarta.		
1893 . .	49	92 598	f 678 419	17 908 (bij 49 ondernemingen).
1894 . .	49	*e*) 92 806	691 643	17 853 (bij 49 ondernemingen).

a) Dit laatste was nog het geval bij 4 ondernemingen in Soerakarta. Overigens waren, boven de huursom in geld, leveringen in natura aan de inlandsche verhuurders verschuldigd bij 15 ondernemingen aldaar en bij 31 in Djokjokarta. Die leveringen waren van zeer uiteenloopenden aard. Behalve uit rijst (laatstelijk 1107 pikol in Soerakarta en 8221 pikol in Djokjokarta), koffie en suiker (respectievelijk 86 en 85 pikol, enkel in Soerakarta), bestonden zij uit sommige artikelen voor huishoudelijk gebruik, diverse vruchten en eetwaren, kippen, eenden, klappers, klapper- en katjangolie, arénsuiker, groenten, gras, betelbladeren, gedroogde bloemen, setjang (eene verfstof), petroleum en kaarsen.

b) Verbeterde opgaaf.

c) In 1894 werden „bijgehuurd" 2128 bouws, terwijl wegens verstrijking van de huur 1101 bouws aan de inlandsche verhuurders werden teruggegeven. Van het opgegeven aantal huurgronden waren in het Soesoehoenansgebied gelegen p. m. 267 000 en in het Mangkoe Negorosch gebied p. m. [illegible] bouws.

d) Verscheidene ondernemingen begonnen in 1894 nieuwe koffie- en cacaoaanplantingen aan te leggen. Vandaar het vrij belangrijk verschil met de opgaaf van ult. 1893.

e) Bijgehuurd werden in 1894 208 bouws.

Eene vergelijking van den oogst van 1894 met de in de vier voorafgegane jaren verkregen uitkomsten vindt men, voor zooveel de geteelde hoofdproducten betreft, in het volgende overzicht.

---

[1]) Volgens berichten van het najaar van 1895 had zich in rietaanplantingen onder Tangerang de serehziekte vertoond, doch was de afdeeling Buitenzorg weder serehvrij (verg. vorig verslag, blz. 222, noot 2, alsmede blz. 237 hiervóór).

[2]) De ingevolge de aangehaalde Staatsbladen vereischte voorafgaande vergunning van den Gouverneur-Generaal om toegelaten te worden tot het huren van gronden voor den landbouw in de hierbedoelde gewesten werd in 1894 verleend in 11 gevallen.

JAREN.	Suiker (pikols).	Indigo (K.G.).	Tabak (K.G.).	Koffie (pikols).
		Soerakarta.		
1890	332 256	289 534	1 052 964	8 378
1891	397 546	320 914	1 184 653	27 569
1892	392 996	279 480	1 385 592	12 895
1893	427 185	a) 223 139	1 254 272	8 903
1894	403 375	179 758	1 485 343	22 694
		Djokjokarta.		
1890	474 790	236 774	27 960	65
1891	605 551	272 198	17 250	61
1892	644 677	213 614	35 750	92
1893	699 280	210 233	31 000	71
1894	717 938	195 788	96 242	108

a) Verbeterde opgaaf. Het blijkt namelijk dat in 't vorig verslag (bln. 223, tweede noot a) aan de juistheid der toen opgegeven indigo-productie van de onderneming Gantiwarno – Toroem Anom over 1893 terecht is getwijfeld. Die productie toch beliep 3161 K.G., terwijl in de verleden jaar ontvangen statistiek daarvoor bij vergissing 62 009 K.G. was uitgetrokken.

De in het staatje opgegeven suikerproductie van 1894 was afkomstig van dezelfde 29 op huurlanden gevestigde fabrieken als in 1893 in werking waren geweest, namelijk 13 in Soerakarta en 16 in Djokjokarta, met een aanplant (voor een paar fabrieken daarbij een geschat cijfer aannemende) van respectievelijk 5473 [1]) en 7517 bouws, tegen 5052 [2]) en 7279 bouws (volgens verbeterde opgaven) in 1893. Derhalve werd in 1894 in Soerakarta dooreen genomen gemaakt 73.7 pikol per bouw, doch in Djokjokarta 95.5 pikol per bouw, welke gemiddelden in 1893 hadden bedragen respectievelijk 84.5 en 96 pikol per bouw. Onder de 29 fabrieken waren er in 1894 9, welker gemiddelde productie per bouw 100 pikol en daarboven bedroeg (bij Klatji in Djokjokarta steeg dit gemiddelde zelfs tot 129 pikol); 3 maakten tusschen de 90 en 100, 4 tusschen de 80 en 90, 8 tusschen de 70 en 80, 4 tusschen de 60 en 70, terwijl Sedajoe in Djokjokarta gemiddeld niet meer dan 35 pikol per bouw verkreeg.

Naar de uitgestrektheid der aanplantingen was de verdeeling als volgt: 1 fabriek (Sewoegaloer) verwerkte 717 bouws riet, 3 fabrieken verwerkten elk meer dan 600 bouws t/m 649 bouws, voor 6 liep het cijfer tusschen 501 en 600, voor 7 tusschen 401 en 500, voor 6 tusschen 301 en 400, voor 5 tusschen 201 en 300 bouws, terwijl 1 fabriek 200 bouws riet verwerkte.

Overigens maken de ontvangen opgaven nog van een 13-tal huurlanden gewag, waar meestal op kleine uitgestrektheden suikerriet geteeld werd, hetzij als plantriet, hetzij ter verwerking op andere ondernemingen, o. a. bij de 2 fabrieken in Soerakarta, die door het hoofd van het Mangkoe-Negorosche Huis voor eigen rekening worden geëxploiteerd. Ten aanzien van een der huurlanden — Gondangrawé in laatstgenoemd gewest — vindt men aangeteekend dat daar de rietaanplant (1 bouw) plaatselijk werd verwerkt door middel van een Chineeschen suikermolen.

Ter vermijding van het gevaar, dat men, door bibit van elders te betrekken, geïnfecteerde stekken zou invoeren, hebben eenige landhuurders besloten hun plantriet op andere wijze te verkrijgen; deze beginnen nu het planten met eigen materiaal weder voor te staan. Hunne proeven worden gezegd voorloopig een bevredigend resultaat op te leveren. De groote meerderheid der ondernemers echter blijft van meening, dat, bijaldien geheel werd afgezien van het importeeren van plantriet, de serehziekte spoedig weder groote afmetingen zou aannemen.

In vergelijking met voorgaande jaren was de riet-oogst op verscheidene ondernemingen quantitatief laag te noemen (verg. het overzicht behoorende tot noot 1 op blz. 235/236 hiervóór), doch voor een deel werd dit goedgemaakt door een, over 't geheel genomen, vrij hoog sapgehalte, terwijl verbeteringen in de fabricage, voornamelijk door het aanschaffen van verbeterde toestellen en machineriëen, het hare er toe bijbrachten dat vele ondernemingen in 1894 nog winsten maakten, zij het ook beduidend lagere dan in 1893.

De uitgestrektheid der indigo-beplantingen bedroeg voor de huurlanden in Soerakarta 9351 bouws, voor die in Djokjokarta 10 624 bouws. Ter verwerking op het huurland Tempel in laatstgenoemd gewest waren bovendien in de residentie Kadoe 158 bouws met indigo beplant op gronden die van de bevolking gehuurd waren. Dat de indigoproductie van 1894 in de Vorstenlanden ongunstig afstak bij die van vorige jaren, waaraan de rupsenplaag toe te schrijven. De qualiteit was echter bevredigend.

Over de pogingen van den directeur van het proefstation »Midden-Java" om uit het indigogewas een hooger rendement aan kleurstof te verkrijgen, is gewag gemaakt op blz. 239/240 hiervóór.

Op de belangrijkheid van de teelt van tabak voor de Europeesche markt op de huurlanden is reeds gewezen in noot 2 op blz. 238. De straks aangehaalde bijlage GGG doet zien dat in 1894 in Soerakarta 27, in Djokjokarta 3 huurlanden tot de productie bijdroegen. De tabaksvelden hadden weder van bladluizen en kevers te lijden.

De koffieaanplantingen [3]), alleen van beteekenis op de huurlanden in Soerakarta, wierpen in 1894 een zeer goeden oogst af.

Op verscheidene huurlanden in laatstgenoemd gewest werd ook werk gemaakt van de teelt van cacao. Wezen de opgaven over 1893 voor 14 landen op eene productie van 214 954 K.G. cacao, in 1894 klom de hoeveelheid — voor 19 landen — tot 287 562 K.G.

Voorts vindt men voor enkele huurlanden in Soerakarta nog eenige productie opgegeven van notemuskaat (en foelie), peper (ook staartpeper) en kapok, en wel tot hoeveelheden van gezamenlijk respectievelijk 3750 K.G., 2204 pikol en 896 pikol. De op zeer enkele Solosche huurlanden bestaande kinaplantsoenen werden, wegens de lage bastprijzen, niet geëxploiteerd.

Met betrekking tot de in de residentie Soerakarta nog vereischte regelingen betreffende de verplichte diensten der opgezetenen ten behoeve van de landhuurders en de exploitatie der op de huurlanden gevestigde ondernemingen waren, tijdens de afsluiting in Indië van de mededeelingen voor deze onder-paragraaf, de in de tweede helft van 1894 aangevatte nadere onderzoekingen, waarop in 't vorig verslag (bls. 224) gedoeld werd, nog niet afgeloopen.

Op andere dan verhuurde gronden heeft men in Soerakarta en Djokjokarta ook enkele suiker- en indigo-ondernemingen, die — onder Europeesch beheer — voor rekening van inlandsche prinsen en grooten geëxploiteerd worden.

In Soerakarta komen als zoodanig in aanmerking de suikerfabrieken Tjalamadoe (of Malang Djiwan) en Tasikmadoe–Madoerenggo (of Karang-Anjar), welker productie over 1894 beliep 36 521 en 50 983 pikol, verkregen respectievelijk van 500 en 550 bouws eigen aanplantingen, benevens van circa 64 000 pikol riet, afkomstig van de bij genoemde ondernemingen van Europeesche landhuurders in onderhuur genomen perceelen Tawang, Djetis en Wonolopo, en voorts van 2000 pikol opgekocht riet van het huurland Kebak. Verder de indigo-onderneming Mojoretno (of Metesseh), welke van 430 bouws aanplant 5000 K.G. indigo verkreeg. Deze drie ondernemingen behooren aan het hoofd van het Mangkoe Negorosche Huis.

Het product zijner koffie-aanplantingen levert bedoelde prins aan het Gouvernement. De bladziekte heeft in de laatste jaren de productie der Mangkoe Negorosche koffielanden zeer doen achteruitgaan. Voor de toekomst wordt dan ook het meeste heil gezocht in de teelt van Liberia-koffie. Java-koffie wordt in de lagere streken (beneden de 2000 voet) niet meer bijgeplant. Ten einde de Mangkoe Negorosche financiën, bij zeer geringe oogsten, voor verlies op de koffielevering te vrijwaren, is bij de Indische begrooting voor 1896 gerekend op eene nieuwe regeling van den inkoopsprijs, in dier voege dat de eerste 1000 pikol voortaan zullen worden betaald met f 35 per pikol, de tweede 1000 pikol met f 30 en de overige met den bestaanden prijs van f 26,66 per pikol [4]). Tegen 3152 pikol in 1893, werd in 1894 uit het Mangkoe Negorosch gebied aan den lande geleverd 4860 pikol koffie. Op de Mangkoe Negorosche koffiegronden wordt ook cacao geteeld. Daaromtrent zijn evenwel geen productie-opgaven ontvangen.

In Djokjokarta vindt men 3 voor inlandsche rekening gedreven indigofabrieken, met namen Pakem, Pengasih en Wonotjatoer. De productie van deze drie fabrieken beliep in 1894 respectievelijk 4056, 4966 en 2408 K.G. indigo, verkregen van 400, 595 en 114 bouws aanplant.

B. Boschwezen.

Boschwezen. Ten gevolge van de voortgezette grensregeling, de verbeterde opmetingen en nadere berekeningen onderging de djatibosch-oppervlakte in 1894 in de meeste van de 13 boschdistricten (houtvesters-afdeelingen) de vermeerderingen of verminderingen, vermeld in het volgende staatje.

[1]) Hierbij niet gerekend de beplantingen bij 7 huurondernemingen, ten bedrage van 275 bouws, waarvan het riet deels voor stekken diende, deels op andere dan een der hiervóór genoemde 29 fabrieken werd verwerkt.

[2]) Als voren wat betreft 502 bouws rietaanplant bij 6 huurondernemingen.

[3]) Daar koffie, cacao en peper op de huurlanden algemeen door elkaar worden geplant, terwijl men aldaar somtijds langs de wegen en voetpaden kapok- en notemuskaatboomen vindt aangeplant, is niet wel op te geven hoe groot de oppervlakte is, die voor elk van die cultures in gebruik is.

[4]) Het ligt in de bedoeling dezelfde regeling tegelijkertijd ook in te voeren met betrekking tot de aan den lande geleverde koffie uit het gebied van den soesoehoenan en uit Djokjokarta. De van daar verkregen hoeveelheden zijn echter van weinig beteekenis (verg. bijlage YY hierachter).

NAMEN DER BOSCHDISTRICTEN.	Op ult. 1893 aanwezig djatibosch-areaal (in hectaren).	In 1894 ten gevolge van de grensregelingen, enz. vermeerderd (hectaren).	In 1894 ten gevolge van de grensregelingen, enz. verminderd (hectaren).	Op ult. 1894 bedroeg het djatibosch-areaal derhalve de onderstaande oppervlakte (in hectaren).
Preanger Regentsch.-Krawang .	15 682	"	7¾	15 674¼
Cheribon-Tagal	23 892¾	53½	"	23 946¼
Pekalongan-Kendal	15 738¾	15	"	15 753¾
Samarang-Vorstenlanden . . .	85 762	"	400½	85 361½
Kadoe-Bagelen-Banjoemas . . .	6 606	"	1 215	5 391
Japara	25 845	"	202½	25 642½
Rembang-Blora	104 573¾	"	"	104 573¾
Toeban-Bodjonegoro	125 169¾	"	"	125 169¾
Zuidwest Rembang-Ngawi . . .	97 032	"	"	97 032
Madioen	53 916	"	373¾	53 542¼
Kediri	25 853¼	55½	"	25 908¾
Soerabaja-Pasoeroean-Madura . .	61 580	93	"	61 673
Probolinggo-Bezoeki	12 298	2 556½	"	14 854½
Totalen { in hectaren	653 942¾	2 773½	2 199	654 517¼
Totalen { in bouws	921 408	3 908	3 098	922 216

Hoewel ten gevolge van gebrek aan personeel de boschinrichtings-werkzaamheden niet zoo krachtig konden worden voortgezet als wenschelijk ware, blijkt het toch reeds dat in de bosschen, die door het aanleggen van sleuven, wegen en paden meer toegankelijk zijn gemaakt, en die welker grenzen door duurzame grensteekens zijn verzekerd, beter tegen diefstallen en clandestiene ontginningen kan worden gewaakt. Ook het zuiveren der bosschen van dood en omvergevallen hout, het wederbeplanten zoowel van uitgekapte jaarperceelen als van leege plekken in de bosschen of van geschonden boschgedeelten, dit alles is oorzaak — zoo bericht de directeur van binnenlandsch bestuur — dat op gestadigen vooruitgang, in 't algemeen op eene verbeterde boschgesteldheid kan gewezen worden.

Djaticultuur. Gedurende den westmoesson 1893/94 werden in de verschillende boschdistricten 2337 hectaren (of 3279 bouws) met djati beplant, namelijk 1913 hectaren, uitmakende uitgekapte en niet voor natuurlijke verjonging vatbare boschperceelen, en 424 hectaren, uitmakende bij het bosch-areaal ingelijfde terreinen die onbegroeid waren of waarop het bosch in ontredderden staat verkeerde (verg. de opgaven in bijlage HHH sub I hierachter). Het aanleggen van deze plantsoenen kwam te staan op f 62 664, dat is gemiddeld op f 26,90 per hectare, waaronder niet zijn begrepen de kosten van onderhoud, die ten laste van het volgende cultuurjaar zijn te brengen. De totale in 1893 leeggekapte djatiboschoppervlakte, bestemd om te worden gereboiseerd, bedroeg 2343 hectaren. Dat niet die geheele uitgestrektheid in 1893/94 voor herbeplanting kon in aanmerking komen, vond zijne oorzaak in gebrek aan personeel bij het beheer van te groote boschdistricten.

Gerekend over het kalenderjaar 1894 beliepen de gezamenlijke uitgaven ten behoeve van de djaticultuur f 104 758, daaronder ook de uitgaven in het tweede halfjaar 1894 gedaan ter uitvoering van werkzaamheden, behoorende tot het cultuurplan 1894/95.

Andere beplantingen vanwege het boschwezen. De hierbedoelde beplantingen met niet-djati houtsoorten, beoogende herbewouding om klimatologische en hydrologische redenen, of ook wel in het belang van grondverbetering, besloegen gedurende het cultuurjaar 1893/94, voor zooveel geslaagd, 1631 hectaren of 2298 bouws, verdeeld over een viertal boschdistricten, waarvan, voor irrigatie doeleinden in Bagelen, alleen 1485 hectaren in het boschdistrict Kadoe-Bagelen-Banjoemas. In Oost-Bagelen, waar de bedoelde bergbewouding in het bronnengebied van sommige rivieren reeds van 1888/89 dagteekent, begint zich het nut van dien maatregel reeds te doen gevoelen. Niet alleen kunnen de dessa's, in wier nabijheid de jonge bosschen gelegen zijn, over genoeg water beschikken om hare sawahs jaarlijks uit te breiden, maar bovendien is reeds een verhoogde waterstand tijdens den oostmoesson in enkele der bedoelde rivieren merkbaar. In elk der boschdistricten Cheribon-Tagal, Samarang-Vorstenlanden en Soerabaija-Pasoeroean-Madura besloegen de nieuw tot stand gebrachte wildhoutbeplantingen, voor zooveel geslaagd, tusschen p. m. 50, 52 en 44 hectaren.

In enkele andere boschdistricten werd mede nog wildhout, als: sonokling en tembesoe, aangekweekt, doch op zeer kleine schaal. Verdere bijzonderheden omtrent de zoogenaamde wildhoutcultuur zijn opgenomen sub IV van de reeds aangehaalde bijlage HHH.

Buiten de kosten voor onderhoud werd voor de in 1893/94 tot stand gebrachte wildhoutbeplantingen uitgegeven f 29 066, zijnde gemiddeld f 17,82 per hectare. Gerekend over het kalenderjaar 1894 werd aan de wildhout-herbossching ten koste gelegd f 52 828, daaronder ook de uitgaven voor de cultuur van getahpertja en caoutchouc producerende boomen nabij Tjipetir in het district Tjitjoeroeg der afdeeling Soekaboemi (residentie Preanger Regentschappen). Met deze cultuur, waarover mede nader gehandeld wordt in bijlage HHH, kon in 1894 slechts op zeer bescheiden schaal worden voortgegaan, omdat de oorspronkelijk aangelegde plantsoenen, die eerst in 1890 onder het beheer van het boschwezen kwamen, in veel te wijd verband zijn aangelegd, ten gevolge waarvan die plantsoenen telken jare, na verwijdering van het zich op de groote tusschenruimten welig ontwikkelende onkruid, met jong plantmateriaal moeten worden aangevuld ter verkrijging van een behoorlijk gesloten stand. De voor nieuwe cultuur beschikbaar blijvende bibit laat dan ook, ondanks aanvulling uit 's lands plantentuin, nog geen groote uitbreiding der bestaande plantsoenen toe.

Buiten de Preanger Regentschappen kregen verschillende houtvesters de beschikking over »marcotten" van caoutchouc-boomen, met opdracht om die aan te kweeken als moederboomen voor de eventueele latere verspreiding van die boomsoort.

Met de zorg voor en het toezicht op het planten van schaduwboomen langs wegen (in 1895 — zie n°. 5019 van het Bijblad op het Indisch Staatsblad — overgegaan op de ambtenaren van het binnenlandsch bestuur) bleef in 1894 nog het personeel van het boschwezen belast. Deze beplantingen eischten in laatstbedoeld jaar eene uitgaaf van f 16 719.

Boschinrichting. Bij de uitbreiding, welke, voor zooveel het beschikbare houtvesterspersoneel zulks toeliet, in de laatste jaren gegeven is aan de verschillende werkzaamheden op het gebied der boschinrichting (afbakening, opmeting, kaarteering, indeeling en beschrijving) deed zich te meer de wenschelijkheid gevoelen om te zorgen dat in verschillende boschdistricten daarbij zooveel mogelijk op dezelfde wijze en overeenkomstig een vast plan worde te werk gegaan. Ter bevordering hiervan werd in Juni 1894 — het werd reeds ter loops in 't vorig verslag aangestipt — een van buitenlandsch verlof teruggekeerde houtvester der 1ste klasse, in afwachting van eene in overweging zijnde reorganisatie van den dienst van het boschwezen, tijdelijk boven de formatie in activiteit hersteld, ten einde, onder de bevelen van den inspecteur van het boschwezen, te worden belast met de leiding en het toezicht over de inrichting der djatibosschen.[1] Als resultaat van dezen maatregel kwam o. a. al spoedig eene instructie voor het opmaken van de definitieve bedrijfsplannen tot stand. Zoodanig definitief bedrijfsplan zou waarschijnlijk in 1895 worden voltooid met betrekking tot het belangrijke complex Noord-Kradenan in de afdeeling Grobogan (residentie Samarang), groot p. m. 4000 hectaren. Voorts werd een aanvang gemaakt met een nauwkeurig onderzoek naar den bijgroei van de djatiplantsoenen, welke in den loop der laatste 20 jaren zijn aangelegd.

Omtrent hetgeen in de meeste boschdistricten gedurende 1894 op het gebied der boschinrichting gedaan werd, vindt men bijzonderheden sub IV van de reeds aangehaalde bijlage HHH. Ten behoeve van bedoelde werkzaamheden werd in totaal uitgegeven (zie de specificatie op blz. 247) f 91 635, onder welke som ook begrepen zijn de kosten van taxatie en ringen van de in de eerste twee jaren op uit te besteden boschperceelen te vellen boomen, welke kosten door de aannemers aan den lande worden terugbetaald.[2] In vier van de dertien boschdistricten (Preanger Regentschappen-Krawang, Pekalongan-Kendal, Zuidwest Rembang-Ngawi en Madioen) kon aan boschinrichting weinig of niets worden gedaan. Wel werden voor die districten voorloopige bedrijfsplannen ingediend, doch deze konden nog niet worden goedgekeurd.

[1] Vermits de inspecteur voor de uitoefening van zijne taak met betrekking tot de verschillende onderdeelen van het boschbeheer tot dusver alle technische assistentie miste, werd van den bedoelden te Batavia geplaatsten houtvester ook nu en dan gebruik gemaakt voor werkzaamheden, die, strikt genomen, niet tot de boschinrichting behooren. In December 1895 is echter den inspecteur de noodige technische bijstand verschaft, en wel door nog op gelijken voet een tweede houtvester (een der 2de klasse) tijdelijk te zijner beschikking te stellen, en wel om behulpzaam te zijn in de contrôle van het werk en om al zulke werkzaamheden te verrichten als de inspecteur hem zou opdragen.

[2] In 1894 werd uit dien hoofde gestort f 10 076.

Exploitatie der djati- en wildhoutbosschen. Van de 61 [1]) op ult. 1893 bestaande contracten voor den aankap van hout in 's lands bosschen, waarvan er 43 de leegkopping en 18 het zuiveren en uitdunnen van perceelen betroffen, liepen er in 1894 12 (9 voor leegkapping en 3 voor zuiveren en uitdunnen) ten einde. Daarentegen werden na uitbesteding of herbesteding 18 nieuwe perceelen (waarvan 17 leegkapperceelen en 1 zuiveringsperceel) uitgegeven, waarvan er 11 in handen kwamen van nieuwe ondernemers (6 Europeanen en 4 Chineezen), terwijl voor 7 perceelen contracten werden gesloten met een tweetal naamlooze vennootschappen, die reeds een aantal andere perceelen exploiteerden. Bij het einde van 1894 bedroeg derhalve het aantal houtkap-ondernemingen (van welke er bij 1 de exploitatie nog moest beginnen en bij 1, waarvoor het contract in 1895 kwam te eindigen, de bijna afgeloopen exploitatie werd gestaakt) 67, zonder daarbij te rekenen de boschexploitaties op huurlanden in de residentie Soerakarta. Van die 67 ondernemingen betroffen er 51 de leegkapping van 45 perceelen, bestemd om in bosch te worden herschapen, en van 6 zoogenaamde uitbakeningsperceelen, bestemd om uit het boschareaal afgeschreven te worden, terwijl 16 ondernemingen betrekking hadden tot het zuiveren en uitdunnen van perceelen. Die 67 boschperceelen waren in handen van 28 contractanten, namelijk 3 naamlooze vennootschappen (1 voor 19 en de beide andere elk voor 9 perceelen), 14 Europeanen (11 elk voor één en 3 elk voor twee perceelen), benevens 11 Chineezen (9 elk voor één en 2 elk voor twee perceelen).

Hieronder volgen eenige opgaven omtrent de hooger bedoelde nieuwe perceelen.

Gewesten.	Houtkapondernemingen waarvoor de contracten in 1894 zijn in werking getreden.						
	NAAM VAN HET BOSCHPERCEEL.	Uitgestrektheid van het contractsgebied: in hectaren.	in bouws.	Duur van het contract.	Aan den lande verschuldigd. Jaarlijksche pachtsom.	Retributie per te verkrijgen M³ timmerhout van 5 M lengte en daarboven.	stapelmeter brandhout.
	LEEGKAPPERCEELEN.						
Cheribon	Djatiwangi c.a. (afbakeningsperceel)	604	851	3 jaar	. . . .	f 03.10	f 0,31
Samarang	Kowangan-Djenangtallok . . .	626½	344	3 „	f 13 100,00	. . . .	. . . .
Id.	Sambak Djingoong	402½	567	3 „	61 711,00	. . . .	. . . .
Id.	Setjang-Tapen . .	289	107	5 „	32 132,00	. . . .	. . . .
Id.	Sambiredjo.	444¼	628	3 „	19 368,00	. . . .	. . . .
Soerakarta	Dampit	375	529	6 „	13 112,66	. . . .	. . . .
Japara	Regaloh II (Ketanggangoeneeng. . .	375½	326½	8 „	25 910,08	. . . .	. . . .
Id.	Sonejan	41	58	1 „	7 603,00	. . . .	. . . .
Id.	Selossah-Koewawoer.	558	843	3 „	10 485,00	. . . .	. . . .
Rembang	Pakah	676½	953	10 „	350,00	. . . .	. . . .
Soerabaja	Bloembang.	435¼	611½	8 „	10 530,00	. . . .	. . . .
Id	Garoeng	350½	493¾	0 „	10 366,67	. . . .	. . . .
Id.	Soekoramé.	400	363½	4 „	23 501,00	. . . .	. . . .
Pasoeroean	Banjoklaog	332¾	468¾	6 „	21 845,00	. . . .	. . . .
Proboling.	Kalitjar I.	150	211	5 „	7 650,00	. . . .	. . . .
Madioen	Koewiran	612	904	6 „	14 130,00	. . . .	. . . .
Id.	Banjoebiroe II . .	346	494	5 „	40 240,00	. . . .	. . . .
	ZUIVERINGSPERCEELEN.						
Kediri	Soemberingin . . .	254	857	8 jaar	. . . .	f 33,00	f 0,25

Behalve de in het staatje genoemde perceelen werden in 1894 nog uitbesteed enkele nieuwe perceelen, waarvoor zich geen gegadigden voordeden, en verder vier reeds in exploitatie zijnde perceelen, met namen Brabo en Genggeng in Samarang en Pokah (alle drie leegkap-perceelen), zoomede het zuiveringsperceel Toijong, dit laatste, evenals Pokah, gelegen deels in Samarang, deels in Soerakarta, voor welke vier perceelen, alle in één hand, wegens wanbetaling van den in staat van faillissement geraakten ondernemer, de contracten werden ontbonden. Terwijl voor het nog leeg te kappen gedeelte van Pokah zich geen gegadigden voordeden (wat ten aanzien van die exploitatie sedert is beslist, blijkt lager), konden de perceelen Brabo en Genggeng slechts tegen niet onbeduidend lagere pachtsommen worden toegewezen dan waarvoor zij oorspronkelijk waren gegund, een gevolg, deels van gemis aan concurrentie, deels van de omstandigheid dat aan gedeeltelijk uitgekapte perceelen een betrekkelijke achteruitgang in waarde is toe te schrijven. Daarentegen werd voor het zuiveringsperceel Toijong eene hoogere retributie dan bij de eerste uitgifte bedongen.

Nadere bijzonderheden omtrent de verschillende houtkapondernemingen (met uitzondering van die op enkele huurlanden in Soerakarta, waaromtrent slechts gegevens omtrent de productie zijn gemeld) zijn opgenomen in de meergemelde bijlage HHH.

De totale productie der verschillende houtkap-ondernemingen (alles ter vrije beschikking van de exploitanten, uitgenomen een deel der productie van het perceel Ngleboer in Rembang) [2]) was in de laatste vijf jaren als volgt:

	Djati-timmerhout (in M³). Gouvernementslanden	Soerakarta.	Djati-brandhout (in stapelmeters). Gouvernementslanden.	Soerakarta.
1890	71 068	13 351	190 839	44 907
1891	79 516	niet opgegeven	189 931	niet opgegeven
1892	98 528	18 550	233 168	53 901
1893	116 520	4 638	206 766	36 305
1894	127 070	9 932	263 403	48 968

Buiten deze hoeveelheden (verkregen door exploitatie ingevolge contract) werd in de laatste drie jaren (over 1890 en 1891 zijn geen aldus gespecificeerde opgaven voorhanden) nog gekapt:

	aan djatihout: timmerhout (in M³).	brandhout (in stapelmeters).	aan zoogenaamd wildhout: timmerhout (in M³).	brandhout (in stapelmeters).	sadeng-palmen (stuks).
1892.					
in eigen beheer bij wijze van cultuurmaatregel	30	1116	1335	„	„
in eigen beheer voor 's lands dienst	5900	„	438	„	201
krachtens licentie (door de bevolking en door particulieren) .	600	99	1543	4986	1847
	6503	1213	3326	4986	2146
1893.					
in eigen beheer bij wijze van cultuurmaatregel	120	2928	1313	„	„
in eigen beheer voor 's lands dienst	5953	330	731	„	„
krachtens licentie (door de bevolking en door particulieren) .	972	„	1457	1507	820
	7051	3268	3103	1507	820
1894.					
in eigen beheer bij wijze van cultuurmaatregel	100	9 753	1046 a)	„	„
in eigen beheer voor 's lands dienst	6789	40 621	2934	434	3099
krachtens licentie (door de bevolking en door particulieren) .	315	„			
	7201	50 374	3980	434	3099

a) Aankap van rasamala-hout in de Preanger Regentschappen.

Hoewel de uitvoer van djati-timmerhout naar buiten Nederlandsch-Indië in 1894 weder eenigszins toenam [3]), bleven de houtcontractanten eene zeer gewilde markt voor hun product vinden op Java zelf. Ondanks de uitbreiding, welke ook weder in genoemd jaar aan de geregelde exploitatie der djatibosschen werd gegeven, bleek de ruimere voorziening der houtmarkt dan ook geen invloed uit te oefenen op de inschrijvingssommen, die voor de in uitbesteding gebrachte perceelen verkregen werden, terwijl de houtprijzen, afgezien van enkele geringe slingeringen, nagenoeg stationnair bleven (verg. het overzicht sub III in bijlage HHH). Wanneer er sprake kon zijn van eenige daling der prijzen, dan be-

[1]) Op blz. 225 van het vorig verslag is slechts melding gemaakt van 60 contracten. Later bleek dat het in 1893 afloopend contract voor een der leegkap-perceelen (het perceel Djaboeng in Soerabaja) tot medio 1894 was verlengd.

[2]) Het contract voor dit perceel, dat geëxploiteerd werd op den voet van levering aan den lande, voor zooveel namelijk betreft de houtwerken, die geschikt bleken voor aanwending door het departement der marine, liep in 1894 ten einde, doch werd verlengd tot ult. Maart 1895. In de jaren 1890, 1892, 1893 en 1894 (over 1891 ontbreekt de opgaaf) betrok de marine uit Ngleboer achtereenvolgens 2832, 2445, 1017 en 2727 M³ timmerhout.

[3]) 17 626 M³, tegen 12 228 M³ in 1893, volgens opgaven van het departement van financiën te Batavia. Blijkens de vanwege dat departement uitgegeven jaarlijksche handelsstatistiek, waarin voor het artikel „Hout (scheepsbouw- en timmer-)" alleen de waarde wordt opgegeven, beliep deze in totaal over 1893 f 374 489 en over 1894 f 547 010. De uitvoer naar Nederland, Frankrijk en Singapore verminderde respectievelijk van f 92 945 (in noot 2 op blz. 226 van het vorig verslag is abusievelijk f 92 245 opgegeven), f 24 325 en f 1522 tot f 80 990, f 4700 en f 370, terwijl die naar Zuid-Afrika van f 251 557 tot f 460 950 steeg. Naar andere landen schijnt in 1894 geen uitvoer van Java-djatihout te hebben plaats gehad.

paalde zich die uitsluitend tot hout van aanzienlijke afmetingen en misschien tot dwarsliggers [1]).

Op de gemakkelijkheid, waarmede over 't algemeen voor het meerendeel der aangeboden perceelen ondernemers waren te vinden, maakten echter enkele perceelen, waarvan het grootste gedeelte bestaat uit bosch, dat door vroeger ongeregeld aankappen bijna geheel ontredderd is en dus weinig hout bevat, eene uitzondering. Dit was het geval met het perceel Ngawoer-Bantal c. a. in Samarang, het perceel Karangrajoeng-Larangan c. a. deels in Samarang, deels in Soerakarta gelegen, zoomede met het nog niet gekapte gedeelte van het hiervóór reeds genoemde perceel Pokah. Niettegenstaande aanbestedingen waren gehouden driemaal voor het eerste, tweemaal voor het tweede en eenmaal voor het derde perceel gelukte het niet gegadigden te vinden, waarvan de verklaring hierin scheen gelegen dat bij de groote houtcontractanten, die tegenwoordig bijna geheel de kleine concurrenten van de markt hebben gedrongen, de geneigdheid ontbreekt om zich voor dergelijke weinig belovende exploitaties in nieuwe ondernemingen te steken. Daar de boomen op de terreinen, die voor aankap in de eerste twee jaren bestemd waren, reeds sedert meer dan twee en drie jaren waren doodgeringd, en het hout dienstengevolge in qualiteit begon achteruit te gaan, gebood 's lands belang dat met de velling niet langer werd verwijld, ook om te voorkomen dat de terreinen, waarop de doode stammen zich bevonden, te zeer verwilderden, hetgeen de wenschelijke wederbeplanting met jong djatiplantsoen hoe langer zoo lastiger zou maken. Wilde men de zaak niet laten rusten, dan scheen de eenige uitweg hierin gelegen dat de exploitatie in eigen beheer werd ter hand genomen. Daar ook de Regeering hier te lande van oordeel was, dat in het onderwerpelijk geval termen aanwezig waren om af te wijken van het beginsel dat de djatibosschen geëxploiteerd worden door tusschenkomst der particuliere industrie, werd de Koninklijke machtiging verleend om de boschperceelen Ngawoer-Bantal c. a., Karangrajoeng-Larangan c. a. en Pokah geheel of gedeeltelijk van gouvernementswege te doen exploiteeren, eene machtiging welke de mogelijkheid laat om, nadat de daarvoor in aanmerking komende jaarperceelen der bewuste bosschen in eigen beheer zullen zijn leeggekapt, nogmaals eene aanbesteding voor de overblijvende gedeelten te beproeven. Tot de bewuste afwijking van art. 8 van het boschreglement (Indisch Staatsblad 1874 n°. 110) is sedert besloten bij ordonnantie dd. 6 Augustus 1895 (Indisch Staatsblad n°. 167). Het ligt in de bedoeling om, alvorens het uit deze gouvernements-exploitatie te verkrijgen hout publiek te doen verkoopen, te doen onderzoeken in hoever daarvan voor 's lands werken gebruik kan worden gemaakt.

Baten en lasten. Zooals blijkt uit het hier volgende, op de gewone wijze door den dienst van het boschwezen opgemaakte, overzicht van de baten en lasten van het boschbeheer over 1894 (waarbij echter onder de »lasten" geen rekening is gehouden met pensioenen, verlofstraktementen of opleidingskosten), blijft de geldelijke opbrengst sterk stijgende. Sedert ult. 1888, toen het aldus berekende voordeelig saldo f 80 230 bedroeg, was dit op ult. 1894 reeds geklommen tot f 1 199 493, terwijl voor 1895 op een nog aanzienlijk hooger bedrag wordt gerekend.

Baten.

1°. Gestort door contractanten met vrije beschikking over het gekapte hout:		
a. wegens de hun ter leegkapping afgestane djatiboschperceelen (zoowel te herbosschen perceelen als bij de grensregeling der bosschen afgesneden boschterreinen, zoogenaamde afbakeningsperceelen) — hetzij een jaarlijksche vaste pachtsom, hetzij een retributie in verhouding tot de gekapte houtmassa	f	a) 945 782,22
b. wegens het zuiveren van djatiboschperceelen (een retributie als voren)		a) 584 011,48
2°. retributie voor krachtens vergunning gekapte houtwerken door niet-inlanders		9 016 36
3°. idem door inlanders		20 862,69
4°. zuiver rendement van op vendutie verkocht hout		b) 39 169 48
5°. geregulariseerde waarde van aan het departement der marine verstrekt djatihout, afkomstig van de boschexploitatie Ngleboer		76 585 23
6°. idem van het aan de departementen der burgerlijke openbare werken en van oorlog verstrekte hout, verkregen door aankap op last of op andere wijze		103 773 11^{5}
7°. tariefswaarde van ten behoeve van het departement van binnenlandsch bestuur op last gekapt hout, doch niet geregulariseerd		101 130 59
8°. andere ontvangsten, o. a. retributie voor het afstaan van hout op erfpachtsperceelen en pacht der krawangsche strandbosschen		23 046,30

Transporteeren f 1 670 318,44 — Per transport f 1 676 318 44

Totaal der baten	f	1 903 267 73^{5}

Lasten.

1°. Kosten van nieuwe djati- en wildhoutplantsoenen.		
a. djaticultuur	f	101 757 08
b. wildhoutcultuur		c) 69 517 55
2°. uitgaven voor de inrichting der bosschen:		
a. grensregeling, aflakening, kaarteering, enz. der djatibosschen en taxatie van nieuwe boschperceelen		51 571.67
b. inrichting, aanleg en onderhoud van wegen, paden, bruggen en indeelingsdienen		10 063,19^{5}
3°. uitgaven voor het kappen en sleepen van hout:		
a. voor het in eigen beheer kappen en sleepen van hout		31 981 27
b. uitbetaald aan den contractant voor den aankap van houtwerken ten dienste der marine in het boschperceel Ngleboer		74 730,07
4°. uitgaven voor personeel en diversen:		
a. traktementen van den inspecteur, de houtvesters en de adspirant-houtvesters		95 400,00
b. idem van de opzieners		30 150,00
c. reis-, verblijf- en transportkosten van het personeel		61 232,41
d. kosten der boschpolitie en van verder inlandsch personeel (schrijvers, roeiers, oppassers)		71 061 00
e. kosten van tijdelijk personeel		67 851,30
f. schrijfbehoeften en bureauhuur		1 617 10
Totaal der lasten	f	703 774,46^{5}
Totaal der baten (zie hiervóór)		1 903 267 73^{5}
Voordeelig verschil	d) f	1 199 493,27

a) Onder de posten 1° a en b (te zamen f 1 529 793 70) zijn levens de volgende ontvangsten begrepen: f 18 916,67 gestort door landbouwers in Soerakarta, wien het op hunne landen aanwezige djatihout is afgestaan; f 8462,31 aan retributie voor het ter beschikking van den ondernemer van Ngleboer (Rembang) verbleven hout; f 1037 51^{5} wegens achterstallige pachtsommen en retributie; f 973 58 wegens boete; f 3000 als schadeloosstelling voor buiten de perceelgrenzen gekapte boomen; f 300 in mindering van later verschuldigde pachtsom wegens het vellen van eenige boomen door een der houtcontractanten in een eerst later aan de beurt komend jaarperceel; f 10 875 72 wegens restitutie — door een 17-tal contractanten voor pas uitgegeven perceelen — van door het boschpersoneel gedane uitgaven voor het ringen van de eerste jaarperceelen en (of) het vellen en bekappen van stammen of houtwerken, geheel hebbende bij de taxatie der houtmassa, zoomede f 3588 wegens door een tweetal contractanten betaalde vergoedingen ter zake van het niet schoon afleveren van de leeggekapte jaarperceelen.

b) Hieronder is begrepen de zuivere opbrengst van de publiek verkochte, door de politie achterhaalde houtwerken.

c) Ten laste van dezen post is weder gebracht hetgeen is uitgegeven (in 1894 f 10 719 31^{5}) voor het planten van schaduwboomen langs de wegen, hetgeen vroeger in onbetaalden heerendienst door de bevolking geschiedde.

d) De berekende „baten" en „lasten" over de laatste vijf jaren waren als volgt:

	Baten.	Lasten.	Méér baten dan lasten.
1890	f 990 028 42^{5}	f 197 534 51	f 492 103 91^{5}
1891	912 599 52	529 478 63	383 120 89
1892	1 217 274 18	621 142 45^{5}	595 841 71^{5}
1893	1 603 097,77	574 710 19^{5}	1 028 387 57^{5}
1894	1 903 267,73^{5}	703 774,46^{5}	1 199 493 27

Ten opzichte van bovenstaand overzicht valt op te merken dat onder de »baten" drie posten (sub 5°., 6°. en 7°.) zijn opgenomen, die geen directe contanten in 's lands kas brachten, gezamenlijk ad f 280 488,22^{5}, terwijl onder de »lasten" zijn verantwoord twee niet ten dienste van het boschwezen gestrekt hebbende uitgaafposten (sub 1°. b en 3°. b), te zamen een bedrag uitmakende van f 144 278,52. Houdt men hiermede rekening, dan wordt het totaal der »baten" f 1 903 267,73^{5} — f 280 488,22^{5} = f 1 622 779,51
en dat der »lasten" f 703 774,46^{5} — f 144 278,52 = 559 495,94^{5}

waardoor als effectief batig saldo (onder voorbehoud van het hierboven medegedeelde met betrekking tot het niet in rekening brengen van pensioenen, enz.) een bedrag overblijft van . . . . f 1 063 283,56^{5}

Verdere mededeelingen. De overweging hier te lande van de in den loop van 1895 door de Indische Regeering ingediende voorstellen aangaande de herziening van het reglement op het beheer van 's lands bosschen (Indisch Staatsblad 1874 n°. 110) heeft zeer onlangs aanleiding gegeven om met den Gouverneur-Generaal omtrent verschillende onderdeelen der voorgedragen regelingen in nader overleg te treden. In afwachting van de algemeene herziening werd intusschen art. 50 van bedoeld reglement bij Indisch Staatsblad

[1]) Balken van 4 en 5 M. lengte en 25 tot 30 c.M. zwaarte bleven voortdurend tot goede prijzen zeer gezocht. Voor vierkant bezlagen houtwerken van 3 en 4 M. lengte werd in 1894 door het wapen der genie f 44,90, en voor die van meer dan 5 M lengte f 57,70 betaald, een en ander per M^{3}. en geleverd te Soerabaja. Dwarsliggers van 2 M. lengte, bij 22 op 12 c.M. zwaarte, werden gemiddeld tegen f 31 per M^{3}. verhandeld. Hierbij dient evenwel in 't oog gehouden te worden, dat de vermelde prijzen alleen gelden voor hout zonder gebreken; en-gros-prijzen zijn uit den aard der zaak lager.

1894 nº. 245 aangevuld in dien zin, dat de afgifte van de passen tot dekking van houttransporten door ondernemers, direct uit het bosch of van de verzamelplaats naar andere plaatsen dan de stapelplaats, behalve door de daarmede tot dusver belaste houtvesters of door dezen aan te wijzen boschbeambten, ook zal kunnen geschieden door andere personen, met welke laatsten in de eerste plaats bedoeld zijn de haltechefs der staatsspoorwegen. Deze maatregel bleek wenschelijk met het oog op de omstandigheid dat de boschbeambten niet alleen dikwijls veraf wonen van de afvoerhalten van den spoorweg, maar ook meermalen op tournée zijn, waardoor het tijdig verkrijgen van passen zeer wordt bemoeilijkt, en de ondernemers soms niet in staat waren om aan gedane spoedbestellingen gevolg te geven.

Op ult. 1894 bestond het personeel voor den technischen dienst van het boschwezen uit 1 inspecteur, 4 houtvesters der 1ste, 6 der 2de en 12 der 3de klasse (onder welke laatsten de 4 Duitsche Forst-Assessoren in tijdelijken dienst), benevens 2 adspirant-houtvesters, terwijl zich 1 houtvester der 2de klasse met verlof hier te lande bevond, wiens verlof (verg. vorig verslag, blz. 227) opnieuw werd verlengd (tot ult. September 1896) in verband met zijne tijdelijke verbintenis aan den voorbereidenden cursus voor de opleiding van aanstaande boschambtenaren bij 's Rijkslandbouwschool te Wageningen.

Van het in dienst zijnde personeel bleven ook in 1895, ingevolge beschikkingen van 1894 of vroeger (zie vorig verslag, blz. 227), twee houtvesters der 1ste, één der 2de en één der 3de klasse (sedert tot de 2de klasse bevorderd) met bijzondere opdrachten belast, namelijk respectievelijk met de voorbereiding van een geregeld boschbeheer in de gewesten Lampongsche Districten, Palembang en Banka, met de leiding van en het toezicht op de werkzaamheden voor de boschinrichting, met de leiding der reboisatieproef in West-Bagelen en met het onderzoek der boschboomflora van Java (verg. omtrent deze laatste aangelegenheid blz. 135 hiervóór). Op het eind van 1895 werd nog een houtvester tijdelijk boven de formatie werkzaam gesteld en wel te Batavia om den inspecteur behulpzaam te zijn (verg. noot 1 op blz. 245 hiervóór).

Van de 4 jongelieden, die in 1895 hunne opleiding tot technisch ambtenaar van het boschwezen een 's Rijks herbarium te Leiden voltooiden (verg. vorig verslag, blz. 227), konden er slechts 3 hunne bestemming volgen, daar een van hen nog vóór zijne inscheping overleed. In opleiding zijn er nog 8, waarvan er thans 4 aan de genoemde rijksinstelling te Leiden studeeren en de overige eerst in Juli 1895 zijn aangenomen.

C. Veeteelt.

Na de reeds in vorige verslagen omtrent den veestapel op Java en Madura gedane mededeelingen bevatten de berichten, daaromtrent ditmaal ontvangen, weinig nieuws. De gezondheidstoestand van het vee en van de paarden gedurende 1894 was in algemeenen zin zeer bevredigend te noemen. Wel deden zich hier daar gevallen voor van miltvuur, mond- en klauwzeer, bilvuur, enz., maar de sterfte daaraan was, in verhouding tot het aantal zieke beesten, niet van beteekenis (verg. blz. 120 hiervóór).

Over gebrek aan voedsel viel doorgaans niet te klagen. In de afdeelingen Oengaran en Kendal der residentie Samarang ging men voort proeven te nemen met het verbouwen — om tot veevoeder te dienen — van de snelgroeiende katjang of soesoek waspada. In eenige afdeelingen van de Preanger Regentschappen leed het vee er onder dat de weidegronden meer en meer worden vermeesterd door de lantana- of tjente-struik. De bevolking doet daartegen niets

De proefneming met aanmoediging van castratie in de Preanger Regentschappen werd voortgezet. Nu vele paarden gecastreerd zijn, wordt de noodzakelijkheid sterk gevoeld aan betere dekhengsten dan waarover de Soendanees in den regel te beschikken heeft; voorstellen om de bevolking daaraan te helpen, waren in den aanvang van 1895 in overweging.

In Januari van hetzelfde jaar werd van gouvernementswege aanleiding gevonden om bij eene circulaire van den directeur van binnenlandsch bestuur de gewestelijke bestuurders opnieuw te doen wijzen op het nadeel dat voor het behoud van een goed paardenras gelegen is in het gebruik van te jonge paarden. Met herinnering aan het strafbare hiervan, als daarstellende (zie nº. 3245 van het Bijblad op het Indisch Staatsblad) eene overtreding van art. 3, nº. 13, van het algemeen politie-strafreglement voor Europeanen en van art. 1, nº. 15, van dat voor inlanders, werden zij uitgenoodigd ook de aandacht der inlandsche hoofden op dit punt te vestigen bij gelegenheid van de maandelijks met dezen te houden bijeenkomsten.

Te oordeelen naar de door tusschenkomst van de inlandsche hoofden verzamelde opgaven omtrent het op ult. 1893 (opgaven van jongeren datum waren nog niet bijeen) in de verschillende gewesten van Java en op Madura aanwezig getal buffels, runderen en paarden, was over 't geheel genomen het cijfer der laatsten in 1893 weder verminderd, doch viel weder te wijzen op toeneming van den buffel- en vooral van den rundstapel. Op Madura en in de residentiën Bezoeki en Probolinggo ging de toeneming van het aantal runderen gepaard met vermindering van het aantal buffels, hetgeen wordt toegeschreven aan de voorliefde van den Madurees voor het rund. Opmerkelijk groot was weder de toeneming van het aantal runderen in het district Tengger der residentie Pasoeroean, waar het in de jaren 1890 t/m 1892 reeds was geklommen van 3234 tot 8392, en op ult. 1893 wordt opgegeven te hebben bedragen 12 213. Uit Kadoe wordt bericht dat de bevolking zich van buffels, en bovendien van paarden ontdoet om runderen in de plaats te koopen. De oorzaak is hier dat de weidegronden schraal zijn en het rund spoedig tevreden is.

De cijfers per gewest op ult. 1893 vindt men in het volgende overzicht, dat als gewoonlijk tevens eene berekening bevat om de verhouding van den veestapel en het aantal paarden tot het zielental te doen kennen, en verder eene statistiek van het aantal voertuigen voor personen- en goederenvervoer.

GEWESTEN.	Buffels.	Runderen.	Paarden	Te zamen.	Aantal beesten gemiddeld per 1000 zielen.				Aantal voertuigen voor:	
					Buffels.	Runderen.	Paarden.	Te zamen.	personenvervoer.	goederenvervoer.
Bantam	97 200	1 580	6 608	105 308	140	2	10	161	654	1 975
Batavia	180 600	14 800	32 002	227 200	163	13	19	195	4 570	4 790
Krawang	64 900	2 200	5 000	73 700	162	0	14	103	350	1 110
Preanger Regentschappen	217 200	10 300	46 900	284 400	112	5	23	110	1 807	1 082
Cheribon	107 500	2 400	18 200	200 100	125	1	12	138	1 387	8 281
Tagal	153 400	2 300	17 100	172 800	139	2	15	158	993	4 253
Pekalongan	72 200	7 680	6 800	88 600	128	14	16	158	635	3 160
Samarang	318 900	98 700	10 180	337 700	151	09	13	232	1 777	4 133
Japara	133 200	2 800	8 700	143 700	141	3	0	153	2 332	4 268
Rembang	246 400	142 700	36 108	425 200	101	111	28	330	1 400	4 573
Soerabaja	135 300	225 100	30 700	397 700	04	108	17	187	4 383	13 375
Pasoeroean	9 800	254 500	32 000	296 300	10	237	54	301	3 961	11 478
Probolinggo	5 102	155 000	33 400	194 180	0	281	61	351	1 720	10 320
Bezoeki	17 000	257 600	60 100	334 700	24	362	94	478	1 248	18 415
Banjoemas	107 200	77 700	13 800	198 500	88	64	11	103	657	1 966
Bagelen	85 602	110 300	10 402	206 300	64	80	8	152	1 186	2 207
Kadoe	40 200	94 100	9 700	150 000	82	128	13	201	364	95
Djokjokarta	93 400	136 900	8 200	232 500	116	184	18	200	427	5 251
Soerakarta	169 408	115 000	31 900	326 900	150	87	12	274	016	4 415
Madioen	150 400	129 700	31 500	318 600	141	110	29	302	560	1 352
Kediri	213 000	110 800	38 400	351 600	182	84	26	303	1 587	3 577
Madura	26 000	533 200	31 600	581 000	18	343	19	390	1 750	460
Totalen op ult. 1893	2 677 180	2 152 400	523 000	5 005 300	109	99	31	229	31 361	180 592
„ „ „ 1892	2 053 580	2 415 300	533 100	5 002 400	100	99	22	230	32 307	185 306

In 't vorig verslag (blz. 228) kwam ook eene statistiek voor omtrent het aantal in de verschillende gewesten voor de slachtbank bestemde runderen, buffels en paarden, en zulks volgens eene voorhanden opgaaf over 1892. Thans zijn dienaangaande slechts uit een viertal gewesten eenige gegevens over 1894 ontvangen.

Voor de gewone consumtie in de residentie Batavia werden in gemeld jaar geslacht 6636 runderen en 14 898 buffels; welke getallen voor Pasoeroean worden opgegeven te zijn geweest 36 341 en 1150 (van het slachten van paarden wordt hierbij geen gewag gemaakt). In Bagelen zouden in 1894 zijn geslacht 14 278 runderen, 9840 buffels en 289 paarden, en in Madioen 8370 runderen, 11 207 buffels en 311 paarden. In laatstgenoemde residentie kwam ter hoofdplaats Madioen en op de afdeelingshoofdplaats Ponorogo een abattoir tot stand, terwijl op de andere afdeelingshoofdplaatsen aldaar dergelijke algemeene slachtplaatsen mede in werking zouden komen.

De handel in paarden en ander vee was in 1894 over het algemeen niet minder levendig dan in vorige jaren. Echter was op Madura, ten gevolge van het heerschen van mond- en klauwzeer, de veehandel eenigen tijd gedrukt, terwijl om dezelfde reden op de anders druk bezochte veemarkt te Koedoes (Japara) niet zooveel omging als gewoonlijk. In Bagelen werd eene nieuwe veemarkt ingesteld te Broemo-toegah (afdeeling Ledok).

Alleen met betrekking tot Pasoeroean en de afdeeling Galoeh der residentie Cheribon is de in- en uitvoer van vee onder cijfers gebracht. In eerstgenoemd gewest zouden in 1894 zijn ingevoerd 1195 buffels, 46 690 runderen en 3366 paarden, terwijl uitgevoerd werden respectievelijk 404, 23 311 en 2849 stuks. Uit gemelde afdeeling Galoeh werden 3234 buffels en 1181 paarden naar de Preanger Regentschappen uitgevoerd, waar tegenover een invoer stond van 1539 buffels en 479 paarden. Ter hoofdplaats Batavia werden 4815 runderen van buiten Java ingevoerd, en wel van Bali 1331, uit de Molukken 40 en uit het buitenland 3444 (2413 uit Singapore en 1031 uit Australië). Ook werden te Batavia 996 overwalsche paarden aangebracht (715 van Soembawa, 68 van Flores, 55 van Makasser, evenveel van Soemba, 39 van Bali en 64 van Australië). In Cheribon werden mede overwalsche paarden ingevoerd; evenzoo in Tegal, Pekalongan, Probolinggo, Samarang, Soerabaija en Madura. Veel vee werd uit Rembang naar omliggende residentiën uitgevoerd, en uit Madura, behalve naar Java, ook naar Borneo en de Molukken.

De in de door Madureezen bewoonde streken gebruikelijke stierenraces (kereppan) oefenen — bij de bekende voorliefde van den Madurees om zijn vee goed te verzorgen — een prikkel uit om fraaie stieren te fokken. Voor dergelijke wedloopen, in 1894 op Madura te houden, werd f 1500 subsidie uit 's lands kas toegestaan. Bij elke kereppan werd aldaar, als eerste prijs, aan den eigenaar van het mooiste en best loopende span een fraaie stier toegekend, onder voorwaarde dat hij het dier gedurende 2 à 3 jaren als dekstier ter beschikking moest stellen van de bevolking. Verder werden voor het jaar 1894 aan de Buitenzorgsche en Preanger-wedloopsocieteiten weder de gebruikelijke subsidies van f 5000 en f 2000 toegekend. Bovendien ontvingen de Japarasche race-club, de Sidhoardjosche wedloopsocieteit, de Malangsche harddraverij- en renvereeniging, de wedloopsocieteit Mataram te Djokjokarta en de wedloopsocieteit der Vorstenlanden te Soerakarta elk eene subsidie van f 1000, terwijl ook voor inlandsche wedrennen en daarmede gepaard gaande tentoonstellingen van paarden en vee in de residentiën Bantam en Bagelen gelijke subsidies werden toegestaan. In laatstgemelde residentie gingen de wedrennen echter niet door. De subsidies werden verleend met bepaling dat minstens de helft moest worden besteed voor prijzen en premiën en dat zoo mogelijk een deskundige (paarden- of veearts dan wel een officier van een der bereden wapens) zitting moest hebben in de jury's.

De vraag is bij de Indische Regeering gerezen of deze subsidies inderdaad wel strekken tot bereiking van het daarmede beoogde doel: aanmoediging van de paarden- en veeteelt, en of het geen aanbeveling zou verdienen dat doel door andere middelen te bevorderen. Hieromtrent was het advies gevraagd van den directeur van binnenlandsch bestuur.

Vee- en paardenfokkerijen van particulieren worden het meest gevonden in de Preanger Regentschappen; het verkrijgen van mest en van trekkrachten voor de transporten is daarbij het hoofddoel.

§ 2. *Buitenbezittingen.*

a. Landbouw.

1°. Eenjarige gewassen.

Rijstcultuur.

De uitkomsten van den padi-oogst waren in 1894 in de verschillende gewesten buiten Java en Madura over het algemeen vrij gunstig te noemen. In sommige streken viel zelfs op een overvloedigen oogst te wijzen, o. a. in de Lampongsche Districten, waar in het binnenland het product dikwerf onverkoopbaar bleek wegens de hooge vervoerkosten naar de hoofdplaats, waar rijst goedkooper van Batavia en Bantam kon worden aangevoerd.

In eenige afdeelingen der residentiën Benkoelen, Westerafdeeling van Borneo en Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo viel de padi-oogst door verschillende omstandigheden bepaaldelijk slecht uit. Evenzoo in het Kateman-gebied der residentie Riouw, op de Sangi-eilanden (residentie Menado) en hier en daar op Timor en Rotti. Op de twee laatstgenoemde eilanden moesten weder vele sawahs onbeplant blijven, omdat niet in voldoend aantal over karbouwen kon beschikt worden ter bewerking van de velden. Verwikkelingen tusschen de berghoofden in de oostelijke bergstreken van Flores waren oorzaak dat ook daar vele sawahs braak bleven.

Waar rijstgebrek, dan wel schaarschte van andere voedingsmiddelen ontstond, werd daarin hoofdzakelijk voorzien door aanvoer van elders, ten deele ook doordat andere voedingsgewassen, zooals djagong en aardvruchten, de rijst vervingen; op de reeds genoemde Sangi-eilanden o. a. was het de bereiding van copra, welke de bevolking de middelen verschafte om rijst te koopen.

Buitengewone maatregelen van bestuurswege om in de behoefte aan voedingsmiddelen dan wel aan zaadpadi te voorzien, waren in 1894 alleen noodig voor de door overstroomingen geteisterde streken van de afdeeling Gorontalo; aldaar werd in Augustus 1894 door het bestuur een renteloos voorschot van f 2500 verstrekt voor aankoop van voedingsmiddelen gedurende den eersten tijd en voor de aanschaffing van zaadpadi. Voorts werd voor de Sangi-eilanden, waar de rijstoogst mislukte ten gevolge van eene groote muizenplaag, door tusschenkomst van het bestuur 48 pikol zaadpadi in de Minahassa ingekocht en door de hoofden van de verschillende rijkjes verdeeld, daar er bijna geen bibiet was.

Productie-cijfers worden in de meeste gewestelijke verslagen niet genoemd; op Banka en Billiton zou in 1894 respectievelijk 110 680 en 40 360 pikol rijst zijn verkregen, zijnde aanmerkelijk meer dan in 1893. Ter Sumatra's Westkust wordt de rijstcultuur gezegd in verschillende streken achteruit te gaan. Aanzienlijk zijn de hoeveelheden rijst, die dat gewest in de laatste jaren geregeld uit de Straits-Settlements betrekt. Vroeger was die invoer onbekend; thans in de Padangsche Boven- en Benedenlanden.

Omtrent den in- en uitvoer van rijst en padi in de verschillende buitenbezittingen zijn de cijfers te onzeker om te worden medegedeeld. Wat er tusschen genoemde gewesten en vreemde havens in bedoelden handel omging, kan blijken uit de algemeene handelsstatistiek. De daaraan ontleende totaal-opgaven vindt men in noot 1 op blz. 215 hiervóór.

In de ontvangen berichten wordt het volgende gemeld aangaande pogingen tot verbetering van de rijstcultuur. Op Banka, waar de cultuur grootendeels op ladangs (droge velden) gedreven wordt, werden in de districten Toboali en Merawang wederom meer velden voor den natten rijstbouw geschikt gemaakt; ook op Billiton, waar vele lage terreinen, die gedurende een deel van het jaar moerassig zijn, zich uitstekend voor den sawahbouw eigenen, werden met gunstigen uitslag gronden in sawahs herschapen. De blijkens het vorig verslag in het landschap Sambas der Westerafdeeling van Borneo genomen proeven met vreemde soorten van zaadpadi gaven nog geen gunstige uitkomsten. De uit Tebidah verkregen padi tech slaagde alleen in Boven-Sambas, terwijl het van Java (Cheribon) ontvangen padizaad te laat werd aangebracht, zoodat het uitzaaien en uitplanten op een minder gunstig tijdstip moest plaats hebben. Met het verkregen product zijn echter wederom nieuwe proefvelden beplant. In Bonthain (Celebes) begon deze en gene landbouwer met goed gevolg Maros-rijst als zaadpadi te bezigen. In de Minahassa (Menado) zijn het vooralsnog hoofdzakelijk enkele hoofden, die zich aan het nemen van proeven tot verbetering van de paditeelt laten gelegen liggen, en dat het Gouvernement die pogingen aanmoedigt, kan o. a. blijken uit de zending van een paar hunner naar de Preanger Regentschappen om kennis te nemen van de wijze, waarop aldaar de rijst- en andere cultures worden uitgeoefend (verg. blz. 26 hiervóór). Over verdere bestuursbemoeiingen om het peil van den landbouw in de Minahassa te verheffen, wordt in Indië nog overleg gepleegd. In 1894 werden in de Minahassa met geldelijken steun uit 's lands kas voorbereidende werkzaamheden verricht voor eene afdamming en normaliseering van de Tondano-rivier, ten einde deze over eene lengte van ongeveer 5 K.M. meer geschikt te maken voor een behoorlijken afvoer van water uit het meer van dien naam in het belang der irrigatie. In den drogen tijd van 1895 (Augustus-October) hoopte men, door vereenigde krachten, het werk tot uitvoering

te brengen. Door het districtshoofd van Sonder werd met behulp van heerendienstplichtigen een stuwdam gemaakt in de Noai-rivier, door welk werk ettelijke bouws sawahs werden aangewonnen. In de afdeeling Djembrana op Bali ging de bevolking voort met het aanleggen van sawahvelden, waartoe in de aangrenzende afdeeling Boeleleng reeds alle beschikbare terreinen zijn in beslag genomen. Blijkens het vorig verslag (blz. 229) liet het zich aanzien dat in Boven-Indragiri (residentie Riouw en onderhoorigheden) de bevolking der landstreek Tiga Loeroeng een aanvang zou maken met den sawahbouw; hiervan is echter om verschillende redenen niets gekomen; men scheen aldaar op te zien tegen den arbeid en tegen den aankoop van de benoodigde landbouwgereedschappen, terwijl het inlandsch bestuur nog niet bij machte (wellicht ook niet genegen) was om de onkosten daarvan te dragen. In de zoogenaamde Rantau Pendjang (Beneden-Indragiri), waar de grond zeer vruchtbaar is, werd echter uitbreiding aan de cultuur gegeven.

Voor zoover daaromtrent gegevens inkwamen, laat men hier een overzicht volgen van de laagste en hoogste rijstprijzen gedurende 1894 volgens de maandopgaven uit sommige buitenbezittingen.

	Marktprijzen per pikol rijst. Hoogste		Laagste.	
Sumatra's Westkust — Padangsche Benedenlanden	f 9,75 à	f 0,30	f 3,00 à	f 9.00
Sumatra's Westkust — Padangsche Bovenlanden	5,50 „	7,00	4,50 „	9.00
Sumatra's Westkust — Tapanoli	7,00 „	8,50	5,00 „	7.50
Benkoelen		10,00	4 00 „	9,00
Palembang	7,03 „	10,00	3,50 „	2,00
Riouw en onderhoorigheden	$ 3,00 „	$ 4,95	$ 2.00 „	$ 3,00
Banka	f 7,00 „	f 9,00	f 3,00 „	f 4,00
Billiton	7,00 „	9,00	4.50 „	4,00
Westerafdeeling van Borneo	9,75 „	7,50	3,00 „	4,50
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	0,00 „	15,00	9,00 „	4.00
Celebes en onderhoorigheden	7.90 „	8.00	2,40 „	3,50
Amboina	7,00 „	9,00	0,00 „	7,00
Timor	9,00 „	10,00	4,90 „	7,00
Bali en Lombok	6,00 „	7,00	5,00 „	0,00

Tabakscultuur.

Ten aanzien van de in sommige gewesten der buitenbezittingen voor Europeesche rekening gedreven tabaks-industrie zijn over 1894 de volgende berichten ontvangen.

Ter Oostkust van Sumatra waren van de groote uitgestrektheden gronds, door de inlandsche zelfbesturen in concessie afgestaan (over de in 1894 tot stand gekomen nieuwe en de in dat jaar vervallen concessie-contracten is gehandeld op blz. 115 hiervóór), voor den oogst van 1894 met tabak beplant (naar berekening) 27 571 bouws, en zulks ten behoeve van 111 ondernemingen (7 minder dan in 1893 en 24 minder dan in 1892), welke aanplantingen (981 bouws meer dan in 1893 en 1356 bouws meer dan in 1892) gezamenlijk produceerden 284 477 pikol (tegen in 1893 246 281 en in 1892 209 222 pikol), derhalve dooreen genomen ruim 10 pikol per bouw (welk gemiddelde in 1893 geweest was ruim 9 en in 1892 circa 8 pikol per bouw). Over de verschillende landschappen waren de cijfers van 1894 verdeeld als volgt (voor elke onderneming in het bijzonder zie bijlage JJJ hierachter).

Afdeelingen.	Aantal ondernemingen, waar in 1894 tabak werd geoogst.	Beplante uitgestrektheid (in bouws) naar schatting.	Verkregen productie van tabak (in pikols).
Deli. — Rijk van Deli	46	19 000	139 149
Deli. — Delische landschappen Padang en Bedagei	10	1 924	12 966
Deli. — Rijk van Langkat	30	9 079	79 407
Deli. — Rijk van Serdang	14	9 000	94 041
Batoe Bara	3	437	9 910
Assahan	10	9 390	19 864
Laboean Batoe	1	970	4 347
Totalen	111	27 371	284 477
Over 1893 waren deze totalen	118	20 390	240 281

Over het algemeen zou in 1894 niet duurder zijn gewerkt dan in 1893, daar de dollarkoers gedurende het geheele jaar in het voordeel der planters is geweest.

Aangaande de werkkrachten bij de ondernemingen zie lager blz. 259 onder 3°. De bibietziekte vertoonde zich niet in zulk eene hevige mate als in 1893 en 1892. Werd vroeger de zorg voor de bibiet dikwijls overgelaten aan ondergeschikten, in den laatsten tijd maakt de planter van zijne zaadbeddingen veel werk, en beschouwt hij deze als het voornaamste deel van het tabaksplanten. Botanische en chemische onderzoekingen betreffende de tabaks-cultuur en industrie in Deli worden thans ingesteld bij eene (tijdelijke) nieuwe afdeeling van 's lands plantentuin te Buitenzorg. Ten vervolge op het daaromtrent aangeteekende op blz. 135/136 hiervóór is nog te vermelden dat dr. J. VAN BREDA DE HAAN, die reeds sedert vrij geruimen tijd met botanische onderzoekingen over Deli-tabak was belast geweest en bestemd werd om als chef der nieuwe afdeeling op te treden, van zijne reis naar Europa, waarheen hij tijdelijk vertrokken was om naar een scheikundige om te zien, en de noodige inkoopen te doen, in het voorjaar van 1895 in Indië is teruggekeerd. Dientengevolge wordt hij thans op chemisch gebied bijgestaan door dr. A. VAN BIJLERT, laatstelijk directeur van het rijkslandbouwproefstation te Groningen.

Uit het volgende, aan handelsberichten ontleende, overzicht van de voor de tabak uit de verschillende afdeelingen van het gewest, oogsten 1893 en 1894, op de Nederlandsche markt (werwaarts weder schier al het product ten verkoope kwam) behaalde middenprijzen kan blijken van welke geldelijke beteekenis de tabaksindustrie ter Oostkust van Sumatra is.

HERKOMST VAN HET PRODUCT.	Oogst 1893. Aantal „pakken" à 79 K.G. netto.	Oogst 1893. Gemiddelde verkoopprijs per ½ K.G	Oogst 1893. Totaal van het waardebedrag (ongeveer).	Oogst 1894. Aantal „pakken" à 79 K.G. netto.	Oogst 1894. Gemiddelde verkoopprijs per ½ K.G.	Oogst 1894. Totaal van het waardebedrag (ongeveer).
Afdeeling Deli — Rijk van Deli	83 053	f 1,57[5]	f 20 393 000	97 114	f 1,21[5]	f 19 433 000
Afdeeling Deli — Delische landschappen Padang en Bedagei a)	5 193	1,11	877 000	10 425	0,93	1 350 000
Afdeeling Deli — Rijk van Langkat	49 412	1,54[5]	9 995 000	47 791	1,39	9 010 000
Afdeeling Deli — Rijk van Serdang	17 135	1,20	2 129 000	17 014	0,89[5]	2 417 000
Afdeeling Batoe Bara b)	1 497	0,98	214 000	2 377	0,59	214 000
„ Assahan c)	11 942	0,97	1 402 000	11 039	0,70	1 383 000
„ Laboean Batoe (landschap Bila)	1 294	0,74	130 000	1 079	0,33	94 000
Diversen (uit Deli en Padang, Langkat, enz.)	403	0,33[5]	21 000	1 010	0,34	90 000
	162 390	f 1,40[5]	f 30 191 000	190 229	f 1,19[5]	f 34 350 000
Bovendien werden naar Bremen verscheept uit sommige der bovenbedoelde afdeelingen	9 300	1,01	999 003	1 777	0,90	949 000

a) De tabak uit het landschap Padang behaalde gemiddeld: oogst 1893 f 1 01, oogst 1894 f 0,94[5] per ½ K.G.; voor de Bedagei-tabak waren deze gemiddelden achtereenvolgens f 0,89[5] en f 0 83[5].

b) De oogst van 1893 werd verkregen van 3 ondernemingen, waarvan de onderneming in het landschap Batoe Bara een gemiddelden prijs maakte van f 0,79[5], die in het landschap Tandjong f 1,05 en die in het landschap Tandjong Kasau f 0,89 per ½ K.G. Voor den oogst van 1894, toen eerstbedoelde onderneming niet werkte, verkregen de twee andere gemiddeld per ½ K.G. f 0,95 en f 0,01, terwijl eene in het mede tot de afdeeling Batoe Bara behoorende landschap Pagoerawan geopende onderneming voor haar product slechts f 0,36 per ½ K G. bedong.

c) Op 930 pakken na in 1893 en op 304 pakken na in 1894, verkregen van eene onderneming in het landschap Kwaloe, was al het product afkomstig van ondernemingen in het landschap Assahan. Het Assahan-product oogst 1893 bedong gemiddeld f 0.97, dat uit den oogst 1894 f 0,77, terwijl de Kwaloe-tabak uit oogst 1893 f 1,10 behaalde, en uit oogst 1894 f 0,69, alles per ½ K.G.

De Sumatra-tabak wordt nagenoeg uitsluitend via Singapore en slechts voor een zeer klein gedeelte via Pinang naar Europa verscheept. Via Singapore gingen in 1893 137 878 en in 1894 158 789 pakken, van welke hoeveelheden door stoomschepen van de Koninklijke Paketvaart-Maatschappij naar Batavia werden ingenomen, om van daar met de booten der Maatschappijen »Nederland" en »Rotterdamsche Lloyd" herwaarts te worden gebracht, achtereenvolgens 35 011 en 40 034 pakken, dus telkens ruim 25 pct. Van de partijen, die rechtstreeks van Singapore herwaarts kwamen, werd een deel vervoerd met de onder Nederlandsche vlag varende stoomschepen der Maatschappij »Oceaan".

De in den loop van 1893 in het op Sumatra gelegen landschap Indragiri (residentie Riouw en onderhoorigheden) geopende tabaksonderneming Gading, bedoeld in het vorig verslag, leverde niet de uitkomsten op, die men er van verwachtte. De oogst bedroeg 248 pikol van 90 velden (80 bouws), dus slechts iets meer dan 3 pikol per bouw. Echter worden de productiekosten gezegd gering te zijn, zoodat men verwachtte dat bij eenigszins redelijke prijzen de kosten wel gedekt zullen worden. De ondernemers lieten dan

ook den moed niet zakken en waren voornemens voor den oogst van 1895 nog 20 velden meer in exploitatie te brengen. Het in 1895 hier te lande verkochte product van Gading (159 pakken) heeft echter den zeer geringen prijs van f 0,16 per ½ K.G. opgebracht. Van de overige door het inlandsch bestuur van Indragiri uitgegeven concessie-contracten werden er in 1894 verscheidene ontbonden (verg. blz. 115 hiervóór).

In Palembang werd op twee erfpachts-ondernemingen tabak verbouwd, doch één daarvan (Helijannaland in de afdeeling Ogan-Kommering Ilir-Blidah) bezat slechts eene kleine proefaanplanting (2 bouws), terwijl de andere (Tanah Priok in de afdeeling Tebing Tinggi) van 170 bouws p.m. 1000 pikol oogstte (in 1893 — van 78 bouws — 669 pikol). Van den oogst van 1893 bij Tanah Priok werden, volgens handelsberichten, hier te lande 426 en te Bremen 42 pakken verkocht respectievelijk tegen f 0,81 en f 0,25 per ½ K.G., terwijl de oogst van 1894, voor zooveel betreft de hier te lande te gelde gemaakte 610 pakken, f 0,94 per ½ K.G. kon bedingen.

Van de vele inlandsche concessiën in het landschap Sambas (residentie Westerafdeeling van Borneo) — zie blz. 115 hiervóór — schijnt er in 1894 niet meer dan één (Soebah) voor de tabakscultuur in exploitatie te zijn geweest, welke van 22 bouws aanplant 80 pikol tabak verkreeg. Omtrent den verkoopprijs van dit product zijn geen opgaven bekend.

In de gouvernementsafdeeling Amoenthai der residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo werken eenige tabaksondernemingen deels op erfpachtsgronden, doch hoofdzakelijk op overeenkomsten met de bevolking. Zoo werd in het district Laboean Amas door de bevolking van de kampong Moerong 50 bouws kamponggrond voor één jaar kosteloos afgestaan aan de Cultuurmaatschappij Amandit, welke, naar het schijnt, de nieuwe onderneming Boenga Djanar vestigde. Ook werd door eene Duitsche firma, mede op den voet van overeenkomsten met de bevolking, eene nieuwe tabaksonderneming geopend te Mahi en Soemping. De bezittingen der op ult. 1893 gesloten onderneming Senoentoen gingen over in handen van den gemachtigde der bedoelde firma. Van de op eene naamlooze vennootschap (de Cultuurmaatschappij Kinaroem) overgegane ondernemingen Tandjoeng en Kinaroem, welke gezegd worden met den oogst van 1893 goede zaken te hebben gemaakt, werd de eerste eenigszins uitgebreid. Insgelijks werd in eene naamlooze vennootschap (de Amandit-Tabak-Maatschappij) ingebracht de onderneming Swargo Poero, welke hare tabaksaanplantingen op erfpachtsgronden van 15 tot 60 bouws uitbreidde. Overigens vindt men in de ontvangen berichten nog gewag gemaakt van eene onderneming Amandit, uitsluitend berustende op overeenkomsten met de bevolking, toebehoorende aan eene Nederlandsche firma, en van eene ten name van de reeds genoemde Cultuurmaatschappij Kinaroem ingeschreven erfpachtsonderneming voor de teelt van tabak, met name Oejah, terwijl de sluiting, na afloop van den oogst van 1893, bericht wordt van de op erfpachtsgronden gevestigde tabaksonderneming Pandam. Productie-opgaven zijn aan het bestuur slechts bekend geworden voor Tandjoeng, Kinaroem, Swargo Poero, Amandit, Boenga Djanar en Oejah, ten bedrage van p.m. 665, 415, 650, 312, 167 en 48 pikol, in 't geheel derhalve 2257 pikol, ongerekend de productie der onderneming te Mahi en Soemping. Over 1893 was mede voor 6 ondernemingen, waaronder toen ook medetelden Senoentoen en Pandam (verg. vorig verslag, blz. 231), eene productie gemeld van 186 000 Amst. ponden of van p.m. 1500 pikol. Luidens handelsberichten waren uit den oogst van 1894 aan tabak uit de afdeeling Amoenthai in Europa ter markt gekomen 1709 pakken hier te lande en 120 pakken te Bremen, welke hadden opgebracht f 207 000 en f 10 000, dat is gemiddeld f 0,79^5 en f 0,55 per ½ K.G. De behaalde prijzen liepen voor de verschillende ondernemingen zeer uiteen, en voor de onderneming Amandit vindt men tweeërlei middenprijs vermeld, welke juist het hoogste en het laagste bedrag vertegenwoordigen (respectievelijk f 1,37^5 en f 0,24). Dezelfde handelsberichten maken ook gewag van den verkoop hier te lande van 11 pakken, afkomstig uit het rijk Koetei. Deze tabak, welke de sultan van Koetei had doen toekomen aan den vertegenwoordiger der Steenkolen-Maatschappij Oost-Borneo, bedong, ofschoon niet deskundig behandeld, f 0,55 per ½ K.G.

In de Minahasa (residentie Menado) vond opkoop van tabak voor de Europeesche markt plaats vanwege de Menado Tabak-Maatschappij, waaromtrent alleen blijkt dat zij 500 pikol naar Europa verscheepte, welk product — luidens handelsberichten — niet veel aanlokkelijks vertoonde, en dan ook slechts eene zeer beperkte waarde had. Dezelfde Maatschappij bezit ook erfpachtsgronden (het perceel Karoa), doch deze schijnen niet aan de tabakscultuur te worden dienstbaar gemaakt. Ook de erfpachter van Kalimoeng (zie vorig verslag, blz. 231) onthield zich daarvan. Wel had deze in den aanvang van 1894 een deskundige uit Deli in dienst genomen om met de bevolking te contracteeren voor het planten van door hem op te koopen tabak, maar door het plotseling ontslag van dezen persoon werd de opkoop spoedig gestaakt.

Ten opzichte van de door de bevolking voor eigen rekening gedreven tabakscultuur valt het volgende aan te teekenen.

In de Padangsche Bovenlanden wordt het gewas met zekere voorliefde verbouwd. De Paijakombo-tabak staat als de beste soort bekend. In Tapanoli is de cultuur slechts van eenige beteekenis in de afdeeling Padang Lawas en in de onderafdeelingen Groot-Mandheling en Sipirok. Uitgevoerd werden van Sumatra's Westkust, schier uitsluitend naar Singapore en Pinang, 5190 pikol, ter waarde van ruim f 280 000.

Omtrent de Ranau-tabak in Palembang wordt bericht dat in 1894 belangrijk meer dan in vorige jaren geoogst werd en dat het product van goede qualiteit was. Oogstcijfers werden niet genoemd; de prijs was f 100 per pikol. In de Redjang Lebong- en Sindang-streken viel het gewas bevredigend uit, maar waren de prijzen laag. Er kon niet meer bedongen worden dan f 20 à f 40 per pikol. Naar buiten Nederlandsch-Indie, uitsluitend naar Singapore, werd van Palembang uitgevoerd 1336 pikol tabak, ter waarde van f 74 260.

In de afdeelingen Boelaleng en Djembrana der residentie Bali en Lombok is de tabaksteelt na de rijst- en de koffiecultuur eene belangrijke bron van inkomsten voor de bevolking. In Djembrana wordt de teelt steeds uitgebreid. Het artikel wordt uitgevoerd naar Makasser en Singapore.

In de overige gedeelten der buitenbezittingen wordt, anders dan voor eigen gebruik, door de bevolking van de tabakscultuur weinig werk gemaakt. Hier en daar is de productie zelfs niet voldoende om zonder invoer van buiten het gewest in de behoefte te voorzien. Zóó werd in de Westerafdeeling van Borneo in 1894 ingevoerd van Singapore en Java p. m. 1600 pikol; Benkoelen krijgt tabak zoowel uit Korintji als uit de Lebong- en Moesi-streek in Palembang en ook uit Java. De invoer in Atjeh van Java, Padang en Pinang wordt geschat op 250 pikol 's jaars. Singapore voerde in 1894 naar Riouw uit voor eene waarde van f 9151.

De berichten over den oogst, die de tabaks-aanplantingen der bevolking in 1894 afwierpen, luidden over het algemeen gunstig. In den regel wordt tabak als tweede gewas geplant in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo, zoomede in het district Bantik (Minahassa), doch in laatstgemelde streek neemt de teelt af wegens de concurrentie van de Java- en de Bali-tabak. Daarentegen viel uitbreiding waar te nemen op Noord-Flores en in het district Galela (Noord-Halmaheira) ten gevolge van de groote vraag naar het artikel.

Andere éénjarige gewassen.

De oogst van **djagong**, welk gewas in een deel der Molukken en in de residentie Timor, zoomede in enkele andere streken (zie vorig verslag, blz. 232) het hoofdvoedsel van de bevolking uitmaakt, viel in 1894 bevredigend uit, uitgenomen op Timor, waar ten gevolge van de overvloedige regens in de maanden Maart en April het gewas gedeeltelijk mislukte. Meestal wordt de djagong op droge velden geteeld en slechts bij uitzondering op sawahs na den rijstoogst. Men plant deze graansoort of tusschen de padi in, dan wel nadat deze gesneden is, ook wel in afzonderlijke tuinen. Veel werk wordt door de bevolking van deze cultuur niet gemaakt; alleen op de Aroe-, Key-, Tanimber- en Zuidwester-eilanden (residentie Amboina) wordt er nogal zorg aan besteed.

Nopens den aanplant van andere voedingsgewassen dan padi en djagong bevatten de verslagen nog het volgende:

Niet overal slaagden de pogingen om de teelt van **katjang kedelah** bij de bevolking in zwang te brengen. In de Lampongsche Districten bleek het product niet gewild, ook niet in den vorm van tempé; hetzelfde deed zich voor in het gouvernement Celebes en onderhoorigheden. Daarentegen scheen in Palembang de teelt van deze peulvrucht wel in den smaak te vallen, zoodat er meer en meer uitbreiding aan gegeven werd. In de afdeeling Banda der residentie Amboina en in de oostelijke districten van de afdeeling Boeleleng (Bali en Lombok) wordt het gewas mede verbouwd.

Op Billiton wordt naast de padi hoofdzakelijk **cassave** als voedingsgewas geteeld. Valt de padioogst mee, zoo wordt tapiocameel uitgevoerd; valt die oogst tegen, dan wordt de cassave voor een groot deel verbruikt. In 1894 werd werd 423 pikol tapiocameel van Billiton uitgevoerd, tegen 500 in 1893.

Omtrent suikerriet, kapas en indigo valt in hoofdzaak niet anders mede te deelen dan hetgeen vorige verslagen dienaangaande behelzen.

2°. Niet-eenjarige gewassen.

Koffiecultuur
(aan de verplichte levering onderworpen).

Sumatra's Westkust. De voorbereiding voor de invoering van eene hoofdelijke belasting in dit gewest (zie blz. 232 van het vorig verslag, zoomede blz. 206 hiervóór) is nog niet beëindigd. In verband daarmede bleef ook ten aanzien van de gouvernements-koffiecultuur in dit gewest het status quo nog gehandhaafd.

Bijna uitsluitend bepaalt zich bedoelde cultuur tot de residentie Padangsche Bovenlanden, ofschoon ook daar enkele streken zijn waar zij niet of slechts op zeer kleine schaal bestaat, zooals in de onderafdeelingen Loeboe Sikaping en Bondjol (afdeeling Loeboe Sikaping), VII Kotta of Sidjoendjoeng (afdeeling Tanah Datar), Moeara Laboeh (afdeeling XIII en IX Kotta) en Pangkallan-Kampar (afdeeling L Kotta). In de Padangsche Benedenlanden, waar de cultuur alleen in een klein deel der afdeelingen Painan en Priaman wordt aangetroffen, is zij van luttel beteekenis, terwijl zij in de residentie Tapanoli alleen in de afdeeling Mandheling en Angkola op eenigszins noemenswaardige schaal gedreven wordt, daar de aanplantingen elders in genoemde residentie onbeduidend zijn; dit geldt inzonderheid voor de afdeeling Siboga, en overigens voor de afdeelingen Padang Lawas, waar de teelt is vrijgelaten, doch alleen de verplichte levering bestaat, en Toba en Silindong, waar beide zijn vrijgelaten.

Nadere opgaven betreffende den omvang der gouvernements-koffiecultuur ter Sumatra's Westkust vindt men in bijlage KKK hierachter. De daarin vermelde cijfers nopens het aantal vruchtdragende boomen in de verschillende bij de cultuur betrokken afdeelingen bij het einde van 1894 worden intusschen zeer onvertrouwbaar genoemd, als berustende op ruwe schattingen (verg. wat daaromtrent in 't vorig verslag, blz. 233, is gezegd). Daarbij doen zich voor enkele afdeelingen belangrijke verschillen voor met de over 1893 verstrekte gegevens (bijlage LLL van 't vorig verslag), welke verschillen niet zijn toegelicht. Bij samentrekking van de thans ontvangen schattingen verkrijgt men een totaal van 74^{8} millioen vruchtdragende boomen, zijnde 2^{8} millioen meer dan het totaal op ult. 1893. Daarin zouden de Padangsche Bovenlanden deelen voor 69^{7} millioen (op ult. 1893 66^{8} millioen), de Padangsche Benedenlanden voor 1^{6} millioen (op ult. 1893 1^{5} millioen) en de residentie Tapanoli voor 3^{5} millioen (op ult. 1893 4 millioen).

Bijplantingen hadden als gewoonlijk plaats, uitgezonderd in die streken waar de bevolking met moeite de thans bestaande aanplantingen kan onderhouden of waar de grond dan wel het klimaat voor de koffiecultuur minder gunstig is. Vrijwillige uitbreiding der beplantingen viel, volgens de ontvangen berichten, op te merken daar waar het telen van koffie den planter voordeel geeft. Uit de Padangsche Bovenlanden wordt dit medegedeeld ten aanzien van enkele streken in Paijakombo (afdeeling L Kotta) en ten aanzien van de Danau-districten (afdeeling Agam), en uit Tapanoli met betrekking tot enkele kampongs van Sipirok (afdeeling Mandheling en Angkola). In de tot laatstgemelde afdeeling behoorende onderafdeeling Groot-Mandheling, zoomede in de Padangsche Bovenlanden werden enkele plantsoenen afgeschreven, hetzij wegens ouderdom der boomen, hetzij wegens eene minder gelukkige keuze van terrein.

Tegen 6 047 911 boomen in 1892/93, werden in den westmoesson van 1893/94 bijgeplant 6 489 393 boomen, enkel in de Padangsche Bovenlanden en Tapanoli (respectievelijk 5 319 952 en 1 169 441).

Kweekbeddingen treft men in de Padangsche Bovenlanden slechts zeer zelden, in Tapanoli alleen voor de Liberia-koffie aan. Voor nieuwe tuinen en voor inboeten gebruikt men opslag uit de oude tuinen, welke echter niet vooraf op kweekbedden overgebracht, doch onmiddellijk in de tuinen overgeplant wordt. Hierbij gaat men echter niet met de noodige zorg te werk, daar oude en jonge opslag door elkaar gebruikt wordt. In sommige streken van Paijakombo en van de afdeeling Batipoe (Padangsche Bovenlanden) gebruikte men jonge plantjes, die te Tanah Datar en te Agam gekocht waren.

In de residentie Tapanoli, voor zooveel betreft de onderafdeeling Sipirok en een gedeelte van de onderafdeeling Klein-Mandheling, Oeloe en Pakanten, liet het onderhoud der tuinen over 't algemeen weinig te wenschen over; daarentegen was in de onderafdeelingen Angkola en Groot-Mandheling van genoemde residentie, zoomede in de Padangsche Bovenlanden voortdurende aansporing van bestuurswege noodig, zelfs voor het hoogst noodzakelijke onderhoud, vooral in die streken waar de hoofden en bevolking weinig ingenomenheid met de koffiecultuur betoonen en de gronden naar hun gevoelen beter voor andere cultures waren te gebruiken.

Waar òf de grond òf het klimaat niet voor de gewone koffie geschikt is, als bijv. in Bondjol, Boea en Sidjoendjoeng (Padangsche Bovenlanden), een deel van Angkola en Mandheling en Siboga (Tapanoli), wordt de bevolking aangespoord tot het telen van Liberia-koffie, welke soort hier en daar wel toekomst heeft. Ter uitbreiding van de aanplantingen werd weder Liberia-zaadkoffie verstrekt, daartoe van Java ontboden, afkomstig deels uit 's lands plantentuin te Buitenzorg, deels uit de afdeeling Soekaboemi (Preanger Regentschappen).

De koffieoogst van 1894 viel zeer ongunstig uit. Hevige en langdurige regens in de eerste maanden van het jaar sloegen veel bloesem en jonge vruchtjes af, terwijl ook aan het rijpen en aan den pluk de weersgesteldheid niet bevorderlijk was. In 's lands pakhuizen werden slechts 26 038 pikol ingeleverd, een cijfer dat lager was dan in een der laatste dertig jaren. [1]) Gedurende het tijdvak 1864 t/m 1893 toch was de inlevering het laagst in 1886, 1889 en 1891, maar niettemin werd in die jaren nog verkregen respectievelijk 48 211, 48 336 en 44 834 pikol. Reeds kan worden aangeteekend dat gedurende 1895 bij 's lands inkooppakhuizen ter Sumatra's Westkust ontvangen werd in totaal 40 897 pikol. Zoowel over laatstgenoemd jaar als over de vijf voorafgegane jaren vindt men de levering voor de hoofdonderdeelen van het gewest opgegeven in het volgende staatje.

Onderdeelen van het gouvernement Sumatra's Westkust.	Ingeleverde hoeveelheden koffie (in pikols).					
	1890	1891.	1892.	1893	1894.	1895
Padangsche Benedenlanden	2 067	1 880	2 038	3 562	010	0 010
Padangsche Bovenlanden .	51 714	35 010	40 026	45 088	10 034	00 950
Tapanoli	10 439	7 327	6 452	8 074	6 102	7 301
Totalen . .	05 050	44 034	59 700	56 724	26 038	40 897
Onder deze totalen was begrepen aan koffie 2de soort	701	440	1 007	1 050	450	(niet opgegeven)

In de wijze van bereiding kwam geen verandering. In de Padangsche Bovenlanden waren eenige weinige handpelmolens in gebruik, doch alleen in den drukston tijd en overigens voor de bereiding van Liberia-koffie. De op het in 1894 ingeleverd product gevallen kosten wegens inkoop als anderszins, gerekend tot aan den opslag in de pakhuizen te Padang, beliepen (verg. bijlage KKK hierachter) f 547 445, d. i. gemiddeld f $21,02^{5}$ per pikol. In 1893 was dit gemiddelde f 18,84.

Te Padang werd het product door het Gouvernement te gelde gemaakt, weder in vier veilingen. Het product van 1894, voor zooveel nog in datzelfde jaar verkocht, ten bedrage van 23 719 pikol, bracht gemiddeld op: voor koffie 1ste soort f 64,67, voor 2de soort f 35,56 en voor Liberia-koffie (ruim 17 pikol) f 36,03 per pikol. De veilingen van 1895 leverden onderstaande uitkomsten op.

Tijdstippen der veilingen.	Soort der koffie.	Hoeveelheden (in pikols).	Opbrengst	
			in 't geheel.	Gemiddeld per pikol.
1895.				
16 Maart.	1ste	9 665	f 719 563,75	f $74,70^{1}$
	2de	160	6 240,00	39,00
	Liberia	6^{40}	339 58	53,06
6 Juli	1ste	15 070	1 126 079,30	$70,42^{4}$
	2de	200	7 420,00	37,10
	Liberia	8	410,90	52,10
1 October	1ste	11 378	830 015,55	$70,70^{3}$
	2de	220	7 380,00	$30,54^{5}$
31 December	1ste	7 065	509 941,59	$72,17^{8}$
	2de	110	3 762,00	34,20
	Liberia	7^{80}	396,03	50,65
Totalen. . .	1ste	40 138	f 2 209 720,10	f $74,01^{6}$
	2de	690	24 302,00	$35,94^{4}$
	Liberia	22^{20}	1 152,05	$51,03^{4}$
		$43\,850^{20}$	f 3 231 075,00	f $70,69^{6}$

[1]) Voor zoover na te gaan, had onttrekking van koffie aan de verplichte levering niet op eenigszins groote schaal plaats. Daar echter in de afdeeling

In de practijk deed zich de leemte gevoelen dat het verbod om ter Sumatra's Westkust koffie zonder pas te vervoeren (art. 3 van Indisch Staatsblad 1893 n°. 218) geen uitzondering toeliet voor kleine hoeveelheden, zoodat bijv. koffie, bij een winkelier gekocht voor eigen gebruik, in hoe klein gewicht ook, niet strafteloos ongedekt mocht worden vervoerd. Om hieraan te gemoet te komen, werd vervoer zonder pas ook toegelaten voor bereide of onbereide koffie tot eene hoeveelheid van ten hoogste één katti, vervoerd op plaatsen door het betrokken hoofd van gewestelijk bestuur aan te wijzen, met dien verstande echter dat voor koffie in de roode schil een zesde van het gewicht in aanmerking wordt genomen (ordonnantie van 3 Augustus 1895; Indisch Staatsblad n°. 163).

Minahassa (residentie Menado). Sedert de mededeelingen in 't vorig verslag (blz. 233) heeft met de Indische Regeering een nader overleg plaats gehad omtrent de maatregelen, waarmede in het belang zoowel van 's lands schatkist als van de bevolking eene eventueele loslating van het gouvernements-koffiemonopolie in de Minahassa zou dienen gepaard te gaan. De Regeering vleit zich dat deze aangelegenheid bij de vaststelling der Indische begrooting voor 1897 tot oplossing zal kunnen worden gebracht

Van de pogingen, in de laatste jaren van bestuurswege in het werk gesteld om door vrijstelling van verplichte bijplanting en door verhooging van den inkoopsprijs (van f 15 tot f 25 per pikol) de cultuur onder het thans nog werkende stelsel van verplichte levering op te beuren, liet zich in 1894 — en volgens reeds ontvangen berichten ook in 1895 — weinig of geen uitwerking waarnemen. Over 't algemeen nam de lust om vrijwillig bij te planten nog zeer weinig toe.

Voor zooveel de in bijlage KKK hierachter opgenomen statistiek der plantsoenen vertrouwen verdient (wat voor enkele districten wel betwijfeld mag worden) [1], zou op ult. October 1894 het aantal boomen in op hoog gezag aangelegde tuinen hebben bedragen 6 006 500 en dat in vrijwillige of onder dien naam bekend staande aanplantingen 11 059 500, totaal 17 066 000 boomen, terwijl die totalen voor 1893 waren opgegeven als 4 343 800 en 11 980 000 te zamen 16 323 800. Het aantal vruchtdragende boomen zou geklommen zijn in de gouvernementstuinen van 2 748 600 tot 3 630 800 en in de overige plantsoenen van 3 657 000 tot 5 .99 500

Omtrent den toestand der plantsoenen meldt de resident dat die der gouvernementstuinen door bladziekte, enz. treurig is te noemen en dat zij binnen weinige jaren grootendeels zullen moeten worden afgeschreven. Het geoogste product is dan ook grootendeels afkomstig van de »pasini-" (vrijwillige) aanplantingen der bevolking.

De oogst van 1894 was uitermate gering. In 't geheel werd slechts ingeleverd ruim 725 pikol, terwijl in de vier voorafgegane jaren 1890 t/m 1893 was verkregen achtereenvolgens 960, 4114, 7257 en 3703 pikol. Bijzondere redenen voor dien achteruitgang, buiten de vele regens tijdens de vruchtzetting en het rijpen der bessen en de in vele plantsoenen heerschende bladziekte, worden niet opgegeven. Ook de uitkomsten van 1895, ofschoon wel niet zoo bijzonder ongunstig als in 1894 en 1890, zijn toch ver beneden de productie van 1891, 1892 en 1893 gebleven. In 't geheel is namelijk in 1895 bij 's lands inkooppakhuizen in de Minahassa ontvangen eene hoeveelheid van 1686 pikol.

De hiervóór reeds vermelde bijlage KKK bevat o. a. eene specificatie van de in Menado op het product gevallen kosten, ook nu echter ongerekend die wegens afpakking en vervoer uit de inkoop- naar de strandpakhuizen aldaar. Daaruit blijkt dat, als een gevolg van de zeer kleine inlevering, de kosten per pikol in 1894 kwamen te staan op gemiddeld ruim f 40 per pikol, tegen ruim f 31, gevallen op het product van 1893, welke cijfers nog verhoogd moeten worden met de zooeven bedoelde kosten van afpakking en afvoer. De verdere kosten, zijnde die van aflading uit de strandpakhuizen in Menado, van vervoer herwaarts per zeilschip en van opslag en verkoop hier te lande, bedroegen, voor zooveel betreft de in 1894 hier te lande geveilde gouvernements Menado-koffie (zie bijlage NN van dit verslag), berekend naar een uitleverend gewicht van 59^{87} K.G. per pikol, f 6,92 per pikol. Bruto bracht het hier te lande in 1894 verkochte product f $0,70^{36}$ per ½ K.G. op, d. i. berekend over het gewicht bij afscheep f 83,44 per pikol, en berekend over het zooeven vermelde uitleverend gewicht f $83,42^{6}$ per pikol. De in 1895 (in de Octoberveiling) hier te lande van gouvernementswege te gelde gemaakte Menado-koffie behaalde f $0,81^{93}$ per ½ K.G. De toen geveilde hoeveelheden bestonden uit 993^{94} pikol (uitgeleverd hebbende $58\,676^{5}$ K.G.), namelijk 67^{78} pikol uit den oogst van 1892, 888^{67} pikol uit dien van 1893 en 37^{45} pikol uit dien van 1894.

Toba en Silindong de bevolking vrije beschikking heeft over de door haar geteelde koffie en daarvoor meer ontvangt dan de prijs, dien het Gouvernement betaalt, is de verleiding wel groot om uit de naburige streken, als Mangoembang of Lombang (onderafdeeling Sipirok) koffie derwaarts te vervoeren. Het in 1894 aangehaalde en verbeurd verklaarde product (ruim 40 pikol) was dan ook uitsluitend uit Sipirok afkomstig. In 1891, 1892 en 1893 bestonden de gezamenlijke aanhalingen uit respectievelijk 11, 115 en 128 pikol.

[1] Zoo bijv. wordt thans voor het district Tondano-Toulian (afdeeling Tondano) opgegeven dat de aanplantingen op hoog gezag bestonden uit 3 897 452 boomen en de overige aanplantingen uit 3 168 600 boomen, terwijl die tweeërlei categorie van aanplantingen in de statistiek over de twee voorafgegane jaren voorkwam met respectievelijk 979 110 en 1 323 400 boomen op ult. October 1892, en met 1 011 590 en 1 246 100 boomen op ult. October 1893.

Koffiecultuur

(niet aan de verplichte levering onderworpen).

a. Inlandsche teelt.

Onder de gewesten der buitenbezittingen, waar de bevolking voor eigen rekening op min of meer uitgebreide schaal de koffiecultuur drijft, zijn in de eerste plaats te noemen Benkoelen, Palembang, Celebes en onderhoorigheden en Bali en Lombok. Behoudens enkele streken, waar eenige meerdere zorg bij dit bedrijf valt te bespeuren, laten echter — zooals in vorige verslagen reeds uitvoeriger is vermeld — de aanleg en het onderhoud der plantsoenen, en evenzeer pluk en bereiding, over 't algemeen te wenschen over. Dat slechte aanleg en verzorging der koffiebeplantingen van invloed zijn op den levensduur der boomen, kan o. a. blijken uit hetgeen betreffende Benkoelen wordt gemeld, dat namelijk in de bovenlanden van de afdeeling Kroë, waar de koffie ijler dan elders in het gewest wordt uitgeplant en het onderhoud minder te wenschen overlaat, de boomen eerst gemiddeld na 15 jaren ophouden vruchtdragend te zijn, terwijl in andere streken van het gewest reeds na 5 of 6 jaren de opbrengst het onderhoud niet meer loont en de aanplantingen verlaten worden. In de bergstreken van dat gewest werden hier en daar op vrij belangrijke schaal nieuwe aanplantingen van gewone koffie aangelegd, zoodat, naar het zich liet aanzien, de productie van Benkoelen-koffie over een paar jaren aanzienlijk zou toenemen. Voor de strandstreken in Benkoelen blijft men goede verwachtingen van de Liberia-koffie koesteren, tot welke teelt, wegens de voortdurend lage peperprijzen, vele bezitters van peperplantsoenen overgaan. De qualiteit der reeds in kleine hoeveelheden in de afdeelingen Seloema en Manna geoogste Liberia-koffie liet, ten gevolge van de slechte bereidingswijze, nog veel te wenschen over; de boonen zijn gebroken, zoodat het product weinig marktwaarde bezit (slechts f 25 per pikol). Voor eene behoorlijke bereiding van deze koffiesoort werd een modelpulper verstrekt, die in iedere afdeeling was of zou worden nagemaakt.

Uit Palembang wordt gemeld dat de koffieteelt zich nog steeds langzaam uitbreidt; evenwel wordt bij de keuze van gronden onoordeelkundig te werk gegaan. In streken, waar veel sawahs zijn en ook geschikte koffiegronden voorkomen, vereischt het eene nauwlettende zorg van de bestuursambtenaren om er voor te waken dat degenen, die in het bezit zijn van sawahs, deze niet onbebouwd laten ten einde hunne krachten geheel te wijden aan de koffieteelt. Ten gevolge van aanmoediging van bestuurswege begint ook in de daarvoor geschikte streken van Palembang de teelt van Liberia-koffie meer bijval te vinden, vooral in de afdeeling Ogan Oeloe, waar de reeds bestaande Liberia-tuinen in 1894 eene flinke uitbreiding ondergingen.

In de gouvernementslanden van Zuid-Celebes wordt de koffiecultuur voornamelijk gedreven in de afdeelingen Zuider- en Ooster-districten. Uitbreiding der plantsoenen viel meer bijzonder in het Bonthainsche gedeelte van eerstgemelde afdeeling waar te nemen. Overigens komen de berichten omtrent de koffieteelt op Zuid-Celebes, zoomede op Bali overeen met die in 't vorig verslag (blz. 234).

De prijzen op de plaatsen van opkoop liepen per pikol uiteen als volgt: in Benkoelen van f 40 tot f 50 (te Mokko Mokko werd uitsluitend Korintji-koffie tegen f 45 à f 50 per pikol verhandeld); in Palembang van f 47,50 tot f 52,50 (voor het eerst werden 7 pikol Liberia-koffie naar de hoofdplaats Palembang afgevoerd en aldaar verkocht tegen f 50 per pikol); in Zuid-Celebes kon tot f 55 per pikol worden bedongen, terwijl de opkoopers op Bali gemiddeld f 50 besteedden. Het verschil tusschen de prijzen op de plaatsen van productie en die in de havens van afscheep is gewoonlijk niet veel grooter dan de kosten van afvoer; de opkoopers (tusschenpersonen) genieten voor hunne moeite slechts een gering commissieloon.

Over 't algemeen moet de oogst beter zijn geweest dan in 1893. Volgens de ontvangen opgaven zouden gedurende 1894 zijn uitgevoerd te Benkoelen (hoofdzakelijk naar Batavia en Padang)

4667, te Palembang (voor een klein deel naar Batavia en overigens naar Singapore) 23 376, te Makasser (bijna geheel rechtstreeks naar plaatsen buiten Nederlandsch-Indië, voornamelijk naar Nederland en Singapore) 55 520, en te Boeleleng op Bali (hoofdzakelijk naar Singapore en voor een klein deel naar Soerabaja) 34 000 pikol, tegen respectievelijk 6600, 14 800, 28 600 en 21 000 pikol in 1893. De van Makasser en Boeleleng uitgevoerde koffie bestaat ten deele uit product van inlandsche staten op Celebes en Bali. Terwijl in 1894, zooals gezegd, van Makasser 55 520 pikol werden uitgevoerd, werden op die hoofdplaats aangebracht 43 550 pikol, waarvan 12 200 uit Dilly (Portugeesch Timor).

In andere gewesten der buitenbezittingen heeft de teelt van koffie als volkscultuur nog weinig te beteekenen.

De oogst in de Lampongsche Districten (van aanplantingen van gewone koffie, voornamelijk in de afdeelingen Toelang Bawang, Sepoetih en Sekampong) werd voor 1894 geschat op 500 pikol, welk product deels overland naar Palembang werd afgevoerd, deels te Telok Betong naar Batavia werd verscheept. De bereiding laat echter veel te wenschen over, zoodat de bevolking hoogstens f 30 à f 35 per pikol kan bedingen. De Liberia-aanplantingen zijn nog te jong om vrucht te dragen. Ook hier gaan vele peperplanters tot de teelt van koffie, vooral Liberia, over, welke laatste soort goed gedijt. Weder bracht de bevolking duizenden plantjes in den grond, deels zelve door haar aangekweekt uit zaden door 's lands plantentuin verstrekt, en deels afkomstig van kweekbedden door de ambtenaren aangelegd.

De bevolking van Sumatra's Oostkust plant voor eigen gebruik eenige koffie op hare erven. Ook begonnen aldaar enkele inlanders, voornamelijk in Serdang, tuintjes van Liberia-koffie aan te leggen. Aan de bevolking van de afdeeling Laboean Batoe werd van gouvernementswege kosteloos ½ pikol zaadkoffie van deze soort verstrekt voor het nemen van proeven.

Tot welke uitkomsten de in 't vorig verslag besproken verspreiding van Liberia-zaden onder de bevolking van Boven-Indragiri (residentie Riouw en onderhoorigheden) heeft geleid, is in de over 1894 ontvangen berichten nog niet gemeld.

In Atjeh, waar de zoogenaamde bergkoffie slechts voorkwam in enkele der zuidelijke landschappen ter Westkust (zie vorig verslag, blz. 235), begint men zich meer algemeen op de teelt van Liberia-koffie toe te leggen. Was dit tot voor korten tijd alleen in Djolok Ketjil ter Oostkust het geval, thans kan worden vermeld dat de meeste landschappen ter Oost- en ook enkele ter Noordkust het voorbeeld van Djolok hebben nagevolgd. Gedurende 1894 werd van Djolok Ketjil 11 pikol Liberia-koffie naar Pinang uitgevoerd. Men verwacht dat de teelt van deze koffiesoort in de toekomst veel tot de welvaart der bevolking van die streken zal bijdragen. Aan de bevolking ter Westkust, die daartoe aanzoek had gedaan, werd van gouvernementswege 2 pikol Liberia-zaadkoffie verstrekt.

Op Banka werd nog niets geoogst, maar de in Merawang en in Muntok gedurende 1893 en ook weer in 1894 aangewende pogingen met Liberia-koffie, waartoe zaden uit 's lands plantentuin waren beschikbaar gesteld, slaagden vrij goed.

Ook op Billiton werden kweekbedden aangelegd van Liberia-zaad, op gelijke wijze van Buitenzorg verkregen. De te verkrijgen plantjes zouden later, onder toezicht van de districtshoofden, door de bevolking in tuintjes worden gepoot. Op het eiland Mendanau zijn door Chineezen vrij uitgestrekte plantsoenen van Liberia-koffie aangelegd, die gunstig staan.

Uit de Westerafdeeling van Borneo wordt gemeld dat in bijna alle afdeelingen van dat gewest de cultuur van gemelde koffiesoort bij de bevolking meer en meer ingang vindt. Reeds verscheidene aanplantingen droegen vrucht, en voor zooveel het product niet voor zaadkoffie gebezigd werd, kochten Chineezen het voor de consumtie op.

In de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo worden Liberia-koffieplantsoenen aangetroffen op een paar plaatsen in de afdeelingen Martapoera, Sampit en Barabei, doch de productie was nog van weinig beteekenis. In Koetei bezit de sultan en zijne familie een aanplant van p. m. 130 000 boomen, die zeer goed staan. Ook daar heeft men van die cultuur wel verwachtingen.

In de residentie Menado wordt ook daar waar niet de verplichte levering bestaat, d. i. buiten de Minahassa, van de koffiecultuur weinig werk gemaakt. In Gorontalo wordt voornamelijk eenige pagger- en kampongkoffie geteeld; het product wordt in kleine hoeveelheden aan handelaren en verbruikers verkocht. Omtrent de koffiecultuur in de staatjes, bewesten de Minahassa ter noordkust van Celebes gelegen, vindt men alleen vermeld, dat Bolaang Mongondo eenig product voor den uitvoer levert, dat, niettegenstaande er niet veel concurrentie is bij den opkoop, toch in ongesorteerden staat met circa f 50 per pikol wordt betaald.

De berichten aangaande de hier en daar op de eilanden Amboina, Saparoea, Ceram en Boeroe (residentie Amboina) bestaande kleine koffieplantsoenen zijn gelijkluidend aan het verleden jaar medegedeelde (zie vorig verslag, blz. 235). Overigens worden thans cijfers betreffende het aantal boomen genoemd, bedragende voor Amboina 21 300, Saparoea 61 800, de afdeelingen Wahaai, Amahei en Kayratoe op Ceram respectievelijk 630, 4670 en 17 800 en de afdeeling Kajeli op Boeroe 1350. Ter aanmoediging van de teelt van Liberia-koffie op de Key-eilanden werd 2½ pikol zaadkoffie uit 's lands plantentuin ter beschikking van de bevolking dier eilanden verstrekt.

In de residentiën Ternate en Timor laat de bevolking zich weinig of niet met de koffieteelt in. Uit eerstgemelde residentie wordt bericht dat eenige inboorlingen van den Banggaai-archipel kleine aanplantingen bezitten, doch daarvan weinig voordeel trekken wegens onvoldoende verzorging van de tuinen.

b. Particuliere koffieondernemingen.

Evenals op Java worden ook in de buitenbezittingen de meeste op erfpachtsgronden gevestigde landbouwondernemingen hetzij uitsluitend, hetzij nevens andere gewassen, aan de koffiecultuur dienstbaar gemaakt. Volgens de over 1894 ontvangen opgaven (zie bijlage JJJ hierachter) beliep het aantal der bedoelde koffieondernemingen ter Sumatra's Westkust 17 (13 in de Padangsche Bovenlanden, 2 in de Padangsche Benedenlanden en 2 in Tapanoli), 2 [1]) in Benkoelen, 3 in de Lampongsche Districten (1 meer dan in 1893), 6 in Palembang (3 [2]) meer dan in 1893), 3 in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo (1 meer dan in 1893), 1 in Zuid-Celebes (in Bonthain) en 8 in Menado (1 [3]) meer dan in 1893). Uitgenomen de ondernemingen ter Sumatra's Westkust en in Menado en de onderneming in Bonthain (Celebes), welke bijna alle reeds sedert verscheidene jaren in exploitatie zijn (hoewel voor het meerendeel nog geen zeer voordeelige uitkomsten afwerpende), dagteekenen die in de overige gewesten eerst van de laatste jaren, zoodat bij de meeste aldaar de plantsoenen (deels gewone, deels Liberia-koffie) nog niet of zoo goed als niet vruchtdragend waren. Dit toch was het geval bij 11 van de 14 koffieondernemingen in de gewesten Benkoelen, Lampongsche Districten, Palembang en Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo, welke 11 ondernemingen gezamenlijk 1737 bouws met koffie hadden beplant. Reeds eenigermate produceerden Soeban Aijam in Palembang (300 pikol) Aijer Pringan-Aijer Priokan in Benkoelen (50 pikol) en Soengei Besar in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo (15 pikol), bij welke drie ondernemingen de koffiebeplantingen respectievelijk 500, 27½ en 17 bouws besloegen. Bij 16 van de 17 ondernemingen ter Sumatra's Westkust (van Loeboe Gedang-West met 100 bouws aanplant is noch over 1893, noch over 1894 de productie opgegeven) waren in 1893 4243 en in 1894 4312 bouws met koffie beplant, en van de reeds vruchtdragende plantsoenen bij die ondernemingen werd in 1893, volgens nadere opgaven, geoogst 12 774, doch in 1894 slechts 6698 pikol. In deze productie deelde de onderneming Boekit Gompong alleen voor achtereenvolgens 4120 en 2100 pikol. Bij Bakoengan (Zuid-Celebes), met 200 bouws aanplant, en bij 4 van de 8 ondernemingen in Menado, met 1318 bouws aanplant, beliep de productie in 1894 respectievelijk 451 en 1056 pikol, zijnde van de 4 andere ondernemingen in laatstgemeld gewest ditmaal noch het cijfer van aanplant, noch dat der productie opgegeven. Over 1893 was een en ander slechts voor 1 onderneming in Menado het geval; voor de 6 andere werd toen 1873 bouws aanplant gemeld, en voor 4 van deze eene productie van 1980 pikol. Op Bakoengan (Zuid-Celebes) werd in 1893 slechts 26 pikol geoogst.

Op gronden, indertijd door de inlandsche hoofden van het landschap Pangkallan Kotta Baroe (Padangsche Bovenlanden) aan een particulier afgestaan, vóórdat dat landschap onder geregeld bestuur werd gebracht, is de onderneming Lang San gevestigd. Aldaar werd in 1894 84 pikol koffie geoogst.

Onder de weinige ondernemingen, die in de buitenbezittingen (alleen in de Lampongsche Districten, Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo, Menado en Amboina) geheel berusten op overeen-

[1]) Hierbij Aijer Pringan en Aijer Priokan, in dezelfde handen, als één onderneming rekenende, terwijl die perceelen in 't vorig verslag als 2 ondernemingen waren geteld.

[2]) Op blz. 235 van 't vorig verslag was één onderneming te weinig opgegeven.

[3]) Doordien het voor de koffie- en notencultuur gebezigde perceel Poené gesplitst werd in 2 ondernemingen: Senawegka en Karapatan.

komsten met de bevelking, en onder de mede slechts in sommige buitenbezittingen aangetroffen wordende particuliere landerijen of tuinen zijn er zeer weinige, waar koffie geteeld wordt, en dan nog op zoo onbeduidende schaal dat de productie zich hoogstens tot enkele pikols bepaalt. Voor zooveel opgaven ontvangen werden, zijn de cijfers over 1894 nog van minder beteekenis dan die over 1893 in 't vorig verslag genoemd.

Van de krachtens concessiecontracten met inlandsche bestuurders in de residentie Oostkust van Sumatra gevestigde landbouwondernemingen zijn er enkele, waar de gronden hetzij uitsluitend, hetzij nevens andere cultures, aan de teelt van Liberia-koffie worden dienstbaar gemaakt. Deze proeven geven goede verwachting, en hier en daar gaat men tot uitbreiding van de aanplantingen over. Oogstcijfers worden in de over 1894 ontvangen opgaven alleen vermeld met betrekking tot Tanahbang in Serdang, waar toen 35 pikol Liberia-koffie werd ingezameld (7 pikol meer dan in 1893). In het landschap Sambas (Westerafdeeling van Borneo) vindt men koffieplantsoenen op twee ondernemingen, doch ook in 1894 scheen daarvan nog niet geoogst te zijn, daar alleen opgaven zijn gemeld nopens de productie aan peper of aan peper en kapok van diezelfde concessieterreinen verkregen. Met betrekking tot twee andere, krachtens concessiecontracten met inlandsche bestuurders, werkende landbouwondernemingen, de onderneming Victoria op het eiland Battam (residentie Riouw en onderhoorigheden) en de onderneming der Batjan-exploitatie-Maatschappij op het eiland Batjan (residentie Ternate) valt, wat de koffieproductie betreft, op vooruitgang te wijzen, daar bij de eerste de productie toenam van 15 tot 70 pikol Liberia-koffie en bij de andere van 217 tot 400 pikel gewone koffie. De aanplantingen dezer laatste onderneming bestonden uit 479 100 Java-koffieboomen, waaronder 329 500 driejarige en oudere boomen, en verder uit 77 400 Liberia-koffieboomen, bijna alle nog te jong om reeds vruchtdragend te zijn. Vooral laatstgenoemde soort belooft op Batjan te slagen; Java-koffie biedt er tegenover den ongestadigen regenval minder zekerheid. In het gouvernement Celebes en onderhoorigheden, en wel op het eiland Soembawa, kwam in Juni 1894, krachtens een in 1893 door het Europeesch bestuur goedgekeurd concessiecontract met het inlandsch bestuur van Sanggar (verg. vorig verslag, blz. 96), de landbouwonderneming Tambora in werking, waar de teelt van koffie wordt ondernomen voor rekening van eene te Soerabaija opgerichte naamlooze vennootschap, op welke de oorspronkelijke verkrijger de concessie heeft overgedragen. De aan het Sanggarsch bestuur verschuldigde cijns bedraagt f 2000 's jaars.

Klappercultuur.

Bijna zonder uitzondering maken de gewestelijke verslagen melding van meerdere of mindere uitbreiding die aan deze cultuur is gegeven, hetzij, zooals bepaaldelijk gemeld wordt voor de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo, door de bevolking uit eigen beweging, hetzij dat deze daartoe door het bestuur wordt aangemoedigd.

Het aantal klapperboomen is voor de meeste gewesten niet op te geven. Ook worden in den regel geen cijfers gemeld nopens den omvang der uitbreiding. Alleen is bericht dat in 1894 op Banka het aantal boomen van 270 000 werd gebracht op 295 900, en dat op Billiton c. a. werden bijgeplant p. m. 50 000 boomen. Op Billiton zelf zijn bijna alle daarvoor geschikte gronden reeds met klappers beplant en verhuren vele eigenaren het vruchtgebruik er van aan Chineezen voor den tijd van vijf jaren. Op Saleijer (gouvernement Celebes en onderhoorigheden), van welk eiland de kuststreken op weinig uitzondering na zich als een onafzienbare klappertuin voordoen, geschiedt de aanplant elk jaar bij tienduizenden. Voor de residentie Amboina wordt het aantal boomen, met uitzondering van de Aroe-eilanden en Dammer, van welke streken geene opgaven inkwamen, geschat op 1 164 700. Uit de Lampongsche Districten wordt gemeld dat, sedert de in 1889/1890 ter hoofdplaats in grooten getale aangeplante klapperboomen vruchtdragend waren geworden, de handel in van Bantam aangevoerde klappers merkbaar verliep.

In Riouw vindt men de cultuur in 't groot alleen in de afdeeling Poeloe Toedjoe, omvattende de eilanden in de Chineesche Zee. Hier en daar worden de boomen er verhuurd aan Chineezen, die suiker bereiden uit het sap der bloemkolven. Ook inlanders in de nabijheid der hoofdplaats Tandjong Pinang houden zich met deze industrie bezig. In de genoemde afdeeling Poeloe Toedjoe is echter vooral belangrijk de handel in copra (gedroogde klappers). Van daar werd, volgens het gewestelijk verslag, in 1894 naar Singapore uitgevoerd 115 265 pikol copra, tegen 64 551 pikol in 1893. Ook in de afdeeling Karimon begint de uitvoer van copra meer beteekenis te krijgen.

Voor het gouvernement Atjeh en onderhoorigheden, waar in Groot-Atjeh, ter Noordkust en in sommige landschappen der Westkust de klapperteelt van veel belang is, kan mede op toeneming van den uitvoer van copra gewezen worden. Tegen 2839 pikol in 1893, werden in 1894 naar Pinang uitgevoerd 12 081 pikol (o. a. van Telok Semawé 6986, van Olehleh 3103 en van Tampat Toean 1251 pikol).

Van beteekenis zijn ook de klapperaanplantingen in verschillende gedeelten der residentiën Westerafdeeling en Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo. Volgens de handelsstatistiek zou in 1894 naar Singapore zijn uitgevoerd: uit eerstgenoemd gewest 115 700 pikol copra en uit het andere 20 990 pikol, welke hoeveelheden in 1893 waren geweest 85 300 en 4900 pikol.

In de residentie Menado wordt de klappercultuur het meest gedreven op de eilanden van de Sangi-groep; zij slaagt aldaar uitstekend in de laaglanden en in vulkanischen bodem, terwijl de aanplantingen zich grootendeels hebben hersteld van de schade, aangericht door de uitbarsting in Juni 1892 van den vulkaan Awoe op Groot-Sangi. Op de Talaut-eilanden trof men, een tiental jaren geleden, den klapperboom nog niet aan. Thans heeft de cultuur daar niet alleen reeds een grooten omvang, doch wordt zij er ook steeds uitgebreid. De noten dienen op beide eilandengroepen bijna uitsluitend voor de bereiding van copra, welk artikel wordt van de hand gezet aan Chineesche handelaren en door dezen wederom verkocht aan Europeesche firma's te Menado en Makasser, die het artikel van de afscheepplaatsen op de eilanden rechtstreeks per zeilschip naar Europa verzenden. Met het oog op den tegenspoed, welken de teelt van muskaatnoten blijft ondervinden door ziekte in de aanplantingen, is ook de bevolking der Minahassa meer en meer het nut van de klapperteelt gaan inzien, en in de streken, die voor die palmsoort niet te hoog gelegen zijn, vindt men reeds belangrijke klapperaanplantingen, die gaandeweg worden uitgebreid. De uitvoer van copra uit de Minahassa (waaromtrent evenwel geen cijfers zijn gemeld) moet reeds niet onbeteekenend zijn. Van de Sangi- en Talaut-eilanden werd in 1894 verscheept, gerekend tot ult. November, 55 473 pikol copra, terwijl toen in de pakhuizen nog ter verscheping gereed lag een voorraad van 36 000 pikol.

De oogst schijnt in de verschillende gewesten bevredigend geweest te zijn en de weersgesteldheid aan den groei der boomen bevorderlijk. Productiecijfers kunnen niet worden opgegeven. Bij uitzondering vindt men met betrekking tot het hiervóór reeds genoemde eiland Saleijer bericht dat, naar ruwe schatting, aldaar jaarlijks p. m. 30 millioen noten zouden worden ingezameld. (De uitvoer van Saleijer wordt opgegeven in 1894 te hebben bedragen 44 600 pikol copra, 5700 pikol olie en p. m 2 millioen versche noten.)

Op vele plaatsen hadden de aanplantingen te lijden van klapperrotten, snuit- of boorkevers, wilde varkens en beren. Meer bepaaldelijk was dit het geval in sommige streken van Atjeh, Indragiri (Riouw), Banka en Billiton. Van Sumatra's Westkust wordt gemeld dat de kever, die aldaar in de afdeeling Priaman (Padangsche Benedenlanden) groote verwoestingen onder de klapperaanplantingen had aangericht, verdwenen was nadat men de aangetaste boomen omgekapt en vernietigd had. De op Banka aangewende pogingen, om de varkensplaag door middel van een phosphor-vergif te keeren, leden schipbreuk. Er wordt naar een meer afdoend gif gezocht.

De handel in versche noten benevens in klapperolie en copra was ook in 1894 over het algemeen levendig te noemen. Wat dit laatste artikel betreft, werden reeds in de voorgaande mededeelingen enkele cijfers genoemd, tot aanvulling waarvan hier nog verwezen moge worden naar het medegedeelde in de noot op blz. 216/217 hiervóór. In de Lampongsche Districten was de lage prijs der copra oorzaak dat dit product, zelfs bij inkoop van de noten tegen f 1,50 de 100 stuks, geen winst gaf. De prijzen der noten bewogen zich meestal tusschen f 1,50 à f 2,50 per 100 stuks, ofschoon in sommige streken ook wel tot f 4 à f 5 moest worden betaald. Copra gold te Padang gemiddeld f 6 per pikol, welken prijs de Chineesche opkoopers ook op de Sangi-eilanden besteedden. Te Pontianak (Westerafdeeling van Borneo) kon voor het artikel 4½ dollar per pikol worden bedongen.

In Groot-Atjeh wordt slechts op zeer kleine schaal klapperolie gemaakt, omdat men zich dáár voor de bereiding van spijzen liever bedient van het uit Britsch-Indië aangevoerd rundervet. Voor verlichting is de klapperolie bijna algemeen door de petroleum verdrongen.

Sagocultuur.

Het zou slechts eene herhaling zijn van het in vorige verslagen voorkomende door hier te vermelden waar, in welken omvang en

tot welk doel de sagopalm in den Indischen Archipel voornemelijk benuttigd wordt. In de residentie Riouw en onderhoorigheden, zoomede op Billiton werd weder veel sago bijgeplant. De uitbreiding in de Riouwsche landschappen en op Sumatra's vasten wal (uitgenomen Indragiri) en op de eilanden van Riouw Lingga zou echter van meer beteekenis zijn, wanneer aldaar niet bestond het monopoliestelsel, krachtens hetwelk alle sago aan eene bepaalde kongsi — in de afdeeling Karimon aan die te Meral — moet geleverd worden. In Indragiri, waar de planter vrij is in den afzet van zijne sago, komt dit aan de ontwikkeling van deze gemakkelijke en voordeelige cultuur blijkbaar ten goede. De blijkens het vorig verslag op het eiland Battam (Riouw-Lingga Archipel) in oprichting zijnde fabriek voor de bereiding van sago kwam in den loop van 1894 in werking; al de sago van de landschappen Kateman en Gaoeng op Sumatra's vasten wal wordt dáár geleverd. Te Singapore, waar de uit Riouw afkomstige afgewerkte sago wordt verkocht, was de verkoopprijs in het begin van 1894 $ 65 per kojang van 40 pikol, welke prijs in den loop van het jaar daalde tot $ 45, om in December te sluiten met $ 50.

De uitvoer van het artikel wordt opgegeven te hebben bedragen: voor Riouw en onderhoorigheden ongeveer 6000 kojang, voor Billiton 400 pikol en voor de Westerafdeeling van Borneo 20 600 pikol.

Van de bladeren van den sagopalm worden hier en daar atappen vervaardigd. De marktwaarde van dit materiaal liep per 1000 stuks uiteen: in Riouw van $ 4 tot $ 10 en in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo van f 5 tot f 7. In het district Manggar op Billiton werden p. m. 15 000 stuks sago-atap ten gebruike in andere districten van de hand gezet.

In sommige der overige buitenbezittingen wordt van den sagopalm mede veel profijt getrokken. Bijzondere opgaven ter zake zijn ditmaal niet te verstrekken.

Pepercultuur.

Als een gevolg van de aanhoudend lage prijzen en van overproductie gaat deze cultuur er over 't algemeen niet op vooruit. De berichten uit Benkoelen en de Lampongsche Districten gewagen van hare toenemende verwaarloozing. Ook in sommige Atjehsche kustlandschappen werken die oorzaken nadeelig op de verdere behartiging van de peperteelt. Daarbij hadden vele eigenaren van pepertuinen zoowel in de Atjehsche kustlandschappen als in Tamiang (Oostkust van Sumatra) in 1894 te kampen met gebrek aan handen voor het volledig inzamelen van den oogst (verg. blz. 6 hiervóór). In Groot-Atjeh scheen nu echter hier en daar tot het planten van peper te worden overgegaan in streken waar de cultuur tot nu toe niet bestond. In Riouw werd in 1894 de verdere achteruitgang der cultuur eenigszins gestuit, doordien het aan de betoonde meerdere waakzaamheid mocht gelukken het onttrekken van de productie aan den geldschieter (zie vorig verslag, blz. 237) eenigermate te fnuiken. Gebrek aan bouwgrond wordt gezegd de planters op de Riouw-Lingga'sche eilanden te nopen nieuwe tuinen aan te leggen in moerasgronden, die door draineering voor de cultuur geschikt moeten worden gemaakt; deze cultuurwijze heeft echter dit bezwaar, dat bij springvloed het zeewater, bij gemis aan waterkeeringen, het land overstroomt, waardoor dikwijls aan het peperplantsoen groote schade wordt toegebracht. In het reeds genoemde landschap Tamiang gaat de cultuur voortdurend achteruit, zoowel door den lagen prijs van het product als door de herhaalde beschadiging der tuinen door bandjirs; de peper wordt aldaar door de teelt van notemuskaat vervangen. Op Banka houden de Chineezen hunne pepertuinen aan, doch de inlanders verlaten die of veranderen ze in gambier-aanplantingen; lage marktprijzen, in verband met de vele zorgen die de cultuur vereischt, zijn ook hier oorzaak van de verwaarloozing. Op Billiton gingen de peperaanplantingen in het district Tandjong Pandan ook in 1894 erg achteruit; aldaar wordt geklaagd over de schade door witte mieren aan het gewas toegebracht. Uit de Westerafdeeling van Borneo wordt gemeld dat de lage marktprijzen van uitbreiding der cultuur terughielden.

Ondanks den hooger besproken achteruitgang der cultuur viel toch voor de gewesten Atjeh en onderhoorigheden, Lampongsche Districten en Riouw en onderhoorigheden op belangrijke cijfers van productie of uitvoer te wijzen.

In eerstgenoemd gewest werd minder geoogst dan in 1893; toch werd meer uitgevoerd dan in eenig vorig jaar, ten deele als gevolg van de openstelling van tot nu toe gesloten peperhavens, van waar opgeschuurde voorraden van vorige oogsten werden verscheept. Volgens opgaven van den gewestelijken gouverneur zouden de peperuitvoeren van de Noord- en Oostkust (omtrent die van de Westkust ontbreken de gegevens) in 1894 niet minder hebben bedragen dan 8428 kojangs [1]), welke hoeveelheden afkomstig waren uit de volgende landschappen:

Pedir (met Aijer Laboe, Endjoeng en Pante Radja) . .	1502,27	Per transport	2687,33
Merdoe	845,05	Kerti	86,07
Samalanga	481,47	Simpang Olim	$171,87^5$
Pasangan	314,81	Djolok Ketjil	15,40
Kloempang Doea	41,90	Bagoh	192,25
Telok Semawé	3,85	Djolok Besar	$72,54^5$
Sawang	1,10	Edi Ketjil	606,85
Nisam	31,10	Edi Besar	$2062,62^5$
Tjoenda	4,65	Pedawa Besar	118,60
Bajoe	6,50	Soengei Radja	$773,93^5$
Gedoeng	0,95	Periak	$1585,47^5$
Tandjong Semantob	17,70	Madjapahit	78,50
		Langsar	40,35
Transporteeren	2687,35	Totaal . .	$8428,68^5$

De prijzen, waartegen de Atjeh-peper in 1894 verhandeld werd, liepen per pikol: voor witte peper (welke slechts zelden door Atjehers bereid wordt) van $ 15 tot $ 20, voor zwarte van $ 6 tot $ 8, gevende, in verband met den gemiddelden dollarkoers, een doorsneeprijs van respectievelijk f 28,75 en f 11,50.

In de Lampongsche Districten zou naar schatting de peperoogst van 1894 zijn te stellen op ruim 80 000 pikol, doch de uitgevoerde hoeveelheid beliep minder, omdat een deel van den oogst door de planters werd aangehouden in de hoop op verbetering van prijzen in den aanvang van 1895. Te Batavia toch gold de Lampongsche peper niet meer dan f 8 per pikol, en dientengevolge konden de opkoopers niet meer dan f 5,50 à f 7 per pikol besteden.

Aan product uit de residentie Riouw en onderhoorigheden werd uitgevoerd 41 425 pikol, dus weder minder dan in 1893, toen de hoeveelheid 42 630 pikol bedroeg, tegen 63 300 pikol in 1892 en 66 183 pikol in 1891. De gemiddelde prijzen waren in 1894 iets gunstiger dan het jaar te voren, namelijk van zwarte $ $8\frac{1}{2}$, en van witte $ 18 per pikol.

Benkoelen leverde aan peper niet veel meer op. Daarbij was in de binnenlanden het product vaak onverkoopbaar. Als uit dat gewest uitgevoerd, wordt slechts opgegeven eene hoeveelheid van 413 pikol.

Van Banka (waar de Chineezen van hunne pepertuinen 2060 pikol oogstten) werd uitgevoerd, op weinig na alles naar Singapore, 8461 pikol, voor het grootste deel product van vorige jaren.

De uitvoer uit de Westerafdeeling van Borneo beliep 1170 pikol.

De weinige Europeesche ondernemingen, waar in meerdere of mindere mate, meestal als bijcultuur, werk van de peperteelt wordt gemaakt, vindt men in de gewesten Oostkust van Sumatra, Benkoelen, Lampongsche Districten, Wester- en Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo. In laatstgemeld gewest bezitten peperplantsoenen de pas gevestigde erfpachtsondernemingen Soengei Taboek en Padang Ramoenia, doch product werd aldaar nog niet verkregen. Van de particuliere peperplantsoenen ter Oostkust van Sumatra, op sommige tabaksondernemingen bij wijze van proef aangelegd, zijn geen opgaven ontvangen. Bij twee ondernemingen in dat gewest, Lau Boentoe in het landschap Langkat en Louisaburg (erfpachtsonderneming) op het eiland Bengkalis, schijnt de pepercultuur hoofdzaak; de productie beliep er respectievelijk 1726 en 243 pikol, tegen 1140 en 194 pikol in 1893. De onderneming Sakong in het landschap Sambas (Westerafdeeling van Borneo) oogstte in 1894 voor 't eerst (10 pikol) en op de onderneming Lembang aldaar bedroeg de productie (ad 320 pikol) het dubbele van de in 1893 verkregen hoeveelheid. In Benkoolen treft men peperplantsoenen aan op de koffie- (erfpachts-) onderneming Aijer Pinggan-Aijer Priokan en in de Lampongsche Districten op de koffieonderneming Tandjong Karang (bestaande uit van de bevolking gehuurde gronden). Eerstgemelde onderneming produceerde 70, de andere 800 pikol, tegen respectievelijk 75 en 1000 pikol in 1893.

Cultuur van muskaatnoten en van kruidnagelen.

Ter Westkust van Sumatra is de cultuur van muskaatnoten slechts in enkele streken van beteekenis. Werd er hier en daar, luidens de ontvangen berichten, uitbreiding aan gegeven, over 't algemeen hielden de lage marktprijzen van nieuwe aanplantingen

---

[1]) Volgens het jaarverslag van ons consulaat-generaal te Pinang over 1894 beliepen aldaar de peper-invoeren uit Atjeh (met inbegrip van 1660 pikol uit de aan Atjeh grenzende landschappen Tamiang en Troemon) 194 680 pikol, zijnde meer dan in eenig jaar te voren. Daarvan was verscheept: van de Oostkust 140 547, van de Noordkust (met Poeloe Weh) 35 106 en van de Westkust (vanwaar de zuidelijke staatjes bovendien naar Padang uitvoeren) 19 029 pikol.

terug. Volgens de jaarlijksche algemeene handelsstatistiek van Nederlandsch-Indië werd in 1894 van Sumatra's Westkust naar buiten Nederlandsch-Indië uitgevoerd (voor ruim ½ deel naar Nederland) 3730 pikol notemuskaat en 770 pikol foelie ter waarde van f 406 400, tegen 5270 en 890 pikol in 1893, ter waarde van f 550 000. Te Padang werd voor de notemuskaat f 40 à f 70, voor de foelie f 75 à f 100 per pikol betaald.

In Benkoelen is de notencultuur van weinig beteekenis. Ter hoofdplaats bereidt men muskaatnotenolie. Het gewestelijk verslag vermeldt alleen de uitgevoerde hoeveelheden noten en foelie, bedragen hebbende — zoowel ter hoofdplaats als op andere havenplaatsen in het gewest — in 't geheel niet meer dan respectievelijk 103 en 5 pikol. Beide artikelen, evenals de bedoelde olie, vonden hun weg naar Padang en Batavia.

Ten einde aan de bevolking der Lampongsche Districten plantmateriaal te verschaffen voor het beproeven van de teelt van muskaatnoten waren door de zorg der ambtenaren in vrij grooten getale kweeknoten uitgepoot, daartoe zoowel van Banda als van Batavia ontvangen, doch zij kwamen niet tot ontkieming.

Uit sommige landschappen der residentie Oostkust van Sumatra, waar inlanders en Chineezen notenaanplantingen bezitten, zonden in 1894 naar de Straits-Settlements zijn uitgevoerd 2785 pikol noten en 387 pikol foelie, ter waarde, volgens het handelsverslag, van f 280 500; het product bedong te Pinang en Singapore goede prijzen.

Eene Europeesche notenonderneming in de afdeeling Batoe Bara, de onderneming Liman Manis, wordt gezegd bevredigende uitkomsten op te leveren. Hoeveel daar geoogst werd, blijkt niet.

Van sommige landschappen ter Oostkust van Atjeh werden in 1894 naar Pinang verscheept, blijkens opgaven van den gewestelijken gouverneur, 93 pikol noten en 33 pikol foelie. De van Atjeh's Westkust uitgevoerde hoeveelheden bleven onbekend. [1])

In de Minahassa (Menado), waar de cultuur van noten sedert tientallen van jaren de belangrijkste was, dreigt zij geheel teniet te gaan, als gevolg van eene (vermoedelijk door schimmelparasieten veroorzaakte) ziekte, die de boomen doet kwijnen en afsterven. De ziekte wordt gezegd zich vooral in de laaglanden uit te breiden en niet te zijn te beteugelen. In de notenplantsoenen op de Sangi-eilanden vertoonde zich tot nu toe deze ziekte niet. De cultuur is dáár zeer loonend, ook doordien het product meer gezocht is dan de Minahassa-noten. In de maanden Januari t/m November 1894 werden van de Sangi-eilanden uitgevoerd (naar Menado) 798 pikol muskaatnoten. Met inbegrip van het product van Sangi bedroegen de verschepingen van Menado gedurende het geheele jaar 1894, volgens het gewestelijk verslag, 3783 pikol noten en 545 pikol foelie (volgens de algemeene handelsstatistiek van Nederlandsch-Indië respectievelijk 3170 en 560 pikol). Op de Talaut-eilanden, van waar nog geen notemuskaat wordt uitgevoerd, verkeert de cultuur in een stadium van ontwikkeling. De prijzen der noten liepen (vermoedelijk te Menado) van f 45 tot f 60, die der foelie van f 65 tot f 80 per pikol. Ten opzichte van de residentie Amboina vermelden de ontvangen berichten dat de 34 specerijperken op de Banda-eilanden in 1894 opleverden 6733 pikol noten in- en 4212 pikol noten uit den dop, dat is, de eerst opgegeven hoeveelheid herleid tot noten uit den dop, in 't geheel 8701 pikol noten (tegen 11 085 pikol in 1893) en verder 2162 pikol foelie (tegen 2789 pikol in 1893). De vier erfpachtslanden op de eilanden Pisang, Rozengain en Rhun (afdeeling Banda) wierpen eene productie af van 3030 pikol noten in den dop (gelijk te stellen met 2020 pikol noten uit den dop) en 77 pikol foelie. Luidens het gewestelijk verslag zou uit de afdeeling Banda in 1894 aan deze specerij zijn uitgevoerd voor eene waarde van f 532 000, waaronder voor f 45 000 aan foelie. In de overige afdeelingen van het gewest zouden de noten-aanplantingen der bevolking, die in 1894 weder uitbreiding ondergingen (het aantal boomen wordt opgegeven tot 205 770 te zijn geklommen), opgeleverd hebben, te oordeelen naar de cijfers van uitvoer, 2165 pikol noten en 185 pikol foelie. In de meervermelde handelsstatistiek wordt, als uit de residentie Amboina (dus met inbegrip van de afdeeling Banda) naar buiten Nederlandsch-Indië in 1894 uitgevoerd, opgegeven eene hoeveelheid van 6900 pikol noten en 2770 pikol foelie, ter waarde van f 913 450. De marktprijzen per pikol liepen van f 40 tot f 50 voor de noten en van f 80 tot f 90 voor de foelie.

In de residentie Ternate, waar in 't wild groeiende noten worden ingezameld, leverde de handel daarin, ten gevolge van de aanmerkelijk gedaalde marktprijzen, slechts zeer matige winsten op. De een paar jaar geleden van wege het sultansbestuur van Tidore uitgevaardigde bevelen, ten doel hebbende het beschadigen van de boomen bij den pluk te voorkomen, worden gezegd op Oost-Halmaheira ten goede te werken. Op Zuidwestelijk Nieuw-Guinea stoorden de inboorlingen zich aan die bevelen minder, doch schenen zij uit eigenbelang reeds iets zorgvuldiger bij de inzameling der noten te werk te gaan. De particuliere notentuinen op Ternate breidden zich meer en meer uit. De oogst was, ten gevolge van de natte weersgesteldheid, minder voordeelig dan in 1893. Voor een 7-tal dezer ondernemingen, gevestigd op gronden door Europeanen in eigendom bezeten, wordt eene productie opgegeven van 133 pikol noten uit den dop en 19 pikol foelie. Nopens de notenplantsoenen, welke de Batjan-exploitatie-Maatschappij op een deel van haar concessieterrein op Batjan bezit, is alleen gemeld dat zij op ult. 1894 uit 7000 boomen bestonden. Van de productie blijkt niets. De uitvoeren van noten en foelie uit de residentie Ternate zouden in 1894, volgens de handelsstatistiek, bedragen hebben, d. w. z. de uitvoeren rechtstreeks naar buiten Nederlandsch-Indië, respectievelijk 640 en 139 pikol, een en ander ter waarde van ruim f 70 000. Volgens opgaven van den resident behaalden de gekweekte noten op de Europeesche markt f 0,65 à f 1 per ½ K.G. De wilde noten, waarvan p. m. 300 pikol te Ternate ter markt kwam, werden aldaar verhandeld tegen f 18 per pikol.

In aansluiting aan de verleden jaar gedane opgaven over 1891, 1892 en 1893, teekent men hier ten slotte nog aan dat de gezamenlijke uitvoeren van noten en foelie uit Nederlandsch-Indië, nagenoeg uitsluitend uit de buitenbezittingen, volgens de Nederlandsch-Indische handelsstatistiek van 1894, in dat jaar eene waarde vertegenwoordigden, wat de uitvoeren naar Nederland betreft, van f 1 041 353, en wat die naar vreemde havens betreft, van f 1 204 010, in 't geheel derhalve f 2 245 363, tegen f 2 741 600 in 1893. [2])

Omtrent de kruidnagelteelt bepalen zich de ontvangen mededeelingen weder enkel tot de residentiën Benkoelen en Amboina. In de Ommelanden van Benkoelen en in de grensdistricten der afdeeling Kroë hadden hier en daar kleine bijplantingen plaats, doch in andere afdeelingen van het gewest bleef uitbreiding achterwege. Aldaar vertoonde zich eene ziekte in de kruidnagelplantsoenen, veroorzaakt door wormen, die wortels en stam der boomen doorknagen, ten gevolge waarvan de bladeren afvallen en de boomen spoedig sterven. In de residentie Amboina wordt, wegens de te bedingen lage prijzen (in 1894 niet meer dan f 18 à f 20 per pikol), de kruidnagelcultuur meer en meer verlaten en tot de beter loonende teelt van notemuskaat en van klappers overgegaan. Daarbij droegen in 1894 de boomen weinig vrucht. In beide gewesten nam de uitvoer van kruidnagelen af: volgens het gewestelijk verslag van Benkoelen zou van de hoofdplaats en van Bintoehan zijn verscheept eene hoeveelheid van 84 pikol, terwijl de resident van Amboina 512 pikol opgeeft, ter waarde van f 10 210. Het aantal boomen bedroeg einde 1894 in de afdeeling Amboina 67 429 en in de afdeeling Saparoea 264 830.

Andere niet-eenjarige gewassen.

Gambier. In sommige streken van het gouvernement Sumatra's Westkust en in zeer enkele gedeelten van Benkoelen en Palembang wordt de gambierheester met zekere voorliefde aangekweekt. Voor laatstgemeld gewest worden nopens productie of uitvoer geen cijfers gemeld. Te Benkoelen beliep de uitvoer van gambier in 1894 ruim 24 pikol en te Padang (naar Pinang en Java) 5904 pikol. Te Padang werd het product verhandeld tegen f 25 à f 30 per pikol. Van meer beteekenis is de productie in de residentie Riouw, waar bij voortduring Chineezen zich aan deze cultuur wijden. Wat op de voorgaande bls. ten aanzien van de Riouwsche peperplantages is opgemerkt aangaande de hinderpalen, die in het gewest den bloei van die cultuur in den weg staan, en aangaande hetgeen gedaan is om deze, zij het dan ook al niet met volkomen succes, uit den weg te ruimen, geldt ook voor de gambiercultuur. Bijzonderheden vallen niet mede te deelen. In het gewestelijk verslag van Riouw wordt de uitvoer van gambier opgegeven als in 1894 te hebben bedragen 103 116 pikol, tegen 95 712 pikol in 1893 (volgens de algemeene handelsstatistiek

[1]) Voor zooveel de Westkust-staatjes naar Pinang uitvoerden, werden blijkens het in de voorgaande noot bedoelde consulair verslag aldaar slechts kleine hoeveelheden notemuskaat en foelie van Atjeh's Westkust ingevoerd (respectievelijk 18 en 5 pikol); van Atjehsche landschappen ter Oost- en Noordkust echter 298 pikol notemuskaat en 80 pikol foelie en van Tamiang (residentie Oostkust van Sumatra) respectievelijk 57 en 4 pikol.

[2]) De hoeveelheden hier te lande aangevoerd beliepen, volgens makelaarsopgaven, in 1894 1 052 201 K.G. noten en 314 567 K.G. foelie, en in 1895 respectievelijk 960 280 en 284 085 K.G. De prijzen waren in beide jaren stationnair (verg. vorig verslag, bls. 228, noot 3).

respectievelijk 116 500 en 101 700 pikol). De gemiddelde prijzen waren iets gunstiger dan in 1893, en wel voor 1ste, 2de, 3de en 4de soort $ 13.50, $ 12.25, $ 11 en $ 9.50 per pikol

Op Banka breidt de cultuur, die naar het oordeel van den resident voor het eiland de volkscultuur bij uitnemendheid kan worden, zich gaandeweg uit. Zij valt meer en meer in den smaak der bevolking, en wel als gevolg hiervan dat de toeneming van het aantal kokerijen den planters een behoorlijken afzet der gambierbladeren verzekert. Trof men in 1892 en 1893 op Banka achtereenvolgens 3 595 900 en 6 502 150 gambierheesters aan en ging toen het aantal kokerijen vooruit van 12 tot 32, met eene productie van respectievelijk 2220 en 2197 pikol, bij het einde van 1894 werd het aantal heesters geschat op 10 245 200 met 44 (echter nog niet alle in werking zijnde) kokerijen en eene productie van 4911 pikol. De uitvoer van Banka-gambier, hoofdzakelijk naar Java en Palembang, steeg van 845 pikol in 1892 tot 1763 in 1893 en tot 2842 pikol in 1894. Voor het product kon echter gemiddeld slechts f 23 per pikol worden bedongen, terwijl in 1893 de prijzen van prime qualiteit tot f 30 liepen. De bevolking zette tegen een vasten prijs van f 1 per pikol de bladeren van de hand; bovendien bezorgde de gambierindustrie haar nog het voordeel dat zij op de ondernemingen geregeld werk kon bekomen, zoowel voor het verrichten van koeliediensten als voor de levering van brandhout.

Van bestuurswege wordt de cultuur ook op Billiton aangemoedigd, o. a. door het verstrekken van goede zaden, verkregen uit 's lands plantentuin. Enkele Chineezen betrokken gambierzaden en plantjes van Riouw en Singapore en lieten die op het eiland Mendanau nabij Selat Nassi in den grond brengen; ook zonden zij eenige landgenooten naar Riouw om zich aldaar op de hoogte van de cultuur te stellen.

In de Westerafdeeling van Borneo is de teelt alleen bekend in de landschappen, welke de tegenwoordige afdeeling Sambas uitmaken. Aldaar viel eenige uitbreiding van de teelt waar te nemen. In het landschap Meliou (afdeeling Tajan) groeit de gambierheester in het wild. Het artikel dient hoofdzakelijk voor verbruik binnen het gewest; echter had ook eenige uitvoer plaats naar Java en Singapore; naar laatstgemelde haven werd in 1894 60 pikol verscheept; hoeveel naar Java werd uitgevoerd, is niet bekend. Van Singkawang werden binnen het tolgebied verscheept 1370 pikol. Te Sambas gold gambier gemiddeld $ 16 per pikol.

De Europeesche onderneming Lorrong in Sambas produceerde 60 pikol.

Kapok. In algemeenen zin wordt aan de teelt van kapokboomen door de bevolking weinig of geen aandacht geschonken. Slechts enkele gewesten maken hierop voor deze of gene streek eene uitzondering; verg. wat daarover in 't vorig verslag (blz. 239) gezegd is met betrekking tot Palembang, Celebes en de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo. Ook op Nias wordt kapok ingezameld en in kleine hoeveelheden naar Sumatra's vasten wal uitgevoerd. Eveneens wordt op kleine schaal kapok geoogst in de afdeeling Gorontalo (residentie Menado); het artikel wordt daar echter niet in ruwen staat verkocht, doch eerst na te zijn opgemaakt tot matrassen. Van Palembang werd naar Singapore uitgevoerd 815 pikol. De prijzen bewogen zich te Palembang tusschen f 3 à f 6 per pikol.

In de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo werd de kapok verhandeld tegen f 1,25 à f 1,75 de 1000 vruchten. In de gewesten Oostkust van Sumatra en Westerafdeeling van Borneo wordt kapok van Singapore ingevoerd (in 1894 respectievelijk 326 en 210 pikol). Bij twee Europeesche ondernemingen in het landschap Sambas van laatstgenoemd gewest wordt kapok als nevencultuur aangekweekt, één dier ondernemingen (Lembang) verkreeg een eersten oogst van 2 pikol.

Ten einde de bevolking op Billiton in de gelegenheid te stellen kapok-aanplantingen in de nabijheid der kampongs te ondernemen, werd van bestuurswege 1 pikol kapokzaden, afkomstig uit 's lands plantentuin, onder de hoofden der vijf districten verdeeld. In het landschap Indragiri (residentie Riouw en onderhoorigheden) was aan diegenen onder de bevolking, welke op aanmoediging van het bestuur de teelt van Liberia-koffie zouden beproeven, aangeraden om dan kapokheester als schaduwboom te kiezen, in de verwachting dat dit aanleiding kon geven om later ook kapokvruchten in te zamelen.

Cacao. Te oordeelen naar de ontvangen berichten worden cacao-aanplantingen van de bevolking in eenigszins noemenswaardige mate alleen aangetroffen op het eiland Amboina. Het aantal boomen aldaar zou in 1894 zijn vooruitgegaan van 50 800 tot 53 700, terwijl de hoeveelheid uitgevoerde cacao mede iets meer bedroeg dan in 1893, namelijk 337 pikol ter waarde van f 13 480, tegen 321 pikol in 1893. In de Minahassa (residentie Menado) doet de bevolking bijna niets meer aan de teelt van cacao wegens eene sedert jaren in de plantsoenen heerschende ziekte, waartegen men machteloos schijnt te staan. Er zal nu nog beproefd worden of verwisseling van zaad mogelijk eene goede wending teweegbrengt. Te dien einde waren van bestuurswege cacaovruchten uit 's lands plantentuin ontboden en de pitten in het district Langowan uitgeplant. Voor zooveel blijkt leverden de cacaoplantsoenen, die in enkele aan Europeanen te Menado toebehoorende tuinen worden aangetroffen, niet meer dan 17½ K.G. op, terwijl het erfpachtsland Tanaw in de afdeeling Menado, waar als bijcultuur (nevens koffie) cacao is geplant, 4½ pikol cacao produceerde.

In de afdeeling Djembrana op Bali, waar vroeger ook de bevolking eenig werk maakte van de teelt van cacao, doch thans aan de aanplantingen geen zorg meer besteedt, wordt de cultuur ook gedreven op het land Tjandi Koesoema, bij welke onderneming, aan Europeanen toebehoorende, de cacaoproductie gemiddeld 100 pikol 's jaars bedraagt, welk product via Java wordt verscheept.

Bij wijze van proef zijn ook op enkele landbouwondernemingen in de residentie Oostkust van Sumatra cacao-aanplantingen aangelegd, waaromtrent echter geen verdere bijzonderheden zijn gemeld. Evenmin is in de voor dit verslag ontvangen berichten gewag gemaakt van de cacaoplantsoenen, die de onderkoning van Riouw indertijd had doen aanleggen op Poeloe Basing (afdeeling Tandjong Pinang der residentie Riouw en onderhoorigheden). De ondernemer, die in Oost-Ceram (residentie Amboina) gronden van de bevolking in huur heeft en daarop o. a. mede cacao had doen planten, zond over 1894 geen opgaven in. In 1893 verkreeg hij 23 pikol cacao.

Diversen. Over de productie van kaneel wordt in de cultuurverslagen der buitenbezittingen alleen gehandeld met betrekking tot het gouvernement Sumatra's Westkust. Van Padang werd in 1894 naar buiten Nederlandsch-Indië uitgevoerd 13 730 pikol cassia vera (kaneelkassie of Chineesche kaneel), ter waarde van f 164 877, tegen 11 192 pikol in 1893, ter waarde van f 138 784. De prijzen te Padang liepen in 1894 van f 9 tot f 12 per pikol. Overigens vermeldt de algemeene handelsstatistiek nog dat te Makasser aan eigenlijke kaneel werd uitgevoerd in 1893 70, doch in 1894 278 pikol, respectievelijk ter waarde van f 2514 en f 10 026.

In het gouvernement Atjeh en onderhoorigheden is ter Noordkust de teelt van den pinangpalm de belangrijkste cultuur na den rijstbouw. Blijkens het jaarverslag van ons consulaat-generaal te Pinang, waar de Atjehsche pinangnoten meestal ter markt komen, steeg de invoer van het artikel te dier plaatse uit Atjeh en Tamiang in 1894 van 63 702 tot 104 759 pikol, waarvan alleen van Telok Semawé was verscheept 72 057, van Segli 17 184, van Edi 13 796 en van andere Atjehsche kustplaatsen, zoomede van Tamiang (Oostkust van Sumatra) 1722 pikol. De prijzen waren gedurende 1894 minder aan fluctuatie onderhevig dan die van de peper; zij bedroegen, volgens het gewestelijk verslag, voor pinang boelat gemiddeld $ 6, voor pinang tjang $ 15 à $ 20 per pikol. Ter Oostkust van Sumatra wordt de cultuur, behalve in de reeds genoemde onderafdeeling Tamiang, op eenigszins uitgebreide schaal slechts gedreven in de afdeeling Batoe Bara, zoomede in de onderafdeeling Beneden-Langkat. Uit Batoe Bara was de uitvoer in 1894 bijzonder groot, namelijk volgens het gewestelijk verslag 1762 pikol. Te Tandjong Poera (Langkat) wordt het product, dat door Chineesche opkoopers naar Pinang wordt gebracht, verkocht tegen gemiddeld $ 1 per petroleumblik. Als naar Pinang en voor een kleiner gedeelte naar Singapore uitgevoerd, worden in de algemeene handelsstatistiek van Nederlandsch-Indië over 1894 de verschepingen van pinangnoten voor alle havens van de residentie Oostkust van Sumatra (daaronder dus de uitvoer van Tamiang) opgegeven als te hebben bedragen 11 167 pikol.

Ook op Billiton wordt de pinangpalm door de bevolking aangekweekt en zelfs veel in de kampongs aangetroffen; de uitvoer van noten naar Singapore bedroeg volgens het gewestelijk verslag in 1894 450 pikol.

Uit Palembang en uit de Westerafdeeling van Borneo werden in 1894 naar Singapore uitgevoerd respectievelijk 25 580 en 5130 pikol pinangnoten. In het gouvernement Celebes en onderhoorigheden heeft het product van den pinangpalm mede als uitvoerartikel eenig belang; de pinangnoten van daar vinden veel aftrek op de Kleine Soenda-eilanden, en worden o. a. te Saleijer door den handel opgekocht tegen f 0,25 de 1000 stuks.

Ten opzichte van de teelt van sirih en mangkoedoe is weinig meldenswaardig bericht. Geregelde aanplantingen van sirih

vindt men op sommige plaatsen in de afdeeling Pontianak en ommelanden (residentie Westerafdeeling van Borneo); het product wordt niet alleen plaatselijk, doch ook en voornamelijk te Pontianak ter markt gebracht. Op Saleijer (Celebes en onderhoorigheden) is srih een voornaam uitvoerartikel. Aldaar werden in 1894 ruim 1000 pikol verhandeld ter verscheping naar elders; de prijzen liepen van f 6,50 tot f 7,50 per pikol.

Op de Talaut-eilanden (residentie Menado) is mangkoedoe een eenigszins belangrijk uitvoerartikel. Dat overigens de teelt van dit gewas met den achteruitgang van het weven met eigen gewonnen garens gelijken tred houdt, behoeft wel geen betoog.

Omtrent de a r è n cultuur ter Sumatra's Westkust wordt in het gewestelijk verslag opgemerkt dat het gebruik van idjoek (een der producten van den arènpalm) op vele plaatsen vermindert door het toenemend gebruik van gegalvaniseerd ijzer als dakbedekking. Op Banka onderging de teelt van den arènpalm eenige uitbreiding, hoofdzakelijk voor de bereiding van arènsuiker; had tot nog toe invoer van dit artikel van Palembang plaats gevonden, de vraag daarnaar wordt al minder en minder, daar het Banka-fabrikaat nagenoeg voldoende is voor de behoefte en zelfs in kleine hoeveelheid reeds kon worden uitgevoerd.

Op Billiton, waar het aantal arènboomen geleidelijk was afgenomen, zoodat het in 1893 nog slechts 4200 bedroeg, was het bestuur in laatstgemeld jaar met de hoofden overeengekomen dat voortaan elk gezin een zeker aantal boomen per jaar zou bijplanten. Dientengevolge was bij het einde van 1894 het aantal boomen geklommen tot ruim 110 000 (daaronder 5300 volwassene).

In de Westerafdeeling van Borneo vinden vele Dajaks in de bereiding van arènsuiker een flink middel van bestaan. Eenige uitbreiding van de arèncultuur viel waar te nemen in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo, waar de boom ook op woonerven geplant wordt.

N i p a h wordt bijna in alle kuststreken aangetroffen; op Borneo zelfs zoo overvloedig dat o. a. van Bandjermasin kadjangmatten in belangrijke hoeveelheid naar Java worden uitgevoerd. Ter Oostkust van Sumatra, waar, naar schatting, jaarlijks 35 millioen welits voor dakbedekking noodig zijn, wordt dit materiaal in groote hoeveelheid aangevoerd van Perak (Malakka), wijl plaatselijk niet geheel in de behoefte kan worden voorzien. In de afdeeling Indragiri der residentie Riouw en onderhoorigheden verkreeg de inzameling van nipahbladeren voor het vervaardigen van atap zoowel voor binnenlandsch gebruik als voor den uitvoer naar Singapore eene belangrijke uitbreiding; alleen ten behoeve van de in Indragiri geopende tabaksonderneming Gading werden door de bevolking in de binnenlanden en door eenige daarvoor in dienst genomen koelies 150 000 stuks atap geleverd. De prijs per 1000 stuks bedroeg aan de monding der Indragiri-rivier $ 12 en te Ringat $ 20.

Aangaande de cultuur van b a m b o e is slechts aangeteekend gevonden dat de bevolking van Billiton, op raad van het bestuur, met het aankweeken van dit gewas een begin had gemaakt. De omstandigheid dat op Billiton bamboe niet als materiaal voor den inlandschen huisbouw gebezigd wordt, is echter aan de uitbreiding dezer cultuur niet bevorderlijk.

In het gewestelijk verslag van Riouw en onderhoorigheden wordt nog gewag gemaakt van de teelt van a n a n a s voor den uitvoer op de onderneming Victoria op het eiland Battam (productie in 1894 100 000 stuks), van welke teelt ook de op het eiland Lingga aanwezige Bankaneezen begonnen werk te maken.

Wegens de lage marktprijzen werd in de residentie Benkoelen weinig e a r d a m o u opgekocht, zoodat deze cultuur geen uitbreiding ondervond, en men zelfs in de ommelanden van Benkoelen het product niet inzamelde. De uitvoer bedroeg in 1894 55 pikol.

In de afdeeling Deli (residentie Oostkust van Sumatra) werd eene proef genomen met het aankweeken van r a m e h.

5°. Arbeiders op ondernemingen van landbouw.

Veranderingen in den staat van zaken met betrekking tot de regeling van de rechten en verplichtingen der werkgevers en der van elders afkomstige werklieden vielen ook in 1894 niet voor. Over eene sedert 1 Januari 1895 tot stand gekomen wijziging in het reglement op het rechtswezen in de residentie Palembang, hoofdzakelijk ten doel hebbende de berechting van overtredingen der koelieordonnantie in de binnenlanden van het gewest te bespoedigen en gemakkelijker te maken, is reeds gehandeld op blz. 79 hiervóór.

Evenals in 1893 werden in 1894 in twee van de twaalf gewesten voor welke zoogenaamde koelieordonnantiën bestaan, namelijk in Benkoelen en Celebes en onderhoorigheden, geen werkovereenkosten aan het bestuur ter registratie aangeboden. In de tien andere der betrokken gewesten werden, te oordeelen naar de door de werkgevers aan registratiegeld gestorte sommen (f 1 per werkman), bij geregistreerd contract in dienst genomen in 1893 47 738 en in 1894 51 136 werklieden, zooals nader blijkt uit het volgende overzicht:

	1893.	1894.
Sumatra's Westkust	f 270	f 215
Lampongsche Districten	178	292
Palembang	1 250	375
Sumatra's Oostkust	42 396	47 754
Riouw en onderhoorigheden	1 052	1 338
Westerafdeeling van Borneo	7	14
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	301	272
Menado	73	70
Amboina	337	370
Ternate	848	232
Totalen	f 47 738	f 51 136

De ondernemers ter Oostkust van Sumatra verkrijgen de benoodigde werkkrachten hoofdzakelijk door directe immigratie uit China. De te dien aanzien, eenige jaren geleden, in het leven geroepen regeling werkt naar wensch en komt op het volgende neder.

Het Delische Planterscomité heeft te Medan een immigrantenbureau opgericht, waaraan alle leden dier vereeniging hunne aanvragen om koelies richten. Dat bureau heeft zijne agenten te Swatow (China), in overleg met wie de aanvragen worden uitgevoerd door werving in China en overzending naar Deli met daartoe opzettelijk gehuurde en ingerichte stoomschepen. Het aantal der met één schip tegelijk overgevoerde Chineezen bedraagt meestal tusschen de 200 en 400. Na hunne aankomst te Belawan (Deli) worden de immigranten per spoortrein naar Medan vervoerd en te dier plaatse onder dak gebracht in de daarvoor bestemde lokalen. Gewoonlijk één of twee dagen later wordt er met hen gecontracteerd. Van bestuurszijde zijn daarbij tegenwoordig de tolk voor de Chineesche taal en een der Chineesche officieren, om te zorgen dat geenerlei dwang op de aangebrachten wordt uitgeoefend. Zijn er onder hen die lichamelijk niet geschikt worden geacht om ter Oostkust van Sumatra den kost te verdienen, dan worden zij met hetzelfde schip naar Swatow teruggezonden. Zulks geschiedt ook met personen, die beweren tegen hun zin te zijn overgevoerd. Zij die wel ter Oostkust van Sumatra willen blijven, maar niet op eene onderneming willen dienstnemen, zijn vrij om te gaan waar zij willen, mits zij kunnen aantoonen in staat te zijn een ander bestaanmiddel te vinden. Dezelfde schepen, die de koelies aanbrengen, worden ook gebezigd voor het vervoer van hen die na afloop van hun werkcontract naar China terugkeeren.

Gedurende 1894 werden (in 19 reizen) rechtstreeks uit Swatow te Belawan aangebracht 5994 koelies (tegen 5462 in 1893), onder welk aantal zich 477 »laukehs" (reeds vroeger op Sumatra in dienst geweest zijnde koelies) bevonden, die na een kort verblijf in China naar Deli terugkeerden, en die 1935 nieuwelingen medebrachten, welke laatsten op de ondernemingen werkcontracten teekenden. Van de overige 3582 aangebrachte Chineezen teekenden 3386 werkcontracten op het immigranten-bureau te Medan, vestigden zich 94 man in winkels of als groentenplanters, terwijl 102 man, na een kort verblijf in Deli, naar China terugkeerden. In de Straits-Settlements werden nog voor den arbeid ter Oostkust van Sumatra aangenomen 857 Chineesche immigranten, terwijl er nog 245 op eigen kosten via de Straits-Settlements uit China kwamen, die op de ondernemingen contracten teekenden. Bovendien werden 161 immigranten, die op eigen risico per zeilgelegenheid van Hainan (China) naar Deli waren gekomen, door bemiddeling van het immigranten-bureau aan werkcontracten geholpen. Met inbegrip van de teruggekeerde »laukehs" werden dus aangenomen 7061 Chineesche immigranten.

Per directe gelegenheid keerden in 1894 1350 Chineezen uit Sumatra's Oostkust naar hun land terug, en van hen namen er 854 aan overgegaarde spaarpenningen $ 84 748 mede, terwijl 105 via de Straits-Settlements naar China terugkeerenden $ 33 442 hadden overgegaard. Zoowel voor het eene als voor het andere bedrag waren door het immigranten-bureau afgegeven nietendosseerbare en alleen in China betaalbare chèques. Met inbegrip van nog $ 4940, door in Deli verblijvenden in wissels naar China verzonden, klom het totaal der in chèques en in wissels door het immigranten-bureau naar China overgemaakte sommen in 1894 tot $ 123 130.

Uit Nederlandsch-Indië zelf betrokken de ondernemingen ter Oostkust van Sumatra 3157 inlandsche werklieden, namelijk 2757

van Java (daaronder ook lieden van het eiland Bawean) [1]) en 400 van Zuid-Borneo (deze laatsten Bandjareezen), welke cijfers over 1893 respectievelijk bedroegen 1696 en 700.

Overigens werken op de bedoelde ondernemingen als contract-koelies ook Britsch-Indiërs, in 't algemeen Klingaleezen genoemd, ofschoon zich onder hen ook Bengaleezen, Sikh's en anderen bevinden. De Klingaleezen worden gebezigd als karrevoerders, veehoeders en slootengravers. De Bengaleezen en Sikh's doen hunne uitsluitend dienst als wachters, boodschappers en oppassers.

Het aantal niet bij contract aangenomen werklieden is betrekkelijk gering. Voor een deel werken ook Bandjareezen en Javanen buiten contract, maar meestal is dit het geval met inboorlingen uit Sumatra's Oostkust zelf (Maleiers, Battaks, Gajoe's, enz.). Ook Maleiers uit de Padangsche Bovenlanden en Mandhalingers uit de residentie Tapanoli komen vaak werk zoeken op de tabaksondernemingen, meestal met het doel om voldoende geld over te sparen ten einde de bedevaart te kunnen ondernemen.

Eene statistiek der in 1894 ter Oostkust van Sumatra op de Europeesche landbouwondernemingen in dienst zijnde contract-koelies en dagloouers vindt men in onderstaand overzicht.

AFDEELINGEN.	Chineezen.	Javanen.	Klingaleezen.	Boweaners.	Bandjareezen	Maleiers.	Battaks.	Gajoe's	Totaal.
Contract-koelies.									
Deli. Rijk van Deli	21 421	6 016	1085	502	54	„	„	„	29 300
Deli. Padang en Bedagei	2 101	776	154	„	„	„	„	„	3 180
Deli. Rijk van Langkat	11 646	3 485	660	121	315	85	„	„	10 256
Deli. Rijk van Serdang	2 913	1 055	5	105	„	„	„	„	4 076
Batoe Bara	658	120	27	„	„	„	„	„	805
Assahan	3 667	1 010	117	„	50	„	„	„	4 844
Laboean Batoe	380	159	91	„	78	„	„	„	638
Totalen in 1894	46 676	12 653	2272	728	497	23	„	„	58 010
Id. „ 1893	41 854	10 467	2204	607	355	106	„	„	54 888
Dagloouers. a)									
Deli. Rijk van Deli	„	341	„	67	500	407	661	„	2 322
Deli. Padang en Bedagei	„	49	„	„	120	51	408	„	637
Deli. Rijk van Langkat	„	107	„	„	643	264	787	760	6 071
Deli. Rijk van Serdang	„	100	„	„	150	66	583	„	799
Batoe Bara	„	63	„	„	176	60	111	„	410
Assahan	„	40	„	„	284	229	170	„	1 183
Laboean Batoe	„	„	„	„	„	50	„	„	50
Totalen in 1894	„	700	„	67	2058	1187	2800	760	6 310
Id. „ 1893	„	712	„	101	3468	786	2317	409	6 825

a) Werklieden, uit andere gewesten van Nederlandsch-Indië afkomstig, kunnen ter Oostkust van Sumatra in dienst genomen worden zonder schriftelijke overeenkomst.

Op de ondernemingen in de residentie Padangsche Bovenlanden werken, behalve eenige Javaansche, Niassche en Hindoesche koelies, hoofdzakelijk Maleiers, uit de residentie zelve afkomstig, terwijl de contract-koelies op de ondernemingen in de residentie Tapanoli lieden zijn van Nias en Java; het gemiddeld dagloon bedroeg f 0,40. Over het algemeen werden in 1894 zoo van de zijde der werknemers als der werkgevers de aangegane overeenkomsten behoorlijk nagekomen.

In de residentie Benkoelen werkt alleen de onderneming Singapai in de afdeeling Kroë met koelies van buiten het gewest afkomstig; zij liet echter geene met hen gesloten contracten registreeren. Op de onderneming Ajer Pringan-Ajer Priokan in de afdeeling Seloema bedient men zich van inheemsch werkvolk. Van de overige erfpachtsperceelen in Benkoelen kwamen geen opgaven in (vermoedelijk waren deze in 1894 nog niet in ontginning). Op de in eigendom bezeten gronden in Benkoelen geschiedt de exploitatie, voor zoover die plaats heeft, mede met inheemsche koelies, zonder dat met hen contracten werden gesloten, die ter registratie werden aangeboden. De dagloonen bedroegen ongeveer f 0,40 à f 0,50.

Uit de Lampongsche Districten wordt gemeld dat de onderneming Tandjong Pinang-Pedada Lebong in de afdeeling Toelang Bawang slechts enkele contract-arbeiders in dienst had tegen f 18 's maands; nieuwe werden in 1894 niet aangenomen. Het is niet ongebruikelijk dat koelies na afloop van hun werkcontract op de onderneming gevestigd blijven. Voor sommige ondernemingen in de afdeeling Ommelanden van Telok Betong werden in 1894 689 arbeidscontracten geregistreerd; in gemelde afdeeling deden zich onder het werkvolk 110 gevallen van desertie voor.

De ondernemingen in de residentie Palembang werken uitsluitend met werkvolk van buiten het gewest, voornamelijk Chineezen, Javanen, Maleiers en Bandjareezen; in de toepassing der zoogenaamde koelieordonnantie ondervond het bestuur geen moeielijkheden, terwijl het gedrag der koelies over het algemeen weinig te wenschen overliet. Omtrent de geneeskundige behandeling der koelies valt nog te vermelden dat op de onderneming Tanah Priok in de afdeeling Tebing Tinggi een dokter-djawa gevestigd is; eene poging om een dergelijk persoon te verbinden aan de onderneming Soeban Ajam in dezelfde afdeeling slaagde niet. Bij het ontstaan van ziekten onder de koelies wordt de hulp ingeroepen van een officier van gezondheid uit een der meest nabij gevestigde garnizoenen. [2]) De huisvesting der koelies wordt gezegd voldoende te zijn. In het bijzonder wordt in het gewestelijk verslag gewag gemaakt van de moeite, die men zich op Soeban Ajam geeft om de contract-koelies aan de onderneming te verbinden, tot bereiking van welk doel aan oppassende contractanten eigen huisjes met een stukje erf ter beplanting worden afgestaan. Deze maatregel heeft reeds eene kleine kampong doen ontstaan.

Ten behoeve van de onderneming Gading in het landschap Indragiri op Sumatra's vasten wal (residentie Riouw en onderhoorigheden) werden sedert hare oprichting in Augustus 1893 tot in Maart 1894, krachtens schriftelijke overeenkomsten, in dienst genomen 130 Chineezen, 36 Javanen, 28 Bandjareezen en 22 Javaansche vrouwen, of te zamen 216 arbeiders-contractanten. Dit aantal verminderde in den loop van het oogstjaar tot 153, zoo wegens afloop van de overeenkomst of ontbinding met onderling goedvinden, als wegens overlijden en desertie. Nader werden aangevoerd 58 nieuwelingen, zoodat voor het 2de oogstjaar zullen worden gebezigd 211 werklieden, zijnde 153 Chineezen, 28 Javanen, 10 Bandjareezen en 20 vrouwen. De Chineesche koelies worden uitsluitend voor het planten van tabak gebezigd, genieten $ 6 's maands en werken overigens onder dezelfde voorwaarden als in de residentie Oostkust van Sumatra. De Javanen en Bandjareezen, aangenomen voor het maken van gebouwen, wegen en afwateringsslooten, ontvangen $ 8 maandloon, terwijl de vrouwen, meest alle gehuwd, voor het te verrichten lichter soort werk, zooals het zoeken naar rupsen, het plukken van bladeren, sorteeren, enz., per maand $ 3 verdienen. Overigens hield deze onderneming 40 Indragiriërs bezig met het kappen of branden van bosch en het vervaardigen van atap. Onder de Chineesche koelies kwamen vele gevallen van desertie voor; in het geheel werden daarvan 26 gevallen aangegeven, in 22 waarvan de schuldigen opgespoord en gestraft werden. De ananas-plantage Victoria in de afdeeling Battam van hetzelfde gewest had in 1894 37 Chineesche koelies en 4 Maleiers in dienst; zij verdienen $ 7.50 per maand en werken niet op contract.

In de Westerafdeeling van Borneo werden in 1894 slechts 14 koeliecontracten gesloten. Sommige contract-koelies blijven ook na afloop van hunne verbintenis in dienst. Overigens behielp men zich ook met Dajaks. Verlenging van werkcontracten kwam niet voor, daar de koelies ook buiten contract gemakkelijk werk konden vinden.

In de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo trachtte men bij

[1]) In verband met de vrij gestadige daling van den dollarkoers, welke ook in 1894 weder viel waar te nemen (verg. o. a. het staatje op bls. 208 hiervóór), terwijl nog verdere daling was te voorzien, waardoor o. a. in de residentie Oostkust van Sumatra (waar de Mexicaansche dollar in het bijzonder verkeer eene belangrijke plaats inneemt) eene stijging der prijzen van de eerste levensbehoeften wel niet zou uitblijven, evenmin die stijging zich reeds openbaarde in de prijzen van alle aldaar geïmporteerde artikelen, werd in Februari 1895, in overeenstemming met een voorstel van den resident, bij circulaire van den directeur van binnenlandsch bestuur aan de gewestelijke besturders op Java en Madura opgedragen de inlanders, die voor de residentie Oostkust van Sumatra werkcontracten wenschen aan te gaan, op bedoelde feiten te doen wijzen en hun duidelijk te doen maken dat, bij den toenmaligen koers van f 1,20, twee dollars ter Sumatra's Oostkust voor het gebruik nog minder waarde hadden dan één rijksdaalder. Sedert is uit mededeelingen van de Deli-Planters-vereeniging gebleken dat bij de meeste ondernemers ter Oostkust van Sumatra de gewoonte bestaat om het door de contracteerende werklieden in guldens genoten voorschot tegen den koers van f 2 in dollars om te zetten, en om Javanen, die met spaarpenningen naar Java terugkeeren, voor hunne dollars ook f 2 te geven. Voor zoover zulks bij sommige leden der Planters-vereeniging nog niet gebruikelijk was, is in April 1895 door hen besloten om in de bewuste gevallen mede f 2 als koers voor den dollar aan te nemen.

[2]) Over de geneeskundige verpleging der koelies in andere gewesten zijn geen bijzonderheden medegedeeld. Bekend is het echter, wat de ondernemingen ter Oostkust van Sumatra betreft, dat in de tabakstreken aldaar verschillende particuliere Europeesche geneesheeren gevestigd zijn.

een paar ondernemingen (Tandjong-Kinaroem en Mahi-Soemping) het zooveel mogelijk zonder Chineesch werkvolk te stellen. Slechts bediende men zich daar, nadat de te Kinaroem werkende Chineesen in Mei 1894 voor het meerendeel ontslagen en naar de plaats hunner aanwerving teruggevoerd waren, van een 6-tal hunner, om de Maleische bevolking in de voor de tabakscultuur gevorderde werkzaamheden te onderrichten. Het nog overgebleven werkvolk bij de in de eerste helft van 1894 gesloten ondernemingen Senoentoen en Pandam ging deels over bij eene nieuwe onderneming in het district Tabalong en werd deels teruggebracht naar de plaats waar het was aangenomen. Ten behoeve van welke ondernemingen in 1894 werkovereenkomsten werden geregistreerd, is niet gemeld. Opgaven omtrent de loonen zijn slechts medegedeeld met betrekking tot de ondernemingen Tandjong-Kinaroem, Boenga Djanar en Amandit, waar de vaste arbeiders (mandoers) f 10 à f 15 's maands genoten, terwijl de dagloonen bedroegen: voor mannen f 0,25 à f 0,30, voor vrouwen f 0,25 en voor kinderen f 0,10 à f 0,20.

Bij de twee Europeesche landbouwondernemingen, welke men tot dusver in het gouvernement Celebes en onderhoorigheden aantrof, en welke beide uitsluitend werkten met arbeiders van binnen het gewest verkregen, is in Juni 1894 eene derde gekomen, de voor de koffiecultuur bestemde onderneming Tambora in het landschap Sanggar op Soembawa. De op deze nieuwe onderneming werkende koelies zijn afkomstig van Java (116 mannen en 40 vrouwen uit Kediri) en van Makasser (17 mannen en 4 vrouwen), die op kosten van de onderneming naar hunne bestemming zijn vervoerd. Met hen is echter geen contract gesloten, zoodat zij na aanzuivering van hun voorschot, dat f 50 à f 70 bedraagt, naar verkiezing de onderneming kunnen verlaten. Het dagloon bedraagt f 0,50 voor de mannen en f 0,30 voor de vrouwen; hiervan wordt echter een gedeelte ingehouden ter aanzuivering van het voorschot. De mandoors genieten f 1 per dag, allen zonder den kost. De aangeworvenen zijn goed gehuisvest.

Onder de ondernemingen in de Minahassa (residentie Menado) wordt weder alleen Karoa genoemd, als werkende met van Java afkomstige arbeiders, in 1894 ten getale van 83 (daaronder ook vrouwen). Van degenen wier diensttijd in 1894 verstreek, verbonden er zich 67 opnieuw (65 voor drie en 2 voor twee jaren). Wegens desertie en onwil tot werken werden 2 koelies van Karoa door den magistraat gestraft. De overige ondernemingen betrekken het werkvolk uit het gewest zelf, o. a. uit Gorontalo en van de Talaut-eilanden. Men werkt algemeen met arbeiders die, bij de maand aangenomen, aan loon, voeding, enz. f 10,50 à f 12 's maands kosten, d. i. berekend over 26 werkdagen (des Zondags wordt niet gewerkt) p. m. f 0,40 à f 0,47 per dag.

In de residentie Amboina wordt in de behoefte aan werkkrachten hoofdzakelijk voorzien door het sluiten van werkcontracten met Javanen en Boetonneezen. Deze overeenkomsten werden wederzijds behoorlijk nagekomen. Voor het grootste gedeelte worden zij gesloten voor den tijd van drie of vijf jaren. Het loon bedroeg f 6 's maands, met rijst, zout, kleeding, vrije woning en geneeskundige behandeling.

Omtrent het werkvolk op de onderneming der Batjan-exploitatie Maatschappij op het eiland Batjan (residentie Ternate) zijn ditmaal geen bijzonderheden gemeld.

B. Boschwezen.

Alvorens hier het een en ander te doen volgen omtrent het nut, dat in verschillende buitenbezittingen door de bevolking van de bosschen wordt getrokken ter verkrijging van in den handel gezochte boschproducten, voor zooveel de gewestelijke verslagen over 1894 tot zoodanige mededeelingen de stof leveren, zij vooraf aangeteekend wat voorshands het gevolg is geweest van den in 't vorig verslag (blz. 227) aangekondigden maatregel betreffende de aanwijzing van een houtvester 1ste klasse ter voorbereiding van een geregeld boschbeheer in de residentiën Palembang, Lampongsche Districten en Banka en onderhoorigheden.

Bedoelde deskundige, in het begin van 1894 naar de residentie Palembang vertrokken, hield zich in den loop van het jaar hoofdzakelijk bezig met eene voortzetting van het reeds vroeger door den inspecteur van het boschwezen aangevangen onderzoek naar het voorkomen en de gesteldheid der onglenbosschen in dat gewest, ter voorbereiding van eene rationeele boschregeling, zoomede om tot eene beantwoording te kunnen geraken van de vraag of en zoo ja in welke mate eene loonende boschexploitatie uitvoerbaar zou zijn. Naar zijne bevinding schijnen de onglenbosschen uitsluitend beperkt te zijn tot het stroomgebied van de Lalan-, Toengkal-, Dawas- en Batangleko-rivieren, terwijl slechts een paar bosschen tot den benedenloop der Moesi behooren. Zij worden dus alleen aangetroffen in de afdeelingen Iliran-Banjoeasin en Moesi Ilir, zoomede in de onderafdeelingen Moesi Oeloe en Sindangstreken van de afdeeling Tebing Tinggi. Bovendien komen zij voor in die streken van het rijk van Djambi, die aan de voornoemde afdeelingen grenzen. De geographische verspreiding is dus betrekkelijk eene zeer geringe en staat, voor zoover thans bekend, in nauw verband met de eischen, die deze bosschen aan bodem en klimaat stellen. Zij verlangen n. l. een warm, vochtig klimaat en een waterhoudenden bodem, doch gedijen niet in bepaald moerassige streken. Hunne verbreiding is daardoor beperkt tot het noordwestelijk deel van het gewest, en wel tot de strook gronds, gelegen tusschen de moerassige kuststreek in het noorden en oosten en de uitloopers van het gebergte in het westen en zuiden. Deze strook is vrij vlak (golvend), is doorsneden door een net van wateraderen en bedekt met een onafgebroken vrij homogeen bosch, waarin de onglenbosschen enclaves van verschillende uitgestrektheid vormen. De houtvester berekent dat de voornaamste onglen-complexen gezamenlijk eene oppervlakte zullen beslaan van hoogstens 1500 à 1600 bouws. In een dier complexen, het Mendis-complex in het stroomgebied der Lalan-rivier, werd, na verkregen regeeringsmachtiging, in eigen beheer een proef-aankap begonnen van p. m. 100 M³. onglenhout. Bij het einde van 1894 lagen nog slechts 50 M³. vierkant bezaagd hout in het bosch gereed. Het transport daarvan naar de hoofdplaats Palembang, waar deze houtwerken publiek zouden verkocht worden, ondervond vele moeielijkheden, vermits de soengei Mendis, waarlangs de afvoer moet geschieden, door vele boomstammen versperd was.

Hoewel men in Palembang, behalve het onglenhout, nog vele andere goede houtsoorten aantreft, komen deze toch meestal in de bosschen verspreid voor. Alleen de tembesoe (namelijk de tembesoe renah) maakt hierop eene uitzondering, van welke boomsoort, voornamelijk in de afdeelingen Iliran-Banjoeasin en Ogan-Kommering-Ilir-Blidah (het meest in de lage moerassige kuststreken), soms uitgestrekte complexen gevonden worden, o. a. langs de soengei Pesoegihan, langs verschillende soengei's van de Lalan-rivier, en in de marga Rambang Kapahtengah langs de oevers van de soengei Rambang. Langs de Ogan treft men voorts vele verspreide tembesoe-aanplantingen aan, welke haar ontstaan te danken hebben aan het voorschrift dat ieder, die eene licentie tot aankap verkreeg, verplicht was, als eene vergoeding voor de gekapte tembesoe-boomen, eenige plantjes in den grond te brengen ter plaatse door den controleur aangewezen. Meestal zijn die tuinen onregelmatig, hier te dicht op elkaar geplant, dáár door open plekken afgewisseld, en ofschoon zij vele duizenden boomen bevatten en dus eene zekere waarde vertegenwoordigen, kunnen zij toch niet geacht worden tot vervanging te strekken van de uitgebreide bosschen, die in vroeger jaren de afdeelingen Ogan Oeloe en Ilir bedekt moeten hebben. Alleen de plantsoenen bij de marga Doesoen Loeboe Keliat worden bij uitzondering als goed ontwikkeld vermeld.

Het hierboven vermeld onderzoek van den houtvester in Palembang werd in het laatst van 1894 onderbroken door eene inspectiereis naar Banka, waar de boschquaestie voorziening eischt in verband met de toenemende behoefte aan houtskolen ten dienste der gouvernements-tinwinning op dat eiland. Aan bedoelden ambtenaar, wien nu Muntok als standplaats is aangewezen, is opgedragen zich in de eerste plaats met den toestand der Banka'sche bosschen bezig te houden en voorts het noodige te verrichten tot invoering van eene rationeele bedrijfsregeling.

Over hetgeen te doen zal zijn voor het boschbehoud in de Minahassa (residentie Menado) heeft de Indische Regeering een plaatselijk technisch onderzoek gelast; de hiertoe in commissie gestelde houtvester (zie vorig verslag, bls. 241) keerde in het voorjaar van 1895 van zijne zending op Java terug. Bij de afsluiting der Indische mededeelingen voor dit hoofdstuk was zijn rapport nog niet ingekomen.

Voor zooveel omtrent de uitvoeren van boschproducten die in 1894 uit de buitenbezittingen plaats hadden, opgaven verstrekt zijn, vindt men die in het volgende overzicht.

GEWESTEN der buitenbezittingen, van waar de hiernevens vermelde hoeveelheden boschproducten in 1894 werden verscheept uitgevoerd	In 1894 verscheepte hoeveelheden (in pikols) a) zonder rekening te houden met de plaatsen van bestemming (volgens de gewestelijke jaarverslagen).								Hoeveelheden (in pikols) en waarde der uitvoeren naar buiten Nederlandsch-Indie (volgens de algemeene handelsstatistiek van Nederlandsch-Indie over 1894).								Gezamenlijke geldswaarde volgens de handelsstatistiek.
	Gom-benzoin.	Gom-dammar.	Gom-elastiek.	Gom-kopal.	Getah-pertja.	Andere getahsoorten.	Rottansoorten	Was.	Gom-benzoin.	Gom-dammar.	Gom-elastiek.	Gom-kopal.	Getah-pertja.	Andere getahsoorten.	Rottansoorten	Was.	
Sumatra's Westkust	1 026	b) †	†	„	†	†	†	†	2 277	4 012	124	„	2 189	1 645	16 605	61	f 856 081
Benkoelen c)	„	16 595	66	„	„	97	d)	61	„	e) 125	„	„	„	33	14	„	9 277
Lampongsche Districten f)	„	3 689	384½	„	„	g) 1 620	h) 17 451	46	„	„	6	„	„	„	„	„	744
Palembang	12 762	384	16	„	1 331	†	i) 14 087	†	13 760	432	409	„	4 133	1 163	61 006	16	k) 1 561 071
Oostkust van Sumatra	„	†	„	„	†	†	†	†	„	9	„	„	6 967	6 652	30 771	148	589 252
Atjeh en onderhoorigheden l)	„	„	„	„	„	m) 452	n) 3 200	o) †	„	„	„	„	„	15	2	„	p) 778
Riouw en onderhoorigheden	„	q) 32	„	„	†	r) 586	s) 6 500	t) 11⁵	„	31	„	„	660	„	6 412	12	66 611
Banka u)	„	086	„	„	„	46½	v) †	w) 166⁵	„	210	„	„	„	16	2	„	6 716
Billiton	„	†	„	„	†	„	„	„	„	5 069	„	„	56	„	„	„	102 056
Westerafdeeling van Borneo x)	„	1 606	„	„	0 200	†	y) 76 400	6	„	1 550	„	„	171	8 306	73 662	8	4 139 601
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo z)	„	aa) 273	„	„	bb) 500	12 340 cc)	100 243 dd)	ee) 608	„	.	„	„	6 400	„	7 450	„	406 207
Celebes en onderhoorigheden ff)	„	506	„	48 165	„	„	15 443	816	„	343	„	48 165	„	„	10 944	„	1 909 041
Menado	„	„	„	gg) †	„	„	gg) †	gg) †	„	4	„	63 997	„	„	23 06[illegible]	„	218 195
Ternate hh)	„	†	„	†	„	„	„	„	„	347	„	4 798	„	„	„	„	131 614
Amboina ii)	„	1 406 kk)	„	„	„	„	„	„	„	735	„	„	„	„	„	„	67 366
Over 1894: Hoeveelheden	ll)	ll)	ll)	ll)	ll)	ll)	ll)	ll)	18 059	13 544	553	72 960	20 507	12 493	161 557	201	.....
Over 1894: Waarde									f 1 110 641	f 467 906	f 26 594	f 1 908 609	f 1 277 124	f 627 524	f 1 662 514	f 12 785	f 7 176 707 mm)
Over 1893 waren de cijfers: Hoeveelh.	†	†	†	†	†	†	†	†	16 026	16 653	724	76 636	15 673	16 568	668 141	345	.....
Over 1893 waren de cijfers: Waarde									f 061 575	f 571 608	f 66 078	f 1 742 656	f 904 406	f 565 567	f 6 412 676	f 21 661	f 7 279 640

a) Waar de opgaven zijn gedaan in K.G., zijn deze herleid tot pikols naar den maatstaf van 60 K.G. per pikol.

b) Waar een † is ingevuld, ontbreken de gegevens.

c) De prijzen, waartegen in 1894 in Benkoelen de boschproducten verhandeld werden, worden opgegeven te hebben bedragen: voor gomdammar f 15 à f 30, gomelastiek f 80 à f 106, getahpertja f 66 à f 90, karet akar f 60 à f 36, was f 65 à f 90, alles per pikol; rottan segah f 6 à f 6,30, en bindrottan f 0.66 à f 2 42 de 100 stuks.

d) De rottan-uitvoeren zijn in het gewestelijk verslag niet in pikols opgegeven. De hoeveelheid beliep 6914 bossen van 100 stuks.

e) Doorgaans worden de boschproducten uit Benkoelen naar plaatsen in Nederlandsch-Indië zelf verscheept, meest Batavia en Padang. Vandaar dat de algemeene handelsstatistiek, die alleen de uitvoeren naar buiten Nederlandsch-Indië omvat, slechts eene kleine hoeveelheid vermeldt.

f) Ook uit de Lampongsche Districten vinden de boschproducten meerendeels hun weg naar andere Nederlandsch-Indische havens, veelal naar Batavia en Palembang. De voornaamste uitvoeren hadden plaats te Telok Betong en Manggala. Voor de in de Lampongsche Districten opgekochte boschproducten (waartoe ook behooren kleine hoeveelheden olifantstanden en anavele van neushoorndieren) werd op de afscheepplaatsen betaald als volgt: voor gomdammar f 7 à f 60, gomelastiek f 36 à f 66, tahoei en andere getahsoorten f 50 à f 65, rottan f 5 à f 13, alles per pikol. Naar Singapore werd ook semamboe-rottan uitgevoerd, welke soort f 1 à f 6 per stuk gold.

g) Namelijk 705 pikol getah balam en 474 pikol tahoei.

h) Bovendien werden uit de Lampongsche Districten uitgevoerd 2421 bossen en 6 055 700 stuks rottan, onder welke laatste hoeveelheid 169 200 stuks semamboe-rottan.

i) Gegerekend zekere hoeveelheid rottanstokken, waarvan alleen de waarde (f 7625) is opgegeven.

k) In de voor Palembang aan de handelsstatistiek ontleende opgaven zijn ook de cijfers van Djambi begrepen.

l) Onder de verdere boschproducten, die uit Atjehsche havens werden uitgevoerd, vindt men o. a. genoemd (zonder dat hoeveelheden zijn opgegeven): zwarte en witte hars, drakenbloed, reukhout, ivoor, neushoorn, enz.

m) Uitgevoerd van Atjeh's Noord- en Oostkust naar de Straits-Settlements. De meest gewilde getahsoorten zijn getah ramboeng, balam, pertja en palei. De eerste soort gold f 75 à f 165, de andere soorten f 106 à f 125 per pikol.

n) Uitgevoerd van Atjeh's Noord- en Oostkust naar de Straits-Settlements. De gemiddelde waarde der rottan kan gesteld worden op f 6 per pikol.

o) Was wordt in Atjeh alleen ter Oost- en Westkust ingezameld. Gemiddelde waarde f 50 à f 66 per pikol.

p) De handelsstatistiek vermeldt slechts een zeer klein gedeelte der uitvoeren van Atjeh, nemelijk alleen die van Olehleh (Groot-Atjeh). Volgens het verslag van ons consulaat-generaal te Penang werd in 1894 aldaar uit Atjeh en onderhoorigheden o. a. aangevoerd (daaronder ook kleine hoeveelheden uit de aangrenzende maar administratief niet tot Atjeh behoorende landschappen Temiang en Troemon): 685 pikol getahpertja, 105 pikol india rubber, 6318 pikol rottan, 3 pikol bijenwas en 13 stuks olifantstanden.

q) Waarde f 963

r) Deze hoeveelheid werd van Ringat (Indragiri) naar Singapore uitgevoerd. De waarde bedroeg f 56 916.

s) Uitsluitend van Indragiri naar Singapore uitgevoerd; waarde f 20 614. In dit landschap wordt langs de Indragiri-rivier van af Kwala Tjinako tot Batoe Idjat aanzienlijke uitbreiding aan de aanplantingen van rottan segah gegeven. Naar schatting waren in 1894 56 006 plantjes in den grond gebracht. De handel in zaad en plantjes is toenemend. Voor het zaad werd $ 0,40 per gantang en voor de plantjes $ 6 à $ 5 per 1000 stuks bedongen.

t) Waarde f 1016.

u) Omtrent de exploitatie der bijennesten op Banka zie noot w. Als uitgevoerde boschproducten worden nog genoemd: garoebout (reukhout) 17 K.G., akar poeloean 4831 K.G., tinggi-bast 1350 K.G., akar tengaran 5308 K.G. Voorts werden in het district Djeboes gedurende 1894 nog ingezameld p. m. 130 pikol kroeing-olie (prijs f 2,50 à f 5 per pikol). Van uit Muntok had uitvoer van deze olie plaats naar Palembang en Batavia tot eene hoeveelheid van 1264 liter.

v) De inzameling had slechts plaats ter voorziening in eigen behoefte en in die der tinwinning. In gespleten vorm werd rottan slechts uitgevoerd tot eene waarde van f 563.

w) Voorts werd van Banka nog uitgevoerd eene hoeveelheid van 616 pikol honig. Volgens den resident gaf in 1894 de inzameling van honig en was bevredigende uitkomsten. Geëxploiteerd werden ongeveer 12 830 bijennesten, welke 344 pikol honig en 166 pikol was zouden hebben opgeleverd. Gemiddeld kon voor de honig f 16, voor de was f 80 per pikol worden bedongen.

x) Bovendien werd uit de Westerafdeeling van Borneo nog uitgevoerd 3100 K.G. tengkawang-vet.

y) Uitsluitend bindrottan. Bovendien werd aan rottan semamboe nog uitgevoerd 141 000 stuks.

z) Aan vogelnestjes werd nog uitgevoerd 60 pikol uit Bandjermasin (waarde f 16 012) en 200 pikol uit Koetei.

aa) Hiervan werden 373 pikol van Bandjermasin naar Java en 98 pikol van Sampit naar Singapore verscheept.

bb) Uit Koetei, Berouw en Boeloengan naar Singapore uitgevoerd

cc) Welke getahsoort hier bedoeld wordt, vindt men in het gewestelijk verslag niet opgegeven. Uit Bandjermasin bedroeg de uitvoer 7431 pikol (naar Singapore 7208 en naar Soerabaija 243 pikol) en uit Sampit (naar Singapore en Java) 1395 pikol. Voorts is onder het opgegeven cijfer begrepen 3500 pikol „getah kamaian”, afkomstig van Koetei, Berouw en Boeloengan.

dd) Hiervan 25 243 pikol 6041 naar Singapore en 18 302 naar Java) afkomstig uit Bandjermasin, en 75 000 pikol uit Koetei, Berouw en Boeloengan. Uit Sampit bedroeg de uitvoer 54 685 bossen rottan en 13 000 stuks rottanstokken.

ee) Bandjermasin deelt in dit cijfer met 183, Koetei met 600 en Sampit met 23 pikol.

ff) Overigens werd aan boschproducten nog uitgevoerd 1064 pikol sandelhout en 16 K.G. zwam.

gg) Het gewestelijk verslag van Menado vermeldt alleen de waarde der uitgevoerde boschproducten, bedragende voor gomkopal, speciaal afkomstig uit de rijkjes aan de Tomini-bocht, f 219 041, voor rottan uit de Minahassa f 131 028 en voor bijenwas f 8540.

hh) Uitvoer van massoi (boomschors) schijnt in 1894 te Ternate niet te hebben plaats gehad. Alleen wordt gemeld dat aldaar van Noord Nieuw-Guinea werd aangebracht eene hoeveelheid aan 40 517 K.G.

ii) Van Boeroe werd o. a. uitgevoerd 88 900 liter kajoepoetih-olie; waarde f 83 582.

kk) Waarde f 8323.

ll) De specificatie is te onvolledig om te worden getotaliseerd.

mm) De hierbedoelde uitvoeren der buitenbezittingen geschiedden hoofdzakelijk naar Singapore (f 3 734 527) en overigens naar Nederland (f 935 043), naar Pinang (f 384 430) en naar andere landen of plaatsen (f 132 757). Als van (of over) Java en Madoera naar Nederland en den vreemde verscheept, vermeldt de Nederlandsch-Indische handelsstatistiek ter zake van boschproducten, als de in het staatje bedoelde, nog eene waarde van f 947 597, waarvan naar Nederland f 188 179, naar Singapore f 34 084 naar Pinang nihil, en naar elders f 740 434.

Aan de gewestelijke verslagen valt overigens nog het volgende te ontleenen.

In de afdeeling Tanah Datar der Padangsche Bovenlanden kapte de bevolking soerian-hout ook voor de behoefte in andere afdeelingen van het gewest. Ter latere verkrijging van mijnhout ten dienste der gouvernements-ontginning van Ombilien-kolen werd in dezelfde afdeeling in de nabijheid van het kolenveld, onder leiding van een opziener van het boschwezen, soerian- en njoearhout geplant. De proefaanplanting stond echter niet zeer gunstig ten gevolge van mindere geschiktheid van den bodem en langdurige droogte gedurende eenige maanden van het jaar. Hierin werd in den aanvang van 1895 aanleiding gevonden den inspecteur van het boschwezen met eene zending derwaarts te belasten, ten einde zich persoonlijk omtrent den toestand der aanplanting te vergewissen.

De aanvoer ter hoofdplaats Benkoelen van hout uit het binnenland nam weder af, als gevolg van het gebrek aan karbouwen. Te Mokko Mokko werden, behalve brandhout, uitgevoerd 990 balken en 500 planken.

In de afdeeling Toelang Bawong der residentie Lampongsche Districten, waar goede gelegenheid tot afvoer langs de rivieren bestaat, worden op kleine schaal houtwerken verzameld ten uitvoer in den vorm van planken naar Bantam. Van Palembang werd, behalve eene hoeveelheid van 17 887 planken, voor eene waarde van f 8063 aan verschillende andere houtwerken uitgevoerd.

De ondernemer der in 't vorig verslag bedoelde boschconcessie in Sambas (residentie Westerafdeeling van Borneo) kreeg eene nieuwe bestelling uit het buitenland voor de levering van ijzerhout om als bestratingsmaterieel te dienen, aan welke bestelling bij, ten gevolge van financieele omstandigheden, voorloopig geen gevolg had kunnen geven. De te Pontianak gevestigde stoomhoutzagerij bleef in werking, doch de uitkomsten beantwoordden nog niet aan de verwachting.

De concessionaris der bosschen op het eiland Tanah Djampea (gouvernement Celebes en onderhoorigheden) voerde in 1894 180 M³. hout af, vermoedelijk naar Makasser.

Aan het gewestelijk verslag van Menado valt te ontleenen dat uit de afdeeling Gorontalo (hoofdzakelijk naar Nederland en voor een klein gedeelte naar Soerabaija) aan ebben-, ijzer- en andere houtsoorten werd uitgevoerd voor eene waarde van f 24 316.

Door de te Toeal op Klein-Key (residentie Amboina) gevestigde houtzagerij (zie blz. 241 van het vorig verslag) werd in 1894 eene vrij groote hoeveelheid ijzerhout verzaagd tot balken, planken en latten, die naar Amboina, Banda en Saparoea verzonden werden. De winst der onderneming wordt nochtans gezegd zeer middelmatig te zijn.

Op het land Tjandi Koesoema in de afdeeling Djembrana (residentie Bali en Lombok) had ook in 1894 aankap van hout plaats, voornamelijk van ketangi-hout, dat naar Banjoewangi werd verscheept. Er werd uitgevoerd voor eene waarde van f 5692, tegen f 4434 in 1893.

Omtrent de houtkapondernemingen ter Oostkust van Sumatra werden ditmaal geen opgaven ontvangen.

C. Veeteelt.

Voor zooveel omtrent de getalsterkte aan buffels, runderen en paarden in sommige gewesten der buitenbezittingen tamelijk benaderende opgaven door het bestuur verstrekt kunnen worden, zijn de ontvangen opgaven betreffende het einde van 1894 in het volgende staatje bijeengebracht.

GEWESTEN.	Buffels	Runderen.	Paarden	Gezamenlijk. a)
Sumatra's Westkust. { Padangsche Benedenlanden	40 100	55 400	2 950	98 450
Sumatra's Westkust. { Padangsche Bovenlanden	109 000	100 000	16 700	226 500
Sumatra's Westkust. { Tapanoli b)	39 800	19 100	11 600	71 100
Benkoelen	7 000	2 800	720	10 520
Lampongsche Districten	15 800	2 400	739	18 939
Palembang (zonder het rijk Djambi)	13 000	5 000	825	22 325
Banka	c) 122	c) 371	382	875
Billiton	c) •	c) •	29	29
Westerafdeeling van Borneo	330	9 400	30	9 860
Zuider en Oosterafd. van Borneo alleen voor Tanahlaut, Tabalong en Negara'	11 300	1 200	639	13 139
Menado alleen v/d Minahassa en Gorontalo	d) 4 300	e) 23 100	13 400	42 800
Amboina	6 700	3 100	135	11 035

a) In de opgegeven gewesten zouden naar schatting nog worden aangetroffen:

	Schapen.	Geiten.	Varkens.
Sumatra's Westkust (niet opgegeven).			
Benkoelen	900	14 300	•
Lamp. Districten	2350	8 700	•
Palembang (zonder Djambi)	2800	37 300	3 500
Banka	65	224	13 100
Billiton	•	72	3 000
Westerafd. v. Borneo		8 800	28 000
Zuider en Oosterafd v. Borneo (gedeelten als boven)		4 700	950
Menado (alleen Minahassa)		1 300	64 800
Amboina	15 700	89 300	43 100

b) De opgaven betreffende de residentie Tapanoli zijn belangrijk hooger dan die over 1893 en vorige jaren. Waarschijnlijk zijn thans streken medegerekend, die tot dusver niet waren medegeteld.

c) Op Banka en Billiton ontbreekt een eigenlijke veestapel.

d) Alleen in Gorontalo.

e) Over 1893 werd opgegeven 28 200. De oorzaak der lagere opgaaf over 1894 is niet toegelicht.

Wat met betrekking tot den vee- en paardenfok ter Sumatra's Westkust in de thans ontvangen berichten is gemeld, bevat weinig nieuws na hetgeen te dien aanzien in 't vorig verslag (blz. 244) voorkomt. De in Toba-Silindong (residentie Tapanoli) ingevoerde Chineesche ezeldieren paarden onder elkaar. Pogingen om de ezelinnen te doen dekken door (Battaksche) paarden bleken vruchteloos door verzet van de zijde der eersten. De plannen tot wijziging van de drie ter Sumatra's Westkust bestaande proefstations voor de verbetering van de inheemsche paardenrassen waren in den aanvang van 1895 nog in overweging. In Tapanoli vond de maatregel der castratie weder geen toepassing en in de Padangsche Bovenlanden in afnemende mate, namelijk slechts in 88 gevallen (in 1892 werden aldaar 310 en in 1893 nog 134 paarden gecastreerd). Aan de aanvragen vanwege de bevolking om in ruimeren kring goede dekhengsten voor de voortteling beschikbaar te stellen, kon — wegens het beperkt getal der van gouvernementswege gestationneerde fokdieren — niet altijd worden voldaan. In Benkoelen zou in 1894, als een gevolg van geheerscht hebbende ziekten onder buffels en runderen, het aantal dezer dieren verminderd zijn. Omtrent de uitvoering der in 't laatst van 1894 op den resident van Benkoelen

verstrekte machtiging om aan te goeder naam bekend staande inlanders het verkrijgen van deugdzame fokdieren te vergemakkelijken, zijn in dit verslag nog geen mededeelingen te doen.

Behalve in laatstgenoemd gewest en in enkele andere streken (verg. blz. 120 hiervóór) was in de buitenbezittingen de gezondheidstoestand van het vee, voor zoover bekend, zeer bevredigend.

De overstroomingen, die in Juli/Augustus 1894 in Gorontalo (residentie Menado) plaats hadden, veroorzaakten aldaar een vrij belangrijk verlies aan paarden en hoornvee.

In de meeste buitenbezittingen werd vee ingevoerd van Java en Madura, Siam en Bali, om de aannemers te voorzien van slachtvee voor de vleeschleverantie aan de garnizoenen en de marine; vooral in Atjeh was de invoer tot dat doel belangrijk. In de residentie Oostkust van Sumatra had bovendien invoer van Bengaalsche trekossen en van slachtvee plaats ten behoeve van de talrijke particuliere ondernemingen. Uit de residentie Timor vonden, als gewoonlijk, weder belangrijke uitvoeren van paarden plaats, voornamelijk van de eilanden Soemba, Rotti en Savoe naar het eiland Java. Niet veel minder belangrijk is de uitvoer daarheen van paarden van het eiland Soembawa (gouvernement Celebes en onderhoorigheden)

II. Mijnbouw.

§ 1. *Dienst van het mijnwezen.*

Personeel. Blijkens de opgaven in 't vorig verslag (blz. 245), welke reeds liepen tot de laatste maanden van 1894, beschikte de Indische Regeering toen voor den dienst van het mijnwezen over 14 hoofd- en verdere ingenieurs. Sedert werd in het korps opgenomen een in het voorjaar van 1895 voor die bestemming van hier uitgezonden candidaat-mijningenieur, doch vertrokken tijdelijk naar Europa 2 der hoofdingenieurs: de een met eene bijzondere opdracht (zie lager), en de ander met een eenjarig verlof wegens langdurigen dienst (wiens betrekking ingevolge Indisch Staatsblad 1894 n°. 287 opengehouden, dat is tijdens het verlof waargenomen wordt). Op 1 Juli 1895 was dientengevolge het aantal der in Indië dienstdoende hoofd- en verdere ingenieurs van het mijnwezen gedaald van 14 tot 13, onder dit laatste getal ook gerekend de in Februari 1895 bij den zelfstandigen dienst der gouvernements-kolenwinning ter Sumatra's Westkust gedetacheerde mijningenieur, die, zooals bij gouvernementsbesluit dd. 11 April 1895 n°. 8 ook voor latere gevallen tot regel is gesteld, zoolang zijne tewerkstelling bij de Ombilien-exploitatie duurt, boven de formatie van het korps mijningenieurs wordt gevoerd. Voor de onder den dienst van het mijnwezen ressorteerende werkzaamheden bleven dus op 1 Juli 1895 12 mijningenieurs over.

Bedoeld 12-tal was toen werkzaam gesteld als volgt: de hoofdingenieur, chef van het korps, met twee hem toegevoegde ingenieurs (waarvan één tijdelijk) te Batavia aan het hoofdbureau van het mijnwezen; twee ingenieurs waren belast met den dienst der grondpeilingen; vijf ingenieurs (daaronder een waarnemend hoofdingenieur) waren werkzaam op Banka, terwijl aan twee ingenieurs de geologische en mijnbouwkundige onderzoekingen in de Westerafdeeling van Borneo waren opgedragen.

Van de 6 candidaat-mijningenieurs voor den Indischen dienst, die op ult. 1894 in Europa in opleiding waren (de candidaat, van wien hiervóór spraka was, had zijne theoretische en practische studiën toen reeds beëindigd), werd er in den loop van 1895 één op zijn verzoek, tegen restitutie van het van gouvernementswege voor hem betaalde, van zijne verbintenis ontheven, terwijl een andere zijne opleiding volbracht en sedert (in Januari 1896) ter beschikking van den Gouverneur-Generaal is gesteld. Daar in 1895 3 nieuwe kweekelingen werden aangenomen, die allen in dat jaar waren geslaagd in het tweede gedeelte van het examen B volgens art. 65 der wet op het middelbaar onderwijs hier te lande (Nederlandsch Staatsblad 1863 n°. 50), zijn thans 7 candidaten voor den Indischen mijndienst in opleiding.

Voor onderzoekingen in het te Batavia gevestigde chemische laboratorium van het mijnwezen bleef men zich weder bedienen hetzij van militaire apothekers, namelijk voor het analyseeren van monsters van artesisch water, hetzij van de te Batavia geplaatste mijningenieurs, waar het gold ertsen en gesteenten te onderzoeken.

Het aantal opzichters en verder personeel van het mijnwezen bedroeg op ult. 1895 3 topographen (ongerekend 1 met buitenlandsch verlof, die echter op 1 Juli 1895 's lands dienst met pensioen verliet), 31 opzieners (waaronder 7 tijdelijke, en 2 van buitenlandsch verlof teruggekeerde die op eerstgenoemden datum nog niet waren herplaatst), 9 boormeesters (waaronder 3 tijdelijke, doch ongerekend 1 met buitenlandsch verlof), 3 machinisten (waaronder 2 tijdelijke) en 1 tijdelijk aangesteld werktuigkundige bij den dienst der grondpeilingen.

Bij de exploitatie van het Ombilien-kolenveld, waarvan de leiding bleef opgedragen aan den hoofdingenieur, chef van den dienst der staatsspoorwegen ter Sumatra's Westkust, waren op ult. Juni 1895 in dienst: 1 ingenieur van het mijnwezen, tijdelijk aldaar gedetacheerd (zie hiervóór), ter vervanging van den mijnbouwkundige, wiens tijdelijke verbintenis aan 's lands dienst als ingenieur-directeur der Ombilien-ontginning in het laatst van 1894 kwam te eindigen door eervolle ontheffing wegens ziekte (zie noot 1 op blz. 254 van het vorig verslag), 2 buitengewone mijnopzieners [1], 1 gedetacheerd tijdelijk opzichter van het mijnwezen, 5 tijdelijke onderopzichters der staatsspoorwegen, benevens 1 tijdelijk machinist en 5 beambten op maandgeld.

Verzamelingen en geschriften. De bij het hoofdbureau van het mijnwezen aanwezige mineralogische collectie werd verrijkt met de gesteente-monsters, bijeengebracht tijdens het in 1894 beëindigd geologisch onderzoek van Java en Madura [2], zoomede met die, verzameld bij de onlangs (Augustus 1894—April 1895) plaats gehad hebbende geologische verkenningen van Billiton en Banka, met omliggende kleine eilanden. Door den hoogleeraar dr. K. Martin werd in Januari 1895 een kort verslag uitgebracht omtrent eene kleine partij petrefacten, afkomstig van de Westerafdeeling van Borneo (zie vorig verslag, blz. 246), terwijl een meer uitgewerkt rapport daaromtrent, tegelijk met de voorloopige conclusiën, waartoe het onderzoek van de bij het geologisch onderzoek van Java en Madura gevonden versteeningen den hoogleeraar hebben geleid [3], werd gepubliceerd in de in Juli 1895 verschenen aflevering n°. 21 a der »Beiträge zur Geologie Ost-Asiens und Australiens". In den loop van 1895 werden dr. Martin nog drie andere collectiën van uit hetzelfde gewest afkomstige fossielen toegezonden, waaromtrent door hem in Januari 1896 een beknopt rapport werd ingediend. Aan den gepensionneerden mijn-ingenieur J. W. Retgers werd een onderzoek opgedragen van eenige microscopische gesteente-praeparaten afkomstig van de Oostkust van Borneo. De resultaten zoowel van dit onderzoek als van dat van gesteenten, afkomstig uit Timor, de Molukken, Toba (Sumatra's Westkust) en Zuid-Celebes (verg. vorig verslag, t. a. p.), werden gepubliceerd in het in December 1895 verschenen eerste gedeelte van den jaargang 1895 van het hier te lande uitgegeven »Jaarboek van het mijnwezen in Nederlandsch Oost-Indië", welk gedeelte voorts nog bevat een (verbeterden) herdruk van de in 't vorig verslag (blz. 116) bedoelde verhandeling over een bij palaeontologische onderzoekingen op Java ontdekten anthropoïed, zoomede eenige nadere opmerkingen aangaande de geologie van het Toba-meer en omgeving.

Als extra-bijvoegsels van de Javasche Courant van 22 Februari en van 8 Maart 1895 werden gepubliceerd een kort bericht over de in October 1894 plaats gehad hebbende uitbarsting van den vulkaan Galoenggoeng in de Preanger Regentschappen, benevens een rapport over het voorkomen en de ontginbaarheid van diamanten in Landak, respectievelijk samengesteld door den hoofdingenieur bij het mijnwezen R. Fennema en den mijningenieur N. Wing Easton, terwijl de op het hoofdbureau van het mijnwezen bewerkte periodieke »Verslagen van het mijnwezen" over de laatste twee kwartalen van 1894 en de eerste twee kwartalen van 1895 verschenen als extra-bijvoegsels bij de nummers der genoemde courant dd. 25 Januari, 24 Mei, 13 Augustus en 25 October 1895.

Palaeontologische, geologische en mijnbouwkundige onderzoekingen van gouvernementswege. Omtrent de onderzoekingen op palaeontologisch gebied van den bij zijn korps à la suite gevoerden officier van gezondheid der tweede klasse M. E. F. T. Dubois, die zich thans in Europa bevindt in het belang van de beschrijving van

[1] Drie van de vier Pruisische mijnbeambten, in 1892 tijdelijk aan den Indischen dienst verbonden als buitengewoon mijnopzieners (zie het Koloniaal Verslag van dat jaar, blz. 247), werden in de eerste helft van 1895 eervol uit hunne tijdelijke betrekking ontslagen en keerden naar Europa terug. De vierde verbood zich, te rekenen van 1 Juli 1895, wederom voor een tijdvak van drie jaren.

[2] Kleine verzamelingen van duplicaten dezer gesteenten werden aangeboden aan de vier universiteiten en de Polytechnische school hier te lande, benevens aan een tweetal buitenlandsche musea.

[3] De uitvoerige beschrijving van deze versteeningen verschijnt, zooals reeds werd medegedeeld op blz. 255 van het Koloniaal Verslag van 1893, als een afzonderlijk werk onder den titel: „Die Fossilien von Java", van welk werk tot dusver vijf afleveringen het licht zagen.

het door hem verzamelde material, zijn reeds bijzonderheden medegedeeld op blz. 134 hiervóór. Ter aanvulling van het aldaar voorkomende kan nog worden gemeld dat de heer DUBOIS vóór zijn vertrek naar Europa nog in de gelegenheid werd gesteld om in Mei 1895 eene bij de irrigatiewerken in de Solo-vallei ontdekte vindplaats van fossielen te bezoeken. Bij Tinggang (residentie Rembang) was namelijk, behalve enkele fragmenten van fossielen, het geraamte van een groot dier blootgelegd, hetwelk bij onderzoek bleek te bestaan uit den schedel en een aantal groote beenderen van een »elephas", behoorende tot de uit den Kendeng bekende soort. Daar hier verdere vondsten waarschijnlijk waren te achten, werden twee reeds vroeger bij palaeontologische nasporingen gebezigde werklieden der genie ter beschikking van den chef der genoemde werken gesteld tot het ontgraven en behandelen van de eventueel te vinden fossielen in de 1.5 K.M. lange en vrij diepe insnijding, die bij Tinggang ten behoeve van het groote irrigatie-kanaal der Solo-vallei wordt gemaakt.

Na beëindiging van het hem opgedragen geologisch onderzoek van Billiton c. a. (verg. vorig verslag, blz. 246), begaf zich de hoofdingenieur bij het mijnwezen dr. R. D. M. VERBEEK naar Banka en omliggende eilanden tot het doen van eene geologische verkenning, welke noodig werd geacht ten einde de geologische samenstelling van de genoemde eilandengroepen onderling te kunnen vergelijken. De bedoelde verkenning liep in April 1895 af, waarna den heer VERBEEK werd opgedragen voor den tijd van 1½ jaar, of zooveel korter als mocht blijken voldoende te zijn, zich in commissie naar Nederland te begeven, ten einde persoonlijk toezicht te houden op het drukken van tekst en kaarten van de door hem, in vereeniging met den hoofdingenieur R. FENNEMA, samengestelde beschrijving van de geologische opneming van Java en Madura, welke beschrijving, die te uitgebreid is om in het »Jaarboek van het mijnwezen" te worden opgenomen, als een afzonderlijk werk, zoowel in de Hollandsche als in de Fransche taal, hier te lande het licht zal zien. De heer VERBEEK heeft verder de opdracht om gedurende zijn verblijf in Europa o. a. een rapport met bijbehoorende kaarten op te maken betreffende zijne hiervóór bedoelde onderzoekingen op Billiton en Banka c. a.

Door het voortgezette booronderzoek op Banka konden weder aan verschillende mijnen terreinen worden aangewezen tot voortzetting van bestaande ontginningen, terwijl als vroeger ook de mogelijkheid tot het ondernemen van nieuwe ontginningen werd nagegaan.

Ter voortzetting van de geologisch-mijnbouwkundige opneming van de residentie Westerafdeeling van Borneo werden verkenningstochten gedaan in Sambas, Landak en in het moeielijk toegankelijk gebied der Songkong-Dajaks aan den bovenloop der Sekajam-rivier, oostelijk van den Goenoeng Nioet. De geologische opneming van eerstgenoemd landschap werd nagenoeg ten einde gebracht; daaromtrent zal een uitvoerig verslag het licht zien. In het Mandhor'sche werd een mijnbouwkundig onderzoek naar kopererts ingesteld, dat tot dusver niet tot bevredigende uitkomsten leidde; dergelijke onderzoekingen in Landak naar diamant, antimoon- en molybdeenglans werden evenmin met gunstigen uitslag bekroond.

Als uitvloeisel der onderzoekingen, vanwege den dienst van het mijnwezen ingesteld in het belang van eene drinkwatervoorziening van de hoofdplaats Soerabaija (verg. blz. 163 hiervóór), werd eene machinale pompinrichting opgesteld, ten einde na te gaan of de zandafzettingen in staat zijn om blijvend eene voldoende hoeveelheid water te leveren, en vervolgens te onderzoeken welke mate van zuiverheid in verschillende jaargetijden en bij verschillende rivierstanden het opgepompte water bezit. Het bacteriologisch onderzoek van het op deze wijze verkregen water viel aanvankelijk minder gunstig uit dan verwacht was; het onderzoek zou echter bij minder snellen gang der pompmachine dienen te worden herhaald.

In November 1894 werd door een hoofdingenieur van het mijnwezen het eruptie-terrein van den vulkaan Galoenggoeng in de residentie Preanger Regentschappen in oogenschouw genomen. Omtrent zijne bevindingen en waarnemingen bracht hij in Januari 1895 het rapport uit, waarvan op de voorgaande bladzijde sprake is.

Diepe grondpeilingen. Gedurende het tijdvak van 1 Juli 1894 tot ult. Juni 1895 werden de volgende boringen verricht.

Ter hoofdplaats Batavia werd de artesische put te Kemajoran verder afgewerkt door inbrenging van gietijzeren buizen, hetgeen intusschen met vele moeielijkheden gepaard ging. Na de voltooiing bleek de put te kunnen leveren 2000 L. water per minuut op 1 M. en 1800 L. per minuut op 2 M. boven den beganen grond. Het debiet van drie putten te Weltevreden werd door schoonspoeling vermeerderd, en wel van dien in het artillerie-kampement van 115 tot 150 L. per minuut op 2.20 M., van dien in het infanterie-kampement van 17.50 tot 22.50 L. per minuut op 0.07 M., en van den put in het groot-militair hospitaal van 20 tot 26 L. per minuut op 1.14 M. boven den beganen grond.

In de residentie Krawang werd de tweede put te Tjilamaija, welke de stranddessa Moeara Koelon van water moet voorzien, geheel voltooid. Het debiet bedroeg na de afwerking 86 L. per minuut op 0.7 M. boven den beganen grond. Bij eene in de dessa Tegalwaroe of Krassak uitgevoerde boring werd eene diepte bereikt van 130.7 M., en werden zes bronnen doorsneden met regelmatig, van 2.4 M. beneden, tot 4.66 M. boven den beganen grond, toenemende stijghoogte. De bron op 129 M. diepte, met een debiet van aanvankelijk 75, later 61 L. per minuut op 0.5 M. boven den beganen grond, werd voor de watervoorziening bestemd. Eene derde boring te Djatiragas werd tot eene diepte van 218.8 M. voortgezet, waarbij vijf waterhoudende lagen werden aangetroffen, waarvan het water tot op 6.5 à 7 M. beneden den beganen grond opwelde. De put werd zoodanig afgewerkt dat vier dezer bronnen kunnen worden afgetapt. Aangezien het water niet boven den beganen grond stijgt, moet het opgepompt worden. Einde Mei kon eene hoeveelheid van 50 L. per minuut worden beschikbaar gesteld; men zal echter trachten deze hoeveelheid nog te vermeerderen.

De boring te Batang in de residentie Pekalongan werd gestaakt, nadat men onder vrij moeielijke omstandigheden eene diepte van 303.7 M. had bereikt. Het water van één van de drie bij de boring aangetroffen bronnen van voldoend vermogen bleek ongeschikt voor drinkwater; het debiet der beide andere bronnen te zamen bedroeg 79 L. per minuut op 0.45 M. boven den beganen grond. Voorts werden te Batang met zeer gunstigen uitslag nog twee ondiepe boringen verricht. De eene put leverde, bij eene diepte van slechts 16.3 M., ongeveer 12 L. water per minuut op 0.2 M. boven den beganen grond, welke hoeveelheid door pompen gemakkelijk op 84 L. kon worden gebracht. De tweede had een debiet van circa 20 L. per minuut op 0.8 M. boven den beganen grond. Drie andere dergelijke ondiepe boringen mislukten.

De voor rekening van het inlandsch bestuur bij de missigit ter hoofdplaats Soerakarta ondernomen boring (n°. VIII) werd op 156 M. diepte gestaakt. Op 153.5 M. werd eene derde bron aangeboord met een debiet van 120 L. per minuut op 0.61 M. boven den beganen grond, bij eene stijghoogte van 5.80 M. Het debiet der eerste wel, dat, zooals op blz. 247 van het vorig verslag werd medegedeeld, 200 L. per minuut bedroeg, werd beperkt tot 75 L. als maximum, en dat der beide anderen te zamen tot 120 L. Eene eveneens voor rekening van het inlandsch bestuur verrichte boring in kampong Bandengan bereikte eene diepte van 218 M., na veel vertraging te hebben ondervonden door herhaalde nastortingen en beklemmingen van de bekleedingsbuizen. Ten slotte was de uitkomst echter zeer gunstig, daar twee bronlagen werden aangetroffen, die na afwerking van den put minstens 200 (vermoedelijk ruim 300) L. water per minuut zullen kunnen opleveren. De put no. VII in het fort Vastenburg, die in minder dan een jaar tijds belangrijk in debiet was achteruitgegaan, werd door schoonspoeling verbeterd. Het debiet vermeerderde daarbij van 10 tot 54 L. per minuut op 0.31 M. boven den beganen grond.

Eene boring te Tandjong Karang in de residentie Lampongsche Districten werd op 60 M. diepte gestaakt, nadat eene bronlaag met negatieve stijghoogte was aangetroffen, die 60 L. water per minuut leverde bij aftapping op 20 M. beneden den beganen grond. De watervoorziening moet dus hier plaats hebben met behulp van eene diepwelpomp. Ter hoofdplaats Telok Betong werd eene tweede boring aangevangen, die op 63.2 M. diepte in eene steenharde conglomeraat-laag werd gestaakt. Eene dergelijke op 27.5 M. diepte aangetroffen laag werd met behulp van dynamiet doorboord. De put werd zoodanig afgewerkt dat de twee aangeboorde bronnen afzonderlijk konden uitvloeien met een gezamenlijk debiet van 55 L. per minuut op 0.20 M. boven den beganen grond. Eene derde boring werd tot 30 M. diepte gebracht; op 25 M. doorsneed men lagen, waaruit 30 à 40 L. water per minuut kon worden opgepompt. Beide putten werden voor het publiek in gebruik gesteld.

In de residentie Sumatra's Oostkust werd de boring op de afdeelingshoofdplaats Bengkalis tot op 209 M. diepte voortgezet, zonder dat men er in slaagde drinkwater te verkrijgen. Door ongesteldheid van den met de werkzaamheden belasten boormeester en door het vastraken van de bekleedingsbuizen ondervond dit werk belangrijke vertraging. Er bestond intusschen veel kans van slagen, aangezien reeds eenige bronnen met positieve stijghoogte werden aangetroffen, waarvan het water echter nog een weinig brak en sterk ijzerhoudend was.

In het gouvernement Atjeh en onderhoorigheden werden in Groot-Atjeh een achttal reeds bestaande putten schoongespoeld, waardoor het gezamenlijke debiet van 299 L. tot 521 L. per minuut vermeerderde. Te Segli (Atjeh's Noordkust) werd eene boring begonnen, waarbij moeielijkheden werden ondervonden door

de aanwezigheid van grintlagen en rolblokken. De boring bereikte einde Mei 1895 eene diepte van 245 M. Een viertal bronnen werden aangeboord met geringe stijghoogte en min of meer brak water leverende. Het zoutgehalte in het water scheen echter, naar mate men dieper boorde, te verminderen.

Met betrekking tot vergunningen aan particulieren tot het boren van artesische putten ter verkrijging van water van eene grootere diepte dan 15 M. (zie Indisch Staatsblad 1884 n°. 50) kan worden medegedeeld dat de in 1891 aan den toenmaligen administrateur van de onderneming Modjo Sragen in de residentie Soerakarta verleende vergunning tot het aanleggen van vijf putten (zie blz. 244 van het Koloniaal Verslag van 1891) werd ingetrokken, voor zoover daarvan nog geen gebruik was gemaakt. Daarentegen werd aan den tegenwoordigen beheerder toegestaan op het fabrieksterrein dier onderneming in de dessa Modjo drie putten te boren. Ook werd aan den eigenaar van het particuliere land Tandjong Oost (residentie Batavia) het boren van een put op dat land toegestaan. Aan beide vergunningen werden de gebruikelijke voorwaarden verbonden, o. a. hierin bestaande dat de boring binnen een jaar aangevangen en binnen een bepaalden tijd voltooid moest zijn; dat het debiet van den put niet door het aanbrengen van pompen of andere kunstmiddelen mag worden verhoogd, en dat gezorgd worde voor behoorlijke afvloeiing, zonder overlast voor anderen, van het overtollige water.

§ 2. *Tin.*

Banka.

Het exploitatiejaar 1894/95, loopende van het Chineesch nieuwjaar op 6 Februari 1894 tot dat op 26 Januari 1895, omvatte 11½ maand en was nagenoeg even lang als het daaraan voorafgegane en ongeveer een maand korter dan 1892/93. Het graafwerk ten behoeve van de exploitatie 1894/95 werd op 13 Februari 1894 aangevangen en op 24 Januari 1895 gestaakt.

De weersgesteldheid kwam met die van het exploitatiejaar 1893/94 in zoover overeen, dat zij niet zoo gunstig was als in 1892/93. Volgens op 9 punten van het eiland verrichte waarnemingen was de gemiddelde maandelijksche regenval 245 m.M., tegen 242 m.M. in 1893/94 en 265 m.M. in 1892/93. Bovendien liep voor de verschillende maanden en districten de gemiddelde regenval ditmaal bijzonder uiteen, en was bij over het geheel zeer onregelmatig, zoodat verschillende ontginningen nu eens door te veel water en dan weder door droogte te lijden hadden. De sterke regens op 23 en 24 November en 20—23 December 1894 brachten o. a. belangrijke schade toe aan de mijnen in de districten Djeboes, Blinjoe, Soengeiliat en Merawang, ten gevolge waarvan de productie in die districten, naar eene matige schatting, ongeveer 6000 pikol te laag uitviel. Daarentegen kon in Januari 1895 in de reeds genoemde districten Blinjoe en Soengeiliat, zoomede in de districten Muntok, Koba en Toboali door buitengewone droogte het wasschen en smelten niet geheel ten einde gebracht worden, zoodat de uiterste termijn van inlevering van het product verlengd, en de afrekening met de meeste ontginningen uitgesteld moest worden.

De gezondheidstoestand der mijnwerkers liet zeer veel te wenschen over. Niet alleen bleef de berriberri algemeen heerschen, maar tevens ging daarmede in het meerendeel der mijndistricten een abnormaal hoog percentage aan andere ziekten gepaard. Gedurende het exploitatiejaar overleden niet minder dan p. m. 800 man, waarvan circa 600 aan berriberri; alleen voor de ontginningen der 1ste klasse bedroegen deze cijfers respectievelijk 704 en 530 [1]. Intusschen bleek de maatregel, waartoe op grond van de opgedane ondervinding in den loop van het vorige werkjaar was besloten (verg. vorig verslag, blz. 247), om namelijk de door berriberri aangetaste mijnwerkers niet meer te doen opnemen in de tijdelijke ziekeninrichtingen te Muntok en Pangkalpinang, maar hen in de nabijheid der mijnstreken af te zonderen, ten

[1] In de bedoelde ontginningen gingen door de berriberi ruim 107 000, en door andere ziekten ruim 275 000 dagtaken (koengs) voor den mijnarbeid verloren, hetgeen, berekend naar het dagelijks in de groeven opgekomen personeel, overeenkomt met een verlies van ruim 21 pct. (6 pct. door berriberri en ruim 15 pct. door andere ziekten).

einde in de daartoe op gunstig gelegen plekken opgerichte tijdelijke verblijven voor rekening der kongsi's te worden gevoed en verpleegd, zoodanig aan het doel te beantwoorden dat verdere uitbreiding der epidemie kon worden gestuit. In de laatste maanden van het jaar kwamen nog slechts enkele nieuwe gevallen in de mijnen voor, en waren de tijdelijke verblijven zoo goed als ontruimd. Toch bleken er zich, na de nieuwe inschrijving voor het werkjaar 1895/96, nog ongeveer 200 man in de ontginningen der 1ste klasse te bevinden, die, hoewel van de berriberri genezen, nog niet krachtig genoeg waren om als geheel valide aan den arbeid deel te nemen, terwijl ongeveer een even groot aantal door de kongsi's ontslagenen er wegens hun ziekelijken of verzwakten toestand niet in slaagden een reëngagement te sluiten. Daar een voortdurend verblijf van dergelijke lieden op Banka steeds gevaar zou kunnen opleveren voor nieuwe verheffingen van de epidemie, is bij gouvernementsbesluit van 9 Maart 1895 n°. 6, bij wijze van tijdelijken maatregel, bepaald dat wegens berriberri ontslagen Chineesche mijnwerkers zoo spoedig mogelijk van het eiland zullen worden verwijderd, en wel, voor zoover zij niet van Banka uit naar China kunnen terugkeeren, door hen naar het berriberri-gesticht te Buitenzorg te doen overbrengen, ten einde eerst na voldoende herstelling van daar naar hun geboorteland te worden teruggezonden [2].

Maar ook voor de ziekenverpleging op Banka zelf heeft de Indische Regeering nadere maatregelen dienstig geacht. Het bleek toch dat de mijnkongsi's, ook wegens de groote afstanden, maar al te vaak verzuimden om bij ziekte onder het personeel de hulp in te roepen van de alleen in de districten Muntok en Pangkalpinang bescheiden geneeskundigen (officieren van gezondheid), terwijl ook de aanwending van de door de technische beambten der mijncontrôle verstrekte eenvoudige geneesmiddelen, niet het minst door onverschilligheid van de lijders zelven, te wenschen overliet. Daar niet onwaarschijnlijk de aan koortsen, buikziekten of beenwonden lijdende mijnarbeiders bij eenigszins geregelde en doelmatige verpleging onder deskundig toezicht in veel korteren tijd zouden herstellen dan wanneer zij in de mijnen bleven voortsukkelen, hetgeen tevens het werkverzuim tot kleinere verhoudingen zou terugbrengen (waarom dan ook de mijnkongsi's zich genegen betoonden de voeding der zieken te blijven bekostigen ook als zij buiten de mijnen in ziekenloodsen werden opgenomen), werden door de Indische Regeering de noodige, vooralsnog tijdelijke, maatregelen bevolen (gouvernementsbesluit dd. 4 April 1895 n°. 7) betreffende het verschaffen, behalve te Muntok en Pangkalpinang, ook in elk der overige mijndistricten van Banka van geneeskundige behandeling en verpleging in daartoe op te richten en verder in orde te brengen en te houden semi-permanente ziekenloodsen, met dien verstande dat de voeding der verpleegden zou blijven voor rekening der mijnkongsi's. Reeds aanstonds werden, in verband met deze beschikking, vier dokters-djawa naar Banka gedirigeerd.

Hoewel, blijkens het hiervóór medegedeelde, de exploitatie in 1894/95 door ongunstige invloeden van verschillenden aard werd belemmerd, bereikte de tinlevering — als gevolg van meer werkkrachten (in de gezamenlijke ontginningen der 1ste en 2de klasse waren gedurende 1894/95 1450 werklieden meer ingeschreven dan in 1893/94) — het tot dusver nog niet behaald totaal van 129 951 pikol, tegen 119 513 pikol in 1893/94 en 121 736 pikol in het zeer voordeelige jaar 1892/93.

Uit het volgende overzicht blijkt hoeveel elke der drie klassen van ontginningen gedurende de laatst verloopen vijf exploitatiejaren tot de levering bijdroeg, zoowel in het geheel als gemiddeld per hoofd.

[2] In verband daarmede werd bij hetzelfde besluit machtiging verleend om bij het bedoelde gesticht drie tijdelijke loodsen te bouwen, gezamenlijk ruimte aanbiedende ter verpleging van 225 zieken, en werden tevens de voor de uitvoering van den maatregel verder noodige regelingen getroffen, ook door vaststelling van de som den terugkeerenden tegoed te doen om hen in staat te stellen gedurende den eersten tijd na aankomst in China in hun onderhoud en c. q. in de kosten van hunne reis overland naar hunne vroegere woonplaats te voorzien. Tot ult. April 1895 waren reeds 109 man van Banka naar Buitenzorg geëvacueerd, terwijl sedert April 1894 tot op genoemden datum 169 man van Banka naar China werden teruggezonden, waarvan 78 per stoomschip via Singapore en 91 direct per wangkang.

Werkjaar	Duur van het werkjaar.	Ingeleverde hoeveelheid tin (in pikols): door de ontginningen der 1ste klasse.	door de ontginningen der 2de klasse.	door de ontginningen der 3de klasse.	Totaal der levering (in pikols).	In verhouding tot het getal arbeiders werd het navolgend aantal pikols *gemiddeld per hoofd* ingeleverd: door de ontginningen der 1ste klasse.	door de ontginningen der 2de klasse.	door de ontginningen der 3de klasse *a*).
1890/91. . . .	31 Januari 1890 – 9 Februari 1891	70 919=66.07 pct.	26 949=25.14 pct.	9423= 9.79 pct.	107 190	10.75	12.19[5]	99.96
1891/92 . . .	9 Februari 1891–30 Januari 1892	73 694=78.08 „	15 918=16.25 „	5307= 5.67 „	93 023	9.52	9.74	48.45
1892/93. . . .	30 Januari 1892–17 Februari 1893	99 194=81.48 „	15 680=12.89 „	6862= 5.63 „	121 739	11.83[5]	11.50	93.61
1893/94. . . .	17 Februari 1893–6 Februari 1894	99 591=83.27 „	14 083=12.29 „	5309= 4.44 „	119 913	10.93	11.93	63.96
1894/95. . . .	9 Februari 1894 – 29 Jan. 1895	109 555=83.54 „	19 738=15.11 „	5658= 4.32 „	129 951	10.69	9.56	94.41

a) Wat deze categorie van ontginningen betreft, is de gemiddelde levering niet per arbeider, doch per inleveraar berekend.

De gespecificeerde opgaven, voor elke der negen mijndistricten over het werkjaar 1894/95 voorkomende in tabel I van bijlage LLL hierachter, doen zien dat het aantal ontginningen der 1ste klasse 100 bleef bedragen, terwijl dat der 2de klasse, door de opening van nieuwe kleine mijnen in de districten Muntok, Blinjoe, Soengeiliat, Pangkalpinang en Soengeislan, vermeerderde van 138 tot 159.

Verder blijkt uit de bedoelde opgaven, vergeleken met die opgenomen in de overeenkomstige tabel behoorende bij het vorig verslag, dat in 1894/95 in vier van de negen mijndistricten de gemiddelde hoofdelijke levering der 1ste klasse-ontginningen hooger was dan in het voorafgegane exploitatiejaar, doch dat die levering voor geheel Banka iets lager uitviel, zijnde 10.69 pikol, tegen 10,93 in 1893/94. Wat de ontginningen der 2de klasse betreft, werd alleen in het district Merawang een gemiddeld productiecijfer behaald, dat iets hooger was dan in 1893/94; in alle overige districten was de levering belangrijk minder, zoodat het algemeen middencijfer voor deze ontginningen dan ook daalde van 11.93 pikol in laatstbedoeld exploitatiejaar tot 9.56 pikol in 1894/95.

Van de bevoegdheid, den resident toegekend bij art. 5 § *c* van het reglement voor de betaling van den arbeid bij de tinwinning op Banka (Indisch Staatsblad 1891 no. 135), om de ontginningen der 1ste klasse te doen werken tegen eene vaste betaling van ten hoogste f 21 per pikol tin, onder beding dat alle verstrekkingen en voorschotten bij de afrekening door de mijnen moeten worden afbetaald, werd gebruik gemaakt voor 60 van de 100 mijnen dier klasse (tegen 69 van de 100 in 1893/94), van welke er 1 werd betaald met f 15, 2 met f 15,50, 8 met f 16, 1 met f 16,50, 4 met f 17, 9 met f 18, 1 met f 18,50, 7 met f 19, 8 met f 20 en 1 met f 20,50, terwijl er 18 het maximum van f 21 genoten. Door een 9-tal van de bedoelde mijnen werden in meerdere of mindere mate goede winsten behaald, doch de overige waren minder gelukkig en konden de geraamde productie niet bereiken, zoodat de uitkeering onvoldoende bleek om de kosten der exploitatie te dekken. Overeenkomstig het voor het werkjaar 1894/95 aangenomen beginsel (verg. vorig verslag, blz. 248) werd door het meerendeel der betrokken kongsi's of ondernemers het tekort bijgepast, doch een 7-tal ontginningen (verg. tabel II der reeds vermelde bijlage LLL), welke in de termen vielen van art. 7, al. 2, van het hiervóór aangehaald reglement, moesten door min of meer belangrijke „tegemoetkomingen" worden in staat gesteld om in onvermijdelijke uitgaven te voorzien. De oude schulden van de op vaste betaling per pikol tin werkende mijnen werden bij de afrekening weder voor memorie gevoerd. [1])

Onder de ontginningen der 1ste klasse waren er verder 7 (in 1893/94 6), aan welke, overeenkomstig art. 5 § *a* van het betalingsreglement, bij den aanvang van het exploitatiejaar voor de geheele in te leveren productie eene verhoogde minimum-uitkeering per pikol tin werd toegezegd. Deze uitkeeringen, welke voor 2 der bedoelde mijnen f 12 per pikol bedroegen en voor de overige respectievelijk f 10,50, f 12,50, f 13, f 13,50 en f 15, bleken bij de afrekening voldoende, zoodat geene nadere tegemoetkoming behoefde te worden verleend.

Van de overige 33 ontginningen der 1ste klasse, aan welke bij den aanvang of in den loop van het exploitatiejaar geen bijzondere toezeggingen in den zin van voormeld art. 5 waren gedaan (in 1893/94 waren er 25 ontginningen die in de bedoelde omstandigheden verkeerden), hadden er 21 bij de afrekening overeenkomstig de 2de alinea van art. 6 van het betalingsreglement, nog tegemoetkomingen noodig als bedoeld bij afd. III, § B, 1ste klasse, *b*, 2°., van het bij dat reglement behoorende tarief, en wel tot een gezamenlijk bedrag van f 73 464 (verg. de gespecificeerde opgaven in tabel III van bijlage LLL hierachter). In 1893/94 werd uit dien hoofde aan 19 van de 25 mijnen f 76 356 uitbetaald.

In de van Banka ontvangen opgaven wordt het genotene door al de ontginningen der 1ste klasse voor het gedurende het exploitatiejaar 1894/95 in 's lands pakhuizen ingeleverd tin (ruim 108 555 pikol of ruim 83,5 pct. van de totale inlevering) gesteld op f 2 014 912, zijnde gemiddeld f 18,56 per pikol en f 198,55 per ingeschreven werkman, welke sommen over het exploitatiejaar 1893/94 (bij eene inlevering van p. m. 99 521 pikol, zijnde mede ruim 83 pct. van het totaal) neerkwamen op respectievelijk f 1 959 563, f 19,70 en f 215,12. Bij de opgegeven bedragen van f 2 014 912 en f 1 959 563 zijn echter buiten aanmerking gelaten voor 1894/95 een bedrag van f 134 377 en voor 1893/94 een bedrag van f 116 513, aan bedoelde ontginningen uitgekeerd als premie voor betoonden ijver en als vergoeding voor niet in natura ontvangen rijst, terwijl de in natura verstrekte rijst (in 1894/95 93 700 en in 1893/94 98 771 pikol) is in rekening gebracht voor f 5 per pikol [2]).

Van de 2502 singkeh's (Chineesche nieuwelingen), die reeds in het werfjaar 1893/94 op Banka waren aangebracht (zie vorig verslag, blz. 249), werden er gedurende het exploitatiejaar 1894/95 2500 bij de ontginningen ingedeeld. Aan de mijnen werd voor die nieuwelingen, wier werving op f 103 762 was komen te staan, in rekening gebracht f 87 500 (à f 35 per hoofd), welke som, met de f 2975 welke nog bij het einde van het werkjaar 1893/94 te verrekenen bleef (zie vorig verslag t. a. p.), bij de afrekening over 1894/95 geheel werd ingehouden. Het overig bedrag der wervingskosten, ad f 16 262, werd, ingevolge afd. III, § B, 1ste klasse *g* van het tarief, voor rekening van den lande genomen.

Voor het werfjaar 1894/95 was de waarschijnlijke behoefte aan nieuwelingen begroot op 2000 man, waaronder 500 Hakka- of Hoklo-Chineezen, doch aangenomen werden 2299 man, namelijk 2258 Haijnam- of andere stamverwante direct per wangkang uit China aangekomen Chineezen tegen 30, benevens 41 via Singapore aangebrachte Hakka's tegen 40 dollar per hoofd, zoodat de raming met 299 man werd overschreden. Voor die overschrijding golden dezelfde redenen als in het voorafgegane werfjaar, namelijk de goedkoope werving (de dollarkoers wisselde af tusschen f 1,19 en f 1,20[5], d. i. opnieuw lager dan toen) en de belangrijke verliezen

[1]) Deze maatregel werd ook toegepast op eene op den voet van het gewone tarief werkende mijn.

Het schuldcijfer van alle ontginningen 1ste klasse, dat bij het einde van 1893/94 volgens verbeterde opgaven f 1 283 448 beliep, verminderde in 1894/95 met f 47 859, zoodat bij het einde van laatstgemeld exploitatiejaar nog f 1 235 589 aan oude schulden te boek stond.

[2]) De ontginningen der 2de klasse beschikten slechts over 681 pikol rijst (in 1893/94 over 607 pikol), mede tegen f 5 per pikol. Overigens werd door het Gouvernement nog gratis rijst verstrekt aan oude en gebrekkige mijnwerkers (2587 pikol, tegen 2610 pikol in 1893/94), terwijl ook de werklieden bij het mijnbouwkundig onderzoek uit 's lands voorraad van rijst worden voorzien. Op hoeveel de rijst den lande komt te staan, gerekend tot in de pakhuizen op Banka, is in tabel IV van bijlage LLL hierachter bij noot vermeld.

De levering in 's lands pakhuizen te Batavia van de voor 1895/96 benoodigde hoeveelheid, geraamd op 105 000 pikol, is in Mei 1895 aanbesteed en toegewezen aan den laagsten inschrijver (een Chinees) tegen f 4,49 per pikol, zijnde f 0,50 per pikol minder dan de aanbestedingsprijs voor 1894/95.

Het vervoer van Batavia naar Banka kost f 19,97 per kojang (30 pikol); verg. vorig verslag, blz. 249, noot 1.

aan het mijnwerkerspersoneel door berriberri en andere ziekten toegebracht.

De kosten van werving der bedoelde 2299 nieuwelingen, die bestemd waren om gedurende het exploitatiejaar 1895/96 te worden ingedeeld, bedroegen f 83 514, waarvan f 80 465 (à f 35 per hoofd) ten laste van de mijnen, en het overige, ad f 3049, ten laste van den lande werd gebracht. Bij de afrekening over 1894/95 werd van de bedoelde som van f 80 465 reeds een bedrag van f 1435 ingehouden, zoodat nog f 79 030 te verrekenen bleef.

Aangezien de sterkte van het Chineesche mijnwerkerspersoneel, ondanks de indeeling van de bovenbedoelde 2299 nieuwelingen, op ult. April 1895 slechts 241 man grooter was dan op ult. April 1894, namelijk 12 711 man, werd, ten einde het personeel der bestaande mijnen op sterkte te houden, en ter verkrijging van het personeel benoodigd voor de voorgenomen uitbreiding der ontginning in de vallei der Soengei Boeboes in het district Blinjoe, voor 1895/96 eene aanvulling van dat personeel met ongeveer 2500 man noodig geacht, tot de werving waarvan in Mei 1895 de noodige machtiging is verleend. Met het oog op het nog niet geheel eindigen van de berriberri-epidemie, bestond het voornemen om, in afwachting van de resultaten van het hiervóór reeds besproken evacuatiesysteem, het aan te werven contingent zoo weinig mogelijk uit via Singapore aangebrachte Chineezen te doen bestaan, daar de ondervinding in den laatste tijd geleerd had dat onder de bezendingen van daar zich vaak physiek zwakke en moreel slechte individuën bevonden, die in de eerste plaats voor de berriberri vatbaar zijn.

De totale kosten, in Indië gevallen op het in 1894/95 gewonnen Banka-tin, gerekend tot in de pakhuizen op Java, kunnen volgens de becijfering in tabel IV van bijlage LLL gesteld worden op gemiddeld f 23,87^{39} per pikol, welk gemiddelde voor de levering van 1893/94, volgens verbeterde opgaven, bedragen had f 25,15^{86}. Voegt men hierbij de verdere kosten, gerekend tot den verkoop hier te lande, de kosten dus wegens aflading van Java, vervoer herwaarts, veilingskosten, enz. (daartoe als maatstaf aannemende hetgeen voor deze kosten is verantwoord in de verkooprekeningen betreffende het in 1894 hier te lande geveilde Banka-tin) ad f 2,48^{92} per pikol, dan verkrijgt men voor het vereenigd bedrag der kosten in Indië en in Nederland over 1894/95 gemiddeld per pikol f 26,36^{31}, tegen f 29,13^{44} (verbeterde opgaaf) over 1893/94. Bij deze berekeningen zijn echter, zooals gewoonlijk, wat de kosten van het bij de tinwinning betrokken Europeesch personeel betreft, alleen in aanmerking genomen de uitgaven voor de op Banka te werkgestelde ingenieurs, enz., niet dus kosten van opleiding, uitzending, verlofstraktementen, pensioenen, enz. Volgens de zooeven bedoelde verkooprekeningen heeft het in 1894 hier te lande geveilde Banka-tin gemiddeld per pikol bruto opgebracht f 51,81^{12} (in 1893 echter f 64,52^{06}), hetgeen dus tegenover de genoemde som van f 26,36^{31} een voordeelig verschil oplevert van f 25,44^{71} per pikol, tegen f 35,38^{62} (f 64,52^{06}—f 29,13^{44}) over het voorafgegane veilings- en leveringsjaar. In 1895 daalden de tinprijzen echter nog meer. Bij de in dat jaar hier te lande gehouden veilingen van Banka-tin werd toch slechts een middelprijs verkregen van f 47,32 per pikol. De uitkomsten van elke veiling, als gewoonlijk berekend per 50 K.G., volgen hieronder.

Dagteekening der veilingen.	Verkochte hoeveelheden (in pikols).	Aan de koopers in rekening gebrachte hoeveelheden (in K.G.).	Gemiddelde opbrengst per 50 K.G.	
			Bruto. a)	Netto. b)
1895.				
31 Januari	18 [illegible]	1 182 555	f 38,38	f 36,39
28 Maart	18 414^{09}	1 131 524	38,20	36,23
24 Mei	18 235^{03}	1 110 337	39,63	37,39
30 Juli	18 481^{60}	1 135 209	39,08	37,07
26 September	18 232^{64}	1 124 441	39,09	37,11
18 November	18 413^{41}	1 131 801	38,87	36,97
Totalen	110 141^{74}	6 764 807	f 38,54	f 36,55
Over 1894 waren de totalen	100 965^{28}	6 142 468	42,17	c) 40,16

a) Veilingsprijs, verhoogd met de aan de koopers in rekening gebrachte 1 pct. veilingskosten, doch verminderd met 1½ pct. korting voor contante betaling.

b) De hier in mindering gebrachte onkosten zijn alleen die wegens aflading op Java, vervoer herwaarts en verkoop hier te lande.

c) De in 't vorig verslag (blz. 250) vermelde middenprijs van f 40,05 berustte op voorloopige gegevens.

Billiton.

Hoewel, blijkens het door de Billiton-Maatschappij over het boekjaar 1894/95 uitgebracht verslag [1]) werkkrachten in overvloed beschikbaar waren, in die mate zelfs dat maatregelen moesten worden genomen tot beperking van de immigratie van Chineezen [2]), de gezondheidstoestand onder het mijnwerkerspersoneel bijzonder gunstig was te noemen en de weersgesteldheid over 't algemeen der ontginning dienstig was, bleef de werkelijke productie toch ruim 1600 pikol beneden die van het voorafgegane boekjaar, en wel als een gevolg van de »algemeene verarming der ertslagen." De toekomst der ontginningen — zoo bericht de Maatschappij in haar jaarverslag — blijft beperkt en wordt nog beperkter indien de tegenwoordige lage tinprijzen blijven standhouden en daardoor de magere terreinen, die slechts op lage quenta en dus met hoogen toeslag ontginbaar zijn, van ontginning moeten blijven uitgesloten, omdat de exploitatie daarvan niet loonend kan zijn.

Behalve in het district Dindang waar een nieuw ontginningsterrein werd gevonden, werden bij het met 7 à 8 werkploegen voortgezette grondonderzoek uitsluitend terreinen »afgewerkt", welke in vroegere jaren ontgonnen of vluchtig onderzocht waren, doch die onder de toen bepaalde ontginningsvoorwaarden (f 20 per pikol zonder meer) niet ontginbaar werden geacht. Ook deze terreinen waren echter niet meer ruim voorhanden, terwijl wat het ertsgehalte betrof de uitkomsten mede gaandeweg minder werden.

De sterkte der ingeschreven mijnwerkers, zonder de verlofgangers en ongerekend 10 man bij het hoofdbureau te werk gesteld, steeg van 8433 op ult. April 1894 tot 9046 op ult. April 1895, en met de verlofgangers van 8787 tot 9296, terwijl de gemiddelde sterkte over het geheele boekjaar 1894/95 8390 man bedroeg, tegen 8120 over het voorafgegane, welke beide laatste aan de registers ontleende getallen echter in werkelijkheid eenigszins lager zullen zijn geweest en geacht moeten worden niet meer te hebben bedragen dan respectievelijk 8300 en 8000 (verg. wat daaromtrent lager is opgemerkt in noot f van het staatje).

De werkelijke productie, dat is de hoeveelheid tin op ult. April 1895 reeds verkregen of naar schatting nog te verkrijgen uit het sedert ult. April 1894 uitgegraven erts, beliep p. m. 83 809 pikol, tegen 85 451 pikol in 1893/94, uitmakende, gerekend over eene gemiddelde presente sterkte van respectievelijk 8300 en 8000 man, eene hoofdelijke productie van 10,10 pikol in 1894/95 en van 10,68 pikol in 1893/94. De ontginnings-intensiteit daalde dus in doorslag met ongeveer 6 pct.

De smelting gedurende het behandelde boekjaar (de zoogenaamde administratieve productie) leverde uit het op 1 Mei 1894 nog onversmolten erts van 1893/94 en uit het erts van 1894/95 te zamen 82 425 pikol tin, tegen 78 [illegible]94 pikol als resultaat der smelting gedurende 1893/94. Op het eind van 1894/95 bleef nog onversmolten eene hoeveelheid erts, waaruit naar schatting ruim 16 000 pikol tin zou kunnen worden verkregen.

Voor het boekjaar 1895/96 werd de werkelijke productie geraamd op p. m. 75 000 pikol. Ten gevolge van de lage tinprijzen heeft de Billiton-Maatschappij zich intusschen genoodzaakt gezien om niet alleen de werkplaatsen op de quenta 5 en 6 pikol per man 's jaars te blijven staken, maar daartoe ook over te gaan voor die op 7 pikol, en slechts onder gunstige omstandigheden op quantum 8 te doen werken, een maatregel die van de zijde der mijnen geen ernstigen tegenstand ondervond. Het gevolg hiervan zal zijn dat in 1895/96 meer zoogenaamd quantum-tin tegen belangrijk minderen toeslag zal voorkomen.

Eenige der vorenstaande opgaven zijn in het volgende staatje districtsgewijze gespecificeerd.

[1]) Bij brief van den Minister van Koloniën van 12 December 1895 reeds afzonderlijk aan de Staten-Generaal aangeboden.

[2]) De immigranten zijn niet alle nieuwelingen, doch bestaan meerendeels uit lieden die door de zoogenaamde verlofgangers bij hun terugkeer van China worden medegebracht. Aan die verlofgangers placht de Maatschappij verlofpassen uit te reiken, waarop vermeld stond dat de houder, naar Billiton terugkeerende, familieleden of bekenden mocht medebrengen, die dan door de Maatschappij, tegen betaling van eene premie van f 25 per hoofd aan de aanbrengers, in dienst werden genomen.

Na in den laatsten tijd de registratie als mijnwerker aan een groot deel der bedoelde lieden door de Maatschappij werd geweigerd, trokken de aldus afgewezenen naar de Chineesche wijken, waaruit zij vervolgens toch in de mijnen terecht kwamen. Ten einde dien toevloed te stuiten en daardoor moeielijkheden te voorkomen, is door het gewestelijk bestuur aan de Billiton-Maatschappij verzocht het bovenbedoelde op het medebrengen van werkvolk uit China betrekking hebbende formulier voortaan uit de passen weg te laten.

Namen der mijndistricten.	Aantal mijnen in bewerking geweest.	Aantal ingeschreven mijnwerkers — op 30 April 1895 — bij de mijnploegen werkende.	buiten de werkploegen werkende (zoogenaamde werkzoekenden).	met verlof.	Te zamen.	gemiddeld over het geheele boekjaar.	Verkregen hoeveelheid tin (in pikols) voor zoover gedurende het boekjaar ingeleverd (administratieve productie).
Tandjong Pandan . . .	a) 18	624	123	4	751	730	3 176,56
Manggar . .	21	2 265	760	120	3145	2820	35 376,85
Linggang . .	18	2 638	510	78	3226	2810	26 356,93
Boeding . .	b) 21	1 363	236	41	1640	1490	12 939,96
Dindang . .	12	416	111	7	534	540	4 574,32
Totalen.	c) 90	7 306	d) 1 740	250	e) 9296	f) 8390	82 424,62
Over 1893/94 waren de totalen. .	89	6 755	1 678	354	8787	8120	78 594,81

a) In den loop van 1894/95 werd één dezer mijnen ingetrokken wegens de moeielijke ontginning van de magere ertslagen.

b) Eén meer dan in 1893/94 wegens de overschrijving als mijn van eene zelfstandige „noempang" (met dezen naam worden aangeduid werkploegen die een eigen terrein ontginnen en een eigen bestuur hebben; wat zij noodig hebben, ontvangen zij van de moedermijn en verrekenen dat met hen).

c) Bovendien werkten 8 zelfstandige „noempangs".

d) Ongerekend een 10-tal die bij het hoofdkantoor op Billiton waren te werk gesteld.

e) Hieronder voor 1894/95 267 deelhebbers en 9029 koelies, welke cijfers voor 1893/94 respectievelijk 258 en 8529 bedroegen. Koeliestellende deelhebbers waren er in 1894/95 34, tegen 35 in 1893/94. Bij het werkplan voor 1895/96 werd gerekend op eene totale sterkte van 8140 man, waarvan 5484 man onder quantum zouden werken.

Gedurende 1894/95 werden uit de sterkte afgeschreven 617 mijnwerkers, namelijk 64 wegens overlijden, 155 door ontslag, 240 door evacuatie of gedwongen verwijdering, 285 door afschrijving van verlofgangers en 143 die bij de in Augustus 1894 gehouden jaartelling als naamverwisselaars of deserteurs bleken te moeten worden afgeschreven. Daarentegen werden als nieuwe arbeiders ingeschreven 1436 immigranten, waarvan 107, die premiën van de mijnen ontvingen, als singkeh's, en de overigen als „vrijwilligers" werden geboekt. Van de 1329 „vrijwilligers" hadden 604 zich bij het hoofdbureau voor het mijnwerk aangeboden en waren er 725, die rechtstreeks naar de mijnen waren vertrokken, ingeschreven naar gelang van ontdekking (ten deele naamverwisselaars).

Het aantal Chineesche en inlandsche vrouwen in de mijnen vermeerderde in 1894/95 van 395 en 94 tot 408 en 97, terwijl het aantal kinderen verminderde van 892 tot 880.

f) De opgaven in deze kolom zijn ontleend aan de in Indië door den vertegenwoordiger der Maatschappij verstrekte opgaven. In het hier te lande in druk verschenen jaarverslag der Maatschappij wordt de gemiddelde sterkte aan mijnwerkers over 1894/95 opgegeven als volgens de boeken te hebben bedragen 8899 man, waarvan gemiddeld 448 verlofgangers afwezig waren, blijft alzoo 8451 man, tegenover 8100 in 1893/94. Echter wordt daarbij opgemerkt dat de uitkomsten der jaarlijksche telling betreffende deserteurs en naamverwisselaars aanleiding geven om als werkelijke presente sterkte aan te nemen voor 1894/95 8300 en voor 1893/94 8000 man.

Alle mijnen, behalve twee van die in Boeding, werkten onder het quantumstelsel hetzij geheel, hetzij voor zooveel sommige der werkploegen betreft. Door strengere handhaving van de voorwaarden van het quantumstelsel en het staken van de ontginning van eenige arme terreinen daalde de toeslag per man in alle districten, met uitzondering van het zooeven genoemde, en bedroeg gemiddeld f 66,56 tegen f 74,09 in 1893/94. Aan tinbetaling en toeslag te zamen genoten de ingedeelde mijnwerkers over 1894/95 gemiddeld f 285 loon per hoofd, tegen f 302,75 in het voorafgegane boekjaar.

Behalve de 45.43 pikol, die reeds op de in 1893/94 gehouden veilingen was gebracht (verg. vorig verslag, blz. 251), werd van den tinoogst van 1893/94, ad 78 594.51 pikol, gedurende datzelfde boekjaar nog 2.75 pikol op Billiton verkocht, zoodat de overige hoeveelheid van 78 546.33 pikol, op de balans van 1893/94 onder het actief op ult. April 1894 in den post »Tinrekening" uitgetrokken voor eene boekwaarde van f 1 937 335,59 [1]), voor den verkoop in 1894/95 beschikbaar bleef. De eindweging te Batavia leverde nog een overwicht van 221.98 pikol, terwijl in 1894/95 nog 2.76 pikol op Billiton werd verkocht, zoodat voor verkoop te Batavia voorhanden bleef 78 765.55 pikol, welke hoeveelheid bij de tegeldemaking, ter aanvulling van eene laatste kaveling, nog moest worden vermeerderd met 50.82 pikol uit den oogst van 1894/95. De zes veilingen, achtereenvolgens in Juni, Augustus, October en December 1894 en Februari en April 1895 gehouden, bestonden dus in 't geheel uit 78 816.37 pikol en brachten respectievelijk op: f 46,68, f 48,59, f 45,48, f 42,06, f 40,54 en f 44,19 gemiddeld per pikol, gevende bij doorslag over al de veilingen — bij eene totale opbrengst van f 3 514 332,66 [2]) — een algemeenen middenprijs van f 44,59, tegen f 52,56 in 1893/94 en f 64,54 in 1892/93.

De aanhoudende daling van de tinmarkt sedert het einde van het boekjaar 1893/94 (de zooeven vermelde algemeene middenprijs van f 44,59 was zoo laag als sedert 1879 niet was voorgekomen) had ten gevolge dat de geldelijke resultaten, door de Billiton-Maatschappij in 1894/95 behaald, nog minder gunstig waren dan in het daaraan voorafgegane jaar. Werd toen eene winst verkregen van f 812 209,63, zoodat het $^5/_8$ voor den Staat bedroeg f 507 631,02, het boekjaar 1894/95 liet eene winst over van f 577 432,84, waarvan dus aan den Staat uit te keeren was f 360 895,52^5, welke som de Maatschappij den 13den Maart 1896 heeft afgedragen. [3])

In 't vorig verslag (blz. 252) was sprake van den afloop der bij art. 5 van het concessie-contract bedoelde gerechtelijke taxatie van de bezittingen der Maatschappij op 1 Mei 1892 (door eene drukfeil werd op gemelde blz. het jaartal 1893 genoemd), en van een tusschen de Maatschappij en de Regeering gerezen geschil omtrent het al of niet opnemen in bedoelde taxatie van een belangrijken post, namelijk van het zoogenaamde »centraal archief" der Maatschappij, zijnde de door de met de schatting belast geweest zijnde deskundigen genoemde boorlijsten, rapporten en kaarten, door hen in den inventaris opgenomen voor eene waarde van f 572 000, welke post, naar het oordeel van de Regeering, niet op den inventaris behoort. Terwijl dit punt in April 1895 aan de uitspraak van scheidslieden is onderworpen, welke uitspraak nog wordt tegemoet gezien, is inmiddels, bij een door partijen onderteekend proces-verbaal dd. 22 December 1894, het eindcijfer der bij voormeld art. 5 bedoelde taxatie voorloopig, d. i. zonder de waarde van het »centraal archief", vastgesteld op f 2 565 468,61.

Behalve het aanvullingsteekenwerk der mijnkaarten, aangevende den voortgang der ontginningen volgens art. 13 van het concessie-contract, werd vanwege de Maatschappij eene copie vervaardigd van het stel geologische verdeelingskaarten der districten. Voorts leverde zij het duplicaat der mijnkaarten in, tot verwisseling van het bij het hoofdbureau van het mijnwezen berustende exemplaar.

De situatieplannen van de hoofdplaatsen der districten op Billiton, welke ingevolge art. 2 van het concessie contract van de ontginning uitgesloten blijven, werden vastgesteld bij gouvernementsbesluit van 17 April 1895 n°. 21.

Sumatra.

[4]) **Mijnconcessie Siak* (betreffende een mijnveld gelegen in het landschap Siak der residentie Oostkust van Sumatra). Deze in 1887 aan de naamlooze vennootschap »Siak Tin- en Landbouwmaatschappij" te Amsterdam verleende, maar sedert medio 1891 niet meer geëxploiteerde concessie werd, ingevolge de concessievoorwaarden (verg. het Koloniaal Verslag van 1887 blz. 201), wegens nalatigheid

[1]) Dat is tegen f 24,67 per pikol, zijnde de kostprijs van het tin, slechts gerekend tot in de pakhuizen op Billiton, dus zonder de verder daarop te vallen kosten gerekend tot aan de aflevering te Batavia aan de koopers, met welke verdere kosten vroeger de balanswaarde van het tin placht te worden verhoogd; verg. het te dien aanzien aangeteekende in 't vorig verslag (blz. 251/252).

Voor het op ult. April 1895 voorhanden tin is, naar denzelfden maatstaf als in 1893/94, de balanswaarde gesteld op f 24,19 per pikol, dus voor de geheele hoeveelheid van 82 371.07 pikol op f 1 992 455,11.

[2]) Aan vendu-salaris werd door de Maatschappij over deze zes veilingen te Batavia gestort f 47 443,50. Ter zake van in 1894 van Batavia uitgevoerd Billiton-tin werd aan uitvoerrecht geïnd f 208 508,28.

[3]) Sedert de afsluiting van de mededeelingen, in 't vorig verslag te dezer plaatse opgenomen, is door de Maatschappij ook voldaan, en wel in 't laatst van April 1895, de som van f 20 625, waarmede het winstaandeel van den Staat over 1892/93 alsnog moest worden verhoogd, als gevolg van de uitspraak der arbiters dat eene som van f 33 000, door de Maatschappij betaald als patentrecht over de laatste acht maanden van 1892, uitsluitend ten laste van aandeelhouders behoorde te komen.

Volledigheidshalve zij verder nog aangeteekend dat de in de „Overgangsbepaling" van het concessie-contract (Nederlandsch Staatsblad 1892 n°. 139, Indisch Staatsblad n°. 162) bedoelde overgangsrekening, nadat zij, in verband met evenbedoelde arbitrale uitspraak, de noodige wijziging had ondergaan, nog in Maart 1895 door den Minister van Koloniën werd goedgekeurd.

[4]) De met een * aangeduide mijnconcessiën zijn met 's Gouvernements goedkeuring verleend door de hoofden van inlandsche rijken of landschappen, aan wie in meerdere of mindere mate het recht van zelfbestuur is gelaten. (Het in 1886 aangenomen model-contract voor zoodanige inlandsche concessiën is opgenomen in n°. 4769 van het Bijblad op het Indisch Staatsblad.)

gedurende meer dan een jaar in het betalen van den verschuldigden cijns, door den sultan en de rijksgrooten van Siak ingetrokken, waarna genoemde Maatschappij, gerekend van 13 April 1895 af, in liquidatie is getreden. De voormelde intrekking werd door den Gouverneur-Generaal goedgekeurd bij besluit dd. 16 November 1895 n°. 15.

Inmiddels waren door den vertegenwoordiger in Indië van de Billiton-Maatschappij stappen gedaan — aanvankelijk ten behoeve van eene maatschap (te vormen uit een paar handelslichamen en verder o. a. uit de toen nog niet in liquidatie getreden Siak-Tin- en Landbouwmaatschappij), en later voor hem in privé, — om, krachtens een onder nadere gouvernementsgoedkeuring met het Siaksch bestuur gesloten concessie-contract, mijnontginning in het Siaksch gebied te beproeven, met de verlaten mijnconcessie »Siak" tot basis. Een verzoek om goedkeuring van bedoeld contract werd in April 1895 door de Indische Regeering in dien zin beantwoord dat de eventueel te openen nieuwe onderneming, wanneer deze zich bepaalde tot het terrein der voormalige mijnconcessie »Siak", voor zooveel zulks noodig en raadzaam mocht blijken, van gouvernementswege gaarne zou worden tegemoet gekomen, doch dat, onder meer, bezwaar moest worden gemaakt tegen de gewenschte toezegging van monopolie tot het uitvoeren van mijnontginningen buiten dat terrein en voorshands tegen uitbreiding der onderneming naar het gebied van den bovenloop der Kampar Kiri, den linkeroever der Boven-Tapong Kanan en de Rokkan-staatjes, daar de Indische Regeering zich voorbehield om bedoelde streken te eeniger tijd van gouvernementswege in onderzoek of exploitatie te doen nemen. Op grond van die bezwaren werd door genoemden vertegenwoordiger van het door hem ontworpen plan afgezien.

Riouw en onderhoorigheden

**Mijnconcessie Singkep* (betreffende het geheele eiland Singkep, gelegen in den Lingga-archipel). De Singkep Tin-Maatschappij breidde gedurende het op ult. Juni 1895 geëindigde werkjaar de ontginning, voor zooveel de in het binnenland gelegen terreinen betreft, aanmerkelijk uit. Terwijl aan mijnwerkers (arbeiders in de groeven) in het voorafgegane werkjaar, dat echter slechts over 11 maanden liep, gemiddeld aanwezig waren (buiten de zieken) 1022 man, wier ertswinning gedurende dat tijdvak nader gebleken is te hebben uitgeleverd 4313 pikol (8530 blokken), vertegenwoordigde de in het 13 maanden omvattende werkjaar 1894/95 door eene presente sterkte van gemiddeld 849 mijnwerkers uitgegraven erts eene productie van 12 679 pikol (22 697 blokken) tin, daaronder naar schatting 100 pikol (180 blokken) te verkrijgen uit nog voorhanden gebleven tinslakken. Bovendien verkreeg de onderneming nog 149 pikol (276 blokken) tin uit tinslakken van 1893/94, uit boormonsters en uit van Maleiers opgekocht erts. Bij gunstigen regenval rekende men in 1895/96, met 1000 man in de groeven, op eene productie van 14 000 à 15 000 pikol.

Voor het branden van houtskolen en voor ander werk buiten de groeven beschikte de onderneming in 1893/94 over gemiddeld 174, doch in 1894/95 over gemiddeld 338 man, terwijl voorts het aantal zieke mijn- en andere arbeiders gemiddeld bedroeg 130 in 1893/94 en 101 in 1894/95. Onder de totale gemiddelde sterkte van 1288 man in laatstgemeld werkjaar telde men 1108 Chineezen, 135 Maleiers en 45 Klingaleezen. Aangevoerd werden in 1894/95 683 koelies voor de mijnen. Daarentegen vertrokken of werden weggezonden 248 mijnwerkers; voorts overleden 277 man en deserteerden 94 man.

In 1894/95 werd gewerkt in 12 groeven, waarvan 4 aan de zuidoostkust van het eiland (hoofdzakelijk in de Dabo-vallei) en 8 in het binnenland (in het Raija-stroomgebied). Het tin werd aan de mijnwerkers betaald met 13 dollar [1]) per pikol; die in de groeven aan de kust genoten bovendien, als tegemoetkoming voor de moeielijker bewerking, een toeslag van gemiddeld 6,20 dollar per pikol. (Die toeslag werd betaald over 1928 pikol tin.) Omgeslagen over de geheele productie kwam het tin, geleverd in de pakhuizen op Singkep, te staan op 13,82 dollar per pikol.

Door den aanleg van een tramspoor van de groeven in het binnenland naar de noordkust zal het transport van tin en goederen worden vereenvoudigd, en voortaan over meer arbeidskracht voor het ontginningswerk kunnen beschikt worden.

De exploratie van het concessie-terrein werd op uitgebreide schaal voortgezet, doch met het vinden van nieuwe terreinen was men niet zoo gelukkig als in 1893/94. Wel bleken vele plaatsen ertshoudend, doch ontginbare lagen, en dan nog van geringe uitgebreidheid, werden slechts aangetroffen in een viertal beekjes nabij de Raija-vallei, waar vroeger bovenlaagsch erts was gevonden. Overigens waren de gevonden ertsafzettingen te gering om, althans bij de tegenwoordige lage tinprijzen, met voordeel te kunnen worden geëxploiteerd. De exploratie van het geheele eiland, welke men vroeger meende in circa 2 jaren te kunnen volbrengen, is gebleken met de beschikbare middelen een veel langer tijdsverloop te zullen vorderen.

Gedurende het op ult. Juli 1895 afgesloten 6de boekjaar der Maatschappij werden in de hier te lande om de twee maanden gehouden veilingen door haar te gelde gemaakt 2274 blokken als restant der administratieve productie van 1893/94, zoomede 14 776 van de 24 498 blokken, welke de administratieve productie [2]) van 1894/95 uitmaken, welke 17 050 blokken, met nog 2 blokken aan den sultan van Lingga tegen betaling verstrekt, opbrachten f 442 346, namelijk per 50 K.G. achtereenvolgens f 42,95 (September 1894), f 37,74 (November), f 35,25 (Januari 1895), f 37,26 (Maart), f 38,59 (Mei) en f 38,61 (Juli).

De winst- en verliesrekening der Maatschappij over 1894/95 wees voor het eerst een voordeelig saldo aan, en wel van f 111 665 (debet f 278 092, credit f 389 757), welk saldo geheel werd bestemd voor afschrijvingen.

Aan het hoofd der onderneming, aan welke ook een Europeesch geneesheer is verbonden, staat op Singkep een hoofdadministrateur, gevestigd op de hoofdplaats Dabo, die wordt bijgestaan door een 4-tal Europeesche beambten (een administrateur, twee adjunct-administrateurs en een opzichter voor het grondonderzoek). De administrateur heeft in 1894/95 zijne standplaats gekregen aan de noordkust, alwaar de Maatschappij een nieuw etablissement heeft opgericht, ook ter beveiliging van het van daar afgevoerd wordend product tegen diefstallen van de zijde der op Singkep en omliggende eilanden zich ophoudende Chineesche landbouwers.

Over den door den sultan van Lingga-Riouw, met wien de onderneming in rekening-courant staat [3]), genoten cijns is niets gemeld.

In Juli 1895 wijzigde de Singkep Tin-Maatschappij hare statuten in dien zin dat zij eventueel haar exploitatieterrein ook buiten het rijk Lingga-Riouw en onderhoorigheden zal kunnen uitbreiden, en dat de sluiting van het boekjaar voortaan, in plaats van op ult. Juli, zal plaats vinden op ult. Juni, d. i. tegelijk met de sluiting van het werkjaar op Singkep. Op deze wijzigingen werd bewilliging verleend bij Koninklijk besluit dd. 26 Augustus 1895 n°. 59 (zie het bijvoegsel tot de Nederlandsche Staatscourant van 21 September 1895).

§ 3. *Steenkolen.*

Java.

Mijnconcessie Sedan (betreffende een mijnveld ter grootte van 2747 bouws, in het district Sedan der afdeeling en residentie Rembang). Gedurende 1894 werd eene enkele kolenlaag geëxploiteerd, waardoor 2124 ton kolen van, naar het schijnt, zeer goede hoedanigheid werd verkregen. Van die hoeveelheid werd 784 ton als stukkolen en 236 ton in den vorm van briquetten verkocht.

Vaste werklieden werden tot dusver niet gebezigd; evenmin werd op taak of bij uitbesteding gewerkt. Steeds waren er genoeg Javaansche dagelooners uit de omliggende dessa's te verkrijgen, die per dag en per man van 20 duiten tot 70 cent verdienden, terwijl bij de briquetten-fabricatie ook jongens werden gebruikt. Het transport geschiedt van de onderneming per kar naar de strandplaats Lasem of Dassoen en van daar verder per prauw naar Soerabaija.

Hoewel bij eenige in 1894 uitgevoerde onderzoekingen op 7 M. diepte eene nieuwe kolenlaag werd aangetroffen, lag het in het voornemen van de concessionaris (de Soerabaijasche Bank- en Han-

[1]) Feitelijk heeft de handelspractijk de residentie Riouw (met Singkep) binnen het gebied der zilvermarkt gebracht, evenals ook met de residentie Oostkust van Sumatra het geval is (verg. noot 1 op blz. 260 hiervóór).

[2]) Blijkens het hiervóór medegedeelde kwam de werkelijke productie van 1894/95 te staan op 22 697 + 276 = 22 973 blokken. Hieronder zijn echter begrepen 180 blokken, in 1895/96 naar schatting te verkrijgen uit tinslakken van 1894/95. Deze laatste hoeveelheid valt buiten de administratieve productie, onder welke daarentegen wel zijn te rekenen de onder de werkelijke productie niet te begrijpen 1705 blokken, uitmakende het tin uit de aanmelting van den oogst 1893/94. (Uit den oogst van 1894/95 was al het erts nog vóór de afsluiting van het werkjaar versmolten.)

[3]) Zie art. XI van het in het verslag van 1893 (blz. 261) besproken nieuwe concessie-contract van 27 Januari/2 Juli 1893, afgedrukt in het Verslag van het mijnwezen over het 4de kwartaal 1893, behoorende bij de Javasche Courant dd. 20 April 1894.

delevereeniging te Amsterdam), uit aanmerking van de ruim voorzinne kolenmarkt op Java, de productie eenigszins te beperken. Omtrent de vooruitzichten der onderneming valt overigens weinig met zekerheid te zeggen. Het verschuldigde vast recht over het tijdvak van 1 November 1893 t/m 31 October 1894, bedragende f 686,75, werd in 's lands kas te Rembang gestort. Over 1894 zou ook de betaling van cijns hebben moeten beginnen, maar deze was niet verschuldigd, daar de mijn over dat jaar met verlies had gewerkt.

Sumatra.

Gouvernementsontginning van het Ombilien-kolenveld (*Sumatra's Westkust*). Niettegenstaande deze eerst in het najaar van 1892 aangevangen onderneming ook in 1894 met groote moeielijkheden had te kampen, eensdeels een gevolg van het nog steeds werken aan den rand van het kolenbekken en van den in Mei 1894 ontstanen brand in de Waringin-mijn (zie vorig verslag, blz. 255), anderdeels van de omstandigheid dat de behoefte aan koelies voor de militaire expeditie naar Lombok gedurende de laatste maanden van het jaar een aanzienlijk deel der valide dwangarbeiders aan het werk onttrok, wees de exploitatierekening over laatstgenoemd jaar voor het eerst een, zij 't ook gering, voordeelig saldo aan (f 5717). Gedurende het 1ste halfjaar van 1895 kon echter in menig opzicht onder gunstiger omstandigheden worden gewerkt, en volgens de rekening over dat tijdvak bedroeg het voordeelig verschil tusschen ontvangsten en uitgaven zelfs f 53 300. Een en ander kan in bijzonderheden blijken uit de twee overzichten, gedrukt (onder nos. 42 en 43) als bijlagen bij de Memorie van Antwoord op het Voorloopig Verslag der Tweede Kamer betreffende de ontwerp-Indische begrooting voor 1896.

Het eerste der bedoelde overzichten doet o. a. zien dat de aanlegrekening van de mijnonderneming op ult. 1894 in eindcijfer bedroeg f 1 287 208 of, na aftrekking van de waarde van den op dat tijdstip op het kolenveld aanwezigen voorraad verbruiksgoederen, f 1 277 399. Van de in 1894 gedane uitgaven ad f 1 409 364 kwam ten laste van den aanleg f 575 414 en ten laste van de exploitatie f 833 950, tegenover welk laatste bedrag de ontvangsten der kolenexploitatie in genoemd jaar stegen tot f 839 667.

Bij de bespreking van de exploitatierekeningen over 1894 zoowel van het kolen- als van het spoorwegbedrijf ter Sumatra's Westkust, wijst de hoofdingenieur, chef van die beide diensten [1]), er op, dat de uitkomsten der beide exploitaties in onderling verband moeten worden beschouwd, aangezien bij vaststelling van het tarief voor kolenvervoer langs den spoorweg slechts bedoeld werd de zelfkosten van het vervoer te dekken. En daar de exploitatie van den spoorweg over 1894 een overschot gaf van f 295 189 (verg. bijlage HH, zoomede blz. 167 van dit verslag), stelt hij dit bedrag + de f 5717 overschot op het kolenbedrijf tegenover het gezamenlijk aanlegkapitaal van beide ondernemingen ad f 20 184 049 (daaronder voor den spoorweg, zonder de havenwerken, f 18 375 957 en voor de kolenstort- en bijbehoorende inrichtingen te Emmahaven — op 1 October 1894 in gebruik gesteld — f 530 693).

Ter toelichting van het bovenbedoelde cijfer der ontvangsten van de kolenonderneming over 1894, ad f 839 667, mogen de volgende opgaven strekken.

Gedurende 1894 werd, ongerekend 6259 ton fijn gruis dat in de eerste maanden van het jaar [2]) op het kolen-emplacement te Sawah Loento [3]) werd gestort, door den dienst der ontginning afgeleverd 72 451^{7} ton kolen (daaronder 11 592^{4} ton gruiskolen), waarvan rechtstreeks uit het kolenveld werd verzonden aan verschillende diensten en aan particulieren 10 370^{7} ton (daaronder 4450^{9} ton gruiskolen) en het overige in het magazijn te Emmahaven werd opgeslagen. Met inbegrip van den restant-voorraad aldaar op ult. 1893, ad 3780 ton kolen, was dientengevolge in bedoeld magazijn over 1894 in 't geheel te beschikken geweest over 65 861 ton (daaronder 7141^{8} ton gruiskolen). Daar de verstrekkingen te Emmahaven, met inbegrip van de 2792^{8} ton gruiskolen als brandstof verbruikt door het voor de eigen kolenvervoeren gecharterde particuliere stoomschip *Celebes* [4]), in 't geheel bedroegen 60 193^{8} ton (waaronder 6067 ton gruiskolen), en de spillage in het magazijn op 1326^{4} ton (daaronder 8^{9} ton gruiskolen) kwam te staan, bleef dus bij het einde van 1894 te Emmahaven nog opgeslagen 4341 ton (daaronder 1066 ton gruiskolen).

Het zeevervoer spilleerde 286^{2} ton kolen. De *verkochte* hoeveelheden zoowel rechtstreeks uit het kolenveld (zie hiervóór) als die te Emmahaven verstrekt of vandaar verscheept, bedroegen derhalve in 't geheel 67 485^{9} ton (daaronder 7725^{4} ton gruiskolen).

Eene specificatie van de bestemming der bedoelde 67 485 ton, met vermelding van de geldelijke opbrengst, laat men hier volgen.

	Ton.	Opbrengst.
Rechtstreeks uit het kolenveld verzonden:		
aan het magazijn der staatsspoorwegen op Sumatra (8955 ton), aan het militair departement te Padang en Padang Pandjang (21 ton), aan het civiel bouwdepartement te Padang (14 ton) en aan den dienst der kolenontginning zelve (105 ton), gezamenlijk	9 166	f 46 220
aan particulieren op verschillende langs den spoorweg gelegen plaatsen	4 184	7 761
Uit het magazijn te Emmahaven verstrekt:		
vervoerd naar en verkocht op Java: aan de marine, aan het departement der burgerlijke openbare werken en aan particulieren respectievelijk 4396, 10 667 en 366 ton, of gezamenlijk	64 635	306 100
vervoerd naar Olehleh, Amboina en Makasser en verkocht aan de marine 6418 ton, vervoerd naar Telok Betong en verkocht aan het departement van binnenlandsch bestuur 46 ton, of gezamenlijk	6 456	161 361
te Emmahaven zelf aan de marine	634	10 514
te Emmahaven aan het departement der burgerlijke openbare werken	20	600
te Emmahaven aan particuliere stoomschepen (aan de Koninklijke Paketvaart-Maatschappij 10 446, aan de Maatschappij „Nederland" 4856 en aan andere stoomschepen 1157 ton)	66 455	279 565
te Emmahaven aan particulieren	25	631
	67 485	f 834 067
Berekende waarde (met inbegrip spoorwegvracht) van de hoeveelheid kolen, welke op ult. 1894 te Emmahaven *meer* in voorraad was dan op ult. 1893 (4341—3780 = 561 ton)		5 610
		f 839 667
Hiertegenover bedroegen de uitgaven ten laste van de exploitatierekening over 1894 (zie de reeds aangehaalde bijlage, no. 46, van de hooger bedoelde Memorie van Antwoord)		833 950
Voordeelig saldo . . .		f 5 717

Ook nu werden ten laste van de exploitatie-rekening verschillende afschrijvingen gebracht, zooals dit zou geschieden wanneer de Ombilien-ontginning eene particuliere onderneming ware. De geldelijke uitkomsten der ontginning over 1894 zouden een grooter overschot hebben opgeleverd indien zij niet gedrukt werden eensdeels door de wijze waarop tot dusver de kosten der dwangarbeiders ten laste van de exploitatie werden gebracht (waarover lager), anderdeels door de omstandigheid dat 8955 ton kolen aan de spoorweg-exploitatie werd geleverd tegen slechts f 5 per ton, een lager bedrag dus dan dat der zelfkosten, die in 1894 op gemiddeld f 6,14^{5} per ton kwamen te staan. De uitgaven in het kolenveld, met inbegrip van het laden in de spoorwegwagens, bedroegen toch in 1894 f 435 362, zijnde de totale kosten ten laste van de exploitatie-rekening ad f 833 950 (zie de opgaven hiervóór), verminderd met: 1°. de spoorwegvracht, ten bedrage van f 193 741, en 2°. eene som van f 204 847 wegens kosten van opslag in depôt, laden in de schepen, vervoer door den Archipel en lossen van de kolen op de plaats van bestemming. Voor bedoeld bedrag van f 435 362 werd verkregen, na aftrekking van spillage en verlies bij het zeetransport, 70 839 ton kolen, zoodat de kosten per ton f 6,14^{5} bedroegen. Terwijl dus op de rechtstreeks uit het kolenveld aan den spoorweg geleverde kolen werd verloren, werd gewonnen op de leveringen aan bouw- en militair departement (ad f 15 per ton), zoomede op die aan particulieren op plaatsen langs den spoorweg gelegen (Sawah Loento, Padang Pandjang, Padang en Poeloe

[1]) Sedert 1 Januari 1894 was bedoelde hoofdambtenaar te Solok gevestigd, doch met 1 September 1895 is zijne standplaats verlegd naar Padang Pandjang. De dagelijksche leiding der kolenontginning is opgedragen aan een ingenieur van het mijnwezen ter standplaats Sawah Loento (verg. overigens blz. 264 hiervóór).

[2]) Later is al het beschikbare gruis, tegen eene betaling van gemiddeld f 4 per ton (verg. vorig verslag, blz. 254), in het kolenveld kunnen worden van de hand gezet.

[3]) Het zeef- en sorteergebouw aldaar werd op 1 October 1894 in gebruik gesteld.

[4]) De ongunstige omstandigheden waarvan hierboven sprake was (brand in de Waringin-mijn en vermindering van het aantal dwangarbeiders) hadden ten gevolge dat dit stoomschip in 1894 op sommige reizen dagen lang moest wachten op het aanvoeren van lading te Emmahaven en zelfs nu en dan met niet volle lading moest vertrekken, hetgeen de kosten van het transport aanmerkelijk verhoogde. In het begin van December 1894 werd de *Celebes* tijdelijk aan de Koninklijke Paketvaart-Maatschappij teruggegeven voor het maken van eene reis naar China, van waar het schip in Februari 1895 terugkeerde. De bestaande charterpartij voor het tijdvak 30 Juni 1893 t/m medio 1895 werd voor de tweede helft van 1895 en vervolgens nog tot ult. 1896 verlengd. Voor het 2de halfjaar 1895 werd de huur verminderd van f 10 500 tot f 9000 per maand; voor 1896 werd voor f 8500 per maand gecontracteerd.

Aijer), waarvoor gemiddeld f 6,53 per ton bedongen werd, ongerekend de spoorwegvracht volgens het gewone tarief.

Aan spoorwegvracht naar Emmahaven, in 't geheel over netto 60 503^{r} ton, werd in 1894 betaald f 193 741, dus per ton f 3,20 [1]). Bij aankomst te Emmahaven kostten de kolen dus f 6,14^{5} + f 3,20 = f 9,34^{5}, waarbij nog komen de uitgaven wegens opslag en verstrekking, die, evenals in 1893, gemiddeld op f 0,60 per ton werden berekend [2]). Op de te Emmahaven geleverde kolen, waarvoor door de departementen van marine en der burgerlijke openbare werken f 15 en door particulieren gemiddeld f 11 per ton werd betaald, werd dus eveneens gewonnen.

In 't geheel werden voor verschillende diensten naar Java en de buitenbezittingen verscheept 31 067 ton of, na aftrekking van de spillage, 30 781 ton, gevende, tegen de voor 1894 vastgestelde regularisatie-prijzen (zie vorig verslag, blz. 254), eene totale opbrengst van f 487 467, zijnde gemiddeld per ton f 15,83^{5}. De uitgaven voor opslag te Emmahaven, laden in de schepen, vervoer en lossen ter bestemmingsplaats bedroegen, zooals hiervóór reeds vermeld, f 204 847, waarvan afgaat voor te Emmahaven verkochte kolen (26 334 ton × f 0,60 =) f 15 800, zoodat overblijft f 189 047. Dit bedrag moet worden vermeerderd met de kosten, ad f 25 877 der 2792^{5} ton bunkerkolen voor de *Celebes* ad (f 6,14^{5} + f 3,12 =) f 9,26^{5} per ton, en stijgt alzoo tot f 214 924. De naar Java en de buitenbezittingen verscheepte 30 781 ton netto hebben dus per ton gekost aan opslag, laden, vervoer en lossen gemiddeld f 6,98. Van de mijn tot de bestemmingsplaats bedroegen de kosten alzoo in het geheel f 6,14^{5} + f 3,20 + f 6,98 = f 16,32^{5}, waartegenover staat eene opbrengst van gemiddeld f 15,83^{5} per ton, hetgeen dus voor de bedoelde 30 781 ton een verlies opleverde van f 0,49 per ton.

Alvorens hier nog kortelijk terug te komen op de uitkomsten, welke de ontginning in de eerste maanden van 1895 heeft opgeleverd, zij eerst nog het volgende aangeteekend omtrent de voor dat jaar vastgestelde regularisatieprijzen voor de aan andere diensttakken, enz. te leveren Ombilien-kolen (gouvernementsbesluiten dd. 24 Juli en 20 September 1895 nos. 9 en 14). Als grondslag voor de prijsberekening werd weder aangenomen de middelprijs der te Tandjong Priok in groote ladingen aangevoerde Engelsche kolen, welke in 1894 f 14,71 per ton bedroeg, verminderd met 10 pct. met het oog op mogelijke daling der prijzen van Cardiff-kolen in Indië nu de aankoopen van die soort door het Gouvernement bijna geheel hebben opgehouden. Voor andere plaatsen dan Tandjong Priok (waaronder voor 1895 voor het eerst Samarang en Panaroekan zijn opgenomen) is bij de vaststelling van de regularisatieprijzen weder rekening gehouden met de verschillende omstandigheden die den marktprijs op die plaatsen beheerschen. Voor 1895 zullen nu de Ombilien-kolen ten laste van den ontvangenden dienst en ten bate van de kolenontginning worden geregulariseerd tegen onderstaande prijzen per ton (verg. noot a op blz. 254 van het vorig verslag):

voor den dienst der staatsspoorwegen en der kolenontginning ter Sumatra's Westkust: geleverd op den spoorwegwagen te Sawah Loento . f	6,08
voor alle andere diensten:	
geleverd op den spoorwegwagen op een der stations of halten van den Sumatra-spoorweg, zoomede te Emmahaven in de bunkers der schepen .	15,00
geleverd op eene der volgende plaatsen van Nederlandsch-Indië, waar daartoe geschikte steigers zijn op den steiger, of op reeden in de prauwen:	
te Tandjong Priok.	13,25
„ Tjilatjap	14,25
„ Soerabaja op de reede	13.75
„ id. in het bassin van het marine-etablissement.	14.25
„ Probolinggo	15.20
„ Sidaijoe Lawas	15,75
„ Tagal, Cheribon, Pekalongan en Samarang	17,75
„ Panaroekan	15,75
„ Olehleh (Atjeh), wanneer de kolen zijn aangebracht buiten tusschenkomst van den aannemer voor de levering der in Atjeh door het Gouvernement benoodigde kolen	14.75
„ id., wanneer de overvoer door bedoelden aannemer is geschied . .	0.25
„ Telok Betong (Lampongsche Districten).	23,75
„ Makasser	17.25
„ Amboina	20.25

Terwijl alzoo de *laagste* regularisatieprijs voor de vanwege de kolenonderneming verscheepte kolen f 13,25 per ton bedroeg, namelijk voor de naar Tandjong Priok verscheepte partijen, konden de zelfkosten voor het eerste semester 1895 worden berekend op slechts f 4,93 per ton (in 1894 op f 6,14^{5}) en de verdere kosten, gerekend tot de bestemmingsplaatsen buiten Emmahaven, gezamenlijk op gemiddeld f 7,96, in 't geheel derhalve f 12,89 per ton verscheepte kolen (tegen f 16,32^{5} over 1894), zoodat op alle leveringen gewonnen werd, niettegenstaande de regularisatieprijzen voor de verschillende aanbrengplaatsen f 1,25 per ton lager waren gesteld dan voor 1894 was aangenomen (verg. de opgaaf op blz. 254 van 't vorig verslag). Zooals straks reeds werd herinnerd, wijst dan ook de exploitatierekening over het 1ste halfjaar 1895 een overschot aan van f 53 300, en dit niettegenstaande de algemeene kosten der directie (hoofdingenieur en zijn bureel, magazijnmeester, enz.), zoomede traktementen, daggelden, enz. in hun geheel ten laste van de exploitatierekening zijn gebracht, terwijl zij over 1894 nog voor de grootste helft op de aanlegrekening voorkwamen. Als oorzaken van de zooveel gunstiger geldelijke uitkomst gedurende de eerste zes maanden van 1895 zijn aan te merken: 1°. de grootere productie: 51 035 ton [3]) (of 49 027 ton netto), tegen 36 760 in de eerste helft van 1894; 2°. de consequent doorgevoerde contrôle en bezuiniging [4]); 3°. een ruim gebruik van de gelegenheid tot verscheping van de kolen, o. a. door het charteren voor 7 reizen ook van het stoomschip *Bantam* der Koninklijke Paketvaart-Maatschappij (behalve de te Emmahaven verkochte 11 100 ton werden naar Java en Olehleh verscheept 28 188 ton), en 4°. de geringere kosten der dwangarbeiders, ten gevolge van het op blz. 273 te vermelden gouvernementsbesluit dd. 24 December 1894 n°. 1.

Zooals reeds werd opgemerkt, moest in de laatste maanden van 1894 ten behoeve van de militaire expeditie naar Lombok een groot aantal dwangarbeiders aan de ontginning worden onttrokken (verg. ook blz. 86 hiervóór). Het aantal der voor het werk beschikbare veroordeelden, dus na aftrekking van zieken en geëmployeerden, dat in Augustus 1894 nog gemiddeld 1090 per dag bedroeg, daalde in November zelfs tot 546. Reeds in December kon echter door het departement van justitie de aanvulling worden hervat, zoodat in Januari 1895 de werkkrachten voldoende waren opgevoerd om de ontginning weder krachtigen voortgang te doen hebben, terwijl sedert met de aanvulling naar behoefte is voortgegaan. Intusschen waren in het najaar van 1894, in verband met het gebrek aan dwangarbeiders, gaandeweg meer vrije arbeiders (voor een klein deel Niassers en overigens Chineezen) in dienst genomen, respectievelijk tegen f 0,40 en f 0,50 per dag, doch de ondervinding leerde al spoedig dat het meerendeel dezer lieden voor den eigenlijken kolenarbeid ongeschikt was, en dat alleen voor het werk in het gesteente op den duur enkele ploegen konden worden gebruikt, terwijl de overige zooveel mogelijk buiten de mijnen te werk werden gesteld. Het aantal vrije werklieden, dat in December 1894 tot gemiddeld 336 per dag was geklommen, nam sedert geleidelijk af, en bedroeg in December 1895 nog slechts 51. [5])

---

[1]) Zoowel voor 1894 als voor 1895 bleef het tarief voor het vervoer der kolen van Sawah Loento naar Emmahaven bepaald op 2 cent per ton-kilometer, d. i. op f 3,12 per ton voor den geheelen afstand (verg. noot 3 op blz. 253 van het vorig verslag en blz. 165/166 hiervóór).

[2]) Voor 1895 werden deze werkzaamheden, zoomede de rangeerdienst op het kolen-etablissement te Sawah Loento, ter besparing van personeel en uitgaven, opgedragen aan den dienst der spoorweg-exploitatie. In rekening werd gebracht voor den rangeerdienst f 0,10 per ton, voor opslag en aflevering der kolen in het ruim der schepen f 0,40 en in de bunkers der schepen f 1 per ton.

[3]) Zie nader noot 5 hieronder.

[4]) O. a. vorderde de verlichting in de mijnen, die in 1894 *f* 30 087 kostte, in de eerste helft van 1895 slechts eene uitgaaf van *f* 5746, en dit ondanks het veel grooter aantal arbeiders. Intusschen moet niet uit het oog worden verloren dat bijzondere omstandigheden tot dit resultaat medewerkten, als het gebruik van betere lampen, buitengewoon lage olieprijzen, enz.

In het belang van een zuinig beheer is het tot dusver vigeerende stelsel om voor premiën aan de verschillende ambtenaren en beambten der ontginning te beschikken over f 0,10 per verkregen ton kolen, ingevolge gouvernementsbesluit dd. 7 Augustus 1895 n°. 2, voorloopig alleen voor het jaar 1895 vervangen door eene andere regeling, volgens welke de premie niet meer zal bestaan in een van de voortbrenging afhankelijk tonnengeld, maar rechtstreeks verband zal houden met de productiekosten. Voor 1895 zou nu aan bedoeld personeel eene maandelijksche premie worden toegekend ten bedrage van 25 pct. van het bedrag, dat de zelfkosten der kolen in elke laatst verloopen maand te Sawah Loento op den spoorwegwagen blijven beneden f 3,40 per ton. Onder zelfkosten worden in dit geval verstaan alle uitgaven voor werk, gereedschappen en materialen welke rechtstreeks tot het winnen van de kolen, zoomede die welke voor de bureaux, magazijnen en opmetingen en voor het onderhoud van het etablissement met gebouwen en verdere inrichtingen zijn gedaan, dus niet de uitgaven voor werk in het gesteente tot opsporing van de koollagen, noch die voor uitbreiding van het etablissement en evenmin de kosten der hoofddirectie. De verdeeling van het bedrag der premie onder het personeel is aan den chef der exploitatie overgelaten, met de verplichting om daarbij zooveel mogelijk met werkelijk bewezen diensten rekening te houden.

[5]) In aansluiting aan de mededeelingen op blz. 255 van het vorig verslag laat men hier volgen over elke maand van 1894 en van 1895 een overzicht van de gemiddelde sterkte per werkdag van het arbeidend personeel (voor

De uitgaven voor de in het kolenveld gebezigde dwangarbeiders, alleen uitgenomen de kosten der kleeding, welke bestreden werden uit de fondsen van het departement van justitie, werden in 1894 weder ten laste van de ontginning gebracht. Intusschen kon niet worden ontkend dat, aangezien de ontginning billijkheidshalve slechts kon worden belast met het door de werkkrachten der arbeiders vertegenwoordigd geldswaardig bedrag, door de tot dusver gevolgde berekeningswijze de exploitatie te zwaar werd gedrukt, hetgeen te meer merkbaar werd toen, na het vertrek van een groot deel der valide dwangarbeiders naar Lombok, de meerderheid der overgeblevenen uit minder bruikbaren en zieken bestond. Daarom is bij gouvernementsbesluit, dd. 24 December 1894 n°. 1 tot beginsel aangenomen om, van 1 Januari 1895 af, door de kolenonderneming aan het departement van justitie te doen betalen een vast bedrag voor elken dagdienst door dwangarbeiders in of buiten de mijnen rechtstreeks ten behoeve van de kolenontginning verricht, en daarentegen, terwijl dit tot nu toe alleen het geval was met de kosten van kleeding, voortaan alle uitgaven ten behoeve van de naar het Ombilien-veld gezonden gestraften ten laste van genoemd departement te doen komen.

Omtrent de regeling van den arbeid bij de kolenontginning valt het volgende aan te teekenen.

Voor den arbeid in de mijnen worden de veroordeelden verdeeld in drie ploegen, die ieder 8 uren moeten werken, en wel de eerste ploeg van 's morgens 6 uur tot 's namiddags 2 uur, de tweede van 2 uur 's namiddags tot 10 uur 's avonds, en de derde van 10 uur 's avonds tot 6 uur 's morgens. Echter wordt daar, waar zulks doenlijk is, steeds op taak gewerkt. Toezicht op den arbeid wordt uitgeoefend door de bij de mijn-exploitatie in dienst zijnde Europeesche opzichters, bijgestaan door het noodige aantal uit de dwangarbeiders gekozen mandoors, en in de kwartieren door een Europeeschen cipier, bijgestaan door mandoors, mede uit de dwangarbeiders gekozen. De op taak werkenden mogen zich, na het hun opgedragen werk te hebben verricht, naar de kwartieren begeven. De van het werk teruggekeerden worden, in aanmerking genomen den zwaren arbeid dien zij achter den rug hebben, overdag niet opgesloten, doch kunnen zich vrij bewegen in den omtrek. Des avonds echter worden de kwartieren om 7 uur gesloten en mag niemand zich meer daaruit verwijderen. In verband met deze maatregelen, die op den goeden geest onder de veroordeelden zeer gunstig werken, wordt echter een streng politietoezicht vereischt op de passer te Sawah Loento en in de omgeving der dwangarbeiders-kwartieren. Blijkens bijlage N hierachter beliep het aantal ontvluchtingen in 1894 (gerekend tot ult. November) 176, en keerden er in bedoelde elf maanden van de toen of vroeger gedrosten 146 gedwongen of vrijwillig terug.

In een schrijven van Februari 1894 (latere berichten werden omtrent dit punt niet ontvangen) constateerde de hoofdingenieur, chef der Ombilien-exploitatie, dat de tewerkgestelde veroordeelden gewillig elke hun opgelegde taak volbrengen en dat, bij goede verzorging en welwillende behandeling, hun gedrag weinig of niets te wenschen overlaat. Naast vele bruikbare staan echter, trots de beste keuring, ook vele minder bruikbare individuën; naast vele vlijtige, ondanks streng toezicht en uitloving van premiën, ook vele minder werkzame.

Voor sommige rubrieken van arbeid, en daartoe behooren o. a. het verzetten van grond en daarmede overeenkomende werkzaamheden, waarbij volharding en groote inspanning noodig zijn, bijv. bij het maken van gangen in hard gesteente, staat de dwangarbeider in het algemeen ver bij den vrijen werkman achter, doch bij den galerij-arbeid in koollagen voldoet hij goed.

Met betrekking tot het oordeel omtrent de hoedanigheid der Ombilien-kolen bij gebruik op stoomschepen kan, voor zooveel de schepen der marine betreft, worden verwezen naar het medegedeelde op blz. 69/70 hiervóór. Van particuliere reederijen werden, naar meergenoemde hoofdingenieur meldt, gunstige rapporten ontvangen. Ook bij gebruik als brandstof in locomotieven werden met de Ombilien-kolen bevredigende resultaten verkregen.

Thans mogen, aan de hand van de daaromtrent door denzelfden hoofdambtenaar medio Augustus jl. verstrekte gegevens, na enkele algemeene beschouwingen, nog eenige mededeelingen volgen met betrekking tot het beloop der werkzaamheden in het kolenveld, naar volgorde van de verschillende punten waarop tot dusver gangen in het gebergte werden geopend.

Op 1 Augustus 1895 was de aanleg der galerijen beperkt tot het zuidwestelijk gedeelte van het kolenveld, begrensd naar het westen door eene lijn langs het uitgaande van af de Loento-rivier tot 300 M. voorbij Loera Doerian, en naar het zuiden door de Loento-rivier over eene lengte van p. m. 300 M. De onderzoekingen van drie jaren hebben aangetoond dat in dit gedeelte tweeërlei soorten van storingen en verschuivingen voorkomen, namelijk *loodrecht op* de richting en *in* de richting der lagen. De voornaamste van eerstgenoemde soort van storingen zijn: 1°. die even beoosten den mond der oude Loento-mijn; 2°. eene zeer belangrijke bij het ravijn Pandjang; 3°. eene dergelijke bij het ravijn Waringin, en 4°. eene van veel minder beteekenis bij het ravijn Doerian. Gerekend van af de oude Loento-mijn worden dus vier afgescheiden afbouwvelden gevormd, die ten opzichte van elkander verschoven zijn. Dat benoorden Loera Doerian ligt het hoogst; het daaraansluitende tot Waringin is weinig, het dan volgende tot Pandjang, evenals het laatste bij Loento, zeer belangrijk naar beneden verworpen, zoodat de lagen in het onderste stuk honderden meters in het horizontale vlak naar het zuidwesten zijn verplaatst. Behalve deze dwarsbreuken worden in elk vak kleinere en grootere storingen en verschuivingen in de richting der lagen aangetroffen. Deze onregelmatigheden, die den aanleg van vele dwarsgalerijen noodig maakten en aan den afbouw niet bevorderlijk waren, bemoeielijkten aanvankelijk ook het onderkennen van de aangetroffen lagen, zoodat niet altijd terstond een juist oordeel kon worden geveld, en men in de meening werd gebracht met meer of minder dan de vanouds bekende drie lagen A, B en C te doen te hebben. Let men daarbij nog op het feit, dat de laag B tot dusver nergens in zoodanigen toestand werd aangetroffen dat aan ontginning dier laag kon worden gedacht, dan is het duidelijk dat met grootere bezwaren te kampen viel dan men oorspronkelijk verwachtte. Nu echter eenmaal een juister inzicht in de samenstelling van het onderhanden gedeelte van het kolenbekken is verkregen, en een groot deel der voorbereidende werkzaamheden tot het openleggen van de lagen is voltooid, laat het zich aanzien dat binnen betrekkelijk korten tijd de afbouw van de voor de behoefte in Nederlandsch-Indië benoodigde hoeveelheid kolen geen bezwaar meer zal hebben.

Sedert Januari 1895 werden verschillende nieuwe mijnen geopend, terwijl in de toen reeds bestaande met kracht werd voortgewerkt.

Hieronder volgt eene korte opsomming van alle punten, waarop in het gebergte gangen zijn geopend.

Op het laagste niveau beginnende, treft men den eersten ontginningszetel, mijn Loento I, aan op 254 M. + P.P., ongeveer 10 M. boven de bedding der Loento-rivier. De grondgalerij in de dikke (onderste) laag C, in October 1894 geopend, bereikte 1 Augustus 1895 eene lengte van 207 M., op welk punt eene dwarsgalerij werd begonnen, met het doel de hooger gelegen lagen B en A op te zoeken. Omtrent den aard der storingen, welke meer dan waarschijnlijk worden aangetroffen tusschen het niveau van mijn Loento I en dat van de reeds in Februari 1892 op 295 M. + P.P. begonnen Loento-mijn (thans mijn Loento III), bestaat nog geenerlei zekerheid. De galerij van mijn Loento I ligt in verband met het zeef- en sorteergebouw te laag, en de richting der koollagen is in dit gedeelte van het kolenveld te onregelmatig om die galerij als hoofdafvoerweg te kunnen gebruiken. Meer afdoende is bovendien het bezwaar dat, bij het drijven van eene hoofdafvoergalerij in de kool, steeds gevaar te duchten is voor brand, waardoor men elk oogenblik blootgesteld kan worden aan de noodzakelijkheid haar te moeten verlaten.

Op deze gronden werd besloten eene hoofdtransportgalerij te drijven in het gesteente, en wel onder de koollagen, op het peil van het zeef- en sorteergebouw, namelijk op 274 M. + P.P. De bedoeling is deze galerij (mijn Loento II), welke in Mei 1895 begonnen werd, voort te zetten tot aan de noordelijke grens van het kolenveld en haar voor machinaal transport in te richten. Op 1 Augustus had zij eene lengte bereikt van 43 M.

Ten einde voor 1896 een nieuw afbouwveld gereed te maken,

zooveel voor het werk beschikbaar), waarbij tevens is vermeld de per maand verkregen (afgevoerde) productie.

Maanden.	1894. Dwang-arbeiders.	1894. Vrije arbeiders.	1894. Productie (tonnen).	1895. Dwang-arbeiders.	1895. Vrije arbeiders.	1895. Productie (tonnen).
Januari	1227	„	6 270	1058	232	7 256
Februari	1140	„	6 149	1105	214	7 259
Maart	1170	„	6 024	1218	202	8 358
April	1110	130	6 737	1367	183	8 113
Mei	1063	150	7 450	1580	149	9 506
Juni	1033	100	5 521	1658	110	10 548
Juli	1080	60	6 191	1587	81	10 098
Augustus	1090	70	6 884	1464	89	9 544
September	810	100	5 622	1348	98	9 104
October	820	140	6 424	1378	71	8 021
November	548	223	5 891	1325	68	8 634
December	736	336	4 940	1301	51	9 617
			72 452			107 953

werd in Maart 1895 op 278 M. + P.P. eene derde grondgalerij geopend (mijn Loento II boven). Met deze galerij zal de dikke laag C worden opgezocht, welke voor het gedeelte, gelegen onder de reeds afgebouwde laag A, zonder bezwaar kan worden ontgonnen. Reeds in April werd in de galerij de laag A ontmoet en over korten afstand gevolgd. Verschillende overwegingen leidden er echter toe haar weder te verlaten en door het gesteente recht op het doel af te gaan. De grondgalerij had op 1 Augustus eene lengte van 105 M. en zou waarschijnlijk binnen twee maanden de laag C bereiken. Zoodra deze laag tot aan de storing vervolgd en de voorbereiding tot afbouw voltooid is, kunnen hier kolen worden gewonnen. Daarbij zal rekening moeten worden gehouden met de bekende neiging der dikke laag tot zelfontbranding, zoodat alleen de methode met wederopvulling der afgebouwde gedeelten kan worden toegepast.

In de reeds genoemde mijn Loento III, het vierde ontginningspunt, werd in de laag A de grondgalerij naar het westen doorgedreven tot op 517 M. van de eerste dwarsgalerij, waar in Mei 1895 de groote storing bij het ravijn Pandjang werd bereikt. Sedert liep de afbouw boven het niveau van 324 M. + P.P. ten einde, terwijl daarbeneden de voorbereiding gereed kwam. In de laag A kan de afbouw nog gedurende een half jaar met kracht worden voortgezet, terwijl daarna de laatste pijler boven de grondgalerij nog gedurende eenige maanden kolen leveren kan. De grondgalerij in deze laag op 324 M. + P.P. kwam in Augustus 1894, op 150 M. van de hellende dwarsgalerij, in gestoord terrein en werd daarna met eene opwaartsche helling van 26° voortgezet, zoodat omstreeks drie maanden later gemeenschap werd verkregen met de mijn Pandjang, als gevolg waarvan de ventilatie zeer verbeterde. De verwachting (zie vorig verslag, blz. 254) dat de grondgalerij in de laag C, die bij 380 M. eene belangrijke storing had bereikt, de verschoven laag spoedig zou doen terugvinden, werd niet vervuld. Toch werd de galerij door het gesteente verlengd, met het doel de hieronder te vermelden tweede laag der mijn Pandjang, welke op 342 M. + P.P. was doorsneden, op grootere diepte terug te vinden. Deze dubbel gedreven dwarsgalerijen hadden op 1 Augustus 1895 eene lengte verkregen van 366 en 368 M. zonder het gewenschte resultaat op te leveren.

De vijfde mijnmond is die op 341 M. + P.P. in het ravijn Pandjang. De dwarsgalerij der mijn Pandjang (vroeger »Groote exploitatie Waringin" genoemd) werd, na in Juni 1894, toen zij eene lengte van 227 M. had bereikt, voorloopig te zijn gestaakt, in het laatst van April 1895 weder verder gedreven. Omtrent de beide door deze galerij gesneden, 2 M. dikke, sterk vergruisde lagen verkeerde men aanvankelijk in dwaling. Terwijl men veronderstelde de laag C nog niet te hebben aangetroffen, had men deze toch reeds tweemalen doorboord. Inderdaad is de dikke laag sterk verdrukt en door eene verschuiving in tweeën gedeeld. De laag B bevat hier alleen brandschiefer en geen kool. Reeds in Mei werd bij het verder drijven van de bovenbedoelde dwarsgalerij (bij 262 M. lengte) de gezochte laag A ontmoet, en spoedig daarna tot het drijven van grondgalerijen in die laag overgegaan. Op 1 Augustus hadden deze naar het oosten eene lengte van 45 M. en naar het westen eene van 52 M. bereikt. In de tweede laag C werden reeds in 1894 naar het oosten en westen galerijen geopend. De galerij naar het oosten werd, gedeeltelijk door gestoord gebergte, ongeveer 180 M. verlengd, en kwam daar in gemeenschap met de galerij op 32 M. + P.P. in laag A der mijn Loento III. Die naar het westen werd vervolgd met het doel om de onderste laag van de mijn Waringin II te ontmoeten, en trof dan ook in Februari 1895, toen zij eene lengte van 346 M. verkregen had, eene grootendeels uit brandschiefer bestaande laag aan. Deze laag (mogelijk B) raakte reeds in April in brand, zoodat van het verlengen der galerij tot opsporing van de overige lagen in de mijn Waringin II moest worden afgezien.

De dwarsgalerij Waringin I werd bij eene lengte van 111 M. in Juli 1894 gestaakt, nadat twee koollagen waren doorsneden, welke naar het oosten en het westen spoedig gestoord bleken. Beoosten de dwarsgalerij werd eene dalende galerij gemaakt, welke luchtgemeenschap vormde met de reeds genoemde mijn Pandjang. Naar het westen werd daarbij met hetzelfde doel eene galerij naar Waringin II geopend, welke in December 1894 eene galerij in laag III van deze mijn ontmoette. De weinige kolen, welke uit Waringin I konden worden verkregen, werden afgebouwd, waarbij werd zorg gedragen dat de luchtverversching tusschen Waringin II en Pandjang niet werd verbroken.

Wat de zooeven bedoelde mijn Waringin II (op 365 M. + P.P.) betreft, kan worden medegedeeld, dat de daarin aangetroffen vier lagen (zie vorig verslag blz. 254/255) waarschijnlijk alle behooren tot de laag C. De eerste dikke laag, welke dicht bij den mond der mijn werd ontmoet, is den afgeschoven, terwijl de overige drie, respectievelijk 7,5, 1 en 2,25 M. dik, te zamen de laag C vormen, plaatselijk door dunne steenlaagjes gescheiden. Dit vermoeden krijgt groote waarschijnlijkheid, omdat boven de laag C langs het gebergte het uitgaande van laag A over groote lengte kon worden gevolgd. Bij het onderzoek naar de gevolgen van den brand, die op 26 Mei 1894 in den afbouw van Waringin II uitbrak (verg. vorig verslag, blz. 255), bleek de dwarsgalerij over aanzienlijke lengte ingestort, zoodat deze voor afvoer ongeschikt is geworden. Het vuur was einde April 1895, blijkens de nu en dan waar te nemen lichte rookwolkjes, nog niet verstikt. Het water, dat in Juni 1894 in de galerijen geleid was, werd niet afgetapt, maar bleef daarin staan, terwijl de luchtgemeenschap met Waringin I behouden bleef door eene hooger gelegen galerij in laag III. Aan verdere kolenwinning uit de mijn Waringin II kon voorloopig niet worden gedacht.

Als zesde beginpunt van ontginning wordt vermeld de mijn Doerian I. In deze mijn werd in September 1894 op 375 M. + P.P. begonnen met het drijven van eene grondgalerij in de laag C, d. i. in de dikke koollaag van 7,5 à 8 M., welke samenhangt met de dikke laag van Waringin II, en daarboven een net van galerijen aangelegd, welke stuitten tegen eene weinig belangrijke verschuiving ongeveer in de richting der laag. Tegelijk vervolgde men de grondgalerij der vroegere onderzoekingsgalerij Doerian [1] op 370 M. + P.P. en ontmoette daarbij eene inzinking. De eerstbedoelde galerij had op 1 Augustus 1895 eene lengte van 436, de andere van 297 M. Ten einde de zooeven bedoelde inzinking te ontgaan, werd in Mei 1895 op 365 M. + P.P. eene dwarsgalerij begonnen, welke na ontmoeting van de koollaag daarin zal worden vervolgd en gelegenheid zal geven om de kool bij de inzinking af te bouwen. Eene in October 1894 geopende dwarsgalerij naar de laag A doorsneed de laag B en was op 1 Augustus 1895 203 M. lang. Om zoo spoedig mogelijk de laag A te bereiken, welke laag verwijderd moet wezen vóór aan afbouw in laag C kan worden gedacht, is in Juni 1895 eene opwaarts hellende galerij geopend, die gelegenheid zal geven een stuk van voldoende pijlerhoogte tot afbouw voor te bereiden.

Sedert Maart 1895 werden in de laag A boven de mijnen Doerian en Waringin op verschillende plaatsen galerijen aangezet voor nog een 4-tal beginpunten van ontginning, als:

a. boven Doerian de mijn Doerian II op 411 M. + P.P. De laag uit deze mijn kan tengevolge van eene inzinking slechts eene kleine hoeveelheid kolen leveren;

b. eveneens boven Doerian de mijn Doerian III op 409 M. + P.P. De laag ligt hier vrij vlak en is door dezelfde verschuiving, welke bij Doerian I is vermeld, zoodanig verdeeld dat ook hier het afbouwveld beperkt is. Het van uit Doerian III niet te bereiken stuk kan echter worden afgebouwd uit:

c. Doerian IV, eene op 400 M. + P.P. in den oostelijken tak der Loera Doerian aangezette galerij, welke op 1 Augustus 1895 60 M. gevorderd was, en die zoover mogelijk zal worden doorgedreven, en eindelijk

d. eveneens op 400 M. + P.P. en uit denzelfden tak der Loera Doerian naar het zuiden boven de mijn Waringin II de mijn Waringin III, die op genoemden datum 82 M. lang was en vervolgd zal worden tot aan de groote storing bij het ravijn Waringin.

Wanneer de bestaande verwachting wordt verwezenlijkt, zal, wanneer de afbouw in de mijn Loento III is afgeloopen, de voorbereiding tot afbouw in de mijnen Pandjang (laag A) en Doerian II (laag A) gereed, en die in de mijnen Loento II boven (laag C), Waringin III en Doerian III (laag A) belangrijk gevorderd zijn.

De bovenbeschreven belangrijke uitbreiding der ontginningswerken is het gevolg van de eigenaardige omstandigheden, waaronder gewerkt moet worden. Wanneer zulks eenigszins mogelijk blijkt, zal later, vooral in het belang van een gemakkelijker toezicht, gestreefd moeten worden naar geleidelijke beperking.

Op het eiland Weh nabij Atjeh's noordkust werd, zooals reeds op blz. 6 hiervóór is gezegd, in April 1895 een aanvang gemaakt met de werkzaamheden ten dienste van het aan de Sabang-baai aldaar te vestigen particulier kolenstation in het belang van den afzet der Ombilien-kolen ten behoeve van de groote scheepvaart. [2] Einde Juli werd van hier aangebracht het ijzerwerk voor de beide laadhoofden, waarna in Augustus, nadat het vereischte grond-

---

[1] Vóór den ingang dezer vroegere onderzoekingsgalerij werd met 1 April 1895 een ventilator in werking gebracht, die 2000 M^3. lucht in de minuut uit de verschillende met elkander in verbinding gebrachte mijnen kan zuigen.

[2] Bij gouvernementsbesluit dd. 4 Januari 1895 n°. 105 werd, behoudens de daarbij gestelde voorwaarden, goedkeuring verleend zoowel op het algemeen plan voor het kolen-etablissement als op de uitgewerkte ontwerpen der steigerwerken, enz.

verzet was afgeloopen, met het plaatsen van de schroefpalen een aanvang kon worden gemaakt. Een der beide steigers was in het begin van November reeds zoover gereed dat een stoomschip er goederen aan kon lossen; tegen het einde des jaars was hij geheel voltooid. Bij het plaatsen van de schroefpalen voor den anderen steiger werden echter vele moeielijkheden ondervonden, zoodat dit werk in het begin van 1896 nog niet was afgeloopen. Intusschen was ook begonnen met de opstelling van de drie in November 1895 uit Nederland ontvangen ijzeren steenkolenloodsen. De bij de steigers behoorende corps-morts in de Sebang-baai waren alle gelegd. Tot de oprichting van gouvernementswege van een kustlicht op het eiland Kelaa in genoemde baai en van een oeverlicht aan den zuidwestelijken ingang der baai is in December 1895 besloten, en beide lichten zullen vermoedelijk reeds in het tweede kwartaal 1896 kunnen worden ontstoken.

Mijnconcessie Bahangan (betreffende een mijnveld ter grootte van ruim 15 bouws in de onderafdeeling Lematang Ilir der residentie Palembang). Met de ontginning werd in Januari 1894 een aanvang gemaakt. Gedurende dat jaar werd gewerkt met een personeel van slechts 6 van elders aangevoerde, op contract werkende arbeiders. De productie bedroeg 342 ton kolen van jonge formatie, welke naar Moeara Enim en Palembang werden afgevoerd. Een gedeelte werd verkocht à f 4,80 per ton, terwijl het overige door den concessionaris (den heer J. Moldenhauer) zelf verbruikt werd in diens ijs- en mineraalwater-fabriek ter hoofdplaats Palembang. Het verschuldigd vast recht over 1894, ad f 3,75, werd in 's lands kas aldaar gestort.

**Mijnconcessie Tjinako* (betreffende een mijnveld, ter grootte van circa 25 000 bouws, gelegen in het tot de residentie Riouw en onderhoorigheden behoorende landschap Indragiri op den vasten wal van Sumatra). Deze in October 1893 goedgekeurde inlandsche concessie is verleend aan den heer J. M. H. van Oostrazee. Tot ontginning werd in 1894 nog niet overgegaan, doch er werd een vluchtig onderzoek verricht, waarvan de uitslag, tijdens de afsluiting der Indische mededeelingen in het voorjaar van 1895, nog niet bekend was.

Borneo.

Mijnconcessie Kotta Baroe (betreffende een mijnveld, ter grootte van circa 2677 bouws, gelegen op het tot de residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo behoorende eiland Laut). Met de ontginning werd ook in 1894 geen aanvang gemaakt. Als retributie ten behoeve van het inlandsch bestuur op Poeloe Laut (verg. het verslag van 1890, blz. 234) over 1893 en 1894, met inbegrip van boeten wegens te late betaling, werd f 3360 in 's lands kas te Bandjermasin gestort. Ook de in April 1894 voor de vierde maal opgelegde boete van f 100 wegens het niet tijdig plaatsen van de voorgeschreven merkteekenen werd betaald, doch in October 1894 en April 1895 moest te dier zake voor de vijfde en zesde maal boete worden opgelegd. Met betrekking tot de door concessionarissen, de heeren P. van Dijk en M. G. Boissevain, aangeboden teruggave van de concessie aan het Gouvernement (zie vorig verslag, blz. 256) werd, voor zoover hier te lande gebleken is, nog geen beslissing genomen.

**Mijnconcessie aan de Mahakkam-rivier* (betreffende een mijnveld, ter grootte van circa 50 000 bouws, gelegen in het landschap Koetei der residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo). Hoewel, zooals reeds werd aangestipt op blz. 256 van het vorig verslag, de Steenkolen-Maatschappij Oost-Borneo, die de hierbedoelde concessie exploiteert, in 1894 niet had te kampen met tegenspoeden van den aard als die in 1893 ondervonden, leverde de onderneming, ondanks grootere productie en lagere productiekosten, toch weder verlies op (blijkens het door den directeur der Maatschappij over 1894 uitgebrachte jaarverslag ten bedrage van f 84 987).

Tegen 18 830 ton in 1893, bedroeg in 1894 de productie der vier in bewerking zijnde mijnen (weder ongerekend afval en gruis) 21 436 ton, waarvoor het werkvolk 125 509 dagdiensten [1]) presteerde; de productie per dagdienst beliep dus 0.171 ton, tegen 0.156 ton in het voorafgegane jaar, bij de beoordeeling van welke gemiddelden in het oog is te houden dat zij betrekking hebben op het gewonnen quantum kolen na behandeling in de zeefinrichting, en dat de onderneming over geen mechanische hulpmiddelen ten dienste der kolenwinning beschikt, terwijl zij als dierlijke trekkracht slechts een paar karbouwen bezigt. De productiekosten daalden van f 7,92⁵ tot f 6,78 per ton, terwijl de gemiddelde verkoopprijs van f 11,02 (verbeterde opgaaf) steeg tot f 11,06 per ton, doch het debiet sterk verminderde. Tegen 19 256 ton in 1893, werden in 1894 toch slechts 15 729 ton [2]) verkocht, zoodat, na aftrekking van 392 ton wegens spillage, op het einde van laatstbedoeld jaar 6393 ton in voorraad bleef (op ult. 1893 985 ton), waarvan 5440 ton op het hoofdetablissement der onderneming te Batoe Panggal en respectievelijk 576 en 374 ton in de depôts te Soerabaja en Samarang. Van de voormelde hoeveelheid van 15 729 ton werden van de hand gezet te Batoe Panggal 7929, op verschillende plaatsen van Java 5694 en in de depôts te Soerabaja en Samarang 2106 ton, een en ander gemiddeld tegen respectievelijk f 8,96, f 14,50 en f 9,89 per ton.

In verband met de in het beheer aangebrachte bezuinigingen, die vooral aan de exploitatie over 1895 zouden ten goede komen, en de ontstane gelegenheid om in gemeld jaar niet onbelangrijke kolenleveringen te bewerkstelligen zoowel aan de Koninklijke Paketvaart-Maatschappij als aan de marine (o. a. ter voorziening in een deel der gedurende het tweede halfjaar 1895 benoodigde aanvulling van de depôts te Soerabaja, Makasser en Amboina, waar in den verderen loop van het jaar op aanbrengst van Ombilien-kolen niet of slechts ten deele kon gerekend worden, en verder ten behoeve van de depôts te Bandjermasin, Kema en Dobo), is gedurende 1895 door de Maatschappij nog kunnen worden voortgewerkt. De meer en meer verkregen overtuiging dat het kolenbedrijf op zich zelf aan de onderneming geen genoegzame levensvatbaarheid verzekert, heeft de directie intusschen naar middelen doen omzien om den werkkring der onderneming in Koetei uit te breiden en daarmede eene reconstructie der Maatschappij te doen gepaard gaan. Tot voorbereidende maatregelen in die richting zag zij zich in staat door plaatsing van een belangrijk bedrag eener 5 pct. obligatieleening. In de eerste plaats beoogt nu de Maatschappij gebruik te maken van eene reeds vroeger op haar overgedragen concessie tot opsporing van petroleum, in October 1892 door het Koeteisch bestuur voor den tijd van vijf jaren verleend, voor welke onderzoekingen (diepboringen) zij met de Dordtsche Petroleum-Maatschappij (zie lager onder § 4) eene overeenkomst heeft gesloten, en ten tweede om van genoemd inlandsch bestuur eene landbouwconcessie te verkrijgen, hoofdzakelijk ter verdere uitbreiding c. q. van de teelt van Liberia-koffie, waarmede, met voorkennis van het Koeteisch bestuur, reeds voorloopig in 1894 eene proefaanplanting was ondernomen.

**Mijnconcessie Mathilde* (betreffende een mijnveld, naar berekening groot 15 000 bouws, aan de Balik-Papan-baai, mede in Koetei). Op het door het Koeteisch bestuur verleende uitstel tot 1 December 1898 voor het in ontginning nemen van dit mijnveld (verg. vorig verslag, blz. 256), voor welke ontginning de heer J. H. Menten eene op 30 Juni 1891 ingegane concessie bezit, werd door den Gouverneur-Generaal goedkeuring verleend bij besluit dd. 7 October 1894 n°. 67.

Inlandsche ontginningen. De opbrengst dezer ontginningen in het landschap Salimbou (afdeeling Sintang der residentie Westerafdeeling van Borneo) bedroeg in 1894 730 ton, tegen 2050 ton in 1893. Van de in 1894 bij de gouvernements-steenkolendepôts te Pontianak en Sintang ingenomen West-Borneo-kolen (verg. blz. 70 hiervóór) is alleen voor het eerstgenoemde depôt de hoeveelheid vermeld, ad 290 ton, tegen 393½ ton in 1893. [3]) De verminderde behoefte bij deze depôts, ten gevolge van de terugbrenging van het aantal in het genoemde gewest gestationneerde gouvernements-stoomschepen tot één (zie blz. 71 hiervóór), had op de inlandsche ontginningen een nadeeligen invloed.

[1]) Ongerekend de 66 342 dagdiensten, aan zoogenaamden „voorbouw" of voorbereidend werk besteed. Het gemiddeld aantal werklieden bedroeg in 1894 789 man. Volgens bestuursopgaven waren omstreeks de helft der werklieden contract-koelies, hoedanige er in 1894 geen meer waren aangenomen. Van 109 koelies liepen in 1894 de werkovereenkomsten af, terwijl 52 koelies naar Java terugkeerden.

Blijkens het jaarverslag der Maatschappij had de onderneming op ult. 1894 in dienst 735 werklieden, als: 429 Javanen, 272 Bandjareezen en 34 van anderen landaard.

[2]) Onder andere 380 ton ten dienste der marine in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo (zie blz. 70 hiervóór), 534 ton aan de Billiton-Maatschappij en 5011 ton aan de Koninklijke Paketvaart-Maatschappij.

[3]) Uit inlichtingen, dezer dagen van het Indisch Bestuur ontvangen, blijkt dat de prijs van de hierbedoelde (Salimbon-)kolen aan de mijn en de transportkosten naar de beide depôts in 1894 dezelfde waren als in 't vorig verslag (blz. 256) is opgegeven, in verband waarmede de kosten der Salimbon-kolen in het depôt te Pontianak niet, zooals op de aangehaalde blz. 70 hiervóór is opgegeven, hebben bedragen f 31,35 per ton, maar f 24,84 per ton. In de van den beheerder van het depôt ontvangen opgaven was namelijk eene vergissing ingeslopen, wat de kosten van het vervoer betrof, welke voor het traject Sintang-Pontianak, in stede van voor f 12, voor f 24 per kojang waren in rekening gebracht.

§ 4 *Petroleum.*

Java.

Mijnconcessie Djabakotta (betreffende een mijnveld, ter grootte van 21 800 bouws, in het district Djabakotta der afdeeling en residentie Soerabaija). De te Wonokromo gevestigde raffineerfabriek van de Dordtsche Petroleum-Maatschappij, welke vennootschap zoowel de hierbedoelde als de hierna te vermelden concessie »de Twaalf Dessa's" exploiteert [1]), produceerde in 1894 — uit 27 060 000 L. ruwe olie (waarvan 14 730 000 L. afkomstig uit de in de tweede plaats genoemde concessie en uit een aangrenzend onderzoekingsveld) — aan geraffineerde petroleum eene hoeveelheid van 15 688 582 L. of 435 794 kisten à 36 L., tegen 273 861 kisten in 1893. De gemiddelde dagelijksche productie aan geraffineerde petroleum bedroeg 42 982 L., tegen 27 011 L. in het voorafgegane jaar. Van de uit de ruwe olie, behalve de geraffineerde petroleum (die eene waarde vertegenwoordigde van f 42,75 per 1000 L.), verkregen bijproducten vond de gasoline, waarvan 7474 kisten werden verkocht, geregeld afnemers tegen een middelprijs van f 78,85 per 1000 L., en zelfs kon niet altijd aan alle aanvragen worden voldaan. De smeerolie-fabriek schijnt aan hare bestemming te beantwoorden; ten minste de vraag naar hare producten nam toe. Verkocht werden 3058 kisten smeerolie ter waarde van f 57,30 per 1000 L. en p. m. 56 000 K.G. asphalt. Dit laatste artikel werd hoofdzakelijk geleverd aan den dienst van den waterstaat, die er eene proef mede nam tot bestrating, welke proef zoo goed slaagde dat daarmede in den loop van 1895 op grootere schaal zou worden voortgegaan. Lucigeen-olie, waarvan in 't geheel werden verkocht 200 vaten tegen f 57 per 1000 L., werd hoofdzakelijk geleverd aan de staatsspoorwegen ter verlichting van de stations-emplacementen. De afzet van het voornamelijk door suikerfabrieken als brandstof aangewende residu nam aanmerkelijk toe. Geleverd werden 2 346 415 L. tegen gemiddeld f 10,85 per 1000 L.

Gedurende 1894 werden in het concessiegebied met drie boorstellingen 13 nieuwe putten geboord, doch 6 daarvan leverden in 't geheel geen aardolie op en de overige slechts eene matige hoeveelheid.

Het Europeesch personeel der Maatschappij (zoowel voor de ontginning van de concessieterreinen »Djabakotta" en »de Twaalf Dessa's" als voor het uitvoeren van boringen naar petroleum in eenige nog niet in concessie afgestane opsporingsterreinen) werd uitgebreid met 2 boormeesters, 2 machinisten en 1 opzichter voor de raffinaderij. Het inlandsch personeel bestond uit 316 bazen en werklieden (onder welke laatsten 24 vrouwen), tegen 202 (waaronder 20 vrouwen) in 1893.

De belastbare netto opbrengst, voor zooveel de concessie Djabakotta betreft, bedroeg over 1894 f 234 777,13, zoodat de cijns à 3 pct. op f 7043,31 werd vastgesteld, terwijl als vast recht f 5450 's jaars geheven wordt.

Bij gouvernementsbesluit van 26 Januari 1895 n°. 16 werd, met dispensatie van het daaromtrent organiek bepaalde, de uiterste termijn tot indiening van den werk- en productiestaat gesteld op 15 April, en die tot betaling van den cijns op ult. Juni van elk jaar.

Mijnconcessie »de Twaalf Dessa's" (betreffende een mijnveld ter grootte van 2412 bouws in het district Goenoeng Kendeng der afdeeling en residentie Soerabaija). Omtrent het product dezer eveneens door de Dordtsche Petroleum-Maatschappij geëxploiteerd wordende concessie is reeds het noodige medegedeeld onder »Mijnconcessie Djabakotta."

In 1894 werd met één boorstelling een zestal boringen verricht. Vier der geboorde putten gaven vrij veel, een ander weinig olie, terwijl de zesde veel gas leverde.

Aan vast recht over 1893 werd in Juni 1894 een bedrag van van f 603 in 's lands kas te Soerabaija gestort. Cijns is voor het eerst over 1896 verschuldigd.

Mijnconcessie Goenoeng Sari (betreffende een aan de voornoemde concessie »de Twaalf Dessa's" grenzend mijnveld, ter grootte van 200 bouws, in de afdeeling en residentie Soerabaija). [2]) Tegen het eind van 1894 kwam eene raffinaderfabriek gereed, doch de in dat jaar verrichte boringen gaven weinig resultaten. Het personeel dezer onderneming (in handen van Chineezen) bestond uit 1 administrateur en 2 Europeesche geëmployeerden. Vast inlandsch personeel werd nog niet aangesteld. Het verschuldigde vast recht ad f 50 's jaars werd tijdig in 's lands kas te Soerabaija gestort.

Mijnconcessie Klantoeng Sodjomerto (betreffende een mijnveld ter grootte van 277 bouws in het district Troeko der afdeeling Kendal, residentie Samarang). De aanvankelijk met gunstig gevolg verrichte onderzoekingen op dit terrein (zie vorig verslag, blz. 257), waarvoor de (aan Chineezen verleende) concessie is ingegaan op 18 September 1894, werden voorloopig gestaakt, in afwachting van de resultaten der aangewende pogingen om een deskundige uit Rusland of Amerika aan de onderneming te verbinden.

Mijnconcessie »Grobogan Petroleumconcessie" (betreffende een mijnveld ter grootte van 338 bouws in het district Poerwodadi der afdeeling Grobogan, residentie Samarang). Deze concessie voor het winnen van petroleum en aanverwante delfstoffen is bij gouvernementsbesluit van 6 November 1895 n°. 1 voor den tijd van 15 jaren verleend aan de firma Mac Neill & C°., te Samarang op den voet der mijnbepalingen in Indisch Staatsblad 1873 n°. 217 *a* (juncto 1892 n°. 154), 1889 n°. 242 en 1874 n°. 128, met bepaling dat de concessie zal ingaan met den dag van aanvaarding, welke aanvaarding moet plaats hebben vóór of op 6 Mei 1896. Het van den aanvang der mijnontginning af (ook deze wordt geacht te zijn ingegaan met den dag van aanvaarding der concessie) verschuldigd jaarlijksch vast recht ad f f 0,25 per bouw moet vóór ult. December van elk jaar in 's lands kas te Samarang worden gestort, terwijl de te zijner tijd op te brengen cijns is bepaald op 10 pct. van de netto opbrengst der ontginning. Binnen een jaar na de aanvaarding moeten de grenzen van het concessieveld op het terrein zijn uitgezet, op verbeurte van boete, ook bij verder verzuim. Voorts zijn eenige bijzondere voorwaarden gesteld die in hoofdzaak overeenkomen met die voor de concessie Klantoeng Sodjomerto (verg. vorig verslag, blz. 257).

Mijnconcessie Tinawoen (betreffende een mijnveld, ter grootte van 30 232 bouws, waarvan de begrenzing aan de oppervlakte overeenkomt met die van het district Tinawoen der afdeeling Bodjonegoro, residentie Rembang). Met de ontginning werd in 1894 nog geen aanvang gemaakt. Alleen werd in de dessa Kadewan eene boring verricht tot onderzoek van de oliehoudende lagen. Blijkens het vorig verslag (blz. 257) zijn concessionarissen de heer Ch. G. Riesz en de firma Anemaet & C°.

Sumatra.

**Mijnconcessie aan de Lepan-rivier* (betreffende een mijnveld ter grootte van 500 bouws in het landschap Langkat der residentie Oostkust van Sumatra). Het reeds in 1893 verkregen zeer bevredigend resultaat van de exploitatie der petroleumbronnen in dit mijnveld werd, blijkens het in Juni 1895 door de Koninklijke Nederlandsche Maatschappij tot exploitatie van petroleumbronnen in Nederlandsch-Indië uitgebracht jaarverslag, in 1894 door de uitkomsten in ruime mate overtroffen. De productie, die gedurende de laatste vier maanden van het jaar gestegen was tot gemiddeld meer dan 100 000 kisten per maand, bereikte een totaal van 1 042 943 kisten, tegen 401 370 in 1893. De opbrengst aan ruwe olie der bestaande vier putten bleef zóó constant, dat, ter voorkoming van verlies aan grondstof, het aanboren van de oliehoudende laag moest worden voorkomen, zoodat dan ook slechts drie nieuwe boringen op beperkte schaal werden verricht. De geproduceerde geraffineerde petroleum vond steeds zonder moeite afzet; van de bijproducten werden evenwel nog geen inkomsten van eenig belang verkregen, doch langzamerhand begon zich ook daarvoor eene markt te vormen. De toegenomen productie deed behoefte gevoelen aan eene betere afscheephaven dan die, waarover aan de soengei Babalan kon worden beschikt. Als zoodanig werd in October 1894 de iets noordelijker gelegen Aroe-baai in gebruik genomen, terwijl op de westkust van het eiland Sembilan (dat de Aroe-baai van Straat Malakka scheidt) de noodige tijdelijke loodsen werden opgericht voor den opslag en de verscheping der petroleum, die aldaar in tongkangs, door een »steamlaunch" gesleept, van de onderneming wordt aangebracht. De nieuwe afscheepplaats dient sedert voor de verzending van het product naar verder gelegen havens dan Singapore en Pinang. De markten, waar de olie der onderneming wordt aangevoerd, zijn de residentie Oostkust van Sumatra, de Straits-Settlements, Atjeh, Rangoon (Britsch Birma), Bangkok (Siam), Saigon (Fransch Cochin-China), Hongkong en Batavia, en verder alle plaatsen in Nederlandsch-Indië, die door aanvoer uit Singapore in hare behoefte aan petroleum doen voorzien. De bruto-prijzen, voor de olie bedongen, bewogen zich tusschen 1,10 en 2,15 dollar voor 2 losse

[1]) Dezelfde Maatschappij bezit ook eenige in de dessa's Koetie, Kriekak, Goenoeng Anjar Lor, Lidah Koelon, Lidah Wetan en Gogor gelegen petroleumbronnen, welke zij van de inlandsche bevolking, die de bronnen vroeger ontginde, in huur heeft.

[2]) In deze concessie zijn ook begrepen eenige bronnen op de grens van het district Goenoeng Kendeng, welke toebehooren aan de opgezetenen van het particulier land Goenoeng Sari, door wie die bronnen vroeger werden geëxploiteerd.

blikken en tusschen 1,32 en 2,25 dollar voor eene kist van 2 blikken; de onkosten liepen bij de verschillende agentschappen uiteen tusschen 0,18 en 1,80 dollar, waaronder begrepen zijn de vracht en de inkomende rechten, daar waar deze laatste betaald moeten werden [1].

Hoewel de petroleummarkt ook in 1894 nog ongunstig was en de dollarkoers buitengewoon laag, wijzen de geldelijke uitkomsten der onderneming eene netto-winst aan van f 161 677, waardoor de Maatschappij in staat werd gesteld voor het eerst dividend (8 pct.) aan hare aandeelhouders uit te keeren. Op ult. 1894 bleven onverkocht 176 173 kisten en 208 382 blikken petroleum.

Blijkens het Koloniaal Verslag van 1889 (blz. 256) kon destijds door de Regeering geen uitzicht geopend worden op restitutie aan 's lands kas van de indertijd, onder zekere voorwaarden, voor rekening van den toenmaligen concessionaris (wijlen den heer A. J. Zijlker), in het hier besproken concessieterrein vanwege den dienst van het mijnwezen verrichte onderzoekingen naar de aanwezigheid van petroleum, aangezien genoemde concessionaris zich slechts tot terugbetaling verbonden had voor het geval de onderneming vóór 1 Januari 1890 tot uitvoering mocht zijn gekomen, hetgeen eerst het geval werd nadat de concessie in het laatst van 1890 (verg. het verslag van dat jaar, blz. 235) was overgegaan op de haar sedert exploiteerende Maatschappij. Thans kan worden gemeld dat deze laatste, na daartoe (in Mei 1895) dezerzijds nader te zijn aangezocht, overeenkomstig een door de algemeene vergadering van aandeelhouders op 28 Juni 1895 aangenomen voorstel van commissarissen, het bedrag der bedoelde kosten, ad f 116 113,34, heeft erkend als eene »eereschuld", die uit de door de Maatschappij te maken winsten zal worden terugbetaald in jaarlijksche termijnen van f 11 611, en zulks nadat vooraf aan de aandeelhouders uit de winst over 1895 zal zijn uitgekeerd het bij de statuten bedoeld minimum-dividend van 6 pct.

***Mijnconcessiën Besitang en Aroe-baai* (betreffende een tweetal mijnvelden, groot naar berekening respectievelijk ongeveer 11 836 en 62 960 bouws, mede in het landschap Langkat). Zooals reeds op blz. 258 van het vorig verslag werd medegedeeld, werden in 1894 twee nieuwe mijnvelden tot het winnen van aardoliën en andere delfstoffen door het inlandsch bestuur van Langkat aan de zooeven genoemde Maatschappij in concessie afgestaan. Bij gouvernementsbesluit van 4 Maart 1895 n°. 4 werden de daarop betrekking hebbende, inmiddels gewijzigde, concessie-contracten goedgekeurd, nadat genoemde vennootschap, bij notarieele akten, onder domiciliestelling ten residentiekantore te Medan, de ook van andere concessionarissen in inlandsche staten geëischte verbintenissen jegens het Gouvernement (betreffende de eventueele terugbetaling aan 's lands kas van bijzondere beschermingskosten, enz., ten behoeve van de te vestigen onderneming en de wering daarbij van Chineesche mijnwerkers van Banka) had aangegaan. De concessie-contracten, welke niet wezenlijk afwijken van het in n°. 4769 van het Bijblad op het Indisch Staatsblad opgenomen model-contract, zijn in hun geheel afgedrukt in het »Verslag van het mijnwezen" over het 1ste kwartaal 1895 (extra-bijvoegsel tot de Javasche Courant van 13 Augustus 1895). De concessiën gaan in met den dag van goedkeuring der contracten door den Gouverneur-Generaal en eindigen 75 jaren daarna, wanneer niet vóór het verstrijken van dien termijn met toestemming van de Indische Regeering omtrent eene verlenging is overeengekomen. De cijns, aan den sultan van Langkat op te brengen, is vastgesteld op 5 cent voor elken hectoliter in den handel te brengen gezuiverde petroleum of ander uit de grondstof te verkrijgen geheel of gedeeltelijk gezuiverd product, en op 3 cent voor elken door de onderneming geproduceerden en daarvan vervoerden hectoliter ruwe aardolie, onverschillig of dat vervoer door of namens de concessionaris of door anderen geschiedt. De cijns is verschuldigd op ult. December van elk jaar en bedraagt in geen geval minder dan f 1000 voor de concessie Besitang en dan f 6000 voor de concessie Aroe-baai, en moet betaald zijn vóór den 1sten April van het jaar, volgende op dat waarover hij verschuldigd is.

[1] Volgens consulaire opgaven werden in 1894 aan Langkat-petroleum ingevoerd: te Singapore 508 449 en te Pinang 253 871 kisten, zijnde respectievelijk ruim 60 en ruim 64 pct. van het totaal der petroleum-invoeren aldaar, terwijl in 1893 die verhoudingscijfers voor de Langkat-petroleum (met respectievelijk 170 645 en 130 000 kisten) slechts bedroegen 27 en 30 pct. De prijzen te Singapore bewegen zich tusschen 1,40 en 1,62⁵ dollar per kist van 2 blikken, met eene prijsverlaging van 15 à 20 dollarcents voor aflevering zonder kisten; te Pinang kon voor Langkat-petroleum per 2 blikken bedongen worden 1,42 à 1,78 dollar met- en 1,29 à 1,52 dollar zonder kist.

***Mijnconcessie Boekit Mas, vroeger genaamd Petrolia* (betreffende een mijnveld, naar berekening groot 60 000 bouws, mede in het landschap Langkat). Op blz. 258 van het vorig verslag werd reeds medegedeeld dat bij het inlandsch bestuur van Langkat het voornemen bestond om de in November 1894 door dat bestuur ingetrokken concessie »Petrolia" van den heer J. Deen (welke intrekking werd goedgekeurd bij gouvernementsbesluit van 7 Januari 1895 n°. 24) te doen overgaan op de meerbedoelde Koninklijke Nederlandsche Maatschappij tot exploitatie van petroleumbronnen in Nederlandsch-Indië. De overdracht had sedert plaats en het betrekkelijk concessie-contract, waarbij de naam der concessie veranderd werd in dien van »Boekit Mas", erlangde, nadat de vennootschap bij notarieele akte de gebruikelijke bijzondere verbintenissen jegens het Gouvernement had aangegaan (zie de voorgaande rubriek), de goedkeuring van den Gouverneur-Generaal bij besluit van 10 Mei 1895 n°. 8. Aan die goedkeuring werd, in verband met eene nog bestaande onzekerheid omtrent het juiste beloop van de westelijke grens van het landschap Langkat, de voorwaarde verbonden dat, indien te eeniger tijd bleek dat eenig gedeelte van het in de concessie omschreven terrein buiten de Langkatsche grens mocht vallen, zoodanig gedeelte niet in de concessie zou zijn begrepen. Het concessie-contract is overigens geheel gelijkluidend met de hiervóór besproken overeenkomsten voor de concessiën Besitang en Aroe-baai. De cijns mag in geen geval minder dan f 6000 's jaars bedragen.

Borneo.

***Mijnconcessie Louise* (betreffende een mijnveld nabij de Mahakkam-rivier in het landschap Koetei der residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo). De termijn van drie jaren, binnen welken aan deze op 30 Juni 1891 ingegane concessie een begin van uitvoering moest zijn gegeven, is door het inlandsch bestuur van Koetei verlengd tot 1 December 1897, welke termijnsverlenging door den Gouverneur-Generaal werd goedgekeurd bij besluit van 7 October 1894 n°. 67. [2])

§ 5. *Andere delfstoffen.*

Java.

Mijnconcessie Genoek Watoe (betreffende een mijnveld ter grootte van 9½ bouws in het district Goenoeng Kendeng der afdeeling en residentie Soerabaija). De ontginning der jodium houdende bronnen, in deze concessie begrepen, leverde in 1894 2359 K.G. ruw joodkoper, zijnde 119 K.G. meer dan in het voorafgegane jaar. De waarde van het verkregen product bedroeg f 9436, met eene belastbare netto opbrengst van f 4292. De over 1893 verschuldigde cijns, ad f 122,29, werd tijdig in 's lands kas te Soerabaija gestort, en die over 1894 bepaald op f 128,75. Het vast recht bedraagt f 2,50 per jaar. De onderneming, die in den aanvang van 1895 werd ingebracht in eene naamlooze vennootschap (de te Soerabaija opgerichte »Maatschappij tot exploitatie van het land Genoek Watoe"), is van zeer eenvoudige inrichting; het getal werklieden bedraagt 14 à 15 daags, die onder toezicht staan van een Europeeschen opzichter.

Mijnconcessie Kedoeng Waroe (betreffende een mijnveld ter grootte van ruim 7 bouws, mede in het zooeven genoemde district Goenoeng Kendeng). Met de ontginning van deze in 1889 door de inlandsche rechthebbenden op den grond der dessa Kedoeng Waroe aanvaarde concessie voor het winnen van jodium en jodiumverbindingen was ook bij het einde van 1894 nog geen aanvang gemaakt.

Mijnconcessie Goenoeng Woengkal (betreffende een mijnveld ter grootte van 12 bouws in het district Toeren, afdeeling Malang, residentie Pasoeroean). Ook op ult. 1894 was nog niet gebleken dat met de ontginning voor het winnen van zandsteen, krachtens de daartoe in 1889 door den heer C. Zweerus aanvaarde concessie, een aanvang was gemaakt.

[2]) Luidens een eenige maanden later bij de Indische Regeering ontvangen adres van den concessionaris, den heer J. H. Menten (die tevens de hiervóór besproken kolenconcessie „Mathilde" bezit), was door hem met het Koeteisch bestuur eene nieuwe overeenkomst aangegaan, waarbij hem tot het jaar 1906 het monopolie voor de winning van petroleum en aanverwante stoffen in het landschap Koetei zou zijn verleend. Aangezien de overeenkomst niet was overgelegd, kon op het verzoek om goedkeuring daarvan door de Indische Regeering niet worden beschikt.

Mijnconcessie Wadjak (betreffende een mijnveld ter grootte van 1243 bouws, gelegen in het district Wadjak, afdeeling Ngrowo der residentie Kediri). Gedurende 1894 maakte de concessionaris, de heer B. D. VAN RIETSCHOTEN, van zijn recht tot winnen van marmer en kiezelgesteente geen gebruik. Zijne pogingen om de concessie, aan welke in 1893 een begin van uitvoering was gegeven, in eene vennootschap in te brengen, waren tot dusver niet geslaagd. Het over het tijdvak 1 Juli 1893 t/m. 1 Juli 1894 verschuldigd vast recht, ad f 310,75 werd in April 1894 in 's lands kas te Kediri gestort.

Mijnconcessie Panggoel (betreffende een mijnveld ter grootte van ongeveer 77 bouws in het district Panggoel der afdeeling Trenggalek, residentie Kediri). De termijn, binnen welken de voorloopige concessionaris, de heer I. J. DERMOUT, ter erlanging van eene definitieve concessie voor het winnen in het hierbedoelde mijnveld van marmer en kalksteen, zou moeten hebben aangetoond dat de noodige fondsen (f 50 000) voor de uitvoering beschikbaar waren, werd bij gouvernementsbesluit van 7 October 1894 n°. 51, op eventueel te wijzigen voorwaarden, voor de derde maal verlengd, en wel tot ult. 1895. Ofschoon de heer DERMOUT zich daarop, in vereeniging met een anderen aanvrager, die als geldschieter zou optreden, heeft aangemeld ter erlanging van de concessie, achtte evenwel de Indische Regeering ten opzichte van de beschikbaarheid van het vereischte kapitaal nadere verklaringen noodig alvorens het verzoek in gunstige overweging te kunnen nemen. Daartoe is den aanvragers alsnog tijd gelaten tot 30 Juni 1896.

**Mijnconcessie Kliripan* (betreffende een mijnveld, ter grootte van 395 bouws, gelegen in de regentschappen Pengasih en Nanggoelan der residentie Djokjokarta). Nadat in Juni 1894 de noodige gebouwen waren opgericht, waaronder eene laadplaats aan de spoorbaan tusschen de halten Wates en Kedoendang der staatswesterlijnen, en een rijweg was aangelegd van die laadplaats naar de groeve, werd met het delven van het bruinsteen-erts een begin gemaakt. Aanvankelijk ondervond de ondernemer, de heer H. W. VAN DALFSEN, moeielijkheden wegens gebrek aan werkvolk in de schraal bevolkte streek. Bij het invallen van den westmoesson liepen de groeven onder water, hetgeen instorting van de wanden ten gevolge had. Volgens een Duitsch mijningenieur, die in 1893 op kosten van den ondernemer een onderzoek had verricht naar het voorkomen van het erts, zou de quantiteit daarvan te gering zijn voor eene ontginning op groote schaal, doch waren ligging en hoedanigheid van dien aard dat eene ontginning in het klein wel aanbeveling scheen te verdienen, eene meening welke door de sedert opgedane ondervinding beloofde bewaarheid te worden. De productie in 1894 toch bedroeg circa 1000 ton bruinsteen, waarvan 315 ton werd vervoerd naar Tjilatjap en 150 ton naar Samarang, welke hoeveelheden tot vrij bevredigende prijzen werden verkocht. Aan de groeve bleven nog circa 500 ton in voorraad. Over het eerste jaar waren de cijns en het vast recht aan den sultan van Djokjokarta reeds betaald. Eene voor de onderneming bezwarende omstandigheid was hierin gelegen dat de mailbooten voorshands Tjilatjap niet aandeden, en bovendien ook niet genegen waren het erts in »bulk" als lading aan te nemen, waarom het door speciale, niet al te groote vaartuigen zal moeten worden afgehaald.

Vergunning tot het winnen van kalksteen (in het gebied der dessa Tjono van het district Menoreh, afdeeling Magelang, residentie Kadoe). Van deze aan den heer V. LEVYSSOHN verleende en door hem aanvaarde vergunning (zie vorig verslag, blz. 258) werd gedurende 1894 nog geen gebruik gemaakt. Bij gouvernementsbesluit van 10 October 1894 n°. 29 werd de vergunning in dier voege uitgebreid dat het verkregen product niet uitsluitend tot het branden van kalk zal behoeven te worden gebezigd, maar ook als bouwmateriaal in den handel zal mogen worden gebracht. In verband met deze uitbreiding — welke door den ondernemer tijdig is aanvaard (gouvernementsbesluit dd. 12 Januari 1895 n°. 37) — werd de vóór 15 December van elk jaar in 's lands kas te Magelang te storten retributie verhoogd van f 25 tot f 50. Tevens werd aan den heer LEVYSSOHN, naar aanleiding van diens verzoek om recht tot ontginning door middel van mijngangen, te kennen gegeven dat dit recht slechts door eene mijnconcessie kan worden verkregen, en dat de Indische Regeering genegen was om, met intrekking van de hiervóór besproken vergunning, het verleenen van eene mijnconcessie onder nader vast te stellen voorwaarden in overweging te nemen, indien hij daartoe alsnog uitdrukkelijk het verlangen te kennen gaf en ten genoegen van den Gouverneur-Generaal kon aantoonen dat een kapitaal van f 15 000 ten behoeve van de bedoelde mijnontginning beschikbaar was.

Sumatra.

De heer R. D. VERBEEK, aanvrager van de concessie voor het winnen van edele en andere metalen in een uitgestrekt mijnveld der afdeeling XIII en IX Kotta (residentie Padangsche Bovenlanden), deed nog niet blijken dat hij over het noodige kapitaal ter uitvoering van de onderneming kon beschikken. Bij gouvernementsbesluit dd. 30 Juni 1895 n°. 9 werd hem opnieuw uitstel verleend, thans tot 2 Juli 1896.

Omtrent de goudgraverijen en wasscherijen der bevolking in sommige streken van het gouvernement Sumatra's Westkust zijn geen mededeelingen ontvangen (verg. wat laatstelijk te dier zake is gezegd in het verslag van 1893, blz. 267).

In de afdeeling Indragiri, omvattende de op Sumatra's vasten wal gelegen Riouwsche onderhoorigheden, en in het aangrenzende landschap Kwantan wordt door inlanders, meestal vrouwen, als de veldwerkzaamheden zijn afgeloopen, op kleine schaal goud gewasschen. Voor het verkregen product, omtrent de hoeveelheid waarvan geen cijfers zijn vermeld, wordt 70 tot 90 dollarcents per gram betaald.

Banka.

Vergunning tot het winnen van kaolin. Bij gouvernementsbesluit van 24 October 1894 n°. 7 werd voor den tijd van tien achtereenvolgende jaren, ingaande met de dagteekening van genoemd besluit, aan den heer W. LEEMBRUGGEN vergunning verleend (zonder daarvoor retributie aan den lande verschuldigd te zijn) om, als grondstof voor het vervaardigen van aardewerk op het eiland Banka, aldaar kaolin te winnen in gronden, behoorende tot het staatsdomein, voor zoover daarop geen rechten worden uitgeoefend door derden, dan wel voor zoover dezen te hunnen genoegen zijn schadeloosgesteld. Aan de vergunning werden zekere voorwaarden verbonden (zie het »Verslag van het mijnwezen" over het 1ste kwartaal 1895, gedrukt als bijvoegsel tot de Javasche Courant van 13 Augustus 1895), strekkende o. a. ter voorkoming dat ten behoeve van de beoogde onderneming meer grond in gebruik worde genomen of gehouden dan noodig is, en ter verzekering dat het van de vergunning te maken gebruik niet leide tot bezwaren, hetzij uit een oogpunt van veiligheid, hetzij uit anderen hoofde. De vergunning is binnen den gestelden termijn van zes weken na dagteekening van voormeld besluit aanvaard, waarvan is aanteekening gehouden bij gouvernementsbesluit van 12 Januari 1895 n°. 2. Gerekend van 16 Maart d. a. v. zijn de rechten en verplichtingen van den houder der vergunning, met goedkeuring van de Indische Regeering (gouvernementsbesluit van 6 April 1895 n°. 18), overgegaan op de te Batavia gevestigde firma P. LANDBERG EN ZOON.

Borneo.

Mijnconcessie Goenoeng Lawak (betreffende een mijnveld ter grootte van ruim 3000 bouws in het district en de afdeeling Martapoera der residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo). De te Amsterdam gevestigde »Borneo-Mijnmaatschappij", welke gedurende eenige maanden van 1893 op dit haar concessieterrein onderzoekingswerkzaamheden had doen uitvoeren, liet in 1894 de zaak weder rusten. Het jaarlijksch vast recht, ten bedrage van f 750, werd echter tijdig in 's lands kas te Bandjermasin gestort. De concessie is verleend voor het winnen van diamant, goud, platina en steenkolen.

**Mijnconcessiën »Sambas Gold Mines" en »West-Borneo Gold Field"* (in het landschap Sambas der residentie Westerafdeeling van Borneo). Op het terrein van geen dezer beide concessiën, ten doel hebbende de winning van goud, zilver, platina, enz., werd in 1894 de vanwege de »West-Borneo Goud Maatschappij" te Amsterdam laatstelijk ter hand genomen, doch in 1893 gestaakte exploitatie hervat.

**Mijnconcessie Bau Pin Saa* (betreffende twee mijnvelden, te zamen vermoedelijk groot 2230 bouws, mede in Sambas). Deze goudexploitatie werd ook in 1894 door de nieuwe concessionaris (de in 1892 te Amsterdam opgerichte Onderzoekingsmaatschappij van mijngronden ter Westerafdeeling van Borneo) nog niet hervat. Een uit Europa gekomen essaieur hield zich eenigen tijd bezig met een metallurgisch onderzoek van ertsen, doch de uitkomsten werden aan den dienst van het mijnwezen niet bekend.

**Mijnconcessie Kalindjau* (betreffende een mijnveld, ter grootte van circa 10 000 bouws, gelegen in de Dajakstreken van het landschap Koetei der residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo). Omtrent deze concessie voor de winning van edele metalen

en andere delfstoffen, indertijd verleend aan wijlen den heer G. MURRAY, werd sedert het medegedeelde op blz. 259 van het vorig verslag niets naders vernomen.

**Mijnconcessie Melak* (betreffende een mijnveld, groot circa 13 000 bouwa, zich uitstrekkende aan weerszijden van de Mahakkam-rivier van af Moeara Pahoe tot Tandjong Batoe over eene breedte van 1500 M.). Deze op 5 October 1893 ingegane concessie voor het winnen zoowel van ertsen als van steenkolen, petroleum, edelgesteenten en andere delfstoffen, in handen van den heer L. W. H. DE MUNNICK Sr., kwam in 1894 nog niet tot uitvoering.

**Mijnconcessie Charlotte* (in het landschap Goenoeng Taboer der residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo). Deze concessie voor het winnen van lood- en antimoonglans en aanverwante ertsen, mede van 't laatst van 1893 dagteekenende, is verleend aan den heer J. H. MENTEN, tevens houder van twee concessiën in Koetei. Ter uitvoering ook van deze derde concessie schijnen in 1894 op het terrein nog geen werkzaamheden te zijn verricht.

Inlandsche ontginningen. De opbrengst van de goudproduceerende streken der residentie Westerafdeeling van Borneo wordt over 1894 opgegeven als volgt: Sambas 147¼, Montrado 1338, Mampawa 34, Mandhor 35, Landak 120, Tajan 134 en Sintang 267 thail, of te zamen 2075¼ thail [1]), tegen 2521 thail in 1893. Ten aanzien van deze cijfers dient echter in 't oog te worden gehouden dat ze waarschijnlijk te laag zijn opgegeven, daar de betrokken personen steeds moeite doen om de gewonnen hoeveelheden geheim te houden met het oog op den aanslag in de bedrijfsbelasting. Aan de goudproductie namen in Sambas 148, in Montrado 1348 en in Tajan 47 personen deel. Naar gelang van de hoedanigheid van het goud werd voor de thail betaald f 64 à f 80. Het door het Gouvernement verpachte recht tot afgifte van licentiën voor de uitoefening van de inlandsche goud- en diament-industrie bracht, voor zooveel dit recht niet met andere pachtmiddelen vereenigd is, in de onderafdeelingen Lara en Loemar en Montrado der (toenmalige) afdeeling Montrado respectievelijk f 2784 en f 2040 en in Mandhor (afdeeling Pontianak en ommelanden) f 132, of te zamen f 4956 op, tegen f 4308 in 1893. Aan ongemunt goud werd in 1894, volgens de douane-opgaven, uitgevoerd (naar Singapore) voor eene waarde van f 26 500, tegen f 38 750 in 1893.

In de onderafdeeling Tanah Laut (afdeeling Martapoera der residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo) werd in 1894 135 thail goud verkregen, tegen 129 thail in 1893. Als pachtschat werd betaald 10¾ thail stofgoud, of 6¼ thail minder dan in 1893. De prijs van zuiver Pleiarisch stofgoud wisselde af tusschen f 70 en f 75 per thail.

Omtrent de inlandsche diamantwinning in de residentie Westerafdeeling van Borneo wordt uit Landak bericht, dat deze industrie slechts een sober bestaan oplevert, ofschoon in 1894 2704 karaat, of 537 karaat meer dan in 1893, naar Pontianak werd vervoerd. Onder eerstgemelde hoeveelheid waren slechts 60 steenen van 2 of meer karaat.

Het debiet van licentiën voor het winnen van diamant in de afdeeling Martapoera der residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo bracht f 1277 op of f 1164 meer dan in 1893. Deze vermeerdering is toe te schrijven aan de omstandigheid dat in 1894 in mindere mate ruwe diamanten uit Europa werden ingevoerd, ten gevolge waarvan vele werkeloos geworden diamantslijpers hun geluk beproefden in het graven naar diamant in de omstreken van Martapoera, evenwel zonder noemenswaardige resultaten.

Celebes

Mijnconcessie Soemalata (betreffende een mijnveld, ter grootte van ruim 2680 bouwa, in het district Kwandang der afdeeling Gorontalo, residentie Menado). Omtrent deze concessie, blijkens het vorig verslag (blz. 260) in Juni 1894 verleend aan de firma Gebroeders BAUERMANN EN PARMENTIER te Gorontalo, en door hen binnen zes maanden te aanvaarden, wordt in de Indische mededeelingen voor dit verslag niets naders bericht. Van elders blijkt echter dat hier te lande eene naamlooze vennootschap voor hare exploitatie in wording is.

§ 6. *Vergunningen en overeenkomsten tot mijnbouwkundige opsporingen.*

Ten vervolge op de gelijksoortige opgaven, bij het vorig verslag gevoegd, vindt men in tabel V van de reeds vermelde bijlage LLL eene lijst van de in het tijdvak van 1 Juni 1894 t/m ult. Juni 1895 verleende, ingetrokken en door tijdsverloop vervallen vergunningen tot het doen van mijnbouwkundige opsporingen in gedeelten der daarbij aangeduide districten, afdeelingen of landschappen, zoowel van de gouvernementslanden als van sommige inlandsche staten.

Omtrent de uitkomsten van de opsporingen, voor zoover daaromtrent bij den dienst van het mijnwezen berichten inkwamen, kan het volgende worden gemeld.

De opsporingen naar petroleum op Java werden vooral door de Dordtsche Petroleum-Maatschappij met kracht voortgezet. Terwijl de Maatschappij het onderzoek in Cheribon (verg. vorig verslag, blz. 260) staakte, aangezien het aangeboorde product geen olie van goede qualiteit bleek te kunnen leveren, en hare boringen in Samarang (vergunning H. E. DORREPAAL) nog niet met gunstigen uitslag werden bekroond, slaagde zij beter in het district Panolan der residentie Rembang, waar einde 1894 van eenige vrij overvloedige bronnen dagelijks eene met den inhoud van p. m. 400 kisten overeenkomende hoeveelheid olie door eene ijzeren pijpleiding van ruim zes paal lengte naar de in genoemd jaar aan den oever der Solo-rivier opgerichte fabriek werd geleid. Het plan bestond om deze hoeveelheid op te voeren zoodra nieuwe distilleerketels zouden zijn aangebracht. Tijdig werd de vereischte mededeeling gedaan (zie art. 3 van Indisch Staatsblad 1889 nº. 242) dat met de winning werd aangevangen, terwijl in Juni 1895 eene aanvraag om concessie werd ingediend. Tot dusver is van eene beschikking der Indische Regeering op die aanvrage hier te lande niet gebleken. Van de door dezelfde Maatschappij in de districten Goenoeng Kendeng en Grissee der residentie Soerabaija verrichte boringen waren de uitkomsten in het voorjaar van 1895 nog niet bekend. Over proefboringen, vanwege dezelfde Maatschappij te ondernemen in een onderzoekingsterrein in het landschap Koetei (Oostkust van Borneo), waarvoor de »Steenkolen-Maatschappij Oost-Borneo" recht van opsporing heeft, is gehandeld op blz. 275 hiervóór.

In Samarang (vergunning CH. W. AVELING) werd met een gewoon handboortoestel op eene diepte van 173 M. eene olieleng aangeboord, die tot dusver vrij veel en vrij zuivere olie opleverde. Het onderzoek zou op grootere schaal worden voortgezet. Het onderzoek naar petroleum in de districten Djabakotta en Soerabaja der afdeeling Soerabaija in de gelijknamige residentie (vergunning J. H. W. DEENES), zoomede de opsporingen in de residentiën Banjoemaas en Kadoe leverden nog geen beslissende resultaten op.

Met vrij bevredigenden uitslag zou, naar bericht werd, ook in de afdeeling Ilir en Banjoeasin der residentie Palembang (vergunning J. SCHMITZ) naar aardolie zijn geboord.

In een opsporingsterrein in de afdeelingen Ommelanden van Telok Betong en Semangka der residentie Lampongsche Districten (vergunning E. G. TAYLOR) wees een voorloopig onderzoek in den loop van 1895 op het aanwezen van steenkolen. Op een door den belanghebbende gedaan verzoek om het voorkomen en de ontginbaarheid der kolen, op zijne kosten, door een ingenieur van den dienst van het mijnwezen te doen nagaan voor den tijd van hoogstens drie maanden, werd bij gouvernementsbesluit dd. 21 November 1895 nº. 17 gunstig beschikt. De directeur van onderwijs, eeredienst en nijverheid werd namelijk gemachtigd om, zoodra de belangen van den dienst zulks zouden toelaten en nadat de adressant zich bij notarieele akte en onder borgstelling tot tijdige terugbetaling van de kosten zou verbonden hebben, ten behoeve van de bewuste onderzoekingen voor den aangegeven duur een gouvernementsmijningenieur naar de Lampongsche Districten te dirigeeren. In afwachting van eene principieele beslissing ter zake, waaromtrent met de Regeering hier te lande in overleg was getreden, werd echter den heer TAYLOR medegedeeld dat de Indische Regeering zich het al of niet verleenen van eene kolenconcessie voor het bedoelde opsporingsterrein voorbehield, onafhankelijk van de uitkomsten der in te stellen onderzoekingen, en zulks speciaal met het oog op hare eigen kolenontginning ter Sumatra's Westkust. Mocht eventueel eene concessie niet worden verleend, dan zouden alle uitgaven voor het gouvernementsonderzoek ten laste van den lande blijven en zouden bovendien door het Gouvernement worden terugbetaald de verder door den adressant voor het onderzoek gemaakte kosten, voor zoover die — ter beoordeeling van den Gouverneur-Generaal — noodzakelijk waren geweest. Wat het voorbehoud betreft omtrent het al of niet verleenen van concessie is sedert aan den Gouverneur-Generaal als het dezerzijdsch oordeel te kennen gegeven dat in de van staatswege aangevangen kolenexploitatie geen reden kan gelegen zijn om op aanvragen betreffende de ontginning van kolenmijnen af-

[1]) Hieronder niet begrepen eene hoeveelheid van 8½ thail, in 1894 verkregen uit drie goudmijnen in de onderafdeeling Singkawang, bewerkt door 7 personen, die vanouds belasting aan den pachter te Montrado betalen.

wijzend te beschikken.

In de residentie Bagelen (vergunning H. W. VAN DALFSEN en H. E. DORREPAAL) werden onderzoekingen ingesteld naar de mogelijkheid om van de exploitatie van het mineraalwater der Krakal-bron, en van de in die residentie voorkomende pijpaarde houdende lagen, industrieele ondernemingen te maken. Naar hetgeen daaromtrent gemeld werd, scheen men wel kans van slagen te hebben.

In het landschap Bwool ter noordkust van Celebes werden de onderzoekingen voor rekening van de »Nederlandsch-Indische Mijnbouwmaatschappij" te Batavia voortgezet (zie vorig verslag, blz. 260). Eene uit eene ondiepe schacht aangelegde horizontale galerij doorsneed een paar ertsgangen, respectievelijk ter dikte van ruim 3½ en ruim 6 voet, die rijke goud- en zilverertsen bleken te bevatten. Monsters van het gevonden erts werden bij het hoofdbureau van het mijnwezen te Batavia ter analyseering ontvangen. Eenige uit den dikken gang afkomstige partijen, bestaande uit 126½ K.G., bleken per ton van 1000 K.G. gemiddeld te bevatten 183 gram goud en 512 gram zilver, terwijl de onderzochte massa uit den anderen ertsgang, p. m. 16 K.G., een goud- en zilvergehalte aanwees van respectievelijk 136 en 466 gram per ton. Tot goedkeuring van een in Januari 1893 namens voormelde vennootschap met het Bwoolsch bestuur gesloten nader contract, tot aanvulling van het in 't laatst van 1892 goedgekeurde, bij welk aanvullingscontract het opsporingsterrein der Maatschappij werd verruimd, werd de resident van Menado, onder zeker voorbehoud, gemachtigd bij gouvernementsbesluit dd. 13 Juli 1894 n°. 8.

III. ZOUT.

De uitkomsten van het gouvernements-zoutmonopolie bleven in 1894, zoowel wat de verkochte hoeveelheid als wat de opbrengst betreft, beneden de cijfers van 1893, welk jaar trouwens in beide opzichten boven alle vroegere stond. Het debiet in 1894 toch bedroeg op Java en Madura (met uitzondering van Djokjokarta, waar geen zout van gouvernementswege verkocht wordt,) in totaal 1 059 668 pikol, zijnde 21 319 pikol minder dan in 1893, toen (volgens verbeterde opgaven) in het geheel 1 080 987 pikol werd verkocht. Toeneming van het debiet had plaats in 6 van de 21 gewesten waar gouvernements-verkooppakhuizen bestaan, tot een totaal van 7794 pikol; daarentegen verminderde de afzet in de overige 15 met 29 113 pikol. Ook in de buitenbezittingen, voor zooveel aldaar het zoutmonopolie werkt, viel over 't geheel afneming van het debiet op te merken, en wel met 19 163 pikol, daar het daalde, van 220 623 (volgens verbeterde opgaven) in 1893, tot 201 460 pikol in 1894. Ter hoofdplaats Palembang en in de residentiën Banka en Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo nam het debiet in het geheel toe met 3307 pikol, terwijl het in de betrokken andere vier gewesten met 22 470 pikol verminderde.

In hoever de lager te vermelden prijsverhooging, welke in den loop van Januari 1894 bij een 7-tal verkoopplaatsen op Java (die aan de zuidkust) en bij de meeste verkoopplaatsen in de buitenbezittingen werd ingevoerd, op de afneming van het zoutdebiet invloed heeft gehad, is niet met zekerheid te zeggen. [1]) Overigens zullen waarschijnlijk dezelfde omstandigheden hebben medegewerkt, die ook vroeger reeds meermalen van nadeeligen invloed op het gebruik van gouvernements-zout zijn geweest, namelijk de min of meer door de weersgesteldheid begunstigde clandestiene aanmaak van zout, en het gebruik van Siamsche visch, waarmede naar schatting (de uit den aard der zaak hoogst onzekere ramingen waren bovendien, zooals gewoonlijk, weder onvolledig) de, vergeleken bij vroegere jaren, buitengewoon groote hoeveelheid van ruim 25 640 pikol zou zijn ingevoerd. Overigens komt het zoutverbruik gedurende het verslagjaar over 't algemeen tamelijk wel overeen met de cijfers van het jaar 1892, zoodat 1893 als een voor het debiet bij uitstek voordeelig jaar moet worden aangemerkt.

In bijlage MMM hierachter worden de verkochte hoeveelheden in 1894 en in de twee voorafgegane jaren gespecificeerd naar de uiteenloopende verkoopprijzen en wordt tevens het debiet opgegeven voor elke verkoopplaats in het bijzonder. Dat overzicht doet o. a. zien dat van de voor huidenbereiders, ijs- en zeepfabrikanten, enz., bestaande gelegenheid om het voor deze of andere industrieele doeleinden benoodigde zout, mits blijvende binnen een voor elken aanvrager vooraf bepaald maximum per jaar, bij de gouvernements-verkooppakhuizen (uitgenomen bij die in het binnenland) tegen goedkoopen prijs te verkrijgen (per pikol tegen f 2 en per K.G. tegen f 0,03⁴) in 1894 gebruik werd gemaakt voor 3019 pikol (in 1892 voor 2335 en in 1893 voor 3132 pikol). Het op dien voet te verstrekken zout moet echter vooraf, op kosten van den aanvrager, voor de consumtie onbruikbaar zijn gemaakt. Daar de wijze, waarop men tot hiertoe bij die onbruikbaarmaking te werk ging (zie Bijblad op het Indisch Staatsblad n°. 3908), volgens deskundig advies, niet meer geheel afdoende kon worden geacht, werden te dien aanzien nadere voorschriften gegeven bij eene circulaire van den directeur van onderwijs, eeredienst en nijverheid dd. 30 Maart 1895.

Het aantal verkoopplaatsen bedroeg onder ult. 1894 op Java en Madura 182 en in de buitenbezittingen 43, dus één minder dan op ult. 1893, omdat het zoutverkooppakhuis te Loeboe Lintang (Benkoelen) in den loop van 1894 ledig viel en ingevolge een reeds in 1893 genomen besluit (zie het Koloniaal Verslag van dat jaar, blz. 268) gesloten werd. De zoutvoorraad van een ander pakhuis in de residentie Benkoelen, namelijk dat te Ketaun, tot de opheffing waarvan tegelijkertijd was besloten, was op ult. 1894 nog niet opgeruimd.

De geldelijke opbrengst van het zoutdebiet bedroeg op Java en Madura f 7 103 892 en in de buitenbezittingen f 1 273 092 of te zamen f 8 376 984, tegen f 8 478 463 (volgens verbeterde opgaven) in 1893 en f 8 246 469 in 1892.

In de wijze waarop het zout werd gedebiteerd kwam in 1894 slechts in zoover verandering dat in den loop van de eerste helft van dat jaar onder de plaatsen, waar de verkoop bij het gewicht in stede van bij de maat geschiedt, ook werd opgenomen Tjibanghoengin in de residentie Krawang (zie vorig verslag, blz. 260/261). Voorts traden op verschillende data der maand Januari bij de verkoopplaatsen op Java's zuidkust, zoomede bij die ter hoofdplaats Telok Betong (Lampongsche Districten) en in de gewesten Sumatra's Westkust, Benkoelen, Palembang, Westerafdeeling van Borneo en Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo in werking de bij Indisch Staatsblad 1893 n°. 302 vastgestelde verhoogde zoutprijzen (zie het verslag van 1893, blz. 268), zoodat thans de normaalprijs van f 6,72 per pikol geldt voor geheel Nederlandsch-Indië, met uitzondering van de twee gouvernementsverkoopplaatsen in de residentie Soerakarta en van die in de gewesten Sumatra's Westkust en Palembang, waar de prijs f 6 per pikol bedraagt. [2])

Het denkbeeld betreffende den verkoop van het zout in afgepaste verpakking verkeert nog in het stadium van onderzoek. Blijkens het vorig verslag (blz. 261) had het bekroonde antwoord op de prijsvraag betreffende een geschikt verpakkingsmiddel de commissie van Indische beoordeelaars — of juister den directeur der hoogere burgerschool te Soerabaja, dr. TH. J. VAN BUUREN — geleid tot het indienen van een plan betreffende het voor Indië meest wenschelijk te achten stelsel van machinale verpakking. Bij dit plan werd voornamelijk aanbevolen een systeem, volgens hetwelk het zout in briquetten geperst en aldus in geasphalteerde kisten verpakt en vervoerd zou worden. Terwijl dit plan, waarbij was voorgesteld om aanvankelijk op bescheiden schaal, door middel van eene te Sumanap op Madura op te richten verpakkingsfabriek, met de briquetteering van het zout eene proef te nemen, bij het departement van onderwijs, eeredienst en nijverheid in behandeling was, verkreeg dr. VAN BUUREN een eenjarig verlof naar Europa (April 1895). Ingevolge daartoe, op voorstel van de Indische Regeering, ontvangen opdracht heeft dr. VAN BUUREN het door hem aanbevolen systeem in zijne toepassing op Indisch zout sedert in de practijk bestudeerd te Ischl in Oostenrijk (verg. het verslag van 1893, blz. 268) en zich in genoemd rijk en in Duitschland tevens op de hoogte gesteld van de vereischte mechanische hulpmiddelen voor de verschillende onderdeelen der methode en tevens van die welke ook bij het aanmaken van het zout

---

[1]) Zooals hooger is aangeteekend, ging het debiet op Java en Madura in 1894 in 't geheel terug met 21 319 pikol. Opmerking verdient dat alleen bij de zooeven bedoelde 7 verkoopplaatsen aan Java's zuidkust in 1894 26 377 pikol minder werd gesleten dan in 1893, namelijk 28 610 pikol, tegen 54 987 pikol in 1893 (in 1892 55 792 pikol).

[2]) Uit het verkooppakhuis te Soerakarta werd jaarlijks kosteloos 100 pikol zout ten behoeve van den kraton des soesoehoenans verstrekt, welke verstrekking was bedongen bij art. 2 van het suppletoir contract met Soerakarta dd. 22 Juni 1831, en zulks als schadeloosstelling voor de overneming door het Gouvernement van het district Koewoe. In den loop van 1895 is echter met den soesoehoenan eene regeling getroffen, krachtens welke deze minder passende verplichting is vervangen door eene betaling in geld. Bij overeenkomst dd. 26 Juli 1895 (goedgekeurd en bekrachtigd bij gouvernementsbesluit dd. 25 October 1895 n°. 22) is nu voor de bewuste zoutlevering, ingaande met 1 Januari 1896, in de plaats gesteld de jaarlijksche uitkeering van een daarmede overeenkomend bedrag in geld, berekend naar den tegenwoordigen verkoopprijs van het zout in 's lands pakhuis ter hoofdplaats Soerakarta, met dien verstande dat, indien die prijs eventueel mocht worden verhoogd, ook het bedrag der schadeloosstelling eene daarmede evenredige verhooging zal ondergaan.

zouden kunnen te stade komen. Sedert houdt hij zich bezig met de samenstelling van het verslag zijner plaatselijke bestudeering van het briquet- en verpakkingssysteem en met het opmaken van gewijzigde projecten voor eene installatie om eventueel met de briquetteering in Indië op kleine schaal een begin te maken. Een deel van het te Isehl in briquetvorm gebracht Indisch zout is in eene daarvoor gekozen bijzondere »oververpakking" naar Indië gezonden, ten einde op geregelde tijden de af- en toeneming in gewicht te doen constateeren, en om de deugdzaamheid der »oververpakking" te doen nagaan. Inmiddels is het verlof van dr. van Buuren, met het oog op de in het belang der eventueele proef nog door hem te verrichten werkzaamheden, verlengd tot ult. October 1896.

De gouvernements-zoutwinning op Madura viel in 1894 nog ruimer uit dan in 1893. Ingeleverd werden 1 490 250 pikol (49 675 kojang), zijnde 97 080 pikol (3236 kojang) meer dan in 1893, toen 1 393 170 pikol (46 439 kojang) werd verkregen. De aanmaak was in 1893 en 1894 over de afdeelingen van Madura, waar zoutpannen bewerkt worden (in 1894 tot een getal van 920 te Sampang, 1081 te Boender bij Pamakassan en 1568 te Sumanap), verdeeld als volgt:

Zoutaanmaakplaatsen in de onderstaande afdeelingen der residentie Madura.	Ingeleverde hoeveelheid zout (in kojangs van 30 pikolmaten).		Betaling door de zoutmakers gemiddeld per hoofd genoten (à f 10 per kojang).		Kosten waarop de kojang zout aan het Gouvernement te staan kwam a).		Aanwezige zoutvoorraad in de depôts (in kojangs) bij het einde van het jaar b).	
	1893.	1894.	1893.	1894.	1893.	1894.	1893.	1894.
Sampang	12 901	16 604	f 108,40	f 181,56	f 11,29	f 11,74	34 131	38 708
Pamakassan	11 801	10 100	109,47	112,50	10,98	11,00	41 958	42 743
Sumanap	23 737	23 771	101,43	148,02	$10,03^5$	$12,22^5$	87 190	92 406
Te zamen . . .	48 439	49 875	f 136,40	f 144,71	f 11,77	f $11,85^5$	163 909	163 857

a) Met inbegrip van de kosten van administratie, toezicht, opschuring en daarmede in verband staande uitgaven, alsmede die voor den bouw van nieuwe pakhuizen, welke kosten niet afzonderlijk zijn opgegeven.

b) Bovendien lagen opgeschuurd in de doorvoerpakhuizen en waren in de verkooppakhuizen voorhanden 20 910 kojang op ult. 1893 en 22 259 kojang op ult. 1894. Voor de opschuring van het ingeleverde zout waren op ult. 1894 174 depôtpakhuizen beschikbaar, waarvan 40 te Boender, 24 te Sampang en 110 te Sumanap, verdeeld over respectievelijk 9, 9 en 7 etablissementen. In 1894 werden 4 pakhuizen te Mondoeng Mondoeng (Sumanap) door onvoorzichtigheid van een der wakers door brand vernield. De schade werd begroot op f 7179.

De tijdelijke maatregelen om het politietoezicht bij de aanmaakplaatsen op Madura te verscherpen, ter wering van heimelijken aanmaak van zout en tot beteugeling van den sluikhandel in dat artikel, waaraan bij gouvernementsbesluit van 15 April 1893 n°. 14 uitbreiding was gegeven (zie het verslag van 1893, blz. 269), zijn bij gouvernementsbesluit van 1 April 1895 n°. 35 weder voor twee jaren verlengd. De goede werking van die maatregelen blijkt uit het steeds stijgend debietcijfer in genoemde residentie (zie de reeds vermelde bijlage MMM hierachter).

De in de afdeeling Grobogan der residentie Samarang een sommige dessa's vrijgelaten zoutwinning uit de daar aanwezige zoutwater- en modderwellen leverde in 1894 eene hoeveelheid van 16 354 pikol zout op, tegen 16 548 pikol in 1893. Overeenkomstig Indisch Staatsblad 1876 n°. 258 werd daarvoor aan cijns betaald f 8259,50, tegen f 8274,40 in 1893.

IV. Koopvaart en scheepsbouw.

§ 1. *Koopvaart.*

Voor zooveel de in de te Batavia opgemaakte jaarlijksche algemeene handelsstatistiek behandelde Nederlandsch-Indische havens betreft (verg. o. a. het verslag van 1893, blz. 251, en noot 2 op blz. 252 aldaar), vertegenwoordigde, blijkens den in het najaar van 1895 verschenen jaargang 1894, de handelsbeweging voor rekening van particulieren tusschen Nederlandsch-Indië en de daarbuiten gelegen landen of plaatsen gedurende laatstgenoemd jaar de hieronder vermelde waardecijfers, waarbij, ter vergelijking, de uitkomsten van 1893 worden herhaald.

Herkomst of bestemming.	Waarde van de goederen a) voor particuliere rekening ingevoerd van (of over) de nevens de cijfers vermelde landen of plaatsen.	Waarde van de goederen a) voor particuliere rekening uitgevoerd naar de nevens de cijfers vermelde landen of plaatsen.
1893.		
Nederland	f 47 241 093	f 30 199 809
Engelsch Kanaal (voor orders)	. . . .	b) 19 304 441
Andere landen (buiten den Oosterschen archipel)	58 958 000	b) 87 730 819
Oostersche archipel: Singapore	49 129 408	29 394 199
Oostersche archipel: Andere gedeelten (buiten Nederlandsch-Indië) . .	13 854 605	3 288 833
Totaal. . . .	f 199 404 089	f 170 984 408
	c) (f 44 938 018)	(f 41 179 839)

Herkomst of bestemming.	Waarde van de goederen a) voor particuliere rekening ingevoerd van (of over) de nevens de cijfers vermelde landen of plaatsen.	Waarde van de goederen a) voor particuliere rekening uitgevoerd naar de nevens de cijfers vermelde landen of plaatsen.
1894.		
Nederland	f 50 266 991	f 66 913 311
Engelsch Kanaal (voor orders)	. . . .	b) 8 951 453
Andere landen (buiten den Oosterschen archipel)	49 928 937	b) 92 889 415
Oostersche archipel: Singapore	50 362 509	42 250 496
Oostersche archipel: Andere gedeelten (buiten Nederlandsch-Indië) . .	14 888 501	3 247 719
Totaal. . . .	f 158 447 238	f 199 192 020
	c) (f 46 432 099)	(f 45 094 665)

a) Bovendien werd door particulieren ingevoerd: aan ongemunt goud en zilver, in 1893 voor eene waarde van f 3351 en in 1894 voor eene waarde van f 19 665, en uitgevoerd aan ongemunt edel metaal (enkel goud) voor eene waarde van f 39 200 in 1893 en van f 39 850 in 1894.

De invoer van speciën voor rekening van particulieren, mede niet in deze tabel begrepen, beliep in 1893 en 1894 achtereenvolgens f 10 299 997 en f 9 945 735 (waaronder aan gouden munt f 1 158 860 en f 710 175), terwijl de particuliere uitvoer van speciën bedroeg in 1893 f 1 038 871 (waaronder aan gouden munt f 19 000) en in 1894 f 979 777 (alles aan zilveren munt).

b) Onder de uitvoeren naar het Engelsch Kanaal (voor orders) zijn ook de uitvoeren naar Engeland begrepen.

c) De tusschen ( ) geplaatste totalen wijzen aan tot welk bedrag de buitenbezittingen in het algemeen totaal deelen.

Volgens bovenstaande cijfers bleef de *particuliere* invoer ongeveer stationnair. Bij dit verschijnsel dient men echter in aanmerking te nemen dat weder voor eenige artikelen van invoer lagere eenheidsprijzen aangenomen zijn moeten worden. Drukte men den invoer dier artikelen (boter, steenkolen, meel en petroleum) in de eenheidsprijzen van 1893 uit, dan zou, in stede van op een achteruitgang van ruim f 900 000 zooals thans, te wijzen zijn op een vooruitgang van ongeveer f 3½ millioen. Nog gunstiger zou de loop van zaken ten opzichte van de particuliere invoeren zich voordoen, indien in 1894 niet de reactie ware ondervonden van de buitengewoon groote petroleum-aanvoeren gedurende 1893, waarop reeds hiervóór gewezen werd (blz. 201, noot d). Van verschillende andere artikelen toch nam de invoer in vrij aanzienlijke mate toe, in het bijzonder van visch, diverse eetwaren (buiten die in de handelsstatistiek in afzonderlijke posten genoemd), krame-

rijen, garens, mest en rijst, waarvan in 1894 voor ruim f 8 millioen meer dan in 1893 werd aangebracht. De invoer van katoenen manufacturen daalde opnieuw, doch thans slechts van f 37^4 millioen tot f 36^8 millioen.

Van de particuliere uitvoeren was de waarde in 1894 ruim f 11 millioen hooger dan in 1893, niettegenstaande de uitvoer van suiker, ten gevolge van de omstandigheid dat de verscheping van een groot gedeelte van het product van 1894, in de hoop op betere prijzen, tot 1895 werd uitgesteld, f 12^6 millioen minder dan in 1893 bedroeg. Dat mindere toch werd ruimschoots opgewogen door den met f 20^6 millioen vermeerderden koffie-uitvoer, terwijl ook de uitvoer van copra met ruim f 4 millioen vooruitging. Op te merken is voorts nog dat ook voor eenige belangrijke artikelen van uitvoer — meer in het bijzonder cacao, peper, thee en tin — in 1894 lagere eenheidsprijzen dan die van 1893 zijn aangenomen moeten worden. Eindelijk verdient nog vermelding de toenemende beteekenis van petroleum als uitvoerartikel, verband houdende met de werkzaamheden der Koninklijke Nederlandsche Petroleum-Maatschappij in de residentie Oostkust van Sumatra. Tegen 109 846 H. L. in 1893, ter waarde van f 878 769, werden in 1894 uit genoemd gewest naar havens in het buitenland uitgevoerd 265 730 H. L. Langkat-petroleum, ter waarde van f 2 125 847.

Ter voorziening in verschillende behoeften van 's lands dienst werd in 1894 voor *gouvernementsrekening* aan diverse goederen ingevoerd voor eene waarde van f 6 711 597, tegen in 1893 f 6 585 534 (aan speciën werd in elk dier jaren voor gouvernementsrekening bovendien ingevoerd f 1 millioen aan zilveren munt), terwijl het Gouvernement aan koffie, tin en kinabast naar Nederland consigneerde voor eene waarde van f 17 022 361 (in 1893 voor f 20 377 312).

Nadere bijzonderheden omtrent de handelsbeweging tusschen Nederlandsch-Indië en de daarbuiten gelegen landen of plaatsen vindt men in bijlage NNN hierachter. Die bijlage doet, behalve de waarde van de in- en uitgevoerde goederen, gespecificeerd naar hunnen aard, o. a. ook — doch alleen van de particuliere in- en uitvoeren — de hoeveelheden kennen, voor zoover deze in de handelsstatistiek worden opgegeven.

Het aandeel, dat de zeilvaart aan de hovenbedoelde handelsbeweging had, bedroeg voor den invoer ruim $7\frac{1}{2}$ pct., voor den uitvoer ruim $6\frac{1}{2}$ pct. Terwijl namelijk de geheele in- en uitvoer van goederen (zoo voor gouvernements- als voor particuliere rekening) eene waarde van respectievelijk f 165^3 millioen en f 199^2 millioen vertegenwoordigde, werd daarvan met zeilschepen tot eene waarde van f 12^7 millioen aangebracht en van f 13 millioen uitgevoerd. Die cijfers bedroegen voor 1893 f 166 millioen en f 191 millioen (totale in- en uitvoer), waarvan f 10^2 millioen en f 19^7 millioen met zeilschepen.

Ten aanzien van de scheepvaartbeweging met plaatsen buiten Nederlandsch-Indië, en van de kustvaart, ontleent men aan voormelde handelsstatistiek de volgende totalen.

IN- EN UITKLARINGEN.	1893. Aantal stoomschepen.	1893. Aantal zeilschepen, getuigd op Europeesche wijze.	1893. Aantal zeilschepen, getuigd op inlandsche wijze.	1893. Te zamen.	1894. Aantal stoomschepen.	1894. Aantal zeilschepen, getuigd op Europeesche wijze.	1894. Aantal zeilschepen, getuigd op inlandsche wijze.	1894. Te zamen.
SCHEEPVAARTBEWEGING MET PLAATSEN BUITEN NEDERLANDSCH-INDIË.								
Ingeklaard bij aankomst van buiten Nederlandsch-Indië:								
op Java en Madura	375	103	12	490	571	97	87	755
in de buitenbezittingen	2671	85	1101	3857	2713	118	1150	3981
Totalen	3046	188	1113	4347	3284	215	1237	4736
Uitgeklaard bij vertrek naar buiten Nederlandsch-Indië:								
van Java en Madura	583	94	21	698	542	95	21	658
van de buitenbezittingen	2305	94	1157	3556	2666	86	1223	3978
Totalen	2888	188	1178	4254	3208	181	1244	4637
Van de aangekomen schepen, hiervóór bedoeld, behoorden thuis:								
in Nederland	99	18	„	117	107	22	„	129
„ Nederlandsch-Indië	760	30	391	1181	662	39	326	1027
„ de Straits-Settlements	1418	16	a) *546	*1980	1835	36	751	2622
„ andere landen	769	124	*176	*1069	680	118	160	958
Totalen	3046	188	1113	4347	3284	215	1237	4736
Inhoudsgrootte (in M³)	(3 340 120)	(410 174)	(114 076)	(3 864 370)	(3 434 978)	(154 010)	(114 888)	(3 703 876)
En van de vertrokken schepen behoorden thuis:								
in Nederland	80	38	„	118	98	17	„	115
„ Nederlandsch-Indië	728	37	353	1118	666	38	328	1032
„ de Straits-Settlements	1368	18	*678	*2064	1525	37	755	2317
„ andere landen	712	95	*147	*954	745	109	160	1014
Totalen	2888	188	1178	4254	3208	181	1244	4637
Inhoudsgrootte (in M³)	(3 418 808)	(400 818)	(109 008)	(3 928 634)	(3 378 883)	(407 581)	(113 810)	(3 894 871)
KUSTVAART. b)								
Aangekomen:								
op Java en Madura	410	446	1789	2645	475	430	1396	2301
in de buitenbezittingen	551	537	3383	4471	345	448	3046	3839
Totalen c)	961	983	5172	7116	820	878	4442	6140
Inhoudsgrootte (in M³.)	(1 380 026)	(341 618)	(101 840)	(1 823 484)	(1 018 278)	(331 137)	(88 718)	(1 438 133)
Vertrokken:								
van Java en Madura	417	501	1787	2705	463	460	1831	2754
„ de buitenbezittingen	571	536	3571	4678	515	385	2304	3204
Totalen c)	988	1037	5358	7383	978	845	4135	5958
Inhoudsgrootte (in M³.)	(1 820 833)	(338 151)	(87 184)	(2 246 168)	(1 281 564)	(353 580)	(93 506)	(1 728 650)

a) Waar een * is geplaatst, heeft men te doen met verbeterde opgaven.

b) In de kustvaart-opgaven is niet opgenomen het scheepvaartverkeer tusschen de verschillende havens van Java en Madura onderling, noch ook, wat de buitenbezittingen betreft, het verkeer tusschen de havens van eenzelfde gewest aldaar. Stoomschepen, die op bepaalde lijnen dienst doen, zijn slechts geteld op de plaatsen van aanvang en einde der reizen; van de aankomst en het vertrek op tusschenstations is dus geen gewag gemaakt.

c) Deze schepen behoorden voor verreweg het groote meerendeel in Nederlandsch-Indië thuis.

§ 2. *Nederlandsch-Indische koopvaardijvloot.*

Zonder de vaartuigen te rekenen van minder dan 30 M³. inhoudsgrootte, beliep, volgens opgaven van ult. 1894, het aantal in Nederlandsch-Indië thuis behoorende schepen en vaartuigen 1933 (43 meer dan op ult. 1893), gezamenlijk metende 237 491 M³. of 83 919 registerton (respectievelijk 3682 en 1301 meer dan op ult. 1893). Voor bijna ⁷/₈ waren het, evenals in 1893, kleine zeilvaartuigen, op inlandsche wijze getuigd. Het aantal grootere zeilschepen, als barken, brikken, schoeners, kotters, enz., ging in 1894 slechts met 4 vooruit — van 181 tot 185, — doch de gezamenlijke inhoudsgrootte dezer grootere zeilschepen verminderde van 79 243 tot 77 937 M³. Omgekeerd waren de Nederlandsch-Indische stoomschepen iets minder in getal dan in 1893 (80, tegen toen 82), doch nam hun inhoudsgrootte toe van 76 879 tot 80 504 M³. Hoe deze stoomschepen en de verschillende hiervóór genoemde soorten van grootere en kleinere zeilschepen over de verschillende gewesten verdeeld waren, kan blijken uit bijlage OOO hierachter. Dezelfde bijlage bevat tevens een overzicht van de stoom- en de zeilschepen, gerangschikt naar de inhoudsgrootte en de plaatsen waar zij tehuis behoorden, welke op ult. 1894 te boek stonden als voerende Nederlandsch-Indische zeebrieven.

Eerste zeebrieven werden in 1894 verleend voor 5 stoom- en 8 zeilschepen, metende respectievelijk 2643 en 1955 M³. De 5 stoomschepen waren alle in den vreemde gebouwd. Van de 8 zeilschepen waren 5 schoeners, ter gezamenlijke inhoudsgrootte van 615 M³., in Nederlandsch-Indië, en 1 bark, metende 1076 M³., zoomede 2 schoeners gezamenlijk metende 264 M³., in den vreemde gebouwd. Van de bedoelde 13 schepen behoorden er 5 aan vreemde oosterlingen en 2 aan inlanders toe, respectievelijk met eene gezamenlijke inhoudsgrootte van 3298 en 331 M³.

Volgens de verordening op de zeebrieven en jaarpassen in Nederlandsch-Indië mochten, zonder van zeebrieven of jaarpassen te zijn voorzien, buiten de tonnen in zee varen: vaartuigen van zeilvereenigingen of jachtclubs, reddingsvaartuigen, visschersvaartuigen, binnenschepen en alle minder dan 2 ton (of 3 M³.) metende vaartuigen, doch werden, ingevolge Indisch Staatsblad 1874 n°. 152, voor deze verschillende niet als eigenlijke zeeschepen aan te merken vaartuigen gewone passen vereischt, af te geven door het hoofd van bestuur van de plaats waar zij tehuis behoorden. Daar het wel voorkwam dat djoeragans van visscherspraauwen en andere kleine vaartuigen elkanders passen leenden, hetgeen de uitwijzing van de identiteit van het vaartuig bemoeielijkte, deed zich, inzonderheid bij de opiumpolitie, de wenschelijkheid gevoelen om de middelen van contrôle op zoodanige niet van zeebrieven of jaarpassen voorziene vaartuigen te verscherpen, althans voor zooveel Java en Madura betreft [1]). Voor die eilanden is nu het voorschrift in Indisch Staatsblad 1874 n°. 152 bij ordonnantie van 30 November 1895 (Indisch Staatsblad n°. 254) vervangen door eene meer uitgewerkte regeling, waarbij o. a. registratie en merking der bedoelde vaartuigen verplicht zijn gesteld. Bedoelde regeling zou met 1 Maart 1896 in werking treden; zie Indisch Staatsblad 1896 n°. 1.

De in 't vorig verslag (blz. 101) besproken regeling der eischen van bekwaamheid, gevorderd o. a. in schippers en stuurlieden op voor passagiersvervoer bestemde Nederlandsch-Indische stoomschepen, werd in September 1895 (Indisch Staatsblad n°. 210) aangevuld in dien zin dat op stoomschepen, die niet alle zeeën bevaren, als schipper en — zoo deze tot de vereischte bemanning behoort — ook als stuurman kunnen worden toegelaten zij die het diploma bezitten van *tweeden* stuurman voor de *groote* stoomvaart. Daartoe werd overgegaan uit overweging dat het examen ter verkrijging van bedoeld diploma theoretisch veel zwaarder en practisch niet minder zwaar is dan dat voor stuurman voor de *kleine* stoomvaart, het diploma van welk laatste examen tot dusver in de bedoelde gevallen bij uitsluiting werd gevorderd.

Nadat bij Koninklijk besluit dd. 28 September 1894 (Nederlandsch Staatsblad n°. 157) nadere bepalingen waren vastgesteld omtrent de erkenning hier te lande van Noorsche meetbrieven voor zeeschepen, werd, ter verzekering van gelijke behandeling in Nederlandsch-Indië, aldaar het noodige geregeld, en zulks door aanvulling dienovereenkomstig (bij beschikking van den directeur van financiën dd. 4 Juli 1895) van de instructie voor de scheepsmeters.

§ 3. *Scheepsbouw.*

Zooals in vorige verslagen reeds meermalen is medegedeeld, treft men onder de inlandsche en met haar gelijkgestelde bevolking in de meeste streken slechts weinig personen aan, die van den scheepsbouw een bepaald beroep maken, en bepaalt deze tak van nijverheid zich dan nog voornamelijk tot het deels op werven, deels op andere plaatsen aan het zeestrand of aan de oevers van rivieren vervaardigen en kalfateren van rivierprauwen en kleine vaartuigen, bestemd voor de zeevisch- en garnalenvangst.

Voor zoover bekend, liepen de meeste door inlanders en vreemde oosterlingen gebouwde vaartuigen van stapel in de gewesten Soerabaija, Sumatra's Westkust, Celebes en onderhoorigheden en Amboina; aldaar toch werden in 1894 te water gelaten respectievelijk 73, 205, 111 en 144 vaartuigen, meerendeels ter inhoudsgrootte van minder dan 2 ton. Alleen onder de drie eerstgenoemde getallen waren begrepen respectievelijk 1, 31 en 37 zeeschepen (op inlandsche wijze getuigd). Uit de residentie Oostkust van Sumatra, waar, blijkens het vorig verslag, in 1893 158 vaartuigen waren gebouwd (daaronder 9 op inlandsche wijze getuigde zeeschepen), werden over 1894 geen opgaven omtrent het scheepsbouwbedrijf ontvangen.

In de gewestelijke verslagen wordt voorts medegedeeld dat op door Europeanen geëxploiteerde scheepstimmerwerven, die voor het meerendeel aan prauwenveeren toebehooren [2]), gedurende 1894 werden gebouwd: in de residentie Batavia 6 inlandsche vaartuigen, in de residentie Japara 17 op inlandsche wijze getuigde zeeschepen waarvan 8 door de firma J. F. Dijkman & C°. te Joana, en ter hoofdplaats Soerabaija op de werf van de firma P. Lannegan & Zoon 22 dito zeeschepen. Op deze laatste werf waren dagelijks gemiddeld 140 man te werk.

De te Amsterdam gevestigde Maatschappij (van welke ook sprake is op blz. 162 hiervóór), die een deel van het haventerrein te Tandjong Priok in erfpacht bezit voor de exploitatie van eene reparatiewerf met dokgelegenheid, werkte in 1894 met gemiddeld 320 man, zoowel Europeanen als inlanders en Chineezen, die gezamenlijk aan arbeidsloon ontvingen f 140 982. (Over 1893, toen meer werk voorhanden was, werd te dier zake betaald f 293 143.) Aan omstreeks 250 schepen werden op de werf der Maatschappij grootere of kleinere herstellingen, enz. verricht. Daar het kleinste der twee gouvernementsdokken, waarover de Maatschappij krachtens hare concessie-voorwaarden (Indisch Staatsblad 1891 n°. 6) te beschikken had, in 1894 geen dienst meer kon doen, en dan ook, na afkeuring in Juni 1894, door het Gouvernement teruggenomen werd om publiek verkocht te worden (verg. vorig verslag, blz. 146, noot 2), werd het te dokken materieel in 1894 uitsluitend in het andere (3000 tons-) dok opgenomen; daarmede werden 85 dokkingen uitgevoerd met 343 dokdagen (in 1893 76, met 313 dokdagen, terwijl toen het kleinere dok nog dienst gedaan had voor 19 dokkingen met 99 dokdagen). Voor 's lands dienst (uitgenomen voor de marine) werden in 1894 door de Maatschappij uitgevoerd 108 werkorders, tot een gezamenlijk bedrag van ruim f 63 000. Onder deze som komen voor 4 op ult. 1894 reeds afgeloopen orders in het belang der werkzaamheden aan het in losse deelen van hier uitgezonden en door de Maatschappij ineen te zetten nieuwe (4000 tons-) gouvernementsdok, bestemd om — tegen de daarvoor in de concessie-voorwaarden gestipuleerde betaling — aan de Maatschappij in gebruik te worden gegeven ter vervanging van dat, oorspronkelijk bij de marine in gebruik geweest, waarover zij thans nog beschikt tegen eene jaarlijksche betaling van f 36 000. De termijn, binnen welken de Maatschappij het nieuwe dok voor 's lands rekening heeft ineen te zetten, is bepaald op twee jaren, ingegaan 3 October 1894. Bij gouvernementsbesluit van laatstgenoemden datum n°. 11 is voor bedoelde werkzaamheden f 385 000 beschikbaar gesteld. Ter oprichting van de ten dienste van het werk noodige twee afloophellingen voor pontons, zoomede voor het opslaan van de vereischte loodsen, is kosteloos aangewezen een gouvernementsterrein aan de Westergracht van het havenemplacement, aangezien het terrein, waarover de Maatschappij krachtens hare concessie-voorwaarden beschikt, voor een en ander geen voldoende ruimte aanbood, wilde men haar gewoon bedrijf niet belemmeren. De geleidelijke verscheping van hier van de samenstellende deelen van het dok liep in April 1895 af.

Omtrent de dok- en scheepsreparatie-inrichting te Soerabaija van de te Batavia gevestigde »Maatschappij tot exploitatie van droogdokken en reparatiewerven in Nederlandsch-Indië" (zie vorig verslag, blz. 263/264) zijn ook over 1894 geen mededeelingen ontvangen.

Ten vervolge op vroegere gegevens van dien aard vindt men in bijlage PPP hierachter eene opsomming van de scheepsrampen gedurende 1894 in de wateren van den Nederlandsch-Indischen Archipel overkomen aan op Europeesche wijze getuigde schepen.

[1]) Voor een paar gewesten was in den laatsten tijd het onderwerp bij gewestelijke keur geregeld, namelijk voor Soerabaija en Riouw en onderhoorigheden (Javasche Courant 1894 n°. 70 en 1895 n°. 51).

[2]) Voor het in orde houden van hare prauwvloot heeft de Billiton-Maatschappij eene eigen werf ter hoofdplaats Tandjong Pandan op Billiton.

V. Andere onderwerpen.

Binnenlandsche handel. Volgens de ontvangen bestuursberichten viel gedurende 1894 vooruitgang in den binnenlandschen handel te bespeuren in de Preanger Regentschappen, Djokjakarta en Madioen, en heerschte in verschillende streken van Bantam, Samarang, Soerabaja, Pasoeroean, Probolinggo en Bezoeki een levendig binnenlandsch vertier. Waren er streken, zooals bepaaldelijk o. a. uit Batavia en Krawang wordt gerapporteerd, waar de bevolking ten gevolge van den achteruitgang van de rijstprijzen minder geld in handen kreeg dan gewoonlijk, in de afdeeling Malang der residentie Pasoeroean nam de welvaart der bevolking toe ten gevolge van den gunstigen koffieoogst. Van een levendigen handel in lijnwaden wordt gewag gemaakt in de gewestelijke verslagen betreffende Samarang (voor sommige plaatsen), Soerakarta (inzonderheid met betrekking tot de hoofdplaats) en Banjoemas, zoomede in de berichten uit Japara voor zooveel de afdeeling Koedoes betreft, terwijl in die uit Bantam, Kediri, Banjoemas en Bagelen van een meer of minder belangrijken afzet van copra gesproken wordt. In 't algemeen zij overigens nog verwezen naar de aanteekeningen, die omtrent den binnenlandschen handel in de verschillende gewesten van Java en Madura worden aangetroffen in bijlage QQQ hierachter.

De plaatsen op Java, waar geregeld markt wordt gehouden, namen weder in aantal toe. Zoo kwamen 2 nieuwe passars tot stand in elke der residentiën Bantam, Pasoeroean en Probolinggo en 1 in elke der residentiën Cheribon, Samarang, Bezoeki en Kediri, terwijl in Banjoemas eene nieuwe veepassar werd opgericht.

Ten opzichte van de buitenbezittingen valt aangaande het handelsverkeer nog het volgende aan te teekenen, ter aanvulling van hetgeen in vorige gedeelten van dit verslag (hoofdstuk **C** en § 2 der 1ste afdeeling van hoofdstuk **O**) dienaangaande is gezegd.

Meer levendigheid in den handel ter Sumatra's Westkust viel niet waar te nemen. De goedkoopere Europeesche lijnwaden waren meer in trek dan de duurdere inlandsche weefsels. De handel in rijst was nogal van belang; groote hoeveelheden werden van elders ingevoerd, terwijl dit product ook veel op de passars verhandeld werd. De omzet in andere artikelen bleef stationnair. Het aantal passars werd met vier uitgebreid.

Terwijl in de afdeeling Kroë der residentie Benkoelen de binnenlandsche handel minder levendig was dan in 1893, ten gevolge van den geringen omzet in koffie en boschproducten en den daaruit voortvloeienden minderen inkoop van importartikelen, werkten ter hoofdplaats van het gewest, zoomede in de afdeeling Ommelanden van Benkoelen de genomen maatregelen tot bestrijding van de veepest stremmend op het verkeer en ondervond de binnenlandsche handel in die streken den terugslag daarvan. Ter hoofdplaats en in de afdeelingen Seleema, Laïs en Mokko Mokko neemt de vraag naar lijnwaden van Europeesch fabrikaat toe; in de Semendo-Oeloe-Loeas (afdeeling Kauer) gaf men de voorkeur aan kleedjes van Palembangsch maaksel, terwijl in andere gedeelten van laatstgenoemde afdeeling de bevolking zich veelal nog het liefst bedient van eigen weefsels, die bijzonder sterk en duurzaam zijn. Van Laïs werden vele lijnwaden naar de Lebong uitgevoerd. Daalde in 1893 het aantal te Kroë ingevoerde paarden van 399 tot 100, gedurende 1894 werden er slechts 51 ingevoerd. Overal vermeerderde de invoer van petroleum. Van de 3 in 1893 in de afdeeling Kauer opgerichte passars werden er 2 wegens het geringe bezoek opgeheven; de derde, te Moeara Sindang, werd vrij druk bezocht en zou waarschijnlijk in stand kunnen blijven.

In de Lampongsche Districten kwam, ten gevolge van de lage marktprijzen voor de peper, in 1894 weinig geld onder de bevolking, en in verband hiermede nam de invoerhandel af. Ter hoofdplaats Telok Betong, waar men ter voorziening in de behoefte aan rijst geheel van invoer van elders afhankelijk is, was de handel in dit artikel van beteekenis.

De binnenlandsche handel in Palembang was ook in 1894 vrij levendig en bepaalde zich weder voornamelijk tot den afvoer van boschproducten en koffie, welke artikelen, door Palembangers en Chineezen in de binnenafdeelingen opgekocht, ter hoofdplaats Palembang nader werden verhandeld. De prijzen, die voor gambier en benzoë behaald werden, daalden zeer en de omzet in Ranautebek was onbeduidend. Het toenemend vertier wordt zeer in de hand gewerkt door de vaart naar de Palembangsche bovenlanden van kleine stoomschepen, die allerlei invoerartikelen aanbrengen, waardoor intusschen de inlandsche prauwvaart achteruitgaat en waarvan ook de inlandsche nijverheid, o. a. de inlandsche weverij, de gevolgen ondervindt.

Op de levendigheid, die in 1894 in het handelsvertier in de residentie Oostkust van Sumatra viel op te merken, werd reeds gewezen in het aangehaalde hoofdstuk **C** (zie blz. 19 hiervóór).

In Groot-Atjeh werden verschillende nieuwe voor vervoer met karren geschikte wegen aangelegd. Wel had tot nog toe over deze wegen weinig ander vervoer per kar plaats dan van de goederen, welke voor onze militaire posten bestemd waren, doch men verwachtte dat zij binnen langeren of korteren tijd aan de ontwikkeling van den binnenlandschen handel in het algemeen zouden ten goede komen. Buiten de linie verrezen verscheidene kleine passars. De kleinhandel in lijnwaden is voornamelijk in handen van Atjehers en Klingaleezen, zoomede van Maleiers van Sumatra's Westkust; die in rijst en andere artikelen, vooral kramerijen, wordt gedreven door Chineezen, die bovendien werk maken van den opkoop van de weinige producten die er zijn. Omtrent den binnenlandschen handel in de onderhoorigheden van Atjeh is weinig bekend; op de plaatsen onzer vestigingen langs de kust was deze voornamelijk in handen van Atjehers, die hunne waren rechtstreeks van Pinang ontvangen.

In de residentie Riouw en onderhoorigheden wordt de binnenlandsche handel bijna uitsluitend gedreven door Chineezen, die, terwijl zij allerlei huishoudelijke artikelen in het klein van de hand zetten, tevens de opkoopers zijn van landbouw- en boschproducten. In de afdeeling Indragiri gaat de binnenlandsche handel vooruit.

Het binnenlandsch vertier op Banka nam gedurende 1894 toe, inzonderheid in de oostelijke districten Merawang en Pangkalpinang, alwaar door de zich vrij krachtig ontwikkelende gambiercultuur eenig meer geld onder de inlandsche bevolking kwam. De bestaande passars ter hoofdplaats Muntok en te Pangkalpinang werden druk bezocht en op de districtshoofdplaatsen Batoe Roesa (district Merawang) en Soengeislan (district van dien naam) verrezen nieuwe passars, waar het mede vrij levendig toeging.

Op Billiton werden de passars vrij druk bezocht. Belangrijke rijstinvoer had plaats zoowel van Java als van Singapore.

Terwijl in de residentie Westerafdeeling van Borneo de invoer van sommige artikelen, zooals katoenen en andere manufacturen, ijzer-, koper- en aardewerk afnam, vermeerderde die van andere artikelen, als eetwaren, garens, rijst en petroleum. Volgens het gewestelijk verslag had over het algemeen de binnenlandsche handel niet over slapheid te klagen.

De mededeelingen ten behoeve van deze rubriek ontvangen met betrekking tot het handelsvertier in de residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo gelden alleen den rijst- en den lijnwaadhandel. Deze laatste vertoonde niet meer levendigheid dan vroeger, doch de rijsthandel was van meer omvang, doordien uit Amoenthai groote hoeveelheden werden betrokken voor de behoefte in de Doesoen- en Dajaklanden, waar de oogst ongunstig was uitgevallen. Ter Oostkust van het gewest werd als gewoonlijk in de behoefte aan rijst voorzien door invoer van Singapore. Te Simpoer in de afdeeling Amoenthai werd eene nieuwe passar opgericht.

Dat in het gouvernement Celebes en onderhoorigheden de ruimere koffieoogst en de voor dit product te bedingen betere prijzen, waardoor meer geld in handen der bevolking kwam, zich in een drukkeren binnenlandschen handel afspiegelden, werd reeds aangeteekend op blz. 26 hiervóór. Te Makasser werd rijst aangevoerd zoowel van Java en Bali als van Singapore; het grootste gedeelte werd echter weder uitgevoerd en wel naar de Molukken en Timor. In de afdeeling Oosterdistricten werd het aantal passars met één uitgebreid, doch eene sedert kort geopende passar in de afdeeling Zuiderdistricten werd ingetrokken.

Omtrent het binnenlandsch vertier in de residentiën Menado, Amboina en Timor zijn in de gewestelijke verslagen geen andere bijzonderheden aangetroffen dan die, welke reeds eene plaats vonden op blz. 26, 29 en 31 hiervóór.

De binnenlandsche handel in de residentie Ternate ondervond in 1894 den terugslag van de gedruktheid van den groothandel. De omzet van lijnwaden en kramerijen was geringer dan in vorige jaren. In rijst ging nogal wat om, zoowel ten gevolge van de omstandigheid dat dit product de sago meer en meer als voedingsmiddel verdringt, als wegens de matige prijzen.

Wat voor deze rubriek aangaande de gouvernementsafdeelingen Boeleleng en Djembrana (residentie Bali en Lombok) is gemeld, bepaalt zich tot eenige cijfers betreffende den invoer aldaar van manufacturen, welke invoer eene waarde beliep van respectievelijk f 421 745 en f 25 769, tegen f 347 952 en f 27 008 in 1893. Van de in de afdeeling Boeleleng ingevoerde manufacturen werd voor eene waarde van f 316 077 over zee uitgevoerd naar de zelfbestuur bezittende landschappen. Op de passars in beide afdeelingen werden voornamelijk landbouwgereedschappen, gambier, kramerijen, tabak, zout, enz. verhandeld.

Visscherijen. Het in 1892 aan een beoefenaar van de studie der Indische zeefauna (dr. J. F. van Bemmelen, destijds leeraar aan

het gymnasium Willem III te Batavia) opgedragen onderzoek met betrekking tot de vraag, of maatregelen dienden te worden genomen tot tegengang van roofvisscherij (zie vorig verslag, blz. 264), werd ten gevolge van het in Augustus 1894 aan genoemden natuurkundige verleend buitenlandsch verlof voorloopig gestaakt. [1])

Hetgeen uit de verschillende gewesten omtrent de visscherijen en de inzameling van zeeproducten werd bericht, is in hoofdzaak eene herhaling van het in vorige verslagen gezegde. Zijn het vooral de kuststreken, waar men eene visschersbevolking aantreft, in sommige gewesten van Java houdt de inlander ook vischvijvers aan (verg. voor hetgeen daarvoor aan belasting wordt betaald het overzicht op blz. 104 hiervóór), of maakt hij werk van het kweeken van visch op sawahs na afloop van den rijstoogst.

Waar parelbanken voorkomen, vindt het visschen en duiken naar parel- en paarlemoerschelpen hier en daar mede door de bevolking plaats, doch bijzonderheden zijn dienaangaande niet gemeld. Uit vorige verslagen kan blijken dat in den laatsten tijd ook particulieren zich voor deze industrie moeite geven. De voor sommige gedeelten van het territoriaal zeegebied reeds verleende vergunningen van dien aard hebben echter tot nog toe weinig of geen vruchten gedragen, waarschijnlijk omdat zij tot wederopzeggens verleend zijn en geen uitsluitend recht geven. Dat de vergunningen voorshands enkel op dien voet worden verleend, geschiedt in afwachting van het tot stand komen van eene regeling op dit stuk, als bedoeld in het verslag van 1893, blz. 274. Onlangs heeft het Indisch Bestuur zijne inzichten te dezer zake aan het Opperbestuur medegedeeld, onder aanbieding van eene concept-ordonnantie, welke thans bij het Departement van Koloniën in onderzoek is. Daar het hier eene tot op dit oogenblik nog weinig bekende industrie geldt en het dus van belang kan zijn over de ontworpen regeling het oordeel van belanghebbenden en deskundigen te vernemen, is inmiddels de concept-ordonnantie, vergezeld van eene nota van toelichting, openbaar gemaakt als bijvoegsel der Javasche Courant van 10 December 1895 (zie voor eene rectificatie het n°. van den 13den dier maand)

Gedurende 1894 en de eerste helft van 1895 werd het aantal vergunningen als hiervóór bedoeld met niet minder dan 26 vermeerderd; verg. de lijst in bijlage RRR hierachter. Een 4-tal aanvragen werden afgewezen: één (voor de wateren van Atjeh's Noordkust) wegens politieke redenen, en de drie andere óf omdat de vergunning voor een bepaald aantal jaren, óf bij wijze van uitsluitend recht werd gevraagd.

Ter aanvulling van hetgeen op blz. 28 hiervóór nopens de parelvisscherij bij de Aroe-eilanden (residentie Amboina) is gezegd, is aan de voor dit hoofdstuk ontvangen berichten nog de mededeeling te ontleenen dat onder de in 1894 van daar uitgevoerde zeeproducten begrepen zou zijn geweest voor eene waarde van f 149 500 aan paarlemoer (p. m. 2300 pikol à f 65) en van p. m. f 40 000 aan parels. Er wordt echter niet bijgevoegd of de uitvoer geschiedde voor rekening van de bevolking of van particulieren.

Volgens opgaven uit dezelfde residentie Amboina namelijk, van de »Bandasche Perkeniers- en Handelsvereeniging" te Neira op Banda, als belanghebbende bij eene parelvisscherij-onderneming, welke haar bedrijf uitoefende in het gebied van den sultan van Tidore (residentie Ternate), was deze onderneming in 1895 in liquidatie moeten treden. De aan het Tidoreesch bestuur verschuldigde pachtsom van f 6000 'sjaars en de kosten, verbonden aan het onderhoud harer vloot (het stoomschip *Enterprise* en vier loggers), toch liepen te hoog tegenover de zeer twijfelachtige kansen op eene do rloopend goede vangst. Van December 1894 tot Juli 1895 was met genoemd stoomschip in 't geheel slechts 538 pikol paarlemoerschelpen verkregen.

Fabrieks- en handwerksnijverheid. Over het belangrijkste deel van het fabriekswezen in Indië, namelijk over de tot verwerking van landbouwproducten dienende ondernemingen, is reeds gehandeld in afd. 1 van dit hoofdstuk. De over 1894 ontvangen opgaven omtrent de overige tot het fabriekswezen te rekenen of daarmede gelijk te stellen inrichtingen zijn bijeengebracht in bijlage SSS hierachter, doch slechts voor zooveel de gewestelijke verslagen daaromtrent gegevens bebelsden. Of dan ook de lijst wel op volledigheid mag aanspraak maken, schijnt te mogen worden betwijfeld. Ongerekend eenige tijdelijk niet gewerkt hebbende of althans bij het einde des jaars tijdelijk gesloten inrichtingen (dit laatste was o. a. het geval met eene eerst in hetzelfde jaar geopende lucifer-fabriek te Kertosono in Kediri), vermeldt de bedoelde lijst omstreeks een 170-tal buiten den landbouw staande industrieele inrichtingen van meer of minder belang, daaronder ook gerekend de drukkerijen. Terwijl het aantal drukkerijen weinig verandering aanwijst, vindt men thans voor 't eerst genoemd: eene petroleum-raffinaderij (in Rembang), vier kalkbranderijen (in Samarang en Kediri), eene cementfabriek (ter Oostkust van Sumatra), zoomede eene ijsfabriek en twee mineraalwater-fabrieken (in Samarang, Soerabaja en ter Oostkust van Sumatra). Omtrent den meerderen of minderen bloei der drukkerijen is niets gemeld; ook is dit het geval ten aanzien van ruim een 40-tal der overige in de lijst genoemde inrichtingen. Er blijven dan 88 fabrieken, enz. over, waarvan voor 48 de uitkomsten worden genoemd gunstig of bevredigend, voor 20 middelmatig of redelijk, en voor even zoovele minder bevredigend of ongunstig.

In welke mate zoowel de landbouw- als de technische industrie in Indië zich van stoom als beweegkracht bedienden, is na te gaan uit bijlage JJ hierachter.

Aangaande de inlandsche handwerksnijverheid, ook voor zooveel betreft de door de inheemsche bevolking beoefende takken van kunstnijverheid, behelzen de berichten over 1894 weinig belangrijks. Aan het in vorige verslagen medegedeelde kan althans niets nieuws worden toegevoegd.

Loonen van ambachtslieden en koelies. Omtrent den stand der loonen in de verschillende gewesten van Nederlandsch-Indië zijn over 1894 de volgende gegevens ontvangen.

GEWESTEN.	Gemiddeld dagloon	
	voor ambachtslieden.	voor koelies.
Bantam	f 0.50 à f 1,50	f 0.25 à f 0,40
Batavia	1.00 „ 1,50 a)	0.10 „ 0,50
Krawang	0,48 „ 1.50	0.20 „ 0,25
Preanger Regentschappen	0,25 „ 1,25 b)	0.20 „ 0,30 b)
Cheribon	0.25 „ 1.00	0.15 „ 0,25 c)
Tegal	0,45 „ 1.50	0,20 „ 0.40
Pekalongan	0,30 „ 1.00 d)	0.15 „ 0,40 d)
Samarang	0.50 „ 2.00	0.15 „ 0.40
Japara	gemiddeld 0.60 e)	0,25 „ 0,30 d)
Rembang	f 0,50 à 1.00	0.20 „ 0,30
Soerabaja	0.40 „ 1.50 f)	0.15 „ 0,50
Pasoeroean	0,50 „ 1.50	niet opgegeven g)
Probolinggo	0.70 „ 1,50	f 0.40 à f 0,60 h)
Bezoeki	gemiddeld 0.75	0.30 „ 0,50
Banjoemas	f 0,75 à 1.00	0.30 „ 0.50 i)
Bagelen	0.50 „ 1.00	0.20 „ 0.30
Kadoe	0.10 „ 2.50 j)	0,25 „ 0,35
Djokjokarta	niet opgegeven.	niet opgegeven.
Soerakarta	f 0,50 à f 1.00	f 0.25 à f 0,35
Madioen	0,50 „ 1.00	0.20 „ 0,30
Kediri	niet opgegeven k)	niet opgegeven. k)
Madura	f 0.75 à f 1,50	f 0.25 à f 0,30
Sumatra's Westkust	niet opgegeven.	niet opgegeven.
Benkoelen	f 0,75 à f 2.00	f 0.40 „ f 0,50 l)
Lampongsche Districten m)	1.25 „ 2.50	0.10 „ 0.00 n)
Palembang	1.50 „ 2.00	0.50 „ 0.00
Oostkust van Sumatra m)	$ 0.75 „ $ 1.50	$ 0.40 „ $ 0,50
Atjeh	gemiddeld „ 1.04 n)	gemiddeld „ 0,40 o)
Riouw	$ 0.10 à „ 1.00	$ 0,10 à „ 0,50 p)
Banka m)	f 1,00 „ f 2.25	f 0,60 „ f 0.75
Billiton	1.00 „ 1.75	niet opgegeven.
Westerafdeeling van Borneo m)	0,75 „ 2.00	f 0.25 à f 1,50
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	0.50 „ 3.00	0.30 „ 0,50 q)
Celebes m)	1,00 „ 3.00	0.60 „ 1,00
Menado	0.70 „ 1.75	0,40 „ 0.60
Amboina m)	0.75 „ 1,50	0,40 „ 0.50
Ternate	niet opgegeven.	niet opgegeven.
Timor m)	f 2.00 à f 2,50	gemiddeld f 0,50
Bali en Lombok	niet opgegeven.	niet opgegeven.

a) Chineesche ambachtslieden verdienden meermalen f 2,50 per dag.

b) Bij inlanders in dienst zijnde ambachtslieden en koelies genieten doorgaans voeding van de werkgevers en ontvingen in geld respectievelijk f 0.25 à f 0,40 en f 0.10 à f 0,15.

c) Op taak werkende in de riettuinen, zoomede bij de werken tot verbetering van de bevloeiing der afdeeling Indramaijoe, werd meer verdiend, en bij de afscheping van suiker bedroeg het dagloon soms f 0,80. Inlandsche en Chineesche werkgevers betaalden lagere koelieloonen.

d) Op taak werkende werd meer verdiend. Vrouwen en kinderen ontvingen als koelieloon respectievelijk f 0,08 en f 0,07 per dag.

e) Op de fabrieken verdienden de ambachtslieden dikwijls meer.

f) Ter hoofdplaats Soerabaija werden bekwame ambachtslieden met f 2,50 daags betaald.

g) Als gevolg van den gunstigen koffieoogst waren de loonen der karrenvoer-

[1]) Aan dr. VAN BEMMELEN, die eene betrekking hier te lande heeft aanvaard, is in den aanvang van 1896 een eervol ontslag uit den Indischen dienst verleend.

ders en koelies in de koffedistricten vrij hoog; koelies in de afdeeling Malang verdienden tot f 0,80 per dag.

h) Werksters in de tabakschuren genoten f 0,15 à f 0,25 daags.

i) De koelieloonen waren betrekkelijk hoog tengevolge van de groote vraag naar arbeidskrachten, o. a. voor de werken aan de Doean-haven en den spoor- en tramweganaleg.

j) Het zeer hooge bedrag van dit dagloon, vergeleken met de voor de overige gewesten van Java opgegeven maxima, is niet toegelicht; zie echter de noten *e* en *f*.

k) De loonen bleven stationnair, behalve in de afdeeling Blitar, waar de spoorweganaleg tot stijging leidde.

l) Bij verstrekking van voeding was het koelieloon gemiddeld f 0,25 daags.

m) De loonen bleven stationnair. Bij gemis aan bepaalde opgaven zijn die, voorkomende in de verslagen van 1894 of 1893, behouden.

n) Deze cijfers gelden alleen voor de hoofdplaats; daarbuiten bedroegen de koelieloonen per dag f 1 en hooger.

o) Deze cijfers betreffen alleen de onderhoorigheden. Overigens wordt gemeld dat bij de zoogenaamde „Atjeh-associatie" verscheidene Atjehers als ambachtslieden en dagiooners in dienst waren, die f 1 à f 1,50, soms f 2,50 per dag verdienden. Waar de Atjeker bij landgenooten als loontrekkende in dienst is, ontvangt hij in den regel geen vast daggeld, doch voeding en opium.

p) Chineesche koelies kregen $ 7 à $ 10 als maandloon

q) Ter Oostkust van Borneo werden koelies met f 1 per dag betaald

Maten en gewichten. Gedurende 1894 werden door den ambtenaar voor de regeling van het ijkwezen in Nederlandsch-Indië op verschillende plaatsen in de residentiën Batavia, Probolinggo en Banjoemas, te Benjoewangi (residentie Bezoeki) en hier en daar in het gouvernement Sumatra's Westkust zittingen gehouden voor de verificatie van de gouvernements-meten, gewichten en weegwerktuigen. Er werden 11 666 van die voorwerpen aan eene inspectie onderworpen, van welke er 10 022 (daaronder 5 525 na vooraf gejusteerd of weder in bruikbaren toestand te zijn gebracht) werden goedgekeurd en 1644 afgekeurd. (Van de goedgekeurde maten enz. waren er 6779 en van de afgekeurde 769 volgens het metrieke stelsel; de overige, voor zoover het geen »strijkers" of »weegwerktuigen" waren, hielden Amsterdamsche of inlandsche maat of gewicht.) De gewichten bij de postkantoren in gebruik, welke bijna zonder uitzondering te licht werden bevonden, werden successievelijk naar het atelier der posterijen te Weltevreden opgezonden, om daar van schroefdraadvormige justeeropeningen voorzien, en vervolgens door den ambtenaar voor de regeling van het ijkwezen op de vereischte zwaarte gebracht te worden. Sedert de gouvernements-maten, gewichten en weegwerktuigen aan eene geregelde verificatie worden onderworpen, wordt in het algemeen meer zorg besteed aan het beweren en onderhouden van die voorwerpen.[1]

Door 5059 particulieren werd van de hun aangeboden gelegenheid gebruik gemaakt om 16 059 maten, gewichten en weegwerktuigen aan eene inspectie van meergenoemden ambtenaar te onderwerpen. Nadat van deze voorwerpen 2003 stuks waren gejusteerd of in bruikbaren toestand gebracht, konden er 14 106 stuks den ijk ondergaan, terwijl er 1953 moesten worden afgekeurd (hiervan respectievelijk 1868 en 100 volgens het metrieke stelsel; de overige, voor zoover geen »strijkers" of »weegwerktuigen", hielden Amsterdamsche of Rijnlandsche, doch meerendeels inlandsche maat of gewicht). De opbrengst der van particulieren geïnde ijkgelden bedroeg f 3285,25, tegen f 1749,30 in 1893.

Nopens de verrichtingen der op sommige plaatsen door het gewestelijk bestuur als waarnemende ijkers aangewezen personen werden berichten ontvangen uit Makasser, Manado en Amboina. Op eerstgenoemde plaats werden goedgekeurd 1124 maten, gewichten en weegwerktuigen (waarvan 67 na voorafgegane justeering) en afgekeurd 149 stuks; op de laatstgenoemde twee plaatsen werden respectievelijk 237 en 6048 dergelijke voorwerpen goedgekeurd. Het onderzoek geschiedde voor rekening van 972 particulieren (waaronder te Makasser alleen 808), die daarvoor f 987,33* aan ijkgelden stortten.

[1] Bij circulaire van den directeur van onderwijs, eeredienst en nijverheid werden in het begin van 1895 (Bijblad op het Indisch Staatsblad n°. 4973) eenige voorschriften gegeven tot het bewaren, onderhouden en het gebruik van maten, gewichten en weegwerktuigen in de gouvernements-instellingen.

Kamers van koophandel en nijverheid. Van de in Nederlandsch-Indië bestaande vijf kamers van koophandel en nijverheid (op de drie hoofdplaatsen van Java, zoomede te Padang en te Makasser) gaf die te Batavia eene »Verzameling van ingekomen en uitgegane stukken" en die te Makasser een verslag harer werkzaamheden over 1894 in druk uit.

Tentoonstellingen. Hield de Buitenzorgsche Wedloopsocieteit in 1893 geen afzonderlijke paardententoonstelling, omdat zij het daarvoor gewoonlijk besteed bedrag ter beschikking stelde van het comité der in dat jaar te Batavia gehouden tentoonstelling van voortbrengselen van landbouw, nijverheid en veeteelt (zie vorig verslag, blz. 266), in 1894 had weder de gebruikelijke tentoonstelling plaats. Voorts werd in Juni 1894 te Batavia eene bloemententoonstelling gehouden, terwijl van wege de sportclub »Vooruit" te Menado in Juli van dat jaar eene vee- en paardenmarkt werd georganiseerd, die tevens als expositie moest dienen van vee en paarden, in de Minahassa door de bevolking gefokt. Zooals gewoonlijk werden ook weder in sommige gewesten door de Regeering gesubsidieerde paarden- en veetentoonstellingen gehouden, waarvan reeds melding is gemaakt op blz. 249 hiervóór.

Loterijen. De tweede geldloterij, groot f 200 000, ten behoeve van de in 1893 te Batavia gehouden tentoonstelling (zie vorig verslag, blz. 266) werd op 7 Augustus 1894 uitgespeeld. Gedurende de laatste acht maanden van 1894 (de opgaven in 't vorig verslag liepen tot ult. April 1894) en het eerste halfjaar 1895 werden door den Gouverneur-Generaal — zie Indisch Staatsblad 1886 n°. 12 — 2 groote en 6 kleine geldloterijen toegestaan. Nadat nog in 1894 was uitgespeeld de geldloterij, groot f 200 000, waarvoor het op blz. 53 hiervóór bedoelde »Lombok-fonds" te Soerabaija in September 1894 toestemming had verkregen, werd in Februari 1895 het houden van eene binnen één jaar uit te spelen geldloterij, groot f 400 000, vergund gezamenlijk aan het Roomsch-katholiek kerk- en armbestuur te Batavia en aan het bestuur der vereeniging »Soerja Soemirat" te Samarang, met bestemming om de winsten, waarin elk dier besturen voor de helft zou deelen, te doen strekken voor de voltooiing van het te Batavia voor de Roomsch-katholieke gemeente in oprichting zijnde kerkgebouw en ten behoeve van eene te stichten proef-landbouwkolonie (verg. wat over de plannen ten deze der vereeniging »Soerja Soemirat" gezegd is op blz. 144 hiervóór). De hooger bedoelde 6 kleine geldloterijen liepen elke over een bedrag van f 10 000. De daarmede te verkrijgen winsten moesten strekken respectievelijk tot stijving der geldmiddelen van het kerkfonds der Protestantsche gemeente te Padang, ten bate van het verzorgingsgesticht »Pamoeridan Wolanda" te Djokjokarta, ter bekostiging van de oprichting, enz. van eene Fröbelschool te Cheribon, ter instandhouding van zoodanige inrichting te Buitenzorg, voor hetzelfde doel te Padang, en ter instandhouding van de Maatschappij »Toonkunst Aurora" te Batavia. Ook werd nog toegestaan eene door particulieren te Magelang (Kadoe) georganiseerde loterij van luxe-voorwerpen, groot f 6000, ten voordeele van de nagelaten betrekkingen der gesneuvelden op Lombok. Deze verschillende kleine loterijen moesten zijn uitgespeeld binnen zes maanden na den datum der vergunning.

De Minister van Koloniën,
BERGSMA.

INHOUD

VAN HET

VERSLAG BETREFFENDE NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË

VAN 1895.

(Zie blz. 1 van het verslag hiervóór)

STATISTIEK

BETREFFENDE DE

BEVOLKING VAN NEDERLANDSCH-INDIË

over 1893.

N°. I. ALGEMEEN OVERZICHT van de getalsterkte der bevolking van … einde van 1893, vergeleken met …

GEWESTEN.	Oppervlakte in vierkante geographische mijlen. a)	EUROPEANEN. Totaal.	Waaronder van het mannelijk geslacht.	CHINEEZEN. Totaal.	Waaronder van het mannelijk geslacht.	ARABIEREN. Totaal.	Waaronder van het mannelijk geslacht.	ANDERE VREEMDE OOSTERLINGEN. Totaal.	Waaronder van het mannelijk geslacht.	INLANDERS. Totaal.	Waaronder van het mannelijk geslacht.
Java en Madura.											
Bantam	143,6	263	146	1 735	1 003	39	25	32	21	650 0[illegible]	312 48[illegible]
Batavia	122,2	12 183	6 454	80 551	43 472	3 190	2 104	b) 119	80	1 066 601	527 55[illegible]
Krawang	89,5	216	128	4 601	2 55[illegible]	74	52	»	»	394 [illegible]	193 91[illegible]
Preanger Regentschappen	371,0	1 642	1 002	4 612	2 679	106	66	13	8	2 016 74[illegible]	971 11[illegible]
Cheribon	123,3	859	492	19 984	10 640	1 775	1 067	136	64	1 477 775	c) 647 34[illegible]
Tagal	68,5	824	464	7 869	4 125	661	396	d) 8	5	1 098 359	514 567
Pekalongan	32,3	585	308	6 314	3 325	910	487	e) 40	21	556 444	270 46[illegible]
Samarang	f) 93,6	6 186	3 427	19 999	11 376	834	431	1 082	547	1 423 313	693 88[illegible]
Japara	55,2	1 001	527	11 196	5 646	75	36	136	81	925 57[illegible]	446 494
Rembang	135,2	758	426	16 252	8 084	340	197	61	24	1 273 975	626 40[illegible]
Soerabaija	108,1	7 969	4 237	18 871	10 971	g) 3 072	1 791	533	305	2 083 814	1 018 417
Pasoeroean	96,0	2 204	1 268	6 557	3 570	1 126	596	e) 72	35	978 828	480 70[illegible]
Probolinggo	63,4	1 640	954	3 314	1 799	403	240	h) 1	1	542 48[illegible]	264 7[illegible]
Bezoeki	184,5	1 175	746	1 763	995	1 611	871	»	»	706 8[illegible]	347 44[illegible]
Banjoemas	101,0	844	496	5 043	2 747	9	6	d) 132	77	1 210 691	593 621
Bagelen	62,1	985	563	3 544	1 895	»	»	i) 58	40	1 364 236	672 56[illegible]
Kadoe	37,1	768	414	6 722	3 683	120	62	7	4	741 048	363 841
Djokjokarta	f) 56,5	2 161	1 363	3 970	2 326	85	50	140	105	797 477	393 28[illegible]
Soerakarta	f) 112,9	2 570	1 451	7 770	4 545	81	54	247	153	1 178 640	567 99[illegible]
Madioen	106,8	1 230	689	3 803	2 114	12	6	l) 74	57	1 077 644	530 862
Kediri	127,3	1 992	1 212	9 649	5 316	»	»	»	»	1 164 363	581 775
Madura	98,3	590	309	4 365	2 353	1 600	852	134	74	1 548 200	750 459
Totalen voor Java en Madura	2 388,4	48 649	27 076	248 484	135 222	16 123	9 389	3 015	1 702	24 279 749	11 799 902 m)

De GEWESTELIJKE HOOFDPLAATSEN telden b…

Java en Madura.

GEWESTEN.	HOOFDPLAATSEN.	Zielental. Europeanen.	Inlanders.	Chineezen.	Arabieren.	Andere vreemde oosterlingen.	Totaal.
Bantam	Serang	154	4 802	474	89	83	5 502
Batavia	Batavia	9 017	1) 72 241	26 569	2 738	104	110 669
Krawang	Poerwakarta	72	5 172	198	74	»	5 518
Preanger Regentschappen	Bandong	548	22 000	1 182	69	1	23 800
Cheribon	Cheribon	381	14 526	2 703	749	136	18 495
Tagal	Tagal	423	13 593	2 193	661	2) 8	16 878
Pekalongan	Pekalongan	379	31 268	3 693	882	40	36 232
Samarang	Samarang	8 781	56 058	11 840	741	963	78 383
Japara	Patti	243	14 683	1 592	29	»	16 447
Rembang	Rembang	155	11 577	2 478	12	»	14 220
Soerabaija	Soerabaija	8 403	129 146	9 810	2 062	418	147 339
Pasoeroean	Pasoeroean	575	22 793	2 368	205	3) 391	26 332
Probolinggo	Probolinggo	351	3 183	2 117	294	1	6 246
Bezoeki	Bezoeki	91	6 933	496	317	»	7 837
Banjoemas	Banjoemas	209	4 756	445	»	8	5 418
Bagelen	Poerworedjo	383	4) 10 445	1 047	»	5) 58	11 933
Kadoe	Magelang	562	19 234	2 163	109	7	22 075
Djokjokarta	Djokjokarta	1 849	52 958	3 245	85	40	58 177
Soerakarta	Soerakarta	1 112	93 640	4 182	81	237	99 252
Madioen	Madioen	313	16 865	1 117	3	6) 39	18 337
Kediri	Kediri	378	13 728	2 712	»	»	16 818
Madura	Pamakassan	148	7 454	535	278	»	8 405

Aanmerkingen.

1) In de opgaaf van ult. 1892 (zie vorig verslag bijlage B, bls. 2) was vermeld 73 246. Thans blijkt dat daarvoor moet gelezen worden 72 246.

2) Allen Mooren.

3) 311 Maleiers en 80 Mooren.

4) Dit cijfer is belangrijk lager dan dat van ult. 1892 in 't vorig verslag vermeld (15 858). Zulks is hieraan toe te schrijven dat toen, minder juist, ook zijn medegeteld bewoners van kampongs, welke buiten de grens der eigenlijke Kotta gelegen zijn, doch tot dezer's behooren die mede de Kotta uitmaken.

5) Allen Afrikanen.

6) Allen Maleiers.

Nederlandsch-Indië (met uitzondering van het personeel van leger en vloot) bij het hetzelfde tijdstip van 1892.

Totaal zielental op 31 December 1893.	Op 31 December 1892 bedroeg het cijfer:	Op ult°. 1893 meer of minder dan op ult°. 1892: in totaal.	alleen aan inlanders.	GEWESTEN.	AANMERKINGEN.
652 098	638 567	+ 13 531	+ 13 462	Bantam.	
1 162 644	1 150 957	+ 11 687	+ 10 940	Batavia.	
399 581	386 804	+ 12 777	+ 12 760	Krawang.	
2 023 118	2 000 033	+ 23 085	+ 22 696	Preanger Regentsch.	
1 500 529	1 490 172	+ 10 357	+ 10 134	Cheribon.	
1 107 727	1 091 928	+ 15 799	+ 15 689	Tagal.	
564 293	560 324	— 3 969	+ 3 197	Pekalongan.	
1 451 414	1 435 017	+ 16 397	+ 15 561	Samarang.	
937 981	927 622	+ 10 359	+ 10 339	Japara.	
1 291 386	1 271 085	+ 20 301	+ 20 624	Rembang.	
2 114 259	2 088 303	+ 25 956	+ 24 863	Soerabaja.	
988 787	964 108	+ 24 679	+ 24 300	Pasoeroean.	
547 840	542 452	+ 5 388	+ 4 82[illegible]	Probolinggo,	
711 371	694 928	+ 16 443	+ 16 269	Bezoeki.	
1 216 719	1 213 792	+ 2 927	+ 3 001	Banjoemas.	
1 370 829	1 352 733	+ 18 096	+ 18 032	Bagelen.	
748 665	752 798	4) — 4 133	4) — 4 408	Kadoe.	
803 833	794 242	+ 9 591	+ 9 703	Djokjokarta.	
1 189 298	1 176 833	+ 12 465	+ 12 869	Soerakarta.	
1 082 763	1 070 074	+ 12 689	+ 12 827	Madioen.	
1 176 004	1 151 979	+ 24 025	+ 24 245	Kediri	
1 554 889	1 530 220	+ 24 669	+ 24 561	Madura.	
24 596 020	24 284 969	+ 311 051	+ 306 557		

a) Ook de oppervlakte der tot verschillende gewesten behoorende grootere en kleinere eilanden is medegerekend. Gespecificeerde opgaven daaromtrent vindt men in bijlage A van 't vorig verslag.

b) Mooren en Bengaleezen.

c) De splitsing der inlanders naar kunne betreft voor de residentie Cheribon alleen de gouvernementsdistricten (totaal inlanders 1 633 864), niet de particuliere landen (totaal inlanders 143 911).

d) Allen Bengaleezen.

e) Allen Mooren.

f) De in de residentiën Samarang en Djokjokarta gelegen Soloscho enclaves zijn in de voor die gewesten opgegeven oppervlakte buiten aanmerking gelaten, als zijnde begrepen in de opgaaf betreffende Soerakarta.

g) Ofschoon thans voor de residentie Soerabaja 219 Arabieren meer worden opgegeven dan op ult. 1892, heeft men daarbij toch niet te denken aan werkelijke vermeerdering gedurende 1893. De hoogere opgaaf is namelijk hieraan toe te schrijven dat vroeger vele Arabieren niet werden medegeteld, omdat zij gedurende het grootste gedeelte van het jaar wegens handelsreizen afwezig waren. Thans zijn ook de zoodanigen in de opgaaf begrepen.

h) Klingaleezen.

i) Allen Afrikanen.

k) De vermindering van het zielental der inlandsche bevolking in Kadoe wordt toegeschreven aan groote sterfte, ten gevolge van geheerscht hebbende koortsen en buikziekten.

l) Allen Maleiers.

m) Ongerekend de mannelijke bevolking (inlanders) gevestigd op de particuliere landerijen in Cheribon (verg. noot c).

het einde van 1893 onderstaand aantal inwoners.

Buitenbezittingen.

GEWESTEN.	HOOFDPLAATSEN.	Zielental. Europeanen.	Inlanders.	Chineezen.	Arabieren.	Andere vreemde oosterlingen.	Totaal.	Aanmerkingen.
Sumatra's Westkust	Padang . . .	1 636	22 648	6 213	204	591	30 292	
Benkoelen . . .	Benkoelen . .	117	6 716	456	2	„	6 291	
Lampongsche Districten. . . .	Telok Betong .	39	7) 2 295	475	63	„	2 872	
Palembang . . .	Palembang . .	237	47 485	4 389	2 023	8) 130	54 264	
Oostkust van Sumatra	Medan	345	9) 6 625	7 054	24	532	13 980	
Atjeh en onderh.	Kotta Radja. .	127	1 659	1 177	17	262	3 442	
Riouw en onderh.	Tandjong Pinang	172	1 666	2 652	„	83	4 273	
Banka.	Muntok . . .	124	2 705	991	96	6	3 922	
Billiton	TandjongPandan	60	10) 4 369	1 061	„	3	10) 5 493	
Westerafd. van Borneo . . .	Pontianak . .	181	11) 11 416	4 465	762	8) 151	16 885	
Zuider- en Oosterafd. van Borneo	Bandjermasin .	420	39 010	2 117	921	80	42 546	
Celebes en onderh.	Makasser. . .	940	14 169	2 618	168	8) 30	17 925	
Menado	Menado . . .	501	6 463	2 228	190	„	9 382	
Amboina. . . .	Amboina. . .	784	12) 6 211	713	350	13	8 071	
Ternate	Ternate . . .	301	2 223	399	„	87	3 610	
Timor.	Koepang . . .	145	5 960	661	83	1	6 856	
Bali en Lombok .	Boeleleng. . .	54	13) 6 845	741	119	76	7 835	

7) Te verdeelen als volgt: Lampongers 216, Javanen 1402, Boegineezen 193 en Palembangers en andere Maleiers 484.

8) Allen Klingaleezen.

9) Te verdeelen als volgt: Deli-Maleiers 2361, Battaks 53, Menangkabau-Maleiers 876, Mandhelingers 690, Javanen, Bojans (lieden van Bawean) en Bandjareezen 2075.

10) In de opgaaf van ult. 1892 waren de opgezetenen van eenige tot de hoofdplaats Tandjong Pandan behoorende kampongs abusievelijk niet medegerekend; van daar dat het cijfer thans veel hooger is.

11) Door dit cijfer verband kondt met de opgaaf van ult. 1892, schijnt dus aangenomen te moeten worden dat de opgaven over 1889, 1890 en 1891, welke — zooals in 't vorig verslag, bijlage B, bla. 3, werd opgemerkt — bijna ⅔ lager waren, inderdaad niet volledig zijn geweest.

12) Te verdeelen als volgt: 4560 zoogenaamde inlandsche burgers, 1136 eegorijtienen, 334 Javanen, Makassaren en andere overwalsche vreemdelingen en 161 Binongkoreezen.

13) Te verdeelen als volgt: 4326 Hindoe-Baliërs, 1303 Mohammedaansche Baliërs, 796 Javanen en andere overwalsche vreemdelingen en 420 Boegineezen.

Vervolg van Tabel I.

GEWESTEN.	Oppervlakte in vierkante geographische mijlen. a)	EUROPEANEN. Totaal.	EUROPEANEN. Waaronder van het mannelijk geslacht.	CHINEEZEN. Totaal.	CHINEEZEN. Waaronder van het mannelijk geslacht.	ARABIEREN. Totaal.	ARABIEREN. Waaronder van het mannelijk geslacht.	ANDERE VREEMDE OOSTERLINGEN. Totaal.	ANDERE VREEMDE OOSTERLINGEN. Waaronder van het mannelijk geslacht.
Buitenbezittingen.									
Sumatra's Westkust. Padangsche Benedenlanden	322,1	1 729	838	6 348	4 762	206	137	711	478
Sumatra's Westkust. „ Bovenlanden	409,6	457	275	1 121	833	18	13	219	123
Sumatra's Westkust. Tapanoli	763,5	348	179	1 253	816	8	8	194	113
Benkoelen	443,9	164	96	557	273	35	15	12	7
Lampongsche Districten	533,3	110	69	629	428	66	39	20	8
Palembang	a) 2 526,7	391	257	6 247	4 263	2 059	913	f) 130	74
Oostkust van Sumatra	a) 1 668,9	1 287	1 010	k) 66 072	63 174	h) 305	168	h) 4 822	3 970
Atjeh en onderhoorigheden	a) 966,6	247	157	i) 3 149	2 635	i) 54	50	i) 1 131	846
Riouw „ „	a) 770,4	201	113	m) 20 094	17 764	8	6	f) 357	235
Banka	210,4	207	115	28 363	20 173	203	111	6	5
Billiton	87,9	100	59	11 682	10 150	3	3	o) 7	7
Westerafdeeling van Borneo	2 636,9	325	179	34 631	20 553	1 333	714	f) 388	207
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	7 412,3	604	329	4 060	2 481	1 310	710	87	48
Celebes en onderhoorigheden	2 333,3	1 501	721	3 714	2 386	516	305	3	3
Menado. Minahassa enz. w)	129,3	888	433	3 369	1 788	243	146	1	1
Menado. Goroutalo	913,8	102	56	362	228	122	74	„	„
Amboina	934,6	2 293	1 142	1 190	800	675	397	14	14
Ternate	8 306,5	334	156	528	282	118	66	„	„
Timor en onderhoorigheden	836,4	260	142	1 202	668	152	98	1	1
Bali en Lombok	191,1	gg) 63	40	gg) 890	770	gg) 225	156	gg) 76	76
Totalen voor de Buitenbezittingen	32 397,5	11 611	6 366	195 461 kk)	155 227	kk) 7 659	4 129	kk) 8 179	6 216

b) Voor onderstaande gewesten of gedeelten van gewesten zijn de in deze kolom opgenomen cijfers, gesplitst naar kunne, als volgt:

	Mannelijke kunne.	Vrouwelijke kunne.
Sumatra's Westkust. Padangsche Benedenlanden	150 161	146 263
Sumatra's Westkust. „ Bovenlanden	367 700	366 083
Sumatra's Westkust. Tapanoli	117 583	115 048
Benkoelen	80 876	79 006
Lampongsche Districten	67 883	64 912
Oostkust van Sumatra	124 800	114 400
Banka	29 574	29 138
Billiton	14 739	13 900
Minahassa (Menado)	78 664	77 013

c) De cijfers van het zielental ter Sumatra's Westkust berusten nog op de in 1890 gehouden opneming. Omtrent het zielental der onderhoorige eilanden geldt, bij gemis aan nadere toelichtingen, dezelfde opmerking als in 't vorig verslag (bijlage B, blz. 5) voorkomt.

d) Hieronder als zielental op het eiland Engano 337 inlanders van de mannelijke en 300 van de vrouwelijke kunne.

e) Hieronder 114 113 zielen behoorende tot de eigenlijke inheemsche bevolking en 18 682 van elders afkomstige inlanders (8482 Javanen, 1108 Boegineezen en 9092 Palembangers en andere Maleiers).

f) Klingaleezen.

g) Dit cijfer (raming van 1887) betreft alléén het rijk Djambi, met uitzondering van de gouvernements-nederzettingen.

h) Voor de residentie Oostkust van Sumatra berusten de cijfers der vreemde oosterlingen op benaderende opgaven. Als Arabieren zijn ook gerekend de afstammelingen van dezen, voor zooveel zij den titel van: „Said" voeren. De in de kolom „Andere vreemde oosterlingen" vermelde personen zijn allen Klingaleezen.

i) Uitgenomen wat het door ons bezette gebied van Groot-Atjeh betreft, zijn alléén die vreemde oosterlingen medegerekend, welke op onze vestigingen te Edi, Segli, Teluk Semawé, Melaboeh en Poeloe Raja werden aangetroffen.

k) Dit cijfer betreft alléén het gebied van Groot-Atjeh, gelegen binnen onze geconcentreerde postenlinie, zoomede het eiland Weh.

l) Bij gemis aan betere gegevens is het bestaande cijfer behouden. Onder dit cijfer zijn begrepen eenige benaderende opgaven voor de volgende, buiten onze geconcentreerde postenlinie gelegen, gedeelten van Groot-Atjeh, namelijk voor de XXV, XXVI en XXII Moekim respectievelijk 25 500, 17 900 en 31 300, voor Lepong 4000 en voor Lohong 5000 zielen. Het overige zielental (430 700) betreft de kuststreken der onderhoorigheden van Atjeh (dus niet het binnenland, waarvan het zielental zelfs bij benadering niet is te schatten) en is te verdeelen als volgt: kuststreken in den kring onzer vestiging te Edi (Oostkust) 43 250, idem te Segli en Telok Semawé (Noordkust) 257 700, idem te Melaboeh en Poeloe Raja (Westkust) 129 750 zielen.

m) In verband met de gedurige en moeielijk te controleeren mutatiën die onder de Chineezen in de residentie Riouw en onderhoorigheden plaats vinden, door overkomst uit Singapore en China of door vertrek derwaarts, bezit het opgegeven cijfer slechts een benaderend karakter.

n) In hoever en tot welke ramingcijfers de afdeeling Indragiri geheel of voor een gedeelte in dit totaal deelt, vindt men in de ontvangen gegevens weder niet toegelicht (verg. de aanteekening in bijlage B van 't vorig verslag, blz. 4, noot *m*).

o) Afrikanen.

p) Te verdeelen als volgt: orang darat, d. i. de gevestigde inheemsche bevolking 24 705 (waarvan 12 717 van de mannelijke kunne), vreemde Maleiers 939, orang djoeroe en orang sekah (meerendeels in vaartuigen levende inboorlingen) respectievelijk 412 en 2583.

q) Betreft de niet-Dajaksche inlandsche bevolking, namelijk 14 638 Boegineezen en 117 493 Javanen, Maleiers, enz.

r) De opgaaf, die uitsluitend de inheemsche (Dajaksche) bevolking betreft, is bijna 25 pct. lager dan het cijfer van ult. 1892. Als toelichting wordt bericht dat in 1893 juistere opgaven zijn verkregen nopens het zielental in het landschap Sintang.

s) In totaal zijn de opgaven betreffende het zielental der inlanders in de residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo ruim 90 000 zielen lager dan die in 't vorig verslag vermeld, welke ontleend waren aan het in Februari 1893 door den resident ingediend oeconomisch overzicht, gedrukt bij het verslag van 1893 als bijlage B. Dit verschil betreft uitsluitend de drie afdeelingen Bandjermasin en Ommelanden, Martapoera en Amoenthai. Het oeconomisch overzicht kwam voor deze drie afdeelingen, op grond van eene benaderende berekening, waarvoor de aanslagregisters der hoofdelijke belasting tot grondslag hadden gediend, tot een totaal van 542 660 zielen, terwijl de thans ontvangen bevolkingsopgaven (waarvan niet blijkt op welke wijze zij verkregen zijn) voor dezelfde afdeelingen een zielental aanwijzen van 450 143, namelijk voor Bandjermasin en Ommelanden 50 807, voor Martapoera 101 863 en voor Amoenthai 297 473. Voor de overige gedeelten van het gewest komen de cijfers met die van ult. 1892 vrij wel of geheel overeen. Voor de afdeelingen Doesoenlanden (48 800), Dajaklanden (37 600), Sampit met het rijk Kotta Waringin (55 000) en Pasir-Tanah Boemboelanden met het rijk Pasir (40 600) is het „bij benadering verkregen" totaal thans 182 000 (tegen 181 700 op ult. 1892), en voor de afdeeling Koetei en de Noord-Oostkust van Borneo het „op lossere gissing berustende" totaal 140 000 (hetzelfde als op ult. 1892), namelijk voor Koetei 90 000, Samballoeng 6000, Goenoeng Taboer 10 000 en Boeloengan 34 000.

INLANDERS. (Zie de laatste alinea van noot a.)

Cijfers die als tamelijk nauwkeurig kunnen worden aangemerkt.	Cijfers bij benadering verkregen.	Cijfers berustende op loutere gissing.	Te zamen. (Ult. 1893.) b)	Op ult. 1892 bedroeg het cijfer als volgt:	GEWESTEN.
c) 296 424	»	»	296 424	296 424	Sum. Westkust.
733 783	»	»	733 783	733 783	
232 631	»	»	232 631	232 631	
d) 159 882	»	»	159 882	158 643	Benkoelen.
e) 132 795	»	»	132 795	131 023	Lamp. Districten.
593 128	»	g) 76 000	669 128	664 800	Palembang.
»	238 700	»	238 700	229 500	Oostk. van Sumatra.
k) 12 459	l) 514 400	»	526 859	525 579	Atjeh en onderh.
»	n) 80 500	»	80 500	83 000	Riouw » »
58 712	»	»	58 712	58 313	Banka.
p) 28 639	»	»	28 639	28 293	Billiton.
q) 132 131	r) 192 600	»	324 731	382 758	Westerafd. v. Borneo.
s) 450 143	s) 182 000	s) 140 000	s) 772 143	864 360	Z. en O. afd. » »
t) 385 478	u) 84 000	v) 981 700	1 451 178	1 450 400	Celebes en onderh.
x) 256 415	»	y) 50 000	306 415	301 167	Menado.
z) 93 386	aa) 153 000	»	246 386	241 400	
bb) 279 922	»	»	279 922	266 300	Amboina.
cc) 3 367	dd) 102 800	»	106 167	104 618	Ternate.
ee) 38 540	ff) 77 900	ff)	ff)	ff)	Timor en onderh.
»	hh) 101 800	ii) 1 240 000	1 34! 850	1 339 600	Bali en Lombok.
ll)	ll)	ll)	ll)	ll)	

AANMERKINGEN.

a) Voor meer gespecificeerde opgaven nopens de oppervlakte der verschillende gewesten zij verwezen naar bijlage A van 't vorig verslag.

Bij het cijfer betreffende de residentie Palembang is medegerekend het aan Djambi en bij het cijfer betreffende de residentie Riouw het aan Indragiri en de overige Riouwsche onderhoorigheden op Sumatra's vasten wal grenzende onafhankelijk of nog niet regelmatig onder ons beheer gebrachte gebied, en wel eerstbedoeld gebied, met inbegrip van Djambi, voor eene oppervlakte van 884 vierkante geographische mijlen, en het in de tweede plaats bedoelde gebied, met inbegrip van Indragiri en de verdere Riouwsche onderhoorigheden op Sumatra, voor eene oppervlakte van 622 vierkante geographische mijlen.

De overige onafhankelijke of nog niet regelmatig onder ons beheer gebrachte streken op Sumatra zijn begrepen in de cijfers betreffende Atjeh en de Oostkust van Sumatra, namelijk de Gajoe- en Allaslanden (waarvan de oppervlakte niet afzonderlijk is op te geven) onder Atjeh, en de daar beoniden gelegen niet tot het gouvernementsgebied behoorende streken, uitmakende, voor zooveel niet onder Riouw en Palembang begrepen, 415 vierkante geographische mijlen, onder de Oostkust van Sumatra.

Het zal wel geen opmerking behoeven dat de in de verdere kolommen van dezen staat voorkomende opgaven nopens het zielental tot de verschillende in deze noot bedoelde onafhankelijke of nog niet regelmatig onder ons beheer gebrachte streken geen betrekking hebben.

t) Betreft alleen het rechtstreeksch gouvernementsgebied.

u) Deze opgaaf, welke als eenigszins benaderend is aan te merken, betreft alleen de leenrijken Boni en Tanette (respectievelijk 70 000 en 14 000 zielen).

v) Deze op loutere gissing berustende opgaaf betreft, op 8000 na, de verschillende bondgenootschappelijke rijken; het is echter niet bekend voor hoeveel elk afzonderlijk daarin is begrepen; vandaar dat niet blijkt of daaronder ook is gerekend op Soembawa en op West-Flores. Met de zooeven genoemde 8000 zielen is bedoeld de bevolking van het onafhankelijke landschap Enrekang. Het zielental der onafhankelijke Toradjalanden (Centraal Celebes) is bij geene mogelijkheid te schatten.

x) De opgaven omvatten ook de Sangi- en Talaut-eilanden (waar ult. 1893 het aantal Europeesche bewoners bedroeg 35, daaronder 20 van de mannelijke kunne), zoomede de staatjes die zich westwaarts van de Minahassa langs de noordelijke landtong van Celebes uitstrekken (waar zich op ult. 1893 6 Europeanen bevonden, allen in Bwool).

x) Het vroeger, tot een totaal van 24 000 zielen, globaal vermelde bevolkingscijfer der zoogenaamde Noordkust-rijkjes is thans, in verband met van de betrokken inlandsche bestuurders verkregen opgaven, uit de kolom „Cijfers berustende op loutere gissing" naar deze kolom overgebracht, en wel tot een (nochtans niet volledig) totaal van 22 350 zielen, verdeeld als volgt: Bolang Mongondo 8374, Bolang Oeki (niet opgegeven), Bintoena 1015, Bolang Itam 3009, Kaidipang 3736 en Bwool 6225. Voor de Minahassa „en daaronder ressorteerende eilanden" en voor de Sangi-eilanden bedragen de thans ontvangen opgaven respectievelijk 155 677 en 78 379 zielen. (Onder dit laatste getal telden 77 914 eigenlijke Sangireezen, 205 lieden uit de Minahassa, 86 Ternatanen en 174 Gorontaleezen, Javanen en andere op Sangi niet inheemsche inlanders.)

y) De opgaaf betreft thans alleen de Talaut-eilanden, als omvattende niet meer (verg. de voorgaande noot) de 24 000 zielen, tot dusver bij gissing vermeld voor de rijkjes Bolang Mongondo en andere ter Noordkust van Celebes.

z) Betreft de onder rechtstreeksch Europeesch bestuur staande gedeelten der afdeeling Gorontalo, namelijk de vroegere rijkjes Gorontalo, Limbotto, Bone, Boalemo en Attinggola.

aa) Deze benaderende opgaaf betreft alleen de landschappen aan de Tomini-bocht.

bb) De opgaaf is weder niet gesplitst naar gelang van de eilanden of eilanden-groepen. Alleen blijkt dat de afdeeling Banda met hare onderhoorigheden in het uitgetrokken totaal begrepen is voor 34 961 zielen, en dat dit cijfer en het voor andere gedeelten van het gewest alsoo overblijvend zielental van 244 961, naar gelang van de bestanddeelen der bevolking, zich splitsen liet aldus: zoogenaamde inlandsche burgers respectievelijk 2685 en 20 987, negorijlieden 24 640 en 93 192, heidenen (Alfoeren) 1354 en 127 265, Binongkoreezen 2113 en 2188, Javanen, Makassaren, Boegineezen, enz. 4169 en 1329.

cc) Betreft alleen het kleine gouvernementsgebied op de eilanden Ternate en Batjan (dus niet de mede tot het gouvernementsgebied behoorende Obi-eilanden), zoomede de op eene in Batjan werkende particuliere onderneming in dienst zijnde koelies afkomstig van Java.

dd) Betreft alleen de sultansonderdanen in de rijken Ternate (68 500), Tidore (uitgenomen Nieuw-Guinea) 31 200 en Batjan 3100. Of hierbij ook het zielental van Ternataansch en Tidoreesch Halmaheira en van de Ternataansche onderhoorigheden op den vasten wal van Celebes is medegerekend, blijkt niet.

ee) Betreft slechts een zeer klein gedeelte der bevolking en wel die inlanders (op Flores, Savoe, Rotti en enkele plaatsen op Timor), die het Christendom belijden.

ff) Omtrent het zielental in de residentie Timor en onderhoorigheden zijn slechts zeer onvolledige opgaven bekend, zoodat zelfs de kolom „Cijfers berustende op loutere gissing" weder oningevuld moet blijven. Alleen is thans voor 't eerst eene opgaaf ontvangen van het zielental in de onderafdeelingen Rotti en Savoe, welke opgaaf (ongerekend de christen-inlanders — zie de voorgaande noot — bedragende respectievelijk 56 600 en 21 300) geacht wordt te berusten op eene door de inlandsche hoofden in hunne onderhoorige landschappen gehouden telling.

gg) De opgaven betreffende het zielental der Europeanen en vreemde oosterlingen gelden uitsluitend de gouvernements-afdeelingen Boeleleng en Djembrana op Bali. Nopens de overige gedeelten van het gewest zijn aangaande deze bestanddeelen der bevolking geen gegevens ontvangen. Volgens vroegere opgaven (zie het verslag van 1882, bijlage A) werd destijds voor de geheele residentie het aantal Chineezen geschat op 3400 en dat der andere oostersche vreemdelingen (daaronder ook de Boegineezen) op 18 000 (Lombok met Karang Asem telde daarin voor 650 Chineezen en 7000 andere oostersche vreemdelingen).

hh) Dit cijfer, omvattende 92 900 Hindoe-Baliërs, 6600 Mohammedaansche Baliërs en 2300 Javanen, Boegineezen, Madureezen, enz., betreft uitsluitend de gouvernementsafdeelingen Boeleleng en Djembrana op Bali.

ii) Ongerekend de in de voorgaande noot bedoelde gouvernements-afdeelingen. Bij gemis aan betere gegevens is voor de overige gedeelten van het gewest de vroegere (zeer onzekere) raming van 1 240 000 nog behouden. Blijkens het verslag van 1882, bijlage A, zouden daarin de Balische vorstenrijken deelen voor p. m. 530 000, het landschap Karang Asem op Bali voor ruim 80 000 en het eiland Lombok voor 630 000.

kk) In dit totaal is de opgaaf voor Bali en Lombok niet volledig, als betreffende alleen de gouvernements-afdeelingen Boeleleng en Djembrana op eerstgenoemd eiland.

ll) Wegens onvolledigheid der gegevens zijn hier geen totalen genoemd.

N°. II. VERDEELING van de Europeesche en met deze gelijkgestelde

GEWESTEN.	PERSONEN																									
	Europa.																									
	Nederland		Groot-Brittannië.		België.		Frankrijk.		Spanje.		Portugal.		Zweden en Noorwegen.		Denemarken.		Duitschland.		Zwitserland.		Italië.		Oostenrijk-Hongarije.		Rusland	
	M. [1]	V. [2]	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.
Java en Madura.																										
Bantam	21	9	1	»	»	»	2	1	»	»	»	»	»	»	»	»	3		1	1	»	»	»	»	»	»
Batavia	1244	705	86	25	65	19	57	21	»	2	»	»	3	»	4	»	177	46	28	1	9	7	5	»	2	1
Krawang	18	18	1	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»		»	4		»				»	»	»	»
Preanger Regentschappen	267	74	2	»	17	»	8	»	»	1	»	»	»	»	3	1	39	7	4	»	5	2	4	»	»	»
Cheribon	89	36	2	»	»	»	2	1	»	»	1	»	»	»	»	»	10		4	»	»	»	»	»	1	»
Tagul	80	21	1	»	4	»	2	»	»	»	»	»	»	»		»	9	2	3	»	»	»	1	»	»	»
Pekalongan	61	18	1	1	1	»	»	1	»	»	»	»	»	»	1	»	9	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Samarang	1133	706	12	4	33	3	13	2	»	»	»	»	1	»	2	1	105	18	8	2	4	»	8	2	3	»
Japara	81	24	1	»	1	»	1	»	»	»	»	»	»	»	1	2	9	1	3	»	»	»	»	»	3	»
Rembang	94	37	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»		»	8	1	»	»	»	»	»	»	»	»
Soerabaja	843	383	29	7	24	3	26	3	»	»	»	»	3	1	»	»	102	9	10	1	13	2	4	»	»	»
Pasoeroean	358	110	3	1	10	»	8	1	»	»	»	»	»	»	1	1	33	6	5	»	1	»	»	»	»	»
Probolinggo	167	63	1	1	3	»	3	»	»	»	»	»	»	»	1	»	12		»	1	»	»	»	»	1	»
Bezoeki	231	56	12	»	1	»	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	8	1	1	»	1	»	»	»	»	»
Banjoemas	72	16	2	1	4	»	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	6	1	3	»	»	»	»	»	»	»
Bagelen	99	51	»	3	6	1	»	»	»	»	1	»	»	»	1	1	7	»	2	»	1	»	2	»	1	2
Kadoe	68	38	»	1	24	»	9	»	»	»	»	»	1	»	»	»	15	2	2	»	1	»	3	1	»	»
Djokjokarta	106	66	»	»	8	1	9	»	»	»	»	»	»	»		»	19	5	6	»	»	»	»	»	1	»
Soerakarta	138	38	»	1	5	2	»	»	»	»	»	»	»	»			17	»	1	»	»	»	2	»	»	»
Madioen	103	25	»	»	8	»	6	»	»	»	»	»	»	»			17	2	4	2		»	»	»	1	»
Kediri	272	66	6	2	2	2	3	»	1	»	»	»	1	»	»	»	29	11	4	»	1	»	2	»	»	»
Madura	35	11	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	3		1	»		»	1	»	»	»
Te zamen	5580	2571	161	47	217	31	154	30	1	3	2	»	9	1	15	6	641	112	90	8	36	11	32	3	13	3
	8151		208		248		184		4		2		10		21		753		98		47		35		16	

[1]) Personen van het mannelijk geslacht (volwassenen en kinderen te zamen).

[2]) Idem van het vrouwelijk geslacht.

bevolking naar het **geboorteland**, volgens opgaven van 31 December 1893.

GEBOREN IN:																										
						Azië.								Amerika.								Totaal.		GEWESTEN.
Europeesch Turkije.		Donau-vorstendommen en Montenegro.		Griekenland.		Nederlandsch-Indië.		Armenië.		Perzië.		Overig Azië.		Noord-		Zuid-		Afrika.		Australië.				
M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	
	»	»	»	»	»	117	166	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	146	117	Bantam.
1	»	»	»	»	»	4742	4888	9	1	2	»	8	5	4	5	1	»	7	2	»	1	6454	5729	Batavia.
»	»	»	»	»	»	104	70	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	128	88	Krawang.
»	»	»	»	»	»	648	552	2	»	»	»	2	2	»	»	1	»	»	»	»	1	1002	640	Preanger Regentsch.
2	2	»	»	»	»	379	327	»	»	1	»	»	»	»	»	1	»	»	1	»	»	492	367	Cheribon.
	»	»	»	»	»	360	341	1	»	1	»	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	464	364	Tagal.
	»	»	»	»	»	234	257	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	308	277	Pekalongan.
	»	»	»	»	»	2003	1950	3	3	9	2	13	8	1	»	»	»	76	57	»	1	3427	2759	Samarang.
»	»	»	»	»	»	424	447	»	»	1	»	1	»	»	»	»	»	1	»	»	»	527	474	Japara.
»	»	»	»	»	»	323	294	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	426	332	Rembang.
4	3	»	»	»	»	3146	3312	9	1	9	4	9	1	3	»	1	»	2	2	»	»	4237	3752	Soerabaija.
»	»	»	»	»	»	819	814	27	1	1	»	»	1	1	»	1	1	»	»	»	»	1268	936	Pasoeroean.
1	»	»	»	»	»	761	620	1	»	»	»	1	1	1	»	1	»	»	»	»	»	954	686	Probolinggo.
»	»	1	»	»	»	479	370	»	»	»	»	5	2	2	»	2	»	»	»	»	»	746	429	Bezoeki.
»	»	»	»	»	»	405	330	»	»	»	»	»	»	»	»	2	»	»	»	»	»	496	348	Banjoemas.
»	»	»	»	»	»	443	362	»	»	»	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	563	422	Bagelen.
»	»	»	»	»	»	291	311	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	414	354	Kadoe.
»	»	»	»	»	»	1214	726	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1363	798	Djokjokarta.
»	»	»	»	»	»	1279	1077	2	»	1	»	3	1	1	»	»	»	2	»	»	»	1451	1119	Soerakarta.
»	»	»	»	»	»	550	511	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	689	541	Madioen.
»	»	»	»	»	»	879	694	»	»	4	»	4	2	»	»	2	3	»	»	2	»	1212	780	Kediri.
	»	»	»	»	»	268	270	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	309	281	Madura.
8	5	1	»	»	»	19868	18629	54	6	29	8	49	24	13	5	13	4	88	63	2	3	27076	21573	
13		1		»		38497		60		37		73		18		17		151		5		48649		

Vervolg van Tabel II.

GEWESTEN.	PERSONEN — Europa. — Nederland. M.	V.	Groot-Brittannië. M.	V.	België. M.	V.	Frankrijk. M.	V.	Spanje. M.	V.	Portugal. M.	V.	Zweden en Noorwegen. M.	V.	Denemarken. M.	V.	Duitschland. M.	V.	Zwitserland. M.	V.	Italië. M.	V.	Oostenrijk-Hongarije. M.	V.	Rusland. M.	V.
Buitenbezittingen																										
Sumatra's Westkust — Padangsche Benedenlanden	117	48	1	7	4	»	1		»	»	»	»	»	»	»	»	27	6	5	»	»	»	13	4	»	»
Sumatra's Westkust — Padangsche Bovenlanden	73	29	»	»	2	»	4	-	»	»	»	»	»	»	»	»	11	1	3	»	»	»	1	»	»	»
Sumatra's Westkust — Tapanoli	31	21		2	»	»		»	»	»		»	»	1	»	»	30	27	»	»	»	»	»	»	1	»
Benkoelan	18	4	-	»	»	»	2	»	»	»	»	-	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Lampongsche Districten	12	4	-	-	»	»	»	»	»	»	»	-	»	»	»	»	»	»	»	-	»	»	»	»	»	»
Palembang	61	19	3	1	4	1	3	»		»	»	»		»	3	»	15	1	7	1	»		3	1	2	»
Oostkust van Sumatra	423	64	30	4	2	1	15	5	»	»	»	-	5	»	5	2	183	19	45	3	4	»	4	2	3	»
Atjeh en onderhoorigheden	39	7	»	»	1	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	6	2	»	1	»		3	2	»	»
Riouw » »	23	13	1	»	1	»	»	»	-	»	»	-	»	»	»	»	4	»	1	2	»	»	»	»	»	»
Banka	15	9	»	»	»	»	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	3	3	»	»	»	»	1	»	»	»
Billiton	13	5	»	»	1	»	»	»	-	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Westerafdeeling van Borneo	45	21	2	»	1	»	»	»	»	»	»	-	1	»	1	»	3	1	1	2	»	»	»	»	»	»
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	61	23	1	»	»	»	2	»	»	»	»		»	»	1	»	26	12	»		1	»	»	1	»	»
Celebes en onderhoorigheden	54	46	2	»	2	»	2	»		»	»	»	1		»	»	17	3	2		»	»		»	1	»
Menado — Minahassa [3]	82	43	1	1	1	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	10	»	1	»	»	»	»	»	1	»
Menado — Afd. Gorontalo	7	4	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»		»	»	»	4	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Amboina	68	38	1	»	»	»	2			»	»	»		»	»	»	11	»	»	»	1	»	»	»	»	»
Ternate	44	21	»	»	»	»	»		»	»	»	»		»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Timor en onderhoorigheden	39	26		»	»	»	»	»			»	»	»	»	»	»	1	»	1	»	»	»	»	»	»	»
Bali en Lombok [4]	5	2	»	»	»	»	»	»	»	»		»		»	»		»	»	-	»	»	»	»	»	»	»
Te zamen	1 230	447	42	15	19	2	35	5	»			»	7	1	10	3	352	75	66	9	6	»	25	10	8	»
	1 677		57		21		40		»		»		8		13		427		75		6		35		8	

[3] Hieronder tevens de opgaven betreffende de Sangi- en Talaut-eilanden.

[4] De opgaven betreffen alleen de gouvernements-afdeelingen Boeleleng en Djembrana.

GEBOREN IN:

Europeesch Turkije		Donau-vorstendommen en Montenegro		Griekenland.		Azië. Nederlandsch-Indië.		Azië. Armenië.		Azië. Perzië.		Azië. Overig Azië.		Amerika. Noord-		Amerika. Zuid-		Afrika.		Australië.		TOTAAL.		GEWESTEN.
M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	
»	»	»	»	1	»	669	826	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	838	891	
»	»	»	»	»	»	181	152	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	275	182	Sum. Westkust.
»	»	1	»	»	»	116	118	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	179	169	
»	»	»	»	»	»	76	63	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	96	68	Benkoelen.
»	»	»	»	»	»	57	37	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	69	41	Lamp. Districten.
1	»	»	»	»	»	150	110	»	»	»	»	5	»	»	»	»	»	»	»	»	»	257	134	Palembang.
2	»	»	»	»	»	255	167	»	»	»	»	24	10	5	»	5	»	»	»	»	»	1010	277	Oostkust van Sumatra.
3	1	3	1	3	»	93	76	2	»	»	»	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	157	90	Atjeh en onderhoorigh.
»	»	»	»	»	»	79	70	»	»	»	»	3	3	»	»	»	»	1	»	»	»	113	88	Riouw » »
»	»	»	»	»	»	94	79	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	115	92	Banka.
»	»	»	»	»	»	37	33	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	7	3	»	»	59	41	Billiton.
»	»	»	»	»	»	123	122	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	1	»	179	146	Westerafd. van Borneo.
»	»	»	»	»	»	235	239	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	1	»	329	275	Z. en O.afd. » »
»	»	»	»	»	»	630	729	2	»	1	»	4	2	»	»	3	»	»	»	»	»	721	780	Celebes en onderh.
»	»	»	»	»	»	336	411	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	433	455	Menado.
»	»	»	»	»	»	43	42	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	»	56	46	
»	»	»	»	»	»	1059	1113	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1142	1151	Amboina.
»	»	»	»	»	»	112	157	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	156	178	Ternate.
»	»	»	»	»	»	99	91	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	1	142	118	Timor en onderh.
»	»	»	»	»	»	27	20	»	»	7	»	1	1	»	»	»	»	»	»	»	»	40	23	Bali en Lombok.
6	1	4	1	4	»	4471	4655	4	»	8	»	42	16	5	1	8	»	8	3	6	1	6366	5245	
7		5		4		9126		4		8		58		6		8		11		7		11 611		

N°. III. BEROEPEN EN BEDRIJVEN, uitgeoefend door Europeanen en met dezen gelijkgestelden, volgens de over 1893 verzamelde opgaven.

GEWESTEN.	Personen in 's lands burgerlijken dienst en door het Gouvernement bezoldigd. a)	Personen door het Gouvernement benoemd of toegelaten, maar niet van landswege bezoldigd (geneeskundigen, notarissen enz.).	Handelaren, met hunne geëmploieerden.	Nijverheidsondernemers en zij die ambachten voor eigen rekening uitoefenen, met hunne geëmploieerden en Europeesche werklieden.	Landbouwindustrieelen, met hunne administrateurs en verdere geëmploieerden.	Personen in dienst bij inlandsche vorsten en grooten.	Bedrijven niet onder eene der vorige groepen te brengen.	Gewezen landsdienaren die een pensioen of onderstand genieten uit 's lands kas (daaronder ook gegageerde of onderstand genietende militairen). b)
Java en Madura.								
Bantam	53	1	2	9	20	»	3	7
Batavia	1 625	71	567	271	130	»	245	854
Krawang	30	»	»	1	41	»	2	6
Preanger Regentschappen	307	22	28	53	180	»	38	196
Cheribon	118	9	30	25	106	»	25	27
Tagal	80	7	26	34	135	»	25	81
Pekalongan	54	5	12	12	79	»	12	29
Samarang	376	33	236	226	181	1	377	474
Japara	72	10	13	19	135	»	21	39
Rembang	107	8	3	10	79	»	c) 19	31
Soerabaija	670	55	480	298	352	»	222	353
Pasoeroean	166	13	81	93	428	»	d) 59	190
Probolinggo	148	6	23	13	358	»	32	42
Bezoeki	96	18	25	20	365	»	18	27
Banjoemas	136	11	27	26	51	»	6	20
Bagelen	161	14	11	17	29	»	25	110
Kadoe	73	10	10	27	24	»	18	150
Djokjokarta	82	11	24	72	279	33	34	146
Soerakarta	129	7	21	61	458	45	23	146
Madioen	e) 225	11	15	18	98	»	46	102
Kediri	172	5	28	22	480	»	f) 21	92
Madura	118	7	4	3	»	»	12	6
Te zamen	4 998	334	1 666	1 330	4 008	79	1 283	3 128

a) Hieronder ook begrepen ambtenaren en beambten op wachtgeld.

b) Hieronder ook degenen, die, na hun ontslag uit 's lands dienst, het een of ander beroep of bedrijf, in de voorgaande rubrieken bedoeld, zijn gaan uitoefenen. De zoodanigen zijn dientengevolge in dezen staat tweemaal vermeld.

c) Waaronder 8 zonder beroep.

d) " 4 " "

e) Hieronder het tijdelijk personeel bij den dienst der staatsspoorwegen, hetwelk in de opgaaf van ult. 1892 niet was opgenomen.

f) Waaronder 2 personen, wier middel van bestaan onbekend is.

GEWESTEN.	Personen in 's lands burgerlijken dienst en door het Gouvernement bezoldigd. a)	Personen door het Gouvernement benoemd of toegelaten, maar niet van landswege bezoldigd (geneeskundigen, notarissen enz.).	Handelaren, met hunne geëmploieerden.	Nijverheidsondernemers en zij die ambachten voor eigen rekening uitoefenen, met hunne geëmploieerden en Europeesche werklieden.	Landbouw-industrieelen, met hunne administrateurs en verdere geëmploieerden.	Personen in dienst bij inlandsche vorsten en grooten.	Bedrijven niet onder eene der vorige groepen te brengen.	Gewezen landsdienaren die een pensioen of onderstand genieten uit 's lands kas (daaronder ook gegageerde of onderstand genietende militairen). b)
Buitenbezittingen.								
Sumatra's Westkust. . . .	381	42	60	52	39	»	77	144
Benkoelen	31	1	3	»	4	»	2	13
Lampongsche Districten . .	29	»	1	»	7	»	1	3
Palembang	82	4	10	6	16	»	2	13
Oostkust van Sumatra . . .	107	22	52	106	632	»	g) 1	9
Atjeh en onderhoorigheden .	63	1	13	5	»	»	h) 34	»
Riouw » » .	36	3	3	12	»	»	6	5
Banka.	69	»	1	»	»	»	»	6
Billiton	13	»	1	24	»	»	»	8
Westerafdeeling van Borneo .	58	2	2	9	10	»	»	9
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.	83	14	18	20	31	1	»	33
Celebes en onderhoorigheden.	193	7	87	36	7	1	46	42
Menado { Minahassa, enz. i)	k) 64	6	13	6	31	»	49	18
Menado { afd. Gorontalo . .	12	1	18	4	»	»	»	2
Amboina.	125	25	44	135	108	»	l) 332	58
Ternate	24	8	7	5	10	»	3	14
Timor.	31	13	7	2	2	»	26	10
Bali en Lombok (alléén de gouvernements-afdeelingen Boeleleng en Djembrana) .	16	»	4	1	2	»	»	»
Te zamen . .	1 420	149	344	423	899	2	599	387

g) Hieronder 5 zonder beroep.

h) „ 1 „ »

i) Hieronder ook de opgaven betreffende de Sangi- en Talaut-eilanden.

k) Hieronder 6 zendelingen die eene toelage uit 's lands kas genieten.

l) Hiervan 19 zonder beroep.

N°. IV. BEROEPEN EN BEDRIJVEN uitgeoefend door inlanders

GEWESTEN.	1. Hoofden der bevolking en ambtenaren of beambten in dienst van het Gouvernement.	2. Hoofden van dessa's of kampongs, zoomede de nog in functie zijnde leden van het dessa- of kampongbestuur.	3. Aangestelde of erkende geestelijken (hetzij verbonden aan de missigits, hetzij eenige andere geestelijke waardigheid bekleedende).	4. Hadji's.	5. Onderwijzers: in den godsdienst.	5. Onderwijzers: op particuliere scholen.	6. Doekoens en Chineesche dokters.	7. Gewezen ambtenaren, beambten en geestelijken, die een pensioen of onderstand genieten uit 's lands kas (hieronder ook gewezen inlandsche militairen).	8. Pachters en onderpachters van 's lands middelen en hunne geëmploieerden.	9. Houders van pandhuizen en hunne geëmploieerden (voor zoover niet reeds begrepen in rubriek 8).	10. Handelaren (waaronder tokohouders, warunghouders, rondventers, wisselaren, geldschieters, enz.).	11. Personen die hun bestaan vinden in het landbouwbedrijf.	12. Eigenaren van vischvijvers.	13. Veefokkers en veehandelaren.
														INLAN
Java en Madura.														
Bantam	637	6 884	1 812	4 874	921	»	456	102	78	1	8 300	b) * 138 050	405	* 104
Batavia	1 246	2 398	2 339	4 935	1 516	237	1 155	514	37	5	8 349	175 719	707	18 826
Krawang	291	* 7912	* 673	385	* 112	»	43	38	50	1	* 3 393	* 65451	* 137	* 38
Preanger Regentschappen	2 202	12 235	2 158	8 994	1 507	116	998	305	61	4	35 650	267 361	4 509	6 277
Cheribon	954	14 984	2 066	2 715	1 038	1	681	268	1	»	25 313	215 317	5 884	137
Tagal	628	11 036	494	1 731	617	6	1 084	107	12	16	29 304	106 114	26	429
Pekalongan	394	8 040	868	1 843	449	12	437	61	42	17	7 791	57 975	»	2 724
Samarang	1 111	21 487	1 024	7 200	1 736	156	1 100	577	c)	d) 80	37 203	270 851	601	789
Japara	557	10 873	e) 1 029	2 350	515	5	481	252	47	16	10 549	133 519	5 915	73
Rembang	756	19 487	1 290	1 138	435	5	433	208	144	23	19 230	186 885	1 132	301
Soerabaija	1 480	30 308	1 221	6 856	1 956	40	1 595	399	72	15	37 644	257 993	6 820	160
Pasoeroean	939	13 198	1 071	1 930	813	21	1 123	109	33	8	20 273	112 549	856	197
Probolinggo	505	5 117	334	415	735	3	885	36	8	1	8 484	63 003	693	63
Bezoeki	816	7 218	352	868	1 081	8	281	96	7	2	8 195	94 650	265	102
Banjoemas	787	19 481	1 524	1 002	202	18	1 432	369	81	6	21 514	123 315	7	12 807
Bagelen	967	24 345	487	1 969	331	19	1 703	449	26	5	45 656	207 495	»	1 016
Kadoe	525	22 010	405	1 306	112	19	847	407	5	1	17 380	142 043	»	725
Djokjokarta	17	12 785	1 878	617	235	»	859	472	»	»	6 727	47 997	82	389
Soerakarta	260	25 353	848	755	3 948	18	375	34	79	4	7 126	159 828	»	2 755
Madioen	798	15 550	1 659	1 328	316	22	473	442	59	5	9 527	136 966	»	267
Kediri	1 186	16 005	2 048	1 177	533	13	310	239	60	2	5 271	158 107	»	81
Madura	783	9 354	1 605	1 556	2 674	3	888	253	130	6	17 344	229 756	2 451	31 173
Te zamen	17 839	316 060	27 185	55 944	21 782	722	17 639	5 737	1032	218	390 223	3350 944	30 490	79 433

a) Waar de opgaven in belangrijke mate afwijken van die over 1892, in 't vorig verslag (bijlage B, blz. 12 t/m. 19) vermeld, zoeke men in den regel de oorzaak in verschil van opvatting, bij hen die de opgaven leveren, nopens de categorieën van beroepen en bedrijven, waaronder de betrokken personen zijn te rangschikken, of ook wel aan minder juiste opvatting van de bedoeling. Zoo bijv. schijnen voor die gewesten, welke in de kolom „Veefokkers en veehandelaren met een hoog cijfer voorkomen, velen tot die rubriek gerekend zijn eenvoudig omdat zij bezitters van vee waren, zonder daarom van veehandel een beroep te maken. Bovendien zijn vele verschillen te verklaren door het verwisselen van beroep, zooals zich niet zelden voordoet. Wat kolom 2 van den staat betreft is bij de soms aanzienlijke vermeerderingen of verminderingen, waarop weder valt te wijzen, in het bijzonder te denken aan veranderingen in de samenstelling der dessa- of kampongbesturen tengevolge van de ter zake getroffen gewestelijke regelingen.
Voor zooveel uit de hier te lande ontvangen gegevens blijkt dat men bepaaldelijk met verbeterde opgaven heeft te doen, wordt dit door een * aangeduid.

en vreemde oosterlingen, volgens de over 1893 verzamelde opgaven. *a*)

DERS.

14.	15.	16.	17.		18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.	26.	27.	
Visschers en zeevarenden.	Zontmakers.	Wagen- en karrevoerders en verhuurders.	Personen die hun bestaan vinden in		Goud- en zilversmeden.	Wapensmeden.	Meubelmakers.	Pajoengmakers.	Blaauwververs.	Maaikanten, wajangvertooners, ronggengs, bordeelhouders, enz.	Ambachts- en handwerkslieden niet vallende onder de voorafg. rubrieken (waaronder ook aannemers, koelies, enz.).	Huisbedienden.	Bedrijven niet tot eene bijzondere groep te brengen.	Totaal van alle rubrieken te zamen.	GEWESTEN.
			den scheepsbouw.	den mijnbouw.											
3 301	»	2 050	9	»	120	129	64	»	110	295	894	1 892	327	171 815	Bantam.
2 349	»	3 347	13	»	705	134	465	8	190	762	19 624	6 552	7 946	260 078	Batavia.
581	»	605	13	»	119	72	14	»	22	471	422	771	84	81 698	Krawang.
590	»	971	»	»	283	740	775	51	428	1 819	15 413	10 901	2 199	376 547	Preang. Regentsch.
5 310	»	1 438	47	1	512	490	293	18	274	1 381	16 037	961	154	296 275	Cheribon.
6 348	»	3 390	7	»	350	261	496	3	743	1 220	13 393	1 251	2 080	181 146	Tagal.
1 248	»	2 069	14	»	229	89	76	2	426	325	5 006	812	1 130	92 079	Pekalongan.
4 561	1117	4 835	35	58	751	228	147	8	1 498	1 258	12 609	3 803	48	374 871	Samarang.
2 491	»	2 882	6	»	358	72	156	13	623	799	5 411	1 723	779	181 494	Japara.
7 790	»	1 707	15	3	761	146	262	1	277	1 897	4 917	1 444	1 101	251 788	Rembang.
7 014	»	11 707	180	58	1370	360	1003	42	1 961	2 699	77 578	2 347	»	452 878	Soerabaija.
2 871	»	10 012	»	»	407	319	449	17	1 169	807	25 863	1 445	10 263	206 742	Pasoeroean.
4 034	»	10 998	»	»	250	168	48	»	228	266	9 420	1 106	1 051	107 851	Probolinggo.
2 001	»	5 544	»	»	246	92	40	4	391	481	4 331	1 044	1 983	130 098	Bezoeki.
850	»	620	16	89	456	405	194	43	741	1 229	3 292	902	1 482	192 864	Banjoemas.
757	»	1 394	»	»	305	278	78	58	2 352	875	6 456	1 464	2 869	301 354	Bagelen.
»	»	103	»	»	94	48	40	9	137	299	1 763	723	2 079	191 080	Kadoe.
129	233	4 287	»	»	263	186	564	72	957	747	66 797	7 448	25 429	179 170	Djokjokarta.
171	»	1 382	»	»	479	197	310	41	926	1 056	5 333	12 497	4 538	228 313	Soerakarta.
86	»	954	»	»	169	95	86	7	493	1 009	2 585	845	1 055	174 796	Madioen.
91	»	3 848	»	»	338	120	43	3	407	1 065	2 240	2 010	7 721	202 924	Kediri.
26 394	2675	1 571	62	41	733	229	124	9	1 521	656	7 044	1 552	8 394	348 981	Madura.
78 967	4025	75 714	417	250	9298	4864	5727	409	15 874	21 416	306 428	63 493	82 712	4 984 842	

b) Zie het slot der voorgaande noot.

c) Niet afzonderlijk opgegeven, maar begrepen in het cijfer der volgende kolom.

d) Zie de voorgaande noot.

e) Hieronder begrepen dessa-modins, die reeds in de voorgaande kolom zijn medegeteld.

Vervolg van Tabel IV.

GEWESTEN.	1. Hoofden der bevolking en ambtenaren of beambten in dienst van het Gouvernement.	2. Hoofden van dessa's of kampongs, zoomede de nog in functie zijnde leden van het dessa- of kampongbestuur.	3. Aangestelde of erkende geestelijken (hetzij verbonden aan de missigits, hetzij eenige andere geestelijke waardigheid bekleedende).	4. Hadji's.	5. Onderwijzers: in den godsdienst.	5. Onderwijzers: op particuliere scholen.	6. Doekoeos en Chineesche dokters.	7. Gewezen hoofden, ambtenaren, beambten en geestelijken, die een pensioen of onderstand genieten uit 's lands kas (hieronder ook gewezen inlandsche militairen).	8. Pachters en onderpachters van 's lands middelen en hunne geëmployeerden.	9. Houders van pandhuizen en hunne geëmployeerden (voor zoover niet reeds begrepen in rubriek 8).	10. Handelaren (waaronder tokohouders, warong-houders, rondventers, winkeliers, geldschieters, enz.).	11. Personen die hun bestaan vinden in het landbouwbedrijf.	12. Eigenaren van vischvijvers.	13. Veefokkers en veehandelaren.
Buitenbezittingen.														
Sumatra's Westkust .	2 824	17 992	6 967	10 420	3 702	316	1 653	336	17	4	13 218	286 245	27 426	30 820
Benkoelen	278	1 849	345	581	97	1	143	15	5	»	267	39 361	51	215
Lampongsche Districten	234	1 326	301	1 246	243	»	278	13	4	»	1 025	34 143	»	4
Palembang *f*) . . .	793	4 194	1 203	3 744	486	26	338	147	19	»	3 381	126 221	210	623
Oostkust v. Sumatra.	730	1 263	262	2 864	237	»	435	175	2	1	5 062	69 166	5	93
Atjeh en onderhoorigheden *h*)	206	129	12	438	134	»	5	35	3	»	429	29 101	»	75
Riouw en onderhoorigheden *h*). . . .	227	27	3	405	15	»	86	59	21	1	692	2 823	»	»
Banka	395	193	9	450	129	»	38	55	»	»	257	11 929	»	9
Billiton.	110	206	73	79	7	»	100	6	»	»	174	3 844	»	»
Westerafdeeling van Borneo	317	700	460	2 219	92	2	125	235	»	»	2 133	79 304	»	162
Zuider- en Oosterafd. van Borneo *h*) . .	505	3 011	1 719	4 814	519	23	173	112	29	»	5 613	128 043	1 213	2 337
Celebes en onderhoorigheden *i*). . . .	781	1 321	1 377	1 368	1 180	32	1 585	192	102	»	5 638	80 160	430	220
Menado Minahassa . .	516	2 583	*k*) 523	21	222	72	73	39	10	»	244	31 107	1 871	2 526
Menado afd. Gorontalo *l*)	128	527	408	68	34	»	3	7	»	»	293	9 830	1	340
Amboina	823	1 117	796	368	*m*) 530	211	721	192	95	»	2 883	36 597	»	2 012
Ternate *n*).	110	2	24	27	»	»	5	51	4	1	179	68	»	2
Timor en onderhoorigheden *o*)	161	*i*)	1	17	2	25	»	13	»	»	*p*)	*p*)	*p*)	*p*)
Bali en Lombok (alleen de gouvernementsafdeelingen Boeleleng en Djembrana)	69	451	175	195	49	»	166	4	116	»	1 093	29 022	»	97
Te zamen (behoudens dat voor verscheidene gewesten de opgaven niet volledig zijn)	9 207	36 891	14 658	29 324	7 678	708	5 927	1 686	427	7	42 581	996 964	31 207	39 535

f) Ofschoon dit uit de ontvangen opgaven niet uitdrukkelijk blijkt, schijnt toch vrijwel met zekerheid aan te nemen dat de in deze tabel voor de residentie Palembang opgegeven cijfers niet het rijk Djambi omvatten.

g) Hieronder ruim 12000 inlanders „wier speciaal beroep niet was op te geven".

h) Tot welke gedeelten van de gewesten Atjeh en onderhoorigheden, Riouw en onderhoorigheden en Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo de in deze tabel voorkomende opgaven betrekking hebben, blijkt niet uit de hier te lande ontvangen gegevens.

i) Voor dit gewest betreft de beroepsstatistiek van inlanders en vreemde oosterlingen alleen de gouvernementsafdeelingen.

k) Bij uitzondering geldt dit getal ook de Sangi- en Talaut-eilanden, namelijk voor zooveel betreft 72 bij de christengemeenten aldaar werkzame inlandsche godsdienstonderwijzers. Overigens schijnen die eilanden (en ook de staatjes op de Noordelijke landtong van Celebes) in de beroepsstatistiek van inlanders en vreemde oosterlingen niet mede te tellen.

14. Visschers en zeevarenden.	15. Zoutmakers.	16. Wagen- en karrevoerders en verhuurders.	17. Personen die hun bestaan vinden in den scheepsbouw.	17. den mijnbouw.	18. Goud en zilversmeden.	19. Wapensmeden.	20. Meubelmakers.	21. Pajoengmakers.	22. Blauwververs.	23. Muzikanten, wajangvertooners, ronggengs, bordeelhouders, enz.	24. Ambachts- en handwerkslieden niet vallende onder de voorafg. rubrieken (waaronder ook aannemers, koelies, enz.).	25. Huisbedienden.	26. Bedrijven niet tot eene bijzondere groep te brengen.	27. Totaal van alle rubrieken te zamen.	GEWESTEN.
4 296	»	3 738	315	96	907	474	73	63	345 [illegible]	12	7 595	3 102	650	423 606	Sumatra's Westk.
639	»	351	11	»	123	63	1	»	»	»	765	73	1 563	46 797	Benkoelen.
471	»	13	5	»	78	17	»	»	»	21	1 426	89	»	40 937	Lamp. Distr.
1 134	»	451	1 282	»	450	245	212	»	2	52	2 350	143	g) 13 855	161 561	Palembang.
3 170	»	4 213	272	»	184	92	18	»	2	137	3 044	1 209	1 475	94 111	Oostk. v. Sumatra.
9 389	»	72	»	»	60	37	5	»	»	20	585	277	22	41 034	Atjeh en onderh.
2 296	»	»	»	»	34	22	12	»	»	81	61	130	227	7 222	Riouw en onderh.
1 220	»	»	49	77	41	»	»	»	»	»	826	110	318	16 105	Banka.
1 089	»	1	105	»	16	6	9	»	»	3	911	132	»	6 871	Billiton.
1 598	»	»	235	374	298	38	5	»	»	39	3 248	345	43	91 972	Westerafd. v. Borneo.
5 224	»	»	366	62	428	484	144	»	37	163	4 573	307	9 034	168 933	Z. en O.-afd. v. Borneo.
11 430	744	106	254	»	641	141	59	»	433	5	4 082	1 029	3 318	116 628	Celebes en onderh.
1 499	27	704	»	»	39	»	19	»	»	13	194	505	185	42 992	Menado.
1 817	52	»	»	6	45	50	112	»	63	4	1 303	141	833	16 065	Menado.
21 535	2 200	»	812	»	154	»	187	»	»	180	13 170	4 612	3 037	92 232	Amboina.
512	»	»	»	»	5	8	»	»	»	17	276	145	503	1 939	Ternate.
p)	p)	p)	»	»	7	p)	p)	p)	p)	p)	p)	66	p)	292	Timor en onderh.
653	213	24	18	»	302	150	»	»	126	193	3 740	50	1 160	38 066	Bali en Lombok.
67 972	3 236	9 673	3 724	615	3 812	1 827	856	63	1 008	940	48 149	12 465	[illegible]	1407 363	

[illegible] De opgaven betreffen vermoedelijk alléén het rechtstreeksch gouvernementsgebied.
Hieronder ook de bij de christengemeenten werkzame inlandsche leeraars en godsdienstonderwijzers of andere voorgangers.
[illegible] Voor dit gewest vindt men alleen in kolom 2 aangeteekend dat de opgaaf uitsluitend het gouvernementsgebied betreft. Dit zal echter ook wel voor vele der verdere kolommen gelden. In elk geval kunnen de cijfers slechts tot een klein gedeelte der drie sultanaten Ternate, Tidore en Batjan betrekking hebben.
[illegible] Ook voor dit gewest zijn ten behoeve van deze tabel slechts hoogst onvolledige cijfers kunnen worden bijeengebracht, en de meeste kolommen zijn zelfs in het geheel niet kunnen worden ingevuld.
p) Niet in te vullen wegens gemis aan gegevens.

Vervolg van Tabel IV.

GEWESTEN.	1. Hoofden der bevolking en ambtenaren of beambten in dienst van het Gouvernement.	2. Hoofden van dessa's of kampongs, zoomede de nog in functie zijnde leden van het dessa- of kampongbestuur.	3. Aangestelde of erkende geestelijken (hetzij verbonden aan de missigits, hetzij eenige andere geestelijke waardigheid bekleedende).	4. Hadji's.	5. Onderwijzers: in den godsdienst.	5. Onderwijzers: op particuliere scholen.	6. Doekoens en Chineesche dokters.	7. Gewezen hoofden, ambtenaren, beambten en geestelijken, die een pensioen of onderstand genieten uit 's lands kas.	8. Pachters en onderpachters van 's lands middelen en hunne geëmploiëerden.	9. Houders van pandhuisen en hunne geëmploiëerden (voor zoover niet reeds begrepen in rubriek 8).	10. Handelaren (waaronder tokohouders, warunghouders, rondventers, wisselaren, geldschieters, enz.).	11. Personen die hun bestaan vinden in het landbouwbedrijf.	12. Eigenaren van vischvijvers.	13. Veefokkers en veehandelaren.
														VREEMD
Java en Madura														
Bantam	»	9	»	»	»	»	4	»	23	3	232	32	17	24
Batavia	39	92	13	»	7	24	84	3	132	76	5 655	4 095	249	830
Krawang	1	10	»	»	»	4	4	»	57	2	654	34	3	4
Preanger Regentschappen	3	10	»	»	1	3	7	»	41	20	1 138	12	5	31
Cheribon	13	40	»	25	20	9	12	9	82	58	3 493	113	»	6
Tagal	10	15	6	21	13	1	5	»	97	97	1 090	4	»	113
Pekalongan	1	15	»	32	9	6	5	»	81	33	1 117	23	1	7
Samarang	83	»	4	36	8	19	18	»	q)	r) 441	3 499	10	»	67
Japara	3	28	2	1	»	11	12	»	258	66	908	3	»	9
Rembang	8	41	»	»	»	29	9	»	233	66	1 753	»	»	3
Soerabaija	21	37	»	»	17	21	29	»	412	140	3 603	25	»	1
Pasoeroean	3	16	3	»	7	4	9	1	139	71	1 295	»	»	»
Probolinggo	3	»	»	»	1	1	8	»	73	40	428	»	»	»
Bezoeki	10	»	3	»	2	2	2	»	80	20	597	»	»	1
Banjoemas	2	12	»	»	»	5	4	»	86	14	722	5	»	13
Bagelen	5	4	»	»	»	1	3	»	65	39	832	»	»	»
Kadoe	2	13	»	7	»	8	10	»	138	69	889	»	»	9
Djokjokarta	2	10	»	12	»	5	2	»	187	89	566	»	»	2
Soerakarta	13	9	»	15	1	7	7	»	433	43	1 075	»	»	9
Madioen	3	5	»	2	»	4	4	2	173	85	385	»	»	»
Kediri	5	14	1	»	»	3	7	»	416	76	564	3	»	»
Madura	10	8	»	»	11	4	5	»	117	18	578	2	»	»
Te zamen.	240	388	32	151	97	171	250	15	3323	1566	31 073	4 361	275	1 129
De opgegeven totalen waren naar den landaard der personen verdeeld als volgt:														
Chineezen	198	372	28	»	46	168	241	3	3321	1566	26 713	4 336	275	1 053
Arabieren	29	14	3	83	44	3	8	»	1	»	3 927	22	»	64
Andere vreemde oosterlingen	13	2	1	68	7	»	1	12	1	»	433	3	»	12
Te zamen.	240	388	32	151	97	171	250	15	2323	1566	31 073	4 361	275	1 129

p) Niet afzonderlijk opgegeven, maar begrepen in het cijfer der volgende kolom. q) Zie de voorgaande noot.

14.	15.	16.	17.		18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.	26.	27.	
Visschers en zeevarenden.	Zoutmakers.	Wagen- en karrevoerders en verhuurders.	Personen die hun bestaan vinden in		Goud- en zilversmeden.	Wapensmeden.	Meubelmakers.	Pajoengmakers.	Blauwververs.	Muzikanten, wajangvertooners, ronggengs, bordeelhouders, enz.	Ambachts- en handwerkslieden niet vallende onder de voorafg. rubrieken (waaronder ook aannemers, koelies, enz.).	Huisbedienden.	Bedrijven niet tot eene bijzondere groep te brengen.	Totaal van alle rubrieken te zamen.	GEWESTEN.
			den scheepsbouw.	den mijnbouw.											
OOSTERLINGEN.															
58	»	13	15	»	»	3	10	»	»	»	77	52	5	577	Bantam.
58	»	506	18	»	96	28	115	6	272	71	2 982	87	1 041	16 579	Batavia.
16	»	85	10	»	»	11	6	»	1	»	72	80	1	1 055	Krawang.
»	»	46	»	»	5	24	»	»	»	2	285	8	26	1 667	Preang. Regentsch.
6	»	204	»	»	3	3	46	»	41	2	977	31	5	5 198	Cheribon.
»	»	65	»	»	»	»	43	3	3	»	331	9	4	1 930	Tagal.
4	»	27	»	»	2	»	29	»	4	»	160	200	13	1 769	Pekalongan.
»	»	134	»	»	»	17	347	1	34	4	1 712	152	»	6 586	Samarang.
3	»	14	»	»	»	»	»	1	113	7	406	191	30	2 066	Japara.
2	»	16	2	»	»	»	1	1	69	1	321	7	16	2 578	Rembang.
72	»	40	»	»	»	»	260	»	31	»	961	83	»	5 753	Soerabaija.
»	»	16	»	»	3	»	57	»	3	8	153	»	102	1 890	Pasoeroean.
»	»	20	»	»	»	»	69	»	5	1	402	»	26	1 077	Probolinggo.
»	»	13	»	»	»	»	10	»	»	»	225	»	12	977	Bezoeki.
»	»	30	»	»	»	»	4	13	»	»	74	»	6	990	Banjoemas.
»	»	27	»	»	»	»	17	»	1	»	69	»	»	1 063	Bagelen.
»	»	12	»	»	»	»	34	3	32	»	465	»	87	1 778	Kadoe.
»	»	4	»	»	»	»	41	»	3	»	130	17	180	1 250	Djokjokarta.
»	»	7	»	»	3	»	20	1	2	»	464	37	83	2 229	Soerakarta.
»	»	27	»	»	»	3	18	1	3	»	92	86	20	913	Madioen.
»	»	21	»	»	1	1	54	4	18	»	475	»	205	1 868	Kediri.
58	»	29	»	»	»	»	»	»	6	1	17	8	10	882	Madura.
277	»	1 356	45	»	113	90	1 181	34	641	97	10 850	1 048	1 872	60 675	
262	»	1 273	45	»	104	90	1 180	34	637	92	10 514	977	1 836	55 364	Chineezen.
14	»	80	»	»	9	»	1	»	4	»	242	11	32	4 591	Arabieren.
1	»	3	»	»	»	»	»	»	»	5	94	60	4	720	Andere vreemde oosterlingen.
277	»	1 356	45	»	113	90	1 181	34	641	97	10 850	1 048	1 872	60 675	

Vervolg van Tabel IV.

GEWESTEN.	1. Hoofden der bevolking en ambtenaren of beambten in dienst van het Gouvernement.	2. Hoofden van dessa's of kampongs, zoomede de nog in functie zijnde leden van het dessa- of kamponghestuur.	3. Aangestelde of erkende geestelijken (hetzij verbonden aan de missigits, hetzij eenige andere geestelijke waardigheid bekleedende).	4. Hadji's.	5. Onderwijzers: in den godsdienst.	5. Onderwijzers: op particuliere scholen.	6. Doekoens en Chineesche dokters.	7. Gewezen hoofden, ambtenaren, beambten en geestelijken, die een pensioen of onderstand genieten uit 's lands kas.	8. Pachters en onderpachters van 's lands middelen en hunne geëmployeerden.	9. Houders van pandhuizen en hunne geëmployeerden (voor zoover niet reeds begrepen in rubriek 8).	10. Handelaren (waaronder tokohouders, waronghouders, rondventers, wisselaren, geldschieters, enz.).	11. Personen die hun bestaan vinden in het landbouwbedrijf.	12. Eigenaren van vischvijvers.	13. Veefokkers en veehandelaren
Buitenbezittingen.														
Sumatra's Westkust	19	5	8	1	2	2	12	»	126	38	1 098	315	»	33
Benkoelen	1	2	»	»	»	»	1	»	10	5	94	7	»	8
Lampongsche Districten	1	3	»	»	»	»	2	»	10	4	173	8	»	»
Palembang *f*)	6	62	3	30	12	9	9	»	31	»	1 095	478	»	9
Oostkust van Sumatra	57	10	1	9	»	5	67	»	456	35	3 703	42 688	9	24
Atjeh en onderhoorigheden *h*)	16	2	»	»	1	2	15	»	33	19	978	150	5	18
Riouw en onderhoorigheden *h*)	14	111	1	»	»	8	26	»	231	10	1 514	11 050	»	109
Banka	77	»	1	»	1	50	17	6	51	10	291	613	»	1
Billiton	12	»	»	»	4	»	3	»	26	21	394	59	»	»
Westerafdeeling van Borneo	79	64	22	25	6	79	41	7	152	11	2 226	4 799	2	28
Zuider- en Oosterafd. van Borneo *h*)	18	15	3	8	5	4	3	»	42	5	681	117	»	»
Celebes en onderhoorigheden *i*)	13	2	1	7	»	5	»	»	306	5	777	5	4	37
Menado { Minahassa	9	6	2	5	»	2	1	1	16	9	598	6	»	»
Menado { Gorontalo *l*)	»	»	»	»	»	1	»	»	1	»	115	»	»	»
Amboina	6	3	»	»	»	»	»	»	13	»	228	»	»	»
Ternate *n*)	3	5	»	3	»	»	1	»	7	2	143	6	»	3
Timor en onderh. *o*)	2	»	»	»	»	»	3	»	6	3	390	»	»	»
Bali en Lombok (alleen de gouvernementsafdeelingen Boeleleng en Djembrana)	2	3	1	»	1	1	5	»	92	4	329	11	»	8
Te zamen (behoudens dat voor verscheidene gewesten de opgaven niet volledig zijn)	335	293	43	88	32	168	206	14	1609	181	14 827	60 312	20	278
De opgegeven totalen waren naar den landaard der personen verdeeld als volgt:														
Chineezen	273	266	28	3	16	159	198	12	1590	176	12 177	59 321	20	229
Arabieren	18	16	10	70	16	9	3	1	6	4	1 555	258	»	21
Andere vreemde oosterlingen	44	11	5	15	»	»	5	1	13	1	1 095	733	»	28
Te zamen	335	293	43	88	32	168	206	14	1609	181	14 827	60 312	20	278

r) Hieronder 17 personen wier beroep of bedrijf onbekend is. s) Als voren 1415. t) Als voren 47. u) Als voren 36.

14. Visschers en zeevarenden.	15. Zoutmakers.	16. Wagen- en karrevoerders en verhuurders.	17. Personen die hun bestaan vinden in den scheepsbouw.	17. den mijnbouw.	18. Goud- en zilversmeden.	19. Wapensmeden.	20. Meubelmakers.	21. Payongmakers.	22. Blauwververs.	23. Muzikanten, wajangvertooners, ronggengs, bordeelhouders, enz.	24. Ambachts- en handwerkslieden niet vallende onder de voorafg. rubrieken (waaronder ook aannemers, koelies, enz.).	25. Huisbedienden.	26. Bedrijven niet tot eene bijzondere groep te brengen.	27. Totaal van alle rubricken te zamen.	GEWESTEN.
41	»	40	»	»	5	»	266	3	20	23	1 435	31	214	3 737	Sum. Westkust.
»	»	4	»	»	»	»	»	»	»	»	21	»	r) 62	215	Benkoelen.
7	»	4	»	»	»	»	»	»	»	»	93	»	»	305	Lamp. Districten.
33	»	17	»	»	2	»	10	14	15	»	462	16	s) 1 493	3 806	Palembang.
3 272	»	1 330	139	»	341	153	200	1	7	879	9 543	684	t) 3 524	67 137	Oostk. v. Sumatr.
137	»	82	»	»	46	»	4	»	»	19	1 018	89	18	2 652	Atjeh en onderh.
13 69	»	»	9	874	12	34	10	»	»	166	451	165	u) 657	16 821	Riouw » »
667	»	»	»	11 446	5	»	2	»	10	22	1 140	76	352	14 838	Banka.
60	»	»	»	9 474	14	3	16	»	»	14	443	184	»	10 727	Billiton.
368	»	»	90	1 043	127	8	21	»	47	31	4 151	101	66	13 594	Westerafd. v. Borneo.
4	»	»	»	34	32	4	»	1	»	»	383	84	48	1 491	Z. en O.-afd. v. Borneo.
»	1	2	»	»	25	19	76	»	4	8	609	11	»	1 917	Celebes en onderh.
3	»	»	»	»	2	»	2	»	»	»	3	»	»	665	Menado.
»	»	»	»	»	2	2	8	»	1	»	»	»	58	188	
»	»	»	»	»	5	»	4	»	»	»	2	»	78	349	Amboina.
2	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	21	»	»	197	Ternate.
»	»	»	»	»	11	»	»	»	»	2	61	»	23	501	Timor.
14	»	3	»	»	3	»	9	»	»	»	236	22	»	744	Bali en Lombok.
5 977	1	1 482	238	22 871	633	223	628	19	104	1 164	20 072	1 463	6 593	139 874	
5 909	1	135	238	22 868	588	222	628	19	104	1 117	18 130	1 359	5 788	131 574	Chineezen.
46	»	697	»	»	11	»	»	»	»	»	102	15	178	3 036	Arabieren.
22	»	650	»	3	34	1	»	»	»	47	1 840	89	627	5 264	Andere vreemde oosterlingen.
5 977	1	1 482	238	22 871	633	223	628	19	104	1 164	20 072	1 463	6 593	139 874	

N°. V. VERMEERDERING EN VERMINDERING gedurende 1893 van het aantal vreemde oosterlingen in elk gewest, ten gevolge van vestiging en vertrek.

GEWESTEN.	CHINEEZEN.				ARABIEREN.				ANDERE VREEMDE OOSTERLINGEN.			
	Gekomen van:		Vertrokken naar:		Gekomen van:		Vertrokken naar:		Gekomen van:		Vertrokken naar:	
	andere gedeelten van Ned.-Indië.	het vasteland van Azië.	andere gedeelten van Ned.-Indië.	het vasteland van Azië.	andere gedeelten van Ned.-Indië.	het vasteland van Azië.	andere gedeelten van Ned.-Indië.	het vasteland van Azië.	andere gedeelten van Ned.-Indië.	het vasteland van Azië.	andere gedeelten van Ned.-Indië.	het vasteland van Azië.
Java en Madura.												
Bantam	139	3	78	7	4	»	1	»	»	»	»	»
Batavia	4 161	2 339	4 504	2 013	369	240	343	195	5	1	14	»
Krawang	188	24	288	40	2	»	2	»	»	»	»	»
Preanger Regentschappen	747	181	388	124	10	1	10	2	2	»	»	»
Cheribon	382	207	456	121	75	7	21	3	1	2	»	»
Tagal	342	12	337	18	8	38	3	40	»	»	»	»
Pekalongan	1 234	23	556	19	»	7	11	»	»	»	»	»
Samarang	4 377	1 600	3 766	1 121	15	2	17	5	43	10	34	18
Japara	303	60	433	23	1	»	2	»	18	»	30	»
Rembang	330	»	870	»	4	»	2	»	»	»	»	»
Soerabaija	2 336	86	1 905	106	115	148	58	5	47	7	21	5
Pasoeroean	493	4	458	49	31	5	9	2	2	»	»	1
Probolinggo	377	»	288	8	17	»	12	1	1	»	1	»
Bezoeki	191	11	167	6	34	16	40	5	»	»	»	»
Banjoemas	184	12	227	42	»	»	»	»	18	»	14	»
Bagelen	134	100	119	46	»	»	»	»	»	2	»	2
Kadoe	448	36	343	18	»	»	»	»	»	»	»	»
Djokjokarta	42	»	109	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Soerakarta	587	152	635	178	6	»	7	»	8	»	12	»
Madioen	339	5	442	12	»	»	»	»	18	»	10	»
Kediri	645	12	987	48	»	»	»	»	»	»	»	»
Madura	120	»	123	»	11	»	6	»	1	»	»	»
Te zamen	18 099	4 867	17 479	3 999	702	464	544	258	164	22	136	26

GEWESTEN.	CHINEEZEN.				ARABIEREN.				ANDERE VREEMDE OOSTERLINGEN.			
	Gekomen van:		Vertrokken naar:		Gekomen van:		Vertrokken naar:		Gekomen van:		Vertrokken naar:	
	andere gedeelten van Ned.-Indië.	het vasteland van Azië.	andere gedeelten van Ned.-Indië.	het vasteland van Azië.	andere gedeelten van Ned.-Indië.	het vasteland van Azië.	andere gedeelten van Ned.-Indië.	het vasteland van Azië.	andere gedeelten van Ned.-Indië.	het vasteland van Azië.	andere gedeelten van Ned.-Indië.	het vasteland van Azië.
Buitenbezittingen.												
Sumatra's Westkust. Padangsche Benedenlanden	2 406	577	1 549	1 303	51	12	34	8	127	116	71	158
Sumatra's Westkust. Padangsche Bovenlanden	337	77	36	18	»	»	1	1	22	15	:0	5
Sumatra's Westkust. Tapanoli	84	90	92	95	»	3	»	»	6	9	25	48
Benkoelen	»	»	4	»	»	»	»	»	12	»	»	»
Lampongsche Districten	68	2	30	12	2	»	3	»	»	»	»	»
Palembang	252	842	420	457	25	19	74	17	5	3	1	»
Oostkust van Sumatra	a)	a)	a)	a)	9	36	16	25	337	575	341	579
Atjeh en onderhoorigheden	242	1 868	646	1 393	6	5	2	1	491	264	77	73
Riouw » »	»	1 965	»	2 736	»	8	»	»	8	67	48	10
Banka	3 735	1 924	2 857	442	10	»	14	2	»	»	13	»
Billiton	121	1 058	100	987	»	»	»	»	»	»	»	»
Westerafd. van Borneo	2 316	1 032	2 419	926	41	10	54	22	22	23	31	13
Zuider- en Oosterafd. van Borneo	158	227	158	377	113	26	36	13	6	15	»	8
Celebes en onderhoorigh.	694	253	824	226	16	1	8	5	»	»	»	»
Menado Minahassa	153	28	74	28	12	2	3	19	»	»	»	»
Menado Gorontalo	26	11	12	17	3	»	»	1	»	»	»	»
Amboina	59	22	51	11	248	4	261	2	45	5	46	1
Ternate	4	2	»	3	1	2	»	2	»	»	»	»
Timor	31	21	0	11	14	6	23	2	»	1	»	»
Bali en Lombok (alléén de gouvernamentsafdeelingen Boeleleng en Djembrana)	10	360	16	388	»	16	18	»	7	36	4	»
Te zamen	b) 10 696	b) 10 359	b) 9 297	b) 9 430	551	150	547	120	1 088	1 129	667	895

a) Nopens de mutatiën onder de Chineezen ter Oostkust van Sumatra zijn weder geen opgaven kunnen worden verstrekt.

b) Aan dit totaal ontbreekt het cijfer betreffende de residentie Oostkust van Sumatra.

N°. VI. AANTAL den Christelijken godsdienst belijdende inlanders en vreemde oosterlingen bij het einde van 1893 in Nederlandsch-Indië aanwezig. *a*)

GEWESTEN.	Inlanders. M. *b*)	Inlanders. V. *c*)	Chineezen. M.	Chineezen. V.	Andere vreemde oosterlingen. M.	Andere vreemde oosterlingen. V.
Java en Madura.						
Bantam	45	6	»	»	»	»
Batavia	*d*) 845	*d*) 1029	74	52	»	»
Krawang	27	22	»	»	1	»
Preanger Regentschappen	111	118	16	17	3	1
Cheribon	87	80	51	33	»	»
Tagal	134	154	»	»	»	»
Pekalongan	204	197	»	»	»	»
Samarang	511	487	14	12	»	»
Japara	*e*) 572	*e*) 456	1	»	»	»
Rembang	21	20	»	»	»	»
Soerabaija	1961	2049	7	1	»	»
Pasoeroean	550	562	1	»	»	»
Probolinggo	11	7	»	»	5	2
Bezoeki	50	42	»	»	»	»
Banjoemas	312	283	1	1	»	»
Bagelen	1182	1133	1	»	»	»
Kadoe	341	296	10	6	»	»
Djokjokarta	963	954	»	»	»	»
Soerakarta	13	13	4	»	»	»
Madioen	82	68	»	1	»	»
Kediri	698	678	»	»	»	»
Madura	»	»	»	»	»	»
Te zamen.	8720	8654	180	123	9	3

GEWESTEN.	Inlanders. M.	Inlanders. V.	Chineezen. M.	Chineezen. V.	Andere vreemde oosterlingen. M.	Andere vreemde oosterlingen. V.
Buitenbezittingen.						
Sumatra's Westkust. Padangsche Benedenlanden	19	40	»	»	»	»
Sumatra's Westkust. Padangsche Bovenlanden	1	1	»	»	»	»
Sumatra's Westkust. Tapanoli	15504	15645	»	»	»	»
Benkoelen	19	5	»	»	»	»
Lampongsche Districten	1	»	3	»	»	»
Palembang	1	1	3	»	»	»
Oostkust van Sumatra	12	4	5	»	68	31
Atjeh en onderhoorigheden	6	9	24	4	»	»
Riouw » »	»	»	»	»	»	»
Banka	6	4	77	31	»	»
Billiton	4	3	126	6	»	»
Westerafd. van Borneo	77	52	97	53	»	»
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	798	686	27	29	»	»
Celebes en onderhoorigh.	20	13	»	»	»	»
Menado. Minahassa *f*)	70745	69977	21	22	»	»
Menado. Gorontalo	177	139	1	1	»	»
Amboina	33860	32456	2	»	»	»
Ternate	304	321	»	»	»	»
Timor en onderhoorigheden	19447	19093	3	3	»	»
Bali en Lombok (alleen de gouvernementsafdeelingen Boeleleng en Djembrana)	3	3	»	»	»	»
Te zamen.	141004	138452	389	139	68	31

a) De in deze tabel voorkomende opgaven, welke over 't algemeen — alleen voor Japara is ten deze eene uitzondering geconstateerd — niet enkel omvatten de kinderen, maar ook (voor zooveel de Evangelische christenen betreft) de volwassenen die nog niet als lidmaat zijn aangenomen, zijn allen hooger dan die op bla. 4 t/m. 10, 12 en 13 van bijlage AA van 't vorig verslag, doordien laatstbedoeld overzicht, wat betreft de evangelische zendingsgemeenten, alleen het aantal *lidmaten* vermeldt.

b) Personen van het mannelijk geslacht.

c) " " " vrouwelijk "

d) De opgaaf in 't vorig verslag was onvolledig. Het thans opgegeven hoogere cijfer houdt meer verband met de statistiek van 1891 en vroeger.

e) Thans zijn door de betrokken zendeling-leeraren alleen de gedoopten opgegeven; vandaar dat de cijfers niet onbelangrijk lager zijn dan die van ult. 1892.

f) Nopens het aantal inlandsche Christenen op de Sangi- en Talaut-eilanden zijn voor deze tabel geen opgaven ontvangen. Volgens de in noot *a* aangehaalde bijlage AA, blz. 9, kon echter alleen op de Sangi-eilanden het aantal Christen-inlanders gesteld worden op p. m. 37 000.

N°. VII. AANTAL inlanders en vreemde oosterlingen in elk REGENTSCHAP van Java en Madura bij het einde van 1893.

REGENTSCHAPPEN, ENZ.	INLANDERS. Totaal.	INLANDERS. Aantal huisgezinnen. a)	VREEMDE OOSTERLINGEN.
Bantam.			
Serang	274 459	67 414	1 182
Pandeglang	148 657	31 123	119
Tjiringin	89 433	20 455	280
Lebak	137 480	37 333	225
	650 029	156 325	1 806
Batavia			
Afd. Stad en Voorsteden	72 241	17 966	29 411
» Meester-Cornelis	232 133	70 600	11 908
» Tangerang	273 690	68 483	24 213
» Buitenzorg	488 537	99 875	13 328
	1 066 601	256 924	83 860
Krawang.			
Krawang	209 811	41 336	3 290
Particuliere landen b) Pamanoekan- en Tjiassemlanden	154 796	34 423	596
Particuliere landen b) Tegalwaroelanden	30 083	5 825	789
	394 690	81 584	4 675
Preanger Regentschappen.			
Bandong	590 095	100 324	1 447
Tjiandjoer	564 387	106 575	2 550
Soemedang	455 530	100 745	288
Limbangan	130 625	28 665	297
Soekapoera	276 108	44 436	149
	2 016 745	380 745	4 731
Cheribon.			
Cheribon	523 798	106 264	11 444
Indramaijoe c)	147 301	33 606	4 875
Madjalengka	272 536	60 676	2 139
Galoeh	200 180	39 545	375
Koeningan	190 049	42 565	3 062
	1 333 864	282 656	21 895
Tagal.			
Tagal	339 520	65 131	4 657
Pamalang	278 367	59 738	1 127
Brebes	480 472	97 453	2 754
	1 098 359	222 322	8 538

REGENTSCHAPPEN, ENZ.	INLANDERS. Totaal.	INLANDERS. Aantal huisgezinnen. a)	VREEMDE OOSTERLINGEN.
Pekalongan.			
Pekalongan	346 766	55 752	5 518
Batang	209 678	46 618	1 746
	556 444	102 370	7 264
Samarang.			
Samarang	260 839	54 193	14 429
Demak	289 799	58 313	1 673
Kendal	347 926	76 487	933
Grobogan	226 093	46 048	2 293
Salatiga d)	297 756	67 526	2 587
	1 423 313	302 567	21 915
Japara.			
Patti	353 252	73 601	2 289
Japara	231 486	52 023	2 537
Koedoes	178 400	34 210	4 198
Joana	161 518	33 706	2 383
Karimon Djawa-eilanden e)	917	192	»
	925 573	192 732	11 407
Rembang.			
Rembang	268 033	43 947	f)
Toeban	376 692	75 417	
Bodjonegoro	383 470	63 566	
Blora	245 780	47 489	
	1 273 075	230 419	16 653
Soerabaija.			
Soerabaija	325 791	65 395	12 030
Gresee	191 755	37 891	2 459
Modjokerto	661 490	136 377	5 032
Sidoardjo	409 870	94 861	2 232
Sidaijoe	250 349	45 950	426
Lamongan	200 331	40 228	295
Bawean (eiland) g)	44 228	11 502	2
	2 083 814	432 204	22 476
Pasoeroean			
Pasoeroean	271 674	59 917	2 989
Malang	474 894	112 740	2 696
Bangil	232 260	47 204	2 070
	978 828	219 861	7 755

a) Niet voor alle regentschappen waar het zielental der inlanders blijkt te zijn toegenomen, openbaart zich die toeneming ook in het getal huisgezinnen; zelfs is dit laatste getal soms vrij belangrijk lager.

Maar ook waar het zielental niet veel verschilt, houdt in sommige gevallen de verdeeling in gezinnen geen verband met het cijfer van ult. 1892. De getallen, waarvoor dit geldt, zijn met een * aangeduid. Toelichting ter zake van een en ander is niet verstrekt. Men bedenke echter dat het inlandsche hoofden zijn, die de opgaven leveren, en dat dezer nauwkeurigheid vaak te wenschen overlaat.

b) Deze landerijen maken geen regentschap uit.

c) Hieronder niet begrepen de bevolking der particuliere landerijen Indramaijoe-West en Kandanghauer, tellende 143 911 zielen (inlanders).

d) Bij Indisch Staatsblad 1895 n°. 35 zijn zoowel de districten Salatiga en Tengaran, tot dusver uitgemaakt hebbende het bij datzelfde Staatsblad opgeheven regentschap Salatiga, als de mede in de hier opgegeven cijfers begrepen districten Ambarawa en Oenarang, die tot hiertoe niet tot eenig regentschap behoorden, gezamenlijk bij het regentschap Samarang getrokken.

e) De Karimon-Djawa-eilanden maken een afzonderlijk district uit van de afdeeling Japara, maar behooren niet tot eenig regentschap.

f) Niet regentschapsgewijze opgegeven, zoodat slechts het totaal kan worden vermeld.

g) Het eiland Bawean maakt eene afzonderlijke afdeeling uit, doch staat niet onder een inlandschen regent.

REGENTSCHAPPEN, ENZ.	INLANDERS. Totaal.	INLANDERS. Aantal huisgezinnen. a)	VREEMDE OOSTERLINGEN.
Probolinggo.			
Probolinggo	542 482	115 972	3 718
Bezoeki.			
Bezoeki	89 689	18 588	817
Panaroekan	161 772	35 375	715
Bondowosso	365 932	75 005	996
Banjoewangi	89 429	18 351	846
	706 822	147 319	3 374
Banjoemas.			
Banjoemas	265 169	51 972	1 241
Poerwokerto	223 458	42 892	1 048
Poerbolinggo	283 804	h) * 36 948	693
Bandjarnegara	185 360	35 153	1 048
Tjilatjap	252 900	* 49 461	1 154
	1 210 691	216 426	5 184
Bagelen.			
Poerworedjo	256 870	48 205	1 125
Koetoardjo	249 827	50 524	407
Keboemen	274 302	57 516	795
Karang Anjar	313 609	54 060	498
Ledok	271 628	* 60 149	777
	1 366 236	270 254	3 602
Kadoe.			
Magelang	490 893	* 97 375	3 960
Temanggoeng	250 155	54 510	2 889
	741 048	151 885	6 849
Djokjokarta.			
Djokjokarta	52 958	i) †	3 470
Kalassan	135 588	†	172
Sleeman	177 195	†	199
Bantoel	147 465	†	138
Nanggoelan	35 980	†	92
Transporteeren	549 186		4 071
Per transport	549 186		4 071
Seotolo	31 033	†	87
Pengasih	32 329	†	11
Kalibawang	23 047	†	9
Goenoeng Kidoel	120 603	†	6
Brossot of Adikarto (Karang Kemoening)	41 279	†	11
	797 477		4 195
Soerakarta.			
Afd. Soerakarta	269 391	125 202	4 930
» Klatten	313 747	66 342	1 486
» Boijolali	k) 203 397	38 375	563
» Sragen	188 526	75 429	613
» Wonogiri	203 579	63 817	496
	1 178 640	369 165	8 088
Madioen.			
Madioen	198 802	* 32 475	1 499
Magettan	248 095	* 47 170	750
Ngawi	169 892	27 603	903
Ponorogo	297 725	45 997	490
Patjitan	163 130	* 33 740	247
	1 077 644	186 985	3 889
Kediri.			
Kediri	335 747	61 916	4 117
Ngrowo	255 005	46 464	1 662
Trenggalek	150 804	29 541	337
Berbek	236 911	48 443	1 978
Blitar	185 896	33 402	1 555
	1 164 363	219 766	9 649
Madura.			
Pamakasan	259 251	51 936	1 055
Bangkalan	413 256	90 001	1 625
Soemanap	574 306	132 201	2 764
Sampang	301 387	60 666	665
	1 548 200	334 804	6 699

h) Zie het tweede lid van noot a.

i) Waar men een † vindt geplaatst, zijn de opgaven, wegens de weinige betrouwbaarheid welke zij bezitten, niet overgenomen.

k) Afdeelingsgewijze zijn de thans ontvangen opgaven niet met die van ult. 1892 te vergelijken, omdat de territoriale indeeling der afdeelingen van Soerakarta met 1 October 1893 verschillende veranderingen heeft ondergaan (verg. vorig verslag, bls. 75/76).

N°. VIII. AANTAL geboorten en sterfgevallen onder inlanders en vreemde oosterlingen op Java en Madura gedurende 1893. *a*)

GEWESTEN.	M. *b*) V. *c*)	INLANDERS.		Percentsgewijze verhouding van geboorten en sterfte tot het *gemiddelde* zielental. *d*)		VREEMDE OOSTERLINGEN.		Percentsgewijze verhouding van geboorten en sterfte tot het *gemiddelde* zielental. *d*)	
		Geboren.	Gestorven.	Geboren.	Gestorven.	Geboren.	Gestorven.	Geboren.	Gestorven.
Bantam	M.	11 743	7 399			31	26		
	V.	11 521	6 437			24	8		
		23 264	13 836	3 62	2 15	55	34	3.12	1.93
Batavia	M.	13 156	10 835			1 363	1 405		
	V.	13 391	10 247			1 225	959		
		26 547	21 082	2 50	1.98	2 588	2 364	3.09	2.82
Krawang	M.	5 078	4 665			153	69		
	V.	4 773	4 839			82	50		
		9 851	9 504	2.53	2.45	235	119	5.60	2.53
Preanger Regentschappen	M.	21 348	17 565			50	40		
	V.	22 148	14 810			61	46		
		43 496	32 375	2.17	1.61	111	86	2.46	1.91
Cheribon	M.	18 750	17 198			353	270		
	V.	19 088	17 448			330	241		
		37 838	34 646	2.84	2.60	683	511	3.13	2 34
Tegal	M.	18 633	14 266			133	62		
	V.	17 873	13 601			112	66		
		36 506	27 867	3.35	2.56	245	122	2.88	1.44
Pekalongan	M.	6 676	6 086			107	65		
	V.	6 052	5 494			92	67		
		12 728	11 580	2.29	2.09	199	132	2.88	1.91
Samarang	M.	21 691	16 318			281	431		
	V.	20 876	16 785			227	326		
		42 567	33 103	3 01	2 34	568	757	2.36	3.52
Japara	M.	10 885	6 726			117	114		
	V.	10 279	6 480			139	93		
		21 164	13 206	2 36	1.43	256	207	2.24	1.81
Rembang	M.	18 799	9 953			162	96		
	V.	18 113	8 906			156	90		
		36 912	18 859	2.92	1 49	318	186	1.88	1.10
Soerabaija	M.	24 531	17 991			489	548		
	V.	24 392	15 992			431	346		
		48 923	33 983	2.36	1.64	920	894	4 16	4 04

a) Bij de opmaking van dezen staat heeft men zich, wat de cijfers aangaande de inlanders betreft, weder geheel moeten verlaten op de opgaven der inlandsche hoofden, die veel aan nauwkeurigheid te wenschen overlaten. Vandaar dan ook dat zich voor menig gewest opmerkelijke verschillen voordoen niet alleen tusschen het cijfer der geboorten en der sterfgevallen, maar ook bij vergelijking van de thans geleverde cijfers met die van vorige jaren.
b) Mannelijke kunne.
c) Vrouwelijke kunne.
d) Als zoodanig is aangenomen de middensom van de bevolkingsterkte op ult. 1892 en ult. 1893.

GEWESTEN.	M. *b)* V. *c)*	INLANDERS.		Percentsgewijze verhouding van geboorten en sterfte tot het *gemiddelde* zielental. *d)*		VREEMDE OOSTERLINGEN.		Percentsgewijze verhouding van geboorten en sterfte tot het *gemiddelde* zielental. *d)*	
		Geboren.	Gestorven.	Geboren.	Gestorven.	Geboren.	Gestorven.	Geboren.	Gestorven.
Pasoeroean	M.	13 111	8 595			195	160		
	V.	13 092	7 299			184	103		
		26 203	15 894	2.71	1 64	379	263	4.92	3.42
Probolinggo	M.	6 954	5 868			64	75		
	V.	6 123	4 561			32	33		
		13 077	10 429	2.42	1.93	96	108	2.66	3 00
Bezoeki	M.	7 461	4 940			54	61		
	V.	7 608	4 296			46	38		
		15 069	9 236	2 16	1 32	100	99	2.94	2.91
Banjoemas	M.	15 399	15 913			135	91		
	V.	14 769	15 206			117	73		
		30 168	31 119	2.49	2.57	252	164	4 84	3.15
Bagelen	M.	20 330	12 805			58	39		
	V.	19 509	12 198			64	44		
		39 839	25 003	2.93	1.84	122	83	3 48	2.37
Kadoe.	M.	11 025	13 024			155	126		
	V.	10 950	13 003			189	103		
		21 975	26 027	2.90	3.50	344	229	5.13	3.42
Djokjokarta.	M.	7 922	4 033			24	80		
	V.	7 865	3 950			12	34		
		15 787	7 983	1 99	1.01	36	114	0.84	2.65
Soerakarta	M.	7 498	4 830			133	107		
	V.	8 333	5 276			109	52		
		15 831	10 106	1 35	0 86	242	159	2 95	1.94
Madioen	M.	12 494	8 624			57	54		
	V.	11 904	8 225			39	32		
		24 398	16 849	2.28	1.57	96	86	2 46	2.20
Kediri.	M.	13 906	10 743			156	116		
	V.	13 322	9 891			110	77		
		27 228	20 634	2.36	1.79	266	193	2.71	1.97
Madura	M.	18 622	12 849			75	65		
	V.	17 986	12 538			62	48		
		36 608	25 387	2 38	1.65	137	113	2 25	1 85
Totaal. . . .	M. en V.	605 979	448 702	2.51	1 86	8188	7023	3.08	2.64

N°. IX. AANTAL der gedurende 1893 in de registers van den burgerlijken stand a) in Nederlandsch-Indië ingeschreven geboorten, huwelijken, echtscheidingen en sterfgevallen.

GEWESTEN.	Geboorten. b)				Huwelijken.		Echtscheidingen.	Sterfgevallen. c)																											
			Levenloos aangegeven.					In Indië geborenen, die den leeftijd bereikten van:														Buiten Indië geborenen, die den leeftijd bereikten van:													
	Mannelijke kunne.	Vrouwelijke kunne.	Mannelijke kunne.	Vrouwelijke kunne.	Waarbij man en vrouw beiden tot de Europeesche of met deze gelijkgestelde bevolking behoorden	Gemengde huwelijken (tusschen Europeanen of met dezen gelijkgestelden en inlanders of met dezen gelijkgestelden).		nog geen 2 jaar.		2–10 jaar.		10–20 jaar.		20–40 jaar.		40–60 jaar.		60 jaar en daarboven.		Te zamen.		nog geen 2 jaar		2–10 jaar.		10–20 jaar.		20–40 jaar.		40–60 jaar.		60 jaar en daarboven.		Te zamen.	
								M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.
Java en Madura.																																			
Bantam	7	6	1	»	3	»	»	»	»	1	1	»	»	»	»	»	»	»	»	1	1	»	»	»	»	»	»	2	»	2	1	»	»	4	1
Batavia	257	277	5	5	150	6	15	57	53	23	15	6	8	24	31	23	20	14	18	147	145	»	»	»	»	2	»	37	8	28	5	8	7	75	20
Krawang	5	6	»	»	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	1	»	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	1	»
Preanger Regentschappen	56	45	2	1	14	2	1	4	6	»	1	»	»	4	1	1	3	3	1	12	12	1	»	»	»	»	»	3	2	2	»	3	»	9	2
Cheribon	16	22	»	»	4	»	»	5	3	1	1	»	»	»	»	2	»	»	»	8	4	»	»	»	»	»	»	1	»	1	»	1	»	3	»
Tagal	19	13	»	2	9	»	»	3	2	»	»	1	1	3	»	3	»	»	»	10	3	»	»	»	»	»	»	3	»	2	»	»	1	5	1
Pekalongan	13	7	»	»	6	»	»	1	»	»	»	»	1	»	»	1	»	»	»	2	1	»	»	»	»	»	»	3	»	»	»	»	»	3	»
Samarang	151	183	8	7	66	7	3	33	36	1[illegible]	14	13	5	22	17	21	12	8	14	109	9[illegible]	»	»	»	1	3	»	29	5	26	5	8	2	60	13
Japara	24	21	»	»	2	»	»	2	»	1	»	»	»	3	1	»	2	1	»	7	3	»	»	»		»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Rembang	20	17	»	»	9	1	2	1	3	»	1	»	»	»	2	»	1	»	»	1	7	»	»	»	»	»	»	1	1	1	»	1	»	3	1
Soerabaja	177	162	5	2	81	10	19	39	[illegible]4	15	11	11	4	16	22	12	19	11	4	104	94	»	1	»	»	»	»	47	4	22	5	2	3	71	13
Pasoeroean	60	54	»	4	26	2	4	14	7	3	»	2	1	9	10	1	2	2	3	31	2[illegible]	»	»	»	»	»	»	9	1	6	1	3	»	18	2
Probolinggo	29	31	»	2	9	2	»	3	6	2	»	2	2	3	1	2	1	1	2	13	12	»	1	»	»	»	»	5	»	1	»	»	»	6	1
Bezoeki	31	22	»	»	11	1	1	2	»	»	1	»	»	4	1	3	»	1	4	10	[illegible]	»	»	»	»	»	»	2	2	1	»	»	»	3	2
Banjoemas	22	25	»	1	3	»	»	1	6	2	1	»	1	1	3	»	»	1	»	5	11	»	»	»	»	»	»	3	»	»	»	2	»	5	»
Bagelen	22	26	1	»	4	2	1	4	7	1	1	»	»	1	1	»	1	»	2	6	12	»	»	»	»	»	»	3	»	1	»	1	»	5	»
Kadoe	34	38	1	»	14	1	»	5	6	1	»	»	»	3	4	»	»	1	»	10	11	»	»	»	»	»	»	13	»	4	»	1	1	18	
Djokjakarta	58	45	»	1	16	5	»	13	14	1	1	1	1	3	1	9	5	3	»	30	2	»	»	»	»	»	»	3	»	1	»	1	»	5	»
Soerakarta	103	90	2	2	31	6	»	8	11	3	3	1	2	6	7	8	3	6	7	32	33	»	»	»	»	»	»	1	1	3	»	1	»	5	
Madioen	35	38	1	»	14	»	»	5	2	2	1	1	»	3	»	3	»	1	1	15	4	»	»	»	»	»	»	2	2	2	»	»	»	4	2
Kediri	41	51	1	4	18	2	»	5	6	1	4	1	»	2	5	3	4	1	»	13	19	»	»	»	»	»	»	3	»	2	»	»	»	5	»
Madura	16	12	1	»	1	»	»	1	1	»	»	1	»	»	»	2	2	2	1	6	4	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Te zamen	1196	1191	28	31	493	47	46	206	201	69	56	40	2[illegible]	107	107	95	75	57	57	574	52[illegible]	1	2	»	1	5	»	170	26	105	17	23	14	314	60
Over 1892 waren de cijfers	12[illegible]1	1085	31	31	4[illegible]9	43	34	223	169	55	54	32	31	87	101	99	63	59	59	556	467	3		»	2	4	3	175	28	1[illegible]	8	58	12	320	53

a) De opgaven hebben dus alleen betrekking tot Europeanen en met dezen gelijkgestelden en tot die inlandsche Christenen, die zich aan de voorschriften omtrent het houden der registers van den burgerlijken stand hebben onderworpen.

b) Ten aanzien van 6 gewesten vindt men opgegeven dat onder de ingeschrevenen zijn begrepen 80 kinderen vóór 1893 geboren, doch in dat jaar erkend, namelijk in de Preanger-Regentschappen 13, in Cheribon 7, Rembang 11, Bezoeki 23, Banjoemas 9 en Kadoe 17, daaronder van de mannelijke kunne respectievelijk 5, 5, 7, 18, 4 en 7.

c) Behalve de in dezen staat gespecificeerde sterfgevallen werden in 1893 als overleden bovendien ingeschreven in Samarang 6 mannen en 3 vrouwen, wier geboorteplaats — en 4 mannen, wier geboorteplaats en ouderdom onbekend waren, benevens 1 vrouw, buiten Indië geboren, wier ouderdom onbekend was en in de residentie Kadoe 1 man wiens geboorteplaats — en 1 man wiens geboorteplaats en wiens ouderdom onbekend waren.

GEWESTEN.	Geboorten. d) Mannelijke kunne.	Geboorten. Vrouwelijke kunne.	Levenloos aangegeven. Mannelijke kunne.	Levenloos aangegeven. Vrouwelijke kunne.	Huwelijken. Waarbij man en vrouw beiden tot de Europeesche of met deze gelijkgestelde bevolking behoorden.	Huwelijken. Gemengde huwelijken (tusschen Europeanen of met dezen gelijkgestelden en inlanders of met dezen gelijkgestelden).	Echtscheidingen.	Sterfgevallen. e) In Indië geborenen, die den leeftijd bereikten van: nog geen 2 jaar. M.	nog geen 2 jaar. V.	2–10 jaar. M.	2–10 jaar. V.	10–20 jaar. M.	10–20 jaar. V.	20–40 jaar. M.	20–40 jaar. V.	40–60 jaar. M.	40–60 jaar. V.	60 jaar en daarboven. M.	60 jaar en daarboven. V.	Te zamen. M.	Te zamen. V.	Buiten Indië geborenen, die den leeftijd bereikten van: nog geen 2 jaar. M.	nog geen 2 jaar. V.	2–10 jaar. M.	2–10 jaar. V.	10–20 jaar. M.	10–20 jaar. V.	20–40 jaar. M.	20–40 jaar. V.	40–60 jaar. M.	40–60 jaar. V.	60 jaar en daarboven. M.	60 jaar en daarboven. V.	Te zamen. M.	Te zamen. V.
Buitenbezittingen.																																			
Sumatra's Westkust: Padangsche Benedenlanden	50	44	4	1	20	2	»	13	9	2	»	1	1	6	1	1	2	1	1	24	14	»	»	»	»	1	»	20	1	7	»	2	»	30	1
Sumatra's Westkust: Padangsche Bovenlanden	3[illegible]	22	1	»	4	3	»	1	2	»	»	»	»	4	1	»	1	»	»	5	4	»	»	»	»	»	»	3	»	4	»	1	»	8	»
Sumatra's Westkust: Tapanoli	10	12	»	»	3	»	»	1	»	»	1	»	»	»	1	»	»	»	»	1	2	»	»	»	»	»	»	3	1	1	1	»	»	4	2
Benkoelen	4	4	»	»	»	1	»	2	»	»	1	1	»	»	»	1	»	»	»	4	1	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	1	»
Lampongsche Districten	3	1	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	1	»
Palembang	11	10	»	»	3	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	2	»	»	»	»	»	»	5	»	1	»	»	»	6	»
Oostkust van Sumatra	[illegible]4	33	»	»	3	1	»	3	1	»	2	»	1	3	1	»	»	1	»	7	5	»	»	»	»	»	»	20	1	3	[illegible]	1	»	24	2
Atjeh en onderhoorigheden	16	27	»	1	10	»	»	6	5	2	1	»	»	5	»	1	»	»	»	14	6	»	»	»	»	2	»	50	»	8	»	»	»	60	»
Riouw » »	8	3	»	»	1	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	1	»
Banka	4	4	»	»	1	»	»	1	»	»	1	»	»	2	»	»	»	»	»	3	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Billiton	2	3	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Westerafdeeling van Borneo	8	10	»	1	1	»	»	1	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	12	15	»	»	1	1	»	3	2	1	1	»	1	2	1	»	»	»	»	6	5	»	»	»	»	»	»	4	1	2	1	»	»	6	2
Celebes en onderhoorigheden	46	52	»	1	12	3	1	6	8	5	2	1	1	4	2	1	»	6	5	23	18	»	»	»	»	»	»	6	1	3	»	»	»	9	1
Menado: Minahassa	26	21	»	»	2	11	2	7	3	1	3	»	1	»	3	2	2	1	1	11	13	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Menado: Gorontalo	5	7	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Amboina	f) 5[illegible]	f) 46	1	1	5	17	»	16	8	4	1	2	1	3	12	6	»	8	3	39	25	»	»	»	»	»	»	4	»	1	»	1	»	6	»
Ternate	14	8	»	»	2	1	»	2	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	2	2	3	»	»	»	»	»	»	2	»	»	»	»	»	2	»
Timor en onderhoorigheden	5	4	1	1	»	»	»	2	»	»	»	»	»	2	3	»	1	»	»	4	4	»	»	»	»	»	»	2	»	»	»	»	»	2	»
Bali en Lombok	1	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Te zamen	350	327	7	6	69	41	4	64	39	17	14	5	6	31	25	12	8	7	12	146	104	»	»	»	»	3	»	121	5	31	3	5	»	160	8
Over 1892 waren de cijfers	325	296	7	11	76	27	7	41	41	12	8	7	4	23	20	12	15	8	13	103	101	»	1	»	»	5	»	143	5	21	1	9	»	178	7

d) Ten aanzien van Banka vindt men opgegeven dat onder de ingeschrevenen zijn begrepen 4 kinderen (1 jongen en 3 meisjes) vóór 1893 geboren, doch in dat jaar erkend.

e) Bovendien werd in 1893 in het gouvernement Celebes en onderhoorigheden als overleden ingeschreven 1 vrouw, wier geboorteplaats en ouderdom onbekend waren.

f) Van de in de residentie Amboina ingeschreven geboorten betroffen er 8 kinderen van Inlandsche christenen (2 jongens en 6 meisjes).

Koloniaal verslag van 1895.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE B.

N°. 4.

(Zie hoofdst. D, § 1, van het verslag.)

NEDERLANDSCH OOST-INDISCH LEGER.

FORMATIE EN STERKTE

op 31 December 1894.

A. *NORMALI*

OMSCHRIJVING.		Luitenant-generaal.	Generaals-majoor.	Kolonels.	Luitenant-kolonels.	Majoors.	Kapiteins.	Luitenants.	Totaal.	Adjudant-onderofficieren dd. als officier
		OFFICIEREN EN ADJUDANT-ONDEROFFICIEREN DIENSTDOENDE ALS OFFICIER.								
Staf van den Gouverneur-Generaal *a*)		»	»	»	*b*) 1	»	*b*) 2	*b*) 1	4	»
Commandant van het leger en chef van het departement van oorlog		1	»	»	»	»	»	»	1	»
Afdeeling „Kabinet" en 1ste afdeeling (Personeel en Militaire zaken, benevens Cavalerie) van het departement van oorlog *a*)		»	»	»	*c*) 1	»	*d*) 3	*e*) 4	8	»
Generale staf. *a*)	Hoofdbureau (VIIde afdeeling van het departement van oorlog)	»	*f*) 1	»	1	*g*) 1	*g*) 3	»	6	»
	Topographische dienst	»	»	»	*h*) 1	*i*) 1	*j*) 7	*k*) 8	17	»
	Gewestelijke dienst	»	»	»	»	»	5	»	5	»
Gewestelijke staf. *a*)	1ste militaire afdeeling op Java	»	»	1	»	»	*l*)	*m*) 1	2	»
	2de » » » »	»	1	»	»	»	*l*)	*m*/*n*) 2	3	»
	3de » » » »	»	»	1	»	»	*l*)	*m*) 1	2	»
	Sumatra's Westkust	»	»	1	»	»	*l*)	*m*) 1	2	»
	Atjeh en onderhoorigheden	»	»	1	»	»	*l*)	*m*/*n*) 2	3	»
	Sumatra's Oostkust	»	»	»	1	»	»	*m*) 1	2	»
	Westerafdeeling van Borneo	»	»	»	»	»	»	*m*) 1	1	»
	Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	»	»	»	1	»	»	*m*) 1	2	»
	Celebes, Menado en Timor	»	»	»	»	»	»	*m*) 1	1	»
Plaatselijke staf. *a*)	Batavia	»	»	»	1	»	»	*m*) 2	3	»
	Samarang	»	»	»	*k*) 1	»	»	*m*) 1	2	»
	Magelang	»	»	»	»	»	»	*m*) 1	1	»
	Soerabaija	»	»	»	1	»	»	*m*) 1	2	»
	Padang	»	»	»	»	»	»	*m*) 1	1	»
	Kotta Radja	»	»	»	1	»	»	*m*) 1	2	»
Infanterie.	Hoofdbureau (IIde afdeeling van het departement van oorlog)	»	*o*) 1	»	*p*) 1	»	1	*t*) 3	6	»
	Infanterie-troepen	»	»	*q*) 1	*r*) 13	*s*) 22	145	538	719	»
Cavalerie		»	»	*u*) 1	»	1	e) 7	*w*) 23	32	»
Artillerie *x*).	Hoofdbureau (IIIde afdeeling van het departement van oorlog) en staf van het wapen	»	*ij*) 1	*z*) 1	1	*aa*) 6	3	*bb*) 9	21	3
	Artillerie-troepen	»	»	»	1	1	21	64	*cc*) 89	14
	Dienst der artillerie-magazijnen en werkplaatsen	»	»	»	*dd*) 1	*ee*) 2	*ee*) 6	*ee*) 12	21	»
Genie	Hoofdbureau (IVde afdeeling van het departement van oorlog) en staf van het wapen	»	*ij*) 1	*z*) 1	1	4	14	*ff*) 35	56	»
	Genie-troepen en werklieden	»	»	»	»	1	2	8	11	»
	Dienst der genie-magazijnen	»	»	»	»	»	2	*gg*) 3	5	»
Dienst der militaire administratie.	Hoofdbureau (Vde afdeeling van het departement van oorlog)	»	»	1	*hh*) 1	*ii*) 1	*ii*) 4	*ij*) 6	13	»
	Gewestelijke intendance	»	»	»	»	5	17	12	34	»
	Administratie bij de korpsen, garnizoenen, ziekeninrichtingen en magazijnen	»	»	»	»	1	12	56	*kk*) 69	»
Geneeskundige dienst	Hoofdbureau (VIde afdeeling van het departement van oorlog)	»	»	1	*hh*) 1	»	1	»	3	»
	Korps officieren van gezondheid	»	»	»	4	9	51	*ll*) 117	181	»
	» militaire apothekers	»	»	»	1	1	6	*ll*) 35	43	»
	» » paardenartsen	»	»	»	»	»	*mm*)	*mm*) 8	8	»
Militaire school *a*)		»	»	»	»	»	1	*nn*) 5	6	»
Korps pupillen *a*)		»	»	»	»	»	1	*ll*) 6	7	»
Militair huis van arrest *a*)		»	»	»	»	»	1	*oo*) 1	2	»
TOTAAL OFFICIEREN		1	5	10	35	56	*pp*) 317	*pp*) 972	1396	17
									1413	
Op 31 December 1893 waren de totalen		1	5	10	35	57	316	973	1397	17
									1414	

Toelichtingen.

a) *A la suite* van hun wapen of dienstvak worden gevoerd de hoofd- en subalterne officieren, deel uitmakende van: *a.* den staf van den Gouverneur-Generaal (voor zooveel zij tot de landmacht behooren); *b.* de afdeeling „Kabinet" en de 1ste afdeeling van het departement van oorlog; *c.* den generalen staf en het bij den topographischen dienst gedetacheerde, niet tot den eigenlijken generalen staf behoorende, officierspersoneel; *d.* den gewestelijken staf; *e.* den plaatselijken staf; *f.* het kader van de militaire school; *g.* het kader van het korps pupillen, en *h.* het kader van het militair huis van arrest.

Overigens worden bij de artillerie à la suite van hun wapen gevoerd 3 tot den staf van het wapen behoorende officieren, namelijk de inspecteur der draagbare wapenen (majoor of kapitein) en twee kapiteins (voorzitter der commissie van proefneming en voorzitter der commissie tot herziening van den instructie-inventaris) alsmede de 13 officieren bij de artillerie-werkplaatsen.

b) Een van de vier officieren kan behooren tot de marine, en de drie, tot de landmacht behoorende, zijn uit de verschillende wapens of dienstvakken te kiezen. De Gouverneur-Generaal kan van deze formatie (welke voor d luitenant den rang van eerste-luitenant aanwijst) afwijken, mits ten gevolge v die afwijking, voor zooveel het bedrag der traktementen betreft, geen hooge uitgaven worden vereischt dan de formatie toelaat.

c) Kan ook zijn majoor; hij wordt gekozen uit de infanterie, cavaleri artillerie of genie.

d) Een dezer kapiteins (de chef van het kabinet van den legercommandan tevens diens adjudant) kan behooren hetzij tot den generalen staf, hetzij tot infanterie, cavalerie, artillerie of genie; de beide anderen zijn alleen uit g noemde vier wapens te kiezen.

e) Drie te kiezen uit de infanterie, cavalerie, artillerie of genie en é kwartiermeester (allen eerste- of tweede-luitenants).

f) Deze generaal-majoor (chef van den generalen staf) kan ook zijn kolone

g) De majoor en één der kapiteins zijn in den regel met eenige bijzonde opdracht belast.

h) Of majoor.

i) Deze majoor, chef der triangulatie-brigade, kan ook zijn kapitein.

FORMATIE op ult. 1894.

OMSCHRIJVING.		ONDEROFFICIEREN EN MINDEREN. Europeanen.	Afrikanen.	Amboineezen.	Inlanders.	Totaal.	Paarden.
Departement van oorlog		qq) 1	»	»	»	qq) 1	»
Topographische dienst		89	»	»	»	rr) 89	»
Infanterie.	18 veldbataljons	5101	»	2040	6438	13579	»
	4 depôtbataljons	1081	»	215	2050	3346	»
	garnizoens-infanterie, subsistentenkaders en detachementen en strafdetachement	2807	»	2	6730	9539	»
Cavalerie		447	»	»	400	847	700
Artillerie.	Staf van het wapen	12	»	»	»	12	»
	Artillerie-troepen. veld- en bergbatterijen op Java ss)	636	»	»	473	1109	483
	Artillerie-troepen. vesting-artillerie op Java	450	»	»	239	689	»
	Artillerie-troepen. artillerie der buitenbezittingen	439	»	»	363	802	69
	Dienst der artillerie-magazijnen en werkplaatsen	371	»	»	62	tt)433	»
Genie.	Staf van het wapen	51	»	»	»	51	»
	Genie-troepen en werklieden	383	»	»	204	587	»
	Dienst der geniemagazijnen	17	»	»	»	17	»
Militaire administratie		uu)93	»	»	»	uu)93	»
Personeel van den hospitaaldienst vv)		897	»	»	655	1552	»
Korps militaire schrijvers		ww) 582	»	»	»	ww) 582	»
Korps stafmuzikanten		41	»	»	»	xx)41	»
Kader en élèves der militaire school en leerlingen der voorbereidende cursussen		yy) 151	»	»	2	153	»
Kader van het korps pupillen		110	»	»	»	zz)110	»
Kader bij het militair huis van arrest en de militaire provoosthuizen vv)		38	»	»	»	38	»
TOTAAL ONDEROFFICIEREN EN MINDEREN		13797	»	2257	17616	33670	1252
RECAPITULATIE.							
Infanterie		8989	»	2257	15218	26464	»
Cavalerie		447	»	»	400	847	700
Artillerie		1908	»	»	1137	3045	552
Genie		451	»	»	204	655	»
Andere onderdeelen van het leger		2002	»	»	657	2659	»
		13797	»	2257	17616		
TOTAAL ALS BOVEN		33670				33670	1252
Op 31 December 1893 was het totaal		13827	»	2257	17643		
		33727				33727	1286

j) Eén bij het topographisch bureau, en vier die chef zijn van eene opnemings-brigade; de beide andere kapiteins (die ook kunnen zijn eerste-luitenants) zijn geplaatst bij de triangulatie-brigade.

k) De hierbedoelde 8 eerste- of tweede-luitenants (2 bij het topographisch bureau, 2 bij de triangulatie-brigade en 4 bij de opnemings-brigades) behooren niet tot den generalen staf. (De overige tot den topographischen dienst behoorende officieren, bedoeld in de drie voorgaande noten, worden alleen dan gerekend tot dien staf te behooren indien zulks in het besluit betreffende hunne plaatsing bij den topographischen dienst bepaaldelijk is uitgedrukt.)

l) De kapiteins zijn uitgetrokken bij den generalen staf.

m) Kan of kunnen ook zijn kapitein. De benoeming tot de betrekking geschiedt steeds in den rang van luitenant.

n) Waarvan één is adjudant en één adjunct; overigens als bij m.

o) Chef van het wapen der infanterie.

p) De luitenant-kolonel bij het hoofdbureau der infanterie kan vervangen worden door een majoor, in welk geval in de plaats van een der overige majoors van het wapen een luitenant-kolonel optreedt.

q) Is commandant der infanterie te Magelang.

r) Hieronder 8 van de gezamenlijke veld- en depôt-bataljons.

s) Hieronder 2 van die veldbataljons, welke over meer dan één garnizoen mochten verspreid zijn.

t) Van de 541 luitenants kunnen hoogstens 300 den rang hebben van eerste-luitenant, daaronder ook de adjudanten; de adjudanten van de garnizoens-infanterie kunnen ook zijn kapitein-adjudant; zij worden steeds aangewezen in den rang van luitenant.

u) De commandant van het regiment cavalerie kan ook zijn luitenant-kolonel; in dien rang wordt hij steeds tot het commando geroepen.

v) Eén is instructeur bij de cavalerie van het legioen van MANGKOE NEGORO.

w) Hieronder twee adjudanten in den rang van eerste- of tweede-luitenant, van de overige 21 luitenants kunnen er 11 zijn eerste-luitenant.

x) Zie het tweede lid van noot s.

y) Chef van het wapen; kan ook zijn kolonel. Is de chef van het wapen generaal-majoor, dan kan een kolonel worden aangewezen voor de vervulling van een der plaatsen van luitenant-kolonel die de formatie toestaat.

z) De tweede hoofdofficier bij het hoofdbureau kan ook zijn luitenant-kolonel of majoor; is hij majoor, dan treedt in de plaats van een der overige majoors van het wapen een luitenant-kolonel op.

aa) Een der majoors (de inspecteur der draagbare wapenen) kan ook zijn kapitein. Onder de 6 majoors is begrepen 1 majoor-magazijnmeester (die ook kapitein kan zijn).

bb) Van de 73 luitenants der artillerie — 1 minder dan op ult. 1893 (zie de volgende noot) — kunnen hoogstens 42 den rang hebben van eerste-luitenant.

cc) Men heeft thans de cijfers der normale formatie niet meer verhoogd met de bij § 77 dier formatie bedoelde *facultatieve* versterking der tijdelijk in Atjeh gedetacheerde 4de bergbatterij van Java met een artillerie-transporttrein, omdat van die bevoegdheid reeds sedert September 1886 geen gebruik meer behoeft te worden gemaakt (van 1887 af is dan ook op het daarvoor facultatief toegestane personeel bij de „tegenwoordige" formatie niet meer gerekend). Dientengevolge zijn thans ook uit het overzicht der normale formatie afgevoerd 1 luitenant, alsmede — zie noot ss — 15 Europeesche en 25 inlandsche onderofficieren en minderen, benevens 34 troepenpaarden.

dd) Deze hoofdofficier, directeur van den artillerie-constructiewinkel, kan ook zijn majoor.

ee) De twee majoors (de onderdirecteur van den constructiewinkel en de directeur der pyrotechnische werkplaats, tevens inspecteur der buskruitfabricage) kunnen ook zijn kapitein; twee der kapiteins (de constructeur bij eerstgenoemde inrichting en de officier-vuurwerker bij laatstgemelde werkplaats) kunnen ook zijn eerste-luitenant; de voor de werkplaatsen toegestane 8 luitenants kunnen zijn zoowel eerste- als tweede-luitenant. Onder de opgegeven cijfers zijn ook 8 officieren-magazijnmeester begrepen, waarvan 4 kunnen zijn kapitein (magazijnmeester der 1ste klasse) en 4 eerste- of tweede-luitenant (magazijnmeester der 2de of 3de klasse). Zie ook noot aa.

ff) Van de hierbedoelde 43 luitenants kunnen er hoogstens 24 den rang bezitten van eerste-luitenant.

gg) Eerste- of tweede-luitenants.

hh) Kan ook zijn majoor, in welk geval bij een der onderdeelen van het dienstvak, waar de formatie bepaaldelijk een majoor toestaat, in diens plaats een luitenant-kolonel optreedt.

ii) Voor het hoofdbureau der militaire administratie waren tot dusver 2 majoors-intendant uitgetrokken, waarvan één ook kapitein kon zijn. Ingevolge Koninklijk besluit dd. 11 Januari 1894 n°. 41 (Indisch Staatsblad n°. 88) wordt deze laatste voortaan enkel als kapitein in de formatie gevoerd. Vandaar dat thans 1 majoor minder en 1 kapitein meer is uitgetrokken.

jj) Hieronder 8 luitenants-magazijnmeester (waarvan 1 bij het hoofdbureau, die kan zijn eerste- of tweede-luitenant). Van de 66 luitenants-kwartiermeester kunnen er hoogstens 36 den rang bezitten van eerste-luitenant.

kk) Hieronder 12 officieren-magazijnmeester, waarvan 1 kan zijn majoor of kapitein (magazijnmeester 1ste klasse), 4 kunnen zijn kapitein (eveneens magazijnmeester 1ste klasse) en 7 eerste- of tweede-luitenant (magazijnmeester der 2de of 3de klasse).

ll) Allen eerste-luitenants.

mm) Voor de paardenartsen, die kunnen behooren tot de 1ste, 2de of 3de klasse (kapitein, eerste- of tweede-luitenant), is het aantal in elk dier rangen niet bepaald. Zij zijn hier gemakshalve allen onder de luitenants uitgetrokken.

nn) 4 van de infanterie en 1 kwartiermeester (eerste- of tweede-luitenants).

oo) Eerste-luitenant.

pp) Zie aanmerking mm.

qq) Adjudant-onderofficier, concierge bij het departement van oorlog, in de normale formatie opgenomen krachtens Indisch Staatsblad 1894 n°. 88.

rr) Ongerekend 22 inlanders (niet-militairen), nader gespecificeerd in aanmerking 4 op blz. 7 dezer bijlage.

ss) Zie voor de wijzigingen in de formatiecijfers, vergeleken bij die van ult. 1893, noot cc.

tt) Ongerekend 23 Europeanen en 15 inlanders (niet-militairen), nader gespecificeerd in aanmerking f op blz. 7 dezer bijlage.

uu) De normale formatie der onderofficieren-kwartiermeesters heeft eenige geringe wijzigingen ondergaan, ten gevolge waarvan het aantal ten slotte met 1 vermeerderd is; zie Indisch Staatsblad 1894 n°. 88.

vv) De normale formatie van het personeel voor den hospitaaldienst en van het aantal korporaals bij het militair huis van arrest en de militaire provoosthuizen wordt naar afwisselende behoeften bepaald (verg. §§ 119, 129 en 130 der legerformatie). Vandaar de wijzigingen tegenover de cijfers van ult. 1893.

ww) Van de in de normale formatie tot dusver begrepen 40 plaatsen voor adjudant-onderofficier-schrijvers der 1ste en 2de klasse zijn er 10 uitgevallen door overgang tot het korps burgerlijke ambtenaren bij het leger (zie Indisch Staatsblad 1894 n°. 88). Echter is bij het aangehaald Staatsblad tevens gerekend op eene vermeerdering der formatie met 3 soldaat-schrijvers.

xx) Ongerekend 1 inlander tromdrager (niet-militair).

yy) Waarvan 140 élèves en leerlingen, en daaronder hoogstens 30 adspirant-officieren.

zz) Benevens 600 pupillen.

B. VERGELIJKEND OVERZICHT van (

OMSCHRIJVING		Officieren en adjudant-onderofficieren dienstdoende als officier. Tegenwoordige formatie. Luitenant-generaal.	Generaals-majoor.	Kolonels.	Luitenant-kolonels.	Majoors.	Kapiteins.	Luitenants.	Totaal.	Adj.-onderofficier dd. als officier.	Aanwezige sterkte. Luitenant-generaal.	Generaals-majoor.	Kolonels.	Luitenant-kolonels.	Majoors.	Kapiteins.	1ste luitenants.	2de luitenants.	Totaal.	Adj.-onderoffic.
Staf van den Gouverneur-Generaal		„	„	„	1	„	2	1	4	„	„		„	1	„	1	1	„	b) 3	„
Commandant van het leger en chef van het departement van oorlog		1	„	„	„	„	„	„	1	„	1	„	„	„	„	„	„	„	1	„
Afdeeling „Kabinet" en 1ste afdeeling (Personeel en Militaire zaken, benevens Cavalerie) van het departement van oorlog		„	„	„	1	„	3	4	8	„	„	„	„	„	1	3	4	„	c) 8	„
Generale staf.	Hoofdbureau (VIIde afd. van het depart. van oorlog)	„	1	„	1	1	3	„	6	„	„	„	1	1	1	3	„	„	6	„
	Topographische dienst	„	„	„	1	1	7	8	17	„	„	„	„	1	„	7	7	„	d) 15	„
	Gewestelijke dienst	„	„	„	1	„	5	„	6	„	„	„	„	1	„	3	„	„	4	„
Gewestelijke staf.	1ste militaire afdeeling op Java	„	„	1	„	„	„	1	2	„	„	„	1	„	„	„	1	„	e) 2	„
	2de „ „ „ „	„	1	„	„	„	„	2	3	„	„	1	„	„	„	2	„	„	c) 3	„
	3de „ „ „ „	„	„	1	„	„	„	1	2	„	„	„	1	„	„	1	„	„	e) 2	„
	Sumatra's Westkust	„	„	1	„	„	„	1	2	„	„	„	1	„	„	1	„	„	c) 2	„
	Atjeh en onderhoorigheden	„	„	1	„	„	„	2	3	„	„	1	„	„	„	„	1	„	c) 2	„
	Sumatra's Oostkust	„	„	„	1	„	„	1	2	„	„	„	„	1	„	1	„	„	c) 2	„
	Westerafdeeling van Borneo	„	„	„	„	„	„	1	1	„	„	„	„	„	„	„	1	„	c) 1	„
	Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	„	„	„	1	„	„	1	2	„	„	„	„	1	„	1	„	„	c) 2	„
	Celebes, Menado en Timor	„	„	„	„	„	„	1	1	„	„	„	„	„	„	1	„	„	e) 1	„
	Lombok	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	„	1	„
Plaatselijke staf.	Batavia	„	„	„	1	„	„	2	3	„	„	„	„	1	„	„	2	„	c) 3	„
	Samarang	„	„	„	1	„	„	1	2	„	„	„		1	„	1	„	„	c) 2	„
	Magelang	„	„	„	„	„	„	1	1	„	„	„	„	„	„	„	1	„	1	„
	Soerabaija	„	„	„	1	„	„	1	2	„	„	„	„	1	„	„	1	„	c) 2	„
	Padang	„	„	„	„	„	„	1	1	„	„	„	„	„	„	„	1	„	c) 1	„
	Kotta Radja	„	„	„	1	„	„	1	2	„	„	„	„	1	„	„	1	„	c) 2	„
Infanterie.	Hoofdbureau (IIde afd. van het depart. van oorlog)	„	1	„	1	„	1	3	6	„	„	1	„	1	„	1	2	„	[illegible]	„
	Infanterie-troepen	„	„	1	14	27	163	550	755	„	„	„	„	14	27	165	381	159	[illegible]	15
Cavalerie		„	„	1	„	1	8	24	34	„	„	„	1	„	1	8	13	7	30	1
Artillerie.	Hoofdbureau (IIIde afd. van het depart. van oorlog) en staf van het wapen	„	1	1	1	6	8	9	21	3	„		1	2	6	4	7	„	20	3
	Artillerie-troepen	„	„	„	1	1	23	64	89	13	„	„	„	1	1	26	35	21	84	23
	Dienst der artillerie-magazijnen en werkplaatsen	„	„	„	1	1	6	12	20	„	„	„	„	„	1	6	10	2	19	„
Genie.	Hoofdbureau (IVde afd. van het depart. van oorlog) en staf van het wapen	„	1	1	1	4	14	35	66	„	„	„	1	2	4	18	18	7	50	„
	Genie-troepen en werklieden	„	„	„	„	1	2	8	11	„	„	„	„	„	1	1	6	2	10	„
	Dienst der genie-magazijnen	„	„	„	„	„	2	3	5	„	„	„	„	„	„	2	1	1	4	„
Dienst der militaire administratie.	Hoofdbureau (Vde afd. van het depart. van oorlog)	„	„	1	1	1	4	6	13	„	„	„	1	1	1	4	4	„	11	„
	Gewestelijke intendance	„	„	„	„	6	17	12	34	„	„	„	„	„	5	18	7	„	30	„
	Administratie bij de korpsen, garnizoenen, ziekeninrichtingen en magazijnen	„	„	„	„	1	13	59	73	„	„	„	„	„	„	13	30	38	81	„
Geneeskundige dienst.	Hoofdbureau (VIde afd. van het depart. van oorlog)	„	„	1	1	„	1	„	3	„	„	„	1	1	„	1	„	„	3	„
	Korps officieren van gezondheid	„	„	„	4	9	51	117	181	„	„	„	„	6	7	54	128	„	195	„
	„ militaire apothekers	„	„	„	1	1	6	35	43	„	„	„	„	1	1	9	20	„	31	„
	„ „ paardenartsen	„	„	„	„	„	a)	a) 8	8	„	„	„	„	„	„	5	3	„	8	„
Militaire school		„	„	„	„	„	1	5	6	„	„	„	„	„	„	1	5	„	f) 6	„
Korps pupillen		„	„	„	„	„	1	6	7	„	„	„	„	„	„	1	4	„	g) 5	„
Militair huis van arrest		„	„	„	„	„	1	1	2	„	„	„	„	„	„	1	1	„	g) 2	„
Korps marechaussee te voet		„	„	„	„	„	1	3	4	„	„	„	„	„	„	1	3	„	g) 4	„
TOTAAL OFFICIEREN		1	5	10	37	60	a) 338	a) 991	1442	16	1	3	10	39	67	364	649	237	1360	h) 45
									1458										1402	
Op 31 December 1893 waren de totalen		1	5	10	37	57	320	982	1412	18	1	3	9	42	56	331	616	273	1331	27
									1430										1358	

VERDERE AANTEEKENINGEN.

Tegenwoordige formatie.

Zie de toelichtingen op de normale formatie (blz. 3 dezer bijlage).

a) Zie aanmerking *mm* op blz. 3 dezer bijlage.

Verschillen met de normale formatie. [1]

Generale staf. Boven de formatie van den generalen staf bleef tijdelijk toegestaan 1 majoor (of luitenant-kolonel) ter beschikking van den civielen en militairen gouverneur van Atjeh en onderhoorigheden, om tevens op te treden als chef van den staf in dat gewest; de kapitein van den generalen staf aldaar is aan dezen hoofdofficier toegevoegd.

Infanterie. Behalve de tijdelijke formatie-uitbreidingen, reeds in 't vorig verslag (bijlage C, blz. 5) vermeld, ten behoeve van het (gesplitste) 4de depôtbataljon ter Sumatra's Westkust, bestaande uit 1 majoor en — voor de oefening der vele daarbij voor dat gewest en voor Atjeh bestemde aanvullingstroepen — uit 1 kapitein, 3 luitenants en 36 onderofficieren en minder kader (16 Europeanen en 20 inlanders), bleef nog bij de infanterie boven de formatie gevoerd 1 kapitein van dat wapen tot het maken van historische studiën op Indisch militair gebied.

De expeditie naar Lombok en hare gevolgen, inzonderheid het marschvaardig houden van eene reserve voor Bali en de noodzakelijkheid om in eenige door evacuatie opengevallen officiersplaatsen op Lombok te voorzien, deden verder op ult. 1894 boven de formatie voeren 1 luitenant-kolonel, 2 majoors en 6 kapiteins, terwijl toen nog bovendien boven de formatie werden gevoerd 2 majoors en 8 kapiteins ten behoeve van de twee (tijdelijk) opgerichte rekrutenbataljons.

Overigens zijn onder de „tegenwoordige" formatie ook medegerekend, als in Indië aanwezig van de Koloniale Reserve hier te lande, n. a. 2 kapiteins en 9 luitenants (zie verder noot 1 op de volgende blz.).

Cavalerie. Boven de normale formatie bleven tijdelijk toegestaan: 1°. ten behoeve van het remontedepôt te Poerabaija (residentie Preanger Regentschappen) 1 ritmeester, kapitein of luitenant en 1 adjudant-onderofficier (of militair van minderen graad) der cavalerie (of artillerie), en 2°. zoolang in Bantam cavalerie gedetacheerd blijft, 1 adjudant-onderofficier dienstdoend officier, 26 onderofficieren en minderen (14 Europeanen en 12 inlanders) en 23 troepenpaarden.

Artillerie. Bij gouvernementsbesluit dd. 23 Augustus 1894 n°. 15 werden, in afwachting van eene voorgenomen (doch sedert uitgestelde) reorganisatie van het personeel der artillerie, uit de „tegenwoordige" formatie afgevoerd 1 adjudant-onderofficier dienstdoend officier en 31 onderofficieren en minderen (27 Europeanen en 4 inlanders), allen behoorende tot de artillerie der buitenbezittingen.

Ook is onder de „tegenwoordige" formatie reeds niet meer begrepen — omdat bij gouvernementsbesluit dd. 6 Juli 1894 n°. 13 in beginsel was besloten tot eene geleidelijke inkrimping dienovereenkomstig van het personeel van den artillerie-constructiewinkel — 1 majoor (of kapitein) der artillerie, 1 Europeesch sergeant en 70 Europeesche en 48 inlandsche kanonniers-werklieden.

Militaire administratie. In verband met tijdelijk vermeerderde behoeften door en ten gevolge van de expeditie naar Lombok, o. a. uithoofde van evacuatiën van het oorlogsterrein wegens ziekte, werden bij gouvernementsbesluiten dd. 7 September en 10 October 1894 n°. 22 en 2, voor zooveel de stof daartoe aanwezig was, tijdelijk boven de normale formatie in dienst gesteld 1 kapitein en 3 luitenant-kwartiermeesters, benevens 5 adjudant-onderofficier-kwartiermeesters.

Korps marechaussee. Dit korps, in den loop van 1890 in Groot-Atjeh opgericht, wordt tijdelijk boven de formatie van het leger gevoerd, en wel tot eene sterkte, ingevolge eene later toegestane vermeerdering, van 4 officieren, 34 Europeesche en 228 niet Europeesche minderen.

Aanwezige sterkte.

Onder de sterkte der officieren zijn begrepen.

1°. in *hunne respectieve rangen*, de officieren gedetacheerd uit Nederland, overeenkomstig het Koninklijk besluit dd. 18 Augustus 1871 n°. 10 (Indisch Staatsblad n°. 176), te weten: van de infanterie 3 kapiteins en 10 eerste-luitenants, en van de artillerie 1 eerste-luitenant;

2°. *onder het cijfer der 2de luitenants* de *niet* op den voet van voormeld besluit uit Nederland gedetacheerde officieren, ten getale van 52, te weten:
31 eerste- en 8 tweede-luitenants der infanterie;
2 eerste-luitenants der cavalerie;
6 eerste- en 2 tweede-luitenants der artillerie;
1 eerste-luitenant der genie, en
2 paardenartsen der 2de klasse.

Onder de sterkte zijn *niet* begrepen:

1°. de officieren met verlof buiten Nederlandsch-Indië, ten getale van 224 (generale staf 2, infanterie 116, cavalerie 6, artillerie 22, genie 15, militaire administratie 23, officieren van gezondheid 26, apothekers 12 en paardenartsen 2);

2°. de officieren op non-activiteit (1 ritmeester der cavalerie), of voor memorie gevoerd (3 van de infanterie, 1 officier van gezondheid der 2de klasse en 1 apotheker der 1ste klasse);

3°. de officieren à la suite buiten het leger (3 officieren van gezondheid der 2de klasse en 1 apotheker der 2de klasse);

4°. de officieren gedetacheerd in Nederland, ten getale van 62 (generale staf 2, infanterie 43, cavalerie 3, artillerie 3, genie 1, militaire administratie 9 en geneeskundige dienst 1).

b) 1 der infanterie, 1 der artillerie en 1 der genie.

c) De majoor (chef der 1ste afdeeling) behoort tot de infanterie; de kapitein adjudant van den legercommandant en tevens chef van diens „Kabinet", is afkomstig van de infanterie, maar behoort tot den generalen staf; de beide andere kapiteins behooren tot de infanterie. Van de luitenants behooren er 3 tot de infanterie en 1 tot de militaire administratie.

d) Hieronder 16 officieren voor den eigenlijken stafdienst bestemd (12 afkomstig van de infanterie, 3 van de artillerie en 1 van de genie). Van de overige 9 waren er 8 infanterie-officier en 1 genie-officier.

e) De officieren, die bij den gewestelijken en den plaatselijken stafdienst deden, waren allen van de infanterie.

f) Hiervan 5 der infanterie en 1 der militaire administratie.

g) Allen der infanterie.

h) Het aantal 2de-luitenantsplaatsen bij de artillerie, welke ingevolge de normale formatie (dus doorloopend) door adjudant-onderofficieren zijn te vervullen, werd in 1894, vooralsnog bij wijze van tijdelijken maatregel, d. i. zonder dat nog de normale formatie dienovereenkomstig gewijzigd werd, verminderd met 1 (zie de aanteekening hiernevens onder *Artillerie*) en dus tot 16 teruggebracht. Echter werden op ult. 1894 bij de artillerie 20 adjudant-onderofficieren dienstdoend officier op dien voet in de sterkte gevoerd. De 6 anderen werden tot wederopzeggens als dienstdoend officier gebezigd, ter vervanging van ontbrekende 2de-luitenants. Dit laatste was ook het geval met den adjudant-onderofficier dienstdoend officier bij de cavalerie en, ingevolge eene gouvernementsmachtiging van November 1894, met de 15 bij de infanterie.

De verdeeling naar het geboorteland was voor de officieren en voor de adjudant-onderofficieren, dienstdoend als officier, als volgt:

	Officieren	Adj.-onderoff. dd. als officier.
afkomstig uit Nederland	950	20
„ „ Nederlandsch-Indië	379	4
„ „ België	1	„
„ „ Duitschland	20	17
„ „ Frankrijk	„	1
„ van elders	10	„
Totaal . . .	1360	42

[1] Gemakshalve worden, waar de wijzigingen officieren en minderen betreffen, tegelijk ook de vermeerderingen of verminderingen in het cijfer der laatst bedoelden vermeld, ofschoon de toelichtingen op de „tegenwoordige" formatie der militairen beneden den rang van officier eigenaardig hare plaats behoorden te vinden op blz. 7 dezer bijlage.

B. VERGELIJKEND OVERZICHT van de

OMSCHRIJVING.	ONDEROFFICIEREN EN MINDEREN (uitgenomen de als officier dienstdoende adjudant-onderofficieren), benevens PAARDEN. TEGENWOORDIGE FORMATIE. a)						AANWEZIGE STERKTE.					
	Europeanen.	Afrikanen.	Amboineezen.	Inlanders.	Totaal	Paarden	Europeanen.	Afrikanen.	Amboineezen	Inlanders. b	Totaal	Paarden en muildieren c)
Departement van oorlog	1	»	»	»	1	»	1	»	»	»	1	»
Topographische dienst	89	»	»	»	d) 89	»	78	»	»	»	e) 78	»
Infanterie. 18 veldbataljons	5101	»	2040	6438	13579	»	5363	46	1909	4803	12121	»
Infanterie. 4 depôtbataljons	1097	»	215	2070	3382	»	2111	3	313	2758	5185	»
Infanterie. 2 recruten-bataljons	.....	.....	.....	.....	.....	.....	863	»	78	439	1380	»
Infanterie. Tijdelijke legeruitbreiding (Koloniale Reserve)	[1] 474	»	»	»	[1] 474	»	»	»	»	»	»	»
Infanterie. Garnizoens-infanterie, subsistenten-kaders en detachementen en strafdetachement	2808	»	2	6779	9589	»	2744	»	9	7314	10067	»
Infanterie. Op marsch ter bereiking van hunne bestemming	.....	.....	.....	.....	.....	.....	»	2	11	515	528	»
Cavalerie	462	»	»	412	874	723	482	»	1	402	88[illegible]	72[illegible]
Artillerie. Staf van het wapen	12	»	»	»	12	»	11	»	»	»	11	»
Artillerie. Artillerie-troepen. Veld- en bergbatterijen op Java	636	»	»	473	1109	483	684	»	»	466	1150	48[illegible]
Artillerie. Artillerie-troepen. Vestingartillerie op Java	450	»	»	239	689	»	619	»	»	236	855	»
Artillerie. Artillerie-troepen. Artillerie der buitenbezittingen	480	»	»	359	839	69	521	»	»	398	919	7[illegible]
Artillerie. Dienst der artillerie-magazijnen en werkplaatsen	301	»	»	14	f) 315	»	337	»	»	15	g) 352	»
Genie. Staf van het wapen	51	»	»	»	51	»	49	»	»	»	49	»
Genie. Genie-troepen en werklieden	389	»	»	204	593	»	406	»	»	187	593	»
Genie. Dienst der genie-magazijnen	18	»	»	»	18	»	17	»	»	»	17	»
Militaire administratie	101	»	»	»	101	»	102	»	»	»	102	»
Geneeskundige dienst (apothekersbedienden)	»	»	»	»	»	»	14	»	»	»	14	»
Personeel van den hospitaaldienst	956	»	»	736	h) 1692	»	791	2	185	470	i) 1448	»
Korps militaire schrijvers	583	»	»	»	583	»	357	»	»	»	k) 357	»
Korps stafmuzikanten	41	»	»	»	l) 41	»	43	»	»	»	m) 43	»
Kader en élèves der militaire school en leerlingen der voorbereidende cursussen	151	»	»	2	n) 153	»	58	»	»	2	o) 60	»
Kader van het korps pupillen	110	»	»	»	110	»	112	»	»	»	112	»
Kader bij het militair huis van arrest en de militaire provoosthuizen	38	»	»	»	38	»	35	»	»	»	35	»
Korps marechaussee te voet	14	»	p) 87	p) 141	242	»	14	2	87	140	243	»
TOTAAL ONDEROFFICIEREN EN MINDEREN	14363	»	2344	17867	34574	1275	q) 15812	55	r) 2593	s) 18145	36605	c) 127[illegible]
RECAPITULATIE.												
Infanterie	9480	»	2257	15287	27024	»	11081	51	2320	15829	29281	»
Cavalerie	462	»	»	412	874	723	482	»	1	402	885	72[illegible]
Artillerie	1879	»	»	1085	2964	552	2172	»	»	1115	3287	55[illegible]
Genie	458	»	»	204	662	»	472	»	»	187	659	»
Andere onderdeelen van het leger	2084	»	87	879	3050	»	1605	4	272	612	2493	»
	14363	»	2344	17867			15812	55	2593	18145		
TOTAAL ALS BOVEN	t) 34 574				34574	1275	u) 36 605				36605	c) 127[illegible]
Op 31 December 1893 waren de totalen	14105	»	2371	17882			13883	55	2481	16854		
	t) 34 358				34358	1275	v) 33 273				33273	w) 120[illegible]

[1]) Overgenomen uit de te Batavia opgemaakte tabel. Het cijfer (bovendien op zichzelf niet volledig) geeft intusschen den feitelijken toestand niet juist weer, sedert alle detachementen der Koloniale Reserve, uitgenomen de te Willem I gelegerde compagnie (zie blz. 44 van het verslag hiervóór) als gewone suppletie zijn ingedeeld bij het leger.

TEGENWOORDIGE FORMATIE en de AANWEZIGE STERKTE op ult. 1894.

VERDERE AANTEEKENINGEN.

a) Tot toelichting van de verschillen met de „normale" formatie diene het volgende:

Infanterie. Het verschil tusschen „normale" en „tegenwoordige" formatie bepaalt zich bij dit wapen tot de op blz. 5 dezer bijlage reeds vermelde tijdelijke uitbreiding van het 4de depôt-bataljon (ter Sumatra's Westkust), en tot de boven de formatie gevoerde 474 man der Koloniale Reserve (zie echter omtrent dit getal noot 1 op de vorige blz.), terwijl bovendien nog boven de formatie bleven gevoerd 1 sergeant-majoor (Europeaan) en 49 inlandsche militairen van de garnizoens-infanterie in Atjeh en onderhoorigheden.

Cavalerie. Ten behoeve van het remonte depôt in de Preanger Regentschappen en van het in Bantam tijdelijk gebezigde detachement cavalerie zijn (zooals reeds op blz. 5 dezer bijlage is gezegd) tijdelijk boven de normale formatie toegestaan: 15 Europeanen, 12 inlanders en 23 troepenpaarden.

Artillerie. Ten behoeve van de artillerie-bezetting in Atjeh was reeds sedert eenige jaren personeel boven de normale formatie noodig, vooral sedert in 1892|1893 het aantal zeeposten aldaar was vermeerderd in verband met de scheepvaartregeling. In een en ander werd voorzien door detacheering naar Atjeh van eene der compagnieën vesting artillerie van Java (verg. het verslag van 1893, blz. 35, noot 5) en voorts door personeel van de artillerie der buitenbezittingen boven de formatie te voeren, laatstelijk ten getale van 68 Europeesche onderofficieren en minderen.

Ook bleven tijdelijk boven de normale formatie toegestaan 18 (Europeesche) élèves-geweermaker.

Daarentegen zijn reeds uit de „tegenwoordige" formatie afgevoerd (maar bleven nog in de normale formatie begrepen): vooreerst de 130 onderofficieren en minderen van de artillerie der buitenbezittingen en van het personeel der artillerie-werkplaatsen, bedoeld onder *Artillerie* op blz. 5 dezer bijlage, en ten andere nog 15 Europeesche gegradueerden der artillerie, dit laatste in verband met eene opheffing van het oorlogsmagazijn te Tjilatjap en met eene geleidelijk tot stand te brengen inkrimping van het personeel der geweermakers-school en der geweermakers-ateliers.

Genie. Ten behoeve van een militairen postduivendienst in Atjeh zijn tijdelijk, dus boven de normale formatie, bij de genie-troepen toegestaan 3 Europeesche sergeanten of korporaals en 5 Europeesche genie-soldaten 1ste klasse. Tevens werd in October 1894 tijdelijk, voor zoolang noodig, nog toegestaan 1 conducteur 3de klasse van den dienst der genie-magazijnen, en zulks in verband met den omvang van het beheer der genie-goederen voor de expeditie naar Lombok.

Militaire administratie. Ten behoeve van de in Atjeh en onderhoorigheden, in verband met de scheepvaartregeling aldaar, te Telok Semawé, op Poeloe Weh en op Poeloe Rajja opgerichte posten bleven tijdelijk boven de normale formatie toegestaan 5 sergeant-majoor-kwartiermeesters; zie overigens onder *Militaire administratie* op blz. 5 van deze bijlage.

Militaire schrijvers. Ten behoeve van de in 1892/1893 in Atjeh opgerichte nieuwe zeeposten bleven boven de normale formatie toegestaan 3 korporaal- of soldaat-schrijvers. Daarentegen werden, voorloopig nog enkel uit de „tegenwoordige" formatie, afgevoerd 2 zoodanige schrijvers in verband met de opheffing van het oorlogsmagazijn te Tjilatjap.

Hospitaaldienst. In verband met tijdelijke toestanden wijst de „tegenwoordige" formatie van het hospitaalpersoneel 59 Europeanen en 81 inlanders meer aan dan waarop de „normale" formatie is berekend.

b) Naar gelang van hunne verschillende landaarden waren de inlandsche militairen (niet-Amboineezen) op ult°. 1894 over de verschillende wapens en diensten verdeeld als volgt:

	Javanen.	Soendaneezen.	Madureezen.	Boegineezen.	Maleiers, enz.	Totalen.
Infanterie	13 864	924	526	230	285	15 829
Cavalerie	263	130	1	8	„	402
Artillerie	855	246	4	4	6	1 115
Genie	159	6	2	8	12	187
Hospitaaldienst	394	22	20	20	14	470
Kader milit. school	2	„	„	„	„	2
Korps marechaussee	140	„	„	„	„	140
Totalen	15 677	1328	553	270	317	18 145

Onder de 317 Maleiers, enz. zijn begrepen 37 Niassers, 218 Timoreezen en 62 van nog andere landaarden (op 32 der laatstbedoelden, 2 Niassers en 2 Timoreezen na, dienden allen bij de infanterie).

c) Muildieren zijn alleen bij de artillerie ingedeeld. Bij de veld- en bergbatterijen op Java (waarbij ook gerekend is op de tijdelijk in Atjeh gedetacheerde bergbatterij van Magelang) telde men op ult°. 1894 376 troepenpaarden en 112 muildieren (waaronder in Atjeh 26 paarden en 24 muildieren), en bij de sectiën bergartillerie ter Sumatra's Westkust en op Celebes te zamen 38 troepenpaarden en 32 muildieren.

d) Ongerekend het bij de formatie toegestane niet-militair personeel, namelijk 18 inlandsche teekenaars en 1 boekbinder (inlander) bij den topographischen dienst en 5 inlandsche élèves-graveur bij het lithographisch etablissement.

e) Van de bij de formatie voor *militairen* uitgetrokken betrekkingen van graveur, helper-graveur en steendrukker bij het lithographisch etablissement werden er 5 door civiele personen (Europeanen) vervuld. Deze civiele ambtenaren zijn in de opgegeven sterkte *niet* begrepen, en evenmin de 22 inlanders (niet-militairen) bedoeld in aanmerking *d*.

f) Ongerekend het bij de formatie toegestane niet-militair personeel, namelijk bij den artillerie-constructiewinkel 20 Europeanen en 9 inlanders, bij de patroonfabriek 2 Europeanen, bij de buskruitmolens 6 inlanders en bij de geweermakersschool 1 Europeaan.

g) Bovendien 29 Europeanen en 10 inlanders aan niet-militair personeel (zie de voorgaande aanmerking).

h) Nevens de hier uitgetrokken militairen moeten, volgens de laatstelijk vastgestelde classificatie der ziekeninrichtingen, daarbij nog geëmploieerd zijn 217 niet-militairen (20 Europeanen of Chineezen en 197 inlanders), en verder 950 dwangarbeiders.

i) Bovendien waren nog in dienst 346 niet-militairen (136 Europeanen of Amboineezen, 65 Chineezen en 145 inlanders) ter voorziening in het tekort aan *militairen* voor den hospitaaldienst, en verder aan niet-militair personeel, als bedoeld in de voorgaande aanmerking, 216 vrije personen (20 Europeanen en Chineezen en 196 inlanders), alsmede 846 dwangarbeiders.

k) Ter voorziening in het tekort aan *militairen* als schrijvers waren bovendien nog in dienst 237 niet militairen (186 Europeanen, 28 Amboineezen en 23 inlanders).

l) Ongerekend 1 inlander-tromdrager (niet-militair). Daarentegen zijn wel medegerekend 10 pupillen (of soldaten), bij de normale formatie facultatief toegestaan ter beproeving of ter opleiding als muzikant.

m) Bovendien 1 inlander-tromdrager (niet-militair): ult. 1894 waren bij de stafmuziek geen pupillen in opleiding, daarentegen 13 soldaten in beproeving (zie de voorgaande aanmerking).

n) Hiervan aan kader 13 man (11 Europeanen, 1 inlandsch tamboer en 1 inlandsch hoornblazer). Van de 140 plaatsen, toegestaan voor élèves en leerlingen, kunnen er hoogstens 30 door „adspirant-officieren" worden ingenomen.

o) Hiervan 29 élèves (sergeanten) bij de militaire school, en 18 leerlingen bij den vroegeren voorbereidenden cursus (15 met den graad van sergeant en 3 „adspirant-officieren"), die thans bij de militaire school onderwijs ontvangen.

p) Het korps marechaussee mag, buiten de 14 Europeanen, nog tellen 228 „niet-Europeanen", zonder dat de verdeeling in Amboineezen en in inlanders is aangegeven. De in het formatie-overzicht opgenomen verdeeling van 87 en 141 man is dus fictief.

q) Eene verdeeling naar het geboorteland is ten aanzien van dit totaal in de hier te lande voorhanden gegevens niet bekend gesteld. Met inbegrip van de 211 Europeanen, behoorende tot de militairen waarvan sprake is in aanmerking *u* sub 1°., was de verdeeling aldus:

afkomstig uit Nederland	10 997
„ „ Nederlandsch-Indië (268 aldaar geboren uit Europeesche ouders en 1350 kleurlingen)	1 618
„ „ België	1 335
„ „ Duitschland	1 560
„ „ Zwitserland	256
„ „ Frankrijk	21
„ „ Luxemburg	161
„ van elders	75
	16 023

r) Verdeeld aldus: 1230 Amboineezen, 1230 Menadoneezen en 133 Alfoeren. Onder de Menadoneezen zijn begrepen een 100-tal inboorlingen (Christen-inlanders) der Sangi- en Talaut-eilanden.

s) Zie aanmerking *b*.

t) Het aantal pupillen (in de opgegeven specificatie *niet* begrepen) bedraagt volgens de formatie: bij het korps pupillen ten hoogste 600 Europeanen, en bij de korpsen 418 niet Europeanen (62 Afrikanen en Amboineezen en 356 inlanders).

u) In de opgegeven sterkte zijn *niet* begrepen:

1°. de volgende categorieën van militairen, *welke ook niet in de formatie tellen*, als:

a. de bij de suppletiekaders op scheepsgelegenheid naar Nederland wachtenden (allen Europeanen)		47
b. de gestraften bij het strafdetachement (34 Europeanen, 2 Amboineezen en 27 inlanders)		63
c. de gedetineerden in het militair huis van arrest (130 Europeanen, 1 Afrikaan, 2 Amboineezen en 80 inlanders)		213
		323
2°. de militairen voor memorie gevoerd, namelijk de onderofficier-instructeurs der korpsen pradjoerits op Java, der barissans op Madura en der gewapende politiedienaren in Bantam, ter Sumatra's Oostkust, in Menado, Celebes en Timor; de onderofficieren en minderen belast met de waarneming der betrekking van ambtenaar bij de leger-administratie of van betrekkingen buiten het leger zoolang hunne militaire verbintenis nog niet is geëindigd, alsmede de met gevangenis gestrafte militairen die niet in het militair huis van arrest zijn opgenomen (in alles te zamen 100 Europeanen, 1 Amboinees en 10 inlanders)		111
3°. de pupillen:		
a. bij het pupillenkorps (allen Europeanen)	337	
b. bij de korpsen opgenomen Afrikaansche en inlandsche soldatenkinderen (14 zonen van Afrikanen en 1 van inlandsche afkomst)	15	
		352
4° het bij Indisch Staatsblad 1894 n°. 88 gereorganiseerde korps ambtenaren bij het leger (ook niet in de op blz. 5 en 6 uitgetrokken *formatie*cijfers begrepen)		38
5°. de civiele personen, in dienst ter vervanging van ontbrekende militairen (zie de aanmerkingen *e*, *i* en *k*), namelijk 355 Europeanen of Amboineezen, 65 Chineezen en 168 inlanders		588
6°. de civiele personen, aangewezen voor emplooien waarvoor ook organiek op niet-militairen is gerekend (zie de aanmerkingen *e*, *g*, *i* en *m*), ten getale, met inbegrip nog van 1 Europeeschen opzichter over de dwangarbeiders in Atjeh, van 279 vrije personen (50 Europeanen en Chineezen en 229 inlanders) en 846 dwangarbeiders		1 125
Totaal		2 537

v) Ongerekend 415 militairen, 343 pupillen en 1704 niet-militairen (waaronder 873 dwangarbeiders) als bedoeld sub *u* hierboven, namelijk:

militairen als bedoeld sub *u* 1°.	310
militairen voor memorie	105
pupillen	343
het korps militaire ambtenaren	28
civiele personen als bedoeld sub *u* 5°.	528
civiele personen als bedoeld sub *u* 6°. (275 vrije lieden en 873 dwangarbeiders)	1 148
Totaal	2 462

w) Hieronder 144 muildieren.

Koloniaal verslag van 1895.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE C.

N°. 5.

(Zie hoofdst. D, § 1, van het verslag.)

FORMATIESTAAT van de VOORLOOPIGE BEZETTING van LOMBOK (vastgesteld bij gouvernementsbesluit dd. 24 December 1894 n°. 12 en gewijzigd bij de gouvernementsbesluiten dd. 28 Januari, 15 Februari en 9 Maart 1895 n°. 53, 13 en 7).

STAVEN, KORPSEN, WAPENS EN DIENSTEN.	Officieren. Kolonel.	Luitenant-kolonel.	Majoor.	Kapiteins, kapitein-intendant, officier van gezondheid 1ste kl.	Luitenants of 2de luitenants, officieren van gezondheid 2de kl.	Totaal.	Onderofficieren en minderen. Europeanen. Onderofficieren. a)	Korporaals en manschappen. a)	Schrijvers.	Totaal.	Amboineezen. Onderofficieren.	Korporaals en manschappen.	Totaal.	Inlanders. Onderofficieren.	Korporaals en manschappen.	Totaal.	Totaal-generaal. Officieren.	Onderofficieren en minderen.	Dwangarbeiders.	Paardendieren.	Karren.
Staf	1	"	"	b) 1	c) 2	4	"	"	4	4	"	"	"	"	"	"	4	4	"	"	"
Infanterie: 2de veldbataljon	"	d) 1	"	4	13	18	34	298	"	332	8	248	256	"	"	"	18	588	"	"	"
Infanterie: 11de id.	"	"	e) 1	4	13	18	34	298	"	332	"	"	"	8	234	242	18	574	"	"	"
Cavalerie: detachement van het 3de veldeskadron	"	"	"	"	1	1	3	21	"	24	"	"	"	"	12	12	1	36	"	29	"
Artillerie: staf van het wapen	"	"	"	f) 1	"	1	"	"	1	1	"	"	"	"	"	"	1	1	"	"	"
Artillerie: artillerie-troepen: detachement vestingartillerie (15de comp.)	"	"	"	"	3	3	6	44	"	50	"	"	"	1	11	12	3	62	"	"	"
Artillerie: artillerie-troepen: sectie van de 3de berghatterij (3de comp.)	"	"	"	"	1	1	3	20	"	23	"	"	"	1	17	18	1	41	"	g) 24	"
Artillerie: dienst van de artillerie-magazijnen en werkplaatsen	"	"	"	"	"	"	4	2	"	6	"	"	"	"	"	"	"	6	"	"	"
Genie: staf van het wapen	"	"	"	h) 1	1	2	i) 2	"	1	3	"	"	"	"	"	"	2	3	"	"	"
Genie: genie-troepen: staf	"	"	"	"	"	"	k) 3	"	"	3	"	"	"	"	"	"	"	3	"	"	"
Genie: genie-troepen: sectie genietroepen	"	"	"	"	1	1	3	l) 16	"	19	"	"	"	"	18	18	1	37	"	"	"
Genie: geniewerklieden	"	"	"	"	"	"	2	3	"	5	"	"	"	"	"	"	"	5	"	"	"
Genie: dienst der geniemagazijnen	"	"	"	"	"	"	2	"	"	2	"	"	"	"	"	"	"	2	"	"	"
Militaire administratie: intendance	"	"	"	m) 1	1	2	"	"	8	8	"	"	"	"	"	"	2	8	"	"	"
Militaire administratie: admin. dienst bij korpsen, garnizoenen en ziekeninrichtingen	"	"	"	"	o) 3	3	n) 3	"	p) 9	12	"	"	"	"	"	"	3	12	"	"	"
Militaire administratie: dienst der magaz. van kleeding en uitrusting	"	"	"	"	"	"	2	"	"	2	"	"	"	"	"	"	"	2	"	"	"
Geneeskundige dienst: officieren van gezondheid	"	"	"	q) 1	r) 5	6	"	"	1	1	"	"	"	"	"	"	6	1	"	"	"
Geneeskundige dienst: personeel van den hospitaaldienst	"	"	"	"	"	"	s) 5	t) 20	"	25	"	u) 16	16	"	"	"	"	41	"	"	"
Trein: bevel	"	"	"	"	v) 1	1	w) 8	"	1	9	"	"	"	"	"	"	1	9	"	"	"
Trein: dwangarbeiders	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	x) 650	"	"
Trein: karren	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	24	y) 10
Totaal	1	1	1	13	45	61	114	722	25	861	8	264	272	10	292	302	z) 81	z) 1435	650	77	10

a) Ongerekend de onderofficieren en minderen, behoorende tot het schrijverspersoneel. b) Van den generalen staf. c) Van de infanterie: de één is adjudant van den bevelhebber; de andere is plaatselijk adjudant te Ampenan. d) Kan zijn majoor. e) Kan zijn luitenant-kolonel. f) Is gewestelijk artillerie commandant. g) Hieronder 4 rijpaarden. h) Is gewestelijk genie-chef. i) Hieronder een teekenaar. k) Telegrafisten (kunnen ook zijn korporaal). l) Hieronder 3 geniesoldaten bestemd ter assistentie van de sergeanten- of korporaals-telegrafisten. m) Is gewestelijk intendant. n) Hiervan 2 bij de veldbataljons en 1 voor de gecombineerde troepen. o) Hiervan 1 adjudant-onderofficier kwartiermeester voor den dienst aan boord van het ziekentransportschip. p) Hiervan 1 korporaal- of soldaatschrijver voor den dienst als voren. q) Is chef van den gewestelijken geneeskundigen dienst. r) Hiervan 2 bij het hospitaal (4de klasse) te Ampenan, 1 voor garnizoensdienst te Ampenan en uitrukkende diensten, 1 voor den post te Mataram en 1 voor den dienst op het ziekenschip. s) Hiervan 1 apothekersbediende (adjudant-onderofficier) en 1 sergeant ziekenvader, deze laatste voor den dienst aan boord van het ziekentransportschip. t) Hiervan 2 ziekenoppassers voor den dienst als voren. u) Kunnen ook Inlanders zijn. Van deze handlangers zijn er 2 bestemd voor den dienst als voren. v) Van de infanterie. w) 1 sergeant-majoor en 7 sergeanten (de eerste is van de infanterie). x) Hiervan 250 dwangarbeiders, die slechts tijdelijk zijn toegestaan, namelijk voor koeliediensten tijdens den bouw van een zeehoofd en van troepenlogies. y) De geleiders der karren zijn onder de dwangarbeiders begrepen. z) Deze troepen zijn gelegerd als volgt: te Ampenan als *bezetting* 2½ compagnie infanterie en een detachement vesting-artillerie ter bediening van 4 Br. getrokken kanonnen van 12 c.M. V, en 1 Br. getrokken kanon van 12 c.M. A, en als *mobiele macht* 1 bataljon infanterie, 1 peloton cavalerie, 1 sectie berg-artillerie en 1 sectie genietroepen; te Mataram een compagnie infanterie en een detachement vesting-artillerie ter bediening van 2 Br. getrokken kanonnen van 12 c.M. A; en voor de beide blokhuizen (het eene halfweg Mataram-Ampenan, het andere bij de ijzeren brug over de Djangkok-rivier) te zamen p. m. ½ compagnie infanterie.

Koloniaal verslag van 1895.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE D.

N°. 6.

(Zie hoofdst. D, § 1, van het verslag.)

DISLOCATIE

VAN HET

NEDERLANDSCH-INDISCHE LEGER

OP 1 JANUARI 1895

EN

NORMALE BEZETTING VAN ATJEH EN ONDERHOORIGHEDEN.

N.B. Deze tabel behoort bij de onder de bijlagen van dit verslag voorkomende kaart, aangaande het normale emplacement van het leger op 1 Januari 1895. Wat in deze tabel cursief is vermeld, moet dienen deels als toelichting, deels tot aanwijzing van de afwijkingen van het normale emplacement.

MILITAIR COMMANDEMENT.	1ste MILITAIRE AFDEELING OP JAVA.				
Garnizoenen.	**Batavia en Weltevreden.**	**Buitenzorg.**	**Meester Cornelis.**	**Serang.**	**Overige Garnizoenen.**
Staf van den Gouv. Generaal. Dep. van Oorlog en Bijzondere militaire instellingen.	Commandant van het Leger. Departement van Oorlog (*waartoe behooren de Chefs van Wapens en Diensten, met uitzondering van den Commandant van het Regiment Cavalerie*). Korps Stafmuzikanten Centraal Comité van het Roode Kruis Directie van het Militair Weduwen- en Weezenfonds.	Staf van den Gouv.-Generaal.			Poerwakarta. *Remontedepôt (tijdelijk).*
Generale Staf.	Chef van den Generalen Staf (*zie hooger bij* „Depart. v. Oorlog"). Topographische dienst (*uitgezonderd de Triangulatie-brigade en de Opnemings-brigades*). Kapitein, Chef van den Gewestel. Staf.				
Gewestelijke Staf.	Commandant der 1ste Militaire Afdeeling op Java. Adjudant.				
Plaatselijke Staf.	Plaatselijke Commandant. Adjudanten bij het Plaatselijk Commandement (2)				
Infanterie.	Chef van het Wapen der Infanterie (*zie hooger bij* „Depart. v. Oorlog"). 9de en 10de Veldbataljon. Subsistentenkader.	18e Veldbataljon.	11e Veldbat. (*is tijdelijk op Lombok*). 1e Depôtbat. 1e *Recrutenbat. (tijdelijk opgericht).*	Garnizoenscompagnie van Bantam	Palimanan. Tandjong Pandan (Billiton). Manggar (Billiton). } Detachementen beh. t/h Subsist. kader te Batavia. Tjilegon. *Detachement, in administratie bij de Garnizoenscomp. van Bantam (tijdelijk).*
Cavalerie.	3de Veldeskadron, *waarvan 1 peloton tijdelijk op Lombok*			*Detachement, in administratie bij het 3e Veldeskadron (tijdelijk).*	
Artillerie.	Chef van het Wapen der Artillerie (*zie hooger bij* „Depart. v. Oorlog"). Inspecteur der draagbare wapenen Voorzitter der Commissie tot herziening v/d Instructie-Invent. Majoor van den Staf der Veld- en Bergbatterijen op Java. 1e Comp (*Veldbatterij*). 18e id. (*Bergbatterij*). Gewestelijk Artillerie-Commandant. 9e, 13e en 22e Comp (*Vesting-artillerie*). Magazijn van oorlog. Garnizoens-Geweermakers atelier 1e kl		Geweermakersschool.		Batoe Djadjar. Voorzitter der Commissie van proefneming en (*tijdelijk*). *Detachement van de 22e Comp. Artillerie.*
Genie.	Chef van het Wapen der Genie (*zie hooger bij* „Depart. v. Oorlog"). Gewestelijk tevens Plaatselijk oerstaanwezend Genieofficier. Algemeen Geniemagazijn.		*Opzichter der Genie (tijdelijk).*		Tjimahi *Eerstaanw. Genieofficier (tijdelijk).*
Militaire Administratie.	Hoofdintendant (*zie hooger bij* „Depart v. Oorlog") Gewestelijk Intendant Administratie v/h 9e Veldbat., v/h 10de Veldbat., v/h Subsist. kader, v/d Cavalerie v/d Artillerie en v/h Hospitaal. Afdeelings-Kleedingmagazijn. Garnizoens-Kleedingmagazijn. Hospitaalmagazijn.	Administratie v/h 18e Veldbat. en v/h Hospitaal. Garnis.-Kleedingm. Hospitaalmagazijn.	Administratie v/h 11e Veldbat (*tijdelijk op Lombok*). Id v/h 1e Depôtbat. Id. v/h 1e *Recrutenbat. (tijdelijk).* Garnis.-Kleedingmag.	Administratie v/h Garnizoen en v/h Hospitaal. Garniz.-Kleedingm. Hospitaalmagazijn.	Batoe Djadjar. Administrati v/h Garnizoen. Palimanan. Garniz.-Kleedingm Tandjong Pandan. (Billiton) Idem.
Geneesk. Dienst.	Chef van den Geneeskundigen Dienst (*zie hooger bij* „Depart. v. Oorlog"). Gewestelijk, tevens Plaatselijk eerstaanwezend Officier van Gezondheid. Dirigeerend Militaire Apotheker. Militaire Paardenarts. Scheikundig Laboratorium. Rijksmagazijn van Geneesmiddelen. Hospitaal 1e kl.	Eerstaanw. Officier van Gezondheid. Hospitaal 4e kl.	Eerstaanw. Officier van Gezondheid Ziekenzaal 2e kl.	Eerstaanw. Officier van Gezondheid. Hospitaal 6e kl.	Batoe Djadjar. *Eerstaanw. Off. van Gezondh. (tijd.).* *Ziekenzaal 3e kl (tijdelijk).* Palimanan. Eerstaanw. Off. v. Gezondheid Ziekenzaal 3e kl. Tandjong Pandan (Billiton). Eerstaanw. Off. v. Gezondheid. Ziekenzaal 4e kl.
Militair Onderwijs.	Kaderschool der Vestingartillerie, *behoorende tot de 13e Comp. Artillerie.*		Militaire School. Kaderschool der Inf., *behoor t/h 1e Depôtbat.*		
Militaire Justitie en Politie.	Hoog Militair Gerechtshof. Auditeur-Militair. Militair Provoosthuis.				

MILITAIR COMMANDEMENT.	2de MILITAIRE AFDEELING OP JAVA.							
GARNIZOENEN.	SAMARANG.	MAGELANG.	SOERAKARTA.	DJOKJOKARTA.	KEDONG KEBO.	WILLEM I en BANJOEBIROE.	SALATIGA.	OVERIGE GARNIZOENEN.
Staf van den Gouv. Generaal. Dep. van Oorlog en Bijzondere militaire instellingen.								GOMBONG. Korps Pupill.
Generale Staf.	Kapit. Chef v/d Gewestelijken Staf.							
Gewestelijke Staf.	Command. der 2de Milit. Afd. op Java. Adjudant. Adjunct b/d Gewest. Staf.							
Plaatselijke Staf.	Plaatsel. Command.-Adjud. b/h Plaatsel Commandement	Plaatselijk Adjudant.						
Infanterie.	5e Veldbataljon. Subsist.kader.	Command. der Inf. 2e Veldbat. (*tijdelijk op Lombok*). 6e *Veldbat. (gaat naar Tjimahi)*. 7e Veldbataljon. 2e Depôtbataljon. 2e *Recrutenbat. (tijdelijk opgericht)*.	Rechterhalf 1e Veldbataljon	Rechterhalf 4e Veldbataljon	*Garniz.bataljon de 2e Mil. Afd op Java; Staf en 2 Comp. (bekoeven te Tjilatjap)*.	*Linkerhalf* 1e *Veldbataljon (gaat naar Kedong Kebo)* *Linkerhalf* 4e *Veldbataljon (gaat naar Tjimahi)* 8e Veldbat., *met 1 Comp. v/d Kol. Reserve, tijdelijk boven de formatie (1 Comp. v/h 2e Veldbat. is tijd. te Boeleleng)*.		PELANTOENGAN. GENOAAAN. } Detachementen beh. t/h Subsistenten kader te Samarang. PATJITAN. Detachem. v/h Garniz.bat. in de 2e Mil. Afd. op Java.
Cavalerie.							Chef v/h Wapen der Cavalerie. Staf v/h Regiment. 1e en 2e Veldeskadron. Depôt-eskadr.	
Artillerie.	Gewestel. Artillerie-Commandant. 7e Comp. (*Vest.artillerie*). Magazijn v. oorlog. Garniz. Geweermakersatelier 2e kl. Buskruitmolen.	Garniz.-Geweermakersatelier 1e kl.	Detachem. v/d 7de Comp. Magazijn van oorlog Garniz.-Geweermakersatelier 2de kl.	Detachem. v/d 7e Comp. Magazijn van oorlog. Garniz.-Geweermakersatelier 3e kl.	Garniz.-Geweermakersatelier 3e kl.	Staf der Veld- en Bergbatt. op Java. 2e, 16e en 21e Comp. (*Veldbatterijen*). 15e Comp. (*Vesting art., waarvan een detachement tijdelijk op Lombok*). Magaz. van oorlog Garniz.-Geweermakers-atelier 1e kl.	5de Comp. (*Bergbatterij*) Garniz.-Geweermakersatelier 3e kl.	GOMBONG. Garniz.-Geweerm. atelier 3e kl. NGAWI. Idem. Buskruitmolen.
Genie.	Eerstaanw. Genieofficier. Algem. Geniemagaz.	*Eerstaanw. Genieofficier (tijdelijk)*.				Gewestelijk tevens Plaatsel. eerstaanw. Genieofficier		PELANTOENGAN. *Opzichter der Genie (tijdelijk)*.
Militaire Administratie.	Gewestel. Intendant. Administratie v/h 5de Veldbat., v/h Subsist. kader en v/h Hosp. Afdeel.-Kleedingm. Garniz.-Kleedingm. Magazijn v/h Milit. huis v. Arrest. Hospitaalmagazijn.	Administratie v/h 2e Veldbat. (*tijdelijk op Lombok*), v/h 6e *Veldbat.*, v/h 7e Veldbat., v/h 2e Depôtbat., v/h 2e *Recr.bat.* en v/h Hospit. Garniz.-Kleedingmagazijn. Hospitaalmagazijn.	Administratie v/h Garniz. en v/h Hospitaal. Garniz.-Kleedingmagaz. Hospitaalmagazijn.	Administratie v/h Garniz. en v/h Hospitaal. Garniz. Kleedingmagaz. Hospitaalmagazijn.	Administratie v/h Garniz. en v/h Hospit. Garniz.-Kleedingmagaz. Hospitaalmagazijn.	Administratie v/h 8e Veldbat., v/h Garniz. te Banjoebiroe en v/h Hospitaal. Garnizoens Kleedingmagazijn. Hospitaalmagazijn.	Administratie v/h Garniz. en v/h Hospitaal. Garniz.-Kleedingmagaz. Hospitaalmagazijn	OENGARAN. Admin. v/h Hospit. Hospit.magaz. PELANTOENGAN. Id. Id. GOMBONG. Administr. v/h Hospitaal en v/h Garnizoen. Garniz.-Kleedingmagaz. Hospitaalmagazijn. NGAWI. Administr. v/h Hospitaal en v/h Garniz. Garniz.-Kleedingmagz. Hospit.magazijn.
Geneesk. Dienst.	Gewestelijk tevens Plaatsel. eerstaanw. Offic. v. Gezondh. Hospitaal 2e kl.	Eerstaanw. Offic. van Gezondheid. Hospitaal 1e kl.	Eerstaanw. Offic. v. Gez. Hospit. 3e kl.	Eerstaanw. Offic. v. Gez. Hospit. 1e kl.	Eerstaanw. Offic. v. Gez. Hospit. 3e kl.	Eerstaanw. Offic. van Gez. te Willem I. Id. te Banjoebiroe. Mil. Paardenarts te Banjoebiroe. Hospitaal 3e kl.	Eerstaanw. Offic. v. Gez. Militair Paardenarts. Hospit. 1e kl.	PELANTOENGAN. Eerstaanw. Offic. van Gez. 3e kl. Hospit. 3e kl. OENGARAN. Idem. Idem 3e kl. GOMBONG. Idem. Idem 3e kl. NGAWI. Idem. Idem 3e kl. PATJITAN. Idem. Ziekenzaal 4e kl. BABAKAN. *Ziekenzaal 3e kl. (tijd.)*.
Militair Onderwijs.		Kaderschool der Inf., *behoorende bij 2e Depôtbataljon*.				Kadersch. der Veld- en Bergart. (*beh. tot de 21e Comp. Art.*).	Kaderschool der Cavalerie (*behoorende bij Depôt eskadr.*)	
Militaire Justitie en Politie.	Milit. Huis v. Arrest.	Auditeur-Militair. Milit. Provoosthuis.						NGAWI. Strafdetachem.

MILITAIR COMMANDEMENT.	3de MILITAIRE AFDEELING OP JAVA.			*LOMBOK.* (*Voorloopige bezetting.*)	*BALI.* (*Observatietroepen.*)
GARNIZOENEN.	SOERABAIJA.	MALANG.	BANJOEWANGI.	AMPENAN, MATARAM *en de twee blokhuizen buiten die plaatsen.*	BOELELENG.
Staf van den Gouv.-Generaal. Dep. van Oorlog en Bijzondere militaire instellingen.					
Generale Staf	Kapitein, Chef v/d Gewestelijken Staf			*Kapitein, Chef v/d Gewestelijken Staf (Ampenan).*	
Gewestelijke Staf.	Commandant der 3e Mil. Afd. op Java. Adjudant			*Gewestelijk Milit. Commandant (Ampenan).* *Adjudant (Ampenan).*	
Plaatselijke Staf	Plaatselijk Commandant. Adjudant b/h Plaatsel. Commandement.			*Plaatselijk Adjudant (Ampenan)*	
Infanterie.	13e Veldbataljon Subsistentenkader.	3e Depôtbataljon. *Reserve voor Bali: Staf en 3 Comp. (was tijdelijk opgericht, doch is in April 1895 opgeheven).*	Detachem. v/h Subsist.kader te Soerabaja.	*2e en 11e Veldbataljon (waarvan te Ampenan als bezetting 2½ Comp. en, als mobiele macht, 1 bataljon; te Mataram 1 Comp., en voor de beide blokhuizen te zamen ½ Comp.)*	*1e Comp. v/h 8e Veldbat. (De Commandant is tevens Commandant der Observatietroepen.)*
Cavalerie	Linkerhalf 4e Veldeskadron.			*1 Peloton v/h 3e Veldeskadron (Ampenan).*	
Artillerie.	3e Comp. (*Bergbatterij, waarvan 1 sectie tijdelijk op Lombok*). Artillerie-Constructiewinkel. Pyrotechnische Werkplaats. Gewestelijk Artillerie-Commandant. 16e Comp. (*Vestingartillerie*). Magazijn van oorlog. Garnizoens-Geweermakersatelier 1e kl.			*Gewestelijk Artillerie-Command. (Ampenan).* *Detachem. v/d 15e Comp. (Vestingart.) (Ampenan en Mataram)* *1 Sectie v/d 3e Comp. (Bergbatt.) (Ampenan).* *Magazijn van oorlog (Ampenan)*	*Detachement van de 16e Comp. (Vestingartillerie).*
Genie.	Gewestelijk tevens Plaatselijk eerstaanw. Genieofficier. Algemeen Geniemagazijn	*Eerstaanw. Genieoffic. (tijdelijk).* *Genietroepen; Staf en 2 Comp., waarvan een detachement tijdelijk op Lombok (behooren te Willem I).* *Algemeen Geniemagaz.*		*Gewestel. tevens Plaatselijk eerstaanw. Genieofficier (Ampenan)* *Detachem. Genietroepen (Ampenan).* *Hulp-Geniemagazijn (Ampenan).*	
Militaire Administratie.	Gewestelijk Intendant Administratie v/h 13e Veldbataljon, v/h Subsistentenkader en v/h Hospitaal. Afdeelings-Kleedingmagazijn Garnizoens-Kleedingmagazijn. Hospitaalmagazijn.	Administr. v/h 3e Depôtbat. en v/h Hospit. Garniz.-Kleedingmag. Hospitaalmagazijn.	Garniz.-Kleedingmagazijn	*Gewestelijk Intendant (Ampenan).* *Administr. v/h 2e, v/h 11e Veldbat., en v/d gecombin. troepen (Ampenan)* *Gewestelijk tevens Garniz.-Kleedingmagazijn (Ampenan)* *Hospitaalmagazijn (Ampenan)*	*Administratie v/h Garniz.*
Geneesk. Dienst.	Gewestelijk tevens Plaatselijk eerstaanw. Officier van Gezondheid. Militair Paardenarts. Hospitaal 2e kl	Eerstaanw. Offic. van Gezondheid. Hospitaal 3e kl.	Eerstaanw. Offic. v. Gez. Ziekenzaal 4e kl.	*Gewest. tevens Plaatsel. eerstaanw. Offic. van Gez. (Ampenan).* *Eerstaanw. Offic. van Gez. (Mataram).* *Hospit. 4e kl (Ampenan)*	*Eerstaanw. Offic. van Gez.*
Militair Onderwijs.		Kaderschool der Inf. (*beh. t/h 3e Depôtbat.*) *Kaderschool der Genietroepen (tijd.), beh. t/h Korps Genietroepen te Willem I.*			
Militaire Justitie en Politie.	Auditeur-Militair. Militair Provoosthuis.				

MILITAIR COMMANDEMENT.	WESTKUST VAN SUMATRA.			
GARNIZOENEN.	PADANG.	FORT DE KOCK.	PADANG PANDJANG.	OVERIGE GARNIZOENEN.
Staf van den Gouv. Generaal. Dep. van Oorlog en Bijzondere militaire Instellingen.				
Generale Staf.	Kapitein, Chef v/d Gewestel. Staf. *Chef der 4e Opnemingsbrigade (tijd).*	*Chef der 2e Opnemingsnemingsbrigade (tijd.).*	*Chef der 1e Opnemingsbrigade (tijd.).*	PADANG SIDEMPOEAN. *Chef der Triangulatiebrigade (tijdelijk).*
Gewestelijke Staf.	Militair Commandant van Sumatra's Westkust. Adjudant.			
Plaatselijke Staf.	Plaatselijk Adjudant.			
Infanterie.	17e Veldbataljon. 4e *Depôtbat., Staf en 2 Comp. (gaan naar Fort de Kock).* Substantenkader Staf v/h Garniz.-bataljon van Sumatra's Westkust	15e *Veldbat; 1 Comp. (gaat naar Padang Pandjang).* 4e Depôtbat.; Staf en 2 Comp.	16e *Veldbataljon (gaat naar Tjimahi).*	SOLOK. 1 Comp. v/h Garniz.bat. van Sumatra's Westkust. PADANG SIDEMPOEAN. Een aan hetzelfde Garniz.bat. ontleend detachement, dat op zijne beurt detacheert naar SIBOGA. SINGKEL, BAROS, LAGOE BOTI (*wordt vervangen door* BALIGE), TAROETOENG, GOENOENG SITOLI, LOEBOE SIKAPING, PAIJACOMBO en FORT VAN DER CAPELLEN. Op elke dezer plaatsen een detachement van genoemd Garniz.bataljon.
Cavalerie.				
Artillerie.	Gewestelijk Artillerie-Commandant. 14e Comp. (*Compagnie van Sumatra's Westkust*, bestaande uit een detachement Vestingart. en eene sectie Bergartillerie). Magazijn van oorlog. Garniz.-Geweermakersatelier 1e kl.	1 sectie Bergartillerie. v/d 14e Comp. Magazijn van oorlog. Garniz.-Geweermakersatelier der 2e kl.	Garniz.-Geweermakersatelier 2e kl.	TAROETOENG. *Een detachem. v/d 14e Comp (tijd).* LAGOE BOTI (*tijd*). *Garnizoens Geweermakersatelier der 2e kl. (tijd.)* PADANG SIDEMPOEAN. Garnizoens-Geweermakeratelier der 3de kl.
Genie.	Gewestelijk tevens Plaatsel. eerstaanw. Genieofficier. Algemeen Geniemagazijn.	*Militair Opzichter der Genie (tijd.).*	*Eerstaanw. Genieofficier (tijd.).*	SIBOGA. *Militair Opzichter der Genie (tijd.).* PADANG SIDEMPOEAN. *Idem (tijd.)*
Militaire Administratie.	Gewestelijk Intendant. Administratie v/h 17e Veldbat., *v/h 4e Depôtbat.*, v/h Subsist.kader en v/h Hospitaal. Afdeelings Kleedingmagazijn. Garnizoens-Kleedingmagazijn. Hospitaalmagazijn.	Administratie v/h Garnizoen en v/h Hospitaal. Garniz.-Kleedingmagazijn. Hospitaalmagazijn.	Administr. v/h 16e *Veldbat.* en v/h Hospitaal. Garniz.-Kleedingmagaz. Hospitaalmagazijn.	TAROETOENG, PADANG SIDEMPOEAN en SOLOK. Op elke dezer plaatsen: Administratie v/h Garnizoen. KAJOETANAM (*tijd*) en OELOE LIMAU MANIS (*tijd*). Op elke dezer plaatsen: Administratie v/h Hospitaal. SINGKEL, BAROS, LAGOE BOTI, TAROETOENG, SIBOGA, PADANG SIDEMPOEAN, GOENOENG SITOLI, LOEBOE SIKAPING, PAIJACOMBO, FORT VAN DER CAPELLEN en SOLOK. Op elke dezer plaatsen een Garniz.-Kleedingmagazijn. KAJOETANAM (*tijd.*) en OELOE LIMAU MANIS (*tijd.*). Op elke dezer plaatsen een Hospitaalmagazijn.
Geneesk. Dienst.	Gewestelijk tevens Plaatselijk eerstaanw. Officier van Gezondheid. Hospitaal 1e kl.	Eerstaanw. Offic. v. Gez. Hospitaal 4e kl.	Eerstaanw. Offic. v. Gez. Hospitaal 6e kl.	SINGKEL, BAROS, LAGOE BOTI (*tijd.*), TAROETOENG, SIBOGA, PADANG SIDEMPOEAN, GOENOENG SITOLI, LOEBOE SIKAPING, PAIJACOMBO, SOLOK, KAJOETANAM (*tijd*) en OELOE LIMAU MANIS (*tijd*). Op elke dezer plaatsen een eerstaanw. Offic. v. Gezondheid. OELOE LIMAU MANIS. (*tijd*) *Hospit. 3e kl. (tijd).* KAJOETANAM (*tijd.*) *Hospitaal 5e kl. (tijd).* PAIJACOMBO. Hospitaal 6e kl. TAROETOENG en SOLOK. Op elke dezer plaatsen: Ziekenzaal 2e kl. SINGKEL en PADANG SIDEMPOEAN. Op elke dezer plaatsen: Ziekenzaal 2e kl. LAGOE BOTI (*tijd.*). *Ziekenzaal 3e kl. (tijd).* BAROS, SIBOGA, GOENOENG SITOLI en LOEBOE SIKAPING. Op elke dezer plaatsen: Ziekenzaal 4e kl.
Militair Onderwijs.	*Kaderschool der Inf. (behoorende t/h 4e Depôtbataljon).*			
Militaire Justitie en Politie.	Auditeur-Militair. Militair Provoosthuis.			

MILITAIR COMMANDEMENT.	BENKOELEN.		LAMPONGSCHE DISTRICTEN.	PALEMBANG.				
GARNIZOENEN.	BENKOELEN.	KEPAHIANG.	TELOK BETONG.	PALEMBANG.	LAHAT.	TEBING TINGGI.	DJAMBI.	BANDAR.
Staf van den Gouv.-Generaal. Dep. van Oorlog en Bijzondere militaire Instellingen.								
Generale Staf.								
Gewestelijke Staf.								
Plaatselijke Staf.								
Infanterie.	Garnizoens compagn van Benkoelen. (*De Commandant der Comp. is tevens Mil Command v/h Gewest.*)	Detachem v/d Garniz comp v. Benkoelen.	Garniz.compag. der Lampongsche Districten. (*De Commandant der Comp is tevens Mil. Command. v/h Gewest.*)	Garnizoensbataljon v. Palembang; Staf, 1e en 2e Comp. (*De Commandant van het Bataljon is tevens Mil. Commandant v/h Gewest.*)	Garniz.bataljon v. Palembang; Staf 3e en 4e en halve 6e Comp.	Garn.batalj van Palembang; 5e Comp.	Garn.batalj. van Palembang; 7e Comp.	Garnizoensbat. van Palembang; Halve 6e Comp
Cavalerie.								
Artillerie.	Detachement v/d 19e Comp. (*Comp van Palembang en Benkoelen*). Magazijn v. oorlog. Garniz.-Geweerm.-atelier 3e kl.		Magaz. van oorlog.	19e Comp (*Comp. v. Palembang en Benkoelen*). Magaz v. oorlog. Garniz. Geweermak. atelier 2e kl	Detachement v/d 19e Comp. Garniz.-Geweermakersatelier 2e kl.		Detachement v/d 19e Comp.	
Genie.	(*Staat onder den Gewest eerstaanw. Genieofficier in de 1e Mil. Afd op Java.*)		(*Staat onder den Gewest. eerstaanw Genieoffic. in de 1e Mil. Afd. op Java.*)	Gewestelijk tevens Plaatsel. eerstaanw. Genieofficier. Hulp Geniemagazijn	*Eerstaanw Genieoffic (tijd).*			
Militaire Administratie.	(*Staat onder den Gewest. Intendant in de 1e Mil. Afd. op Java.*) Admin. v/h Garniz. Garnizoens Kleeding magazijn.	Garniz. Kleedingmagaz	(*Staat onder den Gewest. Intendant in de 1e Mil. Afd op Java.*) Administr. v/h Garnizoen. Garniz.-Kleedingmagazijn.	Gewest Intendant. Administratie van het Garnizoen en v/h Hospitaal. Afdeelings- tevens Garniz.-Kleedingmagazijn Hospitaalmagazijn.	Administratie v/h Garnizoen en v/h Hospitaal. Garniz Kleedingmagazijn. Hospitaalmagaz.	Garniz.-Kleedingmagazijn.	Garniz.-Kleeding magazijn.	Garniz.-Kleedingmag.
Geneesk. Dienst.	Gewestelijk tevens Plaatsel eerstaanw. Offic. v. Gezondh. Ziekenzaal 3e kl.	Eerstaanw. Offic. v. Gez. Ziekenz. 1e kl.	Eerstaanw Offic van Gez. Ziekenzaal 2e kl.	Gewestelijk tevens Plaatsel. eerstaanw Offic. v Gezondh. Hospitaal 5e kl.	Eerstaanw. Offic v. Gez Hospitaal 6e kl.	Eerstaanw. Offic van Gez. Ziekenzaal 3e kl.	Eerstaanw Offic. van Gezondheid. Ziekenzaal 3e kl.	Eerstaanw Offic. van Gez Ziekenz. 3e kl.
Militair Onderwijs.								
Militaire Justitie en Politie.				Auditeur-Militair. Militair Provoosth.				

MILITAIR COMMANDEMENT.	RIOUW EN ONDERHOORIGHEDEN	BANKA EN ONDERHOORIGHEDEN.		OOSTKUST VAN SUMATRA.			
GARNIZOENEN	TANDJONG PINANG.	MUNTOK.	OVERIGE GARNIZOENEN.	MEDAN.	TANDJONG POERA.	BINDJEI (tijd)	OVERIGE GARNIZOENEN.
Staf van den Gouv. Generaal. Dep. van Oorlog en Bijzondere militaire instellingen.							
Generale Staf.							
Gewestelijke Staf.				Gewestel. Mil. Commandant. Adjudant.			
Plaatselijke Staf.							
Infanterie.	Garnizoenscompagnie van Riouw. (*De Command der Comp. is tevens Mil Commandant v/h gewest.*)	Garnizcompagnie v. Banka (*De Commandant der Comp is tevens Mil. Commandant v/h gewest*)	BLINJOE, PANGKALPINANG en TOBOALI. Op elke dezer plaatsen een Detachem v. de Garn-Compagn. v. Banka.	Garnizoensbat v. Sumatra's Oostk; Staf, vaste bezetting en 2 mobiele Comp (*De Commandant v/h Bat. is tevens Mil. Commandant v/h gewest.*)	1 mobiele Comp v/h Garniz.bat. v. Sumatra's Oostkust.	1 *mobiele Comp. v. het Garniz. bat v. Sumatra's Oostkust (behoort te Medan)*	SEROEWAI, BOEKIT KOEBOE, BENGKALIS, SIAK en KWALA SIMPANG (*tijd.*) Op elke dezer plaatsen een Detach. v/h Garn.-batalj. v. Sumatra's Oostkust.
Cavalerie.							
Artillerie.	Detachement v/d 12e Comp. (*Compagnie v. Sumatra's Oostkust, Banka en Riouw*) Magazijn v. oorlog. Garniz.-Geweermakatelier 3e kl.	Detachement v/d 12e Comp. (*Compagnie v. Sumatra's Oostkust, Banka en Riouw*) Magazijn v. oorlog. Garniz.-Geweermak.-atelier 3e kl.		12e Comp. (*Compagnie van Sumatra's Oostkust, Banka en Riouw*). Magazijn v. oorlog. Garniz.-Geweermakatelier 2e kl.			
Genie.	(*Staat onder den Gewest. eerstaanw. Genieofficier v. Sumatra's Oostkust*)	(*Staat onder den Gewestel eerstaanw Genieofficier in de 1e Milit. Afdeeling op Java.*)		Gewest. tevens Plaatselijk eerstaanw. Genieofficier.			
Militaire Administratie.	(*Staat onder den Gewest. Intendant van Sumatra's Oostkust.*) Admin. v/h Garniz. Garniz.-Kleedingmagazijn.	(*Staat onder den Gewest. Intendant van Palembang.*) Administr. v/h Garniz. en v/h Hospit. Garniz.-Kleedingmagazijn. Hospitaalmagazijn.	BLINJOE, PANGKALPINANG en TOBOALI. Op elke dezer plaatsen Garniz.-Kleedingmagazijn.	Gewestel. Intendant. Administr. v/h Garniz. en v/h Hospit Afdeelings- tevens Garniz.-Kleedingmagazijn. Hospitaalmagazijn	Administratie v/h Garnizoen. Garniz.-Kleedingmagazijn		SEROEWAI. Garnizoens-Kleedingmagazijn.
Geneesk. Dienst.	Gewest. tevens Plaatselijk eerstaanw. Officier v. Gezondheid Ziekenzaal 1e kl.	Gewest tevens Plaatselijk eerstaanw. Officier v. Gezondheid. Hospitaal 6e kl.	PANGKALPINANG Eerstaanw. Officier v. Gezondheid. PANGKALPINANG. Ziekenzaal 3e kl. TOBOALI. Ziekenz. 4e kl	Gewest tevens Plaatselijk eerstaanw Officier v. Gezondh. Hospitaal 6e kl.	Eerstaanw Offic. van Gezondh. Ziekenzaal 2e kl.	*Eerstaanw. Offic. v. Gezondh.* (*tijd.*)	SEROEWAI en BENGKALIS. Op elke dezer plaatsen een Eerstaanw. Offic. van Gezondheid. KWALA SIMPANG (*tijd.*) *Eerstaanw. Officier v. Gezondh.* (*tijd.*) SEROEWAI en BENGKALIS. Op elke dezer plaatsen een Ziekenzaal 3e kl. KWALA SIMPANG (*tijd.* *Ziekenzaal 1e kl.* (*tijd.*)
Militair Onderwijs.							
Militaire Justitie en Politie.							

MILITAIR COMMANDEMENT.	WESTERAFDEELING VAN BORNEO.		ZUIDER- EN OOSTERAFDEELING VAN BORNEO.			
GARNIZOENEN.	PONTIANAK.	OVERIGE GARNIZOENEN.	BANDJERMASIN.	BARABEI.	AMOENTHAI	OVERIGE GARNIZOENEN.
Staf van den Gouv. Generaal. Dep. van Oorlog en Bijzondere militaire instellingen.						
Generale Staf.						
Gewestelijke Staf.	Adjudant in het Mil. Commandement.		Gewest. Mil. Commandant. Adjudant.			
Plaatselijke Staf.						
Infanterie.	Garnizoensbatalj. v/d Westerafdeeling v. Borneo; Staf en 1 Comp. (*De Comm. v/h Bat. is tevens Mil. Comm. v/h gewest.*)	SINGKAWANG. 1 Comp v/h Garniz. batalj. in de Westerafdeeling v. Borneo. SINTANG. 1 van hetzelfde Garniz. batalj. ontleende Comp., van *welke een Detach. geplaatst is te* NANGA PINOH (*tijd.*) BENGKAJANG en SAMBAS. Op elke dezer plaatsen een Detachement v/h gewestelijk Garniz bataljon.	Garnizoensbat. v/d de Zuider- en Ooster afdeeling v Borneo; Staf en 3 Comp.	1 Comp v/h Garniz.bataljon v/d Z. en O. afdeel. van Borneo.	1 Comp. v/h Garniz.bataljon v/d Z. en O. afdeel. van Borneo.	MARTAPOERA, RANTAU, PENGARON, KENDANGAN, TANDJOENG, MARABAHAN, MOEARA TEWEH en KWALA KAPOEAS. Op elke dezer plaatsen een Detachement v/h Garniz.-bataljon v/d Z. en O. afd. v. Borneo. BOENTOK. Detachement van een der Compagnieen te Bandjermasin.
Cavalerie.						
Artillerie.	Detachement v/d 8e Comp. (*Compagnie van Borneo*). Magazijn v. oorlog Garniz.-Geweermak. atelier 3e kl.	SINTANG. Detachem. v/d 8e Comp. SINGKAWANG. Id. SINGKAWANG. Garniz.-Geweerm atelier 3e kl.	8e Comp. (*Compagnie van Borneo*). Magazijn v. oorlog. Garniz. Geweermak. atelier 2e kl.		Detachement v/d 8e Comp Garniz.-Geweermak.atelier 3e kl.	
Genie.		BENGKAJANG. *Gewestelijk tevens Plaatselijk eerstaanw. Genieoffic. (behoort te Pontianak).*	Gewest. tevens Plaatselijk eerstaanw. Genieofficier. Hulp-Geniemagaz.			TANDJOENG. *Eerstaanw. Genieofficier (tijd.)*
Militaire Administratie.	Gewestel. Intendant Administr. v/h Garniz. en v/h Hospit. Afdeelings- tevens Garniz.-Kleedingmagazijn. Hospitaalmagazijn.	SINGKAWANG. Admin. v/h Garniz. SINTANG, SINGKAWANG, BENGKAJANG en SAMBAS. Op elke dezer plaatsen een Garnizoens-Kleedingmagazijn.	Gewestel. Intendant. Administr. v/h Garniz. en v/h Hospit Afdeelings- tevens Garniz.-Kleedingmagazijn. Hospitaalmagazijn.		Administratie v/h Garnizoen. Garniz.-Kleedingmagazijn.	
Geneesk. Dienst.	Gewest. tevens Plaatselijk eerstaanw. Officier v. Gezondh. Hospitaal 6e kl.	SINTANG, SINGKAWANG, BENGKAJANG en SAMBAS. Op elke dezer plaatsen een Eerstaanw. Offic. van Gezondheid. SINTANG. Ziekenzaal 2e kl. SINGKAWANG. Id BENGKAJANG. Ziekenzaal 4e kl. SAMBAS. Id.	Gewest tevens Plaatselijk eerstaanw. Officier v. Gezondh. Hospitaal 5e kl.	Eerstaanw. Offic. van Gezondheid. Ziekenzaal 3e kl.	Eerstaanw Offic. v. Gezondheid. Ziekenzaal 2e kl.	MOEARA TEWEH en PENGARON. Op elke dezer plaatsen: een Eerstaanw. Offic. v. Gezondh. MOEARA TEWEH. Ziekenz. 3e kl. PENGARON. Id. 4e kl.
Militair Onderwijs.						
Militaire Justitie en Politie.	Auditeur-Militair. Milit. Provoosthuis.		Auditeur-Militair. Milit. Provoosthuis.			

MILITAIR COMMANDEMENT	CELEBES EN ONDERHOORIGHEDEN. MENADO EN TIMOR		AMBOINA EN TERNATE.			
GARNIZOENEN.	MAKASSER.	OVERIGE GARNIZOENEN.	AMBOINA.	BANDA NEIRA.	TERNATE.	OVERIGE GARNIZOENEN.
Staf van den Gouv. Generaal. Dep. van Oorlog en Bijzondere militaire instellingen.						
Generale Staf.						
Gewestelijke Staf.	Adjudant in het Mil. Commandement.					
Plaatselijke Staf.						
Infanterie.	Garnizoensbat. v. Celebes, Menado en Timor; Staf en 4 Comp., waarvan 2 mobiel. (*De Commandant v/h bataljon is tevens Mil. Commandant v/h Gewest.*)	SEGERI. PANGKADJENE (*tijd.*). BONTHAIN (*tijd.*). BALANGNIPA. BOETON. BIMA. MENADO. GORONTALO. TIMOR KOEPANG. — Detachementen v/h Garniz.-batalj. v. Celebes, Menado en Timor.	Garnizoensbat. v. Amboina en Ternate; Staf, Subsist. kader, 2 mobiele Comp. en 1 bezettings-Comp. (*De Commandant v/h bataljon is tevens Mil. Commandant v/h Gewest.*)	1 Comp. v/h Garnizoensbat. van Amboina en Ternate.	1 Comp. v/h Garnizoensbat. van Amboina en Ternate.	SAPAROEA. AMAHEI. WAHAAI. AIJ. TIDORE. BATJAN. — Detachementen v/h Garniz.bat. van Amboina en Ternate.
Cavalerie.	Detachement.					
Artillerie.	20e Comp. (*Comp. v. Celebes*, bestaande uit een detachement Vesting- en eene sectie Bergartill). Magazijn v. oorlog. Garniz.-Geweermak. atelier 2e kl.		11e Comp. (*Comp. v. Amboina en Ternate*). Magazijn v. oorlog. Garniz.-Geweermak. atelier 2e kl.	Detachement v/d 11e Comp. Magazijn v. oorl. Garniz.-Geweermak.atelier 3e kl.	Garniz.-Geweermak.atelier 3e kl.	
Genie.	Gewest tevens Plaatselijk eerstaanw. Genieofficier. Hulp-Geniemagaz.		Gewest. tevens Plaatselijk eerstaanw. Genieofficier. Hulp-Geniemagazijn.			
Militaire Administratie.	Gewest. Intendent. Administr. v/h Garniz. en v/h Hospit. Afdeelings- tevens Garniz.-Kleedingmagazijn. Hospitaalmagazijn.	MENADO. Algemeen pakhuis. SEGERI, PANGKADJENE (*tijd.*), BONTHAIN (*tijd.*), BALANGNIPA, MENADO, GORONTALO en TIMOR KOEPANG. Op elke dezer plaatsen: Garnizoens Kleedingmagazijn.	Gewestel. Intendant. Admin. v/h Garniz. en v/h Hospitaal. Afdeelings- tevens Garniz.-Kleedingmagazijn. Hospitaalmagazijn.	Administratie v/h Garnizoen en v/h Hospitaal. Garniz.-Kleedingmagazijn. Hospitaalmagaz.	Administratie v/h Garnizoen. Garniz.-Kleedingmagazijn.	SAPAROEA, AMAHEI en WAHAAI. Op elke dezer plaatsen: Garniz.-Kleedingmagazijn.
Geneesk. Dienst.	Gewest. tevens Plaatselijk eerstaanw. Officier v. Gezondheid. Militair Paardenarts. Hospitaal 4e kl.	BALANGNIPA, MENADO, GORONTALO en TIMOR KOEPANG. Op elke dezer plaatsen: Eerstaanw. Officier van Gezondheid. (*Bovendien tijd. te* PANGKADJENE.) BALANGNIPA en MENADO. Op elke dezer plaatsen: Ziekenzaal 3e kl. (*Bovendien tijd. te* BONTHAIN). SEGERI, GORONTALO en TIMOR KOEPANG. Op elke dezer plaatsen: Ziekenzaal 4e kl. (*Bovendien tijd. te* PANGKADJENE.)	Gewest. tevens Plaatselijk eerstaanw. Officier v. Gezondheid. Hospitaal 5e kl.	Eerstaanw. Offic. v. Gezondheid. Hospitaal 6e kl.	Eerstaanw. Offic. v. Gezondheid. Ziekenzaal 4e kl.	SAPAROEA en WAHAAI. Op elke dezer plaatsen: eerstaanw. Offic. van Gezondheid. SAPAROEA en WAHAAI. Op elke dezer plaatsen: Ziekenzaal 4e kl.
Militair Onderwijs.						
Militaire Justitie en Politie.	Auditeur Militair.		Auditeur-Militair.			

MILITAIR COMMANDEMENT.	ATJEH EN ONDERHOORIGHEDEN (1 Januari 1895).			
Garnizoenen.	Kotta Radja.	Oleeleh.	Lambaroe.	Overige Garnizoenen.
Staf van den Gouv. Generaal. Dep. van Oorlog en Bijzondere militaire Instellingen.				
Generale Staf.	*Luit.-Kolonel, Chef v/d Gewest. Staf (tijd).* Kapitein.			
Gewestelijke Staf.	Gewest. Militaire Command. Adjudant. Adjunct b/d Gewestel. Staf			
Plaatselijke Staf.	Plaatselijke Commandant. Adjudant bij het Plaatselijk Commandement.			
Infanterie.	3e Veldbat. 12e id. 14e id. 15e id. Staf en 3 Comp. (*behoorende te Padang Pandjang*). } *Waarvan Detachement op de tijdelijke posten.* Subalternenkader.	1 Comp. v/h 15e Veldbataljon. Staf en 1 Comp. v/h Garniz.bat. v. Atjeh en Onderh. (*Dit bataljon is administratief in een 1e en 2e batalj. verdeeld. Te Oleeleh ligt de Staf v. h. 1e bataljon.*)	Staf en 1 Comp. v/h 2e Garnizoens bataljon v. Atjeh en Onderh.	Lamdjamoe, Ketapang Doea, Eei, Segli, Lamtih, Blang, Telok Semawé, Poeloe Weh, Poeloe Bras, Poeloe Raija en Melaboeh. Op elke der vier eerstgenoemde plaatsen eene Comp. van het 1e Garn.bat. v. Atjeh en Ond.; op elke der zeven overige plaatsen een Detachement van hetzelfde bataljon. Lampermei, Koempit, Lamjoeng, Lampeneroet, Lambeng, Siroen, Tjot Iri, Boekit Karang, Pakan Kroeng Tjoet en Kotta Pohama. Op elke der drie eerstgenoemde plaatsen eene Comp. van het 2de Garniz. bataljon van Atjeh en Onderh.; op elke der zeven overige plaatsen een Detachement van hetzelfde bataljon. *Tijdelijke posten*: Biloel (*Detachement van het 3e Veldbat.*); Toenokoeb en Tjot Rang (*Detachementen van het 12e Veldbat.*): Tjot Oebe en Lamkoenjit (*Detachementen v/h 14e Veldbat.*); Anak Galoeng (1 *Comp. v/h 15e Veldbat.*); Blang Tjoet (*Detachement v/h 15e Veldbat.*), Lambarih, Lamsoet, Kroeng Gloempang en Seneloe (*Detachementen v/h 2e Garnis.bat. van Atjeh en Onderh.*).
Cavalerie.	Rechterhelft 4e Veldeskadron.			
Artillerie.	Gewest. Artill. Commandant. 4e Comp. (*Bergbattery, behoort te Magelang*). 17e Comp. (*Vest. art., behoort te Tjilatjap*). 22e Comp. (2de Comp. v. Atjeh en Onderh.) } *Waarvan Detachementen op de tijdelijke posten.* Magazijn van oorlog. Garniz.-Geweerm.atelier te kl.		6e Comp. (1e *Comp. v. Atjeh en Onderhoorigh.*). *Detacheert n/d posten.*	Detachementen van de 6e, 17e en 22e Comp. te Siroen, Lampermei, Tjot Iri, Roempit, Boekit Karang, Lamjoeng, Pakan Kroeng Tjoet, Kotta Pohama, Eei, Telok Semawé, Segli, Poeloe Weh, Poeloe Raija, Melaboeh, Lamtih, Lamdjamoe, Blang, Ketapang Doea, Lampeneroet, Lambeng, *en tijdelijk te* Tjot Oebe, Lamkoenjit, Biloel, Anak Galoeng, Blang Tjoet, Seneloe, Kroeng Gloempang, Tjot Rang.
Genie.	Gewestelijk tevens Plaatselijk eerstaanw. Genieofficier. Detachement Genietroepen.	*Eerstaanw. Genieofficier (tijd).* Algem. Geniemagazijn.		Poeloe Weh. *Eerstaanw. Genieofficier (tijd)*;
Militaire Administratie.	Gewestelijk Intendant. Administr. v/h 3e, v/h 12e, v/h 14e v/h 15e Veldbataljon, v/d gecombineerde troepen en v/h Hospitaal. Afdeelings- tevens Garnizoens-Kleedingmagazijn. Hospitaalmagazijn.	Administr. v/h 1e Garnis.batalj. Hulpstapelmag.	Administr. v/h 2e Garniz.batalj.	Poeloe Weh, Segli, Telok Semawé, Edi, Poeloe Raija en Melaboeh. Op elke dezer plaatsen: Administratie van het Garnizoen. Poeloe Weh, Segli, Telok Semawé, Edi, Poeloe Raija en Melaboeh. Op elke dezer plaatsen: Garnizoens-Kleedingmagazijn.
Geneesk. Dienst.	Gewestelijk tevens Plaatselijk eerstaanw. Offic. v. Gezondh. Militair paardenarts. Hospitaal 1e kl.	Eerstaanw. Offic. v. Gezondh. Ziekenzaal 3e kl.	Eerstaanw. Offic. v. Gezondheid. Ziekenzaal 3e kl.	Edi. Eerstaanw. Off. v. Gez. en Ziekenzaal 2e kl. Telok Semawé, Segli, Poeloe Weh, Poeloe Bras, Ketapang Doea, Lamjoeng, Poeloe Raija en Melaboeh. Op elke dezer plaatsen: Eerstaanw. Off. v. Gez. en Ziekenzaal 3e kl. Biloel en Seneloe (*tijd*). *Op elke dezer plaatsen: Eerstaanw. Officier van Gezondheid (tijd).*
Militair Onderwijs.				
Militaire Justitie en Politie.	Auditeur-Militair. Militair Provoosthuis. *Korps Marechaussee (tijd.)*	*Detachement v/h Korps Marechaussee (tijd.)*		

MILITAIR COMMANDEMENT.	NORMALE BEZETTING VAN ATJEH EN ONDERHOORIGHEDEN.			
GARNIZOENEN.	KOTTA RADJA.	OLEHLEH.	LAMBAROE.	OVERIGE GARNIZOENEN.
Staf van den Gouv. Generaal. Dep. van Oorlog en Bijzondere militaire instellingen.				
Generale Staf.	Kapitein, Chef v/d Gewest. Staf.			
Gewestelijke Staf.	*Als op 1 Januari* 1895.			
Plaatselijke Staf.	*Als op 1 Januari* 1895.			
Infanterie.	3e, 12e en 14e Veldbataljon. Subsistentenkader.	1 Comp. v/h 15e Veldbataljon. Staf v/h 2e Garniz.bat. v. Atjeh en Onderh.	Staf en 1e Comp v/h 1e Garn bat v. Atjeh en Onderh.	LAMPENEROET. Detach. v/d 1e Comp. v/h 1e Garn. bataljon. LAMBENG. Id. SIBOEN. Id. LAMPERMEIS. 2e Comp. v/h id. TJOT IRI Detach. v/d 2e Comp. v/h id. ROEMPIT 3e Comp v/h id. BOEKIT KARANG. Detach. v/d 3e Comp. v/h id. LAMJOENG. 4e Comp. v/h id. PARAN KROENG TJOET. Detach. v/d 4e Comp v/h id. KOTTA POHAMA Id. EDI. 1e Comp. v/h 2e Garn bataljon. TELOK SEMAWÉ. Detach. v/d 1e id SAMALANGAN (of PASANGAN[1]) 2e Comp. v/h id. SEOELI. 3e Comp. v/h id. POELOE WEH. Detach. v/d 3e Comp. v/h id. POELOE BRAS. Id MELABOEH Id. SOESOE.[1]) Id. TAMPAT TOEAN [1]) Id. N B. *In afwachting van de reorganisatie van de Garnizoens-infanterie in Atjeh en Onderh. zal tijdelijk eene tweede Comp. van het 15e Veldbataljon aldaar blijven tot bezetting van de posten*: LAMTIH, LAMDJAMOE, BLANG en KETAPANG DOEA.
Cavalerie.	*Als op 1 Januari* 1895.			
Artillerie.	Gewest. Artill Commandant. 12e Comp. Artill. *2e Comp v. Atjeh en Onderh (waarvan detachementen op de posten)* Magazijn van oorlog Garnis.-Geweerm.atelier 1e kl.		*Als op 1 Januari* 1895.	*Als op 1 Januari* 1895, *met uitzondering dat de detachementen op de posten worden geleverd door de 6e en 12e Comp., en dat, terwijl de detachementen op de tijdelijke posten vervallen, detachementen zullen worden gelegerd te* SAMALANGAN (*of* PASANGAN), *te* SOESOE *en te* TAMPAT TOEAN.[1])
Genie.	*Als op 1 Januari* 1895.	Algem Oorlogsmagazijn		
Militaire Administratie.	*Als op 1 Januari* 1895, *uitgezonderd de administratie van het 15e Veldbataljon.*	Administr. v/h 2e Garniz.batalj. v. Atjeh en Onderhoorigheden. Hulpstapelmag.	Administr. v/h 1e Garniz.batalj. v. Atjeh en Onderhoorigheden.	*Als op 1 Januari* 1895.
Geneesk. Dienst.	*Als op 1 Januari* 1895.	*Als op 1 Januari* 1895.	*Als op 1 Januari* 1895	LAMJOENG, KETAPANG DOEA, POELOE BRAS, SEOELI, EDI en MELABOEH. Op elke dezer plaatsen: Eerstaanw. Off van Gezondh. EDI, TELOK SEMAWÉ, POELOE WEH en POELOE RAJA. Op elke dezer plaatsen: Ziekenzaal 2de kl. LAMJOENG, KETAPANG DOEA, POELOE BRAS, SEOELI en MELABOEH. Op elke dezer plaatsen: Ziekenzaal 3e kl.
Militair Onderwijs.				
Militaire Justitie en Politie.	Auditeur-Militair Militair Provoosthuis			

1) *Bij de begrooting voor 1895 is op den bouw dezer posten, als voorshands onnoodig, niet gerekend.*

Koloniaal verslag van 1895.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE E.

N°. 7.

(Zie hoofdstuk D, § 1, van het verslag)

VERSCHILLENDE OPGAVEN

BETREFFENDE DE

SAMENSTELLING EN DISTRIBUTIE VAN HET LEGER

(alleen onderofficieren en minderen)

over 1894,

BENEVENS EENE

statistiek over de jaren 1890 t/m 1894

BETREFFENDE DE

AANVULLING EN VERLIEZEN

zoo aan officieren als aan onderofficieren en minderen.

I. Statistiek van de tijdelijk niet beschikbare, maar toch in de sterkte tellende (tot de formatie behoorende) onderofficieren en minderen, in vergelijking met de sterkte en met de »tegenwoordige" formatie, bij het einde van elk der jaren 1893 en 1894.

a. Algemeen overzicht.

ONDEROFFICIEREN EN MINDEREN.	31 December 1893.				31 December 1894.			
	Infanterie.	Cavalerie, artillerie en genie.	Hospitaal-dienst, schrijvers-personeel, enz., enz.	Totalen.	Infanterie.	Cavalerie, artillerie en genie.	Hospitaal-dienst, schrijvers-personeel, enz., enz.	Totalen.
Zieken en geëvacueerden	2271 (1083) a)	382 (277)	101 (69)	b) 2757 (1429)	3456 (2017) a)	459 (361)	131 (105)	b) 4046 (2486)
Ongeschikt voor den velddienst c).	152 (65)	38 (30)	„	190 (95)	93 (34)	20 (16)	„	113 (50)
Recruten	1805 (498)	187 (104)	„	1992 (602)	3621 (1261)	326 (254)	„	3947 (1515)
Om andere redenen tijdelijk niet beschikbaar d)	921 (463)	81 (45)	26 (17)	1028 (525)	907 (375)	91 (49)	133 (75)	1131 (499)
Te zamen tijdelijk niet beschikbaar	5149 (2109)	688 (456)	130 (88)	5967 (2651)	8077 (3687)	896 (683)	264 (180)	9237 (4550)
Daar de aanwezige sterkte bedroeg	26257 (9568)	4584 (2830)	2432 (1540)	33273 (13938)	29281 (11132)	4831 (3126)	2493 (1609)	36605 (15867)
bleven alzoo beschikbaar (met inbegrip echter van de kwartierzieken) e)	21108 (7459)	3896 (2374)	2302 (1454)	27306 (11287)	21204 (7445)	3935 (2443)	2229 (1429)	27368 (11317)
„Tegenwoordige" formatie	26667 (9123)	4672 (2913)	3019 (2069)	34358 (14105)	27024 (9180)	4500 (2799)	3050 (2084)	34574 (14363)

a) De tusschen ( ) geplaatste cijfers duiden aan hoeveel Europeanen en Afrikanen onder de daarnevens uitgetrokken getallen begrepen zijn.

b) Onder het getal zieken waren begrepen: op ult. 1893 662 geëvacueerden (382 Europeanen, 28 Amboineezen en 254 inlanders) en op ult. 1894: 1553 geëvacueerden (1034 Europeanen, 209 Amboineezen en 310 inlanders).

c) Namelijk de zoodanigen die door eene geneeskundige commissie enkel voor bezetting-, bureau- of hospitaaldienst geschikt zijn verklaard.

d) Men heeft hierbij op het oog de gedetacheerden bij- en de leerlingen van de kaderscholen, de militairen die in afwachting van ontslag naar elders zijn vertrokken (waaronder te verstaan de op paspoort of gagement wachtende militairen voor zooveel zij na hun ontslag in Indië wenschen te blijven), zij die tijdelijk ter beschikking gesteld zijn van andere autoriteiten, zonder voor memorie te worden gevoerd, krijgsraad-arrestanten en door den rechter veroordeelde militairen die hunne straf in eenig provoosthuis ondergaan, en eindelijk vermisten voor zoover zij nog niet uit de sterkte zijn afgevoerd.

e) Onder de voor den werkelijken dienst geschikten zijn medegerekend de reconvalescenten van berriberri, die, hoewel niet gesignaleerd als slechts geschikt voor bezetingdienst (op den sterktestaat dan ook niet onder de tijdelijk ongeschikten vermeld), toch ook niet als genoeg valide kunnen worden beschouwd om te velde te worden gezonden. Het aantal militairen tot deze categorie behoorende kan niet met juistheid worden opgegeven.

b. Specificatie alleen voor de infanterie.

ONDEROFFICIEREN EN MINDEREN.	31 December 1893.					31 December 1894.				
	Veld-bataljons. (N°. 1 t/m 18) a)	Depôt-bataljons. (N°. 1 t/m 4).	Garnizoens-infanterie, subsistenten-kaders, suppletie-depot en straf-detachement.	Op reis ter bereiking van hunne bestemming.	Te zamen aan infanterie	Veld-bataljons. N°. 1 t/m 18). a)	Depôt-bataljons. (N°. 1 t/m 4).	Garnizoens-infanterie, subsistenten-kaders, suppletie-depot, straf-detachement en recruten-bataljons.	Op reis ter bereiking van hunne bestemming.	Te zamen aan infanterie.
Formatie („tegenwoordige") b).	13696	3382	9589	.....	26667	14053	3382	9589	.....	27024
Sterkte b)	11198	3992	10105	962	26257	12121	5185	11447	528	29281
Af: de tijdelijk niet beschikbaren, als:										
zieken en geëvacueerden	1045	552	874	.....	2271	1884	872	700	.....	3456
ongeschikten voor den velddienst	„	„	152	.....	152	„	„	93	.....	93
recruten	56	1749	„	.....	1805	213	2378	1030	.....	3621
om andere redenen tijdelijk niet beschikbaar	300	374	247	.....	921	272	365	270	.....	907
	1401	2675	1073		5149	2360	3615	2093		8077
Alzoo beschikbaar	9797	1317	9032			9752	1570	9354		
	20146			962	21108	20678			528	21204
Naar den landaard bestond het voor werkelijken dienst geschikte en beschikbare gedeelte uit:										
Europeanen	3980	610	2615	212	7417	4060	751	2589	..	7400
Afrikanen	40	2	„	„	42	40	3	-	2	45
Amboineezen	1661	47	6	147	1861	1512	68	36	11	1677
Inlanders	4116	658	6411	603	11788	4110	728	6729	515	12082
Te zamen als boven	9797	1317	9032	962	21108	9752	1570	9351	528	21204

a) Onder de formatie der veldbataljons zijn hier verantwoord als tijdelijke legeruitbreiding voor detachementen der Koloniale Reserve (Nederlanders): op ult. 1893 117 en op ult. 1894 474 man. Zie echter de noot op blz. 6 van bijlage B.

b) Welk aandeel het Europeesch, het Amboineesch en het inlandsch element in de hier uitgetrokken totalen heeft, is te zien uit den uitvoerigen formatie- en sterktestaat, afgedrukt als bijlage B van dit verslag.

II. Aanwezige sterkte op ult. 1894, gesplitst naar de militaire commandementen, met afzonderlijke opgaaf, voor zooveel dit blijkt, van het personeel der infanterie.

MILITAIRE COMMANDEMENTEN.	I. Infanterie (uitgenomen het aantal infanteristen begrepen in rubriek III). Officieren.	I. Adjudant-onderofficieren dd. officier.	I. Onderofficieren en minderen. Europeanen en Afrikanen.	I. Onderofficieren en minderen. Amboineezen en inlanders.	I. Te zamen.	II. Andere wapens en diensten (uitgenomen het aantal niet-infanteristen begrepen in rubriek III). Officieren.	II. Adjudant-onderofficieren dd. officier.	II. Europeanen en Afrikanen.	II. Amboineezen en inlanders.	II. Te zamen.	III. Verpleegd in de ziekeninrichtingen en geëvacueerd a). Officieren.	III. Adjudant-onderofficieren dd. officier.	III. Europeanen en Afrikanen.	III. Amboineezen en inlanders.	III. Te zamen.	IV. Totaal militairen. Officieren.	IV. Adjudant-onderofficieren dd. officier.	IV. Europeanen en Afrikanen.	IV. Amboineezen en inlanders.	IV. Te zamen.	V. Troepenpaarden en muildieren.
1ste militaire afdeeling van Java b)	81	3	1439	2512	3951	151	4	901	357	1258	18	"	805	264	1069	253	7	3145	3133	6278	274
2de " " " "	84	8	2046	2468	4514	115	5	949	643	1592	5	"	598	292	890	204	13	3593	3403	6996	604
3de " " " "	50	1	1117	1426	2543	79	3	626	351	977	5	"	139	74	213	134	4	1882	1850	3732	89
Lombok	58	"	606	684	1290	32	2	196	160	356	"	"	66	30	96	90	2	868	874	1742	98
Bali	4	"	69	48	117	2	"	27	11	38	"	"	4	2	6	6	"	100	61	161	"
Te zamen op Java (met Biliton, Lombok en Bali)	280	12	5277	7138	12415	379	14	2699	1522	4221	26	"	1612	661	2273	685	26	9588	9321	18909	1065
Atjeh en onderhoorigheden	131	3	1530	2551	4081	85	6	598	480	1078	1	"	121	116	237	217	9	2249	3147	5396	114
Sumatra's Westkust	69	"	1091	2235	3329	63	1	385	168	553	3	"	311	826	1137	135	1	1790	3229	5019	51
Sumatra's Oostkust	24	"	225	712	937	13	"	55	40	95	1	"	15	16	31	38	"	295	768	1063	"
Palembang	28	"	167	692	879	14	1	99	51	150	2	"	14	39	53	44	1	280	782	1082	"
Benkoelen c)	6	"	43	153	196	1	"	18	12	30	"	"	"	"	"	6	"	61	165	226	"
Lampongsche Distrikten	3	"	15	59	74	1	"	4	2	6	"	"	1	1	2	4	"	20	62	82	"
Banka	6	"	35	199	231	2	1	28	17	45	"	"	4	12	16	8	1	67	228	295	"
Riouw	3	"	48	120	168	2	"	23	27	50	"	"	5	6	11	5	"	76	153	229	"
Westerafdeeling van Borneo	15	"	139	486	625	11	"	70	37	107	1	"	6	8	14	27	"	215	531	746	"
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	27	"	253	735	988	15	1	65	33	98	"	"	18	26	44	42	1	336	794	1130	"
Celebes, Menado en Timor: gouv. Celebes en onderh.	16	"	171	414	585	18	1	83	78	161	"	"	21	45	66	34	1	275	537	812	48
residentie Menado	3	"	22	88	110	2	"	1	4	5	"	"	"	3	3	5	"	23	95	118	"
residentie Timor	3	"	34	91	125	2	"	"	4	4	"	"	1	"	1	5	"	35	95	130	"
Amboina en Ternate: residentie Amboina	15	"	117	380	497	11	2	53	54	107	1	"	15	17	32	27	2	185	451	636	"
residentie Ternate	4	"	37	85	122	1	"	7	2	9	"	"	3	4	7	5	"	47	91	138	"
Te zamen in de verschillende commandementen der buitenbezittingen, uitgenomen die van Atjeh en Lombok.	221	"	2420	6149	8569	156	7	891	520	1411	8	"	414	1003	1417	385	7	3725	7981	11706	99
Wijders telde het leger nog:																					
aan korpsen en inrichtingen niet in hooger staande opgaven begrepen d)	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	13	"	248	2	250	"
aan militairen op reis ter bereiking van hunne bestemming	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	60	"	57	287	344	"
Totale legersterkte	632	15	9227	16138	25365	620	27	4188	2531	6719	35	"	2147	1780	3927	1360	42	15867	20738	36605	1278

a) In den *emplacements*staat, waaraan de hier voorkomende opgaven zijn ontleend, worden de zieken en geëvacueerden niet wapensgewijze vermeld, zooals wèl het geval is in de aan den *sterkte*staat ontleende tabel I sub a op blz. 2 van deze bijlage. De sterktestaat bevat echter geen territoriale opgaven nopens de distributie van het leger, zooals voor de onderwerpelijke tabel noodig zijn. Bovendien heerscht er tusschen beide opgaven met betrekking tot de geëvacueerden in zooverre verschil dat de sterktestaat al de geëvacueerden vermeldt (32 officieren en 1553 onderofficieren en minderen), de emplacementstaat daarentegen alleen diegenen die geëvacueerd zijn naar plaatsen *buiten* het commandement waartoe hun korps behoort (geen officieren en 1029 onderofficieren en minderen).

b) Tot de eerste militaire afdeeling van Java behooren ook de militaire posten op Billiton, op ult. 1894 in het geheel sterk 1 officier en 57 onderofficieren en minderen der infanterie (5 Europeanen en 52 inlanders) en 2 militairen (inlanders) behoorende tot het personeel van den hospitaaldienst.

c) Tot het militair commandement van Benkoelen behoort het garnizoen van Kepahiang (Palembang), op ult. 1894 sterk 1 officier en 49 onderofficieren en minderen der infanterie (4 Europeanen en 45 inlanders) en 3 militairen (1 Europeaan en 2 inlanders), behoorende tot het personeel van den hospitaaldienst.

d) Hier worden bedoeld: het korps stafmuzikanten te Weltevreden, het kader en de élèves der militaire school te Meester Cornelis en de leerlingen der voorbereidende cursussen aldaar, het kader van het korps pupillen te Gombong, het kader van het militair huis van arrest te Samarang, zoomede het personeel der provoosthuizen te Batavia, Magelang, Soerabaja, Padang, Kotta Radja, Palembang en Bandjermasin. Van de hierbedoelde militairen bevindt zich dus alleen het personeel der provoosthuizen gedeeltelijk in de buitenbezittingen, namelijk in Atjeh 3 en te Padang, Palembang en Bandjermasin gezamenlijk 5 Europeesche provoost-geweldigers en stokkeknechts.

III. Verantwoording der verliezen en winsten aan officieren, onderofficieren

a. Officieren (ook die uit Nederland gedetacheerd, doch

JAREN.	Aanwezige sterkte der *in de formatie tellende* officieren op 1 Januari (alleen Europeanen of met dezen gelijkgestelden) *a*).	VERLIEZEN. Voorgoed ontvallen. Overleden (daaronder ook de gesneuvelden) *b*).	Gepensioneerd.	Eervol ontslagen zonder pensioen *c*).	Niet-eervol ontslagen of veroordeeld.	Opheffing van detacheering van tijdelijk in Indië dienende officieren van het leger hier te lande.	Tijdelijk ontvallen. Met buitenlandsch verlof vertrokken.	Gedetacheerd geworden bij het leger hier te lande.	Op non-activiteit gesteld, voor memorie gebracht of tijdelijk toegevoegd aan autoriteiten buiten het leger.	Totalen.	WIN[STEN]. Nieuw benoemd. Speciaal opgeleid: bij de Koninklijke Militaire Academie.	bij andere inrichtingen hier te lande (geneeskundigen en pharmaceuten).	Verkregen uit de korpsen van het leger hier te lande.	Verkregen in Indië zelf (meerendeels afkomstig van de Militaire school te Meester-Cornelis).	Overgeplaatst van het leger hier te lande.
1.	2	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.
1890	1330 (35)	*f*) 13	40	5	1	9	72	8	32	180	31	22	13	17	2
1891	1364 (46)	11	52	13	"	14	85	14	13	202	37	29	33	11	1
1892	1367 (41)	9	45	4	1	7	107	3	16	198	39	24	22	8	9
1893	1360 (40)	*g*) 17	46	6	2	5	91	13	17	197	19	15	18	21	3
1894	1331 (33)	*h*) 30	54	4	"	9	133	7	20	257	53	23	26	16	5

b. Onderofficieren

JAREN.	Landaarden.	ALGEMEEN OVERZICHT. Effectieve sterkte op 1 Januari.	Af: verliezen gedurende het opgegeven jaar.	Bij: winsten gedurende het opgegeven jaar.	Effectieve sterkte op 31 December.	Af: de niet in de formatie tellende categorieën van militairen *i*).	Derhalve wordt de sterkte der *in de formatie tellende* onderofficieren en minderen op 31 December.	Specificatie der … Overleden (daaronder ook de gesneuvelden). *k*) Europeanen en Afrikanen.	Amboineezen. *m*)	Inlanders.	Gepasporteerd. Europeanen en Afrikanen.	Amboineezen.	Inlanders.	Gegageerd. Europeanen en Afrikanen.	Amboineezen.	Inlanders.	Tot officier bevorderd (alleen Europeanen).
1890	Europeanen	14402	2200	1653	13855	192	13663	322	60	459	694	90	1027	076	40	454	17
	Afrikanen	67	14	4	57	"	57										
	Amboineezen	1979	132	444	2291	1	2200	841			1751			1470			17
	Inlanders.	16635	2265	2226	16596	53	16537										
		33083	4611	4327	32799	252	32547										
1891	Europeanen	13855	1885	1822	13792	199	13533	331	63	430	552	53	744	807	39	400	11
	Afrikanen	57	8	9	58	1	57										
	Amboineezen	2291	157	207	2341	5	2336	823			1343			1246			11
	Inlanders.	16596	1944	2847	17499	82	17417										
		32730	3994	4885	33690	287	33403										
1892	Europeanen	13792	1894	2140	14038	131	13847	282	69	392	597	56	835	808	04	339	8
	Afrikanen	58	5	3	56	1	55										
	Amboineezen	2341	192	215	3364	5	2359	743			1488			1211			8
	Inlanders.	17499	1810	1489	17178	100	17078										
		33690	3901	3847	33636	297	33339										
1893	Europeanen	14038	1812	1870	14096	213	13883	201	45	381	579	62	1019	807	67	485	21
	Afrikanen	56	4	5	57	2	55										
	Amboineezen	2364	179	299	2484	3	2481	627			1660			1359			21
	Inlanders.	17178	2130	1898	16946	32	16854										
		33636	4125	4072	33583	310	33273										
1894	Europeanen	14096	2083	4010	16023	211	15812	337	89	433	576	47	1185	760	42	471	15
	Afrikanen	57	4	3	56	1	55										
	Amboineezen	2484	137	310	2597	4	2503	859			1808			1273			15
	Inlanders.	16948	2336	3642	18252	107	18145										
		33583	4620	7965	36928	323	36605										

i) Namelijk de gedetineerden de gestraften bij de strafdetachementen te Klatten en Ngawi (van 1 Januari 1893 af alleen te Ngawi) en de militairen die bij de subsistentenkaders op scheepsgelegenheid naar Nederland wachten. (De „voor memorie" gevoerd wordende militairen blijven hier buiten aanmerking omdat zij, zoolang zij in die positie verkeeren, tijdelijk uit de sterkte zijn afgevoerd.)

k) Het aantal der gesneuvelde onderofficieren en minderen bedroeg in de opgegeven vijf jaren achtereenvolgens 21, 17, 17, 17 en 178 (respectievelijk 9, 6, 10, 8 en 106 Europeanen, 2, 1, 2, 3 en 35 Amboineezen, zoomede 10, 10, 5, 6 en 37 Inlanders).

Als overleden aan de gevolgen van in den strijd bekomen wonden, vindt men over gemelde jaren vermeld achtereenvolgens 5, 6, 11, 11 en 51 militairen beneden den rang van officier en daaronder respectievelijk 2, 3, 6, 6 en 28 Europeanen.

l) Onder deze rubriek worden gerekend: vermisten, met een briefje van ontslag verwijderden; militairen die bij de lijfwachten-dragonders of bij de gouvernementsmarine overgingen; zij die om andere redenen, zonder toekenning van paspoort of gagement, van hunne dienstverbintenis ontheven werden; uit Nederland gedetacheerde militairen die derwaarts terugkeerden, en eindelijk adjudant-onderofficieren die aangewezen werden om dienst te doen als officier.

m) Hier en in de verdere kolommen van dit overzicht worden onder Amboineezen ook verstaan Menadoneezen en Alfoeren.

n) Onder de in deze kolommen opgegeven getallen zijn begrepen achtereenvolgens 14, 8, 5, 4 en 4 Afrikanen. Van hen overleden er 1 in elk der jaren 1890, 1892, 1893 en 1894; werden gepasporteerd geen in 1890,

eo minderen tegenover de sterkte, over de jaren 1890 t/m 1894.

zonder de adjudant-onderofficieren dienstdoend officier).

S T E N.					Voor- of nadeelig verschil tusschen winsten en verliezen.	Derhalve was bij het einde van het jaar de STERKTE der in de formatie tellende officieren geklommen of gedaald tot:	Bovendien behoorde op ult. December tot het leger, maar telde niet in de sterkte, het navolgend aantal officieren d)			
In activiteit hersteld en van „voor memorie" terug.	Van buitenlandsch verlof teruggekeerd.	Terug van detacheering bij het leger hier te lande.	In dienst gesteld als gedetacheerd van het leger hier te lande.	Totalen.			met verlof buiten Nederlandsch Indië.	op non-activiteit of „voor memorie".	gedetacheerd bij het Nederlandsche leger of bij inrichtingen hier te lande e).	Te zamen.
17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.	26.	27.
30	61	11	21	214	+ 34	1364 (46)	167	8	42	207
14	64	7	3	205	+ 3	1367 (41)	152	7	58	224
13	67	13	3	121	— 7	1360 (40)	188	11	37	256
12	67	7	6	168	— 29	1331 (39)	103	18	35	276
27	85	12	39	286	+ 29	1360 (66)	224	10	62	296

AANMERKINGEN.

a) De cijfers, in de kolommen 2 en 23 tusschen ( ) geplaatst, wijzen aan hoeveel tot het Nederlandsche leger behoorende officieren (als gedetacheerd in Indië) in de opgegeven sterkte van het Indische officierskorps begrepen waren.

b) In de behandelde vijf jaren sneuvelden 19 officieren (1 in 1890, 1 in 1891, 1 in 1893 en 13 in 1894), en overleden er 8 (1 in elk der jaren 1891 t/m 1893 en 3 in 1894) aan de gevolgen van voor den vijand bekomen wonden.

c) Voor een deel tijdelijk (voor vijf jaren) benoemde officieren van gezondheid (vreemdelingen), namelijk in 1891 6, in 1892 2 en in 1891 1.

d) Eene specificatie, naar gelang van de wapens of diensten waartoe de niet in de sterkte tellende officieren behoorden, vindt men op blz. 6 van bijlage B.

e) Hieronder ook de officieren die de lessen bij de hoogere krijgsschool volgden. Van de tijdelijk bij het leger hier te lande dienende Indische officieren vervingen er bij het einde van elk der opgegeven jaren achtereenvolgens 26, 26, 17, 24 en 14 de plaatsen van in Indië gedetacheerde officieren van het Nederlandsche leger.

f) Hieronder 1 gedetacheerd officier van het Nederlandsche leger.

g) Hieronder 2 officieren als voren.

h) Hieronder 3 officieren als voren.

en minderen.

VERLIEZEN.											
Gevonnisd.			Afgevoerd als „voor memorie" gebracht.			Gedeserteerd of om andere dan in de voorgaande kolommen opgegeven redenen afgevoerd l).			Totalen.		
Europeanen en Afrikanen.	Amboineezen.	Inlanders.	Europeanen en Afrikanen.	Amboineezen.	Inlanders.	Europeanen en Afrikanen.	Amboineezen.	Inlanders.	Europeanen en Afrikanen u).	Amboineezen.	Inlanders.
13	„	20	33	„	4	159	2	301	2214	132	2265
33			37			462			4611		
3	„	14	23	„	„	166	3	356	1893	167	1914
17			23			625			3994		
„	1	11	27	„	„	177	2	233	1890	192	1810
12			27			412			3901		
10	„	35	13	„	„	180	3	220	1612	179	2130
35			13			405			4125		
6	1	13	34	„	1	350	18	233	2087	127	2336
20			35			610			4220		

Specificatie der WINSTEN.																	
Aangekomen suppletie-troepen uit Nederland. (Zie noot v.)			Werving in Indië. p)								Als terug van desertie, als niet meer „voor memorie" gevoerd of om andere redenen weder in de sterkte opgenomen.				Totalen.		
Nederlanders.	Vreemdelingen o).	Te zamen.	Europeanen en Afrikanen q).	Amboineezen, Me[illegible] en Al[illegible]	[illegible]	Madureezen.	Boeginee-zen.	Maleiers.	Te zamen.	Europeanen en Afrikanen t)	Amboineezen.	Inlanders.	Te zamen.	Europeanen en Afrikanen u).	Amboineezen.	Inlanders.
1073	363	1436	174 (26)	442 (5)	1875 (19)	147 (2)	50 (1)	50	2747 (53)	47	2	95	141	1667	444	2226
														4327		
1232	342	1374	217 (28)	206 (1)	2611 (13)	120 (2)	38	76	3168 (44)	40	1	102	143	1831	207	2847
														4885		
1420	526	1946	156 (34)	213	1239 (10)	71	41	61	1771 (44)	30	2	87	128	2143	215	1489
														3847		
1334	322	v) 1656	174 (49)	294	1701 (24)	43 (1)	27	44 (1)	2283 (72)	42	3	83	133	1675	222	1898
														4072		
3283	501	v) 3784	187 (43)	305 (1)	3445 (38)	20	44	48 (1)	4049 (83)	42	6	85	132	4013	310	3642
														7965		

2 in 1891, 1 in 1892, geen in 1893 en 1 in 1894; verlieten het leger met gagement: in 1890 t/m 1894 achtereenvolgens 12, 6, 2, 1 en 2, en werden in elk der jaren 1890 en 1892 1, in 1893 2 en in 1894 geen om andere dan de genoemde redenen uit de sterkte afgevoerd.

o) De uit Nederland gezonden troepen bestonden dus in de opgegeven jaren achtereenvolgens voor p. m. 25.3, 21.7, 27.1, 24 en 15.3 pct. uit vreemdelingen.

p) De in deze rubriek tusschen ( ) geplaatste cijfers wijzen het aantal aan van hen die reeds vroeger gediend hebben; dit aantal is in het daarboven geplaatste cijfer begrepen.

q) Onder de in deze kolom opgegeven getallen zijn begrepen achtereenvolgens 3, 9, 3, 4 en 3 Afrikanen. Onder hen was er (in 1891) één die reeds vroeger gediend had.

r) De in deze kolom voorkomende getallen zijn voor elk der opgegeven jaren aldus te specificeeren: Amboineezen achtereenvolgens 258, 88, 100, 136 en 127; Menadoneezen 175, 102, 78, 151 en 172, en Alfoeren (niet-Christenen) 0, 16, 36, 7 en 8.

s) Het aantal Soendaneezen, in de opgegeven cijfers begrepen, beliep achtereenvolgens 453, 274, 212, 160 en 119.

t) Onder deze rubriek was in de opgegeven jaren slechts 1 Afrikaan begrepen en wel in 1890.

u) Zie de noten q en t.

v) Onder de in 1893 en 1894 uit Nederland aangekomen troepen bevonden zich, zoo aan Nederlanders als vreemdelingen, respectievelijk 130 en 503 man van de Koloniale Reserve.

IV. Numerieke opgaaf betreffende de mutatiën gedurende 1894 bij de infanterie, cavalerie, artillerie en genie (dus niet bij de overige onderdeelen van het leger) voorgekomen onder onderofficieren en korporaals.

WAPENS EN LANDAARDEN.	Uit de sterkte werden, om onderstaande redenen, afgevoerd:												In de sterkte werden gebracht, als zijnde:						
	Overleden.	Gepasporteerd.	Gegageerd.	Bevorderd tot dienstdoend 2de luitenant of tot magazijnmeester.	Bevorderd tot onderofficier.	„Voor memorie" gebracht.	Gecondemneerd.	Gedegradeerd of teruggesteld.	Vermist.	Overgegaan bij andere wapens of diensten.	Naar Nederland teruggekeerd.	Totaal.	uit Nederland aangekomen.	verkregen uit de korpsen.	in Indië geworven.	teruggesteld van dienstdoend officier.	terug van „voor memorie".	overgenomen van andere wapens of diensten.	Totaal.
Onderofficieren.																			
Infanterie. a)																			
Europeanen	47	97	92	29	. .	14	1	12	6	77	11	386	188	328	15	»	15	12	558
Afrikanen	»	1	»	»	. .	»	»	»	»	»	»	1	»	1	»	»	»	»	1
Amboineezen	2	»	2	»	. .	»	»	»	»	5	»	10	»	9	»	»	»	7	16
Inlanders	1	3	30	»	. .	»	»	»	»	16	»	49	»	58	»	»	»	11	69
	51	101	124	29		14	1	12	6	97	11	446	188	396	15	»	16	30	644
Cavalerie.																			
Europeanen	1	1	13	1	. .	»	»	7	»	»	»	23	2	16	»	1	»	»	19
Inlanders	3	»	1	»	. .	»	»	»	»	»	»	4	»	4	»	»	»	»	4
	4	1	14	1		»	»	7	»	»	»	27	2	20	»	1	»	»	23
Artillerie.																			
Europeanen	7	16	27	3	. .	»	1	2	»	»	10	66	21	27	3	1	1	»	63
Inlanders	4	»	2	»	. .	»	1	»	»	»	»	7	»	7	»	»	»	»	7
	11	16	29	3		»	2	2	»	»	10	72	31	34	2	1	1	»	70
Genie.																			
Europeanen	4	2	10	»	. .	»	»	»	1	1	»	19	9	11	»	»	2	»	22
Inlanders	»	»	1	»	. .	»	»	»	»	2	»	3	»	»	»	»	»	»	»
	4	2	11	»		»	»	»	1	2	»	22	9	11	»	»	2	»	22
Korporaals.																			
Infanterie.																			
Europeanen	15	41	41	. . . .	228	»	»	b) 21	1	15	9	471	145	479	1	»	»	2	627
Afrikanen	»	»	1	. . . .	1	»	»	»	»	»	»	2	»	1	»	»	»	»	1
Amboineezen	6	4	1	. . . .	6	»	»	c) 2	»	2	»	21	»	33	»	»	»	2	35
Inlanders	11	10	31	. . . .	58	»	»	2	»	2	»	114	»	154	»	»	»	2	156
	32	55	74		293	»	»	25	1	19	9	608	145	667	1	»	»	6	819
Cavalerie.																			
Europeanen	»	4	4	. . . .	16	»	»	4	»	»	»	26	1	30	»	»	»	»	31
Inlanders	1	2	1	. . . .	2	»	»	»	»	»	»	6	»	6	»	»	»	»	6
	1	6	5		18	»	»	4	»	»	»	34	1	36	»	»	»	»	37
Artillerie.																			
Europeanen	2	4	3	. . . .	26	»	»	2	»	»	1	38	22	48	»	»	»	»	70
Inlanders	2	1	3	. . . .	3	»	»	2	»	»	»	11	»	10	»	»	»	»	10
	4	5	6		29	»	»	4	»	»	1	49	22	58	»	»	»	»	80
Genie.																			
Europeanen	2	1	6	. . . .	11	2	»	»	»	»	»	22	7	13	»	»	»	»	20
Inlanders	»	»	1	. . . .	»	»	»	2	»	1	»	5	»	6	»	»	»	»	6
	2	1	7		11	2	»	6	»	1	»	27	7	19	»	»	»	»	26

a) Ongerekend het kader bij het militair huis van arrest en bij het korps pupillen.

b) Hieronder 4 teruggesteld bij réëngagement.

c) Hieronder 1 alsvoren.

Koloniaal verslag van 1895.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE F.

N°. 8.

(Zie hoofdst. D, § 1, van het verslag.)

STATISTIEK van de behandelde zieken, de overledenen en de afgekeurden bij het Indische leger in de jaren 1890 tot en met 1894. *a)*

1. Overzicht van de voornaamste ziektevormen. *b)*

Ziektevormen.	Jaren	Behandeld.				Hersteld.				Overleden.				Afgekeurd.			
		Europeanen.	Afrikanen.	Aziaten.	Te zamen.	Europeanen.	Afrikanen.	Aziaten.	Te zamen.	Europeanen.	Afrikanen.	Aziaten.	Te zamen.	Europeanen.	Afrikanen.	Aziaten.	Te zamen.
Malaria-ziekten	1894	6784	10	4837	11631	5967	10	4431	10408	46	»	66	112	82	»	70	152
In de vier voorafgaande jaren waren de cijfers:	1890	6869	19	5545	12433	6457	19	5238	11714	49	»	72	121	54	»	62	116
	1891	5477	74	4099	9650	5138	70	3816	9024	45	2	63	110	79	»	69	148
	1892	7011	19	5461	12491	6472	17	4869	11358	55	»	78	133	96	»	66	162
	1893	8120	26	5186	13332	7693	25	4864	12582	38	»	57	95	68	»	80	148
Aziatische cholera	1894	»	»	2	2	»	»	1	1	»	»	1	1	»	»	»	»
In de vier voorafgaande jaren waren de cijfers:	1890	152	»	63	215	51	»	12	63	98	»	50	148	»	»	»	»
	1891	198	3	89	290	70	1	26	97	121	2	62	185	»	»	»	»
	1892	84	1	34	119	27	»	2	29	57	1	32	90	»	»	»	»
	1893	40	»	23	63	14	»	6	20	25	»	16	41	1	»	»	1
Tropische dysenterie.	1894	8	»	5	13	3	»	»	3	3	»	2	5	»	»	»	»
In de vier voorafgaande jaren waren de cijfers:	1890	18	»	8	26	10	»	6	16	5	»	1	6	2	»	»	2
	1891	14	»	2	16	4	»	1	5	8	»	»	8	2	»	»	2
	1892	40	»	2	42	34	»	1	35	5	»	1	6	1	»	»	1
	1893	6	»	3	9	4	»	2	6	1	»	1	2	»	»	»	»
Berriberri.	1894	806	1	4101	4908	623	»	2681	3304	10	1	220	231	70	»	726	796
In de vier voorafgaande jaren waren de cijfers:	1890	1295	7	4312	5614	1097	5	3166	4268	15	»	189	204	87	»	551	638
	1891	956	5	3807	4768	805	4	2820	[illegible]	16	1	189	206	46	»	386	432
	1892	1236	4	3918	5158	1060	4	3150	4214	17	»	179	196	60	»	330	390
	1893	1156	1	5013	6170	921	1	3810	4732	18	»	200	218	43	»	530	573

a) De in deze statistiek vermelde cijfers hebben geen betrekking tot de kwartierzieke militairen, maar alleen tot de militairen die in ziekeninrichtingen en tot de officieren die in het garnizoen werden behandeld.

In de rubriek „overleden" zijn dus *niet* opgenomen de op het slagveld gebleven of die elders gestorven militairen die in eene militaire ziekeninrichting alleen werden ingebracht om van daaruit begraven te worden.

b) In deze statistiek, zooals zij over de aan 1893 voorafgegane jaren gepubliceerd is, kwam eene drieledige splitsing van het ziekencijfer voor, namelijk afzonderlijke cijfers voor „Java en Madora", voor „Atjeh en onderhoorigheden" en voor de „Overige buitenbezittingen". Het is in Indië echter beter geacht — zooals reeds in bijlage E van 't vorig verslag werd opgemerkt — deze indeeling achterwege te laten, omdat zij geen juiste gevolgtrekkingen toeliet, daar onder de cijfers betreffende Java en Madura niet alleen meletelden alle geëvacueerden van Benkoelen, Lampongsche Districten, Palembang, Oostkust van Sumatra, Riouw, Banka, Westerafdeeling van Borneo en Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo, maar ook zeer vele lijders uit Atjeh. Deze laatsten worden wel niet rechtstreeks van Atjeh naar Java geëvacueerd, doch worden als reconvalescenten van Padang naar de depôtbataljons op Java gezonden, waar zij, als een gevolg van hun minder weerstandsvermogen of van de neiging hunner doorgestane ziekte tot recidiveeren, het ziekencijfer — en vooral het cijfer der afgekeurden — doen stijgen. Een groot deel dier van Atjeh afkomstige lijders gaat, als „gedeeltelijk afgekeurd", naar andere gewesten buiten Java en Madora, en doet ook daar het ziekencijfer toenemen. Een ander gedeelte der te Padang in verpleging gekomen lijders uit Atjeh wordt naar Fort de Kock geëvacueerd en verhoogt dus mede het ziekencijfer onder de rubriek „Overige buitenbezittingen".

Ziektevormen.	Jaren.	Behandeld.				Hersteld.				Overleden.				Afgekeurd.			
		Europeanen.	Afrikanen.	Aziaten.	Te zamen.	Europeanen.	Afrikanen.	Aziaten	Te zamen	Europeanen.	Afrikanen	Aziaten.	Te zamen	Europeanen	Afrikanen.	Aziaten	Te zamen.
Syphilis	1894	626	2	162	790	544	2	140	686	1	»	»	1	18	»	9	27
In de vier voorafgaande jaren waren de cijfers:	1890	787	1	187	975	673	1	155	829	1	»	1	2	17	»	9	26
	1891	624	6	209	839	593	6	176	775	2	»	2	4	9	»	9	18
	1892	654	2	180	836	571	2	135	708	1	»	1	2	11	»	17	28
	1893	608	4	154	766	536	4	124	664	»	»	3	3	12	»	7	19
Lepra	1894	»	»	2	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	2
In de vier voorafgaande jaren waren de cijfers:	1890	1	»	»	1	1	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»
	1891	2	»	1	3	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	1	2
	1892	4	»	1	5	1	»	»	1	»	»	»	»	2	»	1	3
	1893	2	»	»	2	»	»	»	»	»	»	»	»	2	»	»	2
Overige algemeene infectieziekten .	1894	139	1	203	343	127	1	185	313	4	»	9	13	3	»	1	4
In 1893 c) was het cijfer:	1893	266	»	275	541	237	»	262	499	10	»	2	12	11	»	1	12
Ziekten van het bloed en de stofwisseling	1894	631	1	359	991	500	1	248	749	6	»	5	11	43	»	77	120
In 1893 was het cijfer c):	1893	700	3	349	1052	594	2	241	837	1	»	5	6	57	»	82	139
Vergiftigingen	1894	1	»	5	6	1	»	5	6	»	»	»	»	»	»	»	»
In de vier voorafgaande jaren waren de cijfers:	1890	7	»	2	9	6	»	2	8	»	»	»	»	1	»	»	1
	1891	13	»	23	36	1	»	»	1	3	»	2	5	1	»	»	1
	1892	19	»	36	55	16	»	33	49	1	»	1	2	1	»	2	3
	1893	9	»	6	15	9	»	5	14	»	»	»	»	»	»	1	1
Ziekten van het zenuwstelsel . .	1894	499	»	239	738	393	»	185	578	9	»	3	12	55	»	40	95
In 1893 was het cijfer c):	1893	501	»	282	783	409	»	223	632	9	»	7	16	55	»	28	83
Ziekten der organen van de ademhaling en den bloedsomloop. .	1894	1264	7	2382	3653	1021	6	2033	3060	17	»	37	54	105	1	164	270
In 1893 was het cijfer c):	1893	1185	5	2028	3218	979	2	1671	2652	15	1	40	56	102	»	194	296
Indische spruw	1894	4	»	»	4	2	»	»	2	»	»	»	»	2	»	»	2
In de vier voorafgaande jaren waren de cijfers:	1890	9	»	»	9	4	»	»	4	»	»	»	»	4	»	»	4
	1891	4	»	»	4	»	»	»	»	1	»	»	1	3	»	»	3
	1892	4	»	»	4	2	»	»	2	»	»	»	»	1	»	»	1
	1893	12	»	»	12	5	»	»	5	»	»	»	»	5	»	»	5
Leverziekte	1894	126	1	18	145	90	1	12	103	7	»	6	13	15	»	»	15
In de vier voorafgaande jaren waren de cijfers:	1890	240	»	23	263	177	»	13	190	16	»	7	23	24	»	3	27
	1891	200	»	18	218	151	»	13	164	6	»	2	8	19	»	2	21
	1892	190	»	32	222	144	»	20	164	6	»	5	11	23	»	1	24
	1893	147	»	14	161	110	»	10	120	6	»	2	8	17	»	2	19
Overige ziekten der spijsverteringsorganen	1894	3724	8	1503	5235	3135	7	1385	4527	53	»	33	86	89	»	6	95
In 1893 was het cijfer c):	1893	4358	14	1272	5644	4126	14	1211	5351	25	»	23	48	63	»	13	76

c) In verband met de voor 1893 voor 't eerst aangenomen gewijzigde inrichting der militaire ziekenrapporten, wat betreft de rangschikking der lijders onder verschillende ziektevormen, moeten hier en bij eenige andere opgaven de cijfers van 1890, 1891 en 1892 achterwege blijven

Ziektevormen	Jaren.	Behandeld.				Hersteld.				Overleden.				Afgekeurd.			
		Europeanen.	Afrikanen.	Aziaten.	Te zamen.	Europeanen.	Afrikanen.	Aziaten.	Te zamen.	Europeanen.	Afrikanen.	Aziaten.	Te zamen.	Europeanen.	Afrikanen.	Aziaten.	Te zamen.
Venerische ziekten	1894	6299	44	3788	10131	5614	42	3476	9132	»	»	11	11	30	»	52	82
In de vier voorafgaande jaren waren de cijfers:	1890	6285	57	3973	10315	5698	52	3578	9328	5	»	19	24	9	»	29	38
	1891	5785	213	4080	10078	5316	198	3715	9229	7	1	12	20	16	»	32	48
	1892	5835	55	3922	9812	5253	53	3484	8790	2	»	17	19	15	»	49	64
	1893	4989	24	3965	8978	4507	22	3639	8168	2	»	5	7	15	»	17	32
Overige ziekten der pis- en geslachtsorganen	1894	289	»	95	384	261	»	75	336	1	»	1	2	11	»	10	21
In 1893 was het cijfer c):	1893	301	»	91	392	265	»	70	335	1	»	2	3	12	»	15	27
Ziekten van de huid	1894	1632	9	2914	4555	1548	8	2793	4349	1	»	3	4	7	»	21	28
In 1893 was het cijfer c):	1893	1603	14	2654	4271	1520	12	2527	4059	»	»	2	2	9	»	14	23
Ziekten der beenderen, gewrichten en spieren	1894	755	3	563	1321	675	3	503	1181	2	»	1	3	25	»	32	57
In 1893 was het cijfer c):	1893	833	5	556	1394	764	4	507	1275	»	»	2	2	30	»	18	48
Ziekten der zintuigen	1894	670	8	1270	1948	619	8	1146	1773	»	»	3	3	18	»	69	87
In 1893 was het cijfer c):	1893	684	2	1071	1757	617	2	974	1593	»	»	2	2	25	»	47	72
Overige ziekten en gebreken, welke niet onder bovenstaande rubrieken zijn te brengen	1894	2865	17	4137	7019	2530	17	3705	6252	31	»	32	63	105	»	225	330
In 1893 was het cijfer c):	1893	2460	10	3745	6215	2244	9	3309	5562	19	»	14	33	71	»	280	351
(In verband met het aangeteekende in noot c zijn de hiervermelde cijfers betreffende de jaren 1890, 1891 en 1892 niet te vergelijken met die van 1893 en 1894. Zij worden hier dan ook alleen opgenomen om onderstaande »Algemeene Totalen" over 1890, 1891 en 1892 te doen sluiten met de voorafgegane specificaties over dezelfde jaren.)	1890	13416	40	14621	28077	12021	35	13246	25302	87	1	134	222	598	4	652	1254
	1891	12555	336	14042	26933	11235	322	12688	24245	81	4	123	208	512	3	643	1158
	1892	11677	56	12540	24473	10438	52	11194	21684	93	»	126	219	489	2	655	1146
Algemeene totalen . . .	1890	29079	124	28734	57937	26195	112	25416	51723	276	1	473	750	796	4	1306	2106
	1891	25828	637	26370	52835	23313	601	23255	47169	290	10	455	755	688	3	1142	1833
	1892	26754	137	26226	53117	24018	128	22888	47034	237	1	440	678	699	2	1121	1822
	1893	27980	108	26687	54775	25554	97	23455	49106	170	1	383	554	598	»	1329	1927
	1894	27122	112	26585	53819	23653	106	23004	46763	191	1	433	625	678	1	1504	2183

ZIEKENINRICHTINGEN, ENZ. *d*)	Gemiddelde sterkte over 1894.			Onder behandeling gebleven op 31 December 1893.			Aantal der gedurende bijgekomenen: uit garnizoenen.			Aantal der gedurende bijgekomenen: bij evacuatie.		
	Europeanen.	Afrikanen.	Aziaten.	Europeanen.	Afrikanen.	Aziaten.	Europeanen.	Afrikanen.	Aziaten	Europeanen.	Afrikanen.	Aziaten.
Hospitaal te Weltevreden.	1432	1	961	199	»	92	1957	»	989	2474	»	2113
Ziekenzaal » Meester Cornelis *e*)	1033	»	1236	6	»	2	1957	»	1734	»	»	»
Hospitaal » Buitenzorg	390	»	424	17	»	44	658	»	648	»	»	»
» » Serang.	55	»	130	1	»	2	50	»	188	11	»	15
Garnizoen » Tjilegon	13	»	28	»	»	»	11	»	15	»	»	»
Ziekenzaal » Palimanang.	17	»	39	1	»	1	8	»	21	»	»	»
» » Tandjong Pandan (Billiton)	4	»	31	»	»	»	5	»	56	2	»	7
Garnizoen » Manggar (Billiton)	3	»	22	»	»	»	2	»	7	»	»	»
Gezondheids-etablissement te Soekaboemi *f*)	3	»	»	91	»	39	»	»	»	344	»	120
» » Sindanglaija *f*)	2	»	»	84	»	»	3	»	»	404	»	»
Ziekenzaal te Batoe Djadjar	49	»	16	7	»	»	93	»	11	»	»	»
Hospitaal te Samarang.	711	1	428	135	1	93	1332	5	805	207	»	90
Bad-etablissement te Pelantoengan	20	»	21	15	»	12	9	»	8	61	»	24
Reconvalescenten-gesticht te Oenarang	12	»	14	36	»	14	11	»	5	162	1	47
Ziekenzaal te Babakan *g*).	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»
Hospitaal » Willem I	298	»	532	80	3	78	864	»	820	399	9	731
Garnizoen » Benjoebiroe *h*).	254	8	496	»	»	»	400	9	730	1	»	»
Hospitaal te Magelang.	1116	4	1174	177	»	120	2174	12	1657	320	»	157
» » Salatiga	336	1	241	36	»	20	415	»	152	18	»	4
» » Djokjokarta	232	»	209	44	»	14	376	»	217	36	»	9
» » Soerakarta	210	44	204	36	5	14	531	71	330	»	»	
» » Kedongkebo	74	3	157	9	»	25	137	»	229	»	»	»
» » Gombong.	133	»	32	*i*) 9	»	»	626	»	74	»	»	»
» » Ngawi.	191	1	54	24	1	16	325	3	120	»	»	»
» » Tjilatjap *j*)	6	»	2	»	»	»	4	»	»	1	»	»
Ziekenzaal » Patjitan	6	»	34	»	»	1	3	»	24	»	»	»
Hospitaal » Soerabaija	695	»	730	66	»	63	1085	»	677	1308	»	838
» » Malang	849	»	890	65	»	101	1058	»	1088	228	»	125
Ziekenzaal » Banjoewangi	4	»	24	»	»	»	2	»	8	»	»	»
Expeditionaire troepen tegen Lombok	1805	»	1658	....	...	....	2741	»	1254	»	»	»
Observatie-troepen op Bali	115	»	67	....	...	....	91	»	33	»	»	»

d) Ten einde de in deze tabel voorkomende tweeërlei opgaven betreffende de geëvacueerden onderling te doen overeenstemmen, hetgeen bij de vóór 1893 voor deze tabel aangenomen inrichting niet het geval kon zijn (verg. noot *b* op blz. 4 van bijlage E van het verslag van 1893), zijn nu, even als voor 't eerst in bijlage E van 't vorig verslag, 1°. ook die garnizoenen vermeld, waar geene ziekeninrichting bestaat, noch een officier van gezondheid bescheiden is, doch van waar de zieken worden opgezonden naar een garnizoen, waar geneeskundige behandeling mogelijk is, en 2°. voor die plaatsen, waar wel een geneesheer is, onder de rubriek „geëvacueerden" ook medegedeeld die zieken, welke rechtstreeks van uit het garnizoen — dus zonder eerst in de ziekeninrichting te zijn opgenomen — worden geëvacueerd.

e) Als geëvacueerd zijn ook aangemerkt zij die rechtstreeks — zonder nog eerst in de ziekeninrichting te zijn opgenomen — naar het hospitaal te Weltevreden werden gedirigeerd.

... jaar 1894:

hersteld en.			geëvacueerden.			afgekeurden.			overledenen.			Blijven onder behandeling op 31 December 1894.		
Europeanen.	Afrikanen.	Aziaten.	Europeanen.	Afrikanen.	Aziaten.	Europeanen.	Afrikanen.	Aziaten.	Europeanen.	Afrikanen.	Aziaten.	Europeanen.	Afrikanen.	Aziaten.
3263	»	2181	707	»	112	267	»	726	18	»	53	375	»	122
364	»	305	1594	»	1427	»	»	»	»	»	1	5	»	3
573	»	487	71	»	152	»	»	»	3	»	21	28	»	32
58	»	193	1	»	7	»	»	»	»	»	1	3	»	4
»	»	»	11	»	15	»	»	»	»	»	»	»	»	»
7	»	18	2	»	2	»	»	»	»	»	»	»	»	2
3	»	15	4	»	46	»	»	»	»	»	»	»	»	2
»	»	»	2	»	7	»	»	»	»	»	»	»	»	»
40	»	8	229	»	92	»	»	»	3	»	»	163	»	59
76	»	»	263	»	»	»	»	»	1	»	»	151	»	»
87	»	11	9	»	»	»	»	»	»	»	»	4	»	»
1302	3	648	105	»	32	111	1	224	3	1	29	153	1	55
75	»	38	6	»	1	»	»	»	»	»	1	4	»	4
173	1	49	13	»	6	»	»	»	3	»	6	20	»	5
»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
1111	10	1497	149	1	57	»	»	»	2	»	11	81	1	64
17	»	»	384	9	730	»	»	»	»	»	»	»	»	»
2255	11	1732	66	»	44	»	»	»	5	»	9	345	1	149
378	»	152	23	»	3	»	»	»	1	»	»	67	»	21
394	»	218	11	»	3	»	»	»	3	»	8	48	»	11
534	75	305	12	»	10	»	»	»	3	»	5	18	1	24
142	»	243	2	»	2	»	»	»	1	»	5	1	»	4
622	»	72	2	»	»	»	»	»	»	»	»	i) 11	»	2
319	4	131	5	»	1	»	»	»	3	»	»	22	»	4
5	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	....	....	....
3	»	22	»	»	2	»	»	»	»	»	1	»	»	»
1157	»	925	845	»	351	107	»	163	49	»	28	261	»	111
1011	»	1067	174	»	155	»	»	»	7	»	9	159	»	83
2	»	8	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
1490	»	672	1054	»	509	»	»	»	40	»	28	157	»	45
66	»	27	21	»	5	»	»	»	»	»	»	4	»	1

f) Onder de „geëvacueerden" van Sindanglaija en Soekaboemi zijn ook de herstelde mindere militairen begrepen die allen naar het hospitaal te Weltevreden worden teruggezonden.

g) Te Babakan werden gedurende 1894 geen schietoefeningen gehouden; alleen het bewakingsdetachement bleef daar gelegerd.

h) Als geëvacueerd zijn aangemerkt zij, die naar het hospitaal te Willem I werden gedirigeerd.

i) Te Gombong waren onder de in behandeling geblevenen op ult. 1893 begrepen 2 pupillen en op ult. 1894 1 pupil.

j) In December 1894 werd het hospitaal te Tjilatjap opgeheven.

ZIEKENINRICHTINGEN, ENZ. *d*)	Gemiddelde sterkte over 1894.			Onder behandeling gebleven op 31 December 1893.			Aantal der gedurende bijgekomenen: uit garnizoenen.			bij evacuatie.		
	Europeanen.	Afrikanen.	Azaten.	Europeanen.	Afrikanen.	Azaten	Europeanen.	Afrikanen.	Azaten.	Europeanen.	Afrikanen.	Azaten.
Hospitaal te Panteh Perak *k*)	1448	5	1509	92	»	65	1832	2	1883	633	»	1157
Ziekenzaal » Olehleh	100	»	256	»	»	3	159	»	456	9	»	15
Garnizoen » Lamtih *l*)	18	»	38	»	»	»	19	»	43	»	»	»
» » Lamdjamoe	50	»	73	»	»	»	48	»	87	»	»	»
» » Blang	24	»	35	»	»	»	31	»	63	»	»	»
Ziekenzaal » Ketapan Doea	59	»	114	»	»	1	56	»	131	28	»	31
Garnizoen » Lampeneroet	31	»	60	»	»	»	16	»	28	»	»	»
» » Lamreng	29	»	55	»	»	»	40	»	81	»	»	»
Ziekenzaal » Lambaroe	107	»	146	1	»	3	131	»	157	23	»	54
Garnizoen » Siroen	21	»	41	»	»	»	16	»	30	»	»	»
» » Lampermeij	51	»	114	»	»	»	71	»	80	»	»	»
» » Tjot Iri	27	»	31	»	»	»	18	»	32	»	»	»
» » Roempit	53	»	88	»	»	»	95	»	147	»	»	»
» » Boekit Karang	19	»	36	»	»	»	16	»	30	»	»	»
Ziekenzaal » Lamjong	55	»	83	»	»	»	65	»	150	45	»	46
Garnizoen » Paken Kroeng Tjoet	20	»	41	»	»	»	15	»	41	»	»	»
» » Kotta Pohama	24	»	48	»	»	»	40	»	33	»	»	»
Ziekenzaal op Poeloe Bras	36	»	41	1	»	»	47	»	94	»	»	»
» te Sabang (Poeloe Weh)	33	»	57	»	»	»	87	»	85	»	»	»
» » Segli	62	»	122	4	»	8	89	»	143	»	»	»
» » Telok Semawé	39	»	73	»	»	3	148	»	154	»	»	»
» » Edi	63	»	122	2	»	2	203	»	263	»	»	»
» op Poeloe Raija	40	»	45	3	»	»	108	»	103	»	»	»
» te Meloeboeh	35	»	60	2	»	»	119	»	126	»	»	»
Geëvacueerde lijders van Atjeh. hospitaal te Padang *m*)	....	....	....	86	»	97	»	»	»	1011	»	2242
Geëvacueerde lijders van Atjeh. id. te Weltevreden.	....	....	....	»	»	»	»	»	»	17	»	»
Hospitaal te Padang	686	»	1198	53	»	81	1099	»	1639	93	»	98
Reconvalescenten-gesticht te Oeloe Limau Manis	36	»	34	20	»	130	37	»	21	117	»	384
Reconvalescenten-gesticht » Kaijoetanam	10	»	6	»	»	48	7	»	2	»	»	172
Hospitaal te Padang Pandjang	196	»	318	16	»	10	221	»	285	12	»	18
Garnizoen » Fort van der Capelle	13	»	58	»	»	»	12	»	18	»	»	»
Hospitaal » Fort de Kock	455	1	611	33	»	69	461	»	745	348	»	304
Ziekenzaal » Solok	83	»	116	4	»	2	89	»	119	»	»	»
» » Paijakombo	44	»	56	22	»	3	16	»	21	85	»	2
» » Loeboe Sikaping		»	40	»	»	3	12	»	48	»	»	»
» » Lage el o'i		»	56	1	»	2	20	»	45	»	»	»

k) Kotta Radja en voorwerken zijn als één garnizoen aangemerkt, terwijl in deze cijfers mede begrepen zijn de zieken, welke van de (in 1893) tijdelijk opgerichte posten naar het hospitaal te Panteh Perak zijn gezonden. Bij de overledenen zijn medegeteld de lijders, die onderweg stierven tijdens zij van Atjeh naar Padang geëvacueerd werden.

het jaar 1894:

herstelden.			geëvacueerden.			afgekeurden.			overledenen.			Blijven onder behandeling op 31 December 1894.		
Europeanen.	Afrikanen.	Aziaten.	Europeanen.	Afrikanen.	Aziaten.	Europeanen.	Afrikanen.	Aziaten.	Europeanen.	Afrikanen.	Aziaten.	Europeanen.	Afrikanen.	Aziaten.
1596	2	1307	829	»	1618	»	»	»	11	»	78	121	»	102
87	»	250	73	»	219	»	»	»	1	»	1	7	»	4
»	»	»	19	»	43	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	48	»	87	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	31	»	63	»	»	»	»	»	»	»	»	»
57	»	76	27	»	87	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	16	»	28	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	40	»	81	»	»	»	»	»	»	»	»	»
85	»	117	65	»	95	»	»	»	»	»	»	5	»	2
»	»	»	16	»	30	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	71	»	80	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	18	»	32	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	95	»	147	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	16	»	30	»	»	»	»	»	»	»	»	»
60	»	74	48	»	119	»	»	»	1	»	»	1	»	3
»	»	»	15	»	41	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	40	»	33	»	»	»	»	»	»	»	»	»
40	»	51	8	»	41	»	»	»	»	»	»	»	»	2
50	»	48	37	»	35	»	»	»	»	»	2	»	»	»
66	»	102	22	»	44	»	»	»	»	»	»	5	»	5
129	»	138	16	»	18	»	»	»	1	»	1	2	»	»
168	»	243	35	»	21	»	»	»	2	»	»	»	»	1
73	»	65	36	»	40	»	»	»	»	»	»	2	»	3
76	»	82	43	»	42	»	»	»	1	»	2	1	»	»
456	»	1315	500	»	801	04	»	83	7	»	16	70	»	124
11	»	»	»	»	»	6	»	»	»	»	»	»	»	»
1101	»	1532	38	»	58	65	»	156	»	»	6	41	»	66
35	»	25	91	»	325	»	»	»	1	»	4	47	»	181
4	»	2	3	»	158	»	»	»	»	»	2	»	»	60
224	»	219	12	»	10	»	»	»	2	»	1	11	»	12
»	»	»	12	»	18	»	»	»	»	»	»	»	»	»
710	»	1001	72	»	46	»	»	»	1	»	4	59	»	67
85	»	111	5	»	6	»	»	»	»	»	3	3	»	1
101	»	23	11	»	1	»	»	»	»	»	»	11	»	2
10	»	51	1	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»
20	»	47	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»

1) De hier volgende opsomming der verschillende posten in Groot-Atjeh en in de Onderhoorigheden geschiedt thans in eene regelmatiger volgorde dan de tot dusver in deze statistiek aangenomene.

2) Onder de bijgekomen lijders zijn begrepen: 102 Europeanen en 471 Aziaten, die van Oeloe Limau Manis, Kajoetanam, Fort de Kock en Pajakombo werden teruggezonden om voor de geneeskundige commissie te verschijnen.

ZIEKENINRICHTINGEN, ENZ. d)	Gemiddelde sterkte over 1894.			Onder behandeling gebleven op 31 December 1893.			Aantal der gedurende tijdgekomenen: uit garnizoenen.			bij evacuatie.		
	Europeanen.	Afrikanen.	Aziaten.	Europeanen.	Afrikanen.	Aziaten	Europeanen.	Afrikanen.	Aziaten.	Europeanen.	Afrikanen.	Aziaten.
Ziekenzaal te Padang Sidempoean	45	»	92	»	»	»	54	»	59	»	»	»
» » Siboga	10	»	38	1	»	»	36	»	107	1	»	5
Garnizoen » Baros a)	16	»	48	»	»	»	1	»	8	»	»	»
Ziekenzaal » Singkel	27	»	70	1	»	5	60	»	140	»	»	1
» » Throetoeng	67	»	98	3	»	1	67	»	157	»	»	»
» Goenoeng Sitoli	8	»	67	»	»	2	4	»	64	»	»	1
Ziekenzaal te Benkoelen	57	»	122	4	»	4	109	»	310	»	»	1
» » Kepahiang	6	»	42	»	»	»	3	»	12	»	»	»
Ziekenzaal te Telok Betong	25	»	58	2	»	2	37	»	11	»	»	»
Hospitaal te Palembang	141	»	290	9	»	24	195	»	460	32	»	48
» » Lahat	120	»	299	16	»	22	166	»	448	»	»	»
Ziekenzaal » Tebing Tinggi	32	»	97	2	»	1	46	»	125	»	»	»
» » Bandar	24	»	58	2	»	2	39	»	52	»	»	»
» » Djambi	40	»	96	3	»	3	34	»	74	»	»	»
Hospitaal te Medan	275	»	325	30	»	16	307	»	261	71	»	91
Ziekenzaal » Bindjei	42	»	109	1	»	2	99	»	101	»	»	»
» » Seroewai	37	»	105	3	»	2	66	»	153	38	»	42
» » Bengkalis	17	»	38	3	»	2	20	»	24	6	»	11
» » Tandjong Poera	46	»	106	1	»	2	62	»	71	1	»	2
Garnizoen » Siak	13	»	32	»	»	»	6	»	11	»	»	»
» » Boekit Koeboe	4	»	39	»	»	»	2	»	11	»	»	»
» » Kwala Simpang	32	»	46	»	»	»	38	»	42	»	»	»
Ziekenzaal te Tandjong Pinang	78	»	140	9	»	10	111	»	94	»	»	»
Hospitaal te Muntok	65	»	118	2	»	4	65	»	178	2	»	28
Ziekenzaal » Toboali p)	5	»	33	»	»	»	1	»	18	»	»	»
» » Pangkalpinang	8	»	44	»	»	2	8	»	49	1	»	16
Garnizoen » Blinjoe	4	»	31	»	»	»	1	»	14	»	»	»
Hospitaal te Pontianak	115	»	187	4	»	8	89	»	100	16	»	18
Garnizoen » Nanga Piuoh	5	»	23	»	»	»	»	»	5	»	»	»
Ziekenzaal » Sintang	39	»	99	»	»	»	75	»	159	»	»	5
» » Singkawang	41	»	87	»	»	»	27	»	51	»	»	»
» » Bengkaijang	28	»	38	»	»	1	45	»	26	»	»	»
» » Sambas	18	»	53	1	»	»	9	»	45	»	»	»

a) Te Baros werd in Januari 1893 een officier van gezondheid geplaatst, doch eene ziekenzaal werd er nog niet in gebruik gesteld.

e) Hieronder 1 inlandsch militair, die overleed tijdens hij van Medan naar Weltevreden werd geëvacueerd.

het jaar 1894:												Blijven onder behandeling op 31 December 1894.		
herstelden.			geëvacueerden.			afgekeurden.			overledenen.					
Europeanen.	Afrikanen	Aziaten.	Europeanen.	Afrikanen.	Aziaten.	Europeanen.	Afrikanen.	Aziaten.	Europeanen.	Afrikanen.	Aziaten.	Europeanen.	Afrikanen.	Aziaten.
49	»	54	4	»	2	»	»	»	»	»	»	1	»	3
36	»	109	2	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	2
»	»	»	1	»	8	»	»	»	»	»	»	»	»	»
55	»	129	5	»	12	»	»	»	»	»	»	1	»	5
66	»	153	»	»	»	»	»	»	1	»	»	3	»	5
3	»	51	1	»	10	»	»	»	»	»	1	»	»	5
79	»	217	39	»	94	»	»	»	1	»	»	3	»	4
3	»	9	»	»	1	»	»	»	»	»	1	»	»	1
32	»	107	6	»	7	»	»	»	»	»	»	1	»	1
190	»	393	34	»	117	»	»	»	2	»	4	10	»	18
163	»	446	16	»	15	»	»	»	»	»	»	3	»	9
46	»	121	1	»	1	»	»	»	»	»	»	1	»	4
32	»	39	7	»	14	»	»	»	»	»	1	2	»	»
27	»	58	8	»	18	»	»	»	»	»	»	2	»	1
333	»	290	65	»	63	»	»	»	1	»	*o*) 3	9	»	12
89	»	94	8	»	6	»	»	»	1	»	»	2	»	3
54	»	125	49	»	69	»	»	»	3	»	»	1	»	3
20	»	34	7	»	1	»	»	»	»	»	»	2	»	2
56	»	67	6	»	6	»	»	»	1	»	»	1	»	2
»	»	»	6	»	11	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	2	»	11	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	38	»	42	»	»	»	»	»	»	»	»	»
108	»	97	6	»	2	»	»	»	»	»	1	6	»	4
62	»	151	3	»	50	»	»	»	»	»	»	4	»	9
»	»	»	1	»	18	»	»	»	»	»	»	»	»	»
8	»	53	1	»	12	»	»	»	»	»	1	»	»	1
»	»	»	1	»	14	»	»	»	»	»	»	»	»	»
95	»	110	6	»	7	»	»	»	2	»	3	6	»	6
»	»	»	»	»	5	»	»	»	»	»	»	»	»	»
61	»	129	12	»	12	»	»	»	»	»	»	2	»	3
25	»	45	2	»	6	»	»	»	»	»	»	»	»	»
42	»	27	2	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»
10	»	45	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»

p) Van geneesheer ontbloot.

ZIEKENINRICHTINGEN, ENZ. d)	Gemiddelde sterkte over 1894.			Onder behandeling gebleven op 31 December 1893.			Aantal der gedurende … bijgekomenen: uit garnizoenen.			bij evacuatie.		
	Europeanen.	Afrikanen.	Aziaten	Europeanen.	Afrikanen.	Aziaten	Europeanen.	Afrikanen.	Aziaten.	Europeanen.	Afrikanen.	Aziaten.
Hospitaal te Bandjermasin	154	»	240	14	»	25	237	»	372	36	»	100
Ziekenzaal » Barabei	44	»	79	5	»	3	49	»	74	15	»	5
» » Amoenthai	67	»	113	7	»	5	87	»	99	6	»	6
» » Moeara Teweh	24	»	56	1	»	2	29	»	90	»	»	»
» » Pengaron	13	»	41	»	»	»	11	»	28	»	»	»
Garnizoen » Martapoera	14	»	34	»	»	»	5	»	15	»	»	»
» » Marabahan	9	»	33	»	»	»	12	»	29	»	»	»
» » Kwala Kapoeas	5	»	35	»	»	»	2	»	29	»	»	»
» » Rantau	5	»	35	»	»	»	»	»	8	»	»	»
» » Kendangan	13	»	37	»	»	1	15	»	5	»	»	»
» » Boentok	1	»	15	»	»	»	»	»	6	»	»	»
» » Tandjong	15	»	35	»	»	»	6	»	6	»	»	»
Hospitaal te Makasser	242	»	397	24	»	33	320	»	576	18	»	23
Ziekenzaal » Balangnipa	21	»	53	»	»	3	29	»	44	»	»	»
» » Pangkadjene	15	»	37	2	»	1	13	»	29	»	»	»
» » Segeri	15	»	37	2	»	»	20	»	41	»	»	»
» » Bonthain	22	»	49	1	»	2	45	»	63	»	»	»
» » Menado	23	»	55	2	»	5	9	»	34	»	»	»
» » Gorontalo	5	»	37	»	»	»	2	»	25	»	»	»
» » Koepang	15	»	38	3	»	2	20	»	12	»	»	»
Garnizoen » Boeton	1	»	2	»	»	»	»	»	»	»	»	
» » Bima	2	»	12	»	»	»	»	»	1	»	»	»
Hospitaal te Amboina	180	»	280	13	»	30	166	»	383	46	»	102
» » Banda	44	»	94	6	»	9	81	»	163	»	»	1
Ziekenzaal » Ternate	50	»	89	3	»	4	37	»	72	»	»	»
» » Saparoea	17	»	36	»	»	»	8	»	18	3	»	16
» » Wahaaij	5	»	44	»	»	»	4	»	16	»	»	»
Garnizoen » Amabeij	4	»	27	»	»	»	3	»	16	»	»	»
» » Aij	1	»	10	»	»	»	»	»	1	»	»	»
» » Tidore	1	»	6	»	»	»	»	»	»	»	»	»
» » Batjan	2	»	13	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	16631	69	20832	1658	10	1520	25464	102	25065	8689	10	9325
	37532			3188			50631			18024		

het jaar 1894:

herstelden.			geëvacueerden.			afgekeurden.			overledenen.			Blijven onder behandeling op 31 December 1894.		
Europeanen.	Afrikanen.	Aziaten.	Europeanen.	Afrikanen.	Aziaten	Europeanen.	Afrikanen.	Aziaten.	Europeanen.	Afrikanen.	Aziaten	Europeanen.	Afrikanen.	Aziaten.
238	»	387	28	»	74	»	»	»	2	»	16	19	»	20
64	»	80	4	»	2	»	»	»	1	»	»	»	»	»
91	»	104	7	»	1	»	»	»	»	»	1	2	»	4
25	»	83	4	»	7	»	»	»	»	»	»	1	»	2
9	»	24	2	»	3	»	»	»	»	»	»	»	»	1
»	»	»	5	»	15	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	12	»	29	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	2	»	29	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	8	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	15	»	5	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	6	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	6	»	6	»	»	»	»	»	»	»	»	»
307	»	534	»	»	»	30	»	39	2	»	10	23	»	49
25	»	45	3	»	1	»	»	»	»	»	1	1	»	»
11	»	28	4	»	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»
20	»	40	1	»	1	»	»	»	»	»	»	1	»	»
36	»	46	8	»	15	»	»	»	»	»	1	2	»	3
11	»	31	»	»	2	»	»	»	»	»	2	»	»	4
2	»	24	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
20	»	13	2	»	»	»	»	»	»	»	1	1	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
159	»	266	22	»	84	28	»	113	»	»	41	16	»	11
40	»	88	45	»	83	»	»	»	1	»	2	1	»	»
31	»	54	5	»	17	»	»	»	»	»	5	4	»	»
9	»	19	1	»	11	»	»	»	»	»	1	1	»	3
»	»	11	4	»	2	»	»	»	»	»	1	»	»	2
»	»	»	3	»	16	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
23653	106	23604	8689	10	9325	678	1	1504	191	1	433	2600	4	1644
46763			18024			2183			625			4248		

Koloniaal verslag van 1895.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE G.

N°. 9.

(Zie hoofdst. D, § 1, van het verslag.)

STATISTIEK betreffende de in 1894 in de militaire ziekeninrichtingen behandelde militaire lijders aan BERRIBERRI *a*), benevens afzonderlijke meer uitvoerige opgaven betreffende den loop der ziekte in Atjeh en onderhoorigheden, deels ook over 1892 en 1893.

1. Verdeeling van de lijders over de verschillende plaatsen.

Militaire commandementen.	Garnizoenen *b*), reconvalescenten-gestichten, enz.	Aanwezige sterkte der garnizoenen: op 31 Dec. 1893.	Aanwezige sterkte der garnizoenen: op 31 Dec. 1894.	AANTAL BERRIBERRI-LIJDERS. Op 1 Jan. 1894 nog van het voorafgegane jaar in verpleging gebleven.	In den loop van 1894: bijgekomen. *c*)	In den loop van 1894: geëvacueerd.	In den loop van 1894: hersteld. *d*)	In den loop van 1894: afgekeurd. *e*)	In den loop van 1894: overleden.	Op 31 Dec 1894 nog in verpleging.
1ste militaire afdeeling op Java.	Weltevreden	*f*) 2598	*f*) 3004	46	1276 (1073)	41	749 (8)	490	35	7
	Meester Cornelis	1619	2166	»	443	442	»	»	1	»
	Buitenzorg	867	721	14	175	136	32	»	19	2
	Sindanglaija *g*)	......	......	34	42 (42)	71	1	»	»	4
	Soekaboemi *g*)	......	......	7	1 (1)	8	»	»	»	»
	Serang	122	177	»	1	1	»	»	»	»
	Tandjong Pandan (Billiton) *h*).	39	36	»	48 (5)	41	6	»	»	1
	Manggar (Billiton) *h*).	24	23	»	5	5	»	»	»	»
2de militaire afdeeling op Java.	Samarang	885	746	19	140 (7)	3	112	17	19	8
	Willem I	1295	1062	»	5 (1)	1	2	»	1	1
	Banjoebiroe	527	766	»	1	1	»	»	»	»
	Magelang	2880	2637	3	33 (15)	2	33	.	»	1
	Djokjokarta	498	438	»	2	»	»	»	2	»
	Pelantoengan *g*).	63	49	»	3 (3)	»	»	»	»	3
3de militaire afdeeling op Java.	Soerabaija *i*)	1052	2005	3	355 (313)	31	187 (43)	120	9	11
	Malang	1285	1700	29	52 (5)	40	34	»	»	7
Expeditie tegen Lombok *j*).	Ampenan	......	1742	»	77	62	13	»	2	»
	Boeleleng	......	161	»	3	2	1	»	»	»
Atjeh en onderhoorigheden.	Kotta Radja (met voorwerken).	2923	2745	36	1522 (599)	1327	70	»	*k*) 65	96
	Olehleh	312	334	»	107	106	»	»	1	»
	Lamtih	58	49	»	19	19	»	»	»	»
	Lamdjamoe	121	125	»	47	47	»	»	»	»
	Blang	53	54	»	37	37	»	»	»	»
	Ketapan Doea	159	156	»	36	36	»	»	»	»
	Lampeneroet	95	89	»	2	2	»	»	»	»
	Lamreng	81	82	»	33	33	»	»	»	»
	Lambaroe	243	283	»	50	50	»	»	»	»
	Siroen	55	68	»	10	10	»	»	»	»

a) In dit overzicht zijn ook begrepen die lijders, bij wie de ziekteverschijnselen van berriberri eerst waarneembaar werden tijdens zij ter zake van eene andere ziekte onder behandeling waren, doch bleven buiten beschouwing zij, die, ofschoon als berriberri-lijders opgenomen, door eene andere ziekte bleken te zijn aangetast.

De geëvacueerden zijn in de rubriek „bijgekomen" tweemalen verantwoord, namelijk ter plaatse waar zij oorspronkelijk in behandeling kwamen en nogmaals ter plaatse waarheen zij geëvacueerd werden. Dit laatste is echter niet het geval met de van Kotta Radja, Segli, Edi, Telok Semawé, Poeloe Bras, Poeloe Radja en Melaboeh naar Padang en de van laatstgemelde plaats naar Oeloe Limau Manis, Kajoetanam, Fort de Kock en Pajacombo geëvacueerden. Deze zijn namelijk niet onder de cijfers van gemelde plaatsen opgenomen, maar worden onder „Atjeh en onderhoorigheden" afzonderlijk verantwoord.

b) Ter verkrijging van overeenstemming tusschen de cijfers, welke in de kolom der „bijgekomen" lijders tusschen haakjes zijn geplaatst, en die in de volgende kolom, zijn ook, voor zooveel noodig, de garnizoenen vermeld, waar geen officier van gezondheid is geplaatst.

c) De in deze kolom tusschen ( ) vermelde cijfers wijzen het aantal lijders aan, dat bij evacuatie is bijgekomen.

d) De in deze kolom tusschen ( ) geplaatste cijfers wijzen het aantal lijders aan, dat gedeeltelijk is afgekeurd. Hieronder zijn niet begrepen zij, aan wie een bepaald garnizoen moest worden aangewezen. Dit geschiedde ten aanzien van 753 lijders.

e) De lijders, die afgekeurd werden, kunnen, onverschillig uit welke garnizoenen zij afkomstig zijn, slechts verantwoord worden bij elk van de zes garnizoenen, waar geneeskundige commissiën tot onderzoek en afkeuring van militairen gevestigd zijn.

f) Hieronder ook het garnizoen van Rijswijk.

g) Op deze plaats is geen garnizoen, doch een reconvalescentengesticht.

h) De garnizoenen op Billiton worden gerekend te behooren tot de 1ste militaire afdeeling op Java.

i) Onder de bijgekomen lijders zijn begrepen 1 Europeaan en 7 inlanders, die reeds te Amboina waren afgekeurd, doch, te Soerabaija doortrekkende, aldaar in het hospitaal moesten worden opgenomen.

j) Uit den aard der zaak loopen deze opgaven slechts over p.m. zes maanden (wat Ampenan betreft van 7 Juli af, wat Boeleleng aangaat van 't laatst van Juni af).

k) Onder de overledenen zijn er 19 begrepen, die overleden na hun vertrek van Atjeh, namelijk op de reis naar Padang. Deze lijders zijn niet medegerekend in het cijfer der geëvacueerden.

Militaire commandementen.	Garnizoenen b), reconvalescenten-gestichten, enz.	Aanwezige sterkte der garnizoenen op 31 Dec. 1893.	Aanwezige sterkte der garnizoenen op 31 Dec. 1894.	AANTAL BERRIBERRI-LIJDERS. Op 1 Jan. 1894 nog van het voorafgegane jaar in verpleging gebleven.	In den loop van 1894 bijgekomen. c)	In den loop van 1894 geëvacueerd.	In den loop van 1894 hersteld. d)	In den loop van 1894 afgekeurd. e)	In den loop van 1894 overleden.	Op 31 Dec. 1894 nog in verpleging.
Atjeh en onderhoorigheden. (*Vervolg*).	Lampermeij	155	163	»	19	19	»	»	»	»
	Tjot-Iri	61	64	»	14	14	»	»	»	»
	Roempit	124	135	»	64	64	»	»	»	»
	Boekit Karang	54	53	»	9	9	»	»	»	»
	Lamjong	126	151	»	65	65	»	»	»	»
	Pakan Kroeng Tjoet	55	56	»	13	13	»	»	»	»
	Kotta Pohama	77	81	»	6	6	»	»	»	»
	Poeloe Bras	76	74	»	35	35	»	»	»	»
	Sabang (Poeloe Weh)	82	80	»	21	17	4	»	»	»
	Segli	162	165	2	33	35	»	»	»	»
	Telok Semawé	141	79	»	16	12	4	»	»	»
	Edi	163	149	»	11	7	4	»	»	»
	Poeloe Raija	86	79	1	56	44	11	»	»	2
	Melaboeh	81	82	»	17	17	»	»	»	»
	Geëvacueerden naar: Padang	......	......	120	1822 (1822)	715	1048	54	16	109
	Kajoetanam	......	......	43	119 (119)	107	»	»	1	54
	Fort de Kock	......	......	25	264 (264)	19	244	»	1	25
	Paijacombo	......	......	3	3 (3)	»	6	»	»	»
	Oeloe Limau Manis	......	......	120	329 (329)	271	»	»	3	175
Sumatra's Westkust.	Padang	2181	2207	20	160 (52)	34	89 (1)	47	1	9
	Solok	221	191	»	9	3	4	»	2	»
	Kajoetanam	......	......	2	7 (6)	8	»	»	»	1
	Padang Pandjang	520	602	»	45	5	38	»	»	2
	Fort de Kock	936	1111	3	29 (21)	6	21	»	»	5
	Oeloe Liman Manie g)	......	......	14	13 (8)	18	7	»	»	2
	Baros	62	56	»	1	1	»	»	»	»
	Singkel	81	82	»	5	4	»	»	»	1
	Goenoeng Sitoli (Nias)	73	70	2	18	4	11	»	1	4
	Lagoeboti	96	101	»	2	1	1	»	»	»
	Padang Sidempoean	158	120	»	3	3	»	»	»	»
Benkoelen.	Benkoelen	211	174	1	156	112	45	»	»	»
	Kepahiang	47	52	»	2	»	1	»	»	1
Lampongsche Districten.	Telok Betong	73	82	»	3	3	»	»	»	»
Palembang.	Palembang	400	387	8	167 (53)	118	40	»	3	14
	Lahat	382	376	20	48	17	48	»	»	3
	Bandar	90	72	»	25	17	6	»	1	1
	Djambi	122	125	»	22	19	3	»	»	»
Oostkust van Sumatra.	Medan	427	400	6	114 (84)	71	45	»	1	3
	Seroewaij	123	152	1	73 (14)	61	13	»	»	»
	Kwala Simpang	77	78	»	22	22	»	»	»	»
	Bindjei	150	148	1	5	4	2	»	»	»
	Boekit Koehoe	41	36	»	2	2	»	»	»	»
	Tandjong Poera	161	149	»	5	5	»	»	»	»
	Bengkalis	53	53	2	10 (6)	4	8	»	»	»
	Siak	45	47	»	6	6	»	»	»	»
Banka	Muntok	182	173	1	76 (16)	49	28	»	»	»
	Blinjoe	32	34	»	4	4	»	»	»	»
	Pangkalpinang	46	49	»	16	11	5	»	»	»
	Toboali	41	39	»	1	1	»	»	»	»
Westerafdeeling van Borneo.	Pontianak	240	330	4	16 (13)	2	17	»	1	»
	Sintang	140	126	»	12	12	»	»	»	»
	Singkawang	128	120	»	3	1	2	»	»	»
	Sambas	68	71	»	1	»	1	»	»	»
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.	Bandjermasin	404	395	20	133 (24)	60	74	»	16	3
	Amoenthai	175	170	2	2	2	2	»	»	»
	Barabei	124	120	1	1	1	1	»	»	»
	Martapoera	49	49	»	2	2	»	»	»	»
	Marabahan	49	51	»	5	5	»	»	»	»
	Kwala Kapoeas	41	45	»	5	5	»	»	»	»
	Boentok	21	21	»	1	1	»	»	»	»
	Pengaron	52	52	»	1	1	»	»	»	»
	Moeara Teweh	73	86	»	28	7	18	»	»	3
Celebes, Menado en Timor.	Makasser	611	615	6	112 (16)	»	85 (1)	15	1	17
	Balangnipa	74	76	»	3	1	1	»	1	»
	Bonthain	64	79	»	16	12	4	»	»	»
	Pangkadjene	52	50	»	12	3	9	»	»	»

Militaire commandementen.	Garnizoenen *b*), reconvalescenten-gestichten, enz.	Aanwezige sterkte der garnizoenen: op 31 Dec. 1893.	Aanwezige sterkte der garnizoenen: op 31 Dec. 1894.	AANTAL BERRIBERRI-LIJDERS. Op 1 Jan. 1894 nog van het voorafgegane jaar in verpleging gebleven.	In den loop van 1894: bijgekomen. *c*)	In den loop van 1894: geëvacueerd	In den loop van 1894: hersteld. *d*)	In den loop van 1894: afgekeurd. *e*)	In den loop van 1894: overleden.	Op 31 Dec. 1894 nog in verpleging
Celebes, Menado en Timor. (*Vervolg*).	Koepang (Timor)	49	51	»	1	»	1	»	»	»
Amboina en Ternate.	Amboina	454	390	27	369 (118)	98	150 (3)	101	41	6
	Banda Neira	135	96	7	149 (2)	128	26	»	2	»
	Ternate	145	116	2	50	27	20	»	4	1
	Aij	11	11	»	2	2	»	»	»	»
	Saparoea	54	51	»	31	11	15	»	1	4
	Amaheij (Ceram)	29	32	»	14	14	»	»	»	»
	Wahaai (id.)	48	56	»	4	3	»	»	1	»
	Totalen. . .			655	9463 (5034)		3402	844	252	586
	Af: de geëvacueerden (zie noot *a*). . .				5034					
				655	4429	5034	3402 (56)	*l*) 844	*m*) 252	586
	Totaal behandelden. . .			a) 5084			*n*) 5084			

l) Hoevelen zich hieronder bevonden, die ter zake van eene andere ziekte dan berriberri in behandeling waren gekomen, kan niet worden opgegeven.
m) Deze zijn allen aan berriberri overleden, maar onder hen bevonden zich 21 lijders, die bij hunne opneming in de ziekeninrichting ter zake van eene andere ziekte in behandeling waren genomen.
n) Hieronder 176 lijders, bij wie de ziekteverschijnselen van berriberri eerst waarneembaar werden tijdens zij ter zake van eene andere ziekte werden behandeld.

II. Verdeeling van de lijders over de verschillende maanden.

MAANDEN.	Restant op 1 Januari 1894.	In den loop van 1894: bijgekomen: Nieuwe lijders. *o*): Europeanen.	Afrikanen.	Amboineezen	Inlanders.	Te zamen	Geëvacueerden.	Te zamen.	hersteld. *p*)	afgekeurd.	overleden.	Op 31 Dec. 1894 nog in verpleging.
Januari	655	61	1	7	243	312	449	761	383 (10)	38	11	. . . .
Februari	. . . . . .	42	»	4	225	271	302	573	230 (5)	40	11	. . . .
Maart	. . . . . .	51	»	11	305	367	390	757	313 (8)	41	20	. . . .
April	. . . . . .	61	»	3	282	346	330	676	290 (4)	86	16	. . . .
Mei	. . . . . .	44	»	3	319	366	397	763	246 (9)	80	16	. . . .
Juni	. . . . . .	44	»	1	255	300	364	664	277 (5)	57	19	. . . .
Juli	. . . . . .	36	»	10	335	381	425	806	245 (1)	39	19	. . . .
Augustus	. . . . . .	43	»	7	409	459	471	930	318 (5)	109	30	. . . .
September	. . . . . .	66	»	7	393	466	431	897	327 (1)	179	22	. . . .
October	. . . . . .	64	»	8	314	386	453	839	249 (4)	57	26	. . . .
November	. . . . . .	68	»	8	367	443	520	963	282 (4)	74	35	. . . .
December	. . . . . .	72	»	16	244	332	502	834	242	44	27	586
		652	1	85	3691							
	655	*q*) 4429				4429	5034	9463	3402 (56)	844	252	586
Totaal behandelden. .	5084								5084			

o) Alleen voor de in Atjeh bijgekomen nieuwe lijders vindt men eene verdeeling naar gelang van de landaarden in Tabel nº. IV dezer bijlage.
p) De in deze kolom tusschen ( ) vermelde cijfers wijzen het aantal lijders aan, dat *gedeeltelijk* is afgekeurd (verg. noot *d*).
q) In September en October 1894 zijn te Soerabaija als nieuwe lijders opgenomen 1 Europeaan en 7 inlanders, die reeds te Amboina waren afgekeurd (verg. noot *i*). Een der inlanders is in het cijfer der overledenen begrepen, terwijl de overigen als hersteld zijn afgevoerd.

III. Verdeeling van de lijders volgens hunnen landaard.

LANDAARD.	Restant op 1 Januari 1894.	In den loop van 1894: bijgekomen: Nieuwe lijders.	Geëvacueerden.	Te zamen.	hersteld. *p*)	afgekeurd	overleden.	Op 31 Dec. 1894 nog in verpleging.
Europeanen.	177	652	948	1600	631 (19)	76	13	109
Afrikanen	»	1	»	1	»	»	1	»
Amboineezen	13	85	85	170	64	11	2	21
Inlanders	465	3691	4001	7692	2707 (37)	757	236	456
	655	4429	5034	9463	3402 (56)	844	252	586
Totaal behandelden .	5084				5084			

IV. Maandcijfers (ook over 1892 en 1893) betreffende d

JAREN.	MAANDEN.	STERKTE GEMIDDELD PER DAG AAN OFFICIEREN EN MINDEREN.				AANTAL BIJGEKOMEN LIJDERS: PER MAAND.				AANTAL BIJGEKOMEN LIJDERS: GEMIDDELD PER DAG.			
		Europeanen.	Amboineezen (hieronder ook Afrikanen).	Inlanders.	Te zamen.	Europeanen.	Amboineezen (hieronder ook Afrikanen).	Inlanders.	Te zamen.	Europeanen.	Amboineezen (hieronder ook Afrikanen).	Inlanders.	Te zamen.
1892.	Januari	2372	466	2534	5372	113	61	181	355	3.64	1.97	5.84	11.45
	Februari	2328	426	2603	5357	101	33	163	297	3.48	1.13	5.62	10.23
	Maart	2294	451	2534	5279	98	22	247	367	3.16	0.71	7.97	11.84
	April	2197	478	2424	5099	117	35	205	357	3.9	1.17	6.83	11.9
	Mei	2272	460	2576	5308	116	31	212	359	3.74	1	6.84	11.58
	Juni	2221	474	2650	5345	88	t) 50	231	369	2.93	1.67	7.7	12.3
	Juli	2265	492	2679	5436	57	47	231	335	1.84	1.52	7.45	10.81
	Augustus	2253	483	2690	5426	51	15	161	227	1.65	0.48	5.2	7.33
	September	2052	501	2653	5206	45	s) 8	175	228	1.5	0.27	5.83	7.6
	October	2175	527	2786	5488	66	t) 27	193	286	2.13	0.87	6.23	9.23
	November	2144	496	2707	5347	51	27	202	280	1.7	0.9	6.73	9.33
	December	2226	484	2933	5643	57	35	194	286	1.84	1.13	6.26	9.23
	Totalen	2233	478	2647	5358	960	r) 391	2395	3746	2.62	1.07	6.54	10.23
1893.	Januari	2275	486	2890	5651	59	17	222	298	1.9	0.55	7.16	9.61
	Februari	2208	484	2825	5517	43	19	188	250	1.54	0.68	6.71	8.93
	Maart	2356	506	2701	5563	62	32	210	304	2	1.03	6.77	9.8
	April	2375	515	2716	5606	49	23	198	270	1.63	0.77	6.6	9
	Mei	2405	509	2699	5613	60	13	178	251	1.94	0.42	5.74	8.1
	Juni	2439	516	2751	5706	48	13	162	223	1.6	0.43	5.4	7.43
	Juli	2480	518	2691	5689	46	17	218	281	1.48	0.55	7.03	9.06
	Augustus	2385	499	2536	5420	55	23	222	300	1.77	0.74	7.16	9.67
	September	2346	495	2397	5238	82	30	172	284	2.73	1	5.73	9.46
	October	2402	464	2443	5309	77	15	127	219	2.48	0.48	4.1	7.06
	November	2465	443	2643	5551	79	20	138	237	2.63	0.67	4.6	7.9
	December	2417	427	2753	5597	65	4	86	155	2.1	0.13	2.77	5
	Totalen	2379	488	2671	5538	725	226	2121	3072	1.99	0.62	5.81	8.42
1894	Januari	2391	420	2871	5682	19	2	70	91	0.61	0.06	2.26	2.94
	Februari	2424	438	2848	5710	22	4	66	92	0.79	0.14	2.36	3.29
	Maart	2426	413	2756	5595	26	5	73	104	0.84	0.16	2.35	3.35
	April	2453	421	2877	5751	27	3	50	80	0.9	0.1	1.67	2.67
	Mei	2456	419	3073	5948	20	2	94	116	0.65	0.06	3.03	3.74
	Juni	2466	412	3021	5899	9	1	100	110	0.3	0.03	3.33	3.67
	Juli	2500	399	2977	5876	13	8	98	119	0.42	0.26	3.16	3.84
	Augustus	2467	384	2912	5763	16	7	114	137	0.51	0.23	3.68	4.42
	September	2442	382	2879	5703	22	4	65	91	0.73	0.13	2.17	3.03
	October	2442	360	2924	5726	29	7	145	181	0.93	0.23	4.68	5.84
	November	2449	372	2882	5703	52	7	244	303	1.73	0.23	8.13	10.1
	December	2406	363	2720	5489	50	14	155	219	1.61	0.45	5.—	7.06
	Totalen	2444	398	2895	5737	305	64	1274	1643	0.83	0.18	3.49	4.5

r) Hieronder zijn ook begrepen de overledenen onder de uit Atjeh naar Padang geëvacueerden.

s) Aangezien de restantcijfers bij het einde van elke maand belangrijk verschillen naar gelang van den datum, waarop de laatste evacuatie gedurende die maand plaats had, teekent men hier aan, dat die vertrekdagen vielen als volgt:

in 1892: op 30 Januari, 29 Februari, 28 Maart, 26 April, 24 Mei, 20 Juni, 19 Juli, 30 Augustus, 27 September, 25 October, 22 November en 21 December

in 1893: op 19 Januari, 17 Februari, 31 Maart, 28 April, 26 Mei, 22 Juni, 18 Juli, 31 Augustus, 27 September, 25 October, 22 November en 19 December

in 1894: op 30 Januari, 28 Februari, 28 Maart, 25 April, 23 Mei, 25 Juni, 23 Juli, 20 Augustus, 26 September, 24 October, 21 November en 20 December

militaire berriberri-lijders in Atjeh en onderhoorigheden.

Percentsgewijze verhouding van de gemiddeld dagelijks bijgekomen lijders tot de gemiddelde sterkte per dag.				GEËVACUEERD VAN ATJEH.				OVERLEDEN *x*).				Aantal der bij het einde van elke maand in Atjeh en onderhoorigheden onder behandeling gebleven lijders (dus ongerekend de elders onder behandeling gebleven geëvacueerden) *s*).			
Europeanen.	Amboineezen (hieronder ook Afrikanen).	Inlanders.	Te zamen.	Europeanen.	Amboineezen (hieronder ook Afrikanen).	Inlanders.	Te zamen.	Europeanen.	Amboineezen (hieronder ook Afrikanen).	Inlanders.	Te zamen.	Europeanen.	Amboineezen (hieronder ook Afrikanen).	Inlanders.	Te zamen.
0.15	0.42	0.23	0.21	74	53	126	253	»	4	10	14	48	26	67	141
0.15	0.27	0.21	0.19	109	45	158	312	2	3	14	19	21	4	35	60
0.14	0.16	0.31	0.22	97	21	196	314	4	1	33	38	6	4	37	47
0.18	0.24	0.28	0.23	96	21	118	235	4	»	9	13	17	10	56	83
0.17	0.22	0.26	0.22	92	26	127	245	»	2	8	10	32	10	62	104
0.13	0.35	0.29	0.23	86	36	111	233	2	2	9	13	23	*t*) 20	99	142
0.08	0.31	0.28	0.19	37	*t*) 38	143	218	»	»	18	18	32	13	118	163
0.07	0.1	0.19	0.14	76	23	190	289	»	»	11	11	»	1	8	9
0.07	0.05	0.22	0.15	33	*t*) 7	99	139	1	1	3	5	5	1	21	27
0.1	0.16	0.22	0.17	43	*u*) 17	128	188	»	1	11	12	20	5	54	79
0.08	0.18	0.25	0.17	59	24	167	250	1	3	13	17	10	6	47	63
0.08	0.23	0.21	0.16	36	24	126	186	1	1	3	5	22	12	75	109
....	.....	....	.....												
0.12	0.22	0.25	0.19	838	*v*) 335	1689	*w*) 2862	15	18	142	175	....	.....	....	....
0.08	0.11	0.25	0.17	38	15	132	185	1	1	12	14	33	7	132	172
0.07	0.14	0.24	0.16	47	13	189	249	2	»	25	27	24	13	96	133
0.08	0.2	0.25	0.19	74	38	235	347	»	1	10	11	5	5	32	42
0.07	0.15	0.24	0.16	48	22	170	240	»	»	12	12	5	3	30	38
0.08	0.08	0.21	0.14	32	3	110	145	1	1	9	11	14	6	54	74
0.07	0.08	0.2	0.13	44	11	143	198	4	1	7	12	6	6	47	59
0.06	0.11	0.26	0.16	25	17	134	176	3	1	11	15	23	6	102	131
0.07	0.15	0.28	0.18	71	24	279	374	»	»	7	7	2	»	10	12
0.12	0.2	0.24	0.18	74	26	139	239	2	2	9	13	6	3	21	30
0.1	0.01	0.13	0.13	70	13	99	182	1	»	5	6	11	3	37	51
0.1	0.15	0.18	0.14	75	17	130	222	»	»	2	2	13	5	34	52
0.05	0.03	0.1	0.09	63	6	84	153	»	»	2	2	15	2	22	39
....	.....	....	.....												
0.08	0.13	0.22	0.15	661	205	1844	*x*) 2710	14	7	111	132	....	.....	....	....
0.03	0.01	0.08	0.05	31	3	82	116	»	»	3	3	3	»	6	9
0.03	0.03	0.08	0.06	23	7	61	91	»	»	2	2	»	»	4	4
0.03	0.04	0.09	0.06	19	3	69	91	1	»	5	6	8	»	3	11
0.04	0.02	0.06	0.05	29	5	36	70	»	»	2	2	3	»	18	21
0.03	0.01	0.1	0.06	21	2	73	96	»	»	1	1	1	»	35	36
0.01	0.007	0.11	0.06	6	»	95	101	1	»	4	5	3	1	38	42
0.02	0.065	0.11	0.07	12	4	105	121	1	»	3	4	2	5	21	28
0.02	0.06	0.13	0.08	13	9	75	97	»	»	4	4	5	3	52	60
0.03	0.03	0.08	0.05	19	3	102	124	»	2	5	7	7	2	13	22
0.04	0.06	0.16	0.1	24	7	111	142	1	»	8	9	12	»	40	52
0.07	0.06	0.28	0.18	45	5	152	202	2	»	20	22	18	2	87	107
0.07	0.12	0.18	0.13	43	5	145	193	2	»	18	20	19	11	68	98
....	.....	....	.....												
0.034	0.045	0.12	0.078	285	53	1106	*y*) 1444	8	2	75	85	....	.....	....	....

t) Hieronder 1 Afrikaan.
u) Hieronder 2 Afrikanen.
v) Hieronder 4 Afrikanen.
w) Hieronder 41 lijders, die na hun vertrek van Atjeh onderweg overleden, namelijk terwijl zij naar Padang werden geëvacueerd.
x) Hieronder 27 overledenen als voren.
y) Hieronder 19 overledenen als voren.

V. Verdeeling van de in 1891 in Atjeh bijgekomen militaire berriberri-lijders,

KORPSEN, DIENSTEN, enz.		JANUARI.				FEBRUARI.				MAART.				APRIL.				MEI				JUNI.			
		Europeanen	Amboineezen en Afrikanen.	Inlanders.	Te zamen	Europeanen.	Amboineezen en Afrikanen	Inlanders	Te zamen	Europeanen.	Amboineezen en Afrikanen	Inlanders.	Te zamen	Europeanen.	Amboineezen en Afrikanen.	Inlanders	Te zamen	Europeanen	Amboineezen en Afrikanen	Inlanders.	Te zamen.	Europeanen	Amboineezen en Afrikanen.	Inlanders.	Te zamen.
Kotta Radja (met voorwerken).	3de bataljon infanterie.	1	1	..	2	5	4	..	9	5	4	..	9	3	3	..	6	1	2	..	3	..	1	..	1
	10de „ „	..	..	2	2	2	..	7	9	1	..	5	6	1	..	8	9	2	..	21	23	..	..	37	27
	14de „ „	1	..	14	15	2	..	22	24	2	..	33	35	..	..	6	6	1	..	13	16	..	..	13	13
	16de „ „	2	..	12	14	1	..	6	7	1	..	5	6	1	..	6	7	1	..	3	4	..	..	3	3
	Subsistenten-kader	..	..	..	..	..	..	..	..	1	..	1	3	2	..	..	2	..	..	1	1	..	..	..	..
	Cavalerie	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
	Vesting-artillerie	1	..	..	1	1	..	..	1	..	..	..	..	3	..	1	4	..	..	..	..	..	..	..	..
	Berg-artillerie	1	..	2	3	1	..	1	2	..	..	..	..	2	..	1	3	..	..	1	1	..	..	..	..
	Genie	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	1	..	..	1	..	..	..	..	..	..	..	..
	Gewestelijke staf	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
	Plaatselijk commando	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
	Militaire administratie	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
	Geneeskundige dienst	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
	Hospitaaldienst.	1	..	1	2	1	..	1	2	1	..	2	3	..	..	..	..	1	..	1	2	1	..	..	1
	Marechaussees te voet	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
	Provoosthuis.	..	..	..	..	1	..	..	1	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
Olehleh		..	..	4	4	..	..	2	2	..	..	12	13	1	..	5	6	..	..	13	13	..	..	6	3
Lamtih		..	..	2	3	..	..	2	3	..	..	1	1	..	..	1	1	..	..	1	1	..	..	..	..
Lamdjamoe		..	..	3	3	..	..	1	1	3	..	1	3	1	..	1	2	..	..	6	3	1	..	5	6
Biang		1	..	5	6	2	..	1	3	1	..	1	2	..	..	3	3	..	..	1	1	..	..	4	4
Ketapan Doea		..	..	8	8	1	..	5	6	1	..	..	1	..	..	1	1	..	..	1	1	..	..	3	3
Lampeneroet		..	..	..	..	..	..	1	1	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
Lamreng		..	..	3	2	..	..	1	1	1	..	1	2	..	..	1	1	..	..	1	1	1	..	6	3
Lambaroe.		1	..	5	6	..	..	..	..	2	..	2	4	3	..	1	3	3	..	2	4	..	..	..	..
Siroen		..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	1	1	..	..	..	..
Lampermeij		..	..	..	..	1	..	1	2	..	..	3	2	..	..	..	..	1	..	..	1	..	..	1	1
Tjot Iri		..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	1	1	1	..	..	1	..	..	3	3
Roempit		..	..	..	..	1	..	1	3	..	..	..	..	1	..	..	1	3	..	4	7	..	..	2	2
Boekit Karang		..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
Lamjong		..	..	1	1	..	..	1	1	1	..	2	3	..	..	1	1	1	..	6	7	1	..	2	13
Pakan Kroeng Tjoet		..	..	..	..	1	..	3	4	..	..	2	2	..	..	..	..	..	..	1	1	..	..	..	..
Ketta Pohama		..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	1	1	..	..	2	2	..	..	..	..
Poeloe Bras.		..	..	1	1	..	..	..	..	..	..	3	3	1	..	3	4	1	..	3	4	..	..	1	1
Sabang (Poeloe Wee)		2	..	..	3	..	..	1	1	..	..	1	1	..	..	3	3	..	..	5	5	1	..	3	4
Segli		4	..	7	11	1	..	4	5	1	..	5	6	..	..	2	2	..	..	2	2	1	..	5	6
Telok Semawe		1	..	1	2	1	..	..	1	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	2	2
Edi		..	..	1	1	..	..	3	3	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
Poeloe Raija		3	..	2	4	..	..	..	..	4	..	..	4	3	..	..	3	3	..	4	7	1	..	7	8
Meulaboeh		..	..	..	..	..	..	..	..	1	..	..	1	1	..	4	5	..	..	3	3	1	..	..	1
In het hospitaal aangetast tijdens de verpleging wegens eene andere ziekte		6	1	1	4	..	..	6	6	1	1	1	7	1	..	..	1	..	..	1	1	1	..	..	1
Totalen		12	2	73	91	22	4	66	92	30	5	73	104	27	3	53	80	20	2	94	116	3	1	133	110

a) Gedeeltelijk in garnizoen te Olehleh.

wat Kota Radja betreft tevens gesplitst over de verschillende korpsen, enz.

JULI.				AUGUSTUS.				SEPTEMBER.				OCTOBER.				NOVEMBER.				DECEMBER.				TOTALEN.			
Europeanen.	Amboineezen en Afrikanen.	Inlanders.	Te zamen.	Europeanen.	Amboineezen en Afrikanen.	Inlanders.	Te zamen.	Europeanen.	Amboineezen en Afrikanen.	Inlanders.	Te zamen.	Europeanen.	Amboineezen en Afrikanen.	Inlanders.	Te zamen.	Europeanen.	Amboineezen en Afrikanen.	Inlanders.	Te zamen.	Europeanen.	Amboineezen en Afrikanen.	Inlanders.	Te zamen.	Europeanen.	Amboineezen en Afrikanen.	Inlanders.	Te zamen.
[illegible]	5	..	11	7	5	..	15	3	1	..	4	1	3	..	4	6	7	..	11	3	13	..	16	21	32	..	53
[illegible]	..	14	15	2	..	22	24	5	..	12	14	5	..	31	36	8	.	55	63	7	..	36	43	31	..	245	271
[illegible]	..	13	16	1	..	29	30	1	..	10	11	4	..	28	32	5	..	77	82	7	..	25	32	47	..	264	311
[illegible]	..	3	6	1	..	5	6	..	..	2	2	.	..	8	8	2	..	15	17	2	..	8	10	14	..	75	89
..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	1	..	..	1	..	..	..	..	.	..	..	..	4	..	2	6
..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	.	..	..	..	..	..	1	1	..	..	1	1	..	..	2	2
..	..	1	1	..	..	..	..	1	..	..	1	..	..	..	.	..	..	2	2	1	..	..	1	7	..	4	11
..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	1	1	1	..	1	2	3	..	1	4	4	..	2	6	11	..	15	26
..	..	1	1	..	..	1	1	..	..	2	2	1	..	1	2	..	..	1	1	..	..	.	.	2	..	6	8
..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	.	..	..	—	..	..	..	..	—	..	..	..	—	..	..	—
..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	.	.	..	..	..	.	..	..	—
..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	—	.	..	..	..	..	..	..	—	..	..	..	..	..	..	..	—
..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	.		..	..	..	..	..	..	1	..	..	1	1	..	..	1
..	..	3	3	1	1	..	2	8	..	1	[illegible]	[illegible]	4	1	13	3	..	4	[illegible]	1	..	4	11	33	5	21	59
..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	—	..	..	..	..	..	..	—	1	..	..	1	1	..	..	1
..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	.	..	..	—	1	..	1	2	..	..	1	1	2	..	2	4
[illegible]	..	7	8	..	..	9	9	..	..	7	7	..	..	18	18	1	..	11	12	1	..	6	7	5	..	102	157
..	..	1	1	..	..	3	3	1	..	3	4	..	..	1	1	..	..	3	3	..	..	..	..	1	..	11	12
[illegible]	..	6	10	..	..	3	3	1	..	3	4	.	..	2	2	..	..	5	5	1	..	1	2	7	..	40	47
[illegible]	..	3	5	..	..	2	2	..	..	2	2	.	..	..	..	..	..	2	2	2	..	5	7	6	..	21	27
..	..	4	4	..	..	1	1	..	..	..	..	.	..	3	3	.	..	5	5	..	..	3	3	2	..	36	38
..	..	..	..	..	..	..	..	.	..	..	..	.	..	..	..	..	..	1	1	..	..	..	..	..	..	2	2
..	..	1	1	..	..	3	3	..	..	1	1	..	..	4	4	3	..	5	8	1	..	5	6	6	..	27	33
..	..	2	2	1	..	8	9	..	..	1	1	2	..	5	7	1	..	3	6	4	..	8	12	17	..	33	50
..	..	3	3	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	.	1	..	3	4	..	..	3	3	1	..	9	10
[illegible]	..	1	5	..	..	2	2	..	..	..	..	1	..	1	2	2	..	2	4	1	..	2	3	7	..	15	15
[illegible]	..	..	1	..	..	..	..	—	..	..	..	..	..	1	1	..	..	5	5	..	..	2	2	2	..	12	14
[illegible]	..	3	3	..	..	3	3	1	..	4	5	6	..	15	21	2	..	8	10	1	..	9	10	15	..	49	64
..	..	..	..	..	..	..	..	1	..	1	2	..	..	..	..	2	..	4	6	1	..	..	1	4	..	5	9
[illegible]		3	4	1	..	6	7	..	..	3	3	..	..	9	9	3	..	11	14	1	..	4	5	8	..	56	63
..	.	1	1	1	..	..	1	.	.	..	..	..	..	1	1	.	..	2	2	..	..	1	1	2	..	11	13
..	..	..	..	..	..	..	..	.	..	..	..	..	..	..	..	1	..	..	1	..	..	2	2	1	..	5	5
..	..	3	3	..	..	2	2	2	..	4	6	..	..	2	2	.	..	4	4	..	..	5	5	4	..	21	25
..	..	..	..	..	..	3	3	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	1	1	..	..	1	1	2	..	15	21
..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	1	1	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	7	..	20	23
..	..	1	1	..	..	2	2	1	..	2	3	1	..	1	2	1	..	2	3	..	..	..	..	5	..	11	16
..	.	2	2	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	1	1	..	..	1	1	..	..	3	3	..	..	11	11
..	..	7	7	..	..	1	1	..	1	5	6	..	..	4	4	..	..	5	5	2	..	5	7	10	1	27	38
..	..	3	3	..	..	5	5	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	3	..	14	17
..	..	4	4	1	1	4	5	..	3	..	3	1	..	4	5	3	..	4	7	..	1	9	10	10	6	30	46
13	0	96	119	30	7	114	137	22	4	65	91	20	7	135	161	52	7	243	302	36	14	150	210	205	64	1274	1613

Koloniaal verslag van 1895.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE H.

N°. 10.

(Zie hoofdst. E, § 2, van het verslag.)

OVERZICHT OVER 1894

VAN DE

SAMENSTELLING DER OORLOGSMARINE

IN

NEDERLANDSCH-INDIË,

EN

STATISTIEK OVER 1889 t/m 1893 [1]

BETREFFENDE DE

ZIEKEN, OVERLEDENEN EN AFGEKEURDEN

onder het personeel der bedoelde marine.

[1] Tijdens de afsluiting van dit overzicht konden door den geneeskundigen dienst der zeemacht nog geen volledige opgaven over 1894 worden verstrekt; zie echter [...]der III dezer bijlage de tabel C.

I. Algemeen overzicht der schepen en vaartuiger

NAAM EN SOORT DER SCHEPEN.	Materiaal van den romp.	Te water gelaten te:	Te water gelaten in:	Wanneer in Nederl.-Indie aangekomen of aldaar in dienst gesteld.	Grootste diepgang (in decimeters).	Lengte tusschen de loodlijnen (in meters).	Wijdte buitenwerks, gemeten over de rusten of raderkasten (in meters).	Waterverplaatsing in tonnen zeewater (1026 K.G.).	Inhoudsgrootte (in tonnen van 2.83 M³.) Bruto	Inhoudsgrootte Netto.	Geschut. Soort.	Geschut. Aantal stukken.	Torpedo-inrichtingen. Lanceerbuizen.	Torpedo-inrichtingen. Kanonnen.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9	10.	11.	12.	13.	14.	15.
												INDISCH		
Pantserschip														
Koning der Nederlanden. . . .	ijzer	Amsterdam	1874	15 Juni 1876	60	82.7	15.2	5400	2600	1226	Kan. getr. v. 28 c.M. „ v. 12 c.M. K.A. „ „ 7.5 „ A. „ „ 3.7 „ „ rev. v. 3.7 c.M.	4 4 2 4 6 20	—	—
Pantserdekkorvet.														
Sumatra	staal	id.	1890	22 Nov. 1891	42.5	86.6	13.1	1720	1090	633	Kan v. 21 c.M. A. n°. 3 „ „ 15 „ „ „ „ „ „ 12 „ L.A. „ „ 7.5 „ A. „ „ 3.7 „ „ rev. v. 3.7 c.M.	1 1 6 1 4 3 11	—	2
Flottieljevaartuigen.														
Java	ijzergekoperd	Fijenoord	1885	8 Juni 1886	43	60.4	10.0	1003	500	607	Kan. v. 15 c.M. A. n°. 1 „ „ 12 „ K.A. „ „ „ „ 7.5 „ A. „ „ 3.7 „	1 6 1 6 7	—	—
Pontianak	comp. bouw gekoperd.	Amsterdam	1873	7 Sept. 1874	36	45	9.2	700	334	162	K. getr. v. 16 c.M. A. „ v. 12 c.M. K.A. n°. 1 „ „ 7.5 „ A. „ „ 3.7 „	1 6 1 2 6	—	—
Bandjermasin	id.	id.	1874	7 Sept. 1874	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . . . . .	. . .	. . .	. . .
Sambas	id.	Fijenoord	1874	8 Oct. 1874	33	45	9.6	730	334	162	Kan. getr. v. 18 c.M. „ v. 12 c.M. K.A. n°. 1 „ „ 7.5 „ A. „ „ 3.7 „	1 2 1 2 6	—	—
Batavia	ijzer gezinkt	Amsterdam	1876	6 Sept. 1877	33	43.7	9	850	380	170	Kan. getr. v. 18 c.M. „ v. 12 c.M. K.A. n°. 1 „ „ 7.5 „ A. „ „ 3.7 „	1 6 1 2 6	—	—
Makasser.	id.	id.	1877	7 Nov. 1877	36	43.7	9	853	380	173	Kan. getr. v. 16 c.M. „ v. 12 c.M. K.A. n°. 1 „ „ 7.5 „ A. „ „ 3.7 „	1 2 1 2 6	—	—
Padang	id.	Fijenoord	1878	3 April 1879	30	46.7	9	850	380	173	Kan. v. 15 c.M. A. n°. 1 „ „ 12 „ K.A. „ „ „ „ 7.5 „ A. „ „ 3.7 „	1 3 1 2 7	—	—

a) Verminderd met 1 zeilmaker.

b) Vermeerderd met 3 vuurstokers.

van het Indisch en van het auxiliair eskader.

Stoomvermogen (in indicateur paardenkracht).	Grootste proeftochtvaart (in geographische mijlen).	Kolenberging in de ruimen (tonnen).	Grootste vaart vol te houden (in geographische mijlen).	Met de kolommen 18 en 12 af te leggen weg (geographische mijlen).	Aantal mijlen waarvoor kolenberging voldoende met de vaart in kolom 22.	Vaart (in mijlen).	BEMANNING. Bepaalde sterkte (ongerekend de ale boveerul toegestane verhooging). Europeanen.	Inlanders.	Aanwezige sterkte volgens op onderstaand tijdstip laatst ontvangen weekrapport. 31 Dec. 1893. Europeanen.	Inlanders.	31 Dec 1894. Europeanen.	Inlanders.	Waar bij het einde van 1894 gestationneerd.	Verdere aanteekeningen (die ook het 1ste kwartaal 1895 betreffen en wat het jaar 1894 aangaat, zich aansluiten aan de opgaven in bijl. G van 't vorig verslag).
16.	17.	18.	19.	20.	21	22	23.	24.	25.	26.	27	28.	29.	30
MILITAIRE MARINE.														
4500	12	652	9½	606	656	5¾	a) 234	72	269	92	263	111	Atjeh.	De *Koning der Nederlanden*, den 21sten November 1894 van het auxiliair bij het Indisch eskader overgegaan, verrichtte tot 7 Februari 1895 de diensten van stationschip ter reede Olehleh, kwam, na te Singapore gedokt te hebben, den 6den Maart te Soerabaija en werd aldaar den 1sten April tijdelijk buiten dienst gesteld.
2350	15.0	170	12½	266	770	6½	138	b) 45	141	37	90	26	Soerabaija (in herstelling).	Vertoefde tot 22 Maart 1894 in de Emmahaven (Padang), maakte toen eene reis tot vlagvertoon naar het eiland Nias, kwam den 5den April in de Emmahaven terug, verliet den 30sten daaraanvolgende weder deze plaats om in de Troesanbaai het regelen der vischtorpedo's voort te zetten en keerde, toen op 10 Mei het regelen met stilliggend schip afgeloopen en de overtuiging verkregen was dat voor het lanceeren in de vaart in die baai geen voldoende ruimte was, weder naar de Emmahaven terug, vanwaar het schip den 15den dier maand naar Indrapoera stevende om te onderzoeken of het terrein aldaar zich voor die werkzaamheden eigende. Toen het onderzoek geen gunstig resultaat opleverde, keerde de *Sumatra* den 17den derzelfde maand in de Emmahaven terug, bleef aldaar tot den 23sten, vertrok toen naar Batavia, stoomde van daar den 27sten naar Soerabaija, bleef aldaar tot 2 Juni om te dokken en eenige voorzieningen te ondergaan, kwam den daaropvolgenden dag ter reede Ampenan (Lombok), maakte tot 13 Augustus deel uit van de scheepsmacht in de wateren beoosten Java en Borneo en vertrok vervolgens naar Soerabaija, alwaar deze bodem zich op 1 April 1895 nog bevond tot het ondergaan van belangrijke herstellingen.
1050	12.6	262	10	550	700	8	......	......	......	......	......	......	....	Sedert 24 Juni 1893 te Soerabaija tijdelijk buiten dienst tot het ondergaan van herstellingen.
300	9.6	66	6½	240	426	5	76	28	69	24	70	22	Atjeh.	Bleef tot 22 April 1894 te Soerabaija tot het ondergaan van herstellingen en kwam den 28sten daaraanvolgende te Olehleh om het flottieljevaartuig *Bandjermasin* in het station Noordelijk Sumatra te vervangen. De *Pontianak* convooijeerde van 3 tot 7 November 1894 het raderschip 2de klasse *Sindoro* naar Pinang en vertoefde aldaar van den 20sten tot den 25sten dier maand en van 4 tot 6 Maart 1895 om kolen te laden en te victualieeren.
......	......	......	......	......	......	......	......	......	72	26	......	......	....	Bleef tot 8 Mei 1894 in het station Noordelijk Sumatra, vertrok toen naar Soerabaija, werd aldaar wegens afkeuring den 4sten September 1894 buiten dienst gesteld en den 29sten daaraanvolgende verkocht.
370	6	90	8	369	361	7	76	28	73	23	76	29	Atjeh.	Bleef in het behandelde tijdvak voor het station Noordelijk Sumatra aangewezen. Deze bodem vertoefde te Pinang van 21 tot 26 April en van 8 tot 15 Juni 1894 om den steenkolenvoorraad aan te vullen en te victualieeren en van 30 Augustus tot 6 October 1894 om te dokken en eenige voorzieningen te ondergaan.
400	9.2	100	7¼	426	465	6	c) 77	29	71	26	72	27	Atjeh.	Bleef in het behandelde tijdvak voor het station Noordelijk Sumatra aangewezen. Het schip vertoefde te Pinang om steenkolen te laden en den victualievoorraad aan te vullen van 2 tot 7 April en van 20 tot 27 Mei 1894 en om te dokken en eenige voorzieningen te ondergaan van 15 Juli tot 24 Augustus 1894 en van 3 tot 14 Maart 1895.
400	8.4	100	d) †	†	†	†	......	......	......	......	......	......	....	Sedert 1 September 1893 te Soerabaija tijdelijk buiten dienst tot het ondergaan van herstellingen.
400	9	86	8¼	363	390	7¼	c) 77	68	72	26	74	28	Atjeh.	Bleef in het behandelde tijdvak voor het station Noordelijk Sumatra aangewezen. Het schip vertoefde van 18 tot 23 Juni en van 21 December 1894 tot 16 Februari 1895 te Pinang om te dokken en eenige voorzieningen te ondergaan.

c) Vermeerderd met 1 emid. d) Waar sommige kolommen, bij gemis voorshands van de noodige gegevens, te Batavia niet konden worden ingevuld is zulks door een † aangeduid.

NAAM EN SOORT DER SCHEPEN.	Materiaal van den romp.	Te water gelaten te:	Te water gelaten in:	Wanneer in Nederl.-Indie aangekomen of aldaar in dienst gesteld.	Grootste diepgang (in decimeters).	Lengte tusschen de loodlijnen (in meters).	Wijdte buitenwerks, gemeten over de rusten of raderkasten (in meters).	Waterverplaatsing in tonnen zeewater (1026 K.G.).	Inhoudsgrootte (in tonnen van 2.83 M³.) Bruto	Inhoudsgrootte (in tonnen van 2.83 M³.) Netto	Geschut. Soort.	Geschut. Aantal stukken.	Torpedo-inrichtingen Lanceerbuizen.	Torpedo-inrichtingen Kanonnen
1.	2	3.	4.	5.	6.	7.	8	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15
Benkoelen	ijzer gezinkt	Fijenoord	1870	20 Juli 1880	36	48 7	8	650	356	173	Kan v. 15 c.M. A. n°. 1 „ „ 12 „ K.A „ „ „ 7.5 „ A. „ „ 3.7 „	1 2 1 3 7	—	—
Madura	id.	Amsterdam	1880	29 Oct. 1880	36	48.7	8	650	336	170	Kan. v. 15 c.M. A n°. 1 „ „ 12 „ K.A. „ „ „ 7.5 „ A. „ „ 3.7 „	1 2 1 3 7	—	—
Bali	id.	Fijenoord	1875	14 Nov. 1883	38	45 7	8	650	360	175	Kan. v. 15 c M. A. n°. 1 „ „ 12 „ K.A. „ „ „ 7 5 „ A. „ „ 3.7 „	1 2 1 3 7	—	—
Flores.	staal gezinkt	Amsterdam	1887	28 Oct. 1887	31.5	45	8	550	340	170	K. v. 12 c.M. K. A n°. 1 „ „ 7.5 „ A. „ „ 3.7 „	6 1 3 8	—	—
Ceram	id.	Vlissingen	1887	25 Oct. 1887	31.5	48	8	550	340	170	K v. 12 c M K.A n°. 1 „ „ 7 5 „ A. „ „ 3.7 „	2 1 3 6	—	—
Lombok	staal gekoperd (systeem Moursing)	Amsterdam	1891	21 Mei 1892	30 5	48.8	8.6	600	361	184	K. v. 12 c M. K A n°. 1 „ „ 7.5 „ A „ „ 3.7 „	2 1 3 6	—	—
Sumbawa.	staal	Vlissingen	1891	7 Juni 1892	33 3	48 8	8.1	600	357	185	K. v. 12 c M. K. A. n°. 1 „ „ 7.5 „ A. „ „ 3.7 „	3 1 3 8	—	—
Borneo	comp bouw gekoperd	Glasgow	1892	6 Febr. 1894	40.5	56 8	10 4	800	426	240	Kan. v. 10.5 c.M. A. „ „ 7.5 „ „ „ „ 3.7 „ „ rev. v. 3.7 c.M.	2 1 3 5 11	—	—
Raderschip 1ste klasse.														
Merapi	ijzer gezinkt	Fijenoord	1874	16 Aug. 1875	40	66	16.8	1350	720	356	K. getr. v. 16 c.M. St. „ v. 15 c M. K.A. n°. 1 „ „ 7.5 „ A. „ „ 3.7 „	3 4 5 3 10	—	—

Stoom-vermogen (in indicateur paardenkracht).	Grootste proeftochtvaart (in geographische mijlen).	Kolenberging in de ruimen (tonnen).	Grootste vaart vol te houden (in geographische mijlen).	Met de kolommen 19 en 19 af te leggen weg (geographische mijlen).	Aantal mijlen waar voor kolenberging vol doende met de vaart in kolom 22.	Vaart (in mijlen)	BEMANNING. Bepaalde sterkte (ongerekend de als bovenrol toegestane verhooging) Europeanen.	Bepaalde sterkte Inlanders.	Aanwezige sterkte volgens op onderstaand tijdstip laatst ontvangen weekrapport. 31 Dec. 1893 Europeanen.	31 Dec. 1893 Inlanders.	31 Dec. 1894 Europeanen.	31 Dec. 1894 Inlanders.	Waar bij het einde van 1894 gestationeerd.	Verdere aanteekeningen (die ook het 1ste kwartaal 1895 betreffen en, wat het jaar 1894 aangaat, zich aansluiten aan de opgaven in bijl. G van 't vorig verslag).
16	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.	26.	27.	28.	29	30.
506	9.9	98	8 1/4	405	579	6	76	28	74	29	75	30	Atjeh.	Bleef in het behandelde tijdvak voor het station Noordelijk Sumatra aangewezen. Van 12 April tot 25 Mei en van 7 tot 18 December 1894 vertoefde deze bodem te Pinang om te dokken en eenige voorzieningen te ondergaan.
550	9.3	98	7 1/2	458	600	6	c) 77	28	72	25	78	27	Atjeh.	Vertrok den 10den Augustus 1894 uit het station Noordelijk Sumatra, was tot den 26sten dier maand ter beschikking van den resident van Tapanoli en deed vervolgens weder in gemeld station dienst. Het schip had van 10 October tot 19 November te Pinang gedokt en eenige voorzieningen ondergaan.
450	9.5	82	†	†	†	†	78	28	....	....	77	26	Lombok.	Werd den 6den September 1894, na sedert Maart 1894 in conservatie te zijn geweest, te Soerabaija weder in dienst gesteld, vertrok den 12den daaraanvolgende naar Ampenan (Lombok) en maakte sedert deel uit van de scheepsmacht in de wateren beoosten Java en Borneo. Het schip was van 26 tot 29 December 1894 te Soerabaija om kolen te laden en vertoefde van 30 Januari tot 20 Februari 1895 te Makasser.
800	12.9	75	10	388	470	4 1/4	59	23	57	22	58	25	Atjeh.	Bleef in het behandelde tijdvak voor het station Noordelijk Sumatra aangewezen. Van 29 Mei tot 10 Juli 1894 en van 25 tot 28 Januari 1895 was deze bodem te Pinang om te dokken en eenige voorzieningen te ondergaan.
800	12.8	78	10 1/4	513	700	5	59	25	50	25	61	23	Atjeh.	Bleef in het behandelde tijdvak voor het station Noordelijk Sumatra aangewezen. Het schip had van 6 tot 12 September 1894 te Pinang gedokt en eenige voorzieningen ondergaan en kwam den 18den Maart 1895 met hetzelfde doel weder te Pinang.
990	12.6	70	10	420	475	7 3/4	60	27	61	20	61	26	Atjeh.	Bleef in het behandelde tijdvak voor het station Noordelijk Sumatra aangewezen. Van 23 November tot 21 December 1894 vertoefde het schip te Pinang om te dokken en eenige voorzieningen te ondergaan.
930	12.6	70	10	420	473	7 3/4	60	27	60	21	64	26	Atjeh.	Bleef in het behandelde tijdvak voor het station Noordelijk Sumatra aangewezen. Om te dokken en eenige voorzieningen te ondergaan, vertoefde de *Sambava* van 4 Maart tot 2 April en van 26 September tot 5 October 1894 te Pinang.
1040	13.2	124	15	325	1016	7 3/4	78	29	....	....	60	32	Soerabaija	Verrichtte tot 11 Mei 1894 hydrographische en astronomische waarnemingen ter Zuidkust van Nieuw-Guinea, vertrok toen naar Ternate, bleef aldaar tot den 25sten dier maand om een gedeelte der reede in kaart te brengen, stoomde daarop naar Makasser, vulde aldaar den kolenvoorraad aan, deed vervolgens dienst in de wateren van Lombok, kwam den 21sten Juni te Soerabaija om te dokken en eenige herstellingen te ondergaan, verliet den 27sten daaraanvolgende deze plaats, verrichtte weder tot 2 Augustus dienst in de wateren van Lombok, vertoefde daarop tot den 8sten dier maand te Soerabaija om den steenkolen- en victualievoorraad aan te vullen, kruiste vervolgens weder in de wateren van Lombok en keerde den 17den derzelfde maand te Soerabaija terug om herstellingen te ondergaan. Den 12den September stevende de *Borneo* andermaal naar de wateren van Lombok, nam tot 21 December deel aan de operatiën tegen het rijk van Lombok en hield zich daarna tot 13 Januari 1895 weder te Soerabaija op om den kolenvoorraad aan te vullen en eenige voorzieningen te ondergaan. Daarop vertrok de *Borneo* via Ampenan naar Makasser en van daar den 16den der laatstgemelde maand naar Amboina om verder toezicht te houden op de parelvisscherij. Van 26 Januari tot 16 Februari 1895 werd daartoe de oostwal der Aroe-eilanden bekruist. Den 18den Februari te Amboina teruggekeerd, vertoefde het schip aldaar tot den 21sten daaraanvolgende, toen het naar de strandingsplaats van het gouvernementsstoomschip *Zeeduif* bij de Vijf-eilanden (bezuiden Halmaheira) moest vertrekken. Onder de leiding van den commandeerenden officier van de *Borneo* werd de *Zeeduif* in het laatst van Maart 1895 afgebracht en sedert in de baai van Ganeh (Halmaheira) voor den overtocht naar Soerabaija gereed gemaakt.
750	10.7	320	6[illegible]	440	500	4	105	37	99	33	97	33	Atjeh.	Bleef in het behandelde tijdvak voor het station Noordelijk Sumatra aangewezen. Het schip vertoefde van 17 tot 25 Juni 1894 te Pinang om den steenkolen- en victualievoorraad aan te vullen, van 25 Maart tot 25 April en van 24 tot 30 November 1894 te Singapore om te dokken en eenige voorzieningen te ondergaan en verrichtte van 7 Februari tot 21 Maart 1895 de diensten van stationschip ter reede Olehleh.

NAAM EN SOORT DER SCHEPEN.	Materiaal van den romp	Te water gelaten		Wanneer in Nederl.-Indie aangekomen of aldaar in dienst gesteld.	Grootste diepgang (in decimeters).	Lengte tusschen de loodlijnen (in meters).	Wijdte buitenwerks, gemeten over de rusten of raderkasten (in meters).	Waterverplaatsing in tonnen zeewater (1026 K G.).	Inhoudsgrootte (in tonnen van 2.83 M³)		Geschut.		Torpedo-inrichtingen	
		te:	in:						Bruto.	Netto.	Soort.	Aantal stukken.	Lanceerbuizen	Kanonnen.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14	15.
Raderschepen 2de klasse.														
Soembing	ijzer	Soerabaja *e*)	1077	1 Aug. 1870	03	60	10	650	303	291	K. v. 12 c.M. K.A. n°. 1 „ „ 7.5 „ A. „ „ 3.7 „	4 1 0 7	—	—
Sindoro	id.	id. *e*)	1070	5 April 1000	03	60	10	630	005	001	K. v. 12 c.M. K.A. n°. 1 „ „ 7.5 „ A. „ „ 0.7 „	4 1 0 7	—	—
Spartorpedoboot.														
Cerberus	staal	Vlissingen	1888	2 Febr 1889	21	38.1	4	90	†	†	Kan. v. 0.7 c.M	0	—	—
Opnemingsvaartuigen.														
Banda	comp. bouw gekoperd	Fijenoord	1872	10 Aug. 1073	30	45	0	700	207	101	Kan. v. 7.5 c.M. A.	2	—	—
Blommendal. . . . . (zeilvaartuig).	comp. bouw gezinkt	Amsterdam	1882	08 Dec 1882	33	28.3	0.0	300	172	†	Kan. getr. v. 7 c.M.	0	. . . .	. . .
Melvill van Carnbée. . . . . (zeilvaartuig).	id.	id.	1882	1 Jan. 1033	05	28.3	8.0	360	170	†	Kan. getr. v. 7 c.M.	2	. . . .	. . . .
Oorlogsstoomjachten.														
Satelliet	ijzer	Slikkerveer	1877	*g*)	26	36	6.12	210	†	†	Kan v. 7.3 c.M. A.	2	—	—
Koerier	id.	Renfrews	1875	*i*)	21	30	†	†	†	†	Kan. v. 7.3 c.M. A.	0	—	—
Wachtschepen.														
Gedeh	hout gezinkt	Soerabaija	1874	10 Sept. 1873	37.0	70.0	17.6	1420	1710	1020	K. v. 12 c.M K.A. n°. 0 „ „ 7.3 „ A. „ „ 3.7 „	0 1 2 9	. . . .	. . . .
Bromo	ijzer gezinkt	Amsterdam	1874	3 Sept. 1070	40	00	9.4	1050	†	†	K. v. 10 c.M. K A n°. 1 „ „ 7.3 „ A. „ „ 3.7 „	4 1 2 7	. . . .	. . . .

e) In Nederland vervaardigd en te Soerabaija ineengezet.

f) Verminderd met 1 officier.

g) In Juni 1880 ten behoeve van de militaire marine overgenomen van den toenmaligen dienst der Bataviasche havenwerken (verg. het verslag van 1883, blz. 46).

Stoomvermogen (in indicateur paardenkracht).	Grootste proeftochtvaart (in geographische mijlen).	Kolenberging in de ruimen (tonnen).	Grootste vaart vol te houden (in geographische mijlen).	Met de kolen men 12 en 18 of te loggen weg (geographische mijlen)	Aantal mijlen waarvoor kolenberging voldoende met de vaart in kolom 22.	Vaart (in mijlen).	BEMANNING. Bepaalde sterkte (ongerekend de als bovenrol toegestane verhooging) Europeanen.	Inlanders.	Aanwezige sterkte volgens op onderstaand tijdstip laatst ontvangen weekrapport. 31 Dec. 1893. Europeanen.	Inlanders.	31 Dec. 1894. Europeanen.	Inlanders.	Waar bij het einde van 1894 gestationeerd.	Verdere aanteekeningen (die ook het 1ste kwartaal 1895 betreffen en, wat het jaar 1894 aangaat, zich aansluiten aan de opgaven in bijl. G van 't vorig verslag).
16.	17.	18.	19.	20.	21	22	23.	24	25	26	27	28.	29.	30.
500	†	138	$6^3/_4$	209	357	9	f) 70	82	90	84	97	93	Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	Bleef in het behandelde tijdvak voor het station Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo aangewezen. Het schip vertoefde van 22 November tot 28 December 1894 te Soerabaija om te dokken en eenige kleine voorzieningen te ondergaan.
280	†	150	7	328	223	$5^1/_6$	73	92	71	91	72	97	Atjeh	Bleef in het behandelde tijdvak voor het station Noordelijk Sumatra aangewezen. Deze bodem vertoefde te Pinang van 12 tot 16 April, van 24 tot 29 Mei en van 31 Augustus tot 3 September 1894 om den steenkolen- en victualievoorraad aan te vullen en eenige voorzieningen te ondergaan, van 28 tot 27 October, van 5 tot 17 November 1894, van 1 tot 2 Januari en van 21 tot 26 Februari 1895 om te dokken en eenige voorzieningen te ondergaan, en van 18 tot 21 Juli 1894 voor hetzelfde doel te Singapore. Ult. Maart 1895 was de *Sindoro* gereed om bij gunstige gelegenheid gedurende de kentering der moessons naar Soerabaija te vertrekken ten einde bij het marine-etablissement aldaar te worden buiten dienst gesteld.
212	21.8	10	12	115	100	$9^3/_6$	12	2	13	10	14	12	Soerabaija	Stond op de voor haar ingerichte helling bij het marine-etablissement en werd in de maanden April, Juni, Augustus en October 1894, Januari en Maart 1895 voor enkele dagen te water gelaten tot oefening in het stoomen voor de bemanning, alsmede om te onderzoeken of de verschillende werktuigen enz. voor dadelijk gebruik gereed blijven. Telegraphisch naar Batavia opgeroepen, verliet deze boot den 14den November 1894 Soerabaija, lag reeds den daarop volgenden dag te Tandjong Priok voor den dienst gereed, bleef aldaar tot den 27sten dier maand en keerde toen, na één dag verblijf te Samarang, den 30sten daaraanvolgende te Soerabaija terug. Ter reede Batavia had eene springproef plaats, waarbij van een houten lat werd gebruik gemaakt, en alles bleek in orde te zijn.
208	7.9	72	†	†	215	5	25	58	24	62	21	61	Straat Makasser (Kleine Paternoster eilanden).	Voltooide den 25sten April 1894 de opneming van de oostkust der Aroe-eilanden, kwam den 29sten daaraanvolgende te Makasser, verliet den 5den Mei deze plaats, vertoefde van den 14den dier maand tot 12 October te Soerabaija om te dokken en herstellingen te ondergaan en vertrok vervolgens naar de Kleine Paternoster-eilanden om de in October 1893 gestaakte opneming van deze eilandengroep te hervatten. Van 18 tot 31 October van 7 tot 22 December 1894 en van 2 tot 12 Februari 1895 vertoefde de *Banda* te Makasser, waar het schip zich sedert 29 Maart 1895 weder ophield.
......	......	......	......	......	......	......	18	46	17	42	17	45	Straat Malakka	Zette de opneming van de Sumatra kust in Straat Malakka voort. Van 8 tot 26 Juni 1894 vertoefde de *Blommendal* te Singapore om te dokken en eenige voorzieningen te ondergaan.
......	......	......	......	......	......	......	18	49	17	59	27	58	Straat Riouw	Beëindigde in het laatst van Mei 1894 de opneming van de Sumatra-kust in Straat Malakka, vertoefde toen van 4 tot 22 Juni te Singapore om te dokken en eenige voorzieningen te ondergaan en vertrok vervolgens naar Riouw om den Riouw-Lingga archipel trigonometrisch op te nemen, waarvan kortelings de detailkaart van de reede van Riouw gereed kwam. Den 1sten April 1895 kwam de *Melvill* te Singapore om te dokken en eenige herstellingen te ondergaan.
150	†	50	$7^1/_2$	†	†	†	h)	h)	h)	h)	h)	h)	Atjeh	Dit stoomjacht, bestemd voor communicatiediensten in de wateren van Atjeh, vertoefde van 14 tot 27 Juli 1894 en van 12 Februari tot 12 Maart 1895 te Pinang om te dokken en eenige voorzieningen te ondergaan.
120	†	30	8	360	†	†	h)	h)	h)	h)	h)	h)	Atjeh	Dit stoomjacht, bestemd voor communicatiediensten in de wateren van Atjeh, was van 2 tot 20 Juni 1894 en van 8 Januari tot 2 Februari 1895 te Pinang om te dokken en voorzieningen te ondergaan.
......	......	......	......	......	......	......	h) 187	39	317	190	384	27	Batavia	—
......	......	......	......	......	......	......	h) 122	32	232	126	124	187	Soerabaija	—

h) Wordt bemand uit de rol van een der schepen in de wateren van Atjeh.

i) Dit vaartuig, ten behoeve van particulieren gebouwd, werd door de marine in de 1ste helft van 1890 te Singapore aangekocht (verg. het verslag van 1891, bls. 58).

f) De verschillen in de „Bepaalde sterkte" der wachtschepen met de opgaven over 1893 (zie bijlage G van 't vorig verslag) zijn toe te schrijven aan het opnemen in de rol dier schepen van aan wal gedetacheerd personeel.

NAAM EN SOORT DER SCHEPEN.	Materiaal van den romp.	To water gelaten		Wanneer in Nederl.-Indië aangekomen of aldaar in dienst gesteld.	Grootste diepgang (in decimeters)	Lengte tusschen de loodlijnen (in meters)	Wijdte buitenwerks gemeten over de rusten of raderkasten (in meters).	Waterverplaatsing in tonnen zeewater (1026 K.G.).	Inhoudsgrootte (in tonnen van 2.83 M³.)		Geschut.		Torpedo-inrichtingen	
		te:	in:						Bruto.	Netto.	Soort.	Aantal stukken.	Lanceerbuizen.	Kanonnen.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.
														AUXILIAIR
Pantserschip.														
Prins Hendrik der Nederlanden.	ijzer	Birkenhead	1866	23 Mei 1876	56	70.3	13.4	3875	1860	850	Kan. getr. v. 23 c.M.	4	—	—
											„ v. 12 c.M. K.A.	4		
											„ „ 7.3 „ A.	2		
											„ „ 3.7 „	4		
											„ rev. v. 3.7 c.M.	6		
												20		
Pantserdekschip.														
Koningin Wilhelmina der Nederlanden.	staal gekoperd	Amsterdam	1892	21 Nov. 1894	60	94.3	16	4600	2620	1717	Kan. v. 28 c.M. A. n°. 2	1	2	2
											„ „ 21 „ „ „ „	1		
											„ „ 17 „ „ „ „	2		
											„ „ 7.5 „ „	2		
											„ „ 7.5 „	4		
											„ „ 3.7 „	6		
											„ rev. v. 3.7 c.M.	4		
												20		
Fregatten														
Koningin Emma der Nederlanden.	ijzer gezinkt	id.	1879	20 Febr. 1892	65	84.4	12.3	3563	2143	964	Kan. v. 17 c.M. A. n°. 1	6	—	—
											„ „ 12 „ K.A.	8		
											„ „ 7.5 „ A.	2		
											„ „ 3.7 „	8		
											„ rev. v. 3.7 c.M.	6		
												30		
Tromp.	id.	id.	1877	23 Sept. 1893	65	84.4	12.3	3563	2143	964	Kan. v. 17 c.M. A. n°. 1	6	—	—
											„ „ 12 „ K.A.	8		
											„ „ 7.5 „ A.	2		
											„ „ 3.7 „	8		
											„ rev. v. 3.7 c.M.	6		
												30		

...ueen ver-mogen (in indicateur paar-den-kracht).	Groot-ste proef-tocht-vaart (in geo-graphi-sche mijlen).	Kolen-ber-ging in de ruimen (ton-nen).	Groot-ste vaart vol te hou-den (in geo-graphi-sche mijlen).	Met de kolom-men 18 en 19 af te leggen weg (geo-graphi-sche mijlen).	Aantal mijlen waar-voor kolen ber-ging vol-doende met de vaart in ko-lom 22	Vaart (in mijlen	BEMANNING. Bepaalde sterkte (ongerekend de als boven-al toegestane verkooging). Euro-peanen.	Bepaalde sterkte. Inlan-ders	Aanwezige sterkte volgens op onderstaand tijdstip laatst ontvangen weekrapport. 31 Dec 1893. Euro-peanen	31 Dec 1893. Inlan-ders.	31 Dec 1894. Euro-peanen	31 Dec 1894. Inlan-ders.	Waar bij het einde van 1894 gestationneerd.	Verdere aanteekeningen (die ook het 1ste kwartaal 1895 betreffen en, wat het jaar 1894 aangaat, zich aansluiten aan de opgaven in bijl. G. van 't vorig verslag).
16.	17	18.	19.	20.	21.	22	23	24	25	26.	27	28.	29.	30
...SKADER.														
2000	11.4	386	16¹/₄	420	475	2.4	a) 228	27	210	52	192	46	Soerabaija	Bleef in het behandelde tijdvak toegevoegd aan de scheepsmacht in de wateren beoosten Java en Borneo, en nam een werkzaam aandeel in de expeditie tegen Lombok. Het schip vertoefde van 11 April tot 2 Mei, van 19 tot 23 Juni van 15 tot 19 Augustus, van 28 tot 31 October 1894, van 24 tot 28 Februari en van 6 tot 11 Maart 1895 te Makasser (maakte van 1 tot 2 Maart 1895 een tocht naar Boni met den gouverneur van Celebes en onderhoorigheden aan boord), hield zich van 27 November tot 6 December 1894 te Batavia op, werwaarts de *Prins Hendrik* den vorst van Lombok en zijne familie als gevangenen had overgebracht, was van 10 December 1894 tot 10 Januari 1895 te Soerabaija om te dokken en eenige herstellingen te ondergaan, en verrichtte gedurende het overige gedeelte van het tijdvak dienst in de wateren van Lombok.
5006	16.2	420	11.7	562	879	7	265	73	. . . . .	. . . .	252	91	Lombok	Kwam den 21sten November 1894 uit Nederland te Tandjong Priok, verliet den 8sten December genoemde haven en maakte van af den 11den dier maand deel uit van de scheepsmacht in de wateren beoosten Java en Borneo. Het schip bekruiste Straat Lombok, kwam den 1sten Januari 1895 te Makasser, bleef aldaar tot den 23sten, deed toen andermaal dienst in de wateren van Lombok en hield zich sedert 12 Maart 1895 weder te Makasser op
2732	14.1	476	16	566	726	7	284	91	266	63	260	62	Lombok.	Bleef in het behandelde tijdvak behooren tot de scheepsmacht in de wateren beoosten Java en Borneo, en nam een werkzaam deel in de krijgsverrichtingen tegen Lombok Het schip vertoefde van 24 Maart tot 6 April, van 9 tot 27 Mei, van 5 tot 10 September 1894, van 14 tot 16 Januari en van 13 tot 21 Maart 1895 te Makasser, hield zich van 9 Februari tot 6 Maart 1895 te Soerabaija op om te dokken en eenige herstellingen te ondergaan, was van 23 Januari tot 6 Februari en van 27 Maart tot 9 April 1892 te Batavia en verrichtte gedurende het overige gedeelte van het tijdvak weder dienst in de wateren van Lombok.
2772	14.3	470	16	566	226	6.5	284	61	269	62	222	52	Soerabaija.	De *Tromp*, toegevoegd aan de scheepsmacht in de wateren beoosten Java en Borneo en aangewezen om te waken tegen het uitoefenen door onbevoegden van de paarlvisscherij binnen de territoriale grenzen van ons zeegebied rond de Aroe-eilanden, kwam den 4den April 1894 van eene reis naar die eilanden te Amboina, bleef aldaar tot 4 Mei, deed toen over Dobo weder eene reis naar den oostwal der Aroe-eilanden, keerde den 3den Juni te Amboina terug, verliet den 11den daaraanvolgende andermaal deze plaats, hield zich van den 16den tot den 21sten dier maand te Makasser op, deed vervolgens tot 14 Augustus dienst in de wateren van Lombok, vertoefde daarop tot den 31sten dier maand te Soerabaija om te dokken stevende daarna weder naar Ampenan, nam een werkzaam deel aan de krijgsoperatiën tegen Lombok, en kwam, nadat het schip den 9den December aan de scheepsmacht in de wateren beoosten Java en Borneo was onttrokken, den 12den dier maand te Soerabaija om herstellingen te ondergaan. Daarna vertrok dit schip naar Atjeh en nam den 21sten Maart 1895 de diensten van stationschip ter reede Olehleh van de *Merapi* over.
RECAPITULATIE.														
Indische militaire marine							1794	751	1740	851	2008	990		
Auxiliair eskader							1061	252	1017	275	906	216		
Totaal ingeschreven in de rol der schepen							2855	1003	b) 2723	1122	a) 2274	1209		
Personeel aan wal (in functiën, waarop bij de „Bepaalde sterkte" was gerekend)							13	„	14	„	13	„		
Totaal-generaal							2868	1003	2777	1126	2987	1202		

a) Hieronder ook eenig aan de bemanningssterkte onttrokken personeel, aan wal gedetacheerd, namelijk 12 officieren (waaronder 3 officieren-machinist) en 27 minderen, gebezigd in functiën waarop bij de „Bepaalde sterkte" niet was gerekend.

b) Als voren, namelijk 9 officieren (waaronder 2 officieren-machinist) en 25 minderen. Van deze officieren en minderen maakten er respectievelijk 5 en 22 (evenals op ultimo 1893) de Europeesche bemanning uit van de oorlogs-stoomjachten *Koerier* en *Satelliet*, welke bemanning in dit overzicht niet afzonderlijk is opgegeven.

II. Opgaaf betreffende de kosten van dokken en repareeren te Singapore en te Pinang van de schepen der Indische militaire marine (en der gouvernementsmarine) gedurende het tijdvak 1 April 1894 t/m 31 Maart 1895.

Namen der schepen en vaartuigen.	Plaats waar het schip is gedokt of gerepareerd.	Datum van aankomst.	Datum van vertrek.	Kosten.	Toelichtingen.
		Indische militaire marine.			
Sindoro	Pinang.	22 Februari 1894.	27 Februari 1894.	f *a*) 29,62^{5}	Schoonmaken ketels.
Sumbawa	Id.	4 Maart »	2 April »	3059,72	Dokken en repareeren.
Merapi	Singapore.	23 » »	25 » »	9630,45	Idem.
Sindoro	Pinang.	10 April »	16 » »	38,52	Schoonmaken ketels.
Benkoelen	Id.	12 » »	25 Mei »	7262,83^{5}	Dokken en repareeren.
Sindoro	Id.	24 Mei »	29 » »	41,15^{5}	Schoonmaken ketels.
Flores	Id.	29 » »	10 Juli »	5024,43	Dokken en repareeren.
Melvill van Carnbée	Singapore.	4 Juni »	30 Juni »	2767,16	Idem.
Blommendal	Id.	6 » »	26 » »	2399,79	Idem.
Koerier	Pinang.	8 » »	20 » »	2248,41^{5}	Idem.
Padang	Id.	18 » »	23 » »	904,19	Dokken en uitvoeren van eenige kleine reparatiën.
Sindoro	Singapore.	13 Juli »	21 Juli »	637,02	Idem.
Satelliet	Pinang.	14 » »	27 » »	1270,73	Dokken en repareeren.
Batavia	Id.	15 » »	24 Augustus »	5651,23^{5}	Idem.
Sambas	Id.	30 Augustus »	6 October »	4819,75^{5}	Idem.
Sindoro	Id.	31 » »	5 September »	451,49	Herstellen van door aanvaring beloopen averij bij het ter reede komen te Pinang.
Ceram	Id.	6 September »	12 » »	997,99^{5}	Dokken en repareeren.
Sumbawa	Id.	26 » »	5 October »	1382,77^{5}	Idem.
Madura	Id.	10 October »	19 November »	5905,78	Idem.
Sindoro	Id.	22 » »	27 October »	41,27	Schoonmaken ketels.
Sindoro	Id.	5 November »	17 November »	355,39^{5}	Repar. achterste mach. luchtp.
Lombok	Id.	23 » »	21 December »	2882,60	Dokken en repareeren.
Merapi	Singapore.	24 » »	30 November »	1911,43^{5}	Idem.
Benkoelen	Pinang.	7 December »	18 December »	954,80^{5}	Dokken en uitvoeren van eenige kleine reparatiën.
Padang	Id.	24 » »	18 Februari 1895.	7432,76	Dokken en repareeren.
Sindoro	Id.	1 Januari 1895	6 Januari »	62,03^{5}	Schoonmaken ketels.
Koerier	Id.	6 » »	9 Februari »	7013,52^{5}	Dokken en repareeren.
Flores	Id.	23 » »	29 Januari »	538,83^{5}	Dokken en uitvoeren van eenige kleine reparatiën.
Koning der Nederlanden	Singapore.	14 Februari »	27 Februari »	3576,02^{5}	Idem.
Satelliet	Pinang.	15 » »	15 Maart »	2310,97^{5}	Idem.
Sindoro	Id.	21 » »	26 Februari »	38,63	Schoonmaken ketels.
Batavia	Id.	3 Maart »	14 Maart »	1067,56^{5}	Dokken en uitvoeren van eenige kleine reparatiën.
Ceram	Id.	18 » »	(was op 31 Maart 1895 nog te Pinang in timmering).	pro memorie	De kosten kunnen nog niet worden opgegeven; ze worden geraamd op ongeveer f 5000.
				f 82 708,92^{5}	
		Gouvernementsmarine.			
Zwaluw	Pinang.	28 Augustus 1894.	10 September 1894.	f 2315,36	Dokken en voorzieningen.
Condor	Singapore.	18 November »	25 December »	3570,26	Dokken en voorzieningen aan de krukas enz.
				f 5885,62	

a) De betrekkelijke rekening was te laat ontvangen om nog in de opgaaf over het tijdvak van 1 April 1893 t/m ult. Maart 1894 te kunnen worden opgenomen.

III. Statistiek van de bij het Indisch- en auxiliair eskader in Nederlandsch-Indië gedurende de laatst bekende vijf jaren behandelde zieken, de afgekeurden en de overledenen.

A. Algemeen overzicht.

JAREN.	Aantal zieken aan boord der oorlogsschepen in behandeling op 1°. Januari.	Aantal ziektegevalien gedurende den loop van het jaar bijgekomen.	Te zamen.	Daarvan: herstelden aan boord der oorlogsschepen.	Daarvan: werden geëvacueerd naar de hospitalen, herstellingsoorden, enz.	Daarvan: overleden of kwamen om aan boord der oorlogsschepen.	Daarvan: bleven op 31 December aan boord der oorlogsschepen in behandeling.	Van de geëvacueerden overleden er: a)	Recapituleerende opgaven. Gemiddelde sterkte op de vloot (volgens de ziekenrapporten)	Aantal ziektegevallen gedurende den loop van het jaar voorgekomen.	Aantal ziektegevallen gemiddeld per dag.	Percentsgewijze verhouding tot de gemiddelde sterkte.	Totaal overledenen (zie de kolommen 7 en 9).	Percentsgewijze verhouding tot de gemiddelde sterkte.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.		12.	13.	14.
						Europeanen.								
1889	151	4580	4731	3427	1129	15	160	14	2394	4580	12,55	0,52	29	1,21
1890	160	5825	5985	4510	1181	20	174	15	2651	5825	15,96	0,60	35	1,32
1891	174	4848	5022	3818	994	15	195	8	2571	4848	13,28	0,52	23	0,89
1892	195	5048	5243	4161	917	8	157	6	2677	5048	13,79	0,51	14	0,52
1893	157	5479	5636	4382	1074	26	154	20	2696	5479	15,01	0,55	46	1,70
						Inlanders.								
1889	48	1715	1763	1215	469	14	65	25	913	1715	4,70	0,51	39	4,27
1890	65	2153	2218	1420	701	13	84	41	998	2153	5,90	0,59	54	5,41
1891	84	2351	2435	1590	734	14	97	31	1112	2351	6,44	0,58	45	4,05
1892	97	2184	2281	1526	682	5	68	29	1156	2184	5,97	0,52	34	2,94
1893	68	2199	2267	1497	698	12	60	36	1131	2199	6,02	0,53	b) 48	4,24

a) Hieronder ook gesneuvelden en zij die overleden terwijl zij met particuliere schepen werden vervoerd.
b) Hierbij ook een schepeling die door verdrinking om het leven kwam.

B. Rangschikking van de lijders (voor zooveel gedurende het behandelde jaar in verpleging gekomen) naar de voornaamste ziektevormen. c)

BEHANDELD WEGENS:	EUROPEANEN. 1889.	1890.	1891.	1892.	1893.	INLANDERS. 1889.	1890.	1891.	1892.	1893.
Endemische ziekten	928	1581	1235	1105	1741	520	990	1139	950	1052
Sporadische ziekten	1162	1328	1116	1302	1098	195	240	234	204	204
Epidemische ziekten	32	481	164	116	57	59	127	74	19	17
Verwondingen en accidenten	651	749	673	634	681	187	168	191	193	156
Chirurgische ziekten	603	550	529	609	564	148	159	134	170	140
Oogziekten	329	209	168	127	102	187	128	187	192	197
Venerische ziekten	790	843	868	1086	1134	379	307	340	407	381
Koortsvrije huidziekten	85	84	95	69	102	40	34	52	49	52
Totalen	4580	5825	4848	5048	5479	1715	2153	2351	2184	2199

c) Hoevelen ter zake van berriberri of cholera onder behandeling kwamen, vindt men niet afzonderlijk opgegeven.

C. Rangschikking als voren van de afgekeurden en de overledenen (ook reeds over 1894).

JAREN.	Berriberri. Europeanen.	Berriberri. Inlanders.	Cholera. Europeanen.	Cholera. Inlanders.	Malaria-ziekten. Europeanen.	Malaria-ziekten. Inlanders.	Sporadische ziekten. Europeanen.	Sporadische ziekten. Inlanders.	Chirurgische ziekten. Europeanen.	Chirurgische ziekten. Inlanders.	Oogziekten. Europeanen.	Oogziekten. Inlanders.	Venerische ziekten. Europeanen.	Venerische ziekten. Inlanders.	Gesneuveld. d) Europeanen.	Gesneuveld. d) Inlanders.	Verdronken of op andere wijze omgekomen. Europeanen.	Verdronken of op andere wijze omgekomen. Inlanders.	Totalen. Europeanen.	Totalen. Inlanders.
									Afgekeurden. e)											
1889	59	112	»	»	31	»	133	4	6	4	89	8	2	1	.....	.....	.....	.....	320	129
1890	76	117	1	»	23	1	78	9	15	3	6	14	»	»	.....	.....	.....	.....	199	144
1891	118	382	»	»	4	»	57	9	15	4	6	5	1	2	.....	.....	.....	.....	201	402
1892	36	230	»	»	14	»	76	7	19	2	4	8	2	5	.....	.....	.....	.....	151	252
1893	53	229	2	»	24	2	78	7	20	3	2	10	3	4	.....	.....	.....	.....	182	255
1894	78	190	»	»	20	1	119	9	12	2	3	4	9	1	.....	.....	.....	.....	241	207
									Overledenen.											
1889	1	31	18	2	1	3	3	2	»	»	»	»	»	»	»	»	6	1	29	39
1890	4	47	7	1	5	4	6	1	1	»	»	»	»	»	2	»	10	1	35	54
1891	2	31	6	3	6	»	2	4	1	»	»	»	»	»	3	»	3	7	23	45
1892	»	28	6	»	3	3	4	1	»	»	»	»	»	»	»	»	1	2	14	34
1893	1	36	25	»	9	»	3	3	»	»	»	»	»	»	6	»	2	9	46	48
1894	1	49	»	»	8	»	5	3	»	»	»	»	»	1	1	»	4	4	19	57

d) Hieronder zijn ook medegerekend diegenen die aan de gevolgen van kwetsuren voor den vijand bekomen worden overleden.
e) Hieronder, wat de Europeanen betreft, de wegens ziekte naar Nederland teruggekeerden.

OVERZICHT

VAN DE

SAMENSTELLING DER GOUVERNEMENTS-MARINE

IN

NEDERLANDSCH-INDIË

over het jaar 1894.

NAAM EN SOORT DER SCHEPEN.	Materiaal van den romp.	Te water gelaten te:	Te water gelaten in:	Wanneer bij de gouvernements-marine in dienst gesteld.	Grootste diepgang (in d M.).	Lengte tusschen de loodlijnen (in Meters).	Wijdte buitenwerks, gemeten over de rusten of raderkasten (in Meters).	Waterverplaatsing (in tonnen zeewater).	Inhoudsgrootte (in tonnen van 2.83 M³.): Bruto.	Inhoudsgrootte: Netto.	Geschut: Soort.	Geschut: Aantal stukken.	Stoomvermogen (in indicateur-paardekrachten).	Gr...
ZEESTOOM-SCHEPEN.														
Schroefstoomschepen.											Getr. Br. voorl. kan. v. 7 c.M. . . 2 Id. v. 5 c.M. 2 Gladde Br. kan. v. 1 ℔ . 2			
Havik	comp. bouw (gekoperd).	Glasgow	1878	4e kwart. 1878	32	37.90	6.10	338	135.59	111.63	—	6	290	[illegible]
Zeemeeuw. . .	id.	id.	1878	26 Sept. 1878	32	37.90	6 10	338	271.92	184 88	Alsvoren.	6	289	[illegible]
Valk	id.	Vlissingen.	1880	15 Oct. 1880	32	37 90	6.10	338	135.59	111.63	id.	6	343	[illegible]
Arend. . . .	id.	id.	1880	15 Dec. 1880	32	37.90	6.10	338	135.59	111.63	id.	6	311	[illegible]
Zwaluw . . .	id.	id.	1882	. . Oct. 1882	32	37.90	6.10	338	135.59	111.63	id.	6	249	[illegible]
Condor . . .	id.	Amsterdam	1885	19 Mei 1886	32	37 84	6.10	338	135.59	111 63	id.	6	297	[illegible]
Gier	ijzer.	New-Castle	1877	15 Aug. 1886	29	45 50	9.00	550	371	248	id.	6	210	[illegible]
Albatros . . .	id.	Renfrew (Schotland)	1877	20 Mrt. 1887	30	45.50	8 75	601	371	248	id.	6	270	[illegible]
Sperwer . . .	id.	New-Castle	1877	28 Juli 1887	30	45 50	9 90	550	371	248	id.	6	205	[illegible]
Reiger. . . .	comp. bouw (gekoperd).	Fijenoord	1887	30 Juni 1888	33.2	37.82	6.70	402	259 97	141	id.	6	413	[illegible]
Raaf	id.	Vlissingen.	1889	30 April 1890	28	41.67	7 35	420	267.87	120 55	id.	6	413	[illegible]
Zeeduif . . .	id.	Rotterdam.	1890	20 Febr. 1891	28	41.67	7.35	420	279.49	148.31	id.	6	266	[illegible]
Zwaan. . . .	id.	id.	1891	2 Maart 1892	28	41.70	7 35	420	270.31	143.12	id.	6	310	[illegible]
Flamingo. . .	id.	id.	1891	10 Juni 1893	28	41.70	7.35	420	275 22	136.81	id.	6	485	[illegible]
Pelikaan . . .	id.	id.	1891	10 Febr. 1893	28	41.70	7.35	420	275.22	136.81	id.	6	485	[illegible]
RIVIERSTOOM-SCHEPEN.														
Raderstoomschepen.											Getr. Br. voorl kan. v. 7 c.M. . . 2 Id. v. 5 c M. 2			
Boni	ijzer.	Liverpool.	1855	 1859	15	37 54	12 00	100	250	70	—	4	. . .	. . .
Singkawang . .	hout (gekop.)	Soerabaija.	1876	1 Jan. 1877	20	32	9.20	176	74	31	Alsvoren.	4	90	[illegible]
Koetei. . . .	id.	id.	1878	. . April 1879	22	32	9.20	176	74	31	id.	4	91	[illegible]
Djambi . . .	id.	Dassoon (Rembang)	1881	1 Jan. 1882	20	32	9.20	150	74	31	id.	4	83	[illegible]
Indragiri. . .	id.	id.	1881	1 Jan. 1882	22	32	9 20	176	74	31	id.	4	99	[illegible]
Barito. . . .	staal.	Soerabaija	1894	22 Oct. 1894	22	40	11.47	316.9	213.15	113.38	id.	4	307	[illegible]

Vast korps Europeesche schepelingen . . . .

Vast korps inlandsche schepelingen . . . .

KLEINE ZEILVAARTUIGEN.

11 adviesbooten. Ieder vaartuig bemand met 11 inlanders en bewapend met 2 één-ponds bronzen kanonnen; de bemanning van elke ad[illegible] laadgeweren en 6 sabels . . . .

…	Grootste vaart vol te houden in geographische mijlen.	Af te leggen weg (in geogr. mijlen) overeenkomstig de gegevens in de beide voorgaande kolommen.	Aantal mijlen vaart voor kolenberging voldoende met de vaart in de volgende kolom vermeld	Vaart (in mijlen).	BEMANNING. Bepaalde sterkte. Europeanen.	Inlanders.	Aanwezige sterkte volgens op onderstaande tijdstippen ingediende rapporten. 31 Dec. 1893. Europeanen.	Inlanders.	31 Dec. 1894. Europeanen.	Inlanders.	Waar bij het einde van 1894 gestationneerd.
27	$9^1/_2$	256.5	Tijdens de opmaking van dit overzicht te Batavia ontbraken de noodige gegevens ter invulling van deze kolommen.		8	37	8	42	6	26	Soerabaija *a*) (in herstelling).
57	$9^1/_2$	518			8	37	7	39	7	19	Soerabaija *b*) (in herstelling).
27	9	243			8	37	8	40	8	35	Westkust Sumatra.
27	$8^1/_2$	229			8	37	7	37	8	37	Amboina. *c*)
27	$8^1/_2$	229			8	37	8	41	8	39	Atjeh. *d*)
27	9	242			8	37	...	...	8	37	Atjeh. *e*)
36	8	585			8	37	7	37	8	35	Banka en Billiton. *f*)
91	8	624			...	...	8	41	...	...	Soerabaija *g*) (in herstelling).
34	8	720			8	37	8	38	8	34	Bali en Lombok. *h*)
55	9	540			8	37	8	41	8	40	Soerabaija *i*) (voor Oost-Java).
38	$9^1/_2$	359			8	37	8	34	8	38	Zuider- en Ooster-afd. van Borneo *j*)
48	$9^1/_2$	456			8	37	8	36	8	39	Ternate. *k*)
48	$9^1/_2$	456			8	37	8	43	8	42	Celebes. *l*)
44	10	420			8	37	7	43	8	42	Atjeh. *m*)
44	10	420			8	37	7	42	8	35	Oostkust Sumatra. *n*)
...	...	...			...	...	6	31	...	...	...... *o*)
8	6	108			4	23	3	29	4	25	Riouw. *p*)
8	6	108			...	...	4	22	...	...	...... *q*)
8	6	108			4	23	4	23	4	25	Westerafdeeling van Borneo.
8	6	108			...	...	4	22	...	...	...... *r*)
17	$9^1/_2$	211			6	30	...	...	6	35	Zuider- en Ooster-afd. van Borneo. *s*)
....					*t*)126	...	*u*)128	...	*v*)123	...	
....					...	594	...	681	...	583	
...l beschikt verder over 6 achter-					...	121	...	107	...	121	Allen in de buitenbezittingen *w*)

VERDERE AANTEEKENINGEN
(die ook het 1ste kwartaal 1895 betreffen en wat het jaar 1894 aangaat, zich aansluiten aan de opgaven in bijlage H van 't vorig verslag).

a) De *Havik* vertrok den 26sten November 1894 uit het station Atjeh naar Soerabaija, waar het schip den 9den December aankwam ten einde belangrijke herstellingen te ondergaan, welke in Juli 1895 zouden afloopen.

b) De *Zeemeeuw* vertrok den 8sten November 1894 uit het station Ternate naar Soerabaija om belangrijke voorzieningen te ondergaan en van ketels te verwisselen, welke werkzaamheden in Juni 1895 zouden afloopen.

c) De *Arend* kwam den 23sten December 1893 uit het station Amboina te Soerabaija, onderging tot 24 Augustus 1894 herstellingen en keerde den 12den September naar dat station terug. Van 1 Mei tot 16 Juli 1894 was het schip buiten dienst, wijl het reserveschip *Condor* met 1 Mei 1894 weder in dienst moest worden gesteld, ten einde in de wateren van Atjeh de *Albatros* te vervangen, die voorzieningen moest ondergaan doch daartoe eerst op 16 Juli d. a. v. te Soerabaija buiten dienst kon worden gesteld.

d) De *Zwaluw* was van 27 Augustus tot 12 September 1894 uit het station Atjeh afwezig om, wegens het aan den grond loopen ter reede Melaboeh, te Pinang de noodige voorzieningen te ondergaan.

e) De *Condor*, den 16den November 1893 te Soerabaija tijdelijk buiten dienst gesteld om herstellingen te ondergaan en daarna als reserveschip in conservatie te worden genomen, werd, toen bedoelde werkzaamheden waren afgeloopen, den 1sten Mei 1894 weder in dienst gesteld en aangewezen om de *Albatros* in de wateren van Atjeh te vervangen, alwaar het schip den 21sten daaraanvolgende aankwam. Van 18 November tot 25 December vertoefde de *Condor* te Singapore om eenige voorzieningen te ondergaan.

f) De *Gier* was uit het station Banka-Billiton afwezig: van 28 April tot 15 Mei 1894 om het ter Westerafdeeling van Borneo ingetrokken stoomschip *Kwiks* naar Soerabaija te sleepen en vervolgens aldaar te dokken: — van 12 tot 25 Augustus om voor het gewest Palembang dienst te doen, — en van 10 December 1894 tot 14 Januari 1895 om te Soerabaija te dokken en eenige voorzieningen te ondergaan. In laatstgemelde maand werd het schip aangewezen om, met uitsluiting van Billiton, tijdelijk voor Banka en de Oostkust van Sumatra dienst te doen, wijl het in laatstgenoemd gewest gestationneerde stoomschip *Pelikaan* naar Ternate moest worden gedirigeerd.

g) De *Albatros* vertrok den 7den Juni 1894 uit het station Atjeh naar Soerabaija en werd aldaar den 16den Juli tijdelijk buiten dienst gesteld om herstellingen te ondergaan en daarna als reserveschip in conservatie te worden genomen.

h) De *Sperwer* bleef aangewezen voor het gewest Bali en Lombok; het schip vertoefde in Mei, Augustus en December 1894 en in Februari 1895, telkens voor korten tijd, te Soerabaija om te dokken en eenige voorzieningen te ondergaan.

i) De *Reiger* bleef aangewezen voor den dienst in de wateren van Oost-Java; het schip onderging nu en dan voorzieningen te Soerabaija.

j) De *Raaf* deed tot 25 September 1894 dienst in het station Amboina, vertrok toen naar Soerabaija tot het ondergaan van eenige voorzieningen en ter vernieuwing van de schroefas, en vervolgens op 1 December naar Bandjermasin. In Januari 1895 kreeg het schip een gebrek aan den schroefas-koker, vertoefde om de noodige voorzieningen te ondergaan van 3 tot en met 17 Februari te Soerabaija en werd van daar naar Menado gedirigeerd, waar het zich op 1 April 1895 nog bevond.

k) De *Zeeduif* werd den 2den November 1894 aan het station Menado onttrokken en naar Ternate gezonden om daar de *Zeemeeuw* tijdelijk te vervangen en dan met de *Arend* beurtelings in den omtrek der Aroe-eilanden te kruisen, hoofdzakelijk tot tegengang van de uitoefening door onbevoegden van de parelvisscherij in onze territoriale wateren. Op eene reis derwaarts strandde het schip den 2den Januari 1895 op het rif der Vijf-eilanden, bezuiden Halmaheira, vanwaar het in het laatst van Maart 1895 afgebracht werd en — na in de baai van Ganeh voor den overtocht naar Soerabaija te zijn gereed gemaakt — onder convooi naar Soerabaija is gebracht om zoo mogelijk voor den actieven dienst weder te worden geschikt gemaakt.

l) De *Zwaan* was van 10 tot 30 December 1894 uit het station Celebes afwezig om te Soerabaija eenige voorzieningen te onder-

gaan en van vlampijpen te verwisselen; in dat station teruggekeerd, vertoefde het schip aldaar tot 2 Februari 1895 en vertrok toen via Soerabaja met de m… hulpmiddelen naar de strandingsplaats van de *Zeeduif* om dit schip vlot te krijgen. Op 1 April 1895 was het schip nog niet in het station terug.

m) De *Flamingo* deed tot 19 October 1894 dienst in het station Timor en kwam den 7den November in het station Atjeh om daar de *Havik* tijdelijk te verva…

n) De *Pelikaan* was van 29 April tot 27 Mei 1894 uit het station Oostkust van Sumatra afwezig om het gewestelijk stoomjacht *Adèle* ter reparatie naar Sing… over te brengen en vervolgens eene dienstreis naar de, in de Chineesche Zee gelegen, onder Riouw ressorteerende eilanden te volbrengen. Den 12den Januari stoomde de *Pelikaan* naar Ternate om de *Zeeduif* te vervangen.

o) De *Bone* werd, na tot 2 Juli 1894 in het station Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo dienst te hebben gedaan, den 18den October wegens afkeuring te … djermasin buiten dienst gesteld en den 15den December verkocht.

p) De *Singkawang* onderging van 17 November 1893 tot 25 Maart 1894 herstellingen te Soerabaja, vertrok toen naar Riouw en nam daar den 7den April den d… van de *Indragiri* over.

q) De *Koetei* vertoefde tot 2 Mei 1894 ter Westerafdeeling van Borneo, werd toen door de *Gier* naar Soerabaja gesleept, aldaar den 10den daaraanvolgende b… dienst gesteld en, na eenige weinig beteekenende voorzieningen te hebben ondergaan, gebezigd voor de opneming van het Oostervaarwater van Soerabaja. Toe… doelde opneming was afgeloopen, werd het schip den 24sten November verkocht.

r) De *Indragiri* bleef tot 11 April in het station Riouw, vertrok toen naar Soerabaja, werd aldaar voor verderen dienst afgekeurd, den 18den Augustus b… dienst gesteld en den 24sten November verkocht.

s) De *Karimata* kwam den 22sten October 1894 in dienst en werd toen aangewezen om de *Bone* in het station Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo te verva… waar het schip den 18den November aankwam.

t) Ongerekend 1 gezaghebber, gedetacheerd bij het departement der marine. Met inbegrip van dezen bedroeg de bepaalde sterkte van het korps Europeesche sch… lingen der gouvernementsmarine 18 gezaghebbers, 46 stuurlieden, 48 machinisten en 15 leerling-machinisten.

u) Hierbij moet nog gerekend worden op den gezaghebber, gedetacheerd bij het departement der marine.

v) Namelijk 17 gezaghebbers, 45 stuurlieden, 47 machinisten en 14 leerling-machinisten. Bovendien was 1 gezaghebber gedetacheerd bij het departement der m…

w) Verdeeld over zes gewesten, als volgt: 1 ter Sumatra's Westkust, 2 in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo, 1 in de Westerafdeeling van Borneo, … het gouvernement Celebes en onderhoorigheden, 3 in de residentie Timor en 2 in de residentie Menado.

Koloniaal verslag van 1895.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE K.

N°. 12.

(Zie hoofdstuk F, § 2 van het verslag.)

LIJST VAN NAAMLOOZE VENNOOTSCHAPPEN, in 1894 in NEDERLANDSCH-INDIË en in NEDERLAND opgericht, deze laatsten alleen voor zooveel haar werkkring zich tot NEDERLANDSCH-INDIË uitstrekt.

Volgnummer.	Naam en zetel van de vennootschap.	Doel.	Duur.	A. Maatschappelijk kapitaal (en bedrag per aandeel). B. Bedrag waarvoor bij de oprichting werd deelgenomen. C. Gestort bedrag.	Datum en n°.: a. van het Indisch of van het Koninklijk besluit, houdende bewilliging op de akte of op de ontwerp-akte van oprichting; b. van de Javasche Courant of van de Nederlandsche Staatscourant, waarin de akte van oprichting in openbaar gemaakt.
		A. In Nederlandsch-Indië tot stand gekomen.			
1	Cultuurmaatschappij Simbang, te Pekalongan.	De verdere exploitatie voor landbouwdoeleinden van de door een der oprichters van de vennootschap daarin ingebrachte in de afdeeling Batang der residentie Pekalongan gelegen gewezen huurgronden, bekend onder de namen Simbang-Segaijoeng, waarvan de huur in 1893/94 in erfpacht was geconverteerd.	66 jaar.	A. f 160 000 (f 1000) B. 160 000 C. 75 000	a. 12 Jan. 1894, n°. 13. b. 6 Febr. » » 11.
2	Maatschappij tot exploitatie van het land Kalisat, te Soerabaija.	De exploitatie, meer bijzonder voor de koffiecultuur, van de aan twee der oprichters van de vennootschap in erfpacht toegezegde perceelen genaamd Kalisat I, II en III, gelegen in de afdeeling Banjoewangi der residentie Bezoeki, welke perceelen sedert door de Indische Regeering zijn afgestaan en door de vennootschap aanvaard.	74 »	A. f 125 000 (f 1000) B. 125 000 C. 40 000	a. 18 Jan. 1894, n°. 16. b. 13 Febr. » » 13.
3	Handelsassociatie »Jap Seng", te Batavia.	Het drijven van handel in het algemeen (ook commissiehandel) zoo te Batavia als elders.	25 »	A. f 60 000 (f 60) B. 12 000 C. 12 000	a. 3 Febr. 1894, n°. 6. b. 23 » » » 16.
4	Cultuurmaatschappij Papoh, te Soerabaija.	De overneming en verdere exploitatie van de door de oprichters der vennootschap in de vennootschap ingebrachte uit vier erfpachtsperceelen bestaande koffieonderneming Papoh in de afdeeling Blitar der residentie Kediri, zoomede c q. de exploitatie van zoodanige andere gronden als de vennootschap onder eenigen titel later mocht verkrijgen.	58 »	A. f 432 000 (f 300) B. 432 000 C. 432 000	a. 9 Febr. 1894, n°. 14. b. 3 April » » 27.
5	Maatschappij tot bereiding van Indo-guano, te Djokjokarta.	De overneming en verdere exploitatie van eene aan twee van de oprichters der vennootschap tot dusver toebehoord hebbende en in de vennootschap ingebrachte fabriek van kunstmeststoffen te Djokjokarta, zoomede c q de oprichting en exploitatie van andere soortgelijke fabrieken in Nederlandsch-Indië.	25 »	A. f 100 000 (f 250) B. 85 000 C. 85 000	a. 9 Febr. 1894, n°. 15. b. 6 Maart » » 19.
6	Cultuurmaatschappij Alas Bezoeki, te Soerabaija.	De overneming en verdere exploitatie van door twee der oprichters in de vennootschap ingebrachte, op erfpachtsgronden gevestigde koffieondernamingen Alas Petoeng en Alas Bezoeki in de afdeeling Loemadjang der residentie Probolinggo, zoomede c. q. de exploitatie van zoodanige andere gronden als de vennootschap onder eenigen titel later mocht verkrijgen.	70 »	A. f 360 000 (f 1000) B. 360 000 C. 360 000	a. 3 Maart 1894, n°. 1. b. 27 » » » 25.

Volgnummer.	Naam en zetel van de vennootschap.	Doel.	Duur.	A. Maatschappelijk kapitaal (en bedrag per aandeel). B. Bedrag waarvoor bij de oprichting werd deelgenomen. C. Gestort bedrag.	Datum en n°.: a. van het Indisch of van het Koninklijk besluit, houdende bewilliging op de akte of op de ontwerp akte van oprichting; b. van de Javasche Courant of van de Nederlandsche Staatscourant, waarin de akte van oprichting is openbaar gemaakt.
7	Hotel des Indes, te Djombang (residentie Soerabaija).	(Bij het in da laatste kolom vermeld besluit van den Gouvernenr-Generaal is bewilliging verleend np het ontwerp der akte ven oprichting van de hier genoemde vennootschap, doch ven hare totstandkoming is tot dusver niet gebleken.)	—	A. — B. — C. —	a. 23 Maart 1894, n°. 17
8	Cultuurmaatschappij Wonosidho, ta Samarang.	De verdere exploitatie van de door twee der vennooten in de vennootschap ingebrachte landbouwonderneming Trantang-Wonosidho, gevestigd op huurgronden in de afdeeling Boijolali der residentie Soerakarta.	51 jaar.	A. f 150 000 (f 1000) B. 150 000 C. 150 000	a. 9 April 1894, n°. 29. b. 4 Mei » » 36.
9	Koffieonderneming Tjneroeg, te Samarang.	De verdere exploitatie van de door een der vannooten in de vennootschap ingebrachte erfpachtsonderneming Tjoeroeg, gelegen in de afdeeling Kendal der residentie Samarang, zoomede c. q. de exploitatia van zoodanige andere gronden als de vennootschap onder eenigen titel later mocht verkrijgen.	58 »	A. f 190 000 (f 500) B. 160 000 C. 132 500	a. 20 April 1894, n°. 20 b. 29 Mei » » 43.
10	De Buitenzorgsche Apotheek, te Buitenzorg (residentia Batavia).	De ovarneming, het verder drijven en uitbreiden van de te Buitenzorg (residentie Batavio) bestaande »Buitenzorgsche Apotheek".	15 »	A. f 15 000 (f 100) B. 15 000 C. 15 000	a. 23 April 1894, n°. 31. b. 22 Mei » » 41.
11	Telephoonmaatschappij der Vorstenlanden, te Samarang.	De handel in telephoontoestellen, zoomede het aanleggen en exploiteeren van telephoonverbindingen, waartoe door een der vennooten in de vennootschap werden ingebracht de door hem in December 1892 en Mei 1893 van de Indische Regeering verkregen vergunningen voor zoodaniga verbindingen in da residentiën Soerakarta an Djokjokarta. (Zie vorig verslag, bijlage MM.)	25 »	A. f 120 000 (f 100) B. 40 000 C. 20 000	a. 25 April 1894, n°. 5. b. 15 Mei » » 39.
12	Handelmaatschappij »Goan Thay", te Padang.	Hat drijven van handal, zoowel voor eigen rekening als in commissie of consignatie, zoomede het aangaan van contracten tot het doen van levarantiën en transporten, het nitvoeren van bouwwerken en de exploitatie van 's lands pachten, tot welk doel de tot dusver te Padang, Padang Sidempoean, Siboga en Singkel door een der drie opriehters van de vennootschap (allen Chineezen) gedreven handelszaken, met al hare baten en lasten, door de vennootschap werden overgenomen.	75 »	A. f 600 000 (f 5000) B. 600 000 C. 600 000	a. 18 Mei 1894, n°. 53. b. 24 Juli » » 59.
13	De Tagalscha volksapotheek, te Tagal.	De uitoefening te Tagal van de artsenijbereidkunde, zoomede het drijven van handel in chemicaliën, drogerijen, optische en chirurgische instrumanten.	30 »	A. f 15 000 (f 50) B. 15 000 C. 15 000	a. 22 Mei 1894, n°. 17. b. 10 Juli » » 53.
14	Cultuurmaatschappij Soember Nongko, ta Soerabaija.	De verdere exploitatia, meer bijzonder voor da teelt van koffie, van de in 1892 ten nama der npriehters ingeschreven en door hen in de vennootschap ingebrachte erfpachtsperceelen Soember Nungko I an II, in het district Wlingi (afdeeling Blitar der residentie Kediri), zoomede c. q de exploitatie van zoodanige andere gronden als de vennootschap onder eenigen titel later mocht verkrijgen.	73 »	A. f 200 000 (f 1000) B. 200 000 C. 200 000	a. 22 Mei 1894, n°. 18. b. 17 Juli » » 57.
15	Cultuurmaatschappij Tjisampora, te Soekaboemi (residentie Preanger Regentschappen).	De verdere exploitatie, hoofdzakelijk voor de teelt van Liberia-koffie, van de ten name van twee der opriehters, respectievelijk in 1876 en 1884 ingeschreven en door hen in da vennootschap ingebrachte erfpachtsperceelen Panglesiran I en Tjisampora, in het district Tjimabi (afdeeling Soekaboemi der residentie Preanger Regentschappen), zoomede c. q. de exploitatie van zoodaniga andere gronden als de vennootschap onder eenigen titel later mocht verkrijgen.	65 »	A. f 100 000 (f 100) B. 82 800 C. 40 000	a. 18 Juli 1894, n°. 112. b. 3 Aug. » » 62.
16	Bataviascha Koffie-sorteer- en pelinriehting, te Batavia.	Het uitzoeken, sorteeran, pellen en bewerken van koffie van derden, en – voor zooveel het bewerken betreft – ook van andere producten, het ontschepen, verschepen, vervoeren en opslaan van producten en de uitoefening van alles wat daarmede in verband staat.	30 »	A. f 25 000 (f 250) B. 25 000 C. 25 000	a. 18 Juni 1894, n°. 113. b. 27 Juli » » 60.

Volgnummer.	Naam en zetel van de vennootschap.	Doel.	Duur.	A. Maatschappelijk kapitaal (en bedrag per aandeel). B. Bedrag waarvoor bij de oprichting werd deelgenomen. C. Gestort bedrag.	Datum en n°.: a. van het Indisch of van het Koninklijk besluit, houdende bewilliging op de akte of op de ontwerp-akte van oprichting; b. van de Javasche Courant of van de Nederlandsche Staatscourant, waarin de akte van oprichting is openbaar gemaakt.
17	Maatschappij tot exploitatie van rijstpelmolens »Adiarsa-Hap Liong", te Batavia.	Het verder drijven en exploiteeren van rijstpelmolens in de residentie Krawang, en het opkoopen en weder verkoopen van padi en rijst, tot welk doel door een der oprichters (allen Chineezen) drie hem in eigendom toebehoorende perceelen in het district Adiarsa (residentie Krawang), met alle daarop staande gebouwen enz. in de vennootschap werden ingebracht.	24 jaar.	A. f 80 000 (f 1000) B. 80 000 C. 80 000	a. 18 Juni 1894, n°. 114. b. 20 Juli » » 58.
18	Maatschappij tot aanmaak, opkoop en levering van bouwmaterialen »Tjimahi", te Bandong (residentie Preanger Regentschappen).	1°. Het verder drijven van eene tot dusver aan een der oprichters der vennootschap toebehoord hebbende en door hem in de vennootschap ingebrachte steen-, pannen- en pottenbakkerij in het district Tjilokotot (afdeeling Bandong der residentie Preanger Regentschappen); 2°. het fabriceeren van bouwmaterialen en het drijven van handel daarin.	24 » en 5 maanden.	A. f 35 000 (f 100) B. 30 000 C. 30 000	a. 23 Juli 1894, n°. 54. b. 21 Aug. » » 67.
19	Maatschappij tot mijn- en bosch-exploitatie in Langkat, te Tandjong Poere (residentie Oostkust van Sumatra).	1°. De overneming en uitvoering van de door een der vennooten (E. HATT) van het inlandsch bestuur van Langkat (residentie Oostkust van Sumatra) verkregen, door het Gouvernement (in December 1892) goedgekeurde vergunning tot het doen van mijnbouwkundige onderzoekingen en opsporingen; 2°. het winnen van aardoliën en andere mineralen, alsmede het kappen van hout op daartoe reeds verkregen of nog te verkrijgen terreinen in gemelde residentie.	28 jaar.	A. f 200 000 (f 100) B. 40 000 C. 40 000	a. 25 Juli 1894, n 5. b. 14 Aug. » » 65.
20	Maatschappij tot exploitatie van mineraalwater-fabrieken in Nederlandsch-Indië, te Medan (residentie Oostkust van Sumatra).	1°. De verdere exploitatie van eene aan een der vennooten tot dusver toebehoord hebbende en in de vennootschap ingebrachte mineraalwaterfabriek te Medan; 2°. c. q. het oprichten en exploiteeren van één of meer dergelijke fabrieken buiten de residentie Oostkust van Sumatra.	20 »	A. f 20 000 (f 100) B. 16 000 C. 16 000	a. 28 Juli 1894, n°. 26. b. 28 Sept. » » 78.
21	Cultuurmaatschappij Soember Moedjoer, te Probolinggo.	De overneming en verdere exploitatie, meer bijzonder voor de koffiecultuur, van de door de beide oprichters in de vennootschap ingebrachte erfpachtsonderneming Soember Moedjoer in het district Tempeh (afdeeling Loemadjang der residentie Probolinggo).	60 »	A. f 600 000 (f 1000) B 600 000 C. 600 000	a. 27 Aug. 1894, n°. 18. b. 23 Oct. » » 85.
22	Cheribonsche Telephoon-maatschappij, te Cheribon.	De handel in telephoontoestellen en hetgeen daartoe behoort, zoomede het aanleggen en exploiteeren van telephoonverbindingen, waartoe door een der oprichters in de vennootschap werd ingebracht de hem in December 1893 door de Indische Regeering verleende vergunning tot het aanleggen van zoodanige verbindingen in de residentie Cheribon. (Zie vorig verslag, bijlage MM.)	25 »	A. f 22 500 (f 100) B. 22 500 C. 22 500	a. 27 Aug. 1894, n°. 35. b. 2 Oct. » » 79.
23	Machine- en werktuig-Handelmaatschappij »de Vlijt", te Samarang.	1°. Het voortzetten van de tot dusver door de beide oprichters der vennootschap onder de firma »JAN C. TEVES en C°." te Samarang gedreven en in de vennootschap ingebrachte handelszaak; 2°. het koopen en verkoopen van alle artikelen benoodigd voor landbouw en nijverheid, alsmede het drijven van algemeenen handel, zoo voor eigen rekening als in commissie (deelneming in ondernemingen van landbouw of nijverheid en in fabrieken is uitdrukkelijk uitgesloten).	50 »	A. f 150 000 (f 500) B. 80 000 C. 80 000	a. 11 Sept. 1894, n°. 11. b. 19 Oct. » » 84
24	Mijnbouw-maatschappij Martapoera, te Soerabaija.	1°. De overneming en uitvoering van een tweetal in de vennootschap ingebrachte, door den resident der Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo in 1893 en 1894 (respectievelijk aan F. L. HELLFACH en J. F. M. VAN DER LINDEN) verleende vergunningen tot het doen van mijnbouwkundige opsporingen in een gedeelte van dat gewest;	5 »	A. f 150 000 (f 500) B. 88 500 C. 100 000	a. 14 Sept. 1894, n°. 8. b. 9 Oct. » » 81.

Volgnummer.	Naam en zetel van de vennootschap.	Doel.	Duur.	A. Maatschappelijk kapitaal (en bedrag per aandeel). B. Bedrag waarvoor bij de oprichting werd deelgenomen. C. Gestort bedrag.	Datum en n°.: a. van het Indisch of van het Koninklijk besluit, houdende bewilliging op de akte of op de ontwerp-akte van oprichting. b. van de Javasche Courant of van de Nederlandsche Staatscourant, waarin de akte van oprichting is openbaar gemaakt.
		2°. het doen van mijnbouwkundige onderzoekingen in de eerste plaats in de afdeeling Martapoera der gemelde residentie; 3°. het verkrijgen en aanvaarden van concessiën tot het winnen van delfstoffen in Nederlandsch-Indië.			
25	Cultuurmaatschappij Alas Bandjie, te Soerabaija.	De verdere exploitatie van de door drie der vennooten in de vennootschap ingebrachte uit erfpachtsgronden bestaande koffieonderneming Alas Bandjie in het district Tampeh (afdeeling Loemadjang der residentie Probolinggo).	68 jaar.	A. f 180 000 (f 1000) B. 180 000 C. 125 000	a. 15 Sept. 1894, n°. 23. b. 16 Oct. » » 83.
26	Cultuurmaatschappij Tambora, te Soerabaija.	1°. De overneming en verdere exploitatie van eene door twee der oprichters in de vennootschap ingebrachte, van het inlandsch bestuur van Sanggar (eiland Soembawa) verkregen en door het Europeesch bestuur in 1893 goedgekeurde landbouwconcessie in Sanggar; 2°. c. q. de exploitatie van zoodanige andere landbouwconcessies als later door de vennootschap mochten worden verkregen; 3°. de opkoop van koffie en andere producten op het concessieterrein.	74 »	A. f 300 000 (f 1000) B. 200 000 C. 200 000	a. 15 Sept. 1894, n°. 24. b. 30 Oct. » » 87.
27	Tagalsche telephoon-maatschappij, te Tagal.	Het aanleggen en exploiteeren van telephoonverbindingen, waartoe door een der oprichters in de vennootschap werd ingebracht de hem in September 1893 door de Indische Regeering verleende vergunning tot het aanleggen van zoodanige verbindingen in de afdeelingen Tagal en Brebes der residentie Tagal. (Zie vorig verslag, bijlage MM.)	25 »	A. f 30 000 (f 100) B. 20 000 C. 10 000	a. 15 Sept. 1894, n°. 25. b. 13 Nov. » » 91.
28	Bataviasche rijstpellerij, te Batavia.	1°. De verdere exploitatie van een aan een der oprichters der vennootschap tot dusver toebehoord hebbenden en door hem in de vennootschap ingebrachten rijstpelmolen met bijbehoorenden inventaris; 2°. het oprichten van nieuwe en het aankoopen van reeds bestaande etablissementen voor den handel in en het vermalen van padi en rijst in Nederlandsch-Indie; 3°. c. q. het drijven van handel in andere zaken.	25 »	A. f 100 000 (f 250) B. 45 000 C. 30 000	a. 15 Sept. 1894, n°. 44. b. 16 Oct. » » 83.
29	Kwik Hoo Tong Handelmaatschappij, te Soerakarta.	Het drijven van handel in suiker, thee, rijst en andere artikelen.	80 »	A. f 200 000 (f 1000) B. 200 000 C. 200 000	a. 18 Sept. 1894, n°. 27. b. 19 Oct. » » 84.
30	Padangsche Handelmaatschappij, te Batavia.	1°. Het drijven van handel zoo voor eigen rekening als voor die van derden; 2°. de waarneming van agenturen en het oprichten van delegatiën van landelijke ondernemingen; 3°. het medewerken tot de oprichting van landbouw- en nijverheidsondernemingen ter Sumatra's Westkust, een en ander door te beginnen c. q. met de overneming en voortzetting van de zaken, tot dusver gedreven door het kantoor te Padang van de firma J. F. van Leeuwen en C°.	25 »	A. f 200 000 (f 1000) B. 200 000 C. 200 000	a. 19 Sept. 1894, n°. 11. b. 12 Oct. » » 82.
31	Cultuurmaatschappij Soember Ringin, te Samarang.	De exploitatie van de in 1892 aanvaarde erfpachtsperceelen Soember Ringin I en II en Pokjokredjo in het district Soekoredjo der afdeeling en residentie Kediri, door een der oprichters te dien einde in de vennootschap ingebracht.	73 »	A. f 300 000 (f 1000) B. 200 000 C. 160 000	a. 20 Sept. 1894, n°. 4. b. 19 Oct. » » 84.
32	Cultuurmaatschappij Poerworedjo, te Soerabaija	De exploitatie, meer bijzonder voor de koffiecultuur, van de in 1893 aanvaarde erfpachtsperceelen Poerworedjo I en II in het district Lodoijo (afdeeling Blitar der residentie Kediri), door drie der vennooten te dien einde in de vennootschap ingebracht.	73 »	A. f 200 000 (f 1000) B. 190 000 C. 110 000	a. 24 Sept. 1894, n°. 23. b. 7 Dec. » » 98.

Volgnummer.	Naam en zetel van de vennootschap.	Doel.	Duur.	A. Maatschappelijk kapitaal (en bedrag per aandeel). B. Bedrag waarvoor bij de oprichting werd deelgenomen. C. Gestort bedrag.	Datum en n°.: a. van het Indisch of van het Koninklijk besluit, houdende bewilliging op de akte of op de ontwerp-akte van oprichting; b. van de Javasche Courant of van de Nederlandsche Staatscourant, waarin de akte van oprichting is openbaar gemaakt.
33	Cultuurmaatschappij Anai, te Padang.	Het drijven van landbouw, de voortzetting van bestaande landbouwondernemingen en de verkoop van geteelde producten, waartoe al aanstonds door een der vennooten in de vennootschap werden ingebracht de in 1890 en 1893 aanvaarde erfpachtsperceelen Anai I en II in het district Oelakan der afdeeling Priaman (Padangsche Benedenlanden).	70 jaar.	A. f 30 000 (f 100) B. 30 000 C. 30 000	a. 27 Sept. 1894, n°. 13. b. 22 Jan. 1895, » 6.
34	Javasche boekhandel en drukkerij, te Batavia.	De overneming en voortzetting van de tot dusver door twee der oprichters van de vennootschap gedreven, en door hen in de vennootschap ingebrachte handelszaak te Batavia, ten doel hebbende de uitoefening der typographie en lithographie en den handel in boeken, kantoorbehoeften en alle artikelen van Europeesche en Indische kunst en industrie.	30 »	A. f 120 000 (f 250 en f 1000) B. 85 000 C. 85 000	a. 4 Oct. 1894, n°. 10. b. 26 » » » 86.
35	Cultuurmaatschappij Maswati, te Batavia.	De overneming, ontginning en exploitatie van de door de beide oprichters der vennootschap daarin ingebrachte, in 1894 aanvaarde erfpachtsperceelen Maswati I t/m IV in het district Radjamandala (afdeeling Bandong der residentie Preanger Regentschappen), zoomede het aanvragen en aankoopen van erfpachtsrechten of rechten van opstal op andere perceelen, en de ontginning en exploitatie daarvan.	75 »	A. f 150 000 (f 500) B. 80 000 C. 80 000	a. 7 Oct. 1894, n°. 47. b. 2 Nov. » » 88.
36	Cultuurmaatschappij Tjiboengoer, te Soekaboemi, (residentie Preanger Regentschappen).	De overneming, ontginning en verdere exploitatie, meer bijzonder voor de cultuur van thee, koffie en cacao, van de door de beide oprichters der vennootschap tot dusver geexploiteerde en door hen in de vennootschap ingebrachte cultuuronderneming, genaamd Tjiboengoer, gevestigd op een tiental erfpachtsperceelen in het district Plaboean (afdeeling Soekaboemi der residentie Preanger Regentschappen), zoomede het aanvragen en aankoopen van erfpachtsrechten of rechten van opstal op andere perceelen, en het exploiteeren daarvan.	75 »	A. f 300 000 (f 1000) B. 300 000 C. 300 000	a. 12 Oct. 1894, n°. 17. b. 9 Nov. » » 90.
37	Importmaatschappij Semawis te Samarang.	Het drijven van handel in importartikelen zoowel in commissie als voor eigen rekening.	25 »	A. f 150 000 (f 500) B. 100 000 C. 100 000	a. 16 Oct. 1894, n°. 14. b. 6 Nov. » » 89.
38	Maatschappij tot exploitatie van het land Glen-Falloch, te Soerabaija.	De exploitatie, voor de teelt van koffie, cacao en andere gewassen, van de door een der oprichters der vennootschap in 1893 in erfpacht verkregen en door hem in de vennootschap ingebrachte perceelen, genaamd Glen Falloch, Glen Fruin en Glen Luss (nader bekend onder den algemeenen naam van Goenoeng Krikil) in de afdeeling Banjoewangi der residentie Bezoeki, zoomede c.q. de exploitatie van zoodanige andere gronden als later door de vennootschap onder eenigen titel mochten worden verkregen.	75 »	A. f 360 000 (f 1000) B. 180 000 C. —	a. 27 Nov. 1894, n°. 9. b. 21 Dec. » » 102.
39	Cultuurmaatschappij Boenga Meloer, te Batavia.	De verdere exploitatie en ontginning van de uit vier erfpachtsperceelen bestaande thee- en koffieonderneming Boenga Meloer c. a. in het district Djampang Wetan (afdeeling Tjiandjoer der residentie Preanger Regentschappen), te dien einde door een der oprichters van de vennootschap daarin ingebracht, zoomede het aanvragen en aankoopen van rechten van erfpacht en (of) opstal op andere perceelen en de ontginning en exploitatie daarvan.	74 »	A. f 175 000 (f 250) B. 141 250 C. 135 750	a. 5 Dec. 1894, n°. 17. b. 8 Jan. 1895, » 2.
40	Pekalongansche Industrie, te Pekalongan.	Het fabriceeren van brood, ijs en minerale wateren en de handel daarin; de handel in- en fabrikatie van andere artikelen zijn echter niet uitgesloten.	16 »	A. f 20 000 (f 100) B. 20 000 C. —	a. 21 Dec. 1894, n°. 23. b. 15 Febr. 1895, » 13.

Volgnummer.	Naam en zetel van de vennootschap.	Doel.	Duur.	A. Maatschappelijk kapitaal (en bedrag per aandeel). B. Bedrag waarvoor bij de oprichting werd deelgenomen. C. Gestort bedrag.	Datum en n°.: a. van het Indisch of van het Koninklijk besluit, houdende bewilliging op de akte of op de ontwerp-akte van oprichting; b. van de Javasche Courant of van de Nederlandsche Staatscourant, waarin de akte van oprichting is openbaar gemaakt.
		B. In Nederland tot stand gekomen			
I.	Vereenigd bezit van Indische fondsen, te Rotterdam.	De handel in aandeelen in — of obligatiën ten laste van — naamlooze vennootschappen, welker werkkring geheel of gedeeltelijk in de exploitatie van cultures of industrieele ondernemingen in Nederlandsch-Indië bestaat, ook door dergelijke waarden in beleening te nemen en daarvoor certificaten aan toonder af te geven; voorts het deelnemen in syndicaten ten behoeve van op te richten maatschappijen. (Voor tijdelijke belegging mag het kapitaal der vennootschap ook gebruikt worden tot aankoop van andere dan voormelde fondsen.)	25 jaar.	A. f 1 500 000 (f 250) B. 300 000 C. 300 000	a. 20 Jan. 1894, n°. 20. b. 1 Maart » » 50.
II.	Cultuurmaatschappij Soember Ajoe, te Haarlem.	De exploitatie, meer bijzonder voor de teelt van koffie, van de in 1892 door de Indische Regeering in erfpacht afgestane, in 1894 ten name van een der oprichters van de vennootschap overgeschreven en door hem in de vennootschap ingebrachte erfpachtsperceelen, genaamd Karangbajat I en II in het district Tanggoel (afdeeling Djember der residentie Bezoeki), zoomede c. q. de exploitatie van zoodanige andere gronden als de vennootschap onder eenigen titel later mocht verkrijgen.	75 »	A. f 210 000 (f 1000) B. 210 000 C. 90 000	a. 1 Febr 1894, n°. 24. b. 3 en 4 Mei » » 102.
III.	Cultuurmaatschappij Kalisoedo, te 's Gravenhage.	De ontginning van de in 1893 aanvaarde erfpachtsperceelen Kalisoedo I en II in het district Lodojo (afdeeling Blitar der residentie Kediri), te dien einde door drie der vennooten in de vennootschap ingebracht.	70 »	A. f 120 000 (f 500) B. 120 000 C. 35 000	a. 6 Febr. 1894, n°. 25. b. 6 Maart » » 54.
IV.	Cultuurmaatschappij Djloembang, te Hilversum.	De overneming en verdere exploitatie van de door een der oprichters der vennootschap daarin ingebrachte op erfpachtsgronden gevestigde koffieonderneming Djloembang in het district Soekoredjo (afdeeling en residentie Kediri), zoomede e. q. de exploitatie van zoodanige andere gronden als de vennootschap later in erfpacht mocht verkrijgen.	50 »	A. f 130 000 (f 1000) B. 130 000 C. 130 000	a. 15 Febr. 1894, n°. 57. b. 23 en 24 Maart 1894, n°. 69.
V.	Landbouwmaatschappij Oud-Djember, te Deventer.	Het drijven van landbouw op Java op aan de vennootschap in recht van eigendom, erfpacht of opstal toebehoorende of door haar gehuurde gronden, het opkoopen van door andere geteelde producten aldaar, het bereiden, verwerken en verkoopen van voor eigen rekening geteelde of van opgekochte producten, zoomede het bereiden van producten op Java voor rekening van derden en het verkoopen van in commissie gegeven producten, tot welke doeleinden door twee der vennooten in de vennootschap werden ingebracht de ten name van beiden ingeschreven onroerende goederen in de afdeelingen Djember en Sitoebondo der residentie Bezoeki, benevens de op en met die onroerende eigendommen thans door hen gezamenlijk gedreven landbouwondernemingen, enz.	76 »	A. f 1 200 000 (f 5000) B. 1 200 000 C. 1 200 000	a. 6 Maart 1894, n°. 28. b. 4 April » » 77.
VI.	Maatschappij voor huisbezit "Sumatra", te Amsterdam.	Het exploiteeren van en het drijven van handel in onroerende goederen, waartoe al aanstonds door een der beide oprichters van de vennootschap daarin werden ingebracht een woonhuis en drie winkelhuizen te Meden (residentie Oostkust van Sumatra).	90 »	A. f 35 000 (f 1000) B. 35 000 C. 33 000	a. 12 April 1894, n°. 15. b. 6 Juni » » 129.
VII.	Cultuurmaatschappij Tjilentah, te 's-Gravenhage.	De verdere exploitatie van de door tien der oprichters in de vennootschap ingebrachte, op erfpachtsgronden gevestigde koffieonderneming Tjilentah of Goenoeng Randa in het district Plaboean (afdeeling Soekaboemi der residentie Preanger Regentschappen), zoomede c. q. het in cultuur brengen van zoodanige andere gronden als later door de vennootschap onder eenigen titel mochten worden verkregen.	70 »	A. f 150 000 (f 1000) B 137 000 C. 50 000	a. 18 April 1894, n°. 34. b. 27/28 Mei » » 121.

Volgnummer.	Naam en zetel van de vennootschap.	Doel.	Duur.	A. Maatschappelijk kapitaal (en bedrag per aandeel). B. Bedrag waarvoor bij de oprichting werd deelgenomen. C. Gestort bedrag.	Datum en n°.: a. van het Indisch of van het Koninklijk besluit, houdende bewilliging op de akte of op de ontwerp-akte van oprichting; b. van de Javasche Courant of van de Nederlandsche Staats-courant, waarin de akte van oprichting is openbaar gemaakt
VIII.	De Seraijoedal-stoomtrammaatschappij, te 's-Gravenhage.	Het aanleggen en exploiteeren van een stoomtramweg in de residentie Banjoemas, van Maos naar Bandjarnegara (zie vorig verslag, blz. 154), en c. q. het aanleggen, koopen of exploiteeren van andere tram- of spoorwegen op Java.	99 jaar.	A. f 1 500 000 (f 1000) B. 1 500 000 C. 1 050 000	a. 24 April 1894, n°. 23. b. 10/11 Juni » » 133.
IX.	Cultuurmaatschappij Tjikapoendoeng, te Amsterdam.	De verdere exploitatie van de door twee der oprichters in de vennootschap ingebrachte voor de koffie- en kinacultuur gebezigde erfpachtsperceelen Tjikapoendoeng I en II en Tjiseroea in het district Oedjoeng Broeng Wetan (afdeeling Bandong der residentie Preanger Regentschappen), zoomede c. q. het exploiteeren van zoodanige andere gronden als later door de vennootschap onder eenigen titel mochten worden verkregen.	60 »	A. f 250 000 (f 1000) B. 250 000 C. 250 000	a. 2 Mei 1894, n°. 46. b. 27/28 Mei » » 121.
X.	Cultuurmaatschappij Bakoong, te Rotterdam.	De verdere exploitatie van de door twee der oprichters in de vennootschap ingebrachte, op erfpachtsgronden gevestigde koffieonderneming Bakoong in de districten Djambean en Soekoredjo der afdeeling en residentie Kediri, zoomede c. q. de exploitatie van zoodanige andere gronden als de vennootschap later onder eenigen titel mocht verkrijgen.	75 »	A. f 300 000 (f 1000) B. 300 000 C. 230 000	a. 5 Mei 1894, n°. 39. b. 27 Juni » » 147.
XI.	Langkat-Tabakmaatschappij, te Amsterdam.	1°. De verdere exploitatie van een viertal door drie der oprichters in de vennootschap ingebrachte tabaksondernemingen, genaamd Stabat, Augustenburg, Ludwigsburg en TandjoegPoetoes, gevestigd op gronden van het inlandsch bestuur van Langkat (residentie Oostkust van Sumatra) in concessie verkregen; 2°. c. q. de exploitatie meer bijzonder voor de tabakscultuur van andere in Nederlandsch-Indië gelegen gronden, welke de vennootschap later onder eenigen titel mocht verkrijgen; 3°. het verwerken van en het drijven van handel (ook commissiehandel) in de te verkrijgen producten.	77 »	A. f 2 100 000 (f 1000) B. 2 100 000 C. 2 100 000	a. 15 Mei 1894, n°. 38. b. 12 Juni » » 134.
XII.	Cultuurmaatschappij Soember Remis, te Rotterdam.	De verdere exploitatie van de door een der oprichters der vennootschap daarin ingebrachte op erfpachtsgronden gevestigde koffieonderneming Soember Remis in het district Toeren (afdeeling Malang der residentie Pasoeroean), zoomede c. q. het in cultuur brengen van zoodanige gronden als later door de vennootschap onder eenigen titel mochten worden verkregen.	63 »	A. f 240 000 (f 1000) B. 200 000 C. 200 000	a. 28 Mei 1894, n°. 55. b. 26 Juni » » 146.
XIII.	Maatschappij tot exploitatie van het koffieland Sindoran, te Leiden.	De overneming en verdere exploitatie van de koffieonderneming Sindoran, gevestigd op erfpachtsgronden in het district Kakas Rembokken (afdeeling Tondano der residentie Menado).	65 »	A. f 60 000 (f 750) B. 55 500 C. 52 (00	a. 29 Mei 1894, n°. 59. b. 13 Sept. » » 214.
XIV.	Cultuurmaatschappij Sakong, te Amsterdam.	De verdere exploitatie, meer bijzonder voor de cultuur van Liberia-koffie, peper en gambier, van de door een der oprichters in de vennootschap ingebrachte landbouwonderneming, genaamd Sakong, gevestigd op gronden waarvoor hem door het inlandsch bestuur van Sambas (residentie Westerafdeeling van Borneo) concessie is verleend, zoomede c. q. de exploitatie voor dezelfde cultures van zoodanige gronden op Borneo als de vennootschap later onder eenigen titel mocht verkrijgen.	70 »	A. f 200 000 (f 1000) B. 200 000 C. 60 000	a. 18 Juni 1894, n°. 62. b. 27 Juli » » 173
XV.	Javasche Boschexploitatiemaatschappij, voorheen P. Buwalda en C°., te Amsterdam.	De exploitatie van bosschen op Java en de daarmede in verband staande handel in hout, tot welk doel door een der oprichters al aanstonds in de vennootschap werd ingebracht de tot dusver door hem onder de firma P. Buwalda en C°. gedreven houtzaak, met alle rechten en verplichtingen, voortvloeiende uit de door hem met de Indische Regeering gesloten houtcontracten (zie vorig verslag, bijl. JJJ).	50 »	A. f 1 350 000 (f 1000) B. 1 350 000 C. 1 350 000	a. 25 Juni 1894, n°. 46. b. 12 Juli » » 160.

Volgnummer.	Naam en zetel van de vennootschap.	Doel.	Duur.	A. Maatschappelijk kapitaal (en bedrag per aandeel). B. Bedrag waarvoor bij de oprichting werd deelgenomen. C. Gestort bedrag.	Datum en n°.: a. van het Indisch of van het Koninklijk besluit, houdende bewilliging op de akte of op de ontwerp-akte van oprichting. b. van de Javasche Courant of van de Nederlandsche Staatscourant, waarin de akte van oprichting is openbaar gemaakt.
XVI.	Borneo-Sumatra-maatschappij, te Arnhem.	De voortzetting en uitbreiding der zaken, deel uitmakende van de tot dusver te Bandjermasin (residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo) en te Palembang (residentie van dien naam) onder de firma Schlimmer en C°. gedreven handels- en kassierszaak (in- en uitvoerhandel en deelneming in cultuur- of mijnondernemingen zijn uitdrukkelijk uitgesloten).	30 jaar.	A. f 1 200 000 (f 1000) B. 500 000 C. 125 000	a. 2 Juli 1894, n°. 77. b 20 » » » 167.
XVII	»De Deli-Courant", te 's-Gravenhage.	De verdere exploitatie van de tot dusver te Medan (residentie Oostkust van Sumatra) door een der oprichters gedreven en door hem in de vennootschap ingebrachte zaken, te weten: de uitgifte van de Deli-Courant, zoomede het uitoefenen van het boekdrukkers-, boekhandelaars- en boekbindersbedrijf.	29 »	A. f 120 000 (f 1000) B. 120 000 C. 120 000	a 9 Juli 1894, n°. 74. b. 3 Aug. » » 179.
XVIII.	Maatschappij tot exploitatie van het land Kedjepit, te Rotterdam.	De verdere exploitatie van de door een der oprichters in de vennootschap ingebrachte op erfpachtsgronden gevestigde koffieonderneming, genaamd Kedjepit in het district Wlingi (afdeeling Blitar der residentie Kediri), zoomede c. q. het in cultuur brengen van zoodanige andere erfpachtspercelen als de vennootschap later, ter uitbreiding van de bedoelde onderneming, mocht verkrijgen.	75 »	A. f 60 000 (f 500) B. 60 000 C. 60 000	a. 27 Juli 1894, n°. 35. b. 5 Sept. » » 207.
XIX.	Koffiecultuur-maatschappij Poerbojo, te Amsterdam.	De overneming en verdere exploitatie, meer bijzonder voor de koffiecultuur, van het erfpachtsperceel, genaamd Poerbojo A in het district Gondanglegi (afdeeling Malang der residentie Pasoeroean), zoomede c. q. de exploitatie van zoodanige andere gronden als de vennootschap later, ter uitbreiding van voormeld erfpachtsperceel, onder eenigen titel mocht verkrijgen.	75 »	A. f 100 000 (f 1000) B. 100 000 C. —	a. 31 Juli 1894, n°. 39. b. 28 Aug. » » 200.
XX.	Cultuurmaatschappij Soember Woeloe, te Rotterdam.	De verdere exploitatie, meer bijzonder voor de cultuur van koffie, van de door drie der oprichters in de vennootschap ingebrachte erfpachtspercelen, genaamd Soember Woeloe, PontjoKoesoemo, ToijoAroem en Sarwodadi, in het district Tempeh (afdeeling Loemadjang der residentie Probolinggo).	72 »	A. f 250 000 (f 1000) B. 240 009 C. 39 000	a. 29 Aug. 1894, n°. 73. b. 30 Oct. » » 254.
XXI.	Maatschappij tot exploitatie van het land Kedong Allang, te Rotterdam.	De verdere exploitatie (des geraden door verhuring) van het door de oprichters der vennootschap daarin ingebrachte particuliere landgoed Kampong Baroe, ook wel genaamd Kedong Allang, in de afdeeling Buitenzorg der residentie Batavia, zoomede de exploitatie c. q. van zoodanige andere gronden als de vennootschap later onder eenigen titel mocht verkrijgen, en voorts de opkoop enz. van door de opgezetenen van het landgoed voor eigen rekening geteelde producten.	75 »	A f 360 000 (f 5000) B. 360 000 C. 360 000	a. 29 Aug. 1894, n°. 74. b. 9 Nov. » » 263.
XXII.	Landbouwmaatschappij Melatti, te Amsterdam.	De verdere exploitatie en uitbreiding van de door vier der vennooten (alle cultuurmaatschappijen) in de vennootschap ingebrachte, grootendeels op erfpachtsgronden gevestigde cultuurondernemingen in de residentie Preanger Regentschappen, genaamd Melatti, Goenoeng Rosa, Wangoenredja en Tjiblagoong, de eerste twee in het district Peser (afdeeling Tjiandjoer), de beide andere respectievelijk in de districten Djampang tengah (afdeeling Soekaboemi) en Tjiblagoong (afdeeling Tjiandjoer), zoomede c. q. het exploiteeren van zoodanige andere gronden in gemelde residentie als de vennootschap later onder eenigen titel mocht verkrijgen.	80 »	A. f 650 000 (f 500) B. 650 000 C. 595 250	a. 1 Sept. 1894, n°. 28. b. 5 Oct. » » 233.
XXIII.	Nederlandsch-Indische crediet- en bankvereeniging, te Amsterdam.	Het doen van bankiers- en wisselzaken en van alle daarmede in verband staande werkzaamheden, echter met uitsluiting van den handel in producten of goederen of van deelneming in cultuurondernemingen.	25 »	A. f 2 000 000 (f 1000) B. 500 000 C. 500 000	a. 14 Sept. 1894, n°. 95. b. 9 Nov. » » 263.

Volgnummer.	Naam en zetel van de vennootschap.	Doel.	Duur.	A. Maatschappelijk kapitaal (en bedrag per aandeel). B. Bedrag waarvoor bij de oprichting werd deelgenomen. C. Gestort bedrag.	Datum en n°.: a. van het Indisch of van het Koninklijk besluit, houdende bewilliging op de akte of op de ontwerp-akte van oprichting; b. van de Javasche Courant of van de Nederlandsche Staatscourant, waarin de akte van oprichting is openbaar gemaakt.
XXIV.	Cultuurmaatschappij Kentong, te Rotterdam.	De verdere exploitatie, meer bijzonder voor de koffiecultuur, van de door een der oprichters in de vennootschap ingebrachte erfpachtsperceelen, genaamd Djeugkol I t/m VII in het district Soekoredjo (afdeeling en residentie Kediri).	59 jaar.	A. f 300 000 (f 1000) B. 300 000 C. 197 500	a. 14 Sept. 1894, n°. 97. b. 6 Nov. » » 260.
XXV.	Deli-cultuurmaatschappij, te Rotterdam.	1°. Het verkrijgen en exploiteeren, in hoofdzaak voor de tabakscultuur, van landbouwondernemingen op het eiland Sumatra, allereerst door overneming van de door een der oprichters van de vennootschap daarin ingebrachte reeds in exploitatie zijnde tabaksondernemingen in de landschappen Deli en Padang (residentie Oostkust van Sumatra), gevestigd op gronden door de inlandsche bestuurders in concessie afgestaan; 2°. c. q. het drijven van commissiehandel in landbouwproducten en het geven van voorschotten daarop.	50 »	A. f 2 400 000 (f 1000) B. 2 400 000 C. 2 400 000	a. 5 Oct 1894, n°. 29. b. 15 Nov. » » 268.
XXVI.	Amuntai Tabakmaatschappij, te Schiedam.	1°. De verdere exploitatie, meer bijzonder voor de tabakscultuur, van de door een der oprichters in de vennootschap ingebrachte erfpachtsonderneming Swergo Poeroh in het district Amandit (afdeeling Amoentbai der residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo), zoomede c. q. de exploitatie van zoodanige andere gronden in voormelde residentie als de vennootschap later mocht verkrijgen; 2°. c. q. het drijven van commissiehandel in tabak en andere producten, afkomstig van de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo, en het geven van voorschotten daarop.	25 »	A. f 200 000 (f 1000) B. 200 000 C. 200 000	a. 5 Oct. 1894, n°. 44. b. 4/5 Nov. » » 259.
XXVII.	Cultuurmaatschappij Soember Kates, te 's-Gravenhage.	De overneming en verdere exploitatie van de koffieonderneming, genaamd Soember Kates, gevestigd op erfpachtsgronden in het district Senggoro (afdeeling Malang der residentie Pasoeroean), zoomede c. q. het in cultuur brengen van zoodanige erfpachtsgronden als later door de vennootschap mochten worden verkregen.	66 »	A. f 250 000 (f 1000) B. 250 000 C. 250 000	a. 12 Oct. 1894, n°. 47. b. 15 Nov. » » 268.
XXVIII.	Cultuurmaatschappij Kinaroen, te Amsterdam.	1°. De overneming en verdere exploitatie van de op overeenkomsten met de bevolking berustende tabaksondernemingen, genaamd Tandjong en Kinaroen (in de afdeeling Amoenthai der residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo), en van de in 1894 aanvaarde erfpachtsperceelen Oejah en Kinaroen in het district Tabalong der genoemde afdeeling, een en ander door een der oprichters van de vennootschap daarin ingebracht; 2°. het exploiteeren voor landbouwdoeleinden van zoodanige andere gronden in genoemde residentie als later door de vennootschap onder eenigen titel mochten worden verkregen; 3°. het opkoopen en verwerken van door anderen geteelde producten aldaar; 4°. het verkoopen van in commissie gegeven producten en het geven van voorschotten daarop.	75 »	A. f 1 000 000 (f 1000) B. 300 000 C. 300 000	a. 18 Oct. 1894, n°. 21. b. 15 Nov. » » 268.
XXIX.	Cultuurmaatschappij Lidjen, te Rotterdam.	De verdere exploitatie van de door een der oprichters in de vennootschap ingebrachte uit drie erfpachtsperceelen bestaande koffie- en kinaonderneming Djamboe c.a. in het district Banjoewangi (afdeeling van dien naam der residentie Bezoeki), zoomede c. q. de exploitatie van zoodanige andere gronden, als later door de vennootschap mochten worden verkregen.	73 »	A. f 240 000 (f 1000) B. 125 000 C. 125 000	a. 19 Oct 1894, n°. 36. b. 19 Jan. 1895, » 16.

Volgnummer.	Naam en zetel van de vennootschap.	Doel.	Duur.	A. Maatschappelijk kapitaal (en bedrag per aandeel). B. Bedrag waarvoor bij de oprichting werd deelgenomen. C. Gestort bedrag.	Datum en n°.: a. van het Indisch of van het Koninklijk besluit, houdende bewilliging op de akte of op de ontwerp-akte van oprichting. b. van de Javasche Courant of van de Nederlandsche Staatscourant, waarin de akte van oprichting is openbaar gemaakt.
XXX	Serdang-Tabakmaatschappij, te Amsterdam.	1°. De verdere exploitatie van de door een der oprichters, als liquidateur der te Londen gevestigde Netherlands Indian Sumatra Tobacco Company, in de vennootschap ingebrachte, tot dusver ten name van laatstgenoemde vennootschap ingeschreven, tabaksondernemingen Frankfurt, Adolina en Bengabing in het rijk Serdang (residentie Oostkust van Sumatra), gevestigd op gronden door het inlandsch bestuur in concessie afgestaan, zoomede c. q. het ontginnen en bebouwen, hoofdzakelijk met tabak, van zoodanige andere gronden in voormelde residentie als door de nieuwe vennootschap later onder eenigen titel mochten worden verkregen; 2°. c. q. het drijven van commissiehandel in producten van derden en het verleenen van voorschotten daarop.	50 jaar.	A. f 1 700 000 (f 100 en f 1000) B. 1 700 000 C. 1 700 000	a. 5 Nov 1894, n°. 29. b. 12 Jan. 1895, » 10.
XXXI	De Oostersche exploratie- en exploitatiemaatschappij, te Amsterdam, met bijkantoor te Londen.	Het opsporen en exploiteeren van mineralen en ertsen, het drijven van landbouw, zoomede het verhandelen van de te verkrijgen producten, een en ander zoowel in als buiten Nederlandsch-Indië, en zulks door het aankoopen, ruilen of op andere wijze verkrijgen van mijnen, steengroeven, landerijen of landbouwondernemingen.	75 »	A. f 000 000 (f 12) B. 480 000 C. 48 000	a. 7 Nov. 1894, n°. 37. b. 25 Jan. 1895, n°. 21.
XXXII	Tabakmaatschappij Kwala Kopas, te Amsterdam.	De exploitatie van zoodanige gronden in Nederlandsch-Indië als door de vennootschap onder eenigen titel reeds zijn of later zullen worden verkregen, zoomede het oogsten, voor de markt bereiden en verkoopen, voornamelijk van tabak, waartoe door een der oprichters al dadelijk in de vennootschap werd ingebracht de reeds vroeger in exploitatie geweest zijnde tabaksonderneming Kwala Kopas, gevestigd op gronden door het inlandsch bestuur van Asahan (residentie Oostkust van Sumatra) in concessie afgestaan.	70 »	A. f 650 000 (f 1000) B. 250 000 C. 250 000	a. 22 Nov. 1894, n°. 33. b. 24 Jan. 1895, » 20.
XXXIII	Cultuurmaatschappij Kepoendan Koboan, te Amsterdam.	De verdere exploitatie van de door beide oprichters in de vennootschap ingebrachte koffieondernemingen, genaamd Kepoendan en Besoek Koboan, gevestigd op erfpachtsgronden in de districten Kandangan en Tempeh (afdeeling Loemadjang der residentie Probolinggo), zoomede c. q. de exploitatie van zoodanige andere gronden als door de vennootschap later onder eenigen titel mochten worden verkregen.	25 »	A. f 600 000 (f 1000) B. 600 000 C. 600 000	a. 8 Dec. 1894, n°. 44. b. 20 Jan. 1895, » 24.
XXXIV	Cultuurmaatschappij Radjamendala, te 's-Gravenhage.	De verdere exploitatie van de door een der oprichters in de vennootschap ingebrachte koffieonderneming, genaamd Radjamendala, in het district van dien naam (afdeeling Bandong der residentie Preanger Regentschappen), zoomede c. q. het in cultuur brengen van zoodanige andere gronden als later door de vennootschap in erfpacht mochten worden verkregen.	74 »	A. f 120 000 (f 1000) B. 120 000 C. 40 000	a. 22 Dec. 1894, n°. 41. b. 9 Febr. 1895, » 34.
XXXV.	Kawi-koffiecultuurmaatschappij, te Amsterdam.	De verdere exploitatie van de door een der oprichters (namens de te Amsterdam gevestigde Koloniale Bank) in de vennootschap ingebrachte op erfpachtsperceelen gevestigde koffieondernemingen Sengon, Rini, Gentjong-PidjiHomba en SoemberPandan, de drie eerste in het district Wlingi (afdeeling Blitar der residentie Kediri) en de laatste in het district Tanggoel (afdeeling Djember der residentie Bezoeki), zoomede c. q. het exploiteeren van zoodanige andere gronden als de vennootschap later onder eenigen titel mocht verkrijgen.	40 »	A. f 1 000 000 (f 1000) B. 760 000 C. 760 000	a. 28 Dec. 1894, n°. 28. b. 13 Febr. 1895, » 37.
XXXVI	Amsterdam-Sumatra-cultuurmaatschappij, te Amsterdam.	De exploitatie, meer bijzonder voor de tabakscultuur, van gronden op het eiland Sumatra, tot welk doel al dadelijk door een der oprichters in de vennootschap werd ingebracht de tabaksonderneming genaamd Bah-Gilang (of Bah-Hilang) in het landschap Padang (residentie Oostkust van Sumatra), gevestigd op gronden door het inlandsch bestuur van Deli in concessie afgestaan.	30 »	A. f 200 000 (f 1000) B. 200 000 C. 200 000	a. 28 Dec. 1894, n°. 29. b. 18 Febr. 1895, » 41.

Koloniaal verslag van 1895.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE L.

N°. 13.

(Zie hoofdst. F, § 3, van het verslag.)

OVERZICHT betreffende: 1°. de in 1894 in Nederlandsch-Indië verleden AKTEN van OOGSTVERBAND, en 2°. de in dat jaar aanhangig geweest zijnde FAILLISSEMENTEN.

1°. Akten van oogstverband.

Verleden binnen het ressort van den raad van justitie te:	Betreffende onderstaande oogstjaren.			Betreffende onderstaande categorieën van ondernemingen.					Betreffende onderstaande soort van producten.					
	Oogst van 1894.	Oogst van 1895.	Te zamen.	Particuliere landen.	Huurlanden in Soerakarta en Djokjokarta.	Erfpachts- of huurondernemingen op gouv. gronden.	Andere ondernemingen.	Te zamen.	Suikeroogsten.	Koffieoogsten.	Tabaksoogsten.	Indigooogsten.	Oogsten van andere producten of oogsten van gemengden aard. *a*)	Te zamen.
Batavia	23	3	27	9	»	4	14	27	5	»	14	»	8	27
Samarang	37	38	75	»	39	36	»	75	31	8	»	17	19	75
Soerabaija	*b*) 51	*c*)	51	»	»	23	28	51	30	19	»	2	»	51
Totalen . .	112	41	153	9	39	63	42	*d*) 153	66	27	14	19	27	153

a) Waar de oogsten van gemengden aard tevens een der in de vier voorgaande kolommen genoemde producten omvatten, is in de bedoelde kolommen van de betrekkelijke akte geen melding gemaakt.

b) Van deze akten hadden er 32 ook betrekking op den oogst van 1895.

c) Zie de voorgaande aanmerking.

d) Hieronder 14 akten betreffende ondernemingen in de residentie Oostkust van Sumatra. De 139 overige akten hadden betrekking tot ondernemingen op Java, en waren over de verschillende gewesten verdeeld als volgt: Bantam 1, Batavia 4, Preanger Regentschappen 4, Cheribon 4, Tegal 2, Pekalongan 1, Samarang 7, Japara 4, Rembang 5, Soerabaja 10, Pasoeroean 15, Probolinggo 2, Besoeki 3, Banjoemas 7, Bagelen 3, Kadoe 1, Djokjakarta 14, Soerakarta 25, Madioen 5 en Kediri 22.

2°. Faillissementen.

	Bijzondere kooplieden behoorende tot de: Europeanen.	Chineezen.	andere vreemde oosterlingen.	Vennootschappen onder eene firma.	Naamlooze vennootschappen.	Te zamen.
A. Op ult. 1893 aanhangige faillissementen.						
Op ult. 1893 aanhangige faillissementen: sedert meer dan 3 jaar	13	32	7	1	»	53
» » » 2 »	5	20	3	2	3	33
» » » 1 »	5	22	8	1	»	36
» » » 6 maanden	2	18	17	5	»	42
» 6 maanden of minder	»	14	8	»	»	22
Totalen	a) 25	106	43	a) 9	3	186
Onder de boedels bevonden er zich:						
met een *passief* van minder dan f 2 500	3	32	10	»	»	45
» » » » f 2 500 tot 5 000	3	13	6	»	»	22
» » » » meer dan f 5 000 tot f 10 000	2	14	13	»	»	29
» » » » » » 10 000 » 25 000	7	25	7	1	»	40
» » » » » » 25 000 » 50 000	5	11	7	2	»	25
» » » » » » 50 000	5	11	»	6	3	25
Te zamen	25	106	43	9	3	186
en met een *actief* van minder dan f 2 500	10	57	24	»	1	92
» » » » » f 2 500 tot 5 000	3	14	9	»	»	26
» » » » » meer dan f 5 000 tot f 10 000	2	11	5	»	1	19
» » » » » » » 10 000 » 25 000	3	14	2	3	»	22
» » » » » » » 25 000 » 50 000	4	4	3	2	»	13
» » » » » » » 50 000	3	5	»	4	1	13
Te zamen	25	b) 105	43	9	3	b) 185
Bij het einde van 1894 waren van de bovenbedoelde faillissementen *beëindigd* (zie blz. 4): door accoord	»	2	4	»	»	6
» vereffening	2	27	8	»	1	38
op andere wijze	»	3	1	»	»	4
Te zamen	2	32	13	»	1	48
en bleven dus nog *onbeëindigd*	23	74	30	9	2	138
Totalen als boven	25	106	43	9	3	186

a) Volgens eene verbeterde opgaaf. In bijlage K, blz. 2 en 3, van het vorig verslag werd voor deze getallen 24 en 10 opgegeven.

b) In 1 boedel was geen noemenswaardig *actief* aanwezig. Vandaar het verschil met het hooger vermelde getal.

	Bijzondere kooplieden behoorende tot de: Euro-peanen.	Chineezen.	andere vreemde oosterlingen.	Vennootschappen onder eene firma.	Naamlooze vennootschappen.	Te zamen.
B. In 1894 ontstane faillissementen.						
In 1894 ontstane faillissementen, op eigen aangifte van den schuldenaar . . .	8	44	25	2	»	79
In 1894 ontstane faillissementen, op vordering van de schuldeischers	3	19	12	1	»	35
In 1894 ontstane faillissementen, op vordering van het openbaar ministerie . .	1	»	»	»	»	1
Totalen	12	63	37	c) 3	»	115
Onder de boedels bevonden er zich:						
met een *passief* van minder dan f 2 500.	2	20	9	»	»	31
» » » » f 2 500 tot 5 000.	»	6	6	»	»	12
» » » » 5 000 » 10 000.	»	10	6	»	»	16
» » » » 10 000 » 25 000.	2	3	4	»	»	9
» » » » 25 000 » 50 000.	2	6	6	»	»	14
» » » » meer dan 50 000.	3	11	2	2	»	18
Te zamen.	d) 9	d) 56	d) 33	d) 2	»	e) 100
en met een *actief* van minder dan f 2 500	3	35	14	»	»	52
» » » » » f 2 500 tot 5 000	1	2	9	»	»	12
» » » » » 5 000 » 10 000	2	4	4	»	»	10
» » » » » 10 000 » 25 000	1	2	»	»	»	3
» » » » » 25 000 » 50 000	»	3	4	»	»	7
» » » » » meer dan 50 000	2	6	2	2	»	12
Te zamen.	f) 9	f) 52	f) 33	f) 2	»	g) 96
Bij het einde des jaars waren van de bovenbedoelde faillissementen *beëindigd* (zie blz. 4): door accoord	2	8	5	2	»	17
» vereffening	»	1	»	»	»	1
op andere wijze	»	»	1	»	»	1
Te zamen.	2	9	6	2	»	19
en bleven dus nog *onbeëindigd*	10	54	31	1	»	96
Totalen als boven . .	12	63	37	3	»	115

c) In 2 gevallen behoorden de firmanten niet tot de Europeesche of daarmede gelijkgestelde bevolking.

d) Respectievelijk 3, 7, 4 en 1 minder dan het getal ontstane faillissementen, omdat van 15 boedels het bedrag van *actief* en *passief* nog niet kon worden opgegeven.

e) 15 minder dan het getal ontstane faillissementen (verg. noot d).

f) Als bij noot d. Bovendien was in 4 boedels van Chineezen geen noemenswaardig *actief* aanwezig.

g) 19 minder dan het getal ontstane faillissementen (verg. noot f).

C. In 1894 beëindigde faillissementen.

	Faillissementen vóór 1894 aangebracht.						Faillissementen in 1894 aangebracht.					
	Bijzondere kooplieden behoorende tot de:			Vennootschappen onder eene firma.	Naamlooze vennootschappen.	Te zamen.	Bijzondere kooplieden behoorende tot de:			Vennootschappen onder eene firma.	Naamlooze vennootschappen.	Te zamen.
	Europeanen.	Chineezen.	andere vreemde oosterlingen.				Europeanen.	Chineezen.	andere vreemde oosterlingen.			
In 1894 beëindigde faillissementen (zie blz. 2 en 3) .	2	*h*) 32	13	»	*i*) 1	48	2	*h*) 9	*h*) 6	*i*) 2	»	19
De afloop was aldus:												
Boedels waarin de *preferente* schuldeischers ten volle werden voldaan. — bij accoord . .	»	1	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»
— bij vereffening.	1	8	4	»	»	13	»	»	»	»	»	»
Te zamen . . .	1	9	4	»	»	14	»	»	»	»	»	»
Boedels waarin aan de *concurrente* schuldeischers werd uitgekeerd: minder dan 10 pct. — bij accoord. .	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
— bij vereffening.	1	9	2	»	1	13	»	»	»	»	»	»
van 10 tot 25 pct. — bij accoord. .	»	»	2	»	»	2	1	2	»	1	»	4
— bij vereffening.	»	4	»	»	»	4	»	»	»	»	»	»
van 25 tot 50 pct. — bij accoord. .	»	1	1	»	»	2	1	3	»	1	»	5
— bij vereffening.	»	2	1	»	»	3	»	»	»	»	»	»
van 50 tot 75 pct. — bij accoord. .	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	1
— bij vereffening.	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
meer dan 75 pct. — bij accoord. .	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
— bij vereffening.	»	1	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»
Alzoo — bij accoord. .	»	1	3	»	»	4	2	6	»	2	»	10
— bij vereffening.	1	16	3	»	1	21	»	»	»	»	»	»
Te zamen (uitgenomen wat betreft de in noot *k* bedoelde faillissementen) *k*)	1	17	*j*) 6	»	1	25	2	6	»	2	»	10
Boedels waarin de *kosten* van het faillissement (het loon der weeskamers en c. q. der raadslieden daaronder begrepen) in verhouding tot het *actief* bedroegen: minder dan 10 pct.	»	2	1	»	1	4	»	3	»	1	»	4
van 10 tot 25 pct.	1	9	»	»	»	10	»	»	»	»	»	»
van 25 tot 50 pct.	»	7	5	»	»	12	2	1	»	»	»	3
van 50 tot 75 pct.	»	6	2	»	»	8	»	1	»	»	»	1
meer dan 75 pct..	»	6	3	»	»	9	»	2	»	1	»	3
Te zamen . .	1	30	11	»	1	*l*) 43	2	7	»	2	»	*m*) 11

h) Van 8 faillissementen (2 van Chineezen — waarvan 1 reeds op ult. 1893 aanhangig was — en 6 van andere vreemde oosterlingen) werden er 7 beëindigd door onderhandsch accoord en 1 door tenietdoening der faillietverklaring.

i) In 2 faillissementen (1 van eene naamlooze vennootschap en 1 van eene firma) waren geen *preferente* schuldeischers.

j) In 1 faillissement waren geen crediteuren opgekomen.

k) In onderstaande 21 en 2 gevallen werd aan de *concurrente* schuldeischers niets uitgekeerd.

	Faillissementen vóór 1894 aangebracht.						Faillissementen in 1894 aangebracht.					
	Bijzondere kooplieden.			Vennootschappen onder eene firma.	Naamlooze vennootschappen.	Te zamen.	Bijzondere kooplieden.			Vennootschappen onder eene firma.	Naamlooze vennootschappen.	Te zamen.
	Europeanen.	Chineezen.	Andere vreemde oosterlingen.				Europeanen.	Chineezen.	Andere vreemde oosterlingen.			
1°. bij gemis van noemenswaardig *actief*	1	2	2	»	»	5	»	2	»	»	»	2
2°. omdat de baten niet toereikend waren om de kosten te dekken.	»	7	1	»	»	8	»	»	»	»	»	»
3°. omdat de baten slechts toereikend waren tot dekking van de kosten.	»	5	3	»	»	8	»	»	»	»	»	»
	1	14	6	»	»	21	»	2	»	»	»	2

l) De 5 boedels zonder noemenswaardig *actief* in de voorgaande noot, sub. 1° zijn hier buiten aanmerking moeten blijven.

m) Ongerekend de in noot *k* bedoelde 2 faillissementen zonder noemenswaardig *actief*.

Koloniaal verslag van 1895.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE M.

N°. 14.

(Zie hoofdst. F, § 5, van het verslag.)

STATISTIEK

VAN DE

GEVANGENEN IN NEDERLANDSCH-INDIË

over 1893.

Toelichtingen. In sommige kolommen komen de eijfers, aanwijzende het aantal gevangenen op 31 December 1892, niet overeen met de eindeijfers van den staat over 1892, bij het vorig verslag opgenomen als bijlage L. De oorzaak is gelegen in het nader inkomen van verbeterde opgaven.

In de rubriek „van desertie teruggebracht" is alleen opgenomen het aantal van hen die *vóór* het jaar, waarover de statistiek loopt, ontvlucht en *in dat jaar* weder gevat zijn. Evenzoo zijn in de rubriek „door desertie verminderd" niet alle in den loop van het jaar ontvluchten opgenomen, maar alleen diegenen hunner die bij het eind van het jaar nog niet weder gevat waren.

De op blz. 2—5 vermelde mutatiën onder de in de Buitenbezittingen aanwezige veroordeelden tot dwangarbeid betreffen ook de in Atjeh gedetacheerde dwangarbeiders. Onder deze laatsten waren de mutatiën gedurende 1893 als volgt: in de sterkte werden gebracht 1128 uit andere gewesten daarheen gedetacheerde dwangarbeiders en 4 van desertie teruggekeerde. Daarentegen werden uit de sterkte afgevoerd: wegens overlijden 59, wegens expiratie van straf 44, wegens terugzending naar Java of Padang 898 en wegens desertie 16 dwangarbeiders. Dientengevolge klom het getal der in Atjeh van elders gedetacheerde veroordeelden tot dwangarbeid gedurende 1893 van 423 (416 inlanders en 7 vreemde oosterlingen) tot 538 (534 inlanders en 4 vreemde oosterlingen).

De sub lett. C in deze statistiek (zie blz. 6) vermelde 6303 burgerlijke preventief in hechtenis gesteldan (daaronder ook die veroordeelden wier vonnis nog niet in kracht van gewijsde was gegaan) waren verdeeld als volgt:

LANDAARD. N.B. Waar men twee getallen nevens elkaar geplaatst vindt, heeft het eerste betrekking tot mannen en vrouwen, het andere, tusschen ( ) geplaatst, *alleen* tot vrouwen.	Aantal *burger*personen op ult. 1893, wier zaak nog moest worden berecht: in eersten aanleg.	in revisie.	in appèl of cassatie.	wier zaak reeds door den eersten rechter was afgedaan, maar voor wie de termijn tot het aanteekenen van revisie, appèl of cassatie nog niet was verstreken.	die nog wachtten op de tenuitvoerlegging van het vonnis of arrest (art. 321 Inlandsch Reglement).	wier vonnis nog door het hoofd van gewestelijk bestuur moest worden bekrachtigd of geviseerd.	Totalen.
Europeanen	6	2	„	1	1	„	10
Inlanders	4046 (161)	1001 (15)	46	479 (10)	195 (9)	181 (10)	5948 (205)
Vreemde oosterlingen	240 (9)	73	1	6	25	„	345 (9)
Te zamen . . .	4292 (170)	1076 (16)	47	486 (10)	221 (9)	181 (10)	6303 (214)

A. Veroordeelden opgenomen in de *burgerlijke gevangenisse*

OORZAKEN VAN VERMEERDERING OF VERMINDERING.	I. EUROPEANEN. Veroordeelden tot tuchthuis- en, voor zooveel de tot de militaire marine behoorende personen betreft, tot gevangenis- of militaire gevangenisstraf. Burgerpersonen. Mannen.	Burgerpersonen. Vrouwen.	Personen van den militairen stand vervallen verklaard of wien tijdelijk is ontzegd het recht om bij de marine te dienen.	Nog tot de militaire marine behoorende personen.	Veroordeelden tot gevangenisstraf en, voor zooveel de tot de militaire marine behoorende personen betreft, tot militaire detentie of hechtenis. Burgerpersonen. Mannen.	Burgerpersonen. Vrouwen.	Militairen nog tot het leger behoorende.	Tot het leger behoord hebbende personen die van den militairen stand zijn vervallen verklaard.	Nog tot de militaire marine behoorende personen.	in den ketting. Mannen.
JAVA e										
Aanwezig op 31 December 1892	10	3	•	2	21	1	28	2	8	206
Bijgekomen gedurende 1893:										
nieuw veroordeeld	5	•	1	9	58	2	30	5	17	54
uit andere gewesten overgeplaatst	•	•	•	•	•	•	•	•	•	120
van desertie teruggebracht	•	•	•	•	•	•	•	•	•	4
	5	•	1	9	58	3	28	5	17	178
Verminderd gedurende 1893:	24	3	1	11	80	4	56	7	25	084
door overlijden	•	•	•	•	•	•	•	•	•	17
» strafeindiging	2	1	•	10	69	2	98	9	23	42
» verandering van strafplaats	1	•	•	•	2	•	•	•	•	83
» desertie	•	•	•	•	•	•	•	•	•	7
	2	1	•	10	71	2	26	2	23	158
Aanwezig op 31 December 1893	21	9	1	1	18	1	12	5	2	631
	95				44					
BUITE										
Aanwezig op 31 December 1892	•	•	•	•	•	•	9	•	•	3795
Bijgekomen gedurende 1893:										
nieuw veroordeeld	•	•	•	•	4	•	24	2	16	626
uit andere gewesten overgeplaatst	•	•	•	•	•	•	•	•	•	1629
van desertie teruggebracht	•	•	•	•	•	•	•	•	•	92
	•	•	•	•	4	•	24	2	10	2377
Verminderd gedurende 1893:	•	•	•	•	4	•	27	2	16	6172
door overlijden	•	•	•	•	•	•	•	•	•	487
» strafeindiging	•	•	•	•	4	•	17	1	2	446
» verandering van strafplaats	•	•	•	•	•	•	1	1	•	1625
» desertie	•	•	•	•	•	•	•	•	•	37
	•	•	•	•	4	•	18	2	8	6583
Aanwezig op 31 December 1893	•	•	•	•	•	•	9	•	2	2583
	•				41					
GEHEEL NEDE										
Aanwezig op 31 December 1892	10	3	•	9	21	1	29	2	8	4001
	24				65					
» » 31 December 1893	21	9	1	1	18	1	27	5	4	3817
	25				55					

of strafplaatsen, voor zooveel zij zich reeds op de hun aangewezen strafplaats bevonden.

II. INLANDERS.

Burgerpersonen.

Veroordeelden tot dwangarbeid: *buiten* den ketting voor langer dan één jaar — Mannen.	Vrouwen.	Veroordeelden tot dwangarbeid: *buiten* den ketting voor niet langer dan één jaar — Mannen.	Vrouwen.	Veroordeelden tot wegzending naar een oord van ballingschap: Ter vervanging van dwangarbeid *in* den ketting — Mannen.	Vrouwen.	Veroordeelden tot wegzending naar een oord van ballingschap: Ter vervanging van dwangarbeid *buiten* den ketting — Mannen.	Vrouwen.	Politioneel veroordeelden: tot tewerkstelling aan de publieke werken — Mannen.	Vrouwen.	Politioneel veroordeelden: tot gevangenisstraf — Mannen.	Vrouwen.	Nog tot de militaire marine behoorende personen.
[JAVA EN] MADURA.												
4179	124	3218	181	2	»	3	»	5889	720	422	6	24
2591	80	4048	378	»	»	2	»	103352	13302	61223	788	24
1249	1	...	...	...	...	...	...	....	....	....	....	»
183	»	200	5	»	»	»	»	613	12	»	»	»
3933	90	5214	381	»	»	2	»	125865	15404	21503	788	24
2102	224	2220	332	2	»	5	»	111754	14180	21665	792	48
454	40	23	4	»	»	»	»	505	12	1	»	3
1790	80	4723	352	»	»	1	»	104852	13412	21274	701	35
2218	1	...	...	...	...	...	...	....	....	....	....	»
256	»	309	5	»	»	»	»	604	02	1	»	»
4729	121	3393	361	»	»	1	»	123721	13466	21272	701	38
3378	103	2941	171	3	»	4	»	6003	201	389	5	10
6862				6				7058				
[BUITEN]BEZITTINGEN.												
2827	2	361	14	1	»	11	»	1140	58	1	»	2
966	5	338	36	»	»	5	»	32710	1125	324	18	»
1858	»	...	...	...	...	...	...	....	...	....	..	»
46	»	13	»	»	»	»	»	43	»	»		»
[illegible]	5	351	39	»	»	5	»	32784	1163	334	18	»
5097	11	612	33	1	»	12	»	32905	1251	535	16	
240	»	10	2	»	»	»	»	31	»	»	»	»
1160	3	540	30	1	»	2	»	32524	1160	520	12	2
1095	1	...	...	...	...	...	...	....	...	....	....	»
54	»	20	»	»	»	»	»	123	»	»	»	»
2549	4	365	38	1	»	6	»	30876	1162	520	12	6
3157	7	327	21	»	»	10	»	1224	32	6	»	»
7095				10				1292				
[NEDER]LANDSCH-INDIË.												
6907	260	6378	123	3	»	14	»	7026	784	463	6	26
14736				17				8284				
2530	170	3268	108	3	»	14	»	7027	718	393	5	10
13977				16				8346				

A. Veroordeelden opgenomen in de *burgerlijke gevangenissen*

III. VREEMDE OOSTERLINGEN.

OORZAKEN VAN VERMEERDERING OF VERMINDERING.	Veroordeelden tot dwangarbeid: in den ketting. Mannen.	buiten den ketting voor langer dan één jaar. Mannen.	buiten den ketting voor langer dan één jaar. Vrouwen.	buiten den ketting voor niet langer dan één jaar. Mannen.	buiten den ketting voor niet langer dan één jaar. Vrouwen.	Politioneel veroordeelden: tot ten arbeidstelling aan de publieke werken. Mannen.	tot ten arbeidstelling aan de publieke werken. Vrouwen.	tot gevangenisstraf. Mannen.	tot gevangenisstraf. Vrouwen.
JAVA en									
Aanwezig op 31 December 1892	7	98	5	84	"	627	10	6	"
Bijgekomen gedurende 1893:									
nieuw veroordeeld	1	60	4	126	6	4076	186	372	6
uit andere gewesten overgeplaatst	0	50	"	...	..	....	....	....	....
van desertie teruggebracht	"	96	"	8	"	6	"	"	"
	7	130	4	130	6	4380	186	372	5
	14	220	9	194	0	4657	196	380	5
Verminderd gedurende 1893:									
door overlijden	4	10	"	7	"	10	"	"	"
" strafeindiging		62	3	106	0	4384	183	867	4
" verandering van strafplaats	1	46	"	...	...	....	....	....	....
" desertie	"	7	"	5	"	10	1	"	"
	5	108	0	121	6	4413	181	867	4
Aanwezig op 31 December 1893	0	100	0	78	"	244	12	13	1
	168					276			
BUITEN									
Aanwezig op 31 December 1892	127	67	"	60	1	807	"	"	"
Bijgekomen gedurende 1893:									
nieuw veroordeeld	24	94	"	69	0	7353	38	118	5
uit andere gewesten overgeplaatst	14	11	"	...	...	....	....	....	....
van desertie teruggebracht	1	"	"	"	"	6	.	"	"
	39	38	"	69	0	7002	38	118	5
	166	105	"	101	0	6259	38	110	5
Verminderd gedurende 1893:									
door overlijden	17	4	"	5	"	103	"	"	"
" strafeindiging	10	87	"	51	1	7154	37	111	5
" verandering van strafplaats	4	14	"	...	...	....	....	....	....
" desertie	1	"	"	10	"	160	"	"	"
	38	55	"	66	1	7417	37	111	5
Aanwezig op 31 December 1893	108	70	"	35	8	818	1	1	"
	235					814			
GEHEEL NEDER									
Aanwezig op 31 December 1892	134	166	5	96	5	1144	10	6	.
	401					1166			
Aanwezig op 31 December 1893	187	170	6	108	8	1056	13	14	1
	480					1084			

of strafplaatsen, voor zooveel zij zich reeds op de hun aangewezen strafplaats bevonden.

RECAPITULATIE (I, II en III).

Europeanen. Burgerpersonen. Veroordeelden tot tuchthuisstraf.	Europeanen. Burgerpersonen. Veroordeelden tot gevangenisstraf	Europeanen. Militairen der landmacht veroordeeld tot gevangenisstraf.	Europeanen. Militairen nog tot de marine behoorende. Veroordeelden tot gevangenis of militaire gevangenisstraf	Europeanen. Militairen nog tot de marine behoorende. Veroordeelden tot militaire detentie of hechtenis.	Europeanen. Personen van den militairen stand vervallen verklaard (of wien tijdelijk is ontzegd het recht om bij de marine te dienen). Veroordeelden tot tuchthuis- en, voor zooveel de tot de militaire marine behoorende personen betreft, tot gevangenis of militaire gevangenisstraf.	Europeanen. Personen van den militairen stand vervallen verklaard (…). Veroordeelden tot gevangenisstraf.	Inlanders. Burgerpersonen. Veroordeelden tot dwangarbeid of tot wegzending naar een oord van bellingschap.	Inlanders. Burgerpersonen. Politioneel veroordeelden.	Inlanders. Militairen nog tot de marine behoorende.	Vreemde oosterlingen. Veroordeelden tot dwangarbeid.	Vreemde oosterlingen. Politioneel veroordeelden.
MADURA.											
22	62	30	8	2	"	8	7738	7085	24	474	205
5	61	66	9	17	1	6	7973	160035	24	199	4941
"	"	"	"	"	"	"	1360	....	"	66	....
"	"	"	"	"	"	"	455	845	"	22	2
— 5	— 21	— 66	— 2	— 17	— 1	— 6	— 8797	— 161860	— 84	— 877	— 4943
27	23	66	11	25	1	7	17535	168645	48	451	6886
"	"	"	"	"	"	"	606	225	3	20	19
3	72	78	10	23	"	2	7068	180335	35	184	4966
1	8	"	"	"	"	"	2302	....	"	47	....
"	"	"	"	"	"	"	669	727	"	12	41
— 4	— 74	— 38	— 10	— 26	— "	— 2	— 12647	— 181287	— 38	— 266	— 4968
23	19	48	1	8	1	5	6888	7858	10	188	270
					14483						
BEZITTINGEN.											
"	"	3	"	"	"	"	7015	1199	6	247	667
"	4	24	"	19	"	2	8379	34434	"	112	7508
"	"	"	"	"	"	"	3387	....	"	28	....
"	"	6	"	"	"	"	81	46	"	1	6
— "	— 4	— 24	— "	— 18	— "	— 8	— 5647	— 34477	— "	— 148	— 7517
		27	"	18	"	2	11688	35676	6	895	6884
"	"	"	"	"	"	"	741	61	"	26	186
"	4	17	"	6	"	1	2166	34848	2	165	7307
"	"	1	"	"	"	1	8712	....	"	16	....
"	"	"	"	"	"	"	120	128	"	11	180
— "	— 4	— 18	— "	— 8	— "	— 6	— 5757	— 61384	— 8	— 160	— 7670
"	"	9	"	8	"	"	7125	1262	"	835	214
					8447						
LANDSCH-INDIË.											
42	61	26	8	8	"	2	11753	6284	26	421	1161
					84735						
26	18	27	1	4	1	8	13083	8340	18	423	1884
					83930						

OORZAKEN VAN VERMEERDERING OF VERMINDERING.	B. Veroordeelden aanwezig in de *burgerlijke gevangenissen*, die zich nog niet op hunne definitieve strafplaats bevonden.						C. Preventief gevangenen in de *burgerlijke gevangenissen* aanwezig, daaronder begrepen degenen die reeds gevonnisd waren, maar wier zaak nog in behandeling was bij den hoogeren rechter, of voor wie de termijn tot het aanteekenen van revisie, appel of cassatie nog niet was verstreken.					
	Europeanen.		Inlanders.		Vreemde oosterlingen.		Europeanen.		Inlanders.		Vreemde oosterlingen.	
	Mannen	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen
JAVA en												
Aanwezig op 31 December 1892	»	»	480	13	6	1	17	1	4493	194	107	4
	»		490		9							
Bijgekomen gedurende 1893:	499											
nieuw veroordeeld												
» aangebracht							20	»	12613	4035	1455	55
van desertie teruggebracht							»	»	23	1	»	»
							20	»	12636	4036	1455	55
							37	1	17124	4233	1562	63
Verminderd gedurende 1893:												
door overlijden							»	»	586	6	12	»
» strafeindiging												
» executie van de opgelegde straf							15	1	24183	2173	867	28
» ontslag							13	»	17849	1823	596	29
» desertie							»	»	45	»	2	»
» opzending naar Nederland												
							28	1	42143	4104	1477	57
Aanwezig op 31 December 1893	»	»	460	27	18	»	9	»	4681	176	35	6
	»		486		18		4957					
	514											
BUITEN												
Aanwezig op 31 December 1892	»	»	84	3	7	»	2	»	1036	42	273	4
	»		87		7							
Bijgekomen gedurende 1893:	74											
nieuw veroordeeld												
» aangebracht							»	»	9627	472	6778	32
van desertie teruggebracht							»	»	13	»	1	»
							»	»	9640	472	6779	32
							2	»	10643	514	7052	36
Verminderd gedurende 1893:												
door overlijden							»	»	92	»	60	»
» strafeindiging												
» executie van de opgelegde straf							1	»	5318	641	4914	9
» ontslag							»	»	4093	243	1314	24
» desertie							»	»	50	1	13	»
» opzending naar Nederland												
							1	»	5579	885	6301	33
Aanwezig op 31 December 1893	»	»	40	6	14	»	1	»	1064	29	251	5
	»		51		14		1810					
	65											
GEHEEL NEDER												
Aanwezig op 31 December 1892	»	»	544	13	15	1	19	1	5468	236	380	12
	573						3136					
» » 31 December 1893	»	»	518	29	32	»	13	»	5713	205	330	9
	579						6808 *a*)					

a) Zie de specificatie op blz. 1 van deze bijlage.

D. Veroordeelden tot militaire detentie: Europeanen	D. Veroordeelden tot militaire detentie: Inlanders (waaronder ook Amboineezen)	D. Veroordeelden tot militaire gevangenis: Europeanen en Afrikanen	D. Veroordeelden tot militaire gevangenis: Inlanders (waaronder ook Amboineezen)	E. Preventief gevangenen, aanwezig in de militaire provoosthuizen (militairen der landmacht): Europeanen en Afrikanen	E. Inlanders (waaronder ook Amboineezen)	F. Veroordeelden voor Nederland bestemd, aanwezig in de militaire provoosthuizen (niet meer als militairen te rekenen)	G. Gegijzelden wegens schulden: Europeanen Mannen	Europeanen Vrouwen	Inlanders Mannen	Inlanders Vrouwen	Vreemde oosterlingen Mannen	Vreemde oosterlingen Vrouwen	G. wegens niet-betaling van geldboete: Europeanen Mannen	Europeanen Vrouwen	Inlanders Mannen	Inlanders Vrouwen	Vreemde oosterlingen Mannen	Vreemde oosterlingen Vrouwen	H. Doortrekkende gevangenen: Europeanen Mannen	Europeanen Vrouwen	Inlanders Mannen	Inlanders Vrouwen	Vreemde oosterlingen Mannen	Vreemde oosterlingen Vrouwen
MADURA.																								
33	68	78	35	26	18	•	•	•	7	1	48	1	1	•	60	1	6	•	•	•	119	6	8	1
																			•		125		6	
																			131					
87	85	61	42	135	20	1	•	•	26	5	82	2	7	3	3625	248	235	3						
•	4	•	•	•	•	•																		
87	67	61	42	135	89	1																		
120	93	137	77	163	117	1	•	•	33	6	120	3	6	5	3694	248	213	3						
•	8	4	5	•	1	•																		
93	64	37	24	98	87																			
				30	34		•	•	22	6	67	2	7	1	3601	230	236	3						
•	•	•	•	•	•	1																		
93	69	41	31	132	102	1																		
27	26	96	46	31	15	•	•	•	11	•	63	1	1	2	33	4	5	•	•	•	226	6	7	•
196				46		•	78						45						•		226		7	
																			232					
BEZITTINGEN.																								
5	8	2	3	26	14	•	•	•	38	3	16	•	•	•	8	•	8	1	•	•	66	1	6	•
																			•		67		6	
																			73					
31	26	18	9	93	82	1	•	•	621	6	91	•	•	•	45	16	26	•						
•	•	•	•	•	•	•																		
31	26	18	8	93	82	1																		
36	34	13	11	118	76	1	•	•	660	6	46	•	•	•	63	10	36	1						
•	1	•	•	•	•	•																		
28	25	10	7	76	81																			
				16	10		•	•	617	6	32	•	•	•	46	6	25	1						
•	•	•	•	•	•	1																		
28	28	12	7	83	61	1																		
8	8	6	4	36	15	•	•	•	43	1	6	•	•	•	7	1	5	•	•	•	65	4	7	•
23				41		•	50						13						•		66		7	
																			100					
LANDSCH-INDIË.																								
39	66	79	38	54	42	•	•	•	43	4	64	1	1	•	77	1	10	1	•	•	167	7	11	1
190				96		•	113						86						206					
35	34	99	50	57	60	•	•	•	84	1	71	1	1	8	40	6	10	•	•	•	815	6	14	•
218				87		•	167						66						838					

OORZAKEN VAN VERMEERDERING OF VERMINDERING.	B Veroordeelden aanwezig in de *burgerlijke gevangenissen*, die zich nog niet op hunne definitieve strafplaats bevonden.						C Preventief gevangenen in de *burgerlijke gevangenissen* aanwezig, daaronder begrepen degenen die reeds gevonnisd waren, maar wier zaak nog in behandeling was bij den hoogeren rechter, of voor wie de termijn tot het aanteekenen van revisie, appel of cassatie nog niet was verstreken.					
	Europeanen.		Inlanders.		Vreemde oosterlingen.		Europeanen.		Inlanders.		Vreemde oosterlingen.	
	Mannen	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.
JAVA en												
Aanwezig op 31 December 1892	•	•	430	16	8	1	17	1	4458	104	107	8
	•		490		9							
Bijgekomen gedurende 1893:	499											
nieuw veroordeeld	....	....	....	....	....	....	......	......	......	......	......	......
„ aangebracht	....	....	....	....	....	....	20	•	12013	4085	1455	55
van desertie teruggebracht	....	....	....	....	....	....	•	•	23	1	•	•
							20	•	12036	4086	1455	55
							37	1	17124	4290	1562	63
Verminderd gedurende 1893:												
door overlijden	....	....	....	....	....	....	•	•	386	8	12	•
„ strafeindiging	....	....	....	....	....	....	......	......	......	......	......	......
„ executie van de opgelegde straf	....	....	....	....	....	....	13	1	21133	2473	367	26
„ ontslag	....	....	....	....	....	....	16	•	17649	1023	596	29
„ desertie	....	....	....	....	....	....	•	•	45	•	2	•
„ opzending naar Nederland	....	....	....	....	....	....	......	......	......	......	......	......
							28	1	12443	4104	1477	57
Aanwezig op 31 December 1893	•	•	469	27	18	•	9	•	4061	176	85	6
	•		496		18		4957					
	514											
BUITEN												
Aanwezig op 31 December 1892	•	•	64	3	7	•	2	•	1066	42	278	4
	•		67		7							
Bijgekomen gedurende 1893:	74											
nieuw veroordeeld	....	....	....	....	....	....	......	......	......	......	......	......
„ aangebracht	....	....	....	....	....	....	•	•	9627	472	6778	32
van desertie teruggebracht	....	....	....	....	....	....	•	•	13	•	1	•
							•	•	9640	472	6778	32
							2	•	10610	514	7052	36
Verminderd gedurende 1893:												
door overlijden	....	....	....	....	....	....	•	•	92	•	60	•
„ strafeindiging	....	....	....	....	....	....	......	......	......	......	......	......
„ executie van de opgelegde straf	....	....	....	....	....	....	1	•	5383	241	4911	0
„ ontslag	....	....	....	....	....	....	•	•	4093	243	1314	34
„ desertie	....	....	....	....	....	....	•	•	50	1	13	•
„ opzending naar Nederland	....	....	....	....	....	....	......	......	......	......	......	......
							1	•	9576	485	6801	33
Aanwezig op 31 December 1893	•	•	48	3	14	•	1	•	1062	29	261	3
	•		51		14		1316					
	65											
GEHEEL NEDER												
Aanwezig op 31 December 1892	•	•	544	13	15	1	13	1	5188	236	680	12
	573						3136					
„ „ 31 December 1893	•	•	516	29	32	•	10	•	5746	205	336	9
	579						6306 a)					

a) Zie de specificatie op blz. 1 van deze bijlage.

D. Veroordeelden opgenomen in de *militaire gevangenissen* of in de provoosthuizen.				E. Preventief gevangenen, aanwezig in de *militaire* provoosthuizen (militairen der landmacht).		F. Veroordeelden voor Nederland bestemd, aanwezig in de militaire provoosthuizen (niet meer als militairen te rekenen)	G. Gegijzelden												H. Doortrekkende gevangenen.					
Veroordeelden tot militaire detentie.		Veroordeelden tot militaire gevangenis.					wegens schulden						wegens niet-betaling van geldboete.											
Europeanen en Afrikanen.	Inlanders (waaronder ook Amboineezen).	Europeanen en Afrikanen.	Inlanders (waaronder ook Amboineezen).	Europeanen en Afrikanen	Inlanders (waaronder ook Amboineezen).		Europeanen.		Inlanders.		Vreemde oosterlingen.		Europeanen.		Inlanders.		Vreemde oosterlingen.		Europeanen.		Inlanders		Vreemde oosterlingen	
							Mannen	Vrouwen	Mannen	Vrouwen	Mannen.	Vrouwen.	Mannen	Vrouwen	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen	Mannen.	Vrouwen	Mannen.	Vrouwen
MADURA.																								
33	33	76	35	88	28	.	.	.	7	1	46	1	1	.	60	1	8	.	.	.	119	6	5	1
																			.		125		6	
																			131					
87	63	81	42	135	29	1	.	.	26	5	66	3	7	3	5625	242	235	3						
.	2	.	.	.	.	.																		
87	67	81	45	135	30	1																		
183	85	137	77	163	117	1	.	.	33	6	130	3	8	3	5901	243	243	8						
.	5	4	6	.	1	.																		
93	64	37	22	99	87																			
				33	34		.	.	22	6	67	2	7	1	5601	230	238	3						
.	.	.	.	.	.	1																		
93	69	41	31	132	162	1																		
27	26	96	46	31	15	.	.	.	11	.	63	1	1	2	33	4	5	.	.	.	220	5	7	.
103				46		.	75						45						.		225		7	
																			232					
BEZITTINGEN.																								
5	8	2	3	26	11	.	.	.	36	3	10	.	.	.	8	.	8	1	.	.	68	1	8	.
																			.		69		8	
																			78					
31	26	13	8	63	62	1	.	.	611	8	24	.	.	.	45	10	26	.						
.	.	.	.	.	.	.																		
31	26	13	8	63	62	1																		
36	34	15	11	118	76	1	.	.	666	6	46	.	.	.	53	10	36	1						
.	1	.	.	.	.	.																		
28	25	12	7																					
				75	51																			
				16	10		.	.	617	8	32	.	.	.	46	6	23	1						
.	.	.	.	.	.	1																		
28	26	12	7	63	61	1																		
8	8	3	4	26	15	.	.	.	43	1	6	.	.	.	7	1	5	.	.	.	65	4	7	.
23				41		.	55						18						.		99		7	
																			106					
LANDSCH-INDIË.																								
38	36	76	38	34	42	.	.	.	43	4	64	1	1	.	77	1	10	1	.	.	167	7	11	1
190				66		.	113						90						206					
35	34	60	36	57	30	.	.	.	51	1	71	1	1	2	46	5	16	.	.	.	313	6	14	.
818				67		.	127						58						336					

A Veroordeelden op 31 December 1893 opgenomen in de *burgerlijke gevangenissen of strafplaatsen*, zij zich reeds op de hun aangewezen strafplaats bevonden.

NB De cijfers, in de meeste kolommen tusschen () geplaatst, duiden het getal vrouwelijke gevangenen aan; haar aantal is in de daarnevens geplaatste getallen begrepen.

GEWESTEN.	EUROPEANEN. Burgerpersonen (waaronder ook veroordeelden door den militairen regter, voor zooveel zij van den militairen stand zijn vervallen verklaard, of hun tijdelijk is ontzegd het recht om bij de marine te dienen). Veroordeelden tot tuchthuis- en, voor zooveel de tot de militaire marine behoorende personen betreft, tot gevangenis- of militaire gevangenisstraf.	EUROPEANEN. Burgerpersonen: Veroordeelden tot gevangenisstraf.	EUROPEANEN. Militairen nog tot het leger behoorende.	EUROPEANEN. Nog tot de militaire marine behoorende personen.	INLANDERS. Veroordeelden tot dwangarbeid: in den ketting.	INLANDERS. Veroordeelden tot dwangarbeid: buiten den ketting: voor langer dan één jaar.	INLANDERS. Veroordeelden tot dwangarbeid: buiten den ketting: voor niet langer dan één jaar.	INLANDERS. Veroordeelden tot wegzending naar een oord van kettingschap.	INLANDERS. Politioneel veroordeelden: tot tewerkstelling aan de publieke werken.	INLANDERS. Politioneel veroordeelden: tot gevangenisstraf.	INLANDERS. Nog tot de militaire marine behoorende personen.	VREEMDE OO[STERLINGEN]. Veroordeelden tot dwangarbeid: in den ketting.	VREEMDE OO[STERLINGEN]. buiten den ketting: voor langer dan één jaar.	VREEMDE OO[STERLINGEN]. buiten den ketting: voor niet langer dan één jaar.
JAVA en														
Bantam	»	»	»	»	1	3	77	»	46 (2)	48	»	»	»	»
Batavia	1	8	2	2	179	1606	136 (6)	2	525 (21)	»	6	6	69	15
Krawang	»	»	»	»	»	»	38	1	54 (1)	1	»	»	»	4
Preanger Regentschappen	»	»	»	»	»	»	76 (2)	»	358 (28)	4	»	»	»	1
Cheribon	»	»	»	»	»	1	131 (3)	»	387 (12)	»	»	»	»	4
Tagal	»	»	»	»	»	»	155 (2)	»	170 (23)	»	»	»	»	1
Pekalongan	»	»	»	»	»	»	64	»	134 (10)	11	»	»	»	»
Samarang	23 (2)	13 (1)	45	»	8	731	180 (16)	»	310 (44)	41	»	»	17	3
Japara	»	»	»	»	4	2	151 (5)	»	262 (11)	3	»	»	»	»
Rembang	»	»	»	»	1	»	160 (4)	»	528 (24)	104	»	»	»	4
Soerabaja	»	3	1	1	12	634 (100)	296 (21)	»	573 (74)	60 (1)	4	1	44 (6)	8
Madura	»	»	»	»	3	4 (1)	84 (4)	1	245 (44)	»	»	»	»	1
Pasoeroean	»	»	»	»	4	48	210 (13)	»	213 (10)	7	»	»	»	3
Probolinggo	»	»	»	»	»	»	141 (9)	»	184 (4)	»	»	»	»	1
Bezoeki	»	»	»	»	5	34 (2)	87 (9)	»	354 (13)	46	»	»	»	4
Banjoemas	»	»	»	»	18	306	612 (4)	6	246 (50)	»	»	»	8	1
Bagelen	»	»	»	»	4	»	168 (10)	»	311 (12)	2	»	»	»	1
Kadoe	»	»	»	»	»	»	183 (5)	»	231 (33)	20 (4)	»	»	»	»
Djokjokarta	»	»	»	»	4	»	83 (9)	»	289 (39)	»	»	»	»	1
Soerakarta	»	»	»	»	»	»	101 (20)	»	455 (58)	18	»	»	»	5
Madioen	»	»	»	»	»	»	132 (12)	»	485 (63)	5	»	»	»	3
Kediri	»	»	»	»	»	6	496 (13)	»	477 (34)	25	»	»	»	4
Te zamen	24 (2)	24 (1)	18	3	234	3536 (163)	3112 (171)	0	6684 (661)	394 (5)	18	6	106 (6)	73
BUITEN[BEZITTINGEN]														
Sumatra's Westkust	»	»	7	»	3720	916	30 (1)	4	228 (16)	4	»	400	64	2
Benkoelen	»	»	»	»	41	330 (2)	67 (11)	4	456	»	»	1	3	»
Lampongsche Districten	»	»	»	»	18	133	3	»	121 (1)	»	»	1	4	1 (1)
Palembang	»	»	1	»	31	391 (2)	106 (3)	»	102	»	»	1	4	»
Oostkust van Sumatra	»	»	»	»	80	211	5 (1)	»	320 (16)	»	»	3	7	16 (1)
Atjeh en onderhoorigheden	»	»	»	6	376	158	»	»	9 (2)	8	»	4	»	2
Riouw en id.	»	»	»	»	12	29	»	»	4	»	»	»	3	6
Banka en id.	»	»	»	»	23	200	»	»	18	»	»	2	9	2
Billiton	»	»	»	»	10	20	6	»	3	»	»	»	1	3
Westerafdeeling van Borneo	»	»	»	»	48	53	1	»	16 (3)	»	»	6	3	4
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	»	»	1	»	80	103	47 (1)	6	153 (5)	»	»	6	»	»
Menado	»	»	»	»	32	75	25 (1)	»	12	»	»	1	»	1
Celebes en onderhoorigheden	»	»	»	»	70	356	44	»	66 (3)	6	»	4	3	»
Amboina	»	»	»	»	23	34	18 (2)	3	45 (8)	4	»	»	»	»
Ternate en onderhoorigheden	»	»	»	»	12	33 (1)	»	»	8	»	»	1	1	»
Timor	»	»	»	»	28	34	4	»	2 (1)	»	»	»	»	»
Bali en Lombok	»	»	»	»	8	3 (3)	26 (1)	»	13 (4)	»	»	»	»	»
Te zamen	»	»	6	6	3563	3164 (7)	348 (21)	10	1270 (52)	6	»	128	76	37 (
GEHEEL NEDER[LANDSCH-INDIË]														
Totalen op 31 December 1893	34 (2)	64 (1)	67	6	3817	6700 (170)	3460 (192	18	7640 (713)	400 (5)	16	137	176 (6)	110 (
	88 (3)				13077 (333)			16	8340 (716)		40	423 (8)		
Totalen op 31 December 1892	22 (3)	34 (1)	23	10	4081	7167 (200)	3538 (105)	27	7613 (784)	471 (3)	38	131	190 (5)	87 (
	89 (4)				14736 (305)			17	6284 (792)		26	421 (6)		

voor zoooveel — TERLINGEN. Politioneel veroordeelden: tot tenarbeidstelling aan de publieke werken.	Politioneel veroordeelden: tot gevangenisstraf.	B. Veroordeelden aanwezig in de *burgerlijke gevangenissen*, die zich op 31 December 1893 nog niet op hunne definitieve strafplaats bevonden. Europeanen.	B. Inlanders.	B. Vreemde oosterlingen.	C. Preventief gevangenen op 31 December 1893 in de *burgerlijke gevangenissen* aanwezig, daaronder begrepen degenen die reeds gevonnisd waren, maar wier zaak nog in behandeling was of nog aangebracht kon worden bij den hoogeren rechter. Europeanen.	C. Inlanders.	C. Vreemde oosterlingen.	D. Veroordeelden op 31 December 1893 opgenomen in de *militaire gevangenissen* of in de provoostbuizen. Veroordeelden tot militaire detentie: Europeanen en Afrikanen.	D. Veroordeelden tot militaire detentie: Inlanders (waaronder ook Ambonezen).	D. Veroordeelden tot militaire gevangenis: Europeanen en Afrikanen.	D. Veroordeelden tot militaire gevangenis: Inlanders (waaronder ook Ambonezen).	E. Preventief gevangenen op 31 December 1893 in de militaire provoostbuizen (militairen der landmacht). Europeanen en Afrikanen.	E. Inlanders (waaronder ook Ambonezen).	F. Veroordeelden voor Nederland bestemd, op 31 December 1893 aanwezig in de militaire provoostbuizen (niet meer als militairen te rekenen).	G. Gegijzelden op 31 December 1893: wegens schulden. Europeanen.	G. wegens schulden. Inlanders.	G. wegens schulden. Vreemde oosterlingen.	G. wegens niet-betaling van geldboete. Europeanen.	G. wegens niet-betaling van geldboete. Inlanders.	G. wegens niet-betaling van geldboete. Vreemde oosterlingen.	H. Doortrekkende gevangenen op 31 December 1893. Europeanen.	H. Inlanders.	H. Vreemde oosterlingen.
MADURA.																							
2	·	·	1	·	·	41 (1)	1	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	1	·	·	3 (1)	·
73 (1)	·	·	12 (1)	3	·	165 (8)	7	6	2	2	3	7	11	·	·	·	17	·	4	2	·	27 (3)	3
1	·	·	1	·	·	156 (2)	4	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·
12	·	·	8	·	·	113 (9)	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	1	·	·	·	·	·	·
7	1	·	26 (1)	4	·	283 (10)	5	·	·	·	·	·	·	·	·	1	2 (1)	·	7	1	·	5	·
4 (1)	1	·	9	·	·	107 (2)	3	·	·	·	·	·	·	·	·	·	2	·	·	·	·	14	·
2	·	·	1	·	·	57 (1)	3	·	·	·	·	·	·	·	·	·	3	·	·	·	·	1	·
26 (1)	3	·	26 (8)	2	4	293 (9)	5	18	23	94	43	·	·	·	·	4	16	2 (2)	2 (1)	·	·	8	1
12 (2)	·	·	11	·	·	131 (1)	4	·	·	·	·	·	·	·	·	·	5	·	·	·	·	4	·
13 (2)	6 (1)	·	46 (1)	1	·	325 (7)	8	·	·	·	·	·	·	·	·	·	2	·	2 (2)	·	·	6	·
27 (1)	·	·	57	5	5	357 (16)	23 (2)	1	·	·	·	6	4	·	·	2	4	·	1	2	·	48	1
5	1	·	8	·	·	312 (1)	2	·	·	·	·	·	·	·	·	·	1	·	16	·	·	82	·
1	·	·	40 (4)	2	·	158 (8)	·	·	·	·	·	·	·	·	·	1	3	·	·	·	·	·	·
2 (1)	·	·	29 (1)	·	·	222 (7)	·	·	·	·	·	·	·	·	·	1	1	·	·	·	·	·	·
3	·	·	30 (1)	·	·	286 (8)	·	·	·	·	·	·	·	·	·	1	1	·	·	·	·	2	·
7	·	·	5 (1)	·	·	394 (17)	5 (1)	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·
5	·	·	4 (1)	·	·	186 (17)	5 (1)	·	·	·	·	·	·	·	·	·	2	·	3 (1)	·	·	2	·
8	·	·	21 (2)	1	·	99 (5)	1	·	1	·	·	16	·	·	·	1	2	·	·	·	·	·	·
16	·	·	12	·	·	93 (3)	1	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	4	·
17 (2)	·	·	71 (6)	·	·	341 (20)	6	·	·	·	·	·	·	·	·	·	2	1	·	·	·	·	·
7 (1)	·	·	8	·	·	225 (12)	4	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	21 (3)	·
26	·	·	51	1	·	466 (10)	4 (2)	·	·	·	·	·	·	·	·	·	4	·	7	·	·	2	·
256 (16)	14 (1)	·	496 (27)	16	9	4857 (178)	91 (6)	27	26	96	46	31	15	·	·	11	64 (1)	3 (2)	37 (4)	2	·	285 (8)	7
BEZITTINGEN.																							
11	·	·	8	2	·	928 (3)	17	1	3	·	·	6	7	·	·	41 (1)	1	·	·	·	·	11	·
·	·	·	3	·	·	12	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	1	·	·	·	·	11	·
2	·	·	·	·	·	15	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	1	·
5	·	·	10	·	·	102	10	·	1	·	·	2	·	·	·	3	2	·	·	·	·	15 (2)	·
669 (1)	·	·	·	11	·	192 (5)	129 (3)	·	·	·	·	·	·	·	·	·	1	·	·	1	·	22 (1)	6
11	·	·	·	·	·	6 (3)	2	2	1	1	·	3	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·
25	·	·	·	·	·	3	51	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	1	·
45	·	·	1	·	·	5	10	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·
11	·	·	·	·	·	11		·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	6 (1)	4	·	·	·
16	1	·	3	·	·	60 (1)	12	3	·	2	4	1	·	·	·	·	·	·	·	·	·	7	1
1	·	·	1	·	·	78 (6)	7	·	1	·	·	3	4	·	·	·	2	·	1	·	·	23 (1)	·
1	·	·	5	1	·	68	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·
3	·	·	9 (1)	·	1	210 (2)	1	·	1	·	·	6	1	·	·	·	·	·	·	·	·	7	·
2	·	·	3 (1)	·	·	53 (4)	6	2	1	·	·	5	3	·	·	·	·	·	1	·	·	2	·
·	·		·	·	·	16	·	·	·	·		·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·
2	·	·	·	·	·	3	1	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·
3	·	·	8	·	·	31 (5)	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	4	·	·	·	·	·	·
613 (1)	1	·	51 (2)	14	1	1091 (29)	254 (3)	8	6	3	4	22	16	·	·	44 (1)	8	·	6 (1)	2	·	81 (2)	7
LANDSCH-INDIE.																							
1068 (13)	18 (1)	·	517 (26)	38	16	5748 (265)	315 (9)	35	34	99	56	57	30	·	·	55 (1)	72 (1)	3 (2)	45 (5)	16	·	324 (9)	14
1084 (14)		578 (29)			6303 (274)			218				87		·	127 (2)			58 (7)			338 (9)		
1151 (10)	2	·	557 (13)	16 (1)	26 (1)	5724 (236)	392 (12)	38	36	78	38	53	43	·	·	67 (4)	63 (1)	1	76 (3)	11 (1)	·	184 (7)	12 (1)
1162 (12)		573 (11)			6136 (260)			190				96		·	112 (6)			96 (2)			266 (8)		

Koloniaal verslag van 1895.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE N

N°. 15.

(Zie hoofdstuk F, § 5, van het verslag.)

STATISTIEK betreffende de landsgevangenissen [1]) en daarmede gelijk te stellen strafinrichtingen in Nederlandsch-Indië over 1894.

GEWESTEN en PLAATSEN waar de landsgevangenissen of daarmede gelijk te stellen strafinrichtingen worden aangetroffen.	Aantal gevangenen welke gehuisvest kunnen worden: in de eigenlijke gevangenis. a)	Aantal gevangenen welke gehuisvest kunnen worden: in de eventueel daarbij in gebruik gestelde hulplokalen	Gemiddelde dagelijksche sterkte in 1894: der opgenomenen in de eigenlijke gevangenis.	Gemiddelde dagelijksche sterkte in 1894: der opgenomenen in de hulplokalen	Gemiddelde dagelijksche sterkte in 1894: der buiten de gevangenis en hulplokalen in verpleging geweest zijnde zieke gevangenen	Gemiddelde dagelijksche sterkte in 1894: der ten arbeid gestelde veroordeelden die 's nachts huisvesting vonden bij de werken zelven	Aantal gedurende 1894 onder de gevangenen voorgekomen ziektegevallen betrekking hebbende tot de: opgenomenen in de eigenlijke gevangenis	ziektegevallen: opgenomenen in de hulplokalen.	ziektegevallen: buiten de gevangenis en hulplokalen in verpleging geweest zijnde zieke gevangenen	ziektegevallen: ten arbeid gestelde veroordeelden die 's nachts huisvesting vonden bij de werken zelven	sterfgevallen betrekking hebbende tot de: opgenomenen in de eigenlijke gevangenis.	sterfgevallen: opgenomenen in de hulplokalen	sterfgevallen: buiten de gevangenis en hulplokalen in verpleging geweest zijnde zieke gevangenen.	sterfgevallen: ten arbeid gestelde veroordeelden die 's nachts huisvesting vonden bij de werken zelven	Aantal inlandsche gevangenen die in 1894 ontvluchten tijdens zij zich buiten de gevangenissen te werk bevonden.	Aantal der in 1894 of vroeger ontvluchte inlandsche gevangenen die in 1894 vrijwillig of gedwongen terugkeerden. b)
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10.	11	12	13.	14	15	16	17
BANTAM.																
Serang	280	»	95	»	c) †	»	»	»	35	»	»	»	»	»	23	19
Tjilegon	60	»	43	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	5	5
Pandeglang	80	»	22	»	»	»	27	»	»	»	»	»	»	»	4	3
Menes	60	»	17	»	»	»	14	»	»	»	»	»	»	»	1	1
Rangkas Betoeng	80	»	27	»	»	»	37	»	»	»	»	»	»	»	2	2
BATAVIA.																
Weltevreden (civiel gedeelte van het civiel en militair gevangenhuis)	145	»	14	»	†	»	»	»	11	»	»	»	»	»	»	-
Batavia: dwangarbeiderskwartier	d) 620	e) 80	f) 651	54	†	g) 172	h) 3058	Begrepen onder de opgaaf in kolom 8.			i) 219	Begrepen onder de opgaaf in kolom 12.			120	97
Batavia: inlandsche gevangenis	d) 400	»	264	»	†	»										
Meester-Cornelis	260	»	270	»	†	»	†	»	168	»	3	»	14	»	7	7 (1)
Bekasi	96	»	j) 130	»	†	»	†	»	75	»	»	»	3	»	2	2 (1)
Kebajoran	90	»	97	»	†	»	†	»	31	»	1	»	»	»	8	6
Tangerang	300	»	169	»	†	»	†	»	»	»	4	»	»	»	†	†
Mauk	20	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Buitenzorg: gevangenis	259	»	217	»	†	»	839	»	»	»	5	»	»	»	66	87
Buitenzorg: berri-berri-gesticht	1350	»	1262	»	»	»	k) †	»	»	»	229	»	»	»	»	»
Tjibinong	19	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Leuwiliang	6	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Jasinga	17	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Paroeng	15	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Tjibaroessa	20	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»

1) Aldus genoemd in tegenstelling met de districtsgevangenissen, welke — uitgenomen zeer enkele — niet als eigenlijke gevangenissen zijn te beschouwen, als slechts dienende om doortrekkende gevangenen een nachtverblijf te verschaffen.

a) Bij vergelijking van de in deze statistiek voorkomende opgaven omtrent de beschikbare plaatsruimte met vroegere opgaven van dien aard houde men in 't oog dat eertijds placht opgegeven te worden de capaciteit waarop bij den bouw der gevangenis werd gerekend, terwijl thans de werkelijk beschikbare ruimte wordt vermeld, meerendeels berekend naar den tegenwoordig — voor steenen gevangenissen — gebruikelijken maatstaf van 10 M² per hoofd. Vooral waar het reeds lang bestaande gevangenissen geldt, kan dit aanmerkelijke verschillen opleveren.

b) Het tusschen ( ) geplaatste cijfer (reeds in het andere getal begrepen) doet zien hoevelen van de in 1894 teruggekeerde of teruggebrachte gevangenen behoorden tot hen die vóór dat jaar waren ontvlucht.

c) Waar men een † vindt ingevuld, ontbreken de gegevens.

d) Behalve door de in noot a bedoelde oorzaak, wordt het groote verschil tusschen de hier vermelde maximum plaatsruimte en die opgegeven in bijl. M van 't vorig verslag hierdoor verklaard, dat zich tot voor korten tijd bij het dwangarbeiderskwartier een aantal bamboe-loodsen tot opneming van veroordeelden bevonden, welke sedert zijn gesloopt om vervangen te worden door eene bijbouwing uit permanente materialen. Deze bijbouwing was echter op het einde van 1894 nog niet voltooid.

e) Hulpdwangarbeiderskwartier te Weltevreden.

f) Op dit cijfer heeft een beduidenden invloed gehad het verblijf in het kwartier gedurende eenige weken van een groot aantal dwangarbeiders, bestemd om ingedeeld te worden bij de expeditie naar Lombok. Uitgenomen gedurende dien korten tijd is overigens gedurende 1894 de gemiddelde dagelijksche sterkte steeds beneden de maximum plaatsruimte gebleven.

g) Deze veroordeelden zijn gedetacheerd bij verschillende inrichtingen, o. a. 60 bij het militair hospitaal te Weltevreden en 40 bij het stadsverband te Batavia.

h) Dit totaal betreft alle onder de dwangarbeiders te Batavia en Weltevreden alsmede onder de overige inlandsche gevangenen aldaar voorgekomen ziektegevallen, daaronder ook de naar het stadsverband geëvacueerden.

i) Gespecificeerde opgaven ontbreken.

j) De overbevolking zou waarschijnlijk spoedig ophouden. Daarom werden nog niet aanstonds voorzieningen getroffen.

k) Het aantal ziektegevallen vindt men niet vermeld. Als geheel genezen konden in 1894 worden ontslagen 187 lijders, tegen 105 in 1893 en 46 in 1892.

GEWESTEN en PLAATSEN waar de landsgevangenissen of daarmede gelijk te stellen strafinrichtingen worden aangetroffen.	Aantal gevangenen welke gehuisvest kunnen worden		Gemiddelde dagelijksche sterkte in 1894				Aantal gedurende 1894 onder de gevangenen voorgekomen ziektegevallen betrekking hebbende tot de				Aantal gedurende 1894 onder de gevangenen voorgekomen sterfgevallen betrekking hebbende tot de				Aantal inlandsche gevangenen die in 1894 ontvlucht ten tijde zij zich buiten de gevangenissen te werk bevonden.	Aantal der in 1894 of vroeger ontvluchte inlandsche gevangenen die in 1894 vrijwillig of gedwongen teruggekeerden. t)
	in de eigenlijke gevangenis a)	in de eventueel daarbij in gebruik gestelde hulplokalen	der opgenomenen in de eigenlijke gevangenis	der opgenomenen in de hulplokalen	der buiten de gevangenis en hulplokalen in verpleging geweest zijnde zieke gevangenen	der ten arbeid gestelde veroordeelden die 's nachts huisvesting vonden bij de werken zelven	opgenomenen in de eigenlijke gevangenis	opgenomenen in de hulplokalen	buiten de gevangenis en hulplokalen in verpleging geweest zijnde zieke gevangenen	ten arbeid gestelde veroordeelden die 's nachts huisvesting vonden bij de werken zelven	opgenomenen in de eigenlijke gevangenis	opgenomenen in de hulplokalen	buiten de gevangenis en hulplokalen in verpleging geweest zijnde zieke gevangenen	ten arbeid gestelde veroordeelden die 's nachts huisvesting vonden bij de werken zelven		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
KRAWANG.																
Poerwakarta	l) 200	»	500	»	5	»	43	»	†	»	»	»	3	»	48	39 (2)
PREANGER REGENTSCHAPPEN.																
Bandong	200	»	160	»	†	»	34	»	†	»	»	»	1	»	48	36 (5)
Soekaboemi	100	»	55	»	†	»	24	»	4	»	2	»	1	»	4	5 (1)
Tjiandjoer	100	»	70	»	†	»	56	»	17	»	»	»	1	»	7	7
Tjitjalengka	75	»	55	»	»	»	49	»	»	»	»	»	»	»	4	4
Soemedang	77	»	70	»	»	»	378	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Tasikmalaja	93	»	65	»	»	»	73	»	»	»	»	»	»	»	3	3
Manondjaja (Soekapoera)	68	»	27	»	»	»	30	»	»	»	2	»	»	»	»	»
Garoet (Limbangan)	76	»	59	»	»	»	165	»	»	»	»	»	»	»	4	6
Mangoenredja (Soekapoera Kollol)	60	»	20	»	»	»	23	»	»	»	1	»	»	»	»	»
CHERIBON.																
Cheribon	350	»	373	»	»	»	225	»	»	»	8	»	»	»	40	m) 42
Indramajoe	240	»	136	»	»	»	135	»	»	»	3	»	»	»	15	11
Madjalengka	115	»	104	»	»	»	79	»	»	»	»	»	»	»	13	9
Koeningan	56	»	48	»	»	»	50	»	»	»	»	»	»	»	4	3
Tjamis (Galoeh)	70	»	43	»	»	»	69	»	»	»	»	»	»	»	2	2
TAGAL.																
Tagal	300	»	206	»	»	»	141	»	»	»	1	»	»	»	15	14
Brebes	153	100	n) 205		»	o) 75	p) †		»	p) †	6		»	2	35	20
Pamalang	136	»	198	»	»	»	79	»	»	»	1	»	»	»	8	6
PEKALONGAN.																
Pekalongan	300	»	185	»	»	»	12	»	»	»	2	»	»	»	26	25
Batang	q) 180	»	149	»	»	»	21	»	»	»	7	»	»	»	7	4
SAMARANG.																
Samarang: centrale gevangenis	350	»	63	»	6	»	r) 85	»	(zie noot r)	»	»	»	»	»	»	»
Samarang: dwangarbeiderskwartier	600	»	539	»	93	93	s) 447	»	(zie noot s)		s) 53	»	(zie noot s)		116	108
Samarang: inlandsche gevangenis	393	11	343	»	40	»	r) 365	(zie noot r)		»	r) 29	(zie noot r)		»	12	7
Kendal	180	20	150	»	3	»	»	»	107	»	»	»	2	»	35	36 (7)
Demak	200	»	174	»	»	»	49	»	»	»	5	»	»	»	2	3
Poerwodadi	251	»	182	»	»	»	562	»	»	»	»	»	»	»	6	5
Ambarawa	152	»	104	»	6	35	»	»	74	»	»	»	14	»	6	3
Salatiga	100	»	105	»	»	»	200	»	»	»	5	»	»	»	6	8 (4)
JAPARA.																
Pati	250	»	179	»	»	»	67	»	»	»	1	»	»	»	25	31 (18)
Joana	200	»	85	»	»	»	150	»	»	»	2	»	»	»	4	2
Koedoes	200	»	142	»	1	»	300	»	1	»	5	»	»	»	17	13 (2)
Japara	300	»	182	»	»	»	189	»	»	»	7	»	»	»	4	2

l) Een groot deel der gevangenislokalen is opgetrokken van bamboe, welk materiaal zeer bevorderlijk is aan eene goede ventilatie. Deze omstandigheid laat, volgens de meening van den betrokken resident, toe om zonder nadeelige gevolgen voor de gezondheid der bewoners, in de gevangenis meer dan het dubbel aantal personen op te nemen dan zij, berekend naar den voor steenen gevangenissen aangenomen maatstaf (zie noot a), zoo mogen bevatten, eene bewering welke door den zeer gunstigen gezondheidstoestand onder de gevangenen te Poerwakarta schijnt te worden gestaafd. Men is intusschen bezig met het bijbouwen van de noodige lokalen ter uitbreiding van de gevangenis.

m) In de residentie Cheribon werden bovendien nog gevat 13 in 1892 en 1893 ontvluchte veroordeelden, doch de gevangenissen, waaruit die ontvluchtingen plaats hadden, worden niet nader aangeduid.

n) Tot daaver werd voor deze rubrieken geen afzonderlijke aanteekening gehouden.

o) Deze veroordeelden zijn werkzaam gesteld bij de irrigatiewerken te Notok, alwaar bamboe-loodsen zijn gebouwd met eene maximum-plaatsruimte voor 120 man.

p) Het aantal ziektegevallen is niet vermeld, wel het aantal ziekledagen welke laatste voor de in de kolommen 8 en 9 bedoelde gevangenen bedroeg 2970, en voor de in kolom 11 bedoelde gevangenen 2150.

q) In 1894 werd een lokaal bijgebouwd dat p. m. 80 man kan bevatten.

r) De opgaaf omvat ook de buiten de gevangenis in verpleging geweest zijnde zieke gevangenen.

s) De opgaaf heeft betrekking op alle dwangarbeiders te zamen genomen.

GEWESTEN en PLAATSEN waar de landsgevangenissen of daarmede gelijk te stellen strafinrichtingen worden aangetroffen	Aantal gevangenen welke gehuisvest kunnen worden		Gemiddelde dagelijksche sterkte in 1894				Aantal gedurende 1894 onder de gevangenen voorgekomen								Aantal inlandsche gevangenen die in 1894 ontvluchten tijdens zij zich buiten de gevangenissen te werk bevonden.	Aantal der in 1894 of vroeger ontvluchte inlandsche gevangenen die in 1894 vrijwillig of gedwongen teruggekeerd zijn. b)
							ziektegevallen				sterfgevallen					
							betrekking hebbende tot de									
	in de eigenlijke gevangenis a)	in de eventueel daarbij in gebruik gestelde hulplokalen	der opgenomenen in de eigenlijke gevangenis	der opgenomenen in de hulplokalen	der buiten de gevangenis en hulplokalen in verpleging geweest zijnde zieke gevangenen	der ten arbeid gestelde veroordeelden die 's nachts huisvesting vonden bij de werken zelven	opgenomenen in de eigenlijke gevangenis	opgenomenen in de hulplokalen	buiten de gevangenis en hulplokalen in verpleging geweest zijnde zieke gevangenen.	ten arbeid gestelde veroordeelden die 's nachts huisvesting vonden bij de werken zelven	opgenomenen in de eigenlijke gevangenis	opgenomenen in de hulplokalen	buiten de gevangenis en hulplokalen in verpleging geweest zijnde zieke gevangenen	ten arbeid gestelde veroordeelden die 's nachts huisvesting vonden bij de werken zelven		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
Rembang.																
Rembang	362	„	172	„	„	„	233	„	„	„	2	„	„	„	12	11 (6)
Toeban	t) 600	„	376	„	„	„	u) 394	„	„	„	v) 33	„	„	„	18	26 (17)
Bodjonegoro	200	„	182	„	„	„	114	„	„	„	5	„	„	„	10	7 (3)
Blora	50	100	51	190	7	56	51	204	„	„	3	„	„	„	26	21 (6)
Soerabaija.																
Soerabaija: inlandsche gevangenis	w) 1221	„	716	„	192	„	x) 3507	„	(zie noot x)	„	164	„	†	„	81	53
Soerabaija: centrale gevangenis voor vrouwen	600	„	136	„	29	„	214	„	†	„	55	„	†	„	„	„
Sidoardjo	400	„	218	„	„	„	35	„	„	„	13	„	„	„	41	40
Grissee	131	„	62	„	4	„	†	„	†	„	2	„	5	„	1	1
Modjokerto	200	170	73	128	„	„	211		„	„	y) 19		„	„	44	18
Djombang	200	„	267	„	„	„	34	„	„	„	6	„	„	„	39	24
Sidajoe	90	75	70	73	z) †	„	211		„	„	10		2	„	8	1
Lamongan	100	80	88	2	„	„	217	„	„	„	1	„	„	„	1	1
Sangkapoera (Bawean)	20	„	6	„	„	„	3	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Pasoeroean.																
Pasoeroean	300	„	226	„	67	2	†	„	†	„	2	„	†	„	20	15 (1)
Malang	170	„	374	„	38	20	80	„	†	„	aa) 23	„	aa) 8	„	179	47 (11)
Bangil	165	„	139	„	7	„	162	„	†	„	1	„	†	„	9	10 (4)
Probolinggo.																
Probolinggo	251	„	200	„	†	„	64	„	bb) 22	„	25	„	„	„	22	27 (9)
Kraksaän	200	„	240	„	†	„	182	„	cc) 86	„	31	„	13	„	22	22 (4)
Loemadjang	200	„	166	„	25	„	12	„	97	„	„	„	26	„	30	32 (5)
Bezoeki.																
Bezoeki	90	„	50	„	„	„	22	„	„	„	6	„	„	„	8	6
Sitoebondo	230	„	209	„	„	„	97	„	„	„	32	„	„	„	14	9
Bondowoso	160	„	184	„	„	„	dd) 173	„	„	„	ee) 27	„	„	„	7	4
Djember	200	„	218	„	„	„	ff) 150	„	„	„	gg) 55	„	„	„	8	4
Banjoewangi	40	„	50	„	„	6	79	„	„	„	4	„	„	„	3	2
Banjoemas.																
Banjoemas	288	„	234	„	„	„	174	„	„	„	6	„	„	„	6	7 (2)
Poerwokerto	100	75	120	90	2	„	126		„	„	1		„	„	3	3
Poerbolinggo	225	„	171	„	„	„	362	„	„	„	1		„	„	4	3
Bandjarnegara	120	18	158	48	„	„	287		„	„	1		„	„	5	3
Tjilatjap	240	75	279	70	27	4	hh) †	hh) †	hh) †	„	8	„	5	„	16	15
Kawoeng Anten ii)	600	„	97	„	„	„	jj) †	„	„	„	3	„	„	„	11	13 (2)

t) Deze gevangenis werd in 1894 vergroot.

u) Hieronder 169 berriberri-lijders.

v) Als voren 31.

w) Hiervan 1200 plaatsen voor inlanders en 24 voor Europeanen.

x) Dit cijfer heeft betrekking op al de gevangenen, zijnde 1206 inlanders en 18 Europeanen. Wegens huidziekten kwamen 281, wegens oogziekten 62 gevangenen in behandeling. In den loop van 1894 werden 108 berriberri-lijders naar Buitenzorg geëvacueerd, terwijl op het einde van het jaar nog 52 lijders aan die ziekte in behandeling bleven. Cholera kwam onder de gevangenen niet voor. Onder de Europeesche gevangenen had geen enkel sterfgeval plaats.

y) Hieronder 11 berriberri-lijders.

z) Een gemiddeld cijfer kon niet opgegeven worden. Er zijn in het ziekengesticht 2 krankzinnigen gevangenen te zamen gedurende 50 dagen in behandeling geweest. Beiden overleden aldaar.

aa) Van het totaal aantal overledenen (31) hadden 26 aan berriberri geleden.

bb) Allen berriberri-lijders, welke ter verpleging werden opgenomen in het ziekengesticht te Wangkal (afdeeling Kraksaän).

cc) Hieronder begrepen de 22 berriberri-lijders bedoeld in de voorgaande noot.

dd) Hieronder 131 berriberri-lijders.

ee) Allen berriberri-lijders.

ff) Hieronder 129 berriberri-lijders.

gg) Als voren 45.

hh) De voor de kolommen 8, 9 en 10 ontvangen opgaven betreffen het gemiddeld aantal zieken per dag (respectievelijk 23, 10 en 27).

ii) Tijdelijk (sedert weder opgeheven) dwangarbeiderskwartier ten behoeve van den bij den spoorwegaanleg in Banjoemas tewerkgestelde veroordeelden.

jj) Gemiddeld 19 zieken per dag.

GEWESTEN en PLAATSEN waar de landsgevangenissen of daarmede gelijk te stellen strafinrichtingen worden aangetroffen	Aantal gevangenen welke gehuisvest kunnen worden: in de eigenlijke gevangenis *)	Aantal gevangenen welke gehuisvest kunnen worden: in de eventueel daarbij in gebruik gestelde hulplokalen	Gemiddelde dagelijksche sterkte in 1894: der opgenomenen in de eigenlijke gevangenis	Gemiddelde dagelijksche sterkte in 1894: der opgenomenen in de hulplokalen	Gemiddelde dagelijksche sterkte in 1894: der buiten de gevangenis en hulplokalen in verpleging geweest zijnde zieke gevangenen	Gemiddelde dagelijksche sterkte in 1894: der ten arbeid gestelde veroordeelden die 's nachts huisvesting vonden bij de werken zelven	Aantal gedurende 1894 onder de gevangenen voorgekomen ziektegevallen betrekking hebbende tot de opgenomenen in de eigenlijke gevangenis	Ziektegevallen: opgenomenen in de hulplokalen.	Ziektegevallen: buiten de gevangenis en hulplokalen in verpleging geweest zijnde zieke gevangenen	Ziektegevallen: ten arbeid gestelde veroordeelden die 's nachts huisvesting vonden bij de werken zelven	Sterfgevallen betrekking hebbende tot de opgenomenen in de eigenlijke gevangenis.	Sterfgevallen: opgenomenen in de hulplokalen	Sterfgevallen: buiten de gevangenis en hulplokalen in verpleging geweest zijnde zieke gevangenen.	Sterfgevallen: ten arbeid gestelde veroordeelden die 's nachts huisvesting vonden bij de werken zelven.	Aantal inlandsche gevangenen die in 1894 ontvluchten tijdens zij zich buiten de gevangenissen te werk bevonden.	Aantal der in 1894 of vroeger ontvluchte inlandsche gevangenen die in 1894 vrijwillig of gedwongen teruggekeerd. *)
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10.	11	12	13.	14	15.	16.	17.
Bagelen.																
Poerworedjo	170	»	90	»	»	»	321	»	»	»	»	»	»	»	2	2
Koetoardjo	125	»	118	»	»	»	138	»	»	»	2	»	»	»	7	6
Keboemen	150	»	147	»	»	»	473	»	»	»	1	»	»	»	3	8 (1)
Karang-Anjar	100	30	124	17	»	6	372	»	»	»	1	»	»	»	9	7
Wonosobo	150	30	150	16	1	»	454	»	58	»	8	»	»	»	»	»
Kadoe.																
Magelang	841	»	433	»	»	»	231	»	»	»	9	»	»	»	41	32
Temanggoeng	100	»	97	»	»	»	152	»	»	»	2	»	»	»	2	2
Djokjokarta.																
Djokjokarta	kk) 317	»	537	-	»	»	396	»	»	»	32	»	»	»	19	11
Soerakarta.																
Soerakarta, nieuwe gevangenis	500	»	282	»	»	»	49	»	»	»	16	»	»	»	33	17
Soerakarta, oude gevangenis	264	»	138	»	»	»	101	»	»	»	15	»	»	»	57	34
Soekoardjo	40	»	30	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	6	3
Sragen	80	»	100	»	»	»	12	»	»	»	1	»	»	»	12	5
Bojolali	60	ll) †	133		»	»	116		»	»	3		»	»	13	6
Ampel	40	»	91	»	»	»	39	»	»	»	1	»	»	»	10	8
Klatten	80	ll) †	213		»	»	112		»	»	3	»	»	»	28	10
Wonogiri	100	»	106	»	»	»	81	»	»	»	1	»	»	»	9	3
Karang-Anjar	70	»	†	»	†	»	†	»	†	»	†	»	†	»	†	†
Madioen.																
Madioen	450	»	287	»	»	»	247	»	»	»	3	»	»	»	30	9
Ngawi	282	»	182	»	»	»	233	»	»	»	2	»	»	»	11	9
Magettan	351	»	130	»	»	»	100	»	»	»	1	»	»	»	4	4
Ponorogo	mm) 100	»	225	»	»	»	251	»	»	»	»	»	»	»	23	16
Patjitan	100	»	115	»	»	»	346	»	»	»	4	»	»	»	4	2
Kediri.																
Kediri	400	»	345	»	»	»	224	»	-	»	12	»	»	»	59	26
Toeloeng Agoeng	200	»	291	»	†	»	»	»	450	»	»	»	10	»	19	14 (4)
Trenggalek	375	»	159	»	†	»	»	»	278	»	»	»	»	»	2	3 (1)
Ngandjoek	250	»	179	»	†	»	»	»	214	»	»	»	1	»	14	10
Blitar	300	»	318	»	†	»	»	»	475	»	»	»	9	»	27	18
Madura.																
Pamakassan	150	»	135	-	»	»	111	»	»	»	5	»	»	»	4	5 (?)
Bangkalan	200	133	215	138	1	»	438		»	»	19		»	»	11	6
Sampang	150	»	112	»	»	»	101	»	»	»	5	»	»	»	10	9
Soemenap	150	»	113	»	»	»	192	»	»	»	2	»	»	»	8	7
Kangean	15	»	24	»	»	»	†	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Sapoedi	12	2	13	»	»	»	†	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Sumatra's Westkust.																
Padang	nn) 426	265	oo) 371	90	60	80	1646		pp)	»	7	»	pp) 331	»	57	46
Loeboe Begaloeng	50	»	45	»	»	»	11	»	»	»	1	»	»	»	8	6

kk) In deze gevangenis heerschte gedurende het geheele jaar eene belangrijke overbevolking, welke evenwel geen nadeeligen invloed op den gezondheidstoestand der gevangenen bleek te hebben, waarom het ook niet noodig werd geacht al aanstonds hulplokalen in gebruik te nemen. Intusschen is sedert begonnen met den bouw van eene nieuwe gevangenis, welke voor 750 hoofden zal worden ingericht.

ll) Te Bojolali en te Klatten worden de vroegere forten aldaar als hulplokalen gebezigd; men vindt evenwel de maximum-plaatsruimte niet vermeld. Te Klatten is men voorts bezig de bestaande gevangenis zoodanig uit te breiden, dat zij voor 150 personen ruimte zal aanbieden.

mm) Deze gevangenis wordt uitgebreid zóó dat daarin 250 personen zullen kunnen worden opgenomen.

nn) Hiervan 6 plaatsen voor Europeanen.

oo) Hieronder 8 Europeanen.

pp) Voor kolom 10 is geen afzonderlijke opgaaf ontvangen, als zijnde begrepen in het totaal, vermeld in de kolommen 8 en 9.

Bij de beoordeeling van het in kolom 14 opgegeven aantal sterfgevallen, dat ongeveer even hoog is als in 1893 (329) terwijl het totaal aantal gevangenen in 1893 gemiddeld 1279 en in 1894 slechts gemiddeld 591 heeft bedragen, behoort in het oog gehouden te worden, dat sedert de maand Juni 1894 nagenoeg alle valide dwangarbeiders van Padang naar Lombok werden gedirigeerd, zoodat op eerstgenoemde plaats voor het grootste deel slechts invaliden, zieken en reconvalescenten overbleven.

GEWESTEN en PLAATSEN waar de landsgevangenissen of daarmede gelijk te stellen strafinrichtingen werden aangetroffen.	Aantal gevangenen welke gehuisvest kunnen worden: in de eigenlijke gevangenis. *q)*	in de eventueel daarbij in gebruik gestelde hulplokalen	Gemiddelde dagelijksche sterkte in 1894: der opgenomenen in de eigenlijke gevangenis.	der opgenomenen in de hulplokalen	der buiten de gevangenis en hulplokalen in verpleging geweest zijnde zieke gevangenen.	der ten arbeid gestelde veroordeelden die 's nachts huisvesting vonden bij de werken zelven.	Aantal gedurende 1894 onder de gevangenen voorgekomen — ziektegevallen betrekking hebbende tot de: opgenomenen in de eigenlijke gevangenis.	opgenomenen in de hulplokalen	buiten de gevangenis en hulplokalen in verpleging geweest zijnde zieke gevangenen.	ten arbeid gestelde veroordeelden die 's nachts huisvesting vonden bij de werken zelven	sterfgevallen betrekking hebbende tot de: opgenomenen in de eigenlijke gevangenis.	opgenomenen in de hulplokalen	buiten de gevangenis en hulplokalen in verpleging geweest zijnde zieke gevangenen.	ten arbeid gestelde veroordeelden die 's nachts huisvesting vonden bij de werken zelven	Aantal inlandsche gevangenen die in 1894 ontvlucht ten tijde dat zij zich buiten de gevangenissen te werk bevonden.	Aantal der in 1894 of vroeger ontvluchte inlandsche gevangenen die in 1894 vrijwillig of gedwongen teruggekeerden *b)*
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
Poeloe Tello	20	„	6	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Ajer Bangies	27	„	4	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Rau	36	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Pasaman	80	„	43	„	„	„	15	„	„	„	„	„	„	„	3	3
Loeboe Basoeng	20	„	15	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Loeboe Alang	35	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Kajoetanam	23	107	24	43	„	„	11	„	„	„	„	„	„	„	4	3
Painan	100	„	29	„	„	„	48	„	„	„	„	„	„	„	9	6
Pau	30	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Asam Koembang	20	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Balei Selasa	50	50	9	„	„	„	10	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Indrapoera	30	„	7	„	„	„	7	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Fort de Kock	100	„	64	„	2	„	29	„	1	„	1	„	„	„	5	5
Manindjoe	„	*qq)* 8	„	14	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	2	2
Palembajan	18	„	5	„	2	123	„	„	1	80	„	„	„	7	35	20
Loeboe Sikaping	8	„	6	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	1	„
Taloe	16	„	7	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Bondjol	10	„	9	„	„	„	6	„	„	„	1	„	„	„	„	„
Fort van der Capellen	50	„	38	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	15	6
Singkarah	25	12	14	„	„	„	1	„	„	„	1	„	„	„	„	„
Boea	8	„	8	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	3	2
Sidjoendjoeng	10	„	10	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	3	„
Sawah Loento — landsgevangenis	15	„	10	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	„
Sawah Loento — dwangarbeiderskwartier	1650	„	1285	„	„	„	2683	„	„	„	109	„	„	„	*rr)* 176	*rr)* 146
Pajakombo	70	„	53	„	„	„	22	„	„	„	„	„	„	„	2	5 (3)
Soeliki	10	„	2	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Kotta Baroe	„	„	*ss)* 1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Solok	50	20	40	18	„	41	†	†	„	†	„	10	„	„	†	†
Koebang nan Doea	30	„	2	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Alahan Pandjang	24	„	2	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Moeara Laboe	8	4	8	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Padang Pandjang	75	„	88	„	1	„	175		†	„	3	„	„	„	9	3
Padang Sidempoean	75	„	45	„	„	„	*tt)* 1008	„	„	„	„	„	„	„	4	3
Penjaboengan	20	„	8	„	„	„	5	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Kotta Nopan	15	„	13	„	„	„	78	„	„	„	„	„	„	„	2	1
Sipirok	20	„	9	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Moeara Sama	15	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Moeara Sipongi	15	„	7	„	„	„	5	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Sibogha	50	„	56	„	„	62	*uu)* 1830	„	„	zie noot *uu*	5	„	„	†	31	26
Baroes	50	„	8	„	„	„	2	„	„	„	„	„	„	„	1	„
Singkel	25	„	9	„	„	„	196	„	„	„	1	„	„	„	2	2
Batang Taro	16	„	6	„	„	32	*uu)* 1460	„	„	zie noot *uu*	2	„	„	†	6	9 (3)
Goenoeng Sitoli (Nias)	20	„	22	„	„	„	136	„	„	„	„	„	„	„	1	1
Taroetoeng	25	„	29	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	1
Baligé	15	„	23	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Goenoeng Toea	24	„	8	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Natal	10	„	5	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Moeara Mangoeng (dwangarbeiderskwartier)	20	„	15	„	„	„	46	„	„	„	1	„	„	„	1	1
Oedjoeng Radja (dwangarbeiderskwartier)	60	„	55	„	„	„	87	„	„	„	5	„	„	„	6	6
BENKOELEN.																
Benkoelen	190	„	142	„	„	„	352	„	„	„	17	„	„	„	25	24
Taba Penanjong (Ommelanden van Benkoelen)	92	40	*vv)* 198		„	(zie noot *vv*)	22	„	„	†	3	„	„	†	20	21
Lais	15	20	42		„	„	579	„	„	„	2	„	„	„	2	3 (?)
Mokka Mokko	15	„	*vv)* 63	„	„	zie noot *vv*	115	„	„	†	3	„	„	†	5	6 (?)
Loeboe Lintang (Seloema)	30	„	42	„	„	„	87	„	„	„	2	„	„	„	8	5
Manna	40	*ww)* †	77		„	„	151	„	„	„	1	„	„	„	4	4

qq) Eene eigenlijke gevangenis bestaat te Manindjoe niet. Als zoodanig worden gebezigd een paar hoekkamers van het koffiepakhuis ter plaatse.

rr) Deze opgaven loopen slechts over de maanden Januari tot en met November 1894.

ss) Eene eigenlijke gevangenis bestaat te Kotta Baroe niet. De enkele gevangenen worden gehuisvest in de bijgebouwen der controleurswoning.

tt) Het waren voornamelijk talrijke gevallen van berriberri-koortsen en buikziekten welke zich onder de gevangenen te Padang Sidempoean voordeden; eerstgenoemde ziekte in het bijzonder onder de preventief in hechtenis gestelden.

uu) Het hier opgegeven aantal ziektegevallen heeft betrekking op de opgenomenen in de eigenlijke gevangenis en de daarbuiten ten arbeid gestelden die bij het werk huisvesting vonden te samen genomen.

vv) Een gedeelte van het hier opgegeven aantal gevangenen vond huisvesting in bij de werken opgetrokken loodsen.

ww) In afwachting van het gereed komen van de in aanbouw zijnde uitbreiding der gevangenis, is een deel der gevangenen gehuisvest in eene bamboezen noodgevangenis. De maximum plaatsruimte in dit hulplokaal vindt men niet vermeld.

GEWESTEN en PLAATSEN waar de landsgevangenissen of daarmede gelijk te stellen strafinrichtingen worden aangetroffen.	Aantal gevangenen welke gehuisvest kunnen worden: in de eigenlijke gevangenis	in de eventueel daarbij in gebruik gestelde hulplokalen	Gemiddelde dagelijksche sterkte in 1894: der opgenomenen in de eigenlijke gevangenis	der opgenomenen in de hulplokalen	der buiten de gevangenis en hulplokalen in verpleging geweest zijnde zieke gevangenen.	der ten arbeid gestelde veroordeelden die 's nachts huisvesting vonden bij de werken zelven	Aantal gedurende 1894 onder de gevangenen voorgekomen — ziektegevallen — betrekking hebbende tot de: opgenomenen in de eigenlijke gevangenis	opgenomenen in de hulplokalen	buiten de gevangenis en hulplokalen in verpleging geweest zijnde zieke gevangenen.	ten arbeid gestelde veroordeelden die 's nachts huisvesting vonden bij de werken zelven	sterfgevallen — betrekking hebbende tot de: opgenomenen in de eigenlijke gevangenis	opgenomenen in de hulplokalen	buiten de gevangenis en hulplokalen in verpleging geweest zijnde zieke gevangenen	ten arbeid gestelde veroordeelden die 's nachts huisvesting vonden bij de werken zelven	Aantal inlandsche gevangenen die in 1894 ontvlucht zijn tijdens zij zich buiten de gevangenissen te werk bevonden.	Aantal der in 1894 of vroeger ontvluchte inlandsche gevangenen die in 1894 vrijwillig of gedwongen teruggekeerd. §)
1	2	3	4	5	6.	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16.	17.
Bintoehan (Kauer)	15	xx) †	32	»	»	»	72	»	»	»	»	»	»	»	4	2
Kroë	25	»	26	»	»	»	92	»	»	»	1	»	»	»	»	»
LAMPONGSCHE DISTRICTEN.																
Teluk Betong	70	yy) †	78		»	»	zz) 240		»	»	10	-	»	»	6	4 (1)
Tandjong Karang (afdeeling Ommelanden)	30	yy) †	49		»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	27	22
Goenoeng Soegih (Sepoetih)	20	»	22 |	»	»	»	18	»	»	»	2	»	»	»	6	6
Soekadana (Sekampong)	20	yy) †	36		»	»	43		»	»	2		»	»	2	2
Menggala (Toelang Bawang)	30	»	28	»	»	»	13	»	»	»	»	»	»	»	5	5
Katiauda (Ketimbang)	20	»	14	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Kotta Agoeng (Semangka)	15	»	6	»	»	»	75	»	»	»	»	»	»	»	»	»
PALEMBANG.																
Palembang	282	»	175	»	»	»	221	»	»	»	34	»	»	»	9	6
Tandjong Radja	40	»	50	»	»	»	95	»	»	»	»	»	»	»	10	9
Sekajoe	40	»	35	»	»	»	15	»	»	»	»	»	»	»	6	4
Talang Betoetoe	20	»	28	»	»	»	20	»	»	»	»	»	»	»	2	1
Moeara Doea	50	»	44	»	»	»	82	»	»	»	2	»	»	»	12	13 (?)
Batoe Radja	30	»	25	»	»	»	30	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Banding Agoeng	20	»	13	»	»	»	20	»	»	»	»	»	»	»	5	3
Lahat	100	»	92	»	»	»	61	»	»	»	4	»	»	»	16	13
Moeara Enim	30	»	29	»	»	»	6	»	»	»	2	»	»	»	5	4
Bandar (Pasoemahlanden)	40	»	46	»	»	»	12	»	»	»	3	»	»	»	»	1 (1)
Boenga mas	25	»	16	»	»	»	3	»	»	»	»	»	»	»	5	2
Tebing Tinggi	50	»	35	»	»	»	221	»	»	»	1	»	»	»	5	4
Talang Padang (Ampat Lawang)	40	»	23	»	»	»	80	»	»	»	1	»	»	»	8	9 (?)
Kepahiang (Redjang en Lebong)	60	»	81	»	»	»	93	»	»	»	»	»	»	»	14	14
Soeroelangoen (Rawas)	25	»	7	»	»	»	50	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Moeara Bliti (Moesi Oeloe)	25	»	51	»	»	»	130	»	»	»	2	»	»	»	11	11
Oelak Tanding (Sindangstreken)	25	»	21	»	»	»	101	»	»	»	»	»	»	»	2	2
Djambi	40	»	40	»	»	»	34	»	»	»	1	»	»	»	11	6
OOSTKUST VAN SUMATRA. eee)																
Medan	372	»	422	»	»	(zie noot eee)	ddd) 1794	»	»	»	61	»	»	»	75	28 (1)
Laboean Deli	180	»	128	»	»	id.	261	»	»	»	8	»	»	»	34	6
Bindjei (Boven-Langkat)	147	»	222	»	»	id.	268	»	»	»	44	»	»	»	22	6
Tandjong Poera (Beneden-Langkat)	100	»	173	»	»	id.	566	»	»	»	19	»	»	»	27	8 (1)
Loeboe Pakam (Serdang)	150	»	103	»	»	id.	271	»	»	»	4	»	»	»	22	7
Seroewaij (Tamiang)	25	»	58	»	»	id.	58	»	»	»	8	»	»	»	4	1
Tebing Tinggi (Padang en Bedagel)	100	»	89	»	»	id.	76	»	»	»	2	»	»	»	19	10 (1)
Tandjong Bringin (id.)	50	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†
Laboean Roekoe (Batoe Bara)	100	»	85	»	»	(zie noot eee)	69	»	»	»	12	»	»	»	23	6
Tandjong Balei (Asahan)	250	»	124	»	»	id.	283	»	»	»	»	»	»	»	4	»
Soengei Djawi Djawi (Bila)	25	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†
Laboean Batoe	30	»	10	»	»	(zie noot eee)	20	»	»	»	1	»	»	»	3	»
Bengkalis	100	»	41	»	»	id.	75	»	»	»	2	»	»	»	2	»
Tanah Poetih	20	»	12	»	»	id.	†	»	»	»	†	»	»	»	5	1
Siak	30	»	11	»	»	id.	11	»	»	»	1	»	»	»	»	»

xx) Ten einde aan de heerschende overbevolking tegemoet te komen, werden herhaaldelijk lichtgestraften gehuisvest in de bijgebouwen der controleurswoning. Een voorstel tot uitbreiding der gevangenis was reeds ingediend.

yy) Met betrekking tot de in deze gevangenis voorkomende overbevolking vindt men aangeteekend dat de gevangenen, welke dagelijks meer moesten worden opgenomen dan de ruimte in de eigenlijke gevangenis toeliet, een voldoend onderkomen vonden in de bij de gevangenis aanwezige hulplokalen, zonder nadere aanduiding echter waarin die hulplokalen bestonden, noch ook hoe groot de maximum-plaatsruimte daarin was.

zz) Hiervan leden o. a. 116 aan koortsen, 35 aan buikziekte en 10 aan berriberri.

eee) Op sommige plaatsen in dit gewest vonden de veroordeelden huisvesting bij de werken waarbij zij zijn ten arbeid gesteld. Bijzondere opgaven daaromtrent werden echter niet ontvangen.

ddd) In de laatste drie maanden van 1894 deden zich vooral talrijke gevallen van berriberri voor.

OEWISTEN en PLAATSEN waar de landsgevangenen of daarmede gelijk te stellen strafinrichtingen worden aangetroffen	Aantal gevangenen welke gehuisvest kunnen worden: in de eigenlijke gevangenis a)	in de eventueel daarbij in gebruik gestelde hulplokalen	Gemiddelde dagelijksche sterkte in 1894: der opgenomenen in de eigenlijke gevangenis	der opgenomenen in de hulplokalen	der buiten de gevangenis en hulplokalen in verpleging geweest zijnde zieke gevangenen	der ten arbeid gestelde veroordeelden die 's nachts huisvesting vonden bij de werken zelven	Aantal gedurende 1894 onder de gevangenen voorgekomen — ziektegevallen — betrekking hebbende tot de: opgenomenen in de eigenlijke gevangenis	opgenomenen in de hulplokalen	buiten de gevangenis en hulplokalen in verpleging geweest zijnde zieke gevangenen	ten arbeid gestelde veroordeelden die 's nachts huisvesting vonden bij de werken zelven	sterfgevallen — betrekking hebbende tot de: opgenomenen in de eigenlijke gevangenis	opgenomenen in de hulplokalen	buiten de gevangenis en hulplokalen in verpleging geweest zijnde zieke gevangenen	ten arbeid gestelde veroordeelden die 's nachts huisvesting vonden bij de werken zelven	Aantal inlandsche gevangenen die in 1894 ontvluchtten tijdens zij zich buiten de gevangenissen te werk bevonden.	Aantal der in 1894 of vroeger ontvluchte inlandsche gevangenen die in 1894 vrijwillig of gedwongen terug keerden. b)
1.	2.	3	4.	5	6.	7.	8	9	10.	11	12	13.	14	15	16	17
ATJEH EN ONDERHOORIGHEDEN. cc)																
Kotta Radja	100	„	47	„	„	„	7	„	„	„	2	„	„	„	2	„
Oleh leh	39	„	16	„	„	„	9	„	„	„	„	„	„	„	1	„
Edi	60	„	12	„	„	„	48	„	„	„	„	„	„	„	„	„
RIOUW EN ONDERHOORIGHEDEN.																
Tandjong Pinang	200	„	78	„	„	„	†	„	„	„	17	„	„	„	10	„
Lingga	15	„	21	„	„	„	†	„	„	„	9	„	„	„	„	„
Rengat (Indragiri)	15	„	15	„	„	„	†	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Karimon (afd. Karimon)	15	„	9	„	„	„	†	„	„	„	„	„	„	„	2	1
Bejan (afd. Battam)	15	„	4	„	„	„	†	„	„	„	„	„	„	„	„	„
BANKA.																
Muntok	300	„	138	„	„	„	204	„	„	„	29	„	„	„	10	10
Djeboes	15	„	11	„	„	„	68	„	„	„	„	„	„	„	3	3
Blinjoe	15	„	11	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	4	4
Soengeiliat	15	„	14	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	2	2
Merawang	15	„	18	„	„	„	15	„	„	„	„	„	„	„	4	5 (?)
Pangkalpinang	15	„	20	„	„	„	24	„	„	„	2	„	„	„	5	4
Soengeislan	15	„	6	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Koba	15	„	12	„	„	„	2	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Toboali	15	„	13	„	„	„	4	„	„	„	1	„	„	„	„	„
BILLITON.																
Tandjong Pandan	40	„	46	„	10	„	dd) †	„	†	„	4	„	†	„	1	„
WESTERAFDEELING VAN BORNEO.																
Pontianak	160	„	114	„	„	„	59	„	„	„	ee) 18	„	„	„	1	„
Ngabang (Landak)	25	„	5	„	„	„	4	„	„	„	1	„	„	„	„	„
Tajan	9	„	3	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Soengei Kakap	20	„	22	„	„	„	†	„	„	„	1	„	„	„	„	„
Soekadana	†	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Mampawa	9	„	6	„	„	„	4	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Sintang	50	„	27	„	„	„	51	„	„	„	3	„	„	„	„	„
Nanga Pinoh	6	„	4	„	„	„	3	„	„	„	„	„	„	„	1	„
Smitau	6	„	3	„	„	„	13	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Nanga Badau	9	„	†	„	„	„	†	„	„	„	†	„	„	„	†	†
Sanggau	6	„	3	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Singkawang	50	„	19	„	„	„	22	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Montrado	30	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Bengkajang	20	„	4	„	„	„	3	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Sambas	52	„	14	„	„	„	15	„	„	„	„	„	„	„	1	„
Pamangkat	20	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
ZUIDER- EN OOSTERAFDEELING VAN BORNEO.																
Bandjermasin	250	„	160	„	„	„	149	„	„	„	9	„	„	„	„	„
Marabahan	30	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Amoentai	65	„	65	„	„	„	33	„	„	„	2	„	„	„	„	1 (1)
Barabai	60	„	34	„	„	„	37	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Tandjong	32	„	13	„	„	„	13	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Kandangan (Amandit en Negara)	80	„	78	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	8	8
Martapoera	31	„	28	„	„	„	61	„	„	„	1	„	„	„	„	„
Pleihari (Tanah Laut)	10	„	10	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	4	4
Pengaron	20	„	10	„	„	„	12	„	„	„	„	„	„	„	1	1
Rantau	17	†	37	†	„	„	9	„	„	„	„	„	„	„	16	15
Moeara Teweh	20	„	1	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„

cc) Nopens de in Atjeh gedetacheerde dwangarbeiders is voor deze tabel geen andere opgaaf ontvangen dan dat de gemiddelde dagelijksche sterkte in 1894 bedroeg 587.

dd) Voor deze rubriek vindt men vermeld dat het aantal ziektedagen 3631 bedroeg.

ee) Allen berriberri-lijders.

GEWESTEN en PLAATSEN waar de landsgevangenissen of daarmede gelijk te stellen strafinrichtingen worden aangetroffen	Aantal gevangenen welke gehuisvest kunnen worden: in de eigenlijke gevangenis. a)	Aantal gevangenen welke gehuisvest kunnen worden: in de eventueel daarbij in gebruik gestelde hulplokalen	Gemiddelde dagelijksche sterkte in 1894: der opgenomenen in de eigenlijke gevangenis	Gemiddelde dagelijksche sterkte in 1894: der opgenomenen in de hulplokalen	Gemiddelde dagelijksche sterkte in 1894: der buiten de gevangenis en hulplokalen in verpleging geweest zijnde zieke gevangenen.	Gemiddelde dagelijksche sterkte in 1894: der ten arbeid gestelde veroordeelden die 's nachts huisvesting vonden bij de werken zelven	Aantal gedurende 1894 onder de gevangenen voorgekomen ziektegevallen betrekking hebbende tot de: opgenomenen in de eigenlijke gevangenis.	ziektegevallen: opgenomenen in de hulplokalen	ziektegevallen: buiten de gevangenis en hulplokalen in verpleging geweest zijnde zieke gevangenen	ziektegevallen: ten arbeid gestelde veroordeelden die 's nachts huisvesting vonden bij de werken zelven	sterfgevallen betrekking hebbende tot de: opgenomenen in de eigenlijke gevangenis	sterfgevallen: opgenomenen in de hulplokalen	sterfgevallen: buiten de gevangenis en hulplokalen in verpleging geweest zijnde zieke gevangenen.	sterfgevallen: ten arbeid gestelde veroordeelden die 's nachts huisvesting vonden bij de werken zelven	Aantal inlandsche gevangenen die in 1894 ontvlucht ten tijde zij zich buiten de gevangenissen te werk bevonden.	Aantal der in 1894 of vroeger ontvluchte inlandsche gevangenen die in 1894 vrijwillig of gedwongen teruggekeerden. b)
1	2	3.	4	5	6	7	8	9	10.	11	12	13	14	15	16	17.
Boentok	50	„	9	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Kwala Kapoeas	30	„	5	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Sampit	24	„	2	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1 (1)
Kotta Baroe (Poeloe Laut)	25	„	3	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Samarinda (Koetei)	20	„	1	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„
CELEBES EN ONDERHOORIGHEDEN.																
Makasser	400	„	280	„	„	„	fff) 778	„	„	„	ggg) 66	„	„	„	10	5
Maros	70	„	45	„	„	„	10	„	„	„	2	„	„	„	„	„
Pangkadjene	25	„	14	„	„	„	†	„	„	„	1	„	„	„	6	4
Segeri	15	„	9	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	2	2
Tjamba	12	„	7	„	„	hhh) 52	„	„	„	†	„	„	„	1	5	5
Bonthain	75	„	61	„	„	„	70	„	„	„	„	„	„	„	8	4
Djeneponto	50	„	41	„	„	„	68	„	„	„	1	„	„	„	9	6
Alloe	27	„	10	„	„	„	3	„	„	„	„	„	„	„	1	1
Takalar	50	„	39	„	„	„	7	„	„	„	1	„	„	„	4	„
Balangnipa	30	„	26	„	„	„	3	„	„	„	3	„	„	„	„	„
Boelekomba	30	„	17	„	„	„	28	„	„	„	„	„	„	„	4	2
Kadjang	30	„	12	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Bikeroe	15	„	12	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	3	2
Benteng (Salejer)	130	„	22	„	„	„	83	„	„	„	5	„	„	„	2	2
Bima	8	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Tontoli	4	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
MENADO.																
Menado	175	50	46	12	„	„	126		„	„	3		„	„	„	„
Belang	15	„	7	„	„	„	2	„	„	„	„	„	„	„	3	3
Toendano	15	50	15	37	„	„	115		„	„	„	„	„	„	„	„
Amoerang	15	10	15	3	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Ajermadidi	28	„	14	„	„	„	52	„	„	„	„	„	„	„	4	4
Gorontalo	54	30	67		„	„	122		„	„	4		„	„	4	3
Taroena (Sangi-eilanden)	iii) 75	9	25	55	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
TERNATE.																
Ternate	250	„	†	„	„	„	65	„	„	„	1	„	„	„	2	2
Batjan	50	„	†	„	„	„	†	„	„	„	„	„	„	„	„	„
AMBOINA.																
Amboina	200	„	61	„	„	„	jjj) 44	„	„	„	kkk) 26	„	„	„	5	5
Hila	20	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Saparoea	75	„	18	„	„	„	93	„	„	„	2	„	„	„	„	„
Kajeli (Boeroe)	32	„	5	„	„	„	6	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Amahei (Ceram)	5	„	5	„	„	„	3	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Kairatoe (id.)	5	„	3	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Wahaai (id.)	26	„	6	„	„	„	5	„	„	„	1	„	„	„	„	„
Waroe (id.)	12	„	2	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Gisser	40	„	2	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Banda	100	„	69	„	„	„	lll) 140	„	„	„	8	„	„	„	„	„
Aij	17	„	6	„	„	„	5	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Toeal (Klein-Kei)	5	mmm) †	†	†	„	„	†	†	„	„	†	†	„	„	†	†
Serwaroe (Letti)	20	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
TIMOR.																
Koepang (Timor)	70	„	49	„	„	„	167	„	„	„	4	„	„	„	1	1
Babauw (id.)	15	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Waingapoe (Soemba)	15	„	1	„	„	„	2	„	„	„	„	„	„	„	„	„
BALI EN LOMBOK.																
Boeleleng	75	„	72	„	„	„	87	„	„	„	„	„	„	„	2	„
Negara (Djembrana)	30	„	35	„	„	„	†	„	„	„	„	„	„	„	„	„

fff) Vooral berriberri kwam zeer veelvuldig voor.

ggg) Meerendeels berriberri-lijders.

hhh) Veroordeelden, te werk gesteld bij den aanleg van een weg van Maros naar Tjamba.

iii) De hier gebouwde nieuwe gevangenis werd eerst in het laatst van 1894 in gebruik genomen.

jjj) Hieronder 39 berriberri-lijders.

kkk) Als voren 25.

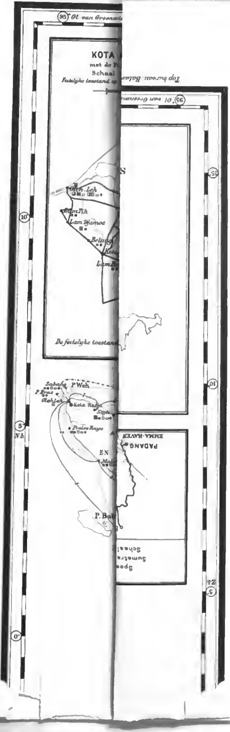
lll) Deze opgaaf heeft slechts betrekking op de maanden Januari t/m October 1894.

mmm) In het gebrek aan ruimte in de eigenlijke gevangenis werd voorzien door het huren van een particulier huis, waarvan men echter de maximum-plaatsruimte niet vindt vermeld.

Behoort bij het Koloniaal Verslag van 1895.



Behoort by het Koloniaal Verslag van 1895.



BIJLAGEN

BEHOORENDE BIJ HET

VERSLAG BETREFFENDE NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË

VAN

1895.

(1ste GEDEELTE.)

Lit. A. N°. I-IX. Statistiek betreffende de bevolking van Nederlandsch-Indië over 1893.

„ B. Overzicht van de formatie en de sterkte van het leger in Nederlandsch-Indie op 31 December 1894.

„ C. Formatiestaat van de voorloopige bezetting van Lombok.

„ D. Overzicht van de dislocatie van het Nederlandsch-Indische leger op 1 Januari 1895 en van de normale bezetting van Atjeh en onderhoorigheden.

„ E. Verschillende opgaven betreffende de samenstelling en distributie van het leger (alleen onderofficieren en minderen) over 1894, benevens eene statistiek over de jaren 1890 t/m 1894 betreffende de aanvulling en verliezen zoo aan officieren als aan onderofficieren en minderen.

„ F. Statistiek van de behandelde zieken, de overledenen en de afgekeurden bij het leger in de jaren 1890 t m 1891.

„ G. Statistiek betreffende de in 1894 in de militaire ziekeninrichtingen behandelde tot het leger behoorende berriberri-lijders, benevens afzonderlijke (uitvoeriger) opgaven omtrent den loop der ziekte in Atjeh en onderhoorigheden, ten deele in vergelijking met de cijfers van 1892 en 1893.

„ H. Overzicht over 1894 van de samenstelling der oorlogsmarine in Nederlandsch-Indië en statistiek over 1889 t m 1893 betreffende de zieken, overledenen en afgekeurden bij bedoelde marine.

Lit. J. Overzicht van de samenstelling der gouvernementsmarine in Nederlandsch-Indië over 1894.

„ K. Lijst van naamlooze vennootschappen, in 1894 in Nederlandsch-Indië en in Nederland tot stand gekomen, deze laatsten voor zooveel haar werkkring zich uitstrekt tot Nederlandsch-Indië.

„ L. Overzicht van in 1894 in Nederlandsch-Indië verleden akten van oogstverband, en van in dat jaar aldaar aanhangig geweest zijnde faillissementen.

„ M. Statistiek van de gevangenen in Nederlandsch-Indie over 1893.

„ N. Statistiek betreffende de landsgevangenissen en daarmede gelijk te stellen strafinrichtingen in Nederlandsch Indië over 1894.

Kaart van den Nederlandsch Oost-Indischen Archipel, aanwijzende het normale emplacement van het Nederlandsch-Indische leger, van de schutterijen, barisans, pradjoerits en gewapende politiedienaren; de spoor-, tram- en telegraaflijnen, alsmede de stoomvaartverbindingen en de steenkolendepôts op 1 Januari 1895.

Kaart aantoonende districtsgewijze den aard van het grondbezit op Java en Madura.

Koloniaal verslag van 1895.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE O

N°. 16.

(Zie hoofdstuk J, afd. II, § 1, van het verslag.)

OVERZICHT

van de gehouden aanteekeningen omtrent de

VERRICHTE HEERENDIENSTEN

OP

JAVA EN MADURA,

met uitzondering van de residentiën Soerakarta en Djokjokarta,

gedurende 1894.

1. OVERZICHT van de gehouden aanteekeningen omtrent de verrichte heerendiensten op Java en Madu[ra]

GEWESTEN.	Aantal heerendienstplichtigen van wie per hoofd en per jaar als maximum a) konden gevorderd worden: 60 dagdiensten.	24 dagdiensten.	21 dagdiensten.	12 dagdiensten.	Totaal heerendienstplichtigen. Volgens de samentrekking van de vier voorgaande kolommen.	Wanneer men de niet ten volle heerendienstplichtigen herleidt naar den maatstaf van volle heerendienstplichtigheid.	Maximum aantal dagdiensten dat alzoo in 1894 (volgens het in de voorgaande kolom genoemde aantal heerendienstplichtigen) had mogen gevorderd worden b)	A[rbeid aan wegen.] Onderhoud en gewone herstellingen.	Aanleg [en] zware herstellin[gen.]
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.
Bantam	.	d) 110 605	.	.	110 605	110 605	e) 2 981 272	f) 421 704	(zie noot
Krawang	.	20 870	.	9 732	i) 30 602	25 837	920 088	89 610	4
Preanger Regentschappen	197 065	.	.	.	i) 197 065	197 065	j) 4 054 852	f) 820 078	30
Cheribon	.	.	203 500	.	203 500	203 500	k) 2 181 210	. . . .	. . . .
Tagal	.	120 040	.	.	120 040	100 040	2 610 646	f) 924 476	(zie noot
Pekalongan	.	.	56 170	17 588	73 758	64 964	m) 1 264 244	f) 646 121	(id.)
Samarang	.	224 401	.	.	224 421	224 421	3 590 780	. . . .	. . . .
Japara	.	124 173	.	.	124 173	124 173	1 966 768	. . . .	. . . .
Rembang	.	166 866	.	.	166 868	166 860	4 604 704	. . . .	. . . .
Soerabaija: Noord Soerabaija	.	87 294	.	.	i) 87 294	87 294	4 407 904	f) 492 945	(zie noot
Soerabaija: Zuid-Soerabaija	.	216 660	.	.	216 660	210 060	2 370 060	f) 1 135 838	(id.)
Soerabaija: Bawean	.	.	.	7 446	i) 7 446	7 440	50 520	f) 7 215	. . . .
Pasoeroean	166 772	.	.	.	166 772	166 772	2 955 440	.	.
Probolinggo	.	95 240	.	.	95 240	95 240	1 525 810	f) 470 504	(zie noot
Besoeki: Andere afd. dan Banjoewangi	.	103 424	.	.	i) 103 424	103 424	1 654 784	f) 446 205	(id.)
Besoeki: Banjoewangi	.	12 867	.	.	12 867	12 867	605 872	f) 50 708	.
Banjoemas	.	92 531	.	30 961	123 492	108 011	2 592 264	o) 90 681	. . . .
Bagelen	.	135 678	.	31 281	167 159	[illegible]	3 030 432	. . . .	. . . .
Kadoe	.	85 836	.	11 775	97 601	91 713	2 201 110	. . . .	. . . .
Madioen	.	117 535	.	.	117 535	117 585	1 880 560	f) 490 533	(zie noot
Kediri	141 002	.	.	.	i) 141 002	141 002	2 833 210	f) 792 457	(id.)
Madura	.	.	.	283 444	283 444	283 444	2 267 558	f) 213 000	(id.)
Totalen voor de gewesten die elk hun eigen heerendienstregeling hebben	464 700	1 715 046	259 070	399 211	2 671 702	2 821 057	49 235 470	6 665 126	31
Batavia	p) 265 100	.	.	.	p) 635 100	.	c) 12 190 880	f) 237 860	.
Algemeen totaal	730 800	1 715 042	250 670	390 214	3 106 820	2 821 957	62 120 050	6 903 102	31

a) Ongerekend de diensten, bedoeld in noot c, en die welke tijdelijk noodig mochten zijn bij rampen van hooger hand dan wel tot afwending van algemeen gevaar. Voorts ook ongerekend (met uitzondering echter van de gewesten Bagelen, Kadoe, Madura en de afdeeling Bawean der residentie Soerabaija) de meerdere diensten eventueel noodig voor den aanleg van irrigatiewerken, en wat de residentie Preanger Regentschappen aangaat, de meerdere diensten eventueel noodig voor den aanleg van wegen en irrigatiewerken. Met inbegrip van de bedoelde eventueele diensten voor irrigatiewerken of voor wegen en irrigatiewerken mogen in de Preanger Regentschappen (zie noot j), Samarang, Rembang, Pasoeroean en Banjoemas 42, in Bantam, Krawang, Cheribon, Tegal, Japara, Noord-Soerabaija, Zuid-Soerabaija, Probolinggo, de afdeeling Banjoewangi der residentie Bezoeki, de overige afdeelingen van Bezoeki, Madioen en Kediri 30, en in Pekalongan 30 dagdiensten per jaar en per hoofd gevorderd worden.

b) Ingevolge de voorschriften tot uitvoering van de verschillende gewestelijke heerendienstregelingen (met uitzondering nochtans van die voor Krawang, Rembang, Banjoemas, Bagelen en Kadoe) wordt, bij de verdeeling van den heerendienstarbeid onder de kampongs of groepen van bijeen gelegen kampongs, als gemiddelde voor elken heerendienstplichtige slechts gerekend op ⅔ van het maximum aantal vorderbare dagdiensten. In verband daarmede is het in deze kolom vermelde maximum-aantal dagdiensten berekend tegen 40, 16, 14 en 8 dagen arbeid 's jaars per dienstplichtige. Zie ook de noten j, k en m.

c) Deze dienst, die bovendien tegen betaling geschiedt, wordt alleen gevorderd, indien tegen de vastgestelde loonen geene vrije koelies te bekomen zijn.

d) Namelijk 97 782 heerendienstplichtigen in de gouvernementslanden en 12 822 heerendienstplichtigen, opgezetenen van de particuliere landen Tjikandi Oedik en Tjikandi-Ilir. Van deze laatsten kunnen als maximum 52 dagdiensten per hoofd en per jaar gevorderd worden.

e) Bij de berekening van dit totaal is er op gelet dat van de heerendienstplichtigen op de particuliere landerijen als maximum 52 dagdiensten per hoofd en per jaar kunnen gevorderd worden.

f) Hieronder ook het aantal dagdiensten besteed aan het verzamelen van grind.

g) Hieronder ook het aantal dagdiensten gepresteerd ten behoeve van herstellingen aan wegen.

h) Hieronder begrepen 75 748 dagdiensten verricht door de in noot d bedoelde 10 822 heerendienstplichtige opgezetenen der particuliere landerijen Tjikandi-Oedik en Tjikandi-Ilir, namelijk 12 810 ten behoeve van de wegen, 62 415 voor het bezetten van wachthuizen en 437 voor dammen enz.

i) Alleen voor deze gewesten of gedeelten van gewesten stemmen de opgaven overeen met die in bijlage Q. In noot a dier bijlage leze men in plaats van bijlage Q, bijlage O.

j) Het maximum van 60 dagdiensten geldt in de Preanger Regentschappen alleen buiten de gewestelijke hoofdplaats en de afdeelingshoofdplaatsen. Op genoemde hoofdplaatsen, en daarbuiten met inbegrip van de eventueel meer benoodigde diensten voor aanleg van wegen en irrigatiewerken, mag het maximum 42 dagdiensten bedragen. Overeenkomstig het aangeteekende in noot b is hier het maximum aantal dagdiensten berekend tegen 40 dagen arbeid 's jaars per heerendienstplichtige buiten en 28 per heerendienstplichtige op hoofdplaatsen.

k) Overeenkomstig het aangeteekende in noot b, en in verband met het bepaalde bij art. 4 § 4 der heerendienstregeling voor Cheribon (Indisch Staatsblad 1892 n°. 175), berekend tegen 24 dagen arbeid 's jaars per heerendienstplichtige in de afdeeling Indramajoe, en 14 per heerendienstplichtige in de overige afdeelingen der residentie Cheribon.

l) Hieronder 480 dagdiensten besteed aan het doen van herstellingen aan door aardstortingen bedolven wegen.

m) De regel in noot b aangegeven geldt niet voor Pekalongan, waar onder de heerendienstplichtigen de verdeeling in klassen (heele en halve dienstplichtigen) heeft plaats gehad. Het cijfer in deze kolom is dus verkregen door het cijfer in kolom 7 te vermenigvuldigen met 21.

n) Hieronder 760 dagdiensten gevorderd tot herstel van door overstroomingen aan wegen en bruggen toegebrachte schade.

o) Betreft alleen het onderhoud van niet-begrinde binnenwegen, hetwelk in Banjoemas nog in heerendienst geschiedt.

p) Hieronder 631 668 heerendienstplichtigen, van wie, als zijnde opgezetenen der particuliere landerijen, als maximum 52 dagdiensten per hoofd en per jaar kunnen gevorderd worden. De overige 3132 heerendienstplichtigen zijn gevestigd op de gouvernementsgronden der afdeeling Buitenzorg, bekend onder den naam van Bloeboer, en behoeven als maximum per hoofd niet meer dan 42 dagen arbeid 's jaars in heerendienst te presteeren. Voorts zij herinnerd dat voor Bloeboer nog altijd geldt de algemeene heerendienstregeling in Indisch Staatsblad 1890 n°. 215.
De vermindering van het aantal heerendienstplichtigen op Bloeboer (dat in 1893 nog 3926 bedroeg, zie bijlage N van het vorig verslag, blz. 8) is toe te schrijven aan sterfgevallen en verhuizing naar de particuliere landerijen en elders. In 1894 had eene nieuwe opneming plaats.

q) Onder de hier voor Batavia uitgetrokken cijfers zijn wegens dienstpraestatie van de in de voorgaande noot bedoelde 3132 gouvernements-opgezetenen begrepen 82 275 dagdiensten (47 305 ten behoeve van de wegen, 610 voor werken aan bruggen en duikers, 19 voor onderhoud van dammen, waterwerken, dijken en waterleidingen en 34 075 voor het bezetten van wachthuizen).

r) Hieronder 1 370 460 dagdiensten (in Bantam en Batavia) gepresteerd door opgezetenen van particuliere landerijen.

s) In voldoening aan het bepaalde bij de voorschriften tot uitvoering van de heerendienst-ordonnantiën betreffende Samarang, Pasoeroean en Madura zijn door de residenten dier gewesten respectievelijk onder dagteekening van 14 Januari 1895, 7 September 1894 en 15 Juni 1894 vastgesteld nieuwe registers betreffende de verdeeling der heerendiensten, welke registers in totaal de volgende cijfers aangeven (met betrekking tot Banjoemas, Bagelen en Kadoe vindt men dusdanige opgaven in noot h van bijlage O van het verslag van 1892; met betrekking tot Krawang, Preanger Regentschappen en Rembang in noot l van bijlage P van het verslag van 1893):

...et uitzondering van de residentiën Soerakarta en Djokjokarta, gedurende 1894.

...gens de aanteekeningen) gedurende 1894 gevorderde dagdiensten ter zake van							Totaal der gepresteerde dagdiensten			
...arbeid aan dammen, waterwerken, dijken en waterleidingen.		verzamelen, transporteeren of verbrijzelen van grond tot verharding van groote post- en binnenwegen.	het bezetten van wachthuizen.	het bewaken van waterwerken.	het vervoeren van personen en troepen op marsch en van hunne goederen (zie Indisch Staatsblad 1875 n°. 110). c)	aanleg van irrigatiewerken.	met uitzondering van die, bedoeld in kolom 17,		met inbegrip van die, bedoeld in kolom 17,	
...houd en gewone herstellingen.	Aanleg en zware herstellingen.						per gewest.	per heerendienstplichtige.	per gewest.	per heerendienstplichtige.
11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.
79 041 g)	92 319	(zie noot f)	120 115	•	•	•	h) 723 170	6 à 7	723 170	(zie kolom 19)
26 779	1 982	47 920	64 145	. . . .	•	•	210 875	ruim 8	210 873	(id.)
30 944	33 017	(zie noot f)	150 399	1 728	•	40	1 101 348	5 à 6	1 101 348	5 à 6
235 091	10 206	f) 704 308	153 141	. . . .	•	•	1 110 047	5 à 9	1 115 047	(zie kolom 19)
64 728 g)	19 771	(zie noot f)	122 515	. . . .	•	278	1 161 220	ruim 9	1 162 092	ruim 9
54 597 g)	67 853	(id.)	115 350	8 838	•	•	482 757	• 7	482 757	(zie kolom 19)
150 027	41 040	878 068	273 087	14 122	728	55 100	1 460 970	• 6	1 516 150	6 à 7
35 136	84 915	510 255	315 635	. . . .	•	•	808 071	2 à 7	808 071	(zie kolom 19)
21 042 e)	17 562	871 765	169 256	•	•	•	1 092 426	8 à 7	1 092 426	(id.)
54 984 g)	2 981	(zie noot f)	. . . .	. . . .	•	•	530 870	ruim 6	530 870	(id.)
216 104 g)	54 932	(id.)	200 348	157 827	•	29 865	1 900 949	• 9	1 930 814	ruim 9
1 054	•	(id.)	2 920	. . . .	•	•	12 789	1 à 2	12 789	(zie kolom 19)
64 402	20 923	695 112	204 348	. . . .	•	20 838	980 783	ruim 6	1 007 621	ruim 6
45 163 g)	24 139	(zie noot f)	173 783	. . . .	•	12 104	711 981	7 à 9	724 085	7 à 8
52 458 g)	30 872	(id.)	115 811	3 608	•	•	683 085	6 à 7	683 085	(zie kolom 19)
15 193	•	(id.)	35 546	•	•	•	101 531	8	101 531	(id.)
102 151	21 172	129 528	196 751	10 981	35	•	263 669	ruim 5	263 669	(id.)
297 303	100 759	843 280	127 383	59 304	•	•	1 537 151	• 10	1 537 151	(id.)
43 798	20 060	311 772	200 400	•	2 318	•	688 271	7 à 8	688 271	(id.)
98 090 g)	18 278	(zie noot f)	135 663	8 059	•	•	751 601	8 à 7	754 091	(id.)
13 237 g)	8 053	(id.)	236 230	1 782	•	•	1 052 765	7	1 052 765	(id.)
10 121 g)	20 988	(id.)	274 363	. . . .	•	•	519 430	1 à 2	519 430	(id.)
1 965 748	751 017	5 015 004	2 522 318	242 580	3 412	135 176	18 179 558	ruim 9	18 314 537	6 à 7
2 153	4 420	(zie noot f)	1 125 561	•	•	•	q) 1 378 998	5 à 6	1 378 900	(zie kolom 19)
1 974 212	738 417	5 015 004	4 247 878	242 580	3 412	135 176	r) 10 556 342	ruim 9	s) 10 661 527	ruim 6

	Samarang.		Pasoeroean.		Madura.	
Aantal heerendienstplichtigen van wie als maximum per hoofd en per jaar kunnen gevorderd worden. 84 dagdiensten	1)	144 558⁷/₁₂		•		•
29 »		•		162 772		•
18 »		70 884		•		•
12 »		•		•	2)	11 593
8 »		•		•		828 182
Totaal heerendienstplichtigen . . .		221 122⁷/₁₂		162 772		850 075
Aantal dagdiensten waarover jaarlijks als maximum mag beschikt worden.		4 747 078		2 255 440		2 288 172
Noodig geraamd aantal dagdiensten per jaar: voor onderhoud en gewone herstellingen van wegen	. . . . .		. . . . .		407 720	
» de inzameling en (of) het transport van verhardingsmateriaal	1 418 262		844 061½		. . . .	
» onderhoud en gewone herstellingen van dammen en waterwerken.	71 080		52 670		13 299	
» » » » » » dijken en waterleidingen	494 160		36 101		5 715	
» het bezetten van wachthuizen	273 087		251 480		306 815	
» » bewaken van waterwerken.	14 122		. . . . .		. . . .	
		2 274 617		1 835 384½		73 580
zoodat voor aanleg, zware herstelling en vernieuwing van dammen, waterwerken, dijken en waterleidingen (in Madura ook van wegen) en voor het vervoeren van personen en troepen op marsch en hunne goederen (voor dezen laatsten dienst zie Indisch Staatsblad 1875 n°. 110) overblijft nevenstaand aantal dagdiensten per jaar		2 472 459		2 210 055½		1 501 592
De grens waarbinnen het normale maximum aantal dagdiensten, per jaar van elken heerendienstplichtige te vorderen, nog mag overschreden worden bijaldien groote irrigatiewerken in heerendienst worden aangelegd, laat bovendien ruimte om voor genoemd doeleinde jaarlijks nog nevenstaand aantal dagdiensten te vorderen.	3)	2 560 202½		1 223 176		. . . .
Ter vergelijking laat men hier volgen de cijfers volgens de laatstelijk gegolden hebbende leggers der heerendiensten:						
Aantal heerendienstplichtigen van wie als maximum per hoofd en per jaar konden gevorderd worden. 42 dagdiensten		185 068		70 697		224 878
21 »		17 771		54 321		23 523
10 »		1 819		11 637		12 439
Totaal heerendienstplichtigen (het getal half en kwart-heerendienstplichtigen herleid tot vol-heerendienstplichtigen)		204 489 194 365¾		136 655 100 771¾		261 240 240 112¾
Aantal dagdiensten waarover alzoo jaarlijks als maximum mocht beschikt worden		8 123 321½		4 232 112½		10 088 268½
Inmiddels noodig geraamd aantal dagdiensten per jaar:						
Algemeene diensten.						
Voor onderhoud en gewone herstelling van a. groote post- en binnenwegen	2 920 420 4)		2 325 872½ 4)		2 413 162 4)	
b. bruggen en duikers	27 101		16 019		20 300	
c. dammen en waterwerken	74 185		48 271		10 840	
d. dijken en waterleidingen	432 748		21 620		9 705	
	3 654 528		2 420 201½		2 463 207	
Bijzondere diensten.						
Voor het bezetten van wachthuizen	455 238		238 123		560 445	
» » bewaken van waterwerken	51 486		18 425		60	
	689 725		357 548		560 505	
		3 544 245		2 777 750½		3 023 802
Zoodat voor aanleg, zware herstelling of vernieuwing van de sub c tot en met d bedoelde werken, alsmede voor het vervoeren van personen en troepen op marsch en hunne goederen overbleven het hiernevens vermeld aantal dagdiensten		4 612 118½		1 454 663		7 062 466½

[1] Uit de hier te lande beschikbare gegevens blijkt niet waarom met betrekking tot een 15tal districten der residentie Samarang is afgeweken van de voor de overige 9 districten gevolgde bepaling in de voorschriften ter uitvoering der heerendienst-ordonnantie voor dat gewest (Bijblad op het Indisch Staatsblad n°. 4797) dat als gemiddelde van het normale maximum aantal dagdiensten (34 2/3 van dat maximum (16) behoort te worden aangenomen

[2] In het district Sumanap moest het gemiddelde van het maximum aantal dagdiensten (8) worden overschreden, waarom het hier vermelde aantal heerendienstplichtigen in dat district voor het maximum aantal diensten (12) in rekening is gebracht.

[3] Ook bij de berekening van dit getal is de bij noot 1 bedoelde regel gevolgd.

[4] Hieronder voor de inzameling of het transport van grind: in Samarang 1 265 184, in Pasoeroean 1 372 641 1/6 en in Madura 1 120 832 dagdiensten

II. Overzicht van de in de gouvernementslanden van Java en Madura na ult°. 1895 wettelijk in stand te houden heerendiensten, krachtens de voor de verschillende gewesten, uitgenomen vooralsnog het gouvernementsgebied (land Bloeboer) in de residentie Batavia, vastgestelde afzonderlijke heerendienstregelingen, zooals die voor sommige gewesten zijn gewijzigd bij Indisch Staatsblad 1895, n°. 137. [1])

Diensten aan groote post- en binnenwegen voor: aanleg, herstel en onderhoud, zoomede begieting	Diensten aan groote post- en binnenwegen voor: het verzamelen en transporteeren (zoo noodig ook verbrijzelen) van verhardingsmateriaal.	Aanleg, herstel en onderhoud van dammen, waterwerken, dijken en waterleidingen.	Aanleg, herstel en onderhoud van bruggen en duikers buiten gewestelijke en afdeelingshoofdplaatsen.	Bezetten van wachthuizen.	Bewaken van waterwerken.	De regelingen zijn vastgesteld bij de ordonnantiën opgenomen in onderstaande nummers van het Indisch Staatsblad, voor zooveel met een † gemerkt juncto Ind. Staatsblad 1895 n°. 137.
Bantam	Bantam.	Bantam	—	Bantam.	—	† 1893 n°. 108.
Krawang.	Krawang.	Krawang.	—	Krawang.	—	1891 » 249.
Preanger Regentsch. .	Preanger Reg.	Preanger Reg.	[2]) *Preanger Reg.	Preanger Reg.	Preanger Reg.	1891 » 263.
—	Cheribon.	Cheribon.	—	Cheribon.	—	1893 » 175.
Tagal.	Tagal.	Tagal.	—	Tagal.	...	1893 » 180.
Pekalongan.	Pekalongan	Pekalongan.	—	Pekalongan.	—	† 1893 » 181.
—	Samarang.	[3]) **Samarang.	—	Samarang.	—	† 1893 » 173.
—	**Japara.	Japara.	—	Japara.	—	† 1893 » 189.
—	**Rembang.	Rembang.	—	Rembang.	—	† 1891 » 247.
Soerabaija: Noord-Soerabaija	Noord-Soerabaija.	Noord-Soerabaija	—	—	—	1893 » 178.
Soerabaija: Zuid-Soerabaija.	Zuid-Soerabaija.	**Zuid-Soerabaija	—	Zuid-Soerabaija.	—	† 1893 » 177.
Soerabaija: —	Bawean.	Bawean.	*Bawean.	Bawean.	—	1893 » 179.
—	**Pasoeroean.	**Pasoeroean.	—	Pasoeroean.	—	† 1893 » 185
**Probolinggo	Probolinggo.	Probolinggo.	—	Probolinggo.	—	1893 » 172.
Bezoeki: Banjoewangi .	Banjoewangi.	Banjoewangi.	*Banjoewangi.	Banjoewangi.	Banjoewangi.	1893 » 183
Bezoeki: Overige afd. van Bezoeki. . .	Overig Bezoeki.	Overig Bezoeki.	—	Overig Bezoeki.	—	† 1893 » 182.
[4]) —	Banjoemas.	Banjoemas.	—	Banjoemas.	[5]) Banjoemas.	1891 » 57.
—	Bagelen.	Bagelen.	—	Bagelen.	[5]) Bagelen.	1890 » 162.
—	Kadoe.	Kadoe.	—	Kadoe.	—	1894 » 282.
Madioen	Madioen.	Madioen.	—	Madioen.	—	† 1893 » 184.
Kediri.	Kediri.	**Kediri.	—	Kediri.	—	† 1893 » 176.
—	—	Madura.	—	Madura.	—	† 1893 » 174.

[1]) Behalve de in dit overzicht vermelde diensten kunnen nog in al de genoemde gewesten diensten gevorderd worden voor het vervoeren van personen en troepen op marsch en van hunne goederen op den voet van Indisch Staatsblad 1875 n°. 110 (verg. noot c op blz. 2 van deze bijlage).

[2]) Waar men een * geplaatst vindt, wordt daarmede te kennen gegeven dat de betrekkelijke dienst, hoezeer in de heerendienstregelingen behouden, voorloopig niet zal worden gevorderd.

[3]) Waar twee ** worden aangetroffen, wordt daarmede te kennen gegeven dat een onderdeel van den betrekkelijken dienst definitief is afgeschaft, te weten:

a. in Samarang de diensten voor het onderhouden der Demaksche waterwerken;

b. in Japara en Rembang het verbrijzelen van verhardingsmateriaal voor de groote post- en binnenwegen;

c. in Zuid-Soerabaija de diensten voor de dijken (Brantas-, Porrong- en Soerabaija-rivieren);

d. in Pasoeroean het verzamelen en transporteeren van verhardingsmateriaal voor een drietal wegen (zie blz. 99 van het verslag hiervóór).

e. in Probolinggo het begieten van wegen;

f. in Kediri het herstellen en onderhouden van de dijken langs de Brantas-rivier

[4]) In Banjoemas worden, krachtens de heerendienstregeling, behalve voor het verzamelen en transporteeren van grind nog diensten gevorderd voor het onderhoud van niet begrinde binnenwegen.

[5]) Zoowel deze dienst, als die bedoeld in de voorgaande noot, zullen bij de eerlang in te voeren nieuwe heerendienstregelingen voor Banjoemas en Bagelen eveneens worden afgeschaft.

Koloniaal verslag van 1895.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE P.

N°. 17.

(Zie hoofdst. J, afd. II, § 1, van het verslag.)

OVERZICHT van de uit elke afdeeling der gouvernements-residentiën van Java en Madura verkregen opgaven nopens den omvang der door dessadienstplichtigen te verrichten dessapolitie- en pantjèn-diensten.

Residentiën.	Afdeelingen.	Zielental der inlandsche bevolking in de gouvernementslanden.	Aantal dessa-dienst-plichtigen.	Verhouding tusschen de kolommen 4 en 3.	Gemiddeld per jaar gepresteerde dagdiensten wegens: dessapolitie-diensten per afdeeling en gewest.	dessapolitie-diensten per dessa-dienst plichtige.	pantjèn-diensten (per afdeeling en gewest). a)
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.
Bantam	Serang	100 033	18 849	5,3	634 735	33,6	141 985
	Anjer	115 358	25 241	4,5	624 186	24,7	279 590
	Pandeglang	156 253	29 150	5,3	960 133	32,9	337 260
	Lebak	134 974	20 414	6 6	525 965	25,7	260 975
	Tjiringin	85 590	16 785	5,0	529 980	31,5	223 015
	Totaal.	592 208	110 439	5,3	3 274 999	30,2	1 242 825
Batavia	Bloeboer (domein)	25 036	3 880	6,4	59 495	15,3	»
Krawang.	Krawang	202 220	29 911	6,8	597 140	20,0	252 945
Preanger Regentschappen	Bandung	357 279	65 572	5,4	2 746 999	41,8	332 880
	Tjitjalengka	229 430	30 340	7,5	1 754 330	57,8	269 005
	Tjiandjoer	278 945	53 783	5,1	596 775	11,9	956 300
	Soekaboemi	277 825	34 973	7,9	969 440	27,7	170 090
	Soemedang	174 536	31 761	5,4	739 125	23,2	332 880
	Tassikmalaja	278 218	48 965	5,6	1 570 960	32,0	518 300
	Limbangan	129 479	21 395	6,0	819 425	38,2	99 645
	Soekapoera	141 581	18 847	7,5	625 610	33,1	177 390
	Soekapoera-Kollot	130 710	23 709	5,5	742 045	31,2	143 810
	Totaal.	1 998 003	329 345	6,0	10 564 700	32,2	3 000 300
Cheribon	Cheribon	521 484	89 338	5,8	1 875 217	20,9	600 522
	Indramaijoe	148 046	30 467	4,8	547 005	17,9	301 856
	Madjalengka	269 633	44 807	6,0	824 134	18,3	320 105
	Galoeh	199 420	40 771	4,8	751 405	18,4	342 297
	Koeningan	189 584	28 447	6,6	577 530	20,3	204 035
	Totaal.	1 328 167	233 830	5,7	4 575 291	19,6	1 768 815

a) Hoeveel dagdiensten wegens pantjèn-diensten per dienstplichtige gemiddeld per jaar werden gepresteerd, kan niet worden opgegeven, aangezien, met uitzondering van de residentiën Bantam en Madura en voor een deel ook in Probolinggo en Bezoeki, de pantjèn- en dessapolitie-diensten niet in gelijke mate door dezelfde personen worden verricht. In de overige gewesten van Java worden de pantjèn-diensten bijna uitsluitend door de bouwgrond-bezitters en de dessapolitie-diensten door alle huisbezitters (dessadienstplichtigen) gepresteerd. Plaatselijke afwijkingen van dezen hoofdregel komen intusschen overal voor. Overigens zij hier herinnerd aan hetgeen reeds op blz. 100 van het verslag hiervóór is gezegd, dat namelijk de thans verstrekte cijfers niet zonder eenige reserve behooren te worden aangenomen.

Residentiën.	Afdeelingen.	Zielental der inlandsche bevolking in de gouvernements-landen.	Aantal dessa-dienst-plichtigen.	Verhouding tusschen de kolommen 4 en 3.	Gemiddeld per jaar gepresteerde dag-diensten wegens: dessapolitie-diensten per afdeeling en gewest.	Gemiddeld per jaar gepresteerde dag-diensten wegens: dessapolitie-diensten per dessa-dienst-plichtige.	Gemiddeld per jaar gepresteerde dag-diensten wegens: pantjèn-diensten (per afdeeling en gewest). a)
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.
Tagal	Tagal (contrôle-afd.)	161 553	20 821	7,7	959 498	46,0	158 045
	Protjot (id.)	172 320	18 949	9,0	677 995	35,7	94 170
	Pamalang	254 034	22 498	11,2	1 124 565	49,9	239 440
	Brebes	458 421	54 542	8,4	2 441 006	44,7	340 180
	Totaal.	1 046 328	116 810	8,9	5 203 064	44,5	831 835
Pekalongan	Pekalongan	345 394	45 359	7.6	1 662 951	36,6	575 970
	Batang	207 886	35 329	5,8	882 385	24,9	382 940
	Totaal.	553 280	80 688	6,8	2 545 336	31,5	958 910
Samarang	Samarang	305 002	49 936	4,1	1 899 825	38,0	496 218
	Salatiga	158 504	23 426	6,7	1 209 248	51,6	206 590
	Ambarawa	137 214	24 096	5,6	1 017 225	42,2	209 510
	Kendal	336 252	41 982	8,8	1 857 120	44,2	458 105
	Demak	291 223	46 796	6,2	2 226 135	47,5	484 632
	Grobogan	220 628	33 148	6,6	1 334 217	40,2	378 870
	Totaal.	1 448 823	219 384	6,1	9 543 770	42,5	2 233 925
Japara	Patti	347 801	48 243	7,2	1 634 470	33,8	508 648
	Koedoes	176 398	25 304	6,9	800 679	31,6	247 949
	Joana	160 996	21 694	7,4	710 290	32,7	327 501
	Japara	224 420	29 501	7,6	1 129 130	38,2	367 053
	Totaal.	909 615	124 742	7,3	4 274 569	34,3	1 451 151
Rembang	Rembang	268 475	33 126	8,1	1 223 115	36,9	517 935
	Toeban	370 671	52 395	7,0	1 808 210	34,5	427 780
	Bodjonegoro	377 241	68 519	5,5	2 768 890	40,4	550 420
	Blora	243 193	35 118	9,7	1 255 225	35,7	431 430
	Totaal.	1 359 580	189 158	7,1	7 055 450	37,3	1 927 565
Soerabaija	Soerabaija	325 791	32 233	10,1	1 022 090	31,7	317 040
	Sidoarjo	406 086	65 093	6,2	2 123 570	32,6	734 562
	Modjokerto	308 815	47 514	6,4	1 978 747	41,6	797 160
	Djombang	343 186	49 707	6,9	1 369 845	27,5	763 945
	Grissee	184 495	25 568	7,2	1 061 764	41,5	348 940
	Lamongan	197 486	26 273	7,5	1 025 190	39,0	397 485
	Sidaijoe	250 739	30 260	8.2	1 259 117	41,6	382 885
	Bawean	43 540	7 986	5,4	86 505	10,8	75 920
	Totaal.	2 060 138	284 634	7,2	9 926 828	34,9	3 817 937
Pasoeroean	Pasoeroean	265 466	43 638	6,0	1 548 049	35,4	846 435
	Bangil	218 118	39 358	5,5	1 419 550	36,0	629 380
	Malang	463 435	68 448	6,7	1 671 937	24,4	1 586 663
	Totaal.	947 019	151 444	6,2	4 639 536	30,6	3 062 478
Probolinggo	Probolinggo	190 172	35 208	5,4	1 223 480	34,7	622 325
	Kraksaän	201 592	38 528	5,2	1 605 991	41,6	870 160
	Loemadjang	144 647	21 844	6,6	864 099	39,5	454 787
	Totaal.	536 411	95 580	5,6	3 693 570	38,6	1 947 272

Residentiën.	Afdeelingen.	Zielental der inlandsche bevolking in de gouvernementslanden.	Aantal dessa-dienstplichtigen.	Verhouding tusschen de kolommen 4 en 3.	Gemiddeld per jaar gepresteerde dagdiensten wegens: dessapolitie-diensten per afdeeling en gewest.	dessapolitie-diensten per dessa-dienstplichtige.	pantjèn-diensten (per afdeeling en gewest). a)
1.	2.	3.	4.	5.	6	7.	8.
Bezoeki	Bezoeki	89 048	15 464	5,7	554 687	35,8	275 109
	Bondowosso	165 500	26 987	6,1	1 151 585	42,6	316 169
	Djember	190 583	31 391	6,0	1 427 150	45 4	480 765
	Panaroekan	158 838	26 420	6,0	1 030 760	39,0	440 850
	Banjoewangi	87 666	12 103	7,2	229 950	18,9	127 020
	Totaal	691 635	112 365	6,1	4 394 132	39,1	1 539 853
Banjoemas	Banjoemas	266 591	15 749	15.9	1 203 222	71,8	235 060
	Poerwokerto	221 953	18 152	12,2	1 273 850	70,1	261 705
	Poerbolinggo	270 415	37 222	7,2	1 852 740	49,7	264 625
	Bandjarnegara	184 055	22 847	8,0	807 015	35,3	389 455
	Tjilatjap	247 477	28 270	8,7	1 302 838	46,0	322 295
	Totaal	1 190 491	123 240	9,6	6 439 665	52,2	1 473 140
Bagelen	Poerworedjo	255 268	34 562	7,3	1 259 250	36,3	259 880
	Koetoardjo	246 084	33 224	7,4	1 502 269	45,2	557 355
	Kaboemen	271 057	38 397	7,0	1 341 156	34,9	349 488
	Karang-anjar	302 330	43 618	6.9	2 179 415	49,9	667 798
	Ledok	268 466	40 176	5,6	2 007 865	49,9	475 230
	Totaal	1 343 205	190 077	7,1	8 289 955	43,6	2 309 751
Kadoe	Magelang	483 865	87 685	5,5	5 369 236	61,2	686 200
	Temanggoeng	249 755	42 260	5,9	2 159 340	51,0	439 825
	Totaal	733 620	129 945	5,6	7 528 576	57,9	1 126 025
Madioen	Madioen	195 199	23 245	8,3	1 126 025	48,4	353 320
	Ngawi	169 397	23 148	7,3	909 215	39,2	405 515
	Magettan	239 500	27 817	8,6	976 010	35,0	329 595
	Ponorogo	286 902	64 684	4,4	1 666 225	25,7	346 750
	Patjitan	157 479	33 351	4,7	963 600	28,8	590 580
	Totaal	1 048 477	172 245	5,0	5 641 075	32,7	2 125 750
Kediri	Kediri	330 567	47 024	7,0	2 693 335	57,2	751 170
	Ngrowo	250 956	30 827	8,1	1 435 387	46,5	500 050
	Trenggalek	147 743	19 992	7,3	832 345	41,6	436 175
	Berbek	228 927	33 062	6,9	1 531 175	46,3	228 885
	Blitar	182 838	28 918	6,3	702 808	24,3	322 660
	Totaal	1 141 031	159 823	7,1	7 195 050	45,0	2 538 940
Madura	Pamakassan	255 054	43 443	5,8	1 441 750	33,1	233 600
	Sumanap	568 515	117 245	4,8	3 427 715	29,2	439 460
	Bangkallan	404 374	75 818	5,2	2 859 045	37,2	338 000
	Sampang	298 349	50 038	5,9	1 227 860	24,5	264 260
	Totaal	1 526 292	287 544	5,3	8 955 370	31,1	1 275 320

Recapitulatie.

RECAPITULATIE.

Residentiën.	Zielental der inlandsche bevolking in de gouvernements-landen.	Aantal dessa-dienst-plichtigen.	Verhouding tusschen de kolommen 4 en 3.	Gemiddeld per jaar gepresteerde dag-diensten wegens: dessapolitie-diensten per gewest.	dessapolitie-diensten per dessa-dienst-plichtige.	pantjên-diensten (per gewest). a)
1—2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.
Bantam	592 208	110 439	5,3	3 274 999	30,2	1 242 825
Batavia	25 036	3 880	6,4	59 495	15,3	»
Krawang	202 220	29 911	6,8	597 140	20,0	252 945
Preanger Regentschappen	1 998 003	329 345	6,0	10 564 700	32,2	3 000 300
Cheribon	1 328 167	233 830	5,7	4 575 291	19,6	1 768 815
Tagal	1 046 328	116 810	8,9	5 203 064	44,5	831 835
Pekalongan	553 280	80 688	6,8	2 545 336	31,5	958 910
Samarang	1 448 823	219 384	6,1	9 543 770	42,5	2 233 925
Japara	909 615	124 742	7,3	4 274 569	34,3	1 451 151
Rembang	1 259 580	189 158	7,1	7 055 450	37,3	1 927 565
Soerabaija	2 060 138	284 634	7,2	9 926 828	34,9	3 817 937
Pasoeroean	947 019	151 444	6,2	4 639 536	30,6	3 062 478
Probolinggo	536 411	95 580	5,6	3 693 570	38,6	1 947 272
Bezoeki	691 635	112 365	6,1	4 394 132	39,1	1 639 853
Banjoemas	1 190 491	123 240	9,6	6 439 665	52,2	1 473 140
Bagelen	1 343 205	190 077	7,1	8 289 955	43,6	2 309 751
Kadoe	733 620	129 945	5 6	7 528 576	57,9	1 126 025
Madioen	1 048 459	172 245	6,0	5 641 075	32,7	2 125 760
Kediri	1 141 031	159 823	7,1	7 195 050	45,0	2 538 940
Madura	1 526 292	287 544	5.3	8 956 370	31,1	1 275 320
Totaal-generaal	20 581 561	3 145 084	6,5	114 398 571	36,0	34 984 747

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE Q.

N°. 18.

(Zie hoofdstuk J, afd. II, § 1, van het verslag.)

OVERZICHT

VAN DE

OPBRENGST

VAN HET

HOOFDGELD van de HEERENDIENSTPLICHTIGEN

(equivalent voor afgeschafte heerendiensten)
in de gouvernementslanden van Java en Madura
(met uitzondering van de residentie Batavia),

EN VAN DE

DAARUIT BESTREDEN UITGAVEN,

over 1894.

GEWESTEN.	Totaal bedrag van den aanslag van het hoofdgeld over 1894 (à f 1 per heerendienstplichtige (behalve in Pasoeroean, waar f 1,50 moest worden opgebracht) a)	Kosten van aanslag en invordering, zijnde het aan de dessahoofden toekomende collecteloon van 8 pct.	Zuiver bedrag van den aanslag.	In 1894 werd, ten gevolge van de afschaffing in 1890 en later van somme[…] de in de kolommen 15 t/m 25 vermeld[…] — I. het oprichten, herstellen en onderhouden van districtsgevangenissen, pasangrahans en passantenhuizen.	II het bewaken van 's lands pakhuizen.	III. het betienen van niet verpachte overvaarten	IV. schadeloosstelling aan de inlandsche hoofden voor het gemis van pantjèns.	V. het overbrengen van brieven (districtspost)	VI. het leveren van gras voor de paarden der binnenlandsche posterij b)	VII het vervoeren van gevangenen en de bewaking van districtsgevangenissen	VIII. het onderhoud van wachthuizen en mijlpalen.	IX het onderhoud van pasarloodsen.	X. het bewaken van pasangrahans.	XI. het vervoeren van gouvernementsreizigers en hunne goederen.
1	2.	3.	4.	5	6	7	8	9.	10	11	12	13	14	15
Bantam	f 98 424,00	f 7 873,92	f 90 550,08	f 485,85	f 660,00	„	f 53 135	f 4 784,00	f 9 772,00	f 760,00	f 300,35	f 57,80	f 4 040	
Krawang.....	30 098,80	2 455,84	28 042,40	210,50	„	„	12 070	1 030,00	4 384,00	2 300,00	183,30	„	900	
Preanger Regentschappen.	197 865,00	15 708,20	181 290,80	10 111,80	2 100,10	f 894	127 300	15 403,82	2 885,51	7 188,00	3 793,95	„	9 100	
Cheribon.....	217 201,00	17 380,88	199 880,12	1 005,00	774,00	„	92 720	3 452,50	4 274,70	4 686,00	1 542,58	„	4 050	
Tagal.......	126 040,00	10 083,44	115 956,56	1 055,60	1 040,00	„	98 000	3 016,00	„	7 000,00	950,50	225,75	2 610	
Pekalongan ...	74 084,00	5 926,72	68 157,28	2 410,22	240,00	„	20 200	9 539,00	2 388,00	2 760,00	499,05	975,00	4 084	
Samarang	225 310,00	18 024,80	207 285,60	600,55	180,00	„	50 420	3 996,00	9 210,00	9 000,60	547,80	140,00	950	
Japara......	125 591,00	10 047,28	115 543,72	563,40	432,00	„	41 110	1 030,00	4 480,76	5 283,00	415,15	325,875	4 320	Niet
Rembang	160 043,00	13 505,44	150 347,80	418,00	180,00	„	48 570	3 000,00	7 308,00	5 520,00	484,00	271,00	864	voor
Soerabaja. Zuid-Soerabaja..	212 866,00	17 013,28	195 852,72	975,00	450,00	„	53 580	5 010,00	6 049,30	9 360,00	4 101,00	1 100,00	696	elk gewest
Soerabaja. Noord-Soerabaja..	87 094,00	7 039,52	80 054,48	655,00	„	„	30 480	9 854,00		2 280,00	879,00	280,00	630	afzon-
Soerabaja. Bawean..	7 440,00	595,20	6 844,80	100,00	„	„	1 980	210,00	„	„	5,00	70,00	84	derlijk
Pasoeroean....	244 855,50	19 588,44	225 267,06	2 300,00	2 088,00	„	52 090	9 440,00	„	5 700,00	2 025,00	920,00	2 012	op te
Probolinggo...	97 450,00	7 770,16	89 579,84	979,00	1 400,00	„	80 560	9 000,00	„	3 040,00	208,50	„	1 344	geven
Besoeki. Besoeki (ongerekend de afd. Banjoewangi).	100 424,00	8 273,92	95 150,08	1 653,40	150,00	„	44 430	3 540,00	8 021,01	4 650,00	902,02	184,53	1 470	
Besoeki. Banjoewangi afd.	12 607,00	1 020,30	11 637,04	1 052,00	216,60	„	8 000	480,00		422,00	75,00	62,00	612	
Banjoemas	128 703,00	10 296,21	118 406,79	1 910,00	1 635,00	„	52 020	4 002,00	„	4 058,00	914,00	287,53	3 220	
Bagelen	173 026,00	13 842,00	159 480,02	2 504,00	4 020,00	„	55 285	3 099,00	„	4 080,00	530,00	9 768,00	4 020	
Kadoe	99 578,00	7 968,24	91 611,76	9 188,76	2 680,00	„	90 660	9 805,00	„	9 004,00	350,00	300,00	4 180	
Madioen.....	122 794,00	9 823,52	112 970,48	408,35	4 167,00	„	60 130	5 500,75	4 046,30	3 707,50	705,75	441,023	2 980	
Kediri	144 960,00	11 590,00	133 365,04	3 948,00	514,00	„	61 020	5 070,00	2 443,05	5 830,04	453,00	160,00	1 770	
Madura......	983 400,00	22 070,20	260 010,06	700,25	7 392,00	„	51 760	5 680,00	„	8 820,04	477,00	40,80	1 020	
Totalen...	g) f 2 965 070,50	f 238 000,04	f 2 744 706,86	f 45 044,88	f 25 075,40	f 894	f 1 000 240	f 92 101,07	f 48 706,80	f 80 328,08	f 16 227,85	f 14 034,01	f 40 490	f 100 00[…]

a) Kolom 2. Voor de meeste gewesten wijkt het in deze bijlage opgegeven getal heerendienstplichtigen eenigszins af van dat in bijlage Q vermeld, hetgeen, naar bericht wordt, hieraan zou zijn toe te schrijven dat de tweeërlei opgaven niet op hetzelfde tijdstip zijn afgesloten.

b) Kolom 10. Waar in deze kolom de cijfers ontbreken, is de bediening der binnenlandsche paardenposterij aan aannemers opgedragen.

c) Kolom 20. De in deze kolom uitgetrokken sommen bedragen voor alle gewesten gezamenlijk f 2 377 225,90 of met inbegrip van de niet gewestelijk gespecificeerde som van f 100 000, bedoeld in kolom 15, f 2 477 225,90, terwijl bovendien nog uit het hoofdgeld zijn gekweten de mede niet gewestelijk in rekening te brengen som van f 3818,51 voor gedrukten ten dienste van den aanslag in- en de inning van het hoofdgeld. Van daar dat als totaal is uitgetrokken f 2 481 044,50.

d) Kolom 27. De in deze kolom vermelde overschotten bedragen gezamenlijk f 390 905,10 en de tekorten f 3 430,32; blijft dus een overschot van f 387 474,87, waarop nog in mindering komt (zie de voorgaande noot) f 100 000 + f 3818,51, zoodat het overschot daalt tot f 283 656,36.

e) Kolom 19. Hieronder begrepen eene som van f 6000 voor het onderhouden in vrijen arbeid van de hoofd- en secundaire leidingen van de waterwerken in Demak en de daarin gelegen werken.

f) Kolom 21—25. Bij wijze van tijdelijken maatregel toegestaan „voor het verbrijzelen van verhardingsmateriaal". Over de toegestane som werd echter niet beschikt, aangezien nader bleek dat in Japara voldoende verhardingsmateriaal aanwezig was dat zoo aanstonds kon dienen (zonder dat het nog eerst verbrijzeld behoefde te worden). De tijdelijke maatregel zal dan ook niet behoeven te worden bestendigd.

g) Kolom 21—25. Toegestaan voor het herstel en onderhoud van dijken in Zuid-Soerabaja.

h. Kolom 21—25. Toegestaan voor het bewaken van wachthuizen in Noord-Soerabaja.

i. Kolom 20. De hierbedoelde sommen van f 4152 en f 1000 zijn beschikbaar gesteld respectievelijk voor het aanleggen, herstellen en onderhouden van den grooten weg rond het eiland Bawean en ten behoeve van het aanleggen van groote post- en binnenwegen in de residentie Madura.

j) Kolom 20. De bij gouvernementsbesluit dd. 3 Januari 1894 n°. 12 voor het aanleggen, herstellen, onderhouden en beplanten van de groote post- en binnenwegen in Pasoeroean toegestane som van f 60 340 is voor het jaar 1894 met f 1500 verhoogd, uitsluitend ten behoeve van het onderhoud van den weg Pasroean-Tosari (gouvernementsbesluiten van 3 Januari en 18 October 1894 n°s 12 en 14).

k) Kolom 21—25. Hiervan is f 2020 toegestaan voor herstel en onderhoud van dijken en f 1427 voor het verzamelen en vervoeren van griod, dit laatste ten behoeve van een drietal wegen, voor welke — bij uitzondering op den voor de overige wegen in Pasoeroean nog gehandhaafden regel — deze dienst bij Indisch Staatsblad 1895 n°. 127 is afgeschaft.

heerendiensten, *uitgegeven* (of — voor zooveel betreft sommen — *toegestaan*) voor:

Uitgaven bovendien uit het hoofdgeld bestreden (meerendeels betreffen de uitgetrokken sommen nog slechts de *toegestane* bedragen), in afwachting dat tot verdere afschaffing van één of meer categorieën der nog overgebleven heerendiensten kan worden overgegaan (onder die uitgaven zijn echter in dit overzicht tevens begrepen die, bestreden ten laste van het bij art. 120 der begrooting voor elk der jaren 1893 en 1894 toegestaan crediet van f 450 000 voor uitgaven in het belang van de inlandsche bevolking van Java en Madura).

XII. het kappen en sleepen van het voor de in heerendienst uit te voeren werken benoodigde hout.	XIII. XIV. Gewoon onderhoud, herstel en vernieuwing van bruggen en duikers, gelegen: op hoofdplaatsen van residentiën en afdeelingen.	in de groote post- en binnenwegen, buiten de gewestelijke en afdeelingshoofdplaatsen.	XV. het bewaken van waterwerken.	XVI aanleg, herstel en onderhoud van groote post en binnenwegen (uitgezonderd het verzamelen en vervoeren van grind)	XVII t/m XXI. de in de noten f, g, h, k, l, o en p bedoelde diensten.	XXII. Totaal der uitgaven, die het gevolg waren van afschaffing van heerendiensten. e.	Tegenover de in de voorgaande kolom bedoelde uitgaven bleven van den zuiveren aanslag van het hoofdgeld beschikbaar, of kwamen daarop te kort, de onderstaande respectievelijk door + of — aangeduide sommen d.	Voor werken aan zoodanige bruggen en duikers, gelegen in de in heerendienst te onderhouden wegen, als worden aangetroffen buiten gewestelijke en afdeelingshoofdplaatsen. Gewoon onderhoud.	Herstel, vernieuwing en oprichting.	Voor verbetering en aanleg van wegen en waterwerken.	Te zamen.	GEWESTEN.
12	17.	18.	19.	20.	21—25.	26.	27.	28	29	30	31.	32
f 4 000	f 242	„	„	„	„	f 69 876,00	+ f 20 974,98	f 5 908	f 11 178	f 1 245	f 21 025	Bantam.
7 200	165	f 2 292	f 480	„	„	90 220 80	— 2 881,01	(zie kol. 18)	(zie kol. 16)	„	„	Krawang.
19 050	5 775	„	„	„	„	210 115,48	— 28 845 68	10 100	37 656	„	58 046	Preanger Regentschappen.
3 890	675	20 481	10 266	f 42 000	„	125 606,50	+ 94 273,84	(zie kol. 16)	(zie kol. 18)	„	„	Cheribon.
12 099	2 772	22 110	1 260	„	„	89 855,05	+ 20 104,51	(id.)	(id.)	15 287	15 287	Tagal.
5 275	3 212	12 200	„	„	„	62 621 17	+ 5 166 11	(id.)	(id.)	„	„	Pekalongan.
3 802	670	20 200	e) 18 463	50 200	„	104 872,35	+ 42 114,85	(id.)	(id.)	14 504	14 524	Samarang.
9 222	1 472	4 910	270	26 150	f) f 1 034	26 707 20[a]	+ 18 032 51[a]	(id.)	(id.)	1 370	1 378	Japara.
2 800	1 080	10 252	22	37 840	„	199 252,20	+ 27 029,50	(id.)	(id.)	7 355	7 358	Rembang.
5 300	4 221	30 992	9 975	„	g) 51 600	227 819,32	+ 55 632 08	(id.)	(id.)	„	„	Zuid-Soerabaja.
		6 081	384	„	h) 14 064			(id.)	(id.)	2 054	2 054	Noord-Soerabaja.
		„	„	i) 4 159	„			812	125	„	237	Bawean.
2 410	2 262	24 424	6 435	j) 33 840	k) 3 149	182 827,00	+ 42 442 06	(zie kol. 12)	(zie kol. 16)	10 718	12 712	Pasoeroean.
1 902	806	21 350	290	„	l) 6 222	71 063,30	+ 17 216,34	(id.)	(id.)	„	„	Probolinggo.
21 002	4 790	„	„	„	„	97 840,39	+ 9 136,03	9 700	12 718	„	22 412	Besoeki.
		„	„	„	„							Banjoewangi.
1 000	1 880	17 790	„	m) 20 000	„	109 014,53	+ 8 792,23	(zie kol. 18)	(zie kol. 16)	08	22	Banjoemas.
n)	3 420	02 700	„	33 000	„	143 090,00	+ 15 123,92	(id.)	(id.)	62 002	60 000	Bagelen.
n)	1 106	15 132	240	22 200	„	60 170,76	+ 2 432 00	(id.)	(id.)	12 077	16 377	Kadoe.
8 491	2 207	„	„	„	„	90 546,67[a]	+ 22 421,80[a]	4 802	10 054	266	15 162	Madioen.
5 985	6 033	20 071	„	„	o) 4 190	122 792,12	+ 12 574 65	(zie kol. 16)	(zie kol. 18)	„	„	Kediri.
3 002	1 002	14 106	„	i) 1 082	p) 130 000	221 507,22	+ 02 302,81	(id.)	(id.)	32 009	60 909	Madura.
f 116 802	f 43 700	f 269 293	f 42 360	f 310 254	f 210 790	r) f 2 421 041,50	s) f 303 256,36	f 30 466	f 74 931	f 172 762	t) f 227 159	

l) Kolom 21—25. Toegestaan voor het begieten van groote post- en binnenwegen in Probolinggo

m) Kolom 20. Het bij gouvernementsbesluit van 22 Januari 1891 n°. 10 toegestane bedrag van f 14 700 is bij gouvernementsbesluit van 22 September 1894 n°. 1 verhoogd met f 5300.

n) Kolom 18. Voor Bagelen en Kadoe zijn geen kap- en sleeploonen uitgetrokken, wijl voor die gewesten de posten ter zake opgaan in de uitgaven voor koelieloonen ten behoeve van bruggen en duikers.

o) Kolom 21—25. Toegestaan voor herstel en onderhoud van dijken in Kediri.

p) Kolom 21—25. Toegestaan voor het verzamelen en vervoeren van verhardingsmateriaal voor de groote post- en binnenwegen.

q) Kolom 2. De (onzuivere) aanslag was bij de begrooting von 1894 geraamd op f 2 800 022. Van den werkelijken aanslag ad f 2 083 370,50 was op ult. 1891 slechts achterstallig f 1 in Cheribon.

r) Kolom 22. Voor de toelichting van het hier uitgetrokken bedrag al f 2 481 044 50 zie noot *e*. De bedragen in de kolommen 5 t/m 14 betreffen slechts de voorloopige uitkomsten, terwijl voor eenige gewesten, waar de bediening van de binnenlandsche paardenposterij (zie kolom 12) aan aannemers is opgedragen, die sommen deels niet, deels approximatief zijn opgegeven.

Ter zake van de in 1894 te doene uitgaven, bedoeld sub I t/m XXI (uitgaven die het gevolg zijn geweest van de eerst in 1891 in werking getreden gewestelijke heerendienstregelingen, doch met inbegrip evenwel van de bij de begrooting voor dat jaar voor Pasoeroean beschikbaar gestelde sommen tot een totaal bedrag van f 81 686 voor het aanleggen, herstellen en onderhouden van groote post- en binnenwegen en van bruggen en duikers, gelegen in die wegen buiten de gewestelijke en afdeelingshoofdplaatsen, zoomede voor het bewaken van waterwerken, voor diensten ten behoeve van dijken, voor begieting van wegen en voor het verzamelen van grind tot verharding van wegen), was bij die begrooting uitgetrokken f 1 073 110, zoodat van den onzuiveren aanslag van het hoofdgeld — bij dezelfde begrooting, na aftrek van het collecteloon en van f 2000 voor gedrukten, op f 2 571 000 berekend — nog zou overblijven f 220 684, welke laatste som bij art. 118 der meergemelde begrooting werd aangewezen ter voorziening in eenige andere behoeften van 's lands dienst, waarvoor tot dusver over heerendienstplichtigen zou mogen worden beschikt.

s) Kolom 27. Voor de toelichting van het hier uitgetrokken bedrag van f 223 656,36 zie noot *d*. Bij de begrooting voor 1894 (art. 118) werd gerekend op een voordeelig verschil als het hierbedoelde ten bedrage van f 602 804 (verg. noot *r*).

t) Kolom 31. Ten laste van de artt. 119 en 120 der begrooting voor 1894 is in dat jaar in het geheel beschikbaar gesteld f 989 151,75. Het verschil tusschen dit bedrag en het in kolom 31 genoemde totaal ad f 287 158 is hieraan te wijten dat de fondsen beschikbaar gesteld voor de in 1894 in werking getreden gewestelijke heerendienstregelingen, welke fondsen voor zooveel Pasoeroean betreft ten laste van art. 117 en voor de overige gewesten ten laste van art. 118 dier begrooting zijn gebracht, begrepen zijn in de totalen vermeld in kolom 26.

Koloniaal verslag van 1895.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE R.

N°. 19.

(Zie hoofdst. J, afd. II, § 2, van het verslag).

OVERZICHTEN van de gehouden aanteekeningen omtrent de in sommige gewesten buiten Java en Madura gedurende 1894 verrichte heerendiensten.

NB. Nopens de residentie Palembang en de afdeelingen Boeleleng en Djembrana op Bali zijn dergelijke overzichten niet ontvangen. Wat de gewesten Billiton en Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo betreft, vindt men eenige cijfers op blz. 101 en 102 van het verslag hiervóór. In de overige in deze bijlage niet genoemde gewesten worden van onder 's Gouvernements rechtstreeksch bestuur staande inboorlingen geen of doorgaans geen heerendiensten gevorderd.

Sumatra's Westkust. *a*)

ONDERDEELEN VAN HET GEWEST.	Aantal		Aantal dagdiensten *b*) gedurende 1894 gevorderd voor:					Gemiddeld aantal dagdiensten gedurende 1894 van elken heerendienstplichtige voor de hierbedoelde algemeene diensten gevorderd
	tot arbeid bekwame mannen.	heerendienstplichtigen.	gewoon onderhoud van bruggen.	gewoon onderhoud van wegen.	andere burgerlijke landswerken.	militaire landswerken.	Totaal.	
Padangsche Benedenlanden *c*)	72 890	62 623	148 608	795 254	39 455	„	983 315	15 à 16
Padangsche Bovenlanden	197 922	171 814	220 141	2 235 203	14 894	„	2 470 128	14 „ 18
Tapanoli	59 943	41 178	137 768	336 808	101 399	„	595 977	14 „ 15
Totalen . . .	*d*) 330 755	*d*) 275 615	312 519	3 300 353	155 548	„	4 058 420	14 à 15

a) Voor dit gouvernement gelden, met betrekking tot de heerendiensten, nog de voorloopige regeling in Indisch Staatsblad 1877 n°. 246, zoomede de proefregelingen van 1881 en 1883, bedoeld in het Koloniaal Verslag van 1882 blz. 74, en in dat van 1884 blz. 71.

b) De uit dit gewest ontvangen opgaven hebben slechts betrekking op een deel der zoogenaamde algemeene diensten. Nopens den omvang der bijzondere diensten (bezetten van wachthuizen, het doen van diensten bij de inlandsche hoofden en ambtenaren, het bewaken van landsgebouwen, enz. enz.) zijn geen mededeelingen ontvangen.

c) Ingevolge Indisch Staatsblad 1858 n°. 66 en 67 staat het den heerendienstplichtigen ter hoofdplaats Padang vrij om de heerendiensten af te koopen, tegen betaling van een equivalent van f 4 per jaar en per hoofd.

d) Over 1893 bedroegen deze cijfers respectievelijk 332 320 en 276 760. Met betrekking tot de oorzaak der vermindering wordt alleen voor Tapanoli vermeld dat de cijfers door nauwkeuriger telling zijn verkregen.

Benkoelen. *a*)

AFDEELINGEN.	Aantal heerendienstplichtigen.	Maximum aantal dagdiensten waarover jaarlijks beschikt mag worden, berekend tegen 42 dagdiensten per heerendienstplichtige.	Aantal gedurende 1894 werkelijk gevorderde dagdiensten ter zake van:							Zoodat in 1894 van het beschikbaar maximum aantal dagdiensten niet gevorderd zijn geworden (kolom 3 minus kolom 10).
			gewoon onderhoud van:		aanleg, zware herstelling en vernieuwing van:		het vervoeren van gouvernementsgoederen en gelden.	het vervoeren van gouvernementsreizigers (troepen en personen op marsch daaronder begrepen).	Totaal.	
			groote post- en binnenwegen.	bruggen in de groote post- en binnenwegen.	groote post- en binnenwegen.	bruggen in de groote post- en binnenwegen.				
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.
Benkoelen (voor zooveel de hoofdplaats betreft)	1 170	49 140	*b*)	*b*)	*b*)	*b*)	34	1 080	1 114	*c*) 48 426
Ommelanden van Benkoelen	5 128	215 378	82 815	1 187	38 600	15 490	1 869	1 886	141 027	*c*) 99 008
Lais	3 708	155 736	43 138	1 720	40 171	375	„	367	87 771	67 965
Mokko Mokko	4 201	176 448	73 856	17 868	17 400	25 387	„	1 978	134 651	41 791
Seloema	6 236	261 912	114 180	19 770	22 410	2 310	151	48	158 869	103 043
Manna	7 082	297 444	103 968	8 622	„	808	56	„	173 438	124 006
Kaoer	3 035	127 470	98 809	4 380	„	4 399	80	185	107 629	19 841
Kroë	5 811	244 062	100 986	„	„	„	16	451	101 453	32 600
Totalen . . .	36 371	1 527 582	744 544	40 725	118 671	48 731	2 206	8 075	965 052	854 089

a) De heerendienstregeling voor dit gewest is uitgevaardigd bij de ordonnantie in Indisch Staatsblad 1891 n°. 179, terwijl de bij gouvernementsbesluit vastgestelde „voorschriften ter uitvoering" zijn afgedrukt in bijlage O van het Koloniaal Verslag van 1891, zoomede in n°. 4650 van het Bijblad op het Indisch Staatsblad.

b) Ter hoofdplaats wordt deze arbeid niet in heerendienst verricht; verg. Indisch Staatsblad 1874 n°. 278, juncto 1876 n°. 58.

c) Kolom 3 minus kolom 10, bovendien verminderd met respectievelijk 1600 en 5341 dagdiensten welke gevorderd moesten worden in het belang der maatregelen tot beteugeling van de veepest.

Lampongsche Districten. a)

AFDEELINGEN.	Aantal heerendienstplichtigen.	Maximum aantal dagdiensten waarover jaarlijks beschikt mag worden, berekend tegen 30 dagdiensten per dienstplichtige.	Aantal gedurende 1894 werkelijk gevorderde dagdiensten ter zake van: onderhoud van: groote post- en binnenwegen.	bruggen en duikers in de groote post- en binnenwegen.	waterwegen (voor zooveel op 1 April 1892 reeds in gebruik).	het vervoeren van gouvernements goederen en gelden.	het vervoeren van gouvernementsreizigers (troepen en personen op marsch daaronder begrepen).	Totaal.	Zoodat in 1894 van het beschikbaar maximum aantal dagdiensten niet gevorderd zijn geworden (kolom 3 minus kolom 9).
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.
Hoofdplaats	868	25 890	14 074	„	„	1449	126	15 642	10 247
Ommelanden van Telok Betong	6 274	186 220	108 416	7 400	„	1490	1445	116 745	69 475
Sepoetih	6 505	195 180	40 276	2 009	„	1395	916	45 227	140 623
Sekampong	3 814	114 420	20 384	324	„	67	381	21 820	93 194
Toelang Bawang	8 680	260 400	82 618	6 758	1767	57	1959	73 196	167 216
Katimbang	6 212	96 366	47 651	4 609	„	162	82	52 504	43 856
Semangka	1 384	41 520	32 608	4 847	„	68	168	38 089	3 431
Totalen	30 782	921 960	326 410	26 917	1767	4688	5103	364 924	557 036

a) De heerendienstregeling voor dit gewest is uitgevaardigd bij de ordonnantie in Indisch Staatsblad 1862 n°. 39, terwijl de bij gouvernementsbesluit vastgestelde „voorschriften ter uitvoering" zijn afgedrukt in bijlage Q van het Koloniaal Verslag van 1862, zoomede in n°. 4661 van het Bijblad op het Indisch Staatsblad.

Banka en onderhoorigheden. a)

DISTRICTEN.	Aantal heerendienstplichtigen.	Maximum aantal dagdiensten waarover jaarlijks beschikt mag worden, berekend tegen 42 dagdiensten per dienstplichtige.	Aantal gedurende 1894 werkelijk gevorderde dagdiensten ter zake van: gewoon onderhoud van groote post- en binnenwegen.	bruggen en duikers.	waterwegen (voor zooveel op ult. 1891 reeds in gebruik).	Te zamen.	herstellingen aan groote post- en binnenwegen.	bruggen en duikers.	waterwegen (voor zooveel op ult. 1891 reeds in gebruik).	Te zamen.	het vervoeren van postpakketten.	het vervoeren van gouvernementsgoederen en gelden.	het vervoeren van gouvernementsreizigers (troepen en personen op marsch daaronder begrepen).	Totaal.	Zoodat in 1894 van het beschikbaar maximum aantal dagdiensten niet gevorderd zijn geworden (kolom 3 minus kolom 15).
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.
Muntok	2 255	94 710	23 062	1188	„	24 250	„	„	„	„	3 683	423	8 366	46 722	47 988
Djeboes	636	26 712	16 809	184	„	17 013	1 137	„	„	1 137	1 422	741	4 361	24 744	1 968
Blinjoe	832	31 944	23 669	„	„	23 669	„	„	„	„	687	93	2 611	26 600	8 314
Soengeiliat	916	38 556	16 397	1312	20	11 729	10 059	„	„	16 059	4 070	1058	6 676	32 905	5 651
Merawang	927	36 934	12 745	866	„	13 425	9 954	40	„	9 994	1 384	810	2 502	66 666	10 868
Pangkalpinang	1 756	73 752	31 011	2278	1566	31 657	3 812	„	„	3 812	2 569	„	4 206	42 525	26 227
Soengeislan	1 405	59 016	46 703	631	436	47 075	2 228	20	„	6 248	624	12	2 204	32 683	6 117
Koba	678	28 266	15 913	2421	„	18 264	„	„	„	„	4 536	11	6 661	63 776	4 494
Toboali	1 366	57 120	26 960	738	„	27 698	„	1014	„	1 014	1 030	450	6 068	33 359	66 761
Eiland Lepar	386	16 212	6 042	857	„	6 399	„	„	„	„	162	„	124	6 708	9 504
Totalen	11 146	468 216	228 371	8602	6020	685 689	27 188	1167	„	26 666	17 246	3599	36 733	321 264	148 952

a) De heerendienstregeling voor dit gewest is uitgevaardigd bij de ordonnantie in Indisch Staatsblad 1891 n°. 171, terwijl de bij gouvernementsbesluit vastgestelde „voorschriften ter uitvoering" zijn afgedrukt in bijlage O van het Koloniaal Verslag van 1891, zoomede in n°. 4660 van het Bijblad op het Indisch Staatsblad.

Celebes en onderhoorigheden *a)*

AFDEELINGEN.	Aantal heerendienstplichtigen (volgens de opgaven van 1891).	Maximum aantal dagdiensten waarover jaarlijks mag beschikt worden, berekend tegen 42 dagdiensten per dienstplichtige.	Aantal gedurende 1894 werkelijk gevorderde dagdiensten ter zake van: onderhoud / eersten aanleg van: wegen.	bruggen en duikers.	wachthuizen (buiten afdeelingshoofdplaatsen).	regentswoningen.	Te zamen.	het vervoeren van gouvernementsreizigers en goederen.	het bewerken der ornamentpadivelden en het leveren van volgelingen aan regenten en hoofden bij dienstreizen en plechtige gelegenheden en bij door hen te vieren feesten.	het verzamelen en aanvoeren te Makasser van het te dier plaatse voor de wegen benoodigde verhardingsmateriaal. *b)*	het bezetten van wachthuizen en het doen van nachtelijke ronden.	Totaal in 1894 gevorderde dagdiensten.	Zoodat in 1894 van het beschikbaar maximum aantal dagdiensten niet gevorderd zijn geworden (kolom 3 minus kolom 13).
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.
Makasser *c)*.	6 910	290 220	*d)* 28 601 *d)* „	„ „	„ „	. . . .	28 601 „	„	. . . .	17 906	2 229	48 738	241 481
Noorderdistricten. . .	16 262	683 004	73 351 4 888	8 114 3 525	33 1	214 „	82 712 8 414	1 214	21 333	. . . . . .	14 700	158 403	524 601
Zuiderdistricten . . .	16 672	826 221	63 139 22 408	4 781 2 485	„ „	„ „	67 920 24 867	1 528	5 474	. . . . . .	70 573	170 362	655 812
Takalar	11 275	473 550	18 491 1 183	2 809 60	15 „	„ „	21 318 1 243	1 157	3 258	. . . . . .	14 874	41 050	432 500
Oosterdistricten . . .	16 846	707 532	30 409 14 527	1 204 2 610	70 12	949 981	32 512 18 130	1 356	3 439	. . . . . .	44 281	99 720	607 812
Saleijer	15 281	641 802	75 667 „	926 1 270	„ „	„ „	76 593 1 270	„	„	. . . . . .	20 414	98 277	543 525
Bima	271	11 382	. . . .	. . . . .	„ „	. . . . .	„ „	. . . . .	. . . .	. . . . . .	2 536	2 530	8 846
Tontoli	345	14 490	3 920 „	„ „	. . . . .	. . . . .	3 920 „	. . . . .	. . . .	. . . . . .	. . . . .	3 920	10 570
Totalen. . .	86 862	3 648 204	293 484 43 006	18 831 9 950	118 13	1 173 981	313 609 53 844	5 257	33 501	17 906	198 807	623 027	3 025 177

a) De heerendienstregeling voor dit gewest (voor zooveel betreft het onder 's Gouvernements rechtstreeksch bestuur staande gebied) is uitgevaardigd bij de ordonnantie in Indisch Staatsblad 1891 n°. 113, terwijl de bij gouvernementsbesluit vastgestelde „voorschriften ter uitvoering" zijn afgedrukt in bijlage O van het Koloniaal Verslag van 1891, zoomede in n°. 4658 van het Bijblad op het Indisch Staatsblad.

b) Ingevolge de regeling in Indisch Staatsblad 1891 n°. 113 rusten deze diensten uitsluitend op de dienstplichtige bevolking der Spermonde-eilanden.

c) Hieronder niet begrepen de gewestelijke hoofdplaats en hare buitenwijken, uitmakende de onderafdeeling Makasser, alwaar de heerendiensten met 1 Januari 1891 door eene belasting in geld zijn vervangen (zerg Indisch Staatsblad 1891 n°. 111, zoomede de noot op blz. 67 van het verslag van 1892).

d) In de kolommen 4 t/m 8 zijn de opgaven tweeledig: de aldaar in de eerste plaats genoemde getallen betreffen de diensten voor het onderhoud der aangeduide werken, de in de tweede plaats vermelde getallen die voor eersten aanleg gevorderd.

Menado *a)*

AFDEELINGEN.	Aantal heerendienstplichtigen.	Maximum aantal dagdiensten waarover jaarlijks beschikt mag worden, berekend tegen 36 dagdiensten per dienstplichtige.	Aantal gedurende 1894 werkelijk gevorderde dagdiensten ter zake van: onderhoud / aanleg, zware herstelling of vernieuwing van: wegen	bruggen en duikers.	dijken, dammen en waterwerken.	passarloodsen.	wachthuizen en mijlpalen.	Totaal.	het vervoeren van gouvernementsreizigers en goederen.	het bezetten van wachtkniecn.	het vervoeren van gevangenen.	het bewaken van districtsgevangenissen.	Totaal in 1894 gevorderde dagdiensten.	Zoodat in 1894 van het beschikbaar maximum aantal dag diensten niet gevorderd zijn gewarden (kolom 3 minus kolom 14)
1.	2.	3.	4.	5.	6	7.	8	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.
Minahassa: Menado	3041	109 470	*b)* 28 804 *b)* 23 998	3 581 2 425	61 41	„ „	44 „	33 560 88 464	38	4 812	„	2 344	60 018	42 558
Minahassa: Kema.	3589	120 201	23 881 27 308	1 148 10 052	83 „	509 14	„ 42	25 341 37 816	165	3 274	„	11	60 637	62 567
Minahassa: Tondano	7772	279 792	88 751 55 998	601 11	„ „	„ „	„ 82	89 352 56 071	159	7 074	10	„	153 550	120 226
Minahassa: Amoerang	3017	141 018	43 553 40 738	1 302 13 814	„ „	„ „	„ „	44 855 60 580	32	7 092	„	„	112 740	28 263
Minahassa: Belang	1318	47 418	12 487 15 044	218 2 634	„ „	„ „	„ „	18 800 17 678	6	1 345	11	705	32 532	14 018
Totalen . .	19637	780 832	198 480 163 284	6 821 28 966	144 41	509 14	44 101	206 007 198 409	418	24 397	21	3 150	432 462	274 530
Gorontalo (gouvernementsdistricten. . . .	16072	578 592	*c)* 40 214	*c)* 7 347	„	„	„	*c)* 47 531	114	7 267	35	„	55 007	523 585

a) In dit gewest werkte tot 1 October 1894, voor zooveel de Minahassa betreft, de heerendienstregeling in Indisch Staatsblad 1881 n°. 193, sedert genoemd tijdstip vervangen door die in Indisch Staatsblad 1894 n°. 168 (voor de „voorschriften ter uitvoering" van deze laatste regeling zie Bijblad op het Indisch Staatsblad

nº 4313¹. Ten opzichte van de gouvernementsdistricten der afdeeling Gorontalo bleven gedurende 1894 de heerendiensten nog beheerscht door de regelingen en voorschriften in Indisch Staatsblad 1886 nº. 250, zoomede in nº. 4257 van genoemd Bijblad.

b) De in de eerste plaats vermelde getallen in de kolommen 4 t/m 9 van het staatje betreffen de diensten voor het onderhoud der aangeduide werken, de in de tweede plaats genoemde getallen die, gevorderd voor aanleg, zware herstelling of vernieuwing.

c) Betreft zoowel de diensten voor gewoon onderhoud als die voor aanleg, herstel of vernieuwing.

Amboina (buiten de afdeeling Banda). *a*)

AFDEELINGEN.	Aantal heeren-dienst-plich-tigen.	Maximum aantal dagdiensten waarover jaarlijks beschikt mag worden, berekend tegen 30 dagdiensten per dienstplichtige.	Aantal gedurende 1894 werkelijk gevorderde dagdiensten ter zake van: gewoon onderhoud van: wegen.	bruggen en duikers.	Totaal.	herstellingen aan: wegen.	bruggen en duikers.	Totaal.	het vervoeren van troepen en personen op marsch en van hunne goederen.	Totaal in 1894 gevorderde dagdiensten.	Zoodat in 1894 van het beschikbaar maximum aantal dagdiensten niet gevorderd zijn geworden (kolom 3 minus kolom 11).
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.
Ambon	7 659	275 724	26 588	"	28 580	"	180	180	"	28 760	246 964
Saparoea	6 047	217 692	13 142	810	43 952	1 061	780	2 470	"	16 422	201 270
Kajeli	240	8 640	1 440	"	1 440	"	"	"	"	1 440	7 200
Masarete	950	34 200	3 060	"	3 060	1 530	"	1 530	"	4 590	29 610
Wahaai	1 600	57 824	3 186	"	3 186	"	"	"	"	3 180	54 738
Amahei	*b*) 165	5 940	990	330	1 320	"	165	165	"	1 485	4 455
Totalen	16 070	600 120	50 398	1 140	51 538	3 211	1 134	4 345	"	55 883	544 237

a) Zie voor de heerendienstregeling betreffende de afdeelingen der residentie Amboina, buiten de afdeeling Banda, Indisch Staatsblad 1892 nº 67, en nopens de voorschriften ter uitvoering" dier regeling nº. 4662 van het Bijblad op het Indisch Staatsblad, zoomede bijlage Q van het Koloniaal Verslag van 1892.

b) Betreft alleen de negorijen Soehoekoe, Amahei-slam en Palapa. De andere negorijen hebben geen wegen in heerendienst te onderhouden.

Koloniaal verslag van 1895

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE S.

N°. 20.

(Zie hoofdst. J, afd. III, § 1, van het verslag.)

AANSLAG EN OPBRENGST

VAN DE

LANDRENTE

OP

JAVA EN MADURA

over 1894.

GEWESTEN.	Uitgestrektheid (in bouws) der in 1894 voor vast aangeslagen gronden. Sawahs.	Tegal-velden.	Nipa-bosschen.	Boom-gaarden.	Woon-erven (belast-bare).	niet voor vast aangeslagen — wissel-vallig beplante — gronden.	Bedrag van den onzuiveren aanslag der voor vast aangeslagen gronden in het vorige jaar (1893).
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.
Bantam	91 147	25 781	40	6 761	95	14 398	f 550 362,66
Batavia (alleen het domein Bloeboer)	867	174	»	»	202	»	6 918,59
Krawang	58 038	»	»	1 804	1 985	3 577	160 596,50[a]
Preanger Regentschappen	249 348	52 751	62	31 490	11 235	30 210	1 075 520,57
Cheribon	251 699	13 622	96	9 459	7 533	9 162	1 135 292,00
Tagal	163 440	10 885	»	»	9 039	1 209	834 761,27
Pekalongan	67 660	12 513	239	1 [illegible]67	3 658	»	403 144,00
Samarang	254 953	32 665	567	2 374	15 362	10 164	1 070 218,10[a]
Japara	143 056	12 240	»	»	18 945	7 529	588 828,55
Rembang	226 906	50 028	»	408	9 188	»	810 875,00
Soerabaija	314 603	41 040	1 849	4 286	14 301	860	1 932 833,18[a]
Pasoeroean	85 395	60 465	318	110	5 018	2 186	1 146 055,20
Probolinggo	53 709	47 198	»	»	6 903	5 772	724 821,00
Bezoeki	92 851	61 621	»	4 632	3 897	2 189	1 062 867,00
Banjoemas	131 604	55 408	407	14 694	32 567	7 819	829 561,16
Bagelen	127 271	36 731	85	5 484	17 532	20 271	909 275,00
Kadoe	83 759	46 034	»	1 509	4 543	8 307	613 022,00
Madioen	173 323	23 140	»	2 130	63 173	11 986	679 096,24
Kediri	142 483	44 681	»	37	33 227	5 826	1 174 322,00
Madura	101 554	237 449	1 068	460	74	10 543	757 398,00
Totaal.	2 813 666	864 426	4 731	86 905	258 477	152 008	f 16 465 767,83[a]
De uitgestrektheid bedroeg volgens de opgaven van ult. 1893	2 733 618	806 488	4 461	80 269	201 860		
Alzoo meer in 1894.	80 048	57 938	270	6 636	56 617		

a) Hieronder *niet* begrepen de nog niet door de Regeering goedgekeurde aanslag in de landrente van de koffieplantsoenen, die van 1 Januari 1894 af niet meer onder het gouvernementsmonopolie vielen. Deze aanslag was voor Bantam voorloopig vastgesteld tot een bedrag van f 2011,50 en voor Japara van f 1882,33.

De onzuivere aanslag, in kolom 8 bedoeld, was voor 1894								De onzuivere aanslag der voor vast aangeslagen gronden bedroeg alzoo voor 1894 (kolom 8 + kolom 12 — kolom 15).
te vermeerderen, door:				te verminderen, door:				
benuttiging van betere gegevens (toepassing van art. 2 der ordonnantie in Ind. Staatsblad 1878 n°. 110).	het belastbaar worden van nieuwe sawahs in het 4de oogstjaar.	uitbreiding van voor vast aangeslagen gronden (tegalvelden, nipabosschen, boomgaarden en wooneryen).	Totaal.	benuttiging van betere gegevens (toepassing van art. 2 der ordonnantie in Ind. Staatsblad 1878 n°. 110).	het te niet gaan of de veranderde bestemming van gronden, die daardoor buiten de landrente vallen.	Totaal.		
9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.		16.
f 32 225,00	f 5 434,00	a) f 4 201,79	f 41 860,79	»	f 11 529,33	f 11 529,33		f 580 694,12
269,87	»	763,90	1 033,77	»	»	»		7 952,36
»	19 883,02	2 620,22	22 503,24	»	2 103,37^5	2 103,37^5		180 996,17
23 392,79	29 970,55	32 750,85	86 114,19	f 439,94^5	22 163,07	22 603,01^5		1 139 031,74^5
55 980,74	1 487,00	10 183,26	67 651,00	3 262,00	9 762,00	13 024,00		1 189 919,00
35 846,90	11 924,50	27 263,72	75 035,12	14 641,64	10 621,00	25 262,64		884 533,75
29 178,33	»	»	29 178,33	5 243,61	»	5 243,61		427 078,72
78 386,52^5	5 163,36	16 623,33	100 173,21^5	20 228,05	16 032,27	36 260,32		1 134 131,00
37 560,45	2 033,00	a) 6 076,00	46 669,45	6 804,00	3 139,00	9 943,00		625 555,00
»	»	»	63 635,00	»	»	14 919,00		859 591,00
72 879,83^5	15 418,55	6 987,00	95 285,38^5	5 083,27	6 582 30	11 665,57		2 016 453,00
7 641,40	10 231,33	26 697,73	44 570,46	6 902.54	3 747,76^5	10 650,30^5		1 179 975,35^5
50 539,50	14,00	4 506,00	54 879,50	25 339,00	11 059,00	36 398,00		743 302,50
30 076 00	36 270,00	20 594,00	86 940,00	17 558,00	3 025,00	20 583 00		1 129 224,00
36 032,63	21 452,36	74 719,58	132 204,57	4 011,96	8 729,77	12 741,73		949 024,00
72 816,00	435,00	17 028,00	90 279,00	21 062,00	801,00	21 863,00		977 691,00
29 145,00	698,00	7 566,00	37 409,00	23 258,00	2 529,00	25 787,00		624 644,00
40 745,26	»	2 825 00	43 570,26	618,50	2 529,00	3 147,50		719 519,00
20 095,00	1 612,00	37 999,50	59 706,50	3 908,00	2 135 00	6 043,00		1 227 985,50
52 581,52	2 677,50	11 821,53	67 080,55	6 501,50	2 213,05	8 714,55		815 764,00
f 705 212,75	f 165 704,17	f 311 227,41	f 1 245 779,33	f 164 862,01^5	f 118 700,93	f 298 481,94^5		f 17 413 065,22

GEWESTEN.	Het bedrag van den onzuiveren aanslag voor 1894 (kolom 16) was te verminderen met de volgende sommen, ter zake van vrijstelling of afschrijving, als:				In 1894 was dus aan landrente werkelijk te heffen:		
	wegens deugdelijk geconstateerd misgewas. b)	wegens andere buitengewone en gewichtige redenen.	wegens het onbeplant blijven van voor vast aangeslagen gronden. c)	Totaal der verminderingen wegens vrijstellingen of afschrijvingen.	ter zake van de voor vast aangeslagen gronden (de onzuivere aanslag vermeld in kolom 16, verminderd volgens kolom 20).	ter zake van de niet voor vast aangeslagen gronden, bedoeld in kolom 7.	In 't geheel.
	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.
Bantam	f 570,47	»	d) f 62 594,54^5	f 63 165,01^5	f 517 529,10^5	f 21 050,53	f 538 579,63^5
Batavia (alleen het domein Bloeboer)	»	»	287,85	287,85	7 664,51	»	7 664,51
Krawang	7 260,35	»	12 715,00^5	19 975,35^5	161 020,81^5	6 928,00^5	167 948,82
Preanger Regentschappen	18 261,83^5	»	8 380,90	26 642,73^5	1 112 389,01	51 820,67	1 164 209,68
Cheribon	2 608,40	»	7 735,45	10 343,85	1 179 575,15	18 423,25	1 197 998,40
Tagal	37 378,75	»	8 915,92	46 294,67	838 239,08	2 382,50	840 621,58
Pekalongan	21 169,15	»	8 428,25	29 597,40	397 481,32	»	397 481,32
Samarang	7 664,68	»	7 723,32	15 388,00	1 118 743,00	24 488,48^5	1 143 231,48^5
Japara	15 727,58	»	15 015,06	30 742,64	594 812,36	18 005,25	612 815,61
Rembang	2 329,23	»	3 757,08	6 086,31	853 504,69	»	853 504,69
Soerabaija	25 277,20	»	27 833,33	53 110,53	1 963 342,47	2 381,00	1 965 723,47
Pasoeroean	141,29	»	1 268,86	1 410,15	1 178 565,20^5	4 738,90	1 183 304,10^5
Probolinggo	687,82	»	11 129,42	11 817,24	731 485,26	21 409,85	752 895,11
Bezoeki	2 024,07	»	6 292,76	8 316,83	1 120 907,17	6 499,00	1 127 406,17
Banjoemas	28 813,08	e) f 1 485,19	9 502,13	39 800,40	909 223,60	15 637,00	924 860,60
Bagelen	8 817,86	f) 379,83	1 288,50	10 486,19	967 204,81	64 991,50	1 032 196,31
Kadoe	7 662,81	»	2 486,64	10 149,45	614 494,55	38 062,25	652 556,80
Madioen	1 379,32	»	20 524,00	21 903,32	697 615,68	13 300,00	710 915,68
Kediri	28 940,00	»	4 406,50	33 346,50	1 194 639,00	16 611,50	1 211 250,50
Madura	23 747,46^5	»	9 110,33	32 857,79^5	782 906,20^5	17 046,00	799 952,20^5
Totaal.	f 240 461,36	f 1 865,02	f 229 395,85	f 471 722,23	f 16 941 342,99	f 343 773,69	f 17 285 116,68

b) De geconstateerde mislukkingen van den oogst waren weder hoofdzakelijk het gevolg van ziekten van het gewas, overstroomingen, gebrek aan irrigatie-water en vernieling door schadelijk gedierte. De voorschriften betreffende het verleenen van de hierbedoelde vrijstellingen zijn opgenomen in n°. 3583 van het Bijblad op het Indisch Staatsblad.

c) Het onbeplant blijven was voornamelijk een gevolg van watergebrek, overstrooming, uitputting van den grond en gebrek aan werkkrachten of ploegvee.

d) In het bedrag, hetwelk op 31 December 1894 in de residentie Soerabaija door de bevolking nog niet was aangezuiverd, is begrepen eene som van f 28, ten onrechte niet als landrente doch als vischvijver-belasting in 's lands kas gestort.

In 1893 was aan landrente werkelijk te heffen geweest (zie de kolommen 13, 14 en 15 van bijlage Q van 't vorig verslag):			In 1894 viel derhalve meer te heffen dan in 1893.	Bedrag hetwelk door de bevolking op 31 December 1894 nog niet was aangezuiverd.	Bedrag hetwelk door de bevolking aangezuiverd, doch door met de inning belaste personen verduisterd was.	Marktprijs der padi per pikol gedurende 1894.	
ter zake von de voor vast aangeslagen gronden (de onzuivere aanslag, verminderd met de vrijstellingen en afschrijvingen).	ter zake van de niet voor vast aangeslagen gronden.	In 't geheel.				Hoogste.	Laagste.
24.	25.	26.	27.	28.	29.	30.	31.
f 472 906,26^{5}	f 19 211,97	f 492 118,23^{5}	f 46 461,40	f 364,29	f 45,00	f 3,00	f 0,60
6 717,13	»	6 717,13	947,38	1 767,77^{5}	»	2.50	1,75
136 218,60^{5}	7 262,82^{5}	143 481,43	24 467,39	20 343,12^{5}	»	2,25	1,00
992 791,65	50 538,86^{5}	1 043 330,51^{5}	120 879,16^{5}	1 418,15	»	6,50	0,75
1 115 452,00	24 760,50	1 140 212 50	57 785,90	20,00	333,00	3,00	1,20
767 666,27	2 437,50	770 103,77	70 517,81	»	»	3,00	1,20
318 567,57^{5}	»	318 567,57^{5}	78 913,74^{5}	161,00	»	3,50	1,75
964 608,70^{5}	27 234,34^{5}	991 843,05	151 388,43^{5}	»	485,00	4,75	1,20
537 210,02	18 787,52^{5}	555 997,54^{5}	56 818,06^{5}	1 655,13	84,95	3,50	1,25
783 493,66	»	783 493,66	70 011,03	»	»	3,00	0,75
1 788 694,18^{5}	1 591,00	1 790 285,18^{5}	175 438,28^{5}	d) 1 802,55	291,30	4,00	1,00
1 136 458,66	5 146,96	1 141 605,62	41 698,48^{5}	329,00	»	5,00	1,75
705 890,24	13 024,00	718 914,24	33 980,87	1 516,11	436,00	3,60	2,00
1 053 199,62^{5}	7 327,00	1 060 526,62^{5}	66 879,54^{5}	30,00	»	4,00	1,75
813 327,78^{5}	18 313,50	831 641,28^{5}	93 219,31^{5}	236,00	476 52	4,25	1,00
893 914,07	28 776,00	922 690,07	109 506,24	»	171,60	4,00	1,25
580 889,75	30 985,54	611 875,29	40 681,51	44,50	579,00	4.25	1,00
513 868,02	18 021,13	531 889,15	179 026,53	374,61	887,00	7,00	1,25
1 046 441,50	15 535,00	1 061 976,50	149 274,00	136,00	86,00	4,50	1,00
716 270,97^{5}	19 779,00	736 049,97^{5}	63 902,23	41,00	»	5,50	1,50
f 15 344 586,69	f 308 732,66	f 15 653 319,35	f 1 631 797,33	f 30 239,24	f 3 875,37	f 7,00	f 0,60

e) Dit bedrag vertegenwoordigt de helft der landrente van drie perdikan-dessa's, welke doorloopend slechts 50 pct. van den aanslag hebben op te brengen, zoomede de landrente, waarvan bij gouvernementsbesluit van 22 Januari 1895 nº. 45 vrijstelling werd verleend aan de dessa Poelosari der afdeeling Bandjarnegara, waar de oogst door brand gedeeltelijk werd vernield.

f) Dit bedrag vertegenwoordigt een deel der landrente van de dessa Krasak der afdeeling Ledok, waarvan bij gouvernementsbesluit dd. 8 Maart 1895 nº. 17 vrijstelling werd verleend, mede omdat de oogst zwaar geleden had ten gevolge van een geheerscht hebbenden brand.

Koloniaal verslag van 1895.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE **T**

N°. 21.

(Zie hoofdst. **J**, afd. IV, van het verslag.)

OVERZICHT betreffende de door het Gouvernement op Java en Madura en op de Buitenbezittingen IN ERFPACHT afgestane WOESTE GRONDEN, die in 1894 [1]) door de ondernemers aanvaard werden, zoomede van die perceelen, welke in 1894 in hun geheel of ten deele aan het Gouvernement zijn teruggekeerd.

I AANVAARDE PERCEELEN.

Volgnummer.	Regentschap en afdeeling.	Districten.	Namen der perceelen.	Namen der ondernemers.	Uitgestrektheid der perceelen (in bouws van 500 vierk. Rijnl. roeden of van 7096 5 M²).	Datum waarop het erfpachtsrecht is ingegaan. (Waar alleen de datum is vermeld, is de duur van het erfpachtsrecht bepaald op 75 jaren.)	Bedrag per bouw 's jaars van de erfpachtssom.	Verdere bijzonderheden.
			JAVA en MADURA.					
			Preanger Regentschappen.					
1	Bandoeng	Oedjoeng broeng koelon	Tjoemboeleuit (Pasir Moending)	Erven mr. baron W. A. Baud	$20\frac{261}{500}$	28 Febr. 1894 (niet voor de volle 75 jaar)	f 1,00	Koffieteelt verboden (gouvernementsbesluit dd. 25 Januari 1894 n°. 9).
2	Id.	Bandjaran en Tjisondari	Gamboeng I	R. E. Kerkhoven	$335\frac{25}{500}$	1 Mei 1894	0,25	Koffieteelt verboden (gouvernementsbesluit dd. 10 Maart 1891 n°. 56); houtretributie f 658,134.
3	Id.	Radjamandala	Njelindoeng (Tondjoeg)	C. R. W. van der Moore	$379\frac{294}{500}$	7 Febr. 1894	1,00	Koffieretributie f 40.
4	Id.	Id.	Pasir Oetjing	Ned.-Ind. Landbouwmaatschappij	$521\frac{129}{500}$	25 Mei 1894	1,00	Koffieretributie f 6.
5	Id.	Id.	Id.	Id.	$381\frac{171}{500}$	Id.	1,00	
6	Id.	Id.	Moswati I (Djeprak)	G. C. F. W. Mundt en vrouwe E. A. S. Crone geb. Loonen	$482\frac{468}{500}$	10 Juli 1894	1,00	
7	Id.	Id.	Maswati II (Tjimenteng)	Id.	$525\frac{151}{500}$	Id.	1,00	
8	Id.	Id.	Maswati III (Pasir Menjan I)	Id.	$242\frac{243}{500}$	Id.	1,00	
9	Id.	Id.	Maswati IV (Pasir Menjan II)	Id.	$391\frac{308}{500}$	Id.	1,00	
10	Id.	Id.	Friesland I (Pasir Pari)	S. J. Meijer	$18\frac{431}{500}$	23 Nov. 1894 (niet voor de volle 75 jaar)	1,00	Koffieretributie f 36.
11	Id.	Tjibea	Tjibea (Leuwinng Kalong)	J. H. van Blommenstein	$389\frac{173}{500}$	18 Jan. 1894	1,00	Houtretributie f 321,31.
12	Tjiandjoer	Peser	Tjilangkap	O. van Vloten	$237\frac{58}{500}$	6 Febr. 1894	1,00	Koffieretributie f 390; houtretributie f 814,45

[1]) Ook vermeldt het overzicht enkele perceelen, waarvan — zooals eerst nu gemeld is — de aanvaarding van de erfpacht dagteekent van vóór 1894.

$^{8}/_{10}$

Volgnummer.	Regentschap en afdeeling.	Districten.	Namen der perceelen.	Namen der ondernemers	Uitgestrektheid der perceelen (in bouwa van 500 vierk. Rijnl. roeden of van 7096,5 M²).	Datum waarop het erfpachtsrecht is toegestaan. (Waar alleen de datum is vermeld, is de duur van het erfpachtsrecht bepaald op 75 jaren.)	Bedrag per bouw 's jaars van de erfpachtssom.	Verdere bijzonderheden.
13	Tjiandjoer	Pesser	Lampegan	W. G. Croll	$26\frac{77}{500}$	23 Juni 1894 (niet voor de volle 75 jaar)	f 0.50	
14	Id.	Id	Goenoeng Melati IV (Tjileungsiang)	Kina-maatschappij Melati	$292\frac{340}{500}$	5 Dec 1894	1,50	Koffieretributie f 300; houtretributie f 427,50.
15	Id.	Tjiblagoeng	Tjikadoe	P. Bosch	$117\frac{233}{500}$	14 April 1894	0 75	
16	Id.	Tjikondang	Tjempaka Noord I (Tjibonggala)	Firma Mirandolle Voûte & Co	$4\frac{100}{500}$	9 April 1894 (niet voor de volle 75 jaar)	1.00	
17	Soekaboemi	Tjibeulang	Pasir Datar	Landbouwmaatschappij Pangerango	$83\frac{387}{500}$	20 Juni 1894 (niet voor de volle 75 jaar)	1,00	Houtretributie f 617,00.
18	Id.	Id.	Id.	Id.	$69\frac{362}{500}$	Id (Id.)	1,00	
19	Id.	Plaboean	Tjipetir (Pasir Nangklah)	Preanger Landbouwmaatschappij	$36\frac{125}{500}$	12 Jan. 1894 (niet voor de volle 75 jaar)	1 00	
20	Id.	Id.	Pasir Ama	J. C. van Son	$1[illegible]5\frac{074}{500}$	9 Maart 1894	0,50	
21	Id.	Djampang tengah	Sindangsari (Tjilengka)	Cultuurmaatschappij Sindangsari	$5\frac{204}{500}$	1 Febr 1894 (niet voor de volle 75 jaar)	1,50	
22	Id.	Id	Artana I (Tjibodjong)	Cultuurmaatschappij Artana	$90\frac{4}{500}$	4 Aug 1894 (niet voor de volle 75 jaar)	1,25	
23	Id.	Id.	Tjitalahap	Jhr. W Th Boreel	$310\frac{060}{500}$	25 Juli 1894	1 05	
24	Soemedang	Tandjongsari	Hamprang (Pasir Hampang)	Cultuurmaatschappij Tjidjeroek	$158\frac{303}{500}$	21 Nov. 1894	1.00	Koffieteelt verboden (gouvernementsbesluit dd. 16 Maart 1893 n° 12).
25	Soekapoera	Pasir Pandjang	Pengadjar	J. P. M. en J. G Herklots	$312\frac{074}{500}$	30 April 1894	0,75	
				Cheribon.				
26	Madjalengka	Radjagaloe	Pasir Tjiwangoen	Tan Kong Boen	$100\frac{101}{500}$	23 Jan. 1894	f 1,00	
				Tegal.				
27	Pamalang	Tjomal	Kedoeng Pedatti	J. J. M. Koevoet	$140\frac{282.5}{500}$	20 Oct 1894	f 0 50	Houtretributie f 600
				Pekalongan.				
28	Batang	Soebah	Petir	D. Kriege en G. J. GorING	$284\frac{180}{500}$	20 Febr. 1894	f 1,50	Houtretributie f 151,88.
29	Id.	Id.	(Bij de bevolking bekend als Plaboean)	Cultuurmaatschappij Siloewok Sawangan	$28[illegible]\frac{210}{500}$	7 Mei 1894 (niet voor de volle 75 jaar)	1 50	
				Japara.				
30	Patti	Tenggeles	Pan lean	P. Buijs	$305\frac{321}{500}$	23 April 1894	f 1,00	
				Soerabaja.				
—	Modjokerto	Djaboeng	(Bij de bevolking bekend als Wonokerso)	F. J. Hartsteen	$192\frac{107}{500}$	31 Oct. 1893 [*]	f 2,50	Houtretributie f 6400.

*) Van de inschrijving van dit perceel werd te Batavia eerst kennis ontvangen na de afsluiting van de opgaven ten dienste van het vorig verslag.

Volgnummer.	Regentschap en afdeeling.	Districten.	Namen der perceelen.	Namen der ondernemers.	Uitgestrektheid der perceelen (in bouws van 500 vierk. Rijnl. roeden of van 7096.5 M².).	Datum waarop het erfpachtsrecht is ingegaan. (Waar alleen de datum is vermeld, is de duur van het erfpachtsrecht bepaald op 75 jaren.)	Bedrag per bouw 's jaars van de erfpachtsom.	Verdere bijzonderheden.
31	Modjokerto	Djaboeng	Wonoredjo I (Maling)	P. J. Vogelzang	$223\frac{238}{500}$	3 April 1894	f 4,00	
32	Id.	Id.	Wonoredjo II (Maling)	Id.	$144\frac{186}{500}$	Id.	1 00	
33	Id.	Id.	(Bij de bevolking bekend als Kedoenggalih)	F. A. Enklaar van Guericke	$45\frac{64}{500}$	20 Mei 1894	2,00	
34	Id	Id.	(Bij de bevolking bekend als Karangan)	Id.	$149\frac{9}{500}$	Id.	1,50	
35	Id.	Id.	Pengadjaran VI	Cultuurmaatschappij Pengadjaran	$87\frac{226}{500}$	20 Nov. 1891	3.00	Koffieteelt verboden (gouvernementsbesluit dd. 18 Juni 1894 n°. 170).
36	Id.	Id.	Djenesglaran	P. L. van Dam	$111\frac{146}{500}$	30 Jan. 1894	4 00	Houtretributie f 217,92.
37	Id.	Id.	—	J. H. R. Niemeth	$71\frac{406}{500}$	3 Juli 1891	4 00	
				Pasoeroean.				
38	Malang	Toeren	Soember Aroem	Maatschappij Koffieland Soember Aroem	$14\frac{285}{500}$	1 Juni 1894 (niet voor de volle 75 jaar)	f 1 00	
				Probolinggo.				
39	Loemadjang	Tempeh	Wonosari II	Ch. Etty en vrouwe J. B. Thal Larsen geb. Lovert	$37\frac{277}{500}$	17 Aug. 1894 (niet voor de volle 75 jaar)	f 5,00	
				Besoeki.				
40	Djember	Djember	Kedaton	G. D. Birnie	$513\frac{240}{500}$	12 Jan. 1894	f 2,00	
41	Id.	Id.	Badean	Id.	$132\frac{228}{500}$	Id.	2,00	
42	Id.	Id.	Krasak I	Id.	$88\frac{92}{500}$	23 Mei 1894	4 50	
43	Id.	Id.	Krasak II (Kedoengkwali)	Id	$89\frac{107}{500}$	Id.	1,50	
44	Id	Id.	Renteng I	Id.	$209\frac{240}{500}$	Id.	2.00	Houtretributie f 5089,36 voor de perceelen nos. 44 t/m 50.
45	Id.	Id.	Renteng II	Id.	$383\frac{109}{500}$	Id.	2.00	De erfpachter zal de gronden, benoodigd voor den aanleg van een spoorweg van Djember naar Banjoewangi beschikbaar hebben te stellen, zonder aanspraak op vergoeding voor eventueel daardoor aan gebouwen of plantsoenen toe te brengen schade (gouvernementsbesluit dd. 29 Dec. 1893 n°. 19)
46	Id.	Id	Renteng III	Id.	$392\frac{66}{500}$	Id	2,00	
47	Id.	Id.	Mangaran	Id.	$423\frac{140}{500}$	Id.	2,00	
48	Id.	Id.	Tjorah Tepoes	Id.	$288\frac{20}{500}$	Id	2 00	
49	Id.	Id.	Gadjasan I	Id.	$372\frac{78}{500}$	Id.	1,00	
50	Id.	Id.	Gadjasan II	Id.	$442\frac{236}{500}$	Id.	1 00	
51	Id.	Id.	Gadjasan III	Id.	$390\frac{378}{500}$	Id.	1,00	Als bij n°. 45 en 46.
52	Id.	Id.	Wonodjati	Id.	$181\frac{271}{500}$	Id.	1,00	

Volgnummer.	Regentschap en afdeeling.	Districten.	Namen der perceelen.	Namen der ondernemers.	Uitgestrektheid der perceelen (in bouws van 500 vierk. Rijnl. roeden of van 7096.5 M²).	Datum waarop het erfpachtsrecht is ingegaan. (Waar alleen de datum is vermeld, is de duur van het erfpachtsrecht bepaald op 75 jaren.)	Bedrag per bouw 's jaars van de erfpachtssom.	Verdere bijzonderheden.
53	Djember	Djember	Renes	G. D Birnie	$351\frac{307}{500}$	23 Mei 1894	f 1,90	
54	Id.	Id.	Mrawan Wirowongso	Id.	$336\frac{421}{500}$	Id.	1,22	
55	Id.	Id.	Dampar I	Id.	$463\frac{101}{500}$	Id.	1,50	
56	Id.	Id.	Dampar II	Id.	$479\frac{101}{500}$	Id.	1,50	
57	Id	Id	Dampar III	Id.	$500\frac{110}{500}$	Id.	1,50	
58	Id	Id.	Dampar IV.	Id.	$517\frac{251}{500}$	Id.	1,50	Als bij n°s. 45, 49, 51 en 52.
59	Id	Id.	Lengkong	Id.	$431\frac{381}{500}$	Id.	1,50	
60	Id.	Id.	Kali Klepoeh	Nederl.-Indische Landbouwmaatschappij	$28\frac{129}{500}$	20 Juni 1894 (niet voor de volle 75 jaar)	2,00	
61	Id.	Id.	Goenoeng Pasang II (Ketjeloeng)	Cultuurmaatschappij Goenoeng Pasang	$9\frac{192}{500}$	25 Juli 1894 (niet voor de volle 75 jaar)	1,75	
62	Id.	Id.	Goenoeng Pasang III (Gentong)	Id.	$19\frac{385}{500}$	Id. (Id.)	1,75	
63	Id	Tanggoel en Poeger	Oetan Semboro I (Kali Lebeng)	A. M. Arends	$507\frac{82}{500}$	28 Juli 1894	1,50	Houtretributie f 14 700.
64	Id.	Id.	Oetan Semboro II (Djadjong)	Id.	$318\frac{239}{500}$	Id.	1,50	
65	Id	Tanggoel	Tjorah Manggis	F. Gierlings	$200\frac{262}{500}$	26 Febr. 1894	2,00	
66	Id.	Id	Soember Pandan I	Id.	$403\frac{219}{500}$	Id	2,22	
67	Id.	Id	Soember Pandan II	Id	$410\frac{31}{500}$	Id.	2,00	
68	Id	Id.	Soember Pandan III	Id	$378\frac{181}{500}$	Id.	2,62	
69	Id	Id.	Soember Pandan IV	Id.	$275\frac{422}{500}$	Id.	2,00	
70	Id.	Id	Soember Pandan V	Id.	$449\frac{491}{500}$	Id.	2,00	
71	Panaroekan	Pradjekan	Soember Tjanting I	F. Ottolander	$313\frac{91}{500}$	3 Dec. 1894	1,50	
72	Id.	Id.	Soember Tjanting II	Id	$410\frac{467}{500}$	Id.	1,50	
73	Id.	Soemberwaron	Taman Berek	P. de Haan Jr.	$465\frac{94}{500}$	12 April 1894	1,25	
74	Banjoewangi	Banjoewangi	Kalisat I	Maatschappij tot exploitatie van het land Kalisat	$472\frac{349}{500}$	18 Juni 1894	1,02	
75	Id.	Id.	Kalisat II	Id.	$385\frac{447}{500}$	Id.	1,00	
76	Id.	Id.	Kalisat III	Id.	$310\frac{268}{500}$	Id.	1,22	
77	Id.	Id.	Sonosari I	F. J. M. Johnson	$360\frac{103}{500}$	20 Juli 1894	1,22	
78	Id.	Id.	Sonosari II	Id.	$326\frac{102}{500}$	Id.	1,00	
79	Id.	Id.	Bandjarbali I	W. J. A. de Kempenaar	$332\frac{448}{500}$	11 Aug. 1894	1,02	

Volgnummer.	Regentschap en afdeeling.	Districten.	Namen der perceelen.	Namen der ondernemers.	Uitgestrektheid der perceelen (in bouws van 500 vierk. Rijnl. roeden of van 7096.5 M²)	Datum waarop het erfpachtsrecht is ingegaan. (Waar alleen de datum is vermeld, is de duur van het erfpachtsrecht bepaald op 75 jaren.)	Bedrag per bouw 's jaars van de erfpachtssom.	Verdere bijzonderheden.
80	Banjoewangi	Banjoewangi	Bandjarbali II	W. J. A. de Kempeneer	$424\frac{309}{500}$	11 Aug. 1894	f 1,00	
81	Id.	Id.	Bandjarbali III	Id.	$417\frac{103}{500}$	Id.	1,00	
82	Id.	Id.	Paséwaran I	Firma E. Moorman & C°	$419\frac{110}{500}$	20 Sept. 1894	1,00	
83	Id.	Id.	Paséwaran II	Id	$425\frac{196}{500}$	Id.	1,00	
84	Id.	Id.	Paséwaran III	Id.	$231\frac{395}{500}$	Id.	1,00	
85	Id.	Id.	Paséwaran IV	Id.	$388\frac{69}{500}$	Id.	1,00	
86	Id.	Id.	Paséwaran V	Id.	$257\frac{075}{500}$	Id.	1,00	
87	Id.	Id.	Kali Kadjaran	A. W. de Rijk	$265\frac{441}{500}$	24 Oct. 1894	1,00	
88	Id.	Id.	Pesoetjen	W. A. Schmilau en O. P. N. Blom	$401\frac{57}{500}$	20 Nov. 1894	1,00	
89	Id.	Rogodjampi	Oesnoeng Patrang	Cultuurmaatschappij Taman Gloegah	$338\frac{450}{500}$	10 Juli 1894 (niet voor de volle 75 jaar)	1,00	
90	Id.	Id.	Kali Porolinggo I	J. A. van Delden	$479\frac{428}{500}$	10 Oct. 1894	1,00	
91	Id.	Id.	Kali Porolinggo II	Id.	$381\frac{397}{500}$	Id.	1,00	Als bij n°. 45 (gouvernementsbesluit dd. 27 April 1894 n°. 90).
92	Id.	Id.	Kali Porolinggo III	Id.	$477\frac{400}{550}$	Id.	1,00	
93	Id.	Id.	Bajoekoelon I	J. A. Freudenberg	$538\frac{337}{500}$	9 Nov. 1894	1,00	
94	Id.	Id.	Bajoekoelon II	Id.	$237\frac{136}{500}$	Id.	1,00	
95	Id.	Id.	Soemberwaroe V	Mr. H. 's Jacob	$519\frac{005}{500}$	1 Dec. 1894	1,00	
96	Id.	Id.	Soemberwaroe VI	Id.	$480\frac{318}{500}$	Id.	1,00	
97	Id.	Id.	Soemberwaroe VII	Id.	$495\frac{291}{500}$	Id.	1,00	
98	Id.	Id.	Soemberwaroe VIII	Id.	$526\frac{404}{500}$	Id.	1,00	Als bij n°. 40 (gouvernementsbesluit dd. 4 Juni 1894 n°. 33).
99	Id.	Id.	Soemberwaroe IX	Id.	$320\frac{79}{500}$	Id.	1,00	
100	Id.	Id.	Soemberwaroe X	Id.	$460\frac{450}{500}$	Id.	1,00	
101	Id.	Id.	Soemberwaroe XI	Id.	$513\frac{409}{500}$	Id.	1,00	
102	Id.	Id.	Soemberwaroe XII	Id.	$527\frac{377}{500}$	Id.	1,00	
			Madioen.					
103	Ngawi	Djogorogo	Uitkomst	L. F. H. G. Gout	$171\frac{400}{500}$	1 Nov. 1894	f 1,50	
			Kediri.					
104	Kediri	Djambean	Bangori II	Mr. C. Th. van Deventer	$107\frac{97}{500}$	10 Mei 1894 (niet voor de volle 75 jaar)	f 1,50	

Volgnummer.	Regentschap en afdeeling.	Districten.	Namen der perceelen.	Namen der ondernemers.	Uitgestrektheid der perceelen (in bouws, van 500 vierk. Rijnl. roeden of van 7096,5 M²)	Datum waarop het erfpachtsrecht is ingegaan. (Waar alleen de datum is vermeld, is de duur van het erfpachtsrecht bepaald op 75 jaren.)	Bedrag per bouw 's jaars van de erfpachtssom.	Verdere bijzonderheden.
105	Kediri	Djambean	Troeneng II	Ph. C. C. Hansen	$103\frac{275}{500}$	30 Aug. 1891	f 0,50	Koffieretributie f 1350.
106	Id.	Soekoredjo	Djengkol VII	J. J. Geul	$35\frac{220}{500}$	31 Mei 1891 (niet voor de volle 75 jaar)	2,00	
107	Ngrowo	Ngoenoet	Kali Gentong II	M. Block	$297\frac{243}{500}$	21 Juni 1894	1,50	
108	Id.	Id.	Kali Gedeh I	Id.	$353\frac{326}{500}$	Id.	1,50	
109	Id.	Id.	Kali Gedeh II	Id.	$364\frac{435}{500}$	Id.	1,50	
110	Id.	Id.	Kali Gentong I	Id.	$342\frac{473}{500}$	28 Juni 1894	1,50	
111	Id.	Id.	Bengawan Gedee (Mahendro tirto)	J. R. L. C. Meijer	$311\frac{219}{500}$	17 Juli 1894	1,00	
112	Id.	Id.	Bengawan Gedee II	Id.	$334\frac{412}{500}$	9 Aug. 1894	1,25	
113	Id.	Pakoentjen	Sapoeangin	Handelsvereeniging Amsterdam	$60\frac{92}{500}$	5 Juni 1894 (niet voor de volle 75 jaar)	2,00	Koffieretributie f 900.
114	Blitar	Wlingi	Djeroek II	C. A. Fol	$71\frac{109}{500}$	21 Aug. 1894 (niet voor de volle 75 jaar)	1,00	
115	Id.	Id.	Bantaran III	Maatschappij tot exploitatie van het koffieland Bantaran	$43\frac{165}{500}$	15 Oct. 1894 (niet voor de volle 75 jaar)	1,00	
116	Id.	Id.	Redjosari III	S. Ph. M. J. en A. F. J. Moorman	$5\frac{914}{500}$	27 Nov. 1894 (niet voor de volle 75 jaar)	1,00	
117	Id.	Srengat	Ponggok (Keboendoeren ponggok)	A. Greve	$350\frac{310}{500}$	19 Jan. 1894	1,00	Koffieteelt verboden (gouvernementsbesluit dd. 22 Sept. 1893 nº. 63).
118	Id.	Lodojo	Ngadirenggo III (Ngrekoel)	Vrouwe W. C. van den Broek d' Oberman geb. de Vogel	$299\frac{173}{500}$	4 Jan. 1895	1,00	
119	Id.	Id.	Ngadirenggo I	Id.	$305\frac{287}{500}$	3 April 1894	1,00	
120	Id.	Id.	Ngadirenggo II	Id.	$350\frac{40}{500}$	Id.	1,00	
121	Id.	Id.	Ngadipoera I	R. W. van der Leeuw	$440\frac{341}{500}$	5 Juli 1894	1,00	
122	Id.	Id.	Ngadipoera II	Id.	$450\frac{206}{500}$	Id.	1,00	
123	Id.	Id.	Ngadipoera III	Id.	$304\frac{316}{500}$	Id.	1,00	
124	Id.	Id.	Ngadipoera IV	Id.	$325\frac{308}{500}$	Id.	1,00	
125	Id.	Id.	Mas Poloan I	F. E. F. M. Kerthaus	$498\frac{246}{500}$	17 Juli 1894	1,00	
126	Id.	Id.	Mas Poloan II	Id.	$430\frac{437}{500}$	Id.	1,00	
127	Id.	Id.	Ngeni I	Th. A. Schram	$332\frac{96}{500}$	16 Aug. 1894	1,00	
128	Id.	Id.	Ngeni II	Id.	$354\frac{45}{500}$	Id.	1,00	

BUITENBEZITTINGEN.

Padangsche Benedenlanden.

1	Priaman	Onderafdeeling Kajoetanam	Palabian	Mevr. de wed. A. C. Walesou geb. Ehgartner.	15	28 Nov. 1891	f 7,50 in het geheel	

Volgnummer.	Regentschap en afdeeling.	Districten.	Namen der perceelen.	Namen der ondernemers	Uitgestrektheid der perceelen (in bouws van 500 vierk. Rijnl. roeden of van 7096,5 M²).	Datum waarop het erfpachtsrecht is toegegaan. (Waar alleen de datum is vermeld, is de duur van het erfpachtsrecht bepaald op 75 jaren.)	Bedrag per bouw 's jaars van de erfpachtssom.	Verdere bijzonderheden.
			Padangsche Bovenlanden.					
2	XIII en IX Kotta	Laras Pousipei (negeri Loeboe Gedong)	Liki	Firma van Houten Steffen en Co.	600			
3	Id.	Id.	Soengei Ramboetan	Id	600	23 Juni 1894	f 900 in het geheel	
4	Id.	Id	Soengei Landei	Id.	600			
5	Id	Laras Solok	Kotta Zuidlewijo (Kotta Sani)	Nederlandsche Handelmaatschappij	150	28 Maart 1894 (niet voor de volle 75 jaar)	f 150 in het geheel	
	Id.	Laras Talang (negeri Ayer Betoemboek)	Batang Baroes	H. C. W. Freericks	168	5 Maart 1894	f 100 in het geheel	
7	Id.	Soerian, onderafdeeling Alahan Pandjang	Soerian III Boekit Tembang Grabak)	Firma van Houten Steffen en Co.	352	23 Juni 1894 (niet voor de volle 75 jaar)	f 176 in het geheel	
8	Tanah Datar	Laras Lintau	Pam Tinggie	E. K. G. Rose	408	17 Juli 1894	f 200 in het geheel	
			Lampongsche Districten.					
9	Ommelanden van Telok Betong	—	Waij-Ratai	A. R. Driessen	11 280	8 Jan. 1894	f 2210 in het geheel	
10	Id.	—	Waij-Koeripan	H. des Amorie van der Hoeven	4 280	11 Juni 1894	Nader vast te stellen	
			Palembang.					
11	Tebing Tinggi	Redjang en Lebong	Soengei Koenag	Handelsvereeniging Amsterdam	890	22 Jan. 1894	f 178 in het geheel	
12	Id	Id.	Tanah Batoe Waten	Mevr. B. Wortelboer, geb. Geersinga	883 257/500	13 Dec. 1894	Nader vast te stellen	
13	Lematang Oeloe en Ilir, Kikim en de Pasoemah-landen	Marga Soembaij besar	Josephineland	J. W. A. Nalss	100	8 Mei 1894	f 20 in het geheel	
14	Id.	Marga's Soembaij besar, Soekoe Aloendoewa, Soembaij Mangkoeenom Soekoe Tandjong Arok, Soembaij Oeloeh Loerah, Soekoe Tegoerwangi, Soembaij Sindang	Goenoeng Agoeng	J. van Hengst	6000	27 Nov. 1894	f 1200 in het geheel	
15	Id.	Marga's Soembaij Oeloeh Loerah Soekoe Tegoerwangi Sindang Soembaij besar Soekoe Aloendoewa en Soembaij Mangkoe onom Soekoe Tandjong Arok	Pagar Alam	Id.	2000	Id.	f 400 in het geheel	
16	Id.	Marga's Soembaij besar, Soekoe Aloendoewa Soembaij Sindang en Soembaij Oeloeh Loerah, Soekoe Tegoerwangi	Goenoeng Dempo	Id	2000	28 Nov. 1894	f 400 in het geheel	

Volgnummer.	Regentschap en afdeeling.	Districten.	Namen der perceelen.	Namen der ondernemers.	Uitgestrektheid der perceelen (in bouws van 500 vierk. Rijnl. roeden of van 7096.5 M²)	Datum waarop het erfpachtsrecht is ingegaan. (Waar alleen de datum is vermeld, is de duur van het erfpachtsrecht bepaald op 75 jaren)	Bedrag per bouw 's jaars van de erfpachtssom.	Verdere bijzonderheden.
17	Komering Ogan-Oeloe en Enim en de Ranau-distr.	Marga's Goenoeng Merakea en Loeboeq Batang	Moria Lauw	F. E. P. van den Bossche	7 225	12 Oct. 1894	f 1900 25 in het geheel	
			Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.					
—	Amoenthai	Balangan	Pandam	J. en W. F. Salomonson	7 407	1 Oct. 1890 [2])	f 0,85	
18	Id.	Tabalong	Oejah	Cultuurmaatschappij Kinaroen	10 000	20 Maart 1891	f 2500 in het geheel	
19	Id.	Id.	Kinaroen	Id.	10 000	Id.	f 2500 in het geheel	
20	Id.	Laboean Amas en Batang Alai	Pagat	C. Scheepmaker Gzn.	10 000	18 Aug 1894	f 2500 in het geheel	Dit perceel is bij acte dd. 8 Mei 1895 overgeschreven ten name van vrouwe B F Schulz, echtgenoote van F. W. Krapp, onder den naam van „Helena
21	Bandjermasin en Ommelanden	—	Padang Ramania	Khe Gang Yang	70	3 Juni 1894	f 17,50 in het geheel	
			Menado.					
—	Amoerang	Romoon, onderdistrict Pakoeweroe	Bojong Ketjil	Nederlandsch-Indische Handelsbank	4	14 Juli 1893 [2]) (niet voor de volle 75 jaar)	f 2 in het geheel	
22	Tondano	Langowan	—	H. Veen	$4\frac{452.4}{500}$	17 Maart 1894	f 1	

II. PERCEELEN die in hun geheel of ten deele aan het Gouvernement zijn TERUGGEKEERD.

Volgnummer.	Regentschap en afdeeling.	Districten	Namen der perceelen.	Namen der ondernemers.	Uitgestrektheid der perceelen (in bouws van 500 vierk. Rijnl. roeden of van 7096.5 M²).	Datum waarop het erfpachtsrecht is ingegaan.	Bedrag per bouw 's jaars van de erfpachtssom.	Datum der gerechtelijke akte waarbij het erfpachtsrecht ontbonden dan wel overgeschreven werd ten name van het Gouvernement.	Datum en nummer van het gouvernementsbesluit waarbij aanteekening is gehouden van den terugkeer van het perceel aan het Gouvernement.	*Aanmerkingen.*
				A. In 1894 in hun geheel aan den lande teruggekeerde perceelen.						
				JAVA EN MADURA.						
				Preanger Regentschappen.						
1	Tjiandjoer	Djampang wetan	Tjitiis I (Belapoelang of Soekanegara)	Kina-cultuurmaatschappij te Batavia	$52\frac{93.5}{500}$	24 Oct. 1892	f 3,00	28 Dec. 1894	4 Maart 1895 n°. 20	Tot de overschrijving ten name van het Gouvernement werd eerst overgegaan nadat de canon tot en met het jaar 1894 was aangezuiverd.
2	Id.	Tjikondong	Tjidoerian (Tjiranghoug)	West-Java Kina-cultuurmaatschappij	$319\frac{191}{500}$	24 Aug 1878	3,00	16 Oct. 1894	21 Nov. 1894 n°. 18	Als voren.
				Tegal.						
3	Brebes	Brebes	Randoesanga	Th. R. N. en P. Lucassen en A. C. M. van Beethem van den Bergh, wed. van D. F. W. Lucassen	$131\frac{253}{500}$	11 Aug. 1880	f 3.00	27 Dec. 1894	19 April 1895 n°. 13	Als voren
4	Id	Id.	Sirantjong	Id.	$80\frac{170.68}{500}$	8 Dec. 1880	3 00	Id.	Id.	

[2]) Als bij noot 2.

Volgnummer	Regentschap en afdeeling.	Districten	Namen der perceelen.	Namen der ondernemers.	Uitgestrektheid der perceelen in bouws van 500 vierk. Rijnl. roeden of van 7096,5 M²	Datum waarop het erfpachtsrecht is toegestaan.	Bedrag per bouw 's jaars van de erfpachtssom	Datum der gerechtelijke akte waarbij het erfpachtsrecht ontbonden dan wel overgeschreven werd ten name van het Gouvernement.	Datum en nummer van het gouvernementsbesluit waarbij aanteekening is gehouden van den terugkeer van het perceel aan het Gouvernement	Aanmerkingen.
					Pekalongan.					
5	Batang	Bandar Sidajoe	Kajoe Abang I	A. L. F. von Kricken	$63\frac{381.9}{500}$	8 Jan. 1883	f 3,00	31 Dec. 1894	13 Mei 1895 n°. 8	De gewezen erfpachter moest zich bij notarieele akte verbinden om het nog verschuldigde aan pachtschat in maandelijksche termijnen van f 25 te zullen voldoen
6	Id.	Id.	Kajoe Abang II	Id.	$217\frac{86}{500}$	4 April 1884	3,00	Id.	Id.	
					Pasoeroean.					
7	Pasoeroean	Tengger	Mangenandjoro	S. Everts	$143\frac{40.5}{500}$	18 Mei 1875	f 4 10	24 Dec. 1894	4 Maart 1895 n°. 21	Tot de overschrijving ten name van het Gouvernement werd eerst overgegaan nadat de canon tot en met het jaar 1894 was aangezuiverd.
					Kediri.					
8	Blitar	Wlingi	Sirah Bambang	W. F. van Rijckevorsel	$479\frac{55}{500}$	7 April 1882	f 5 00	—	—	Bij vonnis van den raad van justitie te Soerabaja dd. 1 Augustus 1894 is het erfpachtsrecht op dit perceel vervallen verklaard wegens wanbetaling van den canon gedurende vijf achtereenvolgende jaren.

B. In 1894 aan den lande teruggekeerde gedeelten van perceelen.

JAVA EN MADURA.

Preanger Regentschappen.

a	Tjiandjoer	Djampang wetan	Pondok Bitoeng I [1]	Cultuurmaatschappij Pondok Bitoeng	$327\frac{407}{500}$	28 Febr. 1881	f 3,50	21 Dec. 1894	12 Febr. 1895 n°. 20	De grootte van de perceelen bedraagt thans nog respectievelijk $208\frac{375}{500}$ en $8\frac{178}{500}$ bouw.
b	Id.	Id.	Pondok Bitoeng II	Id.	$146\frac{394}{500}$	21 Juni 1884	3,50	Id.	Id.	
c	Id.	Id.	Tjitjas II	Kina-cultuurmaatschappij te Batavia	$345\frac{402.4}{500}$	29 Juli 1882	3,50	28 Dec. 1894	4 Maart 1895 n°. 20	Deze teruggaaf betrof het overblijvende gedeelte van het erfpachtsperceel Tjitjas II, waarvan reeds een deel ten name van het Gouvernement was terug ontvangen krachtens gouvernementsbesluit van 25 Juli 1889 n°. 8. Tot de overschrijving ten name van het Gouvernement werd eerst overgegaan, nadat de canon tot en met het jaar 1894 was aangezuiverd.

[1]) Bij de opmeting van het teruggekeerde gedeelte is gebleken, dat in den oorspronkelijken meetbrief van 1 Juni 1880 n°. 77 als uitgestrektheid van het perceel abusievelijk is aangegeven $516\frac{325^{6}/_{7}}{500}$ bouw, moetende dit ten rechte zijn $536\frac{372}{500}$ bouw.

Volgnummer.	Regentschap en afdeeling.	Districten.	Namen der perceelen	Namen der ondernemers.	Uitgestrektheid der perceelen (in bouws van 500 vierk. Rijnl. roeden of van 7096.5 M²).	Datum waarop het erfpachtsrecht is ingegaan.	Bedrag per bouw 's jaars van de erfpachtssom.	Datum der gerechtelijke akte waarbij het erfpachtsrecht ontbonden dan wel overgeschreven werd ten name van het Gouvernement.	Datum en nummer van het gouvernementsbesluit waarbij aanteekening is gehouden van den terugkeer van het perceel aan het Gouvernement	Aanmerkingen.
					Pasoeroean.					
d	Pasoeroean	Tengger	Pawon Sewoe	S. Everts	$148\frac{61}{500}$	18 Aug. 1880	f 5,00	21 Dec. 1894	4 Maart 1895 n° 21	Deze teruggaaf betreft het overblijvende gedeelte van het erfpacht-perceel Pawon Sewoe, waarvan reeds een deel ten name van het Gouvernement was teruggontvangen, krachtens gouvernementsbesluit van 16 Mei 1889 n° 7. Tot de overschrijving ten name van het Gouvernement werd eerst overgegaan, nadat de canon tot en met het jaar 1894 was aangezuiverd.
					BUITENBEZITTINGEN.					
					Padangsche Bovenlanden.					
a	Tanah Dater	Onderafdeeling XX Kotta	Gadoeng Batoe	Erven Wed. G. F. C Rose, geb. van Riemsdijk	1100	2 Aug. 1877	f 1	27 Dec 1894	20 Maart 1895 n°. 5	De uitgestrektheid van het perceel bedraagt thans nog $940\frac{338}{500}$ bouw.
					Menado.					
b	Eiland Talissé	—	Talissé	A. C. Koopmans en D. H. de Vries	$1853\frac{440}{500}$	6 Aug. 1879	f 1	28 Juli 1894	20 Aug. 1895 n°. 44	De uitgestrektheid van het perceel bedraagt thans nog 616 bouws.

Koloniaal verslag van 1895.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE U.

N°. 22.

(Zie hoofdst. J, afd. IV, van het verslag.)

OVERZICHT betreffende de in **erfpacht** aangevraagde gronden op Java en Madura en in de Buitenbezittingen, die gedurende 1894 aan de aanvragers **geweigerd** werden.

Volgnummer.	Regentschappen.	Districten.	Geschatte uitgestrektheid (in bouws).	Door wien en wanneer aangevraagd.	Datum en nummer der afwijzende beschikking.	Redenen van de afwijzing.
			A. JAVA EN MADURA.			
			Bantam.			
1	Serang (afd. Aejer)	Anjer (eiland Dwars in den weg)	.	Oeij Djim Tjoen 1 Mei 1894	20 Aug. 1894 n°. 31	Het op het eiland voorkomende bosch voorziet in de behoefte der bevolking aan timmer- en brandhout. Overigens zou de uitgifte in strijd zijn met het belang van den lande.
			Krawang.			
2	Krawang (contrôle-afd. Poerwakarta)	Wanajasa	150	A. R. Kuijpers 20 Juni 1894	17 Oct. 1894 n°. 28	De aangevraagde gronden konden voor een deel niet als woest worden beschouwd, en moeten overigens dienen tot weideplaats van het vee der inlandsche bevolking.
3	Id.	Gandasoli	niet opgegeven	S. J. Meijer 22 Mei 1894	6 Aug. 1894 n°. 19	De aangevraagde gronden zijn grootendeels beplant met vroeger op hoog gezag aangelegde en nog vruchtdragende koffieplantsoenen, zoodat die gronden, in verband met de afschaffing in Krawang van de verplichte teelt en levering van koffie aan den lande (Indisch Staatsblad 1894 n°. 102), met 1 Januari 1895 landrenteplichtig worden, en derhalve voor uitgifte in erfpacht niet in aanmerking konden komen.
			Preanger Regentschappen.			
4	Tjiandjoer	Maljalaja	300	A. A. Maas Geesteranus 5 Mei 1894	22 Juni 1894 n°. 34	De aangevraagde gronden konden in het belang van klimatologische en hydrographische verbondingen voor uitgifte niet in aanmerking worden gebracht. De gronden waren reeds vroeger (gouvernementsbesluit dd. 21 September 1890 n°. 38) aan denzelfden aanvrager geweigerd.
5	Tjiandjoer afd. Soekaboemi	Goenoeng Parang	28	H. M. le Roux 9 November 1893	8 Maart 1894 n°. 30	De aangevraagde gronden maken deel uit van nog in onderhoud zijnde gouvernementskoffieplantsoenen.
6	Id.	Tjimahi	150	H. R. Beijen 29 September 1893	20 April 1894 n°. 15	De aangevraagde gronden konden niet als woeste gronden worden beschouwd. Bovendien dienen zij gereserveerd te blijven voor weideplaats van het vee der inlandsche bevolking.
7	Id.	Id.	50	W. Ligtvoet 26 Januari 1894	18 Juni 1894 n°. 69	Op de aangevraagde gronden komen ontginningen der inlandsche bevolking voor, waarvan rechthebbenden geen afstand willen doen; overigens dienen de gronden gereserveerd te blijven voor uitbreiding van den inlandschen landbouw en voor weideplaats.
8	Id.	Tjitjoeroeg	60	B. P. Warnsinck 21 December 1892	9 April 1894 n°. 17.	De aangevraagde gronden behooren gereserveerd te blijven voor de uitbreiding van de vrijwillige koffieaanplantingen der inlandsche bevolking.
9	Id.	Plaboean	200	J. E. van Polanen Petel 27 Juni 1893	2 Febr. 1894 n°. 14	De aangevraagde gronden behooren gereserveerd te blijven voor den inlandschen landbouw.
10	Soemedang (afd. Tasikmalaja)	Melambong	508	H. J. Coster q.q. J. Prager 16 September 1893	24 Mei 1894 n°. 25	Op de aangevraagde gronden komen ontginningen van de inlandsche bevolking voor, waarvan rechthebbenden geen afstand willen doen, terwijl de gronden overigens gereserveerd behooren te blijven voor de instandhouding en uitbreiding van de op hoog gezag ingevoerde koffiecultuur en de vrijwillige aanplantingen der bevolking, zoomede voor de uitbreiding van den inlandschen landbouw. Bovendien voorzien de gronden in de behoefte der bevolking aan materiaal voor huizenbouw en ombeining der bouwvelden.

Volgnummer.	Regentschappen.	Districten.	Geschatte uitgestrektheid (in bouws).	Door wien en wanneer aangevraagd.	Datum en nummer der afwijzende beschikking.	Redenen van de afwijzing.
11	Limbangen	Panembong	150	Firma Tiedeman en van Kerchem q q erfgenamen van wijlen mr. W. A. baron Baud 12 Januari 1894	7 Aug. 1894 n°. 40	Het op een gedeelte der aangevraagde gronden voorkomende bosch behoort tot een onder geregeld beheer gebracht wildhoutbosch, terwijl een ander gedeelte der gronden reeds ontgonnen is; overigens dienen de gronden gereserveerd te blijven voor uitbreiding van den inlandschen landbouw.
				Tagal.		
12	Pamelang	Pamelang	400	Souw Ban Au 17 April 1894	11 Sept. 1894 n°. 46	De uitgifte der aangevraagde gronden zou in strijd zijn zoowel met de belangen van den lande als met die der inlandsche bevolking.
13	Id.	Id.	500	Id.	Id.	Als voren.
14	Id.	Id.	400	Id.	Id.	Id.
15	Id.	Id.	500	Id. 4 Mei 1894	Id	Id
16	Id.	Id.	500	Id. 9 Mei 1894	Id.	Id.
				Samarang.		
17	Samarang (afd. Ambarawa)	Oengaran	60 (in 2 perc.)	A. A. J. Nagel 13 November 1890	19 Jan. 1894 n°. 10	De uitgifte der gronden werd niet wenschelijk geacht, omdat de aanvrager voortdurend achterstallig is in de betaling van den pachtschat voor een reeds door hem in erfpacht bezeten perceel.
				Japara.		
18	Joana	Mergotoehoe	100	L. P. Voll 19 Juli 1893	12 Jan. 1894 n°. 19	De aangevraagde gronden behooren voor een deel gereserveerd te blijven voor uitbreiding van den inlandschen landbouw en van nederzettingen der bevolking, terwijl over het andere gedeelte de Regeering de vrije beschikking miste.
19	Id.	Id.	103	P. Berendsen 29 Augustus 1893	25 April 1894 n°. 4	Op de aangevraagde gronden komt een voormalige gouvernements koffietuin voor, welke door de inlandsche bevolking wordt geëxploiteerd, terwijl de gronden overigens gereserveerd behooren te blijven voor de uitbreiding van den inlandschen landbouw en voor de inzameling van boschproducten.
20	Id.	Id	160 (in 2 perc.)	P. Dunlop 6 October 1893	11 Mei 1894 n°. 6	De aangevraagde gronden behooren gereserveerd te blijven voor weideplaats van het vee der inlandsche bevolking en voor de uitbreiding van den inlandschen landbouw, terwijl voorts op de gronden voorkomt een op hoog gezag aangelegde koffietuin, waarvan de rechthebbenden verklaard hebben de exploitatie op zich te willen nemen.
21	Id.	Id	300	J. P. M. Speenhoff 7 October 1892	9 Aug. 1894 n°. 19	De aangevraagde gronden dienen gereserveerd te blijven voor de vrijwillige koffiecultuur der bevolking.
22	Id.	Id	300	L. J. Nuse 9 November 1892	Id.	Als voren.
23	Id.	Id.	255	J. P. M. Speenhoff (zonder dagteekening)	Id.	Id.
24	Id.	Id.	95	IJ. J. G. van Dijk 21 October 1893	17 Nov. 1894 n°. 30	Vermits de aangevraagde gronden hoofdzakelijk moeten dienen voor het oprichten van gebouwen, is de aanvrage afgewezen.
25	Japara	Bandjaran	57	E. N. Mast, q. q. Internationale Crediet- en Handelsvereeniging „Rotterdam" 4 Februari 1893	3 Maart 1894 n°. 24	Het op de aangevraagde gronden voorkomende djatibosch behoort tot het 2de jaarperceel van het djatiperceel Bandjaran, hetwelk in 1894 moest worden kaalgekapt. De aanvrage kon daarom vooralsnog niet worden toegewezen.
26	Id.	Id	300	J. Andreae 6 Juli 1893	15 Sept. 1894 n°. 60	De afstand in erfpacht der aangevraagde gronden zou in strijd zijn met de belangen van den lande.
27	Id.	Id.	320	W. L. Nering Bogel (zonder dagteekening)	Id.	Als voren.
				Soerabaija.		
29	Modjokerto	Djaboeng	270	J. H. C. Jarman 8 September 1893	29 Jan. 1894 n°. 33	De aangevraagde gronden, uitmakende de aan den lande teruggekeerde onderneming Tjangol of Tjangar, zijn gelegen te midden van onder geregeld beheer gebrachte wildhoutbosschen en dienen gereserveerd te blijven voor den waterafvoer van de Brantas en de Kromong.

Volgnummer.	Regentschappen.	Districten.	Geschatte uitgestrektheid (in bouws).	Door wien en wanneer aangevraagd	Datum en nummer der afwijzende beschikking	Redenen van de afwijzing.
29	Modjokerto	Djaboeng	583	J. H. C. Jansen 8 Sept. 1893	21 Jan. 1894 n°. 40	De uitgifte der aangevraagde gronden, uitmakende de in 1893 aan den lande teruggekeerde erfpachtsonderneming Soekosari, moest geweigerd worden om dezelfde redenen als bij n°. 28 vermeld.
30	Id.	Id.	508	J. C. Sluijter 27 Mei 1889 en 17 Jan. 1894.	18 Juli 1894 n°. 9	Als bij n° 12.
31	Id.	Id.	458	J. Louet Feisser 28 Jan. 1894	18 Juli 1894 n°. 9	Als voren.
32	Id.	Id.	308	W. L. Mac Neill q.q. F. Benhote 28 Nov. 1880	Id.	Als voren. De gronden waren reeds vroeger (gouvernementsbesluit dd. 23 Juli 1885 n°. 8) aan denzelfden aanvrager geweigerd.
33	Id.	Id.	120	S. D. Junez 22 Mei 1894	17 Nov. 1894 n°. 38	Op de aangevraagde gronden komen een groot aantal vruchtdragende Liberia- en Java-koffieboomen voor, waarvan de betrokken inlandsche bevolking nog voordeel trekt. Overigens zijn de gronden benoodigd voor de uitbreiding van den inlandschen landbouw, terwijl het daarop voorkomende bosch behouden dient te blijven ter voorziening in de behoefte der bevolking aan boschproducten.

Pasoeroean.

Volgnummer.	Regentschappen.	Districten.	Geschatte uitgestrektheid (in bouws).	Door wien en wanneer aangevraagd	Datum en nummer der afwijzende beschikking	Redenen van de afwijzing.
34	Banggil	Pandaän	500	J. C. Sluijter 9 Juni 1894	13 Dec. 1894 n°. 44	De aangevraagde gronden zijn voor een groot deel gereserveerd voor de instandhouding der gouvernements-koffiecultuur, terwijl er tevens vrijwillige koffieaanplantingen der bevolking op voorkomen. Bovendien behoort het op de gronden aanwezige bosch tot de onder geregeld beheer gebrachte wildhoutbosschen.
35	Pasoeroean	Tengger	3355 (in 8 perc.)	J. A. H. Kluijt 25 en 28 Juli 1894	13 Dec. 1894 n°. 50	De aangevraagde gronden worden ten deele ingenomen door vrijwillig aangelegde koffieplantsoenen van de inlandsche bevolking, terwijl zij overigens gereserveerd behooren te blijven voor de uitbreiding van die aanplantingen en van de op hoog gezag ingevoerde koffiecultuur.
36	Malang	Ngantang	1150 (in 3 perc.)	F. J. Hertsteen 26 Maart 1889	7 Nov. 1894 n° 33.	Als bij n°. 12
37	Id.	Id.	2000 (in 2 perc.)	W. W. Pasteur 28 Aug. 1880	1 Dec. 1894 n°. 38	De aangevraagde gronden liggen in eene voor de gouvernements-koffiecultuur gereserveerde streek en dienen voor die cultuur beschikbaar te worden gehouden. De uitgifte was reeds vroeger aan denzelfden aanvrager geweigerd gouvernementsbesluit dd. 29 December 1888 n°. 9).
38	Id.	Id.	508	F. L. W. Raedt van Oldenbarnevelt 30 Maart 1889	1 Dec. 1894 n°. 37	Eene uitgifte der aangevraagde gronden zou in strijd zijn met de bestaande bepalingen.
39	Id.	Id.	4588 (in 6 perc.)	W. Baron van Voorst tot Voorst 17 en 29 Maart, 11 April 1880 en 4 Jan. 1881	1 Dec. 1894 n°. 36	Als n°. 12.
40	Id	Id.	3380 (in 7 perc.)	P. L. H. Stenackes 23 en 29 Maart en 8 Aug. 1889	1 Dec. 1894 n°. 39	Als voren.
41	Id.	Id.	1000 (in 2 perc.)	G. Borwater Stenackes 24 Maart 1889	1 Dec. 1894 n°. 44	Id.
42	Id.	Id.	651 (in 2 perc.)	J. A. L. Lisnet 28 Maart 1890	1 Dec. 1894 n°. 45	Id.
43	Id.	Toeren	808	C. Suermondt, G. Kaulbach en W. A. Wolters 8 April 1892	7 Nov. 1894 n°. 34	Id.
44	Id.	Id.	1500 (in 3 perc.)	J. F. van Bentheim van den Bergh 13 Juli 1893.	7 Nov. 1894 n°. 35	Id.
45	Id	Id.	10 000	L. M. Tijl jr. 15 Oct. 1893	7 Nov. 1894 n°. 30	Id.
46	Id.	Id.	8500 (in 5 perc.)	G. C. Kloppenburg en W. C. M. Verstegh 31 Dec. 1890	7 Nov. 1894 n°. 37	Id.
47	Id.	Id.	niet opgegeven	J. D. de Riemer 6 Jan. 1892	7 Nov. 1894 n°. 38	Id
48	Id.	Id.	1000	R. Hegenaar jr. 18 Jan. 1892	7 Nov. 1894 n°. 39	Id.

Volg-nummer.	Regentschappen.	Districten	Geschatte uitgestrektheid (in bouws).	Door wien en wanneer aangevraagd.	Datum en nummer der afwijzende beschikking.	Redenen van de afwijzing
49	Malang	Toeren	1200	Firma Reiss & C° 3 Febr. 1892	7 Nov. 1894 n° 40	Als voren
50	Id.	Id.	300	J. Vreeds qq. Handelsvereeniging Amsterdam 20 Nov. 1898	7 Nov. 1894 n°. 11	Id.
51	Id.	Id.	1000	D. J. Dibbetz 1 Maart 1890	7 Nov. 1894 n°. 42	Id.
52	Id.	Id.	1500 (in 3 perc.)	G. J. Bosman 3 Sept. 1890	7 Nov. 1894 n° 13	Id.
53	Id	Id	1500 (in 9 perc.)	F. H. Neumann 9 en 23 Dec. 1889	7 Nov. 1894 n° 44	Id
54	Id.	Id	1500 (in 3 perc.)	C. G. Lagerwaij 23, 24 en 25 Nov. 1893	1 Dec. 1894 n°. 30	Id.
55	Id.	Id.	3000	Firma Gebr. van Delden 18 Sept. 1889	1 Dec. 1894 n°. 31	Id
56	Id	Id	4500 (in 3 perc.)	W. A. Moll 25 Aug. 1890	1 Dec. 1894 n°. 32	Id.
57	Id.	Id.	1500 (in 3 perc.)	E. D. en 17 Mei 1890	1 Dec. 1894 n°. 33	Id
58	Id.	Id.	1080 (in 8 perc.)	G. B. Bodil 26 Dec. 1889	1 Dec. 1894 n° 34	Id.
59	Id.	Id.	1000	D. J. Dibbetz 27 Mai 18..	1 Dec. 1894 n° 35	Als n°. 38.
60	Id.	Id	700 (in 2 perc.)	Firma's Nahapiet & C°. en Sarkies Johannes & C°. 1 Nov. en 27 Dec. 1889	1 Dec. 1894 n°. 10	Als n°. 12.
61	Id.	Id.	300	Th. G. Sebrok 20 Mei 1890	1 Dec. 1894 n°. 41	Als bij n°. 9. De uitgifte in erfpacht was reeds vroeger aan denzelfden aanvrager geweigerd (gouvernementsbesluiten dd. 20 December 1880 en 20 Juni 1880 n°s. 14 en 41).
62	Id	Id	120	J. R. Engelhard 6 Jan. en 16 Febr. 1890	1 Dec. 1894 n°. 42	De aangevraagde gronden dienen behouden te blijven voor de uitbreiding van de vrijwillige koffieaanplantingen en voor den landbouw der omwonende bevolking. De uitgifte was reeds vroeger aan denzelfden aanvrager geweigerd (gouvernementsbesluit dd. 2 Juni 1885 n°. 20).
63	Id.	Id	600	M. E. H. R. van den Karkhoff 8 Jan. 1890	1 Dec. 1894 n°. 43	Als n°. 80. De uitgifte der aangevraagde gronden was reeds vroeger aan denzelfden aanvrager geweigerd (gouvernementsbesluiten dd. 18 Januari en 25 Augustus 1880 nos. 47 en 27).
64	Id	Id.	6	J. F. D. Utermark qq. Maatsch. tot exploit. van het koffieland Soeko-Ramé 6 Aug. 1890	28 Dec. 1894 n°. 6	Als n°. 12
65	Id.	Gondanglegi	380	Mr. D. Mounier 15 Nov. 1889 en 25 Sept. 1890	21 April 1894 n° 37	De aangevraagde gronden, uitmakende de in 1890 aan den lande teruggekeerde erfpachtsonderneming Soember Nanas, behooren gereserveerd te blijven voor de uitbreiding van den inlandschen landbouw.

Probolinggo.

Volg-nummer.	Regentschappen.	Districten	Geschatte uitgestrektheid (in bouws).	Door wien en wanneer aangevraagd.	Datum en nummer der afwijzende beschikking.	Redenen van de afwijzing
66	Probolinggo (afd. Loemadjang)	Tempeh	300 (in 2 perc.)	P. J. Vogelzang 20 Maart 1890	10 Jan. 1894 n°. 6	De aangevraagde gronden behooren gereserveerd te blijven voor de uitbreiding van den landbouw der inlandsche bevolking en voor de vestiging van nederzettingen.
67	Id	Id.	400 (in 2 perc.)	Firma Gebr. van Delden 1 Jan. 1888	10 Jan. 1894 n° 5	Als voren.
68	Id.	Id.	600	M. Schluter qq. Ned. Ind. Landbouwmaatschappij 27 Mei 1890 en 17 Nov. 1891	5 Maart 1894 n°. 52	De aangevraagde gronden behooren gereserveerd te blijven voor de uitbreiding der op hoog gezag ingevoerde koffiecultuur.
69	Id.	Id.	800	A. W. de Rijk 7 Dec. 1889	5 Maart 1894 n°. 53	Als voren
70	Id.	Id	150	W. C. M. Versteegh 18 Aug. 1890	5 Maart 1894 n°. 54	Id
71	Id	Id	1500 (in 2 perc.)	J. H. Groskamp 7 Aug. 1890	5 Maart 1894 n°. 55	Id
72	Id.	Id.	500	A. C. H. P. van Eersel 26 April 1890	5 Maart 1894 n°. 58	Id.
73	Id	Id	600 (in 3 perc.)	Firma Gebr. van Delden 1 Jan. 1888	5 Maart 1894 n° 67	Id.

Volg-nummer.	Regentschappen.	Districten.	Geschatte uitgestrektheid (in bouws).	Door wien en wanneer aangevraagd.	Datum en nummer der afwijzende beschikking.	Redenen van de afwijzing.
74	Probolinggo (afd. Loemadjang)	Tempeh.	1000	W. L. A. Collard 29 Sept. 1890	5 Maart 1894 n°. 58	Als voren.
75	Id.	Id	3000	A. W. de Rijk 20 Dec. 1889	5 Maart 1894 n°. 59	Id.
76	Id.	Id. en Loemadjang	5000	Id. 28 Sept. 1889	5 Maart 1894 n°. 60	Id.
77	Id.	Tempeh.	500	H. B. P. Nicolai 14 Maart 1890	5 Maart 1894 n°. 61	Id.
78	Id	Id.	1014 (in 3 perc.)	J. L. L. Berghuis 14 Febr. 1889	10 Maart 1894 n°. 24	Id.
79	Id.	Id.	900	J. H. Oroskamp 30 Dec. 1889	3 April 1894 n°. 81	Id.
80	Id.	Id.	400	W. L. A. Collard 3 Febr. 1890	3 April 1894 n°. 82	Id
81	Id.	Id.	500	Firma Gebr. van Delden 29 Juni 1889	3 April 1894 n°. 83	Id.
82	Id.	Id.	150	L. Th. Ch. Oberman 9 Nov. 1890	3 April 1894 n°. 62	Id.
83	Id.	Id.	500	W. L. A. Collard 14 Oct. 1890	3 April 1894 n°. 65	Id.
84	Id.	Id	358 (in 2 perc.)	O. Lebret 10 April 1890	3 April 1894 n°. 66	Id.
85	Id.	Id.	500	P. J. Vogelzang 19 Maart 1890	3 April 1894 n°. 67	Id.
86	Id.	Id	390	W. L. van der Wielen 2 April 1891	19 April 1894 n°. 83	Als bij n°. 9.
87	Id.	Id.	300	C. M. A. de Rijk 25 Juni 1889	11 Mei 1894 n°. 5	De aangevraagde gronden behooren gedeeltelijk gereserveerd te blijven voor de uitbreiding der op hoog gezag ingevoerde koffiecultuur en voor een ander deel voor de uitbreiding van den inlandschen landbouw.
88	Id.	Id.	150	L. A. van den Berg van Heinenoord. 23 Mei 1891	29 Mei 1894 n°. 91	Als bij n°. 8.
89	Id.	Id.	400	Id 30 Jan. 1892	18 Juni 1894 n°. 69	Als bij n°. 88.
90	Id.	Id	960	Id. 26 Mei 1891	19 Juni 1894 n°. 128	Als bij n°. 9.
91	Id.	Id.	850	L. Th. Ch. Oberman, later Vrouwe J. B. Thal Larssen geb. Levert en Ch. Etty 30 Juli 1889 [1])	18 Juni 1894 n°. 31	Als bij n°. 98.
92	Id.	Id.	500	Id. 26 Maart 1890	Id.	Als voren
93	Id.	Id.	600	H. B. P. Nicolai 21 Juli 1891	19 Juni 1894 n°. 91	Id.
94	Id.	Id.	1500	D. J. Dibbets 10 Oct. 1890	23 Juni 1894 n°. 32	Id.
95	Id.	Id.	500	A. W. de Rijk 24 Mei 1890	Id	Id
96	Id.	Ranoelemongan	300	H. A. Salomonson qq de Cultuurmaatschappij Rowo Roedjoet 31 Dec. 1893	19 April 1894 n°. 34	Id.
97	Id.	Id	8000 (in 8 perc.)	Firma Gebr. van Delden 27 Juli 1889	5 Maart 1894 n°. 53	Id
98	Id.	Id.	500	Th. Ch. Wilson 17 Sept. 1889	3 April 1894 n°. 94	Id.

Bezoekt.

Volg-nummer.	Regentschappen.	Districten.	Geschatte uitgestrektheid (in bouws).	Door wien en wanneer aangevraagd.	Datum en nummer der afwijzende beschikking.	Redenen van de afwijzing.
99	Boedowoso	Woroasri	3000	J. C. Heller 29 Oct. 1892	18 Maart 1894 n°. 26	Id.

[1]) Waar aldus twee aanvragers vermeld worden, had de in de eerste plaats genoemde zijne rechten van eersten aanvrager overgedragen.

Volg nummer.	Regentschappen	Districten.	Geschatte uitgestrektheid (in bouws).	Door wien en wanneer aangevraagd.	Datum en nummer der afwijzende beschikking.	Redenen van de afwijzing.
100	Bondowosso	Wonosari	1000	J. C. Hebber 18 Januari 1893	16 Maart 1894 n°. 26	Als voren.
101	Id.	Id.	500	H. van den Spiegel 8 Juni 1893	Id.	Id.
102	Id.	Id.	2500	A. G. Janssen van Raaij 19 Juli 1893	Id.	Id.
103	Id.	Id.	6000	E. S. Ch. Couvreur 20 Juli 1893	Id.	Id.
104	Id.	Id.	6000	H. C. U. J. Huber 8 Juli 1893	Id	Id.
105	Id	Id.	850	A. G. Janssen van Raaij 19 Juli 1893	16 Juni 1894 n°. 133	Als bij n°. 6.
106	Id. (afd. Djember)	Djember	14	A. N. Savage 16 Februari 1893	9 Juli 1894 n°. 61	Het op de aangevraagde gronden voorkomende wildhoutbosch voorziet in de behoefte der inlandsche bevolking aan brandhout en materiaal voor huizenbouw. Overigens als bij n°. 8
107	Id.	Id.	800	J. Koning jr q.q., A. Smit 17 September 1890	16 Nov. 1894 n°. 40	De aangevraagde gronden maken deel uit van een onder geregeld beheer gebracht wildhoutbosch.
108	Id.	Soekokerto	11	Firma Fraser Eaton & C°. 25 Mei 1892 en 10 Mei 1893	16 Maart 1894 n° 85	De aangevraagde gronden bestaan geheel uit ontginningen der inlandsche bevolking.
109	Id	Id.	600	H. F. Fock 5 Juni 1890	6 April 1894 n°. 24	Als bij n°. 68. Bovendien waren de gronden reeds vroeger door een ander in erfpacht aangevraagd.
110	Id.	Id.	5000	L. M. Tijll 20 December 1889	6 April 1894 n°. 23	Als bij n°. 68.
111	Id	Id.	2530	J. A. H. Kluijt 4 April 1891	16 Juni 1894 n°. 34	Als voren.
112	Id.	Id	3000	J. C. Sluijter 16 October 1893	Id.	Id.
113	Id.	Id.	1500	H. C. U. J. Huber 8 Juli 1893	Id.	Id.
114	Id.	Id	5000	Th. W. van Leeuwen 28 Juni 1890	Id.	Id.
115	Id.	Id	10000	C. Suermondt 16 September 1890	Id	Id
116	Id.	Id.	4000	H. A. J. C. Lammerts van Bueren (zonder dagteekening)	Id.	Id.
117	Id.	Id	1000	C. Douw van der Krap 6 November 1890	Id.	Id.
118	Id.	Id.	500	S. Ypes 12 November 1890	Id.	Id.
119	Id.	Id.	4000	W. E. van der Hout 8 December 1890	Id.	Id.
120	Id.	Id.	4000 (in 3 perc.)	A. M. Calbo 3 en 8 December 1890 en 25 Januari 1892	Id.	Id
121	Id.	Id.	500	O. A. Wijnmalen 3 November 1890	Id.	Id
122	Id.	Id.	500	A. F. van der Heijden 6 Februari 1891	Id.	Id
123	Id.	Tanggoel	1100 (in 2 perc.)	W. C. van Maurik 30 April 1889	16 Maart 1894 n°. 27	De aangevraagde gronden zijn geschikt voor de teelt van Liberia-koffie en behooren daarvoor gereserveerd te blijven.
124	Id	Id.	300	Th. Booth 16 Januari 1890 en 16 October 1890	16 Maart 1894 n°. 36	Als bij n°. 66.
125	Id.	Id.	450	Id. 22 Juni 1891	16 Maart 1894 n°. 29	Als voren.
126	Id	Id	700	A. J. W. van Hoorn 14 Juni 1891	16 Nov. 1894 n°. 46	Op de aangevraagde gronden komen arènboomen voor, waarvan de rechthebbenden geen afstand willen doen, benevens bamboe, in de inzameling waarvan de inlandsche bevolking een voornaam middel van bestaan vindt.
127	Id	Id.	700	Th. Ch. Etty 6 Juli 1891	16 Nov. 1894 n°. 49	Als bij n° 126. De gronden zijn bovendien reeds vroeger door een ander aangevraagd.

Volgnummer.	Regentschappen.	Districten.	Geschatte uitgestrektheid (in bouws).	Door wien en wanneer aangevraagd.	Datum en nummer der afwijzende beschikking.	Redenen van de afwijzing.
128	Bondowosso (afd Djember)	Tanggoel	920 (in 9 perc.)	J. J. H Berlijn 23 Dec 1891	10 Dec. 1894 n°. 6	De aangevraagde gronden zijn voor een groot gedeelte benoodigd voor den inlandschen landbouw, terwijl het daarop voorkomende bosch behouden dient te blijven ter voorziening in de behoefte der inlandsche bevolking aan brandhout, rottan en bouwmateriaal.
129	Id.	Id	650 (in 2 perc.)	Id.	26 Dec. 1894 n°. 97	Als voren.
130	Id	Poeger	500	M. H. W. Hendriks qq. Tabakmaatschappij Goemelar 10 Aug. 1891	9 Jan. 1894 n°. 13	Het op de aangevraagde gronden voorkomende bosch voorziet in de behoefte der inlandsche bevolking aan boschproducten. De uitgifte was reeds vroeger aan een anderen aanvrager geweigerd (gouvernementsbesluit dd. 20 September 1890 n°. 35).
131	Id.	Id.	6	J. G. Weler 25 Oct. 1890	24 Mei 1894 n°. 18	De ligging der aangevraagde gronden levert gevaar op voor de uitoefening van kwade praktijken.
132	Id.	Id.	1000 (in 3 perc.)	W. C. M. Versteegh 21 Dec 1891	19 Nov. 1894 n°. 47	Het op de aangevraagde gronden voorkomende bosch voorziet in de behoefte der bevolking aan bamboe en boschproducten; overigens als bij n°. 0.
133	Banjoewangi	Rogodjampi	4000 (in 8 perc.)	P. Suermondt 28 Sept. en 13 Nov. 1890	20 Jan. 1894 n°. 1	De aangevraagde gronden behooren gereserveerd te blijven deels voor de irrigatie der lager gelegen velden en deels ter voorziening in de behoefte der bevolking aan brandhout en boschproducten. Overigens als bij n°. 0.
134	Id.	Id.	4500 (in 9 perc.)	W. K. Giltay 20 Nov. 1890	20 Jan. 1894 n°. 9	Als voren.
135	Id.	Id.	3000 (in 9 perc.)	A. G. Withby 20 Nov 1890	20 Jan 1894 n°. 3	De aangevraagde gronden zijn benoodigd voor de bevolking der omliggende dessa's
136	Id.	Id.	1700 (in 4 perc.)	A. R. Schreuder 5 Dec. 1890	20 Jan 1894 n°. 4	Als voren.
137	Id.	Id.	1000 (in 9 perc.)	Id. 28 Nov. 1890	20 Jan. 1894 n°. 5	Als bij n°. 9.
138	Id.	Id.	3000 (in 10 perc.)	D. de Waal 30 Maart 1890	20 Jan. 1894 n°. 0	De aangevraagde gronden behooren deels tot een onder geregeld beheer gebracht wildhoutbosch; bovendien moeten zij gereserveerd blijven zoowel voor den watertoevoer naar lager gelegen streken, als ter voorziening in de behoefte der inlandsche bevolking aan brandhout.
139	Id.	Id.	4000 (in 8 perc.)	F. J. Hartsteen 7 Oct. en 15 Nov. 1890	20 Jan. 1894 n°. 7	Als voren. Bovendien als bij n°. 0.
140	Id.	Id.	3000 (in 6 perc.)	J. M. Calbo 27 Nov. 1890	20 Jan. 1894 n°. 8	Als bij n°. 0. Bovendien behooren de aangevraagde gronden gereserveerd te blijven voor de irrigatie der lager gelegen velden en ter voorziening in de behoefte der inlandsche bevolking aan brandhout en boschproducten.
141	Id	Id.	5000 (in 10 perc.)	C. A. Musquetier 17 Sept. en 15 Nov. 1890	20 Jan. 1894 n°. 9	Als voren.
142	Id	Id.	4000 (in 8 perc.)	J. Bos 15 Oct. en 16 Nov. 1890	20 Jan 1894 n°. 10	De aangevraagde gronden behooren deels tot onder geregeld beheer gebrachte wildhoutbosschen, terwijl een ander deel voorziet in de behoefte der inlandsche bevolking aan boschproducten. Ook dienen zij gereserveerd te blijven in het belang van den watertoevoer naar de rivier Karang Tambah. Bovendien als bij n°. 0.
143	Id.	Id.	500	E. F. A. van Waly 29 Juni 1890	9 April 1894 n°. 24	De aangevraagde gronden behooren gereserveerd te blijven voor nieuwe nederzettingen van de inlandsche bevolking ook in verband met den eventueelen aanleg van een hoofdweg van Djember naar Banjoewangi.
144	Id.	Id.	725	A. F. van der Heijden 27 Dec. 1890	9 April 1894 n°. 35	De aangevraagde gronden vallen gedeeltelijk binnen de grenzen van een onder geregeld beheer gebracht wildhoutbosch, en moeten deels gereserveerd blijven voor de uitbreiding van den inlandschen landbouw, ook met het oog op den eventueelen aanleg van een hoofdweg tot verbinding van Djember en Banjoewangi, terwijl voorts het op de gronden voorkomende bosch voorziet in de behoefte der bevolking aan brandhout en materiaal voor huizenbouw.
145	Id.	Id	1000 (in 9 perc.)	A. Adam 27 Juni 1890	9 April 1894 n°. 20	Als bij n°. 143.

Banjoemas.

146	Poerwokerto	Adjibarang	1000	W. L. A. Collard 24 Juni 1893	14 April 1894 n°. 6	De aangevraagde gronden behooren tot een onder geregeld beheer gebracht wildhoutbosch.

Volg-nummer.	Regentschappen	Districten.	Geschatte uitgestrektheid (in bouws)	Door wien en wanneer aangevraagd	Datum en nummer der afwijzende beschikking	Redenen van de afwijzing.
				Madioen.		
147	Ngawi	Sepreh	90	G A. Hornung Hz. 30 Jan. 1893	18 Juni 1894 n°. 108	Op de aangevraagde gronden komen djatiboomen voor, welke deel uitmaken van het djatiboschperceel Pete'en.
148	Ponorogo	Koesoe	17	G. O. K. Fredzesa 30 Jan. 1891	17 Nov. 1894 n°. 90	De aangevraagde gronden behooren gereserveerd te blijven ale weideplaats van het vee der inlandsche bevolking.
				Kediri.		
149	Kediri	Djambean	75	Ph. C C Hensen 6 Juni 1893	29 Jan 1894 n°. 29	De aangevraagde gronden waren vroeger aan denzelfden aanvrager geweigerd (gouvernementsbesluit dd. 16 Mei 1893 n°. 81) omdat zij reeds aan een ander waren toegezegd.
150	Id	Id	500	W. A Birkenholz 25 Dec. 1893	16 Maart 1894 n°. 29	Als bij n°. 116
151	Id.	Id	500	W. A Birkenholz 20 Dec. 1893	27 Maart 1894 n°. 23	De aangevraagde gronden zijn gereserveerd voor de instandhouding der op hoog gezag ingevoerde koffiecultuur.
152	Id.	Id.	1000 (in 2 perc.)	W. A. Rudolph 29 Dec 1893	14 April 1894 n°. 19	Als bij n°. 140.
153	Id.	Soekoredjo	500	J. R. Engelhard 23 Dec 1893	7 April 1894 n° 19	De aangevraagde gronden behooren gedeeltelijk gereserveerd te blijven voor de instandhouding der op hoog gezag ingevoerde koffiecultuur en vallen voor een ander deel binnen de grenzen van een onder geregeld beheer gebracht wildhoutbosch.
154	Id.	Id	300	P Snermondt 18 Juli 1893	20 April 1894 n°. 22	Als bij n°. 146.
155	Id	Id.	600 (in 2 perc.)	N. C. Vlaanderen 1 Oct 1893	10 Mei 1894 n°. 7	Als voren
156	Id.	Id.	500	W. W. Postner 30 Jan 1894	10 Juni 1894 n°. 71	Id.
157	Id.	Id.	300	A. F Mertjus en E Zilver Rupe (zonder dagteekening)	7 Oct. 1894 n° 34	De aangevraagde gronden bestaan voor het grootste gedeelte uit gouvernements-djatibosch.
158	Id.	Id	500	J. R Engelhard 16 Jan. 1893	10 Nov. 1894 n°. 45	Als bij n°. 146.
159	Id.	Id.	600	W. H. van der Leeuw 11 Sept. 1894	21 Nov 1894 n°. 87	Als bij n°. 153
160	Ngrowo	Pohoentjen	150	R Boyd 21 Dec. 1900	21 Mei 1891 n°. 16	Als bij n°. 118
161	Id	Id.	900	P. H. N Brandligt 18 Aug. 1891	19 Nov. 1894 n°. 14	Als voren.
162	Id.	Tonggoel	1000 (in 2 perc.)	K. Th Hasse 21 Sept 1893	14 April 1894 n° 11	Id.
163	Blitar	Wlingi	300	Vrouwe M. J. F. E. de Quay 19 Sept. 1893	23 Juni 1894 n° 29	Id.
164	Id	Id.	niet opgegeven	A. Gerson 27 Aug. 1893	Id	Id.
165	Id.	Id.	900	H. C. Reedt van Oldenbarnevelt 1 Maart 1894	6 Sept. 1894 n° 97	Id.
166	Id.	Lodojo	1000	J. A. H. Kluijt 25 Oct 1893	19 Maart 1894 n°. 53	Een deel der aangevraagde gronden kan niet als woest worden beschouwd, terwijl een ander deel voorziet in de behoefte der bevolking aan boschproducten en noodig is voor de uitbreiding van den inlandschen landbouw.
167	Id.	Id	500	K. M Hoffman 20 Jan. 1894	19 Nov. 1894 n°. 19	Het op de aangevraagde gronden aanwezige bosch voorziet in de behoefte der bevolking aan boschproducten

B. BUITENBEZITTINGEN.

Padangsche Benedenlanden

1	Afd. Padang	Ter hoofdplaats Padang	niet opgegeven	J. G. ten Boom 1 Jan. 1891	10 Mei 1894 n°. 94	Het werd niet wenschelijk geacht deze aanvraag, welke betrekking had op vijf ter hoofdplaats Padang gelegen perceelen, in te willigen.

Volgnummer	Regentschappen.	Districten.	Geschatte uitgestrektheid (in bouws).	Door wien en wanneer aangevraagd.	Datum en nummer der afwijzende beschikking.	Redenen van de afwijzing
				Padangsche Bovenlanden		
II	Afd. Batipoe en X Kotta	Laras Batipoe Atas	200	L. Stibbe 21 Augustus 1893	24 Mei 1894 n°. 24	De aangevraagde gronden dienen gedeeltelijk gereserveerd te blijven voor de gouvernements- dan wel voor de vrijwillige koffiecultuur der bevolking, terwijl het daarop voorkomende bosch voorziet in de behoefte der bevolking aan hout, bamboe, rottan en boschproducten.
III	Afd. XIII en IX Kotta	Laras Goegoe	350	J. G. Bruijn van Rozenburg 10 Maart 1893 en H. C. W. Freericks (zonder dagteekening)	24 Mei 1894 n°. 4	De ligging der aangevraagde gronden zou aanleiding geven tot onttrekking van koffie aan de verplichte levering.
IV	Id.	Id.	488	T. B. Intveld 3 April 1894	7 Aug. 1894 n°. 24	Als bij n°. 96.
				Lampongsche Districten.		
V	Afd. Ommelanden van Telok Betong	—	2090	H. Suermondt 12 Juni 1894	20 Nov. 1894 n°. 30	Op de aangevraagde gronden komen vele ontginningen van de inlandsche bevolking voor; bovendien als bij n°. 0.
				Palembang.		
VI	Afd. Ilirau en Benjoeasin	Marga Soengei Rengas	100	F. W. L. C. Kleije 20 Maart 1893	8 Febr. 1894 n°. 23	Als bij n°. 94
				Atjeh en onderhoorigheden		
VII	Afd. Groot-Atjeh	Eiland Weh	500	Ch. Lazerges en P. Facque 23 Juni 1893	12 Mei 1894 n°. 19	Uit politieke overwegingen werd het vooralsnog niet raadzaam geacht gronden op het eiland Weh in erfpacht uit te geven.
				Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.		
VIII	Poeloe Laut	—	150	A. J. van Dorssen 20 October 1893	14 Febr. 1894 n°. 5	De aangevraagde gronden zijn gelegen in eene streek, alwaar het Gouvernement nimmer rechtstreeksch bestuur heeft uitgeoefend.
IX	Id.	—	25	F. E. Patzig (zonder dagteekening)	Id.	Als voren.
				Ternate.		
X	De eilanden Ombira (Ombimajor), Ombi Latoe, Mala Mala, Gomoemoe, Belang Belang, Tapat (Tapa), Bisa (Selilee), Santare-groep, Karga, Kadera, Laiwoei, Sambiki, Woka, Kebo Sesoepee, Lang-eiland, Toebalai, Kekek, Lawien, Toppershoedje en Pisang	—	niet opgegeven	W. A. Moraux	14 Nov. 1894 n°. 17	Wegens de te groote gezamenlijke uitgestrektheid van de in erfpacht begeerde eilanden werd de aanvraag niet voor eene behoorlijke behandeling vatbaar geacht.

Koloniaal verslag van 1895.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE V.

N°. 23.

(Zie hoofdst. J, afd. VI, van het verslag.)

OVERZICHT van de met 1 Januari 1895 in werking getreden AANNEMINGS-CONTRACTEN betreffende het vervoer van PRODUCTEN, GOEDEREN, enz., voor zooveel daarbij het DEPARTEMENT VAN BINNENLANDSCH BESTUUR betrokken is.

Volgnummer.	Gewesten waar het transport werd uitbesteed en aard van het transport.	Duur der aanneming.		Aannemingsprijzen.			Geraamde te vervoeren hoeveelheden per jaar.
		Volgens het nieuwe contract.	Volgens het afgeloopen contract.	Maatstaf.	Volgens het nieuwe contract.	Volgens het afgeloopen contract.	
	Java en Madura. a)						
	BANTAM.						
I.	Vervoer van gelden, materialen en andere goederen van Karang Antoe (residentie Bantam) naar de reede aldaar, en omgekeerd, zoomede van het op die reede (van Madura) aangebrachte zout van boord der schepen naar en tot in de pakhuizen ter plaatse.	1895 t/m 1899.	1890 t/m 1894.	voor gelden: per 50 K.G.	f 0,15	f 0,15	100 K.G.
				voor materialen en andere goederen: per kojang.	3,50	3,00	25 kojangs.
				voor zout: per kojang.	3,50	3,00	1250 kojangs.
	CHERIBON.						
II.	Vervoer van gouvernementsreizigers, paarden, gelden, steenkolen, zaadkoffie, materialen en andere goederen van de hoofdplaats Cheribon naar de reede aldaar, en omgekeerd, benevens transport van zout van boord der schepen, waarmede het van de depôtpakhuizen op het eiland Madura ter reede van Cheribon en Indramajoe wordt aangebracht, naar en tot in de pakhuizen op die plaatsen. b)	1895 t/m 1899.	1890 t/m 1894.	voor personen en paarden: per kojang ruimte.	3,39	3,50	200 kojangs. (voor beide)
				voor materialen, goederen en zaadkoffie: per kojang.	3,39	3,50	
				voor gelden: per 50 K.G.	0,05	0,05	100 K.G.
				voor steenkolen: per ton van 1000 K.G.	2,00	2,00	200 ton.
				voor munitie: per 25 K.G.	0,05	0,05	3100 K.G.
				voor zout: per kojang te Cheribon.	3,39	3,75	1450 kojangs.
				voor zout: per kojang te Indramajoe.	3,33	4,20	340 kojangs.
	TAGAL.						
III.	Vervoer van gouvernementsreizigers, gelden, materialen en andere goederen van de hoofdplaats Tagal naar de reede aldaar en omgekeerd, benevens transport van zout van boord der schepen, waarmede het van de depôtpakhuizen op het eiland Madura ter reeden van Tagal, Tandjoeng en Oeloedjami wordt aangebracht, naar en tot in de pakhuizen op die plaatsen.	1895 t/m 1899.	1890 t/m 1894.	voor personen: per kojang ruimte.	1,81	0,75	203 kojangs. (voor beide)
				voor materialen en andere goederen: per kojang.	1,81	1,50	
				voor gelden: per 50 K.G.	0,30	0,75	10 K.G.
				voor munitie: per 25 K.G.	0,37	0,75	190 K.G.
				voor zout: per kojang te Tagal.	2,99	3,50	1210 kojangs.
				voor zout: per kojang te Tandjoeng.	6,43	6,75	150 kojangs.
				voor zout: per kojang te Oeloedjami.	4,48	5,00	170 kojangs.
	PEKALONGAN.						
IV.	Vervoer van koffie, zout, gelden, materialen en andere goederen in en door de residentie Pekalongan.	1895 t/m 1899.	1890 t/m 1894.	voor koffie: per pikol en per paal.	$0,02\,^{4}/_{10}$	$0,02\,^{6}/_{10}$	6675 pikols.
				voor zout: per pikolmaat en per paal.	$0,02\,^{9}/_{10}$	0,03	12300 pikols.
				voor gelden, materialen en andere goederen: per pikol en per paal.	c) 0,04	c) 0,04	niet opgegeven.

a) Bij de aanneming is uitdrukkelijk uitgesloten het vervoer van gelden, materialen en andere goederen, bestemd voor of afkomstig van den dienst der staatsspoorwegen.

b) Tot dusver werd het transport van zout ter reede van Indramajoe afzonderlijk aanbesteed, laatstelijk voor het tijdvak 1891 t/m 1894.

c) Deze vrachtprijs was reeds bij de voorwaarden van aanbesteding bepaald.

Volgnummer.	Gewesten waar het transport werd uitbesteed en aard van het transport.	Duur der aanneming.		Aannemingsprijzen.			Geraamde te vervoeren hoeveelheden per jaar.
		Volgens het nieuwe contract.	Volgens het afgeloopen contract.	Maatstaf.	Volgens het nieuwe contract.	Volgens het afgeloopen contract.	
V.	Vervoer van gouvernementsreizigers, gelden, zaadkoffie, materialen en andere goederen van de hoofdplaats Pekalongan naar de reede aldaar, en omgekeerd, benevens transport van boord der schepen, waarmede het van de depôtpakhuizen op het eiland Madura ter reede van Pekalongan werdt aangebracht, naar en tot in de pakhuizen op die plaats.	1895 t/m 1899.	1890 t/m 1894.	voor personen: per kojang ruimte.	f 24,00	f 24,00	142 kojangs.
				voor materialen, goederen en zaadkoffie: per kojang.	d) 5,50	5,50	
				voor gelden: per 50 K.G.	e) 1,00	1,00	3000 K.G.
				voor munitie: per 25 K.G.	f) 1,00	1,00	5000 K.G.
				voor zout: per kojang.	5,50	5,50	1000 kojangs.
	Buitenbezittingen.						
	SUMATRA'S WESTKUST.						
VI.	Vervoer van gouvernementsreizigers, hunne gezinnen en bagage, koffie, gelden, materialen en andere goederen tusschen Padang en de verschillende plaatsen in de assistent-residentie Loeboe Sikaping, met uitzondering van de afdeelingshoofdplaats van dien naam en de onderafdeeling Bondjol via Sassak (Padangsche Bovenlanden) en tusschen al deze plaatsen onderling.	1895 t/m 1899.	g)	voor koffie: per $^{1}/_{2}$ pikol en per paal.	$0,03^{9}/_{10}$	i)	630 pikols.
				per $^{1}/_{2}$ pikol en per zeemijl.	$0,02\,^{49}/_{100}$	i)	
				voor gelden, materialen en goederen (bagage uitgezonderd): h) per pikol en per paal.	0,06	i)	niet opgegeven.
				per pikol en per zeemijl.	$0,03^{1}/_{2}$	i)	
	BENKOELEN.						
VII.	Vervoer van gouvernementsreizigers, paarden, muildieren, slachtvee, gelden, steenkolen, materialen en andere goederen van de hoofdplaats Benkoelen naar de reede aldaar, en omgekeerd, en tusschen de op die reede liggende vaartuigen onderling, benevens transport van zout van boord der schepen waarmede het van de depôtpakhuizen op het eiland Madura ter reede van Benkoelen wordt aangebracht naar en tot in de pakhuizen op die plaats. k)	1895 t/m 1899.	1891 t/m 1894.	voor personen, paarden, muildieren en slachtvee: per kojang ruimte.	5,45	5,50	250 kojangs.
				voor materialen en andere goederen: per kojang.	5,45	5,50	
				voor gelden: per 50 K.G.	0,50	0,50	200 K.G.
				voor steenkolen: per ton van 1000 K.G.	2,75	4,25	200 K.G.
				voor munitie: per 25 K.G.	0.35	0,37	3000 K G.
				voor zout: per kojang.	5,45	5,49	400 kojangs.
	LAMPONGSCHE DISTRICTEN.						
VIII.	Vervoer van gouvernementsreizigers, paarden, gelden, steenkolen, materialen en andere goederen van Telok Betong (residentie Lampongsche districten) naar de reede aldaar, benevens transport van zout van boord der schepen, waarmede het van de depôtpakhuizen op het eiland Madura ter reede van Telok Betong werdt aangebracht, naar en tot in de pakhuizen op die plaats.	1895 t/m 1899.	1890 t/m 1894.	voor personen en paarden: per kojang ruimte.	5,00	8,00	90 kojangs.
				voor materialen en andere goederen: per kojang.	5,00	8,00	
				voor gelden: per 50 K.G.	0,50	0,75	500 K G.
				voor steenkolen: per ton van 1000 K.G.	3,50	4,50	50 ton.
				voor munitie: per 25 K.G.	0,40	0,50	2000 K.G.
				voor zout: per kojang.	7,00	10,00	150 kojangs.

d) Behoudens eene minimumvracht van 2 kojangs voor elk vervoer beneden de 2 kojangs.

e) Behoudens eene minimumvracht als voor 4 kojangs goederen bedongen.

f) Behoudens eene minimumvracht als voor 2 kojangs goederen bedongen.

g) Gedurende 1894 was het transport weder, evenals in 1893, onuitbesteed en werd daarin door het gewestelijk bestuur voorzien. (Zie blz. 99 en 100 van het vorig verslag.)

h) De vrachtprijs voor het vervoer van gelden, materialen en goederen (bagage uitgezonderd) was reeds bij de voorwaarden van aanbesteding vastgesteld.

i) Niet ingevuld, in verband met het aangeteekende in noot g en ook omdat het voor 1895/1899 uitbestede perceel anders is ingericht dan vroeger (1887 tot en met 1891) het geval was.

k) Tot dusver werd het transport van zout afzonderlijk aanbesteed, laatstelijk voor het tijdvak 1890 tot en met 1894.

Koloniaal verslag van 1895.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE **W**.

N°. 24.

(Zie hoofdstuk **J**, afd. VII, van het verslag.)

I. STOOMVAARTDIENSTEN in Nederlandsch-Indië van de Koninklijke PAKETVAART-MAATSCHAPPIJ, volgens de dienstregeling van 1 Juli 1895.

Nummer van den dienst.	Gesubsidiëerde diensten ingevolge de overeenkomst, door het Gouvernement onder dagteekening van 5 Juli 1888 met de Paketvaart-Maatschappij gesloten, en de daarin vóór hare in werkingtreding (op 1 Januari 1891) en later gebrachte wijzigingen. *a)*		Niet gesubsidiëerde diensten. *a)*
	Omschrijving van den dienst.	Vaartbeurten.	
I.	Van Batavia naar Edi (Atjeh's oostkust), over Telok Betong, Kroë, Benkoelen, Padang, Olehleh (Groot-Atjeh) en Segli (Atjeh's noordkust), en over dezelfde plaatsen terug. *b)*	Eens in de 14 dagen.	***Buiten contract*** wordt bevaren: als dienst I*a* eene lijn (vormende met dienst II een 14daagschen dienst) van Batavia naar Padang en terug, » via Telok Betong, Kroë, Bintoehan en Benkoelen afwisselend " *c)*;
II.	Van Padang naar Olehleh, over Siboga, Baros, Singkel, Troemon en de ter Atjeh's westkust gelegen plaatsen Tampat Toean, Soesoe en Malaboeh, en over al deze plaatsen terug. *d)*	Eens in de 4 weken.	als dienst I*b* (eens in de 10 dagen) eene lijn van Pinang (Malakka) naar Olehleh, via Edi, Telok Semawé en Segli, en terug; en als dienst II*a* (eens in de 4 weken) eene lijn van Padang naar Singapore, over Priaman, Aijer Bangies, Poeloe Tello, Natal, Siboga, Baros, Singkel, Goenoeng Sitoli (Nias), Malaboeh, Poeloe Raja, Olehleh en Pinang, en terug langs dezelfde plaatsen. *d)*
III.	Van Batavia rechtstreeks naar Singapore en terug.	Eens in de 14 dagen.	Gelijke dienst als de sub III vermelde contractueele wordt, mede eens in de 14 dagen, ***buiten contract*** onderhouden als dienst III*a*.
IV.	Van Batavia naar Djambi over Muntok, Palembang, Moeara Saba en Simpang (de beide laatste plaatsen in Djambi), en over al deze plaatsen terug.	Eens in de 4 weken.	Als dienst IV*a* wordt ***buiten contract*** een dienst onderhouden tweemaal in de 4 weken van Batavia naar Muntok en Palembang en terug.
V.	Van Batavia over Muntok, Riouw, Belawan (Deli), Edi, Belawan, TandjongBalei (Assahan), Laboean Bilik (Paneh), Bengkalis, Siak, Bengkalis, Laboean Bilik en TandjongBalei naar Belawan en terug van Belawan over Riouw en Muntok naar Batavia.	Eens in de 4 weken.	Als dienst V*a* wordt ***buiten contract*** een dienst onderhouden eens in de 4 weken van Batavia naar Singapore via Belawan, TandjongBalei, Laboean Bilik en Bila, en over dezelfde plaatsen terug.
VI.	Van Batavia over Tandjong Pandan (Billiton) naar Pontianak en langs denzelfden weg terug naar Batavia.	Eens in de 4 weken.	
VII.	Van Batavia langs de noordkust van Java naar Soerabaija en terug, en wel: *a.* de eene week van Batavia over Samarang naar Soerabaija en omgekeerd, en *b.* de andere week van Batavia over Cheribon, Tagal, Pekalongan en Samarang naar Soerabaija en over dezelfde plaatsen terug.	Eens in de week.	Gelijke dienst als de sub VII vermelde contractueele wordt, mede eens in de week, ***buiten contract*** onderhouden als dienst VII *a*.

a) Uit bijlage U van het Koloniaal Verslag van 1888 blijkt hoe de verschillende diensten bij de aangehaalde overeenkomst oorspronkelijk waren geregeld. Vergelijk voorts n°. 4569 van het Bijblad op het Indisch Staatsblad, de Koloniale Verslagen van 1892 (blz. 92), 1893 (blz. 99/100), 1894 (blz. 100), benevens blz. 118/119 van het verslag hiervóór.

b) Wanneer te Olehleh de paketboot wordt aangewezen voor het maken van eene reis naar Poeloe Bras en terug, wordt voor den af te leggen grooteren afstand extra subsidie toegestaan.

c) Bij gouvernementsbesluit dd. 17 Januari 1893 n°. 28, is de bediening van het eiland Engano in den contractueelen dienst n°. I (gouvernementsbesluit dd. 16 November 1890 n°. 1) voorloopig vervallen verklaard, met dien verstande dat gemeld eiland in een met dien dienst overeenkomenden niet-contractueelen dienst zou worden aangedaan. Dienovereenkomstig wordt Engano sa en dan in plaats van Kroë door de den dienst n°. Ia bevarende stoomschepen bezocht.

d) Bij gouvernementsbesluit dd. 2 Juli 1895 n°. 11 is der Maatschappij tot wederopzeggens vergund het aandoen van Priaman, Aijer Bangies, Natal en Goenoeng Sitoli uit den contractueelen dienst n°. II te doen vervallen, met opneming van die plaatsen in den niet-contractueelen dienst n°. IIa, met dien verstande evenwel dat voor zooveel dienst n°. II niet-contractueel wordt onderhouden, alle op dien dienst betrekking hebbende bepalingen van toepassing blijven, en dat geene verandering wordt gebracht in het bedrag der voor den geheelen dienst uit te keeren subsidie.

Nummer van den dienst.	Gesubsidiëerde diensten ingevolge de overeenkomst, door het Gouvernement onder dagteekening van 5 Juli 1888 met de Paketvaart-Maatschappij gesloten, en de daarin vóór hare in werkingtreding (op 1 Januari 1891) en later gebrachte wijzigingen. *a)*		Niet gesubsidiëerde diensten. *a)*
	Omschrijving van den dienst.	Vaartbeurten.	
VIII.	Van Soerabaija over Sangkapoera (Bawean), Bandjermasin en Kotta Baroe (Poeloe Laut) naar Samarinda (Koetei), en over dezelfde plaatsen terug.	Eene in de maand.	Bovendien worden *buiten contract* onderhouden: 1°. als dienst VIII *a* een maandelijksche dienst van Singapore via Bandjermasin, Kotta Baroe, Koetei en Donggala (westkust van Noord-Celebes) naar Berouw en Boeloengan, en evenzoo terug, en 2°. als dienst VIII*b* gedurende den oostmoesson een dienst (eens in de 10 dagen) van Soerabaija via Sumanap (Madura) naar Bandjermasin en van daar rechtstreeks terug naar Soerabaija, en gedurende den westmoesson een wekelijksche dienst van Soerabaija rechtstreeks naar Bandjermasin en terug.
IX.	Van Soerabaija over Makasser naar de Molukken en terug, en wel, bij het verlaten van Makasser, om de andere reis: *a.* over Amboina, Banda, Amboina, Kajeli (Boeroe), Batjan, Ternate, Gorontalo, Menado *e)*, Amoerang, Kwandang, Tontoli, Paloebaai, Paré-Paré, Makasser en terug naar Soerabaija, en *b.* in tegenovergestelde richting, dus over Paré-Paré, Paloebaai, enz. naar Makasser en terug naar Soerabaija	Eens in de 4 weken.	
X.	Van Makasser over Bonthain, Boelekomba, Saleijer, Sindjai, Palima (aan de Tjinraoa-rivier), Paloppo (Loewoe) en Boeton naar de Kendari-baai, en van daar over Boeton, Paloppo, Palima, Sindjai, Saleijer, Bonerate *f)*, Saleijer, Boelekomba en Bonthain terug naar Makasser.	Eens in de 4 weken.	Bovendien worden *buiten contract* ook de Ternataansche onderhoorigheden op de Oostkust van Celebes aangedaan, namelijk op elke reis Salabangka en op enkele reizen Tomboekoe.
XI.	Van Makasser over Bima (Soembawa), enz. naar Allor en terug, en wel bij het verlaten van Bima om de andere reis: *a.* over Waiegapoe of Nangamessi (Soemba), Endeh (Flores), Savoe, Rotti, Koepang (Timor), Allor, Atapoepoe (Timor), Koepang, Larantoeka (Flores) en Maumeri (mede op Flores); *b.* in tegenovergestelde richting, dus over Maumeri, Larantoeka, enz. naar Bima en Makasser.	Eens in de 4 weken.	In dienst XI worden *buiten contract* bevaren eenmaal in de 8 weken: *a.* het traject Singapore-Bawean-Soerabaija-Boeleleng (Bali)-Ampenan (Lombok)-Soembawa-Bima-Makasser, en over dezelfde plaatsen terug; *b.* het traject Batavia-Soerabaija-Soembawa-Bima-Makasser-Soembawa-Soerabaija-Batavia. Bovendien wordt in de lijn van Allor over Atapoepoe naar Koepang en omgekeerd, telkens na het aandoen van Atapoepoe, de reis nog uitgestrekt *buiten contract* naar Dilly (Portugeesch Timor).
XII.	Van Amboina over Banda en de eilanden in de Harafoera en Banda-zeeën, en terug naar Banda en Amboina, en wel, bij het verlaten van Banda, om de andere reis: *a.* over Gisser, Sekar (zuidwestkust van Nieuw-Guinea), Skroë (mede aldaar), Toeal (Klein-Kei), Dobo (Aroe-eilanden), Lelingloewan (Larat), Oearatan (Sejra), Tepa (Babber), Woeloer (Dammer), Serwaroe (Letti), Kisser en Ilwaki (Wetter); *b.* in tegenovergestelde richting, dus over Ilwaki, Kisser, enz. naar Banda en Amboina.	Eens in de 8 weken.	In dienst XII wordt *buiten contract* bevaren, mede eens in de 8 weken en zoowel heen als terug, het traject Singapore-Bawean-Soerabaija-Boeleleng-Ampenan-Makasser-Amboina (en Saparoea).
XIII.	Van Amboina over Wahaai (Ceram's noordkust), Ternate, Gani (zuidelijk Halmaheira), Patani (oostelijk Halmaheira), Saonek (Waigeoe), Samate (Salawatti), langs Nieuw-Guinea's noordkust (aldaar over Doreh, het eilandje Rhoon, Ansoes op het eiland Japen, het eilandje Djamna naar de Humboldtsbaai, en over dezelfde plaatsen terug naar Doreh); vervolgens weder over Samate, Saonek, Patani, Gani, Ternate en Wahaai naar Amboina; van daar — over Banda, Gisser, Sekar, Skroë en Dobo — naar het uiterste punt van de zuidkust van Nederlandsch Nieuw-Guinea (op 141° O. L.), en over de zooeven genoemde vijf plaatsen terug naar Amboina.	Eens in de 12 weken.	Bovendien wordt *buiten contract* op de reizen naar Nieuw-Guinea's noordkust (tusschen Samaté en Doreh) het eilandje Sorrong, en op die naar de zuidkust (tusschen Skroë en Dobo) Toeal (Klein-Kei) aangedaan.

e) Wanneer bij aankomst op de reede van Menado de gemeenschap met den wal verbroken is, zal de paketboot voor Kema kunnen ankeren, zonder dat zulks wijziging brengt in de te betalen subsidie.

f) Bij gouvernementsbesluit dd. 6 December 1890 nº. 9 is vergund dat de paketboot, zoo het belang van schip en lading zulks medebrengt, in stede van te Bonerate, te Kampong Baroe (eiland Kalao) aanlegge, zonder dat hierdoor de te betalen subsidie wijziging ondergaat.

Nummer van den dienst.	Gesubsidiëerde diensten ingevolge de overeenkomst, door het Gouvernement onder dagteekening van 5 Juli 1888 met de Paketvaart-Maatschappij gesloten, en de daarin vóór hare in werkingtreding (op 1 Januari 1891) en later gebrachte wijzigingen. *a)*		Niet gesubsidiëerde diensten. *a)*
	Omschrijving van den dienst.	Vaartbeurten.	
XIV.	. . . .	. . . . . .	Deze dienst wordt geheel *buiten contract* onderbouden zijnde een dienst — eens in de 4 weken en om de andere reis in tegenovergestelde richting bevaren wordende — van Singapore naar Soerabaija, Boeleleng, Ampenan, Laboean Hadji, Makasser, Banda, Amboina, Boeroe, Batjan, Ternate, Gorontalo, Taroena, Siauw (de beide laatste plaatsen op de Sangi-eilanden), Menado, Bwool, Donggala, Makasser, en via Laboean Hadji, Ampenan, Boeleleng en Soerabaija terug naar Singapore.
XV	. . . .	. . . . . .	Ook deze dienst wordt geheel *buiten contract* onderhouden, zijnde een veertiendaagsche dienst van Soerabaija naar Sumanap, Panaroekan, Banjoewangi, Boeleleng, Ampenan, Soembawa, Tambora, Bima (de beide laatste plaatsen mede op Soembawa) en Laboean Hadji, en over Ampenan, Boeleleng, Banjoewangi, Panaroekan en Sumanap naar Soerabaija terug.

II. OVERZICHT betreffende de in Nederlandsch-Indië min of meer geregeld dienstdoende PARTICULIERE STOOMVAARTUIGEN, toebehoorende aan anderen dan de Koninklijke Paketvaart-Maatschappij, naar opgaven over 1894.

NAMEN VAN DE		Waar de vaartuigen te huis behoorden.	Woonplaats der eigenaars.	Netto-inhoudsgrootte (in registertonnen van 2.83 M³.).	Stoomvermogen (in paardekrachten).	Diensten.
vaartuigen.	eigenaars.					
		A. Onder Nederlandsche vlag. *a)*				
Castor,	Nieuw Bataviaasch Prauwenveer,	Batavia,		19.66	20	Voor sleepdiensten en voor het onderhouden van de gemeenschap met de reede van Batavia en om iggende eilanden.
Pollux,	Id.,	Id.,		19.66	20	Id.
Tilly,	Bataviaasch Prauwenveer,	Id.,		20.53	20	Id.
Marie,	Id.,	Id.,		10.33	12	Id.
Elisabeth,	Id.,	Id.,		22.99	25	Id.
Rita,	Taylor en Lewson,	Id.,		*b)* †	†	Id.
Beatrice,	P. Landberg en Zoon en B. C. de Jong,	Id.,		7	5	Id.
Albertine,	Id.,	Id.,		13	16	Id.

a) In de bij het departement van financiën te Batavia opgemaakte lijst der op Nederlandsch-Indische zeebrieven varende schepen en vaartuigen, afgesloten op 0 October 1894, opgenomen in deel I van den Regeeringsalmanak van Nederlandsch-Indië voor 1895 als bijlage CCC, eoomede, doch met uitzondering van het stoomschip *Corry*, in eene gelijksoortige opgaaf, afgesloten op ult°. Januari 1895, vindt men de volgende stoomschepen vermeld, die niet voorkomen in dezen staat, voor de opmaking waarvan gevolgd zijn de opgaven, die in de gewestelijke verslagen over 1894 worden aangetroffen.

Namen.	Waar te huis behoorende.	Netto-inhoudsgrootte (in registertonnen).	Namen.	Waar te huis behoorende.	Netto-inhoudsgrootte (in registertonnen).
Atjeh,	Batavia,	980.11	*Sea lark*,	Soerabaija,	240.67
Minister Fransen van de Putte,	id.,	465.32	*Wilhelmina*,	Palembang,	20.59
Prins Hendrik der Nederlanden,	id.,	177.26	*Soengei Bahn*,	Medan,	163.56
Bandjermasin,	Soerabaija,	432.26	*Tandjong Pinang*,	Riouw,	78.66
Corry,	id.,	132.52	*Resident Broers*,	Bandjermasin,	262.79
Flintshire,	id.,	1 029.86	*Kwantan*,	Pontianak,	105.32
Gondu,	id.,	48.11			

Mogen misschien sommige dezer stoomschepen in de gewestelijke opgaven bij vergissing niet gemeld zijn, voor de overige zal de oorzaak dat zij nog voorkomen in den Regeeringsalmanak wel hierin gelegen zijn dat de vaartuigen hetzij in vreemden eigendom zijn overgegaan, hetzij uit de vaart zijn geraakt, zonder dat daarvan bij het departement van financiën te Batavia reeds gebleken was.

b) Het teeken † duidt aan, dat gegevens ter invulling van de betrekkelijke kolom ontbreken.

NAMEN VAN DE vaartuigen.	NAMEN VAN DE eigenaars.	Waar de vaartuigen te huis behoorden.	Woonplaats der eigenaars.	Netto inhoudsgrootte (in registertonnen van 2.83 M³.).	Stoomvermogen (in paardekrachten).	Diensten.
Lily,	Oey Goan Leng,	Batavia,		†	6	Voor eigen gebruik.
Lucy,	(Opiumpachter),	Id.,		†	6	Id.
Billiton,	Billiton-Maatschappij,	Batavia,	's-Gravenhage,	231.24	75	Op ongeregelde tijdstippen in de vaart tusschen Tandjong Pandan (Billiton) en Batavia.
Baron van Tuyll, c)	Id.,	Id.,	Id.,	212.70	60	Id.
Carolina Johanna,	Bataviasche Stoomvaart-onderneming,	Batavia,		186.60	200	In de vaart langs de noordkust van Java.
Marie,	Tagalsch Prauwenveer,	Cheribon,	Batavia,	1.50	5	Vervoer van personen en sleepdiensten van en naar de reede van Cheribon en omliggende plaatsen.
Pekalongan,	Id.,	Id.,	Id.,	1.44	10	Id.
Tegal,	Id.,	Tegal,	Id.,	2.63	8	Vervoer van personen en sleepdiensten van en naar de reede van Tegal.
Charlotte (ex *Corrie*),	Samarangsch Stoombootveer,	Samarang,		22.79	25	Vervoer van personen en goederen en sleepdiensten van en naar de reede en buitenreede van Samarang en de noordkust van Java.
Henrietta,	Id.,	Id.,		82.24	60	Id.
Victoria,	van Bruggen en Kruisinga,	Id.,		9.50	60	Id.
Vooruit,	Nieuw Samarangsch Prauwenveer,	Id.,		34.96	100	Id.
Louise,	Id.,	Id.,		1	4.5	Voor sleepdiensten van en naar de reede en buitenreede van Samarang.
Brantas,	Tie Tok Swan,	Soerabaija,		25.57	12	In geregelde vaart (meermalen daags) tusschen Soerabaija en Grissee.
Merapi,	Tie Ting Nio,	Soerabaija,	Bangkallan,	30.10	†	Id.
Rajah Kongsi Atjeh,	Thio Tiauw Siat c. s.,	Olehleh (Atjeh),		384.63	80	In de vaart tusschen Olehleh en Pinang.
Hok Canton (ex *Egeron*),	Id.,	d) Id.		422.73	†	Id.
Jaa Hup,	(Opiumpachter),	†	Assahan,	9	†	Vervoer van opium en van passagiers en goederen (eenmaal 's maands) ter Oostkust van Sumatra tusschen Tandjong Balei, Bila, Kwaloe en Batoebara.
Kinta,	Id.,	†	Id.,	†	†	In geregelde wekelijksche vaart ter Oostkust van Sumatra, en wel van Belawan naar Assahan en tusschenliggende plaatsen.
Germani,	Id.,	†	Id.,	†	†	Id.
Carolina,	Tjoa Ham Him c. s.,	Palembang,		192.65	75	In de vaart tusschen Palembang en Singapore (wekelijks).
Resident Schiff Baroe,	Oei Tiang Tjay,	Tandjong Pinang (Riouw),		68.25	30	In geregelde vaart tusschen Tandjong Pinang (Riouw) en Singapore.
Emily,	Id.,	Id.,		79.70	30	Id.
Acheen,	Tio Tiauw Siat,	Id.,		27	10	In geregelde vaart tusschen Lingga, Tandjong Pinang en Singapore.

c) In den aanvang van 1895 verongelukt.
d) Volgens den Regeeringsalmanak van Nederlandsch Indië voor 1895 deel I, bijlage CCC) zou de *Hok Canton* te huis behooren te Batavia.

NAMEN VAN DE vaartuigen.	eigenaars.	Waar de vaartuigen te huis behoorden.	Woonplaats der eigenaars.	Netto inhoudsgrootte (in registertonnen van 2.83 M³.).	Stoomvermogen (in paardekrachten).	Diensten.
Singkep,	Singkep Tin-Maatschappij,	Singkep (Riouw),	Amsterdam,	95.35	25	In de vaart tusschen Singkep, Tandjong Pinang en Singapore.
Toeti,	Id.,	Id.,	Id.,	16.27	†	Id.
Sri Blitoeng,	Stoombootmaatschappij »Blitoeng",	Tandjong Pandan (Billiton),		40.90	18	Op ongeregelde tijdstippen varende tusschen de hoofdplaats en de verschillende districts-hoofdplaatsen van Billiton.
Sri Sintang,	Hemmes & C°.,	Pontianak (Westerafd. van Borneo),		147.81	50	In de vaart tusschen Pontianak en Singapore.
Emanuel,	Id.,	Id.,		10	15	Vervoer van personen en sleepen van prauwen op de Kapoeas-rivier.
Johanna,	Id.,	Id.,		†	3	Id.
Sri Boenoet,	Sim Ing Kwee,	Id.,		13.97	10	Op ongeregelde tijdstippen varende van Pontianak via Tajan en Sanggou naar Sintang en terug.
Voorwaarts,	Sim Kim Tjoen,	Id.,		22.19	30	Op ongeregelde tijdstippen voor personen- en goederenvervoer varende tusschen Pontianak en verschillende andere plaatsen in de residentie Westerafdeeling van Borneo.
Kim Sin,	Ho A Yoen,	Pontianak,	Billiton,	14.78	30	Id.
Sing Yap Hong,	Sing Yap Hong,	Pontianak (Westerafd. van Borneo),		20.82	30	Id.
Ban Tik,	Sim Kim Tjoen,	Id.,		13.98	11	Id.
Joe Hoo,	Id.,	Id.,		10.93	†	Vervoer van personen en sleepen van prauwen op de Kapoeas-rivier.
Sri Bandjar,	Ang Eng Tjo c. s.,	Bandjermasin (Zuider- en Oosterafd. van Borneo),		544.15	120	In de vaart tusschen Koetei, Pasir, Poeloe Laut, Bandjermasin, Soerabaija en Singapore.
Vidar,	Id.,	Id.,		209.02	50	Id.
Sri Pegatan,	Daeng Tahir,	Poeloe Laut (Id.),		277.25	70	In de vaart tusschen Koetei en Singapore.
Paknam,	Steenkolenmaatschappij »Oost-Borneo",	Koetei (Zuider- en Oosterafd. van Borneo),	Amsterdam,	470.96	90	In de vaart tusschen Koetei en Java.
Batavier,	Wie Bien & C°.,	*e*) Singapore.		230.42	†	Op ongeregelde tijdstippen varende tusschen Singapore, Kutta Baroe, Pasir en Koetei.
Coredo,	Nederlandsche Nieuw-Guinea Handelmaatschappij,	Ternate,		28.37	†	Vaart tusschen plaatsen op de Noordkust van Nieuw-Guinea; verspreidt handelsgoederen op die plaatsen, haalt van daar producten en verzamelt die op plaatsen welke door de stoomschepen der Koninklijke Paketvaart-Maatschappij aangedaan worden.
Henriëtte,	Batjan-Maatschappij,	Ternate,	's-Gravenhage,	19.83	†	Voor commissiereizen van den hoofdadministrateur der onderneming en tevens in de vaart tusschen Ternate, Batjan en omliggende eilanden.

e) Volgens den Regeeringsalmanak van Nederlandsch-Indië voor 1895 (deel I, bijlage CCC) zou de *Batavier* te huis behooren te Soerabaija.

NAMEN VAN DE vaartuigen.	NAMEN VAN DE eigenaars.	Waar de vaartuigen te huis behoorden.	Woonplaats der eigenaars.	Netto inhoudsgrootte (in registertonnen van 2.83M³.).	Stoomvermogen (in paardekrachten).	Diensten.

B. Onder vreemde vlag.

Poh Aan,	Oei Bien & C°.,		Singapore,	484	116	Tusschen Singapore en Makasser via Soerabaja, Boeleleng (Bali), Ampenan (Lombok) en sommige plaatsen in de Molukken, en terug over dezelfde plaatsen.
Mac Alister,	Id.,		Id.,	462	120	Id.
Teresa,	Id.,		Id.,	*f*) *753	130	Id.
Ban Pok Gwan,	Id.,		Id.,	576	120	Id.
Ban Hin Gwan,	Id.,		Id.,	211	†	Id.
Poh Hin Gwan (ex *Bheema*),	Id.,		Id.,	209	†	Id.
Ruby,	Singapoorsche reederij,		Id.,	148	40	Tusschen Singapore, Palembang en Muntok.
Isabella,	Oei Boen Hin c. s.,		Id.,	80	30	Tusschen Singapore en Djambi.
Kian Aan,	Oei Bien & C°.,		Id.,	101	45	Id.
Ban What Hin,	Bogaardt,		Id.,	207	85	Tusschen Singapore, Billiton en Pontianak.
Ban What Soon,	Kongsi-Ban Seng,		Id..	199	80	Id.
Alan,	Radja Ali,		Id.,	52	6.5	Tusschen Tandjong Pinang en Lingga.
Sri Benait,	Go Tan Pang,		Id.,	33	30	Tusschen Singapore, Tandjong Pinang, Indragiri en Lingga.
Goan Ing Soen,	Tan Hoa Long,		Id.,	20	†	Tusschen Singapore, Bajan Soelit en Soegei Boeloe (Riouw).
Ladjoe,	Oei Soei Kiat,		Id.,	51	†	Tusschen Singapore en Tandjong Pinang.
Goean Seng Moei,	Tan A Tjoeu,		Id.,	29	†	Tusschen Singapore, Tandjong Pinang, Lingga en Indragiri.
Tok Seng,	Tjia Tjoe Yoe,		Id.,	12	†	Tusschen Singapore, Tandjong Pinang en Lingga.
Louisa II,	Oei Soei Tjing,		Karimon (Riouw),	30	†	Id.
Helena,	Lau Ngoan Tjang,		Singapore,	48	60	Tusschen Singapore en Karimon (Riouw).
Pingguy,	Oei Sing Eng,		Karimon (Riouw),	9	†	Tusschen Singapore, Tandjong Pinggir, Bajan en Poeloe Boeloe (Riouw).
Pakan,	Hong Goan,		Singapore,	*84	25	Tusschen Singapore en Pekanbaroe (Oostkust van Sumatra).
Hebe,	Ocean Steamship Company,		Id.,	*346	90	Tusschen Singapore en Belawan Deli (Oostkust van Sumatra).
Calypso,	Id.,		Id.,	*339	110	Id.
Sumatra,	Norddeutsche Lloyd,		†	*407	90	Id.
Lubeck,	Id.,		†	*231	60	Tusschen Singapore, Belawan Deli (Oostkust van Sumatra), Sambas, Pontianak en Duitsch Nieuw-Guinea.
Ho Kwei,	Firma Hüttenbach en Liebert,		Pinang,	*209	80	Tusschen Pinang en Belawan Deli (Oostkust van Sumatra).

f) Van sommige vaartuigen, in dezen staat met een * gemerkt, is het niet zeker of de netto inhoudsgrootte wel in registertonnen is opgegeven.

NAMEN VAN DE vaartuigen.	NAMEN VAN DE eigenaars.	Waar de vaartuigen te huis behoorden.	Woonplaats der eigenaars.	Netto inhoudsgrootte (in registertonnen van 2.83 M³.	Stoomvermogen (in paardekrachten).	Diensten.
Langkat,	Tek Soon & C°.,	Pinang,		*187	60	Tusschen Pinang en Belawan Deli (Oostkust van Sumatra).
Mary Auston,	Id.	Id.,		*132	50	Id.
Avagyee,	Id.	Id.,		*248	76	Id.
Tai Cheong,	Immigrantenbureau te Medan, *g*)	†		*939	175	Tusschen Belawan Deli (Oostkust van Sumatra) en China.
Tai Lee,	Id.,	†		939	175	Id.
Jin Ho,	Ong Ten Tek,	Singapore,		280	45	Tusschen Pinang en Tandjong Poera in Langkat (Oostkust van Sumatra).
Quarra,	Tjia Djoe Djien	Id.,		†	†	Id.
Fautee,	Martin & C°.,	†		45	†	Tusschen Pinang en Tandjong Poera via Pangkalan Brandan (Oostkust van Sumatra).
Fook Sing,	Id.	†		218	†	Id.
Billiton,	Id.	†		552	†	Id.
Art Sandong,	Id.	†		47	18	Id.
Samtor,	Koe Goen Lik,	Singapore,		69	40	Tusschen Singapore en Bagan Api Api (Oostkust van Sumatra).
Sri Mangar,	Oei Kian Hoa,	Id.,		40	40	Id.
Hanoi,	Koe Goen Dik,	Id.,		96	60	Id.
Chan Tai,	Oei J. Gok c. s.,	Id.,		†	†	Tusschen Pinang en kustplaatsen der Oostkust van Sumatra.
Sanitwongsi,	Kho Sen Bie c. s.,	Id.,		72	†	Id.
Ingraban,	J. P. Massman,	†		894	175	Tusschen Saigon, Soerabaija en Singapore.

g) Deze vereeniging heeft geen eigen schepen, doch worden die naar gelegenheid gecharterd.

Koloniaal verslag van 1895.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE **X.**

N°. 25.

(Zie hoofdst. **K.**, afd. I, § 1, van het verslag.)

OVERZICHT betreffende de in Nederlandsch-Indië aanwezige LAGERE SCHOLEN voor EUROPEANEN en met dezen gelijkgestelden bij het einde van 1894, zoomede eene recapitulatie der opgaven over 1890 t/m 1894.

GEWESTEN.	PLAATSEN.	Aantal scholen. Gemengde scholen. Eerste scholen.	Aantal scholen. Gemengde scholen. Andere.	Aantal scholen. Meisjesscholen.	Aantal scholen. Totaal.	Onderwijzend personeel. Hoofden van scholen. Mannelijke.	Onderwijzend personeel. Hoofden van scholen. Vrouwelijke.	Onderwijzend personeel. Onderwijzers.	Onderwijzend personeel. Onderwijzeressen.	Onderwijzend personeel. Kweekelingen. Mannelijke.	Onderwijzend personeel. Kweekelingen. Vrouwelijke.	Onderwijzend personeel. Totaal.	Aantal leerlingen. Betalende.	Aantal leerlingen. Niet-betalende.	Aantal leerlingen. Totaal.	Naar schoolklasse en kunne waren de leerlingen verdeeld als volgt: Laagste klasse.	Middelste klasse.	Hoogste klasse.	Jongens.	Meisjes.	Aantal inlanders en vreemde oosterlingen onder de leerlingen begrepen.
	Openbare scholen. *a*)																				
Java en Madura.																					
Bantam	Serang	»	1	»	1	1	»	1	»	»	»	2	16	27	43	14	23	6	23	20	3
Batavia	Batavia	2	6	3	11	[illegible]	3	27	15	»	2	56	900	821	1721	727	680	314	980	741	58
Id.	Meester-Cornelis	1	1	1	3	2	1	4	4	»	»	11	185	123	308	132	122	54	169	139	19
Id.	Depok	»	1	»	1	1	»	1	»	»	»	2	16	25	41	18	14	9	20	21	»
Id.	Buitenzorg	1	1	1	3	2	1	4	7	»	»	14	241	236	477	218	187	72	277	200	25
Krawang	Poerwakarta	»	1	»	1	1	»	1	»	»	»	2	23	16	39	22	13	4	28	11	20
Id.	Soebang	»	1	»	1	1	»	1	»	»	»	2	12	8	20	14	6	»	18	2	1
Preanger Regentschappen	Bandong	»	1	1	2	1	1	2	3	1	»	8	151	114	265	150	86	29	143	122	34
Id.	Tjiandjoer	»	1	»	1	1	»	»	1	»	»	2	24	18	42	24	15	3	25	17	13
Id.	Soekaboemi	»	1	»	1	1	»	2	1	»	»	4	68	41	109	57	35	17	56	53	12
Id.	Garoet	»	1	»	1	1	»	1	»	»	»	2	31	24	55	32	19	4	30	25	3
Cheribon	Cheribon	»	1	1	2	1	1	1	2	»	»	5	53	58	111	44	59	8	66	45	12
Id.	Indramaijoe	»	1	»	1	1	»	»	»	»	»	1	19	6	25	12	10	3	13	12	6
Tagal	Tagal	»	1	1	2	1	1	2	2	»	»	6	72	71	143	78	58	7	83	60	10
Pekalongan	Pekalongan	»	1	1	2	1	1	2	2	»	»	6	58	101	159	70	69	20	85	74	12
Samarang	Samarang	2	3	2	7	5	2	[illegible]	12	»	»	31	574	397	971	468	363	140	607	364	51
Id.	Ambarawa	»	1	1	2	1	1	3	1	»	»	6	41	120	161	94	56	11	99	62	24
Id.	Salatiga	1	1	1	3	2	1	4	3	»	»	10	135	110	245	106	109	30	142	103	25
Id.	Kendal	»	1	»	1	1	»	1	»	»	»	2	33	26	59	39	18	2	36	23	12
Id.	Oenarang	»	1	»	1	1	»	1	»	»	»	2	19	21	40	26	7	7	23	17	6
Japara	Patti	»	1	»	1	1	»	2	»	»	»	3	52	35	87	54	28	5	48	39	21
Id.	Japara	»	1	»	1	1	»	1	»	»	»	2	29	28	57	30	24	3	29	28	10
Id.	Koedoes	»	1	»	1	1	»	2	»	»	»	3	37	40	77	35	37	[illegible]	[illegible]	27	7
Id.	Joana	»	1	»	1	1	»	1	»	»	»	2	14	19	33	15	16	2	21	12	8
	Transporteeren	7	31	13	51	[illegible]	13	[illegible]	54	1	2	184	[illegible]	2485	[illegible]	2479	2054	755	3071	2217	392

a) In den loop van 1894 werden 3 nieuwe scholen geopend: eene 7de gemengde school ter hoofdplaats Batavia en eene 1ste gemengde school op elke der hoofdplaatsen Menado en Amboina, terwijl de in 1893 gesloten gemengde school te Gorontalo (Menado) heropend werd (verg. noot *a* van bijl. X van het vorig verslag).

GEWESTEN.	PLAATSEN	Aantal scholen. Gemengde scholen. Eerste scholen.	Aantal scholen. Gemengde scholen. Andere.	Aantal scholen. Meisjesscholen.	Aantal scholen. Totaal.	Onderwijzend personeel. Hoofden van scholen. Mannelijke.	Onderwijzend personeel. Hoofden van scholen. Vrouwelijke	Onderwijzend personeel. Onderwijzers.	Onderwijzend personeel. Onderwijzeressen.	Onderwijzend personeel. Kwekelingen. Mannelijke.	Onderwijzend personeel. Kwekelingen. Vrouwelijke.	Onderwijzend personeel. Totaal.	Aantal leerlingen. Betalende.	Aantal leerlingen. Niet-betalende.	Aantal leerlingen. Totaal.	Naar schoolklasse en kunne waren de leerlingen verdeeld als volgt: Laagste klasse.	Middelste klasse.	Hoogste klasse.	Jongens.	Meisjes.	Aantal inlanders en vreemde oosterlingen onder de leerlingen begrepen.
	Per transport	7	31	13	51	38	13	76	54	1	2	184	2803	2485	5288	2479	2054	755	3071	2217	392
Rembang	Rembang . . .	»	1	»	1	1	»	1	1	»	»	3	33	26	59	34	16	9	37	22	10
Id.	Toeban	»	1	»	1	1	»	»	1	»	»	2	25	19	44	23	17	4	31	13	9
Id.	Bodjonegoro . .	»	1	»	1	1	»	1	1	»	»	3	46	31	77	42	22	13	39	38	15
Soerabaija	Soerabaija . . .	2	4	2	8	6	2	16	13	»	»	37	679	454	1133	488	468	177	660	473	22
Id.	Grissee	»	1	»	1	1	»	1	»	»	»	2	10	27	37	13	19	5	24	13	»
Id.	Modjokerto. . .	»	1	»	1	1	»	2	1	»	»	4	46	76	122	65	39	18	68	54	3
Id.	Sidoardjo . . .	»	1	»	1	1	»	1	1	»	»	3	37	31	68	29	32	7	34	34	4
Id.	Djombang . . .	»	1	»	1	1	»	1	1	»	»	3	31	38	69	44	20	5	31	38	»
Pasoeroean	Pasoeroean . . .	»	1	1	2	1	1	1	4	»	»	7	84	101	185	85	66	34	85	100	6
Id.	Malang. . . .	1	1	1	3	2	1	3	4	»	»	10	208	95	303	142	126	35	132	171	12
Id.	Bangil	»	1	»	1	1	»	1	»	»	»	2	21	43	64	38	25	1	30	34	3
Id.	Lawang. . . .	»	1	»	1	1	»	2	1	»	»	4	59	23	82	40	35	7	40	42	1
Probolinggo.	Probolinggo . .	1	1	1	3	2	1	3	3	»	»	9	129	113	242	103	110	29	122	120	4
Id.	Loemadjang . .	»	1	»	1	1	»	2	»	»	»	3	37	41	78	48	24	6	45	33	6
Id.	Kraksaän . . .	»	1	»	1	1	»	1	»	»	»	2	29	12	41	18	16	7	15	26	2
Bezoeki	Bezoeki	»	1	»	1	1	»	1	»	»	»	2	21	6	27	13	8	6	12	15	»
Id.	Sitoebondo . . .	»	1	»	1	1	»	1	»	»	»	2	26	17	43	26	15	2	28	15	5
Id.	Bondowosso . .	»	1	»	1	1	»	»	»	»	»	1	15	12	27	12	12	3	19	8	2
Id.	Djember. . . .	»	1	»	1	1	»	1	»	»	»	2	9	20	29	15	13	1	12	17	2
Id.	Banjoewangi . .	»	1	»	1	1	»	1	»	»	»	2	14	15	29	16	7	6	16	13	»
Banjoemas	Banjoemas . . .	»	1	»	1	1	»	1	1	»	»	3	55	24	79	49	19	11	58	21	34
Id.	Tjilatjap . . .	»	1	»	1	1	»	2	»	»	»	3	27	54	81	58	18	5	58	23	7
Id.	Bandjarnegara .	»	1	»	1	1	»	1	»	»	»	2	32	13	45	28	12	5	34	11	21
Id.	Poerbolinggo . .	»	1	»	1	1	»	1	»	»	»	2	12	15	27	17	9	1	21	6	16
Bagalen	Poerworedjo . .	»	1	1	2	1	1	2	2	»	»	6	87	64	151	82	57	12	94	57	41
Id.	Keboemen . . .	»	1	»	1	1	»	1	»	»	»	2	20	25	45	23	19	3	33	12	18
Id.	Koetoardjo . . .	»	1	»	1	1	»	1	»	»	»	2	29	17	46	30	13	3	29	17	16
Id.	Wonosobo . . .	»	1	»	1	1	»	1	»	»	»	2	36	9	45	22	17	6	31	14	21
Id.	Gombong . . .	»	b) 2	»	2	2	»	8	1	»	»	11	43	317	360	123	196	41	333	27	22
Kadoe.	Magelang . . .	1	1	1	3	2	1	4	3	»	1	11	137	128	265	160	84	21	165	100	95
Djokjokarta.	Djokjokarta . .	1	2	1	4	3	1	6	9	»	»	19	362	297	659	359	224	76	354	305	96
Soerakarta	Soerakarta . . .	1	2	1	4	3	1	9	7	1	»	21	321	343	664	347	232	85	401	263	88
Id.	Boijolali. . . .	»	1	»	1	1	»	2	»	»	»	3	8	70	78	57	16	5	44	34	»
Id.	Klatten	»	1	»	1	1	»	2	1	»	»	4	36	93	129	84	40	5	63	66	1
Madioen	Madioen	»	1	1	2	1	1	3	2	»	»	7	87	128	215	116	76	23	108	107	17
Id.	Ngawi.	»	1	»	1	1	»	1	1	»	»	3	26	42	68	40	22	6	35	33	5
Kediri	Kediri	»	1	1	2	1	1	2	2	»	»	6	84	73	157	61	76	20	85	72	»
Id.	Ngandjoek . . .	»	1	—	1	1	»	1	.	»	»	2	13	24	37	20	14	3	15	22	5
Id.	Blitar	»	1	1	2	1	1	2	2	»	»	6	66	55	121	59	43	19	66	55	13
Id.	Toeloeng-Agoeng	»	1	»	1	1	»	1	1	»	»	3	32	39	71	44	21	6	46	25	9
Madura	Pamakassan . .	»	1	»	1	1	»	2	»	»	»	3	37	36	73	30	35	8	44	29	13
Id.	Sumanap . . .	»	1	»	1	1	»	1	»	1	»	3	20	35	55	25	24	6	24	31	1
Id.	Bangkallan . .	»	1	»	1	1	»	1	»	»	»	2	18	15	33	20	6	7	19	14	2
Te zamen voor Java en Madura. .		14	80	25	119	94	25	171	117	3	3	413	5950	5601	11551	5627	4417	1507	6711	4840	1029
Buitenbezittingen.																					
Sumatra's Westkust. . .	Padang.	1	1	1	3	2	1	4	5	»	»	12	226	119	345	138	129	78	216	129	12
Id.	Fort de Kock. .	»	1	»	1	1	»	1	1	»	»	3	50	41	91	45	35	11	60	31	10
Id.	Padang Pandjang	»	1	»	1	1	»	1	»	1	»	3	32	20	52	28	17	7	22	30	1
Id.	Solok.	»	1	»	1	1	»	1	»	»	»	2	13	14	27	16	8	3	16	11	6
Id.	Padang Sidempoean .	»	1	»	1	1	»	1	»	»	»	2	11	16	27	20	7	»	17	10	5
	Transporteeren	1	5	1	7	6	1	8	6	1	»	22	332	210	542	247	196	99	331	211	34

b) Een dezer scholen is uitsluitend bestemd voor de jongens van het ter plaatse gevestigde pupillenkorps.

GEWESTEN.	PLAATSEN.	Aantal scholen. Gemengde scholen. Eerste scholen.	Aantal scholen. Gemengde scholen. Andere.	Aantal scholen. Meisjesscholen.	Aantal scholen. Totaal.	Onderwijzend personeel. Hoofden van scholen. Mannelijke.	Onderwijzend personeel. Hoofden van scholen. Vrouwelijke.	Onderwijzend personeel. Onderwijzers.	Onderwijzend personeel. Onderwijzeressen.	Onderwijzend personeel. Kwekelingen. Mannelijke.	Onderwijzend personeel. Kwekelingen. Vrouwelijke.	Onderwijzend personeel. Totaal.	Aantal leerlingen. Betalende.	Aantal leerlingen. Niet-betalende.	Aantal leerlingen. Totaal.	Naar schoolklasse en kunne waren de leerlingen verdeeld als volgt: Laagste klasse.	Middelste klasse.	Hoogste klasse.	Jongens.	Meisjes.	Aantal inlanders en vreemde oosterlingen onder de leerlingen begrepen.
	Per transport	1	5	1	7	6	1	8	6	1	»	22	332	210	542	247	196	99	331	211	34
Benkoelen	Benkoelen . . .	»	1	»	1	1	»	1	»	»	»	2	16	29	45	19	19	7	32	13	5
Palembang	Palembang. . .	»	1	»	1	1	»	1	»	»	»	2	31	24	55	31	16	8	27	28	2
Oostkust van Sumatra . .	Medan	»	1	»	1	1	»	2	»	»	»	3	48	23	71	45	22	4	43	28	10
Riouw	Tandjong Pinang.	»	1	»	1	1	»	1	»	»	»	2	15	31	46	26	17	3	26	20	7
Banka.	Muntok	»	1	»	1	1	»	1	»	»	»	2	31	24	55	34	17	4	34	21	11
Atjeh en onderhoorigheden.	Kotta Radja . .	1	1	»	2	2	»	3	1	»	»	6	72	70	142	90	35	17	73	69	35
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	Bandjermasin . .	»	1	1	2	1	1	2	2	»	»	6	53	89	142	79	53	10	74	68	8
Westerafdeeling van Borneo	Pontianak . . .	»	1	»	1	1	»	1	»	»	»	2	29	16	45	23	16	6	29	16	1
Celebes en onderhoorigheden	Makasser . . .	1	1	1	3	2	1	4	3	»	»	10	155	123	278	126	125	27	151	127	10
Id.	Maros	»	1	»	1	1	»	»	»	»	»	1	3	18	21	11	9	1	5	16	»
Id.	Boelekomba . .	»	1	»	1	1	»	1	»	»	»	2	»	25	25	10	12	3	16	9	»
Id.	Bonthain . . .	»	1	»	1	1	»	1	»	»	»	2	10	31	41	17	19	5	23	18	6
Menado	Menado	1	1	1	3	2	1	3	3	»	»	9	91	129	220	131	70	19	134	86	52
Id.	Tondano . . .	»	1	»	1	1	»	1	»	»	»	2	39	17	56	25	23	8	42	14	41
Id.	Amoerang . . .	»	1	»	1	1	»	1	»	»	»	2	37	20	57	36	14	7	40	17	35
Id.	Gorontalo . . .	»	1	»	1	1	»	»	»	»	»	1	15	17	32	16	12	4	22	10	10
Amboina.	Amboina . . .	1	1	1	3	2	1	3	3	»	»	9	84	157	241	132	79	30	133	108	28
Id.	Saparoea . . .	»	1	»	1	1	»	»	»	»	»	2	18	43	61	32	27	2	33	28	19
Id.	Neira.	»	1	1	2	1	1	3	1	»	»	6	100	74	174	88	75	11	78	96	25
Ternate	Ternate	»	1	»	1	1	»	1	1	»	»	3	23	45	68	46	17	5	34	34	10
Timor.	Koepang . . .	»	1	»	1	1	»	1	»	»	»	2	20	27	47	37	9	1	33	14	16
Te zamen voor de Buitenbezittingen. . .		5	26	6	37	3	6	40	20	1	»	98	1222	1242	2464	1301	882	281	1413	1051	365
» » » Java en Madura		14	80	25	119	94	25	171	117	3	3	413	5950	5601	11551	5627	4417	1507	6711	4840	1029
Totalen voor geheel Nederlandsch-Indië. .		19	106	31	156	125	31	211	137	4	3	511	7172	6843	c) 14015	6928	5299	1788	8124	5891	d) 1394

Particuliere scholen.

GEWESTEN.	PLAATSEN.	Gewoon lager onderwijs.	Meer uitgebreid lager onderw.	Totaal.	Hoofden van scholen. Mannelijke.	Hoofden van scholen. Vrouwelijke.	Onderwijzers.	Onderwijzeressen.	Kwekelingen. Mannelijke.	Kwekelingen. Vrouwelijke.	Totaal.	Betalende.	Niet-betalende.	Totaal.	Laagste klasse.	Middelste klasse.	Hoogste klasse.	Jongens.	Meisjes.	Aantal inlanders en vreemde oosterlingen onder de leerlingen begrepen.
Batavia	Batavia	»	5	5	e) 4	2	12	40	»	1	59	...	...	1135	419	339	377	305	830	5
Id.	Meester-Cornelis.	»	1	1	»	1	»	3	»	»	4	...	...	54	18	10	26	»	54	»
Preanger Regentschappen.	Manondjaja . .	1	»	1	»	1	»	»	»	»	1	...	...	16	5	7	4	6	10	12
Samarang	Samarang . . .	f) 4	1	5	2	3	1	16	»	3	25	...	...	657	314	243	100	192	465	7
Soerabaija	Soerabaija . . .	»	4	4	2	2	14	17	»	»	35	...	...	794	311	240	243	272	522	3
Kadoe.	Temanggoeng .	»	1	1	»	1	»	»	»	»	1	...	...	10	5	5	»	4	6	»
Sumatra's Westkust. . .	Padang	»	1	1	»	1	»	6	»	»	7	...	...	151	60	58	33	8	143	»
Totalen voor geheel Nederlandsch-Indië. .		5	13	18	8	11	27	82	»	4	132	...	...	c) 2817	1132	902	783	787	2030	g) 27

c) Het aantal leerlingen van *Europeesche* afkomst bedroeg bij het einde van 1894: aan de openbare scholen 12 621 en aan de particuliere scholen 2790, die naar hun leeftijd verdeeld waren als volgt:

	6 jaar.	7 jaar.	8 jaar.	9 jaar.	10 jaar.	11 jaar.	12 jaar.	13 jaar.	14 jaar.	15 jaar.	16 jaar.	Totaal.
Openbare scholen	831	1303	1580	1514	1501	1427	1340	1201	1052	646	230	12 621
Particuliere scholen	181	263	242	280	271	272	265	250	241	222	297	2790

d) Hieronder 418 kinderen van Christen-inlanders, 842 van andere inlanders en 104 van vreemde oosterlingen.

e) Aan het hoofd van een der scholen staan *twee* besturende onderwijzers.

f) Hieronder 3 weeshuisscholen (de jongensschool en de meisjesschool van het Roomsch-katholieke weeshuis en de Protestantsche weeshuisschool).

g) Waarvan 26 inlanders (niet-Christenen) en 1 Chineesch meisje.

RECAPITULATIE over de laatste vijf jaren.

TIJDSTIP.	Aantal scholen. Gemengde scholen.	Aantal scholen. Meisjes-scholen.	Onderwijzend personeel bij die scholen in dienst. Aantal mannen. Hoofd- en hulp-onderwijzers. *h)*	Aantal mannen. Kweekelingen. *h)*	Aantal vrouwen. Hoofd- en hulp-onderwijzeressen. *h)*	Aantal vrouwen. Kweekelingen. *h)*	Aantal leerlingen. Betalende.	Aantal leerlingen. Niet betalende.	Landaard der leerlingen. Kinderen van Europeesche en daarmede gelijkgestelde afkomst?	Kinderen van inlanders. *i)*	Kinderen van vreemde oosterlingen.	Kunne der leerlingen. Jongens.	Meisjes.	Verdeeling der leerlingen naar hunne schoolklasse. Laagste klasse.	Middelste klasse.	Hoogste klasse.	Aantal leerlingen die gedurende het opgegeven jaar de school verlieten na *alle* klassen te hebben doorloopen. *k)*
Openbare scholen																	
Ult. 1890	117	27	273	8	176	8	8286	5091	11 491	908	148	7190	5191	8199	4661	1519	799
	144		454				13 377		13 377			13 377		13 377			
„ 1891	119	28	290	1	175	4	9478	3248	11 684	938	148	7311	5410	6483	4716	1999	823
	147		470				12 721		12 721			12 721		12 721			
„ 1892	121	29	336	3	168	9	9749	3311	11 898	1018	191	7575	5497	6540	4778	1757	850
	150		484				13 072		13 072			13 072		13 072			
„ 1893	121	31	383	4	174	9	7018	6519	12 262	1122	153	7821	5716	6734	4986	1817	937
	153		583				13 537		13 537			13 537		13 537			
„ 1894	125	31	399	4	196	3	7172	6843	12 691	1190	134	8124	5891	6929	5288	1798	831
	156		611				14 015		14 015			14 015		14 015			
Particuliere scholen.	Gewoon lager onderwijs.	Meer uitgebreid lager onderwijs.															
Ult. 1890	5	12	94	„	77	9	...	...	2395	4	„	720	1679	974	738	687	186
	17		167						2399			2399		2399			
„ 1891	5	12	94	„	81	1	...	...	2424	6	„	736	1719	964	708	725	199
	17		106						2430			2430		2499			
„ 1892	7	13	33	„	79	9	...	...	2035	17	„	795	1857	1087	874	731	164
	13		118						2652			2652		2652			
„ 1893	5	13	39	„	98	9	...	...	2720	28	„	891	1822	1144	889	713	264
	18		128						2748			2748		2749			
„ 1894	5	13	35	„	93	4	...	...	2795	28	1	787	2030	1190	898	795	151
	18		132						2817			2817		2817			

h) Bij het einde van elk der jaren 1890 t/m 1893 zijn onder de hulponderwijzeressen der openbare lagere scholen niet medegeteld die, welke bij sommige dezer scholen zonder bezoldiging waren werkzaam gesteld en wier aantal achtereenvolgens 5, 5, 4 en 9 bedroeg. Onder ult. 1894 zijn 9 onbezoldigde onderwijzers bij de mannelijke kweekelingen en 3 onbezoldigde onderwijzeressen bij de vrouwelijke kweekelingen gerekend.

i) Onder het opgegeven aantal inlandsche leerlingen was bij het einde van elk der behandelde jaren achtereenvolgens begrepen het volgend aantal kinderen van Christen-inlanders: 338, 485, 393, 411 en 419, allen behoorende tot de leerlingen der openbare scholen.

k) De opgaven voor de particuliere scholen in deze kolom zijn onvolledig.

Koloniaal verslag van 1895.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE Y.

N°. 26.

(Zie hoofdst. K, afd. I, § 2, van het verslag.)

OVERZICHT betreffende de samenstelling op 31 December 1894 van het ONDERWIJZEND PERSONEEL, verbonden aan de KWEEKSCHOLEN voor inlandsche onderwijzers en aan de OPENBARE SCHOLEN voor INLANDERS in Nederlandsch-Indië. *a*)

Kweekscholen.

KWEEKSCHOLEN.	Nominaal aantal kwekelingen.	Hoofd- en 2de onderwijzers: Aantal.	met akte voor: Maleisch.	land- en volkenkunde.	Javaansch.	Soendaasch.	Madureesch.	Makassaarsch.	Boegineesch.	Europeesche hulponderwijzers: Aantal.	met akte voor: Maleisch.	land- en volkenkunde.	Javaansch.	Soendaasch.	Madureesch.	Makassaarsch.	Boegineesch	Inlandsche: hulponderwijzers van den 1sten of 2den rang.	onderwijzers in: de talen	het handteekenen	Totaal van het onderwijzend personeel.
Bandung	75	2	2	2	»	1	»	»	»	1	1	1	1	1	»	»	»	»	*b*) 3	1	7
Probolinggo.	75	2	2	2	1	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	*c*) 3	1	7
Fort de Kock	50	2	2	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	*d*) 1	*e*) 2	*f*) »	5
Makasser	25	1	1	1	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	*g*) 3	*h*) »	4
Amboina	50	2	2	2	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	*d*) 1	*i*) 1	1	5
Totalen. . . .	275	9	9	9	2	1	»	1	»	2	1	1	1	1	»	»	»	2	12	3	28

a) De twee zoogenaamde speciale scholen voor inlanders — te Depok en Amboina — zijn in dit overzicht niet begrepen.

b) Eén voor het Soendaasch, één voor het Javaansch en één voor het Maleisch.

c) Eén voor het Javaansch, één voor het Madureesch en één voor het Maleisch.

d) Inlandsch hulponderwijzer van den 1sten rang, bezittende de akte van bekwaamheid als hulponderwijzer bij het Europeesch lager onderwijs.

e) Eén voor het Maleisch en één voor het Battaksch.

f) Met de lessen in het handteekenen was de Europeesche 2de onderwijzer belast.

g) Eén voor het Makassaarsch, één voor het Boegineesch en één voor het Maleisch.

h) Met de lessen in het handteekenen was belast een der hulponderwijzers van de Europeesche lagere scholen ter plaatse.

i) Voor het Maleisch. De vacature, ontstaan door het overlijden in Januari 1894 van den 2den inlandschen onderwijzer voor het Maleisch, werd niet aangevuld n verband met de voorgenomen vermindering van het aantal kwekelingen van 50 tot 25.

Gewone scholen. *k*)

Gewesten.	Aantal gouvernements-scholen.	Onderwijzers: van kweekscholen afkomstig.	Onderwijzers: bij wijze van onderscheiding bevorderd tot de 3de klasse (op Java en Madura).	Onderwijzers: bij wijze van onderscheiding bevorderd tot de 1ste klasse (in de buitenbezittingen).	Onderwijzers: 4de klasse (op Java en Madura).	Onderwijzers: 2de klasse (in de buitenbezittingen).	Waarnemende onderwijzers: Hulp-onderwijzers.	Waarnemende onderwijzers: Kweekelingen.	Hulp-onderwijzers.	Kweekelingen.	Totaal.
Ressort van de kweekschool te Bandong.											
Bantam	5	5	»	»	»	»	»	»	5	2	12
Batavia	8	7	»	»	»	»	1	»	12	4	24
Krawang	6	6	»	»	»	»	»	»	4	7	17
Preanger Regentschappen	27	27	»	»	»	»	»	»	60	6	93
Cheribon	10	9	»	»	1	»	»	»	20	8	38
Tagal	4	4	»	»	»	»	»	»	6	7	17
Pekalongan	3	2	»	»	1	»	»	»	5	4	12
Banjoemas	14	14	»	»	»	»	»	»	22	14	50
Bagelen	18	18	»	»	»	»	»	»	37	28	83
Kadoe	6	6	»	»	»	»	»	»	16	1	23
Totalen	101	98	»	»	2	»	1	»	187	81	369
Ressort van de kweekschool te Probolinggo.											
Samarang	10	10	»	»	»	»	»	»	16	15	41
Japara	7	7	»	»	»	»	»	»	8	9	24
Rembang *l*)	10	10	»	»	»	»	»	»	13	13	36
Djokjokarta	1	»	»	»	1	»	»	»	5	»	6
Soerakarta	5	5	»	»	»	»	»	»	9	4	18
Madioen	16	16	»	»	»	»	»	»	48	4	68
Soerabaija	14	13	»	»	1	»	»	»	24	17	55
Pasoeroean	9	7	»	»	2	»	»	»	16	5	30
Probolinggo	9	7	»	»	2	»	»	»	9	3	21
Bezoeki	5	5	»	»	»	»	»	»	8	3	16
Kediri	11	11	»	»	»	»	»	»	22	8	41
Madura	6	6	»	»	»	»	»	»	14	3	23
Bali en Lombok	2	2	»	»	»	»	»	»	2	»	4
Totalen	105	99	»	»	6	»	»	»	194	84	383
Ressort van de kweekschool te Fort de Kock.											
Padangsche Benedenlanden	11	10	»	»	»	1	»	»	27	2	40
Padangsche Bovenlanden	21	17	»	2	»	2	»	»	46	»	67
Transporteeren	32	27	»	2	»	3	»	»	73	2	107

k) Onder de opgaven zijn niet begrepen de tijdelijk gesloten scholen te Bintoehan (Benkoelen), Tilamoeta (Gorontalo), op Timor (4), Rotti (2) en Savoe (1). De mede reeds sedert eenige jaren tijdelijk gesloten scholen te Bengkalis (Oostkust van Sumatra) en Edi Besar (Atjeh en onderhoorigheden) werden in 1894 opgeheven.

l) De scholen in deze gewesten werden in den loop van 1894 alle ingedeeld onder de scholen der 2de klasse, bedoeld bij art. 1 sub *b* van het Koninklijk besluit van 28 September 1892 n°. 44 (Indisch Staatsblad 1893 n°. 125), met uitzondering van de school ter hoofdplaats Rembang, welke gesplitst werd in eene 2de klasse- en eene 1ste klasse-school, welke laatste echter, bij gemis van een schoolgebouw, nog niet geopend werd.

Gewesten.	Aantal gouvernements-scholen.	Onderwijzers: van kweekscholen afkomstig.	Onderwijzers: bij wijze van onderscheiding bevorderd tot de 3de klasse (op Java en Madura).	Onderwijzers: bij wijze van onderscheiding bevorderd tot de 1ste klasse (in de buitenbezittingen).	Onderwijzers: 4de klasse (op Java en Madura).	Onderwijzers: 2de klasse (in de buitenbezittingen).	Waarnemende onderwijzers: Hulponderwijzers.	Waarnemende onderwijzers: Kweekelingen.	Hulponderwijzers.	Kweekelingen.	Totaal.
Per transport	32	27	»	2	»	3	»	»	73	2	107
Benkoelen	m) 8	7	»	»	»	1	»	»	16	3	27
Lampongsche Districten	3	3	»	»	»	»	»	»	6	1	10
Palembang l)	n) 5	5	»	»	»	»	»	»	7	1	13
Oostkust van Sumatra l)	1	1	»	»	»	»	»	»	1	»	2
Atjeh en onderhoorigheden l)	1	1	»	»	»	»	»	»	3	»	4
Riouw	3	3	»	»	»	»	»	»	»	2	5
Banka l)	2	2	»	»	»	»	»	»	»	2	4
Billiton	2	2	»	»	»	»	»	»	»	1	3
Totalen.	57	51	»	2	»	4	»	»	106	12	175
Ressort van de in 1893 opgeheven kweekschool te Padang Sidempoean.											
Tapanoli (met het eiland Nias)	19	11	»	3	»	5	»	»	41	1	61
Ressort van de in 1891 opgeheven kweekschool te Bandjermasin.											
Westerafdeeling van Borneo l)	1	1	»	»	»	»	»	»	1	»	2
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	6	5	»	1	»	»	»	»	24	»	30
Totalen.	7	6	»	1	»	»	»	»	25	»	32
Ressort van de in 1895 tijdelijk gesloten kweekschool te Makasser.											
Celebes en onderhoorigheden l)	14	14	»	»	»	»	»	»	15	»	29
Ressort van de kweekschool te Amboina.											
Menado: Minahassa en Gorontalo	80	50	»	3	»	27	»	»	171	28	279
Menado: Sangi- en Talaut-eilanden	29	10	»	»	»	4	10	4	4	8	40
Ternate en onderhoorigheden l)	2	2	»	»	»	»	»	»	4	1	7
Amboina l): Amboina en de overige (niet afzonderlijk genoemde) eilanden	63	50	»	3	»	9	»	»	116	9	187
Amboina l): Banda-eilanden	3	1	»	»	»	»	2	»	3	»	6
Amboina l): Zuidwester-eilanden	6	3	»	»	»	1	1	»	7	1	13
Amboina l): Aroe-eilanden	1	»	»	»	»	1	»	»	»	»	1
Timor: Timor	4	3	»	»	»	»	1	»	»	4	8
Timor: Rotti	11	6	»	»	»	2	3	»	13	4	28
Totalen.	o) 199	125	»	6	»	44	17	4	318	55	569

m) Een minder dan in 1893, wegens de opheffing in 1894 van de school te Tabah Penandjoeng.

n) Als voren, wegens opheffing van de school te Tandjong Radja.

o) Het aantal scholen bedraagt 3 meer dan het aantal onderwijzers, omdat op ult. 1894 3 plaatsen onbezet waren.

Gewesten.	Aantal gouvernements-scholen.	Onderwijzers					Waarnemende onderwijzers.		Hulp-onder-wijzers.	Kwee-kelin-gen.	Totaal.
		van kweek-scholen afkomstig.	bij wijze van onderscheiding bevorderd tot de 3de klasse (op Java en Madura).	bij wijze van onderscheiding bevorderd tot de 1ste klasse (in de buitenbezittingen).	4de klasse (op Java en Madura).	2de klasse (in de buiten-bezittin-gen).	Hulp-onder-wijzers.	Kwee-kelin-gen.			

RECAPITULATIE.

In het ressort van de kweekscholen te:											
Bandong	101	98	»	»	2	»	1	»	187	81	369
Probolinggo	105	99	»	»	6	»	»	»	194	84	383
Totalen voor Java en Madura en Bali en Lombok. . . .	206	197	»	»	8	»	1	»	p) 381	165	752
Fort de Kock	37	51	»	2	»	4	»	»	106	12	175
Padang Sidempoean (in 1893 opgeheven)	19	11	»	3	»	5	»	»	41	1	61
Bandjermasin (in 1891 opgeheven)	7	6	»	1	»	»	»	»	25	»	32
Makasser (in 1895 tijdelijk gesloten)	14	14	»	»	»	»	»	»	15	»	29
Amboina	199	125	»	6	»	44	17	4	318	55	569
Totalen voor de buitenbezittingen (behalve Bali en Lombok)	296	207	»	12	»	53	17	4	q) 505	68	866
Totaal-generaal. . . .	502	404	»	12	8	53	18	4	886	233	1 618

p) Hieronder 118 candidaat-onderwijzers (van eene kweekschool afkomstig), die, in afwachting van plaatsing aan het hoofd van eene school, tijdelijk als hulponderwijzer waren werkzaam gesteld.

q) Hieronder 136 candidaat-onderwijzers als bedoeld in de voorgaande noot.

(Zie hoofdstuk K, afd. 1, § 2, van het verslag.)

OVERZICHT

BETREFFENDE

de in Nederlandsch-Indië aanwezige INLANDSCHE SCHOLEN bij het einde van 1893, benevens eenige voorloopige opgaven over 1894.

GEWESTEN.	Aantal scholen op 31 December 1893.				Aantal scholen op 31 December 1894.				Aantal leerlingen ge[...]			
	Gouver-nements-scholen.	Particuliere scholen. a)		Totaal.	Gouver-nements-scholen.	Particuliere scholen. a)		Totaal.	Gouvernements-scholen.		Particuliere	
		Gesubsi-dieerd.	Niet-gesubsi-dieerd.			Gesubsi-dieerd.	Niet-gesubsi-dieerd.		1893.	1894.	Gesubsidieerd. 1893.	1894.
Java en Madura.												
Bantam	5	»	»	5	5	»	»	5	470	534	»	»
Batavia	8	1	10	19	8	1	b) 14	23	1 047	1 018	108	91
Krawang	6	»	»	6	6	»	»	6	509	551	»	»
Preanger Regentschappen	27	2	1	30	27	1	2	30	3 806	3 784	62	27
Cheribon	10	»	1	11	10	»	c) 2	12	1 903	1 853	»	»
Tagal	4	3	»	7	4	3	»	7	779	810	361	354
Pekalongan	3	8	»	11	3	d) 7	»	10	684	643	474	440
Samarang	10	10	7	27	10	10	e) 2	22	2 375	2 298	1 298	1 317
Japara	7	1	3	11	7	1	3	11	1 048	1 033	110	103
Rembang	10	4	»	14	10	4	»	14	1 850	1 911	539	189
Soerabaija	14	18	4	36	14	f) 19	f) 2	35	2 958	3 154	2 611	2 968
Pasoeroean	9	9	3	21	9	8	4	21	1 410	1 460	845	762
Probolinggo	9	1	»	10	9	1	g) 1	11	994	1 052	31	22
Bezoeki	5	2	4	11	5	h) 4	h) 5	14	693	707	84	203
Banjoemas	14	4	1	19	14	4	i) 2	20	2 500	2 544	623	717
Bagelen	18	7	»	25	18	7	»	25	4 314	4 183	1 129	1 178
Kadoe	6	5	5	16	6	5	5	16	1 198	1 248	992	706
Djokjokarta	1	11	1	13	1	11	1	13	358	384	1 912	2 108
Soerakarta	5	3	7	15	5	5	5	15	996	1 011	323	586
Madioen	16	8	1	25	16	8	k) 3	27	3 274	3 337	936	659
Kediri	11	19	3	33	11	10	11	l) 32	2 350	2 310	1 480	420
Madura	6	3	»	9	6	2	1	9	876	994	129	78
		119	51			111	63					
Totalen voor Java en Madura	204	170		374	204	174		378	36 392	36 819	14 047	12 928

...ende 1893 en 1894.					
...scholen. Niet Gesubsidieerd. 1893.	1894.	Totaal. 1893.	1894.	GEWESTEN.	TOELICHTINGEN.
				Java en Madura.	
»	»	470	524	Bantam.	
437	508	1 592	1 617	Batavia.	
»	»	509	551	Krawang.	
40	54	3 908	3 865	Preanger Regentsch.	
13	23	1 916	1 876	Cheribon	
»	»	1 140	1 164	Tagal.	
»	»	1 158	1 083	Pekalongan.	
259	58	3 932	3 673	Samarang.	
219	205	1 377	1 341	Japara.	
»	»	2 389	2 100	Rembang.	
220	130	5 789	6 252	Soerabaija.	
268	359	2 523	2 581	Pasoeroean.	
»	104	1 025	1 178	Probolinggo.	
9	144	786	1 054	Bezoeki.	
81	138	3 204	3 399	Banjoemas.	
»	»	5 443	5 361	Bagelen.	
633	663	2 823	2 617	Kadoe.	
152	155	2 422	2 647	Djokjokarta.	
1 081	774	2 400	2 371	Soerakarta.	
33	272	4 243	4 268	Madioen.	
93	1 289	3 923	4 019	Kediri.	
»	44	1 005	1 116	Madura.	
3 538	4 920	53 977	54 667		

TOELICHTINGEN.

a) Onder de opgegeven particuliere scholen waren, voor zooveel blijkt, het navolgend aantal zendingsscholen begrepen:

GEWESTEN.	Ultimo 1893. Gesubsidieerd.	Ultimo 1893. Niet-gesubsidieerd.	Ultimo 1894. Gesubsidieerd.	Ultimo 1894. Niet-gesubsidieerd.
Batavia	»	4	1	3
Preanger Regentschappen	2	»	1	2
Cheribon	»	1	»	1
Samarang	»	6	»	2
Japara	»	3	»	3
Rembang	1	»	1	»
Soerabaije	5	»	8	1
Pasoeroean	8	»	4	»
Bezoeki	»	2	»	1
Kediri	7	2	7	2
	23	18	22	15
	41		37	

De in 1894 gesubsidieerde zendingsscholen waren: in Batavia die te Depok; in de Preanger Regentschappen die te Pengharepan (afd. Soekaboemi); in Rembang die te Blora (afd. Blora); in Soerabaija die te Posapen (hoofdplaats Soerabaije), te Modjowarno en te Bongsoredjo (afd. Djombang), te Wonoredjo en te Wioeng (afd. Soerabaija), te Tebel en te Segaran (afd. Modjokerto) en te Mlatee (afd. Sidoardja); in Pasoeroean die te Kendalpaijak, te Paniwee, te Swaroe en te Wonoredjo (afd. Malang), en in Kediri die te Poerworedjo, te Wonokasri, te Semampir, te Sambiroto, te Djatiwaringin, te Gedangan (afd. Kediri) en te Aditoija (afd. Berbek).

b) Ter hoofdplaats Batavia werden vier nieuwe particuliere scholen opgericht, namelijk te Tanah Abang, Pintoe-Besar, Kampong Baroe en Pesajoeran.

c) Eene nieuwe particuliere school werd opgericht te Tjombai (afd. Indramaijoe).

d) De gesubsidieerde particuliere school te Pagoemengan (afd. Pekalongan) werd gesloten.

e) De zendingsscholen ter hoofdplaats Samarang, te Tempoeran en te Njemoh (afd. Salatiga) en te Katjemeh (afd. Demak), alsmede de particuliere school te Kebontjina (afd. Kendal) werden gesloten.

f) De particuliere school te Kesamben (afd. Djombang) werd in 1894 weder gesubsidieerd. De particuliere scholen te Modjogeneng en Wonosalam (afd. Modjokerto) werden opgeheven, terwijl eene nieuwe zendingsschool werd geopend te Poele.

g) Eene particuliere school werd opgericht te Tempeh-Tengah (afd. Loemadjang).

h) Particuliere scholen werden opgericht te Poeger (afd. Djember), Djeboeng Kidoel (afd. Bondowosso) en Soembergading.

i) Eene particuliere school werd geopend te Wangee (afd. Poerwokerto).

k) De particuliere school te Ngawi (afd. Ngawi) werd gesloten; daarentegen werden drie nieuwe particuliere scholen geopend, namelijk te Pavoe (afd. Ngawi), alsmede te Slahoeng en te Ponorogo (afd. Ponorogo).

l) De onder Europeesche leiding staande particuliere (geen zendings-) school te Kertosono (afd. Berbek) werd opgeheven.

Het aantal meisjes, dat in 1894 de openbare lagere inlandsche scholen bezocht, bedroeg 389 (tegen 332 in 1893), als: in Bantam 42, Batavia 15, Krawang 65, Preanger Regentschappen 92, Cheribon 12, Samarang 11, Japara 1, Rembang 4, Soerabaija 49, Bezoeki 4, Bagelen 27, Kadoe 5, Soerakarta 11, Madioen 37 en Kediri 14.

Voor de particuliere scholen werden over 1894 opgegeven 838 meisjes (tegen 853 in 1893), als: in Batavia 16, Preanger Regentschappen 12, Cheribon 8, Soerabaija 363, Pasoeroean 193, en in de twaalf volgende gewesten: Tagal, Pekalongan, Samarang, Japara, Rembang, Banjoemas, Bagelen, Kadoe, Djokjokarta, Soerakarta, Madioen en Kediri gezamenlijk 246.

EILANDEN EN GEWESTEN.	Aantal scholen bij het einde der onderstaande jaren.							Aantal leerlingen i	
	Gouvernementsscholen. b)			Particuliere scholen. (Zendings- en andere.) c)		Totaal.		Gouvernements-scholen.	
	1892.	1893.	1894.	1892.	1893.	1892.	1893.	1892.	1893.
Buitenbezittingen.									
Sumatra. Padangsche Benedenlanden (Gouv. Sumatra's Westk.)	11	11	11	6	d) 4	17	15	1 541	1 811
Sumatra. Padangsche Bovenlanden (Gouv. Sumatra's Westk.)	21	21	21	1	e) »	22	21	2 530	2 543
Sumatra. Tapanoli (Gouv. Sumatra's Westk.)	17	18	18	92	f) 119	109	137	2 182	2 462
Sumatra. Benkoelen	9	9	g) 8	1	1	10	10	1 053	1 057
Sumatra. Lampongsche Districten	3	3	3	»	»	3	3	338	427
Sumatra. Palembang	6	6	h) 5	1	1	7	7	558	582
Sumatra. Oostkust van Sumatra	1	1	1	»	»	1	1	54	47
Sumatra. Atjeh	1	1	1	1	i) »	2	1	182	190
Nias (gouvernement Sumatra's Westkust)	1	1	1	4	4	5	5	61	60
Riouw en Lingga	3	3	3	»	»	3	3	167	175
Banka	2	2	2	»	»	2	2	112	132
Billiton	2	2	2	»	»	2	2	137	188
Borneo. Westerafdeeling	1	1	1	1	1	2	2	55	72
Borneo. Zuider- en Oosterafdeeling	6	6	6	15	15	21	21	664	594
Celebes. Gouv. Celebes en onderhoorigheden	13	14	14	1	1	14	15	848	848
Celebes. Minahassa en Gorontalo (res. Menado)	80	80	80	j) 145	k) 139	225	219	13 514	14 564
Saogi-eilanden (res. Menado)	25	25	25	j) 60	60	85	85	3 988	4 017
Talaut-eilanden (res. Menado)	4	4	4	»	»	4	4	606	541
Ternate (res. Ternate)	1	1	1	»	»	1	1	167	162
Batjan (res. Ternate)	1	1	1	»	»	1	1	123	125
Halmaheira en Nieuw-Guinea (res. Ternate)	»	»	»	5	5	5	5	»	»
Ceram (res. Amboina)	11	11	11	j) 17	17	28	28	1 181	1 125
Boeroe (res. Amboina)	1	1	1	6	6	7	7	84	61
Manipa (res. Amboina)	1	1	1	»	»	1	1	35	34
Boano (res. Amboina)	1	1	1	»	»	1	1	106	102
Amboina (res. Amboina)	28	25	25	j) 5	5	33	30	3 066	2 773
Haroekoe (res. Amboina)	6	6	6	»	»	6	6	906	921
Saparoea (res. Amboina)	12	12	12	1	1	13	13	1 997	2 042
Noessalaut (res. Amboina)	6	6	6	»	»	6	6	856	819
Banda-eilanden (res. Amboina)	3	3	3	1	1	4	4	192	225
Key-eilanden (res. Amboina)	»	»	»	1	1	1	1	»	»
Aroe-eilanden (res. Amboina)	1	1	1	j) 3	3	4	4	33	32
Zuidwester-eilanden (res. Amboina)	6	6	6	j) 25	25	31	31	568	476
Timor (res. Timor)	4	4	4	3	3	7	7	726	430
Rotti (res. Timor)	11	11	11	14	m) 13	25	24	1 130	1 137
Savoe (res. Timor)	»	»	»	6	m) 4	6	4	»	»
Flores (res. Timor)	»	»	»	4	4	4	4	»	»
Soemba (res. Timor)	»	»	»	4	4	4	4	»	»
Bali (residentie Bali en Lombok)	2	2	2	»	»	2	2	96	126
Totalen	301	300	298	j) 423	437	724	737	39 856	40 900

g) De school te Tabah Penandjoeng werd in 1894 opgeheven.

h) De school te Tandjong Radja werd in 1894 opgeheven.

i) De particuliere school in het gouvernement Atjeh en onderhoorigheden werd in het begin van 1893 gesloten.

j) Volgens verbeterde opgaven.

den loop der onderstaande jaren. *a*)

Particuliere scholen. 1892.	Particuliere scholen. 1893.	Totaal. 1892.	Totaal. 1893.	GEWESTEN enz.
				Buitenbezittingen.
248	171	1 789	1 982	Pad. Benedenlanden.
69	»	2 599	2 543	Pad. Bovenlanden.
4 276	4 903	6 458	7 365	Tapanoli.
32	33	1 085	1 090	Benkoelen.
»	»	338	427	Lampongsche Districten.
85	87	643	669	Palembang.
»	»	54	47	Oostkust van Sumatra.
80	»	262	190	Atjeh.
142	141	203	201	Nias.
»	»	167	175	Riouw en Lingga.
»	»	112	132	Banka.
»	»	137	188	Billiton.
64	53	119	125	Westerafd. van Borneo.
594	674	1 258	1 268	Z.- en O.-afd. van Borneo.
48	20	896	868	Celebes en onderhoorigh.
l) 10 028	*l*) 9 608	23 542	24 172	Minahassa en Gorontalo.
4 247	4 109	8 235	8 126	Sangi-eilanden.
»	»	606	541	Talaut-eilanden.
»	»	167	162	Ternate.
»	»	123	125	Batjan.
60	*191	60	*191	Halmaheira en N.-Guinea.
346	397	1 527	1 522	Ceram.
198	240	282	301	Boeroe.
»	»	35	34	Manipa.
»	»	106	102	Bonoa.
*110	†	*3 176	*2 773	Amboina.
»	»	906	921	Haroekoe.
61	46	2 058	2 088	Saparoea.
»	»	856	819	Noessalaut.
5	7	197	232	Banda-eilanden.
35	62	35	62	Key-eilanden.
104	†	137	*32	Aroe-eilanden.
†	†	*568	*476	Zuidwester-eilanden.
103	98	829	528	Timor.
503	558	1 633	1 695	Rotti.
260	216	260	216	Savoe.
465	456	465	456	Flores.
118	80	118	80	Soemba.
»	»	96	126	Bali.
*22 281	*22 150	*62 137	*63 050	

k) Volgens de ontvangen opgaven was het getal van 139 particuliere scholen op ult. 1893 verdeeld als volgt: 136 in de Minahassa (122 van het Nederlandsche Zendelinggenootschap en 14 Roomsch-katholieke scholen) en 3 negorijscholen in de afdeeling Gorontalo.

l) Blijkens opgaven van het Nederlandsche Zendelinggenootschap waren in 1892 bij de Protestantsche zendingscholen in de Minahassa ingeschreven 7735 en in 1893 7664 leerlingen, van wie er respectievelijk 5124 en 4570 geregeld aan het onderwijs deelnamen. Ruim ¹/₂ der leerlingen waren meisjes.

m) De vermindering van het aantal particuliere scholen op Rotti en Savoe is in de ontvangen opgaven niet toegelicht.

TOELICHTINGEN.

(Waar men een † geplaatst vindt, ontbreken de opgaven. De met een * geteekende cijfers zijn onvolledig.)

a) Onder het opgegeven aantal leerlingen was, voor zooveel werd medegedeeld, het navolgend aantal meisjes begrepen:

	1892.	1893.
Openbare scholen	9 565	9 651
Particuliere scholen	5 429	5 757
	14 994	15 408

b) Onder de opgaven zijn niet begrepen de tijdelijk gesloten scholen.

c) Onder de in den staat vermelde particuliere scholen was het navolgend aantal zendingsscholen begrepen:

GEWESTEN OF EILANDEN.	Ultimo 1892. Gesubsidieerd.	Ultimo 1892. Niet-gesubsidieerd.	Ultimo 1893. Gesubsidieerd.	Ultimo 1893. Niet-gesubsidieerd.
Padangsche Benedenlanden (Sumatra's Westkust)	1	»	»	»
Tapanoli (Id.).	1	91	55	64
Nias (Id.).	»	4	4	»
Benkoelen	»	1	»	1
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	14	1	9	6
Minahassa (Menado)	»	141 *)	»	136
Sangi- en Talaut-eilanden (Id.)	»	52	»	60
Halmaheira (Ternate). . . .	»	1	»	1
Nieuw-Guinea (Id.).	4	»	»	4
Boeroe (Amboina)	»	6	»	6
Key-eilanden (Id.)	»	1	»	1
Timor	»	3	»	4
Savoe (Timor)	»	6	1	3
Flores (Id.)	»	4	»	4
Soemba (Id.)	»	4	»	3
	20	315	69	293
	335		362	

*) Verbeterde opgaaf.

Onder deze zendingsscholen telde men op ult. 1892 22 en op ult. 1893 21 Roomsch-katholieke scholen, al. in Benkoelen 1, in Menado 14, op de Key-eilanden 1, op Timor 1, op Flores 4 (op ult. 1893 3) en op Soemba 1.

d) De particuliere scholen te Kajoetanam en te Kotta Barapak werden in 1893 gesloten.

e) De particuliere school te Kampoeng Tabing werd in 1893 gesloten.

f) Het aantal zendingsscholen in de residentie Tapanoli nam in 1893 met 27 toe. Daarvan werden er 26 opgericht vanwege het Rijnsche Zendelinggenootschap te Barmen en 1 vanwege de Doopsgezinde Zendingsvereeniging.

Koloniaal verslag van 1895.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE **AA**.

N°. 28.

(Zie hoofdst. **K**, afd. III, § 1, van het verslag.)

STATISTISCHE EN ANDERE OPGAVEN betreffende de Europeesche en inlandsche CHRISTENGEMEENTEN in Nederlandsch-Indië (daaronder de ZENDINGS-GEMEENTEN), meerendeels volgens de over 1894 ingekomen gegevens.

A. PROTESTANTSCHE EEREDIENST.

1°. Gevestigde Kerk.

Europeesche Christengemeenten.

STANDPLAATSEN DER PREDIKANTEN, met bijbehoorende kerkelijke afdeeling.	Organiek aantal predikanten.	Aantal predikanten aanwezig op ult. 1894.	Aantal Protestantsche Europeanen op ult. 1894 a)	Aantal lidmaten op ult. 1894	Aantal in 1894 aangenomen lidmaten.	Aantal gedoopte kinderen en volwassenen gedurende 1894: in echt geboren. b)	Aantal gedoopte kinderen en volwassenen gedurende 1894: buiten echt geboren.	Aantal in 1894 ingezegende huwelijken.	Aantal catechisanten gedurende 1894
Java en Madura.									
Batavia met Weltevreden, de benedenstad en den naasten omtrek, zoomede de residentie Lampongsche Districten . . .	4	4	7 040	2 730	135	68	14	25	750
Meester-Cornelis, met Tangerang en de residentiën Bantam en Krawang . . .	1	1	920	niet opgegeven.	20	35	10	5	60
Buitenzorg, met de assistent-residentie van dien naam en de assistent-residentie Soekaboemi (Preanger Regentschappen) .	1	1	1 660	540	25	36	14	9	201
Bandong, met de residentie Preanger Regentschappen (uitgezonderd de afdeeling Soekaboemi) en met de afdeeling Galoeh (Cheribon) . . .	1	1	600	396	-	10	6	1	60
Cheribon, met de residentie Cheribon (uitgenomen de afdeeling Galoeh) . . .	1	1	680	328	3	10	2	-	90
Pekalongan, met de residentiën Pekalongan en Tegal . . .	1	1	1 030	651	23	44	10	6	116
Samarang, met de assistent-residentiën Kendal, Demak en Grobogan . . .	2	1	c) * 2 780	* 1 797	* 60	* 70	* 68	* 7	* 337
Salatiga, met de assistent-residentiën Salatiga en Ambarawa.	1	d) 1	910	467	10	32	20	1	145
Rembang, met de residentiën Rembang en Japara . . .	1	-	* 671	* 455	* 15	* 25	* 9	* 3	* 193
Soerabaija, met de residentie Soerabaija (daaronder het eiland Bawean) . . .	3	3	5 623	6 920	77	60	17	9	610
Pasoeroean, met de residentie Pasoeroean . . .	1	d) 1	2 020	975	7	47	9	3	186
Probolinggo, met de residentiën Probolinggo, Bezoeki en Bali en Lombok . . .	1	d) 1	1 611	550	60	27	10	4	197
Sumanap, met de residentie Madura . . .	1	1	530	* 66	* 12	* 6	* -	* 1	* 70
Poerworedjo, met de residentiën Bagelen en Banjoemas . . .	1	d) 1	1 285	410	20	51	1	1	207
Djokjokarta, met de residentiën Djokjokarta en Kadoe . . .	1	1	3 186	1 679	670	50	55	6	250
Soerakarta, met de residentie Soerakarta . . .	1	1	1 688	702	10	44	13	-	215
Madioen, met de residentiën Madioen en Kediri . . .	1	-	1 024	* 660	* 14	* 66	* 10	* 4	* 131
Totalen voor de 17 kerkelijke afdeelingen op Java en Madura (met de Lampongsche Districten en Bali en Lombok) . . .	23	20	c) 35 405	14 960	760	707	217	90	3 611

a) De militairen zijn onder de opgaven in deze en de volgende kolommen begrepen. Onder de opgaven betreffende Batavia en Soerabaija zullen niet zijn medegerekend, als niet ressorteerende onder het Bestuur der Indische Protestantsche Kerk, de in noot 9 op blz. 138 van het verslag hiervóór bedoelde, als rechtspersoon erkende, drie kerkelijke gemeenten.

b) Voor zooveel volwassenen gedoopt werden, zijn deze niet afzonderlijk opgegeven, maar in deze kolom medegeteld.

c) Waar over 1894 nog geen of geen volledige opgaven waren ontvangen, zijn de laatstbekende cijfers behouden. Deze cijfers zijn met een * aangeduid.

d) Ter voorziening in de godsdienstige behoeften der mindere militairen en van de minder gegoede leden der Christelijke Protestantsche gemeenten zijn een viertal Europeesche godsdienstonderwijzers aangesteld om op de garnizoensplaatsen Willem I, Malang en Gombong op Java, zoomede op de militaire posten op Lombok werkzaam te zijn onder het toezicht van den predikant in het betrokken ressort, zijnde de predikanten te Salatiga, Pasoeroean, Poerworedjo en Probolinggo.

e) Door het bekend worden van nadere gegevens betreffende de ressorten Batavia, Meester-Cornelis en Cheribon verschilt dit totaal met dat (ad 30 332), vermeld op blz. 138 van het verslag hiervóór.

STANDPLAATSEN DER PREDIKANTEN, met bijbehoorende kerkelijke afdeeling.	Organiek aantal predikanten.	Aantal predikanten aanwezig op ult. 1894.	Aantal Protestantsche Europeenen op ult. 1894 a)	Aantal lidmaten op ult. 1894.	Aantal in 1894 aangenomen lidmaten.	Aantal gedoopte kinderen en volwassenen gedurende 1894: in echt geboren. k)	Aantal gedoopte kinderen en volwassenen gedurende 1894: buiten echt geboren.	Aantal in 1894 ingezegende huwelijken.	Aantal catechisanten gedurende 1894.
Buitenbezittingen.									
Padang, met de Padangsche Benedenlanden en gedeeltelijk de residentie Tapanoli	1	1	1 074	351	6	41	6	6	76
Fort de Kock, met de residentie Padangsche Bovenlanden en gedeeltelijk de residentie Tapanoli	1	1	988	416	66	16	6	1	78
Tandjong Pinang, met de residentien Riouw en onderhoorigheden en Banka	1	1	410	* 43	»	* 7	»	»	* 86
Palembang, met de residentien Palembang en Benkoelen	1	1	718	257	16	11	6	2	46
Medan, met de residentie Oostkust van Sumatra	1	1	638	468	16	14	7	1	61
Kotta Radja, met het gouvernement Atjeh en onderhoorigheden	1	1	1 616	960	46	11	65	3	46
Pontianak, met de residentie Westerafdeeling van Borneo en de assistent-residentie Billiton	1	1	361	166	6	9	»	»	67
Bandjermasin, met de residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	1	1	677	626	6	6	6	1	61
Makasser, met een deel van het gouvernement Celebes en onderhoorigheden, namelijk de afdeelingen Makasser, Noorderdistricten en Takalar	1	1	1 201	516	16	67	8	5	60
Bonthain, met een deel van het gouvernement Celebes en onderhoorigheden, namelijk de afdeelingen Zuiderdistricten en Oosterdistricten en het eiland Saleijer	1	f) »	357	147	6	14	6	»	»
Menado, met de residentie Menado	1	1	858	66	76	176	138	47	niet opgegeven
Ternate, met de residentie Ternate	1	f) »	379	113	»	15	7	7	64
Amboina, met de residentie Amboina (uitgenomen de assistent-residentie Banda)	2	2	830	678	6	169	43	66	176
Banda, met de assistent-residentie Banda	1	1	766	236	30	65	12	11	61
Koepang, met de residentie Timor en het eiland Soembawa (gouvernement Celebes en onderhoorigheden)	1	f) »	159	* 46	* 1	»	* 5	* 1	* 91
Totalen voor de 15 kerkelijke afdeelingen in de Buitenbezittingen (met uitzondering van de Lampongsche Districten en Bali en Lombok)	16	16	g) 11 525	4 785	666	471	671	196	713
Totalen voor Java en Madura (zie de voorgaande bladzijde)	66	20	35 498	14 966	766	707	917	66	6 641
Totalen voor geheel Nederlandsch-Indië	39	33	46 048	19 764	966	1 178	488	216	4 554

Inlandsche Christengemeenten. k)

GEMEENTEN OF AFDEELINGEN VAN INLANDSCHE CHRISTENEN.	Organiek aantal hulppredikers.	Aantal hulppredikers aanwezig op ult. 1894.	Zielental op ult. 1894. (Protestantsche inlanders.)	Aantal lidmaten bij het eind van het jaar.	Aantal aangenomen lidmaten.	Aantal gedoopten: Kinderen: Echte.	Aantal gedoopten: Kinderen: Onechte.	Aantal gedoopten: Volwassenen.	Aantal ingezegende huwelijken.	Aantal catechisanten
				Bij gemis aan latere opgaven alles nog over 1893.						
Java en Madura.										
** i) Batavia (hoofdplaats)	»	»	380	134	k)	k)	k)	k)	k)	k)
Batavia (Depok en Toegoe)	1	1	836	246	18	19	1	»	»	16*
** Salatiga (met Ambarawo en Banjoebiroe)	»	»	506	115	k)	k)	k)	k)	k)	15
** Soerabaja	»	»	347	156	k)	k)	k)	k)	k)	18
** Magelang en Djokjakarta l)	»	»	1 286	600	k)	k)	k)	k)	k)	k)
** Soerakarta	»	»	296	150	k)	k)	k)	k)	k)	k)
** Elders op Java (verspreid wonenden)	»	»	171	niet opgegeven.	k)	k)	k)	k)	k)	k)
Totalen voor genoemde gemeenten en afdeelingen op Java en Madura	1	1	3 840							

f) Te Bonthain, te Ternate en te Koepang is de dienst van den ontbrekenden predikant tijdelijk opgedragen aan een hulpprediker uit een ressort van inlandsche Christengemeenten, namelijk respectievelijk aan dien van Wetter op Kisser (Amboina), van Batjan (Ternate) en van Babauw (Timor). Zoolang deze opdracht duurt, houden deze hulppredikers op eerstgemelde drie plaatsen verblijf.

g) Door het bekend worden van nadere gegevens betreffende de ressorten Tandjong Pinang, Makasser en Koepang verschilt dit totaal met dat (ad 11 866), vermeld op blz. 136 van het verslag hiervóór.

k) Terwijl over de Protestantsche *zendings*gemeenten, als zijnde niet aangesloten bij de Indische Protestantsche Kerk, gehandeld wordt op blz. 4 en volg. van deze bijlage, worden in het thans volgende staatje alleen vermeld de Protestantsche inlanders van *gevestigde*, d. i. wel bij genoemde Kerk aangesloten, gemeenten.

Op Java, behalve te Depok en Toegoe, zijn dit grootendeels Ambonsche en Menadoneesche militairen, en verder bureaubeambten.

i) Bij de door ** aangeduide gemeenten of afdeelingen van inlandsche Christenen is geen hulpprediker geplaatst, maar wordt het dienstwerk uitgeoefend door de predikanten of den predikant in het betrokken ressort.

k) Zijn in de registers der lidmaten, gedoopten, enz. medegerekend onder de Europeenen (zie het voorafgaande staatje).

l) Te Magelang is tijdelijk een inlandsche leeraar geplaatst, hoofdzakelijk ter voorziening in de godsdienstige behoeften der Ambonsche militairen aldaar. Deze plaats was echter ult. 1894 onvervuld.

GEMEENTEN OF AFDEELINGEN VAN INLANDSCHE CHRISTENEN.	Organiek aantal hulppredikers.	Aantal hulppredikers aanwezig op ult. 1894.	Zielental op ult. 1894. (Protestantsche inlanders.)	Aantal lidmaten bij het eind van het jaar.	Aantal aangenomen lidmaten.	Aantal gedoopten: Kinderen. Echte.	Aantal gedoopten: Kinderen. Onechte	Aantal gedoopten: Volwassenen.	Aantal ingezegende huwelijken.	Aantal catechisanten.
				Bij gemis aan latere opgaven alles nog over 1893.						
Buitenbezittingen.										
** Kotto Radje, met Atjek m)	"	"	n) 450	348	h)	h)	h)	h)	h)	h)
** Menado (de hoofdplaats), met Gorontalo.	"	"	6 177	niet opgegeven.	h)	h)	h)	h)	h)	h)
Aijermadidi, met omliggende gemeenten	1	1	10 570	6 133	753	450	63	0	178	785
Tondano, " " "	1	1	* 22 008	2 140	1 255	861	71	9	313	4 000
Tomohon, " " "	1	1	6 757	1 300	81	258	32	10	64	314
Sonder, " " "	1	1	15 654	3 014	191	313	50	40	164	1 070
Langowan, " " "	1	1	20 705	6 163	647	1 060	32	12	235	2 411
Ratahan, " " " o)	1	"	6 595	330	10	101	41	45	60	271
Koemelemboeai, " " "	1	1	9 480	1 107	niet opgegeven.	363	60	63	74	niet opgegeven.
Amoerang, " " "	1	1	10 741	2 517	130	100	18	11	74	1 250
Tanawangko, " " "	1	1	8 244	1 101	20	196	90	17	61	221
Maoembi, " " "	1	1	9 253	1 322	178	150	160	86	64	niet opgegeven.
** Banda, met de Banda-eilanden	"	"	987	300	h)	h)	h)	h)	h)	50
** Amboina (hoofdplaats) met naasten omtrek.	"	q) 1	4 264	1 560	145	103	10	8	19	302
Allang (op Amboina), met het noordwestelijk deel van het eiland Amboina en met het eiland Boeroe	1	1	4 111	1 350	57	118	36	19	41	654
Waai (op Amboina), met het noordoostelijk deel van het eiland Amboina	1	1	4 196	1 772	40	135	34	2	18	311
Hoetoemoeri (op Amboina), met het zuidelijk deel van het eiland Amboina (uitgezonderd de hoofdplaats Amboina)	1	1	6 030	4 036	101	843	78	1	65	1 285
Haroekoe, met het eiland Haroekoe	1	1	3 700	6 782	239	236	39	"	48	622
Saparoea, " " " Saparoea p)	1	1	16 037	7 255	198	370	280	"	165	715
Ameth (op Noessalaut), met het eiland Noessalaut	1	1	5 168	3 344	50	130	59	"	88	933
Amahei (op Ceram), met Oost-Ceram	1	1	7 367	6 169	68	102	10	44	20	862
Lokki (op Ceram), met West-Ceram en de eilanden Boano en Manipa	1	1	4 657	1 150	135	111	30	173	45	750
Wonrili (op Kisser), met de eilanden Kisser, Roma en Wetter	1	r) "	1 780	78	niet opgegeven.	niet opgegeven.	5	14	niet opgegeven.	63
Serwaroe (op Letti), met de eilanden Letti, Moa en Loeang	1	s) "	1 500	72	9	1	31	"	"	200
Djoerdjela (op Wammer), met Wammer en de overige eilanden van de Aroe-groep	1	t) "	741	u) 143	"	u) 14	"	"	"	u) 179
Dammer-, Babber- en Tenimber-eilanden	"	"	v) 835	niet opgegeven.	niet opgegeven.	niet opgegeven.	niet opgegeven.	126	"	"
** Ternate (hoofdplaats)	"	w) 1	* 330	63	5	3	5	16	"	niet opgegeven
Batjan (twee gemeenten)	1		870	104	6	8	13	1	"	70
** Koepang en vijf andere gemeenten op Timor	"	x) 1	a 2 301	640	3	60	20	7	3	117
Bahauw en twee " " " "	1		a 1 904	168	5	"	65	11	3	171
Baa (op Rotti), met het eiland Rotti	1	1	7 573	63	10	18	344	50	"	220
Totalen voor de Buitenbezittingen	24	ij) 22	218 322	u) 61 614	u) 4 442	u) 6 136	u) 1 779	u) 770	u) 1 700	u) 17 600
" " Java en Madura (zie hiervóór).	1	1	3 610							
	z) 25	ij) 23	aa) 222 368							

m) Te Kotto Radja is een inlandsche leeraar geplaatst.

n) Hieronder 342 militairen.

o) Aan de hierbedoelde gevestigde inlandsche Christengemeenten in de Minahassa (residentie Menado), ten getale (volgens de bestaande opgaven) van 237, waren bij het einde van 1894 bovendien verbonden 70 inlandsche leeraars en een aantal inlandsche schoolmeesters, die als godsdienstonderwijzers en als voorgangers bij de godsdienstoefeningen werkzaam zijn.
De hulpprediker te Tomohon is belast met de opleiding van kweekelingen voor het inlandsch leeraarsambt in de Minahassa.

p) Bij de hierbedoelde gevestigde inlandsche Christengemeenten in de residentie Amboina, ten getale (volgens de bestaande opgaven) van 138, waren bij het einde van 1894 bovendien in dienst 47 inlandsche leeraars en verder 84 zoogenaamde goeroe's. De laatsten zijn geëxamineerde godsdienstonderwijzers en voorgangers bij de godsdienstoefeningen, als hoedanig soms schoolmeesters, soms andere gemeenteleden worden aangesteld.

q) Aan den te Amboina met de opleiding van kweekelingen voor het inlandsch leeraarsambt in de residentie Amboina belasten hulpprediker werd in 1894 toegevoegd om hem in die taak behulpzaam te zijn, de hulpprediker van Serwaroe (Letti), die zich tijdelijk op genoemde hoofdplaats bevond en wien gezondheidsredenen verboden naar zijne standplaats terug te keeren.

r) De hulpprediker van Wonrili (Kisser) was tijdelijk geplaatst bij de Europeesche Christengemeenten in het ressort Bonthain (Celebes), als zijnde aldaar belast met den dienst van den ontbrekenden predikant. Zijn dienstwerk op Kisser c. a. wordt waargenomen door een inlandschen leeraar.

s) Zie noot q. In den dienst op Letti c. a. is tijdelijk voorzien door aanstelling van een inlandschen leeraar.

t) Ook op Wammer c. a. wordt de dienst van den ontbrekenden hulpprediker door een inlandschen leeraar waargenomen.

u) Onvolledig cijfer.

v) Deze gemeenten, ten deele eerst in den laatsten tijd gesticht, zijn nog niet ingedeeld bij eenig hulppredikersressort, maar voorloopig toevertrouwd aan eenige daarheen gezonden Amboneesche godsdienstonderwijzers. Bedoelde gemeenten worden jaarlijks door een der predikanten van Amboina bezocht. Het vorenstaande geldt ook voor gemeenten op de eilanden Teon, Nila en Saroea, waaromtrent echter geen nadere opgaven ontvangen zijn.

w) De dienst in het ressort van den ontbrekenden predikant te Ternate wordt waargenomen door den hulpprediker van Batjan, die te dien einde ter hoofdplaats Ternate verblijf houdt. Op Batjan is een inlandsch leeraar gevestigd.

x) De dienst in het ressort van den ontbrekenden predikant te Koepang wordt waargenomen door den hulpprediker van Bahauw, die te dien einde ter hoofdplaats Koepang is gevestigd. Ook zijn aldaar 2 inlandsche leeraars beschikbaar.

ij) Hierbij niet gerekend (zie noot r) de hulpprediker van Wonrili (Kisser), tijdelijk waarnemend predikant bij de Europeesche Christengemeenten in het ressort Bonthain (Celebes).

z) Organiek zijn 26 hulppredikers toegestaan, maar voor 1 is het ressort nog niet aangewezen.

aa) In de voorafgegane opgaven is nog van nader ingekomen gegevens gebruik gemaakt; vandaar dat de totalen zoowel voor Java en Madura als voor de buitenbezittingen eenig verschil opleveren met die, genoemd op blz. 100 van het verslag hiervóór.

2°. Zendingsgemeenten.

NB. Waar men een + geplaatst vindt, ontbreken de opgaven.

Zending-ressorten. (Namen en standplaatsen van de zendelingen.)	NAMEN DER GEMEENTEN.	Samenstelling der gemeenten op ult. 1894: Mannen.	Vrouwen.	Kinderen	Totaal.	Aantal lidmaten: Mannen	Vrouwen	Totaal	Aantal van in 1894: gedoopten: Volwassenen.	Kinderen.	Totaal.	aangenomen lidmaten.	gesloten huwelijken.
Bantam.													
A. A. Penninga, te Lebak [1])	Lebak.	6	3	6	13	2	3	5	»	»	»	»	»
Batavia.													
P. B. Heeg, te Batavia [2])	Maleische Christengemeente te Passar-Baroe (Stad en voorsteden van Batavia)	10	79	2	106	+	+	+	3	»	3	3	»
G. A. W. Geissler, tijdelijk te Batavia. [3])	Chineesche Christengemeente te Patekoan (Stad en voorsteden van Batavia).	28	18	6	52	+	+	+	3	3	6	3	»
D. Huysing, te Batavia. [4])	Kwitang (Batavia)	17	32	19	68	+	+	+	+	+	+	+	+
L. Tiemersma, te Tangerang. [5])	Tanah Tinggi.	21	33	47	101	+	+	+	1	3	4	»	1
	Djengkol.	8	12	17	37				1	2	3	»	1
	Kresek	3	3	11	17				»	1	1	»	»
	Tangerang	»	»	»	»				»	»	»	»	»
		32	48	75	155				3	6	8	»	2
C. Albers, te Meester-Cornelis [6])	Meester-Cornelis.	6	6	1	13	+	+	+	»	1	1	»	»
	Kampong Sawah (land Pondok Gedeh.	32	42	73	147				»	5	5	»	4
	Pondok Melati (land Pondok Gedeh.	8	7	16	33				»	»	»	»	»
	Poeloe Gebang (land Tjakoeng)	10	9	4	23				»	1	1	1	1
	Tjigelam (land Tjilaungsi)	23	29	40	92				3	7	2	»	3
	Goenoeng Poetri. . . .	38	35	69	142				»	7	7	»	2
	Buitenzorg	12	10	9	31				12	7	19	»	1
		129	138	214	481				14	28	42	1	11
Krawang.													
C. Albers (hiervóór reeds genoemd).	Pasir Kalaki [7])	+	+	+	48	+	+	+	2	2	4	»	6
Preanger Regentschappen.													
S. van Kendenburg, te Pangharepan (Soekaboemi) [8])	Pangharepan (erfpachtsperceel	36	41	73	146	+	+	+	6	10	16	6	4
	Soekaboemi.	20	23	36	79				11	7	8	11	2
		52	64	109	225				13	17	20	13	6
B. Alkema, te Bandong. [9])	Bandong.	12	7	5	24	+	+	+	19	3	24	3	»
	Tjiandjoer	12	18	14	44				»	2	2	»	»
		24	25	19	68				12	7	26	3	»
A. de Haas (op ult. 1894 nog met verlof in Europa) [10])	Tjibolang (afdeeling Soemedang)	11	15	3	29	5	9	14	»	1	1	»	»

[1]) In dienst van de Nederlandsche Zendingsvereeniging te Rotterdam. De zendeling vestigde zich eerst in September 1894. Ook in verband met de werkzaamheden aan die vestiging verbonden kon dus voor eigenlijken zendingsarbeid nog geen gelegenheid bestaan. Het opgegeven aantal Christenen zijn personen die met den zendeling van elders waren medegekomen. De arbeid onder de Lebaksche bevolking bestond vooralsnog voornamelijk in het verleenen van geneeskundige hulp.

[2]) In dienst van het Genootschap voor in- en uitwendige zending te Batavia en van het Java-Comité te Amsterdam. De zendeling arbeidt onder Europeanen en Indo-Europeanen, doch heeft tevens een arbeidsveld onder inlanders.

[3]) In dienst van de in de voorgaande noot vermelde vereenigingen. Van de dezen zendeling in 1891 verleende toelating voor Sumatra is nog steeds geen gebruik gemaakt.

[4]) In dienst van de „Vereenigde Gereformeerde Kerken in Nederland".

[5]) In dienst van de Nederlandsche Zendingsvereeniging te Rotterdam. Deze zendeling wordt in elke der eerstgenoemde drie gemeenten bijgestaan door een inlandschen hulpzendeling. In den loop van 1894 werden ruim 150 bijbels en Christelijke geschriften verkocht. Op de passar te Tangerang werd aanvankelijk éénmaal, later tweemaal per week eene godsdienstoefening gehouden, die dikwijls door een groot aantal personen, uit inlanders en Chineezen bestaande, werd bijgewoond. De zendingscholen te Djengkol en Kresek hebben bij den aanvang van 1894 opgehouden te bestaan, op eerstgenoemde plaats uit gebrek aan leerlingen, te Kresek wegens overplaatsing van den onderwijzer naar de te Tangerang geopende zendingschool.

[6]) In dienst als voren. In elke der eerstgenoemde zes gemeenten wordt de zendeling door een inlandschen helper bijgestaan.

[7]) In de gegevens, waaruit bijlage AA van 't vorig verslag was samengesteld, werd deze gemeente abusievelijk beschouwd als gelegen in de residentie Batavia. Onder Krawang werden toen als gemeenten genoemd: Poerwakarta, Krawang en Gandasoli. Nopens die gemeenten is thans niets gemeld. Alleen wordt opgegeven dat voor de residentie Krawang de zendeling over een inlandschen helper beschikt.

[8]) In dienst van de Nederlandsche Zendingsvereeniging te Rotterdam. De zendeling wordt te Soekaboemi bijgestaan door één en te Pangharepan door twee inlandsche hulpzendelingen.

[9]) In dienst als voren. De zendeling wordt te Bandong bijgestaan door twee inlandsche hulpzendelingen en te Tjiandjoer door één.

[10]) In de opgaven over 1893 werd abusievelijk Bandong als standplaats van den hier genoemden zendeling vermeld. De dienst te Tjibolang wordt waargenomen door den zendeling te Madjalengka (Cheribon) J. Verhoeven, die daarin wordt bijgestaan door een inlandschen hulpzendeling. Uitbreiding der Christelijke zending in de afdeeling Soemedang vond niet plaats; integendeel, in den loop van 1894 moesten 6 gezinnen, bestaande uit 27 personen, door gebrek aan bouwgronden, naar het particuliere land Indramajoe-west verhuizen, waar zij in het bosch Tjiambej (dessa Djatitoedjoeh) eene nieuwe dessa zijn gaan vormen (vergl. vorig verslag, bijlage AA, blz. 4, noot 10).

Zendingsressorten. (Namen en standplaatsen van de zendelingen.)	NAMEN DER GEMEENTEN.	Samenstelling der gemeenten op ult. 1894.							Aantal van in 1894:				
						Aantal lidmaten.			gedoopten.			aangenomen lidmaten.	gesloten huwelijken.
		Mannen.	Vrouwen.	Kinderen.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Totaal.	Volwassenen.	Kinderen.	Totaal.		
Cheribon.													
. . . . [11]	Cheribon	+	+	+	+	+	+	+	7	3	12	•	3
O. van der Brug, te Indramajoe. [12]	Indramaijoe	+	+	+	+	+	+	+	3	1	4	•	•
J. Verhoeven, te Madjalengka. [13]	Tjiambaj (and Indramaijoe-West)	8	6	13	37	3	3	11	•	2	2	•	•
	Madjalengka	21	27	43	97	24	27	31	1	7	9	1	•
		29	33	84	134	29	33	31	1	9	13	1	•
Tagal.													
R. J. Horstman (op ult. 1894 met verlof in Europa), te Pekalongan. [14]	Moera Toewa	23	23	38	83				•	•	•	•	•
	Poelasari (Pamalang)	24	23	63	112	+	+	+	•	•	•	•	•
	Gintoeng (Pamalang)	23	23	33	123				•	•	•	•	•
		72	72	147	293								
. . . . [15]	Tjomal	+	+	+	+	47	42	33	•	•	•	•	•
Pekalongan.													
R. J. Horstman (hiervóór reeds genoemd).	Bateng	+	+	+	23								
	Bandar Sideijoe	+	+	+	10								
	Bawang	+	+	+	73								
	Keboemen	+	+	+	8	+	+	+	+	+	+	+	+
	Pekalongan	+	+	+	41								
	Kadjen	+	+	+	23								
	Doro	+	+	+	223								
					432								
Semarang.													
W. Hoezoo, te Samarang [16]	Samarang	33	31	37	90	+	+	+	1	•	1	•	•
F. W. Kamp, te Kalitjeret. [17]	Kalitjeret	12	14	22	37				•	3	3	•	•
	Boweh	4	7	13	23				•	1	1	•	1
	Tempoeroeng [18]	23	33	41	99				3	2	14	•	3
	Klampok	2	6	5	10				•	•	•	•	•
	Goelangior	3	4	•	2				•	•	•	•	•
	Karanggeneng	4	5	3	17	+	+	+	•	1	1	•	•
	Weroe	8	2	•	14				•	•	•	•	•
	Peiton	3	7	•	12				1	•	1	•	•
	Ngajoe	•	4	•	4				•	•	•	•	•
	Goeloeg-kidoel	1	1	•	2				•	•	•	•	•
	Slogo	1	1	•	2				1	•	1	•	1
	Pabassan	3	7	7	13				•	•	•	•	•
		73	93	126	280				8	13	31		7
. . . . te Ketjemeh [19]	Ketjemeh	11	12	23	44				3	1	4	•	2
	Pengkol	3	4	7	14				•	1	1	•	•
	Lejangan	1	2	3	3				•	•	•	•	•
	Djudjer	3	3	7	12	+	+	+	•	•	•	•	•
	Wolo	4	4	2	17				•	•	•	•	•
	Korangwader	1	1	2	4				•	•	•	•	•
	Kedoengwoengoe	3	3	•	3				•	•	•	•	•
		32	27	50	105				3	2	3		3

[11]) De in 1893 overleden zendeling te Cheribon A. Dijkstra was nog niet vervangen. Zijn dienst werd tweemalen per maand waargenomen door den zendeling te Indramaijoe.

[12]) In dienst van de Nederlandsche Zendingsvereeniging te Rotterdam. De zendeling wordt in zijn dienst bijgestaan door een Chineeschen helper.

[13]) In dienst als voren. Onder dezen zendeling, die tevens den dienst te Tjibolang (Preanger-Regentschappen) waarneemt (verg. noot 10), arbeiden 3 inlandsche hulpzendelingen.

[14]) In dienst van de zending der „Vereenigde Gereformeerde Kerken in Nederland". In het opgegeven ressort in Tagal waren twee inlandsche hulpzendelingen werkzaam, waarvan één in den loop van 1894 overleed. Met Poelasari en Gintoeng wordt bedoeld de plaats, waar de inlandsche Christenen der districten Banjoemoedal en Tjomal (en ook sommigen uit de residentie Pekalongan) zich voor de godsdienstoefeningen vereenigen.

[15]) De resident van Tagal berichtte dat de gemeente te Tjomal eenigen tijd bediend was door den zendeling Jasman, ter standplaats Pekalongan, die echter niet in het bezit was van de vereischte bijzondere toelating als zoodanig. Hij werd bijgestaan door een inlandschen helper, doch moet sedert naar Europa zijn vertrokken.

[16]) In dienst van het Nederlandsche Zendelinggenootschap te Rotterdam. De zendeling wordt bijgestaan door een inlandschen hulpzendeling.

[17]) In dienst van de Salatiga-zending, geconstitueerd in 1887, zijnde eene aankooping aan den zendingsarbeid der Ermelo'sche zendingsgemeente. De „Salatiga-zending" wordt gesteund door de Neukirchener-zending en door de „Vereeniging tot ondersteuning voor de zendelingen der Salatiga-zending" te Utrecht. De zendeling wordt bijgestaan door 3 inlandsche hulpzendelingen. (Volgens andere opgaven zou de zendeling Kamp te Salatiga zijn gevestigd en was voor het ressort Kalitjeret bestemd een nieuw aangekomen zendeling — R. Kuhnen — die zich nog te Ambarawa bevond bij den zendeling A. Jungst; zie noot 19.)

[18]) Hiertoe behooren de Christenen in de dessa's Gepoh, Walang, Paiton en Wringin-kidoel.

[19]) In de plaats van den naar Europa vertrokken zendeling H. Haider was aangewezen een nieuw aangekomen zendeling (J. Droste), die zich echter nog te Ambarawa bevond bij den zendeling A. Jüngst (zie de volgende noot). De dienst in het ressort Ketjemeh wordt intusschen waargenomen door den reeds hiervóór genoemden zendeling F. W. Kamp, die daarin wordt bijgestaan door een inlandschen hulpzendeling.

Zendingsressorten. (Namen en standplaatsen van de zendelingen.)	NAMEN DER GEMEENTEN.	Samenstelling der gemeenten op ult. 1894. Mannen.	Vrouwen.	Kinderen.	Totaal.	Aantal lidmaten. Mannen.	Vrouwen.	Totaal.	Aantal van in 1894: gedoopten Volwassenen.	Kinderen.	Totaal.	aangenomen lidmaten.	gesloten huwelijken.
A. Jungst, te Tempoeran. [20]	Toegoe	13	13	3	33	11	14	33	»		»	»	»
	Salatiga [21]	6	3	8	13	6	3	8	4	1	3	»	1
	Blimbing	3	3	3	13	3	3	3	»	»	»	»	»
	Wonoredjo	31	31	52	114	27	28	55	»	»	»	»	»
	Tempoeran	3	4	11	23	3	4	3	»	»	»	»	»
	Djoempang	3	1	»	3	3	1	3	3	»	3	»	»
		82	33	33	230	53	33	133	7	3	3	»	1
A. H. O. Heller, te Kendal. [22]	Srandeng	37	12	50	96	+	+	+	»	»	»	»	»
	Balok	12	12	17	37								
	Pidodo-koelon	4	4	7	13								
	Pidodo-wetan	11	7	31	33								
	Bangkong	2	»	7	3								
	Kebondalem	1	»	1	3								
	Sembeong	3	»	5	13								
		60	43	128	208								
A. Jungst (hiervóór reeds genoemd), tijdelijk te Ambarawa. [23]	Ambarawa	4	3	3	3	4	3	7	+	3	+	»	»
	Djamboe	3	8	3	3	5	2	7	+	2	+	»	»
		3	3	4	13	3	2	14		4			
Japara.													
P. A. Jansz, J. Fast en J. Hubert, te Mergoredjo. [24]	Mergoredjo	31	31	37	333	43	31	31	2	»	2	»	1
	Banjoetowo					7	36	33	2	»	2	»	»
	Kedoeng Pendjalin	73	33	137	823	35	41	73	1	»	1	»	3
	Bondo	+	+	+	+	3	7	13	»	»	»	»	»
		+	+	+	+	90	123	313	3	»	3	»	3
W. Hoezoo (hiervóór reeds genoemd). [25]	Kajoeapoe	13	13	33	33	18	13	38	1	6	7	1	1
Rembang.													
G. A. Zimmerbeutel, te Blora. [26]	Blora Nglaban	13	13	8	33	3	3	13	4	1	3	4	»
	Tegalombo	4	3	»	7	3	1	4	3	»	3	»	»
	Kelredjo	3	1	1	4	1	1	3	»	»	»	»	»
	Bandjarredjo	1	»	1	2	1	»	1	»	»	»	»	»
		32	16	10	43	14	8	33	7	1	3	4	»
Soerabaija.													
A. Bolwijn, te Soerabaija. [27]	Soerabaija	+	+	+	+	21	33	37	1	2	6	1	1
J. Kruyt en A. Kruyt, te Modjowarno. [28]	Soerabaija	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
	Semaroeng (Soerabaija)	+	+	+	73	+	+	+	1	4	3	1	»
	Wioeng en Porlé (Id.)	+	+	+	133	+	+	+	»	8	8	7	2
	Segaran (Modjokerto)	+	+	+	223	+	+	+	1	12	13	3	2
	Goejangan en Miaten (Sidoardjo)	+	+	+	113	+	+	+	1	2	4	1	1
	Modjowarno (Djombang)	331	618	1063	2371	+	+	+	41	88	142	33	13
	Bongsoredjo (Id.)	86	93	218	331	+	+	+	»	12	18	3	4
	Kertoredjo en Ngoro (Id.)	172	203	219	631	+	+	+	33	33	55	23	13
					3353				87	178	213	77	43
Pasoeroean.													
J. Kreemer, te Kendalpaijak. [29]	Swaroe	+	+	+	1320	186	150	373	+	+	+	+	+
	Paniwen					16	53	135					
	Wonoredjo					75	53	128					
	Kendalpaijak					21	41	33					
						301	308	691					

[20] De zendeling Jungst van de in noot 17 bedoelde Salatiga-zending, die in Mei 1893 naar Europa was vertrokken, was weder op Java teruggekeerd, doch had zich wegens ziekte tijdelijk te Ambarawa gevestigd. Zijn dienst wordt waargenomen door den hiervóór genoemden zendeling Kamp, die terzijde wordt gestaan door 2 inlandsche hulpzendelingen.

[21] De belangen van het door den zendeling A. H. O. Heller (sedert naar Kendal vertrokken) te Salatiga gestichte „Militair Tehuis", dat zich van de zijde der militairen in eene tamelijke belangstelling mag verheugen, worden eveneens door den zendeling Kamp behartigd.

[22] In dienst van de meerbedoelde „Salatiga-zending".

[23] Verg. noot 20. In dit ressort is een inlandsche hulpzendeling geplaatst.

[24] In dienst van de Doopsgezinde Zendingsvereeniging te Amsterdam. De zendelingen worden bijgestaan door 6 inlandsche hulpzendelingen (3 te Mergoredjo, 1 te Banjoetowo en 2 te Kedoeng Pendjalin).

[25] De zendeling wordt terzijde gestaan door een inlandschen helper.

[26] In dienst van de „Salatiga-zending". Onder dezen zendeling zijn 8 inlandsche hulpzendelingen werkzaam.

[27] In dienst van de „Vereenigde Gereformeerde Kerken in Nederland". Onder dezen zendeling zijn 3 inlandsche hulpzendelingen werkzaam.

[28] In dienst van het Nederlandsche Zendelinggenootschap te Rotterdam. Deze zendelingen worden bijgestaan door 7 inlandsche hulpzendelingen. In 't laatst van 1894 heeft zich te Modjowarno ook gevestigd de zendeling-arts H. Bervoets in dienst van hetzelfde genootschap (deze was nog niet in het bezit van de vereischte bijzondere toelating tot uitoefening van het zendingswerk).

[29] In dienst van het in de voorgaande noot vermelde genootschap. Onder dezen zendeling arbeiden 7 inlandsche hulpzendelingen, namelijk 2 op elk der eerstgenoemde drie plaatsen en 1 te Kendalpaijak. Tegen het einde van 1894 heeft zich ter laatstgenoemde plaats ook gevestigd de uit Nederland aangekomen zendeling van hetzelfde genootschap D. Louwerier.

Zendingsressorten. (Namen en standplaatsen van de zendelingen.)	NAMEN DER GEMEENTEN.	Samenstelling der gemeenten op ult. 1894. Mannen.	Vrouwen.	Kinderen.	Totaal.	Aantal lidmaten. Mannen.	Vrouwen.	Totaal.	Aantal van in 1894: gedoopten. Volwassenen.	Kinderen.	Totaal.	aangenomen lidmaten.	gesloten huwelijken.
Bezoeki.													
H. Dekker, te Soemberpakem. [30]	Soemberpakem (Djember).	9	3	16	33	+	+	+	3	1	3	3	.
H. van der Spiegel, te Bondowosso. [30]	Bondowosso.	3	3	.	3	+	+	+	1	.	1	1	1
	Kajoemas	13	16	17	53				.	.	.	.	.
		24	20	17	31				1	.	1	1	1
Banjoemas.													
R. J. Horstman (hiervóór reeds genoemd). [31]	Poerbolinggo	13	10	32	60	+	+	+	.	.	.	.	.
	Karang Tjengis	14	13	00	66								
	Bodjong	3	10	26	43								
	Krandji, Kedoeng-woeloeh en Kedoeng-ler	9	3	9	30								
	Paoeesoepan	10	20	04	70								
		66	73	107	073								
Bogelen.													
J. P. Zuidema, te Poerworedjo en R. J. Horstman, (de laatste hiervóór reeds genoemd). [32]	**Afd. Poerworedjo.**												
	Poerworedjo	+	+	+	+	13	.	10	35	14	49	.	3
	Djambean of Djoerangdjero					7	.	7	61	18	40	.	.
	Djaloh.					8	.	8	44	00	82	.	.
	Slewah					3	.	0	33	13	40	.	.
	Boeloe					1	.	1	26	8	34	.	.
	Bentjo.					3	.	3	4	3	0	.	.
		103	101	153	357	38	n	36	173	84	250	.	3
	Afd. Koetoardja.												
	Karangdjoso	+	+	+	+	65	.	35	101	13	113	.	.
	Alang Alang Ombo					+	+	+	13	0	15	.	.
	Sendang Brandong [33].					4	.	4	34	9	63	.	.
		120	113	131	400				137	30	107	.	.
	Afd. Keboemen.												
	Penrisa	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
	Pagedangan.												
	Lodjer.												
	Kedoengdowo												
	Djetis												
	Djatisari												
	Kalibar												
	Bandjoermoekadan												
					060								
	Afd. Karang-anjar.												
	Karangpoetjong	46	39	59	138	+	+	+	+	+	+	+	+
	Kalioengpring	29	24	43	96								
	Pondok gedeh	81	04	09	64								
	Sampang	76	73	96	245								
	Kedoengwaroe	8	12	33	56								
	Pangempon [33]	3	3	1	7								
	Nglirap	02	20	08	60								
		187	195	314	706								
	Afd. Ledok.												
	Serang	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	3	.
	Sinanggoeng											4	1
	Kalibeneng											3	3
	Sapoeran											4	1
		105	120	+								17	5

[30]) In dienst van het Genootschap van in- en uitwendige zending te Batavia en van het Java-Comité te Amsterdam. De zendelingen Dekker en van der Spiegel worden elk bijgestaan door een inlandschen hulpzendeling.

De meeste Christenen zijn Javanen, die zich te midden der Madureesche bevolking geïsoleerd gevoelen en zich daarom eerder bij elkander en bij den zendeling aansluiten. Madureesche Christenen vindt men in Bezoeki niet. Het talrijkst is de gemeente te Kajoemas, waar zij de beschikking heeft over eene nette kerk, gebouwd uit bijdragen zoowel van den eigenaar van het erfpachtsperceel van dien naam als van de gemeenteleden.

[31]) Onder dezen zendeling arbeiden in Banjoemas 3 inlandsche hulpzendelingen.

[32]) Beide zendelingen zijn in dienst van de zending der „Vereenigde Gereformeerde Kerken in Nederland". De zendeling Horstman was, zooals reeds hiervóór is aangeteekend, op ult. 1894 nog met verlof in Europa, zoodat de dienst van den in 1892 overleden zendeling J. Wilhelm alleen nog werd waargenomen door den zendeling Zuidema, daarin bijgestaan door 6 inlandsche hulpzendelingen. In den aanvang van 1895 was echter te Poerworedjo aangekomen de zendeling ds. L. Adriaanse, mede in dienst van de „Vereenigde Gereformeerde Kerken in Nederland", wien bij gouvernementsbesluit dd. 24 Juni 1895, n° 6, toelating is verleend tot uitoefening van zijn dienstwerk in de residentien Bagelen, Banjoemas, Kadoe en Djokjokarta. De in 1893 van dezelfde zijde uitgezonden zendeling-arts J. G. Scheurer was in 1894 te Poerworedjo zeer nuttig werkzaam in het belang der zieke bevolking, daarin bijgestaan door een inlandschen helper. Sedert heeft genoemde zendeling-arts, die nog niet in het bezit is van de vereischte bijzondere toelating tot uitoefening van het zendingswerk, zich te Soerabaja gevestigd. De zendeling Zuidema is meer speciaal belast met de opleiding van inlandsche helpers aan de Keuchenius-school. Eene vertrouwbare opgaaf van het aantal inlandsche Christenen in de residentie Bagelen en hunne respectieve woonplaatsen kon niet worden verstrekt, daar de betrokken zendeling wel vele gemeenten heeft bezocht, maar zich daarbij niet tot taak heeft gesteld het opmaken van statistieken, vermits andere werkzaamheden van meer dringenden aard moesten voorgaan. Toch is getracht — zoo vermeldt de Indische verslagbijdrage — eene, hoewel nog onvolledige, opgaaf te verstrekken volgens het gewone model.

[33]) In 1894 nieuw gevestigde gemeente.

Zendingsressorten. (Namen en standplaatsen van de zendelingen.)	NAMEN DER GEMEENTEN.	Samenstelling der gemeenten op ult. 1894: Mannen.	Vrouwen.	Kinderen.	Totaal.	Aantal lidmaten: Mannen	Vrouwen.	Totaal	Aantal van in 1894: gedoopten: Volwassenen.	Kinderen.	Totaal.	aangenomen lidmaten.	gesloten huwelijken.
Kadoe.													
R. J. Horstman (hiervóór reeds genoemd). [34]	Genoengsari	90	97	78	115	+	+	+	•	•	•	•	•
	Bintaroe	40	10	63	175								
	Pranghombo	40	45	74	159								
	Poetjangan	12	12	17	41								
	Giagah	10	15	17	10								
	Karang Faloen	•	•	•	•								
		159	155	269	598								
Djokjokarta.													
J. P. Zuideme en R. J. Horstman (beiden hiervóór reeds genoemd). [35]	(Zie wat over de inlandsche Christengemeenten in dit gewest is gezegd in noot 9 op blz. 139 van het verslag hiervóór.)	+	+	+	[36] 1651	+	+	+	+	+	+	+	+
Madioen.													
Ph. Bieger, te Madioen. [37]	Madioen	92	9	•	30	22	6	30	•	6	9	•	•
	Ngleeloep	35	93	77	125	4	•	1	•	9	9	•	1
		47	91	77	155	26	9	31	•	9	3	•	1
Kediri.													
J. Kruyt, te Modjowarno (hiervóór reeds genoemd). [38]	Semampir	18	66	26	79	18	26	44	1	9	4	•	1
	Wonosari	91	63	101	925	91	63	191	4	14	19	4	•
	Ngaditejo	95	90	97	120	95	28	53	1	6	10	9	•
	Poerworedjo	99	100	172	361	89	100	199	16	26	12	13	4
	Sambiroto	49	60	190	979	49	60	109	•	9	9	9	•
	Djatiwaringin	59	59	124	633	50	59	100	9	19	25	6	5
	Gedengan	14	12	99	49	14	16	29	•	1	1	9	•
	Maron	95	99	94	137	35	38	73	4	9	7	6	9
		941	386	749	1179	341	389	797	92	91	112	89	19
Sumatra's Westkust.													
Afd. Mandheling en Angkola (res. Tapanoli).													
J. Dammerboer, te Hoeta Rimbaroe (onderafd. Angkola). [39]	Hoeta Rimbaroe	+	+	+	+	119	119	993	57	616	979	19	7
N. Wiebe, te Moeara Sipongi (onderafd. Klein-Mandheling, Oeloe en Pakantan). [40]	Moeara Sipongi	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
G. Nikkel, te Pakantan (onderafd. als voren). [40]	Pakantan	41	99	59	133	41	33	74	+	+	+	+	9
L. Henstein, te Sipirok (onderafd. Sipirok). [41]	Sipirok, enz.	+	+	+	913	+	+	357	7	41	48	19	9
W. Gericke, te Boenga Bandar (onderafd. als voren). [41]	Boenga Bandar, enz.	+	+	+	1959	+	+	700	11	88	79	•	14
F. G. Strötker, te Hoeta Padang in het landschap Si Mengoemban (onderafd. als voren). [41]	Si Mengoemban, enz.	+	+	+	234	+	+	50	45	68	119	•	•
					1939			1194	120	996	519	99	30
Afd. Toba en Silindong (res. Tapanoli).													
W. Klijestra, te Pengaloan (onderafd. Silindong). [41]	Pengaloan, enz.	+	+	+	1979	+	+	991	8	84	99	•	14
H. W. Volkmann, te Si Gompoelan (onderafd. als voren). [41]	Si Gompoelan, enz.	+	+	+	1971	+	+	495	•	59	59	•	4

[34]) In de residentie Kedoe is een inlandsche hulpzendeling werkzaam.

[35]) Ook de zendeling ds. L. Adriaanse heeft voor dit gewest toelating verkregen (verg. noot 94 hiervóór).

[36]) Verdeeld over 94 dessa's. Het zielental is ontleend aan eene opgaaf van Augustus 1895.

[37]) In dienst van het Nederlandsche Zendelinggenootschap te Rotterdam. In elke der genoemde twee gemeenten is een inlandsche hulpzendeling werkzaam. In de eerste helft van 1894 was, met bestemming voor het ressort Kediri, in Indie ook aangekomen de door hetzelfde Genootschap uitgezonden zendeling F. de Munnik, die zich echter in 1894 nog te Modjowarno (Soerabaja) bleef ophouden.

[38]) Onder dezen zendeling zijn 8 inlandsche helpers werkzaam. Zij zijn geen hulpzendelingen en verkregen ook niet de bijzondere toelating.

[39]) In dienst van het Java-Comité te Amsterdam.

[40]) In dienst van de Doopsgezinde Zendingsvereeniging te Amsterdam. Te Moeara Sipongi worden met het zendingswerk zeer weinig vorderingen gemaakt.

[41]) In dienst van het Rijnsche Zendelinggenootschap te Barmen. De cijferopgaven betreffende de zendingsressorten van dit genootschap zijn ontleend aan het gedrukte jaarverslag van dit lichaam, uitgenomen wat betreft de gesloten huwelijken, waaromtrent de te Batavia ingekomen opgaven zijn gevolgd, omdat gemeld jaarverslag dienaangaande geen gegevens bevat. Onder de rubriek „lidmaten" zijn gerekend de „Avondmaalsberechtigte". De verschillende Christengemeenten zijn weder niet elk afzonderlijk vermeld, maar de opgaven vereenigd met die der standplaats van den zendeling.

Zendingsressorten (Namen en standplaatsen van de zendelingen.)	NAMEN DER GEMEENTEN	Samenstelling der gemeenten op ult. 1894. Mannen	Vrouwen.	Kinderen.	Totaal.	Aantal lidmaten. Mannen	Vrouwen	Totaal	Aantal van in 1894: gedoopten. Volwassenen	Kinderen	Totaal.	aangenomen lidmaten	gesloten huwelijken.
P H Johannsen en J H Meerwaldt, te Pansoer na Pitoe (onderafd. als voren). [41]	Pansoer na Pitoe, enz	+	+	+	2040	+	+	658	.	80	80	88	9
V Kessel, te Si Morangkir (onderafd. als voren) [41]	Si Morangkir, enz.	+	+	+	3018	+	+	487	105	266	371	51	21
T A Mohri, te Hoeta Barat (onderafd. als voren [41])	Hoeta Barat, enz	+	+	+	2882	+	+	134	85	145	228	64	12
W H. Metzler, te Pea Radja (onderafd. als voren). [41]	Pea Radja, enz	+	+	+	6166	+	+	1720	57	398	449	57	56
H Colemnan te Sipoholon (onderafd. als voren [41])	Sipoholon, enz	+	+	+	2509	+	+	730	11	86	87	41	20
A Lett te Si Laetloet (onderafd. Toba) [42]	Si Laetloet, enz.	+	+	+	(?) 1275	+	+	445	+	+	+	+	+
J G Warneck te Baligé (onderafd. als voren) [43]	Baligé, enz	+	+	+	2017	+	+	269	.	79	79	.	6
F W Steinsneck, te Lagoeboti (onderafd. als voren) [41]	Lagoeboti enz.	+	+	+	2249	+	+	304	38	128	166	.	-
J L Nommensen, te Si Goempar (onderafd. als voren [41])	Si Goempar, enz.	+	+	+	718	+	+	240	106	95	201	1	20
P Pohlig, te Narremonda in het landschap Si Antar (onderafd. als voren [41])	Narremonda, enz	+	+	+	185	+	+	+	1	12	13	.	.
J. L. Christiansen, te Parparean (onderafd. als voren) [41]	Parparean, enz	+	+	+	211	+	+	10	20	21	41	.	.
G Jung te Parsambilan (onderafd. als voren). [41]	Parsambilan, enz	+	+	+	197	+	+	48	.	5	5	.	.
					20755			6385	431	1442	1873	240	172
Afd. Padang Lawas (res. Tapanoli)													
T E Ihle, te Sipiongot. [41]	Sipiongot en 5 andere gemeenten	72	78	188	358	+	+	150	.	24	24	.	8
Onafhankelijk gebied in de Toba-landen													
A Bruch, te Pangombosan (in het landschap Oeloean, noordoostelijk van het hiervóór genoemde landschap Si Antar). [44]	—	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
H Rentas, te Djandji Mategoe onafhankelijk gebied grenzende aan het zooeven genoemde landschap Oeloean) [44]	—	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
. . . . . . te Nainggolan op het schiereiland Samosir (Toba meer) [45]	—	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
Afd. Siboga (res. Tapanoli)													
J Schreiber en H Guillaume, te Siboga (onderafd. Siboga en ommelanden) [41]	Siboga en 9 andere gemeenten in de onderafd. Siboga en ommelanden benevens 2 gemeenten (Pagaran Lomboeng en Adean Kotting) behoorende tot de afdeeling Toba en Silindong	168	190	616	977	+	+	118	15	57	72	.	7

[42] In dienst als voren. Het nieuwe ressort Si Laetloet, eerst in het najaar van 1894 bezet geworden, omvat een gebied waar het Rijnsche Genootschap reeds vroeger eenige zendingsposten had gehad die echter indertijd om verschillende redenen van doorgaande Europeesche leiding ontbloot hadden moeten worden. Sedert waren de aanwezige Christenen, wier getal vooralsnog niet met juistheid kon worden opgegeven, aan de zorg van inlandsche helpers overgelaten. De zendeling had nu 25 door inlandsche helpers bediende filialen onder zijne leiding gekregen.

[43] In dienst als voren. De op ult. 1895 te Baligé gevestigde zendeling G. Pilgram was sedert met verlof naar Europa vertrokken (Ult. 1894 bevonden zich bovendien nog met verlof in Europa de zendelingen P. Bonn, H. Püse en C Schütz, laatstelijk gevestigd geweest respectievelijk te Pangaloan, Hoeta Barat en Roenga Bandar.)

[44] De nieuwe zendingsposten te Pangombosan en Djandji Mategoe, met voorkennis van de Indische Regeering opgericht (gouvernementsbesluiten dd. 21 November 1893 n°. 28 en 13 Juli 1895 n°. 12), worden thans voor 't eerst genoemd. Beide zendelingen zijn in dienst van het Rijnsche Genootschap. Die te Pangombosan vestigde zich aldaar in April 1894; die te Djandji Mategoe heeft aldaar reeds voorloopig verblijf sedert December 1894.

[45] Deze in de opgaven over 1893 reeds genoemde nieuwe zendingspost is in het oejaar van 1894, wegens ontstane woelingen in die streken (zie blz. 10 van het verslag hiervóór), voorloopig ingetrokken. Te Nainggolan bevond zich toen nog alleen de zendeling J. G. Warneck, die daarop met den dienst in het vacante ressort Baligé (gouvernementsgebied) is belast geworden.

Zendingsressorten. (Namen en standplaatsen van de zendelingen.)	NAMEN DER GEMEENTEN.	Samenstelling der gemeenten op ult. 1894.							Aantal van in 1894:				
		Mannen.	Vrouwen.	Kinderen.	Totaal.	Aantal lidmaten.			gedoopten.			aangenomen lidmaten.	gesloten huwelijken.
						Mannen.	Vrouwen.	Totaal.	Volwassenen.	Kinderen.	Totaal.		
Nias.													
F. Kramer te Goenoeng Sitoli (onderafd. Nias). [46])	Goenoeng Sitoli	67	82	111	260	+	+	65	30	66	66	-	1
W. H. Sundermann, te Dahana (onderafd. als voren). [46])	Dahana	60	116	182	372	+	+	125	26	31	62	-	5
J. A. Fehr en K. Probst, te Ombalata (onderafd. als voren). [46])	Ombalata	146	166	214	522	+	+	126	20	31	51	-	2
J. W. Thomas, te Goemboe Hoemené (onderafd. als voren). [46])	Goemboe Hoemené . . .	113	137	160	410	+	+	266	88	67	156	1	1
F. H. Seher, te Fadoro (onderafd. als voren). [46])	Fadoro	34	50	56	140	+	+	25	56	13	162	-	-
F. H. Lagemann, te Lahagoe (onderafd. als voren). [46])	Lahagoe	+	+	+	46	+	+	+	65	11	46	-	-
					1770			655	250	216	474	1	17
Padangsche Benedenlanden.													
J. W. Dornsaft, te Padang [47])	Niassche gemeente te Padang	+	+	+	46	+	+	21	2	-	2	-	+
C. W. Frickenschmidt, te Poeloe Tello (Batoe-eilanden). [47])	Poeloe Tello	+	+	+	+	+	+	+	6	4	6	26	-
Sumatra's Oostkust.													
M. Joustra, te Boeloe Hawar. [48])	Boeloe Hawar.	+	+	+	6	-	-	-	6	-	3	-	-
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.													
F. E. Brachee en W. H. Steinbrecher, te Bandjermasin. [41])	Bandjermasin, enz. . . .	76	65	143	[49]) 261	+	+	127	17	13	32	2	1
A. Renken, te Kwala Kapoeas. [50])	Kwala Kapoeas	113	126	168	120	+	+	211	4	16	26	6	6
A. Renkse (hiervóór reeds genoemd)	Mandomai	65	107	126	618	+	+	102	8	7	15	10	4
H. Ph. Tromp, te Pangkoh (Beneden-Kahaijan). [41])	Pangkoh, enz	52	57	162	[51]) 211	+	+	91	6	6	11	-	1
G. A. Alt, te Toembang Roengan (Midden-Kahaijan). [41])	Toembang Roengan. . .	17	26	33	76	+	+	32	5	0	14	6	1
Joh. Michel en C. Lategahe, te Toembang Koeroen (Boven-Kahaijan). [41])	Toembang Koeroen. enz.[52])	6	2	6	10	+	+	9	2	-	2	-	-
E. W. Feige en J. D. H. Muller, te Tameang Lajang (afd. Doessenlanden). [41])	Tameang Lajang, enz. .	56	31	67	[53]) 174	+	+	78	27	24	[54]) 51	2	7
H. Sundermann, te Beto (afd. als voren). [41])	Beto	67	25	38	106	+	+	63	4	6	12	2	2
					1599			623	69	86	155	26	26

[46]) In dienst van het Rijnsche Zendelinggenootschap te Barmen. Van de zes op ult. 1894 op Nias bestaande zendingsposten zijn Goenoeng Sitoli, Dahana en Ombalata (alle op de oostkust van het eiland) binnen het rechtstreeksch gouvernementsgebied gevestigd, en de drie andere daarbuiten, zijnde Goemboe Hoemené, mede op de oostkust, Fadoro op de westkust, en Lahagoe, waar eerst sedert medio 1893 het zendingswerk is begonnen, ongeveer in het midden des eilands (tusschen Goemboe Hoemené en Fadoro). In het laatst van 1894 was bovendien in Indië aangekomen met bestemming voor Nias de zendeling K. Meis. De berichten nopens het zendingswerk op gemeld eiland luiden zeer bevredigend. De gemeenten breidden zich uit en wonnen in vastheid. Van tegenwerking van het Mohammedanisme werd niets vernomen. Het voornemen bestond om nog een zevende zendingsstation (het tweede op de westkust) op te richten. Wat de cijferopgaven betreft, zie noot 41.

[47]) In dienst van het Nederlandsch-Luthersch Genootschap voor in- en uitwendige zending te Amsterdam. In den loop van 1894 vestigde zich op Poeloe Tello ook de door hetzelfde genootschap uitgezonden zendeling H. A. Landwehr, van wien echter in de te Batavia opgemaakte tabel nog geen melding is gemaakt.

[48]) De hier genoemde zendeling, in het najaar van 1894 door het Nederlandsche Zendelinggenootschap te Rotterdam uitgezonden, verving den toen overleden zendeling J. R. Wijngaarden. De aan dezen zendingspost als helpers (goeroe's) verbonden inlandsche Christenen uit de Minahassa hebben scholen opgericht te Selaboelan, Sibelangit, Pernangenen en Tandjong Bringie.

[49]) Hieronder respectievelijk 14 en 38 voor de filialen Sampit en Djoerong benevens 5 inlandsche Christenen in Koetei en 2 in Boelongan.

[50]) De mede tot het Rijnsche Genootschap behoorende zendeling A. Renken tot dusver reizend missionaris op Borneo, verving in het voorjaar van 1894 zoowel den met verlof naar Europa vertrokken zendeling G. Stursberg van Kwala Kapoeas als den toen overleden zendeling van Mandomai K. C. Hendrich.

[51]) Nopens de drie filialen Petak Bahandang, Poelang Pisou en Kasungan zijn geen afzonderlijke opgaven ontvangen.

[52]) Voor dit ressort wordt als filiaal opgegeven Toembang Moesang in de Miri-streek, welke plaats bij gunstigen waterstand in vier dagen van uit Toembang Koeroen te bereiken is. Reeds hadden zich tijdens eene eerste bezoekreis van den zendeling te Toembang Moesang 14 doopcandidaten aangemeld.

[53]) Hieronder voor de vijf filialen Djaar, Ime, Bagok, Beeraem en Pangelak respectievelijk 6, 62, 10, 16 en 30 gemeenteleden.

[54]) Hiervan te Pangelak alleen 37 gedoopten (16 volwassenen en 16 kinderen).

Zendingsressorten. (Namen en standplaatsen van de zendelingen.)	NAMEN DER GEMEENTEN.	Samenstelling der gemeenten op ult. 1894. Mannen.	Vrouwen.	Kinderen.	Totaal.	Aantal lidmaten. Mannen.	Vrouwen.	Totaal.	Aantal van in 1894: gedoopten Volwassenen.	Kinderen.	Totaal.	aangenomen lidmaten.	gesloten huwelijken.
Manado.													
A. Hulstra, te Limbotto in Gorontalo [55]	Limbotto	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
A. C. Kruyt, te Posso aan de Tomini-bocht (Gorontalo). [55]	Posso	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
F. Kelling, te Tagoelandang op het eiland van dien naam (Sangi-eilanden). [56]	Tagoelandang en twee kleinere gemeenten	+	+	+	851	76	113	182	29	87	50	50	14
	Miaangan	+	+	+	447	35	69	104	15	8	23	9	8
	Moelengan	+	+	+	272	17	38	55	5	8	12	40	1
	Mohongsaan	+	+	+	210	21	27	48	6	6	10	4	5
	Lesoh	+	+	+	130	11	22	34	8	6	8	3	4
	Haas	+	+	+	251	16	28	46	4	4	6	6	3
	Kesuhan	+	+	+	165	15	22	30	2	2	4	3	1
	Boehe	+	+	+	42	4	6	10	2	6	6	6	5
	Boelangan	+	+	+	61	7	11	18	7	2	12	2	5
	Biaro	+	+	+	60	11	12	22	2	6	9	8	6
		+	+	+	2005	207	249	556	75	76	153	76	48
C. F. Steller, te Manganitoe op Groot-Sangi. [57]	Manganitoe	667	1097	2088	4152	65	157	222	6	109	116	47	10
	Tawoali	166	114	287	567	12	16	22	•	28	28	•	2
	Taroena	614	886	1232	3532	15	76	85	4	164	106	9	5
	Kolongan	406	530	1092	2038	76	145	215	6	59	65	17	11
	Koedahr	64	124	338	551	9	32	41	2	16	12	65	10
	Lapango	166	254	571	1003	30	41	71	-	63	92	4	7
	Bebalang	6	5	46	56	2	4	6	1	18	10	2	1
	Batoendarang	58	76	242	276	11	80	91	•	58	58	6	7
	Kaloewaton	111	120	392	622	16	14	24	2	39	41	6	1
	Lebo	651	267	804	1522	7	15	21	3	56	59	7	•
	Seawoeng	256	254	600	1090	6	15	23	5	42	47	7	
	Lesa	41	51	156	651	7	18	10	-	21	21	•	2
	Angges	4	26	125	165	2	17	19	•	4	4	•	4
		5462	5018	6555	5868	246	532	800	82	635	670	97	57
C. F. W. Tauffmann, te Taboekan (eiland Groot-Sangi). [58]	Taboekan	366	843	740	1446	74	175	249	25	41	66	61	5
	Kalasoeg	42	34	164	240	10	26	39	•	21	21	7	1
	Sawang	95	162	228	126	55	76	125	10	34	46	27	10
	Tariang	62	46	116	458	6	27	25	3	21	67	7	4
	Seesang	24	21	72	117	6	12	19	16	1	11	•	•
	Talangen	73	20	140	252	6	14	24	4	14	15	-	4
	Koema	66	29	261	215	31	41	75	1	43	44	5	2
	Koeloer	66	32	206	306	20	53	63	6	31	66	7	1
	Menaloe	411	82	236	420	27	62	96	1	51	32	12	2
	Saloerang	121	190	285	590	36	106	142	26	37	65	12	6
	Pintareng	165	25	265	456	66	53	80	8	81	89	32	5
	Lehoepoe	61	14	127	162	12	9	21	2	29	52	16	1
	Galipaerg	16	45	94	110	6	6	12	5	19	24	4	•
	Nipa	64	36	121	221	6	12	21	7	18	25	-	2
	Enggar	12	16	45	77	1	4	2	4	6	7	•	1
	Salise	4	6	27	40	1	4	6	•	12	12	-	•
	Boekid	6	9	34	51	4	6	10	6	4	9	9	4
	Lipang	+	+	+	+	1	•	1	-	•	•	•	•
	Kawaloeso	+	+	+	+	1	•	1	•	•	-	•	•
	Tariangtaroe	22	17	54	92	7	14	21	•	•	•	6	•
		—	—	—	5541	358	684	1042	166	403	511	216	46
M. Kelling, te Tamako (eiland Groot-Sangi). [59]	Tamako	204	887	1165	1744	108	165	305	2	167	172	16	9
	Naga	67	90	107	464	10	7	17	2	6	8	1	1
	Binala	26	30	129	105	14	6	21	1	12	40	2	1
	Menggawa	61	17	160	148	2	8	11	•	2	2	-	•
	Kalinta	68	60	152	286	46	50	60	4	23	27	2	2
	Babo	22	22	123	151	8	7	13	4	6	7	6	4
	Dago	80	99	206	470	47	70	117	2	46	42	4	6
	Lawang	32	65	126	167	13	28	41	1	23	24	-	4
	Tanggenboewoe	6	16	62	118	5	13	16	•	13	12	4	•
	Kalama	164	160	546	672	26	49	75	2	23	25	13	4
	Kerahitang	165	202	562	967	17	42	59	2	59	22	7	2
	Mahengetang	62	76	193	251	8	1	3	4	12	16	•	1
	Siha	46	56	156	648	4	4	8	5	14	19	•	1
	Para	227	671	537	1685	32	60	94	6	51	60	4	4
		1314	1632	4119	6765	316	489	835	29	470	467	53	60

[55]) In dienst van het Nederlandsche Zendelinggenootschap te Rotterdam. Bij de afsluiting van de opgaven voor deze tabel waren de gegevens van den zendeling nog niet ingekomen. Zoowel te Limbotto als te Posso is het zendingswerk nog eerst sedert kort aangevangen. De zendeling te Posso heeft twee goeroe's uit de Minahassa in dienst, die respectievelijk te Penta en te Tomasa arbeiden, terwijl zij ook, evenals de zendeling, nabijgelegen kampongs bezoeken. De zendeling te Limbotto was mede voornemens zich van werkkrachten uit de Minahassa te bedienen. Beiden kunnen aanvankelijk nog niet op bepaalde vruchten van hun arbeid wijzen.

[56]) De 7 zendelingen op de Sangi- en Talaut-eilanden genieten allen eene toelage uit 's lands kas (verg. bijlage AA van t vorig verslag, blz. 6). Overigens worden de belangen dier zending behartigd door het Genootschap voor in- en uitwendige zending te Batavia, in vereeniging met een hier te lande gevestigd Sangi-comité. Tot de hoofdgemeente Tagoelandang behooren twee kleinere gemeenten: Bahoi en Toeloesan. Van de overige 9 gemeenten liggen de eerste 8 eveneens op het eiland Tagoelandang, de 9de (Biaro) is gevestigd op een afzonderlijk eilandje, gelegen p. m. 7 uren ten zuiden van Tagoelandang. De godsdienstoefeningen werden over het algemeen trouw door de lidmaten bezocht. Hoewel daarin vooruitgang te bespeuren is, laat het zedelijk leven in en buiten huwelijk bij sommigen nog te wenschen over. Bovenstaande opgaven loopen slechts tot ult. October 1894.

[57]) Bebalang ligt op het eilandje van dien naam. Batoendarang op het eiland Manganitoe-kadio, de overige gemeenten zijn op Groot-Sangi gelegen. De opgaven betreffende de samenstelling der gemeenten zijn ontleend aan gegevens van ult. 1893.

[58]) Bij gemis van aanteekeningen over vorige jaren durft de zendeling voor de juistheid der door hem opgegeven cijfers betreffende het zielental der gemeenten niet geborgd te staan.

[59]) De zendeling wordt bijgestaan door 46 inlandsche helpers.

Zendingsressorten Namen en standplaatsen van de zendelingen	NAMEN DER GEMEENTEN	Samenstelling der gemeenten op ult. 1894							Aantal van in 1894:				
		Mannen	Vrouwen	Kinderen	Totaal	Aantal lidmaten.			gedoopten.			aangenomen lidmaten.	gesloten huwelijken.
						Mannen	Vrouwen	Totaal	Volwassenen	Kinderen.	Totaal		
P. Kelling te Oeloe eiland Siauw, een der Sangi eilanden. [60]	Oeloe	+	+	+	1117	74	171	245	48	22	70	12	18
	Mala	+	+	+	194	14	38	52	6	3	11	2	•
	Sawang	+	+	+	490	46	67	113	•	14	14	8	2
	Biauw	+	+	+	111	18	24	42	5	5	10	•	•
	Paheapa	+	+	+	26	1	•	1	6	•	6	•	•
	Bulaias	+	+	+	17	4	6	10	3	•	3	•	•
	Kawalong	+	+	+	113	[illegible]	16	22	9	2	11	1	1
	Kanang	+	+	+	146	2	9	11	3	2	5	•	2
	Lia	+	+	+	505	84	67	151	3	27	30	3	3
	Loekale	+	+	+	156	6	21	27	•	9	9	•	4
	Belang	+	+	+	54	1	2	3	2	•	2	•	•
	Salili	+	+	+	100	3	7	10	1	1	2	1	•
	Dameang	+	+	+	196	10	55	65	7	7	14	8	2
	Peeng	+	+	+	168	3	6	9	15	8	23	5	1
	Lai	+	+	+	137	6	14	20	4	2	6	•	1
	Kanawong	+	+	+	280	25	36	61	4	7	11	7	3
	Lehi	+	+	+	150	6	12	18	2	3	5	1	2
	Kiaoh	+	+	+	258	35	56	91	1	3	4	2	2
	Hiung	+	+	+	171	8	20	28	6	3	9	9	•
	Kinewan	+	+	+	276	41	48	89	4	5	9	6	2
	Niambongen	+	+	+	216	29	32	61	1	10	11	3	•
	Batumbalan	+	+	+	60	6	3	9	•	•	•	2	•
	Nameng	+	+	+	36	1	2	3	•	•	•	1	1
	Makalehe	+	+	+	116	10	22	32	•	11	11	8	1
	Paseng	+	+	+	228	8	13	21	7	3	10	8	3
	Hamboe	+	+	+	216	11	31	42	1	2	3	•	1
	Pelang	+	+	+	155	6	1	7	2	•	2	•	7
	Talawid	+	+	+	210	21	42	63	4	8	12	1	1
	Tatahi	+	+	+	114	14	14	28	10	•	10	11	1
		+	+	+	6779	479	855	1334	153	157	310	93	56
G. F. Schröder te Beo (Talaut-eilanden). [61]	Beo enz.	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
J. R. van den Bovenkamp te Moronge Talaut-eilanden). [61]	Moronge, enz.	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Amboina.													
H. Hendriks, te Tifoe eiland Boeroe, [62]	Tifoe en 8 andere gemeenten.	403	325	606	1340	63	100	163	26	52	78	58	45
K. Storm, te Waemasisi, eiland Boeroe. [62]	Waemasisi, enz.	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•
Ternate.													
Eiland Halmahera.													
H. van Dijken, te Doma Noordelijk Halmahera [63]	Doma	25	33	84	140	25	33	58	4	17	21	4	2
J. M. van Baarda te Soakonoro Noordelijk Halmahera) [63]	Soakonoro	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•
Eiland Nieuw Guinea.													
J. L. van Hasselt te Mansinam op het eilandje Mansinam (nabij de Noordkust van Nieuw-Guinea). [63]	Mansinam	22	27	60	109	+	+	+	•	1	1	•	1
J. Metz te Andai (Noordkust van Nieuw-Guinea [63])	Andai	10	8	22	40	+	+	+	•	2	2	•	•
W. L. Jens te Doreh (als voren) [63]	Doreh	10	•	14	24	+	+	+	2	1	3	3	1
O. L. Bink, te Jende op het eiland Rhoon (nabij de Noordk. van N.-Guinea) [63]	Jende	3	5	-	8	+	+	+	•	•	•	-	-
J. A. van Balen, te Wandessi (Noordkust van Nieuw-Guinea) [63]	Wandessi	3	5	4	12	+	+	+	8	4	12	8	2
J. L. D. van der Roest, te Wandammen als voren [63]	Wandammen	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+

[60] De gemeenten Paheapa, Bulaias en Makalehe liggen op de gelijknamige eilanden; de overige op het eiland Siauw. De zendeling wordt bijgestaan door 29 inlandsche hulpzendelingen. De opgaven betreffende het zielental der gemeenten zijn van ult. 1893.

[61] Van deze zendeling zijn geen opgaven ontvangen.

[62] In dienst van de Utrechtsche Zendingsvereeniging. Tot de hoofdgemeente Tifoe behooren 8 filialen, waaronder Masan en 2 andere gemeenten, die tot dusver ressorteerden onder den zendeling K. Storm. Deze laatste toch zag zich in 1894 in verband met de vele verhuizingen onder de Mefareezen genoopt zijne standplaats van Mefa over te brengen naar Waemasisi (oost Okki), waar zijn arbeid echter nog weinig ingang vindt. De zendeling Hendriks, wiens arbeidsveld meer vrucht oplevert, wordt bijgestaan door 8 inlandsche hulpzendelingen.

[63] Mede in dienst van de Utrechtsche Zendingsvereeniging. Onder de op Nieuw-Guinea gevestigde zendelingen is in deze opgaven nog niet genoemd de in October 1894 te Mansinam aangekomen zendeling F. J. F. van Hasselt, door dezelfde zendingsvereeniging uitgezonden. Voorts is op te merken dat volgens andere opgaven (zie o. a. noot g onder het staatje op blz. 139 140 van het verslag hiervóór), de zendeling van der Roest zich bij het einde van 1894 niet meer te Wandammen ophield, maar bij den zendeling van Balen te Wandessi.

Zendingsressorten. (Namen en standplaatsen van de zendelingen.)	NAMEN DER GEMEENTEN.	Samenstelling der gemeenten op ult. 1894.							Aantal van in 1894:				
						Aantal lidmaten.			gedoopten.				
		Mannen.	Vrouwen.	Kinderen.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Totaal.	Volwassenen.	Kinderen.	Totaal.	aangenomen lidmaten.	gesloten huwelijken.
Timor en onderhoorigheden.													
W. Poe, te Melolo (eiland Soemba). [64]	Melolo	72	61	107	[65] 326	+	+	+	11	21	32	13	16
C. de Bruyn, te Kabaniroe (eiland Soemba). [64]	Kabaniroe	46	60	126	[66] 232	+	+	+	"	4	4	"	"
. . . ., te Seba (eiland Savoe). [67]	Seba	896	918	580	2122	26	52	78	12	53	66	6	1
	Liai	169	203	175	547	6	6	17	4	15	16	"	"
	Mesara	149	256	161	569	1	1	2	"	10	10	"	"
	Timoe Boedai	138	179	55	372	6	3	11	"	9	9	"	"
	Timoe Belaloe	55	11	30	136	1	1	2	"	7	7	"	"
	Rai Lioe	57	48	63	168	"	"	"	"	"	"	"	"
	Menia	65	99	74	238	1	2	3	"	6	6	"	"
		1519	1774	1150	4472	43	70	113	17	102	119	6	1

[64]) In dienst van de zending der „Vereenigde Gereformeerde Kerken in Nederland".

[65]) Hiervan 280 te Melolo. Van de overige 40 tot de gemeente te Melolo behoorende inlandsche Christenen woonden er 14 te Menjeli, 6 te Rendeh en 20 te Patawang.

[66]) Hiervan 203 te Kabaniroe. Van de overige 29 tot de gemeente te Kabaniroe behoorende inlandsche Christenen woonden er 24 te Waingapoe en 5 te Kadoemboe.

[67]) Voor dit nog altijd onbezette ressort (dat intusschen af en toe, krachtens gouvernementsmachtiging, door den te Koepang geplaatsten hulpprediker wordt bezocht) hoopte het Nederlandsch Zendelinggenootschap te Rotterdam in 't laatst van 1895 weder een zendeling te kunnen afvaardigen. Intusschen worden de opgegeven gemeenten (uitgenomen Rai Lioe) bediend door inlandsche leeraren uit Amboina en Menado (de gemeente te Seba door 2 hunner).

Als vervolg op soortgelijke opgaven, gevoegd bij de vier voorafgegane verslagen, welke opgaven liepen tot ult. April 1894, laat men hier nog volgen een overzicht der in het tijdvak van 1 Mei 1894 t/m 31 Juli 1895 genomen regeeringsbeschikkingen, betreffende de toelating tot uitoefening van hun dienstwerk zoowel van zendelingen als van hulpzendelingen.

ZENDELINGEN.

NAMEN DER ZENDELINGEN	Standplaats.	Ressort voor hetwelk de bijzondere toelating, bedoeld bij art. 123 van het Regeerings-Reglement, verleend is.	Gouvernementsbesluit, waarbij de toelating verleend is voor het tegenwoordig ressort.	Gouvernementsbesluit, waarbij aan den zendeling *voor het eerst* toelating tot uitoefening van het zendingswerk in Nederlandsch-Indie verleend werd.
Rijnsche Zendelinggenootschap te Barmen (Pruisen).				
J. D. H. Muller.	Tameang Lajang (afd. Doesoenlanden der residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo).	Dajaksche streken der residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.	29 October 1894 nº. 32.	29 October 1894 nº. 32.
H. Guillaume.	Siboga (res. Tapanoli; gouvern. Sumatra's Westkust).	Siboga en omstreken.	22 Januari 1895 nº. 34.	22 Januari 1895 nº. 34.
K. Probst.	Fadoro op het eiland Nias (res. Tapanoli als voren).	Eiland Nias, doch slechts in dat gedeelte hetwelk gelegen is ten noorden van de lijn Oedjong Sertemboe – Oedjong Goenoeng Lembae.	6 Februari 1895 nº. 1.	6 Februari 1895 nº. 1.
F. H. Scher.	Id.	Als voren	27 November 1894 nº. 16.	27 November 1894 nº. 16.
H. Reitze.	Djandji Matogoe (onafhankelijke Toba-landen op Sumatra).	Onafhankelijke Battaksche landschappen Si Gaoel, Boetar-Boetar, Maram, Si Boetoeon en Djandji Matogoe (op den oostelijken oever van het Tobameer).	19 Juli 1895 nº. 12. *a)*	*b)*
Nederlandsch-Luthersch Genootschap voor in- en uitwendige zending te Amsterdam.				
H. A. Landwehr	Poeloe Tello, behoorende tot de Batoe-eilanden afd. Ajer Bangies der Padangsche Benedenlanden; gouvern. Sumatra's Westkust).	Batoe-eilanden.	6 Februari 1895 nº. 2.	6 Februari 1895 nº. 2.

a) Voor het ressort van den zendeling H. Reitze, als gelegen buiten ons bestuursgebied, viel van gouvernementswege geen toelating te verleenen. Evenwel verklaarde de Indische Regeering bij het hier aangehaalde besluit dd. 19 Juli 1895 nº 12 geen bezwaar te hebben tegen de uitoefening van het zendingswerk in genoemde Battaksche landschappen door zendelingen van het Rijnsche Genootschap, mits onder de voorwaarden, vermeld op blz. 139 van het verslag hiervóór.

b) Aan den betrokken zendeling (in 1881 in Indië aangekomen) werd bij het in de voorgaande noot bedoelde gouvernementsbesluit geen persoonlijke toelating tot uitoefening van het zendingswerk verleend.

NAMEN DER ZENDELINGEN.	Standplaats	Ressort voor hetwelk de bijzondere toelating, bedoeld bij art. 123 van het Regeerings-Reglement, verleend is.	Gouvernementsbesluit, waarbij de toelating verleend is voor het tegenwoordig ressort.	Gouvernementsbesluit, waarbij aan den zendeling *voor het eerst* toelating tot uitoefening van het zendingswerk in Nederlandsch-Indië verleend werd.
		Doopsgezinde Zendingsvereeniging te Amsterdam.		
J. Hubert.	Mergoredjo (res. Japara).	Residentie Japara.	21 November 1894 n°. 18.	21 November 1894 n°. 18.
		Utrechtsche Zendingsvereeniging.		
F. J. F. van Hasselt.	Mansinam op het eiland Manaswari (res. Ternate).	Mansinam (Nederlandsch Nieuw-Guinea, residentie Ternate).	24 Januari 1895 n°. 22.	24 Januari 1895 n°. 22.
		Nederlandsch Zendelinggenootschap te Rotterdam.		
M. Joustra.	Boeloeh Hawar (afd. Deli, res. Oostkust van Sumatra).	Battaklanden der afdeeling Deli (residentie Oostkust van Sumatra).	8 Februari 1895 n°. 13.	8 Februari 1895 n°. 13.
F. de Muncik.	Kediri.	Residentie Kediri.	13 Mei 1895 n°. 11.	13 Mei 1895 n°. 11.
		Nederlandsche Zendingsvereeniging te Rotterdam.		
A. de Haan.	Meester-Cornelis (res. Batavia).	Residentien Batavia en Krawang	11 Juni 1895 n°. 31.	1 November 1881 n°. 42 (voor de afdeeling c) Soemedang der residentie Preanger Regentschappen).
		Zending der „Vereenigde Gereformeerde Kerken in Nederland".		
Ds. L. Adriaanse.	Poerworedjo (res. Bagelen).	Residentien Bagelen, Banjoemas, Kadoe en Djokjokarta	24 Juni 1895 n°. 6.	24 Juni 1895 n°. 6.
		Salatiga-zending.		
A. Jüngst.	Ambarawa (res. Samarang).	Residentie Samarang.	29 Juni 1895 n°. 19.	28 Februari 1888 n°. 5/c (voor de dessa Njemoh en omstreken in de afdeeling Salatiga der residentie Samarang).

HULPZENDELINGEN.

Namen der hulpzendelingen en gouvernementsbesluit waarbij aan hen de toelating verleend werd.	Ressort voor hetwelk de toelating verleend werd.	Namen der hulpzendelingen en gouvernementsbesluit waarbij aan hen de toelating verleend werd.	Ressort voor hetwelk de toelating verleend werd
Rijnsche Zendelinggenootschap te Barmen (Pruisen).		*Nederlandsche Zendingsvereeniging te Rotterdam*	
Nathan Lombah (16 Mei 1894 n°. 16).	District Tabalong, afdeeling Amoenthai, residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.	Laban Djalimoen (14 April 1895 n°. 14).	Afdeeling Lebak der residentie Bantam onder verplichting om zich ten aanzien van de aanraking met de Badoewi's (Boedhistische berghewoners in Bantam) te houden aan de aanwijzingen van het bestuur.
Utrechtsche Zendingsvereeniging.			
Willem Toetoearima (5 December 1894 n°. 8).	Eiland Boeroe (residentie Amboina).		

c) Bij gouvernementsbesluit dd. 28 Mei 1892 n°. 28 was de toelating nog uitgestrekt tot de afdeeling Madjalengka der residentie Cheribon

B ROOMSCH-KATHOLIEKE EEREDIENST.

1°. Statiën voor Europeanen.

Volgnummer.	Standplaatsen.	Bijbehoorende kerkelijke afdeeling.	Zielental der Roomsch-katholieke bevolking (waaronder ook militairen) op ult. 1894		Aantal dienstdoende geestelijken op ult. 1894:				
					van landswege bezoldigd.		buiten bezwaar van den lande.		Totaal.
			Europeanen en met hen gelijkgestelden.	Inlanders en met hen gelijkgestelden.	Pastoors.	Onderpastoors.	Hulppriesters.	Missionarissen.	
1	Batavia.	Omvattende de residentie Batavia (met uitzondering van de afdeeling Buitenzorg), alsmede de residentiën Krawang en Bantam. (Na verkregen speciale machtiging wordt ook de residentie Lampongsche Districten éénmaal 's jaars bezocht)	3 966	102	a) 1	b) 2	6	»	9
2	Buitenzorg.	Omvattende de afdeeling Buitenzorg (residentie Batavia) en het regentschap Tjiandjoer (residentie Preanger Regentschappen)	610	17	c) 1	»	»	»	1
3	Cheribon.	Omvattende de residentiën Cheribon, Tagal en Preanger Regentschappen (wat dit laatste gewest betreft met uitzondering van het regentschap Tjiandjoer)	710	15	»	»	d) 1	»	1
4	Samarang.	Omvattende de residentiën Samarang (met uitzondering van de afdeelingen Ambarawa en Salatiga), Pekalongan, Japara en Rembang	2 902	180	1	1	3	»	5
5	Ambarawa.	Omvattende de afdeelingen Ambarawa en Salatiga (residentie Samarang), benevens de residentiën Soerakarta en Madioen	1 580	173	1	»	»	»	1
6	Djokjokarta.	Omvattende de residentiën Djokjokarta en Bagelen (met uitzondering van de afdeeling Ledok), zoomede de afdeeling Tjilatjap (residentie Banjoemas).	2 327	49	1	1	»	»	2
7	Magelang.	Omvattende de residentie Kadoe, de afdeelingen Ledok (residentie Bagelen), Bandjarnegara, Poerbolinggo, Poerwokarto (residentie Banjoemas) en de hoofdplaats Banjoemas	1 110	138	e) 1	»	»	»	1
8	Soerabaija.	Omvattende de residentiën Soerabaija, Kediri, Pasoeroean, Probolinggo, Besoeki, Madura en de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	3 513	51	1	2	f) 2	»	9
9	Padang.	Omvattende het gouvernement Sumatra's Westkust en de residentie Benkoelen	g) 1 900	54	1	1	h) 2	»	4
10	Kotta Radja (tijdelijk).	Omvattende het gouvernement Atjeh en onderhoorigheden	1 307	95	i) 1	»	»	»	1
11	Medan.	Omvattende de residentie Oostkust van Sumatra.	315	110	»	»	j) 1	»	1
12	Soengeislan (vacant) k)	Omvattende de residentiën Banka, Palembang en Riouw	930	927	»	»	»	»	»
13	Singkawang.	Omvattende de residentie Westerafdeeling van Borneo en de assistent-residentie Billiton	l) 109	230	m) 1	»	»	»	1
14	Makasser.	Omvattende het gouvernement Celebes en onderhoorigheden	293	»	1	»	»	»	1
		Totalen voor de 14 statiën.	20 659	1 490	11	7	11	»	29
			22 072						

a) De pastoor van Batavia is tevens Apostolisch Vicaris en als zoodanig Hoofd der Roomsch-katholieke missie in Nederlandsch-Indie. In den loop van 1894 keerde de titularis Mgr. W. J. Staal van buitenlandsch verlof in Indie terug.

b) Een der onderpastoors draagt den titel van waarnemend pastoor.

c) De pastoor te Buitenzorg (behoorende tot de uit 's lands kas bezoldigde geestelijken), die op ult. 1893 met buitenlandsch verlof afwezig was, keerde in 1894 in Indie terug en werd weder met de zorg over de statie Buitenzorg belast.

d) Deze hulppriester is erkend als pastoor buiten bezwaar van den lande.

e) Toen in Juni 1894 de toenmalige pastoor te Magelang als aalmoezenier werd toegevoegd aan de expeditie naar Lombok, werd één der hulppriesters buiten bezwaar van den lande te Soerabaija gedurende diens afwezigheid met de zorg voor het ressort belast.

f) Een der hulppriesters van Soerabaija was tijdelijk te Magelang geplaatst (zie de voorgaande noot).

g) Ongerekend, naar het schijnt, de 33 Europeanen, bedoeld in noot s.

h) Een der hulppriesters van Padang was tijdelijk geplaatst als missionaris in de afdeeling Manna en Pasemah Oeloe Manna der residentie Benkoelen, met Tandjong Sakti als standplaats.

i) Ingevolge bijzondere regeeringsmachtiging bezocht deze geestelijke in 1894 op 's lands kosten de noordelijke havens van Sumatra.

j) Deze hulppriester is erkend als pastoor buiten bezwaar van den lande.

k) Deze statie wordt, zoolang zij vacant is, door een der geestelijken van Batavia eens of tweemaal per jaar kerkelijk bezocht.

l) Ongerekend, naar het schijnt, de 28 Europeanen, bedoeld in noot t.

m) De pastoor te Singkawang en een der onder de inlandsche Christenen in de statie Larantoeka arbeidende hulppriesters zijn bezoldigd als geestelijken van den derden rang. (Van de andere uit 's lands kas bezoldigde geestelijken wordt de Apostolisch Vicaris bezoldigd als geestelijke van den 1sten rang, de overige pastoors en onderpastoors als geestelijken van den 2den rang.)

2°. Statiën voor inlandsche Christenen (waaronder begrepen zoowel de gevestigde gemeenten als de zendingsposten).

Volgnummer.	Standplaatsen.	Bijbehoorende kerkelijke afdeeling.	Aantal Roomsch-katholieke inlandsche Christenen op ult. 1894	Aantal der in 1894 gedoopten.			Aantal van hen die in 1894 de eerste H communie deden	Aantal in 1894 gesloten huwelijken.	Aantal dienstdoende geestelijken op ult. 1894				
									van landswege bezoldigd.		buiten bezwaar van den lande.		
				Volwassenen.	Kinderen.	Totaal.			Pastoors.	Onderpastoors en hulppriesters.	Hulppriesters.	Missionarissen.	Totaal.
	Gevestigde gemeenten.												
1	Menado.	Omvattende de residentiën Manado, Amboina en Ternate	n) 4 601	66	52	118	o) +	60	1	.	1	.	2
2	Larantoeka	Omvattende de noordoost- en oostkust van Flores, de eilanden Andonare, Lomblen, Allor, Solor en andere tot die groep behoorende eilanden, zoomede de hoofdplaats Koepang (residentie Timor)	p) 7 604	358	162	520	+	61	1	q) 2	3	.	6
3	Maumeri.	Omvattende Midden-Flores en de noord- en zuidzijde van dat eiland (gemeenten te Maumeri, Koting, Nita, Sikka, Lela en Lio)	12 053	13	478	491	+	44	1	r) 2	2	.	5
	Zendingsposten.												
4	Tandjong Sakti	Omvattende de afdeeling Manna en Pasoemah Oeloe Manna (residentie Benkoelen)	s) 58	37	.	37	+	4	.	.	(zie noot s)	.	.
5	Nanga Sedjiram	Omvattende de landstreken van de Boven-Kapoeas (Westerafdeeling van Borneo)	t) 68	4	20	24	+	2	.	.	.	1	1
6	Langgoer op Klein-Key	Omvattende het eiland Groot Key, de verdere Key-eilanden en de westelijk gelegen Key-, Tenimber-, Tiandoe- en Koer-eilanden (residentie Amboina)	216	52	148	200	+	11	.	.	.	1	1
7	Bomphia.	Omvattende Oost-Ceram (residentie Amboina)	+	+	+	+	+	+	.	(zie noot r)	.	.	.
8	Kessewooi of Kessoewi. u)	Omvattende de onderafdeeling Ceramlaut en Goram der afdeeling Banda (residentie Amboina)	+	+	+	+	+	+	.	.	.	2	2
9	Atapoepoe	Omvattende de landschappen der onderafdeeling Beloe (residentie Timor en onderhoorigheden)	1 345	27	35	62	+	11	.	.	.	v) 2	2
10	Laoera.	Omvattende het eiland Soemba (residentie Timor en onderhoorigheden)	706	8	12	20	+	+	.	.	.	2	2
11	Moluka (in de Prinses Marianne-straat). w)	Zuidwestelijk deel van Nieuw-Guinea (residentie Ternate)	......	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
12	Boeleleng. x)	Hoofdplaats Boeleleng der residentie Bali en Lombok	......	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
		Totaal Roomsch-katholieke Inlanders en met hen gelijkgestelden in de statiën bedoeld sub 2°	26 582	545	817	1462	+	113	3	4	6	8	21
		Id. id. in de statiën bedoeld sub 1°	1 420										
		Totaal Roomsch-katholieke Europeanen en met hen gelijkgestelden in de statiën bedoeld sub 1°	20 652	+	+	+	+	+	11	7	11	.	29
		Id. id. in de statiën bedoeld sub 2°	219										
		Totaal-generaal	48 873	+	+	+	+	+	14	11	17	8	50

n) Bovendien bevonden zich in het ressort van den pastoor te Menado 138 Europeesche Roomsch-katholieke Christenen.

o) Waar een + geplaatst is, ontbreken de gegevens.

p) Bovendien bevonden zich in het ressort van den pastoor te Larantoeka 86 Europeesche Roomsch-katholieke Christenen.

q) Een der geestelijken is bezoldigd als geestelijke van den derden rang (zie noot w).

r) Een der onderpastoors van Maumeri bevond zich tijdelijk op den zendingspost te Bomphia (Oost-Ceram).

s) Bovendien bevonden zich in het ressort van den missionaris in Benkoelen 33 Europeesche Roomsch-katholieke Christenen. (Deze schijnen niet te zijn medegeteld in de opgaven betreffende de statie Padang.)

t) In het ressort van den missionaris te Nanga Sedjiram bevonden zich bovendien 28 Europeesche Roomsch-katholieke Christenen.

u) Met het missiewerk in de onderafdeeling Ceramlaut en Goram werd in 1894 eene proef genomen.

v) Een der missionarissen woont te Atapoepoe, de andere te Fialarang.

w) Het plan om in zuidwestelijk Nieuw-Guinee eene missie te beproeven, zou eerst in den aanvang van 1895 tot uitvoering komen, evenwel niet op de hier vermelde standplaats Moluka, maar te Kapaur of Skroe aan den zuidelijken ingang der Mac Cluer-golf (verg. blz. 31 van het verslag hiervóór).

x) Van de indertijd door de Indische Regeering verleende vergunning tot voorbereiding van eene missie op Bali was bij het einde van 1894 nog geen gebruik gemaakt.

Koloniaal verslag van 1895.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE **BB**.

N°. 29.

(Zie hoofdstuk **K**, afd. IV, van het verslag.)

OVERZICHT betreffende de in Nederlandsch-Indië bestaande WEESHUIZEN en ANDERE INSTELLINGEN VAN LIEFDADIGHEID, over 1893 en 1894.

GESTICHTEN.	Aantal verpleegden bij het einde van: 1893.	1894.	VERDERE BIJZONDERHEDEN.
Parapattan-weezeogesticht te Batavia.	68 (32 jongens en 36 meisjes).	niet opgegeven.	Omtrent dit gesticht, dat jaarlijks eene gouvernementssubsidie van f 6000 geniet, is over 1894 geen verslag ontvangen.
Diaconie wees- en armenhuis op Molenvliet (Batavia).	33 (3 vrouwen, 14 jongens en 16 meisjes).	33 (4 vrouwen, 13 jongens en 16 meisjes).	De kosten van deze inrichting bedroegen over 1894 f 9174, tegen f 11 13? over 1893. Overigens zijn geen bijzonderheden gemeld.
Djattigesticht te Batavia.	46 (12 jongens en 34 meisjes).	47 (5 jongens en 42 meisjes).	In den loop van 1894 werden 7 der in het gesticht verpleegde jongens toegelaten tot het pupillenkorps te Gombong, terwijl 5 jongens en 1 meisje door hunne betrekkingen werden teruggenomen. Terwijl alzoo 13 verpleegden het gesticht verlieten, werden er 14 (5 jongens en 9 meisjes) opgenomen. Ook in 1894 verkeerden de geldmiddelen van het gesticht weder in ongunstigen toestand, daar de inkomsten (f 7455) weder ver beneden de uitgaven (f 12 086) bleven, zoodat weder f 4631 werd lageteerd, tegen f 3122 in 1893. Aan contributiën en donatiën werd f 1700 minder ontvangen dan in laatstgenoemd jaar, hetgeen het bestuur van het gesticht toeschreef aan het van andere zijden op de algemeene liefdadigheid gedaan beroep in verband met de Lombok-expeditie (vergelijk o. a. blz. 53 van het verslag hiervóór).
Vincentius-gesticht voor verlaten kinderen (meisjes) te Weltevreden (Batavia).	76 (meisjes).	78 (meisjes).	In deze gestichten, beide behoorende aan het Hulpfonds van den H. Vincentius à Paulo te Batavia, wordt gezorgd voor de opvoeding van arme en verlaten kinderen van Europeesche afkomst. Aan bijdragen werd weder niet meer dan circa f 300 's maands ontvangen, terwijl de uitgaven, ook wegens ondersteuning van andere armen, zoo kinderen als volwassenen, dat bedrag ver overtroffen.
St. Jozefstichting voor verlaten kinderen (jongens) te Weltevreden.	30 (jongens).	31 (jongens).	
Jongens-weeshuis van het Hulpfonds van den H. Vincentius à Paulo te Buitenzorg.	50 (jongens).	45 (jongens).	Gedurende 1894 werden in dit weeshuis, van gelijken aard als de zooeven genoemde St. Jozefstichting te Weltevreden, in 't geheel verpleegd 51 jongens (voor het meerendeel weezen); 32 daarvan kwamen geheel ten laste der inrichting, terwijl voor 19 eene kleine bijdrage werd ontvangen. Van die 51 jongens bezochten 44 de openbare lagere school. 6 pupillen verlieten de inrichting, waarvan 2, na afgelegd klein-ambtenaarsexamen, in eene gouvernementsbetrekking werden geplaatst, en 4 bij het korps pupillen te Gombong werden toegelaten. De gezondheidstoestand was zeer bevredigend; sterfgevallen kwamen niet voor. Waarschijnlijk met inbegrip van de voor 1894 genoten gouvernementssubsidie van f 3000, bedroegen de ontvangsten over dat jaar f 10 326 en de uitgaven f 10 486.
Bedelaarsgesticht te Tegal.	niet opgegeven.	niet opgegeven.	In dit gesticht werden aan lepra en andere afzichtelijke ziekten lijdende armoedige personen opgenomen. De kosten van onderhoud werden bestreden uit de fondsen van de moskee te Tegal.

GESTICHTEN.	Aantal verpleegden bij het einde van: 1893.	1894.	VERDERE BIJZONDERHEDEN.
Protestantsch weeshuis te Samarang.	190 (99 jongens en 91 meisjes).	194 (103 jongens en 91 meisjes).	De mutatiën onder de verpleegden — onder wie er, in verband met de jaarlijksche subsidie uit 's lands kas van f 38 780, 180 kunnen zijn, die op aanwijzing van het Gouvernement zijn opgenomen — waren in 1894 nog al talrijk: uit de sterkte werden afgevoerd 10 jongens (2 wegens overlijden aan berriberri, 2 gingen in betrekking, 5 keerden naar hunne familie terug en 1 werd wegens wangedrag verwijderd) en 10 meisjes (8 gingen in betrekking, 1 werd ter opvoeding aan eene dame afgestaan en 1 huwde); opgenomen werden 14 jongens en 10 meisjes. De gezondheidstoestand onder de verpleegden was gunstiger dan in vorige jaren. Weder sloot de rekening van het gesticht met een tekort. De ontvangsten over 1894, waaronder de gewone gouvernementssubsidie, beliepen f 51 942 (in 1893 f 44 384), de uitgaven f 54 854 (in 1893 f 51 545).
Roomsch-katholiek weeshuis te Samarang.	352 (113 jongens en 239 meisjes).	360 (114 jongens en 246 meisjes).	Het getal van gouvernementswege ter verpleging aangewezen weezen bleef 220 bedragen, en wel 50 jongens en 170 meisjes, daar de in 1894 onder hen opengevallen plaatsen van 9 jongens en 17 meisjes op gelijke wijze werden aangevuld. Het getal voor rekening der inrichting, dan wel voor die van particulieren opgenomenen klom van 132 tot 140 (64 jongens en 76 meisjes). In tegenstelling met 1893, toen er vele verpleegden van ziekte te lijden hadden, als gevolg waarvan er in 1894 nog 9 overleden, was in laatstgemeld jaar de gezondheidstoestand in het gesticht over het algemeen gunstig te noemen. De ontvangsten bedroegen in 1894 f 46 321 (waaronder f 40 220 [1]) aan gouvernementssubsidie), de uitgaven f 46 793. In 1893 waren die sommen f 47 699 en f 47 994.
Oudemannenhuis te Samarang.	67	59	Onder de gealimenteerden, meerendeels bejaarde gewezen militairen, telde men op ult. 1894 25 Europeanen (10 Nederlanders, 5 Franschen, 5 Belgen, 3 Duitschers, 1 Zwitser en 1 Noor), 9 kleurlingen, 15 Amboineezen en 10 Afrikanen. Wegens overlijden werden in 1894 8 verpleegden uit de sterkte afgevoerd.
Bedelaarsgesticht te Patjerongan (Samarang).	150	niet opgegeven.	Opgaven over 1894 waren, tijdens de afsluiting van deze tabel te Batavia nog niet ingekomen.
Verzorgingsgesticht te Soerakarta.	68 (44 jongens en 24 meisjes).	60 (40 jongens en 20 meisjes).	Dit gesticht, ten doel hebbende de huisvesting en verzorging tegen matige vergoeding van op de verschillende landbouwondernemingen in het gewest tehuis behoorende Europeesche kinderen, ten einde dezen in de gelegenheid te stellen van de ter hoofdplaats Soerakarta bestaande openbare lagere scholen gebruik te maken, beantwoordt aan zijne bestemming. De verpleegsterkte ging in 1894 eenigszins terug, doordien 8 jongens en 8 meisjes vertrokken, terwijl slechts 4 jongens en 4 meisjes nieuw werden ingeschreven. Omtrent den geldelijken toestand der inrichting is niets gemeld.
Verzorgingsgesticht te Djokjokerta.	21	28	Deze inrichting, van gelijken aard als die te Soerakarta, had ook in 1894 met financieele bezwaren te kampen. Overigens werden geen bijzonderheden bekend. De gezondheidstoestand der kinderen was zeer gunstig.
Jongens weezeninrichting te Soerabaija.	[2]) 78 (69 internen en 9 externen).	[2]) 75 (69 internen en 6 externen).	Gedurende het op 31 Maart 1894 geëindigde boekjaar werden 5 der interne pupillen door familiebetrekkingen teruggenomen en kwamen er 3 te overlijden, welke 8 plaatsen door nieuwe pupillen werden ingenomen, zoodat het aantal verpleegde pupillen op genoemden datum, evenals op 31 Maart 1893, 69 bleef bedragen, waarvan 24 den Protestantschen en 45 den Roomsch katholieken godsdienst beleden. 54 dezer pupillen genoten onderwijs aan de in het gebouw der inrichting gevestigde openbare lagere school, terwijl 12 jongens een ambacht aanleerden en 9, ofschoon als klerk werkzaam, mede nog tot de internen bleven behooren. Het getal externen (enkel nog staande onder voogdij van de hoofdcommissie der inrichting) ging in 1893/94 van 9 tot 6 terug, doordien 3 der bedoelde jongelieden meerderjarig werden. Van de 69 in het gesticht verpleegde pupillen waren er 11, die voldaan hadden aan het klein-ambtenaarsexamen, 1 aan het admissie-examen voor de hoogere burgerschool en 3 aan het admissie-examen voor de burgeravondschool. Over den lust tot werken bij de ambachtsjongens viel over het algemeen niet te klagen. De gezondheidstoestand in de inrichting liet, over het algemeen genomen, in 1893/94 weinig te wenschen over. De ontvangsten der inrichting gedurende 1893/94 bedroegen f 23 826 en de uitgaven f 23 348, tegen respectievelijk f 23 967 en f 23 468 in 1892/93. Tot de ontvangsten in 1893/94 (waaronder weder de gewone gouvernementssubsidie van f 6000 's jaars) droegen o. a. contributiën en giften f 9116 bij, benevens inkomsten en rente uit bezittingen der inrichting f 7389. Aan kapitalen bezat de inrichting f 98 000.
Protestantsch weeshuis te Soerabaija.	30 (meisjes).	29 (meisjes).	De verpleegden zijn uitsluitend meisjes, van wie er in 1894 2 ontslagen werden wegens plaatsing in eene betrekking en 1 nieuw opgenomen werd. Door toeneming der vaste maandelijksche bijdragen was de geldelijke toestand iets gunstiger dan in de laatste jaren. Cijfers nopens ontvangsten en uitgaven zijn ditmaal niet gemeld.

[1]) Van 1 Januari 1895 af is deze subsidie op f 45 140 's jaars gebracht (verg. vorig verslag, blz. 126).
[2]) De opgaaf van 1893 is, evenals die van 1894, afgesloten onder ult. Maart van het behandelde jaar.

GESTICHTEN.	Aantal verpleegden bij het einde van: 1893.	Aantal verpleegden bij het einde van: 1894.	VERDERE BIJZONDERHEDEN.
Roomsch-katholiek weeshuis te Soerabaija.	37 meisjes (28 internen en 9 externen).	40 meisjes (30 internen en 10 externen).	Omtrent deze inrichting kwamen over 1894 — buiten eene opgaaf der ontvangsten en uitgaven (respectievelijk f 6780 en f 6554) — geen andere berichten in dan dat 30 internen werden verpleegd en 10 kinderen bij particulieren waren uitbesteed.
Bedelaarsgesticht op Semaroeng te Soerabaija.	77	48	Ook gedurende 1894 waren de mutatiën in deze inrichting weder talrijk. Terwijl 60 personen werden opgenomen, gingen 41 terug naar hunne familie, werden 5 „als hersteld" afgevoerd en kwamen 43 verpleegden te overlijden. Berichten omtrent den financieelen toestand werden niet ontvangen. De uitgaven komen ten laste van de fondsen der Chineesche hospitalen.
Immigranten-asyl te Medan (Sumatra's Oostkust).	197 (149 in het gewone asyl en 48 in het lepra-asyl).	200 (150 in het gewone asyl en 50 in het lepra-asyl).	In deze, onder toezicht van het bestuur staande, particuliere inrichting, voor welker vestiging en instandhouding indertijd een belangrijk fonds is bijeengebracht door belanghebbenden bij de tabaksondernemingen in de residentie Oostkust van Sumatra, wordt gezorgd voor de afgeleefde, gebrekkige en aan krankzinnigheid of lepra lijdende gewezen werklieden dier ondernemingen (Chineezen en anderen), alsmede voor zoodanige zieke immigranten, die geen middelen hebben om zich elders te doen verplegen. In het gewone asyl, bestemd ter opneming van 150 verpleegden, vielen gedurende 1894 62 plaatsen open (10 personen werden als hersteld ontslagen, 15 op verzoek naar China teruggezonden, 10 deserteerden en 27 overleden), terwijl 63 personen opgenomen werden, zoodat de verpleegsterkte, van 149 op ult. 1893, klom tot 150 (113 Chineezen en 37 inlanders — 27 mannen en 10 vrouwen — afkomstig van Java en Bawean). De krankzinnigen onder deze 150 verpleegden, ten getale van 44 (28 Chineezen en 16 inlanders), worden afzonderlijk gehuisvest, welke afdeeling in 1894 eenige vergrooting heeft ondergaan, zoodat men nu voor de afzondering van gevaarlijke krankzinnigen over 29 groote en kleine cellen beschikt. De meesten der bedoelde 44 lijders zijn echter noch voor zich zelven, noch voor anderen gevaarlijk en werken overdag gewoon met de overige verpleegden mede. In het voor lepralijders bestemde asyl, ruimte bevattende voor 50 patiënten, waren op ult. 1894 alle plaatsen bezet. Het op ult. 1893 aanwezige getal van 48 lijders werd namelijk in 1894 vermeerderd met 16, terwijl er 10 wegliepen en 4 overleden, zoodat bij het einde van 1894 in het lepra-asyl aanwezig waren 50 dezer ongelukkigen: 46 Chineezen, 1 Klingalees en 3 inlanders (2 mannen en 1 vrouw) van Java en Bawean. De lepralijders worden uitsluitend bezig gehouden, voor zoover zij daartoe in staat zijn, met het onderhouden van gebouwen en erf. De verpleegden in het gewone asyl konden, voor zooveel hunne krachten het toelieten, nuttiger worden werkzaam gesteld, o. a. door hen tuinwerk te doen verrichten en matten of andere voorwerpen te doen vervaardigen, welk laatste eene opbrengst gaf van ruim 150 dollar. Bij gelegenheid van het Chineesche of het Javaansche nieuwjaar worden de verpleegden van die landaarden onthaald op extra-voeding en ontvangt ieder man 50 dollarcenten extra-zakgeld. Verpleegden uit het gewoon asyl kunnen des Zondags vergunning krijgen om uit te gaan, ook wel op andere dagen, doch aan lepralijders wordt deze vergunning slechts bij uitzondering verleend.
Roomsch-katholieke opvoedingsgestichten voor kinderen van inlanders te Atapoepoe (Timor) en te Larantoeka en Maumeri (Flores).	521 (301 jongens en 220 meisjes).	528 (300 jongens en 228 meisjes).	Deze gestichten, waar in de voornaamste vakken van lager onderwijs onderricht wordt gegeven, hebben alleen internen. Voor de jongens, die ook in smeden, timmeren of eenig ander handwerk geoefend worden, zijn er scholen te Larantoeka, Maumeri, Kotting en Atapoepoe; te Larantoeka en Maumeri vindt men de meisjesscholen, waar ook in vrouwelijke handwerken onderricht wordt gegeven. De kosten dezer opvoedingsgestichten komen ten laste van de missie.

Koloniaal verslag van 1895.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE CC.

N°. 30.

(Zie hoofdst. K, afd. V, van het verslag.)

OVERZICHT betreffende de RESSORTEN der stedelijke en plaatselijke GENEESHEEREN in Nederlandsch-Indië bij het einde van 1894 en van de STANDPLAATSEN der DOKTERS-DJAWA, een en ander met vermelding van het aantal BEHANDELDE en OVERLEDEN ZIEKEN.

JAVA EN MADURA.

Volgnummer.	RESSORTEN van de met de uitoefening van den plaatselijken of stedelijken geneeskundigen dienst belaste Europeesche geneesheeren. *a*) 1.	Volgnummer.	PLAATSEN waar dokters-djawa zijn gevestigd. *b*) 2.	Behandeld door Europeesche geneesheeren. Behandeld. 3.	Overleden 4.	Behandeld door de dokters-djawa (voor zoover zij niet reeds begrepen zijn in de cijfers der twee voorgaande kolommen). Behandeld 5.	Overleden. 6.
	Bantam.						
1	Pandeglang en Tjiringin (met Lebak)	1	Pandeglang	*c*) ††	††	367	2
		2	Tjiringin	. . .	. . .	4 162	254
		3	Lebak	. . .	. . .	433	4
2	*Serang (met Anjer) *d*)	. .	. . . .	*e*) 474	*e*) 5	. . .	. . .
	Batavia.						
3	Batavia (3) *f*) { stadsverband / Chin. hospitaal	4	Batavia (2) *f*)	4 974	491	254	4
		5	Tandjong Priok *g*)	. . .	. . .	555	17
4	*Meester-Cornelis	6	Meester-Cornelis	221	8	716	4
5	Tangerang	. .	. . . .	192	5	. . .	. . .
6	*Buitenzorg	7	Buitenzorg (4) *h*)	3 411	238	79	3
	Krawang.						
7	Poerwakarta	8	Poerwakarta (2) *i*)	††	††	1 566	7
	Preanger regentschappen.						
8	Bandong en de contrôle-afd. Tjitjalengka	9	Bandong	1 312	18	405	12
		10	Tjitjalengka	. . .	. . .	159	1
9	Tjiandjoer	. .	. . . .	814	4	. . .	. . .
10	Soekaboemi	. .	. . . .	1 526	16	. . .	. . .
11	Soemedang	. .	. . . .	237	»	. . .	. . .
12	Limbangan, de contrôle-afd. Trogong en de afd. Soekapoera-Kollot	11	Garoet	643	7	*j*)	*j*)
		12	Mangoenredja	. . .	. . .	572	4
13	Tassikmalaija en Soekapoera (met Galoeh in de residentie Cheribon) *k*)	13	Tassikmalaija *k*)	††	††	2 565	28
		14	Manondjaja *k*)	. . .	. . .	1 132	6
	Cheribon.						
14	Cheribon en Koeningan	15	Cheribon	915	25	72	6
		16	Koeningan	. . .	. . .	1 111	40

TOELICHTINGEN.

a) In de met een * geteekende ressorten is de uitoefening van den burgerlijken geneeskundigen dienst organiek opgedragen aan officieren van gezondheid.

b) In deze kolom worden slechts die standplaatsen van dokters-djawa vermeld, welke bij het einde van 1894 vervuld waren.

c) Zie het slot van noot *a*. De met †† aangeduide ressorten van Europeesche burgergeneesheeren of officieren van gezondheid geraakten in den loop van 1894 of reeds vroeger onbezet, zonder dat bij het einde van 1894 reeds een definitieve titularis den dienst had overgenomen. Voor de meeste der bedoelde standplaatsen kon eene tijdelijke voorziening worden getroffen, hetzij door anderige plaatselijke geneesheeren tijdelijk met de waarneming van het vacante ressort of een deel daarvan te belasten, hetzij door den dienst voorloopig te doen waarnemen door de ter plaatse of in de nabijheid gevestigde dokters-djawa. Vandaar dat men omtrent sommige van de vacante ressorten toch opgaven omtrent het aantal behandelden en overledenen aantreft. Waar de waarneming van den dienst voorloopig aan een dokter-djawa was opgedragen, zijn de cijfers van behandelden en overledenen in de kolommen 5 en 6 verantwoord.

d) Voor de bijwaarneming van den civielen geneeskundigen dienst in het overige gedeelte van de residentie Bantam geniet de eerstaanwezende officier van gezondheid te Serang eene extra toelage van f 100 's maands. De opgaven van behandelde en overleden zieken betreffen dan ook de geheele residentie Bantam.

e) De opgaaf omvat ook de behandelden in andere afdeelingen dan Serang en Anjer.

f) Waar in eenig ressort meer dan één Europeesch geneesheer of dokter-djawa gevestigd is, wordt het aantal in tusschen haakjes geplaatste cijfers aangegeven. De werkkring der stadsgeneesheeren te Batavia is geregeld bij Indisch Staatsblad 1875 n°. 46. De 2 dokters-djawa te Batavia zijn uitsluitend werkzaam bij het stadsverband aldaar.

g) De waarneming van den civielen geneeskundigen dienst te Tandjong Priok is opgedragen aan den aldaar dienstdoenden dokter-djawa, onder genot van de gewone toelage van f 25 's maands. Op zijne werkzaamheden wordt toezicht uitgeoefend door den oudst-aanwezenden officier van gezondheid aan boord van het aldaar gestationeerde wachtschip, die daarvoor eene toelage ontvangt van f 100 's maands.

Volgnummer	RESSORTEN van de met de uitoefening van den plaatselijken of stedelijken geneeskundigen dienst belaste Europeesche geneesheeren. a) 1.	Volgnummer	PLAATSEN waar dokters-djawa zijn gevestigd. b) 2.	Behandeld door Europeesche geneesheeren. Behandeld. 3.	Behandeld door Europeesche geneesheeren. Overleden. 4	Behandeld door dokters-djawa (voor zoover niet reeds begrepen in de cijfers der twee voorgaande kolommen). Behandeld. 5.	Behandeld door dokters-djawa. Overleden. 6.
15	Indramajoe	...	...	906	8	...	...
16	*Madjalengka en Palimanang l)	17	Madjalengka	9 181	595	10 663	1 232
		18	Tjiamis (afd. Galoeh)	...	...	6 824	720
	Tagal.						
17	Tagal	...	...	358	8	...	...
		19	Brebes	...	...	607	13
		20	Pamalang	...	...	345	5
	Pekalongan.						
18	Pekalongan	...	...	389	6	...	...
		21	Batang	...	...	1 245	18
	Samarang.						
19	Samarang (3) m)	22	Samarang (3) m)	10 171	563	m) 148	m) 8
20	*Salatiga	...	...	174	6	...	...
21	*Ambarawa (Willem I)	...	...	171	»	...	...
22	*Oenarang	...	...	182	6	...	...
23	Kendal	...	...	1 107	23	...	...
		23	Demak	...	...	33 594	3 335
		24	Grobogan n)	...	...	14 210	221
	Japara.						
24	Japara en Koedoes	25	Japara	453	3	1 345	11
25	Patti en Joana	26	Joana	1 335	19	o) †	†
	Rembang.						
26	Rembang en Blora	27	Blora	5 173	54	795	38
27	Toeban	...	...	5 752	410	...	...
28	Bodjonegoro p)	28	Bodjonegoro	†	†	7 516	89
	Soerabaija.						
29	Soerabaija q) Id. (Marine-etablissement)	29	Soerabaija (6) q)	6 979	377	q)	q)
30	Sidhoardjo	...	...	470	19	...	...
31	Modjokerto	30	Modjokerto	1 620	41	r)	r)
32	Djombang	...	...	1 998	137	...	...
33	Grissee (met Lamongan en Sidaijoe) s)	...	...	4 580	227	...	...
		1	Lamongan	...	...	520	26
		2	Sidaijoe	...	...	522	16
		33	Bawean	...	...	882	29
	Pasoeroean.						
34	Pasoeroean	34	Pasoeroean	1 427	31	85	»
35	Bangil	...	...	492	7	...	...
36	*Malang	35	Malang	†	†	1 020	55
	Probolinggo.						
37	Probolinggo t)	...	...	1 677	69	...	...
38	Kraksaän	...	...	2 601	120	...	...
39	Loemadjang	...	...	750	6	...	...
	Bezoeki.						
40	Bezoeki	...	...	†	†	...	...
41	Djember u)	...	...	1 617	176	...	...
42	Bondowosso u)	36	Bondowosso	†	†	u)	u)
43	Panaroekan t)	...	...	1 693	44	...	...
44	*Banjoewangi	...	...	242	5	...	...
	Banjoemas.						
45	Banjoemas	37	Banjoemas	12 323	1 930	270	2
		38	Poerwokerto	...	...	2 411	318
		39	Poerbolinggo	...	...	8 726	1 732
		40	Bandjarnegara	...	...	1 978	4

TOELICHTINGEN.

h) Om beurten (d. i. om de maand) wordt een der te Buitenzorg geplaatste dokters-djawa — die allen werkzaam zijn bij het gesticht voor beriberri-lijders aldaar — gedetacheerd te Tandjong Priok. De ingediende opgaven hebben blijkbaar betrekking op lijders die buiten het gesticht werden behandeld.

i) Van de 2 te Poerwakarta geplaatste dokters-djawa is de oudste belast met den civielen geneeskundigen dienst onder genot van f 25 toelage 's maands.

j) De cijfers der door den dokter-djawa te Garoet behandelde zieken zijn begrepen in de opgaven van den civielen geneesheer.

k) Bij ontstentenis van een Europeesche geneesheer voor het ressort Tassikmalaja–Soekapoera met de Cheribonsche afdeeling Galoeh zijn de in die afdeelingen geplaatste dokters-djawa met den civielen geneeskundigen dienst ieder in hunne eigene afdeeling, onder genot van f 25 toelage 's maands belast.

l) De civiel geneeskundige dienst te Madjalengka wordt waargenomen door den eerstaanwezenden officier van gezondheid te Palimanang.

m) De werkkring der stadsgeneesheeren te Samarang is geregeld bij Indisch Staatsblad 1875 n°. 235, gewijzigd bij gouvernementsbesluit dd 30 Maart 1894 n°. 21. De 3 dokters-djawa aldaar zijn geplaatst bij het stadsverband. Hunne opgaven bevatten alleen die lijders, welke buiten die inrichting zijn behandeld.

n) In de afdeeling Grobogan bevond zich tijdelijk nog een tweede dokter-djawa, aldaar gedetacheerd van het stadsverband te Soerabaija, en zulks voor het verleenen van hulp ter bestrijding van de aldaar heerschende pokziekte. Deze dokter-djawa is in de sterkte te Soerabaija medegerekend (zie noot q).

o) Waar een † is ingevuld ontbreken de opgaven.

p) De civiele geneesheer te Bodjonegoro is in October 1894 belast geworden met het verleenen van vrije geneeskundige behandeling aan de ambtenaren, beambten en werklieden (met hunne gezinnen), werkzaam bij de in dat jaar aangevangen werken tot bevloeiing van de Solo-vallei. Hij geniet daarvoor, ten laste van de fondsen voor die werken, eene toelage van f 350 's maands met drie tweejaarlijksche verhoogingen van f 50 's maands, benevens nog eene indemniteit voor reis- en verblijfkosten van f 100 per maand.

q) De werkkring der stadsgeneesheeren te Soerabaija is geregeld bij Indisch Staatsblad 1875 n°. 235 en 1894 n°. 62. De 6 hun toegevoegde dokters-djawa zijn geplaatst als volgt: 4 bij het stadsverband (eén van hen was tijdelijk gedetacheerd te Grobogan, zie noot n); 1 bij het Pegirian-gesticht en 1 bij het gesticht voor vrouwelijke veroordeelden in het fort Prins Hendrik. De opgaven der door deze dokters-djawa behandelde zieken zijn begrepen in die der stadsgeneesheeren.

r) De cijfers der door den dokter-djawa te Modjokerto behandelde zieken zijn begrepen onder de opgaven van den civielen geneesheer aldaar.

s) Voor de waarneming van den civielen geneeskundigen dienst in de afdeelingen Sidaijoe en Lamongan wordt door den plaatselijken geneesheer van Grissee eene extra-toelage van f 100 's maands genoten, onder verplichting die afdeelingen twee malen 's maands te bezoeken.

t) De plaatselijke geneesheer van Probolinggo geniet ten laste van de fondsen voor den aanleg van den staatsspoorweg Probolinggo–Panaroekan eene extra-toelage van f 150 's maands voor de kostelooze geneeskundige behandeling, voor zooveel zijn ressort betreft, van de bij dien aanleg in dienst zijnde ambtenaren en beambten met hunne gezinnen en huisbedienden, zoomede van het werkvolk.

u) In November 1894 werd voor Bondowosso een afzonderlijke civiele geneesheer aangesteld; vóór dien tijd werd deze afdeeling waargenomen door den civielen geneesheer van Djember onder genot van f 100 's maands extra-toelage. De opgaven van den dokter-djawa te Bondowosso zijn begrepen in die van den civielen geneesheer te Djember, onder wiens toezicht hij tot November 1894 werkzaam was.

Volgnummer.	RESSORTEN van de met de uitoefening van den plaatselijken of stedelijken geneeskundigen dienst belaste Europeesche geneesheeren. a) 1.	Volgnummer	PLAATSEN waar dokters-djawa zijn gevestigd. b) 2.	Behandeld door Europeesche geneesheeren. Behandeld. 3	Overleden. 4.	Behandeld door dokters-djawa (voor zoover niet reeds begrepen in de cijfers der twee voorgaande kolommen). Behandeld. 5.	Overleden. 6.
46	*Tjilatjap u)	41	Tjilatjap	1 857	14	2 047	9
		42	Kroja	...	...	4 126	221
		43	Maitjenang	...	...	†	†
	Bagelen.						
47	*Poerworedjo	44	Poerworedjo	5 308	46	2 539	9
		45	Koetoardjo	...	...	941	18
		46	Keboemen	...	...	9 081	705
48	*Gombong	...	...	13 087	1 002	...	...
		47	Karang-anjer	...	...	3 693	288
		48	Wonosobo	...	...	1 808	19
	Kadoe.						
49	*Magelang	...	...	3 507	99	...	...
		49	Moentilan	...	...	2 246	62
		50	Temanggoeng	...	...	2 086	4
	Djokjokarta.						
50	*Djokjokarta	51	Djokjokarta	1 657	31	1 640	79
	Soerakarta						
51	*Soerakarta	...	...	962	69	...	...
52	Bojolali	52	Bojolali x)	††	††	404	17
53	Klatten	...	...	176	6	...	...
		53	Wonogiri y)	...	...	†	†
	Madioen.						
54	Madioen, Magettan en Ponorogo	54	Madioen	3 486	104	672	8
		55	Magettan	...	...	906	31
		56	Ponorogo	...	...	478	2
55	*Ngawi	...	...	407	»	...	...
56	*Patjitan	...	...	707	27	...	...
	Kediri.						
57	Kediri en Berbek	57	Kediri	1 863	65	452	4
58	Ngrowo en Trenggalek	...	...	989	18	...	...
		58	Trenggalek	...	...	396	4
		59	Toeloeng Agoeng	...	...	54	1
		60	Ngamdjoek	...	...	386	11
		61	Kertosono z)	...	...	174	»
59	Blitar	62	Blitar	1 696	26	38	1
	Madura.						
60	Pamakassan en Sampang aa)	63	Pamakassan	††1 121	†† 33	815	20
		64	Sampang			391	4
61	Sumanap aa)	65	Sumanap	†† 737	†† 12	543	6
62	Bangkalian bb)	66	Bangkallan	4 915	322	326	13
		67	Gaijam (eiland Sapoedi) cc)	...	...	317	2
			Totalen voor Java en Madura dd).	131 045	7 601	141 063	9 802

BUITENBEZITTINGEN.

	Sumatra's Westkust.						
1	Padang ee)	1	Padang	††2531	†† 345	1 902	328
		—	Koninginnebaai ff)	...	...	663	7
2	*Oeloe Limau Manis	2	Oeloe Limau Manis	532	10	gg)	gg)
		3	Priaman	...	...	366	1
3	*Kaijoetanam	...	...	557	1	...	...
4	*Fort de Kock	4	Fort van der Capellen	981	1	2 592	16
5	*Paijakombo	...	...	1 347	4	...	...
6	*Padang Pandjang	...	...	472	4	...	...

TOELICHTINGEN.

t) Het ressort van dezen geneesheer omvat de geheele afdeeling Panaroekan; in vorige verslagen werd hier alleen de afdeelingshoofdplaats Sitoebondo vermeld. Bij gouvernementsbesluit dd. 29 Januari 1894 n° 30 is aan den dienst van den plaatselijken geneesheer van Panaroekan tijdelijk en onder dezelfde voorwaarden eene gelijke uitbreiding gegeven als in noot s vermeld.

u) Ofschoon door de opheffing, in 't laatst van 1891, van het magazijn van oorlog en van het militair hospitaal te Tjilatjap die plaats van militair personeel geheel is ontbloot, is toch voorloopig, in afwachting dat een civiele geneesheer voor Tjilatjap kan worden aangewezen, de officier van gezondheid er als waarnemend plaatselijke geneesheer gehandhaafd gebleven.

x) Tot ult° 1894 werd de dienst waargenomen door een dokter-djawa, die daarvoor f 25 's maands toelage genoot. Met ingang van 1 Januari 1895 is weder een Europeesch geneesheer ter plaatse opgetreden.

y) Ter bestrijding van het belangrijk aantal koortsgevallen, dat zich gedurende 1894 in de afdeeling Wonogiri voordeed, werd aldaar tijdelijk een dokter-djawa geplaatst.

z) Tot de plaatsing van een dokter-djawa te Kertosono is voornamelijk overgegaan in het belang van het aldaar aanwezige zeer talrijke personeel van de staatsspoorwegen.

aa) De afdeelingen Pamakassan en Sumanap zijn organiek ressorten voor Europeesche geneesheeren. Feitelijk is echter de waarneming van den civielen geneeskundigen dienst aldaar opgedragen aan bij de barissans gedetacheerde officieren van gezondheid. De officier van gezondheid der eerstgenoemde afdeeling is sedert Juli 1894 tevens belast met den civielen geneeskundigen dienst in de afdeeling Sampang.

bb) Te Bangkallan is de civiele geneesheer, onder genot van eene toelage van f 300 's maands, met den geneeskundigen dienst bij de barissans aldaar belast.

cc) De dokter-djawa te Gaijam is, onder genot van eene toelage van f 25 's maands, behalve met den geneeskundigen dienst op Sapoedi, ook met dien op de Kangean-eilanden belast.

dd) Van de 62 ressorten van Europeesche geneesheeren op Java en Madura ontbreken statistische opgaven betreffende vier ressorten, n.l. Bodjonegoro, Malang, Besoeki en Bondowoso; voor 55 ressorten zijn de opgaven vervat in de kolommen 3 en 4 van den staat en voor 3 (Poerwakarta, Tasikmalaija c. a. en Boijolali) in de kolommen 5 en 6. Omgekeerd zijn, in plaats van in de kolommen 5 en 6, in de kolommen 3 en 4 begrepen de cijfers betreffende 4 van de 67 standplaatsen voor dokters-djawa; van de standplaatsen Joana, Madjenang en Wonogiri ontbreken de opgaven geheel, zoodat de totalen in de kolommen 5 en 6 betrekking hebben tot 60 standplaatsen van dokters-djawa.

ee) Bij ontstentenis van een civielen geneesheer is de waarneming van den civielen geneeskundigen dienst te Padang tijdelijk opgedragen aan een officier van gezondheid.

ff) De te Koninginne-baai geplaatste dokter-djawa was, onder genot van f 25 toelage 's maands, belast met de geneeskundige behandeling van het spoorwegpersoneel aldaar. In December 1894 hield dit echter op, aangezien zijn aanwezen aldaar niet meer noodig werd geacht.

gg) De opgaven van de door den dokter-djawa te Oeloe Limau Manis behandelde zieken zijn begrepen in die van den met de waarneming van den civielen geneeskundigen dienst belasten officier van gezondheid.

Volgnummer.	RESSORTEN van de met de uitoefening van den plaatselijken of stedelijken geneeskundigen dienst belaste Europeesche geneesheeren. *a*) 1.	Volgnummer.	PLAATSEN waar dokters-djawa zijn gevestigd. *b*) 2.	Behandeld door Europeesche geneesheeren. Behandeld. 3.	Overleden. 4.	Behandeld door dokters-djawa (voor zoover niet reeds begrepen in de cijfers der twee voorgaande kolommen). Behandeld. 5.	Overleden. 6.
7	*Solok	...	...	1 583	11	...	...
8	*Loeboe Sikaping	...	...	339	4	...	...
9	*Padang Sidempoean	...	...	5 247	17	...	...
		5	Penjaboengan	...	...	1 003	8
		6	Sawah Loento (2) *hh*)	...	...	3 122	142
10	*Siboga	...	...	2 030	21	...	...
11	*Baros	...	...	†	†	...	...
12	*Singkel	...	...	403	2	...	...
13	*Taroetoeng	...	...	715	»	...	...
14	*Lagoeboti	...	...	466	3	...	...
15	*Goenoeng Sitoli (Nias).	...	...	736	5	...	...
	Benkoelen.						
16	*Benkoelen	7	Benkoelen	198	2	1 048	20
		8	Manna	...	...	602	5
		9	Kroë	...	...	596	8
		10	Mokko-Mokko	...	...	542	3
	Lampongsche Districten.						
17	*Telok Betong	11	Telok Betong	984	12	712	10
	Palembang.						
18	*Palembang	12	Palembang	896	59	*ii*)	*ii*)
19	*Tobing Tinggi	...	...	349	4	...	...
20	*Kepahiang	...	...	††	††	...	...
21	*Lahat	...	...	301	»	...	...
22	*Bandar	...	...	245	6	...	...
		13	Moeara Doea	...	...	440	8
23	*Djambi	...	...	145	1	...	...
	Oostkust van Sumatra.						
24	*Medan	14	Medan	1 191	80	*kk*)	*kk*)
25	Laboean Deli *ll*)	15	Laboean Deli *ll*)	††	††	710	24
26	*Bindjei	...	...	322	46	...	...
27	*Tandjong Poera	...	...	639	20	...	...
		16	Rantau Pandjang	...	...	674	20
28	*Seroewaij	...	...	††	††	...	...
		17	Tandjong Balei	...	...	512	6
29	*Bengkalis	...	...	244	5	...	...
	Atjeh *mm*).						
—	*Kotta Radja	...	...	124	»	...	...
—	*Olebleh	...	...	55	»	...	...
—	*Poeloe Weh	...	...	48	»	...	...
—	*Telok Semawé	...	...	42	»	...	...
30	*Edi	...	...	145	4	...	...
—	*Melaboeh	...	...	324	10	...	...
	Riouw.						
31	*Tandjong Pinang	...	...	498	32	...	...
	Banka.						
32	*Muntok	18	Muntok	1 169	59	868	58
33	*Pangkalpinang	...	...	734	87	...	...
34	*Toboali	...	...	††	††	...	...
	Billiton.						
35	Tandjong Pandan	...	...	1 027	11	...	...
	Westerafdeeling van Borneo.						
36	*Pontianak	...	...	132	1	...	...
37	*Sintang	...	...	65	3	...	...

TOELICHTINGEN.

hh) In April 1894 werd te Sawah Loento een tweede dokter-djawa (die van Moeara Laboe) geplaatst, aangezien het groot aantal zieken zulks noodig maakte. Beide dokters-djawa zijn speciaal belast met de geneeskundige behandeling van het personeel, werkzaam bij de steenkolenontginning aldaar, onder genot van eene toelage van f 25 's maands ieder.

ii) De cijfers betreffende de door den dokter-djawa te Palembang behandelde zieken zijn begrepen in de opgaven van den officier van gezondheid, waarnemend civiel geneesheer ter plaatse.

kk) Als voren wat betreft de door den dokter-djawa van Medan behandelde zieken.

ll) Bij ontstentenis van een Europeeschen geneesheer is te Laboean Deli een dokter-djawa onder genot van de gebruikelijke toelage van f 25 's maands, belast met de waarneming van den civielen geneeskundigen dienst aldaar.

mm) Van de hiergenoemde militaire posten in Atjeh telt in de tot dusverre verstrekte Indische opgaven alleen Edi mede onder de standplaatsen van Europeesche plaatselijke geneesheeren. Van daar dat alleen die standplaats hier in de volgorde der nummers is opgenomen.

Volgnummer.	RESSORTEN van de met de uitoefening van den plaatselijken of stedelijken geneeskundigen dienst belaste Europeesche geneesheeren. *a)* 1.	Volgnummer	PLAATSEN waar dokters-djawa zijn gevestigd. *b)* 2.	Behandeld door Europeesche geneesheeren. Behandeld. 3	Overleden. 4.	Behandeld door dokters-djawa (voor zoover niet reeds begrepen in de cijfers der twee voorgaande kolommen). Behandeld. 5	Overleden. 6
38	*Singkawang	. .	. . . .	205	1	. . .	. . .
39	*Bengkaijang	. .	. . . .	296	9	. . .	. . .
40	*Sambas	19	Sambas	388	2	189	.
	ZUIDER- EN OOSTERAFDEELING VAN BORNEO.						
41	*Bandjermasin	. .	. . . .	778	47	. . .	. . .
42	*Pengaron	. .	. . . .	14	1	. . .	. . .
43	*Amoenthai	. .	. . . .	198	6	. . .	. . .
44	*Barabei	. .	. . . .	180	2	. . .	. . .
45	*Moeara Teweh	. .	. . . .	156	1	. . .	. . .
	CELEBES EN ONDERHOORIGHEDEN.						
46	*Makasser	. .	. . . .	766	71	. . .	. . .
47	*Pangkadjene	. .	. . . .	294	3	. . .	. . .
48	*Segiri	. .	. . . .	†	†	. . .	. . .
49	*Balangnipa	. .	. . . .	132	4	. . .	. . .
50	Bonthain *nn)*	. .	. . . .	††2 330	†† 134	. . .	. . .
51	Saleijer *oo)*	20	Saleijer *oo)*	††	††	540	26
	MENADO.						
52	*Menado	21	Menado	3 138	19	*pp)*	*pp)*
		22	Kakas	. . .	. . .	2 125	17
		23	Kema	. . .	. . .	1 576	53
		24	Tondano	. . .	. . .	6 301	17
		25	Amoerang	. . .	. . .	1 062	6
		26	Kawangkoan	. . .	. . .	942	9
		27	Taroena (Saugi-eilanden)	. . .	. . .	†	†
53	*Gorontalo	. .	. . . .	707	10	. . .	. . .
		28	Limbotto-Kwandang	. . .	. . .	†	†
	AMBOINA.						
54	*Amboina	. .	. . . .	335	15	. . .	. . .
55	*Saparoea	. .	. . . .	808	13	. . .	. . .
		29	Haroekoe	. . .	. . .	207	6
		30	Kajeli (Boeroe)	. . .	. . .	444	2
		31	Amaheij	. . .	. . .	703	197
		32	Key-eilanden	. . .	. . .	461	4
56	*Banda	. .	. . . .	1 373	27	. . .	. . .
57	*Wahaai	. .	. . . .	121	5	. . .	. . .
	TERNATE.						
58	*Ternate	. .	. . . .	107	3	. . .	. . .
		33	Batjan *qq)*	. . .	. . .	188	15
	TIMOR.						
59	*Koepang	. .	. . . .	584	10	. . .	. . .
	BALI EN LOMBOK.						
	—	34	Boeleleng	. . .	. . .	2 369	18
	Totalen voor de buitenbezittingen *rr)* .			40 726	1 253	33 459	1 034
	» » Java en Madura			131 045	7 601	141 063	9 802
	» » geheel Nederlandsch-Indië			171 771	8 854	174 522	10 836

TOELICHTINGEN.

nn) Te Bonthain, organiek de standplaats van een civielen geneesheer, is de waarneming van den civielen geneeskundigen dienst opgedragen aan den tijdelijk aldaar gedetacheerden officier van gezondheid.

oo) Te Saleijer is, bij ontstentenis van een Europeeschen geneesheer, de waarneming van den civielen geneeskundigen dienst, onder genot van de gebruikelijke toelage van f 25 's maands, opgedragen aan den dokter-djawa aldaar.

pp) De cijfers betreffende de door den dokter-djawa te Menado behandelde zieken zijn begrepen in die van den eerstaanwezenden officier van gezondheid, waarnemend civiel geneesheer ter plaatse.

qq) De inlandsche geneesheer op Batjan, in vorige jaren werkzaam als dokter-djawa tevens vaccinateur op den voet der oude bepalingen, is in 1894 benoemd geworden tot dokter-djawa onder genot van de aan dien rang verbonden inkomsten, in verband waarmede hij tevens van het verrichten van vaccinediensten ontheven is.

rr) Van de 59 ressorten van Europeesche geneesheeren in de buitenbezittingen waren er 3 (Kepahiang in Palembang, Toboali op Banka en Seroewaij ter Oostkust van Sumatra), waar in 1894 de plaatselijke geneeskundige dienst niet werd uitgeoefend; terwijl van 2 ressorten — Baros ter Sumatra's Westkust en Segiri op Celebes — omtrent het aantal behandelden en overledenen geen opgaven zijn ingekomen. Dergelijke opgaven zijn ontvangen met betrekking tot 54 ressorten. Voor 52 hiervan zijn de cijfers vermeld in de kolommen 3 en 4 van den staat en voor 2 in de kolommen 5 en 6. Ten aanzien van de 35 door dokters-djawa bezette standplaatsen — een dier standplaatsen (Konginginnebaai) werd in December 1894 opgeheven — zijn voor 29 de cijfers betreffende behandelden en overledenen vermeld in de kolommen 5 en 6, voor 4 in de kolommen 3 en 4 van den staat, terwijl van 2 geene opgaven werden ontvangen.

Koloniaal verslag van 1895.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË

BIJLAGE **DD**.

N°. 31.

(Zie hoofdst. **K**, afd. V, van het verslag.)

OVERZICHT betreffende de door Europeesche geneesheeren bij den burgerlijken geneeskundigen dienst in Nederlandsch-Indië en door dokters-djawa gedurende 1894 BEHANDELDE LIJDERS, met vermelding van den aard der ZIEKTEN.

AARD DER ZIEKTEN EN GEBREKEN.		Java en Madura.			Buitenbezittingen.		
		Behandeld.	Overleden	Verhouding van de overledenen tot de behandelden.	Behandeld.	Overleden.	Verhouding van de overledenen tot de behandelden.
A. Algemeene ziekten.							
I. Infectieziekten.							
Malaria-ziekten. Febris intermittens,	Tusschenpoozende koorts,	a) 68 902 108 742	4 692 8 867	1 : 14.685 1 : 12.263	10 599 11 362	61 76	1 : 173 754 1 : 149 5
Malaria-ziekten. » » perniciosa,	Perniciеuse »	200 186	79 31	1 : 2.532 1 : 6	80 176	21 25	1 : 3.809 1 : 7.04
Malaria-ziekten. Febris remittens,	Remitteerende »	1 018 1 125	42 21	1 : 24.238 1 : 53 571	229 742	10 27	1 : 22.9 1 : 27.481
Malaria-ziekten. Cachexia paludosa,	Koortskwaadsappigheid,	717 171	114 16	1 : 6 289 1 : 10.688	316 134	7 3	1 : 45 142 1 : 44.666
Morbilli,	Mazelen,	351 189	2 3	1 : 175 5 1 : 63	57 53	1 2	1 : 57 1 : 26,5
Variolae,	Pokken,	31[illegible] 1 637	38 209	1 : 8.184 1 : 7.832	1 891 164	132 43	1 : 14 326 1 : 3.814
Varicellae,	Waterpokken,	230 647	1 11	1 : 230 1 : 58.818	30 311	» 2	» 1 : 155.5
Diphtheria,	Besmettelijke keelziekte,	28 43	2 »	1 : 14 »	22 13	7 4	1 : 3.143 1 : 3.25
Typhus abdominalis,	Typhus,	17 5	2 4	1 : 8.5 1 : 1 25	7 21	2 5	1 : 3.5 1 : 4.2
Dysenteria tropica,	Dysenterie,	240 120	52 45	1 : 4.615 1 : 2.667	112 341	37 31	1 : 3.027 1 : 11
Cholera asiatica,	Cholera,	71 72	32 25	1 : 2 219 1 : 2.88	15 296	11 17	1 : 1.363 1 : 17.412
Berriberri,	Berriberri,	5 453 77	773 36	1 : 7 054 1 : 2.139	3 409 1 990	594 504	1 : 5 739 1 : 3.948
	Transporteeren	77 538 113 014	5 829 9 268	....	16 767 15 603	883 739	....

a) De voor elke ziekte aangewezen dubbele getallen hebben betrekking op de behandelden respectievelijk door Europeesche geneesheeren en doo dokters-djawa.

Aard der ziekten en gebreken.		Java en Madura.			Buitenbezittingen.		
		Behandeld.	Overleden.	Verhouding van de overledenen tot de behandelden.	Behandeld.	Overleden.	Verhouding van de overledenen tot de behandelden.
	Per transport	77 538 113 014	5 829 9 268	....	16 767 15 603	883 739	....
Tetanus,	Stijfkramp,	33 3	15 1	1: 2.2 1: 3	5 4	5 »	1: 1 »
Polyarthritis rheumatica acuta,	Acuut gewrichts-rheumatisme,	150 62	3 4	1: 50 1: 15.5	64 27	» »	» »
Pyaemia et septichaemia,	Etterkoorts,	7 3	5 2	1: 1.4 1: 1.5	» 3	» »	» »
Febris puerperalis,	Kraamvrouwenkoorts,	18 1	8 »	1: 2.25 »	5 29	2 2	1: 2.5 1: 14.5
Syphilis,	Syphilis,	2 788 932	32 1	1: 87.125 1: 932	254 226	4 »	1: 63.5 »
Lepra,	Melaatschheid,	224 42	44 7	1: 5.091 1: 6	69 15	9 2	1: 7.666 1: 7.5
Lyssa humana,	Hondsdolheid,	5 2	3 2	1: 1.667 1: 1	2 1	2 »	1: 1 »
Overige algemeene infectieziekten,		385 13	8 2	1: 48.125 1: 6.5	99 22	» »	» »
II. Ziekten van het bloed en de stofwisseling.							
Anaemia,	Bloedarmoede,	357 188	5 2	1: 71.4 1: 94	171 78	» 3	» 1: 26
Debilitas,	Lichaamszwakte,	344 22	74 3	1: 4.648 1: 7.333	86 13	6 »	1: 14.333 »
Diabetes mellitus,	Suikerziekte,	63 1	5 »	1: 12.6 »	10 3	1 »	1: 10 »
Rachitis,	Engelsche ziekte,	2 2	1 »	1: 2 »	8 6	» »	» »
Arthritis urica,	Jicht,	17 6	1 »	1: 17 »	1 25	» 1	» 1: 25
Scorbutus,	Scheurbuik,	2 »	» »	» »	7 94	» 2	» 1: 47
Overige ziekten van het bloed en de stofwisseling.		32 21	1 »	1: 32 »	13 86	» »	» »
III. ntoxicationes.		30 1	11 »	1: 2.727 »	15 »	1 »	1: 15 »
B. Plaatselijke ziekten.							
I. Ziekten van het zenuwstelsel.							
Encephalitis et meningitis cerebralis,	Hersen- en hersenvliesontsteking,	25 1	19 1	1: 1 315 1: 1	7 46	2 »	1: 3.5 »
Apoplexia,	Beroerte,	29 12	12 7	1: 2.416 1: 1.714	21 5	10 »	1: 2.1 »
Epilepsia,	Vallende ziekte,	45 15	8 2	1: 5.625 1: 7.5	13 14	» 2	» 1: 7
Insolatio,	Zonnesteek,	90 4	12 2	1: 7.5 1: 2	2 »	1 »	1: 2 »
Morbus mentis,	Krankzinnigheid,	580 158	75 8	1: 7.733 1: 19.75	98 30	7 8	1: 14 1: 3.75
Hysteria,	Hysterie,	59 5	» »	» »	9 3	» 1	» 1: 3
Neurasthenia,	Zenuwzwakte,	116 4	» »	» »	27 »	» »	» »
	Transporteeren	82 939 114 512	6 171 9 312	....	17 753 16 333	933 760	....

AARD DER ZIEKTEN EN GEBREKEN.		Java en Madura. Behandeld.	Java en Madura. Overleden.	Java en Madura. Verhouding van de overledenen tot de behandelden.	Buitenbezittingen. Behandeld.	Buitenbezittingen. Overleden.	Buitenbezittingen. Verhouding van de overledenen tot de behandelden.
	Per transport	82 939 114 512	6 171 9 312	....	17 753 16 333	933 760	....
Delirium tremens,	Dronkemanswaanzin,	13 1	» »	» »	» 14	» »	» »
Alcohlismus chronicus,	Slepende alcoholvergiftiging,	16 1	1 »	1: 16 »	3 »	3 »	1: 1 »
Neuralgia,	Zenuwpijnen,	445 89	» »	» »	159 46	» »	» »
Myelitis et meningitis spinalis,	Ruggemerg- en ruggemergvlies-ontsteking,	15 2	2 »	1: 7.5 »	4 4	1 »	1: 4 »
Overige ziekten van het zenuwstelsel,		79 80	7 »	1: 11.285 »	64 12	2 »	1: 32 »
II. Ziekten der organen van de ademhaling en den bloedsomloop.							
Laryngitis,	Strottehoofdontsteking,	291 198	2 »	1: 145.5 »	102 103	» 1	» 1: 103
Tussis convulsiva,	Kinkhoest,	145 21	» 2	» 1: 10.5	11 36	» 4	» 1: 9
Bronchitis acuta,	Acute luchtpijptakontsteking,	1 889 1 237	27 12	1: 69.962 1: 103.083	1 794 1 381	16 9	1: 112.125 1: 153.444
» chronica,	Slepende »	330 233	22 11	1: 15 1: 21.181	617 321	» 3	» 1: 107
Emphysema pulmonum,	Longenluchtzucht,	33 6	» »	» »	27 5	3 »	1: 9 »
Pneumonia,	Longontsteking,	74 28	26 5	1: 2.846 1: 5.6	42 176	14 27	1: 3 1: 6.518
Phthisis pulmonum,	Longtering,	254 49	82 16	1: 3.097 1: 3.062	156 86	23 14	1: 6.782 1: 6.142
Asthma,	Aamborstigheid,	420 292	13 6	1: 32.307 1: 48.666	135 108	1 2	1: 135 1: 54
Pleuritis,	Borstvliesontsteking,	57 15	5 2	1: 11.4 1: 7.5	23 30	2 4	1: 11.5 1: 7.5
Vitium cordis,	Hartgebrek,	547 24	26 4	1: 21.038 1: 6	43 26	11 »	1: 3.909 »
Palpitationes cordis,	Ziekelijke hartkloppingen,	103 31	1 »	1: 103 »	83 77	» »	» »
Aneurysma,	Slagaderbreuk,	3 4	1 1	1: 3 1: 4	18 1	1 »	1: 18 »
Varices,	Aderspatten,	23 8	1 »	1: 23 »	35 5	» »	» »
Overige ziekten der organen van de ademhaling en den bloedsomloop,		34 5	3 »	1: 11.333 »	62 37	2 2	1: 31 1: 18.5
III. Ziekten der spijsverteringsorganen.							
Stomatitis,	Ontsteking v/h. mondslijmvlies,	236 198	1 »	1: 236 »	255 132	» 1	» 1: 132
Angina,	Keelontsteking,	602 346	» »	» »	244 86	» 1	» 1: 86
Parotitis,	Ontsteking v/d. oorspeekselklier,	471 225	» 1	» 1: 225	84 147	» »	» »
Catarrhus ventriculi,	Maagontsteking,	794 508	3 7	1: 264.666 1: 72.571	337 343	» 3	» 1: 114.333
	Transporteeren	89 813 118 113	6 394 9 379	....	22 051 19 509	1 012 831	....

AARD DER ZIEKTEN EN GEBREKEN.		Java en Madura. Behandeld.	Java en Madura. Overleden.	Java en Madura. Verhouding van de overledenen tot de behandelden.	Buitenbezittingen. Behandeld.	Buitenbezittingen. Overleden.	Buitenbezittingen. Verhouding van de overledenen tot de behandelden.
	Per transport	89 813 118 113	6 394 9 379	....	22 051 19 509	1 012 838	....
Enteritis acuta,	Acute darm ontsteking,	2 523 1 949	172 69	1: 15.25 1: 27.811	1 774 2 131	67 36	1: 26.477 1: 59.194
» chronica,	Slepende »	576 195	59 19	1: 9.762 1: 10 263	266 521	15 14	1: 17.733 1: 37.214
Dysenteria catarrhalis,	Catarrhale dysenterie,	534 279	158 39	1: 3.379 1: 7.153	334 264	45 51	1: 7.422 1: 5.176
Typhlitis,	Ontsteking v/d blinden darm,	30 8	2 1	1: 15 1: 8	3 »	» »	» »
Proctitis,	Endeldarm-ontsteking,	125 44	5 »	1: 25 »	85 32	» »	» »
Haemorrhoides,	Aambeien,	210 25	» »	» »	31 30	» 1	» 1: 30
Aphthae tropicae,	Indische spruw,	13 23	» 1	» 1: 23	44 45	» 3	» 1: 15
Helminthiasis,	Ingewandswormen,	920 1 135	» 4	» 1: 284	1 04[illegible] 1 361	» »	» »
Hyperaemia hepatis,	Bloedovervulling v/d. lever,	79 17	3 2	1: 26.333 1: 8.5	9 19	» »	» »
Abscessus hepatis,	Leverabsces,	192 17	13 1	1: 14.759 1: 17	7 14	1 3	1: 7 1: 4.566
Cirrhosis hepatis,	Levercirrhose,	35 8	11 1	1: 3.181 1: 8	3 4	» 2	» 1: 2
Overige ziekten der spijsverteringsorganen,		693 481	14 10	1: 49.5 1: 48.1	290 163	7 2	1: 41.428 1: 81.5
IV. Ziekten der pis- en geslachtsorganen.							
Nephritis acuta,	Acute nierontsteking,	55 11	7 »	1: 7.857 »	13 10	2 »	1: 5.5 »
» chronica,	Slepende »	44 1	9 »	1: 4.888 »	11 1	2 »	1: 5.5 »
Pyelitis,	Ontsteking v/h. nierbekken,	8 »	1 »	1: 8 »	3 »	1 »	1: 3 »
Cystitis,	Blaasontsteking,	137 47	» 2	» 1: 23.5	29 4	1 »	1: 29 »
Lithiasis,	Steenlijden,	27 »	1 »	1: 27 »	2 1	» »	» »
Morbi veneris,	Venerische ziekten,	10 515 5 026	21 4	1: 500.714 1: 1 255 5	889 198	1 1	1: 889 1: 198
Strictura urethrae,	Vernauwing v/d. pisweg,	99 29	» »	» »	18 7	1 »	1: 18 »
Hydrocèle,	Zakwaterbreuk,	27 7	3 1	1: 9 1: 7	17 5	» »	» »
Varicocèle,	Zakaderbreuk,	» 3	» »	» »	» 3	» »	» »
Metritis, Endo- et Parametritis,	Ontsteking v/d. baarmoeder,	219 24	2 »	1: 109.5 »	45 32	» 1	» 1: 32
Overige ziekten der pis- en geslachtsorganen,		589 119	3 1	1: 196.333 1: 119	54 3	» »	» »
	Transporteeren	107 563 127 532	5 878 9 534	....	27 020 24 358	1 155 945	....

AARD DER ZIEKTEN EN GEBREKEN.		Java en Madura.			Buitenbezittingen.		
		Behandeld.	Overleden.	Verhouding van de overledenen tot de behandelden.	Behandeld.	Overleden.	Verhouding van de overledenen tot de behandelden.
	Per transport	107 563	6 878	....	27 020	1 155	....
		127 532	9 534	....	24 358	945	....
V. Ziekten van de huid.							
Erysipelas,	Belroos,	34	1	1 : 34	12	1	1 : 12
		4	»	»	6	»	»
Urticaria,	Netelroos,	55	»	»	12	»	»
		37	»	»	2	»	»
Herpes,	Blaasjes-uitslag,	133	»	»	60	»	»
		196	»	»	91	»	»
Eczeme,	Eczema,	914	1	1 : 914	623	»	»
		370	»	»	135	»	»
Elephantiasis arabum,	Olifantsvoet,	10	»	»	10	»	»
		2	»	»	1	»	»
Herpes tonsurans,	Ringworm,	325	»	»	280	»	»
		187	»	»	60	»	»
Framboesia,	Framboosgezwellen,	289	»	»	147	»	»
		264	»	»	96	»	»
Scabies,	Schurft,	2 611	7	1 : 373	1 498	»	»
		2 358	4	1 : 589.5	1 084	»	»
Furunculi,	Steenpuisten (bloedzweren),	332	»	»	100	1	1 : 100
		314	»	»	154	»	»
Ulcera,	Zweren,	6 444	113	1 : 57.026	4 039	10	1 : 403.9
		4 221	17	1 : 248.294	3 163	14	1 : 225.928
Overige ziekten van de huid,		460	4	1 : 115	372	1	1 : 372
		243	»	»	51	»	»
VI. Ziekten der beenderen, gewrichten en spieren.							
Ostitis,	Beenontsteking,	26	»	»	7	»	»
		25	»	»	55	»	»
Periostitis,	Beenvliesontsteking,	100	»	»	62	1	1 : 62
		20	»	»	33	»	»
Fractura,	Beenbreuk,	236	9	1 : 26.222	84	7	1 : 12
		104	7	1 : 14.857	50	2	1 : 25
Arthritis,	Gewrichtsontsteking,	77	3	1 : 25.666	71	1	1 : 71
		24	»	»	66	»	»
Luxatio,	Ontwrichting,	43	»	»	16	»	»
		35	»	»	29	»	»
Distorsio,	Verstuiking,	75	»	»	53	»	»
		24	»	»	30	»	»
Rheumatismus musculorum,	Spierrheumatisme.	1 289	65	1 : 19.83	411	21	1 : 19.571
		496	»	»	595	21	1 : 28.333
Overige ziekten der beenderen, gewrichten en spieren,		201	3	1 : 67	98	1	1 : 98
		85	»	»	8	»	»
VII. Ziekten der zintuigen.							
Rhinitis,	Neusontsteking,	51	»	»	61	»	»
		12	»	»	7	»	»
Otitis,	Oorontsteking,	294	»	»	329	»	»
		148	»	»	83	»	»
Conjunctivitis catarrhalis,	Catarrhale oogbindvliesontsteking,	2 009	»	»	2 063	»	»
		1 851	»	»	1 542	»	»
» blennorrhoica,	Druiperoogontsteking,	178	»	»	15	»	»
		48	»	»	41	»	»
	Transporteeren	123 749	7 084	....	37 443	1 199	....
		138 600	9 562	....	31 740	982	....

Aard der ziekten en gebreken.		Java en Madura. Behandeld.	Java en Madura. Overleden.	Java en Madura. Verhouding van de overledenen tot de behandelden.	Buitenbezittingen. Behandeld.	Buitenbezittingen. Overleden.	Buitenbezittingen. Verhouding van de overledenen tot de behandelden.
	Per transport	123 749 138 600	7 084 9 562	....	37 443 31 740	1 199 982	....
Conjunctivitis granulosa,	Korrelachtige oogbindvlies-ontsteking,	819 87	15 »	1 : 54 6 »	128 263	» »	» »
Morbi corneae,	Ziekten v/h. hoornvlies,	373 129	12 »	1 : 31.083 »	178 57	» »	» »
» iridis,	» v/d. regenboog,	56 10	» »	» »	19 6	» »	» »
» lentis,	» » lens,	42 7	» »	» »	15 4	» »	» »
» chorioedeae et retinae,	» v/h. vaat- en netvlies,	26 »	» »	» »	6 »	» »	» »
» organorum lacrymalium,	» v/d. traanorganen,	10 4	» »	» »	6 »	» »	» »
Vitia refractionis et accommodationis,	Gebreken in de refractie en accommodatie,	140 »	» »	» »	20 »	» »	» »
Overige ziekten der zintuigen,		94 285	» »	» »	45 47	» »	» »
VIII. Overige ziekten, gebreken of doodsoorzaken, welke niet onder bovenstaande rubrieken gebracht kunnen worden.		5 736 1 941	490 240	1 : 11.706 1 : 8.087	2 866 1 342	54 52	1 : 53.074 1 : 25.807
		131 045 141 063	7 601 9 802	1 : 17.24 1 : 14.391	40 726 33 459	1 253 1 034	1 : 32.502 1 : 32.358
	Totalen	272 108	17 403	1 : 15.635	74 185	2 287	1 : 32.437

Koloniaal verslag van 1895.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE **EE**.

N°. 32.

(Zie hoofdst. **K**, afd. V, van het verslag.)

OPGAAF van het AANTAL PERSONEN in 1894 OMGEKOMEN door bij het bestuur bekend geworden ONGELUKKEN (daaronder ook het aantal overledenen ten gevolge van moord en zelfmoord).

GEWESTEN.	Verdronken.	Door den bliksem getroffen.	Gedood door: tijgers.	Gedood door: krokodillen.	Gedood door: slangen.	Gedood door: wilde varkens of andere dieren.	Omgekomen door: moord.	Omgekomen door: zelfmoord.	Door andere ongelukken om het leven gekomen.	Totaal.
Java en Madura.										
Bantam	28	10	»	5	3	»	»	»	33	79
Batavia	57	8	»	»	»	1	10	9	41	136
Krawang	18	6	4	1	»	»	1	13	9	52
Preanger Regentschappen	110	19	2	1	1	1	1	12	133	280
Cheribon	79	27	7	2	»	9	»	18	157	299
Tagal	68	17	»	3	»	»	»	26	72	185
Pekalongan	26	10	»	1	»	1	»	9	35	82
Samarang	97	30	»	»	»	»	»	15	58	200
Japara	62	7	44	»	»	»	»	1	82	196
Rembang	38	18	»	2	3	»	16	29	80	186
Soerabaija	129	32	»	2	2	»	»	29	117	311
Pasoeroean	35	7	1	»	4	1	»	16	69	133
Probolinggo	47	3	1	3	»	»	»	5	55	115
Bezoeki	25	2	»	4	»	12	18	14	52	127
Banjoemas	65	15	»	»	»	1	»	20	55	167
Bagelen	86	7	»	2	»	»	»	18	81	194
Kadoe	34	19	»	»	»	»	»	12	26	91
Djokjokarta	40	18	»	»	»	»	»	4	59	121
Soerakarta	48	50	1	»	3	3	»	8	51	174
Madioen	57	16	4	»	4	»	»	14	65	150
Kediri	44	16	4	»	»	1	8	35	122	230
Madura	184	17	»	11	2	»	100	10	64	388
Totaal . . .	1 387	355	68	37	22	30	154	317	1 537	3 907

GEWESTEN.	Verdronken.	Door den bliksem getroffen.	Gedood door:				Omgekomen door:		Door andere ongelukken om het leven gekomen.	Totaal.
			tijgers.	krokodillen.	slangen.	wilde varkens of andere dieren.	moord.	zelfmoord.		
Buitenbezittingen.										
Sumatra's Westkust	78	5	36	12	»	5	2	41	85	264
Benkoelen	4	»	14	6	»	»	»	1	7	32
Lampongsche Districten	4	»	»	10	»	»	»	»	14	28
Palembang	33	1	6	24	1	»	»	3	38	165
Oostkust van Sumatra	59	»	9	5	»	1	»	5	6	85
Riouw	11	»	2	6	»	»	4	1	»	24
Banka	11	2	»	4	»	»	»	2	11	30
Billiton	1	»	»	»	»	»	»	»	6	7
Westerafdeeling van Borneo	21	2	»	5	1	»	»	12	9	50
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	81	3	»	53	8	»	9	3	81	238
Celebes en onderhoorigheden	a) †	†	†	†	†	†	†	†	†	†
Menado	33	1	»	8	»	»	»	7	36	85
Amboina	6	»	»	1	»	3	1	1	32	44
Ternate	5	»	»	5	»	»	»	»	»	10
Timor	30	»	»	1	»	1	»	1	7	40
Bali en Lombok	4	3	»	5	»	»	»	5	3	20
Totaal Buitenbezittingen	381	17	67	144	10	10	16	82	335	1 062
Totaal Java en Madura (zie ommezijde)	1 387	355	68	37	22	30	154	317	1 537	3 907
Totaal-generaal	1 768	372	135	181	32	40	170	399	1 872	4 969

a) Waar een † is ingevuld, ontbreken de opgaven.

Koloniaal verslag van 1895.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE FF.

N°. 33.

(Zie hoofdst. K, afd. V, van het verslag.)

OVERZICHT van de KRANKZINNIGEN-VERPLEGING bij de gestichten te Buitenzorg, Samarang en Soerabaija in 1894.

Gesticht te:	MUTATIËN.	MANNEN.					VROUWEN.				Totalen.
		Europeanen.	Afrikanen.	Chineezen	Inlanders.	Te zamen	Europeanen.	Chineezen	Inlanders.	Te zamen.	
Buitenzorg.	Aantal verpleegden op 1 Januari 1894	97	2	21	117	237	35	8	77	120	357
	Bijgekomen tot 31 December 1894	a) 3	»	»	24	a) 27	3	»	11	14	a) 41
	Te zamen	100	2	21	141	264	38	8	88	134	398
	In 1894 ontslagen als hersteld	»	»	»	3	3	»	»	3	3	6
	» » » » verbeterd	1	»	2	9	12	1	»	4	5	17
	» » » » niet verbeterd	»	»	»	»	»	»	»	1	1	1
	» » overleden	3	»	1	10	14	2	2	7	11	25
	Totaal afgevoerd in 1894	4	»	3	22	29	3	2	15	20	49
	Aanwezig op 31 December 1894	96	2	18	119	235	35	6	73	114	349
Samarang	Aantal verpleegden op 1 Januari 1894	35	2	b) 5	39	81	2	»	29	31	112
	Bijgekomen tot 31 December 1894	9	»	»	»	9	4	»	5	9	18
	Te zamen	44	2	b) 5	39	90	6	»	34	40	130
	In 1894 ontslagen als hersteld » » » » verbeterd	3	»	»	1	4	1	»	6	7	11
	» » geëvacueerd naar het gesticht te Buitenzorg	1	»	»	»	1	»	»	»	»	1
	» » overleden	2	1	»	»	3	2	»	1	3	6
	Totaal afgevoerd in 1894	6	1	»	1	8	3	»	7	10	18
	Aanwezig op 31 December 1894	38	1	b) 5	38	82	3	»	27	30	112
Soerabaija	Aantal verpleegden op 1 Januari 1894	27	»	b) 8	52	87	2	»	31	33	120
	Bijgekomen tot 31 December 1894	7	»	»	14	21	2	»	1	3	24
	Te zamen	34	»	b) 8	66	108	4	»	32	36	144
	In 1894 ontslagen als hersteld	2	»	»	5	7	»	»	»	»	7
	» » » » verbeterd	1	»	»	1	2	»	»	1	1	3
	» » overleden	3	»	1	4	8	»	»	»	»	8
	Totaal afgevoerd in 1894	6	»	1	10	17	»	»	1	1	18
	Aanwezig op 31 December 1894	28	»	b) 7	56	91	4	»	31	35	126

a) Hieronder één patiënt in 1894 geëvacueerd uit het hulpgesticht te Samarang.
b) Hieronder één Arabier.

Koloniaal verslag van 1895.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE GG.

N°. 34.

(Zie hoofdst. L, afd. I en II, van het verslag.)

LIJST van de in 1894 vanwege het departement der burgerlijke openbare werken UITGEVOERDE BOUW- EN WATERSTAATSWERKEN (vernieuwingen en nieuwe werken),

zoomede van de WERKEN die, ofschoon op het werkplan voor 1894 uitgetrokken of in dat jaar — buiten het werkplan — toegestaan, op ult. 1894 toch nog NIET ONDERHANDEN WAREN GENOMEN.

A. In 1894 in uitvoering geweest zijnde werken (uitgenomen die voor herstelling en onderhoud).

OMSCHRIJVING DER WERKEN.	Werken op het werkplan voorkomende.		Werken niet op het werkplan voorkomende.	
	Toegestaan bedrag. *a*)	In 1894 verwerkt bedrag. *b*)	Toegestaan bedrag. *a*)	In 1894 verwerkt bedrag. *b*)
	Met inbegrip van het geldswaardig bedrag aan materialen uit 's lands voorraad.			
Woningen voor burgerlijk personeel.				
Bantam.				
Veranderingen en herstellingen aan de gebouwen van de regentswoning te Rangkasbetoeng	f 1 882	f 1 882	»	»
Oprichting van een vlaggemast bij de assistent-residentswoning te Menes	»	»	f 321	f 295
Batavia.				
Vernieuwing van de bestaande en maken van nieuwe afscheidingen langs het terrein van de residentswoning te Batavia	526	526	»	»
Uitbreiding van de woning van den concierge van het Hooggerechtshof aldaar	2 977	2 914	»	»
Verbeteringen aan de woning van den bode bij de weeskamer aldaar [1])	»	»	1 870	1 870
Krawang.				
Bouw van een kantoorlokaal bij de controleurswoning te Krawang	1 134	976	»	»
Preanger Regentschappen.				
Maken van een muur, enz. op het voorerf van de regentswoning te Tjiandjoer en op het plein tegenover die woning	2 271	2 270	»	»
Bouw van eene controleurswoning te Parigi	»	»	11 705	2 397 (f 11 762) *c*)
Aankoop van eene woning voor het districtshoofd te Tjitjoeroeg [2])	»	»	3 000	3 000
Cheribon.				
Bouw van twee passebans bij de regentswoning te Indramaijoe	2 360	2 279	»	»
Tagal.				
Bouw van eene controleurswoning te Randoedongkal	»	»	12 866	3 134 (f 12 785)
Idem te Balapoelang	»	»	12 636	8 693 (f 15 082)

a) Behalve waar het groote bevloeiingswerken geldt, betreffen de in dezen staat als „Toegestaan bedrag" vermelde sommen de geraamde totale kosten van het werk.

b) De in dezen staat als verwerkt opgegeven bedragen zijn te beschouwen als voorloopige cijfers, die bij latere examinatie van de comptabele stukken wellicht zullen blijken nog verandering te moeten ondergaan.

c) Waar men aldus eene som tusschen ( ) geplaatst vindt, doelt de opgaaf op het geheele tot ult. 1894 reeds verwerkt bedrag.

[1]) Aanvankelijk meende men met herstelling te kunnen volstaan.

[2]) Deze wijze om in het gemis eener gouvernementswoning te voorzien bleek in 's lands financieel belang.

OMSCHRIJVING DER WERKEN.	Werken op het werkplan voorkomende. Toegestaan bedrag. a)	Werken op het werkplan voorkomende. In 1894 verwerkt bedrag. b)	Werken niet op het werkplan voorkomende. Toegestaan bedrag. a)	Werken niet op het werkplan voorkomende. In 1894 verwerkt bedrag. b)
	Met inbegrip van het geldswaardig bedrag aan materialen uit 's lands voorraad.			
Samarang.				
d) * Bouw van eene districtshoofdswoning met pendoppo te Djomblang	f 6 542	f 5 194	»	»
Idem te Wirosari	5 950	5 855	»	»
Vernieuwingen en herstellingen aan de districtshoofdswoning te Goeboek [1]	»	»	f 2 912	f 2 911
* Vernieuwingen en herstellingen aan de districtshoofdswoning te Godong [1]	»	»	3 160	2 503
Bouw van eene districtshoofdswoning te Oengaran [2]	»	»	6 686	6 620
Vernieuwing van eene districtshoofdswoning te Karangtengah (Boeijarau) [2]	»	»	5 658	5 658
Japara				
Bouw van twee passebans bij de regentswoning te Joana	2 476	2 356	»	»
* Maken van bijgebouwen bij de districtshoofdswoning te Taijoe	1 325	958	»	»
Rembang.				
Verlengen van het afdak der voorgalerij van de assistent-residentswoning te Blora [3]	»	»	404	403
Soerabaija.				
* Bouw van eene districtshoofdswoning te Djombang [2]	»	»	9 678	7 025
Bouw van eene galerij met afdak aan het residentiehuis te Soerabaija	»	»	460	460
Pasoeroean.				
* Bouw van eene districtshoofdswoning te Wonoredjo	4 470	3 463	»	»
* Bouw van eene districtshoofdswoning te Poerworedjo [2]	»	»	4 703	3 820
Proholinggo.				
Bouw van een kantoor bij de controleurswoning te Gading	»	»	1 619	179 (f 1 618)
Idem te Soekapoera	»	»	2 002	133 (f 1 983)
Verbeteren en herstellen van de districtshoofdswoning te Kraksaän [1]	»	»	4 258	4 120
Bezoeki.				
Vernieuwing van het wachthuis bij de residentswoning te Bezoeki	295	274	»	»
* Idem van de districtshoofdswoning te Poeger [1]	»	»	2 654	1 103
Bijbouwingen en herstellingen aan de bijgebouwen van de residentswoning te Bezoeki [4]	»	»	4 551	4 548
Banjoemas.				
* Verbouwing van de regentswoning te Banjoemas	7 117	6 545	»	»
* Bouw van eene districtshoofdswoning te Karangkobar	6 717	1 324	»	»
* Idem te Soempioeh	7 881	5 603	»	»
* Maken van nieuwe bijgebouwen en paardenstalling bij de districtshoofdswoning te Tjilatjap	1 569	1 383	»	»
Idem te Boekatedja	2 875	2 711	»	»
Verven van de regentswoning te Poerbolinggo en het aanbrengen van een gegalvaniseerd ijzeren afdak [5]	»	»	554	531
Bouw van eene districtshoofdswoning te Poerworedjo [2]	»	»	9 910	9 605
* Idem van eene schoutswoning met 6 strafcellen ter hoofdplaats Tjilatjap [6]	»	»	7 513	7 003
Bagelen.				
* Gedeeltelijk vernieuwen van de assistent-residentswoning te Koetoardjo	15 282	5 452	»	»
* Bouw van eene districtshoofdswoning te Karang-anjar [7]	»	»	5 632	31

d) De werken waarbij men een * geplaatst vindt, zouden in 1895 worden voortgezet.

[1]) Als bij noot 1 op blz. 1.

[2]) Ofschoon op dit werk reeds bij het werkplan voor 1893 was gerekend, kon er echter eerst in 1894 uitvoering aan worden gegeven, in verband met de vaststelling in laatstgenoemd jaar van een nieuw normaal ontwerp voor districtshoofdswoningen.

[3]) Noodig tot beveiliging tegen inslag van regen.

[4]) Aanvankelijk was slechts gerekend op herstelling. Aangezien echter de voorgalerij te smal en niet voldoende beveiligd bleek voor den inslag van regen, werd daarin tegelijkertijd voorzien.

[5]) Bij de lijst van herstellingen was op het verven dezer woning gerekend; nu bovendien aan de voorzijde der pendoppo een afdak noodig bleek, werd dit tegelijkertijd uitgevoerd.

[6]) Noodig wegens de indienststelling in 1893 van een schout ter plaatse. Bij den bouw wordt gebruik gemaakt van de afbraak van eenige van het militair departement zonder regularisatie overgenomen gebouwen.

[7]) De kosten worden bestreden uit den post van f 9000 bij het werkplan uitgetrokken voor den bouw van eene districtshoofdswoning te Pelsanhan, welk werk voorloopig moest worden uitgesteld.

OMSCHRIJVING DER WERKEN.	Werken op het werkplan voorkomende. Toegestaan bedrag. a)	Werken op het werkplan voorkomende. In 1894 verwerkt bedrag. b)	Werken niet op het werkplan voorkomende. Toegestaan bedrag. a)	Werken niet op het werkplan voorkomende. In 1894 verwerkt bedrag. b)
	Met inbegrip van het geldswaardig bedrag aan materialen uit 's lands voorraad.			
Verbeteren en beratellen van de assistent-residentswoning te Karang-anjar [1].	»	»	f 4 994	f 4 993
Kadoe.				
* Bouw van eene districtshoofdswoning te Bandongan	f 8 133	f 19	»	»
* Idem te Grabak [1])	»	»	6 836	410
* Idem te Salam [1])	»	»	8 679	547
Kediri.				
Bijbouwen van twee kamers bij de controleurswoning te Paree	1 358	1 322	»	»
Vernieuwing van de bijgebouwen en paardenstalling bij de districtshoofdswoning te Wlingi	1 765	1 765	»	»
Verbeteringen en vernieuwingen van de districtshoofdswoning te Pakoentjen [1])	»	»	600	600
Idem te Kalipang [1])	»	»	500	500
Madura.				
Maken van nieuwe bijgebouwen bij de districtshoofdswoning te Bloeto	1 122	1 096	»	»
Bouw van eene controleurswoning te Tanahmerah [2])	»	»	13 855	6 352 (f 15 566)
Sumatra's Westkust.				
Bouw van eene assistent-residentswoning te Padang Pandjang	33 227	7 448 (f 31 123)	»	»
Idem te Painan	»	»	33 864	6 825 c) † (33 021)
Oprichting van een nieuwen vlaggemast bij de controleurswoning te Singkel.	»	»	87	1 (f 75)
Vernieuwing van de controleurswoning te Loeboe Bassong	»	»	15 470	4 925 (f 15 469)
Versterken van de bijgebouwen van de assistent-residentswoning te Taroetoeng en bijbouwen van twee gekoppelde gedogans	»	»	839	201 (f 839)
Maken van een vlaggemast bij de assistent-residentswoning te Painan [3])	»	»	86	76
Bouw van eene stalling met grashok bij de controleurswoning te Kotta Nopan [3])	»	»	1 694	1 430
Maken van een bijgebouw bij de controleurswoning te Bondjol, ter vervanging van de door brand vernielde bijgebouwen.	»	»	1 652	1 522 (f 1 652)
Bouw van een beerput bij de assistent-residentswoning te Padang Pandjang [4])	»	»	485	420
Idem van een wachtlokaal op het terrein van de assistent-residentswoning te Padang Pandjang [4])	»	»	887	805
Palembang.				
Bouw van eene controleurswoning te Moeara Doea	16 215	10 651 (f 14 651)	»	»
Idem te Oelak Tonding	15 790	8 755 (f 13 755)	»	»
Idem te Bandar.	»	»	18 157	8 000 (f 18 157)
Idem te Kepabiang	»	»	20 051	5 300 (f 19 915)
Oostkust van Sumatra.				
Vernieuwing van den aanlegsteiger met wacht- en badkamer bij de woning van den opziener bij de in- en uitvoerrechten te Belawan	942	911	»	»
Maken van eene tegelgoot langs het erf van de assistent-residentswoning te Bengkalis.	2 130	2 130	»	»
Idem van gemetselde afwateringsgoten op het erf der controleurswoning te Tebing Tinggi	233	233	»	»
* Bouw van eene controleurswoning te Laboean Bilik [5])	»	»	24 361	3 142
* Vernieuwing van het hoofdgebouw der assistent-residentswoning te Bengkalis [6])	»	»	18 504	4 575

[1]) Als bij noot 1 op blz. 1.

[2]) Tegenspoeden tijdens den bouw hebben de raming doen overschrijden.

c) Waar men een † vindt, heeft men te doen met verbeterde opgaven.

[3]) Dit werk, in 't laatst van 1893 toegestaan, was in dat jaar nog niet ter hand genomen.

[4]) Bij den bouw van de in 1893 voltooide nieuwe woning was hierop niet gerekend.

[5]) Noodig wegens de verplaatsing van den bestuurszetel van Laboean Batoe naar Laboean Bilik, waartoe in Januari 1894 besloten werd. De vernieuwing van de controleurswoning op eerstgenoemde plaats, waarop bij het werkplan voor 1893 was gerekend, bleef dientengevolge achterwege.

[6]) Aanvankelijk was slechts gerekend op herstelling van het sterk geschonden gebouw: later bleek echter dat het hoofdgebouw geheel moest worden vernieuwd.

OMSCHRIJVING DER WERKEN.	Werken op het werkplan voorkomende. Toegestaan bedrag. *a*)	Werken op het werkplan voorkomende. In 1894 verwerkt bedrag. *b*)	Werken *niet* op het werkplan voorkomende. Toegestaan bedrag. *a*)	Werken *niet* op het werkplan voorkomende. In 1894 verwerkt bedrag. *b*)
	Met inbegrip van het geldswaardig bedrag aan materialen uit 's lands voorraad.			
Atjeh en onderhoorigheden.				
Bouw van eene woning te Pakan Badak voor Toekoe Djohan Palalawan [1]	»	»	f 11 364	f 10 720
Riouw en onderhoorigheden.				
* Bouw van eene nieuwe controleurswoning te Rengat	f 23 115	f 1 560	»	»
Maken van een afdak bij het residentiehuis te Tandjong Pinang [2]	»	»	479	360
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.				
* Bouw van eene controleurswoning te Raatau	16 410	6 000	»	»
Celebes en onderhoorigheden.				
Oprichting van een vlaggemast bij de controleurswoning te Segeri	111	102	»	»
* Bouw van eene nieuwe wagenkamer, enz. bij de assistent-residentswoning te Maros	4 055	3 733	»	»
Oprichting van een vlaggemast bij de controleurswoning te Kadjang	»	»	108	53 (f 108)
* Bouw van eene assistent-residentswoning te Sindjai (Balangnipa)	»	»	20 544	16 482 (f 18 565)
Maken van een pendoppo bij de controleurswoning te Tjamba	»	»	3 567	826 (f 3 566)
Menado.				
* Bouw van eene controleurswoning te Limbotto (Gorontalo)	13 498	7 816 (f 11 366)	»	»
Amboina.				
Maken van eene badkamer bij de hulppredikerswoning te Waai	»	»	289	58 (f 288)
Vernieuwing van eene overdekte gang ten behoeve van de residentswoning te Amboina	»	»	538	536
		f 105 506		f 155 708
Bureelen en andere gebouwen voor den algemeenen dienst, waaronder de algemeene pakhuizen.				
Bantam.				
Bouw van eene passangrahan te Moeadjoel	»	»	1 536	f 1 414 (f 1 536)
Idem van een vertrek bij het assistent-residentiekantoor te Menes [3]	»	»	2 246	2 142
Bouw van eene passangrahan te Petir [4]	»	»	1 000	1 000
Batavia.				
Maken van een portiek bij het post- en telegraafkantoor te Weltevreden	882	f 882	»	»
Verbouwing van het kantoor van den djaksa te Meester-Cornelis	1 530	1 530	»	»
Oprichting van een nieuw gebouw voor bewaarplaats, monsterkamer en kantoor in den cultuurtuin te Buitenzorg	6 130	6 048	»	»
Uitbreiding met zes lokalen van het departement van binnenlandsch bestuur	13 808	13 750	»	»
Inrichten van het tot dusver voor wagenkamer bij het hospitaal gediend hebbend gebouwtje tot een nieuw laboratorium voor 's lands plantentuin te Buitenzorg	1 417	1 414	»	»
Maken van een kantoorgebouw voor den directeur van het beriberri-gesticht te Buitenzorg	2 138	2 137	»	»
Optrekken van een beschot tusschen twee lokalen in het paleis te Weltevreden [5]	»	»	276	275
Vernieuwing van de bijgebouwen van den Schouwburg te Weltevreden	8 572	8 571	»	»
Inrichten van het landgoed Struijswijk tot opiumfabriek	»	»	6 637	3 592 (f 13 594)
Aanbrengen van dringende verbeteringen aan het post- en telegraafkantoor in de benedenstad Batavia	»	»	248	216
Inrichten van de ontruimde Europeesche school te Glodok tot ijkkantoor [6]	»	»	400	400

[1]) Om politieke redenen noodig geacht.

[2]) Noodig ter voorkoming van regeninslag.

[3]) Als bij noot 3 op blz. 3.

[4]) Noodig in het belang van den dienst der inspecteerende ambtenaren.

[5]) Tusschen de lokalen respectievelijk bestemd voor bureau en wachtkamer was het beschot slechts te halver hoogte opgetrokken, zoodat in het kantoorlokaal niet vrij en ongestoord gewerkt kon worden.

[6]) Op deze wijze kan een meer doelmatig en beter gelegen kantoor dan het tot dusver gebezigde worden verkregen.

OMSCHRIJVING DER WERKEN.	Werken op het werkplan voorkomende. Toegestaan bedrag. a)	Werken op het werkplan voorkomende. In 1894 verwerkt bedrag. b)	Werken *niet* op het werkplan voorkomende. Toegestaan bedrag. a)	Werken *niet* op het werkplan voorkomende. In 1894 verwerkt bedrag. b)
	Met inbegrip van het geldswaardig bedrag aan materialen uit 's lands voorraad.			
Maken van eene nieuwe wagen- tevens wachtloods, aansluitende tegen de achterzijde van het gebouw geoccupeerd door de wees- en boedelkamer te Batavia [1])	»	»	f 885	f 885
Preanger Regentschappen.				
Vergrooten van het residentiekantoor te Bandong	f 6 000	f 5 996	»	»
Vernieuwing van het kantoor van den regent te Bandong	2 827	2 727	»	»
Bouw van passangrahans te Tjitjoeroeg en Tjikalong	[2]) 2 309	[2]) 2 309	»	»
Vernieuwing van de passangrahan te Tjigedoeg	1 186	1 186	»	»
* Idem te Tjampaka, Kadoepondok, Tangeung, Sindangbarang, Tjidaoen en Takokok	8 532	4 000	»	»
Oprichting van een nachtverblijf in den gouvernements-koffietuin Poentak-Garoe [3])	»	»	500	500
Bouw van passangrahans te Tjisodang, Tjibening, Pagandaran en Singkoep [4])	»	»	3 822	3 822
Cheribon.				
Vergrooten en herstellen van het post- en telegraafkantoor te Cheribon	3 513	3 446	»	»
Tagal.				
* Bouw van eene passangrahan te Igerklantjing	1 627	1 200	»	»
Samarang.				
Vergrooten van den zoogenaamden Grooten Boom (tolkantoor) ter hoofdplaats Samarang	16 631	16 423	»	»
Idem van den Kleinen Boom aldaar	3 735	3 735	»	»
Bouw van eene landraadzaal te Salatiga	»	»	11 694	8 197 [5]) (f 8 812)
Idem van eene brandvrije geldkamer in het residentiekantoor te Samarang voor de geldswaarden van den algemeenen ontvanger [6])	»	»	2 499	2 499
Bijbouwen van twee lokalen bij het post- en telegraafkantoor te Samarang [7])	»	»	1 879	1 879
* Aanbrengen van bliksemafleiders op het algemeen pakhuis te Samarang	»	»	673	347
Soerabaija.				
* Oprichting van een gebouw voor den raad van justitie te Soerabaija	127 150	69 459	»	»
Uitbreiding van de opslagloodsen bij het tolkantoor te Soerabaija	197 432	30 429 [2]) (f 169 823)	»	»
Bouw van een tijdelijk kantoortje voor den portier en afbreken van de gebouwen, behoorende tot de voormalige fabriek voor de marine en het stoomwezen te Soerabaija	3 835			
Verbetering van het tolkantoor ter hoofdplaats Soerabaija [7])	»	»	3 150	3 150
Aanbrengen van ijzeren dwarsregels op de nieuwe steigers van het tolkantoor te Soerabaija [8])	»	»	780	780
Vernieuwing van de passangrahan te Tambok op het eiland Bawean [9])	»	»	1 957	1 957
Afbreken van de muren van den toegangsweg naar de kraan van het nieuwe arsenaal ter hoofdplaats Soerabaija [10])	»	»	300	300
Uitbreiding van het post- en telegraafkantoor te Soerabaija [7])	»	»	11 804	11 804
Pasoeroean.				
* Bouw van een post- en telegraafkantoor, tevens woning voor den chef te Lawang	15 058	90	»	»
Probolinggo.				
* Bouw van eene landraadzaal te Probolinggo	9 800	6 534	»	»
Verplaatsen en herstellen van de sloepenloods bij het havenkantoor te Probolinggo [11])	»	»	716	689
Bouw van een atelier voor den waterstaat ter hoofdplaats Probolinggo [12])	»	»	4 841	4 802

[1]) Verkeerde in slechten staat en vereischte dringend vernieuwing.

[2]) Bij gecombineerde opgaven omtrent weinig omvangrijke werken schijnt specificatie dezer sommen onnoodig.

[3]) Noodig in het belang van de inspectie der koffiecultuur. Overigens als bij noot 3 op blz. 3.

[4]) Deze werken, noodig in het belang van den dienst der inspecteerende ambtenaren, waren reeds in 1893 toegestaan, doch de uitvoering moest worden uitgesteld omdat de ontwerpen niet tijdig gereed kwamen.

[5]) De kosten van dit (bij aanneming uitgevoerd) werk bleven beneden de raming.

[6]) Voor de veilige opberging van geldswaarden dringend noodig.

[7]) Urgent in het belang van den dienst.

[8]) Noodig ter bescherming van het houten plankier.

[9]) Aanvankelijk werd slechts gerekend op herstelling, doch het gebouw bleek daarvoor niet meer vatbaar.

[10]) Noodig in het belang van het geregeld verkeer bij het tolkantoor.

[11]) Aanvankelijk meende men met herstelling te kunnen volstaan. Het bleek echter dat voor het behoud van de loods verplaatsing dringend noodig was.

[12]) Het bestaande atelier moest worden afgestaan aan den dienst der staatsspoorwegen.

OMSCHRIJVING DER WERKEN.	Werken op het werkplan voorkomende.		Werken *niet* op het werkplan voorkomende.	
	Toegestaan bedrag. *a*)	In 1894 verwerkt bedrag. *b*)	Toegestaan bedrag. *a*)	In 1894 verwerkt bedrag. *b*)
	Met inbegrip van het geldswaardig bedrag aan materialen uit 's lands voorraad.			
Bezoeki.				
Bouw van eene passangrahan te Soember Wringin	f 1 842	f 1 686	»	»
Maken van teerbakken bij het algemeen pakhuis te Panaroekan	668	659	»	»
* Bouw van een post- en telegraafkantoor, tevens woning voor den chef te Djember [1])	»	»	f 17 278	f 12 348
Idem te Bondowosso [1])	»	»	16 936	15 301
Vernienwing van de passangrahans te Sempolan en Tjikreng [2])	»	»	2 399	2 338
Banjoemas.				
Bouw van een kantoortja met geldkamer voor den algemeenen ontvanger te Banjoemas	»	»	3 710	1 696 (f 3 419)
Idem van eene passangrahan te Limpaktepoes, met gebruikmaking van de afbraak der pessangrahan te Bamboeresak [3])	»	»	400	550
Kadoe.				
Bouw van een kantoor met geldkamer voor den ondercollecteur te Temanggoeng	2 914	2 649	»	»
Maken van een afdak aan het kantoor voor het kadaster te Magelang	339	201	»	»
Verbeteren van het kantoor en de geldkamer van den algemeenen ontvanger te Magelang [4])	»	»	2 136	2 127
Djokjokarta.				
Oprichten van een gebouw voor het opbergen van Hindoe-oudheden te Djokjokarta	2 580	2 580	»	»
Madioen.				
Vernieuwing van de bijgebouwen en van de woning voor den chef van het post- en telegraafkantoor te Ngawi	2 786	2 571	»	»
Kediri.				
* Bouw van eene nieuwe passangrahan te Wlingi [5])	»	»	1 629	441
Madura.				
* Verbouwen van het ziekengesticht te Bangkallan tot post- en telegraafkantoor, tevens woning voor den chef [6])	5 637	17	»	»
Idem te Soemenep	12 318	6 952 (f 11 973)	»	»
Aankoop van een in de dessa Lasmalang op het eiland Raäs gelegen stuk grond met inlandsche woning en inrichten van die woning tot passangrahan [7])	»	»	150	150
Sumatra's Westkust.				
* Maken van eene teerloods bij het magazijn van den algemeenen pakhuismeester te Padang	891	677	»	»
Vernieuwing van de passangrahan te Soeroemantingi	1 773	1 773	»	»
* idem te Moeara Sama	2 980	1 522	»	»
Idem van de bijgebouwen bij het post- en telegraafkantoor, tevens woning voor den chef te Padang Sidempoean	3 362	3 361	»	»
* Bouw van een assistent-residentiekantoor te Taroetoeng	16 337	8 751	»	»
* Vernieuwing van de passangrahan te Bongeas [1])	»	»	1 711	1 471
* Bouw van een kantoor voor den controleur en den djaksa, benevens rapatzaal te Balei Selassa	»	»	2 831	1 403 (f 2 773)
Bijbouwingen aan het assistent-residentiekantoor te Fort van der Capellen	»	»	4 620	1 149 (f 4 481)
Bouw van eene passangrahan te Loemoet	»	»	4 160	366 † (f 4 156)
Idem van een kantoor met rapatzaal voor den controleur van Loeboe Bassoug	»	»	3 186	236 (f 3 166)
Inrichten van de afgekeurde controleurswoning te Penjaboengan tot passangrahan, ter vervanging van de door eene aardbeving vernielde	»	»	† 3 950	† 2 752 † (f 3 949)

[1]) Als bij noot 3 op blz. 3.

[2]) Als bij noot 9 op blz. 5.

[3]) Verplaatsing der passangrahan bleek wenschelijk, omdat Limpaktepoes meer in het centrum der verkeerswegen gelegen is.

[4]) Noodig in het belang van den goeden gang van den dienst.

[5]) Ter vervanging van het door brand vernielde gebouw.

[6]) Aangezien de noodzakelijkheid bleek om ter plaatse een nieuw ziekengesticht te bouwen, en het bestaande geschikt was om tot post- en telegraafkantoor, tevens woning voor den chef, te worden ingericht, werd hiertoe besloten. Met de uitvoering van het werk moet worden gewacht tot na de voltooiing van het nieuwe ziekengesticht.

[7]) Noodig voor verblijf van den controleur bij zijn driemaandelijksch bezoek aan het eiland.

OMSCHRIJVING DER WERKEN.	Werken op het werkplan voorkomende. Toegestaan bedrag. a)	Werken op het werkplan voorkomende. In 1894 verwerkt bedrag. b)	Werken niet op het werkplan voorkomende. Toegestaan bedrag. a)	Werken niet op het werkplan voorkomende. In 1894 verwerkt bedrag. b)
	Met inbegrip van het geldswaardig bedrag aan materialen uit 's lands voorraad.			
Bouw van eene passangrahan te Loeboe Lapion	»	»	f 2 766	f 1 000 (f 2 765)
Idem van eene steenen geldkamer te Baros	»	»	706	378 (f 706)
Aanbrengen van verbeteringen aan het post- en telegraafkantoor te Loeboe-Sikaping	»	»	1 013	688 (f 947)
* Bouw van een assistent-residentiekantoor te Solok [1]	»	»	9 980	2 177
* Inrichten van de woning van den hoofdingenieur, chef van den dienst der staatsspoorwegen ter Sumatra's Westkust te Fort de Kock tot post- en telegraafkantoor, tevens woning voor den chef [2]	»	»	1 303	1 101
Benkoelen.				
* Bouw van eene passangrahan te Passer Lais	f 2 216	f 1 626	»	»
* Vernieuwing van de passangrahans te Karang Poelaag, Ketouw en Seblat	6 235	1 398	»	»
* Idem te Talang Ampat en Toba Penandjoeng	»	»	3 226	560 (f 3 173)
Lampongsche Districten.				
* Vernieuwing van de passangrahan te Negri besar	1 000	464	»	»
Idem van de passangrahan te Kottaboemi [3]	»	»	1 000	962
Bouw van eene passangrahan te Tegiwennong	»	»	1 000	439 (f 1 000)
Palembang.				
Vergrooten van de depôtpakhuizen ter hoofdplaats Palembang en het maken van een nieuwen los- en laadsteiger	40 016	13 665 (f 31 066)	»	»
* Bouw van eene passangrahan te Kepahiang	3 000	1 633	»	»
* Vernieuwing van de passangrahan, tevens opzienerswoning te Djelotang	3 159	800	»	»
Idem van de passangrahan te Marappi	»	»	1 500	600 (f 1 500)
Idem te Tabat Sebentoer	»	»	1 500	600 (f 1 500)
Oostkust van Sumatra.				
Vernieuwing van de vier aanlegsteigers bij de wachthuizen 1, 2, 3 en 4 der in- en uitvoerrechten aan de Deli-rivier te Belawan	1 328	1 296	»	»
Bouw van eene wachtkamer voor den controleur te Medan, tevens kantoor voor den hoofdmantri-politie	2 558	2 196	»	»
Weder opstellen van de afgebroken opslagloods te Seroewaij [4]	»	»	747	747
* Bouw van een tolkantoor te Tandjong Balei	»	»	[5] 31 047	280 (f 7 927)
Atjeh en onderhoorigheden.				
Oprichten van civiele gebouwen op Poeloe Weh, Pasangan of Samalangan, Soesoeh en Tampat Toean [6]	»	»	»	»
Bouw van een houten verhoogd schilderhuis te Olehleh	»	»	158	158
Idem van eene passangrahan voor inlandsche hoofden te Kotta Radja	»	»	7 445	7 319
* Idem van eene landraadzaal bij het bureau van den assistent-resident van Groot-Atjeh te Kotta Radja	»	»	4 368	3 110
Riouw en onderhoorigheden.				
Verbouwing van het algemeen pakhuis te Tandjong Pinang [7]	»	»	167	153
Banka.				
Bouw van een kantoor voor het hoofd van plaatselijk bestuur te Soengeiliat	»	»	4 970	1 000 (f 4 970)

[1]) Hieraan bestond dringend behoefte. De kosten zijn bestreden uit de som van f 9320, bij het werkplan toegestaan voor den bouw van een assistent-residentiekantoor te Loeboe Sikaping, welk werk uitgesteld werd.

[2]) Nadat het post- en telegraafkantoor te Fort de Kock naar het stationsgebouw der staatsspoorwegen aldaar was overgebracht, bleek de afstand (1¹/₅ K.M.) tusschen het nieuwe kantoor en de woning (het voormalige kantoorgebouw) van den chef, voor dien ambtenaar te bezwarend. Verbetering in dien toestand was mitsdien noodzakelijk, ook omdat het station feitelijk te klein was om er voortdurend kantoor in te houden.

[3]) De oprichting van eene passangrahan te Kottaboemi was dringend noodig. Voor den bouw werden de fondsen aangewend, op het werkplan uitgetrokken voor de vernieuwing van die te Ordjong Karang, waaraan minder behoefte bleek te bestaan.

[4]) De loods moest worden afgebroken, omdat uitschuring van den rivieroever ze met vernieling bedreigde.

[5]) Hieronder f 12 883 aan uitgaven in Nederland. Door werking van den grond moest in het aanvankelijk ontwerp wijziging worden gebracht, waardoor de toegestane fondsen (ad f 26 526) met f 4521 moesten worden verhoogd.

[6]) Omtrent deze werken kan eerst later de noodige toelichting worden gegeven, zoodra de door het departement van oorlog gedane uitgaven volledig bekend zijn.

[7]) Noodig in verband met eene wijziging in de pakhuis-administratie.

OMSCHRIJVING DER WERKEN.	Werken op het werkplan voorkomende. Toegestaan bedrag. a)	Werken op het werkplan voorkomende. In 1894 verwerkt bedrag. b)	Werken niet op het werkplan voorkomende. Toegestaan bedrag. a)	Werken niet op het werkplan voorkomende. In 1894 verwerkt bedrag. b)
	Met inbegrip van het geldswaardig bedrag aan materialen uit 's lands voorraad.			
Zuider- en Oosterafdeeling van Bornen.				
Bouw van eene nieuwe loods voor de statieprauw van den resident te Bandjermasin	f 1 098	f 1 094	»	»
* Idem van een nieuw residentiekantoor te Bandjermasin	38 342	10 000	»	»
Celebes en onderhoorigheden.				
Bouw van een nieuw passantenhuis te Djoneponto	»	»	f 2 655	f 86 (f 2 655)
Vernieuwing van de landraadzaal te Boelakomba [1])	»	»	625	625
Menado.				
Bouw van eene loods voor de havensloep te Menado	1 647	1 647	»	»
Idem van een kantoor voor den controleur te Limbotto (Gorontalo)	»	»	2 597	1 692 (f 2 596)
Idem te Amoerang	»	»	5 547	3 410 (f 5 531)
Idem voor den assistent-resident te Gorontalo	»	»	6 712	4 211 (f 6 704)
Amboina.				
* Bouw van eene prauwenloods voor den controleur van Key Toeal	1 117	13	»	»
Idem van eene gemetselde geldkamer voor 's lands kas te Saparoea [2])	»	»	370	338
* Verbouwing en vergrooting van het postkantoor, tevens woning voor den chef te Neira [3])	»	»	3 415	41
		f 251 097		f 124 623
Gevangenissen.				
Batavia.				
* Uitbreiding van het zoogenaamde kettingkwartier in de benedenstad Batavia, ten einde het voor dwangarbeidersdepôt kunne dienen	61 667	f 18 526	»	»
Bouw van 9 nieuwe badwaterbakken in de gevangenis op Glodok [4])	»	»	531	f 499
Preanger Regentschappen.				
Vergrooten en herstellen van de afdeelingsgevangenis te Garoet	7 333	7 313	»	»
Bouw van eene districtsgevangenis voor 6 personen te Pakendjeng	»	»	825	379 (f 805)
Bijbouwingen en herstellingen aan de gevangenis te Soemedang [5])	»	»	1 586	1 478
Pekalongan.				
Uitbreiding van de gevangenis te Bateng	6 444	5 620	»	»
Samarang.				
* Bouw van eene centrale gevangenis voor vrouwen te Samarang	154 252	30 470	»	»
Japara.				
Vergrooten van de gevangenis te Japara	33 779	22 765 (f 33 630)	»	»
* Uitbreiding van de gevangenis te Koedoes	7 336	3 611	»	»
Bouw van eene districtsgevangenis op Karimon Djawa	1 740	1 738	»	»
Rembang.				
* Bouw van eene gevangenis voor 300 personen te Blora	42 990	27 135 (f 30 243)	»	»
Uitbreiding van de gevangenis ter afdeelingshoofdplaats Toeban	»	»	14 183	873 (f 14 167)
Probolinggo.				
Bouw van districtsgevangenissen te Tempeh en Sindoero	1 846	1 565	»	»
Bezoeki.				
Bouw van eene nieuwe districtsgevangenis te Assembagoes en te Kapongan	1 907	1 793	»	»
Verbeteren van de gevangenis te Bezoeki	»	»	8 195	6 099 (f 8 194)

1) Noodig wegens den slechten toestand van het bestaande gebouw.

2) Hoewel dit werk reeds in 1893 was toegestaan, kon in dat jaar wegens gebrek aan materialen met den bouw nog geen begin worden gemaakt.

3) Door de invoering van den binnenlandschen pakketpostdienst vergerde het reeds bestaande gebrek aan ruimte dermate, dat daarin zonder uitstel moest worden voorzien.

4) Als bij noot 1 op blz. 1.

5) Aanvankelijk werd slechts gerekend op herstelling, doch later bleek bovendien noodig het bijbouwen van een wachtlokaal, enz.

OMSCHRIJVING DER WERKEN.	Werken op het werkplan voorkomende. Toegestaan bedrag. a)	Werken op het werkplan voorkomende. In 1894 verwerkt bedrag. b)	Werken niet op het werkplan voorkomende. Toegestaan bedrag. a)	Werken niet op het werkplan voorkomende. In 1894 verwerkt bedrag. b)
	Met inbegrip van het geldswaardig bedrag aan materialen uit 's lands voorraad.			
Maken van eene afrastering van doorn-ijzerdraad rondom het terrein naast de de gevangenis te Djember en te Bondowosso [1].	»	»	f 1 933	f 1 689
Banjoemas				
* Vergrooten van de gevangenis te Tjilatjap	f 10 432	7 892 (f 8 539)	»	»
Maken van kribben in het nieuwe blok der gevangenis te Poerbolinggo	265	240	»	»
Bouw van eene nieuwe districtsgevangenis te Soempioeh	660	601	»	»
Kadoe.				
Bouw van eene gevangenis voor doortrekkende militaire gevangenen te Pringsoerat [2].	»	»	1 888	1 741
Madioen.				
* Vergrooten van de gevangenis te Ponorogo	22 965	15 629 (f 19 100)	»	»
Kediri.				
Vergrooten van de districtsgevangenis te Tjampoerdarat	540	540	»	»
Idem te Kalipang	1 022	1 022	»	»
Soerakarta.				
* Uitbreiding van de gevangenis te Klatten	11 835	9 700	»	»
Madura.				
* Uitbreiding van de gevangenis te Bangkallan	32 965	16 521	»	»
Bouw van districtsgevangenissen te Arosbaija en Waroe	1 615	1 526	»	»
Sumatra's Westkust.				
* Bouw van een depot voor 600 dwangarbeiders te Padang [3]	183 174	96 461	»	»
* Idem van eene gevangenis voor 50 personen te Painan [3]	»	»	13 360	8 165
Bouw van eene districtsgevangenis voor 11 personen te Rau.	»	»	1 559	1 005 (f 1 539)
Verbeteren van de gevangenis te Pelembaijan	»	»	763	125 (f 763)
Palembang.				
* Bouw van eene nieuwe gevangenis voor 40 personen te Kepahiang	6 400	3 000	»	»
Oostkust van Sumatra.				
* Overbrengen van de gevangenis te Laboean Batoe naar Laboean Bilik [4]	»	»	5 735	2 342
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.				
* Verplaatsen en verklanen van de gevangenis te Sampit	1 823	1 542	»	»
Celebes en onderhoorigheden.				
Vergrooten van de gevangenis te Alloe	3 454	3 448	»	»
Bouw van eene gevangenis voor 36 personen te Pangkadjene	»	»	8 929	446 (f 8 520)
* Idem van 20 bamboezen paviljoens voor licht gestraften op het binnenplein van de gevangenis te Makasser [3]	»	»	800	502
* Maken van twee opsluitingsplaatsen voor zwaar gestraften bij de gevangenis te Makasser [5]	»	»	2 254	1 470
Menado.				
Bouw van eene afdeelingsgevangenis voor 75 personen te Taroena (Sangi-eilanden).	26 750	12 634 (f 26 749)	»	»
Idem van nieuwe districtsgevangenissen te Lotta en Langowang	2 784	2 784	»	»
* Aanbrengen van verbeteringen aan de gevangenis te Menado [6]	»	»	1 180	448
Ternate.				
* Herstellingen en verbeteringen aan de gevangenis te Ternate [3]	»	»	9 288	5 240

[1]) Onder de preventieve gevangenen deden zich vele gevallen van berri-berri voor, waarom het uit een hygiënisch oogpunt noodig werd geoordeeld deze personen des daags van de open lucht te doen genieten.

[2]) Aan een afzonderlijk nachtverblijf voor doortrekkende militaire gevangenen bleek dringend behoefte te bestaan; vroeger werden deze personen in de districtsgevangenis opgesloten, waaraan echter op den duur te veel bezwaren verbonden waren.

[3]) Als bij noot 3 op blz. 3.

[4]) Noodig wegens de in noot 5 op blz. 3 vermelde reden.

[5]) Noodig om de lokalen die door berriberri besmet waren, tijdelijk te kunnen ontruimen en desinfecteeren.

[6]) Noodig in het belang der hygiëne.

OMSCHRIJVING DER WERKEN.	Werken op het werkplan voorkomende.		Werken niet op het werkplan voorkomende.	
	Toegestaan bedrag. a)	In 1894 verwerkt bedrag. b)	Toegestaan bedrag. a)	In 1894 verwerkt bedrag. b)
	Met inbegrip van het geldswaardig bedrag aan materialen uit 's lands voorraad.			
Amboina.				
* Bouw van gevangenissen te Amahei en Gisser	f 1 437	f 738	»	»
* Idem van negorijgevangenissen te Waroe, Elat, Larat en Serwaroe.	2 646	1 370	»	»
* Idem van eene gevangenis voor 31 personen te Toeal (Key-eilanden) . . .	»	»	f 9 205	f 6 026 (f 6 056)
* Idem van eene districtsgevangenis voor 6 personen te Kairatoe (Ceram) [1] .	»	»	655	419
* Idem voor 4 personen te Masarete (Boeroe) [1]	»	»	554	327
		f 296 184		f 39 274
Kazernen voor gewapende korpsen onder burgerlijk bestuur.				
Bantam.				
Bouw van 27 noodstallen voor de paarden van het detachement cavalerie te Serang	»	»	1 289	f 200 (f 1 094)
Soerabaija.				
Uitdiepen van den waterput en maken van eene badgelegenheid bij de pradjoerits-kazerne te Lamongan	»	»	367	353
Djokjokarta.				
* Vergrooten van de stallen der lijfwacht-dragonders te Djokjokarta [2] . . .	»	»	12 226	13 630
Madura.				
* Verbeteren van de barissans-kazerne voor 2 compagnieën te Pamakassan [3].	»	»	18 980	15 571
Palembang.				
* Bouw van eene nieuwe kazerne voor gewapende politiedienaren te Kepahiang . .	600	204	»	»
Idem te Soeroelangoen.	1 230	1 230	»	»
Idem te Moeara Bliti	»	»	500	424 (f 497)
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.				
* Bouw van eene kazerne voor gewapende politiedienaren te Samarinda (Koetei) . .	11 270	5 691	»	»
* Idem te Boelangan	5 608	4 884	»	»
		f 12 009		f 30 178
Gebouwen voor koffie				
Preanger Regentschappen.				
Bouw van koffie-inkooppakhuizen te Sindoelang	1 900	f 1 327 (f 1 883)	»	»
			»	»
Vergrooten en herstellen van het koffie-inkooppakhuis te Tjisandawoet	1 000	1 000	»	»
Bouw van twee koffie-inkooppakhuizen te Tjibodas, en van één op elke der plaatsen Madjalaja, Tjileugkraog, Patjot, Tandjongsari en Garoet	14 273	13 933	»	»
Verkleinen en herstellen van het koffie-inkooppakhuis te Nangkapait.	2 625	2 615	»	»
Idem van een koffieloemboeng te Darmaradja	495	483	»	»
Pekalongan.				
* Verplaatsing van het koffiepakhuis te Sigoegoer.	1 662	485	»	»
Pasoeroean.				
Bouw van een koffie-inkooppakhuis te Dinoijo	4 975	4 930	»	»
Vergrooten van de weegloods bij het koffie-inkooppakhuis te Lebo.	1 536	1 536	»	»
* Bouw van een koffie-inkooppakhuis te Bambang	9 865	7 442	»	»
Inrichten van het koffie-doorvoerpakhuis te Singosari tot koffie-inkooppakhuis . .	1 277	1 275	»	»
* Bouw van een koffie-inkooppakhuis met weegloods te Poerwodadi	3 009	1 233	»	»
Probolinggo.				
* Bouw van een koffie-inkooppakhuis te Segaran	2 911	975	»	»
Kadoe.				
Bouw van een koffie-inkooppakhuis te Kaloran.	4 255	3 962	»	»

[1]) Als bij noot 3 op blz. 3.

[2]) Wegens het heerschen van kwaden droes moesten de stallen ontruimd en de paarden in de bamboezen noodstallen ondergebracht worden; eene vergrooting bleef bovendien noodzakelijk. Wegens ondervonden tegenspoed bij den bouw zijn de genaamde kosten overschreden.

[3]) Dringend noodig om het gebouw aan de gestelde eischen te laten voldoen.

OMSCHRIJVING DER WERKEN.	Werken op het werkplan voorkomende. Toegestaan bedrag. a)	Werken op het werkplan voorkomende. In 1894 verwerkt bedrag. b)	Werken niet op het werkplan voorkomende. Toegestaan bedrag. a)	Werken niet op het werkplan voorkomende. In 1894 verwerkt bedrag. b)
	Met inbegrip van het geldswaardig bedrag aan materialen uit 's lands voorraad.			
Madinan.				
* Afbreken van het koffie-inkooppakhuis te Wringinanom en weder opstellen van dat gebouw te Gondosari	f 3 449	f 561	»	»
Sumatra's Westkust.				
Bouw van een koffie-inkooppakhuis te Taloe	2 563	423 (f 2 560)	»	»
Idem te Kotta Nopan	1 879	1 685	»	»
Aanbrengen van verbeteringen aan het doorvoer- tevens koffie-inkooppakhuis te Padang Pandjang	225	192	»	»
		f 44 057		»
Gebouwen voor de paardenposterij.				
Bantam.				
Vernieuwing van de poststallen ter hoofdplaats Menes	»	»	f 444	f 372 (f 444)
Vervangen door 4 houten gedongans van den poststal te Tjilintjing	»	»	492	32 (f 492)
Rembang.				
Vernieuwing van den poststal te Tanggeung	603	f 602	»	»
		f 602		f 404
Gebouwen voor het zout.				
Krawang.				
* Afbreken van het zoutverkooppakhuis te Panaroekan en wederoprichten daarvan op een verder van den oever der rivier Tjipoenagara gelegen punt [1].	»	»	4 058	f 256
Pekalongan.				
* Bouw van een zout- tevens koffiepakhuis te Kadjen	7 958	f 4 847	»	»
* Inrichten van een gedeelte van het koffiepakhuis te Paninggaran tot zoutpakhuis	2 570	2 246	»	»
Soerabaija.				
Verbouwingen aan het zoutpakhuis te Soerabaija [2]	»	»	574	574
Pasoeroean.				
Vergrooten van het afdak van het zoutverkooppakhuis te Ngantang	»	»	133	133
Kedoe.				
Maken van een afdak voor het zoutverkooppakhuis te Moentilan [3]	»	»	170	153
Kediri.				
* Bouw van een zoutverkooppakhuis te Wlingi [4]	»	»	3 550	2 689
Madura.				
* Bouw van 4 zouthoofddepotpakhuizen in de afdeeling Sampang (2 te Pengaringan, 1 te Ragoong en 1 te Dangpadang)	14 866	13 999	»	»
Idem van nieuw zoutverkooppakhuis te Balega	»	»	3 421	94 (f 3 421)
Vernieuwing van de zoutdepotpakhuizen n°s. 2, 8, 10 en 12 te Sarokka en n°. 28 te Paleboean [5]	»	»	9 784	8 556
Bouw van een zoutdepotpakhuis n°. 50 te Mondoeng Mondoeng [6]	»	»	1 733	1 626
Afdekken van het zout, opgeschuurd geweest in de afgebrande zoutpakhuizen n°s. 47, 48 en 49 te Mondoeng Mondoeng	»	»	1 550	1 324
Benkoelen.				
* Bouw van een nieuw zoutverkooppakhuis te Kroë	»	»	[7] 3 589	2 512 (f 2 612)
		f 21 092		f 17 917

[1] Het bestaande pakhuis werd door inschuring van den rivieroever bedreigd.

[2] De bergruimte bleek te gering.

[3] Noodig om het gebouw tegen inslag van regen te vrijwaren.

[4] Ter vervanging van het in slechten toestand verkeerende tijdelijk pakhuis.

[5] De slechte toestand waarin deze pakhuizen verkeerden maakte, met het oog op den in te brengen nieuwen oogst, het werk noodzakelijk.

[6] Ter vervanging van het door brand vernielde pakhuis.

[7] De aanvankelijk toegestane som van f 2488 bleek niet voldoende.

OMSCHRIJVING DER WERKEN.	Werken op het werkplan voorkomende. Toegestaan bedrag. a)	Werken op het werkplan voorkomende. In 1894 verwerkt bedrag. b)	Werken niet op het werkplan voorkomende. Toegestaan bedrag. a)	Werken niet op het werkplan voorkomende. In 1894 verwerkt bedrag. b)
	Met inbegrip van het geldswaardig bedrag aan materialen uit 's lands voorraad.			
Scholen voor Europeanen.				
Batavia.				
Maken van een privaat en een waterput bij de 3de openbare lagere school te Kramat.	f 749	f 714	»	»
Bijbouwen van een privaat bij de 4de openbare lagere school te Batoetoelis.	222	195	»	»
Maken van 2 privaten bij de 1ste openbare lagere school voor meisjes in de Willemslaan	526	504	»	»
Bouw van lokalen voor eene 2de openbare lagere school voor 200 leerlingen te Buitenzorg.	21 394	15 190 (f 18 975)	»	»
Idem van een tijdelijk schoollokaal bij de 2de openbare lagere school te Meester-Cornelis [1])	»	»	f 104	f 104
Preanger Regentschappen.				
Bouw van lokalen voor eene openbare lagere meisjesschool voor 60 leerlingen te Bandong.	4 870	4 850	»	»
Idem van eene speelplaats bij die school [2])	»	»	1 034	1 008
Tagal				
Verbeteren van de lokalen voor de openbare lagere gemengde school ter hoofdplaats Tagal [3])	»	»	2 466	2 456
Samarang.				
Bijbouwen van een vierde lokaal en van 2 privaten bij de 2de openbare lagere school te Salatiga	3 639	3 518	»	»
Bouw van eene leerzaal bij de hoogere burgerschool te Samarang.	»	»	2 781	1 772 (f 2 772)
Aanbrengen van een afdak aan de achterzijde der 3de klasse-zaal van de hoogere burgerschool te Samarang	»	»	127	125
Pasoeroean.				
Bouw van lokalen voor eene openbare lagere school voor 150 leerlingen te Lawang	»	»	18 370	12 363 (f 17 976)
Banjoemas.				
* Verbouwingen en herstellingen aan de lokalen der openbare lagere school te Tjilatjap [4]).	»	»	5 132	3 286
Madioen.				
Bouw van lokalen voor eene openbare lagere meisjesschool voor 60 leerlingen te Madioen	7 840	7 519	»	»
* Idem voor eene openbare lagere gemengde school voor 100 leerlingen te Ngawi [5])	»	»	9 671	5 347
Sumatra's Westkust.				
Uitbreiding en herstelling van het gebouw van een der openbare lagere scholen te Padang	»	»	9 935	1 662 (f 9 783)
* Geschikt maken voor Europeesche school en woningen voor de hoofd- en hulponderwijzers dier school van eenige gebouwen der opgeheven kweekschool voor inlandsche onderwijzers te Padang Sidempoean [6])	»	»	1 508	167
Benkoelen.				
Verbeteren en herstellen van het school-, tevens kerkgebouw te Benkoelen [3])	»	»	2 550	2 545
Riouw en onderhoorigheden.				
Verbeteren van de lokalen, dienende voor openbare lagere school, tevens onderwijzerswoning te Tandjong Pinang [7])	»	»	580	578
Amboina.				
* Aanbrengen van lichtkozijnen in den middenwand van de openbare lagere school te Neira [7])	»	»	326	318

[1]) Ten einde zoo spoedig mogelijk in het gebrek aan ruimte te voorzien.

[2]) Bij het opmaken van het project voor de nieuwgebouwde school was hierop niet gerekend; eerst later werd besloten dat het aanbeveling verdient de scholen voor zooveel noodig geleidelijk van speelplaatsen te voorzien.

[3]) Als bij noot 1 op blz. 1.

[4]) Noodig wegens het toenemend aantal leerlingen en den slechten toestand van het gebouw.

[5]) Urgent wegens het aanhoudend toenemen van het aantal leerlingen.

[6]) Noodig ten einde de gebouwen, welke sedert de opheffing der kweekschool voorloopig door de Europeesche school werden geoccupeerd, definitief daarvoor geschikt te maken.

[7]) De verlichting van de lokalen liet te wenschen over.

OMSCHRIJVING DER WERKEN.	Werken op het werkplan voorkomende. Toegestaan bedrag. a)	Werken op het werkplan voorkomende. In 1894 verwerkt bedrag. b)	Werken niet op het werkplan voorkomende. Toegestaan bedrag. a)	Werken niet op het werkplan voorkomende. In 1894 verwerkt bedrag. b)
	Met inbegrip van het geldswaardig bedrag aan materialen uit 's lands voorraad.			
Scholen voor inlanders.				
Preanger Regentschappen.				
Bouw van lokalen voor eene inlandsche school voor 60 leerlingen te Melambong. .	f 1 937	f 1 927	»	»
Tagal.				
Herstellingen en verbeteringen aan de lokalen der inlandsche school te Brebes. . .	1 344	1 157	»	»
Samarang.				
Bouw van privaten bij drie inlandsche scholen te Samarang	856	856	»	»
Bezoeki.				
Aanbrengen van glasramen en maken van een privaat bij de inlandsche school te Banjoewangi	590	589	»	»
Banjoemas.				
Vernieuwing van de lokalen der inlandsche school te Boekatedja	1 385	1 383	»	»
Bagelen.				
Vernieuwing van de lokalen der inlandsche school te Ambal	3 240	3 073	»	»
Palembang.				
Herstellen en verbeteren van de lokalen der inlandsche school te Lahat	415	403	»	»
Atjeh en onderhoorigheden.				
* Overbrengen van het schoolgebouw voor inlanders van Olehleh naar Kotta Radja .	2 888	2 610	»	»
Billiton.				
Bouw van lokalen voor eene inlandsche school te Manggar	1 577	1 577	»	»
Celebes en onderhoorigheden.				
* Bouw van lokalen voor eene inlandsche school voor 60 leerlingen te Segeri . . .	2 028	895	»	»
Bouw van een afdak van tijdelijke materialen bij de inlandsche school te Bima . .	100	100	»	»
		f 14 570		»
Burgerlijke hospitalen.				
Batavia.				
* Uitbreiding van het stadsverband in de benedenstad Batavia	130 917	[1]) »	»	»
* Bouw van twee semi-permanente loodsen, elk voor 100 personen, in het berriberri-gesticht te Buitenzorg [2])	»	»	f 11 783	f 7 673
* Uitbreiding van de landbouwkolonie voor rustige inlandsche vrouwen bij het krankzinnigengesticht te Buitenzorg [3])	»	»	6 317	[3]) »
Preanger Regentschappen.				
* Bijbouwen van nieuwe lokalen voor mannelijke zieken, apotheek en magazijn, en van eene afzonderlijke lijkenkamer bij het inlandsche hospitaal te Manondjaija	»	»	2 900	2 125 (f 2 885)
Tagal.				
Bouw van een semi-permanent hospitaal te Pomalang	1 750	f 1 749	»	»
Samarang.				
Verbeteringen aan en verven van eenige vertrekken in het stadsverband te Samarang [4])	»	»	898	850
Oprichten van twee gebouwtjes ter verpleging van poklijders ter hoofdplaats Poerwodadi en van een dergelijk gebouwtje nabij elke der dessa's Nanggoengan en Brati [5])	»	»	150	150
Soerabaija.				
Bouw van een hospitaal voor lijders aan besmettelijke ziekten aan de Oedjoeng te Soerabaija	»	»	27 490	6 993 (f 27 490)

[1]) Hoewel aan dit werk in December 1894 werd begonnen, werden den aannemer in dat jaar nog geene betalingen gedaan.

[2]) Ter vervanging van twee bouwvallige loodsen.

[3]) Het steeds toenemend aantal verpleegden maakte de uitbreiding noodzakelijk. Hoewel het werk in 1894 bijna voltooid werd, werden den aannemer daarvoor nog geene betalingen gedaan.

[4]) Als bij noot 1 op blz. 1.

[5]) Uit een hygiënisch oogpunt noodig geacht.

OMSCHRIJVING DER WERKEN.	Werken op het werkplan voorkomende.		Werken *niet* op het werkplan voorkomende.	
	Toegestaan bedrag. *a*)	In 1894 verwerkt bedrag. *b*)	Toegestaan bedrag. *a*)	In 1894 verwerkt bedrag. *b*)
	Met inbegrip van het geldswaardig bedrag aan materialen uit 's lands voorraad.			
Pasuruan.				
Vergrooten van het gesticht voor zieke prostituées te Malang	f 8 783	f 8 749	»	»
Probolinggo.				
Bouw van een hospitaal voor prostituées, gewonden, enz. te Kraksaän. . .	»	»	f 14 576	f 3 019 (f 14 576)
Bouw van een etablissement voor 21 berriberrilijders te Wangkal.	»	»	1 263	207 (f 1 263)
Bezoeki.				
* Bouw van een hospitaal voor zieke prostituées, gestraften en zwaar gewonden te Bondowosso.	5 567	2 602	»	»
Vergrooten van het gesticht voor prostituées te Sitoebondo	2 914	2 908	»	»
Madioen.				
Bouw van een nieuw inlandsch hospitaal ter hoofdplaats Madioen	»	»	14 844	5 537 (f 14 759)
Kediri.				
Bouw van eene tijdelijke loods voor zieke prostituées te Blitar [1])	»	»	318	318
Madura.				
* Bouw van een nieuw gesticht voor zieke prostituées ter hoofdplaats Bangkallan [2])	»	»	13 572	1 984
Atjeh en onderhoorigheden.				
* Bouw van een cholera-hospitaal voor inlanders en Chineezen te Olehleh	8 710	5 500	»	»
Banka.				
Oprichting van tijdelijke loodsen tot huisvesting van zieke gevangenen uit 's lands gevangenis te Muntok [3]).	»	»	600	600
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.				
Bouw van een hospitaal voor gewonden en voor zieke gevangenen te Amoenthai .	2 003	1 973	»	»
		f 23 481		f 29 465
Brandspuithuizen, wachthuizen en mijlpalen.				
Batavia.				
Bouw van tien verplaatsbare wachthuizen te Batavia.	750	f 702	»	»
Preanger Regentschappen.				
Bouw van 2 wachthuizen te Mangoenredja, 1 te Tjikorai, en respectievelijk 12, 21 en 18 in de afdeelingen Tjitjalengka, Tasikmalaija en Bandong	2 751	2 741	»	»
Cheribon.				
Maken van 54 gemetselde mijlpalen langs de wegen van Pandjaloe over Kawali naar Tjiamis en van Tjiamis naar Baudjar.	449	354	»	»
Samarang.				
Vernieuwing van de wachthuizen te Tempoeran en Karangpanas	118	118	»	»
Japara.				
Bouw van een wachthuis te Boetjee [4])	»	»	78	f 75
Afbreken en overbrengen naar andere plaatsen van 15 wachthuizen [4]). . .	»	»	375	371
Soerabaija.				
Bouw van 5 brandspuithuizen te Kali Anjar, Kemblongan, Kedoengdoro, Kepoetroen en Goedo [5])	»	»	5 890	4 798
Probolinggo.				
Bouw van 5 wachthuizen te Probolinggo en van 21 in de afdeeling Kraksaän . .	1 548	1 548	»	»
Banjoemas.				
Bouw van twee nieuwe wachthuizen ter hoofdplaats Tjilatjap [6])	»	»	100	98

[1]) Noodig wegens gebrek aan ruimte in het bestaande ziekengesticht.

[2]) De ruimte in het bestaande gesticht was te eenemale onvoldoende en de ligging van het gebouw in het centrum der plaats zeer ondoelmatig. Na voltooiing van het nieuwe gesticht zal het bestaande worden verbouwd tot post- en telegraafkantoor, tevens woning voor den chef.

[3]) Als bij noot 5 op blz. 13.

[4]) Noodig in verband met de nieuwe heerendienstregeling voor dit gewest.

[5]) Als bij noot 3 op blz. 3.

[6]) Als bij noot 1 op blz. 1.

OMSCHRIJVING DER WERKEN.	Werken op het werkplan voorkomende. Toegestaan bedrag. *a*)	Werken op het werkplan voorkomende. In 1894 verwerkt bedrag. *b*)	Werken *niet* op het werkplan voorkomende. Toegestaan bedrag. *a*)	Werken *niet* op het werkplan voorkomende. In 1894 verwerkt bedrag. *b*)
	Met inbegrip van het geldswaardig bedrag aan materialen uit 's lands voorraad.			
Bagelen.				
Bouw van twee wachthuizen te Poerworedjo en Watoekoero	f 100	f 50	»	»
Oostkust van Sumatra.				
Bouw van brandspuithuizen te Bindjei en Belawan Deli	1 760	1 634	»	»
Amboina.				
Bouw van twee wachthuizen te Neira [1])	»	»	f 70	f 64
		f 7 147		f 5 406
Bazaarloodsen.				
Batavia.				
Bouw van eene derde passarloods te Tandjong Priok	1 980	f 1 980	»	»
Bagelen.				
Bouw van twee passarloodsen ter hoofdplaats Poerworedjo [2])	»	»	1 934	f 1 933
		f 1 980		f 1 933
Bevloeiingswerken. [3])				
Bantam.				
Bouw van een stuwdam in de Tjibana en van eene inlaatsluis in de leiding Tjisoewoek	»	»	[4]) 10 852	f 5 037 (f 11 032)
Batavia.				
Maken van een gemetselden stuwdam in de Oosterslokkan bij Paroengbanting	»	»	16 817	3 625 (f 16 801)
Herstelling van den stuwdam en de stortvloer in de Westerslokkan bij de kampong Mantarena	»	»	6 890	7 380
Idem van den dam te Empang bij de prise d'eau van de Westerslokken	»	»	1 336	1 335
Bouw van een gemetselden stuwdam in den Oostertak van gemelde slokkan	»	»	10 101	10 061
Maken van twee gemetselde bekleedingsmuren bij den stuwdam in de Tjidepit-leiding	»	»	1 069	1 034
Preanger Regentschappen.				
* Werken voor de bevloeiing van de Tjihea-vlakte uit de Tjisokkan (geraamde totale kosten f 800 000) [5])	150 000	[6]) 18 795 (f 390 270)	»	»
Cheribon.				
* Werken tot verbetering van de bevloeiing uit de Doetamati- en Sindopradja-leidingen in de afdeeling Indramaijoe (geraamde totale kosten f 1 600 000)	200 000	[7]) 165 918 (f 870 818)	»	»
* Aanbrengen van kribben in de Tjimanoek bij de bochten Krassak, Samaria, Sardiau, Kliwed en Pelem-Tjengkir	»	»	4 476	2 133
Tagal.				
* Werken tot verbetering van de bevloeiing en afwatering in West-Brebes tusschen de Lossari- en de Babakan-rivier (geraamde totale kosten f 1 100 000)	150 000	[8]) 33 819 (f 736 417)	»	»

[1]) Als bij noot 3 op blz. 3

[2]) De beschikbare afbraak van een oud zoutpakhuis gaf gelegenheid op min kostbare wijze in de dringende behoefte te voorzien.

[3]) Waar het bevloeiingswerken betreft, dient herinnerd dat op het werkplan alléén de grootere irrigatiewerken bij namen zijn genoemd, maar dat voor op zich zelf staande irrigatiewerken van kleinen omvang voor 1894 een algemeene post (f 300 000) is uitgetrokken. Hetgeen in 1894 op irrigatiegebied is uitgevoerd, buiten de eerstbedoelde grootere werken, is in dit overzicht beschouwd als *buiten* het werkplan verricht. Bovendien werd ten behoeve van irrigatie-opnemingen bij het werkplan voor 1894 gerekend op f 100 000.

[4]) Het oorspronkelijk toegestaan bedrag werd met f 4603 gesuppleerd.

[5]) Waar men, zooals te dezer plaatse, de geraamde totale kosten afzonderlijk vermeld vindt, betreffen de in de kolom „Toegestaan bedrag" uitgetrokken sommen — in afwijking van den bij de opmaking van dezen staat gevolgen regel (verg. noot *a* op blz. 1 dezer bijlage) — uitsluitend de voor 1894 ter verwerking bestemde bedragen.

[6]) Wegens opnemingen en projectwerk werd bovendien uitgegeven f 15 319, makende, met het vóór 1894 ter zake besteed bedrag, tot ult. 1894 in 't geheel f 40 227.

[7]) Wegens opnemingen en projectwerk werd bovendien uitgegeven f 8151, makende, met het voor 1894 ter zake besteed bedrag, tot ult. 1894 in 't geheel f 86 394.

[8]) Wegens opnemingen en projectwerk voor het hiergenoemde en de twee andere, aanstonds te vermelden, groote werken in Tagal (waarvan dat in het Waloeh-gebied ook in 1894 nog buiten verdere uitvoering bleef, als samenhangende met de nog in onderzoek zijnde plannen voor eene bevloeiing uit de Rambatan-rivier) werd in 1894 uitgegeven f 25 127, makende, met het vroeger te dier zake reeds besteed bedrag ad f 178 229 (in het vorig verslag ten onrechte opgegeven f 178 078), tot ult. 1894 f 203 356.

OMSCHRIJVING DER WERKEN.	Werken op het werkplan voorkomende. Toegestaan bedrag. a)	Werken op het werkplan voorkomende. In 1894 verwerkt bedrag. b)	Werken niet op het werkplan voorkomende. Toegestaan bedrag. a)	Werken niet op het werkplan voorkomende. In 1894 verwerkt bedrag. b)
	Met inbegrip van het geldswaardig bedrag aan materialen uit 's lands voorraad.			
* Werken voor bevloeiing uit de Pamali-rivier in Oost-Brebes (geraamde totale kosten f 2 250 000)	f 200 000	[1]) f 143 984 (f 193 259)	»	»
* Werken tot verbetering van de bevloeiing en afwatering in het stroomgebied der Waloeh-rivier in de afdeeling Pamalang (geraamde totale kosten f 810 000)	125 000	[1]) » (f 192 277)	»	»
Herstelling van den dam Pedis	»	»	[2]) f 3 532	f 1 585 (f 3 047)
* Idem van den stuwdam in de Ramboet-rivier bij Tjipero	»	»	3 382	2 686
Maken van strekdammen in de Genteng-rivier bij den bovenmond der kali Gawé.	»	»	1 336	1 238
Herstelling van de dammen Djetak, Sikandong, kali Lampok en Karangtengah.	»	»	914	891
Tegal en Pekalongan.				
* Werken tot verbetering van de bevloeiing in de streek tusschen de Tjomal- en de Pekalongan-rivier, gelegen in de afdeeling Pamalang van eerstgenoemd gewest en in de afdeeling Pekalongan (geraamde totale kosten f 1 500 000)	125 000	[3]) 32 343 (f 180 272)	»	»
Samarang. [4])				
Werken tot bevloeiing uit de Loesi-rivier in de afdeeling Grobogan [5])	»	» (f 6 354)	»	»
* Werken ter beveiliging van het oostelijk deel der hoofdplaats Samarang tegen overstroomingen (geraamde totale kosten f 344 590)	»	[6]) 13 015 (f 68 259)	»	»
Samarang en Japara.				
* Werken tot verbetering van de bedijking der beneden-Serang-rivier en van de bevloeiing en afwatering in het district Wedoeng der afdeeling Demak der eerstgenoemde residentie (geraamde totale kosten f 800 000)	150 000	[7]) 304 675 (f 755 171)	»	»
Soerabaija.				
Bouw van een stuwdam met inlaatsluizen te Goedo in de kali Kontoh [8])	»	»	20 596	17 915 (f 20 595)
Vernieuwing van den stuwdam Kepoetren in de leiding Kedoenggoeling (afd. Sidhoardjo)	»	»	6 110	1 790 (f 6 105)
Zware herstelling aan den stuwdam Doerangkoelon (afd. Sidhoardjo)	»	»	2 084	127 (f 2 050)
* Bouw van een stuwdam met inlaatsluizen in de kali Bangsal (afd. Modjokerto).	»	»	17 976	13 142
Herstelling van den stuwdam Oerang Agoenglor	»	»	1 954	1 954
Maken van eene brug met schotbalksluis te Keboan I	»	»	2 570	2 019
Rembang en Soerabaija.				
* Verbetering van de bevloeiing en afwatering in de Solo-vallei (geraamde totale kosten f 18 930 000)	2 700 000	[9]) 2 380 438 † (f 2 522 556)	»	»
Pasoeroean.				
* Werken voor bevloeiing uit de Pategoean en andere rivieren in de afdeeling Bangil (geraamde totale kosten f 900 000)	150 000	[10]) 51 046 (f 748 601)	»	»
Maken van 9 naaldsluisjes type A en 6 naaldsluisjes type B in de Kedongkandang-leiding (afd. Malang) [11])	»	»	2 310	224 (f 2 310)

[1]) Zie noot 8 op de voorgaande bladzijde.

[2]) Het oorspronkelijk toegestaan bedrag ad f 2632 werd met f 900 gesuppleerd.

[3]) Wegens opnemingen en projectwerk werd bovendien uitgegeven f 5303, makende, met het vóór 1894 ter zake besteed bedrag, tot uit. 1894 in 't geheel f 78 908.

[4]) Wegens opnemingen en projectwerk ten behoeve van de verbetering der bevloeiing en afwatering in de districten Singenkidoel en Grogol der afdeeling Samarang werd in 1894 uitgegeven f 3998, makende met het vroeger te dier zake besteed bedrag f 22 257.

[5]) Ten behoeve van deze werken, van welker uitvoering in Juli 1894 werd afgezien, werd in dat jaar tot het tijdstip van staking voor opnemingen nog uitgegeven f 6221, makende met hetgeen vroeger te dier zake is besteed en met de hiergenoemde som van f 6354 voor in 1893 gedane proefheilingen een totaal van f 31 304.

[6]) Wegens opnemingen en projectwerk werd bovendien uitgegeven f 9253, makende met het vóór 1894 ter zake besteed bedrag tot uit. 1894 in 't geheel f 22 978.

[7]) Wegens opnemingen en projectwerk was indertijd bovendien uitgegeven f 4758.

[8]) Zoowel dit als de overige werken in de residentie Soerabaija werden uitgevoerd door het personeel van de irrigatie-afdeeling Brantas.

[9]) Wegens opnemingen en projectwerk was indertijd bovendien nog uitgegeven f 411 826.

[10]) Als voren f 42 662.

[11]) Uitgevoerd door het personeel van de irrigatie-afdeeling Brantas.

OMSCHRIJVING DER WERKEN.	Werken op het werkplan voorkomende. Toegestaan bedrag. a)	Werken op het werkplan voorkomende. In 1894 verwerkt bedrag. b)	Werken niet op het werkplan voorkomende. Toegestaan bedrag. a)	Werken niet op het werkplan voorkomende. In 1894 verwerkt bedrag. b)
	Met inbegrip van het geldswaardig bedrag aan materialen uit 's lands voorraad.			
Maken van eene steenen booghrug met overlaat in den weg van Wouoredjo naar Kalisat [1]	»	»	f 2 418	f 2 416
Verbetering van de leiding Gelang Kloetoek (afd. Malang) [1]	»	»	2 313	2 302
Idem van de leiding Peh Kebo (afd. Bangil) [1]	»	»	435	434
* Bouw van de inlaat- en spuisluis Gadjah-Longong (afd. Malang) [1]	»	»	4 807	4 415
Probolinggo.				
Maken van eene aftapping uit de afvoerleiding C 6 tot voeding van de leiding L 2 c [2]	»	»	4 535	4 486
* Idem uit de afvoerleiding C 7 tot voeding van de leiding L 2 a	»	»	5 354	3 005
* Verlengen der steenbezettingen en steenbekleedingen achter de verschillende kunstwerken binnen het Pekalen-gebied	»	»	2 482	941
Nemen van proeven omtrent het watergebruik bij de cultuur van suikerriet en andere gewassen	»	»	1 000	999
Bezoeki.				
* Werken voor de bevloeiing uit de Sampean-rivier in de afdeeling Panaroekan (geraamde totale kosten f 1 000 000)	f 150 000	[3] f 74 532 (f 460 109)	»	»
Vernieuwen van 18 stuwdammen van inlandsche constructie in de afdeeling Panaroekan	»	»	10 375	10 375
Banjoemas en Bagelen.				
* Werken voor de bevloeiing in het Seraijoe-stroomgebied (residentie Banjoemas), zoomede in het zuiden van beide gewesten, voor zooveel betreft het terrein gelegen tusschen de Seraijoe ten westen en de Loh Oeloe (residentie Bagelen) ten oosten (geraamde totale kosten f 9 300 000)	200 000	[4] » (f 1 438 151)	»	»
Banjoemas.				
Vernieuwing van een aquaduct in de Panaroekan-leiding (afd. Poerbolinggo) [5]	»	»	1 335	385 (f 1 306)
Verbreeden van den weg bij de duikers 5, 6 en 8 van de Limbangan-leiding [5]	»	»	697	649
Nemen van proeven omtrent het watergebruik bij de suikerrietcultuur [5]	»	»	980	978
Bouw van een stuwdam in de kali Klawing, eene inlaat- en spuisluis aan de monding der Dagan-leiding en een grondduiker voor de kali Longkrang	»	»	20 108	16 590
Bagelen.				
Werken voor de bevloeiing in Zuid-Bagelen, voor zooveel betreft het gedeelte beoosten de Loh Oeloe (geraamde totale kosten f 2 850 000)	250 000	[6] 97 380 (f 178 366)	»	»
Bouw van vier houten bruggen in den inspectieweg langs de Bedegolan-leiding [5]	»	»	1 245	417 (f 1 081)
* Verbetering van de Tandoe-leiding (afd. Ledok) [5]	»	»	12 823	10 865
* Bouw van drie aquaducten in de Kali Semo-leiding [5]	»	»	11 064	8 807
Vernieuwing van den stuwdam Sipeh, de aftapping Pidjiwetan en den stuwdam Pidjiwetan in de Ngasinan-leiding [5]	»	»	467	465
Herstellingen en verbeteringen aan de Moengkoeng-leiding [5]	»	»	1 234	1 234
Kadoe.				
* Werken voor bevloeiing uit de Mangis-leiding (geraamde totale kosten f 500 000)	50 000	[7] 70 973 (f 509 180)	»	»
* Idem uit de Tangsi-rivier in het district Menoreh [8]	»	»	»	»
Vernieuwing van den dam in de kali Tangsi voor de leidingen Widji en Salaman	»	»	2 562	2 463

[1] Als bij noot 11 op blz. 16.

[2] Zoowel dit als de overige werken in Probolinggo werden uitgevoerd door het personeel belast met het beheer en toezicht op de in 1893 voltooide Pekalen-werken.

[3] Wegens opnemingen en projectwerk was indertijd bovendien uitgegeven f 40 013.

[4] De werkzaamheden gedurende 1894 hebben zich bepaald tot het doen van opnemingen en het opmaken van projecten, waarvoor is uitgegeven f 16 584, makende met hetgeen vóór 1894 te dier zake is besteed tot ult. 1894 in 't geheel f 198 128. (Het in het vorig verslag opgegeven bedrag van f 180 955 moest zijn f 181 544.)

[5] Uitgevoerd door het personeel van de irrigatie afdeeling Serajoe.

[6] Wegens opnemingen en projectwerk werd bovendien uitgegeven f 9941, makende met het vóór 1894 ter zake besteed bedrag tot ult. 1894 in 't geheel f 328 014.

[7] Wegens opnemingen en projectwerk was indertijd bovendien nog uitgegeven f 35 708.

[8] De werkzaamheden hebben zich bepaald tot het doen van opnemingen en het opmaken van projecten, waarvoor is uitgegeven: vóór 1894 f 21 737 en in 1894 f 2500, of in 't geheel tot ult. 1894 f 24 237.

OMSCHRIJVING DER WERKEN.	Werken op het werkplan voorkomende. Toegestaan bedrag. a)	Werken op het werkplan voorkomende. In 1894 verwerkt bedrag. b)	Werken *niet* op het werkplan voorkomende. Toegestaan bedrag. a)	Werken *niet* op het werkplan voorkomende. In 1894 verwerkt bedrag. b)
	Met inbegrip van het geldswaardig bedrag aan materialen uit 's lands voorraad.			
Madioen.				
* Werken tot verbetering der bevloeiing in de afdeelingen Mngettan en Ngawi (de geraamde totale kosten kunnen nog niet met juistheid worden opgegeven) . . .	f 100 000	[1]) f 1 184 (f 19 928)	»	»
Herstelling van den dam Gondang	»	»	f 400	f 400
Madura.				
Herstelling van de dammen Soeton, Kratou en Keboenan	»	»	764	764
		[2]) f 3 388 104		[3]) f 147 566
Bruggen, wegen en andere waterstaatswerken.				
Bantam.				
Bouw van 14 bruggen [4])	53 015	f 42 847	»	»
Idem van 15 duikers [5])	24 570	22 390	»	»
Maken van 7 houten kribben aan den rechteroever van de rivier Tjiberong nabij de regentswoning te Rongkas Betoeng	9 592	3 459 (f 8 349)	»	»
Verbeteren van de haven van Laboean	25 365	22 220	»	»
Bouw van 9 bruggen	»	»	30 631	f 15 777 (f 27 267)
Idem van 6 noodbruggen [6])	»	»	5 374	4 665 (f 5 987)
Idem van 10 duikers	»	»	9 823	6 316 (f 9 009)
Vernieuwing van 15 noodbruggen [7])	»	»	8 353	7 933
Verbeteren van de weganusluiting tegen de landhoofden van eene brug in den nieuwen weg van Menes naar Pandeglang [8])	»	»	3 497	3 337
Maken van 400 M. gemetselde en 450 M. tegelgoot ter hoofdplaats Serang .	»	»	3 180	2 117 (f 3 175)
Bouw van een reservoir bij den artesischen put op de aloon-aloon ter hoofdplaats Serang.	»	»	299	29 (f 231)
Maken van een diep reservoir op den artesischen put te Tjilegon [9])	»	»	817	796
Batavia.				
Vernieuwing van 8 bruggen	33 159	32 481	»	»
Idem van 4 duikers	1 218	1 218	»	»
Verbreeden van een gedeelte van den weg Passarbaroe-Zuid	3 690	4 863	»	»
Vernieuwing van 128 strekkende meter kaaimuur langs den rechteroever van den Molenvliet	17 627	16 803	»	»
Maken van eene 50 M. lange houten beschoeiing langs den linkeroever van de Steenbakkersloot	641	1 074	»	»
Bouw van een ijzeren landingsteiger ten behoeve van den kleinhandel in de Westergracht te Tandjong Priok	2 849	2 758	»	»
Maken van tegelgoten ter hoofdplaats Batavia en te Meester-Cornelie [10]).	5 746	5 699	»	»
Vernieuwing van een duiker [11]).	»	»	1 200	1 200
Afsluiten van het erf van het gouvernements-hotel aan het Koningsplein met bijbehoorende werken	»	»	896	297 (f 865)
Leggen van een aarden dam ter afsluiting van de Zuidergracht te Tandjong Priok [12])	»	»	2 501	911
Uitbaggeren van het bovenpand van het Goenoeng Sahari-kanaal [13])	»	»	2 884	2 884

1) Wegens opnemingen en projectwerk werd bovendien nog uitgegeven f 40 400, makende, met het vroeger te dier zake besteed bedrag, tot ult. 1894 in 't geheel f 175 458.

2) Bovendien werd voor opnemingen en projectwerk in 1894 uitgegeven f 206 642, namelijk f 137 797 ten behoeve van werken reeds hiervóór vermeld, en verder f 57 700 en f 11 145 ter zake van voorbereidend werk voor eventueele irrigatiewerken respectievelijk in Djokjokarta en Kediri.

3) Hiervan werd verwerkt door den algemeenen dienst van den waterstaat f 97 797 en door den gewestelijken waterstaatsdienst f 49 769.

4) De bouw van 2 dezer bruggen (raming f 12 079, verwerkt in 1894 f 8645) wordt in 1895 voortgezet.

5) De bouw van 1 duiker (waarvoor f 471 toegestaan en f 44 verwerkt werd) wordt in 1895 voortgezet.

6) Voor 4 dezer noodbruggen geldt de opmerking in noot 3 op blz. 3.

7) Vernieuwing dezer bouwvallige bruggen kon niet worden uitgesteld.

8) Door het wegslaan van de taluds was reeds een gedeelte van den weg ingestort, zoodat vernieuwing dringend noodig werd.

9) Dringend noodig, ten einde het artesisch water voor drink- en badwater te kunnen benuttigen.

10) Bestreden uit den globalen post van f 5000, bij de lijst van herstellingen uitgetrokken voor verbetering van het gotenstelsel te Batavia en te Meester-Cornelis.

11) De bestaande duiker verkeerde in zulk een slecht n staat, dat langer uitstel instorting ten gevolge zou hebben gehad.

12) Ten einde aanslibbing tegen te gaan.

13) Noodig wegens de aanslibbing van den bodem van dit kanaal.

OMSCHRIJVING DER WERKEN.	Werken op het werkplan voorkomende. Toegestaan bedrag. a)	Werken op het werkplan voorkomende. In 1894 verwerkt bedrag. b)	Werken *niet* op het werkplan voorkomende. Toegestaan bedrag. a)	Werken *niet* op het werkplan voorkomende. In 1894 verwerkt bedrag. b)
	Met inbegrip van het geldswaardig bedrag aan materialen uit 's lands voorraad.			
Preanger Regentschappen.				
Bouw van 11 bruggen [1].	f 49 449	f 43 771	»	»
Vernieuwing van 50 bruggen	44 362	42 147	»	»
Bouw van 16 duikers	28 776	28 333	»	»
Vernieuwing van 9 duikers	3 541	3 593	»	»
Verbeteren van den weg tusschen de spoorweghalte Radjamandala en de districtshoofdplaats van dien naam	2 707	2 613	»	»
Bouw van 2 bruggen.	»	»	f 13 654	f 8 479
				(f 13 226)
Vernieuwing van 17 bruggen [2].	»	»	33 860	16 705
Bouw van 1 duiker	»	»	4 285	1 913
				(f 4 094)
Vernieuwing van 2 duikers [3])	»	»	2 427	2 354
Verbeteren van een gedeelte van den nieuwen postweg van Soemedang naar de grens van Cheribon, en maken van eene verbinding van den ouden met den nieuwen weg	»	»	15 691	4 151
				(f 15 689)
Cheribon.				
Bouw van 1 brug	3 046	2 521	»	»
Vernieuwing van 26 bruggen	57 847	53 103	»	»
Idem van 1 duiker	1 244	1 102	»	»
Bouw van 1 brug [4])	»	»	12 571	751
				(f 11 471)
Vernieuwing van 1 brug	»	»	1 591	1 478
Idem van 1 duiker [5]).	»	»	2 992	2 836
Verlenging van de drinkwaterleiding te Cheribon	»	»	10 000	7 550
				(f 9 366)
Tagal.				
Bouw van 2 bruggen [6])	13 271	3 913	»	»
Vernieuwing van 13 bruggen [7])	30 745	24 292	»	»
Bouw van 1 brug [8])	»	»	909	852
Idem van 2 noodbruggen	»	»	1 669	1 226
Vernieuwing van 2 bruggen [9])	»	»	5 111	4 766
Maken van toegangswegen tot de kali Bawang in den weg van kali Kangkoeng naar Tjoeroeg.	»	»	350	311
Sloopen van den bovenbouw van de brug Pedjagaan nº. 15 en dichten van de opening onder de brug [10])	»	»	285	224
Maken van een nieuwen riviertak in de kali Sragi bij Oeloedjami.	»	»	1 823	771
				(f 1 823)
Pekalongan.				
Bouw van 14 duikers	1 784	1 662	»	»
Vernieuwing van 28 bruggen [11]).	20 550	19 045	»	»
Bouw van 1 noodbrug	»	»	455	442
Idem van 1 duiker	»	»	3 978	3 978
Vernieuwing van 11 bruggen [12])	»	»	10 813	8 709
				(f 8 912)
* Idem van de beide zeehoofden aan de monding der Pekalongan-rivier, en van den kaaimuur; maken van eene oeververdediging bezijden het gebouw van de in- en uitvoerrechten te Pekalongan [13])	»	»	31 192	28 046

[1]) Zonder de kosten van den ijzeren bovenbouw van 3 dezer bruggen ad f 8231. De bouw van een der bruggen (raming f 8565, verwerkt in 1894 f 4326) wordt in 1895 voortgezet.

[2]) Aan 2 dezer bruggen was in 1893 reeds f 11 192 verwerkt. Met betrekking tot 2 andere geldt de opmerking in noot 3 op blz. 3; de overigen verkeerden in zulk een slechten staat dat herstelling niet mogelijk bleek. De vernieuwing van een der laatstbedoelden (raming f 7698, verwerkt in 1894 f 2355) wordt in 1895 voortgezet.

[3]) De bestaande duikers verkeerden in zulk een slechten staat dat onmiddellijke vernieuwing noodzakelijk was.

[4]) Zonder de kosten van den ijzeren bovenbouw ad f 4996.

[5]) Als bij noot 1 op blz. 1.

[6]) De bouw dezer bruggen wordt in 1895 voortgezet. Van een dezer bruggen zijn de kosten te bestrijden uit den globalen post bij het werkplan uitgetrokken voor het herstel van schade, veroorzaakt door rampen van hooger hand.

[7]) Van 8 dezer bruggen (raming f 19 795, in 1894 verwerkt f 14 646) wordt de vernieuwing in 1895 voortgezet. Hieronder 2 waarvan de kosten te bestrijden zijn uit den in de voorgaande noot genoemden post.

[8]) Deze brug dient ter vervanging van een duiker die op instorten stond.

[9]) Voor een dezer bruggen geldt noot 1 op blz. 1.

[10]) Deze brug had geen reden van bestaan meer.

[11]) De vernieuwing van een dezer bruggen (raming f 2155, verwerkt in 1894 f 2042) wordt in 1895 voortgezet. De kosten hiervan worden bestreden uit den post bedoeld in noot 6 hiervóór.

[12]) Deze bruggen waren zoo bouwvallig, dat reparatie niet mogelijk was. Van 8 dezer bruggen (raming f 7313, in 1894 verwerkt f 5412) wordt de vernieuwing in 1895 voortgezet.

[13]) Het paalwerk van beide zeehoofden was door zeeworm bijna geheel verteerd; de klei- en zandlaag onder het metselwerk was door zwaren golfslag medegenomen, waardoor verzakking en verbrokkeling van het metselwerk ontstond en dit op verschillende plaatsen werd weggeslagen. Van den kaaimuur was een groot gedeelte omgevallen en het overige vertoonde hier en daar scheuren.

OMSCHRIJVING DER WERKEN.	Werken op het werkplan voorkomende.		Werken niet op het werkplan voorkomende.	
	Toegestaan bedrag. a)	In 1894 verwerkt bedrag. b)	Toegestaan bedrag. a)	In 1894 verwerkt bedrag. b)
	Met inbegrip van het geldswaardig bedrag aan materialen uit 's lands voorraad.			
Maken van eene oeververdediging aan den noordelijken oever van de Pekalongan-rivier	»	»	f 10 429	f 2 506 (f 10 429)
Opnemingen in het belang der verbetering van den weg van Bandar naar Batoer.	»	»	3 349	1 630 (f 3 250)
Samarang.				
Bouw van 1 brug	f 707	f 582	»	»
Idem van 4 duikers [1]).	1 953	1 895	»	»
Vernieuwing van 27 bruggen [2])	110 545	86 176 (f 101 743)	»	»
Idem van 3 duikers	1 697	1 633	»	»
Bouw van 4 bruggen [3]).	»	»	12 449	6 947 (f 11 499)
Vernieuwing van 2 bruggen [4])	»	»	10 665	9 144
Verleggen van den grooten postweg van Poerwodadi naar Wirosari over eene lengte van 970 M. en maken van eene ijzeren brug over de Koenden-rivier in bedoelden weg [5])	»	»	24 094	3 464 (f 21 224)
Opnemingen in het belang van de verbetering van den weg van Ambawara naar Magelang	»	»	1 910	444 (f 1 910)
Vernieuwen van 61.25 M. kaaimuur langs den rechteroever van de Samarangsche rivier ter hoofdplaats Samarang	»	»	13 882	7 539 (f 14 560)
Maken van eene afsnijding in de Samarangsche rivier bovenstrooms van het reservoir van het bandjirkanaal te Samarang	»	»	16 431	970 (f 16 415)
Verhoogen van de rechter- en linkerdijken der Serang-rivier boven Tangoelangin	»	»	22 090	5 680 (f 21 720)
Maken van 67 verankeringen aan de kaaimuren van het havenkanaal te Samarang	»	»	6 516	317 (f 6 496)
Aanbrengen van 67 ijzeren buizen met grondfilters door eenige gedeelten van de kaaimuren van het havenkanaal te Samarang	»	»	564	187 (f 517)
* Vernieuwing van 109 M. kaaimuur aan den rechteroever van het havenkanaal te Samarang	»	»	23 945	17 019
Japara				
Vernieuwing van 26 bruggen [6])	40 277	37 535	»	»
Bouw van 1 noodbrug [7]).	767	712	»	»
Idem van 2 duikers.	515	489	»	»
Vernieuwing van 7 duikers.	3 572	3 307	»	»
Bouw van 2 bruggen [8]).	»	»	4 671	4 084
Vernieuwing van 3 bruggen [9])	»	»	9 393	7 802
* Idem van 1 duiker	»	»	282	112
Waarnemingen ten behoeve van de verbetering van het vaarwater naar de reede van Joana [10]).	»	»	4 900	1 895 (f 4 893)
* Doen van watermetingen, boringen en het graven van verbindingskanaaltjes, enz. noodig voor een onderzoek naar de mogelijkheid om de bronnen Tretes, Lamin, enz. te vereenigen en af te leiden in het belang van de drinkwatervoorziening van Joana [11])	»	»	1 000	16

[1]) In de plaats gekomen van den op het werkplan voorkomenden bouw van 3 duikers, geraamd op f 1270. De bouw van 2 dezer duikers (raming f 557, in 1894 verwerkt f 509) wordt in 1895 voortgezet.

[2]) Van een dezer bruggen (raming f 31 970, in 1893 en 1894 verwerkt f 29 203) zijn de kosten van den ijzeren bovenbouw ad f 15 542 niet in het totaal bedrag begrepen. De vernieuwing van 2 bruggen (raming f 13 784, in 1891 verwerkt f 12 360) wordt in 1895 voortgezet.

[3]) Daar instorten van de bestaande bruggen te vreezen was werd de bouw van nieuwe noodzakelijk.

[4]) Voor een dezer bruggen geldt noot 1 op blz. 1, voor de andere wordt de vernieuwing (raming f 5691, in 1894 verwerkt f 4472) in 1895 voortgezet.

[5]) Zonder de kosten van den ijzeren bovenbouw ad f 3936.

[6]) De vernieuwing van een dezer bruggen (raming f 2516, in 1894 verwerkt f 1701) wordt in 1895 voortgezet. De slechte toestand, waarin eene andere verkeerde, leverde gevaar op voor de passage.

[7]) De kosten hiervan worden bestreden uit den post bedoeld in noot 6 op blz. 19.

[8]) Een dezer bruggen strekt ter vervanging van eene gedeeltelijk ingestorte brug; de bouw van de andere (raming f 4355, in 1894 verwerkt f 3795) wordt in 1895 voortgezet. Voor deze laatste geldt tevens noot 1 op blz. 1

[9]) Voor een dezer bruggen geldt noot 1 op blz. 1. Van eene andere wordt de vernieuwing (raming f 5032, in 1894 verwerkt f 3807) in 1895 voortgezet.

[10]) Onder het toegestaan bedrag ad f 4900 is eene suppletie van f 1200 begrepen.

[11]) Te Joana bestaat behoefte aan eene drinkwatervoorziening.

OMSCHRIJVING DER WERKEN.	Werken op het werkplan voorkomende. Toegestaan bedrag. a)	Werken op het werkplan voorkomende. In 1894 verwerkt bedrag. b)	Werken niet op het werkplan voorkomende. Toegestaan bedrag. a)	Werken niet op het werkplan voorkomende. In 1894 verwerkt bedrag. b)
	Met inbegrip van het geldswaardig bedrag aan materialen uit 's lands voorraad.			
Rembang.				
Bouw van 1 brug	f 2 299	f 2 163	»	»
Vernieuwing van 16 bruggen	30 718	29 721	»	»
Bouw van 3 duikers	1 961	1 904	»	»
Vernieuwing van 3 duikers	1 716	1 632	»	»
Bouw van 2 noodbruggen [1])	»	»	f 1 180	f 1 148
Maken van eene oeververdediging langs de zeezijde van den grooten postweg van Rembang naar Soerabaija, tusschen paal 17 en 19 [2])	»	»	8 298	8 294
Soerabaija.				
Bouw van 1 brug	3 429	3 419	»	»
Vernieuwing van 21 bruggen [3])	88 569	84 284	»	»
Bouw van 11 duikers	5 546	5 423	»	»
Vernieuwing van 2 duikers	1 353	1 238	»	»
Bouw van 9 bruggen en 12 duikers [4])	»	»	19 245	16 464 (f 18 256)
Vernieuwing van 14 bruggen en 34 duikers [5])	»	»	38 759	31 978 (f 38 133)
Bouw van 2 noodbruggen [6])	»	»	3 762	3 751
Maken van een nieuwen toegangsweg naar het fort Prins Hendrik	»	»	686	686
* Dempen van eenige poelen ter hoofdplaats Soerabaija [7])	»	»	36 199	17 898
* Idem van de buitengrachten van het fort Prins Hendrik [8])	»	»	45 221	11 296
Nemen van eene proef op ruime schaal met asphaltbestrating ter hoofdplaats Soerabaija [9])	»	»	1 500	1 948
Pasoeroean.				
Bouw van 3 bruggen	9 002	8 822	»	»
Vernieuwing van 12 bruggen	20 311	19 442	»	»
Bouw van 1 noodbrug [10])	3 826	3 826	»	»
Idem van 6 duikers	6 400	6 286	»	»
* Verleggen van den weg over den bergpas Radjegwesie van af de dessa Kloemoetan tot de dessa Pandemas	93 325	45 000	»	»
Bouw van 4 bruggen [11])	»	»	24 825	6 472 (f 23 975)
Vernieuwing van 6 bruggen [12])	»	»	2 498	2 457
Bouw van 3 duikers	»	»	14 456	3 740 (f 14 070)
Verbeteren van een gedeelte van den weg van Toeren naar Pamottan en bouw van eene brug in dien weg	»	»	10 320	2 263 (f 8 934)
Idem van een gedeelte van den weg tusschen Batoe en Ngantang	»	»	3 984	3 189 (f 3 984)
Opnemingen in het belang van het vaarwater ter reede Pasoeroean	»	»	759	639 (f 730)
Probolinggo.				
* Bouw van 1 brug [13])	17 000	7 454	»	»
Vernieuwing van 7 bruggen [14])	26 386	21 159	»	»
Bouw van 8 duikers [15])	9 364	9 073	»	»
Vernieuwing van 7 duikers	2 031	1 952	»	»
* Verlenging van den weg langs het hoofdkanaal der Pekalen-werken tot aan den postweg van Probolinggo naar Loemadjang en bouw van 2 duikers en 1 brug in den weg	11 853	5 396	»	

[1]) Deze strekten ter vervanging van vroeger aangebrachte, doch sedert in slechten staat geraakte noodbruggen.

[2]) Noodig voor het behoud van dien weg.

[3]) De vernieuwing van 2 dezer bruggen (raming f 7531, in 1894 verwerkt f 2633) wordt in 1895 voortgezet.

[4]) In de ontvangen opgaven zijn de sommen voor bruggen en voor duikers niet uiteengehouden.

[5]) Onder het toegestaan bedrag is eene suppletie van f 5492 begrepen. Voor een der duikers geldt noot 1 op blz. 1.

[6]) Voor een dezer noodbruggen geldt noot 3 op blz. 3; voor de andere noot 1 hiervóór.

[7]) Noodig in het belang van den algemeenen gezondheidstoestand.

[8]) De grachten hebben geen reden van bestaan meer. Door de demping wordt jaarlijks f 4000 bespaard, vroeger noodig voor het uitdiepen.

[9]) De kosten zijn bestreden uit den bij de lijst van herstellingen uitgetrokken post voor het verbeteren van eenige wegen ter hoofdplaats Soerabaija.

[10]) De kosten werden bestreden uit den in noot 6 op blz. 19 bedoelden post.

[11]) Van een dezer bruggen zijn de kosten van den ijzeren bovenbouw ad f 3030 niet in de genoemde bedragen begrepen.

[12]) De bestaande bruggen eischten dringend vernieuwing.

[13]) Zonder de kosten van den ijzeren bovenbouw ad f 7080.

[14]) De vernieuwing van een dezer bruggen (raming f 15 995, in 1894 verwerkt f 11 787) wordt in 1895 voortgezet. De kosten van den ijzeren bovenbouw ad f 6465 zijn in de genoemde bedragen niet begrepen.

[15]) De bouw van een dezer duikers (raming f 4727, in 1894 verwerkt f 4162) wordt in 1895 voortgezet.

OMSCHRIJVING DER WERKEN.	Werken op het werkplan voorkomende. Toegestaan bedrag. a)	Werken op het werkplan voorkomende. In 1894 verwerkt bedrag. b)	Werken niet op het werkplan voorkomende. Toegestaan bedrag. a)	Werken niet op het werkplan voorkomende. In 1894 verwerkt bedrag. b)
	Met inbegrip van het geldswaardig bedrag aan materialen uit 's lands voorraad.			
Bouw van 1 brug [1])	»	»	f 6 537	f 960 (f 6 535)
Afbreken en opruimen van eene brug in den weg van Wangkal naar Tjondong en dempen van de brugopening [2])	»	»	1 878	1 822
Aanleggen van een dijkje langs den linkeroever der Bezoek-rivier [3])	»	»	564	340
Opnemingen ten behoeve van de havenverbetering te Probolinggo	»	»	100	99
Bezoeki.				
Bouw van 3 bruggen [4])	f 51 390	f 20 087 (f 46 142)	»	»
Vernieuwing van 5 bruggen	20 572	19 255	»	»
Idem van 17 duikers	6 397	6 136	»	»
Bouw van 1 brug	»	»	7 008	2 900 (f 6 546)
Vernieuwing van 1 brug	»	»	2 320	2 320
Bouw van 1 duiker	»	»	1 505	1 328
Idem van een los- en laadhoofd aan het strand te Banjoewangi	»	»	14 126	4 483 (f 14 078)
Verleggen van een gedeelte der drinkwaterleiding ter hoofdplaats Banjoewangi	»	»	3 796	3 545 (f 3 775)
Banjoemas.				
Bouw van 9 bruggen [5])	4 056	3 804	»	»
Vernieuwing van 16 bruggen [6])	21 614	17 468	»	»
Bouw van 9 duikers	2 874	2 709	»	»
Vernieuwing van 2 duikers	1 555	1 428	»	»
Bouw van 4 bruggen [7])	»	»	23 454	15 855 (f 23 602)
Vernieuwing van 12 bruggen [8])	»	»	8 555	6 938 (f 8 174)
Bouw van 1 noodbrug	»	»	213	213
Idem van 2 duikers	»	»	740	137 (f 729)
Bagelen.				
Vernieuwing van 1 brug	2 982	2 927	»	»
Bouw van 6 duikers	9 128	8 469	»	»
Vernieuwing van 5 duikers	3 405	3 198	»	»
Verbetering van een gedeelte van den weg van Gombong naar Lawangawoe	1 594	1 548	»	»
Vernieuwing van 11 bruggen [9])	»	»	10 703	10 576
Idem van 1 noodbrug	»	»	650	639
Maken van leidammen en aanbrengen van voorzieningen aan kunstwerken langs de rivier Loh Oeloe [10])	»	»	1 682	1 982
Kadoe.				
Bouw van 4 bruggen en 3 duikers [11])	13 870	12 347	»	»
Vernieuwing van 24 bruggen en 9 duikers [12])	22 647	20 346	»	»
Bouw van 2 noodbruggen [13])	1 485	1 485	»	»
Vernieuwing van 2 noodbruggen [13])	836	836	»	»
Bouw van 3 bruggen en 1 duiker [14])	»	»	17 154	14 145 (f 15 028)
Vernieuwing van 3 bruggen en 6 duikers [15])	»	»	12 874	11 199 (f 12 075)
Idem van 6 noodbruggen [16])	»	»	2 715	2 706

[1]) Zonder de kosten van den ijzeren bovenbouw ad f 1437.

[2]) Als bij noot 10 op blz. 19.

[3]) Tot herstel van de door een bandjir aangerichte schade.

[4]) Zonder de kosten van den ijzeren bovenbouw van een dezer bruggen ad f 14 085.

[5]) De kosten van 7 dezer bruggen worden bestreden uit den post bedoeld in noot 6 op blz. 19.

[6]) Als voren van 8 bruggen. De vernieuwing van 3 andere (raming f 7422, in 1894 verwerkt f 4733) wordt in 1895 voortgezet.

[7]) Voor een dezer bruggen geldt noot 1 op blz. 1.

[8]) Voor 2 dezer bruggen geldt noot 3 op blz. 3; 6 andere waren zoo bouwvallig dat zij dreigden in te storten.

[9]) Voor 2 dezer bruggen geldt noot 1 op blz. 1; de overige verkeerden in zeer slechten staat.

[10]) Als bij noot 3 op blz. 3.

[11]) Als bij noot 4 op blz. 21.

[12]) De kosten van vernieuwing van een der duikers werden bestreden uit den post bedoeld in noot 6 op blz. 19.

[13]) Bestreden uit den in de vorige noot bedoelden post.

[14]) Zonder de kosten van den ijzeren bovenbouw van een dezer bruggen ad f 6835.

[15]) Voor den ijzeren bovenbouw van een dezer bruggen werd bovendien nog geraamd en uitgegeven f 6835. Voor de 6 duikers en 1 der bruggen geldt noot 1 op blz. 1.

[16]) De bestaande bruggen verkeerden in zulk een slechten staat dat vernieuwing dringend noodig was.

OMSCHRIJVING DER WERKEN.	Werken op het werkplan voorkomende.		Werken *niet* op het werkplan voorkomende.	
	Toegestaan bedrag. *a*)	In 1894 verwerkt bedrag. *b*)	Toegestaan bedrag. *a*)	In 1894 verwerkt bedrag. *b*)
	Met inbegrip van het geldswaardig bedrag aan materialen uit 's lands voorraad.			
Soerakarta.				
Bouw van 2 reservoirs, het plaatsen van hydranten, pompen, buisleidingen, enz. voor de waterdistributie aan den artesischen put n°. 1 ter hoofdplaats Soerakarta	»	»	f 14 696	f 6 635 (f 14 643)
Madioen.				
Vernieuwing van 14 bruggen	f 31 694	f 30 050	»	»
Bouw van 3 duikers	1 101	1 101	»	»
Vernieuwing van 7 duikers	7 996	7 905	»	»
Vernieuwing van 3 bruggen [1])	»	»	30 634	21 667 (f 29 682)
Idem van 5 noodbruggen [2])	»	»	2 013	1 289 (f 1 631)
Bouw van 1 duiker	»	»	140	127
Verleggen van de kali Wot Watoe en dichten van de opening der oude brug Wot Watoe n°. 590 [3])	»	»	469	469
Kediri.				
Bouw van 10 bruggen [4])	62 433	54 094	»	»
Vernieuwing van 11 bruggen [5])	38 421	33 152	»	»
Idem van 1 noodbrug [6])	955	920	»	»
Idem van 1 duiker	408	407	»	»
Bouw van 5 bruggen [7])	»	»	24 265	11 716 (f 23 500)
Vernieuwing van 1 brug	»	»	4 018	286 (f 4 018)
Bouw van 13 noodbruggen [8])	»	»	17 586	16 597 (f 16 850)
Vernieuwing van 4 noodbruggen [9])	»	»	2 250	1 425 (f 2 250)
Madura.				
Bouw van 1 brug	3 670	3 286	»	»
Vernieuwing van 15 bruggen [10])	41 343	33 925	»	»
Bouw van 4 noodbruggen [11])	743	743	»	»
Idem van 2 duikers	838	823	»	»
Vernieuwing van 1 duiker	334	308	»	»
Vernieuwing van 3 bruggen	»	»	28 647	16 995 (f 28 575)
Verlenging van het landingshoofd te Kamal [12])	»	»	23 143	5 737 (f 22 063)
Sumatra's Westkust.				
Bouw van 3 bruggen [13])	21 735	10 010	»	»
Vernieuwing van 19 bruggen [14])	46 779	37 930	»	»
Idem van 2 duikers [15])	5 431	2 946	»	»
* Aanbrengen van oevervoorzieningen in de Padang-rivier ter hoofdplaats Padang	14 568	12 738	»	»
Aanbrengen van eene overkapping op het waterreservoir te Fort de Kock	1 817	1 801	»	»
Idem op de bron Tjingkarang	1 314	1 276	»	»

[1]) Voor een dezer bruggen geldt noot 1 op blz. 1; voor eene andere noot 3 op blz. 8. De vernieuwing dezer laatste (raming f 10 073, in 1894 verwerkt f 9270) wordt in 1895 voortgezet.

[2]) Als bij noot 8 op blz. 3.

[3]) Door het graven van eene leiding van de kali Wot Watoe naar de Berdjing kon de brug Wot Watoe n°. 590 vervallen.

[4]) De bouw van 2 dezer bruggen (raming f 30 637, in 1894 verwerkt f 23 329) wordt in 1895 voortgezet.

[5]) De vernieuwing van een dezer bruggen (raming f 7483, in 1894 verwerkt f 2780) wordt in 1895 voortgezet. Van 2 andere werden de kosten bestreden uit den in noot 6 op blz. 19 bedoelden post.

[6]) De kosten zijn bestreden uit den in noot 6 op blz. 19 bedoelden post.

[7]) Zonder de kosten van den ijzeren bovenbouw van een dezer bruggen ad f 9541.

[8]) De bestaande bruggen verkeerden in zulk een slechten staat dat voorzieningen dringend noodig waren. De bouw van een dezer noodbruggen (raming f 948, in 1894 verwerkt f 248) wordt in 1895 voortgezet.

[9]) Voor 3 dezer noodbruggen geldt noot 3 op blz. 3.

[10]) Een dezer bruggen is in de plaats getreden van de op het werkplan van 1892 voorkomende brug, waarvan de bouw moest worden gestaakt. Van 2 bruggen (raming f 6412, in 1894 verwerkt f 3390) wordt de vernieuwing in 1895 voortgezet; voor eene andere geldt noot 3 op blz. 3.

[11]) De kosten werden bestreden uit den in noot 6 op blz. 19 bedoelden post.

[12]) Onder het voor dit werk toegestaan bedrag is eene suppletie begrepen van f 4413.

[13]) De bouw van 2 dezer bruggen (raming f 16 240, in 1894 verwerkt f 6120) wordt in 1895 voortgezet. Onder de opgegeven bedragen zijn voor 1 van de 3 bruggen niet begrepen de kosten van den ijzeren bovenbouw ad f 8061.

[14]) De vernieuwing van 7 dezer bruggen (raming f 13 235, in 1894 verwerkt f 6484) wordt in 1895 voortgezet.

[15]) De vernieuwing van een dezer duikers (raming f 2546, in 1894 verwerkt f 573) wordt in 1895 voortgezet.

OMSCHRIJVING DER WERKEN.	Werken op het werkplan voorkomende. Toegestaan bedrag. a)	Werken op het werkplan voorkomende. In 1894 verwerkt bedrag. b)	Werken niet op het werkplan voorkomende. Toegestaan bedrag. a)	Werken niet op het werkplan voorkomende. In 1894 verwerkt bedrag. b)
	Met inbegrip van het geldswaardig bedrag aan materialen uit 's lands voorraad.			
Bouw van 22 bruggen [1]	»	»	f 68 090	f 22 608 (f 41 675)
Vernieuwing van 25 bruggen [2].	»	»	93 701	34 538 (f 83 352)
Bouw van 3 noodbruggen [3]	»	»	2 738	2 044
* Vernieuwing van 2 duikers	»	»	1 916	911
Aanbrengen van eene overkapping aan 4 bruggen	»	»	1 772	1 765
* Vernieuwing van eene brug in den weg van Priaman naar Tikoe en verbetering van den rivierloop bovenstrooms van die brug [4].	»	»	3 273	2 569
* Verbeteringen en herstellingen aan den weg van Padang Sidempoean naar Sipirok [5]	»	»	10 400	5 934
Veranderen in een karrenweg van den bestaanden weg tusschen Loeboe Alang en Priaman	»	»	1 487	273 (f 1 330)
* Verbeteren van het weggedeelte tusschen Karang Paceh en Moeara Loempoh in den grooten postweg van Padang naar Indrapoera	»	»	4 255	177 (f 3 124)
* Verleggen van een deel van den weg tusschen Bondjol en Loeboe Sikaping	»	»	42 287	4 357 (f 38 079)
* Aanleg van een transportweg van Fort de Kock naar Si Pisang	»	»	32 120	705 (f 32 072)
* Bouw van twee aanlegplaatsen voor zeil- en stoomschepen in de Emmahaven [6])	»	»	35 954	23 717
Aanleggen van eene hulpvoedingsleiding uit een beekje, op de helling van het Ringgebergte stroomende, naar het reservoir voor drinkwatervoorziening aan de Emmahaven te Padang [7])	»	»	182	157
Verbeteren van de Padang-rivier te Padang [8].	»	»	8 501	7 589 (f 8 498)
Benkoelen.				
* Vernieuwing van 3 bruggen	f 8 753	f 4 271	»	»
* Verbeteren van een gedeelte van den militairen weg van af de rivier Taba Tras Troendjan tot aan de doesoen Talang Ampat.	8 626	5 200	»	»
Bouw van 8 bruggen [9]	»	»	72 632	15 120 (f 74 049)
Vernieuwing van 3 bruggen	»	»	16 567	3 033 (f 8 120)
* Verbeteren van den militairen weg van Taba Penandjoeng naar Kepahiang van paal 20 tot paal 27 en van paal 30 tot paal 31 [10])	»	»	18 868	10 673
Doen van verbeteringen aan eene brug over de Ajer Singa besar in bedoelden weg [11])	»	»	4 039	4 025
* Verbeteren van een gedeelte van den militairen weg van paal 8 tot aan de rivier Taba Tras Troendjan [12])	»	»	14 491	11 071 (f 12 806)
Maken van eene buisleiding ter voorziening van de controleurswoning te Kroë van drink- en badwater	»	»	496	496
Lampongsche Districten.				
Vernieuwing van 8 bruggen	7 710	7 699	»	»
* Verbeteren van den weg van Telok Betong via Tandjong Karang naar het noorden.	16 101	62	»	»
Maken van een bak met afvoergoot voor den artesischen put nabij de passarloodsen te Telok Betong	»	»	103	103

[1]) De bouw van 4 dezer bruggen (raming f 44 216, in 1893 en 1894 verwerkt f 19 617) wordt in 1895 voortgezet. De kosten van den ijzeren bovenbouw van 2 bruggen ad f 27 355 zijn in de hierboven genoemde bedragen niet begrepen.

[2]) De vernieuwing van 6 dezer bruggen (raming f 20 379, in 1893 en 1894 verwerkt f 15 681) wordt in 1895 voortgezet. De kosten van den ijzeren bovenbouw van één daarvan ad f 3030 zijn niet in de uitgetrokken bedragen begrepen; dit is wel het geval met eene suppletie van f 1100 voor dezelfde brug.

[3]) De bouw van 1 noodbrug (raming f 1781, in 1894 verwerkt f 1092) wordt in 1895 voortgezet. Voor de 2 andere geldt noot 1 op blz. 21.

[4]) Zie noot 3 op blz. 3

[5]) Treedt in de plaats van het werk „Geschikt maken van den weg tusschen Padang Sidempoean en Pakan Tjeor tot een karrenweg".

[6]) De behoefte aan meer los- en laadgelegenheid deed zich dringend gevoelen.

[7]) Ter voorkoming van gebrek aan water in het reservoir.

[8]) Onder het voor dit werk toegestaan bedrag is eene suppletie van f 3084 begrepen.

[9]) De bouw van 3 dezer bruggen (raming f 31 485, in 1894 en vorige jaren verwerkt f 27 916) wordt in 1895 voortgezet. Eene suppletie van f 1313 voor ééne brug is wel, maar de kosten van den ijzeren bovenbouw van 2 bruggen ad f 1638 zijn niet begrepen onder het toegestaan bedrag.

[10]) Onder het toegestaan bedrag is eene suppletie van f 11 902 begrepen

[11]) Dringend noodig voor het behoud der brug.

[12]) Onder het toegestaan bedrag is f 1500 en onder het verwerkt bedrag f 1465 begrepen, wegens aanschaffing van een steenbreker met locomobiel en van wegwalsen. Bovendien komt onder het toegestaan bedrag nog eene suppletie voor van f 2832.

OMSCHRIJVING DER WERKEN.	Werken op het werkplan voorkomende. Toegestaan bedrag. a)	Werken op het werkplan voorkomende. In 1894 verwerkt bedrag. b)	Werken niet op het werkplan voorkomende. Toegestaan bedrag. a)	Werken niet op het werkplan voorkomende. In 1894 verwerkt bedrag. b)
	Met inbegrip van het geldswaardig bedrag aan materialen uit 's lands voorraad.			
Palembang.				
Vernieuwing van 13 bruggen	f 14 734	f 14 447	»	»
Vernieuwing van 2 bruggen [1]	»	»	f 2 413	f 2 407
* Bouw van 1 brug	»	»	2 865	60
Oostkust van Sumatra.				
* Bouw van 6 bruggen en 8 duikers [2]	73 416	20 991	»	»
* Idem van 8 noodbruggen in het nieuwe tracé van den weg van Tandjong Poera (Langkat) naar Stabat, openkappen en schoonmaken van dat tracé en maken van ophoogingen [3]	14 808	4 983	»	»
Leggen van 5 ijzeren buisleidingen in den weg van Medan (Deli) naar Soenggal, begrinden van dien weg en vergraven van de wegslooten [4]	6 011	584 (f 5 759)	»	»
Aanleg van een weg langs den rechteroever der Tamiang-rivier van Seroewaj naar Kwala Simpang [5]	»	»	27 109	20 670 (f 27 108)
* Opruimen van voor de scheepvaart hinderlijke gezonken boomstammen in de Tamiang-rivier	»	»	1 100	1 052
Maken van een dubbel steenen reservoir, waarvan het eerste gedeelte is bestemd voor drinkwater en het tweede gedeelte voor wasch- en spoelwater te Tandjong Tiram (Batoe Bara) [6]	»	»	546	546
* Voorzieningen aan den steiger bij het tolkantoor te Tandjong Balei (Assahan)	»	»	4 183	1 158 (f 3 627)
Atjeh en onderhoorigheden.				
* Aanleg van een verharden rijweg te Kotta Radja	11 150	10 122	»	»
Maken van eene strandverdediging te Olehleh	60 000	60 244	»	»
Voorzieningen aan de locomobiel van het stoomgemaal te Penajoeng [7]	»	»	143	143
Banka.				
Vernieuwing van 2 bruggen	30 902	6 457 (f 30 796)	»	»
Vernieuwing van 2 bruggen	»	»	3 812	1 592 (f 3 445)
Herstellen en verlengen van het zeehoofd te Muntok	»	»	27 455	15 (f 27 454)
Vernieuwing van het los- en laadhoofd te Pangkalpinang	»	»	958	155 (f 935)
Maken van een nieuw los- en laadhoofd te Batoeroesak en verbeteren van de bestaande kaaimuren in het aangrenzend emplacement [8]	»	»	2 134	2 121
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.				
Vernieuwing van 23 bruggen ter hoofdplaats Bandjermasin	26 935	26 728	»	»
Bouw van 1 noodbrug	»	»	779	41 (f 779)
Maken van eene voorziening tegen het verzakken van den weg voor de zoutpakhuizen te Bandjermasin	»	»	6 940	5 849 (f 6 879)
Celebes en onderhoorigheden.				
Bouw van 3 bruggen [9]	17 684	14 493	»	»
* Vernieuwing van 1 brug	3 573	2 114	»	»
Bouw van 2 duikers [10]	»	»	471	469
* Verleggen van den weg van Maros naar Tjamba van de Patoenoeang Assoer tot Kabar [11]	»	»	1 792	439 (f 1 208)
Menado.				
Vernieuwing van 8 bruggen	23 193	20 699	»	»
* Verbeteren van het pad tusschen Limbotto en Kwandang	6 364	1 109	»	»
* Bouw van een los- en laadsteiger te Gorontalo	19 519	2 565	»	»

1) Voor deze bruggen geldt noot 3 op blz. 3.

2) Voor deze bruggen en duikers geldt noot 4 op blz. 21. De bouw van 5 bruggen en 8 duikers wordt bestreden uit den post van f 50 900, bij het werkplan uitgetrokken voor de verbetering van eenige hoofdwegen in de afdeeling Deli. Van de 6de brug (raming f 31 696, in 1894 verwerkt f 3181) zijn de kosten van den ijzeren bovenbouw ad f 12 930 niet in de genoemde bedragen begrepen.

3) Bestreden uit den in de voorgaande noot bedoelden post.

4) Als voren.

5) Onder het toegestaan bedrag is eene suppletie van f 17 109 begrepen.

6) In het belang der bevolking.

7) Zie noot 3 op blz. 3.

8) In het belang van den handel.

9) Van 2 dezer bruggen (raming f 10 772, in 1894 verwerkt f 7495) wordt de bouw in 1895 voortgezet. De kosten van den ijzeren bovenbouw van een der laatste ad f 5039 zijn in de genoemde bedragen niet begrepen.

10) Dringend noodig voor eene behoorlijke afwatering.

11) Het uitgegeven bedrag strekte nog alleen tot aankoop van gereedschappen.

OMSCHRIJVING DER WERKEN.	Werken op het werkplan voorkomende. Toegestaan bedrag. *a*)	Werken op het werkplan voorkomende. In 1894 verwerkt bedrag. *b*)	Werken *niet* op het werkplan voorkomende. Toegestaan bedrag. *a*)	Werken *niet* op het werkplan voorkomende. In 1894 verwerkt bedrag. *b*)
	Met inbegrip van het geldswaardig bedrag aan materialen uit 's lands voorraad.			
Amboina.				
Vernieuwing van 1 brug	»	»	f 2 281	f 628 (f 2 281)
Ternate.				
Doen van een onderzoek naar de gesardheid en het draagvermogen van den zeebodem in verband met het nieuw te bouwen los- en laadhoofd te Ternate [1])	f 125	f 125	»	»
Timor.				
Maken van eene drinkwaterleiding met reservoir ter hoofdplaats Koepang	2 341	2 328	»	»
Bali en Lombok.				
* Bouw van 1 brug	14 573	9 967	»	»
Vernieuwing van 4 bruggen	10 553	8 074	»	»
Bouw van 1 brug	»	»	7 286	2 332 (f 6 815)
		f 1 351 250		f 680 465

B. Werken bestemd geweest om in 1894 te worden uitgevoerd (of te worden voortgezet), maar waaraan in dat jaar niet gewerkt werd.

OMSCHRIJVING DER WERKEN.	Werken op het werkplan voorkomende.	Werken *niet* op het werkplan voorkomende.
	Toegestaan bedrag, met inbegrip van het geldswaardig bedrag aan materialen uit 's lands voorraad.	
Woningen voor burgerlijk personeel.		
Preanger Regentschappen.		
Bouw van eene controleurswoning te Soekanegara [2])	f 15 000	»
Probolinggo.		
Verbeteren van de controleurswoning te Probolinggo [3])	1 200	»
Bezoeki.		
Bouw van eene regentswoning te Sitoebondo [4])	75 790	»
Samarang.		
Maken van eene nieuwe badkamer met privaat bij de districtshoofdswoning te Genoek [5])	»	f 382
Banjoemas.		
Aanbrengen van een gegalvaniseerd ijzeren afdak aan de assistent-residentswoning te Tjilatjap [6])	520	»
Maken van nieuwe bijgebouwen en paardenstallingen bij de districtshoofdswoningen te Sidoredjo en Madjenang [7])	2 700	»
Bagelen.		
Bouw van eene districtshoofdswoning te Petanahan [8])	9 000	»

[1]) Bestreden uit den bij het werkplan uitgetrokken post voor het bouwen van een los- en laadhoofd te Ternate.

[2]) Aangezien het ontwerp moest worden herzien, wordt dit werk eerst in 1895 buiten het werkplan ter hand genomen.

[3]) Reeds in 1893 uitgevoerd.

[4]) Als bij noot 1 op blz. 1.

[5]) Aanvankelijk meende men met herstelling te kunnen volstaan. In 't laatst van 1894 toegestaan, werd in dat jaar nog geen begin met de uitvoering van het werk gemaakt.

[6]) Hiervan werd afgezien.

[7]) Met het oog op het in exploitatie komen van den spoorweg Preanger-Tjilatjap, waardoor het transport van materialen voor de uitvoering van werken en het reizen van het toezichthoudend personeel in het westelijk deel van Banjoemas belangrijk zouden worden vergemakkelijkt, werden deze werken uitgesteld tot 1895.

[8]) In plaats van dit werk werd overgegaan tot den bouw van eene districtshoofdswoning te Karanganjar, waar de behoefte daaraan dringender was.

OMSCHRIJVING DER WERKEN.	Werken op het werkplan voorkomende.	Werken niet op het werkplan voorkomende.
	Toegestaan bedrag, met inbegrip van het geldswaardig bedrag aan materia en uit 's lands voorraad.	
Kadoe.		
Bouw van eene nieuwe districtshoofdswoning te Temanggoeng [1]	f 9 000	»
Madioen.		
Bouw van eene nieuwe regentswoning te Poljitan [2]	20 000	»
Sumatra's Westkust.		
Maken van gemetselde afwateringsgoten bij de assistent-residentswoning te Loeboe Sikaping [3]	»	f 544
Benkoelen.		
Bouw van eene controleurswoning te Taba Penaodjoeng [4]	14 728	»
Oostkust van Sumatra.		
Verplaatsen en herstellen van de woning van den opziener der recherche te Pertjoet [5]	»	3 585
Bouw van eene woning voor den inlandschen opziener der in- en uitvoerrechten te Poeloe Beting besar (Beneden-Rokkan), met woning voor sloeproeiers, keuken, badkamer, privaat en steiger [6]	»	5 130
Westerafdeeling van Borneo.		
Bouw van eene controleurswoning te Soeogei Kakap [7]	15 990	»
Idem te Smitau [8]	14 294	»
Amboina.		
Bouw van eene controleurswoning te Gisser [9]	14 000	»
Bureelen en andere gebouwen voor den algemeenen dienst, waaronder de algemeene pakhuizen.		
Bantam.		
Bouw van passangrahans te Batoehideung en Tjimangoe [6]	3 266	»
Batavia.		
Aanleg van eene waterleiding met bijbehoorende werken ten behoeve van de laboratoria en het photo-zincographisch atelier van 's lands plantentuin te Buitenzorg [10]	585	»
Preanger Regentschappen.		
Vergrooten en herstellen van het assistent-residentiekantoor te Tassikmalaja [11]	2 180	»
Bouw van eene pasangrahan te Tjitambul [12]	»	1 105
Cheribon.		
Uitbreiding van het gebouw voor den landraad te Cheribon [10]	4 000	»
Japara.		
Aankoop van een particulier gebouw te Koedoes en het inrichten daarvan tot landraadzaal, post- en telegraafkantoor met woning voor den chef en kadastraal bureau aldaar [13]	8 000	»
Probolinggo.		
Bouw van een post- en telegraafkantoor met woning voor den chef te Loemadjang [14]	15 000	»
Idem van kantoren voor de controleurs te Soekapoera en Gading [15]	4 250	»
Sumatra's Westkust.		
Bouw van een nieuw post- en telegraafkantoor te Padang [16]	20 779	»

[1]) Zou in 1896 worden ter hand genomen.

[2]) Het ontwerp kwam eerst in 1895 gereed.

[3]) Noodig voor de afwatering van het terrein der in 1893 voltooide woning. Eerst in 't laatst van 1894 toegestaan, werden in dat jaar voor het werk nog geene uitgaven gedaan.

[4]) Onuitgevoerd gebleven, sedert in September 1893 (Indisch Staatsblad nº. 222) den controleur der afdeeling Ommelanden van Benkoelen de hoofdplaats Benkoelen als standplaats aangewezen.

[5]) Bij opkomenden vloed werd het emplacement der woning onder water gezet. In 't laatst van 1894 toegestaan, werd in dat jaar nog geen begin met de uitvoering van het werk gemaakt.

[6]) Noodig in verband met de overneming door het Gouvernement van de heffing van in- en uitvoerrechten in de landschappen Bangka en Koeboe (verg. vorig verslag, blz. 181). In 't laatst van 1894 toegestaan, kon met den bouw van den bedoelden douanepost in dat jaar niet begonnen worden.

[7]) Dit werk werd reeds in 1893 voltooid.

[8]) Eerst in 't laatst van 1894 toegestaan, werden in dat jaar voor het werk nog geene uitgaven gedaan.

[9]) Dit werk werd aanhangig gemaakt in verband met de voorgenomen reorganisatie van het bestuur op het eiland Ceram. Aangezien hiervan vooralsnog is afgezien, kan het werk achterwege blijven.

[10]) Hiervan werd voorloopig afgezien.

[11]) Nader bleek met herstelling te kunnen worden volstaan.

[12]) Hiermede wordt gewacht totdat de voorgestelde reorganisatie van het inlandsch bestuur in de afdeeling Soekapoera haar beslag zal hebben gekregen.

[13]) Wegens de weinige deugdelijkheid van het voor aankoop bestemde gebouw werd hiervan afgezien.

[14]) In verband met den aanleg van den spoorweg Probolinggo-Djember-Panaroekan werd van dit werk voorloopig afgezien.

[15]) Reeds in 1893 buiten het werkplan ter hand genomen en voltooid.

[16]) Dit werk was aanbesteed; uitgaven hadden daarvoor in 1894 nog niet plaats.

OMSCHRIJVING DER WERKEN.	Werken op het werkplan voorkomende.	Werken niet op het werkplan voorkomende.
	Toegestaan bedrag, met inbegrip van het geldswaardig bedrag aan materialen uit 's lands voorraad.	
Bouw van een assistent-residentiekantoor te Loeboe Sikaping [1]	f 9 320	»
Idem van eene steenen geldkamer te Penjaboengan [2]	455	»
Idem van passangrahans te Tapoes, Batahan, Taboejong en Singkoewang [3]	2 720	»
Bouw van eene rapatzaal te Batangtaro [4]	»	f 1 826
Idem van eene passangrahan met bijgebouwen te Djaga Djaga aan de monding van de Loemoet-rivier [5]	»	714
Benkoelen.		
Bouw van eene passangrahan te Ngaras [6]	1 610	»
Palembang.		
Vernieuwing van de passangrahan te Paggeralam en bouw van eene overdekte gang en vier paardenstallen [7]	»	2 110
Oostkust van Sumatra.		
Bouw van twee tijdelijke opslagloodsen te Bagan Api Api (Beneden-Rokkan) en herstelling van den aanlegsteiger aldaar [8].	»	803
Westerafdeeling van Borneo.		
Bouw van een opslaglokaal met los- en laadsteiger te Sambas [9]	»	5 735
Menado.		
Bouw van een kantoor voor den controleur, tevens landraadzaal, te Ratahan [10]	6 230	»
Idem van een post- en telegraafkantoor met woning voor den chef te Gorontalu [11]	7 630	»
Amboina.		
Bouw van eene nieuwe oremboailoods te Neira [12]	»	1 353
Timor.		
Vernieuwing van het algemeen pakhuis te Koepang [13]	2 252	»
Gevangenissen.		
Besoeki.		
Vergrooten van de gevangenis te Banjoewangi [8].	4 105	»
Banjoemas.		
Bouw van eene nieuwe districtsgevangenis te Wonoredjo [14].	1 000	»
Bagelen.		
Bouw van eene nieuwe gevangenis te Poerworedjo [15]	47 000	»
Sumatra's Westkust.		
Vernieuwing en vergrooting van de gevangenis te Loeboebassong [14].	1 420	»
Bouw van nieuwe gevangenissen te Loeboe Sikaping en Batangtaro [14].	32 230	»
Idem te Kotta Siantar [14]	4 750	»
Menado.		
Vernieuwing van de districtsgevangenis te Ratahan [16].	2 000	»

1) In plaats van dit werk werd de bouw van een assistent-residentiekantoor te Solok ondernomen genomen, waar de behoefte daaraan dringender was.

2) Zoolang nog geene beslissing is genomen omtrent de plaats waar de nieuwe controleurswoning zal worden gebouwd, wordt van dit werk afgezien.

3) Uithoofde van de moeielijkheid in het verkrijgen der benoodigde materialen kon aan deze werken nog geen uitvoering worden gegeven.

4) Ook in 1894 bleef dit werk nog uitgesteld.

5) Met betrekking tot dit werk, noodig in het belang van de in dienst zijnde ambtenaren, geldt noot 8 op blz. 27.

6) Bleek voorloopig voor uitstel vatbaar.

7) Als bij noot 8 op blz. 27.

8) Noodig in verband met het bepaalde bij Indisch Staatsblad 1894 nº. 93; verg. noot 6 op de voorgaande bladzijde. Overigens als bij noot 8 aldaar.

9) In het belang van den handel gebiedend noodzakelijk. Overigens als bij noot 8 op blz. 27.

10) Voorloopig werd hiervan afgezien, op grond van een aanhangig voorstel tot verplaatsing van den bestuurszetel in deze afdeeling.

11) Overbodig geworden door het toenemend aantal geschikte Europeesche woningen.

12) Dringend noodig wegens bouwvalligheid. Overigens als bij noot 8 op blz. 27.

13) Dit pakhuis had geen reden van bestaan meer en werd daarom voor afbraak verkocht.

14) Als bij noot 10 op blz. 27.

15) Nader bleek dat de bestaande gevangenis nog niet in een toestand verkeerde welke de oprichting van een nieuw gebouw wettigde.

16) Zoolang nog geene beslissing is genomen omtrent de verplaatsing van den controleurszetel (zie noot 10) wordt aan dit werk niet begonnen.

OMSCHRIJVING DER WERKEN.	Werken op het werkplan voorkomende.	Werken *niet* op het werkplan voorkomende.
	Toegestaan bedrag, met inbegrip van het geldswaardig bedrag aan materialen uit 's lands voorraad.	
Kazernen voor gewapende korpsen onder burgerlijk bestuur.		
Madura.		
Verbouwing van de barisankazernen te Soemanap en Pangkallan [1]	f 90 000	»
Gebouwen voor de koffie.		
Madioen.		
Bouw van een koffie-inkooppakhuis voor 800 pikol te Toijomerto [2]	3 375	»
Gebouwen voor het zout.		
Madura.		
Maken van vijf laadsteigers voor den afscheep van zout bij de zoutetablissementen te Nembakor en Sarokka [3]	4 924	»
Sumatra's Westkust.		
Bouw van een nieuw zout-verkooppakhuis voor 150 koijang te Indrapoera [4]	6 590	»
Scholen voor Europeanen.		
Palembang.		
Uitbreiding van de lokalen der openbare lagere school te Palembang [4]	2 400	»
Scholen voor inlanders.		
Djokjokarta.		
Bouw van lokalen ten dienste van eene kweekschool voor inlandsche onderwijzers te Djokjokarta [5]	116 484	»
Burgerlijke hospitalen.		
Tagal.		
Verbeteringen aan het hospitaal te Pamalang [6]	»	f 190
Brandspuithuizen, wachthuizen en mijlpalen.		
Preanger Regentschappen.		
Bouw van vijf wachthuizen te Manondjaja [7]	250	»
Bruggen, wegen en andere waterstaatswerken.		
Bantam.		
Bouw van eene brug over de rivier Tjiberem, in den weg van Laboean naar Anjer [4]	5 000	»
Bouw van een duiker in den weg van Anjer naar de grens van Tjiringin [5]	940	»
Bouw van eene brug en een duiker in den weg van Pandeglang naar Menes [9]	»	3 489
Batavia.		
Vernieuwing van 67 strekkende meter kaaimuur langs de Kali Besar, achter de algemeene pakhuizen in de benedenstad Batavia [8]	11 900	»
Bouw van eene brug over de Kali Baroe achter de Kramat-apotheek te Weltevreden [10]	2 345	»
Verbeteren van een gedeelte van den ouden postweg Batavia-Krawang en het daarin bouwen van 3 steenen duikers [11]	22 720	»
Preanger Regentschappen.		
Bouw van 3 duikers [12]	4 180	»
Idem van eene brug in den binnenweg van Tjiawi naar Poeteran [12]	235	»
Vernieuwing van 5 bruggen [13]	2 559	»

[1]) Als bij noot 10 op blz. 27.

[2]) Als bij noot 8 op blz. 27.

[3]) In verband met de aanhangige plannen ten opzichte van de zoutverpakking is van dit werk afgezien.

[4]) Als bij noot 6 op blz. 28.

[5]) Aangezien voor dit werk eene herbesteding moest worden gehouden, zijn daarvoor in 1894 nog geene uitgaven gedaan.

[6]) Na voltooiing van het semi-permanente gebouw bleken nog enkele verbeteringen noodig. Overigens als bij noot 8 op blz. 27.

[7]) Nader onnoodig gebleken.

[8]) Als bij noot 11 op blz. 27.

[9]) Als bij noot 7 op blz. 27.

[10]) Uitgesteld in verband met de aanhangige plannen tot demping van het Kwitang kanaal.

[11]) Door overstrooming werd dit weggedeelte zwaar beschadigd. Bij aanneming uitgevoerd, werden in 1894 voor dit werk nog geene uitgaven gedaan.

[12]) Bleek voor uitstel vatbaar; de uitgetrokken gelden werden voor dringender werken besteed.

[13]) De instandhouding van twee dezer bruggen is aan eene particuliere onderneming overgelaten. Voor de andere geldt de voorgaande noot.

OMSCHRIJVING DER WERKEN.	Werken op het werkplan voorkomende.	Werken niet op het werkplan voorkomende.
	Toegestaan bedrag, met inbegrip van het geldswaardig bedrag aan materialen uit 's lands voorraad.	
Vernieuwing van een duiker in den postweg van Rantja Ekèk naar Soemedang [1]	f 1 335	»
Overbrugging van de Tjitoeloeng en van de Tjimanoek in den postweg van Soemedang naar de grens van Cheribon [2]	105 272	»
Krawang.		
Omleggen van een gedeelte van den postweg van Krawang naar Batavia nabij de dessa Teloekmoengkal [3]	»	f 3 690
Cheribon.		
Vernieuwing van 9 bruggen [4]	7 140	»
Pekalongan.		
Vernieuwing van 3 bruggen [5]	920	»
Bouw van 7 duikers in den binnenweg van Batang naar Wonotoenggal [6]	2 100	»
Vernieuwing van de sleephelling ten behoeve van den stoombaggermolen te Pekalongan [9]	4 000	»
Samarang.		
Maken van inlaatsluisjes voor de leidingen Magersari en Kedoeng Asem [6]	3 260	»
Bouw van 3 duikers nabij het nieuwe havenkanaal ter hoofdplaats Samarang [7]	1 270	»
Vernieuwing van 4 bruggen [8]	4 680	»
Verbetering van de waterdistributie ter hoofdplaats Samarang [9]	29 633	»
Ophoogen en verbreeden van den rechter Toentangdijk van Djeketro tot Goeboek [10]	»	18 312
Japara.		
Vernieuwing van een duiker in den weg van Langsee naar Telagawoengoe [6]	330	»
Rembang.		
Vernieuwing van 4 bruggen in den weg van Padangan naar Ngraho [6]	13 010	»
Soerabaija.		
Demping van de vestinggrachten ter hoofdplaats Soerabaja [11]	1 440	»
Pasoeroean.		
Vernieuwing van een duiker in den weg van Bangil naar Kasri [3]	1 200	»
Probolinggo.		
Vernieuwing van 4 duikers in den weg van Phaiton naar Pakoeniran [9]	1 520	»
Vervanging van een bruggetje ter hoofdplaats Probolinggo door een ijzeren buis [12]	»	106
Bezoeki.		
Vernieuwing van eene brug in den weg van Ardjasa over Glagahweroe naar Soekowono [4]	1 110	»
Idem van 2 duikers te Sitoebondo [3]	265	»
Idem van eene brug in den weg van Rogodjampi naar Tjelorerg [13]	7 430	»
Banjoemas.		
Vernieuwing van eene brug in den weg van Djatilaweng naar Adjibarang [14]	»	920
Bouw van eene noodbrug in den weg van Bobotsari naar Karanganjar en Merboeng [15]	»	592
Kadoe.		
Vernieuwing van een duiker in den grooten postweg van Ambarawa naar Magelang [3]	500	»
Idem van eene brug in den grooten weg van Tjandirotto naar Beljen [9]	1 220	»
Bouw van een duiker in den weg van Parakan naar Kledoeng [9]	710	»
Vernieuwing van eene brug in den weg van Magelang naar Bagelen [1]	4 550	»

[1]) Als bij noot 11 op blz. 27.

[2]) Voor eene juiste beoordeeling van de noodzakelijkheid van dit werk, waaraan twijfel was gerezen, konden de noodige gegevens in 1894 niet meer worden verstrekt.

[3]) Dit weggedeelte werd door de Tjitaroem ernstig bedreigd. Overigens als bij noot 8 op blz. 27.

[4]) Een dezer bruggen kan vervallen. Voor 5 andere geldt noot 12 op blz. 29, en voor de overige noot 11 op blz. 27.

[5]) Als bij noot 12 op blz. 29.

[6]) Als bij noot 6 op blz. 28.

[7]) In plaats hiervan werden 4 duikers gebouwd (zie noot 1 op blz. 20).

[8]) Een dezer bruggen werd reeds in 1893 onderhanden genomen en voltooid; met betrekking tot de andere geldt noot 11 op blz. 27.

[9]) Als bij noot 8 op blz. 27.

[10]) Als bij noot 7 op blz. 27.

[11]) Wegens gebrek aan dwangarbeiders moest dit werk ook in 1894 nog blijven rusten.

[12]) Het bruggetje verkeerde in slechten staat. Overigens als bij noot 8 op blz. 27.

[13]) Het ontwerp kwam niet tijdig gereed.

[14]) De toestand van de bestaande brug eischte dringend voorziening. Met de vernieuwing kon echter in 1894 nog geen aanvang worden gemaakt.

[15]) Ter vervanging van de gedeeltelijk weggeslagen brug. Overigens geldt de vorige noot.

OMSCHRIJVING DER WERKEN.	Werken op het werkplan voorkomende.	Werken *niet* op het werkplan voorkomende.
	Toegestaan bedrag, met inbegrip van het geldswaardig bedrag aan materialen uit 's lands voorraad.	
Kadiri.		
Dempen van moerassen op het stationsemplacement te Ngandjoek [1]	»	f 8 955
Madura.		
Vernieuwing van eene brug in den weg van Sampang naar Ketapang [2]	f 3 800	»
Bouw van eene brug te Sampang [3]	»	10 411
Sumatra's Westkust.		
Geschikt maken van den weg tusschen Padang Sidempoean en Pakan Djeer tot een karreweg [4]	10 435	»
Vernieuwing van den kaaimuur achter en terzijde van de gevangenis tevens kettingkwartier te Padang [5]	13 000	»
Bouw van 8 bruggen [6]	21 610	»
Idem van een duiker in den weg van Priaman naar de Padangsche Bovenlanden [6]	3 230	»
Maken van een stuw met overlaat en van een bandjirkanaaltje met bijbehoorende werken achter de gevangenis te Fort de Kock [6]	6 500	»
Vernieuwing van eene brug in den weg van Fort de Kock naar Paijakombo [6]	2 990	»
Gedeeltelijk omleggen en verbeteren van het weggedeelte Si Pisang-Bondjol van den post- en transportweg van Fort de Kock naar Padang Sidempoean [7]	20 550	»
Vernieuwing van eene brug in den transportweg van Pakantan naar Moeara Sipongi [6]	2 200	»
Geschikt maken van den weg van Siboga naar Loemoet tot een karreweg [7]	31 210	»
Aanleg van een nieuwen karreweg tusschen Tor Pongolot en Tanah Batoe [8]	70 697	»
Bouw van 2 noodbruggen in den weg van Taroetoeng naar Padang Sidempoean [9]	»	1 251
Maken van een gemetselden dam in de Batang Anei-rivier nabij kunstwerk n°. 228*a* in den weg van Padang naar Padang Pandjang [10]	»	12 54
Bouw van eene brug in den weg van Pandjalinan naar Priaman en Tikou [11]	»	4 188
Vernieuwing van eene brug in den grooten weg van Padang naar Fort de Kock [12]	»	4 999
Benkoelen.		
Vernieuwing van 8 bruggen [13]	12 719	»
Bouw van eene brug in den weg van Kroë naar Liwa [14]	5 000	»
Verbreeden van een gedeelte van den militairen weg tusschen Benkoelen en Kepahiang van paal 14 tot paal 17 [15]	10 050	»
Bouw van eene brug over de Ajer Tetap [16]	»	6 639
Vernieuwing van eene brug in den militairen weg van Benkoelen naar Kepahiang [11]	»	2 292
Palembang.		
Bouw van eene brug in den transportweg van Kepahiang naar Talang Padang [15]	1 480	»
Vernieuwing van eene brug in den weg van Moeara Enim naar Lahat [3]	3 890	»
Atjeh en onderhoorigheden.		
Vernieuwen van 25 strekkende meter kaaimuur langs de Kali Kroeng Daroe ten oosten- en herstellen van 32 strekkende meter kaaimuur ten zuiden van de gouverneurswoning te Kotta Radja [17]	5 000	»

[1]) Was toegestaan in het belang van den algemeenen gezondheidstoestand, doch blijft onuitgevoerd, totdat zal zijn beslist omtrent een voorstel tot uitvoering van eenige werken van verder strekkend nut en vermoedelijk geringer kosten.

[2]) Aangezien in 1893 eene noodbrug werd gebouwd, kon dit werk voorloopig worden uitgesteld.

[3]) Dit werk moest worden gestaakt, aangezien de ondergrond onder het linkerlandhoofd te los bleek om daarop te bouwen. Een ander overbruggingspunt werd daarom gekozen.

[4]) Bij nader onderzoek bleek eene verbetering van den bestaanden transportweg van Padang Sidempoean naar Sipirok beter aan het beoogde doel te beantwoorden.

[5]) Als bij noot 11 op blz. 27.

[6]) Als bij noot 12 op blz. 29.

[7]) Aan dit werk kon nog geen uitvoering worden gegeven, omdat de daarvoor benoodigde dwangarbeiders ontbraken.

[8]) Voor dit werk moet een geheel nieuw ontwerp worden opgemaakt, dat niet voor 1896 kan gereed komen.

[9]) Ter vervanging van de door bandjir weggeslagen bruggen. Overigens als bij noot 8 op blz. 27.

[10]) Noodig zoowel tot behoud van de spoorbaan als van den transportweg. Overigens als bij noot 8 op blz. 27.

[11]) De toestand van de bestaande brug eischte dringend voorziening. Overigens als bij noot 8 op blz. 27.

[12]) Door bandjir werd dit werk zoodanig beschadigd, dat daaraan geen verdere uitvoering kon worden gegeven en een nieuw ontwerp moest worden opgemaakt. In het geheel was van de toegestane som in 1893 een bedrag van f 1718 uitgegeven.

[13]) Voor 6 dezer bruggen (waarvoor werd toegestaan f 9359) geldt noot 8 op blz. 27; voor de beide andere (toegestaan bedrag f 3360) noot 6 op blz. 28.

[14]) Als bij noot 6 op blz. 28.

[15]) Als bij noot 6 op blz. 27.

[16]) Ter vervanging van eene bestaande overvaart. Overigens als bij noot 6 op blz. 27.

[17]) Reeds in 1893 werd een gedeelte (20 meter) van den kaaimuur langs de Kroeng Daroe vernieuwd. Het overige gedeelte verkeert nog in vrij goeden toestand, zoodat met de vernieuwing daarvan nog eenigen tijd gewacht kan worden.

OMSCHRIJVING DER WERKEN.	Werken op het werkplan voorkomende.	Werken niet op het werkplan voorkomende.
	Toegestaan bedrag, met inbegrip van het geldswaardig bedrag aan materialen uit 's lands voorraad.	
Banka.		
Vernieuwing van eene brug in den grooten weg van Pangkalpinang naar Koba [1]	f 20 480	»
Celebes en onderhoorigheden.		
Aanschaffing van twee corpsmorts met ankertuig ten behoeve van het los- en laadhoofd ter hoofdplaats Makasser [2]	»	f 7 378
Menado.		
Verbeteren van den weg van Tombatoe naar Amoerang [3]	15 000	»
Ternate.		
Bouw van een los- en laadhoofd te Ternate [4]	14 360	»

[1]) Bleek voor uitstel vatbaar. De vrijgevallen fondsen zijn aangewend voor het werk: „Maken van een nieuw los- en laadhoofd te Batoerroesak, enz."

[2]) Noodig ten einde zoowel den gouvernementssteiger als de schepen van de Koninklijke Paketvaartmaatschappij, die tegen betaling van f 25 daags aan dien steiger meeren, tegen beschadiging te vrijwaren. Uitgaven hadden in 1894 voor dit werk nog niet plaats.

[3]) Als bij noot 10 op blz. 27.

[4]) In 1894 kon aan dit werk geen uitvoering worden gegeven, omdat het ingediende ontwerp ongeschikt bleek en het noodig werd geacht een nader grondonderzoek ter plaatse in te stellen.

Koloniaal verslag van 1895.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE HH.

N°. 35.

(Zie hoofdst. L, afd. III, § 1, van het verslag.)

UITGEWERKT VERGELIJKEND OVERZICHT

VAN DE

UITKOMSTEN DER SPOOR- EN TRAMWEG-EXPLOITATIE

IN

NEDERLANDSCH-INDIË

OVER

1894.

Statistieke gegevens betreffende de spoorwegen in Nederlandsch-Indië.	STAATSSPOORWEGEN.				
	Oosterlijnen Java.	Westerlijnen Java.		Lijn Djokjokarta-Tjilatjap. n)	Lijn ter Sumatra's Westkust.
		Preanger lijn (zie noot n)	Lijn Batavia Tandjong-Priok.		
Spoorwijdte (in Meters)	1.067	1.067		1.067	1.067
A. Algemeene zaken.					
Lengte in exploitatie ult. 1894 (in K.M.)	485^{6}	g) 595	9	(zie noot g)	177
Gemiddeld geëxploiteerde lengte (in K.M.) over het geheele jaar	485^{5}	340^{5}	9	o) 187^{5}	177
Aanlegkapitaal ult. 1894	f 36 384 292	h) f 36 438 184	f 1 464 000	p) f 14 408 508	s) f 18 375 957
» per K.M.	f 74 942	i) f 89 419	f 162 889	q) f 76 941	f 103 819
Bruto ontvangst	f 5 533 123	j) f 1 353 153	m) f 234 746	f 758 678	f 756 106
Exploitatiekosten	f 2 018 381	f 1 017 713	f 150 069	f 514 984	f 460 917
Netto ontvangst in totaal	f 3 514 742	f 335 440	f 84 677	f 243 694	f 295 189
» » » pct. van de bruto ontvangst	63.52 pct.	24.79 pct.	35.81 pct.	32.12 pct.	39.04 pct.
» » » » » het aanlegkapitaal	9.67 »	k) 1.10 »	5 73 »	r) 2.00 »	1.61 »
B. Gebouwen en materieel.					
Aantal stations en halten	73	86		Begrepen onder het cijfer in de voorgaande kolom.	27
» locomotieven	94	86			46
» rijtuigen en bagagewagens	185	194			53
» wagens (buiten de bagagewagens)	1 250	866			261
C. Dienst ten behoeve van het vervoer.					
Aantal trein-kilometers	e) 1 966 598	1 186 004		462 393	718 278
» locomotief-kilometers a)	2 282 127	1 445 985		541 058	876 497
» as-kilometers (rijtuigen en wagens) b)	50 201 090	19 521 549		8 500 360	11 737 922
Steenkolenverbruik in totaal (in tonnen)	f) 13 127	f) 9 537		f) 2 825	11 321
Id. per locomotief-kilometer (in K.G.)	5 75	6 60		5.22	12.92
D. Omvang van het vervoer.					
Aantal reizigers 1ste klasse	15 070	3 617	33 087	1 816	t)
» » 2de »	96 335	29 166	92 606	14 101	37 120
» » 3de »	1 945 386	669 034	877 857	514 400	797 248
» » 3de » retour c)	796 226	l) 302 510	l)	368 140	. . . .
» » 3de » (verlaagd tarief) en 4de klasse	. . . .	. . . .	455 114	. . . .	. . . .
Totaal aantal reizigers	2 853 017	1 004 327	1 458 664	898 457	834 368
Aantal reiziger-kilometers	103 501 177	30 116 353	13 128 309	20 256 423	16 287 723
» tonnen vrachtgoed (zonder de dienstvrachtgoederen)	655 511	112 541	80 205	165 234	139 848
» ton-kilometers d) (zonder de dienstvrachtgoederen)	70 138 174	13 465 612	856 638	8 249 861	12 383 008
E. Opbrengst van het vervoer.					
Opbrengst reizigers 1ste klasse	f 77 136	f 20 874	f 10 189	f 5 619	. . . .
» » 2de »	f 227 937	f 62 481	f 19 223	f 19 577	f 24 284
» » 3de »	f 1 225 071	f 348 384	f 86 189	f 213 595	f 283 993
» » 3de » retour	f 121 625	l) f 49 112	l)	f 45 002	. . . .
» » 3de » (verlaagd tarief) en 4de klasse	. . . .	. . . .	f 22 761	. . . .	. . . .
» in totaal voor reizigers	f 1 651 769	f 471 851	f 138 362	f 283 793	f 308 277
» bagage	f 42 608	f 12 003	f 16 561	f 5 000	f 8 312
» bestelgoed	f 164 136	f 27 372	f 1 309	f 9 963	f 6 756
» vrachtgoed	f 3 455 838	f 794 085	f 56 961	f 430 622	f 414 132
Alle overige ontvangsten	f 218 772	f 47 842	f 21 553	f 29 300	f 18 629

a) Rangeerdienst en dubbele tractie inbegrepen, reservedienst buiten beschouwing gelaten.

b) Hieronder begrepen de door eigen materieel op andere lijnen afgelegde as-kilometers; niet echter de door vreemd materieel op de lijn afgelegde as-kilometers.

c) De reizigers die van een retourbiljet waren voorzien, zijn dubbel geteld.

d) Enkel voor ijl- en vrachtgoed.

e) Hieronder 206 tram-kilometers afgelegd door eene locomotief van eene particuliere Maatschappij.

f) Bovendien dienden op de staatslijnen op Java nog als brandstof de volgende hoeveelheden hout: Oosterlijnen 351, Westerlijnen 406 ton. Onder laatstgenoemde hoeveelheid is voor de lijn Djokjokarta-Tjilatjap (gedurende 10 maanden) begrepen 61 ton.

g) Hieronder de 167^{5} K.M., uitmakende de met 1 November 1894 met de Westerlijnen vereenigde lijn Djokjokarta-Tjilatjap.

h) Met inbegrip van de aanlegkosten voor de verlenging tot Tjilatjap, doch ongerekend die der lijn Djokjokarta-Tjilatjap. (Voor opnemingen ten behoeve van de verlenging der Westerlijnen tot Tjilatjap was bovendien uitgegeven f 164 325.)

i) Berekend over 487^{6} K.M., dat is tot aan het aansluitingspunt (Maos) met den spoorweg Tjilatjap-Djokjokarta.

j) Hieronder voor de maanden November en December ook de ontvangst op het met 1 November 1894 bij de Westerlijnen getrokken gedeelte Tjilatjap-Djokjokarta.

k) Over een gemiddeld kapitaal van f 30 516 733.

l) Ongerekend 597 reizigers (43 der 1ste, 74 der 2de en 480 der 3de klasse) van de Oosterlijnen in rechtstreeksch en doorgaand verkeer met en op de Westerlijnen vervoerd, waarvan de opbrengst, ingevolge eene nieuwe regeling, door de aannemende staatslijn (Oosterlijnen) wordt behouden.

Onder het aantal reizigers op de lijn Batavia-TandjongPriok zijn niet begrepen de landsdienaren en dwangarbeiders, die op vrijkaarten hebben gereisd. Het aantal dezer reizigers bedroeg 168 575 (5140 1ste klasse, 24 737 2de klasse, 93 872 3de klasse en 44 817 4de klasse), en de (fictieve) opbrengst volgens tarief (mede niet onder de opbrengst medegerekend) f 18 202 (f 1550 1ste klasse, f 5075 2de klasse, f 9287 3de klasse en f 2441 4de klasse).

m) Uit nader ingekomen opgaven blijkt dat onder de op blz. 106 van het verslag hiervóór opgegeven som van f 1 567 099 als bruto ontvangst op de Westerlijnen voor het gedeelte Batavia-TandjongPriok begrepen was f 234 746 en niet f 834 661 zooals t. a. p. gezegd is.

n) De opgaven aangaande de uitkomsten der exploitatie van deze lijn loopen slechts over tien maanden, daar zij met 1 November 1894 een onderdeel is gaan uitmaken van de Westerlijnen (verg. noot g).

o) Berekend over twaalf maanden, wordt dit gemiddelde 156.

p) Ongerekend de kosten (f 390 761) der havenwerken te Tjilatjap.

q) Berekend over 187^{3} K.M.

WEGEN.

Lijnen der Nederlandsch-Indische Spoorweg-Maatschappij.		Bataviasche Oosterspoorweg.	Java-spoorweg.	Deli-spoorweg (Oostkust van Sumatra).	TOTALEN.	
Lijn Samarang-Vorstenlanden-Willem I.	Lijn Batavia-Buitenzorg.	Lijn Batavia-Kedong Gedeh.	Lijn Tagal-Balapoelang.		1894.	1893
1.435	1.067	1,067	1.067	1.067	. . . .	. . . .
205	56	57	24^5	102^5	$1\ 711^5$	$1\ 589^5$
205	56	57	24^5	102^5	ii) 1 613	1 517
f 20 057 891	f 3 761 390	f 3 161 253	f 1 457 845	f 6 942 007	kk) f 142 636 652	(niet volledig opgegeven)
f 97 843	f 67 105	f 55 558	f 59 534	f 67 595	f 83 340	(id.)
f 2 659 206	f 741 486	f 307 607	f 71 521	f 949 702	f 13 385 328	f 12 015 259
f 935 183	f 327 593	f 137 095	f 47 671	f 432 734	f 6 042 940	f 5 821 021
f 1 724 023	f 413 893	f 170 512	f 23 850	f 516 968	f 7 322 388	f 6 194 238
64.83 pct.	55.82 pct.	55.43 pct.	31.35 pct.	54.43 pct.	54.78 pct.	51.55 pct.
8.60 »	11.30 »	5.41 »	1.64 »	7.45 »	ll) 5.48 »	(niet volledig opgegeven)
27	12	13	5	21	264	254
28	14	7	cc) 5	15	295	287
74	61	24	21	51	663	637
412	79	55	61	237	3 221	3 068
593 857	275 865	aa) 225 710	54 750	313 083	5 796 518	5 395 360
n) 681 981	302 700	238 639	64 510	366 665	6 800 132	6 155 320
17 335 894	ij) 4 562 323	3 184 708	614 978	6 8[illegible]2 226	122 461 050	111 924 352
r) 5 517	1 736	1 120	351	5 425 (hout)	mm) 45 544	40 348
8.02	5.73	4.69	5.60	14.79 (id.)	nn) 6.70	6 95 (verbeterde opgaaf)
w) 8 996	20 894	2 619	t)	ff) 16 841	102 940	96 986
43 301	99 984	40 914	1 003	40 840	495 370	498 014
z) 222 375	z) 542 512	bb) 508 132	79 825	gg) 362 343	6 509 312	8 148 715
36 272	. . . .	. . . .	. . . .	128 [illegible]	1 631 668	
833 758	162 714	451 299	. . . .	. . . .	1 902 786	1 955 974
1 144 702	826 104	1 002 865	dd) 80 828	538 544	10 641 876	10 699 069
32 663 251	18 455 344	11 869 371	902 736	9 373 504	259 554 [illegible]91	249 912 891
318 374	102 732	45 172	29 799	130 152	1 779 568	1 682 565
30 149 242	5 165 000	1 841 098	474 359	4 319 596	147 042 588	126 843 291
f 34 757	f 20 008	f 1 203	. . . .	f 26 306	f 196 092	f 183 783
f 83 858	f 62 188	f 12 997	f 1 303	f 36 200	f 549 908	f 533 315
f 250 011	f 213 829	f 59 954	ee) f 18 923	f 185 256	f 2 885 265	f 3 103 775
f 30 495	. . . .	. . . .	. . . .	f 57 717	f 234 951	(verbeterde opgaaf)
f 112 031	f 19 880	f 93 818	. . . .	. . . .	f 248 490	(id.) 293 411
f 511 152	f 315 905	f 167 972	f 20 086	hh) f 305 479	oo) f 4 174 646	f 4 114 284
f 13 967	f 10 254	f 9 418	f 654	f 37 518	f 156 295	f 152 877
f 39 318	f 19 598	f 1 724	f 663	. . . .	f 270 835	f 258 383
f 1 959 893	f 364 042	f 118 921	f 44 869	f 551 824	f 8 191 187	f 6 964 848
f 134 876	f 31 687	f 9 576	f 5 249	f 47 092	f 564 576	f 524 732

r) Over een gemiddeld kapitaal van f 42 007 000, zijnde 10/12 van het aanlegkapitaal; verg. noot a.

s) Zonder de aanlegkosten van de havenwerken te Emmahaven met kolenmagazijn, kolenstort en bijkomende werken, bedragende uit 1894 f 8 [illegible] 777.

t) Voor de secundair geëxploiteerde spoorwegen (de staatslijn ter Sumatra's Westkust en de particuliere lijn Tagal–Balapoelang) zijn de reizigers 1ste klasse onder die der 2de, die der 2de klasse onder die der 3de klasse gerangschikt.

u) In het jaarverslag der Nederlandsch-Indische Spoorweg-Maatschappij wordt opgegeven 680 058 locomotief-kilometer, ongerekend 1472 kilometer op den spoorweg afgelegd door de locomotieven van de stoomtram Djokjakarta-Brosot.

v) Bovendien 475 ton hout.

w) Onder het opgegeven aantal reizigers 1ste en 2de klasse zijn begrepen (zijnde daarbij elk dezer reizigers dubbel geteld) respectievelijk 2308 en 11 556 met retourkaarten (waarvoor onder de opbrengst is begrepen respectievelijk f 6170 en f 17 557).

z) Onder de reizigers 3de klasse zijn medegeteld 28 301 militairen en 8094 gevangenen en geleiders (met eene opbrengst van gezamenlijk f 36 200).

ij) Bovendien werden door materieel der staatsspoorwegen op de lijn Batavia-Buitenzorg nog afgelegd 1 792 127 as-kilometer.

z) Onder de reizigers 3de klasse zijn begrepen 15 347 militairen en 1538 gevangenen (met eene opbrengst van gezamenlijk f 1020).

aa) Het jaarverslag der Bataviasche Oosterspoorweg Maatschappij vermeldt 227 767 trein-kilometer, waaronder 3440 trein-kilometer afgelegd met grondtreinen en 3021 afgelegd met dienstreinen, toen een gedeelte van de baan wegens beschadiging niet met de gewone treinen kon bereden worden.

bb) Hieronder 22 002 militairen met eene opbrengst van f 757.

cc) Hieronder één locomotief die gehuurd was van den dienst der staatsspoorwegen.

dd) Bovendien werden 233 reizigers op abonnement vervoerd.

ee) Hieronder f 1771 wegens vervoer van abonnementsreizigers.

ff) Onder het opgegeven aantal reizigers 1ste en 2de klasse zijn begrepen (zijnde daarbij elk dezer reizigers dubbel geteld) respectievelijk 4036 en 18 852 met retourkaarten (waarvoor onder de opbrengst is begrepen respectievelijk f 13 309 en f 16 141).

gg) Onder de reizigers 3de klasse zijn medegeteld 2075 militairen (met eene opbrengst van f 1161).

hh) Bovendien brachten de abonnementskaarten f 4910, het vervoer van zieken en de extra-treinen f 2171 op.

ii) Hierbij voor de lijn Djokjakarta-Tjilatjap gerekend op 156 K.M.

kk) Hieronder de in noot h bedoelde som van f 184 325.

ll) Berekend over f 131 618 870, dat is over het aandeel enkapitaal berekend naar de gemiddeld geëxploiteerde lengte.

mm) Zonder het als brandstof gebezigde hout.

nn) Zonder den Deli-spoorweg.

oo) Zonder de ontvangsten van den Deli-spoorweg, bedoeld in noot hh.

II. STOOMTRAMWEGEN a).

Statistieke gegevens betreffende de stoomtramwegen in Nederlandsch-Indië.	Samarang-Joana Stoomtram-Maatschappij. Lijn Samarang-Joana (met zijtakken).	Nederlandsch-Indische Stoomtram-Maatschappij. Lijn Batavia-Meester Cornelis-Kampong Melaijoe b).	Oost-Java Stoomtram-Maatschappij. Lijnen Soerabaija-Sepandjang en Modjokerto-Ngoro (met zijlijn).	TOTALEN. 1894.	TOTALEN. 1893.
Spoorwijdte (in Meters)	1.067	1.188	1.067	. . . . .	. . . . .
A. Algemeene zaken.					
Lengte in exploitatie ult. 1894 (in K.M.)	232	14	61^5	307^5	282
Gemiddeld geëxploiteerde lengte (in K.M.) over het geheele jaar	219	14	61^5	294^5	265
Aanlegkapitaal ult. 1894	f 5 357 325	f 1 398 491	c) f 1 948 225	f 8 704 041	f 8 230 115
» per K.M.	f 23 072	d) f 63 568	f 31 730	e) f 27 588	f) f 28 380
Bruto ontvangst	f 726 996	f 297 080	f 276 380	f 1 300 456	f 1 213 229
Exploitatiekosten	f 258 751	f 159 121	f 131 108	f 548 980	f 518 227
Netto ontvangst in totaal	f 468 245	f 137 959	f 145 272	f 751 476	f 695 002
» » » pct. van de bruto ontvangst	64.41 pct.	46 44 pct.	52.56 pct.	57.79 pct.	57 28 pct.
» » » » » het aanlegkapitaal	8.74 »	9.86 »	6.73 »	9.13 »	8.44 »
B. Materieel.					
Aantal locomotieven	29	27	16	72	72
» rijtuigen	43	60	27	130	129
» wagens	214	3	80	297	287
C. Dienst ten behoeve van het vervoer.					
Aantal trein-kilometers	517 216	662 526	403 555	1 583 297	1 533 732
» locomotief-kilometers	602 226	683 476	g) 408 267	1 693 969	1 619 232
» as-kilometers, (rijtuigen en wagens)	9 265 618	6 642 668	h) 4 696 830	20 605 116	19 187 491
Steenkolenverbruik in totaal (in tonnen)	i) 568	j) 2 402	1 600	4 570	5 124
Id. per locomotief-kilometer (in K.G.)	. . . . .	. . . . .	k) 3.96	. . . . .	l) 4.68
D. Omvang van het vervoer.					
Aantal reizigers	1 254 904	4 338 397	2 372 609	7 965 910	7 568 918
» reiziger-kilometers	13 819 579	30 776 351	15 749 368	60 345 298	57 696 306
» tonnen vrachtgoed	140 518	m)	60 185	200 703	172 801
» ton-kilometers	7 734 689	m)	1 081 317	8 816 006	7 137 430
E. Opbrengst van het vervoer.					
Opbrengst reizigers	f 223 386	f 294 174	f 187 380	f 704 940	f 677 462
» bagage	f 4 476	m)	f 245	f 4 721	f 4 171
» goederen	f 492 706	m)	f 86 266	f 578 972	f 523 481
» diversen	f 6 428	f 2 906	f 2 489	f 11 823	f 8 115

a) Voor mededeelingen betreffende den staatsstoomtramweg in Atjeh, zie blz. 469 van het verslag hiervóór.
b) De opgaven aangaande deze onderneming betreffen het boekjaar 1893/94 1 Juli 1893 t/m 30 Juni 1894.
c) Na afschrijving op de aanlegrekening van f 1369.
d) Berekend over 22 K.M., zijnde 8 K.M. met dubbel spoor aangelegd.
e) Berekend over 315^5 K.M. (verg. de voorgaande noot).
f) Verbeterde opgaaf. Thans blijkt dat het in het vorig verslag (bijlage HH) vermelde gemiddelde ten onrechte was berekend over 292 K.M., instede van over 290 K.M.
g) Volgens het jaarverslag der Maatschappij hadden de locomotieven 305 877 kilometer afgelegd.
h) De as-kilometers der wagens van de staatsspoorwegen niet medegerekend.
i) Bovendien 4752 ton hout.
j) Bovendien 557 ton cokes. Volgens het jaarverslag der Maatschappij werd in het exploitatiejaar 1893/94 aan brandstof verbruikt 2383 ton steenkolen en 577 ton cokes.
k) Berekend over 408 267 locomotief-kilometer (verg. noot g).
l) De Samarang-Joana Stoomtram-Maatschappij buiten beschouwing gelaten, omdat deze hoofdzakelijk hout als brandstof bezigt.
m) De lijn dient enkel voor personenvervoer.

Koloniaal verslag van 1895.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE **JJ**.

N°. 36.

(Zie hoofdstuk **L**, afd. III, § 2, van het verslag.)

OPGAVEN betreffende de in 1894 voorgekomen veranderingen in het aantal en het verwarmings-oppervlak der in Nederlandsch-Indië aanwezige STOOMKETELS ten dienste van PARTICULIEREN (buiten die behoorende tot de locomotieven in gebruik bij spoorweg- of tramwegdiensten).

I. Verdeeling naar gelang van de bestemming der ketels.

BESTEMMING.	AANTAL KETELS bij particulieren in gebruik.				VERWARMINGS-OPPERVLAK (in M².) der ketels die			
	Aanwezig op 1 Jan. 1894.	In 1894 bijgekomen.	In 1894 aan het gebruik onttrokken.	Aanwezig op 31 Dec. 1894.	op 1 Jan. 1894 aanwezig waren.	in 1894 waren bijgekomen.	in 1894 waren aan het gebruik onttrokken.	op 31 Dec. 1894 aanwezig waren.
JAVA, MADURA, LAMPONGSCHE DISTRICTEN, BANKA en BILLITON.								
Arakstokerijen	9	2	1	10	103 81	31.84	2.90	132.75
Ateliers	45	3	3	45	1 034.25	78 75	41.60	1 071.40
Beendermeelfabriek	1	»	»	1	4.00	»	»	4.00
Boekdrukkerijen	4	»	1	3	12.00	»	1.75	10 25
Boengkil- en oliemolens	7	»	1	6	125.55	»	3.00	122 55
Brandspuiten	3	»	»	3	11.95	»	»	11.95
Cementfabriek	1	1	1	1	105.70	106.00	106 00	105.70
Conservefabriek	1	»	»	1	2.25	»	»	2.25
Drinkwatervoorziening	3	1	1	3	48 00	7.80	2.60	53 20
Droogdokken	6	1	1	6	178.03	2.69	2.69	178.03
Electrische verlichting	8	4	1	11	169.11	240.60	32 80	376 91
Gasfabrieken	4	»	»	4	15.20	»	»	15.20
Heimachine	1	»	»	1	6.20	»	»	6.20
Houtkapondernemingen (met of zonder zagerij)	6	»	»	6	66.80	»	»	66.80
Indigo-ondernemingen	49	3	3	49	473.24	40.60	29.60	484.24
Kalkbranderijen	2	2	»	4	4.80	9.75	»	14.55
Kapokzuiverings-inrichting	5	»	1	4	51.37	»	3.00	48 37
Kina- tevens koffieondernemingen	1	1	»	2	5.54	3 00	»	8.54
Koffieondernemingen	140	36	5	171	1 882.38	411.30	49.55	2 244 13
Kranen	11	»	»	11	46.30	»	»	46.30
Luciferfabrieken	1	1	»	2	54 50	81.00	»	135.50
Locomobielen	»	1	»	1	»	14.25	»	14.25
Locomotieven voor industrieel gebruik)	24	3	»	27	259.07	34.03	»	293.10
Transporteeren	332	59	19	372	4 660.05	1 061.61	275.49	5 446.17

BESTEMMING.	AANTAL KETELS bij particulieren in gebruik.				VERWARMINGS-OPPERVLAK (in M².) der ketels die			
	Aanwezig op 1 Jan. 1894.	In 1894		Aanwezig op 31 Dec. 1894.	op 1 Jan. 1894 aanwezig waren.	in 1894 waren		op 31 Dec. 1894 aanwezig waren.
		bijgekomen.	aan het gebruik onttrokken.			bijgekomen.	aan het gebruik onttrokken.	
Per transport	332	59	19	372	4 660 05	1 061 61	275.49	6 446.17
Mestfabrieken	3	1	»	4	50.33	32.80	»	83.13
Mijnbouwondernemingen	21	6	3	24	155.41	44.45	14.60	185.36
Mineraalwater-fabrieken	3	»	»	3	17 10	»	»	17.10
Opiumbereiding	2	»	»	2	29 00	»	»	29.00
Petroleumboringen	13	8	»	21	270.82	189.70	»	460.52
Pianofabriek	1	»	1	»	3 30	»	3.30	»
Ploegen	15	»	»	15	240.32	»	»	240.32
Pompen en pulsometers	65	»	»	65	814.47	»	»	814.47
Rijstpelmolens	15	4	4	15	323.20	96.50	100.64	318.06
Schoenenfabriek en looierij	»	1	»	1	»	12.78	»	12.78
Sigarenfabriek	1	»	»	1	4 80	»	»	4.80
Suikerfabrieken	1 008	73	65	1 016	108 681.96	9 427.88	4 527.66	113 582.18
Tabaks- en rameh-onderneming	1	»	»	1	18.00	»	»	18.00
Tapiocafabrieken	2	»	»	2	35.00	»	»	35.00
Theeondernemingen	4	1	»	6	83.11	16.00	»	99.11
Turbine	1	»	»	1	9.60	»	»	9.60
IJsfabrieken	31	8	2	37	1 112.78	187.40	31.50	1 268.68
Waschinrichting	2	»	»	2	37.00	»	»	37.00
Te zamen voor andere stoomketels dan scheepsketels	1 520	161	94	1 587	116 546.25	11 068.12	4 953.09	122 661.28
Scheepsketels	157	16	14	159	10 329.57	938.10	631.23	10 636.44
Totaal voor Java en Madura (met de Lampongsche Districten, Banka en Billiton)	1 677	177	108	1 746	126 876.82	12 006.22	5 584.32	133 297.72

BUITENBEZITTINGEN (uitgenomen de gewesten LAMPONGSCHE DISTRICTEN, BANKA en BILLITON).

BESTEMMING.	Aanwezig op 1 Jan. 1894.	In 1894 bijgekomen.	In 1894 aan het gebruik onttrokken.	Aanwezig op 31 Dec. 1894.	op 1 Jan. 1894 aanwezig waren.	in 1894 waren bijgekomen.	in 1894 waren aan het gebruik onttrokken.	op 31 Dec. 1894 aanwezig waren.
Ateliers	2	»	»	2	70.44	»	»	70.44
Baggermolen	1	»	»	1	15 00	»	»	15.00
Diamantslijperijen	4	»	»	4	59.69	»	»	59.69
Drinkwatervoorziening	1	»	»	1	13 13	»	»	13.13
Houtkapondernemingen (met of zonder zagerij)	21	»	3	18	500 45	»	48.21	452.24
Koffieondernemingen	3	2	1	4	50.85	21.00	16.00	55.85
Kranen	6	1	»	7	19.23	4.50	»	23.73
Locomotieven (voor industrieel gebruik)	5	»	»	5	68 25	»	»	68.25
Meelfabriek	1	»	»	1	28.50	»	»	28.50
Mineraalwaterfabriek	»	1	»	1	»	3 20	»	3.20
Mijnbouwondernemingen	13	1	1	13	236.27	11.45	17.60	230.12
Oliefabriek	1	»	»	1	6.57	»	»	6.67
Petroleumboringen	15	1	»	16	639.48	23.48	»	662.96
Ploegen	2	2	»	4	16 40	36.04	»	52.44
Pompen en pulsometers	4	»	»	4	36.75	»	»	36.75
Transporteeren	79	8	5	82	1 761.01	99.67	81.81	1 778 87

BESTEMMING.	AANTAL KETELS bij particulieren in gebruik: Aanwezig op 1 Jan. 1894	In 1894 bijgekomen.	In 1894 aan het gebruik onttrokken.	Aanwezig op 31 Dec. 1894.	VERWARMINGS-OPPERVLAK (in M².) der ketels die op 1 Jan. 1894 aanwezig waren.	in 1894 waren bijgekomen.	in 1894 waren aan het gebruik onttrokken.	op 31 Dec. 1894 aanwezig waren.
Per transport	79	8	5	82	1 761.01	99.67	81.81	1 778 87
Steen- en pannenbakkerij	1	»	»	1	9.50	»	»	9.50
Tabaks- en rameh-ondernemingen	7	»	1	6	59.55	»	3.20	56.35
IJsfabrieken	16	3	3	16	256 82	86 80	86.80	256 82
Te zamen voor andere stoomketels dan scheepsketels	103	11	9	105	2 086.88	186.47	171.81	2 101.54
Scheepsketels	85	25	18	92	1 879.41	519.40	376 06	2 022.75
Totaal voor de buitenbezittingen (met uitzondering van de Lampongsche Districten, Banka en Billiton)	188	36	27	197	3 966.29	705.87	547 87	4 124.29

RECAPITULATIE.

Andere stoomketels dan scheepsketels	1 623	172	103	1 692	118 633.13	11 254.59	5 124.90	124 762.82
Scheepsketels	242	41	32	251	12 268.98	1 457.50	1 007.29	12 659 19
Totaal-generaal	1 865	213	135	1 943	130 842.11	12 712 09	6 132.19	137 422.01

II. Verdeeling naar de inspectie-afdeelingen en de gewesten.

Inspectie-afdeelingen.	GEWESTEN.	AANTAL KETELS (ketels te land en scheepsketels te zamen), bij particulieren in gebruik: Aanwezig op 1 Jan. 1894	In 1894 bijgekomen.	In 1894 aan het gebruik onttrokken.	Aanwezig op 31 Dec. 1894.	VERWARMINGS-OPPERVLAK (in M².) der ketels die op 1 Jan. 1894 aanwezig waren.	in 1894 waren bijgekomen.	in 1894 waren aan het gebruik onttrokken.	op 31 Dec. 1894 aanwezig waren.
I.	Tagal	78	3	3	78	7 898.02	378.12	117.56	8 158.58
	Pekalongan	40	3	5	38	3 961,55	163.10	288.10	3 836.55
	Samarang	74	10	3	81	4 339.65	749.85	283 00	4 806.50
	Japara	68	4	3	69	6 112.86	500.15	208.00	6 405.01
	Rembang	14	8	5	17	844.90	769.50	402.00	1 212.40
	Kadoe	2	1	»	3	46.10	7.80	»	53 90
	Soerakarta	118	11	4	125	8 153.98	1 326.73	227.00	9 253.71
	Djokjokarta	117	6	6	117	9 252 51	770 56	615.00	9 408.07
		511	46	29	528	40 609.57	4 665.81	2 140.66	43 134.72
II.	Soerabaija	316	27	18	325	25 482 33	2 122.53	632 60	26 972.26
	Madioen	32	3	1	34	2 829.31	309.65	10.00	3 128.96
	Kediri	105	24	7	122	6 922.94	1 262.05	255.40	7 929.59
	Madura	»	»	»	»	»	»	»	»
		453	54	26	481	35 234.58	3 694.23	898.00	38 030.81

Inspectie-afdeelingen.	GEWESTEN.	AANTAL KETELS (ketels te land en scheepsketels te zamen), bij particulieren in gebruik.				VERWARMINGS-OPPERVLAK (in M².) der ketels die			
		Aanwezig op 1 Jan. 1894.	In 1894 bijgekomen.	In 1894 aan het gebruik onttrokken.	Aanwezig op 31 Dec. 1894.	op 1 Jan. 1894 aanwezig waren.	in 1894 waren bijgekomen.	in 1894 waren aan het gebruik onttrokken.	op 31 Dec. 1894 aanwezig waren.
III.	Bantam	5	»	»	5	85.70	»	»	85.70
	Batavia	179	21	16	184	10 048.21	1 198,39	525.81	10 720 79
	Krawang	7	»	»	7	134.25	»	»	134.25
	Preanger Regentschappen	8	1	»	9	105 46	16.00	»	121.46
	Cheribon	107	12	16	103	7 327.23	1 054.17	795.20	7 586.20
	Banjoemas	33	1	»	34	4 453,65	12.65	»	4 466.30
	Bagelen	10	»	»	10	1 170.60	»		1 170.60
	Lampongsche Districten	»	»	»	»	»	»	»	»
	Banka	»	»	»	»	»	»	»	»
	Billiton	27	5	3	29	239.88	25.95	14.50	251,33
		376	40	35	381	23 564.38	2 307.16	1 335.51	24 536.63
IV.	Pasoeroean	176	29	7	198	8 708.71	976 52	420.95	9 264.28
	Probolinggo	90	8	11	87	10 113,93	362.50	789.20	9 687,23
	Bezoeki	71	»	»	71	8 644.05	»	»	8 644.05
		337	37	18	356	27 466.69	1 339,02	1 210.15	27 595.56
V.	Sumatra's Westkust	13	5	6	12	229.29	108 70	158 70	179 29
	Palembang	18	6	2	22	452.78	105.03	69.40	488 41
	Sumatra's Oostkust	72	10	13	69	1 605.89	155 24	186.54	1 574 59
	Atjeh en onderhoorigheden	17	2	1	18	266.94	92.23	2.56	356.61
	Riouw en onderhoorigheden	15	4	3	16	342.91	59.76	106.60	296.07
		135	27	25	137	2 897 81	520.96	523 80	2 894.97
Gewesten niet tot eene inspectie-afdeeling behoorende.	Benkoelen	»	»	»	»	»	»	»	»
	Westerafdeeling van Borneo	15	4	1	18	283.81	109,75	18 04	375.52
	Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.	24	3	1	26	602 69	38.41	6.03	635.07
	Celebes en onderhoorigheden	7	»	»	7	61.35	»	»	61 35
	Menado	2	»	»	2	18.13	»	»	18.13
	Amboina	2	1	»	3	39.00	31.75	»	70.75
	Ternate	1	1	»	2	26.50	5.00	»	31.50
	Timor	1	»	»	1	34.00	»	»	34.00
	Bali en Lombok	1	»	»	1	3.00	»	»	3.00
		53	9	2	60	1 068 48	184 ,91	24.07	1 229.32

RECAPITULATIE.

Java en Madura	1 650	172	105	1 717	126 635.94	11 980.27	5 569.82	133 046.39
Buitenbezittingen	215	41	30	226	4 206.17	731.82	562.37	4 375.62
	1 865	213	135	1 943	130 842.11	12 712.09	6 132.19	137 422.01

Koloniaal verslag van 1895.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE KK.

N°. 37.

(Zie hoofdst. L, afd. IV, van het verslag.)

GOUVERNEMENTS POST- EN TELEGRAAFDIENST IN NEDERLANDSCH-INDIË.

A. STATISTIEK VAN DEN POSTDIENST OVER DE JAREN 1892, 1893 en 1894.

1°. BINNENLANDSCH POSTVERKEER. a)

JAREN.	AANTAL BRIEVEN.			AANTAL DRUKWERKEN.		Aantal monsters.	Aantal documenten.	Aantal aangeteekende stukken onder de voren-staande begrepen.		Aantal ontvangst berichten voor aan-geteekende stukken.
	Port-betalende brieven.		Dienst-brieven.	Nieuws-bladen.	Andere drukwerken.			Gewone stukken.	Dienst-stukken.	
	Gefrankeerd.	Ongefrankeerd.								
1892 . . .	3 871 687	245 302	1 367 951	3 571 140	1 057 824	50 642	17 190	310 078	132 752	959
	4 116 989			4 628 964				442 830		
1893 b) . .	4 171 599	226 236	1 629 481	3 443 544	1 158 043	53 842	26 124	323 584	149 727	1 341
	4 397 835			4 601 587				473 311		
1894 b) . .	4 343 825	235 585	1 707 390	3 722 003	1 336 449	57 669	32 369	347 859	159 336	1 836
	4 579 410			5 058 452				507 195		

a) Van de verzending der briefkaarten wordt geen aanteekening gehouden; het debiet wordt hierachter op blz. 4 vermeld.
b) De cijfers over 1893 zijn verbeterd; die over 1894 zijn van voorloopigen aard.

2°. BUITENLANDSCH

JAREN.	AARD DER VERZENDING.	Brievenmalen met de *Nederlandsche* postadministratie. Via *Brindisi*, *Genua* en *Marseille*. Ontvangen.	Verzonden.	Te zamen.	Per „*zeepost*", d. i. met de stoomschepen die rechtstreeks tusschen Indië en Nederland den dienst verrichten. Ontvangen.	Verzonden.	Te zamen.
	A.						
1892 .	Gefrankeerde (aantal)	317 739	322 579	640 318	23 407	12 011	35 418
	Ongefrankeerde (id.)	8 509	3 594	12 103	1 202	183	1 385
	Te zamen	326 248	326 173	652 421	24 609	12 194	36 803
1893 *b*)	Gefrankeerde (aantal)	311 547	323 136	634 683	26 836	11 324	38 160
	Ongefrankeerde (id.)	6 206	4 754	10 960	1 228	182	1 410
	Te zamen	317 753	327 890	645 643	28 064	11 506	39 570
1894 *b*)	Gefrankeerde (aantal)	386 523	344 333	730 856	19 009	11 609	30 618
	Ongefrankeerde (id.)	5 602	5 896	11 498	261	183	444
	Te zamen	392 125	350 229	742 354	19 207	11 792	31 062
	B. *Drukwerken*, *monsters* en						
1892 .	Drukwerken (gewicht in K.G.)	81 904	11 652	93 556	31 785	1 275	33 060
	Monsters (aantal)	15 195	10 497	25 692	3 439	144	3 583
	Documenten (id.)	4 006	2 056	6 062	781	4	785
1893 *b*)	Drukwerken (gewicht in K.G.)	94 634	14 033	108 667	27 620	955	28 575
	Monsters (aantal)	12 747	10 155	22 902	2 477	12	2 489
	Documenten (id.)	5 066	2 441	7 507	1 461	15	1 476
1894 *b*)	Drukwerken (gewicht in K.G.)	99 735	13 595	113 330	25 242	1 129	26 371
	Monsters (aantal)	10 129	11 205	21 334	1 462	2	1 464
	Documenten (id.)	5 318	1 975	7 293	93	13	106
	C. *Aangeteekende stukken* (begrepen in de beide bovenstaande						
1892 .	Aangeteekende stukken (aantal)	19 708	32 278	52 085	1 542	135	1 677
	Ontvangstberichten (id.)	23	52	75	1	2	3
1893 *b*)	Aangeteekende stukken (aantal)	26 807	34 790	61 597	1 513	213	1 726
	Ontvangstberichten (id.)	14	58	72	—	—	—
1894 *b*)	Aangeteekende stukken (aantal)	30 189	39 569	69 758	1 461	264	1 725
	Ontvangstberichten (id.)	9	28	37	—	—	—

a) Van de in het buitenlandsch verkeer verzonden en ontvangen *briefkaarten* is geen aanteekening gehouden.

Brievenmalen met de *Fransche*, *Britsche*, *Duitsche* en *Italiaansche* postadministratiën.			Brievenmalen met — of verzendingen naar — landen buiten Europa.			TOTAAL.		
Ontvangen.	Verzonden.	Te zamen.	Ontvangen.	Verzonden.	Te zamen.	Ontvangen.	Verzonden.	Te zamen.
Brieven. a)								
138 298 2 538	120 218 4 960	258 516 7 498	236 366 17 377	118 703 14 510	355 069 31 887	715 810 29 626	573 511 23 247	1 289 321 52 873
140 836	125 178	266 014	253 743	133 213	386 956	745 436	596 758	1 342 194
138 288 2 964	121 414 5 171	259 702 8 135	123 252 26 767	109 849 16 620	233 101 43 387	599 923 37 165	565 723 26 727	1 165 646 63 892
141 252	126 585	267 837	150 019	126 469	276 488	637 088	592 450	1 229 538
143 110 3 179	115 830 5 414	258 940 8 593	136 130 30 952	134 833 18 104	270 963 49 056	684 772 39 994	606 605 29 597	1 291 377 69 591
146 289	121 244	267 533	167 082	152 937	320 019	724 766	636 202	1 360 968
documenten (»papiers d'affaires").								
52 970 14 878 647	4 938 5 752 1 536	57 908 20 630 2 183	5 037 886 322	2 490 14 929 301	7 527 15 815 623	171 696 34 398 5 756	20 355 31 322 3 897	192 051 65 720 9 653
44 665 14 559 31	4 811 6 626 792	49 476 21 285 823	0 382 775 17	3 051 924 135	9 433 1 699 152	173 301 30 658 6 575	22 850 17 717 3 383	196 151 48 375 9 958
47 761 17 612 261	5 678 7 409 925	53 439 25 021 1 186	6 104 861 241	2 921 648 268	9 025 1 509 509	178 842 30 064 5 913	23 323 19 264 3 181	202 165 49 328 9 094
opgaven), benevens *ontvangstberichten* voor aangeteekende stukken.								
17 894 17	16 822 121	34 716 138	11 072 70	19 634 119	30 706 189	50 315 111	68 869 294	119 184 405
20 587 15	19 497 76	40 084 91	11 456 54	21 144 113	32 600 167	60 363 83	75 644 247	136 007 330
22 904 4	18 577 23	41 479 27	12 945 122	22 785 79	35 730 201	67 497 135	81 195 130	148 692 265

b) De cijfers over 1893 zijn verbeterd; die over 1894 zijn van voorloopigen aard.

3°. POSTWISSELS. *a)*

	1892		1893		1894	
	Aantal.	Bedrag.	Aantal.	Bedrag.	Aantal.	Bedrag.
A. BINNENLANDSCH VERKEER.	161 329	f 6 566 572,96^5	166 777	f 6 313 061,94^5	178 514	f 6 686 746,09
B. BUITENLANDSCH VERKEER.						
Naar Nederland overgemaakt.	24 328	f 1 196 944,46	25 499	f 1 213 060,72^5	28 239	f 1 318 935,28
» andere landen »	4 466	181 284,88	5 392	227 585,06	5 740	231 823,30^5
Totaal *uit Indië verzonden*	28 794	f 1 378 229,34	30 891	f 1 440 645,78^5	33 979	f 1 550 758,58^5
Uit Nederland verzonden	2 365	f 104 465,01^5	2 789	f 140 683,55	3 019	f 157 154,78
» andere landen »	421	21 428,82^5	472	29 693,70	517	28 049,03^5
Totaal *voor Indië overgemaakt*	2 786	f 125 893,84	3 261	f 170 377,25	3 536	f 185 203,81^5
TOTAAL BUITENLANDSCH VERKEER	31 580	f 1 504 123,18	34 152	f 1 611 023,03^5	37 515	f 1 735 962,40

Het postwisselverkeer met andere landen dan Nederland, over het behandeld driejarig tijdvak, is verdeeld als volgt:

	1892		1893.		1894	
Naar en uit Duitschland	2 963	f 118 151,70	3 353	f 155 362,04^5	3 493	f 149 867,55
» » » Frankrijk en Algerië	997	43 051,20	1 087	46 483,48^5	1 185	50 001,67^5
» » » België	298	17 405,08	456	16 329,42^5	528	20 409,32
» » » Groot-Britannië	352	11 610,75	406	12 385,02^5	445	14 306,86
» » » Zwitserland	181	8 984,39	220	8 365,25	232	12 749,02^5
» » » Italië.	67	2 969,96	137	6 770,80^5	54	1 422,43
» » » Luxemburg	10	216,47^5	11	523,53	16	608,79
» » » Suriname en Curaçao . *b)* . .	15	282,56	32	2 349,37	36	2 084,26^5
» » » Oostenrijk–Hongarije . *b)* . .	4	41,59	126	7 362,21	222	7 327,09^5
» » » Zweden en Noorwegen *b)* . .	......	....	21	1 039,77	24	725,04
» » » Egypte . . . . . . *b)* . .	......	....	15	307,74^5	22	370,29
	4 887	f 202 713,70^5	5 864	f 257 278,76	6 257	f 259 872,34

a) De cijfers over 1894 zijn nog van voorloopigen aard.
b) De postwisseldienst tusschen Nederlandsch-Indië en de hier genoemde landen is over en weder eerst geopend, wat Suriname en Curaçao en Oostenrijk-Hongarije betreft, in de tweede helft van 1892 en, wat Zweden, Noorwegen en Egypte aangaat, met 1 Januari 1893.

4°. BRIEFKAARTEN. *a)*

In het behandelde driejarig tijdvak werden *verkocht* de volgende hoeveelheden briefkaarten, vertegenwoordigende de daarbij aangeduide geldswaarde.

	1892.		1893.		1894.	
	Aantal.	Bedrag.	Aantal.	Bedrag.	Aantal.	Bedrag.
Enkele van 5 cent.	1 352 386	f 67 619,30	1 398 781	f 69 939,05	1 505 493	f 75 274,65
» » 7½ »	60 837	4 562,77^5	60 993	4 574,47^5	67 276	5 045,70
Dubbele » 10 »	9 078	907,80	9 883	988,30	9 540	954,00
» » 15 »	889	133,35	2 425	363,75	1 093	163,95
	1 423 190	f 73 223,22^5	1 472 082	f 75 865,57^5	1 583 402	f 81 438,30

a) De cijfers over 1893 zijn verbeterd; die over 1894 zijn van voorloopigen aard.

B. STATISTIEK VAN DEN TELEGRAAFDIENST over de jaren 1892, 1893 en 1894. *a)*

Verdeeling der telegrammen.		1892.		1893. *b)*		1894. *b)*	
		Aantal.	Opbrengst.	Aantal.	Opbrengst.	Aantal.	Opbrengst.
Binnenlandsche betalende telegrammen.	Java	314 128	f 473 036	332 871	f 438 914	349 180	f 471 807
	Andere eil. van Ned. Indië	41 776	70 425	43 701	68 512	40 871	67 515
	Te zamen.	355 904	f 543 461	376 572	f 507 456	390 051	f 539 322
	Aantal woorden	(4 239 945)	......	(4 586 348)	......	(4 845 216)	......
Buitenlandsche telegrammen.	Verzonden	33 991	f 41 562	34 271	f 37 224	36 772	f 38 439
	Ontvangen	33 845	39 694	32 717	36 162	34 218	36 940
	Doorgezonden	86 639	83 573	89 742	92 900	89 065	88 271
	Te zamen.	154 475	*c)* f 164 829	156 730	*c)* f 166 286	160 055	*c)* f 163 650
	Aantal woorden	(1 855 638)	....	(1 929 281)	....	(1 870 590)	....
Binnen- en buitenlandsch verkeer te zamen		510 379	f 708 290	533 302	f 673 742	550 106	f 702 972
	Aantal woorden	(6 095 583)	....	(6 515 629)	....	(6 715 806)	....
Binnenlandsche *regeerings-telegrammen.*	Java	24 794	f 83 469	25 150	f 68 418	30 678	f 103 453
	Andere eil. van Ned. Indië	5 434	23 601	5 882	19 875	6 718	35 472
	Te zamen.	30 228	f 107 070	31 032	f 88 293	37 396	f 138 925
	Aantal woorden	(871 443)	....	(898 692)	......	(1 238 273)	....
Algemeen totaal *e)*	Java *d)*	477 387	f 675 843	500 456	f 634 523	524 284	f 698 324
	Andere eil. van Ned. Indië	63 220	139 517	63 878	127 512	63 218	143 573
	Te zamen.	540 607	f 815 360	564 334	f 762 035	587 502	f 841 897
	Aantal woorden	(6 967 026)	....	(7 414 321)	......	(7 952 079)	....

a) In deze statistiek zijn niet begrepen de *dienst*telegrammen (zoogenaamde dienst- en postnota's).
Hun aantal bedroeg over 1892 voor Java 11 674 en voor andere eilanden van Ned. Indië 4 932, te zamen 16 606 telegrammen;
„ 1893 „ „ 15 396 „ „ „ „ „ „ „ 6 447, „ „ 21 843 „
„ 1894 „ „ 18 630 „ „ „ „ „ „ „ 6 283, „ „ 24 913 „

Verder zijn afgegeven:

in 1892 op Java 3 230 en op andere eilanden van Ned. Indië 617 of te zamen 3 847 afschriften van telegrammen;
„ 1893 „ „ 3 024 „ „ „ „ „ „ „ 668 „ „ „ 3 692 „ „ „
„ 1894 „ „ 3 006 „ „ „ „ „ „ „ 471 „ „ „ 3 477 „ „ „

b) De cijfers van 1893 zijn verbeterd; die over 1894 zijn nog van voorloopigen aard.

c) Hier is alleen uitgetrokken het aandeel dat de Nederlandsch-Indische telegraafadministratie in de opbrengst had. Deze netto-opbrengst kan verdeeld worden als volgt:

over 1892 voor Java f 119 338 en voor andere eilanden van Ned. Indië f 45 491 of te zamen als boven f 164 829;
„ 1893 „ „ 127 191 „ „ „ „ „ „ „ 39 095 „ „ „ „ „ 166 286;
„ 1894 „ „ 123 064 „ „ „ „ „ „ „ 40 586 „ „ „ „ „ 163 650.

d) Onder de hier opgegeven totaalcijfers van Java zijn de *doorgezonden* buitenlandsche telegrammen begrepen.

e) De opbrengst is voor een gedeelte (ter zake van de binnenlandsche regeeringstelegrammen) fictief.

De *binnenlandsche betalende* telegrammen kunnen, naar de onderwerpen waarover zij handelden, verdeeld worden als volgt:

Oorsprong der telegrammen.	Omschrijving der telegrammen.	1892. Aantal.	1892. Totaal.	1893. Aantal.	1893. Totaal.	1894. a) Aantal.	1894. a) Totaal.
Java	Handels- en scheepvaart-telegrammen	137 142	314 128	144 994	332 871	148 010	349 180
	Dagblad-telegrammen	2 121		2 586		3 785	
	Telegrammen van gemengden aard	174 865		185 291		197 385	
Andere eilanden van Ned. Indië	Handels- en scheepvaart-telegrammen	17 834	41 776	18 784	43 701	16 624	40 871
	Dagblad-telegrammen	52		75		179	
	Telegrammen van gemengden aard	23 890		24 842		24 068	
Nederlandsch-Indië	Handels- en scheepvaart-telegrammen	154 976	b) 355 904	163 778	c) 376 572	164 634	d) 390 051
	Dagblad-telegrammen	2 173		2 661		3 964	
	Telegrammen van gemengden aard	198 755		210 133		221 453	

a) De cijfers van 1894 zijn nog van voorloopigen aard.
b) Waarvan 208 842 in de Nederlandsche en vreemde talen en 147 062 in inlandsche talen.
c) Als voren 230 333 en 146 239.
d) Als voren 234 076 en 155 975.

De *buitenlandsche* telegrammen kunnen verdeeld worden als volgt:

Omschrijving der telegrammen.		1892. Aantal.	1892. Totaal.	1893. Aantal.	1893. Totaal.	1894 a) Aantal.	1894 a) Totaal.
Verzonden:							
Naar Singapore en verder	Van Java	25 568	33 991	26 513	34 271	28 145	36 772
	» andere eil. van Ned.Indië	6 966		6 652		7 193	
Naar Australië en verder	Van Java	750		671		688	
	» andere eil. van Ned.Indië	11		25		7	
Naar Nederl.-Indië over buitenl. lijnen.	Van Java	309		160		340	
	» andere eil. van Ned.Indië	387		250		399	
Ontvangen:							
Van Singapore en verder	Op Java	24 518	33 845	24 772	32 717	25 513	34 218
	» andere eil. van Ned. Indië	8 622		7 056		6 938	
Van Australië.	Op Java	681		577		675	
	» andere eil. van Ned. Indië	24		11		15	
Van Pinang.	Op Java	»		»		»	
	» andere eil. van Ned. Indië	»		301		1 077	
Doorgezonden:							
Van Singapore naar Australië		43 036	86 639	44 806	89 742	44 311	89 065
» Australië » Singapore		43 603		44 936		44 754	
Te zamen:							
Java b)		138 465	154 475	142 435	156 730	144 426	160 055
Andere eilanden van Ned. Indië		16 010		14 295		15 629	

a) De cijfers van 1894 zijn nog van voorloopigen aard.
b) Onder de voor Java opgegeven totaalcijfers zijn ook de *doorgezonden* telegrammen begrepen.

Koloniaal verslag van 1895.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE LL.

N°. 38.

(Zie hoofdst. L, afd. IV, van het verslag.)

OVERZICHT van de in het tijdvak 1 Januari 1891 [1]) t/m ult. Juni 1895 in Nederlandsch-Indië verleende VERGUNNINGEN tot het aanleggen — ten gebruike van GEABONNEERDEN — van TELEPHOONVERBINDINGEN met centraal-telephoonkantoren (waaronder echter niet meer zijn opgenomen die vergunningen, welke — voor zooveel hier te lande reeds gebleken is — zijn komen te vervallen, hetzij als niet tijdig aanvaard, hetzij door het in gebreke blijven van de concessionarissen ten opzichte van de tijdige uitvoering der werken van aanleg). [2])

NB. In het algemeen zijn de vergunningen voor 25 jaar verleend. Zoodra het getal geabonneerden op eenige plaats 25 bedraagt, moet door den concessionaris aan 's lands kas jaarlijks worden uitgekeerd 5 pct. van de bruto ontvangsten en, zoodra het getal 50 of meer bedraagt, 10 pct. (zie echter noot 2).

Doorloopend volgnummer.	Nummer waaronder in deze tabel de vergunning is aangeduid. [3])	Kringen waartoe de verleende vergunning betrekking heeft, en namen der aanvragers, zoomede van hen op wie sedert, met goedkeuring van het Gouvernement, de vergunning is overgedragen.	Datum en nummer van het gouvernementsbesluit, waarbij de vergunning is verleend.	De vergunning was te aanvaarden vóór of op onderstaanden datum.	Datum van aanvaarding der vergunning. NB. Binnen één jaar na de aanvaarding moeten de vergunningen volledig in werking zijn gebracht.	Wanneer de vergunning in exploitatie is gebracht. (Over het 1ste halfjaar 1895 zijn ten deze nog geen opgaven ontvangen.)
		JAVA EN MADURA.				
		BATAVIA.				
1	I.	Afdeeling Buitenzorg . . . . (M. G. Becker, sedert overgedragen op A. Mijer en nader op de Telephoon-Maatschappij »Buitenzorg" te Batavia.)	20 Jan. 1893 n°. 8 (Jav. Cour. 24 Jan. 1893).	20 Juli 1893.	19 Juni 1893 [4]) (gouv. besluit dd. 25 Juli 1893 n°. 57).	
		PREANGER REGENTSCHAPPEN.				
2	II.	Geheele residentie . . . . . (L.M E.Boulet, wed. J.H.E.Hoeke.)	24 Mei 1894 n°. 20 (Jav. Cour. 22 Juni 1894).	24 Nov. 1894.	18 Nov. 1894 (gouv. besluit dd. 21 Dec. 1894 n°. 9).	
		CHERIBON.				
3	III.	Geheele residentie . . . . . (Firma Mijer en van Gogh, sedert overgedragen op de Cheribonsche Telephoon-Maatschappij te Cheribon.)	4 Dec. 1893 n°. 19 (Jav. Cour. 19 Dec. 1893).	4 Juni 1894.	1 Juni 1894 (gouv. besluit dd. 29 Juni 1894 n°. 6).	
		TAGAL.				
4	IV.	Afdeeling Tagal. . . . . . (Firma Hekking & C°., sedert overgedragen op de Tagalsche Telephoon-Maatschappij.)	9 Sept. 1893 n°. 16 (Jav. Cour. 12 Sept. 1893).	9 Maart 1894.	9 Maart 1894 (gouv. besluit dd. 16 April 1894 n°. 12).	. . . . . 1894.

1) De vóór 1891 reeds in werking gekomen telephoon-ondernemingen zijn twee in getal, namelijk één voor de hoofdplaatsen Batavia (met Weltevreden, Meester Cornelis en Tandjong Priok), Samarang en Soerabaija, en één voor sommige streken der residentie Oostkust van Sumatra (verg. blz. 184 van het verslag hiervóór).

2) Toch zijn in dit overzicht — evenwel zonder nummer — vier vervallen vergunningen genoemd, omdat van het verleenen daarvan tot dusver nog geen opgaaf was gedaan, daar zij dagteekenden na ult. Juni 1894, op welk tijdstip het bij het vorig verslag als bijlage MM gevoegde overzicht was afgesloten. De overige in het tijdvak 1 Juli 1894 t/m ult. Juni 1895 vervallen vergunningen, thans niet meer genoemd (tenzij dat zij weder aan anderen zijn verleend), kwamen in laatstbedoeld overzicht voor onder de n°s. 2, 9, 10, 25 t/m 28, 31, 40, 43, 44, 46 t/m 50, 51, 53 en 54. Overigens is in deze bijlage mede niet opgenomen eene in November 1894 verleende vergunning voor intercommunale telephoonverbindingen, nader bedoeld op blz. 184/185 van het verslag hiervóór.

3) In eenige gevallen is voor meer dan één afdeeling of gewest bij een en hetzelfde besluit en aan denzelfden aanvrager of dezelfde aanvragers vergunning verleend; waar dit plaats had, zijn de kringen, waartoe de vergunning betrekking heeft, in deze kolom onder één nummer aangeduid.

4) De verbindingen zouden gereed en in exploitatie gebracht moeten zijn vóór of op 19 Juni 1894, doch die termijn is eerst tot 19 December 1894 en laatstelijk (gouv. besluit dd. 15 December 1894 n°. 5) tot 19 Juni 1895 verlengd.

Doorloopend volgnummer.	Nummer waaronder in deze tabel de vergunning is aangeduid. [5])	Kringen waartoe de verleende vergunning betrekking heeft, en namen der aanvragers, zoomede van hen op wie sedert, met goedkeuring van het Gouvernement, de vergunning is overgedragen.	Datum en nummer van het gouvernements-besluit, waarbij de vergunning is verleend.	De vergunning was te aanvaarden vóór of op onderstaanden datum.	Datum van aanvaarding der vergunning. — NB. Binnen één jaar na de aanvaarding moeten de vergunningen volledig in werking zijn gebracht.	Wanneer de vergunning in exploitatie is gebracht. (Over het 1ste halfjaar 1895 zijn ten deze nog geen opgaven ontvangen.)
5	IV.	Afdeeling Brebes . . . . . (Als bij n°. 4.)	9 Sept. 1893 n°. 16 (Jav. Cour. 12 Sept. 1893).	9 Maart 1894.	9 Maart 1894 (gouv. besluit dd. 16 April 1894 n°. 12).	
6	V.	Afdeeling Pamalang . . . . (P. C. Copper, sedert overgedragen op de Pekalongansche Telephoon-Maatschappij te Pekalongan.)	21 Febr. 1893 n°. 17 (Jav. Cour. 24 Febr. 1893).	21 Aug. 1893.	10 Aug. 1893 (gouv. besluit dd. 5 Sept. 1893 n°. 19).	1 Jan. 1894.
		PEKALONGAN.				
7	V.	Geheele gewest . . . . . . (Als voren.)	id. (id.)	id.	id. (id.)	id.
		SAMARANG.				
8	VI.	Afdeeling Grobogan . . . . (E. F. J. 't Sas.)	11 April 1895 n°. 12 (Jav. Cour. 26 April 1895).	11 Oct. 1895.	—	
9	VI.	Afdeeling Demak . . . . . (Als voren.)	id. (id.)	id.	—	
10	VI.	Afdeeling Ambarawa . . . . (Als voren.)	id. (id.)	id.	—	
		JAPARA.				
11	VII.	Geheele residentie . . . . . (F. F. G. Muschter, sedert overgedragen op Hekking & C°. en nader op de Telephoon-Maatschappij »Japara".)	17 Juni 1893 n°. 2 (Jav. Cour. 20 Juni 1893).	17 Dec. 1893.	7 Dec. 1893 (gouv. besluit dd. 2 Jan. 1894 n°. 15). [5])	
		REMBANG.				
12	VIII.	Geheele residentie . . . . . (W. C. van Haeften en A. P. Kuipers, sedert overgedragen op E. F. J. 't Sas.)	4 Dec. 1893 n°. 13 (Jav. Cour. 19 Dec. 1893).	4 Juni 1894.	4 Juni 1894 (gouv. besluit dd. 13 Juli 1894 n°. 38).	
		SOERABAIJA.				
13	VIII.	Afdeeling Sidoardjo [6]) . . . (Als voren.)	id. (id.)	id.	id. (id.)	
14	IX.	Afdeeling Modjokerto [7]) . . . (W. van der Heydon.)	18 Juli 1891 n°. 21 (Jav. Cour. 21 Juli 1891).	18 Jan. 1892.	16 Jan. 1892 (gouv. besluit dd. 18 Febr. 1892 n°. 3).	1 Mei 1893.
15	IX.	Afdeeling Djombang [8]) . . . (Als voren.)	id. (id.)	18 Jan. 1892, verlengd tot 26 Sept. 1893.	26 Sept. 1893 (gouv. besluit dd. 19 Mei 1894 n°. 13).	. . . . 1893.
—	—	Afdeeling Lamongan . . . . (Als voren.)	30 Nov. 1894 n°. 5 (Jav. Cour. 28 Dec. 1894).	30 Mei 1895.	*(Wegens niet tijdige aanvaarding is deze vergunning ingetrokken bij gouv. besluit dd. 16 Juli 1895 n°. 11.)*	
—	—	Afdeeling Grissee . . . . . (S. W. Baints.)	5 Oct. 1894 n°. 18.	5 April 1895.	*(Als voren bij gouv. besluit dd. 24 Mei 1895 n°. 3.)*	
		PASOEROEAN.				
16	X.	Afdeeling Pasoeroean [9]) . . . (W. van der Heydon.)	27 Juni 1891 n°. 36 (Jav. Cour. 30 Juni 1891).	27 Dec. 1891.	26 Dec. 1891 (gouv. besluit dd. 21 Jan. 1892 n°. 16).	16 Mei 1892.

5) Bij gouv. besluit dd. 20 Februari 1895 n°. 3 werd de termijn voor het in exploitatie brengen, wat betreft de centraal-telephoonkantoren en de verbinding daarvan met de verschillende lokalen der geabonneerden, verlengd tot 7 Juni 1895. Voor de verbinding der centraalkantoren onderling is opnieuw vergunning te vragen.

6) Met uitzondering van de suikerfabrieken Watoetoelis en Balongbendo (verg. de volgende noot).

7) Bij gouv. besluit van 25 Januari 1892 n°. 8 werd den concessionaris vergund om in het telephoonnet der afdeeling Modjokerto op te nemen de in de afdeeling Djombang gelegen suikerfabriek Soekodono (ook genaamd Modjoagoeng), terwijl bij gouv. besluit van 20 November 1893 n°. 19 hetzelfde werd vergund met opzicht tot de suikerfabrieken Watoetoelis en Balongbendo in de afdeeling Sidoardjo.

8) Zie de voorgaande noot.

9) Bij gouv. besluit van 1 Juli 1892 n°. 23 werd den concessionaris vergund om in het telephoonnet van de afdeeling Pasoeroean ook op te nemen de in de afdeeling Bangil gelegen suikerfabrieken Soemberredjo en Wenoredjo.

Doorloopend volgnummer.	Nummer waaronder in deze tabel de vergunning is aangeduid. [8]	Kringen waartoe de verleende vergunning betrekking heeft, en namen der aanvragers, zoomede van hen op wie sedert, met goedkeuring van het Gouvernement, de vergunning is overgedragen.	Datum en nummer van het gouvernementsbesluit, waarbij de vergunning is verleend.	De vergunning was te aanvaarden vóór of op onderstaanden datum.	Datum van aanvaarding der vergunning. — NB. Binnen één jaar na de aanvaarding moeten de vergunningen volledig in werking zijn gebracht.	Wanneer de vergunning in exploitatie is gebracht. (Over het 1ste halfjaar 1895 zijn ten deze nog geen opgaven ontvangen)
17	XI.	Afdeeling Malang . . . . . (J. van Hengst, sedert overgedragen op de Telephoon-Maatschappij Insulinde te 's Gravenhage.)	17 Aug. 1891 n°. 3 (Jav. Cour. 21 Aug. 1891).	17 Febr. 1892.	9 Febr. 1892 (gouv. besluit dd. 26 Febr. 1892 n°. 5). [10]	4 April 1893.
—	—	Afdeeling Bangil . . . . . (Vrouwe A. M. F. Hendriks, geb. Flem.)	5 Oct. 1894 n°. 17.	5 April 1895.	*(Wegens niet tijdige aanvaarding is deze vergunning bij gouv. besluit dd. 9 Mei* 1895 n°. 14 *ingetrokken.)*	
		PROBOLINGGO.				
18	IX.	Afdeeling Probolinggo [11]) . . (W. van der Heyden.)	18 Juli 1891 n°. 21 (Jav. Cour. 21 Juli 1891).	18 Jan. 1892.	18 Jan. 1892 (gouv. besluit dd. 26 Febr. 1892 n°. 4).	. . Jan 1892.
19	XI.	Afdeeling Loemadjang. . . . (Als bij n°. 17.)	17 Aug. 1891 n°. 3 (Jav. Cour. 21 Aug. 1891).	17 Febr. 1892.	2 Febr. 1892 (gouv. besluit dd. 26 Febr. 1892 n°. 5). [10]	1 Juli 1893.
20	XII.	Afdeeling Kraksaän . . . . (Suikervereeniging Oosthoek, sedert overgedragen op het „departement Probolinggo", integreerend deel van het Algemeen Syndicaat van suikerfabrikanten op Java.)	4 Juli 1894 n°. 13 (Jav. Cour. 10 Juli 1894).	4 Jan. 1895, verlengd tot 15 Mei 1895.	15 Mei 1895 (gouv. besluit dd. 15 Juni 1895 n°. 10).	
		BEZOEKI.				
21	XIII.	Afdeeling Bezoeki . . . . . (L. M. E. Boulet, wed. J. H. E. Hoeke.)	31 Dec. 1893 n°. 30 (Jav. Cour. 26 Jan. 1894)	30 Juni 1894, verlengd tot 31 Dec. 1894.	29 Dec. 1894 (gouv. besluit dd. 17 Mei 1895 n°. 14)	
22	XIV.	Afdeeling Bondowosso. . . . (Als voren.)	31 Dec. 1893 n°. 28 (Jav. Cour. 26 Jan. 1894).	30 Juni 1894.	10 Juni 1894 (gouv. besluit dd. 23 Juli 1894 n°. 10). [12]	
23	XV.	Afdeeling Djember . . . . . (Als voren.)	26 Dec. 189[illegible] n°. 21 (Jav. Cour. 29 Dec. 1893).	26 Juni 1894.	id. [12] (id.)	
24	XVI.	Afdeeling Panaroekan. . . . (Als voren.)	31 Dec. 1893 n°. 29 (Jav. Cour. 12 Jan. 1894).	30 Juni 1894, verlengd tot 31 Dec. 1894.	29 Dec. 1894 (gouv. besluit dd. 17 Mei 1895 n°. 14).	
25	XVII.	Afdeeling Banjoewangi . . . (H. W. van Steeden.)	18 Nov. 1893 n°. 20 (Jav. Cour. 5 Dec. 1893).	18 Mei 1894.	20 Maart 1894 (gouv. besluit dd. 14 Juli 1894 n°. 14).	
		BANJOEMAS.				
26	XVIII.	Afdeeling Tjilatjap. . . . . (A. N. Pieters)	6 Mei 1893 n°. 15 (Jav. Cour. 2 Juni 1893).	6 Nov. 1893.	1 Nov. 1893 (gouv. besluit dd. 14 Dec 1893 n°. 38).	1 Nov. 1893.
		BAGELEN.				
27	XIX.	Geheele residentie [13]) . . . . (E. F. J. 't Sas.)	12 Maart 1895 n°. 15 (Jav. Cour. 26 Maart 1895).	12 Sept. 1895.	19 Juli 1895 (gouv. besluit dd. 14 Aug. 1895 n°. 5).	
		DJOKJOKARTA.				
28	XX.	Geheele residentie . . . . . (Mr. P. Brooshooft, sedert overgedragen op de Telephoon-Maatschappij der Vorstenlanden te Samarang.)	21 Dec. 1892 n°. 23 (Jav. Cour. 23 Dec. 1892).	21 Juni 1893, verlengd tot 5 Nov. 1893.	3 Nov. 1893 (gouv. besluit dd. 6 Dec. 1893 n°. 36).	. . . . ; 1894.

10) Ingevolge het bij gouv. besluit van 5 Mei 1893 n°. 47 verleend uitstel moest de vergunning uiterlijk in werking zijn gebracht op 26 Augustus 1893.

11) Bij gouv. besluit van 1 Juli 1892 n°. 23 werd den concessionaris vergund om in het telephoonnet van de afdeeling Probolinggo ook op te nemen de in de afdeeling Kraksaän gelegen suikerfabriek Gending.

12) Bij gouv. besluit van 8 April 1895 n°. 10 is de termijn, binnen welke de verbindingen in exploitatie moeten zijn gebracht, tot 10 December 1895 verlengd.

13) Bij gouv. besluit van 29 Januari 1896 n°. 17 werd de in December 1893 voor denzelfden kring aan W. C. van Haeften en A. P. Kuipers verleende vergunning wegens niet tijdige aanvaarding ingetrokken.

Doorloopend volgnummer.	Nummer waaronder in deze tabel de vergunning is aangeduid. [3])	Kringen waartoe de verleende vergunning betrekking heeft, en namen der aanvragers, zoomede van hen op wie sedert, met goedkeuring van het Gouvernement, de vergunning is overgedragen.	Datum en nummer van het gouvernementsbesluit, waarbij de vergunning is verleend.	De vergunning was te aanvaarden vóór of op onderstaanden datum.	Datum van aanvaarding der vergunning. — NB. Binnen één jaar na de aanvaarding moeten de vergunningen volledig in werking zijn gebracht.	Wanneer de vergunning in exploitatie is gebracht. (Over het 1ste halfjaar 1895 zijn ten deze nog geen opgaven ontvangen.)
		SOERAKARTA.				
29	XXI.	Geheele residentie [14]) . . . . (Als voren.)	5 Mei 1893 n°. 25 (Jav. Cour. 2 Juni 1893).	5 Nov. 1893, verlengd tot 5 Nov. 1894.	25 Oct. 1894 (gouv. besluit dd. 3 Dec. 1894 n°. 20).	
		MADIOEN.				
30	IX.	Afdeeling Madioen [15]). . . . (W. von der Heydeo.)	18 Juli 1891 n°. 21 (Jav. Cour. 21 Juli 1891)	18 Jan. 1892.	1 Nov. 1893 [16]) (gouv. besluit dd. 3 Febr. 1894 n°. 24).	1 Febr. 1892.
31	XXII.	Afdeeling Magettan [17]) . . . (Als voren.)	18 Mei 1894 n°. 8 (Jav. Cour. 13 Juni 1894).	18 Nov. 1894.	[18])	
32	XXII.	Afdeeling Ponorogo . . . . (Als voren.)	id. (id.)	id.	[18])	
33	XXII.	Afdeeling Ngawi [17]) . . . . (Als voren.)	id. (id.)	id.	[18])	
		KEDIRI.				
34	XXIII.	Afdeeling Kediri [19]) . . . . (F J. A. Noothout.)	1 April 1893 n°. 23 (Jav. Cour. 28 April 1893).	1 Oct. 1893.	23 Sept. 1893 (gouv. besluit dd. 18 Nov. 1893 n°. 2).	1 Aug. 1894.
35	XXIV.	Afd. Ngrowo (Toeloeng Agoeng) (L.M.E.Boulet, wed J.H.E.Hoeke)	11 Dec. 1893 n°. 1 (Jav. Cour. 12 Dec. 1893).	11 Juni 1894.	29 Mei 1894 (gouv. besluit dd. 12 Juli 1894 n°. 18). [20])	
36	XXV.	Afdeeling Blitar. . . . . . (F. F. G. Muschter, sedert overgedragen op de Blitar Telephoon-Maatschappij te Soerabaija.)	14 April 1891 n°. 31 (Jav. Cour. 17 April 1891).	14 Oct. 1891.	16 Sept. 1891 (gouv. besluit dd. 27 Oct. 1891 n°. 9). [21])	16 Maart 1893.

BUITENBEZITTINGEN.

		SUMATRA'S WESTKUST.				
37	XXVI.	Padangsche Benedenlanden. . (H. J. Coster.)	4 Juni 1893 n°. 7 (Jav. Cour. 20 Juni 1893).	4 Dec. 1893.	1 Oct. 1893 (gouv. besluit dd. 22 Oct. 1893 n°. 13.) [22])	
		SUMATRA'S OOSTKUST.				
38	XXVII.	Onderafdeeling Beneden-Langkat der afdeeling Deli [23]) . . (G. D. Langereis.)	3 Maart 1894 n°. 28 (Jav. Cour. 9 Maart 1894).	3 Sept. 1894.	6 Aug. 1894 (gouv. besluit dd. 19 Maart 1895 n°. 28).	

14) Luidens de voorwaarden der vergunning werdt de vereischte goedkeuring van regeeringswege op de plannen van aanleg eerst verleend, nadat de concessionaris zal hebben doen blijken dat hij zich ter zake heeft verstaan met den rijksbestuurder van Soerakarta.

15) Den concessionaris werd vergund om in het telephoonnet van de afdeeling Madioen op te nemen de suikerfabriek Geneng (afdeeling Ngawi) en de suikerfabrieken Poerwodadi en Redjosari (afdeeling Magettan), zoomede de in de afdeeling Ngawi gelegen koffieonderneming Bogo (gouv. besluiten van 5 Maart en 18 Mei 1891 n°s. 25 en 8).

16) De vergunning schijnt te zijn aanvaard nadat de onderneming reeds in exploitatie was gebracht (verg. de laatste kolom).

17) Zie noot 15.

18) De vergunningen n°s. 31, 32 en 33 worden hier nog genoemd, omdat uit de hier te lande voorhanden gegevens evenmin van de aanvaarding als van de intrekking daarvan gebleken is.

19) Bij gouv. besluit van 7 Mei 1895 n°. 21 is den concessionaris vergunning verleend om het in de afdeeling Kediri bestaand telephoonnet uit te breiden tot de afdeeling Berbek. Voor het oprichten van centraalkantoren in laatstgenoemde afdeeling en voor het in verbinding brengen van die kantoren onderling of met die in de afdeeling Kediri is opnieuw vergunning te vragen.

20) Bij gouv. besluit van 8 April 1895 n°. 10 is de termijn, binnen welken de verbindingen in exploitatie moeten zijn gebracht, tot 29 Mei 1896 verlengd.

21) Ingevolge het bij gouv. besluit van 24 September 1892 n°. 5 verleend uitstel moest de vergunning uiterlijk in werking zijn gebracht op 16 Maart 1893.

22) Bij gouv. besluit dd. 8 November 1894 n°. 8 werd de termijn, binnen welken de vergunning moet zijn in werking gebracht, verlengd tot 1 October 1895.

23) Met afwijking van de gebruikelijke voorwaarden is bij deze concessie weggelaten de bepaling dat de verbindingen uitsluitend mogen dienen tot het persoonlijk gebruik der geabonneerden. Bij uitzondering is verder de aan den Staat te betalen retributie aanstonds op het maximum (10 pct. der bruto ontvangsten) bepaald. Bij gouv. besluit van 2 Juni 1895 n°. 5 is den concessionaris vergunning verleend om het in de onderafdeeling Beneden-Langkat bestaand telephoonnet uit te breiden tot de onderafdeeling Tamiang. Voor het oprichten van centraalkantoren in die onderafdeeling en voor het in verbinding brengen van die kantoren onderling of met die in de onderafdeeling Beneden-Langkat is opnieuw vergunning te vragen.

Doorloopend volgnummer.	Nummer waaronder in deze tabel de vergunning is aangeduid. [5])	Kringen waartoe de verleende vergunning betrekking heeft, en namen der aanvragers, zoomede van hen op wie sedert, met goedkeuring van het Gouvernement, de vergunning is overgedragen.	Datum en nummer van het gouvernements-besluit, waarbij de vergunning is verleend.	De vergunning was te aanvaarden vóór of op onderstaanden datum.	Datum van aanvaarding der vergunning. — NB. Binnen één jaar na de aanvaarding moeten de vergunningen volledig in werking zijn gebracht.	Wanneer de vergunning in exploitatie is gebracht. (Over het 1ste halfjaar 1895 zijn ten deze nog geen opgaven ontvangen.)
39	XXVIII.	Onderafdeeling Padang-Bedagei der afdeeling Deli [34]) . . . (Als voren.)	2 Juni 1895 n°. 4 (Jav. Cour. 26 Juli 1895).	2 Dec. 1895.	—	
40	XXVIII.	Afdeeling Batoe Bara [34]). . . (Als voren.)	id. (id.)	id.	—	
41	XXVIII.	Afdeeling Assahan [34]). . . . (Als voren.)	id. (id.)	id.	—	
42	XXVIII.	Afdeeling Laboean Batoe [34]) . (Als voren.)	id. (id.)	id.	—	
43	XXVIII.	Afdeeling Bengkalis [34]) . . . (Als voren.)	id. (id.)	id.	—	
		ZUIDER- EN OOSTERAFDEELING VAN BORNEO.				
—	—	Afdeelingen Bandjermasin en Ommelanden en Martapoera. (Vrouwe A. M. F. Heedriks, geb. Flem.)	5 Oct. 1894 n°. 19.	5 April 1895.	(*Wegens niet tijdige aanvaarding is deze vergunning bij gouv. besluit dd.* 3 *Juni* 1895 *n°.* 5 *ingetrokken.*)	
		CELEBES EN ONDERHOORIGHEDEN.				
44	VIII.	Geheele gewest . . . . . . (W. C. van Haeften en A. P. Koipers, sedert overgedragen op E. F. J. 't Sas.)	4 Dec. 1893 n°. 13 (Jav. Cour. 19 Dec. 1893).	4 Juni 1894.	4 Juni 1894 (gouv. besluit dd. 13 Juli 1894 n°. 38.)	

34) De bij gouv. besluit van 18 Mei 1894 n°. 24 aan A. P. Kuipers voor deze kringen verleende vergunning is bij gouv. besluit van 25 Februari 1895 n°. 1 wegens niet tijdige aanvaarding ingetrokken. In diens vergunning voor de onderafdeeling Padang-Bedagei was ook de onderafdeeling Tamiang begrepen, welke nu aan de vergunning voor de onderafdeeling Beneden-Langkat is toegevoegd (verg. het slot van de voorgaande noot).

Koloniaal verslag van 1895.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE MM.

N°. 39.

(Zie hoofdst. M, afd. I, § 2, van het verslag.)

OVERZICHT van de in 's LANDS KASSEN in Nederlandsch-Indië aanwezige BETAALMIDDELEN bij het einde van elke maand van 1894.

Tijdstippen.	Bankpapier.	Zilveren munt.		Koperen munt. a)	Totaal.
		Standpenningen.	Pasmunt.		
31 Januari.					
Op Java en Madura	f 8 533 760	f 8 093 131	f 1 513 284	f 1 499 425	f 19 639 601
In de Buitenbezittingen.	2 892 435	4 942 712	200 655	145 373	8 181 175
	f 11 426 195	f 13 035 843	f 1 713 939	f 1 644 798	f 27 820 776
28 Februari.					
Op Java en Madura	f 8 231 910	f 7 657 949	f 1 475 805	f 1 451 833	f 18 867 497
In de Buitenbezittingen.	2 809 410	3 900 514	175 101	135 984	7 021 009
	f 11 041 320	f 11 558 463	f 1 650 906	f 1 587 817	f 25 888 506
31 Maart.					
Op Java en Madura	f 7 113 885	f 6 772 869	f 1 394 593	f 1 470 453	f 16 751 801
In de Buitenbezittingen.	2 211 785	3 858 688	178 108	137 592	6 386 172
	f 9 325 670	f 10 631 557	f 1 572 701	f 1 608 045	f 23 137 973
30 April.					
Op Java en Madura	f 6 477 290	f 6 723 304	f 1 305 440	f 1 525 909	f 16 031 944
In de Buitenbezittingen.	2 021 320	3 753 331	189 836	131 722	6 096 208
	f 8 498 610	f 10 476 635	f 1 495 276	f 1 657 031	f 22 128 152
31 Mei.					
Op Java en Madura	f 7 354 735	f 6 515 812	f 1 221 734	f 1 440 686	f 16 532 967
In de Buitenbezittingen.	1 961 770	3 438 353	214 802	139 339	5 754 264
	f 9 316 505	f 9 954 165	f 1 436 536	f 1 580 025	f 22 287 231
30 Juni.					
Op Java en Madura	f 7 334 640	f 6 597 719	f 1 066 611	f 1 360 129	f 16 365 099
In de Buitenbezittingen.	1 893 200	3 740 516	207 835	147 703	5 989 254
	f 9 227 840	f 10 338 235	f 1 274 446	f 1 513 832	f 22 354 353

a) Uit eene hier te lande voorhanden opgaaf, enkel over Juni 1894, blijkt dat de bij het einde dier maand in 's lands kassen op Java en Madura voorhanden koperen munt (in ronde cijfers) verdeeld was als volgt: f 294 000 aan $2\frac{1}{2}$-centsstukken, f 554 000 aan centen en f 518 000 aan halve centen.

Tijdstippen.		Bankpapier.		Zilveren munt. Standpenningen.		Zilveren munt. Pasmunt.		Koperen munt.		Totaal.
31 Juli.										
Op Java en Madura	f	6 528 255	f	6 651 866	f	1 010 344	f	1 308 126	f	15 498 591
In de Buitenbezittingen		1 716 195		3 344 110		212 380		145 411		5 418 096
	f	8 244 450	f	9 995 976	f	1 222 724	f	1 453 537	f	20 916 687
31 Augustus.										
Op Java en Madura	f	5 847 330	f	7 002 300	f	1 008 409	f	1 303 918	f	15 161 957
In de Buitenbezittingen		1 842 270		3 762 093		215 273		143 891		5 963 527
	f	7 689 600	f	10 764 393	f	1 223 682	f	1 447 809	f	21 125 484
30 September.										
Op Java en Madura	f	6 273 240	f	7 605 119	f	1 051 009	f	1 382 469	f	16 311 837
In de Buitenbezittingen		1 592 910		3 922 382		201 534		138 112		5 854 938
	f	7 866 150	f	11 527 501	f	1 252 543	f	1 520 581	f	22 166 775
31 October.										
Op Java en Madura	f	6 460 455	f	8 048 249	f	1 109 852	f	1 397 565	f	17 016 121
In de Buitenbezittingen		1 665 590		5 061 466		234 276		138 618		7 099 950
	f	8 126 045	f	13 109 715	f	1 344 128	f	1 536 183	f	24 116 071
30 November.										
Op Java en Madura	f	7 255 550	f	8 149 645	f	1 148 450	f	1 540 549	f	18 094 194
In de Buitenbezittingen		1 480 585		5 126 174		255 050		144 412		7 006 221
	f	8 736 135	f	13 275 819	f	1 403 500	f	1 684 961	f	25 100 415
31 December.										
Op Java en Madura	f	8 765 750	f	8 157 375	f	1 191 913	f	1 569 832	f	19 684 870
In de Buitenbezittingen		1 881 670		5 661 229		275 422		152 491		7 970 812
	f	10 647 420	f	13 818 604	f	1 467 335	f	1 722 323	f	27 655 682

Koloniaal verslag van 1895.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE NN.

N°. 40.

(Zie hoofdst. M, afd. I, § 3, van het verslag.)

ALGEMEEN OVERZICHT

VAN DE OPBRENGST ENZ.

DER IN

1894

VOOR GOUVERNEMENTS-REKENING

IN NEDERLAND VERKOCHTE PRODUCTEN.

PRODUCTEN. 1.	*IN VEILING* VERKOCHTE HOEVEELHEDEN. *a*) Bruto gewicht bij afscheep. — Pikols 2.	Bruto gewicht hier te lande. — Kilogrammen. 3.	Uitgeleverd netto gewicht. — Kilogrammen. 4.	TOTALE OPBRENGST. *b*) Veilingsprijs met bijberekening van de door de koopers te vergoeden 1 pct. veilingskosten *c*), doch na aftrekking van het rabat voor contante betaling (1½ pct. voor koffie en tin en 1 pct. voor kinabast). 5.	Onkosten. (Alleen die op den afscheping, het vervoer en den verkoop gevallen.) 6.	Zuiver bedrag 7.
Koffie . . { Java-	204 142^{16}	12 573 774^{8}	12 281 082	f 13 015 941,74^{5}	f 1 067 048,69	f 11 948 893,0
Koffie . . { Menado-	5 955^{88}	362 585^{8}	353 629	496 958,10^{5}	41 272,21	455 685,8
	e) 210 098^{04}	12 936 360	12 634 711	f 13 512 899,85	f 1 108 320,90	f 12 404 578,9
Banka-tin	*f*) 100 005^{35}	—	6 142 488	f 5 181 394,98^{5}	f 248 938,90^{5}	f 4 932 456,0
Kinabast	*g*) 278 661^{40} (netto K.G.)	—	*h*) 282 529^{80}	*i*) f 134 200,67	f 22 539,66	f 111 661,0
				f 18 828 495,50^{5}	f 1 379 799 46^{5} *l*)	f 17 448 696,0

a) De veilingen vonden als gewoonlijk plaats te Amsterdam en te Rotterdam. Te Amsterdam werden verkocht 116 123^{35} pikol koffie, 50 082^{51} pikol tin en al de kinabast, zoodat de veilingen te Rotterdam bestonden uit 93 974^{79} pikol koffie en 49 922^{74} pikol tin.
Naar de opslagplaatsen waren de verkochte hoeveelheden verdeeld als volgt:

Plaatsen van opslag.	Geveild te Amsterdam. Koffie.	Tin.	Kinabast.	Geveild te Rotterdam. Koffie.	Tin.	Kinabast.	Totalen. Koffie.	Tin.	Kinabast.
	Pikols.	Pikols.	K.G.	Pikols.	Pikols.	K.G.	Pikols.	Pikols.	K.G.
Amsterdam	62 340^{68}	21 939^{88}	278 661^{40}	40 800^{38}	28 704^{73}	„	103 141^{06}	50 644^{34}	278 661^{40}
Rotterdam.	53 782^{66}	28 142^{90}	„	53 174^{41}	21 218^{01}	„	106 956^{98}	49 361^{01}	„
	116 123^{34}	50 082^{51}	278 661^{40}	93 974^{79}	49 922^{74}	„	210 098^{04}	100 005^{35}	278 661^{40}

b) De onder dit hoofd vermelde sommen hebben alleen betrekking tot de *in veiling* verkochte hoeveelheden.
Met inbegrip van hetgeen in de verantwoording der Handelmaatschappij nog eene plaats had te vinden betreffende ontvangsten en uitgaven ter zake van door zeeramp als anderszins te min of in beschadigden staat uitgeleverde — en daarom buiten de veilingen gebleven — producten was over 1894 aan bruto ontvangsten te verantwoorden f 1725,17 *meer*, aan onkosten f 31 803,22 *meer* en derhalve aan netto ontvangsten f 30 078,05 *minder* dan de sommen genoemd in de kolommen 5, 6 en 7 van dit overzicht.
Het *totaal* der verantwoorde bruto en netto ontvangsten bedroeg namelijk als volgt:

	bruto ontvangsten.	onkosten.	netto ontvangsten.
voor koffie { Java-	f 13 017 666,91^{5}	f 1 068 165,49	f 11 949 501,42^{5}
voor koffie { Menado- . .	496 958,10^{5}	41 272,21	455 685,89^{5}
„ Banka-tin.	5 181 394,98^{5}	279 625,32^{5}	4 901 769,66
„ kinabast	134 200,67	22 539,66	111 661,01
	f 18 830 220,67^{5}	f 1 411 602,68^{5}	f 17 418 617,99

Voor zoover de in de averij-rekening te begrijpen producten, wat kunne hoeveelheden betreft, niet reeds in vorige jaarrekeningen waren verantwoord, viel in 1894 in die rekening op te nemen eene hoeveelheid van 30 pikol Java-koffie (10 van oogst 1892 en 20 van oogst 1894).

c) Door de koopers werd als vergoeding voor veilingskosten voldaan: voor koffie (Java-) f 130 813,49^{5}, voor koffie (Menado-) f 4 994,55, voor Banka-tin 52 074,33 en voor kinabast 1 1338,49 of in het geheel f 189 220,86^{5}.

d) De spillage, met inbegrip van de aan de koopers tegoedgedaan wordende tarra der balen (1½ K.G. per baal), ontstaat bij het afschepen en inladen in Indië, en verder bij lossing, steken van monsters, opslag in de pakhuizen en uitslag bij aflevering. Voor kinabast wordt als tarra aangenomen hetgeen daarvoor in Indië op de balen of kisten of op de Indische wichtnota's is vermeld.

GEMIDDELDE OPBRENGST,								Gemiddelde veilingsprijs.	Aantal netto kilogrammen die elke afgescheepte pikol gemiddeld heeft uitgeleverd. (Zie de kolommen 2 en 4.)	Percentsgewijze berekening der spillage naar reden van 61⁷⁶ kilogram per pikol. d)	De afgescheepte hoeveelheden (kolom 2) besloegen de navolgende scheepsruimte (in lasten):
berekend over de afgescheepte hoeveelheid (zie kolom 2).				berekend over de verkochte netto boeveelheid (zie kolom 4).							
Maatstaf.	Onzuiver bedrag.	Onkosten.	Zuiver bedrag.	Maatstaf.	Onzuiver bedrag.	Onkosten.	Zuiver bedrag.				
8.	9.	10.	11.	12.	13.	14	15.	16.	17.	18.	19.
per bruto pikol.	f 63,75^{93}	f 5,22^{70}	f 58,53^{22}	per $^1/_2$ K G.	f 0,52^{990}	f 0,04^{340}	f 0,48^{645}	f 0,53^{30} per $^1/_2$ K G.	60,16	2,57	7 120^{071}
id.	83 43^{99}	6,92^{97}	76,51^{02}	id	0,70^{265}	0,05^{831}	0,64^{430}	0,70^{09} » » »	59,37	3,85	237^{914}
	.....	.....	.....		.....	.....	.....	.....	.....	.....	
id.	f 64,31^{73}	f 5,27^{02}	f 59,04^{19}	id.	f 0,53^{475}	f 0,04^{385}	f 0,49^{090}	f 0,53^{74} per $^1/_2$ K.G.	60,13	2,62	7 357^{985}
id.	51,81^{12}	2,48^{82}	49,32^{30}	per 50 K G.	42,17^{5}	2,02^{5}	40,15	42,39 » 50 »	61,42	0,53	3 068^{304}
per netto K.G.	0,48^{169}	0,08^{098}	0,40^{071}	per $^1/_2$ K G.	0,23^{790}	0,03^{990}	0,19^{700}	0,23^{79} » $^1/_2$ »	....	k)	293^{328}
											10 719^{617}

e) Naar gelang van de oogstjaren was de in veiling verkochte koffie verdeeld als volgt:

Oogstjaar 1891	»	pikol	Java-koffie en	2 106^{07}	pikol	Menado-koffie.
» 1892	126 723^{18}	»	»	» 3 849^{07}	»	»
» 1893	20 652^{07}	»	»			
» 1894	56 766^{30}	»	»			
Totalen	204 142^{10}	»	»	» 5 955^{04}	»	»

f) Van de gedurende 1894 in veiling gebrachte hoeveelheid Banka-tin waren in 1893 van Banka op Java aangebracht 97 153^{00} en in 1894 2 851^{43} pikol.

g) Afkomstig uit den oogst van 1893.

h) Hiervan werden 282 111^{50} K.G. in veiling verkocht en de overige 418^{50} K.G. als monsters verstrekt.

i) Hieronder f 351.39 ter zake van verstrekte monsters.

k) De kinabast heeft *meer* uitgeleverd dan het in Indië opgegeven netto gewicht.

l) De onkosten lieten zich splitsen als volgt (de centen zijn afgerond tot volle guldens):

	Koffie.		Banka-tin.		Kinabast.		Totalen.	
Kosten van afscheep in Indie (voor de na ult. 1892 verscheepte producten berekend naar een vast abonnementstarief; zie blz. 171 van het vorig verslag)		f 42 020		f 10 000		f 294		f 52 314
Vracht van Java en Menado naar Nederland en lossingskosten		485 026		70 437		12 888		568 351
Premiën aan de gezagvoerders, bedragende als maximum voor koffie en kinabast f 1 en voor tin f 0,25 per last		5 381		649		263		6 293
Premiën van zee-assurantie (over eene verzekerde waarde — volgens de prijzen der producten op de tijdstippen waarop de assurantiën gesloten werden — van f 459 520)		14 828		»		22		14 650
Zoogenaamde onsplitsbare onkosten hier te lande:								
Kosten bij aanvoer, opslag, sorteering, enz.	f 64 324		f 12 743		f 2 128		f 79 195	
» van surveillance	145		16		»		181	
Pakhuishuren	33 728		3 965		1 770		39 463	
Brandassurantie-premiën	18 615		6 126		354		25 095	
Veilingskosten	5 201		2 978		449		8 628	
Briefport en telegrammen	223		25		»		248	
		122 238		25 653		4 701		152 790
Courtage van verkoop (voor koffie en kinabast 1 pct., voor tin $^1/_2$ pct.)		135 806		25 945		1 338		183 089
Registratierecht en opcenten		100 330		38 334		1 020		139 684
Commissieloon der Nederlandsche Handelmaatschappij (1$^1/_2$ pct.)		202 694		77 721		2 013		282 428
		f 1 106 321		f 248 939		f 22 539		f 1 379 799

Koloniaal verslag van 1895.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE **OO.**

N°. 41.

(Zie hoofdst. **M**, afd. 1, § 3, van het verslag.)

OVERZICHT betreffende de in 1894 voor gouvernementsrekening uit Indië verscheepte ladingen KOFFIE, TIN en KINABAST en van de daarvoor betaalde VRACHTEN.

Maand waarin het schip uit Indië vertrokken is.	Beladingen in: stoomschepen van de Maatschappij „Nederland."	Beladingen in: stoomschepen van de Maatschappij „Rott. Lloyd."	Beladingen in: zeilschepen.	KOFFIE. Pikols.			KOFFIE. Vracht per last. a)	TIN. Pikols.			TIN. Vracht per last. b)	KINABAST. Pikols.	KINABAST. Vracht per M³. c)
Januari	»	1	»	»	5 044^{91}	»	f 70	»	2 282^{78}	»	f 25	»	»
	»	»	1	»	»	»	»	»	»	2 852^{93}	10	»	»
	1	»	»	4 994^{83}	»	»	70	3 995^{46}	»	»	25	131^{87}	f 14
	»	1	»	»	2 778^{90} / d) 2 980^{84}	»	70 / 75	»	1 832^{44}	»	25	»	»
	1	»	»	3 000	»	»	70	2 855^{23}	»	»	25	58^{34}	14
	»	1	»	»	3 000	»	70	»	1 719^{10}	»	25	»	»
Februari	»	1	»	»	242^{17}	»	70	»	4 569^{98}	»	25	»	»
	1	»	»	3 000	»	»	70	2 851^{48}	»	»	25	99^{04}	14
	»	1	»	»	2 406^{79}	»	70	»	3 982^{94}	»	25	»	»
	1	»	»	3 000	»	»	70	3 986^{71}	»	»	25	273^{31}	14
	»	1	»	»	868^{57}	»	70	»	2 849^{39}	»	25	»	»
Maart	1	»	»	2 500	»	»	70	2 823^{78}	»	»	25	143^{01}	14
	1	»	»	d) 1 272^{44}	»	»	75	»	»	»	»	»	»
	»	1	»	»	»	»	»	»	3 380^{11}	»	25	»	»
	1	»	»	»	»	»	»	2 846^{10}	»	»	25	»	»
	»	1	»	»	»	»	»	»	3 435^{10}	»	25	»	»
April	1	»	»	»	»	»	»	2 837^{14}	»	»	25	60^{99}	14
	1	»	»	»	»	»	»	1 712^{01}	»	»	25	»	»
	»	1	»	»	635^{65}	»	60	»	2 872	»	25	»	»
	1	»	»	»	»	»	»	4 569^{07}	»	»	25	»	»
	»	1	»	»	»	»	»	»	2 319^{91}	»	15	»	»
	1	»	»	»	»	»	»	2 306^{62}	»	»	20	»	»
Mei	1	»	»	»	»	»	»	2 849^{42}	»	»	25	11[illegible]	14
	»	1	»	»	218^{88}	»	60	»	1 726^{88}	»	15	»	»
	1	»	»	»	»	»	»	1 154^{29}	»	»	25	196^{57}	14
	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	113^{38}	14
	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	28^{37}	14
Juni	»	1	»	»	»	»	»	»	666^{03}	»	25	»	»
	1	»	»	»	»	»	»	571^{22}	»	»	20	»	»
	»	1	»	»	3 300	»	55	»	791^{56}	»	20	»	»
	1	»	»	»	»	»	»	2 041^{96}	»	»	20	133^{74}	14
Transporteeren	17	13	1	17 766^{77}	21 474^{94}	»	....	37 408^{39}	32 426^{38}	2 852^{93}	....	1 351^{45}	....

a) Het gewicht komt overeen: voor koffie in balen met 1800 K.G., voor koffie in vaten met 1550, voor legkoffie (in balen) met 1600 en voor koffie in hoornschil met 1200 K.G.
b) Het last tin = 2000 K.G.
c) Het last kinabast (in gewicht overeenkomende met 950 K.G.) = 3^{880} M³.
d) Afgehaald van de zuidkust van Java.

Maand waarin het schip uit Indië is vertrokken.	Beladingen in: Stoomschepen van de Maatschappij „Nederland."	„Rott. Lloyd."	zeilschepen.	KOFFIE. Pikols.			Vracht per last. a)	TIN. Pikols.			Vracht per last. b)	KINABAST. Pikols.	Vracht per M³. c)
Per transport	17	13	1	17 766^{77}	21 474^{44}	»	....	37 400^{62}	32 426^{90}	2 852^{80}	....	1 351^{49}	....
Juli	»	1	»	»	»	»	»	»	1 484^{44}	»	f 20	»	»
	»	1	»	»	»	»	»	»	2 280^{07}	»	20	»	»
	1	»	»	109^{26}	»	»	f 55	3 504^{07}	»	»	20	668^{03}	f 14
	1	»	»	5 956	»	»	55	1 478^{73}	»	»	20	»	»
	»	1	»	»	2 000	»	55	»	2 483^{03}	»	20	»	»
	1	»	»	5 000	»	»	55	»	»	»	»	»	»
Augustus	»	1	»	»	5 500	»	55	»	1 717^{88}	»	20	»	»
	1	»	»	5 000	»	»	55	1 031^{18}	»	»	20	281^{71}	14
	»	1	»	»	4 000	»	55	»	1 476^{18}	»	20	»	»
	1	»	»	5 000	»	»	55	1 017^{84}	»	»	20	121^{77}	14
	1	»	»	3 000	»	»	55	1 019^{64}	»	»	20	»	»
	»	1	»	»	5 000	»	55	»	»	»	»	»	»
	»	1	»	»	5 000	»	55	»	566^{84}	»	20	»	»
September	»	1	»	»	5 000	»	55	»	2 653^{92}	»	20	»	»
	1	»	»	3 421	»	»	55	1 046^{46}	»	»	20	784^{43}	14
	1	»	»	5 000	»	»	55	4 076^{66}	»	»	20	»	»
	»	1	»	»	2 500	»	55	»	2 331^{84}	»	20	»	»
	1	»	»	3 000	»	»	55	1 036^{73}	»	»	20	»	»
October	1	»	»	5 000	»	»	55	»	»	»	»	576^{26}	14
	1	»	»	5 700	»	»	55	»	»	»	»	»	»
	»	1	»	»	»	»	»	»	228^{65}	»	15	»	»
	1	»	»	3 000	»	»	55	1 032^{72}	»	»	20	266^{89}	14
	»	1	»	»	5 500	»	55	»	2 053^{42}	»	20	»	»
	»	»	1	»	»	»	»	»	»	5 151^{64}	10	»	»
	1	»	»	5 000	»	»	55	1 486^{07}	»	»	20	»	»
	1	»	»	3 000	»	»	55	2 174^{88}	»	»	20	»	»
November	»	1	»	»	5 500	»	55	»	1 136^{90}	»	20	»	»
	1	»	»	1 200	»	»	55	»	»	»	»	738^{86}	14
	1	»	»	3 000	»	»	55	»	»	»	»	»	»
	»	1	»	»	5 500	»	55	»	1 140^{26}	»	20	»	»
	1	»	»	3 877^{66}	»	»	55	»	»	»	»	»	»
December	»	1	»	»	5 500	»	55	»	1 367^{70}	»	20	»	»
	1	»	»	»	»	»	»	573^{20}	»	»	20	355^{44}	14
	»	1	»	»	5 500	»	55	»	»	»	»	»	»
	»	1	»	»	d) 2 685^{66} 1 900	»	55	»	»	»	»	»	»
	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	39^{06}	14
	»	1	»	»	5 500	»	55	»	2 037^{20}	»	20	»	»
Stoomvaartmaatschappij „Nederland"	36			82 030^{48}				56 878^{86}				5 183^{92}	
Stoomvaartmaatschappij „Rott. Lloyd"		30			88 060^{48}				55 421^{70}				
Totaal beladingen in stoomschepen	66			170 090^{97}				112 300^{06}					
Idem in zeilschepen			2			»				8 003^{57}			
Algemeen totaal	68			170 090^{97}			....	120 303^{63}			....	5 183^{92}	....

Koloniaal verslag van 1895.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE PP.

N°. 42.

(Zie hoofdst. M, afd. I, § 4, van het verslag.)

STATISTIEK

BETREFFENDE DE

OPIUMPACHT

OP

JAVA

over de jaren 1894 en 1895.

I. OPGAVEN betreffende de opiumpacht

PACHTPERCEELEN.	AANTAL KATTI'S RUW OPIUM							
	voor 1894						bij het einde van den pachttermijn door de pachters overgehouden en aan den lande teruggeleverd.	Werkelijk sleten alzoo de pachters in 1894 aan opium uit 's lands voorraad de onderstaande hoeveelheden.
	als maxima toegestaan:			verstrekt:				
	Levantsch.	Bengaalsch.	Te zamen.	Levantsch.	Bengaalsch.	Te zamen.		Pct. van de toegestane maxima.
Batavia, Krawang en de Lampongsche Districten . . .	4 560	3 600	8 160	$4\,197\frac{800}{1600}$	$3\,512\frac{800}{1600}$	7 710	$1\,230\frac{1211}{1600}$	$6\,479\frac{389}{1600}$ = 79 41
Cheribon	360	2 040	2 400	360	2 040	2 400	»	2 400 = 100.00
Tagal	900	5 100	6 000	$477\frac{716}{1600}$	2 430	$2\,907\frac{716}{1600}$	$212\frac{875}{1600}$	$2\,691\frac{1151}{1600}$ = 44 91
Pekalongan	1 200	3 600	4 800	$797\frac{800}{1600}$	$2\,452\frac{800}{1600}$	3 250	$829\frac{1125}{1600}$	$2\,420\frac{475}{1600}$ = 50 41
Samarang	14 400	9 600	24 000	6 750	7 000	13 750	»	13 750 = 57.29
Japara	4 200	4 800	9 000	3 150	4 100	7 250	»	7 250 = 80.55
Rembang	9 000	9 000	18 000	3 000	2 900	5 900	$76\frac{926}{1600}$	$5\,823\frac{674}{1600}$ = 32 35
Soerabaija	9 600	12 000	21 600	4 100	7 900	12 000	$40\frac{768}{1600}$	$11\,959\frac{1132}{1600}$ = 55 37
Pasoeroean	2 400	3 600	6 000	2 300	3 500	5 800	280	5 520 = 92 00
Probolinggo	480	3 120	3 600	415	2 585	3 000	$52\frac{436}{1600}$	$2\,947\frac{1171}{1600}$ = 81 88
Bezoeki	300	2 520	2 820	287	2 515	2 802	$56\frac{347}{1600}$	$2\,745\frac{1253}{1600}$ = 97 37
Banjoemas	1 200	2 400	3 600	1 125	2 225	3 350	$446\frac{1100}{1600}$	$2\,903\frac{410}{1600}$ = 80 6[illegible]
Bagelen	600	1 800	2 400	$460\frac{1036}{1600}$	1 350	$1\,810\frac{1036}{1600}$	$2\frac{408}{1600}$	$1\,808\frac{628}{1600}$ = 75.33
Kadoe	1 800	3 600	5 400	725	1 875	2 600	52	2 548 = 47.18
Djokjokarta	3 600	2 400	6 000	$1\,651\frac{1162}{1600}$	1 600	$3\,251\frac{1162}{1600}$	155	$3\,096\frac{1162}{1600}$ = 51 62
Soerakarta	13 200	4 800	18 000	8 100	3 700	11 800	246	11 554 = 63.18
Madioen	7 200	4 800	12 000	$4\,649\frac{1178}{1600}$	1 525	$6\,174\frac{1178}{1600}$	$127\frac{978}{1600}$	$6\,047\frac{202}{1600}$ = 50.39
Kediri	12 000	6 000	18 000	8 850	4 400	13 250	$1\,348\frac{1254}{1600}$	$11\,901\frac{341}{1600}$ = 66.11
Totalen (ongerekend de residentie Madura) *e*) . .	87 600	84 780	171 780	$51\,396\frac{892}{1600}$	57 610	$109\,006\frac{892}{1600}$	$5\,156\frac{998}{1600}$	$103\,8[illegible]9\frac{1561}{1600}$ = 60.4[illegible]

a) Wat het Levantsch opium aangaat, is als maatstaf van berekening genomen de gemiddelde kostprijs van de in 1893 aangebrachte partijen, welke voldoende waren om geheel in de behoefte van 1894 te voorzien. Vermits het voor de behoefte van 1894 verstrekt Bengaalsch opium gerekend kan worde nagenoeg voor de helft behoord te hebben tot de in 1893 en voor de wederhelft tot de in 1894 voor 's lands rekening aangebrachte partijen, is de winst vo den lande op den verstrekkingsprijs van deze opiumsoort berekend naar het kostende van de in gemelde twee jaren aangebrachte partijen. De middenprij was voor het Levantsch opium te stellen op f 6,53 en voor de andere soort op f 9,15, zoodat, aangezien de pachters den lande f 30 per katti betalen, al winst op den verstrekkingsprijs is aangenomen f 23,47 per katti Levantsch en f 20,85 per katti Bengaalsch opium.

b) Daar bij de opmaking in Indië van deze tabel de prijzen van de partijen opium, die geacht konden worden te zullen dienen voor de verstrekkingen i 1895 nog niet voldoende bekend waren, is voor dat jaar de winst voor den lande op den verstrekkingsprijs voorloopig geraamd voor de Levantsche soo op f 21,20 en voor de Bengaalsche soort op f 20,50 per katti.

op Java over de jaren 1894 en 1895.

voor 1895 als maxima toegestaan:			OPBRENGST DER PACHT (na aftrekking van het kostende van het opium).						Vastgesteld aantal VERKOOPPLAATSEN (kitten) voor	
			1894.			1895 (eerste jaar van den driejarigen pachttermijn 1895 t/m 1897).				
Levantsch.	Bengaalsch.	Te zamen.	Pachtsom.	Winst op de verstrekte hoeveelheden. a)	Te zamen.	Pachtsom.	Vermoedelijke winst, aannemende dat in 1895 dezelfde hoeveelheden als in 1894 zouden worden verstrekt. b)	Te zamen.	1894.	1895.
4 560	3 600	8 160	f 846 000	f 171 751	f 1 017 751	f 909 600	f 160 993	f 1 070 593	c) 34	c) 34
360	2 040	2 400	135 600	50 983	186 583	135 600	49 452	185 052	11	11
900	5 100	6 000	255 360	61 872	317 232	276 120	53 938	330 058	23	23
1 200	3 600	4 800	232 920	69 852	302 772	253 440	67 181	320 623	33	33
12 000	12 000	24 000	1 440 000	304 372	1 744 372	1 440 000	286 600	1 726 600	73	73
4 200	4 800	9 000	492 000	159 416	651 416	636 120	150 830	786 950	54	54
9 000	9 000	18 000	612 000	130 875	742 875	684 120	123 050	807 170	50	50
9 600	12 000	21 600	1 326 000	260 942	1 586 942	1 326 000	248 870	1 574 870	48	48
2 400	3 600	6 000	539 440	116 956	656 396	615 600	120 510	736 110	22	d) 23
720	2 880	3 600	255 720	63 637	319 357	290 640	61 790	352 430	14	14
300	2 520	2 820	174 720	59 174	233 894	241 800	57 642	299 442	20	20
600	3 000	3 600	150 720	72 795	223 515	151 200	69 462	220 662	10	10
600	1 800	2 400	179 160	38 967	218 127	180 000	37 448	217 448	17	17
1 800	3 600	5 400	336 120	56 110	392 230	336 120	53 808	389 928	31	31
3 000	3 000	6 000	336 000	72 132	408 132	336 120	67 822	403 942	94	94
12 000	6 000	18 000	1 056 000	267 252	1 323 252	1 056 000	247 570	1 303 570	145	145
7 200	4 800	12 000	624 120	140 932	765 052	660 240	129 843	790 083	64	64
12 000	6 000	18 000	1 992 600	299 450	2 292 050	2 115 720	277 820	2 393 540	120	120
82 410	89 340	171 780	f) f 10 974 480	f) f 2 407 468	f 13 381 948	f 11 644 440	f 2 270 631	f 13 915 071	863	864

c) Hiervan 22 kitten in Batavia, 7 in Krawang en 5 in de Lampongsche Districten.

d) Bij Indisch Staatsblad 1894 n°. 139 werd in Pasoeroean, om de in 't vorig verslag (blz. 173) vermelde reden, één verkoopplaats meer toegestaan.

e) In de residentie Madura betrok de pachter over de maanden Januari t/m Augustus 1894 (met 1 September 1894 werd in dat gewest de proef met exploitatie van het opiummiddel in eigen beheer ingevoerd) van de hem over die acht maanden als maxima verstrekbare 200 katti Levantsch en 2600 katti Bengaalsch opium respectievelijk 50 en 1000 katti, van welk opium hij bij het einde zijner pacht aan den lande terugleverde ruim 101 katti, herleid naar het gewicht in ruwen staat.

f) Over de maanden Januari t/m Augustus 1894 was voor het toenmalig pachtperceel Madura nog te rekenen op f 78 560 pachtsom, terwijl aan winst op het den pachter verstrekt opium gedurende die maanden gerekend kon worden op f 22 023,50.

II. OVERZICHT van de aanzuiveringen in de laatste jaren op de achterstanden betreffende de opiumpacht voor sommige perceelen op Java, over den driejarigen termijn 1887 t/m 1889.

OORSPRONKELIJKE DEBITEUREN.	Pachtperceelen, waartoe de vorderingen betrekking hebben.	Achterstand en vardere schuld op de pacht over 1887 t/m 1889, nog te innen volgens opgaven loopende over de eerste maanden: van 1893.	van 1894.	van 1895 (voorloopige opgaaf).
HAN LIONG ING en LIM KOK SING c.s.	Cheribon, Tagal, Pekalongan, Japara en Rembang *a*).	f 671 602,81^5	f 671 602,81^5	f 669 843,01^5
TAN KOK TONG	Kediri *b*)	81 479,96	81 479,96	79 039,56
POEA SOEN JANG	Pasoeroean *c*)	247 545,21^5	247 545,21^5	247 545,21^5
KWEE LIONG TJIANG	idem *d*)	660 305,81	660 305,81	660 305,81
TAN TONG HAY	Soerakarta *e*)	1 148 637,44^5	1 139 637,44^5	1 130 637,44^5
DJIE BOK HIEN	Madioen *f*)	1 402 116,99^5	1 402 116,99^5	1 402 116,99^5
HO TJIAUW ING	Samarang, Soerakarta, Kadoe, Djokjokarta en Madioen *g*).	1 358 149,31	1 215 523,67	1 172 590,47
GO KIE HOK	Madura *h*)	195 668,15	195 668,15	195 668,15
	Totalen . . .	f 5 765 505,70	f 5 613 880,06	f 5 557 746,0[illegible]

a) Uit den failleten boedel, waarin het Gouvernement in Februari 1894 als crediteur was toegelaten (zie vorig verslag, blz. 176, noot *a*), kwam sedert f 559,80 binnen. Bovendien werd nog, door partieele afbetalingen van de zijde van borgen des gewezen pachters HAN LIONG ING, f 1200 aangezuiverd. De laatste werd op 11 October 1894 in gijzeling gesteld. Daar de borgen, na aanvankelijk met betalingen begonnen te zijn, al spoedig moeielijkheden gingen opperen, werd het tegen hen verkregen vonnis van lijfsdwang mede ten uitvoer gelegd. Aangezien ten opzichte van verschillende personen, die bij de hier bedoelde pachten betrokken zijn, doch tegen wie om hunne financieele positie vooralsnog geen maatregelen hadden kunnen worden genomen, nader gebleken was dat zij in zoodanige omstandigheden verkeerden, dat gerechtelijke invordering wellicht eenige kans van slagen kon aanbieden, was bij den aanvang van 1895 de vraag in onderzoek, of pogingen tot zoodanige invordering, zoo noodig door toepassing van lijfsdwang, in verband met de te maken kosten aanbeveling zouden verdienen.

b) Op de restant-schuld werd afbetaald eene som van f 2 440,40, zijnde de uitkeering uit den failleten boedel van een der borgen. Volgens bericht van den landsadvocaat bestond uitzicht op eene afbetaling voorshands van f 10 000. Inmiddels had een andere borg zich failliet laten verklaren, waarom de ten behoeve van den lande verbonden perceelen op het geschiktste oogenblik onder den hamer zouden komen.

c) Ook in 1894 kwam in de financieele omstandigheden van den oorspronkelijken debiteur en zijne familieleden geen verbetering.

d) Zooals reeds in 't vorig verslag, blz. 176, noot *d*, werd aangeteekend, is van afbetaling op deze schuld weinig te verwachten.

e) In Mei en November 1894 hadden weder twee aflossingen door de debiteuren plaats, elke van f 4500.

f) Een door DJIE BOK HIEN gedaan verzoek om hem en zijn borg, op wien mede nog lijfsdwang werd toegepast, uit de gijzeling te ontslaan werd in Mei 1894 afgewezen. Sedert is de termijn, waarvoor deze Chinees in gijzeling kon worden gehouden, verstreken.

g) Uit den failleten boedel van den in 't vorig verslag (blz. 176, noot *g*) bedoelden borg HO TJIAUW SOEN is in 1894/95 aan den lande nog tegoed gekomen eene uitkeering van f 42 968,43, waarvan in mindering van de hierbedoelde pachtschuld heeft gestrekt eene som van f 42 933,19^5. Volgens van den landsadvocaat ontvangen mededeelingen zouden uit drie andere boedels van betrokkenen bij de pachtschuld mede nog eenige uitkeeringen te wachten zijn.

h) Ook sedert de afsluiting van het vorig verslag hadden geen afbetalingen op de schuld plaats. De gewezen pachter GO KIE HOK en zijn eenig overgebleven borg waren in den aanvang van 1895 nog in gijzeling.

Koloniaal verslag van 1895.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE QQ

N°. 43.

Zie hoofdstuk M, afd. I, § 4, van het verslag.)

OPBRENGST van de OPIUMPACHT in de BUITENBEZITTINGEN.

GEWESTEN.	Tijdvakken waarover de pacht werd afgestaan.	PACHTSOMMEN. 1893	1894.	1895
Sumatra's Westkust *a*)	Voor 1893 en voor 1894 telkens voor één jaar; daarna voor drie jaren (1895 t/m 1897)	f 324 120	f 670 000	f 673 000
Benkoelen	Idem	30 720	26 500	24 000
Palembang	Idem	76 600	78 100	70 000
Oostkust van Sumatra	Eerst alleen voor 1893 (zie echter noot *b*), daarna voor drie jaren (1894 t/m 1896)	*b*) 1 200 320	1 320 000	1 300 006
Atjeh *c*)	Voor 1893 en voor 1894 telkens voor één jaar; daarna voor drie jaren (1895 t/m 1897)	016 000	160 000	240 000
Riouw	Voor drie jaren (1893 t/m 1895)	450 600	430 000	456 000
Banka	Idem	032 100	250 120	052 120
Billiton	Telkens voor drie jaren (1890 t/m 1894 en 1895 t/m 1897)	023 200	023 000	001 000
Westerafdeeling van Borneo	Voor drie jaren (1893 t/m 1895)	108 600	100 000	100 000
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	Telkens voor één jaar	05 018	00 450	13 780
Celebes en onderhoorigheden	Voor drie jaren (1893 t/m 1895)	132 300	132 300	132 300
Menado *d*)	Telkens voor één jaar	10 033	13 342	16 752
Amboina *e*)	Telkens voor één jaar; doch wat de Banda-eilanden betreft eerst voor twee jaren (1893 en 1893) en later voor één jaar	60 000	73 060	73 716
Ternate	Telkens voor één jaar	3 000	3 000	2 730
Timor	Idem	3 060	3 486	3 083
Bali en Lombok (alleen de afdeelingen Boeleleng en Djembrana) *f*)	Voor drie jaren (1893 t/m 1895)	07 020	07 620	07 020
	Totaal der pachtsommen	*g*) f 0 000 000	f 3 050 242	f 3 203 460
Winst van het Gouvernement op het aan de pachters in de gewesten Sumatra's Westkust, Benkoelen, Palembang, Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo en Menado verstrekt opium *h*)		239 041	037 700	(nog niet bekend)
Opbrengst van de pacht voor het Gouvernement (na aftrekking van het bestende voor het verstrekt opium)		f 0 327 041	f 3 437 110	(nog niet bekend)

a) Tot de pacht in dit gouvernement behoort ook het uitsluitend recht van invoer van opium (mits tot geen grootere hoeveelheid dan 0000 katti 's jaars) in het landschap Troemon.

b) Hieronder f 07 310 voor die Siaksche streken (de landschappen Bangko, Koeboe en Tanahpoetih, zoomede het Mandau- en het Tapoeng-gebied), waar de pacht met 1 Mei 1893 voor het eerst in handen van het Gouvernement is gekomen; zie Indisch Staatsblad 1893 n°. 41.

c) In dit gewest strekt de pacht zich niet verder uit dan tot het door het Gouvernement bezette gedeelte van Groot-Atjeh waartoe ook gerekend worden te behooren de eilanden Weh en Bras.

d) Onder de voor dit gewest opgegeven sommen is voor de afdeeling Gorontalo begrepen achtereenvolgens f 132, f 1140 en f 1372

e) Voor de hoofdplaats Amboina (met Kajeli op Boeroe) bedroeg de pachtsom in de opgegeven drie jaren achtereenvolgens f 10 200, f 01 600 en f 20 076, en voor het overige pachtgebied in de residentie Amboina, namelijk voor de Banda-eilanden, achtereenvolgens f 40 000, f 32 000 en f 33 040.

f) In de opgegeven totalen deelen de perceelen Boeleleng en Djembrana elk afzonderlijk voor f 01 000 en f 6 700.

g) Zie noot *b*

h) In de overige in dit staatje genoemde gewesten voorzien de pachters zich van opium buiten tusschenkomst van het Gouvernement, uitgezonderd in Ternate, waar echter de verstrekkingsprijs van het opium in de pachtsom opgaat (in elk der jaren 1893 en 1894 betrok de pachter in Ternate 36 katti opium uit 's lands voorraad).

De hier uitgetrokken winst is berekend als volgt:

	1893. Verstrekte hoeveelheid raw opium (in katti's).		Winst per katti.	Totale winst.	1894. Verstrekte hoeveelheid raw opium (in katti's).		Winst per katti.	Totale winst.
Sumatra's Westkust	Levantsch	3 910	f 40,20[5]	f 79 400,01[5]	Levantsch	4 773	f 03,47	f 110 020,31
	Bengaalsch	3 807	00,30[5]	78 090,03[5]	Bengaalsch	0 740	00,05	37 295,00
		7 720		f 137 787 07		7 521		f 100 310 11
Benkoelen	Bengaalsch	030	00,50[5]	13 032,33[5]	Bengaalsch	504	20 05	10 500,40
Palembang	Id.	0 095	20 50[5]	35 422 67[5]	Id.	2 410	20 03	50 248,50
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	Id.	423	20,50[5]	0 009,09[5]	Id.	200	20,05	0 008,05
		11 303		f 235 401,87[5]		10 704		f 033 083,00
Menado	Id.	133	03,00	3 178,70	Id	100	20,05	0 083,00
	Lev. en Beng. to zamen	11 030		f 030 040,57[5]	Lev. en Beng. to zamen	10 004		f 037 708 00

Koloniaal verslag van 1895.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE RR.

N°. 44.

(Zie hoofdst. M, afd. I, § 4, van het verslag.)

OPBRENGST

DER

VERPACHTE MIDDELEN

(met uitzondering van de opiumpacht)

OP

JAVA EN MADURA

OVER ELK DER JAREN 1893, 1894 EN 1895.

GEWESTEN.	RUND-, BUFFEL- EN PAARDENSLACHT.			DOBBELSPELEN.			VARKENSLACHT.			OVERVAARTEN.		
	1893.	1894.	1895.	1893.	1894.	1895	1893	1894.	1895.	1893.	1894.	1895. b)
Bantam	f 15 120	f 16 680	f 16 320	»	»	»	f 264	f 384	f 504	f 4 596	f 4 188	f 5 10[illegible]
Batavia	66 120	66 000	66 000	f 98 112	f 93 420	f106 680	24 240	33 120	36 060	»	»	»
Krawang	5 760	5 160	5 640	»	»	»	816	732	804	4 512	4 200	4 59[illegible]
PreangerRegentschappen	»	»	»	»	»	»	1 356	2 016	2 058	5 244	5 025	4 56[illegible]
Cheribon	29 760	29 160	30 936	»	»	»	2 616	3 156	3 240	3 432	5 988	5 61[illegible]
Tagal	19 920	20 460	20 280	»	»	»	1 056	1 440	1 080	»	»	»
Pekalongan	20 400	21 120	18 000	»	»	»	552	900	840	1 380	1 380	2 16[illegible]
Samarang	96 120	96 120	96 120	51 120	59 580	60 000	4 860	5 340	5 400	2 400	3 120	4 32[illegible]
Japara	25 560	21 720	31 200	»	»	»	1 020	1 020	1 332	5 640	5 640	5 64[illegible]
Rembang	32 520	27 720	27 120	»	»	»	1 788	1 872	1 740	8 640	8 760	8 40[illegible]
Soerabaija	187 800	203 808	194 448	44 028	43 752	38 244	6 3[illegible]0	6 804	8 064	47 280	45 840	49 21[illegible]
Pasoeroean	88 440	92 640	92 520	»	»	»	900	720	1 520	»	»	»
Probolinggo	47 400	48 240	50 400	»	»	»	180	432	300	»	»	»
Bezoeki	73 224	70 992	76 980	»	»	»	84	84	84	»	»	»
Banjoemas	41 520	44 496	50 640	»	»	»	192	192	192	5 400	7 440	9 36[illegible]
Bagelen	70 332	79 848	78 000	»	»	»	732	672	252	1 491	2 427	2 29[illegible]
Kadoe	72 240	72 240	67 200	»	»	»	1 560	1 632	960	732	»	»
Djokjokarta	67 320	63 240	63 360	»	»	»	1 092	1 092	1 020	»	»	»
Soerakarta	104 880	86 400	86 520		»	»	1 716	1 500	1 572	»	»	»
Madioen	38 520	40 800	51 120	»	»	»	40[illegible]	492	492	1 812	1 500	1 56[illegible]
Kediri	88 200	89 040	89 160	»	»	»	1 920	1 848	1 980	9 720	a) 12 027	14 64[illegible]
Madura	144 000	152 400	138 132	»	»	»	12	12	12	3 360	3 720	3 13[illegible]
Totalen	f1 335 156	f1 348 284	f1 350 096	f193 260	f196 752	f204 924	f 53 664	f 65 460	f 69 306	f105 639	a) f111 255	f120 60[illegible]

a) De opgaaf is f 1827 hooger dan in 't vorig verslag (bijlage 88), doordien in 1894 eene nieuwe overvaart in Kediri (zie Indisch Staatsblad 1894 n°. 109) eerst in den loop van het jaar, namelijk voor de maanden Juni t/m December, in pacht werd afgestaan.

b) Voor 1895 werd het aantal te verpachten overvaarten met 1 in de Preanger Regentschappen vermeerderd, doch daarentegen kwamen er 4 te vervallen (1 in Bantam, 1 in Pekalongan en 2 op Madura). Van de ter verpachting bestemde 307 overvaarten zijn er voor 1895, volgens berichten van April 1895, 29 onverpacht moeten blijven (21 in Bantam, 5 in de Preanger Regentschappen, 1 in Pekalongan en 2 in Soerabaija). Van de alzoo door pachters geëxploiteerde 278 overvaarten waren er 79 in handen van inlanders, namelijk 17 van de 28 verpachte in Bantam, 10 van de 12 in Krawang, 13 van de 22 verpachte in de Preanger Regentschappen, 4 van de 10 in Cheribon, 16 van de 18 verpachte in Pekalongan, 5 van de 57 verpachte in Soerabaija, 5 van de 9 in Bagelen en al de 9 overvaarten op Madura.

c) Afgestaan voor 1891 t/m 1893 en voor 1894 t/m 1896.

d) Afgestaan in de afdeelingen Grissee en Sidajoe voor 1892 t/m 1894 tegen f 60 000 's jaars, en voor 1895 t/m 1897 tegen f 40 800 's jaars; in de afdeeling Bawean voor 1891 t/m 1893 tegen f 24 's jaars en voor 1894 t/m 1896 tegen f 60 's jaars.

e) Afgestaan voor 1892 t/m 1894 en voor 1895 t/m 1897.

f) In de afdeeling Banjoewangi is de pacht afgestaan voor 1892 t/m 1894 tegen f 2016 's jaars, en voor 1895 t/m 1897 tegen f 1524 's jaars; in de overige afdeelingen van het gewest voor 1891 t/m 1893 tegen f 4800 's jaars en voor 1894 t/m 1896 tegen f 1800 's jaars.

g) De klippen in Sumanap zijn afgestaan voor 1893 t/m 1895 tegen f 2640 's jaars; die in de overige afdeelingen voor 1892 t/m 1894 tegen f 33 720 's jaars en voor 1895 t/m 1897 tegen f 21 720 's jaars.

h) Uit. 1894 eindigde de pacht voor 352 pandhuizen, waarvan waren afgestaan geweest: voor het driejarig tijdvak 1892 t/m 1894 272 pandhuizen, voor twee jaren (1893 en 1894) 70 (de pandhuizen in Krawang, Pekalongan, Japara en Rembang, 1 van die in Samarang en 3 van die in Soerakarta), en alleen voor 1894 10 (één van de pandhuizen in Samarang, één van die in Soerabaija, één van die in Djokjokarta en 7 van die in de residentie Madura). Ten gevolge van de laatstelijk gehouden nieuwe verpachtingen zijn er 5 pandhuizen in de residentie Madura alleen voor 1895 afgestaan; al de andere, ten getale van 336, voor het driejarig tijdvak 1895 t/m 1897. In elke der residentiën Batavia en Samarang kon echter 1 pandhuis eerst worden afgestaan met ingang van 1 Februari 1895, terwijl in Kediri 1 pandhuis eerst kon worden gegund met ingang van 1 Maart 1895 en 2 andere pandhuizen aldaar eerst met ingang van 1 April 1895.

VOGELNEST-KLIPPEN.			PANDHUIZEN. *h*)			ANDERE VERPACHTE KLEINE MIDDELEN.			TOTALEN.		
1893.	1894.	1895.	1893.	1894.	1895. *i*)	1893.	1894.	1895.	1893.	1894.	1895.
c) f 1 140	*c*) f 1 416	*c*) f 1 416	f 396	f 396	f 2 400	(zie noot *j*)	(zie noot *j*)	(zie noot *j*)	f 21 516	f 23 064	f 25 740
»	»	»	164 820	164 820	348 895	*j*) f 238 920	*j*) f 238 920	*j*) f 262 920	610 212	615 480	842 455
						k) 14 400	*k*) 14 640	*k*) 14 880			
						l) 2 640	*l*) 3 600	*l*) 6 120			
						m) 960	*m*) 960	*m*) 900			
»	»	»	24	24	264	*n*) 3 036	*n*) 3 036	*n*) 3 036	14 148	13 152	14 340
»	»	»	9 120	9 120	31 764	»	»	»	15 720	16 161	38 391
»	»	»	21 012	21 012	24 708	»	»	»	56 820	59 316	64 592
»	»	»	43 572	43 572	73 008	»	»	»	64 548	65 472	94 368
»	»	»	13 320	13 320	28 932	»	»	»	35 652	36 720	49 938
»	»	»	31 960	32 640	80 745	*m*) 24 540	*m*) 24 240	*m*) 19 560	211 000	221 040	266 145
»	»	»	16 800	16 800	28 800	»	»	»	49 020	45 180	66 972
c) 66 600	*c*) 51 000	*c*) 51 000	22 380	22 380	30 720	»	»	»	131 928	111 732	118 980
d) 60 024	*d*) 60 060	*d*) 40 860	141 024	141 048	224 640	*m*) 14 160	*m*) 14 280	*m*) 13 800	590 616	515 592	569 268
»	»	»	33 600	33 600	62 220	»	»	»	122 940	126 960	156 060
e) 756	*e*) 756	*e*) 240	14 700	17 700	29 760	»	»	»	63 036	64 128	80 700
f) 6 816	*f*) 3 816	*f*) 3 324	3 372	3 372	3 144	»	»	»	81 496	78 264	83 532
»	»	»	1 800	1 800	7 440	»	»	»	48 912	53 928	67 632
»	»	»	3 888	3 888	5 256	»	»	»	76 443	86 835	85 803
»	»	»	9 192	9 192	18 636	»	»	»	83 724	83 064	86 796
»	»	»	11 988	12 486	28 872	»	»	»	80 400	76 812	93 252
»	»	»	6 636	6 636	15 348	»	»	»	113 232	94 536	103 440
»	»	»	15 150	15 150	12 300	»	»	»	55 890	57 942	65 472
»	»	»	56 010	56 040	20 320	»	»	»	155 880	*a*) 158 955	126 100
g) 36 360	*g*) 36 360	*g*) 24 360	6 720	6 000	8 520	»	»	»	190 452	198 492	174 156
f 171 696	f 153 408	f 121 200	f 627 514	f 627 990	f 1 086 692	f 298 656	f 299 676	f 321 216	f 2 785 585	*a*) f 2 802 825	f 3 274 042

i) Het vastgestelde aantal pandhuizen onderging in Djokjokarta verandering, doordien ter hoofdplaats het getal van 13 tot 4 werd teruggebracht en daarbuiten 2 nieuwe werden ingesteld. Voorts werden 2 pandhuizen ingetrokken in Kadoe. Voor de gezamenlijke gewesten van Java en Madoera ging dientengevolge het totaal terug van 371 tot 362. Waren er voor 1894 van de 371 toegestane pandhuizen 19 onverpacht moeten blijven, volgens de in Mei 1895 afgesloten opgaven was dit toen het geval met 21 van de 362, zooals blijkt uit de volgende gewestelijke opgaaf:

VERPACHT.						ONVERPACHT GEBLEVEN.	
		Per transport	101	Per transport	242		
Bantam	1	Japara	28	Bagelen	11	Bantam	2
Batavia	16	Rembang	27	Kadoe	16	Soerakarta	4
Krawang	1	Soerabaija	35	Djokjokarta	15	Madioen	3
Preanger Regentschappen	6	Pasoeroean	21	Soerakarta	11	Kediri	2
Cheribon	16	Probolinggo	11	Madioen	14	Madura	10
Tagal	25	Besoeki	7	Kediri	27		
Pekalongan	10	Banjoemas	12	Madura	5		
Samarang	26					Totaal	21
Transporteeren	101	Transporteeren	242	Totaal	341		

j) Tabak (met inbegrip van de pacht in Bantam en Krawang) afgestaan voor 1892 t/m 1894 en voor 1895 t/m 1897 (wat dit laatste tijdvak betreft, met het recht voor het Gouvernement van opzegging tusschentijds: zie Indisch Staatsblad 1894 n°. 201).

k) Wajangspelen.

l) Duizend-eilanden (pacht van het recht op de zeevoortbrengselen bij de Duizend-eilanden en het eiland Alkmaar en op het op die eilanden groeiende hout).

m) Heffing van schutgelden aan 's lands sluizen te Tangké (Batavia), Samarang, Mediri en Gedek (de laatste twee in Soerabaija).

n) Bosschen, afgestaan voor 1893 t/m 1895. Zie ook noot *j*.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE 88.

N°. 45.

(Zie hoofdst. M, afd. I, § 4, van het verslag.)

OPBRENGST der VERPACHTE MIDDELEN op de BUITENBEZITTINGEN (uitgenomen de opiumpacht) over de jaren 1893, 1894 en 1895.

Sumatra's Westkust.

MIDDELEN.	1893.	1894.	1895.
Dobbelspelen *a*)	f 12 840	f 14 520	f 14 520
Gedistilleerd *a*)	61 500	54 144	54 144
Varkenslacht *a*)	2 988	3 252	3 252
Pandhuizen *a*)	23 400	36 324	36 324
Gezamenlijke kleine middelen op de Batoe-eilanden *b*)	120	240	180
Totaal.	f 100 848	f 108 480	f 108 420

a) Afgestaan voor de driejarige tijdvakken 1891/93 en 1894/96.

b) Hieronder niet begrepen de middelen „gedistilleerd" en „pandhuizen".

Benkoelen.

MIDDELEN.	1893.	1894.	1895.
Dobbelspelen	f 240	f 240	f 264,00
Gedistilleerd	480	540	840,00
Rundslacht	300	360	252,00
Pandhuizen	3 804	3 348	*c*) 3 559,50
Totaal.	f 4 824	f 4 488	f 4 915,50

c) Het pandhuis te Benkoelen werd afgestaan voor het driejarig tijdvak 1895/97 à f 291 's maands; dat te Kroe voor het tijdvak 1 April t/m 31 December 1895 à f ,50 's maands.

Palembang. *d*)

MIDDELEN.	1893.	1894.	1895.
Dobbelspelen	f 17 844	f 17 580	f 18 732
Gedistilleerd	11 700	11 700	12 012
Overvaarten	7 380	7 332	7 152
Pandhuizen	6 816	6 816	6 192
Totaal.	f 43 740	f 43 428	f 44 088

d) Bij de in 't laatst van 1894 voor de verschillende middelen gehouden verpachtingen zijn de volgende pachten voor drie jaren (1895/97) afgestaan: dobbelspelen Tebing Tinggi tegen f 132 's jaars; overvaarten tegen f 6024 's jaars (uitgezonderd overvaarten Lahat en Tebing Tinggi afgestaan alleen voor 1895 tegen respectievelijk f 928 en f 300), en 4 van de 9 in pacht afgestane pandhuizen tegen f 9684 's jaars.

Oostkust van Sumatra.

MIDDELEN.	1893.	1894.	1895.
Dobbelspelen *e*)	f 227 200	f 2[illegible]0 232	f 226 680
Sterke dranken *f*)	96 920	[illegible] 880	97 920
Varkenslacht *g*)	21 704	[illegible]1 984	21 084
Zout *h*)	25 600	37 200	42 120
Sago, getah en was *i*)	14 760	14 760	16 800
Houtzagerijen *k*)	120	....	....
Pandhuizen *l*)	36 240	35 400	43 800
Totaal.	f 422 544	f 435 456	f 448 404

e) Laatstelijk afgestaan voor 1894/96 tegen f 918 000 's jaars, uitgenomen wat betreft de afdeeling Bengkalis (met inbegrip van de landschappen Bangka, Koeboe en Tanah Poetih en het Moedan- en Tapoeng-gebied), alwaar het middel alleen voor 1895 is afgestaan tegen f 7080

f) Laatstelijk afgestaan voor 1894/96 tegen f 90 000 's jaars, uitgenomen als voren de afdeeling Bengkalis (met genoemde landschappen), alwaar het middel voor 1895/97 is afgestaan tegen f 7920 's jaars

g) Laatstelijk afgestaan voor 1895/97 tegen f 18 704 's jaars, uitgenomen de afdeeling Bengkalis (met de genoemde landschappen) alwaar het middel voor 1895 is afgestaan tegen f 1380 's jaars.

h) Laatstelijk afgestaan voor 1895 en 1896

i) Idem voor 1895/97.

k) Deze pacht is met 1 September 1893 vervallen (zie Indisch Staatsblad 1894 n°. 234).

l) Laatstelijk afgestaan voor 1895/97, uitgenomen de pandhuizen in de hoogergemelde landschappen (ten getale van 3), welke voor 1895 (evenals voor 1894) onverpacht bleven.

Atjeh. *m*)

MIDDELEN.	1893.	1894.	1895.
Dobbelspelen	f 57 720	f 41 400	f 45 000
Varkenslacht	1 800	2 172	2 220
Sterke dranken	30 000	2[illegible] 640	22 200
Pandhuizen	12 600	9 000	12 000
Totaal.	f 102 120	f 73 212	f 81 420

m) In dit gewest zijn de verschillende pachtmiddelen laatstelijk afgestaan voor 1895/97.

MIDDELEN.	1893.	1894.	1895.
Riouw. n)			
Dobbelspelen o) . . .	f 127 032	f 36 204	f 40 644
Gedistilleerd o) . . .	36 360	36 480	36 480
Varkenslacht o) . . .	39 816	20 544	19 968
Peper	72 600	43 800	37 680
Zout p)	8 400	1 680	2 640
Totaal. . .	f 284 208	f 138 708	f 137 412

n) Verschillende der op ult. 1893 afgeloopen pachtovereenkomsten, welke in de plaats waren getreden van tusschentijds ontbondene (zie noot f in bijlage TT van 't vorig verslag), liepen over kleinere bedragen dan waarop in de hier uitgetrokken pachtsommen van 1893 gerekend is. De oude pachtsommen voor de ontbonden pachten zijn namelijk behouden, omdat voor het nadeelig verschil de oorspronkelijke pachters aansprakelijk blijven.

o) Voor meer dan één jaar zijn laatstelijk afgestaan de pachten „dobbelspelen" en „varkenslacht" in de landschappen op den vasten wal van Sumatra gelegen, namelijk voor 1894/96 tegen respectievelijk f 324 en f 48 's jaars, terwijl de pacht van het „gedistilleerd" laatstelijk was afgestaan, wat bedoelde landschappen betreft, voor de jaren 1894 en 1895 tegen f 540 's jaars en in het overig deel van het gewest voor 1893/95 tegen f 35 840 's jaars.

p) De zoutpacht werkt alleen in het landschap Indragiri.

Banka.

Dobbelspelen	f 24 024	f 33 840	f 33 600
Gedistilleerd	15 600	23 172	32 400
Pandhuizen	2 880	2 280	2 208
Totaal. . .	f 42 504	f 59 292	f 68 208

Billiton.

Dobbelspelen	f 22 320	f 27 540	f 22 560
Gedistilleerd	14 580	15 132	10 800
Varkenslacht	8 112	6 612	3 900
Pandhuizen	4 146	5 316	3 666
Totaal. . .	f 49 158	f 54 600	f 40 926

Westerafdeeling van Borneo.

Dobbelspelen q) . . .	f 17 748	f 21 996	f 19 800
Gedistilleerd q) . . .	20 244	20 880	24 816
Varkenslacht q) . . .	27 192	28 716	33 192
Goudmijnen r) . . .	4 308	4 956	4 824
Pandhuizen s) . . .	f 2 640	f 2 016	f 2 664
Gezamenlijke kleine middelen t) . . .	39 504	40 188	37 704
Totaal u) . . .	f 111 636	f 118 752	f 123 000

q) De opgegeven sommen betreffende de pachten „dobbelspelen", „gedistilleerd" en „varkenslacht" hebben alleen betrekking tot de afdeelingen Pontianak (uitgezonderd Niboeng Sriboe, Telok Koempai en het landschap Koeboe) en Montrado (uitgezonderd Boedok en Loemar). Elders in het gewest zijn deze middelen gezamenlijk met andere verpacht.

r) Het middel „goudmijnen" maakt alleen in eenige streken der afdeelingen Pontianak en Montrado een afzonderlijk pachtmiddel uit.

s) In elk der opgegeven jaren bleven 13 van de 15 pandhuizen onverpacht.

t) Voor zoover niet afzonderlijk verpacht.

u) De pachtsommen waren verdeeld als volgt:

Pontianak	f 63 060	f 70 044	f 72 156
Sambas	8 468	8 614	7 332
Montrado	30 850	33 734	34 116
Sintang	9 258	6 360	9 396
Totaal . .	f 111 636	f 118 752	f 123 000

Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.

Goudmijnen v) . . .	f 1 485	f 922,50	f 945
Dobbelspelen . . .	3 312	2 772,00	2 952
Gedistilleerd w) . . .	9 024	6 012,00	5 052
Overvaarten w) . . .	11 808	10 944,00	10 980
Varkenslacht . . .	312	408,00	384
Pandhuizen x) . . .	312	132,00	690
Totaal. . .	f 26 253	f 21 190,50	f 21 003

v) De pacht betreft het recht tot het afgeven van licentiën aan goudgravers in het landschap Tanahlaut en tot het heffen van eene belasting van 1/10 der verkregen productie. Voor 1893, 1894 en 1895 is zij afgestaan voor 16½, 10¼ en 10½ thail zuiver Pleiarisch stofgoud (gesteld op f 90 de thail), onder beding dat het Gouvernement het recht heeft concessiën te verleenen tot het ontginnen van goud, voor zoover dit metaal mocht worden aangetroffen in diamanthoudende gronden.

w) Voor de middelen „gedistilleerd" en „overvaarten" werden de tot ult. 1893 gesloten pachtovereenkomsten tusschentijds ontbonden en die pachten voor den nog overigen pachttermijn tegen lagere bedragen afgestaan. Om gelijke reden als in noot n zijn hier echter de bij de ontbonden overeenkomsten bedongen pachtsommen behouden.

x) Van de voor dit gewest toegestane 3 pandhuizen bleef er voor 1893 en voor 1894 geen onverpacht; voor 1895 is er slechts 1 (dat ter hoofdplaats) in pacht afgestaan.

Celebes en onderhoorigheden.

Dobbelspelen y) . . .	f 27 720	f 20 640	f 30 960
Gedistilleerd y) . . .	6 000	12 000	10 920
Saguweer en brom z) .	4 800	9 960	9 960
Rundslacht	3 360	3 900	4 056
Varkenslacht y) . . .	4 140	3 960	4 080
Vischmarkten . . .	9 792	12 876	12 072
Sirih	13 080	13 452	13 584
Overvaarten aa) . . .	1 572	1 848	1 938
Pandhuizen bb) . . .	300	300	300
Gezamenlijke kleine middelen cc) . . .	57 354	58 680	55 272
Totaal. . .	f 128 118	f 137 616	f 143 142

y) Deze middelen worden alleen voor Makasser en Tello afzonderlijk verpacht.

z) Alleen ter hoofdplaats Makasser.

aa) Voor zooveel die in de afdeeling Noorderdistricten betreft, zijn de overvaarten in pacht afgestaan voor 1893/95 tegen f 852 's jaars.

bb) Van de voor dit gewest toegestane 16 pandhuizen zijn er slechts voor 2 (in de afdeeling Makasser) gegadigden gevonden en wel voor het driejarig tijdvak 1893/95.

cc) Voor zoover niet afzonderlijk verpacht.

MIDDELEN.	1893.	1894.	1895.
Menado *dd)*			
Dobbelspelen *ee)* . .	f 9 960	f 6 120	f 6 120
Gedistilleerd *ee)*. . .	24 120	41 340	36 120
Saguweer	4 800	13 386	14 460
Totaal . . .	f 38 880	f 60 846	f 56 700

dd) In dit gewest werden op 17 Augustus 1894 ontbonden — wegens wanbetaling over de maanden Juni en Juli 1894 — de pachten betreffende het „gedistilleerd" en de „saguweer", welke laatstelijk waren afgestaan (zie noot e in bijlage TT van het vorig verslag) voor de tijdvakken, respectievelijk van 16 Februari 1894 tot ult. 1896 (dit ter verbetering van gemelde noot e) en van 16 Februari tot ult. 1894 (pachtsom respectievelijk f 3580 en f 1817 's maands). Eerstgenoemd middel werd door den resident tijdelijk afgestaan van 21 Augustus 1894 tot 17 Januari 1895 voor f 2040 's maands, terwijl voor het tijdvak van 18 Januari 1895 tot ult. 1896 de pacht na opveiling kon worden gegund voor f 3010 's maands. Het saguweermiddel werd voor het tijdvak van 21 Augustus tot ult. 1894 onderhands afgestaan voor f 900 's maands (zie Indisch Staatsblad 1894 n° 219). In het overzicht zijn de oorspronkelijke pachtsommen behouden, omdat voor het nadeelig verschil de eerste pachters aansprakelijk blijven.

ee) Afgestaan voor 1891/93 en voor 1894/96; zie echter met betrekking tot het „gedistilleerd" de voorgaande noot.

MIDDELEN.	1893.	1894.	1895.
Amboina			
Gedistilleerd: Afd. Banda *ff)*	f 12 000	f 18 660	f 12 600
Gedistilleerd: Elders in het gewest *gg)* .	24 108	26 556	23 712
Saguweer: Afd. Banda .	f 1 200	f 840	f 1 212
Saguweer: Elders in het gewest . .	16 812	18 960	19 980
Totaal . . .	f 54 120	f 65 016	f 57 504

ff) Zonder de onderafdeeling Waroe.

gg) Hieronder ook de onderafdeeling Waroe der afdeeling Banda, doch niet de afdeeling Aroe-, Key-, Tenimber- en Zuidwester-eilanden, waar bij Indisch Staatsblad 1890 n°. 189 de invoer van sterke dranken verboden is.

MIDDELEN.	1893.	1894.	1895.
Ternate			
Sterke dranken . . .	f 1 590	f 1 250	f 1 100
Rund- en varkenslacht.	500	710	510
Saguweer	325	260	360
Totaal . . .	f 2 415	f 2 220	f 1 970
Timor.			
Dobbelspelen. . . .	f 1 320	f 1 080	f 312
Gedistilleerd	1 968	2 520	3 600
Rundslacht en slacht van andere beesten.	588	612	1 020
Totaal . . .	f 3 876	f 4 212	f 4 932
Boeleleng en Djembrana (residentie **Bali en Lombok**).			
Rund-, buffel- en paardenslacht. . .	f 2 676	f 4 944	f 5 172
Overvaarten *hh)*. . .	4 212	4 212	5 088
Totaal . . .	f 6 888	f 9 156	f 10 260

hh) Afgestaan voor 1892/94 en voor 1895/97.

RECAPITULATIE.

MIDDELEN.	1893.	1894.	1895
Totaal van elk middel (voor zoover niet sommige eereenigd verpacht werden)			
Dobbelspelen	f 549 280	f 454 164,00	f 465 144,00
Gedistilleerd en andere sterke dranken *ii)*	394 131	430 312,00	430 688,00
Peper.	72 600	43 800,00	37,680,00
Rund- en buffelslacht, enz. *kk)*	7 424	10 526,00	11 010,00
Varkenslacht *ll)*.	106 064	87 648,00	88 080,00
Vischmarkten.	9 792	12 876,00	12 072,00
Sirih	13 080	13 452,00	13 584,00
Overvaarten	24 972	24 336,00	25 158,00
Goudmijnen	5 793	5 878,50	5 769,00
Zout.	34 000	38 880,00	44 760,00
Sago, was, getah	14 760	14 760,00	16 800,00
Houtzagerijen (panglongs)	120	. . . .	. . . .
Pandhuizen *mm)*.	93 138	100 932,00	111 403 50
Gezamenlijke kleine middelen	96 978	99 108,00	93 156,00
Gezamenlijk totaal	f 1 422 132	f 1 336 672,50	f 1 355 304,50

ii) Voor de meeste gewesten betreft de pacht het „gedistilleerd". Onder dien naam is in de hier uitgetrokken totalen begrepen voor 1893 f 237 884, voor 1894 f 269 136 en voor 1895 f 263 496. De pacht der „sterke dranken" (in de gewesten Oostkust van Sumatra, Atjeh en Ternate) leverde in de behandelde jaren gezamenlijk aan pachtsommen op: achtereenvolgens f 128 310, f 117 770 en f 121 220 terwijl voor de pacht der „saguweer" of der „saguweer en brom" (in de gewesten Celebes en onderhoorigheden Menado, Amboina en Ternate) de gezamenlijke cijfers achtereenvolgens bedroegen f 27 937, f 43 406 en f 45 972.

kk) De opgaven betreffende de pacht der rund- en buffelslacht, enz. betreffen de gewesten Benkoelen, Celebes en onderhoorigheden, Ternate, Timor en de landschappen Boeleleng en Djembrana op Bali. Wat Benkoelen betreft, omvat de pacht enkel het slachten van runderen en buffels, wat Ternate aangaat niet het slachten van buffels, maar het slachten van runderen en varkens, en wat genoemde Balische landschappen betreft geen varkens, maar wel paarden. Op Celebes en op Timor vallen onder de pacht ook andere beesten dan de hier genoemde (te Makasser en in het landschap Tello echter geen varkens en op Timor geen paarden).

ll) Uitgenomen die gewesten of gedeelten van gewesten (zie de voorgaande noot) waar het middel begrepen is in de rund- en buffelslacht, enz.

mm) Het aantal in pacht afgestane pandhuizen bedroeg laatstelijk 65, verdeeld als volgt: Sumatra's Westkust 10, Benkoelen 2, Palembang 9, Oostkust van Sumatra 16, Atjeh 2, Banka 7, Billiton 5, Westerafdeeling van Borneo 5, Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo 1 en Celebes en onderhoorigheden 8. Van deze 65 pandhuizen waren er afgestaan: 2 (op Celebes) voor het driejarig tijdvak 1893/95, 10 (ter Sumatra's Westkust) voor het driejarig tijdvak 1894/96, 33 (1 in Benkoelen, 4 in Palembang, 16 ter Oostkust van Sumatra en 6 in Atjeh) voor het driejarig tijdvak 1895/97 en 24 (1 in Benkoelen, 6 in Palembang, 7 op Banka, 5 op Billiton, 5 in de Westerafdeeling van Borneo en 1 in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo) alleen voor 1895.

Onverpacht bleven laatstelijk nog 37 pandhuizen, namelijk 2 in Benkoelen, 4 in Palembang, 8 ter Oostkust van Sumatra, 2 op Banka, 10 in de Westerafdeeling van Borneo, 2 in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo en 14 in Celebes en onderhoorigheden.

Koloniaal verslag van 1895.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE TT.

N°. 46.

(Zie hoofdst. III, afd. I, § 4, van het verslag.)

OVERZICHT betreffende de opbrengst in 1894 van eenige NIET-VERPACHTE MIDDELEN onder beheer van het DEPARTEMENT VAN FINANCIËN.

I. IN- EN UITVOERRECHTEN EN ACCIJNZEN.

GEWESTEN.	KANTOREN VAN ONTVANGST. a)	Zuivere ontvangst (na aftrekking van de gewone terugbetalingen).	
1°. In- en uitvoerrechten en pakhuishuur.			
JAVA EN MADURA.			
Bantam	Anjer	f 16	
	Bantam	3	f 19
Batavia	Batavia		2 173 927
Krawang	Pamanoekan		20
Cheribon	Cheribon	f 467 283	
	Indramaijoe	1 806	469 089
Tagal	Tagal		109 350
Pekalongan	Pekalongan		53 339
Samarang	Samarang		2 488 692
Japara	Joana		36 862
Rembang	Rembang	f 9 606	
	Toeban	1 788	11 394
Soerabaija	Soerabaija	f 3 486 323	
	Grissee	873	
	Bawean	1 834	3 489 030
Pasoeroean	Pasoeroean		146 539
Probolinggo	Probolinggo		98 030
Bezoeki	Bezoeki	f 6 996	
	Panaroekan	121 600	
	Banjoewangi	11 589	140 185
Banjoemas	Tjilatjap		69 809
Madura	Sumenap	f 581	
	Boender	1 003	
	Bangkallan	40	
	Paliat (Kangean)	1 273	
	Sapoedi	351	3 248
Totaal voor Java en Madura			f 9 289 533
BUITENBEZITTINGEN.			
Sumatra's Westkust	Padang	f 457 269	
	Priaman	1 218	
	Aijer Bangies	537	
	Natal	4 445	
	Sibogn	60 952	
	Baros	11 128	
	Singkel	11 308	
	Goenoeng Sitoli (Nias)	2 685	
	Transporteeren		f 549 542

a) De niet genoemde kantoren hadden geen ontvangsten aan te wijzen.

GEWESTEN.	KANTOREN VAN ONTVANGST. a)	Zuivere ontvangst (na aftrekking van de gewone terugbetalingen).	
	Per transport		f 549 542
Benkoelen	Benkoelen	f 2 327	
	Kroë	1	2 328
Lampongsche Districten	Telok Betong	f 2 866	
	Manggala	1 061	3 927
Palembang	Palembang	f 162 318	
	Moeara Kompeh (Djambi)	43 846	206 164
Riouw en onderh.	Kwala Ladjau (landschap Indragiri)	f 12 033	
	Anak Sirka (idem)	2 205	14 238
Oostkust van Sumatra	Pelalawan	f 4 409	
	Siak Sri Indrapoera	22 813	
	Bagan Api Api (Tanah Poetih) b)	14 087	
	Laboean Bilih (Panei)	5 170	
	Soengei Djawi Djawi (Bila)	13 569	
	Koealoe	7 385	
	Tandjong Balei (Assahan)	57 843	
	Tandjong Tiram (Batoe Bara)	10 937	
	Tandjong	2 121	
	Si Paré Paré	231	
	Pagoerawan	7 828	
	Bandar Chalipah (Padang)	16 671	
	Tandjong Bringin (Bedagei)	8 457	
	Pebaoengan (Serdang)	1 233	
	Rantau Pandjang (idem)	4 727	
	Belawan (Deli)	417 861	
	Tandjong Poera (Langkat)	58 897	
	Seroewaij (Tamiang)	10 532	664 771
Banka	Muntok		58 166
Billiton	Tandjong Pandan		73 498
Wester afd. van Borneo	Pontianak	f 103 980	
	Sambas	13 154	
	Singkawang	13 674	
	Soekadana	178	130 986
Z.- en O afd. van Borneo	Bandjermasin	f 84 166	
	Sampit	207	84 373
	Totaal voor de buitenbezittingen		f 1 787 993

b) In verband met de invoering van 's Gouvernements tolheffing ook in de landschappen Bangka en Koeboe, waartoe in den loop van 1884 werd overgegaan (verg. vorig verslag, blz. 184), werd het tolkantoor te Tanah Poetih opgeheven en zoodanig kantoor geopend te Bagan Api Api, meer nabij de monding der Rokkanrivier. Van de opgegeven som van f 14 087 was nog f 7751 te Tanah Poetih geind.

GEWESTEN.	KANTOREN VAN ONTVANGST. *a*)	Zuivere ontvangst (na aftrekking van de gewone terugbetalingen).	
	2°. Accijns op inlandsch gedistilleerd.		
Batavia . .	Batavia		f 94 072
Cheribon . .	Cheribon	f 7 688	
	Indramaijoe	27	7 715
Tagal . . .	Tagal		17 162
Samarang .	Samarang		6 961
Japara. . .	Joana		3
Soerabaija .	Soerabaija		45 408
Pasoeroean .	Pasoeroean.		3 751
Probolinggo.	Kraksaão		3 543
Bagalen . .	Keboemen		853
	Te zamen . . .		f 179 468
Bij verschillende landskassen ontvangen aan accijns uit de opbrengst van in het openbaar verkocht verbeurd verklaard inlandsch gedistilleerd.			199
	Totaal . . .		f 179 667
	3°. Accijns op tabak.		
	JAVA EN MADURA.		
Cheribon . .	Cheribon	f 352	
	Indramaijoe	2 692	f 3 044
Pekalongan .	Pekalongan		62 145
Samarang .	Samarang		19 455
Japara. . .	Japara	f 3	
	Joana	2	5
Rembang. .	Rembang		108
Soerabaija .	Soerabaija	f 4 280	
	Grissee	335	
	Bawean.	12	4 627
	Totaal voor Java en Madura . .		f 89 384
	BUITENBEZITTINGEN.		
Westerafd. van Borneo.	Pontianak	f 4 975	
	Sambas.	1 389	
	Singkawang	3 275	
	Soekadana	3	f 9 642
Z.- en O.afd. van Borneo.	Bandjermasin.	f 19 686	
	Sampit	50	19 736
	Totaal voor de buitenbezittingen		f 29 378
	4°. Accijns op petroleum.		
	JAVA EN MADURA.		
Batavia . .	Batavia		f 283 958
Cheribon . .	Cheribon	f 91 729	
	Indramaijoe	13 833	105 562
Tagal . . .	Tagal		45 640
Pekalongan .	Pekalongan		61 183
Samarang .	Samarang		344 312
Japara. . .	Joana		59 188
Rembang. .	Rembang	f 68 258	
	Toeban	2 880	71 138
Soerabaija .	Soerabaija	f 875 227	
	Bawean.	204	875 431
Pasoeroean .	Pasoeroean.		69 106
Probolinggo.	Probolinggo		41 920
	Transporteeren . . .		f 1 962 438

GEWESTEN.	KANTOREN VAN ONTVANGST. *a*)	Zuivere ontvangst (na aftrekking van de gewone terugbetalingen).	
	Per transport . . .		f 1 962 438
Bezoeki . .	Panaroekan	f 32 007	
	Banjoewangi	8	32 015
Banjoemas .	Tjilatjap		85 994
Madura . .	Sumanap	f 56	
	Sapoedi	4	60
	Totaal voor Java en Madura. .		f 2 080 507
	BUITENBEZITTINGEN.		
Sumatra's Westkust	Padang	f 61 938	
	Priaman	137	
	Natal	700	
	Siboga	1 828	
	Baros	539	
	Singkel	378	
	Goenoeng Sitoli (Nias) . .	406	f 65 926
Lamp. Distr.	Manggala		5
Palembang .	Palembang.		47 922
Banka . . .	Muntok.		5 284
Billiton . .	Tandjong Pandan		4 683
Westerafd. van Borneo.	Pontianak	f 20 639	
	Sambas.	3 316	
	Singkawang	3 250	
	Soekadana	87	27 292
Z.- en O.afd. van Borneo.	Bandjermasin.	f 12 002	
	Sampit	25	12 027
	Totaal voor de buitenbezittingen		f 163 139
	5°. Accijns op lucifers.		
	JAVA EN MADURA.		
Batavia . .	Batavia		f 89 470
Cheribon . .	Cheribon		21 915
Tagal . . .	Tagal		178
Samarang .	Samarang		195 149
Soerabaija. .	Soerabaija	f 324 657	
	Bawean.	78	324 735
Bezoeki . .	Panaroekan	f 20	
	Banjoewangi	1 479	1 499
Banjoemas .	Tjilatjap		138
	Totaal voor Java en Madura. .		f 633 084
	BUITENBEZITTINGEN.		
Sumatra's Westkust .	Padang	f 65 538	
	Priaman	160	
	Natal	1 010	
	Siboga	2 582	
	Baros	317	
	Singkel	320	
	Goenoeng Sitoli (Nias) . .	492	f 70 419
Lamp. Distr.	Manggala		33
Palembang .	Palembang		8 276
Banka . . .	Muntok.		1 130
Billiton . .	Tandjong Pandan		2 805
Westerafd. van Borneo.	Pontianak	f 4 980	
	Sambas.	405	
	Singkawang	1 192	
	Soekadana.	40	6 617
Z.- en O.afd. van Borneo.	Bandjermasin.	f 5 484	
	Sampit	20	5 504
	Totaal voor de buitenbezittingen		f 94 784

II. PERSONEELE BELASTING (voor Europeanen en met dezen gelijkgestelden en voor vreemde oosterlingen).

GEWESTEN EN LANDAARD DER AANGESLAGENEN.	1894.											1893.		
	Aantal aangeslagenen.	Aanslag naar de eerste twee grondslagen: naar den Isten grondslag (huurwaarde).	naar den IIden grondslag (voor Europeanen mobilair en rijtuigen; voor vreemde oosterlingen enkel mobilair)	Te zamen	door de toepassing van art. 9, laatste lid der belastingverordening is het in de voorgaande kolom genoemde bedrag verminderd tot	Aanslag naar den IIIden grondslag (paarden).	Aanslag naar den IVden grondslag (rijtuigen van vreemde oosterlingen).	Totaal van den aanslag.	Vermindering in den aanslag ontstaan.	Werkelijk te heffen bedrag.	Te verhalen kosten van schatting.	Totaal van den aanslag.	Vermindering in den aanslag ontstaan	Werkelijk te heffen bedrag.
JAVA EN MADURA.														
		guld.	guld.	guld.	guld.	guld.	guld.	guld.	guld.	guld.	guld.	guld.	guld.	guld.
Bantam.														
Europeanen . . .	94	1 475,37^5	719,50	2 191,87^5	2 402 60	557,50	-	2 960,30	537,00^5	2 123,20^5	-	2 300 39	270,04	2 120,35
Vreemde oosterlingen.	144	578,72	681,46	940,18	857,33	219,00	429 00	1 505,33	35,85	1 469 48	-	1 428,25	0 00	1 422,25
Totaal.	238	2 054,09^5	1 680 96	3 135 05^5	2 960 19	776,50	429,00	4 165 69	672 94^5	3 592,74^5	-	3 624,64	082,04	3 542,60
Batavia.														
Europeanen . . .	2 431	88 698,30^5	50 752,22^5	139 450 50	130 380 50	12 143 10^5	-	146 523,72^5	14 112 01^5	134 411,71	1 530 07	140 788,52	13 032 02	135 055,76
Vreemde oosterlingen.	5 369	31 229,11^5	14 478 56^5	45 707 66	40 912 36	5 260 00	15 307,00	61 470,36	672,42	60 606 04	3 140,56^5	58 731 68	208 12^5	58 436 45^5
Totaal	7 704	119 927,46	65 230,79	185 158 27	177 292 92	17 403,10^5	15 307,00	210 005,08^5	14 784 43^5	195 218 05	4 670 63^5	206 523,10	14 131 24^5	194 392,45^5
Krawang.														
Europeanen . . .	55	799,15	400 95	1 280 10	1 102 57^5	599 00	-	1 787,57^5	107,10	1 570,47^5	-	1 070 53	00,76	1 573,55
Vreemde oosterlingen	461	1 871,15	713,02	2 364,77	2 169,90	470,10	4 046 00	3 306 08	6,60	3 380,06	-	0 336 00	-	2 338,90
Totaal.	516	6 470,30	4 123,57	3 593 07	3 338,47^5	700,40	4 046,00	5 153,65^5	203,10	4 950 55^5	-	5 000,20	96,76	4 012,51
Preanger Regentschappen														
Europeanen . . .	534	7 340,74^5	3 025 00	10 271,09^5	10 301 55	3 173,50	-	13 505 05	037 93	12 027,12	-	13 316 90^5	760 03^5	12 532 87
Vreemde oosterlingen.	537	8 255,07	1 284,74	3 530,81	3 193 19^5	772,50	1 443,00	5 408 90^5	88 50	5 320,19^5	314,36	8 702 97	73,63	6 719,34
Totaal	1 071	9 001,76^5	4 010,02	14 511,90^5	13 504,74^5	3 946,00	4 443 00	16 073,74^5	1 020 43	17 947,31^5	314 36	20 100,87^5	853,06^5	19 256,21
Cheribon.														
Europeanen . . .	810	3 098,17^5	4 905 20^5	5 903 18	5 800 69	2 549 50	-	6 350 10	308,52	7 760 07	-	8 151 54	051,42	7 500,12
Vreemde oosterlingen.	4 658	6 074 09^5	2 392 40^5	8 400 50	7 556,49^5	1 457,00	5 255,00	14 268 10^5	134,14	14 134 31^5	-	43 964 70	102 00	13 004,00
Totaal.	2 168	40 072.27	4 097,61	14 369 88	13 366 10^5	4 006.50	5 055,00	22 627,08^5	732,66	24 895,02^5	-	62 116 24	814,22	61 202,02
Tagal.														
Europeanen . . .	248	3 198,66^5	1 000 99^5	4 099 60	4 863,05	2 530 92	-	7 413,07	622 90	6 590 91	-	7 474,25	010,20^5	6 884 04^5
Vreemde oosterlingen.	677	3 271 80	1 299 54	4 571,34	4 162,74^5	1 380 60	3 307,00	8 870 40^5	140,20	6 730,11^5	96 12	6 940 56	153,20	8 787 30
Totaal.	925	6 473 46^5	3 100,53^5	6 574 00	0 065.79^5	3 011,48	3 307,00	16 284,27^5	003 25	15 021,02^5	96.12	40 414 61	763,40^5	15 651,10^5
Pekalongan.														
Europeanen . . .	164	2 337 05	1 577,19^5	2 014 24^5	3 043 08^5	1 471,83	-	5 315 21^5	471 84	4 843,07^5	4,32	5 404,60	703,10^5	4 701 03^5
Vreemde oosterlingen	550	2 023 62^5	2 820 77^5	4 850 10	1 801 43^5	943 60^5	2 801 00	8 439 10	431 56^5	6 304,53^5	76 60	8 481 18^5	152,71^5	8 248 47
Totaal.	714	4 360,67^5	4 403 97	6 761,64^5	8 448,32	0 414 99^5	2 801,00	13 754 31^5	606 40^5	16 147,91	80.92	13 095,90^5	855 56	13 040 10^5
Samarang.														
Europeanen . . .	1 131	29 475 85	14 892 48	44 308 33	42 979,76	6 667.39	-	49 667,09	5 161 16^5	44 505 90^5	182 94	48 164 12^5	4 208 40	43 075,72^5
Vreemde oosterlingen.	1 751	16 607,45^5	7 973 42	24 040 87	22 424,55	2 570 99	6 529,00	53 323 54	605 21	32 718 33	471 85	31 976 01^5	615,93^5	31 360 06
Totaal.	2 905	46 113,30	22 865,00	60 009 20	65 423,25	9 238 38	6 529,00	82 990,63	5 766 30^5	77 224 23^5	654,79	80 160,14	4 824 33^5	75 335 80^5
Japara.														
Europeanen . . .	216	6 027 50	1 247 40	4 174 90	3 950 10^5	2 201,00	-	6 150 10^5	683 09^5	5 475,41	6,00	5 795 12	481,10	5 313 94
Vreemde oosterlingen.	727	3 085,26	1 674,29	5 859 54	5 234 20	1 834 00	3 136 00	10 204 26	25 00	10 178 40	10 60	9 760,69^5	67 39	9 673 30^5
Totaal.	943	6 212,75	6 121,69	40 034,44	9 194 30^5	4 035,00	3 136,00	16 365,30^5	708,70^5	15 653 51	24,60	45 555,81^5	560,57	44 987 24^5
Rembang.														
Europeanen . . .	196	2 430,12	785 26	3 221 38	3 120.99^5	1 527 50	-	4 646.19^5	368 78^5	4 250,71	-	4 275,55	465 65	6 790 30
Vreemde oosterlingen.	4 263	6 651 10	2 277 98	8 929.17	8 152 28^5	1 630 50	4 091,00	13 873 78^5	27 06	13 846 78^5	-	11 434,03^5	94 65	14 339 92^5
Totaal	1 459	6 067 31	3 063,24	12 150.55	11 273,26	3 158,00	4 091 00	18 522,26	415,76^5	18 106 49^5	-	18 710,18^5	579,99	16 130,28^5
Soerabaja.														
Europeanen . . .	4 789	42 710,60^5	27 011 43	70 061,42^5	73 703 06^5	8 784 65	-	82 578 28^5	7 318 23	76 280 05^5	405,33^5	70 547,80	8 870 70^5	72 641,08^5
Vreemde oosterlingen.	2 771	28 883 21^5	18 547 25	47 430,46^5	44 512 60	5 625 75	17 051,00	67 189 63	4 605 80^5	65 503 82^5	792 05	64 207 50	786,07^5	67 460 02^5
Totaal	4 560	76 632 21	45 758 68	124 304,56	118 306,51^5	14 410,40	17 051 00	142 767,01^5	8 054 03^5	140 813,86	1 198,18^5	143 785 10	7 403 14	136 324 90
Pasoeroean.														
Europeanen . . .	782	11 665,54^5	6 922,24^5	16 947,70	16 384,90	4 093,71	-	21 678,01	4 502,30^5	19 496,24^5	18,52	21 134 14^5	1 924 04	19 210 10^5
Vreemde oosterlingen	876	4 919 13^5	3 816 53	7 968,66^5	7 697,25	1 728,17	4 038 00	13 463.42	-	10 463.42	370,90	14 051 85^5	84.23	14 017,62^5
Totaal.	1 054	15 014 68	6 971,77^5	24 016,45^5	24 080,15	6 421 88	4 038,00	34 542,03	1 562 30^5	32 959,66^5	389,42	35 100 00	1 058,07	34 227,73
Probolinggo.														
Europeanen . . .	407	5 716,30^5	4 010 04^5	9 732 14	0 366 50^5	3 204 33	-	12 624 89^5	800,58^5	14 821 31	28 12	14 731 50^5	800,30^5	10 931,28
Vreemde oosterlingen.	396	1 624,76	1 075.12^5	2 099 88^5	2 331,03	710,17	2 001,00	5 881 20	67 55	5 783 65	4 17	5 863 78	14,55	5 872 24
Totaal.	803	7 041,15^5	5 091,17	12 432,02^5	11 691,50^5	4 015,50	2 601,00	16 506,09^5	898,13^5	17 607 96	63,29	17 015 37^5	611,85^5	16 803 52
Besoeki.														
Europeanen . . .	518	5 401,72	3 029,41	9 011 12	6 777 40	0 434 63	-	15 212,00	1 232,70	13 970 30	-	12 054,33^5	707,37^5	12 342 96
Vreemde oosterlingen.	403	4 915 50	1 246,59	2 162.09	6 828.46	1 408 00	2 425,60	6 801,59	125,07	6 535,82	40 72	6 747 36	66 20	6 067,15
Totaal.	921	7 007,21	5 076.06	12 173,21	11 605,96	7 642,63	2 425,00	21 873,50	1 358 46	26 515 12	10,72	19 798,71^5	767,00^5	19 011,11

¹ De cijfers over 1893 verschillen met die, in het vorig verslag (bijlage UU) opgenomen, alleen wat de residentie Amboina en dientengevolge ook wat de totalen der buitenbezittingen betreft. Verleden jaar toch ontbraken de opgaven der afdeeling Banda, welke thans zijn medegerekend.

GEWESTEN EN LANDAARD DER AANGESLAGENEN.	1894. Aantal aangeslagenen.	1894. Aanslag naar de eerste twee grondslagen: naar den 1sten grondslag (huurwaarde).	naar den IIden grondslag (voor Europeanen mobilair en rijtuigen; voor vreemde oosterlingen enkel mobilair).	To zamen.	door de toepassing van art. 3, laatste lid, der belastingverordening is het in de voorgaande kolom genoemde bedrag verminderd tot	Aanslag naar den IIIden grondslag (paarden).	Aanslag naar den IVden grondslag (rijtuigen van vreemde oosterlingen).	Totaal van den aanslag.	Vermindering in den aanslag ontstaan.	Werkelijk te heffen bedrag.	Te verhalen kosten van schatting.	1893. c) Totaal van den aanslag.	Vermindering in den aanslag ontstaan	Werkelijk te heffen bedrag
		guld.	guld.	guld.	guld.	guld.	guld.	guld.	guld.	guld.	guld.	guld.	guld.	guld.
Banjoemas.														
Europeanen . . .	273	2 214,21	1 083,02^{5}	3 106,72^{5}	5 058,52^{5}	1 218,50^{5}	-	9 857 03	1 815 46	8 041 57	-	9 386 02	656,00^{5}	5 730,18^{5}
Vreemde oosterlingen.	373	1 074,06^{5}	736,20	2 430 51^{5}	2 254 49^{5}	705,00	1 452,00	4 501,10^{5}	36,00	4 402 46^{5}	-	4 579 48	-	4 570,48
Totaal.	646	4 288 93^{5}	2 742,21^{5}	7 260,05	7 293,02	2 213,50^{5}	1 452,00	11 358,32^{5}	1 254,49	10 104,02^{5}	-	10 966 42	656,80^{5}	12 320,81^{5}
Bagelen														
Europeanen . . .	315	3 312 12^{5}	1 206,43^{5}	4 927 36	4 219,60^{5}	916,00	-	5 538 28^{5}	321,00	5 217,22^{5}	0,64	6 705,30^{5}	795 81^{5}	4 950,80
Vreemde oosterlingen	242	1 784,50	917 72	2 700,26	2 230,15	311,50	602 00	3 315,65	26,25	3 217,70	87 14	3 125,99	27,20	2 097,82
Totaal.	557	5 101,02^{5}	2 526,81^{5}	7 627,06	6 450,33^{5}	1 222,50	602,00	8 582,03^{5}	347 25	8 034,92^{5}	87,05	9 859,30^{5}	822 81^{5}	8 037,52
Kedoe.														
Europeanen . . .	224	6 556,50	2 620,05^{5}	9 166,55^{5}	8 086 65	742,50	-	8 240,30	1 432 22	7 393,86	-	8 251,42	1 566,32^{5}	7 385 06^{5}
Vreemde oosterlingen	657	3 421,52^{5}	2 098,37^{5}	5 520 60	5 936,88^{5}	1 037,00	1 560,00	7 462 88^{5}	-	7 462,88^{5}	-	7 221,48^{5}	105,01	7 123,42^{5}
Totaal	872	9 978,02^{5}	4 718,13	15 696,45^{5}	12 122 95^{5}	1 776,50	1 360 00	16 201,45^{5}	1 432,60	14 856,74^{5}	-	16 182,82^{5}	1 671,22^{5}	14 510,50
Djokjakarta														
Europeanen . . .	876	5 147,24	2 573 56^{5}	7 728,81^{5}	7 533 77	2 270 00	-	9 802,77	416,19^{5}	9 387,57^{5}	-	8 252 26	581,21	8 371,20
Vreemde oosterlingen.	401	3 336,45	1 344,66^{5}	4 681,11^{5}	4 140 07^{5}	282 00	741 00	5 142,97^{5}	31,40	5 115 57^{5}	11,99	5 080,26^{5}	30,00	5 014,26^{5}
Totaal	980	8 485,70	3 918,55	12 401 03	11 651 74^{5}	2 552,00	741 00	14 956,74^{5}	447,59^{5}	14 503,14	11,90	13 332,52^{5}	317,21	14 415,81^{5}
Soerakarta.														
Europeanen . . .	400	7 555,78^{5}	3 921,62^{5}	11 480 38	12 572 27^{5}	5 081 50	-	15 657,87^{5}	253 85^{5}	14 004 02	13,50	15 558,78^{5}	1 993,99^{5}	14 470,00
Vreemde oosterlingen	570	3 652 57^{5}	2 265 22	6 125 70^{5}	5 995,84	679,50	1 170,00	7 841 36	19,86	7 221,52	27,90	7 997,43^{5}	67,26^{5}	7 930,23
Totaal.	1 980	11 486,34	6 186,84^{5}	17 670 10^{5}	18 568,25^{5}	5 764,00	1 170,00	23 400 25^{5}	873,71^{5}	22 225,54	41,40	23 520,22	1 153,90	22 275 32
Madioen.														
Europeanen . . .	240	3 401,04	1 997,21^{5}	6 421,06^{5}	5 022,67^{5}	1 265,82	-	6 285 89^{5}	630,72^{5}	5 655,17	-	6 502 22^{5}	497,70	6 001,64^{5}
Vreemde oosterlingen.	245	2 085,65	970,82^{5}	3 056,15^{5}	2 816,20^{5}	964,00	1 904,20	5 687 29^{5}	40,28	5 646,21^{5}	-	2 024,66	215,45	3 009 43
Totaal	584	5 490,57	2 967,95	9 458,42	7 830,87	2 229,82	1 904,00	11 873,10	671,40^{5}	11 321,75^{5}	-	10 584,27^{5}	715,20	11 071,07^{5}
Kediri.														
Europeanen . . .	972	5 560,72	2 991,28	9 560,20	7 994,57^{5}	4 345,00	-	12 330,57^{5}	484,24	11 855,25^{5}	-	12 222,14	221,20	11 244 85
Vreemde oosterlingen	974	5 507,12	2 612 02	8 457 25	7 751,19^{5}	2 176 50	3 790,00	12 720,02^{5}	87,21	12 633,45^{5}	107,30	12 252,70^{5}	40 20	12 001,22^{5}
Totaal.	1 547	11 077,14	5 941,09	17 018,24	15 748,77	6 521,50	3 780,00	26 060,27	471,16	25 498,81	107,34	25 452,05^{5}	1 216,40	25 446,44^{5}
Madura.														
Europeanen . . .	131	1 709 19	972,14	2 681,22	2 635,14	613,52	-	3 172 04	362,75	2 815,09	-	3 132 23	472,38^{5}	2 660,34^{5}
Vreemde oosterlingen	485	2 699,24^{5}	923 84^{5}	3 623,59	3 270 29	237 00	2 929 00	7 136 29	110,30^{5}	7 217,80^{5}	-	7 644,47^{5}	65,14^{5}	7 559,33
Totaal	616	4 408,74^{5}	1 896 00^{5}	6 304,75	5 905,43	1 480,52	2 929,00	10 414,93	481,14^{5}	9 932,76^{5}	-	10 792,66^{5}	563,53	10 219,87^{5}
Alle gewesten van Java en Madura gezamenlijk.														
Europeanen . .	11 411	240 233,33	127 021,43	327 196,96	374 472,92^{5}	73 686,25	-	440 163,77^{5}	42 792,20	407 370,88^{5}	2 201,43^{5}	441 221,58	22 253,05^{5}	404 238,50^{5}
Vreemde oosterlingen.	21 950	126 290 81^{5}	71 626,12	207 216,00^{5}	190 428,81	32 634,08^{5}	85 535,00	300 705 28^{5}	4 061,02^{5}	304 734 07	5 477,20^{5}	301 027 21	3 145,24	300 661,97
Totalen voor Java en Madura . . .	33 341	366 031 57^{5}	288 903 53	595 227 96^{5}	564 905,53^{5}	106 318 93^{5}	85 535,00	756 959 47	41 851 51^{5}	712 104 05^{5}	7 670 82	745 116 57	11 996,09^{5}	703 120 47^{5}

BUITENBEZITTINGEN

GEWESTEN EN LANDAARD DER AANGESLAGENEN.	Aantal aangeslagenen.	naar den 1sten grondslag (huurwaarde).	naar den IIden grondslag	To zamen.	verminderd tot	naar den IIIden grondslag (paarden).	naar den IVden grondslag	Totaal van den aanslag.	Vermindering in den aanslag ontstaan.	Werkelijk te heffen bedrag.	Te verhalen kosten van schatting.	1893. Totaal van den aanslag.	Vermindering in den aanslag ontstaan	Werkelijk te heffen bedrag
Sumatra's Westkust. Padangsche Benedenlanden.		guld	guld.	guld.	guld	guld.	guld.	guld.	guld.	guld.	guld.	guld.	guld.	guld.
Europeanen	383	2 405 62^{5}	2 373,02^{5}	11 772,72	11 462 22^{5}	1 425,16	-	12 074 76^{5}	1 478,22	11 202,52^{5}	16,72	12 796,25^{5}	1 744,47^{5}	11 051,56
Vreemde oosterlingen	482	2 860,10	1 617,46	4 516 36	3 962,65	365 00	1 302,00	5 085 65	126 06	5 555 72	0 00	5 918 40	171,03	6 746 63
Totaal	805	11 274,74^{5}	5 020,57^{5}	12 205,36	15 638 27^{5}	1 240,16	1 302,00	16 560,42^{5}	1 205.17	10 955 26^{5}	65,70	10 714,41^{5}	1 210,50^{5}	16 798,11
Padangsche Bovenlanden.														
Europeanen . . .	211	3 997,10	2 314,65^{5}	6 251,75^{5}	6 125,76^{5}	210 72	-	7 012,52^{5}	1 284,37	5 744,15^{5}	1,50	7 012,32^{5}	1 186,22	6 532,24^{5}
Vreemde oosterlingen.	106	557 44^{5}	265,01	812 03^{5}	203,17^{5}	38,00	32,08	275,17^{5}	-	575 17^{5}	-	631,21	6 53	231,38
Totaal	310	4 404 52^{5}	2 650,26^{5}	7 094,70	6 996,04	252,70	36,50	7 867,70	1 164,37	6 623,33	1,50	7 951,24^{5}	1 162 81	6 764,42^{5}
Tapanoli.														
Europeanen	116	1 867 45^{5}	1 415 87	3 283,32^{5}	2 111,92^{5}	273 50	-	2 585,43^{5}	387,87	2 197,56^{5}	-	2 166,11^{5}	455,10	2 722,21^{5}
Vreemde oosterlingen.	144	751 20	272,44^{5}	1 049,34^{5}	906 99	75,00	-	254,00	-	924 00	-	650,06^{5}	-	950,06^{5}
Totaal.	260	2 016,75^{5}	5 001,11^{5}	4 312,67	4 116,92^{5}	451,50	-	4 570,42^{5}	227,27	4 104,55^{5}	-	4 128,12	455,12	2 092,06
Benkoelen														
Europeanen	44	737,70	605,97^{5}	1 213,67^{5}	1 212 52	171,50	-	1 483,20	126,35	1 283,47	7,72	1 471,41	214,52^{5}	1 206,82^{5}
Vreemde oosterlingen.	124	564,27^{5}	412 40	1 600,75^{5}	666 44^{5}	158,00	336 00	1 492 44^{5}	7.62	1 464,76^{5}	42,20	1 551,27^{5}	2.06	1 548,90^{5}
Totaal.	158	1 371,07^{5}	272,13^{5}	2 344,51	2 310,72^{5}	240,50	336,00	2 270,26^{5}	125 03	2 846,23^{5}	49,92	3 123,22^{5}	217,99^{5}	2 605,82
Lampongsche Districten.														
Europeanen	40	663,33^{5}	496,84	1 160,17^{5}	1 142 04	164 50	-	1 307,14	196,10	1 261,04	-	1 000,72	262,91^{5}	1 844,87^{5}
Vreemde oosterlingen.	125	427,28	210,44	708,24	620 05^{5}	45.00	48 00	722 05^{5}	12.00	710 05^{5}	-	656 20	-	256,30
Totaal.	165	1 251,13^{5}	707,28	1 050,41^{5}	1 765 59^{5}	212,50	48,00	2 050,09^{5}	112.12	1 011,09^{5}	-	2 366 92	262,92^{5}	2 105,02^{5}

GEWESTEN EN LANDAARD DER AANGESLAGENEN.	Aantal aangeslagenen.	1894. Aanslag naar de eerste twee grondslagen: naar den Isten grondslag (huurwaarde).	naar den IIden grondslag (voor Europeanen mobilair en rijtuigen; voor vreemde oosterlingen enkel mobilair).	Te zamen.	door de toepassing van art. 8, laatste lid, der belastingverordening in het in de voorgaande kolom genoemde bedrag verminderd tot	Aanslag naar den IIIden grondslag (paarden).	Aanslag naar den IVden grondslag (rijtuigen van vreemde oosterlingen).	Totaal van den aanslag.	Vermindering in den aanslag ontstaan.	Werkelijk te heffen bedrag.	Te verhalen kosten van schatting.	1893. c) Totaal van den aanslag.	Vermindering in den aanslag ontstaan.	Werkelijk te heffen bedrag.
		guld.	guld.	guld.	guld.	guld.	guld.	guld.	guld.	guld.	guld.	guld.	guld.	guld.
Palembang.														
Europeanen	254	3 893,70	1 315,10	4 608 80	4 510 32	397,00	"	4 900,32	542 20	4 367 12	"	4 944 44	801,45^5	4 143 28^5
Vreemde oosterlingen	830	3 993 00	924,73^5	4 017,03^5	6 121,35^5	83 50	285,00	4 029,85^5	45,00	4 044 85^5	"	3 969 50	0 02^5	3 962,03^5
Totaal.	700	8 386,00	8 830 83^5	6 220,40^5	6 333,67^5	480.50	285,00	6 999 47^5	387 20	8 411,07^5	"	8 014.00	808,06	8 105,92
Oostkust van Sumatra.														
Europeanen	880	16 005,43	8 320 70^5	85 386,13^5	85 163,07^5	5 798,00	"	30 968,07^5	3 020,74	27 935 33^5	16.85	31 332,30^5	1 096,78^5	29 038 60
Vreemde oosterlingen.	1 174	8 004 70	4 860 08^5	13 005 68^5	18 575,02	902,00	1 668 00	15 235,02	"	13 035,80	"	18 071,24	12 48^5	18 058 81^5
Totaal	2 034	24 270,10	14 381,71	38 651,34	37 738,09^5	6 701,00	1 668,00	40 107 09^5	3 020 74	43 170,35^5	16 83	38 006 83^5	1 709,23	48 207,61^5
Riouw. d)														
Europeanen	21	1 084,83^5	500 40	1 654,28^5	1 648,44^5	9,50	"	1 857,94^5	281,10	1 370,78^5	3,03	1 426,11^5	685,07^5	1 140,44
Vreemde oosterlingen.	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Totaal.	21	1 064,83^5	500,40	1 654 00^5	1 618,44^5	9,50	"	1 657,94^5	281,10	1 370,78^5	3,03	1 426,11^5	685,07^5	1 140,44
Banka.														
Europeanen	04	1 097,00	730 30	1 807,36	1 808 22	145,00	"	1 953,20	201,00	1 750,08	8,70^5	8 058,63	309,07^5	4 860 77^5
Vreemde oosterlingen.	317	6 237,15	1 436,02	2 073 17	3 010,22^5	830 00	234.00	4 203 21^5	"	4 293 82^5	"	4 118,05^5	"	4 118 05^5
Totaal.	321	6 334,13	6 166,38	3 580,53	5 028 44^5	084 00	234 00	6 246 415	201,02	6 045,42^5	8,70^5	6 170,90^5	309 07^5	5 607 83
Billiton.														
Europeanen	31	478 60	257,28	733,78	723 18	108,00	"	831,18	80 71	741.47	"	817,53	58.02	758 50
Vreemde oosterlingen.	324	2 040,13	661,53	3 002,68	2 075,20	200,80	131,00	3 007,40	"	3 007 20	"	2 887,68^5	6 30	2 881,38^5
Totaal.	355	3 120,65	910.01	4 038,40	3 308.47	808,00	130,00	3 838 47	80.71	3 748,70	"	3 700,08^5	65,35	3 030,88^5
Westerafdeeling van Borneo. d)														
Europeanen	115	8 015,40	1 878,29	3 693 30	3 663,34	30,00	"	3 693,34	585.84	3 108,10	34,58	3 076 38	487,70	3 188 50
Vreemde oosterlingen.	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Totaal	115	8 015,40	1 078,30	3 603 38	3 663 34	30,00	"	3 690 34	585,04	3 108,10	34,30	3 076,38	487,70	3 188 80
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo. d)														
Europeanen	100	8 082,70	1 345 00	4 220,50	4 140 06	178 03	"	4 316,08	242,87^5	4 073,80^5	48,05	4 470,30^5	418,20	4 056,13^5
Vreemde oosterlingen.	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Totaal.	100	8 082,70	1 245,80	4 228 50	4 140,06	178,00	"	4 310 08	242,27^5	4 073,80^5	40,00	4 470,02^5	418.00	4 056,13^5
Celebes en onderhoorigheden.														
Europeanen	312	6 578,50	3 544,00^5	10 122 46^5	9 754,93	826 99^5	"	10 581,98^5	1 550.33	9 031,57^5	34,76	11 067,40^5	1 287 17	9 880,09^5
Vreemde oosterlingen.	776	7 135 00	4 041,31^5	11 176 41^5	10 771 93^5	810 00	1 173,00	10 056,93^5	317,05^5	11 733,28	34,10^5	12 234 06	437 30	11 896.07
Totaal.	1 080	13 713,70	7 586,10	21 299 00	20 326,86^5	1 136,09^5	1 173,00	20 838,80	2 066,00^5	20 770,85^5	68,08^5	20 401 38^5	1 624 50	21 376,08^5
Menado. e)														
Europeanen	802	8 378,75	8 104,01^5	4 677,08^5	4 615 07	940 00	"	5 555 57	577,58	4 977,99	32,03^5	5 555 57	577,38	4 977 00
Vreemde oosterlingen.	080	1 062,81^5	2 324 30	3 386 53^5	3 200,43^5	331 00	126 00	3 857 43^5	10 10	3 338 23^5	82,15^5	3 857,43^5	10,40	3 838 33^5
Totaal.	882	4 584,99^5	3 429,22^5	7 004 20	7 815,50^5	1 471.50	126,00	9 413,00^5	590,68	8 816,32^5	34,10	9 413,00^5	596 68	8 816,32^5
Amboina. f)														
Europeanen	800	5 589 02^5	3 085 75^5	8 674 78	8 104 48	191,00	"	8 295,52	516 81	8 706 07	16 82	9 730,17^5	1 014,20	8 727,01^5
	(866)	(5 843,35)	(4 143,28^5	(9 986,63^5)	(9 903,17^5)	(144,00)	"	(9 752 17^5)			(7,44^5)			
Vreemde oosterlingen.	378	1 667 21	1 450,94^5	3 124 15^5	3 033 04^5	42 00	48,00	3 123 04^5	3,73^5	3 119,31	6,31	6 084,92^5	83,00	6 001 84^5
	(817)	(1 370,03^5)	(1 240,20^5)	(2 610 23)	(2 520,42^5)	(16,50)	(48,00)	(2 024,92^5)						
Totaal.	334	7 256.23^5	5 340.70	12 596 93^5	12 108 12^5	233,00	48 00	12 419,12^5	590,54^5	11 828 58	24 30	10 377,10	1 037,54	11 338 36
	(883)	(7 823,20^5)	(5 083,58)	(12 606,86^5)	(12 166,00)	(160,50)	(48,00)	(12 377,10)			(7,44^5)			
Ternate.														
Europeanen	60	744,13	681 42	1 425 37	1 328 30	98.00	"	1 418,00	616.00	1 006 28	8,73	1 510.80^5	177,71^5	1 333,10
Vreemde oosterlingen.	81	580,03	432.86	1 013 03	607.14	64.00	16,00	1 032 14	0.70	1 000 40	4.31	1 123.83^5	81,11	1 104,14^5
Totaal.	131	1 325,10	1 114,30	2 430 40	2 310,50	120,00	16,00	2 431,50	218 00	2 032.70	7,04	2 030 15	108,82^5	2 437.08^5
Timor.														
Europeanen	30	730,00	431,80	1 104 30	1 080,88	73,00	"	1 135,08	33,13^5	1 100,54^5	"	1 137,54	45,36^5	1 091,07^5
Vreemde oosterlingen	803	1 400,06	650.43	2 186 11	2 028 75^5	84 00	16 00	2 124,75^5	8,10	2 118,33^5	17.10	2 200.47^5	85 00	2 175,47^5
Totaal.	884	2 002.46	1 288,34	3 290,80	3 109,43^5	150,00	12,00	3 260,42^5	41,36^5	3 238 00	17,10	3 338.01^5	70,36^5	3 267,85
Bali en Lombok. d)														
Europeanen	25	366 60	098 08	684,08	680,14^5	60,50	"	750 64^5	67,00	723 64^5	"	717.40	18 00	705 40
Vreemde oosterlingen.	148	1 103 01^5	1 016,60^5	2 310,68	2 280 38	838 50	348,00	2 875 00	18 00	2 857 80	"	2 470,08^5	"	2 478 28^5
Totaal.	173	1 471,01^5	1 318,08^5	2 994.30	2 910 52^5	329 00	348 00	3 620 52^5	45 00	3 581,53^5	"	3 400,77^5	18 00	3 181,77^5
Allegewestender buitenbezitt. gezamenlijk. g)														
Europeanen	3 140	36 036,36^5	24 730 47^5	92 682,84	91 505,01	11 637,01^5	"	103 040,58^5	11 318,87	90 034,85^5	813.30	104 327,81^5	11 004,40^5	93 253,42
Vreemde oosterlingen.	8 710	33 067,13	20 047,02	55 315 05	51 037 39^5	4 001,00	3 760,00	61 858,30^5	785,18	60 890 01^5	435.30	64 470,64^5	720,77	63 740 07^5
Totalen voor de buitenbezittingen.	9 820	84 109 49^5	34 788,30^5	148 007 89	142 310,08^5	15 898 01^5	3 760,00	163 004 92	12 077,45	152 927,47	448 50	169 074,50	12 021 28^5	157 013,09^5

d) In de gewesten Riouw, Westerafdeeling van Borneo en Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo zijn de vreemde oosterlingen niet aan de personeele belasting onderworpen. In Atjeh en onderhoorigheden werkt deze belasting in het geheel niet. Voor de in Augustus 1895 in de residentie Bali en Lombok ingestelde nieuwe gouvernements-afdeeling Lombok is de invoering der belasting mede uitgesteld (Indisch Staatsblad 1895 n°. 190).

e) Voor de residentie Menado waren, tijdens de afsluiting van dezen staat, de cijfers over 1894 te Batavia nog niet bekend. Daarom zijn hier weder opgenomen de uitkomsten over 1893.

f) De volledige uitkomsten van 1893, d. i. met inbegrip van de afdeeling Banda (zie noot *c*), zijn tusschen haakjes vermeld.

g) De juiste totalen over 1894 zullen eerst in 't volgend verslag kunnen worden opgegeven (verg. noot *e*); die over 1893 zijn thans volledig (verg. noot *c*).

III. PATENTRECHT (voor Europeanen en met dezen gelijkgestelden).

GEWESTEN.	1893 a) Aantal aangeslagenen.	1893 a) Aanslag.	1893 a) Vermindering in den aanslag ontstaan.	1893 a) Werkelijk te heffen bedrag.	1894. Aantal aangeslagenen.	1894. Aanslag.	1894. Vermindering in den aanslag ontstaan.	1894. Werkelijk te heffen bedrag.
JAVA EN MADURA.								
Bantam	66	f 1 161,66^5	f 205,56	f 1 220,26^5	60	f 1 167,77^5	f 136,04	f 1 017,33^5
Batavia	2 178	287 154,56^5	11 066,54	276 087,96^5	6 617	676 760,66^5	6 463,67^5	670 317,41
Krawang	64	3 647,53^5	212,19^5	3 635,34	40	3 061,33	63,75	6 876,58
Preanger Regentschappen	671	15 607,56^5	746,12^5	11 661,11	356	15 655,74	174,11^5	15 481,66^5
Cheribon	315	14 318,65^5	410,01^5	14 377,64	231	16 756,76^5	616,53	16 402,25^5
Tagal	656	16 410,61	1 026,63	16 363,61	620	66 063,16^5	376,37	16 713,13^5
Pekalongan	167	6 660,70	357,17^5	6 643,61^5	155	7 500,06	746,67	6 753,39
Samarang	1 160	66 510,28	4 276,32^5	65 233,75^5	1 174	75 104,82	3 306,12^5	71 666,39^5
Japara	313	12 403,30	573,65	11 531,34	253	16 633,83	751,02^5	10 188,80^5
Rembang	156	5 880,51^5	512,06^5	4 737,55	176	6 673,69	661,76^5	5 066,16^5
Soerabaija	1 752	154 417,13	12 065,02	142 382,41	1 603	161 051,02^5	10 840,72	156 611,20^5
Pasoeroean	731	45 753,63	6 582,02^5	46 171,60^5	764	40 983,46^5	1 615,13^5	36 316,33
Probolinggo	450	32 525,31^5	1 216,01^5	31 215,33	443	34 543,11	668,67	33 674,44
Besoeki	512	44 598,15^5	6 306,47	42 231,98^5	261	37 583,68^5	1 406,61	36 177,60^5
Banjoemas	314	7 676,75	876,61	6 196,14	107	7 896,16^5	1 118,40^5	6 277,70
Bagelen	116	3 991,71	196,08	2 762,73	112	3 105,82	675,66	2 631,04
Kadoe	116	3 248,63	104,91	3 143,72	113	3 169,89^5	607,06^5	1 962,69
Djokjokarta	402	32 846,05	800,43	32 047,62	411	42 166,66	312,42	41 763,64
Soerakarta	763	34 560,76^5	1 656,70^5	32 012,06	731	31 811,00^5	1 006,08^5	33 312,11
Madioen	103	6 354,52^5	275,29^5	6 079,23	206	6 167,99	375,77	7 732,22
Kediri	688	41 970,71	3 966,65	37 073,56	667	38 761,19^5	1 292,66^5	37 558,61
Madura	49	656,85	101,06	555,77	36	766,43^5	36,56	729,84^5
Totalen voor Java en Madura	10 693	f 813 413,56	f 47 081,93	f 766 331,57	16 687	f 847 651,76	f 31 098,37	f 615 052,43
BUITENBEZITTINGEN.								
Sumatra's Westkust: Padangsche Benedenlanden	190	f 11 617,93	f 613,96^5	f 10 421,04^5	176	f 16 662,12	f 260,42^5	f 9 951,99^5
Sumatra's Westkust: Padangsche Bovenlanden	161	5 313,03^5	177,06	5 136,65^5	100	4 763,37^5	298,36	4 585,01^5
Sumatra's Westkust: Tapanoli	54	506,67	76,18	482,46	46	606,16^5	29,83^5	366,33
Benkoelen	26	672,83	38,25	631,56	19	641,51^5	60,53	214,96^5
Lampongsche Districten	26	351,30	30,00	321,30	33	915,15	87,83^5	827,31^5
Palembang	84	2 726,80	677,51	2 410,26	65	6 115,06	180,02	1 926,00
Oostkust van Sumatra	807	97 382,89	5 367,29	61 935,60	692	113 858,06	4 361,29	109 477,67
Atjeh en onderhoorigheden	77	3 315,03^5	61,73	3 321,36^5	67	3 257,10	63,06	3 323,16
Riouw	44	1 421,37	155,16^5	1 900,26^5	40	1 416,08^5	95,61^5	1 350,96
Banka	35	321,66	36,25	105,11	20	216,00	1,33^5	614,66^5
Billiton	46	3 605,51	373,34	3 200,06	43	3 560,20	392,66	3 187,54
Westerafdeeling van Borneo	58	1 684,37	675,75	1 412,66	56	1 464,18	185,75	1 616,43
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	86	3 512,56	162,07	6 350,39	135	4 927,62	92,24	3 625,36
Celebes en onderhoorigheden	235	6 393,55^5	196,42^5	3 161,16	665	7 295,85	407,16	6 828,67
Menado	150	7 557,33	271,81	7 362,56	c) 150	c) 7 357,33	c) 274,61	c) 7 382,56
Amboina	631	5 417,13^5	685,75	3 221,36^5	231	5 441,87^5	114,45	5 627,42^5
Ternate	47	1 105,10^5	166,75^5	936,11	36	954,66^5	28,06	931,66^5
Timor	37	469,65^5	6,00	487,93^5	31	363,16^5	-	362,16^5
Bali en Lombok	14	343,10	43,31	299,76	15	423,56	1,56	431,00
Totalen voor de buitenbezittingen	6 410	f 150 012,61	f 8 581,41	f 111 157,69	d) 2 260	d) f 108 622,95^5	d) f 6 853,76^5	d) f 161 789,17

a) Sommige van de in 't vorig verslag (bijlage UU) voorkomende cijfers voor 1893 zijn, in verband met nader ingekomen gegevens, verbeterd. De opgaven betreffende de residentie Amboina, waaraan in 't vorig verslag die van de afdeeling Banda ontbraken, zijn thans volledig.

c) Bij gemis vooralsnog van latere gegevens zijn hier de opgaven van 1893 ingevuld.

d) De juiste totalen over 1894 zullen eerst in 't volgend verslag kunnen worden opgegeven (zie de voorgaande noot)

IV. VERPONDINGSBELASTING *l*)

GEWESTEN.	1893. *m*)						1894					
	Aanslag wegens onroerende goederen, bezeten met recht van:						Aanslag wegens onroerende goederen, bezeten met recht van:					
	eigendom.	agrarisch eigendom.	opstal.	erfpacht.	vruchtgebruik, gebruik of bewoning.	Totaal.	eigendom.	agrarisch eigendom	opstal.	erfpacht.	vruchtgebruik, gebruik of bewoning.	Totaal.
JAVA EN MADURA.												
Bantam	f 6 170,93	•	f 06,32^5	f 486,07^5	•	f 6 703,40	f 6 176,00	•	f 08,32^5	f 469,07^5	•	f 6 763,46
Batavia	563 620,24	•	6 061,30^5	345,00	f230,01	567,375,15^5	563 000,93	•	6 061,30^5	345,00	f200,01	507 446,76^5
Krawang	31 612,07^5	•	205,13^5	438,00	•	31 656,11	31 027,45^5	•	252,09^5	436,06	•	31 717,53
Preanger Regentschappen	44 085,57	f 4,50	953,54^5	35 937,00	•	31 880,65^5	13 092,84	f 4,56	961,16	80 001,76^5	•	52 060,20^5
Cheribon	66 150,08	6,63	574,10^5	1 100.25	•	67 926,50^5	66 312,36	2,25	377,67^5	1 190.23	•	08 082,73^5
Tagal	34 065.87^5	•	345,59	78,00	•	31 500,46^5	34 106,75	•	345,39	77,06	•	34 529,92
Pekalongan	00 722,91	•	274,74	4 301,00	•	27 299,27	62 761,42^5	•	275,11^5	4 301,62	•	67 350,16
Samarang	177 055,735	•	5 365,00	0 496,20	7,30	101 045,32^5	177 140,99^5	•	5 382,98	0 496,20	7,50	102 034,67^5
Japara	24 018,30	•	1 247,25	712,56	•	26 778,14	24 866,64	•	1 257,00	712,50	•	60 636.34
Rembang	03 789.54	•	•	503.83	•	94 203,30	04 081,47	•	•	389,50^5	•	24 410.87^5
Soerabaija	655 620.66^5	150,00	7 964,50	15 006,00	52,10	679 893,66^5	656 286,50	150 00	7 616,61^5	15 903,00	56,03	280'416,06^5
Pasoeroean	31 622,08^5	7,00	0 357,67^5	125 338,09	•	163 725,95	51 846,45^5	7,20	0 650,86^5	125 403,42^5	•	163 909,24^5
Probolinggo	67 036,70^5	•	954,09	9 300,07^5	•	37 380,73	67 245,21^5	•	942,69	0 399,07^5	•	37 398,10
Bezoeki	17 200,13	009.05	7 058,01	0 618,73	•	31 784,84	17 342,05^5	008.05	7 207,56	0 619,74	•	32 068,51^5
Banjoemaas	0 012,09	110,02^5	130.30^5	055,00	0 25	10 452,20	10 007,44	116,98^5	166,35^5	655,00	6,05	10 554,17
Bagelen	8 618,08^5	•	01,37^5	6 356,50	6,75	41 073,71	8 694,15	•	61 57^5	6 356,50	6,75	14 148,67^5
Kadoe	14 590,06^5	•	3 367.01^5	0 187,00	•	60 150,06	14 701,61^5	•	3 337,44^5	6 167,00	•	90 226,23
Madioen	14 873,12^5	•	044.42^5	7 236,75^5	•	60 744,30^5	14 889,73	•	046,17^5	7 236,75^5	•	62 774,98
Kediri	08 712.02	•	2 464,05	60 048,25	•	81 646,16	08 301.56	•	3 042,32	56 605,40^5	•	61 146,36^5
Madura	0 623 07	•	600.02^1	•	•	0 522,08^5	9 314,51^5	•	302,02^5	•	•	9 010,34
Totalen voor Java en Madura	f1 404 475,02^5	f1170,62^5	f41 065 03^5	f292 928,17^5	f314,30	f 1 730 302,90	f1 406 107,73	f1170,88^5	f44 410,74	f292 797,42^5	f310,30	f1 732 004,08
BUITENBEZITTINGEN.												
Sumatra's Westkust: Padangsche Benedenlanden, Padangsche Bovenlanden, Tapanoli	f 44 784,57^5	•	•	f11 010,00	•	f 56 004,57^5	f 44 569,30	•	•	f11 046,00	•	f 36 613,59
Oostkust van Sumatra (alleen het eiland Bengkalis)	1 876,76^5	•	•	24,00	•	1 400.76^5	1 376,36^5	•	•	24,06	•	4 400,30^5
Celebes en onderhoorigheden	45 491 96	•	f 12 59	127 56	-	45 631.66	45 491,96	•	f 30.06	127,50	•	43 049,46
Menado	12 576,82^5	•	22,50	4 078,23	f 10.56	16 686,67^5	12 560.41^5	•	62,50	4 079,95^5	f 10,06	16 680,17
Amboina (alleen de Banda-eilanden, uitgezonderd de specerijperken aldaar) *o*)	22 463,25^5	•	•	1 040,59	9,00	23 521,75^5	22 477,63	•	1 040,39	•	9,00	23 536,13
Ternate (voor zooveel het gouvernementsgrondgebied betreft)	4 097,50^5	•	•	•	•	4 097,60^5	4 097,50^5	•	•	•	•	4 097.50^5
Totalen voor de buitenbezittingen	f130 790,46^5	•	f 85 00	f16 880,25	f 10,56	f 147 735,23^5	f 136 573,67^5	•	f 1 102,00	f15 076,75^5	f 27,00	f147 376,13

l) Opgaven nopens het aantal aangeslagenen, verdeeld in Europeanen, Chineezen, andere vreemde oosterlingen en inlanders, en nopens het aandeel van ieder dezer categorieën in den aanslag, worden telkens slechts verstrekt over het eerste jaar van den vijfjaarlijkschen aanslag, zijnde voor Java en Madura geweest het jaar 1890 (verg. bijlage SS van het verslag van 1666), en voor de zes gewesten der buitenbezittingen, waar de belasting reeds werkt, het jaar 1892 (verg. bijlage VV van het verslag van 1893).

m) De hier voorkomende cijfers over 1863 zijn ontleend aan verbeterde opgaven.

o) De specerijperken op de Banda-eilanden vallen niet onder de verponding, omdat zij aan eene speciale belasting onderworpen zijn (Indisch Staatsblad 1872 n°. 66 en 1873 n°. 168); zie art. 28 van de nieuwe ordonnantie op de verponding (Indisch Staatsblad 1880 n°. 70. Voor 1893 bedroeg de aanslag der bedoelde specerijperken f 99 820 en voor 1894 f 83 039.

V. BEDRIJFSBELASTING.

a. Getal aangeslagenen, bedrag van den aanslag en achterstand.

GEWESTEN.	Getal aangeslagenen over 1894.				Bedrag van den aanslag over 1894. N.B. De tusschen ( ) vermelde cijfers wijzen aan op hoeveel de aanslag gemiddeld per hoofd kwam te staan.				In 1892 bedroeg de aanslag (volgens verbeterde opgaven).	Bedrag van den achterstand op 31 December 1894.			
	Inlanders.	Chineezen.	Andere vreemde oosterl.	Te zamen.	Inlanders	Chineezen.	Andere vreemde oosterl.	Te zamen.		Inlanders.	Chineezen.	Andere vreemde oosterl.	Te zamen.
JAVA EN MADURA													
Bantam	14 850	597	12	15 436	f 40 260,27^{5} (0,70)	f 4 091,72 (7,20)	f 224,00 (11,72)	f 44 282,67^{5} (3,04)	f 44 245,80	f 2,50	f 132,02	f 5,00	f 142,50
Batavia o)	12 587	15 204	238	29 122	41 642,72 (3,31)	101 357,38 (12,34)	7 455,25 (7,25)	210 450,32 (7,23)	222 220,60^{5}	2 221,06	20 327,20^{5}	2 041,26	27 102,25^{5}
Krawang	7 112	1 277	21	2 312	2 555,50 (1,00)	2 123,00 (0,21)	80,00 (4,20)	17 750,52 (2,08^{5})	17 327,80	136,25	107,50	»	243 75
Preanger Regentschappen	34 012	1 248	20	22 260	66 054,25^{5} (1,21)	15 274,23 (8,15)	182,00 (0,15)	22 212,06^{5} (1,45)	25 422,06^{5}	32 22	1 526,22^{5}	20,00	3 585,52^{5}
Cheribon	57 042	4 607	843	22 108	22 387,01 (1,37)	41 765,70 (0,27)	3 554,00 (6,54^{5})	134 725,61 (2,17)	132 255,02	144,02	331,25	122,35	608,40
Tagal	02 224	1 282	232	20 141	22 241,52 (1,30)	12 044,20 (11,41)	0 772,22 (8,27)	102 257,52 (1,04)	127 422,21	22,20	862 30	433,00	235,30
Pekalongan	67 064	1 172	212	28 660	32 758,25 (1,32)	12 220,10 (15,70)	2 422 00 (11,20)	50 420,45 (1,23)	56 521,30	»	2 344 33	171,00	2 512,33
Samarang	62 332	8 255	251	73 242	22 120,22^{5} (1,42)	90 428,81^{5} (11,74)	2 514,35 (7,12)	127 243,29 (2,02)	168 782,99^{5}	142,30	222 38^{5}	61,50	520,35^{5}
Japara	30 212	1 001	147	22 220	21 220,98 (1 23)	14 160 97 (8,10)	685,50 (3,92)	47 726,48 (1,45)	47 290,45	852,22	135,52	3,22	995,33
Rembang	41 002	0 371	21	44 321	71 189,03 (1,70^{5})	23 225,20 (0,96)	840 20 (2,20)	95 326 25 (0,12)	100 262,25	22,20	820,22^{5}	»	252 06^{5}
Soerabaija	123 105	7 282	1 162	171 627	325 526,28 (1,99^{5})	122 968 65 (17,03)	12 933,05 (12,02)	462 508,55 (2,29)	434 217,28	886,22	4 821,20	831,72	5 690,30
Pasoeroean	65 044	8 181	272	66 008	137 527 58 (2,30^{5})	28 821,50^{5} (12,42^{5})	6 471,00 (2,22)	122 622,02^{5} (2,66)	175 075,58	362,56^{5}	1 268,02	67,50	1 524,71^{5}
Probolinggo	62 706	1 273	122	22 202	20 422 00 (2 71)	14 473,70 (12,40)	1 050,02 (10,10)	25 273,70 (3,11)	91 224,00	220,25	2 207 28^{5}	27,00	2 654,52^{5}
Besoeki	12 324	655	354	20 333	58 573,70 (2 87^{5})	8 272,70 (13,24)	2 072 50 (8,40)	27 224,90 (3,31)	24 258,45	476,72	121,13	212,32	270,28
Banjoemas	22 038	1 007	2	20 342	22 212,00^{5} (1,03)	14 661,67^{5} (9,14^{5})	7,50 (2,94)	48 682,47 (1,30)	42 322,09^{5}	1 207,22	742,80^{5}	»	2 210,82^{5}
Bagelen	57 222	275	1	58 250	47 604,77^{5} (0,83)	2 796,40 (0,04)	10,02 (10,00)	52 411,17^{5} (0,07)	53 011,35	233,48	223,20	»	1 201,02
Kadoe	21 252	1 360	27	22 817	10 162,12^{5} (2,90)	12 211,70 (10,84)	22 42 (2,35)	22 164,22^{5} (1,56)	22 492,25	»	20,50	»	80,50
Djokjokarta p)	....	1 402	44	1 442	....	11 968,22 (0,55)	120,50 (2,85)	12 187,72 (0,51)	11 434,27	......	62,30	»	80,32
Soerakerta p)	....	8 272	60	2 752	....	27 142,70 (10,12)	537 42 (2,34)	27 222,82 (10,04)	23 108,42	......	2 292,09	212,60	3 207,29
Madioen	17 233	274	2	12 217	23 773 20 (1,34)	12 120,22 (13,31)	72,20 (0,00)	30 005,55 (2,20)	33 560 47	82,66	490,52	»	372,22
Kediri	25 470	8 640	»	28 128	52 155 68 (3,00)	22 956,70 (2,24)	»	77 991,70 (0,74)	74 252,12^{5}	2 02	703,00	»	709,00
Madura	62 015	601	281	52 007	175 541,24^{5} (3,02^{5})	14 391 05^{5} (17,27)	2 732 22 (0,78)	102 664,30 (3,20)	104 401,55^{5}	»	23,22	»	53,32
Totalen voor Java en Madura	652 242	22 207	2 030	920 054	f 1 336 352,45^{5} (1,72)	f 208 830,48 (11,14)	f 43 015 03 (8 03^{5})	f 2 240 287,92^{5} (2,42)	......	f 13 241,65^{5}	f 47 512,04	f 3 642,22	f 24 300,82^{5}
Over 1893 waren de cijfers (wat die van den aanslag betreft, volgens verbeterde opgaven):	822 687	52 248	4 584	886 220	(zie noot q) f 1 508 062,13 (1,25)	(zie noot q) f 252 350,52^{5} (11,24)	(zie noot q) f 43 244 47 (8,72^{5})	f 2 202 609,30 2 204 057,13^{5} (2,40)	f 2 202 290,32	f 21 383,58^{5}	f 72 243,42^{5}	f 2 218,22	f 124 842,72

o) In de residentie Batavia werkt de bedrijfsbelasting, wat de inlanders betreft, alleen in de afdeeling Stad en Voorsteden van Batavia en op het domein Bloeboer der afdeeling Buitenzorg (verg. Indisch Staatsblad 1878 n°. 12 en 1878 n°. 338), zoodat de inlanders in het grootste gedeelte der afdeeling Buitenzorg en die in de afdeelingen Meester-Cornelis en Tangerang buiten de heffing vallen (verg. het verslag van 1880, blz. 153).

p) In Djokjokarta en Soerakerta is de belasting alleen toepasselijk op de vreemde oosterlingen.

q) Vermits uit de ontvangen opgaven van plaats gehad hebbende verminderingen van aanslagen niet voldoende is na te gaan, op welke landaarden die verminderingen betrekking hebben, is eene nadere splitsing van het totaal bedrag van den aanslag naar de landaarden niet wel mogelijk. Echter is vermeld hoe de cijfers waren volgens 't vorig verslag.

GEWESTEN.	Getal aangeslagenen over 1894.				Bedrag van den aanslag over 1894. N.B. De tusschen ( ) vermelde cijfers wijzen aan op hoeveel de aanslag gemiddeld per hoofd kwam te staan.				In 1893 bedroeg de aanslag (volgens verbeterde opgaven).	Bedrag van den achterstand op 31 December 1894.			
	Inlanders.	Chineezen.	Andere vreemde oosterl.	Te zamen.	Inlanders	Chineezen.	Andere vreemde oosterl.	Te zamen.		Inlanders	Chineezen.	Andere vreemde oosterl.	Te zamen.
BUITENBEZITTINGEN. *r)*													
Sumatra's Westkust	....	6 351	407	4 016	...	f 16 710,70 (4 71)	f2 587,60 (5,17)	f 16,261,30 (4,70)	f 65 026,20	...	f 1 014,00	f1 476,10	f 3 260,10
Benkoelen	....	187	11	198	....	2 098,00 (11,19)	141,00 (10,00)	0 439,00 (12,38)	2 367,60	...	324,00	04,00	410,00
Lampongsche Districten	...	297	01	088	....	6 678,70 (0,98	607,06 7,32)	6 299,70 (7,01)	6 426,00	...	302,00	51,00	373,00
Palembang. . . .	8 855	6 616	623	10 488	f 63 603,00 (0,50)	15 787,55 (4 81)	8 400,83 (7,58)	41 130,55 (3,32)	46 070,60	f0 100,50	410,50	305,00	5 013,00
Oostkust van Sumatra	....	54 101	"	54 101	....	050 520,38[1] (1 03	"	250 580 36[1] (4,83)	215 707,75	...	s) 148 403,16[1]	"	149 403,18[1]
Atjeh en onderhoorigheden . .	....	1 040	005	1 073	....	6 321,00 (3,83[2].	606,50 (4,36)	7 307,50 (3,90)	5 111,58	...	456,00	"	456,00
Riouw	....	5 831	64	5 205	....	50 350,60 (10,77)	018 05 (4,99)	50 009,35 (18,70)	66 400,60	...	9 655,50	88,50	0 684,00
Banka	....	0 400	80	0 480	....	10 781,85 (4,83)	316,50 (3,17[1])	14 101,75 (4,05)	11 760,85[1]	...	0 207,90	50,50	2 268,70
Billiton	....	1 307	"	1 077	....	0 051,08 (4,33)	"	0 051,00 (4,33)	6 106,30	...	1 200,30	"	1 266,58
Westerafdeeling van Borneo	....	13 570	133	13 703	....	55 408,50 (4,06)	554,58 4,17)	55 903 00 (4 08)	56 358,50	...	15 216 80	103,50	15 002,30
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	....	1 660	471	6 161	....	10 070,50 (0,55)	0 555,00 (7,55)	14 434,50 (0,77)	14 078,08	...	644,00	009,08	1 510,00
Celebes en onderhoorigheden . .	....	0 101	070	6 071	....	19 081,78 (0,50)	1 730,00 (6.08)	21 607,70 (0,43)	00 510,14	...	1 865,40	01,00	1 050,48
Menado.	....	842	120	971	....	7 002 68 (8,30)	1 078,85 (9,31)	8 071,95 (0,02)	8 050,70[1]	...	1 400,05	18,50	1 421,75
Amboina	....	447	268	715	....	4 568,35 (10,22)	1 016,00 (8,70)	0 384,35 (8,93)	5 702,75	...	505,20	1 005,00	1 660,20
Ternate	....	100	00	610	....	1 308,00 (9,57)	598 00 (0.80)	0 300,00 (8,82)	2 636,10	...	247,00	68,00	075,00
Timor	....	382	46	430	....	0 302,08 (7,33)	408,00 (0,33)	3 281,08 (7,45)	0 705,00	...	135,00	28,00	163,00
Bali en Lombok. .	6 147	717	02	6 056	6 620,50 (2,00)	6 093,00 (8,50)	1 155,50 (12,50,	10 489 00 (4,50)	13 850,00	500,05	"	"	300,05
Totalen voor de buitenbezittingen. .	11 102	98 072	0 085	180 750	f 29 453,58 (2,65)	f478 410 01[1] (5,14[1])	f17 850,18 (0,65)	f 365 721,81[1] (4,92)	....	f5 180,75	f185 400,48[1]	f4 197,10	f105 004,34[1]
Over 1893 waren de cijfers (wat die van den aanslag betreft volgens verbeterde opgaven). . . .	11 848	63 744	2 023	107 401	f 29 006,06 (2,68)	f173 911,52 (5,09)	f18 060 00 (7,10)	f 521 188,12 (4,88)	f501 100,16	f7 711,75	f73 021,02[1]	f4 546,85	f00 480,58[1]

r) In de buitenbezittingen werkt de bedrijfsbelasting (behalve ter hoofdplaats Palembang, waar zij ook op inlanders toepasselijk is en in de afdeelingen Boeleleng en Djembrana op Bali, waar zij met ingang van 1 Januari 1892, is ingevoerd voor zekere categorieën van inlanders) uitsluitend onder de vreemde oosterlingen, met dien verstande dat in de residentie Oostkust van Sumatra (het eiland Bengkalis uitgezonderd) alleen de Chineezen daaraan onderworpen zijn en in de Westerafdeeling van Borneo sedert 1 Januari 1887 (zie Indisch Staatsblad n°. 69) alle vreemde oosterlingen, uitgezonderd de Arabieren. Overigens zijn op Banka en op Billiton de mijnwerkers van de belasting vrijgesteld. In de nieuwe gouvernements-afdeeling Lombok (residentie Bali en Lombok) zal in 1898 de bedrijfsbelasting mede worden ingevoerd, echter niet onder de inheemsche inlanders.

s) Voor de aangeslagenen op de landbouwondernemingen in de residentie Oostkust van Sumatra behoeft de belasting eerst op 1 Maart na afloop van het belastingjaar betaald te zijn.

b. Verdeeling van de aangeslagenen in klassen van betaling.

GEWESTEN.	Landaard der aangeslagenen.	GETAL PERSONEN, aangeslagen in de bedrijfsbelasting met een jaarlijksch bedrag van: f 1 en minder.	boven f 1 t/m f 2.	boven f 2 t/m f 3	boven f 3 t/m f 4.	boven f 4 t/m f 5.	boven f 5 t/m f 10.	boven f 10 t/m f 15.	boven f 15 t/m f 25.	boven f 25 t/m f 50.	boven f 50 t/m f 75.	boven f 75 t/m f 100.	boven f 100 t/m f 150.	boven f 150 t/m f 200.	boven f 200 t/m f 300.	boven f 300 t/m f 400.	boven f 400 t/m f 500.	boven f 500 t/m f 1000
		JAVA EN MADURA.																
Bantam	Inlanders	5 036	4 201	2 211	1 602	310	402	140	117	204	10	6	"	"	"	"	"	"
	Chineezen	6	53	101	138	52	131	31	21	20	3	1	"	"	"	"	"	"
	Andere vreemde oosterl.	"	"	"	4	3	7	"	4	"	1	"	"	"	"	"	"	"
	Totaal	5 042	4 254	2 315	1 744	365	540	180	142	232	19	3	"	"	"	"	"	"
Batavia	Inlanders	696	3 313	5 572	1 300	434	601	206	146	65	10	3	1	1	"	"	"	"
	Chineezen	4	545	3 587	1 459	4 081	4 032	993	990	501	141	64	60	64	15	6	6	11
	Andere vreemde oosterl.	"	113	217	107	93	107	18	20	13	12	4	3	1	1	"	"	"
	Totaal	702	3 971	9 377	2 905	4 608	5 033	1 249	1 166	669	163	71	54	56	16	6	6	11
Krawang	Inlanders	3 909	2 388	490	118	73	115	52	3	1	"	"	"	"	"	"	"	"
	Chineezen	1	65	449	243	251	303	67	42	32	10	7	4	4	1	"	"	"
	Andere vreemde oosterl.	"	12	"	3	3	1	2	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
	Totaal	3 910	2 465	939	364	327	419	61	45	64	10	7	4	4	1	"	"	"
Preanger Regentschappen	Inlanders	32 481	15 885	2 306	577	483	338	69	50	10	3	"	"	"	"	"	"	"
	Chineezen	4	174	296	687	208	305	96	70	54	23	13	6	1	"	"	"	"
	Andere vreemde oosterl.	"	2	2	3	3	7	"	2	1	"	"	"	"	"	"	"	"
	Totaal	32 485	16 061	3 004	1 267	494	650	165	121	65	26	13	6	1	"	"	"	"
Cheribon	Inlanders	22 410	29 107	6 048	1 351	502	660	114	67	6	1	"	"	1	"	"	"	"
	Chineezen	"	1 160	878	767	407	748	242	105	124	42	62	6	5	5	6	1	6
	Andere vreemde oosterl.	"	160	90	110	43	77	50	18	13	2	3	1	1	"	"	"	"
	Totaal	22 410	30 427	3 840	2 254	952	1 485	370	340	143	45	64	7	7	5	6	1	6
Tagal	Inlanders	34 474	23 226	3 470	621	471	655	171	20	7	..	"	"	"	"	"	"	"
	Chineezen	1	151	21	634	117	516	133	92	66	10	12	9	7	3	"	"	"
	Andere vreemde oosterl.	1	28	62	45	44	59	65	7	11	2	"	1	"	"	"	"	"
	Totaal	34 476	23 405	3 782	1 100	632	1 103	320	116	86	21	13	10	7	3	"	"	"
Pekalongan	Inlanders	16 712	7 645	1 726	693	324	301	199	43	6	3	"	"	1	"	"	"	"
	Chineezen	161	200	600	163	180	152	67	74	21	5	6	6	5	4	1	1	3
	Andere vreemde oosterl.	76	6	36	10	42	18	11	7	5	4	"	"	1	"	"	"	"
	Totaal	16 949	7 853	1 962	900	555	541	307	120	32	11	6	6	7	4	1	1	3
Samarang	Inlanders	40 978	14 616	5 300	1 403	664	897	175	83	21	8	3	"	"	"	"	"	"
	Chineezen	11	543	1 129	940	375	1 511	413	320	326	64	47	65	19	6	2	6	6
	Andere vreemde oosterl.	3	90	66	62	16	67	16	16	8	2	"	"	"	"	1	"	"
	Totaal	45 092	15 250	6 504	3 485	1 056	3 475	606	404	357	74	40	20	19	6	2	2	6
Japara	Inlanders	22 653	6 543	866	503	156	261	24	10	3	"	"	"	"	"	"	"	"
	Chineezen	36	507	222	376	109	396	116	85	57	13	7	6	"	4	"	"	"
	Andere vreemde oosterl.	22	60	16	13	6	14	7	4	3	"	"	"	"	"	"	"	"
	Totaal	22 711	7 110	1 104	893	262	671	148	99	63	13	7	6	"	4	"	"	"
Rembang	Inlanders	22 014	13 663	3 906	1 736	467	693	160	95	33	6	4	"	"	"	"	"	"
	Chineezen	12	770	306	279	122	450	162	132	85	29	36	5	4	2	"	1	"
	Andere vreemde oosterl.	"	30	12	13	4	6	6	5	6	1	"	"	"	"	"	"	"
	Totaal	22 026	13 463	4 224	2 028	593	1 149	326	233	130	36	24	5	4	2	"	1	"
Soerabaija	Inlanders	57 032	68 100	20 431	9 929	3 290	3 355	478	329	97	20	4	3	1	1	"	"	"
	Chineezen	5	403	621	1 097	471	2 807	969	500	237	82	53	42	34	16	13	6	22
	Andere vreemde oosterl.	13	150	70	222	65	363	108	63	32	10	6	5	3	"	"	"	"
	Totaal	57 050	68 701	21 122	11 246	3 822	6 015	1 520	892	366	112	68	51	38	17	12	6	22
Pasoeroean	Inlanders	17 466	30 470	9 068	4 111	2 063	1 706	316	215	71	14	131	6	4	"	"	"	"
	Chineezen	31	327	260	251	145	674	174	150	110	21	6	12	6	2	"	"	"
	Andere vreemde oosterl.	7	77	31	47	7	54	10	16	11	2	4	4	"	"	"	"	"
	Totaal	17 503	30 874	9 365	4 409	2 215	2 434	504	381	194	37	141	22	10	2	"	"	"
Probolinggo	Inlanders	6 436	11 085	5 927	1 998	546	1 369	143	47	40	13	75	63	4	"	"	"	"
	Chineezen	"	71	56	138	137	342	127	101	34	12	10	11	5	4	"	"	"
	Andere vreemde oosterl.	"	30	2	19	8	13	14	6	4	6	"	1	"	"	"	"	"
	Totaal	6 436	11 186	5 985	2 155	691	1 724	284	154	78	31	85	75	9	4	"	"	"
Bezoeki	Inlanders	3 330	8 870	3 450	1 650	979	710	157	47	59	34	5	13	1	"	"	"	"
	Chineezen	2	62	65	54	101	216	55	44	37	10	7	3	4	1	"	"	"
	Andere vreemde oosterl.	1	98	46	56	27	87	17	9	10	3	2	4	"	"	"	"	"
	Totaal	3 333	9 030	3 561	1 756	1 107	1 031	229	100	106	47	14	20	6	1	"	"	"
Banjoemas	Inlanders	21 103	5 477	872	581	122	144	16	3	"	"	"	"	"	"	"	"	"
	Chineezen	29	331	191	240	112	206	61	84	46	6	7	6	1	2	"	"	6
	Andere vreemde oosterl.	"	2	3	1	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
	Totaal	21 132	5 811	1 066	822	235	350	77	87	46	6	7	5	1	2	"	"	6

GEWESTEN.	Landaard der aangeslagenen.	GETAL PERSONEN aangeslagen in de bedrijfsbelasting met een jaarlijksch bedrag van: f 1 en minder.	boven f 1 t/m f 2	boven f 2 t/m f 3	boven f 3 t/m f 4	boven f 4 t/m f 5	boven f 5 t/m f 10	boven f 10 t/m f 15	boven f 15 t/m f 25	boven f 25 t/m f 50.	boven f 50 t/m f 75	boven f 75 t/m f 100.	boven f 100 t/m f 150.	boven f 150 t/m f 200.	boven f 200 t/m f 300.	boven f 300 t/m f 400.	boven f 400 t/m f 500	boven f 500 t/m f 1000
Bagelen	Inlanders	45 521	6 916	1 328	476	185	171	90	11	4	„	„	„	„	„	„	„	„
	Chineezen	1	236	130	185	121	155	11	64	14	6	4	7	3	„	„	„	„
	Andere vreemde oosterl.	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
	Totaal	45 522	7 152	1 458	661	306	335	101	75	18	6	4	7	3	„	„	„	„
Kadoe	Inlanders	17 327	3 191	384	141	54	96	29	7	„	„	„	„	„	„	„	„	„
	Chineezen	„	33	346	145	144	258	103	101	71	27	6	6	7	4	„	„	„
	Andere vreemde oosterl.	„	12	8	9	6	6	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
	Totaal	17 327	3 336	738	296	108	356	131	108	74	27	6	6	7	4	„	„	„
Djokjakarta	Chineezen	„	16	265	201	225	370	117	64	56	4	2	4	1	„	„	„	„
	Andere vreemde oosterl.	„	19	10	8	3	3	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„
	Totaal	„	35	275	209	228	373	117	65	56	4	2	4	1	„	„	„	„
Soerakarta	Chineezen	„	522	568	228	331	407	232	205	107	23	15	4	5	8	„	„	„
	Andere vreemde oosterl.	„	27	15	11	6	10	4	3	2	„	„	„	„	„	„	„	„
	Totaal	„	549	583	239	337	417	236	208	109	23	15	4	5	8	„	„	„
Madioen	Inlanders	11 242	3 996	1 120	338	141	186	27	2	2	„	„	„	„	„	„	„	„
	Chineezen	„	50	150	74	103	113	92	81	74	15	7	5	3	„	„	1	„
	Andere vreemde oosterl.	„	3	„	„	„	3	„	3	„	„	„	„	„	„	„	„	„
	Totaal	11 242	4 049	1 270	412	244	302	119	86	76	15	7	5	3	„	„	1	„
Kediri	Inlanders	11 309	6 531	2 778	2 813	1 288	622	103	30	5	„	„	„	„	„	„	„	„
	Chineezen	7	433	297	311	366	724	495	145	101	11	14	9	6	„	„	„	1
	Andere vreemde oosterl.	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
	Totaal	11 316	6 964	3 075	3 124	1 654	1 346	598	175	106	11	14	9	6	„	„	„	1
Madura	Inlanders	31 148	14 375	4 785	1 478	1 081	2 457	624	900	844	166	115	38	40	2	6	„	„
	Chineezen	14	118	80	74	72	179	84	67	59	19	13	7	7	5	2	1	„
	Andere vreemde oosterl.	7	101	46	35	11	34	12	8	5	4	3	2	2	2	„	„	„
	Totaal	31 169	14 594	4 911	1 587	1 160	2 670	720	975	908	189	131	47	49	9	8	1	„
In 't geheel	Inlanders	431 709	283 660	78 403	32 862	13 423	15 854	3 172	4 178	1 447	693	341	86	31	3	2	„	„
	Chineezen	305	7 052	6 339	6 918	8 257	15 147	4 475	3 672	2 252	604	350	644	147	60	25	14	40
	Andere vreemde oosterl.	130	1 041	746	867	398	1 061	362	211	110	45	64	18	8	3	1	„	„
Algemeene totalen voor Java en Madura over 1894		432 144	291 753	85 490	41 067	22 080	31 159	8 009	6 061	3 809	910	715	346	184	66	28	14	48
In 1893 waren de cijfers	Inlanders	408 081	277 508	72 365	31 314	13 024	15 576	2 089	2 116	1 308	287	364	60	34	7	1	„	„
	Chineezen	160	8 759	9 227	9 184	7 804	14 587	4 317	3 409	2 246	567	382	270	160	66	60	65	43
	Andere vreemde oosterl.	34	1 079	728	778	401	1 093	296	238	124	47	37	17	12	3	2	„	„
Algemeene totalen voor Java en Madura over 1893		408 275	287 346	82 320	40 276	21 230	31 256	7 601	5 763	3 740	901	783	317	206	96	31	63	43

BUITENBEZITTINGEN. †)

GEWESTEN.	Landaard der aangeslagenen.	f 1 en minder.	boven f 1 t/m f 2	boven f 2 t/m f 3	boven f 3 t/m f 4	boven f 4 t/m f 5	boven f 5 t/m f 10	boven f 10 t/m f 15	boven f 15 t/m f 25	boven f 25 t/m f 50.	boven f 50 t/m f 75	boven f 75 t/m f 100.	boven f 100 t/m f 150.	boven f 150 t/m f 200.	boven f 200 t/m f 300.	boven f 300 t/m f 400.	boven f 400 t/m f 500	boven f 500 t/m f 1000
Sumatra's Westkust	Chineezen	....	....	2 444	377	206	262	73	30	40	7	6	1	„	„	„	„	„
	Andere vreemde oosterl.	....	....	232	400	86	61	7	6	3	1	„	„	1	„	„	„	„
	Totaal			2 676	447	372	323	80	65	43	8	6	1	1	„	„	„	„
Benkoelen	Chineezen	....	....	28	45	34	24	13	7	5	7	4	„	„	„	„	„	„
	Andere vreemde oosterl.	....	....	2	2	2	1	3	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
	Totaal			30	47	36	25	16	7	5	7	4	„	„	„	„	„	„
Lampongsche Districten	Chineezen	....	....	5	112	47	103	13	10	6	1	„	„	„	„	„	„	„
	Andere vreemde oosterl.	....	....	2	„	4	23	1	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„
	Totaal			7	112	51	126	14	10	7	1	„	„	„	„	„	„	„
Palembang	Inlanders	770	5013	2 319	486	138	160	67	9	6	3	2	1	1	„	1	„	„
	Chineezen	....	....	2 296	603	143	320	71	41	47	3	3	4	„	6	„	„	1
	Andere vreemde oosterl.	....	....	152	77	13	41	10	15	10	3	4	„	„	„	„	„	„
	Totaal	770	5013	4 707	1 166	294	347	148	65	63	9	9	5	1	6	1	„	1
Atjeh en onderhoorigheden	Chineezen	....	....	1 404	81	68	69	7	9	7	1	1	1	„	„	„	„	„
	Andere vreemde oosterl.	....	....	115	37	35	33	2	2	1	„	„	„	„	„	„	„	„
	Totaal			1 519	118	103	102	9	11	8	1	1	1	„	„	„	„	„
Oostkust van Sumatra	Chineezen	....	....	u) 16 651	10 578	10 513	4 757	653	308	860	93	49	60	5	„	„	1	„
	Andere vreemde oosterl.	....	....	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
	Totaal			16 651	10 578	10 513	4 757	653	308	860	93	49	60	5	„	„	1	„
Riouw	Chineezen	....	....	v) 2 163	405	157	1 037	455	531	305	48	60	11	4	1	„	1	„
	Andere vreemde oosterl.	....	....	w) 40	4	8	6	2	4	2	1	„	„	„	„	„	„	„
	Totaal			2 203	409	165	1 043	457	535	307	49	60	11	4	1	„	1	„

†) Op de buitenbezittingen is het minimum van den aanslag f 3 's jaars, behalve wat de inlanders ter hoofdplaats Palembang en in de afdeelingen Boeleleng en Djembrana op Bali betreft.

u) Hieronder 1065 belastingschuldigen die voor minder dan het geheele jaar waren aangeslagen en uit dien hoofde minder te betalen hadden, namelijk 609 tusschen f 0.50 en f 1, en 846 tusschen f 1 en f 2.

v) Hieronder 164 aangeslagenen als voren, die uit dien hoofde minder te betalen hadden, namelijk 10 f 1, en 154 tusschen f 1 en f 2.

w) Hieronder 6 aangeslagenen als voren, die tusschen f 1 en f 2 te betalen hadden.

GEWESTEN.	Landaard der aangeslagenen.	f 1 en minder	boven f 1 t/m f 2	boven f 2 t/m f 3.	boven f 3 t/m f 4.	boven f 4 t/m f 5	boven f 5 t/m f 10.	boven f 10 t/m f 15.	boven f 15 t/m f 25.	boven f 25 t/m f 50.	boven f 50 t/m f 75.	boven f 75 t/m f 100	boven f 100 t/m f 150.	boven f 150 t/m f 200.	boven f 200 t/m f 300.	boven f 300 t/m f 400.	boven f 400 t/m f 500.	boven f 500 t/m f 1000
		GETAL PERSONEN, aangeslagen in de bedrijfsbelasting met een jaarlijksch bedrag van:																
Banka	Chineezen	....	....	2 080	359	107	132	22	30	12	4	2	2	2	„	1	„	„
	Andere vreemde oosterl.	....	....	30	12	7	8	1	1	1	„	„	„	„	„	„	„	„
	Totaal			2 110	370	174	147	23	31	13	4	3	2	2	„	1	„	„
Billiton	Chineezen	....	....	906	301	35	47	12	6	15	3	2	1	„	„	„	„	„
	Andere vreemde oosterl.	....	....	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
	Totaal			906	301	35	47	12	6	15	3	2	1	„	„	„	„	„
Westerafdeeling van Borneo	Chineezen	....	....	x) 2 178	2 490	610	503	142	71	45	2	6	1	7	„	„	1	„
	Andere vreemde oosterl.	....	....	y) 80	20	10	10	3	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„
	Totaal			2 258	2 510	620	513	145	71	46	2	6	1	7	„	„	1	„
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	Chineezen	....	....	1 261	210	110	140	37	28	22	6	5	1	„	4	„	„	2
	Andere vreemde oosterl.	....	....	160	110	50	62	15	13	10	„	2	2	2	„	„	„	„
	Totaal			1 270	320	160	202	52	41	32	6	6	2	2	4	„	„	2
Celebes en onderhoorigheden	Chineezen	....	....	z) 351	920	164	317	63	16	38	13	5	11	2	4	2	1	4
	Andere vreemde oosterl.	....	....	r) 117	78	14	41	13	4	1	1	4	„	„	„	„	„	„
	Totaal			648	277	178	358	76	50	39	14	9	11	2	4	2	1	4
Menado	Chineezen	....	....	15	6	104	605	60	25	11	2	2	1	1	„	„	„	„
	Andere vreemde oosterl.	....	....	5	1	6	99	11	3	4	„	„	„	„	„	„	„	„
	Totaal			20	7	110	704	71	28	15	2	2	1	1	„	„	„	„
Amboina	Chineezen	....	....	67	48	33	175	60	38	21	4	1	„	„	„	„	„	„
	Andere vreemde oosterl.	....	....	103	52	21	50	14	12	7	„	„	„	„	„	„	„	„
	Totaal			170	100	54	224	74	50	28	4	1	„	„	„	„	„	„
Ternate	Chineezen	....	....	29	34	11	78	19	13	7	„	„	„	„	„	„	„	„
	Andere vreemde oosterl.	....	....	11	13	2	21	1	6	1	2	„	1	„	„	„	„	„
	Totaal			40	47	13	99	20	19	8	2	„	1	„	„	„	„	„
Timor	Chineezen	....	....	110	63	21	94	21	30	3	5	„	„	„	„	„	„	„
	Andere vreemde oosterl.	....	....	20	4	9	12	5	1	1	2	„	„	„	„	„	„	„
	Totaal			130	67	30	106	26	31	4	7	„	„	„	„	„	„	„
Bali en Lombok	Inlanders	171	1 055	490	292	63	118	14	7	2	„	1	1	„	„	„	„	„
	Chineezen	....	....	387	50	63	141	26	17	20	5	5	„	2	„	„	1	„
	Andere vreemde oosterl.	....	....	25	22	4	17	1	6	1	2	2	1	„	„	„	„	„
	Totaal	171	1 055	912	364	130	276	41	30	22	2	8	2	2	„	„	1	„
In 't geheel	Inlanders	844	2 088	2 748	760	221	298	41	12	9	3	3	2	1	„	1	„	„
	Chineezen	....	....	41 244	25 392	12 707	2 111	1 756	1 275	647	210	111	61	21	11	2	5	7
	Andere vreemde oosterl.	....	....	1 131	557	264	497	86	78	41	13	10	3	2	„	„	„	„
Algemeene totalen voor de buitenbezitt. over 1894		844	6 088	aa) 45 123	26 717	13 266	9 909	1 883	1 361	699	226	124	66	28	11	4	5	7
In 1893 waren de cijfers	Inlanders	1 208	1 437	4 020	3 317	378	382	54	59	17	2	4	2	2	„	„	1	„
	Chineezen	....	....	42 075	23 710	13 402	2 014	1 032	1 078	1 040	223	107	92	24	12	1	2	2
	Andere vreemde oosterl.	....	....	896	341	203	356	92	27	51	12	0	2	1	2	„	„	1
Algemeene totalen voor de buitenbezitt. over 1893.		1 098	1 137	bb) 47 004	26 768	14 337	9 052	1 970	1 497	1 719	237	209	100	26	22	1	4	10

VI BELASTING OP DE RIJTUIGEN VAN INLANDERS OP JAVA.

Gewesten.	AANSLAG 1893. (Verbeterde opgaven.)	AANSLAG 1894.	Gewesten	AANSLAG 1893. (Verbeterde opgaven.)	AANSLAG 1894.	Gewesten	AANSLAG 1893. (Verbeterde opgaven.)	AANSLAG 1894.	Gewesten	AANSLAG 1893. (Verbeterde opgaven.)	AANSLAG 1894.
Bantam	f 3 060,00	f 3 776,00	Per transport	f 60 968,50	f 63 119,50	Per transport	f 154 732,50	f 183 166,50	Per transport	f 220 307,50	f 242 360,50
Batavia	23 726,50	22 666,50									
Krawang	1 018,00	2 137,00	Pekalongan	3 146,00	3 432,00	Pasoeroean	20 982,00	32 822,00	Kedoe	1 312,00	1 296,00
Preanger Regentschappen	14 330,00	13 014,00	Samarang	11 024,00	11 119,00	Probolinggo	20 264,00	cc) 11 519,00	Madioen	4 001,00	4 722,00
			Japara	21 036,00	23 152,00	Bezoeki	13 443,00	cc) 22 015,00	Kediri	13 489,00	13 536,00
Cheribon	9 263,00	10 102,00	Rembang	12 981,00	13 700,00	Banjoemas	2 500,00	2 692,00			
Tegal	5 709,00	8 034,00	Soerabaija	45 536,26	40 641,00	Bagelen	4 316,00	6 317,00			
Transporteeren	f 60 968,50	f 63 119,50	Transporteeren	f 154 732,50	f 183 166,50	Transporteeren	f 220 307,50	f 210 500,50	Totalen	f 242 116,50	f 262 275,50

x) Hieronder 7 aangeslagenen als voren, die tusschen f 1 en f 2 te betalen hadden
y) Hieronder 2 aangeslagenen als voren, die tusschen f 1 en f 2 te betalen hadden.
z) Hieronder 1 aangeslagene als voren, die tusschen f 1 en f 2 te betalen had.
aa) Hieronder 1800 aangeslagenen als voren (1797 Chineezen en 2 andere vreemde oosterlingen) die uit dien hoofde minder te betalen hadden dan f 3, namelijk 809 tusschen f 0,50 en f 1, 10 f 1, en 987 tusschen f 1 en f 2.
bb) Hieronder 1921 aangeslagenen als voren (1920 Chineezen en 4 andere vreemde oosterling) die uit dien hoofde minder te betalen hadden, namelijk 272 slechts f 1 en 1440 tusschen f 1 en f 2.
cc) Te oordeelen naar de over 1893 opgegeven sommen schijnt hier aan misstelling te moeten worden gedacht, in dier voege dat de som, achter Probolinggo vermeld, beschouwd zal moeten worden als betrekking te hebben tot Bezoeki, en, omgekeerd de som achter dit laatste gewest uitgetrokken, voor Probolinggo zal dienen te gelden.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE UU.

N°. 47.

(Zie hoofdst. M., afd. 11, § 2, van het verslag.)

OVERZICHT van de GELDMARKT in Nederlandsch-Indië in 1894, samengesteld door den heer D. Groeneveld, president der Javasche Bank.

De geldmarkt in Nederlandsch-Indië gedurende 1894 had een kalm vorloop en werd zelfs, naar gelang het jaar zijn einde naderde, ruim.

De importhandel doorleefde een moeielijk jaar ten gevolge van de vele stagnatiën en faillissementen onder tweede-handshandelaren, welke gebeurtenissen de geldmarkt in zooverre aandeden dat zij haar ruimer maakten.

Importeurs, door de omstandigheden daartoe aangezet, namen eene zeer geretireerde houding tegenover hunne afnemers aan, beperkten de anders te verleenen credieten, en streefden naar verkoopen à contant of op korten termijn, waardoor de promesse, gewoonlijk op 4 of 5 maanden afgegeven, eene beduidende inkrimping onderging, waarvan de weerslag op het disconto-gebied werd ondervonden.

De ruimte van geld op de toongevende markten in Europa, en de daarmede gepaard gaande lage geldkoersen, waren mede van invloed op onze markt, wijl de hier gevestigde branches van verschillende buitenlandsche banken voor hare transactiën vaak de voorkeur aan dat goedkoopere geld gaven.

Doch nog eene andere omstandigheid heeft tot onze ruime geldmarkt, die zich vooral tegen het einde van 1894 deed kennen, bijgebracht. Eenige suikerfabrieken kregen haar werkkapitaal in den vorm van een disconto-crediet, doch toen omtreeks medio 1894 eene sterke daling der suikerprijzen intrad en men geen uitzicht op verbetering daarin kon ontdekken, achtte men 't voorzichtiger die relatiën niet voort te zetten, en kwamen daarmede middelen vrij, welke op onze geldmarkt naar eene andere belegging 't zij in 't escompteeren van handelspapier, 't zij in 't verstrekken van beleening-voorschotten zochten.

Specie-uitvoeren naar Europa hadden gedurende 1894 niet plaats. Daarentegen werd voor rekening der Indische Regeering één millioen aan zilveren standpenningen uit Nederland aangevoerd, terwijl daarnaast door verschillende geld-instellingen belangrijke partijen goudgeld, meestal uit sovereigns bestaande, uit Engeland werden ontvangen.

Weet men nu nog, na al 't hiervoren bekend gestelde, dat de binnenlandsche circulatie gedurende 1894 minder behoefte aan klinkend ruilmiddel toonde, dan zal 't duidelijk worden waarom aan onze geldmarkt van dat jaar een kalm verloop, dat met eene ruimte van middelen eindigde, is toegekend.

De successief ontstane geldruimte teekent zich 't best af in de balanscijfers der Javasche Bank onder 26 December 1894.

Hare Indische uitzettingen, waaronder niet begrepen de beleggingen van kapitaal en reservefonds, gaven onder dien datum geen hooger cijfer dan f 11 828 000 aan, bij een metaalsaldo van f 12 800 000, gevende aan beschikbare operatiemiddelen f 32 100 000.

Die ruimte van middelen, bij eene zeer flauwe credietvraag, gaf der directie van de Javasche Bank aanleiding haar disconto- en rentetarief op 28 December A°. P°. met $\frac{1}{2}$ pct. te verlagen, welke tariefswijziging echter niet de gewenschte uitwerking had, en dan ook den 3den Mei 1895 door eene tweede gevolgd werd, eveneens bestaande in eene verlaging van het disconto en de beleeningrente met $\frac{1}{2}$ pct. Daarmede werd het tarief der Bank, dat sedert onveranderd bleef, als volgt:

Promessen en wisselbrieven	$4\frac{1}{2}$ pct.
(langer loopende dan 90 dagen $\frac{1}{2}$ pct. meer)	
Gouvernementswissels (binnenlandsche).	$2\frac{1}{2}$ pct.
Vendupapier, betaalbaar op plaatsen waar de Bank een eigen kantoor heeft	3 »
Vendupapier van elders	4 »
Wisselbrieven op het buitenland en op 't Ministerie van Koloniën	$3\frac{1}{2}$ »
terwijl de rente werd voor:	
Beleeningen op Indische effecten	$4\frac{1}{2}$ »
Id. » Nederlandsche en vreemde staatsschuld, pandbrieven, enz.	$3\frac{1}{2}$ »
Beleeningen op goud en zilver	4
Id. » uitvoerproducten	4
Id. » invoerartikelen	5
(echter op petroleum en rijst $\frac{1}{2}$ minder).	

In 't algemeen volgden particuliere geldinstituten het tarief der Javasche Bank. Tegen lagere rente was geen geld te krijgen.

De hypotheek-rente bewoog zich tusschen 5 à 6 pct. Wel werd algemeen getracht de laatstgenoemde rente van 6 pct. te bedingen, doch voor solide hypotheken kon men daarin niet altijd slagen, en moest men zich met eene lagere rente tevreden stellen. Bij verschillende inrichtingen, die gewoonlijk voor hare beschikbare gelden uitzettingen tegen hypotheek zoeken, was te veel fonds voor dat doel voorhanden om streng aan den eisch van 6 pct. rente te kunnen vasthouden.

De *wisselkoersen* gedurende 1894 waren dooreen genomen hoog en vrij vast.

Daarin had alleen verandering kunnen komen, indien de in April en Mei 1894 voor rekening der Indische Regeering aangekondigde inschrijvingen voor wissels op 't Ministerie van Koloniën door meerdere gevolgd waren, doch daar 't bij de eerstbedoelde inschrijvingen bleef, hielden de koersen hun vast karakter.

De drie gehouden inschrijvingen liepen gezamenlijk over een bedrag van f 2 500 000 6 maanden dato wissels, waarvan, in verband tot den gestelden limitekoers, f 1 500 000 gegund kon worden, waarvan de middenkoers was 100^{31}.

De koersnoteeringen van bankwissels waren:

6 maanden dato op Nederland:

gedurende	1ste	kwartaal	1894	f $101{,}^{5}$
»	2de	»	»	$100{,}^{5}$
»	3de	»	»	101
»	4de	»	»	$100{,}^{5}$

6 maanden zicht op Engeland:

gedurende	1ste	kwartaal	1894	f 11.91 per £
»	2de	»	»	12,01 » »
»	3de	»	»	11,95 » »
»	4de	»	»	12 » »

De koersen op zilverlanden hielden gelijken tred met den prijs van het baarzilver te Londen, die gedurende 1894, behoudens enkele geringe fluctuatiën, zijn dalenden loop volgde.

Zicht bankpapier op Singapore noteerde:

gedurende	1ste	kwartaal	1891	f 1,36 $
»	2de	»	»	1,32 »
»	3de	»	»	$1{,}32^{3}$ »
»	4de	»	»	1,29 »

Bij den aanvang van 1894 was de Londensche noteering voor baarzilver 31⁵/₁₆ d. per once standaard en onder ultimo December van dat jaar 27¼ d. per once standaard.

In den geldsomloop werd gedurende het verslagjaar veel last ondervonden van den in den vreemde nagemaakte en hier te lande aangebrachte Nederlandsche zilveren standpenning, hoewel niet gezegd kan worden dat van een invoer op groote schaal gebleken is. Men vleit zich dat de van regeeringswege en van den kant der banken genomen maatregelen den omloop van dergelijk valsch geld zullen tegengaan.

Omstreeks medio 1894 verschenen valsche bankbiljetten van f 1000, aan wier confectie zorg was besteed, in de circulatie, die, hoewel dadelijk onderkend, het publiek eenigen tijd huiverig maakten zich van die coupure te bedienen. Stoornis gaf zulks in de circulatie niet, en werd alleen het biljet van f 500 meer gezocht.

Effecten. De in 1893 ontstane lustelooze stemming voor aandeelen in assurantie-maatschappijen hield in 1894 aan. Blijkbaar wilde men de uitkomsten van dat jaar, welke omstreeks medio 1895 bekend raken, afwachten, alvorens zich opnieuw in die soort fondsen te steken.

Aandeelen in cultuurbanken en maatschappijen, wier belangen in meerdere of mindere mate bij de suikerindustrie betrokken zijn, brokkelden door een toenemend aanbod gaandeweg af, om eindelijk, op eene enkele uitzondering na, geen koopers meer te vinden. De onzekere positie, waarin die industrie is komen te verkeeren, maakte het geldbeleggend publiek, door de afkomende lagere suikerprijzen nog meer daartoe aangezet, huiverig aandeelen in maatschappijen te nemen, wier wel en wee zoo nauw met de resultaten der suikerindustrie samengaan.

De omzet van effecten in 1894 was dan ook beperkt, doch zou ruimer geweest zijn, indien de vraag naar als uiterst solied aangemerkt wordende fondsen bevredigd had kunnen worden. Koersen der bedoelde fondsen liepen dientengevolge op, doch niettegenstaande goede prijzen waren te bedingen, lieten houders schoorvoetend los. Men hield liever wat men had.

Het Europeesche effect raakt hier te lande voortdurend terrein kwijt. Het te dien opzichte aangeteekende in het Overzicht der geldmarkt in Nederlandsch-Indië gedurende 1893 geldt evenzeer voor het verslagjaar.

Een overzicht van den loop der prijzen van de Indische effecten in 1894 wordt hierbij aangeboden.

Spaarbanken. Met volgende cijfers, ontleend aan de jaarverslagen der spaarbanken, wordt de stand van zaken dier inrichtingen op 31 December 1894 aangetoond:

	Kapitaal met de ingeschreven rente.		Inleggers.	Per inlegger gemiddeld.
Batavia	f 1 333 076 51	van	3516	f 377,00
Samarang . . .	2 885 577,20	»	4454	647 86
Soerabaija . . .	3 239 142,61	»	3839	843,74
Padang	979 679,29	»	944	1 037,79
Makasser	341 568,74	»	386	884,89
	f 8 779 044,35	van	13 159	f 667,15

Op ultimo December der vijf voorafgaande jaren werden voor diezelfde rubrieken de volgende cijfers verkregen:

		Kapitaal met de ingeschreven rente.		Inleggers.	Per inlegger gemiddeld.
Batavia . . .	1893	f 1 262 626	van	3318	f 380 54
	1892	1 364 754	»	3141	396,61
	1891	1 377 720	»	3303	417,00
	1890	1 314 468	»	3190	412,00
	1889	1 280 289	»	3060	417,17
Samarang . .	1893	2 809 328	»	3946	711,94
	1892	2 814 810	»	3889	723,97
	1891	3 175 345	»	4597	690,00
	1890	3 289 845	»	4705	699,00
	1889	3 339 663	»	4682	713,00
Soerabaija . .	1893	4 702 489	»	4783	983 17
	1892	4 296 628	»	4328	992,75
	1891	4 140 861	»	4088	1 055,00
	1890	3 757 200	»	3804	987,00
	1889	3 048 619	»	3313	920,20
Padang	1893	f 992 059	van	918	f 1 080,67
	1892	938 437	»	910	1 031,23
	1891	821 926	»	863	952,00
	1890	700 655	»	789	888,00
	1889	708 886	»	692	1 024,40
Makasser. . . .	1893	311 103	»	368	845 38
	1892	446 969	»	450	993,25
	1891	413 664	»	421	982,04
	1890	347 750	»	355	980,00
	1889	305 083	»	330	924,49

Op 31 December 1894 was alzoo bij deze spaarbanken het kapitaal van inleggers inclusief bijgeschreven rente .	f 8 779 044,35
Voorts bedroegen hare gezamenlijke reservefondsen	728 577,54
Totaal .	f 9 507 621,89

Onder ult. December 1893 waren die cijfers resp. f 10 077 606,86 en f 695 960,54 of te zamen f 10 773 567,40, alzoo een verschil ten nadeele van 1894, wat kapitaal en bijgeschreven rente betreft, van f 1 298 562,51, wat grootendeels aan den loop der zaken bij de spaarbank te Soerabaija moet toegeschreven worden. In 't begin van 1894 uitte zich in een van de te dier plaatse verschijnende dagbladen een geest van oppositie tegen de directie der spaarbank en hare gestie, die verschillende inleggers tot opvordering van ingelegde gelden heeft aangezet. Omstreeks het einde van het verslagjaar kon die storm als bezworen beschouwd worden.

Op ultimo December 1894 was van het hiervoren genoemde bedrag ad f 9 507 621,89 voor kapitaal, inclusief bijgeschreven rente, en reservefondsen, uitgezet in:

hypotheken		f 4 029 081 44
beleening op effecten		278 850,00
obligatiën met borgtocht of onderpand . . .		661 549,49
gedisconteerde vendumandaten		271 223,12
gedisconteerd handelspapier		971 950,71
effecten.	f 1 810 244,23	
waarvan beleend	101 853,47	
		1 708 390,76
vaste goederen		66 901,75
		f 7 987 947,27
en bleef onbelegd.		1 519 674,62
		f 9 507 621,89

Onder de inleggers onder ultimo December 1894 waren:

te Batavia	80 inlanders met.	f 12 159,08
	82 Chineezen »	21 291 36
	6 Arabieren »	81,16
» Samarang	130 inlanders »	54 572,85
	70 Chineezen en Arabieren met .	89 716,38
» Soerabaija	87 inlanders met.	43 184,57
	84 Chineezen »	21 329,07
	4 Arabieren »	66,73
» Padang	45 inlanders »	16 191,55
	11 Chineezen en Arabieren met .	3 699,29
» Makasser	11 inlanders met.	2 042,15
	67 Chineezen »	55 581,09

Betreffende de overige spaarbanken in Nederlandsch-Indië valt 't volgende aan te teekenen.

Onder 30 Juni 1894 (datum van sluiting van het boekjaar) bedroeg bij de spaarbank te Medan (Sumatra's Oostkust) het kapitaal voor inleggers plus rente $ 4609 86, tegen onder 30 Juni 1893 $ 1956,47. De gelden ad $ 4609,86 behooren aan: 30 Europeanen, 20 inlanders, 11 Japanners en 1 Siamees. Het reservefonds bedraagt $ 25,81. De gelden zijn in deposito bij de Factorij der Nederlandsche Handelmaatschappij gestort.

Op 't oogenblik der samenstelling van dit overzicht was het jaarverslag der spaarbank voor inlanders te Modjowarno (residentie Soerabaija) nog niet verschenen. Door welwillende tusschenkomst van haren beheerder werden echter de cijfers ontvangen, waarmede alleszins de staat dier spaarbank onder ult. December 1894 wordt aangetoond.

Op 31 December 1893 bedroeg het kapitaal van diverse inleggers . . . . f 23 649,92

In 1894 werd ingebracht . . .	f 8 174,45		
en teruggenomen	5 343,93		
			2 830,52
bijgeschreven rente en bonus.			1 145,95
Kapitaal van inleggers op 31 December 1894		f	27 626,39

Op ultimo December 1894 bedroeg het reservefonds f 284,50

Wanneer men in verband tot de hierboven voorkomende getallen de cijfers der vorige jaren raadpleegt, dan bespeurt men daarmede eene geleidelijke ontwikkeling van de spaarbank te Modjowarno, welke niet genoeg te waardeeren valt. Viel bij ommekomst van het eerste jaar van het bestaan der bank te wijzen op een kapitaal van f 4789,85, eigendom van 51 inleggers, onder ult. December 1894 is het kapitaal geworden f 27 626,39, toebehoorende aan 274 inleggers.

Ten slotte wordt, om een zoo volledig mogelijk overzicht van het spaarbankwezen in Nederlandsch-Indië te geven, nog gewag gemaakt van de sedert drie jaren te Soerabaija bestaande leenassurantie-, spaar- en hulpbank, eene naamlooze vennootschap werkende met een kapitaal van f 30 000.

In het jaarverslag dier bank over 1894 wordt onder de rubriek »Inleggers spaarbank" gezegd:

Hierin is eene belangrijke vermeerdering merkbaar.

Op ult. December 1893 bedroeg het saldo . .	f	118 288,73
Sedert is er bijgekomen		156 611,72
	f	274 900,45
en afgegaan.		116 131,98
Saldo ult. December 1894.	f	158 768,47

Batavia, 29 Juni 1895.

GROENEVELD.

OVERZICHT van den loop der prijzen van de voornaamste Indische te Batavia gedurende 1894 verhandelde effecten.

NAMEN DER FONDSEN.	NOTEERING in Januari.	NOTEERING in Juli.	NOTEERING in December.
	Pct.	Pct.	Pct.
Javasche Bank	$176\frac{3}{4}$	170	$177\frac{1}{2}$
Certificaten Nederlandsche Handel-Maatschappij	150	135	$132\frac{1}{2}$
Nederlandsch-Indische Escompto-Maatschappij	$132\frac{1}{2}$	$111\frac{1}{4}$	$117\frac{1}{2}$
» » Handelsbank.	$101\frac{1}{4}$	95	8›
Internationale Crediet- en Handelsvereeniging »Rotterdam"	85	80	80
Nederlandsch-Indische Spoorweg-Maatschappij	168	170	185
Bataviasche Oosterspoorweg-Maatschappij.	60	65	90
Nederlandsch-Indische Tramweg-Maatschappij	110	115	—
» » Levensverzekering- en Lijfrente-Maatschappij . .	345	350	360
» » Gas-Maatschappij	100	—	115
Deli-Batavia-Maatschappij	275	—	—
Bataviasch Prauwenveer	130	$127\frac{1}{2}$	$127\frac{1}{2}$
Nieuw Prauwenveer te Batavia	155	155	155
Tagalsch Prauwenveer	$127\frac{1}{2}$	130	130
Nieuw Samarangsch Prauwenveer	160	200	200
Samarangsch Stoombootveer	180	200	200
Particulier Prauwenveer te Soerabaija	100	100	110
Oost-Java Prauw-Maatschappij	100	—	105
Nieuw Prauwenveer (Soerabaija)	—	140	160
Javasche Zee- en brandassurantie-Maatschappij	—	—	60
Nederlandsche Lloyd	—	—	60
Nederlandsch-Indische Zee- en brandassurantie-Maatschappij. .	115	115	120
Tweede Nederlandsch-Indische » » » » . .	105	—	100
Koloniale » » » » . .	130	—	115
Tweede Koloniale » » » » . .	120	—	$97\frac{1}{2}$
Brandverzekeringmaatschappij »Mercurius".	175	165	150
Brandassurantiemaatschappij »de Oosterling"	$137\frac{1}{2}$	130	125
» »Insulinde".	240	200	179
Brandwaarborgmaatschappij »Nederlandsch-Indië"	300	300	325
Brandwaarborgsocieteit »Securitas".	100	—	100
Brandassurantiemaatschappij »Unitas"	105	—	105

NAMEN DER FONDSEN.	NOTEERING		
	in Januari.	in Juli.	in December.
	Pct.	Pct.	Pct.
Nederlandsch-Indische Brandwaarborg-Maatschappij	—	100	100
Samarangsche Zee- en brandassurantie-Maatschappij	130	125	115
Tweede Samarangsche » » » »	65	75	85
Brandassurantiemaatschappij » Padang "	80	75	70
» » de Merapi "	85	95	90
» » de Oosthoek "	200	200	—
» » de Westhoek "	100	95	—
» » de Noordhoek "	90	85	—
Brandverzekeringmaatschappij » Kalimaas "	85	85	—
» » Oost-Java "	85	—	—
Brandassurantiemaatschappij » Veritas "	105	135	—
» » Ardjoeno "	160	160	—
Samarang-Joana Stoomtram-Maatschappij	159	—	167½
Nederlandsch-Indische Telefoon-Maatschappij	165	—	180
Liquidatie-aandeelen J. Barge en E. Moorman & Co.	80	—	—
Bagelen Thee- en Kina-Maatschappij	70	—	—
Maatschappij tot exploitatie Rijtuigfabriek an handel in paarden F. J. Fuchs	80	—	—
» » Onderlinge Hulp "	103¾	115	108¾
» » Suikerfabriek Tjoekir "	165	156¼	—
Cultuurmaatschappij » Pagottan "	150	152½	—
Hypothecaire Obligatiën » Pagottan "	100	100	—
Winkelmaatschappij » Eigen Hulp "	97½	100	102½
Cultuurmaatschappij » Perbawatie "	185	200	—
» » Goenoeng Rosa "	110	120	—
» » Malattie "	—	—	105

Koloniaal verslag van 1895.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE VV.

N°. 48.

(Zie hoofdst. O, afd. I, § I, sub 1°., van het verslag.)

OVERZICHT

betreffende de uitgestrektheid, enz.

VAN DE

BOUWGRONDEN DER INLANDSCHE BEVOLKING

OP

JAVA EN MADURA

(met uitzondering van de gewesten Socrakarta en Djokjokarta
en van de particuliere landerijen)

OVER

1894.

GEWESTEN.	Uitgestrektheid (in bouws van 500 vierk. rijnlandsche roeden) der voor geregelde cultuur ontgonnen bouwvelden.					Uitgestrektheid bovendien in cultuur gebracht, maar niet tot de geregeld beplante bouwgronden behoorende (niet geregeld bebouwde tegalvelden).	Totaal der kolommen 6 en 7.
	Sawahs van levend water voorzien.	Sawahs van regen afhankelijk.	Sawahs op rawahgronden (moeras-sawahs).	Tegalvelden.	Te zamen.		
1.	2.	3.	4.	5.	6	7.	8.
Bantam	42 124	45 988	3 599	25 781	117 492	14 399	131 891
Batavia (alleen het domein Bloeboer).	867	»	»	174	1 041	»	1 041
Krawang.	26 433	31 576	»	74	58 083	4 270	62 353
Preanger Regentschappen.	178 011	67 671	3 922	52 371	301 975	32 173	334 148
Cheribon.	179 424	30 879	5 500	13 633	229 436	8 119	237 555
Tagal.	102 931	60 613	»	10 944	174 488	1 208	175 696
Pekalongan.	62 561	5 059	41	12 514	80 175	b) 3 734	83 909
Samarang	148 906	105 234	1 941	36 840	292 921	9 497	302 418
Japara	90 877	48 406	3 753	12 987	156 023	7 152	163 175
Rembang	40 643	185 486	1 904	49 299	277 332	»	277 332
Soerabaija	140 134	157 461	17 012	41 041	355 648	861	356 509
Pasoeroean	82 032	2 218	1 445	60 465	146 160	2 187	148 347
Probolinggo.	50 818	2 399	492	47 198	100 907	5 772	106 679
Bezoeki	92 478	374	»	61 593	154 445	2 189	156 634
Banjoemas	80 876	51 954	832	55 232	188 894	7 603	196 497
Bagelen	79 096	44 893	4 150	39 596	167 735	21 817	189 552
Kadoe.	70 456	13 298	6	38 452	122 212	8 308	130 520
Madioen	146 504	34 049	»	28 608	209 161	11 987	221 148
Kediri.	119 877	22 754	4 554	44 031	191 216	6 478	197 694
Madura	10 877	91 505	»	239 468	341 350	10 544	352 394
Totalen voor de gouvernementslanden van Java en voor Madura. . . .	1 745 925	1 001 817	49 151	870 301	3 667 194	c) 158 298	3 825 492
In 1893 waren de cijfers	1 688 021	1 022 993	53 719	852 597	3 623 330	148 030	3 771 360

a) De getallen in deze kolom zijn verkregen door de kolommen 9, 10, 12 en 13 bij elkander op te tellen.
De tweemaal beplant geweest zijnde velden zijn hier dus dubbel in rekening gebracht.

b) Volgens de bijlagen WW en XX zouden in Pekalongan geen gronden als de hierbedoelde in cultuur zijn geweest

c) In verband met het aangeteekende in noot b wijzen de bijlagen WW e XX en ook de opgaven op blz. 214 van het verslag hiervóór voor dit tota [e]n ook voor het in de kolommen 11 en 13 genoemde totaal van 70 580 bouw 3734 bouws minder aan, namelijk respectievelijk 154 564 en 66 846 bouws.

d) Hieronder begrepen 71 039 bouws van de in kolom 7 bedoelde velden

e) „ „ 83 520 „ als voren.

Uitgestrektheid voor den oogst van 1894 beplant geweest, waarop als 1ste aanplant werden geteeld (alles voor eigen cultuur der bevolking): rijst.	andere eenjarige gewassen.	Uitgestrektheid alzoo onbeplant gebleven (zie kolommen 15 t/m 19).	Van de in de kolommen 9 en 10 bedoelde velden zijn bovendien voor een tweeden oogst beplant geweest: met rijst.	met andere eenjarige gewassen.	Alzoo in 't geheel beplant geweest het navolgend aantal bouws voor eigen cultuur der bevolking. a)	Specificatie der voor geregelde cultuur ontgonnen bouwvelden die onbeplant gebleven zijn (aantal bouws). Sawahs van levend water voorzien.	Sawahs van regen afhankelijk.	Moerassawahs.	Tegalvelden (in geregelde cultuur).	Te zamen (zie kolom 11).
9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.
114 880	2 608	14 403	4	7 776	125 268	1 742	6 926	895	4 840	14 403
872	137	32	»	233	1 242	5		»	27	32
55 956	2 030	4 367	»	54	58 049	179	4 134	»	54	4 367
286 042	45 270	2 836	18 726	40 517	390 555	586	1 343	»	907	2 836
211 184	23 961	2 410	881	59 535	295 561	327	418	172	1 493	2 410
152 127	20 781	2 788	3 894	60 272	237 074	662	1 504	»	622	2 788
60 052	21 842	2 015	8 110	35 139	125 143	720	152	»	1 143	2 015
243 728	55 677	3 015	18 096	157 332	474 833	96	1 150	289	1 480	3 015
124 516	33 388	5 271	6 549	70 322	234 775	408	3 569	964	330	5 271
227 886	47 719	1 725	1 336	121 794	398 735	»	587	188	950	1 725
288 090	61 556	6 863	2 973	128 764	481 383	»	4 898	1 030	925	6 863
86 042	61 959	346	5 240	90 304	243 545	50	»	»	296	346
49 702	55 411	1 566	1 569	79 475	186 157	521	2	»	1 043	1 566
87 879	67 638	1 117	57	120 432	276 006	584	»	»	533	1 117
137 832	52 149	6 516	15 295	51 620	256 896	1 880	977	»	3 659	6 516
131 009	58 201	342	72 384	67 388	328 982	38	80	174	50	342
77 121	52 537	862	19 573	52 574	201 805	6	149	»	707	862
180 757	30 293	10 098	4 118	111 108	326 276	5 179	2 989	»	1 930	10 098
148 757	47 822	1 115	5 637	79 432	281 648	103	34	6	972	1 115
103 819	245 682	2 893	1 248	158 109	508 858	»	1 796	»	1 097	2 893
d) 2 768 251	e) 986 661	f) 70 580	g) 185 690	h) 1 492 180	i) 5 432 782	13 086	30 708	3 718	23 068	f) 70 580
3 825 492										
k) 2 727 085	l) 950 607	93 668	m) 195 019	n) 1 459 780	o) 5 332 491	15 003	32 622	5 586	40 457	93 668
3 771 360										

f) Zie noot c.

g) Hieronder begrepen 204 bouws van de in kolom 7 bedoelde velden.

h) " " 33 777 " als voren.

i) " " 188 545 " "

k) " " 76 066 " "

l) Hieronder begrepen 71 964 bouws van de in kolom 7 bedoelde velden (verbeterde opgaaf).

m) " " 550 " als voren.

n) " " 31 080 " " (verbeterde opgaaf).

o) " " 179 660 " " " "

GEWESTEN.	HOOGSTE / LAAGSTE MARKTPRIJZEN PER PIKOL WITTE RIJST IN DE VERSCHILLENDE MAANDEN VAN 1896.											
	Januari.	Februari.	Maart.	April.	Mei.	Juni.	Juli.	Augustus.	September.	October.	November.	December.
Bantam	f 5,00 1,50	f 5,00 1,50	f 4,50 1,50	f 4,50 1,50	f 4 50 2,59	f 4 50 1,59	f 5,00 1,50	f 4,00 1,50	f 5,00 1,50	f 4,75 1,59	f 5,00 2,00	f 5,00 2,00
Batavia	7,00 4,00	7,00 4,00	6,50 3,70	6,80 3,75	6,80 3,20	6,80 3,00	6,50 3,00	6,80 3,00	6,80 3,50	6,80 3,50	6,80 3,60	6,80 3,50
Krawang	5,00 3,50	5,00 3,00	5,00 3,00	4,50 2,00	4,00 2,00	4,00 2,00	4,00 2,00	4,00 2,50	4,00 2,50	4,00 3,00	4,00 3,50	4,00 3,50
Preanger Regentschappen	6,00 2,75	6,00 2,75	5,75 2,25	5,75 1,70	5,75 1,30	5,75 1,70	5,50 1,70	5,75 2,25	5,75 2,50	5,75 2,50	6,00 2,25	5,75 2,25
Cheribon	6,00 3,50	6,00 3,50	5.25 4,00	5,50 3,50	5,00 2,70	5,00 2,75	5,50 3,00	5,30 3,50	5,50 3,25	6,00 3,50	6,50 4,00	6,00 3,50
Tagal	6,00 4,00	6,00 3,50	6,25 4,00	6,00 3,00	5,25 1,50	5,00 3,00	5,50 4,00	5,50 4,00	6,00 4,00	6,00 4.20	5,50 3,75	5,50 3,50
Pekalongan	6,50 4,50	6,50 4,50	7,00 4,25	6.50 4,00	6.00 3,75	6,00 3,75	6.00 3,25	5,50 3,75	6,00 4.00	6,00 4,00	6,00 4,00	6,00 4,00
Samarang	7,25 3,80	7,00 3,75	7,50 4,50	7,25 3,00	6,25 1,50	7,00 2,15	7,00 2,50	6,50 2,75	7.00 2,90	7,00 3,00	7,25 3,00	7,00 3,50
Japara	7 50 4,40	7,50 4,50	7.50 4,50	7,00 3,75	5,00 3,50	5,50 3,25	5,50 3,50	5,50 3,50	6,00 3,50	6,00 3,75	6,50 3,75	6,00 3,75
Rembang	7,50 4,00	7,00 4,00	6,25 3,75	5,50 3,00	4,45 2,25	5,00 2,75	5,50 2,75	5,75 2,75	5,75 3,00	6,00 3,50	6,00 3,75	6,00 3,75
Soerabaija	8,00 4,50	8,00 4,50	8,00 4,50	8,00 3,60	7,50 3,00	7,00 3,00	7,00 3,00	6,00 3,00	7,00 3,00	7,00 3,00	7,00 2,50	7,00 2,50
Pasoeroean	7,50 4,50	7,50 4,50	7,50 5,00	7,75 4,50	7,50 4,00	6,50 3,75	7,00 4,00	6,50 5,00	6,50 4,50	7,00 4,50	7,25 5,00	7,50 4,50
Probolinggo	8,00 5,00	8,50 5,00	8,50 5,00	8,00 5,00	8,00 4,50	8,00 4,50	8,00 4,00	8,00 4,00	8,00 5,00	8,00 4,50	8,00 4,50	8,00 5,00
Bezoeki	7,50 4,50	8,50 4,50	8,00 4,50	7,50 3,50	7,00 4,00	6,50 3,00	6,00 4,00	6.50 4,00	7,00 4,00	7,00 4,00	7·00 4,00	7,50 4,00
Banjoemas	7,00 3,75	7,25 4,00	8,00 3,00	7,00 3,00	6,75 3,00	6,50 2,00	6,75 3,00	6,50 3,00	6,25 3,00	6,00 4,10	6,00 4,00	6,00 4,00
Bagelen	7,50 3,97	7,50 4,00	7,00 3,67	6,80 3,50	6,25 3,15	6,68 2,82	6,80 3,25	6,75 3,36	7.70 3,50	6,75 4,12	8,00 3,40	7,00 4,00
Kadoe	7,50 4,70	7,75 5,00	7,50 4,50	7,00 4,00	7,00 4,50	7,00 4 25	7,00 3,50	7,50 4,16	7,50 4,25	7,50 4,40	7,50 4,75	7,50 4,65
Madioen	7,00 4,50	7,00 3,50	6,75 3,50	6,00 3,00	5,00 1,75	5,00 2,00	5,00 2,75	4,50 2,75	4,50 3,00	5,00 2,75	6,00 2,75	6,50 3,10
Kediri	7,25 4,00	7,25 4,00	7,50 4,25	7,00 3,50	6,25 3,25	5,25 2,50	5,25 2,50	5,75 2,59	6,00 3,00	6,25 3,00	6,50 3,00	6,50 3,75
Madura	10,50 5,00	10,50 5,00	10,50 5,00	10,50 5,00	10,00 4,50	10,00 4,00	10,00 3,00	10,00 3,00	10,00 3,00	10,00 3,50	10,50 3,50	10,50 3,50

Koloniaal verslag van 1895.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË

BIJLAGE WW.

N°. 49.

(Zie hoofdst. O, afd. I, § 1, sub 1°., van het verslag.)

OVERZICHT

BETREFFENDE DE

RIJSTCULTUUR

OP

JAVA EN MADURA

(met uitzondering van de gewesten Soerakarta en Djokjokarta en van de particuliere landerijen)

over 1894.

GEWESTEN.	SAWAHS waarvan GEOOGST is (aantal bouws).					TEGALVELDEN waarvan GEOOGST is (aantal bouws).		TOTAAL der GESLAAGDE velden (aantal bouws)
	Sawahs van levend water voorzien		Sawahs van regen afhankelijk.		Sawahs op rawahgronden (moeras-sawahs).	Tegalvelden in geregelde cultuur.	Tegalvelden niet in geregelde cultuur.	
	1ste aanplant.	2de aanplant.	1ste aanplant.	2de aanplant.				
1.	2.	3.	4.	5	6.	7.	8.	9.
Bantam	40 115	4	38 918	»	2 704	18 937	14 188	114 866
Batavia (alleen het domein Bloeboer).	862	»	»	»	»	10	»	872
Krawang.	26 203	»	25 011	»	»	20	2 240	53 474
Preanger Regentschappen.	174 540	11 569	64 073	4 768	a) 3 932	h) 20 702	p) 20 319	299 903
Cheribon.	168 391	881	29 818	»	5 168	3 418	3 862	211 478
Tagal	91 005	3 894	49 422	»	»	347	1 066	145 734
Pekalongan.	49 433	8 102	4 666	»	b) 49	2 227	»	64 477
Samarang	139 323	16 459	97 041	145	c) 1 807	i) 4 598	518	259 921
Japara	71 883	6 341	39 858	5	d) 2 324	2 161	2 895	125 467
Rembang	39 542	1 336	182 600	»	1 716	3 136	»	228 330
Soerabaija	118 020	2 850	144 754	»	14 595	k) 4 101	676	284 996
Pasoeroean	72 069	5 239	2 161	»	1 445	l) 9 545	812	91 271
Probolinggo	41 154	1 389	2 055	»	e) 672	3 350	2 585	51 205
Bezoeki	84 185	57	351	»	»	2 227	840	87 660
Banjoemas	70 611	8 817	43 420	5 989	f) 84[illegible]	m) 10 079	6 946	146 765
Bagelen	76 151	52 503	40 643	13 893	g) 3 566	n) 8 133	2 165	197 054
Kadoe.	63 543	18 101	11 098	1 399	6	o) 714	17	94 878
Madioen.	137 883	3 970	30 350	93	»	6 837	5 056	184 189
Kediri.	106 339	5 625	21 398	12	4 263	9 007	4 921	151 565
Madura	7 471	1 248	77 281	»	»	12 762	974	99 736
Totalen voor de gouvernementalanden van Java en voor Madura.	1 578 723	148 385	904 918	26 304	s) 43 030	t) 122 311	u) 70 110	w) 2 893 781
	1 727 108		931 222			r) 192 421		
In 1893 waren de cijfers	1 447 432	156 647	860 142	27 622	z) 38 184	aa) 112 670	bb) 75 147	dd) 2 717 844
	1 604 079		887 764			cc) 187 817		

SAWAHS waarvan de aanplant MISLUKT is (aantal bouws).					TEGALVELDEN waarvan de aanplant MISLUKT is (aantal bouws).		TOTAAL der MISLUKTE velden (aantal bouws).	TOTAAL der BEPLANTE velden (aantal bouws). (Kolom 9 + kolom 17).
Sawahs van levend water voorzien.		Sawahs van regen afhankelijk.		Sawahs op rawahgronden (moeras-sawahs).	Tegalvelden in geregelde cultuur.	Tegalvelden niet in geregelde cultuur.		
1ste aanplant.	2de aanplant.	1ste aanplant.	2de aanplant.					
10.	11.	12.	13.	14.	15.	16	17	18.
5	»	13	»	»	»	»	18	114 884
»	»	»	»	»	»	»	»	872
51	»	2 431	»	»	»	»	2 482	55 956
2 816	60	1 827	»	31	63	68	4 865	304 768
202	»	165	»	220	»	»	587	212 065
1 329	»	8 958	»	»	»	»	10 287	156 021
2 812	»	873	»	»	»	»	3 685	68 162
1 008	»	893	»	»	»	»	1 901	261 822
3 982	48	928	»	2	»	638	5 598	131 065
»	»	894	»	»		»	894	229 224
»	—	3 632	»	1 331	1 104	»	6 067	291 063
11	»	»	»	»	»	»	11	91 282
66	»	»	»	»	»	»	66	51 271
262	»	14	»	»	»	»	276	87 936
617	229	5 286	216	»	74	»	6 422	153 127
145	1 936	1 108	1 649	q) 994	r) 507	»	6 339	203 393
692	»	1 124	»	»	»	»	1 816	96 694
171	22	208	33	»	52	200	686	184 875
1 539	»	621	»	285	161	223	2 829	154 394
277	»	5 022	»	»	52	»	5 331	105 067
15 985	2 295	33 997	1 898	q) 2 863	r) 1 993	1 129	x) 60 160	ij) 2 953 941
18 280		35 895			r) 3 122			
88 906	4 135	94 314	1 547	ee) 10 696	ff) 3 193	1 469	gg) 204 260	hh) 2 922 104
93 041		95 861			ff) 4 662			

AANMERKINGEN.

19.

a)	Hieronder	41	bouws	2de	aanpl.
b)	»	8	»	»	»
c)	»	247	»	»	»
d)	»	155	»	»	»
e)	»	180	»	»	»
f)	»	11	»	»	»
g)	»	912	»	»	»
h)	»	2 084	»	»	»
i)	»	1 245	»	»	»
k)	»	123	»	»	»
l)		1	»	»	»
m)	»	33	»	»	»
n)	»	981	»	»	»
o)	»	73	»		»
p)		204	»	»	»
q)	»	291	»	»	»
r)	»	219	»	»	»
s)	»	1 554	»	»	»
t)	»	4 540	»	»	»
u)	»	204	»	»	»
v)	»	4 744	»	»	»
w)	»	180 987	»	»	»
x)	»	4 703	»	»	»
ij)	»	185 690	»	»	»
z)	»	1 598	»	»	»
aa)	»	2 677	»	»	»
bb)	»	550	»	»	»
cc)	»	3 227	»	»	»
dd)	»	189 094	»	»	»
ee)	»	95	»	»	»
ff)	»	148	»	»	»
gg)	»	5 925	»	»	»
hh)	»	195 019	»	»	»

GEWESTEN.	VERMOEDELIJKE OPBRENGST DER MET RIJST BEPLANTE (GESLAAGDE) VELDEN (in pikols PADI).							
	SAWAHS:					TEGALVELDEN:		TOTAAL der productie (bij benadering).
	van levend water voorzien.		van regen afhankelijk.		op rawahgronden.	in geregelde cultuur.	niet in geregelde cultuur.	
	1ste aanplant.	2de aanplant.	1ste aanplant.	2de aanplant.				
Bantam	1 390 700	200	933 900	»	68 800	278 000	217 800	2 891 40
Batavia (alleen het domein Bloeboer)	33 400	»	»	»	»	200	»	33 600
Krawang	889 200	»	620 500	»	»	300	35 700	1 545 70
Preanger Regentschappen	5 236 700	347 000	960 600	143 000	59 000	258 800	394 800	7 309 90
Cheribon	4 242 600	26 800	605 200	100	117 300	32 000	38 500	5 062 50
Tagal	3 073 300	95 500	1 005 000	»	»	6 600	10 400	4 190 80
Pekalongan	1 263 400	153 100	97 700	»	800	42 200	»	1 557 20
Samarang	2 479 200	348 000	2 030 000	300	35 400	33 900	7 600	4 934 40
Japara	1 690 700	100 100	487 900	»	36 100	101 700	63 500	2 393 00
Rembang	909 400	26 300	3 287 800	»	40 500	54 000	»	4 318 90
Soerabaja	4 663 400	61 500	2 247 000	»	489 600	63 000	9 500	7 534 00
Pasoeroean	3 315 400	173 900	71 200	»	64 000	184 000	23 900	3 832 40
Probolinggo	1 229 800	33 100	41 100	»	18 600	66 700	29 700	1 419 00
Bezoeki	3 180 000	2 000	8 700	»	»	40 600	16 300	3 247 60
Banjoemas	1 361 800	310 000	1 050 700	91 400	19 600	145 700	95 300	3 074 50
Bagelen	2 152 800	1 306 300	982 900	266 200	108 500	148 000	26 800	4 991 50
Kadoe	1 641 900	341 700	202 400	15 900	100	6 200	100	2 208 30
Madioen	3 165 700	120 800	426 900	1 000	»	133 400	40 800	3 828 60
Kediri	3 460 800	109 700	463 200	5 500	104 800	173 800	59 400	4 367 20
Madura	143 100	21 200	1 030 500	»	»	115 900	7 800	1 318 5
Totalen voor de gouvernementslanden van Java en voor Madura	45 463 300	3 580 200	16 553 200	523 400	1 163 100	1 887 900	987 900	70 059 0
In 1893 waren de totalen (met toepassing van verbeterde opgaven voor de residentie Preanger Regentschappen)	43 273 600	3 537 400	15 539 600	420 300	1 113 800	1 697 000	982 200	66 563 3

Koloniaal verslag van 1895.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE **XX**.

N°. 50.

(Zie hoofdst. **O**, afd. I, § 1, sub 1°., van het verslag.)

OVERZICHT

BETREFFENDE DE TEELT VAN

EENJARIGE GEWASSEN

(de padicultuur daaronder niet begrepen)

OP

JAVA EN MADURA

(met uitzondering van de residentiën Soerakarta en Djokjokarta
en van de particuliere landerijen)

OVER

1894.

GEWESTEN.	Eerste of tweede aanplant.	GESLAAGDE velden (in houws v… Sawahs van levend water voorzien, beplant met: suikerriet.	djagong.	indigo.	kapas.	tabak.	katjang.	diverse (voedings-) gewassen.	TE ZAMEN
Bantam	1ste gewas	»	»	»	»	»	»	262	26
	2de »	»	372	151	»	5	282	1 360	2 17
Batavia (alleen het domein Bloeboer)	1ste »	»	»	»	»	»	»	»	»
	2de »	6	22	»	»	»	55	135	21
Krawang	1ste »	»	»	»	»	»	»	»	»
	2de »	»	15	»	»	»	39	»	5
Preanger Regentschappen	1ste »	10	»	»	»	13	»	46	6
	2de »	»	1 385	»	»	1 108	2 710	23 421	28 62
Cheribon	1ste »	7 626	»	298	»	»	1 762	818	10 50
	2de »	»	4 315	1 172	3 077	298	24 526	21 878	55 26
Tagal	1ste »	7 785	344	107	»	»	586	1 113	9 93
	2de »	»	15 118	155	587	266	8 970	16 904	42 00
Pekalongan	1ste »	2 939	3 934	1 616	»	183	1 478	2 259	12 40
	2de »	1 125	20 213	1 160	4	»	1 065	5 396	28 96
Samarang	1ste »	3 393	1 298	271	»	84	85	3 348	8 47
	2de »	1 960	24 659	754	6 523	2 843	33 039	19 774	89 55
Japara	1ste »	8 372	2 311	460	»	54	967	2 440	14 60
	2de »	2 212	19 268	2 343	2 780	272	820	17 935	45 63
Rembang	1ste »	1 043	»	58	»	»	»	»	1 10
	2de »	505	5 328	107	100	1 576	533	792	8 94
Soerabaija	1ste »	21 978	»	»	»	»	62	74	22 11
	2de »	»	10 631	4 070	61	1 485	9 448	56 777	82 47
Pasoeroean	1ste »	9 664	35	144	»	»	7	52	9 90
	2de »	36	23 167	1 768	»	401	4 073	23 360	52 80
Probolinggo	1ste »	8 445	630	»	»	»	»	2	9 07
	2de »	549	30 708	544	»	125	2 099	7 625	41 65
Bezoeki	1ste »	7 322	35	»	»	»	3	87	7 44
	2de »	»	37 879	440	»	20 392	3 107	9 688	71 50
Banjoemas	1ste »	3 115	2 244	1 178	»	12	480	739	7 76
	2de »	»	11 597	227	»	2743	739	8 581	23 88
Bagelen	1ste »	1 079	829	18	»	68	93	670	2 76
	2de »	381	9 713	51	»	759	205	5 593	16 70
Kadoe	1ste »	85	2 286	344	»	421	»	3 079	6 21
	2de »	10	7 643	389	»	5 497	3 565	6 176	23 28
Madioen	1ste »	1 653	48	194	2	»	407	964	3 26
	2de »	1 476	6 014	505	2 453	721	20 341	57 301	88 81
Kediri	1ste »	8 339	80	2 832	5	19	50	57	11 38
	2de »	148	10 933	1 078	12	3 204	5 199	38 112	58 68
Madura	1ste »	46	2 137	26	»	»	679	241	3 12
	2de »	2	3 794	18	31	563	274	416	5 00
Totalen voor de gouvernementslanden van Java en voor Madura	1ste »	92 894	16 211	7 546	7	854	6 664	16 251	140 42
	2de »	8 410	242 774	14 932	15 628	42 258	121 089	321 224	766 31

00 vierkante rijnlandsche roeden).

Sawahs van regen afhankelijk, beplant met:								Sawahs op rawahgronden, beplant met:				
suikerriet.	djagong.	indigo.	kapas.	tabak.	katjang.	diverse (voedings-) gewassen.	te zamen.	suikerriet.	djagong.	kapas.	diverse (voedings-) gewassen.	te zamen.
»	»	»	»	»	»	131	131	»	»	»	»	»
»	321	112	103	1	256	1 547	2 370	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
5	5	»	»	16	»	402	428	»	»	»	»	»
»	196	»	»	152	424	1 723	2 495	»	»	»	377	377
7	»	»	»	»	143	328	478	»	»	»	»	»
»	425	»	25	151	1 238	1 029	2 868	»	»	»	»	»
»	197	7	»	41	50	434	729	»	»	»	»	»
»	5 285	15	18	285	1 414	7 382	14 399	»	»	»	»	»
»	95	3	»	»	21	122	241	»	»	»	»	»
»	461	»	»	»	2	771	1 234	»	»	»	»	»
10	754	59	»	69	18	5 240	6 150	»	»	»	92	92
»	14 723	51	2465	5 149	13 809	19 577	55 774	»	»	37	367	404
134	168	69	95	»	590	2 978	4 034	»	376	»	242	618
5	6 564	112	1626	25	144	8 798	17 272	»	»	»	»	»
555	326	3	129	33	91	268	1 405	»	»	»	»	»
168	30 544	634	705	12 692	17 088	15 471	77 302	»	»	»	»	»
68	1 823	2	»	»	»	2 201	4 094	56	»	»	»	56
»	6 308	345	29	1 837	14 213	7 029	29 761	»	225	»	483	708
47	»	10	»	»	»	»	57	»	»	»	»	»
»	280	99	»	77	148	940	1 544	»	»	»	»	»
210	110	»	»	»	»	22	342	»	»	»	»	»
»	1 196	»	»	»	»	»	1 196	»	»	»	»	»
»	9	»	»	»	»	»	9	»	»	»	»	»
»	310	»	»	»	»	37	347	»	»	»	»	»
»	1 995	2	»	36	19	219	2 271	»	»	»	»	»
»	2 369	511	»	236	6	557	3 679	»	»	»	»	»
86	2 189	38	»	13	22	714	3 062	»	»	»	1	1
129	4 642	86	55	721	221	12 670	18 524	»	»	»	34	34
»	80	11	»	87	147	602	927	»	»	»	»	»
4	2 064	75	»	613	673	274	3 703	»	»	»	»	»
175	»	7	»	»	48	272	502	»	»	»	»	»
250	181	8	»	102	1 312	5 272	7 125	»	»	»	»	»
358	108	»	»	»	58	119	643	»	»	»	»	»
»	591	4	»	114	1 481	2 743	4 933	»	»	»	»	»
82	4 911	31	»	»	1 707	675	7 406	»	»	»	»	»
96	14 921	119	253	547	396	5 099	21 431	»	»	»	»	»
1 737	12 770	242	224	295	2 914	14 727	32 909	56	376	»	335	767
652	91 381	2171	5279	22 702	52 855	90 917	265 957	»	225	37	1 261	1 523

GEWESTEN.	Eerste of tweede aanplant.	GESLAAGDE velden (in bouwa v							
		Tegalvelden in geregelde cultuur, waarop verbouwd:							
		suikerriet.	djagong.	indigo.	kapas.	tabak.	katjang.	diverse (voedings-) gewassen.	TE ZAMEN
Bantam	1ste gewas	199	124	»	»	»	856	825	2 00
	2de »	14	707	122	123	»	416	1 359	2 741
Batavia (alleen het domain Bloeboer)	1ste »	2	11	»	»	»	»	124	137
	2de »	»	2	»	»	»	3	10	15
Krawang	1ste »	»	»	»	»	»	»	»	»
	2de »	»	»	»	»	»	»	»	»
reanger Regentschappen	1ste »	1 682	4 329	8	»	3 279	5 887	17 598	32 78
	2de »	60	875	»	»	28	588	2 942	4 495
Cheribon	1ste »	38	577	»	37	52	2 218	5 790	8 712
	2de »	»	69	»	8	12	105	802	991
Tagal	1ste »	8	4 880	53	83	823	688	3 440	9 975
	2de »	»	713	30	5	35	21	644	1 448
Pekalongan	1ste »	3 651	2 657	»	4	490	162	2 179	9 145
	2de »	»	2 819	»	»	»	»	2 123	4 942
Samarang	1ste »	2	6 695	413	193	744	1 802	22 158	32 007
	2de »	29	3 112	121	6	788	914	4 332	9 302
Japara	1ste »	399	4 202	77	6	48	1 502	4 262	10 496
	2de »	76	4 043	38	4	1	8	2 831	7 001
Rembang	1ste »	333	24 745	838	369	5 966	3 741	9 161	45 153
	2de »	83	15 718	401	684	5 580	4 416	8 374	35 256
Soerabaija	1ste »	392	16 883	99	281	708	4 037	11 150	33 550
	2de »	224	5 307	116	52	1 007	1 652	6 158	14 516
Pasoeroean	1ste »	3 716	39 281	61	»	1 409	1 161	4 997	50 625
	2de »	17	24 440	94	»	518	2 281	8 565	35 915
Probolinggo	1ste »	365	40 290	43	»	762	13	1 304	42 777
	2de »	»	25 476	3	89	817	1 798	8 441	36 624
Bezoeki	1ste »	306	48 744	179	»	1 282	1 059	7 263	58 833
	2de »	»	15 000	185	»	8 491	1 183	20 905	45 764
Banjoemas	1ste »	»	19 951	52	»	11 142	1 149	9 130	41 424
	2de »	»	19 853	16	»	293	772	1 919	22 853
Bagelen	1ste »	143	12 333	185	15	2 469	1 112	15 838	32 095
	2de »	157	8 422	93	2	1 009	768	12 678	23 129
Kadoe	1ste »	»	27 168	10	»	1 663	1 862	6 158	36 861
	2de »	»	9 707	39	»	1 608	945	8 443	20 742
Madioen	1ste »	623	5 314	110	»	138	1 332	12 115	19 632
	2de »	814	1 513	112	118	813	175	6 405	9 950
Kediri	1ste »	2 908	4 413	986	458	3 593	3 162	16 636	32 156
	2de »	15	2 609	397	181	2 419	1 793	5 585	12 909
Madura	1ste »	45	174 395	288	74	54	33 072	15 208	223 136
	2de »	204	110 773	322	76	2 046	5 130	9 411	127 962
Totalen voor de gouvernementslanden van Java en voor Madura	1ste »	14 814	436 992	3 402	1 520	34 622	64 815	165 336	721 501
	2de »	1 693	251 158	1 999	1 348	25 465	22 968	111 927	416 558

0 vierkante rijnlandsche roeden)								mislukte velden (in bouws):						Totaal der aanplante velden (de geslaagde en de mislukte te zamen genomen).
Tegalvelden niet in geregelde cultuur, waarop verbouwd:								Sawahs			Tegalvelden			
uikerriet.	djagong.	indigo.	kapas.	tabak.	katjang.	diverse (voedings-) gewassen.	te zamen.	van levend water voorzien.	van regen afhankelijk.	op rawah-gronden.	in geregelde cultuur.	niet in geregelde cultuur.	te zamen.	
30	»	»	»	»	34	147	211	»	»	»	»	»	»	2 608
»	365	»	5	»	»	125	495	»	»	»	»	»	»	7 776
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	137
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	233
74	415	»	»	36	180	1 325	2 030	»	»	»	»	»	»	2 030
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	54
230	2 999	222	250	624	3229	4 476	11 999	»	»	»	»	»	»	45 270
65	1 350	89	86	212	655	1 992	4 449	35	»	»	32	12	79	40 517
»	303	21	»	4	924	3 048	4 257	»	»	»	10	»	10	23 961
»	36	19	»	7	34	309	405	»	»	»	»	»	»	59 535
»	56	»	»	»	»	86	142	»	»	»	»	»	»	20 781
»	»	»	»	»	»	»	»	775	1 068	»	582	»	2 425	60 272
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	47	»	47	21 842
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	35 139
25	2 463	125	138	935	513	4 750	8 949	»	»	»	»	»	»	55 677
»	1 508	8	»	63	63	458	2 300	»	»	»	»	»	»	157 332
49	966	»	»	8	502	2 094	3 619	»	17	»	»	»	17	33 388
»	49	»	»	20	»	305	374	45	»	»	»	»	45	70 322
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	60	»	60	47 719
»	»	»	»	»	»	»	»	120	153	»	22	»	295	121 794
»	147	»	»	»	»	38	185	»	83	»	1 474	»	1 557	61 556
»	»	»	»	»	»	»	»	»	1 006	»	301	»	1 307	128 764
158	787	9	»	197	1	223	1 375	»	»	»	»	»	»	61 959
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	40	40	90 304
»	2 872	»	»	16	»	305	3 187	»	»	»	28	»	28	55 411
»	»	5	»	»	»	»	5	»	»	»	»	»	»	79 475
»	1 146	»	»	49	»	163	1 349	»	»	»	»	»	»	67 638
»	»	»	»	»	»	134	134	2 310	»	»	371	»	2 681	120 432
»	640	»	»	»	»	17	657	»	»	»	29	»	29	52 149
»	805	»	»	18	»	297	1 120	79	»	»	2	»	81	51 620
2	4 705	25	3	2538	227	10 675	19 175	»	»	618	11	477	1 106	58 201
2	4 113	71	14	88	83	4 150	8 521	7	165	»	33	273	478	67 388
»	3 674	»	»	2356	346	1 915	8 291	»	»	»	243	»	243	52 537
»	4 159	»	»	125	143	422	4 849	»	»	»	»	»	»	52 574
1	3 131	51	»	»	294	3 200	6 677	3	»	»	157	54	214	30 293
»	1 231	11	2	123	51	3 417	4 835	94	95	»	160	38	387	111 108
»	567	24	»	64	35	575	1 265	514	78	»	1 735	69	2 376	47 822
»	380	16	»	191	256	1 963	2 846	30	5	»	20	3	58	79 452
»	7 785	»	»	»	107	1 678	9 570	»	»	»	2 441	»	2 441	245 682
»	2 303	»	»	»	69	646	3 078	»	9	»	531	»	540	158 109
589	32 651	477	301	7812	6392	34 635	82 929	517	158	618	6 235	600	8 128	986 681
67	16 359	209	167	857	1414	14 358	33 411	3 495	2 501	»	2 054	306	8 416	1 492 180

Van de GESLAAGDE velden waren door de bevolking voor eigen cultuur beplant met:

GEWESTEN.	suikerriet.		djagong.		indigo.		kapas.		tabak.		katjang.		diverse (voedings-)gewassen.		Totaal.	
	Als 1ste gewas.	Als 2de gewas.	Als 1ste gewas.	Als 2de gewas.	Als 1ste gewas.	Als 2de gewas.	Als 1ste gewas.	Als 2de gewas.	Als 1ste gewas.	Als 2de gewas.	Als 1ste gewas.	Als 2de gewas.	Als 1ste gewas.	Als 2de gewas.	Als 1ste gewas.	Als 2de gewas.
Bantam	229	14	124	1 765	»	385	»	231	»	6	890	981	1 365	4 391	2 608	7 7
	243		1 889		385		231		6		1 874		3756		10 384	
Batavia (alleen het domein Bloeboer)	2	6	11	24	»	»	»	»	»	»	»	58	124	145	137	23
	8		35		»		»		»		58		269		373	
Krawang	74	»	415	15	»	»	»	»	36	»	180	39	1 325	»	2 030	5
	74		430		»		»		36		219		1 325		2 084	
Preanger Regentschappen	1 927	125	7 333	3 806	230	89	250	86	3 932	1 500	2 116	4 377	22 482	30 455	45 276	40 4
	2 052		11 139		319		336		6 432		13 493		32 937		85 708	
Cheribon	7 671	»	877	4 815	319	1 131	37	3 116	56	468	5 047	25 903	9 944	24 018	23 951	59 53
	7 371		3 722		1 510		3 147		524		30 650		33 962		83 486	
Tagal	7 793	»	5 477	21 116	137	200	83	610	864	586	1 324	10 405	3 073	24 930	26 784	37 84
	7 793		26 593		367		693		1 450		11 729		30 003		78 628	
Pekalongan	6 392	1 125	3 686	23 493	1 619	1 160	4	4	673	»	1 661	1 067	4 560	8 290	21 796	35 13
	7 717		30 179		2 773		8		673		2 728		12 850		56 934	
Samarang	3 430	1 988	11 210	44 002	868	934	331	9 031	1 832	8 843	2 418	47 825	35 588	44 708	33 677	157 33
	5 419		55 212		1 802		9 362		10 675		50 243		80 296		213 009	
Japara	8 954	2 293	8 023	29 924	606	2 493	101	4 418	110	318	3 561	972	12 016	29 867	33 371	70 27
	11 247		37 947		3 099		4 511		428		4 533		41 883		103 648	
Rembang	1 931	756	25 071	51 390	899	1 142	498	1 489	5 999	19 848	3 832	20 037	9 429	24 637	47 659	121 49
	2 687		76 661		2 841		1 987		25 847		25 869		34 066		169 158	
Soerabaija	22 494	224	18 853	22 471	101	4 531	281	142	708	4 329	4 099	25 313	13 483	76 447	59 999	127 45
	22 718		41 324		4 632		423		3 037		29 412		83 910		187 456	
Pasoeroean	13 585	53	46 163	47 887	224	1 961	»	»	1 606	996	1 169	6 502	5 272	32 865	31 959	90 26
	13 638		87 990		2 185		»		2 602		7 371		38 137		152 223	
Probolinggo	9 820	349	43 902	57 380	43	552	»	89	772	942	13	3 897	1 633	16 066	55 388	79 47
	2 569		131 282		595		89		1 714		3 918		17 899		134 858	
Bezoeki	7 628	»	43 934	53 189	179	325	»	»	1 322	23 883	1 062	4 290	7 613	30 764	67 638	117 75
	7 628		103 123		804		»		33 205		3 352		38 277		185 389	
Banjoemas	3 115	»	23 830	34 324	1 232	754	»	»	11 190	3 290	1 648	1 317	18 105	11 354	52 120	51 53
	3 115		36 454		1 986		»		14 480		3 165		21 456		103 659	
Bagelen	1 316	669	20 053	26 890	166	381	18	71	6 088	2 377	1 439	1 277	27 898	35 125	37 095	66 91
	1 979		46 946		567		89		8 666		2 736		63 023		124 005	
Kadoe	85	14	33 208	23 373	365	503	»	»	4 327	7 853	2 355	6 316	11 754	15 313	62 294	52 5
	99		56 781		868		»		12 380		7 671		27 069		104 868	
Madioen	2 452	2 510	8 493	8 939	362	636	2	2 373	138	1 759	2 081	21 879	18 551	72 395	38 879	110 7
	4 992		17 432		998		2 373		1 897		23 960		88 946		140 800	
Kediri	11 605	163	5 168	14 613	3 842	1 405	463	193	3 376	3 928	3 305	8 829	17 387	48 343	45 446	79 3
	11 768		13 681		5 247		656		9 604		12 134		65 730		124 820	
Madura	173	302	189 228	131 851	345	459	74	360	54	3 156	35 565	6 869	17 802	15 572	243 241	157 5
	475		321 379		804		434		3 210		41 434		33 374		400 810	
Totalen (voor de gouvernementslanden van Java en voor Madura)	110 070	13 822	499 002	631 897	11 667	13 321	2 142	22 399	43 583	91 282	80 785	198 356	231 284	539 687	978 533	1 483 7
	120 892		1 100 899		30 988		24 541		134 865		279 141		770 971		2 462 297	
In 1893 waren de cijfers	111 764	9 389	496 188	626 185	13 469	16 890	2 293	18 378	44 068	87 958	84 645	183 499	191 675	489 000	944 073	1 431 4
	121 153		1 122 263		30 359		20 874		132 026		268 144		680 675		2 373 494	

Koloniaal verslag van 1895.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË

BIJLAGE YY.

N°. 51.

(Zie hoofdst. O, afd. I, § 1, sub 2°. van het verslag.)

KOFFIECULTUUR

(aan de verplichte levering onderworpen)

OP

JAVA.

Uitkomsten over het jaar 1894.

GEWESTEN.	Volgens de op ult October 1894 afgesloten opgaven was bij de koffiecultuur ingedeeld het navolgend aantal		HOEVEELHEID KOFFIE BIJ DE INKOOPPAKHUIZEN *ingekocht* E… VAN 100 KATTI'S OF VAN 61.76 K.G.).					
	dessa's.	huisgezinnen.	Ingekocht. *a*)		Bij het ledigvallen van de pakhuizen: meer bevonden.		minder bevonden.	
Krawang	*b*)	*b*)	*c*) 212,62 4/5 1,00	213,62 3/5		»		»
Preanger Regentschappen	628	73 309	76 688,44 1/5 959,44	77 647,88 1/5	9,46 2/5 1,03 2/5	10,49 4/5	1,42 0,29 2/5	1,71 2/5
Cheribon	147	15 006	2 634,23 4/5 23,39 4/5	2 657,63 3/5	5,96 4/5 0,17 4/5	6,14 3/5		»
Tagal	154	18 011	22 018 73 2/5 999 46 2/5	23 018,19 4/5	21,13 1/5 2,96 2/5	24,09 3/5		»
Pekalongan	191	9 805	3 548,74 3/5 106,83 3/5	3 655,58 1/5	5,27 2/5 0,29 1/5	5,56 3/5		»
Samarang	460	36 168	9 810,76 3/5 271,35 3/5	10 082,12 1/5	2,86 2/5 1,75 3/5	4,61 2/5		»
Soerabaija	97	2 890	1 782,91 1/5 15,07 1/5	1 797,98 2/5	2,00 4/5 »	2,00 4/5		»
Pasoeroean	467	36 663	176 947,64 7 133,88 4/5	184 081,52 4/5	110,22 1/5 29,68 3/5	139,90 4/5		»
Probolinggo	175	17 106	20 928,43 4/5 300,31 2/5	21 228,75 1/5	11,14 1/5 1,23 1/5	12,37 2/5		»
Bezoeki	249	31 400	14 843,76 2/5 50,88 3/5	14 894,65	15,76 3/5 0,67 4/5	16,44 2/5	2,56 »	2,56
Banjoemas	263	16 381	1 570,87 2/5 45 80	1 616,67 2/5	0,22 3/5 0,10 4/5	0,33 3/5	9,04 4/5 0,30 3/5	9,35 2/5
Bagelen	85	5 902	1 035 96 2/5 24 98 4/5	1 060,95 2/5	2,36 0,33 2/5	2,69 2/5		»
Kadoe	297	13 274	4 624,50 87,98 4/5	4 712,48 4/5	0,72 4/5 0,07 1/5	0,80		»
Madioen	127	8 096	9 594,03 3/5 553 73 4/5	10 147,77 2/5	11,71 1/5 0,18 2/5	11,89 3/5	45,67 3/5 0.44 2/5	46,12
Kediri	306	21 644	1 654,75 3/5 160,64 3/5	1 815,40 1/5	0,64 3/5 91,29	91,93 3/5	94,71 0 41 1/5	95,12 1/5
Te zamen voor de gouvernements-residentiën	3 646	306 655	347 896 43 4/5 10 734 81 3/5	358 631,25 2/5	199,51 129 80 4/5	329,31 4/5	153,41 2/5 1,45 3/5	154,87
Soerakarta	……	……	4 533,30 670 25	*d*) 5 203,55		»		»
Djokjokarta	……	……	*f*)	»		»		»
Totalen	3 646	306 655	*g*)352 429,73 3/5 11 405 06 2/5	*g*)363 834,80 2/5	199,51 129 80 4/5	329,31 4/5	153,41 2/5 1,45 3/5	154,87

uitgeleverd (in pikols		Hoeveelheid pikols koffie (goede en inferieure) in de drie voorafgegane jaren *uitgeleverd.*			Aanmerkingen.
Uitgeleverd.		1891.	1892.	1893.	
212 62$^4/_8$ 1.00	213,62$^4/_8$	122	708	34	
76 696,48$^6/_8$ 960,18	77 656,66$^6/_8$	64 869	200 958	24 449	
2 640,20$^6/_8$ 23,57$^6/_8$	2 663,78$^1/_8$	4 166	8 006	727	
22 039,86$^7/_8$ 1 002,42$^4/_8$	23 042,29$^3/_8$	25 006	58 567	2 559	
3 554,02 107,13	3 661,15	6 108	14 783	291	
9 813,62$^4/_8$ 273.11	10 086,73$^4/_8$	15 592	18 707	412	
1 784,92 15.07$^1/_8$	1 799,99$^1/_8$	2 806	3 345	1 846	
177 057,86$^1/_8$ 7 163,57$^2/_8$	184 221,43$^3/_8$	177 438	269 113	22 317	
20 939,58 301,54$^4/_8$	21 241,12$^4/_8$	25 714	33 037	5 481	
14 856,97 51.56$^3/_8$	14 908,53$^3/_8$	21 306	23 492	2 607	
1 562,05$^1/_8$ 45,60$^4/_8$	1 607,65$^5/_8$	695	12 103	433	
1 038,32$^3/_8$ 25.32$^1/_8$	1 063,64$^4/_8$	1 282	5 950	274	
4 625,22$^4/_8$ 88,06	4 713,28$^4/_8$	5 961	13 273	238	
9 560,07$^1/_8$ 553.47$^4/_8$	10 113,55	10 357	14 324	3 450	
1 560,69 251,52$^2/_8$	1 812,21$^2/_8$	4 443	6 116	496	
347 942,53$^6/_8$ 10 863,16$^4/_8$	358 805,70$^1/_8$	367,982	689 909	65 877	
4 533,30 670 25	5 203,55	e) 13 066	e) 2 875	e) 3 189	
	f) »	f) »	f) »	f)	
352 475,83$^2/_8$ 11 533,41$^4/_8$	364 009,25$^1/_8$	h) 381 048	h) 692 784	h) 69 066	

a) Ook de aangehaalde en verbeurd verklaarde koffie is onder de in kolom 4 vermelde hoeveelheden begrepen. In de onderstaande gewesten werden de volgende hoeveelheden aangehaald (in pikols):

	1ste soort.	Inferieure.	Te zamen
Preanger Regentschappen	4,980	20,654	25 64
Cheribon	1,739	6,92	8,650
Tagal	3.344	22 060	25,610
Pekalongan	0.32	4,523	4.842
Samarang	3.73	5,01	8,31
Soerabaja	6 969	7.136	14 104
Pasoeroean	20 460	35 134	35 40
Probolinggo	6.254	12,950	12 812
Besoeki	3 09	19 756	22 866
Banjoemas	„	12,33	12 33
Bagelen	„	3,89	3,89
Kadoe	1 574	6 200	7,78
Madioen	5 844	55,890	81 74
Kediri	6 33	31,129	37,348
Totalen	32,684	244,310	302 982

b) In Mei 1891 (Indisch Staatsblad nos. 102 en 103) werd besloten tot loslating van de verplichte teelt en levering van koffie in de residentie Krawang, ingaande met 1 Januari 1893. Vandaar dat de kolommen 2 en 3 onaangevuld kunnen blijven.

c) De tweeërlei opgaaf, hier en elders in dezen staat, doelt op koffie 1ste soort en op inferieure koffie.

Ter voorziening in de veronderstelde plaatselijke behoefte werden in 1894 op onderstaande gewestelijke en afdeelings-hoofdplaatsen van Java en Madura de daarbij vermelde hoeveelheden inferieure koffie van gouvernementswege publiek verkocht:

Serang (Bantam)	19 2.4/8	pikol;	opbrengst f	756 00
Batavia	345,84$^2/_8$	„	„	22 119 73
Bandong (Preanger Regentschappen)	48 56$^2/_8$	„	„	972 00
Tjiandjoer (Id.)	128 60	„	„	2 857.20
Soemedang (Id.)	42,64$^2/_8$	„	„	825,56
Garoet (Id.)	21,00	„	„	120,00
Manondjaja (Id.)	86 06	„	„	1 768,75
Tjiamis (Cheribon)	3 03$^1/_8$	„	„	205 00
Tagal	3.00	„	„	20,23
Pekalongan	119.50$^4/_8$	„	„	4 662,75
Samarang	172 41$^4/_8$	„	„	5 141 75
Soerabaja	260 54	„	„	26 972,02
Pasoeroean	39,78	„	„	1 471 7
Besoeki	54 27$^6/_8$	„	„	1 023 0
Banjoemas	36,37	„	„	1 266 25
Tjilatjap (Banjoemas)	0 42	„	„	21,25
Madioen	38,64$^4/_8$	„	„	1 302 75
Djokjokarta	0,10	„	„	4 22
Pamakassan (Madura)	1 53	„	„	59,73
Sumenap „	23 06	„	„	1 123 06
Totalen	2 375,30$^1/_8$	„	„	f 73 718.72

(gemiddeld p. m. f 31,03 per pikol).

d) Hiervan 4860 72 pikol (4862 pikol 1ste en 328 72 pikol 2de soort) van de Mangkoe Negorosche landen, waarvoor aan het hoofd van het Mangkoe Negorosche Huis werd tegoed gedaan f 121 605.85^5.

e) Onder de levering uit Soerakarta was begrepen aan koffie uit de Mangkoe Negorosche landen in 1891 ruim 12 612, in 1892 ruim 2622 en in 1893 ongeveer 3152 pikol (waaronder aan 2de soort respectievelijk 2012, 141 en 486 pikol).

f) Uit de residentie Djokjokarta is na het oogstjaar 1880 geen koffie meer ingeleverd.

g) Onder de hier vermelde totalen was aan Liberia-koffie begrepen:

Preanger Regentschappen	1604,662	pikol
Cheribon	27 12	„
Tegal	33 466	„
Pekalongan	22 028	„
Samarang	244,763	„
Soerakarta	42 32	„
Banjoemas	4,252	„
Soerabaja	0,606	„
Probolinggo	284,062	„
Bagelen	2 862	„
Kadoe	1.160	„
Kediri	1,250	„
Madioen	2.32	„
Totaal	1270^{018}	pikol

h) Onder de hiervermelde totalen was aan koffie 2de soort begrepen: in 1891 2863, 1892 16 403 en in 1893 1732 pikol.

GEWESTEN.	GEZAMENLIJKE KOSTEN VOOR DEN KOFFIE-OOGST VAN 1894 BETAA[LD] … INKOOP- NAAR						
	Inkoopsprijs aan de bevolking betaald (in de gouvernementsresidentiën à f 15 per pikol voor koffie 1ste soort en de helft van dien prijs voor inferieure koffie). 1)	Kosten van pakhuismeesters en pakhuispersoneel.	Kosten van koffiemantri's en cultuurpersoneel.	Uitgaven voor onderhoud en oprichting van inkooppakhuizen		Kosten van afpakking en vervoer naar de strandpakhuizen.	Cultuurprocenten a[an] inlandsche ambtenare[n] en hoofden
				Gewoon onderhoud.	Oprichting en zware reparatie.		
Krawang	f 3 196,92	f 360,00	»	»	»	f 947,80 *	f 77,9
Preanger Regentschappen	1 180 731,38 *	43 613,04 *	f 5 040	f 5 580,00	f 19 358,73	71 913,62 *	32 787,2
Cheribon	39 668,76	7 858,25 *	»	1 328,02	»	1 569 05 *	965,7
Tagal	337 776,99	9 864,59	2 250	1 779,40	»	17 326,58	8 073,3
Pekalongan	54 039,36	4 180.40 *	»	7.5,00	»	2 661,48 *	1 301,3
Samarang	149 698,63 *	11 006,19 *	5 760	1 635,00	»	6 038,69	3 199,2
Soerabaija	26 856,72	2 562,60	2 160	415,00	»	2 255,13	651,1
Pasoeroean	2 707 718,74 *	48 168,86	59 580	4 330,00	8 879,00	83 075,03	73 573,5
Probolinggo	316 178,92 *	12 740,02	6 585	1 660,00	»	10 463,10	7 641,5
Bezoeki	217 759,51 *	8 283,12 *	6 300	1 425,00	»	5 440,65	5 442,9
Banjoemas	23 925,00	4 496,46	»	775,00	250,00	1 424,15	570,8
Bagelen	15 697,72 *	3 887,11	540	910,00	150,00	1 607,12	377,0
Kadoe	69 957,25 *	9 110,00	»	1 335,00	6 125,97	4 485,29	1 596,2
Madioen	148 090,48 *	10 330,07 *	2 025	1 380,00	»	3 936 81 *	3 508,8
Kediri	26 355,65	6 536,78	»	2 035,00	991,00	1 985,03	610,3
Te zamen voor de gouvernementsresidentiën	f 5 317 052,07	f 182 997,50	f 90 240	f 25 302,42	f 35 754,70	f 215 129,55 *	f 140 377,5
Soerakarta	4) 129 645,16 *	960,00	»	»	»	7 133,29	»
Djokjokarta	»	»	»	»	»	»	»
Totalen	f 5 446 697,23 *	f 183 957,50	f 90 240	f 25 302,42	f 35 754,70	f 222 262,84 *	f 140 377,5

TOT EN MET HET VERVOER UIT DE STRANDPAKHUIZEN.				INKOOPPAKHUIZEN.		
Bijzondere uitgaven voor de bereiding op de West-Indische wijze.	Alle andere uitgaven, onder geen hoofd te brengen.	Te zamen.	Gemiddelde kosten per pikol uitgeleverde koffie	Aantal.	Bergruimte (in pikols).	*AANMERKINGEN.*
»	»	f 4 582,68 [a]	f 21,45	1	1 600	
»	f 1 724,20	1 360 818,27	17,52	90	155 600	
»	75,57	51 465,43 [a]	19,32	25	45 500	
»	»	377 070,91	16,36	19	54 200	
»	11,82 [a]	62 909,12	17,18	15	16 150	
»	»	176 737,80	17,52	26	47 500	
»	93,90	34 994,53	19,44	9	11 150	
f104 415,58	4 496,08	3 094 236,81 [a]	16,79	45	240 200	
»	»	355 268,58 [a]	16,72	23	47 350	
»	93,06	244 744,30 [a]	16,42	18	56 250	
»	118,78 [a]	31 560,26 [a]	19,63	19	33 050	
»	19,12	23 188,09	21,40	15	34 500	
»	156,56	92 766,35 [a]	19,68	18	44 700	
»	29,72	169 300,95 [a]	16,74	32	72 850	
»	»	38 513,80	21,25	30	37 400	
f104 415,58	f 6 888,82	f 6 118 158,22	f 17,05	385	898 000	
»	387,66 [a]	138 126,12	26,54	....	....	
»	»	»	»	....	....	
f104 415,58	f 7 276,48 [a]	f 6 256 284,34	f 17,18			

a) Voor een deel der aangehaalde koffie is geen inkoopsprijs tegoed gedaan.

b) Voor den inkoop van de koffie uit de Vorstenlanden geldt eene afwijkende prijsbepaling.

Koloniaal verslag van 1895.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE ZZ.

N°. 52.

(Zie hoofdst. O, afd. 1, § 1, sub 2°. van het verslag.)

STATISTIEK betreffende de AFSCHRIJVINGEN en BIJPLANTINGEN in de OP HOOG GEZAG aangelegde geregelde *a*) KOFFIEPLANTSOENEN op Java over 1893 en 1894.

GEWESTEN.	Aantal jonge en vruchtdragende boomen aanwezig op ult. October 1893 (verg. vorig verslag bijlage AAA, thans echter *zonder* de residentien Bantam, Krawang en Japara).	Bijplantingen in den westmoesson van 1893/94. Aantal boomen die volgens machtiging van de Indische Regeering zouden moeten worden bijgeplant (verg. vorig verslag bijlage AAA).	Bijplantingen in den westmoesson van 1893/94. Aantal boomen die werkelijk zijn bijgeplant.	Afschrijvingen in den loop van 1894 (tot ult. October).	Aantal jonge en vruchtdragende boomen aanwezig op ult. October 1894.	Aantal boomen volgens machtiging van de Indische Regeering bij te planten in den westmoesson van 1894/95.	Alzoo in den aanvang van 1895 aan jonge en vruchtdragende boomen vermoedelijk aanwezig. *b*)
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.
Preanger Regentschappen	18 085 074	*c*) 574 745	707 041	2 951 548	15 840 567	523 050	16 388 018
Cheribon	6 796 913	516 200	516 423	1 076 277	6 237 059	472 175	6 715 236
Tagal	2 964 778	373 450	373 660	180 821	3 157 617	393 800	3 551 417
Pekalongan	1 169 589	46 635	51 164	116 659	1 104 094	24 495	1 128 589
Samarang	8 250 368	360 650	358 655	1 891 453	6 717 570	430 775	7 148 345
Soerabaija	753 061	88 325	88 547	»	841 608	96 035	937 643
Pasoeroean	7 416 201	194 860	216 148	58 226	7 574 123	1 008 740	8 582 863
Probolinggo	5 094 369	*d*) 581 578	*e*) 390 263	418 729	5 065 903	391 815	5 457 718
Bezoeki	10 696 956	646 370	629 322	1 170 770	10 155 508	606 110	10 761 618
Banjoemas	5 289 210	526 616	527 125	859 954	4 456 381	413 155	5 369 536
Bagelen	1 143 341	62 800	62 800	347 906	858 175	86 340	944 515
Kadoe	785 410	27 085	27 085	15 967	796 528	24 150	820 678
Madioen	2 628 447	215 530	218 052	865 520	1 980 979	223 715	2 204 694
Kediri	5 900 807	894 180	894 180	606 813	6 188 174	823 690	7 011 864
Te zamen	*f*) 76 974 524	*g*) 5 109 024	5 060 465	*h*) 10 560 703	*f*) 71 474 286	*i*) 5 518 045	77 022 734

a) De overige koffieplantsoenen der inlandsche bevolking in de nog aan de verplichte levering onderworpen gouvernements-residentiën (omtrent welke plantsoenen eene statistiek als de in dezen staat bedoelde niet kan geleverd worden), namelijk de aanplantingen van zoogenaamde bosch-, pagger- en kampongkoffie en de als equivalent voor verplichte bijplantingen vrijwillig aangelegde plantsoenen, bestonden bij het einde van het plantjaar 1893/94 (31 October 1894), meerendeels naar schatting, uit ruim 181 millioen boomen (daaronder ook de jonge nog niet vruchtdragende). Verg. de distrietsgewijze opgaven in bijlage AAA hierachter.

b) Hieronder zijn nog begrepen de boomen die gedurende de maanden November en December 1894 voor afschrijving in aanmerking zouden komen; daaromtrent waren tijdens de opmaking van deze tabel te Batavia nog geen opgaven bekend; groot zal dat aantal echter niet zijn.

c) Nader op dit cijfer vastgesteld.

d) Hierbij zijn abusievelijk ook medegerekend de inboetingen in één- en tweejarige tuinen.

e) Betreft alleen de bijplantingen op nieuwe ontginningen; vandaar het groote verschil met het cijfer in de voorgaande kolom.

f) Onder de totalen in kolom 2 en kolom 6 zijn respectievelijk begrepen 1 206 075 en 1 791 654 Liberia-koffieboomen, over onderstaande gewesten verdeeld als volgt:

	ult. Oct. 1893.	ult. Oct. 1894.		ult. Oct. 1893.	ult. Oct. 1894.		ult. Oct. 1893.	ult. Oct. 1894.
Preanger Regentschappen	280 204	596 744	Samarang	487 528	568 628	Banjoemas	26 852	24 668
Cheribon	42 296	53 543	Soerabaija	15 975	27 780	Kadoe	19 850	46 935
Tagal	27 243	38 001	Probolinggo	120 616	297 736	Madioen	62 284	50 769
Pekalongan	59 550	84 603	Besoeki	60 367	60 367	Kediri	3 330	51 880
						Totalen	1 206 075	1 791 654

In twee gewesten zijn de cijfers van 1894 lager dan die van het voorafgegane jaar ten gevolge van het afschrijven van Liberia-koffieplantsoenen in Madjenang (Banjoemas) en in de afdeeling Patjitan (Madioen).

g) In bijlage AAA van 't vorig verslag werd opgegeven 5 181 239, waaronder echter nog op bijplantingen in Krawang gerekend was, welke residentie thans uit de tabel is weggelaten, evenals Bantam en Japara, waar echter voor 1893/94 reeds geen bijplantingen meer waren opgelegd. Overigens is het verschil te verklaren uit het aangeteekende in noot *c*.

h) Onder de gedurende 1893/94 afgeschreven boomen waren er respectievelijk 143 447 en 42 639 van de plantjaren 1891/92 en 1892/93, over onderstaande gewesten verdeeld als volgt:

	Geplant in: 1891/92.	Geplant in: 1892/93.		Geplant in: 1891/92.	Geplant in: 1892/93.		Geplant in: 1891/92.	Geplant in: 1892/93.
Preanger Regentschappen	20 859	»	Samarang	85 141	»	Banjoemas	12 579	»
Cheribon	1 482	9 000	Pasoeroean	260	416	Bagelen	100	»
Tagal	8 893	565	Probolinggo	1 410	»	Madioen	49 723	8 853
Pekalongan	»	5 000	Besoeki	»	15 935	Kediri	14 000	2 870
						Totalen	143 447	42 639

i) Hierbij is gerekend op het bijplanten van 743 695 Liberia-koffieboomen, namelijk in de residentiën:

Preanger Regentschappen	86 160	Samarang	297 375	Banjoemas	21 075
Cheribon	35 975	Soerabaija	12 465	Bagelen	27 449
Tagal	25 900	Probolinggo	86 155	Kadoe	24 150
Pekalongan	10 725	Bezoeki	50 150	Madioen	12 295
				Kediri	53 830
				Totaal	743 695

Koloniaal verslag van 1895.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE AAA.

N°. 53.

(Zie hoofdst. O, afd. I, § 2, sub 2°., van het verslag.)

KOFFIECULTUUR

aan de verplichte levering onderworpen

op

JAVA

(uitgenomen de residentiën Soerakarta en Djokjokarta).

OPGAVEN betreffende den omvang der cultuur, in elk daarbij betrokken district, op 31 December 1894.

NAMEN DER AFDEELINGEN.	NAMEN DER KOFFIEDISTRICTEN. (De in cursieve letters vermelde districten zijn geheel of gedeeltelijk voor de gouvernements-koffiecultuur gereserveerd.)	Zielental der inlandsche bevolking op 31 December 1894.	Aantal personen bij de gouvernements-koffiecultuur ingedeeld volgens den voorstelstaat voor het plantjaar 1895/96.	Totaal der tot elk koffiedistrict behoorende dessa's.	Aantal dessa's bij de gouvernements-koffiecultuur ingedeeld. Volgens de laatste cultuurplannen.	Aantal dessa's bij de gouvernements-koffiecultuur ingedeeld. Niet meer in de cultuurplannen opgenomen, maar vooralsnog bestaande aanplantingen onderhoudende.	Aantal dessa's bij de gouvernements-koffiecultuur ingedeeld. Te zamen	Uitgestrektheid (in bouws) van de bij het einde van het plantjaar 1893/94, dat is op 31 October 1894, aanwezige op hoog gezag aangelegde nog in onderhoud zijnde koffieplantsoenen.	vrijwillige of onder dien naam bekend staande koffieaanplantingen op bij de cultuurplannen aangewezen grond.	vrijwillige of onder dien naam bekend staande koffieaanplantingen op niet bij de cultuurplannen aangewezen grond naar schatting zooveel doenlijk
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.

PREANGE[R]

(Telt …)

Bandong	*Oedjoeng Broeng Koelon*	68 230	1 310	52	21	24	45	712	611	750
	Oedjoeng Broeng Wetan	48 720	3 431	31	26	5	31	1 129	1 044	425
	Bandjaran	48 438	1 041	44	44	»	44	834	262	975
	Koppo	17 053	»	17	»	3	3	51	262	[illegible]
	Tjiwidari	10 650	1 413	17	17	»	17	290	702	351
	Tjilakotot	87 785	4 832	56	36	10	40	755	4 370	2 290
	Rongga	48 994	2 307	35	25	3	28	181	1 596	1 251
	Radjamandala	18 058	1 350	18	18	»	16	100	747	186
	Per afdeeling	357 832	15 708	268	185	47	232	3 005	8 714	6 436
Tjitjalengka	*Tjitjalengka*	29 858	1 410	83	17	»	17	»	738	109
	Madjalaja	21 206	1 255	23	19	2	21	134	1 000	476
	Tjipeudjeuh	39 291	2 431	20	20	2	22	83	1 233	830
	Timbanganten	76 092	4 026	40	28	8	34	148	2 152	2 410
	Tjikembolan	41 151	2 275	28	17	8	21	9	872	838
	Bloeboer Limbangan	38 157	555	20	8	4	12	69	510	51
	Per afdeeling	238 821	11 952	157	105	22	127	438	7 117	3 736
Tjiandjoer	Peser	20 462	2 396	18	18	»	16	184	420	c) * 177
	Tjipoetri	38 672	2 262	17	8	4	12	143	»	52
	Tjikondang	39 541	852	21	5	»	5	180	83	26
	Djampang Wetan	40 173	2 118	14	12	»	12	334	14	79
	Tjidamar	29 886	508	13	5	»	8	79	»	13
	Per afdeeling	174 531	8 036	84	46	4	50	670	487	d) 349
Soekaboemi	Goenoeng Parang	77 183	2 139	35	11	3	14	303	370	223
	Tjimahi	37 603	2 278	15	15	»	15	322	637	835
	Tjitjoeroeg	43 689	3 198	24	21	»	21	73	546	508
	Tjiheulang	23 041	1 928	12	11	1	12	44	118	150
	Plaboean	29 094	3 800	14	14	»	14	77	»	40
	Djampang Tengah	31 920	2 158	22	18	4	22	317	18	722
	Djampang Koelon	32 855	3 598	27	19	8	27	352	97	521
	Per afdeeling	264 533	18 493	136	109	16	125	1 510	1 792	2 551
Soemedang	*Tandjongsari*	45 952	2 124	32	17	13	30	787	427	500
	Soemedang	41 039	183	59	2	10	12	123	»	232
	Dermaradja	19 579	»	21	»	1	1	155	»	62
	Per afdeeling	106 570	2 307	112	19	24	43	1 065	427	794

a) De cijfers der kolommen 11, 18, 19 en 20 zijn verkregen door zooveel mogelijk gecontroleerde meting en telling door de inlandsche hoofden en ambtenaren verder uit registers door deze personen aangehouden, dan wel door eenvoudige schatting. Waar meting plaats had, werden, in verband met de plantwijdte, uit cijfers van kolom 11, die voor de kolommen 18 t/m 20 afgeleid, en omgekeerd, bij telling, uit de cijfers van kolom 20 die voor kolom 11.

b) Hieronder voor de jaren 1890, 1892, 1893 en 1894 respectievelijk 2, 11, 1/2 en 3 pikol uit het niet meer bij de cultuur ingedeelde en daarom in deze tab. onvermeld gebleven district Tjihea (afdeeling Bandong).

c) Waar zooals hier, bij gebrek aan opgaven, de cijfers van het vorig jaar zijn behouden, zijn deze met een * geteekend.

AANTAL KOFFIEBOOMEN OP 31 OCTOBER 1894:

aanwezig in op hoog gezag aangelegde, nog in onderhoud zijnde koffieplantsoenen. Geplant in de jaren 1891/92, 1892/93 en 1893/94.	Geplant in vroegere jaren.	Totaal.	naar schatting aanwezig in plantsoenen, vrijwillig of onder dien naam (als equivalent voor verplichte bijplantingen) aangelegd — op bij de cultuurplannen aangewezen gronden. Geplant in de jaren 1891/92, 1892/93 en 1893/94.	Geplant in vroegere jaren.	Totaal.	op niet bij de cultuurplannen aangewezen gronden. Geplant in de jaren 1891/92, 1892/93 en 1893/94. a)	Geplant in vroegere jaren. a)	Totaal. a)	Koffielevering (in pikols) over 1890.	over 1891.	over 1892.	over 1893	over 1894.
12.	13.	14.	15.	16	17	18	19	20.	21.	22.	23	24	25

…EGENTSCHAPPEN.

…stricten.)

114 118	710 291	830 109	55 300	818 400	873 700	-	870 600	870 800	4 413	3 731	22 642	3 375[5]	10 600
205 432	1 513 054	1 718 486	60 300	1 421 500	1 485 000	25 300	458 500	483 800	6 171	5 717	14 053	2 098	10 183
102 630	620 534	811 761	-	525 100	525 100	116 900	1 175 600	1 288 500	1 613	3 213	10 983	1 670	3 300
-	79 684	79 681	-	378 500	373 500	32 500	195 000	228 100	761	1 580	3 800	326	1 450
55 795	838 215	304 010	60 200	1 144 300	1 204 500	65 300	409 300	501 600	1 806	6 493	7 695	777	2 275
-	073 830	673 820	020 000	6 211 700	2 885 600	1 821 800	6 708 900	4 623 700	5 575	11 463	32 313	6 712	14 664
-	196 961	106 961	151 500	3 011 200	3 162 700	-	6 608 000	2 004 000	1 020	3 087	12 527	6 430	4 009
10 400	149 199	159 399	272 700	1 525 600	1 398 300	137 500	221 100	421 300	182	955	2 624	429	2 161
567 975	4 327 030	4 605 055	1 051 100	11 037 300	12 368 400	2 288 300	8 641 103	11 129 400	b) 17 412	34 248	b) 96 853	b) 13 863[5]	b) 40 754
-	-	-	184 600	618 000	633 000	11 900	350 000	370 900	103	015	1 619	600	1 563
-	131 565	131 565	507 800	2 196 400	2 761 200	530 000	351 700	682 000	206	1 102	3 476	500	1 045
-	106 013	106 013	209 300	1 510 100	1 839 400	384 300	310 800	694 000	031	2 287	5 112	753	3 319
27 500	111 130	171 690	477 000	3 786 300	4 263 900	24 000	3 500 900	3 523 900	586	2 215	10 745	522	1 485
-	13 650	13 350	487 300	1 030 100	1 457 700	52 400	427 000	479 100	63	1 014	2 517	372[5]	1 650
53 070	93 310	106 130	83 300	1 053 200	1 136 700	4 500	93 200	96 700	61	465	1 972	75	384
80 430	548 974	569 304	6 010 100	10 251 400	12 204 500	1 016 600	6 033 400	6 016 400	1 073	6 610	25 811	6 437[5]	9 022
07 507	235 860	303 417	467 600	153 200	050 060	32 400	374 100	106 806	312	460	1 665	505	672
32 650	315 522	347 772	-	-	-	54 000	46 200	61 100	500	465	1 570	303	307
30 515	131 252	109 367	-	66 700	60 700	-	56 700	56 700	61	157	421	107	111
194 565	234 010	430 521	210 800	4 000	644 000	157 100	-	157 100	349	335	3 059	47	100
76 200	60 842	137 042	-	-	-	4 200	62 000	26 200	51	61	465	22[5]	61
411 037	1 037 612	1 410 610	737 000	823 900	961 500	e) 640 000	e) 490 000	e) 737 500	f) 1 283	f) 1 020	f) 6 382	f) 1 007[5]	f) 1 377
33 520	890 343	029 865	675 100	-	675 400	195 600	73 100	268 700	244	134	2 028	264	459
56 185	603 408	358 083	1 146 400	-	1 148 100	238 500	116 000	354 500	138	61	1 015	131	307
-	131 440	131 110	500 000	302 100	1 094 100	400 000	720 000	1 120 000	130	380	2 107	6	425
23 650	57 371	81 221	70 300	160 000	230 300	100 000	110 000	300 000	00	800	1 587	384	57
32 025	7 938	30 963	-	-	-	208 000	72 000	240 000	40	163	081	25	85
16 500	421 091	420 501	12 600	0 700	19 300	262 000	551 400	813 400	179	367	2 571	41	166
38 320	319 140	357 160	32 100	60 900	113 000	197 000	613 700	410 700	33	165	755	463[5]	957
205 100	1 860 023	6 032 222	6 492 800	619 700	3 312 300	1 691 100	1 256 200	6 547 300	063	1 415	10 771	1 303[5]	2 132
72 010	098 703	961 313	160 000	674 100	654 100	130 000	874 600	1 000 000	1 301	4 313	11 510	1 084	6 037
3 350	188 810	192 360	-	-	-	20 000	441 000	461 000	310	853	2 751	316[5]	1 110
-	621 149	221 419	-	-	-	31 000	90 000	124 000	92	225	959	372[5]	691
70 100	1 313 908	1 305 122	160 000	674 100	651 100	180 000	1 400 000	1 588 000	g) 1 820	g) 5 465	g) 15 413	g) 2 207	g) 7 451

d) Hieronder p. m. 6 bouws wegens vrijwillige aanplantingen in het niet meer bij de cultuur ingedeelde district Bajabang (afdeeling Tjiandjoer).

e) Hieronder voor de kolommen 18 t/m 20 respectievelijk 2000, 1000 en 3000 boomen in het district bedoeld in de vorige noot.

f) Hieronder voor de jaren 1890 t/m 1894 achtereenvolgens begrepen 10, 15, 05, 12 en 11 pikol afkomstig uit het in noot d genoemde district, benevens voor de … 1890, 1891 en 1892 respectievelijk 91, 100 en 06 pikol, verkregen van verspreid staande boomen in de mede niet meer bij de cultuur ingedeelde districten Ma…ber, Tjikalong en Tjiblagoeng, en voor de jaren 1893 en 1894 respectievelijk 9½ en 16 pikol uit de beide laatstgenoemde districten.

g) Hieronder voor de jaren 1890 t/m 1894 respectievelijk 34, 44, 103, 14 en 16 pikol uit het niet meer bij de cultuur ingedeelde district Tjibeureum (afdeeling Soemedang).

NAMEN DER		Zielental der inlandsche bevolking op 31 December 1894.	Aantal personen bij de gouvernements-koffiecultuur ingedeeld volgens den voorstelstaat voor het plantjaar 1895/96.	Totaal der tot elk koffiedistrict behoorende dessa's.	Aantal dessa's bij de gouvernements-koffiecultuur ingedeeld.			Uitgestrektheid (in bouws) van de bij het einde van het plantjaar 1893/94, dat is op 31 October 1894, aanwezige		
AFDEELINGEN.	KOFFIEDISTRICTEN. (De in cursieve letters vermelde districten zijn geheel of gedeeltelijk voor de gouvernements-koffiecultuur gereserveerd.)				Volgens de laatste cultuurplannen.	Niet meer in de cultuurplannen opgenomen, maar vooralsnog bestaande aanplantingen onderhoudende.	Te zamen.	op hoog gezag aangelegde nog in onderhoud zijnde koffieplantsoenen.	vrijwillige of onder dien naam bekend staande koffieaanplantingen: op bij de cultuurplannen aangewezen grond.	vrijwillige of onder dien naam bekend staande koffieaanplantingen: op niet bij de cultuurplannen aangewezen grond (naar schatting zooveel doenlijk). a)
1.	2	3.	4.	5	6	7.	8.	9.	10.	11.
Tasikmalaija	Singaparna	61 421	204	61	4	22	34	96	37	15
	Tjisai	49 404	3 027	36	25	11	36	1 140	494	400
	Melangbong	37 591	861	65	12	21	34	342	851	161
	Per afdeeling	154 472	4 092	133	41	61	102	1 468	1 382	880
Limbangan	*Soeta*	55 687	830	20	9	2	17	246	532	137
	Panembong	27 557	1 928	14	14	•	14	125	520	592
	Wanaradja	36 807	2 787	23	17	2	24	435	554	722
	Wanakerta	50 256	2 757	23	22	•	22	220	1 378	8 327
	Per afdeeling	130 309	8 302	80	63	11	77	1 160	2 991	4 783
Soekapoera Kollot	Panjeredan	21 103	410	18	0	•	2	122	84	42
	Soekaradjo	14 788	287	9	2	•	2	66	•	•
	Tradjoe	18 632	1 620	15	15	•	15	387	424	89
	Batoewangi	21 939	1 644	12	12	•	12	350	107	149
	Nagara	14 171	178	15	1	8	3	12	•	4
	Kandangwesi	24 732	1 336	12	12	•	12	394	423	232
	Per afdeeling	115 422	5 010	81	12	2	58	1 310	1 190	523
	Te zamen voor de 48 koffiedistricten	1 563 501	74 218	1 246	616	182	808	12 072	21 299	19 452

C H E R

(Telt buiten de parti

Cheribon	*Beber a)*	58 791	1 537	60	12	27	42	596	•	124
	Mandirantjan a)	35 214	727	49	4	16	26	177	•	73
	Per afdeeling	94 005	2 264	109	24	45	68	773	•	192
Madjalengka	Radjagaloeh	54 248	148	50	2	6	6	27	2	51
	Madja a)	81 338	1 844	41	20	5	25	438	6	33
	Telaga a)	74 360	952	74	9	45	44	496	•	h) †
	Per afdeeling	160 881	2 936	165	31	56	27	749	8	84
Galoeh	*Tjiamis a)*	72 720	268	84	34	•	38	21	14	32
	Rantjah	52 807	1 520	35	19	•	10	257	8	41
	Kawali a)	44 800	426	42	6	29	55	442	•	536
	Pendjaloe a)	49 160	3 127	48	44	12	47	1 489	•	76
	Per afdeeling	288 487	5 408	222	105	42	147	2 197	22	684
Koeningan	*Koeningan a)*	56 548	212	67	6	8	14	70	•	2
	Kadoegedeh	34 744	850	52	7	18	24	144	27	17
	Loerahgoeng a)	45 298	570	52	6	27	33	206	29	•
	Per afdeeling	185 992	2 216	171	19	34	78	420	56	19
	Te zamen voor de 12 koffiedistricten	592 485	12 820	667	178	187	375	4 139	86	928

h) Hieronder voor de jaren 1890 t/m 1892 respectievelijk 2, 3, 71 en voor het jaar 1894 3 pikol uit het niet meer bij de cultuur ingedeelde district Indihi (afdeeling Tasikmalaija).

i) Hieronder voor de jaren 1890 t/m 1892 respectievelijk 5, 11 en 64 pikol uit het niet meer bij de cultuur ingedeelde district Karang (afdeeling Soekapoera Kollo

k) Hieronder voor het jaar 1222 13 pikol, verkregen van verspreide aanplantingen in niet meer bij de cultuur ingedeelde districten, welke echter niet nader zijn aangeduid

AANTAL KOFFIEBOOMEN OP 31 OCTOBER 1894:									Koffielevering (in pikols)				
aanwezig in op hoog gezag aangelegde nog in onderhoud zijnde koffieplantsoenen.			naar schatting aanwezig in plantsoenen, vrijwillig of onder dien naam (als equivalent voor verplichte beplantingen) aangelegd:										
			op bij de cultuurplannen aangewezen gronden.			op niet bij de cultuurplannen aangewezen gronden.							
Geplant in de jaren 1891/92, 1892/93 en 1893/94	Geplant in vroegere jaren.	TOTAAL.	Geplant in de jaren 1891/92, 1892/93 en 1893/94.	Geplant in vroegere jaren.	TOTAAL.	Geplant in de jaren 1891/92, 1892/93 en 1893/94. a)	Geplant in vroegere jaren. a)	TOTAAL. a)	over 1890.	over 1891.	over 1892.	over 1893	over 1894.
12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.
-	142 307	140 507	-	27 400	67 400	-	24 200	34 000	50	110	1 520	54	50
200 500	1 005 080	1 335 070	-	1 446 000	1 440 000	-	181 500	151 500	200	221	5 410	99	451
85 542	325 983	411 522	-	1 745 200	1 745 200	-	303 902	223 202	220	1 120	2 865	215	719
419 128	1 477 572	1 896 700	-	3 200 200	2 960 200	-	530 400	530 422	h) 523	h) 2 109	h) 0 050	238	h) 1 200
19 840	677 447	690 287	90 022	227 800	702 500	50 000	124 000	403 000	350	4 069	2 241	652	743
-	127 211	127 511	-	850 700	250 700	122 000	1 058 000	1 120 000	652	9 228	5 000	006	1 000
-	842 106	212 422	82 520	771 000	229 500	366 002	1 094 000	4 460 000	660	9 905	8 455	372	1 968
-	370 820	370 322	-	1 780 000	1 738 000	1 477 000	4 003 000	5 100 000	613	2 312	12 132	.742	0 622
12 840	1 427 572	1 452 412	121 800	3 997 202	4 121 720	2 224 220	2 272 000	6 300 200	6 210	2 515	27 235	2 034	0 247
53 348	117 023	171 252	-	141 400	141 100	80 300	-	90 302	49	63	360	21	12
47 800	61 390	80 100	-	-	-	-	-	-	17	30	420	3	3
-	477 492	477 400	229 000	221 500	250 500	34 100	143 700	177 220	573	228	3 795	721	203
991 267	523 280	624 053	70 400	165 200	635 000	57 100	210 100	297 500	531	076	2 032	412	573
18 150	20 812	44 460	-	-	-	-	6 000	6 000	62	36	234	-	6
140 738	445 300	202 040	282 200	-	290 502	405 422	15 300	422 700	610	257	1 262	42	060
531 053	1 661 755	2 102 226	1 285 700	646 100	2 033 020	677 202	427 100	024 300	i) 1 437	i) 1 780	i) 2 212	1 222	1 144
2 304 212	12 502 251	16 240 307	2 211 800	30 211 700	30 026 300	6 011 000	21 862 400	21 877 300	26 241	61 669	k) 200 050	64 442	77 652

[illegible] O N.

[illegible]ere landen 26 districten.)

94 730	926 416	1 221 145	-	-	-	61 900	-	64 902	140	4 127	070	222	298
113 674	121 320	605 002	-	-	-	33 100	-	33 100	35	280	140	27	212
208 403	1 127 781	1 212 183	-	-	-	08 000	-	08 002	176	1 392	828	320	500
-	47 021	47 001	1 000	-	1 200	11 300	-	11 302	43	170	-	47	191
152 212	457 020	009 431	07 500	-	07 500	27 000	23 700	21 000	41	4 053	037	225	030
53 422	414 210	406 051	-	-	-	03 000	-	23 000	72	474	990	22	449
205 764	919 610	1 105 363	20 500	-	60 502	20 200	20 722	25 000	m) 124	m) 1 722	m) 0 125	006	m) 1 072
12 667	25 100	37 707	0 300	-	0 300	10 702	-	10 700	0	4	10	4	6
471 047	325 801	497 458	3 700	-	3 700	20 100	-	00 100	0	120	064	3	22
120 850	456 639	207 180	-	-	-	211 500	-	011 500	01	72	090	12	34
675 537	4 334 067	0 012 504	-	-	-	23 100	-	93 100	132	195	0 170	32	903
980 651	0 172 567	3 153 212	10 000	-	10 000	081 422	-	281 400	125	400	3 020	08	220
66 550	60 410	122 960		-	-	-	3 500	3 500	48	115	305	0	44
83 572	207 069	271 241	12 100	26 700	38 802	12 600	12 300	30 902	26	145	030	12	160
48 721	105 382	214 104	92 600	10 600	23 600	-	-	-	112	388	572	37	852
170 840	403 459	612 305	32 200	07 520	70 400	12 000	21 502	24 122	190	640	1 012	55	330
1 871 062	4 061 390	2 227 030	71 402	27 500	100 900	434 200	45 300	499 700	203	4 106	0 006	728	9 064

f) Waar de opgaven ontbreken en de cijfers van het vorig jaar niet behouden konden worden, is een † geplaatst.

h) Hieronder voor de jaren 1890 t/m 1892 en voor het jaar 1894 respectievelijk 1, 22, 175 en 2 pikol uit het niet meer bij de cultuur ingedeelde district Medjalengka (afdeeling van dien naam).

i) Dit district is niet in zijn geheel gereserveerd; zie Indisch Staatsblad 1890 n°. 110

NAMEN DER		Zielental der inlandsche bevolking op 31 December 1894.	Aantal personen bij de gouvernements-koffiecultuur ingedeeld volgens den voorstelstaat voor het plantjaar 1895/96.	Totaal der tot elk koffiedistrict behoorende dessa's.	Aantal dessa's bij de gouvernements-koffiecultuur ingedeeld.			Uitgestrektheid (in bouws) van de bı het einde van het plantjaar 1893/94, dat is op 01 October 1894, aanwezig		
AFDEELINGEN.	KOFFIEDISTRICTEN. (De in cursieve letters vermelde districten zijn geheel of gedeeltelijk voor de gouvernements-koffiecultuur gereserveerd.)				Volgens de laatste cultuurplannen.	Niet meer in de cultuurplannen opgenomen, maar vooralsnog bestaande aanplantingen onderhoudende.	Te zamen.	op hoog gezag aangelegde nog in onderhoud zijnde koffieplantsoenen.	vrijwillige of onder dien naam bekend staande koffieaanplantingen: op bij de cultuurplannen aangewezen grond.	vrijwillige of onder dien naam bekend staande koffieaanplantingen: op niet bij cultuurplannen aangewezen grond (naar schatting zooveel doenlijk) e
1.	2.	3.	4.	5	6.	7	8.	9	10.	11.
										T (Telt
Tagal	Gantoengan	22 703	1 161	30	21	•	21	37	2	255
Brebes	Boemidjawa	58 020	3 535	30	23	•	23	131	•	2 347
	Boemiajoe a)	76 949	5 101	50	40	•	40	901	20	2 000
	Salem	68 198	1 435	39	18	•	18	60	•	2
	Per afdeeling	144 125	10 071	119	81	•	81	1 192	60	4 349
Pemalang	*Randoedongkal a)*	45 707	•	36	•	4	4	26	•	41
	Banjoemoedal a)	43 000	4 165	33	34	•	33	462	•	3 793
	Watoekoempoel a)	23 160	1 868	28	19	•	19	385	•	220
	Per afdeeling	110 797	5 976	97	52	4	56	867	•	4 075
	Te zamen voor de 7 koffiedistricten	279 627	16 098	265	154	4	156	2 119	69	8 779
										P E K (Telt
Pekalongan	*Doro*	31 217	1 361	82	27	•	67	380	16	241
	Paninggaran	68 917	6 218	41	41	•	41	317	50	915
	Per afdeeling	52 634	6 012	121	68	•	68	697	66	1 159
Batang	*Bandar Sidajoe*	41 032	3 622	95	51	1	55	200	•	124
	Bawang	64 098	4 019	90	71	14	95	133	•	376
	Soebah β)	40 102	•	88	•	14	14	59	•	•
	Keboemen β)	63 244	•	73	•	3	9	9	•	•
	Per afdeeling	144 924	7 671	336	125	32	157	398	•	500
	Te zamen voor de 6 koffiedistricten	166 058	11 463	459	193	32	225	1 095	66	1 695
										S A M (Telt
Salatiga	Salatiga	67 666	9 069	121	109	•	109	768	•	8
Kendal	*Bodja a)*	52 792	7 296	66	88	•	88	1 762	•	446
	Selokaton a)	48 332	7 199	111	114	•	114	612	119	800
	Per afdeeling	101 124	14 491	202	202	•	202	6 571	116	1 212
Ambarawa	Ambarawa	82 216	10 916	117	117	•	117	1 439	176	203
	Oenarang	56 557	2 947	94	30	34	64	499	10	606
	Per afdeeling	138 773	13 066	201	147	54	201	1 926	186	809
	Te zamen voor de 6 koffiedistricten	637 559	36 166	524	458	54	516	5 271	313	1 703

a) Dit district is niet in zijn geheel gereserveerd; zie Indisch Staatsblad 1881 n°. 20, in verband met Indisch Staatsblad 1885 n°. 9.

β) Hieronder voor de jaren 1890 t/m 1894 achtereenvolgens 664, 19, 50, ½ en 5 pikol uit het niet meer bij de cultuur ingedeelde district Balapoelang der afdeeling Brebes.

AANTAL KOFFIEBOOMEN OP 31 OCTOBER 1894: aanwezig in op hoog gezag aangelegde, nog in onderhoud zijnde koffieplantsoenen. Geplant in de jaren 1891/92, 1892/93 en 1893/94.	Geplant in vroegere jaren.	Totaal.	naar schatting aanwezig in plantsoenen, vrijwillig of onder dien naam (als equivalent voor verplichte bijplantingen) aangelegd — op bij de cultuurplannen aangewezen gronden. Geplant in de jaren 1891/92, 1892/93 en 1893/94.	Geplant in vroegere jaren.	Totaal.	op niet bij de cultuurplannen aangewezen gronden. Geplant in de jaren 1891/92, 1892/93 en 1893/94. a)	Geplant in vroegere jaren. a)	Totaal. a)	Koffielevering (in pikols) over 1890.	over 1891.	over 1892.	over 1893.	over 1894.
12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.
G A L. (… districten.)													
34 175	23 265	57 440	2 000	-	6 000	165 700	356 000	522 500	58	630	1 017	85	313
32 047	252 391	315 411	-	-	-	472 500	4 210 000	4 692 300	3 933	8 760	22 033	1 543	8 339
147 730	1 057 938	1 205 668	12 000	28 000	40 003	248 000	4 918 000	5 100 000	2 104	7 741	20 200	405	8 403
-	23 580	23 500	-	-	-	-	4 400	4 400	3	4	64	1/2	7
170 777	1 361 032	1 544 609	12 000	28 000	40 000	721 500	9 141 200	9 862 700	p) 6 784	p) 16 501	p) 43 033	p) 1 340	p) 16 334
-	28 627	23 627	-	-	-	1 500	12 180	13 000	78	55	120	3	41
262 50	606 293	868 143	-	-	-	2 050 800	5 527 100	7 587 500	2 417	6 659	12 138	515	5 230
178 477	470 321	357 798	-	-	-	16 500	598 900	613 400	129	933	2 050	7	552
441 327	1 114 241	1 555 568	-	-	-	2 077 800	6 130 700	8 214 500	2 010	7 847	14 317	535	5 363
658 279	2 502 330	3 157 617	14 000	28 000	40 000	2 965 000	15 634 700	18 599 700	9 438	25 080	59 567	8 330	23 042
L O N G A N. (… districten.)													
16 160	430 103	452 313	-	-	-	32 200	929 000	962 800	717	3 000	3 305	104	836
35 475	329 347	363 821	96 800	-	86 000	396 200	1 196 500	1 592 700	459	1 067	7 013	92	1 571
51 634	734 538	816 161	96 300	-	86 603	420 400	2 125 500	2 251 900	1 176	4 067	10 370	126	2 437
49 630	97 851	145 831	-	-	-	48 700	210 300	857 000	164	332	1 004	83	850
-	80 753	80 755	-	-	-	80 600	676 300	756 300	327	1 405	3 217	110	921
-	45 991	45 994	-	-	-	-	-	-	131	46	94 1/2	14	45
-	9 300	9 300	-	-	-	-	-	-	41	188	20 1/2	10	42
48 630	330 300	287 030	-	-	-	126 700	886 600	1 013 308	666	3 021	4 405	165	1 257
100 804	1 003 020	1 104 894	96 880	-	80 800	556 100	3 012 100	3 560 000	1 702	9 183	14 762	291	3 631
… A N G. (… districten.)													
181 956	177 035	356 331	136 400	-	130 100	-	-	-	r) 184	r) 735	r) 406	r) 18 1/2	79
754 380	1 739 770	2 494 156	-	-	-	55 000	95 680	150 600	852	3 335	4 044	152 1/2	3 277
169 925	943 654	1 113 576	15 000	100 000	175 000	60 000	408 000	460 000	645	2 388	3 337	65 1/4	1 737
924 305	2 683 433	3 607 738	15 000	160 000	175 503	115 800	485 600	610 000	1 487	5 723	8 331	217 3/4	5 014
274 141	1 605 804	1 008 315	16 000	515 003	431 000	102 800	030 180	731 008	1 836	7 668	8 904	87	4 093
18 730	762 706	781 490	9 000	8 000	17 000	100 000	150 000	318 600	800	1 836	1 716	91	911
292 871	2 457 078	2 750 011	25 000	583 000	518 000	272 300	730 180	1 052 000	1 436	9 101	8 623	178	4 901
1 399 432	5 316 430	6 717 576	173 400	683 000	601 433	387 500	1 075 700	1 602 000	3 117	15 500	16 707	412 1/4	10 087

q) Dit district is niet in zijn geheel gereserveerd; zie Indisch Staatsblad 1883 n°. 103.

r) Hieronder voor de jaren 1890 t/m 1893 achtereenvolgens 10, 71, 82 en 1/4 pikol uit het niet meer bij de cultuur ingeleekde district Tengaran der afdeeling Salatiga.

s) Dit district is niet in zijn geheel gereserveerd; zie Indisch Staatsblad 1836 n°. 134.

NAMEN DER AFDEELINGEN.	NAMEN DER KOFFIEDISTRICTEN. (De in cursieve letters vermelde districten zijn geheel of gedeeltelijk voor de gouvernements-koffiecultuur gereserveerd.)	Zielental der inlandsche bevolking op 31 December 1884.	Aantal personen bij de gouvernements-koffiecultuur ingedeeld volgens den voorstel-staat voor het plantjaar 1895/96.	Totaal der tot elk koffiedistrict behoorende dessa's.	Aantal dessa's bij de gouvernements-koffiecultuur ingedeeld. Volgens de laatste cultuurplannen.	Aantal dessa's bij de gouvernements-koffiecultuur ingedeeld. Niet meer in de cultuurplannen opgenomen, maar vooralsnog bestaande aanplantingen onderhoudende.	Aantal dessa's bij de gouvernements-koffiecultuur ingedeeld. Te zamen.	Uitgestrektheid (in bouws) van de bij het einde van het plantjaar 1893/94, dat is op 31 October 1894, aanwezige: op hoog gezag aangelegde nog in onderhoud zijnde koffie-plantsoenen.	vrijwillige of onder dien naam bekend staande koffieaanplantingen: op bij de cultuurplannen aangewezen grond.	vrijwillige of onder dien naam bekend staande koffieaanplantingen: op niet bij de cultuurplannen aangewezen grond (naar schatting zooveel doenlijk) …
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.
										SOER… (Telt …
Modjokerto	*Djaboeng* †)	61 616	3 002	842	97	30	127	668	66	300
										PASO… (Telt …
Malang	*Kotta Malang*	46 821	831	62	80	3	83	122	164	1 100
	Karangdo	77 337	5 164	126	70	6	76	654	576	4 245
	Pakis	80 020	3 705	167	45	16	60	885	"	15 000
	Gondanglegi †)	87 751	1 727	78	13	16	66	551	"	405
	Toeren †)	53 885	4 161	62	38	6	41	745	240	8 776
	Senggoro †)	78 521	5 186	91	57	16	66	918	362	1 614
	Penanggoengan	45 568	5 762	81	83	21	64	765	508	7 600
	Ngantang	82 585	3 013	60	60	"	60	537	72	3 100
	Per afdeeling	496 768	60 086	661	350	63	448	5 157	1 662	36 572
Bangil	*Poerworedjo*	62 628	8 832	65	50	10	60	90	535	1 267
	Pandaan	58 108	6 037	180	35	15	56	80	300	1 251
	Per afdeeling	166 026	4 876	236	85	85	116	176	831	8521
Pasoeroean	*Tengger*	29 460	6 061	51	63	10	63	16	"	11 000
	Te zamen voor de 11 koffiedistricten	646 418	67 162	968	467	118	581	6 345	6 713	53 103
										PROB… (Telt
Probolinggo	*Tengger*	60 300	8 716	46	61	10	61	285	"	6 700
Kraksaän	*Gading*	45 102	8 375	36	83	4	67	1 000	165	200
Loemadjang	Loemadjang	40 768	6 011	46	30	1	61	618	"	"
	Tempeh	88 154	4 510	30	81	"	61	815	"	"
	Ranoelemongan	48 622	3 667	50	46	1	47	686	6	256
	Kantangan	14 300	1 761	64	64	"	61	606	616	300
	Per afdeeling	117 444	16 201	150	131	6	183	8 653	221	556
	Te zamen voor de 6 koffiedistricten	622 655	17 014	662	175	16	181	3 847	336	7 462
										B… (Telt
Bezoeki	Bezoeki	61 286	879	50	6	16	67	460	"	"
	Wringin	17 281	898	27	6	21	67	547	"	"
	Per afdeeling	48 563	1 377	80	16	30	54	1 006	"	"

†) Dit district is niet in zijn geheel gereserveerd; zie Indisch Staatsblad 1863 n°. 666.

AANTAL KOFFIEBOOMEN OP 31 OCTOBER 1894:									Koffielevering (in pikols)				
aanwezig in op hoog gezag aangelegde nog in onderhoud zijnde koffieplantsoenen.			naar schatting aanwezig in plantsoenen, vrijwillig of onder dien naam (als equivalent voor verplichte bijplantingen) aangelegd:										
			op bij de cultuurplannen aangewezen gronden.			op niet bij de cultuurplannen aangewezen gronden.							
Geplant in de jaren 1891/92, 1892/93 en 1893/94.	Geplant in vroegere jaren.	Totaal.	Geplant in de jaren 1891/92, 1892/93 en 1893/94.	Geplant in vroegere jaren.	Totaal.	Geplant in de jaren 1891/92, 1892/93 en 1893/94. a)	Geplant in vroegere jaren. a)	Totaal. a)	over 1890.	over 1891.	over 1892.	over 1893	over 1894.
12.	13.	14	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.
A IJ A. (…districten.)													
815 458	030 150	841 606	10 000	81 002	94 000	54 000	1 000 000	1 054 000	1 200	0 600	0 040	1 940	1 800
O E A N. (…districten.)													
37 774	83 065	120 035	30 000	85 000	104 000	40 000	1 007 000	1 047 000	1 347	0 130	15 440	030	7 017
267 460	1 010 041	1 294 103	310 000	502 000	014 000	248 000	1 430 000	1 070 000	300	11 634	14 310	450	12 541
188 044	505 392	703 040	-	-	-	140 000	10 870 400	10 010 400	11 200	54 920	75 300	0 071	45 150
74 711	920 013	994 624	-	-	-	100 000	094 000	794 0 0	360	5 994	8 484	00	4 801
016 874	1 014 977	1 232 051	50 004	430 000	400 000	400 000	4 800 000	0 000 000	1 000	14 331	10 450	71	11 441
312 700	1 177 080	1 489 704	444 000	044 800	705 000	197 300	2 021 100	6 010 400	077	12 206	14 306	200	13 554
87 507	502 460	070 967	425 000	211 300	036 300	60 000	5 707 100	5 617 100	0 161	27 460	00 120	4 131	02 404
60 210	501 200	045 412	04 800	10 500	74 700	540 000	0 001 100	7 141 100	3 075	05 304	47 120	5 014	30 054
1 240 384	0 091 040	7 040 033	1 445 000	1 407 600	2 052 600	1 745 300	35 180 700	30 815 000	05 340	157 080	033 520	14 071	100 032
88 070	04 371	153 041	05 900	308 000	503 000	8 000	1 540 200	1 555 100	1 070	0 073	5 451	575	0 010
52 048	96 051	151 599	133 000	034 000	702 000	40 500	1 760 000	1 600 500	1 380	1 007	3 074	1 056	1 001
141 015	163 022	001 010	158 000	1 023 000	1 181 000	55 400	0 300 200	0 301 000	2 150	4 820	0 505	1 020	4 007
60 450	-	20 450	-	-	-	* 2 000 000	* 12 000 000	* 14 000 000	4 002	14 500	57 000	0 417	10 500
1 408 452	0 105 071	7 074 123	1 508 900	0 510 500	1 014 500	3 600 700	40 475 900	54 070 500	00 010	177 448	008 110	02 017	184 001
I N G G O. (…districten.)													
100 145	273 000	454 107	-	-	-	500 000	0 000 000	0 000 000	5 770	10 001	21 490	4 004	13 020
174 070	1 017 000	1 101 000	10 200	-	10 200	270 000	-	070 300	274	0 010	4 414	147	0 001
180 205	570 010	790 817	-	-	-	-	-	-	184	1 431	700	73	530
049 920	503 290	053 154	-	-	-	-	-	-	5	407	1 180	07	040
325 857	007 047	003 004	0 800	-	0 000	24 600	400 200	400 800	048	2 092	0 044	54	1 011
397 771	405 883	023 004	200 200	-	098 200	7 900	1 100 000	1 107 000	015	1 040	0 904	070	1 701
1 142 750	0 017 070	3 420 430	307 200	-	307 200	32 500	1 046 000	1 079 700	090	0 008	7 104	400	0 651
1 496 073	0 568 000	3 065 003	325 400	-	325 400	011 400	0 646 800	10 558 000	0 704	85 714	00 037	5 481	21 041
O E K I. (…districten.)													
58 825	555 680	014 514	-	-	-	-	-	-	020	080	025	300	010
22 060	511 645	540 905	-	-	-	-	-	-	341	005	010	384	070
08 085	1 067 334	1 105 412	-	-	-	-	-	-	501	1 540	1 743	065	989

a) Dit district is niet in zijn geheel gereserveerd; zie Indisch Staatsblad 1878 n°. 345, in verband met Indisch Staatsblad 1880 n°. 120.

NAMEN DER AFDEELINGEN.	NAMEN DER KOFFIEDISTRICTEN. (De in cursieve letters vermelde districten zijn geheel of gedeeltelijk voor de gouvernements-koffiecultuur gereserveerd.)	Zielental der inlandsche bevolking op 31 December 1894.	Aantal personen bij de gouvernements-koffiecultuur ingedeeld volgens den voorstel-staat voor het plantjaar 1895/96.	Totaal der tot elk koffiedistrict behoorende dessa's.	Aantal dessa's bij de gouvernements-koffiecultuur ingedeeld. Volgens de laatste cultuurplannen.	Aantal dessa's bij de gouvernements-koffiecultuur ingedeeld. Niet meer in de cultuurplannen opgenomen, maar vooralsnog bestaande aanplantingen onderhoudende.	Aantal dessa's bij de gouvernements-koffiecultuur ingedeeld. Te zamen.	Uitgestrektheid (in bouws) van de bij het einde van het plantjaar 1893/94, dat is op 31 October 1894, aanwezige op hoog gezag aangelegde nog in onderhoud zijnde koffieplantsoenen.	vrijwillige of onder dien naam bekend staand koffieaanplantingen: op bij de cultuurplannen aangewezen grond.	vrijwillige of onder dien naam bekend staand koffieaanplantingen: op niet bij de cultuurplannen aangewezen grond (naar schatting zooveel doenlijk). *s*)
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.
Bondowosso	Bondowosso	99 291	3 954	42	48	2	49	590	-	†
	[illegible]	80 760	8 924	51	42	9	51	1 451	-	†
	Penanggoengan	47 371	5 527	48	90	3	42	1 115	-	†
	Per afdeeling	197 822	18 445	149	124	18	149	3 156	-	†
Djember	Djember	51 177	-	57	-	32	39	270	-	-
	Soekokerto s)	95 669	4 170	99	30	93	53	1 219	-	†
	Poeger	29 254	-	94	-	24	24	263	-	-
	Tanggoel	21 721	-	23	-	93	93	245	-	-
	Per afdeeling	205 819	4 170	157	90	109	159	1 907	-	†
Banjoewangi	Banjoewangi	42 195	1 973	57	34	7	41	450	-	-
	Rogodjampi	43 555	2 061	49	46	1	47	754	-	-
	Per afdeeling	22 948	4 034	106	80	8	88	1 914	-	-
	Te zamen voor de 11 koffiedistricten	919 741	99 234	495	242	174	499	7 975	-	†

B A

(Telt 1

		3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.
Banjoemas	Soekaradja	79 011	-	99	11	33	44	124	-	-
Poerwokerto	Adjibarang	*w*) 71 197	-	79	-	41	41	117	-	-
Poerbolinggo	Poerbolinggo	117 127	1 915	130	28	-	28	406	-	65
	Kertanegara	72 149	2 517	99	41	-	41	515	-	340
	Tjahjana	95 259	2 007	82	22	-	22	900	-	190
	Per afdeeling	284 374	9 439	319	91	-	91	1 221	-	595
Bandjarnegara	*Bandjar*	57 091	1 752	99	34	-	34	425	-	30
	Singomerto	63 931	9 547	96	39	5	44	425	19	129
	Karangkobar	99 715	9 072	95	65	-	95	1 079	5	802
	Batoer	99 945	2 125	51	94	-	94	538	90	609
	Per afdeeling	195 180	9 507	311	179	5	177	2 424	107	1 550
Tjilatjap	Madjenang	27 702	-	29	-	2	9	7	-	-
	Dajeuhloehoer	17 907	-	25	-	2	2	19	-	-
	Per afdeeling	45 307	-	51	-	4	4	12	-	-
	Te zamen voor de 11 koffiedistricten	665 309	15 700	999	274	83	357	9 995	107	2 145

s) Dit district is niet in zijn geheel gereserveerd; zie Indisch Staatsblad 1921 n°. 241.

w) Hieronder voor de jaren 1900 t/m 1892 achtereenvolgens 19, 3 en 6 pikol afkomstig uit het niet meer bij de cultuur ingedeelde district Poerwokerto (afdeeling van dien naam).

AANTAL KOFFIEBOOMEN OP 31 OCTOBER 1894: aanwezig in op hoog gezag aangelegde, nog in onderhoud zijnde koffieplantsoenen. Geplant in de jaren 1891/92, 1892/93 en 1893/94.	Geplant in vroegere jaren.	TOTAAL.	naar schatting aanwezig in plantsoenen, vrijwillig of onder dien naam (als equivalent voor verplichte bijplantingen) aangelegd — op bij de cultuurplannen aangewezen gronden. Geplant in de jaren 1891/92, 1892/93 en 1893/94.	Geplant in vroegere jaren.	TOTAAL.	op niet bij de cultuurplannen aangewezen gronden. Geplant in de jaren 1891/92, 1892/93 en 1893/94. a)	Geplant in vroegere jaren. a)	TOTAAL. a)	Koffielevering (in pikols) over 1890.	over 1891.	over 1892.	over 1893.	over 1894.
12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19	20.	21.	22.	23.	24.	25
98 762	907 158	005 050	»	»	»	»	90 000	90 000	323	3 614	069	044	504
906 187	1 907 073	1 604 100	»	»	»	»	051 060	051 060	1 654	4 01?	9 751	409	5 500
191 727	1 400 405	1 001 210	»	»	»	»	90 000	90 000	013	4 037	3 380	1 030	3 238
016 615	3 014 010	4 231 231	»	»	»	»	471 000	471 000	0 890	10 150	14 100	1 774	0 390
»	068 596	559 596	»	»	»	»	»	»	1/4	117	220	0	125
717 050	1 940 071	1 965 021	»	»	»	110 000	167 100	083 100	255	4 102	2 707	41	2 005
»	311 453	011 453	»	»	»	»	»	»	11 3/4	505	133	96	50
12 990	314 070	024 068	»	»	»	»	»	»	2	108	350	»	00
736 240	0 050 700	0 990 038	»	»	»	116 300	107 100	083 400	200	4 012	0 421	140	5 050
403 796	909 422	010 010	»	»	»	»	»	»	44	870	1 070	10	720
829 564	000 038	1 165 600	»	»	»	»	»	»	13	050	0 053	17	750
1 230 360	545 400	1 770 020	»	»	»	»	»	»	57	1 420	4 020	07	1 470
0 068 300	7 487 000	10 105 000	»	»	»	110 300	006 100	704 100	3 777	01 030	03 492	2 607	11 900

OEMAS.

stricten.)

7 702	00 080	101 702	»	»	»	»	»	»	0	7	70	0	10
»	50 005	50 005	57 500	»	57 500	»	»	»	x) 01	x) 0	x) 190	14	4
026 305	280 500	510 901	»	»	»	41 800	30 500	71 700	0	5	127	7	11
329 460	431 661	701 321	»	»	»	020 600	012 500	400 100	103	105	1 720	07	279
176 007	121 807	097 004	»	»	»	55 600	50 200	114 000	0	0	011	»	10
731 022	040 064	1 070 100	»	»	»	326 400	012 000	039 000	104	140	2 104	44	300
284 000	326 300	010 014	»	»	»	5 000	25 000	00 000	5	05	1 209	0	00
440 145	302 055	712 800	»	10 600	10 000	50 000	100 000	150 000	0	00	1 055	10	55
527 000	726 090	1 053 320	0 000	0 000	7 000	1 000 000	150 000	1 750 000	29	004	4 470	188	037
19 527	587 670	607 196	32 000	05 000	117 000	000 900	900 000	1 260 000	48	240	0 054	150	400
1 272 418	1 940 114	0 014 032	07 000	100 000	137 000	0 015 000	1 175 000	0 100 000	01	500	0 625	007	1 293
3 311	»	0 011	»	»	»	»	»	»	»	4	47	»	»
5 125	»	5 125	»	»	»	»	»	»	0	»	»	»	1
8 406	»	0 400	»	»	»	»	»	»	x) 0	x) 11	x) 54	»	1
2 010 198	0 937 183	4 058 361	04 500	100 000	104 500	0 041 400	1 407 000	0 028 000	001	005	10 103	400	1 600

x) Hieronder voor de jaren 1890 t/m 1892 achtereenvolgens 1, 7 en 7 pikol uit het niet meer bij de cultuur ingedeelde district Pegadingan der afdeeling Tjilatjap.

NAMEN DER AFDEELINGEN.	NAMEN DER KOFFIEDISTRICTEN. (De in cursieve letters vermelde districten zijn geheel of gedeeltelijk voor de gouvernements-koffiecultuur gereserveerd.)	Zielental der inlandsche bevolking op 31 December 1894.	Aantal personen bij de gouvernements-koffiecultuur ingedeeld volgens den voorstelstaat voor het plantjaar 1895/96.	Totaal der tot elk koffiedistrict behoorende dessa's.	Aantal dessa's bij de gouvernements-koffiecultuur ingedeeld. Volgens de laatste cultuurplannen.	Aantal dessa's bij de gouvernements-koffiecultuur ingedeeld. Niet meer in de cultuurplannen opgenomen, maar vooralsnog bestaande aanplantingen onderhoudende.	Aantal dessa's bij de gouvernements-koffiecultuur ingedeeld. Te zamen.	Uitgestrektheid (in bouws) van de bi[...] het einde van het plantjaar 1893/94, dat is op 31 October 1894, aanwezige: op hoog gezag aangelegde nog in onderhoud zijnde koffieplantsoenen.	vrijwillige of onder dien naam bekend staande koffieaanplantingen: op bij de cultuurplannen aangewezen grond.	vrijwillige of onder dien naam bekend staande koffieaanplantingen: op niet bij cultuurplannen aangewezen grond (naar schatting zooveel doenlijk).
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.
										B (Telt :
Ledok	Kalidadang	56 676	»	61	»	56	53	65	»	»
	Lekono	34 721	1 661	71	25	36	64	496	»	»
	Saporan	82 637	»	164	26	1	27	6	»	1
	Kaliwiro	51 694	»	81	34	15	40	163	»	2
	Te zamen voor de 4 koffiedistricten	216 726	1 601	667	85	106	166	096	»	6
										K (Telt .
Magelang	Ngasnoe	54 346	6 295	619	55	»	55	50	141	6
Temanggoeng	*Lemporijang*	45 400	4 941	175	133	16	145	516	41	625
	Soemowono	47 662	6 908	126	109	»	109	154	»	502
	Per afdeeling	96 626	10 646	901	242	16	654	673	41	1 127
	Te zamen voor de 3 koffiedistricten	146 666	13 244	520	297	16	306	703	162	1 136
										M (Telt :
Madioen	Octeran	56 785	460	60	7	»	7	63	»	64
	Kanigoro	17 664	436	62	6	6	11	54	»	25
	Per afdeeling	64 449	965	62	16	6	16	147	»	*aa*) 109
Ngawi	Sinee	63 616	1 626	56	67	11	58	256	16	96
	Djogorogo	67 916	1 537	41	65	6	34	282	14	66
	Per afdeeling	51 865	6 766	63	56	26	72	566	36	122
Magettan	Balepandjang	67 165	566	66	6	16	64	62	»	16
	Parang	61 564	1 366	64	15	»	15	166	16	6
	Per afdeeling	56 750	1 646	116	66,	16	66	650	16	61
Ponorogo	*Poelong*	65 675	3 646	36	36	»	36	451	6 521	668

ij) Hieronder voor de jaren 1666 t/m 1894 achtereenvolgens 75, 167, 416, 17 en 102 pikol, afkomstig uit de niet meer bij de cultuur ingedeelde districten Kemir[...] Pitoeroeh en Wonosobo der afdeeling Ledok.

z) Hieronder voor de jaren 1860 t/m 1894 achtereenvolgens 596, 6531, 5116, 64 en 664 pikol uit de niet meer bij de cultuur ingedeelde districten Prapak Djet[...] en Kadoe der afdeeling Temanggoeng.

aa) Hieronder pl. m. 1/2 bouw wegens vrijwillige aanplantingen in het niet meer bij de cultuur ingedeelde district Tjaroeban (afdeeling Madioen).

AANTAL KOFFIEBOOMEN OP 31 OCTOBER 1894:									Koffielevering (in pikols)				
aanwezig in op hoog gezag aangelegde nog in onderhoud zijnde koffieplantsoenen.			naar schatting aanwezig in plantsoenen, vrijwillig of onder dien naam (als equivalent voor verplichte bijplantingen) aangelegd:										
			op bij de cultuurplannen aangewezen gronden.			op niet bij de cultuurplannen aangewezen gronden.							
Geplant in de jaren 1891/90, 1892/90 en 1900/94.	Geplant in vroegere jaren.	Totaal.	Geplant in de jaren 1891/90, 1902/90 en 1893/94.	Geplant in vroegere jaren.	Totaal.	Geplant in de jaren 1891/92, 1892/93 en 1893/94. e)	Geplant in vroegere jaren. d)	Totaal. e)	over 1900.	over 1891.	over 1892.	over 1903.	over 1894
12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.
ELEN. (istricten.)													
- 125 600 - -	141 134 497 420 0 050 99 470	141 133 605 230 3 050 90 570	- - - 60 000	- - - 15 100	- - - 60 900	- - 500 -	- - 1 500 4 000	- - 0 000 4 000	76 210 15 00	400 368 150 202	1 430 2 050 040 1 001	011 41 4 1	40(290 61 164
125 800	730 073	058 170	20 900	15 100	30 000	500	5 900	0 300	ij) 390	ij) 1 000	ij) 5 050	ij) 274	ij) 1 064
DOE. (istricten.)													
-	40 300	40 000	.	911 000	911 300	-	0 000	0 200	42	029	1 049	00	030
23 675 29 560	651 199 40 794	274 874 70 834	- -	10 000 -	12 000 -	0 100 55 700	1 230 500 010 500	1 045 000 1 005 090	581 15	2 540 58	6 529 107	00 00	1 010 1 071
53 005	708 993	754 228	-	10 090	12 000	00 190	0 188 000	0 058 000	z) 1 170	z) 0 100	z) 11 005	z) 100	z) 4 075
50 235	745 025	700 500	-	210 300	003 300	02 100	0 197 900	0 050 100	1 014	0 991	13 073	000	4 710
DIOEN. (istricten.)													
60 412 43 570	50 103 20 350	107 505 74 100	- -	- -	- -	1 100 04 100	107 400 05 200	108 500 50 300	60 188	334 200	089 010	105 250	210 171
90 980	86 735	101 700	-	-	-	25 000	bb) 003 000	bb) 200 500	cc) 001	cc) 500	cc) 740	cc) 430	cc) 305
112 085 101 287	030 533 157 680	347 510 010 072	- -	01 100 10 000	51 100 10 000	15 000 5 400	122 000 04 000	137 000 00 200	045 143	1 010 394	891 107	000 017	480 370
270 070	300 000	666 404	-	40 000	40 000	00 400	140 800	107 000	500	1 010	540	003	050
20 250 113 550	53 303 128 033	113 500 242 400	- -	- 05 000	- 22 000	10 000 0 000	4 000 7 500	17 000 0 500	72 00	130 340	230 550	9 04	052 712
173 800	100 266	350 066	-	05 000	05 000	15 090	11 500	20 500	dd) 115	470	dd) 794	99	024
42 038	525 000	568 890	030 009	0 304 000	0 001 700	91 700	017 000	1 009 000	ee) 2 147	ee) 7 060	ee) 11 007	ee) 0 432	ee) 7 009

bb) Hieronder — voor elk der kolommen 19 en 20 — 700 boomen in het niet meer bij de cultuur ingedeelde district Tjaroeban (afdeeling Madioen).

cc) Hieronder voor de jaren 1890 t/m 1894 achtereenvolgens 03, 10, 1, 0 en 0 pikol uit het hiervóór genoemd district Tjaroeban.

dd) Hieronder voor de jaren 1890 en 1000 respectievelijk 0 en 0 pikol, verkregen uit het niet meer bij de cultuur ingedeelde district Magettan der afdeeling van dien naam

ee) Hieronder voor de jaren 1890 t/m 1894 achtereenvolgens 110, 050, 100, 40 en 02 pikol uit de niet meer bij de cultuur ingedeelde districten Ponorogo en Djebeng afdeeling Ponorogo).

NAMEN DER AFDEELINGEN.	NAMEN DER KOFFIEDISTRICTEN. (De in cursieve letters vermelde districten zijn geheel of gedeeltelijk voor de gouvernements-koffiecultuur gereserveerd.)	Zielental der inlandsche bevolking op 31 December 1894.	Aantal personen bij de gouvernements-koffiecultuur ingedeeld volgens den voorstelstaat voor het plantjaar 1895/96.	Totaal der tot elk koffiedistrict behoorende dessa's.	Aantal dessa's bij de gouvernements-koffiecultuur ingedeeld. Volgens de laatste cultuurplannen.	Aantal dessa's bij de gouvernements-koffiecultuur ingedeeld. Niet meer in de cultuurplannen opgenomen, maar vooralsnog bestaande aanplantingen onderhoudende	Aantal dessa's bij de gouvernements-koffiecultuur ingedeeld. Te samen.	Uitgestrektheid (in bouwe) van de b… het einde van het plantjaar 1893/94, dat is op 31 October 1894, aanwezig… op hoog gezag aangelegde nog in onderhoud zijnde koffieplantsoenen.	… vrijwillige of onder dien naam bekend staande koffieaanplantingen op bij de cultuurplannen aangewezen grond.	… vrijwillige of onder dien naam bekend staande koffieaanplantingen op niet bij cultuurplannen aangewezen grond (naar schatting zooveel doenlijk…)
1.	2.	3.	4	5.	6.	7.	8.	9	10	11.
Petjitan	Tegalombo	17 335	„	10	„	9	9	21	„	1
	Semanten	29 427	„	45	„	14	14	102	„	1
	Lorrok	36 518	„	52	„	13	13	57	„	.
	Per afdeeling	83 280	„	117	„	33	33	180	„	2
	Te zamen voor de 12 koffiedistricten	293 329	2 281	446	127	71	198	1 560	2 572	1 16…

K…

(Telt…

NAMEN DER AFDEELINGEN.	NAMEN DER KOFFIEDISTRICTEN.	3.	4	5.	6.	7.	8.	9	10	11.
Blitar	Blitar	72 235	3 297	52	19	10	29	437	„	„
	Srengat	23 700	1 495	34	18	4	22	169	„	„
	Wlingi	40 092	5 689	45	43	„	43	225	„	45
	Lodojo	31 147	2 408	20	20	„	20	487	„	„
	Per afdeeling	167 131	11 887	158	103	20	123	1 238	„	45
Ngrowo	Pakoentjen	15 850	993	25	7	7	14	119	„	(i) 46
Trenggalek	Trenggalek	33 008	334	73	10	„	10	112	„	123
	Ngasinan	27 223	977	63	32	„	32	213	„	26
	Kampak	19 077	1 266	45	28	„	28	241	„	2
	Ngrajoen	10 897	1 764	15	15	„	15	281	„	145
	Panggoel	22 307	3 796	52	53	„	53	302	„	52
	Per afdeeling	123 304	8 137	249	138	„	138	1 179	„	350
Berbek	Siwalan	13 068	205	22	19	19	20	227	„	238
Kediri	Modjoroto	71 161	208	84	7	„	7	34	„	131
	Djambean	24 398	259	99	19	„	18	121	„	31
	Soekoredjo	33 569	2 036	56	26	„	22	252	„	50
	Per afdeeling	333 028	2 223	223	51	„	51	407	„	221
	Te zamen voor de 14 koffiedistricten	548 336	25 291	751	311	37	348	4 220	„	900

ff) Hieronder voor de jaren 1891, 1892 en 1894 respectievelijk 3, 15 en 4 pikol, afkomstig uit de niet meer bij de cultuur ingedeelde districten Petjitan en Pra… koekoe (afdeeling Patjitan).

gg) Hieronder 9 pikol, verkregen uit de niet meer bij de cultuur ingedeelde districten Magettan (afdeeling Magettan) en Soemoroto, Koetoe en Ardjowinang (afdeeling Ponorogo).

hh) Bij de inkooppakhuizen in Madioen warden slechts ingeleverd 11 224 pikol, daar de overige 112 pikol, onder het hier opgeven totaal van 11 410 pikol begrepe… afkomstig uit de afdeelingen Ponorogo en Petjitan, ingeleverd werden in pakhuizen onder Trenggalek (Kediri).

AANTAL KOFFIEBOOMEN OP 31 OCTOBER 1894:									Koffielevering (in pikols)				
aanwezig in op hoog gezag aangelegde, nog in onderhoud zijnde koffieplantsoenen.			naar schatting aanwezig in plantsoenen, vrijwillig of onder dien naam (als equivalent voor verplichte bijplantingen) aangelegd										
			op bij de cultuurplannen aangewezen gronden.			op niet bij de cultuurplannen aangewezen gronden.							
Geplant in de jaren 1891/92, 1892/93 en 1893/94.	Geplant in vroegere jaren.	TOTAAL.	Geplant in de jaren 1891/92, 1892/93 en 1893/94.	Geplant in vroegere jaren.	TOTAAL.	Geplant in de jaren 1891/92, 1892/93 en 1893/94. a)	Geplant in vroegere jaren. a)	TOTAAL. a)	over 1890.	over 1891.	over 1892.	over 1893	over 1894.
12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21	22.	23.	24.	25.
"	61 634	61 634	"	"	"	500	900	1 400	11	357	386	29	95
22 500	160 004	182 504	"	"	"	"	606	600	6	881	648	6	66
"	63 640	63 640	"	"	"	"	"	"	"	8	76	"	16
22 600	185 298	867 768	"	"	"	500	1 506	6 000	13	ff) 650	ff) 1 121	32	ff) 107
619 498	1 370 481	1 980 976	636 600	6 431 900	3 068 700	182 800	1 280 008	1 463 400	2 884	gg) 10 357	hh) 14 440	8480	10 104

D I R I

istricten.)

230 316	436 086	666 336	"	"	"	"	"	"	15	760	032	6	66
96 140	174 514	660 654	"	"	"	"	"	"	1	45	117	"	7
656 830	537 808	1 196 726	"	"	"	"	77 200	77 600	36	1 566	380	8	341
396 950	324 020	685 576	"	"	"	"	"	"	36	516	14	4	65
1 488 220	1 400 087	6 781 297	"	"	"	"	77 600	77 600	88	6 017	1 344	15	561
44 530	161 385	175 616	"	"	"	kk) 16 400	kk) 67 600	kk) 84 300	ll) $6^{3}/_{4}$	ll) 17	ll) 180	ll) $^{1}/_{2}$	ll) 64
30 630	65 574	110 804	"	"	"	18 100	247 400	265 500	6	61	858	"	93
97 490	844 786	346 210	"	"	"	1 100	51 600	52 300	4	30	392	"	22
103 670	240 644	351 614	"	"	"	"	6 800	6 600	"	6	171	"	"
150 000	301 141	457 141	"	"	"	"	263 700	263 700	6	629	1 650	10	67
384 160	644 130	1 036 296	"	"	"	4 700	64 100	68 800	1	50	658	6	95
781 950	1 363 661	8 305 774	"	"	"	93 900	663 800	687 160	18	345	3 336	88	297
112 360	250 746	365 102	"	"	"	51 400	335 000	287 000	171	556	467	438	367
30 900	26 900	57 800	"	"	"	48 306	156 800	196 100	10	116	651	$6^{1}/_{2}$	607
90 650	110 030	888 700	"	"	"	4 888	33 500	38 400	37	314	838	14	174
73 620	624 066	698 586	"	"	"	36 806	46 500	76 100	46	178	100	7	176
195 170	361 616	567 086	"	"	"	88 800	667 600	616 600	108	616	676	$63^{1}/_{2}$	553
2 492 240	6 765 934	6 186 174	"	"	"	166 500	1 371 700	1 558 800	$373^{3}/_{4}$	4 343	mm) 8 000	467	1 818

a) Hieronder 68 bouws wegens vrijwillige aanplantingen in het niet meer bij de cultuur ingedeelde district Kalangbret (afdeeling Ngrowo).

kk) Hieronder voor de kolommen 18 t/m 20 achtereenvolgens 10 706, 60 106 en 40 600 boomen in het district bedoeld in de voorgaande noot.

ll) Hieronder voor de jaren 1890 t/m 1894 achtereenvolgens $^{3}/_{4}$, 6, 80, $^{1}/_{2}$ en 16 pikol afkomstig uit het in de vorige twee noten bedoelde district

mm) Bovendien werden in 1866 bij de inkooppakhuizen in de residentie Kediri ingeleverd 116 pikol, afkomstig uit de afdeelingen Ponorogo en Patjitan der residentie Madioen, welke hoeveelheid hier niet is bijgeteld, omdat zij gerekend is bij de koffie-inlevering uit Madioen (verg noot kk).

NAMEN DER RESIDENTIËN.	NAMEN DER KOFFIEDISTRICTEN. (De in cursieve letters vermelde districten zijn geheel of gedeeltelijk voor de gouvernements-koffiecultuur gereserveerd.)	Zielental der inlandsche bevolking op 31 December 1894	Aantal personen bij de gouvernements-koffiecultuur ingedeeld volgens den voorstel-staat voor het plantjaar 1895/96.	Totaal der tot elk koffiedistrict behoorende dessa's.	Aantal dessa's bij de gouvernements-koffiecultuur ingedeeld. Volgens de laatste cultuurplannen.	Aantal dessa's bij de gouvernements-koffiecultuur ingedeeld. Niet meer in de cultuurplannen opgenomen, maar vooralsnog bestaande aanplantingen onderhoudende.	Aantal dessa's bij de gouvernements-koffiecultuur ingedeeld. Te samen.	Uitgestrektheid (in bouws) van de bij het einde van het plantjaar 1893/94, dat is op 31 October 1894, aanwezig(e) … op hoog gezag aangelegde nog in onderhoud zijnde koffieplantsoenen.	… vrijwillige of onder dien naam bekend staande koffieaanplantingen: op bij de cultuurplannen aangewezen grond.	… vrijwillige of onder dien naam bekend staande koffieaanplantingen: op niet bij (de) cultuurplannen aa(n)gewezen grond (naar schatting zooveel doenlijk) …
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.
										RECAP…
Preanger Regentschappen	(telt in 't geheel 66 districten)	1 583 561 (42 distr.)	74 628 (10 distr.)	1 616 18 distr.)	616 (40 distr.)	190 (24 distr.)	806 (46 distr.)	16 676	61 999	16 4…
Cheribon	" " " 66 " aa)	503 185 (18 distr.)	12 820 (16 distr.)	667 (12 distr.)	178 (16 distr.)	197 (16 distr.)	375 (19 distr.)	4 196	66	90
Tagal	" " " 16 "	676 667 (7 distr.)	18 006 (6 distr.)	255 (7 distr.)	151 (6 distr.)	4 (1 distr.)	156 (7 distr.)	6 116	66	6 77…
Pekalongan	" " " 11 "	166 056 (6 distr.)	11 463 (4 distr.)	459 (6 distr.)	193 (4 distr.)	32 (4 distr.)	225 (6 distr.)	1 005	66	1 69…
Samarang	" " " 64 "	687 556 (5 distr.)	36 163 (5 distr.)	524 (5 distr.)	458 (5 distr.)	54 (1 distr.)	516 (5 distr.)	5 671	616	1 76…
Soerabaija	" " " 68 "	61 616 (1 distr.)	3 602 (1 distr.)	646 (1 distr.)	97 (1 distr.)	30 (1 distr.)	127 (1 distr.)	666	53	30…
Pasoeroean	" " " 91 "	640 416 (11 distr.)	67 198 (11 distr.)	968 (11 distr.)	467 (11 distr.)	116 (16 distr.)	595 (11 distr.)	5 345	6 713	33 16…
Probolinggo	" " " 14 "	642 655 (6 distr.)	17 614 (6 distr.)	626 (6 distr.)	175 (6 distr.)	16 (4 distr.)	191 (6 distr.)	3 647	356	7 46…
Besoeki	" " " 96 "	518 741 (11 distr.)	66 635 (6 distr.)	495 (11 distr.)	646 (6 distr.)	174 (11 distr.)	423 (11 distr.)	7 676	"	†
Banjoemas	" " " 16 "	665 609 (16 distr.)	15 706 (7 distr.)	636 (11 distr.)	674 (8 distr.)	66 (5 distr.)	387 (11 distr.)	9 965	107	6 1…
Bagelen	" " " 63 "	919 728 (4 distr.)	1 661 (1 distr.)	367 (4 distr.)	65 (6 distr.)	108 (4 distr.)	163 (4 distr.)	690	•	
Kadoe	" " " 19 "	146 968 (3 distr.)	13 641 (3 distr.)	366 (3 distr.)	697 (6 distr.)	16 (1 distr.)	306 (3 distr.)	763	189	1 13…
Madioen	" " " 66 "	368 326 (10 distr.)	6 681 (7 distr.)	146 (10 distr.)	167 (7 distr.)	71 (2 distr.)	166 (16 distr.)	1 566	6 572	1 10…
Kediri	" " " 99 "	548 366 (14 distr.)	65 991 (14 distr.)	751 (14 distr.)	311 (14 distr.)	97 (4 distr.)	346 (14 distr.)	4 236	•	60…
Algemeene totalen voor de koffiedistricten der gouvernements-residentiën (dus zonder de Vorstenlanden)		6 667 886 (146 distr.)	393 366 (125 distr.)	7 616 (148 dist.)	pp) 3 661 128 dist.	1 126 (67 distr.)	4 607 (143 distr.)	53 176	28 469	98 9…

aa) Buiten de particuliere landerijen.

oo) Voor het district Tengger zijn in deze totalen de opgaven gevolgd van 31 October 1888.

pp) Voor sommige gewesten leveren de opgaven in deze kolom eenig verschil op met die in bijlage YY hiervóór, waaromtrent geen toelichting is verstrekt.

TULATIE.

Aantal koffieboomen op 31 October 1894: aanwezig in op hoog gezag aangelegde, nog in onderhoud zijnde koffieplantsoenen. — Geplant in de jaren 1891/92, 1892/93 en 1893/94.	Geplant in vroegere jaren.	Totaal.	Naar schatting aanwezig in plantsoenen, vrijwillig of onder dien naam (als equivalent voor verplichte bijplantingen) aangelegd — op bij de cultuurplannen aangewezen gronden. — Geplant in de jaren 1891/92, 1892/93 en 1893/94.	Geplant in vroegere jaren.	Totaal.	Op niet bij de cultuurplannen aangewezen gronden. — Geplant in de jaren 1891/92, 1892/93 en 1893/94. a)	Geplant in vroegere jaren. a)	Totaal. a)	Koffielevering (in pikols) over 1890	over 1891.	over 1892.	over 1893	over 1894.
12	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21	22.	23.	24.	25.
2 304 613	13 536 254	15 840 567	6 311 808	30 914 701	09 266 500	8 011 808	84 668 108	36 877 600	86 041	04 869	688 958	84 419	77 050
4 073 663	4 666 396	6 237 859	71 400	37 500	108 900	454 200	45 500	499 700	893	4 166	6 000	789	2 604
655 679	2 502 338	3 157 617	14 000	68 000	42 000	8 965 000	15 634 700	18 599 700	9 138	85 860	58 507	2 559	65 042
108 684	1 003 830	1 181 004	86 808	-	90 600	556 100	3 012 100	3 568 800	4 788	8 188	14 763	801	3 664
1 399 138	5 216 488	6 717 576	178 400	683 000	881 400	397 500	1 675 788	1 663 208	3 117	15 592	46 707	418 $\frac{1}{4}$	10 087
945 450	028 150	941 600	12 000	81 000	94 000	54 000	1 000 008	1 054 008	1 206	8 880	6 348	1 848	1 000
1 408 452	0 165 071	7 574 123	1 503 900	8 510 600	4 014 580	oo) 3 600 708	oo) 50 475 900	oo) 54 676 600	32 610	177 440	260 413	22 317	104 061
1 496 973	3 566 830	5 005 003	325 400	-	585 400	011 800	8 040 800	18 558 000	8 734	85 714	33 857	5 401	81 641
2 668 300	7 487 808	10 155 508	-	-	-	110 206	638 100	754 400	3 777	81 636	83 492	0 687	14 809
8 019 106	0 637 183	4 956 381	94 508	400 000	104 500	2 341 400	1 487 209	3 828 800	010	005	16 103	408	4 008
125 800	732 375	856 175	20 008	15 160	36 000	560	5 800	6 300	598	1 898	5 950	874	1 084
53 655	742 293	7[illegible]0 596	-	223 360	263 360	04 108	6 107 006	8 859 100	1 614	5 961	16 873	928	4 713
619 409	1 370 481	1 860 870	630 600	8 431 900	5 068 700	104 600	1 888 888	1 433 400	9 884	10 357	14 440	5 450	18 184
2 422 810	6 785 924	8 158 174	-	-	-	160 588	1 571 780	1 552 000	975 $\frac{3}{4}$	4 443	6 800	487	1 812
17 654 665	54 461 491	71 474 886	11 266 908	37 825 166	48 208 008	18 081 100	418 036 600	128 028 700	gg) 83 102 $\frac{3}{4}$	gg) 367 806	gg) 690 908	gg) 65 891 $\frac{1}{4}$	gg) 358 798

gg) Uit de in deze tabel niet meer genoemde residentiën Bantam en Japara, waar met 1 Januari 1894 de *verplichte* teelt en levering van koffie een einde hebben genomen, was in de jaren 1890 t/m 1893 door het Gouvernement aan koffie verkregen: uit Bantam achtereenvolgens 528, 4007, 5858 en 928 pikol, en uit Japara 140, 1310, 1460 en 36 pikol; terwijl in de jaren 1890 t/m 1894 in Krawang, waar de *verplichte* teelt en levering van koffie eerst met 1 Januari 1895 zijn afgeschaft, was ingeleverd achtereenvolgens 37, 122, 708, 34 en 814 pikol. Deze hoeveelheden zijn in de hier uitgetrokken totalen medegerekend.

Koloniaal verslag van 1895.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE BBB.

N°. 54.

(Zie Hoofdst. O, afd. 1, § 1, sub 3°., van het verslag.)

I. STATISTIEK betreffende de PLANTSOENEN der GOUVERNEMENTS-KINA-ONDERNEMING in de Preanger Regentschappen, over de jaren 1893 en 1894.

KINA-ETABLISSEMENTEN.	Hoogte boven zee (in meters).	Oppervlakte (in bouws): beplant met kinaboomen.	Oppervlakte (in bouws): ingenomen door wegen, waterloopen, kampongs, tegalvelden, zaad- en kweekhuizen, enz.	De kinaplantsoenen waren (volgens opgaven van Juni 1894) te verdeelen als volgt: c. ledgeriana (fabrieksbasten). Aantal bouws. 1- à 3-jarig plantsoen	c. ledgeriana: 5- à 10-jarig plantsoen.	c. ledgeriana: plantsoen van 10 en meer jaren.	c. succirubra (pharmaceutische basten). Aantal bouws. 1- à 5-jarig plantsoen	c. succirubra: 5- à 10-jarig plantsoen.	c. succirubra: plantsoen van 10 en meer jaren	Aantal en soorten der aanwezige kinaplanten en kinaboomen. Aanwezig bij het einde der onderstaande jaren.	Planten in de kweekerijen. Ledgeriana.	Planten in de kweekerijen. Succirubra.	Planten in de kweekerijen. Totaal.	Boomen en planten in den vollen grond. Ledgeriana. a)	Boomen en planten in den vollen grond. Succirubra.	Officinalis	Overige soorten. b)	Totaal.
BENOORDEN BANDONG.																		
Lembang (gebergte Tangkoeban Prahoe).	1234 à 1300	30	10	-	-	-	65	14	11	1893	-	-	-	3000	130000	-	-	133000
										1894	-	-	-	6000	125000	-	-	168000
		00					c) 50											
Nagrah (id.)	1464 à 1681	141	27	60	41	60	-	-	-	1893	-	150000	130000	400000	5000	-	-	405000
										1894	-	150000	150000	305000	3000	-	-	400000
		168		d) 141														
BEZUIDEN BANDONG. e)																		
Tirtasari (gebergte Malawar)	1450 à 1700	f) 012	30	101	50	71	-	-	-	1893	17000	-	17000	450000	-	-	-	450000
										1894	17300	-	17300	h) 410000	-	-	-	410000
		272		g) 242														
Tjinjiroean (id.) . . .	1400 à 1710	190	41	53	43	68	68	-	-	1893	130000	400000	530000	300000	45000	1400	6000	303300
										1894	135000	30000	165000	530000	50000	1400	1500	582000
		603		164			68											
Tjibeureum (id.) . . .	1500 à 1750	613	26	70	42	63	60	11	0	1893	100000	100000	200000	310000	40000	-	-	550000
										1891	100000	10000	110000	310000	90000	-	-	630000
		243		175			40											
Tjibitoeng (gebergte Wajang)	1027 à 1780 westelijk gedeelte	100 i)	13	100	-	81	12	-	70	1890	-	45000	45000	100000	105000	4000	-	600000
	oostelijk gedeelte	96	10							1894	-	65000	85000	80000	170000	-	-	250000
		203	23	121			68											
		206																
Rioeng Goenoeng (gebergte Tiloe).	1400 à 1700	150	0	49	90	20	-	-	63	1893	-	50000	50000	220000	100000	300	1000	321500
										1894	-	50000	50000	210000	100000	300	800	317300
		101		k) 99			63											
Kawah Tjiwidei (gebergte Kendeng Patoeha).	1050 (gemiddeld).	70	17	-	-	-	70	-	0	1893	-	-	-	-	105000	62000 n)	-	207000
		90					l) 79			1894	-	-	-	-	65000 m)	145000 n)	-	210000
Totalen . .	. . . .	1074	167	473	196	263	155	65	169	1893	n) 647000	715000	1010000	6203000	610000	67000	9000	2904800
										1894	632100 o)	315000	307300	6108000	605000	146900	9300	6934200
		1401		930			312											

a) Onder de cijfers der ledgeriana-plantsoenen te Nagrak en te Tirtasari waren op ult. 1893 begrepen p. m. 100 000 en 350 000 enten, en op ult. 1894 respectievelijk p. m. 10 000 en 300 000. Van de uit Boliviaansche zaden indertijd opgekweekte c. ledgeriana wordt het nog aanwezig aantal (te Tjinjiroean), evenals op ult. 1893, ook voor ult. 1894 gesteld op p. m. 6500.

b) Behalve 1300 c. pitayensis te Tjinjiroean zijn in deze kolom voor voorgemeld etablissement overigens begrepen (alleen op ult. 1893) 600 c. calisaya hasskarliana en 500 c. lancifolia en voor het etablissement te Rioeng Goenoeng op ult. 1893 1000 en op ult. 1894 800 c. calisaya hasskarliana.

c) In de laatste jaren zijn alle oude tuinen op Lembang, die beplant waren met c. cal. schuhkrafti en c. succirubra, geleidelijk gerooid en vervangen door nieuwe succirubra-aanplantingen. Vooralsnog leverde slechts één tuin, dagteekenende van 1883 en groot 11 bouws, eenig product op.

d) Op een 60-tal bouws aanplant van 1878 na, zijn in de laatste tien jaren te Nagrak alle oude aanplantingen gerooid, en vervangen door jonge tuinen van c. ledgeriana, welke in de eerste twee jaren wel zeer goed stonden, doch op lateren leeftijd door wortelziekte werden aangetast en uitstierven. Het planten van c. ledgeriana-zaailingen als tweede aanplant is dan ook gestaakt en sedert weinige jaren met goed gevolg vervangen door het verenten van c. ledgeriana in de open lucht op c. succirubra-onderstam. Reeds zijn verscheidene tuinen op die wijze vol geplant en ingeboet.

e) De etablissementen Tirtasari, Tjinjiroean, Tjibeureum en Tjibitoeng grenzen aan elkander en zijn als één complex te beschouwen.

f) Volgens andere opgaven 100 bouws; zie wat daarover gezegd is in het verslag hiervóór, blz. 200 noot 1.

g) Hiervan 181 bouws met ledgeriana-enten en 61 bouws met hybride zaailingen. Ruim 100 bouws enten-plantsoenen, de jongere plantsoenen uitmakende, zijn afkomstig van onderzochte moederboomen van hoog chinine-gehalte. P. m. 80 bouws oude plantsoenen zijn afkomstig van niet onderzochte boomen.

h) De vermindering met 34 000 planten, vergeleken met de opgaaf van het jaar te voren, is niet het gevolg van oogsten of afsterven, doch alleen van het verenten (met de hybride van hoog gehalte n°. 23) van de hybride-zaailingen van slecht type, welke in de ravijnen stonden. Deze laatste planten werden namelijk afgeschreven, en aangezien het aantal geslaagde enten, tijdens de opmaking van dit overzicht, door den waarnemenden directeur der onderneming nog niet kon worden opgegeven, ontstaat hierdoor schijnbaar eene vermindering.

i) Hiervan is ruim ²/₃ sedert 1890 met c. ledgeriana beplant.

k) Evenals te Nagrak is men ook te Rioeng Goenoeng er toe overgegaan de tuinen niet meer in te boeten met c. ledgeriana-zaailingen, doch met c. succirubra's, met het doel deze te verenten met hybriden of ledgeriana's van hoog chinine-gehalte.

l) Te Kawah Tjiwidei, waar de oude tuinen voor het meerendeel zijn gerooid en de jonge (succirubra-) aanplantingen waardeloos te achten waren, is men in de laatste drie jaren begonnen deze te verenten met c. officinalis; de jonge enten van deze voor pharmaceutische doeleinden zeer gezochte soort groeiden buitengewoon krachtig.

m) Verminderd door verenting van c. succirubra met c. officinalis.

n) Onder het cijfer van ult. 1893 zijn begrepen p. m. 45 000 enten, welk aantal op ult. 1894 was geklommen tot 135 000.

o) Hieronder op ult. 1893 p. m. 17 000 en op ult. 1894 p. m. 17 300 enten, die geschikt waren om binnen weinige maanden in den vollen grond te worden overgeplant.

II. PRODUCTIE-OPGAVEN der GOUVERNEMENTS-KINA-ONDERNEMING over de jaren 1892, 1893 en 1894.

KINA-SOORTEN.	Oogstjaren.	Hoeveelheid kinabast (in K.G.), volgens het gewicht in drogen staat, gedurende de onderstaande jaren voor den verkoop in Nederland geoogst bij elk der etablissementen								Totalen.
		Lembang.	Nagrak.	Tirtasari.	Tjinjiroean.	Tjibeureum.	Tjibitoeng.	Rioeng Goenoeng.	Kawah Tjiwidai.	
C. ledgeriana . . .	1892	2 966^5	50 242^5	54 554	59 358^5	54 123	13 657	33 595	»	268 496^5
	1893	»	39 832^5	65 501^5	31 629^5	57 278	7 975	27 828	»	230 044^5
	1894	»	47 475	51 175	62 443^5	54 904	15 413	29 615	»	261 025^5
C. succirubra . . .	1892	2 141	193	1 113	15 578	5 801^5	»	»	1 040^5	25 867
	1893	»	»	»	38 629^5	»	»	»	736^5	39 366
	1894	1 803	»	»	11 329	»	»	»	5 163^5	18 295^5
C. cal. hasskarliana.	1892	»	»	»	»	252	»	»	»	252
	1893	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	1894	»	»	»	»	»	»	»	»	»
C. cal. schuhkrafft .	1892	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	1893	746	»	»	»	»	»	»	»	746
	1894	»	»	»	2 012	»	»	»	»	2 012
C. officinalis . . .	1892	»	»	»	»	»	2 078^5	»	11 326^5	13 405
	1893	»	»	»	»	»	»	»	8 505	8 505
	1894	»	»	»	»	»	12 270	»	»	12 270
Totale productie . .	1892	5 107^5	50 435^5	55 667	74 936^5	60 176^5	15 735^5	35 595	12 367	*a)* 308 020^5
	1893	746	39 832^5	65 501^5	70 259	57 278	7 975	27 828	9 241^5	*b)* 278 661^5
	1894	1 803	47 475	51 175	75 784^5	54 904	27 683	29 615	5 163^5	*c)* 293 603

a) Hierbij niet gerekend 942 K.G. bast van c. cal. schuhkrafft en 665^5 K.G. succirubra-bast, in Indie teruggehouden ten behoeve van den geneeskundigen dienst aldaar.

b) Hieronder niet gerekend 1317 K.G. succirubra-bast als voren

c) Als voren 1504 K.G. bast.

Koloniaal verslag van 1895.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE **CCC.**

N°. 55.

(Zie hoofdst. **O**, afd. 1, § 3, sub 3°., van het verslag.)

OVERZICHT betreffende de in 1895 hier te lande voor GOUVERNEMENTSREKENING verkochte hoeveelheden KINABAST uit den oogst van 1894.

DAGTEEKENING der VEILINGEN.	Groeiplaatsen.	Hoeveelheid (in K.G.). Netto gewicht der aangevoerde partijen (behalve als de opgaven ontleend aan de vóór elke veiling, door middel van de *Staatscourant*, gepubliceerde beschrijvingslijst der te veilen basten).	Hoeveelheid (in K.G.). Netto gewicht aan de koopers uitgeleverd.	Alcaloid-gehalte van de onderzochte monsters, volgens de in Indie verrichte analyses. Laagste en hoogste gehalte aan *chinine* Pct.	Alcaloid-gehalte. Laagste en hoogste gehalte aan *chinine en andere alcaloïden* te zamen. Pct.	Alcaloid-gehalte. Zwavelzure chinine. Pct.	Opbrengst. Laagste en hoogste veilingsprijs der verschillende kavelingen per *half* K.G.	Opbrengst. Gemiddelde veilingsprijs over al de kavelingen dooreen per *half* K.G.	Opbrengst. Totaal der opbrengst.
1895									
	Ledgeriana.								
24 Januari .	Tangkoeban Praoe .	6 694	16 222	»	»	6.45	0,17 à $0{,}17^{5}$	f $0{,}18^{43}$	f 6 106,46
	Malawar	5 225		»	»	5.65 à 11.80	$0{,}15^{25}$ » $0{,}36^{75}$		
	Kendeng	4 195		»	»	4.30 » 6.19	$0{,}16^{5}$ » $0{,}18^{75}$		
28 Februari .	Malawar	14 349	$20\,907^{50}$	»	»	3.70 » 11.44	$0{,}10^{75}$ » $0{,}28^{75}$	$0{,}15^{88}$	$6\,560{,}71^{5}$
	Kendeng	6 258		»	»	4.45 » 5.33	$0{,}14^{5}$ » $0{,}17^{5}$		
4 April . .	Tangkoeban Praoe .	3 787	20 567	»	»	5.65	0,17 » $0{,}17^{75}$	$0{,}17^{66}$	7 348,63
	Malawar	12 168		»	»	5.51 à 9.01	0,14 » $0{,}27^{5}$		
	Kendeng	4 367		»	»	4.84 » 5.70	0,17 » $0{,}18^{25}$		
9 Mei . .	Malawar	26 988	27 341	»	»	4.88 » 13.05	$0{,}15^{75}$ » $0{,}53^{75}$	$0{,}21^{93}$	11 987,18
13 Juni . .	Tangkoeban Praoe .	3 882	$29\,063^{50}$	»	»	5.65	0,16 » 0,17	$0{,}18^{68}$	10 616,37
	Malawar	24 693		»	»	4.69 à 9.82	0,15 » $0{,}23^{5}$		
18 Juli . .	Malawar	24 291	$30\,056^{40}$	»	»	5.49 » 9.82	0,15 » 0,30	$0{,}22^{40}$	$13\,465{,}89^{5}$
	Kendeng	5 386		»	»	5.45 » 6.66	$0{,}16^{75}$ » 0,19		
29 Augustus	Tangkoeban Praoe .	10 435	$30\,243^{50}$	»	»	6.16 » 6.40	$0{,}15^{75}$ » $0{,}18^{75}$	$0{,}20^{01}$	$12\,104{,}86^{5}$
	Malawar	19 280		»	»	5.49 » 9.82	0,13 » 0,25		
3 October .	Tangkoeban Praoe .	4 435	29 990	»	»	5.51 » 6.60	$0{,}15^{25}$ » $0{,}19^{75}$	$0{,}18^{47}$	11 080,95
	Malawar	24 926		»	»	5.58 » 7.73	$0{,}15^{50}$ » $0{,}22^{50}$		

Aanteekening der veilingen.	Groeiplaatsen	Hoeveelheid (in K.G.). Netto gewicht der aangevoerde partijen (benaderende opgaven ontleend aan de vóór elke veiling, door middel van de *Staatscourant* gepubliceerde beschrijvingslijst der te veilen basten).	Hoeveelheid (in K.G.). Netto gewicht aan de koopers uitgeleverd	Alcaloïd-gehalte van de onderzochte monsters, volgens de in Indië verrichte analysen. Laagste en hoogste gehalte aan *chinine*. Pct.	Alcaloïd-gehalte. Laagste en hoogste gehalte aan *chinine en andere alcaloïden* te zamen. Pct.	Alcaloïd-gehalte. Zwavelzure chinine. Pct.	Opbrengst. Laagste en hoogste veilingsprijs der verschillende kavelingen per *half* K.G.	Opbrengst. Gemiddelde veilingsprijs over al de kavelingen dooreen per *half* K.G.	Opbrengst. Totaal der opbrengst.
7 November	Tangkoeban Praoe .	6 409		»	»	5.51 à 6 12	f0,15^{75} à f0,17^{50}		
	Malawar	19 025	30 841^{66}	»	»	3.55 » 7.73	0,11^{6} » 0,25^{5}	f 0,18^{44}	f 11 377,24^{5}
	Kendeng	4 833		»	»	4 89 » 5.65	0,15^{75} » 0,20		
12 December	Tangkoeban Praoe .	11 831		»	»	4 90 » 6 12	0,16^{5} » 0,18^{75}		
	Malawar	12 989	29 798	»	»	5.51 » 7.73	0,15^{6} » 0,25^{25}	0,17^{59}	10 725,10^{5}
	Kendeng	4 576		»	»	5 05 » 5.38	0,16 » 0,16^{5}		
			265 030^{50}						f 101 373,47^{5}
Verstrekte monsters.	. . . .	. . . . .	114^{65}						46,90
		261 022	265 145^{15}						f 101 420,37^{5}
				Officinalis.					
24 Januari .	Malawar	3 317	3 330	»	»	4.52	f0,13^{6} à f0,14	f 0,13^{76}	f 915,78^{5}
28 Februari .	Id.	1 764	1 784	*a*) 3.92	*a*) 6.44	5.27 à 5.98	0,15^{25} » 0,35^{6}	0,17^{19}	613,55
4 April . .	Id.	1 762	1 805	»	»	5.16	0,12^{75} » 0 13^{25}	0,13	469,34^{5}
9 Mei . .	Id.	1 763	1 776^{10}	»	»	5.16	0,15^{5} » 0,15^{75}	0,15^{62}	555,13
13 Juni . .	Id.	1 221	1 224	»	»	5.27	f 0,13^{5}	0,13^{5}	330,48
18 Juli . .	Id.	1 221	1 249	»	»	5 27	0,14	0,14	349,72
3 October .	Id.	1 221	1 253^{60}	»	»	5 27	0,14	0,14	350,98
			12 422						f 3 584,99
Verstrekte monsters.	. . . .	. . . . .	8^{60}						3,52
		12 269	12 430^{60}						f 3 588,51
				Succirubra.					
24 Januari .	Tangkoebau Praoe .	853		1,50	7.10	2.01	f0,10^{5} à f0,42		
	Malawar	4 416	5 442	1.39 à 1.50	6.69 à 6 82	1.88 à 2 01	0,07 » 1,18	f 0,25^{70}	f 2 803,99^{5}
28 Februari .	Id.	1 212	1 265	1 39	6 82	1.88	f 0,18^{5}	0,18^{5}	468,05
4 April . .	Id.	1 230		1.39	6.82	1.88	f0,11^{5} à f0,36		
	Kendeng	850	2 076^{5}	2	8 05	2 68	0.29 » 0,42	0,27^{41}	1 138,51^{5}
9 Mei. . .	Malawar	2 129	2 173	1.39	6 82	1.88	0,10 » 0,16^{25}	0,12^{87}	550,70
13 Juni . .	Id.	1 369	1 419	1.39	6.82	1 88	0,15 » 0,16^{5}	0,15^{53}	440,79
18 Juli . .	Tangkoebau Praoe .	950	924^{5}	1.50	7,10	2,01	0,15^{5} » 0,16	0,15^{76}	290,90

a) Betreft slechts een deel van de in veiling verkochte partij.

DAGTEEKENING der VEILINGEN.	Groep basten	Hoeveelheid (in K.G.).		Alcaloïd-gehalte van de onderzochte monsters, volgens de in Indië verrichte analyses.			Opbrengst.		
		Netto gewicht der aangevoerde partijen (benaderende opgaven ontleend aan de vóór elke veiling, door middel van de *Staatscourant* gepubliceerde beschrijvingslijst der te veilen basten)	Netto gewicht aan de koopers uitgeleverd.	Laagste en hoogste gehalte aan *chinine*. Pct.	Laagste en hoogste gehalte aan *chinine en andere alcaloïden* te zamen. Pct.	Zwavelzure chinine. Pct.	Laagste en hoogste veilingsprijs der verschillende kavelingen per *half* K.G	Gemiddelde veilingsprijs over al de kavelingen dooreen per *half* K.G.	Totaal der opbrengst
29 Augustus	Kendeng	1 459	1 432	2	8.05	2.68	f 0,16^{25} à f 0,19^{23}	f 0,17^{31}	f 501,51
3 October .	Id.	1 390	1 363	2	8.05	2.68	0,18^{83} » 0,19^{70}	0,19^{04}	519,16
7 November	Malawar	942	929^{5}	1.29	6.82	1.88	f 0,13^{25}	0,13^{90}	246,31^{5}
12 December	Kendeng	1 465	1 419	2	8.05	2.68	0,15	0,15	425,70
			18 443^{60}						f 7 385,63^{5}
Verstrekte monsters .	. . . .	. . . . .	130^{90}						79,78
		18 295	18 574^{50}						f 7 465,41^{5}
				Calisaya schuhkrafft.					
28 Februari .	Malawar	1 176	1 198	1.14	4.09	1.53	f 0,13^{26} à f 0,93^{25}	f 0,30^{71}	f 735,82^{5}
4 April . .	Id.	836	860	1.14	4.09	1.53	0,13 » 0,36^{76}	0,16^{49}	292,23
			2 058						f 1 028,05^{5}
Verstrekte monsters .	. . . .	. . . . .	26^{10}						18,04
		2 012	2 084^{10}						f 1 040,09^{5}

RECAPITULATIE.

Sorteeringen waarin de in veiling verkochte basten verdeeld waren (over al de tien veilingen bijeengenomen).

SORTEERING.		Hoeveelheid (in K.G.).					Gemiddelde opbrengst per *half* K.G.				
		Ledgeriana.	Officinalis.	Succirubra.	Calisaya schuhkrafft.	Totaal.	Ledgeriana.	Officinalis.	Succirubra.	Calisaya schuhkrafft.	Totaal.
Stambast.	1ste soort.	»	166^{5}	915	143	1 224^{5}	»	f 0,26	f 0,48	f 0,72^{6}	f 0,47^{9}
	2de soort	»	83	2 524	234^{5}	2 841^{5}	»	0,35^{5}	0,35^{4}	0,34	0,35^{3}
	vernieuwd.	28 768	»	»	»	28 768	f 0,20^{1}	»	»	»	0,20^{1}
	gebroken pijpen	120 969^{5}	10 638	10 630^{5}	1 680^{5}	143 918^{5}	0,20^{8}	0,13^{6}	0,17^{6}	0,19^{6}	0,19^{8}
	gruis	101 555^{5}	»	4 374	»	105 929^{5}	0,17^{1}	»	0,11^{5}	»	0,16^{9}
Wortelbast		13 737^{5}	1 534^{5}	»	»	15 272	0,18^{6}	0,15^{3}	»	»	0,18^{7}
							. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .
Totalen. . .		265 030^{5}	12 422	18 443^{5}	2 058	297 954	f 0,19^{1}	f 0,14^{4}	f 0,20	f 0,24^{9}	f 0,19

TOTAAL OVERZICHT voor elke veiling in het bijzonder.

DAGTEEKENING der VEILINGEN.	Hoeveelheid (in K.G.). Netto gewicht der voor de veiling bestemde partijen (benaderende opgaven ontleend aan de beschrijvingslijsten der veilingen).	Uitgeleverd netto gewicht: van het in veiling verkochte.	Uitgeleverd netto gewicht: van de verstrekte monsters.	Uitgeleverd netto gewicht: Te samen.	Opbrengst: van het in veiling verkochte.	Opbrengst: van de verstrekte monsters.	Opbrengst: Te zamen.	Per *half* K.G. werd alzoo verkregen: voor het in veiling verkochte	Per *half* K.G. werd alzoo verkregen: voor de verstrekte monsters.	Gemiddelde uitprijs bij elke veiling (berekend per procent chinine-sulphaat en per *half* K.G. bast).
1895.										
24 Januari	24 700	24 994	63^{40}	$25\,057^{40}$	f 9 826,24	f 46,43	f 9 872,67	f $0,19^{66}$	f $0,36^{66}$	f $0,02^{78}$
28 Februari. . . .	24 789	$25\,154^{40}$	35^{65}	$25\,190^{05}$	8 378,14	22,03	8 400,17	$0,16^{65}$	$0,30^{72}$	$0,02^{5}$ (ruim
4 April.	25 000	$25\,331^{80}$	29^{10}	$25\,360^{90}$	9 248,72	29,10	9 277,82	$0,18^{26}$	0,50	$0,02^{84}$
9 Mei	30 880	$31\,290^{50}$	21^{45}	$31\,311^{95}$	13 093,01	8,12	13 101,13	$0,20^{98}$	$0,18^{50}$	0,03 (circa)
13 Juni	31 165	$31\,706^{40}$	14^{30}	$31\,720^{70}$	11 387,64	5,40	11 393,04	$0,17^{90}$	$0,18^{88}$	$0,02^{875}$
18 Juli	31 848	32 230	18^{16}	$32\,248^{16}$	$14\,106,51^{5}$	8,01	$14\,114,52^{5}$	$0,21^{88}$	$0,22^{15}$	$0,02^{77}$
29 Augustus . . .	31 174	$31\,675^{40}$	20^{55}	$31\,695^{95}$	$12\,606,37^{5}$	8,27	$12\,614,64^{5}$	$0,19^{89}$	$0,20^{31}$	$0,02^{80}$
3 October	31 972	$32\,606^{40}$	15^{40}	$32\,621^{80}$	11 951,09	6,29	11 957,38	$0,18^{33}$	$0,20^{55}$	$0,02^{875}$
7 November . . .	31 209	31 771	14^{50}	$31\,785^{50}$	11 623,56	5,50	11 629,06	$0,18^{29}$	$0,18^{65}$	$0,02^{875}$
12 December. . . .	30 861	31 217	24^{60}	$31\,241^{60}$	$11\,150,86^{5}$	9,09	$11\,159,95^{5}$	$0,17^{93}$	$0,18^{55}$	0,03
								. . . .	. . . .	
Totalen .	293 598	$297\,977^{90}$	256^{25}	$298\,234^{15}$	f$113\,372,15^{5}$	f 148,24	f$113\,520,39^{5}$	f $0,19^{50}$	f $0,28^{80}$	

Koloniaal verslag van 1895.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE **DDD.**

N°. 56.

(Zie hoofdst. **O**, afd. I, § 1, sub 4°., van het verslag.)

OVERZICHT over 1894 van de productie, enz. der uitsluitend op overeenkomsten met de inlandsche bevolking werkende SUIKERFABRIEKEN op Java, dus met uitzondering van die, gevestigd op gronden door het Gouvernement in erfpacht of in huur uitgegeven, van die in de Vorstenlanden en van die op particuliere landerijen. 1)

Volgnummer.	Afdeelingen.	Districten.	Ondernemingen.	Uitgestrektheid met suikerriet beplant (in bouws).	Productie (in pikols).	Bovendien — voor zooveel opgegeven — nog verkregen (in pikols).		Gemiddelde productie per bouw (in pikols), berekend naar de in kolom 6 opgegeven productie.	Aantal vaste arbeiders bij de onderneming.	Aantal arbeiders bovendien gemiddeld dagelijks gebezigd.
						Stroopsuiker.	Zaksuiker.			
1	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.
			CHERIBON.							
1	Cheribon.	Cheribon.	Kalitandjoeng. (C.)	270	14 000	»	»	51.85	34	196
2	id.	Sindanglaut.	Sindanglaut (N. V.)	500	60 500	»	»	121.00	178	500 à 3000
3	id.	id.	Karang Soewoeng (of Karang Sambong).	525	48 495	9 102	3 000	92.37	278	a) †
4	id.	id.	Leuweung Gadjah. (C.)	333	20 800	»	»	62.46	100	50 à 400
5	id.	id.	Panggang. (C.)	139	4 679	»	»	33.66	50	30 » 190
6	id.	Lossari.	Tjiledoek. (E. en C.)	488½	40 215	8 715	»	82.32	507	†
7	id	id.	Tersana.	488½	32 094	14 740	»	65.70	492	†
—	id.	id.	Tjigobang. b)	....	......	....	....	....	...	....
—	id.	id.	Waled. b)	....	......	....	....	....	...	....
—	id.	id.	Kalimaro. b)	....	......	....	....	....	...	....
8	id.	Ploembon.	Soerawinangoen.	482	42 500	»	»	88.17	52	50 à 175
9	id.	Palimanang.	Gempol. (N. V.)	464	31 500	»	2 000	67.88	108	60 » 300
10	id.	id.	Glagamidang. (N. V.)	360	21 100	»	4 000	58.61	320	50 » 150
11	id.	Gegesik-lor	Ardjowinangoen. (N. V.)	380	21 367	1 900	1 000	56.23	175	15 » 225
12	Madjalengka.	Redjagaloeh.	Paroengdjaija. (N. V.)	416	36 000	»	»	86.53	52	60 » 200
13	id.	Djatiwangi.	Djatiwangi. (N. V.)	611½	60 400	»	3 000	98.77	»	50 » 200
			Totaal . . .	5 457½	433 650	34 457	13 000	79.45		

1) De ondernemingen, ten name staande van Chineesen, van Europeanen en Chineesen gezamenlijk, of van naamlooze vennootschappen, zijn aangeduid door de tusschen haakjes geplaatste bijvoegingen respectievelijk van C., van E. en C., en van N. V.

a) Waar een † is ingevuld, ontbreken de opgaven.

b) Ook voor den oogst van 1894 werd ten behoeve van deze fabriek niet geplant.

Volgnummer.	Afdeelingen.	Districten.	Ondernemingen.	Uitgestrektheid met suikerriet beplant (in bouws).	Productie (in pikols).	Bovendien — voor zooveel opgegeven — nog verkregen (in pikols). Stroopsuiker.	Zaksuiker.	Gemiddelde productie per bouw (in pikols), berekend naar de in kolom 6 opgegeven productie.	Aantal vaste arbeiders bij de onderneming.	Aantal arbeiders bovendien gemiddeld dagelijks gebezigd.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.
			TAGAL.							
14	Tagal.	Tagal.	Pagongan. (N. V.)	477	42 930	»	»	90.00	»	100
15	id.	Adiwerna.	Adiwerna.	550	52 627	»	6 000	95.69	»	21 à 28
16	id.	Maribaija.	Kemantran (N. V.)	558	72 950	»	»	130.73	30	75 » 2200
17	id.	Doekoewringin.	Kemanglen.	$733\frac{1}{2}$	78 554	»	15 000	107.09	50	100 » 4000
18	id.	id.	Doekoewringin.	$718\frac{1}{3}$	75 314	»	»	104.82	»	50 » 500
19	id.	Pangka.	Paugka. (N. V.)	593	61 000	»	»	102.86	300	50 » 100
20	Pamalang.	Pamalang.	Bandjardawa. (N. V.)	$603\frac{1}{2}$	57 032	2218	7 800	94.50	44	330 » 5500
21	id.	Tjomal.	Tjomal.	$667\frac{3}{4}$	102 900	83	9 500	154 10	141	215 » 5500
22	Brebes.	Brebes.	Djatibarang.	535	47 080	»	»	88 00	482	10 » 290
23	id.	Balapoelang.	Balapoelang. (N. V.)	532	34 274	»	8 000	64.43	1	15 » 250
			Totaal . . .	$5\,968\frac{1}{4}$	624 661	2301	46 300	104.66		
			PEKALONGAN.							
24	Pekalongan.	Wiradessa.	Sragi.	567	52 680	»	10 000	92.91	245	10 à 400
25	id.	Pekalongan.	Tirto. (N. V.)	519	45 500	»	»	87.66	40	250 » 3000
26	id.	Kedoengwoeni en Kadjen.	Wonopringgo. (N. V.)	600	64 531	»	»	107.55	40	1000 » 2400
27	Batang.	Batang.	Kalimati. (N. V.)	506	58 138	»	6 400	114 90	56	10 » 524
28	id.	id.	Klidang. (N. V.)	375	34 548	»	»	92 12	20	30 » 160
			Totaal . . .	2 567	255 397	»	16 400	99.49		
			SAMARANG.							
29	Kendal.	Kendal.	Tjipiring. (N. V.)	$797\frac{1}{2}$	59 650	1000	»	74 79	44	167
30	id.	Kaliwoengoe.	Kaliwoengoe. (N. V.)	$575\frac{1}{2}$	43 000	»	»	74 72	119	240
31	id.	Troeko.	Gemoe. (N. V.)	$716\frac{1}{2}$	57 506	»	»	80.26	270	430
32	id.	Perboean.	Poegoe. (N. V.)	725	55 459	»	»	76 49	150	301
			Totaal . . .	$2\,814\frac{1}{2}$	215 615	1000	»	76.60		
			JAPARA.							
33	Patti.	Patti.	Langsee.	582	59 338	»	11 692	101 96	18	300
34	id.	Selowessi.	Trangkil.	770	75 000	»	»	97.40	200	20 à 5000
35	id.	Tenggallee.	Tandjoeng Modjo. (N. V.)	492	39 360	»	»	80.00	»	25 » 400
36	id.	id.	Klaling.	490	33 638	7403	10 000	68.65	60	350
37	Koedoes.	Koedoes.	Rendeng. (N. V.)	$410\frac{3}{4}$	25 600	»	»	62 44	50	6 » 426
38	id.	Tjendono.	Besito. (N. V.)	$485\frac{1}{2}$	37 869	»	»	78 00	44	4 » 360
39	id.	id.	Bendokerep. (N. V.)	$613\frac{1}{2}$	58 539	»	6 500	95 42	371	†
40	Joana.	Mergotoehoe.	Pakis. (N. V.)	730	79 422	»	»	108 79	70	60 à 600
41	Japara.	Japara.	Petjangaän. (N. V.)	550	58 211	»	»	105 84	»	20 » 400
42	id.	id.	Banjoepoetih.	$87\frac{3}{4}$	7 459	»	»	85 00	113	†
43	id.	Majong.	de Hoop (of Majong) (N.V.)	$608\frac{3}{4}$	50 000	»	»	82.13	»	530
44	id.	Bandjaran.	Djeroekwangi (of Bandjaran) (N. V.)	353	28 606	»	»	81.03	325	200 à 1200
			Totaal . . .	$6\,173\frac{1}{4}$	553 042	7403	28 192	89.58		

Volgnummer.	Afdeelingen.	Districten.	Ondernemingen.	Uitgestrektheid met suikerriet beplant (in bouws).	Productie (in pikols).	Bovendien — voor zooveel opgegeven — nog verkregen (in pikols). Stroopsuiker.	Zaksuiker.	Gemiddelde productie per bouw (in pikols), berekend naar de in kolom 6 opgegeven productie.	Aantal vaste arbeiders bij de onderneming.	Aantal arbeiders bovendien gemiddeld dagelijks gebezigd.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.
			REMBANG.							
45	Rembang.	Pamotan.	Ardjowinangoen (of Pamotan).	600	11 000	»	»	18.33	80	100 à 1000
46	Toeban.	Rembes.	Wringin Agoeng. (N. V.)	445	25 000	»	»	56 18	165	11 » 700
47	Rembang en Toeban.	Sedan en Djatirogo.	Keben.	307	8 892	»	»	28.96	420	500 » 2500
			Totaal. . .	1 352	44 892	»	»	33.20		
			SOERABAIJA. *c*)							
48	Sidoardjo.	Djenggolo II.	Boedoeran. (N. V.)	600	48 000	»	»	80 00	45	60 à 450
49	id.	id.	Tjandi. (C.)	435	34 106	»	»	78 40	55	45 » 260
50	id.	id.	Pandjoenan. (C.)	203 3/4	11 300	»	»	55.46	6	10 » 120
51	id.	Rawapoeloe I.	Porrong. (C.)	429	46 500	»	»	108.39	27	250
52	id.	id.	Tanggoelangin. (C.)	583	52 422	2 621	»	89 92	50	100 » 500
53	id.	Djenggolo I.	Waroe. (N. V.)	439	34 000	»	»	77.45	35	†
54	id.	id.	Sroeni.	618	59 974	7 500	5 000	97 04	66	30 à 260
55	id.	Djenggolo IV.	Tawangsari. (C.)	490 1/2	44 800	»	»	91.34	20	5 » 300
56	id.	id.	Ketegan.	620	58 337	»	12 082	94.09	60	300
57	id.	Djenggolo III.	Balongbendo.	497	52 333	»	3 097	105.30	154	15 » 320
58	id.	id.	Popoh (of Sidodadi). (N. V.)	472 1/2	51 000	»	»	107.94	29	110 » 410
59	id.	id.	Krian. (N. V.)	619	54 341	»	2 136	87 79	124	150
60	id.	Rawapoeloe II.	Watoetoelis. (N. V.)	549 1/4	60 423	»	»	110.01	130	1000
61	id.	id.	Toelangan	392 1/2	33 765	»	»	86.03	15	4 » 270
62	id.	id.	Kremboeng.	446	53 113	»	2 500	119.09	47	10 » 300
63	Modjokerto.	Modjokerto.	Sentanen-lor. (N. V.)	548	68 000	»	»	124 09	85	25 » 150
64	id.	id.	Tangoenan. (N. V.)	710	76 000	»	»	107.04	65	35 » 400
65	id.	id.	Brangkal. (N. V.)	751 1/2	87 500	»	»	116 43	137	15 » 600
66	id.	Modjokasri.	Gempolkerep. (N. V.)	720 1/2	74 152	5 500	»	102 91	88	40 » 300
67	id.	id.	Perning (of Poerworedjo) (N. V.)	429	47 300	»	»	110.26	10	64 » 225
68	id.	Modjosari-lor.	Koning Willem II (of Modjosari) (N. V.)	609 1/2	50 588	»	»	83.00	15	10 » 400
69	id.	id.	Bangsal. (N. V.)	590	62 000	»	»	105.08	75	50 » 250
70	id.	id.	Sedati.	415	36 000	»	»	86.74	»	620
71	id.	Modjosari-kidoel.	Ketanen. (C.)	504 1/2	34 600	»	»	68.58	97	80 » 220
72	id.	Djaboeng.	Dinojo. (N. V.)	559	64 000	»	»	114.49	39	†
73	id.	id.	Soemengko. (C.)	320 1/2	25 350	2 000	»	79.10	80	80 à 270
74	id.	id.	Pohdjedjer. (E. en C.)	596	59 504	3 200	»	99.84	63	25 » 340
75	Djombang.	Modjoredjo.	Goedo. (N. V.)	531	47 600	»	»	89.64	17	15 » 120
			Transporteeren. . .	14 679	1 427 008	20 821	24 815			

c) Voor sommige ondernemingen stemt de opgaaf in kolom 3 niet overeen met de gegevens over 1893 ontvangen, zooals zij voorkomen in bijlage EEE van 't vorig verslag.

Volgnummer.	Afdeelingen.	Districten.	Ondernemingen.	Uitgestrektheid met suikerriet beplant (in bouws).	Productie (in pikols).	Bovendien — voor zoover opgegeven — nog verkregen (in pikols). Stroopsuiker.	Zaksuiker.	Gemiddelde productie per bouw (in pikols), berekend naar de in kolom 8 opgegeven productie.	Aantal vaste arbeiders bij de onderneming.	Aantal arbeiders bovendien gemiddeld dagelijks gebezigd.
1	2.	3.	4.	5.	6.	7	8.	9	10.	11.
			Per transport . . .	14 679	1 427 008	20 821	24 815			
76	Djombang.	Modjoredjo.	Poeloegedang of Ponen (ook wel Plosso of Banaran genaamd). (C.)	237½	8 000	1 500	»	33.69	»	26 à 410
77	id.	id.	Ngoro.	450	33 000	»	»	73.33	75	30 » 200
78	id.	id.	Tjoekir. (N. V.)	553½	68 500	»	»	123.76	150	50 » 500
79	id.	id.	Blimbing (N. V.)	582½	54 000	»	»	92.70	57	100 » 1400
80	id.	id.	Kaliwoengoe of Tjeweng (ook wel Modjoredjo genaamd). (N. V.)	503	50 327	»	7 000	100.05	18	7
81	id.	id.	Djombang.	720	82 000	800	12 000	113 89	30	25 » 460
82	id.	Modjoagoeng.	Peterongan.	420	37 000	»	»	88 09	114	100 » 250
83	id.	id.	Soekodono (of Modjoagoeng). (N. V.)	660	63 000	»	»	95.45	40	200 » 3000
84	id.	id.	Seloredjo.	514½	34 600	»	»	67.25	37	20 » 1200
85	id.	id.	Soemobito. (N. V.)	508	43 500	»	»	85.63	37	190
86	id.	Modjoadi.	Ngelom. (N. V.)	598¾	56 500	»	3 000	94 36	40	20 » 200
			Totaal . . .	20 426¾	1 957 435	23 121	46 815	95 87		

PASOEROEAN.

Volgnummer.	Afdeelingen.	Districten.	Ondernemingen.	Uitgestrektheid met suikerriet beplant (in bouws).	Productie (in pikols).	Stroopsuiker.	Zaksuiker.	Gemiddelde productie per bouw (in pikols).	Aantal vaste arbeiders bij de onderneming.	Aantal arbeiders bovendien gemiddeld dagelijks gebezigd.
87	Pasoeroean.	Pasoeroean.	Pleret. (C.)	473	43 593	»	»	92.16	115	80 à 100
88	id.	Ngempit.	»de Onderneming" (of Ngempit).	426	28 700	»	»	67.37	17	25 » 250
89	id.	Wangkal.	Kloerahan.	400	25 000	»	»	62.50	2	25 » 300
90	id.	Kebontjandi.	Gojam.	454½	38 500	»	»	84.71	33	50 » 350
91	id.	id.	Pengkol (of de Goede Hoop) (C.)	400	33 894	1 500	»	84 73	67	150
92	id.	Grati.	Dankbaarheid (of Grati). (C.)	315	10 981	»	2 500	34 86	48	255
93	id.	Winongan.	Bekassi-Oost (of Winongan).	490	32 816	8 688	1 000	66.95	385	40
94	id.	Redjasa.	Soekoredjo (of Soeklan).	416	35 253	»	3 200	84 50	55	25 » 250
95	id.	id.	Kawisredjo (of Raket) (C.)	310¾	22 071	2 084	1 282	71.02	75	372
96	Bangil.	Bangil.	Soemberredjo (of de Hoop). (C.)	416	24 534	7 439	»	58.98	80	111
97	id.	Gempeng.	Yossowdlangoen (of Kaliteloe). (C.)	415½	30 000	»	»	72 22	8	10 » 200
98	id.	id.	Soekoredjo (of Paljangan). (C.)	423½	32 000	»	»	75 56	38	27 » 235
99	id.	Pandaän.	Ardiredjo (of Pandaän).	725	51 642	10 531	5 400	71.26	130	90 » 300
100	id.	Gempol.	Wangoenredjo (C.)	334	22 000	»	»	65.87	28	50 » 300
101	id.	id.	Ardjosari (of Babat). (C.)	400	23 442	»	»	58.60	80	60 » 310
102	id.	Wonoredjo.	Wonoredjo. (N. V.)	337	24 600	»	10 000	73.00	15	10 » 25
—	id.	Poerworedjo.	Lawang. *d*)	....	.....	....	....	....	...	....
103	Malang.	Gondanglegi.	Sempalwadak. (N. V.)	389	18 400	»	4 000	47.30	180	10
104	id.	id.	Krebet. *e*)	†	3 400	»	»	†	»	†
			Totaal . . .	7 125¼	500 826	30 242	27 382	*f*) 69.81		

d) Deze fabriek heeft opgehouden te bestaan.
e) Deze in 1894 geopende onderneming beschikt niet over eigen aanplantingen, maar koopt van de bevolking riet op, door deze voor eigen risico geteeld.
f) Berekend over 497 426 pikol, mijde het product van Krebet buiten rekening gelaten.

Volgnummer.	Afdeelingen.	Districten.	Ondernemingen.	Uitgestrektheid met suikerriet beplant (in bouws).	Productie (in pikols).	Bovendien — voor zooveel opgegeven — nog verkregen (in pikols). Stroopsuiker.	Zaksuiker.	Gemiddelde productie per bouw (in pikols), berekend naar de in kolom 6 opgegeven productie	Aantal vaste arbeiders bij de onderneming.	Aantal arbeiders bovendien gemiddeld dagelijks gebezigd.
1	2.	3	4	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.
			PROBOLINGGO							
105	Probolinggo.	Probolinggo.	Oemboel.	628	67 202	3 500	»	107 01	125	70 à 320
106	id.	id.	Wononseh.	403	37 693	3 000	»	93 53	14	30 » 400
107	id.	Dringoe.	Wonolangan.	498½	45 025	2 000	»	90 32	21	75 » 400
108	id.	Soemberkareng	Soemberkareng. (N. V.)	540	37 405	10 966	4 500	69 27	30	20 » 350
109	Kraksaän.	Kraksaän.	Kandangdjati (N. V.)	633	51 653	»	»	81.60	38	50 » 500
110	id.	id.	Seboroh. (N. V.)	304	29 330	»	»	96 48	25	20 » 200
111	id.	id.	Bagoe. (N. V.)	480	51 840	»	»	108.00	10	300
112	id.	Paiton.	Phaëton. (N. V.)	625	59 085	»	5 000	94.53	70	75 » 600
113	id.	Gending.	Gending. (N. V.)	574½	54 955	»	»	95 66	40	†
114	id.	id.	Maron. (N. V.)	472	37 095	3 700	4 000	78.59	40	225 à 850
115	id.	Padjarakan.	Padjarakan.	691	63 563	»	2 500	91 99	95	40 » 332
116	id.	Gading.	Djaboeng. (N. V.)	445	29 031	7 500	5 000	65.24	25	30 » 230
117	Loemadjang.	Loemadjang.	Soekodono.	741	79 660	»	»	107.50	50	30 » 350
118	id.	Tempeh.	Tempeh. (N. V.)	534	28 000	»	»	52.43	115	30 » 250
			Totaal . . .	7 569	671 537	30 666	21 000	88.72		
			BEZOEKI.							
119	Bezoeki.	Bezoeki.	de Maas.	426½	32 636	»	4 600	76 52	76	150
120	id.	Mlandingan.	Boedoean.	482¼	27 200	»	9 000	56.42	80	50 à 300
121	Panaroekan.	Sitoebondo.	Olean. (N. V.)	585	50 000	»	4 000	85 47	105	100 » 1350
122	id.	Panaroekan.	Wringinanom.	710½	55 815	8 000	»	78 56	25	20 » 500
123	id.	Pradjekan.	Pradjekan (of Loemoetan). (N. V.)	510	51 141	»	»	100.28	13	20 » 190
124	id.	Kapongan.	Pandji. (N. V.)	629	66 833	»	5 000	106.25	296	150 » 3069
125	id.	id.	Tandjoengsari (of Poksäan) (N. V.)	395¼	49 000	»	4 800	123.97	35	50 » 350
126	id.	Soemberwaroe.	Asembagoes (of Trigontjo). (N. V.)	418	31 577	»	4 000	75.54	46	50 » 2000
127	Banjoewangi.	Banjoewangi.	Kabat. (N. V.)	490	31 522	»	»	64.33	71	100 » 280
128	id.	Rogodjampi.	Rogodjampi. (N. V.)	636½	43 282	»	»	68.00	25	120 » 1030
129	Bondowosso.	Bondowosso.	Tanggarang. (N. V.)	537½	36 600	»	»	68 09	20	30 » 300
			Totaal . . .	5 820½	475 606	8 000	31 400	81.71		
			BANJOEMAS							
130	Banjoemas.	Soekaradja.	Kalibagor. (N. V.)	576	42 250	4 865	»	73 35	70	60 à 150
131	id.	Poerworedjo.	Klampok (of Mandiradja). (N. V.)	480	33 015	»	9 000	68 78	30	30 » 250
132	Poerbolinggo.	Poerbolinggo.	Kalimanah (of Kaliklawing). (N. V.)	500¾	24 000	6 300	1 300	47.90	125	100 » 320
133	id.	Kertanegara	Bodjong. (N. V.)	439½	18 570	1 770	300	42.25	77	80 » 350
134	Poerwokerto.	Poerwokerto.	Poerwokerto. (N. V.)	531	26 927	2 298	2 500	50.71	52	635 » 3020
			Totaal . . .	2 527¼	144 762	15 233	13 100	57.28		

Volgnummer.	Afdeelingen.	Districten.	Ondernemingen.	Uitgestrektheid met suikerriet beplant (in bouws).	Productie (in pikols).	Bovendien — voor zooveel opgegeven — nog verkregen (in pikols): Stroopsuiker.	Zaksuiker.	Gemiddelde productie per bouw (in pikols), berekend naar de in kolom 5 opgegeven productie	Aantal vaste arbeiders bij de onderneming.	Aantal arbeiders bovendien gemiddeld dagelijks gebezigd.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9	10	11.
			BAGELEN.							
135	Keboemen.	Keboemen.	Sitiredjo (of Kebasekan). (C.)	443	22 164	»	»	50.03	12	128 à 1652
136	id.	Premboen.	Premboen (of Remboen). (N. V.)	582	51 000	»	»	87.63	5	130 » 2900
			Totaal . . .	1025	73 164	»	»	71 37		
			MADIOEN.							
137	Madioen.	Bagi.	Kanigoro. (N. V.)	530	45 170	»	»	85 2	22	25 à 300
138	id.	id.	Kepatian. (C.) *g*)	100	6 000	»	1 000	60 00	12	20 » 170
139	id.	Oeteran.	Pagottan (of Oeteran). (N. V.)	575	51 000	»	»	88 69	10	312
140	Ngawi.	Sepreh.	Soedhono (of Geneng). (N. V.)	415	19 095	»	2 075	46.01	»	50 » 500
141	Magettan.	Goranggareng.	Redjosari. (N. V.)	555	51 851	»	8 000	93 41	25	200
142	id.	Keniten.	Poerwodadi. (N. V.)	710¾	73 199	»	6 000	102 99	50	10 » 600
			Totaal . . .	2885¾	246 315	»	17 075	85.36		
			KEDIRI.							
143	Kediri.	Kediri.	Pesantren. (N. V.)	605	60 052	2 333	2 500	99 26	155	37 à 120
144	id.	Modjoroto.	Mritjan. (N. V.)	546	40 000	7 000	6 000	73 67	240	50 » 300
145	id.	Papar.	Poerwoasri. (C.)	687	79 800	»	7 000	116.16	159	430
146	id.	id.	Minggiran. (N. V.)	509	50 000	»	»	98.23	90	70 » 380
147	id.	id.	Bogoh-kidoel. (C.)	454½	35 420	3 825	»	77 93	49	30 » 200
148	id.	Soekoredjo.	Menang. (C.)	442	33 000	»	»	74 66	280	350
149	id.	id.	Badas (N. V.)	600	30 000	»	»	50 00	32	25 » 100
150	id.	Djambean.	Soemberdadi.	250	10 258	3 500	»	41 03	1	49 » 180
—	Ngrowo.	Toeloeng Agoeng.	Pinggirsari. *h*)	. . . .	. . . . . .	. . . .	. . . .	. . .	. . .	. . . .
151	id.	Ngoenoet.	Soetjen. (E. en C.)	226	11 900	»	»	52 65	18	25 à 150
152	id.	Kalangbret.	Modjopanggoeng. (E. en C.)	480	45 120	»	»	94 00	16	170
153	Berbek.	Berbek.	Djati. (N. V.)	621	48 000	»	9 000	77 29	35	205
154	id.	Gemenggeng.	Goejangan. (N. V.)	510	42 500	»	8 000	83.33	134	300 » 4000
			Totaal . . .	5950½	486 050	16 658	32 500	81 68		

g) Deze fabriek heeft in 1894 voor het eerst gewerkt.

h) Deze fabriek heeft ook in 1894 niet gewerkt.

RECAPITULATIE

NAMEN der GEWESTEN. 1	Aantal fabrieken in 1894 in werking geweest. 2	Uitgestrektheid voor den oogst van 1894 met suikerriet beplant geweest (in bouws). 3	Productie (in pikols). 4	Bovendien nog verkregen voor zooveel opgegeven (in pikols). *i*) Stroopsuiker 5	Zaksuiker. 6.	Gemiddelde productie per bouw (in pikols), berekend volgens kolom 4. 7.
Cheribon	13	5 457$^{1}/_{2}$	433 650	34 757 (4)	13 600 (5)	79.45
Tagal	10	5 968$^{1}/_{4}$	624 661	2 301 (2)	46 300 (5)	104.66
Pekalongan	5	2 567	255 297	»	16 400 (2)	99.49
Samarang.	4	2 814$^{1}/_{2}$	215 615	1 000 (1)	»	76 60
Japara	12	6 173$^{1}/_{4}$	553 042	7 403 (1)	28 192 (3)	89 58
Rembang	3	1 352	44 892	»	»	33.20
Soerabaija.	39	20 426$^{3}/_{4}$	1 957 435	23 121 (7)	46 815 (8)	95 87
Pasoeroean	18	*j*) 7 125$^{1}/_{4}$	500 826	30 242 (5)	27 382 (7)	*k*) 69 81
Probolinggo	14	7 569	671 537	30 666 (6)	21 000 (5)	88.72
Bezoeki	11	5 820$^{1}/_{2}$	475 606	8 000 (1)	31 400 (6)	81.71
Banjoemas	5	2 527$^{1}/_{4}$	144 762	15 233 (4)	13 100 (4)	57.28
Bagelen	2	1 025	73 164	»	»	71 37
Madioen	6	2 885$^{3}/_{4}$	246 315	»	17 075 (4)	85 36
Kediri	12	5 950$^{1}/_{2}$	486 050	16 658 (4)	32 500 (5)	81.68
Algemeene totalen	154	*l*) 77 662$^{1}/_{2}$	6 682 952	169 081 (35)	293 164 (54)	*l*) 86 05

i) De cijfers in de kolommen 5 en 6 tusschen ( ) vermeld, wijzen aan tot hoeveel ondernemingen de opgegeven hoeveelheden stroop- en zaksuiker betrekking hebben.

j) Betreft 17 ondernemingen, zijnde bij de onderneming Krebet, met eene productie van 3 400 pikol suiker, het riet uitsluitend verkregen door opkoop van de bevolking, zoodat niet is op te geven van hoeveel bouws aanplant dit riet afkomstig was.

k) Berekend over eene productie van 497 426 pikol, dus voor 17 ondernemingen (verg. de voorgaande noot).

l) Betreft 153 ondernemingen (verg. de noten *j* en *k*).

Koloniaal verslag van 1895.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE **EEE**.

N°. 57.

(Zie hoofdst. O, afd. I, § 1, sub 4°., van het verslag.)

OVERZICHT van de productie, enz. in 1893 en 1894 der TABAKSONDERNEMINGEN op JAVA (buiten die in de Vorstenlanden en op particuliere landerijen, en met uitzondering ook van de productie, verkregen van gronden door het Gouvernement in erfpacht of in huur afgestaan). [1])

Volgnummer.	Naam en ligging der ondernemingen.	Productie (in K.G.). 1893. Bladtabak.	1893. Krossok.	1894. Bladtabak.	1894. Krossok.	Aantal vaste arbeiders bij de ondernemingen.	Aantal arbeiders bovendien gemiddeld dagelijks gebezigd.
	Tagal.						
	Afd. Brebes.						
1	Lebaksioe of Jomani.	0 500	5 000	2 221	016	0	0 à 30
	Probolinggo.						
	Afd. Loemadjang.						
2	Moedjoer.	110 000	00 000	*a*) †	†	†	†
3	Djarit (of Djeboek).	110 000	10 000	03 500	0 500	†	†
4	Koelon.	150 000	30 000	150 000	10 780	10	450
5	Bagoe.	75 000	00 000	100 000	30 000	„	130
6	Tempeh-lor.	„	02 407	35 000	56 310	†	†
7	Kalipaotjing.	07 000	30 000	03 000	75 120	0	5 à 00
8	Lempeni.	110 000	50 000	175 000	05 000	05	200
9	Pasirian.	1 097	1 050	107 500	31 300	12	02
10	Tamboeh	45 000	55 000	02 000	31 300	0	0 à 05
11	Ngebroek (of Broeck).	11 000	„	17 500	000	†	†
12	Keboen Toeroes.	60 000	00 000	50 000	0 250	†	†
13	Badeg.	75 000	68 000	100 000 (13 en 14 samen)	125 000 (13 en 14 samen)	20 (13 en 14 samen)	10 à 180 (13 en 14 samen)
14	Soemberkadi. (E en C.)	53 000	37 000				
15	Djoho.	70 000	7 500	50 000	0 000	„	100
16	Tempeh-Tengah. (J.)	173 750	330 000	112 500	107 500	01	05 à 010
	Transporteeren	1 101 577	902 043	1 257 500	580 000		
	Per transport	1 121 577	902 243	1 257 500	580 000		
17	Labroek	165 000	105 000	110 000	25 040	„	100 à 200
18	Tjitrodiwangsan	10 000	35 000	06 068	35 973	†	†
19	Ketitae.	2 500	10 750	0 500	31 000	„	4 à 10
20	Tjitrodiwangsan. *b*)	. . . . . .	. . . . . .	07 500 (20, 21 en 22 samen)	05 000 (20, 21 en 22 samen)	„ (20, 21 en 22 samen)	10 à 30 (20, 21 en 22 samen)
21	Tempeh. *b*)	. . . . . .	. . . . . .				
22	Pasirian. *b*)	. . . . . .	. . . . . .				
		1 000 077	1 000 093	1 470 888	007 103		
	Besoeki.						
	Afd. Bondowosso.						
23	Ledjadjar (N. V.)	175 000	500 000	45 000	200 000	50	00 à 100
24	Sekarpoetih.	„	075 000	07 500	355 000	„	300
25	Boender.	55 000	05 000	00 500	140 500	00	80 à 0300
—	Tamanan.	†	†	*c*)	*c*)	. . . .	. . . . . .
26	Maesan.	*d*)	*d*)	00 000	105 000	„	50 à 000
	Afd. Djember.						
27	Soemberdjeroek.	250 000	050 000	*e*) 50 000	*e*) 200 000	„	100
28	Nieuw-Djarit.	75 000 (28 en 29 samen)	325 000 (28 en 29 samen)	000 000 (28 en 29 samen)	363 000 (28 en 29 samen)	40 (28 en 29 samen)	100 à 5000 (28 en 29 samen)
29	Rambipoedji.						
30	Adjoeng of Soekokerto.	400 000	000 000	030 000	025 000	140	30 à 300
31	Soekowono.	375 000	025 000	150 000	205 000	100	00
	Transporteeren	1 030 000	0 040 000	075 000	1 037 500		

[1]) De bijvoeging hier en daar tusschen haakjes van de letters E. en C., J., C. of N. V., beteekent dat de aldus aangeduide onderneming toebehoort respectievelijk aan Europeanen en Chineezen te zamen, aan inlanders, aan Chineezen of aan eene naamlooze vennootschap.

a) Waar men een † vindt ingevuld zijn geene opgaven verstrekt.

b) Deze onderneming kwam in 1894 voor het eerst in werking.

c) Begrepen onder de productie van Soemberdjeroek (n°. 27), waarvan Tamanan een onderdeel is gaan uitmaken.

d) In 1893 werd de productie van Maesan (n°. 26) vereenigd opgegeven met die van Tanggoel (n°. 30).

e) Zie noot *c*.

Volg-nummer.	Naam en ligging der ondernemingen.	Productie (in K.G.). 1893. Bladtabak.	1893. Krossok.	1894. Bladtabak.	1894. Krossok.	Aantal vaste arbeiders bij de ondernemingen.	Aantal arbeiders bovendien gemiddeld daags gebezigd.
	Per transport	1 050 000	6 040 000	075 000	1 037 500		
30	Djelboek.	560 000	600 000	200 000	050 000	70	150 à 400
33	Djember of „G. B M."	1 000 000	300 000	650 000	700 000	„	500 à 25000
04	Gambirono.						
35	Gerengredjo of Petoeng (N. V.)	75 000	57 000	53 000	07 500	†	†
30	Tanggoel.	d) 105 000	d) 65 000	75 000	00 000	„	40 à 000
07	Goemelar. (N.V.)						
38	Baloeng. (N. V.)	535 000	1 055 000	100 000	300 000	„	100 à 6000
30	Adjoeng. (N. V.)						
40	Balet Baroe. (N. V.)						
41	Lodjadjar. (N. V.) h)	......	......	07 500	100 000	„	20 à 30
40	Soembergajam. (N. V.) h)	......	......	125 000	050 000	„	60 à 400
		3 005 000	4 037 000	0 007 500	3 305 000		
	Banjoemas.						
	Afd. Banjoemas.						
43	Soekaradja.	85 000	37 500	160 000	80 500	†	†
44	Soekaradja Kidoel. (C.) f)	„	„	„	„	„	„
	Afd. Poerbolinggo.						
45	Poerbolinggo en Bobotsari.	100 000	100 000	03 500	100 000	105	„
	Transporteeren	163 000	137 500	013 500	015 500		
	Per transport	165 000	107 300	010 500	015 500		
	Afd Poerwokerto.						
—	Slamat. g)	„	„	......	......	......	......
46	Poerwokerto. h)	......	......	10 000	0 000	16	„
		165 000	137 500	065 500	021 500		
	Kadoe.						
	Afd Magelang.						
47	Goelon. f)	„	„	„	„	„	„
	Kediri.						
	Afd Kediri.						
40	Balewerti. (J.) h)	„	37 300	„	„	„	„
40	Tjankring.	75 000	155 000	„	105 200	†	†
50	Dandangan. (N. V.)	„	100 000	„	34 036	†	†
	Afd. Ngrowo.						
31	Karangwaroe. (J.) h)	„	00 750	„	„	„	„
56	Soekoredjo. h)	......	......	5 000	700	40	„
	Afd. Blitar.						
50	Bendo.	175 000	00 500	10 000	10 000	†	†
		050 000	448 750	15 000	196 736		
	Algemeene totalen .	5 360 577	6 010 043	3 030 100	4 001 155		

f) Deze onderneming had in geen der beide jaren gewerkt.

g) Deze onderneming heeft opgehouden te werken.

h) Deze onderneming heeft in 1894 niet gewerkt.

GEWESTELIJK OVERZICHT

BETREFFENDE DE OP ULT. 1894

OP

JAVA

aanwezige LANDBOUWONDERNEMINGEN, gevestigd op gronden door het Gouvernement in ERFPACHT of in HUUR afgestaan,

BENEVENS

de daarvan in 1894 verkregen PRODUCTIE, voor zooveel betreft de voornaamste landbouwvoortbrengselen voor de Europeesche markt.

Op ult. 1894 in *exploitatie zijnde* landbouwondernemingen op gronden door het Gouvernement in erfpacht *a*) of in huur *b*) afgestaan (daaronder uit den aard der zaak begrepen de nog niet ontgonnen gedeelten).

GEWESTEN.	Aantal: ondernemingen. *e*)	Aantal: perceelen.	Aantal: bouws.	Waarvan was beplant: eene uitgestrektheid (in bouws) van: *f*)	Koffie: Aantal ondernemingen. *g*)	Koffie: Productie (in pikols). *h*)	Kina: Aantal ondernemingen. *g*)	Kina: Productie (in K.G. bast) *h*)	Thee: Aantal ondernemingen. *g*)	Thee: Productie (in K.G. *h*)	Tabak: Aantal ondernemingen. *g*)	Tabak: Productie (in K.G.) *h*)	Suikerriet: Aantal ondernemingen. *g*)	Suikerriet: Productie (in pikols suiker.) *h*)	Cacao: Aantal ondernemingen. *g*)	Cacao: Productie (in K.G.) *h*)	Andere gewassen. *i*): Aantal ondernemingen. *g*)	Andere gewassen. *i*): Productie. *i*)
1.	2	3.	4	5	6	7.	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17.	18	19
Bantam	5	9	1763	589 (3	3	*k*) 802 4	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	4	•
Batavia	1	4	462	162 (1)	1	nog geen product	•	•	1	62 712 (1	•	•	•	•	•	•	•	•
Krawang	3	6	1122	228 (3	3	657 2	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	2	•
Preanger Regentschappen *l*).	156	351	20035	69 705 (165)	77	*m*) 7 313 50	67	2 501 401 (16	47	3 035 301 20 *n*	•	•	1	*o*) 138 (1	2	productie niet opgegeven.	25	•
Cheribon	7	18	3115	1 607 (7)	2	1 329 2	2	66 500 1	1	25 000 1	1	272 (1	4	6 120 2	•	•	3	•
Tagal	3	3	635	926 (3)	1	nog geen product.	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	6	•
Pekalongan	16	37	11446	5 021 (18)	13	*s*) 6 198 13	6	72 429 1	•	•	•	•	•	•	6	5 036 (1)	10	•
Samarang	44	95	60962	16 642 43)	35	*t*) 16 207 30	4	30 000 1	•	•	1	1 653 (1	2	*u*)	32	*v*) 331 201 (16	20	•
Japara	16	20	4224	2 256 (16)	2	*w*) 1 102 1	•	•	•	•	•	•	1	*x*)	1	nog geen product.	2	•
Soerabaija	9	23	5120	3 603 3	6	49 446 7	•	•	•	•	•	•	1	*y*)	2	67 (1)	•	•
Pasoeroean	85	195	75420	42 655 (85)	62	201 397 (71	6	20 060 1)	•	•	*e*	•	1	*z*)	6	2 334 1	10	•
Probolinggo	65	97	23625	6 610 24)	20	20 663 (17	•	•	•	•	3	*aa*) 2 273 (2	1	*bb*)	•	•	6	•
Bezoeki	53	129	49013	16 163 (56)	44	*cc*) 21 401 (24	•	•	•	•	6	*dd*) 21 008 (1	3	*ee*)	2	26 750 (2)	4	•
Banjoemas	4	5	4340	322 2)	2	nog geen product	1	16 880 (1	•	•	•	•	•	•	•	•	1	•
Bagelen	6	14	1674	1 216 2)	1	36 1)	1	36 006 (1)	1	255 000 1)	•	•	•	•	4	productie niet opgegeven.	1	•
Kadoe	16	64	4945	1 907 (13)	13	*gg*) 6 291 (12	4	33 300 2	•	•	•	•	•	•	0	*hh*) 2 022 (5)	4	•
Madioen	94	43	10434	5 013 64)	14	9 251 (11	•	•	•	•	•	•	•	•	3	1 065 (1)	11	•
Kediri	130	319	25362	37 906 (125)	143	116 128 94	5	7 560 (1)	•	•	•	•	4	*kk*) 87 090 (3	6	12 312 (3)	0	•
Totalen	617	1380	366609	109 235 552	471	425 048 315) *nn*	90	2 890 030 36	36	3 421 012 (32) *o*	11	*oo*) 77 009 (8	18	*pp*) 96 347 6	78	387 616 38 *qq*	119	•

a) Hieronder begrepen 66 perceelen, gezamenlijk groot 41 309 bouws, welke oorspronkelijk in huur waren uitgegeven, doch waarvan later de huur door erfpacht is vervangen.

b) Zijnde de perceelen Goenoeng Poentang in Bantam (530 bouws) waar koffie, en Tanah Laijapan in Cheribon (798 bouws) waar padi wordt geteeld.

c) Voor opgaven nopens de productie van elke onderneming in het bijzonder zij verwezen naar de als bijvoegsel tot de Javasche Courant van 26 November 1895 verschenen „Aanteekening van de hoeveelheden door eigenaars van landbouwondernemingen in Nederlandsch-Indië in 1894 bereikte producten". Nader is gebleken dat in bedoelde Aanteekening enkele misstellingen zijn ingeslopen; vandaar dat de in deze bijlage vermelde totalen onder de hoofden „koffie, kinabast, thee, tabak en cacao" als verbeterde opgaven kunnen gelden. Overigens treft men verschillende gegevens omtrent de huur- en erfpachtsondernemingen aan in de bijlagen OO en PP van den Regeeringsalmanak van Nederlandsch-Indië, deel I, jaargang 1895.

d) Bij een aantal dezer ondernemingen wordt alleen padi geteeld, doch bij verreweg de meeste worden cultures voor de Europeesche markt gedreven.

e) Bij samentrekking van het in de kolommen 6, 8, 10, 12, 14, 16 en 18 genoemd aantal ondernemingen verkrijgt men voor de meeste gewesten een hooger cijfer dan het hier genoemde, hetgeen te verklaren is uit de omstandigheid dat ettelijke ondernemingen in meer dan een der bedoelde kolommen hare plaats hadden te vinden, omdat slechts de kleinste helft der voor de Europeesche markt produceerende ondernemingen zich tot één cultuur bepalen.

f) De beplante uitgestrektheid voor elke cultuur afzonderlijk is niet volledig op te geven, aangezien door een zeer groot aantal ondernemingen daaromtrent geen voldoende gegevens zijn verstrekt. Voor zoover dienaangaande eene uitzondering is gemaakt voor vele der kina- en der theeondernemingen vindt men het cijfer van aanplant genoemd op blz. 240 en 241 van het verslag hiervóór. Tot hoeveel ondernemingen het voor elk gewest opgegeven totaal der beplantingen betrekking heeft, is tusschen ( ) vermeld.

g) Hier worden al de ondernemingen vermeld waar, voor zooveel blijkt, aanplantingen van de opgegeven cultuur werden aangetroffen.

h) Van een aantal ondernemingen werd in 1894 niet of nog niet geoogst, terwijl van ettelijke andere geen opgaven nopens de productie inkwamen. Tot hoeveel ondernemingen het opgegeven productiecijfer betrekking heeft, is tusschen ( ) vermeld.

i) De hierbedoelde gewassen, voornamelijk notemuskaatboomen, peper, staartpeper (cubebe) en kapok, worden, meestal als bij-cultures, bij een aantal ondernemingen aangetroffen. Blijkens de in noot *c* bedoelde „Aanteekening" waren er onder de ondernemingen waarvan opgaven inkwamen, 5 die 5610 K.G. notemuskaat benevens 125 K.G. foelie, 17 die 2334 pikol peper, 9 die 698 pikol staartpeper en 15 die 1342 pikol kapok produceerden. In die cijfers hadden het grootste aandeel eenige der ondernemingen in de Preanger Regentschappen, Samarang en Pasoeroean. Van eene onderneming in Bezoeki vindt men opgegeven dat zij 25 K.G. vanille opleverde. Productie van indigo wordt vermeld voor 2 ondernemingen: voor Djatit (af Soemberro.-Pasirian in Probolinggo 500 K.G. (nevens padi en tabak) en voor Bagendoel in Kediri 2520 K.G. (nevens padi).

k) Hieronder voor 3 ondernemingen 619 pikol Liberia-koffie en voor 1 onderneming 12 pikol inferieure Java- en Liberiakoffie in de hoornschil.

l) De over 1894 ontvangen opgaven omtrent de ondernemingen in de Preanger-Regentschappen zijn zeer onvolledig. De opgegeven cijfers zijn daarom slechts onder voorbehoud als juist aan te merken.

m) Hieronder voor 2 ondernemingen 79 pikol Liberia-koffie en voor 4 ondernemingen 1320 pikol (Java-)koffie in de koornschil.

n) Hieronder 340 045 K.G., afkomstig van 206 bouws aanplantingen van de bevolking (verg. blz. 240 van het verslag hiervóór).

o) Betreft de onderneming Sarang Halimoen. Deze onderneming schijnt niet te behooren tot de voor de Europeesche markt werkende suikerfabrieken.

p) Hieronder één onderneming, bestaande uit één perceel groot 304 bouws, ten name van eene door Chineezen opgerichte naamlooze vennootschap.

q) Betreft de onderneming Tjirende, waar koffie wordt geteeld.

r) Betreft de ondernemingen Djatipiring (of Blender) en Kalibapatten, die hoofdzakelijk niet verwerken van aanplantingen buiten de erfpachtsgronden. De opge-

Aantal op erfpachtsgronden gevestigde ondernemingen niet voor eigenlijken landbouw bestemd, of vroeger voor cultures gebezigd, maar tijdelijk of voor goed verlaten.			Aantal nog onbeplante ondernemingen en onontgonnen erfpachtspercelen waarvan niet blijkt dat zij deel uitmaken van bestaande ondernemingen.			Totaal der ondernemingen in handen van:												Algemeen totaal.		
						Europeanen			Chineezen. d)			Europeanen en Chineezen.			Inlanders					
Ondernemingen.	Perceelen.	Bouws.	Ondernemingen.	Perceelen.	Bouws	Ondernemingen	Perceelen.	Bouws.	Ondernemingen.	Perceelen.	Bouws.	Ondernemingen	Perceelen.	Bouws	Ondernemingen.	Perceelen	Bouws	Ondernemingen.	Perceelen.	Bouws.
20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37.	38.	39	40
1	1	100	.	.	.	0	10	1 093	.	.	.	.	.	.	.	.	.	0	10	1 093
.	.	.	.	.	.	1	1	406	.	.	.	.	.	.	.	.	.	1	1	406
.	.	.	1	2	200	4	6	580	2	2	661	.	.	.		.	.	0	6	1 453
15	20	4 703	21	23	5 952	p) 174	p) 366	p) 72 109	17	27	5 167	.	.	.	q) 1	1	314	108	394	77 590
1	1	203	.	.	.	0	17	3 210	2	2	400	.	.	.	.	.	.	8	10	0 028
.	.	.	2	2	268	4	4	1 076	1	1	127	.	.	.	.	.	.	5	5	1 203
1	1	55	1	1	265	14	43	7 956	6	14	0 828	.	.	.	.	.	.	20	59	11 780
4	4	906	1	1	40	40	95	20 630	3	5	1 270	.	.	.	.	.	.	49	100	21 006
.	.	.	0	2	057	12	22	4 581	.	.	.	.	.	.	.	.	.	12	22	4 561
.	.	.	0	0	1 268	14	20	6 275	1	0	241	.	.	.	.	.	.	15	31	0 516
2	3	1 120	0	3	1 130	88	198	76 402	1	3	1 170	.	.	.	.	.	.	89	201	77 070
.	.	.	5	12	0 730	29	77	27 116	1	2	237	.	.	.	.	.	.	33	79	27 350
1	1	300	17	51	21 126	70	160	70 759	.	.	.	.	.	.	ff) 1	1	200	71	164	71 039
.	.	.	.	.	.	4	5	1 349	.	.	.	.	.	.	.	.	.	4	5	1 549
.	.	.	.	.	.	1	12	1 194	1	0	490	.	.	.	.	.	.	0	14	1 674
.	.	.	.	.	.	15	10	3 800	2	3	565	.	.	.	ii) 1	2	384	10	21	4 045
.	.	.	5	5	593	25	40	9 558	4	8	1 109	.	.	.	.	.	.	29	18	11 027
3	5	1 725	19	34	10 473	161	333	93 569	7	10	8 572	ll) 2	6	793	mm) 2	2	956	172	354	97 390
28	36	9 172	62	118	45 504	672	1404	102 501	16	61	18 125	0	6	793	5	6	1 854	727	1 358	823 570

geven productie schijnt alleen te doelen op hetgeen van de erfpachtsgronden verkregen is (verg. blz. 211 van het verslag hiervóór). De andere ondernemingen, met namen Teedja en Pasir Tjiwangoen, verkregen respectievelijk 25000 en 150 pikol riet, bestemd voor plantriet.

s) Hieronder voor 8 ondernemingen 1513 pikol Liberia-koffie en voor 1 onderneming 15 pikol (Java-)koffie in de hoornschil.

t) Hieronder voor 10 ondernemingen 4905 pikol Liberia-koffie. Onder het opgegeven productcijfer is mede begrepen de productie van de onderneming Goenoeng Pejoeng of Bandarredjo in Kedoe.

u) Betreft de ondernemingen Sindeng-Koelon en Bantran. Van eerstgenoemde, waar het product voor het grootste deel te veld staande is verkocht, is de productie niet opgegeven; de andere onderneming verkreeg 18 000 pikol riet, dat voor plantriet diende.

v) Hieronder begrepen de productie van de onderneming Goenoeng Pejoeng of Bandarredjo in Kedoe.

w) Hieronder voor 1 onderneming 076 pikol (Java-)koffie in de hoornschil.

x) Betreft de onderneming Poesenasih-Temon, waar riet geoogst werd in 1894 38667 pikol, verkregen van 64 bouws ten behoeve van de aan de erfpachters toebehoorende, buiten de erfpachtsgronden gelegen fabriek Djerockwangi, genoemd in bijlage DDD hiervóór.

y) Betreft de onderneming Sarikerto met 50 bouws rietaanplant en eene productie van 40 000 pikol riet, welk riet, naar het schijnt, elders verwerkt is.

z) Betreft de onderneming Alkmaar met 168 bouws rietaanplant, ongerekend, naar het schijnt, de rietaanplantingen buiten de erfpachtsgronden (verg. blz. 211 hiervóór).

aa) Hieronder 1875 K.G. krossok (kerftabak).

bb) Betreft de onderneming Banjoepoetih met 350 bouws rietaanplant en eene productie van 40 000 pikol riet. Dat dit riet schijnt elders te zijn verwerkt, dan wel voor plantriet te zijn bestemd; althans in de ontvangen opgaven wordt voor Banjoepoetih niet van suikerproductie gewag gemaakt.

cc) Hieronder voor 3 ondernemingen 741 pikol (Java-)koffie in de hoornschil.

dd) Hieronder 00 508 K.G. krossok. Zie overigens noot 1 op blz. 238 van het verslag hiervóór.

ee) De hierbedoelde ondernemingen zijn Banongan-Wringinanom met 140, Oetan Semboro met 3 en Hadjoelmeti met 10 bouws rietaanplant. Alleen van de eerstgenoemde is de productie (140 000 pikol riet) opgegeven. Omtrent de bestemming van het bij de drie ondernemingen verkregen riet geldt vermoedelijk het aangeteekende in noot bb.

ff) Betreft de verlaten onderneming Ardjn Blambangan.

gg) Hieronder voor 4 ondernemingen 128 pikol Liberia-koffie en voor 1 onderneming 500 pikol Java- en Liberia-koffie. Zie voorts noot t.

hh) Zie noot v.

ii) Betreft de onderneming Kemiredjo, waar koffie wordt geteeld.

kk) Tot de opgegeven productie, voor een deel ook afkomstig van aanplantingen buiten de erfpachtsgronden, droegen bij: Brenggolo (of Koewarasan) 28 000 pikol, Kentjong 18 707 pikol en Gambirredjo-Keedjonmanie 40 392 pikol, ongerekend — wat de eerstgenoemde twee ondernemingen betreft — respectievelijk 6000 en 3300 pikol stroop- en 6000 en 3000 pikol zaksuiker. Van hoeveel bouws aanplant de productie afkomstig was, is alleen voor Kentjong opgegeven (al 241 bouws). Van de mede over erfpachtsgronden beschikkende suikeronderneming Wonoboto (of Beron) zijn over 1894 in 't geheel geen gegevens ingekomen.

ll) Betreft de ondernemingen Brenggolo (of Koewarasan) en Tedjomoelio. Op de eerste wordt suikerriet (zie voorgaande noot), op de tweede koffie geteeld.

mm) Betreft de onderneming Bolodewo, waar koffie en cacao wordt geteeld en de verlaten onderneming Ngrantjek.

oo) Hieronder voor 30 ondernemingen 0344 pikol Liberia-koffie, voor 1 onderneming 500 pikol Java- en Liberia-koffie (niet gesplitst opgegeven) en voor 10 ondernemingen 2961 pikol bijna geheel Java-)koffie in de hoornschil, gelijk te stellen met 2460 pikol bereide koffie.

oo) Hieronder 48 375 K.G. krossok.

pp) Bovendien 0308 pikol stroop- en 9000 pikol zaksuiker. Verg. noot kk.

qq) Hieronder ook product, afkomstig van eigen aanplantingen der bevolking.

Koloniaal verslag van 1895.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE GGG.

N°. 59.

(Zie hoofdst. O, afd. 1, § 1, sub 6° en 7°, van het verslag.)

OVERZICHT betreffende de PRODUCTIE VOOR DE EUROPEESCHE MARKT, in 1893 en 1894 verkregen: A. van de PARTICULIERE LANDERIJEN op JAVA, en B van de HUURLANDEN in SOERAKARTA en DJOKJOKARTA.

A. PARTICULIERE LANDERIJEN.

NAMEN DER LANDERIJEN.	1893.	1894.
SUIKER (pikols).		
BATAVIA.		
Afd. Tangerang.		
Bodjong Rengit	2 500	2 100
Kampong Melaijoe	3 250	2 662
Kedaoeng-Oost	900	1 200
Kedaoeng-West	800	1 200
Pangkalan	500	450
Paroengkoeda	3 500	3 000
Pekadjangan	1 500	2 500
Selapandjang-Oost	377	220
Selapandjang-West	1 200	1 500
Tegal Aloer	2 700	2 200
Teloeknaga	650	1 000
	17 877	18 032
KRAWANG.		
Tegalwaroe-landen	48	60
TADAL.		
Ketanggoengan-West	42 000	36 000
SOERABAIJA.		
Dadoengan	3 600	2 400
Djagir of Ngagel	9 720	9 540
Groedo-Oost of Ketampon	a) †	120
Karah	10 200	9 420
Ketintang	3 000	2 400
Koepang I of Dermo	3 600	1 200
Koepang II	1 800	450
	31 920	25 530
PASOEROEAN.		
Kedawoeng	b) 5 050	b) 5 500
Totaal voor 5 gewesten	96 895	85 122
KOFFIE (pikols).		
BANTAM.		
Tjikandi Oedik	280	400
BATAVIA.		
Afd. Tangerang.		
Karet en Ketes (Tjilongok-landen)	†	3
Serpong	2	3
Tiga Raksa	†	2
Tjikoja	†	4
Afd. Meester-Cornelis.		
Gandaria-Zuid	†	3
Pondok Petoeng	65	72
Tanah Koesir (Gedong Idjo	6	70
Tandjong-Oost c. a.	8	74
Tjakoeng c. a.	13	12
Tjibeber en Pembilangan	10	119
Afd. Buitenzorg.		
Bodjong Gedeh	10	30
Denambo, Tjimapak en Tjipamingkis (zie onder Tjipamingkis)	.....	.....
Depok	5	6
Djasinga	1 300	2 700
Dramaga	3 550	4 900
Jaulappa	12	14
Jaulappa Tjikoppo Maijak	12	25
Transporteeren	4 993	8 037

a) Waar een † voorkomt, zijn de cijfers, bij gemis aan opgaven, niet kunnen worden ingevuld.

b) Onder deze productie schijnt niet begrepen hetgeen door den ondernemer verkregen is van aanplantingen buiten het land Kedawoeng.

NAMEN DER LANDERIJEN.	1893.	1894.
Per transport	4 993	8 037
Kampong Baroe (Kedoeng Alang)	30	80
Kedoeng Badak	2	1
Kedoeng Badak (Semplak)	75	224
Klapa Noenggal	65	66
Koeripan	12	53
Pondok Tjina	5	5
Roempin	90	260
Sadeng Djamboe	400	600
Soekaradja	185	315
Tapos	†	20
Temanggoengang en Tjikoleang c. a.	320	525
Tjampea en Tjiboenboelan	54	88
Tjiawi en Tjidjeroek (Pondok Gedeh)	154	360
Tjibodas	20	42
Tjikaloe	†	8
Tjikoppo	150	500
Tjikoppo Maijak	130	150
Tjilangkap	†	3
Tjileboet	†	3
Tjilodong	†	1
Tjiloear	40	100
Tjimanggis	†	4
Tjinèrè	4	8
Tjiomas	424	560
Tjipamingkis	68	75
Tjipoetat	10	49
Tjiseroea-Noord	190	415
Tjiseroea-Zuid	47	125
Tjitajam	†	2
Tjitrap en Tjitjadas	121	309
Tjoeroek Bitoeng of Nanggoeng	800	590
	8 389	c) 13 549
KRAWANG.		
Pamanoekan- en Tjiasemlanden	3 861	9 617
TAGAL.		
Ketanggoengan-West	80	230
SAMARANG.		
Krapjak en Kali Pantjoer	6	10
Soesoekan	160	190
	166	d) 200
Totaal voor 5 gewesten	12 776	23 996
THEE (kilogr.).		
BANTAM.		
Tjikandi Oedik	15 889	18 000
BATAVIA.		
Afd. Tangerang.		
Tjikoija	†	15 000
Afd. Buitenzorg.		
Bolang	180 000	180 000
Transporteeren	180 000	180 000

NAMEN DER LANDERIJEN.	1893	1894.
Per transport	180 000	180 000
Djasinga	55 000	40 000
Dramaga	33 000	37 500
Gamang Sindoer	†	6 250
Janlappa Tjikoppo Maijak	10 400	12 000
Kedoeng Alang	36 000	4 000
Kedoeng Badak (Semplak)	54 000	47 500
Roempin	20 000	12 500
Sawangan	3 700	3 650
Soekaradja	32 500	25 000
Temanggoengan en Tjikoleang c. a	37 500	32 500
Tjampea en Tjiboenboelan	45 000	45 000
Tjiawi en Tjidjeroek (Pondok Gedeh)	†	25 000
Tjikadoe	†	750
Tjikoppo Maijak	25 000	25 000
Tjiloear	32 500	25 000
Tjiomas	68 500	53 500
Tjoeroek Bitoeng of Nanggoeng	75 000	67 700
	708 100	642 850
Totaal voor 2 gewesten	723 989	675 850
TABAK (kilogr.).		
KRAWANG.		
Tegalwaroe-landen	34	35
SAMARANG.		
Kedoeng Batoe Simongan c. a.	6 950	6 250
Totaal voor 2 gewesten e)	6 984	6 285
CACAO (kilogr.).		
BATAVIA.		
Afd. Buitenzorg.		
Kedoeng Alang	188	188
Kedoeng Badak	750	750
Tjikoppo Maijak	188	188
Tjiloear	156	188
Tjiomas	1 500	1 438
Tjiseroea-Zuid	125	†
Tjitrap en Tjitjadas	†	34
	2 907	2 786
TAGAL.		
Ketanggoengan-West	50	625
SAMARANG.		
Panggoeng	7	312
Totaal voor 3 gewesten	2 964	3 723

c) Hiervan 130 pikol Liberia-koffie.

d) Hiervan 198 „ „

e) Bovendien leverden twee landerijen in de afdeeling Tangerang (residentie Batavia) nog eene geringe hoeveelheid tabak op.

NAMEN DER LANDERIJEN.	1893	1894.
KINABAST (kilogr.).		
BATAVIA.		
Afd. Buitenzorg.		
Tjiawi en Tjidjeroek (Pondok Gedeh)	13 000	†
Tjitrap en Tjitjadas	4 850	6 851
	17 850	6 851
KRAWANG.		
Pamanoekan- en Tjiassemlanden	29 078	41 011
Totaal voor 2 gewesten.	46 928	47 862
MUSKAATNOTEN (kilogr.).		
BATAVIA.		
Afd. Meester-Cornelis.		
Djati	562	375
Djepang en Laanhof	†	313
Petamboeran	125	31
Pondok Petoeng	3 125	3 375
Tanah Koesir (Gedong Idjo)	138	125
Tanah Rendah	†	3 312
Tjipinang	†	2 562
Afd. Buitenzorg.		
Kedoeng Badak	32	31
Pondok Tjabe Oedik	125	94
Tjiawi en Tjidjeroek (Pondok Gedeh)	250	†
Tjiomas	4 262	4 375
Tjitrap en Tjitjadas	62	85
	8 681	14 678
KRAWANG.		
Pamanoekan- en Tjiassemlanden	†	438
SAMARANG.		
Tanggoeng	437	625
Totaal voor 3 gewesten	9 118	15 741
FOELIE (kilogr.).		
BATAVIA.		
Afd. Meester-Cornelis.		
Djati	62	31
Djepang en Laanhof	†	12
Petamboeran	31	15
Pondok Petoeng	403	516
Tanah Koesir (Gedong Idjo)	15	31
Tanah Rendah	†	63
Tjipinang	†	63
Afd. Buitenzorg.		
Kedoeng Badak	†	3
Pondok Tjabe Oedik	†	13
Tjiawi en Tjidjeroek (Pondok Gedeh)	†	†
Tjiomas	31	375
Tjitrap en Tjitjadas	625	8
	1 167	1 130

NAMEN DER LANDERIJEN.	1893.	1894.
KRAWANG.		
Pamanoekan- en Tjiassemlanden	186	35
SAMARANG.		
Panggoeng	15	125
Totaal voor 3 gewesten	1 368	1 290
INDIGO (kilogr.).		
BATAVIA.		
Afd. Tangerang.		
Babakan-Zuid	2 600	625
Batoe Tjepper	400	†
Blaradja	†	4 687
Gandoe	480	1 875
Karang Serang Laoet	†	250
Ketes (Tjilongok-landen)	1 120	1 481
Krawatji of Tjibodas	†	1 719
Lengkong-Oost	1 400	1 937
Onom	50	272
Pakoelonan	2 200	5 125
Pasar Baroe	280	8 750
Pondok Djagoeng	2 400	3 281
Priang	1 200	125
Radjek	600	1 375
Sepatan	800	1 578
Serpong	1 200	1 562
Tiga Raksa	†	1 406
Tjakoeng en Djengati	400	†
Tjoeroek	280	†
Totaal.	15 410	37 298
VOGELNESTJES (kilogr.).		
BATAVIA.		
Afd. Buitenzorg.		
Klapa Noenggal	1 984	1 938
Tjampea en Tjiboenboelan	156	156
	2 140	2 094
KRAWANG.		
Tegalwaroe-landen	12	13
Totaal voor 2 gewesten	2 152	2 107
PEPER (kilogr.).		
BATAVIA.		
Afd. Buitenzorg.		
Kedoeng Badak	†	156
Koeripan	†	1 375
Tjitrap en Tjitjadas	†	f) 92
Totaal.		1 623

f) Hieronder 14 K.G. cubebe (staartpeper).

B. HUURLANDEN IN SOERAKARTA EN DJOKJOKARTA.

ONDERNEMINGEN.	SUIKER (pikols). 1893.	SUIKER (pikols). 1894.	INDIGO (K.G.). 1893.	INDIGO (K.G.). 1894.	TABAK (K.G.). 1893.	TABAK (K.G.). 1894.	KOFFIE (pikols). 1893.	KOFFIE (pikols). 1894.
RESIDENTIE SOERAKARTA. *a)*								
Afdeeling Soerakarta.								
Onderregentschap Soekohardjo.								
— Asemlegi *b)*	»	.....	*b)*	.....	»	.....	»	.....
1. Atasadji	»	»	2 750	1 538	»	»	»	»
2. Djombor	»	»	2 447	5 439	»	»	»	»
3. Kategoean Djetia	»	»	1 550	1 250	»	»	»	»
4. Kedoeng Djambol	»	»	»	»	»	»	*c)*	*c)*
5. Kradjan Djatimalang	»	»	950	800	»	»	»	»
6. Kradjegan	»	»	»	»	»	»	3½	*d)* ½
7. Madjosto	»	»	»	»	»	»	*e)* 2	*e)* †
8. Manggia	»	»	1 350	1 200	»	»	»	»
9. Mento Toelakan	»	»	»	»	»	»	15	11
10. Paniron	»	»	1 979	895	»	»	»	»
11. Prigi Malangan *b)*	»	»	650	650	»	»	»	»
12. Weroedalem	»	»	1 250	1 350	»	»	»	»
13. Weroe Ngentak	»	»	250	250	»	»	»	»
Regentschap Soerakarta.								
14. Baki Pandean } 15. Baki Pandean } *f)*	»	»	1 850	2 400	»	»	»	»
16. Baron of Kedawoeng	»	»	4 500	4 500	»	»	»	»
— Dampak *g)*	»	.....	*h)*	.....	»	.....	»	.....
17. Djetia Karangpoeng	»	»	»	»	»	»	*i)* »	*i)* »
18. Gagah Sipat	»	»	»	»	»	»	*i)* »	*i)* »
19. Gawok	»	»	4 000	2 782	60 000	55 000	»	»
20. Glonggong *g)*	»	»	*h)* 875	900	»	»	»	»
21. Kartasoera	34 000 *j)* (338)	27 000 (400)	»	»	»	»	»	»
22. Klodran	*k)* (56)	*k)* (100)	»	»	»	»	»	»
23. Manang	»	»	4 000	3 000	22 500	37 500	»	»
24. Manggan Ardjn of Ketitang Bendn	»	»	1 400	1 485	»	»	»	»
25. Manoekan	»	»	»	»	375	465	»	»
26. Temoeloes	»	»	3 500	4 500	44 000	62 500	»	»
27. Triagan	20 000 (300)	27 000 (370)	»	»	»	»	»	»
Afdeeling Klatten.								
Regentschap Klatten.								
28. Bendoengan Ngreden	»	»	1 500	1 750	46 000	43 500	»	»
29. Bodeh	»	»	»	»	»	»	128	250
30. Brenggosan	»	»	*l)*	*l)*	»	»	»	»
31. Delanggoe	46 500 (530)	50 000 (600)	1 750	»	»	»	»	»
32. Demanggan	»	»	2 900	2 250	7 250	90 000	29	40
33. Djiwn	»	»	3 287	5 000	45 075	50 000	»	»
34. Djoewiring	»	»	6 000	6 000	»	»	»	»

a) Sommige ondernemingen vinden in de tabel eene plaats onder andere afdeelingen of regentschappen dan waaronder zij vroeger voorkwamen. Dit is een gevolg van de in October 1893 tot stand gekomen nieuwe territoriale indeeling van het soesoehoenansgebied, waarover in 't vorig verslag op bladz. 75/76 is gehandeld.

b) Asemlegi werd in 1894 ingesmolten bij Prigi onder den naam van Prigi Malangan (n°. 11). Ook de productie van 1893 is thans bij laatstgenoemde onderneming vermeld.

c) Nopens Kedoeng Djambol — waarvan de opgaven over 1893 in die van Madjosto (n°. 7) begrepen waren — is over 1894 gemeld dat er een nog niet vruchtdragend (tweejarig) koffieplantsoen werd aangetroffen en dat de peperoogst door zware regens mislukte.

d) De bij Kradjegan geoogste koffie werd als zaadkoffie gebruikt.

e) Waar een † is geplaatst, ontbreken de opgaven.

f) Twee fabrieken van denzelfden naam, doch aan verschillende eigenaren toebehoorende. De productie is van beide te zamen opgegeven.

g) Dampak werd in 1894 ingesmolten bij Glonggong (n°. 20).

h) Over 1893 is de productie van Dampak vereenigd opgegeven met die van Glonggong.

i) De nieuwe ondernemingen Djetia Karangpoeng met koffie- en cacao-aanplantingen, en Gagah Sipat met aanplantingen van Liberia-koffie, leverden nog niets op.

j) De met suikerriet beplante uitgestrektheid (in bouws) is hier en bij de overige ondernemingen tusschen haakjes bekend gesteld.

k) Het riet van Klodran werd vermalen op de door het hoofd van het Mangkoe Negorosche Huis voor eigen rekening geëxploiteerde (dus niet op huurgronden gevestigde) suikerfabriek Tjalamadoe (of Malang Djiwan).

l) Het indigo-gewas van Brenggosan werd te velde verkocht.

ONDERNEMINGEN.	SUIKER (pikols).		INDIGO (K.G.).		TABAK (K.G.).		KOFFIE (pikols).	
	1893.	1894.	1893.	1894.	1893.	1894.	1893.	1894.
35. Djonggrangan	»	»	7 850	8 100	»	»	»	»
36. Djongkaré of Karang Anom	35 000 (450)	34 000 (450)	4 000	1 700	»	»	»	»
37. Gajamprit	»	»	5 250	3 696	116 500	173 300	»	»
38. Gantiwarno	»	»	m) 3 161	3 250	30 727	30 000	»	»
39. Gedaren	n) 28 816 (302)	23 584 (297)	»	»	»	»	»	»
40. Gemampir	»	»	2 800	3 000	5 100	67 800	2 007	2 100
41. Genengsari of Kepitoe	»	»	2 500	1 000	26 000	75 000	650	1 000
42. Goemoel Djogonalan	»	»	6 000	4 034	100 000	100 500	»	»
43. Gondangsari	o) (10)	o) (10)	»	»	»	»	»	»
44. Gondang Winangoen en Djetis	53 350 (492)	52 500 (514)	8 310	5 516	»	»	»	»
45. Groelo Djomboran	»	»	2 250	3 000	18 000	40 000	»	»
46. Karangdowo	»	»	1 550	1 300	»	»	»	»
47. Kebonaroem	»	»	5 500	2 873	105 000	134 974	20	40
48. Kemoedo	p) †	p) (60)	1 005	952	40 000	50 505	»	†
49. Ketandan	»	»	7 500	7 800	120 000	150 000	»	»
50. Logedé	»	»	»	»	»	»	67	150
— Masaran-Kidoel q)	»	.....	625	.....	»	.....	»	.....
51. Ngoepit	»	»	5 500	3 000	82 500	7 000	180	150
52. Ngranjoe	»	»	3 504	3 034	»	»	»	»
53. Ngreni	»	»	900	600	»	»	»	»
54. Pandan	»	»	r) 7 000	r) 7 000	»	r) 30 000	1	»
55. Pangkallan	»	»	5 526	4 528	»	»	»	»
56. Plaganan Bedji	»	»	3 100	2 350	»	19 000	»	»
57. Polan	»	»	2 500	2 500	»	»	»	»
58. Ponggok	17 000 (225)	17 000 (225)	»	»	»	»	»	»
59. Prambonan	31 000 (400)	29 000 (400)	4 250	3 048	»	»	14	60
— Remeng s)	»	.....	»	.....	»	.....	1	.....
60. Satrian en Selap	»	»	3 000	4 059	»	»	211	512
61. Simping	»	»	r)	r)	»	r)	»	»
62. Tambak	»	»	750	196	»	»	40	140
63. Terban	»	»	3 529	2 754	»	»	»	»
64. Tjandisewoe t)	23 400 (270)	27 500 (290)	»	»	»	»	»	»
65. Tjepper	45 000 (516)	35 000 (512)	2 500	2 100	»	»	»	»
66. Tjokro Toeloeng	34 500 (443)	33 100 (467)	»	»	»	»	»	»
67. Troetjoek	»	»	14 800	11 437	113 479	143 169	»	»
68. Wedi Birit	»	»	5 500	2 308	162 500	21 795	»	»
69. Widoro Ardjo	»	»	1 350	500	»	»	»	»
70. Wonosari	21 589 (320)	20 400 (320)	»	»	»	»	»	»
Afdeeling Boijolali.								
Regentschap Boijolali								
71. Bangak Pengging	37 000 (466)	27 271 (439)	7 022	6 749	»	»	u)	u)
72. Baros Tampir	»	»	»	»	»	»	181	1 352
73. Bradjan	»	»	4 850	3 138	»	»	42	356
74. Drono	»	»	»	»	»	»	u) 413	u) 345
75. Gawar	»	»	»	»	»	»	7	215
76. Karang	»	»	2 250	1 200	»	»	15	205

m) De opgaaf in het vorig verslag (bijlage HHH), ten bedrage van 62 009 K.G., was foutief.

n) In bijlage HHH van het vorig verslag staat, ten gevolge van eene drukfout, 38 816 vermeld. In de totaal-opgaven was echter voor Gedaren op het juiste cijfer van 28 816 pikol gerekend.

o) Bij Gondangsari wordt suikerriet als plantriet geteeld. Overigens bracht dit land padi voort. Dit laatste gewas mislukte echter in 1894 door de muizenplaag.

p) Het bij Kemoedo geteelde riet werd elders vermalen (in 1893 op de in Djokjakarta gelegen onderneming Tandjong Tirto; waar zulks in 1894 geschiedde, blijkt niet).

q) Masaran-Kidoel komt in de over 1894 ontvangen opgaven niet meer voor, zonder dat de reden daarvan blijkt.

r) Onder de productie van Pandan is die van Simping (n°. 61) begrepen.

s) Volgens mededeeling van het inlandsch bestuur waren de gronden van Remeng in 1894 aan de betrokken apanagehouders teruggegeven.

t) De fabriek Tjandisewoe is gelegen op de onderneming Randoegoenting in Djokjokarta.

u) De koffieproductie van Bangak Pengging wordt bij Drono (n°. 74) verwerkt en is met die van laatstgenoemde onderneming vereenigd opgegeven.

ONDERNEMINGEN.	SUIKER (pikols).		INDIGO (K.G.).		TABAK (K.G.).		KOFFIE (pikols).	
	1893.	1894.	1893.	1894.	1893.	1894.	1893.	1894.
77. Karang Gondang	»	»	»	»	»	»	40	230
78. Kebonso	»	»	1 000	497	»	»	8	82
79. Keposong	»	»	»	»	»	»	40	465
80. Mandjoeng	»	»	1 200	1 000	65 000	65 000	»	»
81. Moedal en Bimo	»	»	»	»	»	»	60	325
82. Ngares Kopen	»	»	4 000	2 500	»	»	»	»
83. Penggoeng	»	»	»	»	»	»	180	897
84. Poetjang Kiringan	»	»	»	»	»	»	50	350
85. Watoe Penganten	»	»	»	»	»	»	61	525
Regentschap Ampel.								
86. Ampel	»	»	1 070	785	»	»	145	1 240
87. Asinan	»	»	»	»	»	»	70	335
88. Gesangan	»	»	»	»	»	»	»	3
89. Getas	»	»	1 360	1 050	30 949	22 500	600	500
90. Goeboeg Ngargosari	»	»	»	»	»	»	55	125
91. Gondangrawé	v) 30 (2)	v) 20 (1)	»	»	»	»	7	20
92. Gondang Wedelan	»	»	»	»	»	»	2½	35
93. Melambong	»	»	»	»	»	»	21	179
94. Ngargoloko Maleberi	»	»	»	»	»	»	»	8
95. Plaoer	»	»	»	»	»	»	7	55
96. Repaking	»	»	»	»	»	»	90	117
97. Sima	»	»	2 900	1 900	»	»	150	350
98. Soekaboemi of Tjepogo	»	»	»	»	»	»	749	1 582
99. Trantang Wonosido	»	»	»	»	»	»	5	35
Afdeeling Sragen.								
Regentschap Sragen.								
100. Bandoeng	»	»	»	»	4 500	4 745	»	»
101. Bangsri	»	w) (75)	2 358	1 086	»	»	»	»
102. Batoe Djamoes	»	»	5 500	6 000	»	»	»	10
103. Bloerong	»	»	1 511	1 040	»	»	»	»
104. Brodjol Gondangmanis	»	»	»	»	»	»	x) 26½	x) 101
105. Broemboeng Gading	»	»	»	»	3 125	1 875	»	»
106. Djeroekwangi	»	»	250	»	»	»	150	136
107. Djetis	ij) (64)	ij) (68)	»	»	»	»	»	»
108. Gadoengan	»	»	»	»	»	»	194½	1 410
109. Gebang Winong	»	»	850	750	»	3 000	»	»
— Goemantar z)	»	. . . . . .	»	. . . . . .	»	. . . . . .	»	. . . . . .
110. Kalibeto	»	»	450	»	»	»	48	120
111. Karangdowo	»	»	»	»	»	»	aa) »	aa) »
112. Kebak	bb) (200)	bb) (6)	»	»	»	»	»	»
113. Kedoeng Banteng I cc)	»	»	»	»	»	»	cc) »	cc) »
114. Kedoeng Banteng II dd)	»	»	»	»	»	»	»	»
115. Kemoening	»	»	»	»	»	»	238	2 008
116. Koentjen en Begadjah	»	»	2 350	2 485	»	»	6	5
117. Koetoekan	»	ee) (50)	2 000	»	»	»	»	»
118. Kredjo	»	»	1 900	»	»	»	571	2 100
119. Madjenang ff)	»	»	»	»	»	»	»	ff) »

v) Bij Gondangrawé wordt het riet verwerkt door middel van een Chineeschen suikermolen.

w) Bij Bangsri schijnt men voor den oogst van 1894 ook tot de teelt van suikerriet te zijn overgaan. Waar het geoogste riet (10 000 pikol) verwerkt is, blijkt niet.

x) Onder de productie van Brodjol Gondangmanis is begrepen die van Mendalan (n°. 121).

ij) Zoowel Djetis als Wonolopo (n°. 135) zijn in 1894 in onderhour genomen ten behoeve van de door het hoofd van het Mangkoe Negorosche Huis voor eigen rekening geexploiteerde (dus niet op huurgronden gevestigde) suikerfabriek Tasikmadoe. Onder de bij Djetis opgegeven rietbeplantingen zijn ook die van Wonolopo begrepen. De gezamenlijke productie beliep in 1894 54 409 pikol riet. Bovendien leverden beide hourlanden in 1894 16 009 pikol padi op.

z) Goemantar is vereenigd met Modjo Sragen (n°. 122).

aa) De nieuwe koffieplantsoenen van Karangdowo leverden nog geen product op.

bb) Het op Kebak geteelde suikerriet (in 1894 2000 pikol) werd verkocht aan de Mangkoe Negorosche onderneming Tasikmadoe, bedoeld in noot ij hiervóór.

cc) De hour van Kedoeng Banteng I, waar men in 1893 begonnen was koffie te planten werd in 1894 overgedragen aan Modjo Sragen (n°. 122), doch de overdracht was nog niet door het bestuur bekrachtigd.

dd) Houtkap-onderneming. De in 1893 genomen proef met aanplantingen van producten voor de Europeesche markt was mislukt.

ee) Het op Koetoekan geteelde suikerriet (3 205 pikol) was uitsluitend bestemd voor plantriet.

ff) Houtkap-onderneming. Het nieuwe koffieplantsoen was nog niet vruchtdragend.

ONDERNEMINGEN.	SUIKER (pikols).		INDIGO (K.G.).		TABAK (K.G.).		KOFFIE (pikols).	
	1893.	1894.	1893.	1894.	1893.	1894.	1893.	1894.
120. Masaran	»	»	900	540	»	»	»	»
121. Mendalan	»	»	»	»	»	»	x)	x)
122. Modjo Sragen gg)	hh) (170)	hh)	»	»	»	»	30	†
123. Muenggoer Perang	»	»	3 650	2 250	»	»	71	180
124. Moetian	»	»	3 000	1 900	»	»	»	»
125. Ngaroem	»	»	»	»	»	»	110	105
126. Sambiredjo	»	»	»	»	»	»	ii) »	ii) »
127. Singgé	»	»	350	jj) 65	»	»	»	1
128. Soember-Kedoengdowo (Lawang) kk)	»	»	»	»	»	»	»	»
129. Soko Djengkilong kk)	»	»	»	»	»	»	kk) »	kk) »
130. Tarik	»	»	»	»	»	»	1 056	2 050
131. Tawang	ll) (†)	ll) (4'')	»	»	»	»	»	»
132. Tegalroekmi	»	mm) (54)	»	»	»	»	»	»
133. Tengklik	»	»	»	»	»	»	1/2	21
134. Toendoengao	»	»	»	»	»	»	4	5
135. Wonolopo	ij)	ij)	»	»	»	»	»	»
Afdeeling Wonogiri.								
Onderregentschap Karang Anjar.								
136. Tiris	»	»	1 670	1 249	5 692	6 215	31	53

RESIDENTIE DJOKJOKARTA.

ONDERNEMINGEN.	SUIKER 1893.	SUIKER 1894.	INDIGO 1893.	INDIGO 1894.	TABAK 1893.	TABAK 1894.	KOFFIE 1893.	KOFFIE 1894.
Regentschap Sleeman.								
1. Beran	nn) 39870 (540)	nn) 47106 (540)	»	»	»	»	»	»
2. Boeloes	»	»	10 887	12 500	»	»	»	»
3. Demak Idjo	»	»	11 140	11 150	»	»	»	»
4. Dadapan	»	»	1 158	1 139	»	»	»	»
5. Doekoeh en Pisangan	oo) (3)	»	10 750	7 746	»	2 642	»	»
6. Keboo Agoeng	oo) (23)	oo) (81)	5 227	2 906	»	1 100	»	»
7. Kaoaroean	»	»	3 837	4 400	»	»	»	»
8. Klatji	23 850 (247)	30 000 (233)	»	»	»	»	»	»
9. Klelan	»	»	6 500	5 950	»	»	»	»
10. Madari	»	»	4 128	3 862	»	»	»	»
11. Mendiro	»	»	5 565	5 158	»	»	»	»
12. Mlati en Tjebongan	31 860 (449)	39 400 (†)	6 059	4 858	»	»	»	»
13. Ngemplak	»	»	4 850	4 320	»	»	»	»
14. Padokan	56 000 (520)	52 000 (520)	1 905	1 584	»	»	»	»
15. Patoekan	»	»	10 959	9 1' 7	»	»	»	»
16. Pendoelan	»	»	3 282	2 300	»	»	»	pp) »
17. Plamboerao	»	nn) (30)	2 652	1 557	»	»	»	»
18. Raodoebanteng	nn) (22)	»	444	1 212	»	»	»	»
19. Rewoeloe	56 000 (630)	52 000 (649)	»	»	»	»	»	»
20. Sedajoe	13 500 (200)	11 000 (200)	»	»	»	»	»	»

gg) Zie de noten z en cc.

hh) Op Modjo Sragen, waar in 1891, 1892 en 1893 geen riet meer verwerkt was, ging men in laatstgenoemd jaar over tot het kweeken van plantriet. Daaruit werd in 1894 bibiet verkregen voor 600 bouws aanplant. Het daarvan te oogsten riet zou echter eerst in 1895 vermalen worden, daar bij het einde van 1894 de nieuwe installatie nog niet gereed was.

ii) De nieuwe koffieplantsoenen bij Sambiredjo leverden nog niets op.

jj) De indigo-oogst van Singgé was in 1894 grootendeels mislukt.

kk) Soember-Kedoengdowo (of Lawang) en Soko Djengkilong zijn beide houthap-ondernemingen. Bij eerstgenoemde wordt echter ook padi geteeld; productie in 1894 6200 pikol; bij de andere werden koffieplantsoenen aangetroffen, die echter, door het uitsterven van het meerendeel der boomen, geen productie afwierpen.

ll) Tawang is in onderhuur genomen ten behoeve van de in noot h bedoelde suikerfabriek Tjalamadoe en sedert als bibittuin ingericht, opleverende 6000 à 8000 pikol plantriet.

mm) Op Tegalroekmi, waar in 1893 geen andere productie dan padi verkregen was, ging men ook over tot het telen van suikerriet. In 1894 werd 9000 pikol riet geoogst, hetwelk elders verwerkt werd. De padiproductie bedroeg in 1894 2000 pikol.

nn) Onder de productie van Beran was in 1893 130 en in 1894 1137 pikol begrepen, verkregen uit het respectievelijk bij Randoebanteng (n°. 18) en bij Plemboeran (n°. 17) aangeplante riet.

oo) Het bij Doekoeh en Pisangan en bij Kebon Agoeng aangeplante riet werd op Tegalwaroe (n°. 23) verwerkt. Van Kebon Agoeng was de productie in 1894 6500 pikol.

pp) De aanplantingen van Liberia-koffie bij Pendoelan leverden in 1894 nog niets op.

ONDERNEMINGEN.	SUIKER (pikols).		INDIGO (K.G.).		TABAK (K.G.).		KOFFIE (pikols).	
	1893.	1894.	1893.	1894.	1893.	1894.	1893.	1894.
21. Sempoe en Pakem	»	»	132	1 068	»	»	»	»
22. Sonosewoe	»	»	4 750	5 500	»	»	»	»
23. Tegalwaroe	oo) 34 000 (402)	oo) 37 300 (455)	»	»	»	»	»	»
24. Tempel	»	»	11 366	9 242	»	»	»	»
25. Wringin	»	»	6 761	4 055	»	»	»	»
Regentschap Kalassan.								
26. Banljar Ardjo	»	»	8 125	4 990	»	»	2	†
27. Barongan	70 000 (607)	70 000 (617)	»	3 550	»	»	»	»
28. Bedojo	»	»	4 374	3 165	»	»	»	»
29. Geljagan	»	»	1 423	2 079	»	»	65	104
30. Kadhirejo	»	»	7 624	7 911	»	»	»	»
31. Kenajan	»	»	5 235	4 000	31 000	92 500	»	»
32. Magoewo	»	»	9 784	8 977	»	»	»	»
33. Moedja Moedjoe	»	»	11 000	13 507	»	»	»	»
34. Ngoto	»	»	4 700	3 962	»	»	»	»
35. Plered en Kenalan	40 000 (400)	31 000 (410)	»	»	»	»	»	»
36. Randoegoenting qq)	22 000 (218)	22 210 (213)	»	»	»	»	»	»
37. Salakan-lor	»	»	5 910	6 948	»	»	»	»
38. Salakan Petoronn	»	»	6 020	4 319	»	»	»	»
39. Silooklanteng	»	»	1 160	1 500	»	»	»	»
40. Sorogedoeg	»	»	14 430	15 600	»	»	4	4
41. Tandjong Tirto	rr) 50 100 (391)	rr) 48 022 (†)	»	»	»	»	»	»
42. Wanoedjojo	»	»	8 062	7 323	»	»	»	»
43. Wioro	»	»	7 250	6 243	»	»	»	»
Regentschap Bantool.								
44. Bantool	76 300 (623)	63 400 (629)	»	»	»	»	»	»
45. Gesikan	44 500 (549)	59 500 (540)	»	»	»	»	»	»
46. Lipoero	37 800 (361)	45 000 (362)	»	»	»	»	»	»
47. Mengkangredjo	»	»	2 284	2 000	»	»	»	»
48. Pnendoeng	44 500 (433)	40 000 (421)	»	»	»	»	»	»
Regentschap Adhikarto.								
49. Sewoegaloer	59 000 (670)	76 000 (717)	»	»	»	»	»	»

RECA-

qq) Zie noot t.

rr) Op Tandjong Tirto is ook verwerkt opgekocht riet van naburige ondernemingen. In 1893 werd daaruit verkregen 5134 en in 1894 6129 pikol suiker.

RECAPITULATIE. *ss)*

AFDEELINGEN EN REGENTSCHAPPEN.	Aantal ondernemingen. in 1893.	Aantal ondernemingen. in 1894	SUIKER (pikols). 1893.	SUIKER (pikols). 1894.	INDIGO (K.G.). 1893.	INDIGO (K.G.). 1894.	TABAK (K.G.). 1893.	TABAK (K.G.). 1894.	(KOFFIE pikols). 1893.	(KOFFIE pikols). 1894.
RESIDENTIE SOERAKARTA.										
Afdeeling Soerakarta { Soekohardjo (onderregentschap)	14	13	»	»	13 176	13 372	»	»	20 1/8	11 1/2
Afdeeling Soerakarta { Soerakarta (regentschap)	15	14	54 000	54 000	20 125	19 567	126 875	155 465	»	»
Afdeeling en regentschap Klatten	45	43	336 155	322 084	*tt)* 137 447	110 635	1 018 131	1 226 543	3 348	4 442
Afdeeling Boijolali { Boijolali (regentschap)	15	15	37 000	27 271	20 322	15 084	65 000	65 000	1 097	5 317
Afdeeling Boijolali { Ampel (idem)	14	14	30	20	5 330	3 735	30 949	22 500	1 901 1/2	4 584
Afdeeling en regentschap Sragen	37	36	»	»	25 069	16 116	7 625	9 620	2 505 1/8	8 257
Afdeeling Wonogiri. { Karang-anjar (onderregentschap)	1	1	»	»	1 670	1 249	5 692	6 215	31	53
Totalen.	141	136	427 185	403 375	*tt)* 223 139	179 758	1 254 272	1 485 343	8 903 1/2	22 694 1/2
RESIDENTIE DJOKJOKARTA.										
Sleeman	25	25	255 080	268 806	112 352	99 664	»	3 742	»	»
Kalassan	18	18	182 100	174 232	95 597	94 124	31 000	92 500	71	108
Bantool	5	5	203 100	198 900	2 284	2 000	»	»	»	»
Adhikarto	1	1	59 000	76 000	»	»	»	»	»	»
Totalen.	49	49	699 280	717 938	210 233	195 788	31 000	96 242	71	108

ss) Voor enkele ondernemingen vindt men nog gewag gemaakt van de teelt van andere voortbrengselen voor de Europeesche markt, zooals cacao, notemuskaat, peper, enz. Voor 1893 bedroegen de opgegeven hoeveelheden 214 951 K.G. cacao (voor 14 landen) en 20 832 K.G. notemuskaat en foelie (voor 2 landen), zijnde het cijfer der peperproductie toen niet gemeld. In 1894 werd geoogst: 287 562 K.G. cacao (op 10 landen), 3750 K.G. notemuskaat en foelie (op 2 landen) en 2404 pikol gewone peper en staartpeper (op 5 landen). Voorts vindt men over 1894 nog gemeld dat op zeer enkele huurlanden kapok en padi werden aangeplant, waarvan toen eene productie werd verkregen van respectievelijk 896 en 26 200 pikol. De op sommige huurlanden bestaande kinaplantsoenen werden in 1894 (en waarschijnlijk ook in 1893) niet geëxploiteerd wegens de lage marktprijzen van kinabast.

Aangaande den aankap van djatihout op sommige huurlanden in Soerakarta is aan te teekenen dat in 1893 aldaar gekapt werd 4839 M³. timmerhout en 36 305 stapelmeter brandhout, welke hoeveelheden in 1894 bedroegen 9032 M³. en 40 068 stapelmeter. Als pachtsom aan den lande voor het recht van aankap werd in 1894 van de betrokken landhuurders ontvangen (over 1893 is het bedrag niet opgegeven) f 18 916.67.

tt) Verbeterde opgaaf (verg. noot ss).

Koloniaal verslag van 1895.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE **HHH**.

N°. 60.

ie hoofdst. **O**, afd. I, § 1, sub *b* van het verslag.)

OVERZICHTEN en MEDEDEELINGEN betreffende het boschwezen op Java en Madura, meerendeels over 1894.

I. Uitgestrektheid (in hectaren) der in 1893/94 tot stand gebrachte djati- en wildhout-beplantingen.

BOSCHDISTRICTEN.	Nieuwe djati-aanplantingen (in hectaren). *a*)	Nieuwe wildhout-aanplantingen (in hectaren).	AANMERKINGEN.
·eanger Regentschappen-Krawang	$66\frac{1}{2}$	»	*a*) Ten aanzien van deze cijfers blijkt niet of, zooals uitdrukkelijk van die met betrekking tot de wildhout-aanplantingen wordt gezegd, uitsluitend de *geslaagde* beplantingen zijn opgegeven.
·eribon-Tegal	138	50	
·kalongan-Kendal	$149\frac{3}{4}$	»	*b*) Hiervan werden aangelegd in geëxploiteerd wordende boschperceelen $1913\frac{1}{2}$ en op open plekken of op terreinen waar het bosch in ontredderden staat verkeerde $423\frac{3}{4}$ hectaren.
·marang-Vorstenlanden	451	$51\frac{1}{2}$	
·aloe-Bagelen-Banjoemas	70	$1485\frac{1}{4}$	
·para	$106\frac{1}{4}$	»	
·mbang-Blora	207	»	
·eban-Bodjonagoro	$603\frac{3}{4}$	»	
·adwest Rembang-Ngawi	$79\frac{3}{4}$	»	
·adioen	$78\frac{3}{4}$	»	
·ediri	$70\frac{3}{4}$	»	
·oerabaija-Pasoeroean-Madura	$287\frac{1}{2}$	$44\frac{1}{4}$	
·robolinggo-Bezoeki	$28\frac{1}{4}$	»	
	b) $2337\frac{1}{4}$	1631	

II. OVERZICHT van de op contract met het Gouvernement werkende ondernemingen voor in de Vorstenlanden aanwezige djatibosschen).

A. ONDERNEMINGEN VOOR LEEGKAPPING

Volgnummer. a)	Namen en ligging der ondernemingen.	Namen der contractanten.	Uitgestrektheid van het contractsgebied: in hectaren.	in bouws.	Duur van het contract.	Verschuldigde pachtsom of retributie. b)	In 1894 gestort aan pachtsom of retributie.
	Preanger Regentschappen.						
—	d) † Emboetan (district Darmawangi, regentschap Soemodang)	Si Ho Hok	46	64$^3/_4$	1 jaar (13 Nov. 1893 t/m 12 Nov. 1894)	f 17,10 per M³. timmerhout en f 0,57 per stapelmeter brandhout	e) f 3 250,62
	Cheribon.						
1	† Djatiwangi, c. a. (distr. Djatiwangi, reg. Madjalengka)	Lim Kwat Tjang	604	851	5 jaar (26 Sept 1894 t/m 25 Sept. 1899)	f 35,10 per M³. timmerhout en f 0,51 per stapelmeter brandhout	f) f 685,69
	Tagal.						
2	Sepet (distr. Balapoelang, reg. Brebes)	Ko Joe Seng	658	927	9 jaar (31 Dec. 1890 t/m 30 Dec. 1899)	f 52 777,77 's jaars gedurende 8 jaren en f 52 777,84 over het laatste jaar	g) f 52 777,77
3	Goenoeng Tengah (distr. Bandjarhardjo, reg. Brebes)	Kwo Keng Kio	248	349	8 jaar (1 Oct. 1891 t/m 30 Sept. 1899)	f 3 888,87^5 's jaars	f 3 888,87^5
	Pekalongan.						
4	Potjalongan (distr. Soebah, reg. Batang)	Houtaankap-Maatschappij „Wijaman"	451	635	6 jaar (1 Mei 1892 t/m 30 April 1898)	f 35 001 's jaars	f 35 001,00 (zie de laatste kolom op de volgende blz.)
	Samarang.						
5	Kalipoero of Ngareanak II (distr. Bodja, reg. Kendal)	Javasche Boschexploitatie-Maatschappij, voorheen P. Buwalda & C°.	389$^1/_2$	549	7 jaar (1 Mei 1892 t/m 30 April 1899)	f 28 878,57 's jaars gedurende 6 jaren en f 28 878,58 over het laatste jaar	f 28 878,57
—	Banjoe Oeripan (distr. Singenlor, reg. Samarang)	Id.	300	422	4 jaar (1 Mei 1890 t/m 30 April 1894), verlengd tot 1 Oct. 1894	f 27 194 's jaars (gedurende vier jaren).	f 27 194,00
6	† Banjoemoneng (distr. Singenlor, reg. Samarang)	J. C. Jut (zie echter de laatste kolom op de volgende blz.)	282	397	3 jaar (16 Dec. 1890 t/m 15 Dec. 1893), nader verlengd tot 15 Dec. 1895	f 18,80 per M³. timmerhout en f 0,40 per stapelmeter brandhout	f 5 486,33^5

a) Alleen die ondernemingen, waarvoor de contracten (of de toegestane verlengingen) op ult. 1894 nog niet afgeloopen waren, zijn in dit overzicht van een volgnummer voorzien.
b) Ten aanzien van de meeste ondernemingen, welke retributie hebben te betalen, blijkt de opgegeven retributie per M³ timmerhout betrekking te hebben op hout van 5 M. lengte of daarboven. Voor hout van mindere lengte zijn lagere eenheidsprijzen bepaald.
c) Van de tweeërlei opgaven, onder dit hoofd voorkomende, heeft de eerste betrekking op timmerhout en de andere op brandhout.
d) De ondernemingen, waarbij men een † vindt geplaatst, betreffen de exploitatie van zoogenaamde afbakeningsperceelen (bij de grensregeling der djatibosschen daarvan afgezonderde boschgedeelten).

…n aankap van hout in 's lands bosschen op Java over 1894 (uitgenomen de aankappingen in de op de huurlanden

…MET VRIJE BESCHIKKING OVER HET HOUT.

Hoeveelheid timmerhout (in M³.) en hoeveelheid brandhout (in stapelmeters): e)				VERDERE AANTEEKENINGEN.
onafgevoerd op 31 Dec. 1893.	in 1894 gekapt.	in 1894 afgevoerd.	onafgevoerd op 31 Dec. 1894.	
» »	138 2 852	138 2 852	» »	Het grootste gedeelte van het hout werd afgevoerd naar de residentie Cheribon, terwijl een klein gedeelte afzet vond in de afdeeling Soemedang. Bijna al het brandhout werd afgeleverd aan de suikerfabriek Kadhipatten. Machinerieën werden niet gebezigd. Het hout werd gekapt, bekapt en opgestapeld bij aanneming en daarna langs den grooten postweg vervoerd.
....	5 1 135	5 1 135	» »	Op 10 October 1894 in exploitatie gekomen.
» »	2 309 8 524	2 309 8 524	» »	Op ult. 1894 was het 4de jaarperceel leeggekapt. Voor bijzonderheden nopens deze exploitatie kan verwezen worden naar bijlage JJJ van het vorig verslag.
» »	258 1 830	258 1 830	» »	Op 1 September 1894 was het 3de jaarperceel leeggekapt.
68 5	2 796 8 394	2 416 8 342	448 57	Dan ondernemer werd vergund het met 1 Mei 1894 op te leveren 2de jaarperceel nog een paar maanden langer in exploitatie te houden, ten einde al het daarin voorkomende brandhout te kunnen inzamelen. Daar het werkvolk niet talrijk genoeg was om in twee jaarpercelen tegelijk te werken, nam de exploitatie van het 3de jaarperceel eerst in het najaar van 1894 een aanvang. Voor de voldoening der pachtsom over dit derde jaarperceel werd uitstel verleend tot ult. Maart 1895. Blijkens bijlage JJJ van het vorig verslag werd de pachtsom over het eerste jaarperceel op 2 Januari 1894 betaald. Van de voldoening nog in 1894 ook van den 2den jaartermijn blijkt uit de ontvangen opgaven niet.
1 159 h) * 86	3 221 »	3 581 »	799 86	Aangaande deze exploitatie zijn ditmaal geen bijzonderheden gemeld. (Verg. bijlage KKK van het verslag van 1893.)
385 1 228	365 5 584	750 6 812	....	In October 1894 werd het laatste jaarperceel afgeleverd.
77 1	539 »	532 1	84 »	Hoewel deze onderneming ondershands overging op de Javasche Bosch-exploitatie Maatschappij, vlotte zij nog niet.

e) Bovendien werd in 's lands kas gestort f 135.57⁵ tot restitutie van hetgeen van landswege was uitgegeven voor het ringen van de in den eersten tijd te vellen boomen en voor het vellen en bekappen van boomen die tot proefstammen bij de taxatie der houtmassa hadden gediend.

f) Bovendien werd f 149,68 gestort tot restitutie van uitgaven als bedoeld in noot e.

g) Bovendien betaalde de ondernemer in 1894 f 2060 als schadeloosstelling voor het niet schoongemaakt afleveren van een der jaarpercelen.

h) De met een * gemerkte getallen zijn ontleend aan verbeterde opgaven.

Volgnummer. a)	Namen en ligging der ondernemingen.	Namen der contractanten.	Uitgestrektheid van het contractsgebied: in hectaren.	in bouws.	Duur van het contract.	Verschuldigde pachtsom of retributie. b)	In 1894 gestort aan pachtsom of retributie
7	Kawengan-Djoerangtallok (distr. Singenlor, reg. Samarang)	Javasche Bosch-exploitatie-Maatschappij, voorheen P. Buwalda & C°.	386½	544	5 jaar (1 Jan. 1894 t/m 31 Dec. 1898)	f 18 100 's jaars	i) f 18 100,00
8	Sambak Djragoong (distr. Singenlor, reg. Samarang)	Id.	402½	567	5 jaar (1 Oct. 1894 t/m 30 Sept. 1899)	f 21 711 's jaars	In 1894 nog niet verschuldigd. k)
9	Brabo (distr. Singenkidoel, reg. Samarang)	Liem Je Giug	247	348	4 jaar (1 Oct. 1894 t/m 30 Sept. 1898)	f 3 375 's jaars (oorspronkelijke pachtsom f 4 645 's jaars)	Als voren.
10	Djatisirap-Kramat (distr. Singenkidoel, reg. Samarang)	Javasche Bosch-exploitatie-Maatschappij, voorheen P. Buwalda & C°.	178	251	4 jaar (1 Febr. 1893 t/m 31 Jan. 1897)	f 21 665 's jaars	f 21 665,00
—	Sedadi (distr. Menggar, reg. Demak)	F. Th. Mercke	223	314	3 jaar (1 Maart 1892 t/m ult. Febr. 1895)	f 2 333,33 's jaars gedurende de eerste twee jaren en f 2 333,34 het laatste jaar	f 2 333,33 (pachtsom over 1893)
11	Mentjoan (distr. Poerwodadi, reg. Grobogan)	Javasche Bosch-exploitatie-Maatschappij, voorheen P. Buwalda & C°.	278	393	5 jaar (1 Febr 1893 t/m 31 Jan. 1898)	f 9 133,20 's jaars	f 9 133,20
12	Setjang-Tapen (distr. Poerwodadi, reg. Grobogan)	Id.	288	406	5 jaar (15 Febr. 1894 t/m 14 Febr. 1899)	f 32 132 's jaars	l) f 32 132,00
13	Geaggeng (distr. Wirosari, reg. Grobogan)	Id.	378	533	5 jaar (1 Nov. 1894 t/m 31 Oct. 1899)	f 26 111 's jaars (oorspronkelijke pachtsom f 37 666,56 's jaars)	In 1894 nog niet verschuldigd.
14	Sambiredjo (distr. Wirosari, reg. Grobogan)	A. L. Schrauwen	444¼	626	5 jaar (1 Aug. 1894 t/m 31 Juli 1899)	f 19 368 's jaars	Als voren. m)
15	Dersemi (distr^s. Wirosari en Kradenan, reg. Grobogan)	Javasche Bosch-exploitatie-Maatschappij, voorheen P. Buwalda & C°.	280	394	5 jaar (16 April 1892 t/m 15 April 1897)	f 22 600 's jaars	f 22 600,00

i) Bovendien werd in 's lands kas gestort f 343,38 tot restitutie van uitgaven als bedoeld in noot e.

k) In 1894 werd echter door den ondernemer in 's lands kas gestort f 423,09 tot restitutie van uitgaven als bedoeld in noo

Hoeveelheid timmerhout (in M³.) en hoeveelheid brandhout (in stapelmeters): *c*)				*VERDERE AANTEEKENINGEN.*
onafgevoerd op 31 Dec. 1893.	in 1894 gekapt.	in 1894 afgevoerd.	onafgevoerd op 31 Dec. 1894.	
....	2 092 370	1 394 54	698 316	Het eerste jaarperceel werd leeggekapt. Het hout wordt met eigen karbouwen gesleept naar de verzamelplaats gelegen aan de kali Banjuemeneng en van daar per tram naar Broemboeng vervoerd.
....	484 1 980	205 1 659	279 321	Deze onderneming grenst aan de beëindigde exploitatie Banjoe Oeripan. Zij voert haar hout af langs dezelfde boschtram en wel tot aan de spoorweghalte Kerangpantjing.
» »	7 11	» »	7 11	De vroegere ondernemer F. Th. Marcka, die het op 1 April 1894 op te leveren 2de jaarperceel niet geheel had leeggekapt, bleef in gebreke de pacht te voldoen, waarop het met hem gesloten contract, loopende over het tijdvak 1 April 1892 t/m 31 Maart 1897, werd ontbonden en het perceel, voor zooveel de nog te kappen gedeelten betreft, opnieuw werd uitbesteed. De opgegeven houtmassa is die, welke tot ult. 1894 door den nieuwen contractant was gekapt.
322 4 104	1 998 6 703	1 690 10 186	630 621	Deze ondernemiog beschikte ook in 1894 nog niet over eene tram. Zie overigens bijlage JJJ van het vorig verslag.
31 1 040	28 1 224	59 2 264	....	De contractaot, wiens onderneming in 1894 herhaaldelijk stil stond door gebrek aan werkkapitaal, bleef in gebreke de pachtsom over het laatste jaarperceel op ult. 1894 te voldoen. Het niet leeggekapte deel van dat perceel zou daarom opnieuw worden uitbesteed.
161 585	272 7 641	927 8 226	106 »	In 1894 werd eene railbaan aangelegd naar den grooten weg Poerwodadi-Goendih.
....	1 363 2 065	1 223 »	140 2 065	In de nabijheid van Besole is eeoe tijdelijke halte opgericht, waarheen het hout wordt gesleept.
....	198 »	» »	198 »	Het met den oorspronkelijken ondernemer F. Th. Maroka (voor het tijdvak 1 April 1892 t/m 31 Maart 1898) gesloten contract werd, wegens wanbetaling, ontbonden. De verdere exploitatie van het perceel is daarop, ingevolge eene in Augustus 1894 gehouden uitbesteding, in nieuwe handen gekomen en sedert krachtig aangevat. De afvoer geschiedde voorloopig nog langs den verkeersweg Ganggeng-Karangasem-Wirosari; men was echter bezig met den aanleg van eene railbaan van Genggeng naar Berdjo, waar deze zou aansluiten aan de voor het boschperceel Dersemi gebezigde railbaan. De opgegeven houtmassa is die, welke onder de werking van het nieuwe contract werd gekapt.
....	1 512 4 081	829 22	683 4 059	Deze ondernemiog wordt doelmatig en zuinig beheerd. Al wat eenigszins voor timmerhout geschikt is, wordt bekapt; al het brandhout wordt opgewerkt en zelfs de spaanders worden op de markt gebracht. Ook van het aanwezige wildhout wordt zooveel mogelijk voordeel getrokken. Als vervoermiddel tot aan de Samarang-Joana-Stoomtram dient eene railbaao. Het kaploon bedraagt f 3,50 à f 6 per M³.; het sleeploon is gering, omdat de tram tot in het perceel loopt.
94 1 093	1 233 7 091	1 312 8 146	15 38	Tegeo het einde van 1894 was het derde jaarperceel reeds nagenoeg leeggekapt en werd met de exploitatie van het vierde begonuen. De afvoer geschiedde langs de oude railbaan vao de ondernemiog Bandong, die tot het derde jaarperceel is doorgetrokken. De onderneming had doorgaans werkvolk in overvloed. Aan kaploon wordt hetzelfde betaald als op de voorgaande onderneming; het sleeploon was zeer gering, wegens den korten afstand van het bosch tot aan de tram.

l) Bovendien werd in 's lands kas gestort f 543,05 tot restitutie van uitgaven als bedoeld in noot *e*.

m) In 1894 werd echter door de ondernemer in 's lands kas gestort f 469,59 tot restitutie van uitgaven als bedoeld in noot *e*.

Volgnummer. a)	Namen en ligging der ondernemingen.	Namen der contractanten.	Uitgestrektheid van het contractsgebied: in hectaren.	in bouws.	Duur van het contract.	Verschuldigde pachtsom of retributie. b)	In 1894 gestort aan pachtsom of retributie.
16	Sendaograhoe (distr. Kradenan, reg. Grobogan)	Houtaankap-Maatschappij „Landberg”	380½	536	6 jaar (1 Febr. 1893 t/m 31 Jan. 1899)	f 35 000 's jaars	f 70 000,00 (pachtsommen over 1893 en 1894)
	Samarang en Soerakarta.						
—	Pokah (distr. Manggar, reg. Demak en distr. Karanggedeh, reg. Boijolali)	—	270	381	....	....	....
	Soerakarta.						
17	Dampit (distr. Karanggedeh, reg. Boijolali)	Javasche Bosch-exploitatie-Maatschappij, voorheen P. Buwalda & Co.	375½	529	6 jaar (1 Nov. 1894 t/m 31 Oct. 1900)	f 13 112,66 's jaars gedurende de eerste vijf jaren en f 13 112,70 het laatste jaar.	s) f 4 700,00 (zie de laatste kolom op de volgende bladzijde).
	Japara. o)						
—	Regaloh-Sangloor (distr. Selowesi, reg. Patti)	Houtaankap-Maatschappij „Wijaman”	310	437	5 jaar (5 Sept. 1889 t/m 4 Sept. 1894)	f 9 500 's jaars	f 9 500,00
18	Regaloh II of Ka'anggangoenoeng (distr. Selowesi, reg. Patti)	Id.	375½	526½	6 jaar (1 Oct. 1894 t/m 30 Sept. 1900)	f 25 949 's jaars	In 1894 nog niet verschuldigd. p)
19	Sonejan (distr. Selowesi, reg. Patti)	I. P. M. Speenhoff	41	58	1 jaar (1 Juli 1894 t/m 30 Juni 1895)	f 7 603 's jaars	Als voren. q)
20	Selonatah-Koewawoer (distr. Glonggong, reg. Patti)	Houtaankap-Maatschappij „Wijaman”	588	829	8 jaar (1 Nov. 1894 t/m 31 Oct. 1902)	f 16 485 's jaars	Id.
21	Ngarengan (distr. Mergotoehoe, reg. Joana)	Id.	567	800	10 jaar (1 Sept. 1888 t/m 31 Aug. 1898)	f 10 000 's jaars	f 10 000,00
	Rembang.						
22	† Ngandong (distr. Randoeblatoeng, reg. Blora)	Id.	302	425	3 jaar (1 Febr. 1891 t/m 31 Jan. 1894), verlengd tot 31 Jan. 1895	f 12 per M³. timmerhout en f 0,30 per stapelmeter brandhout	f 3 039,97
23	Djatibagoes (distr. Randoeblatoeng, reg. Blora)	Id.	771	1 086	8 jaar (1 Nov. 1892 t/m 31 Oct. 1900)	f 31 000 's jaars	f 31 000,00
24	Merah (distr. Djepon, reg. Blora)	Id.	416	586	6 jaar (van 1 Mei 1891 tot 30 April 1897), verlengd tot 30 April 1899	f 50 000 's jaars (gedurende zes jaren)	f 50 000,00

s) Bovendien werd in 's lands kas gestort f 510,33 tot restitutie van uitgaven als bedoeld in noot e.

o) Wegens achterstallige pachtsom over 1882/83 ter zake van het perceel Siplem-Lengkir (Japara) werd in 1892 in 's lands kas te Soerakarta nog ontvangen f 20

Hoeveelheid timmerhout (in M³.) en hoeveelheid brandhout (in stapelmeters): *c)*				*VERDERE AANTEEKENINGEN.*
onafgevoerd op 31 Dec. 1893.	in 1894 gekapt.	in 1894 afgevoerd.	onafgevoerd op 31 Dec. 1894.	
397 55	1 853 2 992	1 723 980	522 2 967	Het houttransport per kar van Gaboes naar Wirosari levert in den westmoesson eenige moeielijkheden op. Het kappen op deze onderneming, waar tot dusver geen gebrek aan werkvolk heerschte, munt uit door bijzondere zulnigheid en doelmatigheid. De kap- en sleepkosten komen overeen met die op de hiervóór genoemde onderneming Dersemi. Het hout, waarvan de qualiteit door de afnemers zeer wordt geprezen, wordt bijna uitsluitend naar Samarang verzonden.
......	......	......	......	De contractant F. Th. Marcks bleef in gebreke de pacht te voldoen, zoodat het contract werd ontbonden. Het perceel zal verder van staatswege worden geëxploiteerd. (Zie blz. 247 van het verslag hiervóór.)
....	1 350 282	1 043 »	307 282	Deze onderneming heeft overvloed van werkvolk. De grootere houtwerken worden gesleept, de kleinere gedragen naar de halte Telawa. De gestorte som van f 4 700 strekt in mindering op den 6den termijn van den pachtschat en aulks voor de vergunning om allereerst het doode hout uit de perceelen 3 t/m 6 te halen.
416 1 211	359 7 015	775 8 226	....	Het contract liep op 1 October 1894 ten einde.
....	694 5 046	685 4 340	9 706	In October 1894 werd met de exploitatie een aanvang gemaakt.
....	287 3 386	232 2 522	55 864	Als voren op 1 Juli 1894.
....	67 »	18 »	49 »	Als voren in November 1894.
* 656 * 1 342	3 127 12 739	3 407 11 194	376 2 887	Geen bijzonderheden gemeld.
» * 430	6 10 019	6 4 995	» 5 454	Als voren.
* 1 815 * 13 686	2 896 500	1 881 2 550	2 830 11 636	Als voren.
866 »	4 007 2 242	3 356 1 822	1 517 420	Voor het kappen werd betaald gemiddeld f 4 per M³.; het sleeploon bedroeg f 1. Het sleepen geschiedt met eigen beesten. Verder geschiedt het vervoer per boschtram tot aan de hoofdverzamelplaats Pelem, aan den grooten weg. Daarna wordt het hout per grobak naar Panolan aan de Solo-rivier vervoerd, tegen betaling van f 2,50 per M³. en van daar gevlot naar Soerabaija, waarvan de kosten eveneens f 2,50 per M³. bedragen. Kleinere partijen hout gaan naar Blora en van daar naar Samarang per stoomtram of per kar naar Rembang. Brandhout levert de onderneming sedert kort aan de stoomtram.

p) In 1894 werd echter door den ondernemer in 's lands kas gestort f 502,20⁵ tot restitutie van uitgaven als bedoeld in noot *e*.

q) Als voren f 171,35.

Volgnummer. a)	Namen en ligging der ondernemingen.	Namen der contractanten.	Uitgestrektheid van het contractsgebied: in bectaren.	in bouws.	Duur van het contract.	Verschuldigde pachtsom of retributie. b)	In 1894 gestort aan pachtsom of retributie.
25	Djoemblang (distr. Djepon, reg. Blora)	W. F. Dijkman	354	496	5 jaar (1 Sept. 1892 t/m 31 Aug 1897), verlengd tot 31 Aug. 1899	f 70 380 's jaars (gedurende vijf jaren)	f 46 920,00 (zie de laatste kolom op de volgende bladzijde).
26	Djatiamban (distr. Ngawen, reg. Blora)	Heutaankap-Maatschappij „Landberg"	558	786	7 jaar (1 Oct. 1891 t/m 30 Sept. 1898)	f 58 388,57 's jaars	f 58 388,57
27	Kaleu (distr. Panelan, reg. Blora)	Id.	729	1 027	8 jaar (1 Mei 1893 t/m 30 April 1901)	f 25 788,75 's jaars	f 25 788,75
—	† Noord-Bale (distr. Sedan, reg. Rembang)	A. W. de Rijk	287	405	6 maanden (24 Juni t/m 23 Dec. 1892), verlengd eerst tot 30 Sept. 1893 en nader tot 31 Maart 1894	f 12,05 per M³. timmerhout en f 0,23 per stapelmeter brandhout	f 1 669,07
28	Pradek (distr. Ngoempak, reg. Bodjonegoro)	Tan Kim Tjiang	369	519	7 jaar (1 Aug. 1888 t/m 31 Juli 1895)	f 43 200 's jaars	f 43 200,00
29	Goenoeng Watoe c. a. (distr. Ngoempak, reg. Bodjonegoro)	Heutaankap-Maatschappij „Landberg"	841	1 200	10 jaar (1 Oct. 1891 t/m 30 Sept. 1901)	f 21 000 's jaars	f 21 000,00
30	† Wadang-Ngoenoet c. a. (distr. Ngoempak, reg. Bodjonegoro)	Id.	904	1 275	8 jaar (15 Oct. 1891 t/m 14 Oct. 1899)	f 16 per M³. timmerhout en f 0,12 per stapelmeter brandhout	f 13 364,30
31	Ngorogoeuoeng (distr. Ngoempak, reg. Bodjonegoro)	Id.	585	824	10 jaar (1 Juli 1892 t/m 30 Juni 1902)	f 19 450 's jaars	r) f 19 450,00
32	Podang (distr. Djatirogo en Singgahan, reg. Toeban)	Javasche Bosch-exploitatie-Maatschappij, voorheen P. Buwalda & C°.	417	587	7 jaar (1 Sept. 1891 t/m 31 Aug. 1898)	f 18 835 's jaars	f 18 835,00

r) Bovendien werd in 's lands kas gestort f 972,50 als boete wegens te late betaling der pachtsom.

Hoeveelheid timmerhout (in M³.) en hoeveelheid brandhout (in stapelmeters): c)				VERDERE AANTEEKENINGEN.
onafgevoerd op 31 Dec. 1893.	in 1894 gekapt.	in 1894 afgevoerd.	onafgevoerd op 31 Dec. 1894.	
202 »	3 542 »	3 353 »	391 »	Aan den contractant was in September 1893 vergund de helft van het 1ste jaarperceel tot 1 September 1894 in exploitatie te houden, en verder om de laatste vier jaarperceelen, instede van in vier, in zes jaren te exploiteeren. In verband met dit laatste zullen de nog te betalen pachtpenningen ook in zes gelijke jaarlijksche termijnen te betalen zijn. Het vervoer van het hout geschiedt per boschtram tot aan de stapelplaats Banglé aan den grooten weg, en van daar met karren naar de stoomtram te Blora of naar Rembang. Kaploon f 3 à f 4,50, sleeploon f 0,80 à f 1 per M³.
599 »	5 952 »	5 509 »	1 042 »	Bij eene hermeting van het perceel vanwege het boschwezen werd een tekort bevonden in de uitgestrektheid van c. a. 84 bouwe; ter vergoeding waarvan aan de contractante eene gelijke uitgestrektheid bosch, grenzende aan het zuiveringsperceel Bogem-Banat, werd aangewezen. Het vervoer geschiedt door middel van sleepvee uit het bosch en per tram naar de verzamelplaatsen, en verder per stoomtram naar de verzamelplaats Samarang. Kap- en sleeploon p. m. f 0 per M³. Het aantal arbeiders bedraagt p. m. 100. Kappers en sleepers verdienen gemiddeld f 0,40 à f 0,60 daags. Het sleepen geschiedt met trekbeesten van de bevolking, zoodat de onderneming zich geen eigen vee behoeft aan te schaffen.
100 5 700	1 085 9 771	723 12 631	462 2 840	De balken worden uit het perceel naar de stapelplaats gedragen of gesleept à f 1,25 per M³., bij het bezigen daarbij van trekdieren (buffels) wordt f 0,80 per M³. betaald. De afvoer geschiedt van de onderneming tot Ngleram per lorrie en wordt voor dit transport per lorrie (2.5 M³.) f 1,05 betaald, en van Ngloram tot Grissee per vlot tegen f 2,40 per M³. beslagen hout en f 0,05 per stapelmeter brandhout (dolken). Op deze onderneming wordt niet met machinerieën gewerkt. Kaploon f 4 à f 0 per M³.
» »	33 »	33 »	....	De exploitatie eindigde op 31 Maart 1894.
1 673 1 424	2 570 348	2 832 140	1 411 1 632	De afvoer van het hout geschiedt per tram naar de stapelplaats Djatek aan de Solo-rivier, en van daar per vlot naar Soerabaija. Het sleeploon van het hout naar de verzamelplaats buiten het bosch bedraagt f 2,75 per M³.; het transportloon per tram van de verzamelplaats tot de Solo-rivier over een afstand van circa 20 K.M. kost gemiddeld f 1,40 per M³. Voor vlotloon van Djetak tot Grissee wordt betaald f 2,50. Het kaploon bedraagt voor balken f 3,50 per M³., voor watonaos f 0,33 per stuk, voor dwarsliggers f 0,35 per stuk, voor Chineesche doodkisten f 8 per stel, voor dolken f 0,30 en voor brandhout f 0,10 per stuk van 3 M. Het op de onderneming werkzame personeel bestaat gemiddeld per dag uit 100 kappers, 30 sleepers (met 10 span karbouwen), 30 man voor onderhoud der trambaan, 34 man en 12 remmers voor het transport per tram, 30 man voor diverse werkzaamheden, 2 smeden (à f 0,50 daags) en 1 timmerman (à f 0,80 daags).
683 4 843	1 548 149	1 954 137	277 4 855	Voor bijzonderheden omtrent deze onderneming zij verwezen naar bijlage JJJ van het vorig verslag.
295 »	1 269 0 070	1 509 2 136	55 3 940	Geen bijzonderheden gemeld.
722 21 568	2 395 88	2 119 21	998 21 635	De afvoer van het hout naar de verzamelplaats Sale aan de Solo-rivier geschiedt per trambaan, die tevens wordt gebezigd voor transport van het hout afkomstig van de houtkapondernemingen Goenoeng Watoe, Pagerwodjo en Wedang Ngoenoet. De geheele lengte van de baan bedraagt 27 K.M., terwijl de transportkosten op f 2,05 per M³. komen te staan.
308 184	1 467 1 580	1 739 932	36 832	Geen bijzonderheden gemeld.

Volgnummer a)	Namen en ligging der ondernemingen.	Namen der contractanten.	Uitgestrektheid van het contract-gebied: in hectaren.	Uitgestrektheid van het contract-gebied: in bouws.	Duur van het contract.	Verschuldigde pachtsom of retributie. b)	In 1894 gestort aan pachtsom of retributie.
33	Sekaran-Demit (distr. Djatirogo, reg. Toebau)	Javasche Bosch-exploitatie-Maatschappij, voorheen P. Buwalda & C°.	665	937	8 jaar (30 Dec. 1892 t/m 29 Dec. 1900)	f 22 668,75 's jaars	f 22 668,75
34	Pakah (distr[n]. Rembes en Rengel, reg. Toeban)	Djie Ling Tie	676½	952	10 jaar (1 Maart 1894 t/m ult. Febr. 1904)	f 350 's jaars	s) f 350,00
	Soerabaija						
35	Graman (distr[n]. Mantoep en Lengkir, res. Lamongan)	H. G. Buning (oorspronkelijke contractant W. H. Meijer)	280	394½	5 jaar (1 Juli 1891 t/m 30 Juni 1896)	f 34 240 's jaars	In 1894 had geen betaling van pachtsom plaats (zie de laatste kolom op de volgende bladzijde). t)
36	Ngimbang (distr. Mantoep, reg. Lamongan)	Th. W. van Leeuwen	350	493	6 jaar (1 Aug. 1893 t/m 31 Juli 1899)	f 34 350 's jaars	Als voren.
37	Garoeng (distr. Mantoep, reg. Lamongan)	Ong Djiem Lok	350½	493¾	6 jaar (1 Jan. 1894 t/m 31 Dec. 1899)	f 10 266,67 's jaars gedurende de eerste vier jaren en f 10 266,66 de laatste twee jaren	s) f 10 266 67
38	Soekoramé (distr. Mantoep, reg. Lamongan)	id.	400	563½	8 jaar (1 Dec. 1894 t/m 30 Nov. 1902)	f 22 501 's jaars	In 1894 nog nie[t] verschuldigd.
39	Bloembang (distr. Lengkir, reg. Lamongan)	Tjoa Tjwan An	436¼	614½	8 jaar (1 April 1894 t/m 31 Maart 1902)	f 10 530 's jaars	Als voren. t)

s) Bovendien werd in 's lands kas gestort f 93,96 als restitutie van uitgaven als bedoeld in noot e.

t) In 1894 werd echter in 's lands kas gestort f 200 als vooruitbetaling van de pachtsom over het 4de jaarperceel, wegens het kappen van eenige boomen in dat perce[el]

Hoeveelheid timmerhout (in M³.) en hoeveelheid brandhout (in stapelmeters): c)				VERDERE AANTEEKENINGEN.
onafgevoerd op 31 Dec. 1893.	in 1894 gekapt.	in 1894 afgevoerd.	onafgevoerd op 31 Dec. 1894.	
1 422 9 235	2 813 505	3 730 1 023	505 8 717	Voor bijzonderheden omtrent deze onderneming zij verwezen naar bijlage JJJ van het vorig verslag.
....	241 2 858	226 872	15 1 986	De afvoer van het hout uit het bosch naar de verzamelplaats Toeban geschiedt per kar. Het kaploon van timmerhout voor alle lengten bedraagt f 4 en het sleeploon f 1 per M³.; kap- en sleeploon van brandhout f 0,25 per stapelmeter. Transportloon van de verzamelplaatsen naar de stapelplaats Toeban: voor timmerhout f 1 per M³., voor brandhout f 0,62⁵ per stapelmeter. Op de onderneming werken per dag gemiddeld 60 kappers of koelies en 20 sleepers of dragers. Een groot gedeelte van het brandhout wordt gebezigd voor het branden van kalk, waartoe in de nabijheid van het perceel uitstekend materiaal wordt aangetroffen.
530 2 155	1 047 2 423	980 983	597 3 595	De exploitatie was, evenals in 1893, zeer ongeregeld, en stond zelfs maanden lang stil, tengevolge van voortdurend gebrek aan werkkapitaal, waardoor de aankap belangrijk ten achter is. Het kaploon werd verminderd van f 4 tot f 3,50 en f 3 per M³. timmerhout; overigens bleven de betalingen als vroeger (zie vorig verslag bijlage JJJ). De oorspronkelijke contractant kreeg vergunning om 25 bouwa van het 3de jaarperceel in exploitatie te houden tot ult. Maart 1895 en om met betaling van pachtsom over dat jaarperceel te verwijlen tot in 1895. Inmiddels werd toegestemd in overdracht van het contract op een nieuwen ondernemer.
884 »	1 736 4 437	1 961 2 386	659 2 051	De aankap vorderde naar wensch. De afvoer, die aanvankelijk zeer langzaam geschiedde ten gevolge o. a. van de afwezigheid van eigen transportmiddelen, ging in den laatsten tijd geregelder en leverde geen bijzondere moeielijkheden meer op. Het kaploon bedraagt f 3,50 à f 4, het sleeploon tot Pasarlegi f 1 à f 1,50 en het transport per as naar Plosso f 3,50 per M³. timmerhout. Van den aanleg van eene railbaan naar Plosso is geheel afgezien. Er zal thans alleen eene trem worden aangelegd van uit het perceel tot aan de verzamelplaats te Pasarlegi. Volgens opgave van den ondernemer zouden de verkoopprijzen van het hout gemiddeld slechts ruim f 35 per M³. hebben bedragen. Aan den contractant werd vier maanden uitstel verleend voor de voldoening van elk der nog verschuldigde pachttermijnen; dientengevolge werd gedurende 1894 niets gestort.
....	752 2 129	414 94	338 2 035	Het beheer der onderneming liet te wenschen over; herhaaldelijk werd van administrateur verwisseld. De aankap is echter slechts weinig ten achter. Het kaploon bedraagt voor balken f 3,50 en voor watoeans f 5 per M³., voor brandhout f 0,30 per stapelmeter. Het vervoerloon tot aan de kali Lamoeng (ten zuiden van Lawan) komt op f 3 per M³. en f 1 per stapelmeter. Het karrentransport tot Plosso bedraagt f 5 per M³. en f 2 per stapelmeter. Aan vlotloon naar Soerabaija wordt betaald f 4 per M³. en f 2,10 per stapelmeter door de kali Lamoeng en Straat Madura, tegen f 2,25 per M³. en f 1,25 per stapelmeter door de Brantas-rivier en de Kalimas. De onderneming heeft stapelplaatsen te Kalitangi, Plosso en Soerabaija. Het timmerhout, dat van kleine afmetingen en meerendeels slecht bekapt was, werd gemiddeld voor f 32,25 per M³. verkocht; het brandhout bracht f 4,50 per stapelmeter op.
....	» »	» »	» »	De contractant was voornemens het hout af te voeren langs eene door hem aan te leggen trambaan van uit het perceel over Tingan naar Kaboeh, waartoe de noodige vergunning werd aangevraagd. Ter hoofdplaats Soerabaija is een terrein als houtstapelplaats aangewezen. Op ult. 1894 was met den aankap nog niet begonnen.
....	689 2 872	681 351	8 2 521	Hoewel de exploitatie eerst in April 1894 begon, was bij het einde des jaars het eerste jaarperceel reeds bijna leeggekapt. Aan kaploon wordt betaald f 4 per M³. voor balken, f 6 per M³. voor watoeans — dit laatste met inbegrip van transport naar de verzamelplaats — en f 0,35 per stapelmeter brandhout. Het vervoer van uit het bosch tot aan de verzamelplaats te Dradah kost f 1 per M³. timmerhout en f 0,30 per stapelmeter brandhout. Het karreloon van daar tot Babat bedraagt f 2,50 en f 3 per M³. en f 1 per stapelmeter, het vlotloon van Babat naar Grissee f 1,80 per M³. en f 0,65 per stapelmeter. De bekapping laat nog te wenschen over. Ten behoeve van het sleepen en van het karrentransport heeft de onderneming 8 karbouwen, 14 trekdieren en 7 karren. Er zijn stapelplaatsen te Babat, Boengah en Grissee. De afzet was, zooals meestal bij pas beginnende houtkapondernemingen het geval is, nog vrij gering. Voor het timmerhout werd gemiddeld bedongen ruim f 39,50 per M³., een hoog cijfer voor hout van doorloopend geringe afmetingen.

a) Bovendien werd in 's lands kas gestort f 565 37³ tot restitutie van uitgaven als bedoeld in noot e.

c) In 1894 werd echter in 's lands kas gestort f 325,65⁹ tot restitutie van uitgaven als bedoeld in noot e.

Volgnummer. a)	Namen en ligging der ondernemingen.	Namen der contractanten.	Uitgestrektheid van het contractsgebied: in hectaren.	in bouws.	Duur van het contract.	Verschuldigde pachtsom of retributie. b)	In 1894 gestort aan pachtsom of retributie.
—	Djaboeng (distr. Djaboeng, reg. Modjokerto)	W. H. Meijer	298	420	5 jaar (16 Oct. 1888 t/m 15 Oct. 1893), eerst verlengd tot ult. Dec. 1893 en nader tot 23 Juni 1894	f 12 102 's jaars (gedurende vijf jaren)	Reeds in 1893 afbetaald.
40	Seladji (distr. Modjodadi, afd. Djombang)	Erven H. E. C. van Krieken	437	624	6 jaar (1 Mei 1889 t/m 30 April 1895)	f 6 750 's jaars	f 6 750,00
41	Kromong (distr. Modjodadi, afd. Djombang)	N. D. Tielman	280	394⁴/₅	5 jaar (1 April 1893 t/m 31 Maart 1898)	f 10 820,80 's jaars	f 10 820,80
42	Djatirang (distr. Modjoagoeng, afd. Djombang)	Tan Koen Ing	290	408¹/₂	6 jaar (1 Oct. 1893 t/m 30 Sept. 1899)	f 20 550 's jaars	f 20 550,00
	Pasoeroean.						
43	Banjakbang (distr. Senggoro, reg. Malang)	H. G. Buning	332¹/₂	468³/₄	6 jaar (1 Jan. 1894 t/m 31 Dec. 1899)	f 21 845 gedurende het eerste jaar en f 21 843 's jaars gedurende de laatste vijf jaren.	w) f 21 845,00
	Probolinggo.						
44	Kaliatjar I (distr. Gading, afd. Kraksaän)	A. P. G. van der Poel	150	211	5 jaar (15 April 1894 t/m 14 April 1899)	f 7 650 's jaars	In 1894 nog niet verschuldigd. x)
	Madioen.						
—	† Borrok (distrn. Tjaroeban en Kanigoro, reg. Madioen)	Javasche Bosch-exploitatie-Maatschappij, voorheen P. Buwalda & Co.	446	637	3 jaar (4 Sept. 1890 t/m 3 Sept. 1893), verlengd tot 5 Maart 1894	f 20,30 per M³. timmerhout en f 1 per stapelmeter brandhout	f 4 422,59
45	Koewiran (distr. Kanigoro, reg. Madioen)	Id.	642	904	6 jaar (1 Maart 1894 t/m ult. Febr. 1900)	f 14 130 's jaars	z) f 14 130,00
—	Banjoebiroe (distrn. Sine en Gendingan, reg. Ngawi)	Tan Kim Tjang	542	764	5 jaar (1 Mei 1889 t/m 30 April 1894)	f 35 102 's jaars	aa) f 35 102,00

w) Bovendien werd nog in 's lands kas gestort f 860,81 tot restitutie van uitgaven als bedoeld in noot e.

z) In 1894 werd echter in 's lands kas gestort f 576,53³ tot restitutie van uitgaven als bedoeld in noot e.

ff) Waar men †† vindt ingevuld, zijn geene dan wel onbetrouwbare opgaven ontvangen.

hoeveelheid timmerhout (in M³.) en hoeveelheid brandhout (in stapelmeters): c)				VERDERE AANTEEKENINGEN.
onafgevoerd op 31 Dec. 1893.	in 1894 gekapt.	in 1894 afgevoerd.	onafgevoerd op 31 Dec. 1894.	
» a) 2 430	» »	» 2 430	....	Zie bijlage JJJ van het vorig verslag.
11 1 186	1 380 13 751	1 391 14 937	....	De exploitatie van het laatste jaarperceel begon ingevolge daartoe bekomen vergunning reeds in Februari 1894 en liep in dat jaar geheel af. Omtrent kap- en transportloonen zij verwezen naar bijlagen KKK van het verslag van 1893 en JJJ van dat van 1894. De afzet van het hout bleef zeer bevredigend. Het timmerhout (meestal van kleine afmetingen) bracht gemiddeld f 38,35 per M³, en het brandhout, waarvan de geheele voorraad werd verkocht, f 3,60 per stapelmeter op.
125 1 284	856 4 360	973 5 644	8 »	Aan den ondernemer werd vergund om reeds vóór 1 April 1894 een aanvang te maken met de exploitatie van het tweede jaarperceel. Omtrent kap- en transportloonen zij verwezen naar bijlage JJJ van het vorig verslag. De afzet van het hout was bevredigend. De verkoopprijzen voor timmerhout waren naar gelang van de langte f 28 à f 45 per M³.; kleine dolken werden van de hand gezet voor f 22 per M³. en brandhout gemiddeld voor f 3,75 per stapelmeter.
163 »	1 001 15 068	578 6 656	586 8 412	Het kaploon bedroeg voor timmerhout f 3,50 per M³. en voor brandhout gemiddeld f 0,38 per stapelmeter. Voor het sleepen of dragen tot de verzamelplaats Boeloebantjang werd respectievelijk f 0,86 per M³. en f 0,17 per stapelmeter betaald, terwijl het transport per tram van Boeloebantjang naar Trowoelan op f 0,92 per M³. en f 0,20 per stapelmeter kwam te staan. Op de stapelplaats te Trowoelan, het eindpunt van de door den ondernemer aangelegde railbaan, ligt een zijspoor van de stoomtram Ngoro-Modjokerto. De onderneming voert al haar hout langs die lijn af en ontvangt daarvoor 15 pct. reductie van vrachtprijzen. De afzet van het hout was bevredigend. De gemiddelde verkoopprijzen waren gedurende 1894 voor timmerhout f 37,75 per M³. en voor brandhout f 3,15 per stapelmeter.
....	1 559 10 300	1 055 5 800	504 4 500	De afvoer geschiedt met karren, die in het bosch komen opladen. Het timmerhout wordt naar Malang afgevoerd, het brandhout naar Kepandjen, in afwachting van de voltooiing van de spoorlijn Malang-Blitar. Het kaploon bedraagt f 4 per M³. timmerhout en f 0,40 per stapelmeter brandhout. Voor het vervoer per kar naar Malang wordt betaald f 6 per M³. en naar Kepandjen f 0,70 per stapelmeter. De verkoop te Malang laat nog te wenschen over, blijkbaar ten gevolge van concurrentie. Volgens opgaven van den ondernemer behaalde zijn hout gemiddeld slechts f 31,70 per M³. en f 3,20 per stapelmeter. Het verkochte timmerhout was echter van geringe afmetingen. Het brandhout werd te Kepandjen verkocht.
....	145 4 339	ij) †† ††	†† ††	Geen bijzonderheden gemeld.
74 22	121 80	195 102	....	De exploitatie eindigde op 5 Maart 1894.
....	1 659 1 317	1 020 394	639 923	Nopens deze exploitatie zijn geen bijzonderheden gemeld.
285 7 995	1 669 1 902	1 930 9 110	24 787	De exploitatie liep op ult. Mei 1894 ten einde. Het restant hout is overgedaan aan den contractant voor de exploitatie van het boschperceel Banjoebiroe II.

a) Bovendien werd in 's lands kas gestort f 1763,73[5] tot restitutie van uitgaven als bedoeld in noot e

aa) Bovendien werd gestort f 1528 wegens schadeloosstelling als bedoeld in noot f.

Volgnummer. *a*)	Namen en ligging der ondernemingen.	Namen der contractanten.	Uitgestrektheid van het contractsgebied: in hectaren.	in bouws.	Duur van het contract.	Verschuldigde pachtsom of retributie. *b*)	In 1894 gestort aan pachtsom of retributie.
46	Banjoebiroe II (distr. Sioee, reg. Ngawi)	G. N. Verloop	346	494	5 jaar (1 Oct. 1894 t/m 30 Sept. 1899)	f 40 240 's jaars	In 1894 nog niet verschuldigd. *bb*)
47	Banjoebeniog (distr. Sioee, reg. Ngawi)	Javasche Bosch-exploitatie-Maatschappij, voorheen P. Buwalda & C°.	581	819	8 jaar (1 Nov. 1892 t/m 31 Oct. 1900)	f 38 187 50 's jaars	*cc*) f 38 187,50
48	† Bogo (distr[n]. Sepreh en Gendingan, reg. Ngawi)	Njoo Kie Siong	298	420	3 jaar (11 Oct. 1893 t/m 10 Oct. 1896)	f 21 per M³. timmerbout en f 0,31 per stapelmeter brandhout	f 7 509,06
	Kediri.						
49	Senggowar (distr[n]. Gemenggeng en Lengkong, reg. Berbek)	Javasche Bosch-exploitatie-Maatschappij, voorheen P. Buwalda & C°.	585	824	8 jaar (1 Mei 1889 t/m 30 April 1897)	f 20 025 's jaars	f 20 025,00
50	† Poh Gadjih (distr. Wlingi, reg. Blitar)	O. P. Hondius	niet opgegeven	niet opgegeven	3 jaar (10 Febr. 1892 t/m 9 Febr. 1895)	f 18,21 per M³. timmerbout en f 1 per stapelmeter brandhout	f 7 889,00

B. ONDERNEMING VOOR LEEGKAPPING

Naam en ligging der onderneming.	Naam van den contractant.	Uitgestrektheid van het contractsgebied: in hectaren.	in bouws.	Duur van het contract.	Door den lande aan den ondernemer betaald wegens kap-, sleep- en vervoerloon voor de in 1894 afgeleverde houtwerken.	In 1894 gestort aan pachtsom of retributie
Rembang.						
Ngleboer (distr. Djepon, reg. Blora)	P. Landberg en Zoon	423	596	5 jaar (1 Mei 1889 t/m 30 April 1894), verlengd tot 31 Maart 1895	f 76 585,23	f 8 262,3

bb) In 1894 werd echter in 's lands kas gestort f 655,53[5] tot restitutie van uitgaven als bedoeld in noot *e*.

oeveelheid timmerhout (in M³) en hoeveelheid brandhout (in stapelmeters): c)				VERDERE AANTEEKENINGEN.
onafgevoerd op 1 Dec. 1893.	in 1894 gekapt.	in 1894 afgevoerd.	onafgevoerd op 31 Dec. 1894.	
....	1 088 3 284	310 637	778 2 647	De exploitatie begon in October 1894. Overigens niets gemeld.
390 1 406	3 023 3 959	2 305 1 914	1 108 3 451	Geen bijzonderheden gemeld.
• 32 • 388	372 5 537	376 3 924	28 2 001	Als voren.
124 1 984	1 056 6 092	990 6 011	190 2 065	Voor bijzonderbeden zij verwezen naar hijlage JJJ van bet vorig verslag.
116 18	185 »	301 18	....	Op deze onderneming werd sedert Juni 1894 niet meer gewerkt. Er bleef nog slechts afvalhout van gekapte boomen over.

EN BEHOEVE VAN DEN LANDE.

oeveelheid timmerhout (in M³) en hoeveelheid brandhout (in stapelmeters): c)				VERDERE AANTEEKENINGEN.
onafgevoerd op 1 Dec. 1893.	in 1894 gekapt.	in 1894 afgevoerd.	onafgevoerd op 31 Dec. 1894	
· 282 10 468	5 002 13 729	4 735 12 000	547 12 188	Aan voor de marine geschikt hout werd in 1894 gekapt, gemeten en gekeurd 2727 M³., terwijl aan de ondernemers eene hoeveelheid van 2275 M³. voor de marine niet geschikt hout tegen retributie werd afgestaan. Deze retributie bedroeg f 8 262,31. In aankap waren in 1894 het 4de en het 5de jaarperceel. Voor beide perceelen werd herhaaldelijk verlenging toegestaan, het laatst voor het 5de tot ult. Maart 1895. Voor verdere bijzonderheden zij verwezen naar bijlage JJJ van het vorig verslag.

c) Bovendien werd in 's lands kas gestort f 3000 wegens schadeloosstelling voor de buiten de perceelsgrenzen gekapte djatiboomen.

C. ONDERNEMINGEN VOOR HET ZUIVEREN VAN DJATIBOSSCHEN VAN DOODSTAAND EN OMVERLIGGEN

Volgnummer. *a*)	Namen en ligging der ondernemingen.	Namen der contractanten.	Uitgestrektheid van het contractsgebied: in hectaren	Uitgestrektheid van het contractsgebied: in bouws.	Duur van het contract.	Verschuldigde retributie. *b*)	In 1894 gestort aan retributie.
	Tagal.						
—	Paglongsoran-Lenggerong-Bantarbolang (distrn. Pamalang en Randoedongkal, reg. Pamalang)	J. Ch. Martherus	1 248	1 758	2 jaar (23 Mei 1891 t/m 22 Mei 1893), verlengd t/m 31 Juli 1894	f 17 per M³. timmerhout en f 0,56 per stapelmeter brandhout	f 2 796,40
I	Margasari c. a. (distrn. Balapoelang en Brebes, reg. Brebes)	Ko Joe Seng	3 246	4 572	5 jaar (13 Jan. 1892 t/m 12 Jan. 1897)	f 18 per M³. timmerhout en f 0 47 per stapelmeter brandhout	f 18 368,35
	Samarang. *dd*)						
II	Mangkang-Bringin (distr. Kaliwoengoe, reg. Kendal)	Javasche Boschexploitatie-Maatschappij, voorheen P. Buwalda & C°.	275	388	3 jaar (19 Juni 1893 t/m 18 Juni 1896)	f 18,10 per M³. timmerhout en f 1,16 per stapelmeter brandhout	f 19 352,61^{5}
III	Karanggatas (distr. Wirosari, reg. Grobogan)	Id.	2 375	3 347	4 jaar (2 April 1892 t/m 1 April 1896)	f 16,85 per M³. timmerhout en f 0,05 per stapelmeter brandhout	f 49 600,01^{5}
	Soerakarta en Samarang.						
IV	Toijong (distrn. Karanggedeh en Manggar, regn. Boijolali en Demak)	J. A. Stegerhoek	2 086	2 940	3 jaar (3 Oct. 1894 t/m 2 Oct. 1897)	f 20,20 per M³. timmerhout en f 0,10 per stapelmeter brandhout	f 444,37
	Japara.						
V	Bandjaran (distr. Bandjaran, reg. Japara)	Houtaankap-Maatschappij „Wijsman"	1 815	2 558	4 jaar (10 Nov. 1892 t/m 9 Nov. 1896)	f 12 per M³. timmerhout en f 0,25 per stapelmeter brandhout	f 13 721,22
	Rembang en Samarang.						
VI	Goewo-Trawang (distr. Ngawen, reg. Blora en distr. Kradenan, reg. Grobogan)	Houtaankap-Maatschappij „Laudberg"	1 485	2 092	4 jaar (15 April 1892 t/m 14 April 1896)	f 16,64 per M³. timmerhout en f 0,05 per stapelmeter brandhout	f 47 333,96
	Rembang.						
VII	Bogem-Banat (distr. Ngawen, reg. Blora)	Id.	1 569	2 211	5 jaar (12 Juli 1893 t/m 11 Juli 1898)	f 19,50 per M³. timmerhout en f 0,05 per stapelmeter brandhout	f 41 015,83
VIII	Kalisari c. a. (distr. Randoeblatoeng, reg. Blora)	P. Landberg en Zoon	1 673	2 357	4 jaar, uitgebreid met 2 jaarperceelen, alzoo 6 jaar (18 Juni 1891 t/m 17 Juni 1897)	f 18 per M³. timmerhout en f 0,10 per stapelmeter brandhout	f 64 620,55
IX	Oost-Tjabak (distrn. Djepon en Panolan, reg. Blora)	A. L. Peter	2 757	3 885	5 jaar (3 Oct. 1893 t/m 2 Oct. 1898)	f 18,83 per M³. timmerhout	f 35 243,75

dd) In 1894 werd nog in 's lands kas te Samarang ontvangen f 1631,51^{5} als retributie voor het op ult. December 1893 „opgenomen" hout, afkomstig van het zuiveringspere

OUT, ZOOMEDE VAN STRONKEN (MET VRIJE BESCHIKKING OVER HET TE VERKRIJGEN HOUT).

Hoeveelheid timmerhout (in M³.) en hoeveelheid brandhout (in stapelmeters); c)				*VERDERE AANTEEKENINGEN.*
onafgevoerd op 1 Dec. 1893.	in 1894 gekapt.	in 1894 afgevoerd.	onafgevoerd op 31 Dec. 1894.	
» »	38 4 291	38 4 291	....	De auivering van de hierbedoelde bosschen werd op 9 Juni 1894 beëindigd.
» »	1 196 8 275	1 196 8 275	» »	De ondernemer kapt ook het houtgawas, staande op het tracé der Pamali-hoofdleiding.
199 »	1 629 »	1 669 »	159 »	De beide stapelplaatsen bevinden zich thans te Randoegaroet en te Mangkang; die te Bringin werd opgeheven.
44 117	5 477 5 086	5 430 4 922	91 281	Op 2 April 1894 werd het derde jaarperceel geopend; de aflevering van het eerste had eerst plaats op 2 October d. a. v. Voor de zuivering van het tweede jaarperceel is verlenging verleend tot 2 April 1895. De onderneming beschikte steeds over voldoende werkkrachten, behalve tegen het einde van 1894, toen de nabij gelegen ondernemingen Sambiredjo en Genggeng een gedeelte van het werkvolk aan zich trokken. Karanggetas levert voornamelijk dwarsliggers en tamelijk veel brandhout af. Het kaploon voor timmerhout bewoog zich tusschen f 3,50 en f 7 per M³. Het sleeploon was ten gevolge van het geaccidenteerd terrein in het derde jaarperceel vrij duur, soms tot f 2 per M³.
» »	275 »	194 »	81 »	De vorige contractant F. Th. Marcks bleef in gebreke de retributie te voldoen, waarop het contract werd ontbonden en voor de verdere zuivering van het perceel, na openbare aanbesteding, met een nieuwen ondernemer werd gecontracteerd. Oorspronkelijk was het perceel Tojong ter auivering afgestaan voor het tijdvak 4 Februari 1891 t/m 3 Februari 1895 en tot eene oppervlakte van 3203 bouws.
97 1 504	1 401 1 704	1 402 2 873	96 335	Ten aanzien van deze onderneming zijn geen bijzonderheden gemeld.
1 819 »	3 976 »	4 632 »	1 163 »	De afvoer van het hout naar de Samarang-Joana-stoomtram geschiedt per lorri, die in beweging wordt gebracht door menschenhanden. Dagelijks zijn 200 man, tegen een dagloon van gemiddeld f 0,50, en minstens 50 span trekbeesten te werk. Van af de stapelplaats Ngaringan wordt het hout voor het grootste deel naar Samarang vervoerd.
* 1 020 »	2 930 »	2 972 »	1 028 »	Voor de zuivering van het 1ste jaarperceel werd zes maanden uitstel verleend, terwijl nog eene tweede verlenging voor denzelfden tijd werd aangevraagd. Voor bijzonderheden omtrent deze onderneming zij verwezen naar bijlage JJJ van het vorig verslag.
* 3 287 7 815	4 644 4 912	6 374 8 838	1 557 3 919	Het hout wordt afgevoerd per as in den oost- en per vlot in den westmoesson. Machinerieën zijn niet op het perceel aanwezig. Het gemiddeld aantal arbeiders bedraagt 300 tegen een dagloon van f 0,25 à f 0,30. Voor trekvee worden 70 ossen en voor sleepvee 25 karbouwen gebruikt. Het kaploon bedraagt f 3 tot f 6 per M³. Het hout wordt meerendeels op vlotten langs de Solo-rivier naar Soerabaija vervoerd, terwijl het gedeeltelijk verkocht wordt ten behoeve van de werken in de Solo-vallei. De minimum verkoopprijs was f 24 per M³.
535 »	3 387 »	3 209 »	713 »	Het kaploon bedroeg gemiddeld f 2,50 à f 6 per M³. voor kleine houtwerken, het sleeploon gemiddeld f 1,20 per M³., het transportloon van Oost-Tjabak naar Panolan f 2,50 à f 3,50, naar Remoang f 7,40 en naar Joana f 9,40 per M³. Voor verdere bijzonderheden zij verwezen naar bijlage JJJ van het vorig verslag.

Badoeng c. a., waarvoor het contract op genoemden datum afliep.

Volgnummer. *a*)	Namen en ligging der ondernemingen.	Namen der contractanten.	Uitgestrektheid van het contractsgebied: in hectaren.	in bouws	Duur van het contract.	Verschuldigde retributie. *b*)	In 1894 gestort aan retributie.
X	Toedir (distr. Sedan, reg. Blora)	Javasche Bosch-exploitatie-Maatschappij, voorheen P. Buwalda & C°.	2 822	3 977	5 jaar (5 Juni 1893 t/m 4 Juni 1898)	f 19,25 per M³. timmerhout en f 0,10 per stapelmeter brandhout	f 56 773,03
—	Sadang c. a. (distr. Djatirogo en Bantjar, reg. Toeban)	Id.	2 060	2 900	3 jaar (26 Oct. 1891 t/m 25 Oct. 1894)	f 19 per M³. timmerhout en f 0,05 per stapelmeter brandhout	f 53 854,47
XI	Ngawoen c. a. (distr. Singgahan, reg. Toeban)	Houtaankap-Maatschappij „Wijaman"	319	450	4 jaar (13 Juli 1892 t/m 12 Juli 1896)	f 12 per M³. timmerhout en f 0,10 per stapelmeter brandhout	f 5 654,27
XII	Kaligedeh c. a. (distr. Djatirogo, Singgahan en Tinawoen, reg. Toeban)	Javasche Bosch-exploitatie-Maatschappij, voorheen P. Buwalda & C°.	2 343	3 300	10 jaar (3 Mei 1892 t/m 2 Mei 1902)	f 17,24 per M³. timmerhout en f 0,05 per stapelmeter brandhout	f 70 731,35
XIII	Pagerwodjo c. a. (distr. Ngoempak, reg. Bodjonegoro)	Houtaankap-Maatschappij „Landberg"	2 513	3 542	10 jaar (20 Aug. 1892 t/m 19 Aug. 1902)	f 16,60 per M³. timmerhout en f 0,12 per stapelmeter brandhout	f 28 775,60
	Soerabaija.						
XIV	Prahoegossong (distr. Modjodadi, afd. Djombang)	Tan Hian Gwan	1 627	2 293	5 jaar (14 Aug. 1892 t/m 13 Aug. 1897)	f 20,20 per M³. timmerhout en f 0,05 per stapelmeter brandhout	*ee*) f 24 139,47
XV	Sidomanis (distr. Mantoep, reg. Lamongan)	Erven H. E. C. van Krieken	2 896	4 082	3 jaar (13 Aug. 1892 t/m 12 Aug. 1895)	f 20 per M³. timmerhout en f 0,20 per stapelmeter brandhout	*ff*) f 11 294,62
	Madioen.						
—	Ngablak (distr. Tjaroeban en Kanigoro, reg. Madioen)	Javasche Bosch-exploitatie-Maatschappij, voorheen P. Buwalda & C°.	5 274	7 534	4 jaar (18 Dec. 1889 t/m 17 Dec. 1893), verlengd tot 31 Maart 1894	f 12,32 per M³. timmerhout en f 0,55 per stapelmeter brandhout	f 14 403,35
	Kediri.						
XVI	Soemberingin (distr. Kotta Blitar en Srengat, reg. Blitar)	C. Bijl	254	357	3 jaar (16 Jan. 1894 t/m 15 Jan. 1897)	f 33 per M³. timmerhout en f 0,25 per stapelmeter brandhout	*gg*) f 20 121,00

ee) Op ult. 1894 bleef nog f 12 550,43 verschuldigd als retributie voor in 1894 gekapt hout.

ff) Als voren f 3811,50.

(H)oeveelheid timmerhout (in M^3.) en hoeveelheid brandhout (in stapelmeters): c)				VERDERE AANTEEKENINGEN.
(Onafgevoerd) op (31) Dec 1893	in 1894 gekapt.	in 1894 afgevoerd.	onafgevoerd op 31 Dec. 1894	
700 1 225	5 666 1 700	5 877 2 330	489 595	Volgens bekomen inlichtingen betaalde de onderneming, welker administrateur slechts uiterst onvolledige gegevens verstrekte, voor het vervoer van het hout per kar naar de verzamelplaats Pakel f 0,16 per M^3. en per paal en voor sleeploon f 0,70 per M^3., terwijl de kappers f 2,50 tot f 4 per M^3. verdienden. Werkvolk is steeds zeer gemakkelijk te verkrijgen.
387 7.147	2 887 »	3 272 1 859	2 5 288	De zuivering van dit perceel liep op ult. October 1894 ten einde.
11 1	757 1	762 1	6 1	Geen bijzonderheden gemeld.
746 107	5 505 122	5 967 90	284 139	Met de zuivering van deze djatibosschen bleef het naar wensch gaan. In den loop van 1894 werd eene nieuwe trambaan aangelegd van Pakel (aan den grooten binnenweg van Bodjonegoro naar Rembang) tot Bantjar. Het transportloon langs die baan bedraagt circa 9 cent per M^3. en per K.M. Voor verdere bijzonderheden zij verwezen naar bijlage JJJ van het vorig verslag.
193 »	3 466 »	3 594 »	65 »	Zie bijlage JJJ van het vorig verslag.
326 5 246	1 808 7 994	1 852 9 337	292 3 903	Het kaploon bedraagt f 4,25 per M^3. timmerhout en f 0,40 per stapelmeter brandhout. Het sleepen naar de karrenwegen kost f 2,25 per M^3, het transport per as naar Tandjoeng f 2,50 per M^3. en het verder vervoer naar Plosso f 1,50 per M^3. De onderneming heeft 26 karbouwen, 21 karren en 42 trekstieren. Het transport langs de onverharde boschwegen heeft alleen in den oostmoesson plaats. Er wordt eene railbaan aangelegd van Tandjoeng naar Plosso. De gemiddelde verkoopprijzen over 1894 bedroegen volgens opgaaf van den ondernemer f 35,25 per M^3. timmerhout en f 3,25 per stapelmeter brandhout.
182 »	782 318	878 318	86 »	De afzet van het hout bleef bevredigend. Gemiddeld werd bijna f 36 per M^3. timmerhout gemaakt. Voor verdere bijzonderheden zij verwezen naar bijlage JJJ van het vorig verslag.
154 806	358 3 952	512 4 758	....	De zuivering van dit perceel liep op ult. 1894 ten einde.
....	1 119 4 457	960 4 320	159 137	Bij deze nieuwe onderneming werd van Januari 1894 af geregeld doorgewerkt; het aanvankelijk ondervonden gebrek aan werkvolk nam in den loop van het jaar een einde. De ondernemer heeft stapelplaatsen gevestigd te Toeloeng Agoeng, Blitar, Kediri, Kertosono, Pasoeroean (Grati), Djokjokarta en Probolinggo. De verzamelplaats is bij de spoorhalte Bendo. Het kaploon bedroeg f 4 per M^3. timmerhout en f 0,25 per stapelmeter brandhout. Het hout werd bijna uitsluitend vervoerd per staatsspoor; bij plaatselijken verkoop ook per kar naar Blitar. De behaalde prijzen zijn, volgens opgaven van den ondernemer, gemiddeld f 35 per M^3. timmerhout en f 2,80 per stapelmeter brandhout.

e) Bovendien werd in 's lands kas gestort f 1887,43 tot restitutie van uitgaven van landswege gedaan voor het vellen en bekappen van houtwerken ten behoeve der houtmassa-taxatie.

III. OVERZICHT betreffende den afzet van djatihout op Java en Madura en van de daarvoor bedongen prijzen. a)

GEWESTEN.	Door de departementen der burgerlijke openbare werken, van binnenlandsch bestuur en van oorlog ingekocht djati-timmerhout.			Op veilingen van de hand gezet. Djati-timmerhout.			Op veilingen van de hand gezet. Djati-brandhout.			Door houtcontractanten of landhuurders onderhands van de hand gezet. Djati-timmerhout.			Door houtcontractanten of landhuurders onderhands van de hand gezet. Djati-brandhout.		
	Hoeveelheid (in M³).	Waarvoor betaald.	Gemiddelde inkoopsprijs per M³.	Hoeveelheid (in M³).	Opbrengst der veilingen.	Gemiddelde veilingsprijs per M³.	Hoeveelheid (in stapelmeters).	Opbrengst der veilingen.	Gemiddelde veilingsprijs per stapelmeter.	Hoeveelheid (in M³).	Opbrengst.	Gemiddeld geld dus de M³.	Hoeveelheid (in stapelmeters).	Opbrengst.	Gemiddeld geld dus de stapelmeter.
Batavia b)	1 514 39	f 71 214 c) †	f 47,13 †	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•
Krawang	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†
Preanger Regentschappen	1 899	89 481	52,02^5	3	f 18	f 6,00	•	•	•	123	f 4 704	f 38,24	2 352	f 5 704	f 2,02
Cheribon	94	4 998	51,33	•	•	•	•	•	•	17	641	37,71	•	•	•
Tagal	255	9 914	38,88	464 • †	9 792 • 4 832	18,95 • †	308	f 285	f 0,92	1 896	54 500	28,74	13 382	13 125	0,98^5
Pekalongan	298	19 357	64,95^5	20	5 435	23,22	•	•	•	60	9 027	39,25	•	•	•
Samarang	1 934	68 852	34,38	• • †	• • 2 663	• • †	•	•	•	1 702 9 555	45 718 †	26,84^5 †	4 854 22 098	9 718 †	2,00 †
Japara	438	23 141	52,84	• • †	• • 13 875	• • †	•	•	•	• 2 465	• †	• †	• 17 728	• †	• †
Rembang	783 348	30 271 †	38,66 †	• • †	• • 966	• • †	•	•	•	4 204 4 827 †	118 992 † 5 427	28,30 † †	398 14 227	505 †	1,27 †
Soerabaja	1 012	48 037	47,47	• 168 †	• † 94 602	• † †	•	•	•	6 937	925 929	30,17	37 583	121 524	3,23
Pasoeroean	39	3 119	72,22	32	1 077	33,46	•	•	•	•	•	•	•	•	•
Probolinggo	125	10 419	85,38	•	•	•	•	•	•	12	605	40,32	• • †	• • 21	• • †
Besoeki	92	2 935	20,27	•	•	•	•	•	•	• • †	• • 243	• • †	•	•	•
Banjoemas	427	24 534	23,09	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•
Bagelen	230	11 235	29,24	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•
Kadoe	122	14 221	77,73	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•
Djokjokarta	4 77	174 †	43,50 †	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•
Soerakarta	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†
Madioen	345 • †	11 847 • 192	34,34 • †	160 • †	4 430 • 3 452	27,22 • †	1 910	3 313	1,29	9 489 1 214	96 802 †	22,92 †	4 124 530	7 321 †	1,72 †
Kediri	445	22 217	23,22	•	•	•	•	•	•	991 140	24 213 †	24,92 †	9 582 1 098	24 220 †	2,60 †
Totalen	12 228 450 †	f 409 360 † 192	f 40,22^5 † †	744 109 †	f 19 752 † 56 642	f 26,62 † †	2 202	f 4 248	f 1,75	17 724 12 021 †	f 584 901 † 2 729	f 32,98 † †	72 660 53 732 †	f 122 927 † 21	f 2,21 † †

a) Evenals in vorige jaren maakten weder sommige ondernemers bezwaar om mededeeling te doen van de prijzen waarvoor zij hun hout verhandelden.
Omtrent den uitvoer van djatihout naar buiten Nederlandsch-Indië blijkt uit de opgaven van het departement van financiën te Batavia dat gedurende 1894 uit verschillende havens van Java naar Nederland en den vreemde (Frankrijk, Singapore en Afrika) werd uitgevoerd eene hoeveelheid van 17 232 M³. (in 1893 12 228 M³).

b) De opgaven met betrekking tot de residentie Batavia betreffen inkoopen van djatihout ten behoeve van de militaire genie.

c) Waar men een † vindt ingevuld, ontbreekt de betrekkelijke opgaaf.

IV. MEDEDEELINGEN omtrent hetgeen in 1894 op het gebied der BOSCHINRICHTING tot stand kwam, benevens eenige aanteekeningen omtrent de HERBOSSCHING van kale berghellingen en de PROEFCULTURES met CAOUTCHOUC en GETAHPERTJA leverende boomsoorten, enz., een en ander ontleend aan de verslag-bijdrage van den directeur van binnenlandsch bestuur (zie overigens blz. 245 van het verslag hiervóór).

BOSCHINRICHTING.

Boschdistrict Cheribon-Tagal. In Cheribon ward de bestaande afbakening van het complex Djatiwangi onderhouden en met die van een tweede complex aangevangen.

In de residentie Tegal zijn de djatibosschen buitengewoon verbrokkeld; buitendien zijn zij voor een deel in zeer bevolkte streken gelegen. Het kost daardoor zeer veel moeite om eene eenigszins regelmatige boschgrens tot stand te brengen.

Een voorloopig bedrijfsplan werd in de eerste maanden van 1895 goedgekeurd.

De opneming van de bosschen in het district Boemiaijoe (afdeeling Brebes der residentie Tagal) werd in 1894 voltooid en die van het complex West-Tagal ter hand genomen. De openkapping van het indeelingsnet in het Margasari-complex vorderde naar wensch. Langs de sleuven in dit complex werden twee groote transportwegen aangelegd: van Srengseng naar Balapoelang en van het boschperceel Kedawoeng naar Kaligimber, respectievelijk lang 7900 en 2090 M. De bruggen in deze wegen waren echter nog niet alle gereed.

Voor zoover de beschikbare fondsen het toelieten, werden in alle bosschen de bestaande wegen en paden onderhouden en hier en daar nieuwe paden aangelegd. Werkkeeten en tijdelijke verblijfplaatsen konden nog niet worden opgericht, ofschoon daaraan dringende behoefte bestaat.

In het geheel werd voor inrichtingswerkzaamheden in het boschdistrict Cheribon-Tagal in 1894 uitgegevan f 4200.

Boschdistrict Samarang-Vorstenlanden. De opmeting van het complex Poerwodadi (afdeeling Grobogan der residentie Samarang), groot 12 800 hectaren, werd in 1894 voltooid, waarna het procesverbaal van grensregeling kon worden goedgekeurd. De gezamenlijke lengte der boschgrenzen bedraagt circa 335 K.M., waarvan over eene lengte van 304[7] K.M. zware, vierkant bekapte, geteerde en genummerde palen zijn geplaatst, terwijl langs het overig gedeelte natuurlijke grenzen worden aangetroffen. De minuutkaarten van bedoeld complex op de schaal 1 : 10 000 (waarvan reproducties op de schaal 1 : 25 000 werden vervaardigd) kwamen gereed.

Voortgezet en bijna voltooid werd de afbakening van het ongeveer 28 000 hectaren groote complex Serang Toentang, ten behoeve waarvan 4700 grenspalen werden geplaatst. De meting der primaire polygonen (met 108.4 K.M. lengte voor de zijden) kwam in genoemd complex gereed, terwijl met kracht werd gewerkt aan de grens- en detailmeting, welke in het laatst van 1895 of in de eerste helft van 1896 voltooid kan zijn. Overigens werden nog gemeten: 662 8 K.M. wegen en rivieren, 91.2 K.M. boschgrenzen en 58.6 K.M. enclave-grenzen, al welke metingen geleidelijk in kaart werden gebracht.

De bosschen in het zuiden van de districten Kradenan en Wirosari (afdeeling Grobogan) werden over eene lengte van 60 K.M. door middel van 623 palen afgebakend.

Het indeelen der bosschen door sleuven werd voortgezet. In het district Poerwodadi werden 107 K.M. uitgezet; in een gedeelte van het complex Noordwest-Wirosari werden de vroeger getraceerde sleuven door den contractant voor het zuiveren van bosschen aldaar opengekapt en de reeds voltooide indeelingslijnen onderhouden.

Het overige inrichtingswerk bepaalde zich tot het aanleggen van rij- en voetpaden met de noodige bruggen en het onderhoud van de bestaande.

Ten behoeve van de verschillende werkzaamheden werd, met inbegrip van de kosten van opneming en taxatie van nieuw aan te besteden boschperceelen, in het geheel f 19 509 uitgegeven.

Boschdistrict Kadoe-Bagelen-Banjoemas. In dit boschdistrict worden alleen verspreide djatiplantsoenen gevonden, zoodat uit den aard der zaak van »inrichting" geen sprake kon zijn. Van het hoogste belang is het echter dat de terreinen, die bestemd zijn om hoofdzakelijk in het belang der bevloeiing geresboiseerd te worden, van te voren worden afgebakend, gemeten en in kaart gebracht. Op ultimo 1894 waren deze werkzaamheden in het bronnengebied der rivieren Djali, Bogowonto, Loh-oelo, Karangenjar en Goeroeng afgeloopen, en was men begonnen met de definitieve afbakening door hardsteenen grenspalen van het bronnengebied der eerstgenoemde rivier. Voor de genoemde werkzaamheden werd uitgegeven f 2683.

Boschdistrict Japara. Het bestaande inrichtingswerk in de complexen Selowessi en Mergotoehoe werd zoo goed mogelijk onderhouden. Aan de definitieve grensregeling en opneming kon niet veel worden gedaan, doch er werd krachtig naar gestreefd om door voorloopige afbakening de bosschen in het Zuidergebergte en die in het district Bandjaran voor vernieling te behoeden. Van onderscheidene boschgedeelten werden geheel nieuwe kaarten vervaardigd of de bestaande vernieuwd.

Het voorloopig bedrijfsplan kon nog niet worden goedgekeurd, doch er werd beproefd om, zooveel mogelijk in overeenstemming met den inhoud van dat plan, door gereedmaking van zuiveringsperceelen ook dit, tot dusver slecht rendeerend, boschdistrict eene bron van inkomsten voor den lande te doen worden. In den loop van 1895 en 1896 zouden waarschijnlijk kunnen worden aanbesteed de perceelen Ngablak, Panggang, Podjok en Toebanan. Met de houttaxatie van die perceelen werd begonnen, terwijl die van het reeds uitgegeven boschperceel Regaloh II-Ketanganggoenoeng heeft plaats gehad. Alvorens tot de aanbesteding der eerstbedoelde boschperceelen kan worden overgegaan, moeten zij eerst door houtafvoerwegen toegankelijk en door sleuven in vakken van overzienbare grootte verdeeld zijn. Met het maken van een houtafvoerweg in het zuiveringsperceel Panggang werd reeds een aanvang gemaakt.

In het geheel werd in 1894 voor boschinrichting uitgegeven f 5711.

Boschdistrict Rembang-Blora. In dit boschdistrict werden zoowel de afbakening als de definitieve opmeting der bosschen voortgezet. Deze werkzaamheden hadden evenwel een minder geregelden voortgang wegens gemis aan toezicht uitoefenend personeel. Er werd eene proef genomen met het verzekeren van de boschgrenzen door het graven van greppels en beplanten met pandan-boomen. Wegens de betrekkelijk hooge kosten bleef die proef echter tot de kunstmatig aangelegde plantsoenen beperkt, en wel over eene lengte van 23½ K.M.

Opgemeten en afgebakend werden de djatibosschen in Noordoost-Ngawen, West-Soelang en West-Karangdjati, benevens een nieuwe

polygoen in de districten Djepon, Panolan, Karangdjati en Randoeblatoeng.

Het indeelingsproject van Oost-Tjabak werd, evenals dat van het zuiveringsperceel Bogem-Banat, voltooid.

Nieuw aangelegd werden 5^{334} K.M. weg tusschen Nglobo en Djomblang en 2^{522} K.M. in het aan te besteden boschperceel Wonosemi, terwijl de wegen in het complex Ngawen Ombo met 1 K.M. werden verlengd. Overigens werden de noodige inspectiewegen of paden aangelegd en de bestaande verbeterd en onderhouden.

In het complex Tjabak werden twee nieuwe bruggen gebouwd; tevens kwamen vanwege de houtcontractanten verscheidene degelijk geconstrueerde bruggen tot stand, welke later nog gedurende eene reeks van jaren aan het boschwezen diensten kunnen bewijzen.

Een voorloopig bedrijfsplan voor het geheele boschdistrict kwam nog niet tot stand.

In het geheel werd voor de boschinrichting in 1894 besteed f 10 764.

Boschdistrict Toeban-Bodjonegoro Aan de duurzame afbakening der boschgrenzen en definitieve boschopmeting werd in dit boschdistrict niet gewerkt. Afgebakend, opgemeten, gekaarteerd, getaxeerd en geringd werden de boschperceelen Poetahsewoe en Tawaran in de districten Ngoempak en Djatirogo.

In het geheel werd 25 K.M. weg (respectievelijk $17\frac{1}{2}$ en $7\frac{1}{2}$ K.M. in de districten Ngoempak en Djatirogo) met 16 duikers en 4 bruggen aangelegd.

Het voorloopig bedrijfsplan werd ingediend, doch kon nog niet goedgekeurd worden.

De totaaluitgaven voor boschinrichting bedroegen f 8740.

Boschdistrict Kediri. In de afdeeling Blitar kwam de grensregeling der djatibosschen Wlingi c. a. tot stand.

Het voorloopige bedrijfsplan voor het hierbedoelde boschdistrict kon nog niet worden goedgekeurd. Intusschen werden nog twee boschperceelen (Siwalan en Losari) in gereedheid gebracht, ten einde die zoo mogelijk in 1896 te kunnen aanbesteden, waardoor eenige vermeerdering der inkomsten uit het tot dusver onvoldoend rendeerende boschdistrict Kediri zal worden verkregen.

Voor inrichting werd uitgegeven een totaal bedrag van f 990.

Boschdistrict Soerabaija-Pasoeroean-Madura. Ter voorloopige verzekering van de boschgrenzen werd voortgegaan met het plaatsen van 2300 grenspalen om de djatiboschcomplexen Bloeloek, Lawan en Ngimbang, in de districten Mentoep en Lengkir (afdeeling Lamongan der residentie Soerabaija). Omstreeks het einde van 1894 werd een project goedgekeurd tot regeling van de oostelijke grens van laatstgenoemd complex. Bij deze grensregeling, waarbij 101 grondbezitters betrokken waren, werden ruim 61 hectaren boschgrond geruild tegen ruim 51 hectaren gronden van de bevolking.

Evenals in alle andere boschdistricten werden de in 1893/94 aangelegde houtcultures van grenspalen voorzien, en de voor 1894/95 bestemde plantterreinen opgemeten en in kaart gebracht. Veel werk werd besteed aan de afbakening en verdere inrichting van de aan te besteden boschperceelen Soekoramé, Kedoek en Soembergoerit, en aan de taxatie hunner houtmassa.

De gedurende 1893 in aanleg gekomen houtafvoerweg in het perceel Bloembang werd in 1894 voltooid. Tevens werden dergelijke wegen aangelegd in de perceelen Soekoramé en Kedoek, doch die in laatstbedoelde perceel, welke gedeeltelijk over zeer moeielijk terrein loopt, was op ultimo 1894 nog niet geheel gereed.

In het djatibosch Bareng werden tusschen de dessa's Kaboeh en Kambangan indeelingswegen aangelegd volgens de vroeger opgemeten en genivelleerde tracé's. Deze indeelingswegen, die op de overbruggingen na gereed kwamen, zijn bestemd om later deel uit te maken van den hoofdafvoerweg tusschen Plosso en Babat. Nieuwe tracé's voor indeelings-, tevens afvoerwegen werden opgenomen tusschen Garoeng en Moenoengkerep en tusschen Bringin en Tandjoong (districten Mantoop en Modjodadi).

In de djati- en wildhoutbeplantingen werden nieuwe inspectiepaden aangelegd en de reeds bestaande onderhouden.

Het voorloopig bedrijfsplan voor het hierbedoelde boschdistrict werd in de eerste maanden van 1895 goedgekeurd.

Ten behoeve der bovenvermelde inrichtingswerkzaamheden werd gedurende 1894 in het geheel uitgegeven f 12 133.

Boschdistrict Probolinggo-Bezoeki. Aan de definitieve inrichting van dit district kon nog niets worden gedaan. Alleen werden eenige bruggen en paden in aanplantingen onderhouden of gemaakt, en een afvoerweg van 5200 M. lengte aangelegd voor het aan te besteden boschperceel in het district Poeger (afdeeling Djember der residentie Bezoeki). De metingen gingen, vergeleken met 1893, belangrijk vooruit.

Als voorbereiding van de definitieve en volledige opneming werd begonnen met verzekering van de grenzen van die complexen, waarvan de grensregeling reeds in 1883 t/m 1885 had plaats gehad.

Het hoofd-polygoonnet in de hoofdgroep der djatibosschen in Kraksaän (Probolinggo) werd voltooid en gemeten. Verder kwamen de nevenpolygoon- en de detailmeting der complexen Kebon-Brassi en Keliatjar II gereed, terwijl met die van Seboroh werd begonnen. Van de eerstgenoemde twee complexen werden uit de veldwerken, door pantografische verkleining, voorloopige kaarten op de schaal 1 : 10 000 vervaardigd om te dienen bij het ontwerpen van de indeeling.

Bij het ontbreken van boschkaarten werd met de opneming en kaarteering van den tegenwoordigen loop der djatiboschgrenzen in het district Boengatan (afdeeling Bezoeki) een aanvang gemaakt. Opgemeten werden verder de bosschen in de complexen Padekan Malang, Setjangan, Tembak-oekir en Ardiredjo in de afdeeling Panaroekan (residentie Bezoeki) en daarvan de constructie- en grenskaart vervaardigd. Van gedeelten van Djatikoekoesan en Padekan Malang werden grensregelings-projecten opgemaakt en goedgekeurd.

In de reeds genoemde afdeeling Djember werd opgemeten het in exploitatie uit te geven complex Kepel-Seroet.

De verschillende hiervóór vermelde werkzaamheden vorderden in het geheel eene uitgaaf van f 8434.

HERBOSSCHING MET WILDHOUTSOORTEN; PROEFCULTURES.

Boschdistrict Preanger Regentschappen-Krawang. In dit boschdistrict bepaalde men zich in hoofdzaak tot het onderhouden van vroeger tot stand gebrachte plantsoenen, terwijl in het tweede halfjaar van 1894 een begin werd gemaakt met de herbewouding van den p. m. 1000 M. boven het niveau der zee gelegen kalen bergrug Nagarawangi, vallende binnen de afbakeningsgrens van den Manglayang en van den afgeschreven koffietuin Tjiaoel in het district Tjisondari der afdeeling Bandong (residentie Preanger Regentschappen). Als plantmateriaal werd voornamelijk rasamala (liquidambar Altingia) aangewend.

Aan de cultuur van getahpertja, enz. te Tjipetir (afdeeling Soekaboemi van laatstgenoemd gewest) kon, om de op blz. 245 van het verslag hiervóór vermelde reden, geen groote uitbreiding worden gegeven. Gedurende den westmoesson 1893/94 werd een vooraf daartoe gereed gemaakt terrein van 6 bouws opnieuw met payena Leerii en urostigma elasticum beplant.

De in 1892 aangelegde tuin van palaquium gutta, pal. Treubii en pal. Borneënse (zie het verslag van 1893, blz. 231) ontwikkelde zich krachtig en levert het bewijs dat weinig schaduw aan genoemde getahpertja-soorten zeer ten goede komt. Hoewel op vele plaatsen vooruitgang te bespeuren is, blijven de oude getahpertja- en caoutchouc-tuinen nog steeds zeer veel zorg en kosten eischen zoowel ten gevolge van het vele onkruid, bevorderd door den al te ruimen stand der boomen, als van de omstandigheid dat de oorspronkelijk tusschen de rijen geplante albizziaboomen bij zwaren wind gemakkelijk afbreken en daardoor de plantsoenen beschadigen. Deze schaduwboomen dienen daarom gaandeweg te worden verwijderd.

Van de vijf pal. gutta-boomen, die in 1893 hadden gebloeid en vrucht gezet (verg. bijl. JJJ van het vorig verslag, blz. 20), werden slechts 25 plantjes verkregen, omdat bij de kieming der pitten een groot aantal door krekels werden vernield. In 1894 bloeiden een zestal boomen van de bedoelde soort; het daarvan te oogsten zaad zou, in verband met de opgedane ondervinding, met meer zorg te kiemen worden gelegd.

Verder werden nog uitgepoot en geplant 1768 zaden van castilloa elastica, 60 planten van hevea Braziliënsis en 130 stuks pal. Treubii, afkomstig van 's lands plantentuin te Buitenzorg. Met het in eigen pepinières gekweekt plantmateriaal van payena Leerii en pal. gutta zou in den westmoesson 1895/96 aan de aanplantingen eene uitbreiding van circa 5 à 6 bouws kunnen worden gegeven.

Boschdistrict Tagal-Cheribon. De herbossching met albizzia moluccana, met tusschenbouw van caoutchouc en soerian (cedrela serrulata), werd gedurende 1894 voortgezet. De mahoniehoutplantsoenen herstelden zich langzaam van de in 1893 door rupsen en larven toegebrachte schade, terwijl op vochtige plaatsen in de djatibosschen met goed gevolg sono kembang (pterocarpus indicus) werd aangeplant. Van het zaad, dat de zich goed ontwikkelende proefaanplanting van castilloa elastica opleverde, werden 250 plantjes verkregen.

Boschdistrict Samarang-Vorstenlanden. In de residentie Samarang werd de herbossching van de kale hellingen van den Merbaboe weder met gunstig gevolg voortgezet.

Boschdistrict Kadoe-Bagelen-Banjoemas. In het tweede halfjaar 1894 werd aan de houtcultures in de residentie Kadoe groote uitbreiding gegeven, namelijk op de bergen Paijong en Giaoti en op het in genoemde residentie gelegen gedeelte van den Merbaboe. Op den Sendoro en den Soembing vorderde de herbewouding minder goed, als gevolg van het moeielijk verkrijgen van werkvolk wegens den grooten afstand waarop de aldaar te reboiseeren terreinen van bewoonde plaatsen gelegen zijn.

In het oostelijk deel van Bagelen werd de herbewouding ten behoeve van de irrigatie in de benedenlanden op groote schaal voortgezet. De uitgestrektheid der sedert 1888/89 in deze streken tot stand gebrachte herbewoudingen besloeg op het einde van het cultuurjaar 1893/94 (30 Juni 1894) reeds eene oppervlakte van 4930 bouws, alles ten behoeve van de watervoorziening der rivieren Bogowonto, Begaloh, Djali, Loh-oelo en Medono.

De aanplantingen ten behoeve van de, vooralsnog bij wijze van proef, bevolen herbewouding in het belang der irrigatie van West-Bagelen (verg. bijlage JJJ van het vorig verslag, blz. 20) besloegen op ultimo 1894 reeds eene oppervlakte van p. m. 1760 bouws, en stonden over 't algemeen zeer bevredigend. Hoewel op enkele steenachtige en sterk aan afspoeling blootgestelde plekken de toestand minder gunstig was, kon toch reeds worden geconstateerd dat eene herbewouding van West-Bagelen, waarvan het nut door het meerendeel der inlandsche hoofden wel wordt ingezien, zeer goed en zonder al te groote onkosten zal kunnen worden bewerkstelligd. Alleen zal de aankoop of de onteigening van door de bevolking geoccupeerde gronden nog eenige moeielijkheden opleveren. De voor reboisatie in aanmerking komende terreinen (de zooeven bedoelde daaronder begrepen) zijn overigens reeds voor een groot deel opgemeten en in kaart gebracht.

Aan de op kleine schaal aangelegde reboisatie op den Goenoeng Boentoe in de residentie Banjoemas werd voorloopig geen uitbreiding gegeven.

Boschdistrict Japara. In dit district beperkte zich de wildhoutcultuur tot het herbosschen met nuttige houtsoorten van die plekken binnen de djatibosschen, welke voor djaticultuur ongeschikt bleken.

Boschdistrict Soerabaija-Pasoeroean-Madura. In het Tenggergebergte (residentie Pasoeroean) kon, evenals in 1893, slechts op beperkte schaal worden geplant, daar de bevolking ook nu weinig genegen bleek om plantcontracten aan te gaan.

De in 1892/93 aangevangen herbewouding met tjemara (casuarina montana, Jungh.) en aroe (podocarpus cupressina, R. Br.) van kale hellingen in het Ardjoeno-gebergte, mede in Pasoeroean, kon om dezelfde reden insgelijks slechts weinig worden uitgebreid.

Koloniaal verslag van 1895.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE **JJJ**.

N°. 61.

(Zie hoofdst. **O**, afd. I, § 2, van het verslag)

OVERZICHT betreffende de verschillende in de BUITENBEZITTINGEN gevestigde ONDERNEMINGEN van LANDBOUW over 1894, en wel

A. van die, welke beschikken over door het Gouvernement in erfpacht of in huur afgestane gronden;

B. van die, welke (in de rechtstreeks onder Europeesch bestuur staande streken) uitsluitend berusten op overeenkomsten met de bevolking, en

C. van die, welke in inlandsche staten gevestigd zijn krachtens door de inlandsche bestuurders verleende en door het Europeesch bestuur goedgekeurde concessiën.

A. Ondernemingen gevestigd op gronden door het Gouvernement in erfpacht of in huur afgestaan.

Alleen de onderneming Laijang-Totaka (gouvernement Celebes en onderhoorigheden) beschikt over huurgronden; al de overige ondernemingen bestaan uit erfpachtsperceelen.

Voor zooveel die ondernemingen betreft, waar meer dan één cultuur wordt gedreven en die dus twee- of meermalen in dezen staat voorkomen, is het aantal perceelen, hunne uitgestrektheid, zoomede het aantal arbeiders slechts eenmaal ingevuld, namelijk dáár waar de onderneming voor het eerst wordt genoemd.

De aan naamlooze vennootschappen toebehoorende ondernemingen zijn aangeduid met de letters N V.; die, ten name staande van Chineezen, zijn kenbaar aan de bijvoeging C., terwijl die, welke in handen van inlanders zijn, gemerkt zijn met de letter J.

GEWESTEN en AFDEELINGEN.	DISTRICTEN of ONDERAFDEELINGEN.	NAAM der ONDERNEMING.	Aantal perceelen waarvoor de onderneming te boek staat.	Uitgestrektheid der onderneming (in bouws).	Aantal bouws bij het einde van 1894 bep'ant.	Productie in 1894.	Aantal werklieden op het perceel gevestigd.	Gemiddeld aantal arbeiders boven-dien dagelijks gebezigd.	Andere cultures bovendien op de onderneming gedreven of verdere bijzonderheden.
		Koffie. *a)*							
SUMATRA'S WESTKUST.									
Padang (Pad Benedenlanden).	Distr. Loeboe Kilangan (onderafd. Ommelanden van Padang).	Gadoek (J.)	1	301	18	2	2	„	
Painan (Pad. Benedenlanden).	Distr. Troessan (onderafd. Painan).	Loeboe Gedang West.	1	500	180	*b)* †	†	†	
Tanah Datar (res. Padangsche Bovenlanden).	Distr. Saningbakar (onderafd. Singkarah of XX Kotta)	Kotta Zuijdewijn of Kotta Soei, ook wel genaamd Soemanik (N. V.)	*c)* 3	*c)* 1482	461	438	†	195	
Id. (id.)	Id. (id.)	Gadoeng Batoe of Gadoeng Beo	1	941	285	250	†	101	
L Kotta (resid Pad. Bovenlanden).	Onderafd. Pangkallan Kotta Baroe en XII Kotta Kampar.	Boekit Siban of Rajan, ook wel genaamd Pangkallan (J.)	1	377	155	18½	†	13	
XIII en IX Kotta (resid. Pad. Bovenlanden)	Distr. Goegoe (onderafd. Solok).	Esperanza of Kaijoe Kaleh (N. V.)	3	430	140	609	†	280	
Id. (id.)	Id. (id.)	Loeboe Gedang Oost.	1	400	60	16	†	28	
		Transporteeren	10	4 401	1 219	1 311½			

a) De productie is opgegeven in pikols.

b) Waar men een † vindt geplaatst, zijn, bij gemis aan opgaven, geen cijfers kunnen worden ingevuld.

c) Een dezer perceelen, groot 150 bouws, was in 1894 nog niet in exploitatie.

GEWESTEN en AFDEELINGEN	DISTRICTEN of ONDERAFDEELINGEN.	NAAM der ONDERNEMING.	Aantal perceelen waarvoor de onderneming te boek staat.	Uitgestrektheid der onderneming (in bouws).	Aantal bouws bij het sinds van 1904 beplant	Productie in 1904.	Aantal werkliedenop het perceel gevestigd.	Gemiddeld aantal arbeiders bovendien dagelijks gebezigd.	Andere cultures bovendien op de onderneming gedreven of verdere bijzonderheden.
		Per transport	10	4 401	1010	1 311$^{1}/_{2}$			
XIII en IX Kotta (resid Pad. Bovenlanden).	Distr. Goegoe (onderafd. Solok).	Loeboe Selasi (N. V.)	1	1 061	600	601	220	100	
Id. (id.)	Id. (Id.)	Boekit Soebang (C.)	1	035	270	015	8	60	
Id. (id.)	Id. (Id.)	Boekit Gompong (N. V.)	1	670	670	0 100	†	000	
Id. (id.)	Id (Id.)	Batang Baroes (N. V.)	1	650	300	250$^{1}/_{2}$	8	280	
Id. (id.)	Zelfstandige negri Soerian (onderafd. Alahan Pandjang).	Soerian I, II en III.	0	011	d) 450	622	122	†	
Id. (id.)	Landschap Soengei Pagoe (onderafd. Moeara Laboe).	Rimboe Soengei Pemrapan (of Loeboe Sampir).	1	500	200	523$^{1}/_{2}$	000	100	
Id. (id.)	Id. (Id.)	De twee Gebroeders (of Oelon Sehti).	1	200	100	15	00	70	
Agam (resid. Pad. Bovenl.)	Distr. IV Kotta (onderafd. Danaudistricten en Matoea).	Si Barnsap.	1	300	100	10$^{1}/_{2}$	104	†	
Mandheling en Angkola (resid. Tapanoli).	Distr. Oeta Rimbaroe (onderafd. Angkola).	Aik Sisoma of Loeboe Raija (N. V.)	1	771	104	700	150	05	
Id. (id.)	Id. (Id.)	Angkola (N. V.)	1	376	130		†	†	
BENKOELEN.									
Seloema.	Ngalam.	Aijer Pringan.	1	01	(Lib. koffie) 7$^{1}/_{2}$	50	25	†	peper.
Id.	Id.	Aijer Priokan.	1	830	(id.) 20		†	†	id.
Kroë.	Liwa.	Singga Pai.	1	1 200	100	nog geen prod.	30 à 00	†	
LAMPONGSCHE DISTRICTEN.									
Ommelanden van Telok Betong.	—	Waij Lima (N. V.)	1	e) 0 600	(id.) 274 (Java koffie) 4	id.	350	†	cacao.
Id.	—	Waij Ratai.	1	11 000	00	id.	70	†	
Toelang Bawang.	—	Tandjong Pinang (N. V.)	1	10 500	Lib. kof. 1021	id.	10	†	caoutchouc en rottan.
Id.	—	Peiada Lebong (N. V.)	1	0 000					
PALEMBANG.									
Tebing Tinggi.	Seloepoe Redjang	Soeban Aijam (N. V.)	1	14 170	500	000	504	†	
Lematang Oeloe en Ilir enz.	Lematang Ilir.	Zulpich.	1	0 450	(id.) 75	1$^{1}/_{2}$	21	†	
Id.	Pasoemah-landen.	Pasoemah (N. V.)	1	0 700	67	nog geen prod.	28	†	
Id.	Soembai Besar, enz.	Goenoeng Agoeng.	1	0 000	15	id.	10	†	
Id.	Id.	Pagar Alam	1	0 000	200	id.	000	†	
Kommering en Ogan Oeloe enz.	Masoedji, enz.	Helvanaaland I en II.	0	08 801	0	id.	†	4	tabak.
ZUIDER- EN OOSTERAFD. VAN BORNEO.									
Bandjermasin en Ommelanden.	—	Padang Ramania (C.)	1	70	10	id.	30	†	peper, rottan, padi en klappers.
Martapoera.	Martapoera.	Soengei Besar.	1	110	(id.) 17	15	0	†	
Id.	Riam Kiwa.	Soengei Batoe Kapoer.	1	40	(id.) 11	$^{1}/_{00}$	0	†	padi.
CELEBES EN ONDERHOORIGH.									
Zuiderdistricten	Bonthain.	Bakoengan.	1	457	200	f) 401	65	†	
MENADO.									
Menado	Bantik en Kakaskassen.	Tanaw (N. N.)	0	400	410	000	10	015	cacao
Id.	Tombariri.	Sapawegka (Poené).	1	g) 35	†	†	†	†	muskaatnoten.
Id.	Id	Karapatan (Poené) (N. V.)	1	g) 30	†	†	†	†	id.
Tondano	Tondano-Toulian.	Masarang (N. V.)	1	410	†	†	†	†	
Id.	Langowan.	Kaleloendej.	1	001	225	50	70	†	
Id	Kakas-Remboken.	Sindoran.	1	012	000	0	†	110	
Amoerang.	Romoon.	Bojong (N. V.)	0	011	150	000	480	†	
Id.	Id. en Tompasso.	Tawaan en Teep.	10	01	†	†	†	†	
		Totalen voor de ondernemingen waar koffie wordt geteeld.			0184$^{1}/_{2}$	0 369$^{02}/_{00}$			
					Tabak. h)				
PALEMBANG.									
Tebing Tinggi.	Proatin Lima (onderafd. Moesi Oeloe).	Tanah Priok (N. V.)	1	17 017	170	02 000	300	†	
Ogan, Kommering Ilir en Bindah.	Masoedji, Kajoe Agoeng en Danau	Helvanaaland I en II.	....	......	2	1 020	......	......	koffie
		Transporteeren	62	147 224	170	00 000			

d) De opgaaf omtrent de beplante uitgestrektheid van Soerian I en II in 1899 (noot c van bijlage KKK van het vorig verslag) berust op eene vergissing. Bij nader onderzoek is gebleken dat die onderneming in genoemd jaar evenzeer reeds 150 bouws koffieplantsoen bezat. Soerian III, groot 350 bouws, is nog niet in exploitatie.

e) Deze uitgestrektheid maakt een deel uit van het perceel Waij Lima, oorspronkelijk groot 0600 bouws. De overschrijving van dit gedeelte ten name van de Cultuurmaatschappij Tanah Waij Lima had plaats bij akte van 14 April 1903. Van de overige 6000 bouws (zie blz. 6 dezer bijlage) is nog niets in exploitatie.

f) Hieronder 1 pikol Liberia-koffie.

g) Het perceel Poené was oorspronkelijk groot 65 bouws, doch is in twee gedeelten gesplitst, zijnde dientengevolge 30 bouws onder den naam Karapatan als een afzonderlijk perceel ingeschreven.

h) De productie is opgegeven in K.G.

GEWESTEN en AFDEELINGEN.	DISTRICTEN of ONDERAFDEELINGEN.	NAAM der ONDERNEMING.	Aantal perceelen waarvoor de onderneming te boek staat.	Uitgestrektheid der onderneming (in bouws).	Aantal bouws bij het einde van 1894 beplant.	Productie in 1894.	Aantal werklieden op het perceel gevestigd.	Gemiddeld aantal arbeiders bovendien dagelijks gebezigd.	Andere cultures bovendien op de onderneming gedreven of verdere bijzonderheden.
Zuider- en Oosterafd. van Borneo.		Per transport.	60	147 224	172	63 020			
Amoenthai.	Amandit.	Swargo Poero. (N. V.)	1	10 000	60	i) 40 300	†	†	
Id.	Tabalong.	Oejah (N. V.)	1	10 000	6	2 976	6	15	
Menado.									
Amoerang.	Tompasso.	Koroa (N. V.)	1	561	†	†	†	†	
		Totalen voor de ondernemingen waar tabak wordt geteeld			238	166 496			
Sumatra's Westkust.					**Padi** j)				
Padang (Pad. Benedenlanden).	District Loeboe Kilangan (onderafd. Ommelanden van Padang).	Tanah Sirah (J.)	1	26	20	250	24	†	
Id (id.)	Id. (id.)	Rimboe Pice.	1	51	1	†	†	†	
Priaman (Pad Benedenlanden).	District en onderafd. Kaijoetanam	Kapoe Kapoer.	1	5	5	150	†	†	
Id. (id.)	Id. (id.)	Kiambang en Rimboe Bakoeng.	1	9	0	65	†	†	muskaatnoten en klappers.
Id (id.)	Id. (id.)	Palabuan.	1	15	3	10	†	†	klappers.
Zuider en Oosterafd van Borneo.									
Bandjermasin en Ommelanden.	—	Padang Ratmania (C.)	.....	.....	†	†	.....	.....	koffie, peper, rottan en klappers.
Martapoera.	Riam Kiwa.	Soengei Batoe Kapoer.	.....	.....	4	50	.....	.....	koffie.
Celebes en onderh.									
Makasser.	—	Laijang en Totaka (J.) k).	1	49	9	10	10	†	klappers en bamboe.
						535			
Sumatra's Westkust.					**Klappers.**				
Priaman. (Pad. Benedenlanden).	District en onderafd. Kaijoetanam.	Kiambang en Rimboe Bakoeng.	.....	.....	†	1109 stuks klappers.	.....	.....	padi en muskaatnoten.
Id. (id.)	Id. (id.)	Palabuan.	.....	.....	2	nog geen product.	.....	.....	padi.
Id (id.)	Id. (id.)	Boeajan.	1	60	†	†	†	†	
Id. (id.)	Distr. Oelakan (onderafd. Priaman).	Anei.	1	109	50	†	30	†	
Palembang.									
Ilir en Banjoeasin.	(Eilandjes in de Moesi-rivier.)	Yoe Kiat, Yoe Liong en Yoe Poo (C.)	l) 3	52	23	nog geen product.	30	"	
Oostkust van Sumatra.									
Bengkalis.	Eiland Bengkalis.	Louisaburg of Soengei Alam.	1	48	20	†	20	†	peper.
Billiton.									
—	Eiland Kalimambang.	† (C)	1	44	†	†	†	†	
Zuider- en Oosterafd. van Borneo.									
Bandjermasin.	Ommelanden.	Soengei Loh Bintang (C.)	1	43	m) †	†	90	†	rottan
Id.	—	Padang Ratmania (C.)	.....	.....	†	†	.....	.....	koffie, peper, padi en rottan.
Celebes en onderh.									
Makasser.	Oostelijke groep der Postillon-eilanden.	†	1	†	†	†	†	†	
Id.	—	Laijang en Totaka (J.)	.....	.....	†	6000 stuks klappers.	.....	.....	padi en bamboe.
		Transporteeren.	63	168 370	†	†			

i) Naar het schijnt uitsluitend verkregen van aanplantingen op van de bevolking gehuurde gronden.
j) De productie is opgegeven in pikols.
k) Huurperceel.
l) Twee dezer perceeltjes, met name Yoe Liong en Yoe Poo, respectievelijk groot 0 en 1 bouw, zijn nog niet in exploitatie.
m) Op Soengei Loh Bintang bevonden zich in 1893 (latere opgaven zijn niet ontvangen) 3000 klapperboomen en 200 000 rottanstekken.

GEWESTEN en AFDEELINGEN.	DISTRICTEN of ONDERAFDEELINGEN.	NAAM der ONDERNEMING.	Aantal perceelen waarvoor de onderneming te boek staat.	Uitgestrektheid der onderneming (in bouws).	Aantal bouws bij het einde van 1894 beplant.	Productie in 1894.	Aantal werklieden op het perceel gevestigd.	Gemiddeld aantal arbeiders bovendien dagelijks gebezigd.	Andere cultures bovendien op de onderneming gedreven of verdere bijzonderheden.
		Per transport	83	108 870	†	†			
MENADO.									
Kema.	Maoembi.	Eilanden Talissé en Kinabohoetan (N. V.)	2	718	568	1182 pikol copra.	60	*	
AMBOINA.									
Banda.	Eiland Pisang.	Pisang.	1	80	80	†	8	*	muskaatnoten.
			86	109 128	†	†			

Andere gewassen.

GEWESTEN en AFDEELINGEN.	DISTRICTEN of ONDERAFDEELINGEN.	NAAM der ONDERNEMING.	Aantal perceelen	Uitgestrektheid	Aantal bouws beplant	Productie in 1894	Aantal werklieden	Gemiddeld aantal arbeiders	Andere cultures
SUMATRA'S WESTKUST.									
Padang (Pad. Benedenlanden).	Distr. Loeboe Kilangan (onderafd. Ommelanden van Padang).	Rimboe Datar.	1	35	† met †	†	5	*	
Priaman (Pad. Benedenlanden).	Distr. en onderafd. Kajoetanam.	Kiambang en Rimboe Bakoeng.	....	....	† met muskaatnoten.	11 Amst. pond. noten.	....	....	padi, kleppers.
BENKOELEN.									
Seloema.	Ngalam.	Atjer Prigan.	....	....	† met peper.	70 pikol peper (witte).	....	....	koffie.
Id.	Id.	Atjer Priokan.	....	....			....	....	id.
LAMPONGSCHE DISTRICTEN.									
Ommelanden van Telok Betong.	—	Waij Lima (N. V.)	....	....	8 met cacao.	nog geen product.	....	....	id.
Toelang Bawang.	—	Tandjong Pinang (N. V.)	....	....	† met caoutchouc en rottan	id.	....	....	id.
Id.	—	Pedada Lebeng (N. V.)	....	....		id	....	....	id.
OOSTKUST VAN SUMATRA.									
Bengkalis.	Eiland Bengkalis.	Louisaburg of Soengei Alam.	....	....	† met peper.	190 pikol zwarte en 47 pikol witte peper.	....	....	klappers.
ZUIDER- EN OOSTERAFD. VAN BORNEO.									
Bandjermasin.	Ommelanden.	Soengei Loh Bintang (C.)	....	....	† met rottan (zie noot a).	†	....	....	id.
Id.	Id.	Soengei Taboek.	8	206	178 met rottan, peper en getah.	nog geen product.	28	*	
Id.	Id.	Soengei Poenggoe.	1	111	111 met rottan.	nog niet geoogst.	31	*	
Id.	Id.	Padang Ramania (C.)	....	....	† met peper en rottan.	nog geen product.	....	....	koffie, padi en klappers
CELEBES EN ONDERH.									
Makasser.	—	Laijaog en Totaka (J.)	....	....	† met bamboe	80 stuks bamboe betoog.	....	....	padi en klappers
MENADO.									
Menado.	Bantik en Kakaskassen.	Tenaw (N. V.	....	....	8 met cacao.	4½ pikol cacao	....	....	koffie
Id.	Tombariri.	Sanawegka (Poené).	....	....	† met muskaatnoten.	†	....	....	id.
Id.	Id.	Karapatan (Poené) (N. V.)	....	....	† met id.	†	....	....	id.
AMBOINA.									
Banda.	Eiland Pisang	Pisang	....	....	† met muskaatnoten	2660 pikol noten	....	....	kleppers.
Id.	Eiland Rozengain.	Rozengain (N. V.)	1	400	220 id.	16 pikol noten 9 pikol foelie	26	31	
Id.	Eiland Rhun (Noordelijk gedeelte).	Arcadie.	1	387	387 id	352 pik. noten. 57 pikol foelie	58	61	
Id.	Eiland Rhun (Zuidelijk gedeelte).	Eldorado.	1	180	170 id.	32 pikol noten 11 pikol foelie.	16	18	
Totalen voor de ondernemingen in exploitatie (zie achter de noten c, d en l).			94	178 401					

Overige (in vorenstaande opgaven niet reeds begrepen) ondernemingen. *a*)

Gewesten en afdeelingen.	Districten of onder-afdeelingen.	NAAM der ONDERNEMING.	Aantal perceelen waarvoor de onderneming te boek staat.	Uitgestrektheid der onderneming (in bouws).
SUMATRA'S WESTKUST.				
Priaman (Pad. Benedenlanden).	District Loeboe Alang (onderafd. Kajoetanam).	Boesjan Djamba (1891). *o*)	1	62
Id.	Distr. en onderafd. Kajoetanam.	Boesjan Apar (1891).	1	32
Id.	Id.	Boesjan Apar (1892).	1	430
Id.	Id.	Boekit Kandoeng (1893).	1	5
Id.	Id.	Djambak (1893).	1	50
Id.	Distr. Oelakan (onderafd. Priaman).	Anai (1893).	1	900
Tanah Datar (res. Padangsche Bovenlanden).	Distr. Saningbakar (onderafd. Singkarah of XX Kotta).	Loerah Batoeng (1892).	1	1 423
Id. (id.)	Id. (id.)	Arendsnest (1892).	1	352
Id. (id.)	Distr. en onderafd. Lintoe en Boea.	Marapalam (1883).	1	300
Id. (id.)	Id.	Pau Tinggi (1894).	1	100
XIII en IX Kotta (res. Pad. Bovenlanden).	Distr. Talang (onderafd. Solok).	Aijer Betoemboek (N. V.) (1889).	1	057
Id. (id.)	Id. (id.)	Aijer Betoemboek (N. V.) (1891).	1	017
Id. (id.)	Id. (id.)	Batang Baroes (1894).	1	180
Id. (id.)	Distr. Pansipei (onderafd. Moeara Laboe).	Liki (1894).	1	600
Id. (id.)	Id. (id.)	Soengei Ramboetan (1894).	1	600
Id. (id.)	Id. (id.)	Soengei Landei (1894).	1	603
Batipoe en X Kotta.	Distr. IV Kotta.	Batoeng Datar (1893).	1	440
Id.	Id.	Goenoeng Berapi (1893).	1	254
Id.	Id.	Merapi of Goenoeng Berapi (1893).	1	500
BENKOELEN.				
Ommelanden van Benkoelen.	Marga's Seloepoe Baroe en Seloepoe Lama.	Soekarameh (1891).	1	1 080
Id.	Bermanie Soengei Hitam	Padang Oedoeng (1892).	1	346
Lais.	Marga's Lais, Aijer Besi en Palik.	Soekamadjoe (1891).	1	7 000
Kroe	Marga Lima.	Tjenggering (1892).	1	900
LAMPONGSCHE DISTRICTEN.				
Ommelanden van Teluk Betong.	—	Waij Lima (1892).	1	*p*) 6 000
Id.	—	Waij Galih (1893).	1	13 300
Id.	—	Waij Koeripan (1891	1	4 780
Toelang Bawang.	—	Soengei Boedjoeh (1893).	1	4 500
Semangka.	—	Terbaja Teratas (1893).	1	1 180
Id.	—	Waij Beboeh (1893).	1	3 200
PALEMBANG.				
Tebing Tinggi.	Marga Seloepoe Redjang.	Seloepoe Merigi (N. V.) (1892).	1	450
Id.	Marga Merigi (onderafd. Redjang en Lebong)	Merigi (N. V.) (1892).	1	7 644
Id.	Marga Bermani Ilir (onderafd. als voren).	Ketoeon (1894).	1	10 000
Id.	Onderafd. Redjang en Lebong	De Grondslag (1893).	1	7 082
Id.	Id.	Kepahiang (N. V.) 1893)	1	2 350
Id.	Id.	Soengei Koeang (N. V.) (1891)	1	800
Id.	Id	Tanah Batoe Watas (1894)	1	334
		Transporteeren.	30	81 898
		Per transport.	30	81 898
Tebing Tinggi.	Onderafd. Moesi Oeloe.	Roemaijoe (N. V.) (1893).	1	7 960
Id.	Id.	Soeka (1893).	1	5 975
Id.	Onderafd. Ampat Lawang.	Oentoeng (1893).	1	600
Id.	Marga Klingi Oeloe (onderafd. Sindangstreken).	Waroeg Djilatan (1892).	1	960
Id.	Onderafd. Sindangstreken.	Plalo (1893).	1	4 056
Id.	Id.	Plalo Roos (1893).	1	20
Id.	Id.	Boemiredjo (1893).	1	11 000
Id.	Id.	Dataran (1893)	1	4 451
Iliran en Banjoeasin.	—	Tanah Petaij (1890).	1	5 048
Id.	Marga Koeboe Toengkal.	Toengkal (N. V.) (1890).	1	4 252
Id.	—	Batang Leko (1890).	1	15 319
Afdn. Moesi Ilir en Iliran en Banjoeasin.	—	Senang Hati (1891).	1	8 093
Moesi Ilir.	Marga Poendjoeng	Babat (1890).	1	18 108
Id.	Marga Mantri Malaijoe.	Senang Hati (1890).	1	547
Id.	—	Aijer Doeri (1890).	1	62
Id.	—	Serdang Oeloe (1891).	1	8 225
Id. en Lematang Oeloe enz.	—	Loeboek Moempo (1892).	1	0 813
Lematang Oeloe enz.	Marga Aloen Doewa.	Aer Koedoer (1893).	1	3 000
Id.	Id. en Soembaij Besar.	Goenoeng Dempo (1894).	1	2 000
Id.	Pasoemahlanden.	Josephineland (1894).	1	100
Kommering en Ogan Oeloe, Koim en Ranaudistricten.	—	Pemangkok (N. V.) (1891).	1	3 338
Id.	Marga's Goenoeng Meraksa en Loeboeq Batang	Maria Louisa (1894).	1	7 225
OOSTKUST VAN SUMATRA.				
Bengkalis.	Eiland Bengkalis.	† (1890).	1	2 235
ZUIDER- EN OOSTERAFDEELING VAN BORNEO.				
Amoenthai	Onderafd. Batang Alai, Laboean Amas en Balangan.	Pandam (N. V.) (1890). *q*)	1	7 497
Id.	Id.	Pagat (1894). *r*)	1	10 000
Id.	Onderafd. Tabalong en Kloewa.	Kinaroem (N. V.) (1891).	1	10 000
CELEBES EN ONDERH.				
Noorderdistricten.	Maros.	Kostoeloe of Batoe Bassi (1883).	1	52
MENADO.				
Menado.	Bantik.	Sea (1892).	1	897
Id.	Kakaskasen.	Rano (1889).	1	87
Id.	Id.	Aga (1893).	1	500
Tondano.	Langowan.	† (1894).	1	5
Kema.	Tonsea en Maoembi	Kalimaeng (1892).	1	4 900
Amoerang.	Tompasso.	Neeon (1883).	1	310
Id.	Id.	Kakitan (N. V.) (1881).	1	390
Id	Id.	Karoa (1892)	1	103
Id.	Id.	Poenatoleo Ponikien (1893).	1	2 080
		Totalen voor de perceelen die op ult. 1894 nog niet in ontginning waren of waar de exploitatie gestaakt was *s*). . .	72	234 187

a) De hier vermelde perceelen zijn voor het meerendeel eerst sedert kort uitgegeven en waren op ult. 1894 nog niet in ontginning, althans was van het in ontginning komen nog geen bericht ontvangen.

o) De cijfers tusschen ( ) vermeld duiden het jaar aan waarin het perceel is aanvaard.

p) Zie noot *a*.

q) Dit in 1890 aanvaarde perceel is ten onrechte vermeld op blz. 9 van bijlage T hiervóór, zijnde het reeds opgenomen in bijlage Q (blz. 8) van het Koloniaal Verslag van 1891. De op blz. 114 van het verslag hiervóór verstrekte opgaven omtrent de erfpachtsperceelen op de buitenbezittingen zijn dientengevolge eveneens onjuist. In 1891 werden namelijk respectievelijk ter Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo en in de gezamenlijke buitenbezittingen aanvaard 4 perceelen groot 38 870, en 23 perceelen groot 93 385 bouws, terwijl het totaal van de in het tijdvak 1873 t/m 1894 aanvaarde perceelen in het bedoeld gewest 13 en op alle buitenbezittingen te zamen 103 bedraagt, ter gezamenlijke grootte van respectievelijk 48 109 en 404 542 bouws.

r) Dit perceel draagt sedert Mei 1895 den naam van „Helena" (zie blz. 8 van bijlage T hiervóór).

s) Dit laatste was het geval met betrekking tot de perceelen Boesjan Apar (groot 32 bouws), Loerah Batoeng en Arendsnest ter Sumatra's Westkust, Padang Oedoeng in Benkoelen, Toengkal en Batang Leko in Palembang, Pandam in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo en Kostoeloe in Zuid-Celebes. Op eerstgenoemd perceel bevindt zich eene steenbakkerij.

B. Ondernemingen welke (in de rechtstreeks onder Europeesch bestuur staande streken) uitsluitend berusten op overeenkomsten met de bevolking.

NAMEN DER ondernemingen.	NAMEN DER ondernemers en administrateurs	Uitgestrektheid der aanplantingen waarvan het product op de onderneming is verwerkt	Aangeplante gewassen.	Productie in 1894.	Aantal arbeiders. voor vast aan de onderneming verbonden.	Aantal arbeiders. bovendien gemiddeld per dag gebezigd.	VERDERE BIJZONDERHEDEN.
LAMPONGSCHE DISTRICTEN.							
Tandjoeng Karang (afd. Ommelanden van Telok Betong).	P. Landberg en Zn., o.; H. des Amorie van der Hoeven, a.	a) 120	b) peper en Liberia-koffie	840 pikol zwarte peper.	c) 64	†	
Eiland Sebookoe (afd. Katimbang).	Dr. C. O. Gelpke, o.; W. P. Eben, a.	d) †	klappers en Liberia-koffie.	†	†	†	
ZUIDER- EN OOSTERAFD. VAN BORNEO. e)							
Tandjoeng (afd. Amoenthai, distr. Tabalong).	Cultuurmaatschappij „Kinaroem", o.; A. W. F. Nieman, a.	f)	tabak	80 000 Amst. pond.	g) †	h) †	
Kinaroem (id., id.).	Id.; id.	f)	id.	50 000 Amst. pond.	i) †	†	
Boengra Djanar (id., distr. Laboean Amas).	Cultuurmaatschappij „Amandit", o.; J. S. Bos Sulpke, a.	†	id.	20 000 Amst. pond.	j) 2	van 50 in den slappen tot 200 in den drukken tijd k)	
Amandit (id., distr. Kandangan).	Laarmans en Co., o.; J. Meijer, a.	†	id.	37 500 Amst. pond.	l) 6	van 70 in den slappen tot 200 in den drukken tijd m)	
MENADO.							
Ajer Madidi (afd. Kema).	Menado-Tabakmaatschappij te Amsterdam, o.; L. F. F. Kempers, a.	n) †	id.	62 500 Amst. pond.	o) 26	p) †	
Tansea (id.)	J. C. Dircks, a.	†	†	†	†	†	
AMBOINA.							
Awaija (aan de Elpapoetihbaai op het eiland Ceram). q)	A. T. Beuman, o.; A. L. T. Jansen, a.	†	cacao, koffie, notenmuskaat en klappers.	†	†	†	

a) In het geheel beschikt de onderneming over 134 bouws grond, op den voet van Indisch Staatsblad 1885 nº. 45 van de bevolking gehuurd, tegen f 500 's jaars of ongeveer f 3,75 's jaars per bouw.

b) De peperaanplantingen worden geleidelijk vervangen door Liberia-koffieboomen.

c) Hieronder één Chineesche timmerman. De overige arbeiders (op contract werkende Soendaneezen) verdienden f 6 's maands, en genoten bovendien kosteloos voeding.

d) Het eiland Sebookoe is gehuurd op den voet van Indisch Staatsblad 1885 nº. 45, tegen f 500 's jaars. Bij het einde van 1894 was de onderneming sedert eenige maanden onbeheerd.

e) Omtrent de op blz. 251 van het verslag hiervóór vermelde nieuwe tabaksonderneming te Mahi en Soemping zijn geene opgaven ontvangen.

f) De bevolking plant de tabak op hare eigene gronden en voor eigen risico. De ondernemer verstrekt echter de kweekplantjes, onder beding dat het product aan geen ander dan aan hem worde verkocht.

g) De vaste arbeiders (mandoers) verdienden f 10 à f 15 per maand.

h) Het dagloon bedroeg f 0,25 (voor niet-volwassenen f 0,10 à f 0,20).

i) De op Kinaroem in 1893 te werk gestelde Chineezen zijn, op een 6-tal na, in Mei 1894 teruggezonden naar Singapore, zoodat nu, evenals op Tandjoeng, gewerkt wordt op overeenkomst met de bevolking.

j) Mandoers die f 10 per maand ontvingen.

k) Het dagloon bedroeg voor mannen f 0,27, voor vrouwen f 0,25 en voor kinderen f 0,10 à f 0,15.

l) Mandoers die f 15 per maand verdienden.

m) Het dagloon bedroeg f 0,30 per man.

n) De aanplantingen worden door de bevolking tot stand gebracht op eigen risico met kweekplantjes door den ondernemer verstrekt. Deze doet toezicht houden op het zaaien en op het onderhoud der aanplantingen. Voor het product betaalde de ondernemer naar gelang van de qualiteit f 4 tot f 15 per 1000 planten.

o) Hieronder 4 ambachtslieden. De vaste arbeiders genoten f 7,50 per maand benevens voeding.

p) De dagkoelies ontvingen, behalve rijst, f 0.25 per dag in geld.

q) De totale uitgestrektheid dezer onderneming bedraagt p. m. 3100 bouws, waarvoor aan de rechthebbenden f 80 's jaars als huur wordt betaald.

C. Ondernemingen van landbouw, gevestigd in inlandsche staten krachtens door de inlandsche bestuurders verleende en door het Europeesch bestuur goedgekeurde concessiën.

I. TABAKSONDERNEMINGEN in de residentie OOSTKUST VAN SUMATRA, volgens opgaven over 1894. a)

1. Concessie-contracten van welke in 1893 gebruik werd gemaakt.

Nº. der concessie-contracten. b)	Doorloopend volgnummer der ondernemingen.	NAMEN DER ondernemingen.	NAMEN DER ondernemers en erkende administrateurs.	Uitgestrektheid (in bouws) waarover de concessie loopt.	Aantal beplante velden en hunne grootte.	Tijdstip waarop de concessie eindigt.	Verkregen tabaksproductie (in pikols).	Aantal der bij contract aangenomen werklieden van buiten het gewest afkomstig.	Aantal in dagdienst gebezigde werklieden.	VERDERE BIJZONDERHEDEN.
		AFDEELING DELI. RIJK VAN DELI. Eigenlijk Deli.								
1	1	Sempali.	Deli-Maatschappij, o.; R. Schadt, a.	13 500 500 300	431 van 6000 M².	17 Nov. 1969. 17 Dec. 1956. 12 Juli 1915.	2520	Chin. 577 Javanen 80 Klings 23 Baweaners 34	Bandjareezen 10 Battaks 35 Maleiers 10	De gronden waren voor de 2de maal beplant. (Bij de verder te noemen ondernemingen zal kortheidshalve worden volstaan met de vermelding 1ste, 2de, 3de maal, enz.) c)

a) Waar bij uitzondering op enkele ondernemingen ter Sumatra's Oostkust aanplantingen van andere gewassen dan tabak werden aangetroffen, vindt men dit bij noot vermeld.

b) Voor elk der rijken Deli (eigenlijk Deli), Langkat en Serdang, voor de gezamenlijke landschappen Padang en Badagei (onderhoorigheden van Deli) en voor elk der administratieve afdeelingen Batoe Bara, Asahan en Laboean Batoe zijn afzonderlijke reeksen aangenomen. Totaal-opgaven nopens de beplante uitgestrektheid in bouws, de verkregen tabaksproductie en de gebezigde werklieden van elken landaard in elk der zoeven genoemde rijken, landschappen en afdeelingen vindt men op blz. 259 en 260 van het verslag hiervóór.

c) Waar de gronden reeds vroeger, eens of meermalen, voor de tabakscultuur hadden gediend en zij opnieuw daarvoor gebezigd werden, was schier algemeen bemesting met guano gebruikelijk. Waar geen guano-bemesting werd toegepast, zal men dit hier uitdrukkelijk vermeld vinden. Veelal onthield men zich daarvan, wanneer de grond voor de 1ste maal met tabak werd beplant.

N°. der concessie-contracten. b)	Doorloopend volgnummer der ondernemingen.	NAMEN DER ondernemingen.	NAMEN DER ondernemers en arkende administrateurs.	Uitgestrektheid (in bouws) waarover de concessie loopt.	Aantal beplante *velden* en hunne grootte.	Tijdstip waarop de concessie eindigt.	Verkregen tabaksproductie (in pikols).	Aantal der bij contract aangenomen werklieden van buiten het gewest afkomstig.	Aantal in dagdienst gebezigde werklieden.	VERDERE BIJZONDERHEDEN.
1	2	Medan.	Deli-Maatschappij, o.; J. O. L. A. Naubourg, a.	d)	400 van 6000 M².	zie noot *d*.	5015	Chin. 609 Jav. 57 Klings 44 Baw. 15	Jav. 6 Baw. 16 Batt. 72 Mal. 60	2de en 3de maal (zie bij n°. 1).
	3	Mariendal.	Id., o.; A. Enthoven, a.	d)	466 „ „ „	id.	5167	Chin. 634 Jav. 113 Klings 30 Baw. 26	Batt. 10 Mal. 30	2de en 3de „
2	4	Kloempang.	Tabakmij Arendsburg, o.; D. A. van Houweninge, a.	4 810 250	350 „ 9013 „	6 Mei 1954. 10 April 1954.	3345	Chin. 525 Jav. 104 Klings 40 Baw. 7 Bandj. 46	—	1ste, 2de en 3de maal.
	5	Klambir Lima.	Id., o.; H. C. van der Zwet, a.	e)	300 „ 4512 „	zie noot e.	6400	Chin. 434 Jav. 99 Klings 47 Baw. 9	—	2de maal.
3	6	Helvetia.	Deli-Mij, o.; A. J. Rose, a.	3 900	306 „ 6000 „	15 October 1957.	6708	Chin. 472 Jav. 121 Klings 30 Baw. 11	Batt. 26	4de „
4	7	Padang Boelan.	Amsterdam Deli-Compagnie, o.; P. M. A. van der Steenstraten, a.	2 000	338 „ 6700 „	6 Aug. 1944.	3205	Chin. 473 Jav. 50 Klings 51 Baw. 43	Jav. 70	3de „ (bemesting met kunstmest).
5	8	Gedong Djohore.	Deli-Batavia-Mij, o.; M. F. Heijnemann, a.	2 000	684 „ 6400 „	id.	2917	Chin. 905 Jav. 163 Klings 12	Mal. 53	5de „
6	9	Paija Bakong.	Deli-Mij, o.; H. P. Witsen Elias, a.	2 500	398 „ 9000 „	15 Sept. 1948.	3600	Chin. 480 Jav. 125 Klings 25 Baw. 10	Bandj. 25	1ste en 2de maal.
7	10	Polonia.	Id., o.; C. J. Piera, a. (waarn.)	1 100	261 „ „ „	4 Dec. 1944.	2001	Chin. 677 Jav. 54 Klings 7 Baw. 15	—	2de, 3de en 4de maal.
8	11	Germania.	Deli-Cultuur-Mij, o.; B. H. B. von Arnstedt, a.	600	276 „ 8000 „	6 Maart 1957.	1675	Chin. 319 Jav. 25 Klings 20	Jav. 20 Baw. 10 Bandj. 40 Batt. 15	4de „
10	12	Rotterdam afd. A.	J. Cramer, o.; B. H. A. von Bulow, a.	5 182	425 „ 6000 „	6 Mei 1949.	3726	Chin. 580 Jav. 43 Klings 52 Baw. 20	Bandj. 111	2de en 3de „ (kunstbemesting)
	13	Rotterdam afd. B.	Id., o.; G. Henning, a. (waarn.)	e)	275 „ „ „	zie noot e.	6368	Chin. 414 Jav. 61 Klings 25 Baw. 39	Baw. 36 Bandj. 10	2de en 6de „
11	15	Bekalla.	Deli-Mij, o.; G. Meissner, a.	3 000	454 „ „ „	27 Aug. 1955.	5788	Chin. 671 Jav. 255 Klings 53	Bandj. 25 Batt. 100 Mal. 30	1ste, 2de en 3de „ (id.)
12	16	Amplas.	Amsterdam-Deli-Comp., o.; J. S. E. Kastelijn, a.	2 415	305 „ 6700 „	3 Febr. 1951.	3215	Chin. 398 Jav. 207 Klings 42 Baw. 17	Bandj. 25 Mal. 5	3de, 4de en 5de „
14	18	Deli Toewa.	Deli-Mij, o.; P. van de Water, a.	3 800	419 „ 6000 „	18 Sept. 1956.	5415	Chin. 649 Jav. 164 Klings 59 Baw. 15	Baw. 17 Batt. 60 Mal. 24	1ste en 2de „ (zonder guanobemesting).
15	19	Two Rivers.	Medan-Tabak-Mij., o.; G. N. Aberson, a.	3 750	360 „ 6300 „	27 Dec. 1950.	3622	Chin. 545 Jav. 124 Klings 49	—	2de, 4de en 5de „ (kunstbemesting).
16	20	Saint Cyr.	Deli-Langkat Tabak-Mij., o.; C. Th. J. E. Kufahl, a.	3 406	340 „ 10000 „	21 Juni 1948.	3527	Chin. 453 Jav. 130 Klings 32	—	3de en 4de „

d) Begrepen onder de opgaaf vermeld bij de onderneming n°. 1.

e) Begrepen in de opgaaf betreffende de voorgaande onderneming

N°. der concessie-contracten. *b*)	Doorloopend volgnummer der ondernemingen.	NAMEN DER ondernemingen.	NAMEN DER ondernemers en erkende administrateurs.	Uitgestrektheid (in bouws) waarover de concessie loopt	Aantal beplante velden en hunne grootte.	Tijdstip waarop de concessie eindigt.	Verkregen tabaksproductie (in pikols)	Aantal der bij contract aangenomen werklieden van buiten het gewest afkomstig.	Aantal in dagdienst gebezigde werklieden.	VERDERE BIJZONDERHEDEN.
17	21	Soengei Si Kambing.	De Guigné frères, o.; *f*) G. H. L. Verweij, a.	1 308	191 van 7200 M².	20 Juni 1950.	1 604	Chin. 234 Jav. 97 Klings 68 Baw. 35	Mal. 30	3de maal.
90	96	Timbang Langkat	Deli-Batavia Mij., o.; C. A. Stoffers, a.	2 000	420 ,, 8820 ,,	16 Mei 1950.	2 180	Chin. 625 Jav. 182	—	5de ,,
91	22	Bandar Klippa.	Deli-Mij., o.; H. C. M. Brouwer Ancker, a.	5 006	415 ,, 6000 ,,	id.	3 913	Chin. 566 Jav. 77 Klings 97 Baw. 22	Batt. 22 Mal. 94	1ste en 2de ,, (zonder guanobemesting).
26	24	Soengei Diski.	J. Lubmann, o.; H. Robert, a.	500 1 002	101 ,, 6420 ,,	25 Nov. 1950. 9 Sept 1954.	4 223	Chin 510 Jav 121 Klings 59 Baw 12	Batt 9	2de en 3de ,,
63	25	Soengei Si Poetih.	J. de Fleris, o.; *f*) A. Davoine, a.	273	171 ,, 6620 ,,	29 Juni 1292.	1 123	Chin. 182 Jav. 20 Klings 2	Jav. 1	4de en 5de ,,
24	26	Patoembah.	Senembah-Mij., a.; H. Klein, a. (waarn.)	3 436	200 ,, 7200 ,,	11 Jan. 1950.	4 220	Chin. 420 Jav. 90 Klings 34 Baw. 25	Batt. 52 Mal. 10	2de en 3de ,,
93	27	Soengei Mantjirim.	Tabak-Mij. Arendsburg, o.; J. A. van Zijp, a.	5 432	415 ,, 6500 ,,	3 Mei 1952.	3 072	Chin. 612 Jav. 609 Klings 34	Jav. 9 Baw 1	3de ,,
	29	Soengei Krian.	Id., o.; L. E. Oldigs, a.	1 600	400 ,, 6524 ,,	21 Dec. 1292.	2 913	Chin. 532 Jav. 225 Klings 49	—	3de ,,
29	28	Belawan	Deli-Mij., o.; H. Udo de Haes, a.	1 309	131 ,, 6000 ,,	27 Aug. 1955.	4 521	Chin. 512 Jav. 119 Klings 66 Baw. 37	Jav. 51 Bandj. 51	2de ,,
27	30	Tandem.	Deli-Batavia-Mij. o.; Ch. Kalff, a.	2 200	296 ,, 7200 ,,	12 Sept. 1954	2 122	Chin 534 Jav. 109	—	2de ,,
92	31	Kalahoen Pinang	Amsterdam-Deli Compagnie, o.; H. M. Pantekoek, a.	9 209	200 ,, 2720 ,,	15 Febr. 1956.	6 100	Chin. 500 Jav. 142 Klings 38 Baw. 15	Jav. 20	3de ,,
22	32	Arnhemia.	Rotterdam-Deli-Mij. o.; A. C. Siewertsz van Reesema, a.	2 002	422 ,, 2400 ,,	24 Juni 1955.	2 060	Chin. 221 Jav. 184 Klings 44	Jav. 91 Batt. 94 Mal. 66	6de ,,
62	33	Toentoengan.	Deli-Mij., o.; J. Mees, a.	2 000	402 ,, 6090 ,,	21 Nov. 1254.	3 767	Chin. 542 Jav. 154 Klings 21 Baw. 2	Jav. 36 Batt. 24	1ste, 2de en 3de ,,
61	34	Gloegoer.	Amsterdam Deli-Comp., o.; A. M. de Veer, a.	2 930	353 ,, 9702 ,,	6 Aug. 1253.	6 760	Chin. 181 Jav. 124 Klings 22 Baw. 33	Jav. 45	3de en 4de ,,
21a	35	Behri.	Id., o.; H. C. Carsten, a.	700	215 ,, ,, ,,	2 April 1957.	2 151	Chin. 162 Jav. 640 Klings 68	—	3de en 4de ,,
29	36	Boetoe Tjina.	Deli-Mij., o.; W. H. Oprij, a.	7 020	413 ,, 6092 ,,	21 Dec 1957.	2 972	Chin. 553 Jav. 361 Klings 12 Baw 12	Bandj. 150 Batt 150 Mal. 30	1ste en 2de ,,
33	37	Rimboen A	The British Deli and Langkat Comp., o.; H. van der Reek, a.	2 265	400 ,, 2845 ,,	23 Oct. 1955.	6 568	Chin 609 Jav. 110 Klings 40	Jav 20	1ste en 2de ,,
	39	Rimboen B	Id., o.; E. von Humbert, a.	*e*)	†	zie noot *e*	*g*) †	†	†	†

f) Sedert overgegaan op de in 1925 opgerichte naamlooze vennootschap Tabakmaatschappij Franco-Deli.

g) Volgens makelaarsberichten zou de productie hebben bedragen 1010 pakken van 76 kilogram netto.

N°. der concessie-contracten. ¹)	Doorloopend volgnummer der ondernemingen.	NAMEN DER ondernemingen	NAMEN DER ondernemers en erkende administrateurs.	Uitgestrektheid (in bouws) waarover de concessie loopt.	Aantal beplante velden en hunne grootte.	Tijdstip waarop de concessie eindigt.	Verkregen tabaksproductie (in pikols).	Aantal der bij contract aangenomen werklieden van buiten het gewest afkomstig.	Aantal in dagdienst gebezigde werklieden.	VERDERE BIJZONDERHEDEN.
31	39	Petanie.	Deli-Batavia Mij., o.; O. van Gils, a.	3 000	220 van 6100 M².	2 Febr. 1956.	1670	Chin. 310 Jav. 150 Bandj. 8	Batt. 50	1ste, 2de en 3de maal.
37	40	Gambir.	de Guigné Frères, o.; f) U. Bollinger, a.	1 000	205 „ 6600 „	22 Aug. 1950.	1117	Chin. 677 Jav. 122	Batt. 40	2de en 3de maal.
39	42	Maryland.	Deli-Cultuur Mij., o.; C. W. K. K Cazina, a.	400	200 „ 6720 „	10 Maart 1957.	1410	Chin. 230 Jav. 20 Klings 20	Jav. 10 Baw. 5 Bandj. 20	3de „
41	43	Mabar.	Id. o.; R. Thiele, a.	700	315 „ 6000 „	12 Oct. 1901.	2725	Chin. 405 Jav. 52 Klings 26 Baw. 14	Batt. 60	2de en 3de „
43	44	Tandem Hilir.	Deli-Batavia-Mij., o.; E. Bangert, a.	6 000	400 „ 6480 „	28 Dec. 1950	2500	Chin. 608 Jav. 322 Klings 06	Bandj. 70 Mal. 15	1ste en 2de „
44	44	Terdjoen.	Tabak Mij. Arendsburg, o.; F. M. Moerman, a.	400	300 „ 6200 „	31 Dec. 1900.	3854	Chin. 458 Jav. 070 Klings 52	Jav. 20	2de „
45	46	Roemah Kinangkoeg.	The British Deli and Langkat Comp., o.; F. L. Khak, a.	1 000	250 „ 5900 „	31 Oct. 1960	1060	Chin. 270 Jav. 135	Batt. 00	1ste „
40	47	Soeoggal.	J. M. Laverge, o.; G. A. F. Schoevers, a.	550	125 „ 2400 „	0 Nov. 1895.	1148	Chin. 138 Jav. 26 Klings 10	Jav. 0 Baw. 10	3de „
50	51	Namoe Soeran.	de Guigné Frères o.; f) W. J. de Veer, a.	2 000	600 „ „ „	10 Oct. 1921	1627	Chin. 282 Jav. 65 Klings 23	Batt. 04	1ste en 2de „
52	60	Soengei Agoel.	K. F. Hordijk, o.; W. G. Jongkindt Coninck, a.	600	00 „ 0000 „	0 April 1002	520	Chin. 115 Jav. 40	—	3de „
53	53	Tandjong Baloh.	Deli-Cultuur-Mij., o.; J. Cappon, a.	400	160 „ 7200 „	5 Nov. 1097.	1127	Chin. 610 Klings 18	Bandj. 50	3de en 4de „

Landschappen Padang en Bedagei.

N°. der concessie-contracten. ¹)	Doorloopend volgnummer der ondernemingen.	NAMEN DER ondernemingen	NAMEN DER ondernemers en erkende administrateurs.	Uitgestrektheid (in bouws) waarover de concessie loopt.	Aantal beplante velden en hunne grootte.	Tijdstip waarop de concessie eindigt.	Verkregen tabaksproductie (in pikols).	Aantal der bij contract aangenomen werklieden van buiten het gewest afkomstig.	Aantal in dagdienst gebezigde werklieden.	VERDERE BIJZONDERHEDEN.
4	55	Ramboetan. (P.) ¹)	F. Meijer, o.; C. A. Meijer, a.	1 300	360 van 6100 M².	0 Juli 1900	0090	Chin. 381 Jav. 100 Klings 00	Batt. 100	6de „
0	56	Si Barau. (S.)	W. Wolff, o.; A. W. J. Wolff, a.	1 000	105 „ 7200 „	05 Juli 1960	1336	Chin. 165 Jav. 02 Klings 16	Batt. 50 Mal. 10	1ste „
12	57	Soengei Bamban. (B.)	Deutsch Schweizerische Plantagien Gesellschaft, o.; S. L. B. J. Schoevers, a.	1 000	127 „ 7000 „	10 Sept. 1900.	1120	Chin. 107 Jav. 50 Klings 5	Bandj. 24 Batt. 21	2de „
11	58	Gampowalong. (B.)	Deli Tabak Maatschappij, o.; A. L. Kerdijk, a.	1 000	192 „ 7050 „	20 April 1001.	1091	Chin. 209 Jav. 99 Klings 13	Batt. 40 Mal. 2	1ste „
12a	50	Paija Mabar (P.)	Deutsch Schweizerische Plantagien Gesellschaft, o.; A. Kern, a.	500	142 „ 6000 „	23 Dec. 1904	215	Chin. 130 Jav. 25 Klings 2	Bandj. 30 Batt. 30	1ste „
10	60	Bah Hilang. (P.)	Amsterdam-Sumatra-Cultuur-Mij., o.; B. Wolff, a.	6 000	—	11 Juni 1901.	—	—	—	Deze onderneming werd in 1694 geopend.
14	61	Pabatoe. (P.)	Rotterdam-Deli-Mij., o.; A. E. der Kinderen, a.	1 000	365 „ 7200 „	00 Juni 1961	0717	Chin. 421 Jav. 210	Bandj. 18 Batt. 45	1ste en 2de maal
10	64	Soengei Boeloeh (B.)	Deli Bedagei Tobacco Plantations, o.; A. Runge, a.	1 000	130 „ 6400 „	01 Febr. 1962.	007	Chin. 160 Jav. 102	—	1ste „ 2de „

¹) De bijvoeging P beteekent dat het perceel gelegen is in het landschap Padang; de bijvoeging B doelt op het landschap Bedagei.

N°. der concessie-contracten. *)	Doorloopend volgnummer der ondernemingen.	NAMEN DER ondernemingen.	NAMEN DER ondernemers en erkende administrateurs.	Uitgestrektheid (in bouws) waarover de concessie loopt.	Aantal beplante velden en hunne grootte.	Tijdstip waarop de concessie eindigt.	Verkregen tabaksproductie (in pikols).	Aantal der bij contract aangenomen werklieden van buiten het gewest afkomstig.	Aantal in dagdienst gebezigde werklieden.	VERDERE BIJZONDERHEDEN
23	65	Perit. (B.)	Chr. Papendieck en C°., o.; F. Rickert, a.	4 560	120 van 7200 M²	24 Febr. 4962	1132	Chin. 132	Jav. 39 Bandj. 27 Batt. 15 Mal. 3	1ste en 2de maal
21	33	Bloetoe (B.)	J. Luhmann, o.; J. van Balkom, a.	1 500	130 „ „ „	id.	1508	Chin. 155 Jav. 23 Klings 20	Batt. 44 Mal. 10	1ste „ (zonder bemesting)
22	27	Soengei Bampah. (B.)	Deli Tabak-Mij „Rampah", o.; W. Kummer, a.	1 200	105 „ 7500 „	id.	1320	Chin. 274 Jav. 62 Klings 15	Bandj. 30 Batt. 40	1ste „ (id.)
20	73	Bremen (B.)	H. Bluntschli, o.; A. Sena, a.	500	—	12 Juni 1964	,	Jav. 17	Jav. 10 Batt. 20 Mal. 45	2de „ (id.)
		RIJK LANGKAT								
1	70	Ludwigsburg	Langkat-Tabak-Mij, o.; C. Loesen, a.	1 760	210 van 0406 M²	27 Juli 1958.	1708	Chin. 526 Jav. 130 Klings 13	Bandj. 76 Batt. 62	1ste en 2de maal.
15	31	Stabat	Id., o.; J. C. van Gilse von der Pals, a.	1 306	275 „ 6002 „	25 Sept. 1964.	996	Chin. 350 Jav. 220 Klings 16 Bandj. 120	Jav. 36 Bandj. 40 Batt. 42 Mal. 13 Gajoes 35	2de „
2	82	Kwala Bingei.	Deli-Mij., o.; B. R. A. Nieuwenhuijzen, a.	1 000 1 500	380 „ „ „	6 April 1946. 10 Juli 1951.	3402	Chin. 578 Jav. 366 Klings 41	Batt. 37 Gajoes 156	1ste en 2de „
3	63	Loeboe Dalam	Id., o.; G. G. Th. Stalmann, a.	1 000 4 000	400 „ „ „	16 Dec. 1949 23 Maart 1957.	3650	Chin. 015 Jav. 251 Klings 06 Baw. 4	Batt. 74 Gajoes 35	1ste en 2de „
5	24	Androng (Soengei Selaijang).	Medan-Tabakmaatschappij, o.; P. J. K. S. Pfeiffer, a.	3 503	200 „ 3500 „	13 Maart 1903.	1286	Chin. 265 Jav. 80 Klings 63	Bandj. 15	2de „
5	85	Poengei.	Deli-Mij., o.; M. J. F. Haarsma, a.	1 500	350 „ 6000 „	23 Mei 1653.	2015	Chin. 516 Jav. 163 Klings 21	Batt. 20 Mal. 40	1ste en 2de „
6	80	Tjinta Radja.	Tabakbau Gesellschaft Tjinta Radja, o.; W. F. Ernst, a.	3 060	300 „ „ „	31 Oct. 1966	2760	Chin. 356 Jav. 73 Klings 46 Baw. 11	Batt. 40 Mal. 16	2de en 3de „
7	87	Kwala Begoemit	Deli-Mij., o.; R. H. Verschoor, a.	1 060	402 „ „ „	8 Nov. 1047.	3270	Chin. 595 Jav. 184 Klings 20	Batt. 60	1ste en 2de „
8	66	Tandjong Djatti	Id., o.; C. Krebs, a.	3 500	414 „ „ „	17 April 1961.	4438	Chin. 360 Jav. 155 Klings 16 Baw. 11	Batt. 24	1ste en 2de „
9	80	Batang Serangan.	Id., o.; S. Schäffer, a.	10 600	415 „ „ „	id.	2657	Chin. 673 Jav. 135 Klings 33 Bandj. 32	Bandj. 110 Batt. 60 Mal. 30 Gajoes 116	1ste „ (zonder guano-bemesting).
11	02	Paija Djamboe.	Paija Djamboe Comp., o.; A. A. J. Pederson, a.	1 866	128 „ 6400 „	26 Febr. 1954.	1750	Chin. 228 Jav. 40 Klings 16 Baw. 2	Bandj. 36 Mal. 103 Gajoes 366	2de en 3de „
12	33	Kwala Mentjirim	Deli-Mij., o.; Th. E. G. A. A. Stalmann, a.	2 000	430 „ 6000 „	13 Juli 1957.	4450	Chin. 633 Jav. 139 Klings 37 Baw. 10	—	2de „
13	35	Namoe Trassi.	F. Meijer, o.; H. J. Stoof, a.	2 000	450 „ 7230 „	19 Jan. 1954.	3790	Chin. 712 Jav. 59 Klings 76	Jav. 64 Bandj. 70	3de en 4de „
14	95	Padang Brarang	The United Langkat Plantations Comp., o.; Th. C. Barclay, a.	7 600	400 „ 6000 „	36 Juli 1654	6300	Chin. 520 Jav. 176 Klings 28 Baw. 28 Bandj. 90 Mal. 6	Mal. 7	2de „

*) Bij deze onderneming werd geen tabak, maar koffie, peper en katoen geteeld. Het perceel stond in 1893 ten name van de Deutsch-Schweizerische Plantagen Gesellschaft, en werd toen niet geexploiteerd

Nº der concessie-contracten. k)	Doorloopend volgnummer der ondernemingen.	NAMEN DER ondernemingen.	NAMEN DER ondernemers en erkende administrateurs.	Uitgestrektheid (in bouws) waarover de concessie loopt.	Aantal beplante velden en hunne grootte.	Tijdstip waarop de concessie eindigt.	Verkregen tabaksproductie (in pikols).	Aantal der bij contract aangenomen werklieden van buiten het gewest afkomstig.	Aantal in dagdienst gebezigde werklieden.	VERDERE BIJZONDERHEDEN.
14	96	Padang Tjermin.	The United Langkat Plantations-Comp., o; J. C. Tate, a.	e)	394 van 6400 M².	Zie noot e	3585	Chin. 449 Jav. 120 Klings 66 Baw. 10 Bandj. 45	Batt. 10	2de maal.
16	97	Bindjeij.	G. Engelbrecht, o.; C. Maschmeyer, a.	2 000	450 " 6500 "	12 Juni 1904	6360	Chin. 764 Jav 40 Klings 52 Baw. 28	Bandj. 60 Batt. 20	2de "
17	98	Bekioeng.	Deli-Langkat Tabak-Mij, o; J. W. Schmidt, a.	4 500	130 " 6630 "	24 Febr. 1936.	1365	Chin. 173 Jav. 46 Klings 20 Bandj. 20	Jav 30	1ste en 2de "
	99	Soengei Gerpa	Id., o.; J. H Marius, a.	e)	60 " 7200 "	Zie noot e	770	Chin. 100 Jav. 26	Jav. 13 Batt 24 Mal. 6 Gajoes 40	1ste " 2de
19	100	Lingga A.	The British Deli Langkat Tobacco Comp., o.; Th. R. de Grient Dreux, a.	3 000	150 " 6000 "	17 Juli 1956.	1600	Chin. 200 Jav. 70 Klings 1	—	2de
	101	Tandjong Goenoeng (vroeger genaamd Lingga B).	Id., o; J. Rohrig, a.	e)	† †	Zie noot e ł.	1325	Chin. 250	Jav. 10 Batt. 20	2de "
24	104	Tandjong Slamat.	Deli-Mij; o. J. M Kohler, a.	1 000	310 " 6000 "	12 Juni 1950.	2858	Chin 476 Jav. 266 Klings 47	Bandj. 140 Batt. 60 Mal. 66 Gajoes 110	1ste " 2de "
26	107	Tandjong Bringin.	Shanghai-Sumatra Tobacco Comp., o; E Hatt, a.	1 500	425 " 6000 "	2 Jan. 1961.	6900	Chin 566 Jav. 124	Bandj 126 Batt. 60 Mal. 15	1ste "
01	109	Namoe Oker.	Deli-Mij, o; W. F. Donath, a.	6 000	630 " " "	01 Oct. 1960	2880	Chin. 461 Jav. 122 Klings 5	Bandj. 51	1ste " 2de "
33	111	Lau Boentoe	T. Meijer, o.; K. Kottmann, a.	6 000	—	31 Oct. 1960.	l)	—	—	
34	112	Sakoeda.	Holtius en Blijdensteijn, o; N. C. L. Holtius, a.	6 000	64 " 6000 "	0 Nov. 1960.	870	Chin. 74	Jav. 15 Bandj. 28	1ste maal (zonder bemesting).
38	114	Tandjong Poetoes.	Langkat-Tabak-Mij, o; L F. Beijschlag, a.	1 200	105 " 6000 "	27 Mei 1036.	390	Chin. 266 Jav. 287	Bandj. 90 Batt. 50	2de maal.
39	115	Makam.	B. E. Niederer, o. en a.	m) 423	100 " " "	26 Oct 1898.	1400	Chin. 120	Jav. 16 Bandj. 14 Batt. 20 Mal. 60	1ste " (zonder bemesting).
46	116	Sakoe Randa.	dr H. Dehrn, o.; C. F. Merten a.	6 000	200 " 7000 "	29 Nov 1962.	1212	Chin. 257 Jav. 128 Klings 10 Baw. 11 Mal. 15	Bandj. 30 Batt. 40	1ste " (id.).
47	118	Wampoe.	H. Th van Steeden, o. en a.	6 000	62 " 6000 "	10 Febr. 1963.	316	Chin. 52 Jav. 63	Bandj. 16 Mal. 14	1ste " (id.).
53	101	Tandjong Poera	A. B. Smith, o. en a.	600	60 " 6400 "	23 Juni 1898.	1764	Chin. 100	Jav. 12 Batt. 20	1ste " (id.).
59	100	Namoerih.	C. E. Ledewig, o. en a.	300	160 " 6000 "	Einde 1904	1330	Chin. 101 Jav. 05	—	6de en 4de maal.

k) Op deze onderneming worden ook koffie- en cacao-, benevens proef-aanplantingen van thee aangetroffen.

l) Deze onderneming is eigenlijk eene houtkaponderneming, maar er wordt ook peper geplant. In 1894 werden 1700 pikol van dit product afgevoerd.

m) Deze gronden maken deel uit van het perceel Troesan, groot 500 bouws, waarvan het contract met de Deli Hollandia Tabak Maatschappij, dat anders eerst op 11 Juli 1911 zou komen te verstrijken, in 1893 vervallen werd verklaard.

N°. der concessie-contracten. *b*)	Doorloopend volgnummer der ondernemingen.	NAMEN DER ondernemingen.	NAMEN DER ondernemers en erkende administrateurs.	Uitgestrektheid (in bouws) waarover de concessie loopt.	Aantal beplante velden en hunne grootte.	Tijdstip waarop de concessie eindigt.	Verkregen tabaksproductie (in pikols)	Aantal der bij contract aangenomen werklieden van buiten het gewest afkomstig.	Aantal in dagdienst gebezigde werklieden.	VERDERE BIJZONDERHEDEN.
						RIJK SERDANG.				
1	129	Tandjong Merawa.	Senembah Maatschappij, o.; E. Tweer, a.	7 588	341 van 7500 M².	18 Jan. 1948.	1501	Chin. 490 Jav. 100 Baw. 20	Jav. 15 Bandj. 50 Mal. 30	1ste, 2de, 3de, 4de en 5de maal.
	130	Tandjong Merawa kiri.	Id. o.; M. Gorbach, a.	*e*)	291 „ 7200 „	Zie noot *e*.	3303	Chin. 442 Jav. 101 Klings 1 Baw. 13	Batt. 60 Mal. 12	2de en 3de maal (zonder bemesting).
3	131	Loeboe Pakam.	Sumatra Cultuur Mij, o.; J. A. A. de Bruine, a.	1 006	100 „ 3610 „	07 Jan. 1960.	1614	Chin. 129 Jav. 65	Bandj. 16 Batt. 45	2de „ (id.).
7	133	Bobongan (Frankfort Estate).	Serdang Tabak-Mij, o.; H. F. Kamstrup, a.	4 296	150 „ 6000 „	20 April 1961.	1946	Chin. 100 Klings 6	Jav. 31 Bandj. 22 Batt. 16	3de „ (id.).
9	134	Galang.	V. Ferrand, o.; Hardy de Châtillon, a.	1 100	—	24 Mei 1961.	*n*)	Jav. 36	Jav. 4	
17	140	Soengei Toewan.	Tabel & C°., o.; T. B. Moussinac, a.	1 000	50 „ 7200 „	31 Oct. 1960.	700	Chin. 61 Jav. 65 Klings 2	Batt. 30	3de „ (id.).
19	141	Paloh Kemiri.	Sumatra Tob. Plantations Comp., o.; P. Hansen, a.	500	613 „ 6600 „	16 April 1961.	1637	Chin. 266 Jav. 66 Baw. 12	Batt. 30 Mal. 12	2de en 3de „
21	143	Goenoeng Rinteh.	Senembah-Mij, o.; G. H. van Houweninge, a.	3 070	100 „ 7200 „	19 Juni 1961.	1601	Chin. 293 Jav. 03 Baw. 8	Batt. 62	1ste en 6de „ (zonder bemesting).
62	144	Adolina.	Serdang Tabak-Mij, o.; A. D. Douglas, a.	1 960	150 „ 5296 „	01 Juli 1961.	1356	Chin. 173	Jav. 16 Bandj. 60 Batt. 22	2de „ (id.).
24	145	Soengei Behasa.	Senembah-Mij, o.; F. A. König, a.	5 694	290 „ 7400 „	10 Aug. 1961.	3770	Chin. 360 Jav. 80 Baw. 25	Jav. 30 Batt. 126	2de en 3de „
26	147	Batang Kwis.	Id., o.; H. Frei, a.	5 169	680 „ 6600 „	id.	3565	Chin. 380 Jav. 130 Baw. 63	Bandj. 16 Batt. 60 Mal. 14	1ste „ (zonder bemesting).
30	164	Bengubing.	Serdang Tabak-Mij, o.; P. Budich, a.	1 500	50 „ 6400 „	29 Nov. 1961.	470	Chin. 60 Jav. 10	Jav. 5 Batt. 10	1ste „ (id.).
36	133	Bandar Kwala.	G. Puttfarcken en Rehorst, o. en a.	2 000	—	11 Aug. 1902	o	Jav. 140	Batt. 60	
46	161	Bangoen Poerba.	Schweiz. Actien Gesellschaft Sumatra, o.; U. von Roll en T. Naef, a.	1 506	—	7 Juni 1903	*o*)	Jav. 111	—	
51	167	Tanahbang.	Anglo-Dutch Tobacco Company, o.; A. de Giovanni, a.	*p*) 315	—	3 Aug. 1908.	*p*)	Jav. 32	Jav. 6 Batt. 16	

n) Op deze onderneming wordt geen tabak maar koffie geteeld.

o) Bij deze onderneming werd geen tabak maar koffie en peper geteeld. Productie werd nog niet verkregen.

p) De onderneming Tanahbang (waar geen tabak maar Liberia-koffie wordt geteeld) beschikte oorspronkelijk, krachtens eene tot 23 Januari 1953 loopende concessie, over 2300 bouws. Bedoelde concessie werd echter in 1893 ingetrokken. Een deel der bedoelde gronden (343 bouws) werd toen opnieuw aan een anderen ondernemer uitgegeven en wel tot 3 Augustus 1908. In 1894 werd bij Tanahbang 25 pikol Liberia-koffie geoogst.

N°. der concessie-contracten	Doorloopend volgnummer der ondernemingen	NAMEN DER ondernemingen	NAMEN DER ondernemers en erkende administrateurs.	Uitgestrektheid (in bouws) waarover de concessie loopt.	Aantal beplante velden en hunne grootte.	Tijdstip waarop de concessie eindigt.	Verkregen tabaksproductie (in pikols)	Aantal der bij contract aangenomen werklieden van buiten het gewest afkomstig.	Aantal in dagdienst gebezigde werklieden.	VERDERE BIJZONDERHEDEN.
			AFDEELING BATOE BARA.							
10	175	Soengei Soeka.	Chr Papendieck en C°., o: N. Geijelin, a.	1 000	122 van 7200 M².	11 Nov. 1061.	600	Chin. 120 Klings 7	Jav. 41 Baodj. 31	1ste maal.
11	176	Blimbing.	R. Graf zu Bentheim Tecklenburg Rheda, o. en a.	2 220	—	9 Mei 1922.	a)	Chin 1	Jav. 2 Batt. 1 Mal. 4	
13	178	Indrapoera.	A. Siemssen en C°. o.; A Siemssen, a	1 500	20 „ 6400 „	24 Jan. 1961	450	Chin. 60	Jav. 20 Bandj. 12 Mal 0	2de „
14	179	Tandjong Kasau	Sumatra Tabak Gesellschaft Tandjong Kasau, o; W H. M Koch, a.	3 000	300 „ 0200 „	26 Febr. 1965	2500	Chin. 472 Jav. 122 Klings 20	Bandj 130 Batt. 100 Mal. 50	1ste „
21	185	Limau Manis.	T. A. Wilkens. o. en a.	1 200	—	25 Mei 1967	g)	Chin. 5	Batt. 19	
			AFDEELING ASSAHAN.							
1	186	Kisaran.	Nederl.-Assahan Tabakmij., o; E. Brugoon a	5 000	400 van 0500 M².	27 Aug. 1960.	3095	Chin. 450 Jav 24 Klings 30	Bandj. 140 Mal. 30	1ste en 2de maal.
	187	Serbangan.	Id. o.; H von Mechel a.	c)	280 „ 6002 „	Zie noot c.	1850	Chin. 306 Jav 120 Klings 12	Jav. 42 Bandj. 52 Batt. 30 Mal. 122	1ste en 2de „
	188	Goenig Batoe.	Id. o.; D Soeterik, a.	c)	250 „ 7200 „	id.	1050	Chin. 332 Jav. 100 Klings 18	Bandj 80	1ste en 2de „
5	193	Heera.	Id. o: E Heins, a.	7 002	400 „ 0108 „	21 Juni 1961.	2621	Chin. 502 Jav. 150 Klings 25	Bandj. 50 Batt. 20 Mal 30	1ste en 2de „
11	202	Tanah Radja.	Id. o: F K. Althaus. a	3 000	351 „ 7200 „	31 Dec. 1898	2730	Chin. 157 Jav 185	Bandj. 61 Batt. 25 Mal. 25	2de „
15	202	Soengei Boenoet.	Id. o: P. Hasselbring, a.	3 000	120 „ „ „	19 Nov. 1963.	712	Chin. 250 Jav 35 Klings 2	Bandj. 62 Batt. 20 Mal. 20	1ste en 2de „
10	203	Tandjong Pasir.	Huber en Staehelin, o; J. H Huber, a.	5 000	126 „ 0000 „	22 Nov. 1903.	1010	Chin 140 Jav. 08 Bandj. 50	Batt. 30	1ste „
17	204	Simpang Tiga.	Nederl.-Assahan Cultuurmij., o; U. Keller, a.	4 500	303 „ 6800 „	4 Nov 1929	2277	Chin. 553 Jav. 80 Klings 19	Bandj. 150 Mal 20	2de „
23	210	Bindjei.	Nederl. Assahan Tabakmij. o: H. F. A. Boda, a.	2 000	300 „ 0000 „	10 Dec. 1964	1250	Chin. 305 Jav 180 Klings 11	Bandj. 96	1ste „
32	215	Silau Toewa (Soeka Djadi).	Tabak Maatschappij „Soeka Djadi", o; G. Bjerring. a.	4 000	200 „ 7220	29 Jan. 1966.	2239	Chin. 220 Jav. 76	Bandj. 42 Batt. 45 Mal. 4	1ste en 2de „
			AFDEELING LABOEAN BATOE.							
3	218	Kaloendang.	Assahan Tabakmij. o. N. Wijchgel. a.	5 022	320 van 0400 M².	2 Oct. 1961.	1517	Chin. 380 Jav. 136 Klings 21 Bandj. 72	Mal. 50	1ste maal.
7	222	Tenang.	E Hubacher o; A Senn. a.	3 000	—	3 Oct. 1965.	r)	Jav. 22	—	

g) Op deze onderneming worden muskaatnoten geteeld

r) Op deze onderneming wordt peper geteeld.

2. Concessie-contracten van welke in 1894 geen gebruik werd gemaakt.

Nº. der concessie-contracten	NAMEN DER ondernemingen waartoe de perceelen laatstelijk behoorden.	NAMEN DER ondernemers.	Uitgestrektheid van het concessiegebied (in bouws).	Tijdstip waarop de concessie eindigt.
	AFDEELING DELI.			
	RIJK VAN DELI			
	Eigenlijk Deli			
0	Padang Boelan.	Amsterdam-Deli-Comp.	500	23 Oct. 1955
10a	Soengei Krian Kiri.	Van Eeghen en Cº.	150	18 Dec. 1945.
13	Saentis.	Deli-Cultuur-Mij.	1 000	13 Maart 1949
			1 500	30 Juni 1960
			500	16 Sept. 1960.
18	Kalakoen Penang.	Amsterdam-Deli-Comp.	a) 500	13 Maart 1949.
19	Belawan.	Deli-Mij.	b) 1 600	25 Juli 1960.
25	Bekalla.	Id.	9 000	2 Febr. 1956
30	Toentoengan.	Id.	c) 1 500	19 Mei 1956.
38	—	De Guigné frères d)	e) 3 000	31 Aug. 1956.
47	—	Deli-Mij.	f) 2 000	29 Dec. 1960.
48	—	La Société des tabacs de Deli	g) 1 000	10 April 1961.
50	h) *Ordjoeng Deling.*	De Guigné frères. d)	1 000	20 Aug. 1961.
54	Terdjoen	Tabak-Mij Arendsburg.	600	7 Jan. 1962.
i) <u>56</u>	Boeloeh Tjina.	Deli-Mij.	250	12 Juli 1894.
57	Sempali.	Id.	300	12 Aug. 1915.
58	Mabar.	Deli-Cultuur-Mij.	300	28 Febr. 1916.
	Landschappen Padang en Bedagei.			
1	Paya Pinang (P). j)	O. Eckels en Cº.	5 000	10 Aug. 1961.
6	Si Baran (B). j)	W. Wolff	1 200	25 Juli 1950
12	Rambotan (P).	F. Majer.	500	26 April 1961.
16	Soengei Krapoh (B).	Tabak-Mij. Amsterdam.	9 000	15 Juni 1962
17	*Pisatahan* (B).	Deli-Bedagei Plantations	1 500	16 Maart 1962.
19	Soengei Bamban (B).	Deutsch Schweiz Plant. Gesellschaft	700	24 Febr. 1962
23	Paija Pinang (P).	O. Eckels en Cº.	600	3 Aug. 1962
<u>24</u>	*Soengei Sialang* (B).	G. P. G. A. Scherer.	500	12 Dec. 1962.
26	Paija Pinang (P).	O. Eckels.	1 000	3 Oct. 1963
27	*Panglima Radja* (P).	Ned. Asahan Tabak-Mij	500	9 April 1964.
29	*Si Boelan* (P).	F. Martin	1 300	19 Mei 1963
30	*Dolok Merawan* (P).	Tabak-Mij Wehrburg	1 000	9 Sept. 1964.
31	*Kedei Mesnor* (P).	Id.	1 000	Id.
32	*Teluk Mengkoedoe* (B).	Deli-Bedagei Plantations.	700	4 Maart 1965.
33	*Si Malar* (P).	de Stoppelaar Blijdenstein.	1 000	id.
34	*Bandar Bedjambæ* (P)	Amsterd. Deli-Comp.	9 000	3 Maart 1965.
35	*Soengei Prioek* (P).	Deli-Bedagei Tab. Plant.	500	24 Maart 1965.
36	*Badja Lingga* (P).	W. Wehrli.	1 500	3 Maart 1966.

a) Op dit perceel was vroeger gevestigd de onderneming Sembahe
b) Als voren de onderneming Charlottenburg.
c) Als voren Kotta Lambaroe.
d) Als bij noot f op blz. 8 dezer bijlage
e) Als voren Loening
f) Als voren Batoe Sangkahan
g) Als voren Petimoes.
h) Waar, zooals hier, de naam van het perceel (dus niet van eene onderneming) is genoemd, worden cursieve letters gebezigd.
i) De vet onderstreepte nos. betreffen de concessie-contracten welke in 1894 zijn afgeloopen, dan wel, als in dat jaar tusschentijds ontbonden, kwamen te vervallen. De voor deze tabel ontvangen opgaven betreffende de in 1894 ontbonden contracten stemmen echter niet overeen met het medegedeelde te dezen aanzien op blz. 115 van het verslag hiervóór.
j) De bijvoeging B beteekent dat het perceel gelegen is in het landschap Bedagei; de bijvoeging P doelt op het landschap Padang.

Nº der concessie-contracten.	NAMEN DER ondernemingen waartoe de perceelen behoorden.	NAMEN DER ondernemers.	Uitgestrektheid van het concessiegebied (in bouws).	Tijdstip waarop de concessie eindigt.
	RIJK VAN LANGKAT.			
1a	*Augustburg.*	Langkat Tabak-Mij.	1 000	29 Dec. 1960
3a	Loeboe Dalam.	Deli Maatschappij.	4 000	9 Jan. 1961.
10	—	P. de Lapeyrière en O. Eckels.	3 000	11 Juni 1964.
10a	—	Id.		
11a	Paija Djamboe.	Paya Djamboe Comp.	1 000	26 Febr. 1951.
15	Kwala Mentjirim.	Deli-Mij.	2 500	27 Aug. 1955.
20	*Gebong.*	C. Black	2 000	31 Dec. 1897.
22	—	Id.	1 500	1 Aug. 1958.
26	—	Amsterdam Langkat Cultuur Maatschappij.	k) 1 000	20 Nov. 1958
27	Boekit Mas.	Langkat Bentang-Mij.	5 000	23 Aug. 1964
29	—	Deli-Hollandsche Tabak Mij.	l) 500	27 Jan. 1895
32	*Tamboenan.*	J. S. Kennedy.	6 000	3 Maart 1963.
35	Tandjong Bringin.	Shanghai-Sumatra Tab. Comp	600	10 April 1961.
36	Soekaranda.	C. F. Merten	5 000	15 Mei 1961.
37	—	J. Kolhuus	4 000	27 Mei 1914.
40	—	H. F. Roat	1 500	27 Aug. 1961
45	*Pelawei.*	J. H. van Ek	1 500	8 Sept. 1962.
49	*Soengei Binges.*	Amsterdam Langkat Cultuur Mij.	100	6 Maart 1908.
56	—	C. F. Merten.	2 500	22 Mei 1965
57	—	J. B. Harmeijer.	4 000	15 Aug. 1964
58	—	Shanghai-Langkat Tab. Comp.	5 000	28 Jan. 1964.
59	Boeloe Telang	Id.	9 000	27 Febr. 1964
60	—	J. van Renth	100	30 Juli 1912
61	—	H. A. Matthes	900	17 Nov. 1912
	RIJK VAN SERDANG			
6	*Toempatan*	Deli-Mij.	4 000	11 Dec. 1960
10	Toempatan.	Id.	4 500	5 Maart 1961
11	Ramoenia	de Floris en Hordijk.	1 500	19 Juli 1971
12	*Soengei Kotacen.*	Sumatra Tob. Plant. Comp.	2 000	25 Juni 1952
13	*Djamboe Poelau*	A. Tobler	1 500	21 Febr. 1949
14	*Espérance.*	J. A. Kuyt.	2 000	Id.
16	*Penara.*	Sumatra Tob. Plant. Comp.	250	16 Sept. 1960
18	*Djamboe Poelau*	A. Tobler.	1 500	11 Febr. 1901.
20	—	Deli-Batavia-Mij.	m) 1 500	15 Mei 1961
23	Frankfurt.	Serdang Tabak-Mij.	500	21 Juli 1961.
25	*Tandjong Djahé.*	Senembah-Mij.	3 040	10 Aug. 1961.
27	*Tempatan Niboeng.*	Id.	3 110	Id.
28	Ramoenia.	de Floris en Hordijk.	1 500	30 Aug 1964
29	—	L. Luijten.	n) 1 000	9 Oct. 1961.
30	*Prasmboen.*	Deli-Langkat Tabak-Mij.	700	Id.
33	Soengei Merah.	P. J. de Voogt en Ch. von der Pfordten	1 000	7 Jan. 1962.
35	*Namoe Rambei.*	D. de Floris	3 000	28 Mei 1962.

k) Op dit perceel was vroeger gevestigd de onderneming Pangkallan Brandan.
l) Als voren Klambir.
m) Als voren Sennah.
n) Als voren Tandjong Poerba.

N°. der concessie-contracten.	NAMEN DER ondernemingen waartoe de perceelen behoorden.	NAMEN DER ondernemers.	Uitgestrektheid van het concessie-gebied (in bouws).	Tijdstip waarop de concessie eindigt.
36	*Daloe Sepaloeh.*	H. Th. van Steeden.	600	28 Mei 1897.
40	—	Naaml. venn. Siliuda.	o) 2 000	11 Aug. 1904.
41	*Telok Menghoedoe.*	L. E. Pastourel c. s.	1 000	2 Sept. 1904.
43	—	La Société des tabacs de Deli.	p) 2 000	4 Febr. 1904.
44	*Kali Tawang*	R. W. Heppnering	1 000	10 Maart 1905.
46a	*Tangga Batoe*	Bremer Sumatra Gesellschaft.	4 000	30 Juni 1905.
47	*Damak Djamboe.*	Maatschappij voor uitvoer en commissiehandel	2 400	id.
48	Bandar Maria (Damak Ghoegoer).	Wetter en Gonzenbach.	4 000	15 Nov. 1905.
49	—	P. J. de Voogt en Ch. von der Pfordten.	1 500	id.
50	—	A. J. Gallois de Montbrun.	q) 1 000	27 Juli 1905.

AFDEELING BATOE BARA.

1	*Soengei Kanan.*	A. E. Hope.	4 000	5 Aug 1900.
2	Soengei Si Moeljoer	O. Eckels en Co.	1 000	31 Aug. 1900.
3	—	Pagoerawan-Tabak-Mij.	1 000	id.
4	—	Id.	500	29 Oct. 1900.
5 en 7	*Soengei Bedjanghar*	H. Meyer en Co.	1 000	24 Dec. 1900.
			1 000	id.
8	Soengei Si Kasim.	A. E. Hope.	2 500	19 Maart 1901.
9	*Dalok*	O. E. Bovenkerk	2 000	20 Juli 1900.
12	*Tandjong Kaba*	Dr. W. Jordan.	1 500	19 Mei 1904.
15	—	H. Siber.	1 000	26 Febr. 1905.
16	—	H. C. C. J. Meyer.	500	12 April 1905.
17	—	A. E. Hope.	350	22 Mei 1905.
18	*Penang Merah.*	Dr. C. Graham	2 000	27 Mei 1905.
19	*Poeloe Besar.*	K. Graf zu Bentheim Tecklenburg Rheda.	2 000	15 April 1905.
20	Soengei Si Kasim.	A. E. Hope.	1 500	29 Juni 1905.

AFDEELING ASSAHAN

2	*Si Moemboel Oemboel*	J. Huber.	1 000	5 Maart 1901.
2a	—	J. H. Joling.	1 000	Id.
3	*Kwala Piasa.*	Nederl.-Assahan Tabak-Mij.	1 000	23 April 1901.
4	*Poeloe Radja*	Id.	3 000	14 Mei 1901.
6	—	Id.	2 000	5 Juli 1901.
7	—	Id.	2 000	id.
8	*Ajer Natas.*	Kwala-Assahan Tob. Comp.	1 000	20 Juli 1901.
9	*Soengei Silau.*	Assahan-Tabak-Mij.	2 000	7 Sept. 1901.
10	*Loeboe Tjingham.*	Nederl.-Assahan Tabak-Mij.	5 000	10 Dec. 1901.
11	*Ngokoel.*	Id.	3 000	7 Febr. 1902.
13	Hessa.	Id.	500	10 Maart 1903.
14	—	M. Schutte.	1 700	17 April 1903.
18	*Silau Meradja.*	Assahan-Tabak-Mij.	3 000	24 Aug. 1899.
19	*Kwala Kapas.*	J. H. Moorrees.	2 500	20 Oct. 1904.
20	—	Nederl.-Assahan Cultuur-Mij.	5 000	4 Nov. 1904.
21	*Pantjoran Radja.*	Deli-Assahan Tabak-Mij.	5 000	11 Nov. 1904.
22	Bandar Poelau.	Ned. Ind. Tabak-Mij	3 000	13 Dec. 1920.
24	Hessa.	Nederl.-Assahan Tabak-Mij.	3 000	16 Dec. 1907.
26	—	Nederl.-Ind. Tabak-Mij	5 000	17 Jan. 1905.
27	*Ajer Batoe.*	Nederl.-Assahan Tabak-Mij	5 000	14 Febr. 1905.
28	—	E. Bosch	3 000	14 April 1905.
31	*Saudara.*	C. M. J. E. Verwayen.	1 000	10 Jan. 1906.

AFDEELING LABOEAN BATOE.

1	*Kotta Pinang.*	A. J. J. Borel en C. Favre.	3 000	15 Dec. 1904.
2	*Sika Radja.*	F. H. Graaf.	8 000	11 Sept. 1904.
4	—	Assahan-Tabak-Mij.	10 000	1 Oct. 1904.
5	—	Kommer.	6 000	22 Jan. 1905.
6	—	Deli-Bila Tabak-Mij.	9 000	16 April 1905.
8	—	G. P. G. A. Scherer.	6 000	11 Nov. 1905.
9	—	A. J. J. Borel	800	id.
10	—	Deli-Bila Tabak-Mij.	7 000	11 Dec. 1905.
11	—	J. B. Laurent en A. J. J. Borel	12 000	23 Febr. 1906.
12	—	J. Roeing	4 000	
13	—	Deli-Bila Tabak Mij	9 000	20 Maart 1906.
14	—	Id.	7 000	id.

AFDEELING BENGKALIS

6	—	J. Stuart Kennedy.	3 500	30 Dec. 1901.
7	*Pakan Baroe.*	J. E. H. G. David.	2 000	19 Jan. 1902.
12	*Hilversum.*	Oost-Sumatra Tabak-Mij.	10 000	31 Mei 1902.
13	—	W. A. Berghuis van Woortman	2 000	10 Juni 1902.
14	—	J. Faes	5 000	4 Oct. 1902.
15	—	Id.	3 000	id.
17	—	D. E. J. Bauet.	2 500	17 Dec. 1902.
18	—	Rotterdam-Siak Cultuur-onderneming	5 000	23 Febr. 1903.
21	*Tanah Poetih.*	Siak-Kampar Syndicate.	10 000	7 April 1903.
25		H. von Oertzen	3 000	15 Juni 1903.
26	—	D. Krieger.	5 000	14 Juli 1903.
27	—	Rotterdam-Siak Cultuur-onderneming.	1 500	6 Aug. 1903.
28	—	C. A. de Dieu Stierling.	550	id.
31	—	W. E. Nash.	3 000	11 Febr. 1904.
32	—	London Sumatra Tob. Syndicate.	3 000	14 Febr. 1904.
33	—	J. C. A. Jolles.	5 000	10 April 1904.
34	—	Anglo-Sumatra Tob. Comp.	5 000	9 Mei 1904.
35	—	J. Fraser.	5 000	id.
37	—	J. Faes.	3 000	10 Sept. 1904.
38	—	Id.	5 000	id.
39	—	M. J. Bossevain.	5 000	id.
41	—	Wijnen en von Steeden.	5 000	id.
42	—	C. E. Hummel.	2 000	21 Jan. 1905.
43	—	A. de Haas.	2 000	id.
44	—	Rotterdam-Siak Cultuur-onderneming	3 000	23 Jan. 1905.
45	—	Siak Kampar Syndicate.	10 000	21 Juli 1905.
46	—	H. J. van Braambeek	3 000	17 Sept. 1905.
47	*Soengei Medal.*	Ch. Muller.	5 000	14 Oct. 1905.

o) Op dit perceel was vroeger gevestigd de onderneming Soengei Kerei.

p) Als voren Bagerpang.

q) Als voren Gotlia.

II. LANDBOUWONDERNEMINGEN in de residentiën RIOUW, WESTER- en ZUIDER- en OOSTERAFDEELING VAN BORNEO, CELEBES en ONDERHOORIGHEDEN, TERNATE en TIMOR, krachtens met de inlandsche bestuurders gesloten concessie-contracten, volgens opgaven over 1894.

1°. Concessie-contracten van welke in 1894 gebruik werd gemaakt.

N°. der concessie-contracten.	Doorloopend volgnummer der ondernemingen.	NAMEN DER ondernemingen.	NAMEN DER ondernemers en erkende administrateurs.	Uitgestrektheid (in bouws) waarover de concessie loopt.	Uitgestrektheid (in bouws) beplant geweest	Tijdstip waarop de concessie eindigt.	Aard der geteelde gewassen en	verkregen productie	Aantal der bij contract aangenomen werklieden van buiten het gewest afkomstig.	Aantal in dagdienst gebezigde werklieden.	VERDERE BIJZONDERHEDEN.
		Riouw en onderhoorigh.									
1	1	Victoria (op het eiland Battam).	Tan Toa Hie, o.	niet opgegeven.	180	16 Febr. 1964.	vruchtboomen. Liberia-koffie.	70 000 ananassen. 70 pikol.	..	37	
17	2	Gadieg (in het landschap Indragiri).	Cultuur Gesellschaft Indragiri, o.; A. F. von Mechel en R. Devrient, a.	10 000	80	14 Nov. 1966	tabak.	circa 248 pikol.	210	..	
		Westerafd. van Borneo a)									
3	1	Lembang.	H. J. Gijsberts, o. en a.	10 000	69	8 Maart 1964.	peper kapok koffie	320 pikol. 2 „ nog geen product.	..	64	
9	2	Sakkong.	Cultuurmaatschappij Sakkong, o.; dr. J. Bosscha, a.	4 500	424	id.	peper gambier koffie	10 pikol nog geen product.	..	†	
17	3	Serabé.	Tabak-Mij Sambas, o.; F. Wanders, a.	10 000	†	0 Nov. 1961	tabak	†	†	†	
32	4	Soebab.	Id. id.	5 000	22	7 Jan. 1967.	id.	60 pikol.	29	10	
41	5	Loring.	C. Donner, o. en a.	9 250	140	23 Oct. 1965.	kapok gambier	nog geen product. 60 pikol.	24	10	Deze onderneming bestond aanvankelijk uit 3 perceelen, waarvan er in 1894 twee, ter gezamenlijke grootte van 5880 bouws, aan den sultan van Sambas zijn teruggegeven.
		Celebes en onderhoorigh.									
—	—	Tambora (in het landschap Sanggar	Cultuurmaatschappij Tambora, o.; A. te Winkel, a.	10 000	—	7 Sept. 1968.	koffie	nog geen product.	—	—	Deze onderneming werd in Juni 1894 geopend
		Ternate.									
—	—	Batjan.	Batjan-exploitatie-Maatschappij, o.; J. Ohlendorff, a.	b)	†	c) 0 Maart 1950.	koffie muskaatnoten klappers	400 pikol nog geen product. (productie niet opgegeven)	479	..	
		Timor en onderhoorigh.									
—	—	Eiland Kera (in de baai van Koepang).	J. H. de Sao, o. en a.	p. m. 240	12	niet opgegeven	klappers	7000 stuks	..	4	De aanplantingen bestonden uit 7000 klapperboomen

a) De opgegeven ondernemingen zijn alle in het landschap Sambas gelegen.
b) De concessie, oorspronkelijk verleend aan de Batjan-Maatschappij, doch sedert overgedragen op de Batjan-exploitatie-Maatschappij (op welke overdracht goedkeuring is verleend bij gouvernementsbesluit dd. 26 April 1894 n°. 22), omvat een groot gedeelte van het sultanaat Batjan (zie het concessiecontract in n°. 3726 van het Bijblad op het Indisch Staatsblad).
c) In den staat over 1893 werd als datum opgegeven 23 Mei.

2°. Concessie-contracten van welke in 1894 geen gebruik werd gemaakt.

N°. der concessie contracten.	NAMEN DER ondernemingen waartoe de perceelen laatstelijk behoorden.	NAMEN DER ondernemers	Uitgestrektheid van het concessie-gebied (in bouws).	Tijdstip waarop de concessie eindigt.
	RIOUW EN ONDERHOORIGHEDEN. Landschap Indragiri.			
a) 4	—	H. von Oertzen.	4 000	14 Nov. 1966
5	—	Id	2 000	Id
6	Krlajan.	IJ. Meeter.	20 000	10 Dec. 1965.
7	—	Cultuur-Mij Indragiri.	10 000	id.
9	—	A. Houtman.	10 000	17 Aug. 1966.

a) De vet onderstreepte nos. betreffen concessie-contracten, welke in 1894, bijna alle wegens wanbetaling van cijns, werden ontbonden.

N° der concessie contracten.	NAMEN DER ondernemingen waartoe de perceelen laatstelijk behoorden.	NAMEN DER ondernemers.	Uitgestrektheid van het concessiegebied (in bouws).	Tijdstip waarop de concessie eindigt.
10	—	B. H. A. von Bulow.	10 000	14 Nov. 1906.
11	—	Dr. J. C. Graham.	5 000	id.
12	—	F. von Voss.	5 000	id.
13	—	F. Versmann.	10 000	id.
14	—	C. Maschmeijer.	6 000	id.
15	—	H. C. von Hagen.	10 000	id.
16	—	W. G. Perizot.	5 000	id.
18	—	C. F. Merten.	5 000	id.
19	—	Th. L. Ch. Heitling.	10 000	03 Dec. 1906.
20	—	E. R. Plumacher.	10 000	id.
21	—	J. F. W. Faldmann.	10 000	10 Febr. 1907.
22	—	W. M. Flinzner.	10 000	4 Aug. 1907.
23	—	L. F. C. van Lith.	10 000	03 Dec. 1907.
24	—	H. F. V. Lesueur.	5 000	10 Juni 1908.
25	—	A. Runge.	5 000	id.
30	—	G. Szymkajllo.	3 030	17 Juni 1909.

WESTERAFDEELING VAN BORNEO.

Landschap Sambas.

N° der concessie contracten.	ondernemingen waartoe de perceelen laatstelijk behoorden.	ondernemers.	Uitgestrektheid van het concessiegebied (in bouws).	Tijdstip waarop de concessie eindigt.
4	—	Dr. J. Bosscha Jzn.	385	20 Maart 1904.
6	—	W. Mc. Gregor Smith.	10 000	4 Mei 1904.
7	—	Mr. Ch. L. Rahder.	10 000	02 Juni 1904.
10	—	K. A. R. Bosscha.	10 000	04 Juli 1904.
11	—	J. A. van Ommen van Guylik.	10 000	10 Sept. 1904.
10	—	J. Reynvaan.	10 000	id.
14	—	E. L. Gordon.	10 000	10 Oct. 1904.
10	—	Erven W. Helderman.	6 666	id.
10	—	L. van Laar.	10 000	id.
16	—	J. B. Scheuer.	10 000	04 Dec. 1904.
10	—	W. L. de Sturler.	10 000	10 Febr. 1905.
20	—	J. O. Freiwald.	10 000	7 Maart 1905.
21	—	N. C. J. Rahder.	10 000	id.
24	—	R. Liddelow.	10 000	id.
23	—	G. Dirkzwager.	5 000	14 Mei 1905.
25	—	Th. C. Barclay.	6 000	6 Juni 1905.
26	—	H. J. G. Tuning.	10 000	10 Juni 1905.
27	—	J. J. Kobeh.	10 000	id.
28	—	A. J. C. Hazenberg.	10 000	12 Juni 1905.
35	—	Erven D. Mulder.	10 030	29 Juli 1905.
36	—	F. Sinburgh.	10 000	13 Aug. 1905.
39	Sikampong.	Tabak-Mij. Sambas.	5 000	10 Juni 1905.
46	—	B. Ricard.	10 000	02 Febr. 1906.
48	—	J. Brandts.	6 500	7 April 1906.
49	—	R. C. E. J. Wijnekes.	10 000	05 April 1906.
50	—	B. B. J. Crone.	10 000	10 Mei 1906.
51	—	R. C. van Preha Wiese.	10 000	02 Oct. 1906.
50	—	Jhr. H. Th. Loysmius.	6 000	6 Juni 1905.
52	—	A. F. R. E. baron van Haersolte van den Doorn.	3 333	10 Oct. 1904.
54	—	Landsyndicaat Sambas te Amsterdam.	10 000	06 Dec. 1905.
55	—	H. Dirkzwager Mzn.	5 000	14 Mei 1905.
56	—	Mr. D. A. Kool.	6 175	06 Maart 1904.
58	—	U. Dunner.	200	id.

ZUIDER- EN OOSTERAFDEELING VAN BORNEO.

Landschap Koetei

N° der concessie contracten.	ondernemingen waartoe de perceelen laatstelijk behoorden.	ondernemers.	Uitgestrektheid van het concessiegebied (in bouws).	Tijdstip waarop de concessie eindigt.
1	—	K. O. R. Mosson.	10 000	14 Oct. 1907.

OVERZICHT

over 1894

BETREFFENDE DE UITKOMSTEN EN DEN OMVANG

van de aan de verplichte levering onderworpen

KOFFIECULTUUR

TER

SUMATRA'S WESTKUST

EN IN DE

MINAHASSA (Menado).

GEWESTEN EN AFDEELINGEN.		Volgens de op 31 Oct. 1894 afgesloten opgaven waren bij de koffiecultuur ingedeeld het navolgend aantal		Hoeveelheid koffie (in pikol) ontvangst genome	
		kampongs (of negorijen).	huisgezinnen.	In ontvangst genomen. a)	
					Sumatra'
Padangsche Benedenlanden	Painan	5	1 903	878,27 / 33,54	911,82
Id.	Priaman	12	3 260		
Padangsche Bovenlanden	Agam	99	43 517	5 382,48 / 66,37	5 448,85
Id.	XIII en IX Kotta	69	23 768	4 841,28 / 78,43	4 919,72
Id.	Tanah Datar	106	48 785	5 075,83 / 210,84	5 286,68
Id.	L Kotta	64	35 082	2 202,89 / 22,06	2 224,95
Id.	Batipoe en X Kotta	26	11 265	821,28 / 29,08	850,36
Id.	Loeboe Sikaping	27	3 467	1 199,42 / 5,52	1 204,94
Tapanoli	Mandheling en Angkola	411	12 178	5 148,32 / 13,23	5 161,55
Id.	Siboga	24	154	0,06 / »	0,06
Id.	Padang Lawas	c)	c)	71,37 / 0,39	71,76
Totalen voor het gouvernement Sumatra's Westkust		e) 845	e) 183 379	25 621,24 / 459,49	26 080,73
		g)			Minahass
Menado	Menado	13	h) †	64,36 / 0,14	64,51
Id.	Kema	10	422	18,15 / 0,00	18,15
Id.	Tondano	†	7 186	391,83 / 0,94	392,78
Id.	Amoerang	30	1 995	89,83 / »	89,83
Id.	Belang	26	1 455	159,95 / 0,30	160,25
Totalen voor de Minahassa		†	†	724,13 / 1,40	i) 725,54

a) De tweeerlei opgaaf hier en elders in dezen staat doelt op koffie 1ste soort en op inferieure koffie.
b) De opgaven nopens het aantal vruchtdragende boomen zijn hier overgenomen zooals zij ontvangen zijn, maar uitdrukkelijk verdient er op gewezen dat de cijfers weinig vertrouwen verdienen.
c) In de afdeeling Padang Lawas bestaat geen verplichte koffiecultuur; wèl de verplichte levering.
d) Hieronder ... pikol uit de afdeeling Toba en Silindong, waar in November 1894 (Indisch Staatsblad n°. 240) de verplichte levering is opgeheven.
e) Zonder de afdeeling Padang Lawas (verg. noot c).
f) Volgens andere opgaven (zie blz. 252 van het verslag hiervóór) beliep de *ingeleverde* hoeveelheid in 1891 44 631, in 1892 56 768 en in 1893 58 124 pikol.
g) De in den staat voorkomende opgaven nopens de ingedeelden bij de gouvernements-koffiecultuur in de Minahassa zijn ontleend aan de bij het cultuurverslag over 1894 behoorende statistiek, zonder dat de verschillen met de overeenkomstige opgaven van 1893 zijn toegelicht. Alleen is ten opzichte van het aantal ingedeelde negorij

van 100 katti's of van 61,76 K.G.) in 1894 bij de inkooppakhuizen in (daaronder ook aangehaalde en verbeurd verklaarde koffie).

Bij het ledigvallen van de pakhuizen meer bevonden.		minder bevonden.		Totaal, na bijtelling van meerbevindingen en na aftrekking van minderbevindingen.		Hoeveelheid koffie (goede en inferieure) in de drie voorafgegane jaren bij het ledigvallen der pakhuizen uitgeleverd. 1891.	1892.	1893.	Aantal vruchtdragende koffieboomen. *b*)
Westkust.									
0,53^{4} 0,16^{4}	0,70	» »	»	878,81^{2} 33,70^{9}	912 52	1 865	2 237	3 548	1 579 900
						23	21	15	31 000
8,60^{8} 0,84	9,43^{8}	» »	»	5 391,08^{8} 67,20^{4}	5 458,29	9 393	11 494	13 106	34 151 300
2,18 0,29^{4}	2,47^{4}	» »	»	4 843,46^{8} 78,73^{8}	4 922,19^{6}	6 712	13 535	11 627	12 000 000
3,31^{9} 0,69^{8}	4,01	» »	»	5 079,15 211,54^{2}	5 290,69^{2}	9 952	15 117	11 785	9 229 500
1,46^{8} 0,50	1,96^{8}	» »	»	2 204,36^{4} 22,56	2 226,92^{4}	5 257	6 091	4 827	8 794 400
0,31 0,05	0,36	» »	»	821,59^{4} 29,13^{4}	850 72^{8}	1 725	2 051	2 837	4 907 200
3,30 0,06^{8}	3,36^{8}	1,05^{6} »	1,05^{6}	1 201,66^{4} 5,58^{8}	1 207,25	714	747	938	682 400
17,92^{6} 0,45^{8}	18,38^{4}	» »	»	5 166,25^{8} 13,68^{8}	5 179,94		8 386	7 979	3 421 200
» »	»	» »	»	0,06 »	0,06	7 459	1	»	1 000
» »	»	» »	»	71,37^{8} 0,39^{8}	71,76^{8}		*d*) 99	121	64 500
37,63^{9} 3,06	40,69^{9}	1,05^{9} »	1,05^{9}	25 657,82 462,55	26 120,37	*f*) 43 100	*f*) 59 779	*f*) 56 783	74 862 400
residentie Menado).									
» »	»	» »	»	64 36^{8} 0,14^{8}	64,51^{6}	390	466	380	303 200
» »	»	» »	»	18,15 0,00^{8}	18,15^{8}	46	114	128	95 400
0,22^{8} »	0,22^{8}	» »	»	392,06 0 94^{8}	393,00^{8}	2 212	4 707	2 011	6 799 500
0,04^{4} »	0,04^{4}	» »	»	89,87^{8} »	89,87^{8}	759	833	529	1 167 100
» »	»	» »	»	159,95^{8} 0,30	160,25^{8}	709	1 141	657	465 000
0 27 »	0,27	» »	»	724,40^{5} 1,40^{8}	725,81	4 116	7 261	3 705	8 830 300

...gemeld dat van die in de afdeelingen Menado, Amoerang en Belang slechts respectievelijk 7, 18 en 17 nog in de cultuurplannen waren opgenomen, daar de overige 6, 18 ...n 9 ingedeelde negorijen enkel met het onderhoud van bestaande tuinen waren belast, welk laatste het geval was met al de opgegeven 10 negorijen in de afdeeling Kema. ...it opgaven, bij eene andere gelegenheid van den resident ontvangen, en afgesloten in April 1895, blijkt dat het aantal negorijen, die laatstelijk, d. i. in 1892/93, nog ...t bijplanting waren verplicht geweest, bedroeg als volgt: afdeelingen Menado 13, Kema 18, Tondano 75, Amoerang 12 en Belang 18, met een zielental van respec...tievelijk 8362, 3674, 47 171, 8191 en 5526 personen, waaronder aan „werkbare” mannen (heerendienstplichtigen) respectievelijk 1850, 557, 10 651, 643 en 815 personen. ...Al deze negorijen waren echter van verplichte bijplanting ontheven en nog enkel met het onderhoud van bestaande tuinen belast. Voor 8 van de 10 ingedeelde negorijen in ...e afdeeling Menado (met 6120 zielen, waaronder 781 heerendienstplichtigen) was echter ook dit laatste niet meer het geval.

b) Waar, bij gemis aan opgaven of voldoende opgaven, geen cijfer is kunnen worden ingevuld, heeft men een † geplaatst.

f) In 1894 werd in Minahassa geen koffie aangehaald. Dit totaal betreft dus uitsluitend de ingekochte koffie.

GEWESTEN EN AFDEELINGEN.		Ingekochte hoeveelheid koffie (dus zonder de aangehaalde en verbeurd verklaarde).		Gezamenlijke kosten van het uit den oogst van 1894 verkreg… — Inkoopsprijs aan de bevolking betaald. j)	Kosten van pakhuismeesters en pakhuispersoneel	Kosten van personeel speciaal belast met het toezicht op de koffiecultuur.	Uitgaven voor inkooppakhuizen — Gewoon onderhoud.	Oprichting… zware berstelling…
								Sumatra…
Padangsche Benedenlanden	Painan en Priaman	878,18 33,53	911,71	f 13 424,19	f 720,76^{5}	f 2 520,00	f 210,00	[illegible]
Padangsche Bovenlanden	Agam	5 382,48 66,37^{4}	5 448,85^{4}	81 235,00^{5}	5 400,00	5 760,00	750,00	»
Id.	XIII en IX Kotta	4 841,28^{6} 78,43^{3}	4 919,72^{4}	73 207,57^{5}	5 143,57	7 575,00	710,00	f 354,00
Id.	Tanah Datar	5 074,77 210,70^{4}	5 285,47^{4}	77 701,83	6 539,50	5 580,00	975,00	»
Id.	L Kotta	2 202,89^{6} 22,06	2 224,95^{6}	33 208,89	3 524,35^{5}	5 400,00	500,00	»
Id.	Batipoe en X Kotta	821,28^{4} 29,08^{4}	850,36^{8}	12 537,39	855,11	1 800,00	80,00	225,00
Id.	Loeboe Sikaping	1 199,42^{9} 5,52	1 204,94^{9}	18 032,73	1 650,52	4 140,00	300,00	2 560,00
Tapanoli	Mandheling en Angkola, Siboga en Padang Lawas	5 178,98^{9} 12,94^{8}	5 191,93	77 789,83	6 235,56	10 080,00	1 026,75	2 406,00
Totalen voor het gouvernement Sumatra's Westkust		25 579,30 458,65^{6}	26 037,95^{5}	f 387 137,44	f 30 069,38	f 42 855,00	f 4 551,75	f 5 545,00
								Minahass…
Menado	Menado	64,36^{3} 0,14^{6}	64,51^{4}	f 1 611,02^{5}	f 360,00	»	»	»
Id.	Kema	18,15 0,00^{6}	18,15^{6}	453,85	26,00	»	»	»
Id.	Tondano	391,83^{4} 0,94^{8}	392,78^{3}	9 807,70	3 346,66	f 750,00	f 240,00	»
Id.	Amoerang	89,83^{4} »	89,83^{4}	2 245,85	2 839,98	»	300,00	»
Id.	Belang	159,95^{6} 0,30	160,25^{6}	4 002,55	1 479,99	»	84,38	»
Totalen voor de Minahassa . .		724,13^{6} 1,40^{7}	725,54	f 18 120,97^{5}	f 8 052,63	f 750,00	f 624,38	»

j) Ter Sumatra's Westkust f 15 per pikol, doch in de Minahassa (sedert 1 Januari 1893) f 25 per pikol (voor inferieure koffie respectievelijk de helft dier bedragen)

k) In bijlage LLL van 't vorig verslag waren voor de Padangsche Benedenlanden 1 en voor Tapanoli 2 inkooppakhuizen te veel opgegeven, doordien als zoodanig te onrechte waren medegeteld pasanggrahans, die slechts dienden ter tijdelijke opberging van koffie.

…oduct, gerekend tot en met het vervoer van de inkoop- naar de strandpakhuizen.						Inkooppakhuizen.	
Kosten van afpakking en vervoer naar de strandpakhuizen.	Cultuurprocenten aan de inlandsche hoofden.	Bijzondere uitgaven voor bereiding op W.-I. wijze.	Alle andere uitgaven niet onder een bepaald hoofd te brengen.	Totaal.	Gemiddelde kosten per ingeleverden pikol koffie.	Aantal.	Bergruimte (in pikols).
…estkust.							
f 1 741,08	f 1 141,36	»	»	f 19 757,39^{5}	f 21,67	*k*) 3	3 400
6 142,19^{5}	4 305,73^{5}	»	»	103 592 93^{5}	19,01	13	23 250
6 270,62^{5}	3 638,95^{5}	»	»	96 899,72^{5}	19,69	13	19 670
3 187,25^{5}	3 049,14^{5}	»	»	97 032,73	18,35	16	22 950
4 089,71	1 761,14	»	»	48 484,09^{5}	21,79	10	17 100
41,77	657,02	»	»	16 196,29	19,04	2	3 000
9 019,47^{5}	959,53^{5}	»	»	36 662,26	30,42	9	6 530
27 123,29	4 158,30	»	»	128 819,73	24,81	*k*) 22	23 700
f 57 615,40	f 19 671,19	»	»	f 547 445,16	f 21,02^{5}	*k*) 88	119 600
…sidentie Menado).							
* 15,59^{5}	f 77,23	»	f 180,00	*l*) f * 2 243,85	f * 34,78	*m*) 1	*m*) 475
†	21,78	»	»	* 501,63	* 27,62	1	200
†	453,04	»	»	* 14 597,40	* 37,16	6	10 475
†	107,80^{5}	f 410,00	»	* 5 903,63^{5}	* 65,71	*m*) 5	*m*) 7 000
†	177,62^{5}	»	60,00	* 5 804,54^{5}	* 36,22	*m*) 3	*m*) 1 850
* 15,59^{5}	f 837,48	f 410,00	f 240,00	f * 29 051,06	f * 40,04	*m*) 16	*m*) 20 000

De sommen, waarbij men een * geplaatst vindt, zijn minder volledig, doordien tijdens de afsluiting der opgaven de kosten van het vervoer naar de strandpakhuizen niet of nog niet volledig bekend waren.

In bijlage LLL van 't vorig verslag waren voor de afdeelingen Menado, Amoerang en Belang ten onrechte ook de afscheeppakhuizen medegeteld, respectievelijk …tale van 2, 2 en 1, met eene bergruimte van 22 000, 5200 en 3100 pikol. Van daar dat thans de opgaven zooveel lager zijn.

B. DISTRICTSGEWIJZE OPGAV[E]

NAMEN DER DISTRICTEN.		Zielental der inlandsche bevolking op ultimo 1894.	Aantal huisgezinnen bij de gouvernementskoffiecultuur ingedeeld.	Aantal der tot elk district behoorende negorijen.	Aantal negorijen bij de gouvernementskoffiecultuur ingedeeld op 31 October 189[4]		
					Volgens de laatstelijk vastgestelde cultuurplannen.	Niet meer in de cultuurplannen opgenomen, als zijnde enkel belast met het onderhoud van nog niet afgeschreven plantsoenen.	Te zamen
Afd. Menado . .	Kaka-kassen	5 400	†	10	2	»	2
	Tomb[a]riri	7 190	†	11	5	6	11
	Per afdeeling . . .	12 590	†	21	7	6	13
Afd. Kema . . .	Tonsea.	p) 17 103	275	32	»	5	5
	Maoembi.	5 147	147	20	»	5	5
	Per afdeeling . . .	22 250	422	52	»	10	10
Afd. Tondano .	Tondano-Touliman.	11 050	1 387	20	†	†	†
	Tondano-Toulimambot.	9 642	953	21	†	†	†
	Kakas-Rembokken	14 113	2 406	21	†	†	†
	Tomohon-Sarongsong	11 849	1 547	17	†	†	†
	Langowan	7 872	893	9	†	†	†
	Per afdeeling . . .	54 526	7 186	88	†	†	q) †
Afd. Amoerang	Sonder	10 838	621	22	»	7	7
	Kawangkoan	12 944	769	21	»	11	11
	Tombasian	. . . .	. . . .	. . . .	»	»	»
	Romoöu	. . . .	. . . .	. . . .	»	»	»
	Tompasso	7 017	605	15	12	»	12
	Per afdeeling . . .	30 799	1 995	58	12	18	33
Afd. Belang . .	Passan-Ratahan-Ponosakan	5 797	870	19	9	9	18
	Tonsawang	4 344	585	8	8	»	8
	Per afdeeling . . .	10 141	1 455	27	17	9	20
	Totalen . . .	130 306	†	246	†	†	†

a) Omtrent den omvang der cultuur in het gouvernement Sumatra's Westkust zijn gegevens als de hierbedoelde niet met eenige nauwkeurigheid te verstrekken.

o) Hieronder 194 500 boomen op bij de cultuurplannen aangewezen grond namelijk 8600 in het district Kakaskassen en 185 900 in het district Tombariri

p) Bij gemis aan latere gegevens is het cijfer van ult. 1893 behouden.

q) Volgens opgaven van April 1895 (dezelfde als die in noot g bedoeld) waren de 75 negorijen in de afdeeling Tondano die nog bij de koffiecultuur waren inge[deeld]

…etreffende den omvang der cultuur. a)

Uitgestrektheid (in bouws) van de bij het einde van het plantjaar 1893/94 (31 October 1894) aanwezige			Aantal koffieboomen op 31 October 1894.						Koffie-inlevering (in pikols) gedurende		
op hoog gezag aangelegde nog in onderhoud zijnde koffieplantsoenen.	vrijwillig (of onder dien naam als equivalent voor verplichte bijplantingen) aangelegde koffieplantsoenen		Aanwezig in de op hoog gezag aangelegde nog in onderhoud zijnde plantsoenen.			Naar schatting aanwezig in vrijwillige (of onder dien naam als equivalent voor verplichte bijplantingen) aangelegde plantsoenen.					
	op bij de cultuurplannen aangewezen grond.	op niet bij de cultuurplannen aangewezen grond.	Geplant in de jaren 1891/92, 1892/93 en 1893/94.	Geplant vóór 1891/92.	Te zamen.	Geplant in de jaren 1891/92, 1892/93 en 1893/94.	Geplant vóór 1891/92	Te zamen.	1892.	1893.	1894.
42	4	54	3 960	42 778	46 738	71 850	8 600	80 450	222	190	24
110	186	»	39 000	70 935	109 935	5 000	180 900	185 900	244	190	41
152	190	54	42 960	113 713	156 673	76 850	189 500	q) 266 350	466	380	65
58	»	30	8 435	37 842	46 277	600	10 600	11 200	99	94	18
49	»	»	9 791	46 933	56 724	»	»	»	15	34	»
98	»	30	18 226	84 775	103 001	600	10 600	11 200	114	128	18
†	†	†	1 866 227	1 831 225	3 607 452	1 497 200	1 691 400	3 188 600	1 284	499	47
†	†	†	48 616	48 616	97 232	253 000	90 600	343 600	657	276	37
†	†	†	39 885	380 011	419 896	1 673 500	603 600	2 277 100	1 468	488	142
†	†	†	32 889	344 850	377 739	1 328 300	944 700	2 273 000	746	467	81
†	†	†	144 025	185 799	329 824	686 600	678 600	1 365 200	549	281	86
†	†	†	2 131 642	2 790 501	4 922 143	5 438 600	4 008 900	9 447 500	4 704	2 011	303
53	10	100	37 500	34 100	71 600	268 800	150 000	r) 418 800	352	153	22
72	»	506	17 639	35 696	53 335	51 100	452 300	503 400	414	221	38
......	»	24	»	»	»	»	17 500	17 500	3	2	»
173	»	18	30 830	44 070	74 900	1 500	112 200	113 700	14	25	»
157	»	61	»	197 692	197 692	»	123 500	123 500	49	128	30
455	10	709	85 969	311 558	397 527	321 400	855 500	1 176 900	832	529	90
132	»	47	75 110	193 721	268 831	22 500	33 100	55 600	750	398	89
160	†	202	21 840	136 534	158 374	»	101 800	s) 101 800	391	259	71
292	†	249	96 950	330 255	427 205	22 500	134 900	157 400	1 141	657	160
†	†	†	2 375 747	3 630 802	6 006 549	5 859 950	5 199 400	11 059 350	7 257	3 705	726

…nkel voor het onderhoud van bestaande tuinen) over de vijf districten verdeeld als volgt: 20 in Tondano-Toulian, 20 in Tondano-Toulimambot, 13 in Kakas-Remboken, …d in Tomohon-Sarongsong en 6 in Langowan, respectievelijk met 2271, 2992, 1822, 2180 en 1386 of gezamenlijk 10 651 „werkbare" mannen (heerendienstplichtigen).

r) Hieronder 13 500 boomen op bij de cultuurplannen aangewezen grond.

s) Hieronder 57 000 boomen op bij de cultuurplannen aangewezen grond.

Koloniaal verslag van 1895.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE **LLL.**

N°. 63.

(Zie hoofdst. **O**, afd. II, van het verslag.)

I. OVERZICHT betreffende de TINLEVERING op BANKA over het werkjaar 1894/95.

DISTRICTEN.	Ontginningen der 1ste klasse. Aantal ontginningen.	Gemiddeld aantal werklieden. Deelhebbers	Jaarlooners	Kolenbranders.	Totaal.	Geleverde hoeveelheid tin (in pikols). Totaal.	Gemiddeld per hoofd.	Ontginningen der 2de klasse. Aantal ontginningen.	Gemiddeld aantal werklieden.	Geleverde hoeveelheid tin (in pikols). Totaal.	Gemiddeld per hoofd.	Ontginningen der 3de klasse. Gemiddeld aantal inleveraars.	Geleverde hoeveelheid tin (in pikols). Totaal	Gemiddeld per inleveraar. a)	Totale levering (in pikols).
Muntok	5	100	331	29	360	3 879.95	7 99	19	335	1 538.24	0 55	15	586.88	39 78	7 213 77
Djeboes	17	128	855	61	1 012	11 661 99	11 10	18	171	1 481 51	8.66	25	811 99	32.44	13 857 59
Blinjoe	12	195	1 131	115	1 411	10 709 59	11 53	38	651	7 218 29	11.12	37	1 307 01	35 32	25 204 89
Soengeiliat	20	211	1 627	154	2 065	21 230 02	10 18	29	216	2 183.07	10.81	21	2 750 51	130 98	26 149 60
Merawang	10	62	1 317	72	1 151	13 188 97	8 85	1	27	281 81	11.25	3	100 17	33 10	10 572 28
Pangkalpinang	16	125	1 285	231	1 794	20 118 61	11.81	9	43	425 41	8.89	3	82 40	38.82	20 836 51
Soengeslan	8	14	890	61	971	9 833 46	10.10	33	155	1 378 41	9 21	»	»	»	11 185 87
Koba	4	74	383	32	490	5 814.71	11.05	2	15	67.05	1 47	»	»	»	5 879 78
Toboali	6	168	410	31	612	7 911 01	12 93	32	131	1 150 85	8 63	»	»	»	9 070 86
Totalen over 1894/1895	108	1 138	8 218	792	10 148	108 555 97	12 69	159	1 617	15 737.07	9.59	101	5 658 42	54.41	128 951 16
Over 1893/1894 waren de totalen.	108	1 102	7 375	637	8 111	99 520 82	12 23	138	1 231	14 683 22	11.93	63	5 300 28	63.90	119 513 12

a) Deze berekening heeft slechts betrekkelijke waarde, daar men niet het aantal personen kent, die tot het verkrijgen van de ingeleverde hoeveelheden hebben medegewerkt.

II. OVERZICHT van de ontginningen der 1ste klasse, werkende tegen VASTE BETALING PER PIKOL TIN.

N°. der mijn.	Hoofdelijke tinlevering (in pikols) in 1894/95.	Toegezegde vaste betaling (per pikol tin) in 1894/95.	Nader verleende tegemoetkoming.
	District Djeboes.		
3	11.93	f 12.02	»
6	15.18	15.58	»
7	18 12	17.00	»
9	20.68	19 00	»
15	11.72	20 00	»
16	19 03	21.00	»
17	10.51	19 00	»
	District Blinjoe.		
1	a) 8.27[5]	f 20 50	f 8 000 08[5]
10	12 75	21.00	»
18	b) 8.70	15.50	3 311.19[5]
	District Soengeiliat.		
2	c) 7.79[5]	f 18.00	f 1 169 21
12	11.51[5]	18.00	»
11	8 12[5]	21.08	»
13	12 55	19.00	»
14	10.41	22 08	»
15	8.26[5]	19 09	»
18	11.17	22 00	»
25	9.32[5]	21 00	»
30	8.71	21 00	»

N°. der mijn.	Hoofdelijke tinlevering (in pikols) in 1894/95.	Toegezegde vaste betaling (per pikol tin) in 1894/95.	Nader verleende tegemoetkoming.
	District Merawang		
2	d) 7 31[5]	f 18 00	f 2 722 28
4	8 58[5]	16 00	»
6	15.66[5]	10 00	»
8	11 88	16 00	»
11	12.16	16 00	»
16	d) 6 62	21 00	1 200 00
20	16 76	21 00	»
21	9.93[5]	21 00	»
	District Pangkalpinang.		
1	d) 9.82	f 16 00	f 1 002.00
2	12.92	17 00	»
3	11 23	21.00	»
4	11 27	18.00	»
5	10 00	20 00	»
2	9 33	21 00	»
8	13 81	16.00	»
10	10 15	18 00	»
11	18.08	18.00	»
18	10 29	16.00	»
12	13.01	16 00	»
13	d) 6.78	18.00	3 850 00
10	14.02	15 00	»

N°. der mijn.	Hoofdelijke tinlevering (in pikols) in 1894/95.	Toegezegde vaste betaling (per pikol tin) in 1894/95.	Nader verleende tegemoetkoming
23	13.61	f 21 00	»
21	12 75	21.00	»
25	8 87	21.09	»
	District Soengeislan.		
1	9 28	f 21 00	»
2	18 95	21 00	»
3	8 15	21 00	»
4	13 05	17 00	»
5	7.31	16 00	»
6	e) 7.87	20 00	»
7	e) 7.89	20 00	»
10	e) 11 20	19 00	»
	District Koba.		
38	12 66	f 18.50	»
30	11 07	12 50	»
40	10 27[5]	20 00	»
41	11 15	17 80	»
	District Toboali.		
3	11 59	f 20 80	»
6	9 40	21 00	»
8	15.68	18 00	»
9	13 97	18 00	»
12	12 60	21.02	»

a) Deze mijn was door herhaalde overstroomingen en het tegenvallen van de ertslaag zeer ongelukkig; de geraamde hoofdelijke productie was 8 pikol.
b) In deze mijn viel de ertslaag tegen; de raming was minstens 12 pikol per hoofd
c) Hier viel buiten schuld der kongsi de productie zeer tegen; de raming was 10 pikol per hoofd.
d) De nadere tegemoetkoming werd verleend, omdat de mijnkongsi toen ijverig gewerkt had
e) Hoewel deze mijnen onvoldoende produceerden, bestond geen aanleiding voor het verleenen van bijpassing.

III. OVERZICHT der uitbetaalde TEGEMOETKOMINGEN aan ontginningen der 1ste klasse, werkende op den voet van het GEWONE TARIEF.

Nummer der mijn.	Hoofdelijke tinlevering (in pikols) in 1894/95.	Betaalde tegemoetkoming.
	District Muntok.	
1	8 28	f 0 822
2	2 70	4 399
3	8.36	5 972
4	4 81	3 122
5	9.02	2 656
	District Djeboes.	
8	2 93	f 3 872
13	11.12	2 552

Nummer der mijn.	Hoofdelijke tinlevering (in pikols) in 1894/95	Betaalde tegemoetkoming.
16	7 36	f 4 560
	District Blinjoe.	
8	7 82	f 3 843
30	2 28	1 219
	District Soengeiliat.	
6	9.36	f 1 252
7	12.15	6 552
16	2 08	1 512
21	11.84	2 321

Nummer der mijn.	Hoofdelijke tinlevering (in pikols) in 1894/95	Betaalde tegemoetkoming
23	10 70	f 2 881
20	1 81	2 182
30	5 98	1 408
48	7 28	2 209
	District Merawang.	
40	4.93	f 2 005
42	5 90	1 150
	District Pangkalpinang.	
44	9.14	498

IV. OVERZICHT van de GELDELIJKE UITKOMSTEN der TINWINNING op BANKA over de werkjaren 1893/94 en 1894/95.

KOSTENBEREKENING VAN HET TIN.	1893/94 (Levering: 119 513,42 pikol tin.)		1894/95 (Levering: 129 951,16 pikol tin.)	
A. Genoten volgens het tarief in Ind. Staatsblad 1891 n°. 135:				
Door de ontginningen der 1ste klasse:				
1°. aan verstrekkingen en voorschotten (te verrekenen met in te leveren tin) als bedoeld bij afd. I en II, § A, 1ste klasse, namelijk: waarde van de op crediet verstrekte rijst, en voorschotten tot inkoop van zout en olie; tot aankoop van materialen en gereedschappen; tot de oprichting en het onderhoud van smelthutten, werkloodsen en kongsihuizen; ter vervanging van het gedeelte der aan de mijnwerkers toekomende hoeveelheid rijst dat niet in natura wordt ontvangen, en tot herstel van buitengewone schade aan dijken en waterwerken bij rampen van hooger hand of dergelijke omstandigheden	f 785 095		f 880 613	
2°. aan uitkeeringen in geld	970 019		889 601	
3°. aan tegemoetkomingen als bedoeld bij:				
afd. III, § B, 1ste klasse, *a*, (maandelijksche premie voor betoonden ijver)	69 184		68 104	
» III, § B, 1ste » , *b*, 1°. (uitkeering bij de sluiting der afrekening tot zoodanig bedrag dat, boven de verstrekkingen en voorschotten, per pikol tin niet minder dan f 6,50 genoten wordt)	91 251		144 967	
» III, § B, 1ste » , *b*, 2°. (uitkeering die bij de sluiting der afrekening wordt tegoedgedaan, indien de ontginning met de zooeven bedoelde uitkeering niet kan toekomen, terwijl toch vlijtig gewerkt en zuinig beheerd is)	*a*) * 110 973		97 377	
» III, § B, 1ste » , *c*, (vergoeding voor niet in natura ontvangen rijst)	*b*) 47 329		*b*) 66 273	
» III, § B, 1ste » , *e* en *f*, (voor vervoer door de ontginners van tin en van uit 's lands pakhuizen verstrekte rijst over afstanden van meer dan 12 paal)	2 225		2 354	
» III, § B, 1ste » , *g*, (aandeel door den lande te dragen in de wervingskosten van Chineesche nieuwelingen)	56 213		16 262	
Door ontginningen der 2de en der 3de klasse:		f *2 132 289		f 2 165 551
1°. tinbetaling à f 13,50 per pikol (in Muntok à f 20 per pikol)	f 283 797		f 302 725	
2°. aan tegemoetkomingen, als bedoeld bij:				
afd. III, § B, 2de klasse, *a* en *b*, (wat de 3de klasse betreft zie — voor *a* — art. 2 en 3 van het betalingsreglement): voor vervoer over afstanden van meer dan 12 paal van tin door de ontginners 2de en 3de klasse, en van uit 's lands pakhuizen verstrekte rijst door de ontginners 2de klasse	* 294		521	
» III, § B, 2de » , *c*, (vergoeding voor niet in natura ontvangen rijst)	87		80	
» III, § B, 2de » , *d*, en (3de klasse) art. 2 en 3 van het betalingsreglement (premie voor elken pikol minder genoten rijst dan het aantal ingeleverde pikols tin)	* 43 111		46 603	
3°. Contrapost, wegens prijsverhooging, à f 4 per pikol, van de rijst voor zooveel betreft de (door de ontginners 2de klasse) te veel genoten hoeveelheid (afd. I, § A, 2de klasse)	......		48	
		f *327 289		f 349 977
Transporteeren		f *2 459 578		f 2 515 528

a) Waar men een * geplaatst vindt, heeft men te doen met herziene opgaven.

b) Hiervan in Muntok, waar al de rijst in geld genoten wordt, in 1893/94 f 19 453 en in 1894/95 f 14 240.

KOSTENBEREKENING VAN HET TIN.	1893/94 (Levering: 119 513,42 pikol tin.)		1894/95 (Levering: 129 951,16 pikol tin.)	
Per transport		. . . . f 2 459 578		. . . . f 2 515 528
B. Overige kosten in Indië.				
Verlies op de rijstverstrekking, berekend op f 2,35 per pikol over 1893/94 en op f 1,67 over 1894/95 *c*)	f 233 539		f 157 617	
Vervoer van het tin van Banka naar Java *d*)	101 878		85 872	
Administratiekosten, zijnde traktementen en reis-indemniteiten of reisdeclaratiën der administrateurs en elève-administrateurs der tinmijnen, of der hen vervangende ambtenaren bij het binnenlandsch bestuur, benevens traktementen der klerken bij de administrateurs en der Chineesche mijnbeambten, alsmede tegemoetkomingen aan de Chineesche officieren.	65 554		67 090	
Onderhoud der landsgebouwen en afschrijving wegens waardevermindering	9 217		12 907	
Mijnbouwkundig onderzoek en technische dienst der tinwinning, enz. op Banka	* 199 446		194 721	
Machinale hulp, met inbegrip van de traktementen en reiskosten der tijdelijke machinisten, alsmede afschrijving op het materieel	20 246		17 119	
Kosten van omsmelting van tin	1 679		»	
Gratificatiën aan mijnopzieners	»		2 000	
Vervoerkosten (naar Singapore) van ontslagen mijnwerkers	636		2 962	
Verpleegkosten van zieke mijnwerkers in de ziekeninrichtingen te Muntok en Pangkalpinang (globaal) en verstrekking van geneesmiddelen aan de sectie-chefs.	»		13 000	
Onderstand in rijst aan oude en gebrekkige mijnwerkers, berekend tegen den kostenden prijs der rijst (over 1893/94 gemiddeld f 7,35 per pikol en over 1894/95 gemiddeld f 6,67 per pikol)	19 186		17 254	
Onvoorziene uitgaven (à f 0,12^{5} per pikol tin) wegens kosten van opsch̄uring, enz. op Banka (volgens gebruik opgebracht, ofschoon het bedrag gezegd wordt wat ruim genomen te zijn)	14 939		16 244	
		f * 666 320		f 586 786
C. Verdere kosten in Europa.		f * 3 125 898		f 3 102 314
Vervoer van Java naar Nederland en verkoop aldaar (als maatstaf voor deze kosten aannemende hetgeen ter zake is verantwoord in de verkooprekeningen betreffende de in 1893 en in 1894 hier te lande geveilde hoeveelheden — verg. voor 1894 bijlage NN hiervóór — zijnde respectievelijk f 2,97^{93} en f 2,48^{82} per pikol)		356 054		323 474
A, B en C. Gezamenlijke kosten van het tin		f * 3 481 952		f 3 425 788
zijnde per pikol, berekend over de hooger opgegeven levering		f * 29,13^{44}		f 26,36^{21}
De bruto opbrengst per pikol van de in 1893 en 1894 geveilde hoeveelheden beliep (zie bijlage OO van 't vorig verslag en bijlage NN hiervóór)		64,52^{06}		51,81^{12}
zoodat de **winst per pikol** *e*) was te stellen op		f * 35,38^{82}		f 25,44^{91}

c) De verstrekte rijst kan gerekend worden op Banka aan het Gouvernement te hebben gekost: in 1893/94 f 7,35 en in 1894/95 f 6,67, en zulks in verband met de aanremingsprijzen in de contractsjaren 1892/93, 1893/94 en 1894/95, welke achtereenvolgens bedroegen — voor de levering in 's lands pakhuizen te Batavia — f 6,25 (gemiddeld), f 5,27 en f 4,92 per pikol. Daar van de mijnwerkers slechts f 5 wordt in rekening gebracht, is het geleden verlies op de rijstverstrekking voor de behandelde twee werkjaren berekend op respectievelijk f 2,35 en f 1,67 per pikol. In de rijstverstrekkingen van 1894/95 deelden de ontginningen der 1ste klasse voor 93 700 pikol, die der 2de klasse voor 681 pikol; voor 1893/94 waren de cijfers respectievelijk 99 771 en 607 pikol.

d) Over de jaren 1892 t/m 1894 is dit vervoer (uitgenomen het van Muntok verscheepte tin) aangenomen voor f 25,20 per kojang van ongeveer 30 pikol (over de jaren 1885 t/m 1890 voor f 19,07 per kojang), terwijl voor het vervoer van Muntok naar Java, ingevolge het met 1 Januari 1891 in werking getreden algemeen contract met de Koninklijke Paketvaart-maatschappij betreffende de bediening van de postvaart in den Archipel, f 11,00 per kojang wordt te goedgedaan. Eerstgenoemd contract omvat echter het vervoer van pakhuis tot pakhuis, daaronder begrepen dat in loodbooten naar en van de reeden, alsmede de kosten van transport aan den wal; het tweede omvat slechts het vervoer van de reede te Muntok naar de haven Tandjong Priok.

e) Evenals in vroegere becijferingen van dezen aard zijn onder de op het tin gevallen kosten, wat het bij de tinwinning betrokken Europeesch personeel betreft, alleen in rekening gebracht de uitgaven voor de op Banka tewerk gestelde ingenieurs, enz., niet dus kosten van opleiding, uitzending, verlofstraktementen, pensioenen, enz.

V. OVERZICHT betreffende de VERGUNNINGEN tot het doen van MIJNBOUWKUNDIGE OPSPORINGEN EN ONDERZOEKINGEN in bepaalde streken van Nederlandsch-Indië, voor zoover die vergunningen in het tijdvak van 1 Juni 1894 t/m 30 Juni 1895: A in werking getreden, B ingetrokken en C door tijdsverloop vervallen zijn.

A. In werking getreden vergunningen.

Namen der ondernemers	Tijdstip van ingang en duur der vergunning. a)	Districten en afdeelingen of landschappen waar de opsporingsterreinen gelegen zijn.
	Gouvernementslanden.	
	Bantam.	
J. Leegstra.	25 Juni 1895 (5 jaren).	District Sedjira (afd. Lebak).
	Krawang.	
H. W. van Dalfsen	15 Juni 1895 (3 jaren).	District Gandasoli (afd. Poerwakarta).
	Preanger Regentschappen.	
H. W. van Dalfsen,	26 Sept 1894 (5 jaren).	Districten Karang, Paroeng, Soekaradja en Tradjoe (afd. Soekapoera Kollot).
	Samarang.	
P. M. Ockerse en F. J. Piller.	11 April 1895 (5 jaren).	District Oengaran (afd. Ambarawa).
	Japara.	
H. W. van Dalfsen,	21 Juli 1894 (5 jaren).	District Bandjaran (afd. Japara).
	Rembang.	
J. A. Stoop.	23 April 1895 (3 jaren).	District Djatirogo (afd. Toeban).
A. Stoop.	12 April 1895 (3 jaren).	District Singgahan (id.)
G. P. Bennet.	26 Oct. 1894 (2 jaren).	District Padangan (afd. Bodjonegoro)
W. F. Dijkman.	12 Mei 1895 (3 jaren).	District Karangdjati (afd. Blora).
A. L. Peter.	15 Febr 1895 (2 jaren).	District Djepon (id.).
Dordtsche Petroleum-maatschappij.	11 Jan. 1895 (3 jaren).	District Panolan (id.).
F. Lenoir,	20 Maart 1895 (3 jaren).	District Randoeblatoeng (id.).
	Soerabaija.	
Th. F. Dozijer.	15 Juni 1895 (5 jaren).	District Modjoagoeng (afd. Djombang).
F. W. de Rijk,	26 Juli 1894 (3 jaren).	District Tambangan (afd. Sidajoe).
	Pasoeroean.	
L. F. C. Prager.	29 Sept. 1894 (5 jaren).	District Pasoeroean (afd. Pasoeroean)
A. L. de Jong.	4 Dec. 1894 (5 jaren).	Districten Kraton en Ngempit (id.).
J. A. H. Kluijt.	30 Maart 1895 (5 jaren).	District Djati (id.).
A. Mollinger en H. Elink Schuurman.	7 Nov. 1894 (3 jaren).	District Senggoro (afd. Malang).
	Bezoeki.	
De Koloniale Bank te Amsterdam.	11 Juni 1895 (5 jaren).	Districten Poeger en Soekokerto (afd. Djember).
H. W. van Steeden.	10 Juni 1895 (5 jaren).	District Soemberwaroe (afd. Panaroekan).
H. W. van Steeden,	29 Dec. 1894 (5 jaren).	District Banjoewangi (afd. Banjoewangi)
C. E. Janssen.	10 Juni 1895 (5 jaren).	District Rogodjampi (id.).
	Banjoemas.	
L. Lunatje en N. Palm.	18 Maart 1895 (3 jaren).	District Banjoemas (afd. Banjoemas).
D. Krieger,	30 Aug. 1894 (3 jaren).	District Tjilatjap (afd. Tjilatjap).
D. J. Dibbetz.	15 Maart 1895 (3 jaren).	Id. (id.).
	Kediri.	
A. P. Kuipers.	30 Jan. 1895 (5 jaren).	Districten Blitar, Wlingi en Srengat (afd. Blitar).
C. M. A. de Rijk.	31 Juli 1894 (5 jaren).	District Wlingi (id.).
A. Mollinger en H. Elink Schuurman	10 Febr. 1895 (5 jaren).	Id. (id.).
W. Koenen.	18 Aug. 1894 (5 jaren).	District Lodoijo (id.).
	Madura.	
A. Stoop.	21 Juni 1895 (2 jaren).	Afd. Pamakassan.
A. Stoop.	Id. (id.).	Districten Boender en Waroe (afd. Pamakassan) en district Barat-laoet (afd. Sumanap).
D. N. Appel.	Id. (id.).	Districten Barat-daja, Timoer-laoet en Barat-laoet (afd. Sumanap).
	Sumatra's Westkust.	
J. Schmitz,	22 Mei 1895 (5 jaren).	Afd. Padang (Padangsche Benedenlanden).
R. D. Verbeek.	18 Jan. 1895 (5 jaren).	Afd. Painan (id.).
A. A. A. Stjinja,	11 April 1895 (5 jaren).	Afd. Tanah Datar (Padangsche Bovenlanden).
P. J. van Houten.	23 Maart 1895 (5 jaren).	Afd. XIII en IX Kotta (id.).
	Benkoelen.	
J. Schmitz.	2 Maart 1895 (5 jaren).	Afd. Mokko Mokko.
H. Schmitz du Moulin.	Id. (id.).	Id.
	Lampongsche Districten.	
E. G. Taylor.	7 Juni 1895 (2 jaren)	Afdeelingen Ommelanden van Telok Betong en Semangka.
	Palembang.	
J. F. Langenberg,	23 Jan. 1895 (5 jaren).	Afd. Iliran en Banjoeasin.
W. F. Kroesen,	28 Febr. 1895 (5 jaren).	Idem.
A. Trivelli.	18 April 1895 (5 jaren).	Idem.
R. van der Gaag.	18 April 1895 (2 jaren).	Idem.
F. H. Mertens,	Id. (id.)	Idem.
W. P. Kessler.	19 Mei 1895 (2 jaren).	Idem.
J. B. A. Kessler.	Id. (id.).	Idem.
mr. W. Stortenbeker,	Id. (id.).	Idem.
P. D. G. S. Piccardt,	Id. (id.).	Idem.
R. H. Belle.	Id. (id.).	Idem.
H. B. Ament	Id. (id.).	Idem.
Koninklijke Maatschappij tot exploitatie van petroleumbronnen in Nederl.-Indië.	Id. (id.).	Idem.
H. van Taalingen.	Id. (id.).	Idem.
A. Mohr,	Id. (id.).	Idem.
M. K. Houtbeckers.	Id. (id.).	Idem.
J. C. de Jongh.	Id. (id.).	Idem.
C. F. A. Hoffmann,	Id. (id.).	Idem.
Ch. W. Lespau,	Id. (id.).	Idem.
C. J. Verkouteren,	Id. (id.).	Idem.
E. S. de Jong.	Id. (id.).	Idem.
J. K. Wiggers.	Id. (id.).	Idem.
H. C. A. Ebhardt,	Id. (id.).	Idem.
P. Op de Laeij,	Id. (id.).	Idem.
Tj. Stam,	Id. (id.).	Idem.
C. F. Th. Roos,	Id. (id.).	Idem.
Th. A. J. van Lith,	Id. (id.).	Idem.
S. H. P. Dumoulin.	Id. (id.)	Idem.
D. Oort.	Id. (id.).	Idem.

a) Bij de meeste vergunningen is bepaald dat met de opsporingen een begin moet zijn gemaakt binnen den tijd van één jaar. In sommige gevallen werd die termijn korter gesteld, namelijk op zes maanden.

Namen der ondernemers.	Tijdstip van ingang en duur der vergunning a)	Districten en afdeelingen of landschappen waar de opsporingsterreinen gelegen zijn.
W. de Pau,	19 Mei 1895 (2 jaren).	Afdeeling Iliran en Banjoeasin.
K. D. van Assendelft de Coningh,	Id. (id.).	Idem
F. van West,	4 Juni 1895 (5 jaren).	Afdeeling Moesi Ilir.
Sindang Redjang Cultuurmaatschappij,	28 Mei 1895 (5 jaren).	Idem
F. W. L. C. Kleije,	15 Juni 1895 (5 jaren).	Idem.
H. Olive.	Id. (2 jaren).	Idem.
D. A. J. Kessler,	Id. (id.).	Idem.
E. C. Olive,	Id. (id.).	Idem.
C. Blouwling,	Id. (id.).	Idem
Kho Chija Tuan,	Id. (id.).	Idem.
jhr. H. Loudon,	Id. (id.).	Idem.
Sindang Redjang Cultuurmaatschappij,	25 Febr. 1895 (5 jaren).	Afdeeling Tebing Tinggi.
Idem.	Id. (id.).	Idem.
F. W. L. C. Kleije,	25 Mei 1895 (5 jaren).	Idem.
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.		
mr. O. J. Nijhuis,	4 April 1895 (5 jaren)	District Martapoera (afd. Martapoera.
C. H. F. Weber, b)	21 Oct. 1894 (2 jaren).	District Pleiari (id.).
dr. H. Winter, b)	21 Jan. 1895 (2 jaren)	Id. (id.).
B. J. W. E. Broers,	Id. (id.).	Id. (id.).
E. Rose, b)	Id. (id.).	Districten Pleiari en Tabanio (afd. Martapoera)
dr. H. Winter, b)	31 Oct. 1894 (2 jaren).	District Maloeka (id.)
Firma Schmutzer en Comp.,	18 Oct. 1894 (5 jaren).	Afd. Doesoen'anden.
A. D. Versteegh,	27 Juni 1895 (5 jaren).	Districten Beneden- en Oost-Doesoen en Mengkatip (afdeelingen Doesoen- en Dajaklanden).
F. J. H. Soeaman,	25 Juni 1895 (5 jaren).	Landschappen Pegattan en Koesan (afd. Pasir en Tanah Boemboelanden)
Amboina.		
mr. H. 's Jacob,	18 Nov. 1894 (5 jaren).	Landschappen Oki en Masarete (afd. Masarete op het eiland Boeroe)
vrouwe F. J. Diepenbrock, wed. van M. P. M. Kuijl,	Id. (id.).	Landschappen Hoekoemina en Paloemata (afd. als voren).
Ternate.		
Nederlandsche Nieuw-Guinea Handelmaatschappij,	17 Sept. 1894 (5 jaren).	Eiland Groot Obi of Obi Major (afd. Batjan).
INLANDSCHE STATEN.		
Sumatra's Oostkust.		
S. A. van Someren,	20 Sept. 1894 (5 jaren).	Een terrein in het landschap Serdang.
Westerafdeeling van Borneo.		
R. Liddelow,	21 Jan. 1895 (3 jaren)	Een terrein in het landschap Sambas.
Landak Mijn- en Landbouwmaatschappij, c)	28 Febr. 1895 (3 jaren).	Vijf terreinen in het landschap Landak.
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.		
F. W. Fabius,	12 Juli 1894 (5 jaren).	Eiland Tarakan, behoorende tot het landschap Boeloengan.
L. J. Vroon,	2 Aug. 1894 (5 jaren).	Een terrein in het landschap Kotei.
Menado.		
W. F. Burlage,	11 Aug. 1894 (5 jaren).	Een terrein in het landschap Bwool.

b) De vergunningen verleend aan C. H. F. Weber, dr. H. Winter (2 perceelen) en E. Rose zijn door hen overgedragen aan de in bijlage K hiervóór, sub nº. 94, bedoelde naamlooze vennootschap: „Mijnbouwmaatschappij Martapoera", te Soerabaija, waarin ook twee reeds in 1893/94 verleende soortgelijke vergunningen zijn ingebracht (verg. vorig verslag, bijlage MMM, blz. 9, noot b).

c) Op deze Maatschappij is, met goedkeuring van den resident, ook overgedragen de vergunning dd. 11 Juli 1890 door het inlandsch bestuur van Landak verleend aan TH. GIBSON.

B. Ingetrokken vergunningen.

Namen der ondernemers.	Tijdstip van ingang der vergunning.	Districten en afdeelingen of landschappen waar de opsporingsterreinen gelegen waren.	Datum van intrekking (besluit van den hoogsten gewestelijken gezaghebber).
GOUVERNEMENTSLANDEN.			
Bantam.			
F. Lucher,	28 Sept. 1893.	District Tjilangkahan (afd. Lebak)	26 Sept. 1894
A. H. Langen,	8 Maart 1894.	Id. Id.	8 Maart 1895.
Krawang.			
H. R. Dorrepaal,	19 Mei 1893.	District Gandasoli (afd. Poerwakarta).	16 Oct. 1894.
Japara.			
E. A. Wijnmalen.	28 Febr. 1894	District Tjengkalsewoe (afd. Pati).	15 Maart 1895
J. H. A. Kluijt,	Id	District Oendaän (afd. Koedoes).	Id
Rembang.			
J. B. Kalshoven	9 Dec. 1893.	District Djenoe (afd. Toeban).	24 Dec. 1894
Soerabaija.			
W. C. Schlitman.	5 Juli 1893.	District Modjoagoeng (afd. Djombang).	29 Aug. 1894.
Ch. L. Filz	13 April 1893.	District Modjodadi (id.)	28 Juni 1894
Pasoeroean.			
F. W. Römer,	7 Juni 1892.	Districten Oreti, Winongan, Datjl Redjasa en Pasoeroean (afd. Pasoeroean).	18 Juli 1894
Probolinggo.			
W. O. E. de Jong, geb. Boermeester.	21 Nov. 1893.	Districten Dringoe en Probolinggo (afd. Probolinggo).	6 April 1895
F. van Haeften, geb. Collard,	14 Febr. 1894	Districten Kraksaän, Gending en Paiton (afd. Kraksaän).	Id.
Bezoeki.			
J. C. Helder,	16 Maart 1894	District Bezoeki (afd. Bezoeki).	14 Juni 1895.
W. C. Verkouteren.	7 Aug. 1893	District Wonosari (afd. Bondowoso)	17 Jan. 1895.
J. C. Helder,	27 Dec. 1893	District Djember (afd. Djember).	26 April 1895.
Vrouwe L. W. Vonck, wed. G. J. P. Canein,	Id.	Id. (id.)	Id.
M. Senders,	Id.	Id. (id.)	Id.
A. F. van der Heijden,	15 Maart 1894.	District Soekokerto. (id.)	26 Juni 1895.
H. W. van Steeden,	16 Oct. 1893.	District Soemberwaroe (afd. Panaroekan).	31 Oct. 1894.
P. van der Heijden,	5 Maart 1894.	Districten Panaroekan, Sitoebondo, Kapongan en Pradjekan (id.).	28 Juni 1895.
A. B. J. Prins,	23 Dec. 1893.	District Banjoewangi (afd. Banjoewangi)	28 Dec. 1894.
O. Haholij.	Id	District Rogodjampi (id.)	29 Dec. 1894.
W. J. A. Benz,	Id	Id. (id.).	21 Jan. 1895.
Banjoemas.			
J. H. A. Kluijt,	6 Maart 1894	District Djamboe (afd. Poerwokerto)	18 Maart 1895.
J. J. Koevoet	20 Oct. 1893	Eiland Noesa Kambangan (afd. Tjilatjap).	16 Maart 1895

Namen der ondernemers	Tijdstip van ingang der vergunning	Districten en afdeelingen of landschappen waar de opsporingsterreinen gelegen waren.	Datum van intrekking (besluit van den hoogsten gewestelijken gezaghebber).
Sumatra's Westkust.			
S. Schwab,	12 Juli 1893.	Afd. Aijer Bangies (Padangsche Benedenlanden) en Loeboe Sikaping en Rau (Padangsche Bovenlanden).	3 Sept. 1894.
S. Schwab,	22 Jan. 1894.	Afd. Padang Lawas (res. Tapanoli).	30 Jan. 1895.
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.			
H. W. van Dalfsen	10 Oct. 1890	Districten Batang Alai en Laboean Amas (afd. Amoenthai).	14 Nov. 1891.
B. N. Powell,	26 Jan. 1893	District Martapoera (afd. Martapoera).	5 Nov. 1891
H. W. van Dalfsen,	5 Maart 1891.	District Pleihari (id.).	20 Sept. 1894.
H. F. D. Loust	10 Mei 1892.	Landschap Sebamban (afd. Pasir en Tanah Boemboelanden).	11 Juli 1891
H. von Oertzen,	21 Juni 1892.	Landschap Batoe Litjin (id.).	Id.
A. H. Hilling,	Id.	Id. (id.).	Id.
B. J. W. E. Broers,	9 Sept. 1892.	Id. (id.)	Id.
W. G. Pariset	9 Maart 1892	Landschappen Tjengal Menoenggoeal en Bangkalaan (id.).	Id.
W. G. Pariset	6 Sept. 1892	Landschap Tjengal (id.).	Id.

C. Door tijdsverloop vervallen vergunningen

Namen der ondernemers	Waar de opsporingsterreinen gelegen waren.	De vergunning liep af onder dagteekening als volgt:
Gouvernementslanden.		
Samarang		
F. J. Piller en M. L. Fauel,	District Oengaran (afd. Ambarawa),	29 Oct. 1891.
C. Voute,	Id. (id.).	3 Nov. 1891
Soerabaija.		
Naaml. vennootschap Oostersche exploratie- en exploitatiemaatschappij, *d)*	Afd. Modjokerto,	21 Juni 1895
Dordtsche Petroleummaatschappij.	Afd. Ortasoe.	17 Mei 1895.
Madura.		
H. C. C. Kool,	Afd. Pamakasaan,	20 Febr. 1895.
C. Scheepmaker jr.,	Afd. Sumanap,	Id.
Id.	Afd. Bangkallang	Id.
H. C. C. Kool,	Afd. Sampang,	Id.
Menado.		
P. Meeter	District Bone (afd. Gorontalo),	17 Oct. 1894.
E. Bosch en H. Th. van Steeden,	Districten Kabela en Bone (id.),	29 Nov. 1891.
Inlandsche staten.		
Riouw en onderhoorigheden.		
S. Schwab	Eenige eilanden der residentie Riouw,	10 Mei 1895.
W. Schwab,	Id.	Id.
Westerafdeeling van Borneo.		
A. Richardson,	Landschap Sambas.	24 Juni 1895
R. Allen,	Id.	Id.
H. J. Scherius,	Landschap Matan,	24 Juli 1894
M. J. W. Spoulaw,	Landschap Tajan,	10 Dec. 1894.

d) De vergunning was oorspronkelijk verleend aan C. Scheepmaker jr. De door laatstgenoemde den 11den November 1892 voor den tijd van drie jaren verkregen vergunning voor mijnbouwkundige opsporingen in de afdeeling Ngawi der residentie Madioen werd in April 1895 voor den verderen duur op genoemde Maatschappij overgedragen.

Koloniaal verslag van 1895.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE **MMM.**

N°. 64.

(Zie hoofdst. ●, afd. III, van het verslag.)

OVERZICHT van het ZOUTDEBIET in de gewesten van Nederlandsch-Indië waar de verkoop van gouvernementswege geschiedt, over de jaren 1892, 1893 en 1894 [1]).

Gewestelijke opgaven.

GEWESTEN.	1892.	1893.	1894.	GEWESTEN.	1892.	1893.	1894.
			Verkochte hoeveelheden (in pikols).				
JAVA EN MADURA.				Per transport	868 011 $^{23}/_{32}$	885 043 $^{14}/_{32}$	862 632 $^{9}/_{32}$
Bantam.	33 981 $^{21}/_{32}$	35 956 $^{9}/_{32}$	34 593 $^{13}/_{32}$	Madioen	66 546 $^{29}/_{32}$	65 014 $^{13}/_{32}$	62 725 $^{30}/_{32}$
Batavia *a*).	66 621 $^{6}/_{32}$	54 183 $^{29}/_{32}$	57 516 $^{19}/_{32}$	Kediri	78 393	73 728 $^{23}/_{32}$	75 460 $^{23}/_{32}$
Krawang *b*)	17 029 $^{14}/_{32}$	28 026 $^{3}/_{32}$	25 105 $^{9}/_{32}$	Madura.	48 252 $^{9}/_{32}$	57 200 $^{10}/_{32}$	58 848 $^{29}/_{32}$
Preanger Regentsch. .	82 412 $^{10}/_{32}$	78 695 $^{12}/_{32}$	76 474 $^{14}/_{32}$	Totalen . .	*d*) 1 061 203 $^{23}/_{32}$	*e*) 1 080 987 $^{7}/_{32}$	*f*) 1 059 667 $^{23}/_{32}$
Cheribon	54 487 $^{13}/_{32}$	56 86[illegible] $^{9}/_{32}$	54 848 $^{19}/_{32}$				
Tagal	38 843 $^{12}/_{32}$	40 959 $^{12}/_{32}$	38 794 $^{2}/_{32}$	BUITENBEZITTINGEN.			
Pekalongan	26 443 $^{13}/_{32}$	24 714 $^{30}/_{32}$	24 910				
Samarang *c*). . . .	63 281 $^{23}/_{32}$	65 128 $^{8}/_{32}$	63 027 $^{9}/_{32}$	Sumatra's Westkust .	67 505 $^{27}/_{32}$	77 172 $^{4}/_{32}$	60 354 $^{23}/_{32}$
Japara	36 648 $^{21}/_{32}$	44 170	40 715 $^{9}/_{32}$	Benkoelen.	9 167 $^{6}/_{32}$	9 822 $^{16}/_{32}$	8 795 $^{17}/_{32}$
Rembang	46 488 $^{11}/_{32}$	51 519 $^{19}/_{32}$	51 782 $^{16}/_{32}$	Lampongsche Districten	6 885 $^{23}/_{32}$	7 336 $^{4}/_{32}$	7 064 $^{18}/_{32}$
Soerabaija *c*)	83 755 $^{9}/_{32}$	91 438 $^{4}/_{32}$	85 380 $^{9}/_{32}$	Palembang	42 327	42 998 $^{23}/_{32}$	44 618
Pasoeroean	48 253 $^{25}/_{32}$	49 080 $^{16}/_{32}$	48 339 $^{9}/_{32}$	Banka	8 026 $^{9}/_{32}$	7 992 $^{13}/_{32}$	8 509 $^{14}/_{32}$
Probolinggo	22 406 $^{1}/_{32}$	24 [illegible] $^{11}/_{32}$	24 655 $^{18}/_{32}$	Westerafd. van Borneo.	28 243 $^{9}/_{32}$	29 402 $^{25}/_{32}$	25 048 $^{23}/_{32}$
Bezoeki.	31 879 $^{23}/_{32}$	33 467 $^{3}/_{32}$	32 536 $^{23}/_{32}$	Zuider- en Oosterafd. van Borneo . . .	42 366 $^{9}/_{32}$	45 898 $^{9}/_{32}$	47 063 $^{13}/_{32}$
Banjoemas.	63 389 $^{20}/_{32}$	61 637 $^{29}/_{32}$	60 462 $^{27}/_{32}$				
Bagelen	70 311 $^{3}/_{32}$	69 644 $^{9}/_{32}$	68 900 $^{4}/_{32}$	Totalen . .	204 515 $^{13}/_{32}$	220 623	201 459 $^{30}/_{32}$
Kadoe	45 610 $^{3}/_{32}$	43 901 $^{21}/_{32}$	42 981 $^{19}/_{32}$	Java en Madura (zie hooger)	1 061 203 $^{23}/_{32}$	1 080 987 $^{7}/_{32}$	1 059 667 $^{23}/_{32}$
Soerakarta.	36 168 $^{13}/_{32}$	30 989 $^{9}/_{32}$	31 575 $^{29}/_{32}$				
Transporteeren	868 011 $^{23}/_{32}$	885 043 $^{14}/_{32}$	862 632 $^{9}/_{32}$	Algemeene totalen (pikols) . . .	1 265 719 $^{4}/_{32}$	1 301 610 $^{9}/_{32}$	1 261 127 $^{23}/_{32}$

1). De opgaven over 1893 zijn als verbeterde, die over 1894 als voor oopige te beschouwen.

a) Ter wille van de eenvormigheid is ook voor de verschillende verkoopplaatsen in de residentie Batavia, niettegenstaande het zout er bij het gewicht wordt verkocht (in de behandelde drie jaren achtereenvolgens tot een totaal van 3 864 029, 3 142 667 en 3 337 690 K.G.), het debiet in pikolmaten opgegeven. Voor de herleiding is aangenomen dat 58 K.G. bij meting 1 pikol opleveren.

b) De verkoop bij het gewicht werd in den loop der eerste helft van 1894 (gouvernementsbesluiten dd. 3 Februari en 18 Mei 1894 n°. 16 en 38) ook ingevoerd bij één van de zeven verkoopplaatsen in Krawang, namelijk bij die te Tjibangboengin, waar op de bedoelde wijze werden verkocht 21 865 K.G., waarvoor in de tabel 377 pikol in rekening is gebracht.

c) Evenals op vijf andere verkoopplaatsen (zie de noten *a* en *b*) geschiedt ook te Samarang en te Soerabaija de verkoop bij het gewicht. In de behandelde jaren beliepen de verkochte hoeveelheden te Samarang achtereenvolgens 781 352, 863 923 en 881 850 K.G., en te Soerabaija achtereenvolgens 596 937, 804 967 en 896 390 K.G. Herleid in pikolmaten, waren de hoeveelheden voor eerstgemelde hoofdplaats achtereenvolgens 13 471 $^{15}/_{32}$, 14 897 $^{7}/_{32}$ en 15 204 $^{10}/_{32}$ pikol, en voor de hoofdplaats Soerabaija 10 292 $^{2}/_{32}$, 13 878 $^{24}/_{32}$ en 15 455 pikol. Onder de gewestelijke cijfers in de tabel is voor beide hoofdplaatsen het debiet in pikols opgetrokken.

d) Hieronder voor de bij het gewicht verkochte hoeveelheden, in totaal (zie de noten *a* en *c*) bedragen hebbende 5 242 318 K.G., gerekend 90 384 $^{20}/_{32}$ pikol.

e) Hieronder voor de bij het gewicht verkochte hoeveelheden, in totaal (zie de noten *a* en *c*) bedragen hebbende 4 811 557 K.G., gerekend 82 957 $^{29}/_{32}$ pikol.

f) Hieronder voor de bij het gewicht verkochte hoeveelheden, in totaal (zie de noten *a*, *b* en *c*) bedragen hebbende 5 137 795 K.G., gerekend 88 582 $^{18}/_{32}$ pikol.

Berekening van de geldelijke opbrengst.

GEWESTEN.	1892.	1893.	1894.
Van de hiervóór opgegeven hoeveelheden werden verkocht:			
JAVA EN MADURA.			
à f 6,72 per pikol (normaalprijs)	878 655 $^{12}/_{32}$	911 721 $^{9}/_{32}$	g) 938 254 $^{21}/_{32}$
à f 5,92 per pikol) Java's zuidkust) . .	55 792 $^{14}/_{32}$	54 986 $^{28}/_{32}$	h) 1 039 $^{13}/_{32}$
à f 6 per pikol (in de res. Soerakarta) . .	36 168 $^{11}/_{32}$	30 989 $^{9}/_{32}$	31 57[illegible] $^{23}/_{32}$
à f 0,12 per K.G. (op de zes — in 1894 op de zeven — verkoopplaatsen, waar de verkoop bij het gewicht is ingevoerd).	88 263 $^{2}/_{32}$	81 160 $^{17}/_{32}$	85 789 $^{25}/_{32}$
à f 2 per pikol (daar waar het zout, na vooraf voor de consumptie onbruikbaar te zijn gemaakt, voor industrieele doeleinden wordt verlangd).	203	332	211 $^{12}/_{32}$
à f 0,03⁵ per K.G. (verstrekking voor industrieele doeleinden waar de verkoop bij het gewicht is ingevoerd)	2 121 $^{20}/_{32}$	2 771 $^{11}/_{32}$	2 792 $^{29}/_{32}$
Totalen als voren (pikols) . . .	1 061 203 $^{29}/_{32}$	1 080 987 $^{7}/_{32}$	1 059 667 $^{22}/_{32}$

GEWESTEN.	1892.	1893.	1894.
BUITENBEZITTINGEN.			
à f 6,72 per pikol (op Banka en in de Lampongsche Districten, met uitzondering van Telok Betong) . .	10 584 $^{1}/_{32}$	12 082 $^{23}/_{32}$	i) 201 444 $^{30}/_{32}$
à f 5,83⁴ per pikol (in Palembang en Borneo's Westerafd.) .	70 576 $^{9}/_{32}$	72 401 $^{12}/_{32}$	
à f 6,66⁵ per pikol (in Benkoelen en Borneo's Zuider- en Oosterafdeeling) . .	51 553 $^{14}/_{32}$	55 720 $^{21}/_{32}$	
à f 5 per pikol (ter Sumatra's Westkust en op de hoofdplaats Telok Betong der Lampongsche Districten)	71 817 $^{19}/_{32}$	80 415 $^{14}/_{32}$	
à f 2 per pikol (verstrekking voor industrieele doeleinden) k)	10	3	15
Totalen als voren	204 515 $^{12}/_{32}$	220 623	201 459 $^{30}/_{32}$
Geldelijke opbrengst:			
Java en Madura . .	f 7 070 988,86	f 7 201 254,50⁵	f 7 103 892,17⁵
Buitenbezittingen . .	1 175 480,09	1 277 208,69	l) 1 273 091,80⁵
Algemeene totalen	f 8 246 468,93	f 8 478 463,19⁵	f 8 376 983,98

Opgaven voor elke verkoopplaats in het bijzonder m).

JAVA EN MADURA

Districten.	Plaats waar het verkooppakhuis gevestigd is.	Hoeveelheid zout (in pikols) gesleten in: 1892.	1893.	1894.
Bantam.				
Serang	Karang Antoe	4 720	5 094	4 813
Tanara	*Tanara	4 951	6 947	6 016
Tjilegon	Tjilegon	5 279	5 462	5 623
Pandeglang	*Pandeglang	6 694	6 586	6 348
Rangkas Betoeng	Rangkas Betoeng	6 174	5 896	6 107
Tjiringin	*Laboean	4 040	3 863	3 690
Paroeng Koedjang	Goenoeng Kentjana	2 120	2 100	1 983
	Te zamen	33 978	35 948	34 590

Districten.	Plaats waar het verkooppakhuis gevestigd is.	Hoeveelheid zout (in pikols) gesleten in: 1892.	1893.	1894.
Batavia. n				
Batavia (hoofdplaats)	*Batavia	24 973	16 016	18 946
Bekassi	*Bekassi	10 186	8 868	9 214
Tangerang	*Tangerang	13 091	11 086	11 310
Buitenzorg	*Buitenzorg	18 371	18 214	18 679
	Te zamen	66 621	54 184	57 549

g) De normaalprijs gold van 9 Januari 1894 af ook voor de verkooppakhuizen op Java's zuidkust, namelijk voor die te Pelaboean (Wijnkoopsbaai) en Kalipoetjang in de Preanger Regentschappen, Tjilatjap in Banjoemas, Patjitan, Toelakan en Belah in Madioen en Panggoel in Kedri (zie blz. 280 van het verslag hiervóór).

h) De prijs van f 5,92 per pikol gold slechts gedurende de eerste acht dagen van het jaar (zie de voorgaande noot).

i) De in de eerste kolom vermelde prijzen golden in 1894 voor Telok Betong (één van de vijf verkoopplaatsen in de residentie Lampongsche Districten, en vanaf de verschillende verkoopplaatsen in de gewesten Benkoelen, Westerafdeeling van Borneo en Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo, Sumatra's Westkust en Palembang slechts gedurende eenige dagen der maand Januari, daar ingevolge het bepaalde bij Indisch Staatsblad 1893 n°. 302 in die maand (voor de verschillende gewesten op verschillende data) verhoogde zoutprijzen werden ingevoerd, bedragende voor Telok Betong, de residentie Benkoelen en de twee gewesten op Borneo f 6,72 en voor Sumatra's Westkust en Palembang f 6 per pikol. Hoeveel zout in de genoemde maand nog tegen de oude prijzen verkocht werd, is niet opgegeven, zoodat alleen het debetcijfer over het geheele jaar voor alle gewesten te zamen bekend gesteld is.

k) Alleen ter Sumatra's Westkust.

l) Dit cijfer is overgenomen uit de verantwoordingen der zoutverkooppakhuismeesters, waarin echter niet opgegeven is hoeveel de opbrengst volgens het oude en hoeveel die volgens het nieuwe tarief bedraagt (verg. noot i).

m) In deze opgaaf zijn de totalen afgerond, in dier voege dat onderdeelen van den pikol zijn weggelaten. De door Europeesche pakhuismeesters beheerde verkooppakhuizen zijn met een * aangeduid; op al de andere plaatsen is het debiet aan inlandsche pakhuismeesters opgedragen.

n) In K.G. bedroegen de verkochte hoeveelheden, welke ter wille van de vergelijking in pikolmaten zijn herleid, in 1892: te Batavia 1 448 419, te Bekassi 590 811, te Tangerang 759 265 en te Buitenzorg 1 065 534; in 1893 respectievelijk 928 918, 514 356, 642 977 en 1 056 446, en in 1894 respectievelijk 1 098 889, 534 449, 655 977 en 1 048 618.

Districten.	Plaats waar het verkooppakhuis gevestigd is.	Hoeveelheid zout (in pikols) gesleten in: 1892	1893.	1894.
	Krawang.			
Sindangkassi	Poerwakarta	2 480	2 559	2 606
Gandasoli	Plered	1 398	1 406	1 508
Krawang	Krawang	4 737	5 969	10 115
Adiarsa	Tjilamaja	1 218	1 499	1 673
Tjabangboengin	Tjabangboengin	3 187	12 231	o) 4 503
Segalaherang } p)	Segalaherang	2 890	2 966	2 879
Pamanoekan } p)	Pamanoekan	1 114	1 393	1 818
	Te zamen	17 024	28 023	25 102
	Preanger Regentschappen.			
Oedjoeng Broeng Koelon	*Bandong	11 108	10 570	10 596
Koppo	Koppo	5 683	5 518	4 947
Tjitjalengka	Tjitjalengka	5 399	5 350	4 914
Maleber	*Tjiandjoer	10 549	10 218	9 673
Djampang Wetan	Tanggeung	1 136	1 178	1 694
Goenoeng Parang	*Soekaboemi	9 307	9 406	9 571
Plaboean	Plaboean (of Wijnkoopsbaai)	1 346	1 282	849
Djampang Koelon	Paboearan	469	360	368
Soemedang	Soemedang	4 009	3 857	4 135
Malambong	Malambong	4 251	3 864	3 773
Indihiang	*Indihiang	6 551	6 352	6 536
Singaparna	Singaparna	3 762	3 574	3 533
Soetji	*Garoet (of Tjiwalen)	10 408	9 824	8 896
Bandjar	Bandjar	988	805	1 230
Kalipoetjang	Kalipoetjang	2 362	1 832	1 293
Parigi	Parigi	1 573	1 409	1 542
Mandala	Tjikatomas	902	871	931
Batoewangi	Singadjaja	639	579	251
Nagara	Pameungpeuk	496	558	512
Kandangwesi	Boengboelan	611	556	484
Karang	Parakan-ondjé	852	722	737
	Te zamen	82 401	78 685	76 465

Districten.	Plaats waar het verkooppakhuis gevestigd is.	Hoeveelheid zout (in pikols) gesleten in: 1892.	1893.	1894
	Cheribon.			
Cheribon	*Cheribon	14 478	14 923	13 556
Losari	Tjiledoek	4 865	5 195	4 754
Indramajoe	*Indramajoe	5 480	6 330	6 043
Karang Ampel	Karang Ampel	1 740	2 853	2 941
Madjalengka	*Madjalengka	9 450	9 117	9 202
Tjiamis	Tjiamis	4 082	4 072	4 173
Kwali	Kwali	3 167	3 046	3 000
Koeningan	*Koeningan	9 776	9 352	9 188
Losarang q)	Losarang	1 445	1 973	1 988
	Te zamen	54 483	56 861	54 845
	Tagal.			
Tagal	*Tagal	15 836	16 023	16 621
Pamalang	Plawangan	4 256	4 749	2 166
Tjomal	Oeloedjami	4 057	4 364	4 564
Randoedongkal	Randoedongkal	5 091	4 969	5 074
Tandjoeng	Tandjoeng	4 134	5 141	4 574
Boemiaijoe	Boemiaijoe	5 467	5 700	5 792
	Te zamen	38 841	40 946	58 791
	Pekalongan.			
Pekalongan	*Pekalongan	14 255	13 027	13 587
Panianggaran	Goemiwang	3 747	4 110	3 991
Sawangan	Doro	3 358	2 776	2 845
Keboemen	Limpoeng	5 082	4 801	4 485
	Te zamen	26 442	24 714	24 908
	Samarang			
Samarang	*Samarang r)	13 471	14 895	15 204
Salatiga	*Salatiga	11 338	11 302	11 019
Ambarawa	Ambarawa	5 562	6 016	6 193
Oengaran	Oengaran	2 759	2 735	2 604
Kendal	*Bodri	11 238	10 318	9 611
Selokaton	Soekoredjo	3 208	3 227	3 258
Bodja	Soesoekan	2 478	2 371	2 358
Demak	*Demak	13 224	14 260	12 776
	Te zamen	63 278	65 124	63 023

o) Hieronder eene bij het gewicht verkochte hoeveelheid van 21 865 K.G., welke hoeveelheid te dezer plaatse is medegerekend als 377 pikol (verg. noot b).

p) Deze districten behooren tot de particuliere landen Pamanoekan en Tjiassem.

q) Dit district behoort tot de particuliere landen Kandanghauer en Indramajoe-West.

r) Zie noot c.

Districten.	Plaats waar het verkooppakhuis gevestigd is.	Hoeveelheid zout (in pikols) gesleten in:		
		1892.	1893.	1894.
Japara.				
Patti	*Patti	8 267	9 123	7 013
Joana	Joana	2 163	3 342	4 278
Mantoep	*Tangoelangin	s)15 820	....	....
Koedoes	*Koedoes	s) 1 609	17 929	18 180
Mergotoehoe	*Taijoe	3 570	5 091	4 831
Japara	*Japara	5 216	8 683	6 412
	Te zamen	36 645	44 168	40 714
Rembang.				
Waroe	Rembang	3 847	4 897	4 742
Pamottan	Pamottan	3 164	4 371	4 732
Rembes	Toeban	5 036	6 510	5 997
Renggel	Renggel	3 989	4 565	4 447
Djatirogo	Djatirogo	3 857	4 176	4 204
Dantjar	Boeloe	2 261	3 724	4 315
Temaijang	Bodjonegoro t)	6 248	5 650	5 907
Padangan	*Padangan	6 998	6 962	6 998
Pelam	Soegihwaras	4 678	4 756	4 774
Karangdjati	Blora	6 404	5 903	5 662
	Te zamen	46 482	51 514	51 778
Soerabaija.				
Soerabaija	*Soerabaija s)	10 292	13 878	15 455
Djenggolo I	Sidoardjo	4 579	5 832	4 837
Djenggolo II	Djerebeng t)	4 335	5 246	4 534
Rawapoelo I	Porrong	4 944	5 557	5 183
Modjokerto	*Modjokerto	8 306	8 197	7 299
Modjosari-lor	*Modjosari	7 131	6 793	5 140
Modjodadi	*Ploso	7 676	7 167	6 789
Modjoagoeng	*Modjoagoeng	9 665	9 715	7 427
Grissee	Grissee	2 403	3 135	2 984
Bengawandjero	Boenga	946	1 198	1 757
Goenoeng Kendeng	*Lamongan	7 253	8 588	8 937
Tambangan	Doekoen	2 224	2 505	2 044
Pradjek	*Babat	10 327	9 993	9 290
Kedokan	Krandji	1 057	1 038	1 144
Baweau (eiland)	Sangkapoera	2 612	2 587	2 554
	Te zamen	83 750	91 429	85 374

s) Het debiet werd in November 1892 van Tangoelangin naar Koedoes overgebracht.

Districten.	Plaats waar het verkooppakhuis gevestigd is.	Hoeveelheid zout (in pikols) gesleten in:		
		1892.	1893.	1894.
Pasoeroean.				
Pasoeroean	*Pasoeroean	5 413	5 490	5 048
Grati	Gratitoenon	1 777	1 826	1 765
Winongan	Banjoebiroe	947	836	763
Tengger	Pasrepan	2 130	2 001	2 056
Bangil	Bangil	2 067	2 899	2 409
Gempol	Poerwodadi	4 208	4 811	4 616
Pandakan	Kasri	2 943	3 301	2 859
Malang	*Malang	6 580	6 604	6 712
Karanglo	Singosari	2 340	2 318	2 233
Panunggoengan	Batoe (Sisir)	2 904	2 665	2 679
Ngantang	Ngantang	862	806	846
Senggoro	Kepandjen	5 066	4 958	5 252
Toeren	*Toeren	6 778	6 716	7 081
Pakis	Toempang	4 232	3 844	4 014
	Te zamen	48 247	49 075	48 333
Probolinggo.				
Probolinggo	*Bremi (of Probolinggo)	7 114	7 485	7 514
Tongas	Tongas	1 622	1 764	2 087
Gending	Gending	2 245	2 706	2 647
Padjarakan	Padjarakan	2 846	3 699	3 437
Paiton	Paiton	723	1 283	1 040
Loemadjang	*Loemadjang	7 854	7 742	7 928
	Te zamen	22 404	24 679	24 653
Bezoeki.				
Bezoeki	Bezoeki	1 878	1 978	1 720
Bondowosso	*Bondowosso	7 828	8 295	7 874
Djember	Djember	5 840	6 026	6 198
Soekokerto	Soekowono	5 461	5 395	5 139
Panaroekan	*Panaroekan	3 217	3 514	3 346
Kalitikoes	Ardjasa	804	1 035	1 281
Soemberwaroe	Naugger	1 115	1 183	1 185
Kapongan	Mangaran	1 016	1 019	722
Banjoewangi	Banjoewangi	3 067	3 193	3 130
Rogodjampi	Rogodjampi	1 649	1 824	1 937
	Te zamen	31 875	33 462	32 532

t) In 1894 is de Europeesche verkooppakhuismeester door een inlander vervangen.
s) Zie noot r.

Districten.	Plaats waar het verkooppakhuis gevestigd is.	Hoeveelheid zout (in pikols) geleten in: 1892.	1893.	1894.
	Banjoemas.			
Banjoemas	Panjoemas	6 685	7 649	11 563
Adjibarang	Adjibarang	3 798	3 664	4 228
Poerbolinggo	*Poerbolinggo	15 809	14 913	15 880
Singomerto	*Bandjarnegara	8 014	7 832	8 424
Karangkobar	Korangkobar	4 886	4 749	4 444
Tjilatjap	*Tjilatjap	20 206	17 603	4 923
Adiredjo	Bandjarkroja	3 082	3 657	9 284
Pegadingan	Sidoredjo z)	520	....	......
Madjenang	Madjenang z)	380	1 568	1 714
	Te zamen	63 386	61 635	60 460
	Bagelen.			
Poerworedjo	*Poerworedjo	11 359	11 340	10 541
Koetoardjo	*Koetoardjo	12 708	12 025	12 740
Djenar	Boebretan	3 429	3 890	3 701
Keboemen	*Keboemen	7 179	7 409	9 132
Id.	Sadang	3 227	3 066	2 911
Ambal	Ambal	5 461	5 133	4 743
Karang Anjar	*Karang Anjar	14 006	13 543	12 963
Wonosobo	*Wonosobo	12 184	11 868	10 800
Sapoeran	Broeno	w) 763	1 425	1 366
	Te zamen	70 307	69 639	68 897
	Kadoe.			
Magelang	*Magelang	11 171	10 618	10 241
Ngasinan	Grabak	5 037	4 777	5 143
Probolinggo	*Mcontilan	8 207	7 451	7 718
Menoreh	Salaman	6 608	5 596	5 272
Remameh	Salam	1 969	2 144	1 795
Djetis	*Temanggoeng	9 023	9 035	7 818
Kadoe	Ngadiredjo	4 191	4 277	4 991
	Te zamen	45 606	43 898	42 978
	Soerakarta			
—	*Soerakarta	21 837	20 197	19 785
—	*Klatten	14 331	10 791	11 794
	Te zamen	36 168	30 988	31 579

z) Het debiet werd in September 1892 van Sidoredjo naar Madjenang overgebracht.

Districten.	Plaats waar het verkooppakhuis gevestigd is.	Hoeveelheid zout (in pikols) geleten in: 1892.	1893.	1894.
	Madioen.			
Bagi	*Madioen	9 740	9 418	9 217
Tjaroeban	Tjaroeban	4 718	4 308	4 774
Sepreh	Ngawi	5 162	5 056	5 040
Sinee	Ngrambee	2 114	2 033	2 069
Magettan	*Magettan	9 520	9 229	9 979
Ponorogo	*Ponorogo	4 646	1 615	10 761
Patjitan	*Patjitan	5 224	4 410	3 812
Pringkoekoe	Belah	4 804	6 275	3 670
Lorrok	*Toelokan	20 618	22 665	13 398
	Te zamen	66 542	65 009	62 720
	Kediri.			
Kediri	*Kediri	19 794	18 807	19 147
Soekoredjo	*Paree	7 019	6 450	4 772
Toeloeng Agoeng	*Toeloeng Agoeng	13 724	13 226	14 176
Kampak	Tawing	4 998	4 368	6 022
Panggoel	Panggoel	1 199	917	662
Ngandjoek	*Ngandjoek	8 673	8 163	8 004
Kertosono	*Kertosono	6 771	6 618	6 578
Blitar	*Blitar	15 594	10 427	10 277
Wlingi	Wlingi	x) 619	4 748	5 817
	Te zamen	78 391	73 724	75 455
	Madura.			
Pamakassan	Pamakassan	5 434	7 439	6 886
Waroe	Temberoe	2 910	2 781	2 839
Bangkallan	*Bangkallan	10 912	10 641	9 939
Sapoelce	Sapoelce	1 180	1 205	1 352
Balega-laut	Balega	3 959	5 430	5 840
Sampang-laut	Sampang	4 973	6 332	6 450
Sampang-daija	Ketapang	2 638	2 986	3 451
Sumanap	Pabean	6 957	8 719	8 620
Barat-daija	Amboenten	7 069	7 813	9 114
Timor-daija	Andoelang	731	1 851	2 149
Kangean (eiland)	Ardjasa	655	831	924
Sapoedi (id.)	Gaijam	851	1 177	1 191
	Te zamen	48 249	57 195	58 841

w) Dit pakhuis werd in Juni 1892 geopend.
x) Dit pakhuis werd in November 1892 geopend.

BUITENBEZITTINGEN.

Afdeelingen.	Plaats waar het verkooppakhuis gevestigd is.	Hoeveelheid zout (in pikols) gesleten in: 1892.	1893.	1894.
Sumatra's Westkust.				
Afd. Padang	*Padang	30 400	27 616	11 418
id. Priaman	*Priaman	30 796	42 497	43 282
id. Aijer Bangies en Rau	Aijer Bangies	1 247	1 227	1 242
id. Natal	Natal	2 473	2 904	1 292
id. Pasman	Indrapoera	2 589	2 926	3 119
	Te zamen	67 505	77 170	60 353
Benkoelen.				
Afd. Benkoelen	Benkoelen	2 686	2 745	2 160
id. Mokko Mokko	Mokko Mokko	628	651	671
id. id.	Bantal	355	418	393
id. id.	Ketaun	262	278	239
id. Laïs	Laïs	742	761	762
id. Kauer	Bintoehan	618	649	657
id. Seloema	Loeboelintang	398	392	ij) 183
id. id.	Tallo	594	761	905
id. Manna en Pasoemah Oeloe Manna	Manna	1 445	1 577	1 348
id. Kroë	Kroë	1 434	1 585	1 472
	Te zamen	9 162	9 817	8 790
Lampongsche Districten.				
—	Telok Betong	4 321	3 246	2 646
Afd. Toelang Bawang	Monggala	z) 1 247	2 278	2 282
id. id.	Kotta Boemi	z) 463	708	720
id. Sekampong	Soekadana	z) 472	657	895
id. Semangka	Kotta Agoeng	aa) 280	445	519
	Te zamen	6 883	7 334	7 062
Palembang.				
—	*Palembang	42 327	42 998	44 618

ij) Dit pakhuis werd in Mei 1894 gesloten.

z) Dit pakhuis werd in Mei 1892 geopend, bij wijze van proef.

aa) Dit pakhuis werd in Juni 1892 geopend, mede bij wijze van proef.

Districten of afdeelingen.	Plaats waar het verkooppakhuis gevestigd is.	Hoeveelheid zout (in pikols) gesleten in: 1892.	1893.	1894.
Banka. bb)				
Distr. Muntok	Muntok	1 711	1 420	1 827
id. Djeboes	*Djeboes	601	559	611
id. Blinjoe	*Blinjoe	1 065	1 111	1 091
id. Soengeiliat	*Soengeiliat	1 094	1 202	1 230
id. Merawang	*Merawang	586	649	512
id. Pangkalpinang	*Pangkalpinang	1 092	1 039	1 074
id. Soengeislan	*Soengeislan	754	818	907
id. Koba	*Koba	501	516	572
id. Toboali	*Toboali	613	684	682
	Te zamen	8 017	7 989	8 506
Westerafdeeling van Borneo.				
Afd. Pontianak en Ommelanden	*Pontianak	6 123	6 320	6 364
id. Mampawa	Mampawa	1 830	1 753	1 327
id. Taijan	Taijan	1 524	1 811	1 519
id. Soekadana	Soekadana	1 701	2 207	1 259
id. Sambas	*Sambas	4 378	4 396	3 276
id. Montrado cc)	*Singkawang	2 627	2 673	2 154
id. Sintang	*Sintang	8 240	8 578	8 025
id. id.	Sanggou	1 813	1 662	1 122
	Te zamen	28 241	29 400	25 046
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.				
Afd. Bandjermasin en Ommelanden	*Bandjermasin	20 709	21 762	25 101
id. Amoenthai	*Amoenthai	13 613	14 578	11 353
id. Martapoera	Tabanio	778	758	701
id. Dajaklanden	Kwala Kapoeas	1 066	1 536	2 309
id. Sampit	Sampit	1 378	1 403	1 414
id. Doesoenlanden	Boentok	4 791	5 859	6 188
	Te zamen	42 365	45 896	47 066

bb) De pakhuizen op Banka (met uitzondering van dat ter hoofdplaats Muntok) staan onder beheer van de administrateurs der tinmijnen.

cc) Met 1 Juli 1895 (Indisch Staatsblad n°. 75) is de afdeeling Montrado ingesmolten bij de afdeeling Sambas.

Koloniaal verslag van 1895.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE NNN.

N°. 65

(Zie Hoofdst. O, afd. IV, § 1, van het verslag.)

OVERZICHTEN betreffende de HANDELSBEWEGING van Nederlandsch-Indië met landen of plaatsen daarbuiten gelegen, over het jaar 1894.

I. Herkomst en bestemming der in- en uitgevoerde goederen.

LANDEN OF PLAATSEN VAN HERKOMST OF BESTEMMING.	Waarde van den algemeenen invoer.			Waarde van den algemeenen uitvoer.		
	Goederen.	Ongemunt goud en zilver.	Speciën (gemunt goud en zilver).	Goederen.	Ongemunt goud en zilver.	Speciën (gemunt goud en zilver).
	VOOR REKENING VAN PARTICULIEREN.					
Nederland	f 50 266 831	f 4 040	f 278 298	f 65 013 011	f 1 150	f 500
Engeland	21 516 765	»	381 000	2 883 627	»	»
Engelsch Kanaal (voor orders)	. . . . . .	. . . . . .	. . . . . .	5 767 826	»	»
België	7 517	»	»	75 900	»	»
Frankrijk	1 119 718	»	16 500	3 167 700	»	»
Duitschland	983 848	220	»	930 800	»	»
Oostenrijk	207 117	»	»	2 305 748	»	»
Zwitserland	100 683	»	»	»	»	»
Rusland	1 299 541	»	»	601 566	»	»
Denemarken	31 537	»	»	»	»	»
Zweden	27 000	»	»	»	»	»
Italië	361 240	»	»	151 701	»	»
Spanje	1 310	»	»	134 617	»	»
Spanje (voor orders)	. . . . . .	. . . . . .	. . . . . .	2 918 169	»	»
Portugal	»	»	»	3 798	»	»
Portugal (voor orders)	. . . . . .	. . . . . .	. . . . . .	610 075	»	»
Griekenland	7 493	»	»	»	»	»
Egypte	21 009	»	500	»	»	»
Port Saïd (voor orders)	. . . . . .	. . . . . .	. . . . . .	17 801 129	»	»
Afrika	20 746	»	»	460 950	»	»
Amerika	4 139 806	»	»	7 769 287	»	»
Arabië	1 410	»	50 000	8 820	»	59 375
Engelsch-Indië	85 847	»	»	672 106	»	»
Pinang	13 537 157	»	2 307 461	3 051 664	»	142 608
Transporteeren	f 93 736 575	f 4 260	f 3 033 759	f 114 328 494	f 1 150	f 202 483

LANDEN OF PLAATSEN VAN HERKOMST OF BESTEMMING.	Waarde van den algemeenen invoer.			Waarde van den algemeenen uitvoer.		
	Goederen.	Ongemunt goud en zilver.	Speciën (gemunt goud en zilver).	Goederen.	Ongemunt goud en zilver.	Speciën (gemunt goud en zilver).
Per transport . . .	f 93 736 575	f 4 260	f 3 033 759	f 114 328 494	f 1 150	f 202 483
Malakka	264 520	»	»	743	»	»
Singapore	50 362 563	6 405	5 809 024	42 250 438	31 500	650 294
Siam	5 898 801	»	»	250	»	»
Hongkong	4 169 145	»	»	17 609 269	»	»
China	1 850 126	»	»	2 839 893	»	»
Japan	10 163	»	»	424	»	»
Manilla	294 029	»	»	968	»	»
Serawak	5 710	»	»	28 683	»	»
Kokos-eilanden	»	»	»	744	»	»
Mauritius	»	»	»	14 000	»	»
Timor-Dilly	788 085	»	90 952	164 910	»	26 000
Australië	1 167 515	»	12 000	4 913 213	»	»
Totaal	f 158 547 232	f a) 10 665	f b) 8 945 735	f 182 152 029	f c) 32 650	f d) 878 777

VOOR REKENING VAN HET GOUVERNEMENT.

Nederland	f 5 616 032	»	f 1 000 000	f 17 022 361	»	»
Engeland	121 957	»	»	»	»	»
Duitschland	50	»	»	»	»	»
Italië	6 100	»	»	»	»	»
Pinang	200	»	»	»	»	»
Singapore	957 258	»	»	»	»	»
Totaal	f 6 711 597	»	f 1 000 000	f 17 022 361	»	»

II. Waarde der *ingevoerde* goederen.

VOOR REKENING VAN PARTICULIEREN.

BENAMING DER GOEDEREN.	Ingevoerd van: Nederland.	Ingevoerd van: andere landen.	Totaal.	BENAMING DER GOEDEREN.	Ingevoerd van: Nederland.	Ingevoerd van: andere landen.	Totaal.
				Per transport	f 2 096 657	f 2 240 558	f 4 389 215
Aardewerk van alle soorten	f 1 450 107	f 904 080	f 2 352 260	Boeken	198 488	80 776	279 201
Atappen	»	374 855	374 855	Buskruit	67 410	48 111	115 590
Bier	385 070	469 284	1 055 054	Cement	441 076	182 030	624 012
Blik en blikwerk	52 798	474 230	527 037				
Transporteeren	f 2 096 657	f 2 240 558	f 4 389 215	Transporteeren	f 2 803 070	f 2 551 411	f 5 358 081

a) Hiervan aan goud f 6105.

b) Hiervan aan gouden munt f 716 175, namelijk uit Nederland f 274 320, uit Engeland f 381 000, uit Frankrijk f 16 500, uit Singapore f 32 355 en uit Australië f 10 000.

c) Uitsluitend goud.

d) Alles zilveren munt.

BENAMING DER GOEDEREN	Ingevoerd van: Nederland.	andere landen.	Totaal.
Per transport	f 2 803 670	f 2 551 411	f 5 358 081
Cokes	34 544	66 032	98 570
Dranken (voor zoover niet afzonderlijk genoemd)	114 665	169 210	283 881
Drogerijen en medicijnen	465 070	853 520	1 010 608
Eetwaren (boter)	1 324 615	250 994	1 577 936
Id. (ghie of Perzische boter)	»	90 405	06 402
Id. (hammen)	124 030	44 066	468 902
Id. (kaas)	156 046	16 003	160 452
Id. (visch)	63 606	7 802 016	7 865 914
Id. (vleesch)	152 016	634 544	786 700
Id. (alle andere soorten)	1 299 701	7 050 388	8 550 040
Fabriek- en stoomwerktuigen	0 587 010	1 455 167	4 042 797
Gambier	»	1 077 236	1 077 236
Garens	938 902	2 500 955	3 430 557
Gedistilleerd (brandewijn)	269 358	457 795	727 053
Id. (genever)	715 126	168 333	883 450
Id. (likeuren)	93 858	116 678	210 796
Id. (reukwerken)	357 896	33 636	371 532
Id. (whisky)	36 391	117 156	153 517
Id. (alle andere soorten) e)	74 146	93 100	167 255
Glas en glaswerk	390 070	221 076	611 916
Goud- en zilverwerk	195 017	78 093	676 910
Hars	1 490	221 086	222 572
Hout (scheepsbouw- en timmer-)	4 234	484 598	488 832
Id. (ander) en houtwerk	27 598	186 008	613 600
IJzer en staal en dito werk	3 346 615	4 504 370	4 501 268
Instrumenten (muziek-)	140 076	58 394	106 472
Id. (andere)	122 936	10 541	136 476
Kaarsen	60 012	00 177	99 549
Kleederen	470 035	1 910 464	1 700 499
Koffermakerswerk	16 001	02 057	36 626
Koffie	»	945 490	945 489
Kolen (steen-)	95 579	4 601 501	1 807 170
Koper en koperwerk	005 467	490 463	776 009
Kramerijen	1 062 055	6 400 536	4 102 001
Lampen	405 037	186 200	684 540
Leder en lederwerk	173 297	361 644	534 036
Lood (ander en bewerkt)	36 366	76 055	114 753
Lucifers	841 410	1 807 084	9 049 006
Machinerieën voor suikerfabrieken	1 735 060	059 207	0 001 016
Manufacturen, katoenen, ruwe (ongebleekte)	4 916 001	3 112 017	8 061 108
Transporteeren	f 90 177 480	f 41 510 374	f 07 690 954

BENAMING DER GOEDEREN	Ingevoerd van: Nederland.	andere landen.	Totaal.
Per transport	f 00 177 486	f 41 513 375	f 67 090 854
Manufacturen (katoenen) (gebleekte)	0 544 481	5 180 001	10 730 842
Id. id. (geverfde of gedrukte)	4 040 016	0 898 704	14 600 314
Id (wollen en halfwollen)	1 103 410	795 804	4 690 223
Id. (zijden en halfzijden)	603 966	1 570 065	9 370 031
Id. (zakken)	14 604	700 770	704 077
Id. (zeildoek)	01 700	14 783	70 540
Id. (andere)	020 040	1 394 115	0 400 755
Matten en matwerk	5 826	140 900	148 817
Meel	80 010	1 587 061	1 667 601
Mest	1 896 056	1 616 937	3 008 017
Meubelen	858 383	268 440	040 506
Mineraalwater	001 037	70 758	360 005
Modewaren	910 643	007 109	1 056 705
Olie (aard-) of petroleum	625	5 404 014	5 404 936
Id (katjang-)	»	50 570	50 576
Id. (klapper-)	»	060 750	200 750
Id (lijn-)	470 437	10 630	196 070
Id. (andere)	105 556	474 006	076 505
Opium	80	0 163 246	3 163 320
Papier	504 110	090 427	1 500 637
Reukwerken (niet met gedistilleerd bereid)	02 446	416 566	141 010
Rijst (gepelde)	625	90 040 062	90 050 057
Id. (ongepelde)	»	70 700	70 700
Rijtuigen	104 610	07 670	008 492
Salpeter	120	44 704	44 910
Schrijf- en teekenbehoeften	107 021	40 740	157 361
Speelkaarten	150 010	41 830	101 881
Spoorwegmaterieel (rollend)	502 303	46 350	540 083
Steen (bewerkte en onbewerkte)	53 077	96 970	190 040
Steenen (vuurvaste)	04 015	04 650	99 905
Suiker	0 940	550 200	550 303
Tabak (sigaren en sigaretten)	432 666	650 506	1 410 950
Id. (Chineesche en andere)	104 077	1 490 724	f) 5 597 431
Teer (koolteer)	34 660	60 970	54 598
Id. (Zweedsche)	01 007	9 700	97 080
Thee	6	1 055 995	1 955 001
Tin en tinwerk	10 100	50 726	71 865
Touwwerk	70 400	143 020	221 422
Uurwerken	610 321	90 440	906 770
Vaat- en kuipwerk (loggers)	50 783	5 354	50 440
Transporteeren	f 48 115 363	f 101 240 079	f 140 030 050

e) Hieronder ook vernis en vruchten op gedistilleerd.

f) Hiervan aan snuif slechts f 500.

BENAMING DER GOEDEREN.	Ingevoerd van: Nederland.	andere landen	Totaal.
Per transport	f 40 110 363	f 101 013 076	f 149 950 059
Vee (levend)	8	1 536 007	1 538 639
Verfwaren	037 222	210 982	557 001
Vuurwapens	111 503	02 805	144 318
Vuurwerk	1 702	903 508	905 057
Was	595 900	000 870	1 585 958
Wijn (mousseerende)	110 070	05 400	179 436
Id. (andere)	732 075	771 001	1 503 079
Zaden	11 708	202 066	013 054
Transporteeren	f 50 010 726	f 106 565 074	f 156 562 700

BENAMING DER GOEDEREN.	Ingevoerd van: Nederland.	andere landen.	Totaal.
Per transport	f 50 010 726	f 106 565 074	f 156 562 700
Zeep	75 201	200 000	000 057
Zemelen	114	001 847	004 961
Zijde (ruwe)	„	82 001	60 281
Zink en zinkwerk	45 000	36 250	82 132
Zout	173	450 355	450 528
Zwavel	10 332	2 307	18 039
Diversen	110 056	090 086	810 944
Totaal	f 50 266 601	f 106 260 401	f 156 547 032

VOOR REKENING VAN HET GOUVERNEMENT.

BENAMING DER GOEDEREN.	Nederland.	andere landen.	Totaal.
Aardewerk van alle soorten	f 0 431	„	f 0 401
Ammunitie	371 000	f 19 130	420 190
Bier	093 702	„	093 702
Blik en blikwerk	45 470	„	15 470
Boeken	6 017	100	0 017
Buskruit	01 140	„	01 140
Cement	10 070	„	10 070
Drogerijen en medicijnen	941 504	100	044 004
Dynamiet	„	60 000	60 000
Eetwaren (boter)	74 031	„	74 031
Id. (visch)	8 550	„	8 550
Id. (vleesch)	135 070	„	105 272
Id. (andere)	232 517	„	232 517
Fabriek- en stoomwerktuigen	079 500	6 200	078 700
Gedistilleerd (jenever)	10 005	„	10 305
Id. (alle andere soorten)	01 020	„	04 320
Glas en glaswerk	20 010	400	00 410
Hout en houtwerk	14 005	„	14 005
IJzer en staal en dito werk	2 075 575	0 450	1 070 025
Instrumenten (muziek-)	1 000	50	0 010
Id. (andere)	08 228	„	28 228
Kleederen	153 304	„	150 002
Kolen (steen-)	„	10 922	10 052
Koper en koperwerk	35 050	0 740	48 000
Kramerijen	42 040	„	48 040
Kurken	0 332	„	0 332
Lampen	12 040	„	18 040
Transporteeren	f 0 320 240	f 160 825	f 3 401 065

BENAMING DER GOEDEREN.	Nederland.	andere landen.	Totaal.
Per transport	f 0 320 240	f 160 825	f 0 401 065
Leder en lederwerk	20 038	„	09 030
Lood	0 700	„	6 700
Manufacturen (katoenen)	183 117	„	103 117
Id. (wollen en halfwollen)	142 017	„	142 017
Id. (zakken)	04 002	13 100	107 162
Id. (zeildoek)	00 666	„	20 666
Id. (andere)	21 800	„	04 600
Olie (lijn-)	05 000	„	65 063
Id (voor zoover niet afzonderlijk genoemd)	60 104	190 504	200 900
Opium	311 720	700 520	1 032 240
Papier	100 022	„	100 022
Salpeter	„	4 051	4 251
Schrijf- en teekenbehoeften	9 558	„	0 550
Spoorwegmaterieel (rollend)	886 302	000	888 662
Steen (bewerkte en onbewerkte)	0 040	„	0 042
Steenen (vuurvaste)	6 060	„	6 080
Tabak (sigaren en andere)	4 668	„	4 668
Touwwerk	32 022	„	02 222
Verfwaren	81 960	„	01 960
Vuurwapens	42 191	5 100	47 291
Wijn (afgetapt)	0 920	„	3 920
Zeep	10 003	„	10 063
Zink	11 885	„	11 885
Diversen	24 812	065	24 977
Totaal	f 5 010 032	f 1 095 505	f 6 711 507

III. Waarde der *uitgevoerde* goederen.

VOOR REKENING VAN PARTICULIEREN.

BENAMING DER GOEDEREN.	Uitgevoerd naar: Nederland.	Uitgevoerd naar: andere landen.	Totaal.
Aardewerk van alle soorten	f 502	f 4 167	f 4 749
Beenderen	»	10 919	19 310
Boeken	99 945	8 190	97 195
Cacao	542 234	145 873	698 307
Cassia (wilde kaneel)	99 994	102 399	184 877
Cassavruchten (cassia fistula)	7 658	19	7 870
Copra	490 935	4 986 656	6 478 081
Drakenbloed	»	49 450	46 458
Drogerijen en medicijnen	59 944	191 256	181 939
Eetwaren (tripang)	»	579 226	879 226
Id. (visch)	92	198 778	138 905
Id. (vogelnestjes)	»	984 686	204 069
Id. (alle andere soorten)	7 119	981 082	291 184
Fabriek- en stoomwerktuigen	6 575	9 577	13 159
Foelie	856 578	227 192	583 794
Gambier	»	1 775 655	1 775 658
Garens	1 380	9 906	10 199
Gedistilleerd (arak)	106 456	49 855	152 461
Id. (alle andere soorten)	»	8 655	2 049
Getah-pertja	81 191	1 959 473	1 981 904
Getah (andere)	9 170	927 449	695 924
Glas en glaswerk	1 817	8 025	9 948
Gombenzoin	59 271	1 061 778	1 181 841
Gomdammer	912 020	995 508	1 198 558
Gomelastiek	91 354	180 914	511 968
Gomkopal	942 461	1 959 281	1 808 745
Goud- en zilverwerk	4 050	8 188	6 949
Hoorn (voor zoover niet afzonderlijk genoemd)	12 799	29 114	41 907
Hout (ebben-)	9 879	15 099	24 979
Id. (gabroe-)	»	969	969
Id. (laka-)	»	25 859	95 822
Id. (sandel-)	1 298	87 511	81 519
Id. (scheepsbouw- en timmer-)	29 096	469 507	547 197
Id. (ander)	12 991	5 590	94 551
Houtwerk (voor zoover niet afzonderlijk genoemd)	1 980	9 972	12 203
Huiden	1 617 995	919 461	5 939 366
IJzer en staal en dito werk	89 790	79 978	96 958
Indigo (voor de Europeesche markt)	1 119 740	999 199	1 619 912
Id. (voor de inlandsche markt)	136	8 147	9 999
Kalk	179	88 865	29 067
Kamfer	»	7 377	7 377
Kaneel (eigenlijke)	851	10 224	10 745
Transporteeren	f 5 957 129	f 16 787 919	f 22 944 347

BENAMING DER GOEDEREN.	Uitgevoerd naar: Nederland.	Uitgevoerd naar: andere landen.	Totaal.
Per transport	f 5 957 199	f 19 797 910	f 22 044 347
Kapok	194 537	236 012	430 550
Katoen	»	157 763	187 793
Kinabast	954 109	22 714	970 819
Kleederen	105 990	519 804	616 794
Koffie (gepelde)	20 909 458	15 496 019	36 104 597
Id. (in hoornschil)	9 975 977	985 935	9 966 912
Koper en koperwerk	4 960	71 214	79 184
Kramerijen	27 411	44 596	72 000
Manufacturen (katoenen)	9 499	591 018	530 417
Id. (wollen en halfwollen)	798	423	1 154
Id. (zijden en halfzijden)	90	19 755	18 845
Id. (zakken)	898	9 695	9 965
Id. (andere)	3 745	81 190	94 875
Matten en matwerk	5 909	116 414	119 414
Meel	55 089	1 058 151	1 113 233
Meubelen	27 363	19 954	37 717
Nagelen	1 909	19 711	19 911
Naturaliën	1 979	9 971	8 141
Noten (muskaat-)	964 781	979 912	1 991 589
Id. (pinang-)	»	418 868	415 868
Id. (wilde)	»	11 010	11 010
Olie (aard-) of petroleum	»	9 127 981	9 197 081
Id. (katjang-)	»	919 979	913 575
Id. (klapper-)	31	907 395	997 564
Id. (voor zoover niet afzonderlijk genoemd)	9 100	95 991	39 061
Opium	»	9 920	9 290
Paarden	»	79 909	79 909
Peper (staart-)	129 538	199 896	309 135
Id. (witte)	7 778	147 319	435 095
Id. (zwarte)	473 845	910 949	1 991 194
Id. (lange)	»	8 907	8 207
Reukwerken (niet met gedistilleerd bereid)	5 134	2 050	7 190
Rijst (gepelde)	2 148 401	791 752	8 941 153
Id. (ongepelde)	»	177 699	177 639
Rotting	130 419	1 075 458	1 005 908
Rottingstokken	9 150	17 355	18 505
Sago	»	295 208	224 508
Schelpen	102 945	197 819	350 664
Schildpad	74 672	196 948	955 019
Suiker	96 939	58 151 858	58 229 307
Tabak (voor de Europeesche markt)	16 757 585	16 852 701	20 017 986
Transporteeren	f 50 852 969	f 111 061 598	f 174 544 447

BENAMING DER GOEDEREN.	Uitgevoerd van: Nederland.	Uitgevoerd van: andere landen.	Totaal.	BENAMING DER GOEDEREN.	Uitgevoerd van: Nederland.	Uitgevoerd van: andere landen.	Totaal.
Per transport	f 50 662 880	f 114 001 550	f 174 514 447	Per transport	f 64 981 113	f 110 905 054	f 181 886 167
Tabak (voor de inlandsche markt) . .	»	1 047 602	1 047 602	Wijn (afgetapt)	8 807	10 561	19 368
Thee	1 092 575	406 861	1 501 436	Zaden	100	75 716	75 818
Tin	3 610 110	733 302	4 646 514	Zink	»	6 698	6 698
Vee (levend)	»	30 420	30 420	Zwam	»	18 106	18 106
Vogelhuiden	61 690	6 708	94 790	Diversen	28 991	114 081	113 672
Was	1 440	10 521	20 961				
Transporteeren	f 64 981 110	f 110 905 054	f 181 886 167	Totaal . . .	f 65 013 011	f 117 130 818	f 198 152 029

VOOR REKENING VAN HET GOUVERNEMENT *g*).

Kinabast	f 94 191	»	f 94 191	Per transport	f 11 107 968	»	f 11 107 968
Koffie	11 013 777	»	11 010 777	Tin	5 014 393	»	5 014 093
Transporteeren	f 11 107 969	»	f 11 107 068	Totaal . . .	f 17 062 061	»	f 17 022 361

IV. In- en uitvoer *voor particuliere rekening* van goederen waarvan in de handelsstatistiek der onderstaande jaren, nevens de waarde, tevens de *hoeveelheden* zijn opgegeven *h*).

BENAMING DER GOEDEREN.	Eenheid.	ALGEMEENE INVOER. (Hoeveelheden in duizendtallen.) 1890.	1891.	1892.	1893.	1894.	ALGEMEENE UITVOER. (Hoeveelheden in duizendtallen.) 1890.	1891.	1892.	1893.	1894.
		× 1000	× 1000	× 1000	× 1000	× 1000	× 1000	× 1000	× 1000	× 1000	× 1000
Azijn	Liters.	93	104	83^{6}	98	104	»	»	»	0^{5}	»
Balamvruchten	K.G.	»	»	»	»	»	»	»	71	31	116
Bier	Liters.	2 508	2 769	2 086	2 307	2 135	1	3^{6}	0^{36}	4	0^{066}
Boter	K.G.	695	835	878	818	1 052	0^{8}	0^{8}	0^{8}	0^{15}	0^{068}
Buskruit	id.	29	103	42	117	77	»	»	0^{5}	»	2
Cacao	id.	0^{44}	»	»	»	»	270	408	381	546	873
Cassia	id.	»	»	»	»	»	696	452	861	963	1 087
Copra	id.	»	»	71^{7}	1^{24}	»	*i*)	69 076	22 591	21 981	58 897
Drakenbloed	id.	»	»	»	»	»	20	22	28	21	31
Foelie	id.	»	»	»	»	»	346	293	390	390	292
Gambier	id.	4 418	4 051	4 373	4 571	4 309	8 735	7 539	6 840	6 250	7 103
Gedistilleerd (arak)	Liters.	105	168	104	136	126	1 164	1 629	2 015	2 107	1 525
Id. (alle andere soorten).	id.	2 714	2 347	3 062	2 360	3 074	8	10	10	2	0^{6}
Ghie (Perzische boter)	K.G.	*k*)	65	70	91	90	*k*)	0^{36}	0^{18}	0^{33}	0^{27}

g) De hoeveelheden kinabast, koffie en tin, voor gouvernementsrekening in 1894 uitgevoerd en waarnaar de opgegeven waarde berekend is, bedroegen respectievelijk 316 970, 11 013 777 en 7 394 991 K.G.

h) Waar men in dit overzicht nihil-opgaven vindt, is dit nog geen bewijs dat van het betrokken artikel geen in- of uitvoer heeft plaats gehad, maar leide men daaruit af, dat het artikel in de handelsstatistiek niet afzonderlijk is genoemd, ofwel dat de hoeveelheden te gering waren om in dit overzicht te worden opgegeven

i) In de handelsstatistiek over het jaar 1890 is alleen de waarde, niet de hoeveelheid, opgegeven.

k) „ „ „ „ „ „ „ opgegeven onder „Eetwaren (niet afzonderlijk genoemd)."

BENAMING DER GOEDEREN.	Eenheid.	ALGEMEENE INVOER. (Hoeveelheden in duizendtallen.)					ALGEMEENE UITVOER. (Hoeveelheden in duizendtallen.)				
		1890.	1891.	1892.	1893.	1894.	1890.	1891.	1892.	1893.	1894.
		× 1000	× 1000	× 1000	× 1000	× 1000	× 1000	× 1000	× 1000	× 1000	× 1000
Gom- en harssoorten (inlandsche)	K.G.	61	49	14	80	76	9 726	10 004	9 202	9 090	10 026
Hout (ebben-)	id.	»	»	»	»	»	*i*)	375	1 006	435	836
Id. (gahroe-)	id.	*i*)	0^{17}	0^{056}	0^{1}	0^{165}	*i*)	25	11	6	5
Id. (laka-)	id.	»	»	»	»	»	2	26	329	65	172
Id. (sandel-)	id.	*i*)	229	151	70	8	*i*)	2 573	633	702	654
Huiden	id.	3	2	6	16^{75}	20	3 351	3 999	3 953	3 874	3 727
Indigo (niet bereid voor de inlandsche markt)	id.	»	»	»	»	»	611	720	691	667	518
Id. (andere)	id.	17	5	15	1	67	807	785	792	494	16
Ivoor	id.	»	»	»	»	»	2	0^{75}	0^{385}	0^{35}	0^{78}
Kaarsen	id.	94	87	117	104	142	0^{2}	0^{15}	»	»	»
Kalk	id.	3 982	2 550	2 041	1 871	2 156	2 000	1 242	637	962	969
Kamfer	id.	»	»	»	»	»	2	2	3	2	2
Kaneel	id.	2	»	0^{55}	0^{215}	»	12	154	38	8	18
Kapok	id.	47	85	51	54	36	1 868	2 187	1 586	1 508	1 722
Katoen	id.	»	»	»	1	»	1 618	969	3 557	2 211	1 052
Kinabast	id.	»	»	»	»	»	2 840	3 090	2 330	2 710	3 256
Klappers	stuks	*i*)	110	157	198	44	*i*)	195	164	93	58
Koffie (gepelde)	K.G.	1 329	1 262	1 206	920	945	23 921	33 367	34 615	22 836	36 195
Id. (in hoornschil)	id.	»	10	5	4	»	1 248	5 341	6 443	2 525	11 576
Kolen (steen-) en cokes	ton	152	185	148	127	138	»	0^{9}	0^{136}	0^{084}	»
Kruidnagelen	K.G.	9	10	17	8	81	141	86	119	214	33
Lucifers (gewone houten)	grosdoosjes	*i*)	2 579	2 730	3 509	2 272	*i*)	0^{84}	2^{75}	0^{62}	0^{21}
Meel	K.G.	7 174	7 116	9 500	9 684	10 423	5 022	6 415	3 304	8 332	6 958
Mineraal-, bron- en kunstwater	fleschen.	2 124	2 214	1 677	1 868	1 813	13	12	18	10^{5}	5^{9}
Noten (muskaat-)	K.G.	4	2	0^{88}	4	0^{99}	1 043	1 370	1 340	1 401	1 187
Id. (pinang-)	id.	»	»	»	61	»	1 222	3 227	2 600	6 721	5 198
Id. (wilde)	id.	»	»	»	»	2	1 260	26	18	24	24
Olie (aard-) of petroleum	Liters.	113 582	110 118	119 314	160 380	109 299	56	46	3 912	11 037	26 588
Id. (katjang-)	id.	483	378	201	247	268	7 063	11 364	4 906	5 171	4 066
Id. (klapper-)	id.	914	906	1 961	1 969	899	1 914	3 530	1 114	1 642	3 225
Oliekoeken	K.G.	»	»	»	»	2^{043}	3	46	»	»	»
Opium	id.	199	189	176^{9}	168	159	6^{5}	6^{7}	6^{9}	6^{9}	6^{5}
Peper (gewone)	id.	39	28	39	16^{5}	4^{5}	9 360	8 521	12 232	9 157	10 078
Id. (staart-)	id.	»	»	»	»	»	66	113	194	142	200
Rijst (gepelde)	id.	121 333	119 656	135 274	172 076	202 501	27 742	28 450	18 192	29 820	29 412
Id. (ongepelde)	id.	885	1 450	2 377	1 568	1 415	3 111	1 143	2 187	2 212	3 553
Rotting	id.	132	31	26	6	3	13 206	14 549	14 751	17 621	12 039
Sago	id.	36	67	49	40	63	9 036	8 566	7 338	4 713	3 753
Salpeter	id.	227	265	561	226	225	»	»	»	»	»
Schildpad	id.	»	»	»	»	»	16	5	15	8	13

i) In de handelsstatistiek over het jaar 1890 opgegeven onder „Kramerijen".

BENAMING DER GOEDEREN.	Eenheid.	ALGEMEENE INVOER. (Hoeveelheden in duizendtallen.)					ALGEMEENE UITVOER. (Hoeveelheden in duizendtallen.)				
		1890.	1891.	1892.	1893.	1894.	1890.	1891.	1892.	1893.	1894.
		× 1000	× 1000	× 1000	× 1000	× 1000	× 1000	× 1000	× 1000	× 1000	× 1000
Siroop uit vruchten	fleschen.	51	41	4	8	6	»	»	»	»	»
Speelkaarten (Europeesche)	spellen.	49	269	204	147	143	»	»	»	»	»
Suiker	K.G.	3 481	6 891	2 867	2 882	2 767	367 785	463 560	425 367	507 490	415 861
Tabak (voor de inlandsche markt)	id.	1 357	1 322	1 219	1 215	1 557	1 590	1 336	1 209	1 493	1 164
Id. (andere)							30 910	33 053	34 343	28 882	30 017
Id. (sigaren en sigaretten)	id.	220	258	261	259	239	0^{6}	0^{3}	»	0^{13}	0^{77}
Tarwe	Liters.	4	3	5	14	33	»	»	»	»	»
Thee	K.G.	1 072	1 316	1 090	1 250	1 356	3 210	2 673	3 671	2 712	2 730
Tin	id.	7	8	10^{7}	42	52	5 044	5 370	5 902	4 515	5 808
Vanille	id.	»	»	»	»	»	»	»	0^{6}	0^{1}	0^{3}
Visch (gezouten of gedroogd)	id.	19 503	22 757	18 763	31 359	37 490	379	982	949	773	653
Id. (tripang)	id.	72	89	98	95	79	631	531	572	622	576
Was	id.	1 819	1 989	1 647	2 505	2 266	7	39	30	23	14
Wijn (mousseerende)	fleschen.	73	89	66	66	60	»	»	»	»	0^{35}
Id. (andere)	Liters.	2 017	1 918	1 769	1 788	1 916	5	3	2^{6}	1^{35}	21^{3}
Zout	K.G.	7 498	6 650	6 308	6 574	7 642	6	15	2^{5}	8	3^{4}
Zwam	id.	»	»	»	»	»	314	96	25	107	72
Zwavel	id.	107	56	122	322	186	2	»	»	»	»

Koloniaal verslag van 1895.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE **000**.

N°. 66.

(Zie hoofdst. **0**, afd. IV, § 2, van het verslag.)

OVERZICHT van de in NEDERLANDSCH-INDIË tehuis behoorende SCHEPEN EN VAARTUIGEN, groot 30 M³. en daarboven, op 31 December 1894.

GEWESTEN.	Stoomschepen.		Schepen.		Barken.		Brikken.		Schoeners.		Kotters.		Wangkangs, toops en andere vaartuigen.		Totaal.	
	Aantal.	Inhoudsgrootte (in M³.).	Aantal.	Inhoudsgrootte (in M³.).	Aantal.	Inhoudsgrootte (in M³.).	Aantal.	Inhoudsgrootte (in M³.).	Aantal.	Inhoudsgrootte (in M³.).	Aantal.	Inhoudsgrootte (in M³.).	Aantal.	Inhoudsgrootte (in M³.).	Aantal.	Inhoudsgrootte (in M³.).
JAVA EN MADURA.																
Bantam	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	6	216	6	216
Batavia	36	63262	»	»	4	8087	»	»	5	617	»	»	134	6542	179	78508
Krawang	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	15	761	15	761
Cheribon	»	»	»	»	»	»	»	»	1	250	»	»	47	1887	48	2137
Tegal	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	36	1361	36	1361
Pekalongan	»	»	»	»	»	»	»	»	1	113	»	»	45	1806	46	1919
Samarang	3	396	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	123	7612	126	8068
Japara	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	27	1316	27	1316
Rembang	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	39	1829	39	1829
Soerabaja	13	7759	4	5634	14	15040	5	4608	13	5343	»	»	259	12597	308	50981
Pasoeroean	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	38	1245	38	1245
Probolinggo	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	46	2028	46	2028
Banjoewangi	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	23	958	23	958
Madioen	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	13	444	13	444
Madura	»	»	»	»	1	752	»	»	3	906	»	»	252	9919	266	11577
Totalen	52	71417	4	5634	19	23879	5	4608	23	7229	»	»	1113	50521	1216	163288
BUITENBEZITTINGEN.																
Sumatra's Westkust	2	1[illegible]9	»	»	»	»	»	»	1	10[illegible]	»	»	69	3700	72	3957
Benkoelen	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	12	462	12	462
Lampongsche Districten	»	»	»	»	»	»	»	»	4	590	»	»	16	962	20	1552
Palembang	2	649	»	»	13	10655	2	828	2	503	»	»	8	654	27	13289
Oostkust van Sumatra	3	53[illegible]	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	26	1344	29	1880
Atjeh en onderhoorigheden	1	1088	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2[illegible]	1117	22	2205
Riouw	5	109[illegible]	»	»	1	853	»	»	»	»	»	»	7	400	13	2347
Banka	»	»	»	»	»	»	»	»	19	2567	»	»	27	1431	46	4007
Biliton	2	258	»	»	»	»	»	»	2	447	»	»	20	1084	24	1789
Westerafdeeling van Borneo	7	948	»	»	»	»	1	465	5	1363	»	»	52	2854	65	5630
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	4	4249	»	»	6	4686	2	1135	31	6286	»	»	3	2[illegible]8	46	16574
Celebes en onderhoorigheden	»	»	»	»	1	9[illegible]6	»	»	9	1215	»	»	243	12414	253	14595
Menado	»	»	»	»	»	»	»	»	15	2104	»	»	1	37	16	2141
Amboina	»	»	»	»	»	»	»	»	15	920	»	»	40	1432	55	2352
Ternate	2	136	»	»	»	»	»	»	2	330	1	53	»	»	5	519
Timor	»	»	»	»	»	»	1	380	»	»	»	»	2	93	3	473
Bali en Lombok	»	»	»	»	»	»	»	»	1	124	»	»	8	327	9	451
Buitenbezittingen	28	9087	»	»	21	17160	6	2808	106	16566	1	53	555	28529	717	74203
Java en Madura (zie hooger)	52	71417	4	5634	19	23879	5	4608	23	7229	»	»	1113	50521	1216	163288
Algemeene totalen	80	80504	4	5634	40	41039	11	7416	129	23795	1	53	1668	79050	1933	237491
Op 31 December 1893 waren de algemeene totalen	82	76879	2	5246	37	38009	10	7028	130	28831	2	129	1627	77687	1890	233809

De SCHEPEN en VAARTUIGEN, ten behoeve van welke ZEEBRIEVEN waren afgegeven, waren op 31 December 1894 verdeeld als volgt:

Waar de bodems tehuis behoorden.		Aantal bodems ter inhoudsgrootte van:													Gezamenlijk aantal bodems.	Gezamenlijke inhoudsgrootte (in M³.).	Op 31 Dec 1893 waren de totalen:	
Gewest.	Plaats.	150 M³ en daar beneden.	boven 150 t/m 300 M³.	boven 300 t/m 450 M³.	boven 450 t/m 600 M³.	boven 600 t/m 750 M³.	boven 750 t/m 900 M³.	boven 900 t/m 1050 M³.	boven 1050 t/m 1200 M³.	boven 1200 t/m 1350 M³.	boven 1350 t/m 1500 M³.	boven 1500 t/m 2250 M³.	boven 2250 t/m 3000 M³.	boven 3000 M³.			Aantal bodems.	Inhoudsgrootte (in M³.)
								STOOMSCHEPEN.										
Batavia.	Batavia	1	»	»	4	3	1	»	2	5	4	9	8	2	39	65921	37	61641
Soerabaja.	Soerabaija	1	»	»	»	2	»	»	2	1	»	1	1	»	8	9993	7	8563
Sumatra's Westkust.	Padang	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	1	2108	1	2108
Palembang	Palembang.	1	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	603	3	1448
Oostkust van Sumatra.	Medan	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	463	»	»
Atjeh.	Olehleh	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	1	1088	1	1088
Riouw.	Riouw	»	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	3	641	4	911
Id.	Singkep.	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	270	»	»
Id.	Dai	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	249
Billiton.	Tandjong Pandan	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	116	1	116
Westerafdeeling van Borneo.	Pontianak	»	1	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	716	2	481
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.	Bandjermasin	»	»	»	1	1	»	»	»	»	»	1	»	»	3	2874	3	2874
Id.	Koetei	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	1	1333	1	1333
Ternate.	Ternate	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	136	3	163
	Totalen	6	5	1	7	6	1	»	5	7	4	12	9	2	65	86262	64	80775
								ZEILVAARTUIGEN.										
Batavia.	Batavia	2	1	»	»	»	»	2	2	1	»	1	»	1	10	11571	14	17729
Cheribon.	Cheribon	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	250	1	250
Soerabaija.	Soerabaija	3	4	4	1	3	3	1	2	»	2	5	»	»	28	22056	27	22296
Id.	Grissee	1	»	»	»	»	2	»	1	»	»	»	»	»	4	2806	5	3187
Bezoeki.	Banjoewangi	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	312	1	312
Madura.	Boender.	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	64	1	64
Id.	Sampang	2	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	3	38[illegible]	4	458
Id.	Sumaoap	1	1	1	1	»	1	»	»	»	»	»	»	»	5	1946	6	2042
Sumatra's Westkust.	Padang	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	102	2	194
Lampongsche Districten.	Telok Betong.	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	67	1	67
Id.	Menggala	1	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	447	3	606
Palembang.	Palembang.	2	»	2	3	5	2	3	3	1	»	»	»	»	21	15091	24	15710
Riouw.	Riouw	1	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	2	928	2	928
Banka.	Muntok	7	5	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	12	1771	12	1771
Id.	Bakit	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	133	1	133
Id.	Djeboes	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	72	1	72
Id.	Blinjoe	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	3	297	2	178
Id.	Merawang	1	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	253	1	94
Id.	Pangkalpinang	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	181	1	181
Billiton.	Tandjong Pandan	»	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	447	3	524
Westerafdeeling van Borneo.	Pontianak	»	3	»	2	»	1	»	»	»	»	»	»	»	6	2438	7	2958
Id.	Djeleij	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	40	1	40
Id.	Kajong	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	202
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.	Bandjermasin	14	9	3	2	1	»	»	2	»	»	»	»	»	31	8585	30	9392
Id.	Pegattan	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	123	1	123
Id.	Pasir	»	2	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	3	877	4	991
Id.	Batoe Litjin	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	415
Id.	Kotta Baroe	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	152	1	152
Id.	Sampit	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	123	1	123
	Transporteeren	46	32	13	9	9	10	6	10	2	2	6	»	1	146	71509	159	81192

Waar de bodems tehuis behoorden.		Aantal bodems ter inhoudsgrootte van:													Gezamenlijk aantal bodems.	Gezamenlijke inhoudsgrootte (in M³).	Op 31 Dec. 1893 waren de totalen:	
Gewest.	Plaats.	150 M³. en daarbeneden.	boven 150 t/m 300 M³.	boven 300 t/m 450 M³.	boven 450 t/m 600 M³.	boven 600 t/m 750 M³.	boven 750 t/m 900 M³.	boven 900 t/m 1050 M³.	boven 1050 t/m 1200 M³.	boven 1200 t/m 1350 M³.	boven 1350 t/m 1500 M³.	boven 1500 t/m 2250 M³.	boven 2250 t/m 3000 M³.	boven 3000 M³.			Aantal bodems.	Inhoudsgrootte (in M³).
	Per transport	46	32	13	9	9	10	6	10	2	2	6	»	1	146	71509	159	81192
Celebes en onderhoorigheden.	Makasser	1	5	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	7	2022	5	1639
Id.	Soembawa	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	1	1011	2	1099
Id.	Kalli	»	2	1	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	4	1385	3	1212
Id.	Donggala	2	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	4	786	6	1124
Id.	Tontoli	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	231
Id.	Wadjo	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	484	»	»
Menado.	Menado	1	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	417	2	417
Id.	Gorontalo	6	4	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	10	1406	9	1176
Id.	Bwool	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	226	1	226
Amboina.	Amboina	2	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	3	278	3	278
Id.	Banda	7	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	8	611	7	580
Id.	Gisser	4	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	4	177	4	177
Ternate.	Ternate	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	88	2	75
Timor.	Koepang	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	380	1	380
Bali en Lombok.	Boeleleng	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	124	1	124
	Totalen	72	49	15	11	9	10	8	10	2	2	6	»	1	195	80904	206	89930

Koloniaal verslag van 1895.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE **PPP**.

N°. 67.

(Zie hoofdst. **O**, afd. IV, § 3, van het verslag)

OVERZICHT van de SCHEEPSRAMPEN gedurende 1894 in de wateren van den NEDERLANDSCH-INDISCHEN ARCHIPEL overkomen aan op Europeesche wijze getuigde schepen.

Volg-nummer.	Datum van het ongeval.	Plaats van het ongeval.	Omschrijving van het schip.			Aard van het ongeval.	Verdere bijzonderheden.
			Nationaliteit.	Naam.	Soort.		
	1894.						
1	1 Jan.	In den Indischen Oceaan.	Nederlandsche.	*Mary.*	Zeilschip.	Lek gesprongen.	Schip verloren; bemanning gered. (De *Mary*, na in den Indischen Oceaan te zijn lek gesprongen door zwaar werken, was bij Pidjoe op Lombok's oostkust aan den grond gezet. Nopens de lading is niets gemeld.)
2	21 Jan.	Tandjeng Borang, zijnde de noordelijke punt van het eilnnd Groot-Key (res. Amboina).	Ned. Indische.	*Sachsen.*	Id.	Gezonken.	Schip en lading verloren; bemanning gered. (De *Sachsen*, geladen met planken, behoorde tehuis op Klein-Key en was, tijdens het lek worden, op reis van Nieuw Guinea's zuidwestkust naar Saparoea in de residentie Amboina.)
3	1/2 Febr.	Wateren van Bengkalis (res. Oostkust van Sumatra).	Engelsche.	*Teck Sing Goan.*	Stoomschip.	Gezonken na aanvaring.	Schip verloren; bemanning gered. (Nopens de lading is niets gemeld.)
4	Id.	Id.	Id.	*Eng Ho.*	Id.	Id.	Id. (Id.)
5	26 Juni.	Aan de monding der Meraweng-rivier (res. Banka).	Ned. Indische.	*Kim Goan Seng.*	Zeilschip.	Gestrand.	Schip en lading verloren; bemanning gered.
6	2/3 Aug.	Bij Gelria- of Doggersbank-rif (res. Riouw).	Engelsche.	*Boan Sing Heng.*	Id.	Gezonken.	Id.
7	25 Aug.	Op de bank van het Westervaarwater bij Soerabaija.	Ned. Indische.	*Hairool Barie.*	Id.	Gezonken na aanvaring.	Id. (Het schip, dat eene zoutlading voor Bandjermasin in de residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo ie had, werd aangevaren door het Engelsche stoomschip *Mac Alister* en zonk onmiddellijk.)
8	11 Sept	Nabij het eiland Dajang Dajangan (gouv. Celebes en onderhoorigheden).	Id.	*Amboina.*	Id.	Gezonken.	Schip en lading verloren; 2 opvarenden verdronken, de overigen konden zich redden. (De *Amboina*, bestemd voor de parelvisscherij, kwam van Makasser, waar het schip tehuis behoorde.)
9	25 Sept.	Ten zuiden van Arendeiland (res. Zuider- en Oosterafd. van Borneo).	Italiaansche.	*Berna.*	Id.	Gestrand.	Schip en lading verloren; bemanning gered.
10	4/5 Nov.	Op de buitenreede van Pontianak (res. Westerafd. van Borneo).	Ned. Indische.	*Talip Doedoel Barie*	Id.	Gezonken.	Id. (Het schip, dat eene lading zout voor Pontianak in had, kwam van Sumanap op Madura.)

Koloniaal verslag van 1895.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE **QQQ.**

N°. 68.

(Zie hoofdst. **O**, afd. V van het verslag.)

UITTREKSELS uit de van de hoofden van gewestelijk bestuur op JAVA en MADURA ontvangen verslagen over 1894 betreffende den HANDEL.

Bantam. Ook in 1894 kon de handel (kleinhandel) in dit gewest levendig worden genoemd, zij het ook dat de prijzen der rijst, als gevolg van den ruimen oogst, zeer gedrukt waren. (Bij normale oogsten is alleen in de afdeeling Lebak jaarlijks p. m. 70 000 pikol padi voor den uitvoer beschikbaar.) Van de zich uitbreidende klapperaanplantingen werd in toenemende mate partij getrokken voor den uitvoer van copra. De handel in lijnwaden bleef van even groote beteekenis als vroeger. Welke artikelen overigens het meest in dit gewest verhandeld werden, kan blijken uit de mededeelingen in bijlage SSS van het verslag van 1893.

In de afdeeling Tjiringin is de overzeesche handel van veel belang; hij vertegenwoordigde in 1894 eene waarde van f 400 000.

Batavia. De algemeene toestand van den handel in dit gewest ondervond in 1894 in velerlei opzicht den terugslag van den voortdurenden achteruitgang in prijs van rijst en verschillende andere producten. Alhoewel de oogst van genoemd voedingsmiddel overvloedig was, waren de daarvoor bedongen prijzen zoo laag dat de inlander veel minder geld dan vroeger in handen kreeg, hetgeen noodzakelijk moest drukken op den afzet van manufacturen en andere invoerartikelen van dagelijksche behoefte.

De importhandel beleefde dan ook gedurende het grootste gedeelte van 1894 (in 't laatst van het jaar trad gaandeweg een eenigszins betere toestand in) een ernstigen tijd. Door te groote aanvoeren van goederen, bij verminderde koopkracht van den inlander en daardoor ontstanen geringeren afzet, werden de prijzen zeer gedrukt en waren eenige zwakke Europeesche en Armenische firma's genoodzaakt om, ten einde aan hare verplichtingen tegenover hare geldschieters zoolang mogelijk te kunnen voldoen, beneden de marktwaarde te verkoopen. De terugwerking hiervan op den handel in het algemeen had ten slotte den val van eenige dier firma's ten gevolge. Door de faillissementen en zoogenaamde minnelijke liquidaties dier firma's moesten groote voorraden goederen, dikwijls tegen elken prijs, worden te gelde gemaakt, hetgeen den toestand nog verergerde, aangezien het voor de andere huizen onmogelijk was zich tot redelijke prijzen van hunne goederen te ontdoen. Bovendien werden vele Chineezen en Arabieren, en daaronder verscheidene die steeds als zeer soliede waren beschouwd, in den val der Europeesche en Armenische firma's medegesleept.

Als hoofdartikelen van uitvoer, die te Batavia ter markt komen, zijn aan te merken rijst, koffie, peper, tin, gomdammar, huiden, arak en rotting. Thee wordt weinig en kinabast nimmer te Batavia verhandeld; toch geven deze artikelen veel vertier, althans te TandjongPriok, waar zij uit de Preanger Regentschappen rechtstreeks per spoor aangevoerd worden ter verscheping naar Europa.

Invoer van rijst had op vrij ruime schaal plaats, niet omdat daaraan groote behoefte bestond, doch dewijl exporteurs te Saigon en elders door den zeer lagen dollarkoers (ult. 1894 f 1,21[3]) in staat waren voor bedoeld artikel op de Bataviasche markt toch nog bevredigende prijzen te bedingen. Deze invoeren en de onmogelijkheid om met voordeel rijst van Java te verschepen veroorzaakten de lage rijstprijzen, waarop hiervóór gedoeld werd. In padi ging zoowel bij uit- als bij invoer, zoo goed als niets om.

Krawang. De handel in rijst en padi, die in dit gewest van veel beteekenis is door de vrij gemakkelijke waterwegen, welke de Tjitaroem en de zee aanbieden, werd steeds, behalve in het groot door Chineezen, ook door inlanders gedreven, die dit product, zij het dan ook in minder groote hoeveelheden dan de Chineezen, over zee vervoeren naar verschillende plaatsen in den Indischen Archipel, waar daaraan behoefte bestaat. Zoo brachten zeeprauwen dit voedingsmiddel naar de hoofdplaatsen der residentiën Tagal, Pekalongan, Samarang, Rembang, Soerabaija, Madura en Probolinggo, zoomede naar Sumatra's Oostkust, om met andere artikelen als retourlading naar Tjilemaija terug te keeren. Door de dalende prijzen der padi werd met dien handel niet veel verdiend, en kreeg ook de landbouwer minder geld in handen. Vandaar ook slapte in den lijnwaadhandel, waarbij over 't algemeen zelfs verloren moet zijn, mede als gevolg van dalende prijzen bij eene door faillissementen overvoerde markt.

De omzet op de passars en in Chineesche winkeltjes omvat de ook elders op Java gebruikelijke artikelen, als: kramerijen, aardewerk, was, verfstoffen, ijzerwaren voor den landbouw en huiselijk gebruik, petroleum, klapperolie, inlandsche medicijnen, lederwerk, gedroogde visch, gevlochten hoeden en ander inlandsch vlechtwerk, enz.

Van uit de strandplaatsen Tjabangboengin en Tjemara wordt veel brandhout en zeevisch ten verkoop naar Batavia vervoerd.

Preanger Regentschappen. Nog gestadig breidt zich de handel in dit gewest uit, waarbij die in rijst eene voorname plaats inneemt. Dit artikel vond zelfs zijn weg naar Soerakarta en Djokjokarta, vooral na de tot stand gekomen spoorwegverbinding tus- West- en Midden-Java. Naar Batavia en Buitenzorg werd bijna geen Preanger-rijst uitgevoerd wegens de lage prijzen die op die plaatsen vielen te bedingen. Voorts is van beteekenis de uitvoer van thee, aardappelen, uien en arènsuiker. De tabak uit de afdeeling Limbangan, die in 1893 bijna uitsluitend per as naar Cheribon werd vervoerd, werd in 1894, als gevolg van de verlaging der spoorwegtarieven, veel per spoor naar Batavia gezonden, ter verscheping naar Singapore. Wordt in de afdeeling Limbangan veel tabak verbouwd, de meest gezochte soort komt uit het district Timbanganten (afdeeling Tjitjalengka) en wordt door Chineezen en een paar Europeanen van Garoet opgekocht. Een tabaksplanter, eerst kortelings in de afdeeling Limbangan gevestigd, is in 1894 bij wijze van proef begonnen tabak te bereiden voor de Europeesche markt. Verder levert het gewest voor den uitvoer: pinangnoten, cassavemeel, huiden, katjang- en djarakolie. De omzet in cassave, vooral in de afdeeling Bandong nog al beduidend, was echter zeer achteruitgegaan door de gedaalde prijzen der tapioca.

Invoer heeft plaats vooral van lijnwaden, kramerijen, dranken, petroleum, gambier en gezouten visch. Van dit laatste artikel namen in 1894 de invoeren aanmerkelijk toe.

Cheribon. In het gewestelijk verslag wordt geconstateerd dat de handel ter hoofdplaats Cheribon niet van minder omvang was dan in 1893. De ten tolkantore aldaar geheven invoerrechten bleven stijgend, een verschijnsel dat zich reeds in de laatste vijf à zes jaren had voorgedaan; in 1894 beliep de vooruitgang ruim f 40 000, namelijk van f 382 280 in 1893 tot f 422 753 in 1894, en zulks ondanks de petroleum-invoeren gering waren te noemen als gevolg van de groote bij het begin van het jaar aanwezige voorraden. De voornaamste overige invoerartikelen zijn: lijnwaden, gedroogde en gezouten visch, ijzer- en koperwerk, aardewerk van Europeeschen en Chineeschen oorsprong, lucifers, drogerijen en gambier. Artikelen van uitvoer zijn voornamelijk rijst en suiker. Uitvoer van rijst heeft voornamelijk plaats uit de afdeeling Indramaijoe, van waar gedurende 1894 ruim 566 000 pikol verscheept werd, tegen 537 439 pikol in 1893.

In den gang van den binnenlandschen handel liet zich weinig verandering bespeuren. Statistieke gegevens als omtrent den buitenlandschen handel staan hier niet ten dienste; men moet dus afgaan op de algemeene indrukken door de plaatselijke ambtenaren verkregen. De voornaamste artikelen van binnenlandsch vertier zijn lijnwaden, padi, tweede gewassen, visch, arènsuiker, petroleum, kramerijen, enz.

Tagal. Alhoewel er in dit gewest geen sprake is van groothandel, is het binnenlandsch vertier, meerendeels de passarhandel, toch vrij levendig, dank zij de suikerindustrie.

Uitgevoerd werden, veelal door Chineezen, doch niet op groote schaal, padi, kapok en olie. De handel in lijnwaden wordt bijna uitsluitend gedreven door Arabieren.

Pekalongan. De groothandel is in handen van enkele Europeesche firma's, die hier agentschappen hebben gevestigd, en van vreemde oosterlingen. Het agentschap te Pekalongan van eene te Batavia gevestigde, in liquidatie getreden, Europeesche firma werd opgeheven. De petroleumhandel, die nogal van eenige beteekenis is en evenals in vorige jaren gedreven werd door vier firma's en kongsi's, zag het debiet toenemen sedert de vestiging van een agentschap van de Amerikaansche «Standard Oil Company».

De handel, door inlanders gedreven, bepaalde zich evenals in vorige jaren tot het slijten langs de wegen en op de markten van allerlei waren van dagelijksch gebruik en consumtie. De omzet van rijst en padi, ingevoerd van Indramaijoe (Cheribon) en Krawang, was wederom zeer belangrijk. Vergeleken bij 1893 kon de stemming van den handel in 1894 iets beter genoemd worden.

Voedingsmiddelen, lijnwaden, kramerijen, landbouwgereedschappen, zoomede huisbenoodigdheden zijn de voornaamste artikelen van den binnenlandschen handel, terwijl uitsluitend in handen van Chineezen is de handel in tabak, welk product verbouwd wordt in de afdeeling Batang dezer residentie en in het gebergte der aangrenzende residentie Banjoemas. Met uitzondering van eene kleine hoeveelheid, bestemd voor binnenlandsch verbruik, wordt de opgekochte tabak uitgevoerd naar West-Java.

Samarang. Omtrent den groothandel ter hoofdplaats Samarang zijn geen bestuursberichten ontvangen.

Door den goeden oogst, dien de inlandsche bevolking van de door haar geteelde producten verkreeg, was de binnenlandsche handel in 1894 doorgaans levendig. Op enkele plaatsen viel eenige toeneming in den afzet van lijnwaden en kramerijen waar te nemen.

Japara. Als telken jare werd door inlanders en Chineezen een belangrijke handel in padi gedreven; deze bepaalt zich echter grootendeels tot localen omzet, namelijk inkoop in den goedkoopen en verkoop in den duren tijd. Over het algemeen schijnt de landbouwer echter meer padi aan te houden na den oogst dan vroeger; hierdoor daalden de prijzen niet veel en werd het prijsverschil minder groot; gevolgelijk waren de verdiensten der padihandelaars ook wat minder geworden. In kedeleh ging niet zooveel om als in 1893, ten gevolge van geringere productie. Daarentegen werd meer kapok dan toen verhandeld, echter tegen lagere prijzen. De handel in katjangolie en boengkil bleef stationnair. Alleen in de afdeeling Koedoes was de lijnwaadhandel levendig te noemen.

Rembang. In hoofdzaak komen de berichten met die van 't vorig verslag (bijlage SSS) overeen. Nieuwe artikelen van invoer kwamen er niet bij, terwijl evenmin artikelen, in vorige jaren ingevoerd, vervielen. Uitvoer heeft plaats van huiden, tabak, katjang, djagong, djarak- en klapperolie, meststoffen (o. a. vleermuizenguano), visch, trassi, klappers, copra, batikgoederen, enz. Nog steeds is de batik-industrie in Lassem van beteekenis. Lassemsche sarongs (meer uitsluitend de goedkoopere soorten) werden in groote hoeveelheden naar alle deelen van Java uitgevoerd. De handel in rijst was, dank zij den overvloedigen oogst, over het algemeen zeer levendig, doch de prijzen waren eenigszins gedrukt. Hetzelfde viel te zeggen van den handel in andere voedingsgewassen en in tabak. Dit laatste artikel wordt uitsluitend bereid voor de inlandsche markt en wordt zoo door Chineezen als door inlanders opgekocht. Europeesche opkoopers vindt men hier niet.

Soerabaija. In het gewestelijk verslag wordt er op gewezen dat de toenemende invoeren niet altijd getuigen van een gezonden handel, daar zij niet zelden déconfitures van de tusschenhandelaren na zich slepen. De importhandel toch is er op bedacht zooveel mogelijk in te voeren, en tracht dien invoer dan zooveel mogelijk in de tweede hand te brengen. Door de scherpe concurrentie worden dikwijls den Chineeschen tusschenhandelaar goederen opgedrongen, waarvoor niet altijd voldoende afzet te vinden is. Vele en groote credieten en ten slotte faillissementen zijn daarvan in vele gevallen het gevolg.

De petroleumhandel werd uitgebreid door de vestiging van een agentschap der Amerikaansche «Standard Oil Company." Deze drukte door enorme invoeren de en-gros-prijzen van f 2,35 tot f 2,05 de kist.

De invoeren van rijst ter hoofdplaats Soerabaija, voornamelijk van Saigon en Siam, namen in 1894 groote verhoudingen aan; zij stegen van 1 468 000 pikol tot 1 883 000 pikol. Deze rijst strekte niet alleen voor de bevolking van de hoofdplaats, doch ook voor die van de aangrenzende residentiën, daar waar de rijstproductie niet voldoende is voor de behoeften der bevolking.

Van den binnenlandschen handel — althans voor zooveel betreft de zuidelijke afdeelingen van het gewest (die in meer welvarenden toestand verkeeren dan de noorderafdeelingen Grissee, Sidajoe en Lamongan) — getuigt het gewestelijk verslag dat hij in levendigheid niet afnam, ondanks den minder goeden toestand van den groothandel. Voor een deel moest dit hieraan worden toegeschreven dat in 1894 de rijst- en polowidjo-oogsten over het algemeen zeer goed slaagden.

Pasoeroean. Een paar groote handelsinrichtingen van Batavia hebben te Pasoeroean agentschappen voor den uit- en doorvoer van producten voor de Europeesche markt. Overigens wordt in dit gewest groothandel, met name in petroleum, alleen gedreven door een paar Chineezen, wier zaken zich in den laatsten tijd niet onbelangrijk hadden uitgebreid.

De tokohandel was in 1894 zeer levendig, dank zij den goeden koffieoogst, waardoor heel wat geld onder den inlander kwam, meer bijzonder in Malang.

Dezelfde oorzaak werkte ook gunstig op den binnenlandschen handel. In batikgoederen ging echter weder niet veel om. De lang niet onbeduidende rijsthandel is voornamelijk in handen van Chineezen en enkele hadji's. Invoer van bedoeld artikel heeft voornamelijk plaats ten behoeve van de vlottende bevolking der erfpachtsperceelen. De uitvoer bepaalde zich tot kleine hoeveelheden. Den handel in manufacturen deelen de Chineezen met Arabieren en Mooren.

Probolinggo. In algemeenen zin kon de binnenlandsche handel levendig worden genoemd. De omzet op de passars was zeer voldoende. Onder de daar verhandelde manufacturen behooren ook, zij het in veel mindere mate dan Europeesche lijnwaden, gebatikte stoffen, afkomstig van de inlandsche nijverheid in Soerakarta en Rembang.

In de voornaamste voedingsgewassen, zooals rijst en djagong, werd een levendige handel gedreven, vooral veel ruilhandel met een deel van Bezoeki, terwijl ook djagong naar Madura werd uitgevoerd.

Bezoeki. De voor de inlandsche huishouding noodige artikelen, welke door invoer of plaatselijk worden verkregen, worden naar het binnenland opgevoerd door kleinhandelaren, al dan niet van een vrachtpaard voorzien, en aldaar ingeruild tegen rijst en djagong. Deze laatste producten worden weer in groote hoeveelheden uitgevoerd naar Madura en Bali, evenals huiden naar Soerabaija en copra naar Singapore. Zoowel bovenbedoeld bedrijf als de passarhandel kenmerkten zich in 1894 door zekere levendigheid.

Banjoemas. Het hoofdartikel van invoer was petroleum, terwijl met bestemming voor de wereldmarkt uitgevoerd werden: suiker, copra, koffie, kinabast en tabak.

In den binnenlandschen handel kwam niet veel verandering. In

den omtrek van fabrieken openbaart zich meer koopkracht bij de bevolking en was in 1894 vooral de afzet van lijnwaden levendig.

Naar de aangrenzende residentiën werd rijst uitgevoerd; ook ontbrak het niet aan opkoopers van rijst voor de Vorstenlanden. Zeer levendig was de omzet in copra; dit artikel wordt door Chineesche opkoopers opgekocht en aan Europeesche exporteurs ter hoofdplaats Tjilatjap van de hand gezet. De handel in tabak, gedroogde visch, trassi en kadjangmatten begint meer beteekenis te krijgen.

Bagelen. Groothandel wordt door eenige Chineezen op de hoofdplaatsen gedreven. De kleinhandel vertoonde het gewone karakter. Copra en klapperolie werden in zeer belangrijke hoeveelheden uitgevoerd (in elke der zuidelijke afdeelingen van het gewest tienduizenden pikols). Klappersuiker en vruchten waren insgelijks belangrijke uitvoerartikelen. De tabakshandel heeft zijn hoofdzetel te Wonosobo. Wegens minder goede hoedanigheid van het product en uithoofde van beperkte vraag (de oogst van 1893 was door de opkoopers nog niet geheel van de hand gezet) kon de bevolking voor hare tabak echter geen hooge prijzen bedingen.

Kadoe. Het geaccidenteerde terrein en de afgezonderde ligging van dit gewest, waar spoor- en trambanen nog ontbreken, zijn oorzaak dat de handel zich nagenoeg niet uitbreidt. De voornaamste handelsartikelen bleven tabak en rijst. Eerstgenoemd product, waarvoor betere prijzen dan in 189● werden besteed, wordt hoofdzakelijk naar Pekalongan uitgevoerd; de rijst blijft echter in het gewest. Overigens komen de berichten overeen met die in bijlage SSS van het verslag van 1893.

Soerakarta. Groothandel wordt in dit gewest weinig gedreven. Een paar Chineezen hebben een vrij belangrijken handel in rijst. Ten gevolge van den gunstigen oogst waren de rijstprijzen over het algemeen laag. De binnenlandsche handel was op de hoofdplaats Soerakarta vrij levendig, doch daarbuiten van weinig beteekenis. In lijnwaden werden belangrijke sommen omgezet. Steeds is te Soerakarta groote vraag naar wit goed (madapollam) voor het batikken en blauwverven.

Djokjokarta. De berichten zijn in hoofdzaak gelijkluidend aan die over 1893 (verg. vorig verslag, bijlage SSS). Ook nu wordt getuigd dat de inlandsche handel vooruitgaande is.

Madioen. Door den gunstigen rijstoogst was de handel iets levendiger dan in 1893. De voortbrengselen der plaatselijke nijverheid, zooals lederwerken, gegoten en gesmeed ijzeren landbouwwerktuigen, koperwerk, enz., vinden om hunne lage prijzen steeds veel aftrek.

Kediri. In de zuidelijke afdeelingen Blitar, Ngrowo en Trenggalek is de handel weinig beduidend; in de afdeelingen Kediri en Berbek daarentegen van meer beteekenis, ofschoon niet van buitengewonen omvang. Lijnwaden, enz. vonden gewonen aftrek. De handel in tabak was over het algemeen zeer gedrukt door het tegenvallen van den oogst en de minder goede hoedanigheid van het product, veroorzaakt door nadeelige weersinvloeden. In de twee laatstgenoemde afdeelingen gaf de handel in rijst, kedeleh, katjang, cassave en kapok bevredigende winsten. Vrij belangrijk was o. a. de uitvoer uit Berbek van eerstgenoemd voedingsmiddel naar Soerabaija. Ook werd in Berbek copra opgekocht.

Madura. In den algemeenen toestand van den handel werd weinig verschil met dien van vorige jaren opgemerkt (verg. vorig verslag, bijlage SSS). Het heerschen van mond- en klauwzeer gaf een tijdlang zekere stremming in den veehandel.

Voor transport van gouvernementszout werden vele prauwen gebezigd; andere prauwvoerders leggen zich toe op de vrachtvaart langs Java's noord- en oostkust en doen ook reizen naar Bali, Palembang, Riouw, Makasser en Bandjermasin.

Koloniaal verslag van 1895.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE **RRR.**

N°. 69.

(Zie hoofdst. **O**, afd. V, van het verslag.)

OVERZICHT van de in het tijdvak 1 Januari 1894 t/m ult. Juni 1895 tot wederopzeggens verleende VERGUNNINGEN tot het visschen en duiken naar PARELSCHELPEN en PAARLEMOERSCHELPEN in de territoriale wateren van Nederlandsch-Indië.

Doorloopend nummer.	Nummer waaronder in deze tabel de vergunning is aangeduid a)	Zeegebied waartoe de vergunning betrekking heeft.	Namen der aanvragers.	Datum en nummer van het gouvernements-besluit waarbij de vergunning is verleend.
		JAVA EN MADURA.		
		BANTAM.		
1	I.	Noord- en westkust van Bantam (van Hoek Pontang tot Java's Vierde Punt) en baai van Bantam.	H. van Taalingen en L. W. H. de Munnik.	3 Nov. 1894 n°. 65.
† 2 b)	II.	Noordkust van Bantam (van Hoek Pontang tot het eiland Salira) en baai van Bantam.	F. A. Klein.	Id.
		PASOERGEAN.		
3	III.	Zuidkust der afdeeling Malang, met inbegrip van het eiland Sempoe.	B. R. R. G. G. baron de Girard de Mielet van Coehoorn.	3 Nov. 1894 n°. 29.
		BEZOEKI.		
† 4	IV.	Oostkust der afdeeling Banjoewangi, van Radjoeknati tot Tandjong Bantenan.	G. P. N. Rijk.	31 Jan. 1894 n°. 50. c)
† 5	V.	Zuidkust van het district Rogodjampi (afd. Banjoewangi) van de monding der Sokamade tot Tandjong Poerwo.	Th. A. L. Jacometti.	17 Jan. 1894 n°. 6.
		KEDIRI.		
6	III.	Zuidkust der afdeeling Blitar van 130° 5′ 20″ tot 130° 40′ ten oosten van Ferro.	B. R. R. G. G. baron de Girard de Mielet van Coehoorn.	3 Nov. 1894 n°. 30.
		MADURA.		
7	VI.	Noord- en zuidkust van Madura en de eilanden Kambing, Gili Radja, Gili Genteng, Poeteran en Gili Jang.	P. J. Vogelzang.	6 Nov. 1894 n°. 24.
		BUITENBEZITTINGEN.		
		CELEBES EN ONDERHOORIGHEDEN.		
8	VII.	Spermunde-archipel. (afd. Makasser).	J. H. de Siso en Zoon.	17 Febr. 1894 n°. 1.
9	VIII.	Id.	H. J. Köhler.	13 Maart 1890 n°. 21.
10	IX.	Afdeeling Saleijer.	H. Rollinson.	3 Nov. 1894 n°. 25. d)
11	X.	Afdeeling Saleijer en oostkust van het zuidwestelijk schiereiland van Celebes.	J. H. de Siso en Zoon en Moraux en C°.	3 Nov. 1894 n°. 31. d)
12	XI.	Oostkust van het zuidwestelijk schiereiland van Celebes.	A. Klaarenbeek, geb. van der Vossen.	3 Nov. 1894 n°. 30. d)
		MENADO.		
13	XII.	Afdeeling Gorontalo.	J. H. Behrns.	3 Nov. 1894 n°. 62.
		AMBOINA.		
† 14	XIII.	Eiland Ceram met uitsluiting van de onderafdeeling Waroe der afdeeling Banda.	E. G. H. Weijergang, geb. Werlemann.	6 Juli 1894 n°. 30. e)
15	XIV.	Noordkust van Ceram, tusschen Tandjong Palanoeroe en Wahaai.	Hoofdagentschap te Banda Neira van de Crediet en Handelsvereeniging „Banda" te Amsterdam.	6 Nov. 1894 n°. 28.
† 16	XV.	Voorwal der Aroe-eilanden.	P. H. de Vries.	23 Jan. 1895 n°. 2.
† 17	XVI.	Id.	C. W. R. van Renesse van Duivenbode en de Nederlandsche Nieuw-Guinea Handelmaatschappij.	Id.

a) In enkele gevallen is voor meer dan één gewest bij een en hetzelfde besluit en aan denzelfden aanvrager vergunning verleend; waar dit plaats had, zijn de ressorten, waartoe de vergunning betrekking heeft, in deze kolom onder één nummer aangeduid. De vergunningen zijn alle verleend zonder toekenning van eenig uitsluitend recht.

b) Een † beteekent dat de betrekkelijke vergunning tevens werd verleend voor het vangen van tripang.

c) Tripangvangst op de oesterbanken verboden.

d) Vangen van tripang en schildpadden uitdrukkelijk verboden.

e) Deze vergunning strekt ter vervanging van die, bij gouvernementsbesluit van 9 November 1893 n°. 11 verleend aan den sedert overleden echtgenoot der aanvraagster.

Doorloopend nummer.	Nummer waaronder in deze tabel de vergunning is aangeduid. a)	Zeegebied waartoe de vergunning betrekking heeft.	Namen der aanvragers.	Datum en nummer van het gouvernementsbesluit waarbij de vergunning is verleend.
† 18	XVII.	Voorwal der Aroe-eilanden.	Moraux en C°.	23 Jan. 1895 n°. 2
† 19	XVIII.	Id	D. Marten.	22 Febr. 1895 n°. 9.
† 20	XIX.	Id.	E. G. H. Wegergang geb. Werlemann.	17 Mei 1895 n°. 19
		TERNATE.		
† 21	XX.	Obi-eilanden	F. Cramer.	3 Nov. 1894 n°. 26.
22	VIII.	Id.	H. J. Köhler	13 Maart 1895 n° 21
† 23	XXI.	Obi- en Lawin-eilanden.	V. J. H. Behrns.	3 Mei 1895 n° 8
† 24	XXII	Obi-, Pekik- en Lawin-eilanden.	W. A. Moraux.	14 Nov. 1894 n°. 17.
† 25	XXIII.	Obi-, Pekik- en Lawin-eilanden en het onder rechtstreeksch gezag van het Gouvernement staand gedeelte van het eiland Ternate	G. H. G. J. L. M. Ruempol.	3 Nov. 1894 n°. 27
		BALI EN LOMBOK.		
† 26	XXIV.	Afdeelingen Boeleleng en Djembrana.	H. W. van Steeden.	3 Nov. 1894 n°. 32.

Koloniaal verslag van 1895.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE 888.

N°. 70.

(Zie hoofdst. O, afd. V, van het verslag.)

OVERZICHT betreffende: 1°. het FABRIEKSWEZEN in Nederlandsch-Indië, voor zooveel dit niet onmiddellijk met den landbouw in verband staat (dus met uitsluiting van suikerfabrieken, rijstpelmolens, koffiepellerijen, enz.), en 2°. de in Nederlandsch-Indië aanwezige DRUKKERIJEN, een en ander volgens de over het jaar 1894 ontvangen opgaven. *a*)

1°. FABRIEKSWEZEN.

Volgnummer.	Gewestelijke aanduiding van de Fabrieken. *b*)	Beweegkracht.	Aantal gebezigde werklieden gemiddeld per dag.	Uitkomsten der onderneming.
	Batavia.			
1	Gasfabriek (Nederlandsch-Indische Gasmaatschappij).	stoom.	110	Bevredigend.
2	Fabriek van stoom- en andere werktuigen, tevens ijzergieterij (firma TAYLOR & LAWSON).	id.	125	Id.
3	Fabriek voor herstellingen aan tramwegmaterieel (Nederlandsch-Indische Tramwegmaatschappij).	id.	24	Gunstig.
4	Stoom meel- en broodfabriek (Naamlooze vennootschap „Handelsvereeniging LEROUX & C°.").	id.	14	Ongunstig.
5	Vereenigde ijsfabrieken (H. K. en J. D. MIJER).	id.	84	Middelmatig.
6	IJsfabriek (W. BUDDINGH).	id.	22	Bevredigend.
7	Zeepfabriek van K. C. L. VAN MUNSTER.	handenarbeid	2	Id.
8	Idem van F. H. H. VAN MUNSTER.	id.	4	Ongunstig
9	Mineraalwaterfabriek (Bataviasche Mineraalwater-inrichting „systeem BRINS").	id.	30	Bevredigend.
10	Stoomwasscherij en ververij.	stoom.	*c*) †	†
11 en 12	Twee fabrieken van minerale wateren, siropen, enz. te Buitenzorg.	handenarbeid.	4	Middelmatig.
13	IJsfabriek aldaar	†	6	Gunstig.
	Cheribon.			
14	IJsfabriek ter hoofdplaats (Naamlooze vennootschap „Maatschappij tot exploitatie van ijsfabrieken te Cheribon en Tagal").	stoom.	6	Bevredigend.
15 en 16	Twee fabrieken van sodawater en limonade.	handenarbeid.	5	Id.
17 en 18	Twee zeepfabrieken.	id.	9	Minder bevredigend.
19	Diamantslijperij.	petrol.-motor.	9	Bevredigend.
20	Arakstokerij te Paboraran.	stoom.	12	Minder bevredigend.
—	Idem te Kadipaten.	id.	.....	Heeft ook in 1894 niet gewerkt.
21	Idem te Palimanang.	handenarbeid.	9	†
	Tagal.			
22	Reparatiewinkel (Java-spoorweg-Maatschappij) *d*).	†	†	†
23	IJsfabriek (Naamlooze vennootschap „Maatschappij tot exploitatie van ijsfabrieken te Cheribon en Tagal").	stoom.	†	†
—	Arakstokerij.	handenarbeid.	.....	Heeft naar 't schijnt ook in 1894 niet gewerkt
24	Idem te Brabes.	id.	3	Minder bevredigend.
25	Idem te Bandjaran.	id.	40	Id.

a) De gegevens omtrent het „Gemiddeld loon der werklieden" zijn niet overgenomen, omdat zij in vele gevallen, zonder de noodige toelichting, grootelijks afweken van die, vermeld in bijlage TTT van 't vorig verslag. Ook was niet uiteengehouden welke der opgegeven loonen betrekking hadden tot inlandsche en welke tot niet-inlandsche werklieden.

b) Waar bij de in dit overzicht genoemde fabrieken, enz. niet tevens de plaats vermeld is, waar zij gevestigd zijn, wordt, voor zooveel uit de ontvangen opgaven is af te leiden, de gewestelijke hoofdplaats bedoeld.

c) Waar men een † vindt ingevuld, ontbreken de gegevens.

d) Zie wat nopens deze Maatschappij is gezegd op blz. 168 van het verslag hiervóór.

Volgnummer.	Gewestelijke aanduiding van de Fabrieken. 5)	Beweegkracht.	Aantal gebezigde werklieden gemiddeld per dag.	Uitkomsten der onderneming.
	Pekalongan.			
26	IJsfabriek.	stoom.	†	†
27	Kalkbranderij	handenarbeid	60	Onbevredigend.
28	Zeepfabriek (E. Wichers).	id.	20	Id.
	Samarang.			
29	Fabriek van rijtuigen en wagens, tevens voor het onderhoud van locomotieven en verder spoorwegmaterieel (Nederlandsch-Indische Spoorweg-Maatschappij).	stoom.	107	Als spoorwegatelier voldoet de inrichting goed; werk voor partikulieren komt in den laatsten tijd weinig voor.
30	Fabriek voor herstellingen aan locomotieven en verder tramwegmaterieel (Stoomtramweg-maatschappij Samarang-Joana)	id.	77	Bevredigend.
31	Fabriek van stoom- en andere werktuigen, tevens ijzergieterij (Naamlooze vennootschap „Stoomwerktuigenfabriek, voorheen Harris & C°.").	id.	60	Minder bevredigend.
32	Reparatiewinkel (Aveling & C°.).	handenarbeid.	†	†
33	Houtzaagmolen.	stoom.	†	†
34	Beenderenmeelfabriek (Soesman & C°.)	id.	19	Minder bevredigend.
35	Fabriek ter vervaardiging van sigaren, sigaretten en gekorven tabak (Naamlooze vennootschap: „Eerste Manilla-sigarenfabriek, voorheen Glaser & C°.").	stoom- en handenarbeid.	300	Bevredigend.
36	IJsfabriek en mineraalwaterfabriek (E. O'Herne).	stoom.	30	Middelmatig.
37	IJsfabriek.	id.	8	Minder bevredigend.
38	Id. (Ho Hin Wan).	id.	8	Kortelings geopend; uitkomsten nog onzeker.
39	Fabriek van minerale wateren en zeep (M. J. H. Steenberg).	handenarbeid.	†	†
40	Idem (van der Weide & C°.).	stoom.	†	†
41	Zeepfabriek	handenarbeid.	†	†
42—47	Zes kalkbranderijen.	id.	2 à 10	Bevredigend.
48	Luciferfabriek (Naamlooze vennootschap „Samarangsche Luciferfabriek").	stoom.	†	Ongunstig; verg. blz. 202 van het verslag hiervóór.
49	Fabriek te Ambarawa van ijs en koolzuurhoudende wateren, zoomede van vruchtensappen.	†	3	Bevredigend.
	Rembang.			
50	Petroleumraffinaderij in de afdeeling Blora.	stoom.	35	† (Thans voor 't eerst vermeld.)
	Soerabaja.			
51	Gasfabriek (Nederlandsch-Indische Gasmaatschappij).	id.	40	Bevredigend.
52	Fabriek van stoom- en andere werktuigen „Phoenix" (Chs. Gill, firma Young en Gill).	id.	250	Redelijk.
53	Atelier voor de vervaardiging van stoomwerktuigen (voorheen R. M. Deacon & C°.).	id.	200	Id.
54	Fabriek „de Nederlandsch-Indische Industrie" voor de vervaardiging van onderdeelen van machinerieën voor suikerfabrieken (L. Smit c. s.).	id.	300	Bevredigend.
55	Koninklijke fabriek van stoom- en andere werktuigen „de Volharding" (Naamlooze vennootschap).	stoom.	100 à 200	Redelijk.
56	IJzergieterij, enz. (P. van Drongelen en Zoon).	id.	30 à 40	Id.
57	Werkplaats van de Oost-Java Stoomtram-Maatschappij.	id.	23	†
58	Fabriek van stoom- en andere werktuigen „Insulinde" (J. A. Cellen & C°.)	id.	175 à 200	Bevredigend.
59	Smederij Becman & C°..	handenarbeid.	70	Id.
60	Fabriek van ijs en minerale wateren (Olie & C°.).	stoom.	94	Id.
61	Fabriek van minerale wateren Clignett & C°.).	id.	93	Redelijk.
62	Fabriek van minerale wateren en siropen (Poei Gioe Nio).	id.	8	Id.
63	Fabriek van minerale wateren (J. A. van Viegen).	handenarbeid.	6	Id.
64	Idem (F. L. Hellfach).	id.	10	Id. (Thans voor 't eerst vermeld.)
65	Fabriek van minerale wateren siropen en azijn (van Buuren & C°.).	id.	14	Redelijk.
66	IJsfabriek (G. H. Kuhrman).	stoom.	10	Bevredigend.
67	Idem (Naamlooze vennootschap „Fabrique de Glace Djambatan Bibis").	id.	24	Id.
68	Stoombroodbakkerij (Naamlooze vennootschap: „Handelsvereeniging Leroux & C°.").	handenarbeid.	90	Redelijk.
69	Meubelfabriek (de Zoete & C°.).	id.	100	Matig.
70	Stoomkalkbranderij (Erven Vreede en Moorrees).	stoom.	20	Bevredigend.
71	Pianofabriek (Gebr. Schall & C°.)	id.	6	Redelijk.
72 en 73	Twee arakstokerijen.	id.	23	Id.
74	Stoomwaschinrichting (mej. E. Hofland).	id.	†	†
75	Petroleumraffinaderij te Wonokromo (Dordtsche Petroleum-maatschappij).	id.	900	Gunstig; zie overigens het medegedeelde op blz. 276 van het verslag hiervóór.
	Pasoeroean.			
76	Machinefabriek Naamlooze vennootschap: „Maatschappij tot exploitatie van den constructiewinkel: de Bromo").	id.	100 à 140	Gunstig.
77	Arakstokerij te Redjasa.	id.	9	(Produceerde 210 551 L. arak).
	Probolinggo.			
78	IJsfabriek.	†	†	†
79	Idem, tevens voor de bereiding van minerale wateren en siropen.	†	8	†
80	Arakstokerij te Kraksaän.	stoom.	20	†
	Bagelen.			
81	IJsfabriek.	†	†	Gunstig.
82	Arakstokerij te Keboemen.	handenarbeid.	5	†

Volgnummer.	Gewestelijke aanduiding van de Fabrieken. b)	Beweegkracht.	Aantal gebezigde werklieden gemiddeld per dag.	Uitkomsten der onderneming.
83	Mineraalwaterfabriek (Lie Swie Lian) e)	handenarbeid	†	Gunstig.
	Kedoe			
84	IJsfabriek (V. J. Chevalier)	†	1 opzichter of mandoor.	Bevredigend.
85	Fabriek van minerale wateren.	stoom.	†	†
	Soerakarta.			
—	Atelier van pangeran adipati Ario Mangkoe Negoro V, voor het vervaardigen van hout en ijzerwerken ten behoeve van den Mongkoe Negoroschen dienst.	id.	.....	Heeft, naar 't schijnt, ook in 1894 niet gewerkt.
86	„Atelier d'industrie" voor de vervaardiging van hout- en ijzerwerken.	handenarbeid.	30	Bevredigend.
87	IJsfabriek J. J. de Vletter.	stoom.	16	Id.
	Djokjokarta.			
88	Nijverheidsatelier Regine & Co. (smederij en stoomzaaginrichting).	id. en handenarbeid.	110	Id.
89	IJsfabriek Pathook (Djokjosche ijsmaatschappij).	stoom	12	Gunstig.
	Kediri.			
90	IJsfabriek (W. F. van Heemsberck).	id.	9	Bevredigend.
—	Bereiding van patentvezels uit bamboe te Galoehan (distr. Djambean, afd. Kediri).	†	.....	Heeft, naar 't schijnt, ook in 1894 niet gewerkt.
—	Fabriek tot het conserveeren van vruchten te Toeloeng Agoeng.	†	.....	Id.
91	Kalkbranderij Plandakan (Toeloeng Agoeng)	handenarbeid.	†	† (Werkte met tusschenpoozen.)
92	Idem Gamping (Toeloeng Agoeng).	id.	†	† (Werkte bijna niet.)
93	Zeepziederij te Ngrowo.	id.	3	†
—	Luciferfabriek te Kertosono.	†	†	Ongunstig (werd in den loop van 1894 gesloten; verg. blz. 202 van het verslag hiervóór.
	Madura.			
94	IJsfabriek.	†	8	Onbevredigend.
	Sumatra's Westkust			
95 en 96	Twee ijsfabrieken	stoom.	9	†
97—99	Drie zeepfabrieken.	handenarbeid.	†	†
—	Houtzaagmolen.	stoom.	....	Schijnt ook in 1894 niet gewerkt te hebben.
100 en 101	Twee fabrieken van minerale wateren	handenarbeid.	3	Bevredigend.
	Palembang			
102	Houtzaagmolen „Phoenix Saw Mill" van John Forbes.	stoom.	12	†
—	Idem te Moeara Ogan (Cube).	id	.....	Schijnt in 1894 niet in werking te zijn geweest.
103	Idem te Moeara Kramasan (J. Soeriar).	id.	†	†
104	IJsfabriek (J. Moldenhauer)	id.	9	†

e) Waar deze fabriek gevestigd is, blijkt niet duidelijk

Volgnummer.	Gewestelijke aanduiding van de Fabrieken. b)	Beweegkracht.	Aantal gebezigde werklieden gemiddeld per dag.	Uitkomsten der onderneming.
	Oostkust van Sumatra.			
105	IJsfabriek.	stoom.	†	Bevredigend.
106	Mineraalwaterfabriek	id.	†	Kortelings geopend; uitkomsten nog onzeker.
107	Fabriek voor de herstelling, enz. van spoorwegmaterieel (Delispoorwegmaatschappij)	id	80	†
108	Fabriek voor herstelling van stoom- en andere werktuigen (N. Elbersenbosch).	handenarbeid.	†	†
109	Cementfabriek te Soenggal.	stoom.	†	Ult°. 1893 opgericht; uitkomsten nog onzeker.
110	Houtzagerij te Soengei Rawah in Siak (Naamlooze vennootschap. „Houtaankap Siak").	id.	†	†
111	Id. te Lau Boentoe in Langkat (F. Meijer).	id.	112	†
112	Petroleumraffinaderij te Pangkalan Brandan in Langkat Koninklijke Nederlandsche Maatschappij tot exploitatie van petroleumbronnen in Nederlandsch-Indië).	id.	†	Gunstig; zie het medegedeelde op blz. 276/277 van het verslag hiervóór.
113	Houtzagerij te Soengei Toentoeng in Serdang (J. van der Sluys & Co.)	id	66	†
	Atjeh			
114	IJsfabriek (Teio Tiauw Siat).	id.	12	†
115	Limonadefabriek (Go Kit Kie).	handenarbeid.	6	Bevredigend
116	Id (Sin Ar Kay).	id.	†	†
117	Fabriek van minerale wateren.	stoom.	†	†
	Riouw en onderhoorigheden.			
118	Steenbakkerij op het eiland Battam (eigendom van den onderkoning van Riouw en door dezen aan een Chinees in huur afgestaan).	id.	20	Ongunstig.
	Westerafdeeling van Borneo.			
119 en 120	Twee diamantslijperijen.	id.	†	†
121	Houtzagerij (Leverre Vis).	id.	15	Ongunstig, verg. blz. 263 van het verslag hiervóór
122	Olie- en zeepfabriek (Hemmes & Co.).	id.	30	Ongunstig.
123	IJsfabriek	id.	3	Id.
	Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.			
124	IJsfabriek (R. van Buuren).	id.	5	Gunstig.
125 en 126	Twee diamantslijperijen te Martapoera (Sech Salim bin Matlib al Katiri & Co.).	id.	250	Id.
127	Houtzaagmolen te Koetei.	id.	21	†
	Celebes en onderhoorigheden			
128	IJsfabriek (J. A. Markel).	id.	13 à 14	Minder bevredigend.
	Amboina			
129	Houtzagerij te Toeal op de Keyeilanden (K. Kuhn, vroeger Lange & Co.).	id.	22	Zeer middelmatig; zie blz. 292 van het verslag hiervóór.

2°. DRUKKERIJEN

Volg-nummer.	Waar gevestigd	NAAM van DEN EIGENAAR OF VAN DE FIRMA.	Gebezigde persen.	AANTAL WERKLIEDEN. Europeanen.	Inlanders.	Vreemde oosterlingen (meest Chineezen).
1	Batavia.	Firma VAN DORP & C°.	4 snelpersen.	2	20	40
2	Id.	Firma KOLFF & C°., eigenaar D. A. HOOYER	4 snel-, 5 handpersen, benevens 1 steendrukpers.	2	50	90
3	Id.	H. PRANGE & C°	Duitsche en Amerikaansche snelpersen en Engelsche handpersen.	7	96	24
4	Id.	ALBRECHT en RUSCHE.	1 trap-pers, 5 Duitsche, 2 hand- en 2 steendrukpersen.	5	32	26
5	Id.	P. LORCK & C°.	1 snelpers en 3 tegeldrukpersen.	1	5	12
6	Id.	YAP GOAN HO.	1 snel- en 1 handpers.	„	11	21
7	Id	KARSSEBOOM & C°.	1 snel- en 1 trap-pers.	2	3	12
—	Id.	D. TH. REGENSBURG. *f*)	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .
8	Id.	Naamlooze vennootschap „Javasche boekhandel en drukkerij" (voorheen VAN DIJK en TRIP). *g*)	†	†	†	†
9	Meester Cornelis (residentie Batavia).	SAID OESMAN BIN AQIL BIN JAHYA	steendrukpers.	„	4	„
10	Bandong (Preanger Regentschappen)	J. R. DE VRIES & C°.	1 handpers	„	2	„
11	Cheribon.	A. BISSCHOP	1 snel- en 1 trap-pers.	2	12	„
12	Tagal.	L. E. VAN DORP & C°.	1 pers	1	6	„
13	Samarang.	G. C. F. VAN DORP & C°.	11 boekdruk snelpersen, 1 steendruk-snelpers, 3 steendruk-handpersen	4	150	1
14	Id.	A. BISSCHOP.	6 persen.	„	32	„
15	Id.	Naamlooze vennootschap: „Samarang drukkerij en boekhandel", voorheen firma P. A. VAN ASPEREN VAN DER VELDE & C°.	3 snelpersen en 1 handpersje.	„	24	„
16	Id.	Maatschappij „de Locomotief".	2 snelpersen en 1 pers met cylinder-beweging.	5	44	9
17	Id	Gebr. JANSZ.	3 persen.	„	30	2
18	Id.	YAP GOAN HO *g*)	2 persen en 1 snelpers.	„	16	15
19	Soerabaija.	THIEME & C°.	4 persen.	1	65	„
20	Id.	Gebr. GIMBERG & C°.	5 persen.	„	16	1
21	Id.	Gebr. DONKER & C°.	4 persen.	2	60	„
22	Id	E. FUHRI & C°.	5 persen	3	40	„
23	Id.	H. VAN INGEN.	6 persen.	2	62	„
24	Id	MATZEN SAND & C°.	3 persen.	„	25	„
25	Pasoeroean	V. M. SCHAEFER.	2 snelpersen.	„	6	„
26	Malang.	Naamlooze vennootschap „Malang-drukkerij".	2 snel- en 3 handpersen.	„	11	„
27	Probolinggo	P. SCHUITEMAKER.	1 snelpers en 2 handpersen.	„	14	„
28	Soerakarta.	TH. R. LANDOUW (vroeger VOGEL, VAN DER HEIJDEN & C°.).	snel- en handpersen.	2	30	1
29	Id.	ALBRECHT & RUSCHE (vroeger J. A. SCHULTE Jr.).	Id	1	22	1
30	Djokjokarta	Erven H. BUNING.	Id.	„	24	1
31	Padang (Sumatra's Westkust).	KLITSCH en HOLTZAPFEL.	1 snelpers, 1 groote en 1 kleine handpers	1	12	5
32	Id.	A. CHATELIN Jr.	1 snelpers en 2 gewone handpersen.	1	23	3
33	Id	O. BAUMER.	1 groote en 1 kleine snelpers.	1	16	11
34	Palembang.	Erven SAID HOESSIN BIN MOHAMAD ALHABSHY.	1 pers.	†	†	†

f) De hier bedoelde drukkerij heeft in 1884 opgehouden te bestaan.

g) Van deze drukkerij wordt thans voor 't eerst melding gemaakt.

Volgnummer.	Waar gevestigd.	NAAM VAN DEN EIGENAAR OF VAN DE FIRMA.	Gebezigde persen.	AANTAL WERKLIEDEN.		
				Europeanen.	Inlanders.	Vreemde oosterlingen (meest Chineezen).
35	Medan (res. Oostkust van Sumatra).	Naamlooze vennootschap: „de Deli courant" (voorheen J. Deen).	3 persen.	2	17	4
36	Kotta Radja (gouv. Atjeh en onderhoorigheden).	Erven Bork Tjie Koan.	1 handpers.	„	3	„
37	Penjingat (res. Riouw en onderhoorigheden).	Sultan van Lingga-Riouw.	1 handpers.	„	6	„
38	Bandjermasin (res. Zuider- en Ooster-afdeeling van Borneo).	R. Hennemann & C°.	1 snelpers.	1	2	2
39	Makasser (gouv. Celebes en onderhoorigheden).	Ph. Weijergang.	†	†	†	†
40	Id.	Makassaarsche Drukkerij (J. R. de Bruijn).	3 snel- en 3 handpersen.	4	6	1
41	Id.	Brehme en Versouw.	†	†	†	†
42	Tanawangko (res. Menado).	Nederlandsch Zendelinggenootschap te Rotterdam.	1 pers.	„	3	„
43	Amboina.	L. M. H. Todbig.	1 hand- en 1 trapsnelpers.	1	4	„

BIJLAGEN

BEHOORENDE BIJ HET

VERSLAG BETREFFENDE NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË

VAN

1895.

Lit. A. N°. I-IX. Statistiek betreffende de bevolking van Nederlandsch-Indië over 1893.

„ B. Overzicht van de formatie en de sterkte van het leger in Nederlandsch-Indie op 31 December 1894.

„ C. Formatiestaat van de voorloopige bezetting van Lombok.

„ D. Overzicht van de dislocatie van het Nederlandsch-Indische leger op 1 Januari 1895 en van de normale bezetting van Atjeh en onderhoorigheden.

„ E. Verschillende opgaven betreffende de samenstelling en distributie van het leger (alleen onderofficieren en minderen) over 1894, benevens eene statistiek over de jaren 1890 t/m 1894 betreffende de aanvulling en verliezen zoo aan officieren als aan onderofficieren en minderen.

„ F. Statistiek van de behandelde zieken, de overledenen en de afgekeurden bij het leger in de jaren 1890 t/m 1894.

„ G. Statistiek betreffende de in 1894 in de militaire ziekeninrichtingen behandelde tot het leger behoorende berriberri-lijders, benevens afzonderlijke (uitvoeriger) opgaven omtrent den loop der ziekte in Atjeh en onderhoorigheden, ten deele in vergelijking met de cijfers van 1892 en 1893.

„ H. Overzicht over 1894 van de samenstelling der oorlogsmarine in Nederlandsch-Indië en statistiek over 1889 t/m 1893 betreffende de zieken, overledenen en afgekeurden bij bedoelde marine.

„ J. Overzicht van de samenstelling der gouvernementsmarine in Nederlandsch-Indië over 1894.

„ K. Lijst van naamlooze vennootschappen, in 1894 in Nederlandsch-Indië en in Nederland tot stand gekomen, deze laatsten voor zooveel haar werkkring zich uitstrekt tot Nederlandsch-Indië.

„ L. Overzicht van in 1894 in Nederlandsch-Indië verleden akten van oogstverband, en van in dat jaar aldaar aanhangig geweest zijnde faillissementen.

„ M. Algemeene statistiek betreffende de mutatiën, in 1893 voorgekomen onder de verschillende categorieën van gevangenen op Java en Madura en in de buitenbezittingen, benevens eene verdeeling van hun aantal op ult. 1893 per gewest.

„ N. Verschillende opgaven over 1894 betreffende elke landsgevangenis en daarmede gelijk te stellen strafinrichting in Nederlandsch-Indië in het bijzonder.

Lit. O. Overzicht van de gehouden aanteekeningen omtrent de in 1894 verrichte heerendiensten op Java en Madura, met uitzondering van de residentiën Soerakarta en Djokjokarta.

„ P. Overzicht van de uit elke afdeeling der gouvernementsresidentiën van Java en Madura verkregen opgaven nopens den omvang der door dessadienstplichtigen te verrichten dessapolitie- en pantjèndiensten.

„ Q. Overzicht van de opbrengst van het hoofdgeld van de heerendienstplichtigen in de gouvernementslanden van Java en Madura (de residentie Batavia uitgezonderd) en van de daaruit bestreden uitgaven over 1894.

„ R. Overzichten van de gehouden aanteekeningen omtrent de in sommige gewesten buiten Java en Madura gedurende 1894 verrichte heerendiensten.

„ S. Overzicht betreffende den aanslag en de opbrengst van de landrente op Java en Madura over 1894.

„ T. Overzicht betreffende de door het Gouvernement op Java en Madura en op de buitenbezittingen in erfpacht afgestane woeste gronden, welke in 1894 aanvaard werden, zoomede van die erfpachtsperceelen, welke in 1894 geheel of gedeeltelijk aan het Gouvernement teruggekeerd zijn.

„ U. Overzicht betreffende de in erfpacht aangevraagde gouvernementsgronden in Nederlandsch-Indië, welke gedurende 1894 aan de aanvragers geweigerd werden.

„ V. Overzicht van de in 1895 op en buiten Java in werking getreden aannemingscontracten betreffende het vervoer van producten, goederen, enz., voor zooveel daarbij het departement van binnenlandsch bestuur is betrokken.

„ W. Overzicht zoowel van de vaste stoomvaartdiensten (volgens de dienstregeling van 1 Juli 1895) in Nederlandsch-Indië onderhouden wordende door de Koninklijke Paketvaart-Maatschappij, als van de door andere reederijen min of meer geregeld bediende stoomvaartlijnen aldaar (deze laatste naar opgaven over 1894).

„ X. Overzicht betreffende de in Nederlandsch-Indië aanwezige lagere scholen voor Europeanen en met dezen gelijkgestelden bij het einde van 1894, zoomede eene recapitulatie der opgaven over 1890 t/m 1894.

„ Y. Overzicht betreffende de samenstelling op 31 December 1894 van het onderwijzend personeel aan de

kweekscholen voor inlandsche onderwijzers en aan de gewone openbare scholen voor inlanders in Nederlandsch-Indië.

Lit. Z. Overzicht betreffende de op 31 December 1893 in Nederlandsch-Indië aanwezige openbare en bijzondere inlandsche scholen, benevens eenige voorloopige opgaven over 1894.

„ AA. Statistische en andere opgaven betreffende de Europeesche en inlandsche Christengemeenten in Nederlandsch-Indië (daaronder ook de zendingsgemeenten), meerendeels volgens de over 1894 ingekomen gegevens.

„ BB. Overzicht betreffende de in Nederlandsch-Indië bestaande weeshuizen en andere instellingen van liefdadigheid over 1893 en 1894.

„ CC. Opgaven betreffende de ressorten der stedelijke en plaatselijke Europeesche geneesheeren in Nederlandsch-Indië bij het einde van 1894 en van de standplaatsen der dokters-djawa, een en ander met vermelding van het aantal behandelde en overleden zieken.

„ DD. Overzicht betreffende de door de vorenbedoelde Europeesche geneesheeren en door dokters-djawa in 1894 behandelde lijders, met vermelding van den aard der ziekten.

„ EE. Opgaaf van het aantal personen in 1894 omgekomen door bij het bestuur bekend geworden ongelukken (daaronder ook het aantal overledenen ten gevolge van moord of zelfmoord).

„ FF. Overzicht betreffende de krankzinnigen-verpleging in de gestichten te Buitenzorg, Samarang en Soerabaija over 1894.

„ GG. Lijst van de in 1894 vanwege het departement der burgerlijke openbare werken uitgevoerde bouw- en waterstaatswerken (vernieuwingen en nieuwe werken), zoomede van de werken die, ofschoon op het werkplan voor 1894 uitgetrokken of in dat jaar — buiten het werkplan — toegestaan, tot op ult. 1894 nog niet onderhanden waren genomen.

„ HH. Uitgewerkt vergelijkend overzicht van de uitkomsten der spoor- en tramweg-exploitatie in Nederlandsch-Indië over 1894.

„ JJ. Opgaven betreffende de in 1891 voorgekomen veranderingen in het aantal en het verwarmingsoppervlak der in Nederlandsch-Indië aanwezige stoomketels ten dienste van particulieren (buiten die in de locomotieven van spoorweg- of tramwegdiensten).

„ KK. Statistiek van den gouvernements post- en telegraafdienst over 1892, 1893 en 1894.

„ LL. Overzicht van de in het tijdvak 1 Januari 1891 t/m ult. Juni 1895 in Nederlandsch-Indië verleende vergunningen tot het aanleggen, ten gebruike van geabonneerden, van telephoonverbindingen met centraal-telephoonkantoren.

„ MM. Overzicht van de in 's lands kassen in Nederlandsch-Indië aanwezige betaalmiddelen bij het einde van elke maand van 1894.

„ NN. Algemeen overzicht van de opbrengst enz. der in 1894 voor gouvernementsrekening in Nederland verkochte producten.

„ OO. Overzicht betreffende de in 1894 voor gouvernementsrekening uit Indië verscheepte ladingen koffie, tin en kinabast en van de daarvoor betaalde vrachten.

Lit. PP. Statistiek betreffende de opiumpacht op Java over de jaren 1894 en 1895.

„ QQ. Overzicht van de opbrengst der opiumpacht in de buitenbezittingen over de jaren 1893, 1894 en 1895.

„ RR. Overzicht van de opbrengst der verpachte middelen (uitgenomen de opiumpacht) op Java en Madura over de jaren 1893, 1894 en 1895.

„ SS. Overzicht als voren betreffende de buitenbezittingen.

„ TT. Overzicht betreffende de opbrengst in 1894 van eenige niet verpachte middelen onder beheer van het departement van financiën.

„ UU. Overzicht van de geldmarkt in Nederlandsch-Indië in 1894, samengesteld door den heer D. Groeneveld, president der Javasche Bank, zoomede koersnoteeringen van de voornaamste der te Batavia verhandeld wordende Indische effecten.

„ VV. Overzicht betreffende de uitgestrektheid enz. van de bouwgronden der inlandsche bevolking op Java en Madura (met uitzondering van de gewesten Soerakarta en Djokjokarta en van de particuliere landerijen) over 1894.

„ WW. Overzicht betreffende de rijstcultuur op Java en Madura (met uitzondering als voren) over 1894.

„ XX. Overzicht betreffende de teelt van andere eenjarige gewassen op Java en Madura (met uitzondering als voren) over 1894.

„ YY. Overzicht betreffende de uitkomsten der aan de verpliebte levering onderworpen koffiecultuur op Java over 1894.

„ ZZ Statistiek betreffende de afschrijvingen en bijplantingen in de op hoog gezag aangelegde geregelde koffieplantsoenen op Java over 1893 en 1894.

„ AAA. Opgaven betreffende den omvang der aan de verplichte levering onderworpen koffiecultuur op Java (uitgenomen de residentiën Soerakarta en Djokjokarta) in elk daarbij betrokken district op 31 December 1894.

„ BBB. Overzichten betreffende de aanplantingen der gouvernements-kinaonderneming in de Preanger-Regentschappen over de jaren 1893 en 1894, zoomede van de productie dier onderneming over 1892, 1893 en 1894.

„ CCC. Overzicht betreffende de in 1895 hier te lande voor gouvernementsrekening verkochte hoeveelheden kinabast uit den oogst van 1894.

„ DDD. Overzicht over 1894 van de productie enz. der uitsluitend op overeenkomsten met de bevolking werkende suikerfabrieken op Java, dus met uitzondering van die, gevestigd op gronden door het Gouvernement in erfpacht of in huur uitgegeven, van die in de Vorstenlanden en van die op partieuliere landerijen.

„ EEE. Overzicht van de productie enz. in 1893 en 1894 der tabaksondernemingen op Java, met uitzondering als voren.

„ FFF. Gewestelijk overzicht betreffende de op ult. 1894 op Java aanwezige landbouwondernemingen, gevestigd op gronden door het Gouvernement in erfpacht of in huur afgestaan, benevens de daarvan in 1894 verkregen productie, voor zooveel betreft de voornaamste landbouwvoortbrengselen voor de Europeesche markt.

Lit. GGG. Overzicht betreffende de productie voor de Europeesche markt, in 1893 en 1894 verkregen van de particuliere landerijen op Java en van de huurlanden in Soerakarta en Djokjokarta.

„ HHH. Overzichten en mededeelingen betreffende het boschwezen op Java en Madora, meerendeels over 1894.

„ JJJ. Overzichten over 1894 betreffende de in de buitenbezittingen gevestigde landbouwondernemingen.

„ KKK. Overzicht over 1894 betreffende de uitkomsten en den omvang van de aan de verplichte levering onderworpen koffieeultuur ter Sumatra's Westkust en in de Minahassa (residentie Menado).

„ LLL. Overzicht betreffende de uitkoorsten der gouvernements-tinwinning op Bauka over het werkjaar 1894/95, benevens opgaven betreffende de in het tijdvak 1 Joni 1894 t/m 30 Juni 1895 in werking getreden, ingetrokken of door tijdsverloop vervallen vergunningen tot het doen van mijnbouwkundige opsporingen en onderzoekingen in bepaalde streken van Nederlandsch-Indië.

„ MMM. Overzicht van het zoutdebiet in die gewesten van Nederlandsch-Indië, waar de verkoop van gouvernementswege geschiedt, over de jaren 1892, 1893 en 1894.

„ NNN. Overzichten over 1894 betreffende de handelsbeweging van Nederlaodsch-Indië met landen of plaatsen daarhoiten gelegen.

Lit. OOO. Overzicht van de in Nederlandsch-Indië te hois behoorende schepen en vaartuigen, groot 30 M³. en daarboven, op 31 December 1894.

„ PPP. Overzicht betreffende de scheepsrampen gedureode 1894 in de wateren van den Nederlandsch-Indischen Archipel overkomen aan op Europeesche wijze getuigde schepen.

„ QQQ. Uittreksels uit de van de hoofdeo van gewestelijk bestuur op Java en Madura ontvangen verslagen over 1894 betreffende den handel.

„ RRR. Overzicht van de in het tijdvak 1 Jaouari 1894 t/m ult. Juni 1895 tot wederopzeggens verleende verleende vergunningen tot het visschen en duiken naar parelschelpen en paarlemoerschelpen io de territoriale wateren van Nederlandsch-Iodië.

„ SSS. Overzicht betreffende 1°. het fabriekswezeo in Nederlandsch-Indië, voor zooveel dit niet onmiddellijk met den landbouw in verband staat, en 2°. de aldaar aanwezige drukkerijen, een en ander volgens de over 1894 ontvangen opgaven.

Kaart van den Nederlandsch Oost-Indischen Archipel, aanwijzende het oormale emplacement van het Nederlaodsch-Indische leger, van de schutterijen, barissans, pradjoerits en gewapende politiedienaren; de spoor-, tram- en telegraaflijnen, alsmede de stoomvaartverbindingen en de steenkoleodepôts op 1 Januari 1895.

Kaart aantoonende districtsgewijze den aard van het grondbezit op Java en Madura.

Koloniaal verslag van 1895.

II. SURINAME.

VERSLAG.

N°. 1.

A. Grondgebied.

Het grondgebied van Suriname onderging geene verandering.

B. Bevolking.

Blijkens den volgenden staat is de bevolking gedurende 1894 met 1852 zielen vermeerderd.

	PERSONEN VAN HET mannelijk geslacht.		vrouwelijk geslacht.		TOTAAL.	
Bij het einde van 1893 aanwezig		32 231		30 238		62 469
In 1894 geboren	884		768		1 652	
„ „ aangekomen	1 897		649		*a*) 2 546	
		2 781		1 417		4 198
		35 012		31 655		66 667
In 1894 overleden	918		698		1 616	
„ „ vertrokken	613		117		730	
		1 531		815		2 346
Op 31 December 1894 aanwezig		33 481		30 840		64 321

a) Waaronder 1788 immigranten.

Ongerekend de bij het garnizoen, de zeemacht en de koopvaardijvloot dienende personen, bedroeg het aantal Europeanen op ultimo December 1894 [1]) 675 personen.

Hoe op dat tijdstip de bevolking, volgens de bij de wijkmeesters en de districts-commissarissen ontvangen opgaven, over de kolonie verdeeld was, blijkt uit den volgenden staat:

[1]) In het vorige verslag staat 1892 in plaats van 1893.

PLAATS VAN VESTIGING.	Personen niet behoorende tot de immigranten.			Immigranten.			Totaal-generaal.[1])	Aanmerkingen.
	Van het mannelijk geslacht.	Van het vrouwelijk geslacht.	Totaal.	Van het mannelijk geslacht.	Van het vrouwelijk geslacht.	Totaal.		
Stad Paramaribo en hare buitenwijken.	2 741	16 175	28 916	85	15	100	29 016	
De forten Zeelandia, Nieuw-Amsterdam en de posten Nickerie, Coronie en Albina	568	98	[2]) 666	»	»	»	666	
De zeemacht en de koopvaardijvloot gemiddeld berekend op .	150	»	150	»	»	»	150	
Cottica	820	600	1 420	405	165	570	1 990	
Boven-Commewijne.	465	441	906	30	12	42	948	
Beneden-Commewijne	1 876	1 490	3 365	2 436	994	3 430	6 796	
Boven-Suriname	1 546	628	2 174	88	41	129	2 303	
Beneden-Suriname	1 335	1 017	2 352	832	357	1 189	3 541	
Boven-Para.	1 416	1 312	2 728	104	42	146	2 874	
Beneden-Para.	322	242	564	50	13	63	627	
Boven-Saramneca	261	228	489	»	»	»	489	
Beneden-Saramneca.	1 569	1 271	2 840	243	115	358	3 198	
Nickerie.	1 557	1 461	3 018	588	259	847	[3]) 3 865	
Coronie	1 139	1 221	2 360	3	»	[5]) 3	[4]) 2 363	
Marowijne	301	78	379	»	»	»	379	
	26 066	26 262	52 328	4 864	2 013	6 877	59 205	

Aanmerkingen.

[1]) De cijfers in deze kolom stemmen, behoudens de overbrenging van de militairen en gevangenen naar den tweeden post van dezen staat en de afzonderlijke vermelding van de zeemacht, enz., overeen met die in bijlage *B* (zie de noten in die bijlage).

[2]) Hieronder zijn begrepen 134 gevangenen.

[3]) Hieronder zijn begrepen 732 bewoners van Nieuw-Nickerie.

[4]) Hieronder zijn begrepen 714 personen op Totness. In het verslag voor 1894 zijn de noten 3 en 4 beide een regel te hoog gesteld.

[5]) In het vorig verslag werd het aantal immigranten abusievelijk een regel te laag, en wel bij Marowijne, gesteld.

In bijlage *A* van dit verslag wordt aangetroffen een vergelijkend overzicht van de sterkte der bevolking in de districten in de jaren 1863, 1872, 1873, 1892, 1893 en 1894.

De bevolking kan volgens de godsdienstige gezindten volgenderwijze worden worden gesplitst:

Hervormde gemeente	5 852
Evangelisch-Luthersche gemeente.	2 963
Roomsch-Katholieke gemeente	10 908
Moravische Broedergemeente.	[1]) 24 548
Israëlietische gemeenten	1 204
Episcopaalsche gemeente	250

Voorts:

Mohammedanen	2 038
Hindoes	7 900
Volgelingen van de leer van Confucius. . . .	100

Van het overige gedeelte der bevolking is de godsdienstige gezindte niet vermeld.

De gebruikelijke statistieke opgaven met betrekking tot de verdeeling der bevolking naar de onderscheidene betrekkingen, beroepen, ambachten, enz., komen voor in bijlage *B* van dit verslag.

Het aantal huwelijken, geboorten en sterfgevallen in 1894 wordt vermeld in de volgende staten.

Ten einde vergelijkingen met het vorig jaar mogelijk te maken, worden van de geboorten en sterfgevallen mede opgenomen 2 staten waarin ze zijn vermeld, gerangschikt volgens de vroegere verdeeling der kolonie, overeenkomstig het bepaalde bij de verordening van 27 April 1894 (*Gouvernementsblad* n°. 13).

[1]) In het vorig verslag staat 24 657 in plaats van 24 647.

Huwelijken.

WAAR GESLOTEN.	Tusschen vreemdelingen.	Tusschen Europeesche ingezetenen.	Tusschen Europeesche ingezetenen en vreemdelingen.	Tusschen vreemdelingen en inboorlingen.	Tusschen Europeesche ingezetenen en inboorlingen.	Tusschen immigranten.	Tusschen immigranten en inboorlingen.	Tusschen inboorlingen.	Totaal.	Aantal gewettigde kinderen
Paramaribo	6	„	„	15	10	„	„	88	119	134
Cottica	„	„	„	„	„	2	„	1	3	8
Boven-Commewijne	„	„	„	„	„	„	„	5	5	2
Beneden-Commewijne	„	„	„	1	1	38	„	8	48	37
Boven-Para	„	„	„	„	1	„	„	11	12	31
Beneden-Para	„	„	„	„	„	„	„	4	4	9
Boven-Suriname	„	„	„	„	„	„	„	9	9	28
Beneden-Suriname	„	„	„	„	1	5	„	7	13	4
Boven-Saramacca	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Beneden-Saramacca	„	„	„	3	„	5	„	2	10	9
Nickerie	„	„	„	„	2	1	„	7	10	22
Coronie	„	„	„	„	„	„	„	10	10	22
Marowijne	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
	6	„	„	19	15	51	„	152	243	306

Geboorten.

GESLACHTEN.	Dood geboren.	In echt.	Buiten echt.	Totaal.	Op Batavia.	Totaal-generaal.
Mannelijk	76	162	721	883	1	884
Vrouwelijk	82	147	619	766	2	768
	158	309	1 340	1 649	3	1 652

Van deze geboorten hadden 862 plaats te Paramaribo en 790 in de districten. Omtrent deze laatsten kan nog de volgende verdeeling worden vermeld:

DISTRICTEN.	Hoofdbewoners.		Geen immigranten.		Immigranten.		Waarvan in echt.		Waarvan buiten echt.		Totaal der geboorten.		Totaal-generaal.
	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	
Cottica	14	11	17	6	2	6	2	4	29	19	33	23	56
Boven-Commewijne	12	4	7	5	2	1	1	2	20	8	21	10	31
Beneden-Commewijne	3	1	74	54	53	30	35	18	95	67	130	85	215
Beneden-Suriname	2	6	32	22	14	16	13	14	35	30	48	44	92
Beneden-Para	„	„	11	13	1	„	1	1	11	12	12	13	25

DISTRICTEN.	Hoofdbewoners.		Geen immigranten.		Immigranten.		Waarvan				Totaal der geboorten.		Totaal-generaal.
							in echt.		buiten echt.				
	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	
Boven-Suriname	„	„	3	4	23	17	1	1	25	20	26	21	47
Boven-Para	„	1	„	2	49	35	3	2	46	36	49	38	87
Beneden-Saramacca	1	1	34	41	3	6	5	1	33	47	38	48	86
Boven-Saramacca	„	„	4	1	„	„	„	„	4	1	4	1	5
Nickerie	8	15	22	24	2	2	7	6	25	35	32	41	73
Coronie	23	25	10	11	„	„	7	6	26	30	33	36	69
Marowijne	2	„	2	„	„	„	1	„	3	„	4	„	4
Totaal	65	64	216	183	149	113	76	55	352	305	430	360	790

Naar de oude verdeeling der kolonie gerangschikt, hadden de geboorten in de districten plaats als in den volgenden staat is vermeld.

GESLACHT.	Beneden-Cottica.	Beneden-Commewijne.	Boven-Cottica.	Perica.	Matappica.	Boven-Commewijne.	Commetewane.	Boven-Para.	Boven-Suriname.	Beneden-Para.	Beneden-Suriname.	Beneden-Saramacca.	Boven-Saramacca.	Nickerie.	Coronie.	Marowijne.	Totaal.
Mannelijk	44	70	22	10	14	12	8	49	26	12	48	38	4	32	33	4	426
Vrouwelijk	25	59	14	6	9	3	6	38	21	13	44	48	1	41	36	„	364
Totaal	69	129	36	16	23	15	14	87	47	25	92	86	5	73	69	4	790

Sterfgevallen.

GESLACHT.	Levenloos aangegeven.	Beneden 1 jaar.	Van 1 tot 3 jaar.	Van 3 tot en met 9 jaar.	Van 9 tot en met 19 jaar.	Van 19 tot en met 29 jaar.	Van 29 tot en met 39 jaar.	Van 39 tot en met 49 jaar.	Van 49 tot en met 59 jaar.	Van 59 tot en met 69 jaar.	Van 70 jaar en daarboven.	Van onbekenden ouderdom.	Totaal.
Mannelijk	76	145	58	44	47	115	117	128	97	84	49	34	918
Vrouwelijk	82	119	42	42	37	82	78	61	48	68	105	16	698
Totaal	158	264	100	86	84	197	195	189	145	152	154	50	1616 [1]

Van deze sterfgevallen hebben 951 plaats gevonden te Paramaribo en 665 in de districten.

Omtrent deze laatsten kan nog de volgend verdeeling worden opgegeven.

[1] De levenloos aangegevenen zijn onder dit cijfer niet begrepen.

DISTRICTEN.	Januari.	Februari.	Maart.	April.	Mei.	Juni.	Juli.	Augustus.	September.	October.	November.	December.	Totaal.
Cottica	3	4	4	1	5	2	3	3	1	1	4	6	37
Boven-Commewijne	7	1	6	3	2	1	1	1	2	1	1	1	27
Beneden-Commewijne	14	11	12	9	16	13	16	12	1	10	14	6	134
Beneden-Suriname	4	2	2	4	2	6	7	8	5	5	3	5	53
Beneden-Para.	5	4	1	2	1	„	„	1	1	1	3	3	22
Boven-Suriname	5	6	1	2	3	2	3	3	4	5	„	2	36
Boven-Para	4	5	1	3	6	9	2	7	4	6	5	3	55
Beneden-Saramacca	7	6	8	2	5	10	5	4	9	5	5	2	68
Boven-Saramacca	„	„	2	2	„	1	2	3	1	3	„	„	14
Nickerie	17	16	22	9	19	5	10	12	17	10	9	11	157
Coronie	4	5	4	2	1	9	4	8	3	4	4	6	54
Marowijne	2	„	„	„	„	1	„	„	„	2	„	3	8
Totaal . . .	72	60	63	39	60	59	53	62	48	53	48	48	665

Naar de onde districts-regeling gerangschikt, hadden de sterfgevallen plaats als in den volgenden staat is vermeld.

DISTRICTEN.	Januari.	Februari.	Maart.	April.	Mei.	Juni.	Juli.	Augustus.	September.	October.	November.	December.	Totaal.
Beneden-Cottica	2	5	4	1	5	7	5	3	„	1	4	2	39
Beneden-Commewijne	9	6	6	5	10	5	10	8	1	9	8	3	80
Boven-Cottica.	3	1	„	1	2	1	2	1	„	1	3	3	18
Perica	1	„	5	„	2	1	„	2	„	1	„	2	14
Matappica	3	3	4	2	1	1	1	„	2	„	2	2	21
Commetewane	3	„	„	2	2	„	1	1	„	„	1	1	11
Boven-Commewijne.	3	1	3	2	1	1	1	1	1	„	1	„	15
Boven-Para	4	5	1	3	6	9	2	7	4	6	5	3	55
Boven-Suriname.	5	6	1	2	3	2	3	3	4	5	„	2	36
Beneden-Para.	5	4	1	2	1	„	„	1	1	1	3	3	22
Beneden-Suriname.	4	2	2	4	2	6	7	8	5	5	3	5	53
Beneden-Saramacca.	7	6	8	2	5	10	5	4	9	5	5	2	68
Boven-Saramacca	„	„	2	2	„	1	2	3	1	3	„	„	14
Nickerie.	17	16	22	9	19	5	10	12	17	10	9	11	157
Coronie	4	5	4	2	1	9	4	8	3	4	4	6	54
Marowijne	2	1	„	„	„	1	„	„	„	2	„	3	8
Totaal . . .	72	60	63	39	60	59	53	62	48	53	48	48	665

In bijlage C wordt eene meer uitvoerige sterfte-statistiek aangetroffen.

In de laatste tien jaren was het aantal sterfgevallen en geboorten als volgt:

Jaren.	Geboren.	Overleden.	Meer geboren.	Meer overleden.
1885	1962	1522	440 [1])	„
1886	1894	1449	445	„
1887	1911	1503	408	„
1888	1826	1596	230	„
1889	1935	1434	501	„
1890	1718	1490	228	„
1891	1800	2105	„	305
1892 [2])	1661	1678	„	17
1893	1854	1465	389	„
1894	1652	„	„	„

De geboorten en sterfgevallen onder de immigranten, welke in de vorige tabellen zijn begrepen, worden ook afzenderlijk vermeld in hoofdstuk O.

Admissie tot het burgerrecht werd in 1894 niet verleend.

C. Mededeelingen van algemeenen aard.

In 1894 werden rust en orde niet gestoord.

De verhouding met de naburige koloniën liet niet te wenschen over.

De consul van Groot-Britannie, de heer E. W. Smit Delacour, werd als zoodanig door den heer S. J. A. Churchill vervangen.

De vice-consul van de Vereenigde Staten van Noord-Amerika, de heer H. Lovejoy, verliet de kolonie met verlof; als waarnemend vice-consul trad in zijne plaats op de heer Eli van Praag.

Tot consuls van Denemarken en van Portugal werden respectievelijk benoemd en als zoodanig erkend de heeren J. O. Haskes en H. d'Angremond.

Algemeen was men zeer tevreden over het gedrag der immigranten, inzonderheid over de laatstelijk aangevoerde Nederlandsch-Indische immigranten. Van verzet tegen gezagvoerend personeel was slechts enkele malen sprake bij verschil over de zwaarte van opgelegde taken. Ook in die gevallen was het verzet niet van ernstigen aard.

Eveneens was men over het algemeen te vreden over den door de Britsch-Indische immigranten geleverden arbeid. Dat was ook het geval met de immigranten uit Nederlandsch-Indië.

Voor meerdere bijzonderheden, wat de immigranten betreft, wordt verwezen naar hoofdstuk O.

De productie, met uitzondering van die van koffie, was niet zoo gunstig als in het jaar 1893. De suikercultuur leverde 169 291 K.G. minder op; terwijl de cacao-oegst 100 711[8] K.G. ten achteren bleef bij het buitengewoon gunstige jaar 1893, doch de oogst was 1 667 679 K.G. meer dan in 1892 en 1 088 082 K.G. meer dan in 1891. Het aandeel van den kleinen landbouw in de cacao-productie mag belangrijk genoemd worden.

Bijzonderheden omtrent den landbouw worden medegedeeld in hoofdstuk P en in de bijlagen *K*, *L*, *M*, *N*, *O*, *P*, *Q*, *R*.

Aan de memoriën van toelichting op de statistieke tabellen welke door de districts-commissarissen werden ingediend worden de volgende bijzonderheden ontleend.

Cottica en Boven-Commewijne [1]). De gezondheidstoestand was gunstig te noemen.

Aan de naleving van de verordening regelende de geneeskundige behandeling en verpleging op de plantages en gronden werd streng de hand gehouden. Er behoefden dan ook geen vervolgingen te worden ingesteld tegen het gezagvoerend personeel ter zake van het niet naleven dier verordening.

De Britsch-Indische immigranten gaven steeds reden tot tevredenheid over hunnen arbeid. Ook vielen over het algemeen geen aanmerkingen op hun gedrag te maken. Eveneens kan dit gezegd worden van de creolen-bevolking, hoewel zij niet geregeld op de plantages arbeidde. Tegen 68 105¾ door 314 immigranten geleverde taken stonden 52 326¼ verricht door 255 creolen en andere vrije arbeiders.

De vaart door de Craskreek is zeer belemmerd. Hoewel in 1893 geheel opengekapt en uitgemodderd is zij weder geheel begroeid en aangeslibd.

De weg tusschen het station Ephrata en de plantage Kleinhoop is geheel onbegaanbaar. Er werd een begin gemaakt met de verbetering, doch men vorderde weinig door gebrek aan strafarbeiders. De Motkreek werd weder bevaarbaar gemaakt.

Beneden-Commewijne. Dit district, vroeger Beneden-Cottica en Beneden-Commewijne, werd niet onbelangrijk vergroot bij de nieuwe regeling, door de bijvoeging van een gedeelte der bovendistricten.

Over den arbeid der Britsch-Indische, — zoowel als over dien van de Javaansche — immigranten, was men algemeen zeer te vreden.

Door de immigranten werden 476 369 taken verricht tegen 344 005½ door de creolen en andere vrije arbeiders, terwijl door ploegarbeiders mede werk werd geleverd, waarvoor aan loon f 55 201,84 werd uitbetaald.

In de centraalfabriek op de plantage Marienburg werd 40 672 494 K.G. riet afgemalen, waaruit 4 225 151 K.G. suiker werd verkregen.

De werkzaamheden aan den rijweg van het fort Nieuw-Amsterdam naar plantage Spieringshoek werden in April 1894 aangevangen en geregeld voortgezet. Nochtans vorderden zij niet zoo als gewenscht moest worden en daardoor zal de weg in 1895 niet geheel voltooid zijn.

Beneden-Para en Beneden-Suriname. In deze districten gaven de arbeid en het gedrag zoowel van de immigranten als van de overige arbeiders in het algemeen reden tot tevredenheid.

De liberia koffiecultuur, welke op groote schaal op de plantage Voorburg een viertal jaren geleden is ondernomen, gaf in 1894 reeds een product van 35 347 K.G. tegen 15 000 in het jaar te voren. Er werden groote machinerieën voor de bereiding van de koffie in 1894 ingevoerd en opgesteld. Daartoe moest worden overgegaan omdat de voorloopige installatie te klein bleek voor de productie die men verwachtte. De prijs varieerde naar gelang van de grootte der boonen van f 0,90 tot f 1,15 per K.G.

De inrichting op de plantage Susanna'sdaal tot het bereiden van het zoogenaamde stanleymeel uit bacoves, is gesloten. De oorzaak daarvan moet daarin gelegen zijn dat de in de kolonie aangeplante bacoveboonen geen bossen van voldoende grootte opleveren, terwijl de aanleg van bacoveplantages met zoo hooge exploitatiekosten gepaard gaat dat geen voldoende prijzen kunnen worden gemaakt om de onkosten goed te maken, indien de grootte der bossen niet kan worden vermeerderd.

De verbetering van den weg tusschen de plantage Jagtlust en het fort Nieuw-Amsterdam kwam in 1894 ten einde, waardoor die weg thans met paard en rijtuig kan worden bereden. Voor den arbeid werden weder strafarbeiders gebruikt. Door

[1]) In het vorige verslag is abusievelijk in plaats van 440 430 vermeld.

[2]) De cijfers van geboorten en overlijden in het vorige verslag moeten verwisseld worden.

[1]) De districten worden thans aangegeven naar de nieuwe indeeling volgens verordening van 12 April 1893 (*Gouvernementsblad* 1894 nº. 7). Deze nieuwe indeeling maakt het minder raadzaam in dit hoofdstuk vergelijkingen te maken ten aanzien van vermeerdering of vermindering van bevolking en van productie van de districten die wijziging hebben ondergaan in de begrenzing. Teneinde echter de gelegenheid tot vergelijking te geven is op de afzonderlijke cultuurstaten (bijlagen *L*, *M* en *N*) aangeteekend tot welk district de plantages en gronden onder de oude verdeeling behoorden.

Nog wordt als bijlage *AA* bijgevoegd eene beknopte opgave van de begrenzing.

belanghebbenden werd bijgedragen voor den aankoop van verbardingsmaterieel en tot het huren van transportmiddelen.

Verder werden de gestraften gebezigd voor de werkzaamheden aan den weg van de stad naar de plantage Leonsberg en verdere wegen in het district. Belanghebbenden droegen een deel der kosten.

Boven-Para en Boven-Suriname. Eene bij wijze van proef op het station Domburg in het leven geroepen timmerschool voldeed vrij wel aan de verwachting. Kleine timmerwerken in het district konden reeds door de leerlingen worden uitgevoerd.

De Para-doorsnede werd in 1894 schoongemaakt en verscheidene groote boomen, die in die kreek dreigden te vallen, verwijderd.

De in den weg van Berlijn naar Onoribo ontbrekende voetbruggen werden gemaakt, zoodat thans in den grooten drogen tijd, langs een landscommunicatie, van het centrum van de Boven-Para (post Republiek-Prospérité-Vier Kinderen) de gronden Berlijn, Onverwacht, Osembo en Onoribo kunnen bereikt worden. Twee van deze bruggen werden gemaakt door de leerlingen van de timmerschool.

Het werk aan den weg van Koffikamp naar Dam, dat in het vorige jaar wegens de zware regens moest worden gestaakt, werd in 1894 voltooid.

De in dat jaar genomen proef met eene geregelde vaart tusschen Republiek en de hoofdplaats slaagde aanvankelijk naar wensch.

De cacaoproductie in de beide districten te zamen tot 147 628 K.G. vermeerderde dus bij vergelijking met 1893 met 71 989 K.G.

De suikerproductie op de plantage la Rencontre bedroeg slechts 25 150 K.G. of 15 000 K.G. minder dan in 1893. 9253 L. rum werden aldaar verkregen of 17 724 L. minder dan in het jaar te voren. Gaandeweg wordt de suikercultuur er door de cacaocultuur vervangen.

De goudproductie bedroeg 413 165.5 gram tegen 481 710.5 gram in 1893. [1])

Beneden- en Boven-Saramacca. De werkzaamheden aan de verbetering van den weg tusschen het station Groningen en de plantage Catharina Sophia werden in 1894 aangevangen en bijna voltooid.

Nadat door het bouwdepartement een plan was ontworpen voor het maken van de bruggen en de dammen, werden de werkzaamheden aangenomen door den directeur-administrateur van de plantage Catharina Sophia voor de som van f 4335, waarin door hem voor f 500 werd bijgedragen.

De cacaoproductie was in:

Boven-Saramacca.	10 380	K.G.
Beneden-Saramacca.	$539\,132^{4}$	„
Alzoo te zamen . . .	$549\,512^{4}$	K.G.

tegen $571\,984^{3}$ K.G. in 1893; alzoo 22 472 K.G. minder.

Hiervan komt aan den kleinen landbouw [2]) ten goede $254\,196^{4}$ K.G. tegen $234\,823^{8}$ K.G. in 1893.

De goudproductie was in 1894 138 492 gram tegen $104\,747^{3}$ gram in 1893. [3])

Nickerie. De gezondheidstoestand liet ook in 1894 veel te wenschen over. Het geheele jaar heerschte de malaria, welke telkens na het invallen van droogte in hevigheid toenam.

De productie bedroeg 2 041 700 K.G. vacuumpan suiker 119 000 K.G. muscovado suiker, 20 500 L. melasse, 198 285 L. rum, 3391^{5} K.G. koffie, 313 863 K.G. cacao en 29 744 bossen bananen. Bij vergelijking met de productie in 1893 wijzen die cijfers eene vermeerdering aan van 426 600 K.G. vacuumpan suiker, 7151 L. rum, 1732^{5} K.G. koffie en 88 555 K.G. cacao en eene vermindering van 231 100 K.G. muscovado suiker, 82 557 L. melasse en 4217 bossen bananen.

Er werd geen goud geëxploiteerd. Evenmin werd in 1894 eenig onderzoek naar de aanwezigheid van goud ingesteld.

Slechts op 2 concessiën, elk van 400 H.A., werd hout bewerkt, uitsluitend voor bouwmateriaal in het district.

De balata-industrie werd op vrij groote schaal in dit district voortgezet en bracht veel geld in omloop. Bij herhaling werden de bepalingen van de verordening van 21 Januari 1893 (*Gouvernementsblad* n°. 14) door de concessionarissen overtreden en werden de concessionarissen vervolgd. Meer dan 12 000 K.G. balata werd voorloopig in beslag genomen, als waarschijnlijk op domeingrond ingezameld.

Op een der concessiën werd bevonden dat de boomen slecht werden behandeld.

Coronie. De algemeene toestand van het district was niet ongunstig te noemen. De waterlozing werd op verschillende plaatsen verbeterd. Dit was voornamelijk het geval met het Gouvernementskanaal, dat in rechte richting werd doorgegraven tot aan zee, waardoor eene betere strooming in het water werd gebracht.

Behalve door het mailvaartuig wordt de communicatie met de hoofdplaats door een 15tal kleine vaartuigen onderhouden, die steeds met volle ladingen cacao, bananen, kokosnoten en kokosolie en in den laatsten tijd ook met slachtvee, stadwaarts vertrokken.

Veel vrije koelies komen in dit district om hoornvee en varkens te koopen, ten einde zich elders op de veeteelt toe te leggen.

Marowijne. Het is voor de eerste maal dat de landstreek langs de Marowijne als district wordt vermeld. (Zie verordening van 12 April 1893, *Gouvernementsblad* 1894, n°. 79).

Landbouw wordt hier nagenoeg niet uitgeoefend. Er zijn slechts 2 grondjes.

Het meerendeel der bevolking bestaat uit winkeliers die een vrij belangrijken handel drijven met de gouddelvers. Verder zijn te Albina of in de nabijheid tal van boschnegers en indianen gevestigd, die hunne diensten aan het Gouvernement en de gouddelvers verhuren, tot het vervoeren van levens-middelen naar de posten en de placers. Soms zijn meer dan 100 boschnegers te Albina. Zij vertoeven daar dan weken lang, wachtende op lading. Volgens opgave van den agent van in de Lawadelta gelegen placers, werd in 1894 aan hen (Aucaner- en Bonninegers) voor vracht uitbetaald het belangrijk bedrag van 350 000 francs. Het aandeel in die vervoerkosten bedraagt voor het placer van den heer LE BLOND, een inwoner van Fransch-Guyana, alleen 63 180 francs.

De goudproductie bedroeg $219\,181^{3}$ gram tegen 281 186 gram in 1893. Naar Cayenne werd 111 653 gram uitgevoerd.

In 1894 werd de kazerne met bijgebouwen voltooid en door de militairen betrokken. Evenzeens kwam het arresthuis gereed, alsmede de nieuwe infirmerie, die in het begin van 1895 kon worden in gebruik genomen. Door aankoop werd het Koloniaal Gouvernement eigenaar van het huis van den heer SCHRENTES, dat vroeger in huur was genomen tot huisvesting van den kommies der belastingen.

Aan invoerrecht werd ontvangen f 2960,16 tegen f 6015,85 in 1893 en aan uitvoerrecht f 7933,34 tegen f 9827,63 in 1893, terwijl de generale ontvangsten in 1894 f 12625,31 tegen f $19075,51^{5}$ in 1893 hebben bedragen.

Dat aan in- en uitvoerrecht in 1894 minder werd ontvangen dan in 1893 is toe te schrijven aan de liquidatie in het begin

[1]) In het vorige verslag is vermeld 6291 gram als meerdere opbrengst dan het jaar te voren. Dit moest zijn 6471 gram.

[2]) Hieronder zijn gerekend de gronden die minder dan 3000 K.G. hebben geproduceerd.

[3]) In het vorig verslag staat 139 232 gram. Dit moet zijn 135 182 gram.

van eerstgenoemd jaar van eene groote handelsfirma, die zoowel te Albina als te St. Laureus magazijnen had, welke elkaars voorraad aanvulden. De geringere beweging op het gebied van de goudindnstrie was mede oorzaak van de daling van genoemde middelen.

Dan 24sten Juli 1894 bezocht de waarnemende Gonverneur de gevangenis op het fort Nienw-Amsterdam en het quarantaine-etablissement op den post Leyden; terwijl deze den 11den Augnstus èn de plantage Mariënburg èn het station Frederiksdorp bezocht en den 15den en 16den daaraanvolgenden een hezoek bracht aan het district Saramacca.

Eindelijk werd nog den 8sten September een bezoek gebracht aan het district Boven-Para.

Door den Gouverneur werden voorts de volgende inspectiereizen gemaakt:

den 6den October naar het district Commewijne, waarbij geïnspecteerd werden de weg van de plantage Jagtlust naar het fort Nieuw-Amsterdam en van daar naar de plantage Zoelen, alsmade gemeld fort, het quarantaine-etablissement en het station Sommelsdijk;

den 10den October naar de plantage Alkmaar, ten einde da werkzaamheden daar na te gaan; verder werden hezocht de plantages Spieringshoek, 't Vertrouwen, Vriendsbeleid en Onderszorg, Mariënbosch, het station Frederiksdorp en de plantage Sorgvliet, waar overnacht werd; den volgenden dag werd geïnspecteerd de weg van de plantage Sorgvliet naar Leliëndaal, daarna een bezoek gebracht aan de plantages Leliëndaal, Elisabetbshoop en Killenstein;

den 15den October naar Boven-Para, waarhij bezocht werden de gronden Onoriho, Hanover, Beaulieu en Berlijn: den volgenden dag werd de reis voortgezet tot den voormaligen post Repnbiek. Voorts werden bezocht de gronden la Prospérité en de Vier Kinderen, alsmede de in dat district gelegen zendingspost; den 17den werd de reis voortgezet naar Onverwacht en van daar naar de Pararivier, waarna het station Domburg geïnspecteerd werd.

De bevolking van de verschillende gronden had de wegen goed in orde gebracht en betoonde zich dankbaar dat van bestuurswego de noodige bruggen gemaakt worden en de behulpzame hand wordt gereikt bij het maken van dammen.

Den 14den en 15den December maakte de Gouverneur een inspectiereis naar Cottica, waarbij het boschnegerdorp „Tamarin" en een paar indiaansche dorpen werden bezocht, alsmede het station Ephrata werd geïnspecteerd.

Tevens werd de Motkreek opgevaren. Er waren in 1894 gelden beschikbaar gesteld om die kreek weder bevaarbaar te maken. Het werk werd onder leiding van een der bewoners der kreek nitgevoerd. De bewoners hetoonden hunne bijzondere dankhaarheid voor hetgeen gedaan was om die kreek weder met tentbooten te kunnen bevaren.

Verder zijn door den Gouverneur in 1895 de volgende reizen gemaakt:

den 5den Maart naar het station Mariënburg, terwijl tevens werd geinspecteerd het fort Nienw-Amsterdam en de gevangenis aldaar;

den 30sten April naar den post Repnbliek en de vestigingsplaatsen der Moravische Broedergemeente en der Roomsch-Katholieken (Prospérité en Vier Kinderen);

den 1sten Mei naar de plantages Jagtlust, Voorbnrg en Mariënbnrg, alsmede het fort en de vestigingsplaats Nieuw-Amsterdam;

den 4den Mei naar de plantage Alkmaar.

D. Algemeen en gewestelijk beheer.

De Gonverneur, jhr. mr. T. A. J. van Asch van Wijck, den 14den September 1894 van het op blz. 8 van het vorig verslag vermelde buitenlandsche verlof teruggekeerd, nam op dien dag het bestuur van de kolonie weder over.

Voor het zittingjaar 1895 1896 werden, ingevolge art. 68 van het Regeeringsreglement, door dan Gonverneur tot leden der Koloniale Staten benoemd de heeren mr. D. Juda, S. M. Swijt, I. da Costa en A. van 't Hoogerhuys, terwijl respectievelijk tot voorzitter en onder-voorzitter voor dat zittingjaar werdon benoemd de heeren mr. D. Juda en mr. C. J. Hetlidy.

Den 19den Mei 1895 overleed het lid der Koloniale Staten, de heer H. Barnett. In zijne plaats werd gekozen de heer J. R. C. Gonggrijp.

Behalve de reeds in het vorige verslag gemelde mutatiën is voor 1894 nog slechts melding te maken van den terugkeer van verlof van dan districts-commissaris P. M. Schutt Ruys, die zijne functiën op 1°. November in het district Coronie aanvaardde.

In Februari 1895 vertrok de districts-commissaris van Beneden- en Boven-Saramacca, G. Canaadi, tot herstel van gezondheid, met buitenlandsch verlof naar Nederland. In deze tijdelijke vacature werd voorzien door aanwijzing van den heer H. H. van Marle, — tot dien tijd waarnemend districts-commissaris van Cottica en Boven-Commewijne. Met het beheer over deze districten werd in zijne plaats belast de heer H. van Breen, districts-commissaris van Beneden-Commewijne.

E. Militair beheer.

§ 1. *Landmacht.*

Schutterij. In 1894 verschenen voor de commissie van inschrijving voor- en van vrijstelling van de schutterij te Paramaribo 156 schutterplichtigen, van wie 103 tot persoonlijken dienst ingelijfd en ingedeeld zijn.

De sterkte van de schntterij bij het einde van 1894 bestond uit 27 officieren en 376 onderofficieren en manschappen. Een onderofficier werd voor *memorie* gevoerd.

Voor contributie ten behoeve van de kas der schutterij waren aangeslagen 703 personen (627 mannen en 76 vronwen). De aanslagen bedroegen te zamen f 6 909.50

De verordening waarbij deze contributie wordt afgeschaft en de kosten der schutterij worden gebracht ten laste van de koloniale huishoudelijke begrooting, waarvan in het vorig verslag melding werd gemaakt, is onder n°. 31 in het Gonvernementsblad afgekondigd.

De invordering van de op ultimo December 1894 schuldig gebleven contributies is daarbij opgedragen aan den kolonialen ontvanger en betaalmeester.

Gedurende de maanden September en October werden geregeld schietoefeningen gehouden.

Da gewone oefeningen werden onder leiding van den bataljonsadjudant gehouden. Driemaal vond eene algemeene inspectie plaats; het muziekkorps liet zich nu en dan op een der openbare pleinen hooren.

Gewapende burgermacht. De gewapende hurgarmacht in de districten bestond op 31 December 1894 nit 56 officieren en 1479 onderofficieren en manschappen.

De districts-commissarissen werden als gebruikelijk bij de halfjaarlijksche inspectien vergezeld van een officier of onderofficier van de gewapende burgermacht.

Troepen. Sedert nagenoeg 5 jaren bestond nevens de cantine in het fort Zeelandia een militaire cantine in da stad, ten einde de manschappen ook bniten het fort in de galegenheid te stellen zich onderling te vermaken. Men hoopte daardoor het misbruik van sterken drank tegen te gaan. Het contract met den eigenaar van het pand waarin deze cantine gevestigd was, is sedert 31 April 1895 geeindigd en de cantine wordt sedert dien datum ook niet doorgezet op den voet zooals die vroeger was ingericht.

Het voornemen bestaat een andere op te richten, waartoe zich eene commissie heeft geconstitueerd. Om het tot stand komen eener dergelijke nieuwe inrichting zooveel mogelijk te hevorderen is bij de wet van 13 Juli 1895 (*Staatsblad* n°. 124), met wijziging in zooverre van de koloniale huishoudelijke begrooting voor 1895, een subsidie naar reden van f 2000 's jaars nitgetrokken voor eene militaire sociëteit of dergelijke inrichting buiten de kazerne.

In de formatie kwam in 1894 geene wijziging.

De sterkte was op 31 December 1894: 21 officieren en 422 onderofficieren en manschappen.

De samenstelling was als volgt:

	Officieren.	Onder-officieren en manschappen.
Staf	4	4
2 compagnieën infanterie	10	379
1 detachement artillerie	1	38
Personeel van het materieel der artillerie	„	1
Militaire geneeskundige dienst. officieren van gezondheid.	4	„
Militaire geneeskundige dienst. apothekers	2	„
	21	422

Op het einde van 1894 werden voor *memorie* gevoerd 13 infanteristen als dienstdoende bij het korps marechaussee en 4 infanteristen als gedetineerd.

Gedurende 1894 werden uit de sterkte gevoerd: 4 officieren en 85 minderen, als: naar Nederland teruggekeerd 2 officieren en 26 minderen, met binnenlandsch gagement 12, met binnenlandsch paspoort 10, met een briefje van ontslag weggezonden 2 onderofficieren en manschappen, krachtens rechterlijk vonnis afgevoerd 1 officier en 3 minderen, gedetineerd 15, voor *memorie* bij het korps marechaussee 13 en overleden 4 onderofficieren en manschappen, terwijl een officier eervol werd ontslagen onder toekenning van pensioen.

In de sterkte werden gedurende het jaar 1894 opgenomen 4 officieren en 115 minderen, als: van het koloniaal werfdepot overgenomen 4 officieren en 83 onderofficieren en manschappen, nieuw aangenomen 12, van gedetineerd terug 13 en van voor *memorie* terug 7 onderofficieren en manschappen.

Het emplacement was op 31 December 1894 als volgt:

	Officieren.	Onder-officieren en manschappen.
Paramaribo	11	262
Fort Nieuw-Amsterdam	2	75
Post Nickerie	1	32
„ Albina	„	22
„ Leiden (quarantaine-etablissement)	„	1
Personeel van den militairen geneeskundigen dienst. officieren van gezondheid.	4	„
Personeel van den militairen geneeskundigen dienst. apothekers	2	„
	20	392

Op gelijk tijdstip waren 1 officier en 6 onderofficieren en manschappen met binnenlandsch verlof, 16 onderofficieren en manschappen in het militair hospitaal, 5 voor den krijgsraad en 3 op den post Nickerie vermist.

De gezondheidstoestand van de troepen was over het algemeen gunstig. De malaria heerschte echter voortdurend in Nickerie.

In 1894 werden volgens het verslag van den chef van den militairen geneeskundigen dienst behandeld 5273 ziektegevallen, en wel:

te Paramaribo in het militair hospitaal 3394
garnizoensdienst (binnen- en buitendienst) 635
op den post Nickerie 350
op het fort Nieuw-Amsterdam. 826
op den post Albina. . . . . 68.

Onder de verpleegden in het militair hospitaal en in de infirmerieën op de posten waren 944 militairen, waaronder 53 van de zeemacht.

In de garnizoens-apotheek werden gedurende 1894 gereed gemaakt 31 976 recepten, en wel 23 535 voor den binnendienst en 8441 voor den buitendienst. Voor den militairen dienst bedroeg het aantal recepten 9429 en voor den civielen dienst 22 547.

§ 2. *Zeemacht.*

Hr. Ms. schoener *Bonaire* bleef gedurende den verderen loop van 1894 in de kolonie gestationneerd en verliet de reede van Paramaribo:

van 21 tot 23 Juni tot het houden van ornstoefeningen met geschut en handwapens bij Braamspunt en het fort Nieuw-Amsterdam;

van 21 tot 25 Augustus tot het bevaren van de Suriname, de Commewijne en de Cottica; bij het passeeren vertoefde het vaartuig den 23sten op de reede van Paramaribo;

van 24 September tot 1 October tot het houden van ernstexercitiën bij Braamspunt en het fort Nieuw-Amsterdam en tot het maken van eene korte oefeningstocht in zee;

van 21 tot 22 en van 25 tot 27 October tot het doen van waarnemingen aan de monding der Suriname, ten doel hebbende de kaart te verifieeren;

van 23 November tot 2 December tot het doen van eene oefeningstocht langs de kust, waarbij Demerary werd aangedaan;

van 11 tot 20 Januari 1895 tot het nader opnemen van de monding der Suriname en daarna tot het bevaren van de Commewijne en Cottica;

van 8 tot 14 Februari 1895 tot het houden van oefeningen op de kust nabij de Suriname, in afwachting van de komst van Hr. Ms. korvet *Sommelsdijk*;

van 15 Maart tot 2 April 1895 ten einde op Barbados in het dok te worden schoongemaakt en geschilderd;

van 26 tot 29 April tot het houden van schietoefeningen bij het fort Nieuw-Amsterdam en in de monding der Suriname;

van 22 Mei tot 2 Juni 1895 tot het bezoeken van de Commewijne en tot het houden van schietoefeningen bij het fort Nieuw-Amsterdam.

Wetgeving, rechtspleging en politie.

§ 1. *Wetgeving.*

Behalve de verordeningen en besluiten, welke reeds in het verslag van 1894 zijn vermeld, zijn nog in het Gouvernementsblad van 1894 opgenomen:

onder n°. 14, de verordening van den 2den Mei 1894, waarbij wordt verlengd de termijn vermeld aan het slot van art. 81 van de verordening van 9 Maart 1874 (*Gouvernementsblad* n°. 11), houdende vaststelling van een tarief van justitiekosten in strafzaken.

Bij deze verordening is bepaald dat die van 1874 binnen 23 jaren na hare afkondiging zal worden herzien.

onder n°. 20, het besluit van 11 Juni 1894, waarbij nader de vaste zittingplaatsen der ommegaande rechters zijn geregeld;

onder n°. 25, de verordening van 10 Mei 1894, houdende verkorting der termijnen van dagvaarding van art. 10 van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering, voor zooveel betreft Britsch- en Fransch Guyana en Nederland;

onder n°. 37, de publicatie van 14 November 1894, waarbij wordt afgekondigd het Koninklijk besluit van den 29sten

Augustus 1894 (*Staatsblad* n°. 146) ter uitvoering van art. 1 der wet, houdende regeling van de bevoegdheid der consulaire ambtenaren tot het opmaken van burgerlijke akten en van de consulaire rechtsmacht (*Staatsbladen* n°. 138 van 1887 en 204 van 1888);

onder n°. 38, de publicatie van 22 November 1894, ter afkondiging van het Koninklijk besluit van 11 October 1894 n°. 19, waarbij wijziging wordt gebracht in eenige bepalingen van het Koninklijk besluit van 24 Juli 1884 (*Gouvernementsblad* n°. 18), houdende vaststelling der regelen waarop ten aanzien van de uitlevering van vreemdelingen met betrekking tot de kolonie Suriname traktaten met vreemde Mogendheden kunnen worden gesloten.

Voorts werden in het Gouvernementsblad van 1895 nog opgenomen:

onder n°. 3, de resolutie van 20 Februari 1895, B. n°. 1259, bepalende de plaatsing in het Gouvernementsblad van het tusschen Nederland en Spanje gesloten verdrag tot wederzijdsche uitlevering van misdadigers;

onder n°. 4, het besluit van 20 Februari 1895, houdende intrekking van art. 4 van het besluit van 9 Juni 1879 (*Gouvernementsblad* n°. 20), tot uitvoering van artt. 4 en 5 der Herziene Strafverordening van 1874.

Hierdoor is vervallen de bepaling, dat de vaste zittingdagen door den rechter worden bepaald, als in strijd met de reglementen van orde (*Gouvernementsblad* 1879 n°. 33);

onder n°. 5, de resolutie van 20 Februari 1895, B. n°. 1261, houdende wijziging van de reglementen van orde voor de ommegaande gerechten gevestigd te Paramaribo en op de plantage Marienburg.

§ 2. *Rechterlijke macht en rechtspraak.*

Op 1 Januari 1894 waren bij de burgerlijke kamer van het hof van justitie aanhangig sedert 3 jaren of langer 88 en sedert minder dan 3 jaren 11 zaken.

In 1894 werden aangebracht 49 zaken; daarvan waren 10 beneden, 9 boven de f 1000 en 4 van onbepaald bedrag; 1 executoriale verkoop van onroerend goed, 2 opvordering van eigendom, 3 schadevergoeding, 1 faillietverklaring, 1 homologatie en rehabilitatie, 1 insolventverklaring, 1 echtscheiding, 3 onder curateele stellingen en 13 verbetering van registers van den burgerlijken stand.

Gewezen werden 40 eindvonnissen, alsmede 2 incidenteele en interlocutoire, terwijl 27 zaken werden geroieerd.

Beschikking werd gegeven op 82 requesten, als: 5 om gratis te procedeeren, 16 om benoeming van curators en bewindvoerders, 19 om machtiging of bevel tot verkoop van onroerend goed, 1 om machtiging tot vestiging van hypotheek op onroerend goed, 2 om machtiging tot verkoop van effecten, 3 om brieven van meerderjarigverklaring of venia aetatis, 4 om voornaamsvoeging en verandering, 10 om plaatsing in een gesticht en verlenging van den termijn daarvan en 22 andere requesten.

Op 31 December 1894 bleven aanhangig 81 zaken, te weten: 61 welke sedert 3 jaren of meer en 20 welke sedert minder dan 3 jaren waren aangebracht. [1])

Gedurende het jaar 1894 werden bij het hof van justitie aanhangig gemaakt 260 strafzaken, te weten: 23 crimineele, 52 correctioneele en 185 overtredingen.

De crimineele zaken zijn te splitsen als volgt, doodslag in vereeniging gepleegd 3, moedwillige verwonding 2, aanranding der eerbaarheid met geweld volvoerd en gepleegd tegen een kind van minder dan 14 jaar 1, diefstal onder verzwarende omstandigheden en wederspannigheid door feitelijken en gewelddadigen wederstand tegen een ondergeschikt beambte van de rechtelijke politie, handelende ter uitvoering van algemeene verordeningen, gepleegd door een gewapend persoon 1, diefstal onder verzwarende omstandigheden en medeplichtigheid daaraan 11, diefstal onder verzwarende omstandigheden en in vereeniging gepleegd 1, diefstal 1, valschheid in een authentiek geschrift 1, valsche getuigenis 1, moedwillige brandstichting in een gebouw met gevaar van menschenleven 1.

Bij deze zaken waren betrokken 27 beschuldigden, van wie 7 zijn vrijgesproken, 2 ontslagen van rechtsvervolging en de overigen veroordeeld als volgt: 4 tot dwangarbeid van vijf tot twintig jaren met of zonder boeien, en 14 tot gevangenisstraf van zes dagen tot vier jaren, met of zonder tewerkstelling aan openbare werken en met of zonder geldboete.

De 52 correctioneele zaken betreffen de hierna te melden misdrijven:

doodslag, begaan door iemand beneden de 16 jaren oud, gehandeld hebbende met oordeel des onderscheids 1, moedwillige verwonding in vereeniging gepleegd 3, moedwillige verwonding 18, moedwillige verwonding gepleegd door een persoon beneden de 16 jaren oud, gehandeld hebbende met oordeel des onderscheids 1, uit nalatigheid onwillig veroorzaken van iemands dood 1, diefstal met braak op eene plaats die niet als een bewoond huis wordt aangemerkt of daarmede gelijk gesteld 1, diefstal door een loonbediende ten nadeele van zijn meester 3, diefstal in vereeniging gepleegd 2, diefstal 5, diefstal gepleegd door iemand beneden de 16 jaar oud, gehandeld hebbende met oordeel des onderscheids 1, misbruik van vertrouwen 9, oplichting 3, beleedigen van een magistraatspersoon van de administratieve macht in- of ter gelegenheid van de waarneming zijner bediening 2, zonder recht zich mengen in openbare bedieningen en verrichten aan eenige daad, behoorende tot die bedieningen 1, moedwillig vernielen van boomen, wetende dat die aan een ander toebehooren 1.

Het aantal beklaagden in deze zaken bedroeg 64, waarvan werden veroordeeld 41 tot gevangenisstraf van één dag tot drie jaren met of zonder tewerkstelling aan openbare werken en met of zonder geldboete; terwijl 19 werden vrijgesproken en 1 ontslagen van rechtsvervolging.

Bij 15 overtredingen van de verordening op het recht van patent, 5 van de verordening op de heffing van de rechten op in- en uitvoer en op de scheepvaart, 146 overtredingen der verordening op het recht van zegel, alsmede bij 19 appellen van vonnissen gewezen door kanton- en ommegaande rechters waren betrokken 189 beklaagden. Van deze werden veroordeeld 6 tot gevangenisstraf van 7 dagen tot 2 maanden, met of zonder gedwongen tewerkstelling en met of zonder geldboete en 159 tot geldboete alleen; voorts 1 ontslagen van rechtsvervolging en 12 vrijgesproken; 10 zaken werden geroieerd en 1 teruggewezen naar den eersten rechter.

Door het hof werden 45 adviezen op requesten om gratie aan den Gouverneur uitgebracht.

Bij het kantongerecht te Paramaribo waren op 1 Januari 1894 aanhangig 5 burgelijke zaken, waarvan 4 sedert 3 jaren of meer en 1 sedert minder dan 3 jaren.

Gedurende 1894 zijn aangebracht 70 zaken; afgedaan werden 50 bij eindvonnis (33 op tegenspraak en 17 bij verstek) en 17 door afstand, door het vervallen der instantie of door roiement van de rol. Op ultimo December 1894 bleven dus aanhangig 8 zaken. 154 eindbeschikkingen en 22 voorloopige beschikkingen op requesten werden gegeven, in één geval is verlof of tusschenkomst verleend tot het aangaan van een huwelijk; terwijl overigens akten zijn opgemaakt als: 1 wegens aanbod of opening van beschikking na doode, 40 wegens benoeming van voogden, curators, toeziende voogden en curators, bewindvoerders, deelvoogden en wegens bevestiging of van waarde verklaring der voogdij; 31 wegens benoeming of beëediging van deskundigen en schatters, 15 wegens depôt en beëediging van boedelbeschrijvingen, 31 wegens afstand van de wettelijke gemeenschap van goederen en wegens aanvaarding- of verwerping van nalatenschap, 25 wegens scheepsverklaringen, 2 wegens beëediging van een zeebrief, 2 wegens bijgewoonde boedelscheiding; benevens 86 akten wegens andere werkzaamheden.

Nog werden volgens het Wetboek van Strafvordering berecht 5 zaken, waarin 5 beklaagden, die allen veroordeeld zijn.

Bij het kantongerecht in Nickerie werden in den loop van het jaar 1894 aangebracht 8 burgerlijke zaken; daarvan zijn behandeld 2 bij verstek en 3 op contradictie, terwijl 3 zijn geroieerd.

Beschikking werd genomen op 8 requesten; 2 huwelijksche voorwaarden werden ingeschreven en 2 zeebrieven beëedigd.

---

[1]) Bij onderzoek in de kolonie is gebleken dat werkelijk, zooals bij de vaststelling van het verslag van 1891 werd ondersteld, het aantal zaken op 31 December 1892 sedert 3 jaren of langer aanhangig foutief was opgegeven en niet 94, maar 89 moest zijn.

Bij het kantongerecht van Coronie was bij het begin van 1894 1 burgerlijke zaak hangende; gedurende den loop van het jaar zijn aangebracht 4 zaken, welke — evenals de vroeger aanhangige — zijn geroleerd. 2 akten, de eene van benoeming en beëediging van schatters, en de andere van aanvaarding van nalatenschap, zijn opgemaakt

Bij de kantongerechten van Nickerie en van Coronie zijn in 1894 geen zaken volgens het Wetboek van Strafvordering behandeld.

Voor bijzonderheden omtrent de bij de kantongerechten te Paramaribo, in Nickerie, Coronie alsmede bij de ommegaande gerechten gevestigd te Paramaribo en op Mariënburg aangebrachte en behandelde zaken volgens de Herziene Strafverordening van 1874 wordt verwezen naar bijgaanden staat (bijlage *D*).

§ 3. *Politie.*

Nadat bij de koloniale huishoudelijke begrooting voor 1894 gelden daarvoor beschikbaar waren gesteld, werden aangesteld een hoofdinspecteur van politie en nog een inspecteur van politie.
Op 1ⁿ Januari 1894 was de sterkte van het korps marechaussee 90 man, te weten: 1 opperwachtmeester, 2 wachtmeesters, — van wie één sinds December 1891 als directeur van het leprozengesticht Batavia tijdelijk is aangesteld. — 17 brigadiers, — waarvan één wachtmeester-titulair, — 38 marechaussees der 1ste klasse en 32 der 2de klasse.

In den loop van 1894 hebben de volgende mutatiën in het korps plaats gevonden:

Ontslagen werden:

a. eervol met pensioen:

1 wachtmeester, 3 brigadiers en 3 marechaussees der 1ste klasse;

b. eervol zonder pensioen:

3 marechaussees der 1ste klasse en 2 marechaussees der 2de klasse;

c. niet eervol:

3 marechaussees der 1ste klasse en 4 marechaussees der 2de klasse, onder wie 4 militairen die naar hun korps zijn teruggezonden.

In andere betrekking gingen over:

1 opperwachtmeester en 1 brigadier.

Overleden is:

1 brigadier.

Benoemd werden:

4 marechaussees der 1ste klasse en 5 marechaussees der 2de klasse, allen overgeplaatst van het korps inlandsche politiemacht, benevens 4 marechaussees der 2de klasse, die als zoodanig op de proef dienden.

Op de proef werden aangesteld:

1 marechaussee der 1ste klasse, 28 marechaussees der 2de klasse, onder wie 12 militairen en 17 civiele personen.

Bevorderd werden:

2 brigadiers tot wachtmeester-titulair, 10 marechaussees der 1ste klasse (onder wie 2 brigadiers-titulier) tot brigadiers, 4 marechaussees der 1ste klasse tot brigadier-titulair en 20 marechaussees der 2de klasse tot marechaussee der 1ste klasse.

Teruggesteld werden:

1 wachtmeester-titulair tot brigadier, 1 brigadier tot marechaussee der 1ste klasse.

Op ultimo December 1894 bestond het korps marechaussee alzoo uit:

1 wachtmeester (tijdelijk directeur van het leprozen-etablissement Batavia), 21 brigadiers, onder wie 2 wachtmeesters-titulair, 45 marechaussees der 1ste klasse, onder wie 3 brigadiers-titulair, 38 marechaussees der 2de klasse, te zamen 105 man,

zoodat aan de organieke sterkte ontbraken: 1 opperwachtmeester, 1 wachtmeester, 1 brigadier, 3 marechaussees der 1ste klasse en 19 marechaussees der 2de klasse.

Binnenlandsch verlof tot herstel van gezondheid werd verleend aan:

5 brigadiers, 2 marechaussees der 1ste klasse en 1 marechaussee der 2de klasse,

terwijl van buitenlandsch verlof terugkeerden: 3 brigadiers en 1 marechaussee der 1ste klasse.

Het korps politiebeambten, uit inlanders bestaande, telde bij den aanvang van 1894 55 man, te weten:

6 hoofdlieden, 18 agenten der 1ste klasse en 31 agenten der 2de klasse.

Gedurende het jaar 1894 zijn de volgende mutatiën voorgekomen: [1])

Ontslagen werden:

a. eervol met pensioen:

1 hoofdman en 1 agent der 1ste klasse;

b. eervol zonder pensioen:

4 agenten der 2de klasse:

c. niet eervol:

1 agent der 2de klasse.

Overgeplaatst bij het korps marechaussee werden:

4 agenten der 1ste klasse en 5 agenten der 2de klasse.

Overleden is:

1 agent der 2de klasse.

Benoemd zijn:

4 agenten der 2de klasse, die op de proef dienden.

Op de proef aangesteld werden:

9 agenten der 2de klasse.

Bevorderd werden:

13 agenten der 2de klasse tot de 1ste klasse.

Teruggesteld en tijdelijk geschorst:

1 agent der 2de klasse.

De inlandsche politiemacht bestond alzoo op het einde van December 1894 uit:

5 hoofdlieden, 25 agenten der 1ste klasse en 17 agenten der 2de klasse,

zoodat toen aan de organieke sterkte ontbraken:

2 hoofdlieden, 2 agenten der 1ste klasse en 9 agenten der 2de klasse.

Binnenlandsch verlof tot herstel van gezondheid of om andere redenen werd verleend aan:

1 hoofdman, 2 agenten der 1ste klasse en 1 agent der 2de klasse.

Ten aanzien van de detacheering der manschappen wordt verwezen naar bijlage *E* van dit verslag.

Het getal buitengewone politieagenten, gevestigd in verschillende districten, bedroeg op 1ⁿ Januari 1894 37 en daalde tot 34 op ultimo December 1894.

---

[1]) In het vorig verslag staat, dat eervol werden ontslagen, met pensioen, 2 agenten. Dit moest zijn 2 hoofdlieden en 2 agenten.

Zoowel in de stad als in de districten en in de goudvelden werd de rust niet verstoord, zoodat de politiemacht niet handelend behoefde op te treden, noch tegen de inlandsche bevolking, noch tegen de immigranten.

89 Fransche vluchtelingen, allen afkomstig van de strafetablissementen aan de Marowijne, werden door de politie aangehouden en derwaarts teruggeleid.

Voorts werden door hare zorg voor de commissie tot onderzoek naar de ziekte der melaatschheid 23 verdachte personen geleid, van wie 13 besmet en 3 suspect werden verklaard; de overigen werden niet besmet bevonden.

Op het politiebureau is gedurende 1894 geïnd eene som van f 10 139,68^5, te weten:

wegens marktvergunningen, visscherspermitten, port d'armes, enz. f 8079,40;

wegens boeten en kosten in zake politieovertredingen f 449,28^5;

wegens boeten in zake personeele belasting f 16,11. [1]

Een brigadier der marechaussee, die in den laatsten tijd met de inning en bewaring dier gelden was belast, maakte zich schuldig aan verduistering van een deel dier gelden, à f 332,78^5, 'tgeen aan het licht kwam nadat hij zich door een revolverschot van het leven beroofd had.

Ten overstaan van den ambtenaar, daartoe door den commissaris van politie aangewezen, werden gesloten:

voor den arbeid in de goudvelden 1234 contracten met 4450 arbeiders;

en voor de exploitatie van balata 56 contracten met 194 arbeiders.

De verordening van 21 December 1894, waarbij wordt geregeld de organisatie van de gewapende politie in de kolonie Suriname, werd den 25sten Maart 1895 onder n°. 10 in het Gouvernementsblad afgekondigd.

Bij besluit van den Gouverneur van Suriname van den 21sten Juni 1895 (*Gouvernementsblad* n°. 23), is het tijdstip van haar in werking treden bepaald op 1 Juli 1895.

De strekking der verordening is het korps marechaussee en dat van de politiemacht bestaande uit inlanders tot één korps agenten te doen samensmelten. De traktementen der beambten worden alsdan tevens hooger gesteld; terwijl men zoowel daardoor als door de aanstelling van inspecteurs en adjunct-inspecteurs betere leiding in het korps hoopt te brengen.

[1] De som van deze getallen is f 8544,79^5, hetgeen niet overeenkomt met het hooger genoemde cijfer van f 10 139,68^5. Het verschil is hier te lande niet op te helderen.

§ 4. *Gevangeniswezen.*

Op 1 Januari 1894 waren in het burgerlijk en militair huis van verzekering aanwezig 87 personen (84 mannen en 3 vrouwen), waaronder 1 Fransche vluchteling. Gedurende den loop van het jaar werden opgenomen 355 en ontslagen 380 personen, zoodat op het einde van het jaar 62 personen (60 mannen en 2 vrouwen) in de gevangenis aanwezig bleven. Onder de opgenomenen waren 94 Fransche vluchtelingen. 72 werden in den loop van het jaar uitgezet, zoodat er op 31 December 1894 nog 23 aanwezig waren.

Van 1893 waren 4 gevangenen ter verpleging in het militair hospitaal overgebleven. Gedurende 1894 werden 83 gevangenen opgenomen en 84 als hersteld ontslagen, zoodat op het einde van het jaar 3 gevangenen in gemelde inrichting ter verpleging overbleven.

Ontvluchting had niet plaats. Aan 5 gevangenen werd kwijtschelding verleend van den nog overigen duur der straf.

Op 1 Januari 1894 waren in de gevangenis op het fort Nieuw-Amsterdam gedetineerd 81 personen (74 mannen en 7 vrouwen). Gedurende 1894 zijn er 82 bijgekomen en uitgegaan 91, zoodat op ultimo December 1894 overbleven 72 gevangenen (65 mannen en 7 vrouwen). Van dezen bevonden zich 3 mannen en 1 vrouw ter verpleging in het militair hospitaal te Paramaribo. Gedurende 1894 werden 10 naar die inrichting geëvacueerd, terwijl 7 als hersteld werden teruggezonden; 1 werd wegens verkregen gratie ontslagen.

In 1894 hadden 12 ontvluchtingen plaats van de werkzaamheden buiten de gevangenis. 11 werden, na eene korte afwezigheid, weder aangehouden.

De straf van lichamelijke kastijding werd in 1894 op 8 in de klasse van discipline geplaatste gevangenen toegepast. In die klasse waren bij den aanvang van het jaar aanwezig: 16 tot dwangarbeid en 2 tot gedwongen te werk stelling veroordeelden.

Gedurende 1894 werden daarin geplaatst 2 dwangarbeiders en 9 tot gedwongen te werk stelling veroordeelden. Door ontslag verminderde de klasse met 6 dwangarbeiders en 8 gedwongen te werk gestelden, zoodat 12 dwangarbeiders en 3 gedwongen te werk gestelden op het einde van 1894 daarin aanwezig waren.

Aan 3 veroordeelden werd kwijtschelding van den overigen duur van hunne straf verleend.

De volgende opgave geeft ten aanzien van de beide gevangenissen een overzicht over de jaren 1890—1894, zoowel van de dagelijksche gemiddelde bevolking, als van de generale kosten en die van toezicht, voeding en kleeding, enz. per hoofd, per jaar en per dag.

JAAR.	Bevolking.			Gemiddeld van beide inrichtingen te zamen.									
				Kosten van opzicht.		Kosten van voeding.		Kosten van kleeding.		Overige kosten, als: ligging, bewassching, geneeskundige behandeling, enz.		Generale kosten.	
	Gemiddeld per dag in het fort Zeelandia.	Gemiddeld per dag op het fort Nieuw-Amsterdam.	Gemiddeld per dag in beide inrichtingen tezamen.	Gemiddeld per hoofd en per jaar.	Gemiddeld per hoofd en per dag.	Gemiddeld per hoofd en per jaar.	Gemiddeld per hoofd en per dag.	Gemiddeld per hoofd en per jaar.	Gemiddeld per hoofd en per dag.	Gemiddeld per hoofd en per jaar.	Gemiddeld per hoofd en per dag.	Gemiddeld per hoofd en per jaar.	Gemiddeld per hoofd en per dag.
1890. . .	72,20	67,12	69,66	f 78,44	f 0,21	f 90,28	f 0,25	f 8,70	f 0,02	f 28,28	f 0,07	f 205,71	f 0,56
1891. . .	93,20	60,55	76,86	71,59	0,19	122,47	0,33	8,45	0,02	29,24	0,07	221,23	0,60
1892. . .	95,30	63,09	79,19	67,53	0,18	123,85	0,34	8,52	0,02	29,22	0,08	227,03	0,62
1893. . .	89	72	80,2	77,64	0,21	89,67	0,24	9,83	0,03	27,44	0,08	203,85	0,56
1894. . .	74,5	76,5	75,5	83,06	0,23	98,86	0,27	8,10	0,02$^1/_4$	28,61	0,08	215,83	0,59

In het huis van bewaring in Nickerie waren op 1^e^. Januari 1894 13 gevangenen aanwezig. Gedurende 1894 werden opgenomen 248 en ontslagen 253 gevangenen, zoodat er op ultimo December 1894 nog 8 overbleven.
In het huis van bewaring in Coronie waren van 1893 overgebleven 4 personen. Gedurende den loop van het jaar werden 17 personen ingebracht en 21 outslagen. Op ultimo December 1894 waren dus geen gevangenen in de inrichting.

G. Eeredienst.

Uit de verslagen van de verschillende kerkgenootschappen over 1894 wordt het volgende overgenomen:

Nederlandsch-Hervormde gemeente. Het zielental beliep op het einde van December 1894 ongeveer 4600. In 1894 werden 160 kinderen gedoopt, waarvan 96 buiten echt geboren.
De catechisatie werd, veelal ongeregeld, bezocht door 130 meisjes en 150 jongens. Als lidmaat werden aangenomen 89 personen (36 mannen en 53 vrouwen). Daaronder zijn begrepen 6 militairen, voor wie afzonderlijk catechisatie werd gehouden in het fort Zeelandia.
De Zondagschool werd bezogd door pl. m. 200 leerlingen van 7—13 jaar. Ongeveer een honderdtal jongens en meisjes maakte gebruik van den leer- en zangcursus.

Vereenigde Protestantsche gemeente te Nieuw-Nickerie Het zielental van deze gemeente kan, met inbegrip van hen die op de verschillende plantages en gronden woonden, geschat worden op ongeveer 600. Gedoopt werden 12 jongens en 5 meisjes, terwijl 9 personen (6 mannen en 3 vrouwen) als lidmaat werden aangenomen.
Sedert het aan den predikant F. F. Soesbaal in October 1893 op zijn verzoek verleend eervol ontslag en pensioen, is het deze gemeente nog niet gelukt een anderen herder te vinden. De dienst werd in 1894, evenals in de laatste maanden van 1893, waargenomen door de predikanten der hervormde en lutherscbe gemeenten te Paramaribo, die om de veertien dagen beurtelings zich daartoe naar Nickerie begaven.

Evangelisch-Luthersche gemeente. Deze gemeente telde ruim 2850 zielen. Er werden gedoopt 67 kinderen, waarvan 15 jongens en 9 meisjes in echt en 17 jongens en 26 meisjes buiten echt geboren.
Als lidmaat werden 56 personen aangenomen, te weten: 28 mannen en 28 vrouwen.
Het aantal catechisanten bedroeg gemiddeld 200.
Vier huwelijken werden ingezegend.
De Zondagschool met de daaraan verbonden zangschool telden respectievelijk 300 en 150 leerlingen.
De kinderbibliotheek telt reeds 250 boekdeeltjes.

Moravische Broedergemeente. Het zielental dezer gemeente bedroeg 27 833, waarvan:

te Paramaribo	14 548
in de districten.	12 178, en
bij de boschnegers.	1 107.

Gedoopt werden 66 volwassenen en 652 kinderen; als lidmaat werden aangenomen 271 personen; ingezegend werden 76 huwelijken.
In de stad en hare buitenwijken waren werkzaam 23 en in de districten 15 zendelingen en bij de boschnegers 1 zendeling.

Roomsch-Katholieke gemeente. Het aantal zielen bedroeg op het einde van het jaar 15 840, te weten: te Paramaribo 9781, in de districten 4708, bij de Indianen 1251 en bij de boschnegers 100.
In 1894 werden gedoopt 747 personen (215 volwassenen en 532 kinderen, van wie 109 in echt geboren). In deze getallen zijn begrepen 94 Indianen, (9 wettige en 72 onwettige kinderen en 13 volwassenen), alsmede 4 volwassen boschnegers en 2 boschnegerkinderen.
Het getal huwelijken bedroeg 83.
Het personeel der missie bestond op ultimo December 1894 nit: 1 vicaris apostolicus, 5 bezoldigde priesters van den 2den rang, 1 priester van den 2den rang die pensioen geniet, 21 niet bezoldigde priesters, van wie 7 Nederlandsche onderwijzers, die zich hoofdzakelijk aan het onderwijs wijden en 16 leekebroeders, van wie 5 als geëxamineerde onderwijzers en één als kweekeling op de scholen werkzaam zijn, terwijl de tien overigen de missie ten dienste staan voor huiselijke bezigheden.

Israëlietische gemeenten. Tot de Nederlandsch-Israëlietische gemeente behoorden op ultimo December 1894 592 lidmaten, waarvan 257 mannen en 335 vrouwen.
Het zielental der Nederlandsch-Portugeesch-Israëlietische gemeente bedroeg 676, namelijk 329 mannen en 347 vrouwen.
De leeraar dier gemeente, de heer D. Querido, verkreeg als zoodanig op verzoek eervol ontslag.

H. Instellingen van liefdadigheid.

De diaconie der Nederlandsch-Hervormde gemeente bedeelde 45 personen.
De diaconessenvereeniging ging voort met ondersteuning te verleenen. Zij gaf op het einde van het tweede jaar van haar bestaan een verslag uit van hare werkzaamheden. Zij mocht zich verheugen in een milde gift van Hare Majesteit de Koningin en van Hare Majesteit de Koningin-Weduwe, Regentes.
De weeskas liet de hoog noodige uitgaven toe voor bewaarschoolonderwijs en voor eene naaischool waar de weesmeisjes uitstekend onderwijs in vrouwelijke handwerken genieten.
De Evangelisch-Luthersche gemeente besteedde ƒ 1631,50 voor 36 armen.
In de weeshuizen der Roomsch-Katholieke gemeente waren 334 weezen, van welke 58 niet gealimenteerd.

Weldadigheidsgesticht 's lands grond Boniface. In dit gesticht werden op 31 December 1894 verzorgd 178 personen, waarvan 76 mannen, 75 vrouwen, 14 jongens en 13 meisjes. Onder dit aantal zijn ook begrepen de kinderen die wegens jeugdigen leeftijd niet van de ouders kunnen worden gescheiden.
Het aantal behoeftigen, die buiten het gesticht verpleegd werden, bedroeg 14, namelijk 6 mannen, 6 vrouwen en 2 jongens; dus 2 minder dan in het jaar te voren.
De volgende staat toont aan de mutatiën onder de verpleegden in het gesticht gedurende het jaar 1894.

		Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes	Totaal.
Op 1 Januari 1894 waren in het gesticht.		76	75	15	17	183
In dat jaar opgenomen. . . .		32	30	3	4	69
		108	105	18	21	252
In hetzelfde jaar afgeschreven wegens	overlijden .	26	23	1	.	50
		82	82	17	21	202
	ontslag . .	6	7	3	8	24
Op ultimo December 1894 bleven alzoo.		76	75	14	13	178

Onder de wegens ontslag afgeschreven verpleegden waren 2 mannen en 1 vrouw die het gesticht eigendunkelijk verlieten; 1 meisje dat aan familiebetrekkingen werd afgestaan; 1 man en 3 vrouwen, met een kind, die op eigen verzoek ontslagen werden; 2 jongens die den leeftijd van 15 jaar hadden bereikt; 1 man, die buitenlander zijnde, naar Demerary gezonden werd; 1 meisje dat door haar kerkgenootschap werd nitbesteed; 1 man die naar de bewaarplaats voor krankzinnigen moest worden overgebracht; 1 man, 3 vrouwen, 1 jongen en 5 meisjes die door verbeterde omstandigheden konden worden ontslagen.

Het gemiddeld getal verpleegden per dag was 183.

Naar hun landaard verdeeld bestond de bevolking van het gesticht op 1 Januari 1895 uit 130 inboorlingen, 24 Britsch-Indiërs, 20 Chineezen, 3 Europeanen en 1 Barbadiaan.

De kosten van onderhoud der behoeftigen in en buiten het gesticht bedroegen in 1894 f 20 179,97^5 of f 470,02^5 minder dan geraamd was.

Ten laste van het gesticht kwamen ook de kosten van voeding, verstrekt aan 17 van lepra suspect of besmet verklaarde personen, die in afwachting van hunne keuring of opzending naar het etablissement Batavia gehuisvest waren in het leprozenhuisje aan den gemeenen-landsweg.

Dat huisje voldeed niet aan de behoeften, daar in strijd met de bepalingen van de publicatie van 7 September 1830 (*Gouvernementsblad* n°. 13) in één vertrek verbleven de besmet verklaarden, en zij die in afwachting van hunne keuring door de bevoegde commissie in afzondering waren gesteld. Om daarin verbetering te brengen is een gedeelte van het erf lit. B n°. 1 aan de Gravenstraat naast het militair hospitaal gekocht, alwaar alsnu 2 gebouwtjes kunnen worden opgericht, om de twee categoriën afzonderlijk te kunnen huisvesten tot hunne opzending naar Batavia of wel tot hun ontslag, indien zij niet besmet worden bevonden.

Het aantal gealimenteerde weezen dat buiten het gesticht werd verpleegd bedroeg op ultimo December 1894 674. Het onmiddellijk toezicht over de gealimenteerde weezen wordt onder het beheer van de commissie van regenten uitgeoefend door het kerkelijk armbestuur van de gemeente waartoe de wees behoort.

De gedurende het jaar 1894 plaats gehad hebbende mutatiën worden aangegeven in den volgenden staat, waarin de weezen zijn gerangschikt naar de verschillende gezindten waartoe zij behooren.

	Hervormde gemeente.		Evangelisch-Luthersche gemeente.		Roomsch-Katholieke gemeente.		Moravische Broeder-gemeente.		Totaal.		Totaal-generaal.
	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	
Op 1 Januari 1894 werden verpleegd	32	35	25	40	155	136	131	136	343	347	690
Bijgekomen	6	8	3	2	20	21	20	25	49	56	105
	38	43	28	42	175	157	151	161	392	403	795
Afgeschreven	4	8	4	7	35	21	20	22	63	58	121
Bleven op 31 December 1894	34	35	24	35	140	136	131	139	329	345	674
	63		59		276		270		674		

Voor de alimentatie werd in 1894 uit de koloniale kas uitgekeerd f 30 800, te weten:

aan de Hervormde gemeente. . . . . f	7 100,00
„ „ Evangelisch-Luthersche gemeente . .	3 700,00
„ „ Roomsch-Katholieke gemeente . . .	10 000,00
„ „ Moravische Broedergemeente. . . .	10 000,00

Onder toezicht van den agent-generaal werden nog 49 behoeftige immigranten-weeskinderen gealimenteerd, namelijk 24 jongens en 25 meisjes. Van deze weezen werden 2 jongens in de gestichten der Roomsch-Katholieke gemeente te Paramaribo verzorgd, terwijl de overigen, bij particulieren waren uitbesteed.

Aan alimentatie ten behoeve van deze weezen werd uitbetaald f 2 685.

I. Onderwijs.

Bij resolutie van 3 Februari 1894 lit. A, n°. 901 werd de school op het station Groningen, wegens het verloopen der schoolbevolking, opgeheven.

In Juli 1894 kwam de Wilhelminaschool gereed, zoodat de meisjes, die de openbare school in de Maagdenstraat bezochten, met 1°. Augustus naar het nieuwe gebouw konden overgaan.

In September 1894 werden op de openbare school voor uitgebreid lager onderwijs 158 leerlingen (128 jongens en 30 meisjes) tot hoogere klassen bevorderd; 60 leerlingen bleven in de klasse waarin zij gedurende den afgeloopen cursus geplaatst waren; 1 leerling had geen deel genomen aan de openbare lessen. Aan 9 leerlingen (7 jongens en 2 meisjes) van de zesde of hoogste klasse werd het getuigschrift wegens goed volbrachte studiën uitgereikt, terwijl het aan 4 moest geweigerd worden.

Het getal leerlingen op deze school was op ultimo December 1894 246 (200 jongens en 46 meisjes) verdeeld als volgt:

in klasse B 20 jongens en 1 meisje, te zamen 21 leerlingen
„ „ I 37 „ „ 6 meisjes, „ „ 43 „
„ „ II 36 „ „ 16 „ „ „ 52 „
„ „ III 31 „ „ 9 „ „ „ 40 „
„ „ IV 29 „ „ 9 „ „ „ 38 „
„ „ V 34 „ „ 1 meisje, „ „ 35 „
„ „ VI 13 „ „ 4 meisjes, „ „ 17 „

Het geëxamineerd personeel bij alle scholen voor gewoon lager en uitgebreid lager onderwijs bestond op het einde van 1894 te Paramaribo uit 6 onderwijzers en 1 onderwijzeres van den 1sten rang, 8 onderwijzers van den 2den rang, 23 onderwijzers en 17 onderwijzeressen van den 3den rang, 30 onderwijzers en 11 onderwijzeressen van den 4den rang, 1 onderwijzer met akte alleen voor het teekenen, 1 onderwijzeres met akte alleen voor de Fransche taal, 1 onderwijzeres met akte alleen voor de Engelsche taal, 1 onderwijzeres met akte alleen voor de Nederlandsche taal en letterkunde (middelbaar onderwijs) en voor de Engelsche taal, 10 onderwijzeressen met akte alleen voor de handwerken voor meisjes, te zamen 68 onderwijzers en 42 onderwijzeressen; in de districten uit 3 onderwijzers van den 2den, 12 van den 3den en 14 van den 4den rang, te zamen 29 onderwijzers. In het geheel 97 onderwijzers en 42 onderwijzeressen tegen 97 en 40 op gelijk tijdstip van 1893.

Te Paramaribo en in de districten werd nog hulp verleend in de scholen door 73 personen en wel te Paramaribo door 63 (23 mannelijke en 40 vrouwelijke) en in de districten door 10 (4 mannelijke en 6 vrouwelijke).

Aan het hoofd van 1 districtsschool en van 3 scholen bij de boschnegers stonden personen zonder onderwijzersakte.

Het getal scholen voor gewoon lager en uitgebreid lager onderwijs (die bij de boschnegers en die voor kinderen van Britsch-Indische immigranten niet meegerekend) bedroeg 47, waarvan 23 te Paramaribo en 24 in de districten en het aantal schoolgaande kinderen 6822 (3493 jongens en 3329 meisjes) van welke te Paramaribo 5313 (2576 jongens en 2737 meisjes) of bijna 78 pct. en in de districten 1509 (917 jongens en 592 meisjes) of ruim 22 pct.

Vergelijkt men deze cijfers met die op hetzelfde tijdstip van 1893 dan wijzen zij te Paramaribo op eene vermeerdering van 212 schoolgaande kinderen (98 jongens en 114 meisjes) en in de districten op eene vermindering van 2 kinderen.

De schoolgaande kinderen waren op het einde van 1894 naar den leeftijd verdeeld als volgt:

174 beneden de 7 jaar, 5358 van 7—12 jaar en 1290 boven de 12 jaar, tegen 162, 5323 en 1127 op gelijk tijdstip van 1893.

De verhouding van het onderwijzend personeel tot het aantal schoolgaande kinderen was te Paramaribo 1 geëxamineerde onderwijzer of onderwijzeres op 49,7 leerling (tegen 1 op 49 in 1893) en in de districten 1 op 55,9 leerling (tegen 1 op 56 in 1893).

Van het aantal schoolgaande jongens en van dat der meisjes tot het aantal der schoolgaande kinderen was de verhouding als volgt: in de geheele kolonie 51,2 pct. jongens en 48,8 pct. meisjes, te Paramaribo 48,5 pct. jongens en 51,5 pct. meisjes en in de districten 60,8 pct. jongens en 39.2 pct meisjes.

Rekent men de schoolgaande kinderen beneden den leeftijd van 7 en boven dien van 12 jaar niet mede, dan was de verhouding in de geheele kolonie 49,7 pct. jongens en 50,3 pct. meisjes, te Paramaribo 46,5 pct. jongens en 53,5 pct. meisjes en in de districten 60.5 pct. jongens en 39,5 pct. meisjes.

Wordt het aantal schoolgaande kinderen naar gelang van de verschillende scholen verdeeld, dan verkrijgt men de volgende cijfers:

te Paramaribo en in de districten:

voor rekening van	particulieren . . .	997 kinderen	of 14.6 pct.
	het Gouvernement .	1945 „	„ 28,5 „
op de gesubsidieerde scholen der	Moravische broeders	2189 „	„ 32,1 „
	Roomsch-Katholieke geestelijken . . .	1691 „	„ 24,8 „

te Paramaribo:

voor rekening van	particulieren . . .	987 „	„ 18,6 „
	het Gouvernement .	1290 „	„ 24.3 „
op de gesubsidieerde scholen der	Moravische broeders	1666 „	„ 31.4 „
	Roomsch-Katholieke geestelijken . . .	1370 „	„ 25,8 „

in de districten:

voor rekening van	particulieren . . .	10 „	„ 0,7 „
	het Gouvernement .	655 „	„ 43,1 „
op de gsubsidieerde scholen der	Moravische broeders	526 „	„ 34,7 „
	Roomsch-Katholieke geestelijken . . .	321 „	„ 21,3 „

In het cijfer van 1370 leerlingen op de gesubsidieerde scholen der Roomsch-Katholieke geestelijken te Paramaribo zijn 212 leerlingen begrepen die tegen betaling op de St. Petrus en Paulusschool geplaatst waren. Deze opmerking geldt natuurlijk ook het vroeger genoemde cijfer 1691.

De gemiddelde opkomst per dag en per 100 leerlingen is in 1894 geweest in de geheele kolonie 80, te Paramaribo 79 en in de districten 82. Gerangschikt naar den aard der scholen wijzen deze cijfers aan dat de gemiddelde opkomst in 1894 per dag en per 100 leerlingen was:

	in de geheele kolonie.	te Paramaribo.	in de districten.
op de niet gesubsidieerde particuliere scholen	85	85	—
op de gesubsidieerde particuliere scholen	82	82	—
op de Gouvernementsscholen .	75	74	78
op de gesubsidieerde scholen der Moravische broeders	81	80	85
op de gesubsidieerde scholen der Roomsch-Katholieke geestelijken.	81	80	87

Het schoolbezoek was dus in 1894 in de districten iets beter dan in 1893.

De scholen der Moravische broeders bij de boschnegers telden op ultimo December 1894 te zamen 44 leerlingen, namelijk te Koffiekamp 21 (10 jongens en 11 meisjes), te Kopenkrisie 7 (4 jongens en 3 meisjes) en te Aurora 16 (11 jongens en 5 meisjes).

Op de scholen voor de kinderen van Britsch-Indische immigranten waren op dien datum de cijfers als volgt: op Marienburg 78 (42 jongens en 36 meisjes), op Zoelen 66 (57 jongens en 9 meisjes) en op Alliance 30 (19 jongens en 11 meisjes).

Op de vier categoriën van bewaarscholen te Paramaribo, namelijk die van de Moravische broeders en van de Roomsch-Katholieke geestelijken voor kinderen van onvermogenden, op die van de Roomsch-Katholieke geestelijken voor andere kinderen en op die van verschillende particulieren, waren respectievelijk 203, 364, 83 en 169, te zamen 819 kinderen (366 jongens en 453 meisjes).

Op de bewaarschool, verbonden aan de school der Roomsch-Katholieke geestelijken te Nieuw-Niekerie (St. Alphonsusschool) gingen, op ultimo December 1894, 24 kinderen (11 jongens en 13 meisjes).

Zooals hierboven is vermeld, bedroeg het getal scholen op het einde van 1894 te Paramaribo 23 en in de districten 24, waarvan de verdeeling is:

a. te Paramaribo:

7 niet gesubsidieerde particuliere scholen,

1 gesubsidieerde particuliere school,

6 Gouvernementsscholen,

5 gesubsidieerde scholen der Moravische broeders,

4 gesubsidieerde scholen der Roomsch-Katholieke geestelijken,

b. in de districten:

13 Gouvernementsscholen,

8 gesubsidieerde scholen der Moravische broeders,

3 gesubsidieerde scholen der Roomsch-Katholieke geestelijken.

Op het einde van 1894 waren de plaatsen van vestiging en de bevolking der scholen in de districten als volgt:

a. Gouvernementsscholen:

1°.	op de plantage Nieuw-Meerzorg . . .	79	leerlingen,
2°.	„ het station Frederiksdorp.	28	„
3°.	„ „ fort Nieuw-Amsterdam	41	„
4°.	„ den grond Berlijn	31	„
5°.	„ „ „ Hannover	44	„
6°.	„ „ „ Ouverwacht.	45	„
7°.	„ „ „ Ouoribo	28	„
8°.	„ de plantage la Rencontre.	51	„
9°.	„ den grond Hagne.	27	„
10°.	„ het dorp Totness	55	„

11°.	op den grond Weltevreden	58	leerlingen,
12°.	„ „ „ ma Mère	31	„
13°.	te Nieuw-Nickerie	147	„
	Te zamen . . .	665	leerlingen.

b. scholen der Moravische broeders:

1°.	op het etablissement Charlottenburg	49	leerlingen,
2°.	„ „ „ Wederzorg	22	„
3°.	„ „ „ Leliendaal	60	„
4°.	„ „ „ Clevia	43	„
5°.	„ „ „ Bersaba	42	„
6°.	„ „ „ Bergendal	29	„
7°.	„ „ „ Salem	197	„
8°.	„ „ „ Waterloo	81	„
	Te zamen . . .	523	leerlingen.

c. scholen der Roomsch-Katholieke geestelijken:

1°.	op het etablissement Marianella	43	leerlingen,
2°.	„ „ „ Mary'shope	161	„
3°.	te Nieuw-Niekerie (St. Alphonsusschool)	117	„
	Te zamen . . .	321	leerlingen.

Evenals in vorige jaren, werd ook in 1894 tweemaal gelegenheid gegeven tot het verkrijgen van akten van bekwaamheid tot het geven van lager onderwijs. Bij het eerste examen, waaraan 13 candidaten deel namen, namelijk 6 voor den 4den rang, 2 voor den 3den, 1 voor den 2den en 4 voor de handwerken voor meisjes, slaagden 2 candidaten voor den 4den rang en 2 voor de handwerken voor meisjes.

Voor het tweede examen hadden zich 19 candidaten aangemeld, namelijk 8 voor den 4den rang, 3 voor den 3den rang, 4 voor den 2den rang, 1 voor de Fransche taal en 3 voor de handwerken voor meisjes. Van dezen slaagden 3 voor den 4den rang, 1 voor de Fransche taal en 3 voor de handwerken voor meisjes.

De noormaalschool telde op het einde van 1894 32 kweekelingen, namelijk op den 1sten cursus 18 (9 mannelijke en 9 vrouwelijke), of 5 meer dan op gelijk tijdstip van 1893.

Aan het toelatingsexamen in October werd door 14 candidaten (9 mannelijke en 5 vrouwelijke), allen voor den 1sten cursus, deel genomen. Van dezen werden 5 mannelijke en 4 vrouwelijke toegelaten.

De centraalschool der Moravische broeders had op ultimo December 1894 13 leerlingen. De ouderdom van den oudsten leerling was 16 en die van den jongsten 14 jaar; de gemiddelde leeftijd der leerlingen ruim 15 jaar.

Bij de koloniale spaarbank stond in het begin van 1894 ten name van den inspecteur voor het onderwijs ingeschreven een bedrag van f 1296 (zijnde spaarpenningen, die voor ieder kind afzonderlijk nog niet tot f 1 waren aangegroeid).

Gedurende 1894 werd nog f 3584 door den inspecteur in de spaarbank gestort. Van het geheele bedrag, ad f 4880, werd (naarmate de spaarpenningen van ieder kind afzonderlijk f 1 of veelvouden hiervan bereikten) op naam van scholieren overgeschreven f 3459, zoodat bij het einde van het jaar een bedrag van f 1421 ten name van den inspecteur bleef staan.

Bij den inspecteur werd van de invoering der schoolspaarbank (Mei 1882) tot ultimo December 1894 door onderwijzers gestort f 66 000, na aftrek van de uitkeeringen bij het sluiten van scholen als anderszins. Van dit bedrag werd f 64 529 op naam van scholieren overgeschreven.

Op het einde van 1894 namen aan het sparen deel 2985 scholieren, zijnde bijna 44 pct. van het getal schoolgaande kinderen, terwijl 1443 scholieren in het bezit waren van boekjes der koloniale spaarbank, zijnde ruim 21 pct. van het getal schoolgaande kinderen en ruim 48 pct. van het getal deelnemers aan het sparen.

Voor verdere bijzonderheden betreffende dit onderwerp wordt verwezen naar het hierbij als bijlage *F* 1-2 opgenomen verslag van den inspecteur voor het onderwijs en den daarbij behoorenden staat.

J. Burgerlijke geneeskundige dienst.

Te Paramaribo waren op ultimo December 1894 werkzaam 1 med. chir. et art. obst. doctor en 1 med. doctor tevens arts, 3 artsen, 11 stedelijke heelmeesters tevens vroedmeesters, 18 apothekers en 7 vroedvrouwen

In de districten waren gevestigd 15 stedelijke heelmeesters, tevens vroedmeesters, terwijl 3 der te Paramaribo gevestigde geneesheeren belast zijn met praktijk in een deel der districten grenzende aan Paramaribo. Voorts 2 vroedvrouwen en 1 apotheker (deze laatste in Nickerie).

In elk der districten Boven-Suriname en Beneden-Commewijne was een vrouw werkzaam aan wie door den geneeskundigen inspecteur eene vergunning is verleend, ingevolge art. 23 van de geneeskundige verordening (*Gouvernementsblad* 1879, n°. 8), om verloskundigen bijstand te verleenen.

De gezondheidstoestand in 1894 te Paramaribo en in de districten kan weder bevredigend genoemd worden, met uitzondering van Nickerie, alwaar, hoewel in mindere mate, de malaria bleef heerschen, hetgeen medebracht dat maatregelen moesten genomen worden, die de ziekenbezoeken van de geneeskundigen op de verschillende plantages en gronden veelvuldiger konden doen zijn, en opdat ook tusschentijds hulp kon worden verleend, wanneer deze werd ingeroepen.

In de yawsinrichting op Groningen aan de Saramacca werden 365 lijders opgenomen, terwijl 294 als hersteld werden ontslagen. Op 1 Januari 1895 waren er 71 lijders in de inrichting aanwezig.

Ook in 1894 bestond er gelegenheid tot kostelooze vaccinatie. De stof daartoe werd weder als in vorige jaren geregeld per mail verzonden en was afkomstig van de 's Gravenhaagsche en Rotterdamsche vereenigingen tot bevordering van de koepokstofinenting. Voorts werd de stof overgebracht op kalveren in het parc vaccinogène, om voor algemeene inenting te dienen.

De districts-geneesheeren werden geregeld van stof voorzien.

In het geheel werden 247 personen ingeënt, van wie 76 met bekend gunstig gevolg, terwijl van de overigen de uitslag onbekend is.

De halfjaarlijksche inspecties van de hospitalen op de plantages, waar immigranten gevestigd zijn, vonden geregeld plaats. In onderscheiden districten werden de inspecties gehouden te gelijk met die door den agent-generaal, waarbij dan ook de Engelsche consul tegenwoordig was.

De districts-geneesheeren bezochten de gronden, gelegen in hun geneeskundig district, geregeld eens in de veertien dagen.

Over het algemeen gaf de wijze, waarop die geneesheeren zich van hunne taak kweten, reden tot tevredenheid.

In de armenpraktijk werden behandeld 2540 patienten. Het getal afgegeven recepten bedroeg 21 003, waarvan 1027 in het militair hospitaal en 19 976 door de onderscheidene particuliere apothekers werden klaar gemaakt. Onder de recepten waren 304 ten behoeve van politiebeambten. Het gemiddeld aantal recepten per patient was dus $8^{26}/_{100}$. De kosten ervan beliepen f 7270,37[5] of gemiddeld per recept $34^{61}/_{100}$ cent.

Het onderzoek van de kinderen op de scholen tot het afgeven van het certificaat dat zij niet lijdende zijn aan eenige besmettelijke ziekte, ingevolge art 11 der verordening op het lager onderwijs (*Gouvernementsblad* 1877, n°. 10), had als gewoonlijk plaats.

In 1894 werden van de 3853 kinderen 1167 of ruim 30 pct. op de scholen behandeld als lijdende aan trachoom, terwijl van die 1167 51 pct. of 604 herstelden. Het kleinste aantal lijders kwam voor in November, zijnde 513, en het grootste in Juli, zijnde 837.

Het ziektekarakter was: aan trachoomvormen 725 en aan ophthalmia catarrhalis 415.

Met het oog op de langzame genezing die aan trachoom in het bijzonder eigen is, mogen deze uitkomsten als bevredigend beschouwd worden.

Het schoolbezoek werd slechts aan 3 kinderen, lijdende aan trachoom, ontzegd.

In de kraaminrichting in het militair hospitaal hadden in 1894 29 verlossingen plaats.

Op het leprozen-etablissement Batavia, werden op ultimo December 1894 verpleegd 95 lijders. Er hadden 3 geboorten en 9 sterfgevallen plaats.

De geheele bevolking bestond uit 142 hoofden, waaronder de directeur en de geneesheer met gezin en de Roomsch-Katholieke geestelijken.

In 1894 werden de daken der woningen gerepareerd. In afwachting van de beslissing of Batavia zou blijven bestaan, dan wel of de lijders naar groot Chatillon zouden worden overgebracht, werd anders niets aan de woningen, enz. gedaan. Thans is beslist dat de inrichting naar laatstgemelde plantage zal worden overgebracht. De bij de begrooting voor 1895 toegestane som van f 60 000 voor gebouwen, enz. zal nu besteed worden tot inrichting van Groot Chatillon.

In de bewaarplaats voor krankzinnigen werden op 31 December 1894 verpleegd 21 personen (13 mannen en 8 vrouwen).

De nieuwe inrichting op Wolffenbuttel zou tegen 1^e. Juni gereed zijn, zoodat die alsdan zou worden in gebruik genomen.

Voor de in de kolonie voorgevallen geboorten en sterfgevallen wordt verwezen naar hoofdstuk *B* van dit verslag.

Verdere bijzonderheden betreffende den burgerlijken geneeskundigen dienst worden aangetroffen in het verslag van den geneeskundigen inspecteur (bijlagen *G* 1-2).

K. Bouwdepartement.

Van de werken in 1894 aanbesteed en van die welke onder toezicht van het bouwdepartement geheel of gedeeltelijk werden uitgevoerd, worden vermeld:

de herstellingen aan het Gouvernements-hotel met nevengebouwen, aan het gebouw van de administratie van financiën, aan het gebouw van het hof van justitie, aan het gebouw bestemd voor de zittingen der Koloniale Staten, aan het postkantoor, aan het gebouw der burger-hoofdwacht, aan de gebouwen bestemd voor koeliedepot, aan de openbare schoolgebouwen, aan de smederij van de marine en van het garnizoen en aan de keet nabij het marinehoofd, aan verscheiden gebouwen op het fort Nieuw-Amsterdam, aan de woning van den districtscommissaris van Beneden-Para en Beneden-Suriname, aan de woningen van den districts-commissaris, van den districtssecretaris en van den geneesheer op het station Groningen, in Boven- en Beneden-Saramacca, aan verschillende gebouwen, in Nickerie aan de steenen keuken op den post Nassau en aan de woning van den geneesheer op Domburg.

Onderscheidene gebouwen werden na eenige herstelling opnieuw geschilderd en van waterleidingen voorzien, ten einde het regenwater in de reservoirs te voeren.

Verder kunnen als belangrijk worden vermeld het uitvoeren van schilder- en witwerken aan het gebouw bestemd voor apotheek en magazijn van het militair hospitaal; het inrichten van een gedeelte van het gebouw der burger-hoofdwacht tot telephoonkantoor en het schilderen er van; de herstellingen en veranderingen aan het woonhuis van den districts-commissaris van Marowijne; het schilderen van de loods bestemd tot berging van petroleum op het Gouvernementserf aan de Zwartenhovenbrugstraat.

Voorts werden onderscheidene werkzaamheden in de districten door tusschenkomst van de districts-commissarissen uitgevoerd.

Onder de nieuwe werken en de reparatiën, gelijkstaande met vernieuwing, kunnen gemeld worden:

het bouwen van een gebouw met provoostcellen voor militaire hoofdwacht in het fort Zeelandia;

de inrichting van het marinemagazijn;

de herstellingen en het schilderwerk aan de woning van den commandant van het fort Nieuw-Amsterdam;

het afbreken van de oude kazerne op den post Sommelsdijk en het oprichten aldaar van een nieuw gebouw voor woning van den telephonist, voor zittingzaal van den ommegaanden rechter met aangrenzend kamertje en woning voor den brigadier;

het vernieuwen van de woning voor den geneesheer op het quarantaine-etablissement Leyden;

het bouwen van eene woning voor den geneesheer op la Prévoyance.

De werkzaamheden aan de gebouwen van de nieuwe krankzinnigeninrichting werden voortgezet. De gebouwen welke werden aanbesteed bestaan in eene infirmerie, waarin operatiekamers en kamers voor oppassers en oppasseressen, privaten en badkamers. Verder een gebouw voor betalende lijders en een voor betalende lijderessen, beide met kamers voor het personeel belast met de oppassing, privaten en badkamers. [1]

Aan de tentvaartuigen, politiebooten en andere roeivaartuigen, werden belangrijke reparatiën gedaan. [2]

Bruggen en houten overgangen, zoowel te Paramaribo als in de districten, werden, voor zoo veel noodig, hersteld of door nieuwe vervangen.

L. Wegen en vervoermiddelen.

Ten einde uitvoering te kunnen geven aan de twee groote werken ontworpen door den ingenieur der 1ste klasse van het Indische waterstaatskorps D. H. Havelaar, waarvan in het vorig verslag melding is gemaakt, werd door den Gouverneur, na goedkeuring door de Koloniale Staten, eene verordening vastgesteld tot het aangaan van eene geldleening voor productieve werken. Tot goedkeuring van die verordening is een wetsontwerp bij de Tweede Kamer der Staten-Generaal aanhangig gemaakt.

Aan het onderhoud van de straten en wegen te Paramaribo, werd de hand gehouden voor zooveel de middelen dit gedoogden.

De bodems van de steenen duikers in de Malebatrum- en Klipsteenenstraten werden respectievelijk 70 en 65 centimeter lager gelegd.

De palen onder den oostelijken vleugel van den steiger der koloniale vaartuigen werden vernieuwd en eenige daarmede in verband staande werkzaamheden uitgevoerd. Een voetbalk van de loskraan op dien steiger werd vernieuwd.

De herstellingen aan den algemeenen steiger voor zeeschepen achter het waaggebouw werden uitbesteed. De oplevering van het werk kan spoedig worden tegemoet gezien.

De steiger voor het aanleggen van de rivierbooten werd hersteld.

Beide takken van de Knuffelsgracht werden schoongemaakt en bedolven.

In de districten werden onder meer de volgende werkzaamheden verricht.

De sluisdeuren en beschoeiingen op de plantage Alkmaar werden hersteld; ten behoeve van de loozing van het station Frederiksdorp werden aarden buizen in verschillende coupures gelegd; de Motkreek werd uitgebaggerd. De werkzaamheden tot het van bosch ontblooten van de oevers van de Wanicakreek werden voortgezet; terwijl met het openkappen van de oevers van het kanaal van Saramacca weder is aangevangen.

Tot het gewoon onderhoud van het Gouvernementskanaal op Totness in Coronie werd weder, evenals ten vorigen jare, een crediet geopend, hetgeen mede het geval is geweest voor buitengewone werken aan dat kanaal.

De ringdam van Nieuw-Nickerie werd schoongemaakt.

Stoomvaartuigen. Het stoomschip *Curaçao* onderhield de veertiendaagsche gemeenschap met Demerary, via Coronie en Nickerie.

Verder deed de *Curaçao* 5 reizen naar Albina, en werd nog gebruikt voor 2 reizen van den Gouverneur, naar Demerary en naar Wanhatti, voor 2 reizen van hoofdambtenaren naar Nickerie, voor het binnensleepen van het lichtschip en 2 maal voor het uitsleepen van immigrantenschepen.

De machines werden geregeld onderhouden, blokjes, pennen en bussen van de scharnierbewegingen werden allen vernieuwd. De groote vorming van ketelsleen was oorzaak dat de ketels zooveel mogelijk na afloop van iedere reis moesten schoongemaakt worden, ten einde verstopping van de passages te voorkomen.

De stoomboot *Nederland* werd, behalve voor een geregelde vaart op de Commewijne en Cottica, nog gebezigd voor 3 reizen van den Gouverneur, 2 reizen naar Albina, 1 maal voor het verwisselen van de uiterton, 2 maal tot het vervoeren van aangekomen immigranten naar de plantages aan welke zij waren toebedeeld en 2 maal tot het sleepen van schepen.

[1] De woning voor den geneesheer kon 1º. April worden betrokken door den tijdelijken geneesheer, terwijl de overbrenging der lijders bepaald was op 1º. Augustus 1895.

[2] Het beheer over de Gouvernements-roeivaartuigen is met 1895 overgegaan bij het departement der koloniale vaartuigen.

Eenmaal werd het vaartuig gebezigd door de telegraafmaatschappij tot het leggen van kabels

De stoomer *Wilhelmina* werd gebezigd voor den rivierdienst op de Cottica en Commewijne. Hij kwam 22 Februari 1894 weder in de vaart, nadat een nieuwe ketel was ingezet en bij eene proefreis gebleken was in goeden staat te verkeeren. Eenmaal werd het vaartuig gebezigd om een koopvaardijschip te sleepen.

De stoombarkas *Suriname* was ten dienste van ambtenaren, commissiën en van den ommegaanden rechter gevestigd te Paramaribo.

Zij werd driemaal voor eene reis van den Gouverneur gebruikt, was van 21 April tot 21 Mei ten dienste van den districtscommissaris van Beneden-Commewijne en werd op 18 en 19 October voor den rivierdienst gebezigd.

De stoombarkas *Para* was op het station Frederiksdorp ten dienste vao de districts-commissarissen van Beneden-Commewijne en van Cottica en Boven-Commewijne. Van 21 April tot 21 Mei en van 1 tot 16 Augustns was zij te Paramaribo in reparatie.

De stoombarkas *Cottica* was van 1 tot 26 Januari in reparatie, werd daarna gebezigd voor reizen van de districts-commissarissen van Beneden- en van Boven-Para en van andere hoofdambtenaren. Den 21sten Juni werd zij door den beheerder der koloniale vaartuigen overgebracht naar Niekerie en ten dienste van den districts-commissaris aldaar gesteld.

De stoombarkas *Marowijne* werd 5 Mei 1894 in de kolonie aangekocht en is voorloopig ten dienste van hoofdambtenaren en commissiën.

De stoombarkas *Saramacca*, in Maart 1894 in de kolonie aangebracht, werd, na in orde te zijn gebracht, ter beschikking gesteld van den districts-commissaris van Saramacca.

De oude stoombarkas *Creool II* werd gebruikt voor korte reizen en viel in voor de barkassen die in reparatie waren.

Zeilvaartuigen. De afgekeurde schoener *Nickerie* werd overdekt en ingericht voor magazijn van olie en verfwaren en van zelfontbrandbare stoffen.

De kotter *Coronie*, vroeger genaamd *Saramacca*, onderhield de gemeenschap tusschen het mailvaartuig en den wal van Coronie, en deed enkele tochten naar Paramaribo. In de maanden Februari en Maart was hij in reparatie.

M. Financieele zaken.

Muntwezen. Evenals in 1893 ondervond de geldsomloop in de kolonie in het afgeloopen jaar geene stremming.

Gebrek aan pasmunt deed zich in 1894 niet voor.

Door de Surinaamsche bank werd in 1894 ingevoerd f 5000 Nederlandsch zilver en f 33 560 vreemd goud; terwijl door de inrichting f 350 Nederlandsch- en f 46 498,50 vreemd goud aan reizigers werd verkocht.

Uitvoer van goud of zilver had in 1894 niet plaats.

Voorts werden in gemelde inrichting ontvangen en weer verkocht 14 507 zilveren 5francsstukken ter waarde van f 6 818,29.

Begrooting. De begrooting voor 1895 werd voorloopig vastgesteld bij verordening van 14 Juli 1894 (*Gouvernementsblad* n°. 22) en definitief bij de wet van 6 Februari 1895 (*Staatsblad* n°. 25, *Gouvernementsblad* n°. 6).

Zij werd verhoogd bij de wet van 13 Juli 1895 (*Staatsblad* n°. 122) met f 9000 voor „Renten van de nieuwe geldleening ten behoeve van het Immigratiefonds van de kolonie Suriname, benevens daarop vallende kosten" en bij de wet van dezelfde dagteekening (*Staatsblad* n°. 124) met f 1333,35 voor een „Subsidie aan een militaire sociëteit of dergelijke inrichting buiten de kazerne".

De uitgaven zijn daarbij geraamd op f 2 094 319,11^{5}, de opbrengst der koloniale middelen op f 1 726 488,33 en de bijdrage uit 's Rijks schatkist op f 367 830,78^{5}.

Hierbij wordt overgelegd een vergelijkende staat (bijlage I) van de raming der ontvangsten en uitgaven, aangevende de tot 1 April 1895 gedane of wel op dat tijdstip bekende en vermoedelijk nog te doene ontvangsten en uitgaven over 1894.

Blijkens dien staat hebben de uitgaven tot 1 April 1895 bedragen f 1 877 631,12 of f 54 755,97^{5} minder dan het geraamd totaal ad f 1 932 387,09^{5} en de koloniale middelen en inkomsten f 1 801 957,70^{5} of f 237 146,37^{5} meer dan de raming ad f 1 564 813,33, zoodat volgens deze cijfers tot dien dag eene bijdrage uit 's Rijks schatskist wordt vereischt van f 75 671,41^{5} of f 291 902,35 minder dan de aanvankelijk geraamde som van f 367 573,76^{5}.

In de koloniale huishoudelijke begrooting voor 1893 werden bij de wet van den 31sten December 1894 (*Staatsblad* n°. 247, *Gouvernementsblad* 1885, n°. 1) wijzigingen gebracht. Het eindcijfer werd daardoor verhoogd met f 35 188,53 en mitsdien gebracht op f 1 865 225,42^{5}.

Het slot der rekeningen van de koloniale uitgaven en ontvangsten van Suriname over 1889 en 1890 werd bij de wetten van 20 April 1895 (*Staatsbladen* n°s. 57 en 58, *Gouvernementsbladen* n°s. 18 en 19) vastgesteld.

Belastingen. Een overzicht van de opbrengst van de voornaamste belastingen in de laatste jaren wordt in onderstaanden staat gegeven.

Dienstjaar.	Invoerrechten.	Uitvoerrechten.	Accijns op het binnenlandsch gedistilleerd.	Personeel.	Patentrecht.	Belasting op de huurwaarde der huizen.	Erf- en grondpacht en concessierecht.	Tonnengeld der schepen.	Zegelrecht.	Successie- en overgangsrechten.
1885.	428 967	153 617	92 803	86 152	79 69	30 239	82 334	23 328	44 778	1 933
1886.	408 612	123 048	94 903	116 734	76 679	30 620	86 244	23 100	42 425	4 515
1887.	541 935	134 140	103 025	106 774	76 947	28 924	11 446	22 427	33 455	11 456
1888.	522 313	118 333	120 967	99 018	48 253	28 214	104 935	8 897	36 263	11 099
1889.	651 776	113 680	112 601	90 839	49 283	29 949	101 205	8 244	27 183	11 860
1890.	719 543	110 275	122 519	89 065	53 143	32 293	86 214	8 525	43 340	11 090
1891.	714 647	00 635	801 830	82 991	51 073	33 248	96 639	7 947	31 930	14 958
1892.	734 147	92 424	87 229	84 900	52 810	37 007	101 200	8 569	49 192	42 970
1893.	841 988	98 690	109 334	89 128	53 640	38 113	130 349	8 064	43 976	7 923
1894.	925 029	82 713	116 896	100 967	64 085	39 053	103 696	9 046	36 542	10 899

De verordening op het heffen van honden te Paramaribo en die houdende aanvulling van de verordening van 10 Mei 1887 (*Gouvernementsblad* n°. 25), omtrent de heffing van in- en uitvoerrechten en van baak- en los- of laadgelden, zooals die is gewijzigd bij die van 11 September 1889 (*Gouvernementsblad* 1890, n°. 1), waarvan melding werd gemaakt op blz. 20 van het vorig verslag, zijn onder n°s. 32 en 34 in het Gouvernementsblad afgekondigd.

Bij verordening van 14 Augustus 1894 (*Gouvernementsblad* n°. 26) zijn wijzigingen gebracht in de verordening van 27 December 1869 (*Gouvernementsblad* n°. 43), betreffende voorzieningen omtrent den opslag en de bewaring van petroleum of kerozineolie.

Ter uitvoering van de verordening van 5 Maart 1872 (*Gouvernementsblad* n°. 13), betreffende het recht van zegel, werden bij besluit van 12 September 1894 (*Gouvernementsblad* n°. 29) wijzigingen gebracht in art. 1 van het besluit van 9 Maart 1888 (*Gouvernementsblad* n°. 12) omtrent de wijze van heffing, enz. der rechten van zegel en van successie en overgang.

Ter uitvoering van het laatste lid van art. 1 van de verordening op het houden van honden te Paramaribo, werd bij besluit van 7 November 1894 (*Gouvernementsblad* n°. 36) het model van den muilkorf en den muilband vastgesteld.

Ter uitvoering van letter *a* van art. 14 van het Koninklijk besluit van 15 Maart 1871, n°. 22 (*Gouvernementsblad* n°. 3), betreffende de maten, gewichten en weegwerktuigen voor de kolonie Suriname, zooals dat artikel is gewijzigd bij de verordening van 8 April 1891 (*Gouvernementsblad* n°. 12), werd bij besluit van 29 December 1894 (*Gouvernementsblad* n°. 41) vastgesteld het tijdvak van den herijk te Paramaribo en in de districten.

Hypotheekkantoor. Gedurende 1894 werden 166 borderellen van hypothecaire inschrijvingen tot zekerheid tot een totaal bedrag van f 483 812,96 ingeschreven.

Hiervan zijn voor crediethypotheken f 13 011,50 en voor aanvoerkosten, enz. van Britsch Indische immigranten f 5 428,80.

De bedongen rente wisselt af van 4 tot 12 pct.

Aangeteekend werden 4 subrogatiën. Doorgehaald werden 152 inschrijvingen tot een bedrag van f 426 916,80.

Hiervan zijn voor credietbypotheken f 60 000, voor aanvoerkosten, enz. van Britsch-Indische immigranten f 8 236,50 en voor renteloos verstrekte gelden f 35 435.

Het ontvangen salaris van den hypotheekbewaarder bedroeg f 1 800,39, tegen f 1 722,51[5] in 1893.

Aan zegelrecht werd f 20 230,02[5] geheven op 2146 stukken, hieronder begrepen overdrachten van concessien tot ontginning van delfstoffen.

Aan plakzegels werd verkocht voor f 15 156,90 en het stempelzegel bracht f 987,85 op. Een en ander bedraagt te zamen f 36 374 77[5].

Aan boeten wegens overtreding der zegelverordening werd ontvangen de som van f 64,67[5].

Koloniale spaarbank. De volgende cijfers zijn aan de opgaven van den boekhouder ontleend.

Het totaal van het te goed der inleggers bedroeg op 1°. Januari 1894		f	550 458,62[5]
De inleg bedroeg gedurende 1894			322 948,93
		f	873 407,55[5]
Op het einde van 1894 werd aan rente als kapitaal bijgeschreven			10 321,53
		f	883 729,08[5]
Gedurende 1894 werd teruggenomen	f 228 886,10[5]		
In Calcutta uitbetaald aan teruggekeerde koelies	89 687,88		
			318 573,98[5]
Alzoo saldo te goed op ultimo December 1894.		f	565 155,10

Het aantal inlagen in 1894 was 5959 en dat der lichtingen 3108 of 1242 inlagen *meer* en 1609 lichtingen *minder* dan in 1893.

Er werden 1463 nieuwe boekjes uitgegeven en 934 ingetrokken of respectievelijk 302 en 223 *meer* dan in 1893.

Het bedrag van het te goed van Britsch-Indische immigranten bedroeg op ultimo December 1894 met inbegrip van rente, ad 3 pct. 's jaars, f 297 811,98[5]

De onkosten beliepen f 4700,23. Hieronder is begrepen een bedrag van f 1227,46 voor kosten vallende op de belegging der gelden in Nederland.

Aan rente op belegging werd te goed gemaakt f 17 678,25.

Het kassaldo te Paramaribo bedroeg op 31 December 1894 f 17 560,20[5], terwijl het saldobedrag ter belegging bij de Surinaamsche bank te Amsterdam aanwezig f 18 469,58[5] bedroeg.

Bij de in 1893 gehouden uitloting van aandeelen in de geldleening ter bevordering der immigratie ten laste der kolonie Suriname werden 8 aandeelen ad f 500 en 1 van f 100 van de spaarbank uitgeloot en werd alzoo in 1894 f 4100 op het betrekkelijke hoofd afgeschreven.

f 97 000 werd belegd in inschrijvingen op de Grootboeken der 3½ pct. Nationale Werkelijke Schuld.

De volgende staten mogen strekken tot het maken van vergelijkingen met de aan 1894 voorafgegane 9 jaren.

a. *Inlagen.*

BEDRAG.	1885.	1886.	1887.	1888.	1889.	1890.	1891.	1892.	1893.	1894.
Beneden f 5	2 342	2 407	2 771	2 473	2 379	2 784	2 262	2 417	2 484	3 276
Van f 5 tot „ 10	237	314	326	385	372	529	480	459	444	511
„ 10 „ „ 25	264	397	444	429	466	562	522	512	498	723
„ 25 „ „ 50	147	235	254	292	399	377	207	217	396	399
„ 50 „ „ 100	154	273	293	325	447	374	360	200	444	510
„ 100 „ „ 200	175	316	308	336	425	271	290	199	271	812
„ 200 „ „ 300	67	109	98	103	105	106	96	99	90	95
„ 300 „ „ 500	40	53	55	66	97	66	60	47	46	74
„ 500 „ „ 1000	26	33	40	39	39	31	32	57	33	42
„ 1000 „ „ 1500	5	8	10	13	8	12	10	12	5	7
„ 1500 „ „ 2000	„	4	4	4	5	4	5	8	1	4
„ 2000 „ „ 2500	1	2	3	„	4	7	8	9	4	5
Boven 2500	2	1	1	1	4	6	5	4	1	1
Totaal . .	3 460	4 152	4 607	4 466	4 754	5 129	4 397	4 240	4 717	5 959

Het gemiddelde per inleg was als volgt:

JAREN.	Aantal inlagen.	Bedrag van den inleg.	Gemiddeld per inlage.
1885	3 460	f 104 354,51	f 30,16
1886	4 152	161 558,73^5	38,91
1887	4 607	180 181,03	39,11
1888	4 456	178 101,04^5	40,05
1889	4 754	209 648,45^5	44,09
1890	5 129	241 373,30	47,06
1891	4 397	195 608,41	44,48^5
1892	4 240	182 273,52	42,98^5
1893	4 717	227 433,82^5	48,21^5
1894	5 959	322 948,93	54,19^5

b. *Lichtingen.*

BEDRAG.	1885.	1886.	1887.	1888.	1889.	1890.	1891.	1892.	1893.	1894.
Beneden f 5	415	399	365	571	453	569	552	632	422	679
van f 5 tot f 10	165	210	231	213	244	288	267	215	268	435
„ 10 „ 25	257	264	246	334	497	374	361	301	376	463
„ 25 „ 50	145	142	141	210	265	258	261	423	370	356
„ 50 „ 100	151	142	177	177	226	251	237	388	372	430
„ 100 „ 200	179	134	167	138	189	151	165	380	385	465
„ 200 „ 300	114	47	104	43	64	63	60	83	86	120
„ 300 „ 500	74	30	67	40	51	39	42	47	68	92
„ 500 „ 1000	73	28	81	44	43	25	20	18	26	34
„ 1000 „ 1500	24	4	22	25	17	11	14	13	12	16
„ 1500 „ 2000	14	4	8	3	4	7	7	9	5	6
„ 2000 „ 2500	2	3	5	„	3	4	3	6	5	8
Boven 2500	3	1	4	3	4	1	4	2	6	4
Totaal . .	1616	1408	1622	1801	2060	2041	1993	2517	2401	3108

Het gemiddelde per lichting was als volgt:

JAREN.	Aantal lichtingen.	Bedrag van de lichting.	Gemiddeld per lichting.
1885	1 616	f 210 923,60	f 130,52
1886	1 408	100 598,64^5	71,45
1887	1 622	225 119,85	138,79
1888	1 801	125 443,82^5	69,65^5
1889	2 060	149 558,92	72,60
1890	2 041	147 959,75	72,49
1891	1 993	149 543,04^5	75,03^5
1892	2 517	244 967,97^5	97,32^5
1893	2 401	149 446,33^5	62,24^5
1894	3 108	228 886,10^5	73,64

c. *Spaarbankboekjes.*

JAREN.	In omloop op 1^e. Januari.	Uitgegeven.	Ingetrokken.	In omloop op ult^o. December.
1885	3 271	712	487	3 496
1886	3 496	951	516	3 931
1887	3 931	1 039	770	4 200
1888	4 200	965	683	4 482
1889	4 482	1 039	603	4 918
1890	4 918	1 166	847	5 237
1891	5 237	876	752	5 361
1892	5 361	954	905	5 410
1893	5 410	1 161	711	5 860
1894	5 860	1 463	934	6 389

d. Het volgend staatje wijst aan het gemiddeld bedrag per boekje op 31 December:

JAREN.	Aantal boekjes in omloop op ult^o. December.	Ingeschreven bedrag op ult^o. December.	Gemiddeld bedrag per boekje.
1885	3 496	f 271 595,44^5	f 77,68^5
1886	3 931	338 201,02^5	86,03
1887	4 200	299 450,58	71,30
1888	4 482	359 910,93^5	80,30
1889	4 918	427 375,25	86,90
1890	5 237	433 513,27	82,78
1891	5 361	414 054,16^5	77,23
1892	5 410	358 627,83	66,28^5
1893	5 860	445 077,95	75,95
1894	6 389	550 458,62^5	86,15^5

N. Personeele verordeningen omtrent alle landsdienaren.

Deze werden in 1894 niet uitgevaardigd.

Den 3den November 1894 werd door den Gouverneur aan de Koloniale Staten ter goedkeuring aangeboden eene verordening houdende wijziging van de verordening van 7 April 1888 (*Gouvernementsblad* n°. 23), tot regeling der pensioenen uit de koloniale kas te kwijten.

O. Immigratie en kolonisatie.

§ 1. *Immigratie.*

In het beheer van het departement in de kolonie kwam in 1894 geen verandering. Mr. G. H. Barnet Lyon, van buitenlandsch verlof teruggekeerd, trad op 1 Juni weder in functie, terwijl de heer A. H. de Granada eervol werd ontheven van de waarneming der betrekking van agent-generaal.

Op wetgevend gebied kwaen het volgende tot staed.

Bij verordening van 18 December 1893 (*Gouvernementsblad* 1894 n°. 1), werd de verordening van 28 Februari 1883 (*Gouvernementsblad* n°. 5) van toepassing verklaard op het verschepingsseizoen 1894/1895.

Bij verordening van 12 April 1893 (*Gouvernementsblad* 1894 n. 7), werd een nieuwe verdeeling der koloeie in districten ingevoerd, terwijl bij verordening van dezelfde dagteekening (*Gouvernementsblad* 1894 n°. 8) eenige bepalingen aangaande het districtsbestuur werden vastgesteld.

Bij verordening van 27 April 1894 (*Gouvernementsblad* n°. 13) werd, naar aanleiding van de invoering der verordening van 12 April 1893 (*Gouvernementsblad* 1894 n 7), onder meer bepaald, dat de registers van den burgerlijken stand tot het einde van 1894 op den bestaanden voet zonden worden gehoeden.

Bij beslnit van 28 Mei 1894 (*Gouvernementsblad* n°. 19) werd, ter uitvoering van art. 58 van het Kouinklijk besluit van 22 Maart 1872 (*Gouvernementsblad* n°. 8), de maatstaf en prijs vastgesteld volgens welke de huurder verplicht is immigranten uit Nederlandsch-Indië, die zulks verlangen, gedurende de eerste zes maanden na hunne aankomst in de kolonie van levensmiddelen te voorzien.

Bij verordening vae 3 December 1894 (*Gouvernementsblad* n°. 39), werd de verordening van 28 Februari 1883 (*Gouvernementsblad* n°. 5) van toepassing verklaard op het verschepingsseizoen 1895 1896.

Bij verordening van 17 December 1894 (*Gouvernementsblad* n°. 40) werden de verordeningen op de geneeskundige belasting en het hoofdgeld voor immigranten in dien zin gewijzigd dat op de door den agent-generaal aan den administrateur van financiën in te zenden lijsten voor geneeskundige belasting ee hoofdgeld voortaan de immigranten gebracht worden die op dan 1sten September van het jaar aan het dienstjaar voorafgaande tot de plantages behoorden, en werd tevens bepaald dat voor een immigrant niet over meer jaren betaald wordt dan waarvoor bij een overeenkomst heeft gesloten.

Bij de wet van 13 Juli 1895 (*Staatsblad* n°. 114) werd goedgekeurd de op den 2den Mei 1894 vastgestelde Kolouiale verordening betreffende het aangaan ten laste van de kolonie Suriname van eene geldleening groot f 1 500 000 ten behoeve van het immigratiefonds, rentende 3 pct. 's jaars. Bij die wet werd de betaling der renten en de aflossing der schuldbekentenissen door den Staat gewaarborgd. Bij besluiten van den Gouverneur van 30 Joli 1895 (*Gouvernementsblad* n°s. 31 en 32), werden respectievelijk vastgesteld de voorwaarden waarop kan worden ingeschreven tot het bekomen van bewijzen van aandeel in de *eerste serie*, nominaal groot f 100 000, en het reglement voor de eitloting.

De voorwaarden tot het bekomen van arbeiders nit Britsch-Indië voor het verschepingsseizoen 1895/1896, werden bekend gemaakt in het Gonverneeents-Advertentiehlad van 9 Oetober 1894 n°. 85. Zij waren dezelfde als die voor het vorige verschepingsseizoen, met dit verschil evenwel dat slechts aanvragen zooden worden aangenomen met aanbod tot eonsignatie der aanvoerkosten voor zoover die ten laste der aanvragers komen.

Er werden ingeleverd 40 aanvragen voor 1229 als volwassen berekende immigranten, ten behoeve van 7 suiker- en 38 cacao- en koffie-plantages.

In 1894 hadden de volgende aanvoeren van immigranten plaats, namelijk nit Britsch-Indië met de schepen *Erne* en *Ems*, en nit Nederlandsch-Indië met het stoomschip *Voorwaarts*.

De *Erne* verliet Calcutta den 25sten Januari 1894 en kwam in de kolonie aan den 14den April daaraanvolgende met 530 immigranten, te weten; 332 mannen, 134 vrouwen van 10 jaren en daarhoven, 24 jongens en 17 meisjes van 2 tot 10 jaren en 23 kinderen benedsn de 2 jaren.

Op de reis vondon 2 geboorten en 4 sterfgevallen plaats.

De *Ems* verliet Calcutta den 25sten Angnstus 1894 en kwam in Sriname aan den 22den November daaraanvolgende met 676 immigranten, te weten: 439 mannen, 168 vrouwen van 10 jaren en daarboven, 34 jongens en 14 meisjes von tot 10 jaren en 21 kinderen benedsn 2 jaren.

Op de reis vonden 6 geboorten en 17 sterfgevallen plaats.

Het onderzoek, dat blijkens blz. 20 van het vorig verslag is ingesteld naar den toestand waarin de Javaansche immigranten met het stoomschip *Voorwaarts* naar Suriname waren vervoerd, heeft aan het licht gebracht dat die toestand aan een samenloop van verschillende omstandigheden moet worden toegeschreven.

De charterpartij met de maatschappij „Nederlard" werd gesloten den 17den Januari 1894, en het plan was de koelies in den kortst mogelijken tijd te engageeren en te doen vertrekken. Tee gevolge vae allerlei teleurstellingen ondervond hun vertrek vertraging; de *Voorwaarts* kon pas den 30sten April vertrekken. Hierdoor hebben de immigranten veel te lijden gehad te Taedjong Priok en later van de klimaatsinvloeden bij de reis om de Kaap de Goede Hoop.

De keuze van den geneesheer is niet gelukkig geweest, daar hij niet alleen de taal der koelies niet verstond, maar blijkbaar ook in het geheel niet met inlanders en hunne behoeften bekend was.

Ten opzichte van de verpleging aan boord waren zoowel de gezagvoerder als de geneesheer niet van plichtverzuim vrij te pleiten. Waarom in Suriname geen strafvervolging tegen den schipper en den scheepsgeneesheer kon worden ingesteld, werd reeds in het vorig verslag vermeld. Er viel echter nog na te gaan of er grond was voor eene strafvervolging hier te lande. De Minister van Justitie, in wiens handen de stukken gesteld werden, vond, in overeenstemming met het advies van den officier van justitie en van den procureur-geeeraal te Amsterdam, tot strafvervolging van den geneesheer in die stukken geen geeoegzame aanleiding en achtte het ongeraden eene vervolging in te stellen tegen den schipper, omdat hoogstwaarschijnlijk het bewijs, dat door hem *opzettelijk* was gehandeld, niet zou te leveren zijn, hoewel zijne bouding inderdaad afkeurenswaardig moest genoemd worden.

De Gouverneur van Suriname heeft in gebeurde aanleiding gevonden om de in geval van goede verzorging en behandeling bij art. 6 der eharterpartij aan den gezagvoerder en den geneesheer toegezegde premiën, respectievelijk van f 3 en van f 1,50 voor iederen levend te Paramaribo ontscheepten immigrant, niet uit te keeren.

De bedongen vracht voor den overtocht der immigranten, ad f 95 947,50, werd met het oog op de groote schade door het immigratiefonds bij dit transport geleden, met f 8000 verminderd en tot een bedrag van f 87 947,50 uitgekeerd.

Ten einde in den vervolge verzekerd te zijn van een behoorlijk vervoer van Javaansche immigranten naar Suriname, zijn bij den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië dienaangaande voorschriften in behandeling, die, geheel in overeenstemmieg met den aard der reis, tot grondslag zullen hebben de daaromtrent bestaande bepalingen voor het vervoer van Britsch-Indische immigranten

Terugvoer van immigranten had niet plaats in het jaar 1894.

Vermits echter een groot getal immigranten, die recht op vrijen terugvoer hadden verkregee, hun verlangen te kennen gaven om naar Indië tereg te keeren, werd in den loop van 1894 het schip *Grecian*, dat in December 1893 een transport Britsch-Indische immigranten had aangebracht, gecharteerd tegee een vracht van £ 11 per adult voor den overvoer van 450 adults, met bepaling dat, indien het volle getal immigranten dat het schip zon kunnen bevatten werd ingescheept, de vracht tegen £ 10.10.0 zon berekend worden en dat het schip op 15 Jannari 1895 gereed zon zijn tot het inschepen der immigranten.

De *Grecian* kwam den 13den Jannari 1895 in Suriname aan en vertrok den 1sten Febrnari daaraanvolgende met 605 immigranten, gelijk aan 537 adults, te weten: 339 mannen en 142 vrouwen boven 10 jaren, 50 jongens en 62 meisjes van 1 tot 10 jaren en 12 kinderen beneden 1 jaar.

De waarde hunner medegenomen sieraden bedroeg, volgens schatting, f 15 501,35.

Hunne spaarpenningen, die naar Calcutta werden overgemaakt, bedroegen f 89 687,88.

Op den 1sten Januari 1894 waren in de kolonie onder contract verbonden 7233 imenigranten nit Britsch-Indië, te weten: 4235 mannen en 1460 vronwen van 15 jaren en daarboven, 822 jongens en 716 meisjes beneden 15 jaren.

Dit getal vermeerderde in 1894, door aanvoer met 762 mannen, 291 vroewen, 90 jongens en 63 meisjes, te zamen 1206 hoofden, door geboorte met 83 jongens en 69 meisjes, door reëngagement met 218 mennen, 17 vronwen, 14 jongens en 21 meisjes, door terugkeer van desertie met 3 mannen en 1 jongen.

Daarentegen verminderde dit getal, door overlijden met 84 mannen, 27 vrouwen, 33 jongens en 29 meisjes; door ontslag na geëindigenden diensttijd met 1274 mannen, 431 vrouwen, 343 jongens en 269 meisjes, door desertie met 3 mannen en 2 vronwen; door ontbinding van het contract met 5 mannen, 5 vrouwen, 2 jongens en 2 meisjes; door afschrijving van weezen

wegens het bereiken hunner meerderjarigheid met 4 mannen en 2 vrouwen, terwijl 8 jongens en 7 meisjes die den leeftijd van 15 jaren hadden bereikt, werden overgeschreven onder de mannen en vrouwen.

Ten gevolge van voormelde mutatiën, bedroeg op 31 December 1894 het aantal onder contract verbonden immigranten uit Britsch-Indië 3856 mannen, 1308 vrouwen, 624 jongens en 562 meisjes, te zamen 6350.

Er werden 44 huwelijken van Britsch-Indisch immigranten voltrokken, waaronder 1 huwelijk met een inlandsch meisje en 1 met een Britsch-Indisch meisje in Demerary geboren. Bij 18 dier huwelijken zijn 35 kinderen gewettigd.

In 1894 was wederom de verhouding tusschen de mannen en vrouwen gunstiger dan in het vorige jaar, en wel 342 vrouwen op de 1000 mannen.

Het getal geboorten bedroeg slechts 152 tegen 200 in 1893. Op de 100 vrouwen was dit 10,98 pct., 4,56 pct. minder dan in 1893.

De sterfte bedroeg 173 personen, dat is 2,55 ten honderd van de gemiddelde bevolking.

Worden van dit sterftecijfer afgetrokken 8 accidenteele sterfgevallen, die in 1894 plaats vonden, dan blijven er over 165 gewone sterfgevallen of 2,43 ten honderd van de gemiddelde bevolking. In 1893 was dit cijfer 2,38.

Op den 1sten Januari 1894 waren in de kolonie onder contract verbonden 94 immigranten uit Nederlandsch-Indië, te weten 59 mannen en 29 vrouwen van 15 jaren en daarboven, 4 jongens en 2 meisjes beneden dien leeftijd.

Dit getal vermeerderde, door aanvoer met 402 mannen, 155 vrouwen, 9 jongens en 16 meisjes, te zamen 582; door geboorte met 4 jongens en 3 meisjes.

Daarentegen verminderde dit getal, door overlijden met 27 mannen, 9 vrouwen en 1 jongen; zoodat op 31 December 1894 het getal onder contract verbonden immigranten uit Nederlandsch-Indië bedroeg 434 mannen, 175 vrouwen, 16 jongens en 21 meisjes, te zamen 646. Hieronder zijn niet begrepen de 75 hoofden die op dien datum nog in het militair hospitaal onder behandeling waren.

Het getal geboorten bedroeg 7, dat is 6,86 ten honderd van de vrouwen.

De sterfte bedroeg 37 personen. Dit is 5,42 ten honderd van het getal Javanen.

Neemt men echter in aanmerking dat van de per *Voorwaarts* in 1894 aangevoerden 3 overleden vóór de ontscheping; 26 in het militair hospitaal van de zieken die bij ontscheping en kort daarna uit het depot werden geëvacueerd; 1 in het depot voor de toedeeling; 1 in het depot na de toedeeling; dat 1 accidenteel sterfgeval onder hen plaats vond, namelijk 1 vrouw door den bliksem getroffen op de plantage Sorgvliet; dat slecht 1 sterfgeval plaats vond onder de vóór 1894 aangevoerde Javanen, dan blijkt:

dat van de 582 per *Voorwaarts* op 16 Juni 1894 aangevoerde Javanen, tot ultimo December 1894, dus binnen 7 maanden, zijn overleden, na aftrek van het vorenvermeld accidenteele sterfgeval, 35 personen, of ruim 6,18 ten honderd;

dat van de 94 Javanen vóór 1894 aangevoerd, de sterfteverhouding in 1894 bedroeg 1,06 ten honderd;

dat van de van 13 Juli tot ultimo December toebedeelde en naar de plantages vertrokken 476 Javanen per *Voorwaarts*, na aftrek van het accidenteele sterfgeval voormeld, zijn overleden 4, of 0,84 ten honderd.

Gaf de arbeid en de gezondheidstoestanden van de immigranten uit Java in de kolonie vóór 1894 aangevoerd ook weder in evengenoemd jaar alle reden tot tevredenheid, hetzelfde mag ook gezegd worden van den arbeid en het gedrag der in dat jaar met de *Voorwaarts* in Suriname aangekomen Javanen, wier gezondheidstoestand, na hunne aankomst op de verschillende plantages waaraan zij waren toebedeeld, over 't algemeen weinig te wenschen overliet.

In het jaar 1894 werden op de voorwaarden der publicatie van 1 Augustus 1863 (*Gouvernementsblad* n°. 23) ter uitoefening van den kleinen landbouw uit 's lands domein afgestaan aan 36 immigranten uit Britsch-Indië 68,64 H.A. land; aan 1 immigrant uit West-Indië 2 H.A.; terwijl krachtens de bepalingen van genoemde publicatie in allodialen eigendom en erfelijk bezit werden afgestaan aan 3 immigranten uit Britsch-Indië: 8 H.A. land.

Tot dusverre zijn achtereenvolgens krachtens meergenoemde publicatie afgestaan:

tot ultimo 1881	aan	4	immigranten	7	H.A.;
in 1882	„	11	„	38	„
„ 1883	„	6	„	14	„
„ 1884	„	3	„	10	„
„ 1885	„	32 1)	„	69	„
„ 1886	„	4	„	12	„
„ 1887	„	8 2)	„	16	„
„ 1888	„	10 3)	„	17	„
„ 1889	„	54 4)	„	106	„
„ 1890	„	43 5)	„	86	„
„ 1891	„	16 6)	„	31	„
„ 1892	„	15	„	30	„
„ 1893	„	40	„	80	„
„ 1894	„	37 7)	„	70,64	„
in het geheel	aan	283	immigranten	586,64	H.A.

Zooals in het vorige verslag kortelijk werd medegedeeld, werd door het Koloniaal Gouvernement aangekocht de verlaten plantage Alkmaar, gelegen aan de Beneden-Commewijne, tusschen de plantages Sorgvliet en Nijd en Spijt, met het doel om die plantage in te richten tot vestigingsplaats uitsluitend bestemd voor Britsch-Indische immigranten, die na vervulling van hunne werkovereenkomsten zich met veeteelt of landbouw onledig zouden wenschen te houden.

Die aankoop vond plaats op den 16den April 1894.

Dadelijk werd een aanvang gemaakt met het schoonmaken van de loostrenzen en midden-vaartrens, de afdamming der pontentrenzen, de herstelling der sluizen, de verbetering der polderdammen en het in gereedheid brengen voor weiland van een deel van het terrein.

Aan de immigranten, die op de vestigingsplaats een perceel in gebruik wenschten te ontvangen, werd de gelegenheid aangeboden aldaar tot uitvoering van evenbedoelde werkzaamheden, tegen het gewone loon, te worden te werk gesteld, en bepaald dat hun voorloopig, totdat de uitgifte zou geregeld zijn, een stuk grond zou kunnen worden aangewezen, met het recht om eene koe te houden.

Verschillende niet onder contract verbonden koelies maakten van de aangeboden gelegenheid gebruik, zoodat op het einde van het afgeloopen jaar op de vestigingsplaats 52 mannen, 79 vrouwen en 71 kinderen op de hun toegezegde 70 perceelen, elk groot $1\frac{2}{3}$ H.A., gevestigd waren. Van deze zijn er 14 die te zamen 41 stuks rundvee bezitten.

Het aantal aanvragen om perceelen bedraagt thans 19 en zal waarschijnlijk aanzienlijk toenemen, zoodra beslist zal zijn of het nog op Alkmaar beschikbaar land in perceelen van gelijke grootte als die welke reeds waren toegezegd zal worden in gebruik gegeven en de voorwaarden der uitgifte definitief geregeld zullen zijn.

Ter bevordering van een blijvende vestiging der immigranten als kolonisten in de kolonie, is bij een door de Koloniale Staten

1) Waaronder 6 uit China en 2 uit West-Indië.

2) „ 2 „ „

3) „ 1 „ „ en 1 „ „

4) „ 2 „ „

5) „ 2 „ „ en 2 „ „

6) „ 1 „ West-Indië.

7) „ 1 „ „

goedgekeurde verordering bepaald dat aan immigranten door het Koloniaal Gouvernement, onder het beding van vrije terugpassage aangevoerd, die, na hun contract vervuld te hebben, zich op domeinland vestigen en later hun verlangen zouden te kennen geven naar hun geboorteland terug te gaan, vrijen terugvoer daarheen ten laste van de koloniale kas zal worden verschaft en dat wel op denzelfden voet en in gelijken omvang als zij daarop vroeger, hetzij krachtens tractaat, hetzij krachtens de met hen gesloten overeenkomst, recht hadden.

Nog werd bij die verordening bepaald dat deze immigranten een premie van f 100 zullen ontvangen, wanneer zij ten genoegen van het Bestuur het hun in gebruik gegeven land in cultuur hadden gebracht en afstand doen van het hun toegekende recht op vrijen terugvoer.

Het kapitaal dat op naam van Britsch-Indische immigranten in de koloniale spaarbank was belegd, bedroeg op 31 December 1894, met inbegrip van rente ad 3 pct. 's jaars, eene som van f 297 811,98[5].

Het aantal klachten tegen immigranten ingebracht wegens het niet naleven hunner werkovereenkomsten was, in verhouding tot de gemiddelde bevolking, in 1894:

voor die uit Britsch-Indië: 11,22 ten honderd of 0,35 ten honderd minder dan in 1893;

voor die uit Nederlandsch-Indië (vóór 1894 aangevoerd): 21,28 ten honderd of 10,70 ten honderd meer dan in 1893.

Het aantal klachten, wegens overtredingen van anderen aard, bedroeg in 1894:

voor de immigranten uit Britsch-Indië: 3,73 ten honderd of 0,54 ten honderd minder dan in 1893;

voor die uit Nederlandsch-Indië (vóór 1894 aangevoerd): 2,13 ten honderd of 1,07 ten honderd meer dan in 1893.

Het aantal klachten wegens wanbedrijf bedroeg in 1894:

voor de immigranten uit Britsch-Indië: 0,46 ten honderd of 0,71 ten honderd minder dan in 1893.

Tegen die uit Nederlandsch-Indië werd geen klacht wegens wanbedrijf ingebracht.

Het aantal klachten wegens misdaad bedroeg in 1894:

voor de immigranten uit Britsch-Indië: 0,029 ten honderd of 0,017 ten honderd minder dan in 1893.

Tegen die uit Nederlandsch-Indië werd geen klacht wegens misdaad ingebracht.

Zooals in het vorig verslag werd medegedeeld, werd met ingang van 1 April 1894 de cursus voor onderwijs in de Hindostansche taal opgeheven.

Bij resolutie van 15 November 1894, lit. A, n°. 7908, werd bepaald dat, aan te vangen met 1 Januari 1895, te Paramaribo en op de plantage Mariënburg een proef zou worden genomen met het geven van praktische lessen in het Hindostansch, met het geven van welke lessen, onder toezicht van den agent-generaal en den inspecteur voor het onderwijs, belast werd de onderwijzer op plantage Zoelen, FAZAL ALI.

Vermits de lessen op Mariënburg niet werden bijgewoond, werd bij resolutie van 1 Maart 1895, lit. A, n°. 1491, bepaald dat, aan te vangen met 1 Maart, de lessen alleen te Paramaribo zouden worden gegeven.

§ II. *Kolonisatie.*

Het aantal kolonisten, waarvan enkele nog behooren tot de in 1854 opgeheven Europeesche kolonisatie te Groningen aan de Saramacca, terwijl de meesten afstammelingen zijn van die kolonisten en sommigen uit gemengde huwelijken zijn geboren, bedroeg op 1 Januari 1894 172 personen, te weten: 41 mannen, 37 vrouwen, 43 jongens en 51 meisjes.

Dit getal vermeerderde in 1894 door geboorte met 2 jongens en 3 meisjes en verminderde door overlijden met 1 man, 2 vrouwen en 2 jongens, zoodat het getal op 31 December 1894 was 40 mannen, 35 vrouwen, 43 jongens en 51 meisjes, te zamen 172.

Hun veestapel bestond op 31 December 1894 uit:

789 runderen, 30 paarden, 8 muilezels, 46 steenezels, 7 varkens en eenig pluimvee.

Ook thans wordt uit de kolonie bericht dat het rapport van de bij resolutie van 3 October 1892, lit. B, n°. 6832, in het leven geroepen commissie om te onderzoeken en te adviseeren of kolonisatie van Europeanen, speciaal van Nederlandsche landbouwers naar Suriname, ook uit een koloniaal oogpunt, gewenscht is, aan welke eischen behoort te worden voldaan en welke steun daaraan zou kunnen worden verleend, weldra kan worden tegemoet gezien.

P. Nijverheid.

§ 1. *Ontginning van delfstoffen.*

In de volgende tabel wordt een overzicht aangetroffen van het aantal concessiën in 1894 voor de goudindustrie uitgegeven, van de oppervlakte van de gronden waarop zij betrekking hebben en van de daarvoor betaalde retributie.

VERLEENDE CONCESSIËN.

Tegen concessie-recht per H.A.	Suriname. [1]) Aantal.	Suriname. [1]) Oppervlakte.	Saramacca. Aantal.	Saramacca. Oppervlakte.	Marowijne. Aantal.	Marowijne. Oppervlakte.	Lawa. Aantal.	Lawa. Oppervlakte.	Totaal. Aantal.	Totaal. Oppervlakte.	Tegen concessie recht per H.A
10 cts.	97	31 726,76	53	18 836,00	28	8 685,00	20	14 967,65	198	74 215,41	10 cts
25 „	4	965,00	1	200,00	3	900,00	1	500,00	9	2 565,00	25 „
50 „	1	200,00	1	200,00	„	„	„	„	2	400,00	50 „
10 „	2	434,98	„	„	„	„	„	„	2	434,98	10 „
25 „		249,59	„	„	„	„	„	„		249,59	25 „
10 „	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	10 „
50 „	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	50 „
10 „	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	10 „
25 „	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	25 „
50 „	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	50 „
25 „	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	25 „
50 „	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	50 „
Totaal-generaal	104	33 576,33	55	19 236,00	31	9 585,00	21	15 467,65	211	77 864,98	Totaal-generaal

[1]) In het vorige verslag is het aantal concessiën in 1893 verleend foutief opgegeven als 119. Het moet zijn 191.

De volgende tabel geeft een gelijk overzicht voor zooveel betreft de eerste vier maanden van 1895.

VERLEENDE CONCESSIËN.

Tegen concessie-recht per H.A.	Suriname. Aantal.	Suriname. Oppervlakte.	Saramacca. Aantal.	Saramacca. Oppervlakte.	Marowijne. Aantal.	Marowijne. Oppervlakte.	Lawa. Aantal.	Lawa. Oppervlakte.	Cottica. Aantal.	Cottica. Oppervlakte.	Totaal. Aantal.	Totaal. Oppervlakte.	Tegen concessie-recht per H.A.
10 cts.	18	4 820,00	13	4 025,00	6	1 500,00	7	2 300,00	1	200,00	45	12 845,00	10 ct
25 „	6	1 386,00	„	„	„	„	„	„	„	„	6	1 386 00	25 „
50 „	1	484,00	„	„	„	„	„	„	„	„	1	484,00	50 „
10 „	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	10 „
25 „	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	25 „
10 „	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	10 „
50 „	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	50 „
10 „	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	10 „
25 „	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	25 „
50 „	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	50 „
25 „	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	25 „
50 „	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	50
Totaal-generaal	25	6 690,00	13	4 025,00	6	1 500,00	7	2 300,00	1	200,00	52	14 715,00	Totaal genera

HERNIEUWDE CONCESSIËN.

Suriname.		Saramacca.		Marowijne.		Lawa.		Totaal.		Totaal-generaal.	
Aantal.	Oppervlakte.	Aantal.	Oppervlakte.	Aantal.	Oppervlakte.	Aantal.	Oppervlakte.	Aantal.	Oppervlakte.	Aantal.	Oppervlakte.
23	7 981,33	8	7 300,00	5	1 475,00	»	»	36	16 756,33	234	90 971,74
28	14 143,30	8	4 550,00	3	2 350,00	4	73 884,00	43	94 927,30	52	97 492,30
38	56 470,96	13	18 700,00	1	8 350,00	»	»	52	83 520,96	54	83 920,96
2	522,00	1	4 800,00	1	200,00	»	»	4	5 522,00	6	5 956,98
	228,00		200,00		100,00	»	»		528,00		777,59
1	200,00	»	»	»	»	»	»	1	200,00	1	200,00
	719,74	»	»	»	»	»	»		719,74		719,74
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
1	200,00	»	»	»	»	»	»	1	200,00	1	200,00
	400,00	»	»	»	»	»	»		400,00		400,00
93	80 865,33	30	35 550,00	10	12 475,00	4	73 884,00	137	202 774,33	348	280 639,31

HERNIEUWDE CONCESSIËN.

Suriname.		Saramacca.		Marowijne.		Lawa.		Cottica.		Totaal.		Totaal-generaal.	
Aantal.	Oppervlakte.	Aantal.	Oppervlakte.	Aantal.	Oppervlakte.	Aantal.	Oppervlakte.	Aantal.	Oppervlakte.	Aantal.	Oppervlakte.	Aantal.	Oppervlakte.
8	2 537,76	3	650,00	»	»	2	400,00	»	»	13	3 587,76	58	16 432,76
6	2 500,00	2	750,00	2	1 500,00	»	»	»	»	10	4 750,00	16	6 136,00
12	13 045,00	5	2 250,00	»	»	»	»	»	»	17	15 295,00	18	15 779,00
»	»	1	124,00	»	»	»	»	»	»	1	124,00	1	124,00
»	»		526,00	»	»	»	»	»	»		526,00		526,00
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
26	18 082,76	11	4 300,00	2	1 500,00	2	400,00	»	»	41	24 282,76	93	38 997,76

In het Gouvernementsblad van 1895 is onder n°. 7 afgekondigd de verordening van 1 December 1894 betrekkelijk exploitatie van delfstoffen in bevaarbare kreeken en stroomen.

In 1894 werden 7 vergunningen verleend tot het doen van onderzoek naar de aanwezigheid van delfstoffen, te zamen betrekking hebbende op 138 750 H.A. en wel 20 000 H.A. aan de Corantijn en 118 750 H.A. aan de Boven-Suriname

Naar de aangiften, door belanghebbenden bij de districtscommissarissen gedoon, bedroeg de hoeveelheid goud in 1894 gevonden aan of in de nabijheid van de:

Boven-Suriname	413 165,5	gram,
„ Saramacca	144 287	„
„ Marowijne	76 302	„
Lawa	142 879,5	„
Totaal	776 634	gram,

hetgeen, berekend tegen den prijs van f 1,37, eene waarde von f 1 063 988,58 vertegenwoordigt.

Gedurende het 1ste kwartaal 1895 werd, volgens gemelde aangiften, gevouden aan of in de nabijheid van de:

Boven-Suriname.	67 892,5	gram,
„ Saramacco	32 462	„
„ Marowijne	11 812	„
Lawa	30 240	„
Totaal	142 406,5	gram,

hetgeen, berekend naar gemelden koers, eene waarde vertegenwoordigt von f 195 096,90^{5}. [1])

In 1894 was de nitvoer 1 181 600$^{1/2}$ gram, volgens den prijs van f 1,37 eene waarde von f 1 618 792,68^{5} vertegenwoordigende. Hiervon werd uitgevoerd naar Nederland 884 615^{5} gram, naar Groot-Britannië 133 952 gram, naar Amerika 45 595 gram, naar Demerary 304 gram en naar andere plaatsen 117 133 gram.
De aangegeven waarde van den uitvoer von gond van den aanvang der industrie tot en met 1893 bedroeg blijkens het laatste verslag f 16 569 545,72^{5}.
Dit cijfer klimt alzoo door den nitvoer in 1894 tot f 18 188 338,41.
Van 1 Jannari tot 30 April 1895 bedroeg de nitvoer 80 440 gram, vertegenwoordigde eeoe waarde van f 110 202,80.

Hiervan werd uitgevoerd in:

Jannari	27 818^{5}	gram,
Fehruari.	17 530^{5}	„
Maart	19 895^{5}	„
April.	15 195^{5}	„

§ 2. *Landbezit, landbouw en andere ondernemingen.*

In 1894 zijn in allodialen eigendom en erfelijk bezit afgestaan 799,7116 hectaren.
In onderscheiden districten werden 32 vergunningen verleend tot het kappen van brandhout en het bewerken van timmerhout voor eene totale nitgestrektheid van 13 200 hectaren. Onder de 32 vergunningen zijn begrepen 3 tot eene gezamenlijke oppervlakte van 1200 hectaren met recht om ook bolletriehout te bewerken, waarvoor 20 cents retributie per hectare wordt betaald tegen 10 cents per hectare voor de overige.
Onder de voor den kleinen landbouw in huur afgestane perceelen zijn begrepen 72,64 hectaren, welke kosteloos zijn uitgegeven aan gewezen immigranten, krachtens de publicatie van 1 Augustus 1863 (*Gouvernementsblad* n°. 23).

1) In het vorige verslag staat f 283 482,31 in plaats van f 283 402,31.

Op den 19den April 1895 is vastgesteld en den 4den Juli daaraanvolgende in het Gouvernementsblad onder n°. 24 afgekondigd eene koloniale verordening houdende bepalingen tot bevordering van de vestiging van immigranten als kolonisten in de kolonie. Deze verordening heeft de strekking om aan door tusschenkomst van het Koloniaal Gouvernement aangevoerde immigranten, die hun contract getrouw vervuld hebben en van een bewijs van goed gedrag zijn voorzien, aan wie, hetzij op den voet von evengemelde publicatie, hetzij op daartoe door het Gouvernement ingerichte vestigingsplaatsen, na 20 Augustus 1894 grond in gebruik is afgestaan en die daardoor het bedongen recht op vrije terugreis naar het land hunner herkomst hebben verloren, wanneer zij verlangen, vrije terugreis te verleenen op denzelfden voet en in gelijken omvang als zij daarop vroeger recht hadden krachtens algemeene verordering of krachtens met hen door bet Koloniaal Gouvernement gesloten overeenkomst.

In de bij dit verslag gevoegde bijlage *K* zijn de uitkomsten van den landbouw in 1894 vermeld, en ter vergelijking ook opgaven over de jaren 1992 en 1893 opgenomen.

De gebruikelijke opgaven betreffende de verschillende plantages en gronden, waarop suiker, cacao en andere producten werden verkregen zijn opgenomen in bijlagen *L*, *M*, *N* en *O*.
Het volgende wordt aan die staten ontleend.
In 1894 werd op 12 plantages suiker geproduceerd, op 90 was cacao de hoofdcultuur [1]), op 687 gronden werden zoowel cacao als producten van den kleinen landbouw geteeld, terwijl op 1 plantage en 366 gronden uitsluitend bananen, koorn, rijst en aardvruchten werden verbouwd.
Er werd in 1894 een suikerplantage verlaten, terwijl het aantal plantages en gronden waar cacao het hoofdproduct was met 86 vermeerderde en de kostplantages en gronden met 13 in aantal toenameo.
In bebouwing waren op het einde van 1894 op suikerplantages 1854 hectaren, waaronder 74 hectaren waarop cacao en 46,5 waarop koffie werd verbouwd; op de cacao- en andere plantages en gronden 14 737 hectaren, terwijl er in aanleg waren (dus nog geen product opleveren) 1887,5 hectaren [2]).
De productie van 1894 was over het algemeen beneden die van 1893.

Op ultimo December 1894 waren werkzaam:

op de suikerplantages 2942 immigranten en 1349 niet-immigranten;

op de cacaoplantages en gronden 2732 immigranten, 3044 niet-immigranten, 1919 eigenaren en 2315 pachters;

op de plantages en gronden, alwaar de suiker- en cacaocultuur niet werd gedreven, 15 niet-immigranten, 706 eigenaren en 1433 pachters; en

op de gronden waar in 1894 nog niet werd geoogst 1666 niet-immigranten;

zoodat de in de districten gevestigde arbeidersbevolking en met haar gelijkgestelden 18 121 hoofden telde.

Hierbij behooren nog gevoegd te worden de blijkens den staat van beroepen, ambachten, enz. (bijlage B) te Paramaribo woonachtige 742 landbouwers en 1250 veld- en fabriekarbeiders, die voor voor een groot deel op de plantages Tourtonne, Ma Retraite, Kwatta en op onderscheiden plantages in Beneden-Suriname en Beneden-Para arbeiden. Het totaal der arbeidersbevolking bedroeg alzoo 20 113.
In de bijlagen P. Q. en R. zijn vervat opgaven nopens den verrichten arbeid en het verdiende loon. Daaruit blijkt, dat door creolen en andere vrije arbeiders 164 161$^{1}/_{2}$ taken werd verricht op plantages alwaar geen immigranten gevestigd zijn en 683 661$^{1}/_{2}$ taken op plantages waar immigranten gevestigd zijn en dat op eerstbedoelde plantages f 123 297,47 en op laatstgemelde f 552 212,18^{5} aan loon is uitbetaald, terwijl bovendien nog een

1) De gronden die 3000 kilogram en meer hebben opgeleverd zijn onder de plantages gerekend.

2) Deze cijfers verschillen aanmerkelijk met die van het verslag van 1894. Dit is te wijten aan de onverschilligheid voornamelijk van de eigenaren en pachters van plantages en gronden met betrekking tot de invulling der statistieke tabellen, waaruit de districts-commissarissen hunne gegevens putten.

bedrag van f 55 201,84 betaald werd, waarvan niet is opgegeven door hoeveel arbeiders en voor hoeveel taken het genoten is.

Voegt men bij deze cijlers de door de immigranten verrichte 943 365$^{3}/_{4}$ taken en het door hen verdiende loou ten bedrage van f 630 100,47, dan blijkt dat op de plantages waar de groote landbouw gedreven wordt in 1894 is verricht 1 791 188$^{3}/_{4}$ taken, ongerekend den arbeid van de ploegarbeiders, en dat voor dien arbeid en voor het door de ploegarbeiders geleverde werk aan loon is uitbetaald f 1 360 811,96^{5}. [1])

Op ultimo December 1894 waren door het Gouvernement 1871,7854 hectaren, verdeeld in 1754 perceelen, aan 1810 personen in huur afgestaan, waarvan 699 perceelen, met eene oppervlakte van 73,2623 hectaren, te Paramaribo gelegen en verhuurd zijn aan 738 personen.

De overige 1055 perceelen (1798,5231 hectaren) zijn ter uitoefening van den kleinen landbouw uitgegeven aan 1072 personen, waaronder 165 die krachtens de publicatie van 1 Augustus 1863 (*Gouvernementsblad* n°. 23) 337,1770 hectaren kosteloos in gebruik hebben verkregen; hiervan hebben 36 personen land tot eene gezamenlijke oppervlakte van 72,64 hectaren in 1894 verkregen.

Omtrent een en ander wordt de volgende nadere opgave verstrekt.

[1]) In het vorige verslag staat f 1 305 816,34 in plaats van f 1 305 814,34.

DISTRICTEN.	Aantal perceelen.	Oppervlakte in hectaren.	Aantal huurders.
Beneden-Suriname en Beneden-Para	172	233,2036	176
Boven-Suriname en Boven-Para	194	285,4916	196
Commewijne en Cottica . .	92	345,8349	92
Beneden-Saramacca. . . .	285	586,96	286
Boven-Saramacca	36	68	36
Coronie	204	173,7771	212
Nickerie.	60	95,5112	62
Marowijne	12	9,7147	19
	1055	1798,5231	1072

Uit het volgende staatje blijkt hoeveel van de bedoelde perceelen en huurders zich bevonden op de centrale door het Gouvernement aangelegde vestigingsplaatsen.

Ter vergelijking bevat het tevens opgaven over 1893.

CENTRALE VESTIGINGSPLAATS.	Aantal perceelen.		Oppervlakte in hectaren.		Aantal huurders.	
	1893.	1894.	1893.	1894.	1893.	1894.
Bij het fort Nieuw-Amsterdam (Beneden-Suriname)	98	110	117,7667	98,6676	98	114
Op Domburg (Boven-Para).	190	164	247,60	222,8316	158	164
Op Totness (Coronie)	214	204	176,9890	173,7771	217	212
	502	478	542,3557	495,2763	473	490

Tot exploitatie van balata zijn in 1894, overeenkomstig de voorschriften der verordening van 21 Januari 1893 (*Gouvernementsblad* n. 14), verleend 24 concessiën tot eene gezamenlijke oppervlakte van 182 786,06 hectaren, tegen betaling van 10 cents per hectare, en wel:

in Nickerie	12	tot eene gezamenlijke oppervlakte van [1]) . . .	127 332,06 H.H. [2])
„ Saramacca	5	„ „ „ „ „ . . .	19 388 „ [3])
„ Marowijne	3	„ „ „ „ „ . . .	15 000 „
„ Boven-Suriname	3	„ „ „ „ „ . . .	16 066 „
„ Cottica	1	„ „ „ „ „ . . .	5 000 „
	24		182 786,06 H.A.

Eene concessie, groot 10 950 hectaren, ten oosten van de Corantijn, district Nickerie, werd voor één jaar en tegen betaling van 10 cent per hectare hernieuwd.

De gezamenlijke oppervlakte van in 1894 verleende en hernieuwde concessiën bedraagt alzoo 193 736,06 hectaren.

Gedurende de eerste vier maanden van 1895 werden tot gemeld doel verleend 14 concessiën tot eene gezamenlijke oppervlakte van 78 545 hectaren, eveneens tegen betaling van 10 cent per hectare, en wel:

[1]) In het vorige verslag staat 4 000 in plaats van 40 000.

[2]) Waaronder 3 concessiën tot eene gezamenlijke oppervlakte van 10 332,06 H.A. ter vergrooting van 3 in 1894 verleende concessiën.

[3]) Waaronder 1 concessie tot eene oppervlakte van 670 H.A. ter vergrooting van een in 1893 verleende concessie en 1 concessie, groot 3 000 H.A., ter vergrooting van een in 1894 verleende concessie.

in Nickerie	9	tot eene gezamenlijke oppervlakte van	68 570 H.A.	[1])
„ Saramacca	1	„ „ „ „	1 000 „	[2])
„ Marowijne	1	„ „ „ „	1 500 „	[3])
„ Boven-Suriname	3	„ „ „ „	7 475 „	[4])
Te zamen . .	14	„ „ „ „	78 545 „	

Twee concessiën, tot eene gezamenlijke oppervlakte van 22 658,40 hectaren, ten oosten van de Corentijn, werden voor één jaar en tegen betaling van 10 cent per hectare vernieuwd.

Tot het doen van onderzoek naar de aanwezigheid van bolletrieboomen werden in 1894 verleend 20 vergunningen, tot eene gezamenlijke oppervlakte van 812 116 hectaren, en wel:

in Nickerie	17	tot eene gezamenlijke oppervlakte van	749 116 H.A.
ten zuiden van den Atlantischen Oceaan (district Beneden-Suriname)	2	„ „ „ „ „	22 000 „
tusschen Commewijne en Suriname	1	„ „ „ „ „	41 000 „
	20		812 116 H.A.

Van deze 20 vergunningen zijn in dat jaar 3, tot eene gezamenlijke oppervlakte van 121 000 hectaren, verlengd na expiratie van den termijn waarvoor de vergunning oorspronkelijk werd verleend, en wel:

in Nickerie	2	tot eene gezamenlijke oppervlakte van	80 000 H.A.
tusschen Suriname en Commewijne	1	„ „ „ „ „	41 000 „
	3		121 000 H.A.

Voorts werden in 1894 verlengd 4 vergunningen tot eene gezamenlijke oppervlakte van 118 260 hectaren, welke in 1893 verleend waren, en wel:

in Nickerie	voor 3	perceelen, te zamen groot	84 160 H.A.
tusschen Suriname en Commewijne	„ 1	perceel, „	34 100 „
	4		118 260 H.A.

De gezamenlijke oppervlakte van de terreinen, waarop in 1894 vergunningen tot het doen van onderzoek naar de aanwezigheid van bolletrie zijn verleend, bedraagt alzoo 930 376 hectaren.

Gedurende de eerste vier maanden van 1895 werd slechts 1 vergunning tot eene oppervlakte van 50 000 hectaren, aan de beide oevers van de Maratakka, verlengd tot het doen van onderzoek naar de aanwezigheid van bolletrieboomen.

In 1894 werd 108 286½ kilogram balata ter markt gebracht.

§ 3. *Veeteelt.*

De veestapel bestond op ultimo December 1894 uit 4825 runderen, 237 paarden, 109 muilezels, 330 ezels, 217 schapen, 763 geiten en 1551 varkens.

Vergeleken met 1893, is er eene vermindering van 2 runderen, 23 paarden, 36 schapen, 54 geiten en 501 varkens, terwijl de muilezels slechts met 4 en de ezels met 7 vermeerderden.

§ 4. *Kleine neringen.*

Er waren in 1894 volgens de opgaven van de districtscommissarissen 150 winkels, 14 slijterijen, 7 bakkerijen en 4 slachterijen.

Onder de 150 winkels waren er 39 waar tevens het beroep van slijter, 45 waar tevens het beroep van slijter en tapper, 2 waar tevens het beroep van bakker en 2 van slijter en bakker werd uitgeoefend.

Bovendien waren 4 der winkeliers als kruit- en geweerverkoopers geadmitteerd.

Bij vergelijking met 1893 waren er 10 winkels, 8 slijterijen, 6 bakkerijen en 2 slachterijen minder dan in dat jaar.

§ 5. *Handel en scheepvaart.*

In 1894 werden quarantaine-maatregelen voorgeschreven voor schepen komende van St. Laurent, van Trinidad en van Portorico òf tijdens de reis die plaats of die eilanden hebbende aangedaan òf tijdens de reis met schepen van daar komende, gemeenschap gehad hebbende. Die maatregelen konden echter binnen korten tijd weder worden opgeheven, omdat de geheerscht hebbende ziekten geen epidemisch karakter hadden aangenomen.

Merkbare verandering in den handel viel niet op te merken. De cacaooogst bleef niet ver beneden het totaal van 1893, echter daalde de prijs zeer sterk, zelfs tot 53 cent per K.G.

In het Gouvernementsblad werd onder n°. 34 afgekondigd de verordening van 3 Augustus 1894, houdende aanvulling der verordening van 10 Mei 1887 (*Gouvernementsblad* n°. 25), zooals die gewijzigd is bij die van 11 September 1889 (*Gouvernementsblad* n°. 1).

Bij die verordening zijn steenkolen vrijgesteld van inkomend recht, terwijl de rubriek „Fabriek-, landbouw- en stoomwerktuigen" in het belang van handel en landbouw is uitgebreid.

De waarde van den invoer bedroeg in 1894 f 494 711 *meer* en die van den uitvoer f 404 817 *minder* dan in 1893.

Gedurende 1894 kwamen er 16 schepen meer dan in 1893 met een inhoud van 11 573 [5]) ton. Eveneens was het aantal schepen dat uit de kolonie vertrok 17 meer, met een inhoudsmaat van 12 276 ton.

[1]) Waaronder 3 concessiën tot eene gezamenlijke oppervlakte van 8 300 H.A. ter vergrooting van 3 vroeger verleende concessiën.

[2]) Waaronder 1 concessie tot eene oppervlakte van 1 000 H.A. ter vergrooting van eene vroeger verleende.

[3]) Waaronder 1 concessie tot eene oppervlakte van 1 000 H.A. ter vergrooting van eene vroeger verleende.

[4]) Waaronder 2 concessiën tot eene gezamenlijke oppervlakte van 2 475 H.A., ter vergrooting van 2 vroeger verleende concessiën.

[5]) In het vorige verslag is abusievelijk vermeld 2852 inplaats van 2752 ton.

Uit de hierbij overgelegde staten *T*, *U*, *V*, *W*, *X* en *IJ*, blijkt de beweging van handel en scheepvaart in 1894.

Uit die staten blijkt dat in 1894:

a. in de kolonie zijn aangekomen 222 schepen, metende te zamen 93 114 tonnen, waarvan uit:

Nederland	24 schepen,	metende	21 198 ton;
Groot-Britannië	11	"	3 470 "
Londen, via Britsch-Guyana	10	"	10 330 "
Noord-Amerika	19	"	6 790 "
New-York, via Curaçao	17	"	18 538 "
New-York, via Trinidad	1 schip,	"	1 305 "
Martinique, via Demerary	12 schepen,	"	6 402 "
Cayenne	21	"	12 211 "
Martinique	10	"	1 180 "
Barbados	18	"	1 776 "
Demerary	71	"	2 195 "
Trinidad	1 schip,	"	82 "
Calentta	2 schepen,	"	3 350 "
Frankrijk	1 schip,	"	1 805 "
Batavia	1	"	2 066 "
Brazilië	1	"	301 "
Berbice	1	"	49 "
Venezuela	1	"	66 "
	222 schepen,	metende	93 114 ton;

b. uit de kolonie vertrokken 223 schepen, metende te zamen 94 544 tonnen, naar:

Nederland	24 schepen,	metende	22 943 ton;
Groot-Britannië	7	"	3 277 "
London, via Britsch-Guyana	8	"	7 826 "
Noord-Amerika	15	"	6 050 "
New-York, via Curaçao	18	"	19 806 "
Martinique, via Demerary	12	"	6 264 "
Cayenne	19	"	12 171 "
Martinique	11	"	1 135 "
Barbados	28	"	5 732 "
Demerary	71	"	4 667 "
St. Kitts	1 schip,	"	301 "
Cuba	1	"	386 "
Mexico	2 schepen,	"	735 "
Jamaica	1 schip,	"	295 "
Brazilië	1	"	1 805 "
St. Martin	1	"	240 "
Trinidad	1	"	392 "
St. Thomas	1	"	464 "
Berbice	1	"	55 "
	223 schepen,	metende	94 544 ton.

Nog blijkt uit die staten dat:

1°. de aangegeven waarde van den invoer heeft bedragen uit:

Nederland	f 3 495 904
Groot-Britannië	451 308
Amerika	f 1 463 891
Frankrijk	40 211
Demerary	512 034
Barbados	110 846
Cayenne	2 894
Curaçao	23 976
Trinidad	33 842
andere plaatsen	90 170
	f 6 225 076

2°. de aangegeven waarde van den uitvoer heeft bedragen, naar:

Nederland	f 1 544 475
Groot-Britannië	778 683
Amerika	2 182 510
Demerary	174 449
Barbados	10 123
Frankrijk	167 657
Cayenne	157 530
Curaçao	600
andere plaatsen	46 787
	f 5 062 814

In de laatste vijf jaar was de waarde van den [1]) invoer als volgt, in:

1890	f 5 366 258
1891	5 273 335
1892	5 238 401
1893	5 730 365
1894	6 225 076

of gemiddeld f 5 366 667 [2]) dat is f 858 409 [3]) *minder* dan de waarde van den invoer in 1894.

De uitvoer bedroeg in geldswaarde in:

1890	f 4 272 692
1891	3 994 616
1892	3 851 187
1893	5 467 631
1894	5 062 814

of gemiddeld f 4 529 788, dat is f 533 026 *minder* dan de waarde van den uitvoer in 1894.

Van de voornaamste producten zijn in de laatste drie jaren uitgevoerd de hoeveelheden, welke met de gemiddelde waarde per kilogram, liter of gram, hieronder worden vermeld:

[1]) In het vorige verslag staat *uitvoer* in plaats van *invoer*.
[2]) In het vorige verslag staat f 5 420 232 in plaats van f 5 300 432,80.
[3]) In het vorige verslag staat f 310 143 in plaats van f 430 022,20.

BENAMING DER PRODUCTEN.	1892. Hoeveelheid.	1892. Gemiddelde waarde.	1893. Hoeveelheid.	1893. Gemiddelde waarde.	1894. Hoeveelheid.	1894. Gemiddelde waarde.
Balata	120 679 K.G.	f 1,50	32 546 K.G.	f 2,00	108 286^{5} K.G.	f 2,00
Cacao	168 917^{5} "	0,65	3 498 000 "	0,70	3 249 121^{5} "	0,58
Goud [1]	1 078 965^{5} gr.	1,37	1 159 675 gr.	1,37	1 181 600^{5} gr.	1,37
Koffie	1 556 K.G.	1,20	15 257 K.G.	1,20	32 445 K.G.	1,00
Melasse, Muscovado	191 383 L.	0,06	81 375 L.	0,06	39 030 L.	0,06
Melasse, Vacuumpan	1 034 982 "	0,03	846 695 "	0,03	1 257 370 "	0,03
Rum en dram [2]	409 948 "	0,18	341 277 "	0,18	331 584 "	0,18
Suiker, Muscovado [3]	788 253 K.G.	0,13	677 300 K.G.	0,15	128 400 K.G.	0,15
Suiker, Vacuumpan 1ste product	4 110 239^{5} "	0,17	6 143 738 "	0,17	6 095 261 "	0,17
Suiker, " naproduct	582 770 "	0,10	440 810 "	0,10	718 117 "	0,10

§ 6. *Zeebrieven.*

Een zeebrief van een schoener werd in 1894, ten gevolge van verkoop, vernieuwd.

§ 7. *Passen aan vaartuigen.*

Er werden 248 scheepspassen afgegeven, waaronder 44 voor Nickerie en 3 voor Coronie.

§ 8. *Betonning, bakens en loodswezen.*

In den toestand van het loodswezen kwam geene verandering.

De tonnen in de monding der Suriname en Nickerie, alsmede die voor het fort Nieuw-Amsterdam konden in den loop van 1894, wegens het gemis aan een daartoe geschikt vaartuig, niet alle worden verwisseld.

Het lichtschip *Suriname* werd den 21sten September in reparatie genomen en gedurende dien tijd vervangen door den gehuurden schoener *Thistle*.

Q. Posterij, telegraphie en telephonie.

Posterij. Ter uitvoering van het op blz. 27 van het vorig verslag bedoelde Koninklijk besluit van 10 Januari 1894 (*Gouvernementsblad* n°. 5) werden bij besluit van den Gouverneur van 28 Mei 1894 (*Gouvernementsblad* n°. 18) de vereischte nadere bepalingen vastgesteld betreffende de verzending van pakketten in het buitenlandsch postverkeer der kolonie Suriname. Aanvankelijk werd bepaald dat zoowel dit besluit als het hooger bedoeld Koninklijk besluit (dat de algemeene bepalingen betreffende den buitenlandschen pakketpostdienst bevat) op 1 Juli 1894 zou in werking treden, maar deze datum werd bij besluit van den Gouverneur van 16 Juli 1894 (*Gouvernementsblad* n°. 21) verschoven tot 1 September 1894, welke datum tevens, wat de verzendingen uit Suriname betreft, aangenomen werd voor de inwerkingtreding van het Koninklijk besluit van 14 Juli 1894 (*Staatsblad* n°. 133, *Gouvernementsblad* n°. 27), houdende nadere regeling van het port der postpakketten die rechtstreeks over zee tusschen Nederland en de koloniën Suriname en Curaçao, of tusschen die beide koloniën onderling, verzonden worden. [4]

De instructie voor de postambtenaren, belast met den buitenlandschen pakketpostdienst, werd voor zooveel noodig, met de daarbij behoorende tabel der porten en verdere voorwaarden van verzending, opgenomen in Gouvernementsblad 1894, n°. 28.

Wat het buitenlandsche postwisselverkeer der kolonie betreft, onderging het op blz. 25 van het verslag van 1893 bedoelde besluit van den Gouverneur van 12 September 1892 (*Gouvernementsblad* n°. 43) eene nadere wijziging bij besluit van 10 Mei 1894 (*Gouvernementsblad* n°. 16), en zulks om de gelegenheid te geven tot invoering van een postwisseldienst met Fransche kantoren buiten Frankrijk en Algerië. Deze dienst werd 1 October 1894 geopend.

De opbrengst van den verkoop van frankeerzegels, briefkaarten, enz. bedroeg in 1894 aan:

frankeerzegels	f	19 311,45^{5}
portzegels		1 606,22^{5}
briefkaarten		244,00
postwissel- en pakketpostformulieren		15,25
	f	21 176,93

Aan passage- en vrachtgelden op de postbooten werden geïnd respectievelijk op die van:

Beneden-Saramacca	f	422,81
Boven-Para		409,40
te zamen	f	832,21

welk bedrag gevoegd bij het totaal van f 21 176,93 eene opbrengst van de posterij opleverd van 22 009,14, hetwelk, vergeleken bij 1893 (toen de opbrengst f 29 860,74 was) eene vermindering aanwijst van f 7 851,60. Deze vermindering is een gevolg van het niet koopen van zulke groote hoeveelheden frankeerzegels door postzegelhandelaren en verzamelaars als in 1893.

Door het postkantoor te Paramaribo werden in 1894 afgegeven 1772 buitenlandsche postwissels tot een gezamenlijk bedrag van . . . . f 65 072,96^{5}

en door het kantoor in Nickerie 145 stuks, tot een bedrag van . . . . 6 538,33^{5}

te zamen 1917 stuks ad . . . f 71 611,30

terwijl in 1893 afgegeven werden 1560 stuks ad f 59 715,53^{5} (of in 1894 meer: 357 stuks tot een bedrag van f 11 895,76^{5}).

[1] In het vorige verslag is de uitvoer van 1891 fout vermeld en moet zijn 824 982^{5} gram; en die van 1892 een half gram te min.

[2] In het vorige verslag is de uitvoer van rum en dram abusievelijk vermeld te zijn 353 891, in plaats van 353 890.

[3] De uitvoer van muscovadosuiker in 1893 is verkeerd in het verslag vermeld. Deze was slecht 677 300 K.G. en niet, zooals daar is opgegeven 6 770300 K.G.

[4] Voormeld Koninklijk besluit is ook wat de verzending uit Nederland en uit Curaçao betreft op 1 September 1894 in werking getreden (zie *Staatscourant* 23 Augustus 1894, n°. 196, en *Curaçaosch Publicatieblad* 1894, n°. 19).

Uitbetaald werdne:

te Paramaribo.	188	stuks ad	f	5 201,01
in Nickerie	1	„	„	8,80
te zamen . . .	189	„	„ f	5 209,81

terwijl in 1893 nitbetaald werden 169 stuks ad f 4 684,81 (of in 1894 meer: 20 stuks ad f 525).

Binnenlandsche postwissels werden in 1894 afgegeven door de kantoren:

te Paramaribo.	117	stuks voor	f	5 028,10^{5}
in Nickaria.	103	„	„	3 316,17
„ Coronie	23	„	„	754,45
op Albina	27	„	„	850,77
te zamen . . .	270	„	„ f	8 949,49^{5}

tegen 218 stuks ad f 5 169,85^{5} in 1893.

Uitbetaald werden door de kantoren:

te Paramaribo.	153	stuks voor	f	3 906,39
in Niekerie.	46	„	„	2 030,45^{5}
„ Coronie	18	„	„	428,15
op Albina	53	„	„	2 581,50
te zamen . . .	270	„	„ f	8 949,49^{5}

tegen 218 stuks ad f 5 188,85^{5} in 1893.

Zooals hooger is gezegd, werd de huitenlandsche pakketpostdienst met ingang van 1 September 1894 geopend. Gedurende de laatste vier maanden van 1894 werden door het postkantoor te Paramaribo 146 en door dat in Nickerie 2 pakketten verzonden, te zamen alzoo 148 stuks; 223 pakketten ontvangen werden (namelijk 205 te Paramaribo en 18 in Nickerie), zoodat het totale verkeer over dat korte tijdvak een aantal van 371 stuks aanwijst.

De bijlagen Z^1 en Z^2 geven een overzicht van het aantal ontvangen en verzonden brieven, briefkaarten en andere stukken gedurende 1894.

Telegraphie en telephonie. De telegraphische verbinding met Europa ondervond ook in 1894 geen storing, doch die met Cayenne was gedurende 81 dagen verbroken.

De „*Société française des Télégraphes sous marins*", aan wie in 1889 (zie verslag van 1890, blz. 22) concessie voor de telegraphische verbinding van Suriname werd verleend, nam met ingang van 1 Januari 1895 de kabels en verdere bezittingen der „*Compagnie française des Télégraphes de Paris à New-York*" over en veranderde te gelijker tijd haar naam in dien van „*Compagnie française des Cables télégraphiques*". Van deze naamsverandering werd bij besluit van den Gouverneur van 18 April 1895, n°. 2773, aanteekening gehouden, met bepaling dat de hooger bedoelde concessie geacht werd op de maatschappij met den nieuwen naam te zijn overgeschreven.

Het in het verslag van 1891 bedoelde reglement betreffende den telephoondienst (*Gouvernementsblad* 1888, n°. 13, gewijzigd bij n°. 28 van 1890) werd bij besluit van den Gouverneur van 10 Mei 1894 (*Gouvernementsblad* n°. 15) vervangen door een nieuw „Reglement omtrent de door de kolonie aangelegde of geëxploiteerde telephoonlijnen."

Het telephoonwezen werd in 1894 aanmerkelijk uitgebreid.

Op 1. Januari bestond slechts een telephonische verbinding tusschen Paramaribo en het station Frederiksdorp, met het fort Nieuw-Amsterdam en de plantages Mariënburg en Johannisburg als tusschenstations. In den loop van het jaar werd de verbinding met Frederiksdorp verlengd tot post Sommelsdijk, met de plantage Nieuw-Meerzorg als tusschenstation. Eerstgenoemde verbinding is als hoofdlijn in gebruik. Door de aansluiting van 16 plantages kon de plantage Johannisburg als tusschenstation vervallen. Nog werden in de stad 11 particulieren aangesloten. Alle aansluitingen zijn geschied met een afzonderlijke lijn op het naastbijzijnd Gouvernementsstation.

Het aantal kilometers in gebruik zijnde lijndraad is gestegen van 35 tot 150, het aantal telephoonpalen van 300 tot 1200 en het aantal toestellen van 8 tot 50.

Verder zijn, behalve het bureau van den Gouverneur, nog aangesloten de Gouvernements-secretarie, het parquet, het gebouw der Koloniale Staten, het bureau van den beheerder der koloniale vaartuigen, het commissariaat van politie en de onderscheidene kleinere politiestations, alsmede het fort Zeelandia. Ook de nieuwe vestigingsplaats Alkmaar (in Beneden-Commewijne) is aangesloten.

De opbrengst van de telephoon in 1894 is geweest f 1891,99 of f 491,99 boven de raming. Vergeleken met de opbrengst in 1893 (ad f 1600,31) en in 1892 (ad f 1502,79) mag de ontvangst over 1894 gelden als een bewijs dat over het algemeen meer en meer gebruik van de telephoon wordt gemaakt.

De Minister van Koloniën,

BERGSMA.

INHOUD

VAN HET

VERSLAG BETREFFENDE SURINAME. 1895.

VERGELIJKEND OVERZICHT

VAN DE

bevolking der districten op ultimo December van de jaren

1863[1]), 1872[2]), 1873[3]), 1892, 1893 en 1894.

1) Het jaar van de emancipatie.

2) Het laatste jaar vóór de opheffing van het Staatstoezicht.

3) Het jaar van de opheffing van het Staatstoezicht.

DISTRICTEN.		VELD- EN FABRIEKARBEIDERS.											
		IMMIGRANTEN.						NIET-IMMIGRANTEN.					
Oude verdeeling.	Nieuwe verdeeling.	1863	1872	1873	1892	1893	1894	1863	1872	1873	1892	1893	1[illegible]
Boven-Cottica	»	»	»	»	»	»	»	1120	674	580	180	193	
Perica.	»	15	38	112	113	125	»	664	285	192	149	165	
»	Cottica	»	»	»	»	»	479	»	»	»	»	»	
Commetewane.	»	33	111	177	34	32	»	921	624	515	110	113	
Boven-Commewijne	»	»	95	160	114	94	»	470	358	184	86	100	
Matappica.	»	5	208	320	321	307	»	1383	846	664	317	306	
»	Boven-Commewijne.	»	»	»	»	»	32	»	»	»	»	»	
Beneden-Cottica	»	4	470	975	770	776	»	2685	1902	1328	745	562	
Beneden-Commewijne	»	4	143	459	1717	1841	»	1549	1756	1395	757	711	
»	Beneden-Commewijne	»	»	»	»	»	2829	»	»	»	»	»	[illegible]
Boven-Suriname	Boven-Suriname.	27	65	287	86	109	104	628	571	888	163	140	
Beneden-Suriname	Beneden-Suriname	36	141	287	778	783	1009	1693	1662	643	323	318	
Boven-Para.	Boven-Para	»	»	47	146	136	127	845	798	589	56	54	
Beneden-Para	Beneden-Para	52	12	97	103	103	56	1650	1538	694	245	276	
Boven-Saramacca	Boven-Saramacca	»	»	»	»	»	»	67	49	61	»	»	»
Beneden-Saramacca	Beneden-Saramacca.	47	200	364	324	314	293	1012	946	847	208	351	[illegible]
Nickerie	Nickerie.	61	493	481	699	793	743	1075	1134	1177	1215	1076	[illegible]
Coronie	Coronie	»	»	63	3	4	2	1062	1043	1057	108	151	[illegible]
Marowijne	Marowijne	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Totaal . . .		284	1976	3829	5208	5417	5674	16824	14186	10764	4662	4516	[illegible]

[1]) Onder deze cijfers zijn de bewoners van Nieuw-Nickerie niet begrepen.

[2]) Onder deze cijfers zijn de gevangenen, de militairen en de overige bewoners van de militaire posten niet begrepen.

OUDEN, GEBREKKIGEN EN KINDEREN TOT GEEN ARBEID GESCHIKT, OF KINDEREN TOT ARBEID NOG TE ONVOLWASSEN.												OVERIGE BEVOLKING.						TOTAAL-GENERAAL.					
IMMIGRANTEN.						NIET-IMMIGRANTEN.																	
63	1872	1873	1892	1893	1894	1863	1872	1873	1892	1893	1894	1863	1872	1873	1892	1893	1894	1863	1872	1873	1892	1893	1891
	»	»	»	»	»	506	466	396	69	59	»	69	104	129	769	713	»	1695	1244	1105	1018	965	»
	»	13	17	23	»	398	191	158	82	53	»	39	42	37	140	152	»	1116	556	512	501	518	»
	»	»	»	»	83	»	»	»	»	»	207	»	»	»	»	»	722	»	»	»	»	»	1390
	11	13	5	5	»	463	407	305	19	3	»	43	58	70	260	320	»	1460	1211	1080	428	473	»
	8	20	16	18	»	228	255	170	4	10	»	27	32	57	428	376	»	725	748	591	648	598	»
	26	22	70	59	»	810	640	422	171	226	»	77	82	175	269	219	»	2275	1802	1603	1148	1117	»
	»	»	»	»	10	»	»	»	»	»	49	»	»	»	»	»	575	»	»	»	»	»	948
	26	103	153	189	»	1324	1335	1099	203	270	»	118	214	256	257	256	»	4131	3947	3761	2128	2053	»
	28	75	452	522	»	883	1112	786	306	313	»	75	230	332	539	589	»	2512	3269	2997	3771	3976	»
	»	»	»	»	572	»	»	»	»	»	854	»	»	»	»	»	936	»	»	»	»	»	6796
	3	21	38	47	25	348	387	381	30	41	119	39	165	1040	2170	2271	1906	1042	1191	2617	2487	2668	2303
8	14	31	127	153	177	965	980	378	170	201	227	90	267	109	611	652	1537	2792	3064	1448	2009	2107	3541
	»	2	30	40	19	664	799	492	10	11	136	63	107	1336	2488	2398	2502	1572	1704	2466	2730	2639	2874
5	4	23	36	45	7	693	954	429	137	89	31	208	258	227	980	1059	470	2608	2766	1470	1501	1572	627
	»	»	»	»	»	39	57	26	»	»	»	10	133	215	377	442	489	116	239	302	377	442	489
	17	59	78	91	65	482	655	574	168	85	161	85	371	568	1986	2146	2432	1626	2189	2412	2764	2937	3198
8	114	82	116	28	104	412	500	403	408	327	428	59	105	121	799	767	765	[1]1607	[1]2364	[1]2264	[1]3237	[1]2991	[1]3133
	»	6	2	4	»	786	887	868	162	173	189	211	330	352	2071	1975	1963	2059	2260	2346	2346	2307	2363
	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	504	589	357	»	»	»	504	589	357
1	251	470	1140	1224	1062	9001	9625	6887	1939	1861	2401	1214	2498	5024	14648	14924	14654	[2]27336	[2]28536	[2]26974	[2]27597	[2]27942	[2]28619

STAAT

aantoonende de verdeeling van de bevolking naar de onderscheidene betrekkingen, beroepen en ambachten in 1894.

BETREKKINGEN, BEROEPEN EN AMBACHTEN.	Paramaribo.	Cottica.	Boven-Commewijne.	Beneden-Commewijne.	Boven-Suriname.
Ambtenaren	134	3	»	4	»
Apothekers	22	»	»	»	»
Beambten van politie	94	3	3	12	»
Geestelijken	25	3	»	3	1
Geneeskundigen	18	1	1	4	1
Goudindustrie (Belanghebbenden bij de), alsmede opziehters en arbeiders	1 789	»	»	»	778
Grondeigenaren, administrateurs en opziehters van plantages	67	324	137	»	8
Houtbakkers	33	»	»	»	»
Huisbedienden	1 188	19	3	72	9
Ingenieurs	5	2	»	2	»
Karrelieden	114	»	»	»	»
Kooplieden	101	»	»	3	»
Kuipers	16	2	»	»	»
Kleermakers	55	2	»	»	»
Landbouwers (eigenaren en pachters van perceelen ter uitoefening van den kleinen landbouw	742	459	123	352	700
Landmeters	4	»	»	»	»
Machinisten	17	»	»	»	»
Marktvrouwen	250	»	»	»	»
Militairen	279	»	»	»	»
Metselaars	48	»	»	»	»
Notarissen	2	»	»	»	»
Onderwijzers en onderwijzeressen, alsmede hulponderwijzers en hulponderwijzeressen en kweekelingen	138	2	»	5	»
Photografen	3	»	»	»	»
Praktizijns	7	»	»	»	»
Schilders	77	»	»	3	»
Sjouwers	123	»	»	13	»
Smeden	154	»	»	»	»
Slijters	6	»	»	»	»
Timmerlieden	775	7	»	60	»
Veld- en fabriekarbeiders	1 250	692	383	3 860	241
Visschers	135	»	»	2	»
Vroedvrouwen	4	»	»	»	»
Waschvrouwen	920	»	»	»	»
Winkeliers	200	7	4	17	4
Winkel- en kantoorbedienden	351	9	4	32	4
Zeelieden	71	»	»	»	»
Personen, die eene betrekking bekleeden of een ambacht of een beroep uitoefenen, niet afzonderlijk vermeld	1 346	18	4	72	26
Zonder beroep, hieronder gehuwde vrouwen, ouden, gebrekkigen en kinderen	18 455	437	286	2 280	531
Totaal	a) 29 016	1 990	948	6 796	2 303

Onder de totalen zijn begrepen:

a) militairen 279, zeemacht, enz. 150, gevangenen 62, te zamen 491. b) militairen 78, gevangenen 72, te zamen 150. c) militairen 33. d) militairen 22.

Beneden-Para.	Boven-Para.	Beneden-Suriname.	Boven-Saramacca.	Beneden-Saramacca.	Nickerie.	Coronie.	Marowijne.	TOTAAL.
»	1	2	»	2	11	3	2	162
»	»	»	»	»	»	»	»	22
»	14	6	3	7	7	5	8	162
»	3	1	»	4	2	4	1	47
»	1	1	»	3	2	1	1	34
4	»	23	»	»	»	»	214	2 808
8	10	91	»	40	30	18	2	735
»	»	»	»	»	8	»	»	41
3	18	26	»	18	65	25	9	1 455
»	»	1	»	»	1	»	»	11
»	»	3	»	»	»	»	»	117
»	»	»	»	»	»	»	»	104
»	»	»	»	»	4	2	»	24
»	»	3	»	»	11	»	»	71
294	1 459	593	299	1 459	549	525	»	7 554
»	»	»	»	»	»	»	»	4
»	2	3	»	2	1	»	»	25
»	»	»	»	»	»	»	»	250
»	»	78	»	»	33	»	22	412
»	»	2	»	»	5	2	»	57
»	»	»	»	»	»	»	»	2
»	7	2	»	»	8	9	»	171
»	»	»	»	»	»	»	»	3
»	»	»	»	»	»	»	»	7
»	»	3	»	»	5	6	»	94
»	»	»	»	»	7	»	8	151
»	»	2	»	»	10	3	1	170
»	»	»	»	»	35	»	»	41
3	»	29	»	8	50	40	»	972
104	193	1 510	»	542	1 677	116	1	10 560
»	»	»	»	»	2	18	1	156
»	»	»	»	»	1	1	»	6
1	»	23	»	»	»	5	24	973
»	8	9	»	19	6	13	5	292
»	6	10	»	7	19	3	6	451
»	»	»	»	»	8	5	»	84
7	20	54	4	12	176	27	11	1 777
203	1 132	1 216	183	1 075	433	1 53[illegible]	63	27 826
627	2 874	*b)* 3 691	489	3 198	*c)* 3 166	2 363	*d)* 379	57 849

STERFTESTATISTIEK OVER 1894.

1°. STERFTESTATISTIEK van de geheele kolonie, aanwijzende den ouderdom der overledenen.

DISTRICTEN.	Geslacht.	Levenloos aan gegeven	Beneden 1 jaar.	Van 1 en 2 jaar	Van 3 tot en met 9 jaar.	Van 9 tot en met 19 jaar.	Van 19 tot en met 29 jaar.	Van 29 tot en met 39 jaar.	Van 39 tot en met 49 jaar.	Van 49 tot en met 59 jaar.	Van 59 tot en met 69 jaar.	Van 70 jaar en ouder.	Van onbekenden ouderdom.	Totaal.
Paramaribo	M.	46	83	27	18	25	51	60	85	56	56	30	20	511
	V.	58	63	18	27	28	43	53	44	32	45	81	6	440
Cottica	M.	»	2	1	1	2	3	»	2	1	2	3	4	21
	V.	»	3	2	»	3	3	1	»	»	2	1	2	17
Boven-Commewijne	M.	1	2	»	3	1	1	3	»	»	3	»	2	11
	V.	»	1	1	1	2	2	»	2	»	1	»	2	12
Beneden-Commewijne	M.	14	13	9	3	3	16	15	9	6	4	1	»	79
	V.	5	14	6	3	2	7	7	3	4	5	3	1	55
Boven-Suriname	M.	1	4	1	2	3	4	3	»	4	1	1	1	24
	V.	2	3	»	»	»	1	2	»	»	2	3	1	12
Beneden-Suriname	M.	3	7	1	4	3	4	2	4	2	1	2	»	30
	V.	3	11	2	2	»	3	1	1	»	1	2	»	23
Boven-Para	M.	1	8	7	3	»	1	2	4	2	2	2	1	32
	V.	4	5	2	2	»	2	3	1	2	1	5	»	23
Beneden-Para	M.	1	3	»	4	»	»	1	3	1	»	3	»	15
	V.	2	2	»	»	»	2	»	»	»	3	»	»	7
Boven-Saramacca	M.	»	2	»	»	»	2	4	1	»	»	»	3	12
	V.	»	»	1	»	»	»	»	»	1	»	»	»	2
Beneden-Saramacca	M.	1	8	3	»	»	3	3	6	9	5	2	»	39
	V.	2	4	2	2	2	3	4	3	1	2	2	4	29
Nickerie	M.	3	5	5	6	7	24	20	11	9	10	2	2	101
	V.	3	11	7	5	»	12	4	5	5	3	4	»	56
Coronie	M.	5	8	4	»	2	3	4	3	4	1	3	1	33
	V.	3	2	1	»	»	4	2	2	3	3	4	»	21
Marowijne	M.	»	»	»	»	1	3	»	»	3	»	»	»	7
	V.	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	1
Totaal	M.	76	145	58	44	47	115	117	128	97	84	49	34	918
	V.	82	119	42	42	37	82	78	61	48	68	105	16	698
Totaal-generaal	»	158	264	100	86	84	197	195	189	145	152	154	50	1616

2°. STERFTESTATISTIEK van iedere maand in de geheele kolonie.

DISTRICTEN.	Januari.	Februari.	Maart.	April.	Mei.	Juni.	Juli.	Augustus.	September.	October.	November.	December.	Totaal.
Paramaribo	91	78	76	83	69	101	81	98	60	66	71	74	951
Cottica	3	4	4	1	5	2	3	3	1	1	4	6	37
Boven-Commewijne	7	1	6	3	2	1	1	1	2	1	1	1	27
Beneden-Commewijne	14	11	12	9	16	13	16	12	1	10	14	6	134
Boven-Suriname	5	6	1	2	3	2	3	3	4	5	»	2	36
Beneden-Suriname	4	2	2	4	2	6	7	8	5	5	3	5	53
Boven-Para	4	5	1	3	6	9	2	7	4	6	5	3	55
Beneden-Para	5	4	1	2	1	»	»	1	1	1	3	3	22
Boven-Saramacca	»	»	2	2	»	1	2	3	1	3	»	»	14
Beneden-Saramacca	7	6	8	2	5	10	5	4	9	5	5	2	68
Nickerie	17	16	22	9	19	5	10	12	17	10	9	11	157
Coronie	4	5	4	2	1	9	4	8	3	4	4	6	54
Marowijne	2	»	»	»	»	1	»	8	»	2	»	3	8
	163	138	139	122	129	160	137	160	108	119	119	122	1616

3°. STERFTESTATISTIEK van de districten, aanwijzende de maatschappelijke klasse waartoe de overledenen behoorden.

DISTRICTEN.	Personen, niet behoorende tot de arbeidersklasse.					Immigranten.					Arbeiders, geen immigranten.					Totaal-generaal.
	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	
Cottica	5	6	»	»	11	2	»	1	2	5	8	5	4	4	21	37
Boven-Commewijne	4	3	2	3	12	»	»	1	»	1	5	4	3	2	14	27
Beneden-Commewijne	»	»	»	1	1	17	10	13	13	53	34	24	14	8	8	134
Boven-Suriname	»	»	»	»	»	»	»	1	»	1	17	9	6	3	35	36
Boven-Para	»	»	»	»	»	»	»	»	1	1	14	13	18	9	54	55
Beneden-Suriname	»	»	»	»	»	3	4	7	5	19	12	4	8	10	34	53
Beneden-Para	»	»	»	»	»	1	»	»	»	1	7	5	7	2	21	22
Boven-Saramacca	3	»	»	»	3	»	»	»	»	»	7	1	2	1	11	14
Beneden-Saramacca	»	»	»	»	»	2	»	2	1	5	27	21	8	7	63	68
Nickerie	2	4	»	1	7	34	9	4	7	54	44	21	17	14	96	157
Coronie	14	12	11	3	40	6	6	2	»	14	»	»	»	»	»	54
Marowijne	1	»	»	»	1	»	»	»	»	»	6	1	»	»	7	8
	30	25	13	8	75	65	29	31	29	154	181	108	87	60	364	665

STATISTIEK van de strafzaken in 1894 behandeld bij de kantongerechten en bij de ommegaande gerechten.

Overtreden artikelen van de herziene strafverordening van 1874 of van andere verordeningen.	AARD DER OVERTREDINGEN.	GERECHTEN. *a.* kantongerecht te Paramaribo. *b.* idem in Nickerie. *c.* idem in Coronie. *d.* ommegaand gerecht te Paramaribo. *e.* ommegaand gerecht op Mariënburg	Aantal zaken.	Aantal beklaagden.	Aantal zaken bij verstek behandeld.	Van de beklaagden werden: veroordeeld.	Van de beklaagden werden: vrijgesproken of van rechtsvervolging ontslagen.	Veroordeeld zijn: tot gevangenisstraf met gedwongen tewerkstelling.	Veroordeeld zijn: tot gevangenisstraf alleen.	Veroordeeld zijn: tot enkele geldboete.	Veroordeeld zijn: tot geldboete en gevangenisstraf met of zonder gedwongen tewerkstelling
29, 30, 128, 130, 131, 132, 135.	Verkoopen van koopwaren in een district zonder vergunning van den Gouverneur en overtredingen van de bepalingen omtrent gewichten en weegwerktuigen.	*a.*	1	1	»	1	»	»	»	1	»
		b.	7	7	»	7	»	»	»	7	»
		c.	1	1	»	1	»	»	»	1	»
		d.	1	1	»	1	»	»	»	1	»
		e.	1	1	1	1	»	»	»	1	»
			11	11	1	11	»	»	»	11	»
41.	Niet voldoen aan de verplichtingen ten opzichte van de communicatie.		1	1	»	»	1	»	»	»	»
54, 56, 58, 79, 90, 171.	Wederspannigheid door geweldadigheden en feitelijke wederstand door woorden en het opzettelijk mishandelen van ambtenaren van politie in- of ter gelegenheid van de uitoefening hunner bediening, al of niet gepaard gaande met andere overtredingen.	*a.*	12	18	»	16	2	4	7	5	»
		b.	2	2	»	2	»	1	»	»	1
		c.	4	4	»	3	1	2	»	»	1
		d.	1	1	»	1	»	1	»	»	»
		e.	2	2	»	1	1	»	1	»	»
			21	27	»	23	4	8	8	5	2
65, 79.	Dronkenschap en mishandeling.	*b.*	1	1	»	1	»	»	»	1	»
		c.	1	1	»	1	»	»	»	1	»
		e.	6	6	1	6	»	»	»	6	»
			8	8	1	8	»	»	»	8	»
67.	In de uitoefening van zijn beroep toedienen van sterken drank aan iemand die in kennelijken staat van dronkenschap verkeert.	*a.*	1	1	»	1	»	»	»	1	»
		b.	1	1	»	1	»	»	»	1	»
			2	2	»	2	»	»	»	2	»

Overtreden artikelen van de herziene strafverordening van 1874 of van andere verordeningen.	AARD DER OVERTREDINGEN.	GERECHTEN. *a.* kantongerecht te Paramaribo. *b.* idem in Nickerie. *c.* idem in Coronie. *d.* ommegaand gerecht te Paramaribo. *e.* ommegaand gerecht op Mariënburg.	Aantal zaken.	Aantal beklaagden.	Aantal zaken bij verstek behandeld.	Van de beklaagden werden: veroordeeld.	Van de beklaagden werden: vrijgesproken of van rechtsvervolging ontslagen.	Veroordeeld zijn: tot gevangenisstraf met gedwongen tewerkstelling.	Veroordeeld zijn: tot gevangenisstraf alleen.	Veroordeeld zijn: tot enkele geldboete.	Veroordeeld zijn: tot geldboete en gevangenisstraf met of zonder gedwongen tewerkstelling.
78bis, 79, 79bis, 80, 90, 151, 155.	Bedreiging en mishandeling, al of niet gepaard met andere overtredingen, toebrengen van slagen of kwetsuren en poging daartoe.	*a.*	15	29	»	18	11	4	2	12	»
		b.	26	32	1	31	1	5	»	26	»
		c.	32	47	»	40	7	17	»	19	4
		d.	59	82	»	59	23	28	»	27	4
		e.	124	179	2	151	24	41	1	105	[1]) 4
			256	369	3	299	66	95	3	189	12
83.	Niet doen van aangifte bij den burgerlijken stand.	*d.*	1	2	»	2	»	»	»	2	»
		e.	1	1	»	1	»	»	»	1	»
			2	3	»	3	»	»	»	3	»
85, 86, 87, 90.	Hoon, laster en beleediging.	*a*	5	5	»	2	3	»	»	2	»
		b.	22	23	3	22	1	1	»	21	»
		c.	11	14	3	13	1	1	1	9	2
		d.	4	5	»	5	»	»	»	5	»
		e.	38	44	»	35	9	2	»	33	»
			80	91	6	77	14	4	1	70	2
92, 93, 94.	Diefstal en poging tot diefstal.	*a.*	29	30	1	26	4	14	10	2	»
		b.	10	10	»	10	»	10	»	»	»
		c.	13	13	1	10	3	9	»	1	»
		d.	21	25	»	18	7	11	»	3	4
		e.	26	43	»	36	6	28	»	7	[2]) 1
			109	121	2	100	20	72	10	13	5
97.	Het koopen van zaken dienende tot uitrusting van militairen beneden den rang van officier.	*a.*	2	2	»	2	»	»	»	2	»
		b.	1	1	»	1	»	»	»	1	»
			3	3	»	3	»	»	»	3	»
103, 104, 117, 125, 151.	Moedwillig beschadigen van eigendommen.	*a.*	5	5	»	1	4	»	»	1	»
		b.	4	4	»	4	»	3	»	1	»
		c.	2	2	»	2	»	»	»	2	»
		d.	14	17	»	13	4	7	»	6	»
		e.	12	13	»	12	1	4	»	8	»
			37	41	»	32	9	14	»	18	»

[1]) In 3 zaken met 4 beklaagden heeft de rechter zich onbevoegd verklaard.

[2]) In 1 zaak met 1 beklaagde heeft de rechter zich onbevoegd verklaard.

Overtreden artikelen van de herziene strafverordening van 1874 of van andere verordeningen.	AARD DER OVERTREDINGEN.	GERECHTEN. a. kantongerecht te Paramaribo. b. idem in Nickerie. c. idem in Coronie. d. ommegaand gerecht te Paramaribo. e. ommegaand gerecht op Mariënburg.	Aantal zaken.	Aantal beklaagden.	Aantal zaken bij verstek behandeld.	Van de beklaagden werden: veroordeeld.	vrijgesproken of van rechtsvervolging ontslagen.	Veroordeeld zijn: tot gevangenisstraf met of zonder tewerkstelling.	tot gevangenisstraf alleen.	tot enkele geldboete.	tot geldboete en gevangenisstraf met of zonder gedwongen tewerkstelling.
106, 107.	Laten losloopen van vee op eens anders grond of op den openbaren weg.	c.	5	5	»	5	»	»	»	5	»
		d.	3	3	»	3	»	»	»	3	»
		e.	2	2	»	2	»	»	»	2	»
			10	10	»	10	»	»	»	10	»
112, 113, 116.	Moedwillig dooden van een huisdier.	d.	1	1	»	»	1	»	»	»	»
		e.	2	2	»	2	»	»	»	2	»
			3	3	»	2	1	»	»	2	»
118	Verzetten van grensscheiding.	c	1	1	»	»	1	»	»	»	»
143	Het door een arbeider op eene plantage weigeren omtrent zijne indentiteit inlichtingen te geven.	e.	1	1	1	1	»	»	»	1	»
147.	Het als huurder van personen die hunne diensten verbonden hebben, niet voldoen aan de voorwaarden bij overeenkomst bedongen.	a	2	2	»	2	»	»	»	2	»
148.	Het desbewust te werk stellen van bij een ander in huur zijnde arbeider.	a	1	1	»	»	1	»	»	»	»
		d.	1	1	»	1	»	»	»	1	»
			2	2	»	1	1	»	»	1	»
151, 155.	Het opzetten van personen die hunne diensten voor een tijd hebben verbonden tot onwil om te werken, en het verstrekken van middelen aan bedoelde personen tot het verlaten van den dienst.	a.	1	1	»	»	1	»	»	»	»
		c.	3	3	»	3	»	1	»	»	2
		b.	4	10	»	7	3	1	»	6	»
			8	14	»	10	4	2	»	6	2
151, 152, 154.	Door personen die hunne diensten verbonden hebben niet voldoen aan de voorwaarden bij overeenkomst bedongen of getracht de kolonie te verlaten.	a	13	21	3	11	10	9	1	1	»
		b.	15	22	1	22	»	22	»	»	»
			28	43	4	33	10	31	1	1	»
156.	Door personen die hunne diensten hebben verbonden beschadigen van voorwerpen aan hunnen huurder toebehoorende.	c	1	4	»	»	4	»	»	»	»
158.	Inbreuk op huisrecht.	a	1	1	»	1	»	»	»	1	»
		b.	1	1	»	1	»	1	»	»	»
			2	2	»	2	»	1	»	1	»

Overtreden artikelen van de herziene strafverordening van 1874 of van andere verordeningen.	AARD DER OVERTREDINGEN.	GERECHTEN. a. kantongerecht te Paramaribo. b. " in Nickerie. c. " " Coronie. d. ommegaand gerecht te Paramaribo. e. ommegaand gerecht op Marienburg.	Aantal zaken.	Aantal beklaagden.	Aantal zaken bij verstek behandeld.	Van de beklaagden werden: veroordeeld.	Van de beklaagden werden: vrijgesproken of van rechtsvervolging ontslagen.	Veroordeeld zijn: tot gevangenisstraf met gedwongen tewerkstelling.	Veroordeeld zijn: tot gevangenisstraf alleen.	Veroordeeld zijn: tot enkele geldboete	Veroordeeld zijn: tot geldboete en gevangenisstraf met of zonder gedwongen tewerkstelling.
90, 104, 141, 151, 152, 153, alsmede 26, 28 en 44 der verordening van 1879 (*Gouvernementsblad* n°. 8).	Overtredingen door immigranten van de verordeningen op de immigratie al of niet gepaard met andere overtredingen.	*b.*	67	93	10	93	»	80	»	9	4
		c.	26	35	1	32	3	17	»	10	5
		d.	129	220	1	213	7	133	»	76	4
		e.	319	627	9	580	46	357	3	212	[3]) 8
			541	975	21	918	56	587	3	307	21
16 j° 42 en 29 der verordening van 1879 (*Gouvernementsblad* n°. 8).	Overtredingen van de immigratie-verordeningen door derden.	*b.*	1	1	»	1	»	»	»	1	»
		d.	1	1	»	1	»	»	»	1	»
			2	2	»	2	»	»	»	2	»
168, 170, 171.	Het ongekleed buiten zijn woning verschijnen, het uiten van voor de zedelijkheid kwetsende taal en het maken van burengerucht.	*b.*	10	17	2	16	1	»	»	16	»
		c.	10	11	»	10	1	»	»	10	»
		d.	4	5	»	5	»	»	»	5	»
		e.	5	6	»	5	1	»	»	5	»
			29	39	2	36	3	»	»	36	»
172.	Afgoderij.	*a.*	1	1	»	»	1	»	»	»	»
173.	Het zonder vergunning visschen, bouthakken of kappen van gras op eigendom van een ander, of van het gouvernement zonder permit.	*b.*	1	2	»	2	»	»	»	2	»
		d.	5	12	»	4	8	»	»	4	»
		e.	3	3	»	3	»	»	»	3	»
			9	17	»	9	8	»	»	9	»
246.	Afwezig blijven als getuige.	*a.*	1	1	1	1	»	»	»	1	»
		b.	1	1	1	1	»	»	»	1	
		c.	1	1	1	1	»	»	»	1	»
		d,	1	2	»	2	»	»	»	2	»
			4	5	3	5	»	»	»	5	»
175 Herziene Strafverordening van 1874 en artt. 14 en 15 der verordening van 1886 (*Gouvernementsblad* n°. 3).	Belastingovertredingen.	*a.*	57	2860	»	[4]) 2614	246	»	»	2614	»
		b.	7	68	3	68	»	»	»	68	»
		c.	16	131	9	131	»	»	»	131	»
		d.	18	101	»	[5]) 85	16	»	»	85	»
		e.	25	117	4	109	8	»	»	109	»
			123	3277	16	3007	270	»	»	3007	»

[3]) In 1 zaak met 1 beklaagde is de strafactie verjaard verklaard.

[4]) Van deze werden 2316 bij verstek veroordeeld.

[5]) Hiervan 60 bij verstek.

Overtreden artikelen van de herziene strafverordening van 1874 of van andere verordeningen.	AARD DER OVERTREDINGEN.	GERECHTEN. *a* Kantongerecht te Paramaribo. *b.* idem in Nickerie. *c.* idem in Coronie. *d.* ommegaand gerecht te Paramaribo *e* ommegaand gerecht op Mariënburg.	Aantal zaken.	Aantal beklaagden.	Aantal zaken bij verstek behandeld.	Van de beklaagden werden: veroordeeld.	vrijgesproken of van rechtsvervolging ontslagen.	Veroordeeld zijn: tot gevangenisstraf met gedwongen tewerkstelling.	tot gevangenisstraf alleen.	tot enkele geldboete.	tot geldboete en gevangenisstraf met of zonder gedwongen tewerkstelling.
40 j°. 3, 10, 12 en 27 der verordening van 1887 (*Gouvernementsblad* n°. 15).	Het in gebreke blijven van het voeren der noodige lichten aan boord van schepen.	*a.*	2	2	»	2	»	»	»	2	»
		e.	1	1	»	1	»	»	»	1	»
			3	3	»	3	»	»	»	3	»
20 der verordening van 1876 (*Gouvernementsblad* 1877 n°. 10)	Schoolverzuim.	*a*	10	10	»	8	2	»	»	8	»
		d.	1	1	»	»	1	»	»	»	»
			11	11	»	8	3	»	»	8	»

RECAPITULATIE.

Kantongerecht te Paramaribo.	163	2996	5	2709	287	31	19	2659	»
» in Nickerie.	179	288	21	285	3	124	»	154	7
» » Coronie.	123	266	15	249	17	46	1	190	12
Ommegaand gerecht te Paramaribo	264	478	1	411	67	180	»	219	12
» » op Mariënburg	586	1065	17	956	103	434	5	504	13
	1315	5093	59	4610	477	815	25	3726	44

STERKTE EN EMPLACEMENT

van het politiepersoneel op ultimo December 1894.

GRADEN.	STERKTE.										Beneden-Para en Beneden-Suriname.				Boven-Para en Boven-Surina[illegible]		
	Hoofdinspecteur van politie.	Inspecteur van politie.	Opperwachtmeester.	Wachtmeesters.	Brigadiers.	Marechaussees 1ste klasse.	Marechaussees 2de klasse.	Hoofdlieden.	Agenten van politie 1ste klasse.	Agenten van politie 2de klasse.	Poelepantje. Beneden-Para.	Fort Nieuw-Amsterdam.	Opzichters op het fort Nieuw-Amsterdam.	Opzichters in Beneden-Para.	Domburg.	Onoribo.	Post [illegible]
Hoofdinspecteur van politie . . .	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Inspecteurs van politie	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Opperwachtmeester	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Wachtmeesters	»	»	»	¹) 1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Brigadiers	»	»	»	»	²) 21	»	»	»	»	»	1	1	»	»	1	1	»
Marechaussees 1ste klasse. . . .	»	»	»	»	»	³) 45	»	»	»	»	2	»	3	»	2	1	
Marechaussees 2de klasse	»	»	»	»	»	»	38	»	»	»	»	1	»	»	»	1	
Hoofdlieden	»	»	»	»	»	»	»	5	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Agenten van politie 1ste klasse. .	»	»	»	»	»	»	»	»	25	»	»	1	1	»	3	1	»
Agenten van politie 2de klasse. .	»	»	»	»	»	»	»	»	»	17	1	»	»	»	»	»	»
Totaal . . .	1	»	»	1	21	45	38	5	25	17	4	3	4	»	6	4	
Mankeert tot compleet.	»	2	1	1	1	3	19	2	2	9							
Organieke sterkte	1	2	1	2	22	48	57	7	27	26							

¹) Doet dienst als directeur van het leprozen etablissement Batavia.

²) Onder de brigadiers zijn twee wachtmeesters-titulair.

³) Onder de marechaussees 1ste klasse zijn drie brigadiers-titulair.

EMPLACEMENT.

Beneden-Commewijne.		Boven-Commewijne, en Cottica.		Beneden- en Boven-Saramacca.				Nickerie.		Marowijne.						
Frederiksdorp.	Mariënburg.	Ephrata.	Sommelsdijk.	Groningen.	Post Nassau.	Mindrinetie.	Coronie.	Nieuw-Nickerie.	Waterloop.	Albina.	Boven-Marowijne.	Totaal gedetacheerden.	Te Paramaribo.	Met binnenlandsch verlof.	Met buitenlandsch verlof.	Totaal-generaal.
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	1
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	1
1	2	»	1	1	1	»	1	2	»	»	1	14	6	1	»	21
3	1	1	1	1	1	»	3	1	1	1	1	25	19	1	»	45
»	1	»	1	2	1	1	1	4	»	»	1	15	22	»	1	38
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	5	»	»	5
1	1	»	»	»	»	2	»	»	»	»	3	13	11	1	»	25
»	1	2	»	»	»	»	»	»	»	1	1	6	11	»	»	17
5	6	3	3	4	3	3	5	7	1	2	7	73	76	3	1	153

Koloniaal verslag van 1895.

II. SURINAME.

BIJLAGE F¹.

N°. 7.

VERSLAG van het onderwijs in de kolonie Suriname over 1894.

§ 1. *Organisatie.*

Bij Gouvernementsresolutie van 3 Februari 1894 litt. A n°. 901, werd de school op het station Groningen, wegens het verloopen der schoolbevolking, zonder vooruitzicht dat deze weder zou aangroeien, opgeheven.

In Februari 1894 opende de heer I. R. Rellum, onderwijzer van den 2den rang, eene bijzondere school voor gewoon lager onderwijs.

De school der Moravische broeders op Bergendal, die sedert geruimen tijd gesloten was, werd in Juli heropend. Daarentegen moest de school bij de boschnegers op Wmhatti in Boven-Cottica gesloten werden omdat er geen leerlingen kwamen opdagen.

Bij Gouvernementsresolutie van 23 Juli 1894 litt. A n°. 5399 werd bepaald dat de meisjes die de openbare school in de Maagdenstraat bezochten met 1 Augustus naar de inmiddels gereed gekomen Wilhelminaschool zouden overgaan.

In de maand September hadden de bij art. 28 aan het huishoudelijk reglement voorgeschreven openbare lessen plaats. Zij werden door de commissie van onderwijs en door den ondergeteekende bijgewoond, terwijl het onderzoek in de hoogere klassen op twee achtereenvolgende dagen door den heer waarnemend Gouverneur werd gevolgd.

Na afloop van het onderzoek werden bevorderd van klasse

B	tot	I 26	jongens	en 4	meisjes	te	zamen	30	leerlingen
I	»	II 22	»	» 12	»	»	»	34	»
II	»	III 20	»	» 7	»	»	»	27	»
III	»	IV 20	»	» 4	»	»	»	24	»
IV	»	V 26	»	» »	»	»	»	27	»
V	»	VI 14	»	» 3	»	»	»	17	»

Totaal 128 jongens en 30 meisjes, te samen 158 leerlingen.

Aan 9 leerlingen van de zesde of hoogste klasse, namelijk aan C. H. van Amson, A. I. da Costa, F. R. Dearten, R. C. Bueno de Mesquita, M. A. de la Parra, G. B. Rebberg, A. da Silva, Henriette W. Polak en Isabella W. Spong werd het getuigschrift bedoeld bij art. 28 van het huishoudelijk reglement uitgereikt, terwijl het aan 4 leerlingen moest geweigerd worden.

Niet bevorderd werden van:

klasse	B	11	leerlingen
»	I	3	»
»	II	8	»
»	III	12	»
»	IV	16	»
»	V	10	»

Totaal 60 leerlingen.

Door 1 leerling werd aan het examen geen deel genomen.

Op ultimo December 1894 was het getal leerlingen 246, te weten 200 jongens en 46 meisjes, verdeeld als volgt:

in klasse	B	20	jongens	en 1	meisje,	te	zamen	21	leerlingen
»	» I	37	»	» 6	meisjes	»	»	43	»
»	» II	36	»	» 16	»	»	»	52	»
»	» III	31	»	» 9	»	»	»	40	»
»	» IV	29	»	» 9	»	»	»	38	»
»	» V	34	»	» 1	meisje	»	»	35	»
»	» VI	13	»	» 4	meisjes	»	»	17	»

Onder deze cijfers zijn de leerlingen begrepen, die krachtens art. 7 van het besluit van 6 October 1887 (*Gouvernementsblad* n°. 27) kosteloos de school bezochten.

Bij Gouvernementsresolutie van 5 Maart 1894 litt. A n°. 1648 werd aan den heer R. A. P. C. O'Ferrall, als tegemoetkoming in de kostelooze toelating van leerlingen op zijne avondschool voor handwerklieden, een subsidie van f 1000 voor den tijd van één jaar verleend.

Op ultimo December 1894 telde deze school 76 leerlingen, van welke het grootste gedeelte kosteloos was ingeschreven. Het getal leerlingen bedroeg op ultimo Debember

1888	20	1891	40
1889	35	1892	45
1890	35	1893	65

In het begin van Juni nam de heer J. P. van den Corput ontslag als onderwijzer aan de school, terwijl de heer J. Elshove, machinist aan boord van Hr. Ms. stoomschip *Suriname*, na het vertrek van dit schip als onderwijzer vervangen werd door den heer I. van Wacheu, machinist aan boord van Hr. Ms. stoom- *Bonaire*.

Ook het personeel van de sedert Juli 1893 aan de avondschool verbonden werkplaats onderging wijziging; de heer A. Davidsen staakte namelijk het onderwijs in het timmeren, waarmede de heer I. van Breet belast werd.

Op het einde van het jaar bedroeg het getal leerjongens 9 tegen 14 op gelijk tijdstip van 1893.

Bij Gouvernementsresolutie van 6 April 1894 litt. A n°. 2513 werd, behoudens nadere verantwoording, overeenkomstig zijn voorstel, een bedrag van f 150 ter beschikking gesteld van den districts-commissaris van Boven-Para tot het doen geven van practisch onderwijs in het timmeren aan kinderen van de landbouwers op het station Domburg. Dit onderwijs werd aan eenige leerlingen van de hoogste klasse der Gouvernementsschool nabij Domburg gegeven door den agent van politie Monpellier, die een bekwaam timmerman is. Aanvankelijk zijn de resultaten zeer bevredigend.

Bij Gouvernementsresolutie van 16 April 1894 litt. A n°. 2755 werd aan de openbare school voor jongens de naam gegeven van Sypesteijnschool.

De avondcursus voor herhalingsonderwijs, door den heer I. R. Rellum in Juni 1892 geopend, werd op ultimo December 1894

door 8 leerlingen bezocht. Op hetzelfde tijdstip van 1892 en 1893 waren de cijfers respectievelijk 7 en 8.

Bij Gouvernementsresolutie van 5 Juni 1894 litt. A n°. 4099, werd aan den heer L. A. Murinoen vergunning verleend, met dispensatie van het wettelijk vereischte daartoe, om aan het hoofd van de school op Bergendol te staan.

Ter vervanging van den heer G. K. Muller, die de kolonie heeft verlaten, werd bij Gouvernementsresolutie van 24 Januari 1895 litt. A n°. 612, de heer A. H. de Balbian Verster, 1ste luitenant der infanterie, tot lid van de sub-commissie van onderwijs in Nickerie benoemd.

§ 2. *Examens ter verkrijging van akten van bekwaamheid tot het geven van onderwijs.*

In 1894 werden deze examens tweemaal afgenomen. Aan het eerste examen — in Maart en April — namen 13 candidaten deel, namelijk:

6 voor den 4den rang (waaronder 1 vrouwelijke),

2 » » 3den »

1 » » 2den »

4 » de handwerken voor meisjes.

Na afloop van het schriftelijk werk voor de rangen werden 4 der candidaten voor den 4den, de beide candidaten voor den 3den en de candidaat voor den 2den rang afgewezen. Twee der candidaten voor den 4den rang, namelijk C. M. Themen en mejuffrouw R. I. Pos werden tot het mondeling examen toegelaten en verkregen de verlangde akte.

Bij dit examen stonden de heeren I. I. Heilbron en I. A. H. Reiziger als deskundigen de commissie bij.

De akte voor de handwerken voor meisjes werd toegekend aan mejuffrouw I. H. Danjon en mejuffrouw M. O'Ferrall, terwijl 2 candidaten werden afgewezen.

Mevrouw I. A. H. Reiziger en mevrouw H. I. van der Sluijs — de eerste in het bezit van de akten voor de nuttige en voor de fraaie, de laatste in het bezit van die voor de nuttige handwerken — stonden bij dit examen als deskundigen de commissie bij.

Voor het examen dat in October plaats vond, hadden 19 candidaten zich aangemeld, namelijk:

8 voor den 4den rang (waaronder 2 vrouwelijke),

3 » » 3den »

4 voor den 2den rang,

1 » het Fransch (1 vrouwelijke),

3 » de handwerken voor meisjes.

Vóór den aanvang van het examen trokken 2 der candidaten voor den 2den rang zich terug.

De 3 candidaten voor de handwerken voor meisjes, mejuffrouwen A. M. T. Meijer, J. B. Schluter en H. G. Weenink — geestelijke zusters — verkregen de verlangde akte.

Van de overige candidaten werden na het schriftelijk werk 10 afgewezen, namelijk:

5 voor den 4den rang,

3 » » 3den »

2 » » 2den »

Tot het mondeling examen werden dus 3 candidaten voor den 4den rang, waaronder de 2 vrouwelijke, en de candidaat voor de Fransche taal toegelaten, die de verlangde akte verkregen. Er werden dus toegekend 3 akten voor den 4den rang, namelijk aan W. J. Zinhagel, mejuffrouw G. E. Draaten en mejuffrouw E. Kiesel en 1 akte voor het Fransch, namelijk aan mejuffrouw C. J. M. Vansomme, geestelijke zuster.

De commissie werd bijgestaan:

bij de rangexamens en bij het examen in de Fransche taal door de heeren I. J. Heilbron en J. A. H. Reiziger;

bij het examen in de handwerken voor meisjes door mevrouw J. A. H. Reiziger en mejuffrouw C. J. de Both, geestelijke zuster, die in het bezit is van de akte voor nuttige handwerken.

In 1894 werden toegekend:

5 akten voor den 4den rang,

1 akte » het Fransch,

5 akten » de handwerken voor meisjes.

Ter vergelijking van de beide in 1894 gehouden rangexamens met die van vorige jaren, zijn hier twee staten opgenomen aanwijzende het gemiddeld getal punten in de verschillende vakken verkregen door

1°. al de candidaten;

2°. al de toegelaten candidaten.

Tot toelichting diene dat 10 het hoogste cijfer is dat in eenig vak kan worden verkregen.

EXAMENVAKKEN.	Gemiddeld getal punten verkregen door de candidaten voor den											
	4den rang.				3den rang.				2den rang.			
	1891	1892	1893	1894	1891	1892	1893	1894	1891	1892	1893	1894
Schrijven	6	5	6	6	6	6	7	6	6	6	6	5
Nederlandsche taal	5	4	5	5	5	5	6	5	5	6	6	5
Vormleer	4	5	5	5	6	5	5	4	4	5	5	3
Rekenen	4	5	5	4	5	6	5	4	6	6	7	6
Aardrijkskunde	4	5	5	5	5	5	6	5	5	6	6	6
Geschiedenis	4	5	4	6	4	6	5	6	6	7	4	7
Kennis der natuur	5	4	4	5	5	5	3	4	4	6	4	5
Onderwijs en opvoedkunde	4	4	5	5	5	6	5	5	4	5	4	5
Totaal	36	37	39	41	41	44	42	39	40	47	42	42
Getal candidaten	16	23	29	14	8	14	5	5	3	3	3	3

EXAMENVAKKEN.	Gemiddeld getal punten verkregen door de candidaten toegelaten voor den											
	4den rang.				3den rang.				2den rang.			
	1891	1892	1893	1894	1891	1892	1893	1894	1891	1892	1893	1894
Schrijven	6	5	7	6	6	6	8	»	7	6	8	»
Nederlandsche taal	6	6	5	6	5	5	6	»	7	6	6	»
Vormleer	5	6	5	6	6	5	4	»	5	5	5	»
Rekenen	6	6	6	4	6	6	6	»	8	6	6	»
Aardrijkskunde	5	5	6	7	6	6	5	»	5	6	5	»
Geschiedenis	6	6	5	6	3	6	5	»	5	7	5	»
Kennis der natuur	6	4	4	5	8	5	3	»	3	6	3	»
Onderwijs en opvoedkunde	7	5	5	6	6	6	5	»	5	5	5	»
Totaal	47	43	43	46	46	45	42	»	45	47	43	»
Getal toegelaten candidaten	6	5	7	5	1	10	1	»	1	3	1	»

§ 3. *Getal en aard der scholen.*

Blijkens de hierbij gaande bijlage bedroeg op ultimo December 1894 het getal scholen voor gewoon en uitgebreid lager onderwijs in de kolonie 47, waarvan 23 te Paramaribo en 24 in de districten.

Te Paramaribo:

7 niet gesubsidieerde particuliere scholen,

1 » » school,

6 Gouvernementsscholen,

5 gesubsidieerde scholen der Moravische broeders,

4 » » » Roomsch-Katholieke geestelijken,

In de districten:

13 Gouvernementsscholen,

8 gesubsidieerde scholen der Moravische broeders,

3 » » » Roomsch-Katholieke geestelijken,

Voorts waren er nog 3 Gouvernementsscholen in de districten waarop kinderen van Britsch-Indische immigranten onderwijs ontvangen in hunne landstalen en 3 scholen van de Moravische broeders bij de boschnegers.

Omtrent de everige scholen te Paramaribo en de bewaarscholen wordt verwezen naar §§ 1, 4, 5 en 7 van dit verslag.

§ 4. *De centraalschool.*

In den loop van het jaar onderging het onderwijzend personeel geene wijziging.

Op ultimo December 1894 bedroeg het getal leerlingen 13. De oudste leerling was 16, de jongste 14 jaar oud; de gemiddelde leeftijd der leerlingen was ruim 15 jaar.

In het volgende staatje zijn de cijfers voor de jaren 1890—1894 samengevat.

	1890	1891	1892	1893	1894
Getal leerlingen op ult. December	12	9	13	11	13
Ouderdom van den oudsten leerling	18	19	19	20	16
» » » jongsten »	14	15	13	14	14
Gemiddelde leeftijd der leerlingen	16	17	16	16	15

§ 5. *De normaalschool.*

Het onderwijzend personeel bestaat uit de heeren J. J. Heilaron (directeur), J. A. H. Reiziger en S. del Castillo (onderwijzer in het teekenen).

Aan het toelatingsexamen, dat op 29 en 30 October plaats vond, werd door 14 candidaten deelgenomen, namelijk 9 mannelijke en 5 vrouwelijke, allen voor den eersten cursus.

Van dezen werden 5 afgewezen, namelijk 4 mannelijke en 1 vrouwelijke; toegelaten werden 5 mannelijke en 4 vrouwelijke.

De gemiddelde leeftijd der toegelaten candidaten was ruim 16 jaar.

In 1894 werd door 4 kweekelingen een voldoend examen voor den 4den rang afgelegd.

Op ultimo December 1894 telde

de 1ste cursus 9 mannelijke en 9 vrouwelijke kweekelingen,

» 2de » 10 » » 4 » »

te zamen 19 13

in het geheel dus 32 tegen 27 op gelijk tijdstip van 1893.

De leesbibliotheek der normaalschool bestond op ultimo December 1894 uit 61 boekwerken, uitmakende 80 boekdeelen. Gedurende 1894 werden door 13 kweekelingen 102 boekdeelen aangevraagd.

§ 6. *Onderwijzend personeel.*

Worden de scholen bij de boschnegers wèl, de normaalschool, de centraalschool, de in § 1 genoemde avondscholen, de scholen voor kinderen van Britsch-Indische immigranten en de bewaarscholen niet medegeteld, dan was op ultimo December 1894 het onderwijzend personeel samengesteld als volgt:

te Paramaribo:

6 onderwijzers en 1 onderwijzeres van den 1sten rang,

8 » » 2den »

23 » » 17 onderwijzeressen van den 3den rang;

30 » » 11 » » » 3den »

1 onderwijzer met akte alleen voor het teekenen,

1 onderwijzeres » » » » » Fransch.

1 » » » » » » Engelsch,

1 » » » » » de Nederlandsche taal en letterkunde (middelbaar onderwijs) en voor het Engelsch,

10 onderwijzeressen met akte alleen voor de handwerken voor meisjes,

voorts nog 23 mannelijke en 49 vrouwelijke personen zonder onderwijzersrang of speciale akte, die in de scholen hulp verleenden of in speciale vakken onderwijs gaven;

in de districten:

3 onderwijzers van den 2den rang,

12 » » » 3den »

14 » » » 4den »

4 » zonder rang,

voorts nog 4 personen van het mannelijk en 6 van het vrouwelijk geslacht, die in de school hulp verleenden of in speciale vakken onderwijs gaven; hierbij niet medegerekend de echtgenooten der Moravische zendelingen die onderwijs geven in vrouwelijke handwerken;

in de geheele kolonie derhalve:

96 geëxamineerde onderwijzers,

29 » onderwijzeressen,

te zamen 125 tegen 124 op gelijk tijdstip van 1893, voorts 1 onderwijzer met akte alleen voor het teekenen, 2 onderwijzeressen met akten alleen voor vreemde talen, 1 onderwijzeres met akte alleen voor het Engelsch en voor de Nederlandsche taal en letterkunde (middelbaar onderwijs), 10 onderwijzeressen met akte alleen voor de handwerken voor meisjes, 4 onderwijzers zonder rang aan het hoofd van scholen en 73 niet geexamineerde personen, die in de scholen hulp verleenden of in speciale vakken onderwijs gaven.

In den volgenden staat wordt, ter vergelijking, het getal onderwijzers van de verschillende rangen opgegeven, die bij het gewoon lager en het uitgebreid lager onderwijs werkzaam waren op ultimo December van de jaren 1887-1894.

De onderwijzers, die uitsluitend akten voor speciale vakken bezitten zijn hieronder dus niet begrepen.

	1887	1888	1889	1890	1891	1892	1893	1892
Onderwijzers van den 1sten rang . . .	2	4	4	5	5	5	6	6
» » » 2den » . . .	5	7	9	6	7	10	10	11
» » » 3den » . . .	30	29	26	28	27	34	36	35
» » » 4den » . . .	37	39	41	42	44	38	44	44
Onderwijzeressen van den 1sten rang. .	1	1	1	1	1	»	»	1
» » » 2den » . .	»	»	»	»	»	»	»	»
» » » 3den » . .	16	17	18	18	17	18	19	17
» » » 4den » . .	12	13	13	9	8	7	9	11
Totaal van den 1sten » . .	3	5	5	6	6	5	6	7
Totaal van den 2den » . .	5	7	9	6	7	10	10	11
Totaal van den 3den » . .	46	46	44	46	44	52	55	52
Totaal van den 4den » . .	49	52	54	51	52	45	53	55
Totaal der 4 rangen . .	103	110	112	109	109	112	124	125

De mutatiën in het onderwijzend personeel op de Gouvernementsscholen in 1894 waren als volgt:

1°. bij Gouvernementsresolutie van 17 Januari litt. A n°. 472 werd aan mejuffrouw C. E. N. de Maesschalk, op haar verzoek, met ingang op 31 Januari, eervol ontslag verleend als kweekeling aan de Emmaschool;

2°. bij Gouvernementsresolutie van 25 Januari litt. A n°. 711 werd aan den heer I. R. F. Chandler, op zijn verzoek, met ingang op 31 Januari, eervol ontslag verleend als kweekeling aan de openbare school voor jongens;

3°. bij Gouvernementsresolutie van 1 Februari litt. A n°. 843 werd de heer M. I. Goudberg, onderwijzer van den 4den rang, met ingang op dien datum, tijdelijk tot kweekeling aan de openbare school voor jongens aangesteld;

4°. bij Gouvernementsresolutie van 3 Februari litt. A n°. 901 werd, in verband met de opheffing van de school op het station Groningen, de heer W. N. Ringeling, onderwijzer aan die school, in afwachting van eene vacature in de districten, werkzaam gesteld aan de Emmaschool;

5°. bij Gouvernementsresolutie van 27 Maart litt. A n°. 2177 werd, met ingang op 1 April, mejuffrouw S. H. da Granada, kweekeling aan de openbare school voor uitgebreid lager onderwijs, tot onderwijzeres aan die school benoemd;

6°. bij Gouvernementsresolutie van 6 April litt. A n°. 2512 werd, met ingang op 1° April, de heer I. W. Lobato, die tijdelijk als zoodanig fungeerde, tot onderwijzer aan de openbare school voor uitgebreid lager onderwijs benoemd;

7°. bij Gouvernementsresolutie van 14 Mei litt. A n°. 3510 werd voor den tijd van vier maanden, ingaande op 14 Mei, de heer A. T. Oliviera, hoofd van de van Sypesteijnschool, belast met de functien van commies ter Gouvernements-secretarie, tevens chef van afdeeling A;

8°. bij Gouvernementsresolutie van 25 Juni litt. A n°. 4628 werd aan den heer G. C. Samson, aan wien bij resolutie van 28 December 1893 litt. A n°. 9157 zes maanden binnenlandsch verlof was verleend, op zijn verzoek, eervol ontslag verleend als kweekeling aan de openbare school voor uitgebreid lager onderwijs;

9°. bij Gouvernementsresolutie van 27 Juni litt. A n°. 4706 werd, met ingang op 1 Juli, op zijn verzoek, aan den heer J. E. Abarbanel, onderwijzer aan de Willemschool, eervol ontslag uit 's lands dienst verleend;

10°. bij Gouvernementsresolutie van 27 Juni litt. A n°. 4735 werd, met buiten werking stelling van de resolutie van 30 Mei 1893 litt. A n°. 3861, bepaald, dat met ingang op 1 Juli:

a. de heer F. W. I. Hiemcke — van verlof teruggekeerd — weder zou optreden als hoofd van de school op het fort Nieuw-Amsterdam;

b. de heer C. G. van de Leuv — tijdelijk hoofd van genoemde school — zijne functiën als onderwijzer aan de Westerschool zou hervatten;

c. de heer A. W. P. Rhenardus — die gedurende het verlof van den heer Hiemcke den heer van de Leuv had vervangen als onderwijzer aan de Westerschool — weder als tijdelijk onderwijzer aan de Willemschool zou optreden;

11°. bij Gouvernementsresolutie van 23 Juli litt. A n°. 5399 werd, in afwachting van eene nadere regeling van het onderwijzend personeel, aan de Wilhelminaschool aangesteld:

a. tot hoofd de heer J. T. DE MIRANDA,
b. tot onderwijzer de heer E. J. ARLEIN,
c. tot onderwijzeres mejuffrouw O. M. ENGELBRECHT,
d. tot kweekeling mejuffrouw P. A. M. SANCHES;

12°. bij Gouvernementsresolutie van 25 Juli litt. A n°. 5448 werd mevrouw H. P. DIEULAFIT opnieuw voor één jaar belast met het onderwijs in handwerken voor meisjes op de school op plantage Nieuw-Meerzorg;

13°. bij Gouvernementsresolutie van 27 Juli litt. A n°. 5508 werd mejuffrouw M. A. LOTH, met ingang op 31 Juli, op haar verzoek, eervol ontheven van de tijdelijke aanstelling tot kweekeling aan de van Sypesteynschool;

14°. bij Gouvernementsresolutie van 31 Juli litt. A n° 5599 werd bepaald dat de heer J. N. HELSTONE — van verlof teruggekeerd — op 1°. Augustus zijne functien zou hervatten als onderwijzer in den zang aan de openbare school voor uitgebreid lager onderwijs aan de van Sypesteynschool en aan de Emmaschool;

15°. bij Gouvernementsresolutie van 6 Augustus litt. A n°. 5729 werd, met ingang op 7 Augustus, op zijn verzoek, aan den heer H. G. W. DE MIRANDA, kweekeling aan de van Sypesteynschool, eervol ontslag uit 's lands dienst verleend;

16°. bij Gouvernementsresolutie van 15 Augustus litt. A n° 5943 werd, met ingang op 16 Augustus, op zijn verzoek, aan den heer E. DE BARRIOS, kweekeling aan de Westerschool, eervol ontslag uit 's lands dienst verleend;

17°. bij Gouvernementsresolutie van 17 Augustus litt. A n°. 6008, werd aan mejuffrouw E. ALVARES — tijdelijk aangesteld tot kweekeling aan de openbare school voor uitgebreid lager onderwijs — met ingang op 31 Augustus, op haar verzoek, eervol ontslag uit 's lands dienst verleend;

18°. bij Gouvernementsresolutie van 5 September litt. A n°. 6371 werd:

a. met ingang op 1 October tot onderwijzeres aan de Willemschool benoemd, mejuffrouw W. M. KNOCH, onderwijzeres aan de Emmaschool;

b. met ingang op 1 October tot 3de onderwijzeres aan de Emmaschool mejuffrouw T. I. ABDOT, 4de onderwijzeres aan deze school;

c. de onderwijzer A. W. P. RHENARDUS tijdelijk — namelijk te beginnen na de groote vacantie — geplaatst aan de Emmaschool;

19°. bij Gouvernementsresolutie van 5 September litt. A n°. 6372 werd, met ingang op 1 October, tijdelijk aangesteld tot kweekeling aan de openbare school voor uitgebreid lager onderwijs mejuffrouw E. DA VRIES, kweekeling aan de Emmaschool;

20°. bij Gouvernementsresolutie van 11 September litt. A n°. 6530 werd tot ultimo September bestendigd de tijdelijke aanwijzing van den heer A. T. OLIVIERA als commies, tevens chef van afdeeling A ter Gouvernements-secretarie;

21°. bij Gouvernementsresolutie van 29 September litt. A n°. 6921 werd de evengenoemde tijdelijke aanwijzing van den heer OLIVIARA bestendigd tot 31 December 1894;

22°. bij Gouvernementsresolutie van 1 October litt. A n°. 6957 werd, met ingang op 1 November, uiterlijk tot en met 31 October 1897, den onderwijzer W. N. RINGALINN, op het daartoe door hem gedaan verzoek, een wachtgeld van f 1000 's jaars toegekend;

23°. bij Gouvernementsresolutie van 3 November litt. A n°. 7631 werd, met ingang op 6 November, de heer J. W. ZUNDER, bezitter van den 4den onderwijzersrang, aangesteld tot kweekeling aan de Westerschool;

24°. bij Gouvernementsresolutie van 12 November litt. A n°. 7807 werden, met ingang op 15 November, tijdelijk aangesteld tot kweekeling:

a aan de van Sypestijnschool mejuffrouw G. E. DRAGTEN, bezitster van den 4den onderwijzersrang;

b. aan de Emmaschool mejuffrouw J. W. SPONN;

25°. bij Gouvernementsresolutie van 16 November litt. A. n°. 7916 werd, met ingang op 20 November, mejuffrouw L. A. BARTELINK aangesteld tot kweekeling aan de Westerschool;

26°. bij Gouvernementsresolutie van 19 December litt. A. n°. 8690 werd voor onbepaalden tijd bestendigd de bovengenoemde aanwijzing van den heer A. T. OLIVIARA als commies ter Gouvernements-secretarie.

Ik teeken hier nog aan dat, op hun verzoek, eervol ontslag uit 's lands dienst werd verleend »

bij Gouvernementsresolutie van 10 Januari 1895 litt. A n°. 245, met ingang op 1 Februari, aan mejuffrouw ELIZA A. HAMBTON, leerares aan de openbare school voor uitgebreid lager onderwijs;

bij Gouvernementsresolutie van 30 Januari 1895 litt. A n°. 752, aan mejuffrouw E. JUDA, kweekeling aan de Emmaschool;

bij Gouvernementsresolutie van 31 Januari 1895 litt. A n°. 764, met ingang op 1 Februari, aan den onderwijzer A. C. COTINO.

Mejuffrouw HAMBTON en de heer COTINO werden in Nederland voor den dienst afgekeurd.

Binnen- of buitenlandsche verloven werden in 1894 niet verleend. Verlofsverlenging tot verder herstel van gezondheid werd in den loop van 1894 bij ministerieele beschikking verleend aan:

mejuffrouw H. C. MAURS (8 Februari litt. B n°. 65/39 en 23 Augustus litt. B n°. 34/271);

mej. M. T. VAN MEERTEN (10 April litt. A n°. 20/113 en 21 September litt. B n°. 57/308);

den heer A. C. COTINO (8 Juni litt. B n°. 26/184);

mejuffrouw E. A. HAIGHTON (13 Juni litt. B n°. 20/192);

den heer J. C. HOFKER (13 Juli litt. B n°. 13/231).

Voorts verzuimden verscheidene onderwijzers en onderwijzeressen wegens ziekte gedurende korteren of langeren tijd de school. Evenals in 1893 was op enkele schulen het verzuim van het personeel zeer belangrijk.

§ 7. *Getal en aard der schoolgaande kinderen.*

Op de scholen voor gewoon en uitgebreid lager onderwijs waren op ultimo December 1894 ingeschreven:

in de geheele kolonie:

3493 jongens,
3329 meisjes,

te zamen 6822 leerlingen,

tegen 6612 op gelijk tijdstip van 1893; het getal leerlingen is derhalve vermeerderd met 210, te weten: 106 jongens en 104 meisjes;

te Paramaribo:

3576 jongens,
2737 meisjes,

te zamen 5313 leerlingen,

zijnde bijna 78 pct. van het getal schoolgaande kinderen in de kolonie, tegen 5101 leerlingen op gelijk tijdstip van 1893. Het getal leerlingen is te Paramaribo vermeerderd met 212, te weten 98 jongens en 114 meisjes;

in de districten:

917 jongens,
592 meisjes,

te zamen 1509 leerlingen,

zijnde ruim 22 pct. van het geheele getal schoolgaande kinderen in de kolonie, tegen 1511 op gelijk tijdstip van 1893. Het getal leerlingen in de districten is dus verminderd met 2, te weten vermeerderd met 8 jongens en verminderd met 10 meisjes.

De onderstaande opgaven vermelden de plaatsen van vestiging en de bevolking der districtsscholen op ultimo December 1894.

a. *Gouvernementsscholen.*

1°.	op de plantage Nieuw-Meerzorg	79	leerlingen,
2°.	» het station Frederiksdorp	28	»
3°.	» » fort Nieuw-Amsterdam	41	»
4°.	» den grond Berlijn	31	»
5°.	» » » Hannover	44	»

6°. op den grond Onverwacht. . . . . 45 leerlingen,
7°. » » » Onoribo . . . . 28 »
8°. » de plantage la Rencontre . . . . . . 51 »
9°. » den grond Hague . . . . 27 »
10°. » het dorp Totness . . . . 55 »
11°. » den grond Weltevreden . . . . 58 »
12°. » » » Ma Mère . . . . 31 »
13°. te Nieuw-Nickerie . . . . 147 »

te zamen . . 665 leerlingen.

b. *Scholen der Moravische broeders.*

1°. op het etablissement Charlottenburg 49 leerlingen;
2°. » » » Wederzorg 22 »
3°. » » » Leliendaal 60 »
4°. » » » Clevia 43 »
5°. » » » Bersaba 42 »
6°. » » » Bergendal 29 »
7°. » » » Salem 197 »
8°. » » » Waterloo 81 »

te zamen 623 »

c. *Scholen der Roomsch-Katholieke geestelijken.*

1°. op het etablissement Marienella 43 leerlingen;
2°. » » » Mary's hope 161 »
3°. te Nieuw-Nickerie (St. Alphonsusschool 117 »

te zamen 321 »

In de districten is, vergeleken met ultimo December 1893, de bevolking op de Gouvernementsscholen derhalve verminderd met 21, op de scholen der Moravische broeders en der Roomsch-Katholieke geestelijken vermeerderd respectievelijk met 8 en 11.

Op 13 districtsscholen was het getal leerlingen op ultimo December 1894 minder dan op gelijk tijdstip van 1893, terwijl 10 scholen een grootere schoolbevolking vertoonden.

In den volgenden staat zijn de schoolgaande kinderen in de geheele kolonie gegroepeerd naar de leeftijden.

LEEFTIJD	Getal schoolgaande kinderen op ultimo December 1894.			
	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Per 100.
beneden 7 jaar	114	60	174	2.55
» 7 »	393	421	814	11.93
» 8 »	517	462	979	14.35
» 9 »	491	497	988	14.48
» 10 »	445	459	904	13 25
» 11 »	438	433	871	12.77
» 12 »	380	422	802	11.76
» 13 »	391	358	749	10.98
» 14 »	222	168	390	5.72
» 15 »	70	38	108	1 58
boven 15 »	32	11	43	0.63

Men had dus op ultimo December 1894:

174 schoolgaande kinderen beneden 7 jaar,
5358 » » van 7 tot 12 jaar,
1290 » » boven 12 jaar,

tegen 162, 5323 en 1127 op ultimo December 1893.

De bovenstaande cijfers hebben alleen betrekking op de scholen voor gewoon lager en uitgebreid lager onderwijs. De normaalschool, de centraalschool, de beide avondscholen, de scholen voor kinderen van Britsch-Indische immigranten, de scholen bij de boschnegers en de bewaarscholen zijn daaronder niet begrepen.

Op de 6822 op ultimo December 1894 de scholen voor gewoon lager en uitgebreid lager onderwijs bezoekende kinderen had men 139 geëxamineerde onderwijzers, hieronder begrepen die met akten uitsluitend voor speciale vakken. Van deze laatsten waren op genoemden datum 2, van de rangonderwijzers 3 met buitenlandsch verlof afwezig. Er bleven dus 134 over, dat is gemiddeld 1 onderwijzer op 50.9 leerlingen, tegen 50.5 in het jaar te voren.

Te Paramaribo had men:

110 geëxamineerde onderwijzers van welke 3 met verlof (namelijk 2 met speciale akten en 1 met rangakte); er bleven dus 107 onderwijzers op 5313 leerlingen, of

1 geëxamineerden onderwijzer op 49.7 leerlingen, tegen
1 » » » 49 » in 1893;

in de districten had men:

29 geëxamineerde onderwijzers van welke 2 met verlof; er bleven dus over 27 onderwijzers op 1509 leerlingen, of

1 geëxamineerden onderwijzer op 55.9 leerlingen, tegen
1 » 4 » 56 » in 1893.

Uit de bijlage blijkt hoe de verhoudingen waren voor elk district en voor de verschillende categoriën van scholen.

Op de hierbedoelde scholen had men op ultimo December 1894 op elke 100 leerlingen:

in de geheele kolonie . . 51.2 jongens en 48.8 meisjes,
te Paramaribo . . . . . 48.5 » » 51,5 »
in de districten. . . . . 60.8 » » 39.2 »

Neemt men alleen de schoolgaande kinderen van 7 tot 12 jaar, dan waren op elke 100 leerlingen:

in de geheele kolonie . . 49.7 jongens en 50.3 meisjes,
te Paramaribo . . . . . 46.5 » » 53 5 »
in de districten . . . . 60.5 » » 39.5 »

Uit den volgenden staat blijkt welke categoriën van leerlingen de scholen bezochten en welke de getalsterkte was van elke categorie op ultimo December 1894.

		Getal schoolgaande kinderen op ultimo December			Per 100 op ultimo December		
		1892.	1893.	1894	1892.	1893.	1894.
Paramaribo en districten.							
Voor rekening van	particulieren	870	919	997	13,7	13,9	14,6
	het Gouvernement	1911	1940	1945	30,2	29,4	28,5
Op de gesubsidieerde scholen der. .	Moravische broeders	1943	2075	2189	30,7	31,4	32,1
	Roomsch-Katholieke geestelijken	1604	1678	1691	25,3	25,4	24,8
Paramaribo.							
Voor rekening van.	particulieren	861	911	987	17,6	17,9	18,6
	het Gouvernement	1263	1262	1290	25,8	24,7	24,3
Op de gesubsidieerde scholen der. .	Moravische broeders	1468	1560	1666	30	30,6	31,4
	Roomsch-Katholieke geestelijken	1303	1368	1370	26,6	26,8	25,8
Districten.							
Voor rekening van.	particulieren	9	8	10	0,6	0,5	0,7
	het Gouvernement	648	678	655	45,2	44,9	43,4
Op de gesubsidieerde scholen der .	Moravische broeders	475	515	623	33,1	34,1	34,7
	Roomsch-Katholieke geestelijken	301	310	321	21	20,5	21,3

In het cijfer van 1370 leerlingen op de gesubsidieerde scholen der Roomsch-Katholieke geestelijken te Paramaribo zijn 212 leerlingen begrepen die tegen betaling op de St. Petrus- en Paulusschool geplaatst worden. (Deze opmerking geldt ook het cijfer 1691). In het geheel gingen dus te Paramaribo voor rekening van particulieren ter school 987 + 212 of 1199 kinderen, tegen 911 + 209 of 1120 op ultimo December 1893.

Het getal leerlingen op de scholen bij de boschnegers was op ultimo December 1894:

	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
op Koffiekamp (Boven-Suriname) . . .	10	11	21
» Kopenkrisie (Coppename)	4	3	7
» Aurora (Boven-Suriname)	11	5	16
te zamen	25	19	44

Aan het hoofd van deze scholen stonden respectievelijk L. C. Drakenstein, Christiaan Craag en Izaak Albitrouw, alle drie zonder onderwijzersrang.

Op de scholen voor kinderen van Britsch-Indische immigranten waren de cijfers:

	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
op Marienburg	42	36	78
» Zoelen	57	9	66
» Alliance	19	11	30
te zamen	118	56	174

Aan het hoofd van deze scholen stonden Noor Mahomed, Fazal Ali en Balkisson.

Het volgend staatje geeft een overzicht van de bewaarscholen te Paramaribo op ultimo December 1894.

Bewaarscholen van	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
de Moravische broeders voor kinderen van onvermogenden	87	116	203
de Roomsch-Katholieke geestelijken voor kinderen van onvermogenden.	160	204	364
Totaal. . .	247	320	567
de Roomsch-Katholieke geestelijken voor andere kinderen.	40	43	83
verschillende particulieren	79	90	169
Totaal. . .	119	133	252
Totaal generaal	366	453	819

Op de bewaarschool, verbonden aan de school der Roomsch-Katholieke geestelijken te Nieuw-Nickerie (St. Alfonsusschool), gingen op ultimo December 1894 11 jongens en 13 meisjes, te zamen 24 kinderen.

Op ultimo December 1894, gingen in de geheele kolonie 4013 jongens en 3870 meisjes, in het geheel 7883 kinderen ter school. Een jaar te voren waren de cijfers 3901, 3729 en 7630.

Hieronder volgt een staat van de mutatiën op de scholen voor gewoon en uitgebreid lager onderwijs, de scholen bij de boschnegers niet medegerekend.

Mutatiën in 1894.

	Voor het eerst op de school geplaatst.			Totaal van al de plaatsingen.			Totaal van al de afschrijvingen.		
	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
Paramaribo.	447	500	947	841	856	1697	750	739	1489
Nickerie.	48	32	80	105	82	187	101	83	184
Coronie	54	33	87	87	56	143	94	65	159
Cottica	8	3	11	9	3	12	6	7	13
Beneden-Commewijne	29	21	50	55	31	86	45	40	85
Beneden-Para en Beneden-Suriname.	10	13	23	27	22	49	32	21	53
Boven-Para en Boven-Suriname	53	34	87	76	56	132	66	41	107
Saramacca	»	»	»	»	»	»	12	2	14
Totaal. . . .	649	636	1285	1200	1106	2306	1106	998	2104
1893	683	634	1317	1134	1026	2160	985	874	1859
Paramaribo.									
Niet-gesubsidieerde particuliere scholen.	48	92	140	125	208	333	93	190	283
Gesubsidieerde particuliere scholen	7	6	13	12	9	21	10	10	20
Gouvernementsscholen.	99	101	200	222	175	397	189	157	346
Gesubsidieerde scholen der Moravische broeders. . .	157	188	345	228	283	511	195	212	407
» » » Roomsch-Katholieke geestelijken	136	113	249	254	181	435	263	170	433
Totaal 1893. .	447	500	947	841	856	1697	750	739	1489
1893	459	472	931	777	748	1525	684	629	1313
Districten.									
Gouvernementsscholen.	96	56	152	178	116	294	190	126	316
Gesubsidieerde scholen der Moravische broeders. . .	61	49	110	96	71	167	85	76	161
» » » Roomsch-Katholieke geestelijken	45	31	76	85	64	148	81	57	138
Totaal. . . .	202	136	338	359	250	609	356	259	615
1893	224	162	386	357	278	635	301	245	546

Bij het vergelijken van dezen staat met dien van het vorige jaar worde rekening gehouden met de nieuwe indeeling der kolonie in districten, vastgesteld bij verordening van 12 April 1893 (*Gouvernementsblad* 1894 n°. 7.)

Blijkens den staat werden 2306 leerlingen ingeschreven, waarvan 1285 voor het eerst ter school kwamen; dit cijfer omvat zoowel de kinderen, die nog in het geheel geen onderwijs hadden genoten als hen die van de bewaarscholen kwamen (ten getale van 341, namelijk 134 jongens en 207 meisjes).

Van de eene school naar de andere *verplaatst* werden dus 2306–1285 of 1021 leerlingen. Het geheele aantal van de schoollijsten afgeschreven leerlingen bedroeg 2104; trekt men hiervan af het getal *verplaatste* leerlingen, dan houdt men het getal over van hen die voor goed de school verlieten, dat is 1083 tegen 1016 in 1893.

Wanneer men het verschil tusschen het getal (volgens de maandelijksche mutatiestaten) in 1894 geplaatste en het getal afgeschreven leerlingen telt bij het getal dat op ultimo December 1893 op de schoollijsten voorkwam, vindt men cijfers die een weinig verschillen van die welke de schoollijsten op ultimo December 1894 aanwijzen. Deze verschillen moeten toegeschreven worden aan onnauwkeurigheden begaan bij de invulling der maandelijksche staten of bij het opmaken van de naamlijsten op ultimo December.

§ 8. *Schoolverzuim en schoolbezoek.*

In de bij dit verslag gevoegde bijlage vindt men een overzicht van de gemiddelde opkomst per dag en per 100 voor Paramaribo en de districten afzonderlijk en naar den aard der scholen.

De gemiddelde opkomst per 100 bedroeg in 1894 voor

de geheele kolonie	80
Paramaribo	79
de districten	82

tegen 79, 79 en 80 in 1893.

Het schoolbezoek was dus in 1894 in de districten iets beter dan in 1893.

Worden de cijfers gegroepeerd naar den aard der scholen, dan was de gemiddalde opkomst per 100 in 1894.

	in de geheele kolonie	te Paramaribo	in de districten
Op de niet gesubsidieerde particulieren scholen	85	85	—
Op de gesubsidieerde scholen	82	82	—
Op de Gouvernementscholen	75	74	78
Op de gesubsidieerde scholen der Moravische broeders	81	80	85
Op de gesubsidieerde scholen der Roomsch-Katholieke geestelijken	81	80	87

Omtrent het hooge cijfer der verzuimen op de Gouvernementsscholen te Paramaribo, zij hier verwezen naar hetgeen daaromtrent in het verslag over 1890 is aangeteekend. Van grooten invloed op het verzuimcijfer op de Gouvernementsscholen is ook de omstandigheid dat op deze scholen — tenzij op aanwijzing van den inspecteerenden geneesheer — geen tijdelijke afschrijving plaats heeft van kinderen, die wegens ziekte (of om andere redenen) geruimen tijd de school verzuimen, hetgeen op de gesubsidieerde scholen wel plaats heeft. Een betrekkelijk klein getal kinderen, die lang achtereen verzuimen, kan dus van grooten invloed zijn op het verzuimcijfer.

In 1894 werden te Paramaribo 18 personen vervolgd wegens het veroorzaken van schoolverzuim van kinderen. Van dezen werden 8 — allen zoogenaamde verzorgsters — veroordeeld en 9 vrijgesproken, terwijl 1 vervolging werd ingetrokken.

In Boven-Para werd 1 persoon om dezelfde reden vervolgd, doch van rechtsvervolging ontslagen. In de andere districten hadden geene vervolgingen plaats.

Door de politie werden in den loop van het jaar 180 schoolkinderen, die zich gedurende de schooluren op straat bevonden, aangehouden en naar school gebracht. Hoe nuttig deze maatregel ook werkt, moet ik er andermaal op wijzen dat het schoolverzuim te Paramaribo niet belangrijk zal afnemen zoolang niet een tweetal beambten van politie speciaal belast wordt met het doen van onderzoek naar de redenen van het schoolverzuim.

Van 1877 (het jaar van de in werking treding der nieuwe onderwijsverordening) tot 1894 is het getal schoolgaande kinderen in de kolonie met 2200 vermeerderd, terwijl het percentcijfer van de dagelijksche opkomst van 75 tot 80 steeg.

Te Paramaribo steeg in dezelfde tijdruimte het getal schoolgaande kinderen van 3201 tot 5313, eene vermeerdering dus van ruim 2100; het percentcijfer van de dagelijksche opkomst klom daarbij van 73 tot 79, een onvoldoend cijfer voor een land waar leerplicht voorgeschreven en het veroorzaken van schoolverzuim strafbaar gesteld is.

In den volgenden staat is voor iedere maand het gemiddeld getal schoolgaande kinderen en de gemiddelde opkomst per dag opgegeven. Hierbij worde aangeteekend dat de school op Clevia van Juni—September 1894 gesloten was. De leerlingen van deze school zijn in de genoemde maanden niet opgenomen onder het gemiddelde getal schoolgaande kinderen.

October is de vacantiemaand.

	Januari.	Februari.	Maart.	April.	Mei.	Juni.	Juli.	Augustus.	September.	November	December.
Gemiddeld getal schoolgaande kinderen:											
a. Paramaribo	5061	5204	5243	5225	5271	5321	5332	5331	5189	5203	5330
b. de districten	1514	1559	1556	1570	1557	1490	1489	1484	1481	1532	1534
c » geheele kolonie	6575	6763	6799	6795	6828	6811	6821	6815	6670	6735	6864
Gemiddelde opkomst per dag:											
a. Paramaribo	3743	4005	4012	4139	4222	4313	4380	4319	4154	4133	4161
b. de districten	1221	1265	1248	1278	1268	1192	1218	1209	1243	1254	1237
c. » geheele kolonie	4964	5270	5260	5417	5490	5505	5598	5528	5397	5387	5398
Gemiddelde opkomst per 100 per dag:											
a. Paramaribo	74	77	77	79	80	81	82	81	80	79	78
b. de districten	81	81	80	81	81	80	82	81	84	82	81
c. » geheele kolonie	75	78	77	80	80	81	82	81	81	80	79

Percentsgewijze was het schoolbezoek te Paramaribo het best in Juli, het slechtst in Januari, in de districten het best in September, het slechtst in Maart en Juni.

De behandeling van trachoonlijders op school (zie het verslag over 1889) werd in 1894 geregeld voortgezet. Verzet van de zijde der ouders tegen die behandeling kwam in 1894 slechts een enkele keer voor.

§ 9. *Omvang, aard en toestand van het onderwijs. Schooltucht.*

Gelijk reeds in § 1 van het vorige verslag werd medegedeeld, werd, bij Gouvernements-resolutie van 3 Januari 1894 litt A n°. 63, machtiging verleend om, voor den nog overigen duur van den cursus 1893—1894, klasse IV van de openbare school voor uitgebreid lager onderwijs voor zooveel noodig in twee parallelklassen te verdeelen. Voor den cursus 1894—1895 is deze splitsing tot dusverre niet noodig gebleken.

Bij Gouvernements-resolutie van 29 Juni 1894 litt. A n°. 4788 werd het bij resolutie van 23 September 1887 litt. A n°. 4998 vastgestelde leerplan voor de openbare school voor uitgebreid lager onderwijs zoodanig gewijzigd, dat onder de daarin aangewezen leermiddelen de schrijfboeken van Teulings vervangen werden door den »cursus voor loodrecht schrift" samengesteld door J. S. Göbel en W. K. D. Lustig en uitgegeven door J. G. van Treveen en Zoon te Utrecht.

Tot dusverre zijn de uitkomsten van de op genoemde school met het loodrecht schrift genomen proef zeer bevredigend.

Andere bijzonderheden zijn voor 1894 onder dit hoofd niet te vermelden.

§ 10. *De schoolspaarbank.*

Het saldo bij mij in kas van 1893 was f 57. Het geheele bedrag van 1 Januari tot 31 December 1894 bij mij gestort was f 3586. Hiervan moest f 9 (f 4 + f 5) worden uitgekeerd ter restitutie aan scholieren, zoodat het saldo f 3577 bleef.

In 1894 werd door mij in de koloniale spaarbank, ten name van den »Inspecteur voor het onderwijs voor de schoolspaarbank", gestort een bedrag van f 3584, terwijl f 50 bij mij in kas bleef als zijnde bij mij gestort na de laatste zitting van de koloniale spaarbank in 1894.

In 1893 was op het spaarbankboekje ten name van den inspecteur een saldo van f 1296 overgebleven, dat nog niet werd overgeschreven op naam van de scholieren. Met het in 1894 in de koloniale spaarbank gestorte bedrag van f 3584 maakt dit eene som uit van f 4880.

In 1894 werd een bedrag van f 3459 op naam van scholieren overgeschreven, zoodat het saldo van het tegoed op evengenoemd spaarbankboekje op ultimo December 1894 f 1421 bedroeg.

Van de invoering der schoolspaarbank in Mei 1882 tot ultimo December 1894 werd door de onderwijzers — na aftrek van de uitkeeringen door mij gedaan bij het sluiten van scholen als anderszins — bij mij gestort een bedrag van f 66 000, waarvan f 64 529 op naam van scholieren werd overgeschreven; onder beide sommen de centraalschool begrepen.

Op ultimo December 1894 namen 2985 scholieren aan het sparen deel, zijnde bijna 44 pct. van het getal schoolgaande kinderen, dat op dien datum 6822 bedroeg. Op denzelfden datum waren 1443 scholieren in het bezit van boekjes der koloniale spaarbank, zijnde ruim 21 pct. van het getal schoolgaande kinderen en ruim 48 pct. van het getal deelnemers aan het sparen.

Hier volgt eene samenvatting van de verschillende cijfers. Ter vergelijking zijn de cijfers over de jaren 1890—1893 mede opgegeven.

	1890.	1891.	1892.	1893.	1894.
Getal schoolgaande kinderen op ultimo December	5951	6092	6328	6612	6822
Getal deelnemers aan het sparen op ultimo December	2942	2641	2883	3124	2985
Zijnde per 100 van het getal schoolgaande kinderen	49	43	46	47	44
Bij mij gestort bedrag	f 4938	f 4502	f 3863	f 4484	f 3577
In de koloniale spaarbank belegd	4886	4504	3942	4478	3584
Saldo bij mij in kas op ultimo December	132	130	51	57	50
Bedrag op naam van scholieren overgeschreven	4838	4371	4085	4601	3459
Saldo te goed op het spaarbankboekje, ten name van den inspecteur van het onderwijs op ultimo December	1429	1562	1419	1296	1421
Getal schoolgaande kinderen in het bezit van spaarbankboekjes op ultimo December	1454	1295	1421	1468	1443
Zijnde per 100 van het getal schoolgaande kinderen	24	21	22	22	21
En per 100 van het getal deelnemers aan het sparen	49	49	49	47	48

De volgende staat geeft een overzicht van de cijfers voor Paramaribo en de districten afzonderlijk en naar den aard der scholen.

Bij vergelijking van dezen staat met dien van het vorige verslag houde men rekening met de gewijzigde districtsverdeeling.

	Bedrag in 1894 door de onderwijzers gestort.	Saldo van het in 1893 door de onderwijzers gestorte bedrag.	Bedrag in 1894 op naam van schoolgaande kinderen overgeschreven.	Getal schoolgaande kinderen op ultimo December 1894.	Getal deelnemers aan het sparen op school op ultimo December 1894.	Per 100 van het getal schoolgaande kinderen.	Getal bezitters van boekjes der koloniale spaarbank op ultimo December 1894	Per 100 van het getal schoolgaande kinderen.	Per 100 van het getal deelnemers aan het sparen.
Paramaribo	f 2219	f 1187	f 2193	5313	2335	42	1121	21	48
Nickerie	463	51	460	434	240	55	132	30	55
Coronie	72	20	75	440	103	23	62	14	60
Cottica	»	»	»	49	»	»	»	»	»
Beneden-Commewijne	447	46	369	189	79	42	61	32	77
Beneden-Para en Beneden-Suriname	121	»	121	84	34	40	11	13	38
Boven-Para en Boven-Suriname	255	49	241	313	194	62	56	18	29
Totaal	f 3577	f 1353	f 3459	6822	2985	44	1443	21	48

	Bedrag in 1894 door de onderwijzers gestort.	Saldo van het in 1893 door de onderwijzers gestorte bedrag	Bedrag in 1894 op naam van schoolgaande kinderen overgeschreven.	Getal schoolgaande kinderen op ultimo December 1894	Getal deelnemers aan het sparen op school op ultimo December 1894.	Per 100 van het getal schoolgaande kinderen.	Getal bezitters van boekjes der koloniale spaarbank op ultimo December 1894.	Per 100 van het getal schoolgaande kinderen.	Per 100 van het getal deelnemers aan het sparen
Paramaribo en districten.									
Niet gesubsidieerde particuliere scholen.	f 457	f 122	f 456	725	189	26	102	14	54
Gesubsidieerde particuliere scholen	11	»	11	70	35	50	9	13	26
Gouvernementsscholen	2152	757	2042	2147	1494	70	775	36	52
Gesubsidieerde scholen der Moravische broeders . . .	208	91	170	2189	397	18	197	9	50
Gesubsidieerde scholen der Roomsch-Katholieke geestelijken	749	383	780	1691	870	51	360	21	41
Totaal. . . .	f 3577	f 1353	f 3459	6822	2985	44	1443	21	48
Paramaribo.									
Niet gesubsidieerde particuliere scholen.	f 457	f 122	f 456	725	189	26	102	14	54
Gesubsidieerde particuliere scholen	11	»	11	70	35	50	9	13	26
Gouvernementsscholen	1028	606	983	1482	997	67	528	36	53
Gesubsidieerde scholen der Moravische broeders . . .	208	91	170	1666	397	24	197	12	50
Gesubsidieerde scholen der Roomsch-Katholieke geestelijken	515	368	573	1370	717	52	285	21	40
Totaal. . . .	2219	f 1187	f 2193	5313	2335	42	1121	21	48
Districten.									
Gouvernementsscholen	1124	f 151	f 1059	665	497	75	247	37	50
Gesubsidieerde scholen der Moravische broeders . . .	»	»	»	523	»	»	»	»	»
Gesubsidieerde scholen der Roomsch-Katholieke geestelijken	234	15	207	321	153	48	75	23	49
Totaal. . . .	f 1358	f 166	f 1266	1509	650	43	322	21	50

Berekend men naar bovenstaanden staat het gemiddeld in 1894 per leerling gespaarde en per leerling overgeschreven bedrag, daarbij tot grondslag nemende

voor het gespaarde bedrag:

1°. het getal schoolgaande kinderen op ultimo December 1894;

2°. » » deelnemers aan het sparen » » »

voor het overgeschreven bedrag:

3°. het getal bezitters van spaarbankboekjes op ultimo December 1894, dan vindt men

voor Paramaribo:

	1e	2e	3e
de niet gesubsidieerde particuliere scholen	f 0.63	f 2.42	f 4.47
» gesubsidieerde » »	0.16	0.31	1.22
» Gouvernementscholen	0.69	1.03	1.86
» gesubsidieerde scholen der Moravische broeders	0.12	0.52	0.86
» gesubsidieerde scholen der Roomsch-Katholieke geestelijken	0.38	0.72	2.01

voor de districten:

de Gouvernementescholen	1.69	2.26	4.29
» gesubsidieerde scholen der Roomsch-Katholieke geestelijken	0.73	1.53	2.76

en totaal gemiddeld:

voor Paramaribo	0.42	0.95	1.96
» de districten	0.90	2.09	3.93
» » geheele kolonie	5.52	1.20	2.49

Omtrent de waarde aan deze cijfers te hechten, verwijs ik naar het in vorige verslagen daaromtrent aangeteekende.

Hier volgt eene recapitulatie der cijfers van 1890—1894.

	1890	1891	1892	1893	1894
Gespaard bedrag per schoolgaand kind:					
a. Paramaribo	f0.81	f0.85	f0.61	f0.61	f 0 42
b. de districten	0.88	0.37	0.63	0,90	0.90
c. de geheele kolonie	0.83	0.74	0.61	0.68	0.52
Gespaard bedrag per deelnemer aan het sparen:					
a. Paramaribo	1.56	1.87	1.31	1.24	0.95
b. de districten	2.17	1.03	1.45	2.23	2.09
c. de geheele kolonie	1.68	1.70	1.34	1.44	1 20
Op naam van scholieren overgeschreven bedrag per spaarbankboekje:					
a. Paramaribo	3.27	3.91	2.83	2.80	1.96
b. de districten	3.51	1 65	3.04	4 41	3.93
c. de geheele kolonie	3,33	3 38	2.87	3.13	2.40

In 1894 werden door de koloniale spaarbank op naam van scholieren, wier spaarpenningen één gulden of veelvouden hiervan bedroegen, 413 boekjes uitgeven.

Hiervan kwamen:

te Paramaribo:

op de niet gesubsidieerde particuliere scholen 23
» » gesubsidieerde particuliere scholen . . . . —
» » Gouvernementsscholen 140
» » gesubsidieerde scholen der Moravische broeders . . 53
» » » » » Roomsch-Katolieke geestelijken 70

Totaal . . 286

in de districten:

op de Gouvernementsscholen 100
» » gesubsidieerde scholen der Roomsch-Katholieke geestelijken 27

Totaal . . 127

In 1894 bedroeg het aantal stortingen van al de scholen 180 tegen 200 in 1893.

§ 11. *Schoolgebouwen, onderwijzerswoningen, schoolmeubelen en schoolbehoeften.*

Zooals reeds in § 1 werd medegedeeld kwam de Wilhelminaschool in Juli 1894 gereed. Het is een ruim en luchtig gebouw, dat aan alle billijke eischen voldoet. Het zeer ruime en goed beschaduwde erf zal een uitstekende speelplaats voor de kinderen zijn.
Het schoolgebouw op Onverwacht laat, hoewel de eigenaren er iets aan gedaan hebben, nog veel te wenschen over.
Het schoolgebouw op Berlijn wordt met den dag bouwvalliger, nu ook het dak slecht begint te worden zal de school spoedig moeten gesloten worden, zoo de pachters der plaats het gebouw niet willen repareeren

Paramaribo, 28 Februari 1895.

De inspecteur voor het onderwijs,
H. D. Benjamins.

STAAT

aantoonende het getal scholen, geëxamineerde onderwijzers, schoolgaande kinderen en de verhouding van het getal geëxamineerde onderwijzers tot het getal schoolgaande kinderen op ultimo December 1894, verder het gemiddeld getal schoolgaande kinderen en de gemiddelde opkomst per dag en per 100 gedurende 1894.

	Getal scholen op ultimo December 1894.	Getal geëxamineerde onderwijzers.	Getal schoolgaande kinderen op ult°. December 1894. Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Getal leerlingen op 1 geëxamineerden onderwijzer.
Paramaribo	23	107	2576	2737	5313	50
Nickerie	5	6	248	186	434	72
Coronie	4	7	250	190	440	63
Cottica [1])	1	1	32	17	49	49
Beneden-Commewijne [2])	4	4	121	68	189	47
Beneden-Para en Beneden-Suriname	2	2	56	28	84	42
Boven-Para en Boven-Suriname	8	7	210	103	313	45
Totaal	47	134	3493	3329	6822	51
1893	46	131	3387	3225	6612	50
Paramaribo en districten.						
Niet gesubsidieerde particulieren scholen	7	[2]) 22	244	481	725	33
Gesubsidieerde particuliere scholen	1	1	35	35	70	70
Gouvernementsscholen	19	[3]) 56	1217	930	2147	38
Gesubsidieerde scholen der Moravische broeders	13	33	1072	1117	2189	66
Gesubsidieerde scholen der Roomsch-Katholieke geestelijken	7	[4]) 22	[5]) 925	766	[5]) 1691	77
Totaal	47	134	3493	3329	6822	51
1893	46	131	3387	3225	6612	50
Paramaribo.						
Niet gesubsidieerde particuliere scholen	7	[2]) 22	244	481	725	33
Gesubsidieerde particuliere scholen	1	1	35	35	70	70
Gouvernementsscholen	6	[3]) 42	794	688	1482	35
Gesubsidieerde scholen der Moravische broeders	5	24	768	898	1666	69
Gesubsidieerde scholen der Roomsch-Katholieken geestelijken	4	[4]) 18	[5]) 735	635	[5]) 1370	76
Totaal	23	107	2576	2737	5313	50
1893	22	104	2478	2623	5101	49
Districten.						
Gouvernementsscholen	13	14	423	242	665	48
Gesubsidieerde scholen der Moravische broeders	8	9	304	219	523	58
Gesubsidieerde scholen der Roomsch-Katholieke geestelijken	3	4	19	131	321	80
Totaal	24	27	917	592	1509	56
1893	24	27	909	602	1511	56

Gemiddeld getal schoolgaande kinderen gedurende 1894.			Gemiddelde opkomst per dag gedurende 1894.			Gemiddelde opkomst per 100 gedurende 1894.		
Jongens.	Meisjes.	Totaal	Jongens.	Meisjes	Totaal.	Jongens	Meisjes.	Totaal.
2551	2694	5245	2056	2094	4150	81	78	79
247	186	433	198	141	339	80	76	78
254	199	453	207	166	373	81	83	82
31	19	50	28	17	45	90	89	90
116	76	192	95	63	158	82	83	82
52	24	76	40	19	59	77	79	78
218	101	319	189	88	277	87	87	87
3469	3299	6768	2813	2588	5401	81	78	80
3325	3164	6489	2668	2464	5132	80	78	79
230	465	695	189	401	590	82	86	85
36	36	72	30	29	59	83	81	82
1236	959	2195	961	695	1656	78	72	75
1041	1080	2121	855	869	1724	82	80	81
926	759	1685	778	594	1372	84	78	81
3469	3299	6768	2813	2588	5401	81	78	80
3325	3164	6489	2668	2464	5132	80	78	79
230	465	695	189	401	590	82	86	85
36	36	72	30	29	59	83	81	82
794	691	1485	611	492	1103	77	71	74
761	869	1630	619	688	1307	81	79	80
730	633	1363	607	484	1091	83	76	80
2551	2694	5245	2056	2094	4150	81	78	79
2453	2568	5021	1971	1989	3960	80	77	79
442	268	710	350	203	553	79	76	78
280	211	491	236	181	417	84	86	85
193	126	322	171	110	281	87	87	87
918	605	1523	757	494	1251	82	82	82
872	596	1468	697	475	1172	80	80	80

AANMERKINGEN.

In dezen staat zijn niet begrepen de normaalschool, de centraalschool, de avondscholen, de bewaarscholen, de scholen bij de boschnegers en die voor kinderen van Britsch-Indische immigranten.

Te Paramaribo zijn:

van de 7 niet gesubsidieerde particuliere scholen 4 gemengd en 3 uitsluitend voor meisjes bestemd. Van de 6 Gouvernementsscholen zijn 3 gemengd, 1 voor jongens en 2 voor meisjes. Van de 5 scholen der Moravische broeders zijn 3 gemengd, 1 voor jongens en 1 voor meisjes. Van de 4 gesubsidieerde scholen der Roomsch-Katholieke geestelijken zijn 2 voor jongens en 2 voor meisjes.

In de districten worden al de scholen door jongens en meisjes bezocht.

Saramacca is hier niet opgenomen omdat de eenige school in het district (die op Groningen) in Februari 1894 is opgeheven.

[1]) Hier worde rekening gehouden met de nieuwe districtsverdeeling.

[2]) Hieronder begrepen 1 onderwijzeres met akte alleen voor het Fransch, 1 met akte alleen voor het Engelsch en 5 met akte alleen voor de handwerken voor meisjes.

[3]) De onderwijzers met buitenlandsch verlof zijn op dezen staat niet opgenomen. Zie §§ 6 en 7 van den tekst. Onder de 42 geëxamineerde onderwijzers te Paramaribo zijn begrepen 1 onderwijzer met akte alleen voor het teekenen en 1 onderwijzeres met akte alleen voor de handwerken voor meisjes.

[4]) Hieronder begrepen 3 onderwijzeressen met akte alleen voor de handwerken voor meisjes.

[5]) Hieronder begrepen 212 jongens die tegen betaling op de St. Petrus en Paulusschool te Paramaribo geplaatst waren.

VERSLAG van den geneeskundigen inspecteur omtrent de geneeskundige behandeling en verpleging op de plantages en gronden in de kolonie Suriname over 1894.

§ 1. *Organisatie.* De navolgende veranderingen onderging de organisatie van den dienst in eenige districten.

Bij Gouvernementsresolutie dd. 17/20 Februari 1894 litt. A n°. 1283, werden de districtsgeneesheeren dr. E. H. Gewand en A. Fernandes eervol ontheven van de waarneming van de praktijk, de eerste in het 11de en de laatste in een gedeelte van het 2de, 3de en 4de geneeskundig district en belast de eerste met die in een gedeelte van het 2de, 3de en 4de geneeskundig district en de laatste met die in het 11de geneeskundig district.

Bij Gouvernementsresolutie dd. 3/6 Maart 1894 litt. A n°. 1622, werd door het stationneeren van een stoombarkas op het station Groningen het roeiersloon, dat aan den op dat station gevestigden geneesheer A. Bueno Bibaz werd uitbetaald, ingetrokken.

Bij Gouvernementsresolutie dd. 12/14 Maart 1894 litt. A n°. 1651, werd, door het stationneeren van een stoombarkas te Nieuw-Nickerie, het roeiersloon en het abonnement voor huur van een vaartuig die aan den toen aldaar gevestigden geneesheer L. F. Voet werden uitbetaald, ingetrokken.

Bij Gouvernementsresolutie dd. 2/4 Juni 1894 litt. A n°. 4042, werd de geneesheer L. F. Voet ontheven van de waarneming van de praktijk in het 12de geneeskundig district en met dien dienst belast de geneesheer J. F. Nassy.

Bij Gouvernementsresolutie dd. 20/21 Juni Juni 1894 litt. A n°. 4522, zijn, ten gevolge van de nieuwe verdeeling der kolonie Suriname in districten, de gronden ten westen van den eersten rijweg naar Kwatta, die langs den verlengden gemeenen landsweg (van den eersten rijweg af), alsmede de grond l'Hermitage van de stad Paramaribo afgenomen en toegevoegd aan het district Beneden-Suriname.

De geneeskundige praktijk werd toen opgedragen aan de geneesheeren A. da Silva Pereira en dr. J. van West en wel aan eerstgenoemde: de grond Wolffenbuttel, de gronden aan den weg van Charlesburg van n°. 2 tot en met 16 en die ingesloten door den eersten en tweeden Rijweg naar Kwatta, den Rijweg naar Kwatta en den verlengden gemeenen landsweg en aan laatstgenoemde: de gronden aan den gemeenen landsweg van n°. 312 tot en met n°. 315, alsmede de grond l'Hermitage, n°. 351.

Bij Gouvernementsresolutie dd. 7/12 Juli 1894 litt. A n°. 4840, werd het aan den geneesheer H. G. Hirschfeld verleend binnenlandsch verlof met een jaar verlengd.

Bij Gouvernementsresolutie dd. 7/12 Juli 1894 litt. A n°. 4998, werd aan den geneesheer dr. E. H. Gewand binnenlandsch verlof verleend voor den tijd van zes maanden, met vergunning zich in het buitenland op te houden.

Dientengevolge werd hij eervol ontheven van de waarneming der praktijk in een gedeelte van het 2de, 3de en 4de geneeskundig district en met den dienst belast de geneesheer O. A. van Königslow.

Bij Gouvernementsresolutie dd. 14 Juli 1894 litt. A n° 5012, werd, door den aankoop door het Gouvernement van de plantage Alkmaar de aan den aldaar gevestigden geneesheer J. J. Halfhide toegekende vergoeding voor huishuur ingetrokken.

Bij Gouvernementsresolutie dd. 6/13 Augustus 1894 litt. A n°. 5735, werden, door het stationneeren van een stoombarkas te Nieuw-Nickerie, het aan den aldaar gevestigden geneesheer J. F. Nassy toegekende roeiersloon en het abonnement voor huur van een vaartuig ingetrokken.

Bij Gouvernementsresolutie dd. 19/24 September 1894 litt. A n°. 6696, werd, met het oog op het heerschen van malaria in Niekerie, met tijdelijke wijziging van den dienst, de geneesheer A. Fernandes voorloopig ontheven van de waarneming der praktijk op de plantage Hazard en daarmede belast de geneesheer J. F. Nassy.

De geneeskundige dienst in de districten was op 31 December 1894 opgedragen aan de na te noemen districtsgeneesheeren, als volgt:

1°. J. E. Wesenhagen, gevestigd op het station Frederiksdorp, in het 1ste geneeskundig district van de plantage Pieterszorg tot en met de plantage Elisabethshoop en van en met de plantage Johan en Margaretha tot en met de plantage Mariënbosch in het 2de geneeskundig district;

2°. O. A. van Königslow, gevestigd op de plantage Hecht en Sterk, in een gedeelte van het 2de geneeskundig district bevattende de plantages en gronden gelegen tusschen de plantage Brouwerslust en den grond Sophir, de gronden aan de beide oevers van de Orleanskreek in het 3de geneeskundig district en de plantages Weltevreden en Nieuwgrond in het 4de geneeskundig district;

3°. J. J. Halfhide, gevestigd op de plantage Alkmaar, de plantages Kroonenburg en Brouwerslust in het 2de geneeskundig district en van de plantage Alkmaar tot en met de plantage Spieringshoek in het 3de geneeskundig district;

4°. D. Hartogh, gevestigd op de plantage Mariënburg, in een gedeelte van het 3de geneeskundig district van en met de plantage Zoelen tot en met de plantage Sorgvliet;

5°. H. K. Kenswil, gevestigd op het station Sommelsdijk, in het 4de geneeskundig district, bevattende de plantages en gronden in de Matappicakreek tot en met de plantage Reijnsdorp, de plantages en gronden langs de beide oevers van de Cottica tot en met den grond Twijfelachtig, de plantages en gronden aan de Commetewane en die aan de Boven-Commewijne tot en met den grond Mijnhoop;

6°. W. N. Sevenoaks, gevestigd op het station Ephrata, in het 5de geneeskundig district, bevattende de plantages en gronden aan de beide oevers van de Cottica van en met de plantage L'Aventure tot en met de plantage La Paix, met inbegrip van de plantages en gronden in de Pericakreek en de plantage Goudmijn in Boven-Commewijne;

7°. G. F. C. Rering, gevestigd op het fort Nieuw-Amsterdam in een gedeelte van het 6de geneeskundig district, van het fort Nieuw-Amsterdam tot en met de plantage Jagtlust in Beneden-Suriname, bij de landbouwers op- en in de nabijheid van gemeld fort en op de plantage de Resolutie in het 1ste geneeskundig district;

8°. D. C. Gomperts, gevestigd op het station Domburg, in een gedeelte van het 7de geneeskundig district, bevattende de plantages en gronden aan den rechteroever der Suriname van en met de plantage Meerzorg tot en met de plantage Vreeland en die aan den linkeroever van en met de plantage Tout-lui-faut tot en met de plantage La Rencontre;

9°. D. de la Parra, gevestigd op de plantage Groot Chatillon, in een gedeelte van het 7de geneeskundig district, bevattende de plantages en gronden aan den rechteroever der Suriname, van den grond Laarwijk tot en met de plantage Groot-Chatillon en die aan den linkeroever van den grond Adrichem tot en met de plantage de Guineesche Vriendschap en om de 14 dagen op het station Onoribo;

10°. L. J. Rens, gevestigd op La Prévoyance, in het 8ste geneeskundig district, bevattende de plantages en gronden aan de beide oevers der Saramacca, van en met de plantage Kent tot en met de plantage Huwelijkszorg en de plantages Catharina Sophia, Dankbaarheid en Broederschap, in het 9de geneeskundig district;

11°. A. Bueno Bibaz, gevestigd op het station Groningen, in het 9de geneeskundig district, bevattende de plantages en gronden aan de beide oevers der Saramacca, van en met de plantage de Morgenster tot en met de plantage Hamburg;

12°. C. L. Duurvoort, gevestigd in Coronie, in het 10de geneeskundig district, bevattende het district Coronie;

13°. A. Fernandes, gevestigd te Nieuw-Nickerie, in het 11de geneeskundig district, bevattende Nieuw-Rotterdam, de plantages Waldeck en Margarethenburg en Nieuw-Nickerie en de plantages Waterloo en Nursery in het 12de geneeskundig district;

14°. J. F. Nassy, tijdelijk gevestigd te Nieuw-Nickerie, in het 12de geneeskundig district, bevattende de plantages Crappahoek, 't Lot n°. 36, Hazard, Paradise, Hamptoncourt en Botany Bay, alsmede de gronden gelegen boven de plantage Hamptoncourt en de verdere nederzettingen boven de plantage 't Lot;

15°. A. da Silva Pereira, gevestigd te Paramaribo, in een gedeelte van het 6de geneeskundig district van en met de plantage Leonsberg tot en met den grond Combé en de plantages Ma Retraite en Tourtonne in het 13de geneeskundig district, alsmede den grond Wolffenbuttel, de gronden aan den weg van Charlesburg van n°. 2 tot en met n°. 16 en die ingesloten door den 1sten en 2den rijweg, den rijweg naar Kwatta en den verlengden gemeenen landsweg;

16°. H. M. Leysner, gevestigd te Paramaribo, de plantage Kwatta in het 13de geneeskundig district en de gronden in het district Beneden-Para, gelegen langs den weg naar de plantage Kwatta;

17°. Dr. J. van West, gevestigd te Paramaribo, in een gedeelte van het 13de geneeskundig district, voor zooveel betreft de gronden aan het pad van Wanica en de etablissementen Beekhuizen en Livorno tot en met de plantage Dijkveld, alsmede de gronden aan den gemeenen landsweg van n°. 312 tot en met n°. 315 en den grond l'Hermitage, n°. 351;

18°. H. W. Wettinck, gevestigd te Albina met de praktijk aan de Marowijne.

De bezoldiging der districtsgeneesheeren varieerde in 1894 tusschen f 2000 en f 4000, waarbij komen kostelooze woning of toelage voor huishuur naar reden van f 600 's jaars en vergoeding voor vervoermiddelen in verband tot de uitgestrektheid der districten. Waar communicatie te land bestaat werd zooveel noodig fouragegeld voor een paard naar reden van f 240 's jaars toegekend; terwijl in districten alwaar een stoombarkas ten dienste van den districtscommissaris gestationneerd is en de dienst het toelaat, dat door den districtsgeneesheer ook daarvan gebruik kan worden gemaakt, zijn de roeiersloonen komen te vervallen.

In de districten waren op 31 December 1894 de navolgende vroedvrouwen gevestigd, namelijk in Nickerie de weduwe E. B. Penaux, in Coronie E. J. Fräser, beiden met eene toelage van f 400 's jaars.

Verder waren, zonder toelage, met vergunning van den geneeskundigen inspecteur, ingevolge art. 23 der geneeskundige verordening (*Gouvernementsblad* n°. 8), gevestigd: in het district Boven-Suriname op het station Domburg, P. Ernst, echtgenoote van P. Kenewil en op de plantage Marienburg, district Beneden-Commewijne, Annie Bennet.

§ 2. *Werking van de verordening.* In het afgeloopen jaar werden de plantages en ook zooveel doenlijk de gronden in de verschillende districten door mij bezocht, vergezeld van den agent-generaal en meermalen van den Britschen consul.

Wederom bleek het dat de immigranten al de voordeelen erlangen hun bij de wet gewaarborgd, met betrekking tot eene goede geneeskundige behandeling en verpleging.

Ook kan worden medegedeeld de goede werking van de verordening van 9 October 1890 (*Gouvernementsblad* n°. 35), houdende bepalingen betreffende de op plantages en gronden werkende en wonende Britsch-Indische immigranten, die hunne werkovereenkomsten vervuld hebben. De voorschriften betreffende het kosteloos voorzien van hen en hun gezin van goede woning, goed drinkwater en voldoende geneeskundige behandeling en verpleging, evenals voor gecontracteerde immigranten bepaald, kwamen hun zeer ten goede.

Behoudens de verplichting van den geneesheer om de creolenbevolking die zich binnen de grenzen der geneeskundige districten ophoudt om de 14 dagen te bezoeken, vindt dit nog zoo dikwijls plaats als zijne hulp wordt ingeroepen.

Ook zal door het eventueel tot standkomen van vestigingsplaatsen voor creolen, als voor vrije Britsch-Indische immigranten het geval is, door hunne concentratie, de gelegenheid worden geopend tot het bekomen van goede geneeskundige behandeling, dat nu het geval niet kan zijn door hun verspreid wonen op zoo verren afstand van de geneeskundig ingedeelde districten.

Voorts moet het streven zijn dat geneesheeren zooveel mogelijk dagelijks hunne patienten kunnen bezoeken, waartoe in voorname plaats zullen bijdragen goede landwegen en waar die ontbreken vlugger transportmiddelen te water, hetgeen ook met zich mede zal brengen beperking van het geneeskundig personeel en het belangrijk doen verminderen der uitgaven voor vergoeding van vaartuigen en roeiersloonen.

§ 3. *Gezondheidstoestand in de districten.* De gezondheidstoestand in de verschillende districten kan, op Nickerie na, in het afgeloopen jaar wederom bevredigend genoemd worden.

In Nickerie heerschte nog de malaria, die, ofschoon verminderd, niet geheel is geweken en medebracht dat maatregelen moesten worden genomen, die de ziekenbezoeken der dienstdoende geneesheeren op de verschillende plantages veelvuldiger konden doen plaats vinden, en voorts ook zoo dikwijls als tusschentijds hunne hulp mocht worden ingeroepen die te kunnen verleenen.

De geboorte overtrof de sterfte met 122 zielen.

De afzondering van yawslijders in de inrichting op het station Groningen vond onder de noodige hygienische voorzorgen plaats.

Aan hunne behandeling en verpleging werd de meeste zorg gewijd.

De verkregene uitkomsten hunner genezing was bevredigend, terwijl de ziekte onder de immigranten op de verschillende plantages minder voorkwam dan vroeger.

In het afgeloopen jaar werden in die inrichting 365 yawslijders opgenomen en verpleegd, terwijl als hersteld 294 werden ontslagen, zoodat op 1°. Januari 1895 nog in de inrichting aanwezig waren 71 lijders.

De gelegenheid tot vaccinatie werd in het afgeloopen jaar in het parc vaccinogène alhier kosteloos opengesteld.

Door tusschenkomst van het Ministerie van Koloniën werd met mailgelegenheden geregeld koepokstof ontvangen van de Haagsche en Rotterdamsche vereenigingen ter bevordering der koepokinenting.

De stof werd op kalveren alhier met gunstig gevolg in het parc vaccinogène toegepast, om vervolgens voor de algemeene inenting te dienen.

De geneesheeren in de districten werden geregeld door mij van koepokstof voorzien.

In het geheel werden 247 personen ingeënt, waarvan 76 met bekend goed gevolg, terwijl bij de overigen de uitslag onbekend is gebleven.

De geringe opkomst moet vooral toegeschreven worden aan de

omstandigheid dat de vaccinatie alhier voor schoolgaande kinderen niet verplichtend is gesteld en wij gelukkig verschoond blijven van pokkenepidemiën.

§ 4. *Ziekenhuizen en ziekenvertrekken en voorschriften betreffende de goede orde en de zindelijkheid.* Op dit gebied viel geene aanmerking te maken.
Daar waar verbetering of verandering moest aangebracht worden, werd deze behoorlijk gedaan.
Door vermeerdering van immigranten werden op eenige plantages ziekenhuizen gebouwd of vergroot.
Ook voor de verpleging der zieken werd door huurders van immigranten goede zorg gedragen.

§ 5. *Geneesmiddelen, benoodigdheden voor de apotheek, hospitaalfournitures en kleedingstukken.* Over het algemeen viel hierop geene aanmerking te maken.
Daar waar die bestond werd onmiddellijk in het ontbrekende voorzien.

§ 6. *Dienstpersoneel in de ziekenhuizen.* Er wordt steeds naar gestreefd om zooveel mogelijk geschikte mannelijke en vrouwelijke oppassers aan te stellen.
De keuze is echter onder het personeel niet zeer ruim in de districten.

§ 7. *Geneeskundig personeel.* De wijze waarop de geneesheeren hunnen dienst waarnemen gaf over het algemeen reden tot tevredenheid.
Overigens moge ik verwijzen naar het aangeteekende ad § 1.

§ 8. *Woningen, waterloozing en terreinen rondom de woningen, keukens en latrines.* Bij de inspecties op de plantages werden over het algemeen de woningen, loozingen en terreinen in vrij goeden staat bevonden.
Op de plantages waar verbetering noodig werd geoordeeld werd deze onmiddellijk aangebracht.

§ 9. *Drinkwater.* Op de plantages was het drinkwater goed en in voldoende hoeveelheid voorradig.

§ 10. *Winkels op de plantages en gronden.* Onderzoek naar den toestand der in de winkels voorradige voedingsmiddelen op de plantages gaf geene aanleiding tot aanmerkingen.

Paramaribo, 15 Februari 1895.

De geneeskundige inspecteur,

Dr. A. Salomons

STAAT

aantoonende het aantal sterfgevallen en geboorten in de verschillende districten, gedurende het jaar 1894, met aanduiding van verschil tusschen geboorte en sterfte.

DISTRICTEN.	Bevolking.	Overleden (zonder de levenloos geborenen).	LEEFTIJD VAN DE OVER						
			beneden 1 jaar.	van 1 tot beneden de 3 jaar.	van 3 tot beneden de 10 jaar.	van 10 tot beneden de 20 jaar.	van 20 tot beneden de 30 jaar.	van 30 tot beneden de 40 jaar.	van 40 tot beneden de 50 jaar.
Cottica	1 990	64	7	5	3	5	11	2	
Boven-Commewijne	948	15	3	1	2	3	»	2	»
Beneden-Commewijne	6 796	115	24	14	6	5	19	22	
Beneden-Para	627	22	5	»	4	»	2	1	
Beneden-Suriname	3 541	53	18	3	6	3	7	3	
Boven-Para	2 874	55	13	9	5	»	3	5	
Boven-Suriname	2 303	36	7	1	2	3	5	5	»
Beneden-Saramacca	3 198	68	12	5	2	2	6	7	
Boven-Saramacca	489	12	1	1	»	»	2	4	»
Nickerie	3 865	157	16	12	11	7	36	24	
Coronie	2 363	54	10	5	»	2	7	6	
Marowijze	379	9	»	»	»	1	3	1	»
	29 373	660	115	56	41	31	101	82	

LEDENEN.				Sterfte in verhouding tot de bevolking.	GEBOORTEN.			Verschil tusschen geboorte en sterfte in de verschillende districten.		AANMERKINGEN.
van 50 tot beneden de 60 jaar.	van 60 tot beneden de 70 jaar.	van 70 jaar en daarboven.	van onbekenden ouderdom.		Mannelijke kunne.	Vrouwelijke kunne.	Totaal.	Meer geboren dan overleden.	Meer overleden dan geboren.	
5	9	4	9	3.21 °/₀	54	35	89	25	»	Gedurende het jaar 1894 zijn aangegeven als levensloos geboren: in het 1ste kwartaal . . . . . 11 » » 2de » . . . . . 14 » » 3de » . . . . . 15 » » 4de » . . . . . 14 Totaal . . . 54
»	2	»	2	1.58	12	3	15	»	»	
7	6	3	»	1.69	112	78	190	75	»	
1	3	3	»	3.50	12	13	25	3	»	
2	2	4	»	1.46	48	44	92	39	»	
4	3	7	1	1.90	49	38	87	32	»	
4	3	4	2	1.56	26	21	47	11	»	
10	7	4	4	2.12	38	48	86	18	»	
1	»	»	3	2.45	4	1	5	»	7	
14	13	6	2	4.06	32	41	73	»	84	
7	4	7	1	2.28	33	36	69	15	»	
4	»	»	»	2.37	4	»	4	»	5	
59	52	42	24	2.29	424	358	782	218	96	

Meer geboren dan overleden 122

Koloniaal verslag van 1895.

II. SURINAME.

BIJLAGE H.

N°. 11.

Militaire geneeskundige dienst in Suriname.

Aan het jaarverslag over 1894 wordt het volgende ontleend:

Op 1 Januari 1894 was de militaire geneeskundige- en pharmaceutische dienst alhier geregeld als volgt:

als chef van den dienst fungeerde de officier van gezondheid 2de klasse C. F. Aalsmaer en waren de officieren van gezondheid 2de klasse dr. P. C. T. Lens, dr. H. C. Wiers en J. J. T. M. Noorrn werkzaam als dienstdoende officieren in het militair hospitaal, terwijl de officier van gezondheid 2de klasse P. E. Costar met den binnen- en buitendienst van het garnizoen belast bleef.

De dienst bij de infirmeriën op den post Nickerie, te Albina en op het fort Nieuw-Amsterdam werd waargenomen door de fungeerende officieren van gezondheid dr. E. H. Gawand, H. W. Weytingh en G. T. C. Haring.

In de maand Maart kwam eene verandering in den dienst ten gevolge van het vertrek naar Nederland wegens expiratie van detacheering van den officier van gezondheid dr. P. C. T. Lens en in de maand Juli van den officier van gezondheid 2de klasse P. E. Costar.

De officier van gezondheid 2de klasse J. Pesman kwam in de maand Juni in de kolonie aan en werd op den 29sten dier maand maand aan het personeel van den hospitaaldienst toegevoegd.

Aan den met verlof in Europa zijnden officier van gezondheid 1ste klasse J. H. Spitzly werd bij Koninklijk besluit dd. 10 Juli 1894, n°. 45, eervol ontslag uit den dienst verleend, terwijl bij Koninklijk besluit dd. 14 Augustus 1894, n°. 45, de officier van gezondheid 2de klasse C. F. Aalsmaer bevorderd werd tot officier van gezondheid 1ste klasse.

Bij Gouvernementsresolutie dd. 2/3 Maart 1894 litt. A n°. 1583, werd de waarnemende officier van gezondheid bij de infirmerie op den post Nickerie van zijne functiën ontheven en vervangen door den districts-geneesheer A. Fernandes.

Overigens kwam in den dienst op de posten geen verandering.

Op het einde van het jaar 1894 waren in het militair hospitaal nevens den officier van gezondheid 1ste klasse C. F. Aalsmaer, chef van den militairen geneeskundigen dienst, werkzaam de officieren van gezondheid 2de klasse dr. H. C. Wiers, J. J. T. M. Nooren en J. Pesman.

De pharmaceutische dienst bleef onveranderd. Met het beheer van het magazijn van geneesmiddelen bleef belast de militaire apotheker 2de klasse C. Noë, die in de overige werkzaamheden werd bijgestaan door den militairen apotheker 2de klasse J. M. van der Stempel.

De vernieuwde en goed ingerichte apotheek werd in gebruik genomen.

De geneeskundige behoeften werden geregeld van 's Rijks magazijn te Amsterdam betrokken.

Bij Gouvernementsresolutie dd. 29/30 September 1894 litt. A n°. 6888, werd de hospitaalmeester J. F. L. Claman eervol ontslagen uit zijne betrekking en verliet deze den dienst met pensioen.

Een definitieve vervanger is nog niet aangewezen.

Het aantal verpleegden in het militair hospitaal in 1894 bedraagt 3394 of 432 meer dan in 1893 en laat de volgende verdeeling toe.

			Meer dan in 1893.	Minder dan in 1893.
Landmacht	infanterie	369	»	59
	artillerie	29	2	»
	zeemacht	53	3	»
Politie		120	»	18
Civielen.	voor rekening van den lande	1824	»	71
	» » » anderen	999	575	»
		3 394		

Het aantal behandelde militairen van de land- en zeemacht bedraagt 451 of 54 minder dan in 1893.

Ziekten met een hoog cijfer onder de militairen zijn:

malaria	60
urethritis	41
nervositas	21
rheumatismus	23
eczema	20
catarrh. ventria intestin	36

Lijders aan malaria kwamen hoofdzakelijk van Nickerie en van het fort Nieuw-Amsterdam.

De overige ziektegevallen geven geen reden tot bijzondere opmerking, tenzij die onder nervositas vallen. Deze betreffen gevallen van beginnend alcoholisme of van lieden betrokken in een of ander conflict. De lange duur van het onderzoek en de ruime tijd die er verloopt vóór dat de zaken beëindigd zijn doen hier hun invloed gevoelen.

Ongeschikt voor den dienst en naar aanleiding daarvan afgekeurd werden 36 manschappen, waarvan

5 wegens malaria,
1 » gewrichtsmuis,
1 » syphilis,
1 » verlamming van zenuwen en spieren,
7 » versleten lichaamsgestel,
2 » algemeene zwakte,
1 » borstvliesontsteking,
2 » hartgebrek,
1 » verouderde hardnekkige huidziekte,
1 » misvorming van het sleutelbeen,
1 » gezichtsstoornis,

1 wegens slepende ontsteking van het strottenhoofd,
3 » longtering,
1 » epilepsie,
2 » oorziekte,
2 » voedingstoornis,
1 » gemis van de kleine teen,
1 » stompzinnigheid,
1 » rheumatismus,
1 » leverziekte.

Onder deze kwamen voor 4 inlanders.

Het aantal behandelde civielen bedraagt 2943 of 486 meer dan het jaar te voren.

Groot is het aantal betalenden geweest, grooter dan een jaar te voren.

Nu de goudindustrie vreemdelingen lokt, is het natuurlijk dat het militair hospitaal, de eenige ernstige ziekeninrichting in het land, in geval van ziekte in de behoefte voorziet.

Het groot aantal 1ste klasse patienten (26 tegen 10 in 1893) levert onder anderen een bewijs hiervoor op.

De hoogste ziektecijfers onder de civielen zijn:

yawa	420
bronchitis	77
longtering	52
beri beri	214
malaria	154
rheumatismus	95
scabies	43
catarr. intest. en ventric.	111
diarrhoea	57
nephritis	45
anaemia	44
debilitas	52
syphilis	46
urethritis	45
anchylostomiasis	60
zweren	169

Onder het hoofd *nihil* komen voor 267 gevallen en betreft meerendeels immigranten die in het militair hospitaal genezen, ontslagen zijnde na toebedeeling aan een of andere plantage door den agent-generaal naar het hospitaal in subsistentie worden teruggezonden; kinderen die hunne zieke moeders vergezellen en omgekeerd.

De yawslijders werden als gewoonlijk naar de inrichting op het station Groningen geëvacueerd. Het aantal geëvacueerden in 1894 bedroeg 182.

Van de civielen zijn overleden 200 of 50 meer dan in 1893 en wel onder meer aan:

longtering	29
diarrhoea	15
anchylost	7
nephritis	22
marasmus	22
debilitas	20
beri beri	16

De behandeling van de in het hospitaal opgenomene zieke Javaansche immigranten, per »*Voorwaarts*" aangebracht, eischte zoowel van het geneeskundig als van het oppassend personeel de grootste inspanning.

Van hunne aankomst tot en met ultimo December bedroeg het sterfte cijfer 28.

Er deden zich 214 gevallen van beri beri voor, waaronder een 60 tal dat lam was aan armen of beenen, zoodat de verpleging uiterst moeilijk ging.

Tot nu toe was beri beri zoo goed als onbekend in de kolonie. Wel eens waren er, naar het scheen, gevallen daarvan voorgekomen en herkend onder de goudzoekers in de goudvelden, waar het leven onder allerlei minder gunstige omstandigheden zeker aan ernstige ontberingen blootstelde en voorbeschikt maakte voor beri beri. Toch waren de gevallen niet van zoodanigen aard of ook hun aantal was niet zoo groot dat daarmede rekening behoefde te worden gehouden.

In het hospitaal werden patienten verpleegd, wier tijden eenige overeenkomst had met beri beri, echter niet genoegzaam om uit die enkele gevallen, die dan ook tal van afwijkingen vertoonden, te besluiten tot het bestaan der ziekte. Er bestond op een zeker oogenblik het vermoeden dat in de gevangenis op het fort Nieuw-Amsterdam beri beri heerschte.

Dit vermoeden was echter onjuist gebleken.

En nu waren in eens 164 gevallen der gevreesde ziekte in het hospitaal opgenomen, in het hospitaal met zijn groote vlottende bevolking, eene bevolking die het allereerst bloot stond aan den aanval van allerlei chronisch besmettelijke ziekten.

Tot nu toe mocht die vrees gelukkig niet bewaarheid worden.

Een 20 tal ongeneeslijken niet medegerekend, zullen in 1895 de 40 van 294 overgebleven Javanen per de *Voorwaarts* aangebracht, hersteld het hospitaal verlaten. Nieuwe gevallen onder hen schijnen niet voor te komen, worden althans niet ter verpleging opgezonden.

Onder de oppassers en bedienden, menschen die dagelijks met de zieken omgingen en gedurende 7 maanden in dezelfde localen verbleven als de zieken, zijn nog geen gevallen voorgekomen.

Het verloop der ziekte is dan ook niet ongunstig te noemen.

In den aanvang werd alles gedaan om aan de lijders een sterke voeding te bezorgen. Herstel van verloren krachten was een eerste vereischte.

Zoo werd het dieët als volgt vastgesteld:

's morgens $6\frac{1}{2}$ uur: brood, thee, melk en suiker;

's voormiddags 10 uur: brood, eieren en gezouten visch;

» 11 » vleesch- op kippensoep;

's namiddags 2 » port- of roode wijn en fruit;

» 3 » rijst, saus, groenten, gebraden vleesch of gevogelte.

Dit werd met smaak verorberd.

Nadat zij doorvoed waren, bleek het dat de zieken dit dieët minder naar waarde schatten.

Er was op een zekeren tijd een groote ruilhandel te bespeuren tusschen de andere verpleegden en de zieke Javanen, die de hun toebedeelde dranken voor weinig beters weggaven en hun eieren, melk en vleesch verkwanselden.

Daarop werd, behalve voor de zware zieken, die onder toezicht hun voedsel moesten nuttigen, het algemeen dieët voor de overigen voorgeschreven en als eenige drank melk verstrekt.

Onder den invloed nu van dezen gezonden en degelijken kost, veel ingespannen beweging in de open lucht, groote vrijheid, veelvuldige baden, zorg voor reinheid en nauwlettend toezicht, zoodat complicaties al in den aanvang konden worden gestuit, verloor de ziekte haar ernstig karakter en bleven alleen de chronische teekenen daarvan over, die langzamerhand minder werden, zoodat aan het eind van het jaar 234 hersteld het hospitaal verlieten.

Geen hunner keerde daarna terug. Nu zijn er, zooals boven al gezegd is, slechts een 40 tal over, die op weinig uitzonderingen na gedurende 1895 aan de verschillende plantages zullen kunnen worden toebedeeld.

Bij besluit van 25/30 Juni 1894 litt. A n°. 4633 werd in den garnizoensdienst eene kleine wijziging gebracht.

Tot nu toe was voor het garnizoen een geneesheer aangewezen en zijn werkkring geheel gescheiden van dien in het hospitaal. Mogen er vroeger redenen bestaan hebben om dit zoo in te richten, die redenen bestaan thans niet meer. De garnizoensdienst is toch niet zoo uitgebreid en veel omvattend dat daarvoor alleen een geneesheer moest beschikbaar zijn.

In het hospitaal daarentegen waren twee wachtdoende geneesheeren, die zich om den anderen dag beschikbaar moesten houden voor wachtdienst in het hospitaal.

Deze vrijheidsbeperking was op den duur drukkend.

De druk kon worden verminderd wanneer hij over meer verdeeld werd, zoodat de wenschelijkheid zich van zelve voordeed, om den garnizoensgeneesheer ook in het militair hospitaal werkzaam te stellen.

Eene kleine reeks van gevallen van buiklijden heeft zich in 1894 in het garnizoen geopenbaard. Dit gebeurde ongeveer bij het einde der groote droogte.

Een onderzoek naar de oorzaken daarvan leerde dat het drinkwater uit de waterbakken van het fort sterk ijzerhoudend was. De noodige maatregelen werden getroffen om dit water zooveel mogelijk bruikbaar te maken, terwijl voorgesteld werd om de bakken die vrij oud zijn van binnen met een laag cement te bekleeden.

Er werden gedurende 1894 in den binnen- en buitendienst van het garnizoen behandeld 635 personen, voor het grootste gedeelte niet militaire lijders (vrouwen, kinderen en gepensionneerden).

Militairen worden bij ziekte van eenig belang onmiddellijk naar het hospitaal geëvacueerd.

Bijzonders valt er overigens niet op te merken.

Het totaal der uitgaven van het militair hospitaal beliep in 1894 f 115 203.64 of f 20 811 meer dan in 1893 en f 42 103.64 meer dan toegestaan was, terwijl de inkomsten stegen tot f 65 007.82^{5} of f 19 779.94^{5} meer dan in 1893.

De hoogere uitgaaf werd veroorzaakt door de verpleging van 467 Javanen met 29 269 verpleegdagen à f 0.43^{5} per dag en door de bij Gouvernementsresolutie dd. 20 Juni 1894 litt. A n°. 4485 toegestane uitgaaf van f 11 per dag voor hulppersoneel.

Uitgegeven werd:

	in 1894.	Meer dan is toegestaan.	Minder dan is toegestaan.
aan levensmiddelen enz. . . .	f 84 820,14	f 34 820,14	»
» brandstoffen	1 622,90	122,90	»
» fournitures, enz.	4 416,61	1 416,61	»
» geneesmiddelen	18 172,33	3 172,33	»
» lichtstoffen, enz.	6 119,66	2 619,66	»
» begrafeniskosten	52,00	»	f 48 00

De verpleegkosten per patient per dag bedroegen f 1,00 of 17 cts. minder dan in 1893. Na aftrek van alle ontvangsten bedragende voor ieder patient per dag f 0,56^{5}, heeft het Rijk bijgepast f 0,43^{5} per patient per dag of f 0,16^{8} minder dan in 1893.

Het gemiddeld aantal patienten per dag bedroeg 320 of 96 meer dan in 1893 en het gemiddeld aantal verpleegdagen per patient 34 tegen 27 in 1893.

In den binnen- en buitendienst van de infirmerie op het fort Nieuw-Amsterdam werden verpleegd:

infanteristen	200
artilleristen	86
gevangenen	308
politiebeambten	4
civielen	228
Totaal . . .	826

De behandelden leden hoofdzakelijk aan:

malaria	164
constip. alcr.	49
effect. gastr.	54
conjunctivitis	40
zweren	52
diarrhoea	28

Het dak van het infirmeriegebouw werd geheel vernieuwd.

In den dienst in Nickerie werden behandeld 380 lijders, als:

162 militairen,
2 politiebeambten,
34 gevangenen,
182 civielen.

Ziekten met een hoog cijfer zijn:

malaria	191
diarrhoea	13
rheumatismus	16
dysenteria	10
lues	10
zweren	11

Bijzonders valt niets aan te merken.

In den dienst bij de infirmerie te Albina zijn behandeld 68 lijders, waaronder:

45 militairen,
13 politiebeambten,
10 civielen.

68

Er kwamen onder meer voor 16 gevallen van malarie, 12 catarrhus intestinorum en 5 van acute rheumatismus.

Met het bouwen van de nieuwe infirmerie is in 1894 een aanvang gemaakt. Dit jaar zou zij klaar zijn.

De infirmeriën werkten met een nadeelig saldo van f 5 319,62^{5}.

De chef van den militairen geneeskundigen dienst,

AALSMEER.

VERGELIJKING van de raming van ontvangsten en uitgaven in 1894, met de op 1 April 1895 bekende uitkomsten.

	BENAMING VAN DE ONDERWERPEN VAN UITGAAF EN ONTVANGST.	Raming voor 1894.	Voorloopige uitkomsten.
I.	Gouvernements-secretarie, koloniale staten en algemeene dienst	f 145 367,75	f 153 901,96^{5}
II.	Justitie en politie	373 665,00	333 460 22^{5}
III.	Administratie van financiën	169 775,55	168 664,67
IV.	Immigratie en kolonisatie	130 505,00	124 442,02^{5}
V.	Eeredienst, onderwijs, armenzorg en burgerlijke geneeskundige dienst	411 296,85	339 716,22^{5}
VI.	Bouwdepartement	276 758,00	264 125,50^{5}
VII.	Koloniale vaartuigen, betonning, bebakening en seinwezen	206 830,25	215 182,52^{5}
XI.	Pensioenen, wachtgelden, toelagen en onderstanden	198 188,69^{5}	204 615,84
VIII.	Onvoorziene uitgaven	20 000,00	14 122,14
	Totaal	f 1 932 387,09^{5}	f 1 877 631,12
	Middelen en inkomsten.		
	A. *Directe en indirecte belastingen.*		
a.	Personeel	f 90 000,00	f 100 967,17^{5}
b.	Patentrecht	50 000,00	64 085,92
c.	Belasting op de huurwaarde van huizen te Paramaribo en van die op de huizen, gebouwen en erven te Nieuw-Nickerie	36 000,00	39 053,87
d.	Paardengeld	1 000,00	1 582,25
e.	Accijns op het binnenlandsch gedistilleerd	100 000,00	116 896,80
f.	Invoerrechten	760 000,00	925 029,68^{5}
g.	Uitvoerrechten	80 000,00	82 713,06
h.	Baak- en los- of laadgelden	8 000,00	9 046,00
i.	Weeg-, rooi- en berglooneu en entrepotrechten	6 000,00	7 633,87
k.	Zegelrechten	40 000,00	36 542,50^{5}
l.	Geneeskundige belasting	45 000,00	47 120,00
m.	Successie- en overgangsrechten	10 000,00	10 899,93^{5}

	BENAMING VAN DE ONDERWERPEN VAN UITGAAF EN ONTVANGST.	Raming voor 1894.	Voorloopige uitkomsten.
n.	**Begrafenisrechten**	2 000,00	1 883,75
o.	Recht op verlotingen	100,00	65,00
p.	Opbrengst der Gouvernementsschool voor uitgebreid lager onderwijs	18 000,00	16 018,00
	B. *Inkomsten van onderscheiden aard.*		
a.	Passagegelden	43 000,00	52 408,86
b.	Opbrengst der posterij	25 000,00	22 069,14
c.	Opbrengst van de telephoon	1 400,00	1 891,99
d.	Opbrengst van huren, erfpachten, verkoopingen van domeinen en afkoop van zakelijke rechten	21 000,00	26 592,78^{5}
e.	Concessierecht tot het ontginnen van balata op domeingrond	5 000,00	15 597,87
f.	Concessierecht tot het ontginnen van delfstoffen op domeingrond	85 000,00	77 104,14^{5}
g.	Landtaxen of akkergelden	11 000,00	12 449,65
h.	Inhoudingen (korting of storting) voor pensioen	68 000,00	71 000,00
i.	Renten van de kapitalen, afkomstig van het opgeheven West-Indisch pensioenfonds	10 713,33	10 713,23
k.	Terugbetaling van voorschotten	3 500,00	2 107,85
l.	Boeten, opbrengst van verbeurdverklaringen en terugbetaling van voorloopig betaalde justitie- en proceskosten	9 000,00	9 438,20^{5}
m.	Griffierechten, te verantwoorden aan de koloniale kas	1 200,00	1 209,25
n.	Salarissen van den hypotheekbewaarder te verantwoorden aan de koloniale kas	1 400,00	1 816,04
o.	Emolumenten van den Gouvernements-secretaris te verantwoorden aan de koloniale kas	6 000,00	6 104,30
p.	Eerste termijn van het aandeel der eigenaren van de plantages in Beneden-Commewijne in de kosten van aanleg van een rijweg van Zoelen naar Spieringshoek	7 500,00	7 500,00
q.	Verschillende ontvangsten	20 000,00	24 478,47
	C. Bijdrage uit 's Rijks schatkist	367 573,76^{5}	75 671,41^{5}
		f 1 932 387,09^{5}	f 1 877 631,12

Koloniaal verslag van 1895.

II. SURINAME.

BIJLAGE J¹.

N°. 14.

VERSLAG betreffende de immigratie en kolonisatie over het jaar 1894.

1. *Immigratie.*

§ 1. *Wetgeving en administratieve maatregelen.*

Bij verordening van 18 December 1893, opgenomen in het Gouvernementsblad n°. 1 van 1894, werd de verordening van 28 Februari 1883 (*Gouvernementsblad* n°. 5), houdende wijziging van de verordening betreffende de oprichting van een Immigratiefonds, van toepassing verklaard op het verschepingsseizoen 1894-1895.

Bij verordening van 12 April 1893, opgenomen in het Gouvernementsblad n°. 7 van 1894, kwam eene nieuwe verdeeling der kolonie in districten tot stand, terwijl bij verordening van dezelfde dagteekening, opgenomen in het Gouvernementsblad n°. 8 van 1894, eenige bepalingen aangaande het districtsbestuur werden vastgesteld.

Bij verordening van 27 April 1894, opgenomen in het Gouvernementsblad n°. 13 van dat jaar, werd, naar aanleiding van de invoering der verordening van 12 April 1893 (*Gouvernementsblad* n°. 7), onder meer bepaald dat de registers van den burgerlijken stand tot einde 1894 op den bestaanden voet zouden worden gehouden.

Bij besluit van 28 Mei 1894, opgenomen in het Gouvernementsblad van dat jaar n°. 19, werd, ter uitvoering van art. 58 van het Koninklijk besluit van 22 Maart 1872 n°. 27 (*Gouvernementsblad* n°. 8), de maatstaf en prijs vastgesteld volgens welke de huurder verplicht is immigranten uit Nederlandsch-Indië, die zulks verlangen, gedurende de eerste zes maanden na hunne aankomst in de kolonie van levensmiddelen te voorzien.

Bij verordening van 3 December 1894, opgenomen in het Gouvernementsblad van dat jaar n°. 39, kwam gelijke regeling als bij de in den hoofde dezes in de eerste plaats genoemde verordening tot stand ten opzichte van het verschepingsseizoen 1895/1896.

Eindelijk werden bij verordening van 17 December 1894, opgenomen in het Gouvernementsblad van dat jaar n°. 40, de verordeningen op de geneeskundige belasting en het hoofdgeld voor immigranten in dien zin gewijzigd, dat op de door den agent-generaal aan den administrateur van financiën in te zenden lijsten voor geneeskundige belasting en hoofdgeld voortaan de immigranten gebracht worden die op den 1sten September van het jaar aan het dienstjaar voorafgaande tot de plantage behoorden en tevens bepaald werd dat voor een immigrant niet over meer jaren betaald wordt dan waarvoor hij een overeenkomst heeft gesloten.

Zooals in het vorig jaarverslag werd medegedeeld, werd met ingang van 1 April 1894 de cursus voor onderwijs in de Hindostansche taal opgeheven.

Bij resolutie van 15 November 1894 litt. A n°. 7908 werd bepaald dat, aan te vangen met Januari 1895, te Paramaribo en op de plantage Marienburg een proef zou worden genomen met het geven van practische lessen in het Hindostansch, met het geven van welke lessen, onder toezicht van den agent-generaal en den inspecteur voor het onderwijs, belast werd de onderwijzer op de plantage Zoelen TAZAL ALI.

Anticipeerende op het verslag over het loopend jaar kan te dezer plaatse nog worden vermeld dat, vermits de lessen op Marienburg niet werden bijgewoond, bij resolutie van 1/2 Maart 1895 litt. A n°. 1491 werd bepaald dat, aan te vangen met 1 Maart, de lessen alleen te Paramaribo zouden worden gegeven.

Reeds werd in het vorig jaarverslag vermeld dat op 1 Juni 1894 de heer A. H. DE GRANADA eervol werd ontheven van de waarneming der betrekking van agent-generaal en de ondergeteekende, van buitenlandsch verlof teruggekeerd, weder in functie trad.

In het Gouvernements-advertentieblad van 9 October 1894 en volgende, werden ter algemeene kennis gebracht de voorwaarden waarop aanvragen tot het bekomen van arbeiders uit Britsch-Indië door tusschenkomst van het koloniaal bestuur voor het verschepingsseizoen 1895/1896 zouden worden aangenomen, welke voorwaarden gelijkluidend waren aan die voor het vorige verschepingsseizoen, met dit verschil evenwel dat slechts aanvragen zouden worden aangenomen met aanbod tot consignatie der aanvoerkosten, voor zoover die ten laste van de aanvragers komen.

Er werden ingeleverd 40 aanvragen voor 1229 als volwassen berekende immigranten, ten behoeve van 7 suiker- en 38 cacao- en koffieplantages.

De order tot aanwerving en verscheping van het vereischte getal arbeiders werd op den 19 Maart jl. per telegraaf, alsmede per brief, aan onzen emigratie-agent te Calcutta gezonden.

§ 2. *Buitenlandsche agenten en depôts.*

In het agentschap te Calcutta kwam in het jaar 1894 geen verandering.

Het aantal bestelde arbeiders voor het verschepingsseizoen 1894/1895 bedroeg 1200 adults, tot wier overvoer werden gecharterd de schepen *Ems* tegen 10-5-0 p.st. en *Erne* tegen 10-10-0 p. st. per adult.

De *Ems* verliet Calcutta op den 25sten Augustus 1894 met 652 adults en kwam in Suriname aan op den 22sten November daaraanvolgende.

De *Erne* vertrok van Calcutta op den 30sten Januari 1895 met 550½ adults en kan dezer dagen hier worden verwacht. *)

§ 3. *Aanvoer van immigranten.*

Gedurende het jaar 1894 werden in Suriname aangevoerd zoowel immigranten uit Britsch-Indië, als immigranten uit Nederlandsch-Indië.

De overvoer van de immigranten uit Britsch-Indië had plaats met twee schepen, de *Erne* en de *Ems*.

De *Erne*, groot 1613 reg. tonnen, varende onder Engelsche vlag, behoorende aan den heer JAMES NOURSE te Londen, en gevoerd door D. S. LAANSAN, kwam ten anker voor het fort Nieuw Amsterdam op den 14den April 1894.

Met het geleide was als surgeon superintendent belast dr. R. DE ST. ROMAINE.

Reeds op den avond van den 14den werden de uit Calcutta medegenomen documenten, voorgeschreven bij art. 13 van het Koninklijk besluit van 22 Maart 1872 n° 27 (*Gouvernementsblad* n°. 8), door den schipper ingeleverd, die werden nagezien en in orde bevonden.

Uit de stukken bleek dat de *Erne* op den 25sten Januari 1894 Calcutta had verlaten:

---

*) De *Erne* kwam op den namiddag van 27 April 1895 voor het fort Nieuw-Amsterdam ten anker met 549½ adults. De bijzonderheden van het transport zullen in het volgend jaarverslag worden opgenomen.

	Boven 10 jaren.		Van 2 tot 10 jaren.		Beneden 2 jaren.		Totaal.
	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	
met	335	134	24	17	12	10	532
dat gedurenda de reis waren geboren . . .	—	—	—	—	2	—	2
	335	134	24	17	14	10	534
en everleden	3	—	—	—	1	—	4
zoodat werden aangebracht	332	134	24	17	13	10	530

dat het schip den 19den Maart St. Helena had aangedane, da voorgeschreven hoeveelheden leveesmiddelsn an driekwater hed ingenomen en den daaropvolgenden dag de reis had veortgezet.

Op Maandag den 16den April vond de inspectie bedoeld hij art. 14 van het hiervoren aangehaald Koninklijk besluit plaats.

De immigraeten zagen er gezend en goed uit. Geen enkele klacht werd ingehracht. Zij verklaarden gedurende de reis zeer goed ta behandeld.

De voedingamiddelen en het drinkwater waren van goede hoedanigheid. Eveneens werden da geneesmiddelen en instrumenteu in erde bevonden.

Het waterdistilleertoestel was in goede erde. Gedurende de reis werd dagelijka 300 gallons zuiver driekwater gedistilleerd.

Het eten werd door middel van stoom bereid.

Het tusschendek, ala gewoonlijk over de geheele lengte van het schip tot verhlijf der immigranten ingericht, was ruim 2.19 M. (7 Engelsche veeten) hoog en werd, behalva door luchtkokera an koelzeilen, geveetilleerd door »Thier's automatic ventilator."

Orde en zindelijkheid heerschtan op het hovendek au tusschendeks.

Hat hospitaal, op het bovendek ingericht, was verdeeld in twee afzonderlijke vertrekken, voor mannen en voor vrouwen.

Daarin werden toen varpleegd:

1 man lijdende aan huiduitalag,

1 » » » indigestie,

1 » » » artritis, en

1 jengen » » koorts,

die, bij da outscheping, met 1 vrouw (de moeder van eveubedoelden jongen) die niat ziek was, maar haar ziek kind wegens diens jeugdigen leeftijd moest vergezellen en 1 vrouw, die in vergeverderden staat van zwangerschap verkeerde, naar het militair hospitaal te Paramaribo werden gezonden.

Op den 17den had de ontscheping plaats; het schip was voer het fort Nieuw-Amsterdam blijven liggen door het wegens te grootau diepgang niet tot Paramarihe had kunuen opzeilen. De immigranton werden in twee reizen met dan stoomer *Nederland* naar Paramaribo evergehracht en, met uitzondering der vorenvermelde zieken, in het depôt gehuisvest.

Op den volgenden dag werden nog uit het depôt uaar het militair hesptaal gezouden 1 man en 1 vrouw, licht ongesteld.

Het hoofdelijk geneeskundig onderzoek in het depôt ving den 19den aan en eindigde den 21sten.

Bij gemeld onderzoek werden eog ter verplaging naar het militair hospitaal gezonden: 9 mannen, 3 vrouwen, 1 meisje en 2 kiuderen, ta zamen 15 hoofden. Van de zieken waren ep 17 Mei reeda 11 uit het hospitaal als hersteld entslagen.

Naar hunne eigen opgaven badden da immigranten vroeger in hun land ef in andere kolonien het nagemeld beroep of bedrijf uitgeoefend, te weten: 331 mannen en 94 vronwen waren landbouwer of veldarbeider; van de everigen waren: 2 klein landeigenaar, 2 tuinier, 1 veehoeder, 1 wever, 1 schoenmaker, 1 koetsier, 1 stoker, 2 winkalier, 2 pelitieagent, 31 huisbediende; 2 mannen en 3 vrouwen verklaarden nimmer eeeig beroep te hebben uitgeoefend.

Tan aanzien van den leeftijd hleek dat er weren:

4 mannen, die tot gezinnee behoordee boven den leeftijd van 40 jaren,

36 mannen en 24 vrouwen tusschen 30 en 40 jaren,

288 » » 105 » » 15 » 30 »

44 paren gavan op gehnwd te zijn.

In Suriname en in andere kelenien waren vroeger geweest:

29 in Britsch-Guyana,

5 » Suriname,

5 ep St. Vnicent,

5 » de Fidji eilanden,

4 in Natsl,

3 op St. Lucie,

2 » Trinidad,

2 » Jamaica, en

1 » Guadeloupe.

De toedeeling der immigranten had plaats op den 23, 24, 25 en 26 April.

Met inbegrip van hen, dia nog in het militair hospitaal werden verpleegd, en wier bestemmieg voorloopig werd vastgesteld, werden aan de aanvragers toebedeeld:

328 mannen en 129 vreuwen van 15 jaren en daarboven,

4 joegens en 4 meisjes van 10 tot 15 jaren,

37 » » 27 » beneden 10 jaren,

te zameu 529 hoofden.

Een man werd wegens beginnend cataract ep heide eegen voor *niet* toebedeeld. Eveneens werd een meisje van 12 jarigen leeftijd, wegena geringe lichaamsontwikkeling, voor *niet* toebedeeld, terwijl een meisja van 12 jaren, dia haren verzorger, den man waarmede zij op Indische wijze gehuwd was, gedurende de reis door den dood verloor, als wees, op eigen dringend verzoek, ter verzorging werd toevertrouwd aan eene vrouw aan wie zij gehecht scheen.

Nadat het loon, dat eenigs der immigranten gedurende de reis en in het depôt alhier badden te goed gemaakt als sardar, kok, topeze, ziekenoppasser, harhier en kleermaker, waa uitbetaald, en nadat zij als naar gewoonte opnieuw waren bekend gemaakt met huuna rechten en verplichtingen, werden zij ter heschikking van hunna huurders gesteld en vertrokken zij welgemoed naar da hun aangewezen plantages.

De laatsten, bestemd voor plantages in het district Nickerie, vertrokken derwaarts op den 7den Mei met den stoomer *Curaçao*, de eerste geschikte gelegenheid die zich na de toedeeling voordeed.

Het tweede transport immigranten uit Britsch-Indië werd aangevoord met het Engelsche schip *Ems*, metende 1720,50 reg. tonnen, gevoerd door N. G. Hatch eu mede behoorende aan deu beer James Nourse te Londen.

Met het geleide der immigranten was wederom belast als surgeon superintendent dr. R. de St. Romaine.

In den vooravond van den 22sten November 1894 kwam gemeld schip ten anker voor het fort Nieuw-Amsterdam.

Den volgenden deg werden door den schipper de uit Calcutta medegenomen stukken ingeleverd, dia onderzocht en in orde bevouden werden.

Uithoofde van het ongunstige gatij in verband met den diepgang van het schip, verzocht da gezagvoerder dat de inspectie aan boord en de ontschepieg der immigranten mochten plaats vinden ter plaatse waar het schip lag, hetgeee werd toegestaan.

Uit de stukken bleek dat de *Ems* ep den 25sten Augustus 1894 Calcutta verlateu had:

	Boven 10 jaren.		Van 2 tot 10 jaren.		Beneden 2 jaren.		Totaal.
	Mannen.	Vrouwen.	Jongens	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	
met	447	170	34	15	12	9	687
dat gedurende de reis werden geboren . .	»	»	»	»	1	5	6
	447	170	34	15	13	14	693
en overleden	8	2	»	1	3	3	17
zoodat werden aangebracht	439	168	34	14	10	11	676

dat het schip op den 29sten October St. Helena had aangedaan, de voorgeschreven hoeveelheid levensmiddelen en drinkwater waren ingenomen en den daarop volgenden dag de reis had voortgezet.

Op den 24sten November had de bij de wet voorgeschreven inspectie aan boord plaats.

De immigranten zagen er jong, gezond en sterk uit, brachten geen enkele klacht in, en verklaarden gedurende de reis zeer goed behandeld te zijn.

De voedingsmiddelen en het drinkwater waren van goede hoedanigheid. De totale voorraad water in ijzeren bakken aan boord aanwezig bedroeg volgens opgave van den scheepsdocter 12 000 gallons of 43 200 liters.

De geneesmiddelen en instrumenten werden mede in orde bevonden.

Het waterdistilleertoestel, systeem Chaplin, was in goede orde. Gedurende de reis was gemiddeld per dag 1440 liter drinkwater gedistilleerd.

Het eten werd door middel van stoom bereid.

Het tusschendek, over de geheele lengte van het schip ingericht tot verblijf der immigranten, was ongeveer 2,30 M. (7 Eng. voeten 6 duim) hoog en werd, behalve door 3 luiken en 8 luchtkokers, ook geventilleerd door »Blackman's centrifugal fan engine", door middel van stoom in werking gebracht.

Orde en zindelijkheid lieten niets te wenschen over.

Op het bovendek bevond zich het hospitaal. Het was verdeeld in twee afzonderlijke vertrekken voor mannen en voor vrouwen, bood ruimte aan voor 14 lijders en was doelmatig ingericht.

Daarin werden toen verpleegd:

2 mannen lijdende aan bronchitis,

1 man » » interm. koorts,

2 mannen » » oogontsteking,

1 man » » cereb. spin. meningitis,

1 vrouw » » een abces aan de borst,

1 jongen van 14 jaren lijdende aan dysenterie,

die bij de ontscheping met 1 zuigeling, die niet ziek was, maar de moeder moest vergezellen, ter verpleging naar het militair hospitaal werden gezonden.

Reeds dienzelfden dag, na de inspectie, had de ontscheping der immigranten plaats; zij werden in twee partijen met den stoomer *Curaçao* naar Paramaribo overgebracht, zoodat des avonds te ½ 7 allen, met uitzondering van de voormelde zieken, in het depôt waren gehuisvest.

Het hoofdelijk geneeskundig onderzoek in het depôt ving aan op den 27sten November en duurde tot den 29sten daaraanvolgende.

Bij dit onderzoek en daarna werden nog ter verpleging naar het militair hospitaal gezonden: 13 mannen, 5 vrouwen, 1 jongen von 13 jaren en 2 kinderen, waaronder 1 vrouw ter observatie, als vermoedelijk lijdende aan stoornis der geestvermogens en 1 vrouw met haar kind, in het depôt geboren den 29sten.

Van de zieken waren reeds op 15 December 17 als hersteld ontslagen uit het hospitaal.

Volgens eigen opgave hadden de immigranten vroeger in hun land of in andere koloniën het volgend beroep of bedrijf uitgeoefend: veldarbeider of landbouwer waren 396 mannen en 122 vrouwen; van de overigen waren 1 tuinier, 2 ooftkweeker, 5 veehoeder, 2 wever, 1 smid, 2 schoenmaker, 1 pottenbakker, 3 barbier, 2 kleêrenwasscher, 1 karreman, 1 sjouwer, 6 winkelier, 2 winkelbediende, 1 bode, 2 opzichter over arbeiders, 2 politieagent, 22 huisbediende, terwijl 13 opgaven geen beroep of bedrijf te hebben uitgeoefend.

Wat den leeftijd betreft, is gebleken dat:

7 mannen en 1 vrouw, die tot gezinnen behoorden waren boven den leeftijd van 40 jaren,

40 mannen en 17 vrouwen tusschen 30 en 40 jaren,

387 » » 144 » » 15 » 30 »

66 paren gaven op gehuwd te zijn.

In Suriname en andere koloniën waren vroeger geweest:

24 op Trinidad,

14 in Suriname,

13 » Britsch-Guyana,

7 op de Fidji-eilanden,

3 » Guadeloupe,

2 » Mauritius,

1 » Jamaica,

1 » Marie galante en

1 » Assam.

De toedeeling der immigranten aan de verschillende plantages had plaats op den 30sten November, den 1sten, 3den, 4den en 5den December.

Met inbegrip van hen, die in het militair hospitaal verpleegd werden en wier bestemming voorloopig werd vastgesteld, werden toebedeeld:

434 mannen en 162 vrouwen van 15 jaren en daarboven,

3 jongens en 6 meisjes van 10 tot 15 jaren,

56 » » 25 » beneden 10 jaren,

te zamen 676 hoofden.

Twee vrouwen werden, 1 wegens ouderdom en 1 wegens lichaamsgebrek tengevolge van een vroeger bekomen verwonding aan den rechterarm voor *niet* bij hunne gezinnen toebedeeld, — 2 mannen, wegens ouderdom eveneens bij hunne gezinnen voor het halve bedrag der kosten, — 1 vrouw op de scheepslijst of monsterrol vermeld als 16 jaren oud, bleek slechts een meisje van hoogstens 14 jaren te zijn en werd derhalve voor half toebedeeld, terwijl nog 2 jongens, die als 10 jaren oud aangeteekend waren, maar jonger bleken te zijn, voor *niet* werden toebedeeld. Een meisje van 9 jaren, wier moeder gedurende de reis overleed, werd op verzoek ter verzorging toevertrouwd aan eene vrouw, die na het overlijden der moeder de zorg van dit kind op zich had genomen.

Nadat het loon dat eenige der immigranten gedurende de reis en in het depôt alhier hadden tegoed gemaakt als sardar, kok, topaze, ziekenoppasser, enz. was uitbetaald en zij op nieuw waren bekend gesteld met hunne rechten en verplichtingen, werden zij achtereenvolgens, de eersten op 3 December door hunne huurders uit het depôt afgehaald. De laatsten vertrokken op 17 December per stoomer *Curaçao* naar het district Nickerie.

Wat betreft den aanvoer van immigranten uit Nederlandsch-Indië met het Nederlandsch stoomschip *Voorwaarts*, waarvan in het verslag over het jaar 1893 met een enkel woord gewag werd gemaakt, diene het volgende:

In den vooravond van 16 Juni kwam alhier ter reede aan het stoomschip *Voorwaarts*, toebehoorende aan de stoomvaartmaatschappij *Nederland*, gecharterd voor den overvoer der immigranten uit Java.

Het schip, metende 2029 ton, werd gevoerd door kapitein C. Koning, als geneesheer was aan boord de arts C. P. Landsveld.

Het was op 29 April met bestemming naar hier uit Tandjong Priok vertrokken na op 19 April te Samarang de eerste immigranten te hebben ingenomen en van 20–29 April in de buitenhaven te Tandjong Priok te hebben gelegen om de overige immigranten in te schepen.

Op de reis was Kaapstad aangedaan, waar steenkolen en water waren ingenomen.

Naar aanleiding van het groot aantal zieken, waarvan het bericht na het bezoek aan boord van den dienstdoenden officier van gezondheid op het fort Nieuw-Amsterdam het departement bereikte en van het overlijden in den nacht van 16 op 17 Juni ter reede alhier van 3 immigranten en 1 man der equipage, werd het noodig geacht nog vóór de inlevering der documenten, bedoeld bij art. 13 van het Koninklijk besluit van 22 Maart 1872 (*Gouvernementsblad* n°. 8), een voorloopig onderzoek aanboord in te stellen.

Dit onderzoek vond plaats in den morgen van 17 Juni en had ten gevolge dat nog dienzelfden dag 50 zieken naar het militair hospitaal werden geëvacueerd.

Des middags werden de zooeven bedoelde documenten ontvangen, waaraan ontbraken het certificaat van gezondheid der immigranten te Tandjong Priok ingescheept en het bewijsstuk bedoeld bij art. 10 sub 4 van bovengenoemd Koninklijk besluit dat, daar het schip een tusschenhaven had aangedaan, opnieuw had moeten zijn opgemaakt.

De inspectie bedoeld bij art. 14 van evenbedoeld Koninklijk besluit had daarop den volgenden dag plaats. Op weinig uitzonderingen na, zagen de immigranten er onzindelijk, velen daarbij zwak en ziekelijk uit.

Klachten werden ingebracht over de voeding en het onvoldoende van het rantsoen drinkwater en de behandeling aan boord.

Een onderzoek naar de voedingsmiddelen en het drinkwater leidde tot de uitkomst dat een deel van de als toespijs verstrekte dengdeng bedorven was, terwijl de overige voedingsmiddelen en het drinkwater bleken van goede hoedanigheid te zijn.

Wat de geneesmiddelen en de instrumenten betreft, bracht het onderzoek aan het licht dat daaraan veel ontbrak wat aanwezig behoorde te zijn. Ook de inrichting der apotheek was zeer gebrekkig.

Van het waterdistilleertoestel, waarmede volgens opgaaf van den gezagvoerder 3 à 4000 liter in de 24 uren kon worden gecondenseerd, was op de reis geen gebruik gemaakt.

Reinheid en zindelijkheid aanboord lieten te wenschen over. De voor het immigrantenlogies bestemde gedeelten van het voor- en achtertusschendek, ruim 2 meter hoog, werden geventilleerd door luiken, patrijspoorten en luchtkokers, een automatische ventilator ontbrak.

Zoowel aan stuurboord als aan bakboordzijde was één latrine aangebracht bestemd voor de mannen, elke latrine voorzien van 2 brilopeningen, terwijl in de onmiddellijke nabijheid daarvan aan bakboordzijde zich de latrine voor de vrouwen bevond, het aantal en de inrichting dezer latrines was in elk opzicht onvoldoende.

Ofschoon ruimte en ventilatie van het hospitaal, waartoe een deel van het achterschip, dat vroeger als salon gediend had, bestemd was, voldoende waren, liet de inrichting er van veel te wenschen over. Britsen waren hier evenmin als in het immigrantenlogies aanwezig en evenals daar bestond ook hier geen afscheiding tusschen beide seksen.

Bij het voorloopig onderzoek op den dag te voren werden in het hospitaal 44 zieken aangetroffen van beide sekson, liggende deels in de salon zelve deels in afgeschoten doch niet afgesloten ruimten, vroeger als passagiershutten gebruikt. Zij lagen allen ongedekt en slechts gedeeltelijk gekleed op den blooten vloer. Een langwerpig houten bak in een der vroegere hutten diende tot latrine en verspreidde stank.

Een ziekenregister was niet aanwezig, evenmin een journaal of aanteekeningen waaruit van de behandeling der zieken en het ziekteverloop kon blijken.

Ziekenoppassers waren niet aangesteld. Tot toediening van versterkend voedsel aan zieken en invaliden waren de noodige middelen niet aan boord.

Op den dag der inspectie werden nog 2 zieken geëvacueerd.

Uit de stukken aan boord kon niet met genoegzame zekerheid het aantal ingescheepte immigranten worden opgemaakt.

Volgens aanteekeningen van den gezagvoerder hadden op de reis 2 geboorten plaats gehad en 32 sterfgevallen, zijnde 25 mannen, 6 vrouwen en 1 zuigeling.

Op den 19den werden met inbegrip der reeds geëvacueerde zieken geland 579 hoofden, namelijk 401 mannen, 153 vrouwen van 15 jaren en daarboven, 4 meisjes van 10—15 jaar en 21 kinderen beneden 2 jaar.

Bij de ontscheping moesten 43 zieken naar het militair hospitaal worden geëvacueerd.

Op den 25sten Juni werd een begin gemaakt met het geneeskundig onderzoek in het depôt dat den 2den Juli eindigde; gedurende dit onderzoek werden nog naar het militair hospitaal geëvacueerd 59 hoofden, waaronder 6 die niet ziek waren, zijnde moeders van zieke kinderen of kinderen van zieke moeders, die niet van elkander konden worden gescheiden, terwijl vóór dat met dit onderzoek een aanvang was gemaakt, van 25—24 Juni namelijk, nog 74 immigranten naar 't militair hospitaal waren gezonden.

Verreweg het grootste deel der in het militair hospitaal opgenomen zieken leed aan beri beri, malaria en uitputting, terwijl ook verschillende gevallen van ziekten van de schaamdeelen onder deze immigranten voorkwamen.

Volgens eigen opgave hadden de immigranten vroeger het volgend beroep of bedrijf uitgeoefend: 241 mannen en 42 vrouwen waren landarbeider; van de overigen waren 2 fabriekarbeider, 68 sjouwer, 1 houthakker, 1 steenhouwer, 3 tuinman, 1 kok, 12 keukenmeid, 4 kindermeid, 13 bediende, 3 oppasser, 1 hospitaalbediende, 52 rondventer, 2 smid, 1 blikslager, 3 metselaar, 1 timmerman, 1 schoenmaker, 1 schilder, 1 pannenbakker, 1 steenbakker, 1 zakkenmaker, 1 karrenmaker, 2 koetsier, 3 ossendrijver, 1 waterdrager, 9 wever, 3 kleërenwasscher, 1 koopvrouw, 5 winkelbediende, 3 marktvrouw, 1 politieagent, 2 stoker aan boord, 1 sergeant bij de marine, 5 matroos bij de Indische marine, 7 soldaat, 1 muzikant, 1 geëmployeerde bij de algemeene secretarie, terwijl 43 opgaven geen beroep of bedrijf te hebben uitgeoefend.

Wat den leeftijd betreft bleek dat waren:

10 mannen en 6 vrouwen boven den leeftijd van 40 jaren,

81 » » 23 » tusschen 30 en 40 jaren, en

318 » » 124 » » 15 » 30 »

Naar de wijze van hun land gaven op gehuwd te zijn 65 paren.

Den 20sten Juli kwam men gereed met de toedeeling. Buiten de immigranten, die zich nog in het militair hospitaal bevonden, en wier getal, dat vóór 15 Juli 267 bedroeg, toen gedaald was tot 236, werden aan de verschillende aanvragers toebedeeld 320 hoofden = 229½ als volwassen berekenden, zijnde 199 mannen, 104 vrouwen, 3 meisjes van 10—15 jaren en 14 kinderen beneden 10 jaren.

De agenten der Nederlandsche handelmaatschappij hadden welwillend op verzoek van het departement beschikbaar gesteld eenige geschikte Javanen van de plantage Marienburg om in het depôt dienst te doen.

Na de immigranten als naar gewoonte opnieuw met hunne rechten en verplichtingen te hebben bekend gemaakt, werden zij opvolgelijk afgehaald door hunne huurders en vertrokken zij in opgeruimde stemming naar de hun aangewezen plantages. De laatsten verlieten het depôt op den 23sten Juli 1894.

In het depôt stierven vóór de toedeeling op den 22sten Juni 1 immigrant en na de toedeeling nog 1 immigrant op den 21sten Juli.

Op 31 December 1894 bevonden zich nog in het militair hospitaal 75 immigranten.

Tot en met 31 December werden na ontslag uit de militair hospitaal nog toebedeeld 156 immigranten = 150 als volwassen berekenden.

Anticipeerende op het verslag over dit jaar, kan nog worden vermeld dat tot ultimo Maart 1895 nog werden ontslagen uit het militair hospitaal en toebedeeld 30 immigranten = 29 als volwassen berekenden.

Onder de op laatstbedoelden dag nog aanwezige Javaansche immigranten in evengenoemde inrichting bevinden zich verschillende van wie het niet te verwachten is dat zij voor den veld- of fabriekarbeid geschikt zullen zijn. Zes mannen zijn nu reeds als geheel ongeschikt voor dien arbeid afgekeurd.

Het bij het voorloopig onderzoek en de inspectie geconstateerde, gevoegd bij de door de immigranten zoo aan boord als later in het depôt ingebrachte klachten omtrent de voeding en de behandeling op de reis, hadden ten gevolge dat door den ondergeteekende de afgifte werd geweigerd van het certificaat bedoeld bij art. 5 der charterpartij, van zijne bevinding bij evengenoemde inpectie procesverbaal werd opgemaakt en van een en ander aan den Gouverneur en den procureur-generaal ingevolge art. 14 van bovengenoemd Koninklijk besluit werd kennis gegeven, met toezending aan laatstgenoemde van het procesverbaal en de stukken van het voorloopig onderzoek.

Een gerechtelijk onderzoek was hiervan het gevolg, dat op 17 Juli werd beëindigd.

De uitkomst van dit onderzoek heeft niet geleid tot het instellen van strafvervolging.

Door den Gouverneur werd verbeurd verklaard de bij art. 6 der charterpartij aan den gezagvoerder en den scheepsdokter toegezegde premiën, terwijl krachtens dading, onder korting van een zeker bedrag, de vracht werd betaald.

§ 4 *Terugvoer van immigranten.*

Ten gevolge van het expireeren van de contracten van een groot aantal Britsch-Indische immigranten, waarvan slechts een betrekkelijk klein gedeelte nieuwe werkovereenkomsten aanging, terwijl velen hun verlangen te kennen gaven naar Indië terug te keeren, werd krachtens machtiging verleend bij de Gouvernementsresolutie van den 4den Juni 1894 litt. A. 4059 overgegaan tot het openen van eene openbare inschrijving voor den terugvoer naar Calcutta van 450 adult immigranten.

Het gevolg hiervan was dat deze terugvoer werd toegewezen aan den eenigen inschrijver, den heer JAMES NOURSE te London.

Daartoe werd gechartered het Engelsch schip *Grecian*, metende 1272 reg. tonnen, tegen een vracht van £ 11 per adult, voor den overvoer van 450 adults, met bepaling dat, indien het volle getal immigranten dat het schip zou kunnen bevatten werd ingescheept, de vracht tegen £ 10-10 zou berekend worden, en dat het schip op den 15den Januari 1895 alhier gereed zou zijn tot het inschepen der immigranten.

Anticipeerende op het verslag over het jaar 1895, kan omtrent dezen terugvoer het volgende worden medegedeeld.

Het schip *Grecian*, dat op 19 December 1893 eene bezending immigranten uit Calcutta hier had aangebracht, thans gevoerd door C. WALKER HAIGH als gezagbebber, kwam in den namiddag van 11 Januari dezes jaars in de nabijheid van het lichtschip aan, werd op den 13den daaraan volgende binnengesleept en liet tegen den avond van dien dag het anker ter reede alhier vallen.

Het volle getal waarvoor het schip hier gemeten, zijnde 536½ adult, kon met het oog op grooter aanvragen om terugpassage, dan waarop aanvankelijk gerekend was, worden ingescheept.

Dientengevolge moest echter de voorraad levensmiddelen en drinkwater worden aangevuld.

Nadat dit was geschied, werd op den 27sten Januari door de bij Gouvernementsresolutie van 8 Januari 1895 litt. A nº. 184 benoemde commissiën van deskundigen, het onderzoek beëindigd en den toestand en de inrichting van het schip met toebehooren, de ruimte, de ziekeninrichting, de voedings- en geneesmiddelen, de brandspuiten, de waterdistilleer- en kooktoestellen en al wat verder voor de reis vereischt werd, in orde bevonden.

Middelerwijl had de inschrijving der immigranten en hun geneeskundig onderzoek plaats en werden zij behoorlijk voor de reis uitgerust.

De inscheping, eerst bepaald op den 29sten Januari, kon evenwel op dien dag niet plaats vinden. Tengevolge van aan boord in den nacht van 28 op 29 Januari plaats gehad hebbende ongeregeldheden, moest een onderzoek worden ingesteld en kwam het daarbij in overleg met den Britschen consul wenschelijk voor, den eersten stuurman, die in de ongeregeldheden betrokken was, te doen vervangen.

Tot dit einde werd naar Demarary geseind, waar juist een immigranten schip tot dezelfde reederij behoorende, eenige dagen te voren was aangekomen en werd met de *Curaçao*, die alhier op 1 Februari aankwam, de eerste stuurman van dat schip ter beschikking gesteld van den gezagvoerder van de *Grecian*.

In den namiddag van evengenoemden dag vond het embarkement der immigranten aan boord van de *Grecian* plaats, liggende het schip aan den waagsteiger.

Er werden ingescheept:

339 mannen boven 10 jaar
142 vrouwen » » »
50 jongens van 1 tot 10 jaar
62 meisjes » » » » »
5 jongens beneden 1 jaar
en 7 meisjes » » »

te zamen 605 hoofden, gelijk aan 537 adults.

Het geleide der immigranten was opgedragen aan dr. R. DE ST. ROMAINE, als surgeon superintendent, die met het geleide was belast van de met het schip *Ems* op 22 November 1894 aangevoerde immigranten.

Onmiddellijk na de inscheping der immigranten verliet het schip de reede van *Paramaribo* en koos het den volgenden dag zee.

De vertrokken immigranten waren afkomstig van de volgende transporten.

NAMEN der SCHEPEN.	Dagteekening van aankomst in de kolonie.	AANTAL VERTROKKEN IMMIGRANTEN. Boven 10 jaar. Mannen.	Boven 10 jaar. Vrouwen.	Van 1—10 jaar. Jongens.	Van 1—10 jaar. Meisjes.	Beneden 1 jaar. Jongens.	Beneden 1 jaar. Meisjes	Aantal hoofden	Berekend op volwassenen volgens de charterpartij.
Lalla Rookh	5 Juni 1873.	3	2	»	2	»	»	7	6
Bengal	8 Juli 1873.	3	2	3	1	»	»	9	7
Yorkshire	25 Augustus 1873.	2	»	»	»	»	»	2	2
Mangalore	8 November 1873.	3	»	»	»	»	»	3	3
Calcutta	25 November 1873.	3	1	1	»	»	1	6	4½
Kate Kellock	18 Januari 1874.	9	6	»	2	»	»	17	16
Medea	14 Februari 1874.	2	2	»	»	1	»	5	4
Howrah	8 April 1874.	6	4	2	2	1	»	15	12
Clive	29 Augustus 1877.	4	3	2	1	»	»	10	8½
Zanzibar	16 Augustus 1878.	14	6	3	»	»	»	23	21½
Ailsa (I)	6 Februari 1880.	4	1	»	»	»	»	5	5
Ailsa (II)	26 November 1880.	9	5	1	5	»	»	20	17
British Statesman (I)	14 Maart 1881.	17	4	4	4	»	»	29	25
Ailsa (III)	9 Januari 1882.	17	8	1	4	1	»	31	27½
Sheila (I)	13 Januari 1883.	11	7	3	2	»	1	24	20½
British Statesman (II) . . .	18 December 1883.	17	2	»	»	»	»	19	19
British Nation (I)	8 Februari 1884.	23	6	2	4	2	1	38	32
Ailsa (IV)	13 April 1884.	30	18	5	8	»	»	61	54½
Peshwa	27 Augustus 1884.	28	10	5	4	»	1	48	42½

NAMEN der SCHEPEN.	Dagteekening van aankomst in de kolonie.	AANTAL VERTROKKEN IMMIGRANTEN.							
		Boven 10 jaar.		Van 1—10 jaar.		Beneden 1 jaar.		Aantal hoofden.	Berekend op volwassenen volgens de charterpartij
		Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.		
British Nation (II)	12 December 1884.	21	9	6	4	»	1	41	35
Sheila (II)	14 Januari 1885.	26	12	4	3	»	1	46	$41\frac{1}{2}$
John Davie	18 Januari 1887.	47	15	7	7	»	»	76	69
The Bruce	3 Januari 1889.	23	10	»	8	»	»	41	37
Ganges	23 April 1889.	2	4	»	1	»	»	7	$6\frac{1}{2}$
Elbe	23 November 1889.	4	3	1	»	»	1	9	$7\frac{1}{2}$
Rhine	12 November 1890.	1	1	»	»	»	»	2	2
Hereford (I)	17 Mei 1891.	1	»	»	»	»	»	1	1
Lena	2 Mei 1892	2	»	»	»	»	»	2	2
British Peer	18 November 1892.	3	»	»	»	»	»	3	3
Hereford (II)	18 April 1893	2	»	»	»	»	»	2	2
Grecian	19 December 1893.	2	»	»	»	»	»	2	2
Erne (II)	14 April 1894.	»	1	»	»	»	»	1	1
	Totaal. . .	339	142	50	62	5	7	605	537

Onder voreuvermelde immigranten bevonden zich 10 mannen, 1 vrouw en 1 kind, die wegens lichaamszwakte in het weldadigheidgesticht 's landsgrond Boniface werden verpleegd.

Van geen der in de bewaarplaats voor krankzinnigen opgenomen Britsch-Indische immigranten liet, naar het oordeel van den geneeskundigen inspecteur en den scheepdoctor, de toestand toe hen te doen inschepen.

Voorts werd aan 11 mannen en 2 vrouwen, wier contracten nog niet waren geëxpireerd, doch die ongeschikt waren geworden voor den arbeid, ingevolge art. 20 van het koelietractaat, gelegenheid gegeven naar Indië terug te keeren, alsook aan 1 man en 1 vrouw, die geen recht op vrijen terugvoer haddeu, maar bij terugkeerende gezinnen behoorden, tegen betaling hunner passage.

De waarde van hunne sieraden die zij in bewaring gaven, bedroeg volgens schatting f 13 501,35, toebehoorende aan 198 personeu. Deze werden behoorlijk ingepakt en verzegeld in 119 pakjes, in 2 houten kisten gesloten en aan de zorg van den scheepsdoctor toevertrouwd, om bij aankomst te Calcutta aan onzen immigratieagent te worden overhandigd, ten einde aan de daarop rechthebbenden te worden uitgereikt.

De waarde der sieraden, welke zij bij zich hielden, kan op f 2000 worden gesteld.

Het bedrag hunner spaarpenningen in de kolouiale spaarbank bedroeg f 89 687,88, toebehoorende aan 284 inleggers, die elk werden voorzien van een bewijs waarop het hun toekomende bedrag in gulden en centeu stond uitgedrukt, terwijl onzen immigratieagent te Calcutta verzocht werd hun het equivalent daarvan in in Britsch-Indië gangbaar geld bij hunne aankomst te Calcutta uit te keeren, waartoe door tusschenkomst der Surinaamsche bank het bedrag der spaarpenningen naar Calcutta werd overgemaakt.

§ 5. *Tijd van verblijf in de kolonie van de Britsch-Indische immigranten.*

Ten gevolge van het vertrek van de *Grecian* op 1 Februari 1895 met 605 immigranten van Suriname naar Calcutta komen de cijfers met betrekking tot den gemiddelden tijd van verblijf in de kolonie van de Britsch-Indische immigranten te staan als volgt:

Met de *Lalla Rookh* werden den 5den Juni 1873 aangevoerd 399 immigrauteu.

Hiervan zijn vertrokken tot 13 Augustus 1891 201

en den 1sten Februari 1895 met de *Grecian*, na een verblijf van 21 jaar en 8 maanden. 7

—— 208 immigranten.

Met de *Bengal* werden op 8 Juli 1873 aangevoerd 571 immigranten.

Hiervan zijn vertrokken tot 13 Augustus 1891. 276

en den 1sten Februari 1895 met de *Grecian*, na een verblijf van 21 jaar en 7 maanden. 9

—— 285 immigranten.

Met de *Yorkshire* werden den 25sten Augustus 1873 aangevoerd 632 immigranten.

Hiervan zijn vertrokken tot 13 Augustus 1891 294

en den 1sten Februari 1895 met de *Grecian*, na een verblijf van 21 jaar en 5 maanden. 2

—— 296 immigranten.

Met de *Mangalore* werden den 8sten November 1873 aangevoerd 446 immigranten.

Hiervan zijn vertrokken tot 13 Augustus 1891. 173

en den 1sten Februari 1896 met de *Grecian*, na een verblijf van 21 jaar en 3 maanden. 3

—— 176 immigranten.

Met de *Calcutta* werden den 25sten November 1873 aangevoerd 401 immigranten.

Hiervan zijn vertrokken tot 13 Augustus 1891. 205

en den 1sten Februari 1895 met de *Grecian*, na een verblijf van 21 jaar en 2 maanden. 6

—— 211 immigranten.

Met de *Kate Kellock* werden den 18den Januari 1874 aangevoerd 458 immigranten.

Hiervan zijn vertrokken tot 13 Augustus 1891. 216

en den 1sten Februari 1895 met de *Grecian*, na een verblijf van 21 jaar 17

—— 233 immigranten.

Met de *Medea* werden den 14den Februari 1874 aangevoerd 480 immigranten.

Hiervan zijn vertrokken tot 13 Augustus 1891 249

en den 1sten Februari 1895 met de *Grecian*, na een verblijf van 20 jaar en 11 maanden. 5

—— 254 immigranten.

Met de *Howrah* werden den 8sten April 1874 aangevoerd 446 immigranten.

Hiervan zijn vertrokken tot 13 Augustus 1891 220

en den 1sten Februari 1895 met de *Grecian*, na een verblijf van 20 jaar en 10 maanden 15

—— 235 immigranten.

Met de *Clive* werden den 29sten Augustus 1877 aangevoerd 327 immigranten.

Hiervan zijn vertrokken tot 13 Augustus 1891 146

en den 1sten Februari 1995 met de *Grecian*, na een verblijf van 17 jaar en 5 maanden 10

—— 156 immigranten.

Met de *Zanzibar* werden den 16den Augustus 1878 aangevoerd 700 immigranten.

Hiervan zijn vertrokken tot 13 Augustus 1891 365

en den 1sten Februari 1895 met de *Grecian*, na een verblijf van 16 jaar en 5 maanden 23

—— 388 immigranten.

Met de *Ailsa* (*I*) werden den 6den Februari 1880 aangevoerd 315 immigranten.

Hiervan zijn vertrokken tot 13 Augustus 1891 190

en den 1sten Febsuari 1895 met de *Grecian*, na een verblijf van 15 jaar 5

—— 195 immigranten.

Met de *Ailsa* (*II*) werden den 26sten November 1880 aangevoerd 460 immigranten.

Hiervan zijn vertrokken tot 13 Augustus 1891 207

en den 1sten Februari 1895 met de *Grecian*, na een verblijf van 14 jaar en 2 maanden 20

—— 227 immigranten.

Met de *British Statesman* (*I*) werden den 14den Maart 1881 aangevoerd 450 immigranten.

Hiervan zijn vertrokken tot 31 Augustus 1891 240

en den 1sten Februari 1895 met de *Grecian*, na een verblijf van 13 jaar en 11 maanden 29

—— 269 immigranten.

Met de *Ailsa* (*III*) werden den 9den Januari 1882 aangevoerd 484 immigranten.

Hiervan zijn vertrokken tot 13 Augustus 1891 212

en den 1sten Februari 1895 met de *Grecian*, na een verblijf van 13 jaar en 1 maand. 31

—— 243 immigranten.

Met de *Sheila* (*I*) werden den 13den Januari 1883 aangevoerd 404 immigranten.

Hiervan zijn vertrokken tot 13 Augustus 1891 116

en den 1sten Februari 1895 met de *Grecian*, na een verblijf van 12 jaren en 1 maand 24

—— 140 immigranten.

Met de *British Statesman* (*II*) werden den 12den December 1883 aangevoerd 451 immigranten.

Hiervan zijn uertrokken tot 13 Augustus 1891 134

en den 1sten Februari 1895 met de *Grecian*, na een verblijf van 11 jaar en 1 maand. 19

—— 153 immigranten.

Met de *British Nation* (*I*) werden den 8sten Februari 1884 aangevoerd 485 immigranten.

Hiervan zijn vertrokken tot 13 Augustus 1891 136

en den 1sten Februari 1895 met de *Grecian*, na een verblijf van 11 jaar 38

—— 174 immigranten.

Met de *Ailsa* (*IV*) werden den 13den April 1884 aangevoerd 495 immigranten.

Hiervan zijn vertrokken tot 13 Augustus 1891 176

en den 1sten Februari 1895 met de *Grecian*, na een verblijf van 10 jaar en 10 maanden 61

—— 237 immigranten.

Met de *Peshwa* werden den 27sten Augustus 1884 aangevoerd 594 immigranten.

Hiervan zijn vertrokken tot 13 Augustus 1891 164

en den 1sten Februari 1895 met de *Grecian*, na een verblijf van 10 jaar en 5 maanden 48

—— 212 immigranten.

Met de *British Nation* (*II*) werden den 12den December 1884 aangevoerd 487 immigranten.

Hiervan zijn vertrokken tot 13 Augustus 1891 160

en den 1sten Februari 1895 met de *Grecian*, na een verblijf van 10 jaar en 2 maanden 41

—— 201 immigranten.

Met de *Sheila* (*II*) werden den 14den Januari 1885 aangevoerd 533 immigranten.

Hiervan zijn vertrokken tot 13 Augustus 1891 116

en den 1sten Februari 1895 met de *Grecian*, na een verblijf van 10 jaar en 1 maand 46

—— 162 immigranten.

Met de *John Davie* werden den 18den Januari 1887 aangevoerd 356 immigranten.

Hiervan zijn vertrokken den 1sten Februari 1895 met de *Grecian*, na een verblijf van 8 jaar 76 immigranten.

Met de *The Bruce* werden den 3den Januari 1889 aangevoerd 501 immigranten.

Hiervan zijn vertrokken den 1sten Februari 1895 met de *Grecian*, na verloop van 6 jaar en 1 maand 41 immigranten.

Met de *Ganges* werden den 23sten April 1889 aangevoerd 578 immigranten.

Hiervan zijn vertrokken den 1sten Februari 1895 met de *Grecian*, na een verblijf van 5 jaar en 9 maanden 7 immigranten.

Met de *Elbe* werden den 23sten November 1889 aangevoerd 649 immigranten.

Hiervan zijn vertrokken den 1sten Februari 1895 met de *Grecian*, na een verblijf van 5 jaar en 2 maanden 9 immigranten.

Nog vertrokken met de *Grecian* 13 immigranten, die op grond van het 2de lid van art. 20 van het koelietractaat, na voor den veld- of fabriekarbeid te zijn afgekeurd, naar Indië werden teruggezonden, te weten:

van de op 12 November 1890 met de *Rhine* aangevoerde 634 immigranten, na een verblijf van 4 jaar en 3 maanden 2 immigranten;

van de ep 17 Mei 1891 met de *Hereford (I)* aangevoerde 608 immigranten, na een verblijf van 3 jaar en 8 maanden, 1 immigrant;

van de ep 2 Mei 1892 met de *Lena* aangevoerde 694 immigranten, na een verblijf van 2 jaar en 9 maanden, 2 immigranten;

van de ep 28 November 1892 met de *British Peer* aangevoerde 536 immigranten, na een verblijf van 2 jaar en 2 maanden, 3 immigranten;

van de ep 18 April 1893 met de *Hereford (II)* aangevoerde 539 immigranten, na een verblijf van 1 jaar en 9 maanden, 2 immigranten;

van de op 19 December 1893 met de *Grecian* aangevoerde 553 immigranten, na een verblijf van 1 jaar en 1 maand, 2 immigranten;

van de op 14 April 1894 met de *Erne (II)* aangevoerde 530 immigranten, na een verblijf van 10 maanden, 1 immigrant.

Door middel van deze gegevens en den tijd van verblijf in de vorige jaarverslagen aangegeven, verkrijgt men voor den gemiddelden tijd van verblijf in de kolonie der Britsch-Indische immigranten, die naar Calcutta zijn teruggekeerd, de navolgende cijfers, als voor die van de

Lalla Rookh	9 jaar,			
Bengal	9	»	en 10	maanden,
Yorkshire	9	»	» 10	»
Mangalore	10	»	» 8	»
Calcutta	10	»	» 1	»
Kate Kellock	10	»	» 10	»
Medea	9	»	» 11	»
Howrah	10	»	» »	»
Clive	9	»	» »	»
Zanzibar	9	»	» 6	»
Ailsa (I)	7	»	» 8	»
Ailsa (II)	8	»	» »	»
British Statesman (I)	8	»	» 1	»
Ailsa (III)	7	»	» 5	»
Sheila (I)	7	»	» 6	»
British Statesman (II)	6	»	» 7	»
British Nation (I)	7	»	» 3	»
Ailsa (IV)	7	»	» 5	»
Peshwa	9	»	» 2	»
British Nation (II)	7	»	» 1	»
Sheila (II)	7	»	» 4	»
John Davie	8	»	» »	»
The Bruce	6	»	» 1	»
Ganges	5	»	» 9	»
Elbe	5	»	» 2	»
Rhine	4	»	» 3	»
Hereford (I)	3	»	» 8	»
Lena	2	»	» 9	»
Britisch Peer	2	»	» 2	»
Hereford (II)	1	»	» 9	»
Grecian	1	»	» 1	»
Erne (II)	»	»	» 10	»

In verbeuding tot den aanvoer zijn vertrokken van de volgende transporten:

Lalla Rookh	52	ten honderd van den aanvoer.
Bengal	50	» » » »
Yorkshire	47	ten honderd van den aanvoer.
Mangalore	39	» » » » »
Calcutta	53	» » » » »
Kate Kellock	51	» » » » »
Medea	53	» » » » »
Howrah	53	» » » » »
Clive	48	» » » » »
Zanzibar	55	» » » » »
Ailsa (I)	62	» » » » »
Ailsa (II)	49	» » » » »
British Statesman (I)	60	» » » » »
Ailsa (III)	50	» » » » »
Sheila (I)	35	» » » » »
British Statesman (II)	34	» » » » »
British Nation (I)	36	» » » » »
Ailsa (IV)	48	» » » » »
Peshwa	36	» » » » »
British Nation (II)	41	» » » » »
Sheila (II)	30	» » » » »
John Davie	21	» » » » »
The Bruce	8	» » » » »
Ganges	1	» » » » »
Elbe	1	» » » » »
Erne (I)	0	» » » » »
Rhine	0.3	» » » » »
Hereford (I)	0.1	» » » » »
Lena	0.3	» » » » »
British Peer	0.6	» » » » »
Hereford (II)	0.4	» » » » »
Grecian	0.4	» » » » »
Erne (II)	0.2	» » » » »
Ems	0	» » » » »

Zooals uit den hieronder velgenden staat blijkt, vertrok van den totalen aanvoer tot 1 Februari 1895 ad 17 500 hoofden, 4791 hoofden of ruim 27 °/₀.

Aangeveerd met de		Vertrokken:
Lalla Rookh	393	208
Bengal	571	285
Yorshire	632	296
Mangalore	446	176
Calcutta	401	211
Kate Kellock	458	233
Medea	480	254
Howrah	446	235
Clive	327	156
Zanzibar	700	388
Ailsa (I)	315	195
Ailsa (II)	460	227
British Statesman (I)	450	269
Ailsa (III)	484	243

Aangevoerd met de		Vertrokken:
Sheila (I)	404	140
British Statesman (II)	451	153
British Nation (I)	485	174
Ailsa (IV)	495	237
Peshwa	594	212
British Nation (II)	487	201
Sheila (II)	533	162
John Davie	356	76
The Bruce	501	41
Ganges	578	7
Elbe	649	9
Erne (I)	628	0
Rhine	634	2

Aangevoerd met de:		Vertrokken:
Hereford (I)	608	1
Lena	694	2
British Peer	536	3
Hereford (II)	539	2
Grecian	553	2
Erne (II)	530	1
Ems	676	0
	17 500	4 791

§ 6. *Getalsterkte, enz., huwelijken, geboorten en sterfte onder de immigranten, hun algemeene toestand en andere bijzonderheden.*

1. *Uit Britsch-Indië.*

	Aantal: Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
Op den 1sten Januari 1894 bevonden zich in de kolonie onder contract.	4 235	1 460	822	716	7 233
Vermeerderd door:					
aanvoer per *Erne II*	328	129	41	32	530
» » *Ems* *)	434	162	49	31	676
geboorte	»	»	83	69	152
reëngagement	218	17	14	21	270
terugkeer van desertie	3	»	1	»	4
overschrijving van jongens en meisjes die den leeftijd van 15 jaren hebben bereikt	8	7	»	»	15
	5 226	1 775	1 010	869	8 880
Verminderd door:					
overlijden	84	27	33	29	173
ontslag na geëindigden dienettijd	1 274	431	343	269	2317
desertie	3	2	»	»	5
ontbinding van het contract	5	5	2	2	14
afschrijving van weezen die hunne meerderjarigheid hebben bereikt	4	2	»	»	6
overschrijving van jongens en meisjes die den leeftijd van 15 jaren hebben bereikt	»	»	8	7	15
	1370	467	386	307	2 530
Aanwezig op den 31sten December 1894	3 856	1 308	624	562	6 350

*) Omtrent de bemerking voorkomende in noot 1 op pagina 21 van het koloniaal verslag van 1894 zij het volgende aangeteekend:

De klassificatie der immigranten bij de inscheping is een andere als die bij de indeeling.

Bij de inscheping worden als mannen en vrouwen (adults) gerekend: personen van 10 jaar en daarboven; als jongens en meisjes: kinderen van 2—10 jaar, en als kinderen die welke beneden den leeftijd van 2 jaar zijn.

Voor de eerstgenoemden is de volle vracht, voor de in de tweede plaats genoemden de halve vracht, voor kinderen beneden 2 jaar is niets verschuldigd.

Bij de indeeling daarentegen worden als mannen en vrouwen (volwassenen) gerekend personen van 15 jaar en daarboven; als jongens en meisjes: kinderen van 10 tot 15jarigen leeftijd; als kinderen: zij die beneden den leeftijd van 10 jaar zijn. Voor de eersten is het geheele bedrag der kosten van aanvoer, voor zoover die ten laste van den aanvrager komen, verschuldigd. Voor de in de tweede plaats genoemden: de helft dier kosten; voor kinderen beneden 10 jaar zijn geen aanvoerkosten verschuldigd.

Bij de vermelding in het verslag van den aanvoer van immigranten wordt eerstvermelde klassificatie gevolgd.

Bij de vermelding van het getal waarmede de immigrantenbevolking is vermeerderd en verminderd laatstgemelde klassificatie.

Zooals uit de vorenstaande opgaven blijkt, expireerden in 1894: 2317 contracten, terwijl slechts 270 nieuwe werkovereenkomsten werden gesloten.

In 1893 waren deze cijfers respectievelijk 302 en 79.

Er werden 44 huwelijken tusschen Britsch-Indische immigranten voltrokken, waaronder 1 immigrant met een inlandsch meisje en 1 met een indisch meisje in Demerary geboren, namelijk:

3 te Paramaribo,

5 in Beneden-Suriname,

34 » Beneden-Commewijne,

1 » Boven-Commewijne, en

1 » Cottica.

Bij 18 dier huwelijken zijn 35 kinderen gewettigd.

Wederom was in 1894, evenals in de twee vorige jaren, de verhouding tusschen de mannen en vrouwen gunstiger dan in

1893, namelijk 342 vrouwen op de 1000 mannen (in 1893 335 vrouwen op de 1000 mannen).

Het getal geboorten bedroeg slechts 152 tegen 200 in 1893.

Op de 100 vrouwen was het getal geboorten 10,98; 4,56 minder dan in 1893.

De sterfte bedroeg 173 personen, dat is 2,55 ten honderd van de gemiddelde bevolking.

Wanneer van dit sterftecijfer worden afgetrokken acht accidenteele sterfgevallen welke in 1894 hebben plaats gehad, te weten;

5 die verdronken zijn, en wel:

1 man van de plantage Johannesburg,

1 » » » » Marienburg,

1 » » » » Tout lui faut,

1 » » » » 't Lotland nº. 36 en

1 vrouw» » » Hazard,

1 man overleden aan de gevolgen van zelfvergiftiging met opium op de plantage Elisabethshoop,

1 vrouw aan de gevolgen van bekomen verwondingen, haar toegebracht door een koelie, met wien zij in het geheim gemeenschap had, op de plantage Voorburg, en

1 vrouw aan de gevolgen van haar toegebrachte slagen door een koelie op de plantage Waterloo,

dan blijven er over 165 sterfgevallen of 2,43 ten honderd van de gemiddelde bevolking, welke min of meer in verband staan tot den algemeenen gezondheidstoestand in de kolonie.

In 1893 was dit cijfer 2,38 ten honderd of 0,05 lager.

Over het algemeen was in het afgeloopen jaar de gezondheidstoestand in de geheele kolonie bevredigend.

Het heerschend ziektekarakter was catarrhaal. Ook deden zich vele gevallen van malaria, vooral in het district Nickerie, voor, waar deze ziekte, ofschoon verminderd, nog niet is geweken, terwijl vele der aldaar voorgekomen sterfgevallen moesten worden toegeschreven aan de naziekten van moeraskoorts.

Bij vergelijking der cijfers van geboorte en sterfte in de geheele kolonie over de jaren 1890—1894, vindt men voor het geboortecijfer in 1890: 1718, in 1891: 1800, in 1892: 1661, in 1893: 1854 en in 1894: 1644; — en voor het sterftecijfer in 1890: 1490, in 1891: 2105, in 1892: 1678, in 1893: 1465 en in 1894: 1611.

Op de totale bevolking bedroeg de sterfte in 1890: 2,92, in 1891: 3,67, in 1892: 2,91, in 1893: 2,53 en in 1894: 2,75 ten honderd.

Vaccinatie vindt onder de immigranten geregeld plaats; de districtsgeneesheeren ontvangen de daarvoor noodige animale koepokstof uit het parc vaccinogène.

De yawsziekte is onder de gecontracteerde immigrantenbevolking steeds afnemende, dank zij de genomen maatregelen van afzondering en goede verpleging.

De geboorte en sterfte onder de immigranten van het transport aangebracht met het schip *Ganges*, waren gedurende het vijfde jaar van hun verblijf in de kolonie als volgt:

	Aantal				
	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
Aanwezig bij de intrede van het 5de jaar, zijnde 23 April 1893.	298	122	93	54	567
In het 5de jaar. geboren . . .	»	»	7	5	12
	298	122	100	59	579
In het 5de jaar. overleden . .	6	»	1	»	7
Aanwezig op het einde van het 5de jaar	292	122	99	59	572

De sterfte ten honderd van deze bezending bedroeg dus:

in het 5de jaar van haar verblijf in de kolonie 1,23
» » 4de » » » » » » » 4,91
» » 3de » » » » » » » 5,34
» » 2de » » » » » » » 2,78
» » 1ste » » » » » » » 3,50

De geboorte en sterfte onder de immigranten aangebracht met de *Elbe* waren gedurende het vijfde jaar van hun verblijf in de kolonie, als volgt:

	Aantal				
	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
Aanwezig bij de intrede van het 5de jaar, zijnde 23 November 1893	335	126	118	89	668
In het 5de jaar. geboren . . .	»	»	6	8	14
	335	126	124	97	682
In het 5de jaar. overleden. . .	5	2	»	2	9
In het 5de jaar. gedeserteerd. .	»	41	»	»	1
Aanwezig op het einde van het 5de jaar.	330	123	124	95	672

De sterfte ten honderd van deze bezending bedroeg dus:

in het 5de jaar van haar verblijf in de kolonie 1,24
» » 4de » » » » » » » 1,36
» » 3de » » » » » » » 2,73
» » 2de » » » » » » » 2,15
» » 1ste » » » » » » » 2,65

De geboorte en sterfte onder de immigranten aangebracht met de *Erne* waren gedurende het 4de jaar van hun verblijf in de kolonie als volgt:

	Aantal				
	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
Aanwezig bij de intrede van het 4de jaar, zijnde 27 April 1893.	341	133	91	64	629
In het 4de jaar. geboren . . .	»	»	4	6	10
	341	133	95	70	639
In het 4de jaar. overleden. . .	»	»	1	2	3
Aanwezig op het einde van het 4de jaar.	341	133	94	68	636

De sterfte ten honderd van deze bezending bedroeg dus:

in het 4de jaar van haar verblijf in de kolonie 0,47
» » 3de » » » » » » » 2,26
» » 2de » » » » » » » 4,41
» » 1ste » » » » » » » 3,54

De geboorte en sterfte onder de immigranten aangebracht met de *Rhine* waren gedurende het vierde jaar van hun verblijf in de kolonie als volgt:

	Aantal				
	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
Aanwezig bij de intrede van het 4de jaar, zijnde 12 November 1893	355	135	70	73	633
in het 4de jaar. geboren	»	»	8	7	15
	355	135	78	80	648
overleden	8	3	4	1	16
gedeserteerd	1	1	»	»	2
Aanwezig op het einde van het 4de jaar	346	131	74	79	630

De sterfte ten honderd van deze bezending bedroeg dus:
in het 4de jaar van haar verblijf in de kolonie 2,53
» » 3de » » » » » » » 1,91
» » 2de » » » » » » » 3,06
» » 1ste » » » » » » » 3,83

De geboorte en sterfte onder de immigranten aangebracht met de *Hereford I* waren gedurende het derde jaar van hun verblijf in de kolonie als volgt:

	Aantal				
	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
Aanwezig bij de intrede van het 3de jaar, zijnde 17 Mei 1893.	333	132	54	75	594
geboren	»	»	16	10	26
	333	132	70	85	620
overleden	»	4	3	2	9
gedeserteerd	1	»	»	»	1
Aanwezig op het einde van het 3de jaar	332	128	67	83	610

De sterfte ten honderd van deze bezending bedroeg dus:
in het 3de jaar van haar verblijf in de kolonie. 1,50
» » 2de » » » » » » » 2,39
» » 1ste » » » » » » » 4,89

De geboorte en sterfte onder de immigranten aangebracht met de *Lena* waren gedurende het tweede jaar van hun verblijf in de kolonie als volgt:

	Aantal				
	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
Aanwezig bij de intrede van het 2de jaar, zijnde 2 Mei 1893	399	157	56	45	657
in het 2de jaar. geboren	»	»	18	11	29
	399	157	74	56	686
overleden	14	6	5	2	27
gedeserteerd	»	1	»	»	1
Aanwezig op het einde van het 2de jaar	385	150	69	54	658

De sterfte ten honderd van deze bezending bedroeg dus:
in het 2de jaar van haar verblijf in de kolonie 4,11
» » 1ste » » » » » » » 6,22.

De geboorte en sterfte onder de immigranten aangebracht met de *British Peer* waren gedurende het tweede jaar van hun verblijf in de kolonie als volgt:

	Aantal				
	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
Aanwezig bij de intrede van het 2de jaar, zijnde 18 November 1893.	311	125	53	39	528
in het 2de jaar. geboren	»	»	11	9	20
	311	125	64	48	548
overleden	11	1	5	3	20
Aanwezig op het einde van het 2de jaar	300	124	59	45	528

De sterfte ten honderd van deze bezending bedroeg dus:
in het 2de jaar van haar verblijf in de kolonie 3,79
» » 1ste » » » » » » » 3,38

De geboorte en sterfte onder de immigranten aangebracht met de *Hereford (II)* waren gedurende het eerste jaar van hun verblijf in de kolonie als volgt:

	Aantal				
	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
Aanwezig bij aankomst op 18 April 1893	322	128	44	45	539
in het 1ste jaar. geboren	»	»	1	11	12
	322	128	45	56	551
overleden	9	6	7	9	31
Aanwezig op het einde van het 1ste jaar	313	112	38	47	520

De sterfte ten honderd van deze bezending bedroeg dus gemiddeld 5,85 in het 1ste jaar van haar verblijf in de kolonie.

De geboorte en sterfte onder de immigranten aangebracht met de *Grecian* waren gedurende het 1ste jaar van hun verblijf in de kolonie als volgt:

	Aantal				
	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
Aanwezig bij aankomst op 19 December 1893	339	135	33	46	553
in het 1ste jaar. geboren	»	»	2	2	4
	339	135	35	48	557
overleden	8	4	2	7	21
het contract ontbonden en de kolonie verlaten	»	1	»	»	1
Aanwezig op het einde van het 1ste jaar	331	130	33	41	535

De sterfte ten honderd van deze bezending bedroeg dus gemiddeld 3,86 in het eerste jaar van haar verblijf in de kolonie.

Op de voorwaarden der publicatie van 1 Augustus 1863 (*Gouvernementsblad* n°. 23) werden in het jaar 1894 aan 36 immigranten uit Britsch-Indië, die hunne contracten getrouw hadden vervuld en zich goed gedragen hadden, ingevolge hun verzoek 68,64 H. A. land uit 's lands domein ter uitoefening van den kleinen landbouw afgestaan, kosteloos en met vrijstelling gedurende 6 jaar van grondlasten en personeele belasting.

Aan 3 immigranten uit Britsch-Indië werden, krachtens de bepalingen van de hierboven aangehaalde publicatie, 8 H.A. domeinland, die zij in kosteloos gebruik hadden, in allodialen eigendom en erfelijk bezit afgestaan.

Het kapitaal dat op naam van Britsch-Indische immigranten in de koloniale spaarbank is belegd, bedroeg op 31 December 1894 eene som van f 297 811,98[5] rentende 3 pct. 's jaars

Hier kan nog vermeld worden dat gedurende het jaar 1894 door 101 Britsch-Indische immigranten eeu bedrag van f 4048 aan hunne betrekkingen in Indië door tusschenkomst van dit departement is overgemaakt.

II. Uit *Java* (*Nederlandsch-Indië*).

	Aantal immigranten.				
	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
Op den 1sten Januari 1894 bevonden zich in de kolonie onder contract	59	29	4	2	94
Vermeerderd door:					
aanvoer per *Voorwaarts*	402	155	9	16	582
geboorte	»	»	4	3	7
	461	184	17	21	683
Verminderd door:					
overlijden	27	9	1	»	37
Aanwezig op den 31sten December 1894	434	175	16	21	646

Het getal geboorten bedroeg 7, dat is 6,86 ten honderd van de vrouwen.

De sterfte bedroeg 37 personen. Dit zoude zijn 5,42 ten honderd van het totaal getal Javanen.

Neemt men echter in aanmerking dat van de per *Voorwaarts* aangevoerden:

3 overleden vóór de ontscheping,

26 in het militair hospitaal, van de zieken die bij ontscheping en kort daarna uit het depôt werden geëvacueerd,

1 in het depôt vóór de toedeeling,

1 » » » na » »

dat 1 accidenteel sterfgeval onder de Javanen plaats vond, namelijk eene vrouw door den bliksem getroffen op de plantage Sorgvliet;

dat slechts 1 sterfgeval plaats had onder de in 1890 voor de plantage Marienburg aangevoerde Javanen;

dan blijkt:

dat van de 582 per *Voorwaarts* op 16 Juni 1894 aangevoerde Javanen tot ultimo December 1894, dus binnen 7 maanden, zijn overleden na aftrek van vorenvermeld accidenteele sterfgeval, 35 personen of ruim 6,18 ten honderd;

dat van de 94 Javanen vroeger reeds op Marienburg gevestigde sterfteverhouding in 1894 bedroeg 1,06 ten honderd;

dat van de van 13 Juli tot ultimo December 1894 toebedeelde en naar de plantages vertrokken 476 Javanen ex. *Voorwaarts*, na aftrek van het accidenteel sterfgeval voormeld, zijn overleden 14, of 0,84 ten honderd.

Gaf de arbeid en de gezondheidstoestand van de immigranten uit Java alhier vóór 1894 aangevoerd ook weder in evengenoemd jaar alle reden tot tevredenheid, hetzelfde mag ook gezegd worden van den arbeid en het gedrag der in dat jaar met de *Voorwaarts* alhier aangekomen Javanen, wier gezondheidstoestand na hunne aankomst op de verschillende plantages waaraan zij werden toebedeeld, over het algemeen weinig te wenschen overliet.

§ 7. *Certificaten van geëindigden diensttijd.*

In het jaar 1894 werden er wegens geëindigden diensttijd uitgereikt:

aan immigranten uit Britsch-Indië 947

» » » West-Indië. 5

§ 8. *Nieuwe werkovereenkomsten.*

Het aantal immigranten uit Britsch-Indië, die zich in het jaar 1894, na expiratie hunner loopende werkovereenkomsten, opnieuw voor den tijd van een tot vijf jaar voor veld- en fabriekarbeid op de plantages verbonden bedroeg: 218 mannen, 17 vrouwen, 14 jongens en 21 meisjes, te zamen 270 hoofden.

De aan hen betaalde premiën waren naar reden van f 100 voor een contract van vijf jaar.

§ 9. *Huisvesting, geneeskundige verpleging, ziekte en sterfte onder de immigranten.*

Omtrent de geneeskundige behandeling en verpleging in de plantage-ziekenhuizen, in het militair hospitaal te Paramaribo en in de infirmerie in Nickerie, kunnen de volgende cijfers, getrokken uit de verschillende ziekenregisters, en alleen de onder contract verbonden immigranten betreffende, worden medegedeeld.

	Immigranten uit:			
	Britsch-Indië (Calcutta).		Nederl.-Indië (Java).	
Op den 1sten Januari 1894 waren onder behandeling		204		6
In 1894 onder behandeling gekomen		16 051		*) 376
		16 257		382
hiervan zijn: hersteld	15 847		368	
hiervan zijn: overleden	151		3	
		15 998		371
Er bleven dus op 31 December 1894 onder behandeling		259		11
Het aantal ziektedagen bedroeg in 1894		108 340		*) 5 012

Uit dit tafeltje blijkt dat voor het gemiddeld aantal onder contract verbonden immigranten op elk honderdtal gemiddeld voorkomen:

van immigranten uit Britsch-Indië . . . 236 ziektegevallen

» » » Nederlandsch-Indië vóór 1894 alhier aangevoerd . . . . 51 »

*) Deze cijfers wijzen alleen aan het aantal onder behandeling gekomen patiënten en hunne ziektedagen onder de Javanen, reeds vroeger op Mariënburg gevestigd en onder die ex. *Voorwaarts*, voor zoover deze in den loop van het 2de halfjaar 1894 aan de verschillende plantages werden toebedeeld.

Het aantal onder behandeling gekomen patiënten onder de oude Javanen bedroeg 36 mannen en 12 vrouwen, waarvan herstelden 33 mannen en 12 vrouwen; het aantal ziektedagen 843 voor de mannen en 152 voor de vrouwen.

van immigranten uit Nederlandsch-Indië ex. *Voorwaarts*, voor zoover zij reeds waren toebedeeld, alleen over de 2de helft van 1894 . . . . 69 siektegevallen,

en dat per hoofd het aantal siektedagen gemiddeld bedroeg:

voor een immigrant uit Britsch-Indië 16,0

» » » » Nederlandsch-Indië vóór 1894 alhier aangevoerd 10,6

voor een immigrant uit Nederlandsch-Indië ex. *Voorwaarts*, voor zoover zij reeds waren toebedeeld, alleen over de 2de helft van 1894 8,4

Districtsgewijze was het aantal siektedagen van alle immigranten percentsgewijze, in opklimmende orde gerangschikt, in 1894 als volgt:

Immigranten uit Britsch-Indië.

DISTRICTEN.	Aantal ziektedagen.	Zijnde gemiddeld voor ieder immigrant.
I Coronie.	0	0
II Beneden-Saramacca	3 643	9,7
III Cottica	5 235	10,5
IV Boven-Commewijne	522	11,2
V Beneden-Commewijne. . . .	48 587	15,4
VI Beneden-Suriname.	16 781	15,7
VII Beneden-Para	1 080	16,6
VIII Boven-Suriname	2 339	18,4
IX Boven-Para	2 948	19,2
X Nickerie	27 205	32,6

Immigranten uit Nederlandsch-Indië.

DISTRICTEN.	Aantal ziektedagen.	Zijnde gemiddeld voor ieder immigrant.
Cottica.	In deze districten zijn geen immigranten uit Nederlandsch-Indië gevestigd.	
Boven-Commewijne.		
Beneden-Para.		
Coronie.		
Nickerie.		
I Boven-Para	74	4,9
II Beneden-Commewijne	3 705	8,4
III Beneden-Saramacca	75	9,4
IV Beneden-Suriname	929	10,0
V Boven-Suriname.	229	19,0

De naaste oorzaak van het overlijden der immigranten was als volgt:

	Uit Britsch-Indië	Uit Nederlandsch-Indië
uitputting	13	»
zwakte	27	5
moerasskoorts.	56	»
buikloop	9	1
bloedloop	5	1
bloedarmoede	9	»
waterzucht	1	»
longtering	10	1
longontsteking	5	»
darmontsteking.	1	»
hersenvliesontsteking.	3	»
uittering	1	»
ingewands catarrh.	2	»
slechte spijsvertering.	1	»
beroerte	1	»
vallende ziekte	1	»
etterbloed vergiftiging	1	»
stuipen.	14	»
leverziekte	1	»
yaws	3	»
gebrekkige ontwikkeling	1	»
beri beri	»	25
zelfvergiftiging	1	»
verdronken	5	»
gevolgen van bekomen verwondingen . . .	1	»
» » » slagen	1	»
door den bliksem getroffen	»	1
onbekend	»	*a*) 3
Totaal . . .	173	37

a) Overleden op de reede vóór de ontscheping.

De sterfte onder de immigranten uit Britsch-Indie op de verschillende plantages waar zij onder contract verbonden waren, was in 1894, na aftrek van de 8 accidenteele gevallen, als volgt:

A. Namen der plantages waar geen sterfte onder hen is voorgevallen. [1])

1. Pieterszorg,***	cacaoplantage in	Beneden-Commewijne.
2. Katwijk,***	» »	»
3. Maagdenburg,***	» »	Boven-Suriname.
4 Geijersvlijt,***	» »	Beneden-Suriname.
5. Oldenburg (Toevlucht),***	kweekgrond in	Beneden-Suriname.

[1]) Op de plantages geteekend met *** is ook in de jaren 1891, 1892 en 1893, op die geteekend met ** ook in 1892 en 1893, op die geteekend met * ook in 1893 geen sterfte geweest.

6.	Boxel,***	cacaoplantage in	Boven-Para.
7.	de Dankbaarheid,***	» »	Beneden-Saramacca.
8.	de Morgenster,***	» »	» »
9.	Leasowes en Sarah,***	» »	Coronie.
10.	la Liberté,**	» »	Beneden-Suriname.
11.	Accaribo,**	» »	Boven-Para.
12.	Concordia,**	» »	Beneden-Saramacca
13.	Johannesburg,**	» »	Beneden-Commewijne.
14.	't Vertrouwen,*	» »	» »
15.	Zorg en Hoop, *	» »	» »
16.	Leliendaal en Ellen,*	» »	» »
17.	Geertruidenberg,*	» »	» »
18.	Dordrecht,*	» »	Beneden-Suriname.
19.	Waterland,*	» »	Boven-Para.
20.	Elisabethshoop,	» »	Beneden-Commewijne;
21.	Kroonenburg,	» »	» »
22.	Vriendsbeleid en Oudersorg,	» »	» »
23.	Mon trésor,	» »	» »
24.	Nijd en Spijt,	» »	» »
25.	Petersburg,	» »	Boven-Suriname;
26.	Vreeland,	» »	» »
27.	Caledonia,	» »	Beneden-Saramacca;
28.	Johanna Catharina,	» »	» »
29.	Frederici'sgift,	» »	» »
30.	La Poule,	» »	» »

B. Namen van de plantages die *beneden* het gemiddeld sterftecijfer van 2,43 waren.

			ten honderd.
1.	Wederzorg, cacaoplantage	in Beneden-Commewijne	0.62
2	Alliance, suikerplantage	» Cottica	0,82
3	Zoelen, »	» Beneden-Commewijne	1,28
4.	Susanna'sdaal, cacaoplantage	» Beneden-Suriname	1,32
5.	Tout-lui-faut, »	» Beneden-Para	1,54
6.	't Lotland nº. 36, »	» Nickerie	1,54
7.	Spieringshoek, »	» Beneden-Commewijne	1,57
8.	Killenstein, »	» »	1,67
9.	Margarethenburg »	» Nickerie	1,82
10.	Belwaarde, »	» Beneden-Suriname	1,83
11.	Marienbosch, »	» Beneden-Commewijne	1,85
12.	Mon souci, »	» »	2,02
13.	Lust en Rust, »	» Beneden-Suriname	2,11
14.	Broederschap, »	» Beneden-Saramacca	2,13
15.	Nieuw Clarenbeek, »	» Boven-Commewijne	2,15
16.	de Eendracht, suikerplantage	» Cottica	2,24
17.	De Morgenstond, cacaoplantage	» Beneden-Suriname	2,35

C. Namen der plantages die *boven* het gemiddelde sterftecijfer waren:

			ten honderd.
1.	Jagtlust, cacaoplantage	in Beneden-Suriname	2,70
2.	Voorburg, cacao- en koffieplantage	» » »	2,71
3.	Frederiksdorp, cacaoplantage	in Beneden-Commewijne	2,90
4.	Marienburg, suikerplantage	» » »	2,99
5.	St. Barbara, cacaoplantage	» Boven-Suriname	2,99
6.	Brouwerslust, »	» Beneden-Commewijne	3,31
7.	Rust en Werk, suikerplantage	» » »	3,55
8.	Meerzorg, »	» Beneden-Suriname	3,84
9.	Schoonoord, cacaoplantage	» Beneden-Commewijne	4,35
10.	Catharina Sophia, »	» Beneden-Saramacca	4,41
11.	Crappahoek, »	» Nickerie	4,79
12.	Waterloo, suikerplantage	» »	4,84
13.	de Nieuwgrond, cacaoplantage	» Beneden-Commewijne	4,88
14.	Kwatta, »	» Beneden-Suriname	4,88
15.	de Maasstroom, »	» Beneden-Commewijne	5
16.	Constantia, »	» » »	5,63
17.	Sorgvliet, »	» » »	5,80
18.	Slootwijk, »	» » »	5,88
19.	la Rencontre, suikerplantage	» Boven-Para	5,88
20.	Berlijn, cacaoplantage	» Beneden-Commewijne	6
21.	Hazard, suikerplantage	» Nickerie	10
22.	Guadeloupe, cacaoplantage	» Beneden-Commewijne	10,53

De sterfte onder de immigranten uit Nederlandsch-Indië, op de verschillende plantages, waar zij onder contract verbonden waren, was in 1894 als volgt:

op de plantage Berlijn	1	
» » » Spieringshoek	1	
» » » Sorgvliet	1	(accidenteel geval)
» » » Marienburg	1	
» » » Zoelen	2	

Districtsgewijze was de sterfte onder de immigranten uit Britsch-Indië als volgt:

A. Zonder sterfte was alleen het district Coronie.

B. Beneden het gemiddeld sterftecijfer van 2,43 waren:

1. Boven-Suriname, sterfte 0,79 ten honderd;
2. Cottica, » 1,20 » »
3. Boven-Para, » 1,30 » »
4. Beneden-Para, » 1,54 » »
5. Beneden-Saramacca, » 1,59 » »
6. Boven-Commewijne, » 2,15 » »
7. Beneden-Commewijne, » 2,16 » »

C. Boven het gemiddeld sterftecijfer waren:

1. Beneden-Suriname, sterfte 2,44 ten honderd,
2. Nickerie » 6,12 » »

De sterfte onder de creolen en andere arbeiders, geen immigranten onder contract zijnde, op de plantages waar immigranten onder contract gevestigd zijn, was districtsgewijze als volgt:

Boven-Suriname,	0	ten honderd v. b. gemiddelde d. bevolking.
Boven-Para,	0	» » » » » » »
Cottica,	0,91	» » » » » » »
Beneden-Saramacca,	1,54	» » » » » » »
Beneden-Suriname,	1,88	» » » » » » »
Beneden-Commewijne,	2,31	» » » » » » »

Coronie,	2,35 ten honderd v. h gemiddelde d. bevolking,					
Boveo-Commewijne,	3,33 »	»	» »	»	»	»
Nickerie,	4,20 »	»	» »	»	»	»
Beneden-Para	4,35 »	»	» »	»	»	»

en de gemiddelde sterfte 2,24 ten honderd van de bevolking.

Door vergelijking dezer verhoudingsgetallen met elkander en met die van vorige jaren, verkrijgt men tot uitkomst dat het sterftecijfer van de onder contract verbonden Britsch-Indische immigranten in verhouding staat tot dat van de creolen en andere vrije arbeiders die niet onder contract verbonden zijn doch op dezelfde plantage waren:

in het jaar 1877 als 3,73 tot 6,16
» » » 1878 » 2,71 » 4,07
» » » 1879 » 2,08 » 3,32
» » » 1880 » 1,81 » 5,59
» » » 1881 » 3,26 » 4,25
» » » 1882 » 2,60 » 2,70
» » » 1883 » 2,57 » 3,84
» » » 1884 » 2,60 » 5
in het jaar 1885 als 2,40 tot 3,26
» » » 1886 » 1,88 » 2,82
» » » 1887 » 1.54 » 3,15
» » » 1888 » 1,62 » 3,36
» » » 1889 » 1,57 » 2,31
» » » 1890 » 1,93 » 2,45
» » » 1891 » 3,04 » 2,90
» » » 1892 » 2,62 » 2,71
» » » 1893 » 2,38 » 1,81
» » » 1894 » 2,43 » 2,24

De cijfers 1,06 en 2,24 wijzen de verhouding aan van de sterfte tusschen de immigranten uit Nederlandsch-Indië vóór 1894 alhier aangevoerd en de hierboven bedoelde creolen en andere arbeiders niet onder contract verbonden.

§ 10. *Arbeid, loon, overwerk en werkverzuim.*

Het aantal onder contract verbonden immigranten, die in 1894 aan den veld- en fabriekarbeid op de plantages hebben deelgenomen, de hoeveelheid hunner werkdagen of taken en het bedrag van het verdiende loon, waren als volgt:

IMMIGRANTEN.	Aantal			Aantal werkdagen of taken en bedrag van het verdiende loon van de					
	Mannen.	Vrouwen.	Jongens en meisjes.	Mannen.		Vrouwen.		Jongens en meisjes.	
				Werkdagen of taken.	Loon.	Werkdagen of taken.	Loon.	Werkdagen of taken.	Loon.
Britsch-Indië	3 783	1 277	77	721 879¼	f514225,66^{5}	175 602	f103047,31	5502	f 2238,05^{5}
Nederlandsch-Indië (Java)	297	159	»	[1]) 27 094¼	[2]) 17049,81	[3]) 10 920	[4]) 5506,63	»	»
Totaal. . . .	4 080	1 436	77	748 973½	f531275,47^{5}	186 522	f108553,94	5502	f 2238,05^{5}

1) Waarvan 11524½ werkdagen of taken door de vóór 1894 aangevoerde mannelijke Javanen.
2) Waarvan f 6380,59 betaald aan de vóór 1894 aangevoerde mannelijke Javanen.
3) Waarvan 4548 werkdagen of taken door de vóór 1894 aangevoerde vrouwelijke Javanen.
4) Waaronder f 1642,95 betaald aan de vóór 1894 aangevoerde vrouwelijke Javanen.

In deze opgaven zijn niet begrepen, omdat zij niet als werkdagen rekenen, de dagen van ziekte, die van afwezigheid met verlof, die van afwezigheid tengevolge van dagvaarding voor den rechter of tot het ondergaan van straf en de dagen van opzettelijk werkverzuim; evenmin de zon- en feestdagen, welke laatste, behalve de algemeen erkende, voor Hindoes bedragen 32 en voor Mahomedanen uit Britsch-Indië 16, voor die uit Nederlandsch-Indië 3 in het jaar.

In den volgenden staat is aangeteekend het aantal creolen en andere arbeiders, die in het jaar 1894 hebben gewerkt op plantages waar immigranten onder contract verbonden zijn, het aantal verrichte taken en het verdiende loon.

ARBEIDERS	Aantal			Aantal werkdagen of taken en bedrag van het verdiende loon van de					
	Mannen.	Vrouwen.	Jongens en meisjes.	Mannen.		Vrouwen.		Jongens en meisjes.	
				Werkdagen of taken.	Loon.	Werkdagen of taken.	Loon.	Werkdagen of taken	Loon.
Creolen	743	362	142	200 457¼	f205 353,76	76 099	f 45 827,72	13 404¼	f 4 853,34
Vreemde arbeiders en niet meer onder contract verbonden immigranten .	1 434	517	209	301 901½	249749,20^{5}	70 872¾	42 757,20	20 292½	7 943,99

Daar deze arbeiders nog al van woonplaats veranderen, is het aantal van de in dezen staat en andere opgaven voorkomende creolen en niet gecontracteerde vreemde arbeiders verkregen door het aantal van hen, die op den 1sten van elke maand op de plantage waren bij elkaar te tellen en van die som een twaalfde voor het gemiddeld gehalte nemen.

Door de gegevens in de beide voorgaande staten vermeld, verkrijgt men een overzicht van de hoeveelheid werk en het bedrag van het dagloon van iederen arbeider in 1894, op de plantages waar immigranten onder contract verbonden waren, de volgende uitkomsten:

ARBEIDERS.	Voor ieder man in het jaar.		Voor iedere vrouw in het jaar.		Voor een jongen en meisje in het jaar.	
	Getal werkdagen of taken.	Gemiddeld loon per dag.	Getal werkdagen of takeo.	Gemiddeld loon per dag.	Getal werkdagen of taken.	Gemiddeld loon per dag.
Immigranten onder contract uit Britsch-Indië	190,8	f 0,712	137,5	f 0,587	71,4	f 0,405
Uit Nederlandsch-Indië (Java)	*) 91,2	0,629	*) 68,7	0,504	»	»
Creolen	269,5	1,044	210,4	0,602	94,4	0,362
Vreemde arbeiders en niet onder contract verbonden immigranten	210,5	0,821	137,1	0,603	97,1	0,342

*) Dit lage cijfer moet worden toegeschreven aan de omstandigheid dat eerst in de 2de helft van 1894 de immigranten ex. *Voorwaarts* successievelijk aan de verschillende plantages zijn toebedeeld. Het aantal werkdagen of taken komt voor 1894 voor de mannen vóór dat jaar alhier aangevoerd te staan op 195,3 taken, voor de vrouwen op 156,8 taken.

De volgende opgaven behelzen de hoeveelheid arbeid en het verdiende loon van de arbeiders op plantages waar *geen* immigranten onder contract verbonden zijn.

ARBEIDERS.	Aantal			Aantal werkdagen of taken en bedrag van het verdiende loon van de					
				Mannen.		Vrouwen.		Jongens en meisjes.	
	Mannen.	Vrouwen.	Jongens en meisjes.	Werkdagen of taken.	Loon.	Werkdagen of taken.	Loon.	Werkdagen of taken.	Loon.
Creolen	194	237	30	47 046$\frac{1}{2}$	f 41 136,91	48 339$\frac{3}{4}$	f 30 623,08^{5}	4 985	f 2 698,26
Vreemde arbeiders en niet meer onder contract verbonden immigranten.	225	86	26	47 603$\frac{1}{4}$	38 881,21^{6}	14 148$\frac{3}{4}$	9 024,00	2 054$\frac{1}{2}$	934,16^{5}

Hoofdelijk berekend verkrijgt men voor deze arbeiders gemiddeld het volgende:

ARBEIDERS.	Voor ieder man in het jaar.		Voor iedere vrouw in het jaar.		Voor een jongen of meisje in het jaar.	
	Aantal werkdagen of taken.	Gemiddeld loon per dag.	Aantal werkdagen of takeo.	Gemiddeld loon per dag.	Aantal werkdagen of taken.	Gemiddeld loon per dag.
Creolen	242,5	f 0,874	204	f 0,633	166,2	f 0,541
Vreemde arbeiders en niet meer onder contract verbonden immigranten	211,6	0,817	164,5	0,638	79	0,455

Door de voorstaande gegevens samen te trekken verkrijgt men voor alle plantages in de kolonie het volgend resultaat van het aantal arbeiders en de hoeveelheid opgeleverden arbeid in het jaar 1894 tot het verbouwen en bereiden van stapelproducten verricht.

ARBEIDERS.	Aantal			Aantal werkdagen of takeo van de		
	Mannen.	Vrouwen.	Jongeoa en Meisjes.	Manneo.	Vrouwen.	Jongens en meisjes.
Immigranteo onder contract	4 080	1 436	77	748 973$\frac{1}{2}$	186 522	5 502
hunne contracten uitgediend hebbende immigranten of vreemde arbeiders	1 659	603	235	349 504$\frac{3}{4}$	85 021$\frac{1}{2}$	22 347
Totaal van vreemden	5 739	2 039	312	1 098 478$\frac{1}{4}$	271 543$\frac{1}{2}$	27 849
» » creolen	937	599	172	247 503$\frac{3}{4}$	124 438$\frac{3}{4}$	18 389$\frac{1}{4}$
Totaal-generaal in 1894	6 676	2 638	484	1 345 982	395 982$\frac{1}{4}$	46 238$\frac{1}{4}$

Uit daze tafel, vergeleken met die van het vorige jaarverslag, blijkt:

1°. dat van de creolen in 1894 115 mannen en 110 vrouwen *minder* dan in 1893 en ongeveer hetzelfde aantal jongens en meisjes als in 1893 op de plantages of voor den zoogenaamden grooten landbouw hebben gearbeid;

dat evenwel van de mannen en van de jongens en meisjes in 1894 *meer* werktaken zijn verkregen en wel:

van de mannen $3154\frac{3}{4}$ taken en

» » jongens en meisjes 2929 taken,

te zamen $6082\frac{3}{4}$ taken;

en dat daarentegen de vrouwen in 1894 $2993\frac{3}{4}$ werktaken *minder* hebben geleverd;

2°. dat de arbeid van vreemde arbeiders is toegenomen met:

287 mannen en $19072\frac{1}{4}$ werktaken, en
210 vrouwen en $14\,880\frac{1}{2}$ werktaken;
dat het aantal jongens en meisjes in 1894 ongeveer hetzelfde was als in 1893, maar hun arbeid is verminderd met $4745\frac{1}{4}$ werktaken;

3°. dat de som der werkdagen of taken van de mannen, vrouwen, jongens en meisjes op de verschillende plantages te zamen in de laatste *tien* jaren heeft bedragen, zooals in de volgende tafel is uitgedrukt.

	1885.	1886.	1887.	1888.	1889.	1890.	1891.	1892.	1893.	1894.
Van de creolen .	621 846$\frac{1}{4}$	580 005$\frac{3}{4}$	529 590$\frac{1}{2}$	471 640$\frac{3}{4}$	454 659$\frac{1}{2}$	446 655$\frac{1}{4}$	445 304	418 731	387 242$\frac{3}{4}$	390 331$\frac{3}{4}$
» » vreemde arbeiders . . .	1 158 101$\frac{3}{4}$	1 109 444$\frac{1}{2}$	1 099 656	1 075 068	1 088 901$\frac{3}{4}$	1 131 312$\frac{1}{2}$	1 216 167$\frac{1}{2}$	1 269 942$\frac{3}{4}$	1 368 654	1397870$\frac{3}{4}$
Totaal-generaal. .	1 779 948$\frac{1}{2}$	1 689 450$\frac{1}{4}$	1 629 246$\frac{1}{2}$	1 546 708$\frac{3}{4}$	1 543 561$\frac{1}{4}$	1 577 967$\frac{3}{4}$	1 661 471$\frac{1}{2}$	1,688 673$\frac{3}{4}$	1 755 896$\frac{3}{4}$	1788202$\frac{1}{2}$

Districtsgewijs was de hoofdelijk geleverde arbeid door de immigranten uit Britsch-Indië en hun gemiddeld dagloon in het 1894, in afdalende orde gerangschikt, als volgt:

DISTRICTEN.	Aantal werkdagen of taken per man geleverd.	DISTRICTEN.	Gemiddeld bedrag van het loon, verdiend per man en per dag.
Boven het gemiddelde bedrag van. . .	190.8	Boven het gemiddeld bedrag van . . .	f 0,712
1. Coronie	282	1. Beneden-Commewijne	0,738
2. Boven-Suriname	211,8	2. Cottica	0,730
3. Beneden-Para	207,9	3. Boven-Para.	0,727
4. Beneden-Saramacca	206,9	4. Boven-Suriname	0,715
5. Boven-Para	202 3	5. Beneden-Saramacca	0,713
6. Boven-Commewijne	201,6	Beneden het gemiddeld bedrag:	
7. Nickerie	199.4	6. Beneden-Suriname	0,681
8. Beneden-Suriname	199	7. Boven-Commewijne	0,667
Beneden het gemiddeld bedrag:		8. Beneden-Para	0,664
9. Beneden-Commewijne	185,6	9. Nickerie	0,650
10. Cottica	182.4	10 Coronie.	0,600

Het maximum loon dat voor een week arbeid aan enkele immigranten is uitbetaald, bedroeg voor die uit Britsch-Indië:
f 15,60 aan een man op de plantage Zoelen;

f 8,00 » » vrouw » » » Vreeland;

Voor die uit Nederlandsch-Indië:

f 6,60 aan een man op de plantage Rust en Werk en op de plantage Geijersvlijt, en

f 5,60 aan een vrouw op de plantage Geijersvlijt.

(*) Van dit getal komen 428 dagen ten laste van de 94 Javanen vóór 1894 aangevoerd of 4, 5 per volwassen arbeider.

Het door de districts-commissarissen geconstateerd werkverzuim, waarmede de werkovereenkomsten krachtens art. 68 en 69 van het Koninklijk besluit van 22 Maart 1872 n°. 27 (*Gouvernementsblad* n°. 8) kunnen worden verlengd, bedroeg in 1894, na aftrek van het overwerk, voor de immigranten uit Britsch-Indië 20 105$\frac{1}{4}$: dagen of gemiddeld 4 dagen per volwassen arbeider.
Dit cijfer was in 1893: 4 7 en in 1892: 5.7
Het werkverzuim der immigranten uit Nederlandsch-Indië bedroeg in 1894 512,(*) dagen of gemiddeld 1.2 dagen per volwassen arbeider
Van de immigranten uit Britsch-Indië hebben 1604 arbeiders overwerk en wel te zamen 9124$\frac{1}{2}$ taken of werkdagen, waarmede de duur hunner werkovereenkomsten verminderd wordt.

Van de immigranten uit Nederlandsch-Indië hebben 9 der Javanen, vóór 1894 aangevoerd, $39\frac{3}{4}$ taken of werkdagen overwerk, terwijl 22 Javanen, in 1894 aangevoerd, op 7 plantages $120\frac{1}{2}$ taken of werkdagen overwerk hebben.

§ 11. *Klachten en misdrijven.*

Door immigranten uit Britsch-Indië werden in het jaar 1894 de volgende klachten tegen hunne huurders of werkgevers ingebracht:

Ingebrachte klachten van immigranten tegen huurders, gezagvoerders, geneeskundigen en opzichters.		Ingetrokken of niet vatbaar voor vervolging.	Door den eersten rechter		In hooger beroep.	*Aanmerkingen.*
Getal.	Namen der districten en aard der klachten.		vrijgesproken.	veroordeeld.		
	I. Cottica.					
3	Te min betaald loon	3	»	»	»	Ongegrond.
1	Te zwaar werk	1	»	»	»	Idem.
1	Het toebrengen van slagen	1	»	»	»	Idem.
	II. Boven-Commewijne					
	Geene.					
	III. Beneden-Commewijne.					
1	Te min betaald loon	1	»	»	»	Idem.
2	Het niet betalen van loon	2	»	»	»	1 ongegrond, 1 het loon werd uitbetaald.
1	Het niet betalen van loon en het opdragen van te zwaar werk	1	»	»	»	Ongegrond.
2	Het toebrengen van slagen	1	1	»	»	1 ongegrond.
1	Het niet opnemen in het ziekenhuis	1	»	»	»	Idem.
1	Het doodschieten van een geit	»	»	1	»	
	IV. Boven-Suriname.					
1	Het afkappen van beplanting bij zijne woning	1	»	»	»	Idem.
1	Te zwaar werk	1	»	»	»	Idem.
1	Het niet verstrekken van voldoende voeding aan zieken	»	»	1	»	
	V. Beneden-Suriname.					
1	Te min betaald loon	1	»	»	»	Idem.
3	Het niet betalen van loon	3	»	»	»	2 ongegrond, van 1 was het werk slecht gedaan, na het te hebben verbeterd werd het loon betaald.
4	Te zwaar werk	4	»	»	»	Ongegrond.
2	Het toebrengen von slagen	1	»	1	»	1 ongegrond.
1	Bedreiging met een revolver	1	»	»	»	Idem.
1	Het weigeren een feestdag te geven	1	»	»	»	De feestdag was reeds te voren gegeven
1	Weigering om in bewaring gegeven geld terug te geven	1	»	»	»	Ongegrond.
	VI. Boven-Para.					
2	Het niet betalen van loon	2	»	»	»	Idem.
3	Te zwaar werk	3	»	»	»	Idem.
	VII. Beneden-Para.					
1	Het doodschieten van een hond	»	1	»	»	
1	Het medenemen naar de plantage van een vrouw van een immigrant, niettegenstaande zij van contract ontslagen was	1	»	»	»	De vrouw was vrijwillig naar de plantage gegaan.

Getal.	Ingebrachte klachten van immigranten tegen huurders, gezagvoerders, geneeskundigen en opzichters. Namen der districten en aard der klachten.	Ingetrokken of niet vatbaar voor vervolging.	Door den eersten rechter vrijgesproken.	Door den eersten rechter veroordeeld	In hooger beroep.	*Aanmerkingen.*
	VIII. Beneden-Saramacca.					
1	Te zwaar werk	1	»	»	»	Ongegrond
1	Het toebrengen van slagen	»	»	1	»	
1	Het toevoegen van beleedigende woorden. . .	1	»	»	»	Op verzoek van klager ingetrokken.
	IX. Coronie					
	Geene.					
	X. Nickerie.					
2	Het toebrengen van slagen.	»	»	2	»	
41	Totaal. . . .	33	2	6	»	

Op eene gemiddelde bevolking van 6791 personen zijn dus door immigranten uit Britsch-Indië tegen hunne werkgevers ingebracht 41 klachten, zijnde 0,60 ten honderd; 0,25 minder dan het jaar te voren, toen op eene gemiddelde bevolking van 6508 personen 55 klachten werden ingebracht.

Het aantal tegen immigranten ingediende klachten ter zake van overtreding of misdrijf wordt in den volgenden staat vermeld.

IMMIGRANTEN UIT:	Overtredingen ter zake van plichtverzuim vallende onder de artt. 151-156 der herziene strafverordening van 1874. Onwil om te werken of luiheid. Aangebracht. Mannen.	Vrouwen.	Schuldig bevonden en veroordeeld. Mannen.	Vrouwen.	Niet bewezen, ingetrokken of vrijgesproken. Mannen.	Vrouwen.	Andere overtredingen. Aangebracht. Mannen.	Vrouwen.	Schuldig bevonden en veroordeeld. Mannen.	Vrouwen.	Niet bewezen, ingetrokken of vrijgesproken. Mannen	Vrouwen.	Andere overtredingen dan die vallende onder nevenvermelde artt. 151-156. Aangebracht.	Schuldig bevonden en veroordeeld.	Niet bewezen, ingetrokken of vrijgesproken.	Wanbedrijven. Aangebracht.	Schuldig bevonden en veroordeeld.	Niet bewezen, ingetrokken of vrijgesproken.	Misdaden. Aangebracht.	Schuldig bevonden en veroordeeld.	Niet bewezen, ingetrokken of vrijgesproken.
Britsch-Indië	530	67	477	51	53	16	136	29	122	24	14	5	253 [1]	202	42	31	25	6	2 [2]	1	»
Nederlandsch-Indië (Java), te weten:																					
die vóór 1894 aangevoerd. .	8	8	7	7	1	1	2	2	2	2	»	»	2	2	»	»	»	»	»	»	»
die in 1894 aangevoerd . .	5	2	5	2	»	»	1	»	1	»	»	»	1	1	»	»	»	»	»	»	»

[1]) nog aanhangig. [2]) 1 nog aanhangig.

Het aantal klachten door huurders tegen sommigen bij hen in dienst zijnde immigranten wegens plichtverzuim bedroeg in 1894:

voor die uit Britsch-Indië 11,22 ten honderd; 0,35 ten honderd minder dan in 1893,

voor die uit Nederlandsch-Indië (vóór 1894 aangevoerd) 21,28 ten honderd; 10,70 ten honderd meer dan in 1893.

Het aantal klachten wegens andere overtredingen, meestal ingebracht door eigen landgenooten, bedroeg in 1894:

voor de immigranten uit Britsch-Indië 3,73 ten honderd; 0,54 honderd minder dan in 1894;

voor die uit Nederlandsch-Indië (vóór 1894 aangevoerd) 2,13 ten honderd; 1,07 ten honderd meer dan in 1893.

Het aantal klachten wegens wanbedrijf bedroeg in 1894:

voor de immigranten uit Britsch-Indië 0,46 ten honderd; 0,71 ten honderd minder dan in 1893.

Tegen die uit Nederlandsch-Indië werd geen klacht wegens wanbedrijf ingebracht.

Het aantal klachten wegens misdaad bedroeg in 1894:

voor de immigranten uit Britsch-Indië 0,29 ten honderd; 0,017 ten honderd minder dan in 1893.

Tegen die uit Nederlandsch-Indië werd geen klacht wegens misdaad ingebracht.

DISTRICTEN.	Overtredingen ter zake van plichtverzuim vallende onder de artt. 151-156 der herziene strafverordening van 1874.												Andere overtredingen dan die vallende onder de nevenvermelde artt. 151-156.			Wanbedrijven.			Misdaden.		
	Onwil om te werken of luiheid.						Andere overtredingen.														
	Aangebracht.		Schuldig bevonden en veroordeeld.		Niet bewezen, ingetrokken of vrijgesproken.		Aangebracht.		Schuldig bevonden en veroordeeld.		Niet bewezen, ingetrokken of vrijgesproken.		Aangebracht.	Schuldig bevonden en veroordeeld.	Niet bewezen, ingetrokken of vrijgesproken.	Aangebracht.	Schuldig bevonden en veroordeeld.	Niet bewezen, ingetrokken of vrijgesproken.	Aangebracht.	Schuldig bevonden en veroordeeld.	Niet bewezen, ingetrokken of vrijgesproken.
	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.									
1. Cottica	23	8	21	7	2	1	6	2	5	1	1	1	24	17	7	2	2	»	»	»	»
2. Boven-Commewijne	1	1	1	1	»	»	»	»	»	»	»	»	6	5	1	»	»	»	»	»	»
3. Beneden-Commewijne	320	20	307	20	13	»	68	13	68	13	»	»	89	73	7	9	9	»	1	1	»
4. Boven-Suriname	4	4	3	1	1	3	2	»	»	»	2	»	6	4	2	4	2	2	»	»	»
5. Beneden-Suriname	76	2	63	2	13	»	25	»	21	»	4	»	49	37	12	3	3	»	»	»	»
6. Boven-Para	26	»	24	»	2	»	4	»	2	»	2	»	10	7	3	6	3	3	»	»	»
7. Beneden-Para	10	»	10	»	»	»	2	1	2	»	»	1	[1] 7	6	»	1	1	»	»	»	»
8. Beneden-Saramacca	6	3	5	3	1	»	10	5	9	4	1	1	42	34	8	»	»	»	»	»	»
9. Coronie	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	[2] 1	»	»
10. Nickerie	64	29	43	17	21	12	19	8	15	6	4	2	29	19	10	6	5	1	2	»	»
Totaal	530	67	477	51	53	16	136	29	122	24	14	5	253	202	42	31	25	6	2	1	»

[1] 1 nog aanhangig. [2] 1 nog aanhangig.

Op elk honderdtal immigranten uit Britsch-Indië, namelijk van het gemiddelde dier bevolking in elk district, kunnen dus gerekend worden te zijn aangebracht in het jaar 1894, zooals in de volgende tafel is vermeld:

IN HET DISTRICT.	Overtredingen ter zake van plichtverzuim jegens huurders of werkgevers.	Overtredingen van anderen aard.	Wanbedrijven.	Misdaden.
1. Cottica	7,8 ten honderd.	4,8 ten honderd.	0,4 ten honderd.	0 ten honderd.
2. Boven-Commewijne	4,3 » »	12,9 » »	0 » »	0 » »
3. Beneden-Commewijne	13,4 » »	2,5 » »	0,3 » »	0,03 » »
4. Boven-Suriname	7,9 » »	4,7 » »	3,1 » »	0 » »
5. Beneden-Suriname	9,7 » »	4,6 » »	0,3 » »	0 » »
6. Boven-Para	19,5 » »	6,5 » »	3,9 » »	0 » »
7. Beneden-Para	20 » »	10,8 » »	1,1 » »	0 » »
8. Beneden-Saramacca	6,4 » »	11,1 » »	0 » »	0 » »
9. Coronie	0 » »	0 » »	0 » »	0 » »
10. Nickerie	14,4 » »	3,5 » »	0,7 » »	0,1 » »

Bij dit verslag behooren 2 staten: Litt. A, aantoonende de aankomst en verdeeling van immigranten in het jaar 1894;

Litt. B, aantoonende het getal mannen, vrouwen, jongens en meisjes, die op 31 December 1894 op elke plantage onder contract verbonden waren.

II. *Kolonisatie.*

Volgens opgave van de kolonisten in den omtrek van Paramaribo gevestigd, was hunne getalsterkte als volgt:

	Aantal.				
	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
Sterkte op 1 Januari 1894. . .	41	37	43	51	172
Vermeerderd door geboorte. . .	»	»	2	3	5
	41	37	45	54	177
Verminderd door overlijden . .	1	2	2	»	5
Sterkte op 31 December 1894 .	40	35	43	54	172

Hun veestapel bestond op 31 December 1894 uit:

789 runderen,

30 paarden,

8 muilezels,

46 steenezels,

7 varkens,

en eenig pluimvee.

In 1894 heeft geen ziekte onder hun vee geheerscht.
Evenals in 1893 nam ook in het afgeloopen jaar de veestapel eenigzins toe.
De loozing hunner landerijen laat steeds te wenschen over, waardoor hunne weilanden schade lijden
Het rapport van de bij Gouvernementsresolutie van 3 October 1892, litt. B nº. 6832, in het leven geroepen commissie om te onderzoeken en te adviseeren of kolonisatie van Europeanen, speciaal van Nederlandsche landbouwers naar Suriname, ook uit een koloniaal oogpunt, gewenscht is, aan welke eischen behoort te worden voldaan en welke steun behoort te worden verleend, kan weldra worden tegemoet gezien.

In het jaar 1894 werden op de voorwaarden van de publicatie van 1 Augustus 1863 (*Gouvernementsblad* nº. 23) landerijen uit 's lands domein afgestaan aan:

36 immigranten uit Britsch-Indië 68,64 H.A., namelijk:

aan 4: 7,64 H.A. in Beneden-Suriname,

» 31: 59 » » Beneden-Saramacca,

» 1: 2 » » Cottica, en

» 1 immigrant uit West-Indië: 2 H.A. in Beneden-Saramacca,

terwijl krachtens de bepalingen dierzelfde publicatie in allodialen eigendom en erfelijk bezit werden afgestaan: aan 3 immigranten uit Britsch-Indië 8 H.A. in Beneden-Saramacca.

Zooals reeds in het vorige jaarverslag kortelijk werd medegedeeld, werd door het Koloniaal Gouvernement aangekocht de verlaten plantage Alkmaar, gelegen aan de rivier Beneden-Commewijne, tusschen de plantages Sorgvliet en Nijd en Spijt, met het doel die plantage in te richten tot vestigingsplaats, uitsluitend bestemd voor Britsch-Indische immigranten, die na vervulling hunner werkovereenkomsten zich met veeteelt of landbouw onledig zouden wenschen te houden.
Die aankoop vond plaats op den 16den April 1894.
Dadelijk werd een aanvang gemaakt met het schoonmaken van de hoofdloostrenzen en middenvaartrens, de afdamming der pontentrenzen, de herstelling der sluizen, de verbetering der polderdammen en het in gereedheid brengen voor weiland van een deel van het terrein.
Aan de immigranten die op de vestigingsplaats een perceel in gebruik wenschten te ontvangen, werd de gelegenheid aangeboden aldaar, tot uitvoering van evenbedoelde werkzaamheden, tegen het gewone loon, te worden tewerkgesteld en bepaald dat hen voorloopig, totdat de uitgifte zou geregeld zijn, een stuk grond zou kunnen worden aangewezen, met het recht een koe te houden.
Verschillende vrije koelies maakten van de aangeboden gelegenheid gebruik, zoodat op het einde van het afgeloopen jaar op de vestigingsplaats 52 mannen, 79 vrouwen en 71 kinderen op de hun toegezegde 70 perceelen, elk groot 1½ H.A., gevestigd waren. Van deze zijn er 14 die te zamen 41 stuks rundvee bezitten
Het aantal aanvragen om perceelen bedraagt thans 19 en zal waarschijnlijk aanzienlijk toenemen, zoodra beslist zal zijn of het nog op Alkmaar beschikbaar land in perceelen van gelijke grootte als die welke reeds waren toegezegd, zal worden in gebruik gegeven en de voorwaarden der uitgifte definitief geregeld zullen zijn.
Ter bevordering van een blijvende vestiging der immigranten als kolonisten in deze kolonie, is bij een onlangs door de Koloniale Staten goedgekeurde verordening bepaald dat aan immigranten door het Koloniaal Gouvernement onder het beding van vrije terugpassage aangevoerd, die na hun contract vervuld te hebben zich op domeinland vestigen en later verlangen zouden te kennen geven naar hun geboorteplaats terug te gaan, vrijen terugvoer daarheen ten laste van de koloniale kas zal worden verschaft en dat wel op denzelfden voet en in gelijken omvang als zij daarop vroeger, hetzij krachtens traktaat, hetzij krachtens de met hen gesloten overeenkomst, recht hadden.
Nog werd bij die verordening bepaald dat deze immigranten een premie van f 100 zullen ontvangen, wanneer zij, ten genoege van het Bestuur, het hun in gebruik gegeven land in cultuur hebben gebracht en afstand doen van het hun toegekende recht op vrijen terugvoer.

De agent-generaal,

G. H. Barnet Lyon.

STAAT

aantoonende de aankomst en de verdeeling van immigranten

gedurende het jaar 1894.

Volgnommer.	NAMEN DER SCHEPEN.	Tonnenmaat.	Dagteekening van aankomst.	Van waar gekomen.	GETAL AANGEVOERDE IMMIGRANTEN.						
					Mannen.	Vrouwen.	Van 10—15 jaren.		Beneden 10 jaren.		Totaal.
							Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	
	Grecian	1272,36	1893. 19 December	Calcutta (Britsch-Indië). Op 1 Januari 1894 niet toebedeeld en te Paramaribo in het depôt (zie staat litt. A van 1893) . . .	339	135	3	3	30	43	553
1	*Erne (II)*	1613	1894. 14 April.	Calcutta) (Britsch-Indië)	328	129	4	5	37	27	530
				Geboren vóór de toedeeling	»	»	»	»	1	»	1

AAN WELKE PLANTAGE TOEGEWEZEN.	Getal aan elke plantage toegewezen.							*AANMERKINGEN.*
	Mannen.	Vrouwen.	Van 10—15 jaren.		Beneden 10 jaren		Totaal.	
			Jongens.	Meisjes	Jongens.	Meisjes.		
de Eendracht	14	6	»	»	»	3	23	
Nieuw Clarenbeek	7	3	»	»	1	»	11	
Alliance	25	10	»	»	3	2	40	
Killenstein	14	6	»	»	1	1	22	
Rust en Werk	38	16	»	»	3	5	64	
Zoelen	13	5	»	»	2	»	20	
Marienburg	9	3	»	»	»	»	12	
Sorgvliet	7	3	»	»	»	2	12	
Katwijk	6	2	»	»	1	»	9	
Voorburg	29	10	1	1	4	3	48	
Lust en Rust	7	3	»	»	1	»	11	
Dordrecht	14	6	»	»	1	2	23	
Jagtlust	25	10	»	»	3	2	40	
Meerzorg	32	12	»	»	4	4	52	
de Morgenstond	14	6	»	»	»	4	24	
Tout lui faut	14	6	»	»	2	1	23	
Boxel	7	3	»	»	»	1	11	
Accaribo	11	4	»	»	»	1	16	
Frederici'sgift	4	1	»	»	»	»	5	
Waterloo	21	8	1	1	1	4	36	
Hazard	21	8	1	1	1	5	37	
Crappahoek	7	3	»	»	»	1	11	
Weezen elders uitbesteed	»	»	»	»	»	2	2	
Het contract ontbonden en voor eigen rekening naar Demerary vertrokken.	»	1	»	»	»	»	1	
	339	153	3	3	30	43	553	
de Eendracht	19	7	»	»	3	1	30	
Alliance	44	15	»	2	5	5	71	
Schoonoord	7	3	»	»	»	1	11	
Pieterszorg	7	3	»	»	1	»	11	
Rust en Werk	4	2	»	»	1	»	7	
de Maasstroom	7	3	»	»	1	»	11	
Berlijn	7	3	»	»	»	»	10	
Brouwerslust	7	3	»	»	1	»	11	
Monsonci	11	4	»	»	2	»	17	
't Vertrouwen	7	3	»	»	1	»	11	
Marienburg	98	39	4	2	14	9	166	
Vriendsbeleid en Ouderszorg	8	3	»	»	»	1	12	
Spieringshoek	7	3	»	»	1	»	11	

Volgnommer.	NAMEN DER SCHEPEN.	Tonnenmaat.	Dagteekening van aankomst	Van waar gekomen.	GETAL AANGEVOERDE IMMIGRANTEN.						
					Mannen.	Vrouwen.	Van 10–15 jaren.		Beneden 10 jaren		Totaal
							Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	
					328	129	4	5	38	27	531
2	Stoomschip *Voorwaarts*	. . . .	1894. 16 Juni	Java (Nederlandsch-Indië)	402	155	»	4	9	12	582
				Geboren vóór de toedeeling	»	»	»	»	1	»	1
					402	155	»	4	10	12	583

AAN WELKE PLANTAGE TOEGEWEZEN.	Getal aan elke plantage toegewezen.							AANMERKINGEN.
	Mannen.	Vrouwen.	Van 10-15 jaren.		Beneden 10 jaren.		Totaal.	
			Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.		
Belwaarde	14	6	»	»	2	1	23	
Geyersvlijt	6	2	»	»	1	»	9	
la Liberté	2	1	»	»	»	»	3	
Accaribo	7	3	»	»	»	1	11	
la Poule	6	2	»	»	»	»	8	
de Dankbaarheid	7	3	»	»	»	1	11	
Constantia	17	7	»	»	3	1	28	
Waterloo	18	7	»	»	1	3	29	
Hazard	18	7	»	»	1	3	29	
Wees, elders uitbesteed	»	»	»	1	»	»	1	
	328	129	4	5	38	27	531	
Rust en Werk	17	9	»	»	2	1	29	
Johannisburg	7	3	»	»	»	»	10	
Berlijn	16	6	»	»	»	»	22	
Marienbosch	7	3	»	»	»	»	10	
't Vertrouwen	7	3	»	»	»	»	10	
Constantia	7	3	»	»	»	»	10	
Nieuwgrond		3	»	»	»	»	9	
Spieringshoek	6	3	»	»	»	»	9	
Vriendsbeleid en Ouderzorg	7	3	»	»	»	»	10	
Wederzorg	10	4	»	»	»	»	14	
Mon trésor	11	4	»	»	»	»	15	
Sorgvliet	8	3	»	»	»	»	11	
Leliendaal en Ellen	5	3	»	»	»	»	8	
Marienburg	37	16	»	»	1	3	57	
Zoelen	75	38	»	3	6	4	126	
Voorburg	21	10	»	1	»	2	34	
Dordrecht	5	3	»	»	»	»	8	
Lust en Rust	6	3	»	»	»	»	9	
Clevia	10	4	»	»	»	»	14	
Geijersvlijt	8	3	»	»	»	»	11	
la Liberté	11	4	»	»	»	»	15	
Petersburg	9	3	»	»	»	»	12	
Boxel	11	4	»	»	»	»	15	
Margaretha'sgift	5	3	»	»	»	»	8	
Wegens ziekte nog niet toebedeeld	68	6	»	»	»	1	75	
Overleden vóór de toedeeling	22	8	»	»	»	»	30	
Weezen, elders uitbesteed	»	»	»	»	1	1	2	
	402	155	»	4	10	12	583	

Volgnommer.	NAMEN DER SCHEPEN.	Tonnenmaat.	Dagteekening van aankomst.	Van waar gekomen.	GETAL AANGEVOERDE IMMIGRANTEN.						
					Mannen.	Vrouwen.	Van 10-15 jaren.		Beneden 10 jaren.		Totaal
							Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	
			1894.								
3	*Ems*	. . . .	22 November	Calcutta . . . . . (Britsch-Indië.)	434	162	3	6	46	25	676
				geboren vóór de toedeeling	»	»	»	»	1	»	1
				Totaal	434	162	3	6	47	25	677

AAN WELKE PLANTAGE TOEGEWEZEN.	Getal aan elke plantage toegewezen.							AANMERKINGEN.
	Mannen.	Vrouwen.	Van 10-15 jaren.		Beneden 10 jaren		Totaal.	
			Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.		
de Eendracht.	18	7	»	»	4	»	29	
Alliance	82	25	1	3	14	3	128	
Slootwijk	4	1	»	»	»	»	5	
Schoonoord	7	3	»	»	»	»	10	
Spieringshoek	11	4	»	»	1	1	17	
Vriendsbeleid en Onderszorg	14	5	»	»	2	»	21	
Brouwerslust	7	3	»	»	»	»	10	
Mon souci	7	3	»	»	»	»	10	
Marienbosch	7	3	»	»	»	»	10	
Berlijn	11	4	»	»	1	1	17	
Rust en Werk	63	24	»	1	4	8	100	
Pieterszorg	7	3	»	»	»	»	10	
Voorburg	29	11	»	1	4	2	77	
Dordrecht	7	3	»	»	»	»	10	
Jagtlust	24	10	1	1	2	1	39	
Geijersvlijt	1	1	»	»	»	»	2	
Tout lui faut	7	3	»	»	»	»	10	
la Liberté	12	5	»	»	2	1	20	
Vreeland	11	4	»	»	1	2	18	
St. Barbara	10	4	»	»	1	1	16	
Waterland	9	3	»	»	»	1	13	
Constantia	11	4	»	»	1	1	17	
Frederici'sgift	7	3	»	»	»	»	10	
Waterloo	25	10	»	»	4	1	40	
Hazard	16	7	»	»	4	1	28	
Margarethenburg	15	5	»	»	2	»	22	
Crappahoek	7	3	»	»	»	»	10	
Wees, elders uitbesteed	»	»	»	»	»	1	1	
Wegens ziekte nog niet toebedeeld.	5	1	1	»	»	»	7	
	434	162	3	6	47	25	677	

RECAPI

PLAATS VAN HERKOMST.	VAN WAAR GEKOMEN.	TOEGEWEZEN AAN PLANTAGES IN														
		DE OUDE KOLONIE.					NICKERIE.					CORONIE.				
		Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Mannen	Vrouwen	Jongens.	Meisjes.	Totaal	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes	Totaal.
Britsch-Indië	Calcutta Aangevoerd in December 1893 per *Grecian*	290	115	29	32	466	49	19	4	12	84	»	»	»	»	»
Britsch-Indië . . .	Calcutta	658	251	79	53	1041	99	39	12	8	158	»	»	»	»	»
Nederlandsch-Indië . .	Java	312	141	9	14	476	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»

STAAT aantoonende het aantal immigranten aangevoerd in de kolonie Suriname van af 1 Januari 1853 tot ultimo December 1894.

PLAATS VAN HERKOMST.	Van 1853 tot en met 1862	Van 1863 tot en met 1872.	Van 1873 tot en met 1882.	Van 1883 tot en met 1892.	1893.	1894.	Totaal.
Nederlandsch-Indië	8	21	94	94	»	582	799
Madera	275	205	»	»	»	»	480
China	487	2 015	»	»	»	»	2 502
West-Indië	»	2 382	214	79	»	»	2 675
Nederland	»	2	87	»	»	»	89
Britsch-Indië	»	»	6 569	8 633	1 092	1 206	17 500
Totaal . . .	770	4 625	6 964	8 806	1 092	1 788	24 045

TULATIE.

NIET TOEGEWEZEN EN DE REDENEN WAAROM.						TOTAAL AANGEVOERD.					AANMERKINGEN.
Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal	AANMERKINGEN.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	
»	»	»	2	2	Weezen, elders uitbesteed.	339	135	33	46	553	
»	1	»	»	1	Het contract ontbonden en naar Demerary vertrokken.						
»	»	»	2	2	Weezen, elders uitbesteed.	762	2[illegible]1	92	63	1268	Hieronder begrepen 2 jongens geboren vóór de toedeeling.
5	1	1	»	7	Wegens ziekte nog niet toebedeeld.						
22	8	»	»	30	Overleden vóór de toedeeling.	402	155	10	16	583	Hieronder begrepen 1 jongen geboren vóór de toedeeling.
»	»	1	1	2	Weezen, elders uitbesteed.						
68	6	»	1	75	Wegens ziekte nog niet toebedeeld.						

De agent-generaal,

G. H. Barnet Lyon.

Koloniaal verslag van 1895.

II. SURINAME.

BIJLAGE J[3].

N°. 16.

STAAT aantoonende het aantal immigranten in de districten en op iedere plantage op ultimo December 1894.

NAMEN DER PLANTAGES.	Uit Britsch-Indië.					Uit Nederlandsch-Indië.					Totaal-generaal.
	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	
District Cottica.											
de Eendracht	104	40	13	14	171	»	»	»	»	»	171
Alliance	254	73	34	38	399	»	»	»	»	»	399
	358	113	47	52	570	»	»	»	»	»	570
District Boven-Commewijne.											
Nieuw Clarenbeek	23	9	7	3	42	»	»	»	»	»	42
District Beneden-Commewijne.											
Pieterszorg	36	9	3	2	50	»	»	»	»	»	50
Rust en Werk	294	92	47	35	468	17	9	2	1	29	497
Johannisburg	26	9	3	4	42	7	3	»	»	10	52
de Maasstroom	14	5	2	2	23	»	»	»	»	»	23
Berlijn	33	11	3	2	49	15	6	»	»	21	70
Elisabethshoop	16	6	2	2	26	»	»	»	»	»	26
Frederiksdorp	26	2	1	2	31	»	»	»	»	»	31
Guadeloupe	9	»	»	»	9	»	»	»	»	»	9
Marianbosch	46	9	3	1	59	7	3	»	»	10	69
Kroonenburg	8	2	»	1	11	»	»	»	»	»	11
Brouwerslust	40	15	5	5	65	»	»	»	»	»	65
Killenstein	39	9	3	3	54	»	»	»	»	»	54
Mon souci	41	10	2	3	56	»	»	»	»	»	56
't Vertrouwen	32	11	6	4	53	7	3	1	»	11	64
Zorg en Hoop	39	6	3	6	54	»	»	»	»	»	54
Constantia	20	9	5	2	36	7	3	»	»	10	46
Slootwijk	11	3	1	1	16	»	»	»	»	»	16
Schoonoord	19	7	»	1	27	»	»	»	»	»	27
de Nieuwgrond	»	»	»	»	»	6	3	»	»	9	9
Spieringshoek	46	12	4	4	66	5	3	»	»	8	74

NAMEN DER PLANTAGES.	Uit Britsch-Indië. Mannen	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Uit Nederlandsch-Indië. Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Totaal-generaal.
Vriendsbeleid en Ouderszorg	42	15	7	4	68	7	3	»	»	10	78
Welerzorg	85	29	13	14	141	10	4	»	»	14	155
Katwijk	12	3	1	»	16	»	»	»	»	»	16
Mon trésor	15	7	5	2	29	11	4	»	»	15	44
Nijd en Spijt	11	5	3	4	23	»	»	»	»	»	23
Sorgvliet	28	9	6	3	46	8	2	»	»	10	56
Leliendaal	31	7	4	5	47	5	3	»	»	8	55
Marienburg	458	173	96	65	792	95	45	7	7	154	946
Geertruidenberg	52	11	5	8	76	»	»	»	»	»	76
Zoelen	314	109	65	67	555	73	33	5	7	123	678
	1843	595	298	252	2988	280	132	15	15	442	3430
District Boven-Suriname.											
Petersburg	30	12	8	7	57	9	3	»	»	12	69
Vreeland	18	7	5	4	34	»	»	»	»	»	34
Maagdenburg	1	»	»	»	1	»	»	»	»	»	1
St. Barbara	14	6	3	2	25	»	»	»	»	»	25
	63	25	16	13	117	9	3	»	»	12	129
District Beneden-Suriname.											
Voorburg	162	52	27	17	258	21	10	»	4	35	293
Susanna'sdaal	48	14	6	8	76	»	»	»	»	»	76
Belwaarde	33	13	4	4	54	»	»	»	»	»	54
Lust en Rust	27	9	2	4	42	6	3	»	»	9	51
Dordrecht	46	18	7	9	80	5	3	»	»	8	88
Jagtlust	136	50	18	18	222	»	»	»	»	»	222
Meerzorg	135	51	22	16	224	»	»	»	»	»	224
la Liberté	25	7	2	2	36	11	4	»	»	15	51
de Morgenstond	27	12	5	10	54	»	»	»	»	»	54
Geijersvlijt	23	6	3	2	34	8	3	»	»	11	45
Clevia	»	»	»	»	»	10	4	»	»	14	14
Oldenburg (Toevlugt)	2	»	»	»	2	»	»	»	»	»	2
Kwatta	10	1	1	3	15	»	»	»	»	»	15
	674	233	97	93	1097	61	27	»	4	92	1189
District Boven-Para.											
Boxel	7	3	»	1	11	11	4	»	»	15	26
la Rencontre	16	5	1	»	22	»	»	»	»	»	22
Waterland	44	11	6	9	70	»	»	»	»	»	70
Accaribo	19	7	»	2	28	»	»	»	»	»	28
	86	26	7	12	131	11	4	»	»	15	146

NAMEN DER PLANTAGES.	Uit Britsch-Indië.					Uit Nederlandsch-Indië					Totaal-generaal.
	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal	
District Beneden-Para.											
Tout lui faut	43	12	7	1	63	»	»	»	»	»	63
District Beneden-Saramacca.											
Caledonia	20	6	5	1	32	»	»	»	»	»	32
Concordia	35	11	4	2	52	»	»	»	»	»	52
de Dankbaarheid	10	3	»	1	14	»	»	»	»	»	14
Catharina Sophia	56	25	12	16	109	»	»	»	»	»	109
Broederschap	16	6	6	5	33	»	»	»	»	»	33
de Morgenster	7	3	1	2	13	»	»	»	»	»	13
Johanna Catharina	34	14	8	9	65	»	»	»	»	»	65
Frederici'sgift	16	6	2	»	24	»	»	»	»	»	24
Margaretha'sgift	»	»	»	»	»	5	3	»	»	8	8
la Poule	6	2	»	»	8	»	»	»	»	»	8
	200	76	38	36	350	5	3	»	»	8	358
District Coronie.											
Leasowes en Sarah en Mary'shope	3	»	»	»	3	»	»	»	»	»	3
District Nickerie.											
Margarethenburg	35	15	9	5	64	»	»	»	»	»	64
Waterloo	215	78	33	32	358	»	»	»	»	»	358
Hazard	175	66	27	19	287	»	»	»	»	»	287
Crappahoek	45	20	4	5	74	»	»	»	»	»	74
't Lotland nº. 36	42	15	3	4	64	»	»	»	»	»	64
	512	194	76	65	847	»	»	»	»	»	847
Weezen, bij particulieren uitbesteed	23	18	30	31	102	»	»	1	1	2	104
Leprozen etablissement Batavia	12	2	»	1	15	»	»	»	»	»	15
Stad Paramaribo	16	5	1	3	25	68	6	»	1	75	100

RECAPITULATIE.

DISTRICTEN.	Uit Britsch-Indië.					Uit Nederlandsch-Indië.					Totaal generaal.
	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	
Cottica	358	113	47	52	570	»	»	»	»	»	570
Boven-Commewijne	23	9	7	3	42	»	»	»	»	»	42
Beneden-Commewijne	1843	595	298	252	2988	280	132	15	15	442	3430
Boven-Suriname	63	25	16	13	117	9	3	»	»	12	129
Beneden-Suriname	674	233	97	93	1097	61	27	»	4	92	1189
Boven-Para	86	26	7	12	131	11	4	»	»	15	146
Beneden-Para	43	12	7	1	63	»	»	»	»	»	63
Beneden-Saramacca	200	76	38	36	350	5	3	»	»	8	358
Coronie.	3	»	»	»	3	»	»	»	»	»	3
Nickerie	512	194	76	65	847	»	»	»	»	»	847
Weezen, bij particulieren uitbesteed	23	18	30	31	102	»	»	1	1	2	104
Leprozen etablissement Batavia . .	12	2	»	1	15	»	»	»	»	»	15
Stad Paramaribo	16	5	1	3	25	68	6	»	1	75	100
	3856	1308	624	562	6350	434	175	16	21	646	6996

De agent generaal,

G. H. Barnet Lyon.

VERGELIJKENDE STAAT

van de productie over de jaren 1892, 1893 en 1894.

DISTRICTEN.		SUIKER. Muscovado. Kilogrammen.			Aantal hectaren afgemalen riet in		
Oude verdeeling.	Nieuwe verdeeling.	1892.	1893	1894.	1892.	1893.	1894.
Boven-Cottica	»	»	»	»	»	»	»
Perica	»	68 100	151 140	»	35	60,6	»
»	Cottica	»	»	71 400	»	»	36
Boven-Commewijne	»	230 000	190 000	»	75,7	60,4	»
Commetewane	»	»	»	»	»	»	»
Matappica	»	»	»	»	»	»	»
»	Boven-Commewijne	»	»	1 600	»	»	1[illegible]
Beneden-Cottica	» »	»	»	»	»	»	»
Beneden-Commewijne	» »	»	»	»	»	.	»
» »	Beneden-Commewijne	»	»	»	»	»	»
Boven-Suriname	Boven-Suriname	»	»	»	»	»	»
Beneden-Suriname	Beneden-Suriname	»	»	»	»	»	»
Boven-Para	Boven-Para	30 500	40 150	25 150	34	26	2[illegible]
Beneden-Para	Beneden-Para	»	»	»	»	»	»
Boven-Saramacca	Boven-Saramacca	»	»	»	»	»	»
Beneden-Saramacca	Beneden-Saramacca	»	»	»	»	»	»
Nickerie	Nickerie	613 000	350 100	119 000	181	151	58
Coronie	Coronie	»	»	»	»	»	»
	Marowijne	»	»	»	»	»	»
		941 600	731 390	217 150	325,7	298	12[illegible]

DISTRICTEN.		MELASSE. Liters.			RUM. Liters		
Oude verdeeling.	Nieuwe verdeeling.	1892.	1893.	1894.	1892.	1893.	1894.
Boven-Cottica	»	»	»	»	»	»	»
Perica	»	27 740	30 184	»	24 223	57 029	»
»	Cottica	»	»	25 488	»	»	99 5[illegible]
Boven-Commewijne	»	65 000	52 500	»	63 680	53 579	»
Commetewane	»	»	»	»	»	»	»
Matappica	»	»	»	»	79 478	90 315	»
»	Boven-Commewijne	»	»	320	»	»	79[illegible]
Beneden-Cottica	» »	209 065	193 387	»	»	»	»
Beneden-Commewijne	»	850 000	1 218 400	»	28 849	12 789	»
» »	Beneden-Commewijne	»	»	1 298 261	»	»	136 [illegible]
Boven-Suriname	Boven-Suriname	»	»	»	»	»	»
Beneden-Suriname	Beneden-Suriname	153 910	»	»	»	54 376	35 [illegible]
Boven-Para	Boven-Para	»	»	»	66 135	62 272	44 [illegible]
Beneden-Para	Beneden-Para	»	»	»	»	»	»
Boven-Saramacca	Boven-Saramacca	»	»	»	»	»	»
Beneden-Saramacca	Beneden-Saramacca	»	»	»	»	»	»
Nickerie	Nickerie	230 678	103 057	20 500	257 711	191 134	198 [illegible]
Coronie	Coronie	»	»	»	»	»	»
»	Marowijne	»	»	»	»	»	»
		1 536 393	1 606 528	1 344 569	520 076	521 494	399 64[illegible]

Aantal kilogrammen suiker gemiddeld per hectare verkregen.			SUIKER. Vacuumpan. Kilogrammen.			Aantal hectaren gemalen riet.			Aantal kilogrammen suiker gemiddeld per hectar verkregen.		
1892.	1893.	1894.	1892.	1893.	1894.	1892.	1893.	1894.	1892.	1893	1894.
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
1 945,7	2 494	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	1 972	»	»	763 000	»	»	160	»	»	4 750
3 028	3 145	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	550 875	5[illegible]0 525	»	118,85	118 8	»	4 585,6	4 380,4	»
»	»	160	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	768 [illegible]	1 063 [illegible]00	»	161,0[illegible]	193	»	4 767 8	5 512	»
»	»	»	3 309 641	4 465 057	»	513	545,5	»	6 200	»	»
»	»	»	»	»	5 262 650	»	»	566	»	»	5 414
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	225 150	423 800	368 781	47,26	106	10[illegible]	4 785	3 998	3 479
897	1 544	1 257	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
3 387	2 613,6	1 575	1 805 000	1 615 100	2 041 700	4[illegible]7	428	416	4 130	3 739	4 876
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
2 890	2 454	1 241	6 659 669	8 088 182	8 433 [illegible]31	1 277,17	1 521	1 248	5 273,4	4 407	4 629

CACAO. Kilogrammen.			BANANEN. Bossen.			KOFFIE. Heele. Kilogrammen.			KOFFIE. Gebroken. Kilogrammen.		
1892.	1893	1894.	1892.	1893	1894	1892.	1893.	1894	1892.	1893.	1894
13 437	23 419	»	16 [illegible]	18 568	»	1 459,5	2 166	»	»	2 579	»
16 233	41 860	»	4 440	6 0[illegible]	»	79,5	233,5	»	»	625	»
»	»	36 907,5	»	»	21 250	»	»	3 288,5	»	»	2 193
6 060	10 989	»	7 268	5 583	»	262,5	»	»	»	830	»
10 718	29 117,5	»	3 813	4 968	»	375	»	»	»	738	»
78 606	165 895,5	»	4 991	7 9[illegible]7	»	»	»	»	»	»	»
»	»	44 321,5	»	»	12 599	»	»	4[illegible]4	»	»	2 427
228 603,5	618 549	»	33 701	50 4[illegible]2	»	521	3 [illegible]0[illegible]	»	»	»	»
252 020,5	639 564,5	»	17 520	31 078	»	1 222,75	4 378,5	»	»	35	»
»	»	1 339 443	»	»	69 849	»	»	9 237	»	»	20
[illegible]7 275	35 018	50 558,5	28 067	28 2[illegible]8	17 855	200	649	202,5	»	»	»
166 641	314 520,5	777 089	83 [illegible]44	80 4[illegible]5	65 171	1 404,5	16 497,5	41 259,5	»	»	274,5
48 673	80 799,5	106 322,5	9 531	8 643	12 863	120	829	693,5	»	»	»
329 889,5	587 543	3[illegible] 454,5	34 607	10 073	2 947	99	582	159	»	»	»
2 580	6 397	10 380	1 360	1 005	5 425	»	»	»	»	»	»
277 400	565 587,5	539 132,5	85 226	157 110	103 602	32	350	1 522,5	»	»	»
153 067	237 203	313 863	32 854	35 061	2[illegible] 744	488	1 328	3 331,5	18	1 035	»
64 508,5	79 436,5	83 707	184 465	14[illegible] 008	57 093	1 271	1 129	1 243	»	»	»
»	»	»	»	»	150	»	»	18	»	»	»
1 665 700	3 435 890,5	3 335 179	547 207	591 128	398 358	7 534 75	31 245 5	6[illegible] 379	18	4 710,5	4 914,5

DISTRICTEN.		RIJST. Kilogrammen.			AARDVRUCHTEN. Kilogrammen.		
Oude verdeeling.	Nieuwe verdeeling.	1892.	1893.	1894.	1892.	1893.	1894.
Boven-Cottica	»	»	»	»	7 257	7 650	»
Perica	»	»	»	»	1 400	750	»
»	Cottica	»	»	»	»	»	7 035
Boven-Commewijne	»	»	»	»	3 210	4 080	»
Commetewane	»	»	»	»	600	130	»
Matappica	»	»	»	»	615	1 130	»
»	Bovan-Commewijne.	»	»	»	»	»	13 680
Beneden-Cottica	»	»	»	»	»	40	»
Beneden-Commewijne	»	500	560	»	400	1 140	»
»	Beneden-Commewijne	»	»	2 590	»	»	4 140
Boven-Suriname	Boven-Suriname	1 950	675	2 355	39 392	19 699	39 223
Benedan-Suriname	Beneden-Suriname	»	10	250	2 000	4 325	72 719
Boven-Para	Boven-Para	8 670	11 375	15 027	466 746	341 660	356 425
Beneden-Para	Beneden-Para.	7 831	7 370	9 426	54 761	27 064	17 130
Boven-Saramacca	Boven-Saramacca	75	36	220	1 260	1 300	3 750
Beneden-Saramacca	Beneden-Saramacca	5 150	4 830	950	2 369,5	9 849	20 850
Nickerie	Nickerie.	»	1 000	»	1 315	2 880	4 225
Coronie	Coronie	»	»	»	39 135	56 110	32 600
»	Marowijne	»	»	»	»	»	240
		24 176	25 856	30 818	620 240,5	477 807	572 017

DISTRICTEN.		KOORN. Kilogrammen.			
Ouda verdeeling.	Nieuwe verdeeling.	1892.	1893	1894.	
Boven-Cottica	»	11265	25275	»	
Perica	»	6280	47315	»	
»	Cottica	»	»	17480	benevens f 24 aan houtwaren.
Boven-Commewijne	»	3530	18500	»	
Commetewane	»	9215	15331	»	
Matappica	»	6595	37055	»	
»	Boven-Commewijne	»	»	91325	» f 1759,50 aan houtwaren.
Beneden-Cottica	»	27960	25463	»	
Benedan-Commewijne	»	2720	27350	»	
»	Beneden-Commewijne	»	»	115572	» f 9275 bossen bacoves.
Boven-Suriname	Boven-Suriname.	29994	44550	41400	» f 3460 aan houtwaren.
Beneden-Suriname	Beneden-Suriname	5176	13900	40894,5	» f 20 » »
Beven-Para	Boven-Para	21481	41378	47740	» f 16 236,80 aan » en 4 467 bossen bacoves.
Beneden-Para	Beuelen-Para.	13692,5	7583,5	4791	» f 20 » »
Boven-Saramacca	Boven-Saramacca	3540	490	2170	
Beneden-Saramacca	Beneden-Saramacca	23063	38913	53880	
Nickerie	Nickerie	12470	14377	13778	» f 13 615 aan houtwaren 200 K G. schoone katoen en 498 K G. bacoves.
Coronie	Coronie	29350	38405	49050	benavens 588 528 st. kokosnoten, 16 332 L. kokosolie, 4645 L. lemmetjessap, 10 710 K.G. copra.
»	Marowijne	»	»	160	
		206331,5	398185,5	478240,5	

STAAT

VAN DE

SUIKERCULTUUR IN SURINAME IN 1894.

DISTRICTEN.	PLANTAGES	Uitgestrektheid der plantages. — Hectaren.	Uitgestrektheid in bebouwing op ult. Dec. — Hectaren.	Uitgestrektheid waarvan in oogst. — Hectaren.	Suiker. (Muscovado.) — Kilogrammen.	Suiker (Vacuum pan.) — Kilogramme[n.]
Cottica	de Eendracht [1])	600	71	36	71 400	»
	Alliance [2])	1 860	192	160	»	760 0[..]
Boven-Commewijne	Goudmijn	963	[3])	10	1 600	»
Beneden-Commewijne	Rust en Werk [4])	895	197	187	»	1 037 5[..]
	Zoelen	515	360	195	»	1 087 0[..]
	Marienburg	750	397,5	184	»	3 138 1[..]
Beneden-Suriname	Meerzorg	1 247	136,5	106	»	368 78[.]
Boven-Para	La Rencontre	640	[3])	20	25 150	[illegible]
Nickerie	Waterloo	400	250	238	»	1 212 0[..]
	Nursery	429	72	42	110 750	»
	Hazard	398	178	178	»	829 7[..]
	Hamptoncourt	319	[3])	16	8 250	»
			1854 [5])	1372	217 150	8 433 13[.]

Gemiddelde productie suiker per hectare. — Kilogrammen.	Melasse. — Liters.	Rum. — Liters.	Dram. — Liters.	Arbeiders. Immigranten.	Andere.	Totaal.	Nevenproducten.	Aanmerkingen.
1 972	25 488	25 287	»	152	38	190		[1]) Deze plantage was bij de vroegere verdeeling van de kolonie gelegen in het district Perica.
4 750	»	74 233	»	327	180	507		
160	320	7 930	»	»	9	9		[2]) Deze plantage was bij de vroegere verdeeling van de koïonie gelegen in het district Matappica.
5 598	248 261	»	»	406	168	574		[3]) De suikercultuur is verlaten.
5 574	»	»	»	523	34	557		[4]) Deze plantage was bij de vroegere verdeeling van de kolonie , gelegen in het district Benedeo-Cottica.
5 069	1 050 000	13 690	»	764	220	984	33 980 K.G. cacao, en 866 » heele koffie.	[5]) Van deze zijn 74 H.A. beplant met cacao en 46,5 H.A. met koffie.
3 479	»	35 669	»	184	91	275	286 » koffie.	
1 257	»	44 548	»	21	18	39	9 253 » cacao	
5 092	»	126 090	»	306	247	553		
2 636	20 500	»	»	»	144	144		
4 661	»	71 906	»	259	161	420		
515	»	289	»	»	39	39		
3 397	1 344 569	399 642	»	2 942	1 349	4 291		

STAAT

VAN DE

CACAO-CULTUUR

alleen en vereenigd met andere cultures in 1894.

Districten.	Plantages of gronden.	Uitgestrektheid van de plantage of den grond.	Uitgestrektheid in bebouwing op ultimo December. 1894.	Cacao.	Bananen.	Aardvruchten.	Koffie.
		Hectaren.	Hectaren.	Kilogrammen.	Bossen.	Kilogrammen.	Kilogrammen.
Cottica [1]	Zes Kinderen	400	7	1 000	»	»	»
	Hagenbosch	2	2	300	»	»	»
	La Paix	694	17	60	1 300	»	»
	Groot Marseille	640	17	700	300	»	»
	Souburg	15	4,5	400	420	960	»
	Monsort	904	26	1 552,5	»	»	1 202,5
	Mon Désir	10	11	1 860	»	»	110
	Klein Mon Désir	300	15	825	800	70	95
	Onderneming	»	8,5	360	640	230	»
	Lunenburg	471	8	210	420	360	70
	Marienburg	»	7	520	360	470	»
	Elk 't Zijn	»	5	90	490	240	»
	Goed succes	»	31,5	940	1 230	510	1 320
	Patientie	»	36	1 160	1 020	370	265
	Nackarackibo	205	25	2 150	390	1 560	75
	Naaldwijk	300	10	1 200	300	500	100
	Brunswijk	107	8,5	800	»	300	170
	Geertruidenberg	343	23,5	1 735	1 650	175	242
	Beekvliet	429	39,5	2 463	1 430	»	598
	Rotterdam	4	6,5	195	600	100	103
	Liverpool	»	7	420	510	90	80
	de Oude Bijenkorf	158	13	1 050	780	»	210
	Molboop	298	14	510	920	»	»
	de Gekroonde Pauw	80	9	555	310	»	200
	Nieuw Levant	3 500	13,5	2 195	940	»	230
	L'Aventure	342	10,5	900	800	»	»
	Vlaardingen	»	11,5	450	600	»	100
	de Jonge Bijenkorf	429	6	300	460	230	»
	**Boxweide	»	5	400	110	»	»
	**Boxweide	»	3,5	210	»	190	»
	*Poelwijk	208	16	1 700	900	»	»
	*Schoonauwen	6	6	800	400	»	130
	*Meulwijk	»	32	1 850	630	400	»
	*Onvergenoegd	54	19	2 800	300	»	»
	*Waterwijk	»	22	1 600	750	»	75
	*Rustenburg	»	8	630	560	»	»
	*Courtvlucht	»	5	270	140	110	»
	**Constantia	»	23	1 747	690	»	106
			532,5	36 907,5	21 150	6 865	5 481,5

Koorn.	Rijst.	Arbeiders					AANMERKINGEN.
		Kleine landbouw.		Immi-granten.	Andere.	Totaal.	
Kilo-grammen.	Kilo-grammen.	Eige-naren.	Pach-ters.				
»	»	2	»	»	2	4	[1]) Vroeger genaamd Boven-Cottica. De met * aangegeven plantages en gronden behoorden tot het vroegere district Perica. De plantage Constantia alsmede Boxweide (**) behoorden tot het vroegere district Matappica.
»	»	»	3	»	»	3	
1 800	»	5	»	»	14	19	
1 000	»	2	3	»	15	20	
600	»	2	»	»	8	10	
»	»	»	»	»	13	13	
»	»	13	»	»	7	20	
400	»	»	12	»	15	27	
870	»	2	14	»	10	26	
990	»*	»	14	»	6	20	
»	»	8	»	»	6	14	
»	»	3	»	»	»	3	
900	»	9	18	»	10	37	
1 100	»	4	18	»	6	28	
1 300	»	7	7	»	16	30	
»	»	6	10	»	3	19	
»	»	2	»	»	7	9	
1 700	»	6	23	»	»	29	
»	»	8	7	»	15	30	Benevens f 10,— houtwaren.
»	»	»	4	»	2	6	
700	»	8	3	»	»	11	
900	»	16	»	»	»	16	
»	»	14	»	»	»	14	
»	»	11	1	»	7	19	
»	»	12	8	»	16	36	
1 000	»	5	»	»	»	5	
»	»	4	»	»	7	11	
1 100	»	11	»	»	12	23	
230	»	»	10	»	»	10	
»	»	»	2	»	»	2	
»	»	7	»	»	24	31	
»	»	9	»	»	»	9	
800	»	2	16	»	19	37	
»	»	3	»	»	6	9	
»	»	8	»	»	13	21	
»	»	1	»	»	6	7	
»	»	5	»	»	»	5	» 14,— »
1 600	»	13	2	»	15	30	» 24,— »
16 990	»	208	175	»	280	663	

Districten.	Plantages of gronden.	Uitgestrektheid van de plantage of den grond.	Uitgestrektheid in bebouwing op ultimo December 1894	Cacao.	Bananen.	Aardvruchten.	Koffie.
		Hectaren.	Hectaren.	Kilogrammen.	Bossen.	Kilogrammen.	Kilogrammen.
Boven-Commewijne [2]) . .	Nieuw Clarenbeek	268	102,5	26 605,5	2812	»	424
	Land van Nieuw Clarenbeek	»	19	1 600	370	»	350
	*la Solitude.	»	5	180	340	»	170
	*Petersburg	56	7,5	900	400	»	190
	*Land van le Jelousie	»	37	2 365	32	»	177
	*Land van Breukelerwaard.	»	9	200	»	420	»
	*Land van Sommelsdijk.	»	15	1 130	710	»	240
	*Bergerac	»	4	140	260	»	110
	*Vossenburg	»	16	610	430	»	170
	*Breukelerwaard	»	20	360	300	»	»
	*la Jalousie	902	7	800	250	»	»
	*Mijnhoop.	»	7	800	110	»	140
	Ostage	»	20,5	790	680	320	»
	Ostage of Nieuw-Alliance	50	6	240	190	»	70
	Welbelacht	»	5	175	60	»	60
	Penoribo	100	10	501	300	»	»
	Siparipabo.	»	18	1 700	140	»	110
	Nieuwhoop	»	9	600	600	700	»
	Stolkertsijver.	»	4	125	110	»	»
	Potribo.	»	7,5	700	300	170	100
	Land van Potribo	»	6	400	»	»	180
	Makeriabo.	»	9	480	»	800	100
	Rustveld	»	10	800	280	»	60
	Berkshoven	»	2,5	160	140	»	»
	Bethlehem.	»	16	980	225	2800	200
	Destombesburg	»	4	40	240	»	»
	l'Espérance	»	9,5	540	300	700	»
	de Dageraad	»	6,5	400	290	300	»
			392,5	44 321,5	9869	6210	2 851
Beneden-Commewijne [3]) .	Geertruidenberg.	429	125,5	53 034,5	6313	»	»
	Leliendaal.	429	127	45 642,5	»	»	»
	Etablissement Leliendaal	»	»	559	»	»	»
	Sorgvliet	479	134	67,206	64	»	»
	Nijd en Spijt.	429	120	43 282,5	314	»	»
	Mon Trésor	429	99	36 184	636	»	1460

Koorn.	Rijst.	Arbeiders.					AANMERKINGEN.
		Kleine landbouw.		Immigranten.	Andere.	Totaal.	
Kilogrammen.	Kilogrammen.	Eigenaren.	Pachters.				
35 600	»	»	»	32	4'	73	[2]) Bij dit district zijn thans gevoegd de plantages en gronden van het oude district Commetewane, hier aangeduid door een *. Door plantages Nieuw-Clarenbeek behoorden vroeger tot het district Perica.
»	»	10	»	»	21	31	
620	»	»	8	»	»	8	
»	»	6	»	»	12	18	
450	»	24	»	»	25	49	
3 500	»	6	»	»	14	20	benevens f 10 houtwaren.
6 790	»	»	31	»	8	39	» 107 »
600	»	»	4	»	»	4	
1 900	»	8	»	»	27	35	» 25 »
11 500	»	6	13	»	13	32	» 62,50 »
»	»	»	5	»	22	27	
»	»	7	»	»	4	11	
1 040	»	»	15	»	»	15	» 155 »
»	»	1	»	»	»	1	
500	»	»	13	»	»	13	» 40 »
»	»	3	»	»	»	3	
4 175	»	23	4	»	6	33	» 73 »
1 500	»	24	»	»	»	24	» 80 »
600	»	6	»	»	»	6	» 6 »
1 300	»	2	2	»	17	21	» 60 »
»	»	5	»	»	5	10	
1 000	»	»	10	»	»	10	» 37,50 »
»	»	5	»	»	»	5	
»	»	»	6	»	»	6	» 37,50 »
4 500	»	9	6	»	22	37	» 118 »
400	»	»	9	»	»	9	» 47,50 »
810		4	»	»	2	6	
630	»	11	»	»	15	26	» 20 »
77 415	»	160	126	32	254	572	f 979
							[3]) Dit district is thans een bijeenvoeging van het vroegere district van dien naam, van Beneden-Cottica en een deel van Matappica en van Commetewane. De plantages en gronden van Beneden-Cottica zijn aangeduid met *, die van Matappica met ** en die van Commetewane met ***.
»	»	»	»	63	35	98	benevens 1562 bossen bacoves.
»	»	»	»	47	44	91	
»	»	»	»	»	»	»	
»	»	»	»	48	18	66	
»	»	»	»	16	53	69	
2 599	»	»	»	34	5	39	

Districten.	Plantages of gronden.	Uitgestrektheid van de plantage of den grond.	Uitgestrektheid in bebouwing op ultimo December 1894.	Cacao.	Bananen.	Aardvruchten.	Koffie.
		Hectaren.	Hectaren.	Kilogrammen.	Bossen.	Kilogrammen	Kilogrammen
Beneden-Commewijne . .	Katwijk	303	102	25 962,5	»	»	»
	Wederzorg	318	225	71 243	18 676	»	320
	Vriendsbeleid en Ouderszorg	429	141	02 004,5	»	»	87
	Spiaringshoek	461	184,5	82 194	1 320	»	»
	Weltevreden	214	13	1 500	80	»	»
	de Nieuwe grond	242	89,5	22 613	»	»	25
	Beekenhorst	214	13,5	1 985	»	»	375
	Akkerboom	214	13	1 325,5	»	»	500
	Beninesburg	214	10	180	»	»	»
	l'Embarras en Veale	28	6	2 000	»	»	»
	Vrieshoop	161	6	1 200	1 120	»	200
	Coresburg	246	4	300	300	»	»
	de Uitvlucht	257	1	360	»	»	»
	St. Germain	257	2	400	»	»	»
	Practica	257	10,5	640	»	»	»
	Blokkenbosch	94	2	250	400	50	20
	Mon Affaire	257	8	45	200	»	»
	Ma Retraite	120	5	450	600	25	80
	Mijn Geluk	120	7	380	»	520	40
	Sans Souci	84	18	400	»	»	»
	Montpellier	93	9,5	950	»	560	30
	Mariendal	84	20	2 050	»	580	»
	Hoopwijk	112	5	250	360	25	100
	Vrouwenvlijt	112	6	800	150	»	155
	Welgemoed	50	2	100	»	»	50
	Toevlugt	50	2,5	150	»	»	20
	La Saagaue	107	1,5	100	»	»	10
	Liefdeashoop	85	3	300	200	»	20
	de Vier Gezusters	257	5,5	650	700	480	150
	La Campagne	110	1,5	150	90	»	»
	Cornelis Vriendschap	109	2,5	200	400	300	20
	Vide Bouteille	100	6	400	600	200	»
	de Hulp	»	33	5 300	»	»	»
	Montaban	»	0,5	400	»	»	»
	*Pieterszorg	398	91	19 205	5 257	»	»
	*Johannesburg	321	116,5	30 098,5	8 510	»	»
	*de Maasstroom	241	84	25 042,5	194	»	»
	*Berlijn	311	201	49 340	2 019	»	3 672
	*Elisabethshoop	311	100	40 829,5	3 050	»	»
	*Frederiksdorp	306	187	90 153,5	»	»	»
	*Guadeloupe	362	45,5	16 972,5	»	»	»

Koorn.	Rijst.	Arbeiders.					AANMERKINGEN.
		Kleine landbouw.		Immigranten.	Andere.	Totaal.	
Kilogrammen.	Kilogrammen.	Eigenaren.	Pachters.				
»	»	»	»	15	66	81	
»	»	»	»	128	17	145	Benevens 986 bossen bacoves.
»	»	»	»	68	29	97	
9 930	»	»	»	66	25	91	
»	»	13	»	»	»	13	
»	»	»	»	8	34	42	» 400 » »
»	»	3	16	»	»	19	
»	»	4	»	»	5	9	
»	»	»	6	»	8	14	
»	»	7	»	»	»	7	
1 800	400	14	»	»	»	14	
600	110	13	»	»	»	13	
»	»	2	»	»	»	2	
»	»	3	»	»	»	3	
»	»	12	»	»	»	12	
900	»	2	»	»	»	2	
6 000	»	5	»	»	»	5	
»	»	»	3	»	»	3	
900	200	8	»	»	»	8	
»	»	»	»	»	»	»	
900	300	3	»	»	»	3	
1 800	»	»	»	»	»	»	
600	150	2	»	»	»	2	
100	»	2	»	»	5	7	
»	»	»	3	»	»	3	
450	80	3	»	»	»	3	
40	»	2	2	»	»	4	
»	»	2	2	»	»	4	
2 000	»	2	2	»	»	4	
»	»	3	»	»	3	6	
1 000	»	2	»	»	6	8	
1 250	700	3	5	»	5	13	
»	»	1	»	»	4	5	
»	»	1	»	»	»	1	
498	»	»	»	45	18	63	
14 675	»	»	»	45	30	75	
»	»	»	»	19	22	41	» 41 » »
»	»	»	»	68	26	94	
»	»	»	»	21	29	50	
»	»	»	»	28	70	98	
»	»	»	»	9	35	44	

Districten.	Plantages of gronden.	Uitgestrektheid van de plantage of den grond.	Uitgestrektheid in bebouwing op ultimo December 1894.	Cacao.	Bananen.	Aardvruchten.	Koffie.
		Hectaren.	Hectaren.	Kilogrammen.	Bossen.	Kilogrammen.	Kilogrammen.
Beneden-Commewijne . .	*Marienbosch.	527	128,5	32 775	5 687	»	»
	*Krooneuburg	704	45	10 173,5	2 074	»	»
	*Brouwerslust	632	109	62 469,5	»	»	190
	*Etablissement Heerendijk	3	2	300	250	»	»
	*Nut en schadelijk.	430	2	150	100	1 000	»
	*Killenstein	430	132	45 036	3 472	»	»
	*Monsonci.	311	104	75 095	1 500	»	110
	*'t Vertrouwen	933	104	55 000	1 155	»	»
	*Zorg en Hoop	854	121	31 984	»	»	51
	*Saphir.	49	6	40	10	»	20
	**Constantia.	340	87	38 090,5	275	»	»
	**Nieuw Meerzorg.	300	171,5	110 499,5	238	»	»
	**Reijnsdorp	429	47	10 184	690	»	»
	**Bruinendaal	130	3,5	600	1 325	»	»
	**Reijnsfort	450	25	882	»	250	145
	**Slootwijk	562	34	7 636,5	95	»	»
	**Schoonoord.	714	58	16 900	6	»	»
	***Land van Schoonoord	»	2	350	400	150	»
	***'t Fortuin.	697	7	600	200	»	»
	***Nieuwzorg	»	2	400	60	»	»
	***Sinabo en Gelré.	»	2	250	»	»	»
	***La Solitude	»	2	175	100	»	40
			3 584,5	1 305 463	69 749	4 140	8 331
Beneden-Suriname *) . .	Fort Nieuw-Amsterdam (gronden bij het).	»	66,5	8 492	520	50	617
	Voorburg	643	490	14 252	21 633	»	35 347
	Susanna'sdaal	343	86	14 053	1 813	»	13,5
	Clevia (klein).	8	1,5	350	»	»	»
	Belwaarde.	540	101,5	38 918,5	26	»	»
	Lust en Rust	242	109	53 636,5	298	»	»
	Dordrecht	236	90	40 794	»	»	147,5
	Jagtlust	867	275	116 885	23 367	»	3 241
	Peperpot	646	77,5	18 343	2 094	»	»
	†La Liberté	716	87,5	2 411	1 000	»	5
	†'t IJland	80	1	260	»	250	»
	†Bittenzorg	656	19	691,5	130	20	715
	†Aurora	425	4	225	»	»	40
	††Leonsberg	142	73,5	36 994,5	215	»	»
	††Clevia	306	197	62 408	8 000	»	1 000
	††de Morgenstond	290	170	160 009	»	»	»

Koorn.	Rijst.	Arbeiders.					AANMERKINGEN.
		Kleine landbouw.		Immi-granten.	Andere.	Totaal.	
Kilo-grammen.	Kilo-grammen.	Eige-naren.	Pach-ters.				
50 540	»	»	»	65	24	89	
»	»	»	»	10	24	34	
760	»	»	»	55	31	86	
»	»	»	»	»	6	6	
120	»	11	»	»	»	11	
15 800	»	»	»	51	10	61	
»	»	»	»	51	22	73	
»	»	»	»	53	10	63	
»	»	»	»	44	60	104	
»	»	4	»	»	10	14	
»	»	»	»	39	2	41	
»	»	»	»	»	164	164	benevens 6 286 bossen bacoves.
»	»	»	»	»	16	16	
582	»	49	»	»	»	49	
78	»	»	22	»	15	37	
»	»	»	»	14	5	19	
»	»	»	»	26	21	47	
»	»	»	6	»	»	6	
700	»	14	»	»	25	39	
»	»	»	4	»	»	4	
»	150	»	32	»	»	32	
»	»	»	6	»	»	6	
114 622	2 090	190	109	1 136	1 037	2 472	9275 bossen bacoves.
4	»	»	226	»	»	226	
»	»	»	»	256	101	357	
3 500	»	»	»	62	13	75	benevens 2 903 bossen bacoves.
»	»	»	»	»	4	4	
»	»	»	»	47	13	60	*) Dit district is eene samenvoeging van het district van dien naam met het vroegere district Beneden-Para en van de met † naangegeven plantages en gronden behoord hebbende tot Boven-Suriname. De plantages van Beneden-Para zijn met †† aangeduid.
»	»	»	»	45	28	73	
»	»	»	»	74	21	95	
9 544	»	»	»	191	69	260	
»	»	»	»	»	23	23	
812,5	»	»	»	47	31	78	
»	»	1	»	»	»	1	
500	»	10	7	»	»	17	
»	»	18	»	»	»	18	
19 000	»	»	»	»	29	29	benevens 354 bossen bacoves.
»	»	»	»	14	54	68	
»	»	»	»	39	23	62	

Districten.	Plantages of gronden.	Uitgestrektheid van de plantage of den grond.	Uitgestrektheid in bebouwing op ultimo December 1894.	Cacao.	Bananen.	Aardvruchten.	Koffie.
		Hectaren.	Hectaren.	Kilogrammen	Bossen.	Kilogrammen.	Kilogrammen.
Beneden-Suriname . . .	††Mon Plaisir	85	43	17 650,5	»	»	»
	††de Twee Kinderen	85	25	856	»	1 600	42
	††Rainville	40	38	25 000	500	»	»
	††Ma Retraite.	336	144	60 641,5	»	»	»
	††Tourtonne	643	104	66 256	»	»	»
	††Charlesburg (perceel van C. J. Kruyter)	»	»	4	»	»	»
	†† Idem (perceel van H. Hart) .	»	0,5	10	»	»	»
	††Geyersvlijt	332	174	67 568	»	»	»
	††Vadarzorg	80	6	636	100	3 000	»
	††Le Rossignol	87	15	3 526	»	»	»
	††Peu et content (perceel van G. H. Gummels)	146	13	2 289	»	»	»
	††Peu et content (perceel van Straub).	36	0,75	50	»	»	»
	†† » » » (perceel van W. K. Bott)	0	0,75	200	75	750	»
	††Nieuw Aanleg	200	16	70	1 000	1 200	»
	††Kwatta	1 078	110	22 884	40	»	»
	††Land van Kwatta (perceel van J. P. Sloot)	6	»	75	»	»	»
	††Uitvlugt (perceel van J. en H. v. Brussel)	150	17	600	»	»	»
	†† » (perceel van L. A. van Brussel)	19	1,5	100	150	2 000	»
	†† » (perceel van C. A. van Brussel)	25	1	50	200	2 000	»
	††Land van l'Hermitage.	65	6	500	500	500	»
			2 364,5	777 089	61 571	11 370	41 158
Beneden-Para	Beekhuijzen	858	5	265	301	840	»
	Land van Beekhuijzen	»	63,5	30	600	7 000	»
	Livorno.	700	34	1 631	»	»	»
	Tout lui faut	1 116	92,5	27 703	163	»	146
	de Goede Verwachting	100	5	80	»	»	»
	Ephraïmszegen	240	4	661	»	»	»
	Nieuw weergevonden	120	12	900	300	1 800	»
	Nieuwzorg.	40	4	50	200	3 000	»
	Abigaëlslust	120	2	250	»	»	»
	Frederikslust	86	4	650	200	3 000	»
	Hanna'slust	107	1	32	»	»	»
	Klein Blijenhoop	170	16	45	55	50	»
	Mijnzorg	12	10	4	400	200	6
	Groot Blijenhoop	90	5	500	»	»	»
	Blijenhoop.	18	4	365	»	»	»
	Nieuwgrond	15	9,5	15	»	»	»
	Vredenslust	37	10	245	90	»	»
	Helena Christina	22	11,5	27,5	564	350	7
			293	31 454,5	2 873	16 240	159

Koorn.	Rijst.	Arbeiders.					AANMERKINGEN.
		Kleine landbouw.		Immigranten.	Andere.	Totaal.	
Kilogrammen.	Kilogrammen.	Eigenaren.	Pachters.				
»	»	»	»	»	16	16	
»	»	»	»	»	4	4	
»	»	»	»	»	6	6	
»	»	»	»	»	9	9	
»	»	»	»	»	4	4	
»	»	2	»	»	»	2	
»	»	»	2	»	»	2	
»	»	»	»	38	19	57	
2 000	»	2	»	»	»	2	
»	»	4	»	»	»	4	
»	»	3	»	»	»	3	benevens 7 H.L. lemmetjessap.
»	»	4	»	»	»	4	
»	»	3	»	»	»	3	
4 000	50	7	»	»	»	7	
»	»	»	»	12	17	29	
»	»	1	»	»	»	1	
»	»	1	»	»	2	3	
»	»	2	»	»	»	2	
»	»	2	»	»	»	2	
»	»	1	»	»	»	1	
39 360,5	50	61	235	825	486	1 607	» 325 bossen bacoves en 7 H.L. lemmetjessap.
»	»	»	»	»	9	9	
700	500	»	»	»	»	»	
1 088	»	»	»	»	9	9	
»	»	»	»	56	19	75	
»	»	»	47	»	»	47	
»	»	2	»	»	14	16	
»	»	2	»	»	3	5	
212,5	144	2	»	»	»	2	
»	»	»	»	»	»	»	
75	»	3	»	»	»	3	
»	»	»	»	»	»	»	
187,5	»	1	»	»	»	1	
»	1 400	»	10	»	»	10	
»	»	»	»	»	»	»	
430	»	»	2	»	5	7	
50	2 000	»	3	»	»	3	
375	120	»	»	»	»	»	
312	2 030	»	16	»	»	16	
3 430	6 194	10	78	56	59	203	

Districten.	Plantages of gronden.	Uitgestrektheid van de plantage of den grond.	Uitgestrektheid in bebouwing op ultimo December 1894.	Cacao.	Bananen.	Aardvruchten.	Koffie.
		Hectaren.	Hectaren.	Kilogrammen.	Bossen.	Kilogrammen	Kilogrammen.
Boven-Suriname	de Hoop	592	4,5	80	50	»	80
	Petersburg	536	93	12 345	5 616	»	»
	Vreeland	429	72,5	13 702,5	1 686	»	»
	Maagdenburg	438	37,5	3 745	30	»	»
	Heijavliet	343	6	45	170	250	»
	St. Barbara	852	63	14 084,5	442	»	»
	St. Eustatius	429	22	1 520	800	»	20
	Claverblad	913	8,5	215	1180	»	»
	Guineesche Vriendschap	330	36	4 294,5	1 860	»	»
	Rac à Rac	589	2,5	77	400	»	»
	Liefdenshoek	459	6,5	100	200	2 000	»
	Boa Vista	»	4	150	»	»	»
			356	50 558,5	12 424	2 250	100
Boven-Para	Discordia	858	4,5	150	50	1 200	5
	La Bonne Amitié	720	5,5	600	»	1 000	»
	Willemsburg	511	7	600	»	»	»
	Vredenburg	500	3	300	»	»	»
	Susanna'shoop	»	6	1 600	»	»	»
	Ornamibo	359	82	19 034	1 440	370	50
	La Ressource	643	17	1 132 5	271	80	»
	Boxel	1 376	67	7 854,5	1 228	»	»
	Domburg	444	223	20 985	3 595	100	444
	Adrichem	400	8	500	»	»	»
	Waterland	1 448	86	24 019,5	2 327	»	194,5
	Accaribo	999	62	20 274	350	»	»
	Smalkalden	128	3,5	20	80	400	»
			574,5	97 069,5	9 341	3 150	693,5
Boven-Saramacca	Vaderszorg	214	4	150	»	»	»
	Perceel land van Hamburg	»	9	600	»	»	»
	Perceelen in huur	81	10	750	3 000	1 050	»
	» » eigendom	514	234	8 880	2 025	2 700	»
			257	10 380	5 025	3 750	»
Beneden-Saramacca . .	Caledonia	750	129	61 826,5	1 909	»	»
	Concordia	303	129	67 300,5	»	»	»
	Carel François	214	13	1 010	»	»	»
	de Dankbaarheid	429	56,5	15 912,5	»	»	40

Koorn	Rijst.	Arbeiders.						AANMERKINGEN.
		Kleine landbouw.		Immi-	Andere.	Totaal.		
Kilo-grammen.	Kilo-grammen.	Eige-naren.	Pach-ters.	granten.				
»	»	2	»	»	»	2		
17 420	»	»	»	56	17	73		
»	»	»	»	20	40	66		
3 500	»	»	»	1	35	36		
»	»	7	»	»	»	7		
»	»	»	»	21	33	54		benevens 425 bossen bacoves.
»	»	30	5	»	»	35		
50	»	8	9	»	»	17		
»	»	»	»	»	20	20		» 28 » »
»	»	5	»	»	»	5		
»	»	4	»	»	»	4		
»	»	3	»	»	»	3		
20 950	»	59	14	104	145	322		453 bossen bacoves.
50	»	5	»	»	»	5		
»	»	»	3	»	»	3		
»	»	»	»	»	»	»		
»	»	2	4	»	»	6		
»	»	3	4	»	»	7		
»	»	12	33	»	»	45		
1 750	»	»	»	»	16	16		
2 150	»	2	14	25	12	53		
720	»	»	243	»	5	248		
»	»	»	»	»	3	3		
»	»	»	»	55	15	70		
»	»	»	»	26	15	41		
»	»	2	»	»	»	2		
4 670	»	26	301	106	66	499		
»	»	»	3	»	»	3		
»	»	2	»	»	»	2		
1 520	»	»	99	»	»	99		
400	»	71	»	»	»	71		
1 900	»	73	102	»	»	175		
»	»	»	»	28	33	61		
»	»	»	»	46	23	69		
»	»	4	9	»	»	13		
»	»	»	»	13	19	32		

Districten.	Plantages of gronden.	Uitgestrektheid van de plantage of den grond.	Uitgestrektheid in bebouwing op ultimo December. 1894.	Cacao.	Bananen.	Aardvruchten.	Koffie.
		Hectaren.	Hectaren.	Kilogrammen.	Bossen.	Kilogrammen.	Kilogrammen.
Beneden-Saramacca . . .	Catharina Sophia	1 934	107	650	26 831	12 000	1130
	La Prévoyance	192	23	560	1 985	»	»
	Jamais Pensé	»	2	625	»	»	»
	Broederschap	429	65,5	17 445	3 815	»	77,[illegible]
	de Morgenster	429	77	23 300	»	»	125
	Johanna Catharina.	643	112	30 824	1 000	»	»
	Columbia	120	3	100	»	»	»
	Dirkshoop	250	2,5	150	»	»	»
	de Herstelling	200	76	20 000	»	»	»
	Margaretha's gift	200	44	10 846,5	152	»	»
	De Goede Hoop	200	19	6 750	64	»	»
	Monitor.	200	48	11 022 5	2 041	»	»
	Johannishoop.	200	18	2 668,5	300	»	»
	La Poule	800	48	6 028 5	»	»	»
	Rachel's hoop	400	2	1 000	»	»	»
	Frederici's gift	400	47	13 120	»	»	»
	Goeie Intentie	120	6	50	110	500	»
	Aitnoch en Elisabeth's hoop	858	1	400	»	»	»
	Perceelland van Hamburg	8	4	280	»	»	»
	Uitkijk	429	21	1 037	1 529	»	»
	Johannisburg.	»	3	250	»	»	»
	Percelen land in huur	661	265	44 140	50 605	0 650	25
	» » » eigendom.	3 254,5	2 803	201 836	13 061	500	125
			4 142,5	539 132,5	103 402	19 650	1 522,[illegible]
Nickerie.	Margarethenburg	214	66	63 500	»	»	»
	Crappahoek	215	126	44 459	8 821	»	3 000
	't Lotland n°. 36	270	103	56 885	6 314	»	»
	Botany Bay	200	31	20 200	300	»	»
	Mofina	21	5	2 100	»	»	»
	Sola	2	2	575	40	»	»
	Nelson'shoop	20	2	100	120	»	»
	Hart Lyon.	50	12	5 087	»	»	»
	Standvastigheid	50	6	2 000	»	»	»
	Endfield.	6	4	400	»	»	»
	Visschershaven	43	10	3 000	»	»	»
	Rijhenspark	25	15	6 088	»	»	»
	Good Intend	25	4,5	1 580	100	»	»
	La Prospérité.	36	6	500	»	»	»
	Armoede	36	12	900	200	»	»

Koorn.	Rijst.	Arbeiders.					AANMERKINGEN.
		Kleine landbouw.		Immi-granten.	Andere.	Totaal.	
Kilo-grammen.	Kilo-grammen.	Eige-naren.	Pach-ters.				
»	»	»	»	87	11	98	Benevens 200 K.G. katoen, 498 K.G. balata en f 13 625 aan hout.
23 900	»	9	25	»	»	34	
4 000	»	2	1	»	»	3	
7 000	»	»	»	23	9	32	
»	»	»	»	10	34	44	
260	»	»	»	48	3	51	
»	»	2	2	»	»	4	
»	»	»	3	»	»	3	
»	»	»	»	»	32	32	
1 250	»	»	»	8	11	19	
»	»	»	»	»	9	9	
2 060	»	»	»	»	26	26	
»	»	»	»	»	7	7	
»	»	»	»	8	7	15	
»	»	»	4	»	»	4	
»	»	»	»	22	»	22	
1 050	»	»	10	»	»	10	
»	»	»	4	»	»	4	
»	»	2	»	»	2	4	
3 535	»	»	»	»	6	6	
»	»	2	»	»	»	2	
8 250	600	»	770	»	»	770	
2 425	350	690	»	»	»	690	
53 730	950	711	828	293	232	2 064	
»	»	»	»	60	22	72	
10 000	»	»	»	65	22	87	
2 000	»	»	»	63	6	69	
»	»	»	»	»	19	19	
»	»	3	»	»	1	4	
»	»	2	»	»	»	2	
»	»	6	»	»	1	7	
»	»	»	»	»	5	5	
»	»	3	»	»	2	5	
»	»	1	»	»	»	1	
»	»	1	»	»	6	7	
»	»	1	»	»	15	16	
»	»	3	»	»	1	4	
»	»	4	»	»	»	4	
»	»	2	»	»	3	5	

Districten.	Plantages of gronden.	Uitgestrektheid van de plantage of den grond.	Uitgestrektheid in bebouwing op ultimo December 1894.	Cacao.	Bananen.	Aardvruchten.	Koffie.
		Hectaren.	Hectaren.	Kilogrammen.	Bossen.	Kilogrammen.	Kilogrammen.
Nickerie	Leesball	38	10	2 000	100	»	»
	Franciaburg	36	18	12 200	150	»	»
	Bernards Verwachting	20	4	30	100	»	»
	Vertrouwen	20	5	400	150	»	»
	Bethlehem	20	4	600	»	»	»
	Kanaän	20	6	1 200	100	»	»
	Welgedacht	20	6	600	»	»	»
	Union	86	13	1 260	400	»	»
	Johanna Maria	7	4	50	»	»	»
	Ketty Village	6	4	600	»	»	»
	Diamond	23	7	135	126	»	»
	Petruszorg	2	2	225	200	»	»
	Dijkveld	2	2	200	100	»	»
	de Hoop	2	2	150	»	»	»
	Good Hope	43	2	100	50	»	»
	Hoop	8	6	1 200	»	»	»
	de Vriend	5	2,5	300	»	»	»
	Pizard	3	3	750	»	»	»
	Good look out	3	3	375	»	»	»
	Martell	4	2	400	»	»	»
	Sinaï	9	4	1 800	»	»	»
	Sophia's Rust	16	5	155	100	»	»
	Jacoba Village	23	16	3 000	150	»	17
	Johanneslust	40	4	737	»	»	»
	Hosia	20	5	495	»	»	»
	Broedershoop	20	5	2 074,5	»	»	14.[illegible]
	Salomé	20	4	460	»	»	»
	Willemsburg	80	6	210	»	»	»
	Emans	86	5	1 000	»	»	»
	Mathilda	86	2	440	»	»	»
	Nooit gedacht	20	2	440	»	»	»
	Lockharbor	50	2	225	20	»	»
	Leliendaal	12	5	300	100	»	»
	Biesrust	2	2	150	40	»	35
	Nijd en Spijt	2	2	100	100	»	»
	Mijn Lot	37	3	600	»	»	»
	Ashlege	50	4	530	420	»	»
	Liverpool	2	2	200	150	»	»
	Berseba	2	2,5	320	150	»	»
	Aberdeen	36	7,5	2 446	62	»	»

Koorn.	Rijst.	Arbeiders.					AANMERKINGEN.
		Kleine landbouw.		Immi-granten.	Andere.	Totaal.	
Kilo-grammen.	Kilo-grammen.	Eige-naren.	Pach-ters.				
»	»	8	»	»	»	8	
»	»	1	»	»	15	16	
»	»	1	»	»	»	1	
»	»	»	»	»	4	4	
»	»	2	»	»	»	2	
»	»	8	»	»	»	8	
»	»	2	»	»	7	9	
»	»	6	2	»	3	11	
»	»	2	»	»	»	2	
»	»	1	»	»	»	1	
»	»	»	2	»	5	7	
»	»	2	»	»	2	4	
»	»	1	»	»	»	1	
»	»	1	»	»	»	1	
»	»	2	1	»	2	5	
»	»	2	»	»	»	2	
»	»	»	2	»	»	2	
»	»	2	»	»	5	7	
»	»	2	»	»	3	5	
»	»	1	»	»	2	3	
»	»	2	»	»	6	8	
»	»	4	»	»	4	8	
»	»	2	»	»	4	6	
»	»	»	»	»	1	1	
»	»	3	»	»	2	5	
»	»	»	»	»	»	»	
»	»	2	»	»	1	3	
»	»	»	»	»	2	2	
»	»	»	»	»	»	»	
»	»	2	»	»	10	12	
»	»	2	1	»	»	3	
»	»	»	»	»	»	»	
»	»	11	»	»	»	11	
»	»	4	»	»	»	4	
50	»	»	2	»	»	2	
»	»	»	2	»	»	2	
»	»	2	»	»	»	2	
»	»	»	3	»	»	3	
»	»	3	»	»	»	3	
»	»	4	4	»	1	9	benevens f 725 aan hout.

Districten.	Plantages of gronden.	Uitgestrektheid van de plantage of den grond.	Uitgestrektheid in bebouwing op ultimo December 1894.	Cacao.	Bananen.	Aardvruchten.	Ko[illegible]
		Hectaren.	Hectaren.	Kilogrammen.	Bossen.	Kilogrammen.	K[illegible] grammen
Nickerie	Alles voor een tijd I	26	5	225	100	-	»
	Vriendschap	2	2	150	»	»	»
	Aurora Village	3	2	150	»	»	»
	Elisabeths'hoop	3	2	1 500	»	»	»
	Mathilda Bell	10	5	695	»	»	»
	Johanna Maria	4	2	214	160	»	»
	Weltevreden	2	2	350	»	»	»
	Perséverance	20	3	250	»	»	
	Zorgvliet	2	2	800	»	»	»
	Victoria	20	4	900	100	»	»
	Unity	2	2	300	»	»	»
	Hoopvol	40	1	940	»	»	»
	Cardrospark	86	4	800	»	»	»
	Charlottenburg	10	4	1 500	»	»	[illegible]
	Andreashoop	85	18	4 010	300	»	»
	Rust en troost	81	2	700	»	»	»
	Huwelijkszorg	2	2	500	»	»	»
	Ellensboop	20	4	600	»	»	
	Ma mère	86	15	5 000	600	120	[illegible]
	Wintershoop	12	7	11 000	»	»	
	Sealand	42	5	3 760	200	»	»
	Christi	86	4	550	»	»	»
	Leliendaal	3	3	950	100	»	
	Anna Louisa	10	3 5	875	»	»	»
	Bloembell	9	5	700	»	»	»
	Dankbaarheid	4	2	1 000	100	»	»
	Alliance	13	10	700	500	»	»
	Johannesburg	12	4	1 210	100	»	»
	Johanneshoop I	20	6	150	75	»	
	Johanneshoop II	20	6	500	150	»	»
	Manchester	5	5	285	140	»	»
	Mijnhoop	7	1	50	»	»	»
	Hendrina	63	3	30	10	»	
	Moville	22	12	2 951	1 496	»	
	Rosa Margareth	5	4	600	»	»	»
	Entreprise	12	6	955	260	»	»
	Succes	30	9	3 045	512	»	»
	Glasgow I	27	9	400	»	»	»
	Bethlehem	10	2	52,5	15	»	»
	Boschlot	11	2	100	50	»	»
	Barry ville	21	4	700	»	»	»

Koorn.	Rijst.	Arbeiders.						AANMERKINGEN.
		Kleine landbouw.		Immigranten.	Andere.	Totaal.		
Kilogrammen.	Kilogrammen.	Eigenaren.	Pachters.					
»	»	3	»		1	4		
»	»	»	1		»	1		
»	»	1	»	»	»	1		
»	»	2	»	»	1	3		
»	»	5	»	»	3	8		
»	»	2	»	»	»	2		
»	»	»	»	»	1	1		
»	»	»	»	»	4	4		
»	»	»	1	»	»	1		
»	»	1	»	»	»	1		
»	»	»	2	»	1	3		
»	»	2	»	»	3	5		
»	»	1	»	»	»	1		
»	»	5	»	»	3	8		
»	»	1	»	»	4	5		
»	»	4	»	»	1	5		
»	»	1	»	»	»	1		
	»	1	»	»	»	1		
»	»	5	»	»	»	5		
»	»	2	»		15	17	Benevens f 900 aan houtwaren.	
»	»	4	»	»	1	5		
»	»	3	»	»	»	3		
»		2	»	»	»	2		
»	»	1	2	»	»	3		
»	»	1	»	»	4	5		
»	»	6	»	»	»	6		
»	»	2	2	»	1	5		
»	»	»	»	»	»	»		
»	»	3	»	»	1	4		
»	»	3	6	»	3	12		
»	»	2	»	»	8	10		
»	»	7		»	3	10		
»	»	1	»	»	2	3		
»	»	4	»	»	»	4		
»	»	2		»	7	9		
»	»	2	»	»	2	4		
»	»	1	»	»	5	6		
»	»	4	»	»	11	15		
»	»	1	»	»		1		
»	»	2	»	»	»	2		
»	»	1	»	»	»	1		

Districten.	Plantages of gronden.	Uitgestrektheid van de plantage of den grond.	Uitgestrektheid in bebouwing op ultimo December 1894.	Cacao.	Bananen.	Aardvruchten.	Koffie.
		Hectaren.	Hectaren.	Kilogrammen.	Bossen.	Kilogrammen.	Kilogrammen.
Nickerie	Bartica grove	10	1	30	»	»	»
	Susanna Village	7	3	100	»	»	»
	Prospert	3	2	100	»	»	»
	Seaview	7	3	30	»	»	»
	Corneliarust	7	4	735	»	»	»
	Vredesrust	10	2	315	50	»	»
	Caledonia	25	7	365	»	»	»
	Mariesburg	2	2	30	»	»	»
	Kapernaum	38	4	600	700	»	»
	Ephraim Village	50	2	140	20	»	»
	Vertrouwen	86	10	2 500	250	»	»
	Weltevreden	2	2	525	»	»	»
	Good Hope	2	2	735	»	»	»
	Leasholl en Hope	6	6	2 000	150	»	»
	Vredeshoop	10	2	200	150	»	»
	Florishoop	50	15	500	50	»	»
	Maria	3	1	210	14	»	»
	Good Hope	2	2	210	»	»	»
	Vertrouwen	2	2	90	»	»	»
	Alles voor een tijd II.	2	2	280	40	»	»
	Petershoop	2	2	660	80	»	»
	Boschlot	3	2	100	10	»	»
	Burnt Island	20	8	50	»	»	»
	Industry and Hope	2	2	1 500	»	»	»
	Johanna Louisa	6	5	100	20	60	»
	Unity	2	2	5	20	»	»
	Hoop	2	2	100	100	»	10
	Charlottenburg	10	2	220	50	»	»
	Industry	2	2	60	»	»	»
	Oxford	20	2	150	20	»	»
	Vertrouwen	2	2	250	70	»	»
	God beschikt	2	2	90	»	»	»
	Caledonia I	4	1	15	»	»	»
	Caledonia	4	1	25	30	»	»
	Weltevreden	7	1,5	100	150	»	»
	Albion	1	1	100	»	»	»
	Rosa Green	7	1	200	»	»	»
	Hendrina	3	3	800	»	»	»
	Cardrospark	42	4	100	150	»	»
	Betania	10	»	60	»	»	»

Koorn.	Rijst.	Arbeiders.					AANMERKINGEN.
		Kleine landbouw.		Immi-	Andere.	Totaal.	
Kilogrammen.	Kilogrammen.	Eigenaren.	Pachters.	granten.			
»	»	»	1	»	»	1	
»	»	2	»	»	»	2	
»	»	»	»	»	»	»	
»	»	1	»	»	»	1	
»	»	5	»	»	»	5	
»	»	2	»	»	»	2	
»	»	1	»	»	»	1	
»	»	»	1	»	»	1	
»	»	5	»	»	»	5	
»	»	2	»	»	»	2	
»	»	1	2	»	1	4	
»	»	»	1	»	1	2	
»	»	»	4	»	»	4	
»	»	3	»	»	5	8	
»	»	3	»	»	»	3	
»	»	1	»	»	»	1	
»	»	2	»	»	»	2	
»	»	»	2	»	»	2	
»	»	»	»	»	»	»	
»	»	»	2	»	»	2	
»	»	2	»	»	»	2	
»	»	2	»	»	»	2	
»	»	3	»	»	2	5	
»	»	»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	»	»	
»	»	»	3	»	1	4	
»	»	»	4	»	1	5	
»	»	1	»	»	»	1	
»	»	»	1	»	»	1	
»	»	»	»	»	»	»	
»	»	3	»	»	»	3	
»	»	4	»	»	»	4	
»	»	1	»	»	»	1	
»	»	»	1	»	»	1	
»	»	2	»	»	»	2	
»	»	»	2	»	»	2	
»	»	1	»	»	»	1	
»	»	3	»	»	1	4	
»	»	3	»	»	2	5	
»	»	2	»	»	»	2	

Districten.	Plantages of gronden.	Uitgestrektheid van de plantage of den grond.	Uitgestrektheid in bebouwing op ultimo December 1894	Cacao.	Bananen.	Aardvruchten.	Koffie
		Hectaren.	Hectaren.	Kilogrammen.	Bossen.	Kilogrammen.	Kilogrammen
Nickerie	Nursery	12	2,5	150	»	»	»
	Weltevreden	6	3	300	»	»	»
	Rustenburg	4	2	30	»	»	»
	Grondjes ten zuiden van Nieuw Nickerie [1]	46	42	3 040	3 199	4 045	25
			958,5	313 863	28 954	4 225	3 331,[illegible]
Coronie	Burnside	507	50	20	737	3 600	»
	Sarah en Leasowes	858	54	14 245	»	»	»
	Clyde	107	13	500	1 000	»	»
	Novar	332	29	14 055	12 030	22 600	600
	Johanna Maria	214	29	10 382,5	290	»	»
	Belladrum	214	37	1 575	7 500	»	»
	John	429	17	1 935	1 800	»	»
	Vriendship	214	26	6 315	1 700	3 000	100
	Totness	321	169	4 650	20 000	1 700	250
	Mary'shope	429	48	18 674,5	501	»	203
	Bellevue	214	9	80	1 200	150	»
	Cardrospark	214	11,5	2 500	1 600	»	25
	Persévérance	200	19	2 900	500	»	60
	Moy	429	25	400	2 500	500	»
	Hague	415	4,5	420	170	1 000	»
	Hamilton	214	13	4 560	4 145	»	»
	Landerijen ten Oosten van Inverness	465	38,5	630	1 120	50	10
	Bethanie	40	2	25	»	»	»
	Bethel	100	1	40	»	»	»
	Penel	40	1	60	100	»	»
			596,5	83 707	56 893	32 600	1 243

Koorn.	Rijst.	Arbeiders.					AANMERKINGEN.
		Kleine landbouw.		Immi-granten.	Andere.	Totaal.	
Kilo-grammen.	Kilo-grammen.	Eige-naren.	Pach-ters.				
»	»	1	»	»	»	1	
»	»	»	»	»	»	»	
»	»	»	1	»	»	1	
1 728	»	»	»	»	2	2	[1]) De eigenaren en pachters wonen te Nienw-Nickerie.
13 778	»	255	58	178	283	774	
»	»	13	»	»	»	13	Benevens 19 059 kokosnoten.
»	»	»	»	2	103	105	» 125 395 » , 4645 L. lemmetjessap en 9135 K.G. copra.
4 000	»	»	»	»	14	14	Benevens 40 000 kokosnoten.
23 000	»	29	»	»	8	37	» 25 967 »
»	»	34	»	»	6	40	» 8 224 »
8 000	»	1	46	»	1	48	» 22 500 »
»	»	»	»	»	11	11	» 19 875 »
1 500	»	»	»	»	3	3	» 23 000 »
1 200	»	»	226	»	53	279	» 132 000 » en 5000 liters kokosolie.
»	»	»	17	»	2	19	» 39 240 » » 1575 K.G. copra.
»	»	8	»	»	»	8	» 4 000 »
5 000	»	»	»	»	1	1	» 5 000 »
»	»	»	»	»	»	»	» 1 000 »
5 000	»	31	»	»	»	31	» 5 000 »
»	»	1	»	»	»	1	» 8 000 » en 2000 liters lemmetjessap.
»	»	39	»	»	»	39	» 34 000 »
1 000	»	9	»	»	»	9	» 1 000 »
»	»	»	»	»	»	»	
50	»	1	»	»	»	1	
100	»	»	»	»	»	»	» 1 000 »
48 850	»	166	289	2	202	659	benevens 514 360 » , 16,332 liters kokosolie, 4045 liters lemmetjessap en 10 710 K.G. copra.

RECAP

Districten.	Plantages of gronden.	Uitgestrektheid van de plantage of den grond.	Uitgestrektheid in bebouwing op ultimo December 1894.	Cacao.	Bananen.	Aardvruchten.	Koffie.
		Hectaren.	Hectaren.	Kilogrammen.	Bossen.	Kilogrammen	Kilogrammen
Cottica	39 gronden	»	532,5	36 907,5	21 150	6 865	5 481,5
Boven-Commewijne	1 plantage en 27 »	»	392,5	44 321,5	9 869	6 210	2 851
Beneden-Commewijne	30 plantages » 39 »	»	3 584,5	1 305 463	69 749	4 140	8 391
Beneden-Suriname	17 » » 19 » [1]	»	2 364,5	777 089	61 571	11 370	41 158
Beneden-Para	1 plantage » 17 »	»	293	33 454,5	2 873	16 240	159
Boven-Suriname	4 plantages » 8 »	»	356	50 558,5	12 434	2 250	100
Boven-Para	3 » » 10 » [2]	»	574,5	97 069,5	9 341	3 150	693,5
Boven-Saramacca	21 »	»	257	10 380	5 025	3 750	»
Beneden-Saramacca	13 » » 368 »	»	4 142,5	539 132,5	103 402	19 650	1 52[illegible],5
Nickerie	14 » » 126 » [3]	»	958,5	313 863	28 954	4 225	3 331,5
Coronie	7 » » 13 » [4]	»	596,5	83 707	56 893	32 600	1 243
	90 plantages en 687 gronden.		14 052	3 291 946	381 261	110 450	64 931

[1]) Het aantal grondjes in de nabijheid van het fort Nieuw-Amsterdam als 1 grond hierbij vermeld.

[2]) Als voren wat Domburg betreft.

[3]) Als voren wat de grondjes ten Zuiden van Nieuw-Nickerie betreft.

[4]) Als voren wat betreft de plantages die thans in grondjes zijn verdeeld.

TULATIE.

Koorn.	Rijst.	Arbeiders.					AANMERKINGEN.
		Kleine landbouw.		Immi-granten.	Andere.	Totaal.	
Kilo-grammen.	Kilo-grammen.	Ege-naren.	Pach ters.				
16 990	»	208	175	»	280	663	benevens f 24 aan houtwaren.
77 415	»	160	126	32	254	572	» f 979 » »
114 622	2 090	190	109	1 136	1 037	2 472	» 9 275 bossen bacoves.
39 360,5	50	61	235	825	486	1 607	» 3 257 » » en 7 H.L. lemmmetjessap.
3 430	6 194	10	78	56	59	203	
20 950	»	59	14	104	145	322	» 453 » »
4 670	»	26	301	106	66	499	
1 920	»	73	102	»	»	175	
53 730	950	711	828	293	232	2 064	» f 13 615 aan houtwaren, 200 K.G. katoen en 498 K. G. balata.
13 778	»	255	58	178	283	774	» f 1 625 aan houtwaren.
48 850	»	166	289	2	202	659	» 514 360 stuks kokosnoten; 16 332 liters kokosolie, 4 045 liters lemmetjessap en 10 710 K.G. copra.
395 715,5	9 384	1 919	2 315	2 732	3 044	10 010	

STAAT

VAN

VERSCHILLENDE CULTURES

(niet tegelijk gedreven met de suiker- en cacao-cultuur)

EN VAN

HOUTVELLINGEN IN 1894.

Districten.	Plantages of gronden.	Uitgestrektheid van de plantage of den grond.	Uitgestrektheid in bebouwing op ultimo December 1894.	Bananen.	Koffie.	Aardvruchten.	Rijst.
		Hectaren.	Hectaren.	Bossen.	Kilogrammen.	Kilogrammen	Kilogrammen
Cottica [1])	la Sollitude	»	3,5	110	»	170	»
Boven-Commewijne [2]) . .	(o) Fairfield	960	7	470	»	»	»
	Canewappibo	»	3,5	430	»	210	»
	Courcabo	»	2,5	210	»	90	»
	Arendsrust.	»	3	70	»	»	»
	Edenburg	»	2,5	200	»	310	»
	Egmond	»	3	190	»	240	»
	Oostrust	»	2	90	»	»	»
	Concordia	»	2	»	»	»	»
	Killenstein Nova	»	3	140	»	210	»
	Hazard	»	4	170	»	210	»
	Quapibo	»	3	310	»	1 200	»
	Copie	»	5	250	»	5 000	»
			40,5	2 530	»	7 470	»
Beneden-Commewijne [3]) .	Argent Court.		4,5	»	»	»	500
	Klein Bellevue		1	100	»	»	»
			5,5	100	»	»	500
Beneden-Suriname [4]) . .	*Perceelen in de laan van Tourtonne .	11	»	20	»	180	»
	**Charlesburg, perceel van F. L. Meijer.	3	»	»	»	10	»
	*Mon Divertissement	160	»	90	90	»	»
	*Peu et Content, perceel van Boekstaaf	1	0,5	10	»	500	»
	*Mattonaloop, perceel van van Russel.	175	1	100	»	1 800	2[illegible]
	* Idem perceel van Meukenberg	48	0,5	400	»	750	»
	*Uitvlugt, perceel van S. van Brussel.	38	1	200	»	500	»
	* Idem perceel van A. Loor . . .	28	1	230	»	2 000	»
	* Idem perceel van G. Stangli . .	28	0,5	225	»	500	»
	* Idem perceel van J. Tammenga.	28	1	250	»	1 000	»
	**Land van L'Hermitage	20	4,5	150	»	1 160	»
	**Perceel land van J. P. Sloot . . .	4	1,5	»	»	22 740	»
	** » » » Wed. B Zweers .	17	»	100	»	»	»
	** » » » P. Smit	9	1,5	250	»	250	»
	** » » » F. Fräser	8	»	50	»	800	»
	** » » » T. G. Veldhuizen .	9	0,5	»	»	3 000	»
	** » » » A. G. Praalt. . .	1,5	0,5	150	»	500	»
	** » » » L. Rodrigues . .	20	6	25	»	51	»
	** » » » P. Veldkamp . .	9	»	75	»	400	»
	** » » » J. de Pina Jr. . .	5	2	25	»	300	»

Koorn.	Arbeiders.					AANMERKINGEN.
	Kleine landbouw.		Immi-granten.	Andere.	Totaal.	
Kilogrammen.	Eigenaren.	Pachters.				
400	»	2	»	»	2	[1]) Vroeger genaamd Boven-Cottica. De grond Sollitude was toen gelegen in het district Perica.
4 000	»	11	»	»	12	benevens f 32,50 houtwaren.
380	1	5	»	»	5	
240	»	2	»	»	2	» 20,00 »
1 200	»	6	»	»	6	» 115,00 »
»	»	2	»	»	2	» 22,50 »
»	»	4	»	»	4	» 17,50 »
1 500	»	3	»	»	3	
2 000	»	5	»	»	5	» 22,50 »
270	»	3	»	»	3	
320	»	»	»	11	11	» 12,50 »
»	»	4	»	»	4	» 90,00 »
4 000	»	20	»	»	20	» 450,00 »
13 910	1	65	»	11	77	
900	3	»	»	»	3	[2]) Dit district bevat thans ook een deel van de vroegere districten Commetewane en Perica. De grond Fairfield (a) was vroeger gelegen in Commetewane.
50	»	14	»	»	14	
9 0	3	14	»	»	17	[3]) Dit district bevat thans behalve het district van dien naam ook het vroegere district Beneden-Cottica, alsmede een deel van Matappica en Commetewane.
»	»	312*)	»	»	312	
19	»	»	»	»	»	benevens 39 bossen bacoves.
2 5	5	»	»	»	5	*) Deze pachters verbouwen nagenoeg niets, doch werken op de in de nabijheid van de stad gelegen gronden.
1 0	1	»	»	»	1	
»	1	»	»	»	1	[4]) De hiergenoemde gronden en perceelen behoorden vroeger tot Beneden-Para en tot Paramaribo. Eerstbedoelde zijn met * en de laatsten met ** aangeduid.
»	1	»	»	»	1	
»	2	»	»	»	2	
»	3	»	»	»	3	
»	1	»	»	»	1	
2 0	1	»	»	»	1	
»	2	»	»	»	2	
»	2	»	»	»	2	
»	3	»	»	»	3	
»	2	»	»	»	2	
»	2	»	»	»	2	
1 000	2	»	»	»	2	
»	2	»	»	»	2	benevens f 20 houtwaren.
»	2	»	»	»	2	
»	2	»	»	»	2	
»	»	»	»	»	»	

Districten.	Plantages of gronden.	Uitgestrektheid van de plantage of den grond.	Uitgestrektheid in bebouwing op ultimo December. 1894.	Bananen.	Koffie.	Aardvruchten.	Rijst.
		Hectaren.	Hectaren.	Bossen.	Kilogrammen.	Kilogrammen.	Kilogrammen.
Beneden-Suriname . . .	** Perceel land van wed. J. R. Tammenga.	41	1	500	»	»	»
	** » » » M. Graanoogst. . .	15	0,5	100	»	10 959	»
	** » » » C. A. van Brussel. .	200	0,5	150	»	500	»
	** » » » W. A. van Brussel. .	»	»	»	»	9 962	»
	** » » » G. Overeem	225	4	»	»	2 496	»
	* Onverwacht en Duisburg.	600	»	400	»	1 000	»
			23	3 600	90	61 349	250
Beneden-Para.	Welbedacht	858	15	»	»	250	500
	Land van Tout lui faut.	»	2	»	»	»	500
	Mon Plaisir	36	13,5	30	»	20	1 720
	Magenta	85	7,5	44	»	620	512
	Vergenoegen	26	»	»	»	»	»
			38	74	»	890	3 232
Boven-Suriname	Merveille	772	3	200	»	520	»
	Nieuw weergevonden	100	4	80	»	375	»
	Gelderland.	»	1	50	»	»	300
	Klein Curaçao	426	1	»	»	100	250
	Parawakka	»	7	420	»	2 000	»
	Faika	»	3	100	»	420	»
	De drie Gebroeders.	1 434	1	150	»	»	»
	Portorico	150	6 5	110	»	1 200	»
	Carthago	163	2,5	»	»	400	»
	Goosen	343	2	100	»	1 000	»
	Verwachting en Wijklust	214	2	50	»	150	»
	Bergen op Zoom	146	5,5	400	»	»	300
	Descanzo	643	8	250	»	1 250	80
	Bon Aventura	87	5,5	265	»	88	»
	La Singularité	858	2	40	»	500	»
	Overbrug en Crommenie.	86	6,5	400	»	3 000	»
	La Confiance.	»	1	»	»	500	»
	Watervliet.	»	2	15	80	2 000	»
	Estherslust	»	6	500	»	1 000	90
	Makanaim.	»	1 5	»	»	200	260
	Palmeribo	429	2,5	30	»	600	»
	Namrek.	»	1,5	»	»	1 000	500
	Carolina	172	11	2 000	»	2 500	500
	Perceel land van F. Axwijk	»	1	15	»	1 100	»
	Aijo	343	5	»	»	2 000	»

Koorn.	Arbeiders.					AANMERKINGEN.
	Kleine landbouw.		Immi-granten.	Andere.	Totaal.	
Kilo-grammen.	Eige-naren.	Pach-ters.				
»	2	»	»	»	2	
»	2	»	»	»	2	
»	»	2	»	»	2	
»	2	»	»	»	2	
»	15	6	»	»	21	
»	2	»	»	»	2	
1 534	57	320	»	»	377	
437,5	»	22	»	»	22	
»	»	»	»	»	»	
575	»	22	»	»	22	benevens f 20 houtwaren.
286	»	»	»	»	»	
62,5	»	3	»	»	3	
1 361	»	47	»	»	47	
1 530	11	»	»	»	11	
400	2	4	»	»	6	
»	»	2	»	»	2	
»	»	13	»	»	13	» 30 »
»	»	25	»	»	25	
50	»	5	»	»	5	
550	9	»	»	»	9	
»	8	»	»	»	18	
500	4	»	»	»	4	
»	»	10	»	»	10	
»	»	9	»	»	9	
»	4	»	»	»	4	
8 000	2	11	»	»	13	
»	»	2	»	»	12	
520	1	»	»	»	1	
4 000	»	14	»	»	14	
»	»	8	»	»	8	
700	9	»	»	»	9	
1 100	»	11	»	»	11	
»	»	5	»	»	5	
»	»	6	»	»	6	
500	»	5	»	»	5	
1 000	10	37	»	»	47	» 1200 »
»	»	2	»	»	2	
»	10	16	»	»	26	» 480 »

Districten.	Plantages of gronden.	Uitgestrektheid van de plantage of den grond.	Uitgestrektheid in bebouwing op ultimo December 1894.	Bananen.	Koffie.	Aardvruchten.	Rijst
		Hectaren.	Hectaren.	Bossen.	Kilogrammen.	Kilogrammen	Kilogrammen.
Beneden-Suriname . . .	Poenjoe	»	3,5	»	»	3 000	»
	Moren	386	4,5	»	»	4 000	»
	Cadix	»	1	36	22,5	1 870	»
	Phe 'ra	»	4	250	»	500	»
	Awarapassie	»	0,5	»	»	700	75
	Moederszorg	»	3	»	»	3 000	»
	Bergendal	»	5	»	»	2 000	»
			113,5	5 421	102,5	36 973	235,5
Boven-Para	Onoribo	2 780	62	250	»	18 000	»
	Osembo	2 640	76	108	»	31 000	5000
	Onverwacht	1 812	154	250	»	15 000	3000
	Overtoom	2 047	69	120	»	30 000	600
	Topibo	714	26	280	»	28 960	25
	Loefbeek	1 120	10	»	»	3 500	»
	Jagersburg	200	0,5	30	»	400	»
	Matuaribo	400	12	»	»	6 295	»
	Gage d'Amour	300	10	400	»	5 000	»
	La Liberté	390	»	»	»	»	»
	Tempanen	1 230	2	»	»	200	100
	La Prosperité	2 200	39	300	»	30 000	1000
	Valkenburg	429	10	126	»	600	65
	de Vier Kinderen	2 720	31	161	»	70 000	4000
	Indigoveld	3 736	9	100	»	10 000	400
	Waakzaamheid	429	5	26	»	2 700	72
	L'Inquietude	429	8	»	»	10 000	»
	Berlijn	2 926	129	»	»	50 000	75
	de Eendracht	429	14,5	»	»	1 000	250
	Munchenstein	557	10,5	60	»	200	390
	Zwitserland	429	5	80	»	3 000	»
	Klein Zwitserland	»	10	»	»	8 000	»
	de Nieuwe Hoop	400	1	120	»	900	»
	Beaulieu	400	8	300	»	4 000	»
	Welgelegen	1 073	3	120	»	2 540	»
	de Vrede	429	3	70	»	1 200	»
	Hannover	1 664	14	500	»	5 000	-
	Onverdacht en Welbedacht	748	15	»	»	6 600	»
	L'Espérance	1 310	2	»	»	700	»
	Mocka	1 287	3,5	»	»	1 080	»
	Concordia	450	6	100	»	100	50

Koorn.	Arbeiders.					AANMERKINGEN.
	Kleine landbouw.		Immi-granten.	Andere.	Totaal.	
Kilo-grammen	Eige-naren.	Pachters.				
»	14	»	»	»	14	f 300 houtwaren.
»	7	9	»	»	16	650 »
»	»	6	»	»	6	
250	17	»	»	»	17	300 »
350	»	8	»	»	8	
»	12	»	»	»	12	500 »
1 000	»	84	»	3	87	
20 450	130	292	»	3	425	
»	»	56	»	»	56	800 »
20 000	6	38	»	»	44	400 »
»	9	103	»	»	112	1 000 »
7 000	47	»	»	»	47	400 »
100	29	»	»	»	29	55 »
»	7	»	»	»	7	100 »
170	6	»	»	»	6	130 »
»	22	»	»	»	22	
290	»	6	»	»	6	50 »
»	2	»	»	»	2	15 »
»	»	8	»	»	8	100 »
5 000	9	146	»	»	155	6 000 »
300	10	»	»	»	10	460 »
1 350	18	115	»	»	133	4 642,80 »
2 000	22	»	»	»	22	1 000 »
60	30	»	»	»	30	714 »
»	10	»	»	»	10	185 »
700	»	112	»	»	112	
200	18	»	»	»	18	100 »
200	18	»	»	»	18	
430	23	»	»	»	23	
»	6	»	»	»	6	75 »
»	»	6	»	»	6	20 »
570	30	»	»	»	30	
»	6	»	»	»	6	
210	13	»	»	»	13	
1 140	124	»	»	»	124	
400	3	7	»	»	10	
»	2	»	»	»	2	
150	»	8	»	»	8	
2 500	»	5	»	»	5	

Districten.	Plantages of gronden.	Uitgestrektheid van de plantage of den grond.	Uitgestrektheid in bebouwing op ultimo December 1894.	Bananen.	Koffie.	Aardvruchten.	Rijst.
		Hectaren.	Hectaren.	Bossen.	Kilogrammen.	Kilogrammen.	Kilogramm
Boven-Para.	Altona	511	6	21	»	1 700	»
	La Vigilantia	»	4	»	»	200	»
			748	3 522	»	353 275	15 (2
Boven-Saramacca.	La Ressource	429	11	200	»	»	18
	Vier Hendrikken	858	4	290	»	»	4
			15	400	»	»	2
Beneden-Saramacca.	Nieuw Libanon	200	»	»	»	200	»
	Mon Plaisir	428	1	200	»	1 000	»
	Waterloo	90	»	»	»	»	»
			1	200	»	1 200	»
Nickerie.	de Kinderen	4	2	200	»	»	»
	Maria Lot	4	1	50	»	»	»
	Hoopwel	2	2	350	»	»	»
	Anna Maria	10	1,5	190	»	»	»
			6,5	799	»	»	»
Coronie	de Hoop	214	»	»	»	»	»
	Welgelegen	432	»	»	»	»	»
	Palestina	100	3	200	»	»	»
			3	200	»	»	»
Marowijne	Grond van J. I. Tam	2	1,5	50	»	50	.
	» » Ahmed Bicado	2	2	100	18	190	»
			3,5	150	18	240	»

Koorn.	Arbeiders.					AANMERKINGEN.
	Kleine landbouw.		Immigranten.	Andere.	Totaal.	
Kilogrammen.	Eigenaren.	Pachters.				
300	3	11	»	»	14	
»	5	7	»	»	12	
43 070	478	628	»	»	1 106	
250	14	»	»	»	14	
»	14	8	»	»	22	
250	28	8	»	»	36	
»	»	2	»	»	2	
150	»	11	»	»	11	
»	3	»	»	»	3	
150	3	13	»	»	16	
»	1	»	»	1	2	
»	»	2	»	»	2	
»	1	»	»	»	1	
»	2	»	»	»	2	
»	4	2	»	1	7	
»	»	»	»	»	»	Benevens 4 326 kokosnoten.
»	2	40	»	»	42	» 69 842 » en 9332 liters kokosolie.
200	»	»	»	»	»	
200	2	40	»	»	42	
40	»	1	»	»	1	
120	»	1	»	»	1	
160	»	2	»	»	2	

RECAP

Districten.	Plantages of gronden.	Uitgestrektheid van de plantage of den grond.	Uitgestrektheid in bebouwing op ultimo December 1894.	Bananen.	Koffie.	Aardvruchten.	Rijst.
		Hectaren.	Hectaren.	Bossen.	Kilogrammen.	Kilogrammen.	Kilogrammen.
Cottica	1 grond	»	3,5	110	»	170	»
Boven-Commewijne	12 gronden	»	49	2 530	»	7 470	»
Beneden-Commewijne	2 »	»	5,5	100	»	»	500
Beneden-Suriname	26 »	»	28	3 600	90	61 349	20[illegible]
Beneden-Para	5 »	»	38	74	»	890	3 232
Boven-Suriname	31 » en 1 plantage	»	113,5	5 421	102,5	36 973	2 355
Boven-Para	33 »	»	748	3 522	»	353 275	15 027
Boven-Saramacca	2 »	»	15	400	»	»	220
Beneden-Saramacca	3 »	»	1	200	»	1 200	»
Nickerie	4 »	»	6,5	790	»	»	»
Coronie	3 »	»	3	200	»	»	»
Marowijne	2 »	»	3,5	150	18	240	»
	124 gronden en 1 plantage.		1 005,5	17 097	210,5	461 567	21 534

TULATIE.

Koorn.	Arbeiders.					AANMERKINGEN.
	Kleine landbouw.		Immi- granten.	Andere.	Totaal.	
Kilo- grammen.	Eige- naren.	Pach ters.				
490	»	2	»	»	2	
13 910	1	65	»	11	77	benevens f 780,50 houtwaren.
950	3	14	»	»	17	
1 534	57	320	»	»	377	» 39 bossen bacoves en f 20 houtwaren.
1 361	»	47	»	»	47	» f 20 houtwaren.
20 450	130	292	»	3	425	» 3 460 »
43 070	478	628	»	»	1 106	» 16 236,80 »
250	28	8	»	»	36	
150	3	13	»	»	16	
»	4	2	»	1	7	
200	2	40	»	»	42	» 74 168 kokosnoten en 9 332 L. kokosolie.
160	»	2	»	»	2	
82 525	706	1 433	»	15	2 154	

RECAPITULATIE

OP DE

PRODUCTIE-STATEN

over 1894.

PLANTAGES WAAR GETEELD WOTDT.	Uitgestrektheid in bebouwing op ultimo December 1894	Suiker.		Melasse.	Rum.	Dram.	Cacao.	Banan…
		Muscovado.	Vacuumpan.					
	Hectarèn.	Kilogrammen.	Kilogrammen.	Liters.	Liters.	Liters.	Kilogrammen.	Bos…
Suiker	1 854	217 150	8 433 131	1 344 569	399 642	»	43 233	»
Cacao.	13 731,5	»	»	»	»	»	3 291 946	381 2…
Andere producten, niet te gelijk met suiker of cacao.	1 005,5	»	»	»	»	»	»	17 0…
Voor de cultures in allodialen eigendom of in huur uitgegeven, gedeeltelijk in bebouwing doch waarvan nog niet is geoogst.	1 887,5	»	»	»	»	»	»	»
Totaal. . .	18 478,5	217 150	8 433 131	1 344 569	399 642	»	3 335 179	398 35…

Koffie.	Kokos-noten.	Koorn.	Rijst.	Aard-vruchten.	n.	ARBEIDERS.				
						Kleine landbouw.		Immi-granten	Niet-immi-granten.	Totaal.
Kilo-grammen.	Stuks.	Kilo-grammen.	Kilo-grammen.	Kilo-grammen.	Kilo-grammen.	Eigenaren.	Pachters.			
1 152	»	»	»	»	»	»	»	2 942	1 349	4 291
64 931	514 360	395 715,5	9 284	110 450	200	1 909	2 315	2 732	3 046	10 012
210,5	74 168	82 525	21 534	461 567	»	716	1 433	»	15	2 154
»	»	»	»	»	»	»	»	»	1 666	1 666
66 293,5	588 528	478 240,5	30 818	572 017	200	2 625	3 748	5 674	6 076	18 123

STAAT

aantoonende den arbeid die in 1894 door creolen en andere vrije arbeiders verricht en het loon dat door hen verdiend is op plantages waar geen immigranten gevestigd zijn.

DISTRICTEN.	Aantal plantages.	c. Creolen. a. Andere vrije arbeiders.	Gemiddeld aantal arbeiders.					Gemiddeld aantal taken.			
			Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.
Cottica	1	c.	4	3	»	»	7	728	382½	»	»
		a.	4	12	»	»	16	546½	1 536½	»	»
Beneden-Commawijne	2	c.	40	59	6	8	113	11 770½	14 653½	1 164	1 128¾
		a.	14	9	»	»	23	3 411¾	1 642¾	»	»
Boven-Suriname	1	c.	5	2	1	»	8	1 212	299	125	»
		a	10	5	2	»	17	2 479	884	284	»
Beneden-Suriname.	7	c.	68	111	7	1	187	18 333½	23 402½	266½	10
		a.	85	38	6	»	119	19 284¾	5 202½	509½	»
Beneden-Para	2	c.	13	15	»	»	28	2 977½	2 922½	»	»
		a	5	2	»	»	7	1 078½	243½	»	»
Benedan-Saramacca	5	c.	25	15	5	2	47	5 340½	3 184½	701	194
		a.	36	10	2	»	48	9 138½	2 468	380½	»
Nickerie	4	c.	14	9	5	3	31	1 895	631	257¼	465½
		a.	58	16	4	1	84	10 045¼	1 876¼	272¾	52½
Coronie.	3	c.	25	23	4	2	54	4 789½	2 864¼	470	203
		a.	13	4	7	4	28	1 619	295¼	449¼	90
Totaal creolen		c.	194	237	28	16	475	47 046½	48 339½	2 983¾	2 001¼
Totaal andere vrije arbeiders . .		a.	225	96	21	5	342	47 603¼	14 148¾	1 896	142½
Totaal-generaal		c en a	419	333	49	21	817	94 649¾	62 488¼	4 879¾	2 143¼
								164 161½ taken.			

Bedrag van het verdiende loon.				Laagste en hoogste loon gedurende eene volle week verdiend.			
Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.
572,40	f 267,95	»	»	f 0,80—f 5,60	f 0,35—f 2,80	»	»
427,70	1 037,30	»	»	4,20— 4,20	0,40— 0,70	»	»
9 299,04	8 904,47	f 701,49	f 653,00	2,40— 14,70	2,40— 12,18	f 0,80—f 4,80	f 1,50—f 3,40
2 772,91	1 022,49	»	»	1,20— 7,58	0,80— 5,94	»	»
1 007,00	239,80	68,80	»	2,40— 5,00	2,00— 3,60	1,00— 2,50	»
1 904,40	683,40	113,70	»	2,00— 5,00	2,00— 3,20	1,00— 2,50	»
17 312,02	14 426,59[5]	139,45	5,25	3,00— 11,20	0,60— 1,80	0,90— 3,90	0,90— 1,80
15 655,50	3 216,74[5]	199,10[5]	»	2,40— 11,50	2,10— 5,60	0,90— 2,45	»
2 902,88[5]	1 996,33	»	»	3,20— 6,00	1,80— 3,60	»	»
690,90[5]	243,76[5]	»	»	2,40— 4,00	1,80— 3,60	»	»
4 590 53	2 128,07	455,85	116,40	1,00— 8,00	1,20— 5,60	0,90— 3,60	0,90— 1,80
7 053,96	1 495,75	228,30	»	1,20— 8,00	1,20— 4,80	0,90— 2,40	»
1 744,01	407,64	103,55	181,70	3,60— 10,00	2,40— 4,80	0,90— 3,60	0,90— 3,60
9 099,92	1 130,85	110,55	21,05	3,60— 8 50	1,80— 5,00	0,90— 3,60	0,90— 3,50
3 709,03	2 252,06	206,77	66,00	3,00— 9,00	1,10— 4,00	2,40— 4,00	0,20— 2,40
1 275,92	193,70	217,21	44,25	1,10— 9,00	1,10— 3,60	0,40— 5,28	1,80— 2,40
41 13[illegible],9[illegible][5]	f 30 622,91[5]	f 1 675 91	f 1 022,35	f 0,80—f 14,70	f 0,35—f 12,18	f 0,80 – f 4,80	f 0,20—f 3,40
38 881,21[5]	9 024,00	868,86[5]	65,50	1,10— 11,50	0,40— 5,94	0,40— 5,28	0,90— 3,50
80 018,13	f 39 646,91[5]	f 2 544,77[5]	f 1 087,65				

f 123 297,47 verdiend loon.

STAAT

aantoonende den arbeid die in 1894 door creolen en andere vrije arbeiders verricht en het loon dat door hen verdiend is op plantages waar immigranten gevestigd zijn.

DISTRICTEN.	Aantal plantages.	c. Creolen. a. Andere vrije arbeiders.	Gemiddeld aantal arbeiders.					Gemiddeld aantal taken.			
			Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.
Cottica	2	c	43	7	3	»	53	11 873½	8[illegible]	238	»
		a.	143	27	12	6	179	22 719½	2 912	2 889	924
Boven-Commewijne	2	c.	8	3	»	»	11	2 193½	668	»	»
		a.	14	7	»	»	21	2 719½	1 177¾	»	»
Beneden-Commewijne	30	c.	[illegible]82	133	52	6	573	107 070	32 497¾	3 528[illegible]	312¾
		a	593	201	57	25	877	126 42[illegible]¾	32 326	6 452[illegible]	1 634[illegible]
Boven-Suriname	4	c.	23	17	2	1	41	7 131	3 486	59	45
		a.	61	20	7	6	94	15 190	3 228	534	493
Beneden-Suriname	12	c.	157	124	34	10	325	38 414½	27 412	3 931¾	1 057[illegible]
		a	265	102	33	16	416	51 797¾	12 612	2 819	1 079[illegible]
Boven-Para	4	c.	15	4	2	»	21	3 260	551	87	»
		a.	31	9	9	1	50	6 898	1 148	424	6
Beneden-Para	1	c.	»	1	»	»	1	»	155	»	»
		a.	9	10	2	»	21	1 990¼	580¾	185½	»
Beneden-Saramacca	10	c.	34	24	3	5	66	7 944	4 299	197	250
		a.	109	31	8	4	152	18 523	4 321½	554	316
Nickerie	5	c.	58	29	14	8	109	19 770	4 980½	1 398¼	719¼
		a.	215	109	23	14	361	54 062¾	12 345¾	1 948¼	977
Coronie	1	c.	23	20	7	7	57	2 999¾	1 504¾	775	867¼
		a.	3	1	1	»	5	678	221	46½	»
Totaal creolen		c.	743	362	117	37	1 259	209 656¼	76 372¾	10 2[illegible]4½	3 251¾
Totaal andere vrije arbeiders		a.	1 434	517	152	73	2 176	301 001½	70 872[illegible]	15 862½	5 430
Totaal-generaal	71	c en a.	2 177	879	269	110	3 435	501 657¾	147 245	26 077	8 681¼
								683 661½ taken.			

N.B. Bovendien werd nog opgegeven, zonder specificatie van het aantal arbeiders, noch van de door hen verrichte taken, als uitbetaald loon in:

Beneden-Commewijne . . . . f 55 201 84

Bedrag van het verdiende loon.				Laagste en hoogste loon gedurende eene volle week verdiend.			
Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.
f 12 266 30	f 497,65	f 114,70	»	f 0,60—f24,00	f 0,30—f 6,00	»	»
23 719,70	1 825,12	902,91	f 370,17	0,60— 14,25	0,30— 5,90	0,90	f 2,40
1 853,08	403,65	»	»	1,60— 12,00	0,90— 3,60	»	»
2 058,84	738,92	»	»	1,20— 6,50	0,90— 8,20	»	»
117 013,45	21 277,55	1 554,04	172,15	0,25— 16,50	0,15— 12,18	0,59	3,40
104 989,76	19 350,93	»	»	0,60— 14 50	0,15— 5,94	0,60	2,70
7 142,42	2 071.78	35 95	27,05	1,50— 9,00	0,60— 4,00	0,60	2,40
11 457,08	1 950,12	297,90	236,99	1,50— 10,69	0,60 – 5,63	0,40	2,40
33 816 50	14 747,64	1 214,38	158,48	0,60— 17,50	0,60— 7,00	0,10	2,60
39 421,86	7 374,19^{5}	910 76	358,09	0,15— 12,00	0,30— 4,20	0,10	2,40
3 918,07	395,76	53,25	»	2,10— 12,25	1,80— 6,00	»	»
5 670,31	673,81	262,47	2,90	1,20— 6,00	1,00— 3,60	0,75	1,30
»	94,20	»	»	» »	0,40— 2,80	»	»
205,87^{5}	385,53^{5}	111,34	»	0,15— 7,20	0,15— 3,60	»	»
9 115,83	2 620,52	118,20	99,86	1,20— 8,60	0,80— 5,60	0,60	1,50
15 826,65	2 639,21	332,17	127,74	0,90— 8 75	0,80— 4,80	0,60	1,50
18 124,20	3 107,45	556,95	284,90	3,60— 9,00	2 40— 4,80	0,90	3.60
44 987,53	7 690,09	761,35	379,79	2,00— 8,20	1,25— 5,00	0,90	2,40
2 466,75	837,22	260,97	202,46	3,60— 7,00	3,00— 4,00	0,80	2,40
411,60	129,40	16,70	»	3,60— 6,00	2.40— 3,60	»	»
f 205 747,51	f 46 053 42	f 3 908 44	f 944,90	f 0,25—f 24 00	f 0,15—f 12,18	f 0,10	f 3,60
247 749,20^{5}	42 757,43	3 595,60	1 455,68	0,15— 14 50	0,15— 8,20	0,10	2,40
f 453 49[illegible],71^{5}	f 88 810,85	f 7 504,04	f 2 400,58				

f 552 212,18^{5} verdiend loon.

STAAT

aantoonende den arbeid in 1894 door immigranten verricht en het door hen verdiende loon.

DISTRICTEN.	Aantal plantages.	Gemiddeld aantal arbeiders.					Gemiddeld aantal taken.			
		Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.
Cottica	2	171	86	»	»	257	49 425 $^1/_4$	9 082 $^1/_4$	»	»
Boven-Commewijne	2	40	17	»	»	57	8 064 $^1/_2$	1 534	»	»
Beneden-Commewijne	45	2 151	761	2	»	2 914	378 038	98 248 $^1/_2$	82 $^1/_2$	»
Boven-Suriname	4	61	25	2	1	89	11 892	3 416	39	24
Beneden-Suriname.	12	710	245	»	»	955	132 014 $^3/_4$	29 014	»	»
Boven-Para.	4	104	36	4	»	144	19 984	5 214	607	»
Beneden-Para	1	42	11	»	»	53	8 731 $^1/_4$	1 295	»	»
Beneden-Saramacca	10	334	79	3	5	321	51 827	12 061	409	209 $^1/_3$
Nickerie	5	466	176	34	26	702	92 917	25 757 $^1/_4$	2 523 $^3/_4$	1 607 $/_4$
Coronie.	1	1	»	»	»	1	282	»	»	»
Totaal.	86	4 080	1 436	45	32	5 593	752 241 $^3/_4$	185 622	3 661 $^1/_4$	1 840 $^1/_4$
							943 365 $^3/_4$ taken.			

Bedrag van het verdiende loon.				Laagste en hoogste loon gedurende eene volle week verdiend.			
Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.
f 36 075,79	f 6 210,85	»	»	f 0,50 — f 12,00	f 0,20 — f 4,80	» »	» »
5 373,55	940,44	»	»	0,90 — 6,50	0,60 — 3,60	» »	» »
276 793,64	57 338,36	f 77,78	»	0,15 — 15,60	0,15 — 7,10	f 0,75 — f 2,75	» »
8 440,34	2 075,72	23,70	f 14,87	0,45 — 7,24	0,45 — 3,90	0,50 — 1,05	f 0,60 — f 0,87^{5}
89 699,81	17 379,36^{5}	»	»	0,30 — 9,25	0,30 — 5,60	» »	» »
14 469,03	3 052,07	311,76	»	0,90 — 8,00	0,75 — 7,00	0,50 — 5,05	» »
5 800,11^{5}	785,05^{5}	»	119,61	0,15 — 6,20	0,15 — 3,60	» »	» »
33 077,32	6 303,05	273,13	568,95^{5}	0,90 — 8,50	0,60 — 6,45	0,90 — 2,10	0,90 — 2,40
60 385,72	13 469,03	881,25	»	0,90 — 7,50	0,60 — 4,00	0,35 — 3,00	0,35 — 3,00
169,20	»	»	»	3,60 — 3,60	» »	» »	» »
f 520 275,47^{5}	f 107 553,94	f 1 557,62	f 703,43^{5}	f 0,15 — f 15,60	f 0,15 — f 7,10	f 0,35 — f 5,05	f 0,35 — f 3,00

f 630 100,47 verdiend loon.

STAAT van den veestapel op ultimo December 1894.

DISTRICTEN.	Rundvee.	Paarden.	Muilezels.	Ezels.	Schapen.	Geiten.	Varkens.
Stad Paramaribo en hare buitenwijken	1 066	86	55	144	»	63	180
Cottica	100	2	3	»	»	12	6
Boven-Commewijne	75	»	»	»	»	20	»
Beneden-Commewijne	572	20	1	9	53	208	39
Beneden-Suriname	1 420	50	22	60	25	123	50
Boven-Suriname	84	1	»	»	10	10	32
Beneden-Para	350	5	2	10	»	3	13
Boven-Para	137	5	»	1	19	9	192
Boven-Saramacca	»	»	»	»	»	»	»
Beneden-Saramacca	70	6	2	1	5	27	7
Nickerie	214	19	19	8	26	48	128
Coronie	813	43	5	97	79	240	902
Marowijne	2	»	»	»	»	»	2
Totaal	4 825	237	109	330	217	703	1 551
Meer dan in 1893	»	»	4	7	»	»	»
Minder dan in 1893	2	23	»	»	36	54	501

ZITTING 1895—1896. — 5.

Koloniaal verslag van 1895.

II. SURINAME.

BIJLAGE T.

N°. 25.

STAAT

VAN DEN

INVOER DER KOLONIE SURINAME

in 1894.

ARTIKELEN.	NEDERLAND.		GROOT-BRITANNIË.		AMERIKA.		FRANKRIJK.	
	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.
Aardappelen	H.L. 6 040²/₄	f 48 326	24	f 192	60	f 480	»	»
Ammunitie:								
Geweren, karabijen en buksen	loop 569	14 225	10	250	»	»	»	»
Revolvers, pistolen, kamerbuksen en kamerpistolen	stuks. 3	45	»	»	»	»	»	»
Gedeelten van genoemde wapens	»	453	»	4	»	»	»	»
Geweer- en pistoolkogels en hagels.	K.G. 5 392	3 977	2 912	2 184	90	68	»	»
Patronen voor achterladers	stuks 7 000	700	1 000	100	»	»	»	»
Patronen voor revolvers	stuks 19 367	968	»	»	»	»	»	»
Percusiedopjes en slaghoedjes	» 1 382 750	3 457	62 000	155	18 000	45	»	»
Ledige hulzen	stuks 34 875	1 046	1 700	51	800	24	»	»
Buskruit	K.G. 3 710	14 840	»	»	»	»	»	»
Asphalt	»	23	»	»	»	»	»	»
Azijn	L. 14 947	2 989	408	82	15	3	»	»
Azijnzuur	L. 1 767	5 301	»	»	»	»	»	»
Ballast	»	»	»	»	»	»	»	»
Bier, waaronder moutextract van alle soorten	L. 312 043	156 022	26 917	13 459	9 339	4 670	»	»
Gember ale	L. 158	158	2 016	2 016	»	»	»	»
Blik in bladen	»	1 582	»	592	»	»	»	»
Bijouteriën	»	11 430	»	248	»	421	»	»
Bloem of meel	K.G. 148	22	»	»	2 287 123	343 068	»	»
Bodems, duigen en hoepels voor vaatwerk	»	401	»	3 887	»	»	»	»
Boeken	»	8 880	»	96	»	343	»	f 38
Boter, ghee, enz.	K.G. 122 396	214 193	1 184	1 924	28 651	22 921	»	»
Breeuwwerk	K.G. 876	438	629	315	2 899	1 450	»	»
Brou- en mineraalwater	L. 9 748	5 849	653	392	»	»	»	»
Brood en beschuit	K.G. 1 458	437	»	»	68 078	20 423	»	»
Dakbedekkingsmaterialen (onbrandbare)	»	19 094	»	25 687	»	»	»	»
Drukletters	»	2 090	»	»	»	»	»	»
Drukinkt	»	79	»	»	»	»	»	»
Drukpersen	»	33	»	»	»	»	»	»
Ezels, muil- en steen-	»	»	»	»	»	»	»	»
Fabriek-, landbouw- en stoomwerktuigen	»	115 808	»	40 754	»	42 557	»	[illegible]
Gedistilleerd, van 50 °/₀ Z A bij 15° C.	L. 271 074	318 525	1 007	2 280	194	801	10 517	[illegible]
Reukwaters, al of niet uit gedistilleerd bereid	»	9 107	»	»	»	1 824	»	54
Houtgeest	L. 134	402	»	»	»	»	»	»
Aether, sulphurice, chloroform, enz.	L. 65	195	15	45	»	»	»	»
Granen en peulvruchten	K.G. 174 661	52 398	119 331	35 799	89 046	26 714	»	»
Harpuis	»	15	»	»	»	»	»	»
Hout:								
Grenen- en pitch pine deelen en planken	M³. 3	114	»	»	1 266	48 103	»	»

DEMERARY.		BARBADOS.		CAYENNE.		CURAÇAO.		TRINIDAD.		Diverse plaatsen.		TOTAAL.	
Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.
332$^{5}/_{8}$	f 2 660	41	f 328	»	»	»	»	75$^{1}/_{2}$	f 604	163$^{1}/_{4}$	f 1305	6 736$^{7}/_{8}$	f 53 895
14	350	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	593	14 825
1	15	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	4	60
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	457
515	386	»	»	»	»	»	»	»	»	662	497	9 481	7 112
112	11	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	8 112	811
180	9	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	19 547	977
24 700	62	»	»	»	»	»	»	»	»	32 000	80	1 519 450	3 799
438	13	»	»	»	»	»	»	»	»	32 200	966	70 013	2 100
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	17	68	3 727	14 908
»	»	»	»	»	»	»	»	»	18	»	»	»	41
20	4	»	»	»	»	»	»	»	»	54	11	15 444	3 089
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1 767	5 301
»	»	»	280	»	»	»	»	»	»	»	»	»	280
8 015	4 008	»	»	»	»	»	»	»	»	820	410	357 134	178 569
55	55	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2 229	2 229
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2 174
»	69	»	»	»	»	»	»	»	10	»	»	»	12 178
676 050	101 408	174 078	26 112	»	»	»	»	»	»	7 791	1 169	3 145 190	471 779
»	2 743	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	7 031
»	380	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	9 737
13 550	4 156	254	203	»	»	»	»	140	168	814	615	166 989	244 180
217	169	»	»	»	»	»	»	»	»	2	1	4 623	2 313
625	375	»	»	»	»	»	»	»	»	5	3	11 031	6 019
11 461	3 438	5988	1 796	»	»	»	»	»	»	709	213	87 694	26 307
»	6 357	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	51 138
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2 090
»	14	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	93
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	33
9	1 500	57	7 600	»	»	1	f 50	»	»	5	550	72	9 700
»	5 603	»	»	»	»	»	»	»	»	»	283	»	205 535
375	858	»	»	22	f 88	3	8	925	3 740	410	807	284 537	348 203
»	157	»	47	»	25	»	»	»	2	»	8	»	11 224
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	134	402
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	80	240
166 684	50 005	4736	1 421	»	»	»	»	21 485	6 446	2 312	694	578 255	173 477
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	15
155	5 890	45	1 710	»	»	»	»	»	»	»	»	1 469	55 822

ARTIKELEN.	NEDERLAND.		GROOT-BRITANNIË.		AMERIKA.		FRANKRIJK.	
	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid	Waarde.
White pine en alle andere soorten van planken.	M³ »	»	»	»	1 431	f 38 637	»	»
Al het overige	»	»	»	»	»	»	»	»
Huiden, vellen en leder	K.G. 23 809	f 51 391	»	»	»	»	»	»
IJs.	K.G. »	»	»	»	644 685	51 575	»	»
IJzer, band-, plaat-.	»	5 944	»	f 1 071	»	»	»	»
Instrumenten, math. phys. chirurg.	»	1 127	»	28	»	58	»	»
Kaarsen	K.G. 32 760	22 932	»	»	3 979	2 785	»	»
Kaas	K.G. 133 192	119 873	344	310	25	23	»	»
Kalk	»	18 075	»	»	»	»	»	»
Cement	»	10 716	»	8 750	»	252	»	»
Koffie.	K.G. 2 039	2 141	»	»	873	917	»	»
Kool, houts- en dierlijke. . . .	»	4	»	»	»	»	»	»
Koper.	»	606	»	120	»	»	»	»
Lood	»	2 605	»	36	»	»	»	»
Lucifers in pakjes of doosjes van 72 of minder per pakje of doosje.	gros 2 946$^{11}/_{36}$	8 839	16$^{2}/_{3}$	50	»	»	»	»
Idem in pakjes of doosjes van meer dan 72 per pakje of doosje . .	gros »	»	»	»	5 070	17 745	»	»
Melasse en keukenstroop	L. 54	27	»	»	»	»	»	»
Meststoffen	»	15 598	»	9 290	»	»	»	»
Naaimachines	»	6 037	»	565	»	906	»	»
Olie:								
Raap-, olijf-, patent-, lijn- en machine-	L. 166 367	67 279	2 926	1 418	10 484	5 242	298	f 373
Kerosine.	L. »	»	1 849	241	883 544	114 861	»	»
Haar- en welriekende	»	2 295	»	61	»	»	»	»
Opium	K.G 1 111$^{17}/_{20}$	33 333	908	27 240	»	»	»	»
Ganje.	K.G. 23	288	5	63	»	»	»	»
Patates en andere aardvruchten .	K.G. »	»	»	»	»	»	»	»
Paarden en veulens.	»	»	»	»	»	»	»	»
Pik.	»	156	»	48	»	288	»	»
Teer	»	912	»	144	»	792	»	»
Pinda.	K.G. 1 251	250	»	»	»	»	»	»
Planten (levende).	»	242	»	»	»	129	»	»
Reuzel	K.G. 1 072	536	203	102	1 811	906	»	»
Rijst	K.G 3 361 489	487 416	68 738	9 967	»	»	»	»
Schepen, schuiten en vaartuigen .	»	»	»	6 300	»	1 155	»	152
Schilderijen.	»	78	»	»	»	»	»	»
Sigaren	K.G. 13 144	92 008	1	7	8	56	»	»
Smeer, molen- en talk	K.G. 3 315	1 989	1 614	968	4 734	2 840	»	»
Snuif.	K.G. 90	270	»	»	»	»	»	»
Speelkaarten	»	1 143	»	»	»	429	»	»

DEMERARY.		BARBADOS.		CAYENNE.		CURAÇAO.		TRINIDAD.		Diverse plaatsen.		TOTAAL.	
Hoeveel-heid.	Waarde	Hoeveel-heid.	Waarde	Hoeveel-heid.	Waarde	Hoeveel-heid	Waarde.	Hoeveel-heid	Waarde.	Hoeveel-heid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waar'e.
186	f 5 022	2	f 54	»	»	»	»	»	»	»	»	1 619	f 43 713
»	2 208	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2 208
244	732	»	»	»	»	»	»	»	»	48	f 144	24 101	52 267
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	614 685	51 515
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	7 615
»	48	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1 261
476	333	3	2	»	»	»	»	»	»	216	151	37 434	26 203
113	102	»	»	»	»	»	»	»	»	79	71	133 753	120 379
»	1 004	»	5 634	»	»	»	»	»	»	»	»	»	24 713
»	250	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	19 968
421	442	»	»	»	»	4 643	f 4 875	74	78	7 771	8 160	15 821	16 613
»	50	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	54
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	726
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2 641
20 1/4	61	»	»	»	»	»	»	»	»	50 3/4	152	3 034 1/2	9 102
280	980	»	»	»	»	»	»	»	»	2	7	5 352	18 732
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	54	27
»	»	»	5	»	»	»	»	»	»	»	»	»	24 893
»	142	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	7 659
9 017	4 423	»	»	»	»	»	»	»	»	642	760	189 734	79 495
44 784	5 822	6 966	906	»	»	»	»	»	»	416	54	937 559	121 884
»	413	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	2 770
608	18 240	»	»	12	360	»	»	»	»	»	»	2 639 17/20	79 173
796 1/2	9 956	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	824 1/2	10 307
»	»	6 900	1 035	»	»	»	»	»	»	»	»	6 900	1 035
»	»	16	3 200	»	»	1	200	»	»	1	200	18	3 600
»	108	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	600
»	72	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1 920
1 597	319	»	»	»	»	75 279	15 056	»	»	»	»	78 127	15 625
»	15	»	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	388
50	25	»	»	»	»	»	»	»	»	1 378	689	4 514	2 258
148 593	21 546	345	50	»	»	»	»	»	»	1 827	265	3 580 992	519 244
»	25	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	7 632
»	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	81
56	392	»	»	3	21	25	175	15	105	2	14	13 254	92 778
4 480	2 688	»	»	»	»	»	»	355	213	»	»	14 498	8 698
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	90	270
»	8	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1 580

ARTIKELEN.		NEDERLAND.		GROOT-BRITANNIË.		AMERIKA.		FRANKRIJK.	
		Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.
Spek:									
gezouten	K.G.	93	f 42	»	»	418 694	f 188 412	»	»
gerookt	»	1 393	1 393	13	f 13	»	»	»	»
Spijkers en nagels	»	90 939	22 735	3 102	776	43	11	»	»
Steen:									
gebakken metsel-		305 404	12 576	28 938	2 894	6 040	604	»	»
Idem voor straatbedekking		»	»	»	»	»	»	»	»
Steenkolen	K.G.	2 000	40	4 256 360	85 127	»	»	»	»
Idem	K.G.	»	»	400 500	8 010	»	»	»	»
Suiker	K.G.	62 798	25 119	137	55	15	6	»	»
Tabak in bladen	K.G.	»	»	»	»	55 198	66 238	»	»
Idem gekorven	K.G.	12 248	30 620	2 406	6 015	1	3	15	f [illegible]
Terpentijn	L.	1 943	1 457	103	77	350	263	»	»
Thee	K.G.	8 126	16 272	150	300	662	1 324	»	»
Tin		»	513	»	»	»	»	»	»
Touwwerk	K.G.	21 628	19 465	688	619	914	823	»	»
Uien	K.G.	19 309	3 089	»	»	»	»	»	»
Uitmonstering		»	145	»	»	»	»	»	»
Vee		»	»	»	»	»	60	»	»
Verfwaren	K.G.	165 023	66 009	11 207	4 483	15	6	»	»
Vernis	L.	1 355	2 710	44	88	18	36	»	»
Visch, gezouten	K.G.	1 468	294	28	6	583 178	116 676	»	»
Zalm, gepekeld	K.G.	»	»	»	»	2 448	1 469	»	»
Gedroogde leng, stokvisch	K.G.	2 128	2 128	»	»	10 912	10 912	»	»
Visch, gezouten	K.G.	3 516	1 406	50	20	458 045	183 218	»	»
Idem, gerookt	K.G.	769	1 923	»	»	11	28	»	»
Hammen en shoulders uit Europa	K.G.	7 287	10 931	47	71	»	»	»	»
Idem idem uit Amerika	»	»	»	»	»	96 715	48 358	»	»
Vuurwerken		»	207	»	286	»	2 277	»	»
Wijn, waaronder Vermouth en Gemberwijn	L.	70 964	75 435	12 887	10 519	341	356	14 376	12 949
Zaad		»	200	»	»	»	»	»	»
Zakken		»	20 653	»	5 470	»	»	»	»
Zeep, harde ruwe	K.G.	77 984	21 836	24 480	6 854	84 692	23 714	1 790	501
Idem, geparfumeerd	K.G.	2 199	4 398	80	160	149	298	39	78
Zink		»	2 867	»	682	»	»	»	»
Zout, ruw	K.G.	841	42	»	»	»	»	»	»
Idem, geraffineerd	K.G.	5 447	2 179	853	341	»	»	»	»
Alle andere dan de hier genoemde waren, goederen en koopmanschappen		»	1 181 490	»	120 651	»	65 323	»	4 4[illegible]
Totaal			f 3 495 904		f 451 308		f 1 463 891		f 40 211

DEMERARY.		BARBADOS.		CAYENNE.		CURAÇAO.		TRINIDAD.		Diverse plantsen.		TOTAAL.	
Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.
44 448	f 20 602	12 862	f 5 788	»	»	»	»	»	»	4 528	f 2 058	480 625	f 216 282
5	5	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1 411	1 411
										171	43	96 501	24 127
2 246	562	»	»	»	»	»	»	»	»				
1 000	35	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	341 382	16 109
»	»	»	50	»	»	»	»	»	»	»	»	»	50
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	4 258 360	85 167
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	400 500	8 010
30	12	»	»	50	f 20	»	»	2	1	1 046	418	64 078	25 631
827	952	»	»	»	»	»	»	»	»	702	842	56 727	68 672
1	3	»	»	»	»	»	»	»	»	62	155	14 733	36 824
180	135	»	»	»	»	»	»	»	»	60	45	2 636	1 927
828	1 656	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	9 776	19 552
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	513
303	273	»	»	2	2	»	»	»	»	6	5	23 541	21 187
79 132	12 661	1 233	197	101	17	»	»	5494	879	28 560	4 570	133 829	21 413
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	145
»	1 945	»	13 159	»	»	»	»	»	16 900	»	48 143	»	80 207
1 586	634	5	2	»	»	»	»	»	»	1	1	177 837	71 135
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1 417	2 834
230 991	46 198	70 192	14 038	»	»	»	»	7013	1 403	3 933	787	896 803	179 362
4 429	2 657	2 240	1 404	»	»	»	»	»	»	»	»	9 217	5 530
1 110	1 110	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	14 150	14 150
49 490	19 796	10 215	4 086	»	»	»	»	»	»	4 004	1 602	525 320	210 128
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	780	1 951
30	45	»	»	»	»	»	»	»	»	8	12	7 372	11 059
1 237	618	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	97 952	48 976
»	1 387	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	4 157
8 438	7 266	»	»	1339	1 110	264	f 461	322	865	4 453	5 317	113 384	114 218
»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	201
»	632	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	27 255
8 155	2 283	113	32	»	»	»	»	»	»	448	125	197 662	55 345
24	48	2	4	»	»	1	2	»	»	1	2	2 495	4 990
»	35	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	3 584
55 778	2 789	130 184	6 509	»	»	53 914	2 696	»	»	216	11	240 933	12 047
4 759	1 904	90	36	»	»	50	20	»	»	»	»	11 199	4 480
»	120 286	»	15 156	»	1 251	»	433	»	2 470	»	7 706	»	1 519 166
	f 512 034		f 110 846		f 2 894		f 23 976		f 33 842		f 90 170		f 6 225 076
												Recht	f 924 929,98

Koloniaal verslag van 1895.

II. SURINAME.

BIJLAGE U.

N°. 26.

STAAT

VAN DEN

UITVOER DER KOLONIE SURINAME

in 1894.

PRODUCTEN.	NEDERLAND.		GROOT-BRITANNIË.		AMERIKA.		DEMERARY.	
	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.
Arrowroot	K.G. 160	f 160	»	»	1	f 1	»	»
Banannen	bossen 16	6	»	»	»	»	78	f 27
Bacovemeel	K.G. 11 585	2 317	»	»	»	»	»	»
Balata of bolletriemelk	K.G. 5 383	10 766	1 609	f 3 218	61 358^{4}	122 717	39 936	79 872
Cacao	K.G. 392 569^{5}	227 690	336 426^{5}	195 127	2 121 347	1 230 381	107 232	62 195
Confituren	K.G. 304	608	»	»	8	16	»	»
Gomma	K.G. »	»	»	»	»	»	»	»
Goud	gram 884 615^{5}	1 211 923	133 952	183 514	45 595	62 465	304	417
Hout:								
O of □, enz	M³. 1 716	34 320	150	3 000	»	»	1	20
Id letter-	K.G. 7 488	1 123	127	19	2 627	394	549	82
Id. planken	M³. »	»	»	»	»	»	»	»
Id. brandhout	Stère »	»	»	»	»	»	»	»
Huiden	K.G. 6 865	2 060	15 760	4 728	»	»	1 685	505
Koffie, heele	K.G. 29 597^{5}	29 598	»	»	2 847^{5}	2 847	»	»
Kokosnooten	Stuks 68	2	»	»	»	»	»	»
Koorn, gepeld in vat	K.G. 900	135	»	»	»	»	»	»
Kwassiehout	K.G. 30 127	6 025	7 500	1 500	»	»	»	»
Lemmetjes, gezouten	H.L. 3	13	»	»	51^{5}	232	»	»
Lemmetjes- of limoensap	L. 4 592	918	1 500	300	700	140	»	»
Melasse (muscuvado)	L. »	»	»	»	»	»	39 030	2 342
Id. (vacuumpan)	L. »	»	»	»	»	»	»	»
Rijst, rijstmeel	K.G. 50	15	»	»	»	»	18	6
Rum en dram 50 %	L. 13 202	2 576	318 382	57 309	»	»	»	»
Suiker (muscuvado)	K.G. 62 000	9 300	»	»	55 000	8 250	11 400	1 710
Id. (vacuumpan) 1ste product	K.G. 2 200	374	1 773 181	301 441	4 156 200	706 554	160 180	27 231
Id. id. naproduct	K.G. »	»	263 617	26 362	484 500	48 450	»	»
Vischlijm	K.G. »	»	278	417	»	»	»	»
Diverse ongenoemde artikelen	»	4 746	»	1 748	»	63	»	42
Totaal		f 1 544 475		f 778 683		f 2 182 510		f 174 449

BARBADOS.		FRANKRIJK		CAYENNE.		CURAÇAO.		Diverse plaatsen.		TOTAAL.	
Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	161	f 161
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	94	33
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	11 585	2 317
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	108 286^{5}	216 573
777	451	278 887^{5}	161 755	»	»	»	»	11 882	6 892	3 249 121^{5}	1 884 491
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	312	624
»	»	»	»	475	f 238	»	»	»	»	475	238
»	»	1 470^{5}	f 2 015	114 710	157 153	»	»	953	f 1 303	1 181 600^{5}	1 618 793
466^{5}	f 9 330	»	»	»	»	»	»	»	»	2 333^{5}	46 670
630	95	24 560	3 684	»	»	»	»	105	16	36 086	5 413
»	»	»	»	1	30	»	»	»	»	1	30
79	237	»	»	»	»	»	»	»	»	79	237
»	»	»	»	»	»	»	»	2 809	843	27 119	8 136
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	32 445	32 445
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	68	2
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	900	135
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	37 627	7 525
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	54^{5}	245
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	6 792	1 358
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	39 030	2 342
»	»	»	»	»	»	»	»	1 257 370	37 721	1 257 370	37 721
»	»	»	»	3	1	»	»	4	1	75	23
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	331 584	59 685
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	128 400	19 260
»	»	»	»	»	»	3500	f 595	»	»	6 095 261	1 036 195
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	748 117	74 812
»	»	135	203	»	»	»	»	»	»	413	620
»	10	»	»	»	108	»	5	»	8	»	6 730
	f 10 123		f 167 657		f 157 530		f 600		f 46 787		f 5 062 814
										Recht	f 82 712,07

Koloniaal verslag van 1895.

II. SURINAME.

BIJLAGE V.

N°. 27.

STATEN

aantoonende de geheven rechten op de scheepvaart in 1894 en de prijzen van producten.

Geheven rechten op de scheepvaart in 1894.

Invoerrechten . . . . [1]	f	925 029,68⁵
Uitvoerrechten . . . . [2]		82 713,06
Bank- en los- of laadgelden		9 046,00
Weeg-, root- en bergloonen en entrepôthuur		7 633,87
	f	1 024 422,61⁵

1) Tusschen het bedrag door dezen staat ontvangen aan invoerrechten ad . . . . f 925 029,68⁵
en de ontvangst volgens den staat van invoer, ad 924 929,98

bestaat een verschil van . . . . f 99,70⁵

dat verschil ontstaat door:

1°. de heffing van een minimumrecht van f 0,05, terwijl van de ingevoerde hoeveelheid goederen in evenredigheid minder verschuldigd zou zijn geweest . . . . Pro M°.

2°. het reduceeren van onderdeelen van een kilogram, enz. tot een geheel bij de berekening van het recht . . . . „

2) Tusschen het bedrag volgens dezen staat ontvangen aan uitvoerrechten, ad . . . . f 82 713,06
en de ontvangst volgens den staat van uitvoer. ad 82 712,07

bestaat een verschil van . . . . f 0,99

Dat verschil ontstaat door: (als boven omschreven).

Tarief van invoer.

Zie verordening van 10 Mei 1887 (*Gouvernementsblad* n°. 25) juncto 11 September 1889 (*Gouvernementsblad* 1890 n°. 1) en 3 Augustus 1894 (*Gouvernementsblad* n°. 34).

Prijzen van producten.

Zie artikel 16 der verordening van 10 Mei 1887 (*Gouvernementsblad* n°. 25) voor cacao en goud; de overige artikelen zijn naar den gemiddelden prijs geschat.

BENAMING DER ARTIKELEN.	Maatstaf.	Prijs
Arrowroot	per kilogram.	f 1,00
Balata	» »	2,00
Banannen	» bos	0,35
Bacovemeel	» kilogram.	0,20
Cacao	» »	0,58
Confituren	» »	2,00
Gomma	» »	0,50
Goud	» gram.	1,37
Hout, □ of O	» M³.	20,00
» letter-	» kilogram.	0,15
» brand-	» stère.	3,00
Planken	» M³.	30,00
Huiden	» kilogram.	0,30
Koffie	» »	1,00
Kokosnoten	» stuk.	0,03
Koren (gepeld)	» kilogram.	0,15
Kwassiehout	» »	0,20
Lemmetjes, gezouten	» hectoliter.	4,50
Limoensap	» liter.	0,20
Melasse, muscovado	» »	0,06
» vacuumpan	» »	0,05
Rijst	» kilogram.	0,30
Rum of dram van 50 pct.	» liter.	0,18
Suiker, muscovado	» kilogram.	0,15
» vacuumpan, 1ste product	» »	0,17
» » naproduct	» »	0,10
Toncaboonen	» »	1,00
Vischlijm	» »	1,50

Koloniaal verslag van 1895.

II. SURINAME.

BIJLAGE **W**.

N°. 28.

STAAT van de ter landswaag gewogen en gemeten producten in 1894.

PRODUCTEN.	Hoeveelheid.
Balata	73 147^{5} K.G.
Cacao	2 909 567^{8} K.G.
Goud	937 866 gram
Hout letter-	2 532 K.G.
Id. kwassie-	16 109 K.G.
Koffie	4 506 K.G.

STAAT

AANTOONENDE DE SCHEEPVAARTBEWEGING

in 1894.

AANGEKOMEN SCHEPEN.

LANDEN of PLAATSEN van HERKOMST.	Stoomschepen.				Zeilschepen.				Totaal.	
	Met lading.		In ballast.		Met lading.		In ballast.			
	Aantal.	Tonnen van 2.83 M³.	Aantal.	Tonnen van 2.83 M³.	Aantal.	Tonnen van 2.83 M³.	Aantal.	Tonnen van 2.83 M³.	Aantal.	Tonnen van 2.83 M³.
Nederland	18	[1]) 19 806	»	»	6	1 392	»	»	24	21 198
Groot-Britannië	»	»	»	»	11	3 470	»	»	11	3 470
London, via Britsch-Guyana	10	[2]) 10 330	»	»	»	»	»	»	10	10 330
Noord-Amerika	»	»	»	»	19	6 790	»	»	19	6 790
New-York, via Curaçao, enz.	17	[3]) 18 538	»	»	»	»	»	»	17	18 538
New-York, via Trinidad	1	[4]) 1 305	»	»	»	»	»	»	1	1 305
Martinique, via Demerary	12	[5]) 6 402	»	»	»	»	»	»	12	6 402
Cayenne	»	»	16	11 842	»	»	5	369	21	12 211
Martinique	»	»	1	163	»	»	9	1 017	10	1 180
Barbados	»	»	»	»	17	1 329	1	447	18	1 776
Demerary	1	[6]) 67	»	»	70	2 128	»	»	71	2 195
Trinidad	»	»	»	»	1	82	»	»	1	82
Calcutta	»	»	»	»	2	[7]) 3 350	»	»	2	3 350
Frankrijk	»	»	1	1 805	»	»	»	»	1	1 805
Batavia	1	[8]) 2 066	»	»	»	»	»	»	1	2 066
Brazilië	»	»	»	»	»	»	1	301	1	301
Berbice	»	»	»	»	»	»	1	49	1	49
Venezuela	»	»	»	»	»	»	1	66	1	66
	60	58 514	18	13 8.0	126	18 541	18	2 249	222	93 114

[1]) Ruimte door geloste goederen ingenomen: p. m. 14 240 tonnen.
[2]) » » » » » » 1 381 »
[3]) » » » » » » 1 971 »
[4]) » » » » » » 280 »
[5]) » » » » » » 157 »
[6]) » » » » » » 3 »
[7]) Met koelie immigranten.
[8]) Met Javaansche immigranten.

VAN DE AANGEKOMEN SCHEPEN BEHOORDEN TEHUIS IN:

LANDEN.	Stoomschepen. Direct uit Nederland. Aantal.	Stoomschepen. Direct uit Nederland. Tonnen van 2,83 M³.	Stoomschepen. Van vreemde havens. Aantal.	Stoomschepen. Van vreemde havens. Tonnen van 2,83 M³.	Zeilschepen. Direct uit Nederland. Aantal.	Zeilschepen. Direct uit Nederland. Tonnen van 2,83 M³.	Zeilschepen. Van vreemde havens. Aantal.	Zeilschepen. Van vreemde havens. Tonnen van 2 83 M³.	Totaal. Aantal.	Totaal. Tonnen van 2 83 M³.
Nederland	18	19 806	18	20 604	3	650	25	1 194	64	42 254
Groot-Britannië	»	»	14	12 028	»	»	86	8 984	100	21 012
Frankrijk	»	»	28	19 886	»	»	2	214	30	20 100
Noord-Amerika	»	»	»	»	»	»	16	6 119	16	6 119
Denemarken	»	»	»	»	2	474	1	138	3	612
Noorwegen	»	»	»	»	1	268	4	1 562	5	1 830
Duitschland.	»	»	»	»	»	»	1	358	1	358
Oostenrijk	»	»	»	»	»	»	2	763	2	763
Venezuela	»	»	»	»	»	»	1	66	1	66
	18	19 806	60	52 518	6	1 392	138	19 398	222	93 114

VERTROKKEN SCHEPEN.

LANDEN of PLAATSEN van BESTEMMING.	Stoomschepen.				Zeilschepen.				Totaal.	
	Met lading.		In ballast.		Met lading.		In ballast.			
	Aantal.	Tonnen van 2.83 M³.	Aantal.	Tonnen van 2.83 M³.	Aantal.	Tonnen van 2.83 M³.	Aantal.	Tonnen van 2.83 M³.	Aantal.	Tonnen van 2.83 M³.
Nederland	18	[1] 19 806	1	2 066	5	1 071	»	»	24	22 943
Groot-Britannië	»	»	»	»	6	1 540	1	1 737	7	3 277
Londen, via Britsch-Guyana	7	[2] 6 889	1	927	»	»	»	»	8	7 816
Noord-Amerika	1	[3] 1 305	»	»	14	4 745	»	»	15	6 050
New-York, via Curaçao, enz.	18	[4] 19 806	»	»	»	»	»	»	18	19 806
Martinique, via Demerary	6	[5] 3 270	6	2 994	»	»	»	»	12	6 264
Cayenne	»	»	17	12 047	»	»	2	124	19	12 171
Martinique	»	»	»	»	10	1 086	1	49	11	1 135
Barbados	»	»	1	163	8	[6] 658	19	4 911	28	3 732
Demerary	1	[3] 1 025	1	1 479	41	[7] 925	28	1 240	71	4 667
St. Kitts	»	»	»	»	»	»	1	301	1	301
Cuba	»	»	»	»	»	»	1	386	1	386
Mexico	»	»	»	»	»	»	2	735	2	735
Jamaïca	»	»	»	»	»	»	1	295	1	295
Brazilië	»	»	1	1 805	»	»	»	»	1	1 805
St. Martin	»	»	»	»	»	»	1	240	1	240
Trinidad	»	»	»	»	»	»	1	392	1	392
St. Thomas	»	»	»	»	»	»	1	464	1	464
Berbice	»	»	»	»	»	»	1	55	1	55
	51	52 111	28	21 481	84	10 023	60	10 929	223	94 544

[1] Ruimte door ingeladen productie ingenomen: p. m. 1 610 tonnen.
[2] » » » » » » 187 »
[3] » » » » » » 70 »
[4] » » » » » » 1 402 »
[5] » » » » » » 40 »
[6] » » » » » » 140 »
[7] » » » » » » 450 »

VAN DE VERTROKKEN SCHEPEN BEHOORDEN TEHUIS IN:

LANDEN.	Stoomschepen.				Zeilschepen.				Totaal.	
	Direct naar Nederland.		Naar vreemde plaatsen.		Direct naar Nederland.		Naar vreemde plaatsen.			
	Aantal.	Tonnen van 2.83 M³.	Aantal.	Tonnen van 2.83 M³.	Aantal.	Tonnen van 2.83 M³.	Aantal	Tonnen van 2.83 M³.	Aantal.	Tonnen van 2.83 M³.
Nederland	19	21 872	18	19 806	3	597	26	1 497	66	43 772
Groot-Britannië	»	»	14	12 028	»	»	85	9 156	99	21 184
Frankrijk	»	»	28	19 886	»	»	2	214	30	20 160
Amerika	»	»	»	»	»	»	15	5 598	15	5 598
Denemarken	»	»	»	»	2	474	1	138	3	612
Noorwegen	»	»	»	»	»	»	7	2 540	7	2 540
Duitschland	»	»	»	»	»	»	1	358	1	358
Oostenrijk	»	»	»	»	»	»	1	314	1	314
Venezuela	»	»	»	»	»	»	1	66	1	66
	19	21 872	60	51 720	5	1 071	139	19 881	223	94 544

STAAT

VAN DEN

IN- EN DOORVOER VAN HET ENTREPOT TE PARAMARIBO

in 1894.

ARTIKELEN.	Aanvoer in het entrepot van:				
	Nederland.	Groot-Britannië.	Noord Amerika.	Andere vreemde plaatsen.	Totaal.
	Hoeveelheid.	Hoeveelheid.	Hoeveelheid.	Hoeveelheid.	Hoeveelheid.
Aardewerk	2 vaten	»	»	»	2 vaten
Idem	»	1 kist	»	»	1 kist
Apollinaris water	26 kisten	»	»	»	26 kisten
Bloedkoralen	»	»	»	1 kist	1 kist
Bier	16 kisten	»	»	»	16. vaten
Idem	186 manden	»	»	»	186 manden
Idem	60 kisten	»	»	»	60 kisten
Brandewijn	9 vaten	»	»	1 vat	10 vaten
Idem	3155 groene kelders	»	»	»	55 groene kelders
Bitter	12 kisten	»	»	»	12 kisten
Blik	»	»	»	10 kisten	10 kisten
Boter	2 kisten	»	»	»	2 kisten
Cognac	1788 kisten	»	»	358 kisten	46 kisten
Cherry cordial	15 kisten	»	»	»	15 kisten
Champagne	25 kisten	2 kisten	»	10 kisten	37 kisten
Drukwerk	»	»	1 pak	»	1 pak
Dhol	»	50 zakken	»	»	50 zakken
Eau de cologne	4 kisten	»	»	»	4 kisten
Echantillon	»	»	»	1 kist	1 kist
Eetwaren	7 kisten	»	»	»	7 kisten
Ganje	»	»	»	7 kisten	7 kisten
Garen	»	»	»	1 kist	1 kist
Geweren	2 kisten	2 kisten	»	»	4 kisten
Glaswerk	»	»	10 kisten	»	10 kisten
Gemberwijn	20 kisten	»	»	»	20 kisten
Gedistilleerd (monsters)	1 kist	»	»	»	1 kist
Grutterswaren	19 vaten	»	»	»	19 vaten
Gignolet	»	»	»	1 kist	1 kist
Ghee	»	»	»	4 kisten	4 kisten
Hagels	»	1 vat	»	»	1 vat
Houweelen	»	»	»	1 vat	1 vat
Houwers	»	»	»	3 kisten	3 kisten
Instrumenten (muziek)	1 kist	»	»	»	1 kist
Jenever	3486 roode kelders	»	»	69 roode kelders	55 roode kelders
Idem	3486 groene »	»	»	254 groene »	40 groene »
Idem	269 witte »	»	»	»	69 witte »
Idem	36 vaten	»	»	»	36 vaten
Idem	»	»	»	»	»
Kurken	4 balen	»	»	1 baal	5 balen
Kuzen	4 pakken	»	»	»	4 pakken

Doorvoer uit het entrepot naar:

Nederland.	Groot-Britannië.	Noord-Amerika.	Andere vreemde plaatsen.	TOTAAL.	*Aanmerkingen.*
Hoeveelheid.	Hoeveelheid.	Hoeveelheid.	Hoeveelheid.	Hoeveelheid.	
»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	
»	»	»	1 kist	1 kist	
»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	
2 kisten	»	»	»	2 kisten	
»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	
»	»	»	6 kisten	6 kisten	
»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	
1 roode kelder	»	21 roode kelders	273 roode kelders	295 roode kelders	
»	»	»	796 groene »	796 groene »	
»	»	7 witte kelders	42 witte »	49 witte »	
»	»	»	2 vaten	2 vaten	
70 liters	»	»	»	70 liters	
»	»	»	»	»	
»	»	»	30 kistjes	30 kistjes	

ARTIKELEN.	Aanvoer in het entrepot uit:				
	Nederland.	Groot-Brittannië	Noord-Amerika.	Andere vreemde plaatsen.	TOTAAL.
	Hoeveelheid.	Hoeveelheid.	Hoeveelheid.	Hoeveelheid.	Hoeveelheid.
Karton	1 kist	»	»	»	1 kist
Kramerijen	6 kisten	»	»	2 kisten	8 kisten
Lucifers	3 kisten	»	40 kisten	»	43 kisten
Leder	1 kist	»	»	»	1 kist
Idem	2 rollen	»	»	»	2 rollen
Likeur	»	»	»	»	»
Manufacturen	9 kisten	»	»	5 kisten	14 kisten
Idem	1 baal	2 balen	»	1 baal	4 balen
Idem	»	»	»	6 pakken	6 pakken
Medicijnen	»	»	»	1 kist	1 kist
Idem	»	»	2 balen	»	2 balen
Mondwater	1 kist	»	»	»	1 kist
Meubels	9 colli	»	»	»	9 colli
Maskers	»	»	»	1 kist	1 kist
Olie (kerosine)	»	»	10 144 kisten	60 kisten	10 204 kisten
Oleomargerine	»	»	39 kisten	»	39 kisten
Opium	4 kisten	»	»	1 kist	5 kisten
Idem	»	»	»	1 trommel	1 trommel
Papier	5 kisten	»	»	»	5 kisten
Idem	2 kratten	»	»	»	2 kratten
Idem	»	»	2 pakken	»	2 pakken
Percussions	2 kisten	22 kisten	»	»	24 kisten
Porter	5 vaten	5 vaten	»	»	10 vaten
Provisiën	9 kisten	12 kisten	»	»	21 kisten
Parfumeriën	2 kisten	»	»	»	2 kisten
Rijst	479 balen	»	»	»	479 balen
Rum	»	»	»	2 vaten	2 vaten
Sigaren	58 kisten	»	»	1 kist	59 kisten
Idem	»	»	»	»	»
Idem	»	»	»	»	»
Suiker	9 vaten	»	»	5 vaten	14 vaten
Staal- of bronwater	10 kisten	»	»	»	10 kisten
Schoenen	3 kisten	»	»	»	3 kisten
Schoppen	»	»	»	2 vaten	2 vaten
Suikergoed	»	4 kisten	»	»	4 kisten
Spijkers	41 vaatjes	»	»	»	41 vaatjes
Tabak	3 kisten	»	7 kisten	»	10 kisten
Idem	»	»	170 vaten	»	170 vaten
Thee	1 kist	2 kisten	»	»	3 kisten
Trommels	2 kisten	»	»	»	2 kisten

Doorvoer uit het entrepot naar:					
Nederland.	Groot-Britannië.	Noord-Amerika.	Andere vreemde plaatsen.	TOTAAL.	*Aanmerkingen.*
Hoeveelheid.	Hoeveelheid.	Hoeveelheid.	Hoeveelheid.	Hoeveelheid.	
»	»	»	»	»	
»	»	»	1 kist	1 kist	
»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	
»	»	»	2 kisten	2 kisten	
1 kist	»	»	»	1 kist	
»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	
»	»	»	1 vat	1 vat	
»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	
»	»	»	100 balen	100 balen	
»	»	»	»	»	
»	»	»	6 kisten	6 kisten	
»	»	21 kistjes	170 kistjes	191 kistjes	
»	»	1 500 stuks	15 000 stuks	16 500 stuks	
»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	
»	»	»	3 vaten	3 vaten	
»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	

ARTIKELEN.	Aanvoer in het entrepot van: Nederland.	Groot Britannië.	Noord-Amerika.	Andere vreemde plaatsen.	Totaal.
	Hoeveelheid.	Hoeveelheid.	Hoeveelheid.	Hoeveelheid.	Hoeveelheid.
Trommels	»	»	»	3 nesten	3 nesten
Verfkwasten	»	1 kist	»	»	1 kist
Vermouth	40 kisten	»	»	»	40 kisten
Victoriawater	10 kisten	»	»	»	10 kisten
Wijn	37 kisten	66 kisten	»	32 kisten	135 kisten
Idem	17 vaten	19 vaten	»	21 vaten	57 vaten
Whisky	37 kisten	5 kisten	»	»	42 kisten
Zeep	9 kisten	»	60 kisten	»	69 kisten
Zout	»	»	1 kist	»	1 kist
Idem	»	»	1 pak	»	1 pak

Doorvoer uit het entrepot naar:					Aanmerkingen.
Nederland.	Groot-Britannië.	Noord-Amerika.	Andere vreemde plaatsen.	TOTAAL.	
Hoeveelheid.	Hoeveelheid.	Hoeveelheid.	Hoeveelheid.	Hoeveelheid.	
»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	

ZITTING 1895 — 1896. — 5.

Koloniaal verslag van 1895.

II. SURINAME.

BIJLAGE **Z**[1].

N°. 31.

POSTVERKEER IN 1894.

I. VERZENDING.

LANDEN.	Gewone brieven.		Briefkaarten.		Gedrukte stukken.
	Gefrankeerde.	Ongefrankeerde.	Enkele.	Betaald antwoord.	
Europa.					
Duitschland met Helgoland	2 598	40	91	16	915
Oostenrijk-Hongarije	300	»	2	»	23
België	883	9	19	9	90
Bulgarije	7	»	»	»	»
Denemarken met IJsland en de Faroër eilanden	5	»	»	»	»
Spanje met Andorra, de Balearische en Canarische eil.	6	»	»	»	»
Frankrijk met Monaco	1 901	11	37	20	1 930
Groot-Britannië	8 720	113	111	3	3 567
Griekenland met de Ionische eilanden	2	»	»	»	»
Italië met San Marino	255	17	3	»	22
Luxemburg	17	»	»	»	»
Montenegro	9	»	»	»	»
Noorwegen	303	5	»	»	»
Nederland	63 842	791	1 501	131	21 378
Portugal met Madeira en de Azorische eilanden	881	3	5	»	»
Roumenië	7	»	»	»	»
Europeesch Rusland	73	»	»	»	»
Servië	5	»	»	»	»
Zweden	48	»	»	»	»
Zwitserland	175	3	7	»	»
Europeesch Turkije	11	»	»	»	»
Malta, Gibraltar	3	»	»	»	»
Afrika.					
Algiers en Tunis	4	»	»	»	»
Congo	31	»	»	»	»
Egypte met Nubië en Soudan	5	»	»	»	»
Liberia	1	»	»	»	»
Britsche koloniën met Zanzibar	6	»	»	»	»
Fransche koloniën	7	»	»	»	»
Portugeesche koloniën	23	»	»	»	»
Koloniën en landen niet behoorende tot de postvereeniging	76	»	»	»	»
Amerika.					
Vereenigde Staten van Noord-Amerika	8 487	53	129	7	1 48
Argentijnsche Republiek	7	»	»	»	»
Brazilië	105	»	5	»	27
Canada	41	»	11	»	15
Chili	17	»	»	»	»
Columbia	43	»	»	»	13
Costa Rica	5	»	»	»	»
Republiek Dominica	7	»	»	»	»

Papiers d'affaires.	Stalen van koopwaren.	Dienststukken.		TOTAAL der vorige kolommen.	Aangeteekende zendingen.		Post-pakketten	Berichten van ontvangst.
		Brieven.	Andere voorwerpen.		Brieven.	Andere voorwerpen.		
66	159	35	»	3 920	191	39	3	41
»	»	»	»	325	30	»	»	3
15	3	30	»	1 058	41	18	1	5
»	»	»	»	7	»	»	»	»
»	»	»	»	5	»	»	»	»
»	»	»	»	6	»	»	»	»
45	121	49	»	4 134	188	27	1	5
93	153	17	»	12 777	470	39	10	23
»	»	»	»	2	1	»	»	»
11	10	27	»	345	34	»	»	2
»	»	28	»	45	2	»	»	»
»	»	»	»	9	»	»	»	»
»	»	»	»	308	15	»	»	»
683	1 471	105	12	89 914	2 235	279	128	87
»	»	»	»	889	111	»	»	»
»	»	»	»	7	»	»	»	»
»	»	»	»	73	7	»	»	1
»	»	»	»	5	»	»	»	»
»	»	»	»	48	»	»	»	»
»	»	143	9	337	17	1	»	1
»	»	»	»	11	»	»	»	»
»	»	»	»	3	»	»	»	»
»	»	»	»	4	»	»	»	»
»	»	»	»	31	»	»	»	»
»	»	»	»	5	»	»	»	»
»	»	»	»	1	»	»	»	»
»	»	»	»	6	»	»	»	»
»	»	»	»	7	»	»	»	»
»	»	»	»	23	»	»	»	»
»	»	»	»	76	»	»	»	»
71	199	21	»	10 430	362	27	»	25
»	»	»	»	7	2	»	»	1
»	»	»	»	137	16	1	»	5
»	»	»	»	64	3	»	»	»
»	»	»	»	17	1	»	»	»
»	»	»	»	56	6	»	»	1
»	»	»	»	5	»	»	»	»
»	»	»	»	7	»	»	»	»

LANDEN.	Gewone brieven.		Briefkaarten.		Gedrukte stukken.
	Gefrankeerde.	Ongefrankeerde.	Enkele	Betaald antwoord.	
Haïti	63	7	»	»	»
Republiek Honduras	»	»	»	»	»
Mexico	87	»	»	»	»
Paraguay	1	»	»	»	»
Peru	13	»	»	»	»
Salvador	3	»	»	»	»
Uruguay	1	»	»	»	»
Venezuela	447	5	13	»	29
Britsche koloniën	9 519	549	122	»	82 511
Deensche koloniën	421	2	»	»	37
Spaansche koloniën	63	»	»	»	»
Fransche koloniën	1 215	67	21	»	601
Curaçao en onderhoorigheden	4 790	93	80	7	1 035
Azië.					
China en Korea	259	9	»	»	»
Britsch-Indië met Birma	673	48	»	»	10
Japan	9	»	»	»	»
Perzië	5	»	»	»	»
Siam	3	»	»	»	»
Britsche koloniën	121	»	»	»	»
Fransche koloniën	41	»	»	»	»
Nederlandsche koloniën	737	32	50	5	99
Australië.					
Britsche koloniën	19	»	»	»	»
Fransche koloniën	5	»	»	»	»
Koloniën en landen niet behoorende tot de postvereeniging	71	»	»	»	»
	107 482	1 857	2 207	198	113 782

Papiers d'affaires.	Stalen van koopwaren.	Dienststukken.		TOTAAL der vorige kolommen.	Aangeteekende zendingen.		Post-pakketten.	Berichten van ontvangst.
		Brieven.	Andere voorwerpen.		Brieven.	Andere voorwerpen.		
»	»	»	»	70	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	87	»	»	»	»
»	»	»	»	1	»	»	»	»
»	»	»	»	13	1	»	»	»
»	»	»	»	3	»	»	»	»
»	»	»	»	1	»	»	»	»
»	»	»	»	494	»	1	»	»
63	157	121	»	93 042	995	45	»	27
»	»	»	»	460	»	»	»	»
»	»	»	»	63	»	»	»	»
21	19	17	»	1 961	59	»	1	»
55	60	76	»	6 196	183	18	4	3
»	»	»	»	268	17	»	»	»
»	»	»	»	731	92	»	»	2
»	»	»	»	9	»	»	»	»
»	»	»	»	5	»	»	»	»
»	»	»	»	3	»	»	»	»
»	»	»	»	121	7	»	»	»
»	»	»	»	41	»	»	»	»
34	22	54	»	1 033	74	19	»	16
»	»	»	»	19	5	»	»	»
»	»	»	»	5	»	»	»	»
»	»	»	»	71	»	»	»	»
1 157	2 374	723	21	229 801	5 145	514	148	248

ZITTING 1895 — 1896. — 5.

Koloniaal verslag van 1895.

II. SURINAME.

BIJLAGE Z².

N°. 32

POSTVERKEER IN 1894.

II. ONTVANGST.

LANDEN.	Gewone brieven.		Briefkaarten		Gedrukte stukken.
	Gefrankeerde.	Ongefrankeerde.	Enkele.	Betaald antwoord.	
Europa					
Duitschland met Helgoland	3 010	76	145	18	13 42
Oostenrijk-Hongarije	780	15	22	44	53
België	924	38	29	51	62
Bulgarije	17	28	»	55	2
Denemarken met IJsland en de Faroër eilanden	90	15	»	»	7
Spanje met Andorra, de Balearische en Canarische eilanden	55	»	10	»	
Frankrijk met Monaco	2 624	248	116	153	9 83
Groot-Britannië	16 395	740	148	30	62 87
Griekenland met de Ionische eilanden	26	8	8	1	3
Italië met San Marino	718	94	25	»	61
Luxemburg	223	10	6	»	1
Montenegro	15	9	10	11	»
Noorwegen	225	48	11	»	6
Nederland	39 912	1015	1 238	123	95 38
Portugal met Madeira en de Azorische eilanden	2 503	49	56	8	24
Roumanië	27	8	11	»	»
Europeesch Rusland	135	9	12	»	»
Servië	40	6	9	»	
Zweden	159	8	5	6	1
Zwitserland	405	13	68	»	1
Europeesch Turkije	36	8	15	»	1
Malta, Gibraltar	35	10	13	2	
Afrika.					
Algiers en Tunis	15	5	15	6	
Congo	16	6	11	»	»
Egypte met Nubië en Soudan	43	11	8	»	»
Liberia	36	8	7	»	»
Marocco en Tripoli	55	9	5	»	1
Britsche koloniën met Zanzibar	95	11	4	»	»
Fransche koloniën	8	8	»	»	»
Italiaansche koloniën	2	»	»	»	»
Portugeesche koloniën	15	8	»	»	»
Koloniën en landen niet behoorende tot de postvereeniging	75	9	»	»	»
Amerika.					
Vereenigde Staten van Noord-Amerika	7 524	238	65	6	7 93
Argentijnsche Republiek	45	6	»	»	2
Bolivia	40	8	»	»	1
Brazilië	101	9	»		»
Canada	136	18	8		1

Papiers d'affaires.	Stalen van koopwaren.	Dienststukken. Brieven.	Dienststukken. Andere voorwerpen.	TOTAAL der vorige kolommen.	Aangeteekende zendingen. Brieven.	Aangeteekende zendingen. Andere voorwerpen.	Post-pakketten	Berichten van ontvangst.
38	305	185	»	17 202	145	19	4	18
13	46	»	»	1 428	34	11	»	»
15	75	45	»	1 805	64	»	»	»
»	»	»	»	127	»	»	»	»
»	15	»	»	194	»	»	»	»
7	8	»	»	89	4	»	»	19
66	495	58	»	13 596	110	18	4	19
145	708	82	»	81 121	607	58	7	78
2	»	»	»	81	»	»	»	20
18	19	20	»	1 510	35	»	»	»
»	»	45	»	300	4	»	»	»
6	»	»	»	51	»	»	»	»
»	»	»	»	350	10	»	»	»
718	2 342	312	»	141 051	2 036	123	208	76
»	»	»	»	2 857	50	»	»	»
14	»	»	»	60	»	»	»	»
»	»	»	»	156	»	»	»	»
»	»	»	»	63	»	»	»	»
»	»	»	»	191	»	»	»	»
»	»	265	»	774	24	»	»	»
»	»	»	»	69	»	»	»	»
»	»	»	»	68	»	»	»	»
»	»	»	»	50	4	»	»	»
»	»	»	»	33	8	»	»	»
»	»	»	»	62	»	»	»	»
»	»	»	»	51	»	»	»	»
»	»	»	»	82	3	»	»	»
»	»	»	»	110	»	»	»	»
»	»	»	»	16	»	»	»	»
»	»	»	»	2	»	»	»	»
»	»	»	»	23	»	»	»	»
»	»	»	»	84	»	»	»	»
33	75	23	»	15 899	»	»	»	38
»	»	»	»	74	211	23	»	»
»	»	»	»	53	»	»	»	»
»	»	»	»	110	»	»	»	»
»	»	9	»	181	14	»	»	»

LANDEN.	Gewone brieven.		Briefkaarten.		Gedrukte stukken.
	Gefrankeerde.	Ongefrankeerde.	Enkele	Betaald antwoord.	
Chili	43	6	»	»	»
Columbia	243	»	15	»	18
Costa Rica	14	4	»	»	»
Republiek Dominica	8	»	»	»	»
Ecuador	13	»	»	»	»
Guatemala	26	»	»	»	»
Haïti	35	14	»	»	»
Republiek Honduras	48	15	»	»	»
Mexico	54	9	»	»	»
Nicaragua	38	»	»	»	»
Paraguay	25	»	»	»	»
Peru	21	»	»	»	»
Salvador	14	»	»	»	»
Uruguay	715	»	»	»	»
Venezuela	515	42	38	»	»
Britsche koloniën	11 420	719	195	18	53 218
Deensche koloniën	809	25	28	»	28
Spaansche koloniën	100	19	»	8	»
Fransche koloniën	1 812	58	28	»	812
Curaçao en onderhoorigheden	2 859	93	88	15	913
Azië.					
China en Korea	314	21	»	»	»
Britsch-Indië met Birma	795	121	9	»	54
Aden en Mascate	»	»	»	»	»
Japan	8	»	»	»	»
Perzië	4	»	»	»	»
Aziatisch Rusland	5	»	»	»	»
Siam	17	»	»	»	»
Aziatisch Turkije	1	»	»	»	»
Britsche koloniën	33	18	»	»	»
Fransche koloniën	9	»	»	»	»
Portugeesche koloniën	2	»	»	»	»
Nederlandsche koloniën	612	8	24	»	68
Australië.					
Hawaïi of Sandwich-eilanden	14	»	»	»	»
Britsche koloniën	13	»	»	»	»
Spaansche koloniën	8	»	»	»	»
Fransche koloniën	16	»	»	»	»
Portugeesche koloniën	2	»	»	»	»
Koloniën en landen niet behoorende tot de postvereeniging	66	»	»	»	»
	97 291	3 991	2 515	560	246 92[illegible]

Papiers d'affaires	Stalen van koopwaren.	Dienststukken Brieven.	Dienststukken Andere voorwerpen	TOTAAL der vorige kolommen.	Aangeteekende zendingen. Brieven.	Aangeteekende zendingen. Andere voorwerpen.	Post-pakketten.	Berichten van ontvangst.
»	»	»	»	49	12	»	»	»
»	»	8	»	284	»	»	»	»
»	»	»	»	18	»	»	»	»
»	»	»	»	8	»	»	»	»
»	»	»	»	13	»	»	»	»
»	»	»	»	26	»	»	»	»
»	»	»	»	49	8	»	»	»
»	»	»	»	63	»	»	»	»
»	»	»	»	63	19	»	»	»
»	»	»	»	38	»	»	»	»
»	»	»	»	25	»	»	»	»
»	»	»	»	21	»	»	»	»
»	»	»	»	14	»	»	»	»
»	»	»	»	715	»	»	»	»
»	»	»	»	595	»	»	»	»
75	315	111	»	66 071	40	»	»	»
»	»	»	»	890	145	8	»	29
18	»	»	»	145	18	»	»	»
»	25	48	»	2 783	»	»	»	»
31	26	68	»	4 093	19	10	»	8
»	»	»	»	335	»	»	»	»
18	»	28	»	1 025	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	29
»	»	»	»	8	»	»	»	»
»	»	»	»	4	»	»	»	»
»	»	»	»	5	»	»	»	»
»	»	»	»	17	»	»	»	»
»	»	»	»	1	»	»	»	»
»	»	»	»	51	21	»	»	14
»	»	»	»	9	»	»	»	»
»	»	»	»	2	»	»	»	»
6	21	58	»	807	»	»	»	»
»	»	»	»	14	4	»	»	»
»	»	»	»	13	5	»	»	»
»	»	»	»	8	5	»	»	»
»	»	»	»	16	»	»	»	»
»	»	»	»	2	8	»	»	»
»	»	»	»	66	»	»	»	»
1 223	4 445	1 365	»	358 319	3 667	279	223 *)	348

*) Onder dit cijfer zijn begrepen zeven pakketten op het eind van December 1894 naar Nickerie verzonden, welke door dat kantoor nog niet zijn verantwoord.

BEKNOPTE OPGAVE van de begrenzing der nieuwe districten.

Krachtens de verordening van 12 April 1893 (*Gouvernementsblad* 1894 n°. 7), *houdende verdeeling der kolonie Suriname in districten*, behooren thans:

1°. tot het district Nickerie:

de plantages en gronden aan de Nickerierivier, alsmede die aan de kust tot de lijn loopende van de monding der Koffiemakkakreek noordwaarts;

2°. tot het district Coronie:

de plantages en gronden, gelegen aan de kust van de lijn loopende van de monding der Koffiemakkakreek noordwaarts tot de Peruviakreek aan de Coppename;

3°. tot het district Boven- en Beneden-Saramacca:

de plantages aan de Saramaccarivier en aan de in die rivier uitstroomende kreken;

4°. tot het district Beneden-Suriname:

de plantages aan den linkeroever der Suriname van en met Leoneberg tot en met den grond Combé; de plantage aan den rechteroever der Suriname van en met La Liberté tot en met Nieuw Amsterdam en voorts die gelegen tusschen de westelijke grens van Leyerdorp en de monding der Jonkermanskreek, alsmede de aan die kreek verder gelegen gronden; de plantages aan den rechteroever der Pauluskreek met inbegrip van Amsterdam en Richelieu van af Oud-Kronenburg tot een bare monding, de plantages Ma Retraite en Tourtonne; de gronden Wolffenbuttel, Charlesburg, Industrie, Cayenne, Oldenburg, Mon Divertissement, Vaderzorg, Rosina, Peu et Content, de plantage Kwatta en de gronden Metonshoop, Toevlugt, Hermitage, Zorg en Hoop, Flora, Duisburg en Onverwacht. Verder de perceelen begrensd door den Kwatteweg, den Eersten Rijweg, den Gemeenen Landsweg en den Tweeden Rijweg;

5°. tot het district Beneden-Para:

de gronden aan het pad van Wenica te beginnen met de Goede Verwachting tot het punt waar dit in Zuid-Oostelijke richting naar Onoribo is verlengd en de plantages Beekhuizen, Livorno, Dijkveld en Tout-lui-faut;

6°. tot het district Boven-Para:

de plantages aan de Para en aan de daarin uitstroomende kreek en benevens die aan het Verlengde Wenicapad en de plantages aan den linkeroever der Suriname tusschen de monding der Para en de Doorsnede;

7°. tot het district Boven Suriname:

de plantages en gronden aan den linkeroever der Suriname, te beginnen met den Zuidelijken oever der Doorsnede en vervolgens de rivier opwaarts; die aan den rechteroever te beginnen met de Hoop en voorts de rivier opwaarts; de plantages aan den linkeroever der Pauluskreek; de gronden aan de oevers van de Surnauskreek en die aan de Marechalskreek;

8°. tot het district Beneden-Commewijne:

de plantages en gronden aan den rechteroever der Commewijne, te beginnen met Leijerdorp tot en met Constantia, de plantages en gronden aan den linkeroever der Commewijne, te beginnen met Zoelen tot en met Nieuw-Roland; de plantages en gronden aan de Hoer-Helenakreek en Commetewanekreek; die ten Westen van de Warappekreek en het Warappekanaal en de plantages Schoonoord, Hooyland, Slootwijk, Lustwijk en Klein-Polen;

9°. tot het district Boven-Commewijne:

de plantages en gronden aan den linkeroever der Cottica, te beginnen met Sommelsdijk tot en met Nieuw-Clarenbeek en die gelegen aan de Commewijne en aan de daarin uitloopende stroomen en kreken;

10°. tot het district Cottica:

de plantages en gronden ten Oosten van de Warappekreek en het Warappekanaal, die aan de Matappica, het kanaal van Matappica de Tapoeripa, het kanaal van Tapoeripa, de Cabbeakreek, de Motkreek en de Oranjekreek; de plantages aan den rechteroever der Cottica van af de plantage de Jonge Bijenkorf, de plantages aan den linkeroever der Cottica, te beginnen met Constantia en vervolgens de Cottica opwaarts en eindelijk alle plantages gelegen aan de in de Cottica uitloopende kreken.

Bij vergelijking van de oude met de nieuwe verdeeling behooren dus voortaan tot het commissariaat van:

a. Beneden-Suriname:

de gronden ten Westen van den Eersten Rijweg, die langs den Verlengden Gemeenen Landsweg; alsmede de grond Hermitage, welke vroeger deel uitmaakten van Paramaribo; voorts la Liberté aan den rechteroever der Suriname, het Eiland, Buitenzorg, Aurora, Amsterdam, Bel à Soir, Mon Repos, Richelieu, La Paix, de Eenzaamheid en Parcabo, aan den rechteroever der Pauluskreek.

Deze aan den rechteroever der Pauluskreek gelegen gronden, van af het eiland tot en met Parcaba, zijn van het commissariaat van Boven-Suriname naar dit commissariaat overgebracht.

b. **Boven-Para**:

de plantage Houttuin, welke tot het commissariaat van Beneden-Para behoorde; de gronden gelegen op het eiland, gevormd door de Parakreek, de rivier Suriname en de Doorsnede.

d. **Beneden-Commewijne**:

de gronden aan de beide oevers van de Commetewanekreek, alsmede Hooiland, Lustwijk, Schoonoord, Constantia, Nieuw Meerzorg, Bruinendaal, Reijnsdorp en de verdere gronden ten Westen van de Warappekreek en het Warappekanaal.

e. **Boven-Commewijne**:

de gronden Sommelsdijk, Broedersgift, Bergerac, Breukelwaard, Groot Jalouzie, Mijnhoop, Pietersburg, Nieuw Clarenbeek, Vossenburg en Fairfield.

f. **Cottica**:

alle gronden van af den Oostelijken oever van de groote Matappica- en Warappekreken en het Warappekanaal ten Noorden van de rivier Cottica, alsmede de gronden ten Zuiden van die rivier van af de Oostelijke grens van Nieuw-Clarenbeek, welke vroeger onder het commissariaat van Perica ressorteerden.

g. **Beneden-Saramacca**:

alle gronden aan de beide oevers der rivier Saramacca, Zuidwaarts van Hamburg en Uitkijk tot de monding van de kleine Poicakreek, alzoo de gronden Mabo, Boston, Sublen aan den linkeroever, de Nieuwe Hoop, Pietersburg, Caroline, La Resolution, Antigua, Jacobslust en Voorburg aan den rechteroever, welke vroeger tot het commissariaat van Boven-Saramacca behoorden.

De verandering der grenzen van Nickerie en Coronie en de vaststelling van de grens van het district Marowijne geven geene aanleiding tot het overgaan van bestaande plantages en gronden van het eene district naar het andere.

BIJLAGEN

BEHOORENDE BIJ HET

VERSLAG BETREFFENDE SURINAME VAN 1895.

Koloniaal verslag van 1895.

III. CURAÇAO.

VERSLAG.

N°. 1.

A. Bevolking.

Eene statistiek van de bevolking, de geboorten, de sterfgevallen en de huwelijken op de verschillende eilanden der kolonie Curaçao over de jaren 1889—1884 wordt aangetroffen in bijlage **A** van dit verslag; terwijl de ondervolgende staat aantoont, hoe de ingezetenen op het einde van 1894 waren te verdeelen naar hunne geboorteplaatsen en naar de kerkgenootschappen waartoe zij behoorden.

In dezen staat zijn, in tegenstelling met de statistiek in bijlage **A**, ook de onderofficieren en manschappen van het garnizoen begrepen.

	Getalsterkte der bevolking.	WAARVAN GEBOREN:				INDEELING NAAR DE KERKGENOOTSCHAPPEN.			
		op het eiland.	elders in West-Indië.	in Nederland.	in andere oorden.	Hervormden.	Methodisten.	Roomsch-Katholieken.	Israëlieten.
Curaçao	a) 23 015	26 221	361	407	1 026	1 744	„	25 422	848
Bonaire	4 341	4 294	12	16	19	133	„	4 204	4
Aruba.	8 182	8 088	26	13	63	545	„	7 636	1
St. Martin (Ned. ged.). . .	3 608	3 502	96	8	2	2 580	„	1 028	„
St. Eustatius	1 714	1 565	141	4	4	„	1 454	260	„
Saba	2 029	1 993	18	4	14	1 343	„	686	„
Totaal	47 889	45 655	654	452	1 128	6 345	1 454	39 236	853

Op de bovengenoemde eilanden bedroeg het getal gehuwden, weduwnaars en weduwen respectievelijk 1849, 1038, 1952, 568, 315 en 599.

Van de geboorten waren in 1894:

	in echt.	buiten echt.
op Curaçao	342	605
„ Bonaire	121	80
„ Aruba.	139	73
„ St. Martin (Ned. ged.)	46	79
„ St. Eustatius	19	34
„ Saba	67	15

Bij opvolgend huwelijk werden op die eilanden gewettigd respectievelijk 47, 0, 44, 14, 2 en 0 kinderen.

Ter voldoening aan art. 1 der verordening van 1874 (*Publicatieblad* n°. 22) werden als ingezetenen ingeschreven: op Aruba 7, op St. Martin (Ned. ged.) 30 en op Saba 22 personen.

Op Curaçao, Bonaire en St. Eustatius had geen inschrijving plaats.

B. Mededeelingen van algemeenen aard.

Ook in 1894 bleven orde en rust in de kolonie ongestoord.

Het jaar 1894 kenmerkte zich door eene buitengewone droogte op al de eilanden der kolonie, eerst op het einde van het jaar viel er eenige regen.

De vreemde oorlogsschepen welke Curaçao in 1894 hebben bezocht zijn vermeld in het vorig verslag.

In de maand Februari 1895 werd de haven van genoemd eiland bezocht door het Engelsch oorlogsstoomschip *Tartar*, commandant G. Stafford, welke bodem, na steenkolen te hebben ingenomen, denzelfden dag weder vertrok.

In aansluiting aan hetgeen in het vorig verslag is medegedeeld omtrent het herstel van de diplomatieke betrekkingen tusschen Nederland en Venezuela, wordt hierhij vermeld dat de Gouverneur der kolonie de opdracht ontving om een schrijven van Hare Majesteit de Koningin-Weduwe, Regentes aan den constitutioneelen President van Venezuela te overhandigen in antwoord op de geloofsbrieven, waarbij generaal Tosta Garcia als buitengewoon gezant en gevolmachtigd minister bij het Hof

a) Een persoon heeft opgegeven te zijn vrijdenker.

te 's Gravenhage is geaccrediteerd, en bij die overhandiging de gevoelens van waardeering der Nederlandsche Regeering te vertolken wegens de démarches door de regeering van Venezuela gedaan om de diplomatieke betrekkingen tusschen beide Staten te herstellen.

Tot het vervullen van die opdracht vertrok de Gouverneur den 27sten October 1894 aan boord van Hr. Ms. korvet *Alkmaar* naar La Guaira; hij keerde aan boord van dienzelfden bodem den 13den November terug.

De onderstand, welke krachtens art. 21 van de wet van 3 Augustus 1862 (*Staatsblad* n°. 56) aan hulpbehoevende vrijgemaakten werd verleend, bedroeg in 1894: op Curaçao f 1920,85, op Bonaire f 400, op Aruba f 200, op St. Martin (Ned. ged.) f 819,75, op St. Eustatius f 792,90 en op Saba f 480 dus te zamen f 4613,50.

C. Algemeen en gewestelijk bestuur.

De in Mei aftredende leden van den Kolonialen Raad P. C. Gorsira en Leon V. Leyba werden herbenoemd.

Tot gezaghebber van St. Eustatius werd bij Koninklijk besluit van 25 October 1894, n°. 27 benoemd de heer A. J. C. Brouwer, gezaghebber van Saba, en tot laatstgemeld ambt, bij Koninklijk besluit van 17 Januari 1895, n°. 24, de heer J. A. de Veer, ambtenaar op wachtgeld.

D. Militair beheer.

§ 1. *Landmacht*

De sterkte van de stedelijke schutterij op het eiland Curaçao was op ultimo December 1894 1 majoor, tevens commandant van de landelijke schutterij, 7 kapiteins (van welke 1 adjudant, 1 kwartiermeester, en 1 officier van wapening en kleeding), 12 luitenants en 233 onderofficieren en manschappen.

De sterkte van de landelijke schutterij bleef 8 officieren en 120 manschappen.

Op St. Eustatius was de schutterij sterk een 1ste luitenant commandant, twee 2de luitenants en 25 onderofficieren en manschappen.

Op de andere eilanden der kolonie is de schutterij niet georganiseerd.

De formatie en de werkelijke sterkte van het garnizoen waren in 1894:

	Formatie.	Sterkte op ultimo December 1893.	In 1894 verminderd met:	In 1894 vermeerderd met:	Sterkte op ultimo December 1894.
Officieren der infanterie . . .	5	5	1 *a*)	„	4
Luitenant der artillerie (instructeur).	1	1	„	„	1
Officieren van gezondheid . . .	2	2	„	„	2
Apotheker 2de klasse	1	1	„	„	1
Onderofficieren en manschappen.	254	252	30 *b*)	24 *c*)	246

a) Naar Nederland vertrokken.

b) 5 naar Nederland vertrokken, 5 gepasporteerd, 5 gegageerd, 5 gedetacheerd bij de marechaussees, 3 overleden, 7 gedeserteerd.

c) 20 uit Nederland aangekomen en 1 van desertie terug.

Op ultimo December 1894 waren 20 militairen bij de brigade marechaussee gedetacheerd.

Op genoemd tijdstip bevond zich geen militair in de klasse van discipline.

Gedurende 1894 werden uitgereikt 4 zilveren en 7 bronzen medailles.

Van de militaire boekerij wordt veel gebruik gemaak. Zij bevatte bij het einde van 1894 1337 boekwerken.

De militaire cantine bleef steeds aan haar doel beantwoorden.

De kleeding, voeding, huisvesting en het nachtleger der troepen bleven ook in 1894 voldoen.

De gezondheidstoestand van het garnizoen was gedurende 1894 gunstig tot de maand December, toen er vele gevallen van gastrisch-rheumatische koorts voorkwamen.

Het getal verpleegden in 's lands hospitaal bedroeg:

	Comp. Infanterie.	Hr. Ms. Zeemacht.	Marechaussee.	Gegageerden.	Totaal.
Op ult°. Dec. 1893 in behandeling	37	2	„	„	39
Bijgekomen	292	36	3	1	332
Totaal	329	38	3	1	371
Hersteld of uitgegaan	280	36	3	1	320
Bleven	49	2	„	„	51
Overleden	2	„	„	„	2
In behandeling op ult°. Dec. 1894	47	2	„	„	49

§ 2. *Zeemacht*

Hr. Ms. korvet *Alkmaar*, die blijkens het vorig verslag den 31sten Mei 1894 van een oefeningstocht in de haven was teruggekeerd, vertrok den 10den Juli daaraanvolgende naar Bonaire en Aruba, en keerde in diezelfde maand terug; verliet de haven van Curaçao weder den 30sten September tot het doen van eene oefeningstocht in de Caraïbische zee, waarop de eilanden Grenada en St. Vincent werden aangedaan, en kwam den 17den October weder in de haven terug.

Zooals reeds in hoofdstuk B is gemeld, bracht de *Alkmaar* den Gouverneur den 27sten October naar La Guaira om den 13den November weder terug te keeren.

Ten gevolge van het zich voordoen van drie gevallen van gele koorts verliet die bodem den 3den Januari 1895 de haven en begaf zich naar de Caracasbaai, van waar hij den 18den dier maand terugkeerde. Toen zich weder twee gevallen van gele koorts voordeden vertrok de *Alkmaar* weder naar de Caracasbaai, en begaf zich door de Spaansche haven naar het Spaansche water; de bemanning werd gedebarkeerd en het schip door inboorlingen gedesinfecteerd en schoongemaakt.

Hr. Ms. korvet *Sommelsdijk*, bestemd om de *Alkmaar* te vervangen, kwam den 21sten Februari 1895 in de haven van Curaçao. De *Alkmaar* keerde den 27sten dier maand van de Caracasbaai in de haven terug, doch vermits zich dien dag een geval van gele koorts op Curaçao voordeed, verlieten beide korvetten de haven en begaven zich naar de Caracasbaai, alwaar het stations-commandement den 28sten Februari werd overgenomen door den commandant van de *Sommelsdijk*. Beide schepen begaven zich daarop naar Bonaire vanwaar de *Alkmaar* den 8sten Maart via St. Thomas de terugreis naar Nederland aanvaardde.

Hr. Ms. korvet *Sommelsdijk* keerde, na ook het eiland Aruba bezocht te hebben, den 20sten Maart in de haven terug.

E. Wetgeving, rechtswezen en politie.

§ 1. *Wetgeving.*

In het Publicatieblad van 1894 nº. 20 is opgenomen de Koloniale Verordening van 28/29 Augustus 1894 tot aanvulling van Afdeeling V, Titel VII, Boek III van het Burgerlijk Wetboek voor de kolonie Curaçao.

Bij keur van 11/13 October 1894 (*Publicatieblad* nº. 28) zijn bepalingen vastgesteld ter voorkoming van ongelukken bij het houden van schietoefeningen achter het Riffort op Curaçao.

§ 2. *Rechterlijke macht en rechtspraak.*

Het aantal door de verschillende rechterlijke colleges en kantongerechten in 1894 behandelde zaken en genomen beschikkingen was als volgt:

	Burgerlijke zaken	Strafzaken.	Beschikkingen
Curaçao, hof van justitie	25	57	60
„ kantongerecht	68	298	12
Bonaire, idem	1	13	„
Aruba, idem	8	11	„
St. Martin (Ned. ged), raad van justitie	2	7	2
„ „ kantongerecht	4	22	„
St. Eustatius, raad van justitie	2	2	„
„ kantongerecht	„	10	2
Saba, idem	„	„	„

Voorts werden de volgende werkzaamheden verricht:

bij het hof van justitie werden genomen 29 bevelschriften, besluiten en beschikkingen in strafzaken, in raadkamer op requisitoir van het openbaar ministerie.

Het hof heeft den Gouverneur van consideratiën en advies gediend op:

12 requesten ter erlanging van kwijtschelding, vermindering of verandering van straf;

1 door de commissie van administratie der gevangenissen gedane aanbeveling tot vermindering van straf van eenige bij vonnissen van het hof veroordeelde personen; en

3 vonnissen door krijgsraden op Curaçao gewezen.

Op Curaçao werd door den kantonrechter voorzien in 14 voogdijen en 9 toeziende voogdijen.

Behalve de akten van voogdij en toeziende voogdij, zijn door den kantonrechter 9 akten in verschillende zaken verleden.

Ter griffie zijn in de daartoe bestemde registers 5 akten ingeschreven.

Op Aruba werd door den kantonrechter voorzien in 13 voogdijen en toeziende voogdijen; en werd den Gouverneur van consideratiën en advies gediend op twee verzoekschriften om gratie.

Door den raad van justitie op St. Martin (Ned. ged.) werd den Gouverneur van consideratiën en advies gediend op twee requesten om gratie.

Door den kantonrechter aldaar werd in eene toeziende voogdij voorzien.

De raad van justitie op St. Eustatius diende den Gouverneur van consideratiën en advies op een verzoekschrift om gratie.

Door den kantonrechter aldaar werd in 1 voogdij en 1 toeziende voogdij voorzien.

Op Saba werd door den kantonrechter in 8 voogdijen en toeziende voogdijen voorzien.

§ 3. *Politie.*

De brigade marechaussee was op ultimo December 1894 voltallig, en bestond derhalve uit 1 commandant-inspecteur, 1 wachtmeester, 3 brigadiers, 17 marechaussees der 1ste klasse en 40 marechaussees der 2de klasse.

§ 4. *Gevangeniswezen.*

Het aantal gedetineerden in de gevangenissen onder en achter het raadhuis op Curaçao bedroeg in 1894 op 1 Januari:

	Mannen	Vrouwen.	Totaal.
	34	3	37
Gedurende 1894 opgenomen	90	30	120
Totaal	124	33	157
In 1894 verlieten de gevangenis	81	27	108
Op 31 December 1894 bedroeg het aantal	43	6	49

De getalsterkte is alzoo op het einde van 1894 met 12 vermeerderd.

Door de commissie van administatie werd in 1894 geen straf opgelegd; door den voorzitter werden 10 mannen en 2 vrouwen disciplinair gestraft.

Evenals vroeger werd op voldoende wijze voorzien in de voeding van de door den burgerlijken rechter en door de zeekrijgsraden veroordeelde gedetineerden door den cipier, en in die van de door de krijgraden van het garnizoen veroordeelde gedetineerden door de menage van het garnizoen.

De gezondheidstoestand der gevangenen was in 1894 over het algemeen bevredigend

Regelmatig en met ijver werden door den Roomsch-Katholieken geestelijke de godsdienstige belangen van de tot zijne gemeente behoorende gevangenen behartigd.

Ten behoeve van de Protestantsche gevangenen werd deze taak verricht door den Amerikaanschen zendeling NORWOOD, gedurende den tijd dat deze zich op het eiland bevond.

De opbrengst van den arbeid (steenen bikken en zand halen) bedroeg in 1894 f 78,60.

Evenals vroeger geschiedde het schoonmaken van de straten en pleinen van een gedeelte der stad door dwangarbeiders en aan de openbare werken te werk gestelde gevangenen, terwijl het andere gedeelte door gehuurde arbeiders gereinigd werd

In de gevangenis te Willemstad (het fiskalaat) werden gedurende 1894 opgenomen wegens desertie uit den scheepsdienst of ongeregeldheden op straat 172 mannen en 62 vrouwen, en wegens wanbetaling van boeten of kosten, waartoe zij veroordeeld waren, 21 mannen en 25 vrouwen.

Gijzeling kwam in 1891 niet voor.

In den volgenden staat worden opgaven gevonden omtrent de gevangenen op de andere eilanden der kolonie:

	Aanwezig op 1 Jan. 1891.	In 1894 opgenomen.	In 1894 uitgegaan.	31 Dec. 1894 aanwezig.
Bonaire	„	14	14 a)	„
Aruba.	„	9	9	„
St. Martin (Ned. ged.).	5	29	34	„
St. Enstatins	1	9	10	„
Saba	„	„	„	„

a) 11 ontslagen en 3 naar Curaçao gezonden.

§ 5. *Instellingen met het rechtswezen in verband.*

Weeskamers. Bij de weeskamer op St. Martin (Ned. ged.) bedroeg het saldo in kas op ultimo December 1893. f 189,96

Ontvangen renten.	101.70
Saldo in kas op ultimo December 1894. . . . f	291,66
Het rentegevend kapitaal bedroeg op ultimo December 1894	1 828,00
Totaal der gelden in beheer. . . . . f	2 119,66

In het bedrag onder het beheer der weeskamer op St. Eustatius kwam in 1894 geen verandering.

F. Eeredienst.

§ 1. *Protestantsche gemeente.*

Nopens de plaats gehad hebbende kerkelijke plechtigheden en het kerkelijk onderwijs bij de protestantsche gemeenten op de verschillende eilanden zijn de volgende opgaven ontvangen:

	Kinderen gedoopt.	Ledematen aangenomen.	Huwelijken ingezegend.	Catechisanten.	Kinderen op de zondagschool.
Curaçao	26	31	4	36	»
Bonaire	1	»	»	13	»
Aruba.	6	9	1	43	»
St. Martin (Ned. ged.)	74	»	14	»	287
St. Eustatius . . .	37	»	3	»	224
Saba	53	»	9	»	201

Het kapitaal van de protestantsche kerk op Curaçao bedroeg op ultimo December 1894 f 61 755,19.

De uitgaven van het weezenfonds bedroegen f 1 581,20 Het gewone jaarlijksch subsidie van f 1500 werd ook in 1894 aan genoemd fonds verstrekt.

De armen werden in 1894 met een bedrag van f 2 485,65 bedeeld.

In de vacature van een tweeden predikant op Curaçao is nog niet voorzien.

Op Bonaire en Aruba werden de godsdienstoefeningen gehouden en godsdienstonderwijs aan de kinderen gegeven door de aldaar gevestigde hulppredikers.

De dienst op St. Martin (Ned. ged.) en St. Eustatius werd verricht door de aldaar gevestigde Weslyaansch-methodiste zendelingen.

Op Saba werd de dienst verricht door een Anglikaanschen leeraar. Dit eiland werd in 1894 bezocht door een Anglikaanschen bisschop.

§ 2. *Roomsch-Katholieke gemeente.*

Bij deze gemeente werden op Curaçao, Bonaire, Aruba, St. Martin (Ned. ged.), St. Eustatius en Saba respectievelijk 887, 204, 208, 49, 22 en 35 kinderen gedoopt en 101, 23, 43, 2, 2 en 2 huwelijken ingezegend.

De door het bestuur erkende en bezoldigde geestelijken zijn: 1 van den eersten en 17 van den tweeden rang.

Voorts zijn nog in de verschillende parochiën 7 onbezoldigde geestelijken werkzaam en is 1 onbezoldigd geestelijke belast met den dienst voor de Roomsch-Katholieke gevangenen.

Aan de armenscholen, welke door het bestuur gesubsidieerd worden, waren 35 zusters van liefdadigheid werkzaam; 26 zusters waren werkzaam op de meisjes kost- en burgerscholen, 5 in het weeshuis voor meisjes en 6 in dat voor jongens; 27 in het gasthuis; 9 in het krankzinnigengesticht en 5 in het leprozengesticht.

In het weeshuis voor meisjes werden verpleegd 62 kinderen en in dat voor jongens 18.

Ten behoeve van de wezen dezer gemeente werd evenals vroeger een subsidie van f 3000 verstrekt.

§ 3. *Israëlietische gemeenten.*

De *Portugeesch*-Israëlietische gemeente bezat op ultimo December 1894 een kapitaal van f 91 020,33.

De armen en weezen werden bedeeld met f 3029,96.

Het gewone jaarlijksche subsidie van f 500 voor de weezen dezer gemeente werd ook in 1894 verstrekt.

Het zielental der *Hervormd*-Israëlietische gemeente bedroeg op ultimo December 1884 353.

De armenfonds bedroeg op dat tijdstip f 4077,68.

De uitgaven bedroegen f 4667 en de inkomsten f 3387.

G. Instellingen van liefdadigheid.

Krankzinnigen-gesticht. Op 1 Januari 1894 bevonden zich in dit gesticht 57 lijders.

Gedurende dat jaar kwamen er bij 14, terwijl 6 overleden en 9 ontslagen werden, zoodat op ultimo December 1894 56 lijders in het gesticht bleven.

De uitgaven beliepen f 10 551,85.

Leprozen-gestichten. De onderstaande opgaven zijn omtrent de verpleegden in deze gestichten ontvangen:

	Op ult. Dec. 1893 aanwezig.	Bijgekomen.	Uitgegaan.	Overleden.	Op ult. Dec. 1894 aanwezig.
In het gesticht op Curaçao. . . .	12	»	»	1	11
In het gesticht op St. Martin (Ned. ged.).	14	1	»	2	13
In het gesticht op St. Eustatius . .	17	3	»	2	18
Totaal . .	43	4	»	5	42

De uitgaven voor die gestichten bedroegen in 1894: op Curaçao f 2893,45, op St. Martin (Ned. ged.) f 1687,46 en op St. Eustatius f 1615,94.

In het *burger-gasthuis* op Curaçao werden op ultimo December 1893 verpleegd 79 personen; in 1894 werden daarin opgenomen 243 personen, terwijl er 69 zijn overleden en 153 uitgegaan, zoodat op ultimo December 1894 100 personen in het gasthuis bleven.

Spaar- en beleenbank. De balans over het 44ste huishoudelijk jaar (1 Juli 1893—1 Juli 1894) sloot met een eindcijfer van f 505 060,14.

De kosten van administratie en kleine benoodigdheden beliepen f 7 758,34.

H. Burgerlijke geneeskundige dienst.

Het verslag van de bevindingen en handelingen van het geneeskundig toezicht op Curaçao wordt als bijlage B hierbij gevoegd.

De algemeene gezondheidstoestand op al de eilanden der kolonie was in 1894 niet ongunstig.

I. Onderwijs.

Het verslag van de schoolcommissie, betreffende den toestand van het onderwijs op Curaçao over 1894, wordt ols bijlage C hierbij gevoegd.

Het aantal schoolgaande kinderen op Curaçao bedroeg bij het einde van dat jaar 3621, aldus verdeeld:

	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
op de openbare jongensschool	164	„	164
„ „ „ meisjesschool.	„	84	84
„ „ twee landsscholen . .	231	43	274
„ „ scholen der zusters van liefdadigheid (woarvan 2 in het stadsdistrict).	699	1651	2350
op acht bijzondere scholen (woaronder 1 voor meisjes) . .	746	3	749

Het aantal schoolgaande kinderen op de ondere eilanden bedroeg in 1894 te zamen 1896, te weten:

op Bonaire, op de landsschool 101 en op de twee scholen der zusters van liefdadigheid 511;

op Aruba, op de landsschool 111 en op de twee scholen der zusters van liefdadigheid 692;

op St. Mortin (Ned. ged.), op de landsschool ter hoofdplaats 112 en in de buitendistricten respectievelijk 27, 59 en 16; op de meisjesschool der zusters van liefdadigheid 144;

op St. Eustatius, op de landsschool 36; en op Saba, ter hoofdplaats 33, en te Windwarside op de twee scholen respectievelijk 34 en 20.

J. Landsgebouwen en eigendommen.

De voornaomste werkzaamheden welke in het jaar 1894 door het departement van openbare werken werden verricht waren: het verbouwen van het gouvernementshuis; het aanbrengen van herstellingen aan de openbare scholen, het marine-magazijn, de politiewacht in Willemstad, het raadhuis, de officierswoningen, de slachterij, de vleeshal, het ijkkantoor, het secretarie-gebouw, drie gouvernements regenbakken, de krankzinnigen- en leprozen gestichten, het postkantoor, het landshospitaal, de provoosten en de cantine in het Waterfort, de kazernen, het fort Nassau, den geweermokerswinkel, de magazijnmeesters-woning, verschillende onderofficiers-woningen, de woning van den cipier, de muziektent, het buskruitmagazijn en de seinposten;

het herstellen en aankoopen van meubels voor het Gouvernements-huis, de secretarie, de administratie van financiën, het kantoor van den postpakketten-dienst, het landshospitaal en het leprozen-gesticht.

Voorts werden hersteld het quarantaine gebouw aan de Caracasbaai, de boei aan den havenmond en de kaden aan de overzijde en op Scharlo, en werd een ringmuur voor de bad-inrichting op het Riffort gemaakt.

De straten in het stadsdistrict werden hersteld en onderhouden.

De landsgebouwen op de overige eilanden der kolonie werden zooveel mogelijk in goeden staat gehouden.

K. Waterstaat en communicatie-middelen.

In 1894 werd gedurende 182 werkdagen eene hoeveelheid van 4244 M³ uit de haven van Curaçao gebaggerd.

In het Rifwater werd ook met den beugel gebaggerd.

In de buitendistricten op Curaçao en in die op de overige eilanden werden de wegen in goeden staat gehouden.

L. Posterijen en telegraphie

Bijlage D geeft een overzicht van het postverkeer van het eiland Curaçao, in vergelijking met de vier voorafgaande jaren.

Eene opgave van de inkomsten der posterij op Curaçao en op de bovenwindsche eilanden in de laatste drie jaren volgt hieronder:

Postkantoor op Curaçao.	1892.	1893.	1894.
Verkochte frankeerzegels . .	f29 945,92^5	f27 431,85	f26 607,19^5
„ briefkaarten. . .	667,05	508,10	382,55
Ingewisselde „ . . .	„	„	0,08^5
Verkochte postwisselformulieren	8,02	13,68^5	11,17
Verkochte portzegels. . . .	4 834,52^5	4 476,55	3 754,92^5
Betaalde koers op postwissels	„	„	4 651,89
Verhuur van loketten . . .	601,00	625,00	633,00
Ontvangen transitrechten . .	772,32	„	137,88
Totaal ontvangsten Curaçao	f36 828,84	f33 055,18^5	f36 178,69^5
Postkantoor op St. Martin (Ned. ged.)	975,61^5	1 042,47^5	1 034,28^5
Postkantoor op St Eustatius.	462,11^5	358,22^5	354,18
Hulppostkantoor op Saba. .	1 020,71^5	688,83^5	507,08^5
	f39 287,28^5	f35 144,72	f38 074,24^5

Door middel van postwissels werden in 1894 uit Curaçao naar Nederland en ondere landen de volgende bedragen overgemaakt:

naar Nederland	f	102 872,20^5
„ België		2 191,13
„ Duitschland		28 891,99
„ Frankrijk.		38 509,99
„ Itolië		491,50
„ Nederlandsch-Indië		251,00
„ Suriname.		330,09
	f	173 537,99^5

Op Curaçao werd in 1894 aan postwissels uitbetaald:

uit Nederland	f	3 263,66^5
„ België.		121,08
„ Duitschland		1 678,60
„ Frankrijk		631,76
„ Italië.		95,69
„ Nederlandsch-Indië.		180,00
„ Suriname		1 047,93
	f	7 018,72^5

2

Bij besluit van 11/13 September 1894 (*Publicatieblad* n°. 24) is bepaald dat ook naar de Fransche kantoren, buiten Frankrijk en Algerië gelegen, postwissels kunnen verzonden worden.

De koers, waartegen de uit de kolonie Curaçao naar Nederland, Nederlandsch-Indië en Suriname te verzenden postwissels werden afgegeven, welke, blijkens het vorig verslag, gaandeweg tot $105\frac{1}{2}$ pct. was verhoogd, werd bij besluit 12/15 October 1894 (*Publicatieblad* n°. 29) nader bepaald op 106 pct. In verband hiermede werden bij datzelfde besluit de maatstaven van herleiding voor de verzending van postwissels naar vreemde landen gewijzigd, waardoor thans één gulden gelijk is gesteld met frs. 1,95, in het verkeer met Frankrijk (met inbegrip van Algerië en de daar buiten gelegen Fransche kantoren), Italië, België en Luxemburg, en met 1 mark 60 pfennig, in het verkeer met Duitschland.

Het in het vorig verslag bedoelde Koninklijk besluit van 14 Juli 1894 (*Staatsblad* n°. 133), betreffende het port der postpakketten rechtstreeks over zee tusschen Nederland en de koloniën Suriname en Curaçao of tusschen die beide koloniën onderling verzonden wordende, werd opgenomen in Publicatieblad 1894 n°. 19, met bepaling dat het, voor zoover de verzendingen uit Curaçao naar Nederland en Suriname betreft, op 1 September 1894 in werking zou treden.

Eene opgave van het buitenlandsch telegraafverkeer van Curaçao over de jaren 1891, 1892 en 1893, en van de sommen welke, in verband met de aan de Telegraaf-maatschappij gewaarborgde opbrengst van dat verkeer, door de kolonie aan de maatschappij (wier naam veranderd werd in: „Compagnie français des Câbles télégraphiques)", moesten worden bijgepast, is opgenomen in het vorig verslag.

De daarop aansluitende opgave over 1894 kan nog niet worden verstrekt, aangezien de rekening niet tijdig werd vastgesteld.

M. Financieele zaken.

§ 1. *Muntwezen.*

In het muntwezen is ook in 1894 geen verandering gekomen. Van de weder opengestelde gelegenheid om de bankbiljetten tegen specie in te wisselen werd in dat jaar weinig gebruik gemaakt. Slechts werd voor een bedrag van f 6000 ingewisseld.

§ 2. *Begrooting.*

Bij verordening van 3 April/28 Juli 1894 (*Publicatieblad* n°. 18) werd de koloniale huishoudelijke begrooting van Curaçao voor het dienstjaar 1892 (*Publicatieblad* van 1891, n°. 22) gewijzigd.

Bij verordening van 27 Februari/12 October 1894 (*Publicatieblad* n°. 27) werd de koloniale huishoudelijke begrooting voor het dienstjaar 1894 met f 3700 verhoogd.

Bij verordening van 27 April/3 September 1894 (*Publicatieblad* n°. 21) werd het slot der rekening van de koloniale uitgaven en ontvangsten voor Curaçao over het dienstjaar 1891 vastgesteld.

De begrooting voor 1896, welke bij verordening van 11 Juli 1895 (*Publicatieblad* n°. 8) is vastgesteld en de Koninklijke goedkeuring verwierf, wordt hierbij overgelegd, met het gebruikelijk overzicht van de inkomsten en uitgaven van elke eiland en den staat waarin de afwijkingen van de begrooting voor 1894 zijn toegelicht (zie de bijlagen E[1] en E[2]).

§ 3. *Belastingen.*

De bijlage F van dit verslag bevat een overzicht van de opbrengst van de middelen der kolonie in de laatste drie jaren.

§ 4. *Gouvernementsbank.*

Ten aanzien van den staat van de bank en van hare operatiën in 1894 zijn de volgende opgaven van de directie ontvangen:

In het bedrag der bankbiljetten kwam geen verandering en het bleef dus			f 148 700,00	
Het kapitaal der instelling voortspruitende uit de gepercipieerde disconto's bedroeg op 1°. Januari 1894			f 289 265,44^5	
Gedurende 1894 aan disconto's ontvangen	f 22 470,00			
en voor de administratie uitgegeven	2 625,56			
zoodat de winst over 1894 beliep		19 844,44		
(welke winst voor de koloniale kas is beschikbaar gesteld).			309 109,88^5	
Totaal bedrag van het kapitaal op ultimo December 1894				f 457 809,88^5
Daarbij gevoegd:				
1°. De gelden in deposito voor rekening van anderen op 1°. Januari 1894 ten bedrage van			f 3 711,69	
Vermeerderd met de volgende ontvangsten in den loop van 1894, als:				
Opbrengst van in 1893 geschut vee	f 143,02			
Nalatenschap van een militair	6,63			
		f 149,65		
Verminderd met de volgende uitkeeringen, te weten:				
Aan de koloniale kas opbrengst van den verkoop van in 1890 geschut vee		82.27		
Alzoo vermeerderd met			67,38	
				3 782.07
2°. Het fonds tot inwisseling der bankbiljetten				75 000,00
				f 536 591,95^5
Daarvan op dien datum uitstaande:				
Op gedisconteerde wisselbrieven rentende 5 pct. 's jaars				468 280,00
				f 68 311,95^5
te weten:				
In de kas van de bank tot het doen van beleeningen enz., aan Nederlandsche specie, enz.				f 68 311,95^5

§ 5. *Hypotheken en eigendomsovergangen.*

De bij het begin van 1894 gevestigde en gedurende dat jaar ingeschreven hypotheken betroffen een totaal bedrag van f 3 599 815,34, te weten:

tegen	1	percent	1	f	2 100,00	
„	3	„	1		2 000,00	
„	5	„	3		10 400,00	
„	5½	„	2		28 000,00	
„	6	„	399		2 479 674,02	
„	6½	„	4		13 500,00	
„	6 en 7	„	79		614 012,00	
„	7	„	160		171 391,22	
„	7½	„	3		2 900,00	
„	8	„	33		16 113,33	
„	8½	„	2		12 200,00	
„	9	„	14		37 175,60	
„	10	„	3		11 900,00	
„	12	„	11		17 038,00	
zonder rente			10		181 411,77	
			728			f 3 599 815,34

Bijgekomen tot ultimo December 1894:

tegen	5	percent	1	f	2 000,00	
„	6	„	32		117 621,35	
„	6 en 7	„	39		268 050,00	
„	7	„	24		26 911,00	
„	8	„	2		500,00	
„	9	„	2		500,00	
zonder rente			2		11 500,00	
			102			427 082,35
Te zamen . .			830			f 4 026 897,69

Dooorgehaald gedurende 1894:

tegen	1	percent	1	f	2 100,00	
„	6	„	34		155 266,34	
„	6½	„	2		4 000,00	
„	6 en 7	„	13		155 750,00	
„	7	„	27		32 753,25	
„	8	„	2		2 100,00	
„	9	„	2		2 700,00	
„	10	„	1		200,00	
zonder rente			1		2 000,00	
			83			f 356 869,59
Bleven alzoo op ultimo December 1804			747			f 3 670 028,10

Vernieuwde inschrijvingen gedurende 1894:

tegen	6	percent	6	f	14 659,61	
„	6 en 7	„	8		31 500,00	
„	7	„	7		5 050,00	
„	12	„	3		1 200,00	
			24			f 52 409,61

Gedurende 1894 werden 112 verschillende akten overgeschreven.

N. Personeele verordeningen omtrent alle landsdienaren.

Hieromtrent valt over 1891 niets te vermelden.

O. Nijverheid.

§ 1. *Mijnwezen.*

Van Santa-Barbara op Curaçao zijn in 1894 met 4 schepen 5266 M³ phosphorzure kalk uitgevoerd.

Het uitvoerrecht bedroeg f 6 582,50 en de scheepsongelden f 1041,27.

In de eerste drie maanden van 1895 zijn uit Santa Barbara met 1 schip 697 M³ phosphaat uitgevoerd. Het uitvoerrecht bedroeg f 871,25 en de scheepsongelden f 135,11⁵.

Den 26sten October 1894 werd, uitsluitend voor de jaren 1895 en 1896, in de concessie van de Aruba-Phosphaat-Maatschappij eene wijziging gebracht in dier voege, dat de Maatschappij zich verbindt om, in stede van 12 000 M³, minstens het dubbele uit te voeren en dat het recht, op hetgeen boven de 12 000 M³ wordt uitgevoerd, gesteld is op f 4 in plaats van f 8 per M³.

In het begin van het jaar 1895 bleek het dat de Maatschappij over het loopende jaar niet aan hare verplichtingen zou kunnen voldoen voor wat betreft den uitvoer van 24 000 M³ phosphorzure kalk; haar werd toen toegestaan de jaren 1895 en 1896 als één tijdvak te beschouwen waarin 2 maal f 144 000 aan recht moest worden betaald, zoodat hetgeen in 1895 te weinig aan concessierecht zou worden betaald in 1896 moet worden aangezuiverd. Bij dezelfde beschikking werd aan de Maatschappij vergunning verleend om gedurende de jaren 1895 en 1896 phosphorzure kalk van eene mindere kwaliteit naar te voren aan het koloniaal Gouvernement op te geven havens te verschepen, onder voorwaarde dat het geheel netto provenu van elke verscheepte lading boven f 2 per M³ aan de koloniale kas zal worden uitgekeerd.

Van Aruba zijn in 1894 met 20 schepen 12536,56 M³. uitgevoerd, waarvoor aan concessierecht f 100 292,48, aan uitvoerrecht f 4652,32 en aan scheepsongelden f 1920,02 aan de koloniale kas werd betaald.

In de eerste drie maanden van 1895 zijn 4 schepen, metende te zamen 3176,08 M³. tot het innemen van phosphaat op Aruba aangekomen, waaavoor een concessierecht van f 25 408,64 aan de koloniale kas werd betaald.

In de goudmijnen op Aruba werd in 1894 bijna niet gewerkt.

De werkzaamheden in de zwavelmijnen op Saba werden ook in 1894 niet hervat.

§ 2. *Steenbakkerij.*

Ook in 1894 heeft de op Bonaire bestaande steenbakkerij in het geheel niet gewerkt.

§ 3. *Landbouw.*

Een overzicht van de opbrengst van de plantages en gronden in de buitendistricten op Curaçao en van het aldaar aanwezige vee en pluimgedierte wordt als bijlage G hierbij gevoegd.

§ 4. *Veeteelt.*

Eene statistiek van den veestapel op de verschillende eilanden der kolonie wordt als bijlage H hierbij gevoegd, terwijl opgaven omtrent den uitvoer van vee worden aangetroffen in bijlagen I en J vermeld onder § 9 van dit hoofdstuk.

§ 5. *Visscherij.*

Deze tak van nijverheid heeft ook in 1894 op Aruba geen gunstige resultaten opgeleverd. Slechts 143 dozijn gezouten visschen werden in dat jaar van genoemd eiland uitgevoerd.

§ 6. *Uitgifte van gronden.*

Tot uitoefening van den landbouw werden in 1894 in huur afgestaan:

op Curaçao aan 36 personen stukken grond ter gezamenlijke grootte van 39 hektaren;

op Bonaire aan 33 personen stukken grond ter gezamenlijke grootte van 54,5000 hektaren;

voorts in het stadsdistrict op Curaçao een stuk grond in huur ter grootte van 0,0625 hektare tot het maken van een veekoraal.

In eigendom, tot uitoefening van den landbouw en tegen betaling aan de koloniale kas, werden afgestaan:

op Curaçao aan 5 personen stukken grond ter gezamenlijke grootte van 10,7055 hektaren;

op Bonaire aan 6 personen stukken grond ter gezamenlijke grootte van 0,918 hektaren;

voorts in het stadsdistrict op Curaçao aan 3 personen stukken grond ter gezamenlijke grootte van 4,0295 hektaren tot het bouwen van huizen;

aan 1 persoon een stuk groot 0,0032 hektare ten einde daarop een stoep te bouwen;

op Aruba aan 2 personen stukken gronds ter gezamenlijke grootte van 0,0211 hektare tot het bouwen van huizen;

voorts werden op Aruba ten behoeve van de Roomsch-Katholieke gemeente aldaar twee stukken grond respectievelijk groot 0,2170 en 0,2952 hektare afgestaan, het eene om daarop een kerk te bouwen, en het andere voor eene begraafplaats; en op St. Eustatius mede een stuk grond aan de Roomsch-Katholieke gemeente voor eene begraafplaats. De afstand van de drie laatste stukken geschiedde om niet.

§ 7. *Zoutpannen.*

De zoutoogst was in 1894 op de eilanden Curaçao, Bonaire en St. Martin (Ned. ged.) zeer gunstig. Opgaven omtrent den uitvoer van dit artikel worden aangetroffen in bijlage K, vermeld onder § 9 van dit hoofdstuk.

§ 8. *Scheepsbouw.*

In 1894 werden gebouwd: op Curaçao 5 vaartuigen metende te zamen 181,8275 M³; op Bonaire 8 vaartuigen; op Aruba 4 vaartuigen metende te zamen 123,12 M³; op St. Martin (Ned. ged.) een vaartuig; op St. Eustatius een kotter en op Saba 3 booten.

§ 9. *Handel en scheepvaart.*

In den toestand van den handel op de verschillende eilanden der kolonie kwam in 1894 geen verandering.

In de bijlagen I en J, van dit verslag worden opgaven aangetroffen van den in- en doorvoer op Curaçao en in bijlage K van den uitvoer der gansche kolonie over de drie laatste jaren; terwijl de bijlagen L en M opgaven bevatten betreffende de goederen op St. Martin (Ned. ged.) direct voor consumtie en uit entrepôt voor consumtie ingeklaard.

De tarieven ter berekening van de belasting op den invoer van Curaçao en van de in- en uitvoerrechten op de overige eilanden der kolonie gedurende het jaar 1895 zijn bij besluiten van den Gouverneur van 31 December 1894 (*Publicatiebladen* n°s. 32, 33, 34, 35, 36 en 37) vastgesteld.

Blijkens bijlage N van dit verslag werd de haven van Curaçao in 1894 bezocht door 1251 vaartuigen, metende te zamen 1320 897 M³.

Het aantal vaartuigen welke de andere eilanden aandeden wordt vermeld in het volgend overzicht, dat ook hunne gezamenlijke inhoudsmaat opgeeft, en de natiën waartoe zij behoorden.

	Bonaire.		Aruba.		St. Martin (Ned. ged.).		St. Eustatius.		Saba.	
	Getal vaartuigen.	Inhoud in M³.	Getal vaartuigen.	Inhoud in M³.	Getal vaartuigen.	Inhoud in M³.	Getal vaartuigen.	Inhoud in M³.	Getal vaartuigen.	Inhoud in M³.
Nederland	305	10 910,84	156	5 054,46	108	15 792,53	287	7 677	144	5 535
Engeland	6	1 635,80	19	11 664,47	76	57 372,64	30	1 128	18	3 048
Noord-Amerika	2	2 194,77	»	»	12	10 618,20	11	3 122	»	»
Spanje	1	133,01	»	»	»	»	»	»	»	»
Venezuela	106	5 076,96	58	2 773,95	4	1 474,05	»	»	»	»
Columbia	»	»	2	266,56	»	»	»	»	»	»
Frankrijk	»	»	»	»	10	1 530,93	2	270	»	»
Denemarken	»	»	»	»	1	1 178,34	»	»	»	»
St. Domingo	»	»	»	»	5	552,56	»	»	»	»
Totaal . . .	420	19 951,38	235	19 759,44	216	88 519,25	330	12 197	162	8 583

De reede van St. Martin (Ned. ged.) werd nog bezocht door 84 Nederlandsche, 96 Engelsche en 2 Fransche zeilbooten alsmede 139 roeibooten, waarvan de tonnenmaat niet is opgegeven.

Curaçao bleef opgenomen in de stoomvaartlijnen in vroegere verslagen vermeld; en werd in 1894 mede opgenomen in het vaarplan van de Fransche stoomschepen der Compagnie Générale Transatlantique.

§ 10 *Zeebrieven.*

In 1894 werden afgegeven: op Curaçao 12 zeebrieven, op Bonaire 9, op Aruba 5, op St. Martin (Ned. ged.) 3, op St. Eustatius 3 en op Saba 3.

De Minister van Koloniën,

BERGSMA.

INHOUD

VAN HET

VERSLAG BETREFFENDE CURAÇAO 1895.

STATISTIEK

van de bevolking, de geboorten, de sterfgevallen en de huwelijken

in de kolonie Curaçao, over de laatste zes jaren.

	1889.			1890.		
	M.	V.	Totaal.	M.	V.	Totaal.
						Bevolking bij
Curaçao	11 059	14 728	25 787	11 162	14 893	26 04[illegible]
Bonaire	11 627	2 134	3 761	1 746	2 075	3 82[illegible]
Aruba	3 664	3 877	7 541	3 702	4 041	7 74[illegible]
St. Martin (Ned. ged.)	1 918	2 436	4 354	1 594	2 288	3 88[illegible]
St. Eustatius	724	862	1 586	705	883	1 58[illegible]
Saba	1 242	1 321	2 563	885	1 048	1 88[illegible]
Totaal	20 234	25 358	45 592	19 794	25 228	44 96[illegible]
Curaçao	390	386	777	472	514	98[illegible]
Bonaire	90	72	362	80	95	17[illegible]
Aruba	105	89	194	123	236	25[illegible]
St. Martin (Ned. ged.)	71	83	154	73	72	14[illegible]
St. Eustatius	22	30	52	32	30	62
Saba	35	35	70	27	21	48
Totaal	714	695	1 409	807	968	1 87[illegible]
						Sterf
Curaçao	299	371	670	195	230	425
Bonaire	79	44	123	28	38	66
Aruba	65	66	131	41	36	76
St. Martin (Ned. ged.)	34	36	70	22	27	49
St. Eustatius	10	13	23	8	20	28
Saba	14	17	31	15	24	39
Totaal	501	547	1 048	309	374	683
						Hu
Curaçao		86			91	
Bonaire		32			33	
Aruba		73			114	
St. Martin (Ned. ged.)		14			20	
St. Eustatius		6			4	
Saba		11			16	
Totaal		222			278	

1891.			1892.			1893.			1894.		
M.	V.	Totaal.	M.	V.	Totaal.	M.	V.	Totaal.	M.	V.	Totaal.

einde van het jaar

M.	V.	Totaal.	M.	V.	Totaal.	M.	V.	Totaal.	M.	V.	Totaal.
11 307	15 277	26 584	11 866	15 627	27 254	11 962	15 596	27 306	12 071	15 944	27 769
1 780	2 199	3 979	1 832	2 231	4 053	1 933	2 342	4 275	1 972	2 369	4 341
3 790	4 096	7 886	3 771	4 117	7 888	3 849	4 236	8 085	3 895	4 287	8 182
1 636	2 245	3 881	1 705	2 318	4 023	1 596	2 122	3 718	1 573	2 035	3 608
720	893	1 613	805	828	1 633	749	911	1 660	779	935	1 714
847	1 063	1 910	859	1 067	1 926	883	1 080	1 963	922	1 107	2 029
20 080	25 773	45 853	20 838	26 188	46 777	20 972	26 267	46 987	21 212	26 679	47 643

boorten.

M.	V.	Totaal.	M.	V.	Totaal.	M.	V.	Totaal.	M.	V.	Totaal.
516	476	922	439	419	858	566	516	1 082	495	452	947
76	76	152	91	92	183	115	133	248	95	106	201
132	144	276	92	98	190	161	152	313	120	92	212
67	66	131	63	58	121	78	71	149	70	55	125
37	19	56	22	23	45	46	24	70	31	22	53
37	37	64	26	22	48	36	38	74	48	34	82
855	818	1 673	733	712	1 445	1 002	934	1 936	859	761	1 620

gevallen.

M.	V.	Totaal.	M.	V.	Totaal.	M.	V.	Totaal.	M.	V.	Totaal.
267	321	588	212	285	497	225	251	476	209	228	437
62	56	118	35	65	100	48	63	111	49	51	100
43	53	96	70	68	138	53	76	129	43	48	91
56	84	140	28	41	69	20	28	58	53	55	108
16	8	34	10	15	25	16	18	34	18	24	42
15	22	37	14	19	33	12	25	37	9	7	16
459	544	1 013	369	493	862	374	461	845	381	413	794

lijken

1891.	1892.	1893.	1894.
108	104	103	118
42	48	41	25
31	66	35	47
11	20	19	17
5	12	12	5
2	21	16	11
199	271	226	223

Koloniaal verslag van 1895.

III. CURAÇAO.

BIJLAGE B.

N°. 3.

VERSLAG van de bevindingen en handelingen van het geneeskundig toezicht gedurende het jaar 1894.

Het is den geneeskundigen raad aangenaam te kunnen aanvangen met de mededeeling dat de gezondheidstoestand der bevolking op dit eiland voor het algemeen gedurende het afgeloopen jaar gunstig was. In de maand December hebben zich echter vele gevallen van catarrhale toestanden van de luchtwegen en spijsverteringsorganen, gepaard met koorts en rheumatische koortsen, voorgedaan, zonder dat die gevallen evenwel een gevaarlijk karakter hadden. In het stadsdistrict zijn er 6 gevallen van besmettelijke epidemische ziekten voorgekomen, namelijk 5 gevallen van diphtheritische keelontsteking en 1 van typhus abdominalis. Deze verliepen evenwel gunstig; door 't nemen van doelmatige voorzorgen bleef het daarbij en verspreidden zich die ziekten niet verder.

Wegens het heerschen van pokken op het eiland Porto Rico bepaalde de Gouverneur bij beschikking van den 26 October ll. dat alle vaartuigen, komende uit de haven van Porto Rico, onderworpen zouden worden aan eene quarantaine van drie weken, met inbegrip van de reis. Die quarantaine werd bij beschikkingen van 13 en 23 November ll. gewijzigd, voor wat betreft vaartuigen, respectievelijk komende van de steden Ponce en Maijaguez.

De raad hield veertien vergaderingen, terwijl als naar gewoonte de loopende zaken bij non-cessie werden afgedaan.

Ter vervanging van 't lid G. Borchart, aan wien op zijn verzoek eervol ontslag is verleend, benoemde de Gouverneur bij beschikking van den 11den April ll. den heer T. J. C. Buys tot lid van den geneeskundigen raad.

Na aflegging van een aan de eischen der wet voldoend examen, verkregen twee candidaten akten van bevoegdheid als tandmeester en één eene akte van bevoegdheid als hulp-apotheker.

Door den raad zijn geviseerd twee bewijzen van bevoegdheid tot uitoefening der genees-, heel- en verloskunde en twee tot uitoefening der tandheelkunde.

De stadsgeneesheer, voorzitter van den raad, heeft telkens den procureur-generaal bij zijne bezoeken in 't krankzinnigengesticht vergezeld. De afschriften van de verslagen dier bezoeken zijn geregeld door den raad ter kennisneming ontvangen.

De apotheken zijn door den stadsgeneesheer en een lid van den geneeskundigen raad onderzocht en in orde bevonden.

Gedurende 1894 zijn in het parc-vaccinogène alhier 22 personen gevaccineerd en 2 gerevaccineerd met oorspronkelijke koepokstof. Het resultaat dezer vaccinaties is echter onbekend gebleven. Door gebrek aan kalveren op het eiland, konden de werkzaamheden in 't parc, na verloop van de vier eerste maanden van het jaar, niet voortgezet worden. Naar de eilanden en aan de alhier praktizeerende geneesheeren zijn bij herhaling buisjes met oorspronkelijke koepokstof gezonden, ter bevordering der koepokinenting. De belangstelling van het publiek daaromtrent was echter bijzonder gering. Slechts 2 kalveren werden, en wel met goed gevolg gevaccineerd.

Op den laatsten December was er een batig saldo van f 753.58 in de kas van 't parc-vaccinogène.

Aldus vastgesteld in de vergadering van den 24sten Januari 1895.

Namens den geneeskundigen raad,

De Voorzitter,
H. Ferguson

De Secretaris,
Ph. F. de Haseth Evertsz.

III. CURAÇAO.

BIJLAGE **C**.

N°. 4.

VESSLAG betreffende den toestand van het onderwijs op het eiland Curaçao gedurende het jaar 1894, opgemaakt ingevolge het bepaalde bij art. 48 van de onderwijsverordening voor de kolonie Curaçao (P. B. van 1884, n°. 16).

Openbaar onderwijs.

Omtrent de verschillende afdeelingen van het openbaar onderwijs valt het volgende te vermelden over het jaar 1894.

Over het geheel genomen waren de vorderingen van de leerlingen van afdeeling I niet voldoende te noemen, tengevolge waarvan van de 11 leerlingen der 1ste klasse slechts 5 onmiddellijk konden overgaan tot de 2de klasse, terwijl 2 zich aan een her-examen moesten onderwerpen. Konden alle leerlingen der 2de tot 3de klasse bevorderd worden, van de vier scholieren der 3de klasse voelde slechts één zich in staat aan het eindexamen te onderwerpen, die dan ook maar te nauwernood daaraan voldeed, en aan wien het ingesteld diploma werd uitgereikt. Weinig ijver van de zijde der leerlingen, gepaard aan veelvuldig en willekeurig schoolverzuim en weinig of geene medewerking van de zijde der ouders, dit alles heeft er toe bijgedragen, dat de resultaten, verkregen bij afdeeling I niet zoo gunstig te noemen waren als in vorige jaren meestentijds het geval was. Tot de 1ste klasse van deze afdeeling werden uit afdeeling II toegelaten 12 leerlingen van de 19, die zich aan het overgangsexamen onderwierpen. Evenals in de laatste jaren moest ook dit jaar zulk een groot getal leerlingen verwezen worden om nogmaals de lessen van de 6de klasse van afdeeling 2 te volgen, dat men er toe overgegaan is de leerlingen voor die klasse met een vak, en wel het Fransch, te verminderen, daar de reden dat steeds zulk een groot getal scholieren niet tot de 1ste afdeeling bevorderd kon worden, daarin schijnt te moeten gezocht worden, dat de leerlingen van de 6de klasse in verhouding tot hun gemiddelden leeftijd in te veel verschillende vakken onderwijs ontvangen. Ook de 1ste klasse van deze afdeeling toonde een groot getal terugblijvers, hetgeen toegeschreven moet worden voornamelijk aan de omstandigheid dat over het grootste gedeelte van het jaar die klasse onder leiding stond van een leerling der normaalschool onder toezicht van een onderwijzer, die met de daarop volgende klasse belast was. Daar deze combinatie — gevolg van de afwezigheid met verlof gedurende de eerste helft van het jaar van den onderwijzer C. J. Kruit en van de omstandigheid, dat die onderwijzer tijdelijk ter meisjesschool werkzaam gesteld was ter vervanging van de hulponderwijzeres, mejuffrouw Caspansz, met verlof naar Nederland vertrokken — gebleken is niet te voldoen, is den Gouverneur in den aanvang van 1895 voorgesteld den onderwijzer Kruit weder aan afdeeling 2 werkzaam te stellen, terwijl het voornemen bestaat den kweekeling E. van Tijn voorloopig ter meisjesschool te plaatsen. Op deze school waren de vorderingen der leerlingen, met uitzondering van een paar klassen, bevredigend te noemen, terwijl het gedrag der scholieren van deze drie afdeelingen geen reden gegeven heeft tot bijzondere klachten.

Afdeeling 3 had ook in 1894 steeds te kampen met schromelijk schoolverzuim onder de leerlingen, hetgeen begrijpelijkerwijs aanleiding was dat de resultaten van het onderwijs aan deze afdeeling verre van bevredigend kunnen genoemd worden. Zoolang dat verzuim op zoo uitgebreide schaal blijft bestaan, is het niet mogelijk dat dit onderwijs die vruchten zal afwerpen, welke men redelijkerwijs er van kan verwachten, zelfs met den besten wil en met betooning van den meesten ijver en toewijding van de zijde van het onderwijzend personeel. En het behoeft geen betoog dat, wanneer de onderwijzer jaar in jaar uit zoo weinig vruchten ziet van zijn inspannenden arbeid, dit op den langen duur zijn ijver en zijne toewijding op zwaren proef stelt en verlammend moet werken op de zoo noodige opgewektheid bij de vervulling van zijn taak. De bevolking van de scholen dezer afdeeling op het einde van 1894 wijst, vergeleken met het aantal scholieren, waarmede de cursus in 1893 sloot, een verschil aan van 16 leerlingen meer dan einde 1893.

De lessen ter normaalschool werden door drie leerlingen gevolgd, van wie twee voldoenden ijver betoonden. Bij de derde was dit minder het geval; herhaaldelijk werden de lessen door haar verzuimd, zoodat zij steeds reden tot klagen gaf. Niettemin werden alle drie, na afgelegd examen ten overstaan van de daartoe aangewezen commissie, tot de hoogste of 3de klasse toegelaten. De lessen werden, ingevolge voorschrift, periodiek door de daartoe aangewezen leden der schoolcommissie bijgewoond.

Ook in 1894 werd geen gebruik gemaakt van de gelegenheid tot het verkrijgen van herhalingsonderwijs.

De commissie kan met genoegen verklaren dat het onderwijzend personeel zich over het algemeen op lofwaardige wijze van zijne taak gekweten heeft.

Bijzonder onderwijs.

Kan van het bijzonder onderwijs op loffelijke wijze worden gewaagd, dan is voorzeker het onderwijs op de Roomsch-Katholieke scholen dat in de eerste plaats verdient genoemd te worden zoowel wat de daarbij heerschende orde en netheid betreft als ten aanzien van de buitengewone mate van toewijding van het onderwijzend personeel. Het meest valt dit in het oog bij de armenscholen, die in vele opzichten eene gunstige vermelding verdienen. Zij zijn steeds goed bezet, zoodat zich bij haar niet de verlammende invloed doet gevoelen, welke het zoo veelvuldig voorkomend schoolverzuim op het onderwijs bij de openbare scholen van afdeeling 3 uitoefent.

Schoolcommissie.

Het voorgeschreven bezoek aan de scholen in het stadsdistrict vond plaats in Juni en in December; die in de buitendistricten werden in Juni geïnspecteerd.

Tengevolge van het eervol ontslag van den heer J. R. G. de Veer, wegens vestiging in het buitenland, en aan den heer mr. Th. J. A. Nuyens, die aan de beurt van aftreding was, werden tot leden van de schoolcommissie benoemd de heeren S. Senior en Mordyz S. L. Maduro en tot plaatsvervangende leden de heeren J. Bran en J. J. Baars.

De commissie hield in 1894 tien vergaderingen.

Aldus vastgesteld in de vergadering van den 6den Februari 1895.

Namens de schoolcommissie,

Olivier, *Voorzitter.*

C. Muller, *Secretaris.*

POSTVERKEER van het eiland Curaçao in 1894.

Buitenlandsch verkeer, vergeleken met de vier voorafgaande jaren.

Per mail ontvangen stukken.			Per mail verzonden stukken.		
VAN:	Brieven (Stuks)	Drukwerk (Porto's).	NAAR:	Brieven (Stuks).	Drukwerk (Porto's).
Nederland	17 808	42 681	Nederland	9 877	3 219
Suriname	688	659	Suriname	683	358
Vereenigde Staten van Noord-Amerika, en via Vereenigde Staten van Noord-Amerika.	28 784	51 684	Vereenigde Staten van Noord-Amerika, en via Vereenigde Staten van Noord-Amerika.	20 306	9 604
Frankrijk, en via Frankrijk	2 242	310	Frankrijk, en via Frankrijk	8 410	6 291
Groot-Britannië, en via Groot-Britannië	7 003	17 822	Groot-Britannië, en via Groot-Britannië	7 452	944
Duitschland, en via Duitschland	754	143	Duitschland	7 435	2 098
Italië	22	»	Italië	10	1
Venezuela, en via Venezuela	77 118	78 271	Venezuela, en via Venezuela	67 870	136 719
Columbia, en via Columbia	4 537	6 652	Columbia, en Via Columbia	3 800	22 288
Deensch West-Indië, en via Deensch West-Indië	705	724	Deensch West-Indië, en via Deensch West-Indië	509	948
Britsch West-Indië, en via Britsch West-Indië	1 854	1 480	Britsch West-Indië, en via Britsch West-Indië	1 297	698
Spaansch West-Indië	5	»	Spaansch West-Indië	181	184
Fransch West-Indië	4	1	Fransch West-Indië	64	128
St. Domingo	2 011	1 154	St. Domingo	1 921	3 068
Haïti	637	208	Haïti	662	1 245
Chili	30	180			
	144 202	201 969		130 077	187 793
De totalen bedroegen voor 1890	79 870	283 117	De totalen bedroegen voor 1890	100 750	225 845
» » » » 1891	108 679	279 583	» » » » 1891	110 975	472 603
» » » » 1892	116 167	193 979	» » » » 1892	104 360	145 961
» » » » 1893	123 904	214 533	» » » » 1893	116 725	156 784

Aanmerkingen.

a. Buiten het gewone postverkeer werden in 1894 aangebracht 3591 brieven en andere stukken.

b. Aangeteekende stukken werden in 1894 ontvangen ten getale van 8825 en verzonden ten getale von 7907.

c. Het getal ontvangen rebuten bedroeg in 1894 89, en het getal verzonden was 592.

d. Ontvangen werden in 1894 409 dienstbrieven en verzonden 540.

Binnenlandsch postverkeer.

ONTVANGEN van:	Brieven (Stuks).	Drukwerk (Porto's).	VERZONDEN naar:	Brieven (Stuks).	Drukwerk (Porto's).
Bonaire	3 783	261	Bonaire	3 321	3 969
Aruba.	2 243	654	Aruba	1 841	2 713
Nederlandsche bovenwindsche eilanden . .	775	119	Nederlandsche bovenwindsche eilanden. .	817	928
	6 801	1 034		5 979	7 610

Aanmerkingen.

a. In het binnenlandsch postverkeer in het stads- (1ste) district van Curaçao werden in 1894 uitgewisseld 2317 stuks brieven en 2184 porto's drukwerk.

b. In het binnenlandsch verkeer werden in 1894 aangebracht 441 en verzonden 543 aangeteekende stukken.

c. Ontvangen werden 57 en verzonden 70 rebuten.

d. Het getal ontvangen dienstbrieven bedroeg 35, het getal hetwelk verzonden werd 64.

KOLONIALE HUISHOUDELIJKE BEGROOTING van CURAÇAO voor het dienstjaar 1896.

Artikel 1.

Voor de onderwerpen in de hieronder voorkomende begrootings artikelen aangewezen, worden voor het dienstjaar 1896 toegestaan de daarnevens uitgetrokken sommen:

AFDEELING I.

Gewestelijk Bestuur.

Curaçao.

Artikel 1. Traktementen van den gouvernements-secretaris en den drukker, benevens toelagen, dag- en bruggegelden . . . . f	9 735.00
Artikel 2. Bureelbehoeften.	1 250.00
Artikel 3. Traktementen en toelagen van de commiezen, klerken en geëmploijeerden op de verschillende landskantoren werkzaam gesteld	31 500.00
Artikel 4. Lokaalbehoeften, drukwerk, briefporten, kosten van telegrammen, benevens translaatkosten.	2 220.00
Artikel 5. Overtochtsgelden van ambtenaren, geëmploieerden en gepensionneerden met hunne gezinnen en vracht van goederen, alsmede kosten van het geneeskundig onderzoek van aan den dienst in de kolonie verbonden of daarvoor bestemd personeel	8 000.00
Artikel 6. Tegemoetkoming aan ambtenaren in de kosten van overplaatsing	200.00
Artikel 7. Traktement en bureelbehoeften van den ijker, benevens loon van een bediende	800.00
Artikel 8. Kosten van de kamer van koophandel en nijverheid	400.00

Bonaire.

Artikel 9. Traktement en toelagen van den gezaghebber en van een districtmeester, tevens hulpambtenaar van den burgerlijken stand.	4 700.00
Artikel 10. Bindloon en verdere benoodigdheden.	25.00
Artikel 11. Overtochtsgelden van ambtenaren, geëmploieerden en gepensionneerden met hunne gezinnen en vracht van goederen, alsmede kosten van het geneeskundig onderzoek van aan den dienst in de kolonie verbonden of daarvoor bestemd personeel.	500.00
Artikel 12. Tegemoetkoming aan ambtenaren in de kosten van overplaatsing	50 00
Artikel 13. Toelage en bureelbehoeften van den adjunct-ijker	125.00

Aruba.

Artikel 14. Traktement en toelagen van den gezaghebber en de verdere ambtenaren.	4 400.00
Artikel 15. Bindloon en verschillende benoodigdheden	25.00
Artikel 16. Overtochtsgelden van ambtenaren, geëmploieerden en gepensionneerden met hunne gezinnen en vracht van goederen, alsmede kosten van het geneeskundig onderzoek van aan den dienst in de kolonie verbonden of daarvoor bestemd personeel.	500.00
Artikel 17. Tegemoetkoming aan ambtenaren in de kosten van overplaatsing	50 00
Artikel 18. Toelage en bureelbehoeften van den adjunct-ijker	125.00

St. Martin.

(Nederlandsch gedeelte.)

Artikel 19. Traktementen en toelage van den gezaghebber.	4 348.62
Artikel 20. Bindloon en verschillende benoodigdheden	25.00
Artikel 21. Overtochtsgelden van ambtenaren, geëmploieerden en gepensionneerden met hunne gezinnen en vracht van goederen, alsmede kosten van het geneeskundig onderzoek van aan den dienst in de kolonie verbonden of daarvoor bestemd personeel.	500.00
Artikel 22. Tegemoetkoming aan ambtenaren in de kosten van overplaatsing	50.00
Artikel 23. Toelage en bureelbehoeften van den adjunct-ijker	125.00

St. Eustatius.

Artikel 24. Traktement en toelage van den gezaghebber.	3 300.00
Artikel 25. Bindloon en verschillende benoodigdheden	25 00
Artikel 26. Overtochtsgelden van ambtenaren, geëmploieerden en gepensionneerden met hunne gezinnen en vracht van goederen, alsmede kosten van het geneeskundig onderzoek van aan den dienst in de kolonie verbonden of daarvoor bestemd personeel.	500.00
Artikel 27. Tegemoetkoming aan ambtenaren in de kosten van overplaatsing	50.00
Artikel 28. Toelage en bureelbehoeften van den adjunct-ijker.	125.00

Saba.

Artikel 29. Traktement en toelage van den gezaghebber, benevens huur van een woning voor dien ambtenaar en van eene randkamer. 3 320.00

Artikel 30. Overtochtsgelden van ambtenaren, geëmploieerden en gepensionneerden met hunne gezinnen en vracht van goederen, alsmede kosten van het geneeskundig onderzoek van aan den dienst in de kolonie verbonden of daarvoor bestemd personeel. 300.00

Artikel 31. Tegemoetkoming aan ambtenaren in de kosten van overplaatsing 50.00

Artikel 32. Toelage en bureelbehoeften van den adjunct-ijker 125.00

Totaal der 1ste afdeeling . f 77 418.62

AFDEELING II.

Justitie en politie.

Curaçao.

Artikel 33. Traktementen, toelagen en bureelbehoeften van de rechterlijke ambtenaren. . . . f 38 420.00

Artikel 34. Translaatkosten en aanschaffing van boekwerken ten dienste van het hof van justitie. . 550.00

Artikel 35. Verschillende justitiekosten 12 050.00

Artikel 36. Traktementen en toelagen van ambtenaren en geëmploieerden bij de politie en justitie. 34 500.00

Artikel 37. Kleeding van de marechaussees en de veldwachters. 1 200.00

Artikel 38. Huur en verlichting van wachthuizen voor de politie 789.00

Artikel 39. Traktement van den marktmeester. 800.00

Bonaire.

Artikel 40. Kosten van het kantongerecht. . . 2 200.00

Artikel 41. Traktementen en toelagen van de marechaussees en de veldwachters 3 900.00

Artikel 42. Kleeding van de marechaussees en de veldwachters 200.00

Artikel 43 Verschillende benoodigdheden voor de politie en justitie 800.00

Aruba.

Artikel 44. Kosten van het kantongerecht. . . . 2 200.00

Artikel 45. Traktementen en toelagen van de marechaussees en de veldwachters. 4 500.00

Artikel 46. Kleeding van de marechaussees en de veldwachters 225 00

Artikel 47. Verschillende benoodigdheden voor de politie en justitie 450.00

St. Martin.

(Nederlandsch gedeelte.)

Artikel 48. Traktementen en toelagen van de ambtenaren van den raad van justitie en het kantongerecht 4 400.00

Artikel 49. Traktementen en toelagen van den commissaris van politie, de marechaussees en de veldwachters 6 140.00

Artikel 50. Kleeding van de marechaussees en de veldwachters 300.00

Artikel 51. Verschillende benoodigdheden voor de politie en justitie. 1 586.00

St. Eustatius.

Artikel 52. Traktement en toelagen van de ambtenaren van den raad van justitie en het kantongerecht. 3 200.00

Artikel 53. Traktementen en toelagen van de marechaussees en de veldwachters 2 700.00

Artikel 54. Kleeding van de marechaussees en de veldwachters. 150.00

Artikel 55. Verschillende benoodigdheden voor de politie en justitie 911.00

Saba.

Artikel 56. Toelagen aan de ambtenaren van het kantongerecht 675.00

Artikel 57. Traktementen en toelagen van de marechaussees en de veldwachters 1 980.00

Artikel 58. Kleeding van de marechaussees en de veldwachters 100.00

Artikel 59. Verschillende benoodigdheden voor de politie en justitie. 225.00

Totaal der IIde afdeeling . . . . f 125 151.00

AFDEELING III.

Geldelijk Beheer.

Curaçao.

Artikel 60. Traktement van den administrateur van financiën 4 000.00

Artikel 61. Toezicht op de invordering van de belastingen op den in-, uit- en doorvoer en het accijnsrecht 7 880.00

Artikel 62. Bewaring der hypotheken. 1 400.00

Artikel 63. Traktement van den koloniaal ontvanger. 3 000.00

Artikel 64. Gerechtelijke vervolgingskosten in zake invordering van belastingen . . . . *Memorie.*

Artikel 65. Traktement en bureelbehoeften van den postdirecteur, benevens traktementen en toelagen van de brievenbestellers. 7 186,00

Artikel 66. Benoodigdheden voor het postkantoor en andere kleine uitgaven. 1 500.00

Artikel 67. Overbrengen van correspondentiën naar de bovenwindsche eilanden 1 500.00

Artikel 68. Vervoer van personen en goederen ten behoeve van Klein-Curaçao 1 000.00

Artikel 69. Vervoer van personen, gouvernements goederen en brievenmalen naar Bonaire en Aruba . 1 000.00

Artikel 70. Betalingen wegens transitrechten, vervoer van brievenmalen en andere kosten en betalingen aan het internationaal bureel der Algemeene Postvereeniging te Bern. 3 300.00

Artikel 71. Garantie eener inkomst van hoogstens f 45 000 voor de telegraphische gemeenschap van Curaçao met andere landen 7 000,00

Artikel 72. Bureelbehoeften, drukwerk en andere uitgaven 2 656.00

Artikel 73. Kosten van uitzending van specie uit Nederland en voor het doen van remises naar Nederland voor aldaar en in vreemde landen uitbetaalde postwissels, waaronder begrepen het ½ pct. recht op die postwissels, uit te keeren 3 500.00

Artikel 74. Bedrag uit de buitengewone inkomsten tot vorming van een fonds ter bestrijding van latere buitengewone uitgaven. 34 735.32

Bonaire.

Artikel 75. Toelage aan een bediende in het magazijn, tevens belast met het rondbrengen der belastingbiljetten. 100.00

Artikel 76. Toezicht op de invordering van het in- en uitvoerrecht en accijnsrecht. 1 907.00

Artikel 77. Vervoer van personen, gouvernementsgoederen en brievenmalen naar Curaçao 750.00

Artikel 78. Kosten van den binnenlandschen postdienst 860.00

Aruba.

Artikel 79. Toezicht op de invordering van het in- en uitvoerrecht en accijnsrecht. 1 800.00

Artikel 80. Verschillende uitgaven 100.00

Artikel 81. Vervoer van personen, gouvernementsgoederen en brievenmalen naar Curaçao 750.00

Artikel 82. Daggeld van 2 personen à 75 cent ieder wegens het houden van toezicht op de gouvernementseigendommen, gronden en bosschen 549.00

Artikel 83. Kosten van den binnenlandschen postdienst 860.00

St. Martin.

(Nederlandsch gedeelte.)

Artikel 84. Toezicht op de invordering van het in- en uitvoerrecht en accijnsrecht. 2 000.00

Artikel 85. Buitengewoon toezicht op de invordering van het in- en uitvoerrecht en accijnsrecht . . . 1 200.00

Artikel 86. Meetloon van zout en andere kosten. 760.00

Artikel 87. Posterijen 3 350.00

St. Eustatius.

Artikel 88. Toezicht op de invordering van het in- en uitvoerrecht en accijnsrecht. 800.00

Artikel 89. Premie van specie voor remises van subsidiën, vracht en andere kosten 100.00

Artikel 90. Posterijen. 2 050.00

Saba.

Artikel 91. Toezicht op de invordering van het in- en uitvoerrecht en accijnsrecht. 825.00

Artikel 92. Premie van specie voor remises van subsidiën, vracht en andere kosten 50 00

Artikel 93. Posterijen 1 965.00

Totaal der IIIde afdeeling . . f 100 433.32

AFDEELING IV.

Eeredienst en onderwijs.

Curaçao.

Artikel 94. Traktementen van de predikanten der Hervormde gemeente. . . . . f 6 800.00

Artikel 95. Traktementen en toelaag van de Roomsch-Katholieke geestelijken. 14 800 00

Artikel 96. Dienstreizen van den Roomsch-Katholieken geestelijke van den 1sten rang naar de andere eilanden 150.00

Artikel 97. Traktement van den predikant der Nederlandsch Portugeesch-Israëlietische gemeente . . 3 400.00

Artikel 98. Subsidie aan de Nederlandsch Hervormd Israëlietische gemeente, ter voorziening in de geestelijke behoeften 3 000.00

Artikel 99. Traktementen aan de leeraars, leeraressen, onderwijzers en onderwijzeressen aan de openbare scholen afdeelingen I, II en III. 39 710.95

Artikel 100. Toelagen aan het verder onderwijzend personeel op de openbare scholen 4 080.00

Artikel 101. Subsidie aan de 5 scholen der zusters van liefdadigheid in de buitendistricten en de 2 scholen dier zusters in het stadsdistrict 5 400.00

Artikel 102. Huur van een schoollokaal en andere kosten van het onderwijs 4 430.00

Bonaire.

Artikel 103. Traktement van een leeraar bij de Hervormde gemeente. 2 400.00

Artikel 104. Traktementen van de Roomsch-Katholieke geestelijken 2 400.00

Artikel 105. Traktement van een onderwijzer 3e kl. 1 657.92

Artikel 106. Toelagen voor de kweekelingen en andere kosten van het onderwijs 2 430 00

Aruba.

Artikel 107. Traktement van een leeraar bij de Hervormde gemeente.. . . . . 2 400.00

Artikel 108. Traktementen van de Roomsch-Katholieke geestelijken 3 600.00

Artikel 109. Traktement van den onderwijzer 3de kl. 1 250.00

Artikel 110. Toelagen voor de kweekelingen en andere kosten van het onderwijs 2 930.00

St. Martin.

(Nederlandsch gedeelte.)

Artikel 111. Toelage aan den leeraar van het Methodisten-genootschap 1 200.00

Artikel 112. Traktement van den Roomsch-Katholieken geestelijke 1 200.00

Artikel 113. Traktementen en toelagen van het onderwijzend personeel 4 600.00

Artikel 114. Schoolbehoeften, huur van schoollokalen en andere kosten van het onderwijs . . . 1 500.00

St. Eustatius.

Artikel 115. Toelaag aan den leeraar van het Methodisten-genootschap 1 200 00

Artikel 116. Traktement van den Roomsch-Katholieken geestelijke 1 200.00

Artikel 117. Traktement van den landsschoolonderwijzer 1 200.00

Artikel 118. Toelaag van een kweekeling en andere kosten van het onderwijs 940.00

Saba.

Artikel 119. Toelaag aan den Anglikaanschen geestelijke. 1 200.00

Artikel 120. Traktement van den Roomsch-Katholieken geestelijke 1 200.00

Artikel 121. Onderwijs 1 600.00

Totaal der IVde afdeeling f 117 878.87

AFDEELING V.

Plaatselijke kosten.

Curaçao.

Artikel 122. Dedommagementen en bureelbehoeften van officieren en geëmploieerden bij de dienstdoende stedelijke en landelijke schutterij 3 138.00

Artikel 123. Verschillende uitgaven voor de schutterij. 2 370.00

Artikel 124. Traktementen van den havenmeester en loods, tevens scheepmeester, en van den assistent-loods, alsmede aan eerstgenoemde abonnement voor roeiers, vaartuigen, kantoorhuur en schrijfbehoeften. 8 978.00

Artikel 125. Percentsgewijze belooning van den havenmeester en loods, tevens scheepsmeter . . . 1 500.00

Artikel 126. Traktementen en toelagen van den stadsgeneesheer, de armendokters in het stadsdistriet en den bode bij den geneeskundigen raad 4 750.00

Artikel 127. Verschillende uitgaven voor den plaatselijken genees- en heelkundigen dienst. 7 200.00

Artikel 128. Vergoeding bij onteigening in geval van besmettelijke ziekten . . . . *Memorie.*

Artikel 129. Traktement van den directeur van de krankzinnigen- en leprozengestichten en de geneesheeren van die gestichten, alsmede toelaag aan een wachter bij het krankzinnigengesticht 3 500 00

Artikel 130. Verschillende uitgaven voor liefdadige instellingen 18 675.00

Artikel 131. Verpleging van hulpbehoevende vrijgemaakten 1 600 00

Artikel 132. Traktementen aan den quarantaine-geneesheer, tevens directeur der quarantaine inrichting, en den quarantaine-loods, tevens opzichter bij de quarantaine-plaats. 2 200.00

Artikel 133. Verschillende uitgaven voor den quarantaine-dienst 860.00

Artikel 134. Verschillende uitgaven. 2 300 00

Bonaire.

Artikel 135. Traktement of toelage van den gouvernements-geneeskundige en fouragegelden. . . . 2 200.00

Artikel 136. Geneeskundige behoeften voor onvermogenden. 200.00

Artikel 137. Verpleging van hulpbehoevende vrijgemaakten 400.00

Artikel 138. Quarantaine-dienst. 300.00

Artikel 139. Verschillende uitgaven 125.00

Aruba.

Artikel 140. Traktement of toelage van den gouvernements-geneeskundige en fouragegelden 2 400.00

Artikel 141. Geneeskundige behoeften voor onvermogenden. 200.00

Artikel 142. Verpleging van hulpbehoevende vrijgemaakten 200.00

Artikel 143. Quarantaine-dienst. 300.00

Artikel 144. Verschillende uitgaven 125.00

St. Martin.

(Nederlandsch gedeelte.)

Artikel 145. Voor het houden van toezicht aan de Simpsonsbaai. 150.00

Artikel 146. Traktement of toelage van den gouvernements-geneeskundige, benevens huishuur en fouragegeld 3 000.00

Artikel 147. Geneeskundige behoeften voor onvermogenden. 200.00

Artikel 148. Toelaag aan den opzichter van het leprozengesticht 360.00

Artikel 149. Voeding en kleeding van de verpleegden in het leprozengesticht 1 710.00

Artikel 150. Verpleging van hulpbehoevende vrijgemaakten 500.00

Artikel 151. Quarantaine-dienst 150.00

Artikel 152. Verschillende uitgaven 150.00

St. Eustatius.

Artikel 153. Schutterij 200.00

Artikel 154. Traktement van den havenmeester en loods voor het toezicht op de booten en als vergoeding voor het gemis van emolumenten 300.00

Artikel 155. Traktement of toelaag van den gouvernements-geneeskundige, benevens fouragegeld . . 2 200.00

Artikel 156. Geneeskundige behoeften voor onvermogenden. 200.00

Artikel 157. Toelaag aan den opzichter bij het leprozengesticht 360.00

Artikel 158. Voeding en kleeding van de verpleegden in het leprozengesticht 1 750.00

Artikel 159. Verpleging van hulpbehoevende vrijgemaakten 800.00

Artikel 160. Quarantaine-dienst. 200.00

Artikel 161. Verschillende uitgaven 100.00

Saba.

Artikel 162. Traktement of toelage van den gouvernements-geneeskundige en fouragegeld . . 2 200.00

Artikel 163. Geneeskundige behoeften voor onvermogenden 200.00

Artikel 164. Verpleging van hulpbehoevende vrijgemaakten . . . . f 480.00

Artikel 165. Quarantaine-dienst 120.00

Artikel 166. Verschillende uitgaven 100.00

Totaal der Vde afdeeling . f 78 951.00

AFDEELING VI.

Openbare werken.

Curaçao.

Artikel 167. Traktementen en toelagen van den directeur, den opzichter en den ambtenaar, werkzaam ten bureele van den directeur van het departement van openbare werken . . . . f 6 530.00

Artikel 168. Toelage voor de inspectie en het toezicht op de wegen in de buitendistricten . . . 1 300.00

Artikel 169. Traktementen en toelagen van het personeel bij de kustverlichting en het seinwezen . 5 374.50

Artikel 170. Onderhoud en herstelling der landsgebouwen en eigendommen, alsmede aankoop van meubelen en andere benoodigdheden voor de landsgebouwen 11 700.00

Artikel 171. Onderhoud en herstelling der straten en kaden in het stadsdistrict 8 800.00

Artikel 172. Baggerwerken 5 950.00

Artikel 173. Verlichting van straten, pleinen en landingsplaatsen 6 000.00

Artikel 174. Kustverlichting 350.00

Artikel 175. Licht, water en verschillende benoodigdheden voor de seinposten 1 000.00

Artikel 176. Schoonhouden der kantoorlokalen en aanbrengen van water 1 337.75

Artikel 177. Onderhoud en herstelling der wegen in de buitendistricten 4 400.00

Bonaire.

Artikel 178. Onderhoud en herstelling der landsgebouwen en eigendommen, alsmede aankoop en onderhoud van benoodigdheden voor de landsgebouwen. 1 000.00

Artikel 179. Gewoon onderhoud der wegen . . . 800.00

Artikel 180. Traktementen van den opzichter en den assistent-opzichter bij den Willemstoren . . 800.00

Artikel 181. Verlichting en onderhoud van den Willemstoren en van de ankerplaatsen bij het dorp Kralendijk 375.00

Aruba.

Artikel 182. Onderhoud en herstelling der landsgebouwen en eigendommen, alsmede aankoop en onderhoud van benoodigdheden voor de landsgebouwen . 600.00

Artikel 183. Gewoon onderhoud der wegen en straten in de stads- en buitendistricten en van den gouvernementssteiger 1 000.00

Artikel 184. Verlichting 400.00

N°. 5. 6. Cur.

St. Martin.

(Nederlandsch gedeelte.)

Artikel 185. Onderhoud en herstelling der landsgebouwen en eigendommen, alsmede aankoop en onderhoud van benoodigdheden voor de landsgebouwen . 1 150.00

Artikel 186. Onderhoud der wegen, straten, bruggen en andere werken 1 200.00

Artikel 187. Straatverlichting 400.00

Artikel 188. Kosten van het havenlicht 120.00

Artikel 189. Toelage van den seinwachter op het fort Amsterdam 360.00

St. Eustatius.

Artikel 190. Onderhoud en herstelling der landsgebouwen en eigendommen, alsmede aankoop en onderhoud van benoodigdheden voor de landsgebouwen . 000.00

Artikel 191. Onderhoud der straten en wegen. . 500.00

Saba.

Artikel 192. Onderhoud en herstelling der landsgebouwen, alsmede aankoop en onderhoud van benoodigdheden voor de landsgebouwen. 250.00

Artikel 193. Onderhoud der wegen 500.00

Totaal der VIde afdeeling f 62 797.25

AFDEELING VII.

Pensioenen, wachtgelden, onderstanden en andere uitgaven van algemeenen aard.

Curaçao.

Artikel 194. Pensioenen van burgerlijke landsdienaren . . . . f 49 299 88

Artikel 195. Pensioenen van weduwen en nagelaten minderjarige kinderen van burgerlijke landsdienaren. 31 917.42

Artikel 196. Wachtgelden. 1 440.00

Artikel 197. Onderstanden. . . . . *Memorie.*

Artikel 198. Hetgeen op voorschotten aan burgerlijke landsdienaren en aan gepensionneerden niet binnen dit dienstjaar wordt terugbetaald 500.00

Bonaire.

Artikel 199. Pensioenen van burgerlijke landsdienaren 13 188.32

Artikel 200. Pensioenen van weduwen en nagelaten minderjarige kinderen van burgerlijke landsdienaren. 3 087.57[5]

Aruba.

Artikel 201. Pensioenen van burgerlijke landsdienaren 5 671.33

Artikel 202. Pensioenen van weduwen en nagelaten minderjarige kinderen van burgerlijke landsdienaren. 2 280.15

Artikel 203. Wachtgelden 866.67

2

St. Martin.

(Nederlandsch gedeelte.)

Artikel 204. Pensioenen van burgerlijke landsdienaren	20 756.33
Artikel 205. Pensioenen van weduwen en nagelaten minderjarige kinderen van burgerlijke landsdienaren	5 148.325

St. Eustatius.

Artikel 206. Pensioenen van burgerlijke landsdienaren	5 774.16
Artikel 207. Pensioenen van weduwen en nagelaten minderjarige kinderen van burgerlijke landsdienaren.	1 721.50

Saba.

Artikel 208. Pensioenen van burgerlijke landsdienaren	1 550.00
Artikel 209. Pensioenen van weduwen en nagelaten minderjarige kinderen van burgerlijke landsdienaren.	2 625.00
Totaal der VIIde afdeeling f	145 856.66

AFDEELING VIII.

Onvoorziene uitgaven.

Artikel 210. Onvoorziene uitgaven . . . . f 20 000.00

Artikel 2

Wanneer het bedrag, uitgetrokken bij een der artikelen 4, 5, 6, 8, 10, 11, 12, 15, 16, 17, 20, 21, 22, 25, 26, 27, 30, 31, 34, 35, 37, 38, 42, 43, 46, 47, 50, 51, 54, 55, 58, 59, 61, 66, 70, 71, 72, 73, 78, 80, 83, 85, 86, 87, 89, 90, 92, 93, 96, 100, 102, 106, 110, 114, 118, 121, 123, 127, 130, 131, 133, 134, 136, 137, 138, 139, 141, 142, 143, 144, 147, 149, 150, 151, 152, 153, 156, 158, 159, 160, 161, 163, 164, 165, 166, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 198 t/m. 209 van de bij deze verordening voorloopig vastgestelde begrooting ontoereikend wordt bevonden, kan het evenals de posten, bij de artikelen 64, 128 en 187 voor *Memorie* uitgetrokken, door overschrijving uit art. 210 dier begrooting worden aangevuld.

Uit dat artikel (Onvoorziene uitgaven) worden de toelagen voor de waarneming van tijdelijk opengevallen betrekkingen betaald, voor zooverre het niet mogelijk is die aan te wijzen op de artikelen, waarin zijn omschreven de traktementen voor de betrekkingen, die tijdelijk worden waargenomen.

Artikel 3.

Op artikel 210 van de bij deze verordening voorloopig vastgestelde begrooting worden aangewezen de tot het dienstjaar 1896 behoorende uitgaven, die hare omschrijving niet vinden in een der artikelen van die begrooting.

De uitgaven worden voor elke soort afzonderlijk in de rekening gebracht en omschreven.

Artikel 4.

Tot goedmaking van de uitgaven, begrepen in de koloniale huishoudelijke begrooting van Curaçao voor het dienstjaar 1896, worden voor dat jaar gebezigd de na te noemen middelen en inkomsten, te weten:

A. *Belastingen.*

Curaçao.

a. belasting op grondeigendommen en hypotheken;

b. zegelrecht;

c. haven- en veiligheidsrecht;

d. licht- en bakengeld;

e. belasting op den invoer;

f. accijnsrecht op sterke dranken, wijn en bier;

g. patent op de uitoefening van het bedrijf van slijter of tapper en het aanhouden van koffiehuizen, logementen en societeiten;

h. belasting op veer- en vrachtponten;

i. belasting op den openbaren verkoop van roerende zaken;

k. belasting voor de weerbaarheid;

l. recht van successie en van overgang;

m. belasting op de opdracht van onroerende zaken;

n. uitvoerrecht op metaalertsen en alle soort van phosphorzure kalk, gewonnen op de eilanden Curaçao en Klein-Curaçao;

o. loodsgelden;

p. belasting op loterijen.

Bonaire.

a. invoerrechten;

b. uitvoerrecht op stapelproducten;

c. ankergeld;

d. zegelrecht;

e. belasting op publieke verkoopingen;

f. licht- en bakengeld;

g. patent op de uitoefening van het bedrijf van slijter of tapper en het aanhouden van koffiehuizen, logementen en societeiten;

h. accijnsrecht op sterke dranken, wijn en bier;

i. recht van successie en van overgang;

k. contributie tot instandhouding der schutterij;

l. 2 percent van den koopschat bij overdracht van onroerende goederen en vaartuigen;

m. 2 percent van de waarde bij overdracht van gedoneteerde onroerende goederen en vaartuigen;

n. belasting op loterijen.

Aruba.

a. grondbelasting;

b. invoerrechten;

c. uitvoerrecht op stapelproducten (met inbegrip van phosphorzure kalk);

d. anker- en tonnengeld;

e. zegelrecht;

f. belasting op publieke verkoopingen;

g. licht- en bakengeld;

h. patent op de uitoefening van het bedrijf van tapper of slijter en het aanhouden van koffiehuizen, logementen en societeiten;

i. accijnsrecht op sterke dranken, wijn en bier;

k. recht van successie en van overgang;

l. contributie tot instandhouding der schutterij;

m. 2 percent van den koopschat bij overdracht van onroerende goederen en vaartuigen;

n. 2 percent van de waarde bij overdracht van gedoneteerde onroerende goederen en vaartuigen;

o. belasting op loterijen.

St. Martin.

(Nederlandsch gedeelte.)

a. invoerrechten;

b. uitvoerrecht op stapelproducten;

c. havengeld;

d. zegelrecht;

e. belasting op publieke verkoopingen;

f. licht- en bakengeld;

g. patent op de uitoefening van het bedrijf van tapper of slijter en het aanhouden van koffiehuizen, logementen en societeiten;

h. accijnsrecht op sterke dranken, wijn en bier;

i. recht van successie en van overgang;

k. contributie tot instandhouding der schutterij;

l. 2 percent van den koopschat bij overdracht van onroerende goederen;

m. belasting op loterijen.

St. Eustatius.

a. invoerrechten;

b. uitvoerrecht op stapelproducten;

c. ankergeld;

d. zegelrecht;

e. belasting op publieke verkoopingen;

f. licht- en bakengeld;

g. patent op de uitoefening van het bedrijf van tapper of slijter en het aanhouden van koffiehuizen, logementen en societeiten;

h. accijnsrecht op sterke dranken, wijn en bier;

i. recht van successie en van overgang;

k. contributie tot instandhouding der schutterij;

l. 2 percent van den koopschat bij overdracht van onroerende goederen;

m. 2 percent van de waarde bij overdracht van gedonateerde onroerende goederen;

n. belasting op loterijen.

Saba.

a. invoerrechten;

b. uitvoerrecht op stapelproducten;

c. ankergeld;

d. zegelrecht;

e. belasting op publieke verkoopingen;

f. patent op de uitoefening van het bedrijf van tapper of slijter en het aanhouden van koffiehuizen, logementen en societeiten;

g. accijnsrecht op sterke dranken, wijn en bier;

h. recht van successie en van overgang;

i. 2 percent van den koopschat bij overdracht van onroerende goederen en vaartuigen;

k. 2 percent van de waarde bij overdracht van gedonateerde onroerende goederen en vaartuigen;

l. belasting op loterijen.

B. *Inkomsten van onderscheiden aard.*

Curaçao.

a. leges

b. verkoop van haven-reglementen;

c. boeten;

d. inkomsten van de posterij;

e. korting op de inkomsten van ambtenaren wegens pensioen;

f. inkomsten van de vleeschhal;

g. agio van verkochte wissels;

h. inkomsten van de bakkerij;

i. pakhuishuur van in entrepot aanwezige sterke dranken;

k. renten van het kapitaal, vroeger op het Grootboek der nationale schuld ingeschreven ten name van het West-Indisch pensioenfonds;

l. inkomsten van de gouvernementsbank,

m. aandeel in de huurpenningen van de markt voor groenten, enz.;

n. opbrengst van de arbeidsloonen van gevangenen;

o. emolumenten ter griffie van het hof van justitie en van het kantongerecht, te verantwoorden aan de koloniale kas;

p. salaria van den hypotheekbewaarder, te verantwoorden aan de koloniale kas

q. rente en pachtgelden van domaniale gronden in de buitendistricten;

r. bergloon van petroleum en andere licht ontvlambare oliën;

s. terugbetaling van voorschotten;

t. betaling door de concessionarissen der bruggen over de haven en over het Waaigat;

u. schoolgelden;

v. inhouding op de jaarwedde van den postdirecteur, wegens het gebruik van een landsgebouw als woning;

w. uitkeering door de Curaçaosche hypotheekbank van 1/15 van het bedrag van ƒ 187 746,76^5 krachtens art. 1 van de verordening van 24 September 1879, (P. B. 1880 n°. 5.;

x. emolumenten ten kantore van den controleur der belastingen op den in-, uit- en doorvoer,

y. alle andere ontvangsten.

Bonaire.

a. leges;

b. kortingen op de inkomsten van ambtenaren wegens pensioen;

c. opbrengst wegens den verkoop van domaniale gronden;

d. boeten;

e. inkomsten van de posterij;

f. emolumenten ter griffie van het kantongerecht, te verantwoorden aan de koloniale kas;

g. bergloon van petroleum en andere licht ontvlambare oliën;

h. inhouding op de jaarwedde van den gezaghebber, wegens het gebruik van een landsgebouw als woning;

i. pakhuishuur van in entrepot aanwezige sterke dranken;

k. huur van gouvernementsgronden;

l. bundergelden van Gouvernementsgronden in concessie afgestaan;

m. alle andere ontvangsten.

Aruba.

a. leges;

b. kortingen op de inkomsten van ambtenaren wegens pensioen;

c. opbrengst wegens den verkoop van domaniale gronden;

d. vergunning om goud te delven;

e. boeten;

f. inkomsten van de posterij;

g. emolumenten ter griffie van het kantongerecht, te verantwoorden aan de koloniale kas;

h. inhouding op de jaarwedde van den gezaghebber, wegens het gebruik van een landsgebouw als woning;

i. bergloon van petroleum en andere licht ontvlambare oliën;

k. vergunning tot het ontginnen van phosphorzure kalk;

l. buitengewone inkomsten wegens de vergunning tot het ontginnen van phosphorzure kalk;

m. huur van gouvernementsgronden;

n. alle andere ontvangsten.

St. Martin.

(Nederlandsch gedeelte.)

a. leges;

b. kortingen op de inkomsten van ambtenaren wegens pensioen;

c. boeten;

d. inkomsten van de posterij;

e. emolumenten ter griffie van den raad van justitie en van het kantongerecht, te verantwoorden aan de koloniale kas;

f. steigergelden;

g. inhouding op de jaarwedde van den gezaghebber, wegens het gebruik van een landsgebouw als woning;

h. bergloon van petroleum en andere licht ontvlambare oliën;

i. alle andere ontvangsten.

St. Eustatius.

a. leges;

b. kortingen op de inkomsten van ambtenaren wegens pensioen;

c. boeten;

d. inkomsten van de posterij;

e. emolumenten ter griffie van den raad van justitie en van het kantongerecht, te verantwoorden aan de koloniale kas;

f. inhouding op de jaarwedde van den gezaghebber voor het gebruik van een landsgebouw als woning;

g. bergloon van petroleum en andere licht ontvlambare oliën;

h. grondrenten (huur van gouvernementserven);

i. alle andere ontvangsten.

Saba.

a. leges;

b kortingen op de inkomsten van ambtenaren wegens pensioen;

c. boeten;

d. inkomsten van de posterij;

e. emolumenten ter griffie van het kantongerecht, te verantwoorden aan de koloniale kas;

f. bergloon van petroleum en andere licht ontvlambare oliën;

g. inhouding op de jaarwedde van den gezaghebber wegens aan hem van wege het bestuur verstrekte woning;

h. alle andere ontvangsten.

C. *Overschrijving van een gedeelte van de batige saldo's van vorige dienstjaren.*

Raming der middelen en inkomsten van de kolonie Curaçao, dienstjaar 1896.

BENAMING DER MIDDELEN.

A. *Belastingen.*

Curaçao.	Beloop per middel of inkomst.
a. Belasting op grondeigendommen en hypotheken f	80 000.00
b. Zegelrecht	9 000.00
c. Haven- en veiligheidsrecht	6 500.00
d. Licht- en bakengeld	3 000.00
e. Belasting op den invoer	75 000.00
f. Accijnsrecht op sterke dranken	100 000.00
g. Patent op de uitoefening van het bedrijf van slijter of tapper en het aanhouden van koffiehuizen, logementen en societeiten	13 000.00
h. Belasting op veer- en vrachtponten	1 000 00
i. Belasting op den openbaren verkoop van roerende zaken	2 000.00
k. Belasting voor de weerbaarheid	8 000.00
l. Recht van successie en van overgang	4 000.00
m. Belasting op de opdracht van onroerende zaken	8 000.00
n. Uitvoerrecht op metaalertsen en alle soort van phosphorzure kalk, gewonnen op de eilanden Curaçao en Klein-Curaçao	5 000.00
o. Loodsgelden	24 000.00
p. Belasting op loterijen	*Memorie.*

Bonaire.	
a. Invoerrechten	11 000.00
b. Uitvoerrecht op stapelproducten	4 000.00
c. Ankergeld	1 000.00
d. Zegelrecht	900 00
e. Belasting op publieke verkoopingen	*Memorie.*
f. Licht- en bakengeld	500.00
g. Patent op de uitoefening van het bedrijf van slijter of tapper en het aanhouden van koffiehuizen, logementen en societeiten	*Memorie.*
h. Accijnsrecht op sterke dranken	12 500.00
i. Recht van successie en van overgang	50.00
k. Contributie tot instandhouding der schutterij	50.00
l. 2 percent van den koopschat bij overdracht van onroerende goederen en vaartuigen	50.00
m. 2 percent van de waarde bij overdracht van gedomeinde onroerende goederen en vaartuigen	*Memorie.*
n. Belasting op loterijen	*Memorie.*

Aruba.

a. Grondbelasting . . . . *f*	2 900.00
b. Invoerrechten	5 000.00
c. Uitvoerrecht op stapelproducten (met inbegrip van phosphorzure kalk)	13 000.00
d. Anker- en tonnengeld	4 000.00
e. Zegelrecht	650.00
f. Belasting op publieke verkoopingen	50.00
g. Licht- en bakengeld.	750.00
h. Patent op de uitoefening van het bedrijf van tapper of slijter en het aanhouden van koffiehuizen, logementen en sociëteiten	175.00
i. Accijnsrecht op sterke dranken	10 000.00
k. Recht van successie en van overgang . . .	50.00
l. Contributie tot instandhouding der schutterij .	75.00
m. 2 percent van den koopschat bij overdracht van onroerende goederen en vaartuigen . . .	50.00
n. 2 percent van de waarde bij overdracht van gedonateerde onroerende goederen en vaartuigen.	*Memorie.*
o. Belasting op loterijen	*Memorie.*

St. Martin.
(Nederlandsch gedeelte.)

a. Invoerrechten	10 000.00
b. Uitvoerrecht op stapelproducten.	7 000.00
c. Havengeld	900.00
d. Zegelrecht	900.00
e. Belasting op publieke verkoopingen	50.00
f. Licht- en bakengeld.	400.00
g. Patent op de uitoefening van het bedrijf van tapper of slijter en het aanhouden van koffiehuizen, logementen en sociëteiten	600.00
h. Accijnsrecht op sterke dranken	1 100.00
i. Recht van successie en van overgang. . . .	*Memorie.*
k. Contributie tot instandhouding der schutterij .	300.00
l. 2 percent van den koopschat bij overdracht van onroerende goederen	200.00
m. Belasting op loterijen	*Memorie.*

St. Eustatius.

a. Invoerrechten	2 500.00
b. Uitvoerrecht op stapelproducten.	600.00
c. Ankergeld	100.00
d. Zegelrecht	200.00
e. Belasting op publieke verkoopingen	50.00
f. Licht- en bakengeld.	50.00
g. Patent op de uitoefening van het bedrijf van tapper of slijter en het aanhouden van koffiehuizen, logementen en sociëteiten	350.00
h. Accijnsrecht op sterke dranken	950.00
i. Recht van successie en van overgang. . . .	*Memorie.*
k. Contributie tot instandhouding der schutterij .	100.00
l. 2 percent van den koopschat bij overdracht van onroerende goederen	25.00
m. 2 percent van de waarde bij overdracht van gedonateerde onroerende goederen	*Memorie.*
n. Belasting op loterijen	*Memorie.*

Saba.

a. Invoerrechten . . . . *f*	3 000.00
b. Uitvoerrecht op stapelproducten	325.00
c. Ankergeld.	250.00
d. Zegelrecht	200.00
e. Belasting op publieke verkoopingen	*Memorie.*
f. Patent op de uitoefening van het bedrijf van tapper of slijter en het aanhouden van koffiehuizen, logementen en sociëteiten	350.00
g. Accijnsrecht op sterke dranken	1 000.00
h. Recht van successie en van overgang . . .	*Memorie.*
i. 2 percent van den koopschat bij overdracht van onroerende goederen en vaartuigen.	75.00
k. 2 percent van de waarde bij overdracht van gedonateerde onroerende goederen en vaartuigen.	*Memorie.*
l. Belasting op loterijen	*Memorie.*

B. *Inkomsten van onderscheiden aard.*

Curaçao.

a. Leges	700.00
b. Verkoop van havenreglementen.	50.00
c. Boeten.	450.00
d. Inkomsten van de posterij.	36 000.00
e. Korting op de inkomsten van ambtenaren wegens pensioen	20 000.00
f. Inkomsten van de vleeschhal	6 000.00
g. Agio van verkochte wissels	500.00
h. Inkomsten van de bakkerij	1 600.00
i. Pakhuishuur van in entrepot aanwezige sterke dranken	150.00
k. Renten van het kapitaal, vroeger op het Grootboek der nationale schuld ingeschreven ten name van het West-Indisch pensioenfonds . .	5 356.67
l. Inkomsten van de gouvernementsbank . . .	18 000.00
m. Aandeel in de huurpenningen van de markt voor groenten, enz..	80.00
n. Opbrengst van de arbeidsloonen van gevangenen	350.00
o. Emolumenten ter griffie van het hof van justitie en van het kantongerecht, te verantwoorden aan de koloniale kas.	500.00
p. Salaris van den hypotheekbewaarder, te verantwoorden aan de koloniale kas	650.00
q. Rente en pachtgelden van domaniale gronden in de buitendistricten	1 000.00
r. Bergloon van petroleum en andere licht ontvlambare oliën.	150.00
s. Terugbetaling van voorschotten	150.00
t. Betaling door de concessionarissen der bruggen over de haven en over het Waaigat. . . .	700.00
u. Schoolgelden	16 000.00
v. Inhouding op de jaarwedde van den postdirecteur, wegens het gebruik van een landsgebouw als woning	300.00

w. Uitkeering door de Curaçaosche Hypotheekbank van 1/15 van het bedrag van f 187 746.76[a] krachtens art. 1 van de verordening van 24 September 1879 (*P. B.* 1880 nr. 5). . . . . . f 12 035.05

x. Emolumenten ten kantore van den controleur der belastingen op den in-, uit- en doorvoer. 5 000 00

y. Alle andere ontvangsten 1 800.00

Bonaire.

a. Leges 10.00

b. Kortingen op de inkomsten van ambtenaren wegens pensioen 2 000.00

c. Opbrengst wegens den verkoop van domaniale gronden 200.00

d. Boeten . . . . *Memorie.*

e. Inkomsten van de posterij 500.00

f. Emolumenten ter griffie van het kantongerecht, te verantwoorden aan de koloniale kas . . . 15.00

g. Bergloon van petroleum en andere licht ontvlambare oliën . . . . *Memorie.*

h. Inhouding op de jaarwedde van den gezaghebber, wegens het gebruik van een landsgebouw als woning 400.00

i. Pakhuishuur van in entrepot aanwezige sterke dranken 50.00

k. Huur van gouvernementsgronden 450.00

l. Bundergelden van gouvernementsgronden in concessie afgestaan 800.00

m. Alle andere ontvangsten 300.00

Aruba.

a. Leges 200.00

b. Kortingen op de inkomsten van ambtenaren wegens pensioen 2 200,00

c. Opbrengst wegens den verkoop van domaniale gronden 30.00

d. Vergunning om goud te delven. 2 500 00

e. Boeten 50.00

f. Inkomsten van de posterij. 400.00

g. Emolumenten ter griffie van het kantongerecht, te verantwoorden aan de koloniale kas . . . 50.00

h. Inhouding op de jaarwedde van den gezaghebber, wegens het gebruik van een landsgebouw als woning 400.00

i. Bergloon van petroleum en andere licht ontvlambare oliën . . . . *Memorie.*

k. Vergunning tot het ontginnen van phosphorzure kalk. 96 000.00

l. Buitengewone inkomsten wegens de vergunning tot het ontginnen van phosphorzure kalk . . 48 000.00

m. Huur van gouvernementsgronden 1 600.00

n. Alle andere ontvangsten 60.00

St. Martin.
(Nederlandsch gedeelte.)

a. Leges 25.00

b. Kortingen op de inkomsten van ambtenaren wegens pensioen . . . . f 2 100.00

c. Boeten. 20.00

d. Inkomsten van de posterij. 1 000.00

e. Emolumenten ter griffie van den raad van justitie en van het kantongerecht, te verantwoorden aan de koloniale kas 75.00

f. Steigergelden 600.00

g. Inhouding op de jaarwedde van den gezaghebber, wegens het gebruik van een landsgebouw als woning 500.00

h. Bergloon van petroleum en andere licht ontvlambare oliën. . . . . *Memorie.*

i. Alle andere ontvangsten 10.00

St. Eustatius.

a. Leges . . . . *Memorie.*

b. Kortingen op de inkomsten van ambtenaren wegens pensioen 1 200,00

c. Boeten. 25.00

d. Inkomsten van de posterij. 400.00

e. Emolumenten ter griffie van den raad van justitie en van het kantongerecht, te verantwoorden aan de koloniale kas 25.00

f. Inhouding op de jaarwedde van den gezaghebber voor het gebruik van een landsgebouw als woning 300.00

g. Bergloon van petroleum en andere licht ontvlambare oliën . . . . *Memorie.*

h. Grondrenten (huur van gouvernementserven). . 25.00

i. Alle andere ontvangsten 30.00

Saba.

a. Leges 20.00

b. Kortingen op de inkomsten van ambtenaren wegens pensioen 700.00

c. Boeten. 50.00

d. Inkomsten van de posterij 500.00

e. Emolumenten ter griffie van het kantongerecht, te verantwoorden aan de koloniale kas. . . . 10.00

f. Bergloon van petroleum en andere licht ontvlambare oliën. . . . . *Memorie.*

g. Inhouding op de jaarwedde van den gezaghebber wegens aan hem van wege het bestuur verstrekte woning. 240.00

h. Alle andere ontvangsten. 100.00

C. *Overschrijving van een gedeelte van de batige saldo's van vorige dienstjaren. . . .* *Memorie.*

f 728 516.72

Koloniale Huishoudelijke Begrooting van Curaçao voor het dienstjaar 1896.

Overzicht van de geraamde Inkomsten en Uitgaven voor elk eiland.

	Inkomsten.		Uitgaven.		Verschil.			
					Voordeelig.		Nadeelig.	
Curaçao	f	466 021.72	f	496 842.82'		»	f	30 821.10
Bonaire		34 775.00		47 480 81^{5}		»		12 705.81^{5}
Aruba		188 190.00		49 757.15	f	147 432 85		»
St. Martin (Ned. ged.)		25 780.00		68 639 27^{5}		»		42 859.27^{5}
St. Eustatius		6 930.00		33 156.66		»		26 226 66
Saba		6 820.00		21 649 00		»		14 820.00
Voor al de eilanden te zamen	*a*	*Memorie.*	*b*	20 000 00		»		20 000.00
	f	728 516.72	f	728 516 72	f	147 432 85	f	147 432 00

Alzoo geen bijdrage uit 's Rijks schatkist gevorderd.

a. Een gedeelte van de batige saldos van vorige dienstjaren.

b Onvoorziene uitgaven.

III. CURAÇAO.

BIJLAGE E².

N°. 7.

AANWIJZING en TOELICHTING der verschillen tusschen de Curaçaosche begrooting van 1895 en die van 1896.

I. *Begrooting van uitgaven van* 1896.

Artikel. *)		Meer dan voor 1895.	Minder dan voor 1895.	Toelichting van de verschillen.
1	1	f 1,50	»	Verhoogd met f 1.50 voor daggeld van een geëmploieerde, daar 1896 een schrikkeljaar is.
3	3	600,00	»	Voor den hoofdcommies ter gouvernements-secretarie is f 600 meer geraamd dan voor 1895.
19	19	»	f 951,38	De mindere raming is een gevolg van de vermindering van het traktement van den gezaghebber van St. Martin (Ned. gedeelte).
29	29	330,00	»	Vermeerderd met het bedrag, benoodigd om den gezaghebber van een woning te voorzien.
I-ste afdeeling.		f 931,50	f 951,38	
35	35	»	f 562,75	Het kostgeld voor gevangenen, in verband met de daarvoor in de laatste 5 jaren gedane uitgaven, minder geraamd.
37	37	»	200,00	Als voren.
47	47	»	100,00	Als voren.
51	51	»	100,00	Als voren.
II-de afdeeling.		»	f 962,75	
65	65	f 361,00	»	Vermeerderd met het loon van een brievenbesteller (f 360) en met het loon voor 1 dag (f 1) van een bediende ten postkantore, daar 1896 een schrikkeljaar is.
67	66	500,00	»	Wegens de uitbreiding van den postdienst worden meer uitgaven vereischt voor benoodigdheden voor dien dienst.
74	73	500,00	»	De vermeerdering is een gevolg van het nadeelig verschil tusschen den prijs in in de kolonie betaald en dien in Nederland verkregen voor wissels ter goedmaking van aldaar uitbetaalde postwissels, enz.

*) De eerste kolom bevat de cijfers van de artikelen der begrooting van 1895; de tweede die der correspondeerende artikelen voor 1896.

Artikel.		Meer dan voor 1895.	Minder dan voor 1895.	Toelichting van de verschillen.
»	74	f 31 735,32	»	Het is de bedoeling een fonds te vormen (uit de overgebleven sommen, verkregen ter zake van de concessie voor de exploitatie van phosphaat op Aruba. Men berekent dat overschot over 1896 op f 34 735.32.
76	76	2,00	»	Daar 1896 een schrikkeljaar is, wordt voor daggeld van den beambte aan de slagbaai op Bonaire f 2 meer geraamd.
82	82	1,50	»	Om dezelfde reden is f 1.50 meer geraamd voor twee wachters op Aruba.
90	00	200,00	»	De toelage van den persoon, belast met de posterij op St. Eustatius is met deze som verhoogd.
IIIde afdeeling.		f 36 299,82	»	
99	99	f 1 161,62	»	Meer geraamd voor periodieke traktementsverhoogingen van onderwijzers.
100	100	»	f 400,00	Verminderd met f 400. (Toelage van een kweekeling.)
105	105	7,92	»	Meer geraamd voor de periodieke traktementsverhooging van den onderwijzer op Bonaire.
109	109	100,00	»	Als voren op Aruba.
113	113	»	50,00	Voor schoolbehoeften op St. Martin (Ned. ged.), naar den gemiddelden eisch van den dienst, f 50 minder uitgetrokken.
IVde afdeeling.		f 1 269,54	f 450,00	
127	127	f 300,00	»	Voor verpleegden in het gasthuis f 300 meer uitgetrokken.
129	129	400,00	»	Voor verhooging der toelage van den geneesheer van het krankzinnigengesticht f 400 meer uitgetrokken.
Vde afdeeling.		f 700,00	»	
169	169	f 0,75	»	Daar 1896 een schrikkeljaar is, wordt voor dagloon van den bediende bij den vuurtoren op Klein-Curaçao f 0,75 meer geraamd.
170	170	100,00	»	Voor onderhoud van gebouwen op Curaçao meer uitgetrokken, daarentegen minder voor onderhoud van veerponten, zoodat het meerdere f 100 beloopt.
172	172	»	f 300,00	Voor het baggerwerk wordt f 300 minder geraamd naar de behoeften van den dienst.
173	173	500,00	»	Daar in 1896 het stadsdistriet electrisch verlicht zal worden, wordt de daarvoor bij contract bedongen som van f 6000 uitgetrokken, of f 500 meer dan voor 1895 voor de verlichting geraamd is.
175	175	»	166,00	Verminderd naar de gebleken behoefte in de laatste jaren.
185	185	»	750,00	Voor het verven van het raadhuis op St. Martin (Ned. ged.) was f 750 meer uitgetrokken in 1895.
VIde afdeeling.		f 600,75	f 1 216,00	
194	194	»	f 2 190,50	Naar de behoefte verminderd.
195	195	f 2 190,535	»	Naar de behoefte vermeerderd.
200	200	»	93,75	Met het pensioen van de weduwe P. F. CRAANE verminderd.

Artikel.		Meer dan voor 1895.	Minder dan voor 1895.	Toelichting van de verschillen.
202	202	»	f 600,00	Idem van de weduwe E. L. ZEPPENFELDT.
205	205	f 250,00	»	Vermeerderd met het pensioen van de weduwe TRELING.
206	206	1 650,00	»	Idem met dat van den heer P. FAARUP.
VIIde afdeeling.		f 4 090,53^{5}	f 2 884 25	

RECAPITULATIE

		Meer dan voor 1895.	Minder dan voor 1895.
Afdeeling	I. .	»	f 19,18
»	II. .	»	962,75
»	III. .	f 36 299,82	»
»	IV. .	819,54	.
»	V. .	700,00	»
.	VI. .	»	615,25
»	VII .	1 206 28^{5}	»
		f 39 625,64^{5}	f 1 597,88
		1 597,88	
		f 37 427,76^{5}	

II. *Raming der middelen.*

Eiland.	Middel.	Meer dan voor 1895.	Minder dan voor 1895.	Eiland.	Middel.	Meer dan voor 1895.	Minder dan voor 1895.
A.	*Belastingen.*			Aruba.	*a.*	»	f 100,00
Curaçao	*b.*	»	f 1 000,00		*c.*	f 5 000,00	»
	k.	»	1 000,00		*d.*	1 500,00	»
	l.	f 1 000,00	»		*e.*	»	100,00
	n	»	1 000,00		*g.*	250,00	»
Bonaire.	*a.*	»	1 000,00		*h.*	»	25,00
	e.	»	20,00		*l.*	»	175,00
	g.	»	75,00	St. Martin (Ned. ged) .	*b.*	»	3 000,00
	h.	»	500,00		*g.*	»	400,00
	k.	»	300,00		*h.*	»	100,00
					i.	»	50,00

Eiland.	Middel.	Meer dan voor 1895.	Minder dan voor 1895.
St. Eustatius.	*b.*	»	f 200,00
	g.	f 50,00	»
	h.	»	50,00
Saba.	*b.*	25,00	»
	f.	50,00	»
	g.	100,00	»
	i.	»	25,00
Inkomsten van onderscheiden aard.			
Curaçao	*a.*	»	f 300,00
	c.	f 150,00	»
	d.	»	9 000,00
	g.	560,00	»
	k.	100,00	»
	l.	1 000,00	»
	m.	»	20,00
	n.	»	150,00
	p.	»	50,00
	q.	»	400,00
	r.	150,00	»
	s.	50,00	»
	t.	»	100,00
	w	»	481,40
	x.	1 000,00	»
	ij.	800,00	»
Bonaire.	*a.*	»	15,00
	i.	25,00	»
	m.	200,00	»
Aruba	*c.*	30,00	»
	e.	25,00	»
	f.	»	100,00
	k.	»	4 000,00
	l.	48 000,00	»
	m.	600,00	»
	n.	»	49,00
St. Martin (Ned. ged.) .	*a.*	5,00	»
	b.	100,00	»
	c.	»	30,00
	e.	»	5,00
	g.	100,00	»
	i.	»	30,00
St. Eustatius.	*a*	»	10,00
	b.	»	160,00
	h.	»	25,00

Eiland.	Middel.	Meer dan voor 1895.	Minder dan voor 1895.
Saba	*a.*	»	f 5,00
	b.	f 100,00	»
	d.	200,00	»
	g.	240,00	»
	h.	59,16^{5}	»
		f 61 409,16^{5}	f 23 981,49
		23 981,40	
		f 37 427,76^{5}	

Algemeene toelichtingen.

De verschillen in de ramingen zijn over het geheel hieraan toe te schrijven dat bij de raming voor 1896 als basis aangenomen is de gemiddelde opbrenst der middelen in de laatste vijf jaren.

Post A. Curaçao. Voor de meeste posten geldt de bij de algemeene toelichting aangegeven reden als toelichting voor de verschillen.

Hoewel de gemiddelde opbrengst van de belastingen onder *b*. *e* en *k* in de laatste jaren minder was dan de nu geraamde som, is de raming toch hooger gesteld dan het beloop van die gemiddelde opbrengst, omdat de kohieren van aanslag een hooger bedrag aanwijzen dan te voren.

Bonaire, *a*, *e*, *g*, *h*, *k*. Zie algemeene toelichting.

Aruba, *a*, *e*, *k*, *l*. Zie algemeene toelichting. *c*, *d*, *g* Met het oog op de verlaging van het concessierecht voor de ontginning van phosphorzure kalk, waardoor op een ruimeren uitvoer gerekend wordt, werden deze posten verhoogd.

St. Martin, *b*, *g*, *h*. Zie algemeene toelichting *i*. Voor memorie uitgetrokken, daar de belasting in de laatste vijf jaren niets opgebracht heeft.

St. Eustatius, *b*, *g*, *h*. Zie algemeene toelichting.

Saba, *b*, *f*, *g*, *i*. Zie algemeene toelichting.

Post B. Curaçao. *a*, *b*, *d*, *k*, *m*, *n*, *p*, *q*, *r*, *s*, *t*, *u* en *ij* Zie algemeene toelichting. *g*. De subsidieering van St. Martin (Ned. ged) geschiedt door middel van wissels, de gemiddelde opbrengst der agios wordt op f 500 geraamd. *l*. In verband met den meerderen omzet van gelden ter Gouvernementsbank hooger geraamd. *w*. De door de hypotheekbank te betalen som is f 12 516,45 Curaçaosch courant, hetgeen met het wettig betaalmiddel, waarin die som betaald moet worden, een verschil maakt van ongeveer 4 pct. of f 481,40. Om deze reden is de post op de som van 12 035,05 geraamd.

Bonaire, *a*, *i*, *m*. Zie algemeene toelichting.

Aruba, *c*, *e*, *f*, *m*, *n*. Zie algemeene toelichting. *k*. De raming is gesteld op het minimum bedrag door de Aruba phosphaatmaatschappij volgens het oorspronkelijk bedrag uit te keeren *l*. In verband met het speciaal voor 1895 en 1896 met die maatschappij aangegaan contract, moet deze, behalve het evengemeld minimum, nog een minimum van f 48 000 betalen, berekend naar een uitvoer van 12 000 M³. tegen een verminderd concessierecht van f 4 per M³.

St. Martin (Ned. ged.), *a*, *b*, *c*, *e*, *i*. Zie algemeene toelichting. *g*. In verband met het Koninklijk besluit van 28 Juli 1894, n°. 22, regelende de traktamenten, enz. van de gezaghebbers f 100 hooger geraamd.

St. Eustatius, a, *b*, *h*. Zie algemeene toelichting.

Saba, a, *b*, *d*, *h*. Zie algemeene toelichting. *g*. Daar van Gouvernementswege de gezaghebber van eene woning voorzien wordt, zal ingevolge het Koninklijk besluit van 28 Juli 1894, n°. 22, f 240 's jaars daarvoor van het traktement van dien ambtenaar worden ingehouden.

STAAT aantoonende de opbrengst van de koloniale middelen over de dienstjaren 1892, 1893 en 1894, voor zoover die bekend waren bij de aanbieding aan den Kolonialen Raad van de ontwerpen der koloniale huishoudelijke begrooting over de dienstjaren 1894, 1895 en 1896.

		1892.	1893.	1894.
	A. **Belastingen.**			
	Curaçao.			
a.	belasting op grondeigendommen en hypotheken	*f* 81 641,75^{5}	*f* 66 016,01	*f* 53 325,60^{5}
b.	zegelrecht	8 624,95	9 751,75	9 871,87^{5}
c.	haven- en veiligheidsrecht	5 536,55	6 945,59	6 706,19
d.	licht- en bakengeld	2 810,84	3 511,18	3 306,50
e.	belasting op den invoer	50 948,98^{5}	51 327,78	55 012,88
f.	accijnsrecht op sterke dranken	61 744,84	61 427,87	151 704,40
g.	patent op de uitoefening van het bedrijf van slijter of tapper en het aanhouden van koffiehuizen, logementen en sociëteiten	13 440,34	12 569,67	12 612,00
h.	belasting op veer- en vrachtponten	»	932,00	906,00
i.	belasting op den openbaren verkoop van roerende zaken	1 156,09	2 706,00	3 030,13^{5}
k.	belasting voor de weerbaarheid	6 898,75	5 662,50	6 511,25
l.	recht van successie en van overgang	16 367,56	2 320,66	660,86
m.	belasting op de overdracht van onroerende zaken	8 297,70	10 334,17	8 368,66^{5}
n.	uitvoerrecht op metaalertsen en alle soort van phosphorzure kalk, gewonnen op de eilanden Curaçao en Klein-Curaçao	2 872,50	4 146 25	7 211,20
o.	loodsgelden	22 047,88	24 898,90	25 332,81
p.	belasting op de loterijen	»	»	»
	Bonaire.			
a.	invoerrechten	11 415,77	12 126,61	11 490,81^{5}
b.	uitvoerrecht op stapelproducten	4 062,76	3 918,87^{5}	3 532,72^{5}
c.	ankergeld	1 157,50	1 140,00	1 045,00
d.	zegelrecht	972,00	1 071,35	826,50
e.	belasting op publieke verkoopingen	»	»	»
f.	licht- en bakengeld	571,20	628,13	586,48
g.	patent op de uitoefening van het bedrijf van slijter of tapper en het aanhouden van koffiehuizen, logementen en sociëteiten	50,00	12,50	»
h.	accijnsrecht op sterke dranken	6 510,00	10 451,00	7 090,50

		1892.	1893.	1894
i.	recht van successie en van overgang	»	»	f 9 686,69
k.	contributie tot instandhouding van de schutterij	f 51,00	f 69,00	51,00
l.	2 percent van den koopschat bij overdracht van onroerende goederen en vaartuigen	13,01^{5}	108,89	30,48
m.	2 percent van de waarde bij overdracht van gedonateerde onroerende goederen en vaartuigen	0,55	»	»
n.	hundergeld van gouvernementsgronden, in concessie afgestaan	864,37^{5}	783,12^{5}	»
o.	belasting op loterijen	»	»	»
	Aruba.			
a.	grondbelasting	2 775,15	2 540,96	2 453,74^{5}
b.	invoerrecht	4 195,87	5 006,14	4 450,01
c.	uitvoerrecht op stapelproducten (met inbegrip van phosphorzure kalk)	5 698,26	6 174,64	6 527,67
d.	anker- en tonnengeld	2 190,69	2 257,23	2 197,18
e.	zegelrecht	577,75	597,00	742,25
f.	belasting op publieke verkoopingen	40,28	86,76	66,05
g.	licht- en bakengeld	375,87	393,88	368,23
h.	patent op de uitoefening van het bedrijf van slijter of tapper en het aanhouden van koffiehuizen, logementen en sociëteiten	194,00	185,66	144,00
i.	accijnsrecht op sterke dranken	6 905,48	7 428,82	12 081,31
k.	recht van successie en van overgang	»	»	»
l.	contributie tot instandhouding der schutterij	56,00	51,00	58,00
m.	2 percent van den koopschat bij overdracht van onroerende goederen.	29,31	52,70	57,90
n.	2 percent van de waarde bij overdracht van gedonateerde onroerende goederen en vaartuigen	»	»	»
o.	belasting op loterijen	»	»	»
	St. Martin. (Nederlandsch gedeelte.)			
a.	invoerrechten	9 188,26	9 849,01^{5}	11 695,97^{5}
b.	uitvoerrecht op stapelproducten	7 937,98^{5}	4 178,45	10 013,28^{5}
c.	havengeld	835,41	1 371,27	830,35
d.	zegelrecht	941,85	1 024,45	690,50
e.	belasting op publieke verkoopingen	291,46^{5}	»	»
f.	licht- en bakengeld	413,00	356,39	445,35^{5}
g.	patent op de uitoefening van het bedrijf van tapper of slijter en het aanhouden van koffiehuizen, logementen en sociëteiten	654,00	546,00	837,50
h.	accijnsrecht op sterke dranken	1 030,00	850,45	1 087,02
i.	recht van successie en van overgang	53,89	»	»
k.	contributie tot instandhouding der schutterij	»	»	»
l.	2 percent van den koopschat bij overdracht van onroerende goederen	182,11^{5}	276,66	179,47
m.	belasting op loterijen	»	»	»
	St. Eustatius.			
a.	invoerrechten	2 511,46	2 418,43^{5}	2 819,61^{5}
b.	uitvoerrecht op stapelproducten	857,91^{5}	510,38	470,54^{5}

		1892.	1893.	1894.
c	ankergeld	f 118,91	f 102,03	f 117,06
d.	zegelrecht	186,25	249,75	233,00
e.	belasting op publieke verkoopingen	196,47^{5}	1,00	31,69
f.	licht- en bakengeld	57,13	62,85	66,53
g.	patent op de uitoefening van het bedrijf van tapper of slijter en het aanhouden van koffiehuizen, logementen en sociëteiten	288,00	372,00	354,00
h.	accijnsrecht op sterke dranken	1 019,56	923,40	1 037,70
i.	recht van successie en van overgang	»	»	»
k.	contributie tot instandhouding der schutterij	»	»	»
l.	2 percent van den koopschat bij overdracht van onroerende goederen	9,07^{5}	102,00	14,20
m.	grondrenten (huur van gouvernementserven)	3,00	33,00	»
n.	2 percent van de waarde bij overdracht van gedonateerde onroerende goederen	»	»	»
o.	belasting op loterijen	»	»	»
	Saba.			
a.	invoerrechten	2 443,98^{5}	2 985,25	3 484,09
b.	uitvoerrecht op stapelproducten	278,65	341,30	304,12^{5}
c	ankergeld	235,00	268,50	243,50
d.	zegelrecht	158,00	263,25	240,95
e.	belasting op publieke verkoopingen	»	»	»
f.	patent op de uitoefening van het bedrijf van tapper of slijter en het aanhouden van koffiehuizen, logementen en sociëteiten	312,00	336,00	480,00
g.	accijnsrecht op sterke dranken	1 265,40	979,07	1 566,04
h.	recht van successie en van overgang	»	»	»
i.	2 percent van den koopschat bij overdracht van onroerende goederen en vaartuigen	138,95	33,05	67,05
k.	2 percent van de waarde bij overdracht van gedonateerde onroerende goederen en vaartuigen	»	»	»
l.	belasting op loterijen	»	»	»
	B. **Inkomsten van onderscheiden aard.**			
	Curaçao.			
a.	leges	528,43	813,29	688,83
b.	verkoop van havenreglementen	48,30	60,20	49,00
c.	boeten	574,50	400,50	333,50
d.	inkomsten van de posterij	38 784,97	35 706,22^{5}	36 178,69^{5}
e.	korting op de inkomsten van ambtenaren wegens pensioen	21 624,90^{5}	19 875,55^{5}	20 534,36
f.	inkomsten van de vleeschhal	5 863,75	6 203,75	5 528,50
g.	agio op verkochte wissels	630,00	1 093,51	483,27^{5}
h.	inkomsten van de bakkerij	1 763,48	1 798,97	1 947,10
i.	pakhuishuur van in entrepot aanwezige sterke dranken	145,51^{5}	160,90	166,44^{5}
k.	renten van het kapitaal, vroeger op het Grootboek der Nationale Schuld ingeschreven ten name van het West-Indisch pensioenfonds	5 356,67	5 356,67	5 356,67
l.	inkomsten van de Gouvernementsbank	15 270,44	18 082,87^{5}	19 345,87^{5}
m.	aandeel in de huurpenningen van de markt voor groenten, enz.	»	187,62	93,38
n.	opbrengst van de arbeidsloonen van gevangenen	120,73	443,64^{5}	39,30
o.	emolumenten ter griffie van het hof van justitie en van het kantongerecht, te verantwoorden aan de koloniale kas	462,69^{5}	609,02^{5}	496,69^{5}

		1892.	1893.	1894.
p.	salaris van den hypotheekbewaarder, te verantwoorden aan de koloniale kas.	f 561,90	f 619,43	f 774,21
q.	rente- en pachtgelden van de domaniale gronden in de buiten-districten.	1 289,86^{5}	541,58^{5}	1 650,68
r.	bergloon van petroleum en andere lichtontvlambare oliën	254,88	263,70	107,82
s.	terugbetaling van voorschotten	115,00	70,00	158,33
t.	betaling door de concessionarissen der bruggen over de haven en over het Waaigat	781,57	783,83	713,60
u.	schoolgelden	14 755,00	15 499,00	16 508,50
v.	inhouding op de jaarwedde van den postdirecteur wegens het gebruik van een landsgebouw als woning	225,00	300,00	300,00
w.	uitkeering van bij de hypotheekbank berustende gelden van boedels, welke onherroepelijk aan de koloniale kas zijn vervallen	11 920,42	»	»
x.	uitkeering door de Curaçaosche hypotheekbank van $^{5}/_{16}$ van het bedrag van f 187 746,76^{5} krachtens art. 1 van de verordening van 24 September 1879 (*Publicatieblad* 1880 n°. 5)	11 920,42	11 920,42	11 920,42
ij.	alle andere ontvangsten	2 098,33^{5}	1 067,63	2 178,45
z.	emolumenten ten kantore van den controleur der belastingen op den in- uit- en doorvoer	»	2 519,00	4 779,00
	Bonaire.			
a.	leges	13,50	12,90	3,75
b.	korting op de inkomsten van ambtenaren wegens pensioen	2 186,80^{5}	2 372,21	2 500,98
c.	opbrengst wegens den verkoop van domaniale gronden	230,94	178,58	124,00
d.	boeten	112,00	7,00	40,00
e.	inkomsten van de posterij	»	»	512,93
f.	emolumenten ter griffie van het kantongerecht, te verantwoorden aan de koloniale kas	13,50	17,60	15,35
g.	bergloon van petroleum en andere licht ontvlambare oliën	»	»	»
h.	inhouding op de jaarwedde van den gezaghebber wegens het gebruik van een landsgebouw als woning	400,00	400,00	400,00
i.	pakhuishuur van in entrepot aanwezige sterke dranken	33,42	28,50	135,31
k.	hundergelden van Gouvernementsgronden in concessie afgestaan	»	»	500,00
l.	huur van Gouvernementsgronden	276,56	393,73	461,88
m.	alle andere ontvangsten	437,87	592,69	341,50
	Aruba.			
a.	leges	231,00	167,76	211,88
b.	kortingen op de inkomsten van ambtenaren wegens pensioen	2 215,52^{5}	2 270,78	2 253,89
c.	opbrengst wegens den verkoop van domaniale gronden	5,25	»	21,10
d.	vergunning om goud te delven	2 500,00	2 500,00	2 500,00
e.	boeten	50,50	30,00	100,50
f.	emolumenten ter griffie van het kantongerecht, te verantwoorden aan de koloniale kas	34,30	61,60	50,45
g.	inkomsten van de posterij	»	»	415,29^{5}
h.	inhouding op de jaarwedde van den gezaghebber wegens het gebruik van een landsgebouw als woning	400,00	400,00	400,00
i.	bergloon van petroleum en andere licht ontvlambare oliën	»	»	»
k.	vergunning tot het ontginnen van phosphorzure kalk	98 665,12	104 235,12	100 292,48
l.	huur van Gouvernementsgronden	1 681,24^{5}	873,91	1 930,16
m.	alle andere ontvangsten	184,32^{5}	402,80^{5}	17,10

		1892	1893	1894
	St. Martin.			
	(Nederlandsch gedeelte.)			
a.	leges	f 27,50	f 20,00	f 27,50
b.	kortingen op de inkomsten van ambtenaren wegens pensioen	2 444,33	2 063,26^{5}	1 717 55^{5}
c.	boeten	»	»	26,00
d.	inkomsten van de posterij	975,61^{5}	1 042,47^{5}	1 034 28^{5}
e.	emolumenten ter griffie van den raad van justitie en van het kantongerecht, te verantwoorden aan de koloniale kas	81,10	94,59	50,20
f.	steigergelden	613,50	561,00	537,75
g	inhouding op de jaarwedde van den gezaghebber wegens het gebruik van een landsgebouw als woning	277,79	»	41,66
h.	bergplaats van petroleum en andere licht ontvlambare oliën	»	»	»
i.	alle andere ontvangsten	30,35	»	»
	St. Eustatius.			
a.	leges	»	0,30	»
b.	kortingen op de inkomsten van ambtenaren wegens pensioen	1 259,47	1 287,30	1 054 98
c.	boeten	52,00	»	75,00
d.	inkomsten van de posterij	462,11^{5}	11,00	354,18
e.	emolumenten ter griffie van den raad van justitie en van het kantongerecht, te verantwoorden aan de koloniale kas	5,75	345 22^{5}	32,30
f.	inhouding op de jaarwedde van den gezaghebber voor het gebruik van een landsgebouw als woning	125,00	150,00	150,00
g.	bergplaats van petroleum en andere licht ontvlambare oliën	»	»	»
h.	grondrenten (huur van Gouvernementserven)	»	»	18,00
i.	alle andere ontvangsten	8,40	29,92^{5}	52,74
	Saba.			
a.	leges	16,00	12,30	8,00
b.	kortingen op de inkomsten van ambtenaren wegens pensioen	660,79	721,70^{5}	234,86^{5}
c.	boeten	32,00	39,00	»
d.	inkomsten van de posterij	»	»	507,08^{5}
e.	emolumenten ter griffie van het kantongerecht, te verantwoorden aan de koloniale kas	1,20	»	0,60
f	bergloon van petroleum en andere licht ontvlambare oliën	»	»	»
g.	alle andere ontvangsten	1 045,89	709,83^{5}	81,00
		f 603 680,29	f 591 784,12	f 697 019,24^{5}

OVERZICHT van de opbrengsten en den veestapel op de plantages en gronden in de buitendistricten van Curaçao in 1894.

		2de district.	3de district.	4de district.	5de district.
Aloë	kilogrammen.	»	»	»	»
Dividivi	id.	50 920	60 000	170 000	200 520
Roodverfhout	id.	»	»	»	20 000
Oranjeschillen	id.	1 377	300	»	3 000
Wol	id.	1 690	140	1 400	5 570
Kazen	id.	72	»	908	10 175
Boter	id.	»	»	630	2 562
Maïs	liters.	300 840	150 000	203 000	65 642
Boonen	id.	5 840	800	6 140	15 435
Pinda's	id.	5 840	900	3 400	2 345
Zoetemelk	id.	40 000	110 000	280 000	10 225
Karnemelk	id.	200	»	15 600	14 400
Kalk	id.	86 700	10 000	»	52 188
Zout	id.	510 000	50 000	380 000	1 207 000
Runderen	stuks.	64	380	46	222
Ezels	id.	102	110	95	75
Schapen	id.	2 200	840	880	2 202
Geiten	id.	4 450	3 200	2 925	2 204
Kalkoenen	id.	130	80	62	59
Eenden	id.	42	135	165	38
Kippen	id.	1 073	3 420	6 005	805
Vruchten (manden)	id.	8 777	1 305	620	1 257
Id. voor eene aangegeven waarde van		f 7 820	f 4 110	f 1 900	f 2 441
Houtskool	zakken.	2 042	1 300	8 260	9 466
Brandhout	bossen.	14 650	1 900	1 030	800

STAAT van den veestapel in de kolonie Curaçao in de laatste zes jaren.

	Paarden.	Ezels.	Muilezels.	Hoornvee.	Geiten.	Schapen.	Varkens.
CURAÇAO.							
1889	339	1 919	161	1 566	26 819	11 810	1 080
1890	221	1 912	160	1 813	33 515	18 047	1 529
1891	226	2 200	155	1 787	28 132	15 749	1 302
1892	262	2 735	147	1 795	30 610	16 110	1 621
1893	278	2 532	181	1 899	36 481	20 316	2 013
1894	» [1]	382	» [1]	712	12 779	6 122	» [1]
BONAIRE.							
1889	83	1 319	3	412	13 101	2 012	205
1890	80	1 215	5	395	11 139	2 058	190
1891	70	1 237	6	400	11 039	2 141	260
1892	77	1 317	4	336	14 035	5 425	264
1893	99	1 435	4	394	15 257	3 233	391
1894	80	1 500	4	450	14 417	3 082	255
ARUBA.							
1889	21	1 713	»	192	44 264	22 613	1 559
1890	96	1 820	3	192	28 765	29 500	1 555
1891	106	1 900	3	194	26 696	36 401	1 850
1892	140	2 200	5	162	36 300	33 500	2 150
1893	160	2 050	5	184	39 000	35 000	2 800
1894	150	1 550	»	125	37 000	30 200	2 200

1) Hieromtrent zijn geen cijfers uit de kolonie ontvangen.

	Paarden.	Ezels.	Muilezels.	Hoornvee.	Geiten.	Schapen.	Varkens.
			St. MARTIN (Ned. ged.).				
1889	312	24	20	835	861	1 303	757
1890	268	17	16	781	667	1 353	542
1891	384	23	21	784	715	1 315	650
1892	452	21	30	1 027	1 132	1 347	532
1893	412	28	26	940	708	1 297	440
1894	456	30	24	1 095	1 030	1 543	672
			St. EUSTATIUS.				
1889	82	192	6	575	643	234	138
1890	79	320	9	522	755	138	86
1891	80	229	11	228	1 087	117	80
1892	94	200	4	276	670	430	78
1893	55	115	7	183	641	604	65
1894	16	15	»	44	334	129	141
			SABA.				
1889	18	11	»	248	1 725	312	694
1890	»	»	»	»	»	»	»
1891	15	1	»	195	1 004	190	322
1892	11	1	»	213	1 094	266	381
1893	11	1	»	138	845	275	355
1894	12	»	»	132	793	245	297

Koloniaal verslag van 1895.

III. CURAÇAO.

BIJLAGE I.

N°. 14.

STAAT van den invoer op Curaçao in 1892, 1893 en 1894.

	1892.		1893.		1894.	
	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.
Aloë, kilogrammen	2 000	f 432	40 239	f 5 281	13 085	f 1 698
Bier, vaten, kisten, enz.	989	9 169	1 768	12 487	1 310	11 063
Cacao, zakken	3	210	14	560	»	»
Cognac (brandy), vaten, kisten, enz.	5 687	121 610	3 947	87 105	4 757	100 282
Geitenvellen, dozijn	856	11 873	868	11 312	1 144	15 109
Goederen (droge), balen, kisten, pakken, enz.	9 352	82 725	5 160	42 743	2 942	20 680
Hoedenstroo, pakken	11 238	12 052	10 393	11 945	9 521	10 581
Hout, timmer- (balken, planken, ribben) M³.	107 530	44 193	122 444	44 645	96 566	35 154
Hout, mahonie- en ander hard-, stuks.	1 259	1 627	592	727	1 521	2 615
Jenever, kelders, enz.	10 619	50 616	7 329	35 532	16 364	78 981
Kazen, kisten, stuks, enz.	2 540	18 542	4 070	26 449	2 530	19 344
Koffie, zakken of vaten.	3 731	138 918	2 [illegible]	97 861	1 986	86 447
Koopmanschappen, balen, kisten, vaten, pakken, enz.	42 511	1 385 440	9 [illegible] 9	1 292 030	7 645	941 290
Likeur, kisten, enz.	214	2 326	3[illegible]4	4 069	257	3 265
Maïs, zakken	3 070	9 784	11 245	30 762	4 667	13 460
Meel, tarwe-, rogge- en maïs-, vaten, enz.	27 335	276 055	26 294	316 268	27 099	216 106
Ossenhuiden, stuks	348	1 100	2[illegible]	706	24	72
Pek, teer, harpuis, vaten, kisten, enz.	»	»	8[illegible]	420	9	70
Provisiën, balen, kisten, enz.	9 858	108 887	11 065	150 553	7 539	110 855
Rum, okshoofden, enz.	1 067	60 337	1 1[illegible]	53 995	1 645	75 603
Sigaren en sigaretten, stuks of pakjes.	3 176 100	200 504	5 631 [illegible]	295 7[illegible]	3 523 090	202 770
Sparren, stuks	318	500	»	»	39	75
Steenkolen, kilogrammen	4 734 000	34 063	4 583 [illegible]	28 041	3 434 000	22 049
Suiker, vaten, zakken, enz.	28 688	125 885	11 9[illegible]1	[illegible]	12 3[illegible]2	109 061
Tabak, kisten, zakken, enz.	138 277	97 506	165 927	148 410	152 274	118 172
Verfhout, kilogrammen	597 500	8 800	819 0[illegible]0	17 796	661 200	13 169
Watapana-peul (dividivi), kilogrammen, enz.	622 799	30 740	1 111 [illegible]	5[illegible] 42[illegible]	761 561	37 980

	1892.		1893.		1894.	
	Hoeveelheid.	Waarde	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.
Wijn (in soorten), okshoofden, collis, enz.	992	f 18 821	1 597	f 19 350	1 456	f 19 019
Wol, balen, kisten, kilogrammen . .	8 150	420	»	»	»	»
IJs, kilogrammen	1 687 000	4 360	1 000 000	2 565	2 190 000	6 247
Diversen, als hectoliters kalk, stuks runderen, schapen en kabrieten, bossen brandhout, zakken houtskool, enz	296 304	577 492	275 388	1 214 338	327 645	894 264
		f 3 434 987		f 4 115 595		f 3 165 481

STAAT van den doorvoer op Curaçao in 1892, 1893 en 1894.

	1892.	**1893.**	**1894.**
Cacao, zakken	1 988	964	511
Dividivi (watapanapeul), kilogrammen, enz.	117 650	4 022	10 000
Geitenvellen, pakken	6 490	3 770	7 905
Kinabast, pakken, enz.	25	49	»
Koffie, zakken, enz.	316 412	235 524	332 869
Ossenhuiden, stuks	13 429	9 787	8 307
Verfhout, kilogrammen	406 000	179 000	575 200
Diversen, balen, kisten, vaten, enz.	818 507	957 690	958 091

UITVOER van de kolonie Curaçao in 1892, 1893 en 1894.

		1892. Hoeveelheid.	1893. Hoeveelheid.	1894. Hoeveelheid.	1892. Waarde.	1893. Waarde.	1894. Waarde.
Curaçao.							
Dividivi	kilogram						
Ezels	stuks						
Maïs	liters						
Oranjeschillen	kilogram						
Phosphorzure kalk [1]	M³.	»	3 317	12 526,56	»	f 4 146,25	f 100 292,48
Rood verfhout	kilogram						
Vruchten	manden						
Wol	kilogram						
Zout	liters						
Bonaire.							
Brandhout	kilogram	3 436	»	905	f 257,70	»	67 87^{5}
»	bossen	2 250	1 521	»	78,75	114,07^{6}	»
Dividivi	kilogram	278 565	295 311	257 992	11 142,60	11 812,44	10 319 68
Geitenvellen	dozijn	417	387	405	4 170,00	3 870,00	4 050,00
Houtskolen	zakken	17 975	15 177	23 066	4 493,75	3 794,25	5 766,50
Hardhout	M³.	163	24	4	163 00	24,00	4,00
Kalk	hectoliters	3 606	985	1 790	4 507,50	1 231,25	2 237,50
Klinkers	stuks	2 300	»	»	34 50	»	»
Pinda's	vat of zak	»	»	3	»	»	15,00
Vee:							
Ezels	stuks	354	274	378	3 540,00	2 740,00	3 780,00
Geiten	»	2 541	3 780	3 350	5 082,00	7 560,00	6 700,00
Paarden	»	7	5	2	420,00	300,00	120,00
Runderen	»	88	51	1	3 520,00	2 040,00	40,00
Schapen	»	464	1 001	720	1 392,00	3 003,00	2 160,00
Varkens	»	1	1	4	10,00	10,00	40,00

1) Slechts van phosphorzure kalk kan de hoeveelheid en de waarde worden opgegeven, daar alleen hiervan uitvoerrecht wordt betaald.

		1892. Hoeveelheid.	1893. Hoeveelheid.	1894. Hoeveelheid.	1892. Waarde.	1893. Waarde.	1894. Waarde.
Schildpadden	stuks	9	7	9	f 27,00	f 21,00	f 27,00
Vleesch (salons)	kilogram	5	41 stuks.	17	7,50	61 50	25,50
Wol (vuil)	»	»	»	60	»	»	18,00
Zout	vaten	19 897	20 674	14 655	11 938,20	12 404,40	8 793,00
					f 50 784,50	f 48 985,97^{5}	f 44 164,05^{5}
Aruba.							
Aloëbars	kilogram	22 405	102 900	52 942	f 2 688,60	f 12 348 00	f 3 199,52
Beenderen	vaten	66	»	»	6,00	»	»
Boonen	liters	2 103	1 100	40 830	2 523,60	132,00	4 900,00
Dividivi	kilogram	152 880	181 740	98 015	6 155,20	7 229,60	3 920,60
Eieren.	stuks	6 500	2 000	»	65,00	25,00	»
Geitenvellen	dozijn	701 1/6	857 2/3	6 778	7 011,67	8 576,66	6 776,67
Kippen	stuks	480	»	»	188,50	»	»
Kokosnoten	»	150	400	200	6,00	16,00	8,00
Koper, oud	vaten	9	»	2	51,50	»	14,50
Maïs	zakken	1	»	»	3,00	»	»
Mandjes	dozijn	»	127	»	»	47 50	»
Phosphorzure kalk	M³.	12 333,14	13 029,39	12 536,56	152 560,96	161 173,56	155 077,25
Pinda's	vaten	2 136	1 358	6 429	8 544,00	6 783,00	32 145,00
Patates (zoete)	»	»	»	5	»	»	10,00
Salons.	stuks	78	24	»	117,00	36,00	»
Schapenvellen	dozijn	92 1/2	125	85	277,50	375,00	255,00
Schildpadden	stuks	5	5	»	15,00	15,00	»
Stroohoeden.	dozijn	3 738	5 485	6 230	3 738,00	5 485,00	4 285,00
Vee:							
Ezels	stuks	181	77	186	1 810,00	770,00	1 860,00
Geiten	»	92	20	»	184,00	40,00	»
Paarden	»	»	3	5	»	180,00	300,00
Schapen	»	240	278	245	720,00	834,00	735,00
Varkens	»	177	49	279	1 770,00	490,00	2 790,00
Visch (gezouten)	dozijn	252	97	143	504 00	194,00	286,00
Wol	kilogram	3 465	3 880	2 430	1 039,50	1 164,00	729,00
					f 189 899,03	f 195 714,32	f 217 291,54
St. Martin (Ned. ged.)							
Arrowroot	»	229	509 1/2	14	f 34,35	f 76,42^{5}	f 2,10
Bay-rum.	liters	169	24	14,4	8,45	12,00	7,20
Brandhout	M³.	»	21	9	»	63,00	27,00
Houtskolen	vaten	57 1/2	38	19	28,75	19,00	9,50
Huiden	kilogram	»	»	320	»	»	128,00
Katoen, gezuiverd	»	»	»	80	»	»	24,00
» , vuil	»	»	»	187	»	»	14,02^{5}
Kalk	vaten	»	19	»	»	19,00	»
»	hectoliters	1	»	4	1,00	»	4,00

		1892. Hoeveelheid.	1893. Hoeveelheid.	1894. Hoeveelheid.	1892. Waarde.	1893. Waarde.	1894. Waarde.
Koorn (Guinea-)	decaliters	»	»	18	»	»	f 9,00
Maïs	liters	1 255	12½	»	f 62,75	f 37,50	»
Oranjeschillen	kilogram	165	»	»	82,50	»	»
Patates	vaten	1	»	»	2,00	»	»
Tamarinden	»	255	72	»	1 275,00	360,00	»
Vee:							
Ezels	stuks	52	4	8	»	»	»
Geiten	»	97	178	71	»	»	»
Paarden	»	2	11	5	»	»	»
Runderen	»	55	45	32	»	»	»
Schapen	»	213	125	»	»	»	»
Varkens	»	39	21	75	»	»	»
Vellen, geiten- en schapen-	dozijn	50¼	22½	54¼	243,25	112,50	268,00
Zout	vaten	103 522½	54 780	132 853½	77 641,75	41 0̶85,00	99 640,12^{5}
					f 79 379,80	f 41 784,42^{5}	f 100 132,12^{5}
St. Eustatius.							
Geitenvellen	dozijn	122	2⅓	43⅓	f 48,00	f 11,66	f 216,66
Houtskool	vaten	58½	18	5	29,25	9,00	2 50
Hout, scheeps-	stuks	»	ad valorem	»	»	9,50	»
Huiden	kilogram	»	»	3	»	»	12,00
Jams	vaten	731½	704	842	1 828,75	1 760,00	2 105,00
Kalk	»	»	»	14	»	»	21,00
»	hectoliters	180	40	»	270,00	6,00	»
Maïs	zakken	36	20	4	108,00	60,00	3,50
Mest	vaten	»	330	»	»	330,00	»
Patates, zoete	»	5 269	1 675	711½	10 538,00	3 350,00	1 423,00
Pinda's	»	34½	270½	101	148,00	1 352,50	505,00
Scheepshout	stuks	»	»	ad valorem	»	»	2,50
Schildpadden	»	»	1	9	»	3,00	27,00
Schapenvellen	»	»	»	18	»	»	4,50
Stijfsel	vaten	»	5	135	»	125,00	20,25
Tins	»	»	9	»	»	18,00	»
Vee:							
Ezels	stuks	69	20	15	690,00	200,00	150,00
Geiten	»	161	243	334	322,00	486,00	668,00
Muilezels	»	8	»	»	800,00	»	»
Paarden	»	14	12	16	840,00	720,00	960,0
Runderen	»	59	30	44	1 770,00	900,00	13,20
Schapen	»	22	45	129	66,00	135,00	387,00
Varkens	»	27	73	141	270,00	730,00	1 410,00
Zand	zakken	12	»	»	ı8,00	»	»
					f 17 743,80	f 10 205,66	f 7 931,11

		1892. Hoeveelheid.	1893. Hoeveelheid.	1894. Hoeveelheid.	1892. Waarde.	1893. Waarde.	1894. Waarde.
Saba							
Aardappelen, Europeesche .	vaten	775	1 053½	1 004	f 7 750,00	f 10 535,00	f 10 040,00
Eschalots.	»	2	1	»	20,00	10,00	»
Geiten.	stuks	21	19	57	105,00	95,00	285,00
Kalveren	»	8	2	1	120,00	30,00	15,00
Pinda's	vaten	»	1	1	»	4,00	4,00
Runderen	stuks	27	20	5	1 080,00	800,00	200,00
Schapen	»	117	112	93	819,00	784,00	358,00
Sjalotten.	vaten	10	»	»	100,00	»	»
Tanjers	»	1	6	»	10,00	60,00	»
Uien	»	75	»	»	450,00	»	»
Varkens	stuks	»	96	59	»	576,00	354,00
					f 10 454,00	f 12 894,00	f 11 456,00

STAAT van de direct voor consumtie ingevoerde goederen op Sint Martin (Ned. gedeelte) gedurende het jaar 1894 met opgave van de waarde, berekend deels naar het tarief ter berekening van de in- en uitvoerrechten van 1893 en deels naar dat van 1894 en volgens factuursprijzen.

Omschrijving van de goederen.	Hoeveelheid.	Tariefs-waarde.	Omschrijving van de goederen.	Hoeveelheid.	Tariefs-waarde.
Aardappelen	79½ vaten	f 307,50	Houweelen.	7 dozijn	f 63,00
Appelen, versche. . . .	5 vaten	37,50	Hooi	3 balen	3,00
Azijn	940 liters	94 00	Hout, hard	25 M³.	25,00
Bakeljauw	1474½ kilogrammen	294 90	Idem, spruce	960,73 idem	288,22
Beschuit, scheeps- . . .	46½ vaten	279,00	Idem, white pine . .	2180 idem	784,80
Idem, crackers . . .	2 idem	22,00	Idem, pitch pine . .	2023,57 idem	1 011,78
Idem, alle andere soorten	105 kilogrammen	26,25	Honig	131,6 liters	131,00
Bezems	37½ dozijn	12,95	Houtskolen	147 vaten	73,50
Bier	556 liters	166 80	Huisraad	29 stuks, ad valorem	1 633,19
Bitters, angostura . . .	36 fleschen	40,00	Jams.	6 vaten	15,00
Bokking.	201 kistjes	120,60	Jenever.	1233,6 liters	616,80
Boter	1307 kilogrammen	1 960,50	Kaas, Edammer. . . .	1 dozijn	16,00
Bayrum	144 liters	72,00	Idem, stolksche of ko-		
Boonen en erwten . . .	11,4 hektoliters	142,50	mijne	18 stuks	54,00
Brandewijn	166 liters	249,00	Idem, Amerikaansche .	220 kilogrammen	132,00
Cacao	95½ kilogrammen	76,40	Kaarsen, smeer	30 idem	15,00
Cement	15 vaten	150,00	Koffie	451 idem	270,60
Confituren	9 kisten, ad valorem	20,45	Koolzuurhoudende wateren	40 kisten, ad valorem	550,375
Cornstarch	8 kilogrammen	8,00	Knoflook	6 ritsen	3,00
Damajeannen, leege. . .	23 stuks	6,90	Lucifers.	2 kisten, ad valorem	25,00
Droge goederen	380 kisten en balen, a. v.	22 142,61	Limonade	97 manden	242 50
Ezels	1 stuk	»	Likeur	22 liters, ad valorem	11,00
Garst	7 kilogrammen	2,80	Machineriën (stoom-) . .	1 stuk	360,00
Glaswerk	19 kisten, ad valorem	213,88	Maïs	139½ zakken	418,50
Hammen.	237 kilogrammen	237,00	Makreel.	20 vaten	200,00
Haring	57 vaten	570,00	Meel, tarwe-	908½ vaten	10 902,00
Harst	1 vat	10,00	Idem, rogge-	512 idem	5 120,00
Haver	220 decaliters	110,00	Idem, maïs-	248 vaten	1 984,00
Hoepels, houten	75 stuks	3,75	Melasse	43 926 liters	4 392,60

Omschrijving vau dn goederen.	Hoeveelheid.	Tariefs-waarde.	Omschrijving van de goederen.	Hoeveelheid.	Tariefs-waarde.
Naaimachines	3 stuks, ad valorem	f 70,00	Spijkers.	1120 kilogrammen	f 336,00
Noten, kokos-.	2800 stuks	84,00	Spek.	$14\frac{1}{2}$ vaten	580,00
Oesters	3 dozijn blikken	6,00	Steenkolen.	1.855 kilogrammen	11,13
Olie, lijn-	702 liters	280,80	Stroohoeden	118 dozijn	118,00
Idem, petroleum. . .	4878 idem	487,80	Suiker, in brooden, enz..	100 kilogrammen	40,00
Idem, zoete	123 flesschen	92,25	Idem, witte	175 idem	70,00
Paarden	19 stuks	»	Idem, bruine	19 550 idem	2 932,50
Patates	221 vaten	442,00	Tabak	$1070\frac{1}{2}$ idem	856,40
Parfumeriën.	1 kist, ad valorem	10,00	Terpentijngeest	21 liters	10,50
Peper	122 kilogrammen	61,00	Thee.	106 kilogrammen	318,00
Pindas.	7 vaten	35,00	Touwwerk.	166 idem	99,60
Pik.	4 idem	40,00	Uien.	$1198\frac{1}{2}$ idem	239,70
Pijpen.	25 gros	50,00	Varkenskoppen	4 vaten	60,00
Provisiën.	53 kisten, ad valorem	613,76	Vellen, geiten	$1\frac{1}{4}$ dozijn	6,25
Reuzel	480 kilogrammen	192,00	Verflood.	1599 kilogrammen	479,70
Rozijnen.	15 idem	15,00	Vermicelli.	17 kisten, ad valorem	51 52^{5}
Rum	277 liters	138,50	Vleesch, gezouten . . .	840 kilogrammen	168,00
Runderen	24 stuks	»	Visch, gezouten. . . .	45 dozijn	90,00
Rijst	2960 kilogrammen	325,60	Vaten, leege.	20 stuks	15,00
Sardijnen.	100 halve blikken	45,00	Wijn, roode	$18\frac{1}{2}$ vaten	1 110,00
Idem	200 kwart idem	50,00	Idem, idem	367 flesschen	183,50
Schoppen.	4 dozijn	60,00	Idem, fijne, enz. . .	133 idem	199,50
Singels, pine	54000	324,00	Idem, vermouth. . .	408 idem	306,00
Idem, cypress. . . .	34250	342 50	IJzer, plat, rond, enz. .	5558 kilogrammen	833,70
Idem, wallaba . . .	25000	250,00	Zoolleder	95 idem	142,50
Sigaren	15 kisten, ad valorem	317,50	Zalm.	2 dozijn blikken	12,00
Slijpsteenen.	7 stuks, idem	14,00	Zeep.	1815 kilogrammen	453,75
Saleratus.	5 kisten, idem	30,50		Totaal . .	f 70 910,22

OPGAAF van goederen uit de verschillen particuliere entrepots op St. Martin (Ned. ged.) voor consumtie uitgeslagen, gedurende het jaar 1894, met vermelding van de waarde naar factuursprijzen of tarief.

Omschrijving van de goederen.	Hoeveelheid.	Tariefs-waarde.
Aardappelen	$5\frac{1}{3}$ vaten	f 26,67
Appelen, versche. . . .	1 idem	7,50
Arrowroot	15 kilogrammen	2 25
Azijn	296 liters	29,60
Bakaljauw	40 kilogrammen	8,00
Beschuit, scheeps- . . .	128 vaten	768,00
Idem, crackers . . .	2 idem	22,00
Idem, alle andere soorten	121 kilogrammen	30,25
Bezems	2 dozijn	4,38
Bier	190 liters	57,00
Bokking	69 kisten	41,40
Boter	2269 kilogrammen	3 403 50
Boonen en erwten . . .	17,85 hektoliters	223,12^5
Brandewijn	16 liters	24,00
Chocolade	3 kilogrammen	6,00
Cement	8 vaten	80,00
Cornstarch	13 kilogrammen	13,00
Droge goederen	95 kisten en balen, a. v.	5 692,17^5
Glaswerk.	12 idem idem	263,65
Haring	11 vaten	110,00
Harst	1 vat	10,00
Haver	117 decaliters	58,50
Hout, spruce	232,12 M^3.	69,64
Idem, white pine . .	2042,71 idem	735,38
Idem, pitch pine . .	2785,51 idem	1 392,75^5
Hooi	69 balen	112 00
Jenever	1998,1 liter	999,05
Kaas, Edammer	$1\frac{1}{4}$ dozijn	20,00
Idem, stolksche of komijne	4 stuks	12,00
Kaas, Amerikaansche. .	490 kilogrammen	f 294,00
Kaarsen, smeer- . . .	156 idem	78,00
Koffie	850 idem	510,00
Likeur	48 liters	72 50
Lucifers.	8 kisten, ad valorem	124,00
Medicijnen.	6 idem idem	61,72^5
Maïs.	288 zakken	864,00
Makreel.	$1\frac{1}{2}$ vaten	15,00
Meel, tarwe-.	2161 idem	25 932,00
Idem, rogge-.	980 idem	9 800,00
Idem, maïs-	484 idem	3 872,00
Melasse.	3656 liters	365,60
Naaimachines.	7 stuks	109,00
Noten	5 kilogrammen	1,00
Oesters	5 dozijn blikken	10,00
Olie, lijn-.	319 liters	127,60
Idem, petroleum. . .	17,876 idem	1 787,60
Idem, zoete-	42 flesschen	31,50
Parfumeriën	5 kisten, ad valorem	31,25
Peper	75 kilogrammen	37,50
Pik	8 vaten	80,00
Provisiën	31 kisten, ad valorem	195,40
Reuzel	1760 kilogrammen	704,00
Rum.	2113 liters	1 056 50
Rijst.	1760 kilogrammen	193,60
Riemen	12 stuks	18,70
Rijtuigen	1 stuk	65,00
Schoppen	$10\frac{1}{2}$ dozijn	157,50
Smeer	50 kilogrammen	15,00

Omschrijving van de goederen.	Hoeveelheid.	Tariefswaarde.	Omschrijving van de goederen.	Hoeveelheid.	Tariefswaarde.
Singels, pine	16250	f 97,50	Thee	20 kilogrammen	f 60,00
Idem, cijpres	18250	182,50	Touwwerk	715 idem	429,00
Idem, wallaba . . .	54000	540,00	Uiën	200 idem	40,00
Sigaren	8 kisten, ad valorem	62,00	Verflood	402 idem	120,60
Saleratus	4 idem idem	15,75	Vleesch, gerookt . . .	5 stuks	15,00
Spijkers	2420 kilogrammen	726,00	Idem, gezouten . . .	1040 kilogrammen	208,00
Spek	75½ vaten	3 020,00	Wijn, roode	2 vaten	120,00
Stroo	3 pakken van 100 stuks	22,50	Idem, fijne	5 fleschen	7,50
Suiker, in brooden . . .	350 kilogrammen	140,00	Idem, vermouth . . .	96 idem	72,00
Idem, witte	3300 idem	1 320,00	IJzer, plat, rond, enz. .	2010 kilogrammen	301,50
Idem, bruine	5000 idem	750,00	Zoolleder	88 idem	132,00
Tabak	6400 idem	5 120,00	Zeep	3015 idem	753,75
Teer	9 vaten	90,00	Zalm	7 dozijn blikken	42,00
Terpentijngeest	110 liters	55,00	Idem	½ vat	15,00
				Totaal . .	f 75 289,40

STAAT

aantoonende het getal vaartuigen gedurende het jaar 1894 in de haven van Curaçao binnengevallen, en hunne tonnemaat.

VLAG.	UIT EUROPEESCHE HAVENS.						UIT NOORD-		
	Rotterdam.	Hamburg.	Marseille.	Cardiff.	Genua.	Malaga.	New-York en Bangor.	Baltimore.	Bucksville.
Nederlandsche	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Engelsche	»	»	»	2-1280	»	»	10-9298	»	»
Fransche	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Duitsche	1-878	1-679	»	»	»	»	»	»	»
Noorsche	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Spaansche	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Italiaansche	»	»	»	»	1-626	1-625	1-1278	»	»
Oostenrijksche	»	»	1-541	»	»	»	»	»	»
Russische	»	»	»	1-940	»	»	»	»	»
Noord-Amerikaansche	»	»	»	»	»	»	52-224881	2-1849	1-704
Dominicaansche	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Columbiaansche	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Venezuelaansche	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	1-878	1-679	1-541	3-2220	1-626	1-625	63-235457	2-1849	1-704

Totaal in 1894	8 vaartuigen 5569 M^3.	70 vaar
» » 1893	33 » 104936 »	85 »
» » 1892	67 » 251040 »	75 »

AMERIKAANSCHE HAVENS.				UIT H				TOTAAL.	
Pascagoula.	Apalachicola.	Newport.	Jacksonville.	La Guaira en Porto Cabello.	).	Indiaansche kust.	Zee.	Vaartuigen.	Kubieke Meters.
»	»	»	»	19-54296		»	93-1945	599	133470
»	1-462	»	»	61-255320		»	»	108	320515
»	»	»	»	3-12433		»	»	7	29974
»	»	»	»	23-90976		»	»	49	206429
»	»	»	»	»		»	»	1	1501
»	»	»	»	»		»	»	1	188
»	»	»	»	8-27703		»	»	18	54484
»	»	»	»	»		»	»	2	1082
»	»	»	»	»		»	»	1	940
1-880	»	1-632	1-699	36-210403	ł	»	»	175	543896
»	»	»	»	»		»	»	7	709
»	»	»	»	»		3-762	»	20	3119
»	»	»	»	84-8024		»	27-609	263	24590
1-880	1-462	1-632	1-699	234-659215	1([illegible]	3-762	120-2554	1251	1320897
tuigen 240683 M³.				451		3-762	120-2554	1251	1320897
» 287502 »				4704		4-1016	100-2247	1262	1201286
» 259808 »				4481		»	78-6496	1202	1108564

BIJLAGEN

BEHOORENDE BIJ HET

VERSLAG BETREFFENDE CURAÇAO VAN 1895.